דבר אחר בקש קהלת להיות כמשה רבינו שכתוב בו ג׳ותחסרהו מעט מאלהים, רב ושמואל, חד אמר חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נתנו למשה בהר סיני חסר אחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים, יצאה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת ד׳ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, וחד אמר בנביאים לא קם אבל במלכים קם, אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת לדון דינים שבלב בלא עדים ובלא התראה, יצאה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר ה׳על פי שנים עדים או שלשה עדים:

ה׳דברי חכמים כדרבונות, המשנה קרא אותו מרדע ומקרא קרא אותו דרבן ומלמד דכתיב ו׳במלמד הבקר, וכן ז׳ולהציב הדרבן, אמר רבי נתן מרדע שמורה דעה לפרה, דרבן שמורה בינה לפרה, מלמד שמלמד הפרה לחרוש, כך הם דברי תורה מלמדים דעה לבני אדם. ד״א כדרבונות, א״ר ברכיה כדור בנות, ככדור מניקתא שהם (מלקטים) [מקלעין] בה מיד ליד, כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו׳: ח׳וכמשמרות קבועים לא נאמר אלא נטועים מפני שהמסמר יש לו [שושנה] שהוא נוח לשלוף לכך נאמר כמשמרות נטועים. (שדימו) [שרשיו] של אילן הנטועים קשים לעקור אבל אין לו כח ככחו של ברזל, והמסמר של ברזל יש לו כח. נתן לדברי תורה כחן של ברזל וכמטעי שרשיו של אילן. דבר אחר כשם ששרשי אילן נשרשים בכל מקום אף דברי תורה נכנסים ונשרשים בכל הגוף, אימתי הן נטועים כמסמרות בזמן שבעלי תורה נכנסין לתלמוד והם נאספין לשמוע. דבר אחר בזמן שבעליהם נאספין מהם. כל זמן שרבו קיים הוא מפליג, כל זמן שאני נצרך הרי רבי לפני ואני שואלו, מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו יודע הוא שאין לו למי ישאל:

ויותר מהמה בני הזהר, יותר מדברי תורה הוי זהיר בדברי סופרים למה שאלו באת לכתוב דבריהם לא היה קץ לסופרים. עשות ספרים הרבה אין קץ, מהו ויותר מהמה בני הזהר שלא תקרא בספרים חיצונים יותר מהמה, משמרות נטועים כשם שמשמרות כהונה כ״ד כך כ״ד ספרים. ט׳דבר אחר דברי חכמים כדרבונות, למה נמשלו דברי תורה לדרבן, לומר לך מה הדרבן הזה מכוין את הפרה (ל) לתלמיה [להוציא] חיים לעולם אף דברי תורה מכוונת את לב לומדיה מדרכי מיתה לדרכי חיים, אי מה דרבן זה מיטלטל אף דברי תורה מיטלטלין, תלמוד לומר וכמשמרות נטועים, אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה מחסרין ולא מיתרין, תלמוד לומר נטועים מה נטיעה פרה ורבה אף דברי תורה פרים ורבים. בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבים אסופות אסופות ועוסקים בתורה הללו מטמאים והללו מטהרים הללו אוסרים והללו מתירים, הללו פוסלים והללו מכשירים, שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאים והללו מטהרין היאך אני לומד תורה, תלמוד לומר כלם נתנו מרועה אחד (לא) כלם אל אחד נתנם וכלם פרנס אחד אמרן מפי ארון כל

המעשים ברוך הוא, שנאמר י׳וידבר אלהים את כל הדברים האלה, אף אתה עשה אזנך כאפרכסת. וכמשמרות כתיב אם קבעת אותו כמשמר הם משמרין אותך. י״אהשומע מפי חכם כשומע מפי סנהדרין שנאמר בעלי אסופות וכתיב י״באספה לי שבעים איש, והשומע מפי סנהדרין כשומע מפי משה שנאמר נתנו מרועה אחד. דבר אחר מרועה אחד מפי הקב״ה שנאמר י״גרועה ישראל האזינה:

י״דויותר מהמה בני הזהר, הזהר מדברי סופרים יותר מדברי תורה, שדברי תורה יש בהם עשה ולא תעשה ודברי סופרים כל העובר עליהם חייב מיתה, ושמא תאמר הואיל ויש בהם ממש מפני מה לא נכתבו, עשות ספרים אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר, מתקיף לה רבא מי כתיב לעג להג כתיב, אלא (לב) כל ההוגה בהם טועם טעם בשר: ט״וסוף דבר הכל נשמע, אמר רבי חלבו כל אדם שיש לו יראת שמים סוף דבריו נשמעים שנאמר סוף דבר הכל נשמע וגו׳. מאי כל האדם, א״ר אליעזר אמר הקב״ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה, א״ר אבא בר כהנא שקול זה כנגד כל העולם כלו, שמעון בן זומא אומר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה:

[סוף דבר הכל נשמע. (לג) סוף דבורו של אדם הכל משמיעין את מעשיו, כשר היה פלוני זה, ירא שמים היה פלוני זה. אתון ושאלון לשלמה סופיה דכולא מה, אמר להון סוף דבר. אמר ר׳ לוי למה קורין אותו דבר דדביר טבין עם בישין, ולמה קורין אותו גוביי דגבי דינא דאינשא ודברייתא, (לד) שבשעה שאדם נפטר מן העולם הקב״ה אומר למלאכי השרת ראו מה הבריות אומרות עליו כשר היה ירא שמים היה פלוני זה, מיד מטתו פורחת באויר]:

(לה) ט״זכי את כל מעשה האלהים יביא במשפט. רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות תקנה שלו. מאי על כל נעלם, אמר רב זה ההורג כינה בפני חברו ונמאס, ושמואל אמר זה הרק בפני חברו ונמאס, (לו) מאי אם טוב ואם רע, אמרי דבי ר׳ ינאי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא, וכי הא דרבי ינאי חזא לההוא גברא דהוה קא יהיב זוזא לעניא בפרהסיא אמר מוטב דלא יהבת ליה מדיהבת ליה וכספתיה. דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר וקא מייתי לה לידי חשדא, ורב אמר זה המשגר בשר לאשתו שאינו מחותך בערב שבתות, ושמואל אמר (לז) זה הממציא מעות לעני בשעת הדחק: י״זכד דמך רבי לוי בר סיסי, עאל אבא בר אבוה דשמואל ואפטר עלוי סוף דבר הכל נשמע וגו׳, למה היה ר׳ לוי בר סיסי דומה, למלך שהיה לו כרם והיו בו מאה גפנים והיו עושות מאה חביות של יין, עמד על ארבעים והיו עושים מאה חביות, עמד על שלשים עמד על עשרים על עשרה על אחת והיה עושה מאה חביות של יין והיה אותו הגפן חביב עליו ככל הכרם כלו, כך היה ר׳ לוי חביב להקב״ה ככל האדם, הרא הוא דכתיב כי זה כל האדם:

תם ונשלם

ממ״ק ובמ״ק ב תהלים ח: ג דברים לד: ד שם יז: ה פסיקתא רבתי: ו שופטים ג: ז ש״א יג: ח במד״ר פי״ד: ט חגיגה ג: י שמות יח: יא ספרי: יב במדבר יא:
יג יחזקאל לד: יד עירובין כא: טו ברכות ח: טז חגיגה ג: יז ירושלמי פרק מי שמתו:

זית רענן (ל) לתלמיה, שורת המענה: פוסלין ומכשירין, שייך לענין פסול עדות ופסול כהונה: מה משמר זה כשנועצין אותו בכותל הוא מחסרו: יכול אף זה כן, ת״ל נטועים כנטיעה שדרכה לפרות ולרבות: (לא) כלם אל אחד נתנם, אין לך מבני המחלוקת מביא ראיה מתורת אלוה אחר אלא מתורתו של הקב״ה: פרנס אחד אמרן, אין לך מביא ראיה מדברי נביא הבא להלוק על משה רבינו: (לב) כל ההוגה בהם, כל שעה שאדם מחזר עליהם על דברי תורה מוצא בהם טעם (רס״י): מפני מה לא נכתבו, וגם בהלכה למשה מסיני לא ניתנו כדי שלא ישתכחו: (לג) סוף דבר, כלומר יום המיתה מה שמספרים אחר מטתו כדמסיים בסמוך שבשעה שאדם וכו׳ אלא שמפסיק בדברי רבי לוי: למה קורין אותו דבר, כשיש הי״ו מות בעיר: דדביר וכו׳, שמוליך הטובים והרעים ואגב סוף דבר נקט ליה הכא דבר היינו דבר: גוביי, פי׳ ארבה אוכל תבואת השדה ומביא רעב לעולם כדאיתא במסכת תענית: דגבי דיני דאינשי ודברייתא, בירושלמי פרק סדר תעניות אלו גרס דגביה דינא דמריה: (לד) שבשעה וכו׳, חוזר למעלה על תשובת שלמה שאמר סוף דבר (מ״כ), ובעל חן טוב בפרשת עקב פי׳ על נכון המאמר הזה ע״ש, וראיתי להעתיק פה קצת, אתון ושאלון לשלמה מהו סופא דכולא, שהם דברים סתומים וז״ל, ירצה תקונים הרבה אמרו רז״ל להכניע היצר הרע כמ״ש רשב״ל לעולם ירגיז אדם יצה״ט על היצה״ר כו׳ ואם לאו יעסוק בתורה ואם לאו יקרא ק״ש ואם לאו יזכיר לו יום המיתה והוא באחרונה, ז״ש מהו סוף דבר להכניע היצה״ר. וא״ל סוף דבר, ירצה סוף דבורו של אדם משנשתתק ואינו מדבר עוד, בזכרו זה ליצה״ר לא יוכל להמיתו עוד כמ״ש דוד אביו ודומו סלה ירצה יום שהוא דומם ונשתתק בזכרו שאז ישמיעו מעשיו, זהו סוף דבר כל התקנות שיעשה האדם ליצה״ר האחרון שבכולם הוא בזכרו סוף הדבור שלא ידבר עוד ואזי ישמעו מעשיו כיון שאינו יכול להתודות עוד, ופי׳ סוף דבר לשון שאלת מהו סוף דבר והוא התשובה סוף הדבור ודמו סלה הוא סוף כל הדברים להכניע יצר הרע: (לה) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם, ואף על הנעלמות ממנו שעשה שוגג הוא מביאו במשפט על כל אפילו דבר מועט במשמע: ונמאס, בזה דעת חברו בדבר: (לו) מאי אם טוב, דמשמע אף על הטוב מביאו במשפט: שאינו בהותך, שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורין: בערבי שבתות, שמתוך שממהרין לעשות צרכי שבת אינן נותנין לב אם מנוקר הוא: (לז) זה הממציא בעני וכו׳, הרגיל להמציא צדקתו לעני בשעת דחקו ולא קודם שעת הדחק שיכול לבקש מזונותיו ולקנותן בשעת הזול (כפ״י):

ותשלם כל המלאכה. שמורה בכל וערוכה:

כי אתא רב דימי אמר ינקותא (כו) כלילא דורדא, סיבותא כלילא דחילפי. עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה. ותרץ גולת הזהב זו האמה. ותשבר כד על המבוע זה כרס. ונרוץ הגלגל אל הבור זה פרש שנאמר [עט]וזריתי פרש על פניכם. וסגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם. בשפל קול הטחנה, קורקבן שאינו טוחן, ויקום לקול הצפור שאפילו צפור דרור מנערתו משנתו, כד שמע צפרין מצייצין אמר בלביה ליסטיא אינון. וישחו כל בנות השיר. שרים ושרות דומות עליו כשיחה. גם מגבוה ייראו שאפילו גבשושיות דומות כהרי הרים. וחתחתים בדרך אית תמן מתנין ואית תמן מסקין, בשעה שמתהלך בדרך נעשה לו (כז) תווהין. וינאץ השקד זה [פ]הקליבוסת. ויסתבל החגב אלו העגבות. ותפר האביונה זו חמדה. [פא]דבר אחר ויסתבל החגב זו לוז של שדרה. אדרינוס שחיק עצמות שאל לרבי יהושע בן חנניה אמר ליה מהיכן הקב״ה מכין את האדם לעתיד לבא, אמר ליה מלוז של שדרה, אמר ליה מן הן אנת מודיע לי, אייתיה קומוי נתנו במים ולא נמחה, בריחים ולא נמחה, באש ולא נשרף, נתנו על הסדן והכה עליו נחלק הסדן ונבקע הפטיש והלוז לא חסר: [פב]כי הולך האדם אל בית עולמו. מלמד שכל צדיק וצדיק עושין לו מדור לפי כבודו, משל למלך בשר ודם שנכנס הוא ועבדיו למדינה כשהם נכנסים בשער אחד, כשהם לנים נותנים לכל אחד מדור לפי כבודו:

והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תנה לו כמו שנתנה לך, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהם קפלום ופניחום בקופסא, טפשין שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה, לימים בקש המלך את בגדיו פקחים החזירום לו מגוהצים, טפשים החזירום לו מלוכלכים, שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשין, על פקחין אמר כלי ינתנו לאוצרותיהם וילכו לבתיהם לשלום, ועל טפשין אמר כלי ינתנו לכובס והם יחבשו (כח) בבית האסורין, אף הקב״ה על גופן של צדיקים הוא אומר [פג]יבא שלום ינוחו על משכבותם, ועל נשמתם הוא אומר [פד]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (בשמואל ברמז קל״ד). [פה]וסבבו בשוק הסופדים, בני גלילא אמרו עשה דברים לפני מטתך, בני יהודה אומרים עשה דברים אחר מטתך, ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה: וישוב העפר על הארץ כשהיה, רבי חלקיה ורבי פנחס בשם ר׳ סימון אימתי תשוב הרוח אל האלהים כששב העפר כשהיה. [פו]ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע, רבי שמואל בר נחמני מתני לה בשם רבי אבדימי דמן חיפה לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ ככר תרומה, ואמר לו ראה שאני טהור וביתי טהור וככר שנתתי לך טהורה אם אתה נותנה לי כדרך שנתתיה לך מוטב ואם לאו הריני זורקה לפניך: [פז]וישוב העפר על הארץ, א״ר אבהו כל הנאמר בפני המת יודע עד שיסתום הגולל, פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון בן פזי חד אמר עד שיסתום הגולל, וחד אמר עד שיתעכל הבשר, מאן דאמר עד שיתעכל דכתיב [פח]אך בשרו עליו יכאב וגו׳. ומאן דאמר עד שיסתום הגולל דכתיב וישוב העפר על הארץ. הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן בר יצחק, נחר בהון רב אחא בר יאשיה, אמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא אמר ליה מנו מר, אמר ליה אנא אחי בר יאשיה, אמר ליה ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוו עפרא, אמר ליה ומנו מרי (אמר ליה) לא ידענא ליה, אמר ליה והא קרא כתיב וישוב העפר על הארץ, אמר ליה דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב [פט]ורקב עצמות קנאה, מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין ושאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין, חזייה דאית ביה מששא, אמר ליה ליקום מר לגו ביתא, אמר ליה גלית ארעתך דאפילו נביאי לא איקרי לך דכתיב [צ]וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם, אמר ליה והא כתיב [צא]כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אמר ליה ההוא שעה אחת קודם תחית המתים:

[צב]דבר אחר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי זכרו את בוראכם עד שבחורותיכם קיימת, עד שברית כהונה קיימת שכתוב [צג]ובחור אותו מכל שבטי ישראל לכהן לי, עד שברית לויה קיימת שכתוב בו [צד]כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך, עד שברית מלכות קיימת שכתוב בו [צה]ויבחר בדוד עבדו, עד שברית ירושלים קיימת שכתוב בו [צו]העיר אשר בחרתי בה, עד שברית בית המקדש קיימת דכתיב [צז]ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה, עד שאתה קיים דכתיב [צח]ובך בחר ה׳ אלהיך, עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הגולה, והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ לא טובה ולא רעה, עד אשר לא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנאמר בו [צט]וכסאו כשמש נגדי. והאור זו התורה שכתוב בה [ק]כי נר מצוה ותורה אור. והירח אלו סנהדרין, דתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה. והכוכבים אלו הרבנים דכתיב [קא]ומצדיקי הרבים ככוכבים. ושבו העבים אחר הגשם, אתה מוצא כל נבואות הקשות והרעות שהתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חרבן הבית. ביום שיזועו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה. והתעותו אנשי החיל אלו הכהנים. אמר ר׳ אבא בר כהנא כ״ב אלף לויים הניף אהרן ביום אחד שנאמר [קב]והניף אהרן את הלוים, א״ר חנינא המוראה הזה דבר קל הוא והיה זורקה על הכבש שלשים ושתים אמות באחורי ידיו. ובטלו הטוחנות אלו משניות גדולות כגון משנתו של רבי חייא ומשנתו של בר קפרא. כי מעטו זה התלמוד שהוא בלול בהם. וחשכו הרואות בארובות, אתה מוצא בשעה שגלו ישראל בין עובדי אלילים לא היה אחד מהם יכול לסבור תלמודו, וסגרו דלתים אלו דלתי נחושתן בן אלנתן שהיו פתוחים לרוחה. בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בדברי תורה, א״ר שמואל בר נחמני נמשלו ישראל כטוחנות הרחים, מה הרחים הזו אינה בטלה לא ביום ולא בלילה, כן ישראל לא יבטלו מן התורה לא ביום ולא בלילה שנאמר [קג]והגית בו יומם ולילה. ויקום לקול הצפור זה נבוכדנאצר, א״ר לוי י״ח שנה היתה בת קול יוצאת ואומרת בפלטין של נבוכדנאצר עבדא בישא זיל ואחריב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. וישחו כל בנות השיר שעלה ובטל את השיר מן בית המקדש. גם מגבוה ייראו, מגבהו של עולם מתירא אמר לא בעי אלא מצמצמא יתיה כד עבד לסביה. וחתחתים בדרך, ר׳ אבא בר כהנא ורבי לוי, חד אמר חתיתה של דרך נפלה עליו, ורבי לוי אמר [התחיל מתווה תוואים שנאמר *כי עמד מלך בבל על אם הדרך וגו׳]. וינאץ השקד זה נבואתו של ירמיה [קד]מקל שקד אני רואה, א״ר אלעזר מה סימנו של שקד משעה שהוא מציץ עד שגומר פירותיו אחד ועשרים יום, כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב אחד ועשרים יום. ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכדנאצר, א״ר יוחנן אשכחית כל דרומיה שתין כו׳ (כתוב ברמז שמ״ו). ותפר האביונה זה זכות אבות, כי הולך האדם אל בית עולמו מבבל היו ולבבל חזרו. וסבבו בשוק הסופדים זה גלותו של יכניה שהיו מכוסים שחורים מבפנים ומלובשים לבנים מבחוץ. עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה שלשלת של יוחסין. ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה [קה]הנחמדים מזהב ומפז. ותשבר כד על המבוע, תרי אמוראי, חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיהו, וחד אמר כדו של ירמיהו על מבועו של ברוך *מפיו יקרא אלי, ונרוץ הגלגל אל הבור זה בבל שהוא זוטו של עולם. וישוב העפר על הארץ כשהיה, מבבל היו ולבבל חזרו. והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה זה רוח הקדש כיון שנסתלקה רוח הקדש גלו:

ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם. [קו]דרש רבא למד דעת את העם דאגמרה בסימני טעמין ואסברה במאי דדמי ליה. ואזן וחקר, אמר עולא אמר רבי אלעזר בתחלה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אזנים, אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצאה בת קול ואמרה לו [קז]בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני: בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת לעמוד על עסקי פרה אמר לו כתוב יושר דברי אמת, כבר כתבתי לך על ספרו של יושר *הלא היא כתובה על ספר הישר, עשה בישרות עשה באמונה גזרה גזרתי חקה חקקתי אין לך להרהר אחריה [קח]זאת חקת התורה. דבר אחר בקש קהלת לעמוד על מתן שכרה של תורה כמה דאת אמר [קט]יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה, אמר לו הקב״ה וכתוב יושר דברי אמת כבר כתבתי על ספרו של יושר [קי]עין לא ראתה אלהים זולתך. דבר אחר בקש קהלת לעמוד על מתן שכרן של מצות, הדא הוא דכתיב [א]כי חסד חפצתי, אמר לו הקב״ה וכתוב יושר דברי אמת [ב]האל הנאמן שומר הברית והחסד. ד״א בקש שלמה לעמוד על הקץ כמד״א [ג]אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, וכתוב יושר [ד]כי יום נקם בלבי (ברמז תרמ״ב):

דבר

ממ״ק ובמ״ק עט מלאכי ב : פ קליבוסת ענס פסיכן תקוע כו : פא מדרש : פב שבת קנב : פג ישעיה נז : פד שם : פה מדרש : פו שמואל א כה : פז שבת קנב : פח איוב יד : פט משלי יד : צ יחזקאל לז : צא בראשית ג : צב איכה רבתי : צג שמואל א ב : צד דברים ד : צה תהלים עח : צו מ״א יא : צז דה״ב ז : צח דברים ז : צט תהלים פט : ק משלי ו : קא דניאל יב : קב שמות כט : קג יהושע א : *יחזקאל כא : קד ירמיה א : קה תהלים יט : *ירמיה לו : קו עירובין כא : קז משלי ג : קח במדבר יט : קט משלי ח : *יהושע י : קי ישעיה סד : א הושע ו : ב דברים ז : ג שה״ש ח : ד ישעיה סג :

זית רענן (כו) כלילא דורדא, נזר של ורד : חילפי, מין קמשון וקוץ : חוט השדרה, שהוא לבן ככסף : זו אמה, כמו גולת מים : זה פרש, לשון גלל : (כז) תווהין, פחדים : וינאץ השקד, יהיו בולטים נצים שלו : (כח) בבית האסורים, בחשך בלא אורה ושלום : לאחר מטתך, שבגליל היו הספדנין הולכין לפני המטה וביהודה לאחר המטה, גולל, כסוי שנותנין על ארונו : (כט) בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, כל זמן שיש לו בשר יש לו נפש צר הוות להבין : וישוב העפר, גופו קרוי עפר : קפולאי, חופרים : נחר בהו, גער בהו ר׳ אחאי שהיה נקבר שם :

נמצאת מאבד אלמנה ושבעה בניה, עמד ופרנסה משלו כדי פרנסתה, לימים חלה בנימין הצדיק והיה מצטער על המטה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, בנימין הצדיק שקיים אלמנה ושבעה בניה ימות לשנים מועטות, באותה שעה בקשו מלאכי השרת רחמים קרעו לו גזר דינו והוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו:

[סא]תן חלק לשבעה. רבי אליעזר ורבי יהושע, רבי אליעזר אומר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי השבת, וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה, רבי יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הפסח, וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג. דבר אחר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי החג. וגם לשמונה הזהר אף בקדושת יום השמיני, רבי יודן בר סימון בשם רבי מאיר אומר (יז) אם נתת חלק לשבעת ימי הנדה אתה זוכה לבן ואתה מולו לשמונה, וכן הוא אומר [סב]וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה, מה כתיב אחריו וביום השמיני ימול, ר' נחמיה אומר תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה, וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה. רבי סימון פתר קריא במלואים תן חלק לשבעה [סג]כי שבעת ימים ימלא את ידכם, וגם לשמונה [סד]ויהי ביום השמיני: [סה]בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך. תניא רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, רבי עקיבא אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך, היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו. כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים, אמרו י"ב אלף זוגות תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבת ועד אנטיפרס וכלם מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, והיה העולם שמם, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, ר' מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ור' אלעזר בן שמוע הן והן העמידו את השעה, תנא כלם מתו בין פסח לעצרת, א"ר חייא בר אבא ואי תימא רב אידי בר אבין כלם מתו במיתה רעה, אמר רב נחמן בר יצחק מאי היא זו אסכרה. רבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר בכרת. [סו]אם אחרת וזרעת ברביעה ראשונה אל תשב לך ברביעה שניה שמא יבא ברד לעולם ויתקיימו האחרונות, אם אחרת וזרעת ברביעה שניה אל תשב לך ברביעה שלישית שמא יבא שדפון לעולם וישתדפו הראשונות ויתקיימו האחרונות כי אינך יודע אי זה יכשר: [סז]מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת, (והלך ולן בביתו) והקניטתו אשתו, והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי (יח) רוחות מספרות זו עם זו אמרה אחת לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונדע מה פורענות באה לעולם, אמרה לה איני יכולה מפני שאני קבורה במחצלת של קנים, אלא לכי את ומה שאתה שומעת בואי ואמרי לי, הלכה ושטה ובאת ואמרה לה חברתה מה שמעת מאחורי הפרגוד, אמרה לה שמעתי שאומרים כל הזורע (יט) ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו, הלך וזרע ברביעה שניה, של כל העולם כלו לקה ושלו לא לקה, לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות מספרות וכו' (כדלעיל) עד שמעתי שהזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו, הלך וזרע ברביעה ראשונה, של כל העולם כלו נשדף ושלו לא נשדף, אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם לקה ושלך לא לקה, ועכשיו של כל העולם כלו נשדף ושלך לא נשדף, סח לה כל המאורע, אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה מריבה בין אשתו של החסיד ובין אמה של זו, אמרה לה בואי ואראך בתך שקבורה במחצלת של קנים, לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו בואי ונשוט בעולם ונדע מה פורענות עתיד לבא לעולם, א"ל דייך דברים שביני לבינך נשמעו בין החיים. נתת פרוטה לעני שחרית ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית אם יש בידך ליתן לו תן לו, ואם לאו פטרהו מיד, ואל תאמר איני נותן כבר נתתי שחרית לאחר כי אינך יודע אי זה יכשר אי זה הגון ובן אבות. אם למדת תורה בעשרך אל תשב [בטל] בשעת עניות, לפי שטוב לאדם שיעשה מעט ברוחק ממאה פעמים ברוחה:

[סח]שמח בחור בילדותך. אמר רב הונא (כ) עד כאן דברי יצר הרע, מכאן ואילך דברי יצר הטוב, ריש לקיש אמר עד כאן לדברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים. [סט]א"ר שמואל בר יצחק בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שמטים לצד מינות, אמרו וכי כך שלמה צריך לומר שמח בחור בילדותך וגו', משה אמר [ע]ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ושלמה אמר והלך בדרכי לבך הותרה הרצועה לית דין ולית דיין, כיון שאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה: ודע כי על כל אלה. רבי חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא, רבי חייא אמר ללסטים שברח מפני הקוסטינר* אמר ליה המעט בריצה שלא תתיגע בחזרה, רבי שמעון בן חלפתא אומר לאחד ששט על המים אמרו ליה המעט בהליכה שלא תתיגע בחזרה, א"ר יאשיה לאחר שגנב את המכס וכיון דאיתצד אמר ליה אייתא מוכסא. אמר להון הן, אמרו לו מה את סבר דאנן בעיין דהדא זימנא, אנן בעיין דכל זימניא דהוה יליף גנוב מוכסא. ודע כי על כל אלה, אמר רבי לוי לעוף שהוא נתון בכלוב ובא חברו ועמד על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויים לך, אמר במזונותי אתה מסתכל ובמצודה אי אתה מסתכל. ודע כי על כל אלה, משל לבן בליעל שנכנס לחנות אמר אייתי צמירא וחמר טוב וקופר שמן, היה יושב ואוכל ולא היה לו מה לשלם, בקש לצאת התחילו שוברים את שניו: [עא]והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך. אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו, ואין רעה אלא גיהנם שנאמר [עב]וגם רשע ליום רעה, ולא עוד אלא שתחתוניות שולטות בו שנאמר [עג]ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש, אי זה דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר זה תחתוניות: [עד]אמר רב (כא) צורבא דרבנן דרתח אורייתא מרתחא ליה שנאמר [עה]הלא כה דברי כאש, אמר רב אשי כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם שנאמר [עו]וכפטיש יפוצץ סלע, אמר רבינא מיבעי לאינש למילף נפשיה בניחותא דכתיב והסר כעס מלבך וגו': כי הילדות והשחרות הבל, אמר רבי יצחק דברים שאדם עושה בילדותו משחרין פניו לעת זקנותו:

יב [עז]וזכור את בוראיך. תנן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ומה למעלה ממך, ולאן אתה הולך, א"ר אבא בר כהנא בשם רבי פסי ורבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי שלשתם דרש רבי עקיבא מתוך תיבה אחת בוראיך, בארך, בורך, בוראך. בארך זה ליחה סרוחה. בורך זה רמה ותולעה. בוראך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. [עח]בימי בחורותיך. תני רבי שמעון בן אלעזר [עשה צדקה] (כב) עד שאתה מוצא ומצוי לך. עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה. והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. עד אשר לא תחשך השמש זה הפרחת. והאור זה החטם. והירח זה הנשמה. והכוכבים אלו הלסתות. (כג) ושבו העבים אחר הגשם זה מאור עיניו של אדם, אמר שמואל האי דמעתא עד ארבעין שנין הדרא. ביום שיזועו שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות. והתעותו אנשי החיל אלו השוקים. ובטלו הטוחנות כי מעטו אלו השנים והמסס. וחשכו הרואות בארובות אלו העינים, אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה אמאי לא אתית (כד) לבי אבידן, אמר ליה טור תלג סחרנוהי גלידין כלבוהי לא נבחין טחנוהי לא טחנין, בי רב אמרי עד דלא אבידנא בחישנא. אמר ליה רבי לרבי שמעון בן חלפתא מפני מה (כה) לא הקבלנו פנים כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך, אמר ליה סלעים נעשו גבוהים, [עט]רחוקים נעשו קרובים, קרובים נעשו רחוקים, שתים נעשו שלש, משים שלום בבית בטל. תניא ר' יוסי בן קיסמא אומר טבא תרתי מתלת, ווי לחדא דאזלא ולא אתיא, מאי היא אמר רב חסדא ינקותא,

כי

ממ"ק ובמ"ק סא מד"ש: סב ויקרא יז: סג שם ח: סד שם: סה יבמות כב: סו אבות דרבי נתן: סז ברכות יח: סח שבת סג: סט פסיקתא:
ע דברים יא: *קוסטינר תוקף סנקסדוס: עא נדרים כב: עב משלי טז: עג דברים כט: עד תענית ד: עה ירמיה כג: עו שם: עז מד"ש:
עח שבת קנא: עט רחוקים כו', עי' פירושו בקס"ר פ' גס מגנוס:

זית רענן (יז) אם נתת חלק, כי צריך להוסיף עונה אחת קודם הוסת שלה על ז' ימי הנדה: (יח) רוחות, של ב' ילדות מתות: (יט) רביעה ראשונה, יורה ג' רביעיות הן, בכורה שניה שלישית, ראשונה בט"ז מרחשון, שניה בכ"ג, שלישית בי"א כסליו: (כ) עד כאן, עד ודע כי על כל אלה וגו': עד כאן לדברי תורה, שמח בלמודך למוד משמחה ומטוב לב והלך בדרכי לבך להבין מה בלבך לפי ראות עיניך: מכאן ואילך למע"ט, ודע כי על כל אלה על כל מה שלמדת סופך ליתן את הדין אם לא תקיים (רמ"י): (כא) צורבא מרבנן, בחור חריף, ות"ח זקן לא קרי צורבא אלא ההוא מרבנן קרי ליה: אורייתא מרתחי ליה, שמרגיש יותר משאר בני אדם, וקמ"ל דחייבין לדונו לכף זכות: שאדם עושה בילדותו, רוב תשמיש: משחירין פניו, מתיש כחו: (כב) עד שאתה מוצא, למי לעשות ומצוי לך ממון ועודך בידך ברשותך קודם שתמות: לא זכות, לא דבר לזכות בו שכולם עשירים: ולא חובה, לאמץ לב ולקפוץ יד: זה פרחת, המצח שהוא חלק ומצהיב: והחוטם, שהוא תואר פני האדם: זו נשמה, כדכתיב נר אלהים נשמת אדם: הלסתות, לחייו: (כג) ושבו העבים, חשכות עינים יבא ויכסה המאור אחר שירבה בבכיה בזקנותו מחמת תשות כח וצרות רבות עליו: הכסלים, פלנק"ש: והצלעות, שהם שומרים בני המעיים וחיותו של אדם וסוגרים בעדם: אלו השוקים, שכחו של אדם נסמך עליהם: (כד) לבי אבידן, שהיו מתוכחין עם ישראל במקראות: טור טלג, ההר נעשה שלג, כלומר ראשי לבן: סחרנוהי גלידין, סביבותיו של הר מלא קרח, כלומר שפתי וזקני הלבינו: כלבוהי לא נבחין, קול אינו נשמע: טחנוהי, השינים: עד דלא אבידנא בחישנא, עבר מה שלא נאבד ממני אני מפשפש מרוב זקנה אני הולך שחוח ומנענע ונראה כמי שמבקש דבר הנאבד לו: (כה) לא הקבלנו פנים, לא הקבלה פני ודרך ענוה קאמר ליה; שתים נעשו שלש, שצריך אני משענת;

סמנו ומן העולם טובה הרבה, רשב"י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד את כל הראשונות שנאמר [כד]צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו, ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו את רשעו שנאמר [כה]ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו:

י [כו]זבובי מות יבאיש, אמר רבא יצר הרע דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי הלב שנאמר זבובי מות יבאיש (יב) יביע שמן רוקח: לב חכם לימינו, שנו רבותינו שתי כליות יש לו לאדם, אחת יועצתו לטובה, ואחת יועצתו לרעה, מסתברא דטוב לימינו שנאמר לב חכם לימינו. [כז]לב חכם לימינו זה יעקב שנאמר [כח]ויקם יעקב וישא את בניו וגו'. ולב כסיל לשמאלו זה עשו שנאמר [כט]ויקח עשו את נשיו ואחר כך את בניו. [ל]דבר אחר לב חכם לימינו אלו הצדיקים שהוגים בתורה שנתנה בימין. ולב כסיל לשמאלו אלו הרשעים שנותנים לבם להתעשר שנאמר *בשמאלה עושר וכבוד. דבר אחר לב חכם לימינו זה משה. ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו העיקר טפל, אבל משה אמר [לא]בנו לכם ערים לטפכם ואחר כך וגדרות לצנאכם: [לב]אם רוח המושל תעלה עליך, מדבר בנח, אמר נח כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא מן התבה אלא ברשות, [לג]בא אל התבה ויבא נח, צא מן התבה ויצא נח. אמר רבי יוחנן בר אלעאי אלו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא לי, אלא אמר נח כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות: [לד]ראיתי עבדים על סוסים, זה נבוכדנאצר שהחריב את בית המקדש ולא נכנס לתוכו שהיה מתירא, מה עשה מיכאל ירד ואחז בסוסו והכניסו לתוך קדש הקדשים, ורוח הקדש אומרת ראיתי עבדים על סוסים זה נבוכדנאצר, ושרים הולכים כעבדים זה מיכאל שנאמר [לה]כי אם מיכאל שרכם. דבר אחר ראיתי עבדים [לו]והמדנים מכרו אותו אל מצרים, אמר רבי אבין הלוי בר חמא (בין) [בני] האמה מוכרין (ובין) [ובני] העבר קונים בין אלו ובין אלו נמכר יוסף: חופר גומץ בו יפול. אתה מוצא במחשבה שחשבו המצרים לאבד את ישראל בה אני מאבדם (כתוב בירמיה רמז שי"ט):

[לז]ופורץ גדר ישכנו נחש, שנו רבותינו לא ישא אדם ויתן עם המינים ואין מתרפאין מהם אפילו לחיי שעה, ומעשה בבן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל שנשכו נחש כו' אמר ליה ישמעאל אחי הנח לי ואביא לך מקרא מן התורה שהוא מותר, לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו, קרא עליו רבי ישמעאל אשריך בן דמא שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה ולא עברת על דברי חבריך כו' (שהיו אומרים), ופורץ גדר ישכנו נחש, אומר לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות א"ל מפני שפרצתי גדרו של עולם: [לח]אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל. אמר רבי אמי אם ראית דור ששמים קהין עליו כברזל, בשביל מעשיהם שהם מקולקלים, מאי תקנתיה יגדיל ברחמים שנאמר וחילים יגבר, ויתרון הכשיר וכ"ש היכא דהוכשרו מעשיהם מעיקרא. אמר ריש לקיש אם ראית תלמיד שתלמודו קהה עליו כברזל, משום משנתו שאינה סדורה לו שנאמר והוא לא פנים קלקל, מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר, ויתרון הכשיר חכמה, כל שכן היכא דסדורה לו משנתו מעיקרא, ריש לקיש הוה מסדר מתניתא ארבעים זימנין כנגד ארבעים יום שנתנה בהם התורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן. אמר רבא אם ראית תלמיד שתלמודו קהה עליו, בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים שנאמר והוא לא (יג) פנים קלקל, מאי תקנתיה ירבה עליו רעים שנאמר וחילים יגבר, ויתרון הכשיר חכמה, כ"ש דהוכשרו מעשיו לפני רבו מעיקרא: אם ישוך הנחש בלא לחש, אמר רבי אמי אם ראית דור שהשמים משתחנין עליו כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור. מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש, וכל מי שיודע ללחוש ואינו לוחש מה הנאה יש לו, ואם לחש ועלתה בידו והגיס דעתו מביא אף לעולם שנאמר [לט]מקנה אף על עולה. אמר רבא שני ת"ח הדרים בעיר אחת (יד) [ואין] נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה. ריש לקיש אמר לעתיד לבא מתקבצין כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, א"ל ומה יתרון לבעל הלשון, ומפני מה אתה נושך באבר אחד וכל האברים מרגישין, א"ל ולי מה אתם שואלים, אמרו לבעל הלשון שהוא עומד כאן והורג ברומי, ומפני מה אתה הולך ושותת* לשונך אמר להם היא גרמה לי, ומפני מה אתה מצוי בין הגדרות וכו' (לעיל):

[מ]אי לך ארץ שמלכך נער, עד מתי יושבים בדין עד זמן סעודה, אמר רב חמא מאי קראה אי לך ארץ (טו) שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו, אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה של תורה ולא בשתית יין:

[מא]בעצלתים ימך המקרה, א"ר אלעזר בשביל עצלות שהיה בהם בישראל שלא עסקו בתורה נעשו שונאים של הקב"ה [מך] שנאמר המקרה, ואין מקרה אלא הקב"ה שנאמר [מב]המקרה במים, ואומר [מג]ואם מך הוא, ואין מך אלא עני שנאמר ואם מך הוא [מד]ההוא דהוה קאמר ואזיל (טז) היא ניימא ודיקולא שפיל, א"ל שמואל לרב יהודה שיננא קרא כתיב בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית. [מה]דבר אחר בעצלתים ימך המקרה מי גרם לאשה הזאת שהיא שופעת דמים, על ידי שהיא מתעצלת לבדוק את עצמה אם טמאה היא אם לאו, לפי ששנו רבותינו היד המרבה לבדוק בנשים משובחת. מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה מפנה חביות לבית החביות והיתה בודקת עצמה על כל חבית וחבית, באחרונה בדקה עצמה ונמצאת טמאה ונתירא רבן שמעון בן גמליאל לומר שמא נטמאו כל הטהרות, קרא לה רבן גמליאל אמר לה לא היית בודקת עצמך, אמרה לו חייך אדוני שהייתי בודקת עצמי על כל חבית וחבית ובאחרונה נמצאתי טמאה, הוי על ידי שהאשה מתעצלת היא שופעת דמים, ואין המקרה אלא דמים שנאמר [מו]את מקורה הערה. ובשפלות ידים ידלף הבית [מז]ואשה כי יזוב וגו': [מח]גם במדעך מלך אל תקלל, מלך שבדורך אל תקלל. ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר, עשיר שבדורך אל תקלל. כי עוף השמים יוליך את הקול, אמר רבי ירמיה זה העורב חכמת טיאורין, ובעל כנפים יגיד דבר, משום אזנים לכותל. כתיב [מט]כי אם ה' יגפנו, אמר ליה הקב"ה גם במדעך מלך אל תקלל וכו' (כתוב בשמואל ברמז קל"ח). אמר רבי אבין לא במדע שנתתי לך יותר מחיה ועוף ובהמה תהא מחרף ומגדף לפני, בראתי לך שתי עינים ולה שתי עינים, לך שתי אזנים ולה שתי אזנים דמיתיך להם [נ]נמשל כבהמות נדמו שתקתים פני כבודך, כמה טובות עשיתי לך ואין אתה מבין אדם ביקר ולא יבין. דבר אחר גם במדעך מלך אל תקלל מלכו של עולם, אל תקלל עשיר עשירו של עולם. כי עוף השמים יוליך את הקול, אמר רבי לוי יש קול יוצא לטובה [נא]וישמע ה' את קול דבריכם ויאמר היטיבו וגו'. יש קול יוצא לרעה [נב]וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף. ובעל כנפים יגיד דבר, א"ר אבא בשעה שהאדם ישן, הגוף אומר לנשמה, והנשמה לנפש, והנפש למלאך, והמלאך לכרוב, וכרוב לבעל כנפים, ובעל כנפים יגיד דבר לפני מי שאמר והיה העולם. דבר אחר גם במדעך מלך אל תקלל זה משה דכתיב [נג]ויהי בישורון מלך. אל תקלל עשיר זה משה א"ר חנין מחצב של סנפירינון ברא הקב"ה בתוך אהלו ומשם העשיר משה הה"ד [נד]פסל לך הפסולת שלך. [נה]כי עוף השמים יוליך את הקול, קול שטס כעוף ועולה לשמים. ובעל כנפים יגיד דבר שהוגד לה בסיני [נו]הוצא את המקלל. ד"א קולם של מדברי לשון הרע, לפיכך קולם של בעלי כנפים מכפר על אותו הקול שנאמר [נז]ולקח למטהר שתי צפרים חיות, ובעל כנפים אלו המלאכים שכתוב בהם [נח]שש כנפים לאחד:

יא [נט]שלח לחמך על פני המים. מעשה באדם אחד שהיה רגיל בצדקה, נכנס וישב בספינה באת הרוח וטבעה את הספינה בים וראהו רבי עקיבא ובא להעיד על אשתו שתנשא לאחר והלך אצל ישיבה להעיד עליו ולא הגיע עת לעמוד עד שבא אותו האיש ועמד לפניו, אמר ליה בני לא אתה שטבעת בים, א"ל הן, א"ל ומי העלך, א"ל רבי צדקה שעשיתי, א"ל בני מנין אתה יודע, אמר ליה כשירדתי למקום מצולה שמעתי קול רעש גדול שהיו אומרים זה לזה רוץ ונעלה אותו האיש שהוא בעל צדקה, באותה שעה פתח רבי עקיבא ברוך שבחר בתורה ובדברי חכמים, שכך כתיב שלח לחמך על פני המים וגו':

[ס]מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, ובאת אלמנה אחת ועמדה לפניו א"ל רבי פרנסני, א"ל העבודה שאין בקופה של צדקה כלום, אמרה ליה רבי אם אין אתה מפרנסני נמצאת

ממ"ק ובמ"ק כד יחזקאל לג: כה שם: כו ברכות סא: כז ברא' רכט: כח בראשית לא: כט שם: ל ילמדנו: *משלי ג: לא במדבר לב: לב בראשית רכח: לג בראשית ח: לד תנחומא: לה דניאל י: לו בראשית לז: לז ע"ז כז: לח תענית ז: לט איוב לו: *ושותת יורד לתהום: מ שבת י: מא מגילה יא: מב תהלים קד: מג ויקרא כה: מד סנהדרין ז: מה מדרש: מו ויקרא כ: מז שם: מח מדרש שוחר טוב: מט שמואל א כו: נ תהלים מט (כ"ס): נא דברים ד: נב שמות טו: נג דברים לג: נד שמות לב: נה תנחומא: נו ויקרא כד: נז שם יד: נח ישעיה ו: נט מכות דף כ"ג: ס פסיקתא:

זית רענן (יב) יביע, לשון אבעבועות מעלה רתיחה ואבעבועות: (יג) פנים קלקל, שהראה לו פנים רעות: ירבה רעים לפייסו, שיסביר לו פנים: (יד) ואין נוחין זה לזה כו', והכי משמע בשביל שצריך להגיד זה לזה ולהיות נוחין בהלכה ואין עושין מקנה מקנאין האף ומביאין אותו עליהן. ויש גורסין ונוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף כו', משגיד עליו רעו שנוחין זה לזה מתקנאין באף ומעלין אותו מעליהם כלומר מסלקין: (טו) שמלכך, דרינך שהדין קרוי מלך במשפט יעמיד ארץ (רש"י): (טז) היא ניימא ודיקולא שפיל, כשהאשה מנמנמת הסל שעל ראשה שהיתה נותנת פילכה ומלאכת ידיה בו שפיל, כלומר מתוך שהיא עצלה אין מלאכתה ניכרת:

עם אשה זו אומנות, ולמה קורין אותה עדה קדושה שהיו משלשין את היום, שליש לתורה, שליש לתפלה, שליש למלאכה, וי"א על שהיו יגעים בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ, רבי יצחק בן אלעזר קרי ליה לרבי שמלאי ורבי ברקאי עדה קדושה, ולמה קוראים נחום איש קדש קדשים שלא הביט בצורת מטבע כל ימיו, ולמה קראו רבי רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו, אנטונינוס אמר ליה לרבינו כד גזר אסתכל בהדא גזרתו. אמר ליה בשלי לא הסתכלתי מימי בדידך אסתכל: כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, עשה תשובה עד שאתה בכחך, עד שהנר דולק תן לו שמן עד שלא יכבה הנר, כבה הנר אין השמן מועיל כלום: כי אין מעשה וחשבון וגו' בשאול אשר אתה הולך שמה. [ר' בון מסרס הדין קרייא, אם יודע אתה שאין מעשה וחשבון בשאול, כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה]: שבתי וראה תחת השמש, מדבר ביעקב, לא לקלים המרוץ, אתמול [פב]וישא יעקב רגליו, והיום [פג]ויאסוף רגליו, ולא לגבורים המלחמה אתמול [פד]ויגש יעקב ויגל את האבן כאדם שמעביר פקק מן הצלוחית, והיום [פה]וישאו בני ישראל את יעקב אביהם אפילו כלי קטן אינו יכול לסבול. ולא לחכמים לחם, אתמול [פו]ויזבח יעקב זבח בהר, והיום [פז]שובו שברו לנו מעט אכל. לא לנבונים עושר, אתמול [פח]ויפרץ האיש מאד מאד מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של העולם הבא, והיום אמר לו יוסף [פט]וכלכלתי אותך שם. לא ליודעים חן, אתמול [צ]ידעתי בני ידעתי יודע אני מעשה ראובן בבלהה ומעשה יהודה בתמר, והיום מפיים ליוסף [צא]אם נא מצאתי חן בעיניך. (בירמיה רמז רפ"ד). דבר אחר לא לקלים המרוץ זה עשהאל שנאמר [צב]ועשהאל קל ברגליו, כיון דמטא שעתא [צג]ויכהו אבנר אל החמש. ולא לגבורים המלחמה זה אבנר, דאמר רבי איסא נוח לו לאדם לזוז כותל של שש אמות מלזוז רגל אחד של אבנר, וכיון דמטא שעתא [צד]הכמות נבל ימות אבנר, לא לחכמים לחם זה שלמה דכתיב [צה]ויהי לחם שלמה ליום וגו', וכיון דמטא שעתא אמר וזה היה חלקי, אית דאמרי מקלו ואית דאמרי קודו*. לא לנבונים עושר זה איוב, אתמול [צו]ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן, וכיון דמטא שעתא [צז]חנוני חנוני אתם רעי. לא ליודעים חן זה יהושע, דאמר רבי איסא ששה דברים דבר יהושע בפני רבו ולא נגמל חסד בעיניו, ואלו הם אחד במנוי זקנים [צח]וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אדוני משה כלאם, אמר לו המקנא אתה לי הלואי אתה כיוצא בי הלואי כל ישראל כיוצא בך שנאמר [צט]ומי יתן כל עם ה' נביאים, ואחד במעשה העגל [ק]קול מלחמה במחנה, אמר ליה משה ליהושע אדם שהוא עתיד לנהוג שררה על ששים רבוא אינו יודע להבחין בין קול לקול. דבר אחר מדבר במשה לא לקלים המרוץ אתמול היה עולה לרקיע כנשר ועכשיו הירדן חבל של חמש אמה איננו עובר, ולא לגבורים המלחמה אתמול [קא]מלכי צבאות ידודון ידודון אפילו מלכיהון דמלאכיא אפילו מיכאל אפילו גבריאל מרתתין לפניו, ועכשיו [קב]כי יגורתי מפני האף והחמה. לא לחכמים לחם אתמול היה עשוי קומסקלטור* של פלטין של פרעה והיום [קג]קראן לו ויאכל לחם, לא לנבונים עושר אתמול היה מסיח כעשיר [קד]שוב מחרון אפך, סלח נא, למה ה' יחרה אפך, ועכשיו מסיח כרש [קה]ואתחנן מתנת חנם. גם לא ליודעים חן, אתמול היה יודע היאך לרצות את בוראו [קו]קומה ה', שובה ה', ועכשיו משהתחנן לו נאמר לו [קז]הן קרבו ימיך: [קח]גם לא ידע האדם את עתו כדגים (הנאספים) [שנאחזים] במצודה רעה,

(יא) מאי מצודה רעה, אמר ריש לקיש זו חכה:

[קט]עיר קטנה ואנשים בה מעט, אמר רמי בר אבא עיר קטנה זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו האברים, ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע, ומצא בה (ילד) [איש] מסכן חכם זה יצר הטוב, ובנה עליה מצודים גדולים אלו עונות, ומלט הוא את העיר בחכמתו אלו תורה ומעשים טובים. ואדם לא זכר את האיש המסכן לית דמדכר ליה ליצר הטוב. [קי]דבר אחר עיר קטנה זה העולם, ואנשים בה מעט זה דור המבול, ובא אליה מלך גדול זה הקב"ה. ובנה עליה מצודים גדולים עקמן וכמנן[קכ], ומצא בה איש מסכן חכם זה נח, ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר [א]ויקח מכל הבהמה הטהורה. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא, אמר הקב"ה לית אתון מנהרין ליה אנא מנהר ליה שנאמר [ב]ויזכור אלהים את נח. [ג]דבר אחר עיר קטנה זה מצרים. ואנשים בה מעט אלו אחי יוסף, ובא אליה מלך גדול זה יוסף, ובנה עליה מצודים גדולים, אמר להם מרגלים אתם, ומצא בה איש מסכן חכם זה יהודה, ומלט הוא את העיר בחכמתו [ד]ויגש אליו יהודה. דבר אחר עיר קטנה זה המדבר, ואנשים בה מעט זה דור המדבר, ובא אליה מלך גדול זה הקב"ה. ובנה עליה מצודים גדולים [ה]הרף ממני ואשמידם. ומצא בה איש מסכן חכם זה משה שנאמר [ו]עיר גבורים עלה חכם. ומלט הוא את העיר בחכמתו [ז]למה ה' יחרה אפך בעמך. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא, אמר הקב"ה אם אדם לא זכרו אני זוכרו שנאמר [ח]ויזכור ימי עולם משה (עבדו) [עמו]: ד"א עיר קטנה זו מצרים, ואנשים בה מעט אלו המצריים, ובא אליה מלך גדול זה פרעה. ובנה עליה מצודים גדולים אלו חלומותיו, ומצא בה איש מסכן חכם זה יוסף [ט]אין נבון וחכם כמוך, ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר [י]וחמש את ארץ מצרים. ואדם לא זכר [יא]ולא זכר שר המשקים, אמר הקב"ה אתם לא הזכרתם אותו אני אזכור אותו [יב]ויהי מקץ וגו': וחכמת מסכן בזויה, וכי ר' עקיבא וחבריו עשירים שנשמע את דבריהם והלא הם גזרו על הצבור והם מקיימין, אלא מהו וחכמת מסכן, שממסכן מדברי תורה שמלמד לאחרים והוא בעצמו אינו מקיים לפיכך דבריו אינם נשמעים, מזרזין לאחרים לא תלוו ברבית והם מלוין ברבית:

דברי חכמים בנחת נשמעים. אלו הדרשנים, מזעקת אלו המתורגמנין*.

דבר אחר זה עמרם ובית דינו שאמרה לו בתו אבא גזרותיך קשין משל פרעה. מזעקת אלו דתן ואבירם: טובה חכמה, זה חכמתו של יעקב. מכלי קרב של עשו, מה עשה זיינם מבפנים והלבישם לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים, לתפלה [יג]הצילני, לדורון [יד]ותעבור המנחה, למלחמה [טו]והיה המחנה הנשאר לפליטה:

דבר אחר טובה חכמה עם נחלה זה משה. מכלי קרב זה שלמה אף על פי שעשה שלמה עשר מנורות עשרה שלחנות לא היו מקריבים אלא בכלים שעשה משה. *חליל שבמקדש של משה היה של קנה היה ונשבר ותקנוהו [ולא] היה קולו ערב כמות שהיה וחזרו ונטלוהו וחזר כמות שהיה, צלצל שבמקדש של משה היה ושל נחשת היה ונשבר ותקנוהו ולא היה קולו ערב כמות שהיה וחזרו ונטלוהו וחזר לכמות שהיה, מכתשת שבמקדש של משה היתה, נשברה ותקנוה ולא היתה מפטמת כמו שהיתה וחזרו ונטלוהו וחזרה לכמות שהיתה. אלו שני כלים שנשברו בבנין ראשון ולא היה שולט בהם חלודה° דכתיב [טז]נחשת ממורט, וכתיב [יז]וכלי נחשת מוצהב, וכתיב [יח]שנים חמודות כזהב, תרין אמוראין חד מנהון (כתיבין) [אמר כל אחד ואחד שקול כתרין] דדהב, וחד אמר תרין מנהון (דתרין) [כחד] דדהב. מגריפה, רב ושמואל חד אמר י' נקבים היו בה וכל אחד ואחד היה מוציא [עשרה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה] מאה מיני זמר, וחד אמר מאה נקבים היו בה וכל אחד ואחד היה מוציא עשרה מיני זמר (ומדברי שניהם) [נמצאת כולה] היתה מוציאה אלף מיני זמר. *תנא ה' קולות היו נשמעים מיריחו, מיריחו היו שומעים קול שער הגדול, מיריחו היה שומעים קול המגריפה, מיריחו היו שומעים קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור, מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז. וי"א אף קולו של כהן גדול בשעה שהיה מזכיר את השם בכנויו. מיריחו היו מריחין ריח פטום הקטרת, רבי אלעזר אומר עזים היו בבית אבא (כהני מרבר) [בהרי מכוור] והיו מתעטשות מריח הקטרת. אמר רבי חייא כתוב אחד אומר [יט]בנבל עשור, וכתוב אחד אומר [כ]אודך בכנור, הא כיצד אלא הוא נבל הוא כנור, אלא נימין יתרין היו בין זה לזה. אמר רבי חייא למה נקרא שמו נבל על שם שהיה מנבל כל מיני זמר, (רב הונא בשם ר' יוסי ע"י שהיה וכו'). תני ר' שמעון בן גמליאל שילות היה מוציא מים כאיסר אחד באו (ונסבינהו והלכו המים) והרחיבוהו ונהמעטו החזירוהו לכמות שהיה ונתרבו מימיו. ד"א טובה חכמה זו סרח בת אשר שנאמר [כא]ותבא אל כל העם בחכמתה מכלי קרב שביד יואב (כתוב בשמואל ברמז קנ"ב): וחוטא אחד וגו' זה עשו [כב]וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה מפני הבושה. דבר אחר וחוטא אחד זה שבע בן בכרי: [כג]שנו רבותינו לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצות אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו טובה הרבה, ר' אלעזר ב"ר שמעון אומר לפי שהעולם נדון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו

ממ"ק ובמ"ק פב בראשית כט : פג שם מט : פד שם כט : פה שם מט : פו שם לח : פז שם מג : פח שם ל : פט שם מג : צ שם מח : צא שם מח :
צב שמואל ב ב : צג שם ד : צד שם ג : צה מלכים א ה : *קודו כלי חרס לשתות מים : צו איוב א : צז שם יט : צח במדבר יא : צט שם :
ק שמות לב : קא תהלים סח : קב דברים ט : *קומסקלטור פקיד וממונה : קג שמות ב : קד שם לב : קה דברים ג : קו במדבר י : קז דברים לא : קח סנהדרין פא :
קט נדרים לב : קי בראשית רבה : קכ עקמן וכמנן מיני מבגרים : א בראשית ח : ב שם ט : ג תנחומא : ד בראשית מד : ה שמות לב : ו משלי כא : ז שמות לב :
ח ישעיה סג : ט בראשית מא : י שם : יא שם מ : יב שם : *המתורגמנין גי' הרמב"ן בלקוטיו אלו החזנים ע"ש : יג בראשית לב : יד שם : טו שם : *ערכין י :
°בגמרא ערכין י' הגי' ולא היתה להם ארוכה : טז מ"א ז : יז עזרא ח : יח שם : *תמיד ל : יט תהלים לג : כ שם : כא ש"ב כ : כב בראשית לו : כג קדושין מ :

זית רענן (יא) מאי מצודה רעה חכה, שהוא רע וחלש וקטן ואוחז בו דגים גדולים פתאום ואינו דומה לנאחז ברשתות על ידי מארב ותחבולות :

נא מצאתי חן בעיניך אל נא תקברני במצרים:

עת אשר שליט האדם באדם לרע לו. אין לך מתחייב ע"י אדם אלא אדם כיוצא בו, א"ר אחא אפילו מקל אפילו רצועה מתחייבין על ידי אדם שנאמר [נו]שופך דם האדם: [נז]ובכן ראיתי רשעים. זה טיטוס הרשע שנטל את הפרכת ועשאו כמין (ט) גורגתני והביא כל הכלים שבמקדש והניחם בו והושיבו בספינה לילך ולהשתבח בעירו שנאמר ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר, אל תקרי קבורים אלא קבוצים, אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו, ואיבעית אימא קבורים ממש דאפילו מילין דמטמרן מגליין להון. [נח]דבר אחר ובכן ראיתי רשעים קבורים, וכי יש רשעים קבורים באים ומהלכים, אלא א"ר סימון אלו הרשעים שהם מתים וקבורים בחייהם שנאמר [נט]כל ימי רשע הוא מתחולל [מת וחלל, *ואתה (י) חלל רשע]. דבר אחר מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה, וממקום קדוש יהלכו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. דבר אחר וממקום קדוש יהלכו ממקום שישראל מהלכים ונקראים קדושים. וישתכחו בעיר שהם משכחים מעשיהם הרעים. דבר אחר וישתבחו בעיר שהם משתבחים במעשיהם הטובים. גם זה הבל אין זה הבל שעובדי אלילים רואים אותם היאך הם באים ומתגיירים ואינם מתגיירים גם זה הבל: [ס]אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו. אמר שלמה לפי שאין אתה גובה מן הרשעים הם מרבים רשע בעולם, (כי) [אשר] אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, א"ל משה רבך אמר [סא]ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ואתה אומר כן, א"ל יודע אני שסופן של רשעים לרע וסופן של צדיקים לטוב, אלא שידעו העולם שאין אתה מאריך להם אלא לשלם להם שכר מצוה שעשו בעוה"ז כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים. וטוב לא יהיה לרשע, אמר ליה ממדת הטוב שהייתי (חייב) [מטיב] לרשעים בעולם הזה את יודע מה מתוקן לצדיקים לעתיד לבא, וכן אתה מוצא בעשו שלא ירש העולם הזה אלא בשביל מצוה אחת כבוד אב, ומפני שלשה דברים המקום מאריך לרשעים שמא יעשו תשובה, ושמא עומדים מהם בנים [טובים] ולשלם [להם] שכר מצות שעשו בעולם הזה: [סב]וטוב לא יהיה לרשע. אמר רבי אלעזר כל תלמיד חכם שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו אינו מתקיים בידו ומשתכח שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים, מורא איני יודע מהו כשהוא אומר [סג]ויראת מאלהיך הוי אומר מורא זה קימה, ואימא מוראת רבית ומוראת משקולות, רבי אלעזר פני פני גמר: [סד]יש הבל אשר נעשה על הארץ. דרש רב נחמן בר רב חסדא אשריהם הצדיקים שמגיע אליהם בעולם הזה כמעשה הרשעים בעולם הבא, ואוי לרשעים שמגיע אליהם בעולם הזה כמעשה הצדיקים בעולם הבא:

תתקפט ט [סה]הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע. שלמה מביט בכל הדורות ורואה דברים שמגיעים לרשעים מגיעים לצדיקים ואמר הכל כאשר לכל, מקרה אחד לצדיק זה אברהם שנאמר [סו]כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', ולרשע זה נמרוד שהמריד כל באי עולם על הקב"ה זה מת וזה מת הוי מקרה אחד לצדיק ולרשע, לטוב ולטהור ולטמא. לטוב זה דוד שנאמר [סז]וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, ולטמא זה נבוכדנאצר זה בנה יסודות בית המקדש ומלך ארבעים שנה וזה החריב בית המקדש ומלך ארבעים שנה, ולזובח זה שלמה שכתוב בו [סח]ויזבח שלמה את זבח השלמים, ולאשר איננו זובח זה ירבעם שבטל את ישראל שלא לעלות לירושלים, זה מלך אחר זה. דבר אחר לצדיק זה נח, רבי פנחס בשם רבי יוחנן בשם רבי יוסי הגלילי נח כשהוא יוצא מן התיבה הכישו הארי ושברו. ולרשע זה פרעה נכה בשעה שבקש לישב על כסא שלמה לא היה יודע מנגנון* שלו והכישו הארי, זה מת צולע וזה מת צולע, לזובח זה יאשיהו שנאמר [סט]וירם יאשיהו לבני העם צאן, ולאשר איננו זובח זה אחאב, זה מת בחצים וזה מת בחצים. לטוב זה משה שנאמר [ע]ותרא אותו כי טוב הוא, ולטהור זה אהרן שמטהר עונותיהם של ישראל, ולחוטא אלו מרגלים, אותם לא נכנסו לארץ ומשה ואהרן לא נכנסו לארץ. הנשבע זה צדקיהו שנאמר [עא]וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים, כאשר שבועה ירא זה שמשון דכתיב [עב]ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעו בי אתם, זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים. דבר אחר כטוב אלו בניו של אהרן, כחוטא זה קרח ועדתו, אלו מקריבין ונשרפין ואלו מקריבין ונשרפין. [עג]אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה למה קנסת מיתה על אדם הראשון א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר על צוויי, א"ל רבש"ע והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה מאל"ף ועד תי"ו למה קנסת עליהם מיתה, אמר להם מקרה אחד לצדיק ולרשע:

כי מי אשר יחבר אל כל החיים, א"ר יוחנן יבחר כתיב [מי יבחר יצ"ט מיצה"ר אלו צדיקים מי יבחר יצה"ר מיצ"ט אלו הרשעים]. אל כל החיים יש בטחון שכל זמן שאדם חי יש בו בטחון ותקוה לעשות תשובה, וכיון שמת אבדה תקותו, מה טעם [עד]במות אדם רשע תאבד תקוה: [עה]כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת, בעולם הזה מי שהוא כלב יכול ליעשות ארי, ארי יכול ליעשות כלב, אבל לעתיד לבא מי שהוא כלב אינו יכול ליעשות ארי, ומי שהוא ארי אינו יכול ליעשות כלב. אדרינוס שחיק עצמות אמר ליה לרבי יהושע בן חנניה אנא טב ממשה רבך, אמר ליה למה, אמר ליה דאנא חי והוא מת דכתיב כי לכלב חי וגו', אמר ליה את גזור דלא ידליק נורא ברומי שלשה ימים, א"ל אין, מיד גזר ואמר דלא ידליק נורא ברומי, ברמשא קדמא סלקון מטיילא על אגר פלטין דידיה ורבי יהושע בן חנניה עמיה, תלא אפוי וחמא תננא סלקא מן זווי רחיקא, אמר ליה למה דין תננא, אמר ליה את אשכח דוכסא *באיש ועל אסיא למיבדקיניה ואמר לא אפשר עד דשתי חמימי, תלא אפוי וחמא תננא בזווי אחריתי, אמר ליה תננא למה, א"ל את משכח איפרכיא באיש ועאל אסיא למבדקיניה ואמר לא אפשר עד דמיחם בלגין°, אמר תפח רוחיה דההוא גברא, עד דהוא גבן בחייה לא קמת גזרתיה אפילו חד יומא, ברם משה רבינו משעה שכתב לנו התורה [עו]לא תבערו אש חמיתא יהודאי מדליק נורא בשבתא. א"ל מה קשי לענא דתרעי בין שבעין דובין, אמר ליה *חציף ההוא נטורא דהוא נטר ליה מכלהון:

כי החיים יודעים שימותו. [עז]רבי חייא ורבי יונתן הוו מסגו ביני קיברי הוה קא גררא תכלתא דרבי יונתן על קברא, אמר ליה רבי חייא סלקיה דלא לימרו למחר הם באים אצלנו ועכשיו הם מחרפים אותנו, אמר ליה ומי ידעי והכתיב כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה, א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פרשו לך, כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפילו במיתתם קרואים חיים שנאמר [עח]ובניהו בן יהוידע בן איש חי, וכי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מיתי נינהו, אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי, והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שאפילו בחייהם נקראים מתים שנאמר [עט]ואתה חלל רשע נשיא ישראל. גם אהבתם גם שנאתם, בדור המבול הכתוב מדבר. גם אהבתם שהיו אוהבים לע"א. גם שנאתם שהיו שונאים להקב"ה, גם קנאתם שהיו מקנאים להקב"ה בע"א שלהם כבר אבדה וחלק אין להם לעולם הבא: לך אכול בשמחה לחמך, רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון פתר קריא באברהם, כשחזר מן העקדה אמר שמא ח"ו נמצא בו פסול ולא נתקבל קרבני, יצאה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך, ובשעה שהתינוקות נפטרים מבית רבן בת קול אומרת להם לך אכול בשמחה לחמך, ובשעה שהצדיקים נפטרים המלאכים מקדימין ואומרין להם לך אכול בשמחה לחמך: [פ]בכל עת יהיו בגדיך לבנים. תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע אי זה יום ימות, אמר להם וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה, ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים, אריב"ז למלך שזמן לעבדיו ולא קבע להם זמן, פקחים שבהם קשטו את עצמם וישבו על פתח בית המלך, אמרו כלום חסר בבית המלך, טפשים שבהם הלכו למלאכתם אמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח, פתאום בקש המלך את עבדיו, פקחים שבהם נכנסו לפניו כשהם מקושטים, טפשים נכנסו מלוכלכים, שמח המלך לקראת הפקחים וכעס לקראת הטפשים, אמר הללו שקשטו עצמן לסעודה ישבו ויאכלו והללו שלא קשטו את עצמן יעמדו ויראו. זיוותאי חתנו של רבי מאיר אומר אף הם נראים כשמשים, אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים, הללו שותים והללו צמאים, שנאמר [פא]לכן כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו. דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה ציצית, ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפלין: [פב]ראה חיים עם אשה, בני רבי בשם עדה קדושה אמרו קנה לך דברי אומנות עם דברי תורה, מ"ט ראה חיים זו תורה, עם

ממ"ק ובמ"ק נו ברכות ט : נז גיטין נו : נח סנהדרין : נט איוב טו : ס מדרש : סא דברים ז : סב קדושין לג : סג ויקרא יט : סד הוריות י : סה תנחומא : סו ברכות כו : סז שמואל א טז : סח מלכים א ח : *מנגנון מכונה : סט דה"ב לה : ע שמות ב : עא דברי הימים ב לו : עב שופטים טו : עג שבת נה : עד משלי יא : עה מדרש : *דוכסא באיש הדוכס סוף חולה : °לגין כדים מלאים מים חמים : עו שמות לה : *חציף עז ברכות יח : עח ש"ב כג : עט יחזקאל כא : פ שבת קנג : פא ישעיה סה : פב מדרש :

זית רענן (ט) גרגותני, כלי גדול ששפין בו יין מגת לבור : מילי דמיטמרן, מטמון ממונם של ישראל : (י) חלל רשע, על צדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורא חלל :

של בריות, לא כ"ש שיהא תפוח עקבו מכהה גלגל חמה וקלסתר פניו לא כ"ש. ועוז פניו ישונא בשעה שאמר [טז]האשה אשר נתתה עמדי אף הקב"ה שנה פניו וטרדו מגן עדן דכתיב [יז]וישלחהו ה' אלהים מגן עדן. דבר אחר מי כהחכם אלו ישראל דכתיב [יח]רק עם חכם ונבון. ומי יודע פשר דבר שיודעים לדרוש התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא. חכמת אדם תאיר פניו, רבי ישבב בשם רבי שמואל בר נחמני אתה מוצא בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע נתן להם מזיו השכינה שנאמר [יט]ויצא לך שם בגוים, וכיון שאמרו [כ]אלה אלהיך נעשו שונאים להקב"ה הוא שנאמר ועוז פניו ישונא, אף הקב"ה שינה עליהם [כא]אכן כאדם תמותון. דבר אחר מי כהחכם זה תלמיד חכם. ומי יודע פשר דבר בשעה שהוא יודע לפרש משנה. חכמת אדם תאיר פניו בשעה שהוא נשאל ומשיב. ועז פניו ישונא בשעה שהוא נשאל ואינו משיב, דר' חייא יתיב ומתני מנין שאין ממירין בבכור, צהלין* אפוי דבר פדיה, אמר הדין ידע מה אנא מתני. כותי אחד ראה את רבי יהודה בר אלעזר חכתיה אפוי נהירין, אמר הדא גברא מן תלת מלין אית ביה, או מוזיף ברביתא הוא, או מרבי חזירין הוא, או שתי חמר הוא, שמע קליה רבי יהודה ברבי אלעזר אמר תפח רוחיה דההוא גברא דחדא מן תלתיהון לית בי, לא מוזיף ברביתא אנא דכתיב [כב]לא תשיך לאחיך, ולא מרבי חזירין אנא דאסיר ליה לבר ישראל למרבי חזירין, דתנינן תמן לא יגדל חזירים בכל מקום, ולא שתי חמר אנא דארבעתא כסי דחמרא דאנא שתי בליל פסחא אנא דחיק רישי מפסחא ועד עצרתא, ר' מנא דחיק רישיה מפסחא ועד החג, ועל מה אפך נהורין א"ל אוריתא היא דמנהרא לי דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. ר' אבהו חמתיה תלמידוי אפוי נהורין סלקין אמרין לרבי יוחנן רבי אבהו אשכח סימא, א"ל למה, א"ל דחמיתיה אפוי נהורין, אמר ליה דילמא אורייתא חדתא שמע, סליק לגביה, א"ל מה אורייתא חדתא שמעת, א"ל תוספתא עתיקא, קרא עליו חכמת אדם תאיר פניו. דבר אחר מי כהחכם זה משה דכתיב ביה [כג]עיר גבורים עלה חכם. ומי יודע פשר שפשר את התורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו רבי מנא דשואיב ור' יהושע דסיכנין בשם רבי לוי על כל דבר ודבר שאמר הקב"ה למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו, וכיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים אמר לפניו רבון העולמים אם נטמא במה היא טהרתו ולא השיבו, נתכרכמו פניו של משה, הה"ד ועוז פניו ישונא, כיון שהגיע לפרשת פרה אמר הקב"ה למשה אותה אמירה שאמרתי לך אמור אל הכהנים ואמרת לפני רבון העולמים נטמא במה היא טהרתו ולא השיבותיך זו היא טהרתו [כד]ולקחו לטמא:

תתקעה [כה]אני פי מלך שמור. אמר להם רוח הקדש משביע אני עליכם שאם תגזור עליכם מלכות הרביעית גזרות קשות אל תמרדו עליה בכל דבר שהיא גוזרת עליכם, אלא אני פי מלך שמור כל דבר שהיא על דברת, אבל אם תגזור עליכם לבטל את המצוה ואת התורה אל תשמעו. אני פי מלך שמור בכל דבר שהיא צריכה, אבל על דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך למה שאין מבטלין אתכם מן המצות אלא שתכפרו בהקב"ה, וכן עשו חנניה וחבריו בשעה שהעמיד נבוכדנאצר את הצלם, א"ל מה אתה סבור שאתה משליך אותנו לתוך כבשן האש ואין הקב"ה מציל אותנו בין מציל בין אינו מציל אין אנו משתחוים לצלם שנאמר [כו]אלהנא די אנחנא פלחין יכיל לשיזבותנא מן אתון נורא יקידתא, א"ל כל מה שתגזור עלינו ארנוניות ומסים וגלגליות אנו שומעים לך ועל דברת שבועת האלהים אין אנו שומעין, כיון ששמע כך התחיל קוצף שנאמר [כז]באדין נבוכדנאצר התמלי חמא (ורגז), וכיון שהסיקו את הכבשן השליכו אותם שם אסורים שנאמר [כח]וגובריא אלין כפיתו, וכיון שירדו לכבשן תלו עיניהם להקב"ה ואמרו רבון העולמים אתה יודע שלא בטחנו במעשינו אלא בשמך [כט]לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד, והרי הרשע הזה כנס כל הלשונות למה יאמרו הגוים וגו', מיד בקשו המלאכים לירד ולהתירן, אמר להם הקב"ה וכי על שם אחד מכם ירדו על שמי ירדו, אני ארד ואתירם, [ל]ה' מתיר אסורים, מיד ירד הקב"ה והתירן והציף הכבשן והעלה אותו והשוהו לארץ שהיה עמוק, א"ל המלאך צאו מכאן שהרי התיר אתכם הקב"ה, א"ל אין אנו יוצאים אלא ברשות נבוכדנאצר שלא יאמר ברחו מהכבשן, אני פי מלך שמור, ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו אנו יוצאים, כיון שבא נבוכדנאצר ראה אותם ותמה התחיל צווח להם שנאמר [לא]ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו, סוקו ואיתו אין כתיב כאן מכאן שנעשה הכבשן שוה לארץ. ממי למדו מנח דכתיב [לב]בא אתה וכל ביתך אל התבה, וכתיב צא מן התבה, כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות. דבר אחר אני פי מלך שמור אני פי מלך מלכי המלכים אשמור, אותו שכתוב בו [לג]שמע ישראל ה' אלהינו. על דברת [לד]וידבר אלהים את כל הדברים האלה, שבועת לא תשא:

אל תעמוד בדבר רע. תנן הפותח פותח בדבר טוב, בברכות קורא ומפסיק, בקללות קורא ואינו מפסיק, אלא אחד קורא את כלם. למה אין מפסיקין בקללות, רבי יוסי אומר אל תעמוד בדבר רע, רבי יהושע אומר [לה]עמו אנכי בצרה, אמר הקב"ה אינו בדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך, לוי בר בוטא הוה מגמגם בארוריא, אמר ליה רב הונא לית אינון קללות תוכחות אינון כו' (במדרש). שומר מצוה לא ידע דבר רע (כתוב ברמז תתל"ב). [לו]א"ר חנינא בר אידי כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע, רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר באשר דבר מלך שלטון וסמיך ליה שומר מצוה וגו'. [לז]דבר אחר שומר מצוה לא ידע דבר רע זה אהרן, שנאמר [לח]ומפתח אהל מועד לא תצאו יומם ולילה שבעת ימים, אמר להם משה שמרו שבעת ימי האבל ושמרו את משמרת ה' כשם ששמר הקב"ה שבעת ימים אבל עד שלא הביא את המבול, דכתיב [לט]ויהי לשבעת הימים, וכתיב [מ]ויתעצב אל לבו, ואין עציבה אלא אבל שנאמר [מא]כי נעצב המלך על בנו, אמר לו אהרן למה אמר לך הקב"ה כך, אמר לו (שנאמר) [מב]כי כן צויתי: ועת ומשפט ידע לב חכם. זה משה, יודע היה משה שכבר אמר לו הקב"ה [מג]ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי מתקדש אני במי שמכבדני והיה משמש שבעת ימי המלואים [ולא] היה מתירא לומר בי מדת הדין פוגעת לא אעשה, וכיון ששמרו שבעת ימי (האבל) [המלואים] ובא יום השמיני נכנסו נדב ואביהוא להקריב ופגעה בהם מדת הדין ונשרפו, ובא משה וא"ל [מד]הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש, והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע. דבר אחר שומר מצוה זה יוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפרע מפתה אותו ושלט ביצרו, אמר לו הקב"ה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך והכל נשמעין לך שנאמר [מה]ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וגו', ועליו אמר שלמה באשר דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע וגו'. ד"א שומר מצוה זה יהושע, לא ידע דבר רע [מו]קול מלחמה במחנה, ועת ומשפט ידע לב חכם זה משה [מז]אין קול ענות גבורה. ד"א שומר מצוה זו אסתר שהיתה עסוקה במצות בעור חמץ ולא היתה יודעת ברעתו של המן, ועת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי [מח]ומרדכי ידע:

[מט]אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר אין אדם שליט במלאך המות לכלות אותו ממנו, ואין רוח אלא מלאך שנאמר [נ]עושה מלאכיו רוחות, ר' נחמיה אומר אין אדם שליט במלכיות לכלותן מן העולם, ואין רוח אלא מלכיות שנאמר [נא]וארו ארבע רוחי שמיא, ר' אלעזר בן יעקב אמר אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה ממנו למה שכללה הקב"ה בכל הגוף, שאילו נתנה באבר אחד כשהיה בא לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת. ואין משלחת במלחמה אין אדם יכול לומר בשעת שהוא נוטה למות הרי אני משלח עבדי תחתי, אמר רבי שמעון בן חלפתא אין אדם יכול לעשות כלי זיין ולהנצל ממלאך המות כענין שנאמר [נב]ויעש שלח לרוב ומגנים. ואין שלטון ביום המות אין אדם שליט לומר תמתינו לי עד שאעשה חשבונות ועד שאצוה לביתי ואח"כ אני בא, לכך נאמר ואין שלטון ביום המות:

מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה אחת נשואה בעיר אחת ואחת היתה נשואה בעיר אחרת, בקש בעלה של אחת מהן לקנא לה ולהשקותה מי המרים בירושלים. הלכה לאותה העיר שהיתה אחותה נשואה שם, אמר לה אחותה מה ראית לבא לכאן, אמרה לה בעלי מבקש להשקות אותי מים המרים, א"ל הואיל ואנו דומות זו לזו אני הולכת תחתיך ושותה, אמרה לה לכי, מה עשתה לבשה בגדי אחותה והלכה תחתיה ושתתה מים המרים ועמדה בהם וחזרה לבית אחותה, יצאה שמחה וחבקה אותה ונשקו זו לזו והריחה במים המרים ומיד מתה, לקיים מה שנאמר ואין משלחת במלחמה: ואין שלטון ביום המות. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי חצוצרות שעשה משה במדבר כיון שנטה למות גנזן הקב"ה שלא יהא אדם תוקע בהם והם באין אצלו שנא' [נג]הקהילו אלי את כל ראשי שבטיכם, לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות, אף דוד כתיב ביה [נד]ויקרבו ימי דוד למות, ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ימי דוד, אף יעקב כשנטה למות השפיל עצמו לפני יוסף שנאמר [נה]אם

נא

כמ"ק ובמ"ק טז בראשית ד : יז שם : יח דברים ד : יט יחזקאל טז : כ שמות לג : כא תהלים פב : *צהלין סהירן : כב דברים כג : כג משלי כא : כד במדבר יט :
כה תנחומא : כו דניאל ג : כז שם : כח שם : כט תהלים קטו : ל שם קמו : לא דניאל ג : לב בראשית ח : לג דברים ו : לד שמות יט :
לה תהלים נא : לו שבת סג : לז תנחומא : לח ויקרא ח : לט בראשית ח : מ שם ט : מא שמואל ב יט : מב ויקרא ח : מג שמות כט : מד ויקרא י :
מה בראשית מא : מו שמות לב : מז שם : מח אסתר ד : מט בראשית רבה : נ תהלים קד : נא דניאל ז : נב דה"ב לב : נג דברים לא : נד מלכים א ב :
נה בראשית מז :

וביום רעה ראה שתבא על אחרים שאין אתה רחוק מן העניות שנאמר [פה]את העני עמך . [פו]א"ר אבא בר כהנא אם נזדווג לך יום טוב עשה אותו מיד , ואם נזדווג לך יום רעה ראה איך לעשות תשובה ולהנצל ממנה , א"ר תנחומא בר חנילאי ביום טובתו של חברך היה עמו בטובה , ואם נזדווג לחבירך יום רעה ראה לעשות עמו חסד , א"ר יוחנן ביום טובתה של תורה היה עמה בטובה , וביום רעה ראה לכשיגיע אותו היום [פז]פחדו בציון חטאים תהא מן הרואין ולא מן הנראין , תהא מאותם שכתוב בהם [פח]ויצאו וראו , ולא מאותם שכתוב בהם [פט]כי תולעתם לא תמות :

תתקעו [צ]גם את זה לעומת זה. שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה, מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים, א"ל כל כה שברא הקב"ה ברא כנגדו , ברא הרים ברא גבעות , ברא ימים ברא נהרות , אמר ליה עקיבא רבך לא כך אמר, אלא ברא צדיקים ברא רשעים , ברא גן עדן ברא גיהנם , כל אחד ואחד יש לו שתי חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, אמר רב משרשיא מאי קראה, גבי צדיקים כתיב [צא]לכן בארצם משנה יירשו , גבי רשעים כתיב [צב]משנה שברון שברם . [צג]דבר אחר עשה הקב"ה צדיקים ורשעים כדי שיהיו מכפרים אלו על אלו , ברא הקב"ה עניים ועשירים כדי שיהיו מתפרנסין אלו מאלו , ברא גן עדן וגיהנם כדי שיהו מצילות זו מזו , וכמה ריוח יש ביניהם, רבי חנינא אומר כותל רחבו טפח : את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אובד בצדקו . מנשה הכניס צלם בהיכל ונכנס בשלום ויצא בשלום , נדב ואביהוא נכנסו להקטיר לכבודו של הקב"ה ונשרפו , על זה נאמר יש צדיק אובד בצדקו . מעשה ביוסף הכהן שעלתה נומי ברגלו וקרא לרופאים לחתוך אותה, אמר לחוניא בנו כשיגיעו לחוט השערה הודיעני וכך עשה, אמר ליה בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אי אתה חייב ליטפל בי לאבר מן החי , וכשבא דבר לפני חכמים אמרו יש צדיק אובד בצדקו, אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו . אל תהי צדיק הרבה מדבר בשאול (כתוב בשמואל ברמז קכ"א) : [צד]אל תרשע הרבה. דרש רבא בר עולא הרבה הוא דלא לירשע הא מעט לירשע , מי שאכל שום (ואין ריחו) [וריחו] נודף יחזור ויאכל שום אחר שיהא ריחו נודף , אלא אם רשעת אל תרשע הרבה דא"ר ברכיה [צה]בני אל תלך בדרך אתם ואם תלך מנע רגלך מנתיבתם : טוב אשר תאחוז בזה זה מקרא , וגם מזה אל תנח [את] ידך זה משנה, כי ירא אלהים יצא את כלם זה ר' (יצחק) [אבהו] דקיסרין : [צו]החכמה תעוז לחכם זו תשובה ומעשים טובים (ח) מעשרה שליטים שתי עינים ושתי אזנים שתי ידים ושתי רגלים וראש הגויה ופה . דבר אחר וכי יש עשרה שליטים במקום אחד , והלא אין שם אלא שליט אחד זה הרוח וגבאי אחד זה מלאך המות , ומה תלמוד לומר מעשרה , אלא שאפילו אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים יושב בתענית ומאכיל רעבים ומשקה צמאים ומלביש ערומים ומלמד שהוא נצול מעשרה דברים (שמחייבין) [שמשמשין] אותו אלו הם העינים כו' (כדלעיל). [צז]ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח , מעשרה שליטים , מעשרה דורות שמאדם ועד נח מכלם לא דברתי אלא עמך שנאמר [צח]וידבר אלהים אל נח ואל בניו . דבר אחר החכמה תעוז לחכם זה אברהם , מעשרה שליטים מעשרה דורות שמנח ועד אברהם מכלם לא דברתי אלא עמך שנאמר [צט]ויאמר ה' אל אברם . דבר אחר זה יוסף [ק]אין נבון וחכם כמוך , מעשרה שליטים אלו השבטים שנאמר [קא]כי נבהלו מפניו. דבר אחר זה יעקב [קב]וירא יעקב כי יש שבר במצרים , מעשרה שליטים אלו השבטים. דבר אחר זה משה דכתיב [קג]ויאמר משה אל העם אל תיראו , הרי משה מזרזן להודיע חכמתו של משה היאך עומד ומפייס לכל אותם האלפים ולכל אותם הרבבות. [קד]דבר אחר זה משה, מעשרה שליטים מעשרה דברים שמשמשין את הגוף מפומא לוושטא , ומוושטא להמססא , ומהמססא לקיבתא , ומקיבתא לאסטומכא , ומאסטומכא לכרוכא קטינא, מכרוכא קטינא לכרוכא עבה , מכרוכא עבה לכנתא דמעיא , מכנתא דמעיא לפיטרכא , מפיטרכא לעזקתא , ומעזקתא לברא, ומכלם לא צריך משה לא להוציא ולא להכניס הדא הוא דכתיב שם עם ה'. דבר אחר זה דוד , מעשרה שליטים אלו עשרה בני אדם שאמרו ספר תהלים אלו הם , אדם, ומלכי צדק, אברהם, משה, דוד, שלמה, ואסף , ושלשת בני קרח : כי אדם אין צדיק בארץ, רבי יהודה ברבי שמעון אמר וכי יש צדיק עושה צדקה וחוטא , אלא אלו פרנסי הדור ומחלקי צדקה לעניים שנותנים שלא כהוגן להגון (וכהוגן להגון), וכהוגן לאשר לא הגון : כל זה נסיתי בחכמה, לא הנחתי חכמה בעולם שלא עמדתי עליה, וכיון שהגעתי לפרשת פרה אדומה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (כתוב במלכים ברמז קע"ח) : [קה]ומוצא אני מר ממות. רב כי הוה מפטר מבי רבי חייא א"ל רחמנא ליצלך ממידי דקשה ממותא , אמר מי איכא דקשה ממותא , נפק דק ואשכח דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה , רב הוה מצערא ליה דביתהו , א"ל עבידי [קו]טלופחי עבדא ליה [קז]חימצי, חימצי עבדא ליה טלופחי, כי גדל חייא בריה אפיך לה אמר ליה איעליא אמך , א"ל אנא הוא דאפכינא לה, א"ל היינו דאמרי אינשי דנפק מינך טעמא לילפך ואת לא תעביד הכי שנאמר [קח]למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו , במערבא כי נסיב אינש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא. מצא דכתיב [קט]מצא אשה מצא טוב , מוצא דכתיב ומוצא אני מר ממות , ואמר רבא בוא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה , כמה טובה אשה טובה , דכתיב מצא אשה מצא טוב , אי בגווה משתעי קרא כמה טובה שהכתוב משבחה , אי בתורה משתעי קרא כמה טובה שהתורה נמשלת בה, כמה רעה אשה רעה דכתיב ומוצא אני מר ממות , אי בגווה משתעי קרא כמה רעה שהכתוב מגנה , ואי בגיהנם משתעי קרא כמה רעה שגיהנם נמשלה בה : [קי]את האשה אשר היא מצודים וחרמים , צדה בעולם הזה וצדה לעולם הבא , המצודה הזו צדה ביבשה ולא בים והחרם הזה צד בים ולא ביבשה , אבל האשה צדה בים וביבשה : טוב לפני האלהים ימלט ממנה זה יוסף, וחוטא ילכד בה זה זמרי, טוב לפני האלהים זה בועז , וחוטא ילכד בה זה שמשון . טוב לפני האלהים זה פלטי , וחוטא זה אבשלום . טוב לפני האלהים זה שרואה אשה במטה ובורח , וחוטא ילכד בה זה שנתפש עמה (כתוב ברמז ע"ח) : אסורים ידיה, משל לכלבא נושכת שהיתה מנשכת בני אדם , מה עשה לה בעלה קשר לה שלשלת ואעפ"כ נושכת , כך אלולא שכתוב בה אסורים ידיה כיון שאדם יוצא לשוק היתה אומרת לו בוא ושמש עמי כמו שעשתה אשת פוטיפר [א]ותתפשהו בבגדו וגו' :

תתקעז [ב](לבד) [ראה] זה מצאתי אמרה קהלת . א"ר ירמיה בן אלעזר זה רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה. כתוב אחד אומר [ג]עזרי ומפלטי (לי) [אתה], וכתוב אחד אומר [ד]עזרתי ומפלטי לי , כתוב אחד אומר [ה]מה נאוו על ההרים וגו' וכתוב אחד אומר [ו]על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון : אחת לאחת למצוא חשבון. בנוהג שבעולם אדם נכשל בדבר עבירה ומתחייב עליה מיתה כיצד מתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נשברה ביצתו נכשל באצבעו יצאת ממנו טפת דם מקצת נפש ככל הנפש הדא מן הכא והדא מן הכא והחשבון מתמצה: אדם אחד מאלף מצאתי, אלף דור עלו במחשבה להבראות , וכמה נמוחו מהן , רב הונא בשם ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר תתקע"ד דורות , מה טעם [ז]דבר צוה לאלף דור זו מילה , רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמני תתקע"ד דורות מה טעם דבר צוה לאלף דור זו תורה . [ח]בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסים למקרא ויוצאים מהם מאה , מאה נכנסים למשנה יוצאים מהם עשרה ואחד לתלמוד , הוי אדם אחד מאלף מצאתי . ד"א אדם אחד זה אברהם . ואשה בכל אלה לא מצאתי אפילו שרה . דבר אחר זה עמרם . ואשה בכל אלה לא מצאתי אפילו יוכבד . דבר אחר זה משה, ואשה בכל אלה אלו נשי מדבר : [ט]אשר עשה האלהים את האדם ישר. הה"ד [י]אל אמונה ואין עול שלא ברא בני אדם להיות רשעים אלא צדיקים , וכה"א אשר עשה האלהים וגו' :

ח [יא]מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. מי כהקב"ה שעשה פשרה בין שני צדיקים (כתוב במלכים ברמז רמ"ב). דבר אחר מי כהקב"ה דכתיב [יב]ה' בחכמה יסד ארץ. ומי יודע פשר דבר שפשר התורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו, א"ר יודן גדול כחן של נביאים שהן מדמין הצורה ליוצרה וכו'. ועוז פניו ישונא שהוא משתנה ממדת הדין לרחמים על ישראל. דבר אחר מי כהחכם זה אדם הראשון דכתיב ביה [יג]אתה חותם תכנית מלא חכמה. ומי יודע פשר דבר שפרש שמות לכל [יד]ויקרא האדם שמות :

חכמת אדם תאיר פניו . ר' לוי בש"ר שמעון בן מנסיא תפוח עקבו של אדה"ר מכהה גלגל חמה, ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה שני [טו]דיסקרין אחד לו ואחד לבן ביתו, של מי נאה לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה נברא לתשמישן של

ממ"ק ובמ"ק פה שמות כב : פו פסיקתא : פז ישעיה לג : פח שם סו : פט שם : צ פסיקתא רבתי , חגיגה טו : צא ישעיה סא : צב ירמיה יז : צג פסיקתא רבתי : צד שבת לא ע"ש בפירש"י : צה משלי א : צו נדרים לב : צז בראשית רבה : צח בראשית ח : צט שם יב : ק שם מא : קא שם מה : קב שם : קג שמות יד : קד ויקרא רבה : קה יבמות סג : קו טלופחי תרגום ונזיד עדשים תבשיל דטלופחין : קז חימצי מין קטנית : קח ירמיה ט : קט משלי יח : קי תנחומא : א בראשית לט : ב מדרש : ג תהלים ע : ד שם מ : ה ישעיה נב : ו שם מ : ז תהלים קה : ח ויקרא רבה : ט ספרי : י דברים לב : יא פסיקתא : יב משלי ג : יג יחזקאל כח : יד בראשית ב : טו דסקרין קערות :

זית רענן (ח) מעשרה שליטים , שולטים באדם שרוב מעשי האדם נעשין על ידיהם :

כי כקול הסירים תחת הסיר. א״ר יהושע בן לוי כל [נח]קיסיא כשהם דולקים אין קולם הולך, ברם סירייתא קליהון אזיל, מימר אוף אנן מן קיסיא: [נט]כי העושק יהולל חכם. כשהחכם מתעסק בעיסוקים הרבה הם מערבבין אותו מן החכמה, ויאבד את לב מתנה זה תורה שנאמר [ס]וממתנה נחליאל. דבר אחר עסק שמתעסק החכם בצרכי צבור הם משכחין אותו מן החכמה, אמר רבי יהושע בן לוי ששים הלכות למדתי מיהודה בן פדיה בחרישת הקבר, ולפי שהייתי עוסק בצרכי צבור שכחתי את כלם. דבר אחר עסקים שעסק שלמה בדברים שלא היה צורך בהם הטעו אותו שנאמר [סא]ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. [סב]חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, כל זמן שהיה קיים היו יושבים לפניו, וכשנפטר הלכו להם ליבנה, והלך ר״א בן ערך אצל אשתו (לאימעוט) [לדיומסי] מקום שהמים יפים והנוה יפה, המתין להם כסבור שהם באים אצלו, לבסוף בקש ללכת אצלם ולא הניחתו אשתו, אמרה ליה מי צריך למי, א״ל הם צריכין לי, אמרה ליה הפת והעכברים מי דרכן ללכת אצל מי, הוי אומר עכברים אצל הפת, שמע לה וישב עד ששכח תלמודו, אחר ימים באו אצלו ושאלו לו פת חטים ופת שעורים אי זו טובה בליפתן, ולא היה יודע מהו ליפתן, ויש אומרים קם לקרוא בתורה בפרשת החדש ואמר התרש היה לבם צוותו ליה כולי עלמא התחיל לבכות והם בוכים עד שהחזירו לו תלמודו, והיינו דתנן ר״א אומר הוי גולה למקום תורה, וי״א אליהו ז״ל החזיר לו תלמודו, לכך נאמר כי העושק יהולל חכם:

תתקעד [סג]טוב אחרית דבר מראשיתו. לפי שנאמר [סד]החיים והמות נתתי לפניך, שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקב״ה לפנינו שני דרכים נלך באי זה שנרצה, תלמוד לומר [סה]ובחרת בחיים, משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים, אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים, ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור, והיה מודיע את העוברים ואת השבים, אמר אתם רואים את השביל הזה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות וסופך לילך למישור, ואתם רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות וסופך לילך לקוצים, כך אמר משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים בשנים בשלשה ימים בעוה״ז וסופן ללקות באחרונה [סו]כי לא תהיה אחרית לרע, ואתם רואים צדיקים שמצטערים בעולם הזה בשנים בשלשה ימים וסופם לשמוח באחרונה שנאמר [סז]להיטבך באחריתך, ואומר טוב אחרית דבר מראשיתו. ואומר [סח]אור צדיקים כאור נוגה. רבי מאיר הוה קאים ודריש בבי מדרשא בטבריא והוה אלישע רביה עבר בשוקא רכב על סוסיא בשבתא, אתו ואמרי ליה אלישע רבך עבר בשוקא, פסק דרשיה נפק לאפיה אמר ליה במאי הוית עסיק, אמר ליה בהדין קרא טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר ליה ומה אמרת ביה, אמר ליה יש לך אדם שהוא עושה סחורה בנערותו והפסיד ובזקנותו חוזר ומשתכר, טוב אחרית דבר מראשיתו, יש לך אדם שהוא מוליד בנים והם מתים ובזקנותו הם חיים, טוב אחרית דבר וגו׳. יש לך אדם שהוא לומד תורה בנערותו ומשכחה וחוזר ומתעסק בזקנותו, טוב אחרית דבר וגו׳. יש לך אדם שהוא עושה מעשים רעים בנערותו ובזקנתו חוזר בתשובה, טוב אחרית דבר וגו׳, אמר ליה חבל על דאבדין ולא משתכחין, עקיבא רבך לא כך אמר אלא טוב אחרית דבר כשהוא מראשיתו טוב, וכך היה מעשה אבויה אבא היה מגדולי ירושלים ויום שבא למולני קרא לכל גדולי הדור ולרבי אליעזר ורבי יהושע, כיון דאכלין ושתין אלין אמרין אלפ״א בית״א מן הכא ואלין אמרין מזמורים מן הכא, א״ל ר׳ אליעזר לר׳ יהושע עד דאלין מתעסקין בדידהו אף אנן נעסוק בדידן, התחילו להתעסק בתורה בנביאים ובכתובים והיו הדברים ערבים כיום נתינתן מהר סיני וירדה האש והיתה מלהטת סביבותם, עלה אבא אצלם אמר להם מה באתם לכאן לשרוף הבית הזה באש, אמרו לו ח״ו עסוקים היינו בתורה בנביאים ובכתובים (והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני), [עיקר נתינתה] לא באש נתנה לאו הכי כתיב [סט]וההר בוער באש, א״ל אבויה אבא אם כך היא כחה של תורה הבן שמלתי בזה היום אם מתקיים לי אני מגדלו לתורה, ועל ידי שלא היתה כוונתו לשמים לא נתקיימה בי התורה. אמר לו ומאי אמרית תוב [ע]וה׳ ברך את אחרית איוב מראשיתו, א״ל ומאי אמרת ביה, אמרו ליה מלמד שכפל הקב״ה כל ממונו דכתיב [עא]וישב ה׳ את כל אשר לאיוב למשנה, אמר להם עקיבא רבך לא כך אמר אלא וה׳ ברך את אחרית איוב בזכות מעשים טובים שהיו בידו מראשיתו, אמר ליה ומאי אמרית תוב [א״ל [עב]לא יערכנה זהב וזכוכית, א״ל ומאי אמרית ביה א״ל אלו דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב ונוחין לאבדן כזכוכית], אמר ליה עקיבא רבך לא כך אמר אלא מה כלי זהב וזכוכית אם נשתברו יש להם תקנה אף תלמיד חכם שסרח ושכח תלמודו יכול לחזור בו ולחזור לתורתו, א״ל חזור (עליך) [לאחוריך] מאיר עד כאן תחום שבת, אמר ליה מנין אתה יודע אמר ליה מטלפי סוסי שערתי, אמר ליה וכל הדא חכמתא אית בך ולית את חזר בך, אמר ליה לית אנא יכיל, אמר ליה למה, אמר ליה פעם אחת הייתי רוכב על הסוס סמוך לכותל מערבי של בית המקדש, ושמעתי בת קול יוצאה מבית קדש הקדשים מפוצצת ואומרת [עג]שובו בנים שובבים חוץ מאחר שהיה יודע כחי ומרד בי. ומהיכן היה לו הדבר הזה אמר רבי פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר, ראה יהודי אחד עולה לדקל בשבת ונטל את האם והבנים והלך לו, אחר השבת היה יושב ושונה ורואה יהודי אחד עולה לדקל ונטל את הבנים והניח את האם, כיון שירד נשכו נחש ומת, אמר כתיב [עד]שלח תשלח את האם ואת הבנים וגו׳ למען ייטב לך והארכת ימים היכן היא הטבתו ואריכות ימים של זה, ולא ידע מה דרש רבי עקיבא (בר סיה) בצבור למען ייטב לך בעולם שכלו טוב, והארכת ימים בעולם שכלו ארוך, ויש אומרים ע״י שהיתה אמו מעוברת בו ועברה אצל ע״א והריחה מאותו המין ולא היתה יכולה (לאבול) [להביל] עד שנתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע במעיה, ויש אומרים לשונו של רבי יהודה הנחתום ראה בפי כלב אמר פה שהיה מוציא דברים כתקנן ילחך בעפר בשוק רומה שאין תחית המתים ואין שכר טוב לצדיקים. לאחר ימים חלה אתון ואמרין ליה לרבי מאיר, אזל לגביה, אמר ליה חזור בך, אמר ליה עד כדו מקבלין, אמר ליה לאו הכי כתיב [עה]תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש, באותה שעה זלגו עיניו דמעות, שמח רבי מאיר אמר דומה לי שמתוך תשובה נסתלק, כיון שנקבר ירדה האש לשרוף את קברו, אתו ואמרו ליה לרבי מאיר, הלך ופרש טליתו עליו, אמר [עו]ליני הלילה בעולם הזה שדומה ללילה, אם יגאלך טוב זה הקב״ה, ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו׳, אמרו ליה לר״מ לעלמא דאתי אין אמרין לך למאן את בעי לאביך או לו בך, מה תימא, אמר להון לאבא קמא ולבסוף לרבי, ושמעו לך אהדא, אמר ליה ולאו מתני׳ היא מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפלין עם התפלין, מצילין אלישע בן אבויה בזכות תורתו: אל תבהל על פיך לכעוס, זה משה אמר לו הקב״ה אתה כעסת אתה השלכת אתה שברת אתה תחליף, דכתיב [עז]ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות, וכתיב פסל לך: אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים (בשמואל ברמז קי״ד):

תתקעה [עח]כי בצל החכמה בצל הכסף. א״ר יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של תלמיד חכם זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף. רבי ירמיה בשם ר׳ חייא בר אבא מצינו שעתיד הקב״ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף, וכתיב [עט]אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, וכתיב [פ]עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳: טובה חכמה עם נחלה. כדתנן יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. דבר אחר טובה חכמה זהו חכמתו של אדם הראשון, עם נחלה שהנחיל עולם לבניו, ויותר לרואי השמש תפוח עקבו היה מכהה גלגל חמה וגו׳. החכמה תחיה (את) בעליה כגון רבן יוחנן בן זכאי. מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שאחזו בולמוס והלך וישב לו במזרחה של תאנה ונתרפא, אמרו ליה הדין מנא לך דכתיב [פא]ויתנו לו פלח (דבש) [דבלה] וגו׳, וכתיב [פב]ותשב רוחו אליו ויחי. [פג]בן בטיח בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי היה ממונה על האוצרות, עמד ושרף כל האוצרות, ושמע רבן יוחנן בן זכאי ואומר ווי. אולין אמרין הא אמר חביבך ווי, שלח ואיתיתיה, אמר למה אמרת ווי, אמר לא אמרית אלא ווה, ולמה אמרת ווה, אמר כל אלין יומיא דאלין אוצרין קיימין לא עבדין קרבא למרדפא סנאה. בין ווי לווה (שתק) [נמלט] רבן יוחנן בן זכאי וקרין עליה החכמה תחיה (את) בעליה: ראה את מעשה האלהים, כיון שברא הקב״ה את אדם הראשון נטלו והוליכו באילני גן עדן וא״ל ראה את כל מעשה אלהים מה נאים לך מה משובחים לך, כל מה שבראתי בשבילך בראתי, אל תקלקל מעשיך, עמד וקלקל במעשיו וקנה לו מיתה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות. רבי יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי בשעה שאמר לו הקב״ה למשה למה היה משה דומה באותה שעה, לאשה עוברה שהיתה חבושה בבית האסורין ילדה שם וגדלה שם ומתה, פעם אחת עבר המלך על בית האסורין התחיל אותו תינוק צווח ובוכה ואומר למלך אדוני המלך כאן נולדתי כאן גדלתי ואיני יודע באיזה חטא, א״ל בחטא אמך, כך משה וכו׳ (בקה״ר): [פד]ביום טובה היה בטוב. אמרו עליו על רבי תנחומא כשהיה לוקח בשר או ירק או כל דבר היה אומר לביתו הפרישו לעניים חלקם שלא לקחתי אלא ליטרא אחת של בשרא ולעני חצי ליטרא, לקיים מה שנאמר ביום טובה היה בטוב וביום

במ״ק ובמ״ק נח קיסיא עצים. סירייא קוצים: נט תנחומא: ס במדבר כא: סא מ״א יא: סב תנחומא: סג ספרי: סד דברים ל: סה שם: סו משלי כד: סז דברים ח: סח משלי ד: סט דברים ד: ע איוב מב: עא שם: עב איוב כח: עג ירמיה ג: עד דברים כב: עה תהלים צ: עו רות ג: עז שמות לב: עח פסחים נג: עט ישעיה נו: פ משלי ג: פא ש״א ל: פב שם: פג איכה רבתי: פד תנחומא:

יגואבד העושר ההוא בענין רע, בעונה רע, כענין שהשיב את העני וא"ל לית את אזיל לעי ונגים חמי שקין חמי כרעין חמי קופרין[לא], אמר הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך אלא במה שאני נתתי לו אתה מכנים בו עין הרע לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מכל דהוה ליה: כאשר יצא מבטן אמו, גניבא אמר לשועל שמצא כרם והיה מסויג בכל פנותיו ולא היה יכול להכנס לסוף מצא נקב אחד בקש ליכנס בו ולא הוה יכיל, צם תלתא יומין עד דכחיש עאל בההוא נוקבא אכל ושבע ושמן, בעא למיפק בההוא נוקבא ולא הוה יכיל חזר וצם תלתא יומין עד דהוה כחיש כמה דהוה נפק ליה מההוא כרמא מה הנייה יש לו: מה יתרון לו שיעמול לרוח. אמר ר' לוי הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת אם אינו מוצא לך מעט ריוח מהיכן אותו האיש חי הוי מה יתרון לו שיעמול לרוח, לפיכך אמר הקב"ה הביאו לפני העומר: גם כל ימיו בחשך (ילך) [יאכל] בלא תורה בלא מצות בלא מרחץ בלא מעשים טובים: זה מתת אלהים היא, תני שבעה דברים מכוסין מבני אדם (ברמז רצ"ז):

ן [לב]איש אשר יתן לו האלהים, רבי אבא בר כהנא עאל לבי כנישתא שמע קליה דר' לוי קאים ודריש איש אשר יתן לו האלהים עשר זה מקרא, נכסים זו משנה, וכבוד זו תוספתא, ואיננו חסר לנפשו זה תלמוד, ולא ישליטנו האלהים זה בעל אגדות שאינו לא מתיר ולא אוסר לא מטמא ולא מטהר, כי איש נכרי יאכלנו זה בעלי תלמוד שאוסרין ומתירין ומטמאין ומטהרין, עמד ר' אבא בר כהנא ונשקו, אמר אלמלי לא באתי (לעולם) אלא לשמוע דבר זה מפיך דיי. דבר אחר א"ר פנחס המדה הזאת אינה מתנהגת בבני אדם אלא מאן דרחמנא רעי ליה. איש אשר יתן לו (רוח) האלהים זה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לעלות לשילה לפיכך ייחסו הכתוב [לג]ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה. כי לא הרבה יזכור את ימי חייו זה עלי, כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה. יש רעה ורבה הוא מחשבותן של רמאים כגון המערב מים ביין וכו'. אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים. ושנים רבות יחיה שהיה תלוי ברפיון עד שבא מבול ושטפו. טוב ממנו הנפל זה הבל. דבר אחר אם יוליד איש מאה זה אחאב שהוליד מאה בנים ושנים רבות שלא חיה שנים רבות. ונפשו לא תשבע מן הטובה שלא שבעה נפשו ממטונו, וגם קבורה לא היתה לו שאכלוהו חיה ועוף, טוב ממנו הנפל זה נפלה של זונה. ד"א אם יוליד איש וגו' זה המן: כי בהבל בא בלא נר בלא מרחץ. גם שמש לא ראה, א"ר פנחס משל לשני בני אדם שהיו בספינה נחת חד מנהון ועאל למדינתא, חמא כמה מאכל וכמה משתה, כיון דהדר אמר לחבריה אמאי לא עלית למדינתא, אמר ליה ואת דעלית מאי חמית תמן, אמר ליה הרבה מאכל והרבה משתה, א"ל איתהניית כלום, א"ל לא, א"ל אנא דלא עלית ניחא סגי מינך, הה"ד נחת לזה מזה:

[לד]כל עמל האדם לפיהו, אמר ר' שמואל בר נחמני כל מה שמסגל אדם מצות ומעשים טובים אינם מספיקים להבל שיוצא מפיו בשעה שהנשמה יוצאה ממנו, ר' ברכיה ור' כרוספדאי בשם ר' יוחנן כפיטורין היוצאים מן הושט. אמר ר' שמואל בר רב יצחק כל מה שמסגל אדם מצות ומעשים טובים לפיהו ולא לפי בנו ולא לפי בתו. דבר אחר לפיהו ולא לריח רע. וגם הנפש לא תמלא, לפי שהנפש חזו יודעת שכל מה שהיתה יגעה לעצמה היא יגעה לפיכך אינה שבעה למצות ומעשים טובים, א"ר לוי [לה]לעירני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא בת מלכים, כך כל מה שיפעל האדם עם הנפש אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא מלמעלה. שלשה כפויי טובה הם, הארץ, והאשה, והנפש, הארץ מנין דכתיב [לו]ארץ לא שבעה מים, האשה מנין [לז]אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, הנפש וגם הנפש לא תמלא:

טוב מראה עינים מהלך נפש. אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל, מכאן לסומים שאוכלים ואינם שבעים, אמר אביי הילכך מאן דאית ליה סעודתא מעליא לא ליכלה אלא ביממא. רבי שמעון בן לוי אמר טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה: מה שהיה זה משה ונודע שהוא נביא תחלה, אמר לו [לח]והוצא את עמי, וכשבא לאותו מעשה נאמר לו [לט]לך רד כי שחת עמך וכו'. מה שהיה כבר נקרא שמו זה אדם הראשון, ונודע כי הוא אדם כשבראו הקב"ה בקשו מלאכי השרת לומר לפניו שירה וכו' (כתוב ברמז שצ"ה): כי יש דברים הרבה מרבים הבל. אמר רב הונא כגון מגדלי קופות ותתולים וחזירים, רבי יוחנן אמר אף המרבה דברי הבל וכונס עונות כגון מרגלים שאמרו [מ]ארץ אוכלת יושביה היא ונעשה לטובתם שלא ירגישו בהם:

תתקעג ז טוב שם משמן טוב. למה משמן טוב שאם אתה נותן לתוכו מים הוא צף מלמעלה, מה שאין כן בשאר משקים, שמן טוב יורד [מא]כשמן הטוב על הראש שיורד, שם טוב עולה [מב]ואגדלה שמך, שמן טוב כלה, שם טוב אינו כלה [מג]שם עולם אתן לו אשר לא יכרת, שמן טוב בדמים, שם טוב בחנם, שמן טוב לעשירים, שם טוב לעניים ולעשירים, שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין, שם טוב מהלך מסוף העולם ועד סופו, שמן טוב נופל על המת מבאישו שנאמר [מד]זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח, שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש שנאמר [מה]ויגהר עליו ויזורר. שמן טוב נופל על המים והוא נדות, שם טוב נופל על המים ואינו נדות [מו]ויאמר ה' לדג ויקא את יונה, שמן טוב נופל על האור והוא נשרף, שם טוב נופל על האור ואינו נשרף [מז]באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מגו אתון נורא, אמר רבי יודן בר סימון בעלי שם טוב נכנסו למקום החיים ויצאו מתים, נדב ואביהוא נכנסו לאהל מועד ויצאו מתים, חנניה מישאל ועזריה נפלו לתוך כבשן האש ויצאו חיים, אמר הקב"ה חביב עלי שמותן של שבטים החקוקים על לבו של אהרן מכהן גדול שנמשח בשמן המשחה. ר' ברכיה בשם רבי אבין אמר אם היו חסרים אות אחת לא היו מכפרין, תנא רבי יהושע אמר אפילו נקודה אחת, תנא רבי שמעון בן יוחאי שלשה כתרים הם, כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן, ר' אבין בשם ר' שמעון בן יוחאי מצינו שהלך הקב"ה מהלך ת"ק שנה בשביל ליטול שם טוב שנאמר [מח]אשר הלכו לו אלהים לפדות לו לעם, אמר ר' שמעון בן מנסיא חביב הוא השם מכהונה ומלכות שהם בטלו ושם טוב אינו בטל: ויום המות מיום הולדו. נולד אדם מונין לו למיתה, מת מונין לו לחיים, נולד אדם הכל שמחים, מת הכל בוכים, ואינו כן אלא נולד אדם הכל צריכים לבכות מפני שאין יודעים על אי זה פרק הוא עומד, מת הכל צריכים לשמוח מפני שיודעים שיצא בשלום מן העולם, משל לשתי ספינות שהיו פורשות בים אחת נכנסת לנמל ואחת יוצאה מן הנמל, אותה שהיתה נכנסת היו מקלסות אותה עמדו להם תמהות, אמרו להם למה אתם מקלסים לזו ואין אתם מקלסים לזו, אמרו להם לזו שבאתה אנו מקלסין שאנו יודעים שהלכה בשלום ובאה בשלום, אבל זו אין אנו יודעין מה היא עתידה לעשות, כך האדם, לפיכך טוב שם וגו'. נולדה מרים אין הכל יודעים מה היא, מתה נסתלקה הבאר, וכן את מוצא במשה ובאהרן וכו':

[מט]טוב ללכת אל בית אבל וגו'. תנא היה רבי מאיר אומר מאי דכתיב והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטעוניה, [נ]א"ר שמעון בר אבא שתי מדות של גומלי חסדים, לגמול חסד עם הכלה ועם המת, ואם באו שתיהם יחד לתוך ידך ואי אתה יודע אי זה מהם לאחוז תחלה, בא שלמה ופרש טוב ללכת אל בית אבל, מצינו בני אדם שהלכו אל בית משתה ולא נתפרשו שמותם ומצינו בני אדם שהלכו אל בית האבל נדהו מגיהנם ונתפרשו שמותם ונתנבאו ברוח הקדש, ומי היו אלו שהלכו לבית משתה כתיב [נא]ויעש אברהם משתה גדול, משתה שגדולים היו שם, מי היו שם ועבר ולא נתפרשו שמותם, אבל אלו שהלכו לבית האבל נתפרשו שמותם ונדחו מגיהנם ושרתה עליהם רוח הקדש, ואלו הן אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי שנאמר [נב]ויען אליפז וגו', ואין ויען אלא לשון נבואה שנאמר [נג]והאלהים יעננו בקול, ומי הראה פנים תחלה לאבל, זה הקב"ה שנאמר [נד]ותמת דבורה, וכתיב [נה]וירא אלהים אל יעקב. טוב ללכת אל בית אבל, מוטב שילך במדה שיש בה פורענות ממדה שאין בה פורענות, מוטב שילך במדה שנוהגת בעניים ובעשירים ממדה שאינה נוהגת אלא בעשירים, מוטב שילך במדה שנוהגת בחיים ובמתים ממדה שאינה נוהגת אלא בחיים, אמר הקב"ה למוד ממני שהנחתי שמחתי במשכן והלכתי לאבל נדב ואביהוא. באשר הוא סוף כל האדם, הוא סופא דכולא, אם בא לאוהבך משתה וקרי לך ולא הלכת יכול את לומר לו נבוא אצלך במילה, ואם באת לו מילה ולא הלכת יכול אתה לומר לו נבוא אצלך באבל*: טוב כעס משחוק, טוב כעס שכעס הקב"ה על דור המבול, משחוק ששחק, שאילו כעס עליהם קימעא היה מביאם לידי מוטב, אלא שחק עליהם כדי לאבדן מן העולם דכתיב [נו]וימח את כל היקום. טוב כעס שכעס הקב"ה על הסדומיים, משחוק ששחק עליהם וכו'. ד"א אמר שלמה מוטב אלו כעס אבא על אדוניה קימעא, משחוק ששחק עליו וגו', הדא הוא דכתיב [נז]ולא עצבו אביו מימיו וגו'. טוב לשמוע גערת חכם, אלו הדרשנים. מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין* כו'. ד"א טוב לשמוע גערת חכם זה משה. מאיש שומע וגו' זה בלעם, שלא בא בלעם לומר אלא [נח]מי מנה עפר מואב, והפך הקב"ה צוארו ואמר מי מנה עפר יעקב:

כי

מבמ"ק ובמ"ק ל ויקרא רבה : לא קופרין בעל בשר : לב מדרש : לג שמואל א א : לד ויקרא רבה : לה עירני בן כפר : לו משלי ל : לז שם : לח שמות ג :
לט שם לב : מ במדבר יג : מא תהלים קכו : מב בראשית יב : מג ישעיה נו : מד קהלת י : מה מלכים ב ד : מו יונה ב : מז דניאל ג :
מח ש"ב ז : מט מ"ק לו : נ תנחומא : נא בראשית כא : נב איוב ד : נג שמות יט : נד בראשית לה : נה שם : *אולי צ"ל באבלך, והוא בלשון נחמים :
נו שם ז : נז מ"א א : נח המתורגמנין נ' סרמכ"ן בלקוטיו אלו החזנים ע"ש : נט במדבר כג :

טוויתרון ארץ בכל הוא. רבי יהודה ורבי נחמיה, ר' יהודה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם יתרון בעולם כגון סיבא טז למעבד חבלא, סוגיא למיסג ביה גופנא אף הם לצורך העולם הם. מלך לשדה נעבד אפילו מלך מסוף העולם ועד סופו לשדה נעבד, עבדת ארעא עבדת, לא עבדת ארעא לא עבדת כלום. לפיכך אוהב כסף לא ישבע כסף, אוהב ממון לא ישבע ממון שכל מי שהומה ומהמה אחר ממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו, ר' ישמעאל בר תנחומא ורבי נתן בריה דרבי ברכיה בש"ר ירמיה יזוירדו מאניותיהם וגו' אין אנו יודעים שעל הארץ יעמדו אלא כיון ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ הוא מעמידו אין לו קרקע אין הבל גדול מזה. ור' נחמיה אמר ויתרון (אדם) [ארץ] בכל הוא אפילו דברים [שנראים כמיותרים בתורה] אף הם בכלל מתן תורה שנא' יחויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים וגו', ריב"ל אמר ועליהם ככל הדברים, וכתיב *כל המצוה וגו', כל ככל, דברים הדברים, מצוה המצוה, מקרא משנה תלמוד תוספתא אגדה, ואפילו מה שתלמיד מחדש וחברו משיבו עליו כבר היה לעולמים:

מלך לשדה נעבד. רבי יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מלך זה בעל התלמוד, לשדה נעבד בעל משנה שהוא סודר את ההלכה בפניו, אוהב כסף אוהב תורה לא ישבע תורה שכל מי שהוא הומה ומהמה אחר דברי תורה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו, ר' אלעזר בן אבינא אמר למד תורה ולא למד תלמוד אין לך הבל גדול מזה, ורבנן אמרין ויתרון ארץ אפילו דברים שאתה רואה אותם יתרון לעולם כגון זבובין ויתושין ופרעושין אף הן בריתו של עולם הוא. מלך לשדה נעבד זה הקב"ה דכתיב ביה יטה' מלך גאות לבש. לשדה נעבד זה ציון דכתיב כציון שדה תחרש, לפיכך אוהב כסף אוהב מצוה לא ישבע מצות שכל מי שהומה ומהמה אחר מצות ומצוה הקבועה לדורות אין לו, מה הנאה יש לו, תדע לך שכן כתיב במשה כאאז יבדיל משה שלש ערים. דרש רבי סימאי יודע היה משה רבינו שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש שבארץ כנען ואמר מצוה הבא לידי אקיימנה. ומי אוהב בהמון לו* תבואה, למי נאה ללמוד בהמון למי שהכל שלו, והיינו דר' אלעזר דאמר. למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו. רב אשי אמר כל האוהב ללמוד בהמון לו תבואה, והיינו דאמר ר' יוסי בר חנינא מאי דכתיב כבחרב אל הבדים, חרב על שונאיהם של ישראל שיושבים ועוסקים בתורה בד בד, רבינא אמר כל האוהב ללמוד תורה בהמון לו תבואה, והיינו דאמר ר' ברכיה הרבה למדתי מרבותי, ומחברי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכלם:

תתקעב ויתרון ארץ בכל הוא. א"ר אבא בכל עושה הקב"ה שליחות אפילו על ידי נחש, אפילו ע"י עקרב, אפילו על ידי צפרדע, אפילו ע"י יתוש. טיטוס הרשע נכנס לבית קדש הקדשים ותרבו שלופה בידו וגדד את הפרוכת ונטל שתי זונות והניח ס"ת תחתיהן ובעלן על גבי המזבח, וכשיצא היתה חרבו מלאה דם, אית דאמרי מדם (קדש) הקדשים, ואית דאמרי מדם שעיר של יום הכפורים, התחיל מחרף ומגדף אמר לא דמי הדין דעבד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה להוא דעבד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה, מה עשה כנס כל כלי בהמ"ק (ועשאם) [לגון] גרגותני* אחת ונתנם בספינה וירד, כיון שירד בא עליו נחשול של ים לטבעו, אמר דומה אני שאין כח אלוה של אומה זו אלא במים, דור אנוש, דור המבול, פרעה וכל חילו לא נפרע מהם אלא במים, אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי עכשיו קדמני, אמר הקב"ה חייך בבריה הפחותה מכל מה שבראתי מששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע, מיד רמז הקב"ה לים ועמד מזעפו, כיון שבא לרומי יצאו בני רומי וקלסו אותו נקיטת ברבריא°, מיד הסיקו לו המרחץ וזמן לו הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו והיה אוכל (לו) והולך עד שהגיע למוחו התחיל מנקר את מוחו, אמר קראו לרופא ופצעו את מוחו לידע במה אלוה של אומה זו פורע מאותו האיש, מיד קראו לרופאים ופצעו את מוחו ומצאו בו כמין גוזל בן יונה והיה בו משקל שני ליטרין, א"ר אלעזר תמן הוינן והווין גוזלא מהדין סיטרא ותרתין ליטרא מהדין סיטרא והקל, חד לקביל חד ונטלוהו ונתנוהו בקערה כל מה דהוה הדין שני הוה הדין שני פרח יתושא פרח נשמתיה דטיטוס הרשע", רבי תנחומא ואמרי לה ר' מנחמא ור' ברכיה ורבי חלבו ורבי יוסי מתני עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים על כיף נהרא וחמא חד עורדענא טענא חדא עקרבא ומגיזא יתיה נהרא, אמר זו מוכנת לעשות שליחותיה, אזלת עבדת שליחותיה ואהדרה אתת לאתרא. ר' פנחס בשם רבי יוחנן דצפורי עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים וחצד בחדא בקעתא דבית נטופא חמא חד עישבא ולקטיתיה ומחא יתיה וקטליה אתא חד חבר וקם ליה וסקר בההוא חויא, אמר ליה תמה אנא על מאן דקטל הדין חויא, אמר ליה אנא קטלית יתיה תלא אפוי וחמא ההוא עישבא עביד לרישיה כלילא. אמר ליה את יכיל מרים הדין עיסבא מרישך, אמר ליה אין, כיון דארים יתיה, אמר ליה את יכיל קריב בהדין חוטרא בהדין חויא, אמר ליה אין, כיון דקרב לגביה נשרו אבריו. רבי ינאי הוה יתיב מתני על תרע קרתא וראה נחש אחד מרתיע ובא הוה מרדף ליה מן הדין סיטרא [והוא חזר מהדין סיטרא], אמר זה מובן לעשות שליחותו, מיד נפל הברה בעיר פלוני בן פלוני נחש הכישו ומת, ר"א הוה יתיב ומטיל בבית הכסא חמא חד רומי ואקים יתיה ויתיב ליה אמר לית הדא על מגן, מיד נפק חרא חויא ומחא יתיה וקטל יתיה וקרא עליה כגואתן ארם תחתיך, ארום. רבי יצחק הוה קאים על הרא משוניתא דימא דקסרין וראה קולית אחת מתגלגלת ובאה והוה מצנע לה והיא מתגלגלא אמר זו מוכנת לעשות שליחותה, לבתר יומין עבר חד בלדר אתגלגלת בין רגלוהי ונכשל בה ונפל ומת, אזלין ופשפשוניה ואשכחוניה טעין כתבין בישין על יהודאי דקסרין. ר' שמעון בן חלפתא עסקן בדברים הוה, הוה ליה חד כדן בפרדיסיה, חמא חד דוכיפת דעבד ליה קן בגוה, א"ל מה בעי (מי הוי) הדא עופא מסאב בהדא פרדיסא, אזל ר' שמעון בן חלפתא וסתריה להדין קינא, אזל ההוא דוכיפת ותקניה, מה עבד רבי שמעון בן חלפתא אייתי חד לוח ויהביה באפיה בההוא נוקבא ויהב ביה מסמר, מה עבד ההוא דוכיפת אזל ואייתי חד עשב ויהביה על ההיא מסמרא ושלפה, אזל רבי שמעון בן חלפתא אמר טב לי מגנז הדין עשבא דלא ילפון גנביא למעבד כן ויחרבון ברייתא. חמרתיה דר' ינאי אכלת עשב ואיסתמית ואכלת עשב ואיתפתחת. עובדא הוה בתרין גברין דהוו עיילין בשבילא דטבריא חד סמי וחד פתית, והוה ההוא פתיחא גדיש* ליה, וארעת שעתא ואכלון מן עשבא, דין דהוה סמי איתפתח ודין דהוה פתיח איסתמי, לא עלון מתמן עד זמן דנדיש ההוא סמיא לההוא פתיחא. עובדא בחד גבר דהוה סליק מבבל יתיב למקרטא באורחא חכא הדין תרתין צפרייא מתנצן חדא עם חדא וקטלת חדא מנהון לחברתה, אזלת ההיא אחריתי ויהבת חד עשב עלת ואחיית יתיה, אמר טב לי נסב מן הדין עשבא מיסק מחיי מתיא דארעא דישראל, נסב וסליק חמא חד תעלא מית °ומקלק באורחא אמר טב לי כנסיא בהדין תעלא ויהביה עלויה ואחייה, כיון שהגיע לסולמא דצור חמא חד ארי קטיל מקלק באורחא, אמר טב לי מנסיא בהדין אריא, יהביה עלויה ואחייה קם ואכלתיה. ההוא דברייתא אמרן טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך. אמר רבי תנחומא אפילו במים הקב"ה עושה שליחותו, מעשה במוכה שחין אחד שירד לטבול בימה של טבריה וארעת שעתא וטפת בארה של מרים ואיתסי, היכן היא בארה של מרים כתיב כדונשקפה על פני הישימון שכל מי שהוא עולה לראש ישימון ורואה כמין כברה קטנה בימה של טבריא זו הוא בארה של מרים:

כהברבות הטובה רבו אוכליה, לא דמי ההוא דחמי סלניתיה פניא וכפין למאן דחמא מליא ושבע. וכן מצינו ביצחק שאמר כוועשה לי מטעמים כאשר אהבתי, בתחלה הייתי נהנה מן הראיה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם: כזמתוקה שנת העובד, כד דמך רבי בון בר חמא עאל רבי זעירא ואפטר עלוי מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה, ישן אין כתיב כאן אלא אם מעט ואם הרבה יאכל, למה היה רבי בון בר חייא דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה מתכשר במלאכתו יותר מדאי, מה עשה המלך נטלו והיה מטייל עמו קצרות וארוכות, לעתות ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו משלם עמהם, והיו כל הפועלים מתרעמין ואומרים אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם, אמר להם יגע זה בשתי שעות מה שלא יגעתם כל היום כלו, כך יגע ר' בון בר חייא בתורה בעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד במאה:

כחעושר שמור לבעליו לרעתו, אמר ריש לקיש (ז) זה עשרו של קרח, א"ר לוי משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח וכלהו כטאקלידי וקולפי דגילדא, ואמר רבי חמא בר חנינא שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים. אחת נתגלתה לקרח ואחת נתגלתה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא. לרבי יהושע בן לוי אמר זה לוט, רבי יהודה בר סימון אמר זה נבות, רבי לוי אמר זה המן, רבי יצחק אמר זה שבט ראובן וגד, רבנן אמרי זה איוב דהוה מתמסכן וחזר למאי דהוה:

ואבד

ממ"ק ובמ"ק טו ויקרא כה: טז סיבא סגל סביב סדקל. סיגיא מין עשב מר לסייג בו סגפן: יז יחזקאל כו: יח דברים ט: *שם ח: יט תהלים מב:
כ ירמיה כו: כא דברים ד: *לו התבואה לפנינו כתיב לא באל"ף והרים כמו לו בוא"ו: כב ירמיה נ: *גרגותני סל: °נקיטת ברבריא כבשת עם
לועז: כג ישעיה מג: *גדיש תנסיג: °מקלק מופלך: כד במדבר כא: כה בראשית רבה: כו בראשית כז: כז ירושלמי פרק היה קורא: כח פסחים קיט:
כט אקלידי קולפי פותחות. גילדא מרצופין של עור: ל בראשית רבה:

זית רענן (ז) זה עשרו של קרח, שעל ידי רוב ממונו נתגאה ונטרד מן העולם:

דבר אחר טובים שנים אוהבים זה את זה מאהב אחד, מיכל ממלטת את דוד מן הבית ויהונתן מבחוץ, והחוט המשולש לא במהרה ינתק צדיק בן צדיק, וכן הוא אומר [צד]מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. [צה]דבר אחר רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפלין בראשו ותפלין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הוא בחזקת שלא יחטא שנאמר והחוט (ה) המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר טובים השנים שיגעים בתורה שאם משכח אחד מהם חברו מחזירו. והחוט המשולש זה הרב שמחזיר להם טעותם. דבר אחר טובים השנים שיוצאים לדרך שאם נפל אחד מהם חברו מקימו. רבי מאיר כד חזי חד נפיק לאורחא צווח ליה, חד מרי מותא, תרי מרי קטטא, תלתא מרי שלמא. (ו) [צו]כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, ושאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ, וכל שאינו לא בתורה ולא במשנה ובדרך ארץ אין זה מן הישוב, והמחזיק בשלשתן עליו הכתוב אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

[צז]טובים השנים, מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ומגלה לו סתריו. טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב ולמה צווחין ליה חכם דהוא מכוין לברייתא לאורחא טבא, ולמה צווחין ליה מסכן דלית כל עמא שמעין ליה, ולמה צווחין ליה ילד דהוא מזדווג לבר נש מתלת עשר שנין ולעיל, ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע, ולמה צווחין ליה מלך דכל האברים שמעין ליה, ולמה צווחין ליה זקן דהוא מזדווג לבר נש מטלייתא עד סיבותא, הדא הוא דכתיב [צח]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, משעה שננער ממעי אמו, ולמה צווחין ליה כסיל דהוא מכוין לברייתא לאורחא בישא. [צט]כי מבית הסורים יצא, דהוא מכשכש לברייתא כמביני סירתא. דבר אחר כי מבית הסורים יצא למלוך זה יוסף. כי גם במלכותו נולד רש במלכותו של יוסף נולד (רשתו) [רישו] של פוטיפר:

[ק]שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שמור רגלך ולא תחטא משתחטא ותביא קרבן. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח הוי קרוב לשמוע חכמים שמביאים קרבן ועושים תשובה ולא תהיה ככסילים שמביאים קרבן ואינם עושים תשובה. כי אינם יודעים לעשות רע אי הכי צדיקי נינהו, אלא אל תהי מכסילים שהם חוטאים ומביאים חטאת ואינם יודעים אם על טובה הם מביאים אם על רעה הם מביאים, אמר הקב"ה בין טוב לרע אין מבחינין והם מביאים לפני קרבן. רב אסי ואי תימא רב פפא אמר שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני: [קא]לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבק אשר על רגליו, ובאפונדתו התגורה לו מבחוץ משום שנאמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. [קב]אמר רבי אלכסנדרי שמור רגלך, שמור רגלך מטפה היוצאת מבין רגליך, הדא דאמר בדקים אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול, ר' יעקב בר אידי בשם רבי אחא שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית האלהים שתהא טהור ונקי:

ה *אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר. א"ר יהושע בש"ר מאיר לעולם יהיו דבריו של אדם מעוטין לפני הקב"ה שנאמר אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר וכו'. [קג]אל תבהל להוציא דבר אלו בני אדם שהם מחרפין שמו של הקב"ה. בוא וראה כשנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו שנאמר [קד]כי ביה ה' צור עולמים, ולמה לא נבראו בכלו שאין העולם כדאי להזכיר שמו של הקב"ה שלם, אוי להם לבריות שמחרפין שמו של הקב"ה, ראה מה כתיב בקרבנות קרבן לה' עולה לה', אינו אומר לה' עולה לה' קרבן, ובני אדם מחרפין שמו, לכך נאמר אל תבהל על פיך:

[קה]כי האלהים בשמים. ומי אינו יודע שהקב"ה בשמים ובני אדם על הארץ, אלא אמר שלמה (כל זמן) שאפילו חלש שבחלשים שהוא למעלה הוא נוצח את הגבורים מלמטה, גבור שבגבורים מלמעלה עאכ"ו, וכן הוא אומר [קו]הלה' תגמלו זאת:

טוב אשר לא תדור. [קז]תניא טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה שנודר ומשלם, ואפילו רבי יהודה לא קאמר אלא דאמר הרי זו, אבל אמר הרי עלי לא. *אמר ר' שמואל בר נחמני כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו סוף שהוא בא לידי עבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים, לידי עבודת אלילים ממי את למד מיעקב אבינו על ידי שנדר ואחר את נדרו בא לידי ע"א שנאמר [קח]ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר, לידי גלוי עריות מנין [קט]ותצא דינה בת לאה, לידי שפיכות דמים מנין [קי]ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, רבנן אמרי כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו סוף שהוא קובר את אשתו שנאמר [א]ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל. אמר רבי שמואל בר יצחק כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו גורם מיתה לעצמו שנאמר [ב]וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא, וכתיב [ג]הנפש החוטאת היא תמות, [ד]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. רבי נתן אומר בעון נדרים אשתו של אדם מתה, שנאמר [ה]אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך, רבי אומר בעון נדרים בנים מתים כשהם קטנים שנאמר אל תתן את פיך וגו' וחבל את מעשה ידיך אלו הם מעשה ידיו של אדם בניו ובנותיו. דבר אחר אל תתן את פיך לדבר לשון הרע. לחטיא את בשרך להלקות גופך בצרעת שנאמר [ו]זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע, ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך בשגגה הוצאתי הדבור. למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הידים והגוף שהם לוקים בצרעת. דבר אחר אל תתן את פיך בלשון נקיה אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא גופך ליגע בה, ואל תאמר לפני המלאך הממונה על צורת הולד שוגג הייתי. וחבל את מעשה ידיך אלו הבנים שהם לוקים בצרעת, אמר רבי יוחנן אם שמש אדם את אשתו ביום ראשון של נדתה הבן הנולד לוקה בעשר שנים, אם שמש עמה ביום שני הבן לוקה בן עשרים, ביום שלישי הבן לוקה בן שלשים, ביום רביעי הבן לוקה בן ארבעים, ביום חמישי הבן לוקה בן חמשים, ביום ששי הבן לוקה בן ששים, ביום שביעי הבן לוקה בן שבעים שנה, ואינו יוצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלים. דבר אחר אם עשית בזדון אל תאמר לכהן שנקרא מלאך שנאמר [ז]כי מלאך ה' צבאות הוא, ואל תאמר לו בשגגה חטאתי, למה שאתה מטעה את עצמך לעצמך אתה מכה: [ח]אמר רבי יהושע בן לוי מילא בסלע משתוקא בתרי, דתנן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא רמ"ח אברים יש באדם מהם רבוצים ומהם עומדים ולשון זה נתון בין שני לחיים וחומה נתונה תחתיו ומכופל כמה כפילות, בוא וראה כמה שרפות הוא שורף, אילו היה זקוף ועומד על אחת כמה וכמה. [ט]ד"א אל תתן את פיך, רבי יהושע בן לוי אומר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר. אל תתן את פיך אל תאמר בפיך בצבור שאתה נותן ואין אתה נותן, ואל תאמר לפני המלאך שליח צבור שהוא בא ואומר לך תן מה שפסקת ואתה אומר לו שוגג הייתי לא הייתי יודע מה אמרתי, למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך מעט מצות ראשונות שהיו בידיך שאתה מאבד, ר' בנימין בר יפת אמר בחנפים הכתוב מדבר וכו'. וחבל את מעשה ידיך מעט משא ומתן שהיה בידך שאתה מכנים בו ערבוביא: [י]שנו רבותינו אף היא בלשונה נאמרת, אומרים לו הוי יודע שכל העולם כלו נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה' אלהיך, וכל העבירות שבתורה נאמר בהם ונקה וכאן נאמר לא ינקה. וכל העבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו, שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ואין בשרו אלא קרובו שנאמר [יא]ומבשרך לא תתעלם:

כי ברוב חלומות. אמר רבי אלעזר אם ראית חלומות רעות וגזרות קשות קפוץ לשלשה דברים ואתה נצול, ואלו הם, צדקה, תפלה, ותשובה, ושלשתן בפסוק אחד [יב]ויכנעו עמי ויתפללו זו תפלה, ויבקשו אותי זו צעקה, וישובו מדרכם הרעה זו תשובה, רבי אמי אומר אף התענית שנאמר [יג]יענך ה' ביום צרה, רבי אחא אומר אף שנוי השם ושנוי מעשה ושנוי מקום: אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה, אם ראית רשים נעשקים ודלים נגזלים וצדק זה צדיקו של עולם שהוא משפיע עליהם טובה, תראה במדינה תראה בם דינה [של גיהנם], ואל תתמה על חפצו של הקב"ה שאמר והיה העולם למה כי גבוה מעל גבוה שומר, הקב"ה שהוא מלמעלה ואתה למטה, וגבוהים עליהם אלו מלאכי השרת. ר' יוסי בר חנינא פתר קריא בעשו אם ראית עשו בכרך גדול שעושק דלים וגוזל רשים וצדיקו של עולם משפיע לו טובה תראה בם דינה כו', ואל תתמה על חפצו של זקן שאמר ונעשה רצונו. הדא הוא דכתיב [יד]הנה משמני הארץ יהיה מושבך, והלא דברים ק"ו, לכבוד בשר ודם כך לכבודו של הקב"ה דכתיב [טו]הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך עאכ"ו:

ויתרון

ממ"ק ובמ"ק צד ישעיה נט : צה מנחות מג : צו קדושין מ : צז ספרי : צח בראשית ג : צט בראשית רבה : ק ברכות כו : קא תוספתא : קב ירושלמי פ' היה קורא : *ברכות סא : קג תנחומא : קד ישעיה כו : קה ספרי : קו דברים לב : קז נדרים ט : *פסיקתא רבתי : קח בראשית לה : קט שם לד : קי שם לה : א שם מח : ב דברים כג : ג יחזקאל יח : ד תנחומא : ה משלי כב : ו ויקרא יד : ז מלאכי ב : ח ויקרא רבה : ט מדרש שוחר טוב : י שבועות לח : יא ישעיה נח : יב דה"ב ז : יג תהלים כ : יד בראשית כז : טו זכריה יד :

זית רענן (ה) המשולש, תפלין ציצית ומזוזה : (ו) כל העושה מצוה אחת, יתרה על זכיותיו כדי שיהיו זכיותיו מרובין מעונותיו : ולא בדרך ארץ, שאין משאו ומתנו בנחת עם הבריות : אינו מן הישוב, אינו מועיל לישובו של אדם :

[נח]ויגוף ה׳ את העם, ורוח הקדש צווחת מקום המשפט שמה הרשע. דבר אחר מדבר בדור המבול שאין להם חלק לעולם הבא, אינם עומדים בדין, שמה הרשע [נט]וימח את כל היקום, ורוח הקדש צווחת מקום שהצדקתים [ס]בתיהם שלום מפחד, שמה הרשע [סא]ויאמרו לאל סור ממנו. ד״א מדבר בסדומים מקום שעשתה מדת הדין בסדומיים אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא שמה הרשע [סב]וה׳ המטיר על סדום. ורוח הקדש צווחת מקום שהצדקתים [סג]ארץ ממנה יצא לחם, שמה הרשע [סד]ויד עני ואביון לא החזיקו. רבי יודן ברבי שמעון פתר קריא בשטים מקום שעשתה מדת הדין (בעולם) [בשטים] [סה]קח את כל ראשי העם, שמה הרשע [סו]ויהיו המתים במגפה. ורוח הקדש צווחת מקום שהפכתי קללת בלעם לברכה שמה הרשע [סז]וישב ישראל בשטים: כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה, בוא וראה מה כתיב באדם [סח]לא תלבש שעטנז, בבהמה [סט]לא תחרוש בשור ובחמור, האדם מטמא והבהמה מטמאה מה האדם הנוגע במת יטמא אף בהמה הנוגע בנבלתה יטמא: כמות זה כן מות זה, כתיב באדם הריגה [ע]והרגת את האשה, ובבהמה ואת הבהמה תהרוגו. מי יודע רוח בני האדם העולה היא, מפני שנתונה מלמעלה כתיב בה עליה, ושל בהמה נתונה מלמטה כתיב בה ירידה היורדת היא למטה לארץ. ומותר האדם מן הבהמה אין, שהוא מדבר והיא אינה מדברת. דבר אחר שיש באדם דעת ואין דעת בבהמה. ד״א שהאדם נוטל שכר על מעשיו והבהמה אינה נוטלת. ד״א שהאדם מת ומטפלין בו ובבהמה אינו כן. דבר אחר באדם כתיב [עא]וביום השמיני ימול, ובבהמה כתיב [עב]והיה שבעת ימים תחת אמו, כדרך שהעמדתי מישראל נביאים שקרויים אדם, כך העמדתי מעובדי אלילים שקרויים בהמה, באדם [עג]ויקרא אל משה, בבהמה [עד]ויקרא אלהים אל בלעם:

תתקסט [עה]ומותר האדם מן הבהמה אין, שעשה לו הקב״ה שלא יתבזה כבהמה, רבי אילא ורבי אמי, חד אמר עשה לו מנעל [עו]ואפיפורין פרוסה על רגליו, וחד אמר עשה לו כסתות שלא ישב ויצטער, רבי איבא ורבי אמי, חד אמר עשה לו תכריכין, וחד אמר עשה לו קבורה. הכל היה מן העפר, כל מה שיש בשמים או בארץ אין בריותו אלא מן הארץ: מי יודע רוח בני האדם, ה׳ שמות נקראו לה, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. נפש זה הדם שנאמר [עז]כי הדם הוא הנפש, רוח שהוא עולה ויורדת שנאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא, נשמה היא האופיתא* דברייתא אמרי האופיתא טבא. חיה שכל האברים מתים בגוף והיא חיה בגוף, יחידה שכל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף, הה״ד [עח]אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף. רבי יהושע ורבי נחמיה ורבנן, ר׳ יהושע אומר אם ישים אליו לבו לאדם הזה רוחו כבר הוא בידו, ונשמתו אליו יאסוף כבר יגוע כל אדם יחד, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת הגוף שלא ינשום וימות, ורבנן אמרין בשעה שאדם ישן נשמה מחממת את הדם עליו שלא יצטנן וימות, רבי ביסנא ור׳ אחא ורבי יוחנן בשם רבי מאיר הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף ובשעה שהוא ישן היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלה: ד ושבתי אני ואראה את כל העשוקים, אלו הקטנים הנגנזים בחייהם, ולעתיד לבא עומדים בחבורה של צדיקים ואבותיהם עומדים בחבורה של רשעים, ואומרים לפני הקב״ה כלום מתנו אלא בעון אבותינו, והקב״ה אומר להם אבותיכם חטאו מאחריכם, באותה שעה בא אליהו ז״ל ומלמד סניגוריא ואומר להם אמרו לפניו רבש״ע לפניך מדת פורענות ומדת טובה, מדת פורענות מעוטה ומדת טובה מרובה, ולא מתנו אלא בגלל אבותינו לא כ״ש שיבאו אבותינו אצלנו, אמר להם הקב״ה חייכם יפה למדתם סניגוריא:

תתקע [עט]ושבח אני את המתים. שאיל שאלתא (ד) לעיל מר׳ תנחום דמן נוי מהו לכבות בוצינא דנורא מן קדם באישא בשבתא, פתח ואמר אנת שלמה אן הוא חכמתך ואן הוא סוכלתנותך*, לא דייך שדבריך סותרים את דברי אביך אלא שדבריך סותרים זה את זה, דוד אביך אמר [פ]לא המתים יהללו יה, ואת אמרת ושבח אני את המתים שכבר מתו, וחזרת ואמרת כי לכלב חי טוב מן האריה המת, לא קשיא הא דאמר דוד לא המתים יהללו יה הכי קאמר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצות ואין להקב״ה שבח בו, והיינו דאמר רבי חנינא מאי דכתיב [פא]במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, ודקאמר שלמה ושבח אני את המתים דאמר מר כשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב״ה בכמה תפלות ולא נענה, וכיון שאמר זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב מיד נענה, ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים (כתוב בתהלים ברמז תרצ״ח). דבר אחר ושבח אני את המתים, מנהגו של עולם מלך בשר ודם גוזר גזרה ספק מקיימין אותה ספק אין מקיימין אותה, ואם מקיימין אותה בחייו, במותו אין מקיימין, ואלו משה רבינו גזר כמה גזרות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם ולעולמי עולמים, ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים. רבי שמואל בר נחמני פתר קריא בדוד בשעה שבנה שלמה את בית המקדש בקש שתרד אש מן השמים ולא ירדה, התפלל כמה תפלות ולא ירדה, כיון שאמר [פב]זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה, הדא הוא דכתיב [פג]ויהי ככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים. רבי יהודה ורבנן, רבי יהודה אומר חיה דוד באותה שעה, ורבנן אמרי ארונו הביא, ולא פליגי מאן דאמר חיה דכתיב [פד]העלית מן שאול נפשי, ומאן דאמר ארונו הביא דכתיב זכרה לחסדי דויד עבדך. דבר אחר ושבח אני את המתים אלו דור המבול, מן החיים אלו סדומים ועמלקים, וטוב משניהם, אלו אלף דור שעלו במחשבה להבראות:

תתקעא הכסיל חובק את ידיו, משל לשני בני אדם שיגעים בתורה אחד יגע בתורה והשכיח, ואחד יגע בתורה ופרש, לעתיד לבא אחד עומד בחבורת צדיקים ואחד עומד בחבורת רשעים ורואה וחובק ידיו: [פה]טוב מלא כף נחת, אמר רבי יצחק טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם, אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר אולפן. טוב מי שיש לו עשרים דינרין ונושא ונותן בהם ומתפרנס מהם ממי שהולך ומלוה ברבית. מתלא אמר מאבד דיליה ודלא דיליה. אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר פרגמטוטא, טובה ציפורתא בפחא מן מאה פריחן, אלא רעותיה דמתקרי מרי מצלח. טוב מי שפועל ועושה צדקה משלו ממי שהולך וחומס וגוזל ונותן צדקה משל אחרים. מתלא אמר גייפא* בתזורין ומפלגא לבישיא. אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר מצותא. טוב מי שיש לו גנה ומזבלה ומעדרה ומתפרנס ממנה ממי שנוטל חובר משל אחרים למחצה. מתלא אמר דאגר גנא אכיל צפרין דאגר גנייאן ציפרין אכלין ליה אלא ורעות רוח רעותיה דמיתקרי מרי אופיא, אמר רבי ברכיה טובה דריסה אחת שדרס הקב״ה במצרים דכתיב [פו]ועברתי בארץ מצרים, ממלוא חפנים פיח של משה ואהרן שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה, אמר רבי חייא בר אבא טוב מלא כף נחת זה יום השבת מששת ימי המעשה, אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי מרי עבידתא, אמר רבי יעקב בר קורשאי טוב מלא כף נחת זה העולם הבא, ממלא חפנים זה העולם הזה, אלא ורעות רוח רעותא דרשיעיא למעבד עבידתייהו בהאי עלמא מיסת מתפרע מנהון לעלמא דאתי, כדתנן יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. רבי יצחק פתר קריא בשבט ראובן וגד בשעה שנכנסו לארץ וראו כמה זרע יש בה וכמה נטע יש בה אמר טוב מלא כף נחת בארץ הזאת ממלא חפנים עמל בעבר הירדן, אלא ורעות רוח רעותהון הות [פז]יותן את הארץ הזאת. דבר אחר טוב מלא כף נחת זה קומץ מנחת נדבה של עני, ממלא חפנים עמל קטרת סמים דקה של צבור, אמר הקב״ה חביב עלי קומץ נדבה של עני שזו (טעונה) [באה] כפרה וזו אינה (טעונה) [באה] כפרה [פח]ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה׳: יש אחד ואין שני, אחד זה הקב״ה דכתיב ביה [פט]שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ואין שני שאין לו שותף, גם בן ואח אין לו, בן אין לו אח מהיכן יש לו אלא שחבב את ישראל וקרא אותם בנים ואחים. ואין קץ לכל עמלו שעמל בששת ימי בראשית, ולמי אני עמל לא להדבק אחריו, וכל מי שאינו עושה זה גם זה הבל וענין רע הוא. דבר אחר יש אחד אברהם אבינו [צ]אחד היה אברהם, ואין שני לו שאין לו בן זוג, גם בן ואח אין לו בשעה שאמר לו הקב״ה [צא]קח נא את בנך את יחידך, ואח אין לו בשעה שאמר [צב]לך לך מארצך, ואין קץ לכל עמלו במצות ומעשים טובים, ולמי אני עמל לא לעשות כמוהו, וכל מי שאינו עושה כן גם זה הבל. דבר אחר יש אחד זה יצר הרע. ואין שני שאין לו בן זוג, וגם בן ואח אין לו בשעה שאדם הולך לעשות עבירה שאינו מתירא שימות בעונותיו, ואין קץ לכל עמלו במעשיו הרעים. ולמי אני עמל לא להתרחק ממנו, וכל מי שאינו עושה כן גם זה הבל. ד״א יש אחד אלו ישראל [צג]מי כעמך כישראל גוי אחד וגו׳: טובים השנים מן האחד וגו׳. טוב צדיק בן צדיק מצדיק בן רשע, לא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים. אשר יש להם שכר טוב שאם תבא פורענות על האחד זכות שני עומדת ומבטלת אותה. ד״א טובים שנים שהם עוסקים בתורה ובפרקמטיא מאחד שעוסק בה בפני עצמו (ברמז תשע״ז):

דבר

ממ״ק ובמ״ק נח שמות לב: נט בראשית ו: ס איוב כא: סא שם: סב בראשית יט: סג איוב כח: סד שם: סה במדבר כה: סו שם: סז שם: סח דברים כב: סט שם: ע ויקרא כ: עא שם יב: עב שם כב: עג שם א: עד במדבר כב: עה בראשית רבה: עו אפיפורין עי׳ פירושו ביפ״ת ב״ר פי״ז: עז ויקרא יז: *אופיתא הדעת והמחשבה: עח איוב לד: עט שבת ל: *סוכלתנותך שכלך: פ תהלים קטו: פא שם פח: פב דה״ב ו: פג מ״א ח: פד תהלים ל: פה ויקרא רבה פ״ג: *גייפא כו׳, מזנת ומחלקת לדקה: פו שמות יב: פז במדבר לב: פח ויקרא ב: פט דברים ו: צ יחזקאל לג: צא בראשית כב: צב שם יב: צג ש״ב ז:

ז״ת רענן (ד) לעיל מרבי תנחום, לפניו וכן לשון הגמרא ובמקרא שרפים עומדים ממעל לו: באישא, חולה:

הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו:

ועת לכל חפץ. זמן היה לאותו חפץ שהיה בשמים שינתן לארץ, ואיזה זה תורה, אימתי בחדש השלישי, אמר רבי ברכיה זהו חכמתו של שלמה שאמר עת ללדת, אלא אשריו של אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו, מה שעת לידתו נקי אף שעת מיתתו נקי. ועת למות, אמר ר' לוי בשלשה שטן מתאוה לקטרג, השרוי בבית המרועע, והמהלך בדרך יחידי, והמפרש בים הגדול. שרוי בבית המרועע נעשה שטן קטיגורו שנאמר [ד]ישי מות עלימו וגו', א"ר יוחנן כל הדרכים בחזקת סכנה, ר' ינאי כי הוה נפיק לאורחא הוה מפקיד על ביתיה. רבי מני אי הוה נחית למסחי בבניא שהיא ניסוקת הוה מפקיד על ביתיה. [ה]ר' נתן כהן אחוה דר' חייא בר אבא היה מפרש בים הגדול, א"ל לאחוי צלו עלי, א"ל מאן נצלי עלך מן דאת קטר לולבך קטר אילפך, וכיון דאת עליל לבי כנישתא ואת שמע דמצלין על מטרא לא תסמוך על צלותא: עת לטעת, בשעת שלום. ועת לעקור נטוע, בשעת מלחמה, וכן כלם. עת להשליך אבנים, באשתך הטהורה. ועת כנוס, באשתך הטמאה. אם ראית (בת) [כת] של צדיקים עת לחבוק. (בת) [כת] של רשעים עת לרחוק מחבק. ד"א עת ללדת, אמר הקב"ה לשעה קלה אני עושה כמילדת דכתיב [ו]ומולדותיך ביום הולדת. עת למות, בשעת מיתה דכתיב [ז]במדבר הזה וגו'. עת לטעת דכתיב [ח]ונטעתים על אדמתם. עת לעקור [ט]ויתשם ה' מעל אדמתם. עת להרוג [י]ויהרוג כל מחמדי עין. ועת לרפוא [יא]כי הנני מעלה ארוכה לך. עת לפרוץ [יב]ופרצים תצאנה אשה נגדה. עת לבנות [יג]ובניתיה כימי עולם. עת לבכות [יד]בכו תבכה. עת לשחוק [טו]אז ימלא שחוק פינו. עת ספוד [טז]ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' ולמספד. עת להשליך אבנים [יז]וישלך מידיו את הלוחות. עת כנוס אבנים [יח]הנני יסד בציון אבן. עת לחבוק [יט]וימינו תחבקני. עת לרחוק מחבק [כ]ורחק ה' את האדם. עת לבקש [כא]ובקשתם משם את ה', ועת לאבד [כב]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון. עת לשמור [כג]הנה לא ינום ולא יישן וגו'. עת להשליך [כד]וישליכם אל ארץ אחרת. עת לקרוע את מי ים סוף, ועת לתפור [כה]והיו לאחדים בידך. עת לחשות [כו]החשיתי מעולם. עת לדבר, [כז]דברו על לב ירושלים. עת לאהוב [כח]אהבתי אתכם אמר ה'. עת לשנוא [כט]נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. עת מלחמה [ל]ויהפך לכם לאויב. עת שלום [לא]הנני נוטה אליה כנהר שלום. עת לחשות, פעמים שאדם שותק ומקבל שכר על שתיקתו שנאמר [לב]וידום אהרן, פעמים שאדם דובר ומקבל שכר על דבורו:

[לג]את הכל עשה יפה בעתו. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב מלמד שכל אחד ויפה לו הקב"ה אומנותו בפניו. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלא ליה קורא° לדבר אחר והוא דידיה עביד. *דבר אחר את הכל עשה יפה בעתו. אמר ר' תנחומא בעתו נברא העולם [לא] היה ראוי להבראות קודם לכן שנאמר [לד]וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, אמר ר' אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא אלו, אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי:

[לה]ארבעה בני אדם אמרו ארבעה דברים אילו אמרן אדם אחר היו שוחקין עליו, ומי היו, שלמה, יתרו, משה, ונבוכדנאצר. משה אמר [לו]הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט לפי דכתיב [לז]יודיע דרכיו למשה. שלמה אמר את הכל עשה יפה בעתו אילו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו [ומי] הודיע לו מהו יפה ומהו אינו יפה, אלא שלמה שלא חסר כלום משלחנו היה יודע איזהו יפה, א"ר תנחומא אפילו מרור בתמוז ומלפפונין* בניסן לא חסר שלחנו של שלמה. נבוכדנאצר אמר [לח]וכל דיירי ארעא כלא חשיבין אילו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו, על מה שלט אדם זה אפילו על יתוש לא שלט אלא לנבוכדנאצר לו נאה לומר שנאמר [לט]וכל חית השדה נתתי לעבדו. יתרו אמר [מ]עתה ידעתי כי גדול ה'; לפי שלא הניח אלילים שלא עבדם לו נאה לומר כן. אמר דוד כל מה שעשה הקב"ה בעולמו יפה וחכמה יפה מן הכל, חוץ מן השטות הזה כו' (כתוב ברמז קל"א). אמר רבי ברכיה בשם רבי נתן אל תהי קורא גם את העולם נתן בלבם, אלא גם אהבת עוללים ותינוקות נתן בלבם של אבותיהם. משל לאחד שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן, הגדול מכובד והקטן מטונף, אף על פי כן הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול. (הוי) [ד"א] גם את העלם נתן בלבם, (ד"א) אלולא שהעלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה לא היה אדם בונה בית ולא היה נוטע כרם שהיה אומר למחר הוא מת למה אני עומד ויגע בשביל אחרים לפיכך העלים ממנו יום המיתה שיהא אדם בונה ונוטע לא זכה לו זכה לאחרים, וכן הוא אומר [מא]כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, אמר לו הקב"ה לישראל אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב הוו זהירים בנטיעה שימצאו בניכם אחריכם. מעשה באנדרינוס המלך שהיה עובר למלחמה והיה הולך עם גייסות שלו להלחם על מדינה אחת ומצא זקן אחד שהיה נוטע נטיעה של תאנים, אמר לו אנדרינוס אתה זקן וטורח ומתיגע לאחרים, אמר לו אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה ואחיה אוכל מפירות נטיעתי ואם לאו יאכלו בני, עשה שלש שנים במלחמה וחזר, מה עשה אותו זקן נטל כלכלה ומלאה פירות בכורי תאנים יפות וקדם לפני אנדרינוס, אמר ליה אדוני המלך קבל מן עבדך הוא הזקן שמצאת בהליכתך ואמרת לו מה אתה מצטער ומתיגע לאחרים הרי כבר זיכני הקב"ה לאכול מפירות נטיעותי ואלו שבתוך הכלכלה מהם, אמר אנדרינוס לעבדיו טלי אותה ממנו ומלאו לו זהובים, עשו כן, נטל הזקן הכלכלה מלאה זהובים והתחיל הולך ומשתבח לאשתו ולבניו, סח להם המעשה היתה עומדת שם שכנה ושמעה מה שאמר הזקן, אמרה לבעלה כל בני אדם הולכים והקב"ה מזמין להם טובה ואתה יושב חשך באופל הרי שכן שלנו כבד המלך בכלכלה של תאנים ומלאוה לו זהובים, ואתה עמוד וטול סל גדול ומלא אותו מיני מגדים מן תאנים ותפוחים ושאר פירות יפים שהוא אוהב אותם הרבה אולי ימלא אותה לך זהובים, הלך ושמע לאשתו ונטל סל גדול ומלא אותו תאנים ותפוחים וטען על כתפו וטען לפני המלך, אמר ליה אדוני המלך שמעתי עליך שאתה אוהב פירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים, אמר המלך *לאסטרטיגין שלו טולו אותו וטפחו אותו על פניו, עמדו והפשיטוהו ערום וטפחו אותו על פניו עד שנפלו פניו ונאבדו עיניו ועשאוהו דוגמא, התחיל לילך לביתו כשהוא עשוי דוגמא ובוכה והיא סבורה שהוא בא בסל של זהובים וראתה אותו פניו פצועים וגופו מושבר ובוכה, אמרה לו מה לך, אמר לה שמעתי לך והלכתי וכבדתי את המלך אילולי שמעתי לך ונטלתי באותו סל אתרוגים כבר היו מרגמין את פני ואת כל גופי בהם, ללמדך שהנשים הרעות מפילות את בעליהן. לפיכך אל יבטל אדם מן הנטיעה אלא כשם שמצא עוד יוסיף: מתת אלהים היא (כתוב ברמז רצ"ז):

ידעתי כי (את) כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף. אמר רבי יוסי בן זימרא מתחלת בריתו של עולם אמר הקב"ה [מב]יקוו המים, מפני מה [מג]הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ: שייראו מלפניו (כתוב ביהושע ברמז כ"א):

[מד]והאלהים עשה שייראו מלפניו, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן זה חלום רע, אמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו. [מה]אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את עולמו אלא שייראו מלפניו שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו, כי הא דרבי שמעון ורבי אלעזר ברבי סימון הוו יתבי, חלף ואזיל רבי יעקב בר חמא אמר ליה חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דדחיל חטאין הוא, אמר ליה אידך ניקום מקמיה דבר אוריין הוא, אמר ליה אמינא לך אנא דגבר דדחיל חטאין הוא ואת אמרת לי בר אוריין הוא: והאלהים יבקש את נרדף, *רבי הונא בשם רבי יוסי עתיד הקב"ה לתבוע דמן של נרדפין מיד רודפיהן, צדיק רודף [צדיק] והאלהים יבקש את נרדף, [רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף], רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף, [אפילו צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מ"מ האלהים יבקש את נרדף]. הבל נרדף מפני קין [מו]וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה, נח נרדף מפני דורו [מז]ונח מצא חן, אברהם נרדף מפני דורו [מח]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם, יצחק נרדף מפני פלשתים [מט]ויאמרו ראו ראינו, יעקב נרדף מפני עשו [נ]כי יעקב בחר לו יה, יוסף נרדף מפני אחיו [נא]ויהי ה' את יוסף. משה נרדף מפני פרעה [נב]לולי משה בחירו, ישראל נרדפין מפני העו"א בך [נג]בחר ה' אלהיך, רבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יוסי בר נהוראי, שור נרדף מפני ארי, כבש מפני זאב, ועז מפני הנמר, אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן מן הרודפין אלא מן הנרדפין שנאמר [נד]שור או כשב או עז: [נה]ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע, רבי אליעזר ורבי יהושע, רבי אליעזר אומר מקום שסנהדרי גדולה של ישראל יושבת וחושבת דיניהן של ישראל שמה הרשע שנאמר [נו]ויבאו שרי מלך בבל וישבו בשער התוך, ששם חותכין את ההלכה, מתלא אמר באתרא דתלא מרי זייניה רעיא תלא קולתיה, ורוח הקדש צווחת מקום המשפט שמה הרשע. דבר אחר מקום שעשה מדת הדין מעשה משפט בעגל דכתיב [נז]ושובו משער לשער, שמה הרשע ויגוף

ממ"ק ובמ"ק ד תהלים נה : ה ב"ר פ"ג : ו יחזקאל יז : ז במדבר יד : ח עמוס ט : ט דברים לא : י איכה ב : יא ירמיה ל : יב עמוס ד : יג שם ט : יד איכה א :
טו תהלים קכו : טז ישעיה כב : יז שמות לב : יח ישעיה כח : יט שה"ש ג : כ ישעיה ו : כא דברים ד : כב שם לא : כג תהלים קכא :
כד דברים לא : כה יחזקאל לז : כו ישעיה מב : כז שם מ : כח מלאכי א : כט ירמיה יב : ל ישעיה סג : לא שם סו : לב ויקרא י : לג ברכות מא :
°קורא ראש הדקל הנאכל כשהוא רך : *ב"ר : לד בראשית א : לה תנחומא : לו דברים לב : לז תהלים קג : *מלפפונין אבטיחים : לח דניאל יב : לט ירמיה כז : מ שמות טו :
מא ויקרא יט : *אסטרטיגין שר ומושל : מב בראשית א : מג עמוס ה : מד ברכות לו : מה שבת יא : *מד"ר קהלת : מו בראשית ד : מז שם ו : מח נחמיה ט :
מט בראשית כו : נ תהלים קלה : נא בראשית לט : נב תהלים קו : נג דברים ו : נד ויקרא יז : נה ויק"ר : נו ירמיה לט : נז שמות לב :

ובתי מדרשות. נטעתי לי כרמים, כי הא דתנינן תמן זה מדרש דרש רבי אליעזר בן עזריה בכרם ביבנה וכי כרם היה שם, אלא שורות של תלמידי חכמים שנעשים ככרם. עשיתי לי גנות ופרדסים, אלו משניות גדולות, כגון משנת רבי חייא ורבי אושעיא ומשנת בר קפרא. ונטעתי בהם עץ כל פרי, זה תלמוד שכלול בהן. עשיתי לי ברכות מים, רבי חנינא בר פפא אמר אלו הדרשנין. להשקות מהם יער צומח עצים, אלו עמי הארץ שבאים ושומעים, רבי חייא אמר ברכות מים אלו סופרים ומשנים, להשקות מהם יער צומח עצים, אלו עמי הארץ שבאים ושומעים. קניתי (לי) עבדים ושפחות, אלו בתי דינין שבחוצה לארץ. ובני בית היה לי, תנא דבי ר' חייא זה רוח הקדש. גם מקנה, אלו הקרבנות. כנסתי לי גם כסף וזהב, אלו דברי תורה [עח]הנחמדים מזהב ומפז. וסגולת מלכים, אלו מלכי תורה, דכתיב [עט]בי מלכים ימלוכו. והמדינות, אלו שהם מדיינים על ההלכות. עשיתי לי שרים ושרות, משוררים זכרים ונקבות. ותענוגות, זו תענוגה של ארץ ישראל. שדה ושדות, אלו דינין זכרים ודינין נקבות*. [פ]רבי אחא פתר קריא בכניסתן לארץ. הגדלתי מעשי [פא]כי תבאו אל ארץ כנען, בניתי לי בתים [פב]ובתים מלאים כל טוב, ונטעתי (לי) בהם עץ כל פרי, [פג]ונטעתם כל עץ מאכל. עשיתי לי שרים ושרות אלו מיני זמר. ותענוגות בני האדם אלו ברכות ומרחצאות, שדה ושדות הכא תרגומו שדה ושדתין, במערבא אמרי *שידתא. שדה ושדתין למאי איבעי להו, למבני בית המקדש. וזה היה חלקי (ברמז קע"ז). את אשר כבר עשוהו (ברמז תתקי"ד):

[פד]והכסיל בחשך הולך. תנא לעולם הלכה כבית הלל, והרוצה לעשות כבית שמאי יעשה. מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל רשע, מחומרי בית הלל ומחומרי בית שמאי עליו הכתוב אומר והכסיל בחשך הולך. אלא או כבית שמאי כקוליהון וכחומריהון, או כבית הלל כקוליהון וכחומריהון: אין זכרון לראשונים, זה דור אנוש ודור המבול, וגם לאחרונים אלו סדומיים ומצריים. טוב משניהם זה אלף דור שעלו במחשבה להבראות, כמה נמחו מהם, ר' איבו בשם רבי אלעזר תתק"פ דור ואיזה זה דור המילה, רבי לוי בש"ר נחמיה תתקע"ד דורות, ואי זו זו תורה, ולמי אני נותן זכרון למי שבא באחרונה אלו ישראל שנאמר [פה]לאחרונה יסעו. רבי יהודה אומר אין זכרון לראשונים אלו מצריים, וגם לאחרונים אלו עמלקים [פו]תמחה את זכר עמלק, ולמי אני נותן זכרון לחיי העולם הבא, לישראל. ד"א אין זכרון לראשונים אלו הנביאים שעמדו בימי אליהו, אמר ר' יוחנן ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו, רבי עקיבא אומר מאה ועשרים רבוא, אמר ר' יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות והיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים ואין לך מקוללת מכלם כיריחו ובית אל, יריחו שאררה יהושע, בית אל היו בה שני עגלי זהב של ירבעם, וכתיב [פז]ויצאו בני הנביאים אשר ביריחו, [פח]ויגשו בני הנביאים אשר בבית אל, ואין נביאים פחות משנים, ולמה לא נתפרסמה נבואתן, אמור מעתה נבואה שצריכה לדורות נכתבה, ולעתיד לבא הקב"ה בא ומפרסם נבואתן, הדא הוא דכתיב [פט]ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. אף חכמתי עמדה לי, אמר רבי חנינא בר פפא תורה שלמדתי באף נתקיימה לי, אמר ר' אחא על תורה שלמדתי [צ]במסטורין היא עמדה לי: כיתרון האור מן החשך, תנא בשם ר' מאיר כשם שיתרון האור מן החשך כך יתרון דברי תורה מדברי מצות. החכם עיניו בראשו זה אברהם אבינו. והכסיל בחשך הולך זה נמרוד הרשע. וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם, אם כן למה חכמתי למה מסרתי את עצמי על קדושת השם, חזרתי ואמרתי אין זכרון לחכם למחר נכנסין לצרה ואומרים זכור לאברהם ליצחק ולישראל שמא ח"ו אומרים זכור מעשה נמרוד, הה"ד ואיך ימות החכם עם הכסיל: ושנאתי את החיים, ר' אושעיא אתון ואמרי ליה דיינך שתיין חמרא בשוקא ולא הימנוך, חד זמן נפק ואשכחון יתהון שתיין חמרא בשוקא, קרא אנפשיה ושנאתי את החיים ודמך בשלמא: ושנאתי אני את כל עמלי, ר"מ הוה כתבן (מוכר) [מובחר] הוה לעי בתלת סלעין אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס לבני אורייתא בחדא, אמרו לו תלמידיו רבינו בניך מה את עביד להון, אמר להון אי הוו צדיקי כהדא דאמר דוד [צא]ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, ואי לאו כהדא דאמר שלמה ומי יודע החכם וגו': כי יש אדם שעמלו בחכמה. אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמין את הצורה ליוצרה שנאמר [צב]ואשמע קול אדם (מדבר). אמר רבי יודן בר סימון אית לן קריין אחרן דמחוור יתיר מן דין, [צג]ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. שעמלו בחכמה שנאמר [צד]ה' בחכמה יסד ארץ. ובדעת שנאמר [צה]בדעתו תהומות נבקעו. ובכשרון רבי ברכיה בשם רבי יהודה ברבי סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא [צו]בדבר ה' שמים נעשו: ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. זה דור המבול. גם זה הבל ורעה רבה [צז]וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. דבר אחר כי יש אדם זה בצלאל שעשה את המשכן. בחכמה ובדעת כמה דאת אמר [צח]וימלא אותו רוח אלהים וגו', ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה משה שלא עמל במשכן, ונקרא על שמו [צט]ויהי ביום כלות בצלאל אין כתיב כאן אלא ביום כלות משה. דבר אחר כי יש אדם זה שלמה, שעמלו בחכמה שנאמר [ק]ויחכם מכל האדם. ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, זה דוד [קא]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, לשלמה אין כתיב כאן אלא לדוד: כי כל ימיו מכאובים. זה דור אנוש ודור המבול שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים. וכעס ששניהן היו מכעיסין להקב"ה במעשיהם הרעים. גם בלילה לא שכב לבו, מן העבירות, ומנין אף ביום תלמוד לומר [קב]וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. דבר אחר גם בלילה לא שכב לבו, זה הקב"ה להביא פורענות ביום ובלילה. דבר אחר כי כל ימיו מכאובים אלו הסדומיים שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים. גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה להביא עליהם פורענות ביום ובלילה, הה"ד [קג]וה' המטיר על סדום. דבר אחר כי כל ימיו מכאובים אלו מצריים וכו'. גם בלילה לא שכב לבו מאחר שבן ישראל היה גומר מלאכתו היה אומר עדור לי שתי עדירות, בקע לו שתי בקעיות. דבר אחר גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה כו', הה"ד [קד]ויהי בחצי הלילה: אין טוב באדם. רבי תנחומא בשם ר' שמואל בר נחמני כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה זו בתורה ובגמילות חסדים הכתוב מדבר שנאמר [קה]והוא ילונו בעמלו, וכי יש אכילה ושתיה שמלוה את האדם לקבר, ומי מלוה את האדם לקבר, תורה ומעשים טובים: כי מי יאכל. אמר שלמה מאן אכל כמה דאכלית, מאן עבד כמה דעבדית, ר' הונא ורב ירמיה בש"ר יצחק נשר גדול היה לשלמה והיה רוכב עליו ובא לתרמוד ביום אחד שנאמר [קו]ויבן את תרמוד במדבר: כי לאדם שטוב לפניו זה אברהם, ולחוטא זה נמרוד, לתת לטוב זה אברהם. דבר אחר כי לאדם זה יצחק, ולחוטא זה אבימלך, לתת לטוב [קז]ויזרע יצחק. דבר אחר כי לאדם זה יעקב, ולחוטא זה לבן, לתת לטוב זה יעקב [קח]כי ראיתי וגו'. דבר אחר כי לאדם זה חזקיה, ולחוטא זה סנחריב, אמרו רבותינו מעשה היה באחד שהיה יוצא ונכנס לאכסניא ועשה כהורה והיו עבדיו יוצאים עמו והיה לו בן יושב בארץ ישראל ויגע בתורה, האב שהיה באכסניא הגיע עונתו למות אמר מה אעשה אם אכתוב כל נכסי לבני אינו עתיד ליהנות מהם, והעבד הזה יטול את הכל ויברח, מה עשה קרא לעבדו אמר לו לך קרא לי את הלבלר, אמר לו כתוב דייתיקי שיהא בוחר לו בני חפץ אחד ממה שנפשו מבקשת והשאר יהא שלך, נכתבה הדייתיקי עמד העבד וברכו והביאו לארץ ישראל, כיון ששמע הבן שמת אביו נתאבל עליו, אחר ששלמו ימי האבל אמר לעבד היכן הוא ממונו של אבי, אמר לו אין לך כלום הכל כתב לי וכתב לך שתהא בוחר חפץ אחד ממה שאתה מבקש אין לך אלא הוא, אמר לו נכנס למחר לדין, הלך אותו נער אצל רבי אמר לו בצרה גדולה אני, אמר לו למה, אמר לו כתב אבי כל ממונו לעבדו ולא כתב לי כלום כי אם חפץ אחד מה שאבחר איני יודע מה לעשות. אמר לו רבו טובה גדולה עשה לך אביך, פקח היה ויודע מה שעשה, למחר אתם נכנסים לדין והדייתיקי נקראת שהכל שלו ותברור דבר מה שאתה מבקש אז תן ידך על העבד ואמור לזה אני מבקש ונמצא הוא וכל ממונו שלך, וכן עשה הבן, אמר שלמה כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת זה האב שכתב דייתיקי בחכמה. ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה העבד שהיה מביא זהובים מכאן ומכניסן לכאן. לתת לטוב לפני האלהים משל לאותו הבן שהיה יגע בתורה וכו':

ג לכל זמן. זמן היה לאדם הראשון ליכנס לגן עדן [קט]ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן, וזמן היה לו שיצא ממנו שנאמר [קי]ויגרש את האדם. זמן היה לו לנח שיכנס בתבה [א]בא אתה וכל ביתך אל התבה, וזמן היה שיצא ממנה שנאמר [ב]צא מן התבה, זמן היה לו לאברהם אבינו שניתנה לו המילה שנאמר [ג]בעצם היום הזה נמול אברהם, זמן היה שימול לבניו שנאמר [ד]כי מולים היו, וימול בן מ"ח שנה בשעה שהכיר את בוראו, אלא שלא תנעול דלת בפני גרים, וימול בן ע"ה שנדבר עמו בין הבתרים, אלא כדי שיצא יצחק מטפה טהורה, וימול בן צ"ו בשעה שנולד ישמעאל, א"ר שמעון בן לוי [ה]קנמון אני מעמיד בעולם מה הקנמון הזה

*דינין זכרים כו', בקס"ד גרים דיינים ודיינות, וכנ"ל מביא גי' הילקוט, והומר שאפשר ל"ל דיני זכרים ודיני נקבות, שאשה פסולה לדון:

ממ"ק ובמ"ק עח תהלים יט: עט משלי ח: פ גיטין סח: פא ויקרא יד: פב דברים ו: פג ויקרא יט: *שירתא עגלה לנ למרכבת הנשים: פד עירובין ו: פה במדבר ב: פו דברים כה: פז מלכים ב ב: פח שם: פט זכריה יד: צ מסטורין מלשון מסתור: צא תהלים לז: צב יחזקאל א: צג שם: צד משלי ג: צה שם: צו תהלים לג: צז בראשית ו: צח שמות לה: צט במדבר ז: ק מלכים א ה: קא תהלים ל: קב בראשית ו: קג שם יט: קד שמות יב: קה קהלת ח: קו דה"ב ח: קז בראשית כו: קח שם לג: קט בראשית ב: קי שם: א שם ז: ב שם ח: ג שם יז: ד יהושע ה: ה קנמון מין אילן נושא פירות טובים:

אינם אלא לשאול והים איננו מלא ושאול אינו מתמלא דכתיב [מו]שאול ואבדון לא תשבענה, אל מקום שהנחלים מקום שהנפשות מתכנסים בעה"ז, ומשם הם עתידין לומר שירה לעולם הבא שנאמר [מז]מכנף הארץ זמירות שמענו. דבר אחר כל הנחלים ישראל נכנסים לירושלים וירושלים איננה מתמלא, תנן עומדים צפופים ומשתחוים רוחים, אל מקום שהנחלים מקום שישראל מתכנסין בעולם הזה שם הם מתכנסין לעתיד לבא שנאמר [מח]והשתחוו לה' בהר הקדש. דבר אחר כל הנחלים כל הממון אינו עולה אלא למלכות, והים אינו מלא והמלכות אינו מתמלא דכתיב [מט]ועיני האדם לא תשבענה, אל מקום שהנחלים שהם מחזירין אותו לעתיד לבא דכתיב [נ]והיה סחרה ואתננה קדש לה'. רבי אליעזר ברבי יוסי בעא קומי רבי מה [נא]כי ליושבים לפני ה', אמר ליה כגון את וחברך: [נב]מה שהיה כבר הוא (כתוב ברמז שי"ד). רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאם לא חטא אדם היה חי וקיים לעולם אמור לו הרי אליהו ז"ל, ואשר להיות כבר היה אם יאמר לך אדם שהקב"ה מחיה מתים אמור לו לא כבר עשה כן על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל. אמר רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמני כל מה שעתיד הקב"ה לעשות כבר עשה כיוצא בו: אני קהלת הייתי מלך. אמר ריש לקיש בתחלה מלך שלמה על העליונים (מלכים ברמז קע"ז ובירמיה ברמז רס"ד):

[נג]מי שלא חג יום הראשון של חג חוגג והולך עד סוף כל הרגל ויו"ט אחרון, עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו, ועל זה נאמר מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות, רבי שמעון בן מנסיא אומר אי זהו מעות לא יוכל לתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר, ואם תאמר בגונב וגוזל אפשר הוא שיחזור ויתקן, רבי שמעון בן יהושע אומר אין קורין מעות אלא למי שהיה מתוקן מתחלתו ונתעות, ואי זה (ג) זה ת"ח שפרש מן התורה, א"ר אחא להלל מאי להמנות להמלאות מיבעי ליה, אמר ליה זה שנמנו חבריו לדבר מצוה: [נד]מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות. אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים ואין בו משום עבר יומו בטל קרבנו, מיתיבי מעות לא יוכל לתקן הא כיצד זה שבטל קריאת שמע של שחרית או של ערבית או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית על זה נאמר מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חבריו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמהם, אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן הכא במאי עסקינן כגון שבטל במזיד. [נה]דבר אחר מעות לא יוכל לתקן זה הבא על אשת איש והוליד ממנה ממזר. דבר אחר מעות לא יוכל לתקן לעתיד לבא מי שהוא מעות לא יוכל לתקון ומי שהוא מחוסר אינו יכול להמנות, יש מן הרשעים שמזדווגין זה לזה בעולם הזה, אחד מהם עשה תשובה לפני מותו ואחד מהם לא עשה תשובה, לעתיד לבא נמצא זה עומד בחבורת צדיקים וזה עומד בחבורת רשעים והוא רואה אותו ואומר אוי לי שמא משוא פנים (עדיין) [בדין] אני וזה גנבנו כאחד אני וזה הרגנו ביחד וזה עומד בחברת צדיקים והוא עומד בחברת רשעים, והם משיבים ואומרים לו שוטה שבעולם אין אתה יודע שבעולם הזה עשה תשובה, אומר להם הניחו בי ואלך ואעשה תשובה, אומרים לו העולם הזה דומה לשבת ועולם שבאת ממנו דומה לערב שבת, אם אינו מתקן בערב שבת מה יאכל בשבת, ועולם הזה דומה לים ועולם שבאת ממנו דומה ליבשה, אם אינו מתקן ביבשה מה הוא אוכל בים, ועולם הזה דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה לישוב, אם אינו מתקן בישוב מהו אוכל במדבר. דבר אחר מעות לא יוכל לתקן משנתעותו המים מששת ימי בראשית וכבשן במי אוקינוס לא נתקנו, משנתעותו מאורות מששת ימי בראשית וחסר הקב"ה שנת הלבנה משנת החמה הרי כמה קיצין כמה עיבורין עוד לא נתקנו, דבר אחר משנתעותו דור המבול לא נתקנו ומשחסר הקב"ה שנותיהם דכתיב [נו]והיו ימיו מאה ועשרים שנה עוד לא נמנו: דברתי אני עם לבי, מכאן אמרו הלב יודע, הלב עומד, הלב נופל, הלב מהלך, הלב צועק, הלב שמח, הלב מתנחם (במלכים ברמז קע"ד):

[נז]כי ברוב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, מכאן על ידי שאדם מרבה עליו חכמה מרבה עליו כעס, ועל ידי שמוסיף דעת מוסיף מכאוב, אמר שלמה על ידי שהוספתי חכמה הרביתי להכעים, ראית מימיך חמור יוצא צנה עליו כמה חכבים באה עליו, היכן הם היסורין מצויין בבני אדם, רב אמר חבר אין צריך התראה, אמר רבי יוחנן כלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן אם מתפחמין הם קימעא הם אבודין, אבל כלי פשתן הארבלין כמה הם וכמה דמיהן. תנא רבי ישמעאל לפום גמלא שיחנא, ובנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין *לקפלק, חד אמר אייתי קופר צלי ופת נקיה וחמר טב, וחרינא אמר אייתי פתא ותרדין, דין אכל ומתנזיק, ודין אכל ולא מתנזיק, תנא בשם רבי מאיר לפי גדולתו של נחש היתה מפלתו, ערום מכל, ארור מכל:

ב [נח]לשחוק אמרתי מהולל. אמר רב אדא בר רב כהנא מה מעורבב שחוק של עובדי אלילים שעושין בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיאות שלהן. ולשמחה מה זה עושה, מה שמחה של תלמידי חכמים שם. דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל, א"ר אחא עשה שלמה דברים ששחקה עליהם מדת הדין, כתיב [נט]ולא ירבה לו נשים, וכתיב [ס]ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות, ויטו נשיו את לבבו, כתיב ולא ירבה לו סוסים וכתיב [סא]ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים, כתיב וכסף וזהב לא ירבה לו וכתיב [סב]ויתן שלמה את הכסף בירושלים באבנים. ולשמחה מה זה עושה, אמר הקב"ה הא העטרה הזאת בידך רד מכסאך, מיד ירד המלאך בדמות שלמה וישב על כסאו והיה שלמה מחזר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומר אני קהלת הייתי מלך בירושלים, והם אומרים לו שלמה יושב על כסאו ואתה הולך ומשטה, והיו מכין אותו בקנה ונותנים לפניו קערה של גריסין, באותה שעה אמר זה חלקי מכל עמלי. ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול, [סג]שורו עבר ולא יגעיל וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' ישאו בתוף וכנור וגו' יבלו בטוב ימיהם, כיון שאמרו [סד]מה שדי כי נעבדנו, אמר הקב"ה ולשמחה מה זה עושה, חייכם אני מאבד זכרכם מן העולם [סה]וימח את כל היקום. דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל, אמר ר' פנחס מה מעורבב שחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות ביום אחד, יבמה מלך, בעלה כהן גדול, אחיה נשיא, ושני בניה סגני כהונה, כיון שנכנסו להקריב יצאו שרופים. [סו]מעשה באדם אחד מגדולי בבל שהיה משיא בנו, וברביעי שלו עשה סעודה לחכמים, אמר לבנו עלה והבא לנו חבית של יין, עלה והכישו נחש ומת, המתין לירד עלה אביו ומצאו מת, המתין עד שאכלו ושתו, אמר להם לא לברך ברכת חתנים באתם אלא לברך ברכת אבלים, ולא להכנים בני לחופה באתם אלא להכניסו לקברו, עאל רבי ינאי דכבול ואפטר עלוי לשחוק אמרתי מהולל: תרתי בלבי. אמר שלמה תרתי בלבי למשוך ביין, למשוך ביינה של תורה עד שארע אי זה טוב אמר הואיל וימיו של אדם קץ להם ומספר להם מה יעשה יעסוק בדברי תורה והוא חי דכתיב [סז]עץ חיים היא: הגדלתי מעשי, ממעשה אבותי, ומהו, [סח]ויעש המלך שלמה כסא שן. בניתי לי בתים [סט]את בית ה' ואת בית המלך. נטעתי לי כרמים [ע]כרם היה לשלמה, עשיתי לי גנות ופרדסים כמשמעו. ונטעתי בהם עץ כל פרי, אפילו פלפלין. אמר רבי אבא בר כהנא ברוחות היה משתמש והיה שולחן לאפריקי והיו מביאין מים ומשקין בו ועושין פירות, אמר לו ר' ינאי אם אתה אומר כן נמצאת מיגעו, אלא עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ ורואה אי זו תל מופנה [לשם] והיה נוטע בה ועושה פירות למה [עא]מציון מכלל יופי, מציון נשתכללה כל העולם, למה נקראת אבן שתיה שממנה הושתת העולם: עשיתי לי ברכות מים. [עב]פיסקנום. קניתי (לי) עבדים, כל הנתינים, ובני בית היה לי, *וכלכלו הנציבים האלה, אמר רב חמא בר חנינא מעולם לא חסר שלחנו של שלמה לא מרור בימות החמה ולא קשואין בימות הגשמים:

תתקסח גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי. [עג]ויהי לחם שלמה ליום אחד וגו', מאי וברבורים, רבנן אמרין (מן) [מיניא] ברבריא, רבי ברכיה בשם רבי יהודה עוף גדול נאה ומשובח היה עולה על שלחנו בכל יום, ומהיכן היה מברבריא. כנסתי לי גם כסף וזהב [עד]ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים, ולא היו נגנבות. ר' יוסי בר חנינא אמר אבנים של שמונה אמות ושש אמות היו, תנא רבי שמעון בן יוחאי אפילו משקולות הלח של שלמה היו של זהב [עה]אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. וסגולת מלכים, [עו]וכל מלכי הארץ מבקשין לשמוע את חכמת שלמה. והמדינות, זו מלכת שבא. עשיתי לי שרים ושרות, זמרין וזמרין, ותענוגות בני האדם דימוסיאות ומרחצאות. שדה ושדות, שדה ושדתין (תוון) [אזיין]* יתהון. א"ר חמא בר חנינא וכי לא בא הכתוב אלא להודיע עשרו של שלמה הא אינו מדבר אלא על דברי תורה. הגדלתי מעשי [עז]והלוחות מעשה אלהים המה. בניתי לי בתים, אלו בתי כנסיות ובתי

[מו] מ"ק ובמ"ק מו משלי כז: מז ישעיה כד: מח שם כז: מט משלי כז: נ ישעיה כג: נא שם: נב ויקרא רבה פכ"ז והפסוק הזה סוף מקהלת ג': נג חגיגה ט: נד ברכות כו: נה חגיגה ט: נו בראשית ו: נז ב"ר: *לקפלין בית מזון: נח תנחומא: נט דברים יז: ס מ"א יא: סא שם ו: סב שם י: סג איוב כא: סד שם: סה בראשית ז: סו פסיקתא: סז משלי ג: סח דה"ב ט: סט שם ח: ע שה"ש ח: עא תהלים נ: עב פיסקנום בריכה לדגים: *מלכים א' ה: עג שם: עד שם י: עה דה"ב ט: עו מ"א ה: עז אזיין מסיקין: עח שמות לב:

זית רענן (ג) זה ת"ח שפרש מן התורה, זמן הבטלה שעשה לא הדר ליה:

ביה [יג]אסף עוף השמים ודגי הים, בששי כתיב תוצא הארץ נפש חיה, וכתיב ביה [יד]אסף אדם ובהמה, בשביעי לא נברא בו כלום וכתיב ביה [טו]מחלליה מות יומת, הדא דאת אמר במזיד, אבל בשוגג מביא קרבן ומתכפר לו, כיון שראה דוד שמחלל שבת מביא קרבן ומתכפר לו התחיל סודר עליה [טז]מזמור שיר ליום השבת. רבי יודא בר סימון תני לה בשם רבי יהושע בן לוי אלו שבעה הבלים שאמר כאן קהלת כנגד שבעה עולמות שאדם רואה, כיון שיצא ממעי אמו ועד שנה הכל מחבקין אותו ומנשקין אותו, בן שתים בן שלש כחזיר בולש כוכין* כל מה שהוא מוצא נותן לתוך פיו, בן עשר גדי מקפץ כגדיא, בן עשרים כסוס משפר גרמיה מהני גרמיה מחמי מתיא ליה אתתא, נשא אשה נתן עליו אוכף נעשה חמור נעשה בעל מום לתורה, ראה לו בנים נעשה לו ככלב מצרח ככלבא בשביל מזונותיו ומזון בניו ונעשה בעל מום למצות, הזקין נעשה קוף, הדא דאתמר ברשעים, אבל בצדיקים [יז]והמלך דוד זקן אפילו זקן דוד המלך: [יח]מה יתרון לאדם בכל עמלו, אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו מפני (א) שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, תחלתו דברי תורה דכתיב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמר רבי ינאי תחת השמש הוא דאין לו הא (ב) קודם השמ"ש יש לו, וסופו דברי תורה דכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו', ומאי דבריו סותרים זה את זה דכתיב טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, וכתיב ושבח אני את המתים, וכתיב ולשמחה מה זה עושה, לא קשיא טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה עם הצדיקים בעולם הזה משחוק ששוחק עם הרשעים בעולם הזה, לשחוק אמרתי מהולל טוב שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא משבח וגדולה שנותן הקב"ה לרשעים בעולם הזה. [יט]ולשמחה מה זה עושה, שמחה שאינה של מצוה, אמר רבי יודן תחת השמש אין לו, אבל למעלה מן השמש יש לו, רבי הונא ורבי אחא בשם רבי חלבו עמל הוא תחת השמש ואוצר הוא למעלה מן השמש. רבי לוי ורבנן, רבי לוי אמר כל מה שהבריות מגדלים מצות ומעשים טובים בעולם הזה דיין שהקב"ה מזריח השמש להם שנאמר וזרח השמש ובא השמש, ורבנן אמרין כל מה שהצדיקים עושים מצות ומעשים טובים בעולם הזה דיים שהקב"ה מחדש פניהם כגלגל חמה לעולם הבא דכתיב [כ]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. רבי שמעון בר רבי נסיב אתתא צוות רבי לכל רבנן ולא צווח בר קפרא, אזל כתב על תרע ביתו מה שמחת את מיית מה יתרון לשמחתך, נפק ר' אסתכל ביה אמר מאן הדין דלא צווחני ליה דכתיב אילין, אמרו ליה בר קפרא, אמר למחר אני עביד אריסטון וצווח ליה, כיון דעלון אורחין יתבון למיגס הוה אמר תלת מאה מתלין על הדין תעלא והוה תבשילא צנין, סלק רבי לגביה אמר ליה בגין מה את עביד כן ולא תשבוק אורחיא דייכלון, אמר ליה דלא תימרון למיגס אתית אלא בגין דלא צווחת לי עם חברי: דור הולך ודור בא. רבי יודן בשם רבי יהושע בן לוי אין לך כל יום ויום שלא נולדים בו ששים רבוא ומתים ששים רבוא, מה טעם דור הולך ודור בא, ומנין שהדור ששים רבוא, רבי ברכיה מייתי לה מהכא [כא]אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה מכאן שהדור ששים רבוא, הדור כשם שהוא הולך כן הוא בא אם הולך חגר בא חגר, סומא בא סומא, שלא יהו עובדי אלילים אומרים אחרים המית ואחרים החיה, [כב]ראו עתה כי אני אני הוא אני אמית ואחיה, אמר רבי הונא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם שוקע כבשונו מה ששוקע אחרון הוא שולה ראשון, אבל הקב"ה אינו כן אלא דור שהוליד ראשון הוא מביא ראשון, אחרון מביא אחרון, ריש לקיש אמר מהכא אל תאמר מה היה וגו':

תתקסז [כג]והארץ לעולם עומדת, אמר ריש לקיש כל מה שברא הקב"ה באדם ברא בארץ, האדם יש לו ראש והארץ יש לה ראש שנאמר [כד]וראש עפרות תבל, אדם יש לו עינים והארץ יש לה עינים שנאמר [כה]ויכס את עין כל הארץ, אדם יש לו אזנים והארץ יש לה אזנים שנאמר [כו]והאזיני ארץ, אדם אוכל והארץ אוכלת שנאמר [כז]ארץ אוכלת יושביה היא, אדם שותה והארץ שותה שנאמר [כח]למטר השמים תשתה מים, אדם מתגעש והארץ מתגעשת שנאמר [כט]ותגעש ותרעש הארץ, אדם משתכר והארץ משתכרת שנאמר [ל]נוע תנוע ארץ כשכור, האדם מקיא והארץ מקיאה שנאמר [לא]ותקיא הארץ את יושביה, אדם יש לו ידים והארץ כן שנאמר [לב]והארץ רחבת ידים, אדם יש לו טבור והארץ כן שנאמר [לג]היושב על טבור הארץ, אדם יש לו ירכים והארץ כן שנאמר [לד]וקבצתים מירכתי ארץ, אדם יש לו רגלים והארץ כן שנאמר והארץ לעולם עומדת, עומדת ומעמדת תפקידה, רבי אחא אמר מזוניה, והארץ לעולם עומדת אלו ישראל שנאמר (ואתם תהיו לי) [לה][כי תהיו אתם] ארץ חפץ:

וזרח השמש, אמר רבי אבא בר כהנא אין אנו יודעים שזורח השמש ובא השמש (כתוב ביהושע ברמז כ"ו). ואל מקומו שואף, כיצד הגלגל הזה מהלך ברקיע כקלע הזה של ספינה, אמר רבי שמואל בר נחמני יכול גלגל חמה לזרוח ולשקוע בשעתו, אלא הקב"ה דוחק עליו ואומר בשעה פלוני תהא במקום פלוני, מה טעם שואף דוחק ליה, רבי ברכיה אמר כאלפא (דברים לביטא) [דבריטניא]* שיש בה שס"ה חבלים כמנין ימות החמה וכל אחד ואחד יש לו שמות בפני עצמו, אדם הראשון קורא שמות לכלם, רבי אלכסנדרי אמר שמונה מלאכים יש לו ארבעה מלפניו וארבעה מלאחריו, מלפניו כדי שלא ישרוף את העולם, ומלאחריו שלא יצטנן את העולם, והיכן גלגל חמה שקוע, רבי ירמיה בן אלעזר אמר ברקיע השני שנאמר [לו]ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, והיכן חמה ולבנה שוקעים רבי יהודה בר אלעאי ורבנן, חד אמר מאחורי כיפה ולמעלה, וחד אמר מאחורי כיפה ולמטה, אמר רבי יוחנן נראין דברי רבי יהודה דמ"ד מאחורי כיפה ולמעלה בימות החמה שכל העולם כלו רותח ומעינות צוננין, ומליהון דרבנן דאמרין מאחורי כיפה ולמטה בימות הגשמים שכל העולם צונן ומעינות פושרין, ארשב"י אין אנו יודעים אם באויר הם פורחין אם שפין ברקיע הוא דבר קשה עד מאד אי אפשר לבריה לעמוד עליהן: [לז]הולך אל דרום וסובב אל צפון, כיצד חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זהו פני צפון, חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זו היא פני דרום, בתקופת ניסן ובתקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום ביום, וסובב אל צפון בלילה, סובב סובב הולך הרוח פני המזרח ופני מערב שפעמים מהלכתו ופעמים מסבבתו, אמר רב משרשיא ליתנהו להני כללי דתניא מעולם לא יצאה חמה מקרן מזרחית צפונית ושוקעת בקרן מערבית צפונית, ומעולם לא יצאה חמה מקרן מזרחית דרומית ושוקעת בקרן דרומית מערבית. [לח]תנא רבי אליעזר אומר עולם דומה לאכסדרה, ורוח צפונית מסובב, וכשהחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחרי כיפה, שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום ביום, וסובב אל צפון בלילה, סובב סובב הולך הרוח אלו פני מזרח ופני מערב שפעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן:

[לט]כל הנחלים הולכים אל הים. מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מפרשים בים הגדול וכנסה ספינתן למים שאין הולכין, אמר רבי אליעזר לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון, מלאו משם חבית מלאה מים, כיון שעלה לרומי אמר להם אדרינוס מי אוקינוס מן הם א"ל מים בולעים מים, א"ל והבון לי, מלון מיניה לגינתא והוון יהבין לגוה והיא בלעה להון, על דעתיה דרבי אליעזר משם הם שואבים, ועל דעתיה דרבי יהושע שם הם שבים ללכת. מהיכן הארץ שותה רבי אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר אומר ממימי אוקינוס דכתיב [מ]ואד יעלה מן הארץ, א"ל רבי יהושע מימי אוקינוס מלוחים הם, א"ל מתמתקין הם בעבים דכתיב [מא]אשר יזלו שחקים, היכן הם נוזלים בשחקים, רבי יוחנן אמר ממים העליונים דכתיב [מב]למטר השמים תשתה מים, והעבים מתגברין מן הארץ ועולין עד לרקיע ופותחים את פיהם כנאד ומקבלים אותם שנאמר [מג]יזוקו מטר לאדו, וחושרין כמין כברה ואין טפה מגעת בחברתה דכתיב [מד]חשרת מים עבי שחקים, ולמה הוא קורא אותם שחקים שהם שוחקים את המים: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים זה הלב, כל התורה כלה אינה נכנסת אלא ללב והים איננו מלא אף הלב אינו מתמלא, תאמר משאדם מוציא חכמתו מלבו שוב אינה חוזרת עליו, תלמוד לומר שם הם שבים. דבר אחר כל החכמה אינה נכנסת אלא ללב, והים איננו מלא, אף הלב אינו מתמלא וגם הנפש לא תמלא, תאמר משמוסר תלמודו לאחר שוב אינו חוזר עליו, תלמוד לומר אל מקום שהנחלים וגו'. מטרונא שאלה את רבי יוסי בן חלפתא אמרה ליה כתיב [מה]יהב חכמתא לחכימין, לטפשין צריך קרא למימר, אמר לה אם יבאו אצלך שני בני אדם ללוות אחד עני ואחד עשיר לאי זה מהם אתה מלוה, א"ל לעשיר, א"ל למה, א"ל אם מאבד יש לו לפרוע לי אבל אם מאבד העני מהיכן יפרע לי, אמר לה ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, כך נתן הקב"ה חכמה לחכימין שיהו הגין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. דבר אחר כל הנחלים כל המתים אינם

כמ"ק ובמ"ק יג צפניה א: יד שם: טו שמות לא: טז תהלים צב: *בולש כוכין חוטר חפירות: יז מ"א א: יח קהלת א: יט קהלת ב: כ שופטים ה: כא דברים א:
כב שם לב: כג מדרש: כד משלי ח: כה שמות י: כו ישעיה א: כז במדבר יג: כח דברים יא: כט תהלים יח: ל ישעיה כד:
לא ויקרא יח: לב שופטים יח: לג יחזקאל לח: לד ירמיה לא: לה מלאכי ג: *עי' ילקוט תהלים יט: לו בראשית א: לז עירובין נו: לח ב"ב כה: לט כ"ר:
מ בראשית ב: מא איוב לו: מב דברים יא: מג איוב לו: מד תהלים יח: מה דניאל ב:

זית רענן (א) תחלתו וסופו, וכ"ש שיש לו עוד בינתים: (ב) קודם השמש, אם יעמול בתורה שקדמה לשמש יש יתרון: מהולל, משובח:

דכתיב האלף לך שלמה. היושבת בגנים אין מקלסין מלמעלה עד שיתחילו ישראל דכתיב [לב]ברן יחד כוכבי בקר. ברח דודי, אימתי ביום שחרב בית המקדש. ודמה לך לצבי, מה הצבי הזה הולך לסוף העולם וחוזר למקומו, אף ישראל אע"פ שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור שנאמר [לג](אלכה) [אלך] אשובה אל מקומי. דקלטינום מלכא צד צביין וחפי קרניהון ברהב ושלחינון לאפריקי, בסוף י"ג שנים תבו לאתריהון: על הרי בשמים. אין לך בכל הנטיעות מקום דחוק כאותו של בשמים, לפי שבעולם הזה עובדי אלילים משולים כקוצים הם בריות וישראל דחוקים, ולעתיד לבא [לד]העם ההולכים בחשך ראו אור גדול. ד"א מי יתנך כאח לי אלו שבעה דברים שמשיח עומד ומראה לישראל, גן עדן, וכסא הכבוד, קרח ועדתו, גיהנם רשעים יורדים, ודין רשעים, שכר הצדיקים, ותחיה המתים: דבר אחר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, את זו דרש ר' סימאי [לה]כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. [לו]מאי בוז יבוזו לו, אמר עולא לא (יד) כשמעון אחי עזריה ולא כרבי יוחנן נשיאה אלא כהלל ושבנא, דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחים הוו, הלל עסק בתורה שבנא עבד עסקא, לסוף אמר ליה תא ליערוב וליפלוג, יצאה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. [לז]ר' יוחנן הוה מטי וסליק מטבריא לצפורי והוה מסתמיך על כתפיה דר' חייא בר אבא, מטון חד בי חקל אמר דין בית חקל הוה דידי חבינתיה מיבעי לעי באורייתא, מטון חד בית זיתא אמר דין הוה דידי וזבינתיה מיבעי לעי באורייתא, שרי ר' חייא בר אבא בכי, א"ל למה את בכי, א"ל בכי אנא דלא שבקת לסיבותך כלום, א"ל חייא בני קלה היא בעיניך שמכרתי דבר שנתן לששה ימים וקניתי דבר שנתן לארבעים יום ולארבעים לילה, כד דמך ר' יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו. כד דמך אבא בר הושעיא איש טריא ראו מטה פורחת באויר, והיה דורו קורא עליו אם יתן איש וגו' באהבה שאהב המקום את אבא בר הושעיא בוז יבוזו לו:

[לח]אחות לנו קטנה וגו'. אמר רבי יוחנן אחות (טו) זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. אני חומה ושדי כמגדלות, אמר ר' יוחנן אני חומה, חומה זו תורה, ושדי כמגדלות אלו ת"ח, רבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל, ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, א"ר יוחנן ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה ורדופה לילך בבית אביה להגיד שבחה. [לט]דבר אחר אחות לנו קטנה, רבי ברכיה אמר זה אברהם אבינו שאיחה את כל באי עולם, בר קפרא אמר כזה שמאחה את הקרע קטנה שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים, ושדים אין לה לא היניקוהו מצות ולא מעשים טובים. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה ביום שיגזור עליו נמרוד לירד לתוך כבשן האש. אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף אם מעמיד הוא דברים כחומה נבנה עליה טירת כסף. ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם דל הוא במצות ובמעשים טובים נצור עליה לוח ארז, מה (לוח זה) [צורה זו] אינו אלא לשעה כך איני מתקיים עליו אלא לשעה, אמר לפניו רבון העולמים אני חומה מעמיד דברי תורה כחומה, ושדי כמגדלות, אלו חנניה מישאל ועזריה: [מ]אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף. ר' שמעון בן לוי הוה קא סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא, אמר ליה אלהא (טז) סנינא לכו דכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף אם עשיתם עצמכם כחומה בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו, עכשיו שעשיתם עצמכם (יז) כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו, כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל לאו היינו טעמא אי סליקו כלהו נמי בימי עזרא לא שריא שכינה במקדש שני דכתיב [מא]יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם (יח) [אע"פ שיפת אלהים ליפת] אין השכינה שורה אלא באהלי שם:

[מב]כרמי שלי לפני וגו'. כל שלמה האמור בשיר השירים קדש למי שהשלום שלו, חוץ מזה כרמי שלי לפני האלף לך שלמה לדידיה. ומאתים לנוטרים את פריו לרבנן, ויש אומרים אף (הוא) זה הנה מטתו שלשלמה, אלא הא דאמר שמואל האי מלכותא (יט) [דקטלא חד מן שיתא בעלמא] לא מיענשא שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך למלכותא דרקיעא, ומאתים לנוטרים למלכותא דארעא, שמואל כתנא קמא ולא כיש אומרים, אלא יש אומרים אף זה קדש וזה הוא חול, ושמואל כיש אומרים:

[מג]ברח דודי. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ערוק מריח בישא ואיתא לך לריח טבא. על הרי בשמים, רבי תנחומא פתח [מד]לב (אדם) [חכם] ישכיל פיהו, בנוהג שבעולם אומנים נכנסים לעיר אומרים מהו אומנותם, ופעמים שאינם צריכים לומר שמתוך כליהם נכרת אומנותם, אבל חכם שנכנס לעיר מי מודיע חכמתו פיו שנכנס לבית המדרש ודורש, למה הדבר דומה לחבית סתומה ואין אדם יודע מה בתוכה, כך שלמה אף על פי שקלסו הקב"ה [מה]וה' נתן חכמה לשלמה לא היינו יודעים מה חכמתו ששרתה עליו שכינה, ואמר שלשה ספרים הוי לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח שהוסיף על לקחה של תורה: ודמה לך לצבי. אי מה הצבי הזה כשהוא ישן אחת מעינו קמוצה ואחת פתוחה יכול אף הקב"ה כן, תלמוד לומר (הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו) [מו][עיני ה' אל צדיקים]:

קהלת

תתקסה א [א]**דברי** קהלת, ר' חייא רבה אמר משלי כתב תחלה ואח"כ שיר השירים ואחר כך קהלת, ומייתי לה מן הדין קריא [ב]וידבר שלשת אלפים משל זה משלי, ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים, קהלת בסוף אמרה, רבי יונתן אמר שיר השירים כתב תחלה ואחר כך משלי ואחר כך קהלת, ומייתי לה רבי יונתן מדרך ארץ, כשאדם נער אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משל, הזקין אומר דברי הבלים, רבי חוני חמוי דרבי אמי אמר הכל מודים קהלת בסוף אמרו, דברי קהלת ולא נאמר דברי שלמה, אלא על ידי שאמריו תלויים בהקהל. א"ר הונא בשם רבי אחא משמר זה נכנס ומשמר זה יוצא לשמוע חכמתו שנאמר [ג]אשרי עבדיך ואשרי אנשיך וגו', אמר רבי יצחק על שם [ד]אז יקהל שלמה נקרא קהלת בן דוד, מלך בן מלך, נביא בן נביא, חכם בן חכם, אבגינוס* בן אבגינוס:

תתקסו **אמר** רבי אחא בן אלכסנדרי אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בו, רבי יודן בשם רבי אלכסנדרי לשעבר היה נתלה בזכות עצמו עכשיו הוא נתלה בזכות אביו. בן דוד, רבי יודן בשם רבי ירמיה כשור הזה עד שלא נחתכו גידיו הוא נתלה בגידי עצמו, משנחתכו גידיו נתלה בגידי אחרים, כך שלמה לשעבר שיר השירים אשר לשלמה, אבל כאן קהלת בן דוד מלך בירושלים. תני רבי שמעון בן יוחאי אשרי אדם שזכה למלוך במקום מלכות, להלן כתיב [ה]היושב בעשתרות, ברם הכא בירושלים:

הבל הבלים אמר קהלת, רבי הונא בשם רבי אחא דבר אחד אמר דוד ולא פרשו, ופרשו שלמה בנו. שלמה אמר דבר אחד ולא פרשו, ופרשו דוד אביו, דוד אמר [ו]אדם להבל דמה לאי זה הבל ולא פרשו, בא שלמה ופרש הבל הבלים, רבי שמואל בר נחמני תני לה בשם רבי יהושע בן קרחה אלו שבעה הבלים שאמר כאן קהלת כזה ששופת שבעה קדרות זו על גב זו והבל שביעית אין בו ממש, שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם וגו' לאי זה צל ולא פרש, ופרש דוד אביו [ז]ימינו כצל עובר, אם תאמר כצל של כותל יש בו ממש, צלו של דקל יש בו ממש. לאיזה צל, אמר רבי הונא בשם רבי אחא לצל של עוף דהוא עובר וצלו עובר, שמואל אמר כצלו של דבורה שאין בה ממש, רבי יצחק תני לה בשם רבי ירמיה בן אלעזר אלו שבעה הבלים שאמר כאן קהלת כנגד שבעה ימי בראשית, בראשון כתיב [ח]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכתיב [ט]כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה, בשני כתיב יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, וכתיב ביה [י]ונמקו כל צבא השמים, בשלישי כתיב תדשא הארץ דשא, וכתיב ביה [יא]וכל עשבם אוביש, ברביעי כתיב יהי מאורות, וכתיב ביה [יב]וחפרה הלבנה ובושה החמה, בחמישי כתיב ישרצו המים, וכתיב ביה

כ:מ״ק ובמ״ק לב איוב לח : לג הושע ה : לד ישעיה ט : לה משלי ו : לו סוטה כא : לז ויקרא רבה ל : לח פסחים פז : לט בראשית רבה : מ יומא ט : מא בראשית ט : מב שבועות לו : מג פסיקתא רבתי : מד משלי טז : מה מלכים א ה : מו תהלים לג : קהלת א פסיקתא רבתי : ב מ״א ה : ג מ״א י : *אבגינוס מיוחס : ד שם ח : ה יהושע יב : ו תהלים קמד : ז שם : ח בראשית א : ט ישעיה נא : י שם לד : יא שם מב : יב שם כד :

זית רענן (יד) שמעון אחי עזריה, במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה ע״י אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא ומפרנסו, ולפיכך הוא נקרא ע״ש עזריה אחיו, וכן רבי יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו: הלל עסק בתורה, מהכת עוני כדמפרש במסכת יומא: (טו) זו עילם, שהיה בה דניאל וזכה ללמוד ולא הרביץ תורה בישראל אבל בבל גדלה עזרא הסופר הוא הכין לבבו לדרוש בתורת ה׳ וללמד לישראל חק ומשפט: (טז) סנינא לכו, לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלבא מלשוב לשרות בבית שני: (יז) דלתות, שער שיש בו שני דלתות פותח אחד וחברו סוגר כך עליתם לחצאין: (יח) אע״פ שיפת אלהים ליפת, שזכו פרסיים לבנות בית שני אין שכינה שורה אלא במקדש ראשון שבנה שלמה שבא מזרעו של שם: דקטלא חד מן שיתא, בהוצאה למלחמת הרשות קאמר:

אלו סנהדרין שנאמר והיה אם מעיני העדה, ברכות בחשבון שהיו יושבים ומחשבים ל"ו מזכין ול"ה מחייבים זכאי. על שער בת רבים, ר' יהודה בנו של רבי אומר כל הלכה שהיא יוצא לשער זו סנהדרין, בת רבים, כשם שהרבים מוציאין אותה:

[צח]ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן, הדלים שברשים הם חביבים לפני כדניאל. מלך אסור ברהטים, אמר לו הקב"ה כביכול אסור אני ביניכם, בזכות מה בזכות הריצות שרץ אברהם לפני שנאמר [צט]ואל הבקר רץ אברהם, רבי לוי אמר בזכות יעקב שכתוב בו [ק]ברהטים בשקתות המים. דבר אחר אמר הקב"ה למשה מלך עשיתיך עליהם גזור והם עושים. דבר אחר ראשך עליך ככרמל, אמר הקב"ה הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה לראש הכרמל. ודלת ראשך כארגמן והדלים שבכם חביבים עלי כדוד. שנאמר [קא]והיה הנכשל בהם וגו' כדויד, רבי ברכיה אמר מלך זה משה דכתיב [קב]ויהי בישורון מלך. אסור ברהטים שגזר הקב"ה עליו שלא ליכנס לארץ ישראל, בשביל מה, בשביל מי מריבה. דבר אחר מלך אסור ברהטים מלך זה מלך מלכי המלכים, ואין אסור אלא שבועה שנאמר [קג]ואסרה אסר, ברהטים אלו האבות שרצו לפני כסוסים ונשבע לאבות שנאמר [קד]למען הקים אותך היום לו לעם כאשר נשבע לאבותיך, לפיכך איני יכול לעשות לעבור על שבועתו, וכן אתה מוצא כשבקשו לפרוק עולו בימי יחזקאל אמר להם יחזקאל [קה]העולה על רוחכם היו לא תהיה חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: [קו]אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן אמרתי אעלה בתמר ועכשו לא עלתה בידי אלא סנסנה אחת של חנניה מישאל ועזריה (כתוב בתורה רמז תקצ"א):

[קז]וחכך כיין הטוב. אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב [קח]אגורה באהלך עולמים, וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים, אלא כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעה"ז, דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, אמר ר' יצחק בר זעירי א"ר שמעון נזירא מאי קראה וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים, ככומר הזה של ענבים מה כומר של ענבים אדם מניח אצבעו עליו דובב אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר (כתוב בפסוק יעלזו חסידים בכבוד):

דובב שפתי ישנים. ר' חנינא בר פפא ורבי סימון, חד אמר כהדא דשתי קונדיטון, וחד אמר כהדין דשתי חמר עתיק אף על גב דשתי ליה טעמיה בפומיה. מה יפית ומה נעמת (כתוב ברמז תת"א): אני לדודי ועלי תשוקתו. ארבע תשוקות הם, אין תשוקת האשה אלא לבעלה שנאמר [קט]ואל אישך תשוקתך, אין תשוקת יצר הרע אלא על קין וחבריו שנאמר [קי]ואליך תשוקתו, אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ שנאמר [א]פקדת הארץ ותשוקקה, אין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר ועלי תשוקתו, אף על פי שאנו תשים לו אנו מקוים:

תתקצג [ב]לכה דודי נצא השדה. דרש רבא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שוא. נצא (יב) השדה ואראך ת"ח שיושבים ועוסקים בתורה מתוך הדחק, נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים בוא ואראך אותן שהשפעת לו טובה וכפרו בך, נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, נראה הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא, פתח (יג) הסמדר אלו בעלי משנה, הנצו הרמונים אלו בעלי תלמוד, שם אתן את דודי לך שם אראך כבודי וגדלי שבח בני ובנותי: [ג]הדודאים נתנו ריח. זה יששכר וזבולון, זבולון יושב ועוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של יששכר והתורה רבה על ישראל. אמר רבי לוי בוא וראה כחן של דודאים שעל ידי דודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולון. דרש רבא הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן. חדשים גם ישנים, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתי, אמר ליה רב חסדא להווא מרבנן דהוה קא מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך חדשים גם ישנים מאי ניהו, א"ל אלו מצות קלות אלו מצות חמורות, א"ל וכי תורה פעמים פעמים נתנה, אלא הללו דברי תורה והללו דברי סופרים, לפי שנאמר [ד]הדוד אחד תאנים טובות מאד אלו צדיקים גמורים, והדוד אחד תאנים רעות אלו רשעים גמורים, ושמא תאמר אבד סברם ובטל סיכוין, תלמוד לומר הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידין שיתנו ריח:

ח [ה]מי יתנך כאח לי. אי זה אח, אתה מוצא מתחלת בריותו של עולם האחים שונאים זה את זה, קין להבל [ו]ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו, ישמעאל ליצחק [ז]ותרא שרה את בן הגר המצרית משחק, ואין משחק אלא שפיכות דמים דכתיב [ח]יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, עשו ליעקב [ט]ויאמר עשו בלבו יקרבו וגו', אחי יוסף ליוסף [י]וישנאו אותו, ובאי זה אח אמר ישראל, כמשה ואהרן שנאמר [יא]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד שהיו אוהבים זה את זה, שבשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה לא קנאו זה את זה. אמצאך בחוץ אשקך [יב]ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. דבר אחר כיוסף לאחיו, אתה מוצא אחר כל הרעות שעשו לו אמר להם [יג]אנכי אכלכל אתכם וגו', וכתיב [יד]וינשק לכל אחיו ויבך עליהם וגו': תחת התפוח עוררתיך, דרש רבא בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ממצרים (כתוב ביחזקאל ברמז שנ"ד):

שימני כחותם על לבך. א"ר אבהו שני דברים שאלו ישראל לפני הקב"ה ואמר להם הנביא לא שאלתם כראוי. [טו]כי עזה כמות אהבה, אהבה שאהב יעקב את רחל שנאמר [טז]ויאהב יעקב את רחל. קשה כשאול קנאה שקנאה רחל באחותה שנאמר [יז]ותקנא רחל באחותה, ומה תעשה אהבה בצד קנאה. דבר אחר זה אהבת דוד ויהונתן שנאמר [יח]ויאהבהו יהונתן כנפשו. קשה כשאול קנאה, קנאת שאול בדוד, ומה תעשה אהבה בצד קנאה. ד"א זה אהבת יעקב ליוסף שנאמר [יט]וישראל אהב את יוסף. קשה כשאול קנאה [כ]ויקנאו בו אחיו, ומה תעשה אהבה בצד הקנאה. דבר אחר אהבה שאהב משה ליהושע קשה כשאול קנאה [כא]המקנא אתה לי. ד"א כי עזה כמות אהבה [כב]אהבתי אתכם, [כג]ואהבת את ה' אלהיך, עלמות אהבוך, קשה כשאול קנאה, [כד]קנאת ביתך אכלתני. מי זאת עולה מן המדבר, משל למלך שנשא אשה וכו'. שמה חבלתך אמך זו יציאת מצרים שהיתה הארץ מתחבלת כיולדת. שימני כחותם זה אברהם שקיים המילה כחותם. על זרועך זה יצחק כשם שתפלין נדבקין בזרוע כך יצחק נדבק בהקב"ה. כי עזה כמות אהבה, שאהב הקב"ה את יעקב דכתיב [כה]ואוהב את יעקב. רשפיה רשפי אש, לעתיד לבא זיוון של ישראל יוצא באש של כסא הכבוד שנאמר [כו]והיה אור ישראל לאש. זאת קומתך דמתה לתמר, אמר ר' אבהו כשם שעשיתי נס לתמר ולבניה ובייישתי את שונאם, כך אני עתיד לעשות לכם נס ולבייש את שונאיכם. ושדיך לאשכולות, אלו חנניה מישאל ועזריה. אמרתי אעלה בתמר, בשעה שגלו ישראל אמרו להם עובדי אלילים מעכשו אין בו כח, אמר הקב"ה אני מודיע את גבורתי ביד בניה של תמר. וריח אפך כתפוחים, כשיצאו מכבשן האש היה הולך ריחן כתפות. וחכך כיין הטוב זה המדרש, הולך לדודי למישרים אלו תלמידי חכמים, כי עזה כמות אהבה בשעה שישראל מומתין על קדוש השם. קשה כשאול קנאה כשחרב בית המקדש. רשפי אש, [כז]ממרום שלח אש:

תתקצד מים רבים לא יוכלו (ברמז תרס"ה): מים רבים אלו עו"א ונהרות אלו המלכיות. אם יתן איש את כל הון ביתו זה המן הרשע בוז יבוזו לו שנאמר [כח]ויבז בעיניו. אחות לנו קטנה זו התורה שנאמר [כט]אמור לחכמה אחותי את קטנה במראה וגדולה במעשים, ושדים אין לה כאשה אבל היא מינקת לכל העולם שנאמר [ל]דדיה ירווך בכל עת, מה נעשה באי זה פנים נקביל פני שכינה במצותיה של תורה, והקב"ה אומר להם אם חומה היא אם משימין עצמם כחומה לחצים נבנה עליה טירת כסף כשם שהכסף נכנס לאור ויוצא שלם ואינו חסר, כך הם נכנסים למלכיות ויוצאים שלמים, ואם דלת היא כשם שהדלת אינה אלא לשעה כך הם אינם אלא לשעה:

כרם היה לשלמה. זה בית המקדש, ולמה תלהו בשלמה, לפי שנתן נפשו עליו. בבעל המון אלו ישראל שנאמר [לא]בקול רנה ותודה המון חוגג. נתן את הכרם לנוטרים, אלו המלכיות. כרמי שלי לפני, אמר לו הקב"ה אתה צערת את עצמך בחכמה חייך אי אתה מפסיד, הלומד נוטל חלק אחד והמלמד נוטל חמשה חלקים דכתיב

במ"ק ובמ"ק צח תנחומא : צט בראשית כ : ק שם ל : קא זכריה יב : קב דברים לג : קג במדבר ל : קד דברים כט : קה יחזקאל כ : קו סנהדרין לג :
קז יבמות מח : קח תהלים כח : קט בראשית ג : קי שם ד : א תהלים סה : ב עירובין כא : ג בראשית רבה : ד ירמיה כד : ה תנחומא :
ו בראשית ג : ז שם כא : ח ש"ב ב : ט בראשית כז : י שם לז : יא תהלים קלג : יב שמות ד : יג בראשית מה : יד שם : טו תנחומא : טז בראשית כט :
יז שם : יח שמואל א יח : יט בראשית לז : כ שם : כא במדבר יא : כב מלאכי א : כג דברים ו : כד תהלים סט : כה מלאכי א : כו ישעיה י :
כז איכה ג : כח אסתר ד : כט משלי ז : ל שם ס : לא תהלים מב :

זית רענן (יב) השדה, בני באגי עובדי אדמה ועוסקין בתורה מתוך הדחק : (יג) סמדר, גדול מפרח כך משנה מפורשת יותר מן המקרא : הנצו הרמונים, גדלו כל צרכן וכבר הנץ גדול סביבותיהם כעין שיש שומר לאגוזים קטנים :

מתוך השק ואין חבריהם מרגישים, אבל האגוז כיון שאתה נותן ידך ונוטל מהם מעט כלם מתרגשים, כך [סא]האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. דבר אחר כל הפירות אם נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם קצה בהם לאכלם, אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו, כך ישראל אפילו מתלכלכים בעבירות כל ימות השנה יום הכפורים בא ומרחיצם מכל עונותיהם שנאמר [סב]כי ביום הזה יכפר וגו'. דבר אחר האגוז הזה נתון בקופסא אם מבקש אדם ליתן פלפלין או שומשמין ביניהם מחזיקים הם, מה שאין כן בתאנים ותמרים, כך ישראל מקבלים מי שבא להתגייר. א"ר לוי האגוז הזה יש בו שלשה מינים, אגוזי פרך, ובינונים, [סג]וקטרונים. של פרך שנפרך מעצמו, והבינוני אתה מקיש עליו ונשבר, והקטרונים מתקשה לישבר ואתה מקיש עליו באבן לשברו אעפ"כ אין תועלת בו, כך הם ישראל יש מהם עושים מצוה מעצמם, ויש בהם שאתה תובעם למצוה ומיד הם נותנים, ויש בהם שאפילו אתה מקיש עליו כמה פעמים אין מועיל הימנו כלום, (אעפ"כ) אמר ר' לוי [המשל אומר] הפתח שאינו פתוח למצוה פתוח לרופא. דבר אחר האגוז הזה חלק מי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל, כך כל מי שמשרת* ישראל [צריך] לשמור את עצמו שלא יטול את שלו מתחת ידיהם כגון משה וישעיה ואליהו. משה אמר [סד]שמעו נא המורים, ואומר [סה]לכן לא תביאו את הקהל הזה. ישעיה אמר [סו]ובתוך עם טמא שפתים, מיד [סז]ובידו רצפה. אליהו אמר [סח]כי עזבו בריתך (בית) [בני] ישראל, ונאמר לו [סט]ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. דבר אחר אל גנת אגוז, אמר רבי יהושע בן חנניה שאני נוזז אותה כל שעה, אומות העולם חוטאים ואני מאריך רוחי להם, אבל ישראל איני מקיף להם אלא חטאו אני גוזזם, אעפ"כ כל דבר שהוא נגזז מיד הוא מחליף ומשבח, וכן הוא אומר [ע]ישראל ויהודה רבים כחול אשר על שפת הים. דבר אחר אל גנת אגוז זה היה אברהם. לראות הפרחה הגפן זה היה יצחק. הנצו הרמונים זה יעקב ושבטיו. דבר אחר אל גנת אגוז אלו ישראל שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו כאגוז מה האגוז הזה אם הקשתו כלו מפעפע, כך ישראל משנתקדשו נעשו נוחים*. א"ר יוסי בר יהודה מי שלא ראה אגוז מימיו ואינו יודעו, מה סבור שאין בו כלום אלא עצים, פעפעו הרי הוא מוציא אותו מגורות של אוכלים, כך ישראל האומות שאין מכירים אותם אומרים בעונותיהם הם לוקים, בדקו אותם הם מוציאים אותם מגורות מגורות של מצוה:

ז [עא]שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך. אמר רבי ברכיה ארבעה פעמים כתיב שובי כנגד ארבע מלכיות שישראל נכנסים ויוצאים מתוכם בשלום, השולמית אומה שמסיימין לה שלום בכל יום שנאמר [עב]וישם לך שלום, אומה ששלום העולם דר בתוכה, שנאמר [עג]ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, אומה שאני עתיד ליתן לה שלום, הדא הוא דכתיב [עד]הנני נוטה אליה כנהר שלום. רבי שמואל ברבי תנחומא ורבי חנין ברבי ורבי ברכיה בן צרויה משום ר' אידי אומרים אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי שאלמלא היא הייתי מחריב את עולמי. רבי אלעזר אומר אומה שהיא משלמת [עה]אסטטיונו של עולם, הן הן בעוה"ז הן הן בעוה"ב, ר' יהושע דסיכנין בש"ר לוי אומה שכל טובה הבאה לעולם אינה באה אלא בזכותה, הטל אינו יורד אלא בזכותה שנאמר [עו]ויתן לך האלהים, הגשמים אינה יורדים אלא בזכותה, עו"א אומרים לה שובי שובי השולמית הדבקו לנו ובאו לכם אצלנו ואנו עושים אתכם דוכסין שלטונים והגמונים, וישראל אומרים להם מה תחזו בשולמית, מה גדולה אתם נותנים לנו שמא כמחולת מחנים שמא אתם יכולים ליתן גדולה שנתן לנו הקב"ה במדבר דגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים דגל מחנה דן יכולין אתם לעשות כן לנו. דבר אחר כמחולת המחנים שאנו חוטאים והוא מוחל לנו יכולין אתם לעשות כך, אף בלעם *וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, התחיל אומר מי יוכל ליגע באלו: [עז]מה יפו פעמיך. דרש רבא כמה יפים פעמותיו של ישראל. בנעלים, בשעה שעולים לרגל. בת נדיב, בתו של אברהם שנקרא נדיב שנאמר [עח]נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, ולא אלהי יצחק ויעקב, אלא אלהי אברהם, שהיה תחלה לגרים: חמוקי ירכיך כמו חלאים, אמר רבה בר בר חנה שיתין נבראו מששת ימי בראשית שנאמר חמוקי ירכיך אלו שיתין, כמו חלאים שהיו חלולים ויורדים על התהום. מעשה ידי אמן, ידי אומנות של הקב"ה. דבי רבי ישמעאל תנא בראשית אל תקרא בראשית אלא ברא שית (כתוב ברמז ת"א). [עט]תנא דבי רבי ענן מאי דכתיב חמוקי ירכיך, למה נמשלו דברי תורה לירך, לומר לך מה ירך בסתר מבפנים אף דברי תורה בסתר מבפנים, פעם אחת גזר רבינו שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש, מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, והכתיב [פ]חכמות בחוץ תרונה, ההוא כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ, והא כתיב [פא]לא מראש בסתר דברתי, ההוא ביומא דכלה, איכא דאמרי חמוקי ירכיך בצדקה ובגמילות חסדים (ברמז תקל"א:

[פב]שררך אגן הסהר. שנו רבותינו סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, מנא הני מילי א"ר אחא ברבי חנינא אמר קרא שררך אגן הסהר, שררך זה סנהדרין, ולמה נקרא שמה שררך שהיא יושבת (יא) בטבורו של עולם, אגן שמגינה על כל העולם כלו, הסהר שהיא דומה לסהר. אל יחסר המזג שאם הוצרך אחד מהם לצאת רואין אם יש שם עשרים ושלשה כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא: [פג]בטנך ערמת חטים. מה ערמת חטים הכל נהנין ממנה אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיהם, סוגה בשושנים שאפילו כסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות, והיינו דאמר ליה ההוא מינאי לרב כהנא אמריתו נדה שרי ליתודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת, אמר ליה התורה העידה עלינו סוגה בשושנים. דבר אחר שררך אגן הסהר מדבר בסנהדרין שהיו נתונים באמצעו של בית בלשכת הגזית כשרר הזה שהוא נתון באמצעו של גוף. דבר אחר מה השרר הזה כל זמן שהתינוק במעי אמו חי מן השרר שלו, כך ישראל חיין מן סנהדרין. מהו אגן הסהר (פתרון של פרקמטיא כלומר שצריך הוא יוצא ממנו, ואין הלשון הזה אלא פתרון*) שנאמר [פד]ויקח משה חצי הדם וישם באגנות. בטנך ערמת חטים אמר רבי יוחנן זו תורת כהנים שהיא כלה חטאות ואשמות חטאת היא אשם [הוא] והיא נתונה באמצע התורה, אמר ר"ל למה נמשלה בחטים, אלא מה חטים הללו כלן עולות למדה כך היו ישראל כלם עולים למנין החכמים והזקנים והחסידים, א"ר יעקב בר אידי והלא ערמת של אסטרבולין יפה משל חטים, אלא אין העולם יכול לעמוד על *אסטרבולין ויכול הוא לעמוד על חטים. ד"א ערמת חטים א"ר יצחק אין אדם מונה עם בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ולא של קש והוא מונה משפלות של חטים ואינו מונה ומשפלות של זבל מהו עושה ממחה אותם במים, וכן דור המבול [פה]ויאמר ה' אמחה את האדם ולא משפלות של מוץ ומהו עושה מזרה אותו לרוח, וכן דור הפלגה [פו]ויפץ ה' אותם משם, וכן חבילות של קש מהו עושה, נותן אותו *בקמון, וכן עשה למצרים [פז]יאכלמו כקש, ומהו מונה חבילות של חטים, אלו ישראל, לפיכך הוא סופרן [פח]כי תשא את ראש בני ישראל. [פט]דבר אחר סוגה בשושנים, יש אדם גודר בשושנים, דרך בני אדם גודרים בקוצים ובדרדרים אלא היה אדם מתאוה לראות חופתו הוציא יציאותיו והציע חופתו, בא ליזקק עם אשתו אומרת לו שושנה אדומה ראיתי, מיד פרש הימנה זה הופך פניו לכאן וזה הופכת פניה. מי הפרישו ממנה אי זה עקרב עקצו אי זה נחש נשכו אי זה גדר עמד ביניהם, אלא אלו הם דברי תורה שרכים הם כשושנים. בטנך ערמת חטים, מה השבולת הזו מתמרת ועולה והקנה ארוך ועליה רחבים וארוכים והשבולת בראש הקנים והקנה שלה מתגאה ואומר בשבילי נזרעה השדה, אמרה להם השבולת הרי הגורן בא והכל מפייסין בשביל מי נזרעה השדה באת הגורן מכניסין את הקש לאור וזורק את המוץ לרוח ומכנים את החטים לאוצר וכל העובר נוטל ומנשקן, כך לעתיד לבא [צ]והיו עמים משרפות שיד, [צא]יהיו כמוץ לפני רוח, [צב]יאכלמו כקש, אבל ישראל [צג]ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר:

[צד]עיניך ברכות בחשבון. עיניך אלו הזקנים הממונים על הצבור שנאמר [צה]והיה אם מעיני העדה, ברכות מה ברכה זו אין אדם יודע מה בתוכה, כך אין אדם יכול לעמוד על דברי חכמים. בחשבון בחשבונות שנגמרין בעצה ובמחשבה, היכן נגמרין, בשער בת רבים בבתי מדרשים. אפך כמגדל הלבנון עשיתם את התורה, צופה פני דמשק קוו לאליהו שנאמר לו [צו]לך שוב לדרכך מדברה דמשק [צז]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. [צח]ד"א עיניך ברכות בחשבון אלו

במ"ק ובמ"ק סא במדבר עז: סב ויקרא עז: סג קטרונים יש בהגוזים קשים וקשה מאד לשברם: *במס"ר סגי' מנהיג שררה: סד במדבר כ: סה שם: סו ישעיה ו: סז שם: סח מ"א יט: סט שם: ע יהושע יא: *נוחים נעשו נוח למקום ולבריות: עא ברכות רכט: עב במדבר ו: עג שמות כה: עד ישעיה סו: עה אסטטיונו עמידם וקיום: עו בראשית כז: *במדבר כד: עז סוכה מט: עח תהלים מז: עט מ"ק טז: פ משלי ג: פא ישעיה מח: פב סנהדרין לז: פג שם לז ובנחומה: *הגי' מבולבלת, ובפסיקתא רבתי פ"י אגן הסהר סיהרא, שהיו יושבין כחצי גורן עגולה כו' אגן זה הספל שנאמר כו': פד שמות כד: *אסטרבולין מין פרי: פה בראשית ו: פו שם יב: *קמון כירה לבשל: פז שמות טו: פח שם כט: פט פסיקתא רבתי: צ ישעיה לג: צא תהלים לה: צב שמות טו: צג דברים לב: צד ספרי: צה ויקרא ד: צו מ"א יט: צז מלאכי ג: צח ילמדנו:

זית רענן (יא) בטבורו של עולם, שבהמ"ק באמצע של עולם דומה לסהר בעגולה: אל יחסר המזג, חלק השלישי שהוא כדי הראוי למזג: עשרים ושלשה, שליש של שבעים: לצאת, לעסקיו חוץ ללשכה:

שנמשלה למים הקב"ה בא ומאיר עליהם בהלכה דכתיב [יז]מצות ה' ברה מאירת עינים. רוחצות בחלב דברים המסותרים מלבינן אותם כחלב, יושבות על מלאת כאדם שהוא יושב על הברכה וממלא ומשקה, ממולאים בתרשיש כימה רבה [יח]ארוכה מארץ מדה וגו', מה הים הזה בין גל לגל גלגלים קטנים, כך בין דבור לדבור דקדוקים של תורה. מעולפת ספירים אלו ספרי תורה שהם דומים לעשת שן שמקושטת כספיר. זה דודי וזה רעי, אמר הקב"ה כל מי שמבטל צרכיו ויושב ועוסק בתורה זה דודי וזה רעי, ולא עוד אלא כאלו בנה בית המקדש דכתיב בנות ירושלים:

ו **אנה** הלך דודך, בשעה שנכנסו אויבים למקדש היו מטיילים בו ארוכות וקצרות והיו אומרים לישראל היכן הוא אלהיכם.

דודי ירד לגנו זה גן עדן אצל הצדיקים. דבר אחר ירד לגנו זה הקב"ה, לערוגת הבושם אלו ישראל. לרעות בגנים אלו עובדי אלילים. וללקוט שושנים אלו צדיקים שביניהם. דבר אחר דודי ירד לגנו בכל יום הקב"ה נגלה על הצדיקים בגן עדן ונמלך בהם אם הוא זמן טל מוריד טל לעולם, ואם הוא זמן גשם מוריד גשמים לעולם. אני לדודי בעולם הזה, ודודי לי בעולם הבא. [כ]דבר אחר דודי ירד לגנו, כר דמך רבי חייא בר אבא בר אחתיה דבר קפרא עאל ריש לקיש אפטר עלוי, דודי ירד לגנו זה הקב"ה, ירד לגנו זה העולם, לערוגות הבושם אלו ישראל, לרעות בגנים אלו עובדי אלילים, וללקוט שושנים אלו הצדיקים כדי לסלקן מביניהם, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן והיה אותו הבן חביב עליו יותר, מה עשה המלך נטע לו פרדס, בשעה שהיה הבן עושה רצונו היה מחזר בכל העולם כלו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם ומביאה ונוטעה בתוך פרדסו, ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצצם, כך בשעה שישראל עושים רצונו של מקום הקב"ה חוזר בכל (מקום) העולם ורואה איזה צדיק בעובדי אלילים ומביאו ומדבקו לישראל כגון יתרו ורחב, ובשעה שמכעיסין אותו הוא מסלק את הצדיק שביניהם:

תתקצב [כא]דבר אחר צח לישראל, ואדום לעובדי אלילים שנאמר [כב]מדוע אדום ללבושך, וכן הוא אומר [כג]ימינך ה' נאדרי בכח וגו', ואומר [כד]ונודעה יד ה' את עבדיו וגו', ואומר [כה]משא דבר ה' בארץ חדרך, חד לעו"א, ורך לישראל, כיוצא בו [כו]ולאמירים פקח קוח מפקח לישראל ומקהה לעובדי אלילים, דבר אחר אדום כל ימות השנה וצח ביום הכפורים, ארום בעולם הזה וצח בעולם הבא, אדום לדור המבול וצח לנח, אדום לדור הפלגה וצח לאברהם, אדום לסדום וצח ללוט, אדום למצרים [כז]לא ראו איש את אחיו, וצח לישראל [כח]ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, ערפל לעו"א [כט]ועליך יזרח ה'. דגול מרבבה ה' צבאות אות הוא בצבא שלו. קווצותיו תלתלים אלו תלמידי חכמים שמתקבצים לעסוק בתורה תלי תלים. דבר אחר אדם נכנס ללמוד תורה ושומעם תלי תלים אם עצל הוא בורח ואם בקי הוא שמח שמצא מלאכה שאינה פוסקת. נוטפות מר עובר שהם מרים למי שעובר עליהם. הסבי עיניך, למלך שזמן אורחים לסעודה וצר כל מיני סעודה (בפה) [במפה] והיו האורחים רואים אותו ודעתן מיושבת, כך הקב"ה הראה דוגמא בעולם הזה (של) מעין מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. כבר החיה מתים על ידי אליהו ויחזקאל ואלישע, [ל]והיו מלכים אומניך, נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד, [לא]כי תעבור במים אתך אני בים ובירדן. [לב]כי תלך במו אש לחנניה מישאל ועזריה. שניך כעדר הרחלים תפלת צדיקים יפה מקרבן כליל שנאמר [לג]ותיטב לה' משור פר:

[לד]יפה את רעיתי כתרצה, שאני מתרצה לכם. דבר אחר כשאתם מתרצים לי בקרבנות שנאמר [לה]ונרצה לו לכפר עליו, נאוה כירושלם כאותן מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי, איומה כנדגלות במה איומה את כנדגלות ברגלים שנתתי לך שנאמר [לו]איש על דגלו באותות: [לז]ששים המה מלכות, אלו ששים רבוא, ושמונים פילגשים אלו *מבן עשרים שנה ומעלה, ועלמות אין מספר אלו קטנים שאין להם מנין, אף על פי כן אחת היא יונתי תמתי זה משה שהוא שקול כנגד כלם שנאמר °כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל. ואומר [לח]אז ישיר משה ובני ישראל, וכבר היה רבי עקיבא יושב ודורש שילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא, זו יוכבד שילדה משה. דבר אחר ששים המה מלכות אלו העו"א. אחת היא יונתי אלו ישראל, ומכלם לא דקדק הקב"ה במנינם, אבל ישראל דקדק במנינם דכתיב [לט]שאו את ראש כל עדת בני ישראל, משל למלך שהיו לו גרנות והיו כלם טנופות ומלאות זונין לפיכך לא דקדק במנינם וכו'. [מ]אחת היא יונתי תמתי, אחת היא יונתי זה אברהם שנאמר [מא]אחד היה אברהם, אחת היא לאמה זה יצחק שהיה יחיד לאמו. ברה היא ליולדתה זה יעקב שהיה ברור לאמו שהוא צדיק:

[מב]ראוה בנות אלו השבטים, שנאמר [מג]והקול נשמע בית פרעה, ויהללוה זה יוסף שנאמר [מד]ויאמר פרעה הנמצא כזה וגו', ראוה בנות ויאשרוה עתידין ישראל להתקלס מן האומות, וכן הוא אומר [מה]ואשרו אתכם כל (העמים) [הגוים], אמר רבי שמעון בן חלפתא כשהמטרונא מתקלסת מקרוביה או משכניה אין לה כבוד, ואימתי הוא כבוד כשהיא מתקלסת מצרותיה, וכן הוא אומר [מו]ברוך תהיה מכל העמים, כגון פרעה ליוסף, בלעם ליעקב, לבן לרבקה, נבוכדנאצר לדניאל: [מז]מי זאת הנשקפה כמו שחר אלו ישראל כשהיו מהלכין במדבר היה הארון מהלך לפניהם שנאמר [מח]וארון ברית ה' נוסע לפניהם, רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא כמין שני זיקוקין של אש היה יוצא מבין שני בדי הארון והיו שורפין את הנחשים שהיו כקורות הבד, ואת העקרבים שהיו עשרים זרתות, והיו שורפין את הקוצים ואת הברקנים, שנאמר [מט]המוליכך במדבר הגדול וגו', והיו עובדי אלילים רואים את העשן והיו אומרים מי זאת עולה מן המדבר, ורואים היאך הקב"ה עושה להם נסים מעלה להם את הבאר מוריד להם את המן מגיז להם את השלו והוא בכבודו מאיר להם שנאמר [נ]וה' הולך לפניהם יומם, והיו עובדי אלילים רואים את עמוד הענן ביום ואת עמוד האש בלילה ואומרים מי זאת הנשקפה כמו שחר מי היא האומה שכל תשמישיה באורי אלהים אלו. יפה כלבנה מה הלבנה ביום ובלילה כך ישראל שולטים בעולם הזה ובעולם הבא, יכול כלבנה יהיו חסרים, תלמוד לומר ברה כחמה מה חמה שלמה כך היו ישראל מלאים במצות:

איומה כנדגלות. רבי אלעזר ורבי יהושע, ר' אלעזר אומר כמלאכי השרת שהם עומדים דגלים דגלים, ר' יהושע אומר כיציאתן ממצרים שהיו עומדים דגלים דגלים. תני ר' חייא משל לבת מלכים שהיתה מלקטת [נא]בשלפין, והמלך עובר והכירה שהיא בתו ונטלה והושיבה עמו בקרונין והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות אתמול היית מלקטת בשלפין והיום את יושבת בקרונין עם המלך, אמרה להן כשם שאתן תמהות עלי כך אני תמהה על עצמי, כך כשהיו ישראל משועבדין בטיט ולבנים היו מאוסין בעיניהן של מצריים, וכשנגאלו נעשו חורין וסגנים על באי עולם, והיו תמהים והיו ישראל אומרים להם אף אנו תמהים עלינו כשם שאתם תמהים, ויותר מכם אנו תמהים שנאמר לא ידעתי נפשי שמתני. דבר אחר מי זאת הנשקפה זו גאולת המשיח כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מלפניו, כך אפלה נופלת על העו"א כשיבא משיח. דבר אחר מה חמה ולבנה בפרהסיא, כך כשיגלה מלכות משיח היא באה בפרהסיא. ד"א כשהמקום מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה שנאמר [נב]וישקף ה' אל מחנה מצרים. דבר אחר מה חמה ולבנה אין אורו של זה דומה לאורו של זה, אף לעתיד לבא אדם מקבל לפי מעשיו (כתוב ברמז רצ"ז):

[נג]**אל** גנת אגוז ירדתי. דרש רבא למה נמשלו דברי תורה לאגוז, לומר לך מה אגוז אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אינו נמאס, אף תלמיד חכם אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת. ד"א למה נמשלו דברי תורה לאגוז, א"ר יהושע דסיכנין בשם רבי יהושע בן לוי כל האילנות בשעה שהם לוקין מכסין עקריהן והם חיים, אבל האגוז הזה כשלוקה מגלה שרשיו והם חיים, כך ישראל [נד]מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם. [נה]דבר אחר למה נמשלו כאגוז, לומר לך מה האגוז הזה עשוי ארבע מגורות, כך ישראל כשיצאו ממצרים עשאן משה ארבעה דגלים והשכינה באמצע שנאמר [נו]ונסע אהל מועד בתוך המחנות, מה האגוז הזה שחוק לתינוקות ותענוג למלכים, כך ישראל כשהם זוכים [נז]והיו מלכים אומניך, [נח]בארין נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד, וכשהם חוטאים [נט]הייתי שחוק לכל עמי. ד"א האגוז הזה עצו משמר את פריו, כך ישראל עוסקים בתורה וחבריהם עוסקים בגמילות חסדים. דבר אחר האגוז כל זמן שעצו דבוק לפריו הוא משומר, פרש ממנו משליכין אותו לאשפה, כך ישראל כל זמן שדבוקים לחכמים ושומעים דבריהם הם זוכים לקנות שני עולמים, פרשו מהם אבדו מן העולם. דבר אחר האגוז הזה נקלף שני קליפין, לכך נמשלו ישראל בו, א"ר אבין שהם מוהלים ופורעים. דבר אחר כל הפירות כשהם נופלות לארץ אין להם קול, והאגוז כשהוא נופל לארץ קולו נשמע, כך כשהצדיקים מתים הקול הולך בכל העולם. דבר אחר כל הפירות יכול אדם ליטול מהם מתוך

כמ"ק ובמ"ק יח תהלים יט : יט איוב יא : כ ירושלמי פרק מי שמתו : כא מדרש : כב ישעיה סג : כג שמות טו : כד ישעיה סו : כה מלאכי א :
כו ישעיה סא : כז שמות יג : כח שם : כט ישעיה ס : ל שם מט : לא שם מג : לב שם לג : לג תהלים סט : לד תנחומא : לה ויקרא א : לו במדבר ב :
לז מכילתא : *כגי' מבולבלת, ובפסס"ר אלו ששים רבוא שיצאו מבן עשרים ומעלה, ושמונים פילגשים אלו שמונים רבוא שיצאו מבן עשרים ולמטה, ועלמות אין מספר
אלו הגרים, ועי' במכילתא הז יפיר והגהות הגר"א ז"ל : °במדבר כו : לח שמות טו : לט במדבר א : מ בראשית רכה : מא יחזקאל לג : מב תנחומא : מג בראשית מה :
מד שם מא : מה מלאכי ג : מו דברים ז : מז מדרש שוחר טוב : מח במדבר י : מט דברים ח : נ שמות יג : נא שלפין קניר חטים : נב שמות יד : נג חגיגה טו :
נד משלי כח : נה פסיקתא רבתי : נו במדבר ב : נז ישעיה מט : נח דניאל ב : נט איכה ג :

[צ] השבת, צח לי בראש השנה, ואדום לי כל ימות השנה, צח לי בעולם הזה ואדום לי לעולם הבא : דגול מרבבה, אמר רבי אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר, ברם הבא הוא אש ומשרתיו אש. [פט]ואתה מרבבות קדש, אות הוא בתוך רבבות קדש, ראשו כתם פז, עיניו כיונים, לחייו כערוגת, ידיו גלילי זהב, שוקיו עמודי שש, וכיון ששומעין העו"א שבחו של מי שאמר והיה העולם אומרים לישראל נלכה עמכם שנאמר אנה הלך דודך, וישראל אומרים לעובדי אלילים אין לכם חלק בו שנאמר אני לדודי ודודי לי (ברמז תשמ"ז) :

[צא]ראשו כתם פז, זו תורה דכתיב [צא]ה' קנני ראשית דרכו, כתם פז אלו דברי תורה [צב]הנחמדים מזהב ומפז רב, דברים שנבראו מבראשית חמדתם ככתם פז ואלפים שנה קדמה לעולם :

[צג]קווצותיו תלתלים, זו הסרגול*, שחורות כעורב אלו קוצי אותיות, רבי אלעזר ורבי יהושע במי הם מתקיימין במי שמשחיר ומעריב בהם, אמר רבי שמואל בר אידי דברי תורה צריכים השחרה, פרנסה מנין דכתיב [צד]מי יכין לעורב צידו, תרע לך שהוא כן שהרי אליהו זכור לטוב על ידי שהשחיר והעריב בהם לא כבר זמנתי עורבים ומביאים לו לחם ובשר :

תתקפט [צה]כתוב אחד אומר [צו]לבושיה כתלג חור ושער ראשיה כעמר נקא, וכתיב ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, ל"ק כאן בישיבה כאן במלחמה, דאמר מר אין נאה בישיבה אלא זקן ואין נאה במלחמה אלא בחור :

[צז]קווצותיו תלתלים, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לידרש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, שחורות כעורב במי אתה מוצא במי שמשחיר ומעריב עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, רבי אבא אמר במי שמשחיר עיניו עליה כעורב, רבי אבא אמר במי שנעשה אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, כי הא דרב אדא בר מתנה הוה קא אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו לא בעי ינוקא ריפתא, אמר לה מי שלימו להו (ט) [צח](קוקאי) [קורמי] דאגמא : [צט]שחורות כעורב, מכאן לעורב שהוא שחור וכתיב [ק]את כל עורב למינו זה עורב שחור. [קא]קווצותיו תלתלים, רבי חנין דצפורי פתר קריא בתלולית זה של עפר, מי שהוא טפש אומר מי יוכל לפנות את זה, מי שהוא פקח אומר הריני קודח שני משפלות היום ושני משפלות למחר עד שאני קודח כלה, כך מי שהוא טפש אומר מי יכול ללמוד את התורה, נזיקין שלשים פרקים כלים שלשים פרקים, מי שהוא פקח אומר אני קורא היום שתי הלכות למחר שתי הלכות עד שאני קורא את כלה :

תתקצ אמר רבי [קב]ראמות לאויל חכמות, לככר שהוא תלוי באוירו של בית, מי שהוא טפש אומר מי יכול להוריד את זה, מי שהוא פקח אומר לא אחד תלאו הרי אני מביא קנים ומספקן זה לזה ומורידו בו, כך מי שהוא טפש אומר מי יכול ללמוד תורה מה שבלבו של חכם, ומה אומר הפקח ולא מאחר למרם אלא הריני למד שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שאני למד כל התורה כמותו. אמר רבי לוי לטרסקל* נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו, מי שהוא טפש אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו, מי שהוא פקח אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל, כך מי שהוא טפש מהו אומר מה אני למד תורה ומשכחה, מי שהוא פקח מהו אומר ולא שכר יגיעה הקב"ה נותן. א"ר זעירא אפילו דברים שאתה רואה אותם קוצים בתורה, תלתלים הם, יכולים הם להחריב את העולם ולעשותו תל, כענין שנאמר [קג]והיתה תל עולם. כתיב [קד]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אם אתה עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את העולם, שנאמר [קה]לא תשתחוה לאל אחר אם אתה עושה רי"ש דל"ת אתה מחריב את העולם, כתיב [קו]ולא יחללו את שם קדשי אם אתה עושה חי"ת ה"א אתה מחריב את העולם, כתיב [קז]כל הנשמה תהלל יה אם אתה עושה ה"א חי"ת אתה מחריב את העולם, כתיב [קח]אין קדוש כה' אם אתה עושה כ"ף בי"ת אתה מחריב את העולם. כתיב [קט]כחשו בה' אם אתה עושה בי"ת כ"ף אתה מחריב את העולם. ר' אלכסנדרי קרי ליה שחורות כעורב אם מתכנסים כל העולם להלבין כנף אחד של עורב אינן יכולין, כך אם מתכנסין כל העולם לעקור דבר אחד מן התורה אינן יכולין, ממי אתה למד משלמה שבקש לעקור דבר אחד מן התורה ועלה קטיגורו, מי קטיגורו רבי יהודה בר לוי אמר יו"ד של ירבה קטיגורו. תני רשב"י ספר משנה תורה קיטרג עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע עקרני שלמה ועשאני פלסתר שדייתיקי ששנים ושלשה דברים בטלים ממנה כולה בטלה, והרי שלמה בקש לעקור יו"ד ממני, כתיב [קי]ולא ירבה לו סוסים והרבה לו, כתיב ולא ירבה לו נשים והרבה לו, וכסף וזהב לא ירבה לו והרבה לו, אמר הקב"ה צאי ליך הרי שלמה ומאה כיוצא בו בטלים ויו"ד ממך אינה בטלה, ר' הונא בש"ר אחא אמרי יו"ד שנטל הקב"ה משרה היתה פורחת באויר וטסה לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע מפני שהייתי קטנה של אותיות הוצאתני משמה של צדקת, אמר לה היית בשמה של צדקת נקבה ובסוף, עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראש שנאמר [א]ויקרא משה להושע בן נון יהושע : שחורות כעורב שחורים, כעורב בעולם הזה, ולעתיד לבא *מראיהן כלפידים אלו ת"ח, ר' שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אף על פי כן שנראות כאלו כעורות ושחורות לאמרם ברבים כגון הלכות זיבת ונגעים אמור הרי הם ערבות לפני, תרע לך שפרשת זב וזבה לא נאמרו כאחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה :

[ב]לחייו כערוגת הבשם, אמר רבי אלעזר אם משים אדם עצמו כערוגה (י) שהכל דשין אותה אי נמי כבשם שהכל מתבשמים ממנה תלמודו מתקיים בידו, שפתותיו שושנים אל תקרי שושנים אלא ששונים, אמר ר' שמעון בן לוי תורה שנתן הקב"ה לישראל עורה של אש לבנה, וכתובה באש שחורה, וחצובה מאש, והיא (מבולבלת) [מוכללת] באש, ונתונה באש שנא' [ג]מימינו אש דת למו (בתורה רמז תתקנ"א) : [ד]שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז, אמר ר' אלעזר הקפר העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה אינו נראה נאה, אמר רבי שמואל בר גדליה אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה, מה כתיב למעלה [ה]וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר וגו' ושבתה הארץ, ואחר כך פרשת היובל, ואם לא שמר שמטין ויובלות סוף שהוא מוכר את אחוזתו שנאמר *וכי תמכרו ממכר לעמיתך וכל הסמוכים אחריו. רבי חוניא בר קפרא אמר שוקיו עמודי שש זה העולם שנברא לששה ימים, מיוסדים על אדני פז אלו דברי תורה הנחמדים מזהב ומפז :

[ו]מראהו כלבנון בחור כארזים, אמר רבי חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק ולפי כל דבר ודבר הקב"ה נראה להם לישראל, בים נראה להם כגבור עושה מלחמותיהם של ישראל, בסיני נגלה להם כסופר מלמד תורה לישראל, בימי דניאל כזקן מלמד תורה, שכן נאה שתהא תורה יוצאה מפי הזקנים, בימי שלמה נראה להם בחור לפי מעשיהם, בחור כארזים :

תתקצא חכו ממתקים, אמר רבי הונא ברבי יוסי בוא וראה מה הקב"ה אומר לישראל [ז]ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, אדם אומר לחברו אם לא תחבל בעצמך אתן לך שכרך, יש חיך מתוק מזה, רבי אבהו אמר [ח]ואבדיל אתכם מן העמים, אלו כתיב ואבדיל את העמים מכם לא היה גר מתגייר אלא ואבדיל אתכם רמז לעו"א להתגייר יש חיך מתוק מזה. אמר רבי אחא מלך בשר ודם כשהוא נותן [ט]אסטטיבא אינו נותן דונאטיבא, אבל הקב"ה נתן את השבת ונתן לחם משנה, דכתיב לקטו [י]לחם משנה, וכתיב [יא]ראו כי ה' נתן לכם השבת. אמר רבי יוחנן ראה מה כתיב [יב]והרשע כי ישוב מחטאתיו וגו' חיה יחיה ולא ימות, אמר הקב"ה כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו יש חיך מתוק מזה. דבר אחר מלך בשר ודם אם יש לו אוהב והוא מחבבו אם חולה אוהבו משלח ומבקרו, ואם היה חביב עליו ביותר הולך ומבקרו, שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו, אבל הקב"ה אינו כן אלא *ואוהב את יעקב, מתה רבקה בא לנחמו, יצא לאכסניא היה עמו שנאמר °הנה אנכי עמך, חזר היה עמו שנאמר [יג]שוב אל ארץ אבותיך. דבר אחר מה דודך מדוד היפה בנשים הכשרה שבאומות, דודי צח כששומרים את התורה, ואדום כשיפרע מן העו"א, ראשו כתם פז בשעה שהוא מביא יסורין בגיהנם, קווצותיו תלתלים זה היה המזבח, רוחצות בחלב אלו המדרשות, לחייו כערוגת הבושם אלו הלוחות, שפתותיו שושנים אלו האגדות. שוקיו עמודי שש ביום שנכנס משה ועמד לפני כסא הכבוד, אנה הלך דודך ביום שנאמר [יד]ויבן מזבח תחת ההר, שהיו ישראל סבורים שהר סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה. דודי ירד לגנו ביום קרבנו של הבל ושל נח ושל מנוח ושלמה. ידיו גלילי זהב אלו הלוחות שנאמר [טו]והלוחות מעשה אלהים. גלילי זהב אלו דברי תורה שנאמר [טז]הנחמדים מזהב וכו', אמר רבי יהושע בר נחמיה מעשה נסים היו ונגללין היו ושל סנפירינון היו, רבי מנחמא בשם רבי אבין אמר וחצובין מגלגל חמה. עיניו כיונים שנאמר [יז]עיני ה' צופות רעים וטובים. דבר אחר אלו תלמידי חכמים שהם גלגל עינו של עולם. על אפיקי מים בשעה שהם יושבים ועוסקים בתורה שנמשלה

ממ"ק ובמ"ק פט דברים לג : צ ילמדנו פ' ויחי : צא משלי ח : צב תהלים יט : צג אגדת שמואל : *סרגול סרטוט : צד איוב לח : צה חגיגה יד : צו דניאל ז :
צז עירובין כא : צח קוקאי דאגמא מין עוף : צט חולין סג : ק ויקרא יא : קא ויק"ר : קב משלי כד : *טרסקל סל ואינו מכיל מים : קג דברים יג :
קד שם יא : קה שמות לד : קו ויקרא כב : קז תהלים קנ : קח ש"א ב : קט ירמיה ה : קי דברים יז : א במדבר יג : *נחום ב : ב עירובין נד : ג דברים לג :
ד תנחומא : ה ויקרא כה : ו ויקרא רבה ותנחומא : ז ויקרא יט : ח שם כ : ט אסטטיבא זמן שהחיל שוקט. דונאטיבא מתנות שחולקים לאנשי חיל : י שמות טז :
יא שם : יב יחזקאל יח : יג בראשית כח : *מלאכי א : °בראשית לא : יד שמות כד : טו שם לב : טז תהלים יט : יז משלי טו :

זית רענן (ט) קורמי באגמי, מין ירק : (י) שהכל דשין אותה, שאין בו גסות הרוח : שהכל מתבסמים ממנו, שמלמד תורה לתלמידים (כמ"י) :

דברי תורה כל זמן שאתה דורשם את מוצא בהם כמה מיני טעמים, נופת תטופנה כל מי שאומר דברי תורה ברבים צריך שיהא צנוע ככלה שלא יהא בו שום דופי. דבר אחר צריך שיהיו דבריו ערבים על שומעיהם כסלת שצפה על פני נפה, ריש לקיש אמר אם אינם ערבים ככלה בשעת חופתה נוח לו שלא אמרן:

שלחיך מקום שהוא עכשיו משולח (צריך) [עתיד] להיות לפרדס רמונים שנאמר [מז]ועל הנחל יעלה על שפתו, דבר אחר משפחות שהם עכשיו משולחות ומרוחקות יבא אליהו ז"ל שלוחו ויקרבם כפרדס רמונים: מעין גנים, אמר ר' יוחנן מ"ח פעמים כתיב בתורה מים חיים כנגד מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, אמר רבי עזריה נמשלה תורה במים שזה מזיל מקצת דבר וזה מזיל מקצת דבר וההלכה יוצאה כמן לבנון. עורי צפון עורי הגליות שהם נתונים בצפון, ותימן בארץ ישראל שהיא בדרום. דבר אחר גוג יבא מן הצפון ויפול בדרום, דבר אחר מלך המשיח יתעורר מן הצפון ויבנה בית המקדש בדרום. שלחיך פרדס רמונים אל תקרי שלחיך אלא שלוחיך שנאמר [מט]ויהי בשלח פרעה, רבי יוסי הגלילי אמר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנפלה לו בית כור בירושה, עמד ומכרה בדבר מועט. והלך הלוקח ופתח בו מעינות ונטעה גנות אילנות ופרדסים, התחיל המוכר נחנק, כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו, רבי שמעון בן יוחאי משל למה הדבר דומה לאחד שנפל לו פלטורית בירושה, עמד ומכרה בדבר מועט, והלך הלוקח ומצא בה מטמוניות ואוצרות כסף ושל זהב ושל אבנים טובות ומרגליות, והתחיל המוכר נחנק: נרד וכרכום קנה וקנמון. כשהיו חונים במדבר היתה הבאר מעלה על גנים מיני בשמים והיו נשי ישראל לוקטות מהם ועושים מהם מיני בשמים, שנאמר נרד וכרכום קנה וקנמון, כל אלו מהיכן מבאר מים חיים, וכה"א [נ]על מי מנוחות ינהלני, שהיתה הבאר מתגברת והולכת מאהל לאהל ולא היה אחד מצטער לילך למלאת ממקום אחר: [נא]עורי צפון ובאי תימן, מסייע ליה לרבי יוסי בר חנינא דאמר עולות הקריבו בני נח, עורי צפון זה העולה שהיתה נשחטת בצפון, ומהו עורי דבר שהיה ישן ונתעורר, ובואי תימן אלו שלמים שהיו נשחטים בדרום, ומהו בואי דבר של חדוש. דבר אחר שלחיך פרדס זה הקטרת. כפרים עם נרדים שהיתה כפרה עליהם שנאמר [נב]ויתן את הקטרת ויכפר וכו'. דבר אחר נרד וכרכום זה היה בצלאל ואהליאב, קנה וקנמון זה אהרן וחור: [נג]עורי צפון ובואי תימן, מכאן אתה אומר שהצדיקים לעתיד לבא אינם צריכים לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים, רוח צפונית מרבצת וזולחת לפניהם כל מיני סמני גן עדן וכו' (ברמז תק"א). דבר אחר עורי צפון ובואי תימן שהרוחות עתידות להכנים הגליות, והקב"ה נותן שלום [ביניהם] והם נכנסות בפתח אחד, לקיים מה שנאמר באתי לגני אחותי כלה:

ה באתי לגני, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטין ובנו אותה והיו בני המדינה עומדים על פתח פלטין וצועקים ואומרים יבוא המלך לפלטין, מה עשה המלך נכנס בפשפש ושלח ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין, כך כשהוקם המשכן היו מישראל אומרים יבוא דודי לגנו, שלח הקב"ה ואמר להם מה אתם יראים כבר באתי לגני. דבר אחר באתי לגני אמר רבי שמעון בר יוסנא באתי לגן אין כתיב כאן אלא לגני לאותו הגן שנסתלקתי ממנו כמו שנאמר [נד]מתהלך בגן. אריתי מורי עם בשמי זה הקטרת, אכלתי יערי אלו קדשי קדשים וקדשים קלים, שתיתי ייני עם חלבי אלו הנסכים והחלבים: דבר אחר אכלתי יערי אלו שלשה דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן וקבלם הקב"ה, שהיחיד אינו מתנדב קטרת, ואין היחיד מביא חטאת אלא אם כן הודע לו, ואין קרבנו של יחיד דוחה את השבת. אכלו רעים שתו ושכרו דודים אלו ישראל שנאמר [נה]למען אחי ורעי, רבי עזריה בשם ר' יודן בר סימון משל למלך שכעס על מטרונא וטרדה מתוך פלטין שלו, לאחר ימים בקש להחזירה אמרו יחדש דבר ואחר כך הוא מחזירה, כך לשעבר היה הקב"ה מקבל קרבנות מלמעלה שנאמר [נו]וירח ה' את ריח הניחוח, ועכשיו הוא מקבל קרבנות מלמטה שנאמר באתי לגני. [נז]אמר רבי יוחנן למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו הכלה רשות, הדא הוא דכתיב יבא דודי לגנו, ואח"כ באתי לגני אחותי כלה: שתו ושכרו דודים (כתוב ברמז רצ"א): [נח]אני ישנה ולבי ער, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אני ישנה מבית המקדש. ולבי ער בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אני ישנה מן הקרבנות, ולבי ער במצות וצדקות. אני ישנה מן המצות*, ולבי ער לעשותם, אני ישנה מן הקץ, ולבי ער מן הגאולה. אני ישנה מן הגאולה, ולבי ער להקב"ה שיגאלני. אמר רבי חייא בר אבא היכן מצינו שהקב"ה נקרא לבן של ישראל שנאמר [נט]צור לבבי וחלקי אלהים לעולם. קול דודי דופק, זה משה שנאמר [ס]ויאמר משה כה אמר ה' כחצות, פתחי לי פתח כחודה של מחט ואני אפתח לכם פתח שיהיו (אהליות ונצרוריות) [עגלות וקרניות] נכנסין בו, אחותי במצרים שנתאחו לי בשתי מצות בדם פסח ובדם מילה שנא' [סא]ואעבור עליך וגו'. רעיתי נתרעו לי בים ואמרו [סב]ה' ימלוך לעולם ועד. יונתי במרה שנצטיינו לי כיונה במצות. תמתי שנתמו לי בסיני ואמרו [סג]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. תמתי כביכול לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני. תמתי כשני תאומים מה תאומים הללו חשש האחד את ראשו השני מרגיש, כך [סד]עמו אנכי בצרה. שראשי נמלא טל, [סה]אף שמים נטפו, קווצותי רסיסי לילה [סו]גם עבים נטפו מים. דבר אחר אני ישנה, ישראל ישנים נרדמים במלכיות, ולבי ער והקב"ה ער עליהם לשמרם שנאמר [סז]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, [סח]צור לבבי וחלקי. קול דודי דופק על ידי הנביאים. אחותי רעיתי יונתי תמתי כנגד ארבע מלכיות. פתחי לי פתח תשובה ואני אגאלכם. שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה, בשעה שהקב"ה עתיד להחיות את המתים הוא מנער קווצותיו והטל יורד והעפר מתגבל דכתיב [סט]וצמחו בבין חציר. דבר אחר אני ישנה במצרים, שבאותו לילה הקב"ה שלח עליהם שינה ערבה שלא יפחדו מחמת המחבל, ואפילו כן היו רואים שונאיהם משתנקים* בשנתם:

פשטתי את כתנתי וגו', וכי יש אדם שפושט ואינו לובש, אלא תשובה לעובדי אלילים שרוצים להטעות את ישראל, אנו נמולין לשמונה ימים יכולים אנו להסיר את המילה. רחצתי את רגלי במי הכיור. איככה אטנפם באלילים. דודי שלח ידו מן החור בשעה שעברו את הים עשה להם חלונות והיו השבטים רואים זה את זה והיו רואים את השכינה מחבלת מצרים, ואפילו עוברין שבמעי אמם אמרו שירה הה"ד ומעי המו עלי וכתיב [ע]במקהלות וגו'. קמתי אני לפתוח לדודי, אמר הקב"ה קיימתי עמידת זקן תחלה [עא]ואתה פה עמוד עמדי. וידי נטפו מור במתן תורה נתמלא כל העולם כלו בשמים. ואצבעותי מור עובר להיכן עבר, גנזו הקב"ה לצדיקים דכתיב על כפות המנעול. פתחתי אני לדודי כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ודודי חמק עבר שהקול מתעלם מהם ושומעים אותו מארבע רוחות ורצין כנגדו. נפשי יצאה בדברו, בדבור ראשון יצאה נשמתן של ישראל. בקשתיו ולא מצאתיו בעגל. קראתיו ולא ענני במרגלים. מצאוני השומרים בשעה שצרו על ירושלים כל מי שבורח היו מכין אותו ומפצעין ראשו ונוטלין את כובעו שנאמר נשאו את רדידי. דבר אחר קמתי אני לפתוח לדודי בתשובה ממה שאמרתי לעגל [עב]אלה אלהיך ישראל. ואצבעותי מור עובר שעבר הקב"ה על אותו מר שנאמר [עג]וינחם ה' על הרעה, על כפות המנעול שננעל שלא ליכנס לארץ. מצאוני השומרים אלו בני לוי [עד]כי שמרו אמרתך, הסובבים בעיר [עה]עברו ושובו משער לשער, הכוני פצעוני [עו]הרגו איש את אחיו. נשאו את רדידי [עז]ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. תני רבי שמעון בן יוחאי זה הזיין שניתן לישראל בחורב ושם המפורש כתוב בו, וכיון שחטאו ניטל מהם, רבי איבו אמר מלאך ירד וקלפו, רב אמר מאליו היה נקלף, שומרי החומות שומרי חומותיה של תורה. כי חולת אהבה אני מה החולה מצפה לרוחה כך ישראל מצפים לגאולה. אחותי בבבל [עח]לאלהך לא איתנא פלחין. רעיתי במדי [עט]ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. יונתי ביון, אלכסנדרוס מוקרון כד הוה חזי לשמעון הצדיק הוה קאי על רגלוהי וכו'. תמתי באדום על שם [פ]תם עונך בת ציון. [פא]אם תמצאו את דודי מה תגידו לו כי חולת אהבה אני, חולי שאני חולה אינו חולה מעים ולא מיחוש של ראש ולא כאב של עינים, ממה אני חולה מאהבה לא על אהבה אלא על מית עלמות אהבוך, איזה אומה בעולם שאמר לה הקב"ה רדי לים וירדה, אי זה אומה נכנסה לאש כחנניה מישאל ועזריה:

[פב]מה דודך מדוד היפה בנשים, אמר רבי עקיבא [פג]זה אלי ואנוהו מדבר בנויותו ובשבחו של מי שאמר והיה העולם (בסיני) עובדי אלילים שואלים את ישראל לומר מה דודך מדוד שכך אתם נהרגין עליו שנאמר על כן עלמות אהבוך על מית, וכתיב [פד]כי עליך הורגנו כל היום, הרי אתם נאים הרי אתם גבורים בואו והתערבו עמנו ואנו עושין אתכם דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין, וישראל אומרים לעו"א מכירין אתם אותו נאמר לכם מקצת שבחו דודי צח לי במצרים [פה]ועברתי בארץ מצרים, ואדום לי במצרים [פו]ועבר ה' לנגוף וגו', צח לי בים [פז]ובני ישראל הלכו ביבשה, ואדום לי בים שנאמר [פח]וינער ה' את מצרים, צח לי בעולם הזה, ואדום לי בעולם הבא, רבי לוי בר חיתא אמר בה תלת, צח לי בשבת, ואדום לי בשאר ימי

ממ"ק ובמ"ק מח יחזקאל מז : מט שמות יד : נ תהלים קטז : נא בראשית רבה : נב במדבר כח : נג פסיקתא רבתי : נד בראשית ה : נה תהלים קטו :
נו בראשית ח : נז ויקרא רבה : נח תנחומא : *מן המצות התלויות בארץ : נט תהלים עג : ס שמות יב : סא יחזקאל טז : סב שמות טו :
סג שם יט : סד תהלים לה : סה שם סח : סו שופטים ה : סז תהלים קכא : סח שם עג : סט ישעיה מד : *משתנקים מתחנקים : ע תהלים סח : עא דברים ה : עב שמות לב :
עג שם : עד דברים לג : עה שמות לב : עו שם : עז שם לג : עח דניאל ג : עט אסתר ג : פ איכה ד : פא מדרש שוחר טוב : פב מכילתא : פג שמות טו :
פד איכה ב : פה שמות יג : פו שם יט : פז שם טו : פח שם :

שכשחרב נכפף צוארן [ק]על צוארנו נרדפנו. אלף המגן אלף מגדלות היו שם וכל גבור באוה"ע לא היה חשוב עד ששלטו תלוי בו, ואפילו ספינות שהיו מפרשין בים הגדול הולכין לאורן דכתיב [א]סובו ציון והקיפוה וגו'. בנוי לתלפיות יפה היה ונעשה תל. דבר אחר תל הוא עכשיו ועתיד להתיפות. שני שדיך מה השדים הללו כל מה שהאשה אוכלת התינוק טועם, כך משה ואהרן כל מה שהיו למדין היו מלמדין לישראל. דבר אחר מה שדים חיים לתינוק, כך משה ואהרן חיים לישראל. מה תאומי צביה מת אחד מהם אין חברו משתהא, כך [ב]ואכחיד את שלשת הרועים וגו', ולמה נמשלה יוכבד כצביה שרבתה צביותיהן של ישראל. [ג]דבר אחר שני שדיך אלו שני לוחות ועליהם עשרת הדברות, חמש על לוח זה וחמש על לוח זה, ואומר ידיו גלילי זהב. [ד]דבר אחר שני שדיך זה משה ואהרן, מה השדים הללו מלאים חלב, כך משה ואהרן מלאים תורה, מה השדים הודה וכבודה של אשה, כך משה ואהרן הודן וכבודן של ישראל. כשני עפרים תאומי צביה, מה השדים הללו אין אחד מהם גדול מחברו, כך לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה. הרועים בשושנים זה היה יהושע וכלב. אלך לי אל הר המור זה היה אברהם ושרה שנאמר [ה]ויקח אברם את שרי אשתו. הר המור, פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חמא בר חנינא, חד אמר הר שירדה עליו הוראה לישראל, וחד אמר הר שירדה עליו מורא לאומות. [ו]רבי ינאי אומר על שם [ז]נורא אלהים ממקדשיך, ור' חייא הגדול אומר על שם [ח]כי מציון תצא תורה, ר' שמואל אומר שמתוכה עתיד הקב"ה להורות על הרשעים שירדו לגיהנם, שנאמר [ט]וצורם לבלות שאול, ומהיכן, מזבול לו, רבי יהושע בן לוי אומר מקום שהצדיקים מורים מתוכה וגוזרים על הקב"ה והוא עושה. ר' יהודה בן פדיה אומר מוריה לארץ שאני מראך אותך. דבר אחר מוריה תמורה, אברהם נעשה כהן גדול תמורת שם בן נח שנאמר [י]לא יחליפנו ולא ימיר וגו', רבי פנחס אומר בארץ שמרותו של עולם לתוכה שנאמר [יא]והיו עיני ולבי שם כל הימים, רבי שמעון בן יוחאי אומר בארץ שהיא מקושטת כנגד מזבח העולה של מעלה [יב]או ירה יירה. דבר אחר על שם שקטרת הסמים הרבה בתוכו אלך לי אל הר המור: [יג]כלך יפה רעיתי. תני רב אשי כשם שבית דין מנוקים היו בצדק כך היו מנוקים ממום. דבר אחר מדבר בישראל כשקבלו את התורה היו כלם שלמים שלא היו בהם חגרים שנאמר [יד]ויתיצבו, ולא אלמים ויענו כל העם, ולא חרשים כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, כיון שחטאו באותו מעשה מה נעשו, זבין ומצורעין שנאמר [טו]וירא משה את העם כי פרוע הוא, וכתיב [טז]והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע. דבר אחר לפי שירמיה אמר [יז]כסף נמאס קראו להם, ויחזקאל קורא אותם סיגים שנאמר [יח]היו לי בני ישראל לסיג, בא שלמה ופרש כלך יפה רעיתי. אתי מלבנון

כלה אתי מלבנון תבואי (כתוב ברמז תק"ו וברמז תקי"ט):

[יט]לעולם הבא הקב"ה מביא ומכנס הגליות והם הולכים לירושלים

והשכינה תצא לאפנטי* שלהם. דבר אחר אתי מלבנון שני פעמים הייתי עמהם, בשעבודה של מצרים [כ]ותחת רגליו כמעשה

לבנת הספיר, בבבל כתיב [כא]כמראה אבן ספיר:

תשורי מראש אמנה. אמר רבי יוסטאי הר הוא ושמו אמנה, וכיון

שהגליות מגיעים להר זה אומרים שירה שנאמר תשורי וגו'.

מראש אמנה בזכותו של אברהם, מראש שניר בזכותו של יצחק, וחרמון בזכותו של יעקב, את מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשביל אמנה. אתי מלבנון מבית המקדש על שם שמלבין עונותיהם של ישראל. מראש שניר וחרמון זה הליכתם מ"ה מסעות. אריות אלו המלכיות שעברתם ביניהם שהיו רעים מן אריות ומהררי נמרים:

לבבתיני אחותי כלה. משל למה הדבר דומה לתינוקות בת מלכים

שלח המלך אליה ראה אחת מעיניה ושבחה אילולי ראה

אותה בכל גופה על אחת כמה וכמה. [כב]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן לבבתיני וגו' בתחלה באחת מעיניך לכשתעשי בשתי עיניך. ד"א לבבתיני אחותי זה אברהם שאיחה להקב"ה כל באי עולם. מצורוניך זה דוד שהיה באמצע הדורות שכרת הקב"ה ברית עולם [כג]אשר כרת את אברהם, [כד]כרתי ברית לבחירי, מה כלה אינו באה אלא בשרוכין*, כך ישראל אינם באים אלא בת"ח. מה טובו דודיך מיין, מה יין מגדל את הגוף, כך ת"ח מגדלין את ישראל. וריח שמניך זה שמן המשחה. נופת תטופנה זו תורה שנאמר [כה]ומתוקים מדבש ונופת צופים. [כו]דבר אחר נופת תטופנה שפתותיך כלה, ראה שבח שהקב"ה מקלס את ישראל, רבי יהודה בר אבא אמר הוא מקלס אותה מלמטה למעלה והיא מקלסת אותו מלמעלה למטה, למה כן שהיא היתה למטה והעלה אותה למעלה, שהיא משועבדת בטיט ולבנים וגאלה, והיא מקלסת אותו מלמעלה למטה שהוא למעלה משבעה רקיעים והורידוהו אצלו, ר' יוחנן אומר מהו נופת כלה, נגפי, לשון יוני הוא, ר' אלעזר אומר נופת זה הדבש של צופים, יש דבש שהוא נקרא נופת צופים והוא מעולה מכל דבר שבעולם, אימתי בשעה שאת עסוק בתורה. דבש וחלב תחת לשונך בשעה שאמרו [כז]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. שפתותיך כלה, רב הונא אמר ריש לקיש מה הכלה הזאת מתקשטת בכ"ד תכשיטין, כך ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים, וכה"א [כח]ויתן אל משה ככלתו לדבר. [כט]א"ר תחליפא דקסרין בשם רבי שמעון בן לוי מה כלה זו ראשה פרוע לעיני כל ומגלה פניה לומר לא נחשדתי לדבר עבירה, כך בני תורה לא יהיו חשודים על דבריהם, מורים לאחרים לא תלוו ברבית והם לוים ברבית, ל"א כשם שגודלת הזו שמקשטת לכלה נותן כל תכשיט ותכשיט למקום הראוי לה, כך דברי תורה צריכים להיות מקושטים כל דבר ודבר במקום הראוי לו. ד"א כשם שכלה מצנעת עצמה בתוך חופתה, כך היו ישראל במדבר צנועין באהליהם:

[ל]דבש וחלב תחת לשונך. רב יוסף תאני מעשה מרכבה וסבי

דפומבדיתא תאני מעשה בראשית, אמרו ליה ליגמרן מר

מעשה מרכבה אמר להו אגמירו לי מעשה בראשית, אגמרוה, לבתר דאגמריה אמרי ליה אגמרינן מעשה מרכבה, אמר להו תנינא דבש וחלב תחת לשונך דברים שהם מתוקים מדבש וחלב יהיו תחת לשונך. וריח שלמותיך כריח לבנון עגני כבוד היו מגהצין ולא היו מסריחים מפני הכנים ומפני הזיעה (כתוב בתהלים ברמז תשנ"ה):

[לא]גן נעול אחותי כלה. אלו הזכרים, גל נעול מעין חתום אלו

הנקבות. ורבי נתן אמר גן נעול אלו הנשואות, גל נעול אלו

הארוסות. דבר אחר גן נעול וגל נעול שתי ביאות, וכן הוא אומר [לב]ששם עלו שבטים שבטי יה וגו'. אמר הקב"ה שמי מעיד עליהם שלא נטמאו במצרים בזנות, ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר [לג]ויצא בן אשה ישראלית להודיע שבחן של ישראל שלא היה בהם אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב. דבר אחר גן נעול אחותי כלה זו התורה

שהיתה נעולה עד שבא משה ופתחה [לד]תורת חכם מקור חיים:

שלחיך פרדס רמונים. שכן הוא אומר בתי שלחים היו מקיפין

לירושלים וכל אחד היה בו כפר והיו מלאים כל מיני בשמים

והכהנים יוצאים לשם ומביאים צרכי בית המקדש בטהרה. באר מים חיים זו תורה של ארץ ישראל. עורי צפון בגליות הכתוב מדבר, דכתיב [לה]אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. הפיחי גני זו ארץ ישראל שנאמר [לו]ביום ההוא יטפו ההרים עסים. יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו יבאו ישראל לארצם וימצאו את ארצם דכתיב [לז]הגפן תתן פריה. דבר אחר נופת תטופנה אלו שני משיחים, גן נעול זה הקץ, שלחיך פרדס רמונים מה רמונים נאים כך ישראל נאים במעשיהם, מעין גנים שעתיד הקב"ה לטהר את ישראל מעונותיהם, עורי צפון שאין הצדיקים צריכים לעתיד לבא מיני בשמים שרוח צפון עתיד להיות זוחלת ומכבדת לפניהם כל מיני משמני גן עדן. דבר אחר הרוחות עתידין להתוכח, צפון אומר אני מביא את הגליות, ורוח דרומית אומר אני מביא, והקב"ה נותן שלום ביניהם ונושבות כאחד, דבר אחר אתי מלבנון כלה לא היה צריך קרא למימר אלא אתי ללבנון, אלא בתחלה מעמיד בית המקדש ואחר כך פורע מאומות. אמר רבי ברכיה בשלש שעות עתיד הקב"ה ליפרע מעשו ואלופיו שנאמר [לח]עתה אקום יאמר ה', [לט]עתה ארומם, עתה אנשא. תשורי שעתידין להביא את ישראל כתשורה הזו, והביאו את כל אחיכם וגו', ואומר [מ]הבו לה' משפחות עמים וגו', מראש אמנה בזכות אמנה שהאמינו בהקב"ה על הים [מא]ויאמינו בה', בזכות אמנה שהאמין אברהם בשם, בזכות אמנה במצרים [מב]ויאמן העם. דבר אחר מראש אמנה זה אברהם, מראש שניר זה יצחק, מה הניר לא נזרע אלא פעם אחת, כך יצחק לא נתנסה אלא פעם אחת. וחרמון זה יעקב, מה חרמון כל טוב נתון בתוכו, כך ישראל הכל מיעקב בכורה וכהונה לויה ומלכות. ממעונות אריות זה סיחון ועוג, מה הארי הזה (שחק) [שחץ] כך היו הם שלא היה ביניהם אלא מהלך יום ולא באו לסייע זה לזה. מהררי נמרים אלו הכנעניים, מה הנמר חצוף כך הכנעניים [מג]ולא נשאר איש בעי ובבית אל. דבר אחר אתי מלבנון כלה רבי הלבו בשם רבי שמואל בר נחמני בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה ששה כאן, וארבעה בנביאים [מד]ומשוש חתן על כלה, [מה]וככלה תעדה כליה, [מו]קול חתן וקול כלה, [מז]ותקשרים ככלה, וכנגדם לבש הקב"ה עשרה מלבושים וכו' (ברמז תק"ח): וריח שמניך, אמר ר"ל מה השמן הזה כל מה שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות, כך הם

דברי

מ"ק ובמ"ק קי אומה ד: א תהלים מח: ב זכריה יא: ג מכילתא: ד אגדת שמואל: ה בראשית יב: ו פסיקתא רבתי: ז תהלים סח: ח מיכה ד:
ט תהלים מט: י ויקרא כז: יא מלכים א ט: יב שמות יט: יג יבמות קא: יד שמות יט: טו שם לב: טז ויקרא יג: יז ירמיה ו:
יח יחזקאל כג: יט תנחומא: *לאפנטי לקראתם: כ שמות כד: כא יחזקאל א: כב שבת פח: כג דה"א טז: כד תהלים פט: *נ"א בשושבינון: כה שם יט: כו תנחומא:
כז שמות יט: כח שם לא: כט תנחומא: ל חגיגה יג: לא מכילתא: לב תהלים קכב: לג במדבר כה: לד משלי יג: לה ישעיה מג: לו יואל ד: לז זכריה ח:
לח תהלים יב: לט ישעיה לג: מ תהלים כט: מא שמות יד: מב שם ד: מג יהושע ח: מד ישעיה סב: מה שם סא: מו ירמיה ז: מז ישעיה מט:

בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היה פרה ורבה, שנאמר [סט]ויאריכו הבדים, וכן הוא אומר [ע]והזהב זהב פרוים שהיה עושה פירות, וכן הוא אומר [עא]ויבן את בית יער הלבנון. למה נמשל ליער, כיער שהוא פרה ורבה. ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. כלם אחוזי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בתוכו יברכך ה', יאר ה', ישא ה'. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות, אפילו אדם רואה בחלומו שחרב שלופה ונתונה על צוארו משכים בבקר והולך לבית הכנסת ורואה את הכהנים נושאים את כפיהם והחלום הרע מתבטל ממנו, לכך נאמר מפחד בלילות. דבר אחר הנה מטתו שלשלמה של מי שהשלום שלו זה בית המקדש ששים גבורים סביב לה, כ"ד משמרות כהונה, כ"ד משמרות לויה, וי"ב שבטים. כלם אחוזי חרב מעשה הטוב, כמה דאת אמר [עב]אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי, בחרבי זה מעשה הטוב, ובקשתי זו תפלה. דבר אחר כלם אחוזי חרב חרבו של אברהם אבינו שנאמר [עג]ויקח את המאכלת. מלומדי שמלמדים את בניהם [עד]ולמדתם אותם את בניכם, מלחמה מלחמתה של תורה. ד"א איש חרבו על ירכו זה המילה, מפחד בלילות שהם זהירים בחטא שהוא משול כלילה: [עה]אפריון עשה לו, זה אהל מועד. א"ר יהודה בר אלעאי משל למלך שהיה לו בת קטנה, עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה במבואות מדבר עמה, כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר אין כבודה של בתי שאהיה מדבר עמה בפרהסיא, אלא עשו לי [עו]קיטון ואהיה מדבר עמה, כך בתחלה [עז]כי נער ישראל ואוהבהו וגו'. במצרים ראו אותי [עח]ועברתי בארץ מצרים. בים ראה אותי [עט]וירא ישראל את היד הגדולה, בסיני ראו אותי פנים בפנים שנאמר [פ]פנים בפנים דבר ה' עמכם, כיון שקבלו את התורה ונעשו אומה שלמה אמר אין כבוד של בני שאהיה מדבר בפרהסיא עמהם, אלא ועשו לי מקדש ואהיה מדבר עמהם מתוך המשכן, הדא הוא דכתיב [פא]ובבא משה אל אהל מועד:

המלך שלמה. מלך שהשלום שלו שהוא עושה שלום בבריותיו, א"ר יוחנן כתיב [פב]המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו, המשל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל ומשלימם זה את זה ולא מזיק זה את זה. אמר רבי חמא מימים לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, ולית מזל דחמי מה דקדמוי, אמר רבי לוי וכלהון סלקין כהדין סולמא הפוך (באיוב ברמז תתקי"ב): מעצי הלבנון. עצי שטים. עמודיו עשה כסף (עצי שטים) [פג]ווי העמודים וחשוקיהם כסף, רפידתו זהב [פד]ואת הקרשים תצפה זהב, מרכבו ועשית פרכת תכלת וארגמן. תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים, רבי יהודה אומר זו זכות תורה וצדיקים, רבי עזריה בשם ר' יהודה בר סימון זו השכינה. דבר אחר אפריון עשה לו זו בריאת עולם. מעצי הלבנון זה בית המקדש, כמה דאת אמר [פה]אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי וגו'. עמודיו עשה כסף אלו ההרים שהם עומדים על הארץ כעמודים. רפידתו זהב זה הרקיע שהוא טללו של עולם, מרכבו ארגמן זה כסא הכבוד. תוכו רצוף אהבה אלו האבות. דבר אחר אלו נפשות הצדיקים שנאמר [פו](בעבור) [זרע] אברהם אוהבי, וכן הוא אומר [פז]להנחיל אוהבי יש: [פח]צאינה וראינה בנות ציון. בנים המצויינים במצות ומעשים טובים במילה ובתגלחת ובציצית. במלך שלמה במלך שהשלום שלו. בעטרה שעטרה לו אמו, הוא קורא למשכן עטרה, מה העטרה הזו מצויירת כך היה המשכן מצוייר תכלת וארגמן. שעטרה לו אמו, א"ר יצחק חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה, ר' שמעון בן יוחאי שאל את רבי ישמעאל ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו, אמר לו כך אמר אבא משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר, לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי שנאמר אחותי רעיתי, לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי שנאמר [פט]שמעו אלי עמי ולאומי, ולאמי כתיב, לא זז מחבבה עד שקרא אותה בתי שנאמר [צ]שמעי בת וראי, עמד רבי שמעון בן יוחאי על רגליו ונשקו על ראשו ואמר אלמלי לא באתי לעולם אלא לשמוע דבר זה דיי:

ביום חתונתו, על הים. וביום שמחת לבו בירושלים. ד"א ביום חתונתו בסיני, וביום שמחת לבו באהל מועד. צאינה וראינה צאו וראו במלך שלמה במלך שהשלום שלו. בעטרה שעטרה לו אמו על הים [צא]ה' ימלוך לעולם ועד. אמר להם הקב"ה כביכול אתם קשרתם כתר מלכות בראשי שכן אין אתה מוצא בספר יחזקאל צבאות, לומר כל הימים שאתם בגולה אין לי חיילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם שנאמר [צב]ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, ואומר [צג]ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו:

תתקפח ביום חתונתו. אלו ימי המשיח שנמשל הקב"ה כחתן [צד]ומשוש חתן על כלה. וביום שמחת לבו בבנין בית המקדש [צה]וגלתי בירושלים וששתי בעמי. הנך יפה רעיתי אלו הזקנים. הנך יפה עיניך יונים מה העינים האלו נתונים בגובה של ראש כך היו יושבים בלשכת הגזית [צו]וקמת ועלית, מה העינים מאירים לגוף אף דבריהם מאירים לכל ישראל [צז]והיה אם מעיני העדה, מבעד לצמתך אומתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפני ועושים אגודות אגודות מצות. דבר אחר כשאתם עושים דברי תורה בצינעא:

ד הנך יפה רעיתי אלו חנניה מישאל ועזריה. מבעד לצמתך זה נבוכדנאצר שבא לצומתך והקב"ה לצומתו. שערך כעדר העזים אלו בני ראובן ובני גד שירשו הר הגלעד בשביל עזיהם. שניך כעדר הרחלים אלו תלמידי חכמים, כשם שאין כחו של אדם אלא בשניו כך אין כחן של ישראל אלא בתלמידי חכמים. כעדר הקצובים עדרים ועוסקים בתורה. שעלו מן הרחצה שמרחיצין את ישראל מן העבירות. שכלם מתאימות היושבים זוגות זוגות ולומדים. ושכולה אין בהם כל מי שלומד מהם אינו משוכל:

[צח]שערך כעדר העזים. אמר שמואל שער באשה ערוה שנאמר שערך כעדר העזים, דבר אחר שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד אלו ישראל כשהלכו למדין. שניך כעדר הרחלים בביאתם ממדין זכין מעריות ומאלילים, ולמה נמשלו לעדר שלא נבחרו לקרבן אלא הקצובות כך לא נבחרו במדין אלא הכשרים שבכלם. מתאימות שלא הסתכלו בנשי מדין לא בהליכתן ולא בחזירתן. דבר אחר שניך כעדר הקצובות ביזת מצרים וביזת הים. שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות שהיו מותאמים בין שכינה למלאך, ושכולה אין בהם שלא ניזוק אחד מהם. כחוט השני שפתותיך זה השירה. ומדברך נאוה שהיו מראים באצבע ומדברים [צט]זה אלי ואנוהו. כפלח הרמון רקתך ריקים שביך מלאים מצות כרמון, אין צריך לומר על הצנועים ומצומתים* שבכם:

כמגדל דויד. כמו שגדלו דוד בספרו [ק]לגוזר ים סוף לגזרים וגו'. בנוי לתלפיות ספר שאמרוהו פיות הרבה. עשרה צדיקים אמרו ספר תהלים. אלף המגן, אמר הקב"ה כל אותן האלפים והרבבות שעברו בים לא הגנתי עליהם אלא בזכות הבאים לאלף דור. כל שלטי הגבורים להביא כל אותן שמתגברין על יצרן לדורי דורים. רבי יוחנן פתר קריא בסיני. שניך כעדר הקצובות אלו המצות קצובים רמ"ח מ"ע ושס"ה מצות לא תעשה. שעלו מן הרחצה שהטיף להם הקב"ה טל ונרחצו מעונותיהם. שכלם מתאימות שהיו מותאמים בין שכינה למלאכים. ושכולה אין בהם שלא ניזוק אחד מהם ולא היו בהם בעלי מומים. כחוט השני שפתותיך נעשה ונשמע, ומדברך נאוה [קא]וישמע ה' את קול דבריכם, [קב]הטיבו אשר דברו. כחוט השני, זה חוט הפרכת שהיה מבדיל בין העם לכהן גדול. דבר אחר זה כניסתו של משה למשכן שנאמר [קג]וישמע את הקול מדבר אליו, לכך נאמר ומדברך נאוה. דבר אחר ומדברך נאוה אלו הנביאים. דבר אחר כחוט השני אמר הקב"ה אתם חביבים עלי כאברהם שאמר [קד]אם מחוט ועד שרוך נעל. דבר אחר הקלים שבכם חביבים עלי כפרץ וזרח אשר על ידו השני, תפלת שפתותיכם חשובה בעיני ככהן גדול שהיה לבוש בגדי שני. דבר אחר חשובה היא כקרבנות דתנן חוט של סיקרא חוגרו באמצע:

[קה]כפלח הרמון רקתך. אמר ריש לקיש אל תקרי רקתך אלא ריקנין שאפילו ריקנין שביך מלאים מצות כרמון, אמר ריש לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם, ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עומד כמה שנים ואין אור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון עאכ"ו. [קו]הרואה רמון בחלום, זוטרי פרי ורבי עסקיה כרמונים, רברבי אם ת"ח הוא יצפה לתורה, ואם עם הארץ הוא יצפה למצות שנאמר כפלח הרמון רקתך:

[קז]כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות. אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא תל שכל פיות פונות בו, מכאן אמרו היה עומד בחוצה לארץ הופך פניו כלפי ירושלים וכן לארבע רוחות דכתיב [קח]והתפללו אליך דרך ארצם. דבר אחר כמגדל דויד צוארך במקום שהיו ישראל נותנים הודיה למקום. אלף המגן תלוי עליו זה בית יער הלבנון. דבר אחר אלף המגן תלוי עליו זה היה אברהם שנאמר לו [קט]אנכי מגן לך. דבר אחר כמגדל דויד צוארך זה בית המקדש שכשחרב

ממ"ק ובמ"ק סט מלכים א ח: ע דה"ב ג: עא מלכים א ו: עב בראשית מח: עג שם כב: עד דברים יא: עה פסיקתא: עו קידושין מד: עז הושע יא.
עח שמות טז: עט שם טו: פ שם יט: פא שם כ: פב איוב כה: פג שמות כח: פד שם: פה תהלים נ: פו ישעיה מא: פז משלי ח:
פח תנחומא: פט ישעיה נא: צ תהלים מה: צא שמות טו: צב עובדיה א: צג תהלים י: צד ישעיה סב: צה שם סה: צו דברים יז: צז ויקרא ד:
צח ברכות כד: צט שמות טו: *מצומתין דבוקים: ק תהלים קלו: קא דברים ה: קב שם יח: קג במדבר ז: קד בראשית יד: קה עירובין יט: קו ברכות נז:
קז שם ל: קח מלכים א ח: קט בראשית טו:

למלך על כל הארץ. וקול התור נשמע, א"ר יוחנן קול תייר טוב זה מלך המשיח. התאנה חנטה פגיה, אמר רבי חייא בר אבא סימן לימות המשיח דבר גדול בא והרשעים כלים בו, והגפנים סמדר אלו הנשארים שנאמר [כד]והיה הנשאר בציון וגו':

[כה]יונתי בחגוי הסלע. רבי לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא (אמר) ור' אבהו בשם ר' יוחנן, למה נתעקרו האמהות, שהקב"ה מתאוה לשיחתן שנאמר יונתי בחגוי הסלע, למה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך. השמיעני את קולך רבי עזריה בשם ר' חנינא בר פפא כדי שיהיו מתפרקות על בעליהן בנוין, רב הונא בשם ר' חייא בר אבא כדי שיצאו רוב שנים מן השעבוד, רב הונא ור' אידי ור' אבין בשם ר' מאיר כדי שיהנו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין מתעכרת ומתועבת שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והיו מטרונות באות ושואלות בשלומה והיתה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה זו*, א"ר חנינא בר פפא הקוצים הללו לא נחרשים ולא נזרעין ומאליהן מתמרות ועולות, החטה הזאת כמה צער וכמה יגיעה עד שלא תעלה, כך [כו]את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני וגו' ושרי אשת אברם לא ילדה לו. [כז]ד"א יונתי בחגוי הסלע אלו ישראל שחוגגין לפני הקב"ה שנקרא סלע שנאמר [כח]סלעי ומצודתי, הראיני את מראיך מעשים טובים. השמיעני את קולך בתורה ובמצות. דבר אחר הראיני את מראיך בקיחת לולב נאה ואתרוג נאה, השמיעני את קולך בהלל. כי קולך ערב בהודו לה' כי טוב. ומראך נאוה באנא ה' הושיעה נא ובאנא ה' הצליחה נא, למה לכם לשבח שאתם צדיקים שנאמר [כט]ועמך כלם צדיקים, ואין הקב"ה מבקש להתקלס אלא מהם שנאמר [ל]רננו צדיקים בה' וגו'. ד"א יונתי בחגוי הסלע, למה היו דומין ישראל באותה שעה ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה, נכנסה לפנים, וכשיצאה לחוץ הרי בא הנץ לתפשה, כך היו ישראל באותה שעה דומים הים סגור והשונא רודף ונתנו עיניהם בתפלה, עליהם מפורש יונתי בחגוי הסלע. כי קולך ערב בתפלה, ומראך נאוה בתלמוד תורה. השמיעני את קולך (ברמז תשס"ה). דבר אחר מדבר במתן תורה, יונתי בחגוי הסלע שנתלש ההר ממקומו וקרבו ועמדו תחתיו שנאמר [לא]ותקרבון ותעמדון תחת ההר. הראיני את מראיך *אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. השמיעני את קולך אלו עשרת הדברות. כי קולך ערב [לב]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ומראך נאוה [לג]ויקרבו כל העדה ויעמדו. רבי אליעזר אומר על ים סוף הדבר נאמר, הראיני את מראיך [לד]התיצבו וראו את ישועת ה', השמיעני את קולך [לה]וייראו מאד. כי קולך ערב [לו]אשירה לה', ומראך נאוה [לז]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. [לח]א"ר יהודה בן לוי בר שלום בשם ר' יודא בר סימון יונה אין כתיב אלא יונתי אמר הקב"ה אצלי תמימים הם כיונה, אבל אצל עובדי אלילים הם ערומים כנחשים. אמר הקב"ה נתתי להם מצות עשה וקבלו עליהם, מצות לא תעשה וקבלו עליהם, ולא פרשתי להם מתן שכרן ולא אמרו לי דבר אלא כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, נעשה זו מצות עשה ונשמע זו מצות לא תעשה. [לט]אמר רב ששת קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה. השמיעני את קולך זה משה שנאמר [מ]משה ידבר, והיה מדבר וכל ישראל שומעים. ד"א השמיעני את קולך כשאתם מתפללים בקול גבוה קולכם ערב. דבר אחר כי קולך ערב כשעלה על ההר, ומראך נאוה כשירד מן ההר ואת הלוחות בידו (ברמז שס"ח): אחזו לנו שועלים אלו המצריים הזקנים. שועלים קטנים אלו בניהם שהיו לישראל רעים מן הגדולים שנאמר [מא]ויעש להם בתים, ותינוקי ישראל נתפשים על ידיהם. מחבלים כרמים אלו הגדולים. וכרמינו סמדר אלו היונקים (ברמז שס"ח): ד"א אחזו לנו שועלים, א"ר שמעון בן אלעזר מה השועל הזה ערום ומביט לאחוריו, כך המצריים נתחכמו בשעבודן של ישראל שנאמר [מב]הבה נתחכמה לו, אמרי לא נדונם אלא במים שנאמר [מג]כי מי נח זאת לי וגו', אמר הקב"ה חייכם אתם נגררים בו שנאמר [מד]יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו, אמר ר' ברכיה שועלים קמא מלא, תנינא חסר, אותם השועלים עלו לשעלו של ים שנאמר [מה]מי מדד בשעלו מים:

דודי לי ואני לו (ברמז תק"ב). [מו]כנסת ישראל אומרת, הוא לי לאלוה אנכי ה', ואני לו לאומה [מז]ולאומי אלי האזינו, הוא לי לרועה [מח]ה' רועי לא אחסר, ואני לו לצאן [מט]ואתן צאני צאן מרעיתי, הוא לי לאח מי יתנך כאח לי ואני לו לאחות פתחי לי אחותי. דבר אחר דודי לי הוא לי לאלוה ואני לו לאומה, הוא לי לאב ואני לו לבן, הוא לי לרועה ואני לו לצאן, הוא לי לשומר ואני לו לכרם, הוא זובח לי בכורי מצרים ואני זבחתי אלהיהם, הוא קלסני הנך יפה רעיתי ואני קלסתיו הנך יפה דודי אף נעים, הוא אומר לי [נ]אשריך ישראל ואני אמרתי לו [נא]מי כמוך באלים, הוא קראני [נב]גוי אחד ואני קראתיו [נג]שמע ישראל וגו', כשהיה לי דבר [נד]ויזעקו בני ישראל אל ה', כשהיה לו דבר דבר אל בני ישראל צו את בני ישראל. הרועה בשושנים אין שרביטו של הקב"ה ממשמש ובא אלא בבני אדם שלבם רך כשושנים, אר"א לבעל הבית שיש לו שתי פרות על מי הוא מטריח על אותה שטורחת יפה, כך אין הקב"ה (מטריח) [מנסה] אלא הצדיקים שנאמר [נה]ה' צדיק יבחן: [נו]עד שיפוח היום. ר' יודן אמר אמר הקב"ה המתינו מעט עד שאכנים פיח בלילן של מלכיות, לא כבר הכנסתי בלילן של מצרים שהיתה ת' שנה ומחלתי חצין, ונסו הצללים בטיט ולבנים, סוב דמה לך דודי שהקב"ה מסבב מדת הדין למדת רחמים וממהר הגאולה כצבי וכאיל. ד"א עד שיפוח היום מדבר באברהם שנאמר [נז]והוא יושב פתח האהל כחום היום, היום שהרתיח הקב"ה אותו היום בשביל אברהם שלא יצטער. אל גבעת הערלות, נטל אברהם כל הערלות שמל ועשה אותם גבעה בתוך ביתו והיה נהר של דם יוצא מתוך ביתו, קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר בואו ונבקר את החולה, אמרו לפניו רבש"ע מה אדם ותדעהו אתה הולך במקום דם ומקום הטנופת, אמר להם חייכם ערב לי אותו דם ממור ולבונה שנאמר אלך לי אל הר המור. ד"א עד שיפוח היום זה יום הדין דכתיב [נח]כי הנה יום בא בוער כתנור, ונסו הצללים אלו הם הרשעים שאין להם צל שנאמר [נט]אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, אלך לי אל הר המור זה בית המקדש שהיו מקטירין בו את המור. דבר אחר עד שיפוח היום עד שיופיע הקב"ה מלכותו בעולם הזה, ונסו הצללים אלו צללי המלכיות. אלך לי אל הר המור זה ירושלים שנאמר באתי לגני:

ג על משכבי בלילות. בשעה שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח. אחזתיו ולא ארפנו זה דוד כשתפס הגורן מיד ארונה היבוסי ומצא גלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל המקום קרבנות ישראל: [ס]ד"א אחזתיו ולא ארפנו, אמר ר' יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה הנבואה מצויה בעובדי אלילים, משהוקם המשכן נסתלקה מהם שנאמר אחזתיו ולא ארפנו, וכתיב [סא]ונפלינו אני ועמך, א"ל הרי בלעם מתנבא, א"ל לא לטובתו [סב]מי מנה עפר יעקב, לא הביט און, מה טובו אהליך, דרך כוכב, וירד מיעקב. ד"א על משכבי בלילות א"ר אלכסנדרי על שישנתי מתורה וממצות נסמכו לי לילות ללילות, לשעבר היה מאיר לי בין לילה ללילה בין ליל מצרים לליל של בבל, אבל עכשו נסמכו לי לילות ללילות:

מי זאת עולה מן המדבר. אתה מוצא שבעה ענגים היו מלמעלן ומלמטן ומארבע רוחות ואחת לפניהם, ומכה נחשים ועקרבים, ומשוה להם את ההרים ואת העמקים, ושורף את הקוצים ואת הברקנים, ומעלה עשן ורואים אותו כל מלכי מזרח ומערב ואומרים מי זאת עולה מן המדבר (בירמיה ברמז רס"ו), וכי מן המדבר העלה אותם, אלא מלמד על חבהן של ישראל שהם חביבים לפני המקום כמציאה שאדם מוצא במדבר, לקיים מה שנאמר [סג]ימצאהו בארץ מדבר, ואומר [סד]אני ידעתיך במדבר, [סה]כענבים במדבר וגו'. כתמרות עשן, העשן כל מקום שהוא הולך הוא מיצר, כך היו ישראל מיצירין לסיחון ולעוג ושלשים ואחד מלכים. מקוטרת בזכות מר זה אברהם, מה המור הוא ראש לכל הבשמים כך היה אברהם ראש לכל הצדיקים. ולבונה זה יצחק כדרך שמקטירין לבונה על גבי המזבח כך יצחק נעקד על גבי המזבח. מכל אבקת רוכל זה יעקב שנאמר [סו]ויאבק איש עמו. דבר אחר מקוטרת מר ולבונה זה משה ואהרן, מכל אבקת רוכל אלו שבעים זקנים. דבר אחר מכל אבקת רוכל, ר' תנחומא אמר מה קופת הרוכלים יש בה כל מיני בשמים כך כהונה ולויה ומלכות הכל מיעקב: הנה מטתו שלשלמה. א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין את עצמו כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר הנה מטתו שלשלמה וגו', מפחד בלילות מפחד של גיהנם שהוא דומה ללילה (במלכים ברמז רע"ו ובתהלים רמז תשצ"ו). דבר אחר הנה מטתו שלשלמה, הנה מטתו של מי שהשלום שלו. ששים גבורים ששים רבוא מגבורי ישראל. כלם אחוזי חרב [סז]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. מלומדי מלחמה [סח]על כן יאמר בספר מלחמות ה'. איש חרבו על ירכו [סט]לעשות בהם משפט כתוב. ד"א הנה מטתו שלשלמה של מלך שהשלום שלו זה בית המקדש. ולמה נמשל בית המקדש למטה, אלא מה המטה אינה אלא לפריה ורביה, כך

בית

ממ"ק ובמ"ק כד ישעיה ד : כה נ"ל : *עלובה זו עי' כ"ל שם סקלי על סגר : כו בראשית טז : כז ילמדנו : כח תהלים יח : כט שם לג : ל שם לג : לא דברים ד :
לב שמות כד : *שם יט : לג ויקרא ט : לד שמות יד : לה שם : לו שם טו : לז תהלים ח : לח מדרש שו"ט : לט ברכות כג : מ שמות יט : מא שם א :
מב שם : מג ישעיה יד : מד תהלים סג : מה ישעיה מ : מו מדרש שו"ט : מז ישעיה נא : מח תהלים כג : מט יחזקאל לד : נ דברים לג : נא שמות טו :
נב שמואל ב ז : נג דברים יח : נד שופטים ג : נה תהלים יא : נו תנחומא : נז בראשית יח : נח מלאכי ג : נט איוב לד : ס ויק"ר כב : סא שמות לג :
סב במדבר כג : סג דברים לב : סד הושע יג : סה שם ט : סו בראשית לב : סז תהלים קמט : סח במדבר כא : סט תהלים קמט :

מציה אדם מתאוה דבר משנה, דבר הלכה, דבר תלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שאנו חולים מן המלכיות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה. דבר אחר כי חולת אהבה אני, אמר ר' לוי משל לבן מלך שעמד מחליו אמר [צח]פדגוגו ילך לו [צט]לאיסכולי, אמר המלך עדיין לא בא זיו של בני מחליו והוא הולך לאיסכולי אלא יתעדן בני שנים ושלשה חדשים במשתה ובמאכל ואחר כך הוא הולך לאיסכולי, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים היו ראוים לקבל את התורה מיד והיו בהם בעלי מומים משעבוד טיט ולבנים אמר הקב"ה עדיין לא בא זיון של בני והם מקבלים את התורה אלא יתעדנו בני שנים ושלשה חדשים בבאר ובמן ובשליו ואחר כך הם מקבלים את התורה, אימתי בחדש השלישי. שמאלו תחת לראשי זה אהרן. וימינו תחבקני זה משה שנאמר [ק]מוליך לימין משה, וכתיב [קא]נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן. דבר אחר שמאלו תחת לראשי שמאלו של הקב"ה מרחקת וימינו מקרבת. דבר אחר שמאלו תחת לראשי אלו עננים שהם מקיפין את ישראל מלמעלה ומלמטה:

[קב]השבעתי אתכם בנות ירושלים, אמר רבי יוסי בר חנינא שלש שבועות הללו למה, אחת שהשביע הקב"ה את ישראל (ח) שלא יעלו בחומה, ואחת שהשביע את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את האומות שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי, ורבי לוי אמר שש שבועות הללו למה, שלש הני דאמרן, ואידך שלא תגלו את הקץ ושלא תרחקו [את הקץ] ושלא תגלו סוד העבור. מאי בצבאות או באילות השדה, אמר רבי אלעזר אמר הקב"ה לישראל אם אתם משמרים את השבועות מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם בצבאות או באילות השדה, במה השביעם, בצבאות במי שהוציא את ישראל ממצרים. דבר אחר בישראל שנקראו צבאות, כמלך שנודר בחיי בנו. או באילות השדה במי שהוא מועזע את המדבר שנאמר [קג]קול ה' יחולל אילות. דבר אחר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות, ר' חנינא בר פפא באבות ואמהות ושבטים השביעם, בצבא שעשו צביוני בעולם ושעשיתי צביוני בהם. או באילות [קד]נפתלי אילה שלוחה. ר' יהודה בר' סימון אומר במילה השביען באות שיש בצבאו, או באילות ששופכים את דמם כדם צבי ואיל, ורבנן אמרו בדורו של שמד השביען שעשו צביונו של הקב"ה (כדלעיל):

[קה]קול דודי הנה זה בא, רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שבא ואמר בחדש זה אתם נגאלים אמרו לו רבינו משה והיאך אנו נגאלים לא כך אמר הקב"ה לאברהם [קו]ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, והלא אין בידינו אלא מאתים ועשר, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונות אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות על החשבונות ועל העבורים ובחדש הזה אתם נגאלים שנאמר [קז]החדש הזה לכם, רבי נחמיה אומר קול דודי זה משה, אמרו לו רבינו משה והיאך אנו נגאלים וארץ מצרים מלאה מטנופת עבודת אלילים שלנו, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בע"א שלכם, אלא מדלג על ההרים על ע"א שלכם, כמה דאתמר [קח]על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו, ורבנן אמרין קול דודי זה משה, אמרו לו רבינו משה והיאך אנו נגאלים ואין בידינו מעשים טובים, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי מביט בצדיקים שבכם כגון עמרם ובית דינו, ואין הרים וגבעות אלא בתי דינין כמה דאתמר [קט]ואלכה וירדתי על ההרים. רבי יודן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי רבי הונא בשם רבי אליעזר בן יעקב, קול דודי זה משיח, בשעה שהוא בא ואומר להם לישראל בחדש זה אתם נגאלים, אמרו לו לא כך אמר הקב"ה לנו שהוא משעבדנו בשבעים אומות, והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם אחד מכם גלה לברבריא ואחד לבריטניא כאלו גליתם כלכם, ולא עוד אלא שמלכות הרביעית מכתבת [קי]טירוניא מכל האומות, כותי אחד בא ומשעבד באחד כאלו שעבדו כל אומתי, ובחדש הזה אתם נגאלים שנאמר החדש הזה לכם:

[א]מדלג על ההרים בזכות אבות, מקפץ על הגבעות בזכות אמהות.

[ב]רבי יאשיה אמר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהיה הקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים, וכן הוא אומר מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. דבר אחר קול דודי כיון שישמיע קול השופר עשרים זועות באים לעולם, עשרה מקומות נהרגים ועשרה מקומות נשרפין, מלמד שאין הפתח נפתח כלו כאחת, אלא אליהו ז"ל בא לעיר אחת ונעלם מחברתה ומדבר עם האיש ונעלם מחברו,

דומה דודי לצבי אמר רבי יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר, כך הקב"ה מדלג ומקפץ ממצרים לים ומים לסיני, במצרים ראו אותו [ג]ועברתי בארץ מצרים, בים ראו אותו [ד]וירא ישראל את היד הגדולה, בסיני ראו אותו [ה]ויאמר ה' מסיני בא. או לעופר האילים, ר' יוסי בר חנינא אמר [ו]לאורזילהון דאיילתא הנה זה עומד [ז]כי ביום השלישי ירד. משגיח מן החלונות [ח]וירד ה' על הר סיני, מציץ מן החרכים בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך. דבר אחר דומה דודי לצבי אמר רבי יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר, כך הקב"ה מדלג מבית הכנסת זה לבית הכנסת זה, מבית המדרש זה לבית המדרש זה, בשביל לברך את ישראל, הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשות. משגיח מן החלונות מבין כתפיהן של כהנים. מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, ענה דודי ואמר לי [ט]יברכך ה' וישמרך. ד"א דומה דודי לצבי מה הצבי הזה מדלג מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר, כך משיח ראשון נגלה להם ונכסה מהם. כמה נתכסה מהם, רבי יהודה ב"ר אמר שלשה חדשים, הה"ד [י]ויפגעו את משה ואת אהרן. הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל המערבי של בית המקדש שאינו חרב לעולם, וכן הוא אומר [יא]ה' בהיכל קדשו בין חרב בין אינו חרב. משגיח מן החלונות בזכות אבות, מציץ מן החרכים בזכות אמהות, ללמדך שכשם שיש הפרש בין חלון לחלון כך יש הפרש בין זכות אבות לאמהות, רבי ברכיה בשם רבי לוי כגואל הראשון כך גואל האחרון וכו' (בהושע רמז תקי"ח):

ענה דודי (ואמר לי) על ידי משה, ואמר לי על ידי אהרן. קומי לך זרזי גרמיך, רעיתי בתו של אברהם שרעה אותי בעולמו, יפתי בתו של יצחק שיפה אותי בעולמי בשעה שעקדו אביו על גבי המזבח. ולכי לך בתו של יעקב ששמע אל אביו ואל אמו שנאמר [יב]קום לך פדנה ארם. רבי עקיבא אומר קומי לכי כתיב בזכות עשרת הדברות שאת עתידה לקבל בסיני. דבר אחר כי הנה הסתיו עבר וגו', הסתיו ששה חדשים ואין טרחות בו אלא כשהגשם יורד. דבר אחר כי הנה הסתיו עבר אלו ת' שנים שגזרו על אבותינו, הגשם חלף הלך לו אלו פ"ו שנים שחזק השעבוד על ישראל משנולדה מרים על שם המירור. הנצנים נראו בארץ אלו הגואלים, עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה ליזמר, הגיע זמן שהעשו לי זמירה שנאמר [יג]עזי וזמרת יה, הגיע זמנה של תורה להנתן שכתוב בו [יד]זמירות היו לי חקיך. וקול התור נשמע זה משה שנאמר [טו]ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה, [טז]ועברתי בארץ מצרים וגו' והכיתי כל בכור. התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה. והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הבינונים שעשו תשובה ונתקבלו. קומי לך בחדש הזה אתם נגאלים:

[יז]ד"א ענה דודי ואמר לי קומי לך על ידי אלעזר. ואמר לי על ידי יהושע, כי הנה הסתו עבר אלו ארבעים שנה שעשו ישראל במדבר. הגשם חלף הלך לו אלו ל"ח שנה שהיה כעס על ישראל. הנצנים אלו הנשיאים. עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתזמר, הגיע זמנן של כנעניים שיזמרו, וקול התור נשמע בארצנו א"ר יוחנן קול תייר טוב זה יהושע [יח]ויצו יהושע את שוטרי העם. התאנה חנטה פגיה אלו סלי בכורים. והגפנים סמדר אלו הנסכים. ד"א ענה דודי על ידי דניאל, ואמר לי על ידי עזרא. כי הנה הסתו עבר אלו שבעים שנה של בבל. הגשם חלף הלך לו אלו צ"ב שנה של מדי. ד"א כי הנה הסתיו עבר אלו שבעים שנה שעשו בגולה, והלא אינם אלא נ"ב, אמר רבי לוי צא מהם י"ח שנה שהיתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין נבוכדנאצר ואמר לו עבדא בישא סק חרוב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. הגשם זה השעבוד. הנצנים זה דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו. עת הזמיר הגיע הגיע זמנם של רשעים שישברו [יט]שבר ה' מטה רשעים, הגיע זמנו של בית שיבנה. וקול התור קול תייר טוב זה כורש שנאמר [כ]כה אמר כורש וגו'. התאנה אלו סלי בכורים. והגפנים אלו הנסכים. ענה דודי על ידי אליהו, ואמר לי על ידי משיח וכו'. כי הנה הסתיו עבר זו מלכות הרביעית. א"ר עזריה שהיא מתעה את הבריות כמא דאת אמר [כא]כי יסיתך אחיך. הגשם זו השעבוד. הנצנים נראו בארץ א"ר ברכיה כתיב [כב]ויראני ה' ארבעה חרשים, ואלו הם, אליהו, מלך המשיח, מלכי צדק, ומשוח מלחמה. עת הזמיר הגיע הגיע זמנן של רשעים שישברו, הגיע זמנה של מלכות הרביעית שתעבור מן העולם, הגיע זמנה של מלכות שמים שתגלה [כג]והיה ה' למלך

כמ"ק ובמ"ק צח פדגוג אומן סילד : צט איסכולי בית תלמוד : ק ישעיה סג : קא תהלים עז : קב כתובות קיא : קג תהלים כט : קד בראשית מט : קה פסיקתא : קו בראשית טו :
קז שמות יב : קח הושע ד : קט שופטים יא : קי טירוניא פקודות קשות : א ר"ה לו : ב מכילתא : ג שמות יב : ד שם יד : ה דברים לג :
ו אורזיליהון תרגום עופר אילולא : ז שמות יט : ח שם : ט במדבר ו : י שמות ה : יא תהלים יא : יב בראשית כח : יג שמות טו : יד תהלים קיט :
טו שמות יא : טז שם יב : יז פסיקתא : יח יהושע א : יט ישעיה יד : כ דניאל יב : כא דברים יג : כב זכריה ב : כג שם יד :

זית רענן (ח) שלא יעלו בחומה, כחומה יחד ביד חזקה: שלא יגלו את הקץ, נביאים שביניהם: ושלא ירחקו את הקץ, שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי:

[סו]ואתן במדבר ארז, וכשבקש הקב"ה ממני אני מחזיר לו פקדונו ואני מרטיב כשושנה, ואומרת שירה [סז]ישושום מדבר וציה, ורבנן אמרי הארץ אמרה אותו, חביבה אני שכל מתי עולם חבויים בי לכשיבקשם הקב"ה אני מחזיר לו פקדונו דכתיב [סח]יחיו מתיך נבלתי יקומון, ואני מרטבת כשושנה ואומרת שירה [סט]מכנף הארץ זמירות שמענו: שושנת העמקים, רבי יודן ור"א משל את הצדיקים במשובח שבמינים ובמשובח שבאותו המין, משובח שבמינים כשושנה, ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים, ולא כשושנת ההר שהיא נוחה לכמוש אלא כשושנת העמקים שהיא מרטבת והולכת, ומשל את הרשעים במגונה שבמינין ובמגונה שבאותו המין, מגונה שבמינין מוץ שנאמר [ע]יהיו כמוץ לפני רוח, [עא]לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח, ואם תאמר כמוץ שבבקעה שיש בו להלוחית תלמוד לומר *כמוץ הרים לפני רוח, רבי אבא בר כהנא אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אני היא שושנת העמקים חבויה בעמקי צרות לכשידלני הקב"ה אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת לפניו שירה שנאמר [עב]ויתן בפי שיר חדש. שושנת העמקים כדרך שהשושנה הזו נאה כך ישראל נאים במעשיהם בין האומות. דבר אחר מדבר במביאי בכורים שהיו מביאים הבכורים והשור של שלמים הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו להודיע שהבכורים מז' מינים, והחליל היה מכה לפניהם, הגיעו לעזרה היו אומרים [עג]ארוממך ה' כי דליתני:

כשושנה בין החוחים, מדבר בישראל, בשעה שהיו במצרים, ומה השושנה הזו בין החוחים קשה היא ללקטה מתוכן, כך היו ישראל קשים להגאל ממצרים שנאמר [עד]או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. דבר אחר מה השושנה הזו נכרת בין החוחים כך היו ישראל ניכרים בין המצריים שלא שנו את שמם ולא שנו מעשיהם ולא היו שטופים בזמה ולא שנו את לשונם ולא היה בהם לשון הרע. דבר אחר מדבר במתן תורה שהחזיר הקב"ה התורה על כל האומות ולא קבלוה וקבלוה ישראל, דבר אחר כשושנה בין החוחים מה השושנה הזו שבין החוחים רוח דרומית באה והיא לוקה בקוץ, רוח צפונית באה והקוץ מכה אותה וכן כארבע רוחותיה, כך היו ישראל [עה]ויעש להם בתים, ומשועבדים בין האומות, אלו אומרים להם תנו [עו]פיסים ואלו אומרים להם תנו לנו זימין ואלו מבקשים מהם ארנוניות ואלו מבקשים גולגליות, הוי כשושנה בין החוחים. דבר אחר כשושנה בין החוחים רבי יצחק פתר קריא ברבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי, ר' עזריה פתר קריא בישראל מאדם ועד מתן תורה כ"ו דורות ומכלם לא זכו למתן תורה אלא דורו של משה, רבי חנין דצפורי פתר קריא בגמילות חסדים בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסים לבית המשתה אחד מהם יודע לברך ברכת התנים דומה ביניהם כשושנה, עשרה בני אדם נכנסים לבהכ"נ אחד מהם יודע לפרוס על שמע דומה ביניהם כשושנה וכו' (במדרש). רבי חנינא פתר קריא בגליות, מה שושנה בין החוחים ארבע רוחות מנשבות החוחים מקצצין אותה אע"פ כן לבה מכוון לשמים, כך ישראל אע"פ שהם משועבדים בפיסין בגולגליות וזימיות לבן מכוון לשמים שנאמר [עז]נכון לבי אלהים, ואומר [עח]עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי:

תתקפו רבי אבהו פתר בגאולת מחר, מה שושנה בין החוחים אם בעלה רוצה ללקטה בתחלה מפנה חוצה לה ואחר כך לוקטה, כך [עט]צוה ה' ליעקב סביביו צריו ולגאולת מחר הקב"ה מפנן [פ]הסיר ה' משפטיך פנה אויבך. דבר אחר מה שושנה זו אינו אלא לריח, כך ישראל לא נבראו הצדיקים אלא לגאולתן של ישראל, מה שושנה זו ניכרת בין החוחים כך ישראל ניכרים בין האומות שנאמר [פא]כל רואיהם יכירום, ומה שושנה זו כל זמן שהשרב מלקה אותם היא כמושה ירד עליה טל היא מרטבת, כך כל זמן שצלו של עשו קיים הם כמושים, עבר צלו של עשו ישראל משובחים שנאמר [פב]אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. אמר רבי ברכיה אמר הקב"ה לישראל בני כשהייתם במצרים הייתם כשושנה בין החוחים, ועכשיו כשתכנסו לארץ תהיו כשושנה בין החוחים, (אלא) הזהרו שלא תעשו לא כמעשה אלו ולא כמעשה אלו, הדא הוא דכתיב [פג]כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וגו': [פד]כתפוח בעצי היער, אמר רבי יוסי אמר רבי חנינא למה נמשלו ישראל לתפוח, לומר לך מה תפוח זה (ו) פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, רבי אחא ורבי הונא בשם רבי יוסי בן זמרא מה תפוח הזה הכל בורחין ממנו שאין לו צל, כך ברחו כל עובדי אלילים מן הקב"ה ביום מתן תורה, יכול אף ישראל כן תלמוד לומר בצלו חמדתי וישבתי, אמר רבי ברכיה מה התפוח הזה אינו גומר פירותיו אלא בסיון, כך לא נתנו ישראל ריח טוב בעולם אלא בסיון. דבר אחר כתפוח בעצי היער מה התפוח הזה ריחו טוב מכל האילנות, כך ישראל טובים מכל העו"א שנאמר [פה]הטיבה ה' לטובים. כתפוח בעצי היער אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. בצלו חמדתי וישבתי. זה עמוד הענן שהגין לישראל ארבעים שנה. ופריו מתוק לחכי, זה המן שירד לישראל בעין יפה והיו ישראל טועמין בו תקמ"ו טעמים מנין מתו"ק. דבר אחר כתפוח בעצי היער שכל העו"א עובדים ע"א והוא מרמן לעצי היער שהם אילני סרק שאין בהם ממש: בצלו חמדתי וישבתי זה משכן. ופריו מתוק לחכי זה תורה דכתיב [פו]טוב פריי מחרוץ. דבר אחר תפוח משעה שהוא מניץ עד שעה שהוא גומר פירותיו חמשים יום, כך משיצאו ישראל ממצרים עד שקבלו התורה חמשים יום. רבי יהודה ברבי סימון אמר בה תרי מה התפוח הזה אתה נותן בו איסר ואתה מריח בו כמה ריחות, כך אמר משה לישראל בדבר קל אתם נגאלים, [פז]ולקחתם אגודת אזוב כמה שויה ה' מעה* בזכותה זכו לירש בזת מצרים בזת הים בזת סיחון ועוג ושלשים ואחד מלכים, והלולב הזה שיש בו כמה יציאות על אחת כמה וכמה, אמר רבי לוי שלש קויות טובות קוו ישראל על הים, לדגלים, למשכן, ולתורה, לתורה מנין שנאמר בצלו, לדגלים שנאמר חמדתי, למשכן שנאמר וישבתי, ואומר [פח]אנכי יושב בבית ארזים. הביאני אל בית היין, זה תורה, מה היין הזה ערב על שותיו כך דברי תורה ערבין לפי הקב"ה: ודגלו עלי אהבה זה קריאת שמע ותפלה (ברמז תרפ"א). שמאלו תחת לראשי שעובדי אלילים משתחוים לשמש וישראל מיחדים את השם, והקב"ה מחבקם בימינו ומסייעם בשמאלו, שנאמר שמאלו תחת לראשי:

סמכוני באשישות. זה ק"ש ותפלה שהם סמך לישראל שבזכותם הם נצולים מדינה של גיהנם, רפדוני בתפוחים אלו הצדיקים שבכל דור ודור שכן אחד מזכה את דורו עמו, דבר אחר הביאני אל בית היין, למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר של יין נכנס לבדקו ומצא אותו חומץ, בא לצאת מן האוצר מצא שם חבית מלאה יין, אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר, כך ברא הקב"ה שבעים אומות שנאמר הביאני אל בית היין, ומכלם לא אהב אלא ישראל שנאמר ודגלו עלי אהבה, ועשה אותה דגלים שנאמר [פט]איש על דגלו, כדי שיהיו ניכרים בני ראובן לעצמם ובני שמעון לעצמם כמלאכי השרת, וכן הוא אומר [צ]ובשם אלהינו נדגול, וכן הוא אומר ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי. דבר אחר ודגלו עלי אהבה, אמר רבי חנינא בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכים לבית הספר ומראים את האזכרה באצבע, אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה, לפי שראו ישראל המלאכים במתן תורה עשוים דגלים דגלים שנאמר [צא]רכב אלהים רבותים, התחילו מתאוים לדגלים לכך הוא אומר ודגלו עלי אהבה, וכן הוא אומר ובשם אלהינו נדגול, אמר הקב"ה אני עושה כמשאלותיהם שנאמר ימלא ה' כל משאלותיך. דבר אחר הביאני אל בית היין זה הר סיני שניתנה בו תורה שנמשלה ליין שנאמר [צב]לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. [צג]אמר רבי אבא אמר ריש לקיש שני ת"ח (ז) המדגילים זה את זה בהלכה הקב"ה אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה, א"ל והוא דידעי צורתא דשמעתתא, והוא דלית להו רבה למיגמר מיניה. דבר אחר הביאני אל בית היין זה סיני כשם שהיין מגדל את הגוף כך דברי תורה שנאמר [צד]כי לוית חן הם לראשך, ומה היין כל מי שאוהבו אינו שבע ממנו כך דברי תורה, ומה היין שותיו ניכרים כך דברי תורה הלומדן ניכר בדבורו. ודגלו עלי אהבה אלו מ"ט פנים טהור מנין ודגלו, וכן הוא אומר [צה]אמרות ה' אמרות טהורות, אמר רבי אחא אפילו עם הארץ שקורים לאהבה איבה כגון ואהבת ואייבת, אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה ודלוגו עלי אהבה, רבי ברכיה אמר אפילו דלוגין שדלג יעקב אבינו ובניו באביו [צו]ואת עורות גדיי העזים בהם השרה הקב"ה שכינתו שנאמר [צז]ועשית יריעות עזים: שמאלו תחת לראשי בעולם הזה, וימינו תחבקני בעולם הבא [צח]נשבע ה' בימינו. סמכוני באשישות בשתי אשות באשו של אברהם אבינו ובאשו של חנניה מישאל ועזריה. דבר אחר באשו של מוריה ובאשו של סנה. דבר אחר אלו ההלכות המאוששות, רפדוני בתפוחים אלו דברי תורה שריחן טוב כתפוחים. כי חולת אהבה אני, אמר רבי יצחק בר אבינא כשהיתה הפרוטה מצויה

ממ"ק ובמ"ק סו ישעיה מא : סז שם לה : סח שם כו : סט שם כד : ע תהלים לה : עא שם א : *ישעיה יז : עב שם מ : עג שם ל : עד דברים ד : עה שמות יב : עו פיסן וכו', כולם מיני מסים הם : עז תהלים נז : עח שם כה : עט איכה א : פ צפניה ג : פא ישעיה סא : פב הושע יד : פג ויקרא יח : פד שבת פח : פה תהלים קכה : פו משלי ח : פז שמות יב : *מעה שם מטבע קטנה כמו גרה : פח דה"א יז : פט במדבר ב : צ תהלים כ : צא שם סח : צב משלי ט : צג שבת סג : צד משלי א : צה תהלים יב : צו בראשית כז : צז שמות כו : צח ישעיה סב :

זית רענן (ו) פריו קודם לעליו, עי' רש"י ותוס' : (ז) המדגילים, המאספין זה את זה ואומרים בא ונלמוד ונבין בין שנינו, ועי' תוס' :

והודה בישראל, במלחמת יהושפט כתיב [לה]והנם בחצצון תמר הוא עין גדי לכך בכרמי עין גדי, א"ר ישמעאל אשכול הכפר זה בית המקדש, בכרמי עין גדי מה כרמי עין גדי היו עושין ארבע וחמש פעמים בשנה, כך עתידין הצדיקים להעמיד תולדות ארבע וחמש פעמים בשנה, וי"א כל בעילה ובעילה. דבר אחר צרור המור דודי לי, אמר רבי יהושע בן לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אף על פי שמצר ומצר לי בין שדי ילין, אשכל הכפר דודי לי מי שהכל שלו הוא מכפר על עון שמרדתי בו. וא"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב לחייו כערוגת הבשם כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כלו בשמים, וכיון שמדבור ראשון נתמלא, שני להיכן הלך, הוציא רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון לגן עדן שנאמר נוטפות מר עובר. ואמר רבי יהושע בן לוי כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל שנאמר נפשי יצאה בדברו, ומאחר שבדבור ראשון יצאה נשמתן דבור שני היכן קבלוהו, הוריד טל שעתיד להחיות בו את המתים והחיה אותם שנאמר [לו]גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה וגו'. אשכל איש שהכל בו, הכפר שכפר לי על מעשה העגל ונתכרכמו פני: [לז]הנך יפה רעיתי. ראה מה הקב"ה מקלס לכנסת ישראל הנך יפה רעיתי הנך יפה במעשיך, הנך יפה במעשה אבותיך, הנך יפה בבית, הנך יפה בשדה, בבית על מזוזות ביתך, בשדה בתרומות ומעשרות בלקט שכחה ופאה, הנך יפה בגג [לח]ועשית מעקה לגגך, הנך יפה בעוה"ז, הנך יפה בעוה"ב, ר' שמעון בן פזי אומר היא מקלסת אותו לשון פשוט והוא מקלס אותה לשון כפול, שאם אינן עושין רצונו יכול להמירה באחרים, אבל היא אינה יכולה להמירו באחר, הנך יפה עיניך יונים אלו סנהדרין, מה העינים כל הגוף מהלך אחריהם, כך ישראל מהלכין אחר סנהדרין על מה שאומרים להם טמא טמא, טהור טהור, עיניך יונים כל העופות כשהם נשחטין הם מפרכסים, אבל היונה פושטת צוארה, כך אין נותנין נפשן על הקב"ה אלא ישראל שנאמר [לט]כי עליך הורגנו כל היום. מבעד לצמתך האשה הזו כשמתגדלות שערות ראשה היא נותנת השער לאחוריה והוא נאה לה, כך ישראל סנהדרין שלהם היתה יושבת בלשכת הגזית ומצמצמת מבעד לצמתך. ד"א עיניך יונים א"ר יצחק אמר הקב"ה דוגמא שלך דומה ליונה מי שמבקש ליקח [חטים] אומר לחברו הראני דוגמא שלהם אף אתה דוגמא שלך דומה ליונה דכתיב [מ]ותבא אליו היונה לעת ערב, מה היונה הביאה אורה לעולם אף אתם הביאו שמן זית והדליקו לפני שנאמר [מא]ואתה תצוה. ד"א הנך יפה רעיתי במתן צדקה, הנך יפה בגמילות חסדים. ד"א הנך יפה בתוכחות שנאמר [מב]ומשלם עון אבות אל חיק בניהם, הנך יפה ביסורין [מג]זעף ה' אשא כי חטאתי לו: הנך יפה דודי אף נעים. אומרים ישראל להקב"ה אם באנו למנות עונותינו מרובים הם, ואם באנו למנות הנסים והיסורים מרובים הם מן העונות, בעונות כתיב [מד]פעמים רבות יצילם, וביסורים כתיב [מה]אשר הראיתני צרות רבות, ובנסים [מו]רבות עשית אתה. ד"א הנך יפה דודי, מלך בשר ודם כשדן את הלסטים אינו דן אותו בפני מי שמלמד עליו סניגוריא, אבל הקב"ה [מז]ברוגז רחם תזכור:

תתקפה דבר אחר בשר ודם מוצא שטר חוב על עצמו הוא גונזו, מוצא על אחרים הוא מוציאו, אבל הקב"ה [מח]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. אף ערשנו רעננה זו ארץ ישראל שלא היתה מחזקת פירותיה דכתיב [מט]נחלת צבי. דומה דודי לצבי או לעופר האילים, מה הצבי אין עורו מחזיק את בשרו, כך לא היתה ארץ ישראל מחזקת פירותיה. דבר אחר הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה, למה שני פעמים אף, אמרה כנסת ישראל אפילו האף שאתה מביא עלינו נעים הוא שאנו עושים תשובה. עיניך יונים מה היונה הזו אין אחת מהם נכנסת לשובכה של חברתה, כך שלשה שורות של ת"ח כל אחד ואחד מכיר את מקומו. דבר אחר מה יונה תמה אף ישראל תמימים להקב"ה בסיני שלא אמרו דיינו עשר מצות או עשרים או שלשים אלא [נ]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. דבר אחר מה היונה מטהרת את בעליה, כך ישראל טהורים להקב"ה, ומה יונה כל מה שמסגלת לבעלה אף ישראל כל מה שמסגלין להקב"ה. ומה היונה אפילו אדם נוטל את גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה, אף ישראל אע"פ שחרב הבית עולים לשם, ומה היונה גוררת אחרים עמה, כך ישראל נגררין אחריהם הגרים, ומה היונה עושה גוזלים בכל חדש, כך ישראל [נא]והיה מדי חדש בחדשו. אף ערשנו רעננה זה בית המקדש, מה מטה עשויה לנחת, כך עד שלא נבנה הבית היו ישראל מטולטלין וכיון שנבנה [נב]וישב יהודה וישראל לבטח. ומה המטה לפריה ורביה, כך בית המקדש לפריה ורביה דכתיב [נג]יהודה וישראל רבים כחול וגו'. דבר אחר הנך יפה רעיתי במתן צדקה ואין רעיתי אלא מפרנסתי, ומעלה אני עליכם כשאתם מפרנסים את העניים כאלו לי אתם מפרנסים. ד"א רעיתי שאתם מרצים אותי לכל העולם, בשבילכם אני מטיב להם. הנך יפה בגמילות חסדים, וישראל אומרים הנך יפה דודי כשתפרע מן העו"א. אף נעים כשתשלם שכר ליראיך. אף ערשנו אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סמבטיון שעתידין גלות יהודה ובנימין לילך אצלם להביאם כדי שיזכו עמהם לימות המשיח ולחיי העולם הבא שנאמר [נד]בימים ההם ילכו בית יהודה וגו', (שנאמר) [נה]בפאת מטה ובדמשק ערש, [מלמד] שלא שמר הקב"ה אלא אחד משמונה דכתיב בפאת מטה הרי לך שתי פאות שתי ירכים שתי רגלים, המטה כלה להיכן הלכה, לפנים מדמשק. ד"א הנך יפה במצות ובגמילות חסדים, במילה ופריעה, בערלה ובנטע רבעי, בציצית בתפלין ובמזוזה, בתפלה ובקריאת שמע, בסוכה ובלולב, בעולם הזה ובעולם הבא. עיניך יונים, מה היונה הזו מצויינת אף ישראל מצויינים במעשים, מה היונה הזו נאה בהלוכה כך ישראל בשלש רגלים, מה היונה אינה מנחת בן זוגה כך ישראל אין מניחין להקב"ה, ומה היונה הולכת וחוזרת כך [נו]יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור, רבי מאיר אומר יש מין יונה שמאכילין אותה וחברותיה מריחין והם באות אצלה לשובכה, כך בשעה שהזקן דורש הרבה גרים שומעים ומתגיירים כגון רחב ויתרו, הדא הוא דכתיב [נז]כי בראותו ילדיו וגו'. אף ערשנו רעננה, מה מטה לפריה ורביה, כך בית המקדש עד שלא נבנה [נח]כל הקהל כאחד ארבע רבוא, אבל משנבנה א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות והיתה כל אחת מוציאה כיוצאי מצרים חוץ משלש עיירות שהיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים, ואלו הן כפר ביש דהוו בישין לאכסנאין, כפר שחלים דהוו מרבין בנין באלין תחלסיא*, כפר דכרין דכל נשיהון לא ילדי נוקבא, והשתא ששים רבוא קנין לא נסבין להון, א"ר [חנינא] קפצה ארץ ישראל: [נט]קורות בתינו ארזים. תנו רבנן ניקנור נעשו נסים לדלתותיו, שכשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא בחזרתו עמד (ד) נחשול לטבעו נטל אחת מהם והטילה לים ועדין לא נח מזעפו, בקשו להטיל את חברתה עמד הוא (ובכה) [וכרכה] אמר הטילוני עמה, מיד נח הים מזעפו והיה מצטער על חברתה, כיון שהגיע לנמל נתן דעתו והיתה מבצבצת ויוצאה מתחת דופני הספינה, ויש אומרים בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה ועליה אמר שלמה קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים אל תקרי ברותים אלא (ה) ברית ים, לפיכך כל שערים שבמקדש נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור לפי שנעשו בו נסים, ויש אומרים נחשת מוצהבת היתה, רבי אליעזר בן יעקב אומר נחשת קלניתא היתה והיתה מאירה כשל זהב. אמרו מנין היו להם ארזים במדבר, אמרו יעקב אבינו עמד ונטען, אמר לבניו עתיד הקב"ה להוציא אתכם מכאן ולהשרות אתכם דגלים במדבר ולצוות אתכם על המשכן כשתגאלו קחו אותה עמכם, ועליהם אמר שלמה קורות בתינו ארזים, קורות בתינו של צדיקים *תמליסו של עולם, ולמה הוא מדמן לארז ותמר אלא כמו שצלם רחוק כך מתן שכרן רחוק שנאמר [ס]טרף נתן ליראיו, דבר אחר מה ארז ותמר לבן מכוון לשמים כך הם הצדיקים. דבר אחר מה ארז ותמר אין להם חליפין כשנקצצים אלא לזמן מרובה, כך הם הצדיקים. רהיטנו ברותים, הקב"ה עושה בשבילם נסים לישראל כמו שעשה ליעקב אבינו. ד"א קורות בתינו אלו הסופרים, רהיטנו אלו התינוקות, רב אמי ורב אסי וכו' (כתוב בפסוק אם ה' לא ישמר עיר). אמר רבי יוחנן למדה תורה דרך ארץ שיהא מקרה בארזים שאין מתונים* ויעשה מרטים° של ברותים שהוא במקום דריסה והם מתונים:

ב [סא]אני חבצלת, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע חביבה אני שהבבתני יותר מכל האומות, הבצלת שעשיתי צל על ידי בצלאל, השרון שאמרתי שירה ע"י משה שנאמר [סב]אז ישיר משה. ד"א חבצלת השרון חביבה אני שהייתי חבויה בצלו במצרים וכשהוציאני הרטבתי מעשים טובים כשושנה ואמרתי לפניו שירה [סג]השיר יהיה לכם. ד"א חביבה אני שהייתי חבויה בצלו בסיני ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים כשושנים ואמרתי לפניו שירה [סד]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. דבר אחר חביבה אני שהייתי חבויה בצלן של מלכיות כשיגאל אותי הקב"ה אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת לפניו שירה [סה]שירו לה' שיר חדש. רבי ברכיה אמר דוד המדבר אמרו חביב אני שכל טובות שבעולם חנויים בי, הה"ד אתן

כמ"ק ובמ"ק לה דה"ב כ: לו תהלים סח: לז תנחומא: לח דברים כב: לט איכה ב: מ ברכות ח: מא שמות כז: מב ירמיה לב: מג מיכה ז: מד תהלים קו: מה שם עא: מו שם מ: מז חבקוק ג: מח מיכה ז: מט ירמיה ג: נ שמות כד: נא ישעיה סו: נב מלכים א ה: נג שמואל א יג: נד ירמיה ג: נה עמוס ג: נו הושע יא: נז ישעיה כט: נח עזרא ב: *תחלסיא מין ירק הגדל ברכה: נט יומא לח: *תמליסו יסוד: ס תהלים קיא: *מתונים רכים: °מרטים רצפת הבית: סא מדרש שו"ט: סב שמות טו: סג ישעיה ל: סד שמות כד: סה תהלים לג:

ר"ת רענן (ד) נחשול, סערה: וכרכה, וחבקה: רהיטנו, לשון דלת: (ה) ברית ים, שבלעתה והקיאתה ליבשה: קלניתא, מצקקת:

ממה שהקפתי אותם ענני כבוד במדבר אתה יודע מה אני עושה עמהם בעקב [ב]וסוכה תהיה לצל יומם, ורבנן אמרין המן שהאכלתי אותם במדבר וטעמו כצפיחית בדבש אתה יודע מה אני עושה בעקב [ג]יטפו ההרים עסיס. על משכנות הרועים אמר לו הקב"ה עד מתי אתם מנהיגם, על משכנות הרועים זה סיחון ועוג:

[ד]מעשה במרים בתו של נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי הסוסים וכו', אמר רבי אלעזר בן צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי הסוסים בעכו, וקראתי עליה המקרא הזה אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים אל תקרי את גדיותיך אלא את גויותיך. [ה]א"ר גוריון ואיתימא רב יוסף בר שמעיה בזמן שהצדיק בדור צדיקים נתפסים על הדור, אין צדיקים בדור תיקונות של בית רבן נתפסין על הדור, אמר ר"י בר זעירי ואמרי לה רבי שמעון נזירא מאי קראה אם לא תדעי לך וגו', מאי גדיותיך אלו גדיים המתמשכנים על הרועים: [ו]מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיו תלמידיו מהלכין אחריו, וראה ריבה אחת מלקטת שעורים מבין רגלי בהמות של ערביים, כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו א"ל רבי פרנסני, א"ל בת מי את, א"ל בתו של נקדימון בן גוריון, ולא זכור אתה שחתמת על כתובתי, א"ל רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו אני חתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפי דינרי זהב של בית חמיה, ושל בית אביה לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין להם כלי מילת תחת רגליהם ונכנסים ומשתחוים וחוזרין לבתיהם, וכל ימי בקשתי מקרא זה ומצאתיו אם לא תדעי לך וגו', שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, וכשאין עושים רצונו של מקום מוסרם ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא תחת רגלי בהמתם:

תתקפג [ז]לסוסתי ברכבי פרעה. דרש ר' פפיים רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה עליו הקב"ה על סוס זכר, שנאמר [ח]דרכת בים סוסיך, רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה עליו על סוס נקבה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, א"ל רבי עקיבא דייך פפיים לסוסתי לססתי כתיב*, א"ל הקב"ה כשם ששששתי על מצרים לאבדם כך ששתי על שונאיהם של ישראל לאבדם, ומי גרם להם להנצל מימינם ומשמאלם בזכות התורה שהם עתידים לקבל מימינם שנאמר [ט]מימינו אש דת למו וגו', ומשמאלם אלו תפילין. אמר פרעה סוס זכר הורג את בעליו במלחמה אבל הנקבה הזו מפוזרת היא דרכיה והולכת חוזר ורכב על סוסיא:

[י]דמיתיך רעיתי. אמר רבי ב"ר יוסי בן זמרא משל לבת מלכים שנשבית עם השבאים והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם עמכם אני אחריכם אני, והיה אביה אומר בתי אין בי כח לפרותך, כך [יא]ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם. דבר אחר דמיתיך, רבנן ור' שמעון בן יוחאי, רבנן אמרי ישראל נמשלו לסוסים נקבות, והמצרים לסוסים זכרים והחמום עד שנשתקעו בים. אר"ש ח"ו לא נדמו ישראל לסוסים נקבות אלא גלי הים נדמו לסוסים נקבות, והמצריים לסוסים זכרים והחמום והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים, הדא הוא דכתיב [יב]סוס ורוכבו רמה בים. רעיתי אמר רבי יוחנן מפרנסתי שהיא מעלה לי שני תמידין [יג]את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו'. דבר אחר רעותא דעולמי שאלולי לא קבלו תורתי הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו, שנאמר [יד]נמוגים ארץ וכל יושביה וגו'. דבר אחר לסוסתי זו המרייה שהמרו על הים לפי שיבש הקב"ה המים, והטיט לא יבש, התחילו אומרים זה לזה המים יכול הוא ליבש אבל לא הטיט, דכתיב [טו]דרכת בים סוסיך חומר מים רבים, אמר הקב"ה ראויים היו הללו להאבד כסוסיו של פרעה, אלא אעשה למען שמי להודיע את גבורתי:

נאוו לחייך בתורים. בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. דבר אחר בתורים בתורות הרבה [טז]זאת תורת העולה זאת תורת המנחה, צוארך בחרוזים אלו הפייטנים. דבר אחר נאוו לחייך בכל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, צוארך בחרוזים זו עמידתן לפני הר סיני. דבר אחר מה הלחיים לא נבראו אלא לדבר ולאכול כך לא נבראו ישראל אלא לתורה ולא נבראו משה ואהרן אלא לתורה. דבר אחר בתורים שני תוארים שנעשו תיירים טובים לישראל. צוארך בחרוזים זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו של זה, דכתיב [יז]וראך ושמח בלבו, וכתיב [יח]יורד על הזקן זקן אהרן.

צוארך בחרוזים. אלו שבעים זקנים שהיו חורזים אחריהם כלונית* של מרגליות. דבר אחר נאוו לחייך אלו הרבנים, צוארך בחרוזים אלו התלמידים. שהם חוזרים (אחריהם) צואריהם לשמוע דברי תורה. צוארך בחרוזים בשעה שהם חורזים מדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מלהטת סביבותיהם:

[יט]תורי זהב נעשה לך. מנין שביזת הים גדולה מביזת מצרים שנא' [כ]ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים, עדי זו ביזת מצרים, עדיים זו ביזת הים, וכתיב [כא]כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים. תורי זהב נעשה לך זו ביזת הים, עם נקודות הכסף זו ביזת מצרים, עד שהמלך במסבו עד שהשכינה בשמי מרום קבלו עליהם ישראל ואמרו [כב]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אמר עולא (ג) עלובה כלה שזנתה בתוך חופתה שנאמר עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו, אמר רבא עדיין חביבותא הוא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח. דבר אחר עד שהמלך במסבו עד שמשה מטפס ועולה כבר וידבר אלהים. דבר אחר עד שיעקב אבינו מוטל על מטתו כבר נצנצה בו רוח הקדש ואמר לבניו עתיד הקב"ה להשרות שכינתו ביניכם וצום על בריח התיכון [כג]ויסע ישראל וכל אשר לו, הלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקנו בבאר שבע, הדא הוא דכתיב [כד]ויטע אשל בבאר שבע, וכמה היה ארכן שלשים אמה והצניעוהו עד שעת הקמת המשכן, הדא הוא דכתיב [כה]וכל אשר נמצא אתו עצי שטים. רבי לוי אמר מסגדל צבעים קצצוהו ולא היה בו לא קשר ולא פקע, אמר רבי פנחס בשם רבי יהושע עד שהמלך במסבו [כו]ויהי קולות וברקים, למלך שגזר ואמר ליום פלוני אני נכנס למדינה וישנו להם בני המדינה עד הבקר, ובא המלך ומצאם ישנים, והעמיד להם (קלגים) [כז][בקיינוס] לעוררם, ומוציאם *לאפנטא של מלך והמלך מהלך עד פתח פלטין, כך קבע להם הקב"ה לישראל [כח]כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם, ויישנו להם עד הבקר לפי שהלילה של עצרת קצור והשינה ערבה, העמיד עליהם קולות וברקים וגו'. דבר אחר עד שחזקיה וסיעתו אוכלים פסחיהם כבר [כט]ויצא מלאך ה' ויך במחנה וגו', רבי אבהו אמר עד שישראל אכלו פסחיהם [ל]ויהי בחצי הלילה:

צרור המור דודי לי. אין ערב בכל הבשמים כמור, אף הקב"ה ראש לכל באי עולם, ולמה מדמה הקב"ה בצרור לפי שאין כל העולם כלו כדאי לפניו ומצמצם שכינתו בין שני בדי הארון דכתיב בין שדי ילין. את מוצא שחבב הקב"ה את ישראל יותר ממלאכי השרת שאלו אין מתקרבין אלא ברחוק חמש עשרה אמה שנאמר [לא]שרפים עומדים ממעל לו, וישראל עומדים במשכן ואין אחד מהם ניזוק:

תתקפד דבר אחר צרור המור וגו' זה לילה שלקו הבכורות. דבר אחר זה הפסק שהפסיק הקב"ה בין מלחמת גוג לתחית המתים. דבר אחר שהיתה שכינה שורה בין שני הכרובים, ומנין שעתיד הקב"ה לחזור למקום שהיה דכתיב [לב]וירכב על כרוב, למלך שסרחה עליו אשתו וכעס עליה והיו לו שני בנים ממנה, ולפי שהיה בלבו לחזור נטל עמו אחד מן הבנים ואחד הניח אצלה:

צרור המור. רבנן פתרין קריא באברהם, מה המור אינו מוציא ליחו אלא על ידי האור, אף אברהם הודיע מעשיו הטובים בכבשן האש. בין שדי ילין שהיה מותאם בין שרה למלאכים. אשכול זה יצחק שנכפת כאשכול על גבי המזבח, אמר רבי הונא בשם רבי אחא אין לך חביב על האשה מן צרור המור, והיכן היא מלינתו בין שדיה, אמרה כנסת ישראל רבש"ע הצרת למצרים בבכוריהם ולי בין שדי ילין. דבר אחר היה מצרי אומר לישראל הטמן לי בכור זה בין בניך והיה המלאך נכנס ונגפו ולי בין שדי ילין. דבר אחר צרור המור, אפילו בשעה שאתה מצר לי וממר לי את נעשה דודי ורואה בי אדם שהוא בן תורה ומעשים שיכול לומר למדת הדין די דכתיב אשכול איש שהכל בו, את נוטל וממשכן בשבילי ומכפר עלי שנאמר הכופר. בכרמי עין גדי, (בכח הדמים) [בזכות האבות] שנמשכו אחריך כגדי, ר' יוחנן פתר קריא בקטרת, צרור המור אלו סממנים שנותנים בה, היכן מלינים להם בין בדי הארון דכתיב בין שדי ילין. אשכול שמתמרת ועולה עד הקורות ויורדת כאשכול, הכופר שמכפרת על עונותיהם של ישראל. אמר רבי יצחק כתיב [לג]וכסה ענן הקטרת, הכסוי הזה לא היינו יודעים מה הוא, עד שבא דוד ופרשו שנאמר [לד]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. בר נזירא אמר אשכול זה הקב"ה איש שהכל בו, הכופר שכפר בעו"א והודה

ממ"ק ובמ"ק ב ישעיה ד: ג יואל ד: ד כתובות סו: ה שבת לג: ו ספרי: ז מכילתא: ח חבקוק ג: *לססתי כו' חסר ו' דריש כמו לששתי: ט דברים לג:
י פסיקתא רבתי: יא שמות יד: יב שם טו: יג במדבר כח: יד תהלים עה: טו חבקוק ג: טז ויקרא ו: יז שמות ד: יח תהלים קלג:
*כלונית מחרוזת של מרגליות: יט שבת פח: כ יחזקאל טז: כא תהלים סח: כב שמות כד: כג בראשית מו: כד שם כא: כה שמות לה: כו שם יט: כז בקיינוס
ת.וגרות: *אפנטי לקראת פניו: כח שמות יט: כט מלכים ב יט: ל שמות יב: לא ישעיה ו: לב ש"ב כב: לג ויקרא טז: לד תהלים פה:

זית רענן (ג) עלובה, חצופה: בתוך חופתה, כשעמדו בסיני עשו העגל: נתן, עזב ריחו הטוב לאחרים:

וחדרי לויתן, וכי מנין יבא יחזקאל ויגלה להם מעשה מרכבה, הוי הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. משל למלך שהלך הוא ובנו וחתנו למדינת הים וכו׳ (במדרש), ד״א אמרו ישראל בך אנו שמחים מכל מתנות שנתת לנו, משל לה״ד למלך שאמר לאשתו אי אפשי ביך הרי כל שלי לפניך טלי כל מה שתרצי, וכל כלי טוב שאת יודעת קחי וצאי לבית אביך, מה עשתה האכילתו והשקתו וקראה לעבדי בית אביה, אמרה להם טלוהו במטתו והוליכוהו לבית אבא, כיון שנעור משנתו אמר מי הביאני כאן, אמרה לו אתה אמרת לי ברור ליך הטוב והיפה ולכי לבית אביך, נסתכלתי בכל קניניך ולא מצאתי כלי חמדה יפה ממך, כך אמרו ישראל [עו]טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, וכן הוא אומר [עז]ואתה מרבבות קדש, ונאמר [עח]כי יעקב בחר לו יה, וכן הוא אומר [עט]ה׳ מנת חלקי, אימתי אנו גלים ושמחים כשיעלו הגליות והשכינה בראשם כמא דאת אמר [פ]ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם: נזכירה דודיך מיין. מיינה של תורה, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג. ד״א נזכירה דודיך מי פעל לפניך כאברהם יצחק ויעקב, כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשה האבות וזכרונם בא לפניך יותר מנסכיך שהיה על גבי המזבח. מישרים אהבוך מה ישרים רהטיך ומה תקיפין אינון, א״ר אייבו בישרות גדולה עבדו אותך האבות לא היה בלבם נבלה ולא רננו אחר דבריך, לאברהם אמרת [פא]כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה, וכשבא לקבור את שרה נתן ארבע מאות שקל כסף ולא רנן אחריך, וכן אמרת לו [פב]קח נא את בנך ולא רנן, אתמול אמרת לו [פג]כי ביצחק יקרא לך זרע: נזכירה דודיך מיין. מה הדד הזה מושך חלב כך היה משה מושך חכמה. מישרים אהבוך זה אהרן ובניו [פד]בשלום ובמישור הלך אתי. דבר אחר נזכירה דודיך זה היה רבי עקיבא, מישרים אהבוך זה היה בן עזאי וחבריו: שחורה אני ונאוה, וכי אפשר לשחור להיות נאה. משל למה הדבר דומה לבת מלך שקלקלה בבית אביה ונזפה ויצאה והיתה מלקטת *בשלפים והשחירה, התחילו חברותיה מחסדות אותה, מה היא אומרת אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש, לא דומה אדם שיוצא ממעי אמו כעור למי שהוא נאה ומתנוול שסופו לחזור להיות נאה, כך כנסת ישראל אמרו שחורה אני במעשי ונאוה במעשה אבותי. שחורה אני בעצמי, ונאוה בפני קוני [פה]הלוא כבני כושיים אתם לי, שחורה אני במצרים [פו]וימררו את חייהם, ונאוה במצרים בדם פסח ובדם מילה, שחורה אני על הים [פז]וימרו על ים בים סוף, ונאוה אני בים [פח]זה אלי ואנוהו, שחורה אני במרה [פט]וילונו העם, ונאוה במרה [צ]שם שם לו חוק ומשפט, שחורה אני ברפידים [צא]היש ה׳ בקרבנו, ונאוה ברפידים [צב]ויבן משה מזבח, שחורה אני בחורב [צג]אלה אלהיך ישראל, ונאוה [צד]כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע, שחורה אני במדבר [צה]כמה ימרוהו במדבר, ונאוה בהקמת המשכן, שחורה אני במרגלים ונאוה ביהושע וכלב, שחורה אני בשטים, ונאוה בפנחס, שחורה אני במלכי ישראל, ונאוה במלכי יהודה, שחורה אני בטיט ולבנים במצרים, ונאוה על הים [צו]כנפי יונה נחפה בכסף, רבי יהושע בן פדיה אומר לא היה סוס שלא היה טעון עליו יותר מעשר רבוא של זהב, ר׳ לוי בר חייא אמר תלת. שחורה אני כל ימות השבוע, ונאוה בשבת, שחורה כל ימות השנה, ונאוה ביום הכפורים. שחורה אני בעולם הזה, ונאוה לעולם הבא. בנות ירושלים א״ר יוחנן עתידה ירושלים להיות מטרפולין לכל המדינות:

כאהלי קדר. מה אהלי קדר מבחוץ [צז]כמרטוטין ומבפנים אבנים טובות ומרגליות, כך הם בני תורה שהם כעורים כאלו הם שחורים מבחוץ אבל מבפנים מקרא משנה תלמוד תוספתא ואגדה, אי מה אהלי קדר אינם צריכים תכבוסת יכול אף ישראל כן, תלמוד לומר כיריעות שלמה, מה שלמה הזו מתלכלכת וחוזרת ומתכבסת כך ישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונות ויום הכפורים בא ומכפר, אי מה אהלים מטולטלים אף ישראל כן, תלמוד לומר כיריעות שלמה כיריעותיו של מי שאמר והיה העולם שמתחם כאהל, ועוד לא זזו ממקומם שנאמר [צח]וימתחם כאהל לשבת חזקים כראי מוצק, [צט]אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח. אל תראוני שאני שחרחורת כגון משה שאמר [ק]שמעו נא המורים, ישעיה אמר [קא]ובתוך עם טמא שפתים (כתוב במלכים ברמז רי״ח): אל הראוני. ר׳ יודן אומר אין הלשון הזה אלא לשון אימה, אמרו ישראל לעובדי אלילים למה אתם מייראין אותנו אנו משוחררין מכם, קל וחומר מעבד ומה אם עבדים יוצאין בשן ועין, אנו שאתם מצירין לנו בכל אברינו על אחת כמה וכמה, רבי נחמיה אומר אל תראוני אל תבזוני כמא דאת אמר [קב]כי ראו בארון ה׳, א״ר יצחק אמרו ישראל לעובדי אלילים למה אנו דומין, לשפחה אחת כושית שירדה למלאות מים מן המעין עם חברתה, א״ל אדוני רוצה לגרש את אשתו לישא אותי, א״ל למה היא מתגרשת, א״ל על ידי שראה ידיה מפוחמות, א״ל וישמעו אזניך מה שפיך מדבר, אם זו על ידי שראה ידיה מפוחמות היא מתגרשת, את שכלך מפוחמת על אחת כמה וכמה, כך לפי שעו״א אומרים [קג]וימירו את כבודם בתבנית שור, לפי שהכעסנו להקב״ה פעם אחת אומרים לנו [קד]אין ישועתה לו באלהים סלה, והם שמכעיסים הקב״ה במעי אמם על אחת כמה וכמה, וישראל אומרים להם למה אנו דומים לבן מלך שיצא לו למדבר נפחם בשמש נכנס למדינה במעט שמנים במעט מרחצאות נתלבן גופו, כך אנו שמשה של עבודת אלילים שזפתנו, אבל אתם עד שאתם במעי אמכם אתם עובדים עבודת אלילים:

בני אמי נחרו בי. בני אומתי זה דתן ואבירם נתגאו בי נחרו בי ומלאו את הדיין חרון אף עלי. שמוני נוטרה את הכרמים, נתיגעתי במדבר מ״ב מסעות ולא היה לי ליכנס לארץ מיד, הוי כרמי שלי לא נטרתי. דבר אחר בני אומתי זה ירבעם בן נבט. נחרו בי נתגרו בי ומלאו מדת הדין חרון אף עלי. שמוני נוטרה את הכרמים עד שהייתי שומר שני עגלי ירבעם לא הייתי משמר משמרות כהונה ולויה. דבר אחר זה אחאב וכו׳. שמוני נוטרה זה צדקיה בן כנענה וחבריו שלש מאות, ובנביא אחד שהיה לי זה מיכיהו בן ימלא האכילוהו לחם לחץ. דבר אחר איובל מטמאת בנביאי הבעל, ובנביא אחד של אמת זה אליהו בקשה להרגו. דבר אחר בני אמי זה צדקיה מלך יהודה מפטם לפשחור בן מלכיה וחבריו, ובנביא אחד של אמת זה ירמיהו *ונתון לו ככר לחם ליום מחוץ האופים, א״ר יצחק זו פת קיבר שהיא נמכרת מחוץ לפלטר, רבי הונא בשם רבי יוחנן מי גרם לי שאני נוטרה את הכרמים על ידי שכרמי שלי לא נטרתי, מי גרם לי שאני מפרשת שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי חלה כתקנה בארץ ישראל, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתיהן ואיני מקבלת שכר [אלא] על אחת, מי גרם לי שאני משמרת שני ימים טובים בסוריא על שלא שמרתי ימים טובים כתקנן בארץ ישראל, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שניהם ואיני מקבלת אלא על אחד. רבי יוחנן קרי עליה [קה]וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, רבנן פתרין קריא בנביאי הבעל [קו]קראתי למאהבי המה רמוני, שהיו מאהבים אותי לע״א, לא זזו מנתנבאין נביאות שקר עד שהגלו אותי מארצו. שמוני נוטרה את הכרמים לכבד האומות, וכרמי שלי זה הקב״ה לא נטרתי:

*הגידה לי שאהבה נפשי. ר׳ יוחנן בר׳ סימון בשם ר׳ חנינא פתר קריא במשה, בשעה שאמר לו הקב״ה [קז]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר משה וכי דברים הללו יכולים ליעשות איני יכול לעמוד בכל האוכלוסין הללו, כמה חיות יש בהם, כמה מעוברות יש בהם, כמה מניקות יש בהן, כמה קליות ואגוזים התקנת להינוקות שבהם, כמה מיני (דקדוקים) [רקיקים] התקנת להם. הגידה לי אומה שאהבה נפשי אומה שנתתי נפשי עליה. איכה תרעה ביטות הגשמים, איכה תרביץ בצהרים בימות החמה. שלמה אהיה כעוטיה. רבי חלבו בשם רבי הונא שלא אהיה כאבל הזה שהוא יושב ודומם, כמא דאת אמר [קח]ועל שפם יעטה. דבר אחר שלא אהיה כרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו ובקעוהו ועטה בגדו ויצא, כמא דאת אמר [קט]ועטה הרועה את בגדו, על עדרי חבריך כשאבוא אצל חבריך אברהם יצחק ויעקב וישאלוני על עדריהם מה אני משיבן. רבי ברכיה פתר קריא במשה [קי]יפקוד ה׳ אלהי הרוחות לכל בשר, אמר לפניו רבש״ע הודיעני איזה רועים תעמיד עליהם, איכה תרעה בימי המלכיות, שלא תהא אומתך בצרה ועדרי חבריך ברוחה, ורבנן אמרין שלא יראו בניך צרתם צרה ויטעו מאחריך, א״ל הקב״ה למשה אם לא תדעי לך היפה בנשים היפה שבנביאים, א״ר יוסי בר חנינא נמשלו נביאי ישראל בנשים, מה האשה הזאת אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה, כך הנביאים אינם מתביישין לתבוע צרכיהן של ישראל מן הקב״ה. צאי לך בעקבי הצאן, מלמד שהראה לו הקב״ה למשה כל רועיהם ופרנסיהם של ישראל עד העקב עד סוף כל הדורות. דבר אחר יש לך לידע בסוף. ורעי את גדיותיך (הגרים) [הגדיים] נכנסין. דבר אחר צאי לך בעקבי הצאן, ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא ורבנן, ר׳ אליעזר אומר חררה שיצאת עמהם ממצרים הספיקה להם שלשים יום, דאמר ר׳ שילא ששים ואחת סעודות אכלו ממנה, ממנה אתה יודע מה אני עושה להם בעקב [א]יהי פסת בר בארץ, רבי אליעזר אומר

ממה

אל בגרונם ותרב פיפיות בידם, פיפיות שהיא אוכלת משני צדדים נותנת חיים בעולם הזה וחיים לעולם הבא. ישקני יטהרני כמשיק שני גבים זה לזה והם טהורים זה מזה, כמא דאת אמר [לט]כמשק גבים שוקק בו. ישקני ידביקני, כמא דאת אמר [מ]וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה. יוציא לי נשיקות מתוך פיהו שתי נשיקות אחת בעולם הזה [מא]ויפח באפיו נשמת חיים, ולעתיד לבא [מב]ונתתי רוחי בכם וחייתם. פיהו ולא נשיקה ביד:

[מג]כי טובים דודיך מיין. דברי תורה קרובים הם זה לזה, כמא דאת אמר [מד]או דודו או בן דודו יגאלנו, אמר רבי שמעון בר אבא חביבים דברי סופרים כדברי תורה שנאמר וחכך כיין הטוב, חברייא בשם ר׳ יוחנן חמורים דברי סופרים מדברי תורה שנאמר כי טובים דודיך מיין, האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור, חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב, רבי אבא בר כהנא בשם ר׳ יהודה בן פזי שמע לה מן הדא, א״ר טרפון פעם אחת הייתי מהלך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטין, אלו לא קרא עבר על מצות עשה, ועכשו שקרא כדברי בית שמאי חייב מיתה בעצמו. בדברי תורה כתיב [מה]ונתן אליך אות או מופת, בדברי סופרים כתיב [מו]על פי התורה אשר יורוך. כי טובים דודיך מיין נמשלו דברי תורה ליין ומים (כתוב בישעיה רמז תפ״ג):

[מז]שאל רבי יהושע את רבי ישמעאל אחי היאך אתה קורא (א) כי טובים דודיך מיין או דודיך מיין, אמר ליה כי טובים דודיך מיין, אמר ליה אינו כן חברו מוכיח עליו לריח שמניך טובים וגו׳, ונעייניה להאי קרא דשיליה פשטיה דקרא במאי כתיב כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה ערבים דברי דודים יותר מיינה של תורה. דרש רב נחמן בר רב חסדא למה תלמיד חכם דומה לצלוחית של [מח]פלייטון מכוסה אין ריחו נודף (ב) מגולה ריחו נודף, ולא עוד אלא אפילו (בני אדם המסוכין) [דברים המכוסין] ממנו מתגלין לו, אל תקרי עלמות אלא עלומות, ולא עוד אלא שאפילו מלאך המות אוהבו, אל תקרי עלמות אלא על מות, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות, אל תקרי עלמות אלא עולמות. [מט]ד״א ישקני מנשיקות פיהו אלו עשרת הדברות ששמעו מפי הגבורה, למה אמר מנשיקות, שתי נשיקות אחת עשרת הדברות ואחת קבלת התורה. כי טובים דודיך מיין, מה היין תנחומין אף דברי תורה תנחומין דכתיב ביה [נ]תנחומיך ישעשעו נפשי. מה היין כל מה שמתישן משתבח, אף דברי תורה כל מה שמתישנין בגוף משתבחין. ד״א כי טובים דודיך מיין זה הלמד תורה בילדותו כדכתיב [נא]את מי יורה דעה וגו׳ גמולי מחלב עתיקי משדים. ד״א מה יין אין מתקיים אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. ד״א כי טובים דודיך אלו האבות. מיין אלו הנשיאים. ד״א דודיך אלו הקרבנות, מיין אלו הנסכים. ד״א טובים אלו ישראל, מיי״ן אלו שבעים אומות:

לריח שמניך טובים שמן תורק שמך. [נב]אמר רבי ברכיה למה היה אברהם דומה לצלוחית של פלסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף, כיון שהיתה מיטלטלת היתה ריחה נודף. כך אמר הקב״ה לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם: על כן עלמות אהבוך, האהבנו לך עלמות הרבה דכתיב [נג]ואת הנפש אשר עשו בחרן. [נד]א״ר ברכיה בשעה שאתה מביא לנו אורה שמך מתגדל בעולם, גרים מתגיירין באותה שעה, כגון יתרו שמע ואתא, רחב שמעה ואתת, הה״ד [נה]בראותו ילדיו וגו׳ ומה כתיב אחריו וידעו תועי רוח בינה. ד״א עלמות אהבוך אלו בעלי תשובה. עלמות אהבוך אלו דורו של שמד וכו׳. ד״א עלמות אהבוך על שהעלמת מהם מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא אהבוך. עלמות אהבוך א״ר ברכיה ורבי חלבו ועולא בריה דרבי אליעזר בשם ר׳ חנינא עתיד הקב״ה ליעשות ראש חולה של צדיקים לעתיד לבא. ומה טעם [נו]שיתו לבכם לחילה וכו׳. והם חלים לפניו בעלמות והם מראים באצבע [נז]כי זה אלהים אלהינו וגו׳ הוא ינהגנו על מות. בעלמות כמא דאת אמר [נח]בתוך עלמות תופפות. ד״א על מות עולם שאין בו מיתה. ד״א כי טובים דודיך מיין לריח שמניך אי מה יין כל זמן שהוא מתיישן הוא חסר אף דברי תורה כן, תלמוד לומר לריח שמניך טובים כשם שאין השמן חסר כך אין דברי תורה חסרים. ד״א למה נמשלו בשמן, מה שמן רפואה לאדם ומצהיל פנים כך דברי תורה מאירות עינים [נט]רפאות תהי לשרך. ד״א למה נמשלו בשמן אם יתן קורטוב (שמן) [מים] בתוך חבית של (מים) [שמן] קורטוב [שמן] יוצא כנגדו, כך מי שהוא מלא חכמה הכניס דברי בטלה דברי תורה יוצאים לפי מה שהוא. ד״א לריח שמניך זה חזקיה ודורו שנאמר [ס]וחבל עול מפני שמן. היה רבי חדקא אומר מן הדא אתה למד שריח הצדיקים יפה וניכר משל רשעים, שכן הוא אומר [סא]ויקח משה את עצמות יוסף שהיה ריחו הולך, וכן אתה מוצא ביצחק [סב]ראה ריח בני כריח שדה שהיה ריחו של יעקב ניכר מריחו של עשו, יש שמן שיש לו ריח ואין לו מראה יכול אף דברי תורה כן, תלמוד לומר שמן תורק שמך כשמן שמריקין אותו מכלי אל כלי וריחו נודף ומראהו נאה. ד״א אם עשית התורה שנמשלה בשמן שמך הולך בכל העולם והאומות אוהבים אותך שנאמר על כן עלמות אהבוך אלו המלכיות שנאמר ועלמות אין מספר. [סג]דבר אחר עלמות אהבוך העולם הזה והעולם הבא. דא״ר ינאי הראשונים נתת להם ריח מצות, אדם נתת לו שבע מצות כו׳, אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שמערה מפי חבית היה מערה לנו המצות שנאמר שמן תורק שמך, א״ר ברכיה כשם שהשמן מאיר כך התורה מאירה. על כן עלמות אהבוך העולם הזה והעולם הבא. דבר אחר אומות העולם באים ומתגיירין מי היה זה יתרו וישמע יתרו מתן תורה שמע ובא:

[סד]משכני אחריך נרוצה. אמר ר׳ יוחנן ממה שנתת לנו ארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה לארעא טבתא דמתקריא משכנתא, אמר ר׳ יהושע בן לוי ממה שנתת לנו ארץ זבת חלב ודבש אחריך נרוצה לארעא רבתא דמתקריא משכנתא, רבנן אמרין על שהשרית שכינתך בינינו אחריך נרוצה, רבי מאיר אומר בשעה שעמדו ישראל על הר סיני אמר להם הקב״ה הביאו לכם ערבים שאתם שומרים את התורה ואני נותנה לכם, א״ל אבותינו ערבים אותנו, אמר להם יש לי עליהם, אברהם על מה שאמר [סה]במה אדע, יצחק על שאהב עשו, יעקב על שאמר [סו]נסתרה דרכי מה׳, א״ל בנינו ערבים אותנו, א״ל הם ערבים טובים שנאמר [סז]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ואין עוז אלא תורה שנאמר [סח]ה׳ עוז לעמו יתן, בזמן שהלוה נתפש ואין לו מה לשלם מי נתפש לא הערב, הוי [סט]ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני, א״ר אחא גם אני כביכול מי יאמר לפני ברכו לא התינוקות הוי [ע]לשוא הכיתי את בניכם, למה מוסר לא לקחו. משכני ממה שנתת לי בזת שכני, בזת הים, בזת סיחון ועוג בזת שלשים ואחד מלכים. אחריך נרוצה ממה שגרית בי שכני הרעים. אחריך נרוצה, א״ר אבין משל למלך שכעס על המטרונא גירה בה שכניה הרעים והיתה צווחת ארוני המלך בוא והושיעני, כך [עא]ויצעקו בני ישראל אל ה׳. אמר רבי יהודה צריך יהודאה לחרובא עביד תתובתא [עב]יאי מסכנותא לברתא דיעקב כערקא סומקא אקדליה דסוסיא חיורא. משכני אחריך נרוצה ממה שנטלת ממני משכון גדול, חרבן ראשון ושני לא נתמשכן אלא על ידינו, משכני אחריך נרוצה הדא הוא דכתיב [עג]ויסע משה את ישראל, אמרו ישראל למשה להיכן אתה מוליכנו, א״ל לאלים, ומאלים לאלוש, ומאלוש למרה, וממרה לרפידים, ומרפידים לסיני, אמרין ליה לכל מה דאת נסבן אנו עמך דבקה נפשי אחריך, משל לאחד שלקח אשה מן הכפר הוליכה ממקום למקום כו׳. אמר רבי יוסי בר איקא מקרא מכריז ואומר משכני אם למקרא מקרא ואם למשנה משנה אם לתלמוד תלמוד אם לתוספתא לתוספתא אם לאגדה לאגדה. דבר אחר משכני בגלות, על מנת אחריך נרוצה לעתיד לבא, והקב״ה אומר לה [עד]על כן משכתיך חסד, עד עכשו הייתי מקצר ימי השעבוד שהיה גלוי לפני שאתם חוזרים לשעבוד, אבל עכשו משכתי אתכם מן הגאולה, משתגאלו בפעם הזאת אין אתם חוזרים לשעבוד:

תתקפב דבר אחר מי שמשכונו ביד חברו הוא רץ אחריו שלא בטובתו. משכני אחריך (בתהלים ברמז תתע״ד):

הביאני המלך חדריו. ארבעה נכנסו לפרדס כו׳ רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, עליו הכתוב אומר הביאני המלך חדריו. ד״א הביאני המלך חדריו שעתיד המקום להראות לישראל את גנזי המרום והחדרים שבשמים. ד״א הביאני המלך חדריו אלו חדרי גן עדן, הביאני המלך חדריו אלו חדרי תורה, [עה]ויגד לכם את בריתו זה ספר בראשית שהיא תחלת ברייתו של עולם, אשר צוה אלו עשרת הדברות, וכי מנין יבא אליהו ויגלה להם חדרי בהמות וחדרי

ממ״ק ובמ״ק [לט] ישעיה ג: [מ] יחזקאל לג: [מא] בראשית ב: [מב] יחזקאל לז: [מג] פסיקתא רבתי: [מד] ויקרא כה: [מה] דברים יג: [מו] שם יז: [מז] ע״ז כט: [מח] פלייטון: מין עלים נותנים ריח טוב שכיון שוחקים אותה למשמש בה: [מט] מדרש: [נ] תהלים לד: [נא] ישעיה כח: [נב] בראשית רבה: [נג] בראשית יב: [נד] פסיקתא רבתי: [נה] ישעיה כט: [נו] תהלים מח: [נז] שם: [נח] שם כח: [נט] משלי ג: [ס] ישעיה י: [סא] שמות יד: [סב] בראשית כז: [סג] תנחומא: [סד] מדרש: [סה] בראשית טו: [סו] ישעיה מ: [סז] תהלים ח: [סח] שם כט: [סט] הושע ד: [ע] ירמיה ב: [עא] שמות ב: [עב] יאי וכו׳, יפה ענות לישראל הנקראת בת יעקב, כרכן אדום על צוארו של סוס לבן: [עג] שמות טו: [עד] ירמיה לא: [עה] דברים ד:

זית רענן (א) כי טובים דודֶיךָ מיין, לשון זכר, או כי טובים דודַיִךְ מיין לשון נקבה (עי׳ רש״י), א״ל דודֶיךָ: חברו מוכיח עליו, לריח שמניך וגו׳ עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה: דברי דודים, דברי סופרים: מיינה, עיקר תורה שבכתב: (ב) מגולה ריחו נודף, והיינו שמן תורק שמך כשאתה מלמד תורה לתלמידים אז יצא לך שם:

מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי. עצרת יום שנתנה בו תורה, פורים דמעיקרא להכי איתקון, מעלי יומא דכפורי דתני רבי חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש, וכי בתשעה מתענין והלא אין מתענין אלא בעשירי, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו כאלו התענה תשיעי ועשירי:

ובבואה לפני המלך אמר עם הספר, אמרה מיבעי ליה, אמר רב נחמן יאמר בפה מה שכתוב בספר. דברי שלום ואמת אמר רבי תנחומא אמר רבי אסי ואמרי לה אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי אסי מלמד שצריכה שרטוט (מט) כאמתה של תורה. ומאמר אסתר קיים, מאמר אסתר אין דברי הצומות חעקתם לא, אמר רבי יצחק דבי רבי אמי הכי קאמר דברי הצומות חעקתם ומאמר אסתר קיים את ימי הפורים האלה. קיימו וקבלו היהודים (כתוב ברמז י"ח):

י ורצוי לרוב אחיו, תני רב יוסף לרוב אחיו ולא לכל אחיו, מלמד (נ) שפרשו ממנו קצת סנהדרין. אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות דמעיקרא חשיב מרדכי אחר ארבעה [א]אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה ומרדכי בלשן, ולבסוף קרא חשיב ליה בתר חמשה [ח]הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה (שריה) עזריה רעיה נחמני מרדכי בלשן, אמר רב ואיתימא רבי יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה:

שיר השירים

תתקפ א [א]שיר השירים. שיר המשובח והמעולה שבשירים, ראב"ע עבד לה מתלא לאחד שהוליך סאה של חטים לנחתום ואמר הוצא ממנו קמח ואחר כך הוצא לי ממנה סולת ואחר כך הוצא לי גלוסקא, כך מכל חכמתו של שלמה לא סולת אלא שיר השירים לישראל, כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים, רבי עקיבא אומר אין העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים. שיר השירים, נאמר שיר ושבח למי שעשאנו שירים בעולם, כמא דאתמר *והלילו שירות היכל שבחוי דהיכלא. נאמר שיר ושבח למי שעתיד להשרות עלינו רוח הקדש, והיכן נאמר רבי חנינא בר פפא אמר בים נאמר שיר השירים [ב]קדמו שרים אחר נוגנים, רבי יודן ברבי סימון אמר בסיני נאמר שיר השירים שנאמר [ג]יצפון לישרים תושיה. תני בשם רבי נתן הקב"ה אמרו שנאמר שיר השירים אשר לשלמה למי שהשלום שלו, ר"ג אומר מלאכי השרת אמרוהו שיר שאמרו אותו שרים של מעלה, רבי אייבו אמר שיר חד שירים תרין הא תלתא שירים, רבי יודא ברבי סימון אמר שיר השירים כלה חדא ואלין אינון תרתין אוחרנייתא [ד]שיר המעלות לשלמה, [ה]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, שלמה אמרו ותלאו בדוד, כשתמצא לומר כל מעשיו היו משולשים, שלש מעלות עלה, מעלה ראשונה [ו]כי הוא רודה בכל עבר הנהר, מעלה שניה ושלמה היה מושל בכל הממלכות, השלישית [ז]וישב שלמה על כסא ה'. שלש ירידות ירד, בתחלה [ח]משלי שלמה בן דוד מלך ישראל, חזר להיות מלך בירושלים [ט]אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים, חזר להיות מלך על ביתו [י]הנה מטתו שלשלמה. שלש עולמות ראה, רבי יודן ורבי הוניא, רבי יודן אמר מלך והדיוט ומלך, עשיר ועני ועשיר, חכם וטפש וחכם, ומה טעם, [יא]את הכל ראיתי בימי הבלי, רבי הוניא אמר מלך והדיוט, עשיר ועני, חכם וטפש. מה טעם, אני קהלת הייתי מלך כד הוינא הוינא וכדו לית אנא. שלש עבירות עבר, [יב]ולא ירבה לו נשים, ולא ירבה לו סוסים, וכסף וזהב לא ירבה לו. שלש שטנים נזדווגו לשלמה, [יג]ויקם ה' לו שטן (לשלמה) את רזון [יד]ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה, שלשה ממשלות משל, [טו]משלי שלמה בן דוד, [טז]משלי שלמה בן חכם, [יז]גם אלה משלי שלמה. שלש הבלים, הבל חד, הבלים תרין. שלש שמות נקראו לו, ידידיה, קהלת, שלמה, ריב"ל אמר שבעה, אגור, יקא, לכואל, לאיתיאל, ומודה רבי שמואל בר נחמני באלין ארבעתיא, אלא שנתכנה בהם והוצרכו להדרש, אגור שאגר דברי תורה, יקא שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא בן שעתו ומתפנה בן שעתו למואל שנאם לאל יכול אני להרבות ולא לחטוא, איתיאל [אתי אל] ואוכל. שלשה ספרים כתב, משלי, שיר השירים, וקהלת, שלשה שירים כנגד שלשה עולמות, העולם הזה [יח]שבע ביום הללתיך. ולימות המשיח למנצח על השמינית. ולעולם הבא [יט]בנבל עשור. שיר השירים שיר שהוא חביב מכל השירים, לפי שיש בו שבח להקב"ה ראשו כתם פז, שבח התורה ודגלו עלי אהבה, שבח ישראל כשושנה בין החוחים, שבח קבוץ גליות תשורי מראש אמנה, ולמה כל השירים מרווחין והיא דחוקה על ידי שרמז בו שעבוד דכתיב מצאוני השומרים:

אשר לשלמה, למי שהשלום שלו ונוהג שלום עם בריותיו חמה זורחת על הצדיקים ועל הרשעים ועושה שלום בין מלאכים שנאמר [כ]עושה שלום במרומיו, שהמים אין מכבים אשו של ברקים, והברקים אין שורפים המים, חמה ולבנה וכוכבים הן של אש ורצים והולכים ושלום ביניהם ואינם מזיקין זה לזה, וכן אתה מוצא [כא]ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו יורדין שניהם כאחד ולא היו מזיקין זה לזה, וכן בהר סיני [כב]עביו עברו ברד וגחלי אש בארץ אי אפשר לשור לראות הארי אבל במרום השור והארי במרכבה, רבי אומר מי שהשלים לבנים מה שגזר לאבות [כג]כי גר יהיה זרעך:

תתקפא [כד]ישקני מנשיקות פיהו. דברי תורה שנתנו בנשיקה, רבי תני בשם ר' ישמעאל [כה]כבשים ללבושך, כבשים כתיב כשתלמידיך קטנים היה כובש לפניהם, הגדילו ונעשו תלמידי חכמים הוי מגלה להם סתרי תורה, א"ר יצחק [כו]ואתי צוה ה' בעת ההיא, יש דברים שאמר לי לומר ביני לבין עצמי, אמר ר' אילא ישקני מנשיקות יש דברים שמשיקים עליהם את הפה, כתוב אחד אומר [כז]בלבי צפנתי אמרתך, וכתוב אחד אומר [כח]בשפתי ספרתי. ד"א ישקני מנשיקות א"ר יוחנן מלאך אחד יוצא לפני כל דבור ודבור ומחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך את הדבר הזה, כך וכך מצות יש בו, כך וכך קלים וחמורים יש בו, כך וכך גזרות שוות יש בו, כך וכך עונשים יש בו, כך וכך שכר יש בו, ואומר לו הן, וחוזר ואומר לו מקבל אתה עליך אלהותו של הקב"ה, ואומר לו הן והן, מיד הוא נושקו על פיו, משל למלך שהיה מבקש לישא לו אשה בת טובים וגניסין* שלח אצלה שליח ואמרה לו איני כדאי לשפחתו אלא רצוני לשמוע הדבר מפיו, כך תבעו רצוננו לראות את מלכנו, הדא הוא דכתיב [כט]וישב משה את דברי העם אל ה', ומשעה ששמעו אנכי מפי הגבורה היו למדין ולא שכחין, כשאמרו למשה [ל]דבר אתה עמנו חזרו להיות למדין ושכחין, חזרו ואמרו משה בשר ודם עובר כך תלמודו עובר, חזרו אצל משה ואמרו לו משה רבינו הלואי יגלה פעם שניה, הלואי ישקני מנשיקות פיהו כמות שהיה, הלואי יתקע תורתו בלבנו כמות שהיה, אמר להם אין זו עכשו, לעתיד לבא הוא שנאמר [לא]נתתי את תורתי (בלבם) [בקרבם] ועל לבם אכתבנה. אמר ר' נחמיה בשעה ששמעו ישראל בסיני לא יהיה לך נעקר יצר הרע מלבם, וכיון שאמרו דבר אתה עמנו חזר יצר הרע למקומו וכו', עד לעתיד לבא הוא, דכתיב [לב]והסירותי את לב האבן, ר' אליעזר אומר משל למלך שהיה לו מרתף של יין, נכנס אורח הראשון מזג לו כוס, השני מזג לו כוס, וכן לשלישי ולרביעי, בא בנו ונתן לו כל המרתף, כך אדם הראשון נתן לו שש מצות, נח נתוסף לו אבר מן החי, אברהם על המילה, יצחק חנכו לשמונה, יעקב גיד הנשה, יהודה יבמה, כיון שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו [לג]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע נעשו לו לאומה נתנה להם כל התורה כלה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, א"ר יוסי בר חנינא משל למלך שהיה מחלק [לד]אפסניות ללגיונותיו על ידי דוכסין על ידי איפרכין על ידי איסטרטליטין, כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד, אמר ר' יצחק משל למלך שהיה אוכל [לה]אפיצטלין וכיון שבא בנו שמטה מפיו ונתנה לו, כך ה' יתן חכמה לכל, אבל מפיו דעת ותבונה לישראל, רבי יודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יודה אומר שני חברים שהם יושבים ועוסקים בהלכה אומר הקב"ה *משיקות הם עלי, ורבי נחמיה אמר אפילו הבל היוצא מפיהם, כמא דאת אמר [לו]ואיוב הבל יפצה פיהו, אמר הקב"ה משיקות הם עלי. ורבנן אמרין סוף נפשותיהן עתידין להנטל בנשיקה, וכן אתה מוצא במשה ואהרן, את עמלת בתורה סופך להשיק לאחרים, סוף שדבריך מתנשקין, סוף שפתותיך מתנשקות, סוף שהכל משיקין לך. ישקני מנשיקות, יזיינני יטהרני ידביקני ישקני, יזיינני כמא דאת אמר [לז]נושקי רומי קשת, א"ר שמואל בר נחמני מה הזיין מתקיים לבעליו כך דברי תורה מתקיימין על כל מי שהוא עמל בהן כל צרכן, רב הונא בשם ר' אחא שמע ליה מן הדין [לח]רוממות אל

כמ"ק ובמ"ק ו ויקרא כג: ז עזרא ב: ח נחמיה ז: שה"ש א תנחומא פ' תליה: *עמוס ה: ב תהלים סח: ג משלי ב: ד תהלים קכז: ה שם ל: ו מלכים א ה: ז דה"א כט: ח משלי א: ט קהלת א: י שה"ש ג: יא קהלת ז: יב דברים יז: יג מלכים א יא: יד שם: טו משלי א: טז שם י: יז שם כה: יח תהלים ל: יט שם לא: כ איוב כה: כא שמות ט: כב תהלים יח: כג בראשית טו: כד מדרש: כה משלי כז: כו דברים ד: כז תהלים קיט: כח שם: כט שמות יט: ל שם כ: לא ירמיה לא: לב יחזקאל לו: לג שמות יט: *גניסין מיוחסת: לד אפסניות מכר כחול ומאכלם מדי חדש: לה אפיצטלין מין רקיק דק: *משיקות לשון תשוקה: לו איוב לג: לז דה"א יב: לח תהלים קמט:

זית רענן (מט) כאמתה של תורה, כס"ת עצמו: (נ) שפרשו ממנו, לפי שבטל מד"ת:

זמניהם דומיא דזמנם מה זמנם תרתי אף זמניהם תרתי, ואימא תריסר ותליסר, שלשה עשר זמן קהלה לכל הוא ולא צריך קרא. ואימא שיתסר ושיבסר, אמר קרא ולא יעבור, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן זו דברי רבי עקיבא סתימתאה, אבל חכמים אומרים בזמן הזה הואיל ומסתכלים בה אין קורים אותה אלא בזמנה. תניא נמי הכי אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהשנים כתקנן וישראל יושבים על אדמתם, אבל בזמן הזה הואיל (מ) ומסתכלים בה אין קורין אותה אלא בזמנה. כרכים המוקפים קורים בט"ו, מנא הני מילי אמר רבא אמר קרא על כן היהודים הפרזים מדפרזים בי"ד מוקפים בט"ו. ואימא פרזים בי"ד ומוקפים בי"ד ובט"ו, אי כתיב ארבעה עשר וחמשה עשר כדקאמרת, השתא דכתיב את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו הני בי"ד והני בט"ו, ואימא פרזים בי"ד מוקפים אי בעי בי"ד ואי בעי ט"ו, אמר קרא בזמניהם זמנו של זה לא זמנו של זה. מוקפים חומה מימות יהושע בן נון מ"ט, יליף פרזי פרזי, כתיב הכא היושבים בערי הפרזות וכתיב התם [א]לבד מערי הפרזי. מדינה ומדינה, לחלק בין מוקפין חומה מימות יהושע בן נון לאין מוקפין. ועוד לחלק בין שושן לשאר עיירות. משפחה ומשפחה, אמר רבי יוסי בר חנינא להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלים עבודתם ובאים לשמוע מקרא מגלה. אמר רב יהודה אמר שמואל כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כלם מבטלים מעבודתם ובאים לשמוע מקרא מגלה, מכאן סמכו של בית רבי שהיו מבטלים תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגלה, קל וחומר מעבודה ומה עבודה שהיא חמורה מבטלים, תורה של יחיד שהיא קלה על אחת כמה וכמה: שמחה ומשתה ויו"ט, תני רב יוסף שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, ויום טוב מלמד שאסור בעשית מלאכה. רבה בריה דרב אמר הספד ותענית קבילו עלייהו, מלאכה לא קבילו עלייהו דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואלו יום טוב לא כתיב:

לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית. [ב]אמר רב יהודה אמר שמואל בתחלה בשושן ולבסוף (מא) קבעוה בכל העולם כלו, אמר רב שמואל בר רב יצחק שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לפני עובדי אלילים, שלחה להם כבר כתובה אני על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס, תניא רבי אליעזר אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר ויאמר המן בלבו. רבי עקיבא אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. רבי יוסי בן דורמסקית אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר ויודע הדבר למרדכי. רמ"א אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר (מב) ובבזה לא שלחו את ידם, א"ר יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא מלתא דעדיפא מכלהו קיימו וקבלו היהודים, קיימו למעלה מה שקבלו למטה, אמר רבא כולהו אית להו פירכא לבר מדר"י א"ש דלית ליה פירכא, דר' אליעזר סברא הוא דלא הוה איניש דחשיב למלכא כוותיה וכי קא מפיש ארעתא דנפשיה קאמר, דרבי עקיבא דילמא כרבי אלעזר שכל אחד ואחד נדמה לו כאומתו, דרבי יוסי בן דורמסקית דילמא כרבי חייא בר אבא דאמר בגתן ותרש שני טרסיים היו מספרין בלשון טרסי, דרבי מאיר דילמא (מג) פריסתקא שדור אלא דשמואל ודאי לית ליה פרכא. אמר רב אבינא ואיתימא רב נחמן בר יצחק היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי, רב יוסף אמר מהכא וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם:

ומשלוח מנות איש לרעהו. תני רב יוסף שתי מנות לאדם אחד. ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם. [א]רבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי אושעיא אטמא דעגלא תילתא (וגרבא) [ולגין] דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים, הדר שלח ליה [חד עיגל וחד גרב דחמר שלח ואמר ליה] קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו, רבה שדר ליה למרי בר מר בידא דאביי מליא (מד) טסקא דקשבא ומלא כסא קמחא דאבישונא, אמר אביי השתא אמר מרי אי חקלאה מלכא להוי דקולא מצואריה לא נחית, הדר ושדר ליה איהו מלא טסקא זנגבילא ומלא טסקא פלפלי אריכתא, אמר אביי השתא אמר מר אנא שדרית ליה חליא ואיהו שדר לי חורפא, אמר אביי כי נפקי מבי מר הוה שבענא, כי מטא להתם קריבו לי שתין צעי משתין מיני קדרה ואכלי בהון שתין פלגא והוה בשולא בתרא דהוו קרי ליה צלי קדר ובעי דאיכסיסיה לצעא אבתריה. אמר אביי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע אי נמי רווחא לבסומי שכיחא. אביי בר אבין ורב חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי. אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, רבא ורבי זירא עבדי סעודת פורים בהדי הדדי עד דאיבסום, קם רבא שחטיה לרבי זירא, למחר בעא רחמי עליה ואחייה, לשנה אמר ליה ניתי מר נעביד סעודת פורים, אמר ליה לאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא מ"ט יום משתה ושמחה כתיב, רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא (מה) נגה ולא אתו רבנן א"ל מ"ט לא אתו רבנן א"ל דילמא טרידי בסעודת פורים, א"ל הוה אפשר להו למיכלה מאורתא, א"ל לא סבר לה מר להא דרבא דאמר סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, א"ל אמר רבא הכי אמר לי אין. תנא מיניה ארבעין זמנין ודמיא ליה כמאן דמנחא בכסתיה: שנו רבותינו הקורא את המגלה למפרע לא יצא, מנא הני מילי דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור מה עשיה למפרע לא אף זכירה למפרע לא, קראה על פה לא יצא אתיא זכירה זכירה כתיב הכא והימים האלה נזכרים ונעשים וכתיב התם [ב]כתוב זאת זכרון בספר על הספר, ובדיו מנא לן אמר רבא אתיא כתיבה כתיבה כתיב הכא ותכתוב אסתר וכתיב התם [ג]ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי ואני כותב על הספר בדיו: שנו רבותינו בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו ואם לאו קורא עמהם, אמר רבא לא שנו אלא שעתיד לחזור בליל י"ד, אבל אין דעתו לחזור בליל י"ד קורא עמהם, אמר רבא מנא אמינא לה דכתיב היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות, מכדי כתיב היהודים הפרזים, היושבים בערי הפרזות למה לי, הא קמ"ל דפרוז בן יומו קרוי פרוז, ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז מוקף בן יומו נמי קרוי מוקף: מהיכן קורא את המגלה ויוצא בה ידי חובתו, רבי מאיר אומר כלה, רבי יהודה אומר מאיש יהודי, ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה, רבי שמעון אומר מבלילה ההוא. ואמר רבי יוחנן וכלם מקרא אחד דרשו שנאמר ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי את כל תקף לקיים, מאן דאמר כלה (מו) תקפו של אחשורוש, מאן דאמר מאיש יהודי תקפו של מרדכי, מאן דאמר מאחר הדברים תקפו של המן, מאן דאמר מבלילה ההוא תקפו של נס, רב הונא אמר מהכא ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, מאן דאמר כלה מה ראה אחשורוש להשתמש בכלים של בית המקדש, על ככה שמלאו שבעים שנה למאי דחשיב ולא איתפריקו. ומה הגיע אליהם בא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי, מאן דאמר מאיש יהודי מה ראה מרדכי שנתקנא בהמן, על ככה דשוי נפשיה עבודת אלילים, ומה הגיע אליהם דאתרחיש להו ניסא, ומ"ד מאחר הדברים האלה מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים, על ככה משום דמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, ומה הגיע אליהם שתלו אותו ואת בניו על העץ, ומאן דאמר מבלילה ההוא מה ראה אחשורוש להביא ספר הזכרונות, על ככה דזמינתיה אסתר להמן ואסקיה אדעתיה למיעץ עצה עילויה דההוא גברא למקטליה, ומה הגיע אליהם דאתרחיש להו ניסא. אמר ר' חלבו אמר רבי חמא בר גוריא הלכה כדברי האומר כלה, ואפילו למאן דאמר מאיש יהודי צריכה שתהא כלה כתובה, ואמר רבי חלבו אמר ר' חמא בר גוריא אמר רב מגלה נקראת ספר ונקראת אגרת, נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, נקראת אגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידים כשרה, אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שיהיו משולשין, אמר שמואל הקורא במגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא, ואי (מז) מחסרא או מייתרא פורתא לית לן בה:

ימי משתה ושמחה. תנא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש, אמר רבי אלעזר הכל מודים בעצרת (מח) דבעינן לכם יום שנתנה בו תורה, אמר רבא הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב [ה]וקראת לשבת עונג. אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן לכם דמעיקרא להכי איתקון דכתיב ימי משתה ושמחה, מר בריה דרבינא כולא שתא יתיב בתעניתא לבר מעצרתא

כמ"ק ובמ"ק קט דנ"ס ג : קי מגנ"ס ז : ג ירושלמי מגלה פ"א המעשה בשלמות ובבבלי נקטעה, עי' שם ושם : ב שמות יז : ג ירמיה לו : ד עדיות פ' אלו דברים : ה ישעיה נח :

זית רענן (מ) ומסתכלין בה, הכל צופין למקרא מגלה ואומרים יום י"ד באדר קרינן המגלה נשארו לאדר חמשה עשר יום וט"ו של ניסן עושין פסח. ואם תקדים קריאתה יעשו פסח מיום שלשים של קריאה ונמצאו אוכלין חמץ בימים האחרונים של פסח: (מא) קבעוה וכו', וזהו השנית ששלח להם בשנה השניה לקבעה עליהם חובה: (מב) ובבזה לא שלחו את ידם, האיך ידעו מה עשו הרחוקים: (מג) פריסתקא, שלוחים: לא יעברו, מנא ידעי זאת העתיד: מנות, מיני מעדנים: (מד) טסקא דקשבא, שק מלא תמרים: דאבישונא, שנתיבשו החטים בתנור בעודן כרמל וקמח שלהן מתוק לעולם: (מה) נגה ולא אתו רבנן, אחר היום ולא באו התלמידים לבית המדרש: (מו) תקפו של אחשורוש, ומתחלתה היא מדברת בתקפו עד סופה: ומה ראו על ככה, המגלה נכתבה ונקראת להודיע לדורות מה ראו באותו הזמן שעשו מה שעשו: (מז) מחסרא או מייתרא, ארוכה משאר הקלפים למעלה או למטה או קצרה מהן: (מח) דבעינן לכם, שישמח בו במאכל ומשתה להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה תורה בו:

אל ביתו אבל מבתו, וחפוי ראש ממה שאירע לו:

ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו וגו׳, קרי להו אוהביו וקרי להו חכמיו, א״ר יוחנן כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם, אמרי ליה אם משאר שבטים קאתי יכילת ליה, ואם משבט יהודה ואפרים ומנשה ובנימין קא אתי לא יכילת ליה. יהודה דכתיב [צב]ידך בעורף אויביך. אפרים ובנימין ומנשה דכתיב [צג]לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: כי נפול תפול לפניו. דרש ר׳ יהודה בר אלעאי שתי נפילות הללו למה, אמרו לו אומה זו משולה לכוכבים ומשולה לעפר, כשהם יורדים יורדים עד עפר, וכשהם עולים עולים עד הכוכבים, אם מזרע היהודים. כשיעצנו לו לצלבו לא היינו סבורים שהיה מן המיחדים להקב״ה, אבל עכשו שהוא מזרע היהודים מאותם שנפלו לכבשן האש ונצולו ומאותם שנפלו לגוב אריות, לא תוכל לו: עודם מדברים עמו. אמרה אסתר יודעת אני שהוא דוכס ובניו *איסטרטיגין בכל העולם, אלא עד שלא יכתוב להם אגרות וימרדו על המלך עד שלבו מטורף. ויבהילו להביא את המן מלמד שהביאוהו (לג) בבהלה:

ז כי אין הצר שוה בנזק המלך. אמרה לו צר זה אינו שוה בנזק המלך קטלה לושתי ואיקני בה בדידה למקטלה. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה, ויאמר ויאמר למה לי, א״ר אבהו בתחלה על ידי מתורגמן, כיון דאמרה ליה בת מלכים אני ומשאול קא אתינא, מיד ויאמר לאסתר המלכה (במלכים ברמז ר״כ):

איש צר ואויב. צר לעליונים וצר לתחתונים, אותה שעה עלתה חמתו של מלך והיה השטן מבעיר בו וירד לגנת הביתן והיו בניו של המן מקצצין את האילנות והיתה עוד חמתו בוערת בו. *איש צר ואויב, אמר רבי אלעזר מלמד שהיתה מחוה כנגד אחשורוש, בא מלאך וסטר ידה כלפי המן: והמלך קם בחמתו וגו׳ והמלך שב מגנת הביתן, מקיש שיבה לקימה מה קימה בחמה אף שיבה בחמה, אדאזיל אשכחינהו למלאכי השרת אידמו לגברא דקיימי ומעקרי לאילני, אמר להון מאי עבידתייכו אמרו ליה דפקדינן המן, אתא לביתא. והמן נופל נפל מבעי ליה, א״ר אלעזר מלמד שבא מלאך והפילו עליה אמר ווי מביתא ווי מברא, אמר (לה) דין שקנא לאשתו להרוג ולאבד הלא לבא עליה:

ויאמר חרבונה, אמר רבי חמא בר חנינא אף חרבונה הרשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח היינו דכתיב [צד]וישלך עליו ולא יחמול (לד) מידו ברוח יברח. רב אמר חרבונה זכור לטוב, ויש אומרים באותה שעה בא אליהו ז״ל ונדמה לחרבונה, אמר אדוני המלך יש עץ אחד בביתו מבית קדש הקדשים גבוה חמשים אמה יצוה המלך לתלותו, לקיים מה שנאמר [צה]יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי, ולקח המלך כל אשר להמן ונתן לאסתר לקיים מה שנאמר [צו]וביתיה נולי יתעביד על דנא. ויאמר חרבונה, אף חרבונה שונאו של מרדכי היה ומחייב להמן, על זה נאמר נפל שור הבא שוחטין, אמר חרבונה וכי הרעה הזאת בלבד עשה לך הוא היה עם בגתן ותרש באותה עצה, תדע לך שכן היה שמיד כשהודיעך מרדכי הדבר מיד שטמו והכין לו צליב והנה הוא בביתו של המן, מיד אמר המלך תלוהו עליו: ויתלו את המן, קרא הקב״ה לעצים אמר מי ראוי מכם שיתלה המן עליו. תאנה אמר ממני היו מביאים בכורים ונמשלו בי ישראל שנאמר [צז]כבכורה בתאנה וגו׳. גפן אמר [צח]גפן ממצרים. רמון [צט]כפלח הרמון. אגוז אל גנת אגוז. אתרוג וכל ארבעה מינים [ק]ולקחתם לכם. תפוח [קא]כתפוח בעצי היער, ארז [קב]כארז בלבנון ישגה. באותה שעה קפץ קוץ לפני הקב״ה אמר רבון העולמים כל מה שבראת בעולמך לכבודך בראת ואלו כלם כבר מצאו להם זכות שלא לחנם נבראו, ואני למה אני בעולמך, אלא יתלה קוצץ בן קוצץ על הקוץ, יבא מין אצל מינו דכתיב [קג]והיו עמים משרפות סיד, וכתיב [קד]ובליעל כקוץ מונד כלהם, מיד קבל ממנו הקב״ה ותלאוהו עליו ובניו עמו. באותה שעה* קרא אותו רשע לעבדיו לפח גזר הנגר ולבעל גור ואמר להם בחרו לי עץ גבוה חמשים אמה כדי שיראה בכל המדינה, אמרו לו היכן נמצא עץ של חמשים אמה אלא בבירה שלך, מיד עמד והחריב אכסדרה שלו ונטלו קוץ מונד משם והביאוהו, ומפני מה חמשים אמה כדי שיתלה הוא ועשרה בניו עליו, בוא וראה היכן היו צלובים בו, תן לכל אחד ואחד שלשה אמות וזרת הרי ל׳ בניו ל״ה אמות, ושלשה אמות וזרת להמן עצמו ובין נבלה ונבלה זרת ואצבע הרי מ״ג אמות וזרת, ושלשה אמות שנטע תחת הארץ, ושתי אמות וזרת שהניחו מן הארץ בעד הנבלה שלא יבא הכלב או חיה ויאכל מהם הרי מ״ט אמות, ואמה אחת הניחו על ראשו של המן הרשע שלא יבא העוף ויאכל ממנו הרי חמשים אמה, וכיון שהחריב אכסדרה שלו ונטל את הקוץ מדד נפשו עליו. והשיב לו גבריאל ואמר נאה לך העץ מוכן לך מששת ימי בראשית. וירד אצל אחשורוש ונדד שנתו. וחמת המלך שככה שתי שכיכות הללו למה, אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשורוש. איכא דאמרי (לה) אחת של אסתר ואחת של ושתי:

בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר, ביום השלישי במזל אריה ואריה מלך על כל בהמה לכל מקום שהוא רוצה הופך את פניו להשמיד ולהרוג, שנאמר ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים: כי כתב אשר נכתב בשם המלך, א״ר בתורה בנביאים בכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים כו׳ (כתוב במלכים ברמז קס״ז): ואל היהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה (כתיב בעזרא בפסוק הוא עזרא עלה מבבל):

ח ומרדכי יצא מלפני המלך. *אמר רבי בנימין בר יפת אמר ר׳ אלעזר כתיב [קה]לכלם נתן לאיש חליפות שמלות, אפשר דבר (לו) שנצטער אותו צדיק בו יכשל בו, דאמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו ממנהג שאר בנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, עבד ביה איהו מלתא בבנימין כי היכי דקני ביה אחיו, אלא רמז לו שעתיד לצאת ממנו בן שיוצא בחמשה לבושים של מלכות ומנו מרדכי שנאמר ומרדכי יצא וגו׳: ליהודים היתה אורה. אמר רב (לז) אורה זו תורה וכן הוא אומר [קו]כי נר מצוה ותורה אור. שמחה זה יום טוב וכן הוא אומר [קז]ושמחת בחגך. ששון זה מילה וכן הוא אומר [קח]שש אנכי על אמרתך. ויקר אלו תפלין שבראש וכן הוא אומר [קט]וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך. ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפלין שבראש. [קי]רבי פנחס אמר מרדכי מלך על ישראל שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך וגו׳. מה מלך לובש פורפורין אף מרדכי כן. מה מלך לובש עטרה כלולה אף מרדכי כן, מה מלך [א]מוניטין שלו יוצא בכל המדינות אף מרדכי כן, ומה היתה מוניטה שלו, מרדכי מכאן ואסתר מכאן, מה מלך אימתו בכל המדינות אף מרדכי כן כי נפל פחד מרדכי עליהם. כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות שיצא לו מוניטון בעולם (כתוב ביהושע ברמז י״ח):

ט ואת פרשנדתא. *אמר רבי אחא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת צריך לאמרם בנשימה אחת, מאי טעמא, כולהו בהדי הדדי נפקי נשמתייהו. אמר רבי יונה אמר רבי זירא וי״ו דויזתא צריך למתחא בזקיפא מ״ט כולהו עשרה בחד (לח) זקיפא אזדקיפו. אמר רבי חנינא בר פפא דרש רבי שמלאי איש כפר תמרתא כל השירות כלם אריח על גבי לבנה ולבנה ע״ג אריח, חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבנה ע״ג לבנה, מ״ט אמר רבי אבהו כדי שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים (כתוב ברמז כ״ב בפסוק מלך יריחו אחד). ויש אומרים עשרת בני המן ומלכי כנען אריח על גבי אריח ולבנה ע״ג לבנה, מאי כרון למצוה או לעכב, אמר רבי יוסי בר חנינא בר אחוי דאושעיא נהיר את כד הוינא קיימי קמי חנותא דרב אושעיא חביבך עבר רבי אבא בר זבדא ושאלינן ליה ואמר לעכב. בשושן הבירה הרגו זה אחד מעשרה ק״ו שבתורה:

מה בקשתך עוד ותעש, א״ר אלעזר (לט) מלמד שבא מלאך וסטרו על פיו: שנו רבותינו מגלה נקראת בי״א בי״ב בי״ג בי״ד בט״ו לא פחות ולא יותר. כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורים בחמשה עשר, ועיירות גדולות בארבעה עשר, אלא שכפרים מקדימים ליום הכניסה חכמים הקילו עליהם כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים, והיכא רמיזא, אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן אמר קרא לקיים את ימי הפורים באלה בזמניהם זמנים הרבה תקנו להם, האי מיבעי ליה זמנו של זה לא כזמנו של זה, אם כן לימא קרא זמנם מאי זמניהם, ש״מ תרתי, ואימא זמנים טובא, זמניהם

במ״ק ובמ״ק צב בראשית מט: צג תהלים פ: *איסטרטיגין שרי החיל: °מגלה טז: צד איוב כז: צה עזרא ו: צו שם: צז הושע ט: צח תהלים פ: צט שה״ש ה:
ק ויקרא כג: קא שה״ש ב: קב תהלים צב: קג ישעיה לג: קד שמואל ב כג: *באותה שעה, פי׳ בטעם שסכין סמך את הען: קה בראשית מה:
קו משלי ו: קז ויקרא כג: קח תהלים קיט: קט דברים כח: קי פרקי רבי אליעזר: א מוניטין מטבעות עוברות: ב מגלה טז:

זית רענן (לג) בבהלה, לא רחץ יפה: שוה, חושש: (לד) מידו ברוח יברח, בני סייעתו בורחים מידו: (לה) אחת של אסתר, שהיה כועס על מה שעשה המן לאסתר: (לו) שנצטער בו אותו צדיק, לעבד נמכר יוסף על ידי קנאת אחיו: (לז) אורה זו תורה, שגזר עליהם המן שלא יעסקו בתורה: זה יום טוב, קיימו עליהם יום טוב: זה מילה, שעל כל אלה גזר: אמרתך, זו מילה שנתנה במאמר שנאמר ויאמר ה׳ אל אברם ואתה את בריתי תשמור: (לח) זקיפא, בזין אחד זה למטה מזה: אריח, הוא הכתב לבינה הוא הלק שהוא כפלים מן הכתב והאריח חצי לבינה: שלא תהא להם תקומה, שלא יהא להם מקום רחב להרחיב צעדיו תחתיהם: (לט) מלמד שבא מלאך וסטרו, שהרי התחיל לדבר בלשון כעס וסופו אמר מה שאלתך:

בן לוי שלש מאות וששים וחמשה בעלי עצה היו לו לאותו רשע ולא היו יודעים עצה כזרש אשתו, אמרה לו אם יהודי הוא אם תפילהו לכבשן האש כבר עלו חנניה מישאל ועזריה, תשליכהו לגוב אריות כבר עלה דניאל מתוכו, האסרהו בבית האסורים כבר יצא יוסף מתוכו. אם במדבר תגלהו במדבר פרו ורבו, ואם תנקר עיניו רבים המית שמשון אחרי כן, אלא ותלהו על העץ. תניא עץ ארכו חמשים אמה, רחבו שנים עשר אמה חרת, וחשב בדעתו שבזמן קריאת שמע יתלה את מרדכי, בשעה שהכינו מדדו ונפל עליו, השיבו גבריאל ואמר נאה העץ לעצמך מתוקן לך מששת ימי בראשית, באותה שעה הלך ומצאו למרדכי שהיה יושב בראש התינוקות ושקים במתניהם וסופדים ובוכים ופקד אותם ומצאם שנים ועשרים אלף, מיד השליך בצוארם חבלים ושלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים ואמר הללו אני הורג תחלה ואחר כך אני תולה את מרדכי, באו אמותיהם של תנוקות מביאין להם לחם ומים ואומרים להם אכלו ושתו קודם שתמותו, והם נשבעים בחיי מרדכי רבינו ומניחים ידיהם על ספריהם ואומרים בתעניתנו נמות, וכל אחד גולל ספרו ומניחו על לבו, וכיון שעבר שתי שעות בלילה נשמעה בכיתן במרום ותפלתן של אבות, אמר הקב"ה מלאכי השרת בכית קטנים אני שומע כגדיים וטלאים (וכקטני בני אדם), אמר משה לפני הקב"ה לא גדיים ולא כבשים אלא קטני עמך ישראל שיושבים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות ואסורים בחבלים ובשלשלאות ולמחר נשחטין כגדיים וטלאים ולב אויב שמח ומחרף ומנאץ ומכחישים את תורתך. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם ושבר את החותמות וקרע את האגרת והפר עצתו והשיב מחשבתו של המן בראשו:

דבר אחר בלילה ההוא נדדה. שנת אבות העולם ממערת המכפלה שכן כתיב [סט]הילל ברוש כי נפל וגו', ואין ראש אלא אברהם שהיה ראש לאבות, בו בלילה נדדה שנת משה ואהרן שנאמר [ע]קול יללת הרועים וגו', בו בלילה נדדה שנת ישראל והיו בוכים ומספידים שנמכרו להמן לטבח, בו בלילה נדדה שנת מרדכי שהיה מתירא מפני המן שאמר למחר אני צולבו. בו בלילה נדדה שנת מלאכי השרת שנאמר [עא]הן אראלם צעקו חוצה, וכן כתיב נדדה שנת המלך זה מלכו של עולם, וכי שינה יש לפניו אלא כשישראל חוטאים עושה עצמו כישן שנאמר [עב]למה תישן ה', וכשעושים רצונו [עג]הנה לא ינום ולא יישן, רבי חמא בר גוריון אמר כל בעלי שינה לא טעמו שינה כל אותה הלילה. אסתר היתה עסוקה בסעודתו של המן, מרדכי עסוק בשקו ובתעניתו, המן היה עסוק בקורתו, אמרו ישראל רבש"ע כתבת בתורה [עד]איש כי ימות ובן אין לו, ואני להשמיד ולהרוג ולאבד, אמרו כל הדין ממונא למאן הוא ליפחת תרעא וליעול וליסב כל מאן דבעי, באותה שעה אמר הקב"ה למלאך שממונה על השינה בני בצרה והרשע הזה ישן על מטתו לך ונדוד את שנתו, באותה שעה ירד המלאך ונדד שנתו של אחשורוש וחבטו בקרקע שס"ה פעמים, והיה המלאך עומד על גבו ואמר כפוי טובה כפוי טובה עמוד ועשה טובה למי שעשה אתך טובה. מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות. עשרת בניו של המן היו [עה]סנקתדרין של אחשורוש, כיון שבאו לזכותו של מרדכי היו מדלגים והיו הכתבים פורחים [עו]מקמנטרא לקמנטרא, ובאים ונתנים לתוך חיקו של אחשורוש, והיו קורין אין כתיב כאן אלא ויהיו נקראים, מאליהם היו נקראים, ר' יעקב בשם ר' חנינא אמר אל תתמה ומה להטיל שלום בין שבט לשבט היה הגורל מדבר דכתיב [עז]על פי הגורל תחלק נחלתו, ליתן חיים לאומה שלמה על אחת כמה וכמה, ויש אומרים אליהו ז"ל בא וכתבן שנא' וימצא ואין אומרים וימצא אלא לדבר האבוד שנא' [עח]או מצא אבדה. א"ר יהושע בן אלעאי כל אותה הלילה היה אחשורוש רואה המן על גביו וחרבו שלופה בידו ומעביר פורפירון מעליו ועטרה מעל ראשו ומבקש להרגו, הוה מתער ואמר דין בחלמא או חזווא הוא, עד היכן, עד ויאמר המלך מי בחצר:

ויאמר המלך מי בחצר. וכי בכל יום היה שואל כך, אלא אמרו לו המן בחצר, אמר אין פה חלום בלא אמת: [עט]וימצא (לא) כתוב כתב מיבעי ליה, א"ר יצחק נפחא מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב. א"ר יוסי דרש ר' שמלאי ומה כתב זכותם של מטה אינו נמחק, כתב של מעלה על אחת כמה וכמה. לא נעשה עמו דבר, תנא לא מפני שאוהבין הם את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן. על העץ אשר הכין לו, תנא (לב) לו הכין:

תתרנח [פ]בלילה ההוא. ארבעה פעמים כתיב בלילה ההוא וארבעתם היו בליל פסח, שתים ביד בניה של רחל, ושתים ביד בניה של לאה, היינו דכתיב [פא]וללבן שתי בנות שהיו שקולות זו כזו, מכת בכורות ומפלת סנחריב ביד בניה של לאה, ומפלת גרעק והמן ביד בניה של רחל, בסנחריב כתיב [פב]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, הציץ רבשקה על החוכה ושמע שהיו קוראים את ההלל ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כי נסים יעשה להם בזו הלילה, והיה מבזה על הדברים דכתיב [פג]ינופף ידו הר בת ציון. ד"א זה לילה שנגלה הקב"ה לאברהם [פד]ויוצא אותו החוצה. ד"א זה לילה של סיסרא דכתיב [פה]הכוכבים ממסלותם: ויאמר המן בלבו, [פו]ויאמר עשו בלבו (כתוב בשמואל ברמז ע"ח):

למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני. מי גדול ממני, מי מכובד ממני, כל מה שאני שואל לעצמי אני שואל, כיון שהזכיר הכתר נשתנו פניו של מלך אמר זהו שראיתי בחלום שהיה מבקש להרגני, כשראה המן כך לא הזכיר הכתר, וחזר ואמר ונתון הלבוש והסוס. אמר לו מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי, אמר לו מנו מרדכי, אמר לו היהודי, א"ל טובא מרדכי איכא ביהודאי, אמר לו היושב בשער המלך, אמר לו איתי סגי לית בחרא *דיסקרתא אי נמי בחד °נהרא, אמר לו אל תפל דבר מכל אשר דברת, באותה שעה נבהל המן, עליו אמר שלמה [פז]עוונותיו ילכדונו את הרשע, היה סבור שהיה שואל לנפשו ולא שאל אלא למרדכי, עליו אמר דוד [פח]חטאת פימו דבר שפתימו, אמר לו המן בבקשה ממך אל תעשה אותי שחוק בכל המדינות, האיש הזה אשר אתה רוצה לכבדו שונאי הוא שירדתי עמו בפרוזבוטים* ואני ראוי לכבדו והצלוב התקנתי ובאתי ונכנסתי לשאול אותו ממך ואתה מבקש לגדלו עלי, אמר לו עד מתי אתה מרבה קנאה לפני, אותה שעה הלך המן ונכנס לבית גנזי המלך ונטל הלבוש וגדולי המלכות עמו ומשך את הסוס ולא מבשר את מרדכי, כיון שראהו מרדכי אמר רואה אני שהרשע הזה בא להרגני, אמר לתלמידיו ברחו לכם שלא תכוו בגחלתי, אמרו בין מחי בין ממית עמך אנו, מה עשה נתעטף בטליתו ועמד להתפלל, אתא האי רשיעא יתיב ליה גביהון, אמר להון במה אתון עסיקין, אמרו ליה במצות העומר שהיו ישראל מקריבים בבית המקדש, אמר להון ומה הוא ההוא עומרא דכסף או דדהב דחטין או דשעורין, אמרו ליה דשעורין, אמר להון ובכמה הוא טימי דידיה בעשרים קנטרין או בעשרה קנטרין, אמרין ליה סגין בעשרה *מנין, אמר להון קומו דנצחון עשרתי מנכון עשר אלפין קנטרין דכספא ולעשרתי בנוי, כיון דשמעת אסתר בן אפיקת כרוז לא תפתח חנות בשוקא אלא כל עמא יפקין להדין אסבוהא דיהודאי דהוא נפיק למצלבא, וכיון דחסל ממצליה אמר ליה לבוש הדין לבושא, אמר ליה מה את מבזי מלכותא אית בר נש לביש לבושא דמלכא דלא סחי, שרדה אסתר אסרתינהו לכלהו בי בני ולכולהו אומני, עייל איהו לבי בני ואסחי, אזל ואייתי זוגא מביתיה ושקיל מזייה, בהדי דקא שקיל אתנגיד ואתנח, אמר ליה אמאי קא מתאנחת, אמר ליה ווי ליה לההוא גברא דהוה חשיב למלכא מכולהו רברבי השתא אישוי בלנאי וספר, אמר ליה רשע לאו ספר דכפר קורינוס הוית ואלין אינון מספריא דידך, תנא המן ספר דכפר קרינוס הוה כ"ב שנה, בתר דנקט למזייה אלבשיה, אמר ליה סוק רכיב, אמר ליה לא יכילנא דכחיש חילאי מתעניתא, אמר ליה קום דאנא מאיך קודלי ואת דרים עלאי וסליק, סליק בעט ביה, אמר ליה ולא כתיב [פט]בנפול אויבך אל תשמח, א"ל הני מילי ישראל אבל בדידך [צ]ואתה על במותימו תדרוך, כיון שרכב על הסוס התחיל לקלס להקב"ה [צא]ארוממך ה' כי דליתני וגו' ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני וגו', תלמידיו מה היו אומרים זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה, אותו רשע מה היה אומר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם וגו', אסתר מה היתה אומרת אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך, ישראל מה היו אומרים שמע ה' וחנני ה' היה עוזר לי הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, א"ר פנחס בקריאת שמע היה עסוק, (ולא הספיק לומר) [ורוה"ק אומרת] למען יזמרך כבוד ולא ידום וגו':

[צב]ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, כי קא נקיט ואזיל בשבילא דבי המן חזיתיה ברתיה דקיימא באגרא, סברא האי דרכיב אבא והאי דמסגי קמיה מרדכי, שקלא עציצא דבית הכסא שדייה ארישיה, דלי עיניה וחזיתיה, כיון דחזאי דאבוה הוא נפלא מאיגרא לארעא ומתה, היינו דכתיב וישב מרדכי אל שער המלך, אמר רב ששת לשקו ולתעניתו, והמן נדחף אל

*בפרוזבוטים סליתות:

ממ"ק ובמ"ק סט זכריה יא: ע ירמיה יא: עא ישעיה לג: עב תהלים מד: עג שם קלא: עד במדבר כז: עה סנקתדרין יועצים: עו קמנטרא ספר זכרון: עז במדבר כו: עח ויקרא ה: עט מגלה טו: פ מדרש: פא בראשית כט: פב מלכים ב יט: פג ישעיה י: פד בראשית טו: פה שופטים ה: פו בראשית כז: *דיסקרתא כפר: °נהרא נוטל מכס: פז משלי ה: פח תהלים נט: *מנין מטבע קטנה מעט: פט משלי כד: צ דברים לג: צא תהלים ל: צב מגלה טז:

זית רענן (לא) כתוב, משמע שהיה כתוב מחדש: כתב, משמע מעיקרא: שמשי, סופר המלך ושונא ישראל היה ובנו של המן היה: (לב) לו הכין, לצורך עצמו:

(כו) בשני רשעים שנאמר [מ]שני רשעים שברת, אל תקרי שברת אלא שרבבת, רבא בר אפיתון אמר משום רבי אלעזר בן שמוע ששמע מרבו ורבו מרבו מאתים: ומה בקשתך עד חצי המלכות, אמר רבא עד חצי המלכות ולא דבר (כז) שחוצץ המלכות, מאי ניהו בית המקדש: ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן היום. שנו רבותינו מה ראתה אסתר שזימנה את המן, רבי אלעזר אומר פחים טמנה לו ללכדו שנאמר [מא]יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש, רבי יהושע אומר מבית אביה למדה שנאמר [מב]אם רעב שונאך (השקהו) [האכילהו] לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך, אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך, ר"מ אומר כדי שלא (יתן) [יטול] עצה וימרוד, רבי יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית, רבי נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך ויסחו את דעתם מן הרחמים, ר' יוסי אומר כדי (כח) שיהא מצוי לה בכל עת, רבי שמעון בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס, ר' יהושע בן קרחה אומר הסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא, רבן גמליאל אומר אחשורוש מלך הפכפך היה, רבן גמליאל אומר עדיין אנו צריכין למודעי, ר' אלעזר המודעי אומר קנאתם במלך קנאתו בשרים, רבא אמר [מג]לפני שבר גאון, אביי ורבא דאמרי תרוויהו (כט) [מד]בחומם אשית את משתיהם וישנו שנת עולם ולא יקיצו, אשכחיה רבא בר שילא לאליהו אמר ליה כמאן עבדא אסתר חמנתיה להמן, אמר ליה ככלהו תנאי וככלהו אמוראי:

[מה]ומחר אעשה כדבר המלך. מה ראתה לומר מחר, אלא שכל זרעה של עמלק למדים ליפול למחר, וכן הוא אומר [מו]מחר אנכי נצב על ראש הגבעה, ויש אומרים שלא היתה שומעת לו, ואותה שעה אמרה אני עושה [מז]קלווסים שלך. א"ר אלעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי מלמד שכל בית גנזיו של המן הרשע היו חקוקים על לבו, ובשעה שהוא רואה את מרדכי אמר כל זה איננו שוה לי, משום דרואה למרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי, כדרב חסדא דא"ר חסדא זה בא בפרוזבולי* וזה בא בפרוזבוטי, פעם אחת נתן המלך ממון ושגרם בראשי גייסות לכבוש את המדינה, נטל המן כמון שלו ואכלו ולא נשתייר לו ממון, כשבא להוציא על בעלי מלחמה לא היה בידו כלום, אבל מרדכי חצי של ממון היה בידו, בא המן אצל מרדכי אמר לו הלויני ממון זה שבידך אמר לו אין אני מלוך אלא אם כן תמכור נפשך לעבד לי, קבל על נפשו והלוהו, וכתב לו הרי המן עבדו של מרדכי, זבין נפשיה למרדכי [מח]בטולמא דנהמא, היינו דאמר ליה מרדכי להמן עבדא דקנה נכסי עבדא דמאן נכסי דמאן:

[מט]ורוב בניו. כמה רוב בניו, אמר רב חסדא עשרה מתו, עשרה נתלו, עשרה מחזרין על הפתחים, ורבנן אמרין אותן שמחזרין על הפתחים שבעים שנאמר [נ]שבעים בלחם נשכרו, אל תקרי שבעים אלא שבעים. רמי בר אבא אמר כלם ר"ח שנאמר ורוב בניו בגימטריא מאתן וארביסר הוו, אמר רב נחמן בר יצחק ורב כתיב: [נא]אף לא הביאה, לפיכך נצלב, פיו הכשילו שכן הוא אומר בשר האופים [נב]אף אני בחלומי ונצלב, א"ר חנינא בר פפא ארבעה הם שפתחו באף ואבדו באף, ואלו הן, הנחש, ושר האופים, וקרח, והמן. נחש מנין שנאמר [נג]אף כי אמר וגו', שר האופים אף אני בחלומי, קרח [נד]אף לא אל ארץ. המן אף לא הביאה אסתר:

[נה]יעשו עץ גבוה חמשים אמה והיה המן חוזר ומבקש קורה של חמשים אמה ולא מצאה, אלא קורה שהיתה בתוך ביתו לפי שהיה בנו פרשנדתא [נו]הגמון בקרדוניא ונטל נסר אחד מתיבותא של נח שהיה ארכו של נסר חמשים אמה שעשה הקב"ה זכרון בעולם שידעו דורות העולם שבא מבול לעולם שכן כתיב [נז]זכר עשה לנפלאותיו, וכן כשנהפך סדום הניח זכרון לעולם [נח]ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח, עד עכשו היא עומדת שיהו הדורות מתנים בשבחו של בורא עולם, ועמד דריוש וקלל להמן ונגע בו קלונו שכן הוא אומר [נט]אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתיה וגו', לכך נאמר ובבקר אמור למלך ויתלו את מרדכי ואחר כך אתה נכנס עם המלך לסעודה ואוכל ושותה וערב לך ורואה שונאך צלוב כנגדך ולבך שמח. מה ראה אומר לצולבו, אלא אמר הרי השתא שמכל דבר הקב"ה יכול להצילם, הציל אברהם מן האש, הציל יצחק מן העקדה, יעקב מן המלאך, ומשה מחרב פרעה, ישראל מן הים וכן מכל דבר, ומן הצלוב אינו יכול להציל:

תתרנז ו בלילה ההוא נדדה שנת המלך. א"ר תנחומא נדדה (ל) שנת מלכו של עולם, ורבנן אמרי נדדו עליונים ונדדו התחתונים, רבא אמר נדדה שנת אחשורוש ממש, נפל מלתא בדעתיה אמר מאי האי דקא זמינתיה אסתר להמן כהדיי דילמא עצתא קא יעצו עלויה דההוא גברא למקטליה, הדר ואמר אי הוה הכי ליכא אינש דרחים לי ומודע לי אמר דילמא איכא אינש דעבד בי טיבותא ולא פרעתיה, מיד ויאמר להביא את ספר הזכרונות. [ס]א"ר שמעון בשעה שאמר המן לאחשורוש לאבד את ישראל, אמר לו אין אנו יכולים שאין אלהיהם עוזבם כל עיקר, והיה מטריח על אחשורוש ימים ולילות, אמר לו הואיל וכך הוא נמלך בחכמים ובחרטומים, אמרו כלם בפה אחד אם אתה מאבד את ישראל אין העולם מתקיים שנאמר [סא]אם לא בריתי וגו', ולא עוד אלא שעובדי אלילים נקראו נכרים שנאמר [סב]וגם אל הנכרי, וישראל נקראו קרובים שנאמר [סג]לבני ישראל עם קרובו, ויש אדם רשאי ליגע בקרובו של מקום, אמר להם המן והלא נבוכדנאצר החריב את ביתו ושרף את היכלו והגלה את ישראל לבבל ולא היה יכול לעשות בו כליה, שנאמר [סד]ויאמרו לא יראה יה, כיון שאמר לכם כענין הזה מיד קבלו ממנו וכתבו אגרות ותתמוהו ונתנו לו, והיה המן מהלך וכל שרי המלכות באים אחריו ומרדכי בא לפניהם ופגע בשלשה תינוקות יוצאים מבית רבן, אמר להם מרדכי אמרו לי פסוקיכם, פתח הראשון ואמר [סה]אל תירא מפחד פתאום וגו'. פתח השני ואמר עוצו עצה ותופר וגו'. פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא וגו'. מיד צחק מרדכי. אמר המן למרדכי, מה אמרו לך תינוקות הללו וצחקת, אמר ליה בשורות טובות בשרוני, מיד כעס המן בלבו ואמר איני שולח יד תחלה אלא בתינוקות הללו, א"ר יצחק (בר) נפחא בעלילה גדולה בא המן על ישראל שנאמר ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן, אין העם האמור כאן אלא ישראל, אמר המן לאחשורוש אלהיהם שונא זמה הוא העמיד להם זונות ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבאו ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם שנאמר לעשות כרצון איש ואיש מי שירצה יבא ומי שלא ירצה לא יבא כדי שלא יהא פתחון פה למדת הדין לומר בעל כרחם הביאום. עמד מרדכי ומיחה בידם, הניחו דברי מרדכי והלכו לאותה משתה י"ח אלף ותקמ"ד, עמד השטן והשטין עליהם ואמר לפני הקב"ה רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישים עצמם ממך אבד אותם בזמן הזה, אמר לו ותורה מה תהא עליה, אמר ליה רבש"ע תסתפק בעליונים, אף הקב"ה השוה דעתו באותה שעה, אמר הקב"ה אומה זו שבשבילה רבות אנחותי בכל יום אשביתה מאנוש זכרם, מיד אמר הקב"ה הביאו לי אגרות ואכתוב עליהם כליה, מיד הלך השטן להביא מגלה, כשראה תורה כך יצאת לפני הקב"ה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי ולקול בכיתה צעקו מלאכי השרת שנאמר [סו]הן אראלם צעקו חוצה, אם ישראל בטלים אנו למה נצרכין בעולם, כיון ששמעו חמה ולבנה כך חגרו שקים ונתנו קולם בבכי שנא' [סז]שמש וירח קדרו, ושמים וארץ נתאבלו שנאמר [סח]אלביש שמים קדרות. [עמד אליהו] ואמר יבטלו ישראל שחוזרים ממקום למקום ללמוד תורה ומשתעבדים על השבת ועל המילה ועל המצות, מיד רץ אליהו ז"ל בבהלה אל צדיקי עולם ואצל נביאים הראשונים, ואמר להם שמים וארץ וכל צבא השמים בוכים במר נפש וכל העולם כלו אחזתו חיל כיולדה ואתם יושבים ודוממים, אמרו לו מפני מה אמר להם מפני שאכלו ושתו ממשתה אחשורוש והושלמו ישראל לטבח ולמחות שמם מן העולם, אמר משה לאליהו כלום יש אדם כשר בדור, אמר לו יש אדם אחד בהם ומרדכי שמו, אמר להם הודיעו שיעמוד הוא משם ואנחנו מכאן בתפלה ובתחנונים, אמרו לו רועה נאמן כבר כתבו אגרות של כליה על צאנך וכבר היא חתומה, מיד א"ל משה לאבות העולם אם בטיט היא חתומה רחמים נשמעים ואם בדם היא חתומה מה שהיה יהיה, מיד בא אליהו ז"ל אצל מרדכי והודיעו ומרדכי ירע את כל אשר נעשה, מה עשה מרדכי קבץ כל תינוקות של בית רבן וענה אותם מלחם ומים והלבישם שקים והושיבם על אפר והיה צווח ובוכה עמהם ביום ובלילה. והמן נתיעץ באוהביו:

ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו. אמר רבי אלעזר א"ר יהושע בן

ממ"ק יבמ"ק מ תהלים ג: מא שם סט: מב משלי כה: מג שם טז: מד ירמיה נא: מה מדרש: מו שמות יז: מז קלווסים ליווי ופקודה: *פרוזבולי טענת עושר. פרוזבוטי טענת עוני: מח טולמא ככר לחם: מט מגלה טו: נ שמואל א ב: נא ב"ר פרשה יט: נב בראשית מ: נג שם ג: נד במדבר טז: נה מדרש: נו הגמון פקיד ושר. קרדוניא שם מדינה ושם כלי אררט: נז תהלים קיא: נח בראשית מט: נט עזרא ו: ס מדרש: סא ירמיה לג: סב מ"א ח: סג תהלים קמח: סד שם נא: סה משלי ג: סו ישעיה לג: סז יואל ב: סח ישעיה נ:

זית רענן (כו) בשני רשעים, עוג מלך הבשן בפרק הרואה ע"ש: (כז) שחוצץ המלכות, בנין הבית: (כח) שיהא מצוי לה, אולי תוכל להכשילו בשום דבר לפני המלך: ירגיש הקב"ה, שאני צריך להחניף רשע ולזלזל בכבודי: שיהרג הוא והיא, שיחשדני המלך ממנו ויהרוג את שנינו ויבטלו גזרותיו: (כט) בחמם אשית את משתיהם, מתוך משתיהם של רשעים פורענות באה עליהם: (ל) שנת מלכו של עולם, ע"ד ויקץ כישן ה' לנקום נקמתו: נדדו עליונים, תרבו בתחנונים לבקש על הדבר:

כן, בתחלה אזדווג לפטרונם ואחר כך אזדווג להם הה"ד [ח]יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, א"ל הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה שנאמר [ט]ה' כגבור יצא, ואומר [י]ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב:

תתרנו פתשגן הכתב, [יא]אנטגרפין דאגרתא, להיות עתידין ליום הזה, אמר רבי לוי עובדי אלילים נבואתן סתומה ואינם יודעים אם להרוג ואם ליהרג, משל לאדם שהיה מהלך בדרך, אמר הלואי יהיה לי חד חמר, עבר עליה חד רומי דילידא חמרתיה, א"ל סב הדין חמר ארים עלך, אמר הא צלותי דאשתמעת ברם לא שאלת כהוגן או למרכב או למרכיבה. משל לאדם שהיה מפרש בים עבר עליו סער גדול לטבעו, אמר אי קם ליה הדין נחשול אנא מקרב חד עגל, כיון דקם נחשילא אמר לא אמרית ולא כלום, כך היא נבואתן של עובדי אלילים להיות עתידים ליום הזה אם ליהרג אם להרוג, אבל ישראל נבואתן מפורסמת להיות היהודים עתידים ליום הזה וגו': והמלך והמן ישבו לשתות. אמר ר' חנינא מאן דאמר הקב"ה (כא) ותרן הוא יותרו מעוהי אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר [יב]וישבו לאכל לחם, הרי המן בא ולוקח אתכם מתוך מאכל ומשתה, הה"ד והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה, ואחד מישראל בא והיה הולך לשושן ומבקש ליטרא של בשר או שתי אגודות של ירק והיה פרסי בא וחונקו ואומר לו למחר אני (חונקך) [הורגך] ומבזבז את ממונך, א"ר יצחק דכפר עכו מכדי ומה יוסף שמחל ואמר [יג]לא אתם (מכרתם) [שלחתם] אותי הנה ראה עד היכן היא הקנאה מי שאינו מוחל עאכ"ו: והעיר שושן נבוכה, הפיל הקב"ה בכיה וערבוביא בתוך שושן, אשה הולכת לשטות פירות נופלת מן הגג ומתה, אדם הולך לשאוב מים מן הבור נופל בו ומת שנאמר והעיר שושן נבוכה:

ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ידע לרפאות את המכה, ידע מאי זה חטא לקו על שאכלו בשולי כותים, משל [יד]לבוריון שרגם איקונין של מלך והיו הכל מתכנשין ומסתכלין בו והוא יושב ומפלה את כליו. ד"א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה שנתקיים החלום שחלם בשנה השנית למלך אחשורוש וירא בחלום והנה רעש ורעד חזק מאד וקול בהלה על פני כל הארץ ופחד ורעד על כל יושביה ויסעו שני תנינים גדולים זה לקראת זה למלחמה וירוצו לקולם כל הארץ והנה ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים על גוי קטן לאבד זכרו מן הארץ והנה היום ההוא יום חשך וערפל לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויצעק אל ה' והתנינים נלחמים באכזריות חמה. וירא מרדכי והנה מעין אחד עובר בין שתי התנינים ויפריד בין שניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים ויגדל המעין ויהי לנחל שוטף כשטף הים הגדול הולך ושוטף על כל הארץ ויזרח השמש ויאר על כל העולם ויתרומם הגוי הקטן ונעשה שלום ואמת בכל הארץ. דבר אחר ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, אמר יודע אני שנגזר עליהם כליה מיום שכרעו לצלמו של נבוכדנאצר שנאמר [טו]זובח לאלהים יחרם. ויקרע מרדכי את בגדיו, רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר שבטים גרמו לאביהם לקרוע שנאמר [טז]ויקרע יעקב את בגדיו, והיכן נפרע להם במצרים שנאמר [יז]ויקרעו שמלותם, מנשה גרם לשבטים לקרוע לפיכך נקרעת נחלתו חציה בעבר הירדן וחציה בארץ כנען, בנימין גרם לשבטים לקרוע לפיכך נפרע לו בשושן הבירה שנאמר לפיכך ויקרע מרדכי את בגדיו. וילבש שק ואפר אמר רבי אבהו לפי שתפש אבינו יעקב את השק לפיכך לא זז מבניו עד סוף כל הדורות, אחאב [יח]וישם שק (במתניו) [על בשרו], יורם [יט]וירא העם והנה השק על בשרו, מרדכי וילבש שק ואפר: ויזעק זעקה גדולה. אמר ר' חנינא רבה בייה* למלכא דמעבד בייה* על עלוביא, צעקה אחת הצעיק יעקב לעשו, והיכן נפרע לו בשושן הבירה ויזעק זעקה גדולה, מאי אמר, רב אמר גבה המן מאחשורוש. ורב שימי בר חייא אמר גבה מלכא עילאה ממלכא תתאה, וכי הדיוט היה מרדכי שהיה צווח וכי אין הקב"ה שומע לחישות אלא לצווחות, חנה הרהרה בלבה ושמע הקב"ה לחישתה, שכן הוא אומר [כא]וחנה היא מדברת על לבה מה כתיב [כב]ואלהי ישראל יתן את שלתך, אלא מרדכי היה צווח ואומר יצחק אבי מה עשית לו הצווחה שצווח עשו לפניך ושמעת קולו וברכת אותו והרי אנו מכורים להריגת חרב, לפיכך ויזעק:

[כג]ותתחלחל המלכה מאד, רב אמר שפירסה נדה, והא אנן תנן שהחרדה מסלקת דמים, פחדא מצמית צמית, ביעתותא מרפיא, ור' ירמיה בר אבא אמר שהוצרכה לנקביה, וי"א מעוברת היתה והפילה ושוב לא ילדה, רבי יהודה (בר סימון) אמר במוך היתה משמשת, רבי יהודה בר' סימון אמר דריוש האחרון טהור היה מאמו וטמא מאביו: [כד]ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל, אמר איני מזיז השק עד שיעשה הקב"ה נסים כשעשה לראשונים, ביעקב כתיב [כה]וישם שק במתניו, ובאחאב לא תלה לו שלש שנים, וכן ביורם לא כלה שקו רעב משומרון: [כו]ותקרא אסתר להתך, רב אמר התך זה דניאל, ולמה נקרא שמו התך (כב) שחתכוהו מגדולתו, איכא דאמרי שכל דברי מלכות נחתכין על פיו. ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה, אמר ר' יצחק בר נפחא שלחה ליה שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה דכתיב [כז]מזה ומזה הם כתובים: [כח]ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו, ברמז היו משיבין זה לזה שיאמר לה עמד אחד מגזע עמלק על ישראל, שאין קרהו אלא עמלק שנאמר [כט]אשר קרך בדרך. [ל]ויגידו למרדכי את דברי אסתר, ואילו איהו לא אזל, אמר רבי אבא בר כהנא מכאן שאין משיבין (כג) על הקלקלה. ויש אומרים כשראה המן להתך נכנס ויוצא בעטו והרגו שאינו נזכר עוד, אמר הקב"ה הואיל והרגו תהא משמשת ברוח הקודש: כי אם החרש תחרישי, אם את שותקת עכשיו סופך שהקב"ה שותק לך, ואל תהי סוברת שהקב"ה מניחן, שמא את ובית אביך הייתם לישראל במצרים כששמט נפשות בכוריהן וטבע שונאיהם בים, אלא כשבא עמלק [לא]ויחלוש יהושע וגו', וכן לכל דבר ודבר, ואף עכשיו רוח והצלה יעמוד ליהודים: לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, מהו הנמצאים, אותם שאכלו הסעודה שם יצומו. מאי אשר לא כדת כל יום ויום באונס ועכשיו ברצון. [לב]וכאשר אבדתי אבדתי כשם שאבדתי מבית אבא כך אני אובדת ממך, ענה מרדכי ואמר לאסתר איני יכול לבטל מגלת תענית שכתוב בה מר"ח ניסן ועד יומין י"ח דלא למספד בהון ואת אמרת גזור תענית בי"ד ובט"ו ובי"ו שקרב עומר התנופה, שלחה ואמרה ליה אתה הוא זקן של ישראל אם אין ישראל בעולם מה המצות יפים, אם ישראל אינם למה תורה. ויעבור מרדכי, אמר רבי אלעזר שהעביר יום טוב של פסח בתענית, ושמואל אמר (כד) שעבר עורקמא דמיא:

ה ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, בגדי מלכות מיבעי ליה, אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא שלבשתה רוח הקדש. כתיב הכא ותלבש וכתיב התם [לג]ורוח לבשה את עמשי. וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו, וכי יש אדם צם ואוכל, אלא אתם צמים על שאכלתם ושתיתם מסעודתו של אחשורוש, והמשל אומר הא קורא הא קילא אכלתון קורא לקון בקילא*, והיאך היו צמים שלשה ימי לילה ויום ולא היו מתים, אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום, ולמה שלשה ימים שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים, וכן הוא אומר [לד]ונחבאתם שמה שלשת ימים, וכן אתה מוצא בנינוה (כתוב ביהושע רמז י"ב): ותלבש אסתר מלכות. ניערה האפר והפשיטה השק והלבישה הקב"ה *חיל מן החיל של מעלה, וכן הוא אומר [לה]מלכותך מלכות כל עולמים: ויהי כראות המלך את אסתר המלכה, כיון שראה אותה הפך את פניו שלא יראה אותה והיו מלאכי השרת תולים את פניו שלא בטובתו והוא צוות ווי, ויהי כראות המלך, לפי שהיו הסנורים על עיניו כשראה אותה האירו עיניו והושיט לה השרביט שבידו, ולא היה כח באסתר ליגע בו, ויש אומרים מיכאל משכה והגיעה בראש השרביט, אמר לה המלך אני רואה שאלתך גדולה היא ששמת נפשך למות אם היא עד חצי המלכות ותעש, [לו]אמר רבי לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה ממנה רוה"ק ואמרה [לז]אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי, שמא אתה דן על שוגג כמזיד (כה) ועל אונס כרצון או שמא על שקראתיו כלב שנאמר [לח]הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, חזרה וקראתו אריה [לט]הושיעני מפי אריה. אמר רבי יוחנן שלשה מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה, אחד שהגביה את צוארה, ואחד שמתח שרביטו, וכמה מתחו, אמר רבי ירמיה בר אבא שתי אמות היה והעמידו על שתים עשר, ואמרי לה שש עשרה, רבי יהושע אומר עשרים וארבע, ואמרי לה כ"ח, רב חסדא אמר אבימי ששים, וכן אתם מוצא באמתה של בת פרעה, וכן אתה מוצא בשני

ממ"ק ובמ"ק ח תהלים ב: ט ישעיה מב: י זכריה יד: יא אנטגרפין דאגרתא תוקף סמכתא: יב ברכות לג: יג שם מח: יד לבוריון איש בור שאינו מרגיש כמעשיו, וכן היו יהודי שושן שלא הרגישו בחטאם עד שעוררם מרדכי לתשובה: טז שמות כב: יז ברכות כח: יח שם מד: יט מ"א כא: כ מ"ב ו: *בייה כא' לשון ווי, וסבי לשון עוסק: כא ש"א ב: כב שם: כג מדרש ומגילה טו: כד מדרש: כה ברכ:ית לז: כו מגילה טו: כז שמות לב: כח מדרש: כט דברים כט: ל מגילה טו: *מדרש: לא שמות טז: לב מגילה טו: לג דס"א יב: *מי שאוכל קור של דקל (והוא ראש הדקל סכך) אם אינו בומרו כראוי לוקה בקורתו של דקל (עי' ערוך ערך קר ד'): לד יהושע ב: *חיל כו' נ"ל מלכות מן המלכות: לה תהלים קמה: לו מגילה טו: לז תהלים כב: לח שם: לט שם כד:

זית רענן (כא) ותרן הוא, שאינו משלם מדה כנגד מדה: אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, פירוש במדה ממש העונש כפי החטא: (כב) שחתכוהו מגדולתו, שהרי בלשאצר השליטו תלתא במלכות וכן דריוש המדי וכשמלך אחשורוש חתכו מגדולתו: (כג) על הקלקלה, שהיתה אסתר מונעת עצמה מלבוא אל המלך לפיכך לא השיב התך את שליחותו: אבדתי ממך, דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה וברצון אסורה לבעלה: (כד) שעבר עורקמא דמיא, לאסוף היהודים שבעבר השני: (כה) ועל אונס, אע"פ שאני באה אליו מאלי אונס הוא:

עושה פירות, שמא תאמר איכא חדא מדינתא מינייהו, ת״ל בכל
מדינות מלכותך. ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלו ולא שתו מינן
ולא נסבי מינן ולא מנסבי לן. ואת דתי המלך אינם עושים דמפקי
לשתא (יט) בשה״י פה״י:

ולמלך אין שוה להניחם, דאכלו ושתו ורוו ונפקו ומבזו למלכא.
דבר אחר ולמלך אין שוה להניחם שאפילו זבוב נופל לתוך
כוסו של כל אחד מהם זורקו ושותה היין, ואם אדוני המלך נוגע
בכוסו של אחד מהם חובטו בקרקע. ד״א ישנו עם אחד ישן לו אותו
שכתוב בו [פז]ה׳ אחד, רבי ברכיה בשם רבי אלעזר א״ל הקב״ה רשע
אני אין לפני שינה דכתיב [פח]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל,
ואתה אמרת שיש לפני שינה חייך שמתוך שינה אני מתעורר על
אותו האיש (ומפסגו) [ומאבדו] מן העולם שנאמר [פט]ויקץ כישן אדני:
[פט]דבר אחר ישנו עם אחד ישנים הם מן המצות, אמר לו אחשורוש
ישנים הם ואתה מבקש לעוררם עליך, אמר ליה לית אנא יכיל להן
אנא ערק, אמר ליה להיכן את ערק אי את נתון בחדרי חדרים יש
להם כמה נביאים שהם באים על מטמוניות שלך כמו שעשו לבבל
שנאמר [צ]באו לה פתחו מאבוסיה, אמר ליה מפוזר מפוזרים הם י׳
הכא וי׳ הכא, אמר ליה כ״ש שהם מתכנשים ובאים עליך, א״ל
מפורד מה פרדה זו אינה קולטת זרע כך אין אחד מהם קולט זרעו
בעובדי אלילים, שכן כתב להם משה רבם בתורה [צא]לא תתחתן בם,
ויש להם חג ששמו פסח ושמחין בו על מיתת פרעה שעשה להם
כמה טובות ומבערין חמץ מביתם, ואומרים כך יבער הקב״ה כל
אויביהם. ד״א ישנו עם אחד שניהם רברבן שהם מכניסין (פיקה)
[פחת] בממונו של עולם, חדא לשבעה יומין שבתא, חדא לתלתין
יומי ירחא, בניסן פסחא, בסיון עצרתא, בתשרי ריש שתא וצומא
רבה וחגא, אמר ליה הקב״ה חייך דאת ידע לחשב אוף תרין יומין
דאתון להון שמחה במפלתו של אותו האיש, להיות עושים את שני
הימים האלה: ולמלך אין שוה להניחם, פותחים בתי כנסיות וקורים
דברים שאי אפשר להשמע ואומרים [צב]שמע ישראל, ואחר כך
עומדים להתפלל ואומרים בתפלתם מכניע זדים, ואומרים שאנו זדים,
ואחר כך הם אומרים אוהב צדקה ומשפט, ומקוים שיעשה הקב״ה
בנו דין, ואחר כך נוטלין ס״ת ומקללים אותנו בעליה, ואומר
[צג]ויכחשו אויביך לך. אמר רבי לוי על מה שהיה המן מקטרג מלמטה
את ישראל היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה, אמר לפניו
רבש״ע אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו ע״ז ולא על ששפכו דמים
אלא על שהם משמרים את דתך, א״ל הקב״ה לא שבקית ולא
אשבוק שנאמר [צד]כי לא יטוש ה׳ את עמו: אם על המלך טוב יכתב
לאבדם, א״ל קולמוס אתה כותב וי׳ אלפים ככר כסף אתה נוטל:

ועשרת אלפים ככר כסף, אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני הקב״ה
שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים
שקליהם לשקליו, היינו דכתיב באחד באדר משמיעין על השקלים.
ועשרת אלפים ככר כסף אמר ליה אם רצונך כסף מן [צה]הגרוטיות
שבביתי אני מביא ושוקל על ידי האומנים והם טובעים המטבע על
שמך. להביא אל גנזי המלך, א״ל הואיל ואתה רוצה לקחתה ממני
אותם יהודים שמשכימים ואומרים ה׳ אחד איני מוכרן לך שהם פקדון
בידי ומתירא אני שמא יעשה לי כשם שעשה לסיחון ולעוג ולל״א
מלכים ולסיסרא ויבין ולסנחריב, זכור אני מה עשה לנבוכדנאצר
שהחריב את ביתו שניתן עם כל בהמה וחיה, וכן לבלשאצר, עליהם
הוא אומר [צו]משגיא לגוים ויאבדם אף אני קשה לי, אמר ליה המן
לאחשורוש כל אותם הדברים היו כשהיה בית המקדש קיים והיה
הקב״ה רצוי להם והיו מביאים שקליהם, אבל עכשיו הוא כעוס
עליהם ואני סוכם לך חשבון ס׳ רבוא בקע לגלגולת* שהיא עשרת
אלפים ככר כסף, א״ל פקדון הם בידי ואיני מוכרן לך, א״ל ובשביל
כבודך נפיל גורלות אם יעלו בידך והכסף בידי אני מוכרן לך, ואם
יעלו העם בידי והכסף בידך איני מוכרן לך, ורוח הקודש צווחת
[צז]ועל עמי ידו גורל, ועל עונותיו של המן נפל העם בידו והצר
המן על הכסף צרה גדולה, ראה המלך שהרע לו על הכסף,
א״ל על הכסף רע לך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב
בעיניך, לעשות בהם (לא) היה צ״ל, אלא בו, א״ל המלך אין אתה
נזקק אלא להקב״ה שנאמר בכל צרתם לו צר, ועוד כתיב [צח]עמו
אנכי בצרה. [צט]אמר רבי אבא בר כהנא משל אחשורוש והמן למה״ד
לב׳ בני אדם אחד יש לו תל בתוך שדהו ואחד יש לו חריץ בתוך
שדהו, בעל התל אומר מי יתן לי חריץ זה בדמים, ובעל החריץ
אומר מי יתן לי התל הזה בדמים, לימים נזדווגו זה אל זה, א״ל
בעל החריץ לבעל התל מכור לי תלך, א״ל טול אותו בחנם ולואי
ולואי: [ק]רבנן אמרי אחשורוש היה שונא את ישראל יותר מהמן,
מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למכור שמא מוכר נותן
ערבון ללוקח, ברם הכא כתיב ויסר המלך את טבעתו מעל ידו
ויתנה להמן. הכסף נתון לך והעם נתן לך, חושבנא דדין כחושבנא
דדין: [קא]ויסר המלך את טבעתו, א״ר אבא בר כהנא גדולה הסרת
טבעת יותר ממ״ח נביאים וז׳ נביאות שנתנבאו לישראל שכלם לא
החזירו את ישראל (כ) למוטב. שנו רבותינו מ״ח נביאים וז׳ נביאות
נתנבאו לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו
אות אחת חוץ ממקרא מגלה, מאי דרוש, א״ר חייא בר אבא א״ר
יהושע בן קרחה ק״ו ומה מעבדות לחירות אומרים שירה, ממיתה
לחיים לא כ״ש, אי הכי הלל נמי לימרו, א״ר יצחק לפי שאין
אומרים הלל על הנס שבחוצה לארץ, א״ר נחמן בר יצחק הרי
יציאת מצרים נס שבחוצה לארץ וקאמרי, התם כדתניא עד שלא
נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משנכנסו לארץ לא
הוכשרו לומר שירה, רב נחמן (בר יצחק) אמר קריאתה זו הלילא,
רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה׳ ולא עבדי פרעה, הכא עבדי
ה׳ ולא עבדי אחשורוש, אכתי עבדי אחשורוש אנן: [קב]ויקראו סופרי
המלך, שלח להם עם בזוי יש בינינו דומים כמשוגעים חפצים
ברעתנו ואומר [קג]אבדו גוים מארצו, [קד]לעשות נקמה בגוים, וכפויי
טובה הם, פרעה קבלם בסבר פנים יפות וזנם בשני רעבון והוציאו
עלילה [קה]נלכה נזבחה לה׳ ואנו חוזרים והשאילום כלי כסף וזהב
ומרגליות ובגדים וטענו כל אחד ואחד מהם צ׳ חמורים ולא חזרו
ורדפו אחריהם בשביל ממונם, והיה להם נביא אחד משה בן
עמרם שמו נטל מקלו ולחש עליו והכה בים ויבש, ואיני יודע במה
יבשו והעבירן בתוכו נכנס פרעה אחריהם ונשקע הוא וכל חילו,
עמלק זקני כתיב ויבא עמלק, מהיכן בא מבלעם, א״ל יש לך זכות
אבות אם אין את יכול להם אין כל בריה יכולה להם, מה עשה
להם אותו משה היה לו תלמיד אחד יהושע בן נון שמו אכזרי בלא
רחמים איני יודע אם בכשפים בא עליהם, מה עשה משה נטל אבן
וישב עליה איני יודע מה היה לוחש עד שנפלו עמלקים לפניו, באו
לארץ* סיחון ועוג גבורי עולם ואיני יודע כמה מהם הרגום, וכן
למלכי מדי, וכן לל״א מלכים וכן לסיסרא וסנחריב, ושוב היה להם
מלך אחד ושמו דוד והיה מכלה לכל הממלכות *ואיש ואשה לא יחיה
דוד, עמד בנו ובנה להם בית אחד והיו נכנסים בו ואיני יודע מה
היו עושים ויוצאים והורגים כל הבאים עליהם למלחמה, ומתוך טובה
יתרה שהיה להם לא חשבו כל אומה ביניהם עד שבא נבוכדנאצר
והרג מהם והשליך בקולרין והביאם בינינו ולא הועילו כשפיהם,
ואפילו כן לא שנו מעשיהם המכוערים המשחקים עלינו ועל יראתנו
ואנו תעובין ביניהם ואינם מתחתנים בנו, ועוד [דברים רבים] שאין
אנו יכולים לספר, והפלנו גורל להשמידם בי״ג לחדש אדר, וכשיבאו
לידכם האגרות השמידו והשחיתו ולא תשאירו מהם פליטה:

ויכתב ככל אשר צוה המן, המן צוה להשמיד להרוג ולאבד והקב״ה
לא צוה שנאמר [קו]מי זה אמר ותהי, וגו׳ ומה צוה ישוב
מחשבתו הרעה וכן הות ליה ותלו אותו ואת בניו על העץ, ודכוותה
[קז]ויצו פרעה, פרעה צוה והקב״ה לא צוה [קח]כל הבן הילוד ומדלא צוה
מה בידך מי זה אמר ותהי, ומה צוה [קט]כי ביד חזקה ישלחם, וכן
הות ליה [קי]ונער פרעה וחילו: להשמיד להרוג ולאבד, [א]יודע צדיק
נפש בהמתו זה הקב״ה שאמר [ב]לא תקח האם על הבנים, [ג]ורחמי
רשעים אכזרי זה סנחריב שכתוב בו [ד]אם על בנים רוטשה. דבר אחר
יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב״ה שאמר [ה]שור או שה אותו ואת
בנו לא תשחטו ביום אחד, ורחמי רשעים אכזרי זה המן שאמר
להשמיד להרוג ולאבד. אמר רבי לוי ארורים הם הרשעים שהם
מעמיקים עצות על ישראל, כל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתו,
עשו אמר שוטה היה קין שהרג את הבל בחיי אביו לא היה יודע
שאביו פרה ורבה, אמר אני איני עושה כן אלא [ו]יקרבו ימי אבל אבי,
פרעה אמר שוטה היה עשו לא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי
אביו, אני איני עושה כן אלא עד דאינון דקיקין תחות כורסי אנא
מחנק להון שנאמר [ז]כל הבן הילוד וגו׳, המן אמר שוטה היה פרעה
לא היה יודע שהבנות נישאות לאנשים ופרות ורבות, אני איני עושה
כן אלא להשמיד להרוג ולאבד, אף גוג עתיד לומר כן שוטים היו
הראשונים לא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה
כן

ממ״ק ובמ״ק פו דברים ז: פז תהלים קכא: פח שם עח: פט מדרש: צ ירמיה נ: צא דברים ז: צב שם ו: צג שם לב: צד שמואל א יב:
צה גרוטיות כלים ותפוס ישנים או סבורים: צו איוב יב: *בעד ממשים שנס, מכן כ׳ עד ע׳, עי׳ מזקוני פ׳ תשא: צז יואל ד: צח תהלים צא: צט מגילה יג:
ק אסתר רבה: קא מגילה יד: קב מדרש: קג תהלים י: קד שם קמט: קה שמות ה: *ט״א כו: קו איכה ג: קז שמות א: קח שם: קט שם ו: קי תהלים קלו:
א משלי יב: ב דברים כב: ג משלי יב: ד הושע י: ה ויקרא כב: ו בראשית כז: ז שמות א:

זית רענן (יט) בשה״י פה״י, שבת היום פסח היום ואנו אסורים במלאכה: (כ) למוטב, שכאן גזרו להם תעניות לתשובה כדכתיב צום ובכי ומספד וגו׳:
חוץ ממקרא מגלה, שבימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי: מעבדות לחרות, ביציאת מצרים אמרו שירה על הים:

היא כל עממיא קריבין דין לדין ראוי לי ליטול [ל]פרוקופי מתחת ידה, רבי יהודה אמר אחשורוש הרהר, אמר מרדכי מבקש לבנות בית המקדש, לבנות אי אפשר, ולהחזירו אי אפשר, אלא הריני מגרה בו את המן ויהא זה בונה וזה סותר, וחכמים אומרים הקב"ה הרהר, יבא המן ויכנוס ויכין רשע וצדיק ילבש, ואח"כ יבא מרדכי ויטלה היסנו ויבנה בו בית המקדש. דבר אחר אחר הדברים האלה גדל, בשלשה בניסן כתב המן להשמיד, בי"ז בניסן תלו את המן. אחר הדברים האלה גדל, א"ר עקיבא עד היכן גדלו עד עץ של חמשים אמה, שנאמר יעשו עץ גבוה חמשים אמה. מעל כ"ל עד דתחמיניה הלוי על חמשים אמה כ' עשרים ל' שלשים הרי חמשים. דבר אחר אחר הדברים האלה גדל, מאי אחר, אמר רבא אחר שברא הקב"ה רפואה למכה, דאמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחלה שנאמר [לא]כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים, אבל עובדי אלילים אינו כן אלא מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה שנאמר [לב]ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא. דבר אחר גדל, למה גדלו, א"ר לוי למה הדבר דומה [לג]לגולייר שקלל בנו של מלך, אמר המלך אם אהרגנו אותו הכל יאמרו גולייר הרג, עשה אותו ארטיגנוס ואחר כך עשה אותו הגמון ואחר כך אמר תלו את ראשו, כך אמר הקב"ה אלו נהרג המן כשירד לבטל בנין ביהמ"ק מי יודע שהיה פיגן* לכך נתגדל שידעו הכל, לכך נאמר [לד]בפרוח רשעים כמו עשב: [לה]וישם את כסאו. עשה לו בימה למעלה מבימתו ושמו אותו ראש על כל השרים. אשר בשער המלך אלו הדיינים שנאמר [לו]ועלתה יבמתו השערה. וישם את כסאו, משל לאדם שהיה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחמורה ולסייחה במדה ולחזירה שלא במדה, אמר סייחה לחמורה אנו שאנו עושים מלאכת בעל הבית נתן לנו במדה ולחזירה שאינה עושה כלום נותן שלא במדה, אמר לה חמורה לסייחה תבא השעה ותראה, כיון שבא [לז]קלניא שלהם נטלו החזירה ונחרוה, לכך נאמר בתחלה גדל ולבסוף ויתלו את המן, וכן סופן של עובדי אלילים שנאמר [לח]ואויבי ה' כיקר כרים בתחלה, ואחר כך כלו בעשן כלו:

תתרנד [לט]רבי הוה משתעי, אריא עבד סעודתא לכל חיתא ובעירא ועבד להון גננא ממשכי דאריותא, כיון דאכלי אמרי מאן אמר לן זמרי, תלו עיניהון בהדין תעלא, א"ל עניין אתון לי מאי דאנא אמר, א"ל הן, דלי עיניה כלפי משכי עילאי אמר מאן דאחמי לן בעילאי יחמי לן בתתאי, כך מי שהראנו בצליבו של בגתן ותרש יראנו במפלת המן, כי שפרע מן הראשונים יפרע מן האחרונים: **וכל עבדי המלך וגו'**. למה היו משתחוים לו, יש אומרים נתן אלהיו בכליו, וכך היה מהלך ומהרהר בלבו אם ישתחוה לי נמצא עובד ע"א, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע. דבר אחר אמר מרדכי אני איני יכול להחניף לרשע הזה שאני טעון סגנון* של מלך שנאמר [מ]לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו, ואי אפשר להשתחוות לו דלא דחיל מינה דשכינה השרויה על כתפי שנאמר [מא]ובין כתפיו שכן, לכך נאמר לא יכרע. כורעים ומשתחוים להמן, רבי יוסי בר חנינא פתח [מב]טמנו גאים פח לי. לזאב שפרשו לו על פי הבאר אם ירד לשתות נצוד ואם לאו ימות בצמא, כך אמרה כנסת ישראל רבון העולמים אומרים לי עבוד ע"א אם אשמע להם אני נענשתי על ידך אם איני שומעת להם הורגים אותי:

ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, אמרו לו הוי יודע שאתה מפילנו בחרב מה ראית לבטל [מג]קלבסים של מלך, אמר שאני יהודי, א"ל והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותיו שנאמר [מד]וישתחו ארצה שבע פעמים, א"ל בנימן אבי במעי אמו היה ולא השתחוה ואני בן בנו שנאמר איש ימיני, וכשם שלא כרע אבי כך אני איני כורע ולא משתחוה: [מה]ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם. רבי יוחנן בשם רבי בנימן בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, נסן שוה שנאמר [מו]ויהי כדברה אל יוסף יום יום, ויהי כאמרם אליו יום ויום, וגדולתן שוה [מז]ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו, וכאן ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי וגו' וישם רביד הזהב על צוארו, ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. להלן [מח]וירכב אותו במרכבת המשנה, וכאן והרכיבהו על הסוס, א"ל מרדכי משה רבינו הזהירנו בתורתו [מט]ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, וישעיה אמר [נ]חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, אמרין ליה ונימר לו להשמיד להרוג ולאבד, אמר להון א"ל, ויגידו ליה. רבי בנימן בר לוי אמר [נא]איסגנטריני של הקב"ה אני וכי איסגנטרין

משתחוה להדיוט: **וירא המן**. אמר ר' איבו תחשכנה עיניהם של רשעים מראות, [נב]ויראו בני האלהים, [נג]וירא חם, [נד]וירא עשו, [נה]וירא בלק, [נו]וירא בלעם, וירא המן, [נז]יראו גוים ויבושו. אבל צדיקים [נח]וישא עיניו וירא, [נט]וירא והנה איל, [ס]וירא והנה באר בשדה, [סא]וירא והנה הסנה, [סב]וירא פינחס, [סג]יראו צדיקים וישמחו. עבר הוא ולא זז מרדכי ממקומו ולא שאל בשלומו, בא לו המן ועשה עצמו כאלו שואל בשלומו של מרדכי אמר לו מרדכי [סד]אין שלום אמר ה' לרשעים. וימלא המן (על מרדכי) חמה, ורוח הקדש אומרת [סה]חמה אין לי: **ויבז בעיניו לשלוח יד וגו'**. אמר לו הקב"ה בוזה בן בוזה [סו]ויבז עשו את הבכורה. ויבז בעיניו, [סז]הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד, משל [סח]לאברני שקנן על שפת הים, עלה הים והציף את קנו, מה עשה התחיל ממלא פיהו ונתן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו, בא חברו ועמד על גבו ואמר ליה מה אתה עושה ומתיגע, אמר ליה איני זז מכאן עד דעביד הדין ימא חול והדין חול ימא, א"ל שוטה שבעולם סוף סוף כמה תוסיף. כך (ויבז) [ויבקש] המן להשמיד את כל היהודים, אמר הקב"ה רשע אני בקשתי ולא יכולתי [סט]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו ואתה מבקש, ויבקש המן. רבי שמעון בר' יוסי ברבי לקוניא ישראל נמשלו כצורים שנאמר [ע]כי מראש צורים אראנו. ועו"א נמשלו לחרס שנאמר [עא]ושברה כשבר נבל יוצרים, נפלה קופה לקדרה אוי לקדרה וכו'. כך כל מי שיבא להזדווג לישראל הוא נוטל את שלו מתחת ידיהם. אמר רבא בתחלה ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, ובסוף בעם מרדכי, מאן נינהו רבנן, ולבסוף בכל היהודים:

הפיל פור הוא הגורל, אמר רבי חמא בר חנינא תנא כיון שנפל לו בירח אדר שמח שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת משה רבם, והוא אינו יודע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה. הפיל פור הוא הגורל, אמר רבי חמא בר חנינא אתה הוא גורלן של בני. הפיל גורלות ליכים ולא עלתה בידו והפיל למזלות ועלתה בידו מזל דגים, אמר תפושים הם בידי כהדין [עב]נונא, אמר לו רשע הם אינם בידך אתה בידיהם, מה הדג הזה פעם הוא בולע פעם נבלע, כך אתה נבלע בידיהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, הפיל ביום ראשון ולא עלה בידו דכתיב [עג]אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. יום שני [עד]המשכילים יזהירו, בשלישי נברא גן עדן. ברביעי [עה]שמש בגבעון דום. בחמישי נברא זיז שדי. בששי בהמות בהררי אלף, בשבת ישראל שומרי שבת. ונסה לחדשים. בניסן טלה לפסח. באייר ירד המן. בסיון נתנה תורה. בתמוז לא תקום פעמים צרה. וכן אב. באלול מעשר בהמה. תשרי חגים. מרחשון נבנה הבית בירח בול, כסליו חנוכה ונגמרה מלאכת המשכן. טבת מזלו גדי ונזכר [עו]ואת עורות גדיי העזים. שבט מזלו דלי וזכות משה [עז]דלה דלה. אדר דגים לבלעם כדגים. אמרו חכמים העץ של ארז היה שהשליך המן גורלות, השליך על הגפן ולא עלה בידו, אמר נמשלו ישראל לגפן שנאמר [עח]גפן ממצרים תסיע, השליך על הזית ולא עלה שנמשלו ישראל בו שנאמר [עט]זית רענן יפה פרי תאר, השליך על התפוח ולא עלה בידו שנמשלו ישראל בו שנאמר [פ]תחת התפוח עוררתיך, השליך על הרמון ולא עלה בידו שנמשלו ישראל בו שנאמר [פא]הנצו הרמונים, כפלח הרמון, השליך על התמרה ולא עלה בידו שבה נמשלו חנניה מישאל ועזריה שנאמר [פב]אמרתי אעלה בתמר. והשליך על האגוז ולא עלה בידו שבו נמשלו כנסת ישראל שנאמר [פג]אל גנת אגוז ירדתי. השליך על ההדס ועל הערבה ועל האתרוג ולא עלו בידו שהם פרקליטין לישראל ומבקשים עליהם רחמים שנאמר [פד]ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'. השליך על הקנה אמר ליה הקב"ה שוטה נמשלו ישראל לקנה שהוא עומד במים והולך על כל רוח ורוח, אף על פי שהמים קשים הקנה עומד במקומו, ולא נמשל לארז שהרוח שוברתו, ועובדי אלילים נמשלו בו שנאמר [פה]הנה אשור ארז בלבנון ובישראל כתיב כקנה אשר ינוד במים, הנה הארז מוכן לך מששת ימי בראשית על העץ אשר הכין לו:

[פו]**ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד**, אמר רבא ליכא איניש דידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן, אמר ליה תא ניכלינהו, אמר ליה מסתפינא מאלההון דילמא עביד בההוא גברא כדעבד בהו בקמאי, אמר ליה ישנו מן המצות, א"ל אית בהו רבנן, עם אחד הם, שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך מפוזרים הם בכל העמים, שמא תאמר יש לי הנאה מהם, ומפורד כפרדה הזו שאינה עושה

במ"ק ובמ"ק ל פרוקופי שכר : לא הושע ז : לב ישעיה יט : לג גולייר נושא כלי מלחמה : לד תהלים צב : *פיגן מין כפרי : לה פ' אלה גוריון : לו דברים כה : לז קלניא חפשי : לח תהלים לז : לט אסתר רבה : *סגנון אות וסימן : מ דברים לג : מא שם : מב תהלים קמ : מג קלבסים גורל וגזירה : מד בראשית מב : מה אסתר : מו בראשית לט : מז שם מא : מח שם : מט דברים כז : נ ישעיה ב : נא איסגנטרינו נושאי חותמו של מלך : נב בראשית ו : נג שם ט : נד שם כח : נה במדבר כב : נו שם כד : נז מיכה ז : נח בראשית יח : נט שם כב : ס שם כט : סא שמות ג : סב במדבר כה : סג תהלים קז : סד ישעיה מח : סה שם כז : סו בראשית כה : סז עובדיה א : סח אברני מין עוף : סט תהלים קו : ע במדבר כג : עא ישעיה ל : עב נונא תרגום של דג נונא : עג ירמיה לג : עד דניאל יב : עה הושע י : עו בראשית כז : עז שמות ב : עח תהלים פ : עט ירמיה יא : פ שה"ש ח : פא שם : פב שם : פג שם : פד ויקרא כג : פה יחזקאל לא : פו מגילה יג :

בשם ר' נחמיה אמר אמר הקב"ה לאברהם אבינו אתה יצאת מבית אביך מחרן בן ע"ה שנה, אף אני מעמיד גואל מסך בן ע"ה שנה הדסה. [ט]דבר אחר כשם שהדס אינו יבש לא בקיץ ולא בחורף כך הם הצדיקים אינם מתיבשים לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. היא אסתר בנערותה והיא בזקנותה, היא אסתר משנכנסה למלכות והיא עד שלא נכנסה למלכות, וכשמתת אביה ואמה היה מרדכי מגדלה והיה מטמנת את עצמה ולא נראית לכל אדם ארבע שנים משנת שליש למלכו עד שנת שבע למלכותו, והיו הסריסים מביאים כל הבתולות לפני המלך והיה המלך טורפן שלא היו מוצאות חסד לפניו, עד שמצא אסתר טמונה בשושן הבירה מפני הסריסים, והקב"ה אמר לה את מטמנת עצמך אין נכנסת למלכות אלא את ותלקח אסתר וגו'. וכך היה תכסים של נשים שהיו באות אצל המלך, כל אחת היתה עושה י"ב חדש בבית המלך מתעדנות ומתפנקות ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים. אמר ר' יצחק כך היו עושות סריסים היו נותנים להם מבית המלך והיה מוסר לכל אחת שבע נערות, ומי שהיתה רוצה היתה נכנסת עמה, אם היתה שחורה אומרת שחורה תבא עמי, ואם היתה קצרה היתה אומרת קצרה תבא עמי, שכן הוא אומר ובזה הנערה באה אל המלך: בערב היא באה. אמר רבי לוי אע"פ שהיה עו"א היה בו דרך צניעות שלא היה מכניסן ביום אלא בלילה. ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני, אמר ר' יהודה אחר כל אותו הכבוד, מתקשטת שנים עשר חדש ליכנס לילה אחת אל המלך מקושטת, בצפרא שינה עליה אשר לא תבא עוד אל המלך. [י]כתיב כי אין לה אב ואם וכתיב ובמות אביה, הא תו למה לי, אמר רב חסדא עברת לה אמה מת אביה, ילדתה מתה אמה: לו לבת. תנא משום רבי מאיר אל תקרי לבת אלא לבית, וכה"א [יא]ולרש אין כל כי אם כבשה אחת ותהי לו לבת. ואת שבע הנערות, אמר רבא (יז) שהיתה מונה בהם את ימי השבת: וישנה ואת נערותיה לטוב, אמר רב שהאכילוה מאכל יהודים, ושמואל אמר כתלי דחזירי, ורבי יוחנן אמר זרעונים, וכן הוא אומר [יב]ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם ונותן להם זרעונים וגו': ששה חדשים בשמן המור. מאי שמן המור רבי חייא בר אבא אמר [יג]סטכת, ורבי ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש. תני רבי יהודה אומר [יד]אנפיקינון, ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר. בערב היא באה ובבקר היא שבה, א"ר יוחנן מגנותו של אותו רשע למדנו שבחו שלא שמש מטתו ביום: ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה, א"ר אלעזר מלמד שכל אחת ואחת נדמית לו כאומתו. אמר רבי לוי חן וחסד יותר מיוסף, ביוסף כתיב [טו]ויט אליו חסד תופף היה עליו, אבל זו היתה טעונה חן וחסד שנאמר ותשא חן וחסד:

[טז]ובהגיע תר אסתר. לא היתה מבקשת לעשות דבר והיה הגא ירא ומתירא שמא יהרגהו המלך, והיה אומר לה אין את מתקשטת כשאר נשים ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה והביא לה תכשיטין ומאכל משלחנו של מלך ואת שבע הנערות ושינה לה יותר מכל הנשים, ומתנות נתן לה כשם שנטל אבי אביה מיוסף משאת מכל אחיו, ואעפ"כ לא טעמה כלום אלא משלה ולא משלחנו של מלך כשם שלא טעם חנניה מישאל ועזריה מפת בגו של נבוכדנאצר. דבר אחר ובהגיע תור, מהו תור, אלא תור ונוזל הראה אברהם אבינו בין הבתרים. היא אסתר שבתרה בתוך והיה המן מפיל עליה גורלות: לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה (כתוב בשמואל ברמז ק"י): כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד. שהיה בורח מן הגדולה, שהיה המלך אומר לאסתר בת מי את אצל מי גדלת ואעשה אותם גדולים מלכים ושלטונים, אמר לו הקב"ה אתה בורח מן הגדולה חייך שאני מגדלך. דבר אחר חשב מרדכי בלבו מיום שגלו ישראל אינם מכובדים על העמים שלא אעשה דבר ויעמדו על עמו של הקב"ה וידעו שאסתר קרובתי היא ויאמרו למלך אשתך יהודית היא ויכריתו עמה ובית אביה, אעפ"כ לא זז הולך ומביט עליה כל הימים שלא יהרגוה כשם שהרג לושתי: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך. זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז (כתוב בשמואל ברמז קל"ו): ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי. אמר רב חסדא ירח שהגוף נהנה מן הגוף: [יז]בשנת שבע למלכותו. כל אותם שבע שנים היה המן מכנים את השלל למרדכי. בכלם לא נכתב אימתי נכנסות ואימתי יוצאות, משל למלך שנשא נשים הרבה, לא כתב להם לא [יח]אפטיא ולא (גמיקון) [גמוסיות], כיון שנשא אשה אחת בת טובים ובת נעסין כתב לה, וכן ישראל [יט]החדש הזה לכם ראש חדשים:

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים. אמר רבא בקש לטעום טעם בתולה טועם, טעם בעולה טועם, הדא הוא דכתיב [כ]למנצח על אילת השחר מה אילה זו רחמה צר וכו' (כתוב בתהלים במזמור כ"ב): ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים. א"ר חלבו מהו מכל הנשים, אלא אף נשי האנשים היו מביאין לו. ותשא חן וחסד, כל הנשים שהיו בחצר היו מקשטות אותה שכל מי שהיה רואה אותה אומרת זו נשאת למלך ותהא מכבדת אותנו:

וימליכה תחת ושתי. אמר ר' לוי איקונין של ושתי לא נאה כמותו בעולם, כיון שנכנסה אסתר היתה נאה יותר מאיקונין של ושתי, איקונין דושתי היתה מעל מטתו, וכשנכנסה אסתר טרד איקונין דושתי והעמיד איקונין דאסתר: ויעש המלך משתה גדול. עבד משתיא ולא גליא, דלי כרגא ולא גליא, (יח) שדר פרדשני ולא גליא: ובהקבץ בתולות שנית, שקל עצה ממרדכי, א"ל אין אשה מקנאת אלא בירך חברתה אפילו הכי אין אסתר מגרת מולדתה: ואת מאמר מרדכי אסתר עושה. אמר רבי ירמיה בר אבא שהיתה מראה דם לחכמים. כאשר היתה באמנה אתו, אמר רבא בר רימי שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי: בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש. אמר רבי לוי למה קצף בגתן ותרש, אלא כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש אתה למה אין אתה עושה כשם שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבים אדם צדיק יהודי יושב בשער המלך. נבוכדנאצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אומר לו שנאמר [כא]דניאל בתרע מלכא, אמר לה מכרת את יהודי כשר, אמרה ליה יש כאן אדם כשר וצדיק ושמו מרדכי, בגתן ותרש היו עומדים בשער, כיון שהעבירם המלך והעמיד מרדכי תחתיהם קצפו ואמרו הואיל והעבירנו המלך נלך ונהרגהו בצינעא ויהו הכל אומרים בגתן ותרש כששמרו את המלך היו משמרים יפה, עכשיו שהעמיד שם יהודי נהרג. אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן הקציף הקב"ה אדונים על עבדים לעשות רצון צדיק ומנו יוסף דכתיב [כב]פרעה קצף על עבדיו, עבדים על אדונים לעשות רצון צדיק ומנו מרדכי שנאמר ויודע הדבר למרדכי, [כג]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בגתן ותרש שני [כד]טרסיים הם והיו מספרים בלשון טרסי ואומרים זה לזה מיום שבאה זו לידינו לא ראינו שינה בעינינו בוא ונטיל לו ארס בספל כדי שימות, והם אינם יודעים שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה והיה יודע בשבעים לשון, אמר לו והלא אין משמרתך ומשמרתי שוים, אמר לו אני אשמור משמרתי ומשמרתך, והיינו דכתיב ויבוקש הדבר וימצא שלא נמצא כל אחד במשמרתו:

ויודע הדבר למרדכי וגו'. רבי יהודה ורבי נחמיה, ר' יהודה אומר מזקנים אתבונן יעקב ברך את פרעה, יוסף לא גלה לו את חלומו, דניאל לא גלה לנבוכדנאצר, אף אנא אגיד לאסתר המלכה. דבר אחר למה אמר מרדכי לומר למלך אין כתיב בתורה [כה]לא תכרות ברית, אלא אמר מרדכי מוטב זה שיחיה שנתן לי רשות לבנות בית המקדש. דבר אחר מוטב זה שהוא מכירני שאם בא דבר לישראל אומר לו והוא עושה. דבר אחר שלא יאמרו כל ימים שהוא נשוי בנות עו"א היה שמור ועכשיו שנשא בת ישראל מת. דבר אחר שלא יאמרו כל אותם הימים שהיו עו"א משמרים אותו היה שמור ועכשיו ששמרו מרדכי נהרג, לכך נאמר ויגד לאסתר המלכה. ולמה אמרה למלך בשם מרדכי, אמרה יודעת אני שהוא צדיק ואע"פ שלא היה מבקש הדבר מן הקב"ה והוא עושה, לכך נאמר ויבוקש הדבר וימצא. ויש אומרים שמעו בגתן ותרש שנאמר למלך והעבירו הנחש מן הקיתון וברא הקב"ה נחש בתוך הקיתון בשביל מרדכי, לכך נאמר ויבוקש הדבר וימצא, אין אומרים וימצא אלא לדבר האבוד ונמצא כענין שנאמר [כו]או מצא אבדה. [כז]דבר אחר קצף בגתן ותרש, אמרו העביר שני [כח]קלסנטרין ומושיב הברברי הזה:

ג אחר הדברים האלה גדל. הרהורי דברים היו שם, [ומי הרהר], רבי יהודה אמר המן הרהר, אמר הדא אסתר אי יהודית היא קרובתי היא שנאמר [כט]הלא אח עשו ליעקב, אי משאר עממיא היא

ממ"ק ובמ"ק ט מדרש: י מגילה יג: יא שמואל ב יב: יב דניאל א: יג סטכת במו מרית עשי ממור וקנמון: יד אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש: טו בראשית כח: טז מדרש: יז פסיקתא: יח אפטיא קלב ומשך הזמן. גמוסיות שטר כתובה ונשואין: יט שמות יב: כ תהלים כב: כא דניאל ג: כב בראשית מא: כג מגילה יג: כד טרסיים שם מדינה: כה שמות כג: כו ויקרא ה: כז מדרש אבא גוריון: כח קלסנטרין יועצים תשובים: כט מלאכי א:

זית רענן (יז) שהיתה מונה בהם ימי השבת, שהיתה משרתת לה אחת בכל יום וכשהגיע יום שפחה של שבת יודעת שהיום שבת: כתלי דחזירי, שוק שמן, וח"ו היא לא היתה אוכלת: וכן הוא אומר, שזרעונים טובים לצדיקים המתאוים להבדיל עצמם ממאכל טמא: מעדן, מצהיב ומצהיל: (יח) שדר פרדשני, דורונות לשרים בשמה והיינו דכתיב ויתן משאת כיד המלך:

ומדבר כלשון עמו, אם יהיה אדם פרסי ואשתו מדית יהא מדבר עמה בלשון פרסי:

ב אחר הדברים האלה כשוך חמת. (כשהפך) [כשהפיג] את יינו בקש את ושתי, אמרו לו הרגת אותה, אמר להם מה עשתה שהרגתי אותה ומי נתן לי עצה שהרגתי אותה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, יש אומרים שטרדן שכן אתה מוצא שאינם נזכרין עוד אלא ויאמרו נערי המלך משרתיו, ויש אומרים שנתנו עצה לבטל הבנין לפיכך נגזר עליהם הריגה: [פג]ויפקד המלך פקידים וגו', כמה טרחות נתן זה בעולם, כמה אנגריות של נשים באות לשושן, כמה בני אדם נותנים ממונם להוליך את בנותיהם שמא ינשאו למלך, וכמה היו נותנין את ממונם להטמין את בנותיהם שנאמר והנערה אשר תיטב, והיתה אסתר מתוקנת לפני הקב"ה, שכן הוא אומר והנערה אשר תיטב בעיני המלך אחשורוש אינו אומר אלא בעיני המלך זה מלכו של עולם: ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו, [פד]אמר רבי נחמן מאי דכתיב [פה]כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת, כל ערום יעשה בדעת זה דוד שנאמר [פו]יבקשו לאדוני המלך (יד) נערה בתולה, מאן דהוה ליה ברתא אייתה ניהליה, וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש שנאמר ויפקד המלך וגו', מאן דהוה ליה ברתא מטמרה מיניה: [פז]איש יהודי, אמר רבי נחמן מוכתר בנימוס היה. בן יאיר בן שמעי, מה נפשך אי ליחוסי קא אתי ליחסיה עד בנימין, אלא מאי שנא הני. תנא כלם על שמו נקראו, בן יאיר שהאיר עיניהם של ישראל בתפלה, בן שמעי ששמע אל תפלתו, בן קיש שנקש על דלתי רחמים ופתחו לו, קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני, קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קא אתא וקרי ליה ימיני אלמא מבנימין קא אתי, אמר רבה בר רב הונא ואיתימא רבי יהושע בן לוי אביו מבנימין ואמו מיהודה, ורבנן אמרי משפחות מתגרות זו בזו, משפחת יהודה אמרה אנא גרמית למיתי מרדכי דלא קטליה דוד לשמעי, ומשפחת בנימן אמרה מינאי קא אתי, רבה אמר כנסת ישראל הוא דקאמר לאידך גיסא, ראו מה עשה לי יהודי ומה שלם לי ימיני, מה עשה לי יהודי דלא קטליה דוד לשמעי דאי קטליה דוד לשמעי לא הוה מתיליד מרדכי דמקני ביה בהמן וגרם להו צערא לישראל, ומה שלם לי ימיני שאלמלי קטליה שאול לאגג לא הוה מתיליד המן:

תתרנב רבי יוחנן אמר לעולם מבנימן קא אתי, ואמאי קרי ליה יהודי, על שם שכפר באלילים, וכל הכופר באלילים נקרא יהודי, דכתיב [פח]איתו גוברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת בבל וגו', וכן הוא אומר [פט]ואשתו היהודיה ילדה את ירד, וכי יהודיה שמה והלא בתיה שמה ואמאי קרי ליה יהודיה שכפרה באלילים דכתיב [צ]ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור ואמר ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי מלמד שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה: [צא]והנערה אשר תיטב בעיני המלך וגו', ומי היה הגון לדבר איש יהודי וגו', ורכוותה [צב]ויאמר שמואל אל (העם) [אנשי ישראל] לכו וגו', ומי היה הגון לדבר, איש מבני בנימין, ורכוותה [צג]וירא אלהים את בני ישראל, ומי היה הגון לדבר, ומשה היה רועה. רבי יהושע בר אבירים מוסיף תרתי [צד]והוא לחץ את בני ישראל ומי היה הגון לדבר [צה]ודבורה אשה נביאה, ורכוותה [צו]ויאמרו כל אנשי יבש גלעד וגו' ומי היה הגון לדבר [צז]ויפתח הגלעדי, ר' שמעון אומר וכי לא היה יהודי אחר בשושן הבירה והלא כתיב והיהודים אשר בשושן, אלא לפי שהיה בן אבות מזרע המלוכה והיה עוסק בתורה כל ימיו ולא נטמא בפיו מכל מאכל טמא ולא נהנה מסעודתו של אותו רשע נקרא שמו יהודי:

תתרנג דבר אחר לפי שצפה דוד שעתיד להוליד מרדכי אמר היום לא יומת איש מישראל, ומי נקרא שמו איש, מרדכי איש יהודי, אמר הקב"ה לדוד אתה הצלת לשמעי בשביל שיוליד את הצדיק על שבטך אני כותבו שנאמר איש יהודי, עליו נאמר [צח]זכר צדיק לברכה, בוא וראה כמה גדול זכותה של אשת שמעי, בשעת שברח צדוק ואביתר שבקש אבשלום להרגם מצאו דלת של שמעי פתוחה נכנסו שם וירדו להוך הבור מיד באה אשת שמעי ופרסה מסך על פיו ופרסה עליו הריפות שנאמר [צט]ותקח האשה ותפרוש את המסך על פי הבאר ותשטח עליו הריפות ופרעה ראשה וישבה על המסך כאשה שנפנה לצרכה, באו עבדי אבשלום ומצאוה שהיתה יושבת וראשה פרוע, אמרו עבדי אבשלום אפשר שהצדיקים בתוך הבאר וזו יושבת עליהם, מיד חזרו. אמר הקב"ה הואיל ועל ידה נמלטו עתידה שיצאו ממנה שני צדיקים שפודין את ישראל על ידיהם, אלו מרדכי ואסתר: [ק]איש יהודי היה, ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש, אמר רבי אבא בר חנינא חמשה הם. נח אתמול [קא]אבנים שחקו מים דאמר רבי בשם רבי יוחנן אפילו [קב]איצטרובלין של ריחים נמחית במים, והכא את אמר [קג]ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה, אלא ראה עולם חדש. יוסף אתמול [קד]ענו בכבל רגלו, ועכשיו [קה]ויוסף הוא השליט על הארץ, אלא ראה עולם חדש. משה אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו במים, אלא ראה עולם חדש. איוב אתמול [קו]ישפך לארץ מררתי, ועכשיו [קז]ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה, אלא ראה עולם חדש. מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבא ועכשיו הוא צולב את צולבו, אלא ראה עולם חדש. רבנן אמרי כל מי שנאמר בו היה זן ופרנס. נח זן ופרנס כל שנים עשר חדש בתבה שנאמר [קח]ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל. יוסף זן ופרנס שנאמר [קט]ויכלכל יוסף. משה זן ופרנס כל ארבעים שנה במדבר, איוב זן ופרנס [דכתיב *ואכל פתי לבדי שמא לא אכל יתום ממנה אתמהה. מרדכי זן ופרנס] רבי יודן אמר פעם אחת חזר על כל המניקות ולא מצא לאסתר מניקה והוא היה מניקה, כדדרש רבי אבהו בצבורא גחיך צבורא אמר להון ולא מתניתא היא, רבי שמעון בן אלעזר אומר חלב הזכר טהור. ורבי יוחנן אמר כל מי שנאמר בו היה הוא תהלתו והוא סופו, מיתיבי ליה והא כתיב [קי]אחד היה אברהם, אמר להון אף הוא לא תברא, דרבי חנינא ורבי יוחנן תרויהון אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו, ורבי לוי בשם ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר [א]עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עקב, ומה אני מקיים [הן האדם היה כאחד ממנו] הוא מתוקן למיתה והנחש היה מתוקן לפורענות, וקין היה מתוקן לגלות, איוב היה מתוקן ליסורין, משה היה מתוקן לגאול, מרדכי היה מתוקן לגאולה. [ב]דבר אחר איש יהודי וכי משבט יהודה היה והלא משבט בנימין היה דכתיב איש ימיני, אלא שנתן יהודה נפשו על בנימין במצרים, אמר ליה הקב"ה אתה נתת נפשך לעבד תחת בנימין חייך הגואל שאני עתיד להעמיד ממנו לשמך אני כותבו איש יהודי. דבר אחר איש יהודי עליו נאמר [ג]כמה שהיה הוא שיהיה, מה הגדולה נעשית על ידי איש יהודי, אף גאולה לעתיד כך, שנאמר [ד]בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם וגו', דבר אחר שיתר שמו של הקב"ה בעולם בשעה שלא כרע להמן. היה. מלמד שהיה שקול כאברהם שנאמר בו [ה]היו יהיה, אברהם מסר שמו על קדושת השם, אף מרדכי כן. ושמו מרדכי ששמו נאה ומתקבל על הבריות. ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש, וכי בנו של קיש היה והלא הרבה דורות היו ביניהם, שכן הוא אומר *בן יאיר בן שמעי בן בענא בן מוצא בן אלה בן מפיבשת בן יהונתן בן שאול בן קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן שחריה בן עוזיה בן שוקק בן מיכאל בן אליאל בן עמיהוד בן שפטיה בן פתואל בן פיתון בן מלוך בן ירובעל בן חנניה בן זבדי בן שמריה בן זכריה בן מרימות בן חושם בן שחריה בן אצבעון בן עוריה בן גרא בן בלע בן בנימין בן יעקב, אלא שהקיש על דלתי תפלה ופתחו לו: אשר הגלה מירושלים. אמר רבא (טו) שגלה מעצמו, ולמה שני פעמים אשר הגלה, גלה עם גלות יכניה וחזר לירושלים, והגלה אותה שנית נבוכדנאצר עם גלות אחרונה:

[ו]ויהי אומן את הדסה. קרי לה הדסה וקרי לה אסתר, תני רבי אומר אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה על שם צדיקים, וכן הוא אומר [ז]והוא עומד (טז) בין ההדסים אשר במצולה, ר' יהודה אמר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר שמסתרת את דבריה, וכה"א אין אסתר מגדת מולדתה, רבי נחמיה אומר הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר שהיו עובדי אלילים קורין אותה כוכב הנוגה על שם [ח]אסתהר, בן עזאי אומר לא ארוכה ולא קצרה אלא בינונית כהדסה, רבי שמעון בן קרחה אומר אסתר ירקרקת היתה וחוט של חסד משוך עליה. [ט]דבר אחר כשם שהדס ריחו טוב כך היו מעשיה טובים. רב אמר בת ארבעים היתה, ושמואל אמר בת שמונים היתה, רבנן אמרין בת שבעין וארבעה מנין הדס"ה, רבי ברכיה בשם

ממ"ק ובמ"ק פג מדרש : פד מגילה יב : פה משלי יג : פו מ"א א : פז מגילה יב : פח דניאל ג : פט דה"א ד : צ שמות ב : צא מדרש : צב ש"א ח :
צג שמות ב : צד שופטים ד : צה שם : צו שם י : צז שם יא : צח משלי יב : צט שמואל ב יז : ק בראשית רבה פרשה לא : קא איוב יד :
קב איצטרובלין מושב סרחים סקבוע בקרקע : קג בראשית ט : קד תהלים קה : קה בראשית מב : קו איוב יז : קז שם מב : קח בראשית ו : קט שם מב :
*איוב לא : קי יחזקאל לג : א בראשית כו : ב מדרש : ג קהלת א : ד זכריה ח : ה בראשית יח : *בתרגום שני, ע"ש שינוי גי' : ו מגילה יג : ז זכריה א :
ח אסתהר תרגום של הלשון הוא (איוב לח) אחמי אסתהר : ט בראשית רבה :

זית רענן (יד) נערה, דוד לא בקש אלא נערה אחת לפיכך כל אדם היה מהר לשלוח את בתו, ואחשורוש צוה לקבץ את כולן והכל יודעין שלא יקח אלא אחת מאן דהוה ליה ברתא מטמרה : מוכתר בנימוסו היה, בשמות נאים, נימוס שם בלשון יון : (טו) שגלה מעצמו, מדלא כתיב אשר היה מן הגולה, שגלה מעצמו כמו שעשה ירמיה : (טז) בין ההדסים אשר במצולה, בין הצדיקים שגלו לבבל : ירקרקת היתה, כהדסה זו אלא חוט של חסד משוך עליה מאת השמים לכך נראית יפה :

רבי ישמעאל תנא (ז) שקרא דרור לכל בעלי סחורה: והשקות בכלי זהב וגו'. ולא היה משקה אותם בהם פעם שניה אלא כוסות של זהב מי שהיה שותה בכוס לא היה שותה ושונה, אלא כיון שהיו שותים היו מכניסים אותו ומוציאים אחרים, והיו שם כוסות עודסקיות משונות אלו מאלו. וכלים מכלים שונים משונים מיבעי ליה, אלא כשהוציאו כלי בית המקדש ראו אותם הכלים שהיו משתמשין בהם ונשתנו לכך נאמר וכלים מכלים שונים. רבה אמר יצאה בת קול ואמרה להם ראשונים כלים כמפני כלי ואתם שונים בהם. והשקות בכלי זהב מי שהיה שותה בכוס זה לא היה שונה בו אלא מכניסו והוא שלו, מכלים שונים כליו נאים משל כל העולם, וכלי בית המקדש היו נאות מכליו. משל למטרונא שמבטת בשפחתה כל זמן שהיא מבטת בה פניה משתנות, כך כל זמן שמראים כליו עם כלי בית המקדש משתנין ונעשו כעופרת:

עזויין מלכות רב כיד המלך. אמר רב מלמד שכל אחד השקהו יין (ח) שגדול ממנו בשנים, אם היה אדם אומרים לו בן כמה שנים את אומר להם בן ארבעים שנה היה משקה אותו יין בן חמשים שנה לכך נאמר רב כיד המלך: עחוהשתיה כדת אין אונס. מאי כדת, א"ר חנן משום ר' מאיר כדת של תורה מה דת של תורה פר ושלשה עשרונים סלת לאכילת מזבח ונסך חצי ההין אכילה מרובה משתיה. אין אונס מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין מדינתו, א"ר לוי כך היה תכסים של אנשי פרס היה להם כוס גדול מחזיק ארבעה שמציות* והוא נקרא פוסקא והם משקים בו לכל אחד ואחד אפילו הוא מת אפילו הוא משתגע הוא שותה, ומי שהוא שר המשקים היו גדולי פרס מעשרין אותו שהגדולים של מסובים רומזים לו ונותנין לו כמה דינרין של זהב שלא להשקותו בו, אבל אחשורוש לא הכנים אותו הכוס בסעודתו אמר מי שהוא רוצה לשתות ישתה לכך נאמר והשתיה כדת אין אונס: לעשות כרצון איש ואיש. אמר רבא לעשות (ט) כרצון מרדכי והמן, דכתיב איש יהודי וכתיב איש צר ואויב. והשתיה כדת אין אונס כדת בכל מקום אית דבעי לאכול מיגם והדר שתי ואית דשתי ובתר כן מיגם. לעשות כרצון איש ואיש, אמר הקב"ה רשע שני אנשים מבקשים לישא אשה שמא תוכל להשיאה לשניהם, וכן שתי ספינות מפרשות בים הגדול אחת מבקשת רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית שמא יכול רוח אחת להנהיג את שתיהן, למחר שני בני אדם באים אצלך מרדכי והמן שמא תוכל לצאת ידי שניהם אלא לרומם אחד ולצלוב אחד ואין יכול לעשות כרצון איש ואיש אלא הקב"ה שנאמר בו עטומשביע לכל חי רצון, ולעתיד לבא הקב"ה מביא רוח עארגסטוס בעולם ומנהיג שניהם כאחד דכתיב עאאומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי:

תתרמט גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות. אמר ר' יצחק לפי שהיתה נשאת להדין שחוור*: בית המלכות למה עשתה בבית המלכות, כאן אתה מוצא שהנשים מבקשים להיות יודעות הכל, הכניסה אותן למקום שהמלך ישן והיתה אומרת להן זו מסבה של מלך כאן הוא ישן כאן הוא אוכל כאן הוא שותה. דבר אחר בית המלכות כיון שראו אותן הנשים שהיתה משתמשת בכלי בית המקדש לא רצו להסב במסבה כו'. גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית הנשים מיבעי ליה, א"ר אבא בר כהנא שניהם לדבר עבירה נתכוונו, אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי איהו (י) בי קרי ואתתיה בי בוציני: גם ושתי המלכה וגו', אמר רבי יוחנן שהיתה מוזגת להם יין חיור, ומה ראה לפרסם סעודת ושתי, אמר רבי יהושע בן קרחה לומר לאיזו שלוה נכנסה אסתר, אמר רבי מאיר למכעיסיו כן קל וחומר לעושי רצונו:

בית המלכות. מלמד שנתנה אותם בבתים מצויירין מקום שהמלך ישן, דאמר רבי אבין רוצה אשה להביט בצורות נאות מלאכול פטומות: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. ישראל כשהם אוכלים ושותים עוסקים במקרא במשנה בתלמוד באגדות, אבל עובדי אלילים כשהם אוכלים ושותים הם מזכירים את העריות, התחילו אלו אומרים הפרסיות נאות ואלו אומרים המדיות נאות, אחשורוש שהיה טפש אמר אין נאה כושתי המלכה ולא תאמרו מפני שהיא לובשת בגדי מלכות ומקושטת, אמרו לו א"כ תבא ערומה שכן הוא אומר להביא את ושתי המלכה, ולא היה עליה כלום אלא כתר מלכות, ומי נתן לו אותה העצה אותם שהיו מסובין לפניו כרשנא שתר וגו'. דבר אחר כתוב לב המלך ביין, עד יום השביעי לא טוב לבו ביין, א"ר אבא יום שביעי שבת היה מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטתן ערומות ועושה בהם מלאכה ביום השבת לפיכך נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת היינו דכתיב ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה: ותמאן המלכה ושתי. מכדי פריצותא הואי דאמר מר שניהם נתכוונו לדבר עבירה מאי טעמא לא אתאי, אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב. ויקצוף המלך מאד מאי כולי האי דלקה בית חמתיה ואזלא, אמר רבה שלחה ליה בר (יא) אהורייריה דאב אבא *לקבל אלפא חמרא שתי וההוא גברא אישתטי בחמריה מיד וחמתו בערה בו: עבעוד שלחה לו שוטה טפש אם בינך יצא לכך דע כי אני ושתי המלכה בתו של בלשצאר בנו של נבוכדנאצר אותו שהיה מתקלס במלכים ורוזנים נעשו מאומה לפניו שכן הוא אומר עגוהוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו, לא היית עדכקסדור לרוץ לפני מרכבת אבי, ואלו היה אבי קיים לא נשאת לי, ואתה מבקש להכניסני ערומה, ובשביל כבודך איני נכנסת שלא תעשה שקרן בפני גדולים שאם אני נכנסת ואיני נאה יאמרו המלך שקרן הוא, ואם נמצאתי נאה הם אומרים טפש זה משתמש בנאה זו והורגין אותך כדי ליטול אותי. ולמה עשה הקב"ה בשביל שלא הניחה אחשורוש ליתן רשות לבנות הבית, אמרה לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות. והיאך נטלה אחשורוש לאשה. אמר רב אותו הלילה שנהרג בלשאצר והמליכו לדריוש אמר לו דריוש לכורש כבו את המנורה והוציאו מוחו של בלשאצר והיו מסובים שם כורש ודריוש, אמר לו דריוש לכורש עמוד וטול מלכותך שאתה ראוי למלכות שהיה דניאל אומר לך שאתה נוטל המלכות שהיה כורש באפיקן של נבוכדנאצר והיה דניאל שואל בשלומו של מלך, אמר כורש לדניאל הצרת לי למה אתה שואל בשלומי כך שלא ישמע המלך ויהרגני, אמר לו עתיד הקב"ה ליתן לך מלכות שכבר נתנבא עליך ישעיה שתמלוך ותתן רשות לבנות הבית, שנאמר עהכה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו. אמר לו כורש דניאל אמר עופריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס למדי תחלה ואחר כך לפרס, והיה דריוש מדי וכורש פרסי שכן הוא אומר עזודריוש מדאה קביל מלכותא, ויש אומרים אביו היה מדי ואמו פרסית, וכשהמליכו דריוש אותה הלילה היה מסב במקום שהיה בלשאצר מסב ונפלה ערבוביא מביתו של בלשאצר שהיו אלו הורגים ואלו בוזים, ושתי היתה נערה ורצתה בין המסובין, כשראתה הבית מעורבב שהיתה סבורה שאביה קיים, ובאה לחלקו של דריוש וחמל עליה והשיאה לאחשורוש בנו והקב"ה אמר עחוהכרתי לבבל שם ושאר נין ונכד לפיכך נגזר עליה כך:

תתרנ עטויאמר המלך לחכמים, מאן חכמים רבנן: יודעי העתים שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. כדת מה לעשות במלכה ושתי, א"ל דיינוה ניהלי, אמרו היכי נעביד אי נימא ליה קטלה למחר פקע ליה חמריה ומדכר לה ובעי לה מינן, אי נימא ליה שבקא קא מזלזלינן במלכותא, מוטב ליסלק נפשן, אמרי ליה מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו נטלה ממנו עצה ואין אנו יודעים לדון דיני נפשות, אלא זיל גבי עמון ומואב דיתבי ברוכתייהו כחמרא (יב) אדורדייה וטעמא אמרי דכתיב פשאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי וגו':

תתרנא והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא, אמר רבי לוי פסוק זה על שם קרבנות נאמר, כרשנא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כלום הקריבו לפניך עו"א פרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך, שתר כלום הקריבו לפניך תורים ובני יונה. אדמתא כלום בנו מזבח אדמה לפניך, תרשיש כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו פאתרשיש שהם וישפה. מרס כלום מרסו לפניך בדם. מרסנא כלום מרסו במנחות. ממוכן כלום הכינו מנחה שלחן ולחם הפנים לפניך: פבויאמר ממוכן. תניא ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שהיה מוכן (יג) לפורענות, פגאמר רבי אבא בר כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש: להיות כל איש שורר בביתו, אמר רבי אבא אלמלא אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, שלח להו להיות כל איש שורר בביתו, אמרו פשיטא אפילו פדקרחא בביתא פרשכא ניהוי: ומדבר

ממ"ק ובבמ"ק עו דסקיות קערות וכלי אוכל: עז מגילה יב: עח מ' אבא גוריון: *שמציות שם מדה: עט תהלים קמה: ע ארגסטוס. רוח שבא משני פנות העולם:
עא ישעיה מג: *שחוור מוטל כב: *דניאל ס: עב מדרש: עג חבקוק א: עד קסדור משמש ותוקע את החייבים עושי עול: עה ישעיה מה:
עו דניאל ס: עז שם ו: עח ישעיה יד: עט מגילה יב: פ ירמיה מח: פא שמות כח: פב מדרש אסתר: פג מגילה: פד קרחא מכנה להדוכס:

זית רענן (ז) שקרא דרור כו', להעביר מהן מכס של סוחרים: (ח) שגדול ממנו, שהיין היה ישן הרבה: יין מדינתו, שרגיל בו ולא ישכרהו: (ט) כרצון מרדכי והמן, הם היו שנים שרים העומדים על המשרתים במשתה: (י) בקרי, קרי דלועין גדולים: בוציני, דלועין קטנים כלומר הוא אומר להראות את יפיה וגם היא לכך נתכוונה (רש"י): איהו בי קרי וכו' בוציני' בוציני תרגום של קשואין וקרי הן דלועים הוא נחבא בין הדלועים שיש להם עלים גדולים מונה תחתיהם, ואשתו נחבאת תחת בוציני שיש להם עלים קטנים כלומר שהיא בפרהסיא יותר ממנו: (יא) אהורייריה, מכונה על הסוסים: (יב) אדורדייה, שמריו: (יג) לפורענות, עומד להיות תלוי: אגרות ראשונות, שהוחזק בהן שוטה: לא נשתייר כו', שהיו ממהרין להרגן ולא היו ממתינין ליום המועד: פרדשכא, פקיד ונגיד:

אריות של זהב חלולים היו עומדות כנגד הראשון, והיו מלאים מיני בשמים שהיו זולפים בשמים כשהיה המלך שלמה עולה, ושש קתדראות של זהב היו משני צדדי הכסא אחד לכהן גדול ואחד לסגן[נב], ושבעים קתדראות מקיפין לכסא של שבעים זקנים סנהדרי ישראל, וכשהיה המלך שלמה עולה לכסא היה נותן רגלו על מעלה, חוזר גלגל של מנגנין[נג] ארי פושט ידו על ימין, והנשר פושט ידו על שמאל, והמלך נשען עליהם ועולה, כך היה עושה על כל מעלה ומעלה, וכשהיה עולה לראש הכסא הנשרים פורשים גפיהם ועולים במנגנין והיו מכסין למעלה על ראשו של מלך, ויונה של זהב יורדת מן העמוד במנגנין ופותחת הארון ולוקחת ספר תורה ונותנת לתוך ידו של מלך לקיים מה שנאמר [נד]והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, וכשהיו הכהן גדול והזקנים שואלים בשלום המלך יושבים מימינו ומשמאלו ודנין עמו הדין, וכשמעלים את העד לפני שלמה היו מנגנות [נה]פוקעים, גלגלות חוזרים, אריות נוהמין, נשרים פורחין, טווסין רצין, ולמה, לחטוף לבם של עדים בשביל שיעידו אמת, וכשהגלוהו ונבוכדנאצר רצה לישב עליו ולדון את צדקיהו ברבלתה, באותה שעה אמרו ישראל נתקיים עלינו מה שנאמר [נו]ואויבינו פלילים, ולא היה יודע מנגנין פרש רגלו פקע תנין של כסף שהיה חוזר בתוך המנגנין והכה אותו על ירכו של שמאל והיה מצטער ממנה עד יום מותו, וי״א פרעה נכה שבה אותו מירושלים והביאו למצרים ובקש לעלות ולישב עליה והכה אותו הארי על ירכו והיה צולע, לפיכך נקרא פרעה נכה, וכשהחריב נבוכדנאצר הרשע את ירושלים ובא לכבוש את מצרים מצא הכסא שם ונטלו והוליכו לבבל לישב שם והכישו הארי ונפל ממנו, וכה״א [נז]איך נפלת משמים, וכי משמים נפל אלא שבקש לישב על הכסא של מי שנתנה לו חכמה מן השמים, וכשמלך דריוש והחריב את בבל נטל את הכסא והביאו למדי ולא ישב אדם עליו, וכשמלך אחשורוש שלח והביא חכמים למצרים לעשות כדמות הכסא ולא יכלו לעשות, ועשו לשמו כסא אחר, לכך נאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא וגו׳ (במ׳ אבא גוריון ובתרג״ש מוסיף מעט). [נח]אמר רבה מאי כשבת, כשנתיישבה דעתו, אמר בלשצר חשב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא, מאי היא דכתיב [נט]כה אמר ה׳ לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם, חשב ארבעים וחמש דנבוכדנאצר עשרים ותלת דאויל מרודך ותרתי דידיה הרי שבעין אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהון, ונבוכדנאצר מנא לן דארבעים וחמש מלך, דאמר מר גלו בשבע גלו בשמונה, גלו בשמונה עשרה, גלו בתשע עשרה, גלו בשבע לכבוש יהויקים שהיא שמונה לנבוכדנאצר, וגלו בי״ח לכבוש יהויקים שהיא תשע עשרה לנבוכדנאצר, דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה, שניה כבש יהויקים, וכתיב [ס]ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין וגו׳ נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכותו וגו׳ ויוצא אותו מבית הכלוא. תמני ותלתין ושבע הא ארבעין וחמש, עשרים ותלת דאויל מרודך גמרא ותרתי דידי הא שבעין, כיון דחזא דמלו שבעין ולא איפריקו אמר מדלא איפריקו השתא תו ודאי לא איתפריקו, אפיק מאני דבי מקדשא ואישתי בהו, היינו דקאמר ליה דניאל [סא]ועל מרא שמיא התרוממת ולמניא די ביתיה איתיאו קדמך, וכתיב [סב]ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשראה, וכתיב ודריוש מדאה קביל מלכותא, אמר איהו מיטעא טעי אנא חשיבנא ולא טעינא, מי כתיב למלכות בבל לבבל כתיב לגלות בבל כמה בצירן תמניא חשיב ועייל תמני חלופייהו חדא דבלשאצר וחמש דדריוש וכורש ותרתי דידיה הא שבעין, כיון דחזי דמלו שנין ולא איפריקו אמר השתא ודאי תו לא איתפריקו, אפיק מאני דבי מקדשא ואישתמש בהון, בא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. הוא ודאי חשיב שפיר הוא נמי מיטעא טעי דאיבעי ליה למימני מחרבות ירושלים. סוף סוף (כי משכחת לה) כמה בצירן חד סרי, איהו כמה מלך ארביסר בארביסר דידיה איבעיא ליה לבנויי בי מקדשא, אלמה כתיב [סג]באדין בטילת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטילא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלכא דפרס, אמר רבא שנים מקוטעות הוו, תניא נמי הכי עוד שנה אחת לבבל (שבעים) ועמד דריוש והשלים וכו׳: [סד]בשנת שלש למלכו עשה משתה יש אומרים שעמדו עליו איפרכיות והלך לכבשן וכשכבשן בא ועשה משתה, וי״א גינוסיא שלו היה ושלח אגרות לכל המדינות ולכל עיר ועיר ולכל שרי המדינות לבא ולעשות לפניו שמחה, באו לפניו קכ״ז גדולים בני מלכים מן קכ״ז מדינות שהיה שליט בהם, וכלם עטופים *אצטלאות של לבן ובאו והיו מסובין על מטות זהב ושל כסף, ויש מטות של כסף ושל זהב אלא כפותן היו בכפתין של כסף ושל זהב והיו לפניהם רצוף אבנים טובות ומרגליות, וסדינין לבנים למעלה מהם מקושרים בחבלים של בוץ ונמשכים בלוליות תכלת וארגמן, הפרתמים ושרי מדינות לפניו, ומישראל היו שם, ובשביל שראו בגדי בית המקדש היו בוכים וסופדים שם. בהראותו את עושר את עשרו אין כתיב כאן אלא את עושר, אמר הקב״ה אין עושר לב״ו אלא שלי הוא שנאמר [סה]לי הכסף ולי הזהב: (ג) חיל פרס ומדי וכתיב [סו]למלכי מדי ופרס, אמר רב חסדא אתנויי אתנו בהדי הדדי אי מינן איפרכי מינייכו מלכי, אי מינן מלכי מינייכו איפרכי:

בהראותו את עושר כבוד מלכותו, אמר מר זוטרא בר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה וישב, כתיב הכא יקר תפארת וכתיב התם [סז]לכבוד ולתפארת. דבר אחר בהראותו את עושר ששה [סח]תסבריות היה מראה להם בכל יום (מאה ושמונים), שכן הוא אומר עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הרי ששה, וכשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצים להסב לפניו, אמרו לו אין היהודים רוצים להסב בשביל שהם רואים כלי בית המקדש ועשו להם מסיבה לעצמם, ובשביל שיהיו מצירין לפיכך ימים רבים ימים של צער: [סט]בהראותו את עושר, מהיכן היה לו, א״ר תנחומא נבוכדנאצר היה צר עין בממון, וכיון שנטה למות אמר כל הממון הזה איני מניח אחרי שלא יתכבד אחר בממוני, עשה ספינה של נחשת ומלא אותו זהב והטמינה בארץ והפך עליה עופרת, וכשבקש כורש לבנות בית המקדש מצאו דכתיב [ע]ונתתי לך אוצרות חשך וגו׳ ומשם ירש אותו ממון:

תתרמח [עא]ובמלאת הימים האלה. רב ושמואל, חד אמר מלך פקח היה, וחד אמר מלך טפש היה, מאן דאמר פקח היה שפיר עבד דקריב רחיקי ברישא ובני אתריה מיכף כייפין ליה כל אימת דבעי מפיים להו, מאן דאמר טפש היה בני אתריה איבעי ליה לקרובי ברישא דאי הוו מרדי ביה הנך הוו קיימי הנך בהדיה. שאלו תלמידיו את רבן שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שהיו באותו הדור כליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אמר להם א״כ שבשושן הבירה יהרגו של כל העולם כלו לא יהרגו, אמרו לו אמור לנו אתה, אמר להם מפני (ד) שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב״ה לא עשה עמהם אלא לפנים היינו דכתיב [עב]כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. [עג]ד״א ובמלאת הימים האלה עשה וגו׳, א״ר חנינא בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל וברחו, א״ר שמעון בן יוחאי מכאן שאכלו בשולי כותים בעל כרחן והיו אומרים לישראל יכול הוא אלהיכם לעשות לכם סעודה כזו לעתיד לבא, אמרו לו [עד]עין לא ראתה אלהים וגו׳, ואם עושה לנו כזו אנו אומרים כבר אכלנו כזו לפני אחשורוש. ובמלאות הימים האלה וגו׳, בהשלימו הימים שעשה משתה לכל המדינות אמר אני עושה משתה לבני מקומי והביאם לחצר גנת ביתן והיתה נטועה אילנות ובשמים ועשויה כיפין עד חצי האילנות ומחופה באבנים טובות ומרגליות והאילנות מצלות עליהם: [עה]בחצר גנת ביתן. רב ושמואל, חד אמר הראוי לגנה גנה לביתן ביתן, וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתן בגנה ולא החזיקתן עד שהושיבן לביתן. במתניתא תנא הושיבן בחצר ופתח להם שני פתחים אחד לגנה ואחד לביתן. חור כרפס וגו׳ מן החבלים שהיו מושכין הלולאות את יודע מה היו המצעות שהחבלים של בוץ וארגמן והיו מקושרים בטבעות של כסף וזהב וארגמן פרוש תחת רגלי השמשים והיו מרקדין על רצפת אבנים טובות ומרגליות לפני המסובין: חור כרפס וגו׳ מטות זהב וכסף וגו׳. תני רבי יהודה אומר (ה) הראוי לכסף לכסף לזהב לזהב, א״ל רבי נחמיה אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה, אלא הם של זהב ורגליהם של כסף. בהט ושש. א״ר יוסי בר חנינא אבנים (ו) מהוטטות: ודר וסוחרת. רב אמר (ז) דרי דרי, ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודירה שמה הושיבה באמצע סעודה והאירה להם כצהרים, דבי ר׳

ממ״ק ובמ״ק נב לסגן, נ״א אחד לגד החוזה ואחד לנתן הנביא: נג מנגנין מכונס (מלפינע): נד דברים כח: נה פוקעים מתגלגלים: נו דברים לב: נז ישעיה יד: נח מגילה יא: נט ירמיה כט: ס ירמיה נב: סא דניאל ה: סב שם: סג עזרא ד: סד מדרש: *אצטלאות מיני בגדים עליונים: סה חגי ב: סו אסתר י: סז שמות כח: סח תסבריות אוצרות של חפצים יקרים ותכשיטים: סט מ׳ אבא גוריון: ע ישעיה מה: עא מגילה יב: עב איכה ג: עג מ׳ אבא גוריון: עד ישעיה סד: עה מגילה יב:

זית רענן (ג) חיל פרס ומדי הפרתמים, סמך פרתמים אצל מדי ופרס וכתיב למלכי מדי ופרס כאן סמך מלכי אצל מדי: בגדי כהונה, שהיו בידו שם בגדי כהן גדול שהביא נבוכדנאצר מירושלים (רש״י): (ד) שהשתחוו לצלם, בימי נבוכדנאצר: וכי משוא פנים יש בדבר, היאך זכו לנס: הם עשו לפנים, מיראה: (ה) הראוי לכסף כו׳, שר הראוי לזהב לזהב וגרוע לכסף: (ו) מהוטטות כו׳, שמחטטין ומחזירים בעליהם אחריהם עד שמוצאין אותן בדמים יקרים: (ז) דרי דרי, שורות שורות סביב סביב וסוחרת לשון סחור סחור: כצהרים, והאי סוחרת לשון סהרא הוא:

להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם, עין שעשתה מדת הדין בעולם היו מבקשין לסמותה, היא קדש שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש וכיון שבאו כשדים להזדווג לו התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אמרפל, [ד]ויהי בימי אחז מה צרה היתה שם ארם מקדם ופלשתים מאחור, לבן מלכים שנזדווג לו פרגוגו להמיתו, אמר אם אני הורגו עכשיו אני מחוייב מיתה למלך, הרי אני כושך יונקתו ממנו ומעצמו הוא מת, כך אמר אחז אם אין גדים אין תיישים, אם אין תיישים אין צאן, ואם אין צאן אין רועה, ואם אין רועה אין עולם, כך היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין תלמידים, ואם אין תלמידים אין חכמים, ואם אין חכמים אין זקנים, ואם אין זקנים אין נביאים, ואם אין נביאים אין רוח הקודש, ואין הקב"ה משרה שכינתו בעולם, הה"ד [ה]צור תעודה חתום תורה בלמודי. רבי חוניא בשם רבי אלעזר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות, ר' יעקב בשם רבי אחא [ו]וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב אין לך שעה קשה כאותה שכתוב [ז]ואנכי הסתר אסתיר פני, מאותה שעה קויתי לו שאמר כי לא תשכח מפי זרעו, ומה הועיל [ח]הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים, וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבים עליו והיה קורא אותם ילדיו, וכיון שאחז בתי כנסיות התחיל הכל צווחין ווי. [ט]ויהי בימי יהויקים מה צרה היתה שם [י]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, למלך ששלח [יא]פרוזדגמא שלו למדינה, מה עשו לו בני המדינה נטלו אותה וקרעו אותה ושרפו אותה באש, אמרו אוי לנו כשירגיש המלך הדברים הללו, הדא הוא דכתיב [יב]ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה, תלתא ארבעה פסוקי, כיון שהגיע לפסוק [יג]היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש, כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי. [יד]ויהי בימי שפוט השופטים, מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ, למדינה שהיתה חייבת [טו]ליפס למלך, שלח המלך גבאי טמיון לגבותה, ומה עשו בני המדינה נטלו אותו והכו אותו וגרבו* אותו, אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו מה שבקש לעשות לנו עשינו לו, בימי שפוט השופטים היה אחד מישראל עובד אלילים היה הדיין מבקש להעביר עליו הדין היה הוא בא ומלקה את הדיין, אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו, אוי לו לדור ששפטו את שופטיהם, כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי. ויהי בימי אחשורוש מה צרה היתה שם להשמיד להרוג ולאבד, למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו שלשה שונאים, הראשון התחיל מקטף בעוללות, והשני מזנב באשכולות, והשלישי מעקר בגפנים, כך פרעה הרשע מקטף בעוללות [טז]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, נבוכדנאצר הרשע התחיל מזנב באשכולות [יז]החרש והמסגר אלף, המן הרשע בקש לשרש את הגפנים להשמיד להרוג ולאבד, כיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי, ויהי בימי אחשורוש. [יח]אבא גוריון איש צדיין אמר חמשה דברים מדסגן דייני שקראי סגיאו סהדי שקרא, מדסגן דילטוריא סגיאו ממוניהון דגוברין חטופין, מדסגא אפייא חצופתא אתנטלת יקרא מן ברייתא, מדאמר זעירא לרבא אני רב מינך אתקטעו שניהון דבני נשא, מדארגיזו בני חביבא קדם אבוהון דבשמיא העמיד עליהם מלך חנף זה אחשורוש שנאמר [יט]ממלוך אדם חנף, ולמה הקב"ה ממליך חנף בשביל מוקשי עם, ולמה נקרא אחשורוש חנף שהרג אשתו בשביל אוהבו ואוהבו בשביל אשתו יש לך חנף גדול מזה, וכיון שראו מלך חנף זה צווחו ווי ויהי בימי אחשורוש:

תתרמה [כ]הוא אחשורוש, חמשה הוא לטובה וחמשה הוא לרעה, [כא]הוא היה גבור ציד, [כב]הוא עשו אבי אדום, [כג]הוא דתן ואבירם, [כד]הוא המלך אחז, הוא אחשורוש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו. לטובה [כה]אברם הוא אברהם, [כו]הוא משה ואהרן, [כז]הוא יחזקיה המלך, [כח]הוא עזרא עלה מבבל, [כט]דוד הוא הקטן, רבי ברכיה בשם רבנן אית לך אוף חד דהוא טב מכלהון [ל]יה' הוא האלהים שמדת רחמיו לעולם. אמר רבי אחשורוש אחיו של ראש ובן גילו של ראש, אחיו של נבוכדנאצר הרשע שהחריב בית המקדש והוא בקש להחריב דכתיב [לא]ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה, ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל כשולי קדרה, ורבי חנינא אמר שכל הזוכרו אומר אח לראשו, ורבי חנינא אמר שהכל נעשו רשין בימיו, דכתיב [לב]וישם המלך אחשורוש מס. דבר אחר ויהי בימי אחשורוש זה שאמר הכתוב [לג]כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב, ארי זה בבל שנמסרו ישראל בידם שנאמר [לד]קדמיתא כאריא. הדוב זה מדי שנאמר [לה]תנינא דמיא לדוב, ובא הבית וסמך ידו אל הקיר באו לבנות בית המקדש ועמד עליהם המן הרשע הוא [ובנו] שמשי הסופר (כלומר שמשי בנו של המן) ומשם ירד [לו]פרוזבוטי מרדכי שיבנה בית המקדש, אמרי ישראל מרדכי הוא משבטו של בנימין שנאמר [לז]ובין כתפיו שכן, לפיכך ירד פרוזבוטי כנגדן, מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד בשביל שיבטל בנין בית המקדש בימיו שכך כתיב [לח]ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה לפיכך צווחו ווי ויהי בימי אחשורוש: [לט]הוא אחשורוש שבימיו נתקיים [מ]והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה הוא שנתקיים בימיו [מא]חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, למה היו ישראל דומין ליונה שעומדת על פי השובך ולא היתה יכולה ליכנס מפני שהיה הנחש בפנים, לצאת לא היתה יכולה מפני הנץ שהיה עומד בחוץ, כך אמרו ישראל אם נברח למדינות רחוקות כבר כתב עלינו המן לארבע רוחות השמים להשמיד להרוג ולאבד, ואם נהיה בשושן הבירה כבר אנו מסורים בידו, לקיים מה שנאמר [מב]והיו חייך תלוים לך מנגד. דבר אחר הוא אחשורוש שעל אשה נטל עצה ועל אומה שלימה לא נטל עצה. ד"א הוא אחשורוש שהרג אשתו בשביל אוהבו והרג אוהבו בשביל אשתו: [מה]המולך אמר רב (א) שמלך מעצמו, אמרי לה לשבח ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבח דלא הוה אינש דחשיב למלכותא כוותיה, ואמרי לה לגנאי דלא הוה חזי למלכותא וממונא יתירא דיהב וקם. מהודו ועד כוש, רב ושמואל חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי הוו קיימי וכשם שמלך על הודו ועל כוש כך מלך על כל העולם כולו (ברמז קע"ו). כיוצא בדבר אתה אומר [מו]כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה, רב ושמואל חד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם. וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי הוו קיימי וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כלו. שבע ועשרים ומאה מדינה, אמר רב חסדא בתחלה מלך על שבע ולבסוף על עשרים ולבסוף על מאה, אלא מעתה דכתיב [מז]ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה התם מאי דרשת ביה, שאני הכא דקרא יתירא היא, מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה למה לי שמע מינה לדרשא. שנו רבותינו שלשה מלכו (ב) בכיפה אחאב בן עמרי ונבוכדנאצר ואחשורוש (כתוב במלכים ברמז רי"א): אמר רבי יהודה בן פזי משום אביו שאמר משום רבי שמואל בר נחמני מה ראה לשלוט על שבע ועשרים ומאה מדינה, אלא אמר הקב"ה עתיד הוא שיטול את אסתר לאשה מבנות בניה של שרה שחיתה שבע ועשרים ומאה שנה תבוא ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה:

[מח]בימים ההם כשבת וגו' זה שאמר הכתוב [מט]והוא מהשנא עדניא וזמניא וגו' מתחלת ברייתו של עולם היו הבכורות מקריבים והם היו נוטלים הגדולה. וכן אתה מוצא כשהרג קין את הבל נתנה לשת שנאמר [נ]כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל, ושת נתן הגדולה לאנוש, ואנוש לקינן עד נח, ונח לשם, ושם היו לו שמנה בנים ולא נתן הגדולה אלא לארפכשד שאברהם יוצא ממנו. ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליהודה ויהודה לפרץ עד שמגיע לצדקיהו, כיון שגלה צדקיהו נטלו נבוכדנאצר ממנו, אמר הקב"ה כל ימים שהיתה מלכות ביד בני הייתי מתגלגל עמהם זה עומד רשע וזה עומד צדיק זה לוה וזה פורע עכשיו שנטלה מלכות מבני תחזור המלכות לבית אביה לעילם. עילם היה בכורו של שם ובשביל ישראל נתנה מלכות לארפכשד שהם מבני בניו, ועתה תחזור המלכות לעילם שנאמר כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, ואין שושן אלא עילם שנאמר [נא]ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה:

תתרמו [נב]בימים ההם כשבת המלך אחשורוש, אמרו כשעלה נבוכדנאצר הרשע והחריב את בית המקדש הגלה את צדקיהו ואת ישראל לבבל והוציא את הכסא שעשה המלך שלמה בחכמתו שנאמר [נג]ויעש המלך שלמה כסא שן גדול מכובש באבנים טובות ומרגליות, ושש מעלות היו לכסא, וכל מעלה ומעלה מכובשת באבנים טובות ומרגליות והם לבנות ירקרקות ואדמדמות, ויש בהם זכוכית טובה קריסטאלי, ואילני תמרים היו מקיפין לכסא מכוסין בבגדי שש לבן, ועל ראשיהם טווסין של שן מכוונים כנגד גפי נשרים, ושני אריות של זהב היו עומדים על מעלה ראשונה, ושני עמודים של שיש היו עומדים על ראש האריות, ושני גפנים של זהב עומדות משני צדי הכסא ומצילות על ראשי העמודים, ושני אריות

ממ"ק ובמ"ק ד ישעיה ז : ה פס ח : ו פס : ז דברים לא : ח ישעיה ח : ט ירמיה ד : י פס : יא פרוזדגמא פקודה וגזוי בכתב : יב ירמיה לו : יג איכה א :
יד רות א : טו ליפס מס : *גרבו נטלו ממונו : טז שמות א : יז ירמיה כט : יח מ' אבא גוריון : יט איוב לד : כ ב"ר פ' לו : כא בראשית י :
כב פס לו : כג במדבר כו : כד דה"ב כח : כה דה"א א : כו שמות ו : כז דה"ב לב : כח עזרא ז : כט שמואל א יז : ל תהלים ק : לא עזרא ד :
לב אסתר י : לג עמוס ה : לד דניאל ז : לה פס : לו פרוזבוטי שלוחים : לז דברים לג : לח עזרא ד : לט מדרש : מ ויקרא יט : מא ישעיה נב :
מד דברים כח : מה מגלה יא : מו מלכים א ה : מז שמות ו : מח מ' אבא גוריון : מט דניאל יב : נ בראשית ה : נא דניאל ח : נב מדרש : נג מ"א י :

זית רענן (א) שמלך מעצמו, שלא היה מזרע המלוכה: כי הוא רודה, בשלמה כתיב: (ב) בכיפה, תחת כל כיפת הרקיע (רמ"ז):

הים אמרתי לך שירה קבלתי תורתך בשמחה מה שלא קבלו האומות, ואחר כל השבח הזה אני הגבר ראה עני. רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני הוא איוב, כמד"א [מו]מי גבר כאיוב ישתה לעג וגו' כל מה דאייתית על איוב את בעי מיתי עלי, באיוב כתיב [מז]כשדים שמו שלשה ראשים, ובי כתיב [מח]והעיר נתנה ביד הכשדים. באיוב כתיב [מט]אש אלהים נפלה וגו', ובי כתיב ממרום שלח אש. באיוב כתיב [נ]ויקח לו חרש, ובי כתיב. איכה נחשבו לנבלי חרש. באיוב כתיב [נא]וישבו אתו לארץ, ובי כתיב ישבו לארץ ידמו. באיוב כתיב [נב]שק תפרתי, ובי כתיב העלו עפר על ראשם. באיוב כתיב [נג]חנוני חנוני אתם רעי, ובי כתיב אשר לא יתן לכם חנינה. באיוב כתיב [נד]כי יד אלוה נגעה בי, ובי כתיב כי לקחה מיד ה': ראה עני וגו'. א"ר שמואל בר נחמן כיון שראה אותי עניה במצות ומעשים טובים הביא עלי שבט עברתו:

תתרלו אך בי ישוב, אמר ר"ל אע"פ שהקב"ה כועס על הצדיקים חוזר הוא ומתנחם עליהם: בלה בשרי זה צבור, ועורי אלו סנהדרין מה העור מחפה על הבשר כך סנהדרין גדולה מחפה על ישראל: בנה עלי גו', ראש זה נבוכדנאצר כמא דאת אמר [נה]אנת הוא ראשה די דהבא. ותלאה זה נבוזראדן. דבר אחר ראש זה אספסיאנוס ותלאה זה טרכינוס. דוב אורב הוא לי זה הקב"ה, ארי במסתרים אריה כתיב כמד"א [נו]אריה שאג מי לא יירא:

תתרלז גדר בעדי. א"ר אבהו זה [נז]קסטרה של פרסיים, ור' ברכיה אמר זה [נח]גדגוד של ערביים, ורבנן אמרין זו [נט]מטלית של כותיים: [ס]גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי, אמר ר' אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנא' גם כי אזעק ואשוע וגו', אעפ"כ שערי דמעה לא ננעלו שנאמר [סא]שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי (ה) אל תחרש, ר' אבא לא הוה גזר תעניתא ביומא דעיבא שנאמר סכותה בענן לך מעבור תפלה:

תתרלח ותזנח משלום נפשי. [סב]אמר ר' אבהו זה (ו) הדלקת נר בשבת. נשיתי טובה א"ר ירמיה זה בית המרחץ, רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן זו רחיצת ידים ורגלים בחמין, רבי יצחק נפחא אמר מטה נאה וכלים נאים שעליה, רבי אבא אמר זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמידי חכמים. טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, עול תורה עול אשה עול מלכות:

זכר עניי וגו'. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכר עניי ומרודי שמרדתי בך, לענה וראש שהשקיתני, ותפוק דא בדא: זכור תזכור. תני ר' חייא משל למלך שהלך לחמת גרר* ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלן והיה נזכר להם ובוכה ואומר הלואי יהון בני עמי אע"פ שמקניטים אותי, הדא הוא דכתיב [סג]מי יתנני במדבר מלון אורחים אמר הקב"ה הלואי יהון בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי, ודכוותיה [סד]בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה. אמר הקב"ה הלואי יהון בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמטמאין אותה: ותשוח עלי נפשי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יודעת אני שאתה נוקק לעובדי האלילים ופורע להם כל מה שיעשו אבל מה אעשה ותשוח עלי נפשי, מתלא אמר עד דשמינא אבחש כחישא מאית. א"ר אבין השביעני במרורים בליל פסח של יו"ט ראשון. הרוני לענה, בט"ב מה שהשביעני בליל יו"ט של פסח הרוני בליל ט"ב לענה:

חלקי ה' אמרה נפשי. רבי אבהו בשם ר' יוחנן משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואפרכיסין ואסטרטליטין*, הדין אמר דוכוס פלן אנא נסיב לגבי כו', וחד אמר אנא נסיב אסטרטליטין לגבי, היה שם פקח אחד ואמר אני איני לוקח אלא המלך עצמו דכולא מתחלפין ומלכא לא מתחליף, כך עובדי אלילים אלו עובדים לחמה אלו ללבנה ואלו לעץ ואלו לאבן, אבל הקב"ה בגורלן של ישראל הוא.. הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי כמ"ד [סה]ה' מנת חלקי וגו':

תתרלט [סו]רבי אליעזר רמי כתיב כי טוב ה' לכל וכתיב טוב ה' לקויו וגו', משל לאדם שיש לו פרדס, (ז) כשהוא משקה משקה את כלו, כשהוא עודר אינו עודר אלא הטובים שבהם. מה יתאונן אדם חי אמר רבי יצחק אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו, ואבא שאול אומר במתרעם על מדותיו הכתוב מדבר וכי גבר על חטאיו חי דין הוא שנתת לו חיים:

תתרמ [סז]דבר אחר מה יתאונן אדם חי, אלא משמת אדם (מת) מתאונן, אלא אמר רבי שמואל מה יתאונן (מת) אדם על חי העולמים ועל מי יתאונן גבר על חטאיו וכן אמר שלמה [סח]אולת אדם תסלף דרכו וגו':

תתרמא [א]נחפשה דרכינו ונחקורה, אמר רבא אמר רב סחורה אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה, פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [ב]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר [ג]כי את אשר יאהב ה' יוכיח: נשא לבבנו אל כפים. מאן דלביה מתנסיב מיניה עביד תותביתא, (כך נשא לבבנו בתחלה) [אלא נשווי לבינן לגבי ידינן] ואחר כך אל אל בשמים:

תתרמב [סט]נשא לבבנו אל כפים, אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו, שנאמר נשא לבבנו אל כפים, הא אוקים שמואל ודרש [ע]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון, לא קשיא הא ביחיד הא בצבור, רבי חייא ור' שמעון ב"ר חד אמר המתפלל צריך שיתן עיניו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים וחד אמר צריך שיתן (ח) עיניו למטה שנאמר [עא]והיו עיני ולבי שם כל הימים:

ד [עב]בני ציון היקרים וגו', מאי המסולאים בפז אילימא דהוו מחפזי בפיזא הא אמרי דבי ר' שילא משקל תרתי אסתרי פיזא נחת לעלמא חדא לרומי וחדא לכ"ע, אלא (ט) שהיו מגנין את הפז ביפין, מעיקרא חשיבי דרומאי הוו נקטין בילונא דגושפנקא ומשמשי ערסייהו מכאן ואילך מייהו בני ישראל ואסרי בכרעי דפורייהו ומשמשי, אמר ליה חד לחבריה הא היכא כתיבא, א"ל [עג]גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה וגו':

תתרמג [עד]עוללים שאלו לחם, רבי יוסי הגלילי אומר עוללים אלו שבמעי אמן שנאמר [עה]או כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור, ויונקים אלו שיונקים שדי אמן שנאמר [עו]אספו עוללים ויונקי שדים, רבי אומר עוללים אלו שבחוץ שנאמר [עז]להכרית עולל מחוץ ואומר עוללים שאלו לחם, ויונקים אלו שעל שדי אמם שנאמר אספו עוללים ויונקי שדים, אלו ואלו פתחו שירה לפני הקב"ה שנאמר [עח]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (י): ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום, וכי משוא פנים יש בדבר, אמר רבא אמר רבי יוחנן מדה יתרה היתה בירושלים שלא היתה בסדום, כתיב הכא [עט]זה היה עון סדום אחותך וגו' ואלו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות: צפד עורם על עצמם, ההוא דאתא לקמיה דרבי א"ל בעלתי ולא מצאתי דם, א"ל בתולה הייתי ושני בצורת היו, ראה רבי (יא) שפניהם שחורות צוה עליהם והכניסם למרחץ והאבילם והשקם והכניסם לחופה ובעל ומצא דם, א"ל לך זכי במקחך קרא עליהם רבי צפד עורם על עצמם:

ה השיבנו ה' אליך ונשובה, עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים ולבנות הוא בעצמו את ירושלים ולקבץ גליות. שנאמר [פ]בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס:

אסתר

תתרמד א [א]ויהי בימי. רבי תנחומא בשם רבי חייא רבי ברכיה בשם רבי אלעזר מדרש זה עלה בידינו מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי בימי צרה. אמר רבי שמואל בר נחמני חמשה הם [ב]ויהי בימי אמרפל מה צרה היתה שם עשו מלחמה, לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו היה המלך נוקק למדינה, כיון שבאו הברברים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי שאין המלך נזקק עוד למדינה מעתה, כך העולם לא נברא אלא בשביל אברהם. כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי הה"ד [ג]וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש, אמר רבי אחא לא באו להזדווג

*אולי צ"ל מרמות של סוסים, עי' בפס"ר בפי' אל מלאוני, ועי' מפ"כ שרוצה לתקן כגי' אורזות:

מ"מ ק ובמ"ק מו איוב לד : מז שם : מח ירמיה לב : מט איוב א : נ שם ב : נא שם : נב שם יז : נג שם יט : נד שם : נה דניאל ב : נו עמוס ג : נז קסטרה מגדל ומגדלים : נח גדגוד כלוב ומסגר לחיות, ובאו"ר סגי' בסגר, אולי צ"ל מסגר, וסרד"ל מפרשו כמו בית גרס (עירובין יט), אבל שם הוא פתחו של ג"ע, ומשם עמנו לכאן : נט מטלית שם מקום, ועי' מג"ת פ"ח : ס ברכות לב : סא תהלים לט : סב שבת כה : *חמת גרר שם היו מעיינות חמים לרפואה, ונקראים ג"כ חמי טבריא : סג ירמיה ט : סד יחזקאל לו : *מיני שלטונים : סה תהלים טז : סו סנהדרין מט : סז ילמדנו : סח משלי יט : א ברכות ה : ב תהלים צד : ג משלי ג : סט תענית ח : ע תהלים עח : עא מלכים א ט : עב גיטין נח : עג דברים כח : עד מדרש : עה איוב ג : עו יואל ב : עז ירמיה ט : עח תהלים ח : עט יחזקאל טז : פ תהלים קמז : אסתר א ב"ר פ' מג : ב בראשית יד : ג שם :

זית רענן (ה) אל תחרש, מדלא כתיב את דמעתי תראה ש"מ בראיה היא לפניו וא"צ להתפלל אלא שתתקבל לפניו : (ו) הדלקת נר בשבת, שלא היה לו ממה להדליק ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ויכשל ואוכל באפילה : (ז) כשהוא משקה, אינו מונע המים לילך לטובים ולרעים לפי שאינו אלא טורח אחד וכשהוא עודר דהוי טורח לכל אחד ואחד אינו עודר אלא הטובים, עודר חופר, כך הקב"ה זן טובים ורעים הכל בדבור אחד ממלא את כל העולם כולו טובה שהכל שלו, אבל כשבא להגין מן הפורענות ולשלם שכר אינו אלא לקויו (רש"י) : (ח) עיניו למטה, כלפי ארץ ישראל ובהמ"ק, משום דשכינת התם כדכתיב והיו עיני ולבי שם : (ט) שהיו מגנין את הפז ביפין, משובחים היו ביופים מן הפז : בליונא דגושפנקא, צורות שבחותמיהן : (י) ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום, וכי משוא פנים יש בדבר, ולמה לא נהפכו כסדום : מדה יתירה, לטוב דבירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם היו לברות למו שהיתה מזומנת חברתה ואוכלת בנה ואלו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו : (יא) שפניהם שחורות, מחמת רעבון :

אתיזה לשביעאה ווטרא דכלהון, א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב לן [יט]את ה' האמרת היום, ועוד פסוק אחר אית לן [כ]וה' האמירך היום, כבר נשבעו אבותינו להקב"ה שאין אנו ממירין אותו באלוה אחר ונשבע לנו הקב"ה שאין ממיר אותנו באומה אחרת, א"ל קיסר אנא חמית לך שסוכלנותך* סגיא ואת זעיר וחסית עלך נפישתא, אמר עול להכא, עאל לגביה ההוא ינוקא, א"ל תא ואשוי לך גושפנקא דילי קמיה דאלילים ותשזיב ולא נקטול יתך כמא דקטלינן להנך שיתא אחוך אלא בבעו מינך עביד לי יקרא קדם בעלי דבבי, א"ל ההוא ינוקא אללי עלך קיסר אללי עלך קיסר אם לכבודך כך לעבוד מלך מלכי המלכים שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה, א"ל קיסר קטלוהו, א"ל אמיה מרים בת (מנחם) [נחתום] בבעו מינך הב לי ברי זעירא ואחבקיה ואגפף יתיה עד דלא תקטלון יתיה, חס עלה קיסר ואמר לה עביד ביה רעותך וחות יתיה לקטלא, אתת אמיה וחבקת יתיה ונשקת יתיה ונפפת יתיה ולחשת על אודניה ואמרה ליה על אורניה ברי ברי זעירא דכלהון זיל ואימא ליה לאבוך אברהם אל תזוח דעתך אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות, עלתה לגג ונפלה ומתה, יצאה בת קול ואמרה לה °אם הבנים שמחה:

תתרל אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה בבנו ובתו של רבי ישמעאל שנשבו לשני ארונים, לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר אחד יש לי עבד שאין כיפיו בכל העולם, וזה אומר יש לי שפחה שאין כמותה בכל העולם כלו, אמר אחד מהם לחברו בואו ונשיאם זה לזה ואני ואתה נחלק בולדות שלהם, עשו כך השיאום והכניסו אותם לבית, בערב זה יושב בקרן זוית כל הלילה ואומר אני כהן בן כהן אשא שפחה, וזו בוכה ואומרת אני כהנת בת כהן גדול אנשא לעבד זה, כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה געו בבכיה ועליהם מקונן ירמיה על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים:

תתרלא [כא]מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי, לעתיד לבא [יבא] הקב"ה לפייסה לכנסת ישראל, והיא אומרת לפניו רבש"ע במה אתנחם שלא עשית לי אפילו כבשר ודם, יוסף שהוא בשר ודם אע"פ שגמלוהו אחיו רעות לא נקם מהם אלא כיון שבאו אצלו כבש רחמיו עליהם שנאמר [כב]ולא יכול יוסף להתאפק, אבל אתה לא כבשת רחמיך ממני והנחת אומנותך שכתוב בך אל רחום וחנון. דבר אחר אמרה לפניו רבש"ע זבורה אני אחוה ורעות שהיה לי עמך ויודעת אני כמה נסים וגבורות שעשית לי אף אני עשיתי לך טובות קדשתי את שמך על אותם הנסים וגבורות ואמרתי שירה על כל נס ונס וקבלתי תורתך מה שלא קבלו עו"א וצפיתי שאכנס אני ואתה לגן עדן ותשמחני שם שנאמר [כג]אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני. כיון שנכנסתי לביתך הבאת עלי צרים והשחקתם עלי שנאמר ראוה צרים שחקו על משבתיה במה אתנחם, א"ל הקב"ה את אומרת כך לא צערתי עמך באותו צער, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שבאו עליו אויבים והציתו אש בביתו והיה יושב ודומם, אמר מה אעשה אעמוד וארוצה בביתי מפני שלא יאמרו מפני שאין בי כח, ברח ישב במקומו והיה האור מגיע, נכנסו אוהביו אצלו, א"ל אדוננו המלך מפני מה אתה יושב והאור בביתך, אף כך הקב"ה בשעה שנכנסו אויבים והציתו את האור בבית המקדש והיה הקב"ה יושב ובוכה אמר מה אעשה, נכנס אסף אצלו וא"ל רבש"ע האור דולק בביתך ואתה יושב קום צא מביתך שנא' [כד]הרימה פעמיך למשואות נצח כל הרע אויב בקדש, באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלים לנחמה. אמר להם הקב"ה למי אתם צריכים לנחם תחלה לי או לירושלים, מי שמת לו בן למי מנחמין לא לאב, מי שנשרף ביתו למי מנחמין לא לבעליו, לא כל שכן שאני צריך לתנחומין תחלה, אעפ"כ לכו ופייסוה, מתכנסין כלם והולכין אצלה, וכיון שהיא רואה אותם אומרת להם לכו לכם איני צריך לתנחומין של בני, מיד הולכים לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אינה מקבלת פיוסין שלנו, אמר להם אין ראוי שילך אלא אני בעצמי ואפייסנה מפני שעברתי על הדין. כתבתי בתורתי [כה]לא תעבוד בבכור שורך ולישראל קראתי להם [כו]בני בכורי ישראל ואמרתי להם הביאו צואריכם בעול מלך בבל. כתבתי בתורתי [כז]לא תשנא את אחיך בלבבך ואני שנאתיה לפיכך אני ראוי לפייסה, מיד ילך הקב"ה אצלה ואומר לה כעס זה למה, אמר לפניו רבש"ע ולא אכעס שהגליתני לבין אומות העולם וקללתני קללות רעות ונעשו פני כשולי קדרה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול, אמר לה כנגד זכות אבות שעשית כך יש לך חובה וזה שכעסתי עליך שעברת על תורתי. כתבתי בתורתי [כח]כבד את אביך ואת אמך, ואת כתיב [כט]אב ואם הקלו בך. כתבתי בתורתי [ל]שופך דם האדם ואת [לא]אנשי רכיל היו בך למען שפך דם. כתבתי בתורתי [לב]לא תשא, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, ואת כתיב [לג]אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף, אמרה לפניו רבש"ע כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך וקיימתי כל המצות שלך, אמר לה כבר הגיע זמנך ליגאל, מיד אומרת לפניו איני מתנחמת עד שתראני באותם רשעים שצערוני וחרפו את שמך, מיד אמר לה אני מאכילם את בשרם שנאמר [לד]והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב:

תתרלב השיב אחור ימינו מפני אויב. אמר רבי אלעזר משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו והיה מודעזע מן בן המלך עד שכפת לו ידי בנו לאחוריו. אף כאן א"ל הקב"ה לנבוכדנאצר עלה לירושלים והיה מתירא עד שכפה לו ידי מיכאל שנאמר השיב אחור ימינו, [מפני מה מפני שמאסו בתורה] שנאמר [לה]כי מאסו את תורת ה' ואת אמרת קדוש ישראל נאצו, כי מאסו את תורת ה' זו תורה שבכתב ואת אמרת זו תורה שבעל פה:

תתרלג ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון שהיו הולכות בקומה זקופה, ותלכנה נטויות גרון כשהיתה אחת מהן מתקשטת היתה מטה בגרונה לכאן ולכאן כדי להראות את תכשיטיה, ומשקרות עינים בסיקרא. ריש לקיש אמר [לו]בקלורית אדומה, הלוך וטפוף תלכנה כשהיתה אחת מהן ארוכה מביאין שתי קצרות ומהלכת ביניהן כדי שתהא נראית טפה על גביהן, וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת [לז]קונדריקין וצרות עכנא בהם ומביאה שתי ארוכות ומהלכת ביניהם כדי שתהא נראית לבחורים. וברגלים תעכסנה, אמר רבי אבא בר כהנא שהיתה כל אחת מהם מביאה שלחופית של תרנגולת וממלאו ארפסמון ונותנת אותו בין עקבה למנעלה, וכשהיתה מגעת לכת של בחורים עומדת ודורסת עליה והיא נבקעת והיה הריח יוצא ממנה ומפעפע בהם, היה הקב"ה אומר לירמיה מה עושות אלו כאן יגלו מכאן. והיה ירמיה מחזר עליהן ואומר בנותי עשו נא תשובה עד שלא יבואו השונאים עליכם, והיו אומרות [לח]ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה, דוכוס רואה אותי והוא נוטל אותי לו לאשה, אפרכוס רואה אותי ונוטל אותי לו לאשה, ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה על דמאן הוא קיימא על דידן או על דיליה, וכיון שגרמו העונות ונכנסו השונאים לשם היו יוצאות לפניהם מקושטות והיה דוכוס רואה אחת מהן ונוטלה לו לאשה וכושיבה על [לט]קרונין שלו. אמר הקב"ה הא קא קמת על דילהון ועל דידיה לא קמת, מה עשה להם הקב"ה ר' אלעזר אומר הלקם בצרעת שנאמר ושפח ה' קדקד בנות ציון, וכתיב [מ]ולשאת ולספחת ולבהרת, רבי יוסי בר חנינא אמר העלה על ראשיהן משפחות של כנים, רבי חייא בר אבא אמר עשה אותן שפחות מכודנות*, רבי ברכיה בשם רבי יוסי אמר שמר משפחות שלא יתערבו זרע קדש בעמי הארצות, אעפ"כ לא חזרו בהם אמר יודע אני שאין עובדי אלילים בדלין מן הזיבה ומן הצרעת, מה עשה להן הקב"ה [מא]וה' פתהן יערה רמז למעינות שלהם והיו שופעות וממלאות קרונין דם, כיון שרואים אותם כך היו דוקרים אותם בחרב ומשליכים אותם תחת קרונין והיו אומרים זה לזה סורו טמא קראו למו. הה"ד [מב]ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק:

תתרלד נכח פני ה'. מכאן אמרו כל תלמיד חכם שיושב בינו לבין עצמו וקורא ושונה כביכול הקב"ה יושב בנגדו וקורא ושונה עמו, לכך נאמר נכח פני ה' ולהלן הוא אומר [מג]ויחנו אלה נכח אלה:

תתרלה ג [מד]אני הגבר. א"ר יהושע בן לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אנא היא דיליפנא [יסורין] כל מה דאת בעי איתי עלי, משל למטרונא שכעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין, מה עשתה הלכה וצמצמה את פניה ועמדה לאחורי העמוד, כשהמלך עבר אמרה (לה) [לו] ארוני המלך כך יפה לי וכך נאה לי וכך הגון לי שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני, אמר לה המלך לאו אלא אני פסלתי את כל הנשים בשבילך, אמרה לו לאו אלא הן שלא קבלו אותך, כך אמרה כנסת ישראל רבש"ע מפני מה כך הגון לי שלא קבלה אומה תורתך אלא אני, אמר לה הקב"ה לאו, אלא אני הוא שפסלתי את כל האומות בשבילך אמר לו לאו אלא הן הן שלא קבלו אותך, מפני מה הלכת להר שעיר כו' שנאמר [מה]ה' מסיני בא וגו', כמה טובות עשיתי לפניך קדשתי שמך על הים

ממ"ק ובמ"ק יט דברים כו : כ שם : *סוכלנותך סבלך : °תהלים קיג : כא שה"ש ח : כב בראשית מה : כג שה"ש ו : כד תהלים עד : כה דברים טו : כו שמות ד :
כז ויקרא יט : כח שמות כ ודברים ו : כט יחזקאל כב : ל בראשית ט : לא יחזקאל כב : לב שמות כ : לג הושע ד : לד ישעיה מט : לה ישעיה ה :
לו קלורית מין אדמה וטיח נגבל : לז קונדריקין מין נעלים דקים שנועלים תחת המנעלים : לח ישעיה ה : לט קרונין מין עגלה : מ ויקרא יד : *מכודנות מבועבדות :
מא ישעיה ג : מב שם כב : מג מ"א כ : מד איכה ג : מה דברים לג :

עטרה למלך, הקניטוהו וסבלן, הקניטוהו וסבלן, אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטים אותי אלא בשביל עטרה שעטרתם אותי הא לכון טרון באפיכון, כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטים אותי אלא בשביל איקונו של יעקב שחקוקה על כסאי הא לכון טרון באפיכון, הדא הוא דכתיב השליך משמים וגו': ולא זכר הדום רגליו, אמר רבי חנינא בר יצחק אין הקב"ה זוכר הדם שבין רגליו של זקן דכתיב [פז]ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגו', דבר אחר אין אתה נזכר לנו אותו הדם שבמצרים שנאמר [פח]ולקחו מן הדם ונתנו כו'. דבר אחר הדום רגליו זה בית המקדש דכתיב [פט]והשתחוו להדום רגליו כו': את כל נאות יעקב, תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים מנין [צ]מלאתי. וכל אחד היה לו בית ספר ובית תלמוד, בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה. דבר אחר כל נאותיו של יעקב, כגון רבי ישמעאל ורבן גמליאל ורבי ישבב כו'. רבי יוחנן הוה דריש שתין אפין בבלע ה' ולא חמל, ורבי הוה דריש (שתין) [עשרין] וארבע אפין, ולא דרבי יוחנן יתיר על רבי אלא רבי על ידי שהיה סמוך להורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם. חלל ממלכה, אלו ישראל דכתיב [צא]ממלכת כהנים וגו', ושריה אלו שרים של מעלה, אתה מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיהו אומר להם עשו תשובה שלא תלכו בגלות, אמרו לו אם יבאו השונאים מה יכולים לעשות, חד אמר אנא מקיף לה חומת מיא, וחד אמר אנא מקיף לה חומת נורא, וחד אמר אנא מקיף לה חומת פרזלא, אמר להם הקב"ה בדידי אתון משתמשין עמד הקב"ה ושינה שמותם של מלאכים, דעל מיא עבר על נורא, דעל נורא עבר על פרזלא ומזכירים שמותם מלמטה ולא היו עונים להם, הדא הוא דכתיב [צב]ואחלל שרי קדש, וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים התחילו מזכירים שר פלן איתא עביד לי מילא פלן, אמר לית בחילי דאנא מורם מניה:

תתרכד ויבער ביעקב, אמר ריש לקיש כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, מאי טעמא ויבער ביעקב כו', וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב שנאמר [צג]יגל יעקב ישמח ישראל:

תתרכה השיב אחור ימינו, ר' עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון אמר כיון שגרמו עונות ונכנסו שונאים לירושלים נטלו גבוריהם של ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם, אמר הקב"ה [צד]עמו אנכי בצרה כתבתי (בתורה) ועכשיו בני שרוין בצער ואני (אנות) [בריות] כביכול השיב אחור ימינו, ולבסוף גלה אותה לדניאל הדא הוא דכתיב [צה]ואתה לך לקץ, אמר לו ליתן דין וחשבון אמר לו הקב"ה ותנוח, אמר ליה והא נייחא לעולם הבא, אמר ליה ותעמוד, אמר ליה עם מי עם הצדיקים או עם הרשעים, אמר לו לגורלך עם הצדיקים, אמר ליה באחרית הימים או באחרית הימין, אמר ליה לקץ הימין אותה ימין שהיא משועבדת, קץ נתתי לימיני גאלתי את בני גאלתי ימיני, הדא הוא דכתיב [צו]למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך כו': קול נתנו בבית ה', מכה אתו הקול נפלה בבל דכתיב [צז]נפלה בבל וגו', וכתיב [צח]מקול נתפשה בבל, רבי ברכיה אומר אף מלכות הרשעה כן דכתיב [צט]קול שאון מעיר קול מהיכל. נטה קו יש קו לטובה ויש קו לרעה, קו לטובה [ק]וקו ינטה על ירושלים, קו לרעה דין נטה קו: טבעו בארץ, רבי הונא בשם רבי יוסי אמר שערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהן אויב, הדא הוא דכתיב [קא]שאו שערים ראשיכם:

תתרכו דבר אחר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, מהו מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה הלואי הנחתי עולם תהו ובהו כשם שהיה שנאמר [קב]ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ואין ראשי שנאמר כאן אלא בריתו של עולם שנאמר בראשית ברא אלהים. דבר אחר מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה (אלולי) [הלואי] לא ירדתי להר סיני ונתתי להם תורה שיעברו עליה ויענשו בה. ואין ראשי אלא תורה שנאמר [קג]ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, בוא וראה (במי יתן), משה מקלסם במי יתן שנא' [קד]מי יתן והיה לבבם זה להם, וירמיה אמר מי יתן ראשי מים, אמר דניאל [קה]והוא מהשנא עדניא וזמניא. כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה [קו]ויושע ה' ביום ההוא את ישראל, וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה נתנני ה' בידי לא אוכל קום. כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה [קז]היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו, וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה סורו טמא קראו למו סורו סורו וגו' (צאו משם). כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור, וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה [קט]על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו. כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה ההרים רקדו כאילים, וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה [קי]ראיתי (את) ההרים והנה רועשים. כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה [א]זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר, וכשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה עוללים שאלו לחם פורש אין להם. כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה [ב]ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו, וכשיצאו מירושלים אמר ירמיה השליך משמים ארץ תפארת ישראל. כשיצאו ממצרים אמר משה [ג]ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו', וכשיצאו מירושלים אמר ירמיה דבק לשון יונק אל חכו בצמא. כשיצאו ממצרים אמר משה [ד]וענן ה' עליהם יומם, וכשיצאו מירושלים אמר ירמיה סכותה בענן לך מעבור תפלה. כשיצאו ממצרים בשירה יצאו שנאמר [ה]אז ישיר משה ובני ישראל את השירה, וכשיצאו מירושלים בבכיה יצאו שנאמר בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחייה:

תתרכז [ו]אמר רבי יהושע בן לוי אמר לי זקן בבקעת מגדו שהרג נבוזראדן רב טבחים בישראל מאתים וי"א רבוא, ובירושלים צ"א רבוא עד שהלך דמם ונגע בדמו (ב) של זכריה, הדא הוא דכתיב [ז]פרצו ודמים בדמים נגעו, חזיה לדמו של זכריה דהוה קא רתח וסליק, אמר להון מאי היא, אמרו דם זבחים ועולות דאשתפיך, אייתי דמי פרים ואילים שחט ולא אידמי כו', אמר אי אמריתו לי מוטב ואי לא מסריקנא לבשרכון במסרקא דפרזלא, א"ל נביא הוה לן דהוה מוכח לן ולא קבלנו מיניה וקמנו עליה וקטלנוהו, אמר אנא מפייסנא לדמיה, אייתי בחורים ובתולות קטיל עליה ולא נח, אייתי סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטיל עליה ולא נח, קריב לגביה וא"ל זכריה זכריה כל הטובים שבהם הרגתי אם נייחא מוטב ואם לאו אקטלינהו כולהו, באותה שעה מיד נח. נבוזראדן הרהר בדעתיה ואמר ומה ישראל שהרגו נפש אחת כן גרם להם, אני שהרגתי כמה נפשות מהם עאכ"ו, ערק אזל ואתגייר, תאנא נעמן (ג) גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה:

תתרכח אמר רב יהודה אמר שמואל ואמרי לה במתניתא תנא מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו (ד) לקלון והרגישו בעצמם למה הם מתבקשים, אמרו זה לזה אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם הבא, דרש להם גדול שבהם [ח]אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים, אמר ה' מבשן אשיב מבין שני אריות, ממצולות ים אלו שטובעים בים, כיון ששמעו ילדות כך עמדו כלן וטבעו את עצמן בים, נשאו ילדים ק"ו בעצמם ומה הללו שדרכם לכך טבעו את עצמם, אנו שאנו זכרים עאכ"ו, עמדו כלם וטבעו את עצמם. ועליהם מקונן ירמיה ואמר [ט]כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: [י]בהתעטפם כחלל, הות אתתא אמרת לבעלה סב לך חד שירא* או חד קדיש וסק לשוקא אי משכחת כלום ואנן אכלין, הוה סליק לשוקא וחמי ולא אשכח כלום והוה מפרפר ומאית, והיא אמרה לברה חמי מה עביד אבוך, סליק לשוקא חמי אבוהי מית, והוא מפרפר ומאית עלוהי, הה"ד בהתעטפם כחלל היינו בעלה ובנה גדול בהשתפך נפשם גו' הוה בריה זעירא בעי למינק ולא משכח חלבא ומפרפר ומאית:

תתרכט הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. כרכי האומות הן אומרים שבחן בפיהן הה"ד [יא]את אמרת אני כלילת יופי, אבל ירושלים אחרים אומרים שבחה בפיהם הה"ד הזאת העיר שיאמרו כו': וישמח עליך אויב. אמר רבי אחא בטובה הוא שמח עמהם שנאמר [יב]כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב, אבל ברעה הוא משמח אחרים דכתיב וישמח עליך אויב, ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה שא"ל קיסר בשעה ששבה אותם. אמר להם בואו והשתחוו לצלם ולא רצו, הביאו את הגדול שבהם אמר ליה פלח לאלילים, אמר ליה כתיב [יג]לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אמר להון קיסר קטלוהו. אתיוה לתנינא אמר פלח לאלילים, א"ל כתיב [יד]זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו, אמר להון קיסר קטלוהו. אתיוה לתליתאה, א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב [טו]לא תשתחוה לאל אחר, א"ל קיסר קטלוהו. אתיוה לרביעאה, א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב [טז]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, א"ל קיסר קטלוהו. אתיוה לחמישאה, א"ל פלח לאלילים, א"ל כתיב [יז]וידעת היום והשבות אל לבבך וגו', א"ל קיסר קטלוהו. אתיוה לשתיתאה, א"ל פלח לאלילים, א"ל [יח]אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים, א"ל קיסר קטלוהו, אתיוה

ממ"ק ובמ"ק פז בראשית יז : פח שמות יב : פט תהלים נט : צ ישעיה א : צא שמות יט : צב ישעיה מג : צג תהלים ס : צד שם נא : צה דניאל יב : צו תהלים ס : צז ישעיה כא : צח ירמיה נ : צט ישעיה סו : ק זכריה א : קא תהלים כד : קג בראשית א : קד משלי ח : קה דברים ד : קו דניאל ז : קז שמות יד : קח תהלים קטו : קט שם קיד : קי ירמיה ד : א דברים ד : ב שם : ג שם : ד במדבר י : ה שמות טו : ו גיטין נז : ז הושע ד : ח תהלים סח : ט שם מד : י מלכים : *שירא, קדיש, מיני תכשיט : יא יחזקאל כז : יב דברים ל : יג שמות כ : יד שם כב : טו שם לד : טז דברים ו : יז שם ד : יח שם ד :

זית רענן (ב) של זכריה, בן יהוידע הכהן שהרגוהו שרי יהודה במצות יואש : (ג) גר תושב היה, שלא קבל עליו שאר מצות אלא ע"ז שנאמר כי לא יעשה עוד עבדך וגו' : (ד) לקלון, ילדים למשכב זכור וילדות לפילגשים : בשן, בן שן נוטריקון :

תתריח כתיב [נט]נחמו נחמו, למה שני פעמים, רבי אומר לפי שבל מכות הללו שלקו כפולות היו, שכן ירמיה אומר [ל]שבר על שבר נקרא, בכה תבכה, עיני עיני יורדה מים, חטא חטאה ירושלים, וכל כך למה, לפי שחטאה בכפלים שנאמר [לא]כי שתים רעות עשה עמי, וכיון שחטאו בכפלים לקו בכפלים שנאמר [לב]כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה, ולפי שמצותיה כפולות נחמותיה כפולות שנאמר נחמו נחמו עמי, [לג]עורי עורי, [לד]התעוררי התעוררי, קומי אורי כי בא אורך, [לה]אנכי אנכי הוא מנחמכם, [לו]אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני, [לז]שוש אשיש בה' תגל נפשי, ואמר [לח]סלו סלו, וכן [לט]לכן בארצם משנה יירשו, אמרו לו הכל אתה נותן בכפלים *כי מכת אויב הכיתיך. אמר להם אל תאמרו כן אלא כי מכת איוב הכיתיך, מה עשיתי לאיוב [מ]ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה, אמר להם הקב"ה מה לאיוב הוספתי, לבני על אחת כמה וכמה, לכן בארצם משנה יירשו:

תתריט דבר אחר נחמו נחמו עמי, ר' אומר אין דבר שירושלים מתרעמת לפני הקב"ה שאינה מתפייסת עליה. איכה ישבה בדד, אמר לה אני משרה אותך בטח בדד שנאמר [מא]וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. בכו תבכה בלילה, אמר לה [מב]מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, גלתה יהודה מעוני [מג]ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, דרכי ציון אבלות [מד]פנו דרך ה', היו צריה לראש [מה]ונתנך ה' לראש, וכן [מו]ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, ויצא מן בת ציון כל הדרה, *זה הדור בלבושו צועה ברוב כחו. זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה [מז]ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו. חטא חטאה ירושלם אמר לה *יבוקש את עון ישראל ואיננו. טומאתה בשוליה אמר לה [מח]וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, וכן [מט]וטהרה ממקור דמיה. ידו פרש צר על כל מחמדיה אמר [נ]יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו, כל עמה נאנחים מבקשים לחם אמר [נא]ואכלתם אכול ושבוע. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אמר [נב]הרימו מכשול מדרך עמי. ממרום שלח אש בעצמותי, אמר לה הקב"ה [נג]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב, נשקד עול פשעי בידו, אמר לה הקב"ה [נד]ואשבור מוטות עולכם. היא אמרה סלה כל אבירי ה' אמר לה הקב"ה (ואומר) [נה]סולו סולו פנו דרך, היא אמרה על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים, והקב"ה אומר [נו]כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, היא אמרה פרשה ציון בידיה והקב"ה אמר לה [נז]עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, היא אמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי והקב"ה אומר [נח]ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ, היא אמרה קראתי למאהבי המה רמוני והקב"ה אמר לה [נט]והיה טרם יקראו ואני אענה. היא אמרה ראה ה' כי צר לי והקב"ה אמר לה' [ס]וירא בצר להם בשמעו את רנתם. היא אמרה שמעו כי נאנחה אני, והקב"ה אמר לה [סא]ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה *ולא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבוליך, היא אמרה תבא כל רעתם לפניך ועולל למו והקב"ה אמר [סב]ושנת גאולי באה, היא אמרה כי רחק ממני מנחם משיב נפשי והקב"ה אומר אני מנחמך שנאמר [סג]נחמו נחמו עמי:

תתרכ דבר אחר נחמו נחמו עמי למי צריכים לנחם לה או לי, למי שמתה אשתו למי מנחמין לא לבעל, כך נמשלה ציון למתה שנאמר [סד]במחשכים הושיבני כמתי עולם, לא לי צריכים לנחם נחמוני נחמוני, כיוצא בו למה הדבר דומה למי ששבו שני בניו בחייו למי מנחמים לא לאביהם, כך *בני יצאוני ואינם, כיוצא בו למה הדבר דומה למי ששרפו את ביתו הדא הוא דכתיב [סה]וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת בתי ירושלים ואת כל בית הגדול שרף, כיוצא בו משל למה הדבר דומה למי שנקצץ כרמו למי מנחמין לבעל הכרם מנחמין, כך הקב"ה דכתיב [סו]כי כרם ה' צבאות בית ישראל, ועוד משל למה הדבר דומה לרועה שהיה לו צאן ונכנס ארי ואכלו למי מנחמים לבעל הצאן, כך [סז]צאן אובדות היו עמי רועיהם התעום, הוי אומר למי אתם צריכים לנחם אותי נחמוני נחמוני עמי, למה שמי שהוא נוטל כל שלו אין דעתו מיושבת עליו, מי שבניו נולים צריך כך להתנחם, כביכול הכתבתי [סח]והיו עיני ולבי שם כל הימים, וכשחרב בית המקדש [סט]על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים וגו', הוי אתם צריכים לנחם אותי, ואף אתם נחמו נחמו עמי נחמוני נחמוני:

תתרכא דבר אחר נחמו נחמו, אמר להם הקב"ה לנביאים לכו נחמו ירושלים, כיון שבאו אצלה א"ל כבר עד עכשיו לא מלאו אזני מן התוכחות שהוכחתם אותי ואתם באים לנחמני [ע]מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה על שבר בת עמי, וירמיה מקונן ברוח הקדש ואומר בכו תבכה בלילה, מי בכה, ישראל בכה, ויש אומרים ירמיה בכה, אמר רבי אחא כיון שחרבה ציון וירושלים ובית המלך ונשרף ההיכל וגלו ישראל ויצאו בקולרין והיו ישראל מבקשים לבכות ולא הניחום השונאים אלא היו רודפים אותם ומכין אותם על צואריהם, שנאמר על צוארנו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו שלא היו מניחין אותם לבכות, וכיון שיצא יום ראשון נפנו אלו לאכילה ולשתיה ואלו נפנו לבכות, שכן נבוזראדן צוה על ירמיה [עא]קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע, אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בינינו עד שאתה נתון ברוחה הוי בוכה ביום ואנו בוכים בלילה, וכן עשו ירמיה היה בוכה ביום [עב]ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך, ארור האיש אשר בשר את אבי יולד לך בן זכר שמח שמחהו, וישראל בוכים בלילה שנאמר בכו תבכה בלילה. אמר הקב"ה לישראל אתם בוכים בלילה וירמיה בוכה ביום ואני בוכה ביום ובלילה שנא' [עג]ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי:

תתרכב דבר אחר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, מה כתיב למעלה מן הענין על שבר בת עמי השברתי קדרתי. (הקב"ה אמר פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי, אלולא שהכתוב מדבר היה הלשון האומרו חייב לחתכו *אברים אברים, אלא קדמו ראשונים שנאמר [עד]וקדמונים אחזו שער (שכתוב שער תלויה)), משל לבן מלך שבקש להגביה אבן, כיון שבא להגביה אותה נפלה עליו ושברתו התחיל לומר נשברתי, אמרו לו בני פלטין בנך נשבר ואתה אומר נשברתי. מהו [עה]קדרתי שמה החזיקתני, משל לחכם שלא ראה אבל מימיו, היה לו בן אחד ומת, קרא לכל תלמידיו אמר להם בבקשה מכם הראו לי היאך בני אדם עושים, אמרו לו אבל קורע בגדיו אמר להם אף אני, אבל יושב ודומם לעצמו ומראה פנים אמר להם אף אני יושב כן, אמרו לו אבל כופה מטתו אמר להם אף אני כופה מטתי, אמרו לו אבל לובש שחורים אמר להם אף אני לובש שחורים, אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה אמר להם אף אני אבכה ביום ובלילה. החכם זה האלהים שנאמר [עו]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, כיון שחרבה ירושלים וציון ובית המקדש ועברו על כל ישראל אותן הצרות שנאמר [עז]אשר למות למות ואשר להרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי, קרא הקב"ה למלאכי השרת אמר להם הראו לי היאך בני אדם מתאבלים, אמרו לו אבל קורע את בגדיו אמר להם אף אני קורע, שנאמר עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם, אמרו לו האבל יושב לעצמו ומראה פנים אמר להם אף אני אשב כן שנאמר [עח]ישב בדד וידום כי נטל עליו. אמרו לו האבל כופה מטתו אמר להם אף אני עושה כן [עט]חזה הוית עד די כרסון רמיו. אמרו לו האבל מכבה פנסין, אמר להם אף אני עושה כן שנאמר [פ]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי (את) ההרים והנה רועשים וכל הגבעות התקלקלו, וכתיב [פא]ראיתי והנה אין האדם, ואין אדם אלא ישראל שנאמר [פב]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אמרו לו האבל לובש שחורים אף אני לובש שנאמר [פג]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, אמרו לו אבל בוכה ביום ובלילה אף אני בוכה ביום ובלילה, שנאמר ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי, מי בכה כביכול הקב"ה, דומה לחכם שיש לו שני בנים משכים ומוליכן לבית הספר מעריב ומוליכן לבית המשתה אחר ימים מתו לו שניהם והיה משכים והולך לבית הספר ולבית המשתה ובוכה, כך כיון שחרבה ציון וירושלים היה הקב"ה משכים והולך לציון ומבקש אחד מישראל שמה ולא היה מוצא שם בריה ומעריב והולך לירושלים ומבקש אחד מישראל שמה ולא היה מוצא שם שום בריה שנאמר ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי, אמר הקב"ה נתתי תורה לישראל שהם עוסקים בה יומם ולילה שנאמר [פד]והגית בו יומם ולילה, לכך נאמר ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי:

תתרכג ב איכה יעיב, אמר רבי חמא בר חנינא איך חייב ה' ברוגזיה ית בת ציון, אית אתרא דצווחין להייבא עייבא, רבי שמואל בר נחמני אמר איך כייב וכו' אית אתרא דצווחין לכיבא עיבא, משל למלך שהיה לו בן, בכה נתנו על ארכובותיו, בכה נתנו על זרועותיו, בכה הרכיבו על כתפו, טנף עליו השליכו לארץ, לא הוה מחתותיה כהסקותיה, מסקותיה [פה]צבחר צבחר, מחתותיה כולא חדא, כך ואנכי תרגלתי לאפרים ואחר כך קחם על זרועותיו, ואחר כך ארכיב אפרים כו', ואחר כך השליך משמים כו'. אמר ר' יהושע בר נחמני משל לבני מדינה שעשו עטרה

ממ"ק ובמ"ק כט ישעיה מ : ל ירמיה ד : לא שם נ : לב ישעיה מ : לג שם נב : לד שם נא : לה שם נ : לו שם מג : לז שם סא : לח שם סב : לט שם סא : *ירמיה ל. מ איוב מב : מא דברים לג : מב ירמיה לא : מג ישעיה יא : מד שם מד : מה דברים כח : מו הושע ב : *ישעיה סג : מז תהלים קמ : *ירמיה י : מח יחזקאל לו : מט ויקרא יז : נ ישעיה יא : נא יואל ב : נב ישעיה נז : נג זכריה ב : נד ויקרא כו : נה ישעיה סב : נו שם נב : נז זכריה ח : נח ישעיה ס : נט שם סה : ס תהלים קו : סא ישעיה ס : *שם סא : סב שם סג : סג שם מ : סד איכה ג : *ירמיה י : סה שם נב : סו ישעיה ה : סז ירמיה נ : סח מ"א ט : סט ישעיה סב : ע ירמיה ט : עא שם לט : עב שם כ : עג שם ח : *נ"א נתחים נתחים : עד איוב יח : עה ירמיה ח : עו משלי ג : עז ירמיה טו : עח איכה ג : עט דניאל ז : פ ירמיה ד : פא שם : פב יחזקאל לד : פג ישעיה נ : פד יהושע א : פה צבחר מטע : פו הושע יא :

והיה לה שנאמר [ד]וה' פקד את שרה, [ה]ציון היא דורש אין לה והיה לה שנאמר [ו]ובא לציון גואל, אף כאן אין לה מנחם והיה לה דכתיב [ז]אנכי אנכי הוא מנחמכם:

תתרט כל רעיה בגדו בה. זה גבריאל ומיכאל שהיו מלמדין עליה זכות, אמר להם הקב"ה מי חביב עליכם, אמרו לפניו ישראל, ואחר ישראל מי חביב עליכם, אמרו לפניו בית המקדש, אמר להם נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם מציתין בו את האור, מיד נטלו גבריאל ומיכאל שני לפידי אש והציתו אש בהיכל ה', והיה היכל קורא על עצמו קינה שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה, וכתיב [ח]מגיד מראשית אחרית. כשבא אותו רשע עם המלכים לירושלים דמו ללכדו בזמן מועט והקב"ה היה מחזק את אנשי ירושלים עד בשנה השלישית אולי יחזרו בתשובה, והיו גבורים בירושלים עד אין חקר והיו נלחמים עם הכשדים ומפילים מהם חללים הרבה, והיה שם גבור אחד ושמו אביקא בן גבתרי, כשהיו אנשי החיל מקלעים באבנים גדולות להפיל החומה היה מקבלם בידו ומשליכן על בני החיל והורג מהם הרבה, עד שהתחיל לקבל האבנים ברגלו והיה מחזירן לחיל וגרם העון ובאת הרוח והפילתו מן החומה ונבקע ומת, באותה שעה נבקעה ירושלים ונכנסו הכשדים. מה עשה חנמאל דוד ירמיהו השביע מלאכי השרת בשם והורידן מזויינין בכלי זיין על החומות, כיון שראו הכשדים כן ברחו מפני אימתן, עד ששינה להם הקב"ה שמותן והעלן לרקיע, ובקש חנמאל להורידן ולא יכול לפי ששינה הקב"ה שמותן, מה עשה השביע את שר העולם בשם והגביה את ירושלים ותלאה באויר, עד שבעט בו הקב"ה מן השמים ונפלה, הדא הוא דכתיב השליך משמים ארץ וגו' וכתיב גת דרך ה' לבתולת וגו', ונכנסו כלם לירושלים ונבלעו החומות, הה"ד היה ה' כאויב בלע ישראל וגו', ונכנסו להיכל ובקשו לשרפו עד שקרא הקב"ה לגבריאל ומיכאל ואמר להם מי חביב עליכם כו' (כדלעיל). אמר לו הקב"ה לירמיה לך והנבא על ישראל, והיה משיב לפני הקב"ה נער אנכי לא ידעתי דבר שאתה רוצה שאלך ואתנבא על ישראל נבואה קשה, עד שאמר לו [ט]בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך, מיד קבל נבואה וסבור היה ירמיה שאינו מתנבא אלא על עו"א, וכיון שקבל עליו ירמיה נבואה מיד אמר לו הקב"ה [י]קח את כוס היין החמה, מיד נטלו ירמיה שנאמר [יא]ואקח את הכוס מידו, וסבור היה ירמיה שאינו משקה אלא לעו"א, (שכך) אמר לו הקב"ה צא ולמד מדרך ארץ כלום משקין אלא למי שמסב בראש ראה מי מסב בראש המדינות והשקה תחלה ירושלים היא מסבה בראש המדינות, משל למה הדבר דומה לסוטה שנכנסה לעזרה לשתות מי סוטה בא כהן להשקותה והיה מסתכל בה והיא אמו, מיד נתבייש וחזר לאחוריו והיה צועק ובוכה על אמו, כך ירמיה כשאמר לו הקב"ה השקה את ירושלים, אמר לפניו רבש"ע לא כך אמרת לי [יב]נביא לגוים נתתיך עכשו תחלת נבואתי באומה שלי [יג]פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל, אמר לו הקב"ה כבר קבלת ואי אתה יכול לחזור, מיד נטלו מידו ושתת אותו כלו, ולא עוד אלא שמצצה את חרסיה שאמר [יד]ושתית אותה ומצית ואת חרשיה, וכיון שראה ירמיה שנחתם גזר דינה של ירושלים, מיד היה צועק וקובל קינה איכה ישבה בדד, באותה שעה אמר לו הקב"ה מה אתה עומד, מיד פתח ואמר [טו]כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות וגו' ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה, לומר לך כל זמן שישראל שרויים בצער אף הקב"ה שרוי עמהם בצער שנאמר [טז]בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם, באותה שעה קרא אבל על כל מעשה בראשית שנאמר [יז]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. [יח]ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי, אמר ירמיה לפני הקב"ה מי פותח על ישראל קינה אתה פותח או מלאכי השרת פותחים, אמר הקב"ה אני פותח תחלה, מיד פתח הקב"ה ואמר *אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם ואין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי, ומלאכי השרת עונים אחריו [יט]הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון, באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לנחמו ולא רצה לקבל תנחומין הה"ד [כ]על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שוד בת עמי: א"ר יהושע בן לוי מיום שחרב ירושלים וחרב בית המקדש כביכול אין שמחה לפני הקב"ה עד שיבנה את ירושלים ויחזיר את ישראל לתוכה שנאמר [כא]וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, אמן וכן יהי רצון:

תתרי גלתה יהודה מעוני. על שאכלו חמץ בפסח דכתיב [כב]לחם עוני. דבר אחר על שחבלו משכונו של עני כדכתיב [כג]ואם איש עני הוא. דבר אחר מעוני על שעשקו שכר שכיר שנאמר [כד]לא תעשוק שכיר עני ואביון, דבר אחר על שגזלו מתנות עניים שנאמר [כה]לעני ולגר תעזוב אותם. דבר אחר על שעברו אלילים שנאמר [כו]קול ענות אנכי שומע. ומרוב עבודה שהיו משתעבדין בעבד עברי: גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה, אמר רבי אלעזר משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו והיה העבד מודעזע מן בן המלך עד שכפת לו המלך ידי בנו לאחוריו, אף כאן אמר לו הקב"ה לנבוכדנאצר עלה לירושלים והיה מתירא עד שכפת לו ידי מיכאל שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב, אמר לו הקב"ה לישראל כשבראתי את עולמי לא היה לפני עמילה ולא יגיעה שנאמר [כז]הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו, ולמעשיכם הרעים היה לי עמילה ויגיעה כדי שיעלו עליכם מלכים שנאמר [כח]אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך:

תתריא ויצא מבת ציון כל הדרה, מן בת כתיב אמר רבי אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה שנאמר [כט]ה' מנת חלקי, הדרה זה הקב"ה שנאמר [ל]הוד והדר לבשת, דבר אחר הדרה אלו המשמרות דכתיב *ומהללים להדרת קדש, דבר אחר הדרה אלו התינוקות שכך חביבין לפני הקב"ה מיד ויצא מבת ציון:

תתריב היו שריה כאילים, מה אילים הללו הופכים פניהם אלו תחת אלו כך גדולי ישראל רואים דבר עבירה והופכים פניהם ממנו, אמר להם הקב"ה תבוא שעה שאני עושה להם כך. וילכו בלא כח, ר' עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון אמר כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר [לא]באלהים נעשה חיל, ובזמן שאין עושים רצונו כביכול מתישין כח גבורה של מעלה שנאמר [לב]צור ילדך תשי. אמר רבי חייא כשם שגלו ישראל ברודף מלא, כך עתידין להגאל בגואל מלא שנאמר [לג]ובא לציון גואל מלא כתיב:

תתריג [לד]טומאתה בשוליה, אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא כל אותם כהנים ששמשו בימי צדקיה ערלים היו שנאמר [לה]בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר: כל עמה נאנחים מבקשים לחם, בתחלה היו משלשלין קופה של זהב ונותנים להם קופה של חטים, ואח"כ של שעורים, ואחר כך של תבן, ואחר כך ולא כלום:

תתריד אמרו מעשה באדם אחד דואג בן יוסף שמו והיתה אמו ואחות אמו ואחות אביו מודדות את בנו בטפחים ונותנות משקלו זהב, כיון שצר נבוכדנצר על ירושלים היתה אמו וקרובותיו אוכלים אותו אברים אברים, ועליו מקונן ירמיה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים. אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע, אמרו ביום שהרגו את זכריה בן יהוידע עברו שבע עבירות, הרגו כהן ונביא וחללו שבת ויום הכפורים ועבדו ע"א וטמאו את המקדש ובטלו את התמיד:

תתרטו אמרו מעשה באדם אחד שהיו לו ארבעה בנים, אמר לאשתו יש לנו כלום בבית, אמרה לו מלא כד אחד, אמר בשלי אותו ונאכל אותו, ובשלתו בקדרה נשתייר טפה בקדרה בא בנו הגדול לגרוף אותה טפה, דחפו אביו ואמר לו אל תגזול את אחיך, ולא הספיק לאכול עד שבאו כשדים והוליכם למלחמה ושבו אותם והרגו את כלם, והלך אביהם ומצא את כל אחד ואחד במקומו, נטל אצבעו של בנו הגדול והניחה בתוך עינו, א"ל אצבעך שלא הנחתיך לגרוף טפה היא תטול את עינה:

תתרטז אמרו מעשה באשה אחת שהיו לה שלשה בנים והלכו בניה למלחמה, נטלה את בנה שהיא מניקה ובשלתו בקדרה, כשהם אוכלים הכירו ידי אחיהם, עלו לגג ונפלו ומתו, ועליהם מקונן ירמיה טובים היו חללי חרב מחללי רעב, והיתה צועקת ואומרת [לו]אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעוללות בציר אין אשכול לאכול, אמרה קוצר מניח ספיחים והבוצר מניח עוללות אבל אני לא נשתיירו כלום, נמסרתי ביד נבוכדנאצר כרחל ביד ארי וכגדי ביד הטבח:

תתריז אמרו שתי נשים אחיות היו בירושלים והיו יפיפיות ביותר, תפשום כשדים והלכו אצלם מאה וחמשים איש עם כל אחת ואחת עד שמתו מחמת הבעילה, והיו צועקות ואומרות איה רחמיך ה' שבראת בהם עולמך, וכשמתו היה ירמיה מקונן עליהם נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, והיו הכשדים בועלים הבתולות עד שהלך דם הבעילה כיין מן הגת שנאמר בתולותיה נוגות והיא מר לה, אל תקרי נוגות אלא מן גת שנאמר גת דרך ה' לבתולת בת יהודה אל תקרי לבתולת אלא לבתולי. אמרו מעשה בשבעים בתולות שנשבו, והושיבן בספינה להלוך ולהושיבן בקרונות והיו אותן הבתולות אומרות זו לזו בואו ונקדש שמו של הקב"ה ואל יתחללונו עו"א ערלים, מה עשו עלו לגג ונפלו לים וטבעו עצמם בים:

כתיב

ממ"ק ובמ"ק ד שם כא: ה ירמיה ל: ו ישעיה נט: ז שם נא: ח ישעיה מו: ט ירמיה א: י שם: יא שם: יב שם: יג שם כ: יד יחזקאל כג: טו ירמיה ט: טז ישעיה סג: יז שם נ: יח שם כב: *איוב י: יט ישעיה לג: כ שם כב: כא שם סה: כב דברים טז: כג שם כד: כד שם: כה ויקרא יט: כו שמות לג: כז ישעיה מ: כח שם מג: כט תהלים טז: ל שם קד: *דה"ב כ: לא שם קח: לב דברים לב: לג ישעיה נט: לד מדרש: לה יחזקאל מד: לו מיכה ז:

על פי שהקב"ה כועס על עבדיו הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם: טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו עול תורה ואשה: ישב בדד וידום אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם אבל מהו עושה, אמרו לו תולה שק עליו ומכבה [פט]פנסים והולך יחף והופך מטתו ובוזע פורפירין ובוכה וסופד ויושב ודומם, אמר להם אף אני עושה כן דכתיב [צ]אלביש שמים קדרות ושק וגו' [צא]עד די כרסון רמיו שנהפכו וכתיב בצע אמרתו, וכתיב ויקרא לבכי וכתיב ישב בדד וידום: יתן בעפר פיהו זה אחד משש מקראות כשהיה רבי מגיע לאחד מהם היה בוכה, [צב]הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו, [צג]בקשו את ה' כל ענוי ארץ וגו', [צד]שנאו רע ואהבו טוב וגו', [צה]כי את כל מעשה האלהים יביא וגו', [צו]ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני. והדא יתן בעפר פיהו (קומי רוני):

א איכה ישבה בדד העיר רבתי עם. למה נכתבו קינות באל"ף בי"ת, ר' אליעזר אומר מפני שעברו ישראל על התורה כלה שנאמר [צז]וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי וגו', ר' יהושע אומר מפני שעברו ישראל כ"ב עבירות כנגד כ"ב אותיות שבתורה, ר"מ אומר אין לשון איכה אלא לשון תוכחת, הה"ד [צח]איכה היתה לזונה קריה נאמנה. א"ר שמעון בן פזי לשון איכה גימטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו בל"ו כריתות מנין איכה:

תתרג דרש ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וכן דרש ר' חנינא אחריו, איכה ישבה בדד אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע עד ששמך ושבחך בתוכה ורוב עמה בתוכה בשלשה רגלים תשב בדד, אמר ליה לירמיה ירמיה עד שאתה דורש את שלהם דרוש את שלי איכה היתה לזונה קריה נאמנה, וירמיה אמר בכו תבכה בלילה ודמעתה, ורוח הקודש אמרה לו [צט]והנה שם הנשים מבכות את התמוז. וירמיה אמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה ורוח הקדש אומרת [ק]ותגל את ערותה. ירמיה אמר דרכי ציון אבלות ורוח הקדש אומרת [קא]על דרכים ישבת להם. ירמיה אמר היו צריה לראש, ורוח הקדש אומרת [קב]ואת למדת אותם עליך אלופים לראש יכן כל דבר ודבר: איכה ישבה בדד, א"ר נחמיה אמר הקב"ה לירושלים מי הושיבך בדד, אמרה לפניו רבש"ע מי יכול להשיבני בדד אלא אתה בלבד, נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד, וכיון שנגעה בי ידך ישבתי בדד, שנאמר [קג]מפני ידך בדד ישבתי. ד"א בדד, בדד מעמה, בדד מנבואה, בדד מכהונה. העיר רבתי עיר המרבה את עמה, א"ר חנינא העיר רבתי עם עיר שרוב עמה בתוכה בשלשה רגלים. דבר אחר העיר רבתי עם עיר שמתכוונים לפרות ולרבות בתוכה, כיצד תינוק בן שנים עשר משיאין לו אשה בת עשרים שנה כדי שתתעבר ותלד, הגדול משיאין לו אשה קטנה כדי שתתעבר ותלד:

תתרד היתה כאלמנה. כאלמנה ולא אלמנה גמורה שתלך ותנשא לאחר ולא אשת איש שתקח מנכסי בעלה. רבתי עם עיר שנעשו עמיהם רבנים לארוניהם, אמרו מעשה בכותי אחד ששבה שני תינוקות מארץ ישראל והיו רצים לפני סוסו אמר א' לחברו דרך זה שאנו בה גמל אחד סומא באחד מעיניו מהלך בה עכשו וזו היא הליכתו, ושני פרקים יש עליו אחד של יין ואחד של חומץ ושני בני אדם מהלכין אחריו אחד כותי ואחד ישראל, אמר להם רבן מנין אתם יודעים שהגמל סומא הוא באחד מעיניו, אמר לו ראה עשבים שבצד הדרך שהוא כנגד עינו הסומא לא נגעה בהם ומקום שאכל עשבים הוא שבצד עינו הפתוחה שהיה רואה אותם והיה אוכל אותם. ושני פרקים יש עליו אחד של יין ואחד של חומץ, אמר לו הבט באם הדרך מקום שטפות נופלות עליו מקום היין נבלעו מקום החומץ נרתח, ושני בני אדם מהלכים אחריו אחד כותי ואחד ישראל הכותי הטיל מים באמצע הדרך וישראל סלק עצמו לצד הדרך והטיל מים. ורץ אחריהם ומצא כדבריהם, הגיע לפתחה של רומי אמר אחד לחברו מריח אני [קד]קפלוטות שביהודה שמבשלים בקדרה של כפר חנניה, כעס עליהם רבן אמר להם אלהיכם לא היה יכול לסבול אתכם ואני אסבול אתכם, עד שהוא מקלל אותם בא *פלמנטר של מלך ואמר לו מאין באת, אמר לו מארץ יהודה באתי היום אמר לו אפשר מארץ יהודה באת היום מהלך ד' מאות פרסה, א"ל רוח נשבה לספינה ובאתי היום, אמר לו אם אין אתה מאמינני ראה קפלוטות של ארץ יהודה שמבושלים בקדרה שבשלתי ועדין לא טעמתי מהם כלום, נכנס רבם לתוך ביתו עמדה אמו ושחטה לו טלה ועשתה לבנה מיני תבשילים ופתחה לו חבית של יין והיה מסב בסעודה שעשתה לו אמו ואותם התינוקות היו עומדים עליו, אמר אחד מהם לחברו ראה ריח בשר זה כריח כלב, וריח היין הזה כריח המת, אמר לאמו מה טיבו של יין זה מה טיבו של בשר זה, אמרה לו היתה אצלי רחלה וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון שילדה מתה הרחלה ונשתייר לי האיל, ולא היה לי מי יניקהו חלב, וכלבה שלנו הולידה נתתי האיל עם הכלבה והיתה מניקתו עד שגדל האיל והייתי מאכילו עשבים ושעורים עד שבאת עתה ושחטיהו לך ואתה סועד אותו עכשו, תאמרי מה טיבו של יין זה מהיכן הוא, אמרה זה היין מאותו הקבר שאביך קבור בו והכרם משוך על קברו של אביך, לפי שידעתי שאין בכל הכרמים שהניח לך אביך כרם שיוציא יין טוב כמו זה לפיכך מלאתי לך חבית מאותו כרם וסתמתי אותה וחתמתי אותה ואמרתי אינה פותחת אלא בביאת בני, ועכשו כשראיתיך שמחתי שמחה גדולה ועמדתי ושחטתי את האיל ופתחתי את החבית, מיד אכל ושתה ושמח באותם התינוקות שהביא עמו יותר מכל מת שהביא מפני שכל מה שהיו אומרים היה בודק אחריהם והיה מוצא דבריהם אמת, לאחר שאכל ושתה עמד ורקד, אמר אחד מהם לחברו ראה רגלי אדוננו דומים לרגלי סוניים, אמו זנתה עם רקד שהיה זמר ונתעברה הימנו, כיון ששמע אותו האיש את הדברים האלה שאמרו, נטל את הסייף בידו והלך אצל אמו ואמר לאמו כל הדברים שאמרו לי אלו התינוקות אמת אמרו לי מפני שכבר בדקתי על דבריהם, ואם אין אתה אומר לי בן מי אני הרי אני הורגך, אמרה לו בני אל תהרגני ואני אמרית לך אמת, פעם אחת הביא אביך זמר והיה רקד והיה קולו ערב ולא היה אביך מוליד, כיון שראיתיהו נבעלתי לו ונתעברתי ממנו וילדתי אותך, כיון ששמע אותו מעשה שהיא עשתה אמר הבאתי לי מוציא גנותי לבין הבריות, יצא אליהם ואמר להם לכו מעלי לשלום איני כדאי להשתמש בכבודכם, נתן להם כל מיני מאכל וצדה לדרך ולוה אותם עד שיצאו מעליו וחזר לביתו וכך נתקררה דעתו עליו:

תתרה רבי הונא בר עוקבא ורבנן פליגי, ר' הונא בר עוקבא אמר לשומרת יבם שתובעת מזונות ואינה תובעת כתובה, רבנן אמרו למלך שכעס על מטרונא וכתב לה גט ועמד וחטפו ממנה וכל זמן שהיתה מבקשת לינשא לאחר היה אומר לה היכן גיטך ובזמן שהיתה מבקשת מזונות אומר לה ולא כבר גרשתיך. כך כל זמן שישראל עובדין עבודת אלילים אומר להם הקב"ה איה ספר כריתות אמכם. ר' עקיבא ורבנן פליגי, ר' עקיבא אומר אימא אלמנה ואומר כאלמנה מעשרת השבטים ולא מיהודה ובנימין, רבנן אמרין מאלו ומאלו ולא מהקב"ה שנאמר [קה]כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו:

תתרו רבתי בגוים שרתי במדינות. עיר שטבעה יוצא מסוף העולם ועד סופו. היתה למס א"ר נחוניא ודאי עיר שכל עמה חזקים וגבורים נשבר לבם מפני עובדי אלילים, מפני שאין לשון למס אלא לשון שבירה שנאמר [קו]וימס לבב העם ויהי למים. ד"א היתה למס א"ר יוחנן עיר שכל עובדי אלילים מעלין לה מס תהא היא נותנת מס לאחרים, א"ל ריש לקיש אם במס הכתוב מדבר הרי הורגין ממנו ותולין ממנו על העץ, ומה תלמוד לומר היתה למס, אלא כיון שראוה חמה היו מפשפשין ונופלין, שאין לשון ונמס אלא לשון פשפוש שנאמר [קז]וחם השמש ונמס:

תתרז בכו תבכה בלילה. א"ר חנינא אמר הקב"ה בכיתם בגלות יכניהו ולא חזרו, וחזרו ובכו בגלות צדקיה, ומה נשתנה בוכה ביום מן בוכה בלילה שהבוכה בלילה כותלי הבית ומולי הרקיע נושאים עמו קינה, אמרו מעשה באלמנה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל ומתו שני בניה והיתה בוכה כל שבע שנים, והיה רבן גמליאל יושב באמצע המטה ובוכה עמה כל הלילה עד שנשרו (א) ריסי עיניו עד שידעו התלמידים ופנוה משם:

תתרח אין לה מנחם מכל אוהביה. אלו נביאי השקר שהתנבאו לישראל ולא הניחום לחזור: בכו תבכה, בוכה ומבכה הקב"ה עמה שנאמר [קח]ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי וכו', בוכה ומבכה מלאכי השרת עמה שנאמר [קט]הן אראלם כו': בוכה ומבכה שמש וירח שנאמר [קי]שמש וירח קדרו. בוכה ומבכה כוכבים ומזלות שנאמר [א]וכוכבים אספו נגהם. בוכה ומבכה (שמים וארץ) [הרים וגבעות], שנאמר [ב]ראיתי את ההרים והנם רועשים. בוכה ומבכה (הרים וגבעות) [שמים וארץ], שנאמר ראיתי את הארץ והנה תוהו. בוכה ומבכה שבעים אומות, א"ר פנחס (כל) אותם שבעים פרים שהיו מקריבין בחג כנגד שבעים אומות. [אין לה מנחם] א"ר לוי כל מקום שנאמר אין לה היה לה, [ג]ותהי שרי עקרה אין לה ולד והיה

ממ"ק ובמ"ק פט פנסים נרות: צ ישעיה נ: צא דניאל ז: *ישעיה כב: צב עמוס ד: צג צפניה ב: צד עמוס ה: צה קהלת יב: צו ש"א כח: צז דניאל ט:
צח ישעיה א: צט יחזקאל ח: ק שם כג: קא ירמיה ג: קב שם יג: קג שם טו: קד קפלוטות מין כרתין: *פלמנטר סופר למנשי מלכא:
קה ירמיה נא: קו יהושע ז: קז שמות טז: קח ישעיה כב: קט שם לג: קי יואל ב: א שם: ב ירמיה ד: ג בראשית יא:

זית רענן (א) ריסי עיניו. שער שבגבות העין נכפל על העין מרוב דמעות:

וי דמטא זימנא מטא עידנא דמקדשא חרב והיכלא מיקליא ודרדקי דבי רב מתקטלים ואבהתכון אזלין בשביה וגלו:

תתקצח תוב פתח (אברהם) [משה] ואמר בחייכון כשדאי לא תקטלון קטלא אכזראה ולא תשוו כלאה גמירא ולא תקטלן ברא באנפי אבא וברתא באנפי אמא דמטא זמנא דמרי שמיא חושבנא חשיב מנכון, וכשדאי רשיעי לא עבדין הכי מנחין ליה לברא בכנפא דאמיה ואמרין ליה לאבוה קום נכסיה ואמיה בכיא ונתרא אמיה דמעא ואבוהי תלא ליה רישיה: עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לשמחה שנאמר [טז]כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ולבנות את ירושלים הוא בעצמו ולקבץ גליות ישראל לתוכה, שנאמר [יז]בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס. א"ר יוחנן כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר [יח]שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה שנאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. [יט]דברי ירמיהו בן חלקיהו אמר רבי שמלאי מאי דכתיב [כ]עד מתי פתים תאהבו פתי תאהבון כתיב, אמר הקב"ה בנוהג שבעולם אדם אוכל [כא]צחנה שני ימים או שלשה ימים ונפשו קניטא* עליו ואתם הרי כמה שנים אתם עו"א שכתוב בה [כב]צא תאמר לו צואה תאמר לו ואין נפשכם קניטא:

תתקצט [כג]אמר רבי שמעון כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב לשבח, ברחב כתיב [כד]השבעו נא לי בה' כי עשיתי עמכם חסד, ובישראל כתיב [כה]ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו. ברחב כתיב [כו]והחייתם את אבי ואת אמי, ובישראל כתיב [כז]אב ואם הקלו בך. ברחב כתיב [כח]ותטמנם בפשתי העץ, ובישראל כתיב [כט]אומרים לעץ אבי אתה. ברחב כתיב הערוכות לה על הגג, ובישראל כתיב [ל]משתחוים על הגגות, ברחב כתיב ותאמר להם ההרה לכו ובישראל [לא]על ראשי ההרים יזבחו, ברחב כתיב ונתתם לי אות אמת, ובישראל כתיב [לב]ואמת לא ידברו. דברי ירמיהו בן חלקיהו אמר הקב"ה לירמיהו נתתי עשרת הדברות לישראל והם הפכום לרעה, אמרתי להם [לג]אנכי ה' אלהיך והם [לד]אומרים לעץ אבי אתה, אמרתי להם לא יהיה לך אלהים אחרים והם [לה]משתחוים על הגגות לאלילים, אמרתי להם לא תשא וגו' והם [לו]לשקר ישבעו. אמרתי להם זכור את יום השבת והם [לז]קדשי בזית ואת שבתותי חללת, אמרתי להם כבד את אביך וגו' והם [לח]אב ואם הקלו בך. אמרתי להם לא תרצח לא תנאף לא תגנוב והם [לט]רצוח וגנוב ונאוף. אמרתי להם לא תענה ברעך עד שקר והם [מ]וידרכו את לשונם קשתם שקר. אמרתי להם לא תחמוד והם [מא]וחמדו שדות וגזלו, אמר ר' יודן בר סימון מאי דכתיב [מב]נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, והא כתיב [מג]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ומאי אמר כמוך, אלא היה ירמיהו כמותו בתוכחות שכל הכתוב בזה כתוב בזה, זה נבא ארבעים שנה וזה נבא ארבעים שנה, זה נבא על יהודה וישראל ועמדו בני שבטו להרגו, וזה כמו כן, זה הושלך ליאור וזה הושלך לבור, זה ניצל על ידי אמה וזה על ידי עבד, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות, לכך הוצרך לומר [מד]דברי ירמיהו בן חלקיהו: א"ר פנחס כל מקום שתמצא דבר דברי [דברים] כלם דברי תוכחות, כתיב [מה]אלה הדברים אשר דבר משה וכתיב תמן [מו]מזי רעב ולחומי רשף, כתיב [מח]דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי, וכתיב [מט]כי אתם לא עמי וגו', כתיב [נ]דברי ירמיה וכתיב [נא]אשר למות למות, אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם [נב]כי החרם תחרימם החתי והאמורי וגו', ואתם החייתם את רחב הזונה ובית אביה וכל אשר לה החיה יהושע, הרי ירמיה מבני בניה בא ועושהו לכם דברים לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם. מאי ירמיהו שבימיו נעשה ביהמ"ק [נג]אריכון. ד"א שבימיו נתרוממה מדת הדין על ישראל. [נד]מן הכהנים אשר בענתות, אמר ירמיה עשוק שמי בכהנים, בימי משה [נה]יברכך ה' ובימי [נו]ולוקח מהם קללה וגו', בימי משה וישמרך ובימי [נז]אשר לחרב לחרב, בימי משה יאר ה' פניו ובימי [נח]במחשכים הושיבני, בימי משה ויחונך ובימי [נט]אשר לא אתן להם חנינה, בימי משה ישא ה' פניו ובימי [ס]אשר לא ישא פנים לזקן, בימי משה וישם לך שלום ובימי [סא]כי אספתי את שלומי וגו': שמעו דבר ה' בית יעקב, א"ל הקב"ה לישראל שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נבואת ירמיה. שמעו דברי נבואה עד שלא תשמעו [סב]קל קרנא משרוקיתא, שמעו בארץ עד שלא תשמעו בחוצה לארץ, שמעו חיים עד שלא תשמעו מתים, שמעו אזניכם עד שלא תשמעו עצמותיכם, הה"ד [סג]העצמות היבשות שמעו:

תתר ארבעה שומעים הם, יש שומע ומפסיד שנאמר [סד]ולאדם אמר כי שמעת, והפסיד כי עפר אתה ואל עפר תשוב, שומע ונשכר דכתיב [סה]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ונשכר כי ביצחק יקרא לך זרע, לא שומע ונשכר דכתיב [סו]ולא שמע אליה לשכב אצלה, ונשכר [סז]ויוסף הוא השליט, לא שומע ונפסד ישראל שנאמר [סח]ולא שמעו ולא הטו את אזנם, והפסידו דכתיב [סט]אשר למות למות, אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, משל לחולה שנכנס רופא אצלו אמר לו דבר זה אכול ודבר זה לא תאכל וכשעבר ואכל גרם מיתה לעצמו, וכשעבר אדם הראשון ואכל נכנסו הדורות אצלו אמרו לו אי אפשר שהקב"ה (גזר) [עבר] עליך מדת הדין שתמות, אמר להם ח"ו אני שעברתי צווי הקב"ה וגרמתי מיתה לעצמי על שאכלתי, הרי אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, פרעה לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, פרעה היה דומה למלך שהלך למדינת הים והפקיד כל שלו ביד עבדו, לאחר ימים בא המלך אמר לו תן לי פקדוני אמר לו לא עבדך אני ולא הפקדת לי לא כלום, נטלו ותלאו בגרונו אמר לו עבדך אני וכל מה שהפקדת לי אתן לך, כך כשאמר לו [ע]שלח עמי אמר מי ה', כשהביא עליו עשר מכות אמר [עא]ה' הצדיק. במדבר אמרתי לאבותיכם [עב]ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו ויהי ביום השביעי יצאו מן העם, וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע ואח"כ עשו את מעשה העגל אבדו את נעשה שלהם וקיימו את נשמע והעליתי עליכם כאלו קיימתם את שניהם, וכשאמרתי להם שמעו ולא שמעו אבדו את שניהם:

איכה איה כה שנאמר לאברהם אבינו [עג]כה יהיה זרעך, איה כה שנאמר למשה [עד]כה תאמר לבית יעקב. שאלו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחד ממגלת קינות, א"ל לא גלו ישראל עד שכפרו ביחודו של עולם ובעשרת הדברות ובמילה שנתנה לכ' דורות ובחמשה חומשי תורה כמנין איכה:

תתרא איכה ישבה בדד. כל מה שאירע לאדם אירע לישראל, אדם הראשון הקב"ה הכניסו לגן עדן וצוהו ועבר ודנו בשלוחין וגרושין וקונן עליו איכה, [עה]ויאמר לו איכה. בגרושין שנאמר [עו]ויגרש את האדם, ובשלוחין שנאמר וישלחהו, וכן עשה לישראל הכניסם לארץ ישראל שנאמר [עז]ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וגו', וצום מצות לא תעשה ועשה ועברו עליהם ודנן בגרושין ובשלוחין שנא' [עח]מביתי אגרשם [עט]שלח מעל פני ויצאו ויקונן בעצמו עליהם איכה, איכה ישבה בדד: [פ][חדשים לבקרים רבה אמונתך, אר"ש ב"א על שאתה מחדשנו בכל בוקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחית המתים כו', אנדרינוס שאל את ר"י ב"ח אתם אומרים הקב"ה בורא בכל יום כת של מלאכים והן אומרין שירה והולכין להן, א"ל הן כו'. ומן אן אתבריין, א"ל מנהר דינור, ומה עסקיה, א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא ביממא ולא] בלילא, א"ל סנקליטין* שלו אין מה דהוה נגיד ביממא לא נגיד בלילא, א"ל נטור הוינא בבית פעור (קרית) ומאי דנגיד ביממא (לא) נגיד בלילא: [פא]חלקי ה' אמרה נפשי, ר' אבא בש"ר יוחנן אמר משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואיפרכסין ואיסטרטליטין*, דין אמר דוכס פלן אנא נסיב לגבי, ודין אמר אסטרטליטין פלן אנא נסיב, פקח שבהם אמר לא אטול כי אם המלך בעצמו דכלא מתחלף והוא לא מתחלף, כך עו"א אלו עובדים לחמה ואלו ללבנה ואלו לעץ ואלו לאבן, אבל הקב"ה חלקו של ישראל, הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי, כמד"א [פב]ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי. חלקי ה' וגו' א"ר יצחק חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו ומיחדת בכל יום שמע:

תתרב [פג]טוב ה' לקוו, יכול לכל, תלמוד לומר לנפש תדרשנו, [פד]אך טוב לישראל יכול לכל, ת"ל לברי לבב אלו שלבם בר עליהם שאין בידם חטא ועון, ודכוותה [פה]אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל, ת"ל מסלות בלבבם אלין דשביליא דאורייתא תדירא בלבהון, ודכוותה [פו]טוב ה' למעוז ביום צרה יכול לכל, תלמוד לומר ויודע חוסי בו, וכן [פז]היטיבה ה' לטובים יכול לכל, ת"ל ולישרים בלבותם, [פח]קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל, תלמוד לומר לכל אשר יקראוהו באמת. טוב ויחיל ודומם כדאמר ריש לקיש אף על

ממ"ק ובמ"ק טז זכריה ח: יז תהלים קמז: יח ישעיה סו: יט ירמיה א: כ משלי א: כא צחנה דבר מאוס: *קניטא מואסת וגועלת: כב ישעיה ל: כג פסיקתא פי"ג:
כד יהושע ב: כה ירמיה ה: כו יהושע ב: כז יחזקאל כב: כח יהושע ב: כט ירמיה ב: ל צפניה א: לא הושע ד: לב ירמיה ט:
לג שמות כ ודברים ו: לד ירמיה ב: לה צפניה א: לו ירמיה ה: לז יחזקאל כב: לח שם: לט הושע ד: מ ירמיה ט: מא מיכה ב: מב דברים יח:
מד שם לג: מה ירמיה א: מו דברים א: מז שם לב: מח הושע א: מט שם: נ ירמיה א: נא שם מג: נב דברים כ: נג אריכון מרכס:
נד ירמיה א: נה במדבר ו: נו ירמיה כט: נז שם טו: נח איכה ג: נט ירמיה טז: ס שם יז: סא שם טז: סב דניאל ג: סג יחזקאל לז:
סד בראשית ג: סה שם כא: סו שם לט: סז שם מא: סח ירמיה ז: סט שם טו: ע שמות ו: עא שם יח: עב שם טז: עג בראשית טו: עד שמות יט:
עה בראשית ג: עו שם: עז ירמיה ב: עח הושע ט: עט ירמיה טו: פ ב"ר פי' עח, ע"ש כל הענין באורך: *סנקליטין יועצים: פא מיכה ג: *מיני שרים
ומעלה מזה: פב תהלים טז: פג מדרש איכה, ויק"ר פי"ז: פד תהלים עג: פה שם פד: פו נחום א: פז תהלים קכה: פח שם קמה:

חסרין, ר' יוחן בשם ר' ראובן ו' כנגד ששה דברים שנטלו מאדם הראשון, זיוו, וחייו, וקומתו, ופירות הארץ, ופירות האילן, ומאורות. זיוו מנין [נ]משנה פניו ותשלחהו, חייו מנין [נא]כי עפר אתה ואל עפר תשוב, קומתו מנין [נב]ויתחבא האדם ואשתו שנעשה קומתו של מאה אמה, פירות הארץ ופירות האילן מנין [נג]ארורה האדמה בעבורך, מאורות מנין [נד]ואדם ביקר בל ילין, ועוד אין חוזרין למקומן עד שיבא בן פרץ. אלה תולדות פרץ מלא וא"ו אלו הן, זיוו, וחייו, וקומתו, פירות הארץ, ופירות האילן, ומאורות. זיוו מנין [נה]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, חייו מנין [נו]כימי העץ ימי עמי, קומתו מנין [נז]ואולך אתכם קוממיות. תנא ר' חייא בקומה זקופה ואין יראים מכל בריה. ר' יהודה אומר מאה אמה, ר"ש אומר מאתים אמה, ר' אלעזר אומר שלש מאות אמה, קו"ף מאה, מיו"ת מאתים, ר' אבהו אומר תשע מאות אמה, ר' ברכיה בש"ר דוסא אמר מהכא כימי העץ ימי עמי שקמה זו עושה בארץ שש מאות שנה והולד יוצא מאמו גרדומא*, צא וחשוב אמה ומחצה בכל יום הרי תשע מאות אמה, פירות הארץ ופירות האילן מנין [נח]כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה, מאורות מנין [נט]והיה אור הלבנה כאור החמה:

איכה

פתיחתא

תתקצה איכה ישבה בדד. רבי פנחס פתח [א]ואם עד אלה לא תשמעו לי, רבי אליעזר ורבי יהושע, ר' אליעזר אומר אין הקב"ה מביא פורענות על ישראל עד שהוא מעיד תחלה וכו' (כדאיתא באיכה רבתי). [ב]כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות וגו', רבי יוחנן וריש לקיש, רבי יוחנן אמר משל למלך שהיו לו שני בנים, כעס על האחד נטל המקל וחבטו והגלהו ואמר אוי לזה מאיזו שלוה נגלה, כעס על השני נטל את המקל וחבטו והגלהו אמר אנא הוא דתרבותי בישא, כן גלו עשרת השבטים אמר הקב"ה עליהם [ג]אוי להם כי נדדו ממני, כיון שגלו יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה אוי לי על שברי. ריש לקיש אמר משל למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל המקל וחבטו ופרפר ומת, התחיל מקונן עליו. כעס על השני ונטל המקל וחבטו ופרפר ומת, אמר מעתה אין בי כח לקונן קראו למקוננות, כך גלו עשרת השבטים התחיל מקונן עליהם [ד]שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל, כיון שגלו יהודה ובנימין אמר הקב"ה מעתה אין בי כח לקונן כביכול אלא התבוננו וקראו למקוננות גו' עינינו דידי ודידהון, עפעפינו דידי ודידהון, א"ר אלעזר משל למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו והיה מזדעזע מהן עד שכפת ידו של בנו לאחוריו, כך הקב"ה אמר לנבוכדנאצר עלה על ירושלים והיה מתירא עד שכפת יד מיכאל לאחוריו שנאמר [ה]כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו, כי מאסו את תורת ה' צבאות זו תורה שבכתב, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה:

תתקצו אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, אמר כל זמן שאני בתוכה אין האויבים נוגעים בה, אלא אכבוש עיני ממנה ואשבע עליה שלא אזקק לה עד עת קץ ויבאו אויבים ויחריבו אותה, מיד השיב הקב"ה ימינו והחזירה לאחוריו שנאמר [ו]השיב אחור ימינו מפני אויב, באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו באש, כיון ששרפוהו אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ כל הארץ לא שלי הוא אלא אסלק שכינתי ממנה, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, בכה הקב"ה ואמר מה עשיתי שהשריתי שכינתי למטה בשביל ישראל ועכשו שחטאו חזרתי למקום הראשון ח"ו שהייתי שחוק לאומים ולעג לבריות, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו ואמר לפניו רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו למה אין אתה מניח אותי לבכות אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה שנאמר [ז]ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו אני ואתם ונלך לביתי ונראה מה עשו לו האויבים, מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמיה לפניו, כיון שראו בית המקדש אמר בודאי זה היה ביתי וזה היה מנוחתי שבאו האויבים שם ועשו כרצונם, באותה שעה היה הקב"ה בוכה וצועק ואומר בני היכן הם, כהני ולויי היכן הם, אדירי היכן הם, ומה אעשה כמה פעמים התריתי בכם שתחזרו בתשובה ולא אביתם, אמר לו הקב"ה לירמיה מה אתה רואה היום, אני דומה לאחד שהיה לו בן ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם יצחק ויעקב ומשה מקבריהם כי הם יודעים לבכות, אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן משה קבור, אמר לו לך ועמוד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד וראה צאנך שקרעוהו אויבים, מיד הלך ירמיה למערת המכפלה לאבות העולם ואמר להם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב"ה, אמרו לו מה היום מימים שאנו מתבקשים לפני הקב"ה, אמר איני יודע מפני שהיה ירא לומר להם חרבן בית המקדש אמר עכשו יאמרו לי בימיך היתה זאת לבנינו, הניחם ירמיה והלך ועמד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד שהגיע זמן שאתה מתבקש לפני הקב"ה, אמר לו מה היום מימים שאני מתבקש לפני הקב"ה, אמר לו איני יודע, שהיה ירא לומר חרבן בית המקדש, הניח את ירמיה והלך אצל מלאכי השרת שהיה מכיר אותם משעת מתן תורה, אמר להם משרתים עליונים אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה, אמרו לו בן עמרם אינך יודע שבית המקדש היה קיים ועכשו הרי הוא חרב בימי ירמיה וישראל גלו ואתה מתבקש לספוד ולבכות, מיד קרע בגדי כבוד שהלבישו הקב"ה והניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה והלך אצל אבות העולם, אמר לו אביו עמרם מה זאת לך בני, אמרו לו אבות העולם משה רועה ישראל מה היום מימים, אמר להם אבות אבותי אין אתם יודעים שבית המקדש חרב וישראל גלו לבין אומות העולם, מיד הניחו ידיהם על ראשם וקרעו בגדיהם והיו צועקים ובוכים והולכים עד שערי בית המקדש, כיון שראה אותם הקב"ה חגר שק ותלש בשערו ואלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאמרו, הדא הוא דכתיב [ח]ולקרחה ולחגור שק, והיו בוכים והולכים משער לשער כאדם שמתו מוטל לפניו, והקב"ה מספיד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח, אוי להם לזקנים שבזקנותם חרב ביתם, הניח אברהם ידו על ראשו וידו אחת חזר לאחוריו והיה צועק ובוכה ואמר רבש"ע בני היכן הם, ואמר לו הקב"ה ענן בא עליהם ושבה אותם, אמר לפניו רבש"ע למאה שנה נתת לי בן והייתי שמח בו שמחה גדולה ובשעה שאמרת לי העלהו לעולה שמחתי ולא עכבתי על דבריך ובאו מלאכי השרת ואמרו זה לזה כך אמרנו זה לזה בשעה שהלך אברהם ועקד את יצחק בנו על גבי המזבח בואו ונראה את הבן שנתן לו בקהיות שנים למאה שנה ואינו חס עליו ועכשו לא תזכור זאת ותרחם עליו, פתח ואמר המקרא הזה [ט]מי יתן ראשי מים וגו':

תתקצז אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו נמסרו ביד צריהם כצאן לטבח, אמר לפניו רבש"ע בשעה שאמר לי אבא כפות עצמך על גבי המזבח לא עכבתי על דבריו, עכשו לא תזכור לי זאת ותרחם על בני, פתח ואמר [י]שמעתי ותרגז בטני וגו', אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע בני היכן הם, אמר לו עין הרע שלטה בהם והגלו אותם לבבל, פתח ואמר [יא]קלים היו רודפינו מנשרי שמים, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לשוא רדפתי לפניהם לשוא נפלו עצמותי במדבר, פתח ואמר [יב]מי יתן לי אבר כיונה, באותה שעה עמדו כלם באגודה אחת והיו צועקים ובוכים, אמר להם הקב"ה אבות העולם למה אתם בוכים, אמר להם אוי לו לזקן שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח, אוי לו למלך שנשבו לו בניו בחייו, אוי לו למלך שהיה שחוק לכל בריותיו שנאמר [יג]הייתי שחוק לכל עמי, אמר לפניו רבש"ע שמא אין חזרה לבנים, אמר להם אל תאמרו כך יש דור שהוא מצפה למלכותו מיד הם נגאלים שנאמר [יד]ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם, באותה שעה אמר לו משה הלך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם, אמר לו אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים, אמר לו אעפ"כ אלך, מיד הלך משה וירמיה לפניו, כיון שהגיעו לנהרות בבל ראוהו למשה ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפרותנו מצרינו, יצאה בת קול ואמרה משה גזרה היא שנגזרה, אמר להם בני להחזיר אתכם אי אפשר אלא המקום יפדה אתכם במהרה, הניחן באותה שעה בבכיה גדולה עד שעלתה בכיתן למרום שנאמר [טו]על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, כיון שבא אצל אבות אמר להם מה עשו אויבים לבנינו, אמר להם מהם הרגו בחרב ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם ומהם מופשטים ערומים ומהם מושלכים בחמה רעבים וצמאים, מיד פתחו פיהם ואמרו היכי הויתון כיתמי כמאן דלית ליה אבא, היכי הלכתון בטורי ובחצצי בלא מסאנא ובלא סנדל, היכי טעניתון מטול דחלא, היכי כפיתון ידיכון לאחוריכון, פתח משה ואמר ליט שמשא אמאי לא חשיכת בשעתא דעאל סנאה לבי מקדשא. אהדר ליה ואמר משה רעיא מהימנא היכי הוה חשיכנא לי לא שבקין לי לא רפו לי כי נקיטו לי בשתין שוטי דנורא ומחו לי ואמרו לי פוק אנהר, פתח משה ואמר על זיווך מקדשא היכי חשך ווי

בממ"ק ובממ"ק ג איוב יד: נא בראשית ג: נב שם: נג שם: נד תהלים מט: נה שופטים ה: נו ישעיה סה: נז ויקרא כו: *גרדומא ערוס בלא כלוס: נח זכריה ח:
נט ישעיה ל: איכה א ויקרא כו: ב ירמיה ט: ג הושע ז: ד עמוס ה: ו איכה ב: ז ירמיה יג: ח ישעיה כב: ט ירמיה ח: י חבקוק ג:
יא איכה ד: יב תהלים נה: יג איכה ג: יד ירמיה לא: טו תהלים קלז:

והתחיל למשמש בשערה ואומר שרוהות אין להם שער, א"ל רוח את או אשה את, א"ל אשה אנכי, פנויה את או אשת איש את, א"ל פנויה אנכי, טהורה את או טמאה את, א"ל טהורה אנכי, א"ל מי את ותאמר אנכי רות אמתך, אמר רבי ברכיה ארורים הרשעים להלן [כז]ותתפשהו בבגדו ותאמר שכבה עמי כבהמה, ברם הכא ופרשת כנפך על אמתך: ברוכה את לה' בתי, ר' יוחנן אמר לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אחר הזקן שיברכו, בועז בן שמונים שנה היה ולא נפקד כיון שהתפללה עליו אותה צדקת נפקד, רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה כיון שברכה אותו צדיק נפקדה שנאמר ברוכה את לה' בתי: לבלתי לכת אחרי הבחורים, א"ר יוחנן אוהבת אשה בחור מסכן מזקן עשיר: כי גואל אנכי וגם יש גואל קרוב ממני, זה טוב, רישב"ל אמר טוב ואלימלך ושלמון אחים היו, ובועז בן אחיו. אשר לאחינו לאלימלך, מכאן שקורא אדם לדודו אחיו: ליני הלילה, בעולם הזה שדומה ללילה. והיה בבקר העולם הבא, אם יגאלך טוב זה הקב"ה, יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה': [כח]חי ה' שכבי עד הבקר, ר' יוחן אמר כל הלילה היה יצר הרע מקנטרו ומצערו ומפתהו בדברים היא פנויה ואתה פנוי, אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש עמוד ובועלה ותקנה אותה בביאה, ונשבע חי ה' ליצרו. ולאשה אמר שכבי עד הבקר (ברמז קל"ז): [כט]ותשכב מרגלותיו עד הבקר ותקם בטרם יכיר, בטרום כתיב, מלמד ששהתה שש שעות שוכבת מרגלותיו. ויאמר אל יודע אמר לבן ביתו אל יודע, כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה אל ידע שלא יתחלל שם שמים בפרהסיא. ויאמר הבי* המטפחת מלמד שמדבר עמה לשון זכר שלא ירגישו בה אחד מן הבחורים. °ואחזי בה ותאחז בה, מלמד שהיא אחזה כזכר. וימד שש שעורים (ברמז קכ"ה): אל תבואי ריקם אל חמותך, לא כריקם של מצרים, ולא כריקם של עולי רגלים ולא כריקם של עבד עברי, אלא הדא דתנינן תמן הראיה מעה כסף והחגיגה שתי כסף. ותאמר שבי בתי, רב הונא ור' ירמיה בש"ר שמואל הן של צדיקים הן, ולאו שלהן לאו. ויבא העיר לא היה צריך קרא למימר אלא ותבא העיר, אלא מלמד שהיה הולך אחריה עד שהגיעה לפתחה של עיר:

ד ובועז עלה השער והנה הגואל עובר, אחורי תרעא הוה קאי, אמר ר' ברכיה כך דרשו שני עמודי עולם רבי אליעזר ורבי יהושע, רבי אליעזר אומר רות עשתה את שלה ובועז עשה את שלו, אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי, ורבנן אמרין אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק יושב ומצטער: ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני, אר"ש בר נחמני אלם היה בדברי תורה שאמר ראשונים לא מתו אלא בשביל שנטלו אותה אני אלך ואטלה לי שאני מערב פסול בבני, ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית: [ל]ויקח בועז עשרה אנשים. אמר רב נחמן אמר רב הונא מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים, ר' אבהו אמר מהכא [לא]במקהלות ברכו אלהים וגו', ורב נחמן מיבעי ליה כדתניא רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר במקהלות ברכו אלהים וגו', ואידך אמר לך אם כן לימא קרא מבטן מאי ממקור על עסקי מקור, ור' אבהו בהאי קרא דרב נחמן מאי עביד ליה, ההוא למדרש עמוני ולא עמונית, דאי סלקא דעתך לברכה לא סגי בלאו זקנים, ואידך אי סלקא דעתך למדרש ביה לא סגי בלאו עשרה אין לפרסומי מילתא: [לב]ויאמר שבו פה, א"ר אלכסנדרי מכאן שאין רשות קטן לישב אלא אם כן נותן לו הגדול רשות, א"ר יצחק מכאן לבית דין של מטה שממנין זקנים לישיבה שלהם: מאת רות המואביה אשת המת קנית. קניתי כתיב שמא תאמר יש לי אשה ובנים הריני מכניסה לתוך הבית ומניחה על מנת שלא אזקק לה כדי שלא יתגרו בה אחד מן הנערים, וכיון ששמע הגואל כן מיד ויאמר הגואל לא אוכל לגאל לי: וזאת לפנים בישראל, רבי חנינא בר פפא פתר קריא בישראל וזאת לפנים בישראל על הגאולה אתמול הייתם מקלסין על הגאולה שנאמר [לג]זה אלי ואנוהו ועכשו על התמורה [לד]וימירו את כבודם: שלף איש נעלו, חזרו להיות קונים במנעל וסנדל, חזרו להיות קונים בקצצה. מהו קצצה א"ר יוסי בר אבין כל מי שמוכר את שדהו לכותי הקרובים היו מביאין חבית מלאים אגוזים וקליות ושוברים לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרים נקצץ איש פלוני מאחוזתו. החזירה אומרים חזר איש פלוני לאחוזתו, כך כל מי שנושא אשה שאינה הוגנת לו קרוביו מביאים חביות מלאים קליות ואגוזים ושוברים אותם לפני התינוקות והם מלקטין ואומרים נקצץ איש פלוני ממשפחתו, חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה, ושלשתן בפסוק אחד [לה]שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים, שדות בכסף יקנו זה הכסף, וכתוב בספר זה השטר, והעד עדים אלו עדי חזקה: [לו]וזאת לפנים בישראל על הגאולה, זו מכירה. וכן הוא אומר [לז]ואם לא יגאל ונגרע מערכך, תמורה זו חליפין וכה"א [לח]לא יחליפנו ולא ימיר אותו. לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו. מי נתן למי, בועז נתן לגואל, ר' יהודה אומר גואל נתן לבועז. תנא קונין בכלי אע"פ שאין בו שוה פרוטה, א"ר נחמן לא שנו אלא בכלי דכתיב נעלו נעל אין פירות לא, ורב ששת אמר אפילו בפירות דכתיב לקיים כל דבר שלף איש נעלו, ורב נחמן אמר לקיים כל דבר הנקנין במנעל, ורב ששת מה נעל דבר המסויים אף כל דבר המסויים לאפוקי חצי רמון וחצי אגוז דלא: [לט]יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך וגו', לא הוה צריך קרא למימר אלא כלאה וכרחל, אלא אע"פ שיצא בועז וכל סנהדרין שלו מלאה היו מודים שעקר הבית היתה רחל שלא נשתעבד יעקב בבית לבן אלא בשביל רחל:

[מ]יתן ה' את האשה. א"ר אחא כל הנושא אשה כשרה כאלו קיים כל התורה מראש ועד סוף, ועליו הוא אומר [מא]אשתך כגפן פוריה, לפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד תי"ו. ואין הדורות נגאלים אלא בשכר נשים צדקניות שיש בדור, שנאמר [מב]זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, לבני ישראל אין כתיב כאן אלא לבית ישראל:

תרז מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו והיתה אשתו כשרה לסוף נעשה שכיר, פעם אחד היה חורש בשדה פגע בו אליהו ז"ל בדמות ערבי אחד, א"ל יש לך שש שנים טובות אימתי אתה מבקש אותם עכשו או בסוף ימיך, א"ל קוסם אתה. אין מה ליתן לך אלא הפטר מעלי בשלום וחזר אצלו עד שלש פעמים, בפעם שלישית א"ל אלך ואמלך באשתי, הלך אצל אשתו וא"ל בא אלי אחד והטריח אותו עד שלש פעמים וא"ל יש לך שש שנים טובות אימתי אתה מבקש אותם עכשו או בסוף ימיך, א"ל ומה את אומרת, א"ל לך אמור לו הבא אותם עכשו, א"ל לך הבא אותם עכשו, א"ל לך לביתך ואין אתה מגיע לשער חצרך עד שתראה ברכה פרוסה בבית והיו יושבים בניו לחטט בידם בעפר ומצאו ממון שיזונו בו שש שנים וקראו לאמן, ולא הגיע לשער עד שיצאת אשתו לקראתו ובשרה אותו, מיד הודה להקב"ה ונחה דעתו עליו, מה עשתה אשתו הכשרה א"ל מכל מקום כבר משך עלינו הקב"ה חוט של חסד ונתן לנו ממון מזון שש שנים נעסוק בגמילות חסדים שנים הללו שמא הקב"ה מוסיף לנו משלו, וכן עשתה, כל מה שעשתה בכל יום ויום אמרה לבנה קטן כתוב כל מה שאנו נותנין וכן עשה, לסוף שש שנים בא אליהו ז"ל אמר לו כבר הגיע עונה ליטול מה שנתתי לך, א"ל כשנטלתי לא נטלתי אלא מדעת אשתי אף כשאני מחזיר לא אחזיר אלא מדעת אשתי, הלך אצלה אמר לה כבר בא הזקן ליטול את שלו, א"ל לך אמור לו אם מצאת בני אדם נאמנים ממנו תן להם פקדונך, וראה הקב"ה דבריהם וגמילות חסדים שעשו והוסיף להם טובה על טובה, לקיים מה שנאמר [מג]והיה מעשה הצדקה שלום:

תרח ויהי ביתך כבית פרץ. אמר רבש"ע כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהו מן הנערה הזאת, ודכוותה [מד]ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, מלמד שהיה יצחק שטוח כאן ורבקה שטוחה כאן, ואומר רבש"ע כל בנים שאתה נותן לי יהו מן הצדקת הזאת, וכן היא שטוחה ואומרת מצדיק זה, דכוותה [מה]ויברך עלי את אלקנה אמר רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהו מסנה: ויקח בועז את רות וגו', א"ר נחוניא עקר [מו]מיטרין לא הוה לה*, וגלף לה הקב"ה: ותאמרנה הנשים אל נעמי וגו'. אמר רב הונא מברכתן של נשים לא נתקעקע ביצתו של דוד מעתליה, א"ר חייא כל ראשי פסוקים של רות ווי"ן בר מח' פסוקים, שנדבקה לברית שנתנה לח' ימים לפיכך ווי"ן, חוי לדור ששפטו את שופטיהן, ווי לדור שגבוריו ירודין: ויקח בועז את רות, אמרו אותה הלילה שבא עליה מת: ויתן ה' לה הריון, כל הנשים יולדות למנין הריו"ן ימים: הלא היא טובה לך משבעה בנים, ר' יהודה אומר משבעה ראשי אבות האמורין להלן [מז]אצם הששי דויד השביעי, ר' נחמיה אומר משבעה ראשי אבות שנולדו מיהודה עד בועז שנאמר אלה תולדות פרץ וגו':

תרט [מח]אלה תולדות פרץ. כל תולדות שבמקרא חסרין בר מן תרין [מט]אלה תולדות השמים והארץ, ודין, ומה אינון חסרין

ממ"ק ובמ"ק כז בראשית לט : כח במדבר רבה פרשה טו : כט מדרש רות : ל כהונות ז : לא תהלים סח : לב מדרש רות : לג שמות טו : לד תהלים קו :
לה ירמיה לב : לו ב"מ מז : לז ויקרא כז : לח שם : לט תנחומא : מ מדרש רות : מא תהלים קכח : מב שם לח : מג ישעיה לב : מד בראשית כה :
מה ש"א ב : מו מיטרין האם שבה הולד : *לא הוה לה כו', מן ופסי לו לאשה קדרים, שלא היתה ראויה לאשה כלל אלא שזכותה גרמה : מז דה"א ב : מח ב"ר : מט בראשית ב :

*) הַבִּ' המטפחת כו', דהיה שהיה צריך להנקד הָבִי' בחטף פת"ח, ונקוד בקמ"ץ, כאלו הורכב ג"כ מן הָבָה נזכר. וכן וְאֶחֱזִי' בה בחטף קמ"ץ תחת הסגו"ל, כאלו הורכב ג"כ מן אֶחֱזִי בה נזכר. המדפיס

כתן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי השחר ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הכרובים ולא בצל כנפי החיות אלא בצלו של הקב"ה, הדא הוא דכתיב [קיא]מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך, א"ל לא תימר כדין חס ושלום מן האמהות את נמנית אי את נמנית אלא מן האימהות (ברמז ש"ז):

תרג [קיב]ותאמר אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני, מה נחמה נחמה א"ל עתידה את לעלות לגדולה ועתידין בניך להיות מנהיגין של ישראל, ועתידה את ללבוש כתר מלכות, ואע"פ שאת רואה עצמך שאת עניה עתיד לצאת ממך מי שמקדיש מאה ככרי זהב, שנאמר [קיג](ואני) [והנה] בעניי הכינותי וגו', וכי עני מקדיש כל הככרים הללו של זהב וכסף, אלא ביום שהרג דוד את גלית השליכו עליו בנות ישראל כל הכסף והזהב הזה והקדישו לבית המקדש, וכשבא רעב שלש שנים בקשו ממנו ישראל ליתן ולא רצה ליתן להם כלום, אמר לו הקב"ה לא קבלת עליך להחיות בו נפשות חייך שאין המקדש נבנה על ידך אלא על ידי שלמה, דכתיב [קיד]ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת וגו' אשר יצא ממעיך הוא יבנה הבית לשמי. [קטו]תניא אמר רבי חנינא בן גמליאל מפני מה גרים בזמן הזה מעונים ויסורים באים עליהם מפני (יג) שלא קיימו עליהם שבע מצות שקבלו עליהם בני נח, רבי יוסי אומר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא לפי שאין מדקדקין במצות, אבא חנן משום רבי אליעזר אמר לפי שאין עושין מאהבה אלא כיראה, אחרים אומרים מפני ששהו עצמם ליכנס תחת כנפי השכינה, אמר רבי אבהו מאי קראה, דכתיב ישלם ה' פעלך וגו' אשר באת לחסות תחת כנפיו:

[קטז]ויאמר לה בועז לעת האוכל, רבי יוחנן אומר מדבר בדוד, גושי הלום הקרבי למלכות כמה דאת אמר [א]כי הביאותני עד הלום. ואכלת מן הלחם מלחמה של מלכות כמא דאת אמר [ב]ויהי לחם שלמה ליום אחד. וטבלת פתך שנטלטלה מלכותו. ותאכל ותשבע ותותר, ותאכל בעולם הזה, ותשבע לימות המשיח, ותותר לעולם הבא. ויצבט לה קלי שחזרה למלכותו. דבר אחר מדבר בחזקיהו וכו'. וטבלת פתך בחומץ אלו היסורין, מדבר במנשה וכו', וטבלת פתך בחומץ זה לכלוך מעשים. ותשב מצד הקוצרים שנטלטלה מלכותו, ויצבט לה קלי וישמע תחנתו וישיבהו למלכותו וכו', מדבר במלך המשיח. וטבלת פתך בחומץ, שנטלטלה מלכותו לשעה כגואל ראשון כך גואל אחרון נכסה וחוזר ונגלה, מדבר ברות. גושי הלום קרבי להכא, ואכלת מן הלחם מלחמן של קוצרים, וטבלת פתך בחומץ מכאן שהחומץ יפה לשרב, אמר ר' יונתן מכאן שהיו מוציאין מיני חמוצין לגרנות:

תרד [ג]אמר רבי יצחק בא הכתוב לומר כשאדם עושה מצוה יעשה בלב שלם, אילו היה יודע ראובן שהכתוב מכתיב עליו [ד]וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפו היה מטעינו ומוליכו אצל אביו, אילו היה יודע אהרן שהכתוב מכתיבו [ה]וראך ושמח בלבו בתופים ובמחולות היה יוצא, אילו היה יודע בועז שהכתוב מכתיבו ויצבט לה קלי עגלים פטומות היה מאכילה, רבי כהן ורבי יהושע דסיכנין בשם רבי יהושע בן לוי לשעבר אדם עושה מצוה נביא כותבה, ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה, אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם שנאמר [ו]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב: [ז]ותאכל ותשבע ותותר, אמר רבי יצחק כתיב [ח]צדיק אוכל לשובע נפשו זו רות המואביה, וא"כ שמעת מינה תרי או שרתה ברכה בידיו של צדיק או במעיה של צדקת, אבל ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראים הדברים שהברכה שרתה במעיה של צדקת: [ט]וגם שול תשולו לה, רבי יוחנן הוה מבדר סלעים כדי שיזכה בהם ר"ש בר בא, ר"ח רבה הוה מפקיר גדישים כדי שיזכה בהן [ר"ש בן חלפתא]. כיון שנתרתקה אמר בועז לנערו אל תבוזו לה ואל תגערו בה, ואל תשימוה דבר קשה שהיא בת מלכים, גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה, אמר אינה מקבלת, א"ל וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולא תודיעוה אלא אתם רואים עומר יחידי עשו אותה שכחה. בוא וראה כמה גדולה מצות שכחת העומר, מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בשדהו ועשה אותו היום סעודה ושמחה גדולה, אמר מצוה זו באה לידינו בלא כוונה נשמח עליה. ולא יפגעו בך בשדה אחר אלו עובדי אלילים שהן חשודין אפילו על הבהמה, ומוטב לנו שתביא מעט בצלו של זה ולא הרבה ממקום אחר ותוציא שם רע על משפחתנו:

ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו. תני רבי אושעיא יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, שכן אמרה לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו, אשר עשה עמי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי עמו, פעולות הרבה פעלתי עמו בפרוסה שהאכילני: ותאמר נעמי ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו עם החיים שזנן ופרנסן, ועם המתים שנטפל להם בתכריכיהם, אר"ש בוא וראה כמה כחה של צדקה, בועז גדול הדור היה ואת אמרת האיש טפל לה, קרוב לנו האיש מגואלינו הוא:

ג [י]הנה הוא (יד) זורה את גורן, אמר ר' אבא בר כהנא מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה, רבי יצחק אמר מהכא [יא]ויאבק איש עמו, ר' אבהו אמר מהכא [יב]וישכם אברהם בבקר, רבנן אמרין מהכא [יג]לך נא ראה, רבא אמר מהכא [יד]ויזרח לו השמש. [טו]ורחצת וסכת ושמת שמלותיך, אמר רבי אלעזר אלו בגדי שבת. ותלך ותבא, מלמד שהלכה ובאת והלכה ובאת עד שמצאה בני אדם המהוגנים לילך עמהם. ויאמר בועז למי הנערה הזאת וכי דרכו של בועז לשאול בנערה, אמר רבי אלעזר דבר חכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלש לא לקטה, במתניתא תנא דבר צניעות ראה בה עומד מעומד (יושבת) [נופלת] מיושב. וכה תדבקין עם נערותי, וכי דרכו של בועז לדבר עם הנערות, אמר רבי אלעזר כיון דחזא ותשק ערפה וגו' אמר שרי לארבוקי בה. גושי הלום רמז לה עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב [טז]ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי וגו' ומי ביתי כי הביאותני עד הלום. וטבלת פתך בחומץ, מכאן שהחומץ יפה לשרב. [ותשב מצד הקוצרים], אמר רבי שמואל רמז לה עתידה מלכות בית דוד *שתחלק. ותאכל ותשבע ותותר, אמר ר' אלעזר ותאכל בימי דוד ותשבע בימי שלמה. ותותר בימי חזקיה ואבע"א ותאכל בימי דוד ושלמה, ותשבע בימי חזקיה, ותותר בימי רבי, דאמר מרי (טו) אהוריריה דר' היה עתיר משבור מלכא. במתניתא תנא ותאכל בעולם הזה, ותשבע לימות המשיח, ותותר לעולם הבא: [יז]ותאמר רות המואביה אל נעמי, אמר ר' יוחנן ודאי מואביה היא שהוציאה עילה על אותו צדיק, הוא אמר לה וכה תדבקין עם נערותי והיא אומרת לחמותה עם הנערים אשר לי תדבקין, ואף נעמי אמרה ברוח הקדש טוב בתי כי תצאי עם נערותיו. אמר רבי שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר עד כלות קציר השעורים וקציר החטים שלשה חדשים. ושמת שמלותיך, וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבת, מכאן אמר רבי חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטיפין אחד של חול ואחד של שבת, כדדרש רבין בצבורא אמר ווי לן כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבת: וירדת הגורן, וירדתי כתיב, אמרה לה זכותי תרד עמך. דבר אחר וירדת הגורן מכאן שאין מעמידין את הגורן אלא בנמוך שבעיר, ר"ש בן חלפתא קבל חד חקל קדמוי דר' חייא רבה כו'*, אמר ליה אתיה עד מאה כורין, אמר ליה אין אקימתא אידרך, אמר ליה בגבוה של עיר, א"ל ולא כן כתיב וירדת הגורן, (אמר ליה) זיל כפי תיבנא ואשכחת שארא. ותאמר כל אשר תאמר אלי אעשה, אלי קרי ולא כתיב, אמרה לה אף על פי שהדור הזה שטוף בעבירות שמא יבא אחד ויפגע בי אע"פ כן כל אשר תאמר אלי אעשה אלי יסורו הדברים ותרד הגורן זה שאמר הכתוב [יח]אני ידעתי נאם ה' (ברמז של"א)

ויאכל בועז וישת וייטב לבו, מלמד שאכל מיני מתיקה אחר סעודה, מלמד שהמתיקה מרגלת הלשון לתורה. דבר אחר וייטב לבו שברך על מזונו הטוב והמטיב. דבר אחר שעסק בתורה שנקרא לקח טוב. ד"א בקש אשה שנאמר [יט]מצא אשה מצא טוב:

תרה רבי יהודה נשיאה בעא קומי ר' פנחס בריה דרבי שמעון בועז גדול הדור הוא ואת אמרת ויבא לשכב בקצה הערמה, אמר ליה לפי שהיה אותו דור שטוף בעבירה והיו נותנים שכר לזונות מן הגרנות שנאמר [כ]אהבת אתנן על כל גרנות דגן, ולא עוד שהצדיקים רחוקים מן הגזל לפיכך מסונם חביב עליהם:

תרו ויהי בחצי הלילה. זה שאמר הכתוב [כא]חצות לילה אקום להודות לך, כך אמר דוד חייב אני לקום להודות לך על מה שעשית לזקני וזקנתי בחצי הלילה שנאמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת, שאילו התחיל לה קללה אחת מהיכן הייתי עומד נתן בלבו וברכה [כב]ברוכה את לה' בתי: ויחרד האיש, זש"ה [כג]חרדת אדם יתן מוקש, חרדה שהחריד יעקב ליצחק דכתיב [כד]ויחרד יצחק וכו', בדין היה לקללו אלא [כה]ובוטח בה' ישוגב, נתן בלבו וברכו שנאמר [כו]גם ברוך יהיה, ברוכה את לה' בתי, וילפת לפפתו כחזית התחיל

ממ"ק ובמ"ק קה תהלים לו: קו מדרש רות: קז דס"א כב: קח שמואל ב ז: קט יבמות מח: קי מדרש רות: א שמואל ב ז: ב מלכים א ד: ג ויקרא רבה: ד בראשית לז: ה שמות ד: ו מלאכי ג: ז פסיקתא: ח משלי יג: ט מדרש רות: י חולין לא: יא בראשית לב: יב שם כב: יג שם לז: יד שם לב: טו שבת קיג: טז ש"ב ז: *שתחלק, עי' ברות רבה שדרים מן מאד לשון לדו: יז מדרש רות: *עי' בר"ר סגי' במלואם: יח ירמיה מט: יט סוטע ע: כ שם: כא תהלים קיט: כב בראשית לבם: כג משלי כט: כד בראשית כז: כה משלי כט: כו בראשית כז:

זית רענן (יג) שלא קיימו עליהם שבע מצות, ועד השתא לא איפרעו מינייהו: כקטן שנולד, ואינו נענש לשעבר: אשר באת, שמהרת ולא אחרת (רש"י): (יד) הנה הוא זורה, שאחר שיגמור לזרות לא יצא בלילה וישכב בגורן: לך נא וראה, בעוד שאדם יכול לראות: ותאכל ותשבע ותותר, לשון עשר הוא, דוד ושלמה וחזקיהו כתיב בהן עושר שהיו מביאין להם כל מלכי ארץ מנחה: (טו) אהורייריה, ממונה על הסוסים:

ומצאן כתיב אחת מצאה שניה לא מצאה. אשה בית אישה אמר ר' יוחנן מכאן שאין לאשה קורת רוח אלא בבית בעלה:

לכנה שובנה. רבי שמואל בר חייא בש"ר חנינא בשלשה מקומות כתיב כאן שובנה, שלשה פעמים שובנה כנגד שלשה ימים שדוחים את הגר, אם הטריח יותר מדאי מקבלים אותו, א"ר יצחק [עה]בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח, לעולם תהא דוחה בשמאול ומקרב בימין: גם הייתי הלילה לאיש, א"ר יוחנן למדנו דרך ארץ שאין תשמיש אלא בלילה, הה"ד [עו]בערב היא באה. הלהן תשברנה וכי אדם מיבם אשת אחיו שלא היה בעולמו, הלהן תעגנה וכי יכולות אתם לישב עגונות. אל בנותי אללי בנותי. כי מר לי מאד מכם בשבילכם בי ובבעלי ובבני. כי יצאה בי יד ה', א"ר לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא, ובנין אב בכלם [עז]הנה יד ה' הויה. (בר קפרא אמר יד תבעו ויד פגעה בהם, יד תבעו [עח]מי יתן מותנו ביד ה', ויד פגעה בם [עט]גם יד ה' היתה בם, אמר ר' יודא בר סימון [פ]בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה ביוצאים היתה מגפה ולא ביושבים): ותשנה קולן (חסר אלף) תש כחן מהלכות ובוכות, רבי ברכיה אומר ארבע פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלו לבנה ארבעים יום, שנאמר [פא]ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום, א"ר יצחק ארבע מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ארבעה גבורים [פב]ואת ארבעת אלה יולדו להרפה בגת. אמר ר' יצחק אותה הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה גויות מאה בני אדם, רבי תנחומא אמר אף כלב דכתיב [פג]ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי (ברמז קכ"ו): הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה, כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה. ותאמר רות אל תפגעי בי לא תחטא עלי לא תסכין פגעין מני. לעזבך לשוב מאחריך מ"מ דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך מע"י אחר, כיון ששמעה כך התחילה כודרת לפניה הלכות גרים: [פד]באשר תליני אלין. ת"ר גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה בצרה דווים *סחופים ומטורפים, אם אומר יודע אני (ט) ואיני כדאי מקבלים אותו מיד, ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ומודיעין אותו ענשן של מצות, אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, חללת שבת אי אתה ענוש סקילה, עכשיו אכלת חלב ענוש כרת, חללת שבת ענוש סקילה, וכשם שמודיעים אותו ענשן של מצות כך מודיעים אותו שכרן, אומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים, וישראל בזמן הזה אינן יכולין לקבל לא רוב טובה ולא רוב פורענות, אם קבל עליו מלין אותו מיד ואין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו. אמר רבי אלעזר מאי קראה ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה, א"ל (י) אסור לן יחוד באשר תליני אלין, אסור לן תחום שבת באשר תלכי אלך, מפקדינן אתרי"ג מצות עמך עמי, אסור לן ע"ז ואלהיך אלהי, ארבעה מיתות נמסרו לב"ד באשר תמותי אמות, שני קברים מתוקנים לב"ד ושם אקבר, מיד ותחדל לדבר אליה, ד"א א"ל בתי אין דרך בנות ישראל לילך לבתי טרטיאות ולקרקסיאות באשר תלכי אלך, ואין דרכם של בנות ישראל לדור בבית שאין בו מזוזה באשר תליני אלין. אמר ר' אבהו בוא וראה כמה חביבין גרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה הכתוב אותה לנעמי שנאמר ותלכנה שתיהן עד בואנה בית לחם: בתחלת קציר שעורים. א"ר שמואל בר נחמני אותו היום קצירת העומר היה, ותנינן תמן כל העירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול, וי"א אבצן היה משיא את בנותיו, א"ר שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר קציר שעורים בעומר הכתוב מדבר, קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר, קציר סתם משמש לכאן ולכאן: [פה]ותהום כל העיר וגו', מאי הזאת נעמי, א"ר יצחק אמרו הראיתם נעמי שיצאת מארץ לחוצה לארץ מה עלתה לה, א"ר יצחק אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בועז, היינו דאמרי אינשי (יא) עד דלא שכיב שכבא קיימא מני ביתיה, א"ר נחמן בר יצחק אבצן זה בועז. וא"ר יצחק ק"כ משתאות עשה אבצן לבניו שנאמר [פו]ויהי לו שלשים בנים (ושלשת) [ושלשים] בנות (שלשים בנות) שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ, ובכלם לא זמן את מנוח, אמר כודנא עקרה מאי פרע לי, תנא וכלם מתו בחייו, והיינו דאמרי אינשי (יב) איקפל ואוליד חד טב משתין זריז:

[פז]וזאת נעמי, שהיו בנות [בית] לחם משתמשות בתכשיטיה, זו היא נעמי שהיתה מגנה את הפז ביפיה. א"ר חייא כל היסורין קשים ושל עוני קשה מכלן. כל היסורים באים וכשהולכים להם מתחדש כמו שהיה, אבל יסורין של עוני מכהין עיניו של אדם שנאמר [פח]עיני דאבה מני עוני. מעשה בחסיד אחד שקבל עליו שלא יקבל מכל אדם כלום והיה לו בגד אחד וסדין אחד וכל הלילה היה צועק ובוכה ומתחנן ולא זז ממית עצמו עד שנצרך לישב באשפה ובלו בגדים שעליו, פעם אחת נגלה עליו אליהו ז"ל בדמות ערבי ועמד כנגדו, א"ל רצונך שאלוה לך שני כספים ותהא נושא ונותן בהן ותחיה, א"ל הן, ונטל שני כספים והלך וקנה חפצים ונשתכר בהם, וכן ליום שני וביום שלישי ולא יצאת השנה עד שהעשיר ושכח עונת חסידותו ושמוש תפלתו, אמר לו הקב"ה לאליהו חסיד אחד היה לי בעולמי ועכבתו עלי, הלך כנגדו ומצאו במלאכה גדולה, אמר לו אני הוא שנתתי לך שני כספים חפש אחריהם ותנם לי שאני מבקש שתחזירם לי, חפש אחריהם ונתנם לו ולא יצא משם עד שירד מנכסיו ונכנס אותו ממון לטמיון וחזר על האשפה והיה יושב ובוכה, חזר עליו אליהו ז"ל אמר ליה מה ההוא סבא עביד, אמר ווי ליה להוא גברא דאתהפך עלוהי גלגלא ואתנחתא מנכסי, אמר לו נשבע אתה אם מחזירנא לך אותה שני כספים שאתה משמר עונת חסידותך ושמוש תפלתך, אמר לו הן, ונתן לו שני כספים ונשא ונתן בהם והעשיר. דבר אחר הזאת נעמי זו היא שמעשיה נאים ונעימים, לשעבר היתה מהלכת [פט]באסקפטיאות שלה ועכשיו מהלכת יחפה, לשעבר מתכסה בבגדי מילתין ופניה אדומות מכח מאכל ומשתה ועכשיו מתכסה בבגדי [צ]סמרטוטין ופניה ירוקין מרעבון, והיא אומרת אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא, אמר בר קפרא משל לפרה הדיוטות שהעמידה בעלה בשוק אמר [צא]רודיינית היא ומשוה תלמים היא, ואילין מכותא דאית בה מה אינון, כך אמר נעמי אני מלאה הלכתי בבנים ובנות. דבר אחר שהייתי מעוברת. וה' ענה בי כמה דאת אמר [צב]אם ענה תענה אותו, דבר אחר כל עניניו לא הוי אלא בי:

ושמו בועז (ברמז ע"ז):

ב אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים, רבי ינאי אומר בת ארבעים שנה היתה, מכאן שאין קוראין בת אלא בת ארבעים שנה. ותלך ותבא ותלקט, אכתי לא אזלת ואת אמרת אתית, אמר ר' יהודה ברבי סימון התחילה מסיימת את הדרכים. ויקר מקרה, הרואה אותה היה מקרי קרי. והנה בועז בא מבית לחם (ברמז י"ח וברמז ס"א): ויאמר בועז לנערו הנצב על הקוצרים, על כמה היה ממונה, א"ר אלעזר בר מריון על ס"ב, שכן מצינו בשלמה דעביד כן יכיל קאים, פחות מכאן לא ידע מהו דעביד, יתיר מכאן לא יכיל קאים: למי הנערה הזאת, וכי לא היה מכירה, אלא כיון שראתה נעימה במעשיה, כל הנשים (עומרות) [שותחות] ומלקטות וזו יושבת ומלקטת, כל הנשים מלקטות בין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר, כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה. ותשב מצד הקוצרים ולא בתוך הקוצרים, שתי שבלים לוקטת שלשה אינה לוקטת. ויאמר נערה מואביה היא אלא שחמותה מאלפא לה:

[צג]אל תלכי ללקוט בשדה אחר, על שם [צד]לא יהיה לך אלהים אחרים, וגם לא תעבורי מזה על שם [צה]זה אלי ואנוהו. וכה תדבקין [צו]ואתם הדבקים, עם נערותי אלו הצדיקים [צז]התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך: ויען בועז ויאמר לה הוגד הוגד לי, למה הוגד הוגד שני פעמים, אמר הוגד לי בבית הוגד לי בשדה. את אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך אין צריך לומר בחיי אישך. ותעזבי אביך ואמך זו שכונתך. ד"א ותעזבי אביך ואמך זו ע"א שנאמר [צח]אומרים לעץ אבי אתה, וארץ מולדתך זו איפרכיא שלך. ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום שאלו באת אצלנו מאתמול שלשום לא היינו מקבלים אותך שעדין לא נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית:

תרב ישלם ה' פעלך, אמר לה מי שעתיד לשלם שכר לצדיקים הוא יתן שכרך. ותהי משכורתך שלמה, שלמה כתיב רמז לה שלמה יעמוד ממך. אשר באת לחסות תחת כנפיו, אמר ר' אבין כנפים לארץ [צט]מכנף הארץ זמירות שמענו, כנפים לשחר [ק]אשא כנפי שחר, כנפים לשמש [קא]שמש צדקה ומרפא בכנפיה, כנפים לכרובים [קב]וקול כנפי הכרובים, כנפים לחיות [קג]וקול כנפי החיות, כנפים לשרפים [קד]שש כנפים לאחד. אמר רבי אבין גדול כחן

כמ"ק ובמ"ק עה איוב לא: עו אסתר ב: עז שמות ט: עח שם טו: עט דברים ב: פ שופטים ב: פא ש"ב יז: פב שם כא: פג שם: פד יבמות מז:
*סחופים שפלים: פה בבא בתרא נא: פו שופטים יב: פז מדרש רות: פח תהלים פח: פט אסקפטיאות עגלת לב מכוסה: צ סמרטוטין חתיכות בגד יבשים ובלואים: צא רודיינית חורשת: צב שמות כב: צג פסיקתא: צד דברים ה: צה שמות טו: צו דברים ד: צז איוב מ: צח ירמיה ב:
צט ישעיה כד: ק תהלים קלט: קא מלאכי ג: קב יחזקאל י: קג שם ג: קד ישעיה ו:

זית רענן (ט) ואיני כדאי, ואיני ראוי להשתתף בצרתם ומי יתן ואזכה לכך: (י) אסור לן יחוד, להתיחד עם אשת איש: (יא) עד דלא שכיב שכבא, קודם שימות חמת קיימא מני ביתיה עומד ומזומן כבר הממונה על ביתו ועומד במקומו: ק"כ משתאות, לס' בנים ובנות לכל אחד ב' סעודות אירוסין ונשואין: כודנא פרדה, שהוא מצוה: כודניתא, פרדה: (יב) איקפל ואוליד חד טב כו', פי' איכפל ונסב אשה אחרת והוליד חד דטבא משיתין זריז והיינו עובד שנולד בועז מרות ויצא ממנו דוד מלך ישראל (כמנ"ס):

וילך איש, עמדה מדת הדין והזכירו שנאמר ושם האיש אלימלך. מיד נגזר עליו ועל בניו, מה כתיב בתריה וימת אלימלך, ושם האיש אלימלך ושם שני בניו מה צריך הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ובניו, לפי שלא היו מעכבים זה את זה מצרות עין שהיתה בכולן, בזמן שהאיש רוצה ואשה ובניה אינם רוצים או איפכא הגזרה מסתלקת, אבל בזמן שאין אחד מעכב על חברו הגזרה חלה עליה. בארבעה מקומות כתיב [לח]עושה משפט מלמד שאינו עושה אלא מי שהוא רגיל לעשות פעמים הרבה, וכן הוא אומר [לט]רודף צדקה וחסד:

[י]ושם האיש אלימלך. אמר רב חנן בר רבא אמר רב אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כלם בני נחשון בן עמינדב היו, מאי קמשמע לן, דאפילו מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לחוצה לארץ. תנו רבנן אין יוצאים מארץ לחוצה לארץ אלא אם כן עמדו סאתים בסלע, א"ר שמעון שמעתי בפירוש אימתי בזמן שאין מצויין ליקח אבל בזמן שמצויין ליקח אפילו סאה בסלע אין יוצא, וכן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו, ומפני מה נענשו שיצאו מארץ לחוצה לארץ. א"ר יהושע א"ר חייא בר אבא חס ושלום שאפילו מצאו סובים לא יצאו, אלא מפני מה נענשו, שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו שנאמר (ה) [מא]בזעקך יצילוך קבוציך:

תר ושם שני בניו מחלון וכליון. כתיב [מב]ויוקים ואנשי כוזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישובי לחם והדברים עתיקים, יוקים זה יהושע שקיים שבועה לגבעונים, ואנשי כוזבא אלו הגבעונים שכזבו ליהושע, ויואש ושרף, כתיב מחלון וכליון וכתיב ויואש ושרף, רב ושמואל, חד אמר מחלון וכליון שמם ולמה נקרא שמם יואש ושרף, יואש (ו) שנתיאשו מן הגאולה, ושרף שנתחייבו שרפה למקום, וחד אמר יואש ושרף שמם, ולמה נקרא שמם מחלון וכליון, מחלון שעשו עצמם חולין, וכליון שנתחייבו כליה, אשר בעלו למואב שנשאו נשים נכריות, וישובי לחם זו רות המואביה שנדבקה בבית לחם, והדברים עתיקים דברים הללו (ז) עתיק יומין אמרן, המה היוצרים אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם, יושבי נטיעים זה שלמה שדומה לנטיעה במלכותו, וגדרה אלו סנהדרין שגדרו פרצותיהן של ישראל, עם המלך במלאכתו ישבו שם זו רות שראתה מלכות שלמה בן בנו של בן בנה. [מג]ומה אם אלו שהיו מעם שנתחייבו כליה ומעם שנאמר בהם [מד]לא יבואו בכם ואתם לא תבואו בהם ועל שקרבו עצמם קרבם המקום, ישראל שעושים את התורה על אחת כמה וכמה. [מה]רבי מאיר היה דורש שמות, וכן היה רבי יהושע בן קרחה דורש ושם האיש אלימלך שהיה אומר אלי תבא המלכות, ושם אשתו נעמי שמעשיה נעימים, ושם שני בניו מחלון שנמח מן העולם, כליון שכלה מן העולם. אמר רבי יוחנן צריך אדם לחוש לשם, מחלון שהוא לשון מחילה, נזדווגה לו רות שהיתה מרתתת מן העבירות, כליון לשון כליה, נזדווגה לו ערפה שיצאת ממנה גלית. מחלון וכליון אפרתים (ברמז ע"ז): [מו]ויבואו שדי מואב ויהיו שם, בתחלה באו להם לעיירות ומצאו אותם פרוצים בעריות, ואחר כן באו לכרכים ומצאום מרוחקים ממים ואח"כ חזרו לעיירות שנאמר ויבואו שדי מואב. וישאו להם נשים מואביות מי גרם להם לישא נשים מואביות, אלא שעשו כעמון ומואב בצרות עין [מז]על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, שם האחת ערפה שהיתה ראויה ליערף כעגלה ערופה, ושם השנית רות שהיתה מרתתת מן העבירה. וישבו שם כעשר שנים מלמד שהגזרה תולה עד עשר שנים: וימת אלימלך, וכי כל בני אדם אינם מתים, אלא ללמדך שאין הגזרה אלא על מי שיש בידו למחות ולא מיחה, ואין אדם משייר יתומים אא"כ עינו צרה בממונו, וכן הוא אומר [מח]ונוע ינועו בניו, ולמה [מט]יען אשר לא זכר עשות חסד. [נ]וימת אלימלך איש נעמי. תנא אין איש מת אלא לאשתו שנאמר וימת אלימלך איש נעמי, ואין אשה מתה אלא לבעלה שנאמר [נא]מתה עלי רחל: [נב]וימותו גם שניהם, ללמדך שעין הרע מכה בבנים, א"ר חייא בר אבא עד שלש עשרה שנה הבן לוקה בעון האב, מכאן ואילך איש בעונו ימות, אדם פושע פעמים שהקב"ה מאריך אפו עמו, פעמים שומע, פעמים אינו שומע, פעמים נדרש, פעמים אינו נדרש, פעמים רואה, פעמים אינו רואה. בדור מצרים מה כתיב [נג]ראה ראיתי, ובדור בהמ"ק כתיב [נד]ראה ה' והביטה, בדור מצרים כתיב [נה]וישמע אלהים את נאקתם, ובמדבר כתיב [נו]ולא שמע ה' בקולכם, ובדור בית המקדש [נז]חי אני אם אדרש לכם:

ותשאר היא ושני בניה א"ר חנינא בריה דר' אבהו נעשית שירים. וישאו להם נשים מואביות, תני בשם ר"מ לא גיירום ולא הטבילום ולא היתה הלכה להתחדש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה. [נח]רב ושמואל חד אמר הרפה שמה ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחריה, וחד אמר ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות, וכן הוא אומר [נט]ותקח האשה ותפרוש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות, ואי בעית אימא מהכא [ס]אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות, א"ר יצחק כתיב ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה, יבאו בני נשיקה ויפלו ביד בני הדביקה דכתיב [סא]את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד. דרש רבא בזכות ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים: [סב]ושם השנית רות שראתה בדברי חמותה. ד"א שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות. ר' ביבי בשם ר' ראובן אמר רות וערפה בנות עגלון היו דכתיב [סג]דבר סתר לי אליך המלך ויקם מעל הכסא, א"ל הקב"ה אתה עמדת מכסאך בשביל כבודי הריני מעמיד ממך בן יושב על כסאי שנאמר [סד]וישב שלמה על כסא ה' למלך:

תרא [סה]וימותו גם שניהם מחלון וכליון, רבי חנינא ורבי יהושע בר אבין ור' זכריה חתניה דרבי לוי בשם רבי לוי לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה, ממי את למד, מאיוב [סו]הבקר היו חורשות ואש אלהים נפלה וגו' ויקח לו חרש, אף במצרים [סז]ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים ויך גפנם ותאנתם וגו', ואחר כך ויך כל בכור בארצם, אף נגעים הבאים על האדם בתחלה באים על ביתו, חזר בו טעון חליצה, לא חזר טעון נתיצה, לא חזר באים על בגדיו ואח"כ באים על עצמו, אף כאן וימותו גם שניהם מאחר שירדו מנכסיהם: [סח]ותצא מן המקום אשר היתה שמה, וכי לא יצאת משם אלא היא, כמה חמרים וגמלים יצאו משם, רבי עזריה בש"ר יודה בר' סימון ר' חנן בש"ר שמואל בר רב יצחק הצדיק בעיר הוא זיוה הוא שבחה הוא הדרה, פנה משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה, ורכוותה [סט]ויצא יעקב מבאר שבע, וכי לא יצא משם אלא הוא כו'. ר' עזריה בש"ר סימון ניחא תמן שלא היתה תמן אלא אותה צדקת, ברם הכא היה שם יצחק, אלא אינו דומה זכות צדיק אחד לזכותם של שני צדיקים. [עא]ד"א ותצא מן המקום מה ראה הכתוב למנות יציאתה וביאתה, אלא אמר הקב"ה תבוא רות שהיא גיורת ולא כחשה בחמותה ותוכיח את ישראל שמרדו בי שנאמר [עב]אוי להם כי נדדו ממני: ותלכנה בדרך, א"ר יוחנן עברו על שורת התורה והלכו ביו"ט. ד"א ותלכנה בדרך מלמד שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ. ד"א ותלכנה בדרך עסוקות בהלכות גרים, לכנה שובנה אשה לבית אמה לבית אומתה. אבנימוס הגרדי מתה אמו (בערב פסח) ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצאן אבלים, לאחר זמן מת אביו ועלה ר"מ להראות לו פנים ומצאן יושבים ועוסקים במלאכתן, א"ל דומה שאמך חביבה עליך יותר מאביך, א"ל ולא כתיב אשה לבית אמה ולא לבית אביה, א"ל יפה אמרת שאין אב לכותי: ותאמר נעמי לשתי כלותיה לכנה שובנה, מפני מה מחזרת אותם, כדי שלא תתבייש בהם, שכן מצינו כמה שווקים היו בירושלים ולא היו מתערבים אלו באלו, שוק של מלכים, שוק של נביאים, ושל כהנים ושל לוים ושל ישראל, היו נכרים בלבושיהם ובשוקיהם מה שהיו אלו לובשים לא היו אלו לובשים. שובנה בנותי, למה שלשה פעמים, מכאן שממאנים את הגר עד שלשה פעמים, א"ר חייא אל תאמין בגר עד כ"ד דורות שהוא תופס שאורו*, אבל בשעה שהגר מקבל עליו עולו של הקב"ה באהבה וביראה ומתגייר לשם שמים אין הקב"ה מחזירו שנאמר [עג]ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. מ"ח אזהרות הזהיר הקב"ה על הגר וכנגדן הזהיר על ע"א, שתי נשים מסרו עצמם על שבט יהודה תמר ורות, תמר היתה צועקת אל אצא ריקם מן הבית הזה, רות כל שעה שחמותה אמרה לה לכי בתי היתה בוכה שנאמר ותשאנה קולן ותבכינה. *) יעש ה' עמכם חסד, ר' חנינא בריה דרב אחא אמר יעשה כתיב. כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכיהם, ועמדי שויתרתם לי כתובתכם. אמר רבי זעירא המגלה הזו אין בה לא טומאה ולא טהרה לא היתר ולא איסור, ולמה נכתבה, ללמדך שכר של גומלי חסדים: יתן ה' לכם, א"ר יוסי כל הטובות והנחמות שעתיד הקב"ה ליתן לשלמה דכתיב [עד]ויתן אלהים חכמה לשלמה. ומצאן מנוחה רבי חנינא בריה דרב אדא

ומצאן

ממ"ק ובמ"ק לח ש"ב ח, דה"א יח, תהלים קמו, ירמיה ט: לט משלי כא: מ ב"ב נא: מא ישעיה נז: מב דה"א ד: מג ספרי: מד מ"א יא: מה מדרש רות: מו שם: מז דברים כג: מח תהלים קט: מט שם: נ סנהדרין כב: נא בראשית מח: נב מדרש רות: נג שמות ג: נד איכה ה: נה שמות ב: נו דברים א: נז יחזקאל כ: נח סוטה מב: נט ש"ב יז: ס משלי כז: סא ש"ב כא: סב ברכות ז: סג שופטים ג: סה שם: סו ויקרא רבה פי' יז: סז איוב א: סח תהלים עח: סט ב"ר פרשה סח: ע בראשית כח: עא מדרש רות: עב הושע ז: *שאורו מלשון שאור שבעיסה (ברכות י"ז): עג דברים י: עד מ"א ה:

זית רענן (ה) בזעקך יצילוך קבוציך, ע"י שתזעק לקבץ הנדחים תנצל: ויוקים וגו', בני יהודה קא חשיב וא"ל דכל הני מאנשי יהודה היו מצד האב או מצד האם: (ו) שנתיאשו מן הגאולה, שיגאלם הקב"ה מהרעב: (ז) עתיק יומין אמרן, מאתו יצאו כבושים:

*) יעש ה' עמכם חסד כו' יעשה כתיב, עי' מ"כ. וכ"ל שצ"ל יעש ה' עמכם חסד, פי' שבמדרש מתמיה למה בגרס אותן בלשון חסר (ס"ת), ומ"ז אמר ר"ת יעשה כתיב בכ"ת, וכקרי כוח נגד ערפה שעזבה וחזרה לסורה. המרפים

רות

[שנו רבותינו (ב"ב דף י"ד) סדרן של כתובים, רות, ספר תהלים, איוב, משלי, קהלת, שיר השירים, קינות, דניאל, מגלת אסתר, עזרא, דברי הימים. למ"ד איוב בימי משה היה נקדמיה ברישא, אתחולי פורענותא לא מתחלינן, והא רות פורענותא היא, פורענותא דאית לה אחרית, דאמר ר' יוחנן למה נקרא שמה רות שזכתה ויצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות]:

תקצו א [א]ויהי בימי שפוט השופטים. רבי תנחומא בש"ר חייא ורבי ברכיה בשם ר' אלעזר מדרש זה (א) עלה בידינו מן הגולה, כל מקום שנאמר ויהי בימי צרה, א"ר שמואל בר נחמני חמשה הם [ב]ויהי בימי אמרפל מה צרה היתה שם, עשו מלחמה, לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו היה המלך נזקק למדינה, כיון שבאו הברבריים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי שאין המלך נזקק למדינה מעתה, כך העולם לא נברא אלא בזכות אברהם כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי הה"ד [ג]וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש, א"ר אחא לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם, עין (ב) שעשתה מדת הדין בעולם היו מבקשין לסמותה, היא קדש [הוא אברהם אבינו] שקדש שמו של הקב"ה בכבשן האש, כיון שבאו כשדים ונזדווגו לו התחילו הכל צווחין ווי, הוי ויהי בימי אמרפל. [ד]ויהי בימי אחז ומה צרה היתה שם, ארם מקדם ופלשתים מאחור, לבן מלכים שנזדווג לו [ה]פדגוגו להמיתו אמר אם אני הורגו עכשו אתחייב מיתה למלך הריני מושך יונקתו ממנו ומעצמו מת, כך אמר אחז אם אין גדיים אין תישים, אם אין תישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, ואם אין רועה אין עולם, כך היה סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים, ואם אין תלמידים אין חכמים, ואם אין חכמים אין זקנים, ואם אין זקנים אין נביאים, ואם אין נביאים אין רוח הקדש ואין בתי כנסיות ובתי מדרשות ואין הקב"ה משרה שכינתו בעולם, הה"ד [ו]צור תעודה חתום תורה בלמודי. ר' חנינא בש"ר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות. ר' יעקב בש"ר אחא אומר [ז]וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב (ג) אין לך שעה קשה כאותה שעה שכתוב בה [ח]ואנכי הסתר אסתיר פני, ומאותה שעה קויתי לו שנאמר [ט]כי לא תשכח מפי זרעו, ומה הועיל לו [י]הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' וגו', וכי ילדיו היו והלא תלמידיו היו, אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם ילדיו, וכיון שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות התחילו הכל צווחין ווי. [יא]ויהי בימי יהויקים ומה צרה היה שם, [יב]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, למלך ששלח [יג]פרוזדגמא שלו למדינה, מה עשו לו בני המדינה, נטלו אותה וקרעו אותה ושרפו אותה באש, אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו הה"ד [יד]ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה וגו', כיון שהגיע לפסוק [טו]היו צריה לראש מיד יקרעה בתער הסופר והשלך אל האש, כיון שראו כך צווחו ווי. ויהי בימי שפוט השופטים. ומה צרה היתה שם, ויהי רעב בארץ, משל למדינה שהיתה חיבה [טז]ליפס למלך, שלח המלך (ד) גבאי טמיון לגבותה, מה עשו בני המדינה הכו אותו וגנו אותו אמרו אוי לנו כשירגיש המלך בדברים הללו מה שבקש לעשות לנו עשינו לו, כך בימי שפוט השופטים היה אחד מישראל עובד עבודת אלילים והדיין מבקש לעבור עליו את הדין היה הוא בא ומלקה את הדיין, אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו צווחו כלם ווי אוי לדור ששפטו את שופטיהם. [יז]ויהי בימי אחשורוש ומה צרה היתה, שם להשמיד להרוג ולאבד, למלך שהיה לו כרם נזדווגו לו שלשה שונאים אחד מקטף בעוללות והשני מזנב באשכולות והשלישי מעקר בגפנים, כך פרעה הרשע התחיל מקטף בעוללות [יח]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, נבוכדנאצר הרשע התחיל מזנב באשכולות [יט]החרש והמסגר אלף. המן הרשע התחיל לשרש בגפנים להשמיד להרוג ולאבד כיון שראו כך צווחו ווי, הוי ויהי בימי אחשורוש. [כ]וש"ה [כא]עצלה תפיל תרדמה על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שפוט השופטים, [ונפש רמיה תרעב] שהיו מרמין לפני הקב"ה מהם עובדים ע"א ומהם עובדים להקב"ה הרעיבן הקב"ה ברעבון שנאמר ויהי רעב בארץ, [כב]הפכפך דרך אלו ישראל, שנאמר [כג]כי דור תהפוכות המה. איש [כד]ואיש ישראל נשבע, וזר שעשו עצמן זרים להקב"ה. וזך ישר פעלו זה הקב"ה שנוהג עמהן במדת ישרות בעולם הזה ונותן להם שכרן משלם לעולם הבא, אמר הקב"ה בני הפכפכים הם סרבנים הם טרחנים הם, לכלותם אי אפשר, להחליפם אי אפשר, להחזירם למצרים אי אפשר, ומה אעשה להם איסרם ביסורין וקונסן ברעבון בימי שופטיהם שנאמר ויהי רעב בארץ. ר' תנחומא פתח [כה]נדרשתי ללא שאלו זו רחב הזונה, נמצאתי ללא בקשוני זו רות המואביה שלא יצאת מן העולם עד שראתה שלמה, וכן הוא אומר [כו]וישם כסא לאם המלך זו רות המואביה שהיתה אמה של מלכות, ומה ענין רות אצל עצרת שנקראת בעצרת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא נתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכה"א [כז]חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים:

תקצז אמרה תורה לפני הקב"ה רבש"ע תן חלקי בשבט של עוני שאם עשירים עוסקים בי יהיו מתגאים אבל כשהם עניים הם מתעסקים בי והם יודעים שהם רעבים ושפלים שנאמר [כח]נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו, לפיכך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ, הדיין אומר לאדם טול קיסם מבין שניך והוא אומר טול קורה מבין עיניך. למה ויהי שתי פעמים אחד לרעבון לחם ואחד לרעבון של תורה, ללמדך כל דור שאין תורה מצויה בו רעב מצוי בו:

תקצח מהו דכתיב [כט]כי זנתה אמם אימתי דברי תורה מתבזין בפני עם הארץ בשעה שבעליהם מבזים אותם, רבי יוחנן מיתי לה מהכא [ל]חכמת המסכן בזויה וכי חכמתו של רבי עקיבא שהיה מסכן בזויה, אלא ההוא דמסכן בדבריו בזויה, הא כיצד חכם שיושב ודורש [לא]לא תטה משפט והוא מטה, לא תקח שוחד והוא לוקח, [לב]כל אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה. שמשון הלך אחר עיניו ושפט את ישראל. גדעון [לג]ויעש אותו גדעון לאפוד והוא שפט את ישראל, הוי אוי לדור ששופטיהם צריכים להשפט, והא תניא בשעת דבר כנס רגליך בשעת רעב פזר רגליך, ולמה נענש, לפי שהפיל לבן של ישראל, לבליוטס* של מלך שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה בטוחים עליו ואומר שאם תבא שנת בצורת שיכול לפרנס המדינה עשר שנים, וכיון שבאת שנת בצורת היתה שפחתו עומדת בסירקי וקופתה בידיה, כך אלימלך מגדולי הדור ומפרנסי הדור היה וכיון שבאו שני רעבון אמר עכשו יהיו כל ישראל מסובין בקופתן על פתחי וזה בא בקופתו וזה בא [לד]בכפיפו, מה עשה עמד וברח מפניהם הדא גרמא ליה שנאמר וילך איש מבית לחם, א"ר אבהו בוא וראה כמה חבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל מיציאתה, להלן כתיב [לה]סוסיהם וחמוריהם וגמליהם ברם הכא וילך איש גרוד*:

תקצט לגור בשדה מואב (גרוד), א"ר לוי כל מקום שאתה מוצא שדה עיר, עיר מדינה, מדינה איפרכיא. שדה עיר [לו]ענתות לך על שדך, עיר מדינה [לז]עברו בתוך העיר בתוך ירושלים, מדינה איפרכיא [לח]שבע ועשרים ומאה מדינה. א"ר פרחיה באותה שעה היה הקב"ה דן את העולם ובית דין של מעלה עומדין והקב"ה מסתירו שנאמר וילך

מראה מקומות ובאור מלות קשות א בראשית רבה פרשה מב: ב בראשית יד: ג שם: ד ישעיה ז: ה פדגוג אומן מלך: ו ישעיה ט: ז שם ח: ח דברים לא: ט שם: י ישעיה ח: יא ירמיה ד: יב שם ד: יג פרוזדגמא פקודה וגזירה בכתב: יד ירמיה לו: טו איכה א: טז ליפס מס: יז אסתר א: יח שמות א: יט מלכים ב כד: כ מדרש רות: כא משלי יט: כב שם כא: כג דברים לב: כד שופטים כא: כה ישעיה סה: כו מ"א ב: כז תהלים סח: כח קהלת י: כט הושע ב: ל קהלת ט: לא דברים יט: לב שמות כב: לג שופטים ח: *בליוטס שר העיר: לד בכפיפו קופות שעושין ממיני ערבה: לה עזרא ב: *גרוד מלשון גרידה, וכל"ל גרים גרודים: לו מ"א ב: לז יחזקאל ט: לח אסתר א:

זית רענן (א) עלה בידינו מן הגולה, קבלנו מחכמי גלות בבל: (ב) שעשתה, שכבשה כד"א גט מעושה: (ג) אין לך שעה קשה וכו', כי בסור השגחת ה' מהם מעותדין לכל מקרה, אבל בהיותם נענשים מאתו יתברך שלא בהסתר פנים לא ייראו מעונש אחר וגם בעונש ההוא הרחמים בצדו: הנה אנכי והילדים, דהיינו תלמידים לאות שתתקיים תורה בישראל על ידם: (ד) גבאי טמיון, גובה מס לאוצר המלך: (ה) נבוכדנאצר וכו' החרש והמסגר אלף, שהגלה אותם והם החכמים והיינו האשכולות שהם עיקר הכרם וחשב נבוכדנאצר שימותו בטלטולם וישתכח תורתם:

יחזקו בתורת ה׳, כל המחזיק בתורת ה׳ יש לו מנת וכל שאינו מחזיק בתורת ה׳ אין לו מנת, רבי ישמעאל תנא [י]והרמותם ממנו תרומת ה׳ לאהרן הכהן מה אהרן חבר אף בניו חברים מכאן שאין נותנים תרומה לכהן עם הארץ, אמר רבי חנא בר ארא א״ר יהודה כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאלו נותנה לפני ארי מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל אף עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה, ור׳ יוחנן אמר אף גורם לו מיתה שנאמר [נא]ומתו בו כי יחללוהו, ר׳ אבין אומר אף משיאו עון אשמה שנאמר והשיאו אותם עון אשמה וגו׳:

לב ויקברוהו במעלה קברי בני דויד. [נב]שנו רבותינו תם משלם חצי נזק מגופו, ומועד משלם נזק שלם מן העליה, מאי עליה, א״ר אלעזר מעולה שבנכסיו, וכה״א ויקברוהו במעלה קברי בני דויד, וא״ר אלעזר אצל מעולים שבמשפחה ומאי נינהו דוד ושלמה: וכבוד עשו לו במותו. מלמד שהושיב ישיבה על קברו, פליגי בה ר׳ נתן ורבנן, חד אמר שלש וחד אמר שבעה ואמרי לה שלשים. תנו רבנן וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו (ט) שלשים (וחמשה) [וששה] אלף חלוצי כתף דברי ר׳ יהודה, א״ל רב נחמן והלא לפני אחאב עשו כן, אלא שהניחו ספר תורה על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה: [נג]מה כבוד עשו לו במותו. ר׳ יהודה בר׳ סימון ור׳ חנינא ורבנן, ר׳ יהודה אומר בית ועד בנו למעלה מקברו של חזקיה וכשהיו הולכים שם היו אומרים למדנו. ר׳ חנינא אומר ספר תורה נתנו למעלה בקברו והיו אומרים המוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה, ורבנן אמרו הציעו לו [נד]טפיטאות מפתח בתיהם ועד קברי בית דוד, וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם ואעפ״כ נתיחפו, אמר להם ירמיה ומה בשעה שהצעתם טפיטאות מפתח בתיכם עד קברי בית דוד נתיחפו רגליכם, לכשיתנגפו רגליכם על הרי נשף על אחת כמה וכמה:

לג כי הוא אמון הרבה אשמה. [נה]רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר ששרף את התורה, וחד אמר שבא על אמו אמרו לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו, אמר להם איני עושה אלא להכעים:

לה [נו]ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל. תנא משנגנז הארון נגנזו עמו צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לאלהי ישראל שנאמר [נז]ואת כלי הזהב אשר השיבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו, מי גנזם יאשיהו המלך גנזם, מה ראה שגנזם, מצא כתוב [נח]יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגו׳ עמד וגנזם שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל וגו׳ תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף. אמר רב נחמן תאנא חכמים אומרים בלשכת דיר העצים נגנז הארון, אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא מעשה בכהן אחד שהיה מבקע בעצים וראה רצפה משונה מחברותיה ובא להודיע לחברו ולא הספיק לומר הדבר עד שיצאה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז, מאי הוה עביד, בקרדומו היה מתעסק. תנא דבי רבי ישמעאל שני כהנים בעלי מומים היו והיו מתליעים בעצים ונשמטה קרדומו של אחד מהם ויצאה האש ואכלתו. ויבשלו הפסח באש כמשפט וכתיב [נט]ובשלת ואכלת, מכאן היה רבי יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי. [ס]וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר, (י) מאן אלהים, אמר רב יהודה אמר רב עבודת אלילים שלו שבטח בעבודת אלילים, ואמר יכילנא ליה, וכתיב ויורו היורים למלך יאשיהו אמר רב יהודה שעשאוהו ככברה זו, ואמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש יאשיהו שהיה לו להמלך בירמיה ולא נמלך, מאי דרש [סא]וחרב לא תעבור בארצכם, מאי חרב אילימא חרב שאינה של שלום והא כתיב [סב]ונתתי שלום בארץ, אלא חרב של שלום, והוא אינו יודע שאין דורו דומה יפה, כי הוה קא ניחא נפשיה אתא ירמיה לשוליה ביה חזא דקא מרחשן שפוותיה אמר חס ושלום אגב צעריה קאמר מילתא כלפי שמיא, גחין עליה שמעיה דקמצדיק עליה דיניה ואמר [סג]צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי, פתח עליה ירמיה ההיא שעתא [סד]רוח אפינו משיח ה׳ וגו׳ (ברמז תק״א). ויקונן ירמיהו וגו׳ (שם):

לו [סה]מפני מה משחו את יהואחז, מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו. מי קשיש והא כתיב [סו]ובני יאשיהו הבכור יוחנן והשני יהויקים והשלישי צדקיה והרביעי שלום, ואמר רבי יוחנן הוא יוחנן הוא יהואחז הוא צדקיה הוא שלום, אלמא יהואחז קשיש, לא לעולם יהויקים קשיש ואמאי קרי ליה בכור, שהוא בכור למלכות, ומי מוקמינן זוטא קמי קשישא והכתיב* ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור, ההוא ממלא מקום אבותיו, יהויקים אין ממלא מקום אבותיו. אמר מר הוא שלום הוא צדקיה הא חד וחד קא חשיב דכתיב השלישי הרביעי, אמאי קרי ליה שלישי, שהוא שלישי לבנים, ואמאי קרי ליה רביעי שהוא רביעי למלכות משום דמלך יכניה קמיה, בתחלה מלך יהואחז ולבסוף מלך יכניה ולבסוף מלך צדקיה, תאנא הוא שלום הוא צדקיה ולמה נקרא שמו שלום שהיה שלם במעשיו, איכא דאמרי ששלמה מלכות בית דוד בימיו, ומה שמו, מתניה שמו דכתיב [סז]וימלך מתניה דודו תחתיו ויסב שמו צדקיהו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי שנאמר *ויביאהו בבלה, וכתיב וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגו׳: ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר. [סח]תניא רבי אליעזר אומר ארון גלה לבבל שנאמר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה׳, רשב״י אומר ארון גלה לבבל שנאמר [סט]ולא יותר דבר אמר ה׳ אלו עשרת הדברות שבו, רשב״ל אומר ארון במקומו נגנז שנאמר [ע]ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש (יא) ופליגא אדעולא דאמר עולא שאל מתיא בן חרש את רשב״י וכי מאחר שר׳ מלמדנו פעם (יב) ראשונה ושניה ארון גלה לבבל, ראשונה הא דאמרן, שניה מאי היא דכתיב [עא]ויצא מן בת ציון (יג) כל הדרה אתה מה אתה אומר. אמר לו שאני אומר ארון במקומו נגנז שנאמר ויאריכו הבדים, א״ל רבא לעולא מאי משמע, א״ל דכתיב [עב]עד היום הזה, ולעולם משמע, והא כתיב [עג]ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו להוריש עד היום הזה היכי דמי אלימא לא גלו והא תניא רבי יהושע אומר נ״ב שנה לא עבר איש ביהודה, תיובתא. וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו, מאי מרדותיה (בסוף מלכים ברמז רנ״ב):

ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים (ברמז מ׳). ויהיו מלעיבים [עד]אמר רבי יהודה לא חרבה ירושלים אלא (שחייבו) [שבזו] את התורה ות״ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא, אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה ת״ח אין רפואה למכתו: כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ (במלכים רמז רי״א): [עה]דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב [עו]כה אמר ה׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו, אטו כורש משיח הוה, אלא אמר הקב״ה למשיח קובל אני לך על כורש אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי והוא אמר מי בכם מכל עמו ה׳ אלהיו עמו ויעל. [עז]בעוה״ז הייתם נגאלים על ידי בשר ודם וחוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבא אתם נגאלים ע״י הקב״ה גאולת עולם שאין אחריה שעבוד שנאמר [עח]ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון, ואומר [עט]ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד, אמן:

תם ונשלם

ממ״ק ובמ״ק נ במדבר יח: נא ויקרא כב: נב ב״ק ט: נג איכה רבתי: נד טפיטאות מצעות: נה סנהדרין קג: נו יומא נב: נז ש״א ו: נח דברים כח:
נט דברים טז: ס תענית כב: סא ויקרא כו: סב שם: סג איכה א: סד שם: סה הוריות יא: *דה״ב כא: סו דה״א ג: סז מלכים ב כד:
*שם: סח יומא נב: סט מ״ב ד: ע מלכים א ח: עא איכה א: עב שופטים א: עג שם כ: עד שבת קלט: עה מגילה יד: עו ישעיה מה: עז מדרש:
עח ישעיה לה: עט שם נג:

זית רענן (ח) מה ארי כו׳, שארי דרכו לדרוס ולרמוס ברגליו ואז כולה מנוולת ופעמים שנותנה בתורו ואינו מנוולה: (ט) ליו אלף, לו בגימטריא הכי הוי: הלוצי כתף, שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם: (י) מאן אלהים, דקא״ל פרעה הדל לך מאלהים אשר עמי, ואמר יאשיהו הואיל וקא בטח פרעה בע״א יכילנא ליה והיינו ולא הושיבו כלום: (יא) ופליגא אדעולא, הא דתניא רבי שמעון אומר ארון גלה לבבל: (יב) ראשונה ושניה, כלומר משני מקראות: (יג) כל הדרה, חדרה הגנוז בחדרי חדרים (רש״י):

טו ויִמים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה. [יא]א"ר הונא כל העוסק בתורה בלבד ולא בגמילות חסדים דומה כמי שאין לו אלוה, ועל דבר זה נתפס רבי חנינא בן תרדיון. ובגמילות חסדים לא עסק והתניא ר' אליעזר בן יעקב אומר אל יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כרבי חנינא בן תרדיון, מהימני הוה מהימן מיעבד לא עבד. ולא עבד והתניא מעות של פורים נתחלפו לו בשל צדקה וחלקם לעניים, מיעבד עבד כדבעי למיעבד לא עבד: ויִמים רבים וגו'. [יב]מי נתנבא זה עזריה בן עודד הנביא אמר עתידים ימים לבא על ישראל ללא אלהי אמת שאין מדת הדין נעשית, וללא כהן מורה שהכהונה גדולה עתידה ליבטל, וללא תורה שעתידין סנהדרין ליבטל, כיון ששמעו אותו הדור רפו ידיהם, יצאה ב"ק ואמרה ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם, רבי יודן אמר חזקו ידים שהם נראות כאלו הן רפות שרפיתם אותם במעשיכם הרעים, ברכים שכשלתם אותם במעשיכם הרעים, וכה"א [יג]חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב. ר' אושעיא רבה אמר [יד]למפגרי לבא שנאמר [טו]ימהרו חומתה, ר"י בן לוי אומר אלו שדוחקים את הקץ שנאמר [טז]ותמהר ותורד כדה. חזקו אל תיראו לפי שהיו ישראל אומרים היתה לי דמעתי יצאה ב"ק *ואמרה הנה אלהיכם נקם יבא מי שהוא עתיד לשלם גמולם של עו"א הוא יושיעכם: אין שלום ליוצא ולבא. [יז]אמר רב כיון שיצא אדם מדבר הלכה שוב אין לו שלום, ושמואל אמר זה הפורש מגמרא למשנה, ור' יוהנן אמר זה הפורש מגמרא לגמרא:

טז ויקברוהו בקברותיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים, [יח]מאי בשמים וזנים, ר"א אומר (ג) זני זני, רבי ישמעאל בר נחמן אמר בשמים שכל המריח בהם בא לידי זמה:

יט [יט]**ויאמר** (יהושפט) אל השופטים ראו מה אתם עושים. מכאן לדיינים שיהיו יודעים את מי הם דנים, ולפני מי הם דנים, ומי עתיד ליפרע מהם שנאמר [כ]אלהים נצב בעדת אל, וכה"א ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי (אם) לה', שמא יאמר הדיין מה לי בצער זה, ת"ל ועמכם בדבר משפט אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות וכו'. [כא]אתה מוצא שלא נשתבחו פרנסי ישראל אלא ע"י הדין שנאמר [כב]והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל וכו', ואף דוד לא נשתבח אלא ע"י הדין שנאמר [כג]ויהי דוד עושה משפט (כתוב ברמז קמ"ז). ואף יהושפט כיון שנתחזק במלכות לא נתעסק אלא בעסקי הדין שנאמר [כד]ויתחזק על ישראל, מהו ויתחזק, שנתחזק ומנה את הדיינים, ואומר [כה]ויגבה לבו בדרכי ה', וכי גסות הרוח היתה בו, אלא שמנה עליהן את הדיינים שיודעים ללכת בדרכי ה' שנאמר [כו]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה וגו' ואמר לדיינים ראו מה אתם עושים וגו'. ואף ירושלים לא נשתבחה אלא ע"י הדין שנאמר [כז]ויצא לך שם בגוים וגו', ואי זהו הדור זה הדין שנא' [כח]ודל לא תהדר, ולא חרבה ירושלים אלא על ידי קלקול הדין שנאמר [כט]טמאת השם, וכתיב [ל]מלאתי משפט. באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא בעצמו נפרע מן הדיינים שנאמר [לא]לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל וגו', ואין לכן אלא שבועה שנאמר [לב]לכן נשבעתי לבית עלי, ואין אביר אלא אב בית דין שנאמר [לג]אביר הרועים אשר לשאול, ללמדך שהקב"ה נעשה אב ב"ד להפרע מהם, וכנין שבדיינין מדבר ראה מה כתיב אחריו [לד]ואשיבה שופטיך כבראשונה, לכך אמר הקב"ה מצותיו לישראל, וכתיב [לה]שופטים ושוטרים תתן לך:

כ ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וירושלים וגו' לפני החצר החדשה. [לו]א"ר יוחנן שחדש בה דברים ואמרו טבול יום אל יכנס למחנה לויה. האמינו בה' (בתרי עשר ברמז תקי"ט): **בצאת** לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו. [לז]א"ר יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו, לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים, דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [לח]ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים לפני שירה, א"ר יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משיש ודיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב ישוש:

כב ויבקש את אחזיהו וילכדוהו והוא מתחבא בשומרון. [לט]א"ר לוי שהיה (ד) קודר אזכרות וכותב שם ע"א תחתיהן:

ועתליה אם אחזיהו. א"ר יהודה אמר רב אלמלי לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ותקם (ותאבד) [ותדבר] את כל זרע הממלכה, הכא אשתייר יואש והתם אשתייר אביתר. בחדר המטות, ר' אלעזר אומר בעלית בהמ"ק היה טמון, ר' שמואל בר נחמני אמר בתאין היה טמון, אמר רבי נראין דברי ר"א בימות החמה ודברי רשב"נ בימות הגשמים:

כד [מ]**ורוח** אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן (הגדול) ויעמוד מעל לעם, וכי על ראשי העם היה אלא שראה עצמו גבוה מכל העם חתן המלך כהן ונביא ודיין התחיל מדבר גדולות, הדא הוא דכתיב ויאמר להם וגו' למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזוב אתכם. ואת יואש עשו שפטים (כתוב בירמיה ברמז של"ה): **כן** וכחזקתו גבה לבו (ברמז ר"ל):

כט [מא]**ויחלו** באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם ה' ויקדשו את בית ה' לימים שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו. והלא ביום אחד היו יכולים לבער כל ע"א שהיו שם, א"ר אידי מפני צלמי כשדים (ה) שהיו חקוקים בששר: [מב]ויאמר חזקיהו להעלות העולה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר ה'. בעי ר' אבין עולת נדבת צבור טעונה שירה או אינה טעונה שירה, עולותיכם אמר רחמנא אחד עולת נדבה ואחד עולת חובה, או דילמא עולתיכם דכולהו ישראל קאמר, ת"ש (ו) ויאמר חזקיהו וגו'. האי שירה מאי עבידתיה, אילימא דלעולת חובה למה לי לאמלוכי, אלא לאו לעולת נדבה. אמר רמי בריה דרב ייבא כבש הבא עם העומר קא מיבעיא להו, מי איקבע ר"ח בזמנו דליקרב או לא. מתקיף לה רב אדא וליחזי פסח היכי עביד מצה היכי אכול, אלא אמר רב אשי מידי דהוה אשליחא דצבורא דמימליך. השתא דאתית להכי אפילו תימא עולת חובה מידי דהוה אשליח צבור דמימליך. מאי הוי עלה, ת"ש דתני רב מרי בריה דרב כהנא [מג]על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולה קדש קדשים אף שלמים קדש קדשים, מה שלמים שקבוע להם זמן אף עולה שקבוע לה זמן: **וכל** הקהל משתחוים וגו'. [מד]תנא ר"ש בן אלעזר אומר כהנים לוים וישראלים והשיר מעכבים את הקרבן, ר' אבא בשם ר' אלעזר טעמא דר"ש מהכא וכל הקהל משתחוים אלו ישראל, והשיר משורר אלו הלוים, והחצוצרות מחצצרים אלו הכהנים, הכל עד לכלות העולה הכל מעכבים את הקרבן. רבי תנחומא שמע לה מהדא [מה]ואתנה את הלוים אלו הלוים, נתונים לאהרן ולבניו אלו הכהנים, לכפר על בני ישראל זה השיר:

ל כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד. [מו]תנו רבנן אין מעברין את השנה מפני הטומאה ואם עברוה מעוברת, ר' יהודה אומר אם עברוה אינה מעוברת, וא"ר יהודה מעשה בחזקיהו מלך יהודה שעבר את השנה מפני הטומאה ובקש רחמים על עצמו, ר' שמעון אמר אם מפני הטומאה עברוה מעוברת, אלא מפני מה בקש רחמים על עצמו שאין מעברין אלא אדר והוא עיבר ניסן בניסן, ר' יהודה אומר משום ר' שמעון מפני שהשיא את ישראל לעשות פסח שני, רבי שמעון אומר אם מפני הטומאה עברוה מעוברת היינו תנא קמא, אמר רבא לכתחלה איכא בינייהו. אמר מר והוא עיבר ניסן בניסן ולית ליה לחזקיהו [מז]החדש הזה לכם ראש חדשים זה ניסן (ז) ואין אחר ניסן, סבר לה כהא דשמואל דאמר שמואל אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן והוא מעיקרא סבר הואיל וראוי לא אמרינן, רבי שמעון בן יהודה אומר מפני שהשיא את ישראל לעשות פסח שני, היכי דמי, א"ר אשי כגון שהיו ישראל מחצה טהורים ומחצה טמאים ונשים משלימות לטהורים ועודפות עליהם, מעיקרא סבור נשים בראשון חובה והוו להו טמאים מעוטא ומיעוטא נדחו לפסח שני, ולבסוף סבר נשים בראשון רשות והוו להו טמאים רובא ורובא לא מדחו לפסח שני. מ"ד אין מעברין מפני הטומאה מה מקיים בלא ככתוב כדא"ר סימון גולגלתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח: כל לבבו הכין לדרוש האלהים (ברמז תתס"ז). כל לבבו הכין לדרוש האלהים וגו' ולא כטהרת הקדש [מח]רבי סימון בר זבדא ור' שמואל בר נחמני חד אמר אפילו עשה כלה כטהרת הקדש לא יצא ידי טהרת הקדש וחרינא אמר אפילו במעשים טובים עשה לא עשה בטהרת הקדש:

לא [מט]**ויאמר** לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו

ממ"ק ובמ"ק יא ע"ז יז: יב ויק"ר פי"ט: יג ישעיה לה: יד למפגרי לבא למסכרי לב: טו נחום ב: טז בראשית כד: *ישעיה לד: יז חגיגה י: יח ב"ק טז: יט סנהדרין ו: כ תהלים פב: כא מדרש: כב ש"א ז: כג ש"ב ח: כד דה"ב ח: כה שם: כו בראשית יח: כז יחזקאל טז: כח שמות כג: כט יחזקאל כב: ל ישעיה א: לא שם: לב שמואל א ג: לג שם כא: לד ישעיה א: לה דברים טז: לו פסחים נב: לז סנהדרין לט: לח שמות יד: לט סנהדרין לו: מ איכה רבתי: מא ירושלמי דפסחים פרק ט: מב ערכין יא: מג במדבר י: מד ירושלמי דפסחים פרק ד: מה במדבר ח: מו סנהדרין יב: מז שמות יב: מח ירושלמי דפסחים פרק ט: מט סנהדרין קכ:

זית רענן (ג) זני זני, מיני בשמים הרבה: (ד) קודר אזכרות, מוחק שמות שבתורה וכותב שם ע"ז תחתיהן לפיכך היה מתחבא שאלו היה עושה בפרהסיא לא היו מניחין לעשות כן: (ה) שהיו חקוקים בששר, מצוירים בששר ולא היו ניכרים בהדיא אלא ע"י בדיקה מרובה: (ו) ויאמר חזקיהו, משמע שהיה נמלך: אלא לאו לעולת נדבה, ונמלך אם ישוררו: (ז) ואין אחר ניסן, משקבעת זה ניסן אין אתה יכול לעשות זה אדר והאחר ניסן:

תתרפא [ע"ט]רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר"י מגלת בית המקדש מסרה הקב"ה בעמידה, הה"ד [פ]ואתה פה עמוד עמדי, משה מסרה ליהושע בעמידה שנאמר [פא]קרא את יהושע והתיצבו, עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה שנאמר [פב]ויאסוף יהושע את כל זקני ישראל ויתיצבו לפני האלהים, עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה, עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה, ולית לן קראי, עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה שנאמר [פג]ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם, ואומר הכל בכתב מלמד שניתנה תורה לידרש. מיד ה' מלמד שניתנה במסורת, עלי השכיל מלמד שניתנה ברוח הקדש:

כט [פד]ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים, וכי כסף היה והלא זהב היה ולמה קורין אותו כסף, שהיה מכסיף בעד כל בעלי זהבים, וממנו היו נעשים כל הקורות הספים וגו': ויתנדבו שרי האבות. כשהקב"ה עושה נסים לישראל הם מתנדבין לו שירה הה"ד [פה]בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה', התיבון הרי מרדכי ואסתר, שניא היא שהיו בח"ל, ואית דבעי מימר מרדכי ואסתר משונאיהם נגאלו מן המלכות לא נגאלו וכו': וישמחו העם, מאן דנדר מצוה (בתהלים רמז תשצ"א). ברוך ה' אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם (אמן ואמן). (בתהלים בסוף מזמור פ"ז):

תתרפב [פו]דרש רבי שילא לך ה' הגדולה זו יציאת מצרים שנאמר [פז]וירא ישראל את היד הגדולה. והגבורה זו קריעת ים סוף שנאמר [פח]ויבואו בני ישראל בתוך הים, והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו ליהושע שנאמר [פט]וידום השמש וירח עמד. והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר [צ]ויז נצחם על בגדי. וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר [צא]על כן יאמר בספר מלחמות ה'. כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר [צב]מן שמים נלחמו. לך ה' (כ) הממלכה זו מלחמת עמלק וכה"א [צג]ויאמר כי יד על כס יה. והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג, וכן הוא אומר [צד]הנני אליך נשיא ראש משך ותובל. לכל לראש אמר רב נחמן בר אבא אפילו (כא) ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה, במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף, והגבורה זו מכת בכורות, והתפארת זו מתן תורה, והנצח זו ירושלים, וההוד זה בהמ"ק (ברמז תתס"א): כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו (ברמז תקנ"ט). [צה]רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו, וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך: [צו]כצל ימינו וגו'. הלואי בצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף שנאמר [צז]כצל עובר (עלי ארץ). ואין מקוה אין מי שיקוה שלא ימות. הכל יודעים ואומרים בפיהם שהם מתים, אברהם אמר [צח]ואנכי הולך ערירי, יצחק אמר [צט]בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, יעקב אמר [ק]ושכבתי עם אבותי. וימשחו (אותו) [לה'] לנגיד (לעיל סימן י"ב): וישב שלמה על כסא ה'. [קא]אמר רב יצחק וכי אפשר לבשר ודם לישב על כסא ה' אותו שכתוב ביה [קב]כרסיה שביבין די נור, אלא מה כסא ה' שולט מסוף העולם ועד סופו אף שלמה שליט מסוף העולם ועד סופו, ומה כסא ה' בלא עדים והתראה כך שלמה, הרא הוא דכתיב [קג]אז תבאנה שתים נשים זונות. כתיב [קד]ויקם מעל הכסא רבי בבי בשם רבי ראובן רות וערפה בנותיו של עגלון היו, אמר ליה הקב"ה אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי, חייך שאני מעמיד ממך בן ואני מושיבו על כסאי דכתיב וישב שלמה על כסא ה', דבר אחר שמלך בירושלים שנקרא כסא ה'. אם זכיתם אתם מונים למלואתה דכתיב [קה]החדש הזה לכם, אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי דוד שלמה, וישב שלמה על כסא ה' הא סיהרא על מליא, ואם לאו אתם מונים לפגמה, רחבעם אביה אסא יהושפט יורם אחזיה יואש אמציה עזריה יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיה צדקיה [קו]ועיני צדקיה עור הא סיהרא על פגמה: והימים אשר מלך על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלים מלך שלשים ושלוש, וכתוב אחד אומר בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים, א"ר יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד שנא' [קז]השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני, ופרשו ממנו סנהדרין שנא' [קח]ישובו לי יראיך:

תתרפג כתיב והימים אשר מלך (דוד) [על ישראל] ארבעים שנה וכתיב בחברון מלך שבע שנים בכלל מלאים ובפרט חסרים, ר' יצחק בר קצרתא בשם ר' יונה שלשים ושתים שנים ומחצה היו אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלים הוא מונה אותם שנים שלמות, רבי יהודה בר רבי אומר חשבון מרובה בולע החשבון מועט, ר' שמואל בר נחמני אמר [קט]והיה כי ימלאו ימיך, א"ל הקב"ה לדוד ימים מלאים אני מונה לך ולא חסרים, רב הונא אמר כל אותם ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בשעיר היה מתכפר לו כיחיד, א"ר יודן בר שלום כתיב [קי]ששה חדשים ישב יואב. א"ל הקב"ה אני אמרתי [א]אל תתגר בם ואתה בקשת להתגרות חייך שאין נמנין לך אלא ליואב:

דברי הימים ב

א [א]תנן גבי כ"ג יצא ובא לו (א) דרך בית כניסתו מה"מ אר"ש בר נחמני א"ר יונתן אמר קרא (ויבא) [וילכו] שלמה וגו' לבמה אשר בגבעון לירושלים. וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים, אלא מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון, מה ביאתו מירושלים לגבעון עיניו כלפי במה כדרך ביאתו אף יציאתו מגבעון לירושלים פניו כלפי במה כדרך ביאתו:

ה [ג]ישנו רבותינו כהן משיביא שתי שערות עד שיזקן כשר לעבודה ומומין פוסלין בו. הרא דאת אמר באהל מועד שבמדבר, אבל בשילה אין נפסלים אלא בקול, אמר רב אסי מאי קראה ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד:

תתרפד [ד]תניא עבדי כהנים היו, ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר לוים היו, ובהא קא מיפלגי למ"ד עבדים היו קסבר עיקר שירה בפה ולמ"ד לוים היו עיקר שירה בכלי, מ"ט דמ"ד עיקר שירה בכלי, דכתיב ויאמר חזקיהו להעלות העולה על המזבח ובעת החל העולה החל שיר ה' בהצוצרות ע"י כלי דוד מלך ישראל, ומ"ט דמ"ד עיקר שירה בפה, דכתיב ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד, ואידך נמי הא כתיב ויאמר חזקיהו, ה"ק החל שיר ה' בפה, ואידך נמי הכתיב ויהי כאחד למחצצרים, ה"ק למשוררים דומיא דמחצצרים מה מחצצרים בכלי אף משוררים בכלי: ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת (במלכים ברמז קמ"ט):

ז וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים. [ה]תני ר' אומר מת"ל מזבח אבנים שלשה פעמים, אלא אחד של שילה, ואחד של נוב וגבעון ובית עולמים, מתיב רב אחדבוי בר אמי אש שירדה בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת אלא בימי שלמה ואש שירדה (ב) בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה ואם איתא מעיקרא איסתלקא לה, הוא דאמר כר' נתן דאמר ר' נתן מזבח של שילה של נחשת היה חלול ומלא אבנים, רב נחמן בר יצחק אמר מאי לא נסתלקה לא נסתלקה לגמרי:

תתרפה ט ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות, [ה]מהו בחידות, א"ר ירמיה בר שלום א"ל אתה שלמה ששמעתי עליך ועל מלכותך, א"ל הן, א"ל אם אני שואלת דבר מאתך אתה משיבני, א"ל [ו]כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, א"ל מהו שבעה יוצאים ותשעה נכנסים שנים מוזגים ואחד שותה, א"ל בודאי שבעה יוצאים הם ימי הנדה, ותשעה ירחי הריון נכנסים, שני דדים מוזגים והולד שותה. ועוד אני שואלת אשה שאמרה לבנה אביך אבי, זקנך בעלי, אתה בני, ואני אחותך, אמר לה בודאי בנותיו של לוט היו. ועוד דוגמא אחרת עשתה לו הביאה זכרים ונקבות לפניו כלם במראה אחד ובקומה אחת ובכסות אחד אמרה ליה הפרש לי הזכרים מן הנקבות, מיד רמז לסריסיו והביאו לו אגוזים וקליות והתחיל מחלק בפניהם, זכרים שלא היו מתביישים היו נוטלים בבגדיהם, ונקבות שהיו מתביישות נוטלות בסודריהם. אמר לה אלו זכרים ואלו נקבות. ועוד דוגמא אחרת עשתה הביאה לפניו מהולים וערלים, אמרה ליה הפרש לי מהולים מן הערלים, מיד רמז לכהן גדול ופתח את ארון הברית, מהולים שבהם כרעו בחצי קומתם, ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו השכינה, וערלים שבהם נפלו על פניהם, מיד אמר לה אלה מהולים ואלה ערלים, אמרה ליה מהיכן לך זה, אמר לה מבלעם דכתיב [ז]נופל וגלוי עינים אלולי שהיה נופל לא היה רואה ולא כלום, ועוד מאיוב בשעה שבאו שלשת רעיו לנחמו, א"ל [ח]לא נופל אנכי מכם כמותכם, באותה שעה אמרה לו לא האמנתי לדברים וגו' אשרי אנשיך וגו' יהי ה' אלהיך ברוך:

יג הלוא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד (בתהלים קל"ב). ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה, [ט]מה מכה רבה, רבי אבא בר כהנא אמר שהעביר צורת פניהם של ישראל כמר"א [י]הכרת פניהם ענתה בם וגו' וכו' (כתוב במלכים א' ברמז ר"ו):

יד ויקרא אסא (ברמז תנ"ו). וירדפם אסא (כתוב ברמז קס"ג): וימים

מ"מ ובמ"ק עט אגדת שמואל: פ דברים ד: פא דברים לא: פב יהושע כד: פג תהלים סט: פד שה"ש רבה: פה שופטים ה: פו ברכות נח: פז שמות יד: פח שם: פט יהושע י: צ ישעיה סג: צא במדבר כא: צב שופטים ה: צג שמות יז: צד יחזקאל לט: צה אבות פ"ג: צו ב"ר פ' נו: צז תהלים קמד: צח בראשית טו: צט שם: ק שם: קא פסיקתא רבתי: קב דניאל ז: קג מ"א ג: קד שופטים ג: קה שמות יב: קו דה"א כט: קז תהלים נא: קח שם קיט: קט ש"ב ז: קי שם: קב דברים ג: דה"ב א יומא נג: ב חולין כד: ג סוכה נא: ד זבחים סא: ה מדרש משלי: ו משלי ב: ז במדבר כד: ח איוב יב: ט ויק"ר פ' לד: י ישעיה ג:

זית רענן (כ) הממלכה זו מלחמת עמלק, דכתיב ביה כסא ומלכות כי יד על כס יה: (כא) ריש גרגותא, הממונה על ההופרים חפירות למלאותם מים: דה"ב (א) דרך בית כניסתו, יוצא דרך אחוריו ופניו לארון: ויבא שלמה וגו', והיה לו לכתוב מן הבמה אשר בגבעון לירושלים, עי' רש"י: (ב) לא נסתלקה, שבשעת המסעות כופין עליו פסכתר ומניחין אותה במקומה: (ב) בימי שלמה, שנסתלקה משם למזבח שעשה שלמה:

היה מברך את הכל שנאמר [לא]ונברכו בך כל משפחות האדמה, ומי מברך את אברהם הקב"ה שנאמר [לב]וה' ברך את אברהם בכל, משה נסן של ישראל שנאמר [לג]מה תנסון את ה', ומי הוא נסו של הקב"ה שנאמר [לד]ויקרא שמו ה' נסי. ירושלים אורו של עולם שנאמר [לה]והלכו גוים לאורך, ומי הוא אורו של ירושלים הקב"ה שנאמר [לו]והיה לך ה' לאור עולם. [לז]וימשחו (אותו) לה' לנגיד ולצדוק לכהן [לח]שנו רבותינו אוצרות מלכים למלכים ושאר בזה שבוזזים מחצה למלך ומחצה לעם, א"ל אביי לרב יוסף בשלמא אוצרות מלכים למלך אורחא דמלתא, אלא שאר בזה שבוזזין שאר העם מחצה לעם ומחצה למלך מנין דכתיב וימשחו (אותו) [לה'] לנגיד ולצדוק לכהן, מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לעם ומחצה לו דכתיב [לט]והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו אף נגיד מחצה לו ומחצה לעם: ויואב יחיה את שאר העיר. [מ]א"ר יהודה אמר רב אפילו (טז) מוניני וצחנתא טעים ופרים להו, וכתיב [מא]ויקבר בביתו במדבר מה מדבר הפקר אף ביתו של יואב הפקר לכל. ד"א במדבר מה מדבר מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. ר' פנחס ור' ירמיה בש"ר ירמיה בר אבא וכי במדבר היה ביתו של יואב, אלא כיון שמת נעשו [ישראל] כמדבר, אם תאמר שהיה בונה להם דימוסיאות ומרחצאות שבח היה, ואם תאמר שהיה בוזז ומאכיל לת"ח שבח שבחים הוא לו. והפלשתים נאספו (ברמז קס"א):

יב [מב]מנא לן דרבנן איקרו מלכי דכתיב [מג]בי מלכים ימלוכו, ומנ"ל דכפלינן שלמא למלכא דכתיב ורוח לבשה את עמשי וגו' שלום לך: בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה. [מד]בעא מיניה ר' שמואל בר נחמני מר' יונתן מאי דכתיב [מה]ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני מאי שנא עד דאיתיליד יוסף, אלא ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנא' [מו]והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, איתיביה [מז]ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. א"ל דאקרייך נביאי לא אקרייך כתובי דכתיב בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה:

תתרעט עדנח ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה, מתיב רב יוסף ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות פלטיא וגו' עד ובני ישעי בראשם אמר רבא בר שילא ישעי נמי ממנשה הוא דכתיב [מח]ובני מנשה עפר וישעי: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. א"ר שמואל בר נחמני כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין ליה בנים שאפילו בדורו של משה לא הוו כוותייהו, בדורו של משה כתיב [מט]הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים, וכתיב [נ]ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואילו נבונים לא אשכח, וגבי לאה כתיב [נא]ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא, וכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. [נב]אמר רבא לא אשכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי מלוי או מיששכר, מלוי דכתיב [נג]יורו משפטיך ליעקב, מיששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואי יהודה מחוקקי אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמינא. [נד]יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך, ההד [נה]ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר, מפני מה מפני שהוא בן תורה הה"ד ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, מהו לעתים, ר' תנחומא אמר *) רובי חכמה היה יודע, ר' יוסי בן קוצרי אמר לעבר שנים הה"ד וכל אחיהם על פיהם, כל ישראל היו מסכימין הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה למשה מסיני, וחייו של יששכר מנין לו מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה, הה"ד [נו]זבולון לחוף ימים ישכון, ובשביל כך יששכר חמור גרם, וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר, הה"ד [נז]שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך, ואומר [נח]ושרי ביששכר עם דבורה, וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרים [נט]לישוב משפחת הישובי, ואין ישוב אלא ב"ד שנאמר [ס]ויבאו אליך כמבוא עם וישבו לפניך, ואומר [סא]ויעקב איש תם יושב אהלים, אשרי צדיק אשרי שכנותיו, יהודה ויששכר וזבולן שהיו סמוכין לאהרן ולמשה שנאמר [סב]והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו, וכתיב [סג]דגל מחנה יהודה וגו' ונעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולון מושכים בשבט סופר, אבל מן הדרום בני קהת וסמוכים להם ראובן שמעון וגד והיו שרויים עם קרח אדם בעל מחלוקת אבדו עמו במחלוקתו, מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו. מזבלון יוצאי צבא וגו' (במשלי ברמז תתקל"ח):

תתרפ כב [סד]שנו רבותינו כשעלו בני הגולה הוסיפו על המזבח ארבע אמות מדרום וארבע אמות מן המערב כמו (יז) גא"ם, מ"ט אמר רב יוסף משום דלא הוי סיפק, אמר אביי השתא מקדש ראשון דכתיב ביה [סה]יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים סיפק, מקדש שני דכתיב ביה [סו]כל הקהל כאחד ארבע רבוא לא הוה סיפק, א"ל התם אש של שמים מסייעתו, א"ל רב יוסף לאו היינו דתנינן [סז]ויכינו המזבח על מכונותיו שהגיעו לסוף מדותיו, והכתיב [סח]הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, אלא א"ר יוסף קרא אשכחו ודרוש ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה, כי בית מה בית ששים אמה (יח) אף מזבח ששים אמה, בשלמא בית מנכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי, א"ר אלעזר ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול מקריב עליו, ור' יצחק נפחא אמר אפרו של יצחק ראו צבור ומונח באותו מקום, ר' שמואל בר נחמני אמר מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת ומשם הריחו ריח האברים. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין שם בית. במתניתא תנא ר"א בן יעקב אומר אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקומו, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית, ואחד שהעיד על התורה שנכתבה אשורית: [סט]והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף, ריש לקיש בשם אבא כהן ברדלא אמר אדם זוכה לחבירו במציאה מה טעם שנאמר והנה בעניי וגו', רבי הונא אמר רבי אושעיא בעו מה אנן קיימין אם בתוך ארבע אמות עשיר הוא ואם בחוץ לד' אמות הוא ויש אדם מקדיש דבר שאינו שלו וקיימינהו במקדש ראשון. מהו בעניי א"ר שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם. דבר אחר בעינויי שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים:

כג בני עמרם אהרן ומשה (בתהלים רמז תתנ"ג): בני משה גרשום ואליעזר, [ע]א"ר יוחנן משום ר' יוסי כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו, מנ"ל ממשה רבינו שנאמר [עא]הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי גדול, אע"פ דבעא משה רחמי על הא מלתא ובטלה אפ"ה אוקמיה בזרעיה שנאמר בני משה גרשום ואליעזר וגו' בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה, מאי רבו למעלה, תנא משמיה דר' יוסי למעלה מס' רבוא, כתיב הכא ובני רחביה רבו למעלה וכתיב התם [עב]ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: ושבואל בן גרשום בן מנשה נגיד על האוצרות (ברמז ע"ב):

כד וימצאו בני אלעזר רבים (בתורה רמז תשי"ג). ויכתבם שמעיה וכו' (לעיל סימן ד' בפ' ואשתו היהודיה):

כה כל אלה בנים להימן חוזה המלך, לפי שראה קרח שכל חכמות הזה עומד ממנו וכן שמואל ששקול כנגד משה ואהרן דכתיב [עג]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו אמר אפשר שאנו אבודין ובא וחלק על משה, ראה ולא ראה יפה ולא היה יודע שבניו עושין תשובה ועומדים מהם: אמר הקב"ה לחנה את רבית בחייותי שאמרת* ה' צבאות אף אני מרבה חיילותיך שנאמר ויתן האלהים להימן בנים וגו'. להרים קרן (ברמז פ"א). פעולתי השמיני (ברמז קמ"ט):

כו למזרח הלוים ששה וכו'° (בתורה רמז תרצ"א):

כז ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו. [עד]אמר רב יוסף אחרי אחיתופל זה יועץ וכה"א [עה]ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים, בן יהוידע זה סנהדרין, כרתי ופלתי אלו אורים ותומים, ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי, כרתי שכורתין את דבריהם, פלתי שמופלאים בדבריהם ואחר כן ושר צבא למלך יואב:

כח אמר רבי יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה. רב נחמן אמר מהכא ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי. אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי, א"ר אלעזר כך א"ל דוד לישראל (יט) אם אתם שומעים לי אחי אתם ואם לאו עמי אתם ואני רודה אתכם במקל. [עו]ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, עד שלא נוצרה המחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניו, ר' יודן בשם ר' יצחק קודם עד שלא נוצר יציר כבר מחשבתו גלויה לפניו וכו': הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. [עז]תניא בראשונה היו אנשים מבפנים ונשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש התקינו שיהיו אנשים מלמעלה ונשים מלמטה, והיכי עביד הכי והא כתיב הכל בכתב מיד ה', א"ר יוסף קרא אשכחו ודרוש דכתיב [עח]וספדה הארץ וכו' (ברמז תקפ"א):

רבי

*) בב"ר פע"ב, במד"ר פי"ג, ותנ"ר פ"ד, ששס"ל פ"ז, סגי' לקורביסין, ופי' מוסף סערוך עת וזמן לכל דבר, ע"ש:

מ"ק ובמ"ק לא בראשית כח: לב שם: לג שם כד: לד שמות יז: לה ישעיה ס: לו שם: לז דה"א כט: לח סנהדרין כ: לט ויקרא כד: מ סנהדרין מט: מא מ"א ב: מב גיטין סב: מג משלי ח: מד ב"ב קכג: מה בראשית ל: מו עובדיה א: מז ש"א ל: מח דה"א ה: מט דברים א: נ שם: נא בראשית ל: נב יומא כו: נג דברים לג: נד ב"ר פ' עב: נה במדבר ז: נו בראשית מט: נז דברים לג: נח שופטים ה: נט במדבר כו: ס יחזקאל לג: סא בראשית כה: סב במדבר ג: סג שם ב: סד זבחים סא: סה מ"א ד: סו עזרא ב: סז עזרא ג: סח דה"א כט: סט ירושלמי דפאה פ"ד: ע ברכות ז: עא דברים ט: עב שמות א: עג תהלים צט: *ש"א א: °תמיד כז: עד אגדת שמואל: עה ש"ב טז: עו מדרש: עז סוכה נא: עח זכריה יב:

באר רענן (טז) מוניני, דגים קטנים וצחנת ג"כ מין דגים קטנים: פרים בלשון פרסי מינה: (יז) גא"ם, גימ"ל יוונית עשויה כמין כ"ף פשוטה שלנו: (יח) אף מזבח עד ס' אמה, ראוי לו ומקודש המקום אם ירצו: מנא ידעי, מקומו היכא: (יט) אם אתם שומעים, לחיות שלמים למקום: אחי וחברי אתם, אלמא המלך אימת הצבור עליו אם כשרים הם: מבפנים, בעזרת נשים: מבחוץ, ברחבה של הר הבית ובחיל:

נשים מואביות. וישובי לחם, זו רות המואביה שבאה ונדבקה בבית לחם. והדברים עתיקים, דברים הללו עתיק יומין אמרינהו. המה היוצרים, אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם. ויושבי נטעים, זה שלמה המלך שדומה לנטיעה במלכותו. וגדרה, אלו סנהדרין שגדרו פרצותיהן של ישראל. עם המלך במלאכתו ישבו שם, זה רות המואביה שראתה מלכות שלמה בן בנו של בן בנה (כתוב ברות ברמז ת"ר). רבי יהודה אומר אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב הזונה, שנאמר [צ]וילך חלקיהו הכהן וגו' בן תקוה וכתיב את תקות חוט השני, והלא דברים ק"ו ומה אם זו שהיתה מעם שנאמר בו [צא]לא תחיה כל נשמה על שקרבה את עצמה כך קרבה המקום, ישראל שעושים התורה עאכ"ו. [צב]דבר אחר המה היוצרים, ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי בנפשותם של צדיקים נמלך וברא את העולם. המה היוצרים, על שם [צג]וייצר ה' אלהים את האדם. ויושבי נטעים, על שם [צד]ויטע ה' אלהים גן בעדן. וגדרה, על שם [צה]אשר שמתי חול גבול לים. עם המלך במלאכתו ישבו שם, עם מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותיהם של צדיקים שבהם נמלך וברא העולם. [צו]מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה, וכי תאמר לא גלו והא אמר מר עלה סנחריב ובלבל כל העולם כלו שנאמר [צז]ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שושתי:

ה ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף, [צח]בעי מיניה רבי חלבו מר' שמואל בר נחמני מה ראה יעקב אבינו שנטל הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, דא"ר יונתן ראויה היתה הבכורה לצאת מרחל דכתיב [צט]אלה תולדות יעקב יוסף, אלא שקדמתה לאה ברחמים, ובשכר צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה כו'. [קא]א"ר סימון קשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת יוחסין ממקומה, הה"ד ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף, ולא להתיחס לבכורה, אמור מעתה בכורת יוחסין. ר' לוי ור' סימון חד מנהון אמר ליוסף מיחסין ולא לראובן, וחד אמר אין מיחסין ליוסף אלא לראובן. ר' חגי בשם ר' יצחק אמר אפילו בשעת הקללה אין מיחסין אלא לראובן, הה"ד [קא]ויהי בשכון ישראל וגו' ויהיו בני יעקב שנים עשר. בני לאה בכור יעקב ראובן. ר' יודן בש"ר אחא ראובן בכור לעיבור בכור ללידה בכור לבכורה בכור לנחלה בכור לעבודה בכור לתשובה, ר' עזריה אומר אף בכור לנבואה שנאמר [קב]תחלת דבר ה' בהושע. [קג]בארה בנו אשר הגלה וגו', למה נקרא שמו בארה שהיה באר של תורה, ולמה מת משה במדבר, שיחזרו דור המדבר בזכותו (כתוב ברמז תקט"ז).

תתרעז ויעני ושפט בבשן. [קד]אמר רב עתידין צדיקים שיחיו את המתים שנאמר [קה]ורעו כבשים כדברם, וכתיב [קו]ירעו בשן וגלעד כימי עולם, בשן כאלישע דכתיב ויעני ושפט בבשן וכתיב [קז]פה אלישע בן שפט, גלעד כאליהו שנאמר [קח]ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד: [קט]כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל, וכי אפשר לומר כן והלא עוזיהו קבר ירבעם וקבר עוד שלשה מלכים אחריו, אלא מלמד שכל אותם השנים שהיה עוזיה מצורע יותם בנו שפט את הארץ. כיוצא בו [קי]בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה, וכי אפשר לומר כן והלא אסא קבר את בעשא שנאמר [א]בשנת עשרים ושש למלכו וגו', אלא כנגד שלשים ושש שנים שנגזרה גזרה על מלכות בית דוד שתחלק ובאחרונה תחזור להם, וכנגד שלשים ושש שנים שנגזרה גזרה שיהיו מלכי ארם שטן לישראל ובאחרונה יפלו ביד דוד, כיוצא בו [ב]וימת כדבר ה' אשר דבר ביד אוריהו וימלוך יורם בנו תחתיו כי לא היה לו בן, ואומר [ג]בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה, אפשר לומר כן והלא יהושפט מלך אחריו חמש שנים, ומה תלמוד לומר בשנת שתים ליהורם, אלא כיון שעלה יהושפט עם אחאב למלחמה ברמות גלעד נגזרה גזרה על יהושפט ליהרג שנאמר [ד]ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט מלך יהודה והם אמרו מלך ישראל הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו, ראוי היה ליהרג בשביל שצעק תלה לו הכתוב שבע שנים והיה מונה לבנו. כיוצא בו [ה]בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך בירושלים, ובאחזיה כתיב [ו]בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלים, א"ר יוסי וכי אפשר לבן להיות גדול מאביו שתי שנים, אלא כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו שנגזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב שנאמר [ז]ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא עם יורם בנו ובבואו יצא עם יהורם בן אחאב אל יהוא בן נמשי אשר משחו ה' להכרית את בית אחאב, ונפלו בו ביום שניהם: ובני עמרם אהרן ומשה. [ח]שנו רבותינו אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי, מנא הני מילי א"ר אסי דא"ק [ט]בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים וכו' (כתוב בתהלים צ"ט ובמשלי ברמז תתקל"ד):

ו בן אסיר בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל. [י]אמר יעקב לפני הקב"ה [יא]בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי, במעשה שטים ובמחלוקתם של קרח אל יזכר שמי עמהם דכתיב [יב]נשיא בית אב לשמעוני, וכתיב [יג]ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. ואהרן ובניו מקטירים וגו' (כתוב ברמז פ"ו):

ז ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים. [יד]אמר רב אלו בני אדם (יג) שמנו לקץ וטעו, ואותם מתים החיה יחזקאל שאמרו [טו]יבשו עצמותינו אבדה תקותנו וגו'. [טז]ר' אליעזר אומר כל אותם שנים שהיו ישראל יושבים במצרים היו בני אפרים יושבים בטח שאנן ושלו, עד שבא נון מבני בניו של אפרים ואמר נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם, בגאות לבו שהם מזרע המלוכה ושהם גבורי כח במלחמה, עמדו ולקחו בניהם ובנותיהם ויצאו ממצרים ועמדו המצריים והרגו כל גבוריהם. בני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה וגו' הוא אבי ברזית, ר' לוי ור' סימון, ר"ל אמר שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות למלכים שנמשחו בשמן זית (כתוב בפרשת ויצא):

ח ושחרים זה בעז שנשתחרר מן העונות. [יז]הוליד בשדה מואב שנשא את רות שהיתה משדה מואב. (ושלחו) [מן שלחו] דכתיב [יח]ואת יהודה שלח לפניו, (ואת) חושים ואת בערא נשיו, וכי יש לך אדם שהוא מוליד נשיו אלא (חשש כנערה) [שחש כנמר] ובאר את ההלכה, ויולד מן חדש אשתו, שבימיו נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית: ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה, [יט]א"ר יהושע בן לוי לוד ואונו וגי החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, והני יהושע בנינהו הני אלפעל בנינהו דכתיב ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו וגו', ולטעמיך אסא בנינהו דכתיב [כ]ויבן ערי מצורות ביהודה, אלא מוקפות חומה מימות יהושע היו וחרוב בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל ובנינהו, והדור נפול ואתא אסא (יד) ושפצינהו, דיקא נמי דכתיב *ובנה את הערים, מכלל נבנה הוו: [כא]ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ניתני מר ספר יוחסין, א"ל אין שונין לא ללודים ולא לנהרדעים כ"ש דאת מלוד וקבעך בנהרדעא, אכפייה א"ל מתנינא לך א"ל ניתני לי בתלתא ירחי, א"ל ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתיה דר' חנניא בן תרדיון דהות גמירא תלת מאה שמעתתא ביומא אפילו הכי בשש שנים לא יצא ידי חובתה ואת אמרת הכי. א"ר מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמים ונכהה מאור עיניהם (טו) דבין אצל לאצל הוה טעין ארבע מאה גמלי* דדרשא: [כב]ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל (רוכבי) [דורכי] קשת (מלומדי מלחמה) ומרבים בנים ובני בנים. וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים, אלא לפי שמשהין עצמם בבטן כדי שיזרעו נשותיהם תחלה מעלה עליהם הכתוב כאלו מרבים בנים ובני בנים, והיינו דאמר רב קטינא יכול אני לעשות כל בני זכרים, דא"ר יצחק א"ר אסי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר [כג]אשה כי תזריע וילדה זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה, ולא פרשו חכמים את הדבר עד שבא ר' צדוק ופרשה [כד]אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו תלה הכתוב נקבות בזכרים וזכרים בנקבות, אמר רבא הרוצה לעשות בניו זכרים יבעול וישנה:

ט ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו (בשופטים ברמז ס"א). [כה]וישלח ה' איש נביא על ישראל זה פנחס. המה יסד דויד ושמואל אלו משמרות כהונה ולויה, גד החוזה ונתן הנביא התקינו מעשה הבית עם דוד. אסף הימן וידותון נתנבאו בימי דוד:

תתרעח [כו]אמר רב חסדא אמר רב חמא בר גוריא משה תקן להם לישראל שמונה משמרות, ארבעה משמרות מאלעזר, וארבעה משמרות מאיתמר, בא שמואל והעמידן על ששה עשר, בא דוד ושמואל והעמידום על עשרים וארבעה שנאמר המה יסד. [כז]מיתיבי משה תקן להם לישראל ששה עשר משמרות שמנה מאלעזר ושמונה מאיתמר, וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום והעמידום על כ"ד שנא' [כח]וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מבני איתמר ויחלקום:

יא [כט]אתה תרעה את עמי, דוד רועה של ישראל ומי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר [ל]ה' רועי לא אחסר. אברהם היה

ממ"ק ובמ"ק צ מ"ב כג: צא דברים כ: צב ב"ר פ' ח: צג בראשית ג: צד שם: צה ירמיה ה: צו יומא נד: צז ישעיה י: צח ב"ב קכג: צט בראשית לז: ק ב"ר פ' פב: קא בראשית לה: קב הושע א: קג מדרש: קד פסחים סח: קה ישעיה ה: קו מיכה ז: קז מ"א יט: קח מ"א יז: קט תוספתא דסוטה פ' יו"ד: קי דה"ב טז: א מ"א טז: ב דה"ב כא: ג מ"ב א: ד מ"א כב: ה דה"ב כא: ו שם כב: ז שם: ח גיטין נט: ט דה"א כג: י במ"ר: יא בראשית מט: יב במדבר כה: יג שם: יד סנהדרין צב: טו יחזקאל לז: טז סר"א: יז מדרש רות וירושלמי יבמות פ"ח: יח בראשית מו: יט מגילה ד: כ דה"ב יד: *שם: כא פסחים סב: כב נדה לא: כג ויקרא יב: כד בראשית מו: כה סדר עולם: כו תענית כז: כז עי' בגמרא: כח דה"א כד: כט ב"ר פ' נט: ל תהלים כג:
*נ"א גוזלי:

זית רענן (יג) שמנו לקץ, של יציאת מצרים וטעו שלא היה להם למנות גזרת ועבדום וענו אותם אלא משנולד יצחק והם מנו משעת הדבור לאברהם: (יד) שפצינהו, החזיק את בדקיהן: (טו) בין אצל לאצל, ב' מקראות בדברי הימים:

חלאה ונערה, אשחור זה כלב, ולמה נקרא שמו אשחור (ח) שהושחרו פניו בתענית, אבי שנעשה לה כאב, תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים, היו שתי נשים כשתי נשים, חלאה ונערה לא חלאה ולא נערה הואי אלא בתחלה חלאה ולבסוף נערה, ובני חלאה צרת (וצהר) [וְצחר] ואתנן, צרת שנעשה צרה לחברתה, (צהר) [צחר] שהיו פניה דומות לצהרים, אתנן שכל הרואה אותה כוליך אתנן לאשתו (ברמז כ"ג):

ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד. [נב]א"ל רב הונא לרבא בר מרי (ט) מנא הא מילתא דאמרו רבנן בני בנים הרי הם כבנים מהכא ואחר בא חצרון אל בית מכיר אבי גלעד וגו' ותלד לו את שגוב וכתיב [נג]מני מכיר ירדו מחוקקים וכתיב [נד]יהודה מחוקקי. ושגוב הוליד את יאיר (כתוב ביהושע רמז ל"ו): ומשפחות סופרים יושבי יעבץ, [נה]א"ר חייא בר אבא אר"ש שלשה היו באותה עצה, בלעם, איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורין, יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחות סופרים (י) יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים, וכתיב [נו]ובני קיני חותן משה (ברמז ק"ל וברמז ל"ה). [נז]א"ר אבהו מה ת"ל סופרים שעשו את התורה (יא) ספירות ספירות, ה' דברים חייבים בחלה, ט"ו נשים פוטרות צרותיהן, י"ג דברים נאמרו בנבלת עוף טהור, ארבעה אבות נזיקין, ארבעה ראשי שנים, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, חמש חטאות מתות, א"ר אחא כתיב [נט]לעזרא הכהן הסופר מה ת"ל סופר וגו', שכשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר (יב) בדברי חכמים, רבי חגי בשם רבי שמואל הראשונים חרשו וזרעו ונכשו וכסחו ועדרו וקצרו ועמרו ודשו וזרו ובררו וטחנו ולשו ואפו, ואנו אין לנו פה לאכול, אי הוו קדמאי מלאכים אנן בני נש, ואי הוו בני נש אנן חמרין ולא כחמרא דרבי פנחס בן יאיר:

ג דניאל לאביגיל, וכתיב כלאב לאביגיל וכו' (כתוב בשמואל ברמז מ"ד). ובני יאשיהו הבכור יוחנן (בשמואל ברמז קל"ח). ובני יכניה. ובני אליועיני וגו' עד וענני שבעה וכו' (כתוב בירמיה):

ד ויהי יעבץ נכבד מאחיו. אמר רבי שמעון קרא מראש דברי הימים אדם שת אנוש עד ויהי יעבץ ואין אתה מוצא שם כבוד, וכשאתה מגיע ליעבץ כתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו, לפי שעסק בתורה הוי [ס]כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון:

ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד. [סא]רבי שמעון בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים הוה אמר הכי כל דבריך תימה הוא ואנו יודעים לדרשם, וכי יהודיה שמה והלא בתיה שמה, אלא על שם שכפרה בע"א דכתיב [סב]ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור, ואמר רבי יוחנן משום רשב"י שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה. ילדה את ירד, ילדה והא רבויי רבתה, לומר לך כל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו. ירד זה משה ולמה נקרא שמו ירד שהוריד מן לישראל בימיו. גדור שגדר פרצותיהן של ישראל בימיו. חבר שחבר את ישראל לאביהם שבשמים. שוכו שנעשה לישראל כסוכה. יקותיאל שקוו ישראל לאל בימיו. זנוח שהזניח עונותיהם של ישראל. אבי אב בתורה אב בחכמה אב בנביאות, ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד וכי מרד שמו והלא כלב שמו, אלא אמר הקב"ה יבוא כלב שמרד במרגלים וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה. דבר אחר ואשתו היהודיה, [סג]רבי שמואל בשם רבי יהושע ורבי חמא אבוה דרבי אושעיא בשם רב לא ניתן דברי הימים אלא לידרש, ואשתו היהודיה זו יוכבד וכי משבטו של יהודה היתה והלא משבטו של לוי היתה, אלא על שם שהעמידה יהודים בעולם, ילדה את ירד זה משה שהוריד את התורה מלמעלה למטה. דבר אחר שהוריד את השכינה, א"ר סימון אין לשון ירד אלא לשון מלוכה דכתיב [סד]וירד מים עד ים, וכתיב [סה]כי הוא רודה בכל עבר הנהר, אבי שוכו שהיה אביהם של ישראל שסוכך ברוח הקדש, ר' לוי אמר לשון ערב הוא שכן בערביא קורין לנביא סכיא. ואלה בני בתיה בת פרעה, רבי יהושע דסיכנין בש"ר לוי אמר הקב"ה לבת פרעה משה לא היה בנך וקראתו בנך, אף את לא את בתי ואני קורא לך בתי ואלה בני בתיה. עשרה שמות נקראו למשה, ירד, חבר, יקותיאל, אבי גדור, אבי סוכו, אבי זנוח, רבי יהודה ברבי אלעאי אומר אף טוביה היה שמו, הדא הוא דכתיב [סו]ותרא אותו כי טוב הוא, רבי ישמעאל בר' אמי אף שמעיה שמו, אתא ר' יהושע בר נחמיה ופריש הדין קריא [סז]ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר, שמעיה ששמע אל תפלתו, בן יתנאל בן שנתנה לו תורה, הסופר שהיה סופרן של ישראל, הלוי שהיה משבטו של לוי, לפני המלך והשרים לפני מלך מלכי המלכים ובית דינו, וצדוק זה אהרן ואחימלך שהיה אחיו של מלך, בן אביתר בן שויתר הקב"ה על ידיו מעשה העגל. ר' תנחומא בש"ר יהושע בן קרחה אף לוי היה שמו על עיקר משפחתו הלא אהרן אחיך הלוי, ומשה הרי עשרה, ומכלם לא קראו הקב"ה אלא בשם שקראתו בת פרעה שנאמר [סח]ויקרא אל משה. דבר אחר ואשתו היהודיה ילדה את ירד, לעולם הזכר מן האשה שנאמר ואשתו היהודיה ילדה את ירד, [סט]ופילגשו ושמה ראומה וגו' [ע]אשה כי תזריע וילדה זכר, ונקבה מן האיש [עא]ובתואל ילד את רבקה ואת דינה בתו, ושם בת אשר סרח, אמר ר' אבין לית ספר דמספר לגרמיה, משל לשנים שנכנסו למרחץ זה שמזיע ראשון יצא ראשון, משל לשני ציירין זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה: בני שלה בן יהודה. לפי שהוא תוספת הוא מעמיד עשרה בתי דינין (כתוב במלכים ברמז רמ"ג). ר' סימון בשם ריב"ל א"ר חמא אבוה דר' אושעיא לא ניתן ספר דברי הימים אלא להדרש. בני שלה בן יהודה ער אבי לכה, אב בית דין של לכה. ולעדה אבי מרשה, אב בית דין של מרשה, ומשפחת בית עבודת הבוץ, בן רחב הזונה שהטמינה המרגלים בפשתי העץ. לבית אשבע, שנשבעו לה מרגלים שנאמר [עב]ועתה השבעו נא לי. ויוקים, שקיימו לה את השבועה. ואנשי כזבא, שכזבה במלך יריחו. ויואש, שנתיאשה מן החיים. ושרף, שהתקינה עצמה לשרפה. אשר בעלו למואב, שעלתה במעשיה הנעימים לפני אביה שבשמים. וישובי לחם, שבאה ונדבקה בישראל שקבלו את התורה שכתוב בה [עג]לכו לחמו בלחמי. והדברים עתיקים, ר' איבו ור' סימון אומרים הדברים האלו אמורים מעתיקו של עולם. ורבי יהודה בר אוניא אמר הדברים האלו אמורים כאן ומפורשים במקום אחר. המה היוצרים, אלו המרגלים דכתיב [עד]חרש לאמר. ויושבי נטעים, שהיו בקיאים בנטיעה. וגדרה, שהטמינה אותם אחורי הגדר. עם המלך במלאכתו ישבו שם, מכאן אמרו עשרה כהנים ונביאים עמדו מרחב הזונה, ירמיה, חלקיה, שריה, מחסיה, חנמאל, שלום, יהזקאל, בוזי, ברוך, נריה:

תתרעה רבי שמואל בר נחמני פתר בדוד, בני שלה וגו' בית עבודת הבוץ זה דוד שהיה עסוק בפרוכת, הדא הוא דכתיב [עה]ויך אלחנן בן יערי אורגים זה דוד, הכי קאמר בן יערי שהיה גדול כיער, אורגים אלו סנהדרין שהיה מעלה הלכה לפניו והוא אורגה. לבית אשבע, שנשבע לו הקב"ה שנאמר [עו]נשבעתי לדוד עבדי. ויוקים, שהקים לו את השבועה [עז]נשבע ה' לדוד אמת. ויואש, שנתיאש מן החיים [עח]תהי נא ידך בי ובבית אבי. ושרף, שהזכיר מעשה שרופים [עט]ה' אלהי אברהם יצחק וישראל שמרה זאת לעולם. אשר בעלו למואב, שבא מרות המואביה. וישובי לחם, שבא מבית לחם. עם המלך במלאכתו, [פ]ר' יהושע בר ר' סימון ור' יוחנן ר' אייבו ואמרי ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר זה דוד ושלמה שנטפלו עם הקב"ה בבנין בית המקדש, ר' נחמיה אומר זה בניהו בן יהוידע שנטפל עם המלך שלמה בבנין בית המקדש, ר' יהושע בר ר' סימון א"ר יהודה זה יהוידע כהן גדול שנטפל עם המלך יואש בבדק הבית, ורבי נחמיה אומר זה ירמיה ויחזקאל שפייסו להקב"ה שלא להחריב הבית. המה היוצרים, זה בועז ורות. ויושבי נטעים, זה שלמה שהוא דומה לנטיעה במלכותו. וגדרה, זה סנהדרין שהיתה גודרת עמו בדברי תורה. עם המלך במלאכתו ישבו שם, מנין אתה אומר שלא מתה רות המואביה עד שראתה שלמה בן בנו של בן בנה דן דינין של זונות שנאמר עם המלך במלאכתו ישבו שם, ואומר [פא]וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו, וישם כסא לאם המלך זו בת שבע, ותשב לימינו זו רות המואביה:

תתרעו רבי חמא בר חנינא פתר קריא במשה. ויוקים, על שם [פב]קומה ה'. ואנשי כוזבא, שעשה דבריו של הקב"ה כאלו כזבים [פג]למה ה' יחרה אפך. ויואש, שנתיאש מן החיים [פד]ועתה אם תשא חטאתם. ושרף, שהזכיר מעשה שרופים [פה]זכור לאברהם ליצחק. אשר בעלו למואב, שבא ועלה במעשיו הנעימים לפני אביו שבשמים. וישובי לחם, שעלה למרום שבה התורה דכתיב [פו]לכו להמו בלחמי. והדברים עתיקים, כמה דאת אמר [פז]ויעתק משם ההרה אפילו דברים שנעתקו מהם החזירם שנאמר [פח]פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. [פט]דבר אחר ויוקים זה יהושע שהקים שבועה לגבעונים. ואנשי כוזבא, אלו הגבעונים שכזבו ליהושע. ויואש ושרף, אלו מחלון וכליון, ולמה נקרא שמן יואש ושרף, יואש שנתיאש מן הגאולה, ושרף שנתחייב שרפה למקום. אשר בעלו למואב, שנשאו נשים

ממ"ק ובמ"ק נב יבמות סב : נג תהלים ס וקח : נה סוטה יא : נו סופטים א : נז שם : נח ירושלמי דמקלים פ"ס : נט עזרא ז : ס משלי ג : סא מגילה יג :
סב שמות ב : סג ויקרא רבה : סד תהלים עב : סה מ"א ה : סו שמות ב : סז דה"א כד : סח ויקרא א : סט בראשית כב : ע ויקרא יב :
עא בראשית כג : עב יהושע ב : עג משלי י : עד יהושע ב : עה דה"א כ : עו תהלים פט : עז שם קלב : עח ש"ב כד : עט דה"א כט : פ מדרש רות : פא מ"א ב :
פב במדבר י : פג שמות לב : פד שם : פה שם : פו משלי י : פז בראשית יב : פח שמות לד : פט בבא בתרא צא :

זית רענן (ח) שהושחרו פניו, שקיבל עליו תעניות שינצל מעצת מרגלים : כאב, להתעסק ברפואות : צרה לחברתה, מתקנאות היו ביפיה : (ט) מנא הא מילתא כו', אבני בתו קאי דבן בנו פשיטא לן : באותה עצה, דנתחכמה לו : (י) יושבי יעבץ, תלמידי יעבץ אדם גדול בתורה היה : תרעת"ה, שהיו יושבים בשערי ירושלים : שמעתים, ששמעו מצות אביהם : שוכתים, על שם שיושבין בסכות : (יא) ספירות, שקבצו בחכמתן כל דינים ושמו להם מספר : (יב) בדברי חכמים, שהיה בקי בטעמי התורה ודברי חכמים שבפי' התורה והיינו סופר דברי מצות ה' :

אומר רודנים שהם בני דודיהם של ישראל, רודנים שהם באים ורודים אותם, אמר רבי חנן בשעה שישראל נתונים בעליה אינון אמרין להון בני דודיכון אנן, ומשעה שהם נתונים בירידה הם באים ורודים אותם: בני חם כוש ומצרים פוט וכנען. ארשב"נ היינו סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופרש [כב]כוש ופוט וכל הערב: הוא החל להיות גבור, חמשה הוא לטובה וכו' (כתוב בריש מגלה): ומצרים ילד את לודים ואת ענמים, אמר רבי אבא בר כהנא כל [כג]מוניטא של מצרים אינו אלא פסולים, אמר רבי אבא בר כהנא פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין [כד]היטלוסין, אלו מגנבים נשותיהם של אלו ואלו מגנבים נשותיהם של אלו, מה יצא משם פלשתים, ופלשתים גבורים, כפתורים ננסין: ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג, רבי יוסי אומר הראשונים ע"י שלא היו מכירין את יחוסן היו מוציאים לשם המאורע, אבל אנו שאנו מכירין את יחוסנו אנו מוציאים לשם אבותינו. א"ר יוסי בר תחליפא נביא גדול היה עבר שהוציא שם בנו לשם המאורע, הה"ד שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ בסוף ימיו, שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו קטן ממנו והוליד משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד ואח"כ [כה]ויהי כל הארץ שפה אחת, ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: ויקטן ילד את אלמודד, למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עסקיו, ומה זכה, זכה להעמיד שלש עשרה משפחות, ומה אם הקטן כך גדול שהוא ממעט את עסקיו עאכ"ו. ודכוותה [כו]וישלח ישראל את ימינו וגו' והוא הצעיר, אמר רבי חנינא וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר אלא שהיה מצעיר את עסקיו, ומה זכה זכה לבכורה ומה אם הזעיר כך הגדול עאכ"ו. ודכוותה [כז]ודוד הוא הקטן וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הקטן, אלא שהיה מקטין את עסקיו, ומה זכה זכה למלכות. ואת חצרמות ואת ירח, רב הונא אמר מקום הוא ששמו חצרמות שהם אוכלין כרישין ולובשים כלי [כח]פפייר ומצפים למיתה בכל יום, ושמואל אמר אפילו כלי פפייר אין להם. אברם הוא אברהם (ברמז תתס"ג). בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף על כל העולם כלו, בר קפרא אומר הקורא לאברהם אברם עובר בעשה וכו' (כדכתוב בעזרא בפסוק ושמת שמו אברהם ברמז תתרס"ח). [כט]רבי אבהו אמר [ל]הבט נא השמים אין כתיב כאן אלא הבט נא השמימה, בה"א זה בראתי את העולם הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה, אמר רבי יודן יהיו אותיותיך מנין ואברכבה מאתים וארבעים ושמונה אף אותיותיך אברהם מאתים וארבעים ושמונה. [לא]יצחק יצא חק לעולם נתן דוריה לעולם (חפושא). אמר רבי יצחק יו"ד כנגד עשרת הדברות, צ' [לב]ואם שרה הבת תשעים שנה תלד, ח' כנגד שמונה ימי מילה שחנכו לשמונה, ק' מאה [לג]הלבן מאה שנה יולד. [לד]אלה תולדותם (ישמעאל) בכור ישמעאל נביות, מה ראה הכתוב ליחס בניו של רשע, ע"י שבא (א) מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו: ובני קטורה פילגש אברהם, [לה]רב אמר זו הגר, א"ל רב נחמן והא כתיב [לו]ויוסף אברהם ויקח אשה, אמר ליה על פי הדבור נשאה, כד"א [לז]ויוסף ה' דבר אלי עוד, והא כתיב ושמה קטורה, א"ל שקטרה מצות ומע"ט, א"ל והכתיב [לח]ולבני הפילגשים אשר לאברהם, א"ל פילגשם כתיב. בעודנו חי אותה שישבה על הבאר ואמרה חי העולמים ראה בעלבוני, א"ר ברכיה אע"ג דאת אמר [לט]ותלך ותתע במדבר באר שבע. תאמר שנחשד עליה בריה, ת"ל ושמה קטורה וכזה שהיא חותם גנזכה* ומוצאה בחותמה: זמרן ויקשן, רמי בר יחזקאל ורבנן, רמי אומר זמרן שהיו מזמרין בעולם, יקשן שהיו מתקשין בעולם, רבנן אמרין זמרן שהיו מזמרין בתוף לע"ז, יקשן שהיו מקישין בתוף לאלילים. (ויקטן ילד את) [ובני יקשן] שבא (ואת) ודדן, רשב"נ אמר אע"ג דאינון מתרגמי תרגומי תגרין ולופרין וראשי אומין כלם ראשי אומות הם: בני יצחק עשו וישראל. כתיב [מא]ויקראו שמו עשו (ב) הא שוא שבראתי בעולמי, [מב]אמר רב יצחק אמר הקב"ה אתון קריתון לחזירתכון שם אף אני קורא לבני בכורי שם שנאמר [מג]כה אמר ה' בני בכורי ישראל. כתיב [מד]לא יעקב יאמר עוד שמך לא שיעקר שם יעקב אלא יעקב עיקר וישראל מוסף עליו. [מה]בני עשו אליפז, הה"ד [מו]כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו, רבי סימון אמר (ג) קליפת בצלים, כל כך למה גליתי מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שבו, וכמה ממזרים העמיד, רב אמר שלשה, לוי אמר ארבעה, א"ר אבא בנימן הדין קרח דהכא ממזר הוא. ואחות לוטן תמנע (בפסוק תשב באחיך תדבר). ואלה המלכים אשר מלכו. [מז]ר' יצחק פתח [מח]אלונים מבשן עשו משוטיך, נמשלו עו"א כספינה זו שעושין לה תורן* ממקום אחד והוגנין° ממקום אחר כך שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר: תתרעד ואלה המלכים. [מט]נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך, [נ]ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: לפני מלך מלך לבני ישראל, ר' יוסף בר חנינא אמר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים, זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים. אמר רבי יוסי בן לוי זה העמיד ח' וזה העמיד ח', בלע, יובב, חושם, הדד, שמלה, שאול, בעל חנן, הדר, וזה העמיד שמונה, שאול, איש בשת, דוד, שלמה, רחבעם, אביה, אסא, יהושפט, בא נבוכדנאצר ובטל של אלו ושל אלו *שם תבל כמדבר ועריו הרס, בא אויל מרודך ונתן גדולה ליהויכין, בא אחשורוש ונתן גדולה להמן: וימת בלע. [נא]אמר רבי אבא משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו ובא אחד וספק לו מזונות, אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שספק לו מזונות, כך אמר הקב"ה כבר היתה מלכות עקורה מאדום ובאת בצרה וספקה לה מלכים, אמר הקב"ה אין לי עסק אלא עם בצרה הדא הוא דכתיב [נב]כי זבח לה' בבצרה: מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב, מטיבי אלוהות היו, שהיו מטיבים עצמם לע"א, רבי סימון אמר מטיבי נשים היו, בת מטרד כשם שהיו מטיבין אותה לבעלה כך היו מטיבין אותה לע"א, בת מי זהב מן דעתרון אמרין מהו דהבא מהו כספא. אלוף עירם, אמר ר' חנינא צפוראה שהוא עתיד לערום [נג]תסבריות למלך המשיח. אמר רבי לוי מעשה בשלטון אחד של רומי שהיה מבזבז תסבריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום אמר ליה אבותיך מצמצמים ואתה מבזבז, לא זז משם עד שמלא אותם. החטין והקש והתבן מדיינין זה עם זה, החטין אומרים בשבילנו נזרעה השדה, והקש אומר בשבילי נזרעה השדה. תבן אומר בשבילי נזרעה השדה, אמרו ליה החטים תבא השעה ואתם רואים בשביל מי נזרעה השדה, כיון שהגיע עונת הגרן והתחיל בעל השדה נוטל את הקש ושורפו את התבן ומשליכו והחטין מעמידן כרי התחילו הכל מנשקין אותו, כך ישראל ועובדי אלילים מדיינין, עובדי אלילים אומרים בשבילנו נברא העולם, אומרים להם ישראל תבא השעה ואתם רואים לע"ל בשביל מי נברא העולם שנאמר [ל]תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל:

ב ואלה בני ישראל ראובן שמעון, שבטים שמם נאים ומעשיהם נאים (כתיב בעזרא בתחלתו). [לח]בני יהודה ער ואונן. ער שהוער מן העולם, אונן שהביא אנינות לעצמו: שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית, בת גברא בוצינא דאתרא: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ. [לט]ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח (ד) שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים, רבקה [מ]ותקח הצעיף ותתכס, תמר [מא]ותתכס בצעיף: ובני זרח זמרי ואיתן. [מב]כתיב זמרי וכתיב עכן, ר' יהושע בן לוי אמר שעשה כמעשה זמרי, רבי שמואל בר נחמני אמר שנזמרו ישראל על ידו, איתן זה אברהם, כמה דאת אמר [מג]משכיל לאיתן האזרחי, הימן זה משה כמה דאת אמר [מד]בכל ביתי נאמן הוא, וכלכל זה יוסף כמה דאת אמר [מה]ויכלכל יוסף וגו' ואת אחיו. ודרע כלם חמשה וכי אין אנו יודעים שכלם חמשה אלא מלמד שאף עכן עמהם לעולם הבא (כתוב ביהושע ברמז י"ט). ובני זרח זמרי ואיתן וכלכל ודרע כלם חמשה [מו]אלו שנתנבאו במצרים. בני קרח אסיר אלקנה ואביאסף אלו שנתנבאו במדבר, אסף הימן וידותון נתנבאו בימי דוד. ואבי עמשא יתר הישמעאלי וגו' (כתוב בשמואל ברמז קכ"ח וקנ"א). ותמת עזובה (אשת כלב) ויקח לו כלב את אפרת. [מז]למה נקרא מרים אפרת פלטנית* של מלכים מגדולי הדור. ותלד לו את חור (כתוב ברמז כ"ג) [מח]ודוד נפק מיניה דכתיב [מט]ודוד בן איש אפרתי היה. [נ]וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון. בן חצרון בן יפונה הוא (ה) בן שפנה מעצת מרגלים, ולטעמיך בן קנז הוא דכתיב [נא]וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב, אמר רבא חורגיה דקנז הוה, דיקא נמי דכתיב הקנזי שמע מינה. עזובה זו מרים, למה נקרא שמה עזובה (ו) שהכל עזבוה, הוליד והא קא מינסיב נסבא ליה, אמר רבי יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה. יריעות שהיו פניה דומות (ז) ליריעות. ואלה בניה, אל תקרי בניה אלא בוניה, ישר שיישר את עצמו, שובב ששבב את יצרו, ארדון שרדה את יצרו. ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה

ממ"ק ובמ"ק כב יחזקאל ל : כג מוניטא מטבע : כד היטלוסין פנוס בלע"ז : כה בראשית י : כו שם מח : כז ש"א יז : כח פפייר נייר : כט ב"ר : ל בראשית טו :
לא ב"ר פ' נג : לב בראשית יז : לג שם : לד ב"ר פ' מח : לה שם סא : לו בראשית כה : לז ישעיה ח : לח בראשית כה : לט שם כא : מ גנזכה אוצר :
מא בראשית כה : מב ב"ר פ' סג : מג שמות ד : מד בראשית לב : מה ב"ר פ' פב : מו ירמיה מט : מז ב"ר פרשה פג : מח יחזקאל כז : *התורן בוה מען . והוגנין מברזל :
מט משלי כ : נ עובדיה א : *ישעיה יד : נא ב"ר פ' פ"ג : נב ישעיה לד : נג תסבריות אוצרות : ל ישעיה מא : לח ב"ר פ' פה : לט שם סו : מ בראשית כד : מא שם לח :
מב מדרש : מג תהלים פט : מד במדבר יב : מה בראשית מז : מו סדר עולם : מז פר"א : *פלטנית מבני פלטין : מח סוטה יא : מט ש"א יז : נ מדרש : נא שופטים א :

זית רענן (א) מקדקדו של מדבר, מעיקרו שאף שהיה רחוק הטריח עצמו לבא לגמול חסד לאביו : (ג) קליפת בצלים, כאדם שקולף בצלים כך גליתי אותו :
(ד) שתים הן שנתכסו בצעיף וילדו תאומים, פי' בזכות צניעותן : (ה) שפנה מעצת מרגלים, תירוצא הוא : חורגיה, בן אשתו אחיו מאמו : (ו) שהכל
עזבוה, מתחלה חולנית היתה ועזבוה כל בחורי ישראל מלישא אותה : (ז) לירועות, מחמת חולי היתה ירקרקת : בוניה, אלה שמות בעלה שנשאה לשם
נשואין ובנים : שישר את עצמו, מלטעות עם המרגלים : שרדה את יצרו, שהסיתו לתעות עמהם :

לדוד מה צורך היה ליחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי לא בשבילך שנאמר מצאתי דוד עבדי. [נג]אמר אברהם להקב"ה מי ימול אותי, א"ל אתה לעצמך, נטל אברהם את הסכין ואחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתירא לחתוך לפי שהיה זקן, מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנא' וכרות עמו הברית, וכרות לו אין כתיב כאן אלא וכרות עמו הברית, מלמד שהיה הקב"ה אוחז ואברהם חותך:

י ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום (כתוב ביהושע ברמז י"ח). [נד]אמר רב אשי שקולה צדקה כנגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מצות. [נה]א"ר אליעזר מאליהם קבלו המעשרות, מה טעם ובכל זאת אנחנו כורתים וגו', מה מקיים רבי אליעזר בכורות צאנו, מכיון שקבלו עליהם דבר שלא נתחייבו אפילו דברים שהיו חייבים בהם העלה עליהם כאלו מאליהם קבלו עליהם, מה מקיים ר' יוסי בר חמא ובכל זאת, מכיון שקבלו עליהם בסבר פנים יפות העלה עליהם כאלו מאליהם קבלו, מה מקיים ר"א מאבותיך, פתר לה לע"ל: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה, א"ר אשי לעולם אל ימנע אדם עצמו מליתן שלישית השקל בשנה שנאמר והעמדנו עלינו מצות וגו': והגורלות הפלנו על קרבן העצים. [נו]ת"ר למה הוצרכו זמן עצי הכהנים והעם להמנות שכשעלו בני הגולה ולא מצאו עצים בלשכה עמדו אלו והתנדבו משלהם ובן התנו נביאים שביניהם שאפילו הלשכה מלאה עצים יהיו מביאים משלהם שנאמר והגורלות הפלנו על קרבן העצים:

יא ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים. [נז]א"ר יוסי בר חנינא מנין שישיבת כרכים קשה שנאמר ויברכו העם וגו'. כמצות דוד איש האלהים זה אחד מבני אדם שנקראו איש האלהים וכו' (כתוב במלכים ברמז ר"ט):

יב ואעמידה שתי תודות גדולות ותהלוכות לימין מעל לחומה. [נח]שנו רבותינו אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ובאורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד (טו) ובשתי תודות ובשיר ובית דין מהלכין ושתי תודות אחריהם וכל ישראל אחריהם, הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת, וכל שלא נעשה בכל אלו הנכנס לשם בטומאה אינו חייב עליה. [נט]תנא שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בבשרן, מנא הני מילי, אמר רב חסדא דאמר קרא ואעמידה שתי תודות גדולות ותהלוכות לימין וגו'. מאי גדולות אילימא ממין גדול לימא פרים, אלא גדולות במינם, ומי איכא חשיבותא כלפי שמיא והתנן נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ונאמר בעולת העוף אשה ריח ניחוח מלמד אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, אלא גדול שבתודה מאי ניהו חמץ דתנן התודה היתה חמש סאין ירושלמיות שהם שש מדבריות (טז) שהם שתי איפות והאיפה שלש סאין עשרים עשרון עשרה לחמץ עשרה למצה ומצה שלש מינין חלות ורקיקים ורבוכה: ובשיר וגו' שיר של תודה בכנורות ובנבלים ובצלצלים על כל פנה ופנה ועל כל אבן ואבן גדולה של ירושלים היו אומרים [ס]ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי, (יז) ושיר של פגעים ואמרי לה שיר של נגעים, מאן דאמר שיר של נגעים דכתיב [סא]ונגע לא יקרב באהלך, ומאן דאמר שיר של פגעים דכתיב [סב]יפול מצדך אלף, (שיר של פגעים בכנורות ונבלים ובתופים) ואומר [סג]יושב בסתר עליון, עד היכן שיר של פגעים עד [סד]כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך. וחוזר ואומר [סה]מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. ר' יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגני, והיכי עביד הכי והא א"ר יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה, להגן שאני, וכי אמר אסור דאיכא מכה ורוקק. בית דין מהלכים ואחריהם שתי תודות, למימרא דבית דין קמי תודה אזלי והכתיב וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה, הכי קאמר בית דין מהלכים ושתי תודות מהלכות ובית דין אחריהם, כיצד מהלכות, ר' חייא ור"ש בר רבי, חד אמר (יח) זו כנגד זו, וחד אמר זו אחר זו, מאן דאמר זו כנגד זו הפנימית הך דמקרבא לחומה, ומאן דאמר זו אחר זו הפנימית הך דמקרבא לבית דין. אמר ר' יוחנן על פי נביא נאכלת ועל פי נביא נשרפת: ד"א ותעמודנה שתי התודות בבית אלהים, תודת התפלה ותודת הקרבן. [סו]א"ר פנחס בש"ר לוי בש"ר יונתן ואמרי לה בשם ר' מנחם גלילאה ואמרי לה בשם ר' זעירא כל התפלות בטלות לע"ל וההודה אינה בטלה, וכל הקרבנות בטלות לעתיד לבא והתודה אינה בטלה שנאמר [סז]אשלם תודות לך, א"ר יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו כברו להקב"ה בשני עולמות שנאמר [סח]זובח תודה יכבדנני, יכבדני לא נאמר אלא יכבדנני, זובח אשם זובח חטאת זובח עולה לא נאמר אלא זובח תודה, שהיתה באה חנם, אמר הקב"ה זו חביבה עלי מכל הקרבנות שנאמר זובח תודה יכבדנני:

יג כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים (בשופטים ברמז ס"ב):

דברי הימים

תתרעב

א אדם שת אנוש. [א]א"ר אחא בשעה שבא הקב"ה לברא לאדם הראשון נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם, אמרו ליה אדם זה מה טיבו, אמר להם חכמתו מרובה משלכם, הביא לפניהם בהמה וחיה ועופות אמר להם זה מה שמו, לא היו יודעים, העבירם לפני אדם הראשון, אמר ליה זה מה שמו, א"ל זה שור וזה חמור זה סוס וזה גמל, א"ל ואתה מה שמך א"ל אני נאה להקרות אדם שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי א"ל לך נאה להקרות אדני שאתה אדון לכל, א"ר אחא אמר הקב"ה אני ה' הוא שמי הוא שמי שקראני אדם הראשון. [ב]אמר רבי יהודה בר רבי סימון עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר [ג]גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו, כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון. [ד]ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר. [ה]ר' תנחומא בש"ר שמואל אומר אותו זרע שהוא קם ממקום אחר, ואי זה זה מלך המשיח. ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש, בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק, אמר להם עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטרין*. ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש בן שת, ההרים נעשו טרשים, והתחיל המת מרחיש°, ונעשו פניהם כקופין, ונעשו חולין למזיקין, הרא הוא דכתיב [ו]זה ספר תולדות אדם, אלו תולדות ואין הראשונות תולדות, ומה הן אלהות. חנוך מתושלח למך. כתיב [ז]ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו א"ר חמא בר' אושעיא אינו נכתב בתוך טימוסן* של צדיקים אלא בתוך טימוסן של רשעים, א"ר איבו אדם חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע, אמר הקב"ה עד שהוא בצדקתו אסלקנו. המינים שאלו את ר' אבהו אין אנו מוצאים מיתה לחנוך, אמר להם למה, א"ל נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה [ח]כי היום ה' לוקח את אדוניך, א"ל אם לקיחה אתם דורשים נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה [ט]הנני לוקח ממך את מחמד עיניך, א"ר תנחומא יפה השיבן רבי אבהו. מטרונא שאלה את ר' יוסי אין אנו מוצאים מיתה לחנוך אמר לה אם נאמר ויתהלך חנוך את האלהים ושתק הייתי אומר כדברך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים ואיננו בעוה"ז כי לקח אותו אלהים:

נח שם חם ויפת. כתיב [י]ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו, ר' יוחנן אמר לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם, לא היה צריך קריא למימר אלא או נח זה ינחנו או נחמן זה ינחמנו שמא זה נח זה ינחמנו, אלא בשעה שרצה הקב"ה לברא את אדם הראשון השליטו על הכל, הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע ליחרש כיון שחטא המרידם עליו, הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היתה נשמעת ליחרש, כיון שעמד נח נינוחו, נאמר כאן נייחא ונאמר להלן נייחא [יא]למען ינוח שורך וחמורך מה להלן נייחא שוורים אף כאן. ריש לקיש אמר עד שלא עמד נח היו המים מציפים אותם ועולים בתוך קבריהם שני פעמים ביום דכתיב [יב]הקורא למי הים וישפכם שני פעמים ביום אחד בשחרית ואחד בערבית, הרא הוא דכתיב [יג]כמו חללים וגו' שוכבים שלהם חללים היו כיון שעמד נח נינוחו, נאמר כאן נייחא ונאמר להלן נייחא [יד]יבא שלום ינוחו על משכבותם מה נייחא האמור להלן בקבר אף כאן בקבר, ר' אלעזר אומר לשם קרבנו נקרא שנאמר [טו]וירח ה' את ריח הניחוח, ר' יוסי בר חנינא אומר לשם התבה נקרא שנאמר [טז]ותנח התבה. [יז]נח נח [יח]א"ר אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעוה"ז ויש לו בעוה"ב, נייחא לו נייחא לעולם, נייחא לאבות נייחא לבנים נייחא לעליונים נייחא לתחתונים, נייחא בעוה"ז נייחא בעוה"ב:

תתרעג

שם חם ויפת, והלא יפת הוא הגדול שנאמר [יט]אחי יפת הגדול, אלא בתחלה אתה דורש שם שהוא צדיק ושנולד מהול ושיחד הקב"ה שמו עליו ושאברהם נולד ממנו ושמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו. בר חטיא אמר שמנין אותיותיו תלה הקב"ה לדורות, מן המבול ועד הפלגה ש"מ שנים:

ובני יון אלישה ותרשישה כתים ורודנים, כתוב אחד אומר [כ]ודודנים וכתוב אחד אומר ורודנים. [כא]רבי סימון ורבי חנין, ר' סימון אומר

ממ"ק ובמ"ק נב תנחומא: נג ב"ר מ: נד ירושלמי דשביעית: נה תענית כח: נו כתובות קי: נז שבועות יד: נח שם טז: נט תהלים ל: ס שם לא: סא שם: סב שם: סד שם נ: סה מדרש: סו תהלים נו: סז שם: דה"א א ב"ר פ' יז: ב שם פ' כד: ג תהלים קלט: ד בראשית ג: ה ב"ר פ' כד: *קינטרין אנשים פרצים: °מרחיש מתליע: ו בראשית ו: ז שם: *טימוסן ספרן: ח מ"ב ב: ט יחזקאל כד: י בראשית ו: יא שמות כג: יב עמוס ה: יג תהלים פח: יד ישעיה נז: טו בראשית ח: טז שם: יז שם ו: יח בראשית רבה פרשה ל: יט בראשית י: כ שם: כא ב"ר פ' לז:

זית רענן (טו) ובשתי תודות, עי' בגמ': בלחמן, הלחם היו נושאין: (טז) שהם שתי איפות, שהאיפה ששה סאין והם עשרים עשרונות שהאיפה עשרה עשרונות כדכתיב והעומר עשירית האיפה הוא וגו': (יז) ושיר של פגעים, יושב בסתר עליון: (יח) זו כנגד זו, שני כתנים נושאין אותן זה אצל זה:

רבה בר בר חנה כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר שנאמר וכפתחו עמדו, ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר [יח]והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו ולא ענו עוד, רבי זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל ספר התורה: ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ [יט]אמר ליה ר' יעקב לרב יהודה הני ששה דיום הכפורים כנגד מי, אמר לו כנגד ששה שעמדו מימינו של עזרא וששה משמאלו, הא שבעה הוו, היינו זכריה היינו משולם, ואמאי קרי ליה משולם (ד) דמישלם בעובדיה, הני שלשה חמשה ושבעה כנגד מי. פליגי בה רבי יצחק בר נחמן ור"ש בן פזי, חד אמר כנגד (ה) ברכת כהנים וחד אמר כנגד שלשה שומרי הסף, חמשה מרואי המלך, ושבעה רואי פני המלך:

ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול. [כ]מה אמר, אמר רב יוסף שגדלו בשם המפורש, רב גידל אמר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, אמר ליה אביי ודלמא שגדלו בשם המפורש, א"ל אין אומרים שם המפורש בגבולין, ולא והא כתיב [כא]ויזעקו בקול גדול ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש, הוראת שעה היתה:

ותתרעא ויזעקו בקול גדול אל ה', *מאי אמור, אמר רב יהודה ואי תימא ר' נתן (ו) בייא בייא היינו דאחריביה לבי מקדשא וקליא להיכלא וקטלינהו לצדיקי ועדיין קא מרקד בינגא, כלום יהביתיה ניהלן אלא לקבולי אגרא, לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן, נפל להו פתקא מרקיעא דהוה כתיב בה אמת אמר ר"ח ש"מ חותמו של הקב"ה אמת, יתבו בתעניתא תלתא יומי ותלתא לילותא מסרוה ניהליהו ונפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדש הקדשים א"ל נביא היינו הא, דכתיב [כב]ויאמר זאת הרשעה וגו', כיון דתפסו ליה אשתמיט (ז) ביניתא ממזיה ורמא קלא ואזיל קלא ארבע מאה פרסי אמר היכי נעביד לה דילמא ח"ו מרחמי מן שמיא עליה, א"ל נביא שדיוה בדודא דאברא וחפיוה לפומיה דדודא באברא דשייב קלא שנאמר ויאמר זאת הרשעה וישלך העופרת אל פיה, אמרי הואיל ועת רצון הוא ניבעי רחמי על יצרא דעבירה, בעו רחמי ואתמסר בידייהו, א"ל נביא חזו אי קטליתו ליה קטליתו כולי עלמא, חבשוה תלת יומי בעו ביעתא בת יומא בארעא דישראל ולא אשתכח, (ח) כחלינהו לעיניה ושבקוה אהני כי הכי דלא ליגרי איניש בקרובתיה, אריב"ל למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, משה אמר [כג]הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר עו"א מרקדים בהיכלו איה נוראותיו (ט) ולא אמר נורא, אתא דניאל ואמר עו"א משעבדים בבניו איה גבורותיו ולא אמר גבור, אתו אינהו ואמרי אדרבא הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, הן הן גבורותיו שכובש את יצרו ונותן ארך אפים לרשעים, נוראותיו שאלמלא הוא נורא היאך אומה זו יכולה להתקיים בין כל האומות: **ויקראו** בספר בתורת האלהים וגו'. [כד]א"ר אדא בר אהבה אמר רב חננאל אמר רב ויקראו זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים ואמרי לה אלו המסורת: **אכלו** משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, [כה]אמר רב חסדא למי שלא הניח ערובי תבשילין, איכא דאמרי אמר רב חסדא למי (י) שלא היה לו להניח ערובי תבשילין אבל היה לו להניח ולא הניח פושע הוא. מאי כי חדות ה' היא מעוזכם, אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון א"ל הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו ואני פורע, דתנא רב תחליפא אחוה דרבנאי חוואה כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה עד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות וימים טובים והוצאת בניו להלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו, א"ר אבהו מאי קראה [כו]תקעו בחדש שופר וגו' איזהו חג וכו'. ת"ר מעשה בר' אלעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות היום בסכות, בשעת פטירתו אמר להם אכלו משמנים: **צאו** ההר והביאו עלי זית וגו' ועלי הדס וגו' ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב. [כז]שנו רבותינו כל דבר המקבל טומאה ואין גדולו מן הארץ אין מסככין בו וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגדולו מן הארץ מסככין בו. [כח]מנא הני מילי, א"ר חסדא מהכא צאו ההר וגו', היינו הדס היינו עץ עבות, א"ר חסדא הדס שוטה לסוכה, עץ עבות ללולב. [כט]תניא [ל]בסכות תשבו שבעת ימים בסכות של כל דבר, ר' יהודה אומר אינה נוהגת אלא בארבעה מינים, והדין נותן ומה לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אינו נוהג אלא בארבעה מינים, סוכה שנוהגת בלילות כבימים אינו דין שלא תהא נוהגת אלא בארבעה מינים, אמרו ליה כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין וכו', לא מצא ארבעה המינים יבטל והתורה אמרה בסכות תשבו בסכות של כל דבר, וכן בעזרא הוא אומר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן וגו' לעשות סכות ככתוב: [לב]ויעשו כל הקהל (הבאים) [השבים] מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון וגו'. אפשר בא שלמה ולא עשה סכות, בא דוד ולא עשה סכות, עד שבא עזרא ועשה, אלא מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר, ואומר [לג]והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחדוש כל הדברים האלה אף ירושתך בחדוש כל הדברים האלה, ואידך, ההוא דבעי רחמי על יצר הרע ובטליה ואגין זכותיה עלייהו כסוכה, והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע, בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה זכותא דארץ ישראל אלא יהושע דהוה זכותא דארץ ישראל אמאי לא ליבעי רחמי. יכול ירושה שלישית, ת"ל [לד]אשר ירשו אבותיך וירשתה, ראשונה ושניה יש לכם ואין לכם ירושה שלישית בחדוש כל הדברים האלו: ויעשו כל הקהל וגו' כי לא עשו מימי ישוע בן נון. [לה]ולמה ישוע, רבי הלל בשם רבי שמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו, הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף כאן, רבי יוסי בר חנמאל אמר מדברי תורה נתחייבו הדא הוא דכתיב והביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה אבותיך מדברי תורה אף כאן והרבך מאבותיך, אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אע"פ שעליכם עול מלכות, אבותיך לא נתחייבו אלא לאחר י"ד שנה ואתם כיון שנכנסתם נתחייבתם, אבותיך לא נתחייבו עד שקנו כלה ואתם ראשון ראשון קונה ומתחייב:

ט קומו ברכו את ה'. [לו]ת"ר מנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר (יב) קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם, יכול על כל הברכות כלם תהא תהלה אחת, ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה, על כל ברכה וברכה תן לו תהלה: **אתה** הוא ה' לבדך. [לח]א"ר אושעיא מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים וגו' וכל צבאם, שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי ב"ו ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותן, שלוחיך למקום שמשתלחין שם עושין שליחותן שנאמר [לט]התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו, ויבואו לא נאמר אלא ויאמרו, מלמד שהשכינה בכל מקום, היכן הם גלגל חמה ולבנה נתונים ברקיע השני וכו' (ביחזקאל ברמז תקצ"ג). [מ]ואתה מחיה את כלם, ר' חגי בש"ר יצחק אתה נותן מחיה לכלם. כתיב [מא]משרתיו אש לוהט מהיכן הם נזונין, מזיו השכינה דכתיב [מב]באור פני מלך חיים, למוד ממשה שארבעים יום וארבעים לילה לא אכל ולא שתה, והלא דברים ק"ו ומה משה שהלך בשליחותו לא אכל ולא שתה ולפניו יש אכילה ושתיה הוי [מג]אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה (ברמז תרס"א): **וצבא** השמים לך משתחוים. [מד]א"ר יהושע בן לוי בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה שנאמר (יג) וצבא השמים לך משתחוים. [מה]אמר ליה אנטונינוס לרבי מפני מה חמה יוצאה ממזרח ושוקעת במערב, אמר ליה אי הוה איפכא נמי הכי אמרת לי, א"ל הכי קאמינא מפני מה שוקעת במערב, א"ל כדי ליתן שלום לקונה שנאמר וצבא השמים לך משתחוים, ותיתי עד פלגא דרקיעא ותתן שלום ותיעול, (יד) משום פועלים ומשום עוברי דרכים. תנא בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר [מו]והיה שמך אברהם, ור' אלעזר אמר עובר בלאו שנאמר [מז]ולא יקרא עוד את שמך אברם, מתיב ר' יוסי בר אבין ואי תימא ר' יוסי בר זבידא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם, א"ל התם נביא הוא דקא מסדר שבחיה דאברהם דהוה מעיקרא: **ומצאת** את לבבו. [מח]א"ר סימון שלש מציאות מצא הקב"ה, ומצאת את לבבו נאמן לפניך, [מט]מצאתי דוד עבדי, [נ]כענבים במדבר מצאתי ישראל. מתיבין חבריא לר' סימון [נא]ונח מצא חן, אמר להו הוא מצא הקב"ה לא מצא, מצא חן במדבר בזכות דור המדבר, ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' נחמיה משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו ועמד המלך שם והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכבדות וכבד, בראשון ולא מצאה, בשני ולא מצאה, בשלישי ומצאה, אמרו מצא המלך מרגלית שלו, כך מה צורך ליחס שם ארפכשד שלח עבר רעו שרוג נחור אלא בשבילך ומצאת את לבבו נאמן לפניך, כך אמר הקב"ה לדוד

ממ"ק ובמ"ק יח איוב לב : יט מגילה כו : כ יומא סח : כא נחמיה ט : *יומא סט : כב זכריה ה : כג דברים י : כד מגילה ג : כה ביצה טו : כו תהלים פא : כז סוכה יא : כח שם יב : כט שם לו : ל ויקרא כג : לב ערוכין לב : לג דברים ל : לד שם : לה ירושלמי דשבועות : לו דברים ל : לז תענית טז : לח ב"ב כה : לט איוב לח : מ מדרש : מא תהלים קד : מב משלי טז : מג תהלים נ : מד ב"ב כה : מה סנהדרין נא : מו בראשית יז : מז שם : מח ב"ר פ' כט : מט תהלים פט : נ הושע ט : נא בראשית ו :

זית רענן (ד) דמישלם בעובדיה, תמים במעשיו: (ה) ברכת כהנים, שלשה תיבות מפסוק ראשון וחמשה בפסוק שני ושבעה בפסוק שלישי: חמשה מרואי פני המלך וז' מרואי פני המלך ז' הם כדכתיב שבעת שרי פרס ומדי ומתם יש חמשה חשובים כדכ"יב בסוף מלכים ושלשה שומרי הסף וכנגדן תקנו אלו מעין דבר מלכות: (ו) בייא בייא, לשון צעקה וקובלנא: (ז) בינתא, שער: בדודא דאברא, בסיר של עופרת: שאיף קלא, להוך העופרת ואינו יוצא ממנו: (ח) כחלינהו, הוכהו עיניו על ידי כחול: (ט) לא אמר נורא, בפרשת הנה חנמאל כתיב האל הגדול הגבור ה' צבאות שמו: דניאל לא אמר גבור בתפלתו בספרו: (יא) מאי קרא, שקוצבין מזונותיו בראש השנה: (יב) קומו ברכו וגו', היינו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (כ"י): (יג) וצבא השמים, שמש וירח העומדים במזרח לך משתחוים למערב: (יד) משום פועלים, דאלו בן היה מחשיך פתאום:

והוה רבי זעירא משמש קומיהון על מעין משחא וחמרא תרויהון בחדא ידא, אמר ליה רב הונא מה ידא חוריתא קטיעא, וכעס עליה ר' אבא אמר ליה לא מיכתייך דאת רביע והוא קאים ומשמש ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהן מעל דאמר ר' אחא בשם ר"ש ואומרה אליהם אתם קדש לה' והכלים קודש מה כלים המשתמש בהם מעל אף אתם המשתמש בכם מעל: הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלהי ישראל. [מו]אמר רבי יוסי הכל עולות, סלקא דעתך, אלא אימא הכל כעולה מה עולה לא נאכלת אף חטאת שהקריבו לא נאכלת, וכן היה רבי יהודה אומר על עבודת אלילים הביאום ואמר רב יהודה אמר שמואל על עבודת אלילים שעשו בימי צדקיהו, בשלמא לרבי יהודה משכחת לה להני שנים עשר חטאות כנגן דחטאו שנים עשר שבטים וכו' אלא הוראת שעה היתה דאי לא תימא הכי אילים צ"ט כבשים שבעים ושבעה כנגד מי, אלא הוראת שעה היתה, והא מזידים הוו, אלא הוראת שעה היתה:

ט ואלי יאספו כל חרד וגו' ואני יושב משומם עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי, [מז]אמר אביי בתעניתא מצפרא עד פלגא דיומא מעייני במילי דמתא, ומפלגא דיומא רביעא דיומא קרו ומפטרו, ורביעא דיומא בעו רחמי שנאמר [מח]ויקראו בספר הורת האלהים רביעית היום ורביעית היום מתודים ומשתחוים לה', ואיפוך אנא, לא ס"ד דכתיב ואלי יאספו כל חרד וגו': לרומם את בית אלהינו. [מט]אמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהות מבית הכנסת סופה חרבה שנאמר (י) לרומם את בית אלהינו ולהעמיד חרבותיו, והני מילי בבתי אבל [נ]בקשקושי ואברורי לית לן בה:

י ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם וגו' אנחנו מעלנו. [נא]שנו רבותינו אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה, מעשה ברשב"ג שאמר השכימו לי שבעה בעליה השכים ומצאה שמונה אמר מי הוא זה שעלה שלא ברשות ירד, עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי, אמר ליה שב בני שב ראויות כל השנים כלן לעבר על ידך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה, ולאו שמואל הקטן הוה אלא אינש אחרינא הוה ומחמת כסופא הוא דעבד, כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום ואמר מי שאכל שום יצא, עמד ר' חייא ויצא עמדו כלם ויצאו, בשחר מצאו ר"ש ב"ר לרבי חייא, א"ל אתה הוא שצערת לאבא, א"ל ח"ו לא תהא כזאת בישראל, ורבי חייא מהיכא גמר לה ממעשה דרבי מאיר, דתניא מעשה באשה אחת שבאה לבית מדרשו של רבי מאיר אמרה ליה רבי אחד מכם קדשני בביאה, עמד רבי מאיר וכתב לה גט, עמדו כלם וכתבו לה גט, ור"מ מהיכא קא גמיר לה, משמואל הקטן, ושמואל הקטן מהיכא קא גמיר לה, משכניה בן יחיאל, ושכניה בן יחיאל מהיכא גמר לה, מיהושע דכתיב [נב]ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא אמר ליה וכי דילטור אני לך והטל גורלות, ואי בעית אימא ממשה רבינו דכתיב [נג]עד אנה מאנתם:

ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם. [נד]יעקב איש כפר גבוריא הורה בצור מותר למול בנה של נכרית שבא עליה ישראל בשבת, שמע רבי חגי ואיקפד, אמר ליה איתא לקי, אמר בר נש דאמר מילי דאורייתא לקי, א"ל ומן הן הורית דכתיב [נה]ויתילדו על משפחותם לבית אבותם משפחת אב קרויה משפחה, א"ל לא הורית טבות, א"ל ומן הן את מודע לי, א"ל רבע עצמך (לקבל מלקיות) ואנא מודע לך, א"ל כתיב ועתה נכרת ברית וגו', א"ל מן הקבלה את מלקני, א"ל וכתורה יעשה, אמר ליה רצוף רצפך דהיא מפא לאולפנא. מאיזה תורה, מההיא דאמר רבי יוחנן משום רשב"י [נו]ולא תתחתן בם וגו' למה כי יסיר את בנך מאחרי, בנך מבת ישראל קרוי בנך ואין בנך מנכריה קרוי בנך אלא בנה: וכל אשר לא יבא לשלשת ימים בעצת השרים יחרם וגו'. [נז]רבי יהושע שלח בתר חד בר נש תלת זמנין ולא אתא, שלח אמר לו אלולי דלא חרמית בר נש מן יומיא הוינא מחרים להחוא גברא, שעל כ"ד דברים מנדין לכבוד הרב וזה אחד מהם, וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם (הוא) כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה:

נחמיה

א דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו שנת עשרים. [א]י"ב שנה עשה בא"י מתקן בחומה ומושיב את ישראל איש בעירו ואיש באחזתו, שכן הוא אומר [ב]בשנת ל"ב לארתחשסתא באתי אל המלך ולקץ הימים נשאלתי מן המלך וגו' ואבוא ירושלים בשנת עשרים עד שנת שלשים ושתים וסבי יהודה בנין ומצלחן:

ב [ג]שנו רבותינו באחד בניסן ראש השנה למלכים, אמר רב חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן דכתיב דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה, וכתיב בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע (בעיניו) [לפניו], מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים מכלל דראש השנה לאו ניסן הוא, בשלמא האיך בתרא מפרש לארתחשסתא, אלא האי ממאי דלארתחשסתא דילמא למנינא אחרינא, אמר רב פפא שנת עשרים לגזרה שוה מה התם לארתחשסתא אף כאן לארתחשסתא, וממאי דמעשה דכסלו קדים דילמא מעשה דניסן קדים, לא ס"ד דתניא דברים שאמר חנניה לנחמיה בכסלו אמר נחמיה למלך בניסן, דברים שאמר חנניה לנחמיה דכתיב דברי נחמיה בן חכליה וגו' (א) ויבוא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים וגו', מתיב רב יוסף [ד]ביום עשרים וארבע לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך וכתיב [ה]בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר ה' אל חגי הנביא, ואם איתא בשביעי, בשנת שלש מיבעי ליה, אמר רבי אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו כמלכי ישראל, מתקיף לה רב יוסף (ב) חדא דאם כן קשו קראי אהדדי וכתיב ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא, ותניא באותו הזמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו שנאמר שם [ו]ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך, ועוד מי דמי התם דריוש הכא כורש, תנא הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא, כורש שמלך כשר היה, ארתחשסתא על שם מלכותו, ומה שמו דריוש שמו. מכל מקום קשו קראי אהדדי, אמר רבי יצחק לא קשיא כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ, מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והא כתיב [ז]ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להום יום ביום די לא שלו, אמר ליה (ג) מטונך די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי, ואי תימא מנא לן דהחמיץ מהכא, נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת, למה ליה דעבד הכי, סבר אי מרדו בי יהודאי אקליה בנורא, אטו שלמה לא עבד הכי והא כתיב [ח]ויעש שלמה טורי גזית וטור כרותות ארזים, שלמה דעבד מלמעלה, איהו דעבד מלמטה, שלמה שקעיה בבנינא, איהו לא שקעיה בבנינא, שלמה סדריה בסידא, איהו לא סדריה בסירא. אמר רב יוסף ואי תימא רבי יצחק מנא לן דאחמיץ, מהכא דכתיב ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו, מאי שגל, אמר רב בר ליואי כלבתא, אלא מעתה דכתיב [ט]ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו קדמך ואנת ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון, ואי שגל כלבתא מי שתיא חמרא, הא לא קשיא דמלפו ליה ושתיא, אלא מעתה [י]בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר ואי ס"ד שגל כלבתא היא מאי קא מבשר לישראל, הכי קאמר בשכר שהתורה חביבה לישראל כשגל הוו לעו"א יזכו לכתם אופיר, אי בעית אימא לעולם שגל מלכתא היא, ורבא בר ליואי גמרא גמיר לה, ואמאי קרי לה שגל, שהיתה חביבה כשגל:

תתרע ד ואנחנו עושים במלאכה וגו' מעלות השחר עד צאת הכוכבים. [יא]שנו רבותינו מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, סימן לדבר צאת הכוכבים, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ואנחנו עושים במלאכה וגו', וכי תימא מכי ערבא שמשא ליליא הוא ואינהו מקדמי ומחשכי, ת"ל והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה:

ה זכרה לי אלהי לטובה [יב]מכדי כל מילי דעזרא נחמיה בן חכליה אמרינהו ונחמיה בן חכליה מ"ט לא איקרי ספרא על שמיה, אמר רבי ירמיה בר אבא שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלהי לטובה, דוד נמי מימר אמר [יג]זכרני ה' ברצון עמך, הוא לא אמר הכי, רב יוסף אמר מפני שספר בגנותן של ראשונים שנאמר והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וגו', ואף על דניאל שגדול ממנו ספר. מנלן דגדול ממנו הוה, דכתיב [יד]וראיתי אני דניאל וגו':

ח ויקרא בו לפני הרחוב וגו'. היכן קורא בו [טו]בעזרה, רבי אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית שנאמר ויקראו בו לפני הרחוב אשר לפני שער (הבית) [המים], רב חסדא אמר בעזרת נשים. [טז]אמר רבה

ממ"ק ובמ"ק מו תמורה עו : מז מגילה ל : מח עזרא י : מט שבת יא : נ קשקושי בורניות כעמוד לנוי , אברורי מגדלים : נא סנהדרין י : נב יהושע ג :
נג שמות יג : נד פסיקתא : נה במדבר א : נו דברים ז : נז ירושלמי דמ"ק פ"ג : נחמיה א סדר עולם : ב נחמיה ב : ג ר"ה ב : ד חגי א :
ה שם ב : ו עזרא א : ז שם : ח שם ו : ט מ"א ו : י דניאל ה : יא תהלים מה : יב ברכות ב : יג סנהדרין לג : יד תהלים קו : טו דניאל ט : טז יומא סט : יז סוטה לט :

זית רענן (י) לרומם את בית אלהינו, וע"י כן זכינו לתת לנו גדר ביהודה : (א) ויבוא חנני, מירושלים בא שכבר עלו בני הגולה מימות כורש : (ב) חדא, דאם מנין מנינן קשו קראי אהדדי : באותו זמן כו', ע"כ שביעית היא לו ממ"נ : (ג) מטונך, ממשאך שבאת עלינו להשיבנו אני משיבך תשובה :

אלהי ישראל, ממזרי ונתיני מנ"ל, דכתיב [יז]וישמע סנבלט החורני וטוביה העבד העמוני (וגשם הערבי) וירע להם רעה גדולה אשר בא אדם לבקש טוב על ישראל, וכתיב [יח]כי רבים ביהודה בעלי שבועה לו וכי חתן הוא לשכניה בן ארח ויוחנן בנו לקח את בת משולם וקסבר נכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר, הניחא למאן דאמר הולד ממזר אלא למאן דאמר הולד כשר מאי איכא למימר, ותו ממאי דהוי ליה בני דילמא דלא הוו ליה בני, ותו ממאי דהכא הוו סליקו דילמא התם הוו, אלא מהכא ואלה העולים מתל מלח אלו בני אדם שדומין מעשיהן למעשה סדום שנהפכה לתל מלח. תל חרשא זה שקורא אביו ואמו משתקתו. ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם זה אסופי שנאסף מן השוק. כרוב אדן אמר ר' אבהו (ה) אמר אדון, אני אמרתי יהיו ישראל לפני ככרוב והם שמו עצמם כנמר, איכא דאמרי א"ר אבהו אף על גב ששמו עצמם כנמר הם לפני ככרוב, אמר רבה בר רב הונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאלו חרש כל העולם כלו וזרעו מלח שנאמר ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכו' (כתוב בשמואל בפסוק ויעל אביתר ברמז ק"נ):

אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וגו'. אלו בנות ברזילי, אי לשם שמים נתגיירו יאכלו מקדש הקדשים, אי תימא שלא לשם שמים נתגיירו אפילו בקדש הגבול לא יאכלו, ואפילו תימא לשם שמים נתגיירו וגיורת לאו כזונה היא אצל כהונה, פתר לה לא היה מבנות אלא מבנות בנות ואין מבנות בנות כישראל הן וכר"ש דר"ש אומר גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש שנים ויום אחד ולא היה בה דעת לטבול או משהטבילה אותה מכיון שהיא חוזרת וטובלת לשם קדושת ישראל כל אחת גיורת היא וגיורת זונה היא אצל הכהונה: תל חרשא זה שתוקי ואסופי, כרוב אלו הממזרים רובין* אלו שהלכו אחר עיניהם. אדן שהיו אומרים לית דין ולית דיין ולית אדון, ר' חזקיה אמר שאמרו אין דין ואין דיין ואומר שהמרו על מעשיהם הרעים, ר' אבין בשם ר' פנחס פירשו עצמן כאמרא בחלוק, נתינים על שם [יט]ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו' לעדה ולמזבח אלא תלאן [בדופן אמר אני] לא מרחקן ולא מקרבן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה ודעתו לקרב יקרב ואת שדעתו לרחק ירחק, בא דוד ורחקן שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה, [כ]ויבקש דוד את פני ה' [כא]התחיל שואל באורים ותומים על הרעב שהיה שלש שנים, הרא הוא דכתיב [כב]בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו, שהוא עושה משפט ופועלו כאחת, ויאמר ה' אל שאול וגו' שלח להם דוד ואמר מה לכם ולבית שאול [כג]אמרו לו על אשר המית ממנו שבעה אנשים שנים חוטבי עצים ושנים שואבי מים וחזן וסופר ושמש. אמר להם מה אתון בעון כדון אמרו לו שבעה אנשים מבניו והוקענום וגו', אמר להם ומה הנאה לכון ואינון מתקטלין סיבו לכון דהב וכסף, והוון אמרין אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו אמר דילמא דאינון בהתין פליגין ומתעבד פלגי נסב כל חד מנהון והוה מפייס קומי גרמיה ולא אפייסו, באותה שעה אמר דוד שלשה סימנין (כתוב ברמז קנ"ד), מיד עמד ורחקן אף עזרא רחקן ואף לעתיד לבא הקב"ה מרחקן, *והעובד העיר: כל הקהל כאחד ארבע רבוא, עשרה פעמים נמנו ישראל וכו' (כתוב בסוף שמואל בסיומו): סוסיהם שבע מאות. א"ר אבהו בוא וראה כמה חבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל, להלן [כד]וילך איש מבית לחם יהודה גרדום*, ברם הכא סוסיהם תמוריהם גמליהם:

ג ויכינו המזבח על מכונותיו וכו' (בדברי הימים בפסוק ויאמר דוד זה בית ה' ברמז תתרע"ד): ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה. [כה]שנו רבותינו נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח צבור ולירד לפני התבה ולישא את כפיו, מאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערות, רבי אומר אומר אני עד שיהא מבן עשרים שנה דכתיב ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח. ואידך לנצח שאני והאי קרא בלוים הוא דכתיב כדר' יהושע בן לוי דא"ר יהושע בן לוי בארבעה ועשרים מקומות נקראו הכהנים לוים שנאמר [כו]והכהנים הלוים וגו':

תתרסח ויעמוד ישוע בניו וגו'. [כז]שנו רבותינו (ו) אין הקטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדין בשירה, מנא הני מילי א"ר יוחנן אמר קרא ויעמוד ישוע בניו וגו' לנצח על עשה המלאכה וגו' בניהם ואחיהם הלוים:

ד ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה. [כח]מי הוה, עשרת בני המן שתלו, וארתחשסתא הוא אחשורוש, כל המלכות כלה נקרא ארתחשסתא, ואי את מוצא מלכים לפרס אלא שלשה, ולמדי אחד, ומלכות מדי ופרס חמשים ושתים שנה (במגלה בראש). בהדין קמו זרובבל וכו' (כתוב במלכים ברמז רל"ה):

ה אדין ששבצר דך אתא יהב אושיא די בית אלהא, [כט]זה דניאל ועליו הכתוב אומר [ל]חזית איש מהיר במלאכתו, *ואקום ואעשה את מלאכת המלך, אמר ליה הקב"ה נזדרזת במלאכתך לשעבר היית יושב ומשמר שערי בשר ודם ודניאל בתרע מלכא בא והזקק לבית המקדש, ולמה נקרא שמו ששבצר שבאו ש"ש צרות בימיו, צרתו בבור, וצרת חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש, וכש דניאל וחברוהי להתקטלא, וגלות יהויכין ויהויקים וצדקיה:

ו נדבכין דעא וכו' (כתוב לפנים). הכהן הראש הוא עזרא (כתוב ברמז תתקס"ג): די להון מהקרבין ניחוחין (כתוב ברמז תתקנ"ב). יתנסח אע מן ביתה (ברמז תתרנ"ז). והקריבו לחנכת וגו' (כתוב ברמז קצ"ב):

ז פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש (כתוב ברמז קי"ד):

תתרסט הוא עזרא עלה מבבל. [לא]תנא ר' יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה, במשה הוא אומר [לב]ומשה עלה אל האלהים ובעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל, מה עליה האמור להלן תורה אף כאן תורה, במשה הוא אומר [לג]ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, ובעזרא הוא אומר כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט, ואע"פ שלא נתנה התורה על ידו נשתנה הכתב על ידו שנאמר (ז) וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ואומר [לד]ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעא למלכא, ואומר [לה]וכתב לו את משנה התורה כתב הראוי להשתנות, ולמה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור, רבי אומר בכתב זה נתנה תורה כיון שחטאו נהפך להם (ח) לרועץ כיון שחזרו החזירו להם שנאמר [לו]שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך, ולמה נקרא שמו אשורי מאושר שבכתב, ור' שמעון בן אלעזר משום ר' אלעזר בן פרטא ורבי אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר [לז]ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווים לא נשתנו, ואומר [לח]ואל היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה, אלא מה אני מקיים את משנה התורה הזאת לשתי תורות שכותב לו, ולמאן דאמר כתב לא נשתנה כל עיקר מאי [לט]לא כהלין כתבא למקרא בגימטריא איכתיב ליה (בדניאל בפסוקו ובפסוק הוא אחשורוש):

ז כי עזרא הכין (את לבו) [לבבו], אם כוונת לבך בתפלתך תהא מבושר שתשמע תפלתך (בתהלים ברמז תתס"ו): מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם [מ]אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן לומר לא יהיבנא כרגא דכתיב מנדה בלו והלך, ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך, בלו זו כסף גולגלתא, והלך זו ארנונא, רב נחמן בר חסדא שדי כרגא ארבנן. אמר לו רב נחמן בר יצחק עברת לך אדאוריתא ואדנביאי ואדכתובי, אדאוריתא דכתיב [מא]אף חובב עמים כל קדושיו בידך, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפילו בשעה שאתה מחבב האומות יהיו כל קדושיו בידך, והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין את רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, ישא מדברותיך לישא וליתן בדבריו של מקום, אדנביאי דכתיב [מב]גם כי יתנו בגוים, אמר עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר אם כולם יתנו בגוים עתה אקבצם, ואם מעט מהם ויחלו ממשא מלך שרים, אדכתובים דכתיב מנדה בלו והלך:

ח ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוה ונחנה שם. [מג]איתמר מפני מה קנסו לוים במעשר מפני שלא עלו בימי עזרא דכתיב ואקבצם אל הנהר וגו' ומבני לוי לא מצאתי. דבר אחר שם היו אלא שלא היו יכולים להקיש בכנורות (בתהלים רמז תרי"א). (ואבוא) [ואקבצם] אל הנהר הבא אל אהוה. [מד]אמר רבי אלעזר הבא מן הדרך אל יתפלל עד שלשת ימים דכתיב (ואבוא) [ואקבצם] אל הנהר וגו' ונחנה שם ימים שלשה וגו': ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת, לא בעינן רחמי אתרתי (בתהלים בפסוק פותח את ידך): ואומרה אליהם אתם קדש וגו'. [מה]אבא ורב הונא הוו יתבין ואכלין והוה

כמ"ק ובמ"ק יז נחמיה ב: יח שם: *רובין כמ ריס: יט יהושע ט: כ ש"ב כא: כא מגלה רבתי: כב צפניה ב: כג חגיגה ד: *יחזקאל מס: כד רות א: *גרדום נגפו: כה חולין כב: כו יחזקאל מד: כז ערכין יג: כח סדר עולם: כט שם: *דניאל ח: ל משלי כב: לא סנהדרין כב: לב שמות יט: לג דברים ד: לד דניאל ב: לה דברים יז: לו זכריה ט: לז שמות כז: לח אסתר ח: לט דניאל ה: מ בבא בתרא ח: מא דברים לג: מב הושע ח: מג יבמות פג: מד עירובין סה: מה ירושלמי פרק אלו נדרים:

זית רענן (ה) אמר אדון, הקב"ה: ככרוב, קדושים ככרובי הקודש דכתיב ביה פני הכרוב: כנמר, כחית זו שאינה מקפדת בזוג חברתה: (ו) אין הקטן נכנס, אין לוי קטן נכנס בעזרה לשום עבודה כגון לכבד את העזרה ולהגיף את הדלתות אלא בשעה שהלוים על הדוכן בשיר אז נכנסים לוים קטנים לשורר עמהם: (ז) וכתב נשתוון, כתב שנשתנה: (ח) לרועץ, לכתב שבור בהפך לכתב אשורית שהכתב מאושר: אשיב לך, אחזיר לך כח ששכחת את משנה התורה הזאת: (ט) אל יתפלל ג' ימים, שאין דעתו מיושבת עליו מפני טורח הדרך: ונחנה שם ימים שלשה ואבינה מכלל דעד השתא לא הוה בינה:

דלעיל נחית לרע ומה דלרע סליק לעיל, עובדא הוה בחד בר נש דהוה קאי בבקעתא דארבל [סט]ועמיק סיכתיה ונפק עפרא יקידתא ואוקיד זרעא:

י לחם חמודות לא אכלתי. [ע]אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב לחמא חמימא דחיטי דכיתא לא אכל, ומנא לן דחשיב עליה ענוי, דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות וגו' נשמעו דבריך, וסיכה דאקרי ענוי מנלן, דכתיב [עא]וסוך לא סכתי. עד מלאת שלשת שבועים (כתוב בישעיה ברמז תק"ט בפסוק והיה טרם יקראו) מאי ואני באתי בדבריך (ביחזקאל ברמז שמ"ז). ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אובל [עב]אוותנטין של נהרות. והא כתיב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל. לפי שדניאל ראה שתי חלומות אחד בחדקל ואחד באובל וחדקל נראה גדול מאובל לפיכך הוא קורא אותו גדול: ויאמר אלי אל תירא דניאל וגו'. בימי ר' זירא גזרו גזרה, בעי למיתב תעניתא, א"ל רבי זירא נקבל תעניתא דכי בטיל גזרה ניתביה, ומנ"ל דעבדינן הכי, א"ל דכתיב מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות וגו' נשמעו דבריך: וגויתו כתרשיש. [עג]גמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוו, כתיב [עד]והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו עולים תרי ויורדים תרי הרי רחבו של סולם שמונת אלפים פרסאות דכי פגעי בהדדי הוה להו ארבעה, [עה]רבי ברכיה אמר המלאך שלישו של עולם הוי עולם ושליש עולם הראה לו:

וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וגו' אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא. [עו]מאן נינהו אנשים, אמר רבי ירמיה ואי תימא רבי חייא בר אבא זה חגי זכריה ומלאכי אינהו עדיפי מיניה ואיהו עדיף מינייהו, אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי, ואיהו עדיף מינייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו, וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעיתו, אף על גב דאינהו לא חזו מזלייהו חזו, אמר רבינא ש"מ מאן דאיבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי, מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ד' גרמידי א"נ ליקרי ק"ש, ואי קאי במקום הטנופת נימא הכי עיזי דבי טבחא שמני מנאי: אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת (כתוב במשלי בפסוק אם נבלת בהתנשא ברמז תתס"ה):

איש חמודות, למה קורא אותו שלש פעמים איש חמודות אלא בשרו המלאך נחמד אתה לפני הקב"ה ומשובח בעליונים ואתה חמוד על דורך:

יא הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס. [עז]זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית, והרביעי יעשיר עושר גדול מכל יכול מכל, תלמוד לומר רביעי, רביעי למלכי בבל, וכן הוא אומר ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך, בו בפרק נאמר לו בתחלת תחנוניך. ארץ הצבי (ביהושע בפסוק ויאכלו מעבור הארץ ברמז ט"ו). כי עוד החזון למועד וכו' (כתוב ברמז תקס"ב):

יב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. [עח]אמר רבינא מכאן לתחית המתים מן התורה, רב אשי אמר מהכא ואתה לך לקץ ותנות ותעמוד לגורלך לקץ הימין. והמשכילים יזהירו זה דיין שדן דין אמת לאמתו. ומצדיקי אלו גבאי צדקה. במתניתא תנא והמשכילים זה דיין וגבאי צדקה, ומצדיקי הרבים אלו מלמדי תינוקות כגון רב שמואל בר שילת (בשופטים ברמז נ"ט וביחזקאל ברמז של"ה): ואשמע את האיש לבוש הבדים וגו' (כתוב בירמיה ברמז ע"ר): וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחיי העולם. [עט]תניא מנין לאומר ימין שהוא שבועה שנאמר [פ]נשבע ה' בימינו. ומנין לאומר שמאל שהיא שבועה שנאמר [פא]ובזרוע עזו, וכן הוא אומר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי עולם: ומעת הוסר התמיד וגו' (במלכים ברמז ר"נ בסופו בפסוק ותבקע העיר ובשיר השירים בפסוק דומה דודי). ואתה לך לקץ (כתוב בתהלים):

עזרא

תתרסז א ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיה. [א]הרי הוא אומר [ב]לפי מלאת לבבל שבעים שנה ואומר [ג]למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה, שתים וחמשים שנה שעשו בגולה ועלו, שלשה של כורש וארבעה עשר של אחשורוש ושתים של דריוש שנאמר [ד]בשנת שתים לדריוש המלך ויען ויאמר מלאך ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים, ארבע שנה היה הבית נבנה שנאמר [ה]ושיציא ביתה דנה עד יום הלתא לירח אדר שנת שית לדריוש מלכא, באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עלו עמו, שכן הוא אומר [ו]ויעלו בני ישראל מן הכהנים ומן הלוים והמשוררים והשוערים והנתינים אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך ויבא ירושלים:

כה אמר כורש מלך פרס וגו' ה' אלהי ישראל הוא האלהים. א"ר יוסף גדול תלמוד תורה וכו' (כתוב ברמז תתמ"ג ובסוף מגלה בפסוק ורצוי לרוב אחיו):

ב מרדכי בלשן. [ז]שנו רבותינו פתחיה זה מרדכי, ולמה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן, דהנהו שלש נשים דאיתיאו שלשה קנין, חדא אמרה לזובתי, חדא אמרה לימתי, חדא אמרה לעונתי, סבור מניה זובתי זובתי ממש, לימתי לימתי ממש, לעונתי לעונתה, דכלהו חדא חטאת וחדא עולה, אמר ליה מרדכי שמא בזוב סיכנה, שמא בים סיכנה, שמא בעינה סיכנה, דכלהו עולות נינהו, בדוק ואשכח הכי. מרדכי בלשן שהיה יודע שבעים לשון, כלהו סנהדרי נמי הוו ידעי שבעים לשון דאמר רבי יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא (ב) בעלי קומה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעים שבעים לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן, אלא דהוה בליל לישניה ודורשן, כי הא דלא הוו ידעי מהיכא איכא עומר לאתויי, אכרוז, אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידיה אאיגרא וחדא ידיה (ג) אצריפא, א"ל מרדכי מי איכא דוכתא דשמיה צריפין גגות או גגות צריפין, בדוק ואשכחו, כי בעי לאתויי שתי הלחם לא הוו ידעי מהיכא, אכרוז, אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידיה אעינא וחדא ידיה אסיכרא, א"ל מרדכי מי איכא דוכתא דשמיה עין סוכר או סוכר עין, בדוק ואשכח, והיינו דכתיב מרדכי בלשן: מספר בגוי, א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום למוד הקב"ה לפקוד שבט לוי בכל מקום כשהם קטנים, כשירדו ישראל למצרים נמצאו כלם ס"ו שנאמר [ח]כל נפש וגו' וכתיב [ט]כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים, א"ר לוי בש"ר שמואל בר נחמני זו יוכבד נמנית במעי אמה, וכן בעולי גולה בקשו רבנן משמרות ולא מצאום שלמים ונמצא מספר בגוי שנמנה במעי אמו. א"ר ברכיה הכהן השרף הזה אינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו, כך היתה אמו של אלו נמנין ממעי אמו שנאמר אשר באו עם זרובבל וגו' מרדכי בלשן, וכן כל שבטו של לוי אמר הקב"ה [י]מבן חדש ומעלה תפקדם, בן פחת מואב, הם בני דוד בן יהודה דברי רבי מאיר, רבי יוסי אומר בני יואב בן צרויה, וכלהו מפרש התם. [יא]אנשי ענתות מאה עשרים ושמונה, אע"פ שנגזרה עליהם גזרה קשה, הדא הוא דכתיב [יב]כה אמר ה' על אנשי ענתות הנני פוקד עליהם רעה ושארית לא תהיה להם וכיון שעשו תשובה זכו להתיחס אנשי ענתות: בני בקבוק בני חקופא בני חרחור. [יג]א"ר יוסי בר חנינא ארבע מדות נאמרו בשמות, יש ששמותם נאים ומעשיהם כעורים, מעשיהם נאים ושמותם נאים, שמותם כעורים ומעשיהם כעורים, שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, יש ששמותם נאים ומעשים כעורים זה עש עושה ואינו עושה, ישמעאל שומע ואינו (עושה) [שומע], שמותם כעורים ומעשיהם כעורים אלו מרגלים, סתור בר סתורין. גדי בר גדי, שמותם כעורים ומעשיהם נאים אלו עולי גולה. בני בקבוק בני חרחור ועלו ובנו בית המקדש. שמותם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים ראובן ראו בן בין הבנים, שמעון שומע לקול אביו שבשמים:

ואלה העולים מתל מלח. [יד]שנו רבותינו (ד) עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי וישראלי חללי גרי וחרורי ממזרי נתיני שתוקי אסופי. כהני לויי וישראלי מנא לן דסליקו דכתיב וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים. חללי מנלן, אמר ר' יוחנן גדולה חזקה דכתיב ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אלו בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגואלו מן הכהונה, ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד הכהן לאורים ותומים, אמר להם הרי אתם בחזקתכם במה הייתם אוכלים בגולה בקדשי הגבול אף כאן בקדשי הגבול. [טו]גרי וחרורי מנא לן, אמר רב חסדא דאמר קרא [טז]כל הנבדל מכל גויי הארצות אליהם לדרוש את ה' אלהי

במ"ק ובמ"ק סט ועמיק וכו', פי' העמיק הברזל וילא עפר סרוף: ע יומא עו: עא דניאל י: עב אוותנטין מובחר שבכל סנכרות: עג חולין נא: עד בראשית לז: עה בראשית רבה: עו מגילה ג: עז סדר עולם: עח סנהדרין לב: עט נזיר ז: פ ישעיה סב: פא שם סו:

עזרא א סדר עולם: ב ירמיה כט: ג דניאל ט: ד זכריה א: ה דניאל ס: ו עזרא ב: ז מנחות סה: ח בראשית מו: ט שמות א: י במדבר ג: יא פסיקתא: יב ירמיה יא: יג בראשית רבה פ' עא: יד קדושין סט: טו שם ע: טז עזרא ו:

זית רענן (א) קן שני עופות. לזיבתה ממש, דזבה מביאה לאחר ימי ספירה קן, לימתה ממש היינו זבה ששופעת כים. ולעונתה ממש. היינו נמי לעולת קרבן זיבתה ליום ה' שלה דכולהו תלתא קינין חדא פרידה חטאת וחדא עולה דקן יולדת וזבה אחד חטאת ואחד עולה: (ב) בעלי קומה, שירתתו אהם בעלי דינים שלא ישקרו: בעלי כשפים, שידעו לדון בדיני כשוף: (ג) צריפא, סוכה שאין לו גג אלא חד מלמעלה: אכיכרא, חור שבמזוזות הדלת (רש"י): (ד) עשרה יוחסין עלו מבבל, שהפריש עזרא כל הפסולים שהיו בבבל והוליכן עמו כדי שלא יתערבו עם המיוחסין מאחר שאין שם ב"ד:

שמיא [ל]אמר רבי אלכסנדרי ריב"ל רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה, וכתיב [לא]עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא, לא זכו עני ורוכב על חמור. א"ל שבור מלכא לשמואל אמריתו משיח אחמרא אתי אשדר ליה אנא (טז) סוסיא ברקא דאית לי, א"ל מי אית לך בר [לא]חיור גווני:

תתרסו ועד עתיק יומיא מטה וגו' אתכרית רוחי אנה דניאל, [לב]מה היה דניאל רואה אלא כיון שראה נ"נ את החלום ודניאל היה רואה כמו שראה ארבע מלכיות בא ופתר ליה, א"ל אנת הוא ראשיה די דהבא חדוהי ודרעוהי די כסף זו מלכות בבל, ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מנך מעוהי וירכתה די נחש זו מלכות מדי, ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא שקוהי די פרזל זו מלכות יון, ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא זו ארם, למה נמשל כברזל וכחרס, אמרו רבותינו מלכות הרביעית הזו עתידה להשתמש במטבע של חרס, ד"א מה הברזל קשה כך מלכות הרביעית הזו קשה, וכחרס שעתיד הקב"ה לשברה כחרס שנאמר [לג]ושברה כשבר נבל יוצרים, וראה מלך המשיח שנאמר חזה הוית עד די התגזרת אבן, אמר ריש לקיש זה מלך המשיח ומחת לצלמא על רגלוהי לכל מלכיות עו"א שהם נתונים בצלם*, ובזכות מה נמשל מלך המשיח לאבן, בזכות יעקב שנאמר [לד]משם רועה אבן ישראל:

ומלין לצד עלאה ימלל. [לה]אמר ר' יוסי אין הרשעים מזדווגים לישראל אלא אם כן מחרפים ומגדפים שנאמר ומלין לצד עלאה ימלל זה הקב"ה ואח"כ ולקדישי עליונים יבלא אלו ישראל כמה דאת אמר [לו]קדושים תהיו. ומנין שנקראו עליונים שנאמר [לז]ונתנך ה' אלהיך עליון, משל למה הדבר דומה לאדם שהיה לו כרם והיו הליסטים מבקשים ליכנס לתוכו ולא היו יכולים שהיה לו גדר מה עשו פרצו את הגדר ונכנסו לתוכו, כך עובדי אלילים באים ומזדווגים לישראל שהם כרמו של הקב"ה שנאמר [לח]כי כרם ה' צבאות בית ישראל, והם מחרפים להקב"ה שנאמר ומלין לצד עלאה ימלל ואח"כ באים לישראל ולקדישי עליונים יבלא. ויסבר להשניה זמנין אלו שלש רגלים. ודת זו התורה שנאמר [לט]מימינו אש דת למו. ויתיהבון בידיה, יכול לעולם, תלמוד לומר עד עדן ועדנין ופלג עדן. ואני הייתי על אובל (ביחזקאל ברמז של"ו):

ח ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים. עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו (כתוב במלכים ברמז רי"א):

[י]הצפיר השעיר. [מ]הוא מלכות יון, והקרן הגדול אשר בין עיניו הוא המלך הראשון ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב וגו', מלך אלכסנדרוס מוקדון מלך שנה וימת, עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקדש מכאן ואילך [מא]הט אזנך ושמע לדברי חכמים כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו' להיות בה' מבטחך הודעתיך היום אף אתה, הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת להודיעך קושט אמרי אמת, מכאן ואילך [מב]שאל אביך ויגדך. רבי יוסי אומר מלכות בבל שבעים שנה, מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה, מלכות יון ק"פ שנה, בית חשמונאי ק"ג שנה, מלכות הורדוס ק"ג שנה, מכאן ואילך צא וחשוב (תשס"ב) [לחורבן], וכן כותבין (במגלה) [בגולה] בשטרות למנין יון (אלף וקמ"ז). מפולמוס של אסוירוס ועד פולמוס של אספסינוס שמונים שנה, (י"ז שנה מלכות בית כוזיבא), מפולמוס של אספסינוס עד פולמוס של (טיטוס) [טריאנוס] חמשים (ושתים) שנה. מפולמוס של (טיטוס) [טריאנוס] עד מלחמת בית כוזיבא (שלש) [שתים] שנים ומחצה, (מכאן ואילך צא וחשוב תרט"ז שנה ומחצה). אלו הם מלכי יון אלכסנדרוס מוקדון פירטון שלימון סליקוס וסנטרוק אנטיוך אנטיוכוס וקסקלגס: וצבא תנתן על התמיד בפשע וגו'. [מג]בפשע של תורה כל זמן שישראל משליכין דברי תורה לארץ מלכות הזאת גוזרת ומצלחת, ומה טעם, ותשלך אמת ארצה, ואין אמת אלא תורה כד"א [מד]אמת קנה ואל תמכור: ואשמעה אחד קדוש מדבר. [מה]ואשמעה אחד זה הקב"ה שנאמר [מו]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. קדוש שהכל אומרים לפניו קדוש. מדבר גוזר גזרות על בריותיו [מז]וקוץ ודרדר תצמיח לך, ויאמר אחד קדוש לפלמוני רב הונא אמר לפלניא תרגם עקילס לפנימי, זה אדם הראשון שהיה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת. עד מתי החזון והתמיד, גזרה של אדם הראשון לעולם תהיה, והפשע שומם כך יהא פשעו שמם עליו בקבר, תת וקדש וצבא מרמס כך יהא הוא ותולדותיו עשויים דיש לפני מלאך המות: ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש. רבי עזריה (ר' נתן צדיק בר חגי) [ור' יונתן] בשם רבי יצחק בכל מקום שיש בקר אין ערב וכל מקום שיש ערב אין בקר, אלא כשיעשה בוקרן של עו"א ערב באותה שעה ונצדק קדש אני מצדיקו מאותה גזרה. דבר אחר ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני. [מח]אמר רבי יוחנן זה מיכאל שהוא לפנים, רבי חנינא אמר זה גבריאל, מדבר בישראל, עד מתי החזון התמיד עד מתי הנבואה מסתלקת מישראל, והפשע שומם זה בית המקדש ששמם בעונותינו, תת וקדש אין קדש אלא ישראל שנאמר [מט]קדש ישראל לה', וצבא מרמס עד מתי הם מרמס לעו"א עד שיעשה ערבן של ישראל בקר: ואשמע קול אדם (בקהלת בפסוק כי יש אדם שעמלו בחכמה):

ט בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים. [נ]אמר רב אף דניאל טעה בחושבנא, מדקאמר בינותי מכלל דטעה, מכל מקום קשו קראי אהדדי דכתיב [נא]לפי מלאת לבבל, וכתיב לחרבות ירושלים, אמר רבא לפקידה בעלמא, והיינו דכתיב [נב]ובשנת אחת לכורש מלך פרס, חמשים ושתים שנה שעשו בגולה ועלו שלשה של כורש וארבע עשר של אחשורוש ושתים של דריוש דכתיב [נג]בשנת שתים לדריוש המלך וגו' ויען מלאך ה', ויאמר ה' צבאות עד מתי לא תרחם את ירושלים (בעזרא בפסוק ראשון): לך אדני הצדקה (כתוב בשופטים ברמז ע"ד): וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה'. [נד]אמר רב חסדא דרש מרימר משום דצדיק ה' (יח) וישקד על הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיה ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב בגלות יכניה [נה]החרש והמסגר אלף, חרש בשעה שפותחין נעשו הכל כחרשים, מסגר בשעה שסוגרין שוב אין פותחין, וכמה אלף, עולא שהקדים שתי שנים לונושנתם, אמר רב אחא בר יעקב ש"מ מהרה דקודשא בריך הוא תתנ"ב הוין, ד"א שקד היאך להביא עליהם את הרעה (כתוב ברמז תתרי"ח): ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני. [נו]אמר רב דניאל לא נענה אלא בזכות אברהם אבינו שנאמר למען אדני, למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך ה' [נז]אדני אלהים במה אדע כי אירשנה: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף. אמר רבי אליעזר בר אבינא גדול הנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל, דאלו במיכאל כתיב [נח]ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו בגבריאל כתיב מועף ביעף, מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא, אתיא אחד אחד כתיב [נט]ויעף אלי אחד, וכתיב במיכאל [ס]אחד מן השרים בא לעזרני. תנא מיכאל (יח) באחת, גבריאל בשתים, אליהו בארבע: שבועים שבעים נחתך על עמך. רבי יוסי אומר שבועים שבעים משחרב בית ראשון עד שחרב האחרון, שבעים לחרבנו וארבע מאות ועשרים לבנינו, ומה ת"ל (שבועים) שבעים, אלא שהיתה גזרה גזורה קודם שבעים שנה, כיוצא בו [סא]והיו ימיו מאה ועשרים שנה, ואומר [סב]בשנת שש מאות שנה לחיי נח אפשר לומר כן, אלא שהיתה גזרה גזורה קודם עשרים שנה, כיוצא בדבר אתה אומר [סג]בעוד (עשרים) [ששים] וחמש שנה יחת אפרים מעם והוא עומד בשנת שלש לאחז אפשר לומר כן, אלא מלמד שהיתה גזרה גזורה בימי עמוס שנתים לפני הרעש, ואומר [סד]וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ותדע ותשכיל מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים, [סה]עד משיח נגיד שבועים שבעה אלא שעשו בגולה ועלו שבעים, ששים שנה מהם עשו בארץ ישראל ואחד מקצתו בארץ ומקצתו בחוצה לארץ ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב, ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא:

והגביר ברית לרבים שבוע אחד. [סו]תני רי"א שבע שנים נתקיימה גפרית ומלח בארץ ישראל. א"ר יוחנן אתיא ברית ברית כתיב הכא והגביר ברית לרבים וכתיב התם [סז]על כי עזבו את ברית ה' אלהי אבותם. כותים שבה מה היו עושים, מטלניות מטלניות היתה נשרפת. [סח]אמר רבי זעירא בוא וראה במה חצופה היא ארץ ישראל שהיא עושה פירות, תרין אמוראין חד אמר שהם מזבלים אותה, וחרינא אמר שהם הופכים את עפרה כהדין דמערי סאתא מה דלעיל

כט ממ"ק ובמ"ק סנהדרין צח: ל זכריה ט: לא חוור, פירש"י בלשון פרסי מאה: לב תנחומא: לג ישעיה ל: *בצלם עסה"כ אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט): לד בראשית מט: לה מדרש שו"ט: לו ויקרא יט לז דברים כח: לח ישעיה ה: לט דברים לג: מ סדר עולם: מא משלי כב: מב דברים לב: מג פסיקתא: מד משלי כג: מה בראשית רבה פרשה כא: מו דברים ו: מז בראשית ג: מח תנחומא: מט ירמיה ב: נ מגלה יב: נא ירמיה כט: נב עזרא א: נג זכריה א: נד גיטין פח: נה מלכים ב כד: נו ברכות ז: נז בראשית טו: נח ישעיה ו: נט שם: ס דניאל י: סא בראשית ו: סב שם ז: סג שם ז: סד עמוס ז: סה סדר עולם: סו יומא נד: סז דברים כט: סח פסיקתא:

זית רענן (טז) סוסיא ברקא, סוס מסורק. ל"א סוסיא בדקא סוסיא בדוק לרוץ: (יח) וישקד, וימהר: גלות צדקיהו, שגלו כלם: גלות יכניה, הוא יהויכין קדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה, וזו היא צדקה שמהר והחריב ביתו להגלות דורו של צדקיהו לבבל בעוד שחכמי גלות יכניה קיימין שילמדו תורה לאלו הגולים אחריהם לפי שרוב חכמי התורה גלו עם יכניה דכתיב בהו החרש והמסגר אלף: עולא אמר, היינו צדקה שמהר להביא הרעה לסוף שמונה מאות וחמשים דהיינו שתי שנים קודם לונושנתם דהוא בגימטריא תתנ"ב ואם שהו עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבוד תאבדון. (יח) באחת, בטיסה אחת (רפ"י):

נא להכר נא. [י]רבי שמואל בר נחמני אומר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשתו של פוטיפרע מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים דאריב"ל רואה היתה באסטרולוגיא שהיא עתידה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה, הדא הוא דכתיב [צה]מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך, מאשר ולא כל אשר:

ה ולא כהלין כתבא למקרא [צו]ולרבי שמעון דאמר כתב לא נשתנה כל עיקר מאי ולא כהלין כתבא למקרא. אמר רב נחמן איכתב ליה (יב) יט"ת יט"ת אר"ך פו"ג חמ"ט, מאי פריש ליה, מנא מנא תקל ופרסין, מנא מנא אלהא שמיא מלכותך והשלמה לך, תקל תקלתא במאזניא ואשתכחת חסר, פרס פריסא מלכותך ואתיהיבת למדי ופרס, שמואל אמר (יג) ממתו"ם ננקפ"י אאלר"ן, רי"א אנם אנם לקת ניסרפו. רב אשי אמר נמא נמא קתל פורסין: כל קבל די רוח יתירא וגו'. [צז]מנין היודע בחברו שהוא גדול ממנו אפילו דבר אחר שחייב לנהוג בו כבוד, ת"ל כל קבל די רוח יתירא (ביה). ועל מרי שמיא התרוממת (במגלה על כשבת המלך ועל ותמאן המלכה, ובנחמיה פסוק דברי נחמיה בן חכליה ובתהלים מזמור ל"ד): ביה בלילא קטיל בלשאצר (כתוב ברמז תכ"א): בה בלילא קטיל בלשאצר מלכא, [צח]כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם ק"ו מבלשאצר שנשתמש בכלי קדש שהיו כלי חול. שנאמר [צט]ובאו בה פריצים וחללוה, כיון שבאו פריצים נעשו חול, נעקר מן העולם דכתיב בה בלילא קטיל בלשאצר, המשתמש בכתרה של תורה עאכ"ו:

תתרסד בה בליליא וגו'. וש"ה [ק]משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה, מי הוא שומר [קא]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ה' שומרך ה' צלך וגו', ה' ישמרך מכל רע, ה' ישמר צאתך ובואך, הוא משמר שלא תכנס אומה באומה ומלכות במלכות כחוט השערה אלא הגיע זמנה ליפול ביום נופלת ביום, בלילה נופלת בלילה, וכן הוא אומר [קב]ובתחפנחס חשך היום. בה בלילא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין, מה ת"ל כבר שנין שתין ותרתין, אלא מלמד ביום שנכנס נבוכדנאצר להיכל בימי יהויכין נולד שטנו דריוש, וביום שמשחו את יהוא ברמות גלעד משחו את חזאל שטנו, והרי שבעים חסר אחד למיום שכבש את יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה לקיים מה שנאמר [קג]בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים. [קד]ואי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד, ואף ירמיה אמר להם [קה]ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ, זו של בלשצר, ובא בשנה השמועה, זו של בבל שנאמר [קו]והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה, ואחריו בשנה השמועה, מה שנאמר [קז]לפי מלאת לבבל שבעים שנה, ומושל על מושל, זה (של) כורש הפרסי:

ו אתיעטו (ברמז שפ"ז). וזמנין תלתה (ברמז ק"צ). שפר קדם דריוש וכו' (כתוב במלכים): וכוין פתיחן ליה בעליתיה [קח]אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לעולם יתפלל אדם בבית שיש לו חלונות שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה (בתהלים ברמז תשכ"א). ועד מעלי שמשא הוה משתדר וכו' (בתהלים במזמור כ"ט): אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבנך. [קט]אמר רבי חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם, אלו הם דוד ודניאל, דוד ברכיה ארונה, דכתיב [קי]ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך, ודניאל ברכיה דריוש דכתיב אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבנך: מלכא לעלמין חיי (ברמז רי"א). והוסק דניאל מן גובא (ברמז פ"ז). וכל גרמיהון הדיקו כהדין פסטולים (בשמואל ברמז ק"ב ובתהלים מזמור ס"ב). באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא (בירמיה ברמז ש"ס):

ז קדמיתא כאריה וגפין די נשר, [קי]למה ראה דניאל שתי דומיות לקיים דברי משה ודברי ירמיה, משה אמר [א]כאשר ידאה הנשר, ירמיה אמר [*]הנה כאריה יעלה, [ב]עלה אריה מסבכו, וכשבא למלכות רביעית אין שם אחרי אלא חויא רביעאה, כדכתיב [ג]לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, וכתיב [ד]אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו: וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב [ה]תני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומגדלים שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב.

ותלת עלעין בפומה בין שינה, [ו]אמר ר' יוחנן [ז]זו חלייב ובסון חרון, דכתיב [ח]וינחם בחלח ובחבור, חלח זו חלייב, חבור זו הדייב, נהר גוזן זו (נזק) [גינזק], ערי מדי זו חמדן. ותלת עלעין וגו' שפעמים בולעתן ופעמים פולטתן: משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהן זה [ט]בן נצור, ותלת מן (קמיתא) [קרניא קדמיתא] אתעקרו מן קדמה, זה מוקרון וקורוס וקרירוס. ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופום ממלל רברבן זו מלכות הרביעית שמכתבת טירוניא מכל עובדי אלילים, אמר ר' יוחנן כתיב (על) וקרניא עשר מנה מלכותה עשרה מלכין יקומון (מן ארעא) כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר, אלא מסתכל הוית בקרנא זו מלכות הרביעית שהיא מכנסת עין הרע בממונו של אדם, פלוני עתיר נעבדיניה [י]ארכונטוס פלוני עתיר נעבדיניה בלוטוס. קרבת על חד מן קאמיא (ברמז ש"ס). ויהיבת ליקדת אשא (ברמז קס"א): חזה הוית עד די כרסון רמיו [יא]אלו כסאות עובדי אלילים שעתיד הקב"ה להפכן, עד די כרסון יתיב אין כתיב כאן אלא עד די כרסון רמיו, וכן הוא אומר [יב]והפכתי כסא ממלכות וגו', ורבנן אמרי לעתיד לבא הקב"ה יושב והמלאכים נותנים כסאות לגדולי ישראל והם יושבים ודנין לעובדי אלילים עם הקב"ה, שכה"א [יג]ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו על זקני עמו אכ"כ אלא עם זקני עמו ושריו, ומי הם אלו כסאות בית דוד וזקני ישראל, שנאמר [יד]כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד. א"ר פנחס בש"ר חלקיה מהו ועתיק יומין יתיב אלא שהוא יושב ביניהם כאב ב"ד ודן את העו"א, ומהו ושער ראשיה כעמר נקא שהקב"ה מנקה עצמו ודן את העו"א ופורע להם שכר מצות קלות שהם עושים בעוה"ז כדי לדון אותם חייבין לעוה"ב, באותה שעה הקב"ה גבוה בעולמו שנאמר [טו]ויגבה ה' צבאות במשפט. אמר רבי חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק וכל דבר ודבר נראה להם הקב"ה לישראל, בים נראה להם כגבור עושה להם מלחמתן של ישראל, בסיני נראה להם כסופר מלמד תורה לישראל, בימי דניאל נראה להם כזקן מלמד תורה, שכן נאה תורה להיות יוצאת מפי הזקנים, נראה להם בימי שלמה בחור לפי מעשיהם [טז]בחור כארזים:

תתרסה [יז]אמר רבי שמלאי כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצדן, נעשה אדם בצלמנו [יח]ויברא את האדם, [יט]הבה נרדה, [כ]וירד ה', [כא]כי שם נגלו אליו האלהים, [*]האלהים העונה אותי ביום צרתי, [כב]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו, [כג]כי אלהים קדושים הוא, [*]אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם. עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, ומאי כרסון רמיו אחת לו ואחת לדוד דברי ר' עקיבא, אמר ליה ר' יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה עושה (יד) קדש חול אלא אחת לדין ואחת לצדקה. תניא אידך אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר' עקיבא, אמר ליה ר' אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף, כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו: לבושה כתלג חור (כתוב ברמז תק"ו ותתקפ"ט): אלף אלפים ישמשוניה (ברמז תתקי"ג). [כד]כתוב אחד אומר ושער ראשיה כעמר נקא וכתיב [כה]ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, לא קשיא כאן בישיבה כאן במלחמה, דאמר מר אין נאה בישיבה אלא זקן ואין נאה במלחמה אלא בחור: כתוב אחד אומר כרסיה שביבין די נור וכתוב אחד אומר עד די כרסון רמיו, לא קשיא אחד לו ואחד לדוד וכו' (כדכתוב לעיל בסמוך): אלף אלפים ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון. וכתיב [כו]היש מספר לגדודיו, כאן בזמן שבה"מ קיים כאן בזמן שאין ב"ה קיים כביכול שנתמעטה פמליא של מעלה, תני ר' אומר משום ר' אבא יוסי בן דוסתאי אלף אלפין מספר גדוד אחד אבל לגדודיו אין מספר, ר' ירמיה בר אבא אמר אלף אלפין ישמשוניה. נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי מהיכא נפיק, א"ר דימי בר אבא מזיעתן של חיות, ולהיכן שפיך, א"ר חלקיה בר טוביה על ראש רשעים בגיהנם שנאמר [כז]הנה סערת ה' חמה וגו' על ראש רשעים יחול. רבי יעקב אמר (טו) על אשר קומטו בלא עת שנאמר [כח]אשר קומטו ולא עת נהר יוצק יסודם. א"ל שמואל לחייא בר רב תא אימא לי מילי מעלייתא דאמר אבוך א"ל כל יומא ויומא נבראו מלאכי השרת מנהר דינור ואומרים שירה ובטלין שנאמר [כט]חדשים לבקרים רבה אמונתך וגו' (כתוב באותו פסוק במדרש איכה). חזה הוית עד די קטילת חיותא וגו' ויהיבת ליקדת אשא (בשמואל ברמז קס"א): וארו עם ענני שמיא

ממ"ק ובמ"ק צה ישעיה מז: צו סנהדרין כב: צז פסחים קיג: צח מדרש: צט יחזקאל ז: ק ישעיה כא: קא תהלים קכא: קב דמא"ל ע: קג סדר עולם: קד ירמיה נא: קה ישעיה יג: קו ירמיה כט: קז ברכות לא: קח מגילה טז: קט שמואל ב כד: קי מדרש: א דברים כח: [י]ירמיה מט: ב שם ד: ג דברים כג: ד שם ב: ה קדושין עב: ו מדרש: ז חלייב וכו' כולם שם אומות, ועי' שנוי סגי' בש"ס ומדרש: ח מ"ב יח: ט בן נצור ליסטים מפורסם שכבש עיירות ומשל עליהם: י ארכונטוס, בלוטוס מיני ממשלה: יא מ"רש: יב חגי ב: יג ישעיה ג: יד תהלים קכב: טו ישעיה ס: טז שה"ש ס: יז סנהדרין לח: יח בראשית א: יט שם יא: כ שם לה: כא שם: כב שם: כג יהושע כד: *ש"ב ז: כד חגיגה יג: כה שה"ש ס: כו איוב כה: כז ירמיה כג: כח איוב כב: כט איכה ג:

זית רענן (יב) יט"ת, בא"ת ב"ש מניח את זו וכתב מה שבצדה במקום מ"ם כותב יו"ד הסמוכה לה ובמקום נו"ן כותב ט"ת ובמקום אל"ף כותב ת"ו: (יג) ממתו"ם ננקפ"י אאלר"ן, עשאן ג' תיבות של חמש אותיות צירף אותיות הראשונות של כל תיבה ועשאן תיבה אחת ואח"כ צירף השניות מן השלישיות: (יד) קדש חול, שאתה מושיב ב"ו אצלו: (טו) על אשר קמטו, על תתקע"ד דורות שהעביר מן העולם קודם מתן תורה ונתנם לגיהנם:

[נז]ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארת מצויה אצל התנור בשעה שהתנור חם, אנו שאנו מצווים על קדושת השם על אחת כמה וכמה: ומה פרע הקב"ה לצפרדעים, שכל הצפרדעים מתו ואותם שירדו לתנורים לא מתו: ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנאצר. [נ]אם מלכא למה נבוכדנאצר ואם נבוכדנאצר למה מלכא, אלא אמרו לו אם לפיסים ולגלגליות ולארנוניות את גוזר עלינו את מלך, ואם לעבודת אלילים את וכלבא שוין ואין את מלך, מיד נתמלא חמה שנאמר באדין נבוכדנאצר איתמלי חמא, א"ר יוחנן גזר אם היה הכבשן ניסוק בשבעה חבילות יהא נסוק בארבעים ותשעה חבילות שנאמר חד שבעה על די חזה וגו', מיד השליכו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב"ה:

תתרסא זה שאמר הכתוב [נח]ירא את ה' בני ומלך, ירא את ה' ומן המלך, יכול אם יאמר לך ועבוד עובדי אלילים שתשמע לו, תלמוד לומר ירא את ה', וכן נבוכדנאצר אמר לעבוד אלילים ולא שמעו לו, אמרו לאלהך לא איתנא פלחין, א"ל נבוכדנאצר הצדא שדרך מישך ועבד נגו, אתמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו עבודת אלילים היה הולך לירושלים שנאמר [נט]ופסיליהם מירושלים ומשומרון ועכשו אתם באים להצדות עבודת אלילים שלי. כתיב [ס]וכי תמכרו ממכר לעמיתך וכי תמכרו עתידים אתם לימכר לעובדי אלילים אז תשתפון לבריכון עמכון כדרך שעשו חנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנאצר לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהא די אנחנא פלחין יכיל לשזבותנא וגו' והן לא ידיע להוא לך מלכא, מציל או לא מציל ידיע להוי לך מלכא, וענה נבוכדנאצר ואמר הצדא. א"ל [סא]אונטים, א"ר יוסי אמר ליה לא באתם כאן אלא לעשות עו"א שלי [סב]צדו, ר' יוחנן אמר תרתי, ר' שמואל בר נחמני אמר תרתי, ורבנן אמרין חדא. ר' יוחנן אמר תרתי עיקר עו"א לא משלכם היתה שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון, וכאן באתם לעשות עו"א שלי צדו, ר' יוחנן אומר חורי בשהייתם בארצכם הייתם שולחים חיילים ולוקחים דפוס עו"א ועושים להם בששר, הדא הוא דכתיב [סג]צלמי כשדים חקוקים בששר, וכאן באתם לעשות עו"א שלי צדו, ר' שמואל בר נחמני אמר תרתי אמר להם כשהייתם בארצכם הייתם עושים [סד]פסקיות פסקיות לעובדי אלילים הדא הוא דכתיב [סה]ותפשקי רגליך לכל עובר וכאן באתם לעשות עו"א שלי צדו, ר' שמואל בר נחמני אמר חורי, א"ל כשהייתם בארצכם הייתם עושים הומניות* הומניות כמה דאת אמר [סו]וקול המון שלו בה ואל אנשים מרוב אדם מובאים סבאים. מובאים* קטיסין סבאים דחיין: ויתנו צמידים אל ידיהן, רבי יודן בר רבי סימון אמר קדשין. ואומר לבלה נאופים תרגם עקילס פליא פורני דהיא מבליא*, ר' יהודה בר סימון אמר אין לשון בלה אלא לשון עו"א כמה דאת אמר [סז]ופקדתי על בל בבבל. ר' שמואל בר נחמני אמר תרתי עובדי אלילים שלכם לא של כסף וזהב היתה שנאמר [סח]כספם וזהבם עשו להם עצבים וגו'. אבל ע"ז שלי אלו כרסון דהב נקי דכתיב נבוכדנאצר מלכא עבד צלם די דהב וגו' וכאן באתם לעשות עבודת אלילים שלי צדו, ר' שמואל בר נחמני אמר חורי אמר להם לא כך הכתיב לכם משה בהורה [סט]ועבדתם שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם, אמרו ליה מרי מלכא לא למסגד אלא בפיסין ובזמיות ובארנוניות ובגולגליות, דאמר ר' שמואל בר נחמן תמן קרן למלכיא אלהיא, ורבנן אמרין חדא א"ל לא כך הכתיב לכם ירמיה [ע]והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנאצר וגו', אמר להם או אתון מקיימין רישיה דפסוקא או אנא מקיים סיפא דפסוקא, מיד ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנאצר וגו' אי מלכא למה נבוכדנאצר כו' (כדלעיל). נבו נבח ככלבא נפוח ככדא נאצר כצרצורא, מיד נבח ככלבא וכו': באדין גובריא אלך כפיתו. [עא]אמר הקב"ה לשם את כסית עריתא דאבוך חייך שאני פורעה לך שנאמר באדין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון וגו'. ר' יודן ורב הונא אמר [עב]בגולייהון, רב הונא אומר במוקסיהון, וכן בניו של אהרן נשרפו גופן ולא נשרפו בגדיהם שנאמר [עג]וישאום בכתנותם, וכן סנחריב [עד]ותחת כבודו יקד וגו' אמר הקב"ה לחם את בזית עריתא דאבוך הייך שאני פורעה לך שנאמר [עה]כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש (במשלי בפסוק הולך את חכמים יחכם):

תתרסב ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין. [עו]רוה דקדמאה לא נאמר אלא ורוה די רביעאה, זה גבריאל שהיה מהלך אחריהם כתלמיד אחר הרב ללמדך שהצדיקים גדולים ממלאכי השרת, כיון שראה נבוכדנאצר את גבריאל מיד הכירו אמר זהו שראיתי במלחמתו של סנחריב בשעה ששרפן, ר' אליעזר הגדול אומר בשעה שראה נבוכדנאצר את גבריאל נזדעזעו כל אבריו ואמר זהו מלאך שראיתי במלחמת סנחריב שנדמה [עז]כביבית קטנה של אש ושרף את כל מחנהו (בפסוק מפרי פי איש ובמזמור קי"א ובמזמור כ"ד): אתוהי כמה רברבין. [עח]בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש א"ל הקב"ה ליחזקאל לך החיה מתים בבקעת דורא, פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין, א"ר יצחק יוצק (סיד) [זהב] רותח לתוך פיו של אותו רשע, שאלמלי לא בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים:

ד בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא. א"ר יוחנן אין הקב"ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזרת עירין וגו', והיינו דכתיב [עט]עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב. ומאמר קדישין שאלתא למלאכים נתן קדושה אחת ולישראל שתי קדושות וכו': ושפל אנשים יקום עלה. [פ]אמר אביטל ספרא מעמיה דרב פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה לקיים מה שנאמר ושפל אנשים יקום עלה. ד"א זה נבוכדנאצר נגסא קטיעא* פושכא: ועשבא כתורין לך יטעמון (במזמור כ"ו בפסוק את כל גבוה יראה): ומן אנשא טריד (ברמז הרל"ב ותרמ"ב ותתקכ"ה):

תתרסג להן מלכא מלכי ישפר עלך. [פא]אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש דניאל, מפני שהשיא עצה לנבוכדנאצר הרשע שנאמר מלכא מלכי ישפר עלך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במיחן ענין וגו', וכתיב כלא מטא על נבוכדנאצר וכתיב לקצת ירחין תרי עשר. ומנא לן דאיענש, דכתיב [פב]ותקרא אסתר להתך ואמר רב התך זה דניאל, הניחא למ"ד שחתכהו מגדולתו אלא למ"ד שדברי מלכות נחתכין על פיו מאי איכא למימר, שהשליכוהו לגוב אריות: וכל דארי ארעא כלא חשיבין, ארבעה בני אדם אמרו ארבעה דברים, אלו אמרן אדם אחר היו שוחקין עליו (בקהלת בפסוק את הכל עשה יפה בעתו), האי חירגא דיומא לא שמיה שנאמר וכל דארי ארעא כלא חשיבין. דבר אחר וכל דארי ארעא כלא חשיבין אברהם יצחק ויעקב אינם חשובין וכל הצדיקים אינם חשובין, והכתיב [פג]מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים, אלא אלו דורות הראשונים דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה, ואם תאמר רק בארץ בלבד הקב"ה עושה מה שהוא עושה, אף בשמים שנאמר וכמצביה עביד בחיל שמיא, פעמים שהוא עושה מלאכיו אש שנאמר [פד]משרתיו אש לוהט, פעמים שהוא עושה ברקים שנאמר [פה]התשלח ברקים וילכו, פעמים שהוא עושה אותם שרפים שנאמר [פו]ויעף אלי אחד מן השרפים, פעמים שהוא עושה אותם רוחות שנאמר [פז]עושה מלאכיו רוחות, וכן אמר למנוח [פח]למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, פלאי פלאות הוא עושה בי פעמים רוח ופעמים אש, וכן אתה מוצא לאברהם נדמו בדמות אנשים [פט]והנה שלשה אנשים, ובסדום נדמו כמלאכים שנאמר [צ]ויבאו המלאכים לכך נאמר וכמצביה עבד בחיל שמיא: ורבו יתירה הוספת לי, [צא]א"ר ירמיה בר אבא מלמד שרכב על ארי זכר וקשר תנין בראשו לקיים מה שנאמר [צב]וגם חית השדה נתתי לו לעבדו: ודי מהלכין בגוה יכול להשפלא בלשצר מלכא עבד לחם רב, ואן הוא אויל מרודך, רבי אליעזר ורבי שמואל בר נחמני, רבי אליעזר אומר כדי לסמוך רשע לרשע קוצץ לקוצץ גאותן לגאותן, רשב"נ אמר לסמוך הפסק מלכות להפסק מלכות, ודכוותה ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשראה ודריוש מדאה קביל מלכותא, והן הוא בשנת שלש, רבי הונא בשם רבי אחא כדי שלא יאמרו דברי פיוטין הוא כדי שידעו הכל שאמרו ברוח הקדש, רבנן אמרין כדי לסרוג* על הספר כולו שנאמר ברוח הקדש, ודכוותה [צג]ולא יתבוששו והנחש היה ערום, לא הוה צריך קריא למימר אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור, אמר רבי יהושע בן קרחה לידע מאיזה חטא קפץ עליה הנחש מתוך שראה אותם עסוקים בדרך ארץ נתאוה לה, אמר רבי יעקב דכפר חנין שלא להפסיק בפרשתו של נחש, ודכוותה [צד]והמדנים מכרו אותו, ויהי בעת ההיא וירד יהודה, לא הוה צריך קריא למימר אלא ויוסף הורד מצרימה, רבי אליעזר ורבי יוחנן רבי אליעזר אומר כדי לסמוך ירידה לירידה, רבי יוחנן אמר כדי לסמוך הכר

נא

ממ"ק ובמ"ק נג שמות ז: נד מדרש: נה משלי כד: נט ישעיה י: ס ויקרא כה: סא אונטוס טוב נכון ואמת: סב צדו לסתריב אותו: סג יחזקאל כג: סד פסקיות תנורות: סה יחזקאל טז: *הומניות מלשון המון: סו שם כג: *עי' רמז שס"ב: סז ירמיה נא: סח הושע ח: סט דברים ד: ע ירמיה כז: עא ב"ר פ' לו: עב גולייהון מוקסיהון מיני בגדים: עג ויקרא י: עד ישעיה י: עה שם כ: עו מדרש: עז ביבית נגור: עח סנהדרין צב: עט דניאל ז: פ מ"ק יח: *נגסא כו' גנס וקטן רק זכת: פא בבא בתרא ד: פב אסתר ד: פג שמואל ב כג: פד תהלים קד: פה איוב לח: פו ישעיה ו: פז תהלים קד: פח שופטים יג: פט בראשית יח: צ שם יט: צא שבת קנ: צב ירמיה כז: *לסרוג לסרס: צג בראשית ג: צד שם לז:

זית רענן (י) לגנות, שהיה מסדר שבחות נאות יותר מדוד: (יא) מלכי ישפר עלך, עצתי תטיב בעיניך:

תתרם ותתפעם רוחו. [יב]ולהלן הוא אומר [יג]ותתפעם, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר להלן הוא חלמא ידע ופתרוניה בעי מיניה כאן חלמא ופתרוניה, ר' נחמיה אומר חלום הצלם וחלום האילן, ורבנן אמרין להלן [ותפעם רוחו] כדי ליתן גדולה (ג) לאחד, כאן ותתפעם רוחו כדי ליתן גדולה לארבעה, א"ר יוחנן כל חלום שהוא סמוך לבקר מיד הוא בא, להלן שהיה סמוך לבקר ותפעם וכאן שהיה מבערב ותתפעם: **וידברו** הכשדים למלך ארמית. [יד]אמר רבי שמואל בר נחמני אל תהי לשון ארמי קלה בעיניך שבתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהקב"ה חלק לו כבוד בתורה [טו]יגר שהדותא, בנביאים [טז]כדנא תימרון, בכתובים וידברו הכשדים למלך ארמית: **ומלתא** די מלכא שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה. [יז]כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך ושואל באורים ותומים. להן לאלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי, כשהיה אלוהו של עולם דר עם בני אדם. ומלתא די מלכא שאל יקירה נבואה היא צריכה דכתיב [יח]ודבר ה' היה יקר. ואחרן לא איתי די יחונה, א"ל אלו היה לך אחד מבני בניו של אהרן היה מתעטף באורים ותומים ואומר לך. כל קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא, נתמלא עליהם חמה ואמר להם וכך היה בית המקדש יפה ונתתם לי עצה שהחרבתיו ואמר להובדה לכל חכימי בבל. ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל, ר' יוחנן אמר בשני מקומות מצינו שהצדיקים מבקשים מן הקב"ה שלא יסופו עם הרשעים, דוד אמר [יט]אל תאסוף עם חטאים נפשי אלו הנסקלין והנשרפין, ועם אנשי דמים חיי אלו הנהרגין והנחנקין. ודניאל אמר ורחמין למבעא (בפסוק פותח את ידך וגו' וברמז תש"ה). [כ]בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא אמרי היכי נעביד (ד) אתרתי לא בעינן רחמי, נבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול, א"ר שמואל בר נחמני נבעי רחמי אכפנא וכי יהיב קודשא ב"ה שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב [כא]פותח את ידך וגו'. ומנא לן דלא בעינן רחמי אתרתי, דכתיב [כב]ונצומה ונבקשה מה' על זאת, במערבא אמרי ורחמין למבעא על רזא דנה (כתוב ברמז תק"פ): **והוא** מהשנא עדניא וזמניא. [כג]זה עדנה של סדום. וזמניא זה זמנה של ירושלים. מהעדה מלכין זה יהויקים. ומהקם מלכין זה נבוכדנאצר. יהב חכמתא לחכימין זה משה רבינו ע"ה. ומנדעא לידעי בינה זה יהושע בן נון. ד"א יהב חכמתא לחכימין זה יוסף הצדיק שנאמר [כד]אין נבון וחכם כמוך, ומנדעה לידעי בינה זה דניאל וחבריו שנאמר אדין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי. עמיקתא זה עומק המרכבה. ומסתרתא אלו מעשה בראשית. ידע מה בחשוכא זה פורענותם של רשעים בגיהנם. ונהורא עמה שרא זה מתן שכר של צדיקים לעתיד לבא, וכן הוא אומר [כה]בטרם אצרך בבטן ידעתיך (בירמיה ברמז ר"ס): ד"א יהב חכמתא לחכימין. [כו]א"ר יוחנן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר יהב חכמתא לחכימין, שמע רב תחליפא בר מערבא א"ל קמיה דר' אבהו אתון אהא מתניתו לה אנן אהא מתנינן לה [כז]ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, שאלה מטרונא את ר' יוסי בן חלפתא וכו' (בפסוק לא רבים יחכמו). [כח]א"ר יהודה בר' סימון הוא גלא עמיקתא זו גיהנם [כט]ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה. ומסתרתא זו גן עדן [ל]למחסה ולמסתור. ד"א הוא גלא עמיקתא אלו מעשיהם של רשעים [לא]הוי המעמיקים מה'. ומסתרתא לסתיר עצה, ידע מה בחשוכא אלו מעשיהם של רשעים [לב]והיה במחשך מעשיהם, ונהורא עמיה שרא אלו מעשיהם של צדיקים [לג]אור זרוע לצדיק, א"ר אבא ונהורא עמיה שרא זה מלך המשיח, א"ר יהודה בר סימון מתחלת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא ומסתרתא [לד]בראשית ברא אלהים ולא פירש, והיכן פירש, להלן [לה]הנוטה כדוק שמים, ואת הארץ ולא פירש, והיכן פירש, להלן [לו]כי לשלג יאמר הוא ארץ, ויאמר אלהים יהי אור ולא פירש, והיכן פירש, להלן [לז]עוטה אור כשלמה, ונהורא עמיה שרא איני והכתיב [לח]ישת חשך סתרו, לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי, ידע מה בחשוכא אל תקרי מה אלא מאה. גדול האור של מעלן שלא נתן ממנו לבריות אלא אחד ממאה. אילו חמה ולבנה מהיכן הם מאירים מן זקוקי אור של מעלה הם חוטפים שנאמר [לט]לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך. לחכימי בבל אל תהובד (ברמז קע"ו): **אנת** מלכא רעיונך על משכבך סליקו. [מ]אמר רבא מנין שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר אנת מלכא וגו', ואיבעית אימא מהכא ורעיוני לבבך תנדע, אמר רבי תדע דלא חזי איניש לא דקלא דדהבא. ולא פילא דעייל (ה) בקופא דמחטא, א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה אמריתו חכמינן טובא אימא לי מה חזינא בחלמאי, א"ל חזית בחלמך דאתו פרסאי ושבו לך וטחנו בך קשיתא בריחיא דדהבא, הרהר וחזא, אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו חכמינן טובא אימא לי מה חזינא בחלמאי, אמר ליה חזית בחילמך דאתו רומאי ושבו לך ורעו בך חזירי בחוטרא דדהבא. הרהר וחזא: **חדוהי** מעוהי שקוהי ורגלוהי וגו' (כתוב בתהלים ברמז תשל"ד): **אנת** מלכא מלך מלכיא וגו' מלכותא חסנא, [מא]כל מלכיא האמורים בדניאל חול חוץ מזה שהוא קדש, אנת מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך; ויש אומרים אף זה קדש שנאמר [מב]מרא חלמא לשנאך ופשרה לערך, אי סלקא דעתך לנבוכדנאצר קאמר סניותיה מאן נינהו ישראל מילט קא לייט להו, ותנא קמא סבר שונאי ישראל איכא שונאי אומות העולם ליכא. **באדין** מלכא נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד (כתוב ברמז תק"צ): **ומנחה** וניחוחין אמר לנסכה ליה. [מג]אבל דניאל לא (בקש) [קבל] אמר כשם שנפרעים מעובדי עבודת אלילים כך נפרעים ממנה שנאמר [מד]ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, וכן אתה מוצא למה לא בקש יעקב ליקבר במצרים שלא יעשו ממנו עבודת אלילים. אמר הקב"ה לחירם חכם אתה מדניאל (כתוב ברמז שמ"ז). [מה]למה נמשלו ישראל לאגוז [מו]אל גנת אגוז ירדתי, מה האגוז שחוק לתינוקות ותענוג למלכים כך ישראל כשהם זוכים [מז]והיו מלכים אומניך, באדין מלכא נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד, וכשהם חוטאים [מח]הייתי שחוק לכל עמי:

ג נבוכדנאצר מלכא עבד צלם די דהב וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז שמ"ו): (באדין) ונבוכדנאצר מלכא שלח למכנש וגו', [מט]ת"ר ששה נסים נעשו (ו) באותו היום, צף הכבשן, ונפרץ הכבשן, והומק סידו, ונהפך צלם על פניו, ונשרפו ארבע מלכיות, והחיה יחזקאל את המתים בבקעת דורא. כלהו גמרא בר מנשרפו ארבעה מלכיות דקרא כתיב (באדין) ונבוכדנאצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא[נ], וכתיב באדין מתכנשין אחשדרפניא וגו'. (ז) אל ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שנאמר באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבושיהון. א"ר יוחנן גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת דכתיב ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא וחבל לא איתי בהון ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין. א"ר תנחום בר חנילאי בשעה שיצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש באו כל העולם וטפחו להם לישראל על פניהם ואמרו יש לכם אלוה כזה ואתם משתחוים לצלם, מיד פתחו ואמרו [נא]לך אדני הצדקה ולנו בושת הפנים כהיום הזה, והיכא אזלו, א"ר (ח) בעין הרע מתו ושמואל אמר ברוק טבעו, ר' יוחנן אמר עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות שנאמר [נב]שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה אלו חנניה מישאל ועזריה, ודניאל להיכן אזל, אמר רבא (ט) למכרא נהרא רבא דטבריא, ושמואל אמר לאתויי בזרא דאספתא, ור' יוחנן אמר לאתויי חזירי מאלכסנדריא דמצרים. תנו רבנן שלשה היו באותה עצה, הקב"ה, דניאל, ונבוכדנאצר. הקב"ה אמר ליזיל דניאל מהכא דלא לימרו בזכותיה אתצילו, דניאל אמר איזיל מהכא דלא לקיים בי [נג]פסילי אלהיהם תשרפון באש, ונבוכדנאצר אמר ליזיל דניאל מהכא דלא לימרו קלייה לאלהיה בנורא, ומנא לן דסגיד ליה, דכתיב [נד]באדין מלכא נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד. [נה]את זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם לכבשן האש, נשאו קל וחומר מצפרדעים ומה צפרדעים שאינם מצווין על קדושת השם כתיב בהו ועלו

ממ"ק ובמ"ק יב בראשית רבה פרשה פט : יג בראשית מא : יד בראשית רבה פרשה עד : טו בראשית לא : טז ירמיה י : יז תנחומא : יח שמואל א ג : יט תהלים כו : כ תענית ח : כא תהלים קמה : כב עזרא ח : כג סדר עולם : כד בראשית מא : כה ירמיה א : כו ברכות מ : כז שמות לא : כח בראשית רבה פרשה א : כט משלי ט : ל ישעיה ד : לא שם כט : לב שם : לג תהלים נז : לד בראשית א : לה ישעיה מ : לו איוב לז : לז תהלים קד : לח שם יח : לט חבקוק ג : מ ברכות נה : מא שבועות מה : מב דניאל ד : מג בראשית רבה פרשה לו : מד שמות יב : מה פסיקתא רבתי : מו שה"ש ו : מז ישעיה מט : מח איכה ג : מט סנהדרין צב : נ ופחותא, פי' שבע מיני שרים נכתבו מתחלה ולבסוף לא נכתבו אלא שלשה מלמד שנשרפו הארבעה : נא דניאל ט : נב זכריה ג : נג דברים ז : נד דניאל ג : נה פסחים נג :

זית רענן (ג) לאחד, ליוסף: לארבעה, דניאל חנניה מישאל ועזריה: (ד) אתרתי לא בעינן רחמי, אהדדי: (ה) בקופא דמחטא, נקב המחט: מה חזינא, מה אראה הלילה בחלום: שבו לך, שלולך בשבי: וטחנו בך קשיתא, יכופו אותך לטחון גרעיני תמרים: (ו) באותו היום, שהשליכו לכבשן: צף הכבשן, שצף ועומד על גבי קרקע כדי שיראוהו כל העו"ם: ארבע מלכיות, ואנשיהם שסייעו לנבוכדנאצר להשליך חנניה מישאל ועזריה לתוך האור: (ז) אל ישנה, מן הרבנות שלו שלא יראה מבוהל ומפוחד ומתביישים שונאיו מפניו: פטשיהון וכרבלתהון, מיני מלבושים: (ח) בעין הרע מתו, שהיו מסתכלים בהם על שהיו תמהים בהם: ברוק טבעו, באותו רוק שרקקו א"ה בישראל שאומרין אלוה כזה יש לכם והשתחויתם לצלם: (ט) למכרא נהרא רבא דטבריא, לחפור ולהוציא נהר בטבריא, ל"א למכרא נהרא בטורא, בהר: לאתויי כרזא דאספתא, להביא זרע של עשב:

שכרו. א"ר ירמיה בן אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו, ורוח הקדש צווחת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל לבנו עד שלא נתתי לו בן, מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי עשה מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי הפריש פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש תרומה ומעשר עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש בכורות ומעשרות וקרבנות עד שלא נתתי לו צאן: לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו. אמר הקב"ה שלא יאמרו בני אדם אף אנו מדברים עם הקב"ה כאשר דבר אברהם והוא שותק לנו, אמר הקב"ה (לאו) לא אחריש בדיו לאברהם בלבד שתקתי למה שהוא שתק לי, אמרתי לו מאכי ביצחק יקרא לך זרע ואח"כ אמרתי לו מבקח נא את בנך ושתק לי, אף אני אחריש לו אע"פ שאמר דברים קשים שנאמר ודבר גבורות אלא חין ערכו ערב לי, ומה גבורות דבר דכתיב מגויגש אברהם ויאמר האף תספה, אמר אברהם שלא יאמרו עו"א כך הוא אומנותו להיות מאבד את הדורות באכזריות, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה, אמר הקב"ה אני מעביר לפניך כל הדורות ואם [לא] עשיתי כהוגן למדני שנאמר מדבלעדי אחזה אתה הורני: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר. מהא"ר חנינא כל (סג) המפיק מגן בשעת גאוה סוגרים וחותמים צרות בעדו שנאמר גאוה אפיקי מגנים וגו', מאי משמע דהאי אפיקי לישנא דעבורי הוא, דכתיב מואחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו, ור' יוחנן אמר כל (סד) שאינו מפיק איתמר, מאי משמע דהאי אפיק לישנא דגלוי הוא, דכתיב מזויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל, מכדי קראי משתמעי כמר ומשתמעי כמר במאי פליגי, בדרב ששת דרב ששת מסר שינתיה לשמעיה, מר אית ליה דרב ששת ומר לית ליה דרב ששת. מחרבי יוסי בן דורמסקית אמר לויתן דג טהור הוא שנאמר גאוה אפיקי מגנים, גאוה זה לויתן, אפיקי מגנים אלו קשקשים הקבועים בו תחתיו, חדודי חרס אלו סנפירים הפורח בהם: עטישותיו תהל אור. ששה דברים יפים לחולה וכו' (כתוב בישעיה ברמז תמ"ב). מטמופת הרביעי מיום שנבראו שמים וארץ לא נמצא אדם עוטש וחיה מחליו אלא בכל מקום שהיה הולך אם בדרך אם בשוק נפשו יוצאת, עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על זה, אמר לפניו רבש"ע אל תקח נפשי עד שאצוה את בני, ונעתר לו שנאמר נויאמר ליוסף הנה אביך חולה ושמעו כל מלכי ארץ ותמהו, לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש שנהפך מן מות לחיים שנאמר עטישותיו תהל אור: ירתיח כסיר מצולה. נאאלו מצרים שנאמר נבנצבו כמו נד נוזלים, צרור עומד אינו לא מכניס ולא מוציא כך היתה נפשם של מצריים צרורה בהם אין מוציאים ולא מכניסים נגמתעלפים מריח המים שנאמר ירתיח כסיר מצולה, וישראל נעשה להם בשמים שנאמר ים ישים כמרקחה, ואומר נדעורי צפון ובואי תימן וגו':

תתקכח את כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחץ. וכי השפלים אין הקב"ה רואה והא כתיב נהעיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ומהו את כל גבוה יראה, אמר ר' ברכיה אלו הגאותנים שרוחם גסה עליהם ומגביהים עצמם ועושים עצמם אלוהות, מה הקב"ה עושה להם, מראה אותם לבריות ועושה אותם נושחץ בעולם שנאמר הוא מלך על כל בני שחץ, כגון נבוכדנאצר שעשה אותו שחץ שנאמר נזומן בני אנשא טריד, וכן סנחריב נחויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, אמר הקב"ה נטאם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו, א"ר בנימין בר לוי אם ילך אדם ויגע בתורה וישב לו אני מראה מעשיו לבריות, וכן אם יטמין אדם עצמו לעשות עבירה אני מראה מעשיו לבריות שנאמר ואני לא *אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, א"ר חמא בר חנינא אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים ומראהו שחץ לבריות לפיכך הקב"ה אמר למשה סראה נתתיך אלהים לפרעה לך ופרע ממנו והבא עליו עשר מכות:

מב כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. סאאמר רבא מכאן שאין אדם נתפס על צערו: ועתה קחו לכם שבעה פרים. סבתניא החובל בחברו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר סגויתפלל אברהם אל האלהים, וכן אתה מוצא ברעי איוב שנאמר קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים וגו', מה כתיב בתריה, וה' שב את שבות איוב, ר' יהודה אמר משום רבן גמליאל תרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, סימן זה יהא בידך כל זמן שאתה רחמן הרחמן ירחם עליך: וה' שב את שבות איוב. סדאמר ליה רבא לרבא בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה דכתיב וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו, א"ל את אמרת לי מהתם ואנא אמינא לך מהכא סהויתפלל אברהם אל האלהים, וכתיב סווה' פקד את שרה: ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. עיקר שנותיו של איוב לא היו אלא ק"י שנה (כתוב במלכים ברמז רמ"ג): ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות ויקרא שם האחת ימימה (סה) סזשהיתה דומה ליום. קציעה שהיתה ריחה נודף כקציעה. קרן הפוך, אמר ר' חסדא כי סחכוחלא כורכמא דיסקא כדכתיב סטכי תקרעי בפוך עיניך. עא"ר יוחנן כי הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב הוה אמר הכי סוף אדם למות, סוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה עומדים, אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב:

דניאל

תתרנט א בשנת שלש למלכות יהויקים וגו'. אר' יצחק פתח בתחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך וגו' ועבדת את אויביך, אלו זכיתם הייתם קורים גכי לי בני ישראל עבדים ועכשו שלא זכיתם אתם עבדים לנבוכדנאצר, וחבריו (כתוב במלכים ברמז קפ"א וברמז רמ"ה וברמז רמ"ט): ילדים אשר אין בהם כל מום. דמאי כל מום, א"ר חמא בר חנינא (א) אפילו ריבדא דכוסילתא לא הוה בהו, מאי ואשר כח בהם, א"ר חמא בר חנינא שהיו אונסים עצמם מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידים על עצמם בשעה שנצרכים לנקביהם מפני אימת מלכות: ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה, א"ר אלעזר כלם מבני יהודה, רשב"נ אמר דניאל מבני יהודה, חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים היו: וללמדם ספר ולשון כשדים ולגדלם שנים שלש וגו'. התנו רבנן כתוב אחד אומר ומבן עשרים וחמש שנים, וכתוב אחד אומר זמבן שלשים שנה ומעלה, אי אפשר לומר עשרים וחמש שכבר נאמר שלשים ואי אפשר לומר שלשים שכבר נאמר עשרים וחמש, הא כיצד עשרים וחמש ללמוד, שלשים לעבודה, מכאן לתלמיד חכם שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה, ר' יוסי אומר שלש שנים שנאמר ולגדלם שנים שלש, ואידך שאני לשון כשדים דקליל, ואידך שאני הלכות עבודה (ב) דתקיפן: וימן להם המלך וגו' וישם דניאל על לבו (כתוב ברמז ע"ח): אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו. חאמר רב בשתי משתאות הכתוב מדבר אחד משתה יין ואחד משתה שמן. מר סבר על לבו שם ולכל ישראל לא הורה, ומר סבר לכל ישראל נמי הורה, וכי גזר דניאל בעיר ואתו תלמידי שמאי והלל גזור אפילו בשדה:

ב ובשנת שתים למלכות נבוכדנאצר חלם נבוכדנאצר חלום ותתפעם רוחו. *אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחרבן הבית שמנה הכתוב שנים לחרבן הבית וחדשים לחרבן הבית, וכה"א טויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש וכתוב אחד אומר בכ"ו וכתוב אחד אומר בכ"ז, בכ"ה מת נבוכדנאצר ונקבר בכ"ו בו, בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בשביל לבטל גזרותיו, לקיים מה שנאמר יואתה השלכת מקברך כנצר נתעב, בו בפרק מת צדקיה שתי שמרי דכלהו דרי לקיים מה שנאמר יאבשלום תמות ובמשרפות אבותיך הראשונים ישרפו עליך, מכאן אתה אומר כשהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה, וכשהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה:

ותתפעם

ממ"ק ובמ"ק מא בראשית כא: מב שם כב: מג שם יח: מד איוב לד: מה עירובין סס: מו איוב ו: מז תהלים יח: מח חולין סז: מט פרקי רבי אליעזר: נ בראשית מח: נא תנחומא: נב שמות טו: נג מתעלפים תלשים: נד שם יט: נה דה"ב טז: נו שחץ שפל וכווי: נז דניאל ס: נח מ"א יט: נט ירמיה כג: *אראנו דריש כמו אראנו: ס שמות ה: סא ב"ב טז: סב תוספתא דפ"ק פרק ח: סג בראשית כ: סד ב"ק לג: סה בראשית כב: סו שם כא: סז ב"ב בתרא טז: סח כוחלא וכו', מיני צבע: סט ירמיה ד: ע ברכות יז: דניאל א מדרש: ב דברים כח: ג ויקרא כה: ד סנהדרין לג: ה חולין כד: ו במדבר כח: ז שם ד: ח ע"ז לו: *מדרש: ט ירמיה נב: י ישעיה יד: יא ירמיה לד:

זית רענן (סג) המפיק מגן, המעביר בתפלה מגן אברהם שאינו אומרה: בשעת גאוה, בשעת שכרות אין מתפלל: (סד) שאינו מפיק, אתמר מפיק לשון דגלוי הוא, והכי קאמר כל שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות כלומר שאינו מתפלל: מסר שינתיה לשמעיה, א"ל הניחני לישן מעט וכשיגיע זמן תפלה הקיצני, ר' חנינא דאמר אעבורי בעי לית דרב ששת ואסור להתפלל עד שיעור מאליו: (סה) שהיתה דומה ליום, ברה כחמה: דניאל (א) אפילו ריבדא דכוסילתא לא היתה בגופם, שלא היו צריכין להקזה: כוסליתא, שם כלי המקיז: (ב) דתקיפן, להוריד המשכן לפרקו ולנטותו להעמיד קרסיו וקרשיו ותשיר לקרבן בפה ובכלי (רש"י):

הושתת העולם, משם חפר אוכל, משם היה נוטל אוכל של כל ימות השנה, למרחוק עיניו יביטו היה יודע מר"ה ועד סופה, הא כיצד כיון שהיה צופה ורואה עשן המערב עולה לדרום היה יודע שבדרום שובע וכן לצפון למזרח ולמערב כלפי רקיע היה יודע שבכל העולם כלו שובע:

מ הנה נא כחו במתניו. [ג]א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם, ואף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם, ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבים כל העולם כלו, מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר [ד]והרג את התנין אשר בים, ונמלחיה לזכר, מליחה דנקבה עדיף, ואי בעית אימא כיון דכתיב [ה]לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא הוא דהדי בהדי נקבה. ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין את כל העולם כלו, מה עשה סרס את הזכר וצנן את הנקבה שנאמר הנה נא כחו במתניו זה זכר, ואונו בשרירי בטנו זה נקבה, ונעביד הני כהני, כוורא מליחא עדיף, ונעביד הני כהני, פריצותא דכוורי טפי נפישי: כי בול הרים ישאו לו, [ו]תחת מה שאסרתי לך התרתי לך, תחת איסור [בהמות] בהמות בהררי אלף וכו', ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ורבנן, ר' יוחנן אמר בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מיני בשמים מה טעם כי בול הרים ישאו לו, ר' שמעון בן לקיש אמר בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלים לה כל מיני מאכל וכל מיני מזונות והיא אוכלת, מאי טעמא [ז]והיה השרון לנוה צאן, ורבנן אמרי בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלים לה כל מיני בהמות והיא אוכלת, מאי טעמא וכל חית השדה ישחקו שם, אפשר כן אית בעיר אכיל בעיר, א"ר תנחומא גדולים הם מעשה אלהינו, ומהיכן הוא שותה ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, ר' יוחנן אומר כל מה שהירדן מכנים לששה חדשים עושה אותה גמיאה אחת, מאי טעמא הן יעשוק נהר ולא יחפוז, ר' שמעון בן לקיש אומר כל מה שהירדן מכנים לי"ב חדשים עושה אותו גמיאה אחת, מאי טעמא יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו, ויש בהן לכלוך פה, ר' הונא בש"ר יוסי אמר אין בהם לכלוך פה. ומהיכן הוא שותה, תני ר' שמעון בן יוחאי נהר יוצא מעדן ושמו יובל ומשם הוא שותה, מאי טעמא [ח]ועל יובל ישלח שרשיו, ר' מאיר אומר [ט]שאל נא בהמות ותורך זו בהמות בהררי אלף, ועוף השמים ויגד לך זה זיז שדי, או שיח לארץ ותורך זה גן עדן, ויספרו לך דגי הים זה לויתן. [י]אמר ר' יהודה אמר רב ירדן יוצא ממערב פמיאס ומקלח בימה של טבריא ובימה של סיכני ובימה של סדום ובימה של חילת ונופל לים הגדול ומתגלגל ויוצא לתוך פיו של לויתן שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו, מתקיף לה רבה בר עולא האי בבהמות בהררי אלף כתיב, אלא אמר רבה בר עולא אימתי בהמות בהררי אלף (סא) בוטחת בשעה שיגיח ירדן אל פיהו של לויתן: תמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו, כי אתא רב דימי א"ר יוחנן עתיד גבריאל לעשות [יא]קניגיא עם לויתן שנאמר תמשוך לויתן בחכה וגו', ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר [יב]העושו יגיש חרבו, כי אתא רב דימי א"ר יוחנן בשעה שלויתן רעב פותח פיו ומוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבים שנאמר [יג]ירתיח כסיר מצולה, ואלמלא מכנים ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד (סב) לפני ריחו שנאמר [יד]ים ישים כמרקחה, ובשעה שהוא צמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר [טו]אחריו יאיר נתיב, א"ר אחא בר יעקב שמע מינה תהום אינו חוזר לאיתנו עד שבעים שנה שנאמר [טז]יחשוב תהום לשיבה, ואין שיבה פחות משבעים שנה:

תתקכז יכרו עליו חברים. [יז]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשר לויתן שנאמר יכרו עליו חברים, ואין כירה אלא סעודה שנאמר [יח]ויכרה להם כרה גדולה, ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנאמר [יט]היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך, והשאר חולקין ועושין אותו סחורה בשוקי ירושלים שנאמר יחצוהו בין כנענים, ואין כנען אלא תגר שנאמר [כ]כנען בידו מאזני מרמה, ואי תימא מהכא [כא]אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ: התמלא בשכות עורו. אמר רבה בר בר חנה עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים לע"ל (כתוב בישעיה רמז תק"ג). [כב]אמר ר' לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה אף הקב"ה מושיבו בסוכתו של לויתן לעתיד לבא שנאמר התמלא בשכות עורו וגו', את מוצא בשעה שבאו יסורין על איוב היה עומד וקורא תגר אחר מדת הדין שנאמר [כג]מי יתן ידעתי ואמצאהו ארעה מלים יענני, אמר לו הקב"ה איוב מה אתה עומד ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו הרי עורו של לויתן שאני עתיד לעשות לצדיקים לעתיד לבא אם חכם אני מטלית אחת ממנו יש לך למלאת שנאמר התמלא בשכות עורו, וא"ת עורו של לויתן אינו דבר משובח, א"ר פנחס הכהן בר חייא ור' ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק [כד]פספסי הרוחות שלו מכהות גלגל חמה שנאמר [כה]האומר לחרס ולא יזרח. ירפד חרוץ עלי טיט, אין לך מזוהם של דג אלא מקום רפידתו, ומקום רפידתו של לויתן יפה של זהב לכך נאמר ירפד חרוץ עלי טיט. ד"א האומר לחרס ולא יזרח מקום רפידתו חרוץ הוא זהב שנאמר ירפד חרוץ עלי טיט. גאוה אפיקי מגנים אלו קשקשים שלו. סגור חותם צר ר' אבא בר כהנא ורבותינו שבדרום, אחד מהן אומר סוגר כל חותמות הצרכים*, וחבריו אומרים סוגר כל חותמות המצרפים. דבר אחר א"ר ברכיה הכהן אמר הקב"ה סגרתי עליו וחתמתי עליו והצרתי עליו. ד"א גאוה אפיקי מגנים שיש לו גאוה של מעלה והקב"ה אומר למלאכי השרת רדו ועשו עמו מלחמה, מיד יורדים ועושים עמו מלחמה ולויתן תולה פניו ומלאכי השרת רואים אותו ומתבהלים מיראתו ובורחים שנאמר [כו]משאתו יגורו אלים, ואין אלים אלא מלאכי השרת שנאמר [כז]כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים. [כח]משברים יתחטאו מהו משברים יתחטאו לומר לך כשהוא מבקש לאכול הוא מקיש בזנבו ועושה שבר בים והדגים מתכוונים ובאים שם והוא אוכל, ואין יתחטאו אלא כוונה כמה דאת אמר קולע באבן אל השערה ולא יחטיא, והקב"ה אומר למלאכים טולו חרבות ורדו עליו, מיד נוטלים חרבות ונותנים עליו ולא איכפת ליה שנאמר [כט]ישיגהו חרב בלי תקום חנית מסע ושריה, כשם שהחנית הזו בורח מן השריו כך היא בורחת מעורו של לויתן, והברזל חשוב לו כתבן שנאמר [ל]יחשב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה, והם נוטלים עליו קשתות ומורים עליו חצים ולא איכפת לו שנאמר [לא]לא יבריחנו בן קשת. והם נוטלים אבני קלע וזורקים עליו והוא סבור שהוא קש, שנאמר [לב]לקש נהפכו לו אבני קלע כקש נחשבו תותח, וכתיב ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה, כמעשה בשמים ישים ים, כמה דאת אמר [לג]רוקח מרקחת מעשה רוקח, אחריו [לד]יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה, לפי שהוא יושב על תהום סבור ששם הוא יושב מה הקב"ה עושה מביא בהמות ולויתן והם עושים מלחמה זה עם זה דכתיב [לה]אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם, ואין רוח אלא מלאכי השרת שנקראו רוחות שנאמר [לו]עושה מלאכיו רוחות, מיד בהמות ולויתן מתדבקים זה עם זה שנאמר [לז]איש באחיו ידובקו ומשהם מדבקים זה בזה אינם (מתנפשין) [מתפרשין] זה מזה שנאמר [לח]יתלכדו ולא יתפרדו, מה הקב"ה עושה רומז ללויתן והוא מכה את בהמות בסנפיריו ושוחטו ורומז לבהמות והוא מכה את לויתן בזנבו וממיתו מיד מה הקב"ה עושה נוטל עורו של לויתן ועושה סוכה לצדיקים דכתיב התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו. ר' נחמן ור' הונא ור' לוי בר שלום אחד מהם אומר מקיש בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות יבא ויטול ויאכל מראשו וטעמו כטעם ראש של דג שבים טבריא, וחברו אומר מקיש בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגליות* יבא ויאכל מראשו וטעמו כטעם הדג שבים הגדול. מיד הם באים וכרים עליו שנאמר יכרו עליו חברים מי שהבר עצמו במצות. ד"א יכרו עליו חברים חבורות חבורות, יש בעלי מקרא, יש בעלי משנה, יש בעלי גמרא, יש בעלי אגדה, יש בעלי מצות, יש בעלי מעשים טובים, כל חבורה וחבורה באה ונוטלת חלקה, ושמא תאמר יש ביניהם מריבה, ת"ל יחצוהו בין כנענים אל תהי קורא בין אלא כבין כנענים אלו הפרגמטוטין° כשם שפרגמטוטין הללו כשיש להם אבן טובה בשותפות הם מוכרים אותה בדמים וכשהם באים לחלוק דמיה אינם עושים מריבה אלא כל אחד ואחד בא ונוטל חלקו לפי דמים שנתן, כך לעתיד לבא אין ביניהם מריבה אלא כל אחד ואחד מן הצדיקים יבא ויטול שכרו לפי מעשיו לכך נאמר יחצוהו בין כנענים אלו פרגמטוטין דכתיב [לט]אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ:

מא מי הקדימני ואשלם. מי הוא שהקדים (כבוד לאביו) [למול בנו] ולא נתתי לו בן. מי הקדימני ואשלם [מ]זה רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים, אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו וליתן לו שכרו

ממ"ק ובמ"ק ג ב"ב בתרא עד: ד ישעיה כז: ה תהלים קד: ו ויקרא רבה פכ"ב: ז ישעיה סה: ח ירמיה יז: ט איוב יב: י ב"ב בתרא עד: יא קיניגיא ליד: יב איוב מ: יג שם מא: יד שם: טו שם: טז שם: יז ב"ב בתרא עה: יח מלכים ב ו: יט שה"ש ח: כ הושע ב: כא ישעיה כ: כב פסיקתא: כג איוב כג: כד פספסי נגעים שונים: כה איוב ט: *הצרכים מקום שעושים מהם נורכו. המצרפים בני מעיו המצרפים את המאכל, ועי' בפסיקתא: כו שם מא: כז תהלים פט: כח איוב מא: כט שם: ל שם: לא שם: לב שם: לג שמות ל: לד איוב מא: לה שם: לו תהלים קד: לז איוב מא: לח שם: *רגליות סרגילים תדיר: °פרגמטוטין סוחרים קטנים: לט ישעיה כג: מ תנחומא:

זית רענן (סא) בוטחות, שלא ימותו כל שעה שיגיח הירדן לפיו של לויתן דכל זמן שהוא חי בטוחין הן כמו כן: קניגיא, צידת חית: העושו יגיש חרבו, בבהמות כתיב והיה גבי לויתן: (סב) מפני ריחו, שיש לו הבל וחמימות הרבה:

אני שולט, קרא המלך לראשון א"ל פלוני יום יהא תחומך ולשני אמר פלוני לילה תהא תחומך, כך [עו]ויקרא אלהים לאור יום, יום יהא תחומך, ולחשך קרא לילה, לילה יהא תחומך, א"ר יוחנן הוא שהקב"ה אומר לאיוב המימיך צוית בקר (אלא) ידעת השחר מקומו הודעתו אי זה מקומו, א"ר תנחומא אנא אמרת טעמא [עח]יוצר אורי ובורא חשך עושה שלום משבראן עושה שלום ביניהם: לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, [עט]וכן עשה לעדת קרח בעוה"ז. [פ]ובני קרח לא מתו מקום נתבצר להם. (נז) תתהפך כחומר חותם [פא]להגיד גדולתו של מלך מלה"מ שאדם טובע מאה מטבעות בחותם' אחד וכלם דומין זה לזה והקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו שנאמר תתהפך כחומר חותם, מפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה לחברו ויאמר שלי הוא שנאמר וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר, היה ר' מאיר אומר בשלשה דברים נשתנה אדם מחברו, בקול, ובמראה, ובדעת, בקול ובמראה משום ערוה, ובדעת מפני הגזלנים והחמסנים (כתוב בשמואל ברמז קל"ט). [פב]תנא בש"ר יונתן האדרת היורדת עם האדם לשאול היא באה עמו, מ"ט תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. אנטונינוס שאל לרבי מה דין תתהפך כחומר וגו', א"ל מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו. ר' יוחנן מפקד אלבשוניה [פג]בורקיא לא חוורין ולא אוכמין אי קמית ביני צדיקיא לא (כחבית) [בהתית] אי קמי ביני רשיעיא לא (כחבית) [בהתית], ר' יאשיה מפקד אלבשוניה חוורין אפיתין והבו מסאני ברגלי וחוטרא בידי ויהבוני על סטרא אי אתי משיחא ואנא מעתד:

וימנע מרשעים אורם. [פד]א"ר אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל בדור המבול ובדור הפלגה וראה מעשיהם מקולקלין עמד וגנזו מהם שנאמר וימנע מרשעים אורם, ולמי גנזו, לצדיקים לעתיד לבא שנאמר [פה]וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא צדיק שנאמר [פו]אמרו צדיק כי טוב וכתיב [פז]אור זרוע לצדיק וגו'. משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו וכיון שגנזו לצדיקים לעתיד לבא מיד שמח שנאמר [פח]ואור צדיקים ישמח. וימנע מרשעים אורם, [פט]אמר ר' שמעון בן לקיש מפני מה עי"ן שברשעים (נח) תלויה כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה, ולא נכתביה כלל, ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר מפני כבודו של דוד וחד אמר מפני כבודו של נחמיה בן חכליה: וזרוע רמה תשבר, רב הונא אמר המגביה ידו על חברו תקצץ ירו (כתוב בשמואל ברמז פ"ז): מי פלג לשטף תעלה, בערביא קורין לשערא שיטפא (כתוב לעיל בפסוק אשר בשערה ישופני): התשלח ברקים וילכו. [צ]א"ר אושעיא מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר [צא]אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחים לשם מחזירין שליחותן, שלוחיך למקום שמשתלחין שם עושים שליחותם שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו, יבאו לא נאמר אלא ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום. תנא דבי ר' ישמעאל מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר [צב]והנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו, אחריו לא נאמר אלא לקראתו, ר' יאשיה אומר כשהקב"ה גוזר גזרות על ישראל על הטובות מחזירין אותו שנאמר ויאמרו לך הננו, ועל הרעות אין מחזירין אותו שנאמר [צג]והנה ששה אנשים באים וגו' וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז ש"נ):

תתקכה התשלח ברקים וילכו, [צד]הה"ד [צה]וכמצביה עבד בחיל שמיא, פעמים שהוא עושה אותם מלאכים

אש שנאמר [צו]משרתיו אש לוהט, פעמים שהוא עושה אותם לפידים שנאמר [צז]ומראיהם כמראה הלפידים, פעמים שהוא עושה אותם ברקים שנאמר התשלח ברקים וילכו, פעמים שהוא עושה אותם שרפים שנאמר [צח]ויעף אלי אחד מן השרפים, פעמים שהוא עושה אותם רוחות שנאמר [צט]עושה מלאכיו רוחות. וכן אתה מוצא [ק]ויאמר מנוח אל מלאך ה' מי שמך, א"ל המלאך איני יודע בדמות מי אני עשוי בכל שעה הוא מחליפני, למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, פלאים הוא עושה בי, וכן את מוצא באברהם מלאכים ונדמו לו כאנשים ובסדום נראו מלאכים שנאמר [קא]ויבאו שני המלאכים סדומה: מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה. [קב]א"ר לוי ברומי צווחין תרנגולא סכווא, הדין תרנגולא כד אפרוחיה דקיקין היא מעלה להון תחות אנפיה ומשתנא להון ומעדרא קדמיהון, וכד אינון רברבי חד מנהון אתי למקרב גבה והיא מנקרא ליה גו רישיה ואמרה לו זיל עדור בקלקלתיך, כך כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה המן יורד והבאר עולה והשלו מצוי וענני כבוד מקיפין להם, וכיון שנכנסו לארץ ישראל אמר להם הקב"ה כל אחד ואחד יסב מכושיה בידיה ואזיל וינצוב ליה נציבין שנאמר [קג]כי תבאו אל הארץ ונטעתם:

מי שת בטוחות חכמה. [קד]אלו הכליות, או מי נתן לשכוי בינה זה התרנגול. מי יכין לעורב צידו, וש"ה [קה]עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר, דין נקיר ודין אכיל, אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי וכו' (כתוב במשלי בסופו): מי יכין לעורב צידו [קו]כיון שהרג קין להבל אחיו היה אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות בו, בא עורב אחד והמית את רעהו אמר אני מלמד את האדם מה לעשות, מה עשה נטל את רעהו וחפר בארץ לעיניהם וקברו. אמר אדם כעורב הזה לא נעשה נטל את נבלהו של הבל וחפר בארץ וטמנה, ושלם הקב"ה שכר טוב לעורבים בעולם הזה, ומה שכר נתן להם, כשהם מולידים את בניהם ורואים אותם לבנים בורחים להם כסבורים שהם בני נחש והקב"ה נותן להם מזונם בלי חיסור שנאמר מי יכין לעורב צידו, ולא עוד אלא קוראים ליתן מטר על הארץ והקב"ה עונה אותם שנאמר [קז]לבני עורב אשר יקראו. [קח]רבי יוסי הוה עיסקן, חמא חד עורב עביד קן עביד בעין אפרוחין, נסבינון ויהבינון בקדרא חדתא ואשע באפיהון תלתא יומין, פתח באפיהון למירע מה אינון עבדין, אשכח דעבדין צואה ועבדא צואה יתושין ואכלין להון:

תתקכו לט התקשר רים בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריך, [קט]ר' יהודה ור' נחמיה, ר"י אומר ראם לא נכנס

עם נח בתבה אבל גוריו נכנסו עמו, ר' נחמיה אומר לא הוא ולא גוריו, אלא קשרו נח בתבה והיה מתלם תלמיות כמן טבריא לסיסיא, הדא הוא דכתיב התקשר רים בתלם עבותו. בימי ר' חייא רבה בר אבא עלה גור אחד בארץ ישראל ולא הניח אילן עומד עד שעקרו, ועמדו ועשו תעניות והתפלל ר' חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה. [קי]בשלמא לר' יוחנן דאמר לא ירד מבול לארץ ישראל היינו דקם רימא התם, אלא לריש לקיש היכא קם רימא, א"ר ינאי גוראות הכניס לתבה, והא אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא דימא בר יומא והוה כהר תבור, והר תבור כמה הוי תלתא פרסא, משכיה דצוארי תלתא פרסי, בי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא, רמא [קיב]כבא וסכריה לירדנא, א"ר יוחנן ראשו הכניסו לתבה, סוף סוף הא אמרת בי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא, אלא חוטמו הכניס לתבה, והא א"ר יוחנן לא ירד מבול לא"י, לדבריו דריש לקיש קאמר, והא קסגיא תיבה, קרניו קשרו בתיבה, והא א"ר חסדא בני דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו, וליטעמיך תבה היכי סגי, עוג מלך הבשן היכי קם, אלא נס נעשה ונצטננו צדי התבה: כנף רננים נעלסה וגו', [א]העיד ר' ישמעאל בן סתריאל (נט) מערקת לבנה לפני רבי חזירין שבמקומנו יש להם ששים רבוא קלפים, יתוש שבמקומנו יש לו ששים רבוא קלפין בבית המסס שלו, פעם אחת נפל ארז במקומנו ועברו שש עשרה קרונות על חודו אחת, פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים, ומי שדיא ליה והא כתיב (ס) כנף רננים נעלסה, א"ר אשי ההיא מזרתא הואי: המבינתך יאבר נץ, ארבע רוחות מנשבות בכל יום (כתוב בתרי עשר ברמז תק"ל): אם על פיך יגביה וגו', [ב]אמר הקב"ה לאהרן אם על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על הארון או על מימר פומך הייתי מסלק שכינתי מע"ג ארון, מקדש ראשון, סלע ישכון ויתלונן לינה אחת, מק"ש שני, על שן סלע ומצודה לינות הרבה, ותנינן תמן משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושהיה היתה נקראת שממנה הושתת

כמ"ק ובמ"ק עז בראשית א: עח ישעיה מה: עט ילמדנו: פ במדבר כו: פא סנהדרין לח: פב ירושלמי דכלאים פרק ט: פג בורקיא פי' ירוקין:
פד חגיגה יב: פה בראשית א: פו ישעיה ג: פז תהלים צז: פח משלי יג: פט סנהדרין קג: צ בבא בתרא כה: צא נחמיה ט: צב זכריה ב:
צג יחזקאל ט: צד ילמדנו: צה דניאל ד: צו תהלים קד: צז יחזקאל א: צח ישעיה ו: צט תהלים קד: ק שופטים יג: קא בראשית יט: קב ויקרא רבה:
קג ויקרא יט: קד ראש השנה כו: קה משלי ל: קו פרקי רבי אליעזר: קז תהלים קמז: קח ויקרא רבה: קט בראשית רבה פרשה לא: קי זבחים קיג:
קב בבא בתרא: א בכורות ח: ב תנחומא:

זית רענן (נז) תתהפך כחומר חותם, לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר, מדקרי ליה חותם שיש בחותם הם טבועין: (נח) תלויה, שאינה כתובה בשיטת אותיות התיבה ונראה נכתב רשים: כיון שנעשה אדם רש מלמטה, שיש לו שונאין ואין רוח הבריות נוחה הימנו נעשה רש מלמעלה בידוע ששונאים אותו מלמעלה להכי כתיב רשים שני מיני רשות: ולא ניכתביה לעיין כלל משום כבודו של דוד לומר שאין הדבר נוהג אלא ברשעים ולא בצדיקים, דוד היו לו שונאים הרבה ונחמיה בן חכליה היו לו שונאים הרבה מהשומרונים שמבקשין להרגו על שהיה בונה בית המקדש כדכתיב בעזרא א' ידי מחזקת בשלח וגו', (נט) מערקת לבנה, שם מקום: חזרים, ירק שלועזים ליטוגיא כמו חזרת מהפך מאכל: קלפים, עלין קליפות של עלין: בית המסס, סנפי"ל שכולו עשוי קליפות קליפות: בר יוכני, עוף גדול: (ס) כנף רננים נעלסה, ודרשינן בעלסה נוטריקון נושא עולה ומתחטא, שאף על פי שכבדה היא יש בה כח לנשאה: מזרתא הוא, שאין אפרוח גדל בה והשליכתה מדעתה (גמ"ז):

הקב"ה בקולו נפלאות, בשעה שבקש הקב"ה לשלוח את משה בשליחותו לגאול את ישראל היה במדין ומתירא מפני פרעה שיהרוג אותו, כיון שאמר לו [לז]לך שוב מצרים נחלק הדבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין ושמע משה במדין לך שוב מצרים ואהרן שמע [לז]לך לקראת משה המדברה ומי שבאמצע לא היו שומעים כלום, הוי ירעם אל בקולו נפלאות: כי לשלג יאמר הוא ארץ. [לח]אמר רבא מעלי תלגא לטורי (נד) כחמשא מטרא לארעא שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ וגו', ואמר רבא תלגי לטורא, מטרא רזיא לאילני, מיטרא ניחא לפרי, ערפילא אפילו לפרצידא דתותי קלא מהניא, מאי ערפילא, א"ר משרשיא עורו פילי:

תתקכב [לט]אמר רבי יהודה בר' סימון מתחלת ברייתו של עולם נאמר בראשית ברא אלהים את השמים ולא פרש, והיכן פרש, להלן [מ]הנוטה כדוק שמים. ואת הארץ ולא פרש, והיכן פרש, להלן כי לשלג יאמר הוא ארץ. ויאמר אלהים יהי אור ולא פירש, והיכן פרש, להלן [מא]עוטה אור כשלמה. ביד כל אדם יחתום, [מב]לפי שהראה לו הקב"ה לאדם כל הדורות ונתנם בספרו של אדם שנאמר [מג]זה ספר תולדות אדם, אמר ליה ראה על מה שהבאת מיתה לצדיקים, כיון ששמע אדם כך התחיל מצר אמר לפניו רבש"ע וכך עשית בעולמך מה איכפת לי על הרשעים שהם מתים אלא על הצדיקים שלא יהו מתרעמין עלי, אמר לו בבקשה ממך שלא תכתוב עלי שהבאתי מיתה עליהם, אמר לו הקב"ה כך אני עושה, כיון שבא אדם להפטר מן העולם נגלה עליו הקב"ה ואמר לו כתוב מעשיך שעשית שאתה מת על מעשיך והוא כותב והוא חותם, ולעתיד לבא כשיבא הקב"ה לדין על בריותיו מביא כל הספרים של בני אדם ומראה להם מעשיהם לכך נאמר ביד כל אדם יחתום: מן החדר תבא סופה [מד]זו רוח דרומית. וממזרים קרה זו רוח צפונית. מנשמת אל יתן קרח זו רוח מערבית. ורחב מים במוצק זו רוח מזרחית, והא אמר מר רוח דרומית מעלה רביבים ומגדלת עשבים, לא קשיא הא בניחותא הא בשפיכותא: אם לשבט אם לארצו. [מה]א"ר שמואל בר נחמני אם לשבט להרים ולגבעות, ואם לחסד ימציאנו לשדות ולכרמים: התדע על מפלשי עב. [מו]אמר ר' יודא בר אחא כל נסים וגבורות שהקב"ה עושה בזמן הזה בזכות תמימי תורה שכך כתיב התדע על מפלשי עב אפילו גבורות גשמים במשקל, ואין מפלש אלא משקל שנאמר [מז]פלס ומאזני משפט מה כתיב אחריו [מח]מפלאות תמים דעים, א"ר יודא ב"ר סימון כל שהוא תמים אצל הקב"ה, ודוד מפרש [מט]ואהי תמים עמו: אשר בגדיך חמים בהשקט ארץ מדרום. [נ]אמר רב תחליפא בר רב חסדא משמיה דרב חסדא אימתי בגדיך חמים, בשעה שהשקיט ארץ מדרום שבשעה שרוח דרומית מנשבת משתקת כל הרוחות מפניה. תרקיע עמו לשחקים בשר ודם מותח [נא]אהל אננקי על ידי שהות רפה קימעא וכו' (כתוב בישעיה ברמז ת"ג):

היסופר לו כי אדבר. [נב]אמר רבא בר חנינא א"ר יוחנן כל המספר בשבחו של הקב"ה יותר מדאי נעקר מן העולם שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים. [נג]א"ר יוסף אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עצלות של תורה שנאמר (נה) ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם, מאי בהיר הוא בשחקים, תנא דבי ר' ישמעאל אפילו בשעה שהשמים עומדים בהירים להוריד טל ומטר ורוח עברה ותטהרם. ועתה לא ראו אור, [נד]תנא הרואה חמה בתקופתה לבנה בתקופתה כוכבים במסלותם ומזלות בסדורן אומר ברוך עושה מעשה בראשית, א"ר ירמיה הדא אמרה בימות הגשמים ובלבד לאחר שלשה ימים שנאמר ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים: מצפון זהב יאתה, [נה]זה רוח צפונית שמזלת את הזהב וכה"א [נו]הזלים זהב מכיס. שדי לא מצאנוהו שגיא כח, [נז]וכתיב [נח]ימינך ה' נאדרי בכח, א"ר חנינא בר פפא לא קשיא כאן בשעת דין כאן בשעת מלחמה: ומשפט ורב צדקה לא יענה. [נט]א"ר שבתאי אין הקב"ה משהה שכר עושה מצות בנכרים בעולם הזה. מעשה אמרו רבותינו פעם אחת אבדה ישפה של בנימין אמרין אית ליה מרגלא טבא דכוותה לדמה בן נתינה, אזלין פסקין עמיה במאה דינרין, סלק בעא למתן להון ואשכח אבוי ואמיה [ס]דמכין, ואית דאמרי רגלוי דאבוי על תיבותא, ואית דאמרי מפתחא דתבותא הוה גו צנעיה דאבוי נחת, אמר להון לא יכילנא מיתבא יתה לכון, אמרין דילמא הוא בעי פריטין יתיר, עלון ליה עד אלפא דינרין, כיון דאתער אבוי ואמיה סלק אחית יתה להון, בעון למתן ליה בפסיקתא בתרייתא אמר מה אנא מזבן לכון יקרא דאבוי ודאמוי בפריטין איני נהנה מכבוד אבותי כלום, מה פרע לו הקב"ה, א"ר יוסי בר אבין אותו הלילה ילדה, פרתו פרה אדומה ושקלו לו ישראל משקלה זהב:

תתקכג לח ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר. [סא]כותי אחד שאל את ר' מאיר אפשר מי שכתוב בו [סב]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא הוא מדבר עם משה בין שני בדי הארון, אמר ליה הבא לי מראה גדולה הביא לו, אמר ליה ראה [סג]בוביא שלך ראה אותה גדולה, אמר ליה הבא לי מראה קטנה הביא לו אמר ליה ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה, אמר ליה מה אתה שאתה בשר ודם אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה, מי שאמר והיה העולם על אחת כמה וכמה, כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכשהוא רוצה מדבר בין שני בדי הארון עם משה. אמר רבינא בר סיסי פעמים שאין העולם כלו מחזיקים כבודו של אלהינו ופעמים שמדבר עם האדם מבין שערות ראשו, הדא הוא דכתיב ויען ה' את איוב מן הסערה מבין שערות ראשו: על מה אדניה הטבעו. [סד]תנא ר' אליעזר אומר עולם מאמצעיתו נברא שנאמר (נו) בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו. ר' יהודה אומר עולם מן הצדדים נברא שנאמר [סה]כי לשלג יאמר הוא ארץ, ר' יצחק נפחא אומר אבן ירה הקב"ה בים וממנו הושתת העולם שנאמר על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה, ר' יהודה אומר מציון נברא שנאמר [סו]מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ, ואומר מציון מכלל יופי ממנו הוכלל יפיו של עולם. ברן יחד כוכבי בקר, לאחר שקלסו אותו זרעו של יעקב (כתוב ברמז ש"ח וברמז שמ"א): ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא. [סז]ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא, ר' אליעזר אומר כשם שיש דלתות לבית כך יש דלתות לאשה, הדא הוא דכתיב [סח]כי לא סגר דלתי בטני, ר' יהושע אומר כשם שיש מפתחות לבית כך יש מפתחות לאשה הדא הוא דכתיב [סט]ויפתח את רחמה, ר' עקיבא אומר כשם שיש צירים לבית כך יש צירים לאשה, הדא הוא דכתיב [ע]כי נהפכו עליה ציריה. בגיחו מרחם יצא על ידי שמתגאה לצאת. בשומי ענן לבושו זה השפיר. וערפל חתולתו זה השליא. ואשבור עליו חקי אלו שלשה חדשים הראשונים. ודלתים אלו שלשה חדשים האמצעיים, ואומר עד פה תבא ולא תוסיף אלו שלשה חדשים האחרונים. ופא ישית בגאון גליך, רבי אבהו אומר בעוז גלליך לפי שהולד הזה כשהוא יוצא הוא מלא גללים וכל מיני סרחון והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו. בשומי ענן לבושו [עא]מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויים כמין שתי קערות כפויות זו על זו והוא בין שניהם, כשהוא מוליד לבנה אלו שני עננים הופכים פניהם לרוח מערבית ויוצא מבין שניהם בלילה הראשון מדה אחת ובלילה השני מדה שנית, וכן עד חציו של חדש עד שיגלה כלו, ומחציו של חדש אלו שני עננים הופכים פניהם לרוח מזרחית פני הלבנה שיוצאה [מתחלה] מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם בלילה הראשון מדה אחת ובלילה השני מדה שנית וכן עד סוף החדש עד שמכסה כלו, ומנין שהוא בין עננים שנאמר בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו, ומנין שהוא מתכסה כלו שנאמר [עב]בכסה ליום חגנו ביום שהוא מתכסה כלו:

תתקכד ופא ישית בגאון גליך. *דרש ר' אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם, א"ר יהודה בר מנחם והלא מקרא מלא הוא [עג]הקורא למי הים וישפכם כזה שהוא שופך מלמעלן למטן. שני פעמים כתיב הקורא למי הים וישפכם כנגד שני פעמים שעלה הים והציף העולם בדור אנוש ובדור הפלגה, ועד היכן עלה בראשונה והיכן בשניה, ר' יודן ור' אבהו ור' אלעזר בשם ר' חנינא בראשונה עלה עד יפו ועד עכו ובשניה עד כפי ברבריא, ר"ח ור' אחא בשם ר' חנינא בראשונה עד כפי ברבריא ובשניה עד עכו ועד יפו, הדא הוא דכתיב עד פה תבא ולא תוסיף ופא ישית בופו אשית גאון גליך: המימיך צוית בקר ידעת השחר מקומו, [עד]אמר ר' יוחנן [עה]ויבדל אלהים בין האור ובין החשך הבדלה ממש, משל למלך שהיו לו שני [עו]אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינים זה עם זה, זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני

כמ"ק ובמ"ק לו שמ"ת ד: לז שם: לח תענית ג: לט בראשית רבה פרשה ו: מ ישעיה מ: מא תהלים קד: מב תנחומא: מג בראשית ע: מד בבא בתרא כס: מה תענית ח: מו מדרש שוחר טוב: מז משלי טז: מח שם: מט תהלים כו: נ גיטין לח: נא אהל אננקי מחות בדוחק: נב מגילה יח: נג תענית ז: נד ויקרא רבה: נה בבא בתרא כה: נו ישעיה מו: נז ע"ז ד: נח שמות טו: נט פסיקתא רבתי: ס דמכין ישנים: סא בראשית רבה פרשה ד: סב ירמיה כג: סג בוביא דמותך: סד יומא נד: סה איוב יט: סו תהלים נ: סז בראשית רבה: סח איוב ג: סט בראשית כט ול: ע שמואל א ד: עא פרקי רבי אליעזר: עב תהלים פא: עג עמוס ה: עד ב"ר פ' ג: עה בראשית א: עו אסטרטיגין שר החיל:

זית רענן (נד) כחמשא מטרי לארעא, דהכי משמע קרא כי לשלג יאמר הוי ארץ כשיאמר לשלג הוה ארץ הרי הוא כגשם מטר וגשם מטרות והרי יש כאן חמשה: מיטרא ניחא, שיורד בנחת לפירות התבואה: ערפילא, גשמים דקים: לפרצודא דתותי קלא, הגרעין שתחת גושה של קרקע: עורו פילי שמעוררת רגבי האדמה להצמיח: (נה) לא ראו אור, לא ראו אור של תורה כו': (נו) בצקת עפר למוצק, מוצק אחד היה לו ומשם נדבקו רגבים סביבין: הוי ארץ, תעשה ארץ ומהיכן גשם מטר וגשם מטרות מד' צדדין הורידו והגשימו לעשות ארץ:

המקום מרחוק. א"ר חנינא בר פפא מחשבין אנו לשמו של הקב"ה שהיינו רחוקים וקרבנו לו, א"ר חגי דברים שרחוקים ממנו מהלך ת"ק שנה שהבריות ישנים על מטותיהם והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגבן ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד, ר' שמואל בר אוניא בשם ר' אחא הפסוק הזה אליהוא אמרו אם מאליו אמרו שבח אם ברוח הקדש אמרו שבח שבחי שבחים. ר' אבהו אמר תלת בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חברו [צ]אונקיא של כסף בחשאי והחזיר לו ליטרא של זהב בפרהסיא אינו מחזיק לו טובה, אף הקב"ה מפקידין אצלו טפה של לבנונית בחשאי והקב"ה מחזיר להם נשמות שלמות ומשובחות בפרהסיא אין זה שבח הוי ולפועלי אתן צדק. ר' לוי אמר תורי בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין ואין כל בריה משגחת עליו, בא אחד והדליק לו את הנר אינו מחזיק לו טובה, כך הולד שרוי במעי אמו והקב"ה מאיר לו נר והוא שאיוב אמר [צא]בהלו נרו עלי ראשי אין זה שבח, הוי ולפועלי אתן צדק. ר' לוי אמר תורי בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורין ואין בריה משגחת עליו בא אחר והתיר לו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה, כך האדם שרוי במעי אמו הקב"ה מתירו ומוציאו משם הוי ולפועלי אתן צדק:

הן אל כביר לא ימאס. [צב]א"ר יוחנן משום ר' יוסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור שנאמר [צג]ואני תפלתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין. תניא נמי הכי מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס, וכתיב [צד]פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומצוי בבית הכנסת כאלו פדאו לי ולבני מבין עובדי אלילים: **לא** יגרע מצדיק עיניו. [צה]אמר ר' אלעזר א"ר חנינא בשעה שפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו אחריו עד סוף כל הדורות שנאמר לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו, (נב) ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו, ואם אסורים בזיקים ילכדו בחבלי עוני. [צו]דבר אחר לא יגרע מצדיק עיניו א"ר לוי דוגמא דידיה, לאה תפסה פלך הודיה ועמדו בניה בעלי הודיה, יהודה [צז]ויכר יהודה, דוד [צח]הודו לה' כי טוב, דניאל [צט]לך אלה דאבהתי מהודה ומשבח אנא. רחל תפסה פלך שתקנות ועמדו בניה בעלי [ק]מסתורין, בנימין ישפה יש פה שהיה יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד (כתוב בשמואל ברמז ק"י). [קא]דבר אחר לא יגרע מצדיק עיניו אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שרוצה לראות בעיניו ללמדך שמשה היה מתאוה לראות נקמת המדינים לכך נאמר [קב]צרור את המדינים ואחר תאסף: **אם** ישמעו ויעבודו יכלו ימיהם בטוב. [קג]אמר הקב"ה [קד]אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם. ואם לא ישמעו בשלח יעבורו זה חיה רעה שנאמר [קה]והשלחתי בכם את חית השדה: **וחנפי** לב ישימו אף. [קו]אמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם שנאמר וחנפי לב ישימו אף, ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנאמר לא ישועו כי אסרם: **ואף** הסיתך מפי צר. [קז]אמר חזקיה בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו מסית את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה והקב"ה מסית את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים שנאמר ואף הסיתך מפי צר מגיהנם שפיה צר, שעשנה צבור לתוכה, ושמא תאמר כשם שפיה צר כך כלה צר, ת"ל העמיק הרחיב, ושמא תאמר (נג) למלך לא הוכנה, ת"ל [קח]גם היא למלך הוכן, ושמא תאמר אין בה עצים, ת"ל [קט]מדורתה אש ועצים הרבה, ושמא תאמר זהו שכרה, ת"ל ונחת שלחנך מלא דשן. כי חמה פן יסיתך בשפק [א]לא תהא רואה לחברך מסתפק יפה ומתנהג יפה ותתן עיניך בממונו כי יסיתך יצר הרע בספוק של חברך. ורב כופר אל יטך, אל תטה עצמך בכופר שאינו שלך. ד"א מדבר בכהנים אמר הקב"ה למשה לך אמור לאהרן ולבניו דייכם שהורשתי אתכם מן הנותרת של מזבח שנאמר [ב]והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו, לא תאמר הואיל והשליטני על הקרבנות ועל העולות הכל מותר לפני אם עשית כן חמה היא לפני, חמה פן יסיתך בשפק לא תשלה להיות נוגע בקדשים שאינם שלך, ורב כופר אל יטך לא מפני שהשלטתיך בכפרתן של בני תטה עצמך ליגע בקדשים [ג]וינזרו מקדשי בני ישראל:

היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח. [ד]א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלי לא הקדים אברהם תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, ר' שמעון בן לקיש אמר כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה, ר' יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ולא יהיו לו צרים מלמעלה, וכל מאמצי כח שבך היו עושים מאמצי כח, אוקיר לאסיא עד דלא תצטרך ליה: **הן** אל ישגיב בכחו. [ה]א"ר ברכיה לשון יוני הוא כמה דאת אמר הן הינא אחד הוא אלהינו ישגיב בכחו שהוא מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו, מי כמוהו מורה לחטאים שיעשו תשובה [ו]שובה ישראל. כתוב אחד אומר הן אל ישגיב בכחו וכתוב אחד אומר [ז]שדי לא מצאנוהו שגיא כח כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, כשהוא נותן להם נותן לפי כחו [ח]ועל הנחל יעלה על שפתו וגו' [ט]ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו' כדרך יום כה, וכשהוא מבקש מהם אינו מבקש אלא לפי כחן שנאמר [י]את הכבש אחד תעשה בבקר, [יא]ואת המשכן תעשה עשר יריעות: **יזוקו** מטר לאדו [יב]מלמד שעננו כבוד היו מתגברים ובאות ועולות למעלה ופותחות את פיהן כמין נאד ומקבלין מטר שנאמר יזוקו מטר לאדו, ומנוקבת ככברה ומחשרות אותן על גבי קרקע שנאמר [יג]חשרת מים עבי שחקים ללמדך שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר [יד]עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וכתיב בתריה [טו]הנותן מטר על פני ארץ, ולהלן הוא אומר [טז]הלוא ידעת אם לא שמעת וגו', ואומר [יז]מכין הרים בכחו נאזר בגבורה. כתיב [יח]חשרת מים וכתיב [יט]חשכת, שקול כ"ף ושדי ארי"ש וקרי הכשרת, ר' אליעזר אומר הארץ שותה מימי אוקינוס דכתיב [כ]ואד יעלה מן הארץ, א"ל ר' יהושע והלא מימי אוקינוס מלוחים הם, א"ל מתמתקים הם בעבים שנאמר אשר יזלו שחקים, היכן הם נוזלים, בשחקים:

תתקכא כי בם ידין עמים. [כא]השמים הללו בם הוא דן את האומים, תדע לך כשחטאו דור המבול דנם באש שנאמר [כב]ימטר על רשעים פחים, אנשי סדום לא דן אותם אלא בהם שנאמר [כג]וה' המטיר על סדום. סיסרא וכל המונו דנם בהם שנאמר [כד]מן שמים נלחמו הוי כי בם ידין עמים. יתן אוכל למכביר, בהם נתן מזון לישראל, משל למה הדבר דומה לנחתום שהוא עומד לפני הכבשן נכנס שונאו וחתה גחלים ונתן על ראשו, נכנס אוהבו ורדה פת חמה ונתן לו, הגחלים והפת שניהם יצאו מן הכבשן, כך הקב"ה הוריד אש מן השמים על הסדומיים ושרפן ומן השמים הוריד מן לישראל שנאמר [כה]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים:

לז אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו. [כו]ר' יצחק בר זעירא אמר מקפץ כדכתיב [כז]לנתר בהן ומתרגמינן לקפצא בהון. טיטוס הרשע נכנס לבית קדש הקדשים וגדר את הפרכת נכנס בשלום ויצא בשלום, ובני אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים:

שמעו שמוע ברגז קולו והגה מפיו יצא. אין הגה אלא תורה כמה דאת אמר [כח]והגית בו יומם ולילה, מלמד שהקב"ה מחדש בבית דין של מעלה הלכה בכל יום ויום ואפילו אותה הלכה היה אברהם אבינו יודע: **ירעם** אל בקולו נפלאות, [כט]מהו ירעם, אלא בשעה שנתן הקב"ה את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים, כיצד הקב"ה היה מדבר והיה הקול יוצא ומחזר בכל העולם וישראל שומעים את הקול בא להם מן הדרום והיו רצים לדרום לקבל את הקול משם וכן לכל ארבע רוחות ואחר כך נהפך להם מן השמים והיו תולין עיניהם לשמים והיה הקול נהפך להם מן הארץ שנאמר [ל]מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ, והיו ישראל אומרים זה לזה [לא]והחכמה מאין תמצא. [לב]וכל העם רואים את הקולות שהיה הקול נהפך לשבעה קולות ומשבעה לשבעים לשון כדי שישמעו עובדי אלילים והיתה כל אומה ואומה שומעת קולו של הקב"ה ונפשו יוצאה, אבל ישראל לא היו נזוקים, והוא שמשה אומר בסוף ארבעים שנה [לג]כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי, אתה היית שומע וחיה אבל עובדי אלילים שומעים ומתים, בוא וראה היאך היה הקול יוצא לישראל כל אחד ואחד היה שומע לפי כחו הזקנים לפי כחן והבחורים לפי כחן והקטנים לפי כחן ואף משה לפי כחו שנאמר [לד]משה ידבר וגו' בקול, מהו בקול, בקול שהיה משה יכול לסבול, וכה"א [לה]קול ה' בכח בכחו של כל אחד ואחד המעוברות לפי כחן והכל לפי כחן הוי ירעם אל בקולו נפלאות. ד"א אימתי עשה הקב"ה

ממ"ק ובמ"כ צ אונקיא כים : צא איוב יט : צב ברכות ח : צג תהלים סט : צד שם נה : צה זבחים קב : צו ב"ר : צז בראשית לח : צח תהלים קו :
צט דניאל ב : ק מסתורין לשון סתר : קא תנחומא : קב במדבר כה : קג ילמדנו : קד ויקרא כו : קה שם : קו סוטה מא : קז מנחות צט :
קח ישעיה ל : קט שם : קי שם : א ילמדנו : ב ויקרא ו : ג שם כב : ד סנהדרין מד : ה תנחומא : ו הושע יד : ז איוב לז : ח יחזקאל מז : ט במדבר יא :
י שם כח : יא שמות כו : יב תענית ט : יג שמואל ב כב : יד איוב ט : טו שם ה : טז ישעיה מ : יז תהלים סה : יח שמואל ב כב : יט תהלים יח :
כ בראשית ב : כא תנחומא : כב תהלים יא : כג בראשית יט : כד שופטים ה : כה שמות טז : כו מדרש : כז ויקרא יא : כח יהושע א : כט [illegible]
ל דברים ד : לא איוב כח : לב שמות כ : לג דברים ה : לד שמות יט : לה תהלים כט :

זית רענן (נב) ואם הגים דעתו וכו', ויגבהו ואם אסורים בזיקים גבהות לבם גורם להם להיות אסורים בזיקים ילכדו בחבלי עוני : (נג) למלך, כלומר לתלמיד שפירש מן התורה לא הוכנה גיהנם שלא יהא נידון בה מלך היינו ת"ח דכתיב בי מלכים ימלוכו, ושמא תאמר זהו שכרה של תורה שמצלת מגיהנם אבל שכר אחר אין לה :

א"ל קומץ שלך אי את משאלת אלא לאדם [מז]אקנום חכם והקב"ה יתן החכמה לטפשים. ד"א לא רבים יחכמו מדבר ביעקב, אמר יעקב לא בשביל שאתם רבים תחכמו שאתם עשרה ואני אחד רואה אני ברוח הקודש שיש שבר במצרים, אכן רוח היא באנוש זה יוסף שנאמר [מח]שמעתי כי יש שבר זה שברו של יוסף:

לג אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף, [מט]שנו רבותינו מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודים, אדם יוצא (מט) לשוק יהא דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט, חש בראשו יהא דומה כמי שנמסר בקולר, עלה למטה ונפל יהא דומה כמי שהעלוהו לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים נצול ואם לאו אינו נצול, אלו הם פרקליטין גדולים של אדם תשובה ומעשים טובים, ואפילו תתקצ"ט מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות נצול שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' מצאתי כופר, ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אפילו תתקצ"ט מיני חובה מלמד עליו (נ) אותו מלאך ואחד לזכות נצול שנאמר אחד מני אלף. [נ]דרש ר' עקיבא הדא דתימא בעולם הזה אבל לעולם הבא [נא]לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, לבלי חקים לא נאמר אלא לבלי חק, למי שאין לו מצוה אחת שיכריעו לכף זכות: רטפש בשרו מנער, [נב]א"ר אלכסנדרי א"ר חייא בר אבא אין חולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו שנאמר [נג]הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי, רב המנונא אמר חוזר לימי עלומיו שנאמר רטפש בשרו מנוער וגו', [נד]כל משכבו הפכת בחליו, א"ר יוסף לומר שמשכח למודו: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (ברמז תקל"ט).

[נה]ר"א אומר [נו]שמעתי באזני ה' צבאות מדבר, ומה דבר [נז]ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, אמר הקב"ה הרי נתתי להם שני דרכים לישראל, של טוב יש בה שני דרכים אחד של צדקה ואחד של חסד, ואליהו ז"ל ממוצע ביניהם, כשיבא אדם ליכנס אליהו זכרונו לברכה מכריז עליו [נח]פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, ושל רע ושל מות יש בה ארבעה פתחים ועל כל פתח ופתח שבעה מלאכים עומדים ארבעה מבחוץ ושלשה מבפנים, אלו שמבחוץ רחמנים ואלו שמבפנים אכזרים, כשיבא אדם ליכנס הרחמנים מקדמין ואומרין לו מה לך ולאש זו מה לך ולגחלים הללו שמע לנו ושוב, אם שמע להם מוטב ואם לאו הוא אומר להם בהם הם חיי, אמרו ליה הרי נכנסת בפתח ראשון אל תכנס בפתח שני; בא ליכנס בפתח שני הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך להיות מחוק מתורת אלהיך לא מוטב לך להיות חקוק על תורת אלהיך מלהיות מחוק, שמע לנו ושוב, אם שמע להם מוטב ואם לאו הוא אומר להם בהם הם חיי, אמרו ליה הרי נכנסת בפתח שני אל תכנס בפתח שלישי, בא ליכנס בפתח השלישי הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך להיות בורחים ממך וקוראין לך טמא לא מוטב לך להיות קוראין לך טהור, אם שמע להם מוטב, ואם לאו הוא אומר להם בהם הם חיי, בא ליכנס לפתח רביעי א"ל הרי נכנסת לפתח שלישי אל תכנס לפתח רביעי, בא ליכנס לפתח רביעי הרחמנים מקדימין אותו ואומרין לו הרי נכנסת בכל הפתחים ולא שמעת לנו ולא שבת ועד עכשו הקב"ה מקבל שבים ועד עכשו מוחל לעונות וסולח ואומר בכל יום שובו בני האדם, אומרים האכזרים הואיל ולא שמע לראשונה נוציא רוחו שנאמר [נט]תצא רוחו ישוב לאדמתו, ועליהם הכתוב אומר [ס]על שלשים ועל רבעים לשונאי, וכתוב אחר אומר [סא]הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. [סב]א"ר יהודה א"ר יוסי עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו, שניה מוחלין לו, שלישית מוחלין לו, רביעית אין מוחלין לו שנאמר [סג]כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, ואומר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. מאי ואומר, וכי תימא הני מילי בצבור אבל ביחיד לא, תא שמע הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר:

תתקכ לד לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע, [סד]ומה היא אומנותו כי פועל אדם ישלם לו, ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון, [סה]ויבא יוסף הביתה מה כתיב למעלה מן הענין [סו]ויהי יוסף יפה תואר ובתיב [סז]ותשא אשת ארוניו, משל לגבור שהיה יושב בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקביו אמר אנא גבר, אמרין ליה אי את גבר הא [סח]דובא קמך קופצא, כך [סט]ויהי אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם, מי הרהר, יוסף הרהר, אמר כשהייתי בבית אבא היה אבא רואה אי זו מנה יפה ונותנה לי והיו אחי מכניסין בי עין הרע עכשו שאני כאן מודה אני שאני ברוחה, אמר לו הקב"ה הטלים*, חייך שאני מגרה בך את הדוב. ד"א אמר אבא נתנסה, זקני נתנסה, אני איני מתנסה, אמר לו הקב"ה חייך שאני מנסה אותך יותר מהם מיד ותשא אשת ארוניו וגו': ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם [ע]אלה בני נח היוצאים מן התבה: לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו. [עא](אמר) ר' חנינא (אחר) שאליה לר' יונתן ס"ד לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה, א"ל לעולם אין הקב"ה פורע מן האומה עד שהוא קורא [עב]אולוגין שלה מלמעלה ואח"כ הוא פורע מהם, כשהקב"ה הופך יום ללילה והתקינן לפורענות ואח"כ הוא פורע מהם, כך בתחלה [עג]וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ואח"כ ויאמר ה' אמחה את האדם: והוא ישקיט ומי ירשיע, [עד]כשנתן שלוה לסדומיים מי בא וחייבן, מה שלוה נתן להם [עה]ארץ ממנה יצא לחם, מקום ספיר אבניה, נתיב לא ידעו עיט, ר' לוי בש"ר יוחנן הדין [עו]בר הדיא צופה מאכלה שמונה עשר מיל, וכמה היא פרוסה. ר' מאיר אומר שני טפחים, ר' יהודה אומר טפח, ר' יוסי אומר כשתים שלש אצבעות, וכד הוה קאים על (אמבואה) [אילניא] דסדום לא הוה יכיל למחמי על ארעא מן חיליהון דאילניא. ויסתר פנים ומי ישורנו כשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשית כשורה, ובמה הסתיר פניו מהם שהמטיר עליהם אש וגפרית שנאמר [עז]וה' המטיר על סדום: איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכיל, [עח]אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס על צערו: כי יוסיף על חטאתו פשע, [עט]ישראל נמשלו לשה [פ]שה פזורה ישראל, מה שה אחד מאבריה לוקה וכלם מרגישין אף ישראל [פא]האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, משל לשני בני אדם שהיו נתונים בספינה נטל אחד מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו, אמרו לו חבריו מה אתה עושה, אמר להם מה איכפת לכם תחתי אני קודח, אמרו לו מפני שאתה מציף עלינו את הספינה, כך איוב אמר [פב]ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי, אמרו לו חבריו כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק, אתה (משקיק עלינו) [מספיק בינינו את עונותיך]:

לה מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים. [פג]מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעשקים, ישועו מזרוע רבים אלו העושקים, אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו, [אלו רבים על אלו בחמוס ממון, ואלו רבים על אלו בחמוס דברים], עד שנחתם גזר דינם, ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם שנאמר [פד]קץ כל בשר בא לפני וגו': ולא אמר איה אלוה עושי. [פה]א"ר ירמיה בר' אלעזר כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה אינו חרב שנאמר (נא) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה: מלפנו מבהמות ארץ. [פו]א"ר חייא זו פרדה שכורעת ומשתנת, ומעוף השמים יחכמנו זה תרנגול שמפייס ואח"כ בועל, אמר ר' יוחנן אלמלי לא נתנה התורה לישראל למדנו צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל, מאי קאמר לה, א"ר יהודה הכי קאמר זיל רזבינא ליך דמטי ליך עד כרעיך. ד"א מלפנו מבהמות ארץ למדנו מפרו של אליהו ז"ל (כתוב במלכים ברמז רי"ד):

ממלוך אדם חנף. [פז]אבא גוריון איש צידן אמר חמשה דברים. מדסגן דייני שקרא סגיאן סהדי שקרא. מדסגן דלטוריא סגיאן ממוניהון דגברין חטופין. מדסגן אפי חציפתא אתנטילת יקרא מן ברייתא. מדאמר זעירא לרבא אנא רב מינך אתקטעו שניהון דבני אנשא. מדארגיזו בניא חביביא קדם אבוהון דבשמיא העמיד עליהם מלך חנף ופרע מהם זה מלך אחשורוש שנאמר ממלוך אדם חנף, ולמה הקב"ה ממליך אדם חנף בשביל מוקשי עם, ולמה נקרא אחשורוש חנף שהרג אשתו בשביל אוהבו והרג אוהבו בשביל אשתו יש לך חנף גדול מזה, כיון שראו הכל שמלך אחשורוש התחילו צווחין ווי ווי ויהי בימי אחשורוש:

לו אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק. [פח]ר' מאיר אומר הפסוק הזה משמש שתי לשונות, לשון שירה ולשון דבר. לשון שירה על שבחן של צדיקים, לשון דבר על מפלתן של רשעים, למרחוק נאמר על הרחוקים ואמרי לה על הרחוקים שנתקרבו. ולפועלי אתן צדק, א"ר נתן מחשבין לשמו של אברהם אבינו אותו שבא מרחוק, הדא הוא דכתיב [פט]וישא אברהם את עיניו וירא את המקום

מס"ק ובמ"ק מז אקנום שיכול למלאות כל חפצו ורצונו: מח בראשית מב: מט שבת לב: נ ירושלמי דקדושין פ"א: נא ישעיה ה: נב נדרים מא: נג תהלים קג: נד שם מא: נה פר"א פט"ו: נו אולי צ"ל כפסוק כי פי ה' דבר (ישעיה א): נז דברים ל: נח ישעיה כו: נט תהלים קמו: ס שמות כ: סא איוב לג: סב יומא פו: סג עמוס ב: סד ב"ר פ' פז: סה בראשית לט: סו שם לט: סז שם: סח דובא הדוב קופץ לפניך: סט בראשית לט: *הטלים רועה כלא חסר: ע מדרש: עא ב"ר פ' כח: עב אולוגין שטר חובותיהם: עג בראשית ו: עד ויקרא רבה: עה איוב כח: עו בר הדיא מין עוף: עז בראשית יט: עח בבא בתרא טז: עט ויקרא רבה: פ ירמיה נ: פא במדבר טז: פב איוב יט: פג בראשית רבה פרשה לא: פד בראשית ו: פה עירובין יח: פו שם ז: פז מדרש: פח ויקרא רבה: פט בראשית כב:

זית רענן (נ) אותו מלאך שממליץ עליו וכו', נצול באחד של זכות שנאמר מליץ אחד מני אלף במליצתו של מלאך אינו אלא אחד מני אלף להגיד ישרו, ומשמע נמי שהמלאך המליץ הוא אחד מני אלף דהא מלאך כתיב מכלל דהשאר מעידין עליו חובה: רמשכח למודו, עלומיו, קריש מענין העלמה: (נא) ולא אמר איה אלוה עושי, לא הוצרך להתאונן ולומר איה עושי והריני חרב:

לאיוב ואיוב נאה לצדקה הוי צדק לבשתי וילבשני:
ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף. [ג]לפי שאתה מוצא איוב אדם גדול ועשיר תאמר שלא היה משגיח על דין דלים לאו אלא נתן נפשו על הדינין, ולא עוד אלא שהוא היה שופט והוא היה שוטר, אמר איוב התורה איימה על הדיין שיהא עושה את הדין ועל השוטר שיהא מוציא את הגזל, אני לא עשיתי כן אלא אע"פ שהיה השוטר לפני עומד לא הייתי ממתין לו שיהא מוציא הגזל אלא אני הייתי עומד על הגזלן ומשבר את שניו להוציא מתוכם את הגזל. אבחר דרכם ואשב ראש שהיה מושיב דיינים והיה אומר לכל אחד ואחד דרכו ויושב בראש כלם כמלך. ד"א כשהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה והמעשה שהיה קהה לי הייתי שואלו ומבארו:
ואשכון כמלך בגדוד, בשעה שהייתי מרשיע לרשע הייתי יושב ואוכלוסין עומדים לפני ואפילו היה מבקש הרשע שלא לקיים את הדין מיראת הגדוד שעומדים לפני היה מתירא ומקיים את הדין. כאשר אבלים ינחם, ואם היה יצר הרע בא להטעותי שלא לילך ולנחם אבלים לומר שאני אדם גדול לא הייתי שומע שהייתי אומר אין אני טוב מבוראי שמנחם ישראל שנאמר [ד]אנכי אנכי הוא מנחמכם: ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים. [ה]רבנן אמרין כיון שאכלה חוה פרי האילן האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול דכתיב וכחול ארבה ימים, דבי רבי ינאי ורבי יודן ברבי סימון, דבי רבי ינאי אמרי אלף שנים הוא חי ולסוף אלף יוצאה אש מקנו ושורפתו ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחיה, רבי יודן בר סימון אמר אלף שנים הוא חי ולסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומתגדל אברים והיה. [ו]אמר ליה שם רבה לאליעזר [ז]אורשינא חמתיה אבא דהוה גני בספנא* דתיבותא, אמר ליה אבא לא בעית מזוני, א"ל חמיתיך טרידא ולא בעינא קא מצערך, א"ל יהא רעוא דלא תמות, הה"ד עם קני אגוע וכחול ארבה ימים:
שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי. [ח]אמר איוב ע"י שהיו דלתי ביתי פתוחות לרוחה הכל היו קוצרים יבשות ואני קוצר מלילות, אמר יעקב ע"י שהייתי עוסק בתורה שנמשלה למים זכיתי להתברך בטל שנאמר [ט]ויתן לך האלהים מטל. [י]דבר אחר שרשי פתוח אלי מים זה בית המקדש שהיו שעריו פתוחין לתורה שנאמר וטל ילין בקצירי, [יא]כטל חרמון שיורד על הררי ציון: אבחר דרכם ואשב ראש. [יב]א"ר אבהו מנין לאבל שמסב בראש שנאמר ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם, ינחם אחרים משמע, א"ר נחמן בר יצחק ינחם כתיב, מר זוטרא אמר מהכא [יג]וסר מרזח סרוחים מר וזה נעשה ראש לסרוחים:
ל ועתה שחקו עלי צעירים. [יד]היה איוב אומר לאליפז לא בנו של עשו אתה. אלולי היה אביך עומד ומבקש ממני שאזון אותו עם כלבים שלו הייתי פוסלו, אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני, וחבריו אומרים לו אתה הוא הישיש לעצמך אף אנו יש לנו ישישים [טו]גם שב גם ישיש בנו: בחסר ובכפן גלמוד. [טז]אמר רבא אם ראית חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם הוי רואה את אשתך כאלו היא גלמודה, א"ר יודן כתיב [יז]וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, בנח כתיב [יח]אתה ובניך ואשתך ונשי בניך מלמד שנאסר להם פריה ורביה:
תתקיח הקוטפים מלוח עלי שיח. [יט]כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים שנאמר ושרש רתמים לחמם: בני נבל גם בני בלי שם [כ]זאת אמרת [כא]המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, אמר ר' אחאי שהשימו את העולם והושמו מן העולם וגרמו לעולם שישום, ר' לוי בשם רבי שמואל בר נחמני אנשים (שנתפסו) [שנתפרשו] שמותם למעלה, דא"ר יוסי בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הם, עירד עורדן אני מן העולם, מחויאל מוחן אני מן העולם, מתושאל מתישן אני מן העולם, למך מה לי ללמך ולתולדותיו, ר' יוחנן אמר אנשי השם מי פרש מעשיהם, אנשי השם אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, רבי אומר אלולי לא בא איוב אלא לפרש לנו מעשה דור המבול דיו, ואמר רבי חנין ואילו לא בא אליהוא אלא לפרש לנו מעשה ירידת גשמים דיו דאמר רבי יוחנן כל אורה שנאמר באליהוא אינו אלא בירידת גשמים, רבי אושעיא רבה אמר אינה אלא במתן תורה: אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע. [כב]אמר רבה ואיתימא רבא אמר הקב"ה כשאני דן את ישראל אין אני דן אותם כאומות העולם דכתיב בהו [כג]עוה עוה אשימנה, אלא אני נפרע מהם *כפיד של תרנגולים. דבר אחר אפילו ישראל אין עושין מצות אלא מעט כפיד של תרנגולים שמנקרין באשפה אני מצרפן לחשבון גדול, להן שוע כשמשועין לפני אני מושיע אותם. [כד]רבי אבהו אמר אין הקב"ה מכה אומה ומשיבה [כה]צדו, אלא מביא פיד לזו ומשעשעה לזו. הביא פיד לאשור ושעשעה במצרים [כו]התיטיבי מנא אמון, הביא פיד למצרים ושעשעה באשור [כז]הנה אשור ארז בלבנון. א"ר יוסא מפני מה גלו עשרת השבטים ואחר כך שבט יהודה ובנימין, כדי שיהיו מתנחמין אלו באלו:
לא ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה, [כח]בוא וראה צדקו של איוב ומה אם בתולה שכל אדם רשאי להסתכל בה שמא ישא אותה או ישיאה לבנו או לאחד מקרוביו לא היה איוב מסתכל בה, על אחת כמה וכמה על אשת איש שאינו רשאי להסתכל בה, לפיכך אז"ל שאסור לאשה לצאת בתכשיטיה אף בתול לרשות הרבים לפי שהעם מסתכלין בה, לפי שלא נתן הקב"ה תכשיטין לאשה אלא שתהא מתקשטת בהן בתוך ביתה שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב: אם נפתה לבי על אשה, [כט]א"ר יוחנן כל המזנה על אשתו אשתו מזנה תחתיו שנאמר אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין, והיינו דאמרי אינשי איהו בי (מח) קרי ואיהי בי בוציני: ומגז כבשי יתחמם, [ל]שנו רבותינו ראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלים ואינו נוהג אלא במרובה, מנא הני מילי א"ר חסדא אתיא גיזה גיזה, כתיב הכא [לא]וראשית גז צאנך וכתיב התם ומגז כבשי יתחמם. תנא דבי ר' ישמעאל כבשים שצמרן קשה פטורין מראשית הגז ומגז כבשי יתחמם, וכמה היא מרובה, ב"ש אומרים שתי רחלות שנאמר [לב]עגלת בקר ושתי צאן, וב"ה אומרים חמש צאן עשויות: אם עלי אדמתי תזעק, [לג]אמר לו הקב"ה לאיוב כלום יש לך עליה אלא ארבע אמות בשעת מיתתך הא דידך, ר' חייא רבא ור"ש בן חלפתא ר' חייא אמר משל לאחד שמכר טלית [לד]באיטלים, עבר אחד וראה אותה ואמר שלי היא א"ל התעטף בה אם מחזקת היא לך הרי היא שלך ואם לאו אינה שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב [לה]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ואת אמרת אם עלי אדמתי תזעק, ור' שמעון אמר משל לאחד שמכר שפחה באיטלים עבר אחד וראה אותה ואמר שלי היא, א"ל נזוף בה אם נשמעת לך הרי היא שלך, כך אמר הקב"ה ולא כתיב [לו]המביט לארץ ותרעד ואת אמרת אם עלי אדמתי תזעק, באותה שעה אמר איוב רבש"ע לא אמרתי אלא אם לא הוצאתי מעשרותיה כראוי. ויחד תלמיה יבכיון, אם זרעתי אותה כלאים, אם כחה אכלתי בלי כסף, זה מעשר שני שנאמר [לז]ונתתה בכסף, ונפש בעליה הפחתי, זה מעשר עני, אם לא עשיתי כן, תחת חטה יצא חוח, תני ר' הושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שמעלה חוחים יפה לזרעה חטים, שמעלה באושים יפה לזרעה שעורים. עד עכשו איוב מתנבא כמה נבואות והוא אומר תמו דברי איוב, אלא אמר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי ולא יהיה לי פתחון פה (ברמז קל"ד); תחת חטה יצא חוח (כתוב בישעיה):
לב ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי וגו'. [לח]א"ר חייא בר אבא אמר יוחנן כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש שנאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא, וכתיב התם [לט]עם חמת זוחלי עפר. [מ]דרש ר' עקיבא אליהוא זה בלעם, בן ברכאל שבא לקלל את ישראל וברכם האל. הבוזי שהיתה נבואתו בזויה שנאמר [מא]נופל וגלוי עינים. ממשפחת רם [מב]מן ארם ינחני. א"ר אליעזר אי הוא כבר כסה עליו ואי לית הוא עתיד להתוכח עמך. אלא אליהוא זה יצחק. בן ברכאל שברכו אל שנאמר (ויברכהו ה') [ויברך אלהים את יצחק]. הבוזי שבזה ע"א בשעה שנעקד. ממשפחת רם מאברהם:
תתקיט לא רבים יחכמו זקנים יבינו משפט, [מג]אמר אליהוא לחבריו של איוב לא כל מי שעוסק בתורה מתחכם, אלא אכן רוח היא באנוש, אלא אם כן נתן בו הקב"ה רוח כדי שיהא רגיל בלמודו. [מד]שאלה מטרונא את ר' יוסי בן חלפתא הרי הוא כל שבחו של מקום נותן את החכמה לחכמים דכתיב [מה]יהב חכמתא לחכימין לא צריך קרא למימר אלא יהב חכמתא לטפשין, אמר ליה יש ליך [מו]קוזמין, א"ל הן, א"ל אם בא אדם לשאול קוזמין שלך את משאלת לו, א"ל אם יהיה אדם חכם אני משאלת לו קוזמין, א"ל

במ"ק ובמ"ק ג פסיקתא: ד ישעיה נא: ה ב"ר פ' יט: ו סנהדרין קח: ז אורשינא עוף שמו חול: *ספנא חדר ספון: ח ב"ר פ' סו: ט בראשית כז: י תנחומא: יא תהלים קלג: יב מ"ק כח: יג עמוס ו: יד תנחומא: טו איוב לח: טז בראשית רבה פרשה לא: יז בראשית מא: יח שם ו: יט חגיגה יב: כ ב"ר פ' כו: כא בראשית ו: כב מדרש: כג יחזקאל כא: *פיד ניקור: כד פסיקתא: כה צדו לשון מורכב: כו נחום ג: כז יחזקאל לא: כח תנחומא: כט סוטה י: ל חולין קלה: לא דברים יח: לב ישעיה ז: לג מדרש: לד אישלים חנות: לה ירמיה כג: לו תהלים קד: לז דברים יד: לח עירובין סג: לט דברים לב: מ ירושלמי דסוטה פרק ה: מא במדבר כד: מב שם: מג תנחומא: מד מדרש: מה דניאל ב: מו קוזמין תכשיט:

זית רענן (מח) קרי ובוציני מיני קשואים הם אלא שאלו גדולים ואלו קטנים, כלומר במה שהוא עסוק היא עסוקה (רש"י):

שנים יעשה באפלה שכל זמן שיצר הרע בעולם אופל וצלמות בעולם נעקר יצר הרע מן העולם קץ שם לחשך. ד"א קץ שם להשך נתן זמן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום שנאמר [סט]ויהי מקץ שנתים ימים וגו'. [ע]ד"א קץ נתן ליסורים של צדיקים בעולם הזה ולעולם הבא מעבירן. לכל יש קץ להרים ולגבעות שנאמר [עא]ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים. לרוח שנאמר [עב]לעשות לרוח משקל. למים שנאמר [עג]ומים תכן במדה. לחשך שנאמר קץ שם לחשך וגו', כשהקב"ה יושב וחוקר אם מתבקש יסורין, אבן אופל וצלמות, אפל מי גרם לאדם הזה שבאו עליו יסורין ואפלה זה יצר הרע שהוא משול כאבן שנאמר [עד]והסירותי את לב האבן: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל. [עה]אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה גדולה שהשפיע להם הקב"ה שנאמר ארץ ממנה יצא לחם וגו' ועפרות וגו', וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב לו למה לנו עוברי דרכים שהן באים לחסר ממוננו בואו ונשכח רגל מארצנו שנאמר (מה) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל. ועפרות זהב לו, [עו]אמרו כשהיה הולך אחד לגנן והיה אומר לו תן לי באיסר ירק כשהיה נותן לו היה משכשכו במים ומוציא מעפר זהב. [עז]אם אין לו במה לכסות שוחק דינר ומכסה שנאמר ועפרות זהב לו: בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים. [עח]תרין אמוראין חד אמר בחלמיש שלח ידו וחד אמר בחלמיש שלח אצבעו, ר' לוי בשם רשב"נ חמשה כוכבים הללו היו יושבות על צור אחד שלח ידו המלאך והפכן: מבכי נהרות חבש. [עט]א"ר ברכיה לא פרשו המים העליונים מן התחתונים אלא בבכי הדא הוא דכתיב מבכי נהרות חבש, ר' תנחום מייתי לה מהכא [פ]לקול תתו המון מים בשמים, ואין קול אלא בכי כמה דאת אמר [פא]קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים: והחכמה מאין תמצא. [פב]אמר רבי יוחנן אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כאלו אינו שנאמר והחכמה מאין תמצא:

תתקטז לא יערכנה זהב וזכוכית. [פג]שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה מהו דכתיב לא יערכנה זהב וגו', א"ל אלו דברי תורה שקשים לקנותם כזהב וכלי פז ונוחין לאבדן ככלי זכוכית, א"ל האלהים אפילו ככלי חרש אבל ר' עקיבא רבך לא כך אמר אלא מה כלי זכוכית הללו אע"פ שנשברו יש להם תקנה אף תלמיד חכם אע"פ שסרח יש לו תקנה, א"ל אף אתה חזור בך, א"ל כבר שמעתי מאחורי הפרגוד [פד]שובו בנים שובבים חוץ מאחר, וכן הוא אומר [פה]אם תבקשנה ככסף מגיד הכתוב שכשם שארם צריך ליזהר שלא יאבד סלעו כך יהא אדם צריך ליזהר בלמודו שלא יאבד, ומה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשים לקנותם, אי מה כסף קשה לאבד אף דברי תורה כן, תלמוד לומר לא יערכנה זהב וגו' (בתורה ברמז תתע"ג): אלהים הבין דרכה. [פו]תנא ר' חייא ידע הקב"ה בישראל שאין יכולין לקבל גזרות של ארם עמד והגלה אותם לבבל שנאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. א"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני (מו) שעמוקה כשאול שנאמר [פז]מיד שאול אפדם. רבי אמר מפני שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה, ר' יוחנן אמר ששלחן לבית אמן, משל לאדם שכועס על אשתו להיכן משלחה לבית אמה, והיינו דא"ר אלכסנדרי שלשה חזרו למטעתן (כתוב במלכים). לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה. [פח]כמה דאת אמר [פט]מי מדד בשעלו מים. ד"א לעשות לרוח משקל כל נביא ונביא ניתן בו רוח הקדש כל אחד לפי כחו, ומים תכן במדה אלו דברי תורה שכל אדם נוטל תורה במדה, ואין מים אלא דברי תורה שנאמר [צ]הוי כל צמא לכו למים. ד"א לעשות לרוח משקל יש אדם שדעתו ארוכה ויש אדם שדעתו קצרה ויש שדעתו בינונית והקב"ה משקל ברעתו וברוחו אם נתן בו צרכו הרי דעתו יפה, ואם יותר הרי הוא גס, ואם פחות הרי דעתו קצרה. ומים תכן במדה, הגבל הזה שהוא גובל לבנין הטיט יפה היא טובה, אם פחת מים היא יבשה, כך האדם אם ניתן בו צרכו הוא שוה לבריות, ואם פחת הוא יבש, ואם הוא יותר מצרכו הרי הוא לוקה בשחין [צא]אדם כי יהיה בעור בשרו. [צב]ד"א לעשות לרוח משקל א"ר יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא מן העולם הקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו הזהר שלא תזיק את בריותי, מאי טעמא [צג]כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, מהו יעטוף משלהי כמה דכתיב [צד]בהתעטף עלי רוחי, וכל כך למה, בשביל ונשמות אני עשיתי (כתוב במלכים ברמז רי"ט). ומים תכן במדה, ר' יהודה בר סימון אומר אפילו מים שיורדים מלמעלן לא נתנו אלא במדה הדא הוא דכתיב [צה]כי יגרע נטפי מים וכתיב [צו]ונגרע מערכך. ד"א לעשות לרוח משקל. אמר רבי אפילו רוח הקדש ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל, יש מתנבא ספר אחד ויש מתנבא שני ספרים. א"ר סימון שני פסוקים נתנבא בארה ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בספר ישעיה ואלו הם [צז]וכי יאמרו אליכם וחברו: ומים תכן במדה א"ר יודן בש"ר שמואל אפילו דברי תורה שנתנו מלמעלה לא נתנו אלא במדה ואלו הם מקרא משנה גמרא ואגדה, יש זוכה למקרא ויש זוכה למשנה ויש זוכה לגמרא ויש זוכה לאגדה ויש זוכה לכלן. ד"א לעשות לרוח משקל. בנוהג שבעולם הבריות אומרים פלוני רוחו יתירה שנתנה בו רוח יתירה או פלוני רוחו קצרה שנתנה בו רוח *קטקטון, ומים תכן במדה האדם הזה משוקל חציו מים וחציו דם, בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבה על המים, ובזמן שחוטא פעמים שהמים רבים על הדם ונעשה [צח]אנדרופיקוס, פעמים שהדם רבה על המים ונעשה מצורע, אדם או דם: אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. רבנן ור' אחא רבנן אמרין כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר שני פעמים בלבו ואחר כך היה אומרו למשה מה טעם אז ראה ויספרה חד, הכינה וגם חקרה חד, ואחר כך ויאמר לאדם זה משה. רבי אחא אמר ארבעה פעמים אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ארבעה. [צט]א"ר יודא בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו, מאי טעמא [ק]זה ספר תולדות אדם אמר הקב"ה יציר כפי הוא ואני נותנה לו חזר ואמר שש מצות נתתי לו ולא היה יכול לעמוד בהם והיאך אני נותן לו רמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה. ויאמר לאדם, לא לאדם אני נותנה אלא לבניו זה ספר תולדות אדם:

כט מי יתנני כירחי קדם. [קא]דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס, ושתי ידיו על שני צדעיו, ושני אציליו על שתי ארכובותיו, ושני עקביו על שתי עגבותיו, וראשו מונח לו בין ברכיו, פיו סתום, וטבורו פתוח, ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה, ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו, וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לעמוד אפילו שעה אחת, ונר דלוק (מונח) לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו שנאמר בהלו נרו עלי ראשי, ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא, ואין לך ימים שאדם שרוי בהם בטובה יותר מאותן הימים שנאמר מי יתנני כירחי קדם וגו', ואיזהו ימים שיש בהם ירחים ולא שנים הוי אומר ירחי לידה ומלמדין אותו את כל התורה כלה שנאמר [קב]ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה, ואומר בסוד אלוה עלי אהלי, וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כלה שנאמר [קג]לפתח חטאת רובץ, ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר [קד]כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר [קה]לפניו יכרעו כל יורדי עפר, תשבע כל לשון זה יום הלידה שנאמר [קו]אשר לא נשא לשוא נפשי (מז) ולא נשבע למרמה, ומה שבועה משביעין אותו, אומרים לו הוי צדיק ואל תהא רשע, ואפילו כל העולם אומרים עליך צדיק, הוי בעיניך כרשע, והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הרי הוא נוטלה כמך. תנא דבי ר' ישמעאל משל לכהן חבר שמסר תרומה לכהן עם הארץ אמר לו אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הרי היא שרופה בפניך. ראוני נערים ונחבאו (בשמואל ברמז קכ"ד):

תתקיז ברכת אובד עלי תבוא. [קז]זה לבן הארמי שנאמר [קח]ארמי אובד אבי. עלי תבוא זה רבקה שנאמר [קט]את היי לאלפי רבבה ועמדו ממנה אלופים מעשו *אלוף תימן אלוף אומר, רבבה מיעקב שנאמר [קי]רבבה כצמח השדה, ויש אומרים אלו ואלו עמדו מיעקב שנאמר [א]ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל: צדק לבשתי וילבשני. א"ר חנינא יש נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו, יש אדם עשיר ואין שמו לפי עשרו, רש ואין שמו לפי רישו, יש אדם שהוא גבור ואין שמו לפי גבורתו חלש ואין שמו לפי חלישתו, יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה על [ב]הכפושה הזו, ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרים אבודה הכלה הזו באיש הזה, איוב לא היה כן אלא הצדקה נאה לאיוב

מס"ק ובמ"ק סט בראשית מא: ע תנחומא: עא ישעיה מ: עב איוב כח: עג שם: עד יחזקאל לו: עה סנהדרין קט: עו ויקרא רבה: עז חולין פח: עח בראשית רבה פרשה נא: עט מדרש: פ ירמיה י: פא שם לא: פב סוטה כא: פג חגיגה טו: פד ירמיה ג (נ"פ): פה משלי ב: פו פסחים פז: פז הושע יג: פח ילמדנו: פט ישעיה מ: צ שם נה: צא ויקרא יג: צב ויקרא רבה: צג ישעיה נז: צד תהלים קמב: צה איוב לו: צו ויקרא כז: צז ישעיה ח: *קטקטון או קטרטון הוא סגולס: צח אנדרופיקוס מין חולי הדרוקן: צט בראשית רבה פרשה כד: ק בראשית ה: קא נדה ל: קב משלי ד: קג בראשית ד: קד ישעיה מה: קה תהלים כב: קו שם כד: קז בראשית רבה פ' ס: קח דברים כו: קט בראשית כד: *שם לו: קי יחזקאל טז: א במדבר י: ב כפושה ענה וגסה יותר מדאי:

זית רענן (מה) פרץ נחל, גפרית ואש: מעם גר, ממקום הליכתו: (מו) שעמוקה כשאול, ויפדם משם מהר: מבית אמן, אברהם מאור כשדים יצא (רש"י) (מז) ולא נשבע למרמה, שקיים שבועתו לשמור את התורה:

בהדין סולמא הפוך. תני ר' שמעון בן יוחאי הרקיע של מים והמלאכים של אש והם דרים זה עם זה, ולא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו מלאך עצמו חציו אש וחציו מים עושה שלום בו דכתיב [כט]וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק דכתיב [ל]ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אמר צלוחית של ברד מלאה אש, ור' נחמיה אומר אש וברד [לא]פתוכין זה בזה, א"ר חנן טעמא דר' יהודה כהדין [לב]פרצידא דרמונא דהרצנייתא מתחמא מלגיו, א"ר חנין טעמא דר' נחמיה כהדין [לג]עששיתא דקנדלא דמיא ומשחא מעורבין כחדא והיא דלקא מן גביהון, אמר ר' אחא משל למלך שהיו לו שתי לגיונות קשים והיו [לד]צהובים זה בזה כיון שהגיע מלחמתו של מלך עשה שלום ביניהם ועשו מלחמתו של מלך, כן אש וברד צהובים זה בזה וכו'. [לה]ולא ראו המאורות פגימתה של קשת שלא יאמרו יורדי הים הקשת זורק בהם חצים. גדול השלום שהרי העליונים צריכים שלום שנאמר [לו]עושה שלום במרומיו, והלא דברים קל וחומר ומה במקום שאין שנאה ואין איבה ובעל דבבא צריכים שלום קל וחומר למקום שיש כל המדות הללו (בפסוק ה' עוז לעמו יתן ברמז תשי"א):

תתקיג היש מספר לגדודיו. [לז]כתוב אחד אומר [לח]אלף אלפין ישמשוניה וכתוב אחד אומר היש מספר לגדודיו, כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול שנתמעטה פמ:יא של מעלה, תני רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי אלף אלפין ישמשוניה למספר גדוד אחד אבל לגדודיו אין מספר. ר' ירמיה בר אבא אמר אלף אלפין לנהר דינור ישמשוניה שנאמר [לט]נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי:

כו הרפאים יתוללו מתחת מים ושוכניהם. [מ]הגבורים שבדור המבול היה אחד מהם נותן רגלו על התהום וסותמה ונותן ידו על החלון וסותמה והיה בא ליכנס לתבה והיו רגליו מערכלות* הה"ד הרפאים יתוללו. נוטה צפון על תהו, [מא]ארבעה רוחות נבראו בעולם, רוח פנת המזרח משם יוצא אור לעולם, רוח פנת הדרום משם טללי ברכה יורדים לעולם, רוח פנת המערב משם אוצרות שלג וברד וקור וחום וגשמים יוצאים לעולם, רוח פנת הצפון בראו ולא גמרו לפי שאמר כל מי שאומר אני אלוה יבא ויגמור הפנה הזאת שהנחתי, ושם הוא מדורן של מזיקים ורוחות ושדים, ומשם יוצאין לעולם שנאמר [מב]מצפון תפתח הרעה: תולה ארץ על בלימה. [מג]אמר רבא א"ר יוחנן אין העולם מתקיים אלא בזכות משה ואהרן שנאמר [מד]ונחנו מה וכתיב תולה ארץ על בלימה, א"ר אלעזר אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה, א"ר אבהו אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שמשים עצמו כאילו אינו שנאמר (לט) [מה]ומתחת זרועות עולם:

מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. א"ר יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום וכו' (כתוב בתהלים במזמור ז' ובמלכים ברמז רכ"ה): עמודי שמים ירופפו. [מו]א"ר יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בהם והעמידם שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו, והיינו דאמר רשב"ל מ"ד [מז]אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די שאלמלא כן עדין מרחיבין והולכים, ואיכא דאמרי ארשב"ל בשעה שברא הקב"ה את הים הגדול היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה ויבש שנאמר [מח]גוער בים ויבשהו. בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב. [מט]א"ר יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את עולמו א"ל לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם, אמר לפניו רבש"ע די שאבלע מימי שלי, מיד בעט בו הקב"ה והרגו שנאמר בכחו רגע הים וגו', א"ר יצחק ש"מ שרה של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד (מ) מפני ריחו שנאמר [נ]כמים לים מכסים, אל תקרי לים מכסים אלא לשרו של ים מכסים:

תתקיד ברוחו שמים שפרה. [נא]ר' יוחנן כשהיה מגיע לפסוק זה היה אומר יפה למדני ר' חנינא, יצאת אש מלמעלה ולחכה פני הרקיע: הן אלה קצות דרכיו. [נב]אמר רב הונא (מא) כל מה שאתה רואה קצות דרכיו של הקב"ה הן שנאמר הן אלה קצות דרכיו: ומה שמץ דבר (נמצא) [נשמע] בו ורעם גבורותיו וגו', א"ר הונא הרעם הזה בשעה שהוא יוצא כתקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו *יתבונן אין כתיב כאן אלא מי יתבונן, הפקחין יודעין רמזו של דבר והגיונו. א"ר הונא אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד, על סדרו של עולם על אחת כמה וכמה, אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על סדרו של עולם, אמור לו אחרי מלך ב"ו אי אתה יכול לעמוד, אחרי מלך מלכי המלכים הקב"ה עאכ"ו, א"ר נחמן משל [נג]לחורשת קנים שלא היה אדם יכול ליכנס לתוכה שכל מי שנכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד כסח ונכנס כסח ונכנס, נכנס דרך הכסות ויצא דרך הכסות, התחילו הכל נכנסים ויוצאים דרך הכסות, רב נחמן אמר חורי משל לפלטין גדולה שהיו בה פתחין הרבה וכל מי שנכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל (מב) פקעת אחת וקשרה נגד הפתח נכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת התחילו הכל נכנסים ויוצאין דרך הפקעת. א"ר שמעון בן יוחאי משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה, אילו היו הכתלים גבוהין היתה נאה, אילו היתה תקרה גבוהה היתה נאה, שמא יבא אדם ויאמר אילו היו לי שלש עינים שלש ורגלים היה יפה לי אתמהא, הה"ד [נד]אשר כבר עשוהו, עשהו אין כתיב כאן אלא עשוהו, כביכול מלך מלכי המלכים הקב"ה ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שלך והעמידך על מכונך שנאמר [נה]הוא עשך ויכוננך, א"ר לוי בר חמא מלך בשר ודם בנה פלטין ואם בנה (מג) ביבא על פתחה אינו נאה, אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה ברא את האדם ונתן ביבא על פתחו ואי זה זה חוטמו והוא נויו והוא שבחו:

כז חי אל הסיר. [נו]ר' יהושע אומר משום בר פטרי הרי הוא אומר חי אל מלמד שאין לך אדם נודר בחיי המלך אלא אם כן אוהב את המלך, משמיה דר' נתן אמרו [נז]גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבא, רבי אומר נאמר ירא אלהים באברהם ונאמר ירא אלהים באיוב מה להלן מאהבה אף כאן מאהבה, ושאר כל התרעומות האמור בפרשה לא נאמר אלא לענין המאורע: כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי. [נח]שאל אנטונינוס את רבי מאימתי נשמה נתונה באדם משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו, אמר לו משיצא ממעי אמו, אמר לו לאו משל אם תניח בשר שלשה ימים בלא מלח מיד הוא מסריח, והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא שנאמר כי כל עוד נשמתי בי, מאימתי ניתנה בי נשמה, משפקדתני. ועוד שאלו מאימתי יצר הרע נתון באדם משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו, אמר לו עד שלא יצא ממעי אמו, אמר לו לאו שאילו נתון בעוד שהוא במעי אמו היה הוטט את בני מעיה ויוצא, והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא שנאמר [נט]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, א"ר יודן מנעריו כתיב משעה שהוא ננער ממעי אמו:

תתקטו כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. [ס]רב הונא ורב חסדא חד אמר נפשו של גזלן וחד אמר נפשו של נגזל, מאן דאמר נפשו של גזלן דכתיב [סא]אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, ומאן דאמר נפשו של נגזל דכתיב [סב]כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, ואידך נמי הא כתיב את נפש בעליו יקח, בעליו דהשתא, ואידך נמי הא כתיב וקבע את קובעיהם נפש, מאי טעמא קבע את קובעיהם, משום דנטלו נפש: הן אתם כלכם חזיתם. [סג]א"ר יוחנן דורו של איוב שטוף בזמה היה, כתיב הכא הן אתם כלכם חזיתם וכתיב התם [סד]שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך, ואימא בנבואה דכתיב [סה]חזון ישעיהו, אם כן מאי ולמה זה הבל תהבלו: יכין וצדיק ילבש. [סו]תנו רבנן ששה דברים נאמרו בעם הארץ, אין מוסרין להם עדות, ואין מקבלין מהם עדות, ואין מגלים להם את הסוד, ואין ממנין אותן אפוטרופסין על היתומים, ואין מוסרין להם קופה של צדקה, ואין מתלוים עמהם בדרך, ויש אומרים אף (מד) אין מכריזין על אבדתו, ות"ק זימנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל ליה שנאמר יכין (רשע) וצדיק ילבש:

כח כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה. [סז]ר' סימון בר זבדא מאית, אמרין ליה לרבי לוי עול ואפטר עליה, על ואפטר עליה האי קרא. ארבעה דברים הללו הם תשמישו של העולם כלו אם אבדו יש להם חליפין אבל תלמיד חכם מי מחליפו: קץ שם לחשך, [סח]זמן נתן לעולם כמה שנים

ממ"ק ובמ"ק כט דניאל י: ל שמות ט: לא פהוכים מעורבים: לב פרצידא קליפות: לג עששיתא וכו' נר מאור: לד צהובים שנואים: לה ירושלמי ר"ה: לו איוב כה: לז חגיגה יג: לח דניאל ז: לט שם: מ ב"ר פל"א: *מערכלות נכוות: מא מדרש: מב ירמיה א: מג חולין פט: מד שמות יז: מה דברים לג: מו חגיגה יב: מז בראשית יז: מח נחום א: מט ב"ב בתרא עד: נ ישעיה יא: נא מדרש: נב ב"ר פ' יב: *ע"ש שנוי הגי': נג חורשת תרגום יער חורשא: נד קהלת ב: נה דברים לב: נו תוספתא דסוטה: נז איוב יג: נח סנהדרין צא: נט בראשית ח: ס ב"ב בתרא קטז: סא משלי כב: סב שם א: סג ב"ב טו: סד שה"ש ז: סה ישעיה א: סו פסחים מט: סז ב"ר: סח ב"ר פ' פט:

זית רענן (לח) כביכול, אף כלפי צבא השכינה הוזקקנו לומר כך כמו ב"ו שאתה יכול לומר בו מיעוט: (לט) ומתחת, מי שנגרס תחת הכל הוא זרועות עולם (רש"י): (מ) מפני ריחו, שהוא מוסרח: (מא) כל מה שאתה רואה וכו', כל מה שנראה לנו מענין העולם ומשיגים מעניני סדורו וחכמתו אינו אלא קצת דרכי ה' שעיקר הדברים נמנעי ההשגה: (מב) פקעת, כרך ואגודה מן גמי: (מג) ביבא, צינור המקלח שופכים: אל תגזל דל כי דל הוא, אע"פ שדל הוא: (מד) אין מכריזין על אבדתו, אין מאמינים לו לחפש על אבדה שאומר שאבד עד שיהיו עדים שאבד, וכן מצינו לשון הכרזה במי שמבקש אבדתו כדתנן בב"מ כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד;

מבטל גזרת חברו, אבל הקב"ה מי יכול למחות בידו שנאמר והוא באחד ומי ישיבנו. [צח]דרש ר' פפיים לפי שהוא יחיד בעולמו ואין מי שימחה בידו כל מה שהוא מבקש הוא עושה, אמר ליה ר' עקיבא דייך פפיים אין דורשין כן אלא הכל עושין בדין כשם שסנהדרין נושאת ונותנת למטן כך למעלן שנאמר [צט]ראיתי את ה' יושב על כסאו וצבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, וכי יש שמאל למעלן והא כתיב [ק]ימינך ה' נאדרי בכח, אלא אלו מטין לכף חובה ואלו מטין לכף זכות, וכשם שהשואל שואל למטן כך שואל למעלן שנאמר [קא]בגזרת עירין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא. ומהו והוא באחד ומי ישיבנו, א"ר פנחס הכהן בר חמא שהוא יחידי בעולמו יודע משפטם של בריותיו, ר' יהודה הלוי בר שלום עד שהוא יחידי בעולמו יודע דעתם של בריותיו למי שהוא אומר לך בשליחותו ילך, הוי ונפשו אותה ויעש, וכן ירמיה אומר [קב]נער אנכי, א"ל הקב"ה אל תאמר נער אנכי. [קג]תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות ואין שני מלאכים עושים שליחות אחד, שנאמר והוא באחד ומי ישיבנו, ואת אמרת [קד]ויבאו שני המלאכים סדומה, אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק, גבריאל הלך בשליחותו להפוך את סדום, רפאל להציל את לוט:

תתקט כד **גבולות ישיגו.** [קה]מעשה דור המבול פרשו איוב, מהו גבולות ישיגו, שהיו נכנסין זה בגבולו של זה וזה בגבולו של זה. עדר גזלו וירעו חמור יתומים ינהגו, כשהיו רואים חמור ביד יתום מיד היו נוטלים אותו ממנו. יחבלו שור אלמנה, אלמנה שמת בעלה והניח לה שור אחד ויצאה לרעותו מיד היו נוטלים אותו ממנה. ערום ילינו מבלי לבוש, כיון שהיו רואים בני אדם שהיו עושים בהם כך היו מהלכים ערומים כדי שלא יפשיטו את בגדיהם: בין שורותם יצהירו, [קו]שהיו עושים להם ברדיות קטנות. יקבים דרכו ויצמאו, א"ר איבו למה יקבים דרכו ויצמאו, לפי שהיתה מארה מצויה בביתו של רשע. ולפי שהיו שטופים בזמה נמחו מן העולם שנאמר [קז]קץ כל בשר בא לפני: לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב, זה דור המבול דכתיב [קח]וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, משהיתה חמה זורחת עד שהיתה שוקעת לא היה בהן תוחלת: ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים, [קט]הנואף אמר אין בריה יודעת בי ואני [קי]עיני משוטטים בכל הארץ, מה דרכן של עוברי עבירה משמרין שעת אפלה שעת חשך, וכן הגנבים חתר בחשך בתים, וכן הוא אומר [קי]הוי המעמיקים מה' וגו', וקשה הנואף שהוא מסלק את השכינה כביכול הקב"ה ממלא את העליונים ואת התחתונים שנאמר [א]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ובאיזה מקום שאותו האיש נואף הוא מרשל כח השכינה, כשהוא בא לנאוף כביכול הוא אומר למקום סלק את עצמך תן לי שעה אחת, כביכול מפני שהוא ארך אפים הוא נותן לו מקום שנאמר [ב]כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן, ואומר וסתר פנים ישים הם מבקשים שלא תתעבר ממנו אלא שיעשו תאותן בלבד ואינם יודעים שהקב"ה מפרסמן בעולם מי שהוא יושב בסתר עליון שם פנים, שהיא מעוברת ממנו צר לה ולד ופניו דומין לנואף. א"ר יצחק קשה כחו של נואף שהוא מרשל כח השכינה, כיצד הקב"ה צר לה צורת הולד והנואף בא עליה והקב"ה עומד ושוהא ואומר צורתו של מי אצור צורת הבעל או צורת הנואף כביכול, [ד]צור ילדך תשי, א"ר זעירי כביכול תשו ידי הצייר. אמר רבי מלה"ד לצייר שהוא צר איקונין של מלך בא לגמור את הפרצוף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר, נתרשלו ידיו של צייר והתחיל אומר מה אעשה באלו סממנין אצור אותו בפניו של מלך ראשון או בשני. [ה]ד"א וסתר פנים ישים. היא עשתה בסתר והקב"ה פרסמה בגלוי שנאמר [ו]תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל, לומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו (בישעיה בפסוק כי כל סאון סואן ברעש): חתר בחשך בתים, למה, שיומם חתמו למו. [ז]מה היו אנשי דור המבול עושים, היה מביא אפרסמון ושף באבן ובא בלילה [ומריח] וחותרה, כד דרשה ר' חנינא בצפורי אתעביד בהו תלת מאה חתרין. הוה להון [ח]אפופלסמון מה הוו צפוראי עבדון. חתר בחשך בתים. [ט]דרש רבא מאי דכתיב חתר בחשך בהים מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומפקידין אפרסמון ומניחין אותו בבית גנזיהם ובאים ומריחים ככלב שנאמר [י]ישובו לערב יהמו ככלב ובאים וחותרים שם ונוטלים את ממונן. דרשה ר' יוסי בצפורי כו' (כדלעיל), אתו קא מצערו ליה אמר מי הוה ידענא דאתון גנבי: קל הוא על פני מים, [יא]גזרה נגזרה על דור המבול שיאבדו במים. תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול, כל כך למה, לא יפנה דרך כרמים שלא היתה כונתם אלא למטעת כרמים, אבל נח לא היתה כונתו אלא להפרות ולהרבות שנאמר [יב]אלה תולדות נח:

תתקי **ציה** גם חם יגזלו מימי שלג. [יג]בעון בטול תרומות ומעשרות השמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הווה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעים שנאמר (לו) ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו. מאי משמע דתני דבי ר' ישמעאל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם הן הן יגזלו מימי שלג שלכם, ואם נותנין מתברכין שנאמר [יד]הביאו את כל המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, מאי עד בלי די, א"ר יהודה עד שיבלו שפתותיכם מלומר די: ישכחהו רחם מתקו רמה. [טו]דרש ר"ע מעשה של דור המבול [טז]בגינזק של מדי ולא בכו, כיון שהזכיר מעשה איוב בכו, קרא עליהם מקרא זה ישכחהו רחם שכחו רחמים מן הבריות אף הקב"ה שכח רחמיו מהם. מתקו רמה שמתק רמה מהם. עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה, א"ר אבהו תעקר אין כתיב כאן אלא תשבר כדבר שהוא נשבר ואינו מעלה חליפין ואי זה (לז) זה דור הפלגה. רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב. [יז]זה דור המבול, אחד מהם היה לוקח שתי נשים אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש, זו שהיתה לפריה ורביה יושבת כאלו אלמנה בחייה, וזו שהיתה לתשמיש היה משקה אותה כוס עקרין שלא תלד והיתה יושבת בהיקו מקושטת כזונה דכתיב [יח]ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה [דעדה מיניה], ושם השנית צלה שהיתה יושבת בצלו: ומשך אבירים בכחו: [יט]א"ר חמא בר חנינא משך יצר הרע אבירים בכחו, ומי הם כגון דור אנוש דור המבול דור הפלגה וסדומיים לפיכך יקום צדיק אינו מאמין בו כל שהוא בחיים וכה"א [כ]הן בקדושיו לא יאמין, א"ר פנחס אילו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה יכולין היו ואעפ"כ לא נקראו קדושים עד שנסתם הגולל לפניהם שנאמר [כא]לקדושים אשר בארץ המה:

תתקיא **רמו** מעט ואיננו והמכו. [כב]דרש ר' עזריה זמנין א"ל משמיה דר' אמי חמנין א"ל משמיה דר' אסי כל אדם שיש לו גסות הרוח לסוף מתמעט שנאמר רמו מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון, ושמא תאמר ישנו בעולם, ת"ל ואיננו, ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו שנאמר והמכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל, ואם לאו וכראש שבולת ימלו, ר' הונא ור' חסדא חד אמר (לח) כסאסא דשובלתא וחד אמר כשבולת עצמה, בשלמא למ"ד כסאסא דשובלתא היינו דכתיב וכראש שבולת ימלו, אלא למ"ד כשבולת עצמה מאי וכראש שבולת ימלו, אמר רב אסי וכן תנא דבי ר' ישמעאל משל לאדם שנכנס בהוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט:

תתקיב כה **המשל** ופחד עמו עושה שלום במרומיו. [כג]לפי שאיוב אומר [כד]מי יתן ידעתיו ואמצאהו, א"ר אבא בר כהנא אם בהיכל של מעלה הוא אבוא עד תכונתו, ואם בהיכל של מטה הוא אבוא עד תכונתו, ואין תכונתו אלא היכל שנאמר [כה]ויכינו המזבח על מכונתו. [כו]אערכה לפניו משפט, אמרו לו חבריו אי אתה יודע שנקרא אלוה משפט, ופי אמלא תוכחות אמר להם אם סותם פיו של אותו האיש ארעה מלים יענני ואבינה מה יאמר לי, אם יהא משיבני על כל דבר ודבר אם חטאתי או לא חטאתי. הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו, א"ר יוחנן מכאן אתה למד שהשכינה למעלה במערב, ואחור ולא אבין לו הלכתי לצפון ולדרום ולא מצאתיו. [כז]כי ידע דרך עמדי בחנני כזהב אצא, א"ל חבריו לאיוב עד מתי אתה מטיח דברים אין אנו אומרים לך שאין אתה יכול להקביל פניו או להסיח עמו, אמר להם יכול אני להסיח עם מיכאל. ר' יעקב אמר המשל זה מיכאל, ופחד זה גבריאל, עושה שלום במרומיו אפילו העליונים צריכים שלום, המזלות עולים שור אומר אני תחלה ואינו רואה מה שלפניו, תאומים אומר אני תחלה ואינו רואה מה שלפניו, וכל אחד ואחד אומר אני ראשון ומשלימין זה לזה ולא זה מזיק את זה הוי העליונים צריכים שלום. בכל מקום מקדים משה לאהרן כו'. [כח]אמר ר' יוחנן מימיה לא ראתה החמה פגומתה של לבנה ולית מול חזי מאי דקדמוהי, א"ר לוי כלהון סלקין בהדין

ממ"ק ובמ"ק צח תנחומא: צט דה"ב יח: ק שמות טו: קא דניאל ד: קב בראשית רבה פרשה כ: קג בראשית י: קד תנחומא: קה בראשית רבה פרשה לה: קו בראשית ו: קז שם ג: קח מדרש: קט דה"ב טז: קי ישעיה כט: א ירמיה כג: ב איוב יא: ד דברים לב: ה סוטה ט: ו משלי כו: ז בראשית רבה פכ"ז: ח אפופלסמון סמן הפרסמון: ט סנהדרין קט: י תהלים נט: יא בראשית רבה פרשה ל: יב בראשית ו: יג שבת לב: יד מלאכי ג: טו בראשית רבה פרשה לג: טז גינזק שם מקום: יז בראשית רבה פרשה ג: יח בראשית ד: יט מדרש: כ איוב ט: כא תהלים יז: כב סוטה ה: כג תנחומא: כד איוב כג: כה עזרא ג: כו איוב כג: כז שם: כח פסיקתא:

זית רענן (לו) ציה גם חום, ציה כמו צוי דברים שצויתי אתכם בשעת החום היינו תרומות ומעשרות (רש"י): (לז) זה דור הפלגה, שלא חזרו לכמו שהיו שפה אחת ומקובצין במקום אחד, אבל רעת דור המבול היה לה ארוכה שמנח ובניו נתמלא העולם כבתחלה: (לח) כסאסא דשבלתא, זקן השבולה והוא נשבר ונופל מאליו:

שריד אלא ת"ח שנאמר [י]ובשרידים אשר ה' קורא. [מא]א"ר יהודה אמר רב כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל לגיהנם שנאמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש וגו', ואין שריד אלא ת"ח שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא. א"ר זירא אמר רב כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקולים שנאמר [מג]כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד, ואין כבוד אלא תורה שנאמר [מד]כבוד חכמים ינחלו. [מה]דבר אחר כל חשך טמון לצפוניו כל החשך היה טמון בסדום שהיא בשמאלה של ארץ ישראל שנאמר [מו]ואחותך הקטנה ממך היושבת על שמאלך וגו'. מהו ירע שריד באהלו אפילו שריד אחד שנשתייר מהם ירע באהלו, ואיזה זה לוט שנאמר [מז]ותבט אשתו מאחריו. דבר אחר כל חשך טמון לצפוניו זה עשו, תאכלהו אש לא נופח זה יעקב שנאמר [מח]והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש: יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו. [מט]לפי שנאמר [נ]האזינו השמים ואדברה, משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב בו ומשמרו, אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו (כדי) שיאכל וישתה ויישן ואלך אני ואעשה צרכי, אמר לו אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג אלא כדי שלא יהא מזיק מכאן, כך אמר להם משה לישראל שמא אתם (צריכים) [סבורים] לברוח מעל כנפי השכינה או לזוז מן הארץ. ולא עוד אלא שהשמים כותבים שנאמר יגלו שמים עונו, ומנין שאף הארץ מודעת, שנאמר וארץ מתקוממה לו: יגל יבול ביתו. שנו רבותינו על שבעה עשר דברים נגעים באים על עין רעה וכו' (כתוב ברמז תקע"ב):

כא זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם. [נא]והוא ישקיט ומי ירשיע. [נב]דרש ר"מ והוא ישקיט מעולמו, ויסתיר פנים מעולמו כדין שמותחין וילון על פניו ואינו יודע מה נעשה בחוץ, א"ל דייך מאיר, אמר לו ומהו דכתיב והוא ישקיט, א"ל לא נתנה שלוה לדור המבול אלא לחייבן, ומה שלוה נתן להם, זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם: ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון, רבי לוי ורבנן, רבי לוי אמר לשלשה ימים היתה אשתו של אחד מהם מעוברת ויולדת, נאמר כאן נכון ונאמר להלן [נג]היו נכונים לשלשת ימים, ורבנן אמרין ליום אחד, נאמר כאן נכון ונאמר להלן והיה נכון לבקר, מה נכון להלן יום אחד אף כאן יום אחד. וצאצאיהם לעיניהם שהיו רואים בניהם ובני בניהם. ישלחו כצאן עויליהם, א"ר לוי בערביא צווחין לינוקא עולא. וילדיהם ירקדון, כאלין שדיא כמה דאת אמר [נד]ושעירים ירקדו שם, כשהיתה אחת מהם יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צור לחתוך טבורך, בלילה היתה אומרת לבנה צא והדלק לי את הנר לחתוך טבורך. עובדא הוה בהדא אתתא דילידת בליליא, אמרה לבנה צא והדלק בוצינא [נה]דנקטא שורך נפק ופגע ביה שידא שומרון אמרה לה זיל [נו]גלוג לאמך דקרא תרנגולא, ואלולא דקרא תרנגולא הוינא מחיתך וקטיל יתך, א"ל זיל את וגלוג לאימא דאימך דלא קטעא אימא שורי דאלו קטעת אמי שורי הוינא מחיתך וקטיל יתך, הדא הוא דכתיב בתיהם שלום מפחד מן המזיקין, ולא שבט אלוה עליהם מן היסורין, וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו לא עשית כשורה, ומה הסתיר פניו מהם שהביא עליהם מי המבול, על גוי ועל אדם יחד, על גוי זה דור המבול, ועל אדם זה נח שממנו הושתת העולם: מה שדי כי נעבדנו. דור המבול אמרו כך (כתוב ברמז תק"כ):

כב ואיש זרוע לו הארץ (ברמז פ"ז). [נז]אמר ר' אלעזר לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרוע שנאמר ואיש זרוע לו הארץ, א"ר אלעזר כל המגביה ידו על חברו אין לו תקנה אלא קבורה שנאמר ואיש זרוע לו הארץ: אשר קמטו ולא עת. [נח]תני ר"ש החסיד אלו תתקע"ד דורות (לד) שקומטו להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והם הם עזי פנים שבדור. [נט]זה שאמר הכתוב [ס]ועוז מלך וגו' כל העוז והגבורה של הקב"ה וכן דוד אומר [סא]לך ה' הגדולה וגו', אתה מוצא מי שהוא בעל זרוע אינו מבקש משפט אלא מעביר הדרך שהוא בטוח על זרועו שנאמר ואיש זרוע לו הארץ וגו' והקב"ה אעפ"כ ששלו העוז והגבורה משפט אהב. [סב]רב נחמן בר יצחק אמר אשר קומטו לברכה כתיב אלו ת"ח שמקמטין עצמם על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מגלה להם סוד לעולם הבא. [סג]נהר דינור מהיכא קא נפיק, א"ר ירמיה בר אבא מזיעתן של חיות, ולהיכן שפיך, א"ר חלקיה בר טוביא על ראש רשעים בגיהנם שנאמר [סד]סער מתחולל על ראש רשעים יחול, ר' יעקב אמר על אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם: יראו צדיקים וישמחו. הרשעים [סה]תתחשכנה עיניהם מראות שהם רואים וחוטאים [סו]ותרא האשה, [סז]ויראו בני האלהים, [סח]וירא חם אבי כנען, [סט]וירא בלק, [ע]וירא אותה שכם בן חמור, [עא]וירא המן, [עב]וירא עשו, אבל הצדיקים יראו צדיקים וישמחו [עג]וירא והנה איל, וישא עיניו וירא, [עד]וירא יעקב, [עה]וירא בסבלותם, [עו]וירא פינחס: אם לא נכחד קימנו וגו' (בשמואל ברמז קס"ח): והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך. [עז]א"ר הונא בר ברכיה משום ר"א הקפר כל (לה) המשתף שם שמים בצערו כופלים לו פרנסתו שנאמר והיה שדי בצריך וגו', רשב"נ אמר פרנסתו מעופפת עליו כנשר שנאמר וכסף תועפות לו: ותגזר אומר ויקם לך. [עח]דרש ר"נ בר רב חסדא מה שלחו לו בני לשכת הגזית לחוני המעגל, ותגזר אומר ויקם לך אתה גזרת מלמטה והקב"ה קיים אמריך מלמעלה, ועל דרכיך נגה אור דור שהיה אפל הארתו בתפלתך, אני אמרתי להשפילן ואתה אמרת לגאותן דידך קיימא דידי לא קיימא, אני אמרתי לשחות עיניהם ברעב ואתה אמרת להושיען דידך קיימא דידי לא קיימא. כי השפילו ותאמר גוה דור שפל הגבהתו בתפלתך, ושח עינים יושיע, דור שהיה שפל שעיניו כהות הושעתו בתפלתך, ונמלט בבור כפיך במעשה ידיך הברורים. [עט]ד"א ותגזר אמר ויקם לך זה יעקב. ועל דרכיך נגה אור על שני דרכים, לפי שכתוב [פ]אם יהיה אלהים עמדי והנה אנכי עמך וגו' ושבתי בשלום *ויבא יעקב שלם: ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך, [פא]א"ר חנינא [פב]אונקיא אחת היתה ביד נח, אם כן למה נמלט בבור כפיך, אתיא כההיא דרבי אבא בר כהנא [פג]כי נחמתי כי עשיתים [פד]ונח מצא חן, אלא שמצא חן:

כג מי יתן ידעתי ואמצאהו. [פה]אשרי אדם שנגעו בו יסורין ולא קרא תגר אחר מדת הדין, א"ר חנינא בר פפא איוב אלולי לא קרא תגר כשבאו עליו יסורין כשם שאומר עכשו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כך היו אומרים אלהי איוב, ולא עשה, אלא כיון שבאו עליו יסורין התחיל מבעט ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו, מיד אמר לו הקב"ה איוב החשכת העצה שנטלתי ויען ה' את איוב וגו', אמר ליה *מי זה מחשיך עצה במלין שהוצאת מפיך היית אומר אם אחפש מה יש לו להשיבני, אדעה מלים יענני ואבינה מה יאמר לי, אמר איוב הלכתי בכל מקום לבקשו ולא מצאתיו, למזרח הן קדם אהלוך ואיננו, למערב ואחור ולא אבין לו, לצפון שמאל בעשותו ולא אחז, לדרום יעטוף ימין ולא אראה, אמר לו הקב"ה מה אתה חוזר ומתיגע הריני נגלה עליך אמור לי מהיכן אני נגלה עליך העליונים והתחתונים אינם מחזיקים את כבודי הרי אני מצמצם עצמי לתוך הסערה ויען ה' את איוב מן הסערה. ד"א מכל שער ושער שבראשו אמר לו הקב"ה למה אתה קורא תגר שהגיעוך יסורין שמא אתה גדול מאדם יציר כפי שעל מצוה אחת שבטל גזרתי מיתה עליו ועל תולדותיו שמא קרא תגר, אמר לו גדול אתה מיצחק שעל שאהב את עשו הכהיתי את עיניו, אמר ליה גדול אתה ממשה על ידי שאמר [פו]שמעו נא המורים גזרתי עליו שלא ליכנס לארץ, אמר ליה גדול אתה מאהרן שלא חלקתי כבוד לבריה כיוצא בו שהוא לבוש שמונה בגדים ונכנס לבית קדש הקדשים ומלאכי השרת בורחים מלפניו [פז]וכל אדם לא יהיה באהל מועד אלו מלאכי השרת [פח]ודמות פניהם פני אדם, [פט]וכבוד ה' מלא את הבית, [צ]ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת כי מלא כבוד ה', ובזמן שהיה נכנס הייתי חולק לו כבוד ומסלק את כבודי מבין שני הכרובים [צא]אם על פיך יגביה נשר על פיך היה הקב"ה מגביה כבודי מבין שני כרובים, כמה דאת אמר [צב]כנשר יעיר קנו, [צג]סלע ישכון ויתלונן משהיה יוצא היה חוזר וממלא הבית, ד"א סלע שכן אין כתיב כאן אלא סלע ישכון, לן אינו אומר אלא יתלונן, תשובה לאומר אין הקב"ה בונה את בית המקדש. [צד]על שן סלע ומצודה, *וילכוד דוד מצודת ציון, ואחר כל הכבוד הזה כשנכנסו בניו להקריב שלא ברשות לא הקפתי להם אלא חנקתי שתי אפרוחיו שנאמר [צה]ואפרוחיו יעלעו דם, ואעפ"כ לא סלקתי כבודי מהם אלא באשר חללים שם הוא [צו]קרבו שאו את אחיכם: והוא באחד ומי ישיבנו. [צז]שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, בשר ודם גדול מחברו מבטל

ממ"ק ובמ"ק: ם יואל ג: מא חולין קלג: מב יואל ג: מג משלי כו: מד שם ג: מה תנחומא: מו יחזקאל טז: מז בראשית יט: מח עובדיה א: מט ספרי: נ דברים לב: נא איוב לד: נב בראשית רכט: נג שמות יט: נד ישעיה יג: נה דנקטא שורך לחתוך טבורך: נו גלוג בשתכה: נז סנהדרין נח: נח חגיגה יג: נט מדרש: ס תהלים לט: סא דה"א כט: סב חגיגה יד: סג שם יג: סד ירמיה כג: סה במדבר רכט: סו בראשית ג: סז שם ו: סח שם ט: סט במדבר כב: ע בראשית לד: עא אסתר ג: עב בראשית כח: עג שם כב: עד שם מב: עה שמות ב: עו במדבר כה: עז ברכות כט: עח תענית כג: עט מדרש: פ בראשית כח: *שם לג: פא ב"ר פ, כט: פב אונקיא משקל קטן: פג בראשית ו: פה שם: פו פסיקתא רבתי: *איוב לח: פז במדבר כ: פח ויקרא טז: פט יחזקאל א: פט דה"ב ז: צ שם ה: צא איוב לט: צב דברים לב: צג איוב לט: צד שם: *דה"א יא: צה שם: צו ויקרא י: צז ספרי:

זית רענן (לד) שקומטו להבראות, נגזרו להבראות: קודם שנברא העולם, נגזרו להבראות קודם מתן תורה לקיים מה שנאמר דבר צוה לאלף דור, וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה עמד וטרדן ונתנה לסוף כ"ו דורות: (לה) המשתף שם שמים בצערו, שמברך על הרעה דיין אמת, א"נ שמבקש רחמים מלפניו:

מילי בדאורייתא אבל בדרבנן לא, ואומר ותבחר לשון ערומים, וכי תימא הני מילי בדרבנן אבל במילי דעלמא לא, ואומר ודעת שפתי ברור מללו :

הן בקדושיו לא יאמין. [צח]א"ר חנינא בר פפא כתיב [צט]ומשך אבירים בכחו, ומשך יצר הרע אבירים בכחו, ומי הם, כגון דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה וסדומיים לפיכך יקום צדיק ולא יאמין כל שהוא בחיים, וכן הוא אומר הן בקדושיו לא יאמין, א"ר פנחס אילו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה יכולים היו, ואעפ"כ לא נקראו קדושים עד שנסתם הגולל לפניהם שנאמר [ק]לקדושים אשר בארץ המה. [קא]ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי אם בקדושיו לא יאמין במאן יאמין, יומא חד הוה קא אזיל באורחא חזא לההוא גברא דהוה קטנטר תאני שביק הנך דמטו* ושקיל הנך דלא מטו, א"ל לאו הנך מעלי טפי, א"ל הנך לאורחא קא בעינא להו והני מינטרן אמר היינו דכתיב הן בקדושיו לא יאמין :

אף כי נתעב ונאלח. [קב]אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם שנאמר [קג]מבית ומחוץ תצפנו, רבא בר עולא אמר נקרא תועבה שנאמר אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה: **אשר** חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. [קד]יהודה הודה ולא בוש מה היה בסופו, נחל חיי העולם הבא, ראובן הודה ולא בוש מה היה בסופו, נחל חיי העולם הבא, ומה שכרן בעולם הזה, (כח) להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם שנאמר [קה]יחי ראובן ואל ימות וגו' וזאת ליהודה : **כל** ימי רשע. [קו]זה שאמר הכתוב [קז]כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, ראיתי שלותן של רשעים והייתי מקנא כאלו הם עושים חללים חללים, וכן הוא אומר כל ימי רשע הוא מתחולל, [קח]שלום רשעים אראה יושבים השקט ובטח בתיהם שלום מפחד: **נודד** הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך. [קט]א"ר נתן בר אבא אמר רב כל המצפה לשלחן חברו עולם חשך בעדו שנאמר נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך. תנו רבנן שלשה חייהם אינם חיים, המצפה לשלחן חברו, ומי שאשתו מושלת עליו, ומי שיסורים מושלים בגופו, ויש אומרים אף מי שאין לו אלא חלוק אחד, ולת"ק אפשר דמעיין בה : **כי** עדת חנף גלמוד. [קי]א"ר אלעזר כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כנדה, שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה, מאי גלמודה, (כט) גמולה דא מבעלה. ואמר רבי אלעזר כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה כתיב הכא [א]כי עדת חנף גלמוד, וכתיב התם [ב]ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה :

טז **יפרצני** פרץ על פני פרץ. [ג]א"ר יהודה בר שלום בדור המדבר הכתוב מדבר, כיון שבאו לקדש מתה מרים, כיון שבאו להר ההר מת אהרן ואח"כ מת משה :

יז **ויאחז** צדיק דרכו. בשעה שהכעיסו המרגלים הקב"ה אמר משה רבש"ע תפוס דרכך תפוס אומנותך שכל הצדיקים תפשו אומנותם, אברהם תפש את המילה, יצחק את התפלה, יעקב את האמת [ד]תתן אמת ליעקב, יוסף את החסידות [ה]ויט אליו חסד, משה את הענוה [ו]והאיש משה ענו, אהרן את השלום [ז]בריתי היתה אתו החיים והשלום, פנחס את הקנאה [ח]בקנאו את קנאתי, אף אתה תפוס אומנותך, ומהו אומנותי, אמר לו אל רחום וחנון הדא הוא דכתיב [ט]ועתה יגדל נא כח ה' וגו'. ויאחז צדיק דרכו. [י]זה הקב"ה דכתיב [יא]כי צדיק ה' צדקות אהב. וטהר ידים זה הקב"ה דכתיב [יב]וטהור עינים מראות ברע. יוסיף אומץ זה הקב"ה שהוא מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו. ד"א ויאחז צדיק דרכו זה משה דכתיב ביה [יג]צדקת ה' עשה. וטהר ידים זה משה דכתיב ביה [יד]לא חמור אחד מהם נשאתי. יוסיף אומץ זה משה שהוא מעצים כח וגבורה שנא' [טו]ועתה יגדל נא כח ה' וגו' :

יח **טורף** נפשו באפו. [טז]אבא בנימין אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהם את חברו להתפלל ולא המתין לחברו (להתפלל) ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (ל) שנאמר טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ, [ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר] ויעתק צור ממקומו, ואין צור אלא הקב"ה שנאמר [יז]צור ילדך תשי, ואם המתין לו מה שכרו, א"ר חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר [יח]לוא הקשבת למצותי וגו' ויהי כחול זרעך וגו' : **אור** חשך באהלו ונרו עליו ידעך. [יט]א"ר אלכסנדרי כל אדם שמתה עליו אשתו עולם חשך בעדו שנאמר אור חשך באהלו, ר' יוסי בר חנינא אומר פסיעותיו מתקצרות שנאמר יצרו צעדי אונו, ר' אבהו אמר עצתו נשלכת שנאמר ותשליכהו עצתו :

יט **ואף** אמנם שגיתי (לעיל בפסוק עמו עוז ותושיה) : **חנוני** חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי. [כ]דרש ר' פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות דכתיב כי יד אלוה נגעה בי, מאי אהדרינהו ליה חברייה [כא]השמר (לא) אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני: **ואחר** עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה. [כב]אמר אברהם לפני הקב"ה אחר שמלתי את עצמי הרבה גרים באים לידבק לזאת אות הברית. ומבשרי אחזה אלוה, אלולא שעשיתי כן מהיכן הקב"ה נגלה עלי שנאמר [כג]וירא אליו ה' :

כ **הזאת** ידעת מני עד מני שים אדם עלי ארץ. [כד]אמר רבי חמא בר חנינא משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין והיו שואלים אלו לאלו מה שברון* נעשה במדינה היום, של ששי היו שואלים לשל חמישי, של חמישי לשל רביעי, של רביעי לשל שלישי, של שלישי לשל שני, של שני לשל ראשון, של ראשון למי שואלים, לא לבני מדינה שהם עסוקים בדימוסיה של מדינה, כך מעשי כל יום ויום היו שואלים אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם, ושל ראשון למי היו שואלים, לא לתורה שקדמה לברייתו של עולם אלפים שנה דכתיב [כה]ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום, ויומו של הקב"ה אלף שנים דכתיב [כו]כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור, הה"ד הזאת ידעת מני עד, התורה יודעת מה היה קודם לברייתו של עולם, אבל אין לך לדרוש אלא מני שים אדם עלי ארץ, וכה"א [כז]כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ. ר"א בשם רבי פדת אמר בגדול ממך אל תדרוש, ברחוק ממך אל תחקור, במופלא ממך אל תדע, במכוסה ממך אל תגלה, במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות : **אם** יעלה לשמים שיאו. [כח]זה אדם הראשון שנברא מלא כל העולם כלו, וראשו לעב יגיע עד דמטי ענני. אם יעלה לשמים שיאו, [כט]רב כי הוה נפיק למירן אמר ברעות נפשי לקטלא נפיק (לב) וצבו ביתי לית אנא עביד, ריקם לביתי עייל, ערום אכנס לה ערום אצא ממנה ולואי שתהא יציאה כביאה, כי הוה חזי אמבואה בתריה אמר אם יעלה לשמים שיאו וגו' : **כגללו** לנצח יאבד. [ל]על שגלל מצוה קלה נטרד מגן עדן, רואיו יאמרו איו [לא]הן האדם היה כאחד ממנו. דבר אחר אם יעלה לשמים שיאו. זה משה שעלה לעב ודרסו רגליו ערפל, כיון שהגיע קצו כתיב [לב]הן קרבו ימיך וגו' :

חיל בלע ויקיאנו. [לג]אמר רבי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ימות דואג אמר חיל בלע ויקיאנו, אמר לפניו מבטנו יורישנו אל, כתיב [לד]גם אל יתצך לנצח, אמר לו הקב"ה לדוד ליתי דואג בעלמא דאתי, אמר גם אל יתצך לנצח, לימרו שמעתא בי מדרשא משמיה, יחתך ויסחך מאהל, ליהוון ליה בני רבנן, ושרשך מארץ חיים סלה : **אין** שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו. [לה]א"ר אלעזר כל מי שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאכלו וגו', ואין שריד אלא ת"ח שנאמר [לו]ובשרידים אשר ה' קורא, רבי אליעזר אמר כל מי שאינו משייר פתים על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאכלו וגו', והא אמר ר' אליעזר כל מי שמשייר פתים על שלחנו כאלו עובד ע"א שנאמר [לז]העורכים לגד שלחן, לא קשיא הא דאיכא שלמה בהדיה הא דליכא שלמה בהדיה : **במלאת** ספקו יצר לו. [לח]אמר רב המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתמלא סאתו שנאמר במלאת ספקו יצר לו :

תתקח **כל** חשך טמון לצפוניו. [לט]א"ר אלעזר כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנאמר (לג) כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו, ואין שריד

ממ"ק ובמ"ק צח מדרש שו"ט : צט איוב כד : ק תהלים יז : קא חגיגה ס : *דמטו נתבשלו : קב יומא עב : קג שמות כה : קד סוטה ז : קה דברים לג : קו הנחומא : קז תהלים עג : קח שם : קט ברכות נג : קי סוטה מב : א ישעיה מט : ג ילמדנו : ד מיכה ז : ה בראשית לט : ו במדבר יב : ז מלאכי ב : ח במדבר כה : ט שם יד : י פסיקתא רבתי : יא תהלים יא : יב חבקוק א : יג דברים לג : יד במדבר טז : טו שם יד : טז ברכות ס : יז דברים לב : יח ישעיה מט : יט סנהדרין כב : כ בבא בתרא קטז : כא איוב לו : כב בראשית רבה פרשה מח : כג בראשית יח : *שברון מלי שבר וכו', והערוך גרס שכרן סכר ממרין : כד ב"ר פרשה ח : כה משלי יז : כו תהלים צ : כז דברים ד : כח בראשית רבה : כט סנהדרין ז : ל מדרש : לא בראשית ג : לב דברים לא : לג סנהדרין קו : לד תהלים נב : לה סנהדרין נב : לו יואל ג : לז ישעיה סה : לח סוטה ט : לט סנהדרין נב :

זית רענן (כח) להם לבדם נתנה הארץ, יהודה זכה למלכות, ראובן נטל חלק תחלה בעבר הירדן : (כט) גמולה, ברולה כמו ויגמל (רש"י) : (ל) שנאמר טורף נפשו באפו, פי' נפשו תפלתו מלשון ואשפוך את נפשי : לוא הקשבת למצותי, ים מלשון צוותא כלומר אם היית ממתין לאותן שעושין לי חבורה : (לא) אל תפן אל און, אל תהרהר אחר מדה"ד כי יש מצירים יותר ממך כי טוב לך זה החמשים מכות מעוני והרי יש לך כסף וזהב וקרקעות ועדיין הקב"ה מרחם עליך יותר מהרבה בני אדם שהם עניים : (לב) וצבו ביתי, צרכי ביתי : שתהא, ביאה שאחזור לביתי כיציאה שיצאתי מביתי בלא חטא שלא אט"ה ואענש : אמבואה, סיעת אנשים: חיל בלע ויקיאנו, המתן עד שתשכח תורתו אמר לפניו ומבטנו יורישנו אל אל תמתין לו מלהשתכח אלא תמהר ותשכיחנו : ושרשך מארץ חיים, דלא להוו ליה בנין רבנן : (לג) כל חשך טמון לצפוניו, כל לילה צפון ונחבא ממצפוני התורה שאין דברי תורה נשמעין באותו בית : ירע שריד באהלו, תלמיד חכם :

בטרקלין הוצרך המלך למקומם מה עשה להם התירם והוציא את רוחם וסלקם לזויות, כך דרך הקב"ה כל מימי בראשית סלקם לאוקינוס, הדא הוא דכתיב הן יעצור במים ויבשו וגו' (בפסוק מקולות מים רבים): עמו עוז ותושיה. [מח]א"ר יהושע בן לוי עוז זו תורה שנאמר [מט]ה' עוז לעמו יתן, ולמה נקרא שמה תושיה שהיא מתשת את הגוף ואת העינים, מהו שוגג ומשגה, ריש לקיש אמר נביאים ונביאותם, ר' יוחנן אמר שטיא ושטותן, ורבנן אמרין שנה אדם בדברי תורה משגין אותו שנאמר [נ]ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי, לא דיו לאדם שהיא ממתנת לו בחייו אלא בשעת מיתתו היא עמו: מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם. [נא]כתיב [נב]הניקה בנים שרה, שרה אמנו היתה צנועה ביותר, א"ל אברהם אבינו שרה אין זו שעת הצנע גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהקב"ה התחיל לעשות נסים, גלתה דדיה והיו נובעות חלב כשתי מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם, והיו אומרות אין אנו כדאי להניק את בנינו מחלבה של (יצחק) [צדקת], רבנן אמרין כל מי שבא לשם שמים נתן לו ממשלה בעולם ולא עשו אלא הפליגו את עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה הדא הוא דכתיב מוסר מלכים פתח וגו': מסיר שפה לנאמנים. וטעם זקנים יקח, [נג]זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסתורין של הקב"ה, יצחק קרא לעשו בקש לגלות לו את הקץ שנאמר [נד]ויקרא את עשו בנו הגדול, יעקב קרא לבניו בקש לגלות להם את הקץ שנאמר [נה]האספו ואגידה לכם, א"ל הקב"ה לבניך קראת ולי לא קראת [נו]ולא אותי קראת יעקב, התחיל אומר לבניו בבקשה מכם היו מכבדים להקב"ה, א"ל מה בלבך א"ל אחד, א"ל כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבבנו אלא אחד [נז]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, משל למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל שיש לו, בא אותו העבד למות קרא לבניו לעשותם בני חורים ולומר להם היכן דייתיקי שלהם, ידע המלך ועמד לו למעלה הימנו ראה והפליג הדבר שהיה רוצה לגלות, התחיל אומר להם בבקשה מכם עבדיו של מלך אתם היו מכבדין את המלך כשם שהייתי מכבדו כל ימי: שופך בוז על נדיבים. [נח]האי מאן דפגע באתתא בעידנא דקא מסלקן מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים, ואי איהו קדמה ומשמשא אחדא לה לדידה רוח פלגא, ומאי תקנתיה לימא הכי שופך בוז על נדיבים: משגיא לגוים ויאבדם. [נט]בעל צפון נשתייר מכל היראות כדי לפתות לבן של מצרים, עליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם, והיינו דכתיב [ס]ופרעה הקריב שהיו אומרים קשה בעל צפון שלא שלטה בו פורענות ושעמד על עצמו:

יג ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כלכם. [סא]מאי משמע דהאי אלל [סב]מרטקא הוא דכתיב רופאי אליל כלכם:

זכרוניכם משלי אפר. [סג]א"ר תנחום בר חנילאי אם זכיתם אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו לאפר שנאמר [סד]ואנכי עפר ואפר, ואם לאו לגבי חומר גביכם התקינו עצמכם לשעבוד מצרים. [סה]ד"א א"ל איוב לחבריו מה אתם מתעים את הבריות סבורים שאתם צדיקים כאברהם שמשל עצמו לעפר ואפר ואין אתם אלא כדור המבול וכאותם שכתוב בהם [סו]והחמר היה להם לחומר: כי לא לפניו חנף יבוא. [סז]א"ר חסדא א"ר ירמיה בר אבא ארבע כתות אין מקבלים פני שכינה, כת חנפים, כת לצים, כת שקרים, כת מספרי לשון הרע. כת לצים דכתיב (כד) [סח]משך ידו את לוצצים, כת חנפים דכתיב כי לא לפניו חנף יבוא, כת שקרים דכתיב [סט]דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, כת מספרי לשון הרע דכתיב [ע]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע:

יד מי יתן טהור מטמא לא אחד. [עא]תניא דם נעכר ונעשה חלב דברי ר' מאיר, ר' יוסי אומר אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חדש, מאי טעמא דר' מאיר דכתיב מי יתן טהור מטמא לא אחד, ורבנן א"ר יוחנן זו שכבת זרע שהיא מטמאה ואדם הנוצר ממנה טהור, ור' אלעזר אמר אלו מי הנדה שהמזה והמזין עליו טהור והנוגע טמא, ומזה דכתיב בקרא [עב]ומזה מי הנדה יכבס בגדיו היינו נושא, והאי דאפקית בלשון מזה, הא קא משמע לן עד [עג]דדרי כשעור הזאה: מי יתן טהור מטמא לא אחד. [עד]כגון אברהם מתרח, חזקיה מאחז, מרדכי משמעי, ישראל מעו"א, ומי עשה כן ומי צוה כן ומי גזר כן, לא אחד לא יחידו של עולם, תמן תנינן האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה החיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד, יצא הולד המת בבית הבית טהור יצא ממנו מטמא אותו, מי גזר כן, לא יחידו של עולם. תמן תנינן כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בגדים והיא גופה מטהרת טמא, אלא אמר הקב"ה חקה חקקתי גזרה גזרתי ואין אתם רשאים לעבור על גזרתי: אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור. [עה]בשעה שברא הקב"ה את העולם חרץ ימיו של כל אחד ואחד שנאמר [עו]והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, ולמי נתנם ליעקב שנאמר [עז]מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, מספר חדשיו אתך חקיו עשית אמר הקב"ה לישראל אם עשיתם חקי אין השטן נוגע בכם שנאמר [עח]מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבור ביום ובלילה חקיו עשית ולא יעבור, וכך אמר לשלמה בשעה ששאל את החכמה [עט]גם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד אם תקיים את התורה ואת החקים אין מלאך המות נוגע בך. אם תלך בדרכי לשמור חקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך, אדם הראשון אלו שמר את המצוה שנתתי לו לא היה מת לפיכך [פ]אם בחקתי תלכו: כי יש לעץ תקוה. [פא]זה אברהם, אם יכרת ועוד יחליף אם יאמר עליו כורת הברית עוד יחליף מצות ומעשים טובים. ויונקתו וגו' זה לחלוחית שלו. אם יזקין בארץ שרשו [פב]ואברהם זקן. ובעפר ימות גזעו [פג]ותמת שרה. מריח מים יפריח, מריח מעשים טובים יפריח. ועשה קציר כמו נטע, נטע כמו קציר אין כתיב כאן אלא ועשה קציר כמו נטע, התוספת מרובה על העקר [פד]ויוסף אברהם ויקח אשה: אם יזקין בארץ שרשו, [פה]אם ראה אדם שהתורה פוסקת מזרעו ישא בת תלמיד חכם שנאמר מריח מים יפריח. ואולם הר נופל יבול, [פו]זה לוט שנפל מהר. וצור יעתק ממקומו זה אברהם שפנה ממקומו לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים, אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי, הלך ונטה לו אהל בגרר דכתיב [פז]ויסע משם אברהם: תתקפהו לנצח ויהלוך, תוקף שנתן הקב"ה לאדם לנצח לעולם היה. ויהלוך בשעה שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש, משנה פניו ותשלחהו:

תתקז יכבדו בניו ולא ידע. [פח]בני ר' חייא נפוק (כה) לקרייתא אייקר להו למודייהו והוו יתבי וקא מצערי למהדריה, אמר ליה חד לחבריה ידע אבונא בצערא, אמר לו ומי ידע והכתיב יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו, ולא ידעי והא כתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, וא"ר יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי, בצערא דגופיה ידעי בצערא דאחריני לא ידעי. [פט]רבי יהושע דסכנין בשם ר' יהושע בן לוי כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופה סבירא דהיא חזרה על גופה, כיון דחזא ליה דאישתנין זיווהי דאפוי היא שבקא ליה ואזלא לה, לאחר תלתא יומין הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו הא לך מה שגזלת וחמסת ונתת בי, ר' חגי בשם ר' יאשיהו מייתי לה מהכא [צ]וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם (כו) באותה שעה אך בשרו עליו יכאב. ונפשו עליו תאבל, אמר רב נפשו של אדם מתאבלת עליו שנאמר ונפשו עליו תאבל. [צא]אמר רב יהודה מי שאין לו מנחמין הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו. ההוא דשכיב בשבבותיה דר' יהודה לא הוו ליה מנחמין, כל יומא הוה דבר רב יהודה עשרה ויתיב בדוכתא, איחזי ליה בחלמא א"ל תנוח דעתך שהנחת דעתי. א"ר אבהו כל מה שאומר בפני המת יודע עד שיסתם הגולל, פליגי בה ר' חייא ור' שמעון ברבי, חד אמר עד שיסתם הגולל, וחד אמר עד שיתעכל הבשר, מאן דאמר עד שיתעכל הבשר דכתיב אך בשרו עליו יכאב, ומאן דאמר עד שיסתם הגולל דכתיב [צב]וישוב העפר על הארץ:

טו החכם יענה דעת רוח. [צג]רבנן דרומאי בשם ר' אלכסנדרי ור' אבא בשם ר' אבא בר כהנא. החכם יענה דעת רוח זה אברהם דכתיב [צד]וישמע אברהם לקול שרי. וימלא קדים בטנו זה יעקב שנאמר [צה]ויחר אף יעקב ברחל, א"ל הקב"ה כך עונין את (כז) המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בניה. ותבחר לשון ערומים, [צו]תנא דבי ר' ישמעאל לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב, ואומר ותבחר לשון ערומים, ואומר [צז]ודעת שפתי ברור מללו, מאי ואומר, וכי תימא הני מילי

ממ"ק ובמ"ק מח מדרש שוחר טוב: מט תהלים כט: נ איוב יט: נא בראשית רבה פרשה כג: נב בראשית כא: נג תנחומא: נד בראשית כז: נה שם מט: נו ישעיה מג: נז דברים ו: נח פסחים קיא: נט מכילתא: ס שמות יד: סא חולין קלג: סב מרטקא דבר נרקב ומתעפש ונפסד: סג תנחומא: סד בראשית יח: סה פסיקתא רבתי: סו בראשית יא: סז סוטה מב: סח הושע ז: סט תהלים קא: ע שם ה: עא נדה ט: עב במדבר יט: עג דדרי שנותאין: עד במדבר רבה: עה מדרש: עו בראשית א: עז תהלים קמז: עח ישעיה כח: עט מלכים א ג: פ ויקרא כו: פא בראשית רבה פרשה סא: פב בראשית כד: פג שם כג: פד שם כה: פה יומא עא: פו בראשית רבה פרשה נב: פז בראשית כ: פח ברכות יח: פט ירושלמי דמ"ק פ"ג: צ מלאכי ב: צא שבת קנב: צב קהלת יב: צג ב"ר פ' עא: צד בראשית טז: צה שם ל: צו פסחים ג: צז איוב לג:

זית רענן (כד) משך ידו, פי' מהיות את ליצנים: ישראל מעו"א, פי' גרי הצדק: (כה) לקרייתא, להתעסק בעבודת אחוזתם: אייקר למודייהו, אשתכח למודם: (כו) באותה שעה, בשלשה ימים דנפשא טייסא על גופה: שאין לו מנחמין, אין לו אבלים שיהיו צריכין לנחמן: במקומו, במקום שמת שם: (כז) המעיקות, מלשון עקתא:

כי תמאס יגיע כפיך, מאחר שיגעת בו ארבעים יום והיא הולכת ומקלקלת עם אחר ואתה חוזר ומקלקלו, אלא ועל עצת רשעים הופעת וכך הוא כבודך להיות עומד בין נואף לנואפת, אמר לו הריני צר בדמותו של נואף בשביל לפרסמו: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (ברמז שע"ו). [ז]ת"ר אבא שאול אומר אי זהו שפיר מרוקם תחלת ברייתו [ח]כרשון, שתי עיניו כשתי טיפין של זבוב, תני ר' חייא ומרוחקים זה מזה, ושני חוטמיו כשתי טיפין של זבוב, תני ר' חייא ומקורבין זה לזה, פיו פתוח כחוט השערה וגויתו כעדשה, אם היתה נקבה נראית כשעורה סדוקה לארכה, וחתוך ידים ורגלים אין לו, ועליו מפורש בקבלה הלא כחלב תתיכני וגו', תאנא ושתי זרועותיו כשני חוטין של זהורית, א"ר עמרם עלה ושל ערב וכו' (כתוב ביחזקאל): חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי. [ט]ר' אבא בר כהנא אמר תלת, בנוהג שבעולם אם נותן אדם כים של מעות ויתן פיה למטה אין המעות מתפזרות, והולד שרוי במעי אמו והקב"ה משמרו שלא יפול וימות אין זה חיים וחסד. ר' אבא בר כהנא אמר חורי, בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד בתוך מעיה כמין שק ואשה זו מהלכת זקופה והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו שלא יפול אין זה חיים וחסד. רבי אבא בר כהנא אמר חורי, בנוהג שבעולם בהמה זו דדיה נתונים במקום רחמה והולד יונק ממקום בושתה, והאשה הזאת דדיה נתונים במקום יפיה במקום כבודה אין זה חיים וחסד. א"ר אליעזר אם ישהה אדם בחמין אינו מת, ומעיה של אשה זו מרותחין והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר שלא יעשה שליא שלא יעשה סנדל אין זה חיים וחסד. א"ר תחליפא דמן קיסריא אם אוכל אדם פרוסה אחר פרוסה לא שניה דוחה את הראשונה, והאשה הזו כמה מאכל היא אוכלת וכמה משקין היא שותה ואינה דוחה את הולד אין זה חיים וחסד. א"ר סימון מעיה של אשה עשויה כינין* כינין פיקין פיקין חבילין חבילין בשעה שהיא יושבת על המשבר אינה משליכתו בבת אחת, מתלא אמר אי שרי חבל חד אישתרי תרין חבלין. א"ר מאיר כל תשעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה דם, מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה מדדיה ועושה אותו חלב כדי שיצא הולד ויהיה לו מזון לאכול אין זה חיים וחסד. אם של אשה מלא דם ועומד וממנו יוצא למקום נדתה, וברצונו של הקב"ה הולכת טפה של לבנונית ונופלת לתוכה מיד הולד נוצר, משל לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכה [י]מסו קופא והולך ואם לאו הולך ומרפרף. א"ר אבהו טובה גדולה עשה הקב"ה עם האשה בעוה"ז שלא התחיל יצירת הולד בגידים ועצמות שאילו כן היה מבקע כרסה ויוצא: ופקודתך שמרה רוחי יש פקידה של שמירה (בשמואל ברמז פ"ח):

תתקן ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים, [יא]א"ר יהושע בן לוי בשלשה מקומות שמענו שאדם משמיע למודו סמוך למיתתו, דכתיב [יב]סוף דבר הכל נשמע וגו', וכתיב [יג]להודיעך קושט אמרי אמת וגו', וכתיב צלמות ולא סדרים, בא אדם בצלה של מיתה סודר למודו, הוי צלמות ולא סדרים. [יד]כל ימות השנה יורדי גיהנם הם נדונין ובשבת ובמוצאי שבת עד שהסדרים נשלמים אינם נדונים וכשהסדרים נשלמים מלאך אחד יש ושמו דומה הוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמתן ומקלען לארץ הדא דכתיב צלמות ולא סדרים, מהו צלמות צאו למות ששלמו הסדרים:

יא ואולם מי יתן אלוה דבר וגו' ויגד לך תעלומות חכמה וגו' החקר אלוה תמצא, [טו]למה איוב דומה, למי שנתן בקולר ואומר אני יודע מה בתוך פלטין של מלך, אמרו לו התר עצמך מן הקולר ונדע שאמת אתה אומר, אף כך איוב היה לבוש שבעה מיני שחין והיה צריך לצדקה שכן הוא אומר [טז]חנוני חנוני אתם רעי, והוא אומר הגעתי לסוף מעשיו שנאמר אדעה מלין יענני, אמרו לו חבריו החקר אלוה תמצא הן יהרוס ולא יבנה מהפך סדום ומהרסה מי בנאה אין בריה יכולה לעמוד כנגד מעשיו. ארוכה מארץ מדה וגו' דבר זה אמרו איוב ולא פרשו (ביחזקאל ברמז שמ"א): כי הוא ידע מתי שוא (ברמז ש"ה). [יז]דרש רבי יששכר דכפר מנדו בנוהג שבעולם אדם עושה גדישים של עבירות ועושה תשובה כביכול וירא און ולא יתבונן: ואיש נבוב ילבב. [יח]א"ר אבדימי דמן חיפא קודם שיאכל אדם וישתה יש לו כמה לבבות, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד שנאמר (כא) ואיש נבוב ילבב וגו', וכתיב [יט]נבוב לחות ומתרגמינן חליל לוחין. ואל תשכן באהליך עולה. [כ]במערבא אמרי משמיה דרב אם און בידך הרחיקהו זה שטר אמנה ושטר פסים, ואל תשכן באהליך עולה זה שטר פרוע, איתמר א"ר יוסי ספר שאינו מוגה עד שלשים יום מותר להשהותו מכאן ואילך אסור להשהותו משום ואל תשכן באהליך עולה: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם, [כא]אבל ישראל יש להם מנוס שיהנצלו מדינה של גיהנם שנאמר [כב]נתת ליראיך נס להתנוסס, למה, מפני קושט סלה כדי ליתן שכרם בקושט שנאמר [כג]ונתתי פעולתם באמת. [כד]א"ר יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר כדי שיעשו תשובה וכיון שלא עשו תשובה אמר תיפח עצמם של רשעים שנאמר ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש. [כה]משל לכת לסטים שמרדה במלך תפשם וחבשם בבית האסורים, מה עשו חתרו חתירה אחת ויצאו להם, היה שם אחד שלא ברח, לשחרית מצאו המלך אמר לו שוטה החתירה לפניך ולא היית בורח, כך אמר הקב"ה לרשעים תשובה לפניכם ואין אתם חוזרים הה"ד ומנוס אבד מנהם:

יב אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה. [כו]אין עם אלא חכמים וכה"א [כז]וילך וישב את העם, אל תקרי תמות אלא תומת חכמה, כל זמן שחכם קיים חכמתו מתקיימת, מת חכם אבדה חכמתו עמו, וכן מצינו משמת ר' (נתן) [יוחנן ב"ז] מת חכמתו עמו: לפיד בוז לעשתות שאנן. [כח]אמר רבא מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואומר להם דברים קשים כלפידים והן מבזין אותו ואומרים לו זקן תיבה זו למה, א"ל הקב"ה מביא עליכם מבול, א"ל מבול של מה, אם של אש יש לנו דבר אחד (כב) ועיליתא שמו. ואם של מים מביא אם מן הארץ הוא מביא יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בו את הארץ. ואם מן השמים הוא מביא יש לנו דבר אחר ועקב שמו ואמרי לה עקש שמו, א"ל הוא מביא מבין עקבי רגליכם שנאמר נכון למועדי רגל. תנא דבי ר' ישמעאל מימי המבול קשים ועבים כשכבת זרע שנאמר נכון למועדי רגל, וא"ר חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו, ברותחין קלקלו בעברה, וברותחין נדונו בשכבת זרע: לפיד בוז. [כט]א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח, תמן אמרין כרוז ליה לפיד ליה, בוז שהיו מבזין עליו וקריין ליה בחא סבא, לעשתות שאנן שהיו שקטים כעשות, נכון למועדי רגל שהיו מוכנין לשני שברים לשבר מלמעלן ולשבר מלמטן. ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו. [ל]אלו הבאת על דור המבול יסורין לא היו מורדים בך אלא השפעת להם טובה. [לא]אמר ר' אדא אמרי בי רב ארבעה מתחרט עליהם הקב"ה בכל יום שבראן ואלו הן, כשדים, וישמעאלים, גלות, ויצר הרע. כשדים דכתיב [לב]הן ארץ כשדים זה העם לא היה הלואי לא היה. ישמעאל דכתיב ישליו אהלים לשודדים וגו', גלות דכתיב [לג]ועתה מה לי פה נאם ה' וגו', יצר הרע דכתיב [לד]אוספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי. או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים (ביהושע ברמז ל"ד): אשר בידו נפש כל חי. [לה]ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר סימן זה יהא בידך כל זמן שהאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ואומר [לו]בידך אפקיד רוחי, מת נתונה באוצר שנאמר [לז]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. אשר בידו נפש כל חי, [לח]ר' לוי ור' יצחק, ר' לוי אמר שני דברים בימין ושני דברים ביד, שני דברים בימין התורה והצדקה, תורה [לט]מימינו אש דת למו, צדקה [מ]צדק מלאה ימינך, שני דברים ביד נפש ומשפט, נפש מנין אשר בידו נפש כל חי, משפט מנין [מא]ותאחז במשפט ידי:

בישישים חכמה. [מב]תניא ר' ישמעאל בר' יוסי אומר תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם שנאמר בישישים חכמה, אבל עמי הארץ כל זמן שמזקינים טפשות נתוסף בהם שנאמר מסיר שפה לנאמנים (כג) וטעם זקנים יקח: הן יעצור במים ויבשו. [מג]שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם תופס בידו ספוג מלא מים, עוצר בספוג המים יורדים, פותח ידו אין המים יורדים, אבל הקב"ה אינו כן אלא אם עוצר אין המים יורדים שנאמר הן יעצור במים ויבשו, וכתיב [מד]ועצר את השמים ולא יהיה מטר, אבל אם פותח יורדין שנאמר [מה]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו'. [מו]רבי ברכיה בשם ר' יודן כל העולם כלו מים במים ואת אמרת [מז]יקוו המים אל מקום אחד, משל לעשר נודות נפוחות כונחות בטרקלין

ממ"ק ובמ"ק ז נדה לח: ח כרשון תג"ג תרגם רשון: ט ויקרא רבה פי"ד: *כינין זויות מעוקלות: פיקין כפתורים עגולים: חבילין מיתרים: י מ"ב: סס חמון: יא תנחומא: יב קהלת יב: יג משלי כב: יד פסיקתא רבתי: טו תנחומא: טז איוב יט: יז פסיקתא רבתי: יח בבא בתרא ח: יט שמות כ: כ כתובות יט: כא מדרש: כב תהלים ס: כג ישעיה ס: כד ראש השנה לא: כה מדרש קהלת: כו מדרש: כז שופטים א: כח סנהדרין קח, עירובין ומפרשי אגדות: כט מדרש: ל תנחומא: לא סוכה נב: לב ישעיה כג: לג שם נב: לד מיכה ד: לה ספרי: לו תהלים לא: לז ש"א כה: לח ויק"ר: לט דברים לג: מ תהלים מח: מא דברים לב: מב שבת קנב: מג תנחומא: מד דברים יא: מה שם כח: מו ב"ר פ' ד: מז בראשית א:

זית רענן (כא) ואיש נבוב, כשהוא חלול בלא כרס מלאה ילבב כמה לבבות שאינו מסכים לדעת שלמה (רש"י): אם און בידך הרחיקהו וכו', עי' תוס': (כב) עיליתא שמו, מין חיה ואין אש שולטת בה: (כג) וטעם זקנים יקח, וע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מיתוקם בחכמים וחד בזקני השוק (רש"י):

עליהם השונא לכך נאמר [סד]ויבא עמלק:

ט חכם לבב ואמיץ כח. [סה]חכם לבב זה הקב"ה שנאמר [סו]עמו חכמה (ותושיה) [וגבורה]: מי הקשה אליו וישלם. דור המבול נתקשו כנגדו הביא עליהם מי המבול, דור הפלגה נתקשו כנגדו הפיצם בכל העולם, אנשי סדום נתקשו כנגדו [סז]וה' המטיר על סדום, פרעה אמר [סח]מי ה' אשר אשמע בקולו אף הוא נתקשה שנאמר ויהי כי הקשה פרעה: המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו. א"ר אליעזר עיקר שלותה של סדום לא היה אלא נ"ב שנה ומהם כ"ה שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו, הדא הוא דכתיב המעתיק הרים ולא ידעו: המרגיז ארץ ממקומה. [סט]תניא ר' יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינם יודעות מה רואות, ועומדים ואינם יודעים על מה הם עומדים, הארץ על מה היא עומדת על העמודים שנאמר המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, עמודים על המים שנאמר [ע]לרוקע הארץ על המים, מים על ההרים שנאמר [עא]על הרים יעמדו מים, ההרים על הרוח שנאמר [עב]כי הנה (יז) יוצר הרים ובורא רוח, רוח בסערה שנאמר [עג]רוח סערה עושה דברו, וסערה תלויה בזרועו של הקב"ה שנאמר [עד]ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על שנים עשר עמודים עומדת שנאמר [עה]יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, וי"א אומרים על שבעה עמודים עומדת שנאמר [עו]חצבה עמודיה שבעה, ר' אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד עומד וצדיק שמו שנאמר [עז]וצדיק יסוד עולם: האומר לחרס ולא יזרח. [עח]זה יעקב, ובעד כוכבים יחתום אלו עשרת השבטים שהם נכנסין ויוצאין במצרים ולא היו יודעים שיוסף קיים ונתגלה ליעקב הדא הוא דכתיב [עט]וירא יעקב כי יש שבר:

האומר לחרס ולא יזרח. הרי כל חכמתו של איוב, וכי אין אנו יודעים שאם אומר הקב"ה לשמש ולכוכבים שלא יזרחו שאינם זורחים, אלא לא אמר כי אם על יעקב ובניו שנמשלו לכוכבים שנאמר [פ]השמש והירח וגו'. האומר לחרס ולא יזרח, כ"ב שנה שהיה יוסף במצרים נגנז רוח הקדש מיעקב ומבניו ולא היה רחוק מהם אלא מהלך ארבעה ימים ולא היו יודעים, ולמה כך, אלא כדי שלא יהיו הנביאים מתגאים הראה להם הקב"ה כחם שאינם כלום, וכן אתה מוצא בגדול הנביאים לפי שאמר [פא]והדבר אשר יקשה מכם, אמר לו הקב"ה חייך שאפילו דין שהנשים יודעות אינך יודע שנאמר [פב]ויקרב משה את משפטן, וכתיב [פג]כן בנות צלפחד דוברות: עושה עש כסיל וכימה. [פד]שמואל רמי כתיב עושה עש כסיל וכימה וכתיב [פה]עושה כימה וכסיל, אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים העולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים העולם מפני חמה של כסיל, וגמירי דאי לאו (יח) עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל דהוה טריק ליה עקרבא לא הוה חיי, והיינו דקאמר ליה קוב"ה לאיוב התקשר מעדנות כימה מושכות כסיל תפתח, מאי כימה, אמר שמואל כי מאה כוכבי, אמרי לה דמיכנפן, ואמרי לה דמיבדרי. מאי עש, א"ר יהודה יותא, מאי יותא, א"ר זנב טלה ואמרי לה (יט) רישא דעגלא, ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה דכתיב [פו]ועיש על בניה תנחם אלמא חסרה ומתחזיא כטרפא דטריף, והאי דקאזלא אבתרה דאמרה לה הב לי בני, שבשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה, וליהדרינהו לה, אין הבור מתמלא מחוליתה, אי נמי אין קטיגור נעשה סניגור, וליברי לה תרי כוכבי אחריני, אין כל חדש תחת השמש, אר"נ בר יצחק ועתיד הקב"ה להחזירם לה שנאמר ועיש על בניה תנחם. עושה גדולות עד אין חקר, דרש ר' חנינא בר פפא (לעיל ברמז תתצ"ט): אשר בשערה ישופני. [פז]א"ר אבא איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו, בסערה חרף אמר לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב, ובסערה השיבוהו דכתיב [פח]ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר, אמר לו שוטה שבעולם הרבה נימין בראתי בראשו של אדם וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה כדי שלא יהיו שתי נימות יונקות בגומא אחת שאלמלי כן מכחישות מאור עיניו של אדם, בין גומא לגומא לא נתחלף לי, בין איוב לאויב יתחלף לי: מי פלג לשטף תעלה. [פט]א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי בערביא קורין לשערה שיטפא שכל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו. מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים נתמעטה ידו בקש לצאת לחוצה לארץ קרא לאשתו ואמר לה בשביל שבני אדם רגילים לבא אצלי לראות נגעיהן בואי ואני אלמדך, אם ראית שערו של אדם שיבש המעין תהי יודעת שלקה, אמרה ליה אם כל שער ברא לו הקב"ה מעין שתהא שותה ממנו, אתה שאתה אדם עאכ"ו שברא לך הקב"ה פרנסה. ד"א מי פלג לשטף כשהקב"ה בורא את האדם במדה הוא בורא אותו, רובו מים הוא נעשה איסתניס, רובו דם נעשה מצורע, חציו דם וחציו מים הרי זה אדם שלם. [צ]ד"א מי פלג לשטף הרבה טפים בראתי בעבים וכל טפה וטפה בראתי לה דפוס בפני עצמה כדי שלא יהיו שתי טפים יוצאות מדפוס אחד שאלמלי יוצאות שתי טפים מדפוס אחד מטשטשת כל הארץ ואינה עושה פירות, בין טפה לטפה לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי, ומאי משמע דהאי תעלה לישנא דדפוס הוא, דכתיב [צא]ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח, ודרך לחזיז קולות הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול בראתי לו שביל לעצמו כדי שלא יהו שתי קולות יוצאות בשביל אחד שאלמלי יוצאות בשביל אחד מחריבות את כל העולם כלו, בין שביל לשביל לא נתחלף לי, בין איוב לאויב יתחלף לי: אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה. [צב]ר' לוי אמר שני בני אדם אמרו ד"א, אברהם ואיוב, אברהם אמר [צג]חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע, ואיוב אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה, אברהם נטל שכר עליה ואיוב נענש עליה, אברהם אמרה בשולה איוב אמרה [צד]פגה, אחת היא על כן אמרתי וכו': אם שוט ימית פתאם. [צה]אנטונינוס שאל את רבינו מהו אם שוט ימית פתאם, א"ל גזור דיסב מאה [צו]מגלבין ויהבין גביה מאה דינרין דין סכום לדין ודין סכום לדין ולא מפקין מיניה כלום: למסת נקים ילעג, א"ר אחא בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה השטן מקטרג ואומר לא די להם מה שמתוקן להם לעתיד לבא אלא שהם מבקשים להם לישב בשלוה בעוה"ז, תדע לך שהוא כן, ע"י שבקש יעקב אבינו לישב בשלוה בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף: ארץ נתנה ביד רשע. [צז]ר"א אומר בקש איוב להפוך קערה על פיה, א"ל ר' יהושע לא דבר איוב אלא כנגד השטן על דעתך [צח]כי לא ארשע ואין מידך מציל, אמר רבא בקש איוב לפטור את כל העולם כלו מן הדין אמר לפניו רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת צדיקים בראת רשעים בראת ג"ע בראת גיהנם מי מעכב על ידך, מאי אהדרו ליה חברוהי אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל, ברא הקב"ה יצר הרע (כ) וברא לו תורה תבלין: אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי. [צט]אמר איוב איני כמו אדה"ר שאמר [ק]האשה אשר נתתה עמדי, הוא שמע לדברי אשתו אבל אני לא שמעתי לדברי אשתי. א"ר אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה דכתיב [קא]כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל, אקבל אין כתיב כאן אלא נקבל, נאים בטובה ולא נאים בפורענות:

תתקה י אמר אל אלוה אל תרשיעני. [קב]ארבעה הם שלקו, אחד לקה והיה מבעט, ואחד לקה והיה משחק, ואחד לקה והיה מבקש מאוהבו, ואחד אומר למה הרצועה הזאת תלויה הכני בה. איוב לקה והיה מבעט, אלוה אל תרשיעני, הודיעני על מה תריבני, הטוב לך כי תעשוק, למה אני לוקה, מה עשיתי, אמור לי חטאתי כמה לי עונות וחטאות, יודע אני שהרשות בידך בשביל שהרשות בידך את עושה לי כך. אברהם לקה והיה משחק [קג]ויפול אברהם על פניו ויצחק, משל למי שנשבע להכות את בנו א"ל בני מושבע אני להכות אותך, א"ל הרשות בידך הכה אותי עד שאומר די, כשלקה לא אמר הבן די ואמר האב די, כך [קד]וירא אליו ה' וגו' אני אל שדי די הכיתי. הג' היה לוקה ומבקש מאוהבו וכה"א [קה]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל. דוד אומר למה הרצועה תלויה הכני בה [קו]לדוד שפטני ה': הטוב לך כי תעשוק. [קז]א"ר יצחק [קח]צור ילדך תשי היו"ד זעירא דלית בתורה דכוותה, מצינו בכל העבירות הגונב נהנה והנגנב מפסיד, הגוזל נהנה ונגזל מפסיד, ברם הכא שתיהן נהנין, וכי מפסיד כביכול הקב"ה שהוא מאבד את סממניו, הוא שאיוב אומר הטוב לך כי תעשוק זה זן ומפרנס ואתה יושב וצר בדמות אחר אלא כי

סמ"ק ובמ"ק סח שמות יז: סט תנחומא: ע איוב יב: עא בראשית יט: עב שמות ד: עג חגיגה יב: עד תהלים קלו: עה שם קד: עו עמוס ד: עז תהלים קמח: עח דברים לג: עט שם לב: פ משלי ט: פא שם י: פב מדרש: פג בראשית מב: פד שם לו: פה דברים א: פו במדבר כו: פז שם: פט עמוס ס: צ איוב ל: צא ב"ב בתרא טז: צב איוב לח ומ: צג תנחומא: צד ב"ב בתרא טז: צה מ"א יח: צו בראשית רבה פרשה מט: צז בראשית יח: צח איוב ט: צט בראשית רבה פ' פד: ק מגלבין רצועות: קא ב"ב טז: קב איוב י: קג בראשית רבה פ' יט: קד בראשית ג: קה איוב ב: קו מדרש שוחר טוב: קז בראשית יז: קח שם יח: קט ישעיה לח: קי תהלים כו: א פסיקתא רבתי: ב דברים לב:

זית רענן (יז) יוצר הרים ובורא רוח, ללמדך שההרים עומדין על הרוח: רוח סערה עושה, הרוח סערה עשאתו: ומתחת כל היצירה זרועות עולם סבלו אותו: (יח) עוקצא דעקרבא, זנב של עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא: (יט) רישא דעגלא, מזל שור והוא נמשך אחר מזל טלה: כטרפא דטריף, דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו: מן השערה, לשון שער כדקתני הרבה נימין בראתי באדם: לפטור את כל העולם כלו, מדינו של הקב"ה לומר שאנוסים הם ע"י הקב"ה שברא להם יצר הרע ותכי קאמר על דעתך כי לא ארשע אם היית חפץ לא הייתי רשע: (כ) וברא לו תורה תבלין, שהיא מבטלת את ההרהורים:

יהושע בן לוי דאמר קרא (יג) וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא:

תתק [כג]אמר ר' תנחום בר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא שמחה בלא ברכה. בלא טובה דכתיב [כד]לא טוב היות האדם לבדו. בלא שמחה דכתיב [כה]ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה דכתיב [כו]להניח ברכה אל ביתך. במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה, בלא תורה דכתיב [כז]האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני, בלא חומה דכתיב [כח]נקבה תסובב גבר, רבא בר עולא אמר אף בלא שלום דכתיב וידעת כי שלום אהלך: א"ר יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר ופקדת נוך ולא תחטא. א"ר יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך שנאמר וידעת כי שלום אהלך, א"ר יוסף ואפילו סמוך לוסתה, ואע"ג דאמור רבנן חייב אדם לפרוש מאשתו סמוך לוסתה וכמה אמר רבא (יד) עונה, והני מילי לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מיטרד. תנו רבנן האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך:

ו לו שקול ישקל כעשי. [ל]אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב חברותא כלפי שמיא. לא יש בינינו מוכיח, אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב כלום יש עבד שמוכיח את רבו: למס מרעהו חסד. [לא]א"ר כהנא אמר ריש לקיש כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו שנאמר למס מרעהו חסד, שכן בלשון יוני קורין לכלב למס; רב נחמן בר יצחק אמר פורק ממנו יראת שמים שנאמר ויראת שדי יעזוב. ההיא איתתא דעלת לההוא ביתא (טו) למיפא, נבח בה כלבא ואתעקר ולדא, אמר לה מרא דביתא לא תדחלי שקילי ניביה ושקילי טופריה, אמרה ליה שקילי טיבותיך ושדי אחיזרא כבר נד ולד. [לב]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המונע תלמיד חכם מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד שנאמר למס מרעהו חסד, רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר ויראת שדי יעזוב. [לג]אמרו רז"ל יעקב נטל את דינה ונתנה בתיבה, אמר הרשע הזה עינו רמה שלא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה ממנו, רב הונא בשם ר' אבא כהן ברדלא א"ל הקב"ה למס מרעהו חסד את מנעת חסדא מן אחוך אי נסיבת ליה לא נזיפתא, לא בקשת להשיאה למהול הרי היא נשאת (גיורת) לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור, הדא הוא דכתיב [לד]ותצא דינה בת לאה. [לה]אלו היתה לעשו היתה מגיירת אותו כשם שגיירה לאיוב: ילפתו ארחות דרכם. [לו]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה (טז) מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא שנאמר [לז]והלך לפניך צדקך, וכל העושה עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו, ר' אלעזר אומר קשורה היא לו ככלב שנאמר [לח]ולא שמע אליה לשכב אצלה בעולם הזה, להיות עמה לעולם הבא. [לט]לפי שאמר [מ]ויראו בני האלהים את בנות האדם אלו הבתולות, כי טובות הנה אלו הפנויות, ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים, מכל אשר בחרו אף על הזכור ועל הבהמה, לפיכך כשבאו עליהם המים כמין אשה באו עליהם שנאמר ילפתו, ואין ילפתו אלא אשה שנאמר [מא]ויחרד האיש וילפת והנה אשה, ואין ארחות אלא אשה שנאמר [מב]אורח כנשים, ואין דרך אלא אשה שנאמר [מג]כי דרך נשים לי, הוי במה שחטאו בו נפרע מהם:

תתקא ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ. [מד]אמר ר' אלעזר שלשה צבאים הם, צבא לשמים ולארץ, צבא לתלמידים, צבא ליסורים. לשמים ולארץ דכתיב [מה]ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, לתלמידים דכתיב [מו]כל ימי צבאי איחל, ליסורים דכתיב הלא צבא לאנוש עלי ארץ. כל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנאה יש לו. וכימי שכיר ימיו, ר' נחמיה בריה דר' שמואל אמר אם זכה צבא לו ואם לא צבא עליו, בנה בנין ועלה בידו צבא לו, בנה בנין ונפל ממנו ומת צבא עליו, אכל פתו והנאתו צבא לו, עמד תוך גרונו וחנקתו צבא עליו, הרבה צבאים מינה הקב"ה לאדם לתבוע [מז]דקיון שלו, הרבה דובים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה עקרבים, ולא עוד אלא כימי שכיר ימיו. בן סירא אמר, אלוה העלה סמנין מן הארץ, בהם הרופא מרפא את המכה, ובהם רוקח מרקח את המרקחת, רבנן אמרין אפילו דברים שאתה רואה אותם כאלו הם יתרין לברייתו של עולם כגון יתושים ופרעושים זבובים אף הם בכלל ברייתו של עולם, ובכל הקב"ה עושה שליחותו אפילו על ידי נחש אפילו על ידי עקרב אפילו על ידי יתוש אפילו על ידי צפרדע. ר' תנחומא בשם ר' מנחמא ר' ברכיה בשם ר' חלבו הוה משתעי חד בר נש הוה קאי על כיף נהרא חמא חד [מח]עורדען טען חד עקרב ומגיזה* יתיה נהרא, כיון דעבד שליחותיה אהדריה לאתרא. ר' פנחס בשם ר' חנן דצפורי אמר עובדא הוה בחד גבר דהוה קאים למחצד בהדא בקעה בית טרפא, חמא חד עשבא ולקיט יתה ועבד יתה כלילא לרישיה, אתא חד חויא ומחא יתיה וקטל יתיה, אתא ההוא גברא וקם למסתכל בההוא חויא, אמר תמה אני על מאן דקטל הדין חויא, אמר ההוא גברא אנא קטלית יתיה, אמר ליה את יכיל מרים הדין עשבא מן רישיה, א"ל אין, כיון דארים יתיה אמר ליה יכיל את מרים הדין חויא בהדין חוטרא אמר ליה אין, כיון דקרב בההוא חויא מיד נשרו אבריו. ר' ינאי הוה יתיב ושונה בשער עירו, וראה נחש מרתיע ובא והוה מרדף מהדין סיטרא להדין סיטרא, אמר זה הולך לעשות שליחותו מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת. ר' אלעזר הוה יתיב ומטייל בבית הכסא אתא חד רומאי וקדים יתיה ויתיב ליה, אמר לית הדין על מגן, מיד אתא חויא ומחא יתיה וקטל יתיה וקרי עליה [מט]ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך. ר' יצחק הוה מטייל על [נ]משוניתא דימא בקסרין וחמא תמן [נא]קולית אחת והוה מצנע לה והיא מתגלגלא, אמר זו מוכנת לעשות שליחותה, עבר חד [נב]בלדר ונכשל בה ומת, אזלין ופשפשוניה ואשכחוניה טעין כתבין בישין על הדין יהודאין דקסרין וכו' (כתוב בקהלת ברמז תתקע"ב):

כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה. [נג]אמר רבא מכאן שכפר איוב בתחית המתים:

תתקב ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו. [נד]תניא ר' יוסי אומר אדם נדון בכל יום שנאמר ותפקדנו לבקרים, ר' נתן אומר בכל שעה שנאמר לרגעים תבחננו, אמר רבא מאי טעמא דר' יוסי, מאי טעמא כדקאמר טעמא ותפקדנו, אנן הכי קאמרינן כר' נתן מאי טעמא לא קאמר דאמר בחינה עיוני בעלמא הוא פקידה נמי עיוני בעלמא הוא, אלא א"ר חסדא מהכא [נה]לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו: למה שמתני למפגע לך וכו'. אלא שכינה הכתוב וכו' (כתוב ברמז צ"ט):

תתקג ח והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. [נו]אמר רבי אלעזר בר' צדוק למה צדיקים דומים בעולם הזה, לאילן שכלו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה, נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טהרה, אף הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שיירשו העולם הבא שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד, ולמה רשעים דומים בעולם הזה, לאילן שכלו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה, נקצץ נופו נמצא כולו עומד במקום טומאה, אף כן הקב"ה משפיע שלוה לרשעים בעולם הזה כדי שיירשו המדרגה התחתונה שנאמר [נז]יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות:

תתקד והיה ראשיתך מצער. [נח]אתה מוצא כל המצטער בתחלה נוח לו בסופו, אברהם הושלך לכבשן האש וגלה מבית אביו ורדפו אחריו (ט"ז) [ט'] מלכים ונתנסה בעשר נסיונות ולבסוף נח שנאמר [נט]ואברהם זקן וגו', יצחק [ס]ויקנאו אותו פלשתים [סא]ויאמר אבימלך לך מעמנו, ולבסוף [סב]ראו ראינו כי היה ה' עמך, יעקב מצטער בנערותו [סג]רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל עד שהיה במעי אמו בקש עשו להרגו שנאמר [סד]ויתרוצצו הבנים, וברח מלבן ופגע בעשו בא עליו צרת דינה וצרת יוסף ולבסוף נח [סה]ויכלכל יוסף, וכן ירושלים [סו]והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. והיה ראשיתך מצער זה אברהם שהוליד יצחק וישמעאל ובניו שנים עשר נשיאים ולבסוף בני קטורה הרי שלשים הוי ואחריתך ישגה מאד, ושלש נשים נשא אברהם, שרה בתו של שם, קטורה בתו של יפת, הגר בתו של חם: היגאה גומא בלא בצה. [סז]וכי אפשר לגומא זה להתגדל בלא בצה ובלא מים וכי אפשר לאחו זה להיות בלא מים, כך אי אפשר להם לישראל להיות אלא אם כן מתעסקין בדברי תורה, ולפי שפרשו מדברי תורה בא עליהם

ממ"ק ובמ"ק כג יבמות סג: כד בראשית ה: כה דברים יד: כו שם: כז איוב ו: כח ירמיה לא: ל בבא בתרא טז: לא שבת סג: לב כתובות נג: לג בראשית רבה: לד בראשית לד: לה תנחומא: לו סוטה ג: לז ישעיה נח: לח בראשית לט: לט תנחומא: מ בראשית ו. מא רות ג: מב בראשית יח: מג שם לח: מד ב"ר פרשה י: מה בראשית ב: מו איוב יד: מז דקיון עלבון: מח עורדען צפרדע: *מגיזה מל' גוזו ועבר: מט ישעיה מג: נ משוניתא דימא על חוף הים: נא קולית עצם של רגל מן המת: נב בלדר שופט: נג בבא בתרא יז: נד ר"ה פרק א יז: נה מלכים א ח: נו קדושין מ: נז משלי יד: נח תנחומא: נט בראשית כד: ס שם כו: סא שם כו: סב שם: סג תהלים קכט: סד בראשית כה: סה שם מז: סו ישעיה ב: סז מכילתא:

זית רענן (יד) עונה, אם רגילה לראות ביום אסורה כל היום ואם רגילה לראות בלילה אסורה כל הלילה: יותר מגופו, דזילותא דאיתתא קשה מדגברא: (טו) למיפא, לאפות עיסה שהשאיל ב"ה תנורו: שקילי ניביה, נטולות שיניו שהוא נושך בהן: שקילי טופריה, נטולות צפרניו מלשרוט, שקילי נשולה טובתך ומוטלת על הקוצים: למס מרעהו חסד, הממיס עצמו מרעהו ממים ממנו חסדים, ואית דמפקי לה מדכתיב לעיל מיניה ותושיה נדחה ממני וסמיך ליה למס מרעהו חסד: (טז) מקדמתו, לפני מיתתו מכרזת לפניו: מלפפתו, כורכתו:

ור' יששכר דכפר מנדו, ר' חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה על נביאי עובדי אלילים אלא בחצי דבור שנאמר [פח]ויקר אלהים אל בלעם, א"ר יששכר אין לשון הזה ויקר אלא לשון טומאה כמה דאת אמר [פט]כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, אבל לנביאי ישראל אינו נגלה אלא בדבור שלם בלשון חבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין שנאמר [צ]וקרא זה אל זה ואמר. א"ר יוסי בר ביסא אין הקב"ה נגלה על נביאי עובדי אלילים אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש אלו מאלו, הדא הוא דכתיב בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב, ואין הקב"ה נגלה על עובדי אלילים אלא כאדם שבא ממרחק כדכתיב [צא]מארץ רחוקה באו אלי, אבל נביאי ישראל מיד ויקרא. מה בין נביאי ישראל לנביאי עו"א, ר' חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה הוא ואוהבו בטרקלין וביניהם וילון, כשהיה מדבר עם אוהבו מקפל הוילון עד שרואהו פנים אל פנים, אבל לאחר אינו עושה כן אלא מדבר עמהם ומחיצת הוילון פרוסה ואינו רואה אותו. רבנן אמרין משל למלך שהיה לו אשה ופלגש, כשהוא בא אצל אשתו הוא בא בפרהסיא וכשהוא בא אצל פילגשו הוא בא במטמוניות, כך אין הקב"ה נגלה על עובדי אלילים אלא בלילה שנאמר [צב]ויבא אלהים אל בלעם לילה, [צג]ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, [צד]ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, הוי [צה]רחוק מרשעים ה' אלו נביאי עובדי אלילים, ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל: **האנוש מאלוה יצדק** אם מעושהו יטהר גבר. [צו]וכי אפשר לו לאדם להיות צדיק יותר מבוראו מה אלישע אמר לשונמית [צז]למועד הזה כעת חיה את חובקת בן, הקב"ה שבשר את שרה לא כל שכן, יעקב כשהלך אצל פרעה לא הלך מאצלו עד שברכו, ומה ברכו, אמר יעלה נילום לרגלך שנאמר [צח]ויברך יעקב את פרעה, אני כשאבוא אליכם אבוא טעון ברכות שנאמר [צט]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך [ק]ואימתי כשהוקם המשכן שנאמר [קא]יברכך ה' וישמרך. אמר הקב"ה בועז מנחם ואני איני מנחם שנאמר [קב]ויען בועז ויאמר לה וגו' וכתיב [קג]כי נחמתני, כשיבא הקב"ה לנחם את ירושלים עאכ"ו:

תתצח **הלא** נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה. [קד]א"ר חנינא כך אנשי דור המבול עושים, היה אחד מהם מוציא קופתו מלאה תורמוסין היה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציא ממנו בדין, אמר להם הקב"ה אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עליכם שלא כשורה הדא הוא דכתיב הלא נסע יתרם בם. ימותו ולא בחכמה בחכמת תורה. מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו, אין משים אלא דין שנאמר [קה]ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם:

ה **אשר** קצירו רעב יאכל. [קו]אשר קצירו זה נמרוד, רעב יאכל זה אברהם. ואל מצנים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ובתחנונים הדא הוא דכתיב [קז]וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וגו', ריש לקיש אמר אליעזר לבדו היה ששמו שי"ח: **ושאף** צמים חילם, מי דחק לממונו של נמרוד, אברהם וכל המצומתין לו. ד"א אשר קצירו זה פרעה, רעב יאכל זה משה ואהרן, ואל מצנים יקחהו לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ובתחנונים שנאמר [קח]ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, ושאף צמים חילם מי דחק לממונו של פרעה, משה ואהרן והמצומתין להם. ד"א אשר קצירו זה סיחון ועוג וכו'. ד"א זה סיסרא וכו'. ד"א זה המן וכו'. ד"א זה שלשים ואחד מלכים וכו'. ושאף צמים חילם מי דחק לממונם, יהושע וכל המצומתין לו. כי אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה (כתוב ביהושע ברמז ו'):

ובני רשף יגביהו עוף. [קט]א"ר יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדלין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף, ואין עוף אלא תורה שנאמר (יא) [קי]התעיף עיניך בו ואיננו, ואין רשף אלא מזיקין שנאמר [א]מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף, ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו, ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף: **עושה** גדולות ואין חקר. [ב]דרש ר' חנינא בר פפא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם נותן חפציו בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר, אבל הקב"ה צר את העובר במעי אמו פתוחה ופיה למטה ומשתמר. ד"א אדם נותן חפציו בכף מאזנים כל זמן שמכביד יורד למטה ואלו הקב"ה צר את העובר במעי אשה וכל זמן שמכביד עולה למעלה. דרש ר' יוסי הגלילי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, אדם נותן זרעונין לערוגה כל אחד ואחד עולה למינו, ואלו הקב"ה צר עובר במעי אמו וכלם עולים למין אחד. ד"א צבע נותן סממנין ליורה שלו כלם עולים לצבע אחד ואלו הקב"ה צר עובר במעי אמו וכל אחד ואחד עולה למינו. [ג]א"ר יהושע קשה היא ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית, מה טעם, עושה גדולות ואין חקר וכתיב בתריה הנותן מטר על פני ארץ. ר' אחא מייתי לה מהכא [ד]עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו לקול תתו המון מים בשמים, ואין קול אלא גשמים שנאמר [ה]תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. [ו]ת"ר ארץ ישראל שותה (יב) בתחלה וכל העולם כלו שותה לבסוף, ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כלו שותה מי תמצית, ארץ ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כלו על ידי שליח שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות: **לשום** שפלים למרום וקודרים שגבו ישע. [ז]רבי חנן דצפורי בשם רבי שמואל בר נחמני מפני ארבעה דברים חזר הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה, משום בעלי זרוע, ובשביל להסיר טללים רעים, ושיהיה הגבוה שותה כנמוך, ושיהיו הכל תולים עיניהם למעלה, הרא הוא דכתיב לשום שפלים למרום וגו':

תתצט **מפר** מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה. [ח]א"ר שילא מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה שנאמר מפר מחשבות ערומים וגו', רבא אמר אם עוסקים לשמה אינה מועלת שנאמר [ט]רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום, עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם, א"ר חנן למה נקרא שמה תושיה, מפני שהיא מתשת כחו של אדם. ד"א תושיה שנתנה בחשאי מפני השטן. ד"א דברים של תהו שהעולם שותת עליהם: **לוכד** חכמים בערמם. [י]לפי שהיה משה משמר את עצמו כל אותן ארבעים שנה שלא להקפיד כנגדם שהיה ירא מן השבועה שנשבע הקב"ה [יא]אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה, א"ל והרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע זו כך תוציא מזו צוות עליהם [יב]שמעו נא המורים וגו' ואעפ"כ לא עשה משה אלא מסלע שא"ל הקב"ה וא"ל [יג]לכן לא תביאו את הקהל הזה: **בשש** צרות יצילך. [יד]אם שית אינון קאימנא בהון, אם שבע אינון קאימנא בהון. **ברעב** פדך ממות [טו]כי זה שנתים הרעב. ובמלחמה מידי חרב [טז]יש לאל ידי לעשות עמכם רע: **בשוט** לשון תחבא. א"ר אחא קשה היא הלשון שמי שבראה עשה לה מקום טמון לתוכו. ולא תירא מפחד עשו ואלופיו. לשוד ולכפן תשחק זה לבן שהיה כפן על ממונו. כי עם אבני השדה בריתך [יז]ויקח מאבני המקום. וידעת כי שלום אהלך, מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר. ופקדת נוך ולא תחטא, יעקב בן פ"ד ולא ראה טפת קרי מימיו: **וידעת** כי רב זרעך. אמר ר' יעקב לא נפטר יעקב אבינו מן העולם עד שראה (ל') [ס'] רבוא מבני בניו שנאמר תבא בכל"ח אלי קבר, ר' יצחק ורבנן ר' יצחק אמר תבא לח אלי קבר, ורבנן אמרין תבא בכולא אלי קבר מלא שאינו חסר כלום שנאמר [יח]ויבא יעקב שלם. *אמר מר זוטרא מת בן ששים זו מיתת כל אדם שנאמר תבא בכלח אלי קבר, בכל"ח בגימטריא שתין הוו: **ברעב** פדך ממות וגו'. [יט]פדך ממות פדך מרעב מבעי ליה, אמר רבי יהודה אמר רב מתוך שהרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה. ת"ר בזמן שהצבור שרוים בצער יחיד הפורש מהם שני מלאכי השרת המלוין לו מניחים ידיהם על ראשו ואומרים לו פלוני שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור: **כי** עם אבני השדה בריתך, [כ]מדבר ביעקב שנאמר [כא]ויפגע במקום, אמר אברהם נשא שתי נשים והוליד צדיק ורשע, יצחק אבא מן אשה אחת צדיק ורשע, אני נוטל ארבעה נשים כמה יעמדו ממני, נטל ארבעה אבנים ואמר אם מתאחות זו לזו מובטח אני שמטתי שלמה, מיד וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן, הוי עם אבני השדה בריתך: **וידעת** כי שלום אהלך. [כב]שנו רבותינו שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, מנא הני מילי א"ר יהושע

ממ"ק ובמ"ק פח במדבר כג: פט דברים כג: צ ישעיה ו: צא שם לט: צב במדבר כב: צג בראשית לא: צד שם כ: צה משלי טו: צו תנחומא: צז מלכים ב ד: צח בראשית מז: צט שמות כ: ק פסיקתא: קא במדבר ו: קב רות ב: קג שם: קד בראשית רבה פ' לא: קה שמות כא: קו פסיקתא: קז בראשית יד: קח שמות יד: קט ברכות ה: קי משלי כג: א דברים לב: ב נדה לא: ג בראשית רבה: ד ירמיה י: ה תהלים מג: ו תענית י: ז בראשית רבה פ' יג: ח סנהדרין כו: ט משלי יט: י תנחומא: יא דברים א: יב במדבר כ: יג שם: יד בראשית רבה פ' עט: טו בראשית מה: טז שם: יז שם כח: יח שם לג: *מ"ק כח: יט תענית יא: כ תנחומא: כא בראשית כח: כב שבת לד:

זית רענן (יא) התעיף עיניך, אם תכפיל וסגרת עיניך בתורה היא משתכחת ממך: ובני רשף וגו', העוף מסלק ממך את בני רשף: (יב) שותה בתחלה, גשמים יורדין שם תחלה, כך שמעתי: אל פני ארץ, א"י: (יג) וידעת כי שלום אהלך וגו', כתב הרא"ש וידעת כי שלום זו הדלקת הנר שלום בית, ופקדת נוך זה עירובין תקון הנוה, ולא תחטא זו תקון המעשרות שלא יחסר המזון עכ"ל, פי' תחטא לשון חסרון כמו והייתי אני ושלמה בני חטאים:

לשמש מטתו ביום, אמר רב הונא מאי קראה יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר לילה נתן להריון ולא יום, וריש לקיש אמר מהכא [נא]בוזה דרכיו ימות, וריש לקיש האי קרא דרב יוחנן מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדר' חנינא בר פפא דדרש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו נוטל את הטפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר רבש"ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עשיר או עני, ואידך א"כ ליכתוב קרא גבר הורה (ט) מאי הורה גבר, לילה נתן להריון ולא יום, ור' יוחנן האי קרא דריש לקיש מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדרבי שמעון דא"ר שמעון ארבעה דברים הקב"ה שונאם ואני איני אוהבם, הנכנס לביתו פתאום ואצ"ל לביתו של חבירו, והאוחז באמה ומשתין, והמשתין מים בפני מטתו ערום, והמשמש מטתו בפני כל חי, א"ר יהודה לשמואל אפילו בפני עכברים: יאבד יום אולד בו, [נב]איוב מקלל יום לידתו וליל עבורו, א"ר מרינוס בר אושעיא אמר איוב הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא אבי להזקק לה שתאמר לו הורה גבר אין עכשו עת הריון מגבר, ירמיה מקלל יום לידתו ויום עיבורו וכו' (בירמיה ברמז ש"א). ישנתי אז ינוח לי, ששה דברים סימן יפה לחולה (בישעיה ברמז תמ"ב):

תתצה או כנפל טמון לא אהיה וגו', [נג]ר' יוסי הגלילי אומר עוללים אלו שבמעי אמן שנאמר או כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור, ויונקים אלו שיונקים שדי אמן שנאמר [נד]אספו עוללים ויונקי שדים. ד"א עוללים אלו שבחוץ שנאמר [נה]להכרית עולל מחוץ, ואומר [נו]עוללים שאלו לחם, ויונקים אלו שעל שדי אמן שנאמר [נז]ויונקי שדים. אלו ואלו פתחו ואמרו שירה לפני המקום שנאמר [נח]אשירה לה' כי גאה גאה: שם רשעים חדלו רוגז, [נט]ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים, אלא כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסין להקב"ה הה"ד [ס]הוגעתם ה' בדבריכם, וכיון שהם מתים הם פוסקים מלהכעים להקב"ה, הה"ד שם רשעים חדלו רוגז. שם חדלו מלהכעים להקב"ה, ומפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים, אלא כל זמן שהצדיקים חיים נלחמים עם יצרם וכיון שהם מתים הם ניגוחין שנאמר ושם ינוחו יגיעי כח. אמר ריש לקיש ליתן שכר טוב לאלו כפלים וליפרע מאלו כפלים, ליתן שכר טוב לצדיקים שלא היו ראויים לטעום טעם מיתה וקבלו טעם מיתה שנאמר [סא]לכן בארצם משנה ירשו, ולהפרע מאלו בכפלים שלא היו הצדיקים ראוים לטעום טעם מיתה וגרמו להם למות לכך כתיב ומשנה שברון שברם. ויגזור מיתה על הרשעים ולא על הצדיקים, אלא כדי שלא יאמרו הרשעים כלום הצדיקים חיים אלא בשביל שהם מסגלים מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים ונמצאת עשיה שלא לשמה:

תתצו קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו, [סב]אמר ליה ר' זירא לר' ירמיה אטו לא ידעינן דקטן וגדול שם הוא, אלא כל המקטין עצמו בדברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא, וכל המשים עצמו כעבד בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא. ועבד חפשי מאדוניו, [סג]האדם בחייו הוא עבד ליצרו וליוצרו ובשעה שהוא עושה רצון יוצרו הוא מכעים יצרו וכן להפך, מת יצא לחירות. ד"א ועבד חפשי מאדוניו, ר' מיאשה בר בריה דריב"ל נשתקע בחליו שלשה ימים, כשנתישבה דעתו עליו א"ל בני היכן היית א"ל וכו' (כתוב ברמז תקפ"ד):

תתצז כי פחד פחדתי וגו'. [סד]ההוא תלמידא דהוה אזיל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי חזייה דקא מפחד אמר ליה חטאה את דכתיב [סה]פחדו בציון חטאים, א"ל הא כתיב [סו]אשרי אדם מפחד תמיד, א"ל ההוא בדברי תורה כתיב. יהודה בר' נתן הוה קאזיל בתריה דרב המנונא חזייה דהוה קא מבעית א"ל יסורי קא בעית למיתי אנפשך דכתיב כי פחד פחדתי ויאתיני, א"ל והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד, אמר ליה ההוא בדברי תורה כתיב. תנו רבנן מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, עליו הכתוב אומר [סז]משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש, מ"ט משמועה רעה לא יירא, משום דנכון לבו בטוח בה', ומסיפיה לרישיה מדריש מ"ט בטוח בה', משמועה רעה לא יירא: לא שלותי ולא שקטתי, [סח]אמר יעקב לא שלותי מלבן, ולא שקטתי מעשו, ולא נחתי מדינה, ויבא רוגז בא עלי רוגזו של יוסף:

תתצח הנסה דבר אליך תלאה. [סט]אמר ליה אליפז לאיוב אתה משוה אותך לאברהם שנאמר [ע]ואתמשל כעפר ואפר והוא דן אותי כדור הפלגה שנאמר [עא]הורני לחומר, וכתיב [עב]ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר, וכי מעשיך כאברהם הנסה דבר אליך תלאה אברהם נתנסה בעשרה נסיונות ועמד בכלן ואתה בנסיון אחד: הנה יסרת רבים, אתה היית מנחם כל בעלי כשלון, כשהיה סומא בא אצלך היית מנחמו ואומר לו אם היית בונה בית לא היית רוצה לפתוח לו חלונות, כך עתיד הקב"ה להשתבח בך שנאמר [עג]אז תפקחנה עיני עורים, ואם היית עושה *קיתון לא היית רוצה לעשות לו אזנים שנאמר [עד]ואזני חרשים תפתחנה וגו'. כושל יקימון מליך וברכים כורעות תאמץ [עה]אז ידלג כאיל פסח, ועכשיו שנגע בך נבהלת כי עתה תבא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל הלא יראתך כסלתך, על שאמרת אדם צדיק אני ולמה מיסרני. וכי ראית צדיק אובד מימיך. זכר נא מי הוא נקי אבד, נח שהיה צדיק נמלט מכל דורו, אברהם מכבשן האש, יצחק מן המאכלת, יעקב מן המלאך, משה מחרב פרעה, ישראל ממצרים ושקעום בים. מנשמת אלוה יאבדו שנאמר [עו]נשפת ברוחך, אף כל הרשעים שעתידין לעמוד שאגת אריה וקול שחל וגו'. א"ל איוב אם כן הסתכל באביך עשו, א"ל אין לי עסק עמו שנאמר [עז]הבן לא ישא בעון האב. ליש אובד מבלי טרף זה עשו שהוא עובד מבלי מעשים. ובני לביא יתפרדו אלו אלופיו. א"ל איוב ואתה מי אמר לך ואלי דבר יגונב, אני נביא אני אין לי עסק עמך אלא להוכיחך. בשעפים מחזיונות לילה, א"ל הקב"ה לאליפז לעבדי איוב הוכחת בחזון אני מעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון שנאמר [עח]חזון עובדיה. [עט]תנו רבנן ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא באונאת ממון, כשהוא אומר [פ]וכי תמכרו ממכר וגו' הרי אונאת ממון אמור, ומה אני מקיים לא תונו, באונאת דברים, הא כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, ואם היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל שקצים ורמשים יבא וילמוד תורה שנאמרה מפי השכינה, אם היו יסורין או חלאים באין עליו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו, אם היו חמרין מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שמוכר תבואה ויודע בו שלא מכר תבואה מעולם. ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי דבר זה מסור ללב וכל דבר המסור ללב כתיב בו ויראת מאלהיך: מנשמת אלוה יאבדו [פא]זה דור המבול. ומרוח אפו יכלו אלו אנשי סדום. שאגת אריה וקול שחל, ארי היה בא ליכנס לתיבה היו שיניו קהות הדא הוא דכתיב ושני כפירים נתעו. ד"א שאגת אריה זה יהודה שנאמר [פב]גור אריה יהודה, א"ר יוחנן בשעה שתפס יוסף את בנימן ואמר [פג]האיש אשר נמצא הגביע בידו, מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה עד ששמע חושים בן דן וקפץ ובא מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאגו שניהם ובקשה ארץ מצרים להפוך עליהם. ושני כפירים נתעו, אלו גבוריו של יוסף, כיון שכעס יהודה נתעו שניהם של כלם, ריב"ל אומר אף אחיו של יוסף כיון שראו יהודה בכעס אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ ועשו אותה תלמים תלמים, שנאמר ליש אובד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו, מבלי טרף זה יהודה שמסר עצמו על בנימין, אמר שמא ימחול לי הקב"ה על אותו עון שהטעיתי את אבא ואמרתי לו אני מביאו לך, באותה שעה נתמלא חמה, כיון שראה יוסף סימניו של יהודה שהוא כועס בהם, מיד נזדעזע ונבהל אמר שמא יהרגני, ומה הם הסימנים של יהודה, עינו של ימין זולגת דם, ויש אומרים חמשה לבושים היה לבוש ונימא אחת היה לו בלבו כיון שהוא כועס קורעת את כלם, מה עשה יוסף באותה שעה, אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות, מיד תמה יהודה אמר זה גבור כמותנו, באותה שעה אחז יהודה את חרבו לשלפה ואינה נשלפת לו, אמר יהודה ודאי ירא אלהים הוא, ועליו אמר קהלת [פד]החכמה תעז לחכם זה יוסף [פה]אין נבון וחכם כמוך, מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו השבטים. (ומדרש איוב מוסיף) כשבא חושים בן דן אצל יהודה שאגו שניהם ומקולם נפלו שתי עיירות גדולות שבמצרים פיתום ורעמסס, ועל דבר זה נגזר על ישראל לבנותם שנאמר [פו]ויבן ערי מסכנות וגו': בשעפים מחזיונות לילה, [פז]מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי אלילים, ר' חמא בר חנינא ור'

ממ"ק ובמ"ק נא משלי יט: נב בראשית רבה פרשה סד: נג מכילתא: נד יואל ג: נה ירמיה ט: נו איכה ד: נז יואל ג: נח שמות טו: נט בראשית רבה פרשה ט: ס מלאכי ג: סא ישעיה סא: סב ב"מ עה: סג מדרש: סד ברכות ס: סה ישעיה לג: סו משלי כח: סז תהלים קיב: סח ב"ר פ' כד: סט תנחומא: ע איוב ל: עא שם: עב בראשית יא: עג ישעיה לה: *קיתון כלי להחזיק בו מים ויש לו אזנים: עד שם: עה שם: עו שמות טו: עז יחזקאל יב: עח עובדיה א: עט ב"מ נח: פ ויקרא כה: פא ב"ר פ' נג: פב בראשית מט: פג שם מד: פד קהלת ז: פה בראשית מא: פו שמות א: פז ויק"ר:

זית רענן (ט) מאי הורה גבר, מדסמך הריון ללילה ש"מ למדרש הכי לילה ניתנה להריון ולא יום:

כדי לטרדו מן העולם הבא שנאמר [טו]ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה, תנאי היא דתניא ר' אלעזר אומר איוב בימי שפוט השופטים היה שנאמר [טז]הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו. אי זהו דור שכלו הבל הוי אומר זה דור של שפוט השופטים, רבי יהושע בן קרחה אומר בימי אחשורוש שנאמר [יז]ולא נמצאו נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ, איזהו דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר זה דורו של אחשורוש, ואימא בימי דוד דכתיב [יח]יבקשו לאדני למלך נערה בתולה כתיב הכא בכל הארץ וכתיב התם בכל מדינות מלכותך לאפוקי דוד דכתיב ביה בכל גבול ישראל. רבי נתן אומר איוב בימי מלכת שבא היה שנאמר [יט]ותפול שבא ותקחם, וחכ"א בימי כשדים היה שנאמר כשדים שמו שלשה ראשים, ויש אומרים בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא, כתיב הכא [כא]כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב התם [כב]כי נבלה עשה בישראל, וכולהו תנאי וכולהו אמוראי מודו דאיוב מישראל הוה לבר מי"א, דאי סלקא דעתך מעו"א היה, בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על עו"א, אלא ש"ם מישראל הוה. מיתיבי שבעה נביאים נתנבאו להם לעו"א ואלו הם, בלעם ואביו, איוב, אליפז התימני, בלדד השוחי, צופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבוזי, א"ל וליטעמיך אליהוא בן ברכאל הבוזי לאו מישראל הוה והא כתיב (ד) ממשפחת רם, אלא מישראל הוה ואיתנבי לאו"ה הכא נמי אתנבא לאו"ה, כולהו נביאי נמי נבאו לאו"ה, כלהו נביאי עיקר נבואתן לישראל הני עיקר נבואתן לאו"ה. יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני ויתיב וקאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה, א"ל עליך אמר קרא איש היה בארץ עוץ, א"ל אלא מעתה [כג]ולרש אין כל וגו' מי הוה אלא משל היה הכא נמי משל היה, א"ל אם כן שמו ושם עירו למה לי. רבי שמעון בן לוי אמר משום בר קפרא בימי אברהם היה שנאמר [כד]את עוץ בכורו. [כה]רבי לוי אמר בימי שבטים היה שנאמר [כו]אשר חכמים יגידו וגו' בא שטן לקטרג על ישראל וגירה אותו באיוב, רבי חנינא בריה דר' חייא משל לרועה שהיה מביט בעדרו בא זאב ונזדווג לו אמר תנו לו תיש אחד להתגרות בו, ר' חנינא בר חמא אמר משל למלך שהיה יושב בסעודה ובא כלב אחד ונזדווג לו אמר תנו לו אבר אחד שיתגרה בו:

והלכו בניו ועשו משתה. [כז]תנא ר' שמעון בן יוחאי אומר אין העולה באה אלא על הרהור הלב, רבי לוי אמר מקרא מלא הוא [כח]והעולה על רוחכם, ממי אתה למד מבניו של איוב שנאמר אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם: והלכו בניו ועשו משתה, ר' מאיר אומר שכן דרך מלכים להיות קוראים לאחיהם ולאחיותיהם בסעודה. ר' תנחומא בר חייא אמר להטפל בהן הלכו שקדשו להם נשים, הדא הוא דכתיב וישלח איוב ויקדשם, על דעתיה דר' מאיר דאמר שכן דרך בני מלכים להיות קורין לאחיהן ולאחיותיהן בסעודה שזומנם לסעודתא כמא' דאת אמר [כט]ואל העם תאמר התקדשו למחר, על דעתיה דרבי תנחום בר חייא דאמר שקדשו להם נשים נטפלו להם והלכו. כתיב והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם. אמר רבי יודן בר חילפי בעי מספר ימים או מספר בניו ובנותיו או מספר כל הקרבנות שבתורה:

תתצב ויהי היום ויבאו בני האלהים וגו' ויען השטן את ה' ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה. [ל]אמר לפניו רבש"ע שטתי בכל העולם כלו ולא מצאתי צדיק בארץ כאברהם, אמרת לו [לא]קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, אפילו בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה לא הרהר אחר מדותיך:

ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב. א"ר יוחנן גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב [לב]כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ובאיוב כתיב תם וישר ירא אלהים וסר מרע, מאי סר מרע, אמר רבא בר שמואל איוב ותרן בממונו היה, מנהגו של עולם (ה) חצי פרוטה לחנוני ואיוב מדנפשיה קא יהיב. איוב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד (ביהושע ברמז ד'): מעשה ידיו ברכת, א"ר שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. ומקנהו פרץ בארץ. אמר ר' יוסי בר חנינא מקנהו של איוב פרץ גדרו של עולם, מנהגו של עולם זאבים הורגים את העזים ומקנהו של איוב עזים הורגים את הזאבים:

הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם. א"ר יוחנן מלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב בעולם הזה מעין העוה"ב שנאמר [לג]ונגש חורש בקוצר: ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך. [לד]אמר רבי כל מקום שנאמר רק מעוט הוא אף הוא מושבר ומולקה, א"ר יודן מן לבדי (ו) עד לבדי להגיד לך, אף הוא כיון שאמר בשורתו מיד מת: כשדים שמו שלשה ראשים. א"ר שמואל כיון ששמע איוב כן התחיל מגיים חיילותיו למלחמה, הה"ד *כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני, אמר אומה זו בזויה [לה]הן ארץ כשדים זה העם לא היה ליתי אימתיה עלי, כיון שאמרו לו אש אלהים נפלה מן השמים אמר מה אני יכול לעשות מרתק* מן שמיא נפל [לו]ואדום לא אצא פתח. ויקם איוב ויקרע וגו' (כתוב ברמז קמ"ט):

ויקח לו חרש להתגרד בו. ר' חוניא בשם ר' יהושע בר אבין ורבי זכריה חתניה דרבי לוי בשם רבי לוי אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה, ממי את למד מאיוב דכתיב הבקר היו חורשות וגו' אש אלהים נפלה מן השמים (ויפול על הנערים) [ותבער בצאן ובנערים] ויקח לו חרש, אף במצרים כך [לז]ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים ואח"כ ויך גפנם ותאנתם ואח"כ כל בכור בארצם, אף נגעים הבאים לאדם בתחלה הם באים על ביתו, חזר בו טעון חליצה, לא חזר בו טעון נתיצה, והם באים על בגדיו ואח"כ הם באים על גופו: והנה רוח גדולה. א"ר הונא בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה מרשלו בהרים (כתוב במלכים ברמז רי"ט):

תתצג ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. [לח]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מאי דכתיב [לט]באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר, באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות, בה' אהלל דבר זו מדה טובה, ר' אבהו אמר מהכא [מ]חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה, אם משפט אשירה. רבי תנחומא אמר [מא]כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, רבנן אמרין ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. [מב]א"ר הונא משום ר"מ במתניתין תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב, כי הא דרבי עקיבא הוה אזיל באורחא ואזיל עמיה תרנגולא חמרא ושרגא, מטא לההוא דוכתא בעא אושפיזא לא יהבו ליה, נפק (ז) בת בדברא אתא ארי אכליה לחמריה ואתא שונרא ואכליה לתרנגוליה ואתיא זיקא וכביה לשרגא, אמר כל מה דעביד רחמנא לטב, בליליא אתא גייסא ושבייה אמר להו לא אמרית לכו כל דעביד רחמנא לטב. מעשה דנחום איש גם זו וכו' (בתענית): בכל זאת לא חטא איוב. [מג]אמר רבא בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא. [מד]א"ר יודן ה' נתן וה' לקח כיון שנתן ברחמים נתן וכיון שלקח ברחמים לקח, ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו. א"ר לוי בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ובנין אב שבכלם [מה]וה' דבר עליך רעה. עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא, עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט:

ב ותסיתני בו לבלעו חנם. [מו]ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי עבד שמסיתין את רבו עליו וניסת יש לו תקנה:

ויאמר ה' אל השטן הנו בידך (רק) [אך] את נפשו שמור. אמר ר' יצחק גדול (ח) צערו של שטן משל איוב, משל לעבד שא"ל רבו שבור את החבית ושמור יינה. אמר ר' לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו, שטן כי היכי דלא ליהוי איניש עדיף מאברהם, פנינה דכתיב [מז]וכעסתה צרתה גם כעס, כד דרשה רב אחא בפפוניא קם שטן נשקיה לכרעיה: וישמעו שלשת רעי איוב וגו' ויועדו. א"ר יהודה אמר רב מלמד שנכנסו כלם בשער אחד. תנא בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה, מנא ידעי איכא דאמרי (ט) כלילא הוא דאית להו ואיכא דאמרי אילני הוא דאית להו כיון דכמישי הוו ידעי, אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברותא כחברי דאיוב או מיתותא: וישבו אתו לארץ. [מח]אמר רבי אין המנחמין רשאין לישב אלא ע"ג קרקע שנאמר וישבו אתו לארץ, ואין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל שנאמר ואין דובר אליו דבר וכתיב בתריה אחרי כן פתח איוב את פיהו וגו' והדר ויען איוב וגו' ויען אליפז. [מט]ד"א אין דובר אליו דבר אפילו בדברי תורה:

תתצד ג יאבד יום אולד בו. [נ]אמר רבי יוחנן אסור לאדם לשמש

ממ"ק ובמ"ק טו איוב מב : טז שם מב : יז שם כז : יח מלכים א א : יט איוב א : כא שם ג : כב בראשית לד : כג שמואל ב יב : כד בראשית כב : כה ב"ר פ' כו : כו איוב טו : כז ויקרא רבה פ' נו : כח יחזקאל כ : כט במדבר יא : ל ב"ב טו : לא בראשית יז : לב שם כב : לג עמוס ט : לד ויקרא רבה פרשה יז : *איוב לא : לה ישעיה סג : *מרתק יד והגרוף מעגנת : לו איוב לא : לז תהלים עח : לח ברכות סב : לט תהלים נו : מ שם קא : מא שם קי : מב ברכות ס : מג בבא בתרא טז : מד ויקרא רבה : מה מלכים א כב : מו חגיגה ה : מז שמואל א א : מח מועד קטן כח : מט ירושלמי דמועד קטן פרק ג : נ נדה טז :

זית רענן (ד) ממשפחת רם, היינו אברהם: (ה) חצי פרוטה לחנוני, מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות אומר לפועל חצי פרוטה אני נותן לך ונלך אצל חנוני נקנה בפרוטה פירות ונחלוק ואיוב ויתרה לחצי השני משלו ונותן לו כל הפרוטה: (ו) עד לבדי ה"ג ועל לבדי, כלומר וכל עיקר שנשארתי לבדי הוא להגיד לך ואח"כ ימות גם הוא: (ז) בת בדברא, לן בשדה: (ח) צערו של שטן, שהוזקק לשמור את נפש איוב שלא תצא: (ט) כלילא הוה להו כתרי וכל כתר ג' פרצופים ואיש את שמו מחוקק על פרצופו וכשבאין יסורין על אחד מהם פרצופו משתנה וכן אילני דכמשי: אפילו דבר של תורה, משום דמתאבל על בניו היה ואבל אסור בדברי תורה:

מציל את ישראל לעולם הבא מגיהנם בזכות המילה אמר שלמה לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים מילה ופריעה, ציצית ותפלין, העניק תעניק, נתון תתן, פתוח תפתח, עשר תעשר, עזוב תעזוב, וכו׳ (בסוף ישעיה ובתהלים ברמז תש״ט). ר׳ ראובן בשם ר׳ חנינא עתיד הקב״ה למנות לו ישיבה של זקנים משלו הדא הוא דכתיב *כי מלך ה׳ צבאות וגו׳ ונגד זקניו כבוד, אמר שלמה חמיתיה מצומצם ביניהון נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ, ועתיד הקב״ה להיות ראש חולה לצדיקים הרא הוא דכתיב [פח]שיתו לבכם לחילה והם עולים ומראים עליו כאלו באצבע דכתיב כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות כאלין עולמתא, כמה דאת אמר [פט]בתוך עלמות תופפות, תרגם עקילס על מות עולם שאין בו מיתה, עלמות שני עולמות עולם הזה ועולם הבא וכו׳ (כתוב בישעיה בפסוק וחפרה הלבנה):

סדין עשתה ותמכור. תנו רבנן המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם, שכר אשתו מתקולתא, וריחים אגרתא, אבל עבדא ומזבנא אשבוחי קמשתבח בה קרא דכתיב סדין עשתה ותמכור. עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון וכו׳ (בתהלים ברמז תש״ט). [צ]מעשה בתלמיד אחד של רשב״י שיצא לח״ל ובא עשיר והיו התלמידים רואים אותו ורוצים לצאת לח״ל, ידע רשב״י והוציאם לבקעה שעל פני העיר והתפלל לפני הקב״ה ונתמלאה כל הבקעה דינרי זהב, א״ל מי שמבקש ליטול יטול אלא הוו יודעים שכל מי שיטול עכשו חלקו של עוה״ב הוא נוטל שאין מתן שכרה של תורה בעוה״ז שנאמר ותשחק ליום אחרון. מעשה בר״ש בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאין לאכול, ערב שבת עם חשכה יצא חוץ לעיר והתפלל לפני הקב״ה מיד נתנה לו אבן טובה מן השמים ונכנס ונתנה לשולחני ופרנס את השבת והיה יושב ואוכל בליל שבת, אמרה לו אשתו מהיכן אלו, א״ל ממה שפרנס הקב״ה, אמרה לו אם אין אתה אומר לי אין אני טועמת כלום, א״ל כך וכך היה המעשה, אמרה לו איני טועמת כלום עד שתאמר לי שאתה מחזירה במוצאי שבת, א״ל למה, אמרה ליה למחר אתה בא וחברך עמך והם נוטלים יותר ואתה נוטל פחות מהם למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה״ב שנאמר ותשחק ליום אחרון, כיון שיצא השבת הלך והחזירה: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, [צא]א״ר אלעזר וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד ותורה שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד, וא״ד ללמוד וללמד זו תורה של חסד ושאינה ללמד זו תורה שאינה של חסד וכו׳ (כתוב בתהלים ברמז תתנ״ז): צופיה הליכות ביתה. [צב]אמר רבי יצחק בני ביתו של אברהם אבינו צופים היו שנאמר [צג]ויאמר לה מלאך ה׳. כמה מלאכים נזדווגו לה, א״ר חמא בר חנינא חמשה כ״מ שנאמר אמירה מלאך, א״ר חייא בר אבא בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים, מנוח אמר לאשתו [צד]מות נמות כי אלהים ראינו והגר שפחת שרי ראתה כמה מלאכים ולא נתיראה מהם אלא שהיתה רגילה בהם (כתוב ברמז קל״ז): רבות בנות עשו חיל. [צה]רבי יודן בר סימון אמר, אברהם אבינו נצטוה על שבע מצות, נח נצטוה על אבר מן החי, אברהם על המילה, יצחק חנך לשמונה, יעקב על גיד הנשה, יהודה על היבמה, אבל את עלית על כלנה רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה, רמ״ח כנגד אברים שבאדם, כל אבר ואבר אומר לאדם בבקשה ממך עשה בי המצוה הזאת, שס״ה כנגד מנין ימות החמה ובכל יום ויום אומר בבקשה ממך אל תעשה בי העבירה הזאת: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה זה משה (כדכתוב בפרשת וזאת הברכה). דבר אחר רבות בנות עשו חיל [צו]אלו ברכותיהן של ראשונים, ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה. אתה מוצא נח ברך את בניו היה בה מחלוקת, ברך אחד קלל אחד [צז]ברוך ה׳ אלהי שם ויאמר ארור כנען, יצחק ברך יעקב היה בה קטטה [צח]בא אחיך במרמה, [צט]וישטום עשו את יעקב, יעקב ברך את השבטים [ק]פחז כמים אל תותר בסודם אל תבא נפשי, בא משה לברך את ישראל לא היה בה קטטה שנאמר [קא]יחי ראובן ואל ימות וכו׳ (כתוב בשמואל רמז קל״ו):

שקר החן והבל היופי, שקר היה חנו של נח [קב]ונח מצא חן, והבל היופי זה יפיו של אדם הראשון ותפוח עקבו היה מכהה גלגל חמה, ומכלם אשה יראת ה׳ היא תתהלל זה משה, אמר ר׳ יוסי בר ירמיה מפני מה משל הנביאים בנשים, אלא מה אשה אינה מתביישת מבעלה לתבוע צרכי ביתה, כך אין הנביאים מתביישין לתבוע צרכיהם של ישראל מן הקב״ה וכו׳ (בשמואל ברמז קל״ו). *ידיה שלחה בכישור זו יעל שלא הרגתו בכלי זיין אלא ביתד דכתיב [קג]ידה ליתד תשלחנה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין לקיים מה שנאמר [קד]לא יהיה כלי גבר על אשה. כפה פרשה לעני זו אשה אלמנה צרפית שכלכלה את אליהו בלחם ובמים: לא תירא לביתה משלג זו רחב הזונה כשבאו ישראל להחריב יריחו לא נתיראה מפני שנתנו לה סימן [קה]את תקות חוט השני. מרבדים עשתה לה זו בת שבע וזכתה ויצא ממנה שלמה שהיה מרוקם בשש וארגמן. נודע בשערים בעלה זו מיכל שהצילה את דוד מן המיתה. סדין עשתה ותמכור זו צללפונית שיצא ממנה שמשון שפרנס את ישראל עשרים שנה. עז והדר לבושה זו אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות ביום אחד, בעלה כהן, אחיה נשיא, בניה סגני כהונה, יבמה מלך: פיה פתחה בחכמה, אשה חכמה שדברה עם יואב וסרח בת אשר היתה. צופיה הליכות ביתה זו אשתו של עובדיה שהציל את בניה ולא עבדו ע״ז את אחאב. קמו בניה ויאשרוה זו שונמית וזכתה שהחיה אלישע את בנה. רבות בנות עשו חיל זו רות שנתקרבה תחת כנפי השכינה וזכתה ויצא ממנה דוד ושלמה שרוו להקב״ה בשירות ובתושבחות: דבר אחר שקר החן, אין מתקבל לפני הקב״ה לא יופי ולא עושר ומהו (מבקש) [מתקבל], יראת חטא שנאמר אשה יראת ה׳ היא תתהלל, כמה עשה אברהם אבינו לפני הקב״ה ולא נתהלל במה נתהלל שהיה ירא חטא שנאמר [קו]כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, וכה״א [קז]אל יתהלל חכם בחכמתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל מי שעשה את התורה מאל״ף ועד תי״ו, ואין זאת אלא תורה ואברהם עשה את התורה מאל״ף ועד תי״ו [קח]עקב אשר שמע אברהם בקולי, לכך נאמר עליו מזמור קי״א אודה ה׳ בכל לבב מאל״ף ועד תי״ו, וכן מזמור קי״ב שלאחריו כנגד שרה ואברהם מלמד ששניהם קיימו את התורה מאל״ף ועד תי״ו:

איוב

תתצא א איש היה בארץ עוץ. אמר רבי כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש (כתוב במגלת אסתר בפ׳ איש יהודי). (א) [א]בו ביום דרש רבי יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנאמר [ב]הן יקטלני לא איחל, ועדיין הדבר שקול אם אני מצפה לו או איני מצפה לו, ת״ל [ג]עד אגוע לא אסיר תומתי ממני ללמד שמאהבה עשה. אמר ריב״ל מי יגלה עפר מעיניך רבי יוחנן בן זכאי שהיית אומר כל ימיך לא עבד איוב אלא מיראה שנאמר וירא אלהים וסר מרע והרי יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה. (ב) [ד]וליחזי להאי קרא אי בלמ״ד אל״ף אי בלמ״ד וא״ו כתיב, וכל היכא דכתיב בלמ״ד אל״ף לא הוא אלא מעתה [ה]בכל צרתם לא צר הכי נמי דלא הוא והכתיב [ו]ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם אלא לאו משמע הכי ומשמע הכי. תניא רבי אומר נאמר [ז]ירא אלהים באברהם ונאמר ירא אלהים באיוב מה להלן מאהבה אף כאן מאהבה, והתם גופיה מנלן דכתיב [ח]זרע אברהם אוהבי, מאי איכא בין עושה מיראה לעושה מאהבה, איכא בינייהו הא דתני רבי שמעון בן אלעזר גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלו לו לאלף דור וזה תלו לו לאלפים דור, כתיב הכא [ט]ועושה חסד לאלפים לאוהבי, וכתיב התם [י]ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה. [יא]משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב, מסייע לרבי לוי בר חמא דא״ר לוי בר חמא איוב בימי משה היה, כתיב הכא [יב]מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו וכתיב התם [יג]כי שם חלקת מחוקק ספון, ורב אמר בימי מרגלים היה כתיב הכא איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכתיב התם [יד]היש בה עץ, וקאמר משה למרגלים ראו אם ישנו אותו האיש שדומה לעץ ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ, רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו איוב מעולי גולה היה ומדרשו בטבריא היה, מיתיבי ימי שנותיו של איוב משנכנסו ישראל למצרים עד שיצאו, (ג) אימא כמשנכנסו, מיתיבי חסיד אחד היה באומות איוב שמו ולא בא לעולם אלא לקבל שכרו הביא עליו הקב״ה יסורין התחיל מחרף ומגדף כפל לו הקב״ה שכרו בעוה״ז כדי

מס״ק ובמ״ק פח תהלים מח: פט שם סח: צ מדרש: צא סוכה מט: צב בראשית רבה פרשה מה: צג בראשית יג: צד שופטים יג: צה פסיקתא: צו תנחומא: צז בראשית ד: צח שם כז: צט שם: ק שם יט: קא דברים לג: קב בראשית ג: *מדרש: קג שופטים ה: קד דברים כב: קה יהושע ב: קו בראשית כב: קז ירמיה ט: קח בראשית כו: איוב א סוטה כז: ב איוב יג: ג שם כז: ד סוטה לא: ה ישעיה סג: ו שם: ז בראשית כב: ח ישעיה מא: ט שמות כ: י דברים ז: יא ב״ב יד: יב איוב יט: יג דברים לג: יד במדבר יג:

זית רענן (א) בו ביום, שהושיבו ראב״ע לנשיאות: (ב) וליחזי כו׳, ואמאי אמר עדיין הדבר שקול: (ג) אימא כמשעה שנכנסו כו׳, ר״י. דכתיב ויוסף ה׳ את כל אשר לאיוב למשנה אף שנותיו הוכפלו דכתיב ויחי איוב אחרי זאת ק״מ שנה למדנו שהיה בן שבעים שנה כשהיו יסורין באין עליו הרי ר״י ולעלם מעולי גולה היה:

מה ברי אלו צוואות ואזהרות של תורה שהיא נקראת בר, כמה דתימא [מג]נשקו בר בן יאנף גו' שכל דבריה ברים, ועל אזהרות הכתובות בתורה [מד]ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו הוא אומר דבר זה לפי ששלמה לקח מבנות הנכרים והתחתן בהם שנאמר [מה]והמלך שלמה אהב נשים וגו' מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אכן יטו וגו'. חנניה בן ר' יהושע אמר לאהבה ממש לזנות, ר"י בר חלפתא להאהיבן לגיירן ולקרבן תחת כנפי השכינה. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר *גם אותו החטיאו נשים נכריות, נמצאת אומר חנניא בן אחי רבי יהושע ורבי שמעון בן יוחאי ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמרו דבר אחד, ר' יוסי בן חלפתא פליג אתלתיהו ומה בר בטני התורה הזהירה על אשת איש לכך כתוב בכאן בטן, שבנואף ונואפת כתיב [מו]וצבתה בטנה וגו' לצבות בטן, ומה בר נדרי הזהירה תורה שלא לשתות כדי שלא יבא להתעסק בזנות, ולכך כתוב כאן נדרי כנגד פרשת נזיר הכתוב אחר פרשת סוטה שכתוב [מז]איש כי יפליא לנדור נדר וגו'. אל תתן לנשים חילך אחר שדבר רוח הקדש אלו שלש אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש, הדא הוא דכתיב אל תתן לנשים חילך כנגד נשים נכריות שלקח וסר לבבו מן הקב"ה, הוי חילך זו חילך של תורה שנאמר [מח]ולא ירבה לו נשים וגו' ועבר עליה, ודרכיך למחות מלכין כנגד זנות אשת איש הכתוב מדבר הדא הוא דכתיב ודרכיך למחות כמה דתימא [מט]כי השחית כל בשר וגו', למחות דברי תורה היועצים אותך טובה כמה דתימא [נ]לי עצה ותושיה, ואין מלכין אלא עצות כמה דתימא [נא]להן מלכא מלכי ישפר עליך, הוי למחות מלכין כמה דתימא [נב]וכתב האלות האלה וגו'. אל למלכים למואל וגו' שלשה שמות נקראו לו ידידיה קהלת ושלמה, ר' יהושע בן לוי אמר שבעה, אגור, בן יקה, למואל, איתיאל, א"ר שמואל בר נחמן עיקר *אותינטא שלהם שלשה ידידי קהלת ושלמה, מורי רבי שמואל בר' נחמן באלין ארבעתים, אלא שנתכנה בהם והוצרכו להדרש, אגור, שאגר דברי תורה, יקה, שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו, למואל שנם לאל ואמר יכולני להרבות נשים ולא לחטוא, איתיאל שאמר איתיאל ואוכל. ואומר אל למלכים למואל. אמרה תורה שלשה דברים שנצטוו המלכים שלא להרבות נשים ושלא להרבות סוסים, ושלא להרבות כסף וזהב, אין עליהם לומר לאל שירבו ולא יחטאו. אל למלכים שתו יין הרי זה אמור כנגד נזיר האמור אחר פרשת סוטה שצריכין המלכים לשמור עצמן מן היין וכן הרוזנים כדי שלא יבואו לידי זמה ויתחייבו העולם, ולמה הזהירה מלכים ורוזנים לבדם והלא כל בני אדם צריכין להזהר מן היין שלא ישתו ויקלקלו, אלא מפני שסיפק ביד מלכים לשתותו ולעשות כל רצונן בעבירה ואין מי שימחה בידם: פן ישתה וישכח מחוקק שבשביל היין שישתה ישכח מה שצותה תורה למחוקק חקים של תורה היא פרשת סוטה. וישנה דין כל בני עוני, הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברה הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלק עם בניו בנכסים שהיו סבורים שהוא בנו. ד"א פעמים לא יניח הבעל בן ומן התורה ירושתו חוזרת לאחיו וזה הממזר יירש ממונו שיהיו סבורים שהוא בנו וישנה דין כל בני עוני, לכך הזהירה תורה אחר סוטה דין נזיר שהיין גורם לנואף ונואפת לבוא לתקלה, הדא הוא דכתיב [נג]איש או אשה כי יפליא וגו': אל למלכים למואל, [נד]א"ר יוחנן אין נותנין מלכות למי שמפליג על דבריו של אל, ומי שעושה דברים של אל הוא נתון מלך. אל למלכים שתו יין אל ישתו מלכים יין שמא ישכחו ויאמרו כאותו שאמר [נה]מי ה' אשר אשמע בקולו וגו', ולרוזנים אי שכר אוי מן קדם חמרא, פן ישתה וישכח מחוקק כל השותה יין הרבה סוף שהוא שוכח ברמ"ח אברים שבו, הדא הוא דכתיב פן ישתה וישכח מחוקק מחקק כתיב ואינון רמ"ח, ר' חנינא בר פפא אמר אמר הקב"ה בית גדול היה לי ולא החרבתיו אלא מפני היין. ורבנן אמרין שני רוזנים היו לי ולא מתו אלא מפני היין, דתני ר' ישמעאל לא מתו בניו של אהרן אלא מפני שנכנסו שתויי יין וכו', אמר הקב"ה לפי שבעולם הזה יין תקלה לעולם לעתיד לבא אני עושהו שמחה הדא הוא דכתיב והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים:

אשת חיל מי ימצא. [נו]זו שרה דכתיב בה [נז]הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. ורחוק מפנינים מכרה שבאת ממרחק שנאמר [נח]ממרחק איש עצתי. בטח בה לב בעלה שנאמר [נט]למען ייטב לי בעבורך. ושלל לא יחסר זה אברהם שנאמר [ס]ואברם כבד מאד במקנה. גמלתהו טוב ולא רע שנאמר [סא]ולאברם היטיב בעבורה. דרשה צמר ופשתים בין יצחק לישמעאל שנאמר [סב]ותאמר (שרה) לאברהם גרש וגו'. היתה כאניות סוחר שהיתה מטולטלת ממקום למקום כספינה זו שהיא מהלכת בים. ממרחק תביא לחמה [סג]הנה נתתי אלף כסף לאחיך. ותקם בעוד לילה שנאמר [סד]וישכם אברהם בבקר. ותתן טרף לביתה [סה]ויקח לחם וחמת מים. וחק לנערותיה [סו]בעצם היום הזה נמול אברהם, ואין חק אלא מילה שנאמר [סז]ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם. זממה שדה ותקחהו. זו מערת המכפלה שנקברה בו. מפרי כפיה נטעה כרם שנאמר [סח]ויטע אשל כמה דאת אמר [סט]ויטע כרם. חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה כשבאו המלאכים לבשרה מיד חגרה בעוז מתניה שאמר לה אברהם *מהרי שלש סאים. טעמה כי טוב סחרה. [ע]ותאמר מי מלל לאברהם. לא יכבה בלילה נרה אימתי [עא]ויחלק עליהם לילה. לא תירא לביתה משלג אימתי כשהראה לו גיהנם בשרו שאין אחד מבניה יורד לתוכה שנאמר [עב]והנה תנור עשן ולפיד אש למה שהן מקיימים שני דברים. כי כל ביתה לבוש שנים שבת ומילה. מרבדים עשתה לה. אימתי כשאמרו ליה [עג]איה שרה אשתך אמרו לה מבושרת את שאת יולדת בנים ומהם יוצאים כהנים גדולים משמשין באהל מועד. שש וארגמן לבושה שנאמר [עד]תכלת וארגמן. נודע בשערים בעלה כשמתה שרה קפצה זקנה על אברהם שנאמר [עה]ואברהם זקן. [עו]ד"א אשת חיל וגו' ורחוק מפנינים מכרה מהו מכרה, ר' אבא בר כהנא אמר עבורה כמד"א [עז]מכורותיך ומולדותיך. אברהם היה גדול מנחור שנה ונחור היה גדול מהרן שנה, שנה לעבורה של מלכה ושנה לעבורה של יסכה, והרן מוליד לשש ואברם אינו מוליד [עח]ושרי אשת אברם לא ילדה לו: ד"א אשת חיל זו תורה, ורחוק מפנינים שהיתה לפני ולפנים וזכה משה והורידה לישראל, ושלל לא יחסר שלא היה חסר דבר ממנה. ד"א אשת חיל מי ימצא. אמרו מעשה היה בר' מאיר שהיה יושב במנחה בשבת ודורש ומתו שני בניו, מה עשתה אמן הניחה שניהם על המטה ופירשה סדין עליהם, במוצאי שבת בא רבי מאיר מבית המדרש אמר לה היכן שני בני, אמרה לו לבית המדרש הלכו, אמרו לה צפיתי בבית המדרש ולא ראיתים, נתנה לו הכוס של הבדלה והבדיל וחזר, ואמר לה היכן שני בני אמרה לו פעמים שהלכו למקום פלוני ועכשו הם באים, הקריבה לפניו לאכול, לאחר שאכל אמרה לו רבי שאלה יש לי לשאול, א"ל אמרי שאלתך, אמר לו רבי קודם היום בא אחד ונתן לי פקדון ועכשו בא ליטול אחזיר לו או לאו, אמר לה בתי מי שיש לו פקדון אינו צריך להחזיר לרבו, אמרה לו חוץ מדעתך לא הייתי מחזרת אותו, מה עשתה תפשה אותו בידו והעלהו לחדר והקריבה אותו למטה, נטלה הסדין מעליהם וראה שניהם מתים מונחים על המטה, התחיל בוכה ואומר בני בני רבי רבי. בני בדרך ארץ ורבי שהיו מאירין עיני בתורתן, באותה שעה אמרה ליה רבי לא כך אמרת לי שאנו צריכין להחזיר פקדון לרבו, כך [עט]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, א"ר חנינא בדבר זה נחמתו ונתישבה דעתו לכך נאמר אשת חיל מי ימצא. א"ר חמא בר חנינא מפני מה מתו בניו של ר' מאיר בבת אחת מפני שהיו רגילים להניח בית המדרש ועוסקים באכילה ושתיה. (ד"א) א"ר יצחק בר נחמיה כשם שנתן הקב"ה תורה לישראל בעשרים ושתים אותיות כך הוא משבח הנשים הכשרות בעשרים ושתים אותיות: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. [פ]כגון ר' אלעזר בר' שמעון דסליקו הנך ספנאי עיול ליה שתין עבדי כי נקיטין שתין ארנקי עבדון ליה שתין מיני לפרא, אמרה לה דביתהו לברת אזלי בקרי באבוך מאי קא עביד האידנא, אתאי אמר לה זילי אמרי לאמך שלנו גדול משלה, קרי אנפשיה היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: [פא]ותקם בעוד לילה, ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר [פב]קומי רוני בלילה, ריש לקיש אמר ביום ובלילה שנאמר [פג]והגית בו יומם ולילה, ריש לקיש הוה פשט קריא וכד הוה מטי באילין קראי ותקם בעוד לילה קומי רוני בלילה הוא היה אומר יפה למדני רבי יוחנן, חזר ואמר לית אתון חמון אולפני מה נהיר באפוי למה דהוא דלילא ויממא: [פד]בתיה בת פרעה בכורה היתה ובתפלתו של משה נצולה דכתיב טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה [פה]ליל שמורים הוא לה'. לא תירא לביתה משלג, אתה מוצא אברהם עד שלא מל היה נופל על פניו שנאמר [פו]ויפול אברם על פניו והרשעים אינם נופלים בגיהנם אלא בשביל הערלה שנאמר [פז]לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אבל הקב"ה מציל

ממ"ק ובמ"ק מג תהלים ב : מד דברים ז : *נחמיה יג : מה מ"א יא : מו במדבר ה : מז ויקרא כז : מח דברים יז : מט בראשית ו : נ משלי ח : נא דניאל ד :
נב ויקרא כז : *אותיינטא תשובות : נג שם : נד ויק"ר פ' יב : נה שמות ה : נו יואל ד : נז סנהדרין : נח ישעיה מו : נט בראשית יב : ס שם יג :
סא שם יב : סב שם כא : סג שם : סד שם כא : סה שם : סו שם יז : סז תהלים קה : סח בראשית כא : סט שם ט : ע שם יח : עא שם : עב שם טו.
עג שם יח : עד שמות כה : עה בראשית רבה פרשה מה : עו בראשית כד : עז יחזקאל ו : עח בראשית כד : עט איוב א : פ בבא מציעא פד : פא ויקרא רבה :
פב איכה ב : פג יהושע א : פד פסיקתא רבתי : פה שמות יב : פו בראשית יז : פז ישעיה ה :

ערלים אלו שלש מלכיות שלא תצפו לגאולתכם, אין לכם אלא בשנה הרביעית תאכלו את פריו שבמלכות רביעית יהיה לכם גאולה: **שממית** בידים תתפש. [י]א"ר חמא בר חנינא באיזה זכות שממית תתפש בזכות הידים דכתיב [יא]ויעש גם הוא מטעמים: **זרזיר** מתנים או תיש ומלך אלקום עמו. [יב]אמר רב נחמן אמר רב ארבע מאות ועשרים וארבע בעילות בעל זמרי באותו היום, המתין פנחס עד שתשש כחו והוא אינו יודע שמלך אלקום עמו. [יג]א"ר חייא בר אבא זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו, בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח את זרזירו וזה מבקש לנצח זרזירו, אבל הקב"ה אינו כן אלא מלך אלקום עמו, לאו בעי תיקום אדידיה: **תתקסד** אם נבלת בהתנשא. [יד]אר"נ בר יצחק אר"י כל המנבל את עצמו בד"ת סוף בהתנשא, ואם זמות יד לפה, [טו]בן עזאי ור"ע, בן עזאי אומר אם נבלת עצמך בדברי תורה סופך להנשא בהם, ואם זמות יד לפה ואם נזממו אחריך דברים יד לפה חד ידע תרין לא ידעין, ר"ע אומר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה ע"י שנשאת עצמך בהם. רבינו הוה עבר על סימוניא יצאו אנשי סימוניא לקראתו, א"ל רבינו תן לנו אדם שיהא מקרא אותנו ומשנה אותנו ודן את דיננו, נתן להם לוי בר סיסי, עשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה היטנה ונתעלמו דברים ממנו, שאלו אותו שלש שאלות, גדמית במה היא חולצת ולא השיבן, רקקה דם מהו, לא השיבן, אמרי דילמא לית הוא בר אולפן דילמא בר אגדה הוא, נשאליניה בקראי, אמרו ליה מהו דכתיב [טז]הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת, ולא השיבן, כיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו, א"ל מה עשו בך אנשי סימוניא, אמר לו אל תזכירני צרתי שלש שאלות שאלוני ולא יכולתי להשיבן, א"ל ומאן אינן, א"ל גדמית במה היא חולצת, א"ל ולא היית יודע מה להשיב, אמר לו אפילו בשיניה אפילו בגופה. רקקה דם מהו, אמר לו ולא היית יודע מה להשיב, א"ל אם היה בו צחצוחית של רוק כשר ואם לאו פסול. אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת, ולא היית יודע מה להשיב, א"ל רשות עד שלא נגזרה גזרה, אמת משנגזרה גזרה, א"ל ולמה לא השבת להם כשם שהשבת אותי, א"ל עשו לי בימה גדולה והשיבוני למעלה היטנה טפחה* רוחי עלי ונתעלמה הלכה ממני, קרא עליו אם נבלת בהתנשא. א"ר אבין בר כהנא אם חשבת לעשות מצוה ולא עשית טוב לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק. א"ר יודן מה ידך סמוך לפיך כך יהא נדרך סמוך לפיך, תדע לך שכן יעקב אבינו על ידי שאחר נדרו נתבקרה פנקסו. [יז]רבי עקיבא אומר אם נבלת בהתנשא כל המגביה עצמו בדברי תורה למה הוא דומה לנבלה שהיא מונחת והיה כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו עד שהוא עובר ממנה, בן עזאי אומר אם מנבל אדם עצמו ואוכל חרובים (ותמרים) [*ותורמוסין] ולובש בגדים צואים ויושב ומשמר על פתחיהם של תלמידי חכמים והיה כל עובר ושב אומר שוטה הוא זה, לסוף נעשה סופר ונמצא בו כל התורה: **ארבעה** הם קטני ארץ. [יח]הם ארבע מלכיות, הנמלים עם לא עז זה בבל שנאמר [יט]הן ארץ כשדים זה העם לא היה, ויכינו בקיץ לחמם בזכות אותו שנאמר [כ]בעת ההיא שלח מראדך בלאדן וגו'. שפנים עם לא עצום זה מדי כשם שהשפן יש בו סימני טהרה וסימני טומאה כך מדי, אחשורוש ערל ואסתר יהודית. וישימו בסלע ביתם שבקש לבנות בית המקדש שנאמר [כא]כה אמר כורש מלך פרס. מלך אין לארבה. זה אלכסנדרוס מוקדון שנטלטל בכל העולם כלו כארבה שטס ופורח באויר. שממית בידים התפש זו מלכות רביעית שאין בכל השרצים שנואה כשממית, וכתיב [כב]ואת עשו שנאתי, והוא בהיכלי מלך שהחריבה מקדשו של מלך מלכי המלכים: **שלשה** המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת ליש גבור, זה בבל שנאמר [כג]עלה אריה מסבכו, זרזיר מתנים או תיש זה מדי כשם *שהתרנגול קורא בלילה ונועד לבני אדם, כך אחשורוש [כד]בלילה ההוא נדדה. אם נבלת בהתנשא זה יון שגזרו לבטל מפריה ורביה כמה דאת אמר [כה]כי נבלה עשה בישראל. כי מיץ חלב יוציא חמאה. [כו]זה עשו שלא זכה למלכות אלא בשביל אברהם זקנו שכתוב בו [כז]ויקח חמאה וחלב, הרי ה' פעמים* ראה שלמה את המלכיות: **כי** מיץ חלב יוציא חמאה. [כח]אמרי דבי רבי ינאי במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שיונק משדי אמו עליה. ומיץ אף יוציא דם, כל תלמיד חכם שכועס עליו רבו פעם אחת ושותק זוכה להבחין בין דם טהור לדם טמא. ומיץ אפים יוציא ריב, כל תלמיד חכם שכועס עליו רבו פעם אחת ושתים ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות:

לא דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. [כט]אמר רבי יוחנן משום רשב"י מלמד שכפתו אמו על העמוד אמרה ליה מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי, מה ברי הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא, עכשו יאמרו אמו גרמה לו, ומה בר בטני כל נשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן זריז וממולא בתורה והגון לנביאות, ומה בר נדרי כל נשים של בית אביך היו נודרות ואומרות יהא לי בן הגון וראוי למלכות ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן מלובן ומזוקק והגון לנביאות. אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר, אמרה לו בני מה לך אצל מלכים ששותים יין ומשתכרין ואומרין למה לנו אל, ולרוזנים אי שכר מי שכל רזי עולם גלויים לו לא ישתה יין וישתכר, איכא דאמרי מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר, א"ר יצחק מנין שחזר שלמה והודה לאמו שנאמר [ל]כי בער אנכי מאיש מנח שכתוב בו [לא]איש האדמה ויטע כרם, ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון ששמע לקול אשתו וכו' (כתוב בירמיה ברמז ש"ב). [לב]א"ר לוי מה עשתה בת פרעה נטלה סדין וקבעה בו כל מיני כוכבים ומזלות ופירשה אותו למעלה ממטתו, וכל זמן שהיה רוצה שלמה לעמוד היה רואה הכוכבים והמזלות והיה ישן עד ארבע שעות ובאותו יום נתקרב תמיד של שחר בד' שעות: תנו שכר לאובד. [לג]א"ר חנן לא נברא יין אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. [לד]אמר רבי חייא בר אשי אמר רב חסדא היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה ויין כדי שתטרף דעתו עליו שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש, ותנא נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותם, לא התנדבו נשים יקרות משל מי, מסתברא משל צבור כיון דכתיב תנו מדידהו: דברי למואל מלך. [לה]למה נקרא שלמה למואל, א"ר ישמעאל באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא בתיה בת פרעה והיה שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש, הוא דקאמר מתלא, כלא מחנפים למלכא, ולכך נקרא למואל שהשליך עול מלכות שמים מעליו כלומר למה לו אל, ובאותה שעה עלתה במחשבה לפני הקב"ה להחריב את ירושלים הה"ד [לו]כי על אפי ועל חמתי וגו' (כדכתוב בירמיה ברמז ש"כ). אמר רבי לוי אותו היום נתקרב תמיד בארבע שעות והיו ישראל עצבים שהיה יום חנוכת בהמ"ק ולא היו יכולין לעשות מפני שהיה שלמה ישן והיו מתיראים להקיצו מפני אימת המלכות, הלכו והודיעו לבת שבע אמו והלכה היא והקיצתו והוכיחתו הה"ד משא אשר יסרתו אמו, אמר ר' יוחנן מלמד שכפתו אמו על העמוד וכו' (כדלעיל): **אל** תתן לנשים חילך, שתהא רודף אחר זמה שהם מטלטלין דעתו של אדם ורועה זונות יאבד הון. ודרכיך למחות מלכין, התורה הזהירה ואמרה [לז]ולא ירבה לו נשים הזהר בדברים הללו שהם מחיית מלכין. אל למלכים למואל מה לך אצל מלכים שאומרים למה לנו אל לעשות כמעשיהם. אל למלכים שתו יין. מה לך להשוות עצמך למלכים השותים יין ומשתכרין ועושין כל מיני זמה אל תעשה כמעשיהם. ולרוזנים אי שכר, מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר. פן ישתה וישכח מחוקק, א"ר שמעון אלו דברי תורה החקוקים וכתוב בהן לא תנאף. וישנה דין כל בני עוני א"ל הדין נמסר למלכות בית דוד כמה דאת אמר [לח]בית דוד דינו לבקר משפט. תשתה יין ותשנה דין כל בני עוני תזכה את החייב ותחייב את הזכאי מכאן אמרו דיין ששתה רביעית יין אל ידין. וכן חכם ששתה רביעית יין אל יורה. תנו שכר לאובד א"ר חנין לא נברא יין בעולם הזה אלא לשלם כו' (כדלעיל): **פתח** פיך לאלם מכאן שאם אין טוענין ליורש וללוקח שבית דין טוענין. ד"א פתח פיך לאלם כנגד היתומים הוא אומר שאין יודעין לטעון ועוד שאין יודעים בעסק אביהם שבית דין טוענין בשבילם, הוי אל דין כל בני חלוף זה בני המת שחלף והלך לבית עולמו. ד"א שהן חלופי אביהם כמה דתימא [לט]אשר אין חליפות למו וגו', א"ר חנינא זה שאין מניח לו בן. פתח פיך שפט צדק שלא תעשה שתלמדם טענות: ודין עני ואביון כמה דתימא [מ]לא תטה משפט אביונך בריבו. ד"א אלו הצדקות ומתנות עניים שהם דינם שאתה צריך להוציא מן הגזלן ולתת להם לקיים מה שנאמר [מא]אל תגזל דל כי דל הוא. ד"א דברי למואל מלך משא וגו' זו היתה תורה שיסרתו לשלמה שנקרא אם לומדיה, כמה דאת אמר [מב]כי אם לבינה תקרא, אם כתיב, ולמה נקרא הדבר משא, לפי שדבר קשה בא לו לכל מי שיעשה כמעשה שלמה. מה ברי גו' אינו אומר מה בני אלא

מה

ממ"ק ובמ"ק י בראשית רנה : יא בראשית כז : יב סנהדרין פב : יג ירושלמי דר"ס פ"ח : יד ברכות כג : טו כ"ר : *טפחה גבהה : טז דניאל י : יז אבות דר"נ : *תורמוסין מין קטנית מר וקשה : יח מדרש : יט ישעיה כג : כ שם לט : כא דה"א א לו : כב מלאכי א : כג ירמיה ד : *פי' זרזיר מין תרנגול הבר : כד אסתר ג : כה בראשית לד : כו מדרש : כז בראשית יח : *תי' פעמים, ארבע לא אמרו הון, וארבעה לא ידעתים, ותחת ארבע, ארבעה הם קטני ארץ, וארבעה מיטיבי לכת : כח ברכות סג : כט סנהדרין ע : ל משלי ל : לא בראשית ד : לב מדרש : לג עירובין סג : לד סנהדרין מג : לה בראשית רבה פ' י : לו ירמיה לב : לז דברים יז : לח ירמיה כא : לט תהלים נה : מ שמות כג : מא משלי כב : מב שם :

בתחלה מסיתו ולבסוף מעיד בו שנאמר ואחריתו יהיה מנון שכן [סג]באטב"ח קורין לסהדא מנון. [סד]א"ר אבין כל מי שהוא מפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מושל עליו בזקנותו, מאי טעמא מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון. גאות אדם תשפילנו, [סה]כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אותו וכו' (כתוב בשמואל ברמז קי"א):

חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד. א"ר שמעון משלו משל למה"ד לאחד שטען כלי ויצא מבית חברו ומצאו חברו א"ל מה אתה טוען א"ל טול חלקך ואל תגיד, לאחר זמן מצאו בעל הגנבה וא"ל משביע אני עליך אם ראית אדם טוען כלים ויוצא מתוך ביתי א"ל שבועה שאיני יודע מה אתה סח, על זה נאמר חולק עם גנב שונא נפשו, כשהגנב נתפס שותפו מתחייב עמו ונוטלים נפשו. [סו]מעשה בשלטון שהיה הורג את הקבלנים ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזים עליו לומר שאינו עושה כראוי, מה עשה הוציא כרוז במדינה כל עמא [סז]לקומפון, מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות המנות ומוליכות אותם לחורים, למחר הוציא כרוז ואמר כל עמא לקומפון, מה עשה הביא חולדות ונתן לפניהם מנות וסתם החורים והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכות אותם לחורים ומוצאות אותם מסותמות ומחזירין אותם למקומם לומר שאין הכל אלא מן הקבלנים: חרדת אדם יתן מוקש. [סח]חרדה שהחרידה רות לבועז שנאמר [סט]ויחרד האיש וילפת, יתן מוקש, בדין היה לו לקללה אלא ובוטח בה' ישוגב, נתן בלבו וברכה שנאמר [ע]ברוכה את לה' בתי, חרדה שהחריד יעקב ליצחק דכתיב [עא]ויחרד יצחק חרדה, בדין היה לו לקללו אלא ובוטח בה' ישוגב נתן בלבו הקב"ה וברכו שנאמר [עב]גם ברוך יהיה:

ל דברי אגור בן יקה המשא וגו', [עג]א"ר חייא בר אבא למה נקרא שמו אגור שאגר את התורה, בן יקה שהקיאה לאיתיאל שכתוב בתורה [עד]ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו, ואוכל אמר שלמה אני ארבה ולא אסור. [עה]ד"א דברי אגור בן יקה אלו דבריו של שלמה, אגור שאגר חלציו לחכמה, בן יקה שהיה נקי מכל חטא ועון. המשא שנשא עולו של הקב"ה, נאם הגבר ששרתה עליו רוח הקדש. לאיתיאל שהבין [אותיותיו של אל. ד"א לאיתיאל שהבין] אותיותיהן של מלאכי השרת. ואוכל שהיה יכול לעמוד בדין, הא כיצד מלך על העליונים ועל התחתונים שנא' [עו]וישב שלמה על כסא ה' למלך, ואחרי כל אותה חכמה ובינה ושבח היה צריך לומר כי בער אנכי מאיש זה נח, אמר שלמה היה לי ללמוד מנח ששכר ביין פעם אחת ונקרא איש צדיק. ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון והיה לי ללמוד ממנו שלא היה לו אלא אשה אחת והטתו ואני נשאתי אלף נשים שנאמר [עז]ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות לכך נשיו הטו את לבבו: מי עלה שמים וירד, זה הקב"ה *עלה אלהים בתרועה [עח]וירד ה' על הר סיני. מי אסף רוח בחפניו [עט]אשר בידו נפש כל חי. מי צרר מים בשמלה, [פ]צורר מים בעביו. מי הקים כל אפסי ארץ, [פא]ה' ממית ומחיה, מה שמו צור שמו, ה' צבאות שדי שמו, ומה שם בנו [פב]בני בכורי ישראל. ד"א מי עלה שמים מי הוא זה שתפלתו עלה לשמים ומורידה גשמים, זה שהוא מחלק מעשרותיו בחפניו, מי צרר מים בשמלה מי הוא זה שאין תפלתו עולה לשמים ומורידה את הגשמים, זה שאין חולק מעשרותיו בחפניו שהוא עוצר את השמים. ד"א מי עלה שמים זה אליהו שנאמר [פג]ויעל אליהו בסערה השמים, וירד *[רד אותו] אל תירא מפניו, מי אסף רוח בחפניו [פד]אם יהיה השנים האלה טל ומטר, מי צרר מים בשמלה [פה]ויקח אליהו את אדרתו ויכה במים, מי הקים כל אפסי ארץ [פו]ראה חי בנך. ד"א מי עלה שמים זה משה [פז]ומשה עלה אל האלהים, וירד [פח]וירד משה מן ההר אל העם, מי אסף רוח בחפניו [פט]כצאתי את העיר אפרוש את כפי, מי צרר מים בשמלה [צ]נצבו כמו נד נוזלים, מי הקים כל אפסי ארץ זה אהל מועד שנתבסס בו כל העולם. ד"א מי אסף זה אהרן, מי צרר זה אליהו, מי הקים זה אברהם אבינו, מה שמו, ה' שמו, ומה שם בנו, בני בכורי ישראל: כל אמרת אלוה צרופה, [צא]ארשב"נ ר' יונתן רמי כתיב [צב]פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת אלוה צרופה, זכה משמחתו לא זכה צורפתו, אר"ל מחד קרא נפיק זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה. א"ר אבין ד"ת נמשלו בקונדיטון, מה קונדיטון יש בו יין ויש בו דבש ויש בו פלפלין כך ד"ת יש בו יין [צג]כי טובים דודך מיין, יש בו דבש [צד]ומתוקים מדבש ונופת צופים, ויש בו פלפלין כל אמרת אלוה צרופה: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת, [צה]תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר על העקר

שלא יפול ויקצץ את הנטיעה, כך אמר הקב"ה [צו]כי ביום אכלך ממנו, והיא לא אמרה כן אלא עמדה והעידה עדות שקר ואמרה לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, כיון שראה אותה עוברת נטלה ודחפה עליו אמר הא לא מיתת כמה דלא מיתת במקרביניה כך לא מיתת במיכליה: שתים שאלתי מאתך וגו' פן אשבע וכחשתי. [צז]ר' אלעזר שאל לר' חנינא ואית דאמרי ר' חנינא לר' אלעזר ואפשר כן רבה שאיל לתלמידיה אלא לא בעא אלא למיברקיניה א"ל מהו דין דכתיב שתים שאלתי וגו' ראש ועושר אל תתן לי וגו' פן אשבע וכחשתי אי זו מהם קשה הראשונה או השניה, א"ל מצינו שויתר הקב"ה על עבודת אלילים ולא ויתר על חלול השם שנאמר [צח]ואתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבודו, וכתיב [צט]ואת שם קדשי לא תחללו: אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת, דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. [ק]אטו משום דדור אביו קלל ואת אמו לא ברך אל תלשן, א"ר יוחנן הכי קאמר אפילו דור שאביו קלל ואמו לא ברך אל תלשן, מנא לן מהושע דכתיב [קא]תחלת דבר ה' בהושע וכו' (ברמז תקט"ו): לעלוקה שתי בנות הב הב, [קב]אמר רב חסדא אמר מר עוקבא קול שתי בנות צועקות בגיהנם שאומרות בעוה"ז הבא הבא, ומאן ניהו המינות והרשות, ואיבעית אימא קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי שתים שאומרים בעוה"ז הביאו הביאו: שאול ועוצר רחם. [קג]א"ר טבי א"ר יאשיה מה עבדא שאול אצל רחם, אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא אף שאול מכנים ומוציא, והלא דברים ק"ו ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות, מכאן תשובה לאומרים אין תחית המתים מן התורה:

תתקסג ארץ לא שבעה מים. [קד]אמר ר' לוי שלשה כפויי טובה הם, הארץ, האשה, והנפש. ארץ מנין ארץ לא שבעה מים, אשה מנין אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, נפש מנין [קה]וגם הנפש לא תמלא, לפי שהנפש הזו יודעת כל מה שהוא יגעה לעצמה היא יגעה לפיכך אינה שבעה ממצות ומעשים טובים, משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו למה שהיא בת מלכים, כך כל מה שיפעל האדם עם הנפש לא יצא ידי חובתו למה שהיא מלמעלה: עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר. [קו]דין נקיר ודין אכיל, אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו וינקור אותם ואל יהנה ממנה, ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם, ומנין שעורב אכזרי הוא שנאמר [קז]מי יכין לעורב צידו, ואומר [קח]לבני עורב אשר יקראו כשהעורב מוליד ילדיו לבנים ואומר הזכר לנקבה עוף אחר בא עליך ומואסין אותם ומניחין אותם, מה הקב"ה עושה ממציא מצואה שלהם יתושין ופורחים עליהם ואוכלים ומשם משחירין, ומנין שהנשר רחמני הוא שנאמר [קט]כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואין מאמין בהם מהו עושה יפרוש כנפיו יקחהו, וכשם שענשו מרובה כך שכרו מרובה [קי]ולמען יאריכון ימיך וכו' (כתוב לעיל): שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, דרך הנשר [א]שאין אדם מכיר את מקומו. דרך אניה שאין אדם מכיר את מקומו. ודרך גבר בעלמה, אמר רבי יוחנן זה התרנגול שאין אדם מכיר שכבת זרע שלו. שלשה המה נפלאו ממני. כל אותה חכמה שכתוב בשלמה [ב]החכמה והמדע נתון לך, [ג]ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם, [ד]ויחכם מכל האדם ישב לו תמה על ארבעת מינין הללו שנאמר שלשה המה נפלאו ממני, שלשה המה, פסח, מצה, ומרור. וארבעה לא ידעתים אלו ארבעה מינין שבקש לעמוד עליהם, פרי עץ הדר, מי יאמר שהוא אתרוג כל האילנות עושים פירות הדר, כפות תמרים אמרה תורה טול שתי כפות להלל בהם אינו נוטל אלא לולב לבה של תמרים, וענף עץ עבות מי יאמר שהוא הדס הרי הוא אומר במקום אחר [ה]עלו ההרה והביאו עלי עצי זית. וערבי נחל כל האילנות גדלים על הנחל, וארבעה לא ידעתים, וחזר ומזכירן פעם אחרת, שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת אלו ארבעה מינין הללו שהן אתרוג הדס ולולב וערבה חכמים אמרום שנאמר [ו]והמה חכמים מחוכמים: דרך אניה בלב ים. [ז]מנין לספינה שהיא טהורה שנאמר דרך אניה בלב ים, פשיטא אניה בלב ים היא, הא קמשמע לן כים מה ים טהור אף ספינה טהורה: תחת שלש רגזה ארץ, [ח]אלו שלש מלכיות שמשעבדות לישראל. ותחת ארבע לא תוכל שאת זו אומה רביעית כביכול אין הקב"ה יכול להניח את ישראל אלא מיד הוא גואלם, וכן הוא אומר [ט]שלש שנים יהיה לכם ערלים

ממ"ק ובמ"ק סג אטב"ח צירוף מגרופי כה"ג : סד ב"ר : סה תוספתא דפ' מדובה : סו ויק"ר פ"ו : סז קומפון שדה או מקום מלווה, ויתאספו שם אנשי העיר אם לטייל או לראות ולהתענג על איזה דבר : סח ב"ר פ' טו : סט רות ג : ע שם : עא בראשית כז : עב שם : עג תנחומא : עד דברים יז : עה מד"ם :
עו דה"א כט : עז מ"א יא : *תהלים מז : עח שמות יט : עט איוב יב : פ שם כו : פא ש"א ב : פב שמות ד : פג מלכים ב ב : *שם א : פד מ"א יז : פה מ"ב ב :
פו מלכים א יז : פז שמות יט : פח שם : פט שם ט : צ שם טו : צא יומא עב : צב תהלים יט : צג שה"ש ו : צד תהלים יט : צה בראשית רבה פרשה יב :
צו בראשית ג : צז ויקרא רבה : צח יחזקאל כ : צט שם : ק פסחים פט : קא סוטה א : קב ע"ז יז : קג ברכות טו : קד ויקרא רבה : קה קהלת ו :
קו תנחומא : קז איוב לח : קח תהלים קמז : קט דברים לב : קי שמות כ ודברים ו : א ויקרא רבה : ב דה"ב א : ג מלכים א ה : ד שם : ה שופטים א :
ו משלי ל : ז שבת פג : ח ילמדנו : ט ויקרא יט :

[ז]ולכהן מדין שבע בנות, ובדבריו נהגו בעריות וכמו שהטעה הוטעה, בעצה שנתן בה נפל, בשחותו הוא יפול: חכם בעיניו איש עשיר [ח]זה המן, ודל מבין יחקרנו זה מרדכי הצדיק. ד"א איש עשיר זה פרעה, ודל מבין יחקרנו זה משה. ד"א איש עשיר זה עשו, ודל מבין יחקרנו זה יעקב: מכסה פשעיו לא יצליח. [ט]רבי סימון ורבי יהושע בן לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא כל הנטיעות אתה מכסה שרשיהן והן משביחות והאגוז אתה מכסה שרשיה ואינו משבית, משל ללסטים שהוא נדון בפני *הקוסטינר כל זמן שהוא [י]מתרים הוא לוקה, הודה הוא נוטל [יא]פרקולא, אבל הקב"ה אינו כן אלא עד שלא הודה הוא נוטל פרקולא, משהודה הוא נוטל [יב]דימוס, אמר ר' ירמיה ומודה על מנת ועוזב ירוחם. [יג]שנו רבותינו אדם שיש בו עבירות מתודה ואינו חוזר למה הוא דומה, לאדם שטובל ושרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה בידו טבילה, זרקו מידו וטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועוזב ירוחם וכו' (כתוב בישעיה ברמז תפ"ב): אשרי אדם מפחד תמיד וכתיב [יד]פחדו בציון חטאים וכו' (כתוב בישעיה ובאיוב):

תתקסב ארי נוהם. [טו]זה נבוכדנאצר דכתיב [טז]עלה אריה מסבכו. ודוב שוקק זה אחשורוש, דכתיב ביה [יז]וארו חיוא אחרי תנינא דמיה לדוב, ואמר רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים בשר כדוב ומסורבלים כדוב ומגדלים שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. מושל רשע זה המן. על עם דל אלו ישראל שהיו דלים מן המצות: אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו. [יח]כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, מאי טעמא כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנאמר [יט]כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, מאי טעמא כדי שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו. הולך תמים יושע [כ]זה דוד [כא]ואני בתומי אלך. ונעקש דרכים יפול (בה) [באחת] זה אחיתופל: עובד אדמתו ישבע לחם, א"ר שמעון בן לוי אם יעשה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם וכו' (כתוב בישעיה ברמז שצ"ו):

איש אמונות רב ברכות. [כב]כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידו, ומי שאינו נאמן ואץ להעשיר לא ינקה, איש אמונות זה משה שנאמר [כג]בכל ביתי נאמן הוא, כל הדברים שנעשה גזבר עליהם במלאכת המשכן היו מתברכות על ידיו למה שהוא נאמן והיה קורא לאחרים ומחשב עליהם שנאמר [כד]אלה פקודי המשכן, ואץ להעשיר זה קרח שהיה לוי ובקש עוד כהונה גדולה:

נבהל להון איש רע עין. [כה]זה עפרון שהכנים עין הרע בממונו של אברהם [כו]ארץ ארבע מאות שקל כסף, ולא ידע כי חסר יבואנו שחסרו התורה וא"ו הדא הוא דכתיב [כז]וישקל אברהם לעפרן חסר וא"ו. [כח]אמר רבי חנינא כל שקלים שנאמרו בתורה סלעים, בנביאים ליטרין, בכתובים קנטרין, ר' אבא ור' יודן בשם ר' יודא בר' סימון חוץ משקליו של עפרון שהן קנטרין דכתיב [כט]עובר לסוחר. [ל]ד"א נבהל להון איש רע עין זה קין שהרג לאחיו בשביל לירש העולם לעצמו, ולא ידע כי חסר יבואנו שנטלטל בעולם שנאמר [לא]נע ונד תהיה בארץ. ד"א נבהל להון זה המלוה ברבית, ולא ידע כי חסר יבואנו משתלחת מארה בנכסיו. ד"א נבהל להון אלו סוחרי שביעית, ולא ידע כי חסר יבואנו המארה נכנסת בממונו והוא מוכר [נכסיו], מה כתיב [לב]ושבתה הארץ וסמיך ליה וכי תמכרו. רבי יוחנן פתר קרייה בשואל פרה והיה עינו צרה לשכור שתי פרות שאל אחת ושבר אחת, ולא ידע כי חסר יבואנו דכתיב [לג]בעליו אין עמו שלם ישלם. רבי לוי פתר קרייה בזה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי, דא"ר לוי מעשה באחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיתה לו שדה אחת והיה עושה אלף מדות והיה מוציא מאה מדות למעשר ומן המותר היה מתפרנס הוא ובני ביתי, בשעת מיתתו קרא לבנו אמר לו בני תן דעתך על שדה זו כך וכך מדות היא עושה כך וכך אני מוציא ממנה למעשר וממנה הייתי מתפרנס כל ימי, מה עשה הבן שנה ראשונה הוציא ממנה מעשר מאה מדות, שניה נכנס בו עין הרע ופחת מן המעשר עשרה ופחתה היא מאה וכן שלישית רביעית וחמישית עד שעמדה על מעשרותיו, כשראו כך קרוביו ואוהביו לבשו לבנים ונתעטפו לבנים, נכנסו אצלו אמר להם למה באתם על אותו האיש שנדוהו, א"ל לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית לפיכך משה מזהיר את ישראל [לד]עשר תעשר. מעשה באחד שהיה כונס יין ושטן ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי, מה עשה הקב"ה הכנים בו רוח *תזזית ונטל את המקל והתחיל משבר בחביות, גער בו בן ביתו מה עשה נטל את המקל ופצעו על ראשו, אמר לו תחות מסייעתי את אתי גער בי, אמר לו תן לי המקל ואני אשבור, נתן לו המקל הוה איהו מתבר חדא ואיהו מתבר תרי, מי גרם לו, על ידי שלא הוציא מעשרותיו כראוי, א"ר לוי מעשה באחד שהוציא מעשרותיו כראוי והיתה לו שדה אחת ונתן הקב"ה בלבו ועשה חציה זרע וחציה בית סקוה מים ובאת שנת בצורת והיה מזבין סאה חטין בסלע וסאה מים בתלת סלעין ומי גרם לו על ידי שהוציא מעשרותיו כראוי, הוי נבהל להון איש רע עין: מוכיח אדם אחרי וכו' (כתוב לעיל):

גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע. [לה]א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה בעולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקב"ה שנאמר [לו]הלוא הוא אביך קנך, ואין אמך אלא כנסת ישראל שנאמר [לז]שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, מאי חבר הוא לאיש משחית, א"ר חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים: נותן לרש אין מחסור. [לח]א"ר עקיבא כל מי שנותן צדקה לעני אין מחסור, אבל אם העלים עיניו רב מארות: בקום רשעים יסתר אדם [לט]בקום רשעים זה עשו הרשע, יסתר אדם זה יצחק, א"ר יצחק אמר הקב"ה יהא יצחק עובר בשוק ויהון ברייתא אמרין דין הוא אבוה דההוא רשיעא, אלא הריני מכהה עיניו והוא יושב בתוך ביתו:

כט ברבות צדיקים ישמח העם. אמר רבא ברבות צדיקים זה מרדכי דכתיב [מ]ומרדכי יצא מלפני המלך, ישמח העם אלו ישראל. ובמשול רשע זה המן, יאנח עם דכתיב [מא]והעיר שושן נבוכה. ורועה זונות יאבד הון [מב]א"ר חמא בר חנינא כל האומר שמועה זו נאה שמועה זו אינה נאה כאלו מאבד הונה של תורה: מלך במשפט יעמיד ארץ, [מג]מלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, במשפט יעמיד שברא את העולם בדין שנאמר [מד]בראשית ברא אלהים, ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון שהוא גמר חלתו של עולם, ונקראת חלה תרומה שנאמר [מה]ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, א"ר יוסי בן קצרתה כאשה הזאת שמקשקשת עיסתה במים ומגבהת חלה מבינתים כך [מו]ואד יעלה מן הארץ ואח"כ וייצר ה' אלהים את האדם. [מז]ד"א מלך במשפט, אמר רב נחמן אם דומה דיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזור על הגרנות יהרסנה: יודע צדיק דין דלים. [מח]דרש רבי יונה אפתחא דבי נשיאה יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים לפיכך שוהה אכילתו במעיו שלשה ימים, אמר רב הונא שמע מינה אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא, ובמה, אמר רב מרי משח אודניה וחוטרא אבתריה, והני מילי בדברא אבל בביתא אתי למסרך, אמר רב פפא לית דעני מכלבא ולית דעתיר מחזירא. [מט]ד"א יודע צדיק דין דלים, א"ר ברכיה בוא וראה היאך הפרשיות הללו כתובים מה כתיב למעלה [נ]ושבתה הארץ, אמר הקב"ה אם שמרת את השביעית [נא]וצויתי את ברכתי לכם, ואם לאו אתה מוכר את נכסיך ואף אתה סופך מוכר את עצמך, למה בשביל שלא השמיט שנה אחת הוי יודע צדיק דין דלים: רשע לא יבין דעת זה עשו הרשע שהוא מכנים ממונו של אדם לטמיון והורגו והוא סבור שכל מה שהוא מבזבז הוא שלו ואינו יודע שהם מושלשין אצלו שנאמר [נב]והיה סחרה ואתננה קדש:

איש חכם נשפט את איש אויל, [נג]א"ר סימון כל מי שהוא דן את הטפש הוא בעצמו נדון, שופט אין כתיב כאן אלא נשפט. ד"א איש חכם זה הקב"ה שנאמר [נד]חכם לבב ואמיץ כח, נשפט את איש אויל אלו ישראל שנאמר [נה]כי אויל עמי אותי לא ידעו. ורגז ושחק ואין נחת. [נו]א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אמר הקב"ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק וזבח וקטר לאלהי דמשק שנאמר [נז]ויזבח לאלהי דמשק, אמר הקב"ה רגזתי עליכם בימי פקח בן רמליהו [נח]ויהרג פקח מיהודה וגו', שחקתי עם אמציה ונתתי מלכי ארם בידו והביא אלהיהם והשתחוה להם שנאמר [נט]ויהי אחרי בא אמציהו מהכות גו'. כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה, [ס]מי שהוא כסיל בא לריב את חברו מוציא דברים שיש לו ומי שהוא חכם באחרונה הוא מסלקו. ד"א כל רוחו וגו' זה פרעה שנאמר [סא]ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים וגו', וחכם באחור ישבחנה זה משה ואהרן שנאמר [סב]ויבלע מטה אהרן וגו'. מושל מקשיב על (שפת) [דבר] שקר וכו' (כתוב במלכים): רש ואיש תככים וכו' (כתוב לעיל): מפנק מנוער עבדו. [סג]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן, יצר הרע בתחלה

ממ"ק ובמ"ק ז בראשית כט : ח מדרש : *קוסטינר הוקר דין : ט פסיקתא : י מתרים מסרב ואינו מודה : יא פרקולא עונש : יב דימוס כללה : יג תענית ל : יד ישעיה לג :
טו מגילה ד : טז ירמיה ד : יז דניאל ו : יח יומא פז : יט תהלים עו : כ מדרש שוחר טוב : כא תהלים כו : כב תנחומא : כג במדבר יב :
כד שמות לח : כה בראשית רבה פרשה נח : כו בראשית כג : כז שם : כח בכורות כ : כט בראשית כג : ל תנחומא : לא בראשית ד : לב ויקרא כה :
לג שמות כב : לד דברים יד : *תזזית שטות ובגעון : לה ברכות לה : לו דברים לב : לז משלי א : לח מדרש : לט ב"ב : מ אסתר ד : מא שם : מב עירובין סד :
מג בראשית רבה פרשה יד : מד בראשית א : מה במדבר טו : מו בראשית ב : מז כתובות קה : מח שבת קנה : מט ילמדנו : נ ויקרא כה : נא שם : נב ישעיה כג :
נג איכה רבתי : נד איוב ט : נה ירמיה ד : נו סנהדרין קב : נז דה"ב כח : נח שם : נט שם כה : ס תנחומא : סא שמות ז : סב שם : סג סוכה נב :

משנתו בבקר נתנו לפניו לאכול והוא מתעצל ליתן הפת לתוך פיו שנאמר נלאה להשיבה אל פיו, ואיזהו השביעי [עב]מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין. א"ר שמעון בן יוחאי כל מי שאינו למד תורה בנערותו מבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול לכך נאמר ושאל בקציר ואין: **מחזיק** באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו. [עג]א"ר הונא בריה דרבי שמואל בר נחמני משל ללסטים שהיה ישן בפרשת דרכים עבר חד (ושרי מעייביה) [ומעורר ביה], אמר ליה קום לך חיותא בישא שכיח הכא, קם שרי מקפח ביה, אמר ליה (צער) [ינער] בישא, א"ל דמיך הוה ועוררתיה, כך אמר לו הקב"ה ליעקב לדרכו היה מהלך ואת משלח אצלו [עד]כה אמר עבדך יעקב. דבר אחר משל לזאב שבא וחטף גדי מן הצאן והיה שם כלב של קדרין יצא והיה מנבח בו ומריב עמו, אמר לו זאב אתה כלב של קדרין שמא נטלתי משלכם כלום נטלתי אלא מעדרו של רועה למה אתה תריב עמי, כך בלק בא על ישראל על שהרגו סיחון ועוג:

כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות. אמר רב כל מי שיושב ומרמה בחברו כחצים למות שנאמר כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני, מה כתיב אחריו באפס עצים תכבה אש וגו' פחם לגחלים וגו'. בשפתיו ינכר שונא, עזריה אמר בשפתיו של אדם ניכר אם הוא אוהב או אם הוא שונא. דברי נרגן כמתלהמים דברים שרגנו אחר הקב"ה הם גרמו להם צרות לדורות, שאילו לא נשתלמו למרגלים לא היו לוקים עמהם אלא השלימו עמהם שנאמר [עה]ותרגנו באהליכם וגו'. כסף סיגים מצופה על חרש וכו' (כתוב במלכים ברמז קצ"ה): כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו. [עו]שבעים תועבות בלבו את מוצא תועבה אחת כתוב בתורה וכתוב בה עשר [עז]לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו', כאן כתיב שבע על אחת כמה וכמה, הוי כי שבע תועבות בלבו כי שבעים תועבות בלבו. שבעה מקדשות עתידין ליחרב אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים תרין. תכסה שנאה במשאון, היא עשתה בסתר שנאמר [עח]ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים והקב"ה פרסמה בגלוי שנאמר תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. תנא ר' חייא מפרסמין את החנפים מפני חלול השם שנאמר תגלה רעתו בקהל. ואומר [עט]בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו, ולמה הקב"ה נתן דרך רע, בשביל לפרסם מעשיהם לבריות שלא יארע בו דבר בשביל העבירות ויהיו קורין תגר כנגד מדת הדין, צא ולמד מדואג שהיה ראש סנהדרין שנאמר [פ]אביר הרועים אשר לשאול ובשביל שהיה בו מדה של לשון הרע פרסמו הכתוב:

כז אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע וגו'. [פא]אתה אמרת [פב]וענתה בי צדקתי ביום מחר, מחר יוצאה בתך ומהענה הה"ד [פג]ותצא דינה בת לאה: יהללך זר ולא פיך וכתיב [פד]ועבדך היה ירא את ה' מנעוריו וכו' (כתוב במלכים ברמז רי"ב): נפש שבעה תבוס נופת. [פה]מנא הא מילתא דאמרי אינשי כלבא בכפנא גלליה מבלע שנאמר ונפש רעבה כל מר מתוק. ר' שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר נפש שבעה תבוס נופת [פו]זה תלמיד שלמד מתחלתו, ונפש רעבה כל מר מתוק זה תלמיד שלא למד מתחלתו. ד"א נופת מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמה סובין בפני עצמה קיבר בפני עצמה, כך יושב ומברר דברי תורה ומשקלן איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר:

כצפור נודדת מן קנה. [פז]הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר [פח]כצפרים עפות כן יגן וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו. [פט]ר' יהודה אומר כצפור נודדת מן קנה זה תלמיד חכם הפורש מן התורה ואומר [צ]מה מצאו אבותיכם בי עול: **רעך** ורע אביך אל תעזוב. זה חנון בן נחש וכו' (כתוב במלכים). טוב שכן קרוב טוב היה יתרו שהיה רחוק ונתקרב לי וכו' (כתוב בשופטים ברמז קמ"א). חכם בני וגו' ערום ראה רעה וגו' קח בגדו כי ערב זר (הכל כתוב לעיל): **מברך** רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו. [צא]כי אתא רב דימי אמר משום דמברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אלא כגון דמיקלע באושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק ואשכח יתיה בשוקא ואמר רחמנא לברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי ושמעי אינשי ואזלי ואנסי ליה. תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו. ד"א מברך רעהו בקול גדול [צב]זה בלעם כשבא לקלל את ישראל עקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך שנאמר [צג]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו', נתן הקב"ה כח בקולו והיה מהלך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו האומות שהוא מברכן, קללה תחשב לו שאמר [צד]לכה איעצך והרג ארבעה ועשרים אלף יש קללה כזו: דלף טורד ביום סגריר, [צה]אמר רבא קשה אשה רעה כיום סגריר שנאמר דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה: **ברזל** בברזל יחד. [צו]א"ר חמא בר חנינא לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה. [צז]ד"א ברזל בברזל יחד זה משה ופרעה הרשע שהיו מתקשין זה עם זה: נוצר תאנה יאכל פריה, [צח]הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת עליו שנאמר נוצר תאנה יאכל פריה (כתוב ביהושע ברמז ב'): כמים הפנים לפנים וגו'. [צט]א"ר חנינא וכי יש פנים למים, אלא מה המים הללו אתה נותן אותם בכלי ומסתכל בהם והם נראין לך כך לב האדם לאדם. ועיני האדם לא תשבענה וגו' (כתוב בסוף הספר): **אם** תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות. [ק]כתיב [קא]והיא שפחה נחרפת לאיש, מאי משמע דהאי נחרפת לשון דשנוי הוא, מהכא דכתיב אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי, א"ר אבא בר כהנא כזה שהוא כותש שעורה במלבן, סבור שהוא מביאן לידי מוטב, ועד דהוא סליק ועד דהוא נחית לא תסור מעליו אולתו, כך מדור המבול עד דור הפלגה ש"כ שנה שנאמר [קב]ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'. [קג]ר' ברכיה ור' יהודה בר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אם תכתוש את האויל אפילו אם אתה נותן את הרשע בחמור* של חרשין אי אתה מועיל ממנו כלום, כך כתיב בירבעם [קד]ויחל איש האלהים את פני ה' ותהי כבראשונה מה בראשונה מקריב לע"ז אף בשניה וכו' (כתוב במלכים): **ידוע** תדע פני צאנך. אלו ישראל שאומרים להקב"ה רבש"ע ידוע תדע מה סבלו פני צאנך בעולם הזה לפיכך שית לבך לעדרים לעולם הבא, ומנין שנקראו עדרים שנאמר [קה]במרעה טוב ארעה אותם, מה הצאן הזה רועה עדרים כך ישראל עתידין לחנות מחנות בהר מרום ישראל: **כי** לא לעולם חוסן. [קו]מר זוטרא כי הוו מכתפי ליה בשבתא דרגלא הוה אמר הכי כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור: **כבשים** ללבושך. א"ר אבהו אל תקרי כבשים אלא כבושים, דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך וכו' (כתוב בשיר השירים בפסוק ישקני מנשיקות פיהו). [קז]ד"א כבשים ללבושך מגז כבשים ללבושך, ומחיר שדה עתודים לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור עתודים ויקח שדה. ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותיך, אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן לעולם תן חיים לנערותיך, מכאן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בני ביתו בבשר ויין. ודי חלב עזים ללחמך דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים שבתוך ביתו. ללחמך ללחם ביתך, לחמך קודם ללחם ביתך:

כח נסו ואין רודף רשע. [קח]ערק רשיעא ולא רדפין ליה [קט]וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. וצדיק ככפיר יבטח [קי]וישב יעקב. בפשע ארץ רבים שריה, בעון הדור הכל נעשו שרים, ראה כמה מלכים היו שם ארבעה מלכים את החמשה: **ובאדם** מבין ידע. זה אברהם שנאמר [א]האדם הגדול בענקים והכיר את בוראו ונתודע בעשר נסיונות. אנשי רע לא יבינו משפט אלו דור המבול שהיו חוטאים ולא היו מסתכלים שפורענות באה עליהם: **ומבקשי** ה' יבינו כל. זה נח ובניו ששמעו מן הקב"ה שהוא מביא מבול לעולם ונתיראו מן הקב"ה, בוא וראה למה אמר הקב"ה לנח שיעשה התבה, כדי שיראוהו עוסק בה ויעשו תשובה והם לא היו משגיחים עליו הוי אנשי רע לא יבינו משפט: **טוב** רש הולך בתומו. זה יעקב שנאמר [ב]ויעקב איש תם, מעקש דרכים והוא עשיר זה עשו הרשע [ג]כלו כאדרת שער: **מרבה** הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו. *מאן חונן דלים, אמר רב כגון שבור מלכא, א"ר נחמן בר יצחק אמר לי הונא אפילו רבית [דנכרי] יותר מכדי חייו נקרא מרבה הונו בנשך ותרבית, כיצד היה מבקש ישראל ללוות ממנו ונכרי מבקש ללוות ממנו, אמר מוטב שאני מלוה למי שאטול רבית ממנו והלוה לנכרי, עליו אמר שלמה מרבה הונו בנשך ותרבית, מי הוא חונן דלים זה עשו, ועשו חונן דלים הוא, אלא שהמלכות מתגרה בו ונוטלת ממונו ועושה בם צרכי רבים דימוסיאות ומרחצאות:

מסיר אזנו משמוע תורה. [ד]ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא הוה קא עסיק בשמעתא נגה לצלויי והוה קא מסרהב, אמר מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, כל מי שאין תביבין עליו דברי תורה גם תפלתו תועבה וכו' (כתוב לעיל): **משגה** ישרים בדרך רע. [ה]זה בלעם שבתחלה היו הדורות כשרות [ו]ורחל באה עם הצאן ולכהן

ממ"ק ובמ"ק עב משלי כ: עג בראשית רבה פרשה עה: עד בראשית כט: עה דברים א: עו בראשית רבה: עז דברים יח: עח איוב כד: עט יחזקאל יח:
פ שמואל א כה: פא בראשית רבה פרשה עג: פב בראשית ל: פג שם לד: פד מלכים א יא: פה בבא קמא לג: פו ספרי: פז ברכות נז:
פח ישעיה לא: פט חגיגה ט: צ ירמיה ב: צא ערכין טז: צב תנחומא: צג דברים כג: צד במדבר כד: צה יבמות סג: צו תענית ט: צז מדרש:
צח ברכות נט: צט מדרש: ק כריתות יא: קא ויקרא יט: קב בראשית כ: קג פסיקתא: *חמור כו', בכתבים שמנסרים עליו דפי עצים, ובפסי' גרים מכתש
של תרשין: קד מלכים א יג: קה יחזקאל לד: קו סנהדרין ז: קז חולין קמ: קח מדרש: קט בראשית לו: קי שם לו: א יהושע יד: ב בראשית כה: ג שם:
*ב"מ ע: ד שבת י: ה תנחומא: ו בראשית כט:

[כא]ר׳ תנחומא אמר רחק ממושבך שנים ושלשה מושבות שיאמרו לך עלה, ואל תעלה שלא יאמרו לך לך רד, אף משה לא נכנס עד שקרא לו שנאמר [כב]ויקרא אל משה, וכן הלל היה אומר השפלתי היא הגבהתי, הגבהתי היא השפלתי, מאי טעמא [כג]המגביהי לשבת המשפילי לראות, את מוצא בשעה שנגלה הקב״ה למשה מתוך הסנה היה מסתיר פניו ממנו שנאמר [כד]ויסתר משה פניו, אמר לו הקב״ה למשה [כה]ועתה לכה ואשלחך, א״ר אלעזר ה״א בסוף תיבה לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם, בים עמד לו מן הצד אמר לו הקב״ה [כו]ואתה הרם את מטך שאם אין אתה עולה אין אחר עולה, באהל עמד לו מן הצד אמר לו הקב״ה עד מתי אתה משפיל את עצמך אין השעה מצפה אלא לך. שמכלם לא קרא אלא למשה הה״ד ויקרא אל משה וגו׳:

[כז]אל תצא לריב מהר, מדבר בבן הישראלית דכתיב [כח]ויצא בן אשה ישראלית התחיל מחרף ומגדף, אמר שלמה אל תצא לריב מהר למה שסוף שבטו של דן להכלים אותך שנאמר בהכלים אותך רעך, היה לך ריב בינך ובין רעך למה היית מחרף, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל מה היית מזכיר בסוד אחרונו של עולם שנאמר [כט]ואת אחרונים אני הוא אני ראשון ואני אחרון. פן יחסדך שומע [ל]וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו. ודבתך לא תשוב ורגמו אותו כל העדה. דבר אחר אל תצא לריב מהר, לרב כתיב, רבי מנחמא בר יעקב אומר לעולם אל תהי רץ אחר השררה, למה פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך, למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם, ר׳ זעירא מייתי לה מן הדא לא תשא אם בשבועת שוא הכתוב מדבר הא כתיב [לא]ולא תשבעו בשמי לשקר, מה ת״ל לא תשא שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לכך. רבי מנחמא בשם רבי תנחום מייתי לה מן הכא [לב]נואף אשה חסר לב, כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה. משחית נפשו הוא יעשנה כמשה שאמר [לג]ואם אין מחני נא מספרך, כיהושע שאמר [לד]בי אדני ולא בהם, כדוד שאמר [לה]ה׳ אלהי תהי נא ידך בי וגו׳ ובעמך לא למגפה, א״ר אבהו אני נקראתי קדוש הא אם אין בך כל המדות הללו שיש בי לא תקבל עליך שררה, אמר ליה אביי לרב דימי האי קרא במערבא במאי מוקמיתו ליה וכו׳ (כתוב ביחזקאל ברמז שנ״ג):

תפוחי זהב במשכיות כסף. [לו]תרגם עקילס [לז]חזורין דדהב בגו דסקוס דכסף. דבר דבור על אפניו מה אופן זה מראה פנים לכל צד, כך היו דבריו של יהודה מראים פנים לכל צד בשעה שדבר עם יוסף, הדא הוא דכתיב [לח]ויגש אליו יהודה (בפ׳ ויגש):

נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. [לט]א״ר יצחק א״ר יוחנן אין הגשמים נעצרים אלא בשביל שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין וכו׳ (כתוב במלכים ברמז רכ״ב). ולשון רכה תשבר גרם וכו׳ (כתוב במלכים ברמז קפ״ג): דבש מצאת אכול דייך. [מ]זה בן עזאי, פן תשבענו זה בן זומא:

הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך. [מא]רבי לוי רמי כתיב [מב]אבוא ביתך בעולות, וכתיב הוקר רגלך מבית רעך, לא קשיא כאן בחטאות ואשמות כאן בעולות ושלמים:

מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר. [מג]למה נקרא לשון שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, ובימי שאול הרג ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקבלו, אחימלך שנאמר עליו, ואבנר בן נר, למה נהרג וכו׳ (כתוב בשמואל ברמז קל״ד). מפיץ וחרב, אמר רבי חנינא בר פפא מפיץ [מד]והפיצך ה׳, וחרב [מה]והריקותי אחריכם חרב, וחץ שנון [מו]בשלחי חצי רעב, כלם למי, לישראל שענו עדות שקר שאמרו [מז]אלה אלהיך ישראל, וכיון שחטאו גלו. ד״א מפיץ וחרב וחץ שנון, א״ר אבהו בוא וראה כמה קשה לשון הרע כנגד שלשה דברים הללו רמחים וחצים וחרבות שהם ממיתים, כך לשון הרע ממית: אם רעב שונאך האכילהו לחם. מה ראתה אסתר שזמנה להמן, מבית אביה למדה וכו׳ (כדכתוב במגלה). שבעה שמות יש לו ליצר הרע וכו׳ (כתוב ביחזקאל ברמז שצ״ה): רוח צפון תחולל גשם. [מח]אמר רב חסדא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר: מים קרים על נפש עיפה. [מט]תנינן על הגשמים ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, רבי ברכיה בשם ר״ל מייתי לה מן הכא מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק, מה שמועה טובה הטוב והמטיב אף מים קרים הטוב והמטיב: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע. [נ]ר׳ יהודה בר סימון אומר כשם שאי אפשר למעין להרפש ומקור להשחת כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע:

כו אל תען כסיל כאולתו. [נא]כי הוו מקלעי ר׳ ישמעאל ברבי יוסי ור׳ אלעזר בר׳ שמעון לגבי הדדי הוו עיילי בקרא דתורא ביני תרוייהו ולא הוו נגעי בהו, אמרה להו ההוא מטרוניתא בניכם אינם שלכם, אמרו לה שלהן גדול משלנו, אי הכי כ״ש, איכא דאמרי א״ל כי כאיש גבורתו, איכא דאמרי הכי אמרו לה אהבה דוחקת את הבשר, ולמה הוה להו לאהדורי לה והא כתיב אל תען כסיל כאולתו, שלא להוציא לעז על בניהם. [נב]בקשו לגנוז ספר משלי שהיו דבריו סותרים זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, אמרי ספר קהלת לאו עיינינן ואשכחינן טעמא, משלי נמי נעיין ונשכח טעמא, מאי דבריו סותרין זה את זה, כתיב אל תען כסיל כאולתו וכתיב ענה כסיל כאולתו, לא קשיא הא במילי דאורייתא הא במילי דעלמא, מאי היא, כי הא דההוא דאתא לקמיה דר׳ חייא, א״ל אשתך אשתי ובניך בני, א״ל רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע. ההוא דאתא לקמיה דרבי אמר ליה אמך אשתי ואת בני, אמר ליה רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע. אמר רבי חייא אהני ליה צלותא לרבי דלא לישוייה ממזרא, דרבי כי הוה מצלי הוה אמר יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים. בדברי תורה מאי היא, כי הא דיתיב רבן שמעון בן גמליאל ודרש עתידה אשה שתתעבר ותלד בכל יום שנאמר [נג]הרה ויולדת יחדו, לגלג עליו אותו תלמיד אמר [נד]אין כל חדש תחת השמש, אמר לו בוא ואראך דוגמתו בעוה״ז, נפק ואחוי ליה תרנגולת. [נה]דבר אחר אל תען כסיל כאולתו במקום שמכירים אותו ואותך, למה, פן תשוה לו גם אתה שיאמרו הוא נושא ונותן עם הכסילים, ענה כסיל במקום שאין מכירין אותו ואותך שלא יאמרו אלולא שהוא חשוד על הדבר שהוא מדבר עליו לא היה שותק לו, וכל מי שחולק כבוד לכסיל כזורק אבן למרקולים: מקצה רגלים חמס שותה. [נו]אלו המרגלים שאמרו לשון הרע [נז]ארץ אוכלת יושביה, ומה היה להם, נקצצו רגליהם שלא ליכנס לארץ שנאמר [נח]וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה. דבר אחר מקצה רגלים זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו [נט]כי יודע אלהים כי ביום אכלך ממנו, ונתן לו [ס]איפופסין ונקצצו רגליו [סא]על גחונך תלך והלך קולו מסוף העולם ועד סופו שנאמר [סב]קולה כנחש ילך, וכי קול יש לו לנחש, אלא כאותו נחש שנקצצו ידיו ורגליו: כצרור אבן במרגמה. [סג]אמר רב כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקולים שנאמר כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד, ואין כבוד אלא תורה שנאמר [סד]כבוד חכמים ינחלו. א״ר חמא בר חנינא כל העושה טובה למי שאינו יודעה כזורק אבן למרקולים שנאמר כצרור אבן וגו׳. אמר רב יהודה אמר רב כל המלמד תורה לתלמיד חכם שאינו הגון נופל לגיהנם שנאמר [סה]כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו, ואין שריד אלא תלמיד חכם שנאמר [סו]ובשרידים אשר ה׳ קורא:

ככלב שב על קאו. [סז]שנו רבותינו עבירות שהתודה עליהם ביום הכפורים זה לא יתודה עליהם ביום הכפורים אחר, ואם שנה בהם צריך שיתודה עליהם, ואם לא שנה והתודה עליהם עליו הכתוב אומר ככלב שב על קאו, ר׳ אליעזר בן יעקב אומר כ״ש הרי זה משובח דכתיב [סח]כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, ומה אני מקיים ככלב שב על קאו, כדרב הונא דא״ר הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר: ראית איש חכם בעיניו. [סט]א״ר אמי אין יצר הרע מהלך לצדדין אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלה בעקביו הוא אומר הדין דידי, מה טעם, ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. א״ר אבא כל מי שמפתק את יצרו בנערותו סופו להיות מותח עליו בזקנותו, מאי טעמא, [ע]מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון:

אמר עצל שחל בדרך, שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל הרי רבך בעיר לך ולמוד תורה ממנו, והוא משיב אותם מתירא אני מן הארי שבדרך שנאמר שחל בדרך, אומרים לו רבך בתוך המדינה עמוד ולך אצלו, אומר להם מתירא אני שלא יהא ארי בין הרחובות שנאמר ארי בין הרחובות, אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אמר להם אם אני אלך אצלו אני מוצא את הדלת נעולה, אומרים לו פתוח הוא שנאמר הדלת תסוב על צירה, לסוף כשלא היה יודע מה להשיב אומר להם הדלת פתוח או נעול מבקש אני עוד לישן מעט שנאמר [עא]עד מתי עצל תשכב, עמד לקום משנתו

ממ״ק ובמ״ק כא תנחומא : כב ויקרא א : כג תהלים קיג : כד שמות ג : כה שם : כו שם יד : כז ילמדנו : כח ויקרא כד : כט ישעיה מא : ל פסיקתא רבתי : לא ויקרא יט : לב משלי ו : לג שמות לב : לד יהושע ז : לה דה״א כא : לו בראשית רבה פרשה צג : לז חזורין תפוחים . דיסקוס קערה : לח בראשית מד : לט תענית ח : מ מדרש : מא חגיגה ז : מב תהלים סו : מג מדרש : מד דברים כח : מה שם : מו יחזקאל ה : מז שמות יט : מח תענית ז : מט בראשית רבה פרשה כז : נ בראשית רבה פ׳ עט : נא בבא מציעא פ : נב שבת ל : נג ירמיה לא : נד קהלת א : נה מדרש : נו ילמדנו : נז במדבר יג : נח שם : נט בראשית ג : ס איפופסין גמול ועונש : סא בראשית ג : סב ירמיה מו : סג חולין קלג : סד משלי ג : סה איוב כ : סו יואל ג : סז יומא פו : סח תהלים נא : סט ב״ר : ע משלי כט : עא שם ו :

שנים מחלב אל תקרי ולבן שינים [אלא ולבן שנים], מה היין מרצה דעתו של תינוק כך היין משיב דעתו של זקן לכך נאמר ולבן שנים מה כתיב אחריו למאחרים על היין, אמר רבי אוי לו לזה שמניח דברי תורה ומשכים על היין:

כד ובדעת חדרים ימלאו, א"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר וכו' (בשמואל ברמז פ"ו). גבר חכם בעוז זה בועז. ואיש דעת מאמץ כח שנזדרז על יצרו הרע בשבועה שנאמר [עז]חי ה' שכבי עד הבקר וכו' (כדכתוב ברות). כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (כתוב לעיל): התרפית ביום צרה. [עח]א"ר טבי א"ר אושעיא כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר התרפית ביום צרה צר כחכה, רבי טובי בר מתנה אמר אפילו מצוה קלה שנאמר התרפית וגו' מ"מ. הצל לקוחים למות אלו בניו של אהרן, ומטים להרג שהיו בצד המיתה. [עט]אנטונינוס סלק לגבי רבי אשכחיה דיתיב ותלמידוהי קמיה, אמר הלין אינון דאת מגלגל עליהון, א"ל זעירא דאית בהון מחיה מתים, בתר יומין נטה עבדו של אנטונינוס למיתה, שלח ליה שלח לי חד מן תלמידא דמחיי לי הדין מיתא, שלח ליה חד מן תלמידוי, אית דאמרין ר"ש בן חלפתא הוה אזל, אשכחיה רביע, א"ל מה את רביע ומרך קאים על רגליה, מיד נזדעזע וקם לו. כי שבע יפול צדיק וקם. [פ]ההוא דהוה קאמר ואזיל שב בידרי לשלמנא וחדא לעביד ביש, אמר ליה שמואל לרב יהודה קרא כתיב כי שבע יפול צדיק וקם ורשע יפול באחת וכו' (כתוב בתהלים ברמז תל"ט): בנפול אויבך אל תשמח, [פא]רבא כי הוה חלש יומא קמא אמר לשמעיה טרוקו גלי, למחר אמר ליה פוקו אבריזו דסני לי ליחדי ודרחים לי ליבעי רחמי דכתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו' פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו:

בנפול אויבך אל תשמח, [פב]וכן צוה המקום [פג]כי תראה חמור שונאך, [פד]כי תפגע שור אויבך, אמר האלהים אין אתה טוב ממני, כיצד ראויים היו ישראל לקרות את ההלל כל שבעת ימי הפסח כשם שקורין שבעת ימי החג ואין קורין אלא יום ראשון בלבד, ולמה כן, אלא בשביל שנהרגו המצרים וטבעו בים שהם שונאי ואני הכתבתי בנפול אויבך אל תשמח, וכן אתה מוצא בנח שאסר עליו תשמיש בשעת המבול:

תתקסא ירא את ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב, [פה]א"ר יצחק אלו ששונים הלכות, פשיטא מהו דתימא שונים בחטא וכדרב הונא דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, הותרה לו סלקא דעתך, אלא אימא נעשית לו כהיתר קמ"ל. ד"א ירא את ה' בני ומלך. [פו]מהו ומלך המליכהו עליך. ד"א מלוך על מלך זה יצר הרע שנקרא מלך שנאמר [פז]ובא אליה מלך גדול. ד"א ומלך מן המלך, יכול אם יאמר לך לך עבוד עבודת אלילים שתשמע לו ת"ל ירא את ה', וכן נבוכדנאצר אמר לחנניה מישאל ועזריה לעבוד עבודת אלילים ולא שמעו אלא אמרו לו [פח]לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד, אמר לו נבוכדנאצר [פט]הצדא שדרך מישך ועבד נגו, אתמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו ע"א היה הולך לירושלים שנאמר [צ]ופסיליהם מירושלים ומשומרון ועכשו אתם באים להצדות ע"א שלי: עם שונים עם אותם שאומרים שני אלוהות בעולם, אל תתערב שסופן ליאבד מן העולם שנאמר [צא]והיה בכל הארץ פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה אלו ישראל שכתוב בהם [צב]יהיה ישראל שלישיה. [צג]ד"א מהו ומלך כל מי שהוא ירא מן הקב"ה סופו להעשות מלך, ממי אתה למד מאברהם אבינו שנאמר [צד]כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ונעשה מלך. א"ר ברכיה הכהן בש"ר חלבו כתיב [צה]אל עמק שוה הוא עמק המלך עמק שהושוו הכל ונטלו עצה וקצצו ארזים ועשו כסא והושיבוהו מלך עליהם, וכן יוסף אומר [צו]את האלהים אני ירא ונעשה מלך, וכן משה [צז]כי ירא מהביט אל האלהים ונעשה מלך שנאמר [צח]ויהי בישורון מלך: אומר לרשע צדיק אתה. [צט]א"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, ואין קוב אלא קללה שנאמר [ק]מה אקוב, ואין לאום אלא עוברין שנאמר [קא]ולאם מלאם יאמץ: ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. [קב]תניא רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, אוהב את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח בעולם טובה וברכה באה לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ינעם, ויש אומרים יחזיק באמונה יתרה שנאמר [קג]עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל המוכיח את חברו לשם שמים זוכה לפלגו של הקב"ה שנאמר [קד]מוכיח אדם אחרי, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר חן ימצא: הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך, [קה]תנו רבנן [קו]אשר בנה, [קז]אשר נטע, [קח]אשר ארש למדתך תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה, אף שלמה אמר בחכמתו הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך זה כרם ובית, ובנית ביתך זו אשה, ד"א הכן בחוץ מלאכתך זו מקרא, ועתדה בשדה לך זו משנה, ובנית ביתך זו גמרא. ד"א הכן בחוץ מלאכתך זו מקרא ומשנה, ועתדה בשדה לך זו גמרא, ובנית ביתך אלו מעשים טובים. ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא משנה וגמרא, ועתדה בשדה לך אלו מעשים טובים, ובנית ביתך דרוש וקבל שכר: אל תהי עד חנם [קט]אלו ישראל [קי]אתם עדי נאם ה'. ברעך זה הקב"ה [א]רעך ורע אביך אל תעזוב. והפתית בשפתיך מאחר שפתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לסוף ארבעים יום אמרתם לעגל [ג]אלה אלהיך ישראל. א"ר אחא הדא רוח הקדש סניגוריא היא מלמדת [לכאן ולכאן], אומרת לישראל אל תהי עד חנם, ואומרת להקב"ה אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו. א"ר יצחק כתיב [ד]והמה כאדם עברו ברית, ברם הכא [ה]כי אל אנכי ולא איש, ראובן היה יודע לשמעון סהדי אמר ליה אל תסהיד להדין סהדותא, אמר ליה אין, כשנכנס לדין חזר בו ורוח הקדש אמרה לו והפתית בשפתיך, מאחר שפתית אותו בשפתיך והכנסת אותו לדין וחזרת בך למחר אתה סהדי לראובן גבי שמעון מה יעשה כאשר עשה לו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו והלא נתנה תורה איפופסין אם לא יגיד ונשא עונו: על שדה איש עצל עברתי, [ו]אמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא זה אחז. ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה. והנה עלה כלו קמשונים זה אמון. כסו פניו חרולים זה יהויקים. וגדר אבניו נהרסה זה צדקיה שנהרס בית המקדש בימיו. ד"א על שדה איש עצל עברתי, [ז]אמר רב הונא הרי שקנה שדה וקנה כרם קרוי איש וקרוי אדם וקרוי עצל מה הנייה יש לו, אלא על שדה איש עצל עברתי זה אדם הראשון, ועל כרם אדם חסר לב זה חוה, א"ר הונא היכן מצינו שנקראת חוה אדם, שכן מצינו [ח]כתפארת אדם לשבת בית. והנה עלה כלו קמשונים [ט]וקוץ ודרדר תצמיח לך, כסו פניו חרולים [י]בזעת אפיך תאכל לחם, וגדר אבניו נהרסה [יא]וישלחהו ה' אלהים מגן עדן. [יב]ד"א על שדה איש עצל עברתי קנה שדה וקנה כרם ולא עמל בהם נקרא עצל, [כן ת"ח אם אינו נושא ונותן בתורתו סופו] להניח שנים ושלשה דברים בפרשה, והנה עלה כלו קמשונים שמבקש פירושו של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים, ומה ענשו של זה, שלמה פירש אותו עליו בקבלה [יג]ופורץ גדר ישכנו נחש:

כה גם אלה משלי שלמה. [יד]א"ר יהושע בן לוי מפני מה זכו אנשי חזקיה לאריכות ימים, מפני שהיו מתונים בדין ומיושבים בדין שנאמר [טו]תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו, א"ר חמא בר חנינא מה ת"ל גם אלה, אלא שהיו מתונים בדין ומישבין את הדין שכל מי שמקפיד סופו לשכוח את דבריו, שכן מצינו במשה על שהקפיד לשעה שכח את דבריו והושיב אלעזר הכהן תחתיו שנאמר [טז]ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו', למשה רבינו צוה לי לא צוה, והלא דברים קל וחומר ומה משה אבי החכמה ואבי הנבואה על שהקפיד לשעה שכח את דבריו והושיב אלעזר הכהן תחתיו, שאר בני אדם עאכ"ו. אשר העתיקו מלמד שגנוזים היו. ד"א אין העתיקו בלא פירשו כד"א [יז]ויעתק משם ההרה ואין צריך לומר [יח]המעתיק הרים ולא ידעו: כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר, [יט]ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא מתחלת ספר בראשית עד ויכלו כבוד אלהים הסתר דבר, מכאן ואילך, וכבוד מלכים חקור דבר: שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר, [כ]אמר רבא בר מחסיה א"ר חמא בר גוריא א"ר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות ובני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות, אמר רב משרשיא מאי קראה, שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר: הגו סיגים מכסף ויצא לצורף כלי. [כא]א"ר אליעזר בן יעקב משל [כב]לאמבטי שהיתה מלאה מים ולא היתה מלאכת [כג]דסקוסין נראית כיון שפסקה ונער המים שמתוכה נראית מלאכת דסקוסין, כך כל זמן שהיתה תהו ובהו בעולם לא נראית מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם נראית מלאכת שמים וארץ. ויצא לצורף כלי נעשו כלים שנאמר [כד]ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב,
ר'

ממ"ק ובמ"ק עז רות נ : עח ברכות סג : עט ויקרא רבה : פ מדרש : פא ויקרא רבה : פב מדרש : פג שמות כג : פד שם : פה סוטה כב : פו תנחומא :
פז קהלת ט : פח דניאל ג : פט שם : צ ישעיה י : צא זכריה יג : צב ישעיה יט : צג תנחומא : צד בראשית כב : צה שם : צו שם מג :
צז שמות ג : צח דברים לג : צט סוטה מא : ק במדבר כג : קא בראשית כה : קב תמיד כח : קג תהלים קא : קד משלי כח : קה סוטה מד : קו דברים כ :
קז שם : קח שם : קט מדרש : קי ישעיה מג : א משלי כז : ב שמות יט : ג שם : ד הושע ו : ה שם יא : ו סנהדרין קג : ז מדרש : ח ישעיה מד :
ט בראשית ג : י שם : יא שם : יב ספרי : יג קהלת י : יד מדרש : טו משלי כה : טז במדבר לא : יז בראשית יב : יח איוב ט : יט בראשית רבה פ' ט :
כ שבת יא : כא ב"ר פ' י : כב אמבטי כלי גדול לרחוץ בו אדם וכלים : כג דסקוסין קערה וכלי אוכל : כד בראשית ב :

לו בני אם חכם לבך וגו׳: [לז]אמר רב הונא בשם ר׳ אחא מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן והוא יגע בתורה שהקב"ה מתמלא עליו רחמים, תלמוד לומר בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, ר׳ שמעון בן מנסיא אומר אין לי אלא אביו, בשר ודם מנין שאפילו הקב"ה מתמלא עליו רחמים, שנאמר ישמח לבי גם אני וכו׳ (כתוב בשמואל ברמז קמ"א): אל יקנא לבך בחטאים. [לח]א"ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר [לט]עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם, אם לחשך אדם לומר [מ]אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה, אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים, אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה, ואומר אל יקנא לבך בחטאים: אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו. [מא]שנו רבותינו בן סורר ומורה נהרג על סופו, אכל כל מאכל ולא אכל בשר שתה כל משקין ולא שתה יין אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין שנאמר [מב]זולל וסובא, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו. [מג]ד"א אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר אל תשתה שבעים* שלא תראה פני שבעים: וקרעים תלביש נומה, [מד]א"ר זירא כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית לו קרעים קרעים שנאמר וקרעים תלביש נומה: שמע לאביך זה ילדך. [מה]כל שאמר לך אביך חייב אתה לשמוע זה ילדך, אבל אם אמר לך בוא ונשתחוה לע"ז לא תשמע לו שלא תכפור [מו]זה אלי ואנוהו. זה ילדך *צור ילדך תשי, כשאתה עושה רצונו הלא הוא אביך ואם לאו על כרחך שלא בטובתך קנך. °העבד ישראל אם יליד בית הוא, כשאין אתה עושה רצונו: ואל תבוז כי זקנה אמך. [מז]א"ר יוסי בר חנינא אם נתישנה תורה בפיך אל תבוז עליה, א"ר זעירא אם נזדקנה אומתך אל תבוז עליה כשם שהיה אלקנה עושה שהיה מדריך את ישראל לעלות לרגל: אמת קנה ואל תמכור. [מח]תניא [מט]כאשר צוני ה׳ אלהי מה אני בחנם אף אתם בחנם, ומנין שאם לא מצא בחנם שילמוד בשכר, תלמוד לומר אמת קנה, יכול כשם שלמדתי בשכר כך אלמדה בשכר, תלמוד לומר ואל תמכור:

גיל יגיל אבי צדיק. גילה בזמן שהצדיק נולד, גילה אחר גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק [נ]ואלה תולדות יצחק בן אברהם:

תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה. [נא]א"ר יצחק לבא ועינא תרין סרסורין דחטאה שנאמר [נב]ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, א"ר יצחק אמר הקב"ה אי יהבת לי לבך ועינך אנא ידעית דאת דילי: למי אוי למי אבוי למי מדינים למי שיח, [נג]על מי הם אומרים שהוא בעל מריבות. למי פצעים חנם, על מי הם אומרים שיש בפניו חבורות. למי חכלילות עינים, על מי הם אומרים שעיניו עכורות, על שותי יין, למאחרים על היין: אל תרא יין כי יתאדם כי יתא דם, אחרים אומרים יתאדם מבחוץ הוא נאה, מבפנים הוא רע, לא תהא סבור כשם שהוא מבחוץ הוא בפנים אל תרא יין כי יתאדם: כי יתן בכוס עינו בכים כתיב השכור נותן עיניו בכוס והחנוני בכים. ד"א רואה את חברו שותה והוא אומר לו מזוג והוא שותה ומתקלקל ברעי ובמי רגלים, יתהלך במישרים סופו למכור את כל חפצי ביתו ואת כל תשמישי ביתו. ד"א יתהלך במישרים וכי מי שהוא שותה יתהלך במישרים, אלא שהוא מתיר את העברות ועושה אותן הפקר, משיח עם האשה בשוק, עושה דבר שאינו הגון ואינו מתבייש, וסופו של יין אחרית רעה. אחריתו כנחש ישך, הנחש הזה נושך לאדם ואינו מרגיש לשעה, וכשהוא מהלך והולך לביתו המכה מתחלחלת בו, מה הנחש נתקללה האדמה בעבורו שנאמר [נד]ארורה האדמה בעבורך, כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו שנאמר [נה]ויאמר ארור כנען הוי אחריתו כנחש ישך: עיניך יראו זרות, גורם לו לעבוד ע"ז שנאמר [נו]גם אלה ביין שגו מהו אלה שאמרו [נז]אלה אלהיך ישראל. ולבך ידבר תהפוכות. [נח]אתה גורם לעצמך לבא לידי ארבעה דברים, לשפיכות דמים, לע"ז, לגלוי עריות, לשון הרע דכתיב [נט]ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה וכתיב [ס]זד יהיר לץ שמו ושותה ורואה את כל העולם כספינה הזו שנאמר והיית כשוכב בלב ים, וכשהוא שוכב מכין אותו ואינו חושש שנאמר הכוני בל חליתי, פוצעים אותו ואינו יודע שנאמר הלמוני בל ידעתי, ומגלה את עצמו ואינו מתבייש, וחוזר ומבקשו שנאמר מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד, אמר הקב"ה הואיל וכך היין גורם דין הוא שאצוה לכהנים שלא יהו שותים יין ומשמשין לפני שנאמר [סא]יין ושכר אל תשת. [סב]ד"א אל תרא יין כי יתאדם כי יתאוה לדם נדה ולדם זבה, כי יתן בכוס עינו בכים כתיב לשון נקי, יתהלך במישרים סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש, א"ר יוסי אם תלמיד חכם הוא סוף שמטמא את הטהור ומטהר את הטמא. ד"א אל תרא יין כי יתאדם מסמיק ליה, יתהלך במישרים סוף דהוא עביד ביתיה משרא, מן הדא קררא דנחשא עביד קררא דחספא, עבדא מזבין ליה ושתי חמרא בטימיתיה, ר׳ יצחק בר רדיפא בשם ר׳ אמי סוף שהוא מוכר את כל כלי ביתו ושותה בהם יין, א"ר אחא מעשה באחד שהיה מוכר את כל כלי ביתו ושותה בהם יין, אמרין בניה לית הדין אבונא שביק לן כלום, אשקוניה ושכרוניה ואפקוניה ויהבוניה בחד בית עלמא, עברון שפיין בתרע בית עילם ושמעין אנגריא במדינתא, פרקין טעוניהון בגו בית עילם ואזלין למחמי מה אית קלא במדינתא, אתער משנתיה חמא זיקא יהיבא לעיל מרישיה, שרא יתיה ויהב יתיה בפומיה, בתר יומין אמרין בניה לית אינון אזלין חמן מה אבונן עביד, אזלון אשכחוניה והא זיקא יהיבא בפומיה, אמרין אוף הכא לא שבק לך ברייך, עבדי ביניהון תקנה כל חד וחד הוה משקי ליה יומא. והיית כשוכב בלב ים, להדא אילפא דרמיא בפילגוס* נחתא וסלקא נחתא וסלקא. וכשוכב בראש חבל, להדין תרנגולא דיתיב בריש חבלא אזיל ואתי ואזיל ואתי כהדין [סג]קברניטא בריש הורנא. הכוני בל חליתי מתו ליה ולא מרגיש. הלמוני בל ידעתי טלמון* ליה ולא ידע, שתי *קסטא דשכרא ואמרין ליה עשרה קסטין שתית, ואי תימא אתער משנתיה ומנשי לה, ת"ל מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד: למי אוי למי אבוי רב הונא אמר למי שאינו עמל בתורה, למי מדינים למי שיח למי דינין למי פטטין, למי פצעים חנם למאן פרעין דמגן, עובדא הוה בחד בר נש דהוה רגיל למשתי תריסר קסטין דחמר בכל יומא, יומא חד אישתי חד סר קסטין, דמיך ולא אתא שנתיה, קם בחשוכא ואזל לבי קפלא אמר זבין לי חד קסטא, א"ל לאו בחילאי דהא חשכתא וצרו לי נטוריא, תלא עיניה וחמא נוקבא בתרעא, אמר הב בהדין נוקבא את מפני מלגיו ואנא שתי מלבר, עבד ליה כן, אישתי ודמיך קדם תרעא, עבור עליה נטוריא סברוניה דהוא גנב, מחוניה ופצעוניה ולא ארגיש, קרון עליה למי פצעים חנם. למי חכלילות עינים למי סמקן דעיינין, כל אלה למאן, למאחרים על היין, זה שנכנס לבי קפלא ראשון ויוצא אחרון. לבאים לחקור ממסך, מאן דשמע דאית ליה חמרא טבא רדיף בתריה מה כתיב בו בסוף, אחריתו כנחש ישך. וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אדם לחוה למיתה, ר׳ יהודה בר׳ אלעאי אותו העץ שאכל ממנו אדם הראשון ענבים היו, הה"ד [סד]ענבמו ענבי רוש אשכלות מרורות למו, אשכלות הללו הביאו מרירות לעולם, וכצפעוני יפריש מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש בין נח לבניו לעבדות הה"ד [סה]וישת מן היין וישכר שמתוך כך אמר [סו]ארור כנען. ד"א מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך היין הפריש בין לוט לבנותיו לממזרות, הה"ד [סז]ותשקין את אביהן יין שמתוך כך ותהרין שני בנות לוט מאביהן. ד"א מה צפעוני זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אהרן ובניו למיתה, דתנא דבי ר׳ ישמעאל לא מתו בניו של אהרן אלא על ידי שנכנסו שתויי יין, א"ר תנחום הדא גופנא אימיה לא יכלא קיימא ביה ואת יכיל קאים ביה, הדא גופנא מסמכא בכמה קנין בכמה בוקרין ולא יכלא קיימא ביה ואת יכיל קאים ביה, א"ר פנחס אמר הקב"ה לקרבנות נתתי [סח]סיקוסין [סט]ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר, ולך אינך נותן סיקוסין: ד"א אל תרא יין כי יתאדם א"ר אל תרא יין שמאדם פניהם של רשעים בעוה"ז ומלבין פניהם לעוה"ב, ר׳ אבא אמר אל תרא יין כי יתאדם אל תרא יין שאחריתו דם. [ע]שנו רבותינו ארבע פוסות הללו צריך שיהא בהם רביעית יין אחד חי ואחד מזוג אחד חדש ואחד ישן, ר׳ יהודה אומר עד שיהא בו טעם ומראה, אמר רבא מאי טעמא דר׳ יהודה דכתיב אל תרא יין כי יתאדם: כי יתן בכוס עינו. [עא]רב אמי ורב אסי חד אמר כל הנותן עיניו בכוסו כל העולם כלו דומה עליו כמישור, וחד אמר כל הנותן עיניו בכוסו כל העריות דומות עליו כמישור: למי אוי למי אבוי, [עב]א"ר סימון בוא וראה י"ג ווי"ן נאמרו ביין [עג]ויחל נח, ויטע, וישת, וישכר, ויתגל, וירא, ויגד, ויקח, וישאו, וילכו, ויכסו, וייקץ, וידע, ובא שלמה ופרש בחכמתו למי אוי למי אבוי לזה שהוא שכור ווי לו ווי לביתו ולאבותיו שנאמר [עד]כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, למי מדינים שמתוך ששותה הוא מגלה סוד שבין אדם לחברו ומשלח מדינים ומגלה שיחה יתרה, למי חכלילות עינים א"ר ישמעאל [עה]חכלילי עינים מיין תנו לי יין שהוא מתוק לחכי, ולמי הוא ערב, ר׳ אליעזר אומר למי שהוא שותה כדי צרכו, ר׳ יהושע אומר לזקן שנאמר [עו]ולבן שנים

ממ"ק ובמ"ק לז ב"ר פ׳ סג: לח ברכות ז: לט משלי כה: מ תהלים לו: מא סנהדרין עא: מב דברים כא: מג מדרש: *שבעים גימטריא של יין. פני שבעים שמשכרות מקלר ימיו: מד סנהדרין פח: מה מדרש: מו שמות טו: *דברים לב: °ירמיה ב: מז ירושלמי דברכות פ"ט: מח בכורות כט: מט דברים ד: נ בראשית כה: נא ירושלמי דברכות פ"א: נב דברים יא: נג תנחומא: נד בראשית ג: נה שם ד: נו ישעיה כח: נז שמות לב (ב"פ): נח מדרש: נט חבקוק ב: ס משלי כא: סא ויקרא י: סב ויק"ר פרשה יב: *פילגוס עומק הים: סג קברניטא משוט שעל ידו ינהיגו את הספינה: *קסטא שם כלי ומדה: *טלמון תולשין שערו: סד דברים לב: סה בראשית ט: סו שם: סז שם יט: סח סיקוסין משקל ושיעור: סט במדבר כח: ע פסחים קח: עא יומא עד: עב מדרש: עג בראשית ט: עד דברים כא: עה בראשית מט: עו שם:

אני איני מספיק על ידך שתשלים ברכתן של ישראל, ובא משה שעינו יפה וברך את ישראל, ועליו אמר שלמה טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך, וברכן ארבע ברכות [צה]וירא משה את כל המלאכה וגו׳ ויברך אותם משה, [צו]ויצאו ויברכו את העם, [צז]ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו׳, חאת הברכה: גרש לץ ויצא מדון, [צח]אמר רבא אשה רעה מצוה לגרשה שנאמר גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון. [צט]ד"א זה לוט, ויצא מדון [ק]ויהי ריב בין רועי מקנה, וישבות דין וקלון [קא]ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה. אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך [קב]וה׳ אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו: שוחה עמוקה פי זרות. [קג]אמר רבא בר שילא אמר רב חסדא כל המנבל את פיו מעמיקים לו גיהנם שנאמר שוחה עמוקה פי זרות זעום ה׳ יפל שם, רב נחמן בר יצחק אמר אף השומע ושותק שנאמר זעום ה׳ יפל שם: אולת קשורה בלב נער. [קד]אלו ישראל שנאמר [קה]כי נער ישראל ואוהבהו שהיו מכעיסין בכל שעה לפני הקב"ה. שבט מוסר ירחיקנה ממנו שנאמר [קו]קח מאתם מטה מטה, כנער הזה שהוא בורח והסופר רודהו במטהו: הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר וכו׳ (כתוב ברמז ת"י): הלא כתבתי לך שלישים [קז]התורה משולשת, והאבות משולשים, והשבט שנתנה על ידו משולש, ומשה שלישי ביניהם, ואותיותיו משולשות, ואחים שלשה, ונצפן לשלשה חדשים. התורה משולשת תורה נביאים וכתובים, ואותיותיה משולשות אב"ג, אבות משולשים אברהם יצחק ויעקב, ומשה שלישי ביניהם, ואותיותיו משולשות מש"ה, והשבט שלישי ראובן שמעון לוי, ביום השלישי [קח]כי ביום השלישי, בחדש השלישי [קט]בחדש השלישי. במועצות ודעת. אם בקשת ליטול עצה מן התורה הוי נוטל, וכן דוד הוא אומר [קי]בפקודיך אשיחה. [א]דבר אחר הלא כתבתי לך שלישים שלשים כתיב, אמר רבי אלעזר שלא יהו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישנה אלא יהו בעיניך כפרחדגמא חדשה שהכל רצים לקרותה הדא הוא דכתיב [ב]היום הזה ה׳ אלהיך מצוך לעשות. ר׳ שמואל בר נחמני אמר שלישים גבורים כמה דאת אמר [ג]ושלישים על כלו, דברי תורה נמשלו בזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעלים כך דברי תורה מתקיימין למי שהוא עמל בהן כל צרכן, א"ר אחא גבורים הם דברי תורה לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. במועצות [ד]בר חטיא אמר במו עצות. [ה]ד"א במועצות ודעת מלמד שלמד הקב"ה עצה ודעת למשה ונתנם לו באמת וכתב לו אותם באמת והודיעם לו באמת כדי שילך הוא וישמיעם לישראל באמת, להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך:

אל תגזל דל כי דל הוא. א"ר שמעון בן יוחאי א"ר יצחק בר טבלא א"ר חמא אריכא משום רבי אחא דתנא רבי חייא כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגזל דל כי דל הוא: אל תגזל דל כי דל הוא. [ו]וכי יש לו כלום, אלא אם היית רגיל להיות מפרנסו וחזרת בך ואמרת עד מתי אני מספיק לזה ואתה מונע יד שלא ליתן לו אם עשית כן כאלו אתה גוזל. ואל תדכא עני בשער. שלא אעצור בשבילך את השמים שנקרא שער שנאמר [ז]וזה שער השמים. כי ה׳ יריב ריבם אני רב אתך ריבים שעשיתיך עשיר ולא לו. וקבע את קובעיהם נפש נפשו אתה מחסרו אם לא תפרנסנו. ד"א אל תגזל דל, כזה [ח]התורמוס שהוא נכנס עם הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר ומניח את התורמוס לכך נאמר אל תגזל דל. ד"א מדבר בשבטו של לוי והוא קורא לשבטו של לוי דל, ר׳ יהודה ור׳ סימון חד אמר שהיו דלים בנחלה שנאמר [ט](ולבני) [רק לשבט] הלוי לא נתן, לפיכך אל תגזול דל אל תגזלנו מן המתנות, וחד אמר שהיו דלים מן המנין שהיה הארון מכלה בהם, לפיכך הקב"ה מצוה את משה [י]אל תכריתו וגו׳ וכו׳ (כתוב במלכים ברמז קע"ד ולעיל בפסוק כן ארחות כל בוצע בצע): אל תגזל דל כי דל הוא. [יא]וכי מה היה צריך שלמה להזכיר דל שני פעמים, אלא משנדלדל מנכסים חכמתו אינה נשמעת שנאמר [יב]וחכמת מסכן בזויה, דל מחיים שאין לו פרוטה לחיות בה מתוך כך נגזלים חייו מן העולם: אל תגזל דל כי דל הוא. עני במה יקרא שמו לפניך, עשיר יקרא שמו לפניך על שם ממונו על שם כספו וזהבו ואבנים טובות ומרגליות, אבל עני במה יקרא שמו לפניך, על שם בנו, כיצד עמד בנו וקרא בתורה אומרים בן מי הוא זה, אומרים בן פלוני עני הוא, לכן הוא אומר כי ה׳ יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש: אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. [יג]תנא רבי נתן אומר בעון נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר אם אין לך לשלם וגו׳, רבי אומר בעון נדרים בניו של אדם מתים כשהם קטנים שנאמר [יד]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הם בניו ובנותיו של אדם: אל תסג גבול עולם. [טו]רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים, וחד אמר אלו שירדו מנכסיהם, לסמיא צווחין סגי נהורא. א"ר יצחק [טז]ועניים מרודים תביא בית [אלו שהם עניים מנעוריהם כהדין סמיא דקרין ליה סגי נהורא. ד"א] אם עשית כן מעלה אני עליכם כאלו הבאתם בכורים לבית המקדש, כתיב הכא [יז]תביא בית וכתיב התם [יח]ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך: אל תסג גבול עולם. [יט]א"ר שמעון בן יוחאי אם ראית מנהג שעשו אבותינו אל תשנה אותו כגון אברהם תקן תפלת השחר, יצחק תפלת המנחה, יעקב תפלת ערבית, שלא תאמר אף אני אוסיף אחרת, תלמוד לומר אשר עשו אבותיך. א"ר יוחנן לא עשו אלא לכל הדורות: חזית איש מהיר במלאכתו. [כ]תנן התם שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב, מי מנאם, אמר רב אשי אנשי כנסת הגדולה מנאום, א"ר יהודה אמר שמואל בקשו עוד למנות אחד ומנו שלמה, באת דמות דיוקנו של אביו נשתטחה לפניהם ולא השגיחו עליה, באה אש מן השמים ולחכה את ספסליהן ולא השגיחו עליה, יצאה בת קול ואמרה להם חזית איש מהיר במלאכתו מי שהקדים ביתי לביתו ולא די אלא שביתי בנה בשבע וביתו בנה בשלש עשרה שנה, יתיצב לפני חשוכים ולא השגיחו עליה, חזרה ואמרה להם [כא]המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני וגו׳. [כב]מעשה ברבי חנינא בן דוסא שראה בני עירו מעלים נדרים ונדבות לירושלים אמר הכל מעלים ואני איני מעלה, יצא לעיר וראה אבן אחת ופתחה ומרקה ואמר להעלותה לירושלים, נזדווגו לו חמשה בני אדם אמר להם מעלים אתם לי את האבן הזאת לירושלים, אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים לך את אבנך לירושלים ובלבד שתתן אצבעך עמנו, נתן אצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים, בקש ליתן להם את הסלעים ולא מצאם, נכנס ללשכת הגזית אמרו לו שמא מלאכי השרת הם וקראו עליו הפסוק הזה חזית איש מהיר במלאכתו. [כג]ד"א חזית איש, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר מדבר ביוסף, מהיר במלאכתו [כד]ויבא הביתה לעשות מלאכתו, לפני מלכים יתיצב [כה]ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה, בל יתיצב לפני חשוכים זה פוטיפר. ד"א זה משה דכתיב [כו]ויגדל משה ויצא אל אחיו, וכי כל הבנים אינם גדלים, אלא שהיה בן חמש שנה ונמצא כבן אחד עשר, מהו ויגדל שני פעמים, למעלה בקומה ולמעלה בגדולה, לפני מלכים יתיצב זה פרעה, בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו, אמר לו רבי נחמיה עשית את הקדש חול והחול קדש, אלא לפני מלכים יתיצב זה הקב"ה, בל יתיצב לפני חשוכים לפני פרעה שכתוב [כז]ובתחפנחס חשך היום:

כג ושמת שכין בלועך. [כח]ר׳ שמעון בן אלעזר שדריה רבי מאיר לאתויי חמרא מבי כותאי, אשכחיה ההוא סבא אמר ליה ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה, הלך רבי שמעון בן אלעזר וספר דברים לפני ר׳ מאיר וגזר עליהם. פשטיה דקרא במאי כתיב, בתלמיד היושב לפני רבו, דתנא ר׳ חייא כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין, ואם לאו תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש הימנו: התעיף עיניך בו ואיננו, [כט]וזה אחד משלשה דברים שחזרו למקומן, גלות, כסף, כתב שמים. גלות דכתיב [ל]בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וכתיב [לא]ביתא דנא סתריה ועמיה הגלי לבבל, כסף דכתיב [לב]ויהי בשנה החמישית עלה שישק מלך מצרים וגו׳, כתב שמים דכתיב התעיף עיניך בו ואיננו, אמר הקב"ה בעולם הזה ישראל למדין תורה מבשר ודם על ידי משה שהוא בשר ודם וכשם שבשר ודם עובר מן העולם אף למודו עובר שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו, אבל לעתיד לבא אין ישראל למדין אלא מפי שנאמר [לג]וכל בניך למודי ה׳, וכן הוא אומר [לד]לא ילמדו עוד איש את אחיו, וכשם שהאלהים חי וקיים לעולם כך למודו מה שישראל למדין הימנו אינן שוכחים לעולם: אל תלחם את לחם רע עין. [לה]א"ר יהושע בן לוי כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו שנאמר אל תלחם את לחם רע עין, רב נחמן בר יצחק אמר עובר בשני לאוין שנאמר אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. [לו]א"ר יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצאה בת קול ואמרת לו

ממ"ק ובמ"ק צה שמות לט : צו ויקרא ט : צז דברים א : צח יבמות סג : צט בראשית רכט : ק בראשית יג : קא שם : קב שם יד : קג שבת לג :
קד מדרש : קה הושע יא : קו במדבר יז : קז תנחומא פ׳ יתרו : קח שמות יט : קט שם : קי תהלים קיט : א פסיקתא : ב דברים כו : ג שמות יד :
ד בר חטיא שם תכס : ה מדרש : ו תנחומא : ז בראשית כח : ח תורמוס מין קטניות מר וקשה : ט יהושע יג : י במדבר ד : יא מדרש : יב קהלת ט :
יג שבת לב : יד קהלת ד : טו ירושלמי דפאה פ"ח : טז ישעיה נח : יח שמות כג : יט מדרש : כ סנהדרין קד : כא איוב לד : כב פסיקתא רבתי : כג תנחומא :
כד בראשית לט : כה שם מא : כו שמות ב : כז יחזקאל ל : כח חולין ו : כט מדרש : ל יהושע כד : לא עזרא ה : לב דברי הימים ב יב : לג ישעיה נד :
לד ירמיה לא : לה סוטה לח : לו עירובין כא :

העושה צדקה ומשפט ממי שהקריב כל הקרבנות שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח: הפכפך דרך איש וזר, [כה]הפכפך זה עשו הרשע שהוא בא ומהפך על ישראל, גנבתן לא גנבתון, קטלתון לא קטלתון, לא גנבת מאן גנב עמך, לא קטלת מאן קטל בהדך, קנים להון מומי להון, אייתי גולגלתיך אייתי ארנוניתך אייתי דימוסיך, איש זה עשו [כו]איש יודע ציד איש שדה. וזר, שעשה עצמו זר למילה ולמצות. וזך ישר פעלו, זה הקב"ה שהוא נוהג עמו במדת ישרות בעוה"ז כפועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה. ד"א הפכפך, אלו עו"א שהם מתהפכים על ישראל ואומרים הב הב, איש, שהם באים מנח שנקרא איש [כז]נח איש צדיק תמים, וזר, שהם עובדים עבודת אלילים, וזך, שהקב"ה נוהג עמהם בישרות בעוה"ז. טוב לשבת על פנת גג, עשר גליות גלתה שכינה וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז ש"נ): אוטם אזנו מזעקת דל. [כח]רב יהודה היה יתיב קמיה דשמואל אתיא

ההיא אתתא צווחה קמיה ולא אשגח בה, אמר ליה לא סבר לה מר אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה, אמר ליה שיננא רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי, הא יתיב מר עוקבא אב בית דין שנאמר [כט]בית דוד דינו לבקר משפט: מתן בסתר יכפה אף, [ל]א"ר אלעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו, דאלו במשה רבינו כתיב [לא]כי יגרתי מפני האף והחמה, ובעושה צדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף, ופליגא דר' יצחק אף כופה חמה אין כופה דכתיב ושחד בחיק חמה עזה, אע"פ ששחד בחיק חמה עזה היא. וא"ר יצחק כל דיין שמקבל שחד מביא חמה עזה לעולם שנאמר ושחד בחיק חמה עזה: שמחה לצדיק עשות משפט [לב]שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין, למה שהוא מתרומם בעולם שנאמר [לג]ויגבה ה' צבאות במשפט. ד"א שמחה לצדיקו של עולם שעושה מדת הדין בביתו והחריבו שכן הוא אומר [לד]נורא אלהים ממקדשיך, א"ר יוחנן ממה שעשה במקדשו, ומה לביתו ולמקדשו לא נשא פנים על אחת כמה וכמה שהוא עתיד ליפרע ממחריביו. ד"א שמחה לצדיקים שהוא עושה משפט בהם שהוא מנקה אותם מעונותם, הדע שכן דוד כיון שפגעה בו מדת הדין אמר [לה]מזמור לדוד בברחו וכו' (כתוב במזמור ע"ז). [לו]כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן כל המרפה עצמו מדברי תורה נופל לגיהנם שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח, ואין רפאים אלא יורדי גיהנם שנאמר [לז]ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה: טוב שבת בארץ מדבר, א"ר יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר וכו' (כתוב בשמואל ברמז ש"נ): אוצר נחמד ושמן בנוה חכם. [לח]זה משה, וכסיל אדם יבלענו זה יהושע שלא היה בן תורה והיו ישראל קורין אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו שהיה מכבדו ופורס הסדין על הספסל ויושב תחת רגליו לפיכך אמר הקב"ה איני מקפח שכרך ועליו נאמר [לט]נוצר תאנה יאכל פריה. רודף צדקה (וחסד) [מ]זה אברהם שנאמר [מא]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, וחסד שגמל (הקב"ה) [חסד] לשרה. ימצא חיים שנאמר [מב]ושני חיי אברהם וגו', צדקה וכבוד א"ר שמואל בר רב יצחק אמר לו הקב"ה אני אומנותי גמילות חסדים תפסת אומנותי בוא ולבוש לבושי [מג]ואברהם זקן. [מד]א"ר יצחק משום דרודף צדקה ימצא צדקה, אלא לומר לך כל הרודף אחר צדקה הקב"ה ממציא לו מעות כדי לעשות בהם צדקה, רב נחמן בר יצחק אמר הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות בהם צדקה כדי לקבל בהם שכר, ר' יהושע בן לוי אמר הוין ליה בנים *בעלי תורה בעלי עושר בעלי אגדה. בעלי תורה דכתיב ימצא חיים, וחיים זו תורה שנאמר [מה]כי מוצאי מצא חיים, בעלי עושר דכתיב צדקה זה עושר, כבוד זו אגדה, דכתיב [מו]כבוד חכמים ינחלו: תניא היה ר"מ אומר יש לו לבעל הדין להשיב אם הקב"ה אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמור לו כדי להנצל אנו בהם כדינה של גיהנם וכו' (כתוב בתהלים בפסוק בקש שלום ורדפהו): עיר גברים עלה חכם. [מז]ר' יהושע בש"ר אחא גברים כתיב שכלם זכרים ואין בהם נקבות. עלה חכם זה משה שנאמר [מח]ומשה עלה אל האלהים:

ויורד עוז מבטחה, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר עוז זו תורה שנאמר [מט]ה' עוז לעמו יתן. מבטחה שבטחונה בה ומתן שכרה בצדה, ר' נחמיה אומר עוז זו תורה, מבטחה שכל מי שיגע בה בטוח שהוא גוזר ואחרים מקיימים אותו. שומר מצרות נפשו [נ]כי הא דההוא כובס פגע בו בר' אלעזר בר' שמעון קרייה חומץ בן יין אמר מראית ביה עזות מצח כולי האי שמע מינה רשע הוא, אמר תפשוהו ותפשוהו, לבתר דנא יתיב דעתיה אזל בתריה לפרוקי ולא מצי, קרי עליה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, וזקפוהו קם תותי זקיפא וקא בכי עליה, אמרו לו רבי אל ירע בעיניך הוא ובנו בעלו נערה מאורשה ביום הכפורים, הניח ידיו על בני מעיו ואמר שישו בני מעי שישו, ספקות שלכם כך ודאות שלכם עאכ"ו, מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם כו', הוו מפקי מיניה דיקולי דתרבא ומותבי בשמשא בתמוז ואב ולא מסרחי, קרי אנפשיה [נא]אף בשרי ישכון לבטח. [נב]ד"א שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו שאין נגעים באין לאדם אלא על לשון הרע שנאמר [נג]זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, [נד]א"ר הושעיא כל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם שנאמר [נה]יום עברה היום ההוא וכו' (כתוב ברמז מ"א): העז איש רשע בפניו, [נו]זה דתן ואבירם שנאמר [נז]ויקומו לפני משה, ד"א זה עמלק דכתיב [נח]ויבא עמלק מלמד שבא בגלוי פנים. ד"א זה גלית ולמה נקרא שמו גלית שבא בגלוי פנים וכו' (כתוב בירמיה רמז רס"ט): אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. [נט]א"ר יהודה אמר רב מצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב:

כב נבחר שם מעושר רב, [ס]בוא וראה כמה שקול שם טוב שאפילו יש לו לאדם אלף דינרי זהב ולא קנה שם טוב לא קנה כלום: עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה'. [סא]בשעה שהתלמיד הולך אצל הרב ואמר לו למדני תורה אם מלמדו עליהם נאמר [סב]רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה', מי שעשה לזה חכם ולזה טפש עושה החכם טפש והטפש חכם, זו משנת ר' נתן, ר' יהודה הנשיא אומר בשעה שהעני הולך אצל עשיר ואומר לו פרנסני אם מפרנסו מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו עושה כלם ה' מי שעשה לזה עשיר עושהו עני ומי שעשה לזה עני עושהו עשיר:

תתקם ערום ראה רעה ונסתר [סג]זה משה שנאמר [סד]ויסתר משה פניו כי ירא מהביט. ופתיים עברו ונענשו זה נדב ואביהוא שזנו עיניהם מן השכינה שנאמר [סה]ויחזו את האלהים, ומה היה להם, [סו]ותצא אש מלפני ה': עקב ענוה יראת ה', [סז]א"ר יצחק בר' אלעזר דקסרין מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה [סח]סוליים לרגלה שנאמר [סט]ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה': צנים פחים בדרך עקש, [ע]א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. [עא]א"ר יוחנן אם זכה אדם לקנות ענוה ויראת שמים זוכה לקנות עושר וכבוד וחכמה מהם ואם לאו צנים פחים ואם הוא ערום ירחק מהם: חנוך לנער על פי דרכו, [עב]ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר משיתסר עד עשרין ותרתין וחד אמר מתמני סרי עד עשרים וארבע. [עג]ד"א חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה זה ראובן [עד]וילך ראובן בימי קציר חטים ואומר [עה]יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. [עו]ד"א זה לוט על ידי שגדל בביתו של אברהם תפס מדותיו, וישתחו אפים ארצה והכנים אותם לביתו: טוב עין הוא יבורך, [עז]א"ר יהושע בן לוי אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך, אל תקרי יבורך אלא יברך. [עח]ד"א טוב עין הוא יבורך זה משה, דא"ר יוסי בר חנינא בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר [עט]כתב לך [פ]פסל לך מה פסולתן שלך יהא אף כתבן שלך יהא, נהג בה משה עין טובה ונתנה לישראל שנאמר [פא]תורה צוה לנו משה מורשה, ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך. [פב]ד"א טוב עין הוא יבורך זה משה [פג]ויסמוך ידיו עליו, משל למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים הלך ונתן לו סאתים, כך אמר לו הקב"ה [פד]וסמכת את ידך עליו ידו אחת וכתיב [פה]ויסמוך את ידיו עליו. [פו]ד"א את מוצא יעקב קבל חמש ברכות, שתים מאביו [פז]ויתן לך האלהים [פח]גם ברוך יהיה; ואחת של אברהם [פט]ויתן לך את ברכת אברהם, ואחת של מלאך [צ]ויברך אותו שם, ואחת של הקב"ה [צא]וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' ויברך אותו, בא יעקב לברך את השבטים ברכן בחמש ברכות שהיו בידו והוסיף להם אחת משלו שנאמר [צב]איש אשר כברכתו ברך אותם, בא משה לברך את ישראל והוסיף להם ברכה שביעית [צג]וזאת הברכה. ד"א וזאת הברכה תוספת על הברכות שברך בלעם, שהיה ראוי לברכם שבע ברכות כנגד שבעה מזבחות ולא ברכן אלא שלש שנאמר [צד]והנה ברכת ברך זה שלש פעמים, אמר לו הקב"ה רשע אתה עינך צרה לברכן אף

אני

ממ"ק ובמ"ק כה מדרש רות: כו בראשית כה: כז שם ו: כח שבת נט: כט ירמיה כא: ל בבא בתרא ט: לא דברים ט: לב מדרש: לג ישעיה ה:
לד תהלים סח: לה שם ג: לו בבא בתרא עט: לז משלי ט: לח ילמדנו: לט משלי כז: מ בראשית רבה פרשה נח: מא בראשית יח:
מב שם כה: מג שם: מד ב"ב ט: *נ"א סגי' בעלי חכמה: מה משלי ח: מו שם ג: מז ויק"ר: מח שמות יט: מט תהלים כט: נ ב"מ פג: נא תהלים טז:
נב תנחומא: נג ויקרא יד: נד ע"ז ה: נה צפניה א: נו מדרש: נז במדבר יז: נח שמות יז: נט ברכות כה: ס מדרש: סא תמורה טז: סב משלי כט
סג ילמדנו: סד שמות ג: סה שם כד: סו ויקרא ט: סז תנחומא: סח סוליים עקב: סט תהלים קיא: ע כתובות ל: עא מדרש: עב קידושין ל: עג בראשית רבה פ' ע"ב
עד בראשית ל: עה במדבר לב: עו תנחומא: עז סוטה לח: עח נדרים לח: עט שמות לד: פ שם: פא דברים לג: פב ילמדנו: פג במדבר כז:
פד שם: פה שם: פו תנחומא: פז בראשית כז: פח שם: פט שם כח: צ שם לב: צא שם לה: צב שם מט: צג דברים לג: צד במדבר כד:

ממנו, כפיר שכל מי שרואהו כופר בחייו, לביא שהוא חוטף לבבות של בני אדם. ליש שבשרו של אדם לש בשיניו. שחל שחלים לפניו. שחץ שהוא (משחץ) [חץ] בשיניו. ד"א הנביאים עשו סייג לדבריהם השמיעו את האזן מה שהיא יכולה לשמוע ודמו אותו לכפיר. דבר אחר א"ר ישמעאל בוא וראה כחו וגבורתו של הקב"ה שמה שברא בעולמו קבע בכסא הכבוד, ברא אדם ונשר ואריה ושור וקבען בכסא הכבוד, וכיון שהקב"ה נוהם כסא הכבוד מזדעזע, מפני מה שדמות אריה קבוע בו, לכך נאמר נהם ככפיר אימת מלך:

כבוד לאיש. [סז]אמר ריש לקיש אמר הקב"ה כבוד היה לי אלולי לא נזדווגתי לאומה זו, אתה מוצא בשעה שגלו ישראל לבין אוה"ע היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אוה"ע לשמוע, ומה הן אומרים אלהיהם של אומה זו נפרע מפרעה ומסיסרא וכיוצא בהם וחוזרין ואומרים ולעולם נער הוא, כביכול הזקינו הדברים, הה"ד [סח]ויבא אל הגוים אשר באו שם, לא היה צריך קרא למימר אלא ויבאו ואת אומר ויבא, כביכול הוא עצמו הה"ד ויבא אל הגוים ומה היו אומרים אם עם ה' אלה למה מארצו יצאו: מים עמוקים עצה בלב איש, [סט]קרי עלייהו רב אסי מים עמוקים עצה בלב איש זה עולא, ואיש תבונות ידלנה זה רבה בר חנינא. [ע]דבר אחר מים עמוקים, משל לבאר עמוקה ומימיה צוננים והיו מימיה יפים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה, בא אחד וקשר חבל בחבל ונימא בנימא ודלה ממנה ושתה, התחילו הכל דולים ושותים ממנה, כך יהודה משיב דבר על דבר ליוסף עד שעמד על דעתו: מי יאמר זכיתי לבי. [[עא]יהי שמו של הקב"ה מבורך שהטהרה והקדושה שלו הוא והוא בוחן לבות וכליות והוא מטהר את ישראל, אמר שלמה דוד אמר [עב]לב טהור ברא לי אלהים שאל שלא כענין, וכיון שידע שלא שאל כענין חזר ואמר [עג]הרב כבסני מעוני וגו', ומה השיבתו רוח הקדש הואיל והשפלת עצמך על השאלה אני נותן לך גדולה ואמר עליו [עד]בקש לו ה' איש כלבבו, כיון שראה שלמה כך אף הוא אמר מי יאמר זכיתי לבי], מה שכר נטל על כך [עה]וישב שלמה על כסא ה', וכי יש אדם יכול לישב על כסא ה' אלא מה כסאו של הקב"ה שליט בכל העולם, אף שלמה שלט בכל העולם שנאמר [עו]כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח עד עזה: [עז]גם במעלליו יתנכר נער. [עח]אמר רבי ברכיה עד דהיא פגה אפקת כוביא[עט], שנאמר [פ]והארץ היתה תהו ובהו, הוא שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף [פא]ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, בראשית ברא הרי בנוי כמה דאת אמר [פב]לנטוע שמים וליסוד ארץ, והארץ היתה תהו ובהו הרי חרב, ויאמר אלהים יהי אור הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב [פג]קומי אורי כי בא אורך וגו'. [פד]רבי שמעון בר חנן פתח רע רע יאמר הקונה ואוזל לו אז יתהלל, אתה מוצא עד שלא גלו היה קורא אותם רעים שנאמר [פה]העם הרע הזה אשר מאנו בו, כיון שגלו התחיל משבחן הוי ואוזל לו אז יתהלל שנאמר איכה וגו': יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. [פו]אמר רבי חנינא מתלא אמר דעת חסרת מה קנית, דעת קנית מה חסרת. עשרה דברים נקראו יקרים (כתוב בירמיה): לקח בגדו כי ערב זר. [פז]תנו רבנן [פח]לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב שנאמר לקח בגדו כי ערב זר, ואומר [פט]בני אם ערבת לרעך וגו' אם ממון אתה חייב לו התר לו פסת יד ואם לאו הרבה לו רעים. [צ]דבר אחר לקח בגדו כי ערב זר וגו' זה שמשון שלקח שלשים סדינים ושלשים חליפות שנתתן לזר והיא גרמה לו [צא]לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי:

ובתחבולות עשה מלחמה. [צב]רבי נתן ורבי אחא בשם רבי סימון אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות חבילות של מצות. עינים רמות [צג]והיו לטוטפות בין עיניך. לשון שקר ולמדתם אותם את בניכם. ידים שופכות דם נקי וקשרתם לאות על ידך. לב חורש מחשבות און אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ורגלים [צד]ממהרות לרוץ לרעה הוי רץ אחר מילה שנתנה בין ברכים. [צה]יפיח כזבים עד (חמס) [שקר] [צו]ואתם עדי נאם ה'. [צז]ומשלח מדנים בין אחים, [צח]אמור לחכמה אחותי את. [צט]רבי יוחנן פתר קריא [ק]בקברנטין דא"ר יוחנן לעולם יעשה עצמו קברניט היאך לעשות מצוה, ר' יוסי בר חנינא פתר קריא במשכנות [קא]אם חבול תחבול. רבי בנייה פתר במשניות, דא"ר בנייה לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות שאם ירתק* יפתחו לו אם לגמרא גמרא אם לאגדה אגדה, ר"א בשם ריב"ל עמוד ברזל משנה, ר' יודן פתר קריא בכהן גדול בכניסתו לבית קדש הקדשים חבילות חבילות של מצות בידו דכתיב [קב]בזאת יבא אהרן, זאת זכות התורה [קג]וזאת התורה, זכות המילה [קד]זאת בריתי, זכות שבת [קה]אשרי אנוש יעשה זאת, זכות ירושלם *זאת ירושלים, זכות שבטים [קו]וזאת אשר דבר להם אביהם, זכות יהודה [קז]וזאת ליהודה, זכות ישראל [קח]זאת קומתך דמתה לתמר, בזכות התרומה [קט]וזאת התרומה, בזכות המעשרות [קי]ובחנוני נא בזאת, בזכות הקרבנות [א]בזאת יבא אהרן: מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך, *חם על שראה ערות אביו ולא קללו נתרחק הוא ותולדותיו עד סוף כל הדורות מקלל אביו ואמו עאכ"ו. מקלל אביו ואמו. [ב]רבי יהודה ברבי נחמיה ור' לוי, חד מנהון אמר משל לאחד שקנה סכין להיות מחתך בו בשרו נפל על אצבעו וחתכה, כך אין אדם מוליד אלא לכבודו והם מקללין אותו, וחרינא אמר משל לאחד שהדליקו לו את הנר להיות נאות לאורו ונפל על בגדו ושרפו כך אין אדם מוליד אלא לכבודו והם מקללים אותו. נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך [ג]דכתיב [ד]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל וכתיב [ה]ועלו מושיעים בהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה. מה' מצעדי גבר (כוננו) ואדם מה יבין דרכו. [ו]א"ר חנינא אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה שנאמר מה' מצעדי גבר, וא"ר חנינא דם נקוף מרצה כדם עולה, אמר רבא ובגודל ימין ובנקוף שני והוא דקא אזיל לדבר מצוה. ההיא אתתא דהוה מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דר' חנינא א"ל שקילי דלא מסתייעא מילתא [ז]אין עוד מלבדו כתיב, והא א"ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה, שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה: מוקש אדם ילע קדש. [ח]רבי חנינא אמר הסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה שנא' מוקש אדם ילע קדש. ד"א ילע קדש תבא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו. [ט]א"ר חייא תבא מארה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש, ואין קדש אלא ישראל שנאמר [י]קדש ישראל לה'. [יא]ואחר נדרים לבקר, אחר אדם את נדרו מיד נתבקרה פנקסו. אחר נדרים לבקר, ר' חייא בר לוליאני אמר צריך מלקות כר"א [יב]בקורת תהיה, תדע לך שכן יעקב אבינו על ידי שאחר נדרו נתבקרה פנקסו שנאמר [יג]ויאמר ה' אל יעקב: נר ה' נשמת אדם. [יד]אמר הקב"ה חוה באתה וכבתה אותו הנר תנתן לה מצות הנר כדי שתכפר על אותו הנר שכבתה לכך נצטותה על הדלקת הנר בשבת. היא שפכה דמו של אדם תנתן לה דם נדה שיכפר על אותו הדם ששפכה, אדם חלתו של עולם תנתן לה מצות חלה שיכפר לה על חלה שטמאה. [טו]שנו רבותינו אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר על שם חופש כל חדרי בטן וכו' (כתוב ברמז כ"א). [טז]ד"א נר ה' נשמת אדם. א"ר אחא הנפש מגדת כל דבר ודבר שאדם עושה במטמוניות בחשך ובגלוי [יז]ודפתראות כתובות לפני הקב"ה על מה שבני אדם עושים. [יח]לעתיד לבא הקב"ה מוכיח לכל אחד ואחד מעשיו והם עומדים תמהים, משל לאחד שהיה נשוי בתו של מלך והוא משכים ושואל בשלומו של מלך בכל יום והמלך אומר לו כך וכך עשית בביתך כך וכך כעסת כך וכך הכית את עבדיך, והיה יוצא ואומר לבני פלטין שלו מי אמר שכך עשיתי מנין הוא יודע, אמרו לו שוטה שבעולם בתו אתה נשוי ואתה אומר מנין הוא יודע בתו מגדת לו, כך הנפש ויפח באפיו נשמת חיים והיא מגדת לו כל מה שהוא עושה: חבורות פצע תמרוק ברע. [יט]א"ר יהושע כל הממרק את עצמו לדבר עבירה פצעים וחבורות יוצאות לו, ולא עוד אלא שנדון בהדרוקן, ומכות חדרי בטן ואמר רב נחמן סימן לעבירה הדרוקן:

כא פלגי מים לב מלך ביד ה'. [כ]א"ר הונא שלשה צריכים רחמים, פרנס טוב, שנה טובה, חלום טוב. מלך טוב דכתיב פלגי מים לב מלך ביד ה', שנה טובה דכתיב [כא]תמיד עיני ה' אלהיך בה, חלום טוב דכתיב [כב]ותחלימני והחייני. פלגי מים לב מלך ביד ה', [כג]רבי ישמעאל דורש המקרא הזה מה המים הללו כשנתונין בכלי אתה מטה אותו לכל צד שאתה רוצה, כך כשאדם עולה למלוכה לבו נתון ביד הקב"ה אם זכה העולם הקב"ה מטה לב מלך לטובה ואם לא זכה העולם מטהו לגזרות קשות, וכל גזרה וגזרה יוצאה תחלה לפני הקב"ה, הה"ד (לכל) [על כל] אשר יחפוץ יטנו: עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. [כד]א"ר אלעזר גדול העושה

ממ"ק ובמ"ק סז איכה רבתי: סח יחזקאל לו: סט פסחים נג: ע בראשית רבה פרשה נג: עא מדרש: עב תהלים נא: עג שם: עד שמואל א יג:
עה דה"א כט: עו מלכים א ד: עז בראשית רבה פרשה כ: עח בראשית א: עט עד וכו' פי' בעוד שסתה רכה סוליאה קוצים: פ בראשית א:
פא ירמיה ד: פב ישעיה נא: פג שם ס: פד איכה רבתי: פה ירמיה יג: פו תנחומא: פז בבא מציעא קב: פח דברים כד: פט משלי ו: צ ילמדנו:
צא שופטים יד: צב ויק"ר: צג דברים יא: צד משלי ו: צה שם: צו ישעיה מג: צז משלי ו: צח שם: צט ויק"ר פכ"א: ק קברנטין מנהיג הספינה:
קא שמות כב: *ירתק יסגר: קב ויקרא טז: קג דברים ד: קד בראשית יז: קה ישעיה נו: *יחזקאל ה: קו בראשית מט: קז דברים לג: קח שה"ש ז: קט שמות כה:
קי מלאכי ג: א ויקרא טז: *תנחומא: ב אגדת שמואל: ג בראשית רבה: ד בראשית לו: ה עובדיה א: ו חולין ז: ז דברים ד: ח סנהדרין נח: ט ב"ר:
י ירמיה ב: יא מדרש: יב ויקרא יט: יג בראשית לה: יד מדרש: טו פסחים ב: טז מדרש: יז דפתראות גוילין מגוילין: יח פסיקתא רבתי: יט שבת לג:
כ ברכות נה: כא דברים יא: כב ישעיה לח: כג מדרש: כד סוכה מט:

כשהאשה רעה מוצא טוב שהוא מוצא את כל הטובות מביתו, מה היא עושה גונבת את כל אשר לו ומוכרת ועושה אותו עני, אבל אם היתה טובה כתיב [ל]אשת חיל מי ימצא וגו׳ בטח בה לב בעלה:

תתקנח מעשה בבנו של ר׳ עקיבא שנשא אשה. מה עשה כיון שהכניסה עמד לו כל הלילה והיה קורא בתורה (בפרשה), אמר לה סיבי בוצינא ואנהירי לי, סבת לה כל ליליא בוצינא והות קיימא קמיה מנהרא עד דאתא צפרא, בצפרא קרב רבי עקיבא לגביה ואמר ליה ברי מצא או מוצא, אמר ליה מצא וכו׳. (כתוב בקהלת ברמז תת״ק ובאיוב בפסוק וידעת כי שלום אהלך):

תתקנט תחנונים ידבר רש. [לא]זה משה שבא אצל בוראו בתחנונים. ועשיר יענה עזות. א״ר תנחומא זה עשירו של עולם זה הקב״ה ענה אותו עזות [לב]אל תוסף דבר אלי. ד״א תחנונים ידבר רש, א״ר יוחנן אלו נביאי ישראל שאין לך בנביאים גדול כמשה וישעיה ושניהם לא באו אלא בתחנונים, ישעיה אמר [לג]ה׳ חננו לך קוינו, ומשה [לד]ואתחנן אל ה׳, ועשיר יענה עזות אלו נביאי עו״א ואין לך צדיק באומות העולם יותר מאיוב ולא בא אלא בתוכחות שנאמר [לה]אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות וכו׳ (כתוב ביהושע ברמז י״ז): איש רעים להתרועע. [לו]תניא רבי מאיר אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר איש רעים להתרועע:

יט גם בלא דעת נפש לא טוב. [לז]זה הכופה את אשתו לדבר מצוה. ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה, איני והא אמר רבא הרוצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה, לא קשיא כאן לדעת כאן שלא לדעת. אמר רמי בר אבא אמר רב אסור לאדם שיהלך על גבי עשבים בשבת שנאמר ואץ ברגלים חוטא. [לח]ד״א גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא מי שחוטא אפילו בשגגה אינו סימן יפה לו, כיצד היו לפניו ב׳ חנויות אחת של כותי ואחת של ישראל נכנס לאותו של כותי נקרא חוטא, אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא היו לפניו שתי דרכים אחת ארוכה ואחת קצרה הקצרה מלאה צרורות והארוכה אין בה אלא צרור אחד הניח הארוכה והלך בקצרה עליו הוא אומר ואץ ברגלים חוטא. שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, לא יצר אדם על עבירות שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו במזיד, ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא שמצות הרבה עתידים לבא לידו, לפיכך אם חטא אדם בשוגג עליו נאמר ואץ ברגלים חוטא. [לט]א״ר ביבא בר אבינא לאורח* שהיה רגיל לבוא עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה בלא ידע לא טוב, ואילו ידע ושמש על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא ואץ ברגלים חוטא. ד״א גם בלא דעת ר׳ יוחנן וריש לקיש, ר׳ יוחנן אמר בנדרים ונדבות אסור, בחטאות ואשמות מותר, ריש לקיש אמר אף בחטאות ואשמות אסור הדא הוא דכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב. ד״א גם בלא דעת זה שוגג, ואץ ברגלים חוטא זה מזיד. גם בלא דעת נפש לא טוב, עשרה דברים משמשין את הגוף ואלו הם, הושט למזון, קנה לקול, כבד לחמה, מרה לקנאה, והריאה לשאוב, המסס לטחון, הטחול לשחוק, קיבה לשינה, כליות יועצות, לב מבין, לשון לדבר, והנפש למעלה מכלם, אמר לה הקב״ה לנפש אני עשיתיך למעלה מכלם ואת יוצאה וחוטאת [מ]נפש כי תחטא:

אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו. [מא]רבי יוחנן אשכחיה לינוקא דריש לקיש א״ל אימא לי פסוקיך, א״ל אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו, א״ל ומי איכא מידי בנביאי דלא רמזה משה באורייתא, אמר ליה אטו הא מי לא רמזה באורייתא והא כתיב [מב]ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו, דליא עיניה וחזא ביה, א״ל אמיה תא מהתם דלא ליעביד ביך כדעביד באבוך: בית והון נחלת אבות וכו׳ (כתוב בשופטים ברמז ל״ד): עצלה תפיל תרדמה. [מג]על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות גמילות חסדים עם יהושע הדא הוא דכתיב [מד]ויקברו אותו בגבול נחלתו וגו׳, ר׳ ברכיה ור׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי חזרנו על כל המקומות שבמקרא ולא מצינו מקום ששמו הר געש, אלא שנתעצלו ישראל שלא עשו חסד ליהושע, שכשנתחלקה ארץ ישראל היתה עליהם חביבה יותר מראי והיו ישראל עסוקים במלאכתם זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו ונתעצלו מלעשות חסד בקש הקב״ה להרעיש את כל העולם, הדא הוא דכתיב [מה]ותגעש ותרעש הארץ. ונפש רמיה תרעב. על ידי שהיו מרמין להקב״ה מהם עובדים לאלילים מהם עובדים למקום הרעיבן הקב״ה מרוח הקדש, הדא הוא דכתיב [מו]ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם. דבר אחר עצלה תפיל תרדמה על ידי שנתעצלו בימי אליהו מלעבוד להקב״ה (רפאתה) [רבתה] הנבואה, דא״ר דוסא ששים רבוא נביאים עמדו לישראל בימי אליהו, ונפש רמיה תרעב על ידי שהיו מרמין להקב״ה מהם עוברים לאלילים ומהם למקום, הוא שאליהו אומר להם [מז]עד מתי אתם פוסחים וגו׳, תרעב הרעיבן הקב״ה ברעבון [מח]אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. ד״א עצלה תפיל תרדמה על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שפוט השופטים שהיו מרמין להקב״ה וכו׳ הרעיבן הקב״ה ברעבון שנאמר [מט]ויהי בימי שפוט השופטים: בוזה דרכיו ימות, אסור לו לאדם שישמש מטתו ביום וכו׳ (כתוב ברמז תתצ״ד):

מלוה ה׳ חונן דל. [נ]אמר ר׳ יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול עבד לוה לאיש מלוה, א״ר תנחומא כל מי שהוא מלוה לעני כביכול כאלו מלוה להקב״ה. וגמולו ישלם לו. [נא]אמר ר׳ פנחס הכהן בר חמא אמר הקב״ה נפש של עני מבקשת לצאת והחייתה חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך באים לידי חולי או לידי מיתה ונזכר להם ואתן להם נפש תחת נפש:

רבות מחשבות בלב איש. [נב]אמר עולא מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה שנאמר [נג]מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה, רבא אמר אם עסוקים לשמה אינה מועלת שנאמר רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום עצה שיש בה דבר ה׳ היא תקום: רבות מחשבות בלב איש. [נד]אמר ר׳ יוסי הגלילי כנגד מי נאמר הפסוק הזה כנגד אבשלום שהיה מחשב להרוג את דוד וליטול את המלוכה ולא היה יודע שמחשבותיו של הקב״ה קודמות לשלו והיא תקום. דבר אחר כנגד ארוניהו שהיה מחשב אני גדול משלמה ולי נאה המלוכה. דבר אחר כנגד המן שהיה מחשב לתלות את מרדכי. דבר אחר כנגד פרעה שהיה מחשב להרוג כל בכורי ישראל ולא היו יודעים שמחשבותיו של הקב״ה קודמות לשלהם והיא תקום: ושבע ילין בל יפקד רע. [נה]א״ר יונה א״ר זירא כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע, אמר רבי אבא בריה דר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע וכו׳ (כתוב בפ׳ לא תאונה אליך רעה במזמור צ״א):

לץ תכה ופתי יערים. [נו]לץ תכה זה עמלק שנאמר [נז]ויחלוש יהושע, ופתי יערים זה יתרו שנאמר [נח]וישמע יתרו מלחמת עמלק שמע ובא. ד״א לץ תכה זה הנחש, ופתי יערים זה חוה שנאמר [נט]ותפקחנה עיני שניהם הכל שמעו לה ואכלו הה״ד [ס]ותתן גם לאישה גם לרבות בהמה וכו׳. ד״א לץ תכה אלו פלשתים, ופתי יערים אלו שאמרו [סא]ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם:

נכונו ללצים שפטים. [סב]אמר הקב״ה עד שלא בראתי את האדם התקנתי לו יסורין לפי שאני יודע את יצרו [סג]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, משל לעבד רע שהיה נמכר, הלך רבו לקנותו והיה יודע בו שהיה רע לקח עמו כבלים ומגלבים* שאם יסרח יהא רודה אותו בהם, כיון שסרח הביא הכבלים וכבלו והגלבים והכהו, אמר לו העבד לא היית יודע שאני רע למה לקחת אותי, אמר לו לפי שהייתי יודע שאתה רע התקנתי לך כבלים ומגלבים שאם תסרח אני ארדה אותך. [סד]אמר רבי אבין נכונו ללצים שפטים מוכנים הם הדינים ללצים ולעוברי עבירות, בנוהג שבעולם אדם רוכב על החמור פעמים שסורחת עליו ומכה אותה, פעמים (שאינה) [שהיא] סורחת עליו [ואינו] מכה אותה, ברם הכא נכונו ללצים שפטים, ומהו ומהלומות לגו כסילים משל למטרונא שנכנסה לתוך פלטין של מלך כיון דחמת מגלביא תליין דחלת. אמר לה המלך אל תתיראי אלו לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולשמוח:

כ לץ היין. [סה]אמר רבי זירא אלו דברי תורה שנאמר [סו]ושתו ביין מסכתי, וכל המתלוצץ בדברי תורה נקרא לץ שנאמר לץ היין. דבר אחר אמר רבי יוסי כל מיני משקים יפים לחלום חוץ מן היין למה אם זכה משמחו ואם לאו משממו שנאמר לץ היין הומה שכר: נהם ככפיר אימת מלך. אמר רבי יהודה בר סימון הרעמים הללו כשהם יוצאין הם מרעישין כל העולם, אימתו של הקב״ה על אחת כמה וכמה. דבר אחר א״ר חמא בר חנינא מה הכפיר הזה כשהוא צווח בקולו אדם השומע אותו מתירא, נהמתו של הקב״ה עאכ״ו. א״ר לוי שבעה שמות יש לו לארי ואלו הם, ארי, שחל, כפיר, לביא, ליש, שחץ, גור אריה. ארי כמשמעו שהכל מתיראין ממנו

ממ״ק ובמ״ק ל משלי לא : לא מדרש : לב דברים ג : לג ישעיה לג : לד דברים ד : לה איוב כג : לו ברכות סג : לז עירובין ס : לח מדרש :
לט מדרש שו״ט : *לאורח אורח כנשים : מ ויקרא ה : מא תענית ט : מב בראשית מב : מג מדרש רות : מד שופטים ב : מה ש״ב כב : מו ש״א ג :
מז מלכים א יח : מח שם יז : מט רות א : נ בבא בתרא נ : נא תנחומא : נב סנהדרין כו : נג איוב ה : נד מדרש : נה ברכות יד : נו תנחומא :
שמות יז : נח שם יח : נט בראשית ג : ס שם : סא ש״א ו : סב אגדת שמואל : סג בראשית ג : *מגלבים רצועות ללקות : סד ויק״ר : סה תהלים : סו משלי ט

וישתעבד בי, מוטב לי שאשתעבד בבית זה ולא אשתעבד בבית אחר. ימשול בבן מביש, זה יצחק שבייש את כל העולם בשעה שנעקד על גבי המזבח. ובתוך אחים יחלק נחלה, מה אלו מזכירים זכות אבות אף הוא מזכיר זכות אבות [פז]ה' אלהי אדוני אברהם. ד"א עבד משכיל זה ירמיהו, ימשול בבן מביש אלו ישראל שביישו עצמם לעבודת אלילים, ובתוך אחים יחלק נחלה [פח]ויצא ירמיהו מירושלים ללכת וגו', רב אמר ליטול חלקו יצא, ר' בנימין אמר למשרי תמן נבואן סגיאן, דבר ירמיהו אין כתיב כאן אלא דברי ירמיהו. מצרף לכסף וכור לזהב וגו' (כתוב בשמואל ברמז פ"ט): לועג לרש חרף עושהו. [פט]אמר רחבה א"ר יהודה כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש, ואם לוהו מהו שכרו אמר רב אסי עליו הכתוב אומר [צ]מלוה ה' חונן דל. שמח לאיד לא ינקה וגו' (כתוב ביחזקאל ברמז שמ"ח): תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. [צא]א"ר יוחנן משום ר' יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות, שנאמר [צב]ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם וגו', ריש לקיש אמר ממאה מלקיות שנאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. [צג]א"ר יוחנן אם קבלך חברך בעדשים תחלה וקבלתו בבשר, עד עכשו הוא מתבקש אצלך למה שהוא גמל עליך תחלה, א"ר שמעון בר אבא לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא משיב רעה תחת רעה, שאמרה תורה [צד]כי תראה חמור שונאך וגו' עזוב תעזוב עמו. ר' ברכיה פתר קריא בדורות הללו, מדור המבול עד דור הפלגה שנתים אחר המבול [צה]ויהי כל הארץ שפה אחת: פוטר מים ראשית מדון. [צו]וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו לפניהם למוד גדול או מעשה, נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול, נענה ר' עקיבא ואמר למוד גדול, נענו כלם ואמרו למוד גדול שהלמוד מביא לידי מעשה. ר' יוסי אומר גדול למוד שקדם לחלה ארבעים שנה ולתרומות ולמעשרות חמשים וארבעה, לשמיטין ששים ואחת, ליובלות מאה ושלש, וכשם שהלמוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה, כדרב המנונא דאמר אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון, וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה, שנאמר [צז]ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. [צח]רבי שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואין אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו, אבל משאתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו שנאמר פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש, קודם שנתגלע הריב אתה רשאי לנוטשו משנתגלע הריב אי אתה רשאי (כתוב ברמז תקע"ה). ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפן בישתי מאה, א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב פוטר מים ראשית מדון, מאה דיני: כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו. [צט]זה עשו שנאמר [ק]ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה: גם ענוש לצדיק לא טוב. [קא]ההוא מינאה דהוה בשבבותיה דר' יהושע בן לוי דהוה מצער ליה טובא בקראי, יומא חד נקט תרנגולא אסריה בכרעיה דערסא אמר כי מטי ההיא שעתא אלטייה, כי מטא ההיא שעתא נמנם, אמר ר' שמואל לאו אורח ארעא למעבד הכי דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב אפילו במינים מאי טעמא דכתיב [קב]ורחמיו על כל מעשיו. [קג]אמר רב יעקב ברה דבת יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר גם ענוש לצדיק לא טוב, וכתיב [קד]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. *ד"א גם ענוש לצדיק לא טוב אמר הקב"ה אע"פ שענשתי את אהרן ונטלתי שני בניו לא טוב אלא להכות נדיבים עלי יושר:

יח לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע. [קה]דרש רבא לתאוה יבקש נפרד זה לוט שנתאוה לבנותיו, נפרד דכתיב [קו]ויפרדו איש מעל אחיו, בכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דתנן עמוני ומואבי אסורים. [קז]ר' יודן דמן גליא ורשב"נ תרויהון משום ר' אליהועיני אין אנו יודעים אם לוט נתאוה לבנותיו או אם בנותיו נתאוו לו, ממה שכתיב לתאוה יבקש נפרד הוי הוא נתאוה לבנותיו ולא בנותיו נתאוו לו, ר' תנחומא בר' חייא משום ר' אושעיא אין כל (שבת ושבת) [שנה ושנה] שאין קורין בו פרשתו של לוט מ"ט בכל תושיה יתגלע. א"ר חייא יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו: בבא רשע בא גם בוז. [קח]רשע זה עשו שנאמר [קט]וקראו להם גבול רשעה. ועם קלון חרפה שנתלוה לו קלונו של רעב, ואין חרפה אלא רעב שנאמר [קי]ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים. [א]ד"א בבא רשע, כיון שנכנס עשו נכנס גיהנם עמו שנאמר [ב]ויחרד יצחק חרדה גדולה וכו' (כתוב לעיל): פי כסיל מחתה לו. [ג]א"ר שמעון בן חלפתא זה דור הפלגה שנאמר [ד]פן נפוץ על פני כל הארץ, וכתיב [ה]ויפץ ה' אותם. [ו]ד"א אלו דתן ואבירם דכתיב [ז]העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה, וכתיב [ח]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. [ט]ד"א זה פרעה דכתיב [י]הבה נתחכמה לו פן ירבה, וכתיב [יא]וכאשר יענו אותו כן ירבה. ד"א אלו ארבעה שפתחו באף ואבדו באף*: דברי נרגן כמתלהמים. [יב]זה דור המדבר דכתיב [יג]ויהי העם כמתאוננים מבקשים תרעומות היאך לפרוש מאחרי המקום, וכן הוא אומר [יד](צאו) [דעו] נא וראו כי מתאנה הוא לי, וכתיב [טו]כי תואנה הוא מבקש מפלשתים, וכה"א [טז]ותרגנו באהליכם, הם היו כמתלהמים אבל סכין ירדה מן השמים ובקעת בכריסן שנאמר והם ירדו חדרי בטן: משיב דבר בטרם ישמע. [יז]כתוב בספר בן סירא, הכל שקלתי במאזנים ולא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וקל מתתן הדר בבית חמיו אורח מכנים אורח, וקל מאורח מכנים אורח משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה: מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. [יח]א"ר אבהו כתיב [יט]השמר לך פן תעזוב את הלוי מה כתיב בתריה כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וכי מה ענין זה לזה, אמר הקב"ה לפי מתנתך מרחיבין לך. רב הונא בשם רבי אחא עבד מביא פר ורבו מביא טלה עבד קודם לרבו, מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא שהלכו לחולת אנטוכיא לעסק מגבת חכמים, הוה תמן חד אבא יודן שהיה עושה מצוה בעין יפה וירד לו מנכסיו, כיון שראה רבותינו עלה לביתו ופניו חולניות אמרה לו אשתו מה לך ולמה פניך חולניות, תני לה עובדא רבותינו כאן ואיני יודע מה לעשות להם, אשתו שהיתה צדקת אמרה לו נשתיירה לך שדה אחת מכור חציה ותן להם, הלך ועשה כן, כשהוא נותן להם אמרו לו המקום ימלא חסרונך, הלכו להם רבותינו, יצא לחרוש כשהוא חורש חצי שדהו (האיר לו הקב"ה עיניו) נבקעה הארץ מתחתיו ונפלה פרתו ונשברה רגלה, ירד להעלותה [האיר לו הקב"ה עיניו] ומצא תחתיה [כ]סימא אמר לטובתי נשברה רגל פרתי, כשחזרו רבותינו שאלו עליו מה אבא יודן עביד, אמרו להם אבא יודן דעזי אבא יודן דגמלי אבא יודן דחמרי, בא אצלם ואמר להם עשתה תפלתכם עלי פירות ופירי פירות, אמרו לו אע"פ שנתן אחד יותר ממך לך כתבנו בראש, נטלוהו והושיבוהו אצלם וקראו עליו הפסוק הזה מתן אדם ירחיב לו וגו'. רבי חייא עבד פסיקא למיתן בהדא מדרשא דטבריא, קם חד מדבית פלוני ופסק ליטרא של זהב, נטלו רבי חייא והושיבהו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו וגו'. ריש לקיש אזל לבצרה הוה תמן חד אבא יוחן רמאי, חס ושלום לא היה רמאי אלא שהיה מרמה במצות, הוה חמי מה צבור הוה פסיק ופסיק לקבל צבורא, נטלו ריש לקיש והושיבו אצלו וקרא עליו מתן אדם ירחיב לו:

תתקנז אח נפשע. [כא]דרש רבא זה לוט שנפרד מאברהם, ומדינים כבריח ארמון שהטיל בריחים לארמון [כב]לא יבא עמוני ומואבי. [כג]ד"א אח נפשע זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם, נפשע פשעת באברהם כפרת ביה שקרת ביה, ומה גרם לו ומדינים כבריח ארמון הביא עליו דינים כבריח בית המקדש, מה להלן לא יבא עמוני טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי. [כד]ד"א אח נפשע זה קרח שהיה הוא ומשה בני אחים, נפשע שפשע בתורה שהוא קרית עוזו של הקב"ה שנאמר [כה]ה' עוז לעמו יתן, ומדינים כבריח ארמון שהעלתה הארץ בריחיה בעדו שנאמר [כו]ותפתח הארץ את פיה: מות וחיים ביד לשון, וכי יש יד ללשון וכו' (כתוב בתהלים ברמז תשס"ח וברמז תשכ"ח): מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' (כתוב ברמז תשס"ט). [כז]טובה היתה אביגיל מכל קרבנות שבעולם, אילו עשה אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אילו היה מקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה מתכפר לו והיא באתה אליו (ומלכותו) [ומלטתו], וכן אתה מוצא באשת און בן פלת, וכשם שאין סוף לאשה טובה כך אין סוף לאשה רעה זו אשתו של קרח. ד"א מצא אשה מצא טוב, א"ר יוחנן בן נורי אתה מוצא עד שלא נבראה האשה כתיב [כח]לא טוב היות האדם לבדו, אבל משנברא כתיב [כט]וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ד"א כשהאשה טובה מצא טוב, כשהאשה

עובד עבודת אלילים, כתיב הכא תועבת ה' וכתיב התם [כד]ולא תביא תועבה אל ביתך, ורבי יוחנן דידיה אמר כאלו כופר בעיקר שנאמר [כה]ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. רבי אחא בר חנינא אמר כאלו בא על העריות כלם, כתיב הכא תועבת ה' וכתיב התם [כו]כי את כל התועבות האל. עולא אמר כאלו בונה במה שנאמר [כז]חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. א"ר חייא בר אשי אמר רב תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית, א"ר הונא בר הושעיא ומעטרא ליה כסאסא לשבולתא. אמר רבא בשמתא מאן דאית ביה ובשמתא מאן דלית ביה, א"ר נחמן בר יצחק לא מינה ולא מקצתה מי זוטר מאי דכתיב תועבת ה' כל גבה לב. [*ואת דכא וגו'] [כח]מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ, וכן במשה רבינו נאמר [כט]ומשה נגש, מי גרם לו ענותנותו שנאמר [ל]והאיש משה ענו מאד, ואומר [לא]רוח ה' עלי יען משח ה' אותי וגו', ואומר [לב]כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו' (כתוב בישעיה רמז תצ"א): בחסד ואמת יכופר עון. [לג]תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלים לו על כל עונותיו, א"ל רבי יוחנן לתנא בשלמא תורה וגמילות חסדים שנאמר בחסד ואמת יכופר עון, חסד זו גמילות חסדים שנאמר [לד]רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, אמת זו תורה שנאמר [לה]אמת קנה ואל תמכור, אלא קובר את בניו מנא לן, תנא ליה ההוא סבא אתיא עון עון כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם [לו]ומשלם עון אבות אל חיק בניהם:

ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. [לז]רבי יוחנן אמר אויביו זו אשתו שנאמר [לח]אויבי איש אנשי ביתו, מעשה באשה שקבלה לשלטון בבעלה והתיז את ראשו, ויש אומרים אף התיז את ראשה. רבי שמואל בר נחמני אמר זה הנחש, מעשה בנחש אחד שירד לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה, ונחש שבבית לא היה יכול לעמוד לו, כיון שיצא לו ירד ומלא אותו עפר. רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע בנוהג שבעולם אדם גדל עם חברו שתים או שלש שנים הוא קושר עמו אהבה וזה גדל עמו מנערותו ועד זקנותו ואם מצא להפילו בתוך שבעים הוא מפילו, בתוך שמונים הוא מפילו, הוא שדוד אמר [לט]כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו וגו', א"ר אבא וכי יש גזלן גדול מזה, ואמר שלמה [מ]אם רעב שונאך האכילהו לחם מלחמה של תורה, ואם צמא הוא השקהו מים ממימיה של תורה. א"ר ברכיה אויביו גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון פרעושים יתושים וזבובים. ד"א ברצות ה' דרכי איש זה אברהם, גם אויביו ישלים אתו זה אבימלך [מא]ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך. [מב]ד"א ברצות ה' דרכי איש אלו ישראל, גם אויביו זה פרעה שנאמר [מג]אמר אויב, ישלים אתו ויהי בשלח פרעה וגו':

קסם על שפתי מלך. [מד]א"ר אלכסנדרי נאה היא חכמתו של שלמה שלמד חכמה לאחרים מנפשו, כיצד אמר שלמה מעיד אני עלי שמים וארץ שכל חכמה שנתן לי הקב"ה לא הוצאתי מפי דבר שקר אלא הכל במשפט, הרא הוא דכתיב במשפט לא ימעל פיו: פלס ומאזני משפט לה', פלס זו המקרא, ומאזני משפט אלו הדינין, לה' אלו הלכות, מעשהו זה הגמרא, וכל עושיהם עתידין ליטול שכרן לעתיד לבא. פלס ומאזני משפט לה', [מה]אמר לו הקב"ה ליוסף אתה אמרת חשודים הם בני על אבר מן החי חייך שאפילו בשעת הקלקלה אינו אלא בשחיטה, הה"ד *וישחטו שעיר עזים, אתה אמרת מזלזלים הם בבני השפחות וקורים אותם עבדים לפיכך [מו]לעבד נמכר יוסף, אתה אמרת תולים הם עיניהם בבנות הארץ חייך שאני מגרה בך את הדוב [מז]ותשא אשת אדוניו:

חמת מלך מלאכי מות. [מח]דרש רבי פנחס בר חמא מי שיש לו צער או חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה:

תתקנה באור פני מלך חיים. [מט]תנו רבנן [נ]את קרבני לחמי, וכי יש לפניו אכילה ושתיה, ואם תאמר יש לפני אכילה ולמד ממשרתי דכתיב [נא]משרתיו אש לוהט מהיכן הם ניזונים מזיו שכינה שנאמר באור פני מלך חיים. רבי חגאי בש"ר יצחק [נב]ואתה מחיה את כלם אתה נותן מחיה לכלם, למוד ממשה שנאמר [נג]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וכתיב [נד]לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי, והלא דברים ק"ו ומה משה שהלך בשליחותי לא אכל ולא שתה ולפני יש אכילה ושתיה, הוי [נה]אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה: לב חכם ישכיל פיהו, *מהו לבו של חכם מלא חכמה מי מחכים עליו ומי משכיל עליו פיהו, פומיה מחווה עליו פומיה מחכים עליו. משלו משל לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ואין אדם יודע מה בתוכה, בא אחד ופנה וראו הכל מה בתוכה, כך היה לבו של שלמה מלא חכמה ולא היו יודעים חכמתו עד ששרתה עליו רוח הקדש וידעו הכל מה חכמתו. ועל שפתיו יוסיף לקח. שהוסיף על דברי תורה, [שנאמר °ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה, מהו] ולתור לעשות תייר לתורה, כמא דאת אמר [נו]ויתורו את ארץ כנען. לתור להותיר, הדין פייטנא כד הוא עביד אלפ"א בית"א זימנין דהוא מחסל לה זימנין דלא מחסל לה, ברם הכא שלמה כי הוה עביד אלפ"א בית"א הוה מתותרא ליה חמשה אתוון [נז]ויהי שירו חמשה ואלף, ויהי שירו של אלף חמשה, ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמש כגון היאך מתקנין התורמוסין כו', אמר לו הקב"ה אחר דברי תורה [נח]איללת חייך איני מקפח שכרך ושרתה עליו רוח הקדש:

תתקנו נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. [נט]תניא רבי יהושע בן חנניה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו' (כתוב ביהושע ברמז ו'): איש תהפוכות, זה הנחש שהפך דברים על בוראו ואמר מאילן זה אכל וברא את העולם. ונרגן שרגן דברים על בוראו לא מות תמותון. מפריד אלוף שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל. [ס]ד"א איש תהפוכות זה לבן שהיה מתהפך על יעקב שנאמר [סא]אם כה יאמר עקודים יהיה שכרך, ישלח מדון [סב]מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתיך, ונרגן מפריד אלוף אלו בניו של לבן שעל ידי שרגנו אחר יעקב שנאמר [סג]לקח יעקב את כל אשר לאבינו מתוך כך נפרד יעקב מהם: עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. [סד]רבי מאיר אזל למטלא* ראה אותם שחורי ראש אמר להם תאמרו ממשפחת בני עלי אתם דכתיב בהו [סה]כל מרבית ביתך ימותו אנשים, אמרו לו רבי התפלל עלינו, אמר להם לכו והטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה, מה טעם עטרת תפארת שיבה היכן הוא מצויה בדרך צדקה תמצא, ממי את למד מאברהם על ידי שכתוב בו [סו]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה שנאמר [סז]ואברהם זקן בא בימים. [סט]רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי הנוי והכח והעושר והחכמה והשיבה נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, ואומר [ע]עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, ואומר [עא]תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה, ואומר [עב]וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד: עטרת תפארת שיבה וגו', [עג]אם ראית אדם שמתחזק בתורה ובגמילות חסדים עתיד לזכות לעטרת שיבה לכך נאמר בדרך צדקה תמצא, צא ולמד מיוסף שמתוך שנתחזק בכבוד אחיו במצרים זכה לעטרת שיבה שנאמר [עד]וירא יוסף לאפרים בני שלשים וגו', למוד מאברהם מתוך שחלק כבוד למלאכי השרת זכה לעטרת שיבה שנאמר [עה]ואברהם זקן, וכל כך למה בדרך צדקה תמצא, והיכן מצינו שעשו צדקות, באברהם [עו]ויחשבה לו צדקה, ביוסף [עז]ויכלכל יוסף, בדוד [עח]ויהי דוד עושה משפט וצדקה, הא למדת שאין הזקנה מצויה אלא בדרך צדקה: טוב ארך אפים מגבור. [עט]בן זומא אומר אי זהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר [פ]מכל מלמדי השכלתי, אי זהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר, אי זהו עשיר השמח בחלקו שנאמר [פא]יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, אי זהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר [פב]כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו:

יז טוב פת חרבה ושלוה בה, [פג]כתיב [פד]ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות, ולמה שבעה, כנגד שבעה צדיקים שבנו שבעה מזבחות ונתקבלו, אדם והבל ונח ואברהם ויצחק ויעקב ומשה למה קבלת את אלו לא בשביל עבודה שעבדו לפניך לא נאה לך שעובדים אותך שבעים אומות ולא אומה אחת, השיבה רוח הקדש טוב פת חרבה טוב מנחה בלולה בשמן וחרבה, מבית מלא זבחי ריב שאתה רוצה להכנים מריבה ביני ובין בני. [פה]אמר ר' יוחנן טוב פת חרבה זו ארץ ישראל שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום ודר בתוכה זוכה לעולם הבא, מבית מלא זבחי ריב זה חוצה לארץ שהיא מלאה חמסים וגזלות: עבד משכיל ימשול בבן מביש. [פו]עבד משכיל זה אליעזר, ומה היה השכלתו אמר כבר קללתו של אותו האיש בידו שמא יבא כושי אחד או ברברי אחד

וישתעבד

ממ"ק ובמ"ק כד דברים ז: כה שם יז: כו ויקרא יח: כז ישעיה ב: *שם נז: כח מכילתא: כט שמות כ: ל במדבר יב: לא ישעיה סא: לב שם נז: לג ברכות ה:
לד משלי כא: לה שם כג: לו ירמיה לב: לז בראשית רבה פרשה נד: לח מיכה ז: לט תהלים לה: מ משלי כה: מא בראשית כא:
מב תנחומא: מג שמות טו: מד מדרש: מה ב"ר פ' פד: *בראשית לז: מו תהלים קה: מז בראשית לט: מח בבא בתרא קיז: מט פסיקתא: נ במדבר כח:
נא תהלים קד: נב נחמיה ט: נג שמות לד: נד דברים ט: נה תהלים נ: *פסס"ר פא: °קהלת א: נו במדבר יג: נז מ"א ה: נח איללת תרגום ומסורו והלונו:
נט בראשית רבה: ס ילמדנו: סא בראשית לא: סב שם כט: סג שם לא: סד ב"ר: *ממלא שם מקום: סה ש"א ב: סו בראשית יח: סז שם כד: סט אבות פ"ו:
ע משלי יז: עא שם כ: עב ישעיה כד: עג מדרש: עד בראשית נ: עה שם כד: עו שם טו: עז שם מז: עח שמואל ב ח: עט אבות פ"ד: פ תהלים קיט:
פא שם קכח: פב ש"א ב: פג תנחומא: פד במדבר כג: פה מדרש: פו ב"ר פ' ס:

משתטח לפניו ואמר לו אדוני המלך רצונך שתשגיח עלי כל היום, א"ל מה אתה מבקש לעשות לי כשם שעשה לי חברך, אמר לו אדוני איש עני אני אלא אם תשגיח עלי מעט ירקות יש לי אני מניח לפניך אם רצונך בוא עמי לבית, באותה שעה בא לביתו עמו, כיון שהגיע לביתו רחץ פניו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק, התחיל אותו האיש לנחמו ואמר לו ארוני שבועה נשבע הקב"ה לאביך שאינו פוסק מלוכה מזרעו שנאמר [פח]נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך, אלא כך דרכו של הקב"ה מוכיח וחוזר ומרצה שנאמר [פט]כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה, אבל הקב"ה עתיד להחזירך למלכותך, כיון ששמע כך שבע, ר' חייא בר אבא ורבי אבא בר מניומי בש"ר יוסי בן זימרא כיון שחזר שלמה למלכותו התנבא בחכמתו על זה טוב ארוחת ירק שאכלתי אצל העני משור אבוס שלא האבילני אותו עשיר אלא הזכירני צערי:

איש חמה יגרה מדון, א"ר תנחומא זה שדעתו קצרה עליו, וארך אפים ישקיט ריב זה שדעתו ארוכה עליו. תמן תנינן אי זהו גבור הכובש את יצרו. דרך עצל כמשוכת חדק, [צ]ר' יעקב בר אחא בש"ר יוחנן דבית גוברין זה עשו הרשע דהוה דמיא להדין סיכתא* דאת מפשר לה מן הכא והיא מתעריא מן הכא, כך הוא עשו הרשע איתי גולגלתיך דימוסיך ארנוניך לית ליה קנים ליה. ואורח ישרים סלולה, זה הקב"ה דכתיב [צא]כי ישרים דרכי ה' *שהכשיר לשונו ואמר למשה [צב]כי תשא את ראש: בן חכם ישמח אב, בשעה שהוא למד תורה. וכסיל אדם בוזה אמו בשעה שהוא יוצא לתרבות רעה. שמחה לאיש במענה פיו [צג]אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו. ודבר בעתו מה טוב. [צד]רבי שמעון בן אלעזר בש"ר יהושע בן חנניה כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר ודבר בעתו מה טוב. ת"ר הקורא פסוק בשיר השירים ומנענע בו בקולו ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבתי המשתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע עשאוני בניך ככנור הזה שמנגנין בו עו"א, אמר לה בני בזמן שאוכלים ושותים ושמחים במה יעסקו, אמרה לו רבש"ע אם בעלי מקרא הם יעסקו בתורה בנביאים ובכתובים, אם בעלי משנה הם יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות, אם בעלי גמרא הם יעסקו בהלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. [צה]ד"א שמחה לאיש זה הקב"ה שנאמר [צו]ה' איש מלחמה, במענה פיו [צז]ויאמר אלהים יהי אור, ודבר בעתו מה טוב [צח]וירא אלהים כי טוב. אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה, [צט]על שבטו של לוי הכתוב מדבר, אמר הקב"ה די לכל אחד ואחד השררה שנתתי לו אם רוצה הוא בחיים ומה שכרו די לו שאתה נצול משאול, למען סור משאול מטה זה קרח ועדתו שנתתי להם שררה ובקשו לחמוד מה שלא היה שלהם, מה היה סופן, [ק]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, משל למה הדבר דומה למלך שהיה מהלך במדבר הוא [קא]ואסטרטליטין שלו, מצאו שניהם שני אוצרות של זהב, אמר לו המלך כל אחד ואחד יהא מכיר חלקו לא אני נוגע באוצרך ולא אתה תגע באוצרי, וכן אמר הקב"ה לאהרן [קב]ואיש את קדשיו לו יהיו כל מי שהביא לי הקדש לא תגע בו שנאמר [קג]וינזרו מקדשי בני ישראל. [קד]רבי ירמיה בש"ר ברכיה אין אורח חיים אלא דברי תורה דכתיב [קה]עץ חיים היא למחזיקים בה, למעלה למשכיל למי שהוא מסתכל במצות דאורייתא, למען סור משאול מטה אלו עובדי אלילים. דבר אחר אורח חיים אלו יסורין דכתיב [קו]ודרך חיים תוכחות מוסר. דבר אחר מי שהוא מסתכל למעלה. למען סור משאול מטה אלו עו"א. אתה מוצא בבני קרח שנסתכלו למעלה ונמלטו, אביהם שלא נסתלק למעלה ירד למטה: בית גאים יסח ה', [קז]שנו רבותינו הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה, בחרבנן אומר ברוך דיין האמת. ושונא מתנות יחיה, [קח]אמר רב חסדא אי זהו תלמיד חכם זה הרואה טרפה לעצמו, ואמר רב חסדא אי זהו שונא מתנות יחיה זה הרואה טרפה לעצמו, דרש מר זוט"א משמיה דרב חסדא כל תלמיד חכם שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ורואה טרפה לעצמו עליו הכתוב אומר [קט]יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. רב זביד אמר זוכה ונוחל שני עולמות אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. רבי אלעזר כי הוו משדרי ליה מבי נשיאה לא שקיל, כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל, אמר לא ניחא להו דאיחי דכתיב ושונא מתנות יחיה: רחוק ה' מרשעים, [קי]אלו נביאי עו"א, ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל. מה בין נביאי ישראל לנביאי עו"א, ר' חמא בר חנינא אמר אין הקב"ה נגלה על עו"א אלא בחצי דבור שנאמר [א]ויקר אלהים אל בלעם, א"ר יששכר אין לשון ויקר אלא לשון טומאה כד"א [ב]כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, אבל בנביאי ישראל כתיב ויקרא בדבור שלם בלשון חבה בלשון קדושה וכו' (כתוב באיוב):

רחוק ה' מרשעים. [ג]א"ר חמא בוא וראה כמה קשה חכמתו של שלמה יותר מחכמתו של דוד אביו, דוד אמר [ד]קרוב ה' לכל קוראיו, ושלמה אמר רחוק ה' מרשעים, אלא ע"מ לכל אשר יקראוהו באמת כך רחוק ה' מרשעים אלו שאינם עושים תשובה כל עקר. ותפלת צדיקים ישמע בשעה שמתפללים עם הצבור. מאור עינים ישמח לב אלו בעלי תורה שהם מאירים עיניו של אדם ומשמחין לבו שנאמר [ה]מצות ה' ברה מאירת עינים. שמועה טובה תדשן עצם, אף כך דברי תורה משמחין לבו של אדם שנאמר [ו]פקודי ה' ישרים משמחי לב: שמועה טובה תדשן עצם [ז]אמר ליה אספסינוס לרבן יוחנן בן זכאי חבית של דבש ודרקון כרוך עליה לא שוברים את החבית בשביל הדרקון, אישתיק קרי עליה רב יוסף [ח]משיב חכמים אחור איבעי ליה למימר שקלינן צבתא ושקלינן לדרקון וקטלינן ליה וחביתא שבקינן ליה, אדהכי אתא ההוא פריסתקא אמר ליה קום לך דמית קיסר ואימנו עליך חשיבי דרומאי לאותובך ברישייהו, הוה סיים חד מסאנא בעא למסיימיה לאחרינא ולא עייל, בעא למישלפיה לאידך ולא נפיק, אמר ליה מאי האי, א"ל שמועה טובה אתיא לך דכתיב שמועה טובה תדשן עצם, אמר ליה ואלא מאי תקנתיה, א"ל ייתי אינש דלא מיתבא דעתך מיניה וליעול קמך דכתיב [ט]ורוח נכאה תיבש גרם, עבד הכי ואזיל:

אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין, א"ר יהושע בר נחמני כל מי שבא לבית הכנסת ושומע דברי תורה זוכה לישב בין החכמים לעתיד לבא. [י]רבי פנחס ורבי ירמיה בש"ר חייא בר אבא אזן שומעת תוכחת חיים אלו בניו של אהרן דכתיב [יא]ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה, בקרב חכמים תלין שהיו בצד המיתה וזכו ונתיחד הדבור עליהם ועל אביהם ועל אחי אביהם בחייהם, הדא הוא דכתיב [יב]וידבר ה' אל משה ואל אהרן (ואל בניו) [לאמר אליהם]. [יג]רבי יהודה ברבי שמואל בר נחמני לפי שקבלו ראובן ושמעון ולוי תוכחות אביהם זכו להתיחס אצל משה ואהרן בס' ואלה שמות לקיים מה שנאמר אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין:

טז לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון, [יד]היינו דכתיב [טו]אמר אויב ארדוף, נרדוף נשיג אין כתיב כאן אלא ארדוף אשיג אחלק שלל, מורדף אני להם, מותפס אני להם, מוחלק אני להם הא ממוני ושללי להם, תמלאם אינו אומר אלא תמלאמו, ממלאים הם נפשם ממני, תורישם ידי אין כתיב כאן אלא תורישמו ידי, אוריש אני עשרי וכבודי להם. כל פעל ה' למענהו לקלוסו שנאמר [טז]ענו לה' בהודה, דבר אחר לעדותו שנאמר [יז]לא תענה ברעך פעולתו וכל מעשיו מקלסין אותו, רבי ברכיה בש"ר שמעון בן לוי מי שאין לו ראש בפני הבריות וכו' (כתוב בתהלים במזמור השמים מספרים ברמז תרע"ב). [יח]שנו רבותינו ארבעה עשר שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה דברי ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא וחכ"א מפשיטין את כלו, בשלמא רבי ישמעאל דהא איתעביד ליה צורך גבוה, אלא רבנן מאי טעמא. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן דאמר קרא כל פעל ה' למענהו, והכא מאי למענהו איכא, רב יוסף אמר שלא יסריח, רבה אמר שלא יהו קדשי שמים מוטלים כנבלה, ורבי ישמעאל האי כל פעל מאי עביד ליה, מיבעי ליה שלא יוציא את האמורין קודם הפשטת העור, מאי טעמא, א"ר הונא בריה דרבי נתן משום נימין. [יט]ד"א כל פעל ה' למענהו רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונהו שנאמר כל פעל ה' למענהו וכו' (כתוב בתרי עשר בפסוק והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ברמז תקל"ז). [כ]תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן אלא שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפציע לכאן ולכאן, וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה בעולמו למענהו ברא שנאמר כל פעל ה' למענהו, חזרו לומר יחזרו בית אבטינס למקומן שלחו להם ולא באו כפלו להם שכרן ובאו. [כא]כל פעל ה' למענהו אלו בעלי תורה, וגם רשע ליום רעה שאם אינו עושה תשובה מוכן לדינה של גיהנם:

תועבת ה' כל גבה לב. [כב]א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד

ממ"ק ובמ"ק פח תהלים קלב : פט משלי ו : צ פסיקתא : *סיכתא או סירתא קוליס : צא סוטה יד : *אולי צ"ל שהישיר : צב שמות ל : צג ערכין נד : צד סנהדרין קא : צה ב"ר פ' ג : צו שמות טו : צז ברכות א : צח שם : צט ילמדנו : ק במדבר טז : קא אסטרטליטין מטנס : קב במדבר ה : קג ויקרא כ : קד ברכות רנה : קה משלי ג : קו שם ו : קז ברכות נח : קח חולין מד : קט תהלים קכח : קי ברכות רכה : א במדבר כג : ב דברים כג : ג ברכות רכה : ד תהלים קמה : ה שם יט : ו שם : ז גיטין ס : ח ישעיה מד : ט משלי יז : י דברים רכה : יא ויקרא רכה : יב ויקרא י : יג שם יא : יד פסיקתא רבתי : טו מכילתא : טז שמות טו : יז תהלים קמז : יח שמות כ : יט פסחים קיז : כ שם ג : כא יומא לח : כב מנחות : כג סוטה ד :

חוורתא ואיתבר קמייהו ואיעציבו. [מ]ד״א בכל עצב יהיה מותר אמר רבי שמואל בר אבא כגון בין שותה חמין לשותה צונן. מלקט עצמות אחד היה בצפורי ואית דאמר ר׳ שמואל בר אבא הוה בשעה שרואה עצמות שחורות אמר אלו של שותי חמין הם. ד״א בכל עצב יהיה מותר צער שנצטער יוסף על ידי שאמר לשר המשקים [מא]כי אם זכרתני אתך, והזכרתני, נתוסף לו שתי שנים [מב]ויהי מקץ שנתים ימים. [מג]ד״א מדבר בעמלי תורה כל מה שמצטער אדם בעצמו יותר מחברו יתרון יש לו, ודבר שפתים אך למחסור מה שהוא חושך שפתיו שלא יגע בתורה אך למחסור. [מד]ד״א א״ר אבא בריה דרבי פפי ור׳ יהושע דסכנין בש״ר לוי חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר [מה]וישב שם עד עולם עד עולמן של לוים דכתיב [מו]ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה, והא אינון חמשין ותרתין, א״ר יוסי בר אבין שתים שגמלתו, והא כתיב [מז]גם כי תרבו תפלה מכאן שהמרבה תפלה נענה, אלא כאן ליחיד כאן לצבור:

תתקנא ברב עם הדרת מלך. [מח]א״ר חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדלו של הקב״ה אע״פ שיש לו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל שנאמר ברב עם הדרת מלך, ואין עם אלא ישראל שנאמר [מט]עם זו יצרתי לי, למה, בשביל שתהלתי יספרו וכן הוא אומר [נ]נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם. א״ר סימון אימתי מתעלה שמו של הקב״ה בעולמו, בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין שבח וגדולה להקב״ה, וא״ר ישמעאל באותה שעה כששומעין הגדה מפי חכם ואחר כך עונין אמן יהא שמיה רבא מברך באותה שעה הקב״ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם שיצרתי לי כמה הם משבחין אותי, באותה שעה מלבישים הוד והדר לכך נאמר ברב עם הדרת מלך. ובאפס לאום מחתת רזון, אם הפסיקו עצמם מדברי תורה אף אני אפסיק מהם ראיות של תורה. ברב עם הדרת מלך, [נא]אמרו עליו על בנה של מרתה בת ביתוס שהיה נוטל שתי ירכות של שור גדול שלקות באלף זוז בידו אחת ומהלך עקב בצד גודל, ולא הניחוהו אחיו הכהנים לעשות כן משום שנאמר ברב עם הדרת מלך. [נב]וכן ארבע פייסות היו שם משום שנאמר ברב עם הדרת מלך: חיי בשרים לב מרפא, [נג]שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולד זוגו של בנו שנאמר [נד]הנה ילדה מלכה וגו׳. ורקב עצמות קנאה, כל מי שיש לו קנאה עצמותיו מרקיבין וכו׳ (בקהלת בפסוק וישוב העפר על הארץ): בלב נבון תנוח חכמה [נה]א״ר חמא בר חנינא זה ת״ח בן ת״ח, ובקרב כסילים תודע זה ת״ח בן עם הארץ, אמר עולא היינו דאמרי אינשי [נו]איסתירא בלגינא קיש קיש קריא:

תתקנב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת. [נז]תניא אמר להו רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שכתוב צדקה תרומם גוי, נענה ר׳ אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, וכן הוא אומר [נח]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים חטאת צדקה וחסד שעובדי אלילים עושים חטאת היא להם לפי שאינם עושים אלא להתגדל בהם שנאמר [נט]די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי. נענה רבי יהושע ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, ותסד לאומים חטאת צדקה וחסד שעו״א עושים חטא הוא להם שאינם עושים אלא להמשך מלכותם שנאמר [ס]להן מלכא מלכי ישפר עליך. נענה רבן גמליאל ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, וחסד לאומים חטאת צדקה וחסד שעו״א עושים חטא הוא להם לפי שאין עושים אלא כדי להתיהר בה, וכל המתיהר נופל לגיהנם שנאמר [סא]זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם שנאמר [סב]יום עברה היום ההוא, א״ר שמעון בן גמליאל עדין אנו צריכין למודעי דתניא רבי אלעזר המודעי היה אומר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, וחסד לאומים חטאת צדקה וחסד שעו״א עושים חטא הוא להם לפי שאינה אלא כדי לחרף אותנו בה שנאמר [סג]ויבא ויעש ה׳ כאשר דבר כי חטאתם לה׳ ולא שמעתם בקולו וגו׳. נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר צדקה תרומם גוי וחסד לישראל, ולאומים חטאת, אמר רבן יוחנן בן זכאי רואה אני דבריו מדבריכם שמשים צדקה וחסד לישראל ולאומים חטאת, ואיהו מאי קאמר, א״ל כשם שחטאת מכפרת על ישראל בעוה״ז כן צדקה מכפרת על עו״א. [סד]ד״א חסד שעו״א עושים חטאת הוא לישראל, ממי אתה למד ממישע מלך מואב דכתיב [סה]ויקח את בנו הבכור ויעלהו עולה על החומה וכתיב [סו]ויהי קצף גדול על ישראל. ד״א חסד שעו״א עושים מתוקן להם כארם של עכנא, ממי את למד ממרודך בלאדן וכו׳ (כדכתוב במלכים ברמז רמ״ד). ד״א צדקה תרומם גוי צדקה שישראל עושים תרומם אותם על כל אומה ולשון שנאמר [סז]ונתנך ה׳ אלהיך עליון. ד״א צדקה שעושים היא גורמת להם שהאומות מרוממין אותם שנאמר [סח]והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳. ד״א צדקה שעושים גורמת שיהיו מקבלים פני שכינה שנאמר [סט]הוא מרומים ישכון, וחסד לאומים עו״א שעושים דימוסיאות ומרחצאות חטאת הוא להם לפי שמעמידים בם עבודת אלילים. ד״א חסד שעשה יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח חטאת הוא לעובדי אלילים. ד״א חסד שעשו בן הדד וחזאל ונעמן גרם להם לישראל שיגלו, אחזיה שואל לאלהי עקרון, ובן הדד שואל באלישע. [ע]ד״א צדקה תרומם גוי אלו ישראל, וחסד לאומים חטאת חנייה היא לעובדי אלילים בשעה שישראל חוטאים לפי שהם חוזרים ומשעבדים בהם. ד״א צדקה תרומם גוי אלו ישראל בנדבה שהביאו למשכן נתן להם תלוי ראש [עא]כי תשא את ראש, אבא ברבי יהודה אומר צדקה תרומם גוי אלו ישראל, וחסד לאומים חטאת מקבלים הם ישראל חסדים מעו״א בשעה שהם חוטאים, שכן רבשקה אומר להזקיהו [עב]ועתה המבלעדי ה׳ וגו׳, וכן נבוזראדן אומר לירמיהו [עג]ויבא ויעש ה׳ כאשר דבר:

תתקנג טו מרפא לשון עץ חיים. [עד]א״ר חמא בר חנינא מה תקנתן של מספרי לשון הרע אם ת״ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לשון הרע שנאמר [עה]חץ שחוט לשונם, ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [עו]עץ חיים היא למחזיקים בה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח, רבי חמא בר חנינא אמר ספר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש [עז]יכרת ה׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע, אם ת״ח הוא יעסוק בתורה ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח. דבר אחר אם נתפש ללשון הרע נתחייב נפשו למות שנאמר וסלף בה שבר ברוח. שפתי חכמים יזרו דעת, [עח]אלו ישראל שעשו זר לארון. ולב כסילים לא כן, אלו המושפעים ביוהר שאין להם דברי תורה, חזקיה אמר איסתירא בלגינא קיש קיש קריא. דבר אחר שפתי חכמים אלו ישראל שממליכים להקב״ה בכל יום ומיחדין שמו ערבית ושחרית, ולב כסילים לא כן אלו המינין שאומרים (טומטום) *[אבטומטום] הוא העולם, ר׳ יודן ור׳ פנחס אמר הקב״ה לרשעים אני בראתי את העולם שנאמר [עט]ויהי כן ואתם אומרים לא כן חייכם [פ]על כן לא יקומו רשעים במשפט כאיניש דאמר קם פלוני בדינא ולא הוה ליה הקמת רגל: זבח רשעים תועבת ה׳. [פא]רבי יהושע בש״ר חנינא לפי שבלעם אמר לבלק [פב]בנה לי בזה שבעה מזבחות כלומר הקב״ה חפץ בקרבנות שכן הוא אומר לו על ידי איוב [פג]ועתה קחו לכם שבעה פרים וגו׳, אמר הקב״ה רשע איני חפץ בקרבנותיך זבח רשעים תועבת ה׳, במה אני חפץ בתפלה שנאמר ותפלת ישרים רצונו. כל ימי עני רעים. [פד]א״ר זירא כל ימי עני רעים זה בעל גמרא, וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה. רבא אמר איפכא דאמר רב משרשיא משמיה דרבא מאי דכתיב [פה]מסיע אבנים יעצב בהם זה בעל משנה, בוקע עצים יסכן בם זה בעל גמרא. ר׳ חנינא אמר כל ימי עני רעים זה איסטנים, וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה. רבי ינאי אומר כל ימי עני רעים זה שדעתו קצרה, וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה. ר׳ יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה הרחמן, וטוב לב משתה תמיד זה האכזרי. ר׳ יהושע בן לוי אמר כל ימי עני רעים זה שיש לו אשה רעה, וטוב לב משתה תמיד זה שיש לו אשה טובה. כל ימי עני רעים והא איכא שבתות וימים טובים, כדשמואל דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים. כתוב בספר בן סירא כל ימי עני רעים אף בלילות, בשפל גגים גגו, במרום הרים כרמו, מטר גגים לגגו, עפר כרמו לכרמים. טוב ארוחת ירק ואהבה שם. [פו]טובה סעודה שאכלו ישראל במצרים על מצות ומרורים, משור אבוס ושנאה בו מכל פרים שהקריב בלעם על ידי שנאה. [פז]ד״א טוב ארוחת ירק ואהבה שם כנגד מי אמר שלמה מקרא זה, כנגד שני בני אדם שפגעוהו בשעה שירד ממלכותו והיה מחזר על הפתחים בשביל פרנסה, פגע בו אדם אחד ונשתטח עליו אמר לו אדוני המלך אם רצונך השגיח עלי היום, מיד הלך עמו והעלהו לעליה וזבח לו שור והביא לפניו הרבה מטעמים, התחיל משמיע לו דברי מלכותו ואמר לו זכור אתה שעשית כך וכך כשהיית מלך, כיון שהזכיר לו ימי מלכותו התחיל גועה ובוכה, וכן כל אותה סעודה עד שעמד משם בבכיה, למחר פגע בו אדם אחר התחיל משתטח

ממ״ק ובמ״ק מ בראשית רבה פרשה סט : מא בראשית מ : מב שם מא : מג תנחומא : מד ירושלמי דברכות פרק ד : מה שמואל א א : מו במדבר ח :
מז ישעיה א : מח מדרש : מט ישעיה מג : נ תהלים מז : נא סוכה נב : נג בראשית רבה פרשה נז : נד בראשית כב : נה בבא מציעא פה :
נו איסתירא וכו׳ סלע אחד בלגינא מקשקש ומשמיע קול : נז בבא בתרא י : נח שמואל ב ז : נט עזרא ז : ס דניאל ד : סא משלי כא : סב צפניה א :
סג ירמיה מ : סד מדרש שה״ש : סה מלכים ב ג : סו שם : סז דברים כח : סח ישעיה סו : סט שם לג : ע פסיקתא : עא שמות ל : עב ישעיה לו :
עג ירמיה נ : עד ערכין טו : עה ירמיה ט : עו משלי ג : עז תהלים יב : עח תנחומא : *אבטומטום ע״פ ספרי בל״י מניע עצמו בלתי מניע חיצוני, וגם מורה על דבר הבא במקרה אלא כוונת פועל : עט בראשית א : פ תהלים א : פא תנחומא : פב במדבר כג : פג איוב מב : פד סנהדרין ק : פה קהלת י : פו תנחומא : פז מדרש

למה והוא יושב בסדום. שנו רבותינו מצילין תיק הספר עם הספר מפני הדליקה, וכי דברי תורה כתובים בו, אלא בשביל שהוא דבק לספר זכה להנצל עמו, וכן אמר שלמה הולך את חכמים יחכם אמר הקב"ה אדם הראשון שמע לאשתו ונתגרש שאלמלי נדבק ושמע לי היה כמוני כשם שאני חי וקיים כך הוא היה חי וקיים. הולך את חכמים יחכם אשריהם לצדיקים ולדבקיהם דכתיב [ה]ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה, אם נח זכה בהמה וחיה מה זכו, (ואת) [ורועה] כסילים ירוע זה דור המבול אוי להם לרשעים ולדבוקיהם מה כתיב בהם [ו]וימח את כל היקום אם אדם חטא בהמה וחיה מה חטאו, אלא אוי להם לרשעים ולדבוקיהם לפיכך מאדם ועד בהמה. אתה מוצא כשחלק קרח הלכו עמו במחלוקתו חמשים ומאתים ראשי סנהדראות והלך עמהם אף הממון שלהם שנאמר [ז]ותפתח הארץ את פיה וגו', ראה מה כתיב בחנניה מישאל ועזריה [ח]וגוברין כפיתו בסרבליהון, כיון שיצאו כתיב חזיין לגובריא אליך די לא שליט נורא בגשמהון הרי יפה, ולמה וסרבליהון לא שנו בשביל שהיו דבוקים בהם, ומה המלבושים שהם דבוקים לצדיקים ירדו לאש ולא נזוקו, ישראל שהם דבוקים לצדיקו של עולם שהוא חי וקיים שנאמר [ט]ואתם הדבקים וגו' וכתיב [י]כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו' על אחת כמה וכמה שינצלו מדינה של גיהנם, למה שאני עמהם שנאמר [יא]כי תעבור במים אתך אני: הולך את חכמים יחכם, [יב]משל למי שנכנס לחנותו של בושם אע"פ שאינו מוכר ולוקח כלל יצא וריחו נריח בגדיו מבוסמים כל היום כלו, ורועה כסילים ירוע משל למי שנכנס לחנותו של בורסקי אע"פ שאינו מוכר ולוקח כלל יצא וריחו וריח בגדיו מלוכלכים כל היום, כך כל מי שהולך עם החכם וכל מי שרואה אותו אומר אלולי לא היה זה חכם כמותו לא היה מהלך עמו, וכן לכסיל הדא הוא דכתיב הולך את חכמים יחכם וגו': חטאים תרדף רעה. שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו כו' (כתוב ביחזקאל ברמז שנ"ח):

רב אוכל ניר ראשים. א"ר שמעון בן יוחאי העשיר אוכל את העני בעולם הזה, ולעתיד לבא הקב"ה תובעו ממנו שנאמר [יג]משוד עניים מאנקת אביונים, אמר הקב"ה הגיע זמן שאתבע מכם שוד עניים שגזלתם ומה שצערתם אותם, ר' יוסי הגלילי אומר לא כי אלא אע"פ שאדם חומס וגוזל בעוה"ז אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזים אותו, מהיכן אנו למדים, מסופו של פסוק ויש נספה בלא משפט כך עושין לו בלא משפט: ויש נספה בלא משפט. [יד]רב אסי כי הוה מטי להאי קרא בכי מי איכא איניש דאזיל בלא זמניה, אין כי הא דרב ביבי בר אביי הוה שכיח גביה מלאך המות אמר לשלוחיה זיל אייתי לי מרים מגדלא שער נשייא, אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקי, אמר אנא לאו אמרית לך מרים מגדלא נשייא, א"ל אי הכי אהדרה. א"ל לא הואיל ואייתיתה תהוי במנינא, א"ל היכי יכלת לה, א"ל הות נקיטא *מתארא וקא מחתה תנורא, שקילתיה אנחתיה על גבה דכרעה קרחה איתרע מזלה ואייתיתה, אמר ליה רב ביבי אית לכו רשותא למעבד הכי, א"ל אין דכתיב ויש נספה בלא משפט, והא כתיב [טו]דור הולך ודור בא, א"ל רעינא להו אנא עד דמלי להו דרא והדר משלימנא להו לדומה, א"ל סוף סוף שני מאי עבדת להו, א"ל אי איכא צורבא מרבנן דמעבר במליה הוה חלופייהו ומוספינן ליה. [טז]רבי שמלאי שאליה לר' נתן מהו ויש נספה בלא משפט, א"ל בלא משפט מקומו, מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני צפורי, וכשהוא גובה את בני טבריא ראה אחד מבני צפורי ותפשו א"ל מצפורי אני א"ל יש לי כתבים מצפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבא רווחא לצפורי נמצא נספה בלא משפט מקומו, ר' לוי ור' סימון ר' לוי אמר משל לדובה שהיתה משכלת בחיה ולא מצאה לשכל בחיה ושכלה (בבהמה) [בבניה], ר' סימון אמר למגל כוסחת כוב ולא שלים לה, שושנה ולא שלים לה:

חושך שבטו שונא בנו. [יז]וכי יש אדם ששונא בנו, אלא מתוך שאין מוכיחו על התורה והחכמה ודרך ארץ עתיד לשנאתו, אבל אם מוכיחו נעשה אוהבו שנאמר ואוהבו שחרו מוסר, וכן הקב"ה מתוך שהוא אוהב את הצדיקים מיסרן בעולם הזה ביסורין ובשעבוד מלכיות כדי שתהא להם לכפרת עון: צדיק אוכל לשובע נפשו. [יח]זה אליעזר עבד אברהם שנאמר [יט]הגמיאיני נא מעט מים, ובטן רשעים תחסר זה עשו שנאמר [כ]הלעיטני נא מן האדום, פער פיו כגמל אמר אנא פתח ואת משלח ואזיל פנה הקדרה כלה לתוכה כההיא דתני אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין. [כא]ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה הקב"ה כמה דאת אמר [כב]את הכבש אחד תעשה בבקר ואינן באין אלא לכפר על ישראל. תמיד של שחר מכפר על עונות שנעשו בלילה. ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום נמצא שלא לן אדם ובידו עון וכתיב [כג]כי לי כל חיתו יער. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זו רות המואביה דכתיב [כד]ותאכל ותשבע ותותר, א"ר יצחק את שמעת מינה תרתי או שרתה ברכה בידו של צדיק או במעיה של צדקת, ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראין דברים שהברכה שרתה במעיה של צדקת, ובטן רשעים תחסר אלו עובדי אלילים, א"ר מאיר שאלני רבי דוסתאי מהו ובטן רשעים תחסר, אמרתי לו כותי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל בני עירו וזמנני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב"ה בששת ימי בראשית ולא היה שלחנו חסר אלא אגוזי פרך בלבד, מה עשה נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה שוה בשלש מאות כסף ושברה, וא"ל למה, אמר לי אתה אומר העולם הזה שלנו הוא אם אין אנו אוכלין עכשו אימתי אנו אוכלים, וקריתי עליו ובטן רשעים תחסר. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיה מלך יהודה, אמרו עליו על חזקיה מלך יהודה שהיו מעלים על שלחנו שתי אגודות של ירק וליטרא בשר בכל יום. ובטן רשעים תחסר זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל שלש מאות גוזלות בקנוח של סעודה. דבר אחר צדיק אוכל לשובע נפשו אלו מלכי ישראל, ובטן רשעים תחסר אלו מלכי מזרח ומערב:

יד חכמות נשים בנתה ביתה. [כה]זו אשתו של און דאמרינן און בן פלת אשתו הצילתו, א"ל מאי נפקא לך מינה אי מר רבה את תלמידא ואי מר רבה את תלמידא, א"ל ומאי אעביד דהואי בעצה ואישתבעי לי בהדייהו, א"ל כל העדה כלם קדושים, א"ל תוב דאנא מצלנא לך אשקיתיה חמרא וארויתיה ואגניתיה גואי אותבה אבבא וסתרה למזיה, כל דאתי חזייה והדר, אדהכי איבלעו להו, ואולת בידיה תהרסנה זו אשתו של קרח, א"ל חזית מאי קא עביד משה איהו מלכא, אחוה שוייה כהנא רבה, ובני אחייא שוינהו סגני כהונה אי אתיא תרומה אמר תהיה לכהן, חלה אמר תהיו לכהן, מעשר ראשון נמי דשקליתון אתון אמר הבו חד מעשרה לכהן ועוד גייז לכו למזייכו *ומיטלל לכו ככופתא עינא יהב במזייכו, אמר לה הא איהו נמי עביד הכי, אמרה ליה כיון דכולהו בהדיה נינהו אמר תמות נפשי עם פלשתים, ועוד דקאמר לכו עבידתו תכלתא אי סלקא דעתך דתכלת חשוב אפיק גלימא דתכלתא כסינהו לכולה מתיבתך. בקש לץ [כו]זה פרעה, חכמה ואין אלו חרטומי פרעה שבו בנות אתה מוליד ושבע בנות אתה קובר, ודעת לנבון נקל זה יוסף שנאמר [כז]אין נבון וחכם כמוך: לב יודע מרת נפשו. [כח]א"ר יוחנן חולה אומר צריך ורופא אומר אינו צריך מאכילין אותו על פי עצמו שנאמר לב יודע מרת נפשו. מהו דתימא רופא קים ליה קא משמע לן, רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך שומעים לרופא מאי טעמא [כט]תונבא הוא דנקטי ליה. מר בר רב אשי אמר כל היכא דאמר צריך אני אפילו איכא מאה דאמרי אינו צריך לא צייתנא להו מאי טעמא לב יודע מרת נפשו וכו' (כתוב במלכים ברמז קע"ד):

לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר, [ל]מדבר ביתרו, אתה מוצא מה כתיב ביה [לא]וישלח משה את חותנו ואחר כך בחדש השלישי, אמר הקב"ה בני היו משועבדים בטיט ולבנים במצרים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בהשקט ובא לשמוח עם בני לפיכך וישלח משה את חותנו. בית רשעים ישמד [לב]זה דור המבול, ואהל ישרים יפריח זה נח. יש דרך ישר לפני איש זה אהרן [לג]ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר ונאמר עליו [לד]בשלום ובמישור הלך אתי: ואחריתה דרכי מות. אלו נדב ואביהוא שהכניסו דורון שלא ברשות ומתו, משל למלך שקרא לבן ביתו אמר לו הבא לי מה לאכול, הביא לו וערב לו, ראו בני אדם אחרים שערב לו והביאו לו [לה]דיסקום וכעס המלך אמר המלך אלו שהביאו שלא ברשות הכניסום ותנו להם [לו]ספקולא. [לז]א"ר אלעזר בן צדוק למה רשעים דומים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה, נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טומאה, אף כך הקב"ה משפיע טובה לרשעים בעוה"ז כדי שירדו למדרגה התחתונה שנאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, ולמה צדיקים דומין בעוה"ז לאילן שכלו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טהרה, אף הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעוה"ז כדי שיירשו העוה"ב שנאמר [לח]והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: בכל עצב יהיה מותר. [לט]ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דקא בדח טובא, אמר ליה בכל עצב יהיה מותר כתיב, אמר ליה אנא תפילין מנחנא, מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזא להו לרבנן דהוו קא בדחי טובא, אייתי כסא דזוגיתא חוורתא

ממ"ק ובמ"ק ה בראשית ד: ו שם ג: ז במדבר כו: ח דניאל ג: ט דברים ד: י ירמיה יג: יא ישעיה מג: יב מדרש: יג תהלים יב: יד חגיגה ד:
*מתארא אוד של תנור: טו קהלת א: טז ב"ר פ' נט: יז מדרש: יח ילמדנו: יט בראשית כד: כ שם כה: כא פסיקתא: כב במדבר כח: כג תהלים נ:
כד רות ב: כה סנהדרין קט: *ומיטלל כו' מחשב אתכם כדומן: כו ב"ר פ' פט: כז בראשית מא: כח יומא פג: כט תונבא שטות ושגעון: ל תנחומא: לא שמות יח:
לב ב"ר פ' ל: לג ויקרא ט: לד מלאכי ב: לה דיסקום קערה מלאה אוכל: לו ספקולא עונש: לז קדושין מ: לח איוב ח: לט ברכות ל:

אמרה ליה אי לדידי ציית יתיב תריסר שני אוחרנין, אמר ברשות קא עביתנא, הדר אזיל ויתיב תריסר שני אוחרנייתא בבי רב, כי אתא אייתי בהדיה עשרים וארבעה אלפי תלמידי, שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבבתא שאילי מאני ולבוש ואיכסי, אמרה להון יודע צדיק נפש בהמתו, כי מטאי לגביה נפלה על אפיה וקא נשקא ליה לכרעיה, הוו מדחפי שמעיה לה, אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה היא, שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא, אמר איזיל לגביה אפשר דמיפר לי נדרי, אתא לגביה אמר ליה רבי נדר יש לי אמר ליה מאי הוא, אמר ליה הכי (הוה מעשה) והכי הוה מעשה, אמר ליה ההוא חתניך אי הוה צורבא מדרבנן ארעתא דגברא רבה מי נדרת, אמר ליה רבי אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת ואפילו פסוק אחד לא, אמר ליה אנא הוא, נפיל על אפיה ונשקיה לכרעיה ויהב ליה פלגא דממונא. ברתיה דר' עקיבא עבדא ליה לבן עזאי הכי, והיינו דאמרי אינשי כעובדי אמא עובדי דברתא:

עובד אדמתו ישבע לחם. [עה]א"ר שמעון בן לקיש אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם וכו' (כתוב ברמז שצ"ו): חמד רשע מצוד רעים. [עו]וזה עשו שחמד את הבגדים ולקחם מנמרוד, הדא הוא דכתיב [עז]את בגדי עשו בנה הגדול החמודות: בפשע שפתים מוקש רע. ר' יודן בש"ר איבו ממרד שמרדו דור המבול בהקב"ה שנאמר [עח]ויאמרו לאל סור ממנו באה להם תקלה. ויצא מצרה צדיק, זה נח דכתיב [עט]צא מן התבה. ד"א ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקב"ה באה להם תקלה. ויצא מצרה צדיק זה יעקב שנאמר [פ]ויצא יעקב מבאר שבע:

תתקמט מפרי פי איש ישבע טוב. [פא]א"ר שמלאי אמר הקב"ה לראובן אתה פתחת בהצלה תחלה שנאמר [פב]וישמע ראובן ויצילהו מידם חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא מתחומך שנאמר [פג]את בצר במדבר, ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת שלש נפשות מן האור ואחד מן הבור חייך שאני מציל לך שלשה חנניה מישאל ועזריה מן האור ודניאל מגוב האריות, אמר הקב"ה למשה אתה אמרת [פד]וידעת היום והשבות וגו' אין עוד, חייך מכתיב אני עליך [פה]ולא קם נביא עוד וגו', אמר הקב"ה לרחב את אמרת [פו]כי ה' אלהיכם הוא אלהים ניחא בארץ שמא בשמים ממעל, את אמרת מה דלא חזו עיניך חייך שבנך עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים [פז]נפתחו השמים ואראה מראות אלהים, אמר הקב"ה לחנה את קלסתיני ה' צבאות חייך שבנך עומד ופותח בי כה אמר ה' צבאות וכו' (כתוב ברמז שי"ט וברמז תקט"ז ובירמיה ברמז תע"א): דרך אויל ישר בעיניו. [פח]זה עשו שנאמר [פט]וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל הוסיף כאב על כאב. ושומע לעצה חכם. זה יעקב שנאמר [צ]וישמע יעקב אל אביו ואל אמו: יש בוטה כמדקרות חרב. [צא]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מאי [יש בוטה], פתח ליה ר"ג לההוא גברא יש בוטה כמדקרות, חרב כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא שלשון חכמים מרפא: ולשון חכמים מרפא. [צב]אמר רב הונא לשון חכמים ברכה, לשון חכמים עושר, לשון חכמים מרפא. לשון חכמים ברכה ברכת הבית ברובה. לשון חכמים עושר דת"ר המוכר פירות לחברו משך ולא מדד קנה מדד ולא משך לא קנה, ואם היה פקח שוכר את מקומו. לשון חכמים מרפא דתנן לא ילעוס אדם חטים ויתן על מכתו בפסח מפני שהן מחמיצות:

מרמה בלב חורשי רע. [צג]א"ר חמא בר חנינא כל מי שמדבר עם חברו ואוכל ושותה עמו ומדבר עליו לשון הרע הקב"ה קורא לו רע שנאמר מרמה בלב חורשי רע, אבל אם מדבר עליו דברים טובים הקב"ה קורא לו שלום שנאמר וליועצי שלום שמחה. ר' זעירא משמע ליה אפין אוחרנין, כל מי שישן על מטתו בלילה ומחשב בלבו ואומר למחר אני משכים ואעשה טובה עם פלוני עתיד לשמוח עם הצדיקים לעתיד לבא שנאמר וליועצי שלום שמחה. א"ר הונא מה ראה הכתוב לומר וליועצי היה לו לומר ליועץ, אלא א"ר לוי אלו שתי כליותיו של אדם שמיעצין עמו אחת לטובה ואחת לרעה, של ימין לטובה ושל שמאל לרעה שנאמר [צד]לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, וכן דוד אומר [צה]בוחן לבות וכליות, וכי יש לאדם שני לבות, אלא יצר טוב ויצר רע וכליות שיועצין אותו שנאמר וליועצי שלום שמחה:

תתקנ לא יאונה לצדיק כל און. [צו]ההוא בר טביא דהוה בי ריש גלותא דהוה מפסקן כרעיה בתרייתא, ברקיה רב בצומת הגידין ואכשריה, סבר למיכל מיניה באומצא, אמר ליה שמואל לא חייש מר לאינקורי, אלא היכי ליעביד, א"ל אותביה בתנורא ראיהו בדיק נפשיה, אותביה בתנורא ונפל תילחי* תילחי וקרי שמואל עליה דרב לא יאונה לצדיק כל און, ורב קרי עליה דשמואל [צז]כל רז לא אנס לך. לא יאונה לצדיק כל און [צח]כשהוא מתהלך בתומו, ורשעים מלאו וגו' זה המדבר אחד בפה ואחד בלב, והקב"ה קורא אותו תועבה שנאמר תועבת ה' שפתי שקר, ועושי אמונה רצונו זה שנושא ונותן באמונה: דאגה בלב איש ישחנה. [צט]רבי אמי ורב אסי חד אמר ישחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים: לא יחרוך רמיה צידו. [ק]א"ר שיזבי משום ר' אלעזר בן עזריה לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי, ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך, כי אתא רב דימי אמר משל לצייד שני צפרים אם ראשון ראשון משבר כנפיו מתקיים בידו ואם לאו אינו מתקיים בידו. [קא]ד"א לא יחרוך רמיה צידו, רבנן אמרין זה עשו לא יאריך ולא יאחר הקב"ה לרמאי ולצידו, דא"ר יהושע בן לוי כל אותו היום היה צד צביים וכופתן ומלאך בא ומתירן, עופות *ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן, וכל כך למה והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות שהן יקרו של עולם חרוצות לו. ר' חנינא בר פפא שאליה לר' זירא א"ל מהו דכתיב והון אדם יקר חרוץ, א"ל חרוצה היא ביד הצדיקים שאינם נוטלים מן יקר שלעתיד לבא בעולם הזה וכו' (כתוב בשמואל ברמז צ"ז):

יג יש מתעשר ואין כל. [קב]תנו רבנן [קג]וטובל בשמן רגלו זה חלקו של אשר שמושך שמן כמעין, אמרו פעם אחת נצרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם [קד]פולמוסטוס אחד א"ל לך והבא לנו שמן במאה רבוא, הלך לירושלים א"ל לך לצור, הלך לצור, א"ל לך לגוש חלב, הלך לגוש חלב א"ל לך אצל פלוני בשדה הלך ומצאו עוזק תחת זיתיו אמר לו יש לך שמן במאה רבוא שאני צריך אמר לו הן המתן לי עד שאסיים מלאכתי, לאחר שסיים מלאכתו הפשיל כליו לאחוריו והיה מסקל ובא בדרך אמר לזה יש שמן במאה רבוא כמדומה אני ששחקו בי היהודים, כיון שהגיע לביתו הוציאה לו שפחתו [קה]קומקמין של חמין ורחץ בו ידיו ורגליו והוציאה לו ספל של זהב של שמן וטבל בו ידיו ורגליו לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו, לאחר שאכלו ושתו מכרו לו שמן במאה רבוא, אמר לו כלום אתה צריך יותר אמר להם הן אלא שאין בידי מעות, אמר לו אם אתה רוצה ליקח קח ואני אבוא עמך ואקח את הדמים, מכר לו שמן בשמונה עשר רבוא, אמרו לא הניח אותו האיש לא סוס ולא פרד לא גמל ולא חמור בארץ ישראל שלא שכרו, כיון שהגיע לעירו יצאו לקלסו אמר להם לא תקלסו לי אלא תקלסו לזה שעמי שמדד לי שמן במאה רבוא והרי נושה בי שמונה עשרה רבוא לקיים מה שנאמר יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב:

תוחלת ממושכה מחלה לב. [קו]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב, מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנאמר [קז]ועץ חיים תאוה באה, ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [קח]עץ חיים היא למחזיקים בה. [קט]ד"א תוחלת ממושכה מחלה לב זה המארס אשה ונוטלה לאחר זמן, ועץ חיים תאוה באה זה המארס אשה ונוטלה לאלתר. ד"א תוחלת ממושכה זה דוד שנמשח ומלך לאחר שתי שנים, ועץ חיים תאוה באה זה שאול שנמשח ומלך מיד, בזכות מה בזכות מעשים טובים שהיו בידו שהיה עניו ושפל רוח ושהיה אוכל חוליו בטהרה מבזבז ממונו לחוס על ממונם של ישראל ושוקל כבוד עבדו ככבוד עצמו, יהודה ברבי נחמיה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר שהיה בן תורה שנאמר בי שרים ישורו. ד"א תוחלת ממושכה אלו ישראל כיון שא"ל הקב"ה לך ואמור להם לישראל [קי]פקוד פקדתי אתכם הלך ואמר להם אמרו לו משה רבינו עדין פקידה *מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש, כיון שאמר להם בחדש הזה אתם נגאלים אמרו הא סימן טב, הדא הוא דכתיב ועץ חיים תאוה באה: בז לדבר יחבל לו, ממושכן עליו כמה דאת אמר [א]אם חבול תחבול שלמת רעך וכו' (כתוב בשמואל ברמז קל"א): כל ערום יעשה בדעת. אמר רב נחמן א"ר יהודה זה דוד דכתיב [ב]ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה מאן דהוה ליה ברתא אייתה בהדיה, וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש דכתיב [ג]ויפקד המלך פקידים, מאן דהוה ליה ברתא מטמרא לה מיניה:

הולך את חכמים יחכם זה אברהם. ורועה כסילים ירוע זה לוט, דכתיב [ד]ויאהל עד סדום ויקחו את לוט ואת רכושו וכל כך למה

ממ"ק ובמ"ק עה מדרש: עו בראשית רכט: עז בראשית כו: עח איוב כא: עט בראשית ח: פ שם כח: פא אגדת שמואל: פב בראשית לז: פג דברים ד:
פד שם ד: פה שם לד: פו יהושע ב: פז יחזקאל א: פח בראשית רבה פרשה סו: פט בראשית כח: צ שם: צא תנחומא: צב כתובות קג:
צג מדרש: צד קהלת י: צה תהלים ז: צו חולין נט: *תילחי חתיכות: צז דניאל ד: צח מדרש: צט יומא עה: ק ערוכין נד: קא ב"ר פ' סז: *מסכסכן מחכך כנפיהן:
קב מנחות פה: קג דברים לג: קד פולמסוטוס שליח של מלכות: קה קומקמין יורה קטנה: קו ברכות לב: קז משלי ג: קח שם ג: קט פסיקתא: קי שמות ג:
*איוב ו: א שמות כב: ב מלכים א א: ג אסתר ב: ד בראשית יג:

[ז]כי לא ינקה ה', מה דבור האמור להלן על השבועה אף כאן על השבועה, ר' אליעזר אומר לא כן שהרי סופו של פסוק מפרש וזרע צדיקים נמלט. אם ראית צדיק שהוא בן אבות לא במהרה הוא חוטא, למה שהוא מחשב אכחיש את יצרי לשעה ולא אאבד את עולמי לשעה ונמצא נמלט מדינה של גיהנם, הדא הוא דכתיב וזרע צדיקים נמלט, אבל רשע הולך אצל זונה ונשבע לה כדי לעשות תאות נפשו, ואחר כך עובר על השבועה ורוח הקדש משיבה ואומרת לא דייך שעברת עבירה אלא שהזכרת שמי על דבר שקר, חייך לא תנקה מדינה של גיהנם, הדא הוא דכתיב יד ליד לא ינקה רע, למה קורא אותו רע כנגד יצר שנקרא רע שנאמר [ח]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, והקב"ה נותן בלבו של צדיק שלא יחטא כדי להנצל מדינה של גיהנם: נזם זהב באף חזיר, אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא מלכלכו בטיט וצואה ואינו מדיחו, כך ת"ח אם הולך אצל זונה ומקלקל עמה מלכלך את תורתו, א"ר אלכסנדראי מסירה טעמה של תורה ממנו, אבל כל מי שעומד על פתחה ואינו מתאוה ליפיה הקב"ה קורא אותו צדיק שנאמר תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה, מהו עברה שתקותו עברה באותה שעה שעבר עבירה: יש מפזר ונוסף עוד. [ט]תני הלל אומר בשעת המכנסים פזר, בשעת המפזרים כנס, אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר יש מפזר ונוסף עוד, ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר [י]עת לעשות לה' הפרו תורתך. [יא]דבר אחר א"ר אבהו אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה הוי יודע שהוא מוסיף שנאמר יש מפזר ונוסף עוד, א"ר שמואל בר נחמני אם ראית אדם שהוא מונע ידו מן הצדקה הוי יודע שהוא מתחסר שנאמר וחושך מיושר אך למחסור: נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורא. [יב]אמר רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא שנאמר ומרוה גם הוא יורא. מונע בר יקבהו לאום, [יג]זה פרעה שגנז את התבואה בשני בצורת ולא רצה למכור והיו הכל מקללים אותו. וברכה לראש משביר, זה יוסף שנאמר [יד]ויוסף וגו' הוא המשביר לכל עם הארץ, שזן את העולם ונהגם כרועה שנאמר [טו]רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. [טז]אמר רב חמא בר ביזנא אמר שמואל כל המונע הלכה מפי תלמיד חכם אפילו עוברים שבמעי אמן מקללים אותו שנאמר מונע בר יקבוהו לאום, ואין לאום אלא עוברים שנאמר [יז]ולאם מלאם יאמץ, ואין יקבוהו אלא קללה שנאמר [יח]מה אקב לא קבה אל, ואין בר אלא תורה שנאמר [יט]נשקו בר. עולא דבי רבי ישמעאל אמר מנקבין אותו ככברה, כתיב הכא יקבוהו לאום וכתיב התם [כ]ויקוב חור בדלתו, ואם למדו מה שכרו, זוכה לברכות יוסף שנאמר וברכה לראש משביר, ואין משביר אלא יוסף שנאמר [כא]הוא המשביר. [כב]אמר רבי תנחומא אם למדו זוכה שתורתו תהיה עטרה לראשו לעתיד לבא הדא הוא דכתיב וברכה לראש משביר: שוחר טוב יבקש רצון. [כג]זה דוד מלך ישראל שהיה שוחר טובתם של ישראל להעמיד מהם עשרים וארבע משמרות כהונה ועשרים וארבע משמרות לויה, יבקש רצון שהיה מבקש רחמים שתשרה עליו רוח הקדש כדי לברך את ישראל, והיכן ברכן [כד]אשרי האיש. ודורש רעה תבואנו, זה דואג ואחיתופל. דבר אחר ודורש רעה תבואנו זה המן שהיה דורש רעתו של מרדכי ונהפכה עליו, מה כתיב אחריו בוטח בעשרו הוא יפול זה המן. וכעלה צדיקים יפרחו זה מרדכי ואסתר. דבר אחר בוטח בעשרו זה קרח, וכעלה צדיקים יפרחו זה משה ואהרן וסנהדרין שלו:

פרי צדיק עץ חיים. [כה]זה ר' יוסי בן אלעזר, ולוקח נפשות חכם זה רבי שמעון בן יוסי בן לקוניא. [כו]דבר אחר מה הם פירותיו של צדיק מצות ומע"ט, זה נח [כז]נח איש צדיק תמים, ולוקח נפשות חכם זה נח שזן ופרנס כל שנים עשר חדש בתבה, אחר כל השבח הזה בא לצאת ונשתלם שנאמר הן צדיק בארץ ישולם, דאמר רבי הונא בשם רבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי נח כשהוא יוצא מן התבה הכישו הארי ושברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו ק"ו אף כי רשע וחוטא זה דור המבול. *דבר אחר פרי צדיק עץ חיים אמרו רבותינו כל הבנים שהיניקה שרה דכתיב [כח]היניקה בנים שרה כלם נתגיירו, ואל תתמה בדבר שהרי אתה מוצא באליפז ע"י שנתגדל בחיקו של יצחק נעשה צדיק וזכה ששרה עליו רוח הקדש. [כט]דבר אחר פרי צדיק עץ חיים זה משה שקבל את התורה דכתיב בה [ל]עץ חיים היא, ולוקח נפשות חכם והלא שנינו מרבה בשר מרבה רמה, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל, אלא כמה פעמים לקח כמה נפשות מן המיתה במרגלים ועגל שנאמר [לא]ויחל משה וכו' (כתוב בשופטים ברמז ס"ז וברמז שס"ז).

[לב]עשרה דברים נקראו חיים, הקב"ה [לג]אלהים חיים, תורה שנאמר עץ חיים היא, ישראל שנאמר [לד]ואתם הדבקים בה' וגו' חיים וגו', חכמים שנאמר [לה]תורת חכם מקור חיים, צדיקים פרי צדיק עץ חיים, גן עדן [לו]ועץ החיים בתוך הגן, ארץ ישראל [לז]ונתתי צבי בארץ חיים, ירושלים [לח]אתהלך לפני ה' בארצות החיים, גמילות חסדים שנאמר [לט]כי טוב חסדך מחיים, מים שנאמר [מ]מקור מים חיים: הן צדיק בארץ ישולם [מא]זה משה שנאמר [מב]הן קרבו ימיך למות, וכתיב ביה [מג]צדקת ה' עשה, אף כי רשע וחוטא זה קרח ועדתו וכו' (כתוב בירמיה ברמז קל"ב):

יב אשת חיל עטרת בעלה. [מד]א"ר אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה. רבנן אמרין מרתה דבעלה, בכל מקום האיש גוזר ברם הכא [מה]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. א"ר יהושע בן קרחה יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם, ארשב"י יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע מפני שהייתי קטן של אותיות הוצאתני משמה של אותה צדקת, א"ל בתחלה היית בשמה של נקבה ובסוף אותיות עכשו אני נותנך בשמו של זכר ובראש אותיות שנאמר [מו]ויקרא משה להושע בן נון יהושע:

תתקמח הפוך רשעים ואינם. [מז]זה דור המבול, ובית צדיקים יעמוד זה נח [מח]אלה תולדות נח, כל זמן שהקב"ה מסתכל ומתהפך במעשיהם של רשעים אין בהם תקומה, דור המבול [מט]וימח את כל היקום, אנשי סדום [נ]ויהפוך את הערים האל, מצרים [נא]לא נשאר בהם עד אחד, בבל [נב]והכרתי לבבל שם ושאר, ועל כלם אמר דוד [נג]שם נפלו פועלי און, אבל ישראל ובית צדיקים יעמוד אם נופלים עומדים [נד]אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, ואומר [נה]אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. א"ר חנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי בה, ואתם בני יעקב לא כליתם שנאמר [נו]חצי אכלה בם חצי כלים והם אינם כלים. וכן אמרה כנסת ישראל [נז]דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ, משל למה הדבר דומה לגבור שהעמיד הקורה והיה מורה בה את החצים החצים כלים והקורה עומדת, אף כן ישראל היסורין כלין והם קיימין, וכן הוא אומר [נח]אתם נצבים היום כלכם: יודע צדיק נפש בהמתו. [נט]סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושבעה, וכן הוא אומר [ס]ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת, כשהבהמה אוכלת ושבעה עובדת את האדמה בכח שנאמר [סא]ורב תבואות בכח שור. [סב]ד"א יודע צדיקו של עולם נפש בהמתו ואפילו כשהוא כועס, ואין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, בשר ודם כשהמדינה מורדת עליו הוא משלח לגיונותיו ומחריב טובים ורעים כאחד, אבל הקב"ה אינו כן אם כלם מכעיסין לפניו ואין שם אלא צדיק אחד מצילו שנאמר [סג]ויזכור אלהים את נח, וכן בסדומים הציל לוט ובנותיו, הביא חשך על המצריים [סד]ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, ואומר [סה]טוב ה' למעוז ביום צרה ואפילו ביום צרה יודע חוסי בו: ורחמי רשעים אכזרי. אלו דור המבול שהיו אכזרים, אמרו רבותינו בשעה שהעלה הקב"ה את התהום והיו רואים את המעינות עולים, כל אחד ואחד נוטל את בנו ונותנו על התהום וכובש עליו שלא יעלו עליהם המים, שכן איוב אומר [סו]ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר הרחם שלו, ומה עשה להם הקב"ה, הוריד עליהם המבול מלמעלה ושברן שנאמר [סז]ותשבר כעץ עולה, א"ר ברכיה קשים היו כעץ ובעלי קומה היו שנאמר [סח]אם לא נכחד קימנו. [סט]ד"א יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה שאמר [ע]לא תקח האם על הבנים, ורחמי רשעים אכזרי זה סנחריב שכתוב בו [עא]אם על בנים רוטשה. ד"א יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה שאמר [עב]ושור או שה וגו', ורחמי רשעים אכזרי זה המן הרשע שכתוב בו [עג]להשמיד להרוג ולאבד וגו': יודע צדיק נפש בהמתו. [עד]ר' עקיבא הוה רעיא דבן כלבא שבוע, חזיתיה ברתיה דהוה צנוע ומעלי, א"ל ברתיה אי מקדישנא לך אזלת לבי רב, אמר לה אין, איקדשא ליה בצנעה ושדרתיה, שמע אבוה אפקה מביתיה ואדרה הנאה מנכסיה, אזל אותיב תריסר שני בבי רב אייתי בהדיה תריסר אלפי תלמידי, שמע לההוא גברא דהוה אמר לה עד אימת קמדברת אלמנות חיות, אמרה

ממ"ק ובמ"ק ז שמות כ : ח בראשית ס : ט ברכות ס : י תהלים קיט : יא מדרש : יב סנהדרין לב : יג בראשית רבה פרשה לא : יד בראשית מב :
טו תהלים פ : טז סנהדרין לא : יז בראשית כט : יח במדבר כג : יט תהלים ב : כ מלכים ב יב : כא בראשית מב : כב מדרש : כג מדרש
שוחר טוב : כד תהלים א : כה ד"מ פה ע"ש : כו בראשית רבה פרשה ל : כז בראשית ו : כח שם כא : כט ילמדנו : ל משלי ג : לא שמות לב : לב אבות
דרבי נתן : לג ירמיה כג : לד דברים ד : לה משלי טו : לו בראשית ב : לז יחזקאל כו : לח תהלים קטז : לט שם סג : מ ירמיה יז : מא תנחומא :
מב דברים לא : מג שם לג : מד בראשית רבה פ' עז : מה בראשית כא : מו במדבר יג : מז תנחומא : מח בראשית ו : מט שם ז : נ שם כא : נא שמות יג :
נב ישעיה יד : נג תהלים לו : נד מיכה ז : נה מלאכי ג : נו דברים לג : נז איכה ג : נח דברים כט : נט ספרי : ס דברים יא : סא משלי יד :
סב תנחומא : סג בראשית ח : סד שמות יג : סה נחום א : סו איוב כד : סז שם : סח שם כב : סט ויקרא רבה : ע דברים כב : עא הושע י :
עב ויקרא כב : עג אסתר ג : עד כתובות סב :

שלש פעמים שהקב"ה חפץ במעשיכם הטובים ומוסיף לכם חיים שנאמר יראת ה' תוסיף ימים, וכן הוא אומר [עג]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו:

יא מאזני מרמה תועבת ה', [עד]א"ר בנאה אם ראית דור שמדותיו של שקר רע שהמלכות מתגרה בו, מה טעם, מאזני מרמה תועבת ה' מה כתיב אחריו בא זדון ויבא קלון, אף משה רמזה בתורה [עה]לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, זכור את אשר עשה לך עמלק. בא זדון [עו]זה עשו [עז]וקראו להם גבול רשעה ונתלוה לו קלונו של עולם [עח]ויהי רעב בארץ. ואת צנועים חכמה (כתוב בישעיה בפסוק דרשו ה' בהמצאו ברמז תפ"א): תומת ישרים תנחם [עט]ההוא מינאה דחזייה לרבא דהוה מעיין בשמעתא, יהב אצבעתיה דידיה תותי כרעיה וקא מייץ דמא, א"ל עמא פחיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפחזותייכו קיימיתו ברישא איבעי לכו למיצת אי איציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו, א"ל אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם הנך אינשי דאזלי בערמימותא כתיב בהם וסלף בוגדים ישדם. [פ]מאי שנא לוה דמהימן ליה למלוה ומלוה לא מהימן ליה ללוה, לוה מקיים ביה במלוה תומת ישדים תנחם, ומלוה מקיים ביה בלוה וסלף בוגדים ישדם. לא יועיל הון ביום עברה וגו' (כתוב לעיל): [פא]לא יועיל הון ומה מועיל, ד"ת. וצדקה תציל ממות, וכי צדקה מצלת מדינה של גיהנם יכול אפילו נותנה לכותי שמצילתו, הוי אומר וצדקה תציל ממות ואין צדקה (יט) אלא דברי תורה שנאמר [פב]וצדקה תהיה לנו, ומאן דבעי ישמעינה מן הכא דאמר רבי יוסי יהא חלקי עם גבאי צדקה ולא עם מחלקי צדקה, שכשהיה נוטלה יודע ממי נוטלה, אבל כשנותנה אינו יודע למי נותנה, יכול אפילו נתחייב ת"ח לדבר עבירה שיכולה להציל אותו, תלמוד לומר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. א"ר עקיבא מעשיהם של צדיקים מצילים אותם שנאמר צדקת ישרים תצילם והכל בזכות התורה שנמשלה (לצדיקים) [לצדקה] ולחיים שנאמר כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו וכי יש אדם שמרדף רעה לנפשו הוי אומר זה שמגדיל ימיו בלא תורה, ר' אבהו אמר זה שמגדיל עצמו בליצנות:

צדקת תמים תישר דרכו. [פג]צדקת תמים זה יצחק, תישר דרכו של אליעזר, וברשעתו יפול רשע זה בתואל שבקש לעכב ונגף בלילה דכתיב [פד]ויאמר אחיה ואמה: צדיק מצרה נחלץ. [פה]ההוא עבדא דאזל וצבעיה לרישיה ודיקניה, אתא לקמיה דרבא אמר ליה זבנן, אמר ליה ויהיו עניים בני ביתך, אתא לקמיה דרב פפא זבניה, יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אזל אכחיה לרישיה ודיקניה, אמר ליה חזי דאנא קשיש מאבוך, קרי אנפשיה צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. [פו]כי הוה ר' מאיר דריש בפירקיה הוה דריש תלתא שמעתא תלתא אגדתא תלתא מתלי, וא"ר יוחנן ג' מאות ממשלות שועלים היו לו לר"מ, ואנו לא בא לידינו אלא שלשה [פז]אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה, [פח]מאזני צדק אבני צדק, צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו: בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה. א"ר ישמעאל יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסין מן העולם וכו' (כתוב בתהלים במזמור ג' ברמז י"ב):

ובאבוד רשעים רנה. [פט]ובאבוד אחאב רנו רנה שנאמר [צ]ויעבור הרנה. שנו רבותינו כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם, רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנאמר [צא]בבוא רשע בא גם בוז, אבד רשע מן העולם טובה באה לעולם שנאמר ובאבוד רשעים רנה, צדיק אבד מן העולם רעה באה לעולם שנאמר [צב]הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק, צדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנאמר [צג]זה ינחמנו ממעשנו: בז לרעהו חסר לב [צד]זה חמור, ואיש תבונות יחריש זה יעקב שנאמר [צה]והחריש יעקב עד באם:

הולך רכיל מגלה סוד. [צו]תנו רבנן מנין לדיינים שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, ת"ל [צז]לא תלך רכיל בעמיך, ואומר הולך רכיל מגלה סוד. ההוא תלמידא דאפיק מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה רבא מבי מדרשא אמר דין גלי רזיא הוא: רע ירוע כי ערב זר. [צח]א"ר יצחק רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים, ולערבי שלציון, ולתוקע עצמו לדברי הלכה, מקבלי גרים כדרבי חלבו דא"ר חלבו קשים גרים לישראל כספחת. ערבי שלציון דעבדי שלוף דוץ*, תוקע עצמו לדבר הלכה כדרבי יוסי דא"ר יוסי כל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו דאמר קרא [צט]ולמדתם ועשיתם כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה. ושונא תוקעים בוטח, דאתי דינא לקמיה וגמר הלכתא ומדמי מלתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל למשאל מיניה: גומל נפשו איש חסד. [ק]אמר ר' שמעון בן לקיש כל היושב בתענית נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד: גומל נפשו איש חסד, [קא]הלל הזקן בשעה שנפטר מתלמידיו היה מהלך והולך, אמרו לו להיכן אתה הולך, אמר להם לעשות מצוה, א"ל וכי מה מצוה הלל עושה, א"ל לרחוץ במרחץ, א"ל וזו היא מצוה, א"ל הן ומה איקונין של מלכים שמעמידים אותם בבתי קרקסיאות ובתי טרטיאות מי שממונה עליהם ממרקן ושוטפן והם מעלים לו (סודרין) [מזונות] ולא עוד אלא שהוא מתגדל בגדולי מלכות, אנו שנבראנו בצלם ודמות דכתיב [קב]כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו, וכן הלל הזקן אומר לתלמידיו בשעה שנפטר מהם אנא אזיל למיגמל חסד עם הדין אכסנאי דאית בגו ביתא, אמרו ליה בכל יום אית לך אכסנאין, אמר להו והדא נפשא עלובתא לאו אכסנאי היא גו גופא דיומא דין היא הכא ולמחר לית היא הכא. דבר אחר גומל נפשו איש חסד דמפלג מצוון. ועוכר שארו אכזרי, זה מי שהגיע לו שמחה ואינו מקרב קרוביו עמו לשם עניות, לכך משה מזהיר את ישראל [קג]נתון תתן לו: רשע עושה פעולת שקר. [קד]רבי אבין בשם רבי חנינא זה נמרוד שהיו פעולותיו של שקר, וזורע צדקה זה אברהם שנאמר [קה]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, שכר אמת שנאמר [קו]אל תירא אברם: תועבת ה' עקשי לב. [קז]זה שמקשה לבו מלעשות תשובה והקב"ה קורא אותו תועבה שנאמר תועבת ה' עקשי לב, ואם חוזר ועושה תשובה קורא אותו תמים שנאמר ורצונו תמימי דרך, ראה חכמתו של שלמה כל מה שהתנבא דוד אביו התנבא שלמה, בדוד כתיב [קח]אשרי אדם מפחד תמיד וגו', ובשלמה כתיב תועבת ה' עקשי לב, בדוד כתיב [קט]אשרי תמימי דרך, ובשלמה כתיב ורצונו תמימי דרך, אמר רבי זבידא כל מי שהולך בתמימות לפני הקב"ה כאלו עשה כל רצונו שנאמר ורצונו תמימי דרך: יד ליד לא ינקה רע. [קי]שנו רבותינו המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו אפילו הוא דומה למשה רבינו שקבל תורה מהר סיני עליו הכתוב אומר יד ליד לא ינקה רע, לא ינקה מדינה של גיהנם. [א]אמר רב כל שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם שכתוב בו [ב]הרימותי ידי אל ה' וגו' לא ינקה מדינה של גיהנם, קשיא ליה לדבי רבי שילא האי יד ליד ידים לא ינקה מיבעי ליה, אלא אמרי דבי ר' שילא אפילו קבל תורה כמשה רבינו שכתוב בו מימינו אש דת למו לא ינקה מדינה של גיהנם, קשיא ליה לר' יוחנן האי יד ליד יד מיד מיבעי ליה, אלא אמר רבי יוחנן אפילו עשה צדקה בסתר שכתוב [ד]מתן בסתר יכפה אף לא ינקה: יד ליד לא ינקה רע. [ה]א"ר פנחס כל העושה מצוה בעולם הזה ומבקש ליטול שכרו מיד ליד לא ינקה רע, רשע הוא ואינו מניח לבניו כלום, כאינש דאמר הא סילעא הא סקא הא סאתא קום כייל לך, כך אם בקשו אבות הראשונים שכר מצוה שעשו בעולם הזה מהיכן היה זכותן עומדת לבניהם אחריהם [שהרי הוא אומר] [ו]וזכרתי את בריתי יעקב. *יד ליד לא ינקה, בוא וראה שתי ידים יש לו לאדם אם גונב הוא באחת ונותן צדקה באחת לא ינקה לעתיד, כך הקב"ה אומר לרשעים שני עולמות בראתי לכם אחד לעשות בו מעשים טובים ואחד לשלם שכר עכשיו שלא עשיתם מעשים טובים בעולם הזה שהייתם בו כאן מה אתם מבקשים יד ליד לא ינקה אתכם מדינה של גיהנם. דבר אחר אמר ר' יוחנן משל לאחד שעבר עבירה ונתן לזונה שכרה, לא הספיק לצאת ממנה עד שפגעו עני אחד ואמר לו תן לי צדקה ונתן לו, חשב בעצמו אלולי לא רצה הקב"ה לכפר עונותי לא היה שולח לי אותו עני לתת לו צדקה אלא כבר כפר לי על אותו עון שעשיתי, אמר לו הקב"ה רשע לא תחשוב כך אלא לך ולמוד מחכמתו של שלמה שנאמר יד ליד לא ינקה רע. ד"א מה היד הזו (היא אוכלת) [אינה נכוית] עם חברתה [אף אם] אתה עושה מצוה באחת ונתחייב באחת אין זו מכפרת על זו. ד"א אדם יש לו דבר בינו ובין חברו והוא נשבע בפיו ומבטל בלבו תאמר שהוא מנוקה, תלמוד לומר לא ינקה רע, נאמר כאן לא ינקה ונאמר להלן

כי

ממ"ק ובמ"ק עג תהלים קיז: עד תנחומא: עה דברים כה: עו בראשית רבה פרשה סג: עז מלאכי א: עח בראשית יב: עט שבת פח: פ בבא מציעא עה: פא משלי ו: פב דברים ו: פג בראשית רבה פ' ס: פד בראשית כד: פה בבא מציעא ס: פו סנהדרין לח: פז יחזקאל יח: פח ויקרא יט: פט סנהדרין קיג: צ מלכים א כב: צא משלי יח: צב ישעיה נז: צג בראשית ה: צד תנחומא: צה בראשית לד: צו סנהדרין לא: צז ויקרא יט: צח יבמות קט: *שלוף דוץ מניחים סלוס ותוקעין מן הערב: צט דברים ה: ק תענית יא: קא ויק"ר: קב בראשית ט: קג דברים טו: קד ב"ר פ' מד: קה בראשית יח: קו שם טו: קז מדרש: קח משלי כח: קט תהלים קיט: קי עירובין יח: א סוטה ד: ב בראשית יד: ג דברים לג: ד משלי כא: ה ויק"ר: *מדרש משלי: ו ויקרא כו:

זית רענן (יט) אלא דברי תורה, פי' למי שלמד תורה, ובמדרש משלי איתא הכי, א"ר חנינא בן דוסא אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם אלא תורה בלבד שנאמר וצדקה תציל ממות שיש בה כח להציל מיום הדין דאפילו נתחייב אדם בדבר עבירה יכולה להציל אותו מיום הדין שנאמר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו הרי מכאן לת"ח שעבר בדבר עבירה שהיא מצלת אותו, צדיק גמור מנין א"ר יעקב אצ"ל שמעשיהן מצילין אותם, א"ר ישמעאל בוא וראה כמה קשה יום הדין כו', עיין במדרש משלי באריכות:

רקב, א"ר שמואל בר נחמני שמותן של רשעים חמים [כז]לכלי קוריים מה כלי קוריים כל זמן שאתה משתמש בהם עומדים הנחתם הן מתרפין, כך הרשעים שמעת מימיך אדם קורא לבנו סיסרא סנחריב פרעה אלא ראובן שמעון, רב אמר ארור המן ארורים בניו; א"ר פנחס חרבונה זכרו לטוב, א"ר שמואל בר נחמני מצינו שהקב"ה מוכיר שמותם של ישראל ומברכן שנאמר [כח]ה' זכרנו יברך, ר' הונא ורב אחא אמר אין לי אלא ששים רבוא, מנין שכל אחד ואחד מישראל שהקב"ה מוכיר שמו ומברכו שנאמר [כט]וה' אמר המכסה אני מאברהם ואברהם היו יהיה:

ישנו רבותינו וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי וכו' והם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. חנניה בן אחי רבי יהושע אמר זכר צדיק לברכה, א"ל נביא לישראל בשעה שאני מוכיר צדיקו של עולם אתם תנו ברכה. רבי אומר [ל]כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו בשעה שאני מוכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גודל לאלהינו. [לא]א"ר אלעזר צדיק מעצמו, רשע מחברו. צדיק מעצמו זכר צדיק לברכה, רשע מחברו ושם רשעים ירקב. א"ל רב המנונא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מנא הא מילתא דאמור רבנן זכר צדיק לברכה כו', מדאורייתא מנא לן, דכתיב [לב]וה' אמר המכסה אני מאברהם, וכתיב [לג]ואברהם היו יהיה וגו', מנא הא מילתא ושם רשעים ירקב כו' דכתיב [לד]ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וחטאים. על הראשונים נאמר זכר צדיק לברכה. בן גמלא ובן קטין ומונבז המלך והילני אמו ונקנור מזכירין אותם לשבח, ואלו מזכירין אותם לגנאי בית גרמו ובית אבטינס והגרום בן לוי ובן (קמצא) [קמצר] ועליהם נאמר ושם רשעים ירקב, מאי ושם רשעים ירקב א"ר אלעזר רקבובית תעלה (בעצמיהם) [בשמותם], מאי היא אמר רבא דלא מסקי בשמייהו, וכן סליק ליה בדואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים וכו' (כתוב באיכה): פעם אחת גזרה מלכות הרביעית שלא יביאו עצים למערכה והושיבו פרדסיאות על הדרכים כדרך שהושיבן ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל, מה עשו יראי חטא שבאותו הדור, הביאו עצים ועשו מהם סולמות והניחום על כתפיהם והלכו להם, כיון שהגיעו אצלם אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו להם להביא שתי גוזלות משובך שלפנינו בסולם שעל כתפנו, כיון שעברו מהם פרקום והביאום לירושלים, ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר זכר צדיק לברכה, ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר ושם רשעים ירקב: חכם לב יקח מצות, [לה]זה אברהם לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר [לו]קילרין שלו כלום, אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי, הלך ונטה לו אהל בגרר. ואויל שפתים ילבט זה לוט (יז) שהיה צריך לומר דבר שלקה בו העולם אנו באים לעשות, מה גרם לו ילבט זה לוט שהביא לו לבטים* [לז]לא יבא עמוני ומואבי. ד"א חכם לב יקח מצות זה משה שכל ישראל היו עסוקים בבזה והלך הוא ונתעסק בעצמות יוסף שנאמר [מ]ויקח משה את עצמות יוסף עמו: שנאה תעורר מדנים. [מא]שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים עוררה עליהם דיני דינים, דא"ר שמואל בר נחמני קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לאביהם שבשמים משיצאו ישראל ממצרים עד שעמד יחזקאל דכתיב [מב]ואומר עליהם איש שקוצי עיניו השליכו [והם לא עשו כן אלא] וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי ועשיתי עמהם בעבור שמי הגדול:

ועל כל פשעים תכסה אהבה שהקב"ה אוהב את ישראל [מג]אהבתי אתכם אמר ה'. ד"א שנאה תעורר מדנים שנאה שנתן אהרן בין ישראל לאביהם שבשמים עוררה עליהם דיני דינים מלמד שהיה (הקב"ה) [אהרן] נוטל את (הפנקס ופותחו) [קרבנם ופותחו] להם, ואומר להם דעו שאין בו ממש, הוא [שמשה אמר לאהרן [מד]מה עשה לך העם הזה, א"ל מוטב היה להן שידונו שוגגין ואל ידונו מזידין, הוא] שהקב"ה אומר למשה [מה]מי אשר חטא לי אמחנו מספרי [הה"ד] [מו]ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו. ועל כל פשעים תכסה אהבה תפלה שנתפלל משה עליו, ומה נתפלל עליו ר' מני בש"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי אמר מתחלת הספר ועד כאן כתיב [מז]והקריבו בני אהרן, וערכו בני אהרן, ונתנו בני אהרן, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באר שנואה ומימיה חביבין, לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם כדתנן [מח]כל העצים כשרים לגבי המזבח חוץ משל זית ומשל גפן ולאהרן אי אתה חולק כבוד בשביל בניו, א"ל הקב"ה חייך בשביל תפלתך אני מקרבו, ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלה שנאמר [מט]צו את אהרן ואת בניו: פעולת צדיק לחיים [נ]א"ר תנחומא זה אליפז שגדל בחיקו של יצחק. תבואת רשע לחטאת זה עמלק שגדל בחיקו של עשו. ד"א פעולת צדיק לחיים כל מה שפעל דוד ושלמה לחיים של ישראל, תבואת רשע לחטאת בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדש הקדשים היה חטאת לישראל שעשה צלם והכניסו להיכל: ארח לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה, [נא]א"ר אלכסנדרי כל ת"ח שהוא עוזב דברי תורה כאלו מתעתע במי שאמר והיה העולם והקב"ה עוזבו לעוה"ב. ומוציא דבה הוא כסיל [נב]אלו מרגלים שנא' [נג]ויוציאו דבת הארץ, ואומר כחומץ לשנים וכעשן לעינים וגו' [נד]מקצה רגלים וגו' שולח דברים ביד כסיל. ברוב דברים לא יחדל פשע [נה]זו מרים [נו]ותדבר מרים ואהרן במשה, וחושך שפתיו משכיל, חושך שפתיו מלדבר בחברו, ארשב"ג כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, אמרו רז"ל שני [נז]דיקליקין היו עומדים לפני אנדרינוס אחד היה מלמד על הדבור שהוא יפה ואחד היה מלמד על השתיקה שהיא יפה, אמר אחד למלך מרי אין טוב מן הדבור בעולם, אמר לו היאך, א"ל אלולא הדבור לא היו המלכים מתמלכין והמתים נגמלים חסד והכלות מתקלסות ומשא ומתן בעולם והספינות פורשות בים, אמר ליה אנדרינוס יפה דברת, אמר ליה לאותו אחד שהיה למד על השתיקה שהיא יפה היאך אתה למד על השתיקה, בא לדבר עמד חברו וסטרו על פיו, אמר ליה המלך למה סטרת אותו אמר ליה מרי משלי על שלי למדתי מדבור על דבור וזה בא ללמד משלי על שלו משלו על שלו ילמד לפיכך סטרתי אותי, אמר שלמה לא אמרתי שתעלם פיך ותהא שותק ויושב אלא חשוך שפתיך מלהשיח בחברך, וכה"א [נח]נצור לשונך מרע:

תתקמז ברכת ה' היא תעשיר, [נט]זה שבת שנאמר [ס]ויברך אלהים את יום השביעי. ולא יוסיף עצב עמה, זה האבל דכתיב [סא]כי נעצב המלך על בנו. [סב]תני בבית האבל בחול (יח) פריס מנחם ויהיב לאבל מן הה"ד [סג]פרשה ציון בידיה משום דאין מנחם לה הא אם יש לה מנחם פריס מנחם, ובשבת פורס הוא בעצמו אע"פ שיש מנחם שנאמר ברכת ה' היא תעשיר וגו'. [סד]מעשה בשמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאל אחד, הלכו תלמידיו ומצאו אבן אחת טובה תלויה בצוארו, אמרו לו רבי ברכת ה' היא תעשיר, אמר להם אני חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי, הלך והחזירה לאותו ישמעאל וקרא עליו אותו ישמעאל ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח: כעבור סופה ואין רשע [סה]זה דור המבול, וצדיק יסוד עולם זה נח שנאמר [סו]אלה תולדות נח. [סז]רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו בשביל צדיק אחד נתקיים העולם שנאמר וצדיק יסוד עולם, ור' חייא בר אבא דידיה אמר מהכא [סח]רגלי חסידיו ישמור חסידו כתיב וכו' (כתוב בתהלים במזמור קל"ג): כחומץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו, [סט]רמי ליה רב אחא אריכא דהוא רב אחא בר פפא לרבי אבהו תנן החושש בשניו לא יגמע בהם את החומץ למימר דחומץ מעלי הוא לשנים והכתיב כחומץ לשנים וכעשן לעינים, לא קשיא הא [ע]בקיוהא הא בחלא, ואי בעית אימא הא והא בחלא, הא דאיכא מכה הא דליכא מכה, אי איכא מכה מסי ואי ליכא מכה מרפי: יראת ה' תוסיף ימים. [עא]א"ר יוחנן זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא שמשו בו אלא שמונה כהנים, ושנות רשעים תקצורנה זה מקדש שני שעמד ת"כ שנים ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים, צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק ושמונים שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשר ששמש ישמעאל בן פאבי ואמרי לה י"א ששמש ר' אלעזר בן חרסום מכאן ואילך צא וחשוב כל אחד ואחד לא הוציא שנתו. [עב]מעשה ברבי שמעון בן חלפתא שהלך לברית מילה וסעד שם והשקה שם אותו אביו של תינוק יין ישן של שבע שנים, א"ל מהיין הישן הזה אני מישן לשמחה של בני, היו נעורים עד חצי הלילה, ר' שמעון בן חלפתא שהיה בטוח על כחו יצא בחצי הלילה לילך לעירו מצא שם מלאך המות בדרך ראה אותו משחק, א"ל מי אתה, א"ל שלוחו של הקב"ה, אמר לו מפני מה אתה משחק א"ל משיחתן של בריות שהם אומרים כך וכך אנו עתידין לעשות ואינו יודע אימתי הוא נקרא. אותו האיש שהיה אומר מהיין הזה אני מישן לשמחתו של בני הרי הגיע פרקו למות אחר שלשים יום, א"ל הראה לי את פרקי, א"ל לא עליך ועל כיוצא בך אני שולט

ממ"ק ובמ"ק כז כלי קוריים כלי אריגה: כח תהלים קטז: כט בראשית יח: ל יומא לז: לא דברים לב: לב יומא לח: לג בראשית יח: לד שם יג: לה שם יד: לו תענית כח: לז בראשית רבה: לח קילרין אוצר: *לבטים מכשולים: לט דברים ה: מ שמות יג: מא ויקי"ר פ"ו: מב יחזקאל ד: מג מלאכי א: מד שמות לב: מה שם: מו דברים ט: מז ויקרא א: מח תמיד כט: מט ויקרא ו: נ דברים רבה: נא מדרש: נב תנחומא: נג במדבר יג: נד משלי כו: נה ילמדנו: נו במדבר יב: נז דיקליקין מליצים: נח תהלים לד: נט בראשית רבה פרשה יא: ס בראשית ב: סא שמואל ב יט: סב ירושלמי דמועד קטן פרק ג: סג איכה א: סד דברים רבה: סה בראשית רבה פרשה ל: סו בראשית ו: סז יומא לח: סח שמואל א ב: סט מנחות קיא: ע קיוהא יין שלא נתבשל כל צרכו: עא יומא ט: עב דב"ר פ"ט:

זית רענן (יז) שהיה צריך לומר, וא"ת הא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה, ויש לומר כדאמרי' בגמרא נקוד על ובקומה לומר שידע בקומה של הבכירה: (יח) פריס מנחם, פי' תמנחם בוצע, ויהיב בידיה פי' ונותן לאבל בידו ממש, משא"כ באחר שמניח לפניו כדאיתא בא"ח סי' קס"ז:

ישנים והשכיבו את ר' עקיבא על המטה ויצאו, מיד נטפל אליהו ז"ל ונטלו על כתפיו, וכשראה רבי יהושע כך א"ל לאליהו ז"ל רבי והלא אמש אמרת לי שכהן היית וכהן אסור לטמא במת, אמר לו דייך ר' יהושע בני חס ושלום שאין טומאה בתלמידי חכמים ואף בתלמידיהם, והיו מוליכים אותו כל הלילה עד שהגיעו לאנטיפרס של קוצרין, כיון שהגיעו לשם עלו שלש מעלות וירדו שלש מעלות ונפתח המערה לפניהם וראו שם כסא וספסל ושלחן ומנורה, והשכיבו את ר' עקיבא על המטה ויצאו, וכיון שיצאו נסתמה המערה ודלקה הנר על מנורה, וכשראה אליהו כך פתח ואמר אשריכם צדיקים ואשריכם עמלי תורה ואשריכם יראי אלהים שגנוז וטמון לכם ומשומר לכם מקום בגן עדן לעתיד לבא, אשריך רבי עקיבא שנמצא לך מלון ערב בשעת מיתתך, לכך נאמר אף ערכה שלחנה. א"ר ירמיה בוא וראה כמה גדול כבוד התורה שלא דיין לחכמים שהיא עורכת שלחן לפניהם אלא שהיא מוספת להם חכמה על חכמתם, הה"ד תן לחכם ויחכם עוד שמתוך שעוסק בדברי תורה היא מוספת לו יראת ה', שנאמר תחלת חכמה יראת ה'. ודעת קדושים בינה, אלו בעלי גמרא שבשעה שיושבים ומבינים כל דבר ודבר הם דומים למלאכים שנקראו קדושים, שנאמר [קא]לקדושים אשר בארץ המה וגו':

לכו לחמו בלחמי. [קב]הרואה יין בחלום יש שותה וטוב לו ויש שותה ורע לו, לתלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר ושתו ביין מסכתי. כל מיני משקים יפין לחלום חוץ מן היין, יש שותה ורע לו שנאמר [קג]תנו שכר לאובד, יש שותה וטוב לו [קד]ויין ישמח לבב אנוש. [קה]רבי ירמיה פתח יוסר לץ לוקח לו קלון, א"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו, ומה טעם יוסר לץ לוקח לו קלון, היא דעתיה דר' יצחק דא"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע בארץ ישראל כאלו מעמיד לסטים בחוצה לארץ, וכל המעמיד תלמיד בחוצה לארץ מעמיד לו עבד. ד"א יוסר לץ זה ירמיה, לץ זה דורו שהיו ליצנים, לוקח לו קלון שהיו מקללין אותו שנאמר [קו]לא נשיתי ולא נשו בי כלו מקללוני, ומוכיח לרשע מומו שהיה מוכיח לישראל ואומר להם איכה: אל תוכח לץ פן ישנאך. [קז]א"ר אליעזר משום ר' יהודה בן שמוע כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לאדם שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך: תן לחכם ויחכם עוד. [קח]מדבר בנח שאמר לו הקב"ה [קט]מכל הבהמה הטהורה, כשיצא קרב מן הטהורים, אמר למה רבה הקב"ה בטהורים אלא כדי שאקריב ממנה. ד"א תן לחכם זה בצלאל שאמר לו משה לעשות ארון תחלה והוא עשה המשכן תחלה להשרות בו הארון וכו' (כתוב בשמואל ברמז צ"ח):

אם חכמת חכמת לך. [קי]ר' אליעזר היה דורש אם חכמת בתורה כאלו אתה משמחו להקב"ה שנתן לך התורה, ולצת לבדך תשא, ולא לאחרים: אשת כסילות הומיה. מה הכסיל מתגאה [והומה בסכלותו] ואינו יודע מה יהיה בסופו כך אשה זונה [מתגאה] ואינה יודעת מה יהיה בסוף זנותה. ד"א אשת כסילות זו חוה ששמעה לנחש ועברה על צוויו של הקב"ה, ולא עוד אלא שהחטיאה לאדם הראשון, מה כתיב אחריו וישבה לפתח ביתה לקרוא לעוברי דרך המישרים ארחותם, מלמד שנתנה תשובה לדורות ואומרת אשרי מי שמישר ארחותיו ואינו חוטא כשם שחטאתי ואוי לו למי שאינו מיישר ארחותיו ונתחייב כמו שנתחייבתי, שנאמר מי פתי יסור הנה, וכל מי שחסר דעה ילמוד ממני שגנבתי דעתו של הקב"ה ודעתו של אדם הראשון ומצאתי מתוק לשעה ואחר כך היתה מרה שנאמר מים גנובים ימתקו. ואחריתה מרה, שנאמר ולא ידע כי רפאים שם אפילו אדם חוטא ובא על אשת איש מוצא החטא מתוק לשעה ואינו יודע שאחריתה מרה: מים גנובים ימתקו וגו'. [א]א"ר יצחק מיום שחרב בית המקדש ניטל טעם ביאה ונתן לעוברי עבירה שנאמר מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם:

י בן חכם ישמח אב. [ב]זה יצחק שנאמר [ג]כי ביצחק יקרא לך זרע, ובן כסיל תוגת אמו זה ישמעאל, יש בנים שנתגנו באביהם זה יאשיהו שנתגנה באמון שנאמר [ד]כי הוא אמון הרבה אשמה, חזקיה שנתגנה באחז שנאמר [ה]צור תעודה, ויש אבות שנתגנו בבניהם, עלי נתגנה בבניו שנאמר [ו]ובני עלי בני בליעל, שמואל נתגנה בבניו שנאמר [ז]ולא הלכו בניו בדרכיו, ואברהם לא היה כן הוא נתגדל ביצחק שנאמר [ח]ואלה תולדות יצחק בן אברהם, ויצחק נתגדל באברהם שנאמר [ט]אברהם הוליד את יצחק. בן כסיל תוג"ת אמו (בא"ת ב"ש אפרא) אפרא בעיני אמיה אם מודבק אדם בדרכיו של הקב"ה משמח בוראו, הדא הוא דכתיב בן חכם ישמח אב ואין אב אלא הקב"ה שהוא אב לכל העולם שנאמר [י]אבי יתומים. ד"א בן חכם זה שלמה שהיה חכם ביותר, ישמח הקב"ה שנאמר [יא]וישב שלמה על כסא ה', ובן כסיל זה המן ששמע לעצת אשתו ונתלה וכל עשרו לא היה יכול להצילו, ללמדך כשמגעת מפלתם של רשעים אין מועיל להם ממונם שנאמר [יב]לא יועיל הון ביום עברה, וכתיב לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות:

תתקמה [יג]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן שתי צדקות הללו למה, אחת שמצלת מדינה של גיהנם ואחת שמצלת אותו ממיתה משונה, ואיזוהי צדקה שמצלת מדינה של גיהנם, ההיא דכתיב בה עברה דכתיב [יד]יום עברה היום ההוא, איזוהי צדקה שמצלת ממיתה משונה, נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נטלה, היכי לעביד, נותנה לתוך קופה של צדקה. שלשה אוהבים יש לו לאדם וכו' (כתוב בישעיה ברמז תצ"ד):

וצדקה תציל ממות. [טו]אמר שמואל אין מזל לישראל, דשמואל ואבלט הוו יתבי, אדיתבי אינהו אזלי הנך אינשי לאגרא, אמר ליה אבלט לשמואל האי גברא אזיל ולא אתי דטריק ליה חויא ומית, א"ל שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי. אזיל ואתא, קם אבלט ושקליה לטוניה ושדייה אארעא, אשכח ביה חויא דפסיק ושדי בתרתי גובי, אמר ליה שמואל מאי עבדת, א"ל כל יומא הוה רמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן, האידנא הוה חד מינן ולא הוה ליה ריפתא בהדיה הוה קא מיכסיף, אמינא להו אנא קאימנא ומרמינא כי מטאי לגביה שואי נפשאי כמאן דשקלי מיניה כי היכי דלא ליכסיף, א"ל מצוה קא עבדת, נפק שמואל ודרש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה. ומדרבי עקיבא נמי אין מזל לישראל, דר' עקיבא הוה ליה ברתא א"ל כלדאי ההוא יומא דעיילה לגננא טריק לה חויא ומיית, הוה דאג אמילתא טובא, ההוא יומא שקלתה [טז]למכבנתא דצתא בבקעה איתרמי אתיהיב בעיני כחויא, לצפרא כי קא שקלת הוה סריך ואתי חויא אבתרה, אמר לה אבוה מאי קא עבדת, אמרה ליה בפניא אתא עניא קרי אבבא והוו טרידי כולי עלמא בסעודתא וליכא דשמע, קמית אנא ושקלית למנתא דיהבית ניהלי ויהביתיה ניהליה, נפק ר' עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה. [יז]תניא אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באת אשה ועמדה לפניו בשני בצורת, א"ל רבי פרנסני, א"ל העבודה בקופה של צדקה אין כלום, א"ל אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים, ועמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימין ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, בנימין הצדיק שקיים אלמנה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות, תנא הוסיפו לו י"א שנה, הוי וצדקה תציל ממות. [יח]רבי אליעזר אומר כתוב אחד אומר וצדקה תציל ממות וכתוב אחד אומר [יט]מי גבר יחיה ולא יראה מות, כיצד יתקיימו שני המקראות הללו, אמור מעתה מי גבר יחיה ולא יראה מות זו מיתה כדרך כל הארץ, וצדקה תציל ממות זו מיתה משונה: לא ירעיב ה' נפש צדיק. [כ]זה יצחק שנאמר [כא]גור בארץ הזאת, והות רשעים יהדוף, זה אבימלך. לא ירעיב ה' נפש צדיק, [כב]מלמד שאין הצדיקים נפטרין מן העולם עד שהוא מוחל להם עונותיהם, והות רשעים יהדוף, שהוא דוחפן ליום הדין. ד"א זה תלמיד חכם שכל זמן שמתעסק בתורה בחיים ואם נעלם ממנו פרק אחד או דבר מלמודו אינו נפטר מן העולם עד שמלאכי השרת באים בשעת פטירתו וסודרין לפניו כדי שלא יהא לו בושת פנים לפני הקב"ה לעתיד לבא, ר' סימון אמר אלו הצדיקים שאין הקב"ה מצריכן לבריות והרשעים מחתם גזר דינם עד יום הדין ליפרע מהם בגיהנם ודוחפן לשרה של גיהנם: נרדם בקציר בן מביש. [כג]רבי שמעון בן יוחאי אומר משל לשני אחים שהיו מסגלים בנכסי אביהם אחד מצרף דינר ואוכלו ואחד מצרף דינר ומניחו, זה שהוא מצרף דינר ומניחו נמצא עשיר וזה שהוא מצרף דינר ואוכלו נמצא שאין לו כלום, כך תלמיד חכם שונה שנים ושלשה פרקים בשבת שנים ושלשה דברים ביום שתים ושלש פרשיות בחדש נמצא עשיר לאחר זמן ועליו נאמר [כד]וקובץ על יד ירבה, אבל אם אמר למחר אני לומד למחר אני שונה נמצא שאין בידו כלום ועליו נאמר נרדם בקציר וגו', ואומר [כה]מחורף עצל לא יחרוש:

תתקמו זכר צדיק לברכה. [כו]א"ר יצחק כל מי שמזכיר הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה שנאמר זכר צדיק לברכה, וכל מי שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה שנאמר ושם רשעים ירקב

ממ"ק ובמ"ק קא תהלים מז: קב ברכות נז: קג משלי לא: קד תהלים כא: קה היכל רבתי: קו ירמיה טו: קז יבמות סג: קח בראשית רבה פ' ג: קט בראשית ז: קי מדרש: א סנהדרין פט: ב תנחומא: ג בראשית כא: ד דברי הימים ב לג: ה ישעיה ח: ו ש"א ב: ז שם ח: ח בראשית כה: ט שם: י תהלים סח: יא דה"א כט: יב משלי יא: יג בבא בתרא י: יד צפניה א: טו שבת קנו: טז למכבנתא נוסקא של זהב שיש כמו טס בראשה: יז בבא בתרא יא: יח מדרש: יט תהלים פט: כ בראשית רבה פרשה סד: כא בראשית כו: כב מדרש: כג ספרי: כד משלי יג: כה שם כ: כו בראשית רבה פרשה מט:

ארץ, בית המקדש לפי שחביב מכל נברא קודם לכל שנאמר [עא]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, ארץ ישראל שחביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר [עב]עד לא עשה ארץ וחוצות, ארץ זו ארץ ישראל, חוצות אלו שאר ארצות. ד"א ארץ אלו שאר ארצות, חוצות אלו מדברות, תבל זו ארץ ישראל שנאמר משחקת בתבל ארצו, הרי הוא אומר [עג]ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ארץ עשויה חוליאות* לשליטים שכל מלך ושליט שלא קנה בארץ ישראל לא עשה כלום, רבי יהודה אומר וכי שלשים ואחד מלכים היו כלם בארץ ישראל אלא כדרך שעשה ברומי עכשו שכל מלך ומלך שלא קנה ברומי לא עשה כלום כך כל מלך ושליט שלא עשה פלטריאות וחוליאות בארץ ישראל לא עשה כלום, נחלת צבי מה צבי קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות ארץ ישראל קלים מכל פירות הארצות. ד"א מה צבי זה כשאתה מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה, בשעה שישראל עושים את התורה אין פירותיה קלים, יכול לא היו שמנים, תלמוד לומר ארץ זבת חלב ודבש שמנים כחלב ומתוקים כדבש, וכן הוא אומר [עד]כרם היה לידידי בקרן בן שמן מה שור זה אין בו גבוה מקרניו כך ארץ ישראל גבוה משאר ארצות, אי מה שור זה אין בו פסול מקרניו אף ארץ ישראל פסולת משאר ארצות, תלמוד לומר בן שמן ששמנה היתה ארץ ישראל גבוהה ומתוקה ומשובחת משאר ארצות: בתחלה היתה תורה בשמים שנאמר ואהיה אצלו אמון, ואחר כך עלה משה והורידה לארץ ונתנה לבני אדם שנאמר משחקת בתבל ארצו, א"ר אלכסנדרי מהו בתבל ארצו מכאן שעשרה שמות יש לארץ, ארץ, אדמה, חרבה, יבשה, ארקא, תבל, חלד, ראשית, גיא, שדה. ארץ שבני אדם (טו) רצין בה. אדמה שממנה נברא אדם הראשון. חרבה שמחריבין אותה המים. יבשה בשעה שקבלה דמו של הבל. ארקא בשעה שברחה לפני הקב"ה בשעה שראה ליתן תורה לישראל על הר סיני. תבל שהיא מתובלת בפירותיה. חלד שבני אדם חולדין בה. ראשית שהיא ראשית לכל מעשה בראשית. גיא שעשויה גבעות גבעות. שדה שעשויה שדות שדות: אשרי אדם שומע לי. [עה]א"ר יהושע בן לוי לבניו אקדימו עולו אקדימו וחשיכו עולו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חיי ולמודייכו תתקיים בידייכו, א"ר חמא בר חנינא מאי קראה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וגו'. אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים לבית הכנסת ויתפלל שנאמר לשמור מזוזות פתחי, שני פתחים סלקא דעתך, אלא אימא שעור שני פתחים. [עו]מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה, באת לפני ר"י (הגלילי) בן חלפתא אמרה לו רבי זקנתי יותר מדאי ומעכשו חיים של נוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה ואני מבקשת ליפטר מן העולם, אמר לה במה הארכת כל כך ימים, אמרה לו למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום, אמר לה מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה, הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה, לכך אמר שלמה אשרי אדם שומע לי וגו', מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים. [עז]אמר הקב"ה אם הלכת להתפלל לבית הכנסת לא תעמוד לך על פתח החיצון אלא הוי מתכוין ליכנס דלת לפנים מדלת, לשקוד על דלתי אין כתיב כאן אלא דלתותי, שתי דלתות, ולמה כן שהקב"ה מונה פסיעותיך ונותן לך שכר, מהו לשמור מזוזות פתחי וכי יש מזוזה בבתי כנסיות, א"ר יהודה ברבי סימון מה מזוזה זו אינה זזה מן הפתח כך לא תהא זז מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, ואם תעשה כן דע שאתה מקבל פני שכינה, מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים, ולא עוד אלא טעון ברכות שנאמר ויפק רצון מה': לשמור מזוזות פתחי, א"ר תנחום חייב אדם לתת מזוזה על פתח ביתו, רבי לוי אמר שתי מזוזות הן אחת מכאן ואחת מכאן, רבי ישמעאל אומר מזוזה אחת, וחכמים אומרים הלכה כדברי רבי ישמעאל למה שאם אדם עושה שתי מזוזות איני יודע אי זו עיקר ואי זו טפלה, מסייע ליה לרבי ישמעאל דאמר קרא [עח]וקשרתם לאות אם אדם עושה שני תפלין אחד מכאן ואחד מכאן אינו יודע אי זה עקר ואי זה טפל אלא ודאי הלכה כרבי ישמעאל מה מזוזה אחת אף תפלין אחת. א"ר יודן למה נאמר לשמור מזוזות פתחי, אלא שאם יהיו לו לאדם שני פתחים חייב ליתן מזוזה בזה ובזה לכך נאמר מזוזות פתחי: כי מוצאי מצא חיים, כל מי שהוא מצוי בדברי תורה אני מצוי לו בכל מקום.

[עט]שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים, אמר להם לא ברכתי לפני כהן, למימרא דמעליותא היא והא אמר רבה בר בר חייא א"ר יוחנן כל תלמיד חכם שמברך לפניו כהן עם הארץ אפי' כהן גדול אותו תלמיד חכם חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי, כי קאמר איהו נמי בשוין: כל משנאי אהבו מות. [פ]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל תלמיד חכם שיש לו [פא]רבב על בגדו חייב מיתה אל תקרי משנאי אלא משניאי, רבינא אמר רבד ממש שנאמר [פב]מרבדים רבדתי ערשי, ולא פליגי הא בגלימא הא בלבושא. ריש לקיש אמר רק בפני רבו חייב מיתה אל תקרי משנאי אלא משניאי:

ט חכמות בנתה ביתה. זו מדותיו של הקב"ה שברא את כל העולם כלו בחכמתו. חצבה עמודיה שבעה, אלו שבעת ימי בראשית, טבחה טבחה מסכה יינה, אלו ימים ונהרות וכל צרכי העולם, שלחה נערותיה תקרא, אלו אדם וחוה: על גפי מרומי קרת. [פג]רבא רמי כתיב על גפי וכתיב על כסא, בתחלה על גפי ולבסוף על כסא. מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו זו הוה שנאמר [פד]נואף אשה חסר לב:

תתקמד [פה]רבי יונה בשם ר' ירמיה בר אבא פתר קריא בגוג לעתיד, בנתה ביתה זה בית המקדש שנאמר [פו]בחכמה יבנה בית, חצבה עמודיה שבעה אלו שבע שני גוג, ר' יונה בשם ר' אבא בר כהנא כל אותם שבע שנים מסיקין ידותיהם של חרבות ושל רמחים ושל סכינים, הדא הוא דכתיב [פז]ויצאו וגו', ואותן שבע שנים יהיו [פח]פרוטגמיא של צדיקים לעתיד לבא, מתלא אמר דאכיל פרוטגמיא אכיל משתיתא. טבחה טבחה שנאמר [פט]בשר גבורים תאכלו. מסכה יינה [צ]ודם נשיאי הארץ תשתו. אף ערכה שלחנה [צא]ושבעתם על שלחני סוס ורכב, שלחה נערותיה תקרא זה יחזקאל [צב]בן אדם כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף וכל חית השדה. בר קפרא פתר קריא בתורה, בנתה ביתה זו תורה שנאמר [צג]ה' קנני ראשית דרכו, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, ולא חמשה הם, בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד ויהי בנסוע הארון חד, מן ויהי בנסוע הארון עד ובנוחה יאמר חד, מן ובנחה יאמר עד סופיה דספרא חד הרי שבעה, טבחה טבחה אלו העונשים, מסכה יינה אלו קלים וחמורים וגזרות שוות, אף ערכה שלחה אלו הערכין, שלחה נערותיה תקרא אלו ישראל, אחר כל השבח הזה מי פתי יסור הנה הניחו דעתו של הקב"ה ואמרו לעגל [צד]אלה אלהיך ישראל, בשביל כן [צה]אכן כאדם תמותון. ר' אבא בר כהנא פתר קריא באהל מועד, חכמות בנתה ביתה זה בצלאל [צו]ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי המלואים, טבחה טבחה אלו הקרבנות, מסכה יינה אלו הנסכים, אף ערכה שלחנה זה סדור לחם הפנים, שלחה נערותיה תקרא זה משה שנא' [צז]ויהי ביום השמיני. י"א על שבעה עמודים העולם עומד שנאמר חצבה עמודיה שבעה וכו' (כתוב בתהלים בפסוק לרוקע הארץ במזמור קל"ג). [צח]ד"א [צט]חכמות בנתה ביתה זו תורה שבנתה כל העולם בחכמתה, חצבה עמודיה שבעה שנתחצבה משבעה רקיעים וניתנה לבני אדם. ד"א אמר הקב"ה אם זכה ולמד חשוב לפני כאלו העמיד כל העולם כלו, חצבה עמודיה שבעה אלו *שבע ארצות, אם זכה נוטל אותו ואם לאו הוא מתחלק לשבע ארצות, טבחה טבחה זו אסתר המלכה שבשעה שהגיע צער לישראל התקינה סעודה לאחשורוש ולהמן הרשע ושכרתו יין ביותר וכסבור היה המן בעצמו שהלקה לו כבוד והוא לא ידע שפרשה היא לו מצודה שמתוך ששכרה אותה יין קנתה לה אומתה לעולם, אף ערכה שלחנה בעולם הזה ובעולם הבא, אי זה זה שם טוב שקנתה שכל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם, א"ר אלעזר אף יום הכפורים לא יבטל לעולם שנאמר [ק]והיתה זאת לכם לחקת עולם. דבר אחר זו התורה שעורכת שולחן למי שמתעסק בה בעולם הזה ובעולם הבא. ד"א מעשה היה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי היה תלמידו ומשמשו, ערב יום הכפורים נפטר ממנו והלך לביתו, בא אליהו ז"ל ועמד על פתח ביתו אמר ליה שלום עליך רבי אמר ליה שלום עליך רבי ומרי, אמר ליה כלום אתה צריך אמר לו ומי אתה, אמר ליה כהן אני ובאתי להגיד לך שרבי עקיבא מת בבית האסורים, מיד הלכו שניהם לבית האסורין ומצאו פתח שער בית האסורין פתוח ושר בית הסוהר היה ישן וכל האסורים היו ישנים

ממ"ק ובמ"ק עא ירמיה יז: עב משלי ח: עג ירמיה ג: *הוליאות כבריות הכן: עד ישעיה ה: עה ברכות ח: עו ילמדנו: עז דבי"ר: עח דברים יא: עט מגילה כז: פ שבת קיד: פא רבב שומן וחלב: פב משלי ז: פג סנהדרין לח: פד משלי ו: פה ויקרא רכס: פו משלי כד: פז יחזקאל לט: פח פרוטגמיא סעודה ראשונה של נשואין, משתיתא יתר סעודות: פט יחזקאל לט: צ שם: צא שם: צב שם: צג משלי ח: צד שמות לב: צה תהלים פב: צו שמות לא: צז ויקרא ט: צח מדרש: צט משלי ט: *עי' בויק"ר סוף פ' במדבר סמבוטי: ק ויקרא טז:

זית רענן (טו) שבני אדם רצין בה, פי' רצין עליה: בשעה שקבלה דמו, דאז נעשה יבשה שלא היה רושם הדם ניכר כמ"ש תוספות סנהדרין: חולדין בה, פי' מעלין חלודה בשעה שנקברים בארץ: ראשית לכל וכו', פ"ל שנבראת קודם לשמים, עיין בפרשת בראשית: (טז) שרבי עקיבא מת, לאו דוקא אלא נהרג, עיין בב"מ דף קי"ד:

הפילה. [יג]א"ר הונא אמר רב זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה, ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה, ועד כמה, עד ארבעין שנין, איני והא רבה גופיה אורי, בשוין. [יד]דבר אחר כי רבים חללים הפילה זה העוסק בתורה שלא לשמה, וכן הוא אומר [טו]יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר [טז]וערפו שם את העגלה:

ח הלא חכמה תקרא. [יז]זה הקב"ה שנאמר [יח]כי ה' יתן חכמה. בראש מרומים זה משה שנאמר [יט]עלית למרום. עלי דרך אמר הקב"ה במקום שאני עומד שם יעמוד משה שנאמר [כ]ומשה נגש אל הערפל. בית נתיבות נצבה שעשה הים נתיבה שנאמר [כא]ובמים עזים נתיבה. ליד שערים לפי קרת שנאמר [כב]ויעמוד משה בשער המחנה. מבוא פתחים תרונה אמר הקב"ה כל הכבוד הזה עשה לי משה והוא מבפנים ואני מבחוץ אני קורא לו [כג]ויקרא אל משה:

בראש מרומים עלי דרך. [כד]רבא רמי כתיב בראש מרומים וכתיב עלי (קרת) [דרך], בתחלה בראש מרומים ובסוף עלי (קרת) [דרך]: ליד שערים לפי קרת. [כה]מתוך שאתה קורא לחכמה עומדת על שעריך שנאמר ליד שערים, ומתוך שאתה יושב ומרנן בה אף היא מרננת על פתחיך שנאמר מבוא פתחים תרונה. אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם, אם קורא אותם אישים למה קורא אותם בני אדם, אלא א"ר שמעון בן חלפתא אם זכיתם וקיימתם דברי תורה אתם נקראים כאברהם יצחק ויעקב שנקראו אישים, ואם לאו אתם נקראים כאדם הראשון שלא קיים את התורה ונטרד מגן עדן. אליכם אישים אקרא [כו]אלו תלמידי חכמים שדומים לנשים ועושים גבורות כאנשים, אמר רבי ברכיה הרוצה שיתנסך יין שלו על גבי המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין שנאמר אליכם אישים אקרא: שמעו כי נגידים אדבר. [כז]א"ר חנינא בר פפא למה נמשלה דברי תורה לנגיד, לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות. ד"א נגידים כל דבור שיצא מפי הקב"ה קשרו לו שני כתרים. [כח]ד"א מהו נגידים אלו תלמידי חכמים המגידים להם טומאה וטהרה איסור והיתר, ומפתח שפתי מישרים פותחים לכם חדרי חדרים שבמרום. בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש אין בהם לא קפדנות ולא עקמנות וכו' (כתוב בריש תהלים): קחו מוסרי ואל כסף. [כט]קחו מוסרה של תורה ואל כסף, ודעת מחרוץ נבחר. ד"א הרבה קיחות צויתי אתכם [ל]ולקחתם לכם ביום הראשון במקח ולא בגזל. וכל חפצים לא ישוו בה (כתוב ברמז תתקל"ד): אני חכמה שכנתי ערמה. [לא]א"ר אליעזר כל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה, כיון שנכנסה בו באדם חכמה נכנסה בו ערמומות, ורבנן האי קרא מאי עבדי ליה מיבעי להו לכדרב יוסי בר חנינא דא"ר יוסי בר חנינא אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו ערום עליהן שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה, ר' יוחנן אמר אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שנאמר [לב]והחכמה מאין תמצא. [לג]ד"א אני חכמה ובמקום ששכנתי שכנתי ערומה ואין יצר הרע שולט במי שבלבו תורה שנאמר [לד]תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו, וכן משה אומר [לה]ושמתם את דברי אלה, וכן דוד אומר [לו]בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך:

תתקמא יראת ה' שנאת רע, [לז]אמר רב נחמן בר יצחק הרואה דבר רע בחבירו יחידי מצוה לשנאתו שנאמר יראת ה' שנאת רע: לי עצה ותושיה. [לח]עד שלא נברא העולם נתיעץ הקב"ה בתורה ששמה תושיה לבראת את העולם השיבה ואמרה לו רבון העולמים אם אין צבא למלך או אם אין מחנה למלך על מה הוא מלך, אם אין עם מקלסין למלך איזהו כבודו של מלך, ושמע הקב"ה וערב לו, מכאן אמרו חכמים כל מלכות שאין לה יועצים אין מלכותה מלכות, וכה"א [לט]ויהונתן דוד דויד יועץ, ואם מלכים היו להם יועצים שאר אדם עאכ"ו שהוא טובה להם שנאמר [מ]ושומע לעצה חכם: בי מלכים ימלוכו. [מא]היה ר"ש בן אלעזר אומר מי גדול הממליך או המולך העושה שרים או העושה שררה הוי אומר העושה שרים, כל עצמם של שני כתרים הללו כתר כהונה וכתר מלכות אין באים אלא מכחה של תורה שנאמר בי מלכים ימלוכו וגו' בי שרים ישורו, הוי אומר כל מי שזוכה לתורה מעלה עליו הכתוב כאלו שלשתם מונחין וזוכה לכלם וכל מי שאינו זוכה לתורה מעלה עליו הכתוב כאלו שלשתם מונחים ולא זכה לאחד מהן. [מב]מנא לן דרבנן איקרו מלכים דכתיב בי מלכים ימלוכו, ומנא לן דכפלינן שלמא דכתיב [מג]ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום וגו'. באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט, [מד]התורה אמרה באיזו שביל אני מצוי בדרכן של עושי צדקות, בתוך נתיבות משפט א"ר הונא [מה]לסקופסטי של מטרונא כשהיא מהלכת בשוק משמטין סיף מלפניה וזיין מלאחריה, כך היא התורה דינין מלפניה ודינין מלאחריה, מלפניה [מו]שם שם לו חק ומשפט, מלאחריה [מז]ואלה המשפטים: להנחיל אוהבי יש, שנו רבותינו תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין העוה"ז ונוחלים העוה"ב שנאמר להנחיל אוהבי יש. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת וכו' (כתוב לעיל ברמז תרכ"ז וברמז תש"י וברמז תשע"ד):

תתקמב [מח]כי אתא רב דימי אמר עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו שנאמר [מט]ברוך אדני יום יום יעמס לנו, אמר ליה אביי וכי אפשר לומר כן והכתיב [נ]מי מדד בשעלו מים, אמר ליה מאי טעמא לא שכיחת באגדתא דאמרי במערבא משמיה דרבא בר מרי עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש: ה' קנני ראשית דרכו (כתוב בירמיה ברמז רצ"ח). [נא]י"א התורה וכסא הכבוד נבראו, תשובה וג"ע וגיהנם וביהמ"ק ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות, אבל איני יודע אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קדמה לתורה, א"ר אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, ובכסא כתוב בו [נב]נכון כסאך מאז. ארבעה נקראו קנין, ישראל נקראו קנין שנאמר [נג]עם זו קנית, ארץ ישראל נקראת קנין שנאמר *קונה שמים וארץ, בית המקדש נקרא קנין שנאמר [נד]ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו, התורה נקראת קנין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו, יבאו ישראל שנקראו קנין לארץ ישראל שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בזכות תורה שנקראת קנין: מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, [נה]ר' פנחס ר' יהושע בריה דר"ל בש"ר לוי זה שהוא בונה צריך ששה דברים מים ועפר ואבנים וקנים וסיד וברזל ואם תאמר עשיר הוא ואין צריך לקנים ה"ה צריך לקנה המדה שנאמר [נו]ובידו קנה המדה, והתורה קדמה אותם שש קדימות קדם ומאז ומעולם ומראש ומקדמי תרין: ואהיה אצלו אמון. [נז]רבי יהושע רבה כר הוה דריש במעשה בראשית פתח, ואהיה אצלו אמון אמון פדגוג אמון מכוסה אמון מוצנע, אית דאמרי אמון רבתא. אמון פדגוג כמה דאת אמר [נח]כאשר ישא האומן את היונק, אמון מכוסה כמה דאת אמר [נט]האמונים עלי תולע, אמון מוצנע כמה דאת אמר [ס]ויהי אומן את הדסה, אמון רבתא כמה דאת אמר [סא]התיטבי מנוא אמון ומתרגמינן האת טבא מאלכסנדריא רבתא. ד"א אצלו אמון, התורה אמרה אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין ואינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת האומן והאומן אינו בונה אותו מדעתו אלא [סב]דיפתראות ופינקסאות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשים, כך הקב"ה היה מביט בתורה ובורא את העולם, והתורה אמרה [סג]בראשית ברא אלהים בי ראשית ברא ואין ראשית אלא תורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו:

תתקמג משחקת בתבל ארצו, [סד]רשב"י אמר תבל זו ארצו ולמה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת מכל ארצות שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום שנאמר [סה]לא תחסר כל בה. ד"א למה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה, ואי זה זה תורה שנאמר [סו]בגוים אין תורה מכאן שהתורה בארץ ישראל, וארץ ישראל משובחת משאר ארצות שנאמר [סז]וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, מצרים משובחת שבארצות שנאמר [סח]כגן ה' כארץ מצרים, וצוען שבח ארץ מצרים היא דמרבו בה מלכי דכתיב [סט]כי היו בצוען שריו, וחברון מן המגונה שבארץ ישראל הוא דקברי בה שכבי והיא מבונה [על אחת] משבעה בצוען שהיא משובחת שבמצרים קל וחומר לשבח של ארץ ישראל, ואם תאמר מי שבנה זה לא בנה זה, תלמוד לומר [ע]ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען מי שבנה זה בנה זה אי אפשר שבנה את הכעור ואחר כך בנה את הנאה, אלא בנה את הנאה ואחר כך בנה את הכעור שהיא פסולת של ראשון לפי שחביב ומשובח ממנה בנה תחלה, וכן אתה מוצא בדרכי המקום כל מי שחביב נברא קודם לחברו לפי שהתורה חביבה לכל נבראת ראשונה לכל שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו' מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

מ"ק ובמ"ק יג סוטה כב : יד ספרי : טו דברים לב : טז שם כח : יז ילמדנו : יח משלי ב : יט תהלים סח : כ שמות כ : כא ישעיה מג : כב שמות לג : כג ויקרא א : כד ע"ז יט : כה מדרש : כו יומא עא : כז שבת סח : כח מדרש : כט פסיקתא : ל ויקרא כג : לא סוטה כא : לב איוב כח : לג מדרש שוחר טוב : לד תהלים לז : לה דברים יא : לו תהלים קיט : לז פסחים קיב : לח פרקי רבי אליעזר : לט דה"א כז : מ משלי יב : מא ספרי : מב גיטין סב : מג דה"א יב : מד פסיקתא : מה סקופסטי עגלה מכוסה שהיא מהלכת על ארבע אופנים : מו שמות טו : מז שם כא : מח סנהדרין ק : מט תהלים סח : נ ישעיה מ : נא מכילתא : נב תהלים לג : נג בראשית יד : נד תהלים עח : נה בראשית רבה : נו יחזקאל מ : נז בראשית רבה פרשה א : נח במדבר יא : נט איכה ד : ס אסתר ב : סא נחום ג : סב דיפתראות כו' יריעות של קלף דלא קמית, ומצוירים עליו צורות של בניינים : סג בראשית א : סד ספרי : סה דברים ח : סו איכה ב : סז במדבר יג : סח בראשית יג : סט ישעיה ל : ע בראשית י :

כשלג. וידים שופכות דם נקי [עא]ויחולו על ראש יואב. לב חורש מעזיה. רגלים ממהרות מגחזי. ומשלח מדנים מפרעה [עב]וינגע ה' את פרעה. [עג]רבי אלעזר בן פדת אמר כלם בעשו הן אמורות [עד]כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו. עינים רמות [עה]וישא עיניו וירא את הנשים. לשון שקר שהיה צד את הבריות בפיו. רגלים ממהרות שרץ אחר יעקב להרגו. ידים שופכות [עו]כי עיף אנכי וכתיב [עז]עיפה נפשי להורגים. לב חורש [עח]ויאמר עשו בלבו. יפיח כזבים שכפר בתחית המתים. [פ]הנה אנכי הולך למות. ומשלח מדנים בין ישמעאל ליצחק [פא]יקרבו ימי אבל אבי וילך עשו אל ישמעאל. ד"א שש הנה שנא ה' אלו הן עבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וזקן נואף ומחנף חברו (ברבים) [בדברים], והאומר דבר בשם מי שלא אמרו שהוא מביא קללה לעולם, אבל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר [פב]ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: נצור בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך. [פג]שנו רבותינו אבותינו הראשונים הפרישו תרומה ומעשר, אברהם הפריש תרומה גדולה שנאמר [פד]הרימותי ידי אל ה' ואין הרמה אלא תרומה שנאמר [פה]והרמותם ממנו תרומת ה'. יצחק הפריש מעשר שני שנאמר [פו]וימצא בשנה ההיא מאה שערים, א"ר אבא בר כהנא והלא אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי, ולמה מדדו בשביל לעשרו. יעקב הפריש מעשר ראשון שנאמר [פז]וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

בהתהלכך תנחה אותך. זה יעקב שהיה מתעסק בתורה כשיצא מבית אביו ולא הניחתו. בשכבך תשמר עליך אימתי [פח]ויקח מאבני המקום והיה שוכב והיא משמרתו. והקיצות היא תשיחך [פט]וייקץ יעקב משנתו, כשיעמדו הכל לדין היא סנגוריא שלו ומלמדת עליו זכות (כתוב לעיל בפסוק וכל הפציך לא ישוו בה ברמז תתקל"ד):

כי נר מצוה ותורה אור. [צ]א"ר יוחנן שלש מתנות נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנם אלא על ידי יסורין אלו הם. תורה וארץ ישראל והעולם הבא, תורה מנא לן שנאמר [צא]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל מנא לן דכתיב [צב]כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. עולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. [צג]את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר אינו מאיר אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה, ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף התורה מגינה לעולם, ואומר בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה, והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא, משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומן החיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזו דרך מהלך, נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים, ועדין הוא ירא מן החיה רעה ומן הלסטים ועדין אינו יודע באיזו דרך מהלך, כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה ומן הלסטים, ועדין אינו יודע באיזה דרך מהלך הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם, מאי פרשת דרכים, זה תלמיד חכם ויום המיתה. ד"א זה תלמיד חכם ויראת חטא. ד"א זה תלמיד חכם דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא. ד"א עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר [צד]מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, אמר רב יוסף דרש לה רבי מנחם בר' יוסי להאי קרא כסיני ואלמלא דרשוה דואג ואחיתופל הכי לא רדוף בתר דוד דכתיב [צה]אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל, מאי דרוש [צו]ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, והם אינם יודעים שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה. [צז]אמר בר קפרא הנפש והתורה נמשלו בנר, נפש דכתיב [צח]נר ה' נשמת אדם, תורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור, אמר הקב"ה נרי בידך ונרך בידי אם אתה משמר את שלי אף אני אשמור את שלך, אמר רבי ישמעאל משל למה הדבר דומה לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל וכו' (כתוב לעיל ברמז תרע"ה ובסוף הספר):

תתקלט כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. [צט]תנו רבנן איזהו עדות ראשונה זו עדות סתירה, עדות אחרונה זו עדות טומאה, וכמה עדות סתירה, כדי טומאה כדי ביאה כדי העראה כדי הקפת דקל דברי ר' ישמעאל, ר"י אומר כדי מזיגת הכוס, ר' יהושע אומר כדי לשתותו, בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה, רבי עקיבא אומר כדי לגמעה, רבי יהודה בן בתירא אומר כדי לגמוע ג' ביצים זו אחר זו, ראב"ע אומר כדי לקשור גרדי נימא, אבא חנן בן פנחס אומר כדי שתושיט ידה לתוך פיה ליטול קיסם, פלימו אומר כדי שתושיט ידה לסל ליטול ככר ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. [ק]דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאלו בא על אשה זונה שנאמר כי בעד אשה זונה וגו', אמר רבא האי בעד אשה זונה עד ככר לחם עד ככר לחם בעד אשה זונה מיבעי ליה, אלא אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש לחם ואינו מוצא. [קא]א"ר אלעזר מי גרם שיכשל בזונה ע"י שאכל ככרה שאינו מעושר שלא נטלה חלה:

ואשת איש נפש יקרה תצוד. א"ר חייא בר אבא א"ר יונתן כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל באשת איש שנאמר ואשת וגו', אמר רבא נפש יקרה גבוהה מיבעי ליה, אלא אמר רב כל הבא על אשת איש אפילו למד תורה שכתוב בה יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים היא תצודנו לדינה של גיהנם. היתתה איש אש בחיקו וכו' (כתוב בתהלים ברמז תרע"ז):

לא יבוזו לגנב כי יגנוב. [קב]אע"פ דכתיב [קג]חולק עם גנב שונא נפשו, אבל המתגנב על חברו והולך ושונה פרקו אע"פ שנקרא גנב זוכה לעצמו שנאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן, ואין שבעתים אלא דברי תורה שנאמר [קד]אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. דבר אחר לא יבוזו לגנב כי יגנוב וגו', אם ראית עם הארץ שהשחית עצמו על דברי תורה אל תאמר אתמול עם הארץ והיום חבר למה למלא נפשו כי ירעב ואין ירעב אלא תורה שנאמר [קה]לא רעב ללחם ולא צמא למים:

את כל הון ביתו יתן. זה עם הארץ שמאחר שלמד תורה חוזר לקלקולו והקב"ה משלימו לי"ד מדורי גיהנם, ישלם שבעתים זה הדיין שמשעה שנתמנה על הצבור ואינו דן דין אמת לאמיתו הקב"ה משלימו לי"ד מדורי גיהנם, ולא עוד אלא שמוריד עמו כל בניו וממונו שנאמר את כל הון ביתו יתן: נואף אשה חסר לב, [קו]ארשב"ל זה הלמד תורה לפרקים שנאמר [קז]כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך:

תתקמ [קח]רבי מנחמא בשם רבי תנחום בר חייא ורבי מני בשם רבי יוסי בן זביד נואף אשה חסר לב כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה, משחית נפשו הוא יעשנה כמשה שאמר [קט]ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא, כיהושע שאמר [א]בי ה', בי ולא בהם, כדוד שאמר [ב]תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה. רבי מנחמא בר יעקב מייתי לה מן הדא [ג]אל תצא לריב מהר לרב כתיב לעולם אל תהי רץ אחר השררה למה פן מה תעשה באחריתך בהכלים אותך רעך, למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם, ר' זעירא מייתי לה מן הדא [ד]לא תשא, אם בשבועת שוא הכתוב מדבר הרי כבר אמור [ה]ולא תשבעו בשמי לשקר, ומה ת"ל לא תשא, שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לשררה, אמר רבי אבהו אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש הא אם אין בך כל המדות שיש בי לא תקבל עליך שררה. נואף אשה חסר לב הקב"ה מסיר חכמה מלבו ואין חכמה אלא תורה שנאמר [ו]מחכימת פתי, ולא עוד אלא שמשנין זיו פניו, וכשבא ליום הדין אין הקב"ה מוחל לו אלא מתמלא עליו חמה שנאמר ולא יחמול ביום נקם:

ז אמור לחכמה אחותי את. [ז]א"ר יוחנן אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו (כתוב ברמז שט"ו). [ח]אמר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין דכתיב [ט]הציבי לך ציונים עשה ציונים לתורה, רבי אלעזר אומר מהכא אמור לחכמה אחותי את ומודע עשה מודיעין לחכמה. [י]הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה שנאמר אמור לחכמה אחותי את:

ואראה בפתאים. [יא]אלו השבטים דא"ר לוי בערביא קורין לינוקא פתיא. אבינה בבנים נער חסר לב זה יוסף הוא היה אומר על אחיו לשון הרע יש חסר לב גדול מזה. והנה אשה לקראתו זו אשתו של פוטיפר. שית זונה ליוסף. ונצורת לב לבעלה. הומיה היא וסוררת בוכה היא וטעיתא. בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב שאלה ואמרה חמיתון ליוסף, והחזיקה בו ונשקה לו שנאמר [יב]ותתפשהו בבגדו. העזה פניה ותאמר לו שכבה עמי: כי אין האיש בביתו הלך. אמר עולא עמון ומואב שיבבי בישי דירושלים (כתוב בישעיה ברמז רע"ז): כי רבים חללים הפילה

עא ממ"ק ובמ"ק עב ש"ב ג : עג שמות יג : עד ספרי : עה משלי כו : עו בראשית לד : עז שם כה : עח ירמיה ד : עט בראשית כד : פ שם : פא שם, ועי' ילקוט פ' תולדות :
פב אסתר ב : פג בראשית רבה : פד בראשית יד : פה במדבר יח : פו בראשית כו : פז שם : פח שם כח : פט שם : צ ברכות ה :
צא תהלים לד : צב דברים ח : צג סוטה כא : צד שה"ש ז : צה תהלים עא : צו דברים כג : צז דברים רבה : צח משלי כ : צט סוטה ג : ק שם ד :
קא ויקרא רבה פט"ז : קב סוטה ד : קג תוספתא דב"ק פ"ז : קד משלי כט : קה תהלים יב : קו עמוס ח : קז סנהדרין נט : קח משלי כב : קט פסיקתא רבתי :
קי שמות כב : א יהושע ז : ב דה"א כח : ג משלי כה : ד שמות כ : ה ויקרא יט : ו תהלים יט : ז שבת קמה : ח עירובין נד : ט ירמיה לא : י ברכות נט :
יא בראשית רבה פרשה פו : יב בראשית לט :

זמן שאדם רואה אותה נראית לו (יד) מחדשה, כך יהיו דברי תורה כחדשים: דדיה ירווך בכל עת. שלא תאמרו אשתקד שמענו אותה, שנאמר [לח]אל תבוז כי זקנה אמך, ואם אמרתם כך אף אני יכול לומר לכם למה אתם קוראים את שמע פעמים ביום למה אתם מתפללים שלשה פעמים ביום שמא אתם מחדשים דבר אם געלתם בדברי תורה אף אני איני שומע תפלתכם שנאמר [לט]מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה:

תתקלח [מ]ר"ל מהגי באורייתא סגי הוה נפיק ליה לבר מתחומא בשבתא והוא לא ידע לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד. ר' אלעזר בן שמעון הוה מהגי באורייתא סגיק הוה גולתיה שריעא מיניה *וחכינא מזדהרא לה, א"ל תלמידיו רבי הא גולתך שריעא אמר לון לית ההיא רשיעתא מזדהרא לה. [מא]ד"א דדיה ירווך בני מוטב לך לחבוק דדיה של תורה שמביאה אותך לידי זכות מלחבוק חיק נכריה שמביאתך לידי חובה, ואל תאמר אין הקב"ה רואה מה אני עושה, תלמוד לומר כי נכח עיני ה' דרכי איש מכאן אמרו חכמים דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת. עוונותיו ילכדונו את הרשע, מה אדם פורס מצודה ולוכד דגים מן הים כך העונות פורסים מצודה לחוטא ללכדו, מה האשה הזאת אין נזכרין עונותיה אלא בשעת חבליה, כך אין נזכרים לאדם עונותיו אלא כשבא לחבלי שאול לכך נאמר ובחבלי חטאתו יתמך:

הוא ימות באין מוסר וברוב אולתו ישגה. [מב]א"ר אמי לא מת דואג עד ששכח תלמודו שנאמר הוא ימות באין מוסר. א"ר יוחנן שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לו לדואג, אחד ששכח תלמודו, ואחד ששרף נשמתו, ואחד שפזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וא"ר יוחנן דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה, דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד. ד"א לא רצה לשגות בדברי מוסר עכשו וברוב אולתו ישגה:

ו בני אם ערבת לרעך. [מג]א"ר יצחק כל המקניט חברו ברבים צריך לפייסו שנאמר בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וגו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך, אם ממון יש לו בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים. אמר רב חסדא צריך לפייסו בשלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם שנא' [מד]ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, ואם מת אמר רב יוסף מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שפשעתי לו. [מה]ד"א בני אם ערבת לרעך. זה יהודה שנאמר [מו]אנכי אערבנו, נוקשת באמרי פיך [מז]ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף, עשה זאת אפוא בני וגו' ורהב רעיך [מח]ויגש אליו יהודה לפייסו. ד"א בני אם ערבת לרעך. בתלמיד חכם הכתוב מדבר, בשעה שהוזקן מהמנה אומר לו הקב"ה עד שלא נתמנית לא היית נתפס על הצבור עכשו שנתמנית נעשית ערב על הצבור. ד"א אם ערבת לרעך זה הקב"ה שנאמר [מט]רעך ורע אביך אל תעזוב, [נ]זה דודי וזה רעי, ומה תעשה הזהר שלא תאמר על טמא טהור ועל טהור טמא ותתחייב באמרי פיך שנאמר נוקשת באמרי פיך, ומה תעשה, עסוק בדברי תורה עשה (לך) זאת אפוא, ואין זאת אלא תורה שנאמר [נא]וזאת התורה אשר שם משה. לך התרפס עשה לך רב מדייש עליך כעפר והמליכהו עליך שנאמר ורהב רעך ואין רהב אלא מלכות שנאמר [נב]אזכיר רהב ובבל, אם עשית כן הנצל כצבי מיד. ד"א תקעת לזר כפיך שעבדת ע"א תידון בגיהנם כמותה, מה ע"א נדונית בגיהנם אף אתה. ד"א אלו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמר להם הקב"ה בני אם אני נותן לכם את התורה תנו לי ערבים שיקיימוה, א"ל שמים וארץ, א"ל הרי הם מתבטלין אלא תנו לי את בניכם אם אינכם מקיימים אותה שאני גוזלם מכם שנאמר [נג]ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני, באותה שעה קבלו עליהם ישראל, ומנין שנקראו בנים שנאמר [נד]בני בכורי ישראל שבכרו מעשים טובים לפני הקב"ה בסיני. תקעת לזר כפיך ששכחת את התורה שנתתי בכף ימיני אני דן אתכם ליום הדין על אשר אמרתם [נה]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ומשם הוא תופסן הדא הוא דכתיב נוקשת באמרי פיך. ד"א נלכדתם באמרי פיכם אמר להם הואיל וצערתם נפשכם בשעבוד האומות תכפר זה על זה אלא לכו והביאו אבות העולם שעסקו בזאת ויצילו אתכם מדינה של גיהנם שנאמר עשה זאת אפוא בני והנצל, ומשיבין אבות העולם הואיל ונתפשתם במצודת יום הדין אין לכם אלא לישב ולהתעסק בתורה שנאמר אל תתן שנה לעיניך וגו' על העון. ד"א אל תתן שנה מלישב בתענית שהתענית סמוכה לתשובה שנאמר [נו]וקרעו לבבכם ואל בגדיכם, ואם עשית כן כי חנון ורחום הוא, וכל כך למה, כדי להנצל מדינה של גיהנם, ועליה מפורש בקבלה על ידי שלמה הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש, כדי שלא תעשו קש באש של גיהנם, מפני שכחה של תשובה מגעת עד כסא הכבוד:

לך אל נמלה עצל וגו' אשר אין לה קצין. [נז]ר' שמעון בן חלפתא עסקן בדברים הוה אמר איזיל ואיחזי היכי איתא להא מילתא, אזל בתקופת תמוז פרש גלימא אקינא [נח]דשומשמני ונפק חד מינייהו אתנח ביה סימנא, אמר להו נפל טולא, נפקו כלהו לברא דלי גולמיה נפל שמשא נפול עליה וקטלוה, אמר הני ודאי לית להו מלכא דאי אית להו מלכא [נט]הרמנא הוו נקיטי, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרבא ודילמא מלכא אית להו ומלכא הוה בהדייהו, אי נמי מהורמנא דמלכא עבוד, אי נמי בין מלכא למלכא הוה כדכתיב [ס]בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה, אלא סמיך אהימנותא דשלמה. [סא]מה ראה שלמה ללמד לעצל מן הנמלה, רבנן אמרין הנמלה זו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינא אלא באמצע, והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצאה חטים ושעורים ועדשים, וא"ר תנחומא ואינה חיה אלא ששה חדשים וכל מאכלה אינה אלא חטה ומחצה, ולמה כונסת כל אלו שאומרת שמא יגזור הקב"ה עלי חיים ויהא לי מהיכן לאכול. אמר ר' שמעון בן יוחאי מעשה היה ומצאו בחור שלה שלש מאות כור, לפיכך אמר שלמה התקן לך מצות בעולם הזה לעולם הבא. מהו ראה דרכיה וחכם, ראה דרך ארץ שבה שהיא בורחת מן הגזל. א"ר שמעון בן חלפתא מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כלם באות ומריחות בה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה באתה אותה שהיתה שלה ונטלה אותה, אע"פ (כן) שאין לה לא שופט ולא שוטר שנאמר אשר אין לה קצין שוטר ומושל, אתם שמניתם לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה, הוי [סב]שופטים ושוטרים. ר' שמעון בן אלעזר אומר עלוב הוא האדם הזה שצריך ללמוד מן הנמלה, אלו למד. ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד וכו' (כתוב ביהושע ברמז ל"ב):

לך אל נמלה עצל. [סג]א"ר יהושע בן פריה עתידין הרשעים לומר לפני הקב"ה הניחנו ונעשה תשובה, והקב"ה משיבם שוטים שבעולם עולם שהייתם בו דומה לערב שבת והעולם הזה דומה לשבת אם אין אדם מכין מערב שבת מה יאכל בשבת, וכן הוא דומה לים וליבשה אם אינו לוקח מן היבשה אין לו מה לאכול בים, וכן הוא דומה לימות החמה ולימות הגשמים אם אינו חורש וזורע וקוצר בימות החמה מה יאכל בימות הגשמים, ועוד היה לו ללמוד מן הנמלה שנאמר לך אל נמלה עצל. ד"א הנמלה הזו אין לה לא שוטר ולא מושל אלא בחכמתה עושה הכל ואתם לא למדתם ממנה מעצלותיכם וטפשותיכם ולא עשיתם תשובה, לפיכך אמר שלמה עד מתי עצל תשכב: עד מתי עצל תשכב. [סד]אמר רב אסור לישן ביום יותר משינת הסוס, וכמה שינת הסוס שתין נשמי, אמר אביי שנתיה דמר כדרב, ודרב כרבי, ורבי כדוד, ודוד כסוסיא, וסוסיא שתין נשמי, אביי הוה נאים כמיעל מפומבדיתא לבי כובי קרי עליה ר' יוסף עד מתי עצל תשכב. [סה]מעט שנות כדי שתקום למשנתך, מעט תנומות כדי שתקום לתפלתך, מעט חבוק ידים לשכב זה תשמיש המטה. ובא כמהלך ראשך, זה מלך המשיח שעתיד לעבור בראש ישראל שנאמר [סו]ויעבור מלכם לפניהם וגו': אדם בליעל איש און וגו'. זה בעל לשון הרע שקשה כעבודת אלילים, רבי אומר כשפיכות דמים, ולא עוד אלא ששלמה קללו שנאמר קורץ בעיניו וגו' תהפוכות בלבו וגו' על כן פתאום יבא אידו:

שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו עינים רמות לשון שקר. [סז]א"ר אליעזר בר' יוסי הגלילי אלו שבעה דברים בסוטה הם אמורין, עינים רמות שהיא סוטה אחר בעלה ותולה עיניה באחר שנאמר [סח]ומשקרות עינים. לשון שקר שהיא נואפת ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת. וידים שופכות דם נקי שהנואף כך הוא נכנס על מנת לחטוא ולהרוג אם יתפש. לב חורש מחשבות און שאינם חורשים בכל שעה אלא במחשבות און. רגלים ממהרות לרוץ לרעה שהן ממהרות לעשות תאותן. יפיח כזבים עד שקר שאם יתפסו הם נשבעים ואומרים לא אלא מסית הייתי עמה. ומשלח מדנים בין אחים שכל ישראל אחים הם והנואף אשת חברו בעלה שומע ושונאו ואינו יכול לראותו. [סט]א"ר יוחנן וכלם לקו בצרעת, עינים רמות [ע]ושפח ה' קדקד בנות ציון. לשון שקר [עא]והנה מרים מצורעת כשלג

פמ"ק ובמ"ק לח משלי כג : לט שם כח : מ ירושלמי דברכות פ"ס : *חכינא וכו' נחש שומר אותה : מא מדרש : מב סנהדרין קג : מג יומא פז : מד איוב לג : מה מדרש סו"ט : מו בראשית מג : מז שם מד : מח שם : מט משלי כז : נ שה"ש ו : נא דברים ד : נב תהלים פז : נג הושע ד : נד שמות ד : נה שם כד : נו יואל ב : נז חולין נז : נח דשומשמני נמלים : נט הרמנא רשות : ס שופטים יז וכח : סא דברים כה : סב דברים טז : סג מדרש : סד סוכה כו : סה מדרש : סו מיכה ב : סז תנחומא : סח ישעיה ג : סט ויק"ר : ע ישעיה ג : עא במדבר יב :

זית רענן (יד) כתרשה, כעגל שנולד שאבריו כפופים :

כי חיים הם למוצאיהם. [יא]אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא פתח פומך קרי, פתח פומך תני, כי היכי דתתקיים בידך ותוריך חיי שנאמר כי חיים הם למוצאיהם, אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה. ברוריא אשכחתיה להההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה [טו]בטשא ביה ואמרה ליה כתיב [טו]ערוכה בכל ושמורה, אם ערוכה ברמ"ח אברים שבאדם משומרת ואם לאו אינה משומרת:

מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. [יו]א"ר יצחק כל מה שאמרו לך בתורה שמור שאין אתה יודע באיזה מצוה אתה נוטל חיים, יש מצוה שמתן שכרה בצדה ויש מצוה שמתן שכרה לעתיד לבא ויש לשעבר. דבר אחר מכל משמר נצור לבך, א"ר אחא רמ"ח מצות עשה בתורה כנגד רמ"ח אברים שבאדם שכל אבר ואבר צווח על האדם עשה בי מצוה שתחיה בזכותה ותאריך ימים, ושס"ה מצות לא תעשה במנין ימות החמה שכל יום משעה שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צווחת ואומרת לאדם גוזרני עליך שלא תעבור בי עבירה ואל תכריע אותי ואת כל העולם לכף חובה הרי תרי"ג מצות, וכל מצוה יש לה מתן שכר, כבוד אב ואם ושלוח הקן אריכות ימים, ויש שמתן שכרה בנים כגון שרה שארחה את האורחים, ושונמית על שקבלה את אלישע, ולמה לא גלה שכר כל המצות, משל למלך שהכנים פועלים לתוך שדהו לנטעו ולא גלה להם שכר נטיעותיו, לערב כל מי שנטע אילן אחד נתן לו זהוב אחד, התחילו הכל תמהין ומה זה שלא נטע אלא אילן אחד נטל זהוב אחד אנחנו שנטענו הרבה עאכ"ו, מה שכר שלוח הקן כך, מצוה שיש בה חסרון כים וההיאת נפשות עאכ"ו, (יא) ולפיכך לא פירש הכתוב שכר עושי מצות שיהו עושין אותו מעצמם להרבות להם שכר, שכך שנינו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. דבר אחר מכל משמר נצור לבך שלא תברח מדברי תורה, למה, כי ממנו תוצאות חיים, ללמדך שמדברי תורה יוצאים חיים לעולם. הסר ממך עקשות פה, לשון הרע שקשה כשפיכות דמים: **ולזות שפתים הרחק ממך.** שלא תדבר עם חברך אחד בפה ואחד בלב. עיניך לנוכח יביטו, בשעה שאתה עומד בתפלה שתכוין לבך ועיניך לאביך שבשמים, ואם עשית כן ועפעפיך יישירו נגדך: **פלס מעגל רגלך.** בשעה שאתה הולך לבית המדרש, ואם עשית כן וכל דרכיך יכונו. אל תט ימין ושמאול, מדברי תורה. הסר רגלך מרע, מדרכן של רשעים שלא תלך בדרך המנאפים:

ה בני לחכמתי הקשיבה. לדברי תורה בשעה שאתה לומדן. לתבונתי הט אזנך, בשעה שאתה (עושן) [שומען]. לשמור מזמה וגו', אם למדת על מנת לשמור ואם שמעת על מנת לנצור: **כי נופת תטופנה שפתי זרה.** בני הזהר מאשה זונה שלא תטעה אותך בדבר שפתים ושלא תשטה אותך אחר קולה, למה, **ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות,** א"ל בני מה החרב אוכלת משני צדיה כך היא מאבדת חייו של אדם מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא, מה כתיב אחריו רגליה יורדות מות שמורידה האדם לעמקה של מות. וזהו יסורין רעים. שאול צעדיה יתמוכו, אע"פ שנדון ביסורים בעולם הזה אינו ניצול מדינה של גיהנם:

אורח חיים פן תפלס, [יח]וכתיב [יט]פלס מעגל, כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים (כתוב ביהושע ברמז ל"א). דבר אחר אורח חיים פן תפלס, אמר רבי אבא בר כהנא שלא תהא יושב ומשקל מצותיה של תורה ורואה איזו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה, למה, נעו מעגלותיה של תורה מטולטלין אינון שבילי דאורייתא. תני ר' חייא משל למלך שהיה לו פרדס והכנים בו פועלים ולא גלה להם שכר נטיעותיו של פרדס שאילו גלה להם היו רואים איזו נטיעה שכרה מרובה ונוטעים אותה ונמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת, כך אילו גלה שכר מצות נמצאת תורה מקצתה בטלה ומקצתה קיימת, אמר ר' אחא בשם רבי אבא טלטל הקב"ה שכר עושי מצות בעוה"ז כדי שיהו ישראל עושים אותה משלם. תני רבי שמעון בן יוחאי שתי מצות בתורה גלה הקב"ה מתן שכרן, ואלו הם, קלה שבקלות וחמורה שבחמורות, קלה שבקלות וכו', חמורה שבחמורות [כ]כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך, אמר רבי אבא בר כהנא ומה דבר שהוא (יב) פריעת חוב כך, דבר שהוא חסרון כים וחסרון נפשות עאכ"ו. [כא]תניא ר"ש בן יוחאי אומר אורח חיים פן תפלס זה כבוד אב ואם ושלוח הקן, וכשם ששכרן שוה כך פורענותן שוה, מאי טעמא, [כב]עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם, עין שהלעיגה על כבוד אב ואם ובזתה [כג]לא תקח האם על הבנים, יקרוה עורבי נחל וגו' יבא אכזר ויקרנה. דבר אחר אורח חיים פן תפלס, בני אל תנח אורח חיים פן תכשל אחר דרכיה של זונה, למה, נעו מעגלותיה לא תדע, אבל אם שמעת לדברי תורה ולאמרי פי אינך נכשל לעולם ועתה בנים שמעו לי וגו' אלא הרחק וגו' (למה) [פן] תתן וגו' שגורמת היא לך להנטל הודך והוד שכינה ממך, ושנותיך לאכזרי שאתה נמסר למלאך אכזרי. פן ישבעו זרים כחך, שעתידים מלאכים אכזרים לשבוע ממך בגיהנם:

הרחק מעליה דרכך. [כד]זו האפיקורסות, ואל תקרב אל פתח ביתה זו הרשות, איכא דאמרי אל פתח ביתה זו זונה, הרחק מעליה דרכך זו האפיקורוסות והרשות, וכמה אמר ר' יצחק ארבע אמות, אמרו רבותינו כשנתפס רבי אליעזר הגדול העלוהו לגרדום לידון, אמר לו אותו שר זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים, אמר לו נאמן עלי הדיין, סבור אותו שר עליו הוא אומר והוא לא אמר אלא כנגד אביו שבשמים, אמר האמנתני עליך דימוס פטור אתה, כשבא לביתו נכנסו כל תלמידיו לנחמו ולא קבל תנחומין, אמר לו רבי עקיבא תרשני לומר לפניך דבר אחד ממה שלמדתני, אמר לו אמור, אמר רבי שמא דבר של אפיקורסות בא לידך והנאך ועליו נתפסת, אמר לו עקיבא הזכרתני פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון בצפורי וכו': **שתה מים מבורך.** [כה]רבא רמי כתיב שתה מים מבורך וכתיב ונוזלים מתוך בארך, אלא בתחלה מבורך ולבסוף מתוך בארך. דבר אחר שתה מים מבורך. [כו]רבי שמעון אומר ממי שלמד בעיר ואחר כך הפריש בכל מקום, וכן הוא אומר [כז]היתה כאניות סוחר. רבי שמעון בן מנסיא אומר שתה מים ממי שבראך ואל תשתה עכורים ותמשך עם דברי האפיקורוסים, ר"ע אומר מה בור אינו יכול להוציא מים מאליו אף תלמיד חכם אם לא למד תחלה אינו לומד, ונוזלים מתוך בארך מה באר באים מים חיים מכל צדדיה כך באים תלמידים ולומדים הימנו, וכה"א יפוצו מעינותיך חוצה. נמשלו דברי תורה למים וכו' (כתוב בישעיה ברמז ת"פ). [כח]דבר אחר שתה מים מבורך. כשרוצה אדם ללמוד תורה אל יאמר אלמוד מן הרחוק ואחר כך אלמוד מן הקרוב אלא ילמוד מן הקרוב ואח"כ ילמוד מן הרחוק: **יפוצו מעינותיך חוצה.** [כט]רבי אדא בר חנינא רמי כתיב יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים, וכתיב יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, אם תלמיד הגון הוא יפוצו מעינותיך חוצה, ואם לאו יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. [ל]דבר אחר ואין לזרים אתך, שלא תערב בהם דברים אחרים, וכה"א [לא]ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפל, שלא תהא משאך ומתנך אלא בהם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת יונית וכו', תלמוד לומר ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם. יפוצו מעינותיך חוצה, אם תראה דור שחביבין עליו דברי תורה יפוצו ואם לאו יהיו לך לבדך: **יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך.** [לב]מתני לה ר' יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. א"ר שמואל בר אוניא משמיה דרב אשה גולם היא ואינה מחזקת טובה אלא למי שעשאה כלי שנאמר [לג]כי בועליך עושיך. [לד]אמר רבי אבא יהי מקורך ברוך יהי מקראך לקבר ברוך. דבר אחר יהי מקורך ברוך [לה]מכאן אמרו אשרי אדם (יג) שאשתו מעירו ותורתו מעירו ופרנסתו מעירו עליו הכתוב אומר יהי מקורך ברוך וגו', אמר ר' שמואל בר נחמני אשרי אדם שקנה תורתו מנעוריו הדא הוא דכתיב ושמח מאשת נעוריך: **אילת אהבים ויעלת חן.** [לו]אמר רשב"נ א"ר יונתן למה נמשלו דברי תורה לאילה לומר לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ויעלת חן ללמדך שמעלת חן על לומדיה. דדיה ירווך בכל עת מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם. באהבתה תשגה תמיד כגון ר' אלעזר בן פדת, אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב בשוק העליון בצפורי ועוסק בתורתו וסדינו מוטל בשוק התחתון של צפורי, רבי יצחק בן אלעזר אמר פעם אחת בא אדם אחד ליטול ומצא נחש כרוך עליו. [לז]דבר אחר מה אילה זו אבריה צפופין וכל זמן

יא ממ"ק ובמ"ק : יד ערובין נד : טו בטשא בעטה : טז שמואל ב כב : יז פסיקתא רבתי : יח תנחומא : יט משלי ד : כ שמות כ ודברים ו : כא ירושלמי דפאה פרק א : כב משלי ל : כג דברים כב : כד ע"ז יז : כה שם יט : כו מדרש : כז משלי לא : כח ספרי : כט תענית ז : ל ספרי : לא דברים ו : לב סנהדרין כב : לג ישעיה נד : לד ירושלמי דברכות פ"ב : לה מדרש : לו ערכין נד : לז מדרש :

זית רענן (יא) ולפיכך לא פירש הכתוב, וקשה דהא פירש שלוח הקן וממנה ילפינן לכל התורה כולה ואין המשל דומה לנמשל ששם לא גילה עד לערב, וי"ל דגם שלוח הקן לא ידעינן עד לעוה"ב כדאמרינן סוף חולין דקאי אעולם שכולו ארוך : (יב) פריעת חוב, היינו כבוד אב ואם שאינו אלא פריעת חוב : (יג) שאשתו מעירו וכו', כ"ה שם פי' הכל מעירו ודרש ממקורך :

הוא יליץ שהכל מתלוצצים על הנואף שהוא לאלה ולשבועה לבחירו, ולענוים יתן חן אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלין פרע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה הקב"ה נותן להם חן כמו שכתוב בברכת כהנים ויחנך. כבוד חכמים ינחלו לפי שהיו הנזירים יראים מן החטא נקראו חכמים כמה דתימא [עט]ראשית חכמה יראת ה', ואומר [פ]הן יראת ה' היא חכמה, נוחלים כבוד שהקב"ה נושא פניו אליהם ומשיא להם שלום שבעת שאדם יושב בשלום בביתו הוא כבודו. וכה"א [פא]הכבד ושב בביתך, שכן כתוב אחר פרשת נזיר ברכת כהנים שכתוב בה וישם לך שלום. וכסילים מרים קלון אלו נואף ונואפת והם נקראו כסילים. נואף מנין [פב]מי פתי יסור הנה. נואפת דכתיב [פג]אשת כסילות הומיה. מרים קלון [פד]ופרע את ראש האשה. ואומר וצבתה בטנה וגו' יש לך קלון יותר מזה הוי מרים קלון, לכך נאמר פרשת ברכת כהנים אחר פרשת נזיר שכל מי שנוזר עצמו מן היין לשם שמים זוכה לכל הברכות האמורות בברכת כהנים. ואת ישרים סודו וכו' (כתוב ברמז תקמ"א):

מארת ה' בבית רשע. [פה]א"ר יוחנן זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה, ונוה צדיקים יברך זה חזקיהו שהיה אוכל ליטרא בשר בסעודה: אם ללצים הוא יליץ. [פו]א"ר שמעון בן לקיש בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו, תנא ר' ישמעאל אומר משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון, בא למדוד נפט אומר לו מדוד לעצמך, בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן עד שאמדוד כדי שנתבסם אני ואתה. [פז]א"ר אלעזר מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, מן התורה דכתיב [פח]לא תלך עמהם וכתיב [פט]קום לך אתם, מן הנביאים דכתיב [צ]אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן: אם ללצים הוא יליץ. [צא]זה דור הפלגה דכתיב [צב]וימצאו בקעה. [צג]רבי ירמיה א"ר שמואל בר רב יצחק בעי [צד]צדקה תצור תם דרך ורשעה תסלף חטאת, [צה]חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב. אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן, [צו]רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו *וסייגין סייגא ותרעין תרעא: כבוד חכמים ינחלו. [צז]זה נח ובניו, וכסילים מרים קלון זה דור המבול. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה שם, וכסילים מרים קלון זה חם. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה אברהם, וכסילים מרים קלון אלו המלכים. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה יצחק, וכסילים מרים קלון אלו אנשי גרר. דבר אחר כבוד חכמים ינחלו זה יעקב, וכסילים מרים קלון זה עשו. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה משה ואהרן, וכסילים מרים קלון אלו דתן ואבירם שהותירו את המן דכתיב [צט]וירם תולעים מלמד שהיו תולעים יוצאים מתוך אהליהם. ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו אהרן ובניו שנתבססה הכהונה בידם שנאמר [ק]וזה הדבר אשר תעשה להם וגו', וכסילים מרים קלון זה קרח ועדתו. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה יהושע, וכסילים מרים קלון אלו שלשים ואחד מלכים. ד"א כבוד חכמים ינחלו זה דוד, וכסילים מרים קלון זה גלית. ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל, וכסילים מרים קלון אלו עובדי אלילים, ואימתי נחלו ישראל את הכבוד כשקבלו את התורה. א"ר יוחנן ששים רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה לסיני והיו נותנין עטרות בראש כל אחד ואחד מישראל, וא"ר אבא בר כהנא כשעמדו ואמרו נעשה ונשמע מיד חבבן הקב"ה ושלח לכל אחד ואחד שני מלאכים אחד חוגרו כלי זיינו ואחד נותן עטרה בראשו, א"ר סימון *פורפוראות הלבישם שנאמר [קא]ואלבישך רקמה, ר' שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין נתן להם ושם המפורש חקוק עליו, הוי כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל, וכסילים מרים קלון אלו עובדי אלילים הקב"ה עושה להם קלון שלא קבלו את התורה. ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו דוד ושלמה, וכסילים מרים קלון אלו עובדי אלילים שהחריבו מעשה ידיהם הקב"ה עושה להם קלון, א"ר נחמן ראה מה כתיב [קב]ה' בעיר צלמם תבזה למה בעיר המשל אומר במקום שהליסטים מקפת שם הוא נתלה, לפיכך בעיר. [קג]ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו תלמידי חכמים, א"ר שמעון בן פזי קרא מראש ספר דברי הימים אדם שת אנוש עד ויהי יעבץ ואין אתה מוצא שם כבוד וכשבא ליעבץ כתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו לפי שעסק בתורה. הוי כבוד חכמים ינחלו:

ד כי לקח טוב נתתי לכם. [קד]אמר רבי ואיתימא רבי חנינא בר פפא ואמרי לה במערבא משמיה דרבא בר מרי בוא וראה שלא במדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מוכר חפץ לחברו מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ד"א כי לקח טוב בנוהג שבעולם שני [קה]פרגמטוטין שהיו במדינה זה לוקח [קו]מטכסין וזה לוקח אלוסירקון נמצא ביד זה דבר אחד וביד זה דבר אחד, אבל תורה אינו כן זה שונה סדר זרעים וזה שונה סדר נזיקין עמדו שניהם זה עם זה אמר אחד לחברו שנה לי סדר זרעים ואני אשנה לך סדר נזיקין נמצא ביד זה שנים וביד זה שנים יש מקח גדול מזה. ד"א מי שלוקח סחורה ויוצא לדרך מתירא מן הלסטין, אבל התורה אינה כן שמא יכולים הלסטים ליקח תורתו מתוך לבו הוי לקח טוב. אמרו רבותינו מעשה בספינה אחת שהיו בה פרגמטוטין והיה שם חבר אחד אמרו לו אן פרגמטיא שלך א"ל מוצנעת היא, אמרו לו למה לא תראה לה אותנו, א"ל כשאכנס למדינה אראה אותה לכם, התחילו לחזר על הספינה ולא מצאו התחילו לשחק עליו לא עשו אלא נכנסו המוכסים עליהם ולקחו כל מה שהיה בידם, נכנסו למדינה לא היה להם לא לאכול ולא ללבוש, אותו חבר נכנס לבית הכנסת התחיל לישב ברבים ודורש להם. התחילו באים ומבקשים ממנו אמרו לו בבקשה ממך בשביל שאתה מכיר אותנו למד עלינו זכות, מי גרם לו להנצל, התורה שבלבו הוי כי לקח טוב. ד"א אדם שהוא לוה מבני אדם ולוקח סחורה ויוצא לדרך פעמים שהיא מפסדת, אבל התורה אינה כן אלא למד אדם מכאן פרק אחד ומכאן פרק אחד הוא מתפרנס בה הוי כי לקח טוב: ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך זה בימי העבור כשהתינוק במעי אמו וכו' (כתוב באיוב בפסוק מי יתנני כירחי קדם): שמור מצותי וחיה. אמר דוד לפני הקב"ה [קז]שמרני כאישון בת עין, א"ל הקב"ה שמור מצותי וחיה, א"ר שמעון בן חלפתא משל למה הדבר דומה לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך לו ליהודה לעדור את כרמו וזה שביהודה הולך בגליל, עמדו זה עם זה אמר זה לזה עד שתבא אתה למקומי שמור לי בתחומך ואני אשמור לך בתחומי, כך אמר דוד לפני הקב"ה שמרני, א"ל הקב"ה שמור מצותי וחיה. א"ר מני אל תהי מצות קריאת שמע קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים שבאדם ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמר הקב"ה אם שמרתם שלי לקרותה כתקנה אני אשמור שלכם וכו' (כתוב בתהלים במזמור י"ז):

קנה חכמה קנה בינה. [קח]ת"ר הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה שנאמר קנה חכמה, קנים יצפה (לכל) [לבינה] שנא' ובכל קנינך קנה בינה. [קט]סלסלה ותרוממך, [קי]ובין נגידים תושיבך, כי הא דינאי מלכא ומלכתא כריכי רפתא בהדי הדדי ומדקטלינהו לרבנן לא הוה איניש לברוכי להו, אמר לה לדביתיה מאן יהיב לן גברא דמברך לן, אמרה ליה אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה אשתבע לה, אייתיה לשמעון בן שטח אחוה אותביה בין דידיה לדידה, אמרה לו קא חזית כמה יקרא עבידנא לך, אמר לה לאו את עבדת לי יקרא אלא אורייתא היא דמיקרא לי דכתיב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. [א]לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך, יומא חד שמעו רבנן לאמתיה דרבי דקאמרה להוא גברא דהוה מהפך במזייה אמרה ליה עד מתי אתה מסלסל בשערך. לא הוו ידעי רבנן מאי [ב]השלך על ה' יהבך, אמר רבה בר בר חנה זמנא חדא הוה קא אזילנא בהדי ההוא טייעא והוה קא דרינא טונא ואמר לי שקול יהביך ושדי אגמלא. לא הוו ידעי רבנן מאי [ג]וטאטאתיה במטאטא השמד, יומא חד שמעו לאמתיה דרבי דקאמרה לחברתה שקול טאטא וטאטי ביתא: שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים. [ד]הרבה לקיחות צויתי אתכם בשביל לזכות אתכם, אמרתי לכם [ה]ויקחו אליך פרה אדומה שמא בשבילי, לא בשבילי אלא בשביל לטהר אתכם, אמרתי לכם [ו]ויקחו לי תרומה לא בשביל שאדור ביניכם, אינו אומר ויקחו אלא ויקחו לי, אותי אתם לוקחים, [ז]ויקחו אליך שמן זית כדי לשמור נפשותיכם שנמשלה לנר שנאמר [ח]נר ה' נשמת אדם, וכן [ט]ולקחתם לכם ביום הראשון והלא חמשה עשר הוא, אלא אמר הקב"ה ויתרתי לכם את עונות הראשונים ומעתה ראש חשבון הוא:

תתקלז פרעהו אל תעבר בו שטה מעליו ועבור. [י]אמר עולא א"ר אלעזר קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים שנאמר [יא]אזן וחקר תקן משלים הרבה, ר' אושעיא אמר מהכא פרעהו וגו'. [יב]אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שבא שלמה ותקן עירובין ונטילת ידים יצאה ב"ק וא"ל [יג]בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני:

כי

ממ"ק ובמ"ק עט תהלים קיא : פ איוב כח : פא מ"ב יד : ב משלי ט : פג שם : פד במדבר ס : פה סנהדרין לד : פו יומא לח : פז מכות יט : פח במדבר כב : פט שם :
צ ישעיה מח : צא מדרש : צב בראשית יא : צג ירושלמי דפאה פ"א : צד משלי יג : צה שם : צו ש"א ב : *וסייגין וכי כן הוא הדרך לגדול הסער ועי' במפרשי סורו' :
צח מדרש : צט שמות טז : ק שם כט : *פורפוראות מלבושים יקרים : קא יחזקאל טז : קב תהלים עג : קג ילמדנו : קד מדרש : קה פרגמטוטין סוחרים : קו מטכסין , אלוסירקון ,
מיני שיראים : קז תהלים יז : קח ברכות נח : קט שם מח , ועי' עירובין ס"ה בתוס' ד"ה בגר : קי פסוק הוא כבן סירא : א כ"ס כו : ב תהלים כס : ג ישעיה יד :
ד מדרש : ה במדבר יט : ו שמות כה : ז ויקרא א : ח משלי כ : ט ויקרא כג : י יבמות כא : יא קהלת יב : יב עירובין כא : יג משלי כג :

משמו והלא שמעון גדול מעזריה, אלא ע"י שהיה עזריה יוצא לפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של שמעון לפיכך נקרא ההלכה על שמו, ורכוותה [כא]ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך וגו' והלא יששכר גדול מזבולן, אלא ע"י שהיה זבולן פורש לים ויוצא לפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך נתן לו שכר בעמלו:

תתקלה אמר ר' תנחום כל מי שהוא יוצא למלחמה אם אינו מכוין את לבו סוף שהוא נופל בחרב, אבל שבטו של זבולן בין מכוונים בין אינם מכוונים הם יוצאים למלחמה ונוצחין, הה"ד [כב]מזבולן יוצאי צבא עורכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדור בלא לב ולב, מהו בלא לב ולב, אלא בין שהם מכוונים בין שאינם מכוונים יוצאים למלחמה ונוצחים, ר' הונא בש"ר ירמיה בר אבא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה מ"ט [כג]כי בצל החכמה בצל הכסף, וכתיב [כד]אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, ר' הונא אמר נכשל אדם בעבירה שהוא חייב בה מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה, יתעסק בתורה, אם היה רגיל לקרות דף אחד יקרא שני דפין, לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים, אם אינו יודע לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה, ילך ויתמנה פרנס על הצבור או גבאי של צדקה והוא נצול: ה' בחכמה יסד ארץ, [כה]א"ר אלעזר בשם רשב"ל בחכמה ברא הקב"ה את העולם, ביום ראשון ברא את השמים מלמעלן וארץ מלמטן, בשני ברא רקיע מלמעלן, בשלישי יקוו המים מלמטן, ברביעי יהי מאורות מלמעלן, בחמישי ישרצו המים מלמטן, נשתייר יום ששי אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מלמעלן הארץ מתרגזת ואם מלמטן השמים מתרגזין, מה עשה הקב"ה ברא גופו מלמטן ונשמתו מלמעלן הוי ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו בשלשה דברים הללו נבראו שמים וארץ, ובשלשה דברים הללו נעשה המשכן דכתיב [כו]ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת, ובשלשה דברים הללו נעשה בית המקדש שנאמר [כז]בן אשה אלמנה וגו'. ואף לעתיד לבא בשלשה דברים הללו יבנה בית המקדש שנאמר [כח]ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' רוח דעת, ושלשתן עתיד הקב"ה ליתן לישראל שנאמר [כט]כי ה' יתן חכמה וגו' נתן לא נאמר אלא יתן. [ל]אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב בעשרה דברים נברא העולם, בחכמה, בתבונה, בדעת, בכח, בגבורה, בגערה, בצדק, במשפט, בחסד וברחמים. בחכמה ובתבונה דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ וגו', בדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו, בכח וגבורה דכתיב [לא]מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, בגערה דכתיב [לב]עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו, בצדק ומשפט דכתיב [לג]צדק ומשפט מכון כסאך. בחסד וברחמים דכתיב [לד]זכור רחמיך ה' וחסדיך וגו': אז תלך לבטח דרכך. [לה]רבי יודן בש"ר יונתן רבי בש"ר חמא בר חנינא זה יעקב דכתיב [לו]וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם. אם תשכב לא תפחד מעשו ומלבן. ושכבת וערבה שנתך [לז]וישכב במקום ההוא. [לח]ר' הונא אומר [לט]תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מרבו. ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו, ורבנן אמרין כי ה' יהיה בכסלך אלו דברים שאתה כסיל בהם. ושמר רגלך מלכד ר' חסא אמר מן ההוריה, ר"ל אמר מן המזיקין, א"ר אבא מכים, אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן המזיקין ומן [מ]הזימיות ומן הגלגליות ומן הארנוניות: אל תמנע טוב מבעליו. [מא]שנו רבותינו השוכר את האומנין והתעו זה את זה אין להם זה ע"ז אלא תרעומות, חזרו לא קתני אלא התעו, ה"ד דאתעו פועלים אהדדי דא"ל בעל הבית בארבע ואזל וא"ל בשלשה, ודקאמרת סביר וקביל דאמר ליה לית לך אל תמנע טוב מבעליו, הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרין מה הנאה יש לפלוני מה הבריות מזיקים אותו עליו הוא אומר מהיות טוב אל תקרי רע, ומי כתיב קרא הכי, אין דכתיב כי האי גוונא אל תמנע טוב מבעליו: אל תאמר לרעך לך ושוב. [מב]תנו רבנן ממשמע שנאמר [מג]לא תלין פעולת שכיר איני יודע שהוא עד בקר, אלא מה תלמוד לומר עד בקר, מלמד שאין עוברין עליו אלא בקר ראשון בלבד, מכאן ואילך מאי, אמר רב עובר משום בל תשהה, א"ר אסי מאי קראה, אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך: אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך, [מד]תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר אל ישא אדם אשה ודעתו לגרשה משום שנאמר אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך: אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו. [מה]איש חמס זה עשו הרשע. איש כמה דתימא [מו]ויהי עשו איש יודע ציד. חמס כמה דתימא [מז]מחמס אחיך יעקב, ומה שאמר אל תקנא, לפי שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדין תחת ארם ויהיו דחוקים ולחוצים ביניהם ועתידין ישראל להתרעם על זאת כשם שאמר מלאכי [מח]אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו' ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו, לפיכך אמר רוח הקודש על ידי שלמה, אל תקנא באיש חמס אל תקנא בשלום עשו הרשע. ואל תבחר בכל דרכיו שלא תעשו כמעשיו, למה, הביטו לאחרית הדבר שהנה היום בא שיתעב האלהים כל מי שהוא מליז במצות הרא הוא דכתיב כי תועבת ה' נלוז. וכן הוא אומר [מט]איש דמים ומרמה יתעב ה', אבל מי שמישר ארחותיו לפניו הוא יהיה מאנשי סודו הה"ד ואת ישרים סודו, וכן הוא אומר [נ]כעת יאמר ליעקב וגו' ואומר [נא]סוד ה' ליראיו וגו'. ואומר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו: מארת ה' בבית רשע. זה עשו כמה דתימא [נב]רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרום וגו'. ונוה צדיקים יברך, אלו ישראל שכתוב בהם [נג]ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ, [נד]ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' וגו': אם ללצים אלו ארמיים שנקראו לצים שנאמר [נה]זד יהיר לץ שמו והם נקראו זדים כמה דתימא [נו]אנחנו מאשרים זדים, ומנין שבארמים הכתוב מדבר שכן כתוב [נז]גם נבנו עושי רשעה אלו ארמיים, כמה דתימא [נח]וקראו להם גבול רשעה. והם מתלוצצים בכל יום על ישראל. הוא יליץ שעתיד הקב"ה למדוד להם כמדתם כמה דתימא [נט]כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך:

ולענוים יתן חן. אלו ישראל שהם עניים ביניהם ומהלכים בענוה בתוכם וסובלים עולם עליהם כדי לקדש שמו של הקב"ה שעתיד הקב"ה לחון עליהם לעשות דין בהם, כמה דתימא [ס]ולכן יחכה ה' לחננכם ואומר [סא]ויספו ענוים בה' שמחה ואומר [סב]כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה. כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל שהם נקראו חכמים בעת שהן עושין את התורה ואת המצות שנאמר [סג]ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. ולפי שישראל משמרים את התורה ביניהם עתיד הקב"ה להנחילם כסא כבוד כמה דתימא [סד]וכסא כבוד ינחילם שעתיד הקב"ה להחזיר לישראל המלכות כמה דתימא [סה]ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא וגו'. וכסילים מרים קלון אלו ארמים, כמה דתימא [סו]והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו, ואומר [סז]האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם. מהו מרים קלון שהם ירימו בחלקם קלון שסופם ילכו לאש, ואין קלון אלא שרפה כמה דתימא [סח]אשר קלם מלך בבל באש, ואומר [סט]אביב קלוי באש, וכה"א [ע]ובית יוסף להבה וגו'. ואומר [עא]חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא וגו' הוי וכסילים מרים קלון. ד"א אל תקנא באיש חמס מדבר בנואף בעת שהוא שוכב עם אשת חברו והיא מתעברת ממנו הוא גוזל מבני בעל האשה ונותן לממזר לפי שבעלה חושב בו שהוא בנו ואינו בנו ומנחילו עם בניו ועל דבר זה נקרא הנואף איש חמס, מהו אל תקנא, שכל מי שרואה לנואף שהוא עושה תאות לבו עם אשת חברו והיא מאכילתו ומשקתו אל יקנא בשלותו ואל יבחר בכל דרכיו, למה כי הנואף נקרא תועבה [*]שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו וגו' ומשלח מדנים בין אחים היא מן התועבות, זה הנואף שמשלח מדנים בין איש לאשתו כמה דתימא [עב]ועבר עליו רוח קנאה וגו' לכך נאמר כי תועבת ה' נלוז זה הנואף שכתוב בו [עג]ונלוזים במעגלותם. ואת ישרים סודו זה שרואה מעשיו ונוזר עצמו מן היין כדי לישר ארחותיו כמה דתימא [עד]המישרים ארחותם. מהו סודו, שהקב"ה מלמדו היאך ינצל ממנה כמה דתימא [עה]בדרך חכמה הוריתיך, היין עולה חשבונו ע' והסוד ע' הוא נוזר עצמו מן היין העולה מנינו ע' זוכה לסוד החכמה שהוא עולה ע' נכנס יין יצא סוד. יצא יין נכנס סוד הוי ואת ישרים סודו. מארת ה' בבית רשע זה הנואף מה היא המארה שמים המרים המאררים בודקין אותו כשם שבודקין אותה הוי מארת ה' כמה דתימא [עו]יתן ה' אותך לאלה וגו'. ונוה צדיקים יברך זה נזיר ונזירה, שאם נזרו מן היין להשמר מן העבירה זוכים לברכה, לכך סמך אחר פרשת נזיר פרשת ברכת כהנים שהוא זוכה לקבל הברכות של ברכת כהנים הוי ונוה צדיקים יברך כמה דתימא [עז]יברכך ה' וישמרך. אם ללצים זה הנואף הטועה ביין שנקרא לץ כמה דתימא [עח]לץ היין הומה שכר וגו', הוא

ממ"ק ובמ"ק כא דברים לג : כב דה"א יב : כג קהלת ז : כד ישעיה נו : כה תנחומא : כו שמות לא : כז מלכים א ז : כח ישעיה יא : כט משלי ב : ל חגיגה יב : לא תהלים סה : לב איוב כו : לג תהלים פט : לד שם כה : לה בראשית רבה פ' כח . לו בראשית כח : לז שם כח : לח ירושלמי דפאה פ"א : לט מלאכי ב : מ הזימיות וכו' כל אלו מיני מזיקים הם : מא בבא מציעא עו : מב שם קי : מג ויקרא יט : מד יבמות לז : מה במדבר רבה פרשה יא : מו בראשית כה : מז עובדיה א : מח מלאכי ג : מט תהלים ה : נ במדבר כג : נא תהלים כה : נב מלאכי א : נג ישעיה ס : נד מלאכי א : נה משלי כא : נו מלאכי ג : נז שם : נח שם א : נט עובדיה א : ס ישעיה ל : סא שם כט : סב שם ל : סג דברים ד : סד שמואל א ב : סה דניאל ז : סו עובדיה א : סז ירמיה מט : סח שם כט : סט ויקרא ב : ע עובדיה א : עא דניאל ז : *משלי ו : עב במדבר ה : עג משלי ב : עד שם ט : עה שם ד : עו במדבר ה : עז שם ו : עח משלי כ :

אף אני, נתן לו את המקל והוא הוה מתבר חדא והוא מתבר תרי מי גרם לו על ידי שלא הוציא מעשרותיו כראוי (כתוב ברמז רכ"ב). [צג]אמר ר' שמעון בן יוחאי גדול כבוד אב ואם שהשוה הכתוב כבודן לכבודו ומוראן למוראו וקללתן לברכתו וכן בדין מפני ששלשתם שותפין. בעון קומי ר' חייא בר אבא הדא דרשב"י גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר על כבודו, בכבודו של הקב"ה כתיב כבד את ה' מהונך כיצד מפריש לקט שכחה ופאה מעשר ראשון ומעשר שני ועושה סוכה שופר לולב מאכיל רעבים משקה צמאים מלביש ערומים אם יש לך הון אתה חייב בכלם ואם אין לך הון אין אתה חייב באחד מהם, אבל כשאתה בא אצל כבוד אב ואם מה כתיב [צד]כבד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים. חייא בן אחותו של ר' אלעזר הקפר היה קולו נאה והיה אומר לו חייא בני עמוד וכבד את ה' ממה שחננך. נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלים והיו כל ישראל מתכנסין לשמוע קולו, פעם אחת לא עלה והעידו עליו בני בליעל ונאבד מן העולם מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלים בראיה לכבד את ה' ממה שחננו, למה שכבר אמרה תורה [צה]ולא יחמוד איש את ארצך (ט) אימתי בעלותך. [צו]תמן תנינן אלו דברים שאין להם שעור גמילות חסדים וכו', הדא דתימא בגופו אבל בממונו יש לו שעור, ואתיא כדאמר ריש לקיש בשם ר' יהודה בר חנינא נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות, עד היכן, רבן גמליאל בר אוניא ור' אבא בר כהנא, חד אמר עד כדי (י) תרומה ותרומת מעשר, וחד אמר כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל תבואתך, רבן גמליאל בר אוניא בעון קומי רבי מה חומש בכל שנה לחמש שנים הוא מפסיד את כולה, א"ל לכתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר, ר' הונא אמר למצות עד שליש, מהו לכל המצות עד שליש או למצוה אחת עד שליש, סברין למימר לכל המצות עד שליש, ר' אבין אמר אף למצוה אחת, ר' חנינא בשם רבנן דתמן מהו שליש לדמים, היכי עביד לוקח אדם מצוה אחת ורואה מצוה אחרת יפה ממנה עד כמה מטריחין עליו עד שליש, תנא ר' ישמעאל [צז]זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות: [צח]אין מפסיקין בקללות, מנא לן אמר ר' אחא בר גמדא אמר ר' סימאי אמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס וגו', ריש לקיש אמר לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות וכו', רבי לוי בר בוטא הוה קא מנמנם וקרי קמיה דרב הונא בר אבין אמר ליה פתח פיך והאר דבריך דכתיב מוסר ה' וגו':

תתקלג מוסר ה' בני אל תמאס. *ר' אבין אומר מפני מה כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אמרת צא וראה מי גרם זה לבן לרצות את האב הוי אומר יסורין. כתיב [צט]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. [ק]פליגי בה ר' יעקב בר אידי ור' חנינא, חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהם בטול תורה שנאמר [קא]ומתורתך תלמדנו, ואידך אמר כל שאין בהם בטול תפלה שנאמר [קב]ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. א"ר בריה דר' חייא בר אבא אלו ואלו יסורין של אהבה הם שנא' את אשר יאהב ה' יוכיח, וא"א מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו, דבר זה מתורתך תלמדנו קל וחומר משן ועין מה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם ועבד יוצא בהם לחירות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה וכו' (כתוב בפסוק נחפשה דרכינו):

תתקלד יקרה היא מפנינים. [קג]שנו רבותינו האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה, אשה קודמת לאיש, לכסותה ולהוציאה מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם לאשה לכל דבריו. כהן קודם ללוי, לוי קודם לישראל, וישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר, אימתי בזמן שכלם שוים אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ תלמיד חכם קודם. אמר מר כהן קודם ללוי שנאמר [קד]ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. לוי לישראל [קה]בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. ישראל קודם לממזר שזה מיוחס וזה אינו מיוחס. ממזר קודם לנתין זה בא מטפה כשרה וזה בא מטפה פסולה. נתין קודם לגר זה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה. גר קודם לעבד משוחרר זה לא היה בכלל ארור וזה היה בכלל ארור. ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, מנא לן אמר ר' אחא בר חנינא דאמר קרא יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים וכו' (כתוב בשמואל ברמז צ"ז ובישעי' ברמז תר"ז). וכל חפציך לא ישוו בה. [קו]כתוב אחד אומר וכל חפציך לא ישוו בה וכתוב אחד אומר [קז]וכל חפצים לא ישוו בה, חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות, חפצים אלו דברי תורה דכתיב [קח]כי באלה חפצתי נאם ה', כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה, היינו דתנן תלמוד תורה כנגד כולם. ארטבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגליתא [קט]אטימטון, א"ל שלח לי מילא דטבא כוותיה, שלח ליה חדא מזוזה, א"ל מה אנא שלחית לך מילתא דלית לה טימי ואת שלח לי מילתא דשויא חד פולר, א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה, ולא עוד אלא דאת שלחת לי מילתא דאנא צריך מינטר ליה ואנא שלחית לך מילתא דהיא מנטרא לך, דכתיב [קי]בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך:

ארך ימים בימינה. [א]א"ר יצחק הרוצה שיחכים ידרים, ושיעשיר יצפין, וסימן שלחן בצפון ומנורה בדרום. ר' יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שחכמתו מעשירתו שנאמר ארך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד. להנחיל אוהבי יש (כתוב ברמז תרכ"ט וברמז תש"ו). ארך ימים בימינה, [ב]למיימינים בה וכל שכן עושר וכבוד ולמשמאילים בה עושר כבוד איכא אריכות ימים ליכא. [ג]התורה אמרה לפני הקב"ה כתיב בשמאלה עושר וכבוד מפני מה בני עניים, והקב"ה משיבה להנחיל אוהבי יש, למה הם עניים בעוה"ז כדי שלא יעסקו בדברים אחרים וישכחו התורה דכתיב [ד]כי העושק יהולל חכם:

דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום. [ה]בקש הקב"ה ליתן תורה בשעה שיצאו ישראל ממצרים והיו חולקים זה על זה שנאמר [ו]ויסעו מסכות ויחנו באתם שהיו נוסעים במריבה וחונים במריבה, כשבאו ברפידים הושוו כלם ונעשו אגודה אחת שנאמר [ז]ויחן שם ישראל, ויחנו אין כתיב כאן, אמר הקב"ה התורה כלה שלום ולמי אני נותנה לאומה שאוהבת שלום הוי וכל נתיבותיה שלום. [ח]שנו רבותינו [ט]וענף עץ עבות עץ שענפיו חופין את עצו הוי אומר זה הדס, ואימא [י]הירדוף, אמר אביי כתיב דרכיה דרכי נועם, רבא אמר מהכא [יא]והאמת והשלום אהבו, א"ל רבינא לרב אשי ממאי דהאי כפות תמרים לולב אימא כופרא, אמר אביי דרכיה דרכי נועם:

עץ חיים היא למחזיקים בה (כתוב ברמז שס"ז וברמז תפ"ח וברמז תר"ע). [יב]תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ואומר [יג]רפאות תהי לשרך ואומר [יד]כי מוצאי מצא חיים, וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורה נעשית לו סם המות שנאמר [טו]יערוף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה שנא' [טז]וערפו שם את העגלה. אמר ר' נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה לעץ, לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדין את הגדולים, והיינו דאמר ר' חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכלם. [יז]א"ר יודן למה נמשלה התורה בעץ החיים מה עץ החיים פרוש על גן עדן כך התורה פרושה על כל החיים ומביאתו לתחת עץ החיים. תני עץ החיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו. רבי שמואל בר רב יצחק היה שותל עצמו מחבורה לחבורה על שם [יח]מכל מלמדי השכלתי. [יט]ד"א עץ חיים היא למחזיקים בה, ר' הונא בש"ר אחא שלא יהו דברי תורה בעיניך כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה (לסופנה) [להשיאה] לאחד אלא בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך, רבי הונא בש"ר בנימין אמר משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא א"ל אבא מתירא אני מן הדרך ומן הלסטים, מה עשה נטל מקלו וחקקו ונתן בו קמיע מומחה אמר לו בני יהא המקל הזה בידך ואי אתה מתירא מכל בריה, כך אמר הקב"ה לישראל בני התעסקו בתורה ואין אתם מתיראים מכל בריה, אלו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה אלא עץ חיים היא למחזיקים בה, אלו נאמר [כ]ארור האיש אשר לא ילמד לא היתה תקומה אלא ארור אשר לא יקים. ר' אחא בשם ר' תנחומא בר' חייא למד ולימד ושמר והיה סיפק בידו למחות ולא מיחה, להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארור. ר' ירמיה בש"ר חייא בר אבא אמר לא לימד ולא למד ולא היה סיפק בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך, שמעון אחי עזריה אומר משמו

ממ"ק ובמ"ק צג ירושלמי דפאה פ"א : צד שמות כ : צה שם לד : צו ירושלמי דפאה פרק קמא : צז שמות טו : צח מגילה לא : צט תהלים לד : ק ברכות ח :
קא תהלים לד : קב שם : קג הוריות יג : קד דה"א כג : קה דברים י : קו ירושלמי דפאה פ"א : קז משלי ח : קח ירמיה ט : קט אטימטון שלא ידעו ערכו מרוב יקרו : קי משלי ו : א בבא בתרא כה : ב שבת סג : ג מדרש : ד קהלת ז : ה תנחומא : ו שמות י : ז שם יט : ח סוכה לב :
ט ויקרא כג : י הירדוף מין אילן שעליו בעלי קוצים : *כופרי ג"כ עליו בעלי קוצים : יא זכריה ח : יב תענית ז : יג משלי יג : יד שם ח : טו דברים לב : טז שם כא :
יז מדרש שו"ט : יח תהלים קיט : יט ויק"ר פ' כט : כ דברים כז :

זית רענן (ט) אימתי בעלותך, אבל נבות לא עלה לרגל וחמד אחאב כרמו : (י) תרומה ותרומת מעשר, שזהו ג' ממאה, ואפשר שצ"ל תרומה ממעשר שתרומה הוא שנים ממאה ומעשר הוא עשרה א"כ הוי התרומה חומש ממעשר : סברין למימר לכל המצות, דאי למצוה אחת א"כ אי מתרמי ליה שלש מצות יהיב ליה לכולי ממונא כדאיתא בב"ק פ"ק :

דור (המבול) [המדבר]. וכסילים ישנאו דעת אלו עו״א שלא קבלו עול מלכות שמים ועול תורה. תשובו לתוכחתי אלו ישראל שהוכיחם משה על מעשה העגל. הנה אביעה לכם רוחי. בשעה שפרש להם משנה תורה. אודיעה דברי אתכם. מלמד שהודיע להם דקדוקיה ופרושיה טומאה וטהרה איסור והיתר. יען קראתי ותמאנו זה הקב״ה שהשמיע קולו לישראל וחזרו ופשעו בו שנאמר [נה]עד אנה מאנתם. (ו) דבר אחר יען קראתי זה משה שהיה קורא להם דברי תורה והם לא היו מאמינים שנאמר עד אנה מאנתם. דבר אחר ירמיה שהיה קורא בירושלים לעשות תשובה ולא היו מאמינים לו שנאמר [נו]וימאנו להקשיב. נטיתי ידי ואין מקשיב זה גבריאל שהיתה ידו נטויה על ירושלים שש שנים ומחצה והיו גחלים בידו ובקש לזרקן עליהם בחמה, ועד כמה פעמים אמר שיהיו מקשיבין לדברי תורה ולא הקשיבו. ד״א זה הקב״ה שהיתה ידו פשוטה כמה שנים שיחזרו בתשובה ולא הקשיבו, ועד מתי א״ר ירמיה (ז) עד ששב חרון אפו שנאמר [נז]ארפא משובתם וגו׳: תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם. [נח]אם תשובו לתוכחתי אביעה לכם רוחי ע״י יחזקאל [נט]היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל, ואם לאו אודיעה דברי אתכם על ידי ירמיה [ס]דברי ירמיהו בן חלקיהו. ותפרעו כל עצתי, כתיב [סא]ויבן ה׳ אלהים את הצלע (כתוב בישעיה ברמז י״א). ותפרעו כל עצתי זה משה שהיה (ח) מיעץ לשבטים והם חוזרין מאחוריו ומבטלים את עצתו. ותוכחתי לא אביתם זה ירמיה שהיה מוכיח את ישראל והיו מבזים ומלעיגים עליו, אמר להם ירמיה עתיד יום לבוא שאלעג ואשחק עליכם שנאמר גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם בבוא כשואה פחדכם וגו׳ אז יקראונני ולא אענה, וכל כך למה, א״ר ישמעאל אמר הקב״ה לישראל אני אמרתי להם ע״י נביא [סב]דרשו ה׳ בהמצאו חייכם שעתיד יום לבא שאתם קוראים אותי ולא אענה שנאמר אז יקראונני ולא אענה, וכ״כ למה, תחת כי שנאו דעת, אמר הקב״ה אני אומר ע״י נביא [סג]שובו שובו מדרכיכם הרעים חייכם שעתיד יום לבא שאני פורע לכם כפי דרכיכם שנאמר ויאכלו מפרי דרכם, וכל כך למה, כי משובת פתים תהרגם, אבל מי שהוא שומע לדברי תורה אני מושיבו בהשקט ובבטחה שנאמר ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה:

ויאכלו מפרי דרכם. אמר הקב״ה גלוי וצפוי לפני שהמן עתיד לגזור [סד]להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן לפיכך [סה]והמתה מאיש ועד אשה, [סו]כי מחה אמחה את זכר עמלק:

ב בני אם תקח אמרי וגו׳. [סז]אמר הקב״ה לישראל על הר סיני ישראל בני אם זכיתם להצפין ולקבל תורתי ולעשותה אני מציל אתכם משלש פורעניות, ממלחמת גוג ומגוג, מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, ועוד אני משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא שנאמר [סח]מה רב טובך וגו׳ על מנת שתקשיבו לדברי תורתי שנאמר להקשיב לחכמה אזנך כיצד כי אם (לחכמה) [לבינה] תקרא: אם תבקשנה ככסף וגו׳. [סט]אמר ריש לקיש אם אין אדם הולך אחר דברי תורה הם אינם באים אחריו, וכן רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואם אדם מחפש אחריהן מתוך כך זוכה לחכמה ולבינה לכך נאמר ודעת אלהים תמצא. כי אם לבינה תקרא, [ע]הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר כי אם לבינה תקרא: אם תבקשנה ככסף. [עא]מגיד הכתוב שכשם שאדם צריך ליזהר בסלעו שלא יאבד כך צריך ליזהר בלמודו שלא יאבד, ומה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשים לקנותם, אי מה כסף קשה ליאבד כך דברי תורה קשים ליאבד, תלמוד לומר [עב]לא יערכנה זהב וזכוכית, קשים לקנותם כזהב ונוחים ליאבד ככלי זכוכית: כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. [עג]שלשה דברים מדברי דרך ארץ שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה, מה יעשה אדם ויתחכם, א״ל ירבה בישיבה וימעט בסחורה, א״ל הרבה עשו כן ולא הועילו, א״ל יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר כי ה׳ יתן חכמה מפיו, מאי מפיו תנא ר׳ חייא משל למלך בשר ודם שעשה סעודה לאוהביו שגר להם ממה שלפניו, מאי קמשמע לן דהא בלא הא לא סגי. מה יעשה אדם ויהיו לו בנים, א״ל ישא אשה הוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש, א״ל הרבה עשו כן ולא הועילו, א״ל יבקש רחמים ממי שהבנים שלו שנאמר [עד]הנה נחלת ה׳ בנים שכר פרי הבטן, א״ר חמא בר חנינא בשכר שמשהין עצמם בבטן כדי שיזרעו נשיהם תחלה, נחלת ה׳ בנים. מה יעשה אדם ויתעשר, א״ל ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה, א״ל הרבה עשו כן ולא הועילו, א״ל יבקש רחמים ממי שהעושר שלו שנאמר [עה]לי הכסף ולי הזהב, מאי קמ״ל דהא בלא הא לא סגי: מפיו דעת ותבונה. [עו]גדולה החכמה וגדולה [ממנה] הדעת והתבונה שנאמר כי ה׳ יתן חכמה, אבל מי שהוא אוהב ביותר מפיו דעת ותבונה, א״ר יצחק משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן ובא מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה ונתן לו, מה עשה בט אמר לו איני מבקש אלא מזה שבתוך פיו, מתוך שהיה מחבבו נתן לו מתוך פיו, כך דעת ותבונה זה התורה שנתן הקב״ה לישראל שנאמר [עז]ויתן אל משה ככלותו. ד״א מפיו דעת ותבונה שהוא משים פה לאלם. ד״א אמר הקב״ה אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, כפה שנפח נשמה באדם הראשון, מכאן דרש ר׳ מאיר כל מי שהוא יכול להוציא דברי תורה מזולל הוא חשוב כאותו הפה שהוא נותן דעת ותבונה:

יצפן לישרים תושיה. [עח]עד שלא נברא העולם צפן הקב״ה את התורה עד שעמד אברהם שנאמר [עט]עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו׳. לנצור ארחות משפט ודרך חסידיו ישמור, אם עושה כן דרכיו משתמרין מלירד לעומק של שאול, מכאן אמרו כל מי שיושב בדין שני דברים נזקקין לו אלו הם הסיף מלמעלה וגיהנם מלמטה אם זכה והוציא את הדין לאמתו ניצל משניהם ואם לאו נמסר בידיהם:

אז תבין צדק ומשפט. מתוך שהוא יושב בדין צריך להבין היאך מצדיק את הצדיק ומרשיע את הרשע, ומתוך שהוא עושה כן דברי תורה נעשים לפניו כמישרים, ולא עוד אלא שקונה לו שם טוב בעולם הזה ובעולם הבא. ד״א ומישרים כל מעגל טוב אין טוב אלא תורה שנאמר [פא]כי לקח טוב, ואם עזבם הם עוזבים אותו, ואם נצרם הם נוצרים אותו ומשמרים אותו שנאמר כי תבא חכמה בלבך:

מזמה תשמר עליך. [פב]ר׳ חייא ור׳ יונתן הוו קאזלי בארחא מטו להנהו תרי דרכי חד הוה פצי לפתחא דע״א וחד הוה פצי לפתחא דזונות, אמר ליה חד לחבריה ניזיל אפתחא דע״א דנכים יצריה, אמר ליה אידך ניזיל אפתחא דזונות דניכוף יצרין ונקבל אגרא, כי מטו התם חזינהו ואיכנעו מקמייהו, א״ל מנא לך הא דכתיב מזמה תשמר עליך, מדבר זמה תשמור עליך תורה:

מזמה תשמר עליך. [פג]אם נתת צוארך בעולה של תורה היא תנצרכה ועוד שיכולים להצילך מדבר רע, למה לפי שהם דומים לחרב פיפיות שנאמר [פד]וחרב פיפיות בידם. מאיש מדבר תהפוכות זה פרעה כשהיתה המכה באה עליו היה אומר למשה הסר גזרה זו מעלי ואני משלח את ישראל ומשה היה מעבירה בתפלה, וכיון שרואה פרעה שנתבטלה הגזרה היה אומר לא ידעתי את ה׳ לכך נאמר מאיש מדבר תהפוכות: **למען** תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור. [פה]רבה בר בר חנה אגרינהו להנך [פו]שקולאי לאתויי ליה חביתא דחמרא תברוה, שקליה לגלימייהו, אתו לקמיה דרב א״ל זיל הב גלימייהו, א״ל דינא הכי, א״ל למען תלך בדרך טובים, הוו קא בכו אמרו ליה עניי אנן וטרחנא ליה כולי יומא וכפינן ולית לן מידי למיכל, א״ל זיל הב להו אגרייהו, א״ל דינא הכי, א״ל וארחות צדיקים תשמור:

ג כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוספו לך. [פז]וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם של חיים, א״ר אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה. בכל דרכיך דעהו, [פח]דרש בר קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה (שנאמר) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. אמר רבא ואפילו לדבר עבירה: **אל** תהי חכם בעיניך ירא את ה׳ וסור מרע. [פט]אמר הקב״ה לאברהם אל תהי חכם בעיניך במה שאתה רואה בעיניך תאמר שאני מוליד תאמר שאיני מוליד ירא את ה׳ וסור מרע [צ]אל תירא אברם: **רפאות** תהי לשרך. [צא]לשארך אדם זוכה לו ולקרוביו, תדע בזכות אברהם שהיה יגע בתורה ניצל לוט אחיו מסדום:

כבד את ה׳ מהונך. [צב]שאם היית נאה שלא תהא פרוץ בעריות שלא יהו הבריות אומרים איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה. ד״א שאם קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התבה על שם כבד את ה׳ מהונך ממה שחננך. ד״א עביד בהונך, דלא תעביר שלא בהונך. מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי, נכנס בו רוח [צג]תזזית ונטל את המקל והתחיל משבר בחביות, גער בו בן ביתו נטל את המקל ופצעו על ראשו, א״ל תחות מסייעא יתי את גער בי, א״ל תן לי את המקל ואשבר אף

ממ״ק ובמ״ק נה שמות ע : נו זכריה ז : נז הושע יד : נח פסיקתא : נט יחזקאל לג : ס ירמיה א : סא בראשית א : סב ישעיה נה : סג יחזקאל לג : סד אסתר ו : סה שמואל א טו : סו שמות יז : סז מדרש : סח תהלים לא : סט מדרש : ע ברכות נט : עא מדרש : עב איוב כח : עג נדה ע : עד תהלים קכז : עו חגי ב : עז מדרש : עח שמות לג : עט תנחומא : פ בראשית כו : פא משלי ד : פב ע״ז יז : פג מדרש : פד תהלים קמט : פה בבא מציעא פג : פו שקולאי נושאי משאות : פז יומא עא : פח ברכות סג : פט ב״ר פ׳ מד : צ בראשית טו : צא ילמדנו : צב פסיקתא : צג תזזית טעות ושגעון :

זית רענן (ו) ד״א יען קראתי זה משה, נ״ל לפי מ״ש רש״י דלפי ששכח משה לומר להם הלכות שבת לפיכך לא הוציאו. הכתוב מכלל ואמר עד אנה מאנתם וא״כ ללישנא קמא אמר זה הקב״ה וכו׳ פי׳ שהקב״ה אמר שגם משה לא שמע בקולו וללישנא בתרא אמר לישראל שלא שמעו בקולו אבל הוא שמע בקול ה׳: (ז) עד ששב חרון אפו, פי׳ אלו היה הקב״ה מעגישם מיד היו חס ושלום כלים ומתוך שהמתין להם שב חרון אפו: (ח) מיעץ לשבטים, במעשה מרגלים:

שמתחכם בתורה מוסיפים לו תורה על תורתו וחכמה על חכמתו. ונבון תחבולות יקנה אם הבין אדם מעצמו וילך ללמוד תורה יקנה לו העוה"ז והעה"ב. להבין משל אלו משלים שבתורה. ומליצה זה התורה עצמה שנקראת מליצה, ולמה נקראת מליצה שהיא מצלת עוסקיה מדינה של גיהנם. ד"א למה נקראת שמה מליצה, שכל מי שמתלוצץ בדברי תורה מוסיפים לו ליצנות כמה דאת אמר [יז]אם ללצים הוא יליץ. דברי חכמים צריך לקשרם על לבו דכתיב [יח]קשרם על לבך תמיד. וחידותם א"ר מאיר אפילו שיחת חולין שלהן שקולה כנגד כל התורה. יראת ה' ראשית דעת. א"ר זירא מכאן אתה למד שלא הסכים שלמה על דעתו של דוד אביו, שדוד אמר [יט]ראשית חכמה יראת ה' ושלמה אמר יראת ה' ראשית דעת (ה) שהחכמה והדעת שקולים כאחד. חכמה ומוסר אוילים בזו, תמן תנינן כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ד"א חכמה ומוסר, אם מוסר למה חכמה ואם חכמה למה מוסר, אלא אם לומד אדם דברי תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צרכן הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מתבוזים ממנו ונקרא אויל. תמן תנינן מתוך שאינו עמל בהן סופו להיות מבקש ראש הפרק ואינו מוצא, ראש המסכתא ואינו מוצא, פתחה של פרשה ואינו מוצא אפילו פסוק, ועליו הוא אומר [כ]והנה עלה כלו קמשונים, ומתוך שאינו עמל בהם סופו להיות מטמא את הטהור ולטהר את הטמא ועליו הוא אומר [כא]כסו פניו חרולים, ואם נתעסק בהם כדי צרכם מצהילים לו ומזהירים לו פניו כדכתיב [כב]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, לפיכך אמר שלמה בחכמתו שמע בני מוסר אביך, מה שנפקדת במוסר בכבוד אב ואם בסיני ואם עשית כן נמצאת עושה כבוד אב ואם. ד"א מוסר אביך כל דבר שנמסר לך בהר סיני מפי הגבורה בתורה על טהרה טהרה ועל טומאה טומאה ועל איסור איסור ועל היתר היתר אם עשית כן נמצאו דברי תורה נזר על ראשו וקטליאות* לגרגרותיו דכתיב כי לוית חן הם לראשך וגו'. ד"א כי לוית חן. כל זמן שאתה משמיע קולך בהם הם נעשים לך דבש וחלב דכתיב [כג]דבש וחלב תחת לשונך. כי לוית חן הם לראשך. [כד]המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנאמר כי לוית חן וגו', חש בראשו יעסוק בתורה שנאמר הם לראשך, חש בגרונו יעסוק בתורה שנאמר וענקים לגרגרותיך, חש בבני מעים יעסוק בתורה שנאמר [כה]רפאות תהי לשרך, חש בעצמותיו יעסוק בתורה שנאמר ושקוי לעצמותיך. חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר [כו]ולכל בשרו מרפא. אמר רב יהודה בריה דר' חייא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, אדם נותן לחברו סם יפה לזה וקשה לזה, אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל שהיא סם חיים לגופו של אדם שנאמר ולכל בשרו מרפא וכו' (כתוב בירמיה ברמז ת"פ):

וענקים לגרגרותיך, א"ר אלעזר אם משים אדם עצמו כענק זה שרף לצואר שנראה ואינו נראה, למודו מתקיים בידו, ואם לאו אין למודו מתקיים בידו. בני אם יפתוך חטאים. [כז]א"ר שמעון בן יוחאי ממי למד שלמה, מחכמתו של דוד אביו שאמר [כח]חטאים תרדף רעה, לפיכך אמר בחכמתו אם יפתוך חטאים, אם יאמר לך אדם פלוני הוא עשיר נלך ונהרגהו ונטול ממונו, אל תשמע לו ולא תאבה לו מפני שמחשבותיו לרעה, ואם עשית כן נמצאת מקיים כל התורה כלה, שכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, וכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא, ולא עוד אלא שצפונים לו חטאיו לעתיד לבא שנאמר אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם אלו אחיו של יוסף שהיו מצפים ואומרים אימתי יגיע הקץ ונהרגהו, כיון שבא אצלם אמרו זה לזה הרי היא השעה והיתה השכינה משחקת עליהם ואומרת אוי להם לשונאיהם של ישראל מדמו של צדיק זה לכך נאמר נצפנה לנקי חנם, ומכלם לא רצה להצילם אלא ראובן בלבד שנאמר [כט]וישמע ראובן וגו' אמר להם בואו ונשליכהו באחד הבורות על זה נבלעם כשאול חיים שהיה יורד לבור בתומו ולא היה יודע מה היו עושים לו, כל הון יקר נמצא זה מכירתו של יוסף שהיה יקיר לאביו ומכרוהו ונמצא מחיה לפניהם. נמלא בתינו שלל, שמלאו ביתו של יוסף כסף וזהב, אמר רב יהודה לא נמסרו הרוגים למלכות אלא על מכירתו של יוסף, א"ר אבין הרי אומר עשרה מכל דור ודור ועדין אותו חטא תלוי. גורלך תפיל בתוכנו. בשעה שישבו לאכול עמו נטל גביע שלו והיה מקיש בו ואומר ראובן שמעון לוי ויהודה בני אם אחת הם וכן כל אחד ואחד יבאו וישבו, בנימין יתום ואני יתום נאה הוא לישב אצלי. כיס אחד יהיה לכלנו, שכלם היו אוכלים על שלחן אחד במסיבה והיה מחלק לכל אחד ואחד חלק אחד וחלק בנימין חמשה חלקים חלקו וחלק יוסף וחלק אפרים ומנשה ואסנת. ד"א גורלך תפיל בתוכנו זו התורה שהיתה גורלה של הקב"ה ונתנה לישראל. כיס אחד יהיה לכלנו בשעה שאמרו נעשה ונשמע: בני אל תלך בדרך אתם, א"ר לוי ששה דברים משמשין את האדם וכו' (כתוב במלכים ברמז ט'). ד"א אלו עובדי אלילים שנאמר בהם [ל]ולא תלכו בחקות הגוי. מנע רגלך מנתיבתם מלעבוד ע"א שכל העובד ע"א כאלו שופך דמים שנאמר וימהרו לשפך דם: כי חנם מזורה הרשת. [לא]א"ר יהושע בן לוי מנין שאפילו עופות מכירים בצרי עין שנאמר כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף. והם לדמם יארובו וגו'. [לב]א"ר לוי אלו בעלי לשון הרע מי גרם להם, הם גרמו לנפשם ולא לנפשם בלבד אלא לכל אשר להם שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע וגו', משל למי שנטל חכה ומשליכה לים וראה אותו דג גדול כסבור שהוא כלום ובלעה ונתפס הדג נמצא שאבד את עצמו, כך כל מי שנוטל שחד אין בידו כלום ומאבד את עצמו לכך נאמר את נפש בעליו יקח. כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. [לג]כתיב [לד]כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו, רב הונא ורב חסדא, חד אמר נפשו של גזלן וחד אמר נפשו של נגזל, מ"ד נפשו של גזלן שנאמר [לה]אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, ומ"ד נפשו של נגזל דכתיב כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, ומר נמי הא כתיב את נפש בעליו יקח, בעליו דהשתא, ואידך נמי הא כתיב וקבע את קובעיהם נפש, משום דנטלו נפש וכו' (כתוב בירמיה רמז כ"ג):

תתקל [לו]רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, ר' יוחנן אמר כל מי שהוא גוזל את חברו שוה פרוטה מעלה עליו הכתוב כאלו הרגו, ואית לן קריין סגיאין [לז]שוחט השור מכה איש, כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, [לח]מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי, [לט]ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו וגו' וכי הוא הרגם או דימה להרגם אלא ע"י שהחריב נוב עיר הכהנים שהיתה מספקת להם מזונות מעלה עליו הכתוב כאלו הוא הרגם. [ור"ל הוה מסרס קריא כו']: חכמות בחוץ תרונה. [מ]שאל רבי שמואל בר נחמני את רבי יונתן בן אלעזר שהיה עומד בשוק, א"ל שנה לי פרק אחד, א"ל לך לבית הלמוד ואשנה אותך, א"ל לא למדתנו חכמות בחוץ תרונה, א"ל אם קרית לא שנית, בחוצה של תורה, המרגליות היכן היא נמכרת בחוץ [או בחנות], כך התורה ברחובות תתן קולה במקום שמרחיבין אותה בבתי כנסיות ובתי מדרשות:

תתקלא [מא]פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש [מב]חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, והא כתיב חכמות בחוץ תרונה, כדרבא דאמר כל העוסק בתורה מבפנים התורה מכרזת עליו בשוק, והא כתיב [מג]לא מראש בסתר דברתי, ההוא ביומא דכלה. [מד]הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה: חכמות בחוץ תרונה. [מה]בשעה שהחכם יושב ועוסק בתורה הכל מרננים אחריו ואומרים אשריו לזה שלמד וזכה לחכמה. ברחובות תתן קולה אלו תלמידי חכמים שיושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומשמיעים את קולם בדברי תורה. בראש הומיות תקרא, [מו]מה הים הומה בגליו אף ת"ח בשעה שיושבים ועוסקים בתורה הם הומים, ולא עוד אלא שקולם ערב לפני הקב"ה שנאמר [מז]כי קולך ערב. בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר, הוא יושב ועוסק בתורה נגד המלכים והשרים ואינו מתבייש דכתיב [מח]וארברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. דבר אחר אמריה תאמר כשאדם בא לפניו לדין אומר לזכאי זכאי [ולחייב חייב] אחד עני ואחד עשיר:

תתקלב עד מתי פתים תאהבו פתי. [מט]אמר ר"ש בן נזירא בנוהג שבעולם אדם אוכל (צואה) [נ][צחנה] שנים ושלשה ימים ונפשו [נא]נקוטה עליו ואתם עובדים ע"א כמה שנים אותה שכתוב בה *צא תאמר לו צואה תאמר לו ואין נפשכם נקוטה עליכם ממנה. א"ר יודן שני בני אדם נתנבאו על הליצנות שלמה וישעיה, שלמה אמר ולצים לצון חמדו להם. ישעיה אמר [נב]ועתה אל תתלוצצו. [נג]אמר ר' יאשיה כל המתלוצץ יסורין באים עליו שנאמר [נד]פן יחזקו מוסריכם, א"ל רבא לבני מחוזא במטותא מינייכו לא תתלוצצו דלא ליתו יסורי עלייכו. א"ר תנחום בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנאמר [נה]כי כלה ונחרצה. א"ר אלעזר קשה היא הליצנות שתחלתה יסורין וסופה כליה: עד מתי פתים תאהבו פתי. [נו]אלו דור

מס"ק ובמ"ק יז משלי ג: יח שם ו: יט תהלים קיא: כ משלי כד: כא שם: כב דניאל יב: *קטילאות שלשלת זהב: כג שה"ש ד: כד עירובין נד: כה משלי ד: כו שם: כז מדרש: כח משלי יג: כט בראשית לז: ל ויקרא כ: לא סוטה לח: לב מדרש: לג ב"ב קיט: לד איוב כז: לה משלי כב: לו ויקרא רבה: לז ישעיה סו: לח יואל ד: לט ש"ב כא: מ תנחומא: מא מ"ק לד: מב שה"ש ז: מג ישעיה מח: מד ברכות נט: מה מדרש: מו מדרש: מז שה"ש ב: מח תהלים קיט: מט פסיקתא: נ צחנה דבר מאוס: נא נקוטה מדוכאת: *ישעיה ל: נב שם כח: נג ע"ז יח: נד ישעיה כח: נה שם: נו מדרש:

זית רענן (ה) שהחכמה ודעת שקולין כאחת, פי' עכ"פ לא חלק שלמה על אביו שהרי חכמה ודעת שקולין כאחד רק שלא הסכים לומר כמוהו שהוא סמך יראת ה' לחכמה ושלמה סמכו לדעת, ועי' לקמן שס"ל שדעת עדיף מחכמה:

שתקנו חכמים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין לא פתחו בצרכן של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך ואחר כך מתיר אסורים רופא חולים ואח"כ מודים אנחנו לך, משל למה הדבר דומה וכו' (כתוב ברמז קצ"ט וביהושע ברמז כ'): ישמח ישראל בעושיו (כתוב בפסוק אמרתי להוללים ברמז תתי"ב). יעלזו חסידים בכבוד (כתוב ברמז קס"ט). יעלזו חסידים בכבוד, [מב]א"ר תנחומא בכבוד שהקב"ה עושה לצדיקים בשעת פטירתן מן העולם, בנוהג שבעולם אדם מת בניו מטפלין בו אבל הצדיקים הקב"ה מטפל בהם שנאמר [מג]והלך לפניך צדקך זה צדיקו של עולם:

תתפט כבוד ה' יאספך.

[מד]א"ר חייא הגדול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכים מטפלין בו אחת אומרת [מה]יבא שלום ואחת אומרת ינוחו על משכבותם ואחת הולכת לפניו ודוממת שנאמר [מו]הולך נכוחו. א"ר יודא ב"ר סימון בשם ר' יאשיה כביכול הקב"ה אומר לו יבא שלום, מן הרשעים אתה למד שהקב"ה אומר [מז]אין שלום אמר ה' לרשעים קל וחומר לצדיקים שיאמר להם יבא שלום. ינוחו על משכבותם שהם מקלסין להקב"ה שם, א"ר חייא בר' יוסי אין בין צדיקים החיים לצדיקים המתים אלא הדבור בלבד והם מקלסין להקב"ה שם שנפשותם בצרור החיים, ואין ירננו אלא קלוס שנאמר [מח]קול רנה וישועה באהלי צדיקים. ד"א ירננו א"ר יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך א"ר עקיבא כך א"ר שמעון בן יוחאי שפתותיו דובבות ורוחשות כמו שנאמר [מט]דובב שפתי ישנים ואומר [נ]אגורה באהלך עולמים (כדכתוב ברמז קפ"ט וברמז תרי"ג), וכן הוא אומר [נא]ויקרבו ימי דוד למות. [נב]א"ר אלעזר כל הקורא קריאת שמע על מטתו כאלו אוחז חרב פיפיות בידו שנאמר רוממות אל בגרונם וגו'. מאי משמע, אמר מר זוטרא ואי תימא רב אשי מרישא דענינא יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם. רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן. [נג]ר' יהודה אומר פה פיות שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ור' נחמיה אומר חרב שהיא אוכלת משני צדדיה ונותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא. א"ר אחא (צ) גבורים הם דברי תורה [לפרוע] למי שאינו עמל בהם כל צרכן, וכה"א [נד]הלא כתבתי לך שלישים ונאמר [נה]ושלישים על כלו:

קנ הללויה

הללו אל בקדשו וגו'. כל הנשמה תהלל יה. [נו]אמר מר זוטרא אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה, אי זהו דבר שאין הגוף נהנה ממנו והנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח. [נז]א"ר ירמיה א"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר כל הנשמה תהלל יה (כתוב ברמז פ"א). [נח]א"ר חייא בר אבא דמן יפו הנשמה שבאדם בכל שעה היא עולה ווורדת והיא מבקשת לצאת ממנו, והיאך היא עומדת בגופו אלא הקב"ה כבודו מלא כל העולם והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחוריה לכך כל הנשמה כל זמן שהיא עולה ווורדת תהלל יה על הפלאים שהוא עושה עמנו. [נט]רבי לוי בשם ר' חנינא על כל נשימה ונשימה שהוא נושם צריך לקלס להקב"ה שנאמר כל הנשמה תהלל יה. [ס]אמרו על דוד המלך בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו אמר לפניו רבש"ע כלום יש דבר בעולם שאמר שירה כמותי, נזדמנה לו צפרדע אחת אמרה לו אל תזוח דעתך עליך שאני אומרת שירה יותר ממך, ועל כל שירה ושירה שאני אומרת אני ממשלה עליה שלשת אלפים משל, שנאמר [סא]וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף:

תתצ (צא)

[סב]חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. [סג]אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך לבית דירת פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות שנאמר ואשיבה רגלי אל עדותיך. ר' חנינא בשם ר' אחא אמר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך. ר' מנחם חתניה דר' אליעזר בר חנינא אמר חשבתי מה שכתבת לנו בתורה [סד]אם בחקתי תלכו מה כתיב תמן ונתתי שלום בארץ, ואם לא תשמעו לי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם. ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא בשם רבי חייא אמר חשבתי ברכות מאל"ף ועד תי"ו וחשבתי קללות מוא"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות, הא כיצד אם זכיתם אני הופך לכם הקללות לברכות אימתי כשתקיימו את התורה אם בחקתי תלכו:

משלי

תתקכט א משלי

ס"ם גדולה מלמד שהתענה מ' יום שתנתן לו חכמת התורה כמשה דכתיב [א]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. ד"א זש"ה [ב]והחכמה מאין תמצא מלמד שהיה שלמה מחפש ואומר היכן היא החכמה מצויה. ר' אליעזר אומר בראש, ר' יהושע אומר בלב, ואתיא כדעתיה דר' יהושע דאמר החכמה היא בלב דכתיב [ג]נתתה שמחה בלבי, ואין שמחה אלא חכמה שנאמר [ד]חכם בני ושמח לבי, למ"ד אל תקרי למ"ד אלא לב שהלב הוא מבין דעת שנאמר [ה]חכם לב יקח מצות (א) חוזר באותיות, ואף דוד פרש עליה [ו]לב טהור ברא לי אלהים מפני מה נתנה חכמה בלב לפי שכל האברים תלוים בלב, אמר שלמה אני לא אעשה כמו שעשה אבא, אבא פתח חכמתו בראש אותיות וסיים באמצע, פתח בראש שנאמר [ז]אשרי האיש (ב) וסיים באמצע [ח]כל הנשמה תהלל יה, אבל אני איני עושה כן אני פותח באמצע אותיות ומסיים בסוף אותיות, פותח באמצע אותיות במקום שיש חכמה, והיכן חכמה נתונה בלב שנתונה באמצע האדם, נמצאת אומר (ג) שדוד תפס כדברי ר' אליעזר ושלמה תפס כדברי ר' יהושע, ולא עוד אלא שהלב נתון ביד הקב"ה שנאמר [ט]פלגי מים לב מלך ביד ה', וכיון שראה שלמה שהחכמה נתונה בלב משם התחיל שנאמר משלי שלמה. בן דוד וכי אין אנו יודעים שהוא בן דוד, אלא כל מה שעשה לשבחו של דוד עשה. מלך ישראל וכי אין הכל יודעים שהוא מלך ישראל אלא כל מה שעשה לשבחן של ישראל עשה וכו' (כתוב בריש שיר השירים ובריש קהלת): לדעת חכמה ומוסר. [י]אם מוסר למה חכמה ואם חכמה למה מוסר, אלא אם יש באדם חכמה הרי הוא לומד מוסר ואם אין באדם חכמה אינו יכול ללמוד מוסר. ד"א לדעת חכמה ומוסר אם יש באדם חכמה הרי דברי תורה מסורים בידו ואם אין בו חכמה אין דברי תורה מסורין בידו. להבין אמרי בינה. שצריך אדם שיהא בו בינה להבין דבר מתוך דבר הצריך לכל דרכיו. לקחת מוסר השכל כיון שנתמנה אדם שופט צריך להשכיל היאך לדקדק את הדין בשביל שלא יחטא ויחטיא את העולם, שכיון שהוא מקלקל את הדין הרי הוא חוטא ומחטיא את העולם, אבל אם הוא מוציא הדין לאמתו נמצא עושה צדק ומשפט ומישרים, מה מישרים הללו אדם מהלך בהם ואינו נכשל כך אם הוא מוציא את הדין לאמתו אינו נכשל ליום הדין ומלאכי השרת מלמדין עליו זכות: לתת לפתאים ערמה. אמר שלמה אני הייתי פתי ונתן בי הקב"ה ערמה. נער הייתי ונתן בי הקב"ה מזמה. ד"א לתת לפתאים ערמה מן כמה שנים ולהלן צריך אדם להיות בו ערמה מבן עשרים שנה. לנער דעת ומזמה. עד כמה שנים נקרא אדם נער, ר' מאיר אומר עד כ"ה שנים, ר' עקיבא אומר עד שלשים שנה, א"ר ישמעאל לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד עשרים שעד עשרים שנה [אין] מחשבין לו כמה דאת אמר [יא]מבן עשרים שנה ומעלה, מהו [*]עבודת עבודה, אמר רבן שמעון בן גמליאל (ד) אין עבודה אלא תפלה שנאמר [יב]עבדו את ה' ביראה משעה שהוא מתחשב לעבודה [מתחשב לעבירה]. ישמע חכם ויוסף לקח. [יג]ר' יודן בש"ר יוסי זה משה שנאמר [יד]עשה לך שרף, אמר אם אני עושה אותו של כסף אין הלשון הזה נופל על הלשון, אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על הלשון, אלא הריני עושה אותו של נחשת, למה, שלשון זה נופל על הלשון שנאמר [טו]ויעש משה נחש נחשת, מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש: ישמע חכם ויוסף לקח. [טז]א"ר ירמיה אם ראית חכם שמתחכם

ממ"ק ובמ"ק מב מדרש: מג ישעיה נח: מד בראשית רבה: מה ישעיה נז: מו שם: מז שם מח: מח תהלים קיח: מט שה"ש ז: נ תהלים סא: נא מלכים א ב: נב ברכות ה: נג פסיקתא: נד משלי כב: נה שמות יד: נו ברכות מג: נז עירובין יח: נח מדרש: נט בראשית רבה: ס פרק שירה: סא מ"א ה: סב תהלים קיט: סג ויקרא רבה: סד ויקרא כו: משלי א שמות לד: ב איוב כח: ג תהלים ד: ד משלי כז: ה שם י: ו תהלים נא: ז שם א: ח שם קנ: ט משלי כא: י מדרש: יא במדבר א: *שם ד: יב תהלים ב: יג ב"ר פ' נא: יד במדבר כא: טו שם: טז מדרש:

זית רענן (צ) גבורים הם ד"ת וכו', פי' שהם כגבורים שאינו יכול ללמדם אם אינו עמל בהם: (צא) חשבתי דרכי וכו', לא ידעתי מה ענין זה לכאן ואפשר שהוא השמטה וכתבה לבסוף, וכ"ה סוף פרשת בראשית: משלי (א) חוזר באותיות, פי' תלמוד מהאותיות שלמ"ד הוא לשון למוד. (עוד י"ל דהאות למ"ד ר"ת לב מבין דעת): (ב) וסיים באמצע כ"ל, כ"ף למ"ד הם באמצע ועשרה אותיות מכאן ועשרה אותיות מכאן: ומסיים בסוף, תגו לה מפרי ידיה: (ג) שדוד תפס כדברי ר"א, שהחכמה בראש ואע"ג דלעיל אמר אף דוד פי' לב טהור מ"מ ס"ל דעיקר חכמה בראש: אם חכמה למה מוסר, שחכם א"צ מוסר ומשני שהחכם לומר מעצמו מוסר: (ד) אין עבודה אלא תפלה, פי' שיהיו מתפללין שיקובל הקרבן ברצון כדאיתא רפ"ד דתענית. אך קשה מה ענין זה לכאן דפריך מהו עבודת עבודה, ובמדרש משלי איתא אלא עד כ' שנה ומעלה מחשבין לו עונותיו רמ"א מבן כ' שנה ומעלה מהו עבודת עבודה וכו' משעה שהוא מתחשב לעבודה מתחשב לעבירה עכ"ל, ולכן נ"ל דר"י מייתי קרא דמבן עשרים שנה ומעלה דכתיב גבי לוים בר"ה א' סי' כ"ג ויליף מינה דהיא לענין עונשין ולכן עבודת עבודה שצריך אח"כ להתפלל שלא יענישהו הקב"ה:

לעשוקים [ה]אלו ישראל דכתיב [ו]עשוקים בני ישראל. יתן לחם לרעבים אלו ישראל דכתיב [ז]ויענך וירעיבך. ה' מתיר אסורים, מה שאסרתי לכם התרתי לכם, אסרתי לכם חלב בהמה התרתי לכם בחיה. אסרתי לכם גיד הנשה בחיה התרתי לכם בעוף. אסרתי לכם שחיטה בעופות התרתי לכם שחיטה בדגים. רב אחא ורב ביזנא בש"ר מאיר (פז) יותר ממה שאסרתי לכם התרתי לכם, אסרתי לכם נדה התרתי לכם דם בתולים, אסרתי לכם אשת איש התרתי לכם את השבויה, אסרתי לכם אשה ואחותה התרתי לכם לאחר מיתה, אסרתי לכם אשת אח התרתי לכם את היבמה. אסרתי לכם לבישת כלאים התרתי לכם סדין בציצית, אסרתי לכם בשר חזיר התרתי לכם לשון דג ששמו שיבוטא. אסרתי לכם חלב התרתי לכם שומן, אסרתי לכם את הדם התרתי לכם את הטחול. אסרתי לכם בשר בחלב התרתי לכם את הכחל. ר' מנחם ור"ל ור' אחא ור' יוחנן בש"ר נתן תחת מה שאסרתי לך התרתי לך, תחת איסור דגים לויתן דג טהור, תחת איסור עופות זיז עוף טהור, תחת איסור בהמה בהמות בהררי אלף טהור: ה' מתיר אסורים. [ח]אמרו עליו על יוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שהלבישה לו שחרית לא הלבישה לו ערבית, ערבית לא הלבישה לו שחרית, אמרה לו השמעי לי אמר לה לאו, הריני משימך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים, אמרה לו הריני כופף קומתך אמר לה ה' זוקף כפופים, אמרה לו הריני מסמא את עיניך אמר לה ה' פוקח עורים, נתנה לו אלף ככר כסף [ט]ולא שמע אליה, לשכב אצלה בעולם הזה, להיות עמה ליום הדין. ה' זוקף כפופים. [י]אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך, כשהוא זוקף זוקף בשם, מ"ט משום דכתיב ה' זוקף כפופים, מיתיבי [יא]מפני שמי נחת הוא מי כתיב בשמי נחת הוא, א"ל שמואל לחייא בר רב אידי אימא לך מילתא מעלייתא דהוה עביד אבוך, כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם, רב ששת כי כרע כרע כחיזרא* כי זקיף זקיף כחויא. ה' שומר את גרים חביבין הגרים וכו' (כתוב ברמז תנ"ט):

קמז הללויה כי טוב וגו' בונה ירושלים ה'. [יב]א"ר נחמן אפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים שנאמר בונה ירושלים ה', אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס. [יג]אמר רבי שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגליות. ואם יאמר לך אדם שנבנית ולא נתכנסו הגליות אל תאמין שנאמר בונה ירושלים ה' כי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב (כתוב ברמז תשס"ז): הרופא לשבורי לב אלו השבטים שהיה שבור לבם לומר שמא יהרגם יוסף שנאמר [יד]ויצוו אל יוסף לאמר אנא שא נא. מונה מספר לכוכבים. אלו השבטים, הכוכבים האלו כשהם יוצאים אינם יוצאים אלא בשמות שנאמר לכלם בשם יקרא, ובכניסתן נכנסין במנין שנאמר מונה מספר לכוכבים, כך השבטים כשנכנסו למצרים נכנסו במנין בשבעים נפש וכשיצאו יצאו בשש מאות אלף רגלי, ועד שלא ירדו נתפרשו שמותם שנאמר [טו]ואלה שמות (כתוב לעיל בפסוק זבחי אלהים רוח נשברה): מונה מספר לכוכבים. [טז]א"ל קיסר לרבן גמליאל כתיב מונה מספר לכוכבים מאי רבותיה אנא מצינא למימני כוכבי, אייתי [יז]חבושי שדינהו [יח]בארבלא וקא מהדר להו אמר ליה מנינהו, אמר ליה אוקמינהו ומנינא להו, אמר ליה רקיע נמי הכי הדרא, איכא דאמרי אמר ליה מני לי כוכבי אמר ליה מני ככיך ושיניך שדא ידיה לפומיה וקא מני להו אמר ליה מאי דאיכא בפומך לא ידעת דאיכא ברקיעא ידעת (כתוב ברמז תמ"ו): נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (כתוב ברמז תתק"ב), משום אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר (פח) מונה מספר לכוכבים וגו' וכתיב [יט]המוציא במספר צבאם, (אלא) מלמד שאין שנוי [אלא] בשם שהוא נקרא עכשו נקרא לאחר זמן:

השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. [כ]א"ר יוחנן הרואה חטים בחלום רואה שלום שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך (כתוב ברמז תתנ"ט). [כא]א"ר יהודה לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנאמר השם גבולך שלום וגו', אמר ר' פפא היינו דאמרי אינשי כד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא:

מגיד דבריו ליעקב. א"ר אמי אין מוסרין דברי תורה לכותי שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי. [כב]היה ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר וכי מה עשו אלו דווים שלא רצה ליתן להם. אלא משפטים בל ידעום שלא רצו לקבל שנאמר [כג]אלוה מתימן יבוא ונוגה כאור תהיה וגו' עמד וימודד ארץ. מגיד דבריו ליעקב [כד]אלו דברי תורה, חקיו אלו המדרשות, ומשפטיו אלו הדינין, לישראל, לא נתן הקב"ה את התורה והדינין אלא לישראל בלבד, ומנין אתה למד לישראל וכותי שיש להם עסק זה עם זה (פט) שאסור לישראל לומר לכותים לך עמי בערכאות שלך שנאמר לא עשה כן לכל גוי. והלא הדינין אחד מן הדינין שנצטוו הם ומהו משפטים בל ידעום אלו דקדוקי דינין שכך שנינו מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים ובני נח נהרגין בעד אחד בדיין אחד ושלא בהתראה מה שאין כן בישראל. מעשה בעקילס בן אחותו של אדריאנוס שהיה מבקש להתגייר והיה מתירא מן אדריאנוס דודו אמר ליה מבקש אני לעשות סחורה אמר לו שמא אתה מבקש כסף וזהב הרי [כה]התסברין לפניך, א"ל אני מבקש לידע דעת של בריות ואני מבקש להמלך בך היאך לעשות, אמר לו כל פרקמטיא שאתה רואה שהיא נתונה בארץ לך עסוק בה שסופה להתעלות, והוא היה מתכוון להתגייר, בא לו לארץ ישראל ולמד את התורה, לאחר ימים מצאוהו ר' אלעזר ורבי יהושע וראו את פניו משונות אמרו זה לזה עקילס למד את התורה, כיון שבאו אצלו התחיל לשאול להם שאלות והם משיבים אותו, עאל לאדריאנוס אמר לו למה פניך משונות שמא הפסידה הפרקמטיא שלך או שמא אתה מצר לך, אמר ליה לאו, ולמה פניך משונות, אמר לו שלמדתי תורה ולא עוד אלא שמלתי, א"ל ומי אמר לך, א"ל בך נמלכתי, אמר לו אימתי, א"ל בשעה שאמרתי לך מבקש אני לעשות סחורה ואמרת לי כל פרקמטיא שהיא נתונה בארץ עסוק בה שסופה להתעלות וחזרתי על כל האומות ולא ראיתי אומה נתונה בארץ אלא ישראל וסופן להתעלות, שכן אמר ישעיה [כו]כה אמר ה' וגו' מלכים וגו', אמר לו [כז]סנקתדרון שלו עתידין אלו שאמרת שיהיו המלכים עומדים מפניהם שנאמר מלכים יראו וקמו, הכה אותו אנדריאנוס על לחייו, א"ל (צ) יש נותן רטיה אלא על המכה, מה עשה סנקתדרון עלה לגג ונפל ומת ורוח הקדש צווחת [כח]כן יאבדו כל אויביך ה', אמר לו אנדריאנוס לעקילס למה עשית כן, א"ל שבקשתי ללמוד תורה, אמר לו היה לך ללמוד ולא למול, א"ל אם אין אדם מל אין יכול ללמוד תורה שנאמר מגיד דבריו ליעקב למי שהוא כיעקב, חקיו זו התורה, ומשפטיו אלו הדינים שנאמר [כט]שם שם לו חק ומשפט:

קמח הללו את ה' מן השמים (כתוב ברמז תפ"ד וברמז של"ט וברמז תרנ"ח וברמז תרפ"ח): רוח סערה עושה דברו (כתוב ברמז תקמ"ג, ולעיל בפסוק ימטר על רשעים, ובפסוק כי לא אל חפץ רשע אתה): לבני ישראל עם קרובו. [ל]אמר להם הקב"ה לישראל בני אם יהיו דברי תורה קרובים לכם שנאמר [לא]כי קרוב אליך הדבר מאד אף אני קורא אתכם קרובי שנאמר לבני ישראל עם קרובו הללויה: לבני ישראל עם קרובו. [לב]כתיב [לג]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ר' חנינא ורבי אושעיא איזו אומה כאומה זו שיודע [לד]אופיו של אלהיה, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואינו חותך צפרניו לפי שאינו יודע היאך דינו יוצא, אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין שערם* ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחין בראש השנה לפי שיודעים שהקב"ה עושה להם נסים ומוציא דינם לכף זכות וקורע להם את גזר דינם:

קמט הללויה שירו לה' שיר חדש. [לה]דוד מלך ישראל לא פתח בצרכן של ישראל תחלה עד שפתח בשבח של מקום תחלה שנאמר הללויה שירו לה' שיר חדש וחזר ופתח בצרכן של ישראל שנאמר כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה וחזר וחתם בשבחו של מקום הדר הוא לכל חסידיו הללויה, אף שלמה המלך פתח תחלה בשבחו של מקום שנאמר [לו]אין כמוך אלהים וגו' שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם, ואחר כך פתח בצרכם של ישראל [לז]רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה, וחזר וחתם בשבחו של מקום [לח]ועתה קומה ה' אלהים לנוחך. ואף משה פתח בשבחו של מקום שנא' [לט]ה' מסיני בא, ואחר כך בצרכן של ישראל שנאמר [מ]ויהי בישורון מלך, וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר [מא]אין כאל ישורון, ואף שמונה עשרה שתקנו

ממ"ק ובמ"ק ה ויק"ר: ו ירמיה נ: ז דברים ח: ח יומא לה: ט בראשית לט: י ברכות יב: יא מלאכי ב: *חיורא שבט שביד סאדס: יב ברכות נ: יג תנחומא: יד בראשית נ: טו שמות א: טז סנהדרין לט: יז חבושי מין פרי עץ: יח ארבלא כברה: יט ישעיה מ: כ ברכות נז: כא ב"מ נט: כב מכילתא: כג דברים לג: כד תנחומא: כה תסברין אוצרות: כו ישעיה מט: כז סנקתדרון יוען: כח שופטים ה: כט שמות טו: ל דברים רבה: לא דברים ל: לב ירושלמי דר"ה פ"א: לג דברים ד: לד אופיה מהכבס חפץ וכלון: *בירושלמי סגי' זקנם: לה ספרי: לו דה"ב ו: לז שם: לח שם: לט דברים לג: מ שם: מא שם:

זית רענן (פז) יותר ממה שאסרתי, פי' דהרבה דברים מותרים לגמרי ואף בדברים האסורים יש היתר כנגדן וא"כ ההיתר יותר מן האיסור: (פח) מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכו', צבאם לכלם בשם יקרא: (פט) שאסור לישראל לומר לכותים וכו', נ"ל דמיירי שהכותי רוצה להיות ציית דין בדיני ישראל: (צ) יש נותן רטיה וכו', פי' הסנקתדרון השיב לו כשם שאין נותנים רטיה אלא על המכה כך לפי שהן שפלים הוצרכתי לומר עליהם דבר טוב, ובאמת היה רשע ולפיכך מסיים כן יאבדו וגו', עי' בתנחומא פ' משפטים כי פה הגי' מקוטעת ופה נשלמה, ומשם הבין סענין:

מבית אבי מהו אומר [עא]אם יהיה אלהים עמדי, אתה מחסי [עב]והנה אנכי עמך, חלקי בארץ החיים מתאוה אני לחזור לארץ ישראל, אמר יעקב ברשות יצאתי אף אני איני חוזר אלא ברשות, א"ל הקב"ה רשות אתה מבקש הרי הרשות בידך שנאמר [עג]שוב אל ארץ אבותיך: הוציאה ממסגר נפשי. זה נח שהיה סגור בתבה י"ב חדש. להודות את שמך לתת הודאה לשמך. בי יכתירו צדיקים יתכללון בי צדיקיא: כי תגמול עלי. שגמלת ואמרת לי צא מן התבה שנאמר [עד]וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה:

קמג מזמור לדוד ה' שמע תפלתי האזינה אל תחנוני וגו' ואל תבוא במשפט את עבדך וכתיב [עה]לדוד שפטני ה'. אמר דוד בשעה שאתה דן את הרשעים (פד) שפטני ה' ובשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבוא במשפט את עבדך: כי לא יצדק לפניך כל חי (כתוב ברמז תש"ג):

קמד לדוד ברוך ה' צורי וגו' הנותן תשועה למלכים זה שאול ודוד ואח"כ הפוצה את דוד עבדו, א"ר יצחק כשם שהיה דוד מתפלל שלא יפול ביד שאול כך היה מתפלל שלא יפול שאול בידו, אמר דוד רבון העולמים הרבה שונאים היו לי וכלם גדולים ולא עמד לנגדי אלא שאול [עו]ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול, וכן הוא אומר [עז]על כן קרא למקום ההוא (פה) סלע המחלקות: אשר בנינו כנטיעים. [עח]אמר מר זוטרא בר טוביא אמר רב אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא מימיהם, בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן, וכן הוא אומר [עט]ומלאו כמזרק כזויות מזבח, ואי תימא מהכא מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן, אלו ואלו מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה היכל בימיהם שנאמר מחוטבות תבנית היכל. [פב]לפי שנאמר [פג]ואולך אתכם קוממיות אין לי אלא אנשים, נשים מנין, תלמוד לומר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל, כמה היה תבנית היכל מאה אמה (כתוב ברמז תע"ט): אלופינו מסובלים. [פד]רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר אלופים בתורה ומסובלים במצות, וח"א אלופים בתורה ובמצות ומסובלים ביסורין, אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג, ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעת דוד שיצא ממנו אחיתופל, ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי. ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. [פה]ד"א אלופינו מסובלים, ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר אלופינו סובלים אין כתיב כאן אלא מסובלים בשעה שהקטנים סובלים את הגדולים, אין פרץ פרצה של פורענות כמה דאת אמר [פו]ותפרץ בם מגפה, ואין יוצאת יציאה של פורענות כמה דאת אמר [פז]ואש יצאה מאת ה', ואין צוחה של פורענות כמה דאת אמר [פח]וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם. ריש לקיש מסרס קרא בשעה שהגדולים סובלים את הקטנים אין פרצה של גלות כמה דאת אמר [פט]ופרצים תצאנה אשה נגדה, ואין יוצאת אין יציאה של גלות שנאמר [צ]ויצא מן בת ציון. ואין צוחה אין צוחה של גלות שנאמר [צא]וצוחת ירושלים עלתה. ([צב]אשרי *) יושבי ביתך. [צג]שנו רבותינו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלתן כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים, מנה"מ א"ר יהושע בן לוי דאמר קרא אשרי יושבי ביתך וגו'. אחר תפלתן מנין, שנאמר [צד]אך צדיקים יודו לשמך וגו' הללוך לא נאמר אלא יהללוך, א"ר יהושע בן לוי מכאן לתחית המתים מן התורה. וא"ר יהושע בן לוי כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרה לעולם הבא שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה):

קמה תהלה לדוד. [צה]א"ר אלעזר בר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא, מאי טעמא אלימא משום דאתיא באל"ף בי"ת ונימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפי, אלא משום דאית ביה פותח את ידך, ונימא הלל הגדול דמצראה דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר, אלא משום דאית ביה תרתי. מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, א"ר יוחנן משום שיש בו מפלתן של שונאיהם של ישראל דכתיב [צו]נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק אעפ"כ חזר דוד וסמכו ברוח הקדש סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים. ארוממך אלוהי המלך (ברמז תרס"ח). טוב ה' לכל וכתיב [צז]טוב ה' לקויו (כתוב ברמז תת"ח). ורחמיו על כל מעשיו. [צח]א"ר שמואל בר נחמני על כל שהוא מדותיו מרחם, ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי טוב ה' לכל ומרחמיו הוא נותן לכל הבריות. [צט]ר' תנחומא א"ר אבא ור' אבוי בש"ר אחא למחר שנת בצורת באה והבריות מרחמין אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליהם רחמים. ביומוי דר' תנחום הוו צריכין ישראל למטרא, אתון לגביה, א"ל רבי גזור תעניתא וגזר תעניתא, יומא קדמאי יום תניין יום תליתאי ולא אתא מטרא, עאל ודרש להון א"ל בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מרחם עליכם, וכשהם מחלקים צדקה לעניים ראו איש נותן מעות לגרושתו. אתון לגביה, א"ל רבי את יתיב הכא והכא עבידתא א"ל מהו כן, א"ל ראינו איש נותן מעות לגרושתו, שלח בתריה ואייתיה לגו ציבורא א"ל מה היא לך זו א"ל גרושתי היא, אמר לו מפני מה נתת לה מעות, אמר לו ראיתי אותה בצרה גדולה ונתמלאתי עליה רחמים, הגביה ר' תנחומא פניו למעלה ואמר רבון העולמים ומה אם זה שאין לזו עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים, אתה שכתוב בך רחום וחנון ואנו בניך בני בחוניך בני אברהם יצחק ויעקב עאכ"ו שתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרוות העולם: ורחמיו על כל מעשיו (בפסוק ואל זועם בכל יום). [ק]רבי קביל יסורין ועל ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו, כי הא דההוא עגלא דהוו קא ממטו ליה לשחיטה אזל תלא ליה לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי כמימר שזבי אמר ליה זיל כי לכך נוצרת, אמרי הואיל ואינו רחמן נייתי עליה יסורין, ועל ידי מעשה הלכו היכי דמי, יומא חד הוה קיימא אמתיה דרבי וקא כנשא ביתא הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו, א"ל שבקינהו דכתיב ורחמיו על כל מעשיו, אמרו הואיל ורחם רחמו בהדיה: סומך ה' לכל הנופלים, [קא]אלו העקרות שהם נופלות בבתיהן, וזוקף לכל הכפופים, כיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות, תדע לך שכן לאה שנואה היתה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים נזקפה הדא הוא דכתיב [קא]וירא ה' כי שנואה לאה. [קב]א"ר חייא בר אבא שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו יש לו אוהב עשיר נדבק בו ונכסף בו וכיון שרואה שמטה ידו פורש ממנו ולא עוד אלא מלעיג עליו, אבל הקב"ה אינו כן אם נפל זוקפו שנאמר סומך ה' לכל הנופלים, ולכל העומדים אינו אומר, אבל העומדים הוא מפיל שנאמר [קג]שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום:

עיני כל אליך ישברו, [קד]ההוא דאתא לקמיה דרבא אמר ליה במה אתה סועד אמר לו בתרנגולת פטומה, אמר ליה ולא חיישת לדוחקא דציבורא, אמר לו אטו מדידהו קא אכילנא מדרחמנא קא אכילנא דתניא עיני כל אליך ישברו וגו' בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נותן לו הקב"ה כדי פרנסתו בעתו, אדהכי והכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזיה תליסר שנין ואייתיאת ליה תרנגולת פטומה ויין ישן אמר (ליה) מאי דקמא, אמר לו נעניתי לך קום אכול: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. [קה]ביומי ר' שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי היכי נעביד אתרי לא ניבעי רחמי ניבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול, א"ל ר' שמואל בר נחמני ניבעי רחמי אכפנא דאי יהיב קוב"ה שובעא לחיי יהיב דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, ומנא לן דלא בעינן רחמי אתרי דכתיב [קו]ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת, במערבא אמרי [קז]ורחמי למבעי על רזא דנא. ומשביע לכל חי רצון (ברמז תתרמ"ט):

צדיק ה' בכל דרכיו. [קח]רב הונא רמי כתיב צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב וחסיד בכל מעשיו, בתחלה צדיק ולבסוף חסיד:

קרוב ה' לכל קוראיו וכתיב [קט]למה ה' תעמוד ברחוק (כתוב ברמז רצון יראיו יעשה, [קי]כגון ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו, הלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל ע"פ חורו. אמר ליה ר' לא הרגשת, אמר להם יבא עלי מתוך שהיה לבי מכוון בתפלה אם הרגשתי, א"ר יצחק בר' אלעזר ברא לו הקב"ה (פו) מעין תחת כפות רגליו:

קמו הללויה הללי נפשי וגו' אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו, [א]ולמה יעקב דכתיב [ב]וירא יעקב כי יש שבר במצרים. [ג]רבי אבהו בש"ר אלעזר אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו עושה שמים וארץ וכי מה ענין זה לזה, אלא בשר ודם יש לו פטרון שליט באפרכיא זו ואינו שליט באפרכיא אחרת אפילו תאמר [ד]קוזמוקטור שליט ביבשה שמא תאמר שליט בים, אבל הקב"ה שליט בים וביבשה מציל מן הים מציל מן היבשה מציל מן המים מציל מן האש מציל מן החרב מציל מבור אריות הדא הוא דכתיב עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם: עושה משפט לעשוקים

סמ"ק ובמ"ק עג בראשית כו : עד שם : עה שם לא : עו שם מ : עז מדרש : עח שמואל ב כב : עט שם : פ פסחים פז : פא זכריה ט : פב תורת כהנים : פג ויקרא כו : פד ברכות יז : פה מדרש : פו תהלים קו : פז במדבר טז : פח שם : פט עמוס ד : צ מיכה א : צא ירמיה יד : צב תהלים פד : צג ברכות לב : צד תהלים קמ : צה ברכות ד : צו עמוס ה : צז איכה ג : צח בראשית רבה פרשה לג : צט בבא מציעא פה : ק ב"ר פ' עג : קא בראשית כט : קב תנחומא : קג תהלים לו : קד כתובות סז : קה תענית ח : קו עזרא ח : קז דניאל ב : קח ר"ה יז : קט תהלים י : קי מדרש : א בראשית רבה פרשה לא : ב בראשית מב : ג ירושלמי דברכות פ"ט : ד קוזמוקטור מושל ומלך גדול :

זית רענן (פד) שפטני ה', שנגד הרשעים אהיה צדיק : (פה) סלע המחלקות, משמע שהיה הנס גדול בעיניו שקרא המקום ע"ש הנס : (פו) מעין מתחת רגליו, דאם אדם מקדים למים חברבר מת :

*) אשרי פר', הפיסקא סופה מגלה במזמור פ"ד כי שם מקומה, ובטעות נעתקה גם כאן, מפני שהפסוק אשרי נסמך למזמור תהלה לדוד בפסוקי דזמרה :

דעתיה דר' אליעזר [כז]תוצא הארץ נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון, אמר ר' שמעון בן לקיש אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה בראשית זה דעתיה דריש לקיש [כח]ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של אדם הראשון, א"ר שמואל בר תנחום אף קלוסו אינו אלא באחרונה הה"ד [כט]הללו את ה' מן הארץ עד מלכי ארץ וכל לאומים, א"ר שמלאי כשם שקלוסו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף, שנאמר [ל]זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ ולבסוף אשה כי תזריע:

תתפה ותשת עלי כפכה. [לא]מכאן לארץ ולבית המקדש שנבראו בשתי ידים וכתיב [לב]ידיך עשוני ויכוננוני, וכתיב [לג]מקדש ה' כוננו ידיך. אשא כנפי שחר וגו' (כתוב ברות בפסוק ויען בועז ויאמר לה הוגד הוגד לי): ואומר אך חשך ישופני. אמר דוד אני אמרתי אך חשך ישופני לעולם הבא שהוא דומה ליום עכשו העולם הזה שדומה ללילה אור בעדני. [לד]כיון ששקעה החמה בלילי שבת התחיל האורה והיתה משמשת התחילו הכל מקלסין להקב"ה הה"ד [לה]תחת כל השמים ישרהו, מפני מה, ואורו על כנפות הארץ, הדא הוא דכתיב [לו]ויברך אלהים את יום השביעי במה ברכו, באורה, ריש לקיש בשם ר' נזירא ל"ו שעות שמשה אותה אורה י"ב של ערב שבת י"ב של ליל שבת י"ב של שבת, כיון ששקעה החמה במוצאי שבת והתחיל החשך ממשמש ובא נתירא אדם הראשון ואמר אך חשך ישופני תאמר אותו שכתוב בו והוא ישופך ראש בא להזדווג לי, מה עשה הקב"ה זימן לו שתי רעפים והקישן זה לזה ויצא האור מביניהם וברך עליה הדא הוא דכתיב ולילה אור בעדני, אתיא כשמואל דאמר שמואל מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהוא תחלת ברייתו: אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ. [לז]תנו רבנן שלשה חדשים הראשונים הולד דר במדור התחתון, אמצעיים הולד דר במדור האמצעי, אחרונים הולד דר במדור העליון, וכיון שמגיע זמנו לצאת מתהפך ויורד, וזו היא חבלי לידה. תנא חבלי נקבה מרובים מחבלי זכר, היינו דאמר ר' אלעזר מאי דכתיב אשר עושיתי בסתר רקמתי בתחתיות, דרתי לא נאמר אלא רוקמתי: גלמי ראו עיניך, [לח]היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כלו הוצבר עפרו שנאמר גלמי ראו עיניך וכתיב [לט]עיני ה' וגו', א"ר אושעיא משמיה דרב אדם הראשון ראשו מבבל, גופו מארץ ישראל, אבריו משאר ארצות, עגבותיו א"ר יוחנן מאקרא דאגמא: ועל ספרך כלם יכתבו. [מ]הראה לו כל הדורות עד שיחיו המתים, א"ל כל מה שראו עיניך (פ) כלם יכתבו, ומהו ולו אחד בהם אמר הקב"ה ביום הזה אני גואל את בני ממצרים וביום הזה אני קורע להם את הים ומפיל שונאיהם. ביום הזה אני נותן התורה ולא נשתנה יום אחד ולא נתחלש הוי אומר ולו אחד בהם, רבי יהושע אומר מהו ולו אחד בהם מימים שברא הקב"ה בחר לו אחד מהם יום הכפורים או שבת. [מא]ד"א גלמי ראו עיניך שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון כל הדורות וכתבם בספרו שנאמר [מב]זה ספר תולדות אדם. א"ר שמעון בן לוי מאי דכתיב [מג]זה ספר תולדות אדם מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון עד שהוא גולם דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו, כיון שראה דורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר ולי מה יקרו רעיך אל, א"ר יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל: ימים יוצרו ולו אחד בהם, רבי אליעזר אומר יומו של סיסרא, יומו של סנחריב, יומו של גוג ומגוג, ר' יהושע אומר שס"ה ימים הם וליחידו של עולם אחד מהם, *ר' לוי אמר זה יום הכפורים [מד]הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו, ר' יצחק אמר זה יום השבת שנאמר [מה]זכור את יום השבת לקדשו, כיצד אדם עושה מלאכה כל ששה ונח בשביעי מתרצה עם בניו ועם בני ביתו (פא) ואעפ"כ שאתם עושים מלאכה כל ששה יום שבת יעשה כלו תורה, מכאן אמרו ישכים אדם (וישב) ביום השבת וילך לבית הכנסת ולבית המדרש ויקרא בתורה וישנה בנביאים ואח"כ ילך לביתו ויאכל וישתה לקיים מה שנאמר [מו]לך אכול בשמחה לחמך. ד"א ולו אחד בהם זה יום שביעי לפי שהעולם הזה ששת אלפים שנה, שני אלפים תהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו, וכשם שאנו עושים שנה אחת לשבע שנים שמיטה כך עתיד הקב"ה לעשות שמיטה יום אחד שהוא אלף שנים, ואומר [מז]והיה יום אחד הוא יודע לה' זה יום שביעי, והיה לעת ערב יהיה אור זה העולם הבא ונאמר [מח]מזמור שיר ליום השבת לעולם שכלו שבת. ר"א ימים יוצרו ברא הקב"ה ימים וברר לו אחד מהם, ואי זה אמר ר' לוי זה יום השבת. ברא שנים וברר לו אחת מהן זו שביעית שנאמר [מט]ושבתה הארץ שבת לה': ברא שבועים וברר לו אחד מהם זה יובל [נ]וקדשתם את שנת החמשים שנה. ברא בהמות וברר לו אחת מהן זו בהמות בהררי אלף [נא]כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף. ברא עופות וברר לו אחד מהם זו זיז שדי [נב]וזיז שדי עמדי. ברא דגים וברר לו אחד מהם זה לויתן [נג]לויתן זה יצרת לשחק בו. ברא מדברות וברר לו אחד מהם זה מדבר סיני. ברא הרים וברר לו הר סיני שנאמר *ההר חמד אלהים לשבתו. ברא ארצות וברר לו אחת מהן זו ארץ ישראל שנאמר [נד]תמיד עיני ה' אלהיך בה. ברא רקיעים וברר לו אחד מהם שנאמר [נה]סולו לרוכב בערבות ביה שמו. ברא אומות ברר לו אחת מהן שנאמר [נו]ובך בחר ה' אלהיך. ברא שבטים וברר לו אחד מהם שנאמר [נז]ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ולי מה יקרו רעיך אל, עשרה דברים נקראו יקרים (ברמז צ"ז): אספרם מחול ירבון. [נח]אמר ריש לקיש מאי אספרם מחול ירבון אילימא צדיקי הוא דנפישי מחלא השתא בכל ישראל כתיב בהו [נט]כחול אשר על שפת הים צדיקי אית בהו נפישי מחלא, אלא אלו מעשיהם של צדיקים אספרם מחול ירבון קל וחומר ומה חול שהוא מועט מגין על הים, צדיקים על אחת כמה וכמה שמגינין על ישראל. הלא משנאיך ה' אשנא אלו האפיקורוסין: חקרני אל ודע לבבי. [ס]רבי יודן ורבי איבו בשם ר' נתן שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ודוד, אברהם אמר [סא]ה' אלהים מה תתן לי אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי [סב]ואנכי הולך ערירי, דוד אמר חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם, אמר לפניו רבש"ע אם אני עתיד להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי ונחני בדרך עולם:

קמ למנצח מזמור לדוד חלצני ה' וגו' סכותה לראשי ביום נשק. [סג]א"ר יוסי בר בון ביום נשק (שקציר) (פב) [שהקיץ] נושק את החורף. ד"א ביום נשק זה נשקו של גוג. ד"א באותו יום שישקו שני עולמות זה לזה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס ואומר [סד]וסוכה תהיה לצל יומם מחורב. אל תתן ה' מאויי רשע (כתוב ברמז קכ"ו ובפסוק ויגש הפלשתי). [סה]א"ר יצחק אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע אל תתן לעשו הרשע תאות לבו וזממו אל תפק ירומו סלה זה גרממיא של ארם שאלמלי הם יוצאים מחריבים כל העולם כלו, דא"ר אחא בר חנינא תלת מאה מלכי קטרי תאגא איכא בגרממיא של ארם, ותלת מאה ושתין וחמש [סו]מרזבני איכא ברומי, וכל יומא נפקי הני לאנפי הני והני לאנפי הני, וקטלי חד מהני להני וחד מהני להני ומטרדי לאוקומי מלכא: ראש מסבי עמל שפתימו יכסמו, [סז]אלו ראשי סנהדרין שהם יגעים בהורה כל מה שמוציאין מפיהם (פג) הם אוכלין. ד"א אלו עובדי אלילים שהם משכימים ומעריבים ונוטלים עצה על ישראל ונותנים עיניהם על ממונם: איש לשון בל יכון בארץ. [סח]א"ר לוי לעתיד לבא נוטל הקב"ה את עובדי אלילים ומוסרם לגיהנם ואומר להם למה הייתם קונסים את בני והם אומרים מהם ובהם היו באים ואומרים לשון הרע והקב"ה נוטל את אלו ואלו ומורידן לגיהנם. ד"א איש לשון זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו, בל יכון בארץ [סט]על גחונך תלך. איש חמס רע יצודנו למדחפות, למדחפה אין כתיב כאן אלא למדחפות אדם נתקלל והוה נתקללה ונחש נתקלל. וכה"א [ע]איש תהפוכות ישלח מדון זה הנחש שהפך דברים על בוראו, ונרגן שרגן דברים על בוראו, לא מות תמותון, יפריד אלוף שהפריד אלופו של עולם ומיד נתקלל. אך צדיקים יודו לשמך זה אחד משבע כתות בגן עדן (כתוב ברמז תרנ"ו):

קמא מזמור לדוד ה' קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך תכון תפלתי קטרת לפניך וגו' (במלכים ברמז רט"ו):

קמב משכיל לדוד וגו' אשפוך לפניו שיחי וגו'. זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים, [עא]קורא לארץ ישראל ארץ החיים, ר' שמעון בן לקיש בש"ר אלעזר הקפר מפני שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח. אמר דוד מתאוה אני לישב בתוכה ואין שאול מניחני אלא [עב]כי גרשוני היום מהסתפח וגו' לפיכך זעקתי אליך ה'. ד"א מדבר ביעקב זעקתי אליך ה' בשעה שיצאתי
מבית

ממ"ק ובמ"ק כז בראשית א: כח שם: כט תהלים קמח: ל ויקרא יא: לא אגדת שמואל: לב תהלים קיט: לג שמות טו: לד מדרש: לה איוב לז: לו בראשית ב: לז נדה לא: לח סנהדרין לח: לט תהלים לד: מ מדרש: מא פסיקתא רבתי: מב בראשית ה: מד ישעיה נח: מה שמות כ: מו קהלת ט: מז זכריה יד: מח תהלים צב: מט ויקרא כה: נ שם: נא תהלים נ: נב שם: נג שם קד: נד דברים יא: נה תהלים סח: נו דברים ז: נז שמואל א ב: נח ברכות ז: נט בראשית כב: ס בראשית רבה פרשה מד: סא בראשית טו: סב שם: סג מדרש: סד ישעיה ד: סה מגילה ו: סו מרזבני דוכסים: סז מדרש: סח ב"ר פ' כ: סט בראשית ג: ע משלי טז: עא תנחומא: עב ש"א כו:

זית רענן (פ) כלם יכתבו, פי' שתכתבם בספרך: ד"א וכו' וכתבם בספרו, פי' מעצמו כתבם: (פא) ואעפ"כ שאתם עושים וכו', פי' אע"פ שנתתי לכם השבת למנוחה מ"מ מאחר שאתם עושים מלאכה כל ששה תלמדו קצת ביום השבת: ישכים אדם וכו', בא ללמדנו שמיד כשישכים ילך לבהכ"נ: (פב) שהקיץ נושק את החורף, פי' בשעה שימות הקיץ יוצאים וימות החורף נכנסים או איפכא או האויר קשה ולכן התפלל על השמירה: (פג) הם אוכלין, פי' שיש להם שכר טוב על כך:

להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך ביתו שאילו השקיתיו הייתי מוסיף על כבודי כבור עכשו אתה אומר לי עמדי והשקיני, עמדו כלם ושלטו בעצמם ונתנו [צב]אליוני ידיהם לתוך פיהם ומקצצים אותם. שירו לנו משיר ציון וגו' לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר, מראים אצבעותיהם ואומרים היינו כפותים ונתקטעו אצבעותינו, וכה"א [צג]ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וגו' ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם, שם היו אלא שלא היו יפולין להקיש בכנורות, ומנין שחזרו אותם הלוים שגלו מתוכה שנאמר [צד]ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון וגו', כיון שידע כן נבוכדנאצר עמד והשליך מישראל תלי תלים של הרוגים, ואעפ"כ היה להם שמחה שלא אמרו שירה לפני ע"א שנאמר ותוללינו שמחה, באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל אתם שלטתם בעצמכם וקטעתם אצבעות ימינכם אף אני *השיב אחור ימינו מפני אויב ואינה חוזרת אלא א"כ אזכיר אתכם שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני:

תתפה [צה]תניא סד אדם את כל ביתו ומשייר דבר מועט זכר לירושלים, עושה אשה תכשיטיה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, ומשחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל לא היו אוכלין בשר ולא היו שותים יין, נטפל להם רבי יהושע אמר להם בני מפני מה אין אתם אוכלין בשר ושותים יין, א"ל נאכל בשר שבכל יום היה התמיד קרב על גבי המזבח ונשתה יין שבכל יום היה מתנסך על גבי המזבח ועכשו בטל, אמר להם אף תאנים וענבים לא נאכל שמהם מביאים בכורים, לחם לא נאכל שמהם מביאים שתי הלחם בעצרת ולחם הפנים בכל שבת ושבת, מים לא נשתה שממנו היו מנסכין מים בחג, שתקו, אמר להם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר. דאמר רבי יהושע אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה, מאי קראה, א"ר אדא בר אהבה [צו]במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו, אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא, אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט, ועושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט, ומאי ניהו אמר רב פפא [צז]כסא דהרסנא, עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, ומאי ניהו אמר רב [צח]בת צידעה שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. מאי על ראש שמחתי, א"ל זה אפר מקלה שבראש חתנים, א"ל רב פפא לאביי היכי מנח לה, א"ל במקום תפלין שנאמר [צט]לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. [ק]רבי דוסא אמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני מלעשות נסים, רבי עזריה אמר בשם רשב"ל את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו עו"א לירושלים נפלו גבורי ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם, אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה בני נתונים בצרה ואני רואה כביכול [קא]השיב אחור ימינו מפני אויב. ובסוף גלה אותה לדניאל [קב]ואתה לך וגו', אמר לו ליתן דין וחשבון, א"ל ותנוח, א"ל נייחא לעולם, א"ל ותעמוד, א"ל לקץ הימים או לקץ הימין, א"ל לקץ הימין שהיא משועבדת, א"ל הקב"ה קץ נתתי לימיני כל זמן שבני משועבדים תהא ימיני משתעבדת עמהם, גאלתי בני גאלתי ימיני, הוא שדוד אמר [קג]למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני, רבון העולמים עשה להם בשביל ידידיך אברהם יצחק ויעקב, וכל זמן שאין להם זכות עשה להם בשביל ימינך וענני, א"ל הקב"ה אני עושה שנאמר [קד]חשף ה' את זרוע קדשו וכתיב [קה]הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

תתפו זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים. [קו]אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר לנו [קז]זכור [את אשר עשה לך עמלק] אנו שכחה מצויה בנו, אתה זכור שאין שכחה לפני כסא כבודך: האומרים ערו ערו עד היסוד בה. רבי אבא בר כהנא אמר [קח]פגרו פגרו כד"א [קט]חומת בבל ערער תתערער, ר"ל אמר [קי]פנון פנון כד"א [א]ותער כדה אל השוקת (כתוב לעיל ברמז תתט"ו): [ב]שאלו את ר' אליעזר דורות האחרונים כשרים מן הראשונים, אמר להם עדיכם בית הבחירה. אבותינו העבירו את התקרה שנאמר [ג]ויגל את מסך יהודה אבל אנחנו פעפענו את הכתלים שנאמר האומרים ערו ערו עד היסוד בה, ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו הכתוב כאלו החריבו, מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה. [ד]בעון קומי ר' יונה בת כהן שנשאת לישראל חוזרת ואוכלת, בת ישראל שנשאת לכהן הואיל והיא ראויה לאכול למה אינה אוכלת, אמר לו ר' זעירא, רב ענן בשם רב מהו בת כהן מתלמדת של כהן, כמה דאת אמר בת בבל השדודה, וכי בת בבל היתה, אלא שמע מינה שעשתה כמעשה בבל:

תתפז קלח לדוד אודך בכל לבי וגו' יודוך ה' כל מלכי ארץ. [ה]דרש רבי יהודה רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך, בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו עו"א לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות, א"ר יצחק מהכא [ו]ראש דברך אמת ולא סוף דברך אמת, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת: יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. [ז]לא היתה אומה באומות שלא הלך ודבר ודפק על פתחה אם ירצו ויקבלו את התורה מ"מ כי שמעו אמרי פיך, ואומר [ח]אלוה מתימן יבא וגו' ה' מסיני בא וגו', יכול שמעו וקבלו, ת"ל [ט]ואותם לא יעשו, ואומר [י]ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו, אפילו שבע מצות שקבלו עליהם פרקום ונתנום לישראל, משל לאחד ששלח את חמורו ואת כלבו לגורן וכו'. בא דוד ונתן הודאה למקום על כך שנאמר [יא]אתה האל עושה פלא וגו', אמר דוד רבון העולמים פלאות שעשית בעולמך שהודעת תורתך לעובדי אלילים, ואין עוז אלא תורה שנאמר [יב]ה' עוז לעמו יתן: כי רם ה' ושפל יראה. [יג]דרש רב עוירא ואי תימא רבי אלעזר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל מדת הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנאמר כי רם ה' ושפל יראה. וגבוה ממרחק ידע, א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנאמר וגבוה ממרחק ידע:

קלט למנצח לדוד מזמור וגו' אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק. *שבתי בגן עדן וטרודי מתוכה באיזה זכות יעצת לבראותי בזכות (עט) אותו שבא מרחוק, הדא הוא דכתיב [יד]קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי: ארחי ורבעי זרית. [טו]דרש ר' חנינא בר פפא מלמד שלא מכל הטפה כלה נוצר האדם אלא מן הברור שבה. תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שזורה תבואה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת, כדר' אבהו דר' אבהו רמי כתיב [טז]ותאזרני חיל למלחמה (בשמואל ברמז קס"ג). [יז]אמר רבי יוחנן בן פזי ארחי זה האשה שנאמר [יח]חדל להיות לשרה אורח. ורבעי זה האיש, מהו זרית שהוא זורה את הזרע במעי האשה ובורר אותו מתוקים, מלוחים, מרים, סרוחים. מתוקים של עין, מלוחים של אזן. מרים של חוטם. סרוחים של פה, וכן אמרה חנה [יט]אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו: כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה. [כ]ר' יודן אמר לגרמיה קודם עד שלא (יחרש) [ויארש] לשוני [דבור] הן ה' ידעת כלה: אחור וקדם צרתני. [כא]א"ר ירמיה בן אלעזר דו פרצופין היו לאדם הראשון שנאמר אחור וקדם צרתני, רב ושמואל חד אמר פרצוף אחד וחד אמר זנב, בשלמא למאן דאמר פרצוף אחד דכתיב אחור וקדם, אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם, כדר' אמי דא"ר אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות, בשלמא אחור למעשה בראשית דאיברי במעלי שבתא אלא קדם לפורענות, פורענות דמאי, אלימא משום קללה הא בתחלה נתקלל נחש ולבסוף חוה ולבסוף האדמה, אלא לפורענות דמבול דכתיב [כב]וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה. ולמאן דאמר פרצוף הי מניהו סגיא ברישא, מסתברא דזכר מסתגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחר אשה בדרך ואפילו היא אשתו, נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדים, וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא. [כג]ד"א אחור וקדם צרתני, א"ר יונתן אם זוכה אדם אוכל שני עולמות אחור וקדם ואם לאו בא ליתן דין וחשבון: ותשת עלי כפכה. כמה דאת אמר [כד]כפך מעלי הרחק, א"ר אלעזר אנדרוגינוס בראו שנאמר [כה]זכר ונקבה בראם, א"ר שמואל דו פרצופין בראו ונסרו ועשאו גב לכאן וגב לכאן, ר' תנחומא בשם ר' ברכיה בשם ר' אלעזר גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך. רבי יהודה בר' נחמיה בשם ר' שמעון בשם ר' אלעזר מלא כל העולם כלו בראו ממזרח עד מערב שנאמר אחור וקדם צרתני, מצפון לדרום שנאמר [כו]מקצה הארץ ועד קצה הארץ, ומנין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפכה, אמר ר' אלעזר אחור למעשה יום ראשון וקדם למעשה יום אחרון, היא דעתיה

ממ"ק ובמ"ק צב אליוני בכן ידו : צג עזרא ח : צד שם ג : *איכה ב : צה תוספתא דסוטה, וב"ב ח : צו מלאכי ג : צז כסא דהרסנא דגים מטוגנים בכמן : צח בת צידעא שער שבין לדעותיה : צט ישעיה סא : ק פסיקתא : קא איכה ב : קב דניאל יב : קג תהלים ס וקח : קד ישעיה נב : קה תהלים נח : קו תנחומא : קז דברים כה : קח פגרו ענין הריסה : קט ירמיה נא : קי פנון פנוסו מעיקר יסודו : א בראשית כד : ב ירושלמי דיומא פ"א : ג ישעיה כב : ד ירושלמי דיבמות סוף פ"ט : ה קדושין לא : ו תהלים קיט : ז כפרי : ח דברים לב : ט יחזקאל לג : י מיכה ה : יא תהלים עז : יב שם כט : יג סוטה ה : *בראשית רבה פרשה טו : יד ישעיה מו : טו נדה לא : טז תהלים יח : יז ילמדנו : יח בראשית יח : יט שמואל א ה : כ בראשית רבה : כא עירובין יח : כב בראשית ז : כג בראשית רבה : כד איוב יג : כה בראשית ה : כו דברים יג :

זית רענן (עט) אותו שבא מרחוק, אברהם שנתגייר :

מה היא עימדת, על העמודים שנאמר [ס]המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, ועמודים על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים, ומים על ההרים שנאמר [סא]על ההרים יעמדו מים, וההרים על הרוח שנאמר [סב]כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, ורוח בסערה שנאמר [סג]רוח סערה עושה דברו, וסערה תלויה בזרוע של הקב"ה שנאמר [סד]ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על י"ב עמודים עומדת שנאמר [סה]יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, וי"א על שבעה עמודים עומדת. ר"א בן שמוע אומר על עמוד אחד עומד וצדיק שמו שנאמר [סו]וצדיק יסוד עולם. למכה מצרים בבכוריהם, [סז]בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות אמר לו בחצות הלילה ומת כל בכור, נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עליהם אין אתם מבקשים שנחיה בואו והוציאו את העברים האלה מבינינו ואם לאו אנו מתים, השיבו להם ואמרו אפילו כל המצריים מתים אינם יוצאים מכאן, מה עשו נכנסו כל הבכורות אצל פרעה והיו מצווחין לפרעה ואומרין בבקשה ממך הוצא את העם הזה שבשבילם רעה תבא עלינו ועליך, אמר לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו, מה עשו הבכורות, מיד יצאו ונטל כל אחד חרבו והרג את אביו שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם, ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהן, ר' אבין בשם ר' יודה בן פזי בתיה בת פרעה בכורה היתה ובתפלתו של משה ניצולה דכתיב [סח]טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה, בליל כתיב כמה דאת אמר [סט]ליל שמורים הוא לה' וגו' הוא הלילה הזה לה':

לגוזר ים סוף לגזרים. עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים (כתוב ברמז תקס"ה): לגוזר ים סוף, [ע]וכתיב נותן לחם לכל בשר, מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לא לזון חיילותיו ולא לספק להם [עא]אפסניות, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה שלחם במצרים, ה' שמו שזן ומפרנס לכל בריותיו שנא' לגוזר ים סוף לגזרים, וכתיב נותן לחם לכל בשר. [עב]אמר ר' שמואל בר נחמני קשה היא הפרנסה מן הגאולה, שהגאולה על ידי שליח שנאמר [עג]המלאך הגואל אותי מכל רע, והפרנסה על ידי הקב"ה שנאמר [עד]האלהים הרועה אותי, ר' יהושע דסכנין אמר יותר מקריעת ים סוף דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר. [עה]תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד שהיה בו מקרא ואין בידו משנה אמר לי רבי רצוני לומר לפניך דבר אחד ומתירא אני שמא תקפיד, אמרתי לו חס ושלום אם אתה שואלני בדברי תורה, אמר לי רבי מפני מה כתיב נותן לחם לכל בשר וכתיב [עו]נותן לבהמה לחמה (עז) וכי אין אדם מכין לחמו, אמר לו זהו דרך ארץ אדם עושה בידיו והקב"ה מברך מעשה ידיו שנאמר [עז]למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך, יכול יהא יושב ובטל, תלמוד לומר [עח]אשר תעשה, אמר לו תשובה זו היא שטה ראשונה שאמרתי לך, אמר לו בני אשיבך צא ולמד מן השוטה כשנטלה ממנו חכמה אינו יכול לפרנס עצמו שעה אחת, כך בני אדם כשנטלה מהם דעה חשובין כבהמה וכחיה ועוף והקב"ה מחלק מזונות לכל באי עולם: למכה מלכים גדולים, כתיב [עט]ואנכי השמדתי את האמורי אשר כגובה ארזים גבהו, אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל וחומה והיה קשה מכל הבריות וארוך מכל המגדל ורגליו מגיעות לארץ ואין כל בריה בעולם יכולה לעמוד לפניו, מה עשה הקב"ה פפה שר שלו שנאמר [פ]ואשמיד פריו ממעל והפילו ממקומו ומסרו לישראל, אמרו חכמים קשים היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה כך היו ראויין לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה מלכים גדולים:

ולעוג מלך הבשן. [פא]א"ר שמעון בן לקיש משום בר קפרא פליט היה שמו שנאמר [פב]ויבא הפליט, ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם שעוסק בעוגות הפסח, כשבא משה וישראל לתחומא דאדרעי אמר להם משה נחנה כאן ולמחר בשחרית אנו נכנסין וכובשין אותה, עמדו שחרית ועדין לא היתה העין רואה, תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעות לארץ, אמר משה איני יודע מה אני רואה חומה אחרת בנו הלילה, אמר ליה הקב"ה זה שאתה רואה עוג הוא, אמר רבי יוחנן אורך רגליו (עח) היו שמונה עשרה אמה, עוג היה תולש הר וזורקו על ישראל, א"ל אל תירא משה, נטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסמכו. ישראל היו אומרים ארורים הם הידים שכך זורקות, והאמורים היו אומרים ארורים הם הידים שכך סומכות:

קלז על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. [פג]א"ר יהודה אמר רב מלמד שהראה הקב"ה לדוד חרבן בית ראשון וחרבן בית שני, בית ראשון על נהרות בבל, בית שני זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים. [פד]כיון שהגיע ירמיה לנהר פרת ענה נבוזראדן ואמר לו אם טוב בעיניך לבא אתי בבל, חשב ירמיהו בלבו אם אני הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, נטלו הגליות את עיניהם וראו את ירמיה שפרש מהם, געו כלם בבכיה וצוחו רבינו ירמיה הרי אתה מניחנו, שם בכו שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, ענה ירמיה ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם: שם ישבנו גם בכינו. מלמד שלא היה להם ישיבה משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת אמרו אלהיהם של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם שמא ישובו ויתחברו כלם ויקראו לאלהיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום לפיכך היו דוחקין ומריצים אותם בעל כרחם שנאמר [פה]על צוארנו נרדפנו *קלים היו רודפינו: גם בכינו. מה ראו ישראל לבכות על נהרות בבל, רבי יוחנן אמר הרג בהם פרת בישראל יותר ממה שהרג נבוכדנאצר הרשע, כשהיו שרויים בארץ לא היו שותים אלא מימי גשמים ומימי נוזלים ומימי מעינות וכיון שגלו לבבל שתו מים מפרת ומתים, לפיכך היו בוכים על ההרוגים שהרגו בהם אויביהם ועל המתים שמתו בדרך ועל ההרוגים שהרג בהם פרת, ולא עוד אלא שהיה נבוכדנאצר יושב בספינה הוא וכל גדוליו וכל שריו ועמהם כל מיני זמר שנאמר [פו]כשדים באניות רנתם, וכל מלכי יהודה מוטלים בשלשלאות של ברזל והולכים ערומים על שפת הנהר, נשא נבוכדנאצר הרשע את עיניו וראה אותם אמר לעבדיו מפני מה הללו הולכים בקומה זקופה בלא משאוי אין לכם משא שתתנו על צוארם, באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמת וימלאו אותם חול, מיד נטלו משאוי והניחו על כתפם עד שנכפפה קומתם ואמרו על עצמם על צוארנו נרדפנו, באותה שעה געו כל ישראל בבכיה עד שעלתה שועתם למרום. אמר ר' אחא בר אבא באותה שעה בקש הקב"ה להחזיר כל העולם לתהו ובהו, אמר הקב"ה כל מה שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו שנאמר [פז]גם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי, עולם שבראתי בשתי ידי שנאמר [פח]אף ידי יסדה ארץ וגו' אחריבנו, א"ר תחליפא בר קרויה באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו רבש"ע כל העולם כלו ומלואו שלך לא דייך שהחרבת דירתך של מטה אלא שתחריב דירתך של מעלה, אמר להם וכי לתנחומין אני צריך אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף שנאמר [פט]ועד זקנה אני הוא, [צ]על כן אמרתי שעו מני וגו' אל תאיצו לנחמני, אמר להם תנחומין הללו שאתם מנחמים אותי נאוצים הן לפני רדו מלפני ושאו המשאוי מעליהם, מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם, ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה כביכול נשא בעצמו שנאמר [צא]למענכם שלחתי בבלה, יצאו לקראתם בני בארי ובני מדינות אחרות והיו רואים אותם ערומים, מה עשו בני בארי הפשיטו את עבדיהם ואת שפחותיהם והקריבום דורון לפני נבוכדנאצר אמר לו שמא מלך אוהב ערומים אתה, אמר להם לכו והלבישום לבני ישראל, מה שכרן של בני בארי נטה הקב"ה אליהם חסד מכל ארץ ישראל והם יפים יותר, אמרו כל אדם שנכנס שם אינו מבקש לצאת בלא עברה, מהו גם בכינו שהם בוכים ומבכים עמהם הקב"ה:

על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כי שם שאלונו שובינו דברי שיר. אמר להם נבוכדנאצר מה אתם יושבים ובוכים הכינו עצמכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני ולפני עבודת אלילים בכנורות שלכם כדרך שהייתם מקישים לפני אלהיכם, התחילו מסתכלים אלו באלו לא דיינו שהחרבנו את בית המקדש אלא עכשו אנו עומדים להקיש לפני הגנס הזה ולפני עבודת אלילים. היה רבי יצחק בר טבלא אומר משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא בת מלכים אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ולא רצתה להשקותו, כעס עליה והוציאה מתוך ביתו והלכה ונשאת למוכה שחין, אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד אמרה לו ריקה בת מלכים הייתי ונשאתי למלך ועל שאמר לי השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו

ממ"ק ובמ"ק ס איוב ט: סא תהלים קד: סב עמוס ד: סג תהלים קמח: סד דברים לג: סה שם לג: סו משלי י: סז תנחומא: סח משלי לא: סט שמות יב: ע מכילתא: עא אספניות שכר החיל, ומהלכם מדי חודש: עב בראשית רבה פרשה לז: עג בראשית מח: עד שם: עה תנחומא: עו תהלים קמז: עז דברים יד: עח שם: עט עמוס ב: פ שם: פא דברים רבה: פב בראשית יד: פג גיטין נז: פד פסיקתא רבתי פכ"ח: פה איכה ה: *שם ד: פו ישעיה מג: פז יחזקאל כא: פח ישעיה מח: פט שם מו: צ שם כב: צא שם מג:

זית רענן (עז) וכי אין אדם מכין לעצמו, פי' שבהמה אוכלת ואינה יגעה ואדם צריך לטרוח ולאכול: זו היא שטה הראשונה, פי' הקושיא במקומת עומדת: בשנטל ממנו החכמה, כך הבהמה לפי שאין לה דעת הקב"ה מפרנס אותה: (עח) היו י"ח אמה, עיין סוף פ' חקת:

קכט שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל. על גבי חרשו חורשים (כתוב ביחזקאל ברמז שנ"ד): ה' צדיק קצץ עבות רשעים. [יח]מלה"ד לבעל הבית שהיה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחורש וישב לו וזה בא וחורש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצו לה, נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסה, לא הספיק בעל הפרה לקבל פיום מאותו האיש אלא מיד בא שבר את העול וקצץ את [יט]הסמלונים, כך הם ישראל בעוה"ז זה השלטון בא ומשעבד והולך לו כו' והמענה ארוכה שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם, למחר כשיגיע הקץ אין הקב"ה אומר לעובדי אלילים כך וכך עשיתם לבני אלא מיד בא ומשבר את העול ומקצץ את הסמלונים שנאמר [כ]ואשבור מוטות עולכם וכה"א ה' צדיק קצץ עבות רשעים. [כא]רבי חנינא בר פפא ור' שמואל בר נחמני עברו על חד חרשן בשביעית, אמר ליה רשב"נ איישר, א"ל ר' חנינא בר פפא ולא כן אולפן רבי ולא אמרו העוברים ברכת ה' אליכם שאסור לומר לחורשי שביעית איישר, א"ל לקרות אתה יודע ולדרוש אי אתה יודע, ולא אמרו העוברים אלו עו"א שהם עוברים מן העולם לא אמרו לישראל ברכת ה' אליכם וישראל אומרים ברכנו אתכם בשם ה', וישראל אומרים להם לא דייכם מכל הטובות הבאות עליכם בזכותנו אלא שאתם מגלגלין עלינו את הפיסים חמיות וגולגליות וארנוניות* סוף סוף שאתם פורעים כמה דאת אמר [כב]תחת הנחשת אביא זהב וגו':

קל שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה'. [כג]א"ר יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם על גבי מקום גבוה ויתפלל משום שנאמר ממעמקים קראתיך ה', תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה': כי עמך הסליחה. [כד]א"ר אחא הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה (עו) וכל כך למה למען תורא בשביל ליתן אימתך על בריותיך ביום הכפורים:

קלב שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו (כתוב ביהושע ברמז כ' וברמז כ"ד וברמז תקצ"א וברמז תשצ"א).
אם אתן שנת לעיני (כתוב בשמואל ברמז קמ"ה): אם ישמרו בניך בריתי. [כה]שלשה דברים נתנו על תנאי, ארץ ישראל, ובית המקדש, ומלכות בית דוד, חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי: ארץ ישראל מנין, שנאמר [כו]השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו'. בית המקדש מנין, שנאמר [כז]הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בדרכי, ואם לאו *והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק. מלכות בית דוד מנין, שנאמר אם ישמרו בניך בריתי ונאמר [כח]ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא נתן על תנאי, שנאמר [כט]תורה צוה לנו משה מורשה. ומנין לבריתו של אהרן שלא נתן על תנאי, שנאמר [ל]ברית מלח עולם, ואומר [לא]והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם:

תתפב זאת מנוחתי עדי עד. [לב]ת"ר [לג]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה זו שילה, ואמאי קרי לה מנוחה דנחו מכבוש, נחלה זו ירושלים וכה"א [לד]היתה לי נחלתי כאריה ביער ואומר [לה]העיט צבוע נחלתי לי דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר מנוחה זו ירושלים וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד, ואומר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, ואמאי קרי לה מנוחה על שם מנוחת הארון, נחלה זו שילה דכתיב [לו]ויחלק להם יהושע ויפול להם הגורל בשילה. רבי ישמעאל אומר זה וזה שילה, ר' שמעון בן יוחאי אומר זה וזה ירושלים:

תתפג כי בחר ה' בציון. [לז]עד שלא נבחרה ירושלים היתה א"י כשרה למזבחות, משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל שנאמר [לח]השמר לך פן תעלה עולותיך וגו', עד שלא נבחרה בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה, משנבחרה יצאת ירושלים שנאמר כי בחר ה' בציון ואומר זאת מנוחתי עדי עד. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראויים לכהונה, משנבחר אהרן יצאו ישראל שנאמר [לט]ברית מלח עולם היא ואומר [מ]והיתה לו ולזרעו אחריו. עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויים למלכות, משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר [מא]הלא לכם לדעת כי ה' וגו' נתן ממלכה לדויד, עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (כתוב ביחזקאל ברמז של"ה):

קלג שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו. [מב]שנו רבותינו כמין שני טפי מרגליות היו תלויין לאהרן בזקנו, א"ר פפא תנא כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקרי זקנו, ועל דבר זה דאג משה אמר שמא מעלתי בשמן המשחה, יצאה בת קול ואמרה כטל חרמון מה טל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה, ועדין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי, יצאה בת קול ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת (כתוב בשמואל ברמז קכ"ח וברמז שצ"ב): כטל חרמון שיורד על הררי ציון. כל פעולות ונחמות טובות מציון:

קלד שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות. [מג]מאי בלילות, אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקין בתורה בלילה מעלה אני עליהם כאלו עוסקין בעבודה. [מד]לעולם זאת על ישראל, אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, ור' יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העוסקין בהלכות עבודה מעלה אני עליהם כאלו נבנה בית המקדש בימיהם: שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. [מה]עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה מגביהו מן הקרקע טפח וכו'. א"ר חנינא בר פפא מאי קראה שאו ידיכם קדש. [מו]א"ר שמעון בן פזי כל כהן שלא נטל ידיו אסור לישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. שלשה תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה שנאמר [מז]וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תכף לגאולה תפלה [מח]יהיו לרצון אמרי פי גו', מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה. א"ר יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין הפגול נוגע באותו קרבן, וכל מי שתוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שתוכף לגאולה תפלה אין השטן מקטרג (באותו היום) [באותה תפלה]:

קלה הללויה הללו את שם ה' וגו'. כי יעקב בחר לו יה גו' (כתוב ברמז תתס"ה וברמז תרס"ח ולעיל בפסוק חבלים נפלו לי בנעימים וברמז רפ"ח: מעלה נשיאים מקצה הארץ. [מט]ר"ל ור' יוחנן, ר' יוחנן אמר אין ענגים אלא מלמעלה שנאמר [נ]וארו עם ענני שמיא. ריש לקיש אמר אין ענגים אלא מלמטה שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ. על דעתיה דר' יוחנן משל לאחד שכבד את חברו בחבית של יין וקנקנה עמה, על דעתיה דריש לקיש משל לאחד שאמר לחברו הלויני סאה של חטין וא"ל הבא קופתך, כך אמר הקב"ה לארץ אייתי ענגך וקבלי מטר. חמש שמות יש לו, עב, ענן, אד, נשיא, חזיז. עב שהוא מעבב את פני (הקרקע) [הרקיע], אד שהוא שובר בעלי שערים, ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אלו על אלו, נשיאים שהוא עושה את הבריות נשיאים אלו על אלו, חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות כמה דאת אמר [נא]חזון ישעיהו:

קלו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. [נב]א"ר יהושע בן לוי הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו, עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה. וא"ר יהושע בן לוי הני ששה ועשרים חסדו כנגד מי, כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. למה נקרא שמו הלל הגדול, א"ר יוחנן מפני שיושב הקב"ה ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. מהיכן הלל הגדול, אמר רב יהודה מהודו עד על נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד על נהרות בבל, ר' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל. לעושה נפלאות גדולות לבדו, [נג]וכי אחר עשה עמו דבר שהוא אומר לבדו, אלא לבדו יודע מה פלאים עושה כיצד אדם נתון על המטה והנחש לפניו על הארץ בא לעמוד הרגיש לו הנחש וברח מלפניו ואינו יודע מה פלאים עשה הקב"ה עמו, ומי יודע הקב"ה, וכן הוא אומר [נד]רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אין לי להעריך שבחך ואין כדי לספר נפלאותיך, א"ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו שנאמר לבדו, וכדדרש רב יוסף מאי דכתיב [נה]אודך ה' כי אנפת בי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבע ספינת חברו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני: לרוקע הארץ על המים. שנו רבותינו שלשה משקים אסורים משום גלוי, מים, ויין, וחלב. מים מנין לרוקע הארץ על המים, חלב מנין שנאמר [נו]ותפתח את נאד החלב, יין מנין דכתיב [נז]כל נבל ימלא יין. [נח]תניא ר' יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות, ועומדין ואין יודעים על מה עומדין, הארץ על
מה

ממ"ק ובמ"ק יח מדרש : יט סמלונים רצועות שקושרים בסן העול : כ ויקרא כו : כא ירושלמי דע"ז פ"ג : *מיני מס : כב ישעיה ס : כג ברכות יא : כד פסיקתא :
כה מכילתא : כו דברים יא : כז מ"א ז : *פס ט : כח תהלים פט : כט דברים יב : ל במדבר יח : לא שם כה : לב זבחים קיט : לג דברים יב :
לד ירמיה יב : לה שם : לו יהושע י : לז מכילתא : לח דברים יב : לט במדבר יח : מ שם כט : מא דה"ב יג : מב הוריות יא : מג ברכות נד :
מד דה"ב ב : מה ברכות נא : מו ירושלמי דברכות פרק א : מז ויקרא א : מח תהלים יט : מט ב"ר פרשה יג : נ דניאל ז : נא ישעיה א : נב פסחים קיח :
נג מדרש : נד תהלים פ : נו ישעיה יב : נז שופטים ד : נח ירמיה יג : נט חגיגה ג :

זית רענן (עו) וכל כך למה, פי' למה אין מכפר בר"ה כדי שישובו הבריות מאימת יוה"כ :

ביניהן אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב. ומפורש בקבלה [צ]גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים, גל נעול מעין חתום אלו הנקבות, ור' נתן גל נעול אלו הנשואות, גן נעול אלו הארוסות, ד"א גן נעול גל נעול שתי ביאות. [צא]א"ר אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים שנאמר ירושלים הבנויה וסמיך ליה ששם עלו שבטים. כי שמה ישבו כסאות למשפט לדוד ע"א. שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, [צב]מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים, דכתיב שאלו שלום ירושלים היכן מתרוממות קרני הצדיקים בירושלים. תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר [צג]וכל בניך למודי ה', למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וגו':

קכג שיר המעלות אליך נשאתי וגו' (כתוב ברמז תקמ"ט):

קכד שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל.

[צד]ישראל סבא, כתיב [צה]וישכב במקום ההוא א"ר יהושע בן לוי כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב, ומה היה אומר, חמשה עשר שיר המעלות שבספר תהלים. ר' שמואל בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר, מ"ט [צו]ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא:

קכה שיר המעלות (לדוד) הבוטחים בה' כהר ציון וגו'.

[צז]אמר רב מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזרה על בתיהם של צדיקים ליחרב שנאמר [צח]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו, אמר רב יוחנן ועתיד הקב"ה להחזירם לישובם: שיר המעלות (לדוד) הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב, מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם: כי לא ינוח שבט הרשע. [צט]דרש ריש לקיש אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. [ק]אמר ר' יוחנן ממה שנאמר ברבקה [קא]בתולה איני יודע שאיש לא ידעה אלא שאפילו אדם לא תבע בה ע"ש כי לא ינוח שבט הרשע וגו', ר' אבא בר כהנא אמר אין לו ניחא בצד חבורה של צדיקים אלא בצד חבורה של רשעים, למה, לא ינוח שבט הרשע זה אשתו של פוטיפר, על גורל הצדיקים זה יוסף. הטיבה ה' לטובים (כתוב לעיל ברמז תת"ח): היטיבה ה' לטובים. *יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים, יבא טוב זה משה שנאמר [קב]ותרא אותו כי טוב הוא, מטוב זה הקב"ה שנאמר [קג]טוב ה' לכל, ויקבל טוב זה התורה דכתיב [קד]כי לקח טוב נתתי לכם, לטובים אלו ישראל שנאמר היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. היטיבה ה' לטובים יכול לכל*, ת"ל ולישרים בלבותם. והמטים עקלקלותם. [קה]א"ר יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל, אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. תניא ר' ישמעאל אומר אם ראית ת"ח עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה, שמא ס"ד, אלא ודאי עשה תשובה, ה"מ דברים שבגופו אבל בדברים שבממון עד דמהדר ליה למאריה:

קכו שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וגו'.

[קו]א"ר יוחנן כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה בשוב ה את שיבת ציון היינו כחולמים מי איכא דניים שבעין שנין בחלמא, יומא חד הוה קא אזיל באורחא חזא ההוא גברא דהוה קא נטע חרובא, אמר ליה מיכדי חרובא עד כמה טעין עד שבעין שנין פשיטא לך דחיית שבעין שנין, אמר ליה ואנא עלמא חריבא אשכחית, כי היכי דשתלו לי אבהתי אנא נמי אישתיל לבני, אדיתיב וקא כריך ריפתא אתיא ליה שינתא ניים אהדרא ליה משוניתא* איכסי מעינא ניים שבעין שנין, כי אתער חזא ההוא גברא דהוה נקיט מההוא חרובא אמר ליה אנת הוא דשתילתא, אמר ליה אנא בר בריה אנא, חזא לחמריה דילדה ליה בני רמכי אמר ליה ודאי שבעין שנין נייםנא כי חלמא, אזל לביתיה אמר לה אנא הוא לא הימנו ליה, אזל לבי מדרשא שמעינהו לרבנן דקאמרי נהירא לן שמעתתא כי הנך שני דחוני המעגל דכי הוה עייל לבי מדרשא כל קושיא דהוה להו לרבנן הוה מפרק להו, אמר לון אנא הוא ולא הימנוהו ולא נהגו ביה יקרא כדבעי ליה, בעא רחמי ונח נפשיה, והיינו דאמרי אינשי או חברי כחברי דאיוב או מיתותא. [קז]חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמוך לחורבנא דבי מקדשא נפק לטורא לגבי פועלוי, עד דיתיב תמן נחית מיטרא עלל למערתא נם ודמך ליה ועביד שקיעא שנתיה שבעין שנין עד דחרב מקדשא ואיתבני, לסוף איתער משנתיה חזא עלמא מחלף, חזא זווי דהוה עבידא זיתים עבדא כרמים, זווי דהוה עבידא כרמים הוה עבידא זרעין, עלל למדינתא אמר לון מה קלא בעלמא, אמרין ליה ומאן את, אמר לון חוני המעגל אנא, אמרין ליה שמעין אנן כד הוה חוני המעגל עלל לעיזריה הוה מנהרא עלל ונהרת, קרא על גרמיה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים:

תתפא אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה.

[קח]א"ר יוחנן אמר רשב"י אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על ר' שמעון בן לקיש שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מר' יוחנן. ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה ברח טובא אמר ליה [קט]בכל עצב יהיה מותר כתיב א"ל תפילין מנחנא. מר בריה דרבא עבד הילולא לבריה חזא להו לרבנן דקא בדחי טובא אייתי כסא דמן קרחא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואיעציבו. רב אשי עבד הילולא לבריה חזא לרבנן דקא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חוורתא ותבר קמייהו ואיעציבו. יש אז להבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו (כתוב ביהושע רמז כ'): שובה ה' את שביתנו. [קי]אמר ר' יצחק גדול יום הגשמים כקבוץ גליות שנאמר שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר [א]ויראו אפיקי מים. הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. א"ר יהודה שור כשהוא מהלך בוכה ובחזרתו אוכל חזיז מן התלם (כתוב בתרי עשר ברמז תקל"ד). ד"א הזורעים בדמעה זה יעקב שזרע את הברכות בדמעה, ברנה יקצורו [ב]ויתן לך האלהים, הלוך ילך ובכה וישא את קולו ויבך, נושא משך הזרע שמשך השבטים מחרן, בא יבא ברנה נושא אלמותיו אתא טעין עולימי ועולימות:

קכז שיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו (כתוב ברמז שמ"א).

[ג]ר' יהודה נשיאה שלח ר' חייא ור' יוסא ור' אמי מעבור קריתא דארעא דישראל מתקנא להון ספרין ומתניין להון. בחד אתר לא אשכח תמן לא ספר ולא מתניין אמר להון אייתו לן [ד]סנטורי קרתא, אייתו ליה, אמר לון אלין נטורי קרתא לית אלין אלא מחריבי קרתא, ומאן אינון נטורי קרתא ספריין ומתניין, הרא הוא דכתיב אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת. אלו נשותיהן של תלמידי חכמים. הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן. [ה]מדת ב"ו פועל עושה עם בעה"ב חורש עמו זורע עמו מנכש עמו מעדר עמו, מטבע אחר נותן לו והולך, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא תאב לבנים נותן לו שנאמר הנה נחלת ה' בנים, תאב לחכמה נותן לו שנאמר [ו]כי ה' יתן חכמה, תאב לנכסים נותן לו שנאמר [ז]והעושר והכבוד מלפניך:

קכח שיר המעלות אשרי כל ירא ה'.

[ח]א"ר חייא בר אבא משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי כל ירא ה' ואלו גבי הנהנה מיגיע כפיו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ואלו גבי ירא שמים לא כתיב ביה וטוב לך: יגיע כפיך כי תאכל. [ט]אמר רב חסדא אי זהו תלמיד חכם, הרואה טרפה לעצמו, דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא כל תלמיד חכם שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ורואה טרפה לעצמו עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. רב זביד אמר זוכה ונוחל שני עולמים שנאמר אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. רבי אלעזר כי הוו משדרי ליה מבי נשיא לא הוה שקיל, כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל, אמר לא ניחא להו דאיחי שנאמר [י]ושונא מתנות יחיה (כתוב ברמז צ"ו): אשתך כגפן פוריה. [יא]אימתי אשתך כגפן פוריה כשהיא צנועה בירכתי ביתך אז בניך כשתילי זיתים, וכן אתה מוצא בשרה [יב]ויאמר הנה באהל ויאמר שוב אשוב אליך. אמר ר' יהושע בן לוי אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים, [יג]מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהא בהן פסולת. [יד]הרואה גפן בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר אשתך כגפן פוריה. שורק יצפה למשיח שנאמר [טו]אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. הרואה ענבים בחלום בין בעתם בין שלא בעתם יפים. שחורים בעתם יפים, שלא בעתם צריכין רחמים, אכלן מובטח לו שהוא בן העולם הבא. הרואה זיתים בחלום זוטרי פרי ורבי עסקיה כזיתא, והני מילי פרי אבל אילני הויין לו בנים מרובים שנאמר בניך כשתילי זיתים, איכא דאמרי שם טוב יוצא עליו שנאמר [טז]זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך: יברכך ה' מציון, כל פעולות ונחמות טובות מציון: וראה בנים לבניך וגו'. [יז]א"ר יהושע בן לוי כיון שבנים לבניך שלום על ישראל ולא אתו לידי חליצה ויבום, רשב"נ אמר כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתו לאינצויי:

שיר

ממ"ק ובמ"ק צ סה"ש ד : צא תנחומא : צב מגילה כד : צג ישעיה נד : צד ב"ר פ' סח : צה בראשית כח : צו תהלים כב : צז ברכות נז : צח ישעיה ה : צט סוטה ב :
ק ב"ר פ' ס : קא בראשית כד : קב שמות ב : קג תהלים קמה : קד משלי ד : *יכול לכל פי' אף למתרעה כטוב ואין תוכו כברו : קה ברכות יט :
קו תענית כג : *משוניתא פי' סלע : קז ירושלמי דתענית פ"ג : קח ברכות לא : קט משלי יד : קי תענית ח : א תהלים יח : ב בראשית כז : ג ירושלמי דחגיגה : ד סנטורי
לו' שומרי העיר : ה מכילתא : ו משלי ב : ז דה"א כט : ח ברכות ח : ט חולין מד : י משלי טו : יא ילמדנו : יב בראשית יח : יג ירושלמי דכלאים פ"א :
יד ברכות נז : טו בראשית מט : טז ירמיה יא : יז כתובות נ :

צרופה אמרתך מאד. [נה]א"ר אבין דברי תורה נמשלו לקונדיטון, יש בו יין [נו]כי טובים דודיך מיין, יש בו דבש [נז]ומתוקים מדבש ונופת צופים, יש בו פלפלין צרופה אמרתך מאד. דבר אחר צרופה אמרתך מאד, כצורף הזה שהוא מכניס את הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שהוא מזקקו, כך יש פרשה בתורה שנאמרה ונשנית ונשתלשה, וכן כל התורה כולה נאמרה בסיני ונשנית באהל מועד ונשתלשה בערבות מואב: שבע ביום הללתיך. [נח]חביבין ישראל שחבבן הקב"ה במצות (כתוב ברמז תרל"ה וברמז תרט"ו). תנו רבנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. רבי יהודה בר אבין בשם רבי יהודה בן לוי על שם שבע ביום הללתיך. רבי חנין בשם רבי שבע מצות עושה אדם בכל יום קריאת שמע שני פעמים ומתפלל שלשה פעמים ואוכל ומברך שני פעמים: שלום רב לאוהבי תורתך. גדול השלום (כתוב לעיל ברמז תע"ט ותשי"א):

קכ שיר המעלות. [נט]שנו רבותינו הלוים היו עומדים בכנורות ונבלים ובכל כלי שיר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמש עשרה מעלות שבספר תהלים. א"ל רב חסדא להוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע מידי הני חמש עשרה מעלות כנגד מי אמרן דוד, א"ל הכי א"ר יוחנן בשעה שכרה דוד שתין, קפא תהומא בעא למשטפיה לעלמא, אמר דוד מי איכא מאן דידע אי שרי למכתב שם אחספא ומשדא ביה ואתחיה לדוכתיה, וליכא איניש דאמר מידי, אמר כל היודע לומר דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו, נשא אחיתופל ק"ו בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום על כל העולם כלו עאכ"ו, א"ל שרי, כתב שם שדא ביה נחית תהומא *שיתא אלפי גרמידי, כיון דחזא דנחת טובא אמר כמה דמדלי טפי מרטב עלמא ואמר ט"ו שיר המעלות ואסקיה *חמיסר גרמידי ואוקמה לאלפא גרמידי (כתוב למעלה ברמז קמ"ב). [ס]ויוסף עוד דוד, ר' ברכיה בש"ר אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מנה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהם והיה ארונא טעין כהניא לרומא וטריף להון לארעא, שלח ואייתי לאחיתופל א"ל לית את אמר לי מה נעביד לדין ארונא דהוא טעין כהניא לרומא וטריף להון לארעא, א"ל שלח שאיל לאלין חכימיא דמניתא, א"ל מאן דידע למיקמתיה ולא מיקם ליה יהא סופיה מתנקא, א"ל מיליא דינקיא אמרין בכל יום בכנישתא לא הוית ידע [סא]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, וכן אתה מוצא בשעה שבקש דוד לחפור [סב]תמליא של בית המקדש חפר ט"ו מאות אמין ולא אשכח תהומא ובסופא אשכח חד עציץ ובעי מירמתיה א"ל לית את יכיל לי, א"ל למה, א"ל דאנא הכא כביש על תהומא, א"ל ומן אימת את הכא, א"ל מן שעה דאשמע רחמנא קליה בסיני ואמר אנכי ה' אלהיך ורעדת ארעא ושקעת ואנא יהיבת הכא כביש על תהומא, אעפ"כ לא שמע ליה, כיון דרמייה סליק תהומא בעי מישטפי עלמא. והוה אחיתופל קאי תמן אמר (עג) כדון מת ואנא מלך אמר. דוד מאן דחכים למוקמיתיה ולא מוקמיתיה יהא סופיה מתחנק אמר מה דאמר ואוקמיתיה, התחיל דוד עולה ואומר שיר המעלות אעפ"כ הוה סופיה מתחנקא, הדא הוא דמלתא אמרה צריך בר נש חשש על לווטתא דרביה אפילו על מגן. ר' שמואל בר ר' יצחק מגלה שמסר שמואל לדוד אמרה אחיתופל לדוד ברוח הקדש, מה הוה אחיתופל עבד, הוה בר נש מימליך מילייא ביה והוא א"ל זיל ועבד הכין והכין ואי לית את מהימן לי זיל ושאיל באורים ותומים והוה אזיל ושאיל ומשכח הכין, הה"ד [סג]ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש וגו' איש קרי ולא כתיב, לא יכלו הכתובים לקרותו איש: מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. [סד]א"ר יוחנן בש"ר יוסי בן זמרא א"ל ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר. מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע הקב"ה אומר לגיהנם אני מלמעלה ואתה מלמטה נדוננו אני זורק חצים מלמעלה ואתה מלמטה שנאמר חצי גבור שנונים, ואין חץ אלא לשון הרע שנאמר [סה]חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ואין גבור אלא הקב"ה שנאמר [סו]ה' כגבור יצא. גחלי רתמים היינו גיהנם:

קכא שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי. [סז]אמר ר"ש בר נחמני אשא עיני אל ההורים למאלפני ולמעבדני, מאין יבא עזרי מדבר הכתוב ביעקב, אמר אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה [סח]ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי ארוניו ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד. ר' חנינא אמר שלח אותו גרוד, ריב"ל אמר שלח עמו אלא שעמד עשו ונטלו ממנו, חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ אל יתן למוט רגלך וגו' הנה לא ינום ולא יישן, ה' ישמרך מכל רע מעשו ומלבן, ישמור את נפשך ממלאך המות. ה' ישמר צאתך ובואך [סט]ויצא יעקב מבאר שבע. [ע]ד"א אשא עיני אל ההרים למלך המשיח שנאמר [עא]מי אתה הר הגדול, ולהיכן הוא בא בדרך ההרים שנאמר [עב]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר:

תתעט שיר למעלות. [עג]ר' אומר שיר המעלות אין כתיב כאן אלא למעלות, למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, לפי שזו למעלה מזו שומע אני שיש ביניהם איבה ושנאה וקנאה ותחרות, ת"ל [עד]ומצדיקי הרבים ככוכבים מה הכוכבים אין ביניהם שנאה ואיבה וקנאה ותחרות כך הצדיקים, ומה הכוכבים אין דומה אורו של זה לאורו של זה כך הצדיקים, ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה, ר"ש בן מנסיא אומר אלו זקנים וכה"א [עה]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, מי גדול האוהבין (עד) או המאוהבין הוי אומר המאוהבין ואוהביו כצאת השמש כ"ש המאוהבין, מה הכוכבים רמין ומנוטלין על כל באי עולם כך הצדיקים, מה הכוכבים מאירין מסוף העולם ועד סופו כך הצדיקים, מה הכוכבים כתות שאין להם מנין כך הצדיקים, או בין עושין רצונו של מקום בין אין עושים, תלמוד לומר [עו]והיה זרעך כעפר הארץ אם עושין רצונו של מקום הרי הם ככוכבים ואם לאו הרי הם כעפר הארץ: הנה לא ינום ולא יישן. [עז]תנן התם אף הוא בטל את המעוררין, מאי מעוררין, אמר רחבה בכל יום ויום היו לוים עומדין על הדוכן ואומרים [עח]עורה למה תישן, אמר להם וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן, אלא בזמן שישראל שרויים בצער ועו"א בשלוה לכך נאמר עורה למה תישן (כתוב במלכים ברמז ק"ד ובאיכה ברמז תתכ"ג): הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. [עט]לא כצורנו צורם עו"א עושין יראתם של כסף ושל זהב והם משמרין אותם שלא יגנבו אוי להם שעובדים לאלוה שצריכין לשמרו, אבל אלהינו אינו כן אלא אנו ישנים בבתינו והוא משמר אותנו, ועו"א עבודת אלילים שלהם ישן והם משמרין אותו:

קכב שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי וגו'. [פ]אמר ריב"ל אמר דוד שמעתי בני אדם שהם אומרים מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל, ושמחתי, א"ל הקב"ה [פא]טוב לי יום בחצריך מאלף טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. [פב]אין דור שאין בו ליצנים, מה היו פריצי הדור עושים, היו הולכים אצל חלונותיו של דוד ואומרים דוד אימתי יבנה בית המקדש ואימתי בית ה' נלך, והוא אומר אע"פ שהם מתכוונים להכעיסני תבא עלי שאני שמח הה"ד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך: עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. [פג]אריב"ל מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה: ירושלים הבנויה. [פד]א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה שנאמר [פה]בקרבך קדוש ולא אבא בעיר, ומי איכא ירושלים למעלה, אין דכתיב ירושלים הבנויה: כעיר שחברה לה יחדו. [פו]א"ר יהושע בן לוי עיר (עה) שהיא עושה כל ישראל חברים כעתה אפילו בשאר ימות השנה. א"ר זעירא ובלבד ששם עלו שבטים: שבטי יה עדות לישראל. [פז]אמר רבא אמר רב אדא אמר רב כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כשהקב"ה מעיד על השבטים אין מעיד עליו שנאמר ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל, אימתי עדות לישראל בזמן שהשבטים שבטי יה:

תתפ [פח]ד"א אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא נטמאו במצרים בזנות, ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר [פט]ויצא בן אשה ישראלית להודיע שבחן של ישראל שלא היתה בינהן

ממ"ק ובמ"ק נה מדרש: נו שה"ש ו: נז תהלים יט: נח ירושלמי דברכות פ"א: נט סוכה נג: *עי' הגירי' בגמ': ס ש"א כג: סא במדבר ז: סב תמליא יסודות: סג שמואל ב יז: סד ערכין טו: סה ירמיה ט: סו ישעיה מב: סז בראשית רבה פרשה סח: סח בראשית כד: סט שם כח: ע תנחומא: עא זכריה ד: עב ישעיה נב: עג ספרי: עד דניאל י: עה שופטים ה: עו בראשית כח: עז סוטה מז: עח תהלים מד: עט ילמדנו: פ מכות י: פא תהלים פד: פב ירושלמי דברכות פרק ב: פג מכות י: פד תענית ה: פה הושע יא: פו ירושלמי דחגיגה פרק ג: פז קידושין ע: פח מכילתא: פט ויקרא כד:

זית רענן (עג) כדון מתמנה מלך, פי' עכשיו אני מתמנה מלך לפי שאמתין עד שישטפו המים לדוד ואח"כ אני מקיים אותו וא"כ אתמנה מלך: לווטתא דרביה, אע"ג דדוד קראו לאחיתופל אלופי ומיודעי הייטו משום שלמד ממנו שני דברים הנ"ל, אבל באמת היה דוד רבו של אחיתופל: מגלה שמסר, היינו מגלת ביהמ"ק: (עד) או המאוהבים, פי' שהמלך אוהב אותו: (עה) שהוא עושה כל ישראל חברים, כדאיתא פ"ג דחגיגה דבשעת הרגל כל ישראל חברים הם שאפילו מגע ע"ה טהור משא"כ בשאר ימות השנה:

ולהודות לך על מה שעשית עם זקני ועם זקנתי בחצי הלילה (עב) שנאמר [ט]ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת לכך חצות לילה וגו'. ד"א מדבר במצרים שהיו ישראל ישנים על מטותיהן והקב"ה עושה מלחמתן שנאמר [י]ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור (כתוב ברמז צ'): חצות לילה אקום להודות לך. [יא]וכי דוד בפלגא דליליא הוה קאי דוד מאורתא הוה קאי דכתיב קדמתי בנשף ואשועה, וממאי דההוא נשף אורתא הוא, דכתיב [יב]בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. א"ר אושעיא ואמרי לה רבי אלעזר אמר דוד לפני הקב"ה מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה, א"ר זירא עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך מתגבר כארי, רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בתורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות. [יג]בשעה שהיה דוד אוכל סעודת עצמו אוכל עד תשעה וישן עד האשמורת התיכונה ועומד ועוסק בתורה, ובשעה שהיה אוכל סעודת מלכים היה אוכל עד הערב וישן עד חצות ועומד ועוסק בתורה. בין כך ובין כך לא היה שחר בא ודוד ישן:

[יד]ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת הוא השתא משה רבינו לא הוה ידע שנאמר [טו]ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, היכי דמי אי דאמר ליה כחצות מי איכא ספקא ברקיעא, אלא דאמר ליה בחצות ואתא איהו ואמר כחצות אלמא מספקא ליה ודוד הוה ידע, דוד סימנא הוה ליה דא"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו (כדלעיל ברמז תשע"ו). ר' זירא אמר לעולם משה הוה ידע ודוד הוה ידע וכנור למה ליה, לאתעורי: טוב אתה ומטיב למדני חקיך. [טז]חביבה תורה שכששאל דוד לא שאל אלא תורה שנאמר טוב אתה גו' טובך עדיף על באי עולם יעדוף טובך עלי ולמדני חקיך, שנאמר סעדני ואושעה, שלא אהא למד תורה ושוכח או שאהא למד ויצר הרע אינו מניח לי לשנות, או שמא אטהר את הטמא ואטמא את הטהור ואהא בוש לעולם הבא, או שמא ישאלוני מגויי הארצות וממשפחות האדמה ולא אדע להשיבם ונמצאתי בוש לעיניהם, וכן הוא אומר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, ואומר זמירות היו לי חקיך, שומע אני בשלוה, תלמוד לומר בבית מגורי במערות ובמצודות בברחו מפני שאול, אבל משלמד תורה ונתגדל מהו אומר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שזהב וכסף מוציאין את האדם מן העולם אבל תורה מביאה את האדם לחיי העולם הבא: טוב לי תורת פיך, א"ר יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' (אבות פ"ו):

תתעז ישובו לי יראיך. ששה חדשים נצטרע דוד (כתוב בשמואל ברמז קכ"א): כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך.

[יז]רבי אבא בר כהנא אמר [יח]להכרית עולל מחוץ לא מבתי כנסיות, ובחורים מרחובות לא מבתי מדרשות וכאן [יט]ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל, [כ]אם על בנים רוטשה, הוי אשר לא כתורתך. ר' יהודה ב"ר סימאי אמר הרתי כתיב [כא]אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכאן [כב]להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד הוי אשר לא כתורתך, ר' יהודה בר סימאי אמר חורי כתיב [כג]ואיש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו' ושפך את דמו וכסהו בעפר וכאן [כד]שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר, א"ר ברכיה לחמורים נתנה קבורה אלו המצרים דכתיב בם [כה]אשר בשר חמורים בשרם וכתיב [כו]נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שנאמר [כז]נשבע ה' בימינו ולעמך לא נתת קבורה הוי אשר לא כתורתך: לעולם ה' דברך נצב בשמים. [כח]מלאכי השרת אמרוהו אימתי בשעה שהושלך אברהם לכבשן האש היו המלאכים מדיינים זה עם זה, מיכאל היה אומר אני ארד להצילו, גבריאל היה אומר אני ארד ואצילנו, אמר הקב"ה אני ארד ואצילנו שנאמר [כט]אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, אמר להם לבני בניו אתם מצילים, כיון שירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש ירד המלאך והצילם, באותה שעה אמרו לעולם ה' דברך נצב בשמים וגו', כוננת ארץ ותעמוד אתה הוא קיומו של עולם. [ל]ר' תנחומא בר אבא אמר מהו לעולם ה'. אמר דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו בדין אלא במדת רחמים, אלולא כך לא היינו יכולין לעמוד אפילו שעה אחת, לעולם אלהים אין כתיב כאן אלא לעולם ה', במה אתה דננו באותה מדה של רחמים שנאמר [לא]ה' ה' אל רחום, ולא לנו בלבד אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך אלולא שתפשת מדת רחמים בשעה שדנת אותו לא היה עומד וכך התנית עמו לדון לבניו

ולזכותם, אמר ר' חנניה כשבקש הקב"ה לבראות את עולמו שתף שתי המדות ובראו שנאמר [לב]ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, וכן לאדם [לג]וייצר ה' אלהים את האדם, מהו נצב קיים דברך שהתקנת עם אדם הראשון שכשם שדנת אותו ברחמים כך אתה דן את כל הבריות אחריו, מהו לדור ודור אמונתך (מהו למשפטיך עמדו היום), אמר הקב"ה אדם הראשון אני דנתי אותו וזכיתי אותו ביום משלי אף אתם כשתהיו באים לפני בדין בראש השנה היו באים בשופרות ואפילו יש לכם כמה קטיגורים אני אזכור עקדת יצחק ואזכה אתכם בדין: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. [לד]א"ר אלכסנדרי א"ר חייא בר אבא א"ר יהושע בן לוי כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו שנאמר [לה]והיה כל מוצאי וגו', רב אמר מן הדין קרא למשפטיך עמדו היום וגו', שמואל חזייה לההוא עקרבא דיתיב על [לו]אקרוקתא ועבר נהרא טרק גברא ומית קרא עליה למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך: לולי תורתך שעשועי. ר' אבא בר כהנא אמר בשם רבי יוחנן משל למלך שקדש מטרונא וכתב לה כתובה מרובה (כתוב באיכה בפסוק זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל):

תתעח לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. [לז]לכל יש [לח]סיקוסין, שמים וארץ יש להם סיקוסין חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסין זו תורה שנאמר [לט]ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (כתוב ביחזקאל ברמז שמ"א): מכל מלמדי השכלתי. [מ]בן זומא אומר איזהו חכם הלמד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי: מזקנים אתבונן (כתוב ברמז תרי"ב). [מא]כתיב [מב]ויודע הדבר למרדכי וגו' זה מהול וזה ערל וחס עליו, ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר מזקנים אתבונן, יעקב ברך את פרעה, יוסף לא גלה לו, דניאל לא גלה לו לנבוכדנאצר אף אני מגיד לאסתר המלכה: נר לרגלי וגו'. [מג]למה הרשעים דומים לאדם שהוא מהלך באפלה הגיע לאבן נכשל בה הגיע לגומץ נפל בה הוא שכתוב [מד]דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו, אבל הצדיקים דומים לאדם המהלך ונר לפניו הגיע לאבן סר ממנה הגיע לגומץ משתמר, כך אמר דוד באתי לחלל את השבת האירה לי התורה שנאמר [מה]ושמרתם את השבת וגו' מחלליה מות יומת, וכן לשאר העבירות. הוי נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי: נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. אם נאמר נר למה נאמר אור ואם נאמר אור למה נאמר נר, אלא אמר דוד כשאני מתחיל בד"ת מעט אני מתחיל בהם וכשאני נכנס בתוכו שערים הרבה נפתחים לי: נשבעתי ואקימה. [מו]אמר רב גידל אמר רב מנין שנשבעים לקיים את המצות שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך: עת לעשות לה' הפרו תורתך. [מז]אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש, עת לעשות לה' מאי טעמא, משום דהפרו תורתך, ומה טעם הפרו תורתך, משום עת לעשות לה' (כתוב בשופטים ברמז ס"א). תניא הלל הזקן אומר בשעת המכנסים פזר, בשעת המפזרים כנס, אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר, שנאמר [מח]יש מפזר ונוסף עוד, ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך. [מט]רבי יוחנן וריש לקיש מעייני בספר אגדתא בשבתא, והא לא ניתן ליכתב, אלא כיון דלא אפשר עת לעשות לה'. [נ]רבי פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון העושה תורתו עתים מפר ברית, מאי טעמא עת לעשות לה' הפרו תורתך, א"ר אלעזר מה התינוק הזה מבקש לאכול כל שעות ביום כך צריך אדם להיות יגע בתורה כל שעות ביום, ר' הונא בש"ר יהושע כל (כרביא) [חרשיא*] בישין (וכרביא) [וחרשיא] דאורייתא טבין, כל פטפטיא בישין ופטפטיא דאורייתא טבין, עת לעשות לה' כשאחרים הפרו תורתך, הלל הזקן אומר בשעת המכנסין פזר וכו' (כדלעיל). תני ר"ש בן יוחאי אם ראית דור שנתרשלו ידיהם מן התורה עמוד והתחזק בה ואתה נוטל שכר כלם, וכה"א [נא]ואל תבוז כי זקנה אמך, וכן מצינו באלקנה שהדריך את ישראל לעלות לרגל: פתח דבריך יאיר מבין פתיים. [נב]ר' יודה ור' נחמיה רבי יודה אומר האורה נבראת תחלה, משל למלך שבקש לעשות פלטין והיה אותו המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסים לידע היאך הוא קובע [נג]תלמוסין, כך האורה נבראת תחלה. רבי נחמיה אומר העולם נברא תחלה, משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות, עד כאן דרש ר' יודן, אתא רבי פנחס ורבי יודן ור' סימון ור' חנון בשם ר' יצחק פתח, פתח דבריך יאיר מפתח פומך הוה לן נהורא שנאמר [נד]ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור:

צרופה

ממ"ק ובמ"ק ט רות ג: י שמות יב: יא ברכות ג: יב משלי ז: יג איכה רבתי פ"ג: יד ברכות ג: טו שמות יא: טז ספרי: יז איכה רבתי: יח ירמיה ט: יט דה"ב לו: כ הושע י: כא ויקרא כב: כב אסתר ג: כג שם ט: כד תהלים עט: כה יחזקאל כג: כו שמות טו: כז ישעיה סב: כח תנחומא: כט בראשית טו: ל פסיקתא רבתי פ"מ: לא שמות לד: לב בראשית ב: לג שם: לד נדרים מז: לה בראשית ד: לו אקרוקתא צפרדע: לז מדרש: לח סיקוסין מדה קץ וזמן: לט איוב יא: מ אבות פ"ד: מא בראשית רבה פרשה לט: מב אסתר ב: מג פסיקתא רבתי: מד משלי ד: מה שמות לא: מו חגיגה י: מז ברכות סג: מח משלי יא: מט גיטין ס: נ אגדת שמואל פ"א: *חרשיא כ"ה מס' ר' זכריה הלוי בהקדמתו, והרמ"א במחיר יין, ופירושו כל שתיקותא טבין ושתוק מדברי תורה ביש, ונוסחא כיפנה כרביא אין לה שום פירוש ישר, וכדביא כנוס' אגדת שמואל, פירוש כל דבר כזב רע, אך במילי דאורייתא מותר לפעמים לשנות כדאמרו בש"ס שינה הכתוב מפני השלום כו': נא משלי כג: נב ב"ר פ' ג: נג תלמוסין יסודות: נד בראשית א:

זית רענן (עב) שנאמר ויהי בחצי הלילה, ובדין היה לקללה ונתת בלבו וברכה כדאיתא במדרש:

אלא אם יהיו אחרים מעידים בו, ומי מעיד בהקב"ה ישראל יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו. דבר אחר יאמר נא ישראל ישראל סבא [נו]קטנתי מכל החסדים, כי לעולם חסדו [נז]הרועה אותי מעודי עד היום הזה. יאמר נא ישראל מה עשה עמהם במצרים ובמדבר ובארץ. יאמרו נא בית אהרן, משלו משל למה הדבר דומה לבעל הבית שהוא מנהיג יפה עם אריסיו, בשעת חשבון אינו מדקדק עמהם בשעת הגורן היה משייר להם שיירי הגורן ובשעת הגת היה משייר להם שיירי הגת אבל אין אנו יודעים משאו ומתנו בתוך ביתו, ומי יודע עבדיו ובני פלטין, ואלו הם עבדיו של הקב"ה בית אהרן שהם מקריבין לפניו בכל עת לכך נאמר יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו, יאמרו נא מה שעשית לכל מי שעמד כנגדן, קרח בלעה אותו הארץ, עוזיה *והצרעת זרחה במצחו. יאמרו נא יראי ה' זה ביתו של דוד שנאמר [נח]חבר אני לכל אשר יראוך, ומה עשה עמי דוד [נט]הנה אנכי יושב בבית ארזים וגו' ומה עשיתי לו אף אני אשמר לו חסדי, [ס]ושמתי לעד [זרעו] וכסאו (וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו) [כימי שמים]: מן המצר קראתי יה. [סא]בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה הוא עונה אותם, קראוהו באל שדי [סב]ואל שדי יברך אותך עונה אותם באל שדי [סג]אני אל שדי פרה ורבה, קראוהו באלהים [סד]ותעל שועתם אל האלהים ענה אותם באלהים [סה]וישמע אלהים את נאקתם, קראוהו בה' [סו]ונצעק אל ה' וענם בה' וישמע ה' את קולנו, קראוהו ביה מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, וכן הוא אומר [סז]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ד"א מן המצר מדבר במצרים [סח]וימררו את חייהם. ענני במרחב יה שהרחיב לי הקב"ה כנפי החסד שנאמר [סט]כנפי יונה נחפה בכסף. ד"א מדבר בדוד כשירד לגלית. ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבד והיה מחבבו מכל עבדיו והיו שאר עבדיו מתקנאין בו אמר מרי רחים לי מה איניש יכיל לי, וכה"א [ע]בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם: ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי, מלה"ד לבני אדם שבאין לדון לפני הבימה ותם מתיראין מפני הדיין אמרו להם קרוביהם אל תתיראו בן עירכם הוא, כך הלא אתה אבינו [עא]הלא הוא אביך קנך: כל גוים סבבוני וגו' סבוני גם סבבוני, ג"פ כנגד ג' פעמים שעתיד גוג ומגוג לעלות על ירושלים כדרך שעלה סנחריב ונ"נ והוא מביא אנשי יהודה עמו והם מתפללים *אמצה לי יושבי ירושלים, וכן הוא אומר [עב]וגם יהודה תלחם בירושלים: יסור יסרני יה. [עג]א"ר שמעון והלא דברים קל וחומר ומה עבד כנעני שאין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון רבו שנאמר [עד]והתנחלתם אותם היה רבו מכהו והפיל את שנו או סמא את עינו הרי זה קונה את עצמו ביסורין קל וחומר בידי שמים, וכן הוא אומר יסור יסרני יה ולמות לא נתנני:

תתעו זה השער לה'. אלכסנדרוס מוקדון כי הוה שקיל וכו' (כתוב ברמז תתנ"ט): מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. [עה]זה שאמר הכתוב [עו]מי זאת עולה מן המדבר, לשעבר היו משועבדים בטיט ולבנים ונעשו במדבר לארבעה דגלים, משיבין ישראל אף אנו תמהין על עצמנו ורוח הקדש אומרת מאת ה' היתה זאת וגו'. ד"א מדבר בדוד לשעבר היה רועה ונעשה מלך, משל לאחד שהיה עושה משרה לכובסין ונעשה איפרכוס, אף ישראל לעתיד לבא יתמהו עו"א עליהם והם משיבין מאת ה' היתה זאת: זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. כל הגאולות שעברו יש אחריהם שעבוד אבל מכאן ואילך אין שעבוד [עז]זמרו לה' כי גאות עשה (כתוב ברמז תק"ח). [עח]א"ר אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם בהקב"ה אם ביום, בא שלמה ופרש [עט]נגילה ונשמחה בך בך בתורתך בך בישועתך בך בכ"ב אותיות. [פ]אנשי ירושלים בפנים אומרים אנא ה' (סט) הושיעה נא ואנשי יהודה מבחוץ אומרים אנא ה' הצליחה נא וכו' (במדרש): אסרו חג בעבותים. [פב]א"ר אבהו א"ר אלעזר כל האוחז הדס בעבותו ולולב באגודו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. אמר חזקיהו א"ר שמעון בן יוחאי כל העושה אסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. שנו רבותינו מורביות של ערבה מביאין וזוקפין אותם בצדי המזבח וראשיהם כפופים על גבי מזבח. תקעו והריעו ותקעו, בכל יום מקיפין המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא, ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא, ואותו יום היו מקיפין את המזבח שבע פעמים, אמר רבא מאי קראה אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. תנא ארוכות וגבוהות אחת עשרה אמה כדי שיהו גוחות על המזבח אמה, אמר אמימר ואיתימא מר זוטרא שמע מינה דאיסור מנחי להו, דאי סלקא דעתך ארעא מנחי להו מכדי עלה אמה וכנס אמה זה יסוד, עלה חמש וכנס אמה זה סובב, עלה שלש וכנס אמה זה מקום הקרנות, לא משכחת לה לגוחות על המזבח אמה, אלא שמע מינה דאיסור מנחי להו:

קיט אשרי תמימי דרך (כתוב ברמז תרי"א). [פג]אמר דוד [פד]ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני, וכתיב [פה]שמר תם וראה ישר, וכתיב [פו]הולך בתום ילך בטח זה אברהם [פז]התהלך לפני והיה תמים. וכן משה אמר [פח]תמים תהיה עם ה' אלהיך למה הצור תמים פעלו ותורתו תמימה [פט]תורת ה' תמימה, וכתיב [צ]מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו: אתה צויתה פקודיך לשמור מאד. [צא]והיכן צוה בחומש הפקודים, לשמור מאד [צב]תשמרו להקריב לי במועדו (ע) היא הפרשה האמורה להלן היא הפרשה האמורה כאן, ולמה היא אמורה ושונה ר' אחא בשם ר' אחא בר פפא שלא יהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתעסקין בהם עכשו שאין אנו מקריבין קרבנות מה נתעסק בהם, אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקין בהם כאלו אתם מקריבים לפני. ר' הונא אמר חורי אין הגליות מתכנסות אלא בשביל המשניות שנאמר [צג]גם (עא) כי יתנו בגוים עתה אקבצם. שמואל אמר [צד]ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית וגו', וכי יש צורת הבית עכשו, אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקין בו כאלו אתם בונים אותו. דבר אחר בכל מקום צוה הקב"ה על התורה בתורה בנביאים בכתובים, ואמר הקב"ה *הלא כתבתי לך שלישים. ואומר [צה]השמר לך פן תשכח את הדברים שמור נפשך מאד: במה יזכה נער את ארחו. [צו]הרא הוא דכתיב [צז]חנוך לנער על פי דרכו וכתיב [צח]גם במעלליו יתנכר נער. את ארחו [צט]תודיעני אורח חיים, [ק]כל ארחות ה' חסד ואמת:

בלבי צפנתי אמרתך. [קא]א"ר זעירי א"ר חנינא כל המורה הלכה בפני רבו נקרא חוטא שנאמר בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, רב המנונא רמי כתיב בלבי צפנתי אמרתך, וכתיב [קב]בשרתי צדק בקהל רב, לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים כאן בזמן שאין עירא היאירי קיים. [קג]מנין שהתורה צריכה ברכה לפניה ולאחריה שנאמר ברוך אתה ה' ואחר כך למדני חקיך הרי לפניה, ולאחריה [קד]וזאת הברכה אשר ברך משה לאחר שאמר השירה ברך, הוי שטעונה ברכה לאחריה: בפקודך אשיחה וגו' בחקותיך אשתעשע. [קה]בר חטיא אמר למדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת במים יעשה רחבה אחד משתה וגבהה אחד מעשרה, מתיבתו של נח שנאמר [קו]שלש מאות אמה אורך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה, ולמדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם טרקלין עשר על עשר יעשו פתחו מן הצד שנאמר [קז]ופתח התבה בצדה תשים: גרסה נפשי לתאבה. [קח]אמר רבא ליגרים איניש אף על גב דמשכח, ליגמור אע"ג דלא ידע מאי קאמר דכתיב גרסה נפשי ולא כתיב טחנה. ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, [קט]מלמד שהיו ידיו מלוכלכות בדם שפיר ודם שליא לטהר אשה לבעלה (כתוב ברמז תתל"א): זכרתי משפטיך מעולם ה' ואתנחם. [קי]אימתי אמר דוד כן כשברח מפני אבשלום שנאמר [א]מזמור לדוד בברחו, משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו וטרדו ושלח המלך לפדגוג שלו אחריו הלך ומצא אותו בוכה ומזמר אמר ליה פדגוגו אם אתה בוכה למה אתה מזמר וכו' (במזמור ח'): זמירות היו לי חוקיך. [ב]דרש רבה מפני מה נענש דוד בעוזא דכתיב [ג]ויכהו שם על השל, מפני שקרא לספר תורה זמירות היו לי חקיך, אמר ליה הקב"ה דברי תורה שכתוב בהן [ד]התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים דכתיב [ה]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם ואיהו אייתי בעגלה: זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי. [ו]מדבר באהרן דכתיב [ז]בזאת יבא אהרן מהיכן זכיתי לשמונה בגדי כהונה בשביל שפקודיך נצרתי. ד"א מדבר בדוד בשביל שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות. חשבתי דרכי (כתוב ברמז תת"צ): חצות לילה אקום להודות לך. [ח]אמר דוד אני חייב לעמוד ולהודות

ממ"ק ובמ"ק נו בראשית לב : נז בראשית מח : *דס"כ כו : נח תהלים קיט : נט ש"ב ז : ס תהלים פט : סא מדרש : סב בראשית כח : סג שם לה : סד שמות ב : סה שם : סו דברים כו : סז שם : סח שמות א : סט תהלים סח : ע שם לא ועח : עא דברים לב : *זכריה יב : עב זכריה יד : עג מכילתא : עד ויקרא כה : עה מדרש : עו שה"ש ח : עז ישעיה יב : עח פסיקתא : עט שה"ש א : פ מדרש : פב סוכה מה : פג מדרש : פד תהלים יח : פה שם לז : פו משלי י : פז בראשית יז : פח דברים יח : פט תהלים יט : צ משלי כ : צא פסיקתא : צב במדבר כח : צג הושע ח : צד יחזקאל מג : *משלי כב : צה דברים ד : צו מדרש : צז משלי כב : צח שם כ : צט תהלים טז : ק שם כה : קא עירובין סג : קב תהלים מ : קג דברים רבה : קד דברים לג : קה בראשית רבה : קו בראשית ו : קז שם : קח ע"ז יט : קט ברכות ד : קי מדרש : א תהלים ג : ב סוטה לה : ג שמואל ב ו : ד משלי כג : ה במדבר ז : ו ילמדנו : ז ויקרא טז : ח תנחומא :

זית רענן (סט) הושיעה נא, לפי שהם במצור : (ע) היא הפרשה האמורה להלן, פי' בפרשת תצוה כתיב פרשת התמיד וחזר וכתבו בפרשת פנחס : (עא) כי יתנו, לשון מתניתין :

ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי וכתיב [ח]הט אזנך ושמע: ובימי אקרא, בימים טובים שנתת לי [ט]ביום השבת ביום השבת יערכנו, (סד) באחד להדש השביעי, *בעשור לחודש הזה וגו':

אפפוני חבלי מות (כתוב ברמז קנ"ז): חבלי מות, בני אדם (סה) חבולים למות. ומצרי שאול מצאוני אלו המלכיות שנאמר [יא]מיד שאול אפדם ממות אגאלם. צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, לעולם בשמך אנו קוראים שנאמר [יב]אלה ברכב ואלה בסוסים וגו'. שומר פתאים ה'. [יג]חכמים אומרים קטנה מעוברת ומניקה משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו שנאמר שומר פתאים ה'. [יד]רבי עקיבא אומר קטני בני רשעי ישראל באים הם לעה"ב שנאמר שומר פתאים ה' שכן בכרכי הים קורין לינוקא פתיא, ואומר [טו]גודו אילנא וחבלוהי ברם עיקר שרשוהי בארעא שבקו: אתהלך לפני ה' בארצות החיים. [טז]אמר רב יהודה זה מקום שווקים. דבר אחר זו ארץ ישראל. [יז]עשרה דברים נקראו חיים. הקב"ה שנאמר [יח]והוא אלהים חיים. תורה שנאמר [יט]עץ חיים היא למחזיקים בה. ישראל שנאמר [כ]ואתם הדבקים וגו'. חכמים נקראו חיים שנאמר [כא]תורת חכם מקור חיים. צדיקים נקראו חיים שנאמר [כב]פרי צדיק עץ חיים. ג"ע נקרא חיים שנאמר (סו) [כג]ועץ החיים בתוך הגן. ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר [כד]ונתתי צבי בארץ חיים. ירושלים נקראת חיים שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים. ג"ח נקרא חיים שנאמר [כה]כי טוב חסדך מחיים. מים נקראו חיים שנאמר [כו]ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים. [כז]וכי ארץ ישראל ארצות החיים היא והלא בני אדם מתים בתוכה, אמר ר"ל בש"ר אלעזר הקפר מפני שמתיה חיים לימות המשיח. שאל ר' יוסי לריש לקיש אפילו כגון ירבעם בן נבט, אמר [לו] גפרית ומלח, א"ר יהודה בר' אלעאי שבע שנים היתה ארץ ישראל בוערת בגפרית ואש שנאמר [כח]גפרית ומלח שרפה כל ארצה, ומה שהיה לאלהים ליפרע מירבעם וחבריו כבר פרע מהן באותן שבע שנים הוי אפילו ירבעם בן נבט וחבריו חיים לימות המשיח, ומי גרם להם להנצל מדינה של גיהנם קבורת ארץ ישראל שנאמר [כט]וכפר אדמתו עמו: אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, כתיב [ל]ויהי (הוא) [דוד] נחפז ללכת (כתוב בשמואל ברמז קל"ג):

כוס ישועות אשא, [לא]אמר ר' חנינא בר פפא כוס של ברכה צריך להגביה על גבי הקרקע טפח שנאמר כוס ישועות אשא. [לב]אמר ר' אמי ואי תימא ר' אסי מאי דכתיב [לג]ויגדל הילד ויגמל, עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק, לאחר שאוכלים ושותים נותנין לו לאברהם כוס של ברכה לברך, אומר להם איני מברך שיצא ממני ישמעאל, אומרים ליצחק טול וברך אומר להם איני מברך שיצא ממני עשו, אומרים ליעקב טול וברך אומר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן, ועתידה תורה לאסרן עלי, אומרים למשה טול וברך אומר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא במותי ולא בחיי, אומרים ליהושע טול וברך אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן שנאמר [לד]נון בנו יהושע בנו, אומרים לדוד טול וברך אומר להם אני אברך ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. כוס ישועות אשא זו מדה טובה (כתוב באיוב ברמז תתצ"ד ולעיל ברמז ש"ז ובתרי עשר ברמז תי"ד): יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. [לה]אימתי מראה הקב"ה היוקר שהוא מתוקן להם סמוך למיתתן (כתוב בסוף משלי בפסוק עוז והדר לבושה). יקר, אמר הקב"ה קשה עלי לגזור על הצדיקים שימותו שאלולא שהם גוזרים על עצמם מיתה לא הייתי גוזר, אברהם אמר [לו]ואנכי הולך ערירי, משה אמר [לז]כי אנכי מת בארץ הזאת, יצחק אמר [לח]בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, וכן אתה מוצא כל מה שגזרו אבות העולם קיים, אברהם גזר על הזקנה ועד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת, הדע לך שכן הוא אדם שעוטש אומרים לו חיים טובים מכלל שהיתה לו מיתה, אמר יעקב רבש"ע אתה נותן קטטה בין בריותיך אלא יהא אדם חולה ועושה בין בניו מה שהוא צריך ואחר כך הוא מת, יצחק גזר על היסורין שיתיסרו הבריות ויעשו תשובה. [לט]שנו רבותינו ארבעה נכנסו לפרדס, אלו הם, בן עזאי, בן זומא, ואחר, ור' עקיבא, אמר להם ר' עקיבא הזהרו כשאתם מגיעין אצל אבני שיש אל תאמרו מים מים משום [מ]דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, בן זומא הציץ ונפגע עליו הכתוב אומר [מא]דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאתו, אחר קצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר [מב]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, חזא למטטרון דיתיב וכו', ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום עליו הכתוב אומר [מג]משכני אחריך נרוצה:

תתעה יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. [מד]משלו משל למה הדבר דומה למלך ששלח שלטון לגבות [מה]טמיון שלו, הלך ונתאכסן אצל בעל הבית אחד עשרה ימים, בכל יום (סז) הפקיד אצלו מאה מנה הרי עשרה רבוא, כשבא לתבוע טמיון שהוא חייב אמר כל עצמו אינו חייב אלא חמשים זוז היאך אני תובען ממנו, כך אמר הקב"ה קשה בעיני לומר לצדיקים שימותו לומר לאברהם שימות כבר הקנני שמים וארץ וירד לכבשן האש לשמי, יצחק עקד עצמו על גבי המזבח, יעקב עמל בתורה כל ימיו, דוד השליך נפשו בכפו וירד לגלית, חנניה מישאל ועזריה ירדו לכבשן האש, ואלולא ששאלו הצדיקים מיתה בפיהם לא היו מתים וכו', ולפי ששאלו מיתה בפיהם אמר הקב"ה יסתלקו אלו מפני אלו, אילו הוה אברהם קיים היאך היה יצחק מנהיג שררה וכן כלם. ד"א המותה לחסידיו, [משל למלך ששלח אפרכוס] הנהיג בו יפה השלים זמנו ונתן לו אפרכיא אחרת, אלו שהיה יוצא מאצלם היו מקלסין אותו שהנהיגם יפה ואלו שעתיד ליכנס אצלם היו מקלסין אותו שהוא עתיד להנהיגם יפה, כך כשהצדיקים מסתלקין מן העולם הבריות מצטערין עליהם שכל זמן שהם ביניהם הם מכלים הפורענות מלבוא לעולם ומלאכי השרת שמחים עליהם שהם באין ושרויים ביניהם, וכשהצדיקים מסתלקין מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת של שלום יוצאים לקראתו, אחת אומרת יבא שלום, והשנית ינוחו על משכבותם, והשלישית הולך נכוחו: ד"א יקר בעיני ה', משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר וכלה מזון שבידו אמר הלואי מאן יהיב לן גלוסקא במדבר. בא [מו]אריסטוון אחד נתן לו גלוסקין אחד כשהגיע לישוב [ושבע] במאכל ובמשתה שכח אותו, בא עמד לפני המלך, אמר ליה המלך מה טיבך, אמר ליה אני הוא שנתתי לך גלוסקא במדבר, אמר ליה הרי אתה עשוי שלטון, אמר ליה לכך נתתי לך. א"ל הרי אתה עשוי אפרכוס, אמר ליה לכך. נתתי לך אמר ליה הרי אתה כיוצא בי שמא אתה מבקש יותר ממני, כך אמר להם הקב"ה לצדיקים הרי אתם כיוצא בי שמא יותר ממני אתם מבקשים שנאמר [מז]אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, מה אני בורא עולמות ומחיה מתים אף אתם בוראי עולמות ומחיה מתים: אני עבדך בן אמתך, לא דומה (סח) עבד תרבות לעבד שהוא לקוח מן השוק אני הוא בן בנה של אותה שאמרה [מח]ופרשת כנפיך על אמתך (כתוב ביהושע ברמז ד'): פתחת למוסרי. [מט]פתחת אסורי מתמר, התרת אסורי מרות, דרש רבא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע שני מוסרות שהיו עלי פתחת, רות המואביה ונעמה העמונית. לך אזבח זבח תודה, חטאת ואשם אינו אומר אלא תודה הודיה אני חייב לך:

קיז הללו את ה' כל גוים. [נ]שאל ר' שמעון בנו של רבינו הקדוש את אביו מי הם כל גוים ומי הם כל האומים, אמר ליה כל גוים אלו ששעבדו בישראל, כל האומים אלו שלא שעבדו בהם, אומרים כל האומים ומה אלו ששעבדו בישראל מקלסין להקב"ה, אנו שלא שעבדנו בהם עאכ"ו, התהילו אומרים כי גבר עלינו חסדו, אמרה הארץ ואמת ה' לעולם, מהו אמת אמת ברית שקיימת לאבות שנאמר [נא]וזכרתי את בריתי יעקוב:

קיח הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, אין לישראל ממה שישלמו להקב"ה אלא הודיה בלבד על כל טובה שהוא עושה להם, וכן הוא אומר [נב]אודך ה' כי אנפת בי, ואומר אלי אתה ואודך אלהי ארוממך *ארוממך אודה שמך. וכן הוא אומר [נג]טוב להודות לה'. כי לעולם חסדו זו התורה שנתן להם לישראל שנקרא חסד שנאמר [נד]ותורת חסד על לשונה, וכן הוא אומר [נה]חסדי ה' כי לא תמנו, משלו משל למה הדבר דומה לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו והיו בני עירו אומרים זכור אותו בעל הבית לטובה שהוא נותן לנו כל צרכנו בימות הגשמים אלא שהוא נוטל ממנו שלש סלעים רבית בימות החמה, בא אחד ואמר אני נותן בסלע, הניחו את הראשון ומודים לשני, בא אחד ואמר אני נותן חנם לא לזה נאה להודות שהוא נותן חנם הוי טוב להודות לה' כי לעולם חסדו. יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו לא נאה על האדם לומר על עצמו שהוא טוב אלא

ממ"ק ובמ"ק ח תהלים כג: ט ויקרא כד: י שם כג: *שם עז: יא הושע יג: יב תהלים כ: יג יבמות יב: יד סנהדרין קי: טו דניאל ד: טז יומא עא: יז אבות דרבי נתן: יח ירמיה י: יט משלי ג: כ דברים ד: כא משלי י: כב שם יא: כג בראשית ב: כד יחזקאל כו: כה תהלים סג: כו זכריה יד: כז פסיקתא רבתי פ"א: כח דברים כט: כט שם לב: ל ש"א כג: לא ברכות נג: לב פסחים קיט: לג בראשית כא: לד ד"ה א ז: לה ילמדנו: לו בראשית טו: לז דברים ד: לח בראשית כז: לט חגיגה יד: מ תהלים קא: מא משלי כה: מב קהלת ה: מג שה"ש א: מד מדרש: מה טמיון מס: מו אריסטוון מוכר מזונות: מז ירמיה טו: מח רות ג: מט יבמות עז: נ מדרש: נא ויקרא כו: נב ישעיה יב: *שם כה: נג תהלים לב: נד משלי לא: נה איכה ג:

זית רענן (סד) באחד לחדש השביעי, יום תרועה יהיה לכם: בעשור לחדש יום הכפורים, נמצא הנך קרויים יום, ובמ"ת גרס ובט"ו לחדש חג הסכות ז' ימים לה' וקשה איכ פסח נמי כתיב שבעת ימים. וגירסת הילקוט נכונה דהנך ז' ימים למנינא אתא. אבל דר"ה ויוה"כ איקראו יום: (סה) חבולין למות כ"ה שם, פי' ממושכנין למות מלשון אם חבול תחבול: (סו) ועץ החיים בתוך הגן, וכל הגן נקרא על שמו: (סז) הפקיד אצלו מאה מנה, פי' הבע"ה הפקיד אצל הגבאי: (סח) עבד תרבות, שנולד משפחתו ונתגדל בביתו:

דוד . אלהי ארוממך אמרו כלם : הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו .
תנן התם מקום שנהגו לכפול יכפול, לפשוט יפשוט, לברך אחריו יברך
אחריו, הכל כמנהג המדינה . תניא רבי כופל בה דברים . ר' אלעזר
בן פרטא מוסיף בה דברים , מאי מוסיף אמר אביי מוסיף לכפול
מאודך ולמטה . [סה]אמר רבא הלכתא גברוותא איכא למשמע מינה
ההלילא, הוא אומר הללויה והם אומרים (הללו את ה') [הללויה] , הוא
אומר הללו (את) [עבדי] ה' והם אומרים (הללו עבדי ה') [הללויה] , מכאן
שמצוה לענות הללויה, ומצוה לגדול מקרא אותם עונין אחריו הללויה, הוא
אומר הודו לה' והם אומרים הודו לה' מכאן שמצות לענות ראשי פרקים ,
הוא אומר אנא ה' הושיעה נא והם אומרים אנא ה' הושיעה נא מכאן
שאם היה קטן מקרא אותו עונין אחריו מה שהוא אומר , הוא אומר
אנא ה' הצליחה נא והם אומרים אנא ה' הצליחה נא מכאן שאם
בא לכפול יכפול , הוא אומר ברוך הבא והם אומרים בשם ה' מכאן
ששומע כעונה . [סו]שנו רבותינו היכן היו מנענעין בהודו לה' תחלה
וסוף ובאנא ה' הושיעה נא דברי בית הלל , ובש"א אף באנא ה'
הצליחה נא . אר"ע צופה הייתי ברבן גמליאל ור' יהושע שכל העם
נענעו והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא . [סז]תמן תנינן
בקריאת שמע בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב מפני היראה . בעא
מיניה אחי תנא דבי ר' חייא מר' חייא מהו שיפסיק בהלל ובמגלה
מי אמרינן ק"ו השתא ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מיבעיא או
דילמא פרסומי ניסא עדיף , א"ל פוסק ואין בכך כלום . אמר רבא
הלכתא ומים שיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק
ובאמצע הפרק אינו פוסק, וימים שאין יחיד גומר בהם את ההלל אפילו
באמצע הפרק פוסק , איני והא רב בר שבא איקלע לבי רבינא
בימים שאין יחיד גומר בהם את ההלל ולא פסק, שאני רבא בר שבא
דלא חשיב עליה דרבינא . ממזרח שמש עד מבואו , משעה שהוא
זורח עד שהוא שוקע מקלס להקב"ה (כתוב ביהושע ברמז נ"ג) :

מושיבי עקרת הבית . [סח]זו שרה שנאמר [סט]ותהי שרי עקרה , אם
הבנים שמחה [ע]היניקה בנים שרה, ד"א מושיבי עקרת הבית
זו רבקה שנאמר [עא]ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא , אם
הבנים שמחה [עב]ותהר רבקה אשתו . ד"א עקרת הבית זו לאה
שנאמר [עג]וירא ה' כי שנואה לאה מכאן שהיתה עקרה , אם הבנים
שמחה [עד]כי ילדתי לו ששה בנים . ד"א עקרת הבית זו רחל [עה]ורחל
עקרה , אם הבנים שמחה [עו]בני רחל יוסף ובנימן . ד"א עקרת הבית
זו אשתו של מנוח שנאמר [עז]הנה נא את עקרה , אם הבנים שמחה
[עח]והרית וילדת בן . ד"א עקרת הבית זו חנה שנאמר [עט]ולחנה אין ילדים,
אם הבנים שמחה [פ]ותלד שלשה בנים . ד"א עקרת הבית זו ציון
שנאמר [פא]רני עקרה לא ילדה , אם הבנים שמחה [פב]ואמרת בלבבך
מי ילד לי את אלה . [פג]רבי יהושע בן לוי אמר (סב) אם הבנים
שמחה זו המילה שנתנה בשמיני , ר"ל אמר אלו ת"ח שמראין הלכות
שחיטה בעצמם , דאמר רבא כל מילי ליחזי איניש בנפשיה חוץ
משחיטה ודבר אחר . רב נחמן בר יצחק אמר אלו תלמידי
חכמים שממיתין עצמם על דברי תורה , ואין דברי תורה מתקיימים
אלא במי שממית עצמו עליהם שנאמר [פד]זאת התורה אדם כי ימות
באהל . ד"א זאת חנה ושבעה בניה (כתוב באיכה רמז תתכ"ב) :

קיד בצאת ישראל ממצרים . [פה]ר' פנחס בש"ר אושעיא אמר נטל
הקב"ה רגליו של יעקב והעמידם על הים , א"ל ראה
נסים שאני עושה לבניך , ר' הונא בש"ר אחא אמר אף רגליהם של
אבות עמדו על הים , הדא הוא דכתיב [פו]נגד אבותם עשה פלא :
היתה יהודה לקדשו , היה ר' מאיר אומר בשעה שעמדו ישראל על
הים היו מנצחין זה עם זה (כתוב ברמז ת"ת) : **הים ראה**
(כתוב ברמז ר"פ וברמז תרע"ב) : **מה** לך הים כי תנוס , [פז]בשעה
שא"ל הקב"ה למשה [פח]ואתה הרם את מטך וכתיב [פט]ויט משה את
ידו , התחיל הים עומד כנגדו , א"ל משה בשם הקב"ה ולא קבל
עליו , הראהו המטה ולא קבל עליו , משלו משל למה הדבר דומה
למלך ב"ו שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר את הפנימית בא
הלוקח ליכנס ולא הניחו השומר , א"ל בשם המלך ולא קבל עליו ,
הראה לו הטבעת ולא קבל עליו עד שנהג המלך ובא התחיל השומר
לברוח . א"ל כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת עליך
ועכשו מה אתה בורח , אמר ליה לא מפניך אני בורח אלא מפני
המלך , כך משה בא ועמד על הים אמר לו בשם הקב"ה ולא קבל
עליו, הראה לו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב"ה בכבודו , כיון
שנגלה התחיל הים לברוח שנאמר הים ראה וינוס, א"ל משה כל היום
הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך ועכשו מה לך הים כי
תנוס, א"ל לא מפניך משה אני בורח ולא מפניך בן עמרם אלא
מלפני אדון חולי ארץ . [צ]רבי נהוראי אומר שם המפורש ראה חקוק
על המטה ונקרע , ר' נחמיה אומר כביכול ידו של הקב"ה ראה
ונקרע שנאמר (סג) [צא]ראוך מים יחילו . ד"א ראה הים את ישראל
עושים מלחמה זה עם זה על קדושת שמו של הקב"ה אמר מה אני
עומד מיד הים ראה וינוס . ד"א ראה ארונו של יוסף יורד לים אמר
הקב"ה ינוס מפני הנס שנאמר [צב]ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה,
ד"א לא היה הים רוצה ליקרע למה שהיו ישראל ממרים אמר הם ממרים
ואני אקרע שנאמר [צג]וימרו על ים , מיד גער בו הקב"ה שנאמר
[צד]ויגער בים סוף ויחרב : הירדן יסוב לאחור , מה טיבו ומה איכפת
לו וכי בירדן היו, אלא מכאן אתה למד אם ברחה ראש האומנות ברחה
כל האומנות , כיון שראה הירדן לים בורח אף הוא ברח , א"ל הים
למשה מן הדין אין לי ליקרע מלפניך אני נבראתי בשלישי ואתה בששי,
אלא לא מלפניך אני נס אלא מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב
(כתוב ברמז ט"ו) :

קטו ה' זכרנו יברך , א"ר שמואל בר נחמני מצינו שהקב"ה מזכיר
שמן של ישראל ומברכן שנאמר ה' זכרנו יברך (במשלי
ברמז תתקמ"ז) : **השמים** שמים לה' אמר רבי יוסי מעולם לא ירדה
שכינה למטה מי' כו'. השמים שמים לה' [צה]משל למלך שגזר ואמר בני
רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי , כך הקב"ה כשברא
העולם אמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם , וכשנתן תורה
לישראל מיד בטלה גזרה ראשונה והתחתונים עלו לעליונים והעליונים
ירדו לתחתונים שנאמר [צו]וירד ה' על הר סיני , ומשה עלה אל
האלהים , הוי [צז]כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ . וכתוב אחר
אומר בימים וכל תהומות, כשבקש הקב"ה אמר [צח]יקוו המים וכשבקש
עשה את הים יבשה שנאמר [צט]ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים :
והארץ נתן לבני אדם , [ק]א"ר אלעזר כל אדם שאין לו קרקע אינו
אדם שנאמר והארץ נתן לבני אדם , [קא]רבי לוי רמי כתיב
[קב]לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם , לא קשיא הא
קודם ברכה והא לאחר ברכה . דאמר רב יהודה אמר שמואל כל
הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנא' לה' הארץ
ומלואה : **לא** המתים יהללו יה . [קג]שנו רבותינו לולב היבש פסול
שנאמר לא המתים יהללו יה . לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות
קודם שימות שכיון שמת בטל מן המצות ומן התורה , ואין לו להקב"ה
שבח בו , והיינו דא"ר יוחנן מאי דכתיב [קד]במתים חפשי כיון שמת
אדם נעשה חפשי מן המצות . ולא כל יורדי דומה . [קה]אמר לו
הקב"ה למשה כל הבריות יורדות לשאול שנאמר כל יורדי דומה ואתה
עולה שנאמר [קו]עלה אל הר העברים וגו' . (סד) ישראל שהן נמולים
תפלתן נכנסה לפני הקב"ה כריח ניחוח שנאמר ואנחנו נברך יה מעתה
ועד עולם הללויה :

תתעד קטז אהבתי כי ישמע ה' , [קז]דרש רבא אמרה כנסת
ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני
אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני . דלותי ולי יהושיע אע"פ
שאני דלה מן המצות לי נאה להושיע . [קח]ישראל אוהבים להקב"ה שהוא
שומע תפלתן בכל שעה לכך נאמר אהבתי כי ישמע ה' . דבר אחר
אמרה כנסת ישראל אוהבת אני אותך דכתיב [קט]כי חולת אהבה אני,
*כי עזה כמות אהבה °מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה , א"ל
הקב"ה אתם אוהבים אותי ואני אוהב אתכם שנאמר [קי]כי מאהבת
ה' אתכם, וכתיב [א]ואהבך וברכך והרבך והקב"ה מתאוה לתפלתן של
ישראל שנאמר [ב]השמיעיני את קולך, וכתיב [ג]היושבת בגנים חברים
וגו' , אמר הקב"ה אתם מתאוים שאשמע את קולכם אף אני מבקש
שתשמעו לי . [ד]לו עמי שומע לי אם שמעת תפלתך נשמעת [ה]אם
שמוע תשמע לקול ה' אלהיך, וכתיב [ו]אז תקרא וה' יענה : כי הטה
אזנו לי , אין האזנים של מעלה מרויות אלא לי בלבד שנאמר [ז]זבח
ומנחה

ממ"ק ובמ"ק סה סוכה לח ע"ש בפירש"י : סו שם לז : סז ברכות יד : סח ב"ר : סט בראשית יא : ע שם כא : עא שם כה : עב שם : עג שם כט : עד שם ל :
עה שם כט : עו שם לה : עז שופטים יג : עח שם : עט שמואל א' א : פ שם ב : פא ישעיה נד : פב שם מט : פג גיטין נז : פד במדבר יט :
פה ב"ר : פו תהלים עח : פז מדרש : פח שמות יד : פט שם : צ דברים רכה : צא תהלים עז : צב בראשית לט : צג תהלים קו : צד שם : *סוכה ס : צה תנחומא :
צו שמות יט : צז תהלים קלה : צח בראשית א : צט שמות יד : ק יבמות סג : קא ברכות לה : קב תהלים כד : קג ילמדנו : קד תהלים פח : קה פרקי דר'
אליעזר : קו במדבר כז : קז ר"ה יז : פסחים קיח : קח מדרש : קט שה"ש ו : קי שם : קיא שם : קיב דברים ז : א שם : ב שה"ש ב : ג שם ח : ד תהלים פא :
ה שמות טו : ו ישעיה נח : ז תהלים מ :

זית רענן (סב) אם הבנים שמחה זו המילה וכו' . אלו ת"ח וכו' , רש"י פי' בגמרא דקאי ארלעיל כי עליך הורגנו כל היום , שלפעמים מתים מכח מילת
שניתן בשמיני שעדיין רכים , אבל לפי הילקוט י"ל כדאיתא בנדה מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהא אביו ואמו עצבים והכל שמחים ,
ולכן קאמר אם הבנים שמחה : (סג) ראוך מים יחילו , צ"ל שצ"ל ראוך יחילו הרים . זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא . והוא בחבקוק : על קדושת
שמו , שכל אחד רצה לירד תחלה לים : (סד) ישראל שהן נמולין , דידוע שאברהם יושב על פתח גיהנם כו' , לכן אמר לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי
דומה ואנחנו נברך יה וכו' :

טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. [לו]דרש רב עוירא זימנין א"ל משמיה דרב אמי וזימנין א"ל משמיה דרב אסי מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה, לעולם ישתה ויאכל אדם פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, מפני שהם תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם:

משמועה רעה לא יירא. [לז]זה אברהם שנאמר [לח]כי ידעתי כי ירא אלהים אתה, נכון לבו בטוח בה' שנאמר [לט]ומצאת את לבבו נאמן לפניך. סמוך לבו לא יירא שנאמר [מ]אל תירא אברם אנכי מגן לך. עד אשר יראה בצריו שנאמר [מא]ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. [מב]אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש, מרישיה לסיפיה מדריש מאי טעמא משמועה רעה לא יירא משום דנכון לבו בטוח בה', ומסיפיה לרישיה מדריש מאי טעמא בטוח בה' משום דמשמועה רעה לא יירא, מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בביתי, עליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא: פזר נתן לאביונים. [מג]א"ר אבהו שאלו את שלמה עד היכן כחה של צדקה, אמר ליה צאו וראו מה פרש דוד אבא פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד, רבא אמר מהכא [מד]והוא מרומים ישכון, מאי טעמא משום דלחמו נתן מימיו נאמנים. רשע יראה וכעס שניו יחרוק, [מה]זה בלק שראה מה עשו לסיחון ועוג ושלח לבלעם לקללם. תאות רשעים תאבד בלק ובלעם שאבדה תאותם:

תתעב קיג הללויה הללו עבדי ה'. זה שאמר הכתוב [מו]אזכרה נגינתי בלילה, ר' יהודה בר' סימון אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מזכרת אני נסים שעשית עמי בלילה במצרים והייתי מנגנת לך על אותם הנסים ואומרת שירים וזמרים בלילה שנאמר [מז]השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ואימתי כשהרגת בכורי מצרים [מח]ויהי בחצי הלילה שבאותו לילה נגאלנו והוצאתנו מעבדות לחירות שהיינו עבדים לפרעה וגאלתנו ונעשינו לך עבדים שנאמר הללויה הללו עבדי ה', אתה מוצא כ"ו דורות משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ולא אמרו הלל, ובשעה שבאה מכת בכורות עמד לו פרעה והלך לו אצל משה ואהרן שנאמר [מט]ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה, היה דופק פרעה על פתחיהן, א"ל שוטה בלילה אנו יוצאין וכי גנבים אנו בבקר אנו יוצאין שכך אמר לנו הקב"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, אמר הרי מתו כל המצרים שנאמר [נ]ותחזק מצרים על העם, אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך אמור הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה, התחיל פרעה צווח לשעבר הייתם עבדי ועכשו הרי אתם בני חורין אין אתם אלא עבדים של הקב"ה צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר הללויה הללו עבדי ה' שנאמר [נא]כי לי בני ישראל עבדים. למה אמרו הללויה אמר רבי ירמיה בן אלעזר אין העולם כדי להלל בכל השם אלא בחציו שנאמר כל הנשמה תהלל יה. הללו יה מכאן שאין לומר הלל פחות משלשה שנאמר הללו, למי אומרים הללו לשנים והאומר אחד הרי שלשה וכה"א [נב]כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו:

תתעג יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, אמר הקב"ה ברכתם אותי מעתה ועד עולם אף אני כן [נג]וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם. הללו עבדי ה' מנין [הלל"ו היו] כשירדו למצרים ע"א היו עם השכינה שנאמר [נד]אנכי ארד עמך מצרימה, וכתיב [נה]בשבעים נפש ירדו אבותיך, וכתיב [נו]היא תהלתך, לכך הללויה הללו עברי ה' הללו את שם ה', הללו לשם שעשה לנו מלחמה שנאמר [נז]ה' איש מלחמה:

הללויה. [נח]אמר רב חסדא הללויה כס יה ידידיה אחת היא, רב אמר כסיה מרחביה בלבד, איבעיא להו ידידיה לרב מאי, תא שמע אמר רב ידידיה נחלק לשנים לפיכך ידיד חול יה קדש, איבעיא להו הללויה לרב מאי, תא שמע דאמר רב חזינא להו לתילי דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא, ופליגא דר' יהושע ב"ל דאמר ר' יהושע בן לוי מאי הללויה הללו יה בהללוית הרבה, ופליגא דידיה אדידיה דא"ר יהושע בן לוי בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים, בנצוח, בנגון, במשכיל, במזמור, בשיר, באשרי, בתהלה, בתפלה, בהודיה, בהלל, וגדול שבכולם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. אמר רב יהודה אמר שמואל שירה שבתורה משה וישראל אמרוה בשעה שעלו מן הים, והלל זה מי אמרו, נביאים שבישראל תקנו שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם, וכשיגאלו אומרים אותו על גאולתן. תנו רבנן ר' מאיר היה אומר כל שירות ותשבחות האמורות בספר תהלים כלן דוד אמרן שנאמר [נט]כלו תפלות דוד בן ישי, אל תקרי כלו אלא כל אלו, והלל זה מי אמרו, ר' יוסי אומר אליעזר בני אמור משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים. וחולקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהם אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו את לולביהן ולא אמרו שירה עד שבא דוד, תניא אידך הלל זה מי אמרו, ר' אלעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו לא לנו ה' לא לנו משיבה רוח הקודש ואומרת להם [ס]למעני למעני אעשה. ר' יהושע אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען כו', ר' אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא כו', רבי אלעזר בן עזריה אומר חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב כו', ר' עקיבא אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנאצר, וחכמים אומרים נביאים שביניהם וכו' (כדלעיל), א"ר חסדא הללויה סוף פרקא, רבה בר רב הונא אמר הללויה ריש פרקא, א"ר חסדא חזינא לתילי דרב חנן בר רבא דכתיב בהו הללויה באמצע פרקא אלמא מספקא ליה, א"ר חנין בר אדא הכל מודים בתהלת ה' ידבר פי הללויה דבתריה ריש פרקא, רשע יראה וכעס הללויה דבתריה ריש פרקא, שעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פרקא, מנחל בדרך ישתה הללויה דבתריה ריש פרקא, ראשית חכמה יראת ה' הללויה דבתריה ריש פרקא:

[סא]וכי מאחר דאיכא הלל הגדול אנן מ"ט אמרינן האי הלילא. א"ר יוחנן מפני שיש בה ה' דברים הללו. יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה, תחית המתים, וחבלו של משיח. יציאת מצרים דכתיב [סב]בצאת ישראל ממצרים. קריעת הים דכתיב הים ראה וינס. מתן תורה דכתיב ההרים רקדו כאילים. תחית המתים דכתיב [סג]אתהלך לפני ה' בארצות החיים. חבלו של משיח אמר ר' יוחנן [סד]לא לנו ה' לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג, רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מלוט נפשם של צדיקים מגיהנם שנאמר אנה ה' מלטה נפשי, חזקיה אמר מפני שיש בה ירידתן של צדיקים לכבשן האש, לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה, כי לשמך תן כבוד אמר מישאל, על חסדך על אמתך אמר עזריה, למה יאמרו הגוים אמרו כלם. בעלייתן הללו ה' כל גוים אמר חנניה, שבחוהו כל האומים אמר מישאל, כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה, ואמת ה' לעולם אמרו כלם. ואיכא דאמרי ואמת ה' לעולם גבריאל אמרו בשעה שהפיל נמרוד את אברהם אבינו בכבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיק מכבשן האש, א"ל הוא יחיד בעולמי ואני יחיד בעולמי נאה ליחיד להציל את היחיד, ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה א"ל הקב"ה תזכה ותציל שלשה מכבשן האש. דרש ר' שמעון בשעה שהפיל נבוכדנאצר את חנניה מישאל ועזריה לגו אתון נורא אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים מכבשן האש, אמר גבריאל אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר של ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אני שר של אש אני ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס, א"ל הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם, ואיכא דאמרי דגים שבים אמרוהו (כתוב בשופטים ברמז נ"ג). אמר ר' לוי מאי דכתיב מושיבי עקרת הבית אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בניך כחולדה זו שדרה בעקרי בתים:

דרש ר' אבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה', אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני, דלותי ולי יהושיע אע"פ שמדולדלת אני מן המצות לי נאה להושיע. אמר רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלח לו רבי אמור לנו שנים ושלשה דברים שאמרת משום אביך, שלח להו כך אמר אבא מאי דכתיב הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האמים כל האמים מאי עבידתייהו, אלא הכי קאמר הללו את ה' כל גוים אגבורות ונפלאות דקא עביד בהדייהו, כל שכן אנו כי גבר עלינו חסדו. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן אודך כי עניתני אמר דוד. אבן מאסו הבונים אמר ישי. מאת ה' היתה זאת אמרו אחיו. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמר שמואל. אנא ה' הושיעה נא אמרו אחיו. אנא ה' הצליחה נא אמר דוד. ברוך הבא בשם ה' אמרו ישראל. ברכנוכם מבית ה' אמר שמואל. אל ה' ויאר לנו אמרו כלם. אסרו חג בעבותים אמר שמואל. אלי אתה ואודך אמר דוד

ממ"ק ובמ"ק לו חולין סד : לז בראשית רבה פרשה מב : לח בראשית כב : לט עזרא ט : מ בראשית טו : מא שם יד : מב ברכות ס : מג בבא בתרא י :
מד ישעיה לג : מה מדרש : מו תהלים עז : מז ישעיה ל : מח שמות יב : מט שם : נ שם : נא ויקרא כה : נב דברים לב : נג תהלים קכה :
נד בראשית מו : נה דברים י : נו שם : נז שמות טו : נח פסחים קיז : נט תהלים עב : ס ישעיה מח : סא פסחים קיח : סב תהלים קיד : סג שם קטז : סד שם קטו :

[פט]מכאן לסיכה שהיא כשתיה : ולבי חלל בקרבי. [צ]אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב ולבי חלל בקרבי, ולא ישראל היו ראויים לאותו מעשה דכתיב [צא]מי יתן והיה לבבם זה להם, ולמה עשו לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם חטא צבור אומרים להם כלך אצל צבור, וצריכא דאי כתב רחמנא יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא צריכא. ואי כתב רחמנא צבור משום דנפישי רחמי אבל יחיד אימא לא צריכא. [צב]אמר רבי אלעזר בן פרטא (ס) צדיקים נוטל מהם יצר הרע ונותן להם יצר טוב שנאמר ולבי חלל בקרבי, רשעים נוטל מהם יצר הטוב ונותן להם יצר הרע שנאמר [צג]נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים, בינונים נותן להם זה וזה, את שבא ליצר הרע יצר הרע שופטו, את שבא ליצר טוב יצר טוב שופטו שנאמר כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו :

תתסט קי לדוד

מזמור נאם ה' לאדוני שב לימיני. [צד]זש"ה [צה]מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, א"ר ראובן ישנים היו עו"א מלבוא תחת כנפיו של הקב"ה, ומי העירן לבא תחת כנפיו, אברהם, שנאמר מי העיר, ולא תאמר לעו"א בלבד אלא אף הצדקה היתה ישנה והעירה, כיצד אברהם פתח לה פונדק והיה מקבל העוברים והשבים שנאמר [צו]ויטע אשל בבאר שבע, א"ר אלעזר מהו אש"ל "אכילה "שתיה "לויה, דבר אחר צדק יקראהו לרגלו צדיקו של עולם מלוה אותו אימת כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל וחבריו. אמר ר' יודן בשם רבי אחא בר חנינא לעתיד לבוא מושיב הקב"ה למלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופני אברהם מתכרכמות ואומר בן בני יושב לימין ואני לשמאל והקב"ה מפייסו ואומר בן בנך על הימין שלך ואני לימינך הוי [צז]וענותך תרבני :

מטה עוזך ישלח ה' מציון. [צח]איזה מטה זה מטה של יעקב שנאמר [צט]כי במקלי עברתי את הירדן הזה, והוא המטה שהיה ביד יהודה [ק]ומטך אשר בידך, והוא המטה שהיה ביד משה [קא]ומטה האלהים בידו, והוא המטה שהיה ביד אהרן [קב]וישלך אהרן את מטהו, והוא המטה שהיה ביד דוד שנאמר [קג]ויקח מקלו בידו, והוא המטה שהיה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש ונגנז, ועתיד לימסר ביד מלך המשיח ובו עתיד לרדות את עו"א, לכך נאמר מטה עוזך ישלח ה' מציון, אמר רבי לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה ליתן מציון :

עמך נדבות ביום חילך. [קד]מדבר באברהם עמך הייתי ביום שנדבת לשמי לירד לכבשן האש. ביום חילך, ביום שכנסת כל אותן החיילות והאוכלוסין. בהדרי קדש, בהדרו של עולם הקדשתיך : מרחם משחר. מרחמו של עולם שחרתיך : לך טל ילדותך, מפני שהיה אברהם אבי מתפחד האמר שיש בידי עון שהייתי עובד אלילים כל השנים הללו, אמר לו הקב"ה לך טל ילדותך, מה הטל הזה פורח אף עונותיך פורחין, מה הטל הזה סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם :

נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם. [קה]א"ר ישמעאל אברהם כהן גדול היה, וכתיב [קו]ונמלתם את בשר ערלתכם, אמר אם ימול מן האזן אינו כשר להקריב, מן הפה אינו כשר להקריב, מן הלב אינו כשר להקריב, מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב הוי אומר זה ערלת הגוף, רבי עקיבא אומר ארבע ערלות הן נאמר ערלה באזן [קז]הנה ערלה אזנם משמוע, נאמר ערלה בפה [קח]הן אני ערל שפתים, נאמר ערלה בלב [קט]וכל ישראל ערלי לב, ונאמר [קי]התהלך לפני והיה תמים, מהיכן ימול ויהיה תמים הוי אומר זה ערלת הגוף : ידין בגוים מלא גויות. [א]אמרו רבותינו כל נפש ונפש שהרג עשו מישראל כביכול נטל הקב"ה מדם כל נפש ונפש וטובל [ב]פורפוריון שלו עד שצבעה דם, וכשמגיע יום הדין ויושב עליו בבימה לדון אותו לובש אותו פורפוריון ומראה לו גופו של כל צדיק וצדיק רשום עליה שנאמר ידין בגוים מלא גויות, באותה שעה מתנקם הקב"ה ממנו שתי נקמות שנאמר [ג]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, ולעתיד לבא נהרות יורדים מדם של רשעים והעוף בא לשתות מנחל של דם שנאמר מנחל בדרך ישתה. מהו על כן ירים ראש שבא לשתות והנחל עושה גלים והגל בא לשטפו והוא מרים ראשו, אמר דוד הלל והודאה אני נותן לך על כל (דבר) זה לכך נאמר הללויה :

תתע קיא הללויה

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. [ד]לפי שהקב"ה מגלה סודו לישרים, וכתיב [ה]כי אם גלה סודו אל עבדיו וגו' וכתיב [ו]אל תירא יעקב וגו' כי אצק מים על צמא ואין צריכין מי שילמדם אלא זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב ומי גרם להם סוד שגליתי להם לכך נאמר בסוד ישרים ועדה : גדולים מעשי ה'. הוא גדול שנאמר [ז]גדול ה' ומהולל מאד, וכן הוא אומר [ח]אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה, מהו שכרו כל מי שעושה אותם מלבישו הוד והדר שנאמר הוד והדר פעלו, ומהלליו גדולים וכן הוא אומר [ט]יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם (כתוב ברמז תתרנ"ז) : זכר עשה לנפלאותיו. כל מה שעשה בעולם הזה לצדיקים לאו כלום הוא אלא כשיעשה לעולם הבא וצדקתו עומדת לעד : טרף נתן ליראיו, [י]אמר ר' יהושע בן לוי טירוף נתן ליראיו בעולם הזה [יא]ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה, אבל לעתיד לבא יזכור לעולם בריתו : כח מעשיו הגיד לעמו. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי מה טעם גלה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון וביום שני מפני הכנענים שלא יהיו מונין את ישראל לומר הלא אומה של בזוות אתם וישראל משיבין להם ואומרים להם הלא בזוזה היא בידכם הלא כפתורים היוצאים מכפתור [יב]השמידום וישבו תחתם, אלא העולם ומלואו של הקב"ה כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו הה"ד [כח מעשיו וגו'] בשביל לתת להם נחלת גוים. סמוכים לעד לעולם. [יג]א"ר אלעזר סמוכים מן התורה מנין שנאמר סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר : ראשית חכמה יראת ה'. [יד]מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים כדי שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו או באמו או ברבו או במי שגדול ממנו בחכמה שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה, וכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא ומה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה [טו]סוליתא לרגלה שנאמר [טז]עקב ענוה יראת ה' :

תתעא קיב הללויה

אשרי איש ירא את ה'. [יז]זה שאמר הכתוב [יח]שקר החן והבל היופי אין (מתבקש) [מתקבל] לפני הקב"ה לא עושר ולא יופי ומהו (מבקש) [מתקבל] יראת חטא שנאמר [יט]אשה יראת ה' היא תתהלל. כל מה שעשה אברהם לפני הקב"ה לא נתהלל, ובמה נתהלל שהיה ירא לפני הקב"ה שנאמר [כ]כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. וכן הוא אומר [כא]כי אם בזאת יתהלל המתהלל מי שעשה את התורה מאל"ף ועד תי"ו, ואין זאת אלא תורה שנאמר [כב]וזאת התורה אשר שם משה ואברהם עשה את התורה מאל"ף ועד תי"ו שנאמר [כג]עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' לפיכך נאמר עליו המזמור של מעלה מאל"ף ועד תי"ו, ואף המזמור הזה של אשרי מאל"ף ועד תי"ו [כנגד אברהם ושרה], אשה יראת ה' היא תתהלל שניהם עשו את התורה מאל"ף ועד תי"ו. אשרי איש ירא את ה', ולמה אשריו שלא עשה את המצות (סא) [כד]באנגריא אלא בשמחה : במצותיו חפץ מאד. א"ל הקב"ה [כה]לך לך מארצך וממולדתך לא עשה באנגריא אלא מיד ויקח אברם את שרי אשתו, אמר ליה הקב"ה [כו]המול ימול ולא עכב אלא [כז]בעצם היום הזה נמול אברהם. אמר ליה [כח]קח נא את בנך לא עשה באנגריא אלא מיד וישכם אברהם בבקר הוי במצותיו חפץ מאד : גבור בארץ יהיה זרעו זה יצחק [כט]כי ביצחק יקרא לך זרע, ומה גבורתו [ל]ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו אין זה גבור שעשה לעקרה שתלד. ד"א גבור בארץ יהיה זרעו זה יעקב שנאמר [לא]ועתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי, ומה היה גבורתו שנטל את המלאך ורפסו לארץ שנאמר [לב]וישר אל מלאך ויוכל, דור ישרים יבורך ואיזה דור ישרים [לג]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. [לד]ד"א אשרי איש ירא את ה' אשרי איש ולא אשרי אשה, אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שהוא עשה תשובה כשהוא איש, ר' יהושע בן לוי אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כשהוא איש. במצותיו חפץ מאד, א"ר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו, והיינו דתנן אנטיגנוס איש סוכו היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס : הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. [לה]רב הונא ורב חסדא חד אמר זה הלמד תורה ומלמדה, וחד אמר זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים :

טוב

ממ"ק ובמ"ק פט שבת פו : צ ע"ז ד : צא דברים ה : צב אבות דרבי נתן : צג תהלים לו : צד מדרש : צה ישעיה מא : צו בראשית כא : צז תהלים יח : צח ילמדנו : צט בראשית לב : ק שם לח : קא שמות יז : קב שם ז : קג שמואל א יז : קד בראשית רבה פרשה לט : קה ב"ל פ' מו : קו בראשית יז : קז ירמיה ו : קח שמות ו : קט ירמיה ט : קי בראשית יז : א ילמדנו : ב פורפוריון בגד עליון חשוב : ג תהלים צד : ד מדרש : ה עמוס ג : ו ישעיה מד : ז תהלים קמה : ח שם קכו : ט שם צ : י בראשית רבה פרשה מ : יא בראשית יב : יב דברים ב : יג יבמות ד : יד ברכות יז : טו סוליתא עקב : טז משלי כב : יז מדרש : יח משלי לא : יט שם : כ בראשית כב : כא ירמיה ט : כב דברים ד : כג בראשית כו : כד אנגריא עבודת המושל : כה בראשית יב : כו שם יז : כז שם : כח שם כב : כט שם : ל שם כה : לא ישעיה מא : לב הושע יב : לג בראשית מט : לד ע"ז יט : לה כתובות נ :

זית רענן (ס) צדיקים נוטל מהם יצר הרע, פי' לאחר שיצאו מהם רוב שנותיהם כמ"ש התוס' סוף פ"ק דב"ב : את שבא ליצר הרע, פי' שנהג עצמו אחר יצה"ר : (סא) באנגריא, פי' כמי שנלקח לעבודת בהכרח :

הרי שאמר הקב"ה לא עשיתי לא בזכות אברהם יצחק ויעקב אלא בשביל שמי הגדול אמר דוד הואיל ובשביל שמו עשה נקלס להקב"ה הודו לה' כי טוב. יאמרו גאולי ה' אלו ישראל, וכן ישעיה אומר [ס]ופדויי ה' ישובון לא פדויי אליהו ולא פדויי המשיח אלא ופדויי ה': ויצעקו אל ה' בצר להם. [סא]א"ר יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם (כתוב בתרי עשר ברמז תקנ"א). יורדי הים באניות. אמר רב יהודה ארבעה צריכין להודות, יורדי הים, והולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנא לן, שנאמר יורדי הים באניות וגו' יודו לה' חסדו. הולכי מדברות מנלן, דכתיב תעו במדבר בישימון דרך וגו', יודו לה' חסדו. מי שהיה חבוש בבית האסורין מנא לן, דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו' יודו לה' חסדו. מי שהיה חולה ונתרפא כתיב אוילים מדרך פשעם וגו' כל אוכל תתעב נפשם וגו' יודו לה' חסדו. מאי מברך אמר רב יהודה גומל חסדים טובים לחייבים. וצריך לאמרו קמי עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם, אמר מר זוטרא והוא דאיכא תרי רבנן בינייהו שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. וינחם אל מחוז חפצם. [סב]הנכנס לכרך בחלום חפציו נעשין לו שנאמר וינחם אל מחוז חפצם: שופך בוז על נדיבים, [סג]האי מאן דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחידא ליה לדידיה רוח זנונים, אי איהי קדמה ומשמשה אחידא לה לדידה רוח זנונים, מאי תקנתיה לימא הכי שופך בוז על נדיבים וגו':

תתסז קח שיר מזמור לדוד נכון לבי אלהים.

[סד]שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים כדי שישמע הקב"ה את תפלתו, וכן הוא אומר [סה]ויבא המלך דוד וישב לפני ה', וכי יש אדם יושב ומתפלל והלא אין אדם מתפלל אלא מעומד שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל, אלא שיישב דעתו עליו וכוון לבו בתפלתו, וכן הוא אומר [סו]תכין לבם תקשיב אזנך. א"ר שמואל בר נחמני אם כוונת לבך בתפלתך תהא מבושר שנשמעה תפלתך וכן הוא אומר [סז]כי עזרא הכין (את) לבבו ויתן כיד ה' הטובה עליו, וכן אתה מוצא בחזקיהו [סח]כל לבבו הכין לדרוש (את) האלהים. וכתיב [סט]ויקומו הכהנים והלוים ויברכו וגו' וישמע קולם, אמר דוד הריני מכוין את לבי לפניך שנאמר נכון לבי אלהים ואחר כך אשירה ואזמרה, אמר לו הקב"ה כוונת את לבך אף אני מכונן כסאך [נ]ונאמן ביתך וממלכתך וגו' כסאך יהיה נכון וגו', אשירה ואזמרה על הכבוד שנתת לי שנאמר [נא]מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום, אף אני לא הייתי ישן אלא הייתי מעורר בנבל וכנור שנאמר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. וכן כי גדול (עד) [ומעל] שמים הסדך. אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו מיד היה דוד עומד ומתעסק בתורה עד שעלה עמוד השחר (כדכתוב לעיל). רומה על שמים אלהים (כתוב במלכים ברמז רי"ג): למען יחלצון ידידיך. [נב]אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע למה כל דרחים לך מיטרף ועובדיהון נייחין מכאן קבעו חכמים רצה והחליצנו בשבת, אמר דוד רבש"ע למה כל דרחים לך מסכן ועובדיהון עתירין כמה דאת אמר [נג]יחלץ עני בעניו, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע למה כל דרחים לך תשיש ועובדיהון גברון כמה דאת אמר [נד]ועצמותיך יחליץ (כתוב לעיל רמז תשע"ח): אלהים דבר בקדשו, דבורו בקדושה וכו' (כתוב ביהושע ברמז ל"ג): לי גלעד לי מנשה. [נה]דורשי רשומות אמרו לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד, לי מנשה כמשמעו, ואפרים מעוז ראשי זה ירבעם דאתי מאפרים, יהודה מחוקקי זה אחיתופל דאתי מיהודה, מואב סיר רחצי זה גחזי שלקה על ידי רחיצה, על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי, עלי פלשת התרועעי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת מה את עושה לו, אמר ליה עלי לעשותם רעים זה לזה (כל המזמור ברמז תשע"ט):

תתסח קט למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש.

[נו]אין לישראל תהלה אלא הקב"ה שנאמר [נז]הוא תהלתך והוא אלהיך, ואין להקב"ה תהלה אלא ישראל שנאמר [נח]עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אתה תהלתי ואתה מחריש אל תחרש, וכה"א [נט]העל אלה תתאפק ה', וכה"א [ס]אלהים אל דמי לך אל תחרש ואתה מחריש על מה שעשו בביתך, אמר לו הקב"ה [סא]החשיתי מעולם אחריש אתאפק הרי שלש מלכיות ראשונות. עכשו באדום [סב]כיולדה אפעה: כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו. ומהו פתחון פיהם, נכנסו לבית קדש הקדשים ואמרו היכן הוא אלהיכם יבא ויתקיים עליכם שנאמר [סג]ואמר אי אלהימו וגו' יקומו ויעזרכם היו אומרים ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת: ודברי שנאה סבבוני. אלו העם המדברים בשנאה שמסר להם אביהם שנאמר [סד]וישטום עשו את יעקב, ונוטר ונוקם עלי: וילחמוני חנם. חנם לוחמים עמי אמרו ישראל אנו כששלחנו אצלו באהבה נהגנו עמו [סה]כה אמר אחיך ישראל, אבל הוא אומר [סו]ויאמר אליו אדום לא תעבור בי וגו'. אמרו ישראל [סז]אני שלום וכי אדבר המה למלחמה לכך נאמר [סח]על שלשה פשעי אדום על רדפו בחרב אחיו: תחת אהבתי ישטנוני. אמר הקב"ה אלולא ישראל לא היתה הברכה בעולם שנאמר [סט]יצו ה' אתך את הברכה, ואלולא ישראל לא היו מאורות זורחים שנאמר [ע]אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וגו' ולא היה המטר יורד שנאמר [עא]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, אמרו ישראל לאו"ה וכל אלה עושה לכם הקב"ה בשבילנו ואתם שונאים אותנו. אתה מוצא שישראל מקריבין בחג שבעים פרים על שבעים אומות לפיכך היו צריכין לאהוב אותנו שנאמר תחת אהבתי ישטנוני: הפקד עליו רשע. רבי יהודה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי לעולם לא תהא מצות עני קלה בעיניך שהפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות, כ"ד קללות מנין שנאמר הפקד עליו רשע וכל ענינא, וכל כך למה יען אשר לא זכר עשות חסד, ומתן שכרה כ"ד ברכות מנין דכתיב [עב]הלוא פרוס לרעב לחמך אז תתענג וגו':

יזכר עון אבותיו. [עג]וכי אבותיו של עשו רשעים היו, צדיקים היו אברהם זקנו יצחק אביו, ואת אמרת יזכר עון אבותיו וגו', אלא חטא שחטא באבותיו, אתה מוצא יצחק בא מכח אברהם וחיה ק"פ שנה ואברהם חיה קע"ה שנה, א"ר לוי בתוך ה' שנים שנמנעו מחייו עשה עשו שתי עבירות קשות בא על נערה המאורסה והרג את הנפש הדא הוא דכתיב [עד]ויבא עשו מן השדה והוא עיף ואין שדה אלא נערה מאורסה שנאמר [עה]ואם בשדה מצאה, ואין עיף אלא הריגה שנאמר [עו]עיפה נפשי להורגים, ר' זכאי אומר אף גנב שנאמר [עז]אם גנבים באו לך, אמר הקב"ה אני כבר הבטחתי אברהם אוהבי [עח]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה, והדין הוא סיבו טבא רואה את בן בנו מגלה עריות ושופך דמים טבא ליה לההוא סבא דמתכנים בשלם שנאמר [עט]כי טוב חסדך מחיים, ומהו חטא שחטא על אביו גרם לו שכהו עיניו שנאמר [פ]ותכהין עיניו מראות, מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע גורם לו שיכהו עיניו, ומהו חטא שחטא על אמו. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר כיון שיצא ממעי אמו (הפך גמיטרין) [חתך *מיטרין] שלה שלא תלד שנאמר [פא]על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו, רבי ברכיה אומר לא תאמר כשיצא אלא כשהוא במעי אמו [פב]זריתיה מתוחה לקבליה שנאמר [פג]זורו רשעים מרחם. רבי נחמיה אומר גרם לה שלא תעמיד י"ב שבטים, דאמר רב הונא ראויה היתה רבקה להעמיד י"ב שבטים שנאמר [פד]ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים הרי ארבעה, ולאום מלאום יאמץ הרי ששה, ורב יעבוד צעיר הרי שמונה, והנה תומים בבטנה הרי עשרה, ויצא הראשון ואחרי כן יצא אחיו הרי י"ב, ואית דמייתי לה מהכא [פה]ותאמר אם כן למה זה אנכי ז"ה בגימטריא י"ב, ורבנן אמרין גרם לה שלא תצא מטתה ברבים, אתה מוצא כשמתה רבקה אמרו מאן יפוק קומה אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות ויעקב הלך לפדן ארם, יפוק עשו רשיעא קומה ייטרון לייטין דדין דהא כדין איינוק, מה עשו הוציאו מטתה בלילה. אמר ר' יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פרסמה הכתוב אלא מן הצד דכתיב [פו]ותמת דבורה מינקת רבקה, ויקרא שמו אלון בכות שכן בלשון יון קורין לאחר אלון שתי בכיות עד שיעקב יושב ושומר אבלה של מניקתו באת לו בשורת אמו הה"ד [פז]וירא אלהים אל יעקב עוד ויברך אותו מה ברכה ברכו ברכת אבלים ברכו, אמר הקב"ה אבוהי שלם ליה ביש, אמיה שלם ליה ביש, אחוה שלם ליה ביש, סבא שלם ליה ביש, אף אתון שלמון ליה ביש ואנא משלם ליה ביש תהיו מזכירין שמו מלמטה ואני מוחק מלמעלה שנאמר יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם:

ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו. ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינא ולא חפץ בברכה ולא חפץ בבכורה, רבי הונא אמר זה דם הקרבנות שהוא קרוי ברכה שנאמר [פח]מזבח אדמה תעשה לי וגו': ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. מכאן

ממ"ק ובמ"ק ם ישעיה לה וגא : סא ברכות נד : סב שם נו : סג פסחים קיא : סד מדרש : סה שמואל ב ט : סו תהלים י : סז עזרא ז : סח דה"ב ל :
סט שם : נ שם ז : נא שם : נב פסיקתא : נג איוב לו : נד ישעיה נח : נה סנהדרין קד : נו מדרש : נז דברים י : נח ישעיה מג :
נט שם סד : ס תהלים פג : סא ישעיה מב : סב שם : סג דברים לב : סד בראשית כז : סה במדבר כ : סו שם : סז תהלים קכ : סח עמוס א : סט דברים כח :
ע ירמיה לג : עא דברים כח : עב ישעיה נח : עג תנחומא : עד בראשית כה : עה דברים כב : עו ירמיה ד : עז עובדיה א : עח בראשית טו : עט תהלים סג :
פ בראשית כז : *מיטרין בית הרחם : פא עמוס א : פב זריתיה מגרונו : פג תהלים נח : פד בראשית כה : פה שם : פו שם לה : פז שם : פח שמות כ :

כו' (כדאיתא התם). [ק]וכי יש לך אדם שיכול למלל גבורותיו של הקב"ה ולהשמיע כל תהלתו אלא מקצת גבורותיו לדרוש מה שעשה ומה שעתיד לעשות למען שמו הגדול בבריותיו שנאמר [קא]דור לדור ישבח מעשיך, א"ר אלעזר בן פדת ראה מה כתיב [קב]לעושה נפלאות גדולות לבדו, אדם נתון על המטה והנחש בארץ לפניו, בא לעמוד הרגיש בו הנחש, כיון שבא ליתן רגליו ברח הנחש מלפניו ואינו יודע כמה פלאות עשה הקב"ה עמו ומי יודע הקב"ה, [קג]ברוך ה' אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו והוא לבדו יודע פלאיו שהוא עושה וכה"א [קד]רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך. משל לשני אנשים אחד גבור ואחד חלש והחלש יכול לספר שבחו של גבור, לאו, למה שאינו יודע מה כחו, אבל הגבור שהוא יודע מה כחו שהוא יכול לספר שבחו של גבור, אמר דוד מי ימלל גבורות ה', כגון אנו שאנו עוסקין בתורה כל צרכנו שנאמר מי ימלל גבורות ה' מי שיכול להשמיע כל תהלתו: אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. [קה]וכי אפשר לאדם לעשות צדקה בכל עת, רבותינו שביבנה אומרים ואמרי לה ר' אלעזר אומר זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים, רשב"נ אומר זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן, ר' טרפון אומר זה הכותב ספרים ומשאילן: זכרני ה' ברצון עמך. [קו]אמר דוד רבש"ע כשתעשה ישועות על ידי מרדכי זכרני, אמר ליה הקב"ה חייך לך אנא מדכר קדמי, איש יהודי שהיה משבט יהודה ואחר כך ושמו מרדכי: וימרו על ים בים סוף. א"ר אבא בר כהנא שתי המרות המרו, הה"ד וימרו על ים בים סוף לא הוא ים ולא הוא ים סוף, אלא שתי המרות המרו שם כיון שנעשה להם טינא כמו שנאמר [קז]דרכת בים סוסיך חומר מים רבים לפרוע ממצרים שנאמר [קח]וימררו את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים, היו אומרים אלו לאלו בעוט בעטך ודוש דישך מטיט ולבנים יצאנו ולטיט וללבנים באנו: ויגער בים סוף, רב הונא ור' אחא, חד אמר (נו) אפילו מגעורי לא הוית אלא נשופי [קט]נשפת ברוחך כסמו ים, וחד אמר לא מגעורי אלא מנהומי [קי]וינהם עליו וגו' כנהמת ים, בא ללמד מפלתו של פרעה על מפלתו של סנחריב ונמצא למד הימנו: ויכסו מים צריהם, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר אפילו פרעה שנאמר אחד מהם לא נותר, ר' נחמיה אומר פרעה נשתייר לעצמו שנאמר [א]ואולם בעבור זאת העמדתיך, וי"א אף הוא באחרונה טבע שנאמר [ב]ונער פרעה וחילו בים סוף: ויקנאו למשה. [ג]א"ר יצחק מלמד שכל אחד ואחד קנא לאשתו ממשה והיינו דכתיב [ד]וישמע משה את העם וגו' מה שמועה שמע שחשדוהו מאשת איש. ר"ש בן ינאי אומר נמנו ישראל במדבר למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרן שנאמר [ה]נתנה ראש ונשובה מצרימה, ומה גרמו לעצמם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם: וימירו את כבודם בתבנית שור. [ו]דרש ר' פפיים בשור של מעלה, א"ל ר"ע דייך פפיים הרי הוא אומר בתבנית שור אוכל עשב, אלא מה אני מקיים בתבנית שור אוכל עשב אין מנוול ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב (כתוב בשמואל ברמז צ"ט וביהושע ברמז ל"ה): ויאמר להשמידם, ר' ברכיה בש"ר יודא בר סימון ור' שמואל בר נחמני, ר' ברכיה אומר משל לה"ד לקטיגור שהיה מקטרג בנו של מלך, מה עשה הסניגור דחה אותו ועמד במקומו שנאמר לולי משה בחירו וגו', ר' שמואל בר נחמני אומר משל למלך שכעס על בנו בא לחתום בקולמוס ליתן לו [ז]איפופסיא וחטף הסניגור הקולמוס מידו כדי להשיב חמתו מהשחית (כתוב לעיל בלמנצח בנגינות מזמור ד'):

תתסה לולי משה בחירו. [ח]ר' פינחס בש"ר איבו שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתיראו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים, הבחור שבאבות זה יעקב שנאמר [ט]כי יעקב בחר לו יה, א"ל הקב"ה [י]הנה אנכי עמך ונתירא שנאמר [יא]ויירא יעקב. הבחור שבנביאים זה משה שנאמר לולי משה בחירו, א"ל הקב"ה כי אהיה עמך ולבסוף נתירא שנאמר [יב]ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו מכאן שנתירא. ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר שמואל בר נחמני ראויים היו ישראל לכליה בימי המן אלא שסמכה דעתן לדעתו של זקן, ומה אמרו אבינו יעקב שהבטיחו הקב"ה ונתירא אנו עאכ"ו: וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים. [יג]וכן הוא אומר [יד]כי אשא אל שמים ידי. *כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע מהוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנאמר וישא ידו להם, אמר רב הונא בש"ר שמואל בר נחמני במעשה של פעור נתחייבו ישראל שיהיו המלכיות שולטין בהם שנאמר וישא ידו להם, כל כך למה ויצמדו לבעל פעור, וי"א במעשה מרגלים א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות [טו]בכה תבכה בלילה: ויצמדו (ישראל) לבעל פעור. [טז]א"ר יהודה אמר רב כצמיד פתיל, [[יז]ואתם הדבקים בה' אלהיכם] כשתי תמרות המדובקות זו בזו, במתניתא תנא ויצמד ישראל כצמידים על ידי אשה, ואתם הדבקים בה' אלהיכם דבוקים ממש, [יח]תניא ר' יהודה אומר מנין לתקרובת ע"א שמטמאה באהל שנאמר ויצמדו (ישראל) לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים, מה מת מטמא באהל אף תקרובת ע"א מטמאה באהל. [יט]כתיב [כ]וישב ישראל בשטים. במקום השטות, באותה שעה עמדו עמונים ומואבים ובנו להם [כא]מקולין מבית הישימות ועד הר השלג והושיבו שם נשים מואביות ועמהן כל מיני בשמים, ומשהיו ישראל אוכלין ושותין באין לטייל בהם ומבקש ליקח לו חפץ והיתה הזקנה מוכרת בשוה וקטנה קוראה לו מבפנים בוא וקח בפחות והיה לוקח ממנה ביום הראשון וביום שני ובשלישי אומרת לו הכנס לפנים וברור את לעצמך אי אתה בן בית והוא נכנס והצרצור מלא יין אצלה מהיין העמוני ועדיין לא נאסר להם יין של עו"א, א"ל רצונך שתשתה יין והוא שותה והיין בוער בו, א"ל השמעי לי והוציאה דמות של פעור מתחת [כב]פסקייא שלה א"ל רצונך שאשמע לך תשתחוה לזה, א"ל וכי לע"א אני משתחוה א"ל ומה איכפת לך איני מבקשת אלא שתגלה עצמך לו והיה היין בוער בו ואומר לה שמעי לי א"ל רצונך שאשמע לך הנזר מתורתו של משה והוא נזור שנאמר [כג]וינזרו לבשת, באחרונה חזרו להם לעשות (נז) מרזחים והיו קוראות להם ואוכלים שנאמר ויאכלו זבחי מתים: ויעמד פינחס ויפלל. [כד]דורשי חמורות אמרו הזרוע כנגד היד וכה"א [כה]ויקח רומח בידו, לחיים כנגד תפלה וכה"א ויעמוד פינחס ויפלל, קבה כמשמעה וכה"א [כו]ואל האשה אל קבתה. ויפלל [כז]א"ר אלעזר מלמד שעשה פלילות עם קונו אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו כ"ד אלף: כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו. [כח]א"ר יוחנן (נח) נשבע משה כענין שנאמר [כט]וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע, ויבטא [ל]לבטא בשפתים. ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש, א"ר יוחנן מקישין בזוג ואומרים הרי הן כמותנו:

פעמים רבות יצילם, כמה פעמים היו מכעיסים להקב"ה והיה מאריך רוחו עמהם ומציל אותם מצרתם [לא]ויעשו ישראל הרע בעיני ה', ומה כתיב שם וידל ישראל. ר' ברכיה בש"ר סימון דלין מן צדיקיהון, ור' לוי אמר נעשו דלים שלא היה להם להביא קרבן עני כענין שנאמר [לב]ואם דל הוא, הוי וימכו בעונם. וירא בצר להם. א"ר אלעזר אין ישראל נגאלין אלא מתוך ה' דברים, מתוך צרה, מתוך תפלה, מתוך זכות אבות, מתוך תשובה, מתוך הקץ. מתוך צרה מנין שנאמר וירא בצר להם. מתוך תפלה שנאמר בשמעו את רנתם. מתוך זכות אבות שנאמר ויזכור להם (את) בריתו. מתוך תשובה וינחם כרוב חסדיו. מתוך הקץ הושיענו ה' אלהינו (יסענו) וקבצנו (והצילנו) מן הגוים. ואית אמרין כלם מפסוק אחד שנאמר [לג]בצר לך ומצאוך כל הדברים הרי מתוך צרה. מתוך תשובה ושבת עד ה' אלהיך. מתוך רחמים כי אל רחום ה'. מתוך זכות אבות ולא ישכח את ברית אבותיך. מתוך הקץ באחרית הימים. וכן אתה מוצא כשנגאלו ישראל ממצרים מתוך חמשה דברים נגאלו, מתוך צרה [לד]ויאנחו בני ישראל מן העבודה. מתוך תשובה [לה]ותעל שועתם, מתוך זכות אבות ויזכור אלהים את בריתו. מתוך רחמים וירא אלהים את בני ישראל. מתוך הקץ וידע אלהים. ויתן אותם לרחמים, זה אחד מן הדברים שנתנו מתנה לעולם. ברוך ה' (אלהים) אלהי ישראל מן העולם (נט) מן עלמא דהוינן בה עד עלמא דאנן בה. מי שעונה אמן בעוה"ז זוכה לענות אמן בעוה"ב וכו' (כדכתוב לעיל במזמור מ"א):

תתסו קז הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר. למה אשר גאלם מיד צר ז"ש הכתוב [לו]למעני למעני אעשה למה למעני למעני שני פעמים, אמר הקב"ה כשהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי שלא יתחלל בגוים הה"ד [לז]וידעתם כי אני ה', אף מאדום איני עושה אלא למען שמי שנאמר [לח]ויושיעם למען שמו, אמר רבי הונא הכהן הוא שמשה מוכיחן בסוף משנה תורה [לט](וידעת כי) לא בצדקתך וביושר לבבך הרי

ממ"ק ובמ"ק ק מדרש: קא תהלים קמה: קב שם קלו: קג שם קו: קד שם מ: קה כתובות נ: קו מדרש: קז חבקוק ג: קח שמות א: קט שם טו:
קי ישעיה ה: א שמות ט: ב תהלים קלו: ג תנחומא: ד במדבר יא: ה שם יד: ו מכילתא: ז איפופסיא עונש: ח בראשית רבה פ' עו:
ט תהלים קלה: י בראשית כח: יא שם: יב במדבר כא: יג מדרש: יד דברים לב: *תנחומא: טו איכה א: טז סנהדרין סד: יז דברים ד: יח חולין יג:
יט ספרי: כ במדבר כה: כא מ-ולין חנויות: כב פסקייא חגורתה: כג הושע ט: כד חולין קלד: כה במדבר כה: כו שם: כז סנהדרין פב: כח מדרש:
כט דניאל יב: ל ויקרא ה: לא שופטים ו: לב ויקרא יד: לג דברים ד: לד שמות ב: לה שם: לו ישעיה מח: לז שמות ו: לח תהלים קו: לט דברים ט:

זית רענן (נו) ואפילו מגעורי לא הוית, פי' שלא הייתי צריך לגעור בם אלא לנשוף ברוח: (נז) מרזחים, משתאות: (נח) נשבע משה, שנאמר וירם משה את ידו כענין שנאמר וכו', כ"ה במ"ת. וי"ל שהיו רוצים שיוציא מסלע אחר ונשבע שלא יוציא אלא מזה הסלע: (נט) מן עלמא דהוינן ביה, היינו עולם שהיינו בו קודם שנולדנו:

לך זרע, וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע:

תתסג הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו. [מד]חמשה הוא לטובה, [מה]אברם הוא אברהם. [מו]הוא משה ואהרן, [מז]הוא עזרא עלה מבבל. [מח]הוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון. [מט]דוד הוא הקטן. וחמשה הוא לרעה. [נ]הוא היה גבור ציד. [נא]הוא עשו אבי אדום. [נב]הוא דתן ואבירם. [נג]הוא המלך אחז. [נד]הוא אחשורוש. א"ר ברכיה בר רבי בשם רבנן והקב"ה נמנה עם הצדיקים, הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו: **דבר** צוה לאלף דור, [נה]וכתוב אחד אומר [נו]אדם אחד מאלף מצאתי, אלף דור עלו במחשבה להבראות, וכמה נמחו מהן רב הונא בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי תתקע"ד דורות מה טעם דבר צוה לאלף דור ואי זה זה תורה. ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמני תתק"פ מה טעם דבר צוה לאלף דור זו מילה:

בהיותם מתי מספר. כמה דאת אמר [נז]ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי וגו'. ויתהלכו מגוי אל גוי מדבר באברהם ויהי רעב בארץ. לא הניח (לאיש) [אדם] לעשקם אלו המצריים. ויוכח עליהם מלכים זה פרעה ואבימלך. אל תגעו במשיחי וגו' מדבר באברהם אבינו [נח]ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, ובשרה הוא אומר [נט]בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה[ס], ומנין שאבות ואמהות נקראו נביאים שנאמר ויתהלכו מגוי אל גוי ואומר אל תגעו במשיחי וגו', במרים הוא אומר [סא]ותקח מרים הנביאה, בדבורה הוא אומר [סב]ודבורה אשה נביאה, בחנה הוא אומר [סג]ותתפלל חנה, בחולדה הוא אומר [סד]וילך חלקיה אל חולדה הנביאה, באסתר הוא אומר [סה]ותכתוב אסתר. [סו]אמר רב יהודה אמר רב אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן, ולנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים. אמר ר' לוי אין העולם מתקיים אלא בהבל תינוקות של בית רבן, א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי, א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש, א"ל ר' לוי לר' יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה, רבינא אמר מחרימין אותה:

ויקרא רעב על הארץ. [סז]אמר ר' יהודה בר נחמן בשם ר' שמעון בן לקיש ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ועשה הקב"ה כמה עלילות וכמה *מנגנאות, ויקרא רעב, אמר ר' פנחס הכהן בר חמא משל למה הדבר דומה לפרה שהיו מבקשין למשוך אותה [סח]למקולין ולא היתה נמשכת, מה עשו משכו את בנה תחלה והיתה רצה אחריו, כך מי הוריד יעקב למצרים, יוסף: ברזל באה נפשו, רב הונא בשם רבי אחא נתנה [סט]שרתוע של ברזל תחת צוארו כדי שיתלה את עיניו ויביט בה אף על פי כן לא הביט בה: עד עת בא דברו, ר' חייא בר אבא ורבנן, חד מנהון אמר עד עת בא דברו של יוסף, וחרינא אמר עד עת בא דברו של הקב"ה שאמר יוסף לשר המשקים [ע]כי אם זכרתני אתך, א"ל הקב"ה כך אמרת הייך שעוד שתי שנים תעשה בבית האסורים:

שמו אדון לביתו. א"ר לוי בשם ר' יוחנן בן שאול אמר להם יוסף מה אתם סבורים שאין הקב"ה מטעימני ממה שברך זקני ליעקב אבי [עא]יעבדוך עמים לפיכך [עב]ויוסף הוא השליט: לאסור שריו בנפשו, כיון שבקש פרעה להמליך את יוסף אמרו לו [עג]סנקליטין שלו אדוננו המלך יש עבד מולך, מה עשה כיון שמלך יוסף נטלן וחבשן והמתין עד שבאו אחיו להודיעם שהוא [עד]אוגנסין ואחר כך גררן בחבלים. דבר אחר לאסור שריו בנפשו זה פוטיפר, אמר ר' אידי שרו כתיב: ויפר את עמו מאד ויעצימהו מצריו. א"ר שמעון בן לקיש משל לשתי כריין גדולים [עה]בסירקי זה גדול וזה גדול אעפ"כ זה גדול מזה. משל לשני גבורים זה גבור וזה גבור אלא זה גבור מזה. שלח מלך ויתירהו מושל עמים וגו' זה פרעה שהיה שולט מסוף העולם ועד סופו: **שמו** בם דברי אותותיו. א"ר יהודה בר ר' סימון שהיו המכות נרשמים בגופן שנאמר [עו]ואת אותותי אשר שמתי בם: שלח חשך ויחשך, [עז]חשך ששלח הקב"ה על המצריים היה קשה הרבה, מהו ולא מרו את דברו על שהמירו דבריו של הקב"ה. דבר אחר אמר הקב"ה למלאכים ראויין הם המצריים ללקות בחשך, מיד הסכימו ואמרו הן, ולא המיר אחד מהם אחר הקב"ה. שלח חשך ויחשך, משל למלך שסרחת עבדו עליו, אמר לאחר לך והכה אותו חמשים, הלך והכה אותו מאה, כך שלח חשך ונתוסף חשך על חשך. מהיכן היה אותו חשך, רבי יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר [עח]ישת חשך סתרו, ר' נחמיה אומר מחשך של גיהנם, ר' יהודה אומר במה הרשעים מתכסין בשאול בחשך, חזקיה אמר הגיגית הזו במה מכסין אותה בכלי חרס מינה ובה כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס, כך הרשעים מה כתיב בהם [עט]והיה במחשך מעשיהם לפיכך הקב"ה מכסה עליהם את התהום שהוא חשך [פ]וחשך על פני תהום זה גיהנם, הרי אותו חשך שהובא על המצריים, מתוך גיהנם בא, וכמה היה אותו החשך, רבי אומר כעובי דינר [פא]גרדיון שנאמר [פב]וימש חשך, ושבעה ימים של חשך היה על המצריים, שלשה ימים הראשונים מי שהיה יושב ומבקש לעמוד עומד ומי שהיה עומד אם היה מבקש לישב יושב, ועוד שלשה ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד, עומד לא היה יכול לישב ואי זה הוא יום שביעי על הים [פג]ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה היה הענן מחשיך למצריים ומאיר לישראל דו פרצופין, וכן לעתיד [פד]כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה':

שרץ ארצם צפרדעים. [פה]א"ר יוחנן בכל מקום שהיו רובצים מיד היו נעשים צפרדעים. אמר ר' שמעון בר רבי (נד) זה אחד (מתשעה) מהדברים שהשליט הקב"ה רך בקשה, כיון שהיה הצפרדע עולה היה אומר אני שלוחו של מי שאמר והיה העולם והיה השיש נבקע והוא עולה ושומט שנאמר [פו]וצפרדע ותשחיתם כענין שנאמר [פז]כי משחתם בהם: נתן גשמיהם ברד וגו' ויך גפנם ותאנתם, א"ר הונא בשם ריש לקיש [פח]כפילקום היה הברד יורד עליהם, א"ר יוחנן מן מילתיה דר' שמעון את שמיע הרתי, בגפנים על ידי שהיו דקים היה יורד כפילקום ומקצצו, אבל לשקמים היה בא (נח) [חן] ומל שנאמר ושקמותם בחנמל: ויך כל בכור (במצרים) [בארצם]. כתיב [פט]והכיתי כל בכור בארץ מצרים ואפילו בכורות אחרות, בכורי מצרים שהיו במקומות אחרות מנין, תלמוד לומר [צ]למכה מצרים בבכוריהם, בכורי חם כוש ופוט ולוד מנין, תלמוד לומר [צא]ראשית אונים באהלי חם. ויך כל בכור, [צב]א"ר אחא בר אבא בכור לאיש בכור לאשה בכור לבהמה וכל בית שלא היה בו בכור הורג לאפוטרופוס שלו כענין [צג]שמרי הראש כי לא היה בכור וישימהו אביהו לראש. ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, א"ר אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא בידו ממצרים צ' חמורים טעונים כסף וזהב:

שמח מצרים בצאתם. א"ר ברכיה משל לבעל בשר שהיה רוכב על חמור [צד]חמרא מסכי אימת יחות ליה מיניה, ואיהו מסכי אימת ניחות מן חמרא, כיון דנחת ליה מן חמרא שרי גברא חדי ושרי חמרא חדי ולית אנן ידעין מאן חדי סגי מנהון, כך כשהיו ישראל במצרים היו המכות באות על המצרים והיו המצריים מקוים מתי יצאו ישראל ממצרים וישראל מקוים מתי יגאלם הקב"ה, וכיון שנגאלו התחילו אלו ואלו שמחים ואין אנו יודעים מי שמח יותר, וממה שאמר דוד אנו יודעין שהמצריים שמחו יותר מישראל שנאמר שמח מצרים בצאתם. פרש ענן למסך (כתוב ברמז ת"א וברמז תקכ"ח). [צה]רבי אומר שני עננים היו [צו]כי ענן ה' על המשכן, חזקיה בר רבי אומר למה היה משתנה להם (נה) מפני הזבים והמצורעים כדי שיהיו יודעין אימתי ערב ואימתי בקר. הן הכה צור וגו' בתחלה היה מוציא דם (כתוב לעיל): כי זכר את דבר קדשו. רבי אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אני קורע להם את הים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו. ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו (כתוב ביהושע ברמז ט"ו): ויתן להם ארצות גוים. [צז]רבי חנינא שאל לר' חייא בר אבא מהו ויתן להם ארצות גוים, אמר ליה פועל שהוא עושה עם בעל הבית ויגע עמו ונותן לו שכרו אינו צריך להחזיק לו טובה, אבל בשעה שאין עושה עמו באמונה ונותן לו שכרו צריך להחזיק לו טובה, ואנו נתן לנו הקב"ה ארצות גוים ואין אנו עוסקין בתורה שנאמר בעבור ישמרו חקיו [וצריכים אנו להחזיק לך טובה שנתת לנו ארצות של גוים], ואם אנו משמרין אין לנו להחזיק טובה על זאת ומה עלינו לעשות לו לזמר שירה ולומר הללויה:

תתסד קו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו מי ימלל גבורות ה'. [צח]א"ר אלעזר למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו. [צט]א"ל ר' מאיר לר' נתן אנא חכם ואת אב בית דין נתקן מלתא אימא ליה לרבן שמעון בן גמליאל גלי עוקצין דלית ליה וכיון דלא גמיר נימא ליה מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו, ונעביד דתיהוי את נשיא ואנא אב בית דין כו'

מ"ק ובמ"ק מד ב"ר פ' לז: מה דס"א א: מו שמות ו: מז עזרא ז: מח דס"ב לג: מט ש"א ח: נ בראשית י: נא שם לו: נב במדבר כו: נג דס"ב כח: נד אסתר א: נה ב"ר: נו קהלת ז: נז בראשית לד: נח שם כ: נט שם: ס יסכה, פי' רש"י שרה ע"ש שסוכה ברוח הקדש: סא שמות טו: סב שופטים ד: סג ש"א א: סד מ"ב כב: סה אסתר י: סו שבת קיט: *מנגנאות תחבולות: סז ב"ר פ' פז: סח מקולין בית השחיטה: סט שרתוע ענק של ברזל וחד מלמ"לה: ע בראשית מ: עא שם כז: עב שם מב: עג סנקליטין יועצים: עד אוגנסין מיוחס: עה סירקי אוצר של תבואה: עו שמות י: עז תנחומא פ' בא: עח תהלים קיח: עט ישעיה כט: פ בראשית א: פא גרדיון דינר בסטניעו מוטל רומי: פב שמות י: פג שם יד: פד ישעיה ס: פה מדרש: פו תהלים עח: פז ויקרא כב: פח פילקוס גרזן: פט שמות יב: צ תהלים קלו: צא תהלים עח: צב מכילתא: צג דס"א כו: צד חמרא מסכי כו', פי' כחמור מלמד מתי ירד האדם והאיש אומר מתי אלך כיון שירד שניהם שמחים: צה מכילתא: צו שמות ז: צז מדרש: צח מגילה יח: צט הוריות יג:

זית רענן (נד) זה אחד מתשעה דברים, במ"ת לא גרים מתשעה: (נה) מפני הזבים, שידעו לספור מנין הימים:

בקרניה והחיה שומעת קולה ובורחת, אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד מה הקב"ה עושה ממציא לה נחש ונושכה ואבריה מתרפין, וכשהיא יולדת מה הקב"ה עושה ממציא לה עשב והיא אוכלת ומתרפאה: סלעים מחסה לשפנים, [כ]הדין טפזא מיגין תחות שקפא מפני העוף שהוא פורח שלא יאכלנו, ומה אם בשביל דבר טמא ברא הקב"ה את עולמו, בזכותו של אברהם על אחת כמה וכמה, הה"ד [כא]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. ר' עזריא אומר [כב]אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים כל [כג]האונקס הזה בשביל מה, בשביל *אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. [כד]שנו רבותינו מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי עדי שקר הם, וכשבאו ליבנה קבלן רבן גמליאל אמר להם רבן גמליאל לזקנים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה, א"ר יוחנן מאי טעמא דרבן גמליאל דכתיב עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו ואין ירח ידע מבואו, ר' חייא חזא לסיהרא דקאי בצפרא דכ"ט לירחא שקל [כה]קלא שדא בה אמר לה לאורתא מקדישנא לך את קאים הכא זילי איכסי. פעם אחת נתקדרו שמים בעבים ונראית דמות לבנה בכ"ח לחדש ובקשו חכמים לקדשו, אמר להם רבן גמליאל לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא שאין חדושה של לבנה פחות מעשרים ותשעה יום ומחצה ותשצ"ג חלקים, אותו יום מתה אמו של בן זזא והספידה רבן גמליאל הספד גדול לא מפני שראויה לכך אלא מפני שירעו כל העם שלא קדשו בית דין את החדש. [כו]אמר ר' יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד [כז]יהי מאורות מארת כתיב, א"כ למה נבראת הלבנה, לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים שנאמר עשה ירח למועדים. רבי שילא דכפר תמרתא אע"פ ששמש ידע מבואו אין מונין ללבנה אלא אם כן שקעה החמה. יוסטא בשם ר' ברכיה [כח]ויסעו מרעמסס בחדש הראשון וגו' אם ללבנה את מונה כדון לית בה אלא י"ד משקועים מכאן שאין מונין ללבנה אלא אם כן שקעה החמה, ר' זעירא בש"ר חנינא לא נברא להאיר אלא גלגל חמה, אלא למה נבראה לבנה צפה הקב"ה שעתידין עובדי אלילים לעשות אלוהות וכו', רבי ברכיה בשם ר' סימון שניהם נבראו להאיר [כט]יהי מאורות, והיו למאורות, והיו לאותות אלו השבתות כי אות היא וגו' ולמועדים אלו ימים טובים, ולימים אלו ראשי חדשים, ושנים אלו ראשי שנים: תשת חשך ויהי לילה. לעולם יכנס אדם בכי טוב (כתוב ברמז י"ג): הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם. [ל]ר' שמעון בן חלפתא הוה קאזיל באורחא פגעו ביה הנהו אריותא דהוו קא נהמי באפיה, אמר הכפירים שואגים לטרף נחיתו ליה תרתי אטמתא חדא אכלוה וחדא שבקוה, אתא לבי מדרשא בעא עלה דבר טהור הוא או דבר טמא הוא, אמרו לו אין דבר טמא יורד מן השמים ואפילו ירד דמות חמור: תזרח השמש יאספון וגו'. [לא]אמר ריש לקיש פועל בכניסתו משלו ביציאתו משל בעל הבית שנאמר תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון, ואומר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. וליחזי היכי נהיגי. בעיר חדשה. וליחזי מהיכא דקאתו, בנקיטאי, איבעית אימא דא"ל דאגריתו להו כפועל דאורייתא. דרש ר' זירא ואמרי לה תני רב יוסף תני רב מאי דכתיב תשת חשך ויהי לילה זה העולם הזה שהוא דומה ללילה. בו תרמוש כל חיתו יער אלו הרשעים שדומין לחיה רעה שביער, תזרח השמש לצדיקים, יאספון רשעים לגיהנם, ואל מעונתם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור לפי כבודו. יצא אדם לפעלו יצאו הצדיקים לקבל שכרם, ולעבודתו עדי ערב במי שמשלים עבודתו עדי עד:

מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך וגו'. [לב]רבי עקיבא כשהיה מגיע לפסוק זה היה אומר יש לך בריות גדלות בים ויש לך בריות גדלות ביבשה, אלו שבים אילו היו עולות ליבשה מיד מתות ואלו שביבשה אילו יורדים לים מיד מתות. יש לך בריות גדלות באויר ויש לך בריות גדלות באור, שבאור אילו עולות לאויר מיד מתות, שבאויר אילו יורדות לאור מיד מתות, הוי מה רבו מעשיך ה'. [לג]אריא וכלבא (נב) (ואקנקיתא) [לד][ואנקקתא] הוו קיימי, בעא אריא למיזק כלבא והוה חמי (אקנקיתא) [אנקקתא] וצר ליה מיניה דהוא סערא דאריא וכלבא סערא (דאקנקיתא) [דאנקקתא] ולא הוו מזקי דין לדין, התחיל ר' עקיבא רואה ואמר מה רבו מעשיך ה'. [לה]בוא וראה נפלאותיו של הקב"ה ברא עולמות ברא בני אדם וברא מזיקין, מזיקין רואין בני אדם ואין בני אדם רואין אותם, ברא מזיקין וברא מלאכי השרת, מלאכי השרת רואין אותם והם אינם רואין מלאכי השרת, ברא מלאכי השרת ומזיקין ובני אדם, הוא רואה את הכל ואין בריה רואה אותו הוי [לו]מאד עמקו מחשבותיך: זה הים גדול ורחב ידים. יש בריות גדלות וכו'. ד"א זה הים גדול ורחב ידים מדבר במלכות הרביעית שהיא שולטת בעולם, שם רמש ואין מספר אין מספר לגזרות שמכתיבין עלינו בכל יום. חיות קטנות עם גדולות דוכסין ואפרכין [לז]ואסטרטליטין, שם אניות יהלכון שם *האוניות יהלכון הם האוניות שמכתיבות עלינו. לויתן זה יצרת לשחק בו שכל מי שמתלוה עמהם עתיד להעשות שחוק עמהם לעתיד לבא. דבר אחר זה הים גדול מדבר בתורה [לח]ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, שם רמש ואין מספר אלו מסכתות דבר קפרא ודר' חייא ודרב ודרבנן בבלאי. חיות קטנות עם גדולות אלו התלמידים [הקטנים עם הגדולים שמהדרין זה את זה]. שם אניות יהלכון אלו בני התלמידים זה אומר טהור וזה אומר טמא דמנהגין עלמא. לויתן זה יצרת לשחק בו כל מי שמתלוה עמהם עתיד לשחוק עמהם לעתיד לבא. ד"א זה הים גדול מדבר בשאול, שם רמש ואין מספר אלו המתים, חיות קטנות עם גדולות *קטן וגדול שם הוא, שם אניות יהלכון °כי הולך האדם אל בית עולמו. לויתן וגו', זה [לט]טובוי מאן דאת מלויתיה, כלם אליך ישברון שעיניהם תלויות לתחית המתים, תשלח רוחך יבראון באותה שעה הם אומרים לך יהי כבוד ה' לעולם (לויתן זה יצרת לשחק בו): תסתיר פניך יבהלון [מ]אלו הרשעים, אבל הצדיקים תשלח רוחך יבראון, וכן אתה אומר [מא]הנה ה' אלהים בחזק יבא על עובדי אלילים אבל לישראל [מב]הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, וכן דור המבול [מג]וימח את כל היקום ונח [מד]ויזכור אלהים את נח: יהי כבוד ה'. [מה]דרש ר' חנינא בר פפא פסוק זה שר העולם אמרו, בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים קל וחומר בעצמן ואמרו אם רצונו של מקום שנצא בערבוביא למה נאמר למינהו באילנות, ועוד קל וחומר ומה אילנות הללו שהן ניכרין בפירות אמר הקב"ה למינהו, אנו על אחת כמה וכמה, מיד יצא כל אחד למינו, מיד פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו:

המביט לארץ ותרעד. [מו]וכתוב אחד אומר [מז]תמיד עיני ה' אלהיך בה, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, כשישראל עושין רצונו של מקום תמיד עיני ה' אלהיך בה וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום המביט לארץ ותרעד: [מח]מי שהוא רואה זיקים וברקים היאך מברך עליהם (כתוב ברמז תקצ"ו), ר' אחא אומר בעון משכב זכור אמר הקב"ה אם הרתעת אבריך על דבר שאינו ראוי לך אף אני אזדעזע כל העולם, ר' שמואל ב"נ אמר כל מקום שנאמר רעש אינו אלא הפסק מלכות וזה בנין אב לכלם [מט]ותרעש, מה כתיב בתריה כי קמה על בבל מחשבות ה': יתמו חטאים מן הארץ, יש שמחה לפני הקב"ה כשיאבדו מכעיסיו (כתוב ברמז תרכ"ז). יתמו חטאים מן הארץ, [נ]אמר ר' לוי מאה ושתי פרשיות אמר דוד בספר תהלים ולא אמר בהם הללויה עד שראה מפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה', הני מאה ותלת הויין, אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא. הנהו [נא]בריוני דהוו בשבבותיה דר' מאיר הוו קא מצערי ליה טובא הוה קא בעי רחמי עלייהו דלימתו, אמרה ליה ברוריא מאי דעתיך משום דכתיב יתמו חטאים מן הארץ מי כתיב חוטאים חטאים כתיב, ועוד שפיל לסיפיה דקרא דכתיב ורשעים עוד אינם כיון דליכא חטאים רשעים עוד אינם, אלא בעי רחמי דליהדרו בתיובתא, בעא רחמי ואהדרינהו בתיובתא. [נב]אמר ר' שמואל בר רב יצחק לפי שבעולם הזה פרעה נידון בפני עצמו סיסרא נידון בפני עצמו סנחריב בפני עצמו, אבל לעתיד לבא כלם נידונין בבת אחת וכלין שנאמר יתמו חטאים מן הארץ אותה שעה ברכי נפשי את ה' הללויה:

קה הודו לה' קראו בשמו (כתוב ברמז קמ"ב): דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד. אמר ר' יוסי בן חלפתא לר' ישמעאל בריה מבקש אתה לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בתורה בארץ ישראל שנאמר (נג) דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד:

זכרו נפלאותיו אשר עשה מופתיו ומשפטי פיהו. אמר ר' יודן בשם רבי שלום מופת נתתי למי שהוא מוציא מפיו [נג]כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק מי שמורה בשני עולמות יקרא לך

ממ"ק ובמ"ק כ הדין טפזא והו', השפן הזה שוכב ליסן תחת הסלע שמתירא מן העופות שלא ישוטו עליו ויאכלוהו: כא בראשית ב: כב נחמיה ט: כג אונקס משא: *נחמיה ט: כד ר"ה כד: כה קלא עפר: כו פסיקתא: כז בראשית א: כח במדבר לג: כט בראשית א: ל סנהדרין נט: לא ב"מ פג: לב חולין קכז: לג מדרש שו"ט: לד אנקקתא מין חיה נרדפת מן הכלב, והאריה ירא ממנה, וסערא לשון פוקד ומעניש: לה פסיקתא רבתי פ"ו: לו תהלים צב: *אוניות כתבים: לז אסטרטליטין מיני ערכות: לח איוב ד: *שם: °קהלת יב: לט טובוי וכו', טובה היא לו שמלוים אותו: מ תנחומא: מא ישעיה מ: מב שם: מג בראשית ז: מד שם ח: מה חולין ס: מו ספרי: מז דברים יא: מח ילמדנו: מט ירמיה נא: נ ברכות ט: נא בריוני פריצים: נב מדרש: נג מדרש:

זרע רענן (נב) ואנקקתא, נ"ל דהיינו מין שרץ שהארי מתירא ממנו והוא מתירא מן הכלב והכלב מתירא מן הארי: (נג) דרשו ה', היינו בא"י ועזו היינו תורה: למי שהוא מוציא מפיו, פי' שיוציא התורה מפיו כדכתיב חיים הם למוצאיהם ודרשינן למוציאם בפה:

אומר כן אלא בישראל הכתוב מדבר שעמדו בסיני והקדימו נעשה לנשמע שנאמר [עה]כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע משמקלסין ישראל מקלסין המלאכים אחריהם מה כתיב בתריה ברכו ה׳ כל צבאיו אלו המלאכים הוי מתנשא לכל לראש אלו ישראל שנאמר [עו]כי תשא את ראש בני ישראל ואומר [עז]קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה:

תתסב ד״א לכל לראש. ראש אתה לכל הקלוסין שקלסו אותך שנאמר [עח]ומרומם על כל ברכה ותהלה, [עט]מי ימלל גבורות ה׳ וגו׳, [פ]היסופר לו כי אדבר וגו׳, תדע לך שכן הוא שמשאמר דוד קמ״ז מזמורים קלס להקב״ה בכל שנאמר [פא]תהלת ה׳ ידבר פי וגו׳. סוף הדברים קלסו ברמ״ח אברים שנאמר [פב]כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך לא הניח אבר שלא קלס להקב״ה, אמר להם מה אתם סבורים מפני שקלסתיו בכל הדברים הללו שמא נגעתי ברוב רבבות של שבחיו עדין אני בראש הקלוס תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך. א״ר אף כשיעשה פיהם של צדיקים כמעין נובע לעתיד לבא שאינו פוסק תאמר שהם יגעים, לאו אלא זכר רב טובך יאמרו אין כתיב כאן אלא יביעו שהן נובעין כמעין, אף דוד אמר ה׳ אלהי גדלת מאד, א״ר אליעזר ור׳ יהושע עד שלא בראת עולמך היית גדול ומשבראת עולמך נתגדלת מאד, עד שלא יצאו ישראל ממצרים גדול היית ומשיצאו נתגדלת מאד, עד שלא קלסו אותך הנביאים גדול היית ומשקלסוך נתגדלת מאד. עשרה לבושים לבש הקב״ה (כתוב לעיל ברמז תתמ״ז). [פג]רבי שמעון בן יהוצדק שאל את ר׳ שמואל בר נחמני א״ל בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה, א״ל מלמד שנתעטף הקב״ה בשלמה והבריק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, אמר לו בלחישה, א״ל מקרא מלא הוא ואת אמרת בלחישה, אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה בלחישה, א״ר ברכיה אלולא שדרשה ר׳ יצחק ברבים אי אפשר אמריתה ברבים. א״ר ברכיה בש״ר יצחק ממקום בית המקדש נבראת האורה הה״ד [פד]והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו, ואין כבוד אלא בית המקדש שנאמר [פה]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. [פו]אמר ר׳ יהודה בר סימון מתחלת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא [פז]בראשית ברא אלהים את השמים ולא פרש, והיכן פרש להלן [פח]הנוטה כדוק שמים, ואת הארץ ולא פרש והיכן פרש להלן [פט]כי לשלג יאמר הוא ארץ, ויאמר אלהים יהי אור ולא פרש והיכן פרש להלן עוטה אור כשלמה. הוד והדר לבשת. [צ]ב״ו אם גבור אינו נאה ואם נאה אינו גבור, והקב״ה אינו כן אלא יש בו שני דברים הללו והוא נאה בהם ההוד וההדר ונתן את ההוד למשה שנאמר [צא]ונתתה מהודך עליו, ונתן את ההדר ליהושע שנאמר [צב]בכור שורו הדר לו, ונתן את ההוד לשלמה שנאמר [צג]ויתן עליו הוד מלכות, אמר הקב״ה לעתיד לבא אני נותן שניהם למשיח שנאמר [צד]כי תקדמנו ברכות טוב, מה כתיב אחריו גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו, ולא למלך המשיח בלבד הוא נותן אלא לכל מי שהוא יגע בתורה שנאמר [צה]גדולים מעשי ה׳ ואין מעשי ה׳ אלא הלוחות שנאמר [צו]והלוחות מעשה אלהים המה, מהו שכרו הוד והדר פעלו: המקרה במים עליותיו, בנוהג שבעולם מלך ב״ו בונה פלטין ומקרה בעצים ובאבנים ובעפר, אבל הקב״ה לא קירה עולמו אלא במים שנאמר [צז]ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים, רבנן אמרין לה בש״ר חנינא ר׳ פנחס ר׳ יעקב בש״ר נחמן בשעה שאמר הקב״ה יהי רקיע גלדה טפה אמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים. [צח]קורקסי שמים במי אוקינוס הם אחוזים שמימי אוקינוס בין קצות השמים לקצות הארץ וקצות השמים על מימי אוקינוס הם פרוסים שנאמר המקרה במים עליותיו (נ) תוכו של שמים עולה למעלה כאהל פרוסה ובני אדם עומדים תחתיה שנאמר [צט]וימתחם כאהל לשבת שקצותה למטה ותוכו למעלה. [ק]אמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בר חנניא אלהכון נגרא הוא דכתיב המקרה במים עליותיו אימא ליה דלעביד לי [קא]מסתוריתא, א״ל לחיי, בעא רחמי ואינגעה והוו נהיגי דכל דמתנגעא ברומי יהבין ליה מסתוריתא ויתיב וסתר [קב]דוללי בשוקא דרומי כי היכי דליחזו אינשי וליבעו רחמי עליה, יומא חד אשכחה דהות קא סתרא דוללי בשוקא דרומא, א״ל שפירתא מסתוריתא דיהב לך אלהין, א״ל במטו מינך בעי רחמי דלישקול ליה מנאי, א״ל אלהין מיהב יהיב משקל לא שקיל: **השם** עבים רכובו. [קג]בשני עבים בא הקב״ה אצל ישראל אחד בסיני ואחד במצרים, אחד בסיני כתיב [קד]הנה אנכי בא אליך בעב הענן, במצרים שנאמר [קה]הנה ה׳ רוכב על עב קל ובא מצרים:

המהלך על כנפי רוח, אמר רבי חנינא בר פפא בשר ודם רכובו טוענו אבל הקב״ה טוען רכובו, בשר ודם על ידי שיש ברכובו ממש רכובו טוענו אבל הקב״ה המהלך על כנפי רוח:

עושה מלאכיו רוחות, אימתי נבראו המלאכים (בישעיה רמז שכ״ב).

יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד, לגיון שהמליך את המלך תחלה דכתיב [קו]ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים, אמר המלך לגיון זה המליכני תחלה הריני נותן [קז]פריקופי שלא תמוט לעולם:

עליהם עוף השמים ישכון, רבי ישמעאל ורבי עקיבא, רבי עקיבא אומר אלו מלאכי השרת, אמר ליה רבי ישמעאל רבי עקיבא כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות, ורבי ישמעאל, זה העוף שהוא שוכן באילנות שקלוסו של הקב״ה עולה מהן שנאמר מבין עפאים יתנו קול, אמר רבי יודן במה דאת אמר [קח]עפיה שפיר ואנבה שגיא, ושמואל אמר על שלשה דברים אני עומד ואיני יודע מה הם, התוקע יתד בארץ ונשמע ממקום אחר, וקולו של סוס כשהוא רץ ומרתית, ומבין עפאים יתנו קול, דבר אחר עליהם עוף השמים ישכון אלו עובדי אלילים שהם מתכנסין על ישראל ומעבידין אותן כדי להרחיקן מן המצות ומהקב״ה, אף על פי כן אינם מניחין אותו שנאמר מבין עפאים יתנו קול ומיחדים שמו פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל: **משקה** הרים מעליותיו, [קט]א״ר יוחנן מעליותיו של הקב״ה, כמאן כר׳ יהושע דאמר כל העולם כלו ממים העליונים הוא שותה שנאמר [קי]למטר השמים תשתה מים, ואידך, כיון דסלקי להתם כמאן דאתו מהתם דמי. מפרי מעשיך תשבע הארץ מים העליונים במאמר הם תלויין ומפירותיהן מי גשמים, כמאן כר׳ יהושע דאמר כל העולם כלו ממים העליונים הוא שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים, ואידך, ההוא בברייתו של עולם הוא דכתיב: ויין ישמח לבב אנוש, [א]כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין, יש שותה וטוב לו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, יש שותה ורע לו שנאמר [ב]תנו שכר לאובד, ור׳ יוחנן אמר לעולם לתלמיד חכם טוב הוא לו שנאמר [ד]ושתו ביין מסכתי. [ה]רבא רמי כתיב ישמח *וקרי ישמח. זכה משמחו לא זכה משממו, והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין, רב כהנא רמי כתיב תירש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש. [ו]תניא ר׳ יהודה בן בתירא אומר בזמן שבהמ״ק קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר [ז]וזבחת שלמים ואכלת שם עכשו אין שמחה אלא ביין שנאמר ויין ישמח: ולחם לבב אנוש יסעד, [ח]א״ר יצחק בתורה בנביאים בכתובים מצינו דלחמא מזוניתא דלבא, בתורה שנאמר [ט]ואקחה פת לחם וסעדו לבכם, בנביאים [י]סעד לבך פת לחם, בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד:

מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ.

ר׳ יעקב ב״ר אחא ור׳ נחמיה ורבנן, ר׳ נחמיה אומר ראה* לשון שהתקינו חכמים המוציא לחם מן הארץ שהוא מוציא הלחם מן הארץ, ורבנן אמרין מוציא (שהוא עתיד להוציא) [שכבר הוציא] לחם מן הארץ שנאמר [יא]יהי פסת בר בארץ. [יב]ת״ר מהו אומר המוציא לחם מן הארץ ור׳ נחמיה אמר מוציא לחם מן הארץ, אמר רבא במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע דכתיב [יג]אל מוציאם ממצרים, כי פליגי בהמוציא, רבנן סברי המוציא נמי דאפיק משמע שנאמר [יד]המוציא לך מים, ור׳ נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע דכתיב [טו]המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. ורבנן, הכי קאמר קודשא בריך הוא לישראל בתר דאפיקנא לכו עבידנא לכו מילתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב [טז]וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם המוציא אתכם וגו׳: **ישבעו** עצי ה׳ וגו׳. [יז]א״ר חנינא כקרני חגבים הוו ועקרן הקב״ה ושתלן בגן עדן, ישבעו עצי ה׳ ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מטעתן, א״ר חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים ולמה נבראו בשביל בית המקדש, הדא הוא דכתיב ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון אשר נטע כמד״א [יח]ההר הטוב וגו׳: **הרים** הגבוהים ליעלים. א״ר יודן (נא) בהרים הגבוהים יעלים אין כתיב כאן אלא הרים הגבוהים ליעלים, הרים למה נבראו בשביל יעלים, יעלה זו תשה היא והיא מתיראה מן החיה ובשעה שהיא מבקשת לשתות הקב״ה מכנים בה רוח [יט]תזזית ומקשקשת בקרניה

ממ״ק ובמ״ק עה שמות ל : עו שם : עז ירמיה א : עח נחמיה ט : עט תהלים קו : פ איוב לז : פא תהלים קמה : פב שם לה : פג בראשית רבה פ׳ ג : פד יחזקאל מג : פה ירמיה יז : פו בראשית רבה פרשה א : פז בראשית א : פח ישעיה מ : פט איוב לז : צ מדרש : צא במדבר כז : צב דברים לג : צג דה״א כט : צד תהלים כא : צה שם קיא : צו שמות לב : צז בראשית א : צח פרקי רבי אליעזר : צט ישעיה מ : ק חולין ס : קא מסתוריתא הוא כלי שגוללים עליו את חוטי המטוה מהפלך : קב דוללי מוטים : קג מדרש : קד שמות יט : קה ישעיה יט : קו בראשית ב : קז פריקופי שכר : קח דניאל ד : קט תענית ט : קי דברים יא : א ברכות נט : ב משלי לא : ד שם ט : ה יומא עו : *ישמח עי׳ רש״י ומפרשים : ו פסחים קט : ז דברים כז : ח ב״ר פרשה מח : ט בראשית יח : י שופטים יט : *עי׳ שינוי סגי׳ בבבלי ברכות ל״ח, וב״ל פט״ו, ועי׳ מפרשים : יא תהלים עב : יב ברכות לח : יג במדבר כד : טו שמות כ : טז שם : יז בראשית רכס : יח דברים ג : יט תזזית רוח של שטות ושגעון :

זית רענן (נ) תוכו של שמים, פי׳ אמצעיתה של שמים עולה למעלה: שקצותה למטה, פי׳ הקצה תלויה למטה ואמצעית למעלה: (נא) בהרים הגבוהים, משמע דקאי אלעיל מיניה חסידה ברושים ביתה בהרים הגבוהים:

א"ל הנפש היא נתונה אצלך אמור לי היכן נתונה, א"ל איני יודע, א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא, ומה דבר שהוא נתון אצלך ביום ובלילה אינך יודע היכן הוא נתון, ואתה אומר לי על דבר שהוא רחוק ממנו (מט) ג' אלפים וחמש מאות שנה, א"ל יפה אנו עושין שאנו משתחוים למעשה ידינו שאנו רואים בכל שעה, א"ל מעשה ידיכם אינם רואין אתכם והקב"ה רואה למעשה ידיו ומעשה ידיו אינם רואין אותו דכתיב [כט]כי לא יראני האדם וחי:

ואל תשכחי כל גמוליו. א"ר אבא אם יטול אדם [ל]פונדרא ויתן פיה למטה המעות נופלות, והאשה הזאת פיה נתון למטה ואין הולד נופל כאדם שנתון [בכפינה] בתוך המים, הבהמה הזאת מהלכת על ארבע וולד במעיה והולד שמור במעיה והאשה מהלכת על ב' ואעפ"כ הולד שמור הוי ואל תשכחי כל גמוליו:

תתנח הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי. [לא]למימרא דרפואה וגאולה בתר סליחה היא. [לב]רבי ינאי הוה לביש תפלין בתר [לג](נאיומי) [בישיה] תלתא יומי דאמר מר תפלין צריכין גוף נקי, וכיון שעמד אדם מחליו גופו נקי ואחר שלשה ימים הוא מעביר אותם, ר' יוחנן הוה לביש תפלין בכל יום לומר הסולח לכל עונכי; המשביע בטוב עדיך. [לד]רבי יוחנן פתר קריא בסיני, בשעה שקבלו ישראל את התורה בסיני ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת ונתנו עטרות בראשן של ישראל, ר' אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן מאה ועשרים רבוא ירדו, אחד היה נותן עטרות בראשן ואחד היה חוגרן זיינין, רבי סימון אומר הלבישן פורפראות שנאמר [לה]ואלבישך רקמה, רב הונא דצפורי אמר זונראות* חגרן שנאמר [לו]ואחבשך בשש, רשב"י אומר כלי זיין נתן להם ושם המפורש חקוק עליו הוי המשביע בטוב עדיך:

תתנט יודיע דרכיו למשה. [לז]דכתיב [לח]ועתה וגו' הודיעני נא את דרכך, א"ל הקב"ה על דרכי אתה מבקש לעמוד חייך שאני מודיעך שנאמר יודיע דרכיו למשה. דבר אחר יודיע דרכיו למשה שהקב"ה בלבד היה יודע קץ של גלות מצרים שנאמר [לט]וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, ולמי הודיע, למשה שנאמר יודיע דרכיו למשה, ואומר [מ]ומשה היה רועה. לבני ישראל עלילותיו לא כשם שנאמר [מא]ושם לה עלילות דברים, א"ר שמואל בר נחמני הוי בר נשא מה הויין עלילותיה דרחמנא עלך:

רחום וחנון ה'. א"ר שמואל בר נחמני מאריך רוחו עם הרשעים ונותן להם מעט שכר מעשים טובים שעשו בעוה"ז ומאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם מעט מעשים רעים שעשו בעולם הזה וחוזר ונותן להם שלוה, ר' אחא בשם ר' הנחום מאריך רוחו התחיל לגבות גובה: לא לנצח יריב ולא לעולם יטור. לא כבר עשיתי מריבה ונצחתי והפסדתי לדור המבול וסדומיים ודור הפלגה ובשעה שנצחני משה נשתכרתי. [מב]רבנן אמרין מן הארץ ועד הרקיע מהלך ת"ק שנה כשני אבות הראשונים ומה טעם [מג]אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

כרחוק מזרח ממערב הרחיק וגו'. [מד]א"ר ירמיה לא יהוי אמר איניש רחמנא ירחק יתנא מן חטא אלא ירחק חטא מינן שנאמר הרחיק ממנו את פשעינו: כרחם אב על בנים. [מה]מאיזה אב, תני ר' חייא כרחמן שבאבות זה אברהם אבינו, אתה מוצא כשהתפלל על סדום ועמורה אמר לפניו נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם וכו', ר' יהושע בר נחמן פתר קריא באבינו יעקב והוא עבר לפניהם הוא הוה בעקא אמר מוטב שיפגע בי ולא בבני, מה עשה זיינם מבפנים והלבישן בגדים נאים מבחוץ, א"ר שמואל בר נחמני דרכו של אב לרחם ודרכה של אם לנחם [מו]כאיש אשר אמו תנחמנו, אמר הקב"ה אנא עביד דאב ואנא עביד דאם כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם: כי הוא ידע יצרנו. [מז]עלוב שאור שמי שבורא אותו מעיד עליו שהוא רע שנאמר כי הוא ידע יצרנו. חייא רבה אמר עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה שנאמר [מח]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, רבנן אמרין עלובה היא המטעת שמי שנוטעה מעיד עליה רע שנאמר [מט]ה' (אלהי) צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה: כי רוח עברה בו ואיננו. [נ]הדא אמרה לית מתין חיין, אלא יצר הרע שהוא הולך עמו אינו בא עמו [לע"ל]. ולא יכירנו עוד מקומו זה יצר הרע: וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. [נא]אמר רבי חנינא בר פפא כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, א"ר אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאלו מלא כל העולם כולו חסד שנאמר [נב]אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ, יכול כל הבא לקפוץ יבוא ויקפוץ, ת"ל [נג]מה יקר חסדך אלהים, יכול אפילו ירא שמים, ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם. [נד]אמר ר' יצחק בר מריון בשם ריש לקיש החסד היא מעולם ועד עולם אבל הצדקה עד שלשה דורות שנאמר וצדקתו לבני בנים. צדקה וגמילות חסדים שקולים כנגד כל התורה כלה אלא שהצדקה נוהגת בחיים וגמילות חסדים בין בחיים בין במתים, צדקה נוהגת בעשירים וגמילות חסדים נוהג בין בעניים בין בעשירים, צדקה נוהגת בממונו וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. רבי יונתן בן אריה בשם רבי יוחנן אין אנו יודעין איזה מהם חביב, אלא ממה דכתיב וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים הדא אמרה שגמילות חסדים חביב:

ולזוכרי פקודיו. אמר רבי תנחומא לאלמנה שהיה לה בן, כל הימים שלא היה נשוי היה נזקק לה כיון דנסב אתתא א"ל אמיה ידענא דלית את מזקק לי כמה דהות יליף אלא הוי דכיר לי, כך כל הימים שהיו ישראל במדבר והיה המן יורד להם והבאר עולה להם לשומרי בריתו, שהיו זקוקין להם והיו יכולין לשמור התורה ויגעין בה, אבל עכשו שאדם מבקש להזדקק לפרנסתו ולזוכרי פקודיו:

ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. רבי ברכיה בר רבי בשם רבי אבהו אתה מוצא ארבעה גאותנים בעולם, ארי בחיות, שור בבהמה, נשר בעופות, ואדם בכלם שנאמר [נה]ורדו בדגת הים. מה עשה הקב"ה נתן ארבעה גאותנין הללו בכסא כבודו שנאמר [נו]ודמות פניהם פני אדם לומר אני כתגאה עליהם שנאמר [נז]כי גאה גאה הוי ומלכותו בכל משלה:

ברכו ה' מלאכיו, [נח]א"ר ישמעאל בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמרה להם בני מי גלה לכם רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו', ברישא עושי והדר לשמוע. [נט]ד"א מלאכיו אלו הנביאים שנקראו מלאכים שנאמר [ס]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וכה"א [סא]ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים (כתוב בתרי עשר ברמז תתק"ס). גבורי כח, רבי יצחק נפחא אמר אלו שומרי שביעית, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד לשבת אחד לחדש אחד שמא (לשאר) [לכל] ימות השנה ודין חמי חקליה ביירא כרמיה ביירא ושתיק יש לך גבור חיל גדול מזה. נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן [סב]וזה דבר השמטה מה להלן שביעית אף כאן שביעית, ושנו רבותינו אי זהו גבור הכובש את יצרו, ר' הנחום בר חנילאי אמר גבורי כח זה משה שאין גבור כח כמשה, שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע כל הדבור שנאמר [סג]אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' ומשה לא ניזק ללמדך שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אינם יכולין לשמוע קולו שנאמר [סד]וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו אלו המלאכים שנאמר [סה]מחנה אלהים זה, ומי קשה מהם הצדיקים שנאמר [סו]כי עצום עושה דברו זה צדיק שעושה דברו ואי זה זה משה שאמר לו עשה משכן ונגדרו ועשה הוי קשה כחן של צדיקים שיכולין לשמוע קולו, ואם תאמר בקול נמוך היה מדבר, תלמוד לומר אם יוספים אנחנו לשמוע, וכה"א [סז]נפשי יצאה בדברו, וכתיב [סח]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים, ומנין שבאותו הקול היה מדבר עם משה שנאמר [סט]וישמע את הקול קול שהיה שומע במתן תורה. [ע]ד"א ברכו ה' מלאכיו במה הכתוב מדבר אם בעליונים הכתוב מדבר הלא כבר נאמר ברכו ה' כל צבאיו, אלא בתחתונים הכתוב מדבר ועליונים ע"י שהם יכולים לעמוד בתפקידו של הקב"ה לכך נאמר ברכו ה' כל צבאיו, אבל התחתונים ע"י שאין יכולין לעמוד בתפקידו של הקב"ה לכך נאמר ברכו ה' מלאכיו ולא כל מלאכיו:

תתסא קד ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד. [עא]וש"ה [עב]לך ה' הגדולה והגבורה וגו' והמתנשא לכל לראש, א"ר חוניא את מוצא הכל מקלסין להקב"ה שנאמר [עג]ממזרח שמש עד מבואו ואין קלוס גדול להקב"ה אלא קלוסן של ישראל שנאמר [עד]עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, תדע לך שכן כתיב למעלה ברכו ה' מלאכיו וגו' עושי דברו לשמוע בקול דברו. לשמוע בקולו לעשות דברו היה לו לומר שכשהאדם שומע אחר כך עושה, ולמה אומר

ממ"ק ובמ"ק כט שמות לג: ל פונדא. אזור חלול שחוגרין בו ומטילין בו מעות: לא מגלה יז: לב ירושלמי: לג נאיומי ביומי חליו: לד ב"ר: לה יחזקאל טז: *זונראות חגורות: לו שם יז: לז תנחומא: לח שמות לג: לט שם ב: מ שם ג: מא דברים כב: מב ירושלמי דברכות פ"א: מג דברים יא: מד פסיקתא: מה מ"רש: מו ישעיה סו: מז ב"ר פ' לד: מח בראשית ח: מט ירמיה יא: נ מדרש: נא סוכה מט: נב תהלים לג: נג שם לו: נד ירושלמי דפאה פ"א: נה בראשית א: נו יחזקאל א: נז שבת פח: נח מדרש: נט מדרש: ס במדבר כ: סא דה"ב לו: סב דברים טו: סג שם: סד יואל ב: סה בראשית לב: סו יואל ב: סז שה"ש ה: סח תהלים כט: סט במדבר ז: ע ויקר: עא מדרש: עב דה"א כט: עג מלאכי א: עד ישעיה מג:

זית רענן (מט) ג' אלפים וה' מאות שנה, דהיינו שבעה רקיעים שכל אחד מהלך ת"ק שנה וזהו לא כמ"ש התוס' בחגיגה שיש ט"ו פעמים ת"ק ע"ש: (נ) לומר, קאי על ר' ינאי ומביא ראיה דכתיב הרופא לכל תחלואיכי המשביע בטוב עדיך זה תפלין: (נא) הוי בר נשא, פי' הוי אתה בן אדם מה עלילות הקב"ה עליך והלא הוא רחום וחנון אלא עלילותיו הוא שגובה מיעוט מצות, וכמ"ת ליתא להאי: (נב) כשני אבות, שחיו תק"ב שנה וצ"ל ששמים וארץ עצמן נחשבו כשנים:

קב תפלה לעני כי יעטוף, [קיא]א"ר פנחס בש"ר ראובן אין אני עומד על דעתו של דוד פעמים שהוא קורא עצמו דוד ופעמים שהוא קורא עצמו עני, בשעה שהוא רואה צדיקים עומדים ממנו כגון חזקיה ואסא ויהושפט ויאשיה הוא קורא עצמו דוד, ובשעה שהוא רואה רשעים עומדים ממנו כגון אחז אמון מנשה הוא קורא עצמו עני, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כלפי משה אמרו שהוא עני (מג) ממעשים טובים ממנו, ר' אלכסנדרי אמר (מד) כלפי תפלה אמרו, ר' ברכיה אומר דהוא אתי ומלקש לה כענין שנאמר [קח]והיה העטופים ללבן, ואין יעטוף אלא תפלה כענין שנאמר [קט]בהתעטף עלי נפשי. ר"מ ור' יוסי חד מנהון אמר אימתי שצריך אדם לתבוע צרכיו תובע צרכיו ואח"כ יתפלל, תפלה לעני זו התפלה אימתי כי יעטוף, וחרינא אמר תחלה הוא מתפלל ואחר כך תובע צרכיו שנאמר [קי]אשפוך לפניו שיחי (אימתי) [ואח"כ] צרתי לפניו אגיד. [א]תניא ר"א אומר ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, ואין שיחה אלא תפלה שנאמר [ב]ויצא יצחק לשוח בשדה, ר' יהושע אומר יתפלל אדם ואחר כך ישאל צרכיו שנאמר אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד, ור' אליעזר נמי הא כתיב אשפוך לפניו שיחי, הכי קאמר אימתי אשפוך לפניו שיחי בזמן שצרתי לפניו אגיד, ור' יהושע נמי הא כתיב תפלה לעני כי יעטוף, ה"ק תפלה לעני כי יעטוף בזמן דלפני ה' ישפוך שיחו, מכדי קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי במאי קא מיפלגי, בדרבי שמלאי דדרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל, מנא לן ממשה רבינו דכתיב [ג]ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וכתיב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ, ר' יהושע סבר ילפינן ממשה, ור"א סבר שאני משה דגברא רבה הוא, וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה שואל אדם צרכיו בשומע תפלה:

תפלה לעני וגו'. [ד]תפלה למשה איש האלהים, בנוהג שבעולם שנים נכנסין לדין אחד עני ואחד עשיר, משתק לעני ושומע לעשיר, אבל האלהים אינו כן הגדולים והקטנים שוין לפניו השוה משה גדולן של ישראל לעני. דבר אחר בנוהג שבעולם אדם נותן לעני שני ימים או שלשה ימים אבל האלהים, אדם (מה) חי שבעים שנה או שמונים שנה והוא זן אותו. דבר אחר עמד אדם בספינה ועמו בהמה וכלים עמדה רוח סערה בים משליכין הבהמה והכלים ומצילין את האדם, אבל האלהים הכל שוין לפניו שנאמר [ה]ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג, [ו]א"ר אלכסנדראי אמר הקב"ה שקדתי להכנים בני לארץ ישראל מיד ואהיה כצפור בודד, מה צפור זה מתבודד מגג לגג מגדר לגדר מאילן לאילן משובך לשובך, כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת שנאמר ויסעו ויחנו, וכיון שבאו לסיני נעשו [ז]הומניא אחת, ויחנו אין כתיב כאן אלא [ח]ויחן שם ישראל, באותה שעה אמר הקב"ה הרי שעה שאתן תורה לבני. ד"א שקדתי ואהיה, אמר הקב"ה שקדתי להשרות שכינתי בבית המקדש לעולם, ואהיה כצפור בודד על גג מה הצפור הזו בשעה שאתה נוטל את גוזליה היא יושבת כבודדת, כך אמר הקב"ה שרפתי את ביתי והחרבתי את עירי והגליתי את בני לבין עו"א וישבתי לי בדד [ט]איכה ישבה בדד: כי רצו עבדיך את אבניה, ר' אבא מנשק כיפי דעכו, ר' חנינא מתקן מתקליא, ר' אמי ור' אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא, ר' חייא בר אבא מיגנדר בעפרה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו: כי בנה ה' ציון נראה בכבודו, [יא]אברהם ראה אותו בנוי וחרב ובנוי. [יב]ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה. הרי בנוי כמה דאת אמר [יג]שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. אשר יאמר היום בהר הרי חרב כמה דאת אמר [יד]על הר ציון ששמם, ה' יראה הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כמה דאת אמר כי בנה ה' ציון נראה בכבודו: פנה אל תפלת הערער. ר' שמואל בר נחמני בש"ר יונתן לא היה לו לומר אלא (מו) תפלת הערערים או הערער ולא בזה את תפלתו, מהו תפלת הערער, זה דוד ומנשה שהיה ערער ממעשים טובים, ולא בזה את תפלתם זה דוד וחזקיהו שנאמר [טו]ויסב חזקיהו וגו'. ר' אחא בש"ר אלכסנדרי אשרי אדם שיש לו יתד לתלות עליו. ד"א פנה אל תפלת הערער א"ר יצחק כלפי דורות אמרו שאין להם לא כהן ונביא ולא בית המקדש שיכפר אלא התפלה נשתיירה להם שהם מתפללים אותה בר"ה וביה"כ אל תבזה אותה מהם הוי ולא בזה את תפלתם: תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה. וכי עד עכשו עתידה אומה אחרת להבראות שהוא אומר ועם נברא, אלא א"ר יהודה בר' סימון זה דורו של מרדכי שנברא בריה חדשה, ורבנן אמרין אלו הדורות שהם כמתים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך בר"ה וביה"כ ואתה בורא אותם בריה חדשה, ומה להם לעשות ליטול לולבין והדסין ולהלל אותו הוי ועם נברא יהלל יה: ענה בדרך כחי. [טז]שלשה דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן, פחד, דרך, ועון, פחד דכתיב [יז]לבי סחרחר עזבני כחי, דרך דכתיב ענה בדרך כחי, עון [יח]כשל בעוני כחי: לפנים הארץ יסדת. [יט]א"ר יהודה בר אלעאי הדא (מח) מסייעא לב"ה לפנים הארץ יסדת ואחר כך ומעשה ידיך שמים:

תתנו קג לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו, [כ]זה שאמר הכתוב [כא]אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד, א"ר אבדימי בר נחוניא יש דבר רע לכבד ויפה לקנה ויש רע לקנה ויפה לכבד. עשרה דברים משמשין באדם הזה. הקנה לקול. הושט למזון. הכבד לכעוס. הריאה לשתות. המרה לקנאה. הקיבה לשינה. המסס טוחן. הטחול לשחוק. הכליות לעצה. הלב גומר. לפיכך דוד מקלס וכל קרבי את שם קדשו. ד"א הצייר הזה צר צורה ואינו יכול להטיל בה רוח קרבים בני מעים, והקב"ה אינו כן יוצר את האדם הזה ומטיל בו נפש קרבים ובני מעים. ר' שמואל בר אבא אמר הוא שדוד אמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו, ב"ו צר צורה ואין צורתו מקלסתו, אבל הקב"ה צר צורה וצורתו מקלסתו שנאמר [כב]כל הנשמה תהלל יה הללויה:

תתנז [כג]אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב [כד]פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, כנגד מי אמר שלמה זה הפסוק, לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בה' עולמות ואמר שירה, דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו, יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה שנאמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' ברכו ה' כל צבאיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו, ינק משדי אמו ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו, אמר ר' אבהו שעשה לה דדין במקום בינה, וטעמא מאי, א"ר יהודה אמר רב שלא יסתכל בערוה, רב הונא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת, וראה מפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר [כה]יתמו חטאים מן הארץ וגו', הסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר [כו]ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד, מאי משמע, אמר רבה בר שילא מסיפא דענינא דכתיב תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. שמעון בר עוקבא ואמרי לה רב שמן בר עוקבא הוה שכיח קמיה דר' שמעון בן פזי דהוה מסדר אגדתא קמיה דרב יהודה, א"ל מאי דכתיב וכל קרבי את שם קדשו, א"ל בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו וכו' (כדלעיל). והיינו דקאמרה חנה [כז]ואין צור כאלהינו. הני ה' ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב"ה והנשמה. הקב"ה מלא כל העולם כלו אף הנשמה מלאה כל הגוף כלו. הקב"ה טהור אף הנשמה טהורה. הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים. הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית. הקב"ה זן את כל העולם כלו אף הנשמה זנה את כל הגוף. תבוא נשמה שיש בה חמשה דברים הללו ותשבח להקב"ה שיש בו חמשה דברים הללו. [כח]הנפש סובלת את הגוף והקב"ה סובל את עולמו, הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו. הנפש יחידה בגוף והקב"ה יחיד בעולמו. הנפש אינה אוכלת ושותה והקב"ה אינו אוכל ושותה. הנפש למעלה בגוף והקב"ה למעלה בעולמו. הנפש אינו ידוע מקומה והקב"ה [כט]ברוך כבוד ה' ממקומו. מעשה באחד ששאל לר"ג באיזה מקום הקב"ה נתון, א"ל איני יודע, א"ל זה חכמתכם שאתם מתפללים לפניו בכל יום ואין אתם יודעים מקומו של הקב"ה, אמר לו שאלת דבר שהוא רחוק שלשת אלפים וחמש מאות שנה הריני אומר לך דבר שהוא נתון לך אצלך ביום ובלילה אמור באיזה מקום נתון לך, א"ל אמור, א"ל

ממ"ק ובמ"ק קז ילמדנו : קח בראשית ל : קט יונה ב : קי תהלים קמב : א ע"ז ז : ב בראשית כד : ג דברים ג : ד ילמדנו : ה בראשית ח : ו תהלים : ז הומניא אגודה : ח שמות יט : ט איכה א : י כתובות קיב : יא בראשית רבה פ' נו : יב בראשית כב : יג שמות כג : יד איכה ה : טו ישעיה לח : טז גיטין ע : יז תהלים לח : יח שם לא : יט בראשית רבה : כ מדרש : כא תהלים קלט : כב שם קנ : כג ברכות י : כד משלי לא : כה תהלים קד : כו שם : כז ש"א ב : כח מדרש : כט יחזקאל ג :

זית רענן (מג) ממעשים טובים ממנו ר' אלכסנדרי, כ"ה שם : (מד) כלפי תפלה אמרו, פי' לענין תפלה עשה עצמו עני כדאיתא בזוהר : ומלקש לה, פי' אחר כל התפלות באה תפלת העני שמאריך בתפלתו מכאב לב : (מה) חי ע' שנה, וזה כי יעטוף לשון והעטופים ללבן שאפילו באחרונה נותן לו : (מו) הערערים כרמסיים ולא בזה את תפלתם : (מז) זה דוד ומנשה, פי' בשביל זכות דוד נתקבלה תפלת מנשה וה"ה גבי חזקיה דכתיב למען דוד עבדי כדאיתא בברכות : (מח) מסייע ליה, פי' למ"ד הארץ נבראת תחלה :

השתחוו לה׳ בהדרת קדש. [נז]רבי יהודה מציין נפשיה ואחר כך מצלי, שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש אל תקרי בהדרת קדש אלא בחרדת קדש:

צז ה׳ מלך תגל הארץ וגו׳ צדק ומשפט מכון כסאו. ערבות שבו צדק ומשפט וכו׳ (כתוב ביחזקאל ברמז של״ט). צדק ומשפט (כתוב לעיל):

צח מזמור שירו לה׳ שיר חדש וגו׳ זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. [נח]זכר חסדו זה אברהם שנאמר [נט]וחסד לאברהם, ואמונתו זה בית יעקב שנאמר [ס]תתן אמת ליעקב. לבית ישראל, ישראל סבא, מי הוה ביתו של יעקב לא רחל, בכלן כתיב אלה בני לאה, אלה בני זלפה, אלה בני בלהה, וברחל כתיב [סא]בני רחל אשת יעקב. זכר חסדו, [סב]ויזכור אלהים את רחל: בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה׳. [סג]שנו רבותינו בתענית תוקעין בשופר של זכרים כפופים ופיהן מצופין זהב ושתי חצוצרות באמצע שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, במה דברים אמורים במקדש אבל בגבולים מקום שיש שופר אין חצוצרות, מקום שיש חצוצרות אין שופר, אמר רבא ואיתימא ריב״ל מאי קראה בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה׳, לפני המלך ה׳ הוא דבעי חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא:

צט ה׳ מלך ירגזו עמים. [סד]הה״ד [סה]שמעו עמים ירגזון, כיון ששמעו עו״א שהקב״ה מרומם קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין, אמר להם הקב״ה שוטים שבעולם כמה מלכו מכם ולא כעסו ישראל שנאמר [סו]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום כמה שלטונות שלטו מכם ולא כעסו בני שנאמר אלוף לוטן ועכשו אתם כועסים, אף אני אתן לכם כעס שאין בו רצון שנאמר ה׳ מלך ירגזו עמים: ה׳ בציון גדול. אמר ר׳ יוחנן ממה שעשה בציון הוא גדול הם אומרים על ביתו לא חס כשיבא ליפרע ממחריביו על אחת כמה וכמה, אמר ר׳ חנינא ה׳ בציון גדול כשיחזיר שכינתו לציון אותה שעה גדול הוא. א״ר יודן וקרא מסייע ליה לרבי חנינא [סז]כי (נחם) [בנה] ה׳ ציון אותה שעה נראה בכבודו: ועוז מלך משפט אהב, אתה מוצא מי שהוא עז אינו תופס מדת הדין אבל הקב״ה ועוז מלך משפט אהב: אתה כוננת מישרים. א״ר אלכסנדרי אתה כוננת ישרות בעולמך יש לו דין עם חברו הוא נכנס עמו לדין והן מקבלין עליהם מה שהדין נותן יוצאין ועושין שלום הוי אתה כוננת מישרים, אדם יוצא לדרך ורואה חמור שונאו רובץ תחת משאו הולך ונותן לו ידו, נכנסין לפונדק והוא אומר כך עשה לי פלוני אני הייתי סבור שהיה שונאי ומי גרם להם שיהיו אוהבים התורה שאמרה [סח]כי תראה חמור שונאך וגו׳ הוי אתה כוננת:

רוממו ה׳ אלהינו והשתחוו. הכל בזכות השתחויה (כתוב בשמואל ברמז פ׳ ובפסוק ויהי כי זקן שמואל ובפסוק ויאמר שמואל אל העם). [סט]כתיב [ע]ויחר אף ה׳ במשה, ר׳ יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, ר׳ שמעון בן יוחאי אומר אף זה נאמר בו רושם שנאמר [עא]הלא אהרן אחיך הלוי, והא כהן הוא, הכי קאמר אני אמרתי אתה כהן והוא לוי עכשו הוא כהן ואתה לוי. וחכמים אומרים לא נתכהן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד, ויש אומרים לא פסקה כהונה אלא מזרעו שנאמר [עב]ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי ואומר משה ואהרן בכהניו, מאי ואומר וכי תימא קרא לדורות הוא דכתיב ואומר משה ואהרן בכהניו. [עג]כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, ר׳ יודן בשם ר׳ יוסי בר׳ יודא ור׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון שמע לה מן הדא [עד]בני עמרם אהרן ומשה [עה]ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים [עו]ומשה איש האלהים, אבל בניו יקראו על שבט הלוי, א״ר אלעזר בר׳ יוסי פשוט הוא לן בחלוק לבן שמש משה במדבר:

תתנג קוראים אל ה׳ והוא יענם [בעמוד ענן וגו׳]. [עז]זה קורא ונענה בענן [עח]וירד ה׳ בענן, ובאהרן כתיב [עט]וירד ה׳ בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל, אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו להלן [פ]ותעניגה אותן ויאמרו יש הנה, ואין יש אלא ענן שנאמר [פא]ויש אשר יהיה הענן, ר׳ יודן בש״ר מרי בר יעקב אמרו להם הנשים אין אתם רואים ענן קשור למעלה מחצרו. שמרו עדותיו וחק נתן למו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו [פב]זכרו תורת משה עבדי, ושמענו בשמואל שנכתב לו ספר תורה דכתיב [פג]ויכתוב בספר וינח וגו׳, באהרן לא שמענו, אלא מלמד שנכתב לו פרשה זו שלא תזוז מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו [פד]זאת חקת התורה:

תתנד ק מזמור לתודה הריעו לה׳ כל הארץ. א״ר בר אבהו בש״ר אחא יודו בי עו״א ואני מקבלם שנאמר [פה]בי נשבעתי וגו׳ כי לך תכרע כל ברך, זה שאמר הכתוב [פו]מכסה פשעיו לא יצליח. ר׳ שמעון ור׳ יהושע בן לוי בש״ר שמואל בר נחמני מכל הנטיעות אתה מכסה שרשיהן והן משביחות, האנוז הזה אתה מכסה שרשיו ואינו משביח, משל לליסטים שהיה נידון לפני [פז]הקוסטינר כל זמן שהוא מתרים הוא לוקה, הודה הוא נותן [פח]פרקילא, אבל הקב״ה אינו כן א״א עד שלא הודה הוא נותן פרקילא משהודה נוטל דימוס הוי [פט]ומודה ועוזב ירוחם, א״ר יודא ומודה ע״ם ועוזב ירוחם, כיון שראה משה כן התחיל שורר עליהן מזמור שנאמר מזמור לתודה. כתוב אחד אומר עבדו את ה׳ בשמחה וכתוב אחד אומר [צ]עבדו את ה׳ ביראה אם ביראה למה בשמחה ואם בשמחה למה ביראה. א״ר איבו כשתהא עומד להתפלל יהא לבך עליך שמח שאתה עובד לאלהים שאין כיוצא בו. ד״א עבדו את ה׳ בשמחה, יכול שלא ביראה, תלמוד לומר עבדו את ה׳ ביראה. א״ר אחא עבדו את ה׳ ביראה בעוה״ז כשתגיע לעתיד לבא [צא]אחזה רעדה חנפים תהיו אתם גלים ברעדה שהבאתי על עובדי אלילים: בואו שעריו בתודה. ר׳ פנחס ור׳ לוי ור׳ אחא בש״ר מנחם דמן גליא כל התפלות בטלות לעתיד לבא וההוראה אינה בטלה. כל הקרבנות בטלות וקרבן תודה אינו בטל שנאמר [צב]אשלם תודות לך שתי תודות כנגד תפלה וכנגד הקרבן, וכן הוא אומר [צג]קול ששון וקול שמחה קול אומרים הודו את ה׳ הרי תפלת ההוראה. מביאים תודה בית ה׳ הרי קרבן תודה. הודו לו ברכו שמו הרי תפלת ההוראה, מה כתיב אחריו (הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו) כי טוב ה׳ לעולם חסדו:

הוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו. אימתי אנו עמו כשאנו צאן מרעיתו שנאמר *ואתן צאני צאן מרעיתי, אבל כשאנו אריות הוא שונא אותנו שנאמר °היתה לי נחלתי כאריה ביער:

תתנה קא לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. [צד]אמר רב הונא בש״ר אחא אם חסד אשירה ואם משפט אשירה (כתוב באיוב ברמז תתצ״ג), א״ר ברכיה בש״ר לוי [צה]ואתה מרום לעולם ה׳ לעולם ידך מן עיליתא, על הטוב ברוך הטוב והמטיב, על הרעה ברוך דיין האמת: אשכילה בדרך תמים. ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר אמר הקב״ה משה מנה לי כהן גדול אמר לו מאיזה שבט משבט ראובן אמר לו לאו לא אשית לנגד עיני דבר בליעל [צו]וילך ראובן וישכב וגו׳. אמר לו משבט שמעון אמר לו לאו עשה סטים שנאתי על מה שעשה בשטים לכך לא ידבק בי. אמר לו ונמנה משבט דן, לאו לבב עקש יסור ממני שהיו עובדי אלילים לא היה לבו של זה עקש שהניח לחי העולמים והיה עובד אלילים ועברה עם ישראל בים שנאמר [צז]ועבר בים צרה זה צלמו של מיכה. הוא שמשה אמר להם [צח]פן יש בכם איש או אשה. אמר לו ונמנה משבט יהודה אמר לו לאו גבה עינים הוא וכתיב [צט]ויראה יהודה, אמר לו ממי נמנה אמר לו הקב״ה משבטך עיני בנאמני ארץ שנאמר [ק]בכל ביתי נאמן הוא. ר׳ נחמיה אומר ואית דאמרין לה ר׳ אחא אומר משום ר׳ שמעון בן לקיש אמר הקב״ה מי ששרתני בעוה״ז הוא ישרתני לעוה״ב. לא ישב בקרב ביתי, אמר ר׳ יהושע בן לוי צריך אדם להיות עלוב בביתו ואם בביתו אין צריך לומר בביתו של הקב״ה: מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. [קא]א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע נגעים באין עליו שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם [קב]לצמיתות ומתרגמינן להלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה. אמר רשב״ל מאי דכתיב [קג]זאת תהיה תורת המצורע זאת היא תורתו של מוציא שם רע. א״ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן, כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם [קד]צמתו בבור חיי וידו אבן בי. א״ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב״ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תקרי אותו לא אוכל אלא אתו, ואיכא דמתני לה על גסי הרוח. דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. [קה]זה רוחו של נבות היזרעאלי (כתוב במלכים רמז רכ״ג ובאיוב רמז תתק״ו). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, א״ר יוחנן לשני בקרים הביאו ישראל נדבת המשכן שנאמר [קו]והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר, בזכות כך אצמית כל רשעי ארץ:

תפלה

ממ״ק ובמ״ק נז ברכות ל: נח בראשית רבה פרשה עג: נט מיכה ז: ס שם: סא בראשית כז: סב שם: סג ר״ה כז: סד מכילתא: סה שמות טז: סו בראשית לו: סז תהלים קב: סח דברים ז: סט זבחים קב: ע שמות ד: עא שם: עב דה״א כג: עג פסיקתא: עד דה״א כג: עה שם: עו דברים לג: עז מדרש: עח שמות לד: עט שם לג: פ שמואל א ט: פא במדבר ט: פב מלאכי ג: פג שמואל א י: פד במדבר יט: פה ישעיה מה: פו משלי כח: פז קוסטינר מוקר סנהדרים: פח פר׳ ילא עונש: פט משלי כח: צ תהלים ב: צא ישעיה לג: צב תהלים נו: צג ירמיה לג: *יחזקאל לד: °ירמיה יב: צד מדרש: צה תהלים נב: צו בראשית לה: צז זכריה י: צח דברים כט: צט בראשית לח: ק במדבר יב: קא ערכין יח: קב ויקרא כה: קג שם יד: קד איכה ג: קה מדרש: קו שמות לו:

תיסרנו יה. אמר רבא ואי תימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה, פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו', תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ור' חמא בר חנינא, חד אמר אלו הן יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, וחד אמר כל שאין בו בטול תפלה שנאמר ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי, א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא אלו ואלו יסורין של אהבה שנאמר אשר יאהב ה' יוכיח, אלא מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו, דבר זה מתורתך תלמדנו, קל וחומר משן ועין ומה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהם לחירות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה, והיינו דאר"ל שמעון בן לקיש נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמורה במלח ממתקת כל הקרבן אף ברית האמורה ביסורין ממרקין כל גופו של אדם:

תתנג רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלן לא נתנו אלא על ידי יסורין, תורה, ארץ ישראל, ועולם הבא, תורה מנין דכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו', ארץ ישראל מנין דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, עולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. אמר רבי ביסא אין אדם בעולם בלא יסורין, חושש בשנו אינו יכול לישן, בעינו אינו יכול לישן, יגע בתורה אינו ישן, זה עד זה עד, הוי אשרי הגבר וגו'. אמר ר' פנחס בשם ר' חנן דצפורי אשרי הגבר וגו' ואם בא להקפיד מתורתך תלמדנו, באברהם כתיב ואברכך ואגדלה שמך כיון שיצא קפץ עליו הרעב ולא הקפיד ולא קרא עליו תגר אלא וירד אברם מצרימה. ר' חמא חזא חד מן בורא דיתיב ולעי באורייתא, א"ל שלם עלך בר חורין, א"ל מחכן את ידע ההוא גברא דלאו בר חורין, אמר ליה לא אלא שאת בר חורין לעה"ב, א"ר יוחנן כתיב ואבי עבד וגו' (כדכתוב לעיל): כי לא יטוש ה' עמו. ר' אבהו ור' שמואל בר רב יצחק, ר' שמואל אמר בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הוא עושה בשביל עמו, ובשעה שאין להם מעשים הוא עושה לתקן שמו הגדול. ר' אבהו אמר פעמים שהוא עושה בשביל שמו ופעמים שהוא עושה לתקן עמו. ורבנן אמרין בחוצה לארץ הוא עושה בשביל שמו ובארץ ישראל הוא עושה בשביל עמו ונחלתו: כי עד צדק ישוב משפט, כדבר ביצחק עד אימתי צדיק ישוב משפט ויהי כי זקן יצחק, ישוב כמשפט*. ואחריו כל ישרי לב, אמרו לשמואל הקטן מהו ואחריו כל ישרי לב, אמר להם מתן שכרן של צדיקים נתון באחריהם שנא' ואחריו כל ישרי לב, ומתן שכרן של רשעים מלפניהם שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. אמר ר' שמעון בן יוחאי בשעה שאדם עובר עבירה באין מלאכי השרת ומקטרגין אותו ואומרים רבש"ע כמה שמרך והרד נע בהרים וקשטו, הקב"ה אומר להם קשה הוא האדם הזה בשעתו ואם אני נותן לו שעה עוד אינו יכול לחזור בו. ר' אליעזר בשם ר' סימאי אמר אמר הקב"ה (כב) מי יעמוד לי ערב ביני ובין עובדי אלילים שאם יעשו תשובה שאני מקבלם מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי ה' עזרתה לי, א"ר יהושע בן לוי בכל מקום שכתוב לולי זכות אבות לולי אלהי אבי אלהי אברהם. נענה זבדי בן לוי ואמר ליה והכתיב כי לולא התמהמהנו, אמר ליה אף הוא זכות אבות, שאם לא היה זכות אבות לא היו עולים משם בשלום. אמר רבי א"ר לוי כל מקום שנאמר לולי זכות התורה היא שנאמר לולי תורתך שעשועי, זכות האמנה לולא האמנתי לראות בטוב ה'. רבי יוחנן אומר בכל מקום שכתוב לולי בזכות שמו שנאמר לולי ה' שהיה לנו, לולי ה' עזרתה לי:

תתנד אם אמרתי מטה רגלי. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת הקב"ה אם רואה אדם שנפל הוא מקימהו שנאמר מקימי מעפר דל (כתוב בשמואל ברמז פ"ו): וישב עליהם את אונם. תניא ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב, אמרו כשחרב בית ראשון אותו יום ט"ב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה, והיו הלוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה, ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו אויבים וכבשום, וכן בשני, והאי שירה מאי עבידתה אילימא דעולת חובה, מי הואי כל"ז בהמה בטל התמיד, אלא לאו דעולת נדבה, והסברא מאי שנא דעולת חובה דלא והאי דעולת נדבה הואי, הא לא קשיא בן בקר דעולתא הוא דאיתרמי להו. אמר רבא ואיתימא רב אשי והסברא שירה דיומיה לה' הארץ ומלואה, וישב עליהם את אונם שירה דארבע בשבת הוא, אלא אליא* בעלמא דנפל בפומייהו, והא עומדים על דוכנן קתני, שירה שלא על הקרבן:

תתנה צה לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו. לזה שאמר הכתוב רני בת ציון הריעי ירושלים, על איזה דבר חסדי ה' מספסך(?) פנה אויבך הכל שמחין במפלתן של רשעים, וכן הוא אומר שבר ה' מטה רשעים שבט מושלים מה כתיב בתריה נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה, ואומר כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך, אימתי הארץ שמחה כשאעשה אותך שממה, וכן הוא אומר וישב עליהם את אונם מיד לכו נרננה לה', ובה"א ובאבוד רשעים רנה: נקדמה פניו בתודה. גדול כח התודה וכן יונה אומר ואני בקול תודה אזבחה לך: כי אל גדול ה' ומלך גדול על כל אלהים. וכי יש אלהים אחרים והלא כבר נאמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי והוא אומר על כל אלהים, אלא אוי להם לרשעים שעושים הם ואלוהים לגיתם שנאמר כי כל אלהי העמים אלילים: אשר בידו מחקרי ארץ. מלך בשר ודם אם יאמרו לו הארץ שלך יכול הוא לומר כמה ארכה ורחבה, אבל הקב"ה אינו כן אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו אשר לו הים והוא עשהו, בשר ודם אם יאמרו הים שלך הוא יודע כמה מדות יש בו, אבל הקב"ה נאה לו לומר למה שהוא עשהו והוא יודע מה שיש בו, וכן הוא אומר מי מדד בשעלו מים, ואומר ומים תכן במדה, ומה הקב"ה מבקש מכם השתחויה שנאמר באו נשתחוה ונכרעה נברכה כנגד שלש תפלות שאדם מתפלל בכל יום (בהושע ברמז כ"ב): היום אם בקולו תשמעו. אמר רבי לוי אם משמרין ישראל אפילו שבת אחת כתקנה מיד בן דוד בא והן נגאלין, כתיב הבא יום וכתיב התם שמור את יום השבת, רבי אומר אם עושין ישראל תשובה לפני הקב"ה אפילו יום אחד מיד בן דוד בא שנאמר היום אם בקולו תשמעו. ר' יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה יתיב אפיתחא דמערתא דר' שמעון בן יוחאי אמר ליה לאימת בא משיחא אמר ליה זיל שייליה לדידיה, אמר ליה והיכא יתיב, א"ל אפיתחא דרומי, אמר ליה ומאי סימניה אמר ליה יתיב בין עניים סובלי חלאים וכלהו שרו ואסרו בחד זמנא ואיהו שרי חד ואסר חד, אמר דילמא איתבעינא ולא איעכב, אזל לגביה אמר ליה שלם עלך רבי ומרי אמר ליה שלם עלך בר ליואי. אמר ליה לאימת אתי מר אמר ליה היום. למחר אשכחיה לאליהו אתא גביה אמר ליה מאי אמר ליה אמר לך, אמר ליה אמרתי לו שלם עלך רבי ומרי ואמר לי שלם עלך בר ליואי, אמר ליה הוי ואבטחך לך ולאבוך דאתון מבני העולם הבא. ועוד אמרי ליה לאימת אתי מר ואמר לי היום אמר ליה היום אם בקולו תשמעו: ארבעים שנה אקוט בדור. רבי אליעזר אומר ימות המשיח לישראל ששים שנה וגו' (כדכתוב ברמז תת"ג). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר, אתה מוצא עשרה נסיונות נסו ישראל להקב"ה שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים, שנים בים שנאמר וימרו על ים בים סוף, על ים הרי על הים, בים סוף הרי בתוך הים, ושנים בשליו, ואחד במן, ואחד בעגל, ואחד בפארן, ואחד במרגלים, והיא הקשה שבכן. עשרה נסיונות נתנסה אברהם ועשרה נסיונות נסו להקב"ה במדבר שנאמר במדבר בערבה והם אינם אלא שבעה, והכן השלשה בתבערה ובמסה ובקברות התאוה, ולמה לא סמך אלו לאלו שאלו קשים משבעה הראשונים: אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי. שנו רבותינו דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב שנאמר במדבר הזה יתמו בעולם הזה, ושם ימותו לעולם הבא, ואומר אשר נשבעתי באפי (כדכתוב לעיל במזמור נ'):

צו שירו לה' שיר חדש. עשר שירות הם (כתוב במלכים ברמז קפ"ט וברמז תקנ"א). כי כל אלהי העמים וגו' (כתוב בהושע ברמז ב'): הוד והדר לפניו בבתי נאי (כתוב בירמיה ברמז רנ"ב). שנו רבותינו מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים, ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז, ומנין שאומרים קדושת השם שנאמר הבו לה' כבוד שמו:

השתחוו

במ"ק ובמ"ק ח מגלים ס: ט לוקס נ: י מגלי נ: יא מגלים פ: יב מגלו ו: [illegible]

זית רענן (כב) מי יעמוד לי ערב, פי' מי יעשה ערבות בשבילי לעו"א שאם יעשו תשובה שאני מקבלם שהם אין מאמינים שהקב"ה יקבלם;

השתחוו לה' בהדרת קדש. [נז]רבי יהודה מציין נפשיה ואחר כך מצלי, שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש אל תקרי בהדרת קדש אלא בחרדת קדש:

צז ה' מלך תגל הארץ וגו' צדק ומשפט מכון כסאו. ערבות שבו צדק ומשפט וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז של"ט). צדק ומשפט (כתוב לעיל):

צח מזמור שירו לה' שיר חדש וגו' זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. [נח]זכר חסדו זה אברהם שנאמר [נט]וחסד לאברהם, ואמונתו זה בית יעקב שנאמר [ס]תתן אמת ליעקב. לבית ישראל, ישראל סבא, מי הוה ביתו של יעקב לא רחל, בכלן כתיב אלה בני לאה, אלה בני זלפה, אלה בני בלהה, וברחל כתיב [סא]בני רחל אשת יעקב. זכר חסדו, [סב]ויזכור אלהים את רחל: בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. [סג]שנו רבותינו בתענית תוקעין בשופר של זכרים כפופים ופיהן מצופין זהב ושתי חצוצרות באמצע שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, במה דברים אמורים במקדש אבל בגבולים מקום שיש שופר אין חצוצרות, מקום שיש חצוצרות אין שופר, אמר רבא ואיתימא ריב"ל מאי קראה בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', לפני המלך ה' הוא דבעי חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא:

צט ה' מלך ירגזו עמים. [סד]הה"ד [סה]שמעו עמים ירגזון, כיון ששמעו עו"א שהקב"ה מרומם קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין, אמר להם הקב"ה שוטים שבעולם כמה מלכו מכם ולא כעסו ישראל שנאמר [סו]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום כמה שלטונות שלטו מכם ולא כעסו בני שנאמר אלוף לוטן ועכשו אתם כועסים, אף אני אתן לכם כעס שאין בו רצון שנאמר ה' מלך ירגזו עמים: ה' בציון גדול. אמר ר' יוחנן ממה שעשה בציון הוא גדול הם אומרים על ביתו לא חס כשיבא ליפרע ממחריביו על אחת כמה וכמה, אמר ר' חנינא ה' בציון גדול כשיחזיר שכינתו לציון אותה שעה גדול הוא. א"ר יודן וקרא מסייע ליה לרבי חנינא [סז]כי (נחם) [בנה] ה' ציון אותה שעה נראה בכבודו: ועוז מלך משפט אהב, אתה מוצא מי שהוא עז אינו תופס מדת הדין אבל הקב"ה ועוז מלך משפט אהב: אתה כוננת מישרים. א"ר אלכסנדרי אתה כוננת ישרות בעולמך יש לו דין עם חברו הוא נכנס עמו לדין והן מקבלין עליהם מה שהדין נותן יוצאין ועושין שלום הוי אתה כוננת מישרים, אדם יוצא לדרך ורואה חמור שונאו רובץ תחת משאו הולך ונותן לו ידו, נכנסין לפונדק והוא אומר כך עשה לי פלוני אני הייתי סבור שהיה שונאי ומי גרם להם שיהיו אוהבים התורה שאמרה [סח]כי תראה חמור שונאך וגו' הוי אתה כוננת:

רוממו ה' אלהינו והשתחוו. הכל בזכות השתחויה (כתוב בשמואל ברמז פ' ובפסוק ויהי כי זקן שמואל ובפסוק ויאמר שמואל אל העם). [סט]כתיב [ע]ויחר אף ה' במשה, ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, ר' שמעון בן יוחאי אומר אף זה נאמר בו רושם שנאמר [עא]הלא אהרן אחיך הלוי, והא כהן הוא, הכי קאמר אני אמרתי אתה כהן והוא לוי עכשו הוא כהן ואתה לוי. וחכמים אומרים לא נתכהן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד, ויש אומרים לא פסקה כהונה אלא מזרעו שנאמר [עב]ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי ואומר משה ואהרן בכהניו, מאי ואומר וכי תימא קרא לדורות הוא דכתיב ואומר משה ואהרן בכהניו. [עג]כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, ר' יודן בשם ר' יוסי בר' יודא ור' ברכיה בשם ר' שמעון שמע לה מן הדא [עד]בני עמרם אהרן ומשה [עה]ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים [עו]ומשה איש האלהים, אבל בניו יקראו על שבט הלוי, א"ר אלעזר בר' יוסי פשוט הוא לן בחלוק לבן שמש משה במדבר:

תתנג קוראים אל ה' והוא יענם [בעמוד ענן וגו']. [עז]זה קורא ונענה בענן [עח]וירד ה' בענן, ובאהרן כתיב [עט]וירד ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל, אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו להלן [פ]ותענינה אותן ויאמרו יש הנה, ואין יש אלא ענן שנאמר [פא]ויש אשר יהיה הענן, ר' יודן בש"ר מרי בר יעקב אמרו להם הנשים אין אתם רואים ענן קשור למעלה מחצרו. שמרו עדותיו וחק נתן למו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו [פב]זכרו תורת משה עבדי, ושמענו בשמואל שנכתב לו ספר תורה דכתיב [פג]ויכתוב בספר וינח וגו', באהרן לא שמענו, אלא מלמד שנכתב לו פרשה זו שלא תזוז מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו [פד]זאת חקת התורה:

תתנד ק מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ. א"ר בר אבהו בש"ר אחא יודו בי עו"א ואני מקבלם שנאמר [פה]בי נשבעתי וגו' כי לך תכרע כל ברך, זה שאמר הכתוב [פו]מכסה פשעיו לא יצליח. ר' שמעון ור' יהושע בן לוי בש"ר שמואל בר נחמני מכל הנטיעות אתה מכסה שרשיהן והן משביחות, האגוז הזה אתה מכסה שרשיו ואינו משביח, משל ללסטים שהיה נידון לפני [פז]הקוסטינר כל זמן שהוא מתרים הוא לוקה, הודה הוא נותן [פח]פרקילא, אבל הקב"ה אינו כן אלא עד שלא הודה הוא נותן פרקילא משהודה נוטל דימוס הוי [פט]ומודה ועוזב ירוחם, א"ר יודא ומודה ע"ם ועוזב ירוחם, כיון שראה משה כן התחיל שורר עליהן מזמור שנאמר מזמור לתודה. כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה וכתוב אחד אומר [צ]עבדו את ה' ביראה אם ביראה למה בשמחה ואם בשמחה למה ביראה. א"ר איבו כשתהא עומד להתפלל יהא לבך עליך שמח שאתה עובד לאלהים שאין כיוצא בו. ד"א עבדו את ה' בשמחה, יכול שלא ביראה, תלמוד לומר עבדו את ה' ביראה. א"ר אחא עבדו את ה' ביראה בעוה"ז כשתגיע לעתיד לבא [צא]אחזה רעדה חנפים תהיו אתם גלים ברעדה שהבאתי על עובדי אלילים: בואו שעריו בתודה. ר' פנחס ור' לוי ור' אחא בש"ר מנחם דמן גליא כל התפלות בטלות לעתיד לבא וההודאה אינה בטלה. כל הקרבנות בטלות וקרבן תודה אינו בטל שנאמר [צב]אשלם תודות לך שתי תודות כנגד תפלה וכנגד הקרבן, וכן הוא אומר [צג]קול ששון וקול שמחה קול אומרים הודו את ה' הרי תפלת ההודאה. מביאים תודה בית ה' הרי קרבן תודה. הודו לו ברכו שמו הרי תפלת ההודאה, מה כתיב אחריו (הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו) כי טוב ה' לעולם חסדו:

הוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו. אימתי אנו עמו כשאנו צאן מרעיתו שנאמר *ואתן צאני צאן מרעיתי, אבל כשאנו אריות הוא שונא אותנו שנאמר °היתה לי נחלתי כאריה ביער:

תתנה קא לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. [צד]אמר רב הונא בש"ר אחא אם חסד אשירה ואם משפט אשירה (כתוב באיוב ברמז תתצ"ג), א"ר ברכיה בש"ר לוי [צה]ואתה מרום לעולם ה' לעולם ידך מן עיליתא, על הטוב ברוך הטוב והמטיב, על הרעה ברוך דיין האמת: אשכילה בדרך תמים. ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר אמר הקב"ה משה מנה לי כהן גדול אמר לו מאיזה שבט משבט ראובן אמר לו לאו לא אשית לנגד עיני דבר בליעל [צו]וילך ראובן וישכב וגו'. אמר לו משבט שמעון אמר לו לאו עשה סטים שנאתי על מה שעשה בשטים לכך לא ידבק בי. אמר לו ונמנה משבט דן, לאו לבב עקש יסור ממני שהיו עובדי אלילים לא היה לבו של זה עקש שהניח לחי העולמים והיה עובד אלילים ועברה עם ישראל בים שנאמר [צז]ועבר בים צרה זה צלמו של מיכה. הוא שמשה אמר להם [צח]פן יש בכם איש או אשה. אמר לו ונמנה משבט יהודה אמר לו לאו גבה עינים הוא וכתיב [צט]ויראה יהודה, אמר לו ממי נמנה אמר לו הקב"ה משבטך עיני בנאמני ארץ שנאמר [ק]בכל ביתי נאמן הוא. ר' נחמיה אומר ואית דאמרין לה ר' אחא אומר משום ר' שמעון בן לקיש אמר הקב"ה מי ששרתני בעוה"ז הוא ישרתני לעוה"ב. לא ישב בקרב ביתי, אמר ר' יהושע בן לוי צריך אדם להיות עלוב בביתו ואם בביתו אין צריך לומר בביתו של הקב"ה: מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. [קא]א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע נגעים באין עליו שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם [קב]לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה. אמר רשב"ל מאי דכתיב [קג]זאת תהיה תורת המצורע זאת היא תורתו של מוציא שם רע. א"ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן, כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם [קד]צמתו בבור חיי וידו אבן בי. א"ר חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תקרי אותו לא אוכל אלא אתו, ואיכא דמתני לה על גסי הרוח: דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. [קה]זה רוחו של נבות היזרעאלי (כתוב במלכים רמז רכ"ג ובאיוב רמז תתק"ו). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, א"ר יוחנן לשני בקרים הביאו ישראל נדבת המשכן שנאמר [קו]והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר, בזכות כך אצמית כל רשעי ארץ:

תפלה

ממ"ק ובמ"ק נז ברכות ל: נח בראשית רבה פרשה עג: נט מיכה ז: ס שם: סא בראשית מו: סב שם: סג ר"ה כז: סד מכילתא: סה שמות טו:
סו בראשית לו: סז תהלים קב: סח דברים ז: סט זבחים קב: ע שמות ד: עא שם: עב דה"א כג: עג פסיקתא: עד דה"א כג: עה שם:
עו דברים לג: עז מדרש: עח שמות לד: עט שם לג: פ שמואל א ט: פא במדבר ט: פב מלאכי ג: פג שמואל א י: פד במדבר יט: פה ישעיה מה:
פו משלי כח: פז קוסטינר חוקר סנהדרים: פח פרקילא עונש: פט משלי כח: צ תהלים ב: צא ישעיה לג: צב תהלים נו: צג ירמיה לג: *יחזקאל לד:
°ירמיה יב: צד מדרש: צה תהלים צב: צו בראשית לה: צז זכריה י: צח דברים כט: צט בראשית לח: ק במדבר יב: קא ערכין טו: קב ויקרא כה:
קג שם יד: קד איכה ג: קה מדרש: קו שמות לו:

לבא ולקחתי משנותי שבעים שנה והוספתי על ימיו שנאמר [מא]ימים על ימי מלך תוסיף אף אני הוסיף על שנותיו כמו דור ודור ונתתי שבת ורנן לאל במעשיו שנאמר במעשי ידיך ארנן מה גדלו מעשיך ה', התחיל אדם מהלל ומפאר לשם עליון ואמר מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך, בוא וראה כמה מיני חיות ובהמות בעולם וכמה מיני דגים בים שמא קול או מראה או דעת או טעם של זה דומה לזה, שנו רבותינו במשנה להגיד גדולתו של הקב"ה טבע את כל העולם בחותמו של אדם הראשון ואין אדם דומה לחברו:

איש בער לא ידע. כל אדם מישראל שהוא בער ולא למד בינה חכמי ישראל ילמדוהו דברי תורה שנאמר [מב]בינו בוערים בעם, אבל כותי בקי הוא כסיל למה שאינו יודע דברי תורה שנאמר וכסיל לא יבין את זאת: **בפרוח** רשעים. אימתי שאתה רואה את הרשעים פורחים כמו עשב לכסות את פני כל הארץ והציצו כל עובדי ע"א שהן ומעשיהן און צפה ליסות המשיח שלא הרבה הקב"ה אותם אלא לאבדם מן העולם הזה ומן העולם הבא שנאמר להשמדם עדי עד. ואתה מרום לעולם ה', ראה דוד שרבו רשעים כמו עשב ולא אמר הללויה עד שראה שהם עתידין להשמד שנאמר [מג]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה, ואז הקב"ה מלך בעליונים ובתחתונים שנאמר ואתה מרום לעולם ה':

ואתה מרום לעולם ה'. ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר לעולם ידך על העליונה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם יושב ודן בשעה שהוא נותן [מד]דימוס הכל מקלסין אותו ובזמן שהוא נותן [מה]ספקולא הכל מרננין אחריו מפני שהן יודעין שיש שטף בדינו, אבל הקב"ה אינו כן אלא בין במדת הדין בין במדת רחמים לעולם ידך על העליונה (כתוב באיוב ברמז תתצ"ג). אמר ר' יודן ואתה מרום רוממות שאתה נותן בעולמך לעולם, נתת כהונה לאהרן [מו]ברית מלח עולם היא והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, נתת מלכות לדוד לעולם [מז]הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח, כשנבנה בית המקדש נבנה בשירים ובזמרים [מח]מזמור שיר חנכת הבית לדוד, וכשנחרב אף הוא בזמרים [מט]מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך הוי ואתה מרום לעולם ה':

כי הנה אויביך ה'. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים נתת אויביך עלינו עול קשה על צוארינו אבל אנו יודעין שהם עתידין ליאבדון שנאמר כי הנה אויביך יאבדו, יתפרדו כמוץ לפני רוח שנאמר יתפרדו כל פועלי און:

תתמד ותרם כראים קרני. [נא]ר' יהודה בר גוריון ור' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי חד אמר שאול נמשח ומגנו לא נמשח. וחד אמר לא הוא ולא מגינו. אמר דוד אני נמשחתי במשחא (דכיתא) [דרבותא] שנאמר [נב]מגן שאול בלי משיח בשמן, אבל דוד נמשח ונתבלה בשמן שנאמר בלותי בשמן רענן (כתוב בשמואל ברמז קכ"ד):

תתמה ד"א ותרם כראים קרני, אמרו כשהיה דוד רועה במדבר מצא ראם ישן כסבור שהיה הר ועלה עליו וכו' (כדכתוב לעיל במזמור כ"א). [נג]זש"ה ותרם כראים קרני מה הראם הזה קרנותיו גבוהים מכל קרני בהמה וחיה והוא מנגח לימינו ולשמאלו, כך מנחם בן עמיאל בן יוסף קרנותיו גבוהות מכל בני אדם והוא עתיד לנגח לארבע רוחות השמים, ועליו אמר משה [נד]קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו, ועמו רבבות אפרים ואלפי מנשה שנאמר [נה]והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה, ועליו יתיצבו כל המלכים להרגו שנאמר [נו]יתיצבו כל מלכי ארץ וישראל שבארץ בצרה גדולה אבל בצרתן [הם] כזית רענן, ותבט עיני בשורי אלו שהם עתידים לבא עליהם. ישמעו אזני באבדן שנאמר בקמים עלי מרעים תשמענה אזני. צדיק כתמר יפרח מה תמר זה נאה במראיתו וכל פירותיו נאים ומתוקים, כך דוד נאה במראהו ובכבודו וכל מעשיו טובים ומתוקים לפני הקב"ה. כארז בלבנון ישגה, מה ארז זה שרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות שבעולם באין עליו אין מזיזין אותו ממקומו, כך דוד כחו ומעשיו לפני הקב"ה אפילו כל האומות באין עליו אין מזיזין אותו ממקומו:

שתולים בבית ה', כשעתיד הקב"ה לקבץ את ישראל מארבע רוחות העולם, כגן הזה שהוא שתול מערוגה לערוגה, כך הקב"ה עתיד לקבץ אותם מארץ טמאה לארץ טהורה. בחצרות אלהינו יפריחו, כעשב הזה יפריחו ויצמחו בבית המקדש. עוד ינובון בשיבה, מה שיבה זו הדר וכבוד לזקנים כך יהיו בהדר וכבוד לפני הקב"ה שנאמר דשנים ורעננים יהיו. להגיד כי ישר ה', כל אלו למה, להגיד ולשנן כח מעשיו של הקב"ה שהוא צדיק, [נז]ואין עול שנאמר צורי ולא עולתה בו. [נח]ד"א צדיק כתמר יפרח זה אהרן [נט]והנה פרח מטה אהרן לבית לוי מה תמרה זו נוטעין אותה והיא מעלה שרשין מכל צדדיה אף אהרן *אלעזר בנו פינחס בנו אבישוע בנו. שתולים בבית ה' [ס]ומפתח אהל מועד לא תצאו מה תמרה וארז אין גזעם מחליף אלא לזמן מרובה אף חלופי צדיק אינם אלא לזמן מרובה, [סא]מה תמרה זו וארז אין בהם לא עקומין ולא סקוסין כך צדיקים אין בהם לא עקומין ולא סקוסין. מה תמרה וארז צלן למרחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק [סב]והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך. מה תמרה וארז לבן מכוון למעלה אף צדיקים לבן מכוון למעלה להקב"ה. מה תמרה וארז יש להם תאוה כך הם הצדיקים יש להם תאוה, ומה היא תאותם, הקב"ה דכתיב [סג]קוה קויתי ה', א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת [סד]בחמתן ולא היתה עושה פירות, עבר אדם אחד וראה אותה אמר הרכבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיב אותה עשתה פירות. אי מה תמרה אין עושין ממנה כלים יכול כך צדיקים, תלמוד לומר כארז, אמר רב הונא תמן עבדין מנה מאנין. מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה, לולבים להלל, חריות לסכוך, סיבין לחבלים, סנסנים לכברה, שפעת קורות לקרות בהן את הבית, כך הם ישראל אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי גמרא מהם בעלי אגדה. ומה תמרה וארז כל מי שעולה לראשם ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת, כך כל מי שבא להזדווג עם ישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם, תדע לך שכן שרה על ידי שעכבה פרעה לילה אחד לקה הוא וביתו בנגעים שנאמר [סה]וינגע ה' את פרעה. מה תמרה זו אינה עושה פחות משלשה [סו]אנבונין כך אין ישראל חסרים פחות משלשה צדיקים בעולם כאברהם יצחק ויעקב, חנניה מישאל ועזריה, מה תמרה גדולה מכל האילנות כך ישראל [סז]כי גדול מרדכי בבית המלך, וכתיב [סח]והמלך דוד הולך וגדל: [סט]ד"א צדיק כתמר יפרח, דרש ר' חייא בר לוליאני אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר, אלא אם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר זה אין גזעו מחליף אף צדיק אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז, ואם נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז זה אין עושה פירות אף צדיק אינו עושה פירות לכך נאמר תמר. שתולים בבית ה' [ע]זה נח ששתלו הקב"ה בתבה. בחצרות אלהינו יפריחו [עא]ויולד נח שלשה בנים, עוד ינובון בשיבה זה נח, דשנים ורעננים יהיו ויולד נח שלשה בנים, א"ר יוחנן מה טעם כל דורו מולידים לק' ונח מוליד לת"ק שנה, אלא אמר הקב"ה אם רשעים הם אין רצוני שיאבדו במים ואם צדיקים הם יטרח ויעשה תבות הרבה כבש הקב"ה את מעינו והוליד לת"ק שנה. רב נחמן בש"ר אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר אפילו יפת שהוא הגדול לכשיבוא המבול אינו בן ק' שנה שיהא ראוי לעונשין. ד"א שתולים בבית ה' זה אברהם ששתלו הקב"ה בארץ ישראל, בחצרות אלהינו יפריחו זה ישמעאל. עוד ינובון בשיבה זה יצחק, דשנים ורעננים יהיו אלו בני קטורה [עב]ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. ד"א שתולים בבית ה' (לז) אלו התינוקות שבבית הספר, בחצרות אלהינו יפריחו אלו העזרות, ר' חוניא ור' הונא ור' פנחס [עג]מבן חדש ומעלה תפקד וכי בן חדש משמש, אלא כיון שהוא עתיד לשמור כאלו שומר. א"ר שמואל שבטו של לוי עד שהוא במעי אמו הוכתב [עד]באיסטרטיא של מעלה. אמר רב יהודה בר סימון כתיב בשמואל [עה]הוא שפט את ישראל כל ימי חייו והלא לא שפט אלא (לח) י"ג שנה, הרא אמרה בן לוי עד שהוא במעי אמו נכתב באיסטרטיא של מעלה:

תתמו עוד ינובון בשיבה. ר' יהושע בן קרחה אומר העלה [עו]ניבין, מעשה באחד שעשה דייתיקי ואמר לא יהא בני יורש אותי עד שיעשה שוטה, הלך ר' יוסי בר' יהודה לשאול המעשה לר' יהושע בן קרחה והציצו מבחוץ וראו אותו מרקע על ידיו ועל רגליו וגמי נתון לתוך פיו והוא נמשך אחר בנו כיון שראו אותו הטמינו את עצמן, נכנסו אצלו שאלו אותו המעשה התחיל משחק אמר להם חייכם שמעשה הזה ששאלתם עכשו הגיעני, א"ל מכאן שאדם רואה בנים כאלו הוא משתטה. עוד ינובון בשיבה, [עז]תניא ר' נהוראי אומר מנית אני כל אומנות שבעולם ומלמד את בני תורה שכל אומנות שבעולם עומדות לו לאדם בעת ילדותו ולעת זקנתו מת מוטל

ממ"ק ובמ"ק מא תהלים פא: מב שם לד: מג שם קד: מד דימוס כלוס: מה ספקולא מלכד: מו במדבר כ: מז דה"ב יג: מח תהלים ל: מט שם עט:
נא אגדת תמוהא: נב ש"ב א: נג פלקי ר"א: נד דברים לג: נה שם: נו תהלים ב: נז דברים לג: נח תנחומא: נט במדבר יז: *דס"א ו:
ס ויקרא ח ו: סא ברא"ית רכט: סב דברים ז: סג תהלים מ: סד חמתן שם מקום: סה בראשית יב: סו אנבונין אשכולות של פירות: סז אסתר ג:
סח ש"ב ס: סט תענית כה: ע ב"ר: עא בראשית ו: עב שם כה: עג במדבר ג: עד איסטרטיא חיל וכת: עה ש"א ד: עו ניבין נמחים: עז קדושין מט:

זית רענן (לז) אלו התינוקות שבבית הספר בחצרות אלהינו יפריחו, פי' התינוקת של בית לוי נמני לעזורה: (לח) י"ג שנה, שכל שנותיו נ"ב שנה ותנח נתעברה כשמנוהו לעלי שופט ועלי שפט את ישראל ארבעים שנה נמצא נשתיירו י"ב שנה וקצת משנת הי"ג:

בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע, תני מילי היכא דלא חזא כלל אבל חזא ולא ידע מאי חזא שפיר דמי: לא תאונה אליך רעה, [ט]א"ר חסדא א"ר ירמיה בר אבא שלא ישלוט בך יצה"ר, ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה כו'. ד"א לא תאונה וגו' שלא יבעתוך חלומות רעים וכו', ונגע לא יקרב באהלך שלא יהא לך בן או תלמיד מקדיח תבשילו ברבים, עד כאן ברכו אביו מכאן ואילך ברכתו אמו. כי מלאכיו יצוה לך וגו' עד על שחל ופתן תדרוך ע"כ ברכתו אמו מכאן ואילך ברכתו שכינה. כי בי חשק וגו' כי מלאכיו יצוה לך, שני מלאכים המלוין לו לאדם מעידין עליו (כתוב בישעיה ברמז תכ"ג):

תתמג רבי אלעזר בר' יוסי הגלילי אומר אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת לאותה הדרך הקדם (על ימיו) [עליו] שלשה ימים או אחר (על ימיו) [עליו] שלשה ימים כדי שתצא עמו לדרך מפני שמלאכי שלום מלוין אותו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, ואם ראית רשע יוצא לדרך הקדם עליו או אחר עליו שלשה ימים כדי שלא תצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלוין אותו שנאמר [י]הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו. [יא]ר' מאיר אומר מי גדול השומר או הנשמר, מן מה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך הוי הנשמר גדול מן השומר. ר' יהודה אומר מי גדול הנושא או הנשא, מן מה דכתיב על כפים ישאונך הוי הנשא גדול מן הנושא. ר"ש אומר מי גדול המשלח או המשתלח, מן מה דכתיב [יב]שלחני כי עלה השחר הוי המשתלח גדול מן המשלח. לא תאונה אליך רעה, [יג]א"ר יוחנן עד שלא הוקם המשכן היו המזיקין מתגרין לבריות, משהוקם ונגע לא יקרב באהלך, א"ל ריש לקיש למה נלמד מספר תהלים נלמד ממקומו דכתיב [יד]יברכך ה' וישמרך מן המזיקין, אימתי [טו]ויהי ביום כלות משה גו': על כפים ישאונך. אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן כתיב [טז]כי הנה ה' יוצא ממקומו ונמסו ההרים תחתיו, ומה אם בשעה שהקב"ה יוצא נמסו ההרים תחתיו כאן שכתוב [יז]והנה ה' נצב עליו על אחת כמה וכמה, (לה) היכן היה יעקב באותה שעה, המלאכים טענו אותו שנאמר על כפים ישאונך: על שחל ופתן תדרוך, אמר ר' לוי כל שנים עשר חדש היה נח מדייש על הנחשים ועל העקרבים ולא היו מזיקים אותו שנאמר על שחל ופתן תדרוך: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי. א"ר יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מפני מה ישראל מתפללין בעולם הזה ואינן נענין, על ידי שאינם יודעין שם המפורש, אבל לעתיד הקב"ה מודיעם שנאמר [יח]לכן ידע עמי שמי וגו', באותה שעה הם מתפללין ונענין שנאמר יקראני ואענהו: עמו אנכי בצרה, [יט]אפר מקלה היו נותנין על גבי התבה משום עמו אנכי בצרה. עמו אנכי בצרה, [כ]א"ר יודן משל למה הדבר דומה לאשה עוברת שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה למעלה, ובשעת לידתה היתה צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צווחת כנגדה, והיו שכנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה, א"ל בתי יולדת בצער אע"פ שהכעיסתני איני יכולה לסבול צווחתה אלא הריני צווחת עמה, כך אמר הקב"ה ביתי חרב ובני שלולין בקולרין ואיני מצר, וכה"א [כא]ועתה מה לי פה נאם ה' כי לקח עמי חנם. וכן אתה מוצא למה נגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה ולא מתוך אילן אחר, אמר הקב"ה הם נתונים בשעבוד ואני נגלה מתוך אילן אחר לפיכך מתוך הסנה שכלו מלא קוצים. אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי, א"ר אבהו זה אחד מן המקראות הקשין שישועתן של ישראל הוא ישועתו של הקב"ה:

צב מזמור שיר ליום השבת טוב להודות. [כב]ר' יצחק פתח [כג]ראו כי ה' נתן לכם השבת, מהו ראו, אמר ר' אמי מרגליתא דיהבית לכון, א"ר יצחק כל עסקה של שבת כפול, עומרה כפול שנאמר [כד]שני העומר לאחד, קרבנה כפול שנא' [כה]וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים גו', ענשה כפול שנאמר [כו]מחלליה מות יומת, מתן שכרה כפול שנאמר [כז]וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד, אזהרותיה כפולות שנאמר [כח]זכור את יום השבת [כט]שמור את יום השבת, מזמורה כפול מזמור שיר ליום השבת, אמר רב קטינא שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב (בישעיה ברמז שצ"ד). [ל]אמר רבי לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו, פגע אדם הראשון בקין אמר ליה מה נעשה בדינך אמר ליה עשיתי תשובה ונפטרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך הוא גדול כחה של תשובה ולא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור. ר' שמעון אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו, לפי שבא יום השבת ונעשה סניגור לאדם לפני הקב"ה ואמר רבון העולם בששת ימי המעשה לא נהרג איש בעולם ובי אתה מתחיל זו היא קדושתי וזו היא ברכתי ונוצל אדם הראשון מדינה של גיהנם בזכות השבת, וכשראה אדם כחה של שבת התחיל משורר מזמור שיר ליום השבת, אמר ליה השבת ולי אתה אומר [לא]הימנון אני ואתה נאמר הימנון להקב"ה טוב להודות לה'. אמר ר' לוי בשם ר' נזירא מזמור שיר ליום השבת שלא שמשה עמו אפלה, אתה מוצא בכל יום כתיב [לב]ויהי ערב ויהי בקר, יום השבת אין כתיב עמו ערב. אמר ר' לוי בשם ר' נזירא ל"ו שעות היה יום שנים עשר של ערב שבת ושנים עשר של ליל שבת ושנים עשר של שבת, ואתיא כמאן דאמר לן כבודו עמו, ובמוצאי שבת זמן לו הקב"ה שני רעפים והקישן זה לזה ויצא האור מביניהן והבדיל עליו בורא מאורי האש לפיכך אנו מבדילין על האור במוצאי שבת: טוב להודות לה'. [לג]אמר אדם בי ילמדו כל הדורות שכל מי שהוא משורר ומזמר לשם עליון ומודה פשעיו ועוזב נוצל מדינה של גיהנם. טוב להודות לה', [לד]במזמור אתה מוצא שבע אזכרות, טוב להודות לה'. כי שמחתני ה', מה גדלו מעשיך ה' וגו', מכאן סמכו שבע ברכות שמתפללין בשבת. ד"א כנגד שבעה קולות שכתוב במזמור קול ה' על המים. ד"א כנגד שבעה קולות שבמתן תורה שנאמר [לה]ויהי קול השופר, ויהי קולות וברקים, וקול שופר, והאלהים יעננו בקול, וכל העם רואים את הקולות, ואת קול השופר, ויענו כל העם קול אחד, וכן דוד אומר [לו]שבע ביום הללתיך. להגיד בבקר חסדך, [לז]אמר אדם הראשון כל באי העולם הזה שהוא דומה ללילה וכל באי העולם הבא שהוא דומה לבקר יגידו ויאמרו אמונתו וחסדו של הקב"ה שעשה עמי והצילני מדינה של גיהנם: כי שמחתני ה' בפעלך. [לח]מי גרם לנו לבא לידי שמחה זו אלא בשכר האמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילות לכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. [לט]אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל. [מ]כל עדות נאמרה בישראל בעשרה. (לו) עדות המת בעשרה, עדות ברכת השם בעשרה. עדות ברכת מילה בעשרה. עדות חליצה בעשרה. אמר איני רוצה מישראל אלא הגיון פיהם בנבל וכנור שנאמר עלי הגיון בכנור. הכנור שהיה דוד מנגן בו היה בעשרה נימין (כתוב במזמור ל"ב): כי שמחתני ה' בפעלך, אמר רבי חזקיה בשם ר' ירמיה מעשה בתלמיד אחד של רבי שמעון בן יוחאי שיצא לסחורה והרויח והעשיר והיו התלמידים רואים את הריוח שהרויח והיו מצירין עצמן, מה עשה ר' שמעון בן יוחאי נסיב להון לתלמידיו ונפק בהון לבקעה אמר לבקעה בקעה התמלאי דינרין זהב מיד נתמלאה הבקעה דינרין זהב, אמר לתלמידיו כל אחד מכם יטול כל מה שהוא מבקש אלא היו יודעים שכל מי שהוא נוטל ממנו מתן שכרו שלעתיד לבא הוא נוטל, כיון שראו כן התחילו אומרים כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן. מעשה ברבי שמעון בן חלפתא דהוה ערבי פסחא ולא הוה ליה מנן מזבין לביתיה כלום אפילו חד פרוטה, אמרה ליה איתתיה אפילו חד פרוטה לית לך לקיומי מצותא דפסחא, כיון שהיו מבשלות חברותיה לא הוה לה מה לבשל, נטלה קדרה ונתנה לתוכה מים והדליקה האש תחתיה לפי שהיתה מתביישת שלא היה לה כלום, כיון שראה רבי שמעון בן חלפתא כן יצא לו חוץ למדינה והתפלל ויצאה לו יד אחת והושיטה לו אבן אחת טובה נטלה והראה אותה ואין כל העולם יכולין לכוין דמיה של המרגלית, מה עשה נטל עליה זהוב אחד ופרטו ולקח בשר ויין ולחם וירק לפרנס את היום והעלה לביתו אמר לאשתו כבר יש לנו מה לאכול ולהותיר, א"ל מהיכן נתפרנסת, לא הגיד לה, אמרה נשבעת אני שאיני אוכלת עד שתאמר לי מנין לך, כיון שהטריחה עליו גלה לה המעשה, אמרה לו וקבלת עליה ליגע בדבר שמתוקן לך לעתיד לבא שיהא שלחנך פגום מחבריך, לך והתפלל והחזר את החפץ, הלך והחזיר מה שלקח ופרע מה שנטל על האבן ונטלה ויצא חוץ לעיר והתפלל עליה ויצאה יד ונטלתה מידו, והנס השני גדול מן הראשון, שמע רבינו ואמר יכול הייתי להתפלל שינתן לי ולא הייתי יכול להתפלל על מה שנתן לי שתחזור למקומה, התחיל אומר כי שמחתני ה' בפעלך:

כי שמחתני ה' בפעלך. [מא]אמר אדם שמחני הקב"ה והכניסני לגן עדן והראני מלכיות מושלין ואובדין, והראני דוד בן ישי מושלו לעתיד לבא

ממ"ק ובמ"ק ט סנהדרין קג: י תנחומא: יא תהלים קט: יב בראשית רבה פרשה עח: יג בראשית לג: יד מדרש: טו במדבר ז: טז שם ז: יז מיכה א: יח בראשית כח: יט ישעיה נב: כ תענית טז: כא תנחומא: כב ישעיה נב: כג שמות טז: כד שם: כה במדבר כח: כו שמות לא: כז ישעיה נח: כח דברים ה: כט בראשית רבה: ל הימנון שיר ותודה: לא בראשית א: לב פרקי רבי אליעזר: לג ילמדנו: לד שמות יט: לה תהלים קיט: לו פרקי רבי אליעזר: לז מכילתא: לח ברכות יב: לט פרקי רבי אליעזר: מ פר"א:

זית רענן (לה) היכן היה יעקב באותה שעה, במ"ת שהמלאכים טענו אותו בהליכתו לחרן ע"ש: (לו) עדות המת בעשרה, והיינו תנחומי אבלים: ברכת השם, לזמן בשם: מילה בעשרה, כדאיתא בש"ע בי"ד:

הנחתי לך: **איש האלהים** (כתוב ברמז צ"א). א"ר יצחק אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, בא משה ופרש ה' מעון אתה. א"ר יוסי בן חלפתא אין אנו יודעים אם הקב"ה טפל לעולמו ואם עולמו טפל לו, בא משה ופרש [נז]הנה מקום אתי הוי עולמו טפל לו. א"ר הונא בשם ר' אמי למה מכנין שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום שהוא מקומו של עולם. א"ר יודן משל לגבור שהיה רוכב על סוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפל לרוכב ואין הרוכב טפל לסוס. כמה דאת אמר [נט]כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. עשרה בני אדם נקראו איש (כתוב במלכים ברמז צ"א): **בטרם הרים יולדו.** וכתוב אחד אומר [ס]בטרם הרים הטבעו שהיו (לא) טסים כצינוריות הללו של מים והיכן שראה הקב"ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו: **זרמתם שנה יהיו.** ר' יוחנן אמר זרו מתו תמו, ר' שמעון בן לקיש אמר זרו מתורתך רמה נגעה בהם, ר' אלעזר אומר זרמתם לשעה אחת היתה. זרמתם שנה יהיו כשינה יהיו: **בבקר יציץ וחלף.** רבנן אמרין אלו ישראל למה שלערב ימולל ויבש אלו עו"א, רבי אבא בר כהנא אמר (לב) כלו ישראל בבקר יציץ וחלף לעולם הבא, למה שלערב ימולל ויבש בעולם הזה: **שתה עונותינו לנגדך** בכל שעה שתה עונותינו, ואם מבקש אתה להחיותנו עלומנו למאור פניך אותה שעה אנו הולכים למאור פניך: **ורהבם עמל ואון.** רבי חנינא בר יצחק אמר אפילו בית מלכותו עמל ואון שנאמר [סא]אזכיר רהב ובבל: **כי גז חיש.** רבנן אמרין [סב]גזין חשין טסין: **מי יודע עוז אפך.** א"ר חנינא בר יצחק כל מי שקדמוהו היסורין בעולם הזה, וכיראתך עברתך למנות ימינו כן הודע, אמר רבי יהושע אילו היינו יודעים אימתי אנו מתים היינו עושים תשובה, א"ר אלעזר שוב יום אחד לפני מיתתך, אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע אימתי הוא מת אמר להם כל שכן הוא עושה תשובה היום שמא ימות למחר או ליום שלישי וכן כל ימיו, נמצא כל ימיו בתשובה הוי למנות ימינו כן הודע. שובה ה' עד מתי אמר רבי לעולם תהא תשובה מצויה לפניך: **שמחנו כימות עניתנו.** כימים שצערתנו בבבל במדי בארם. ד"א (לג) כימות המשיח, (ר"א) [ר"ע] אומר (ארבע מאות) [ארבעים] (לעיל ברמז תת"ה): **ונביא לבב חכמה.** [סג]אמימר אמר חכם עדיף מנביא שנאמר ונביא לבב חכמה, מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול. והדרך על בניהם (כתוב ברמז תש"ל): **יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם.** [סד]אין הדר אלא זקנה שנאמר [סה]תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה. דבר אחר והדרך זה תכלת שבציצית שישראל מתכסין בו שנקראו בנים למקום, ומפני מה תכלת מכל גוון, חזקיה אמר ואית דאמרי לה בשם רבי מאיר תכלת דומה לעשבים, עשבים דומים לאילנות, אילנות לרקיע, רקיע לנוגה, נוגה לקשת, וקשת לדמות, שנאמר [סו]כמראה הקשת, אמר חזקיה אם לובשין ציצית ותכלת לא יהו סבורין שמא תכלת הם לובשין אלא שיהיו מסתכלין באותה ציצית כאלו שכינה שרויה עליהם [סז]וראיתם אותו וזכרתם: **ויהי נועם אדני אלהינו עלינו.** א"ר הונא (לד) נפשי מן תכלתא ועיינא לי מן קודחתא, א"ל נתת תורתך לנו וכבודך נתת בעליונים ויהי נועם אדני אלהינו עלינו, אמרו ישראל רבש"ע אצלנו נתת תורתך שנשמור אותה וכבודך נתת בעליונים היכן שנתת תורתך תן כבודך הוי ויהי נועם אדני אלהינו עלינו וגו', אמר להם הקב"ה לשעבר ע"י שנבנה בית המקדש ע"י ב"ו לפיכך חרב וסלקתי שכינתי אבל לעתיד לבא אני הוא שבונה אותו ומשרה שכינתי בתוכו ואינו חרב:

תתמב צא

יושב בסתר עליון. [סח]אמר רב הונא בשם רבי אידי מי אמר המזמור הזה אנו סבורים ששלמה אמרו ולא אמרו אלא משה, בית קדש הקדשים שעשה משה עשר על עשר ובית קדש הקדשים שעשה שלמה עשרים על עשרים, אמר [סט]כי האמנם ישב אלהים על הארץ (כי) [הנה] השמים ושמי השמים לא יכלכלוך מי יוכל לעשות מקדש שישרה בתוכו שהוא אומר [ע]ועשו לי מקדש, א"ל הקב"ה כשאני מבקש כל העולם אינו יכול להחזיק כבודי אינו מבקש ממך אלא עשר אמות בצפון ועשר אמות בדרום ועשר במערב הוי יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן שנתלונן בצלו. דבר אחר מי אמר המזמור הזה מי שהוא יושב בצלו של הקב"ה. מי שנתלונן בצלו של הקב"ה. מי שהוא יושב בסתרו של עולם זה משה שישב בסתרו של עליון. דבר אחר בצל שדי בצלו של בצלאל, א"ר פרודיקי ברבי נחשא בשם רבי יהודה בר סימון יושב בסתר עליון על כל המעשים רואה ואינו נראה, ובצל שעשה לו בצלאל נתלונן שדי. שיר של פגעים היה משה אומר בשעה שהיה עולה לרקיע. יושב בסתר עליון, [קב]שישב בסתרו של הקב"ה, בצל שדי יתלונן שלן שם מאה ועשרים לינות. **אומר לה' מחסי ומצודתי** שהוא מחסי ועשוי לי כמין חומה. **אלהי אבטח בו**, אמר הקב"ה בשמי בטחת חייך שהוא עומד לך. **כי הוא יצילך מפח יקוש** ממצודתו של ציד: **צנה וסוחרה אמתו**, אמר רבי שמעון בן לקיש אני נעשה צנה לכל מי שהוא סוחר בתורה. **לא תירא מפחד לילה** מכאן שהיה מתירא. **מחץ יעוף יומם.** אמר רבי ברכיה הכהן יש מזיק שהוא פורח כעוף וקושט* כחץ. **מקטב ישוד צהרים**, מהו קטב מרירי שכל מי שרואהו אינו חי, ואם ראהו אדם אי אפשר לו לחיות, וכיצד הוא עשוי ראשו דומה לעגל וקרן אחת יוצאה מתחת מצחו והוא עשוי [קג]אפוטיין אפוטיין (ומכדי) [ומתגלגל ככדור] ושולט מי"ז בתמוז לתשעה באב. ונגע לא יקרב באהלך, עד יום שהוקם המשכן היו המזיקין מצויין, משהוקם המשכן כלו המזיקין שנאמר [קד]ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן [וסמיך ליה יברכך ה' וישמרך ישמרך מן המזיקין], ביום שבלו המזיקין מן העולם. **מחץ יעוף יומם**, יש מזיק שהוא פורח באויר ומי יצילך ממנו שלוח הקן שנאמר כי הוא יצילך מפח יקוש כענין שנאמר [קה]היעלה פח מן האדמה, ואומר [קו]התפול צפור על פח, וכתיב [קז]כי יקרא קן צפור וכתיב שלח תשלח. אמר רבי הונא בשם רבי יוסי קטב מרירי עשוי קליפין קליפין של שערות ועינו בתוך לבו ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין צל לחמה ומתגלגל ככדור ושולט מארבע שעות עד תשע שעות ושולט משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, וכל מי שהוא רואה אותו נופל על פניו, חזקיה ברבי ראה אותו ונפל על פניו. רבי שמואל בר רב יצחק הוה מפקד בספריא דיהון מפנין לטליין מארבע שעין עד תשעה שעין. רבי יוחנן הוה מפקד לספריא דלא יהוון מחיין לטלייא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב:

אומר לה' מחסי ומצודתי. [קח]כל זמן שצרה באה עלי אני בורח למצודתו של הקב"ה שכן הוא אומר [קט]נפלה נא ביד ה'. דבר אחר ומצודתי שהוא מכנים אויבי לתוך המצודה ומוסרן לי, וכן אתה מוצא בשובך ובגלית:

יפול מצדך אלף. [קי]אבא בנימן אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקים. אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן [א]כי כסלא לעוגיא. אמר רב יהודה כל חד מינן אלפא מימיניה ורבוותא משמאליה שנאמר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך, ההוא דוחקא דהוה בכלה מנייהו הוא, הני ברכי [ב]דשילהי מנייהו, הני כרעי דמנקבי מנייהו. הני מאני דרבנן דבלו מנייהו. [ג]משום רבי שמעון אמרו המתפלל נותן שלום לימין ואחר כך לשמאל שנאמר [ד]מימינו אש דת למו ואומר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. רבה חזייה לאביי דיהיב לימינא שלמא ברישא, א"ל מי סברת לימין דידך לא לשמאלא דידך ולימינו של הקב"ה. יפול מצדך אלף ורבבה מימינך, [ה]ולמה משל ימין יותר משל שמאל, אלא מפני שהימין שולטת בכל המצות לכך נאמר רבבה מימינך אבל שמאל שאינה שולטת אלא במצוה אחת לכך נמסרו לשמאל אלף. מהו אומר אליך לא יגש אמר הקב"ה בנוהג שבעולם מלך יוצא לכרך וכל הלגיונות יוצאין עמו לשמרו והוא זקוק להם ליתן לכל אחד פרנסתו ומזונותיו, אבל אני מסרתי לך אלף משמאלך ורבבה מימינך שיהו שומרים אותך ואין אחד מהם נגש אליך ואומר לך זן אותי, אמר ר' חנינא והלא כבר נאמר יפול מצדך שאם יבואו מזיקין עליך אותם מלאכים מפילין אותם לפניך, ד"א מהו יפול שהקב"ה משלימן לך כענין שנאמר [ו]וממנשה נפלו על דוד: **כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך**, אמר ר' חנינא (לד) נפשי מן תכלתא ועיינא לי מן קודחתא נתת את התורה בתחתונים אצלנו ועליון שמת מעונך: **לא תאונה אליך רעה.** [ז]אמר רב הונא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, לאדם רע אין מראין לו חלום רע, תניא נמי הכי כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב, כל ימיו של אחיתופל לא ראה חלום רע, ולא חזא דוד חלמא טבא והכתיב לא תאונה אליך רעה, שלא יבהלוך חלומות רעים והרהורים רעים, ונגע לא יקרב באהלך, שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך, לא קשיא הא דחזא הוא הא דחזו ליה אחריני, וכי לא חזא הוא מעליותא היא והא אמר ר' ינאי א"ר זירא כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר [ח]שבע ילין בל

ממ"ק ובמ"ק נח שמות לג: נט חבקוק ג: ס משלי ח: סא תהלים פז: סב גזין וכו' פי' שהשנים מתעופפות והולכות מהר: סג ב"ב יב: סד מדרש: סה משלי כ: סו יחזקאל א: סז דברים יא: סח מדרש: סט מ"א ח: קא שמות כה: קב תנחומא: *וקושט יורה: קג אפוטיין, לשון אותה קליפות: קד במדבר ז: קה עמוס ג: קו שם: קז דברים כב: קח ילמדנו: קט שמואל ב כד: קי ברכות ו: א כי כסלא כשורה מפירה סמוקפת את טעוגה שעושין תחת הגפנים: ב שלהי שוף: ג יומא נג: ד דברים לג: ה מדרש: ו דה"א יב: ז ברכות נה: ח משלי יט:

זית רענן (לא) טסים כצינוריות, פי' שטים כצינור של מים: (לב) כלו ישראל, פי' כל הפסוק מיירי בישראל: (לג) כימי המשיח, וכמה ימות המשיח וכו' ע"ש הפלוגתא וצ"ל כימות המשיח היינו כימי חבלי משיח: (לד) נפשי מן תכלתא כו', פי' תכלתא וקודחתא שני מקומות הם והוא אומר נפשי ממקום זה ועיני ממקום אחר בתמיה כך הקב"ה נתן התורה לארץ ושכינתו בשמים: *תכלתא קדחתא, לפי הנראה שזה לשון מגור כפי המתאוננים על מר גורלם, ותכלתא היא כמו תכלה (בכתובות סב) וקודחתא היא קדחת העין (בע"ז כח). והכוונה שנפשו יכעס לו מן כלות ועיניו קדחו מיגון, וכאן קאי על גרת החורבן וסילוק שכינה, כדמסיק:

של לוי שנאמר [ג]תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. ותאמר שויתי עזר על גבור אמר ר' תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם משאוי שקשה לאחד נוח לשנים שמא משאוי שקשה לשנים נוח לאחד, כל ישראל עומדים לפני הר סיני ואומרים [ד]אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' ומשה שמע כל הדבור לעצמו, תדע לך שמכלם לא קרא אלא למשה שנאמר [ה]ויקרא אל משה: מצאתי דוד עבדי. [ו]א"ר סימון שלש מציאות מצא הקב"ה [ז]ומצאת את לבבו נאמן לפניך, מצאתי דוד עבדי, [ח]כענבים במדבר מצאתי (אבותיכם) [וישראל], מתיבין חברייא לר' סימון [ט]ונח מצא חן בעיני ה', אמר להם הוא מצא והקב"ה לא מצא: וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף. [י]זה אברהם, א"ר אבא בר יוחן משל ללסטים *שפוף שהיה יושב על פרשת דרכים כל דהוה אזיל הוה אמר הב מה דעלך, עבר פקח אחד וראה שאין בו תועלת התחיל מכתתו, כך כמה דורות איבד יצר הרע דור אנוש דור המבול דור הפלגה, כיון שבא אברהם וראה שאין בו תועלת התחיל מכתתו, אמר ר' תנחום בר מריון אית כלבין ברומי ידעין למשרלא, אזל ויתיב גבי פלטירא ועביד גרמיה מתנמנם, ומרי פלטרא מתנמנם, והוא שמיט עיגולא ארעא ומהלך ליה: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ, [יא]וכי בכור היה דוד והרי כתיב [יב]ודוד הוא הקטן ולמה קורא אותו בכור, אלא מה בכור זה נוטל פי שנים בנחלה אף דוד נוטל המלכות בעולם הזה ובעולם הבא, אמר דוד על שתיהן אני מזמר לך למנצח אל הנחילות: ופקדתי בשבט פשעם. [יג]א"ר אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, אין מיתה בלא חטא דכתיב [יד]הנפש החוטאת היא תמות, ואין יסורין בלא עון שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (כתוב בירמיה ברמז קנ"א): לא אחלל בריתי. [טו]הברית שכרתי לאברהם ואמרתי לו [טז]כי ביצחק יקרא לך זרע. ומוצא שפתי לא אשנה, כשאמרתי לו [יז]קח נא את בנך, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לאוהבו מתאוה אני לראות על שלחני תינוק קטן, מיד הלך אוהבו והביא את בנו והעמידו על השלחן לפני המלך והלך והביא את החרב לשחטו וצוח המלך עליו וא"ל מה אתה עושה א"ל ואתה אמרת לי מתאוה אני לראות קטן על שלחני, א"ל שמא מת, כך אמר הקב"ה לאברהם קח נא את בנך מיד ויבן אברהם את המזבח: מי גבר יחיה ולא יראה מות. [יח]אמר ר' תנחום מי גבר כאברהם שירד לכבשן האש והצילו הקב"ה ואחר כך [יט]ויגוע וימת. מי גבר כיצחק שפשט צוארו על גבי המזבח ואחר כך אמר [כ]הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי. מי גבר כיעקב אדם שנפגש עם המלאך ואחר כך [כא]ויקרבו ימי ישראל למות. מי גבר כמשה שדבר עם בוראו פנים אל פנים ואחר כך [כב]הן קרבו ימיך למות. אשר חרפו עקבות משיחך (כתוב בשמואל ברמז קס"ח): ברוך ה' לעולם אמן ואמן. אמר רבי בשם ר' יוסי בן זימרא אמן אמנה אמן שבועה אמן קבלה. אמן אמנה [כג]ויאמנו דבריכם. אמן שבועה [כד]ואמרה האשה אמן אמן. אמן קבלה [כה]ואמר כל העם אמן. [כו]אמר רבי יהודה בר מספרתא כל מי שהוא עונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעולם הבא שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן, אמן בעולם הזה ואמן בעולם הבא:

תתמא צ תפלה למשה איש האלהים.

[כז]זה שאמר הכתוב [כח]זבח רשעים תועבת ה' זה בלק ובלעם, בשעה שאמר בלעם לבלק [כט]בנה לי בזה שבעה מזבחות, אמר ליה הקב"ה ממך אני מקבל קרבנות [ל]טוב מלא כף נחת, קומץ של סלת שבני מקריבין לפני עם התמיד ערב לפני מכל הקרבנות שאתה מקריב, למה, שהם תועבה כמו שנאמר זבח רשעים תועבה, ובמה אני חפץ בתפלת ישרים שנאמר [לא]ותפלת ישרים רצונו אלו ישראל. אחד עשר מזמורים אמר משה כנגד אחד עשר שבטים שברך, ולמה לא ברך לשבטו של שמעון שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים. דבר אחר תפלה למשה איש האלהים וגו' בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא כנגד [לב]יחי ראובן ואל ימות. [לג]יושב בסתר עליון וגו' כנגד שבטו של לוי שהיה מתלונן בצלו של הקב"ה בעזרות. [לד]מזמור שיר ליום השבת וגו' כנגד שבטו של יהודה [לה]הפעם אודה את ה'. [לו]ה' מלך גאות לבש כנגד שבטו של בנימן שהוא בצלו של הקב"ה, [לז]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע כנגד שבטו של גד שאליהו ז"ל עומד ממנו שהוא גורע משתיתן של

ע"א. [לח]לכו נרננה לה' כנגד שבטו של יששכר שהוא עוסק ברנונה של תורה. אמר רבי יהושע בן לוי עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ותשוב לעצמך. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא כל הנביאים היו מתנבאים ולא היו יודעים מה היו מתנבאים, אבל משה וישעיה היו יודעים מה מתנבאים, משה אמר [לט]יערוף כמטר לקחי. ישעיה אמר (כט) [מ]הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה', א"ר יהושע הכהן בר ירמיה אף אליהוא היה מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא [מא]ודעת שפתי ברור מללו. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים היה מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא [מב]וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל, ואותי לא נאמר אלא ואת שמואל. א"ר לוי בשם ר' חייא בר חנינא י"א מזמורים שאמר משה בתכסים של נבואה אמרן ולמה לא אמרן בתורה, אלא אלו דברי תורה ואלו דברי נבואה: תפלה למשה איש האלהים. [מג]אם איש למה אלהים ואם אלהים למה איש, אלא בשעה שהיה עומד לפני פרעה נקרא אלהים ובשעה שהיה בורח מפניו נקרא איש. כשהושלך ליאור נקרא איש וכשהפך אותו לדם נקרא אלהים. ד"א כשעלה למעלה נקרא איש *מה בוצין טב קומוי (סיב קטלפי) [סבקק*], משה בשר ודם עולה אצל הקב"ה שכלו אש ומשרתיו אש נקרא איש, וכשירד נקרא אלהים. דבר אחר משה עלה אצל המלאכים לא אוכלים ולא שותים אף הוא לא אכל ולא שתה נקרא אלהים, וכשירד נקרא איש שאכל ושתה כאיש. אמר רבי אבין מטחציתו ולמעלה היה אלהים וממחציתו ולמטה היה איש. אמר רבי אלעזר (ל) וממטרופולין היה משה שנאמר [מד]לא כן עבדי משה וגו', מהו איש האלהים גברא דדינא שנאמר [מה]ומשפטיו עם ישראל שהיה אומר יקוב הדין את ההר. דבר אחר איש האלהים שהטיח כנגד מדת הדין [מו]אם בריאה יברא ה', אם בריאה מוטב ואם לאו יברא: איש האלהים. שהכריע על מדת הדין ואין איש שהטיח מדת הדין כמשה, הקב"ה אמר [מז]אכנו בדבר ומשה אמר [מח]סלח נא לעון העם הזה ויאמר סלחתי כדברך. דבר אחר איש האלהים אמר ר' יהודה ברבי סימון בשם רבי שמעון בן לקיש האיש הזה אם מבקש להפר נדרים של אשה מפר ואם רוצה מקיימן שנאמר [מט]אישה יקימנו ואישה יפרנו, כך כביכול אמר משה [נ]קומה ה' שובה ה'. דבר אחר תפלה למשה זה שאמר הכתוב [נא]ואתנפל לפני ה'. ר' ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמני לא הניח משה זוית ברקיע שלא התנפל על פניו, אתה מוצא הרבה נביאים והרבה צדיקים התפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב ליחס אלא למשה בלבד, ולמה כן לפי שהיו מעשיו משונים מכל הבריות, כיצד יש מתפלל שעה אחת או שתים ואם הוא מתפלל הרבה יום אחד, אבל משה עמד ומתפלל לפני הקב"ה ארבעים יום וארבעים לילה, אמר הקב"ה למלאכי השרת אני מדמה אותו לכם שנאמר [נב]ברכו ה' מלאכיו זה משה, גבורי כח שהיה מגיד לישראל דבריו של הקב"ה:

תפלה למשה. למה הדבר דומה לשלשה בני אדם שבאו ליטול [נג]דרוריא של מלך, בא הראשון וכבדו, א"ל מה אתה מבקש א"ל בשביל המרד שמרדתי אני מבקש שתתן לי דרוריא, נתן לו, בא השני ונתן לו, בא השלישי אמר לו מה אתה מבקש, א"ל איני מבקש על עצמי כלום אלא מדינה פלונית חרבה והיא שלך גזור שתבנה, א"ל המלך זו עטרה גדולה היא לך, כך דוד בא להתפלל, א"ל מה מבקש, א"ל תשמע תפלתי [נד]שמעה ה' צדק, בא חבקוק א"ל מה אתה מבקש, א"ל כל מה שאמרתי לפניך בשגגה אמרתי, שראה חנניה וחבריו נשלכים לכבשן האש ונמלטין, וראה ר' חנניא בן תרדיון וחבריו ניתנין באור ונשרפין. בא משה א"ל מה אתה מבקש, א"ל [נה]סלח נא לעון העם הזה, א"ל זו עטרה גדולה היא לך שאני מעביר רצוני מפניך (כתוב בתרי עשר ברמז תקס"ג). דבר אחר למה אמר איש האלהים, משל למלך שכעס על בנו ובקש להרגו, א"ל אוהבו בבקשה ממך מחול לו ואל יהרג, לא הרגו, למחר התחיל המלך לומר אילו הייתי הורג את בני לעצמי הייתי מכשיל אלא זכור לטוב אוהבי שבקש עליו רחמים, ומה אני עושה אותו אב* המלכים, כך אמר הקב"ה למשה [נו]הרף ממני ואשמידם, א"ל אם ככה אתה עושה לי וגו', מה כתיב בתריה ויאמר ה' סלחתי כדברך לכך נאמר איש האלהים: אדני מעון אתה היית. משה אמר [נז]אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, אמר הקב"ה פני ילכו והנחתי

ממ"ק ובמ"ק ג דברים לג: ד שם ס: ה ויקרא א: ו ב"ר פרשה לט: ז נחמיה ט: ח הושע ט: ט בראשית ו: *שפוף שפל ונלש: י ב"ר פרשה כב: יא מדרש: יב שמואל א יז: יג שבת נה: יד יחזקאל יח: טו מדרש: טז בראשית כא: יז שם כב: יח דברים רבה: יט בראשית כה: כ שם: כא שם מז: כב שם מז: כג שם מב: כד במדבר ה: כה דברים כז: כו מדרש: כז שם: כח משלי טו: כט במדבר כג: ל קהלת ד: לא משלי טו: לב דברים לג: לג תהלים צא: לד שם צב: לה בראשית כט: לו תהלים צג: לז שם צד: לח שם צה: לט דברים לב: מ ישעיה ח: מא איוב לג: מב שמואל א יב: מג מדרש: *מה בוצין כו', בוצין הוא נר יחידי וסבקין הוא קוקה, עי' ערוך, ופי' סריכים במים לה דק: מד במדבר יב: מה דברים לג: מו במדבר טז: מז שם יד: מח שם: מט שם ל: נ שם יד: נא דברים ט: נב תהלים קג: נג דרוריא לשון דרור וכנתה וסליחת עון: נד תהלים יז: נה במדבר יד: *אב יועץ: נו דברים ט: נז שם:

זית רענן (כט) הנה אנכי והילדים, פי' תלמידים א"כ ידע מה מדבר שהיי למד עם תלמידיו: ודעת שפתי ברור מללו, א"כ הוי כאומר שפיו אמר דברים ברורים ולבו לא ידע מזה: (ל) אר"א מן מטרפולין היה משה וגו', כ"ה שם, פי' ממקום חשוב נחצבה נשמתו:

לה'. אמר רבי ברכיה הזקנים שבהם שאינם יכולין לטעון (כל קרקיא) (כו) [בגלגדקא] מה הם עושין מביאין אותן וטוענין אותן בידיהם, מהו נכבדות שהם מביאים אותם בכבוד, וכשהם מביאין אותן הן באין לילך להם והוא אומר זה ישראל וזה כהן וזה לוי. (כגון אם נמכרו לעבדים ונשתכחו ונשבו ועל אונסן נעשו נכרים):

תתלט אמר רבי אלעזר [סז]וגם מהם אקח לכהנים ללוים, מן הגוים שהם מביאים למלך המשיח, מהם מי מפיים כל מי שהוא ישראל בהן, אמר רבי פנחס בר חמא (כז) [סח]הנסתרות לה' אלהינו, ה' יספור בכתוב עמים מאותן העמים שהן מביאין את ישראל שהוא כותב אותם עם ישראל, זה יולד שם סלה כאלו נולדים באותה שעה: ושרים כחוללים, א"ר יהודה בר רבי סימון בשם רבי מאיר כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה כך אומרים ישראל שירה חדשה בכל שעה, הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בך, ורבנן אמרין כשם שאמרו האנשים שירה כך אמרו הנשים שירה שנאמר ושרים כחוללים* כל מעיני בך, ואומר [סט]גן נעול וגו':

פח שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לענות, [ס]מהו על מחלת, אמר רבי ברכיה אמר הקב"ה לדוד קלס אותי איך שאתה מבקש ואני מוחל לך בקלוסך שאין אדם יכול למצוא אחד מכמה מיני שבח של הקב"ה, וכן הוא אומר [סח]היסופר לו כי אדבר אם אמר איש וגו', ולמי נתן רשות, לדוד שנאמר למנצח על מחלת שאני מוחל בקלוסך. דבר אחר למנצח על מחלת לענות, אמר רבי יודן מהו על מחלת שמחל לו הקב"ה לענות [סט]זכור ה' לדוד את כל ענותו: ה' אלהי ישועתי, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אין לי ישועה אלא בך ואין עיני מיחלות אלא לך, א"ל הקב"ה הואיל וכן אני מושיעך, שנאמר [ע]ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: נחשבתי עם יורדי בור, כאינש דלית ליה פטרון שנאמר במתים חפשי. כמו חללים שוכבי קבר. רבי חלבו אמר כמו חללים שוכבי קבר אלו דור המבול, אמר רבי אחא א"ר אבהו הם קראו לעו"א בשמי אף אני קורא לאוקינוס בשמי והוא פורע להם שנאמר [עא]הקורא למי הים וישפכם. במתים חפשי, אמר רבי יוחנן כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, והיינו דקאמר דוד [עב]לא המתים יהללו, יה לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שכיון שמת בטל מן המצות ומן התורה ואין לו להקב"ה שבח בו (כתוב בפסוק ושבח אני את המתים):

תתמ כמו חללים שוכבי קבר. [עג]שיכבים שלהם חללים היו, הדא הוא דכתיב [עד]הקורא למי הים וישפכם שני פעמים עד שלא עמד נח היו המים מציפין אותם בתוך קבריהם שני פעמים אחד בשחרית ואחד בערבית כיון שעמד נח נינוחו נאמר כאן נייחא ונאמר להלן [עה]יבא שלום ינוחו על משכבותם מה להלן נייחא בקבר אף כאן נייחא בקבר: עני אני וגוע מנער. [עו]קטן מאימתי בא לעוה"ב אמר רב נחמן בר יצחק משעה שנמול שנאמר עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה, ואני אליך ה' שועתי וגו', אמר רבי שמואל בר נחמני המלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שתתפלל כנסת אחרונה של ישראל ונוטל כל התפלות ועושה אותן עטרה ונותנה בראשו של הקב"ה שנאמר [עז]וברכות לראש צדיק חי העולם הוי ובבקר תפלתי תקדמך:

פט משכיל לאיתן האזרחי חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור וגו'. זה שאמר הכתוב [עח]כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו', אמר איתן אני השכלתי משכיל לאיתן האזרחי, אמר הקב"ה השכלת כי באלה חפצתי מי שהוא מקלסני אל יקלסני אלא באלה, וכן הוא אומר [עט]כי חסד חפצתי ולא זבח, א"ל דוד חסד חפצת בחסד אני מקלסך לכך נאמר [פ]לך ה' חסד, ולא חסד אחד בלבד אלא חסדים הרבה, וכן ישעיה אמר [פא]חסדי ה' אזכיר, וכן איתן אמר חסד ה' עולם אשירה, אמרו לאיתן על מה העולם עומד, אמר להם על החסד שנאמר [פב]והוכן בחסד כסא, משל למה הדבר דומה לכסא שהיה לו (כח) ארבע רגלים והיתה האחת מתמוטטת (שהיא קטנה) נטל צרור וסמכו, כך היה הכסא של הקב"ה כביכול מתמוטט עד שסמכו הקב"ה, ובמה סמכו בחסד הוי אומר אמרתי עולם חסד יבנה, וכן דוד אמר [פג]לעושה השמים בתבונה

על מה הם עומדים על החסד שנא' כי לעולם חסדו, וכן כל המזמור (כט) שהם כ"ד ואחר כך נותן לחם לכל בשר ללמדך שקשה המזון כנגד כל מעשה בראשית. [פד]א"ר שמעון מפני מה נשא קין את אחותו והלא כבר נאמר [פה]ואיש אשר יקח את אחותו, אלא בחסד נבנה העולם עד שלא נתנה תורה לפי שלא היו נשים אחרות התירן להם: כי מי בשחק יערוך לה'. [פו]לפי שנאמר [פז]ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ללמדך שלא יטעך יצרך לומר יש לפניו אכילה ושתיה, מי היה מקריב לו עד שלא עמדו ישראל שנאמר כי מי בשחק יערוך לה', אמר ר' אבין הלוי אתה מוצא בהקב"ה מפרנס יתומים ומאכיל רעבים ואין הלשון הזה אלא לשון פרנסה כמה דאת אמר [פח]ביום השבת יערכנו. ד"א מי כהקב"ה מאיר עיני חשכים ואין הלשון הזה אלא לשון אורה שנאמר [פט]על המנורה הטהורה יערוך את הנרות. ד"א מי כהקב"ה מלביש ערומים ואין הלשון הזה אלא לשון כסות שנאמר [צ]וערך בגדים ומחיתך. ד"א מי כהקב"ה עושה מלחמתן של ישראל ואין הלשון הזה אלא לשון מלחמה שנאמר [צא]ויערכו מלחמה פתח השער, ידמה לה' בבני אלים, זה משה שעלה למעלה ועשה שם מאה ועשרים יום, יאמר לך אם היו מקריבין לפני, ולא עוד אלא מי שהיה למוד באכילה כיון שעלה אצלי וראה שאין אכילה אצלי לא אכל שנאמר [צב]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו', ולמה אמרתי לך שתהא מקריב לפני בשביל לזכותך, אמר הקב"ה כל מי שהוא עושה מעשי יהא דומה לי, אמר ר' לוי משל למלך שבנה מדינה והדליק לתוכה שני [צג]פנסין אמר המלך כל מי שהוא מדליק שני פנסין כאלו אני קורא אותו אגוסטא ואיני מקנא אותו, כך הקב"ה ברא חמה ולבנה אמר הקב"ה כל מי שיעשה כאלו יהא שוה לי, ואין הלשון הזה אלא לשון אור שנאמר [צד]על המנורה הטהורה יערוך את הנרות. ד"א אמר בלעם [צה]את שבעת המזבחות ערכתי, אמר ליה הקב"ה רשע [צו]הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן אם הייתי מבקש קרבן הייתי אומר למיכאל ולגבריאל והיו מקריבין לפני שנאמר כי מי בשחק יערוך לה', ידמה לה' בבני אלים בבני אברהם יצחק ויעקב שהם אילי עולם ואין אני מקבל קרבנות אלא מישראל: אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו וגו' (כתוב ברמז תת"ס):

מי כמוך חסין יה. *מתאפק שלא ליפרע מיד אבל מה עושה [צז]משפט ורוב צדקה לא יענה, משפט לצדיקים ורוב צדקה לרשעים לא יענה לזמן מרובה (כתוב ברמז תת"י). צדק ומשפט וגו' (כתוב ביחזקאל ברמז של"ט): אשרי העם יודעי תרועה. [צח]ר' אבהו פתר קריא בה' זקנים שהיו נכנסין לעבר שנה מה הקב"ה עושה מניח [צט]סנקליטין שלו ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם למטה שאם טעו בדבר הלכה הקב"ה מאיר עיניהם בהלכה שנאמר ה' באור פניך יהלכון. *אמר ר' אושעיא כתיב אשרי העם יודעי תרועה ואוה"ע אינם יודעין להריע כמה [ק]בוקיינוס יש להם כמה סלפירם יש להם כמה קרנות יש להם, אלא אשרי העם שיודעים לפתות את בוראם בתרועה אימתי בחדש השביעי. דבר אחר מדבר בסנהדרין ה' באור פניך יהלכון שהקב"ה מאיר עיניהם בהלכה. [קא]נפתלי אילה שלוחה, [קב]הנותן אמרי שפר אמרי שפר אלו דברי תורה שנתנו על ידי שופר שנאמר [קג]וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר: כי תפארת עוזמו אתה. ישראל אומרים כי תפארת עוזמו אתה והקב"ה אומר [קד]ישראל אשר בך אתפאר. אז דברת בחזון לחסידך [קה]זה אברהם שנאמר [קו]במחזה לאמר וגו'. ותאמר שויתי עזר על גבור שעזרו הקב"ה על חמשת המלכים. הרימותי בחור מעם זה אברהם שבחר בו הקב"ה שנאמר [קז]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. [קח]רבי אבין בשם ר' ברכיה רבה פתר קריא בדוד שנדבר עמו בחזון ובדבור שנאמר [קט]ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד. לחסידך, [קי]שמרה נפשי כי חסיד אני. ותאמר שויתי עזר על גבור, רבי אבא בר כהנא אמר שלש עשרה מלחמות עשה דוד, ורבנן אמרין שמונה עשרה, ולא פליגי מאן דאמר שלש עשרה לצרכיהון של ישראל, ומאן דאמר שמונה עשרה חמש לצורך עצמו ושלש עשרה לצרכיהון של ישראל: הרימותי בחור מעם, [א]ויבחר בדוד עבדו. ד"א מדבר במשה שנדבר עמו בדבור ובחזון [ב]פה אל פה אדבר בו, לחסידך שהיה משבטו של

כמ"ק ובמ"ק סד ישעיה סו : כה דברים לא : *כחוללים והכך כנשים לגלת במחול : סו ש"הש ד : סז מדרש : סח איוב לג : סט תהלים קלב : ע ישעיה מה : עא עמוס ט :
עב תהלים קטו : עג ב"ר פ' כט : עד עמוס ט : עה ישעיה נז : עו סנהדרין קי : עז משלי י : עח ירמיה ט : עט הושע ו : פ תהלים סב :
פא ישעיה כג : פב שם עז : פג תהלים קלו : פד פרקי רבי אליעזר : פה ויקרא כ : פו תנחומא : פז ויקרא כב : פח שם כד : פט שם : צ [illegible] יז :
צא ב"ב ו : צב שמות לד : צג פנסין לנטרנ"א כלנס : צד ויקרא כד : צה במדבר כג : צו מיכה ו : *ויתאפק מפרגס והיתחסין : צז איוב לז : צח מדרש :
צט סנקליטין יועצים : ק בוקיינוס כו', מיני חצוצרות : קא ברכות מט : קב שם : קג שמות כ : קד ישעיה מט : קה תנחומא : קו ברכות מו : קז עזרא ט :
קח ויק"ר : קט דה"א יז : קי תהלים פו : א שם עח : ב במדבר יב :

[illegible]ית רענן (כו) בגלגדקא, מין מרכבה כדאיתא בפ' יתרו : (כז) הנסתרות לה' אלהינו, שאין הקב"ה מפרסם מי שנטמע בין העו"א כדאיתא בפ' בא : (כח) ארבע רגלים, דין אמת שלום וחסד : (כט) שהן כ"ד, פי' כ"ד פעמים כי לעולם חסדו ואח"כ נותן לחם וגו' ללמדך כו' :

וכו׳. ד"א שמרה נפשי כי חסיד אני. ר׳ לוי ורבי יצחק, חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ביום ואני [ל]חצות לילה אקום להודות לך וגו׳, ואידך (אמר) כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לאו חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין אגודות אגודות בכבודן לפניהם ואני ידי מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה, ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טמאתי יפה טהרתי ולא בושתי. אמר רבי יהושע בריה דרב אידי מאי קראה [לא]ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש וכו׳ (לעיל ברמז תש"ז):

תתלה חנני אדני כי אליך אקרא כל היום. [לב]אפשר כל היום, אלא לעולם הזה שהוא יום לעו"א ולילה לישראל.

שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא, בר קפרא אמר אדם שיש לו עבד ואומר לו אני לוקח לך בגד מן [לג]האיטלם אינו משמחו, ומה בשר ודם משמח עבדו, אני שאני עבדך ואתה חי וקיים עאכ"ו: כי אתה אדני טוב וסלח. א"ר פנחס הכהן בר חמא למה הוא טוב שהוא סולח, למה הוא סולח שהוא טוב. ורב חסד לכל קוראיך. רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא, רבי אלעזר אומר כף מעוינת עונות מכאן וזכיות מכאן, מה הקב"ה עושה חוטף אחת מן החובות ומטה אותו לכף זכות שנאמר [לד]מי אל כמוך נושא עון: אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם צר צורה ביבשה, אבל הקב"ה צר צורה במים ואומר [לה]ישרצו המים. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין משוה דיורין בעליונים ובתחתונים שמא בחלל, אבל הקב"ה אף בחלל [לו]ועוף יעופף. מלך ב"ו כשהוא בונה פלטין בונה את התחתונים ואח"כ בונה את העליונים, אבל הקב"ה אינו כן אלא ברא את העליונים ואח"כ ברא את התחתונים שנאמר [לז]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. בשר ודם אין צורתו עושה צורה אבל הקב"ה צורתו עושה צורה (כד) שנאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה. האדם הזה הוא צורתו של הקב"ה והוא עושה צורה. כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני, (כה) בעיין ולא בעיין תבירי קדל, ויכבדו לשמך למה כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה. [לח]אמר רבי תנחום בר חייא הנאד הזה אם יש בו נקב כחודה של מחט כל רוחו יוצא ממנו, והאדם הזה יש בו נקבים נקבים מחילים מחילים ואין רוחו יוצא ממנו, מי עשה כן, אתה אלהים לבדך. מלך בשר ודם מתקלס במדינה ובני המדינה מתקלסין עמו למה שנושאין עמו במשאו, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא עולמו והוא לבדו מתקלס בעולמו הוי כי גדול אתה למה כי אתה אלהים לבדך:

תתלו אימתי נבראו המלאכים, רבי יוחנן אמר בשני נבראו הדא הוא דכתיב [לט]המקרה במים עליותיו וכתיב [מ]עושה מלאכיו רוחות. רבי חנינא אמר בחמישי נבראו המלאכים שנאמר [מא]ועוף יעופף על הארץ וכתיב [מב]ובשתים יעופף. רבי לוליני בר ניברים בשם רבי יצחק בין על דעתיה דרבי יוחנן בין על דעתיה דרבי חנינא הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יהיו אומרים מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא [מג]אנכי ה׳ עושה כל רוקע הארץ מיאהי מי היה אתי שותף בברייתו של עולם. אמר רבי יודן [מד]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום יחידו של עולם שלא היה בעולם אלא הוא הוי אתה אלהים לבדך: הורני ה׳ דרכך. [מה]אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אם ראיתני יוצא מן הדרך השטני בשבילך. רבי יצחק ואית דאמרי לה בשם רבי חנינא אדם יש לו שתי פרות אחת חורשת ואחת אינה חורשת מה עשה נטל העול (מעל שתיהן) ונתן על שתיהן ועשה לאותה שאינה חורשת שתחרוש, דבר שאינה מקבלת ברצונה הוא עושה בעל כרחה ומדריך אותה להיכן שהוא מבקש, ויצר הרע אין אתה מדריך אותו שנאמר הורני ה׳ דרכך: אודך אדני אלהי בכל לבבי. שלא יהא לבי נוקף. בכל לבבי ביצר הטוב וביצר הרע. אמר רבי אחא מהו והצלת נפשי משאול תחתיה. רבי יודן אמר דרכן של מנאפים נתונה בעמקה של שאול. רבי ברכיה אמר בשם רבי יצחק כי חסדך גדול עלי שהצלתני מדרכן של מנאפין:

אלהים זדים קמו עלי וגו׳ ולא שמוך לנגדם, זה דואג ואחיתופל, לא שמוך לנגדם לא נזכרו מה שאמרת לשמואל [מו]קום משחהו כי זה הוא: ואתה אדני אל רחום. אמר רבי שמואל בר נחמני מאריך רוחיה עד שלא יגבה, בא לגבות מאריך וגובה. אמר רבי חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יותרו בני מעיו אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, אמר רבי לוי מהו ארך אפים דרחיק רוגזא. משל למלך שלגיוניו קשים אמר המלך אם דרים הם במדינה עמי עכשו בני המדינה מכעיסין אותי והם עומדים עליהם ומכלין אותם, אלא הריני משלחם בדרך רחוקה אם מכעיסין אותי בני המדינה עד שאני משלחם אצלם הם באים ומפייסין אותי ואני מקבל פיוסם הדא הוא דכתיב [מז]באים מארץ מרחק מקצה שמים ה׳ וכלי זעמו. אמר רבי יצחק ולא עוד אלא שנועל בפניהם שנאמר [מח]פתח ה׳ את אוצרו ויוצא כלי זעמו וגו׳ עד דהוא פתח והוא טריק רחמוי קריבין (כתוב ברמז תרל"ה ולעיל ברמז תקל"ה ותרל"ה). עשה עמי אות לטובה. באחיתופל, כי אתה ה׳ עזרתני בחושי הארכי, ונחמתני בנתן הנביא שנאמר [מט]גם ה׳ העביר חטאתך. ד"א עשה עמי אות לטובה מדבר ביעקב, אמר יעקב עשה עמי אות בעשו ואלופיו, כי אתה ה׳ עזרתני ברחל, ונחמתני ביוסף. ד"א עזרתני במלחמות, ונחמתני בברכת אבלים שנאמר [נ]וירא אלהים אל יעקב. ד"א מדבר בישראל עשה עמי אות לטובה בלשון של זהורית שהיה מתלבן, ויראו שונאי ויבושו אלו אוה"ע, כי אתה ה׳ עזרתני בראש השנה, ונחמתני ביום הכפורים שנאמר [נא]כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם:

פז לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב. [נב]אמר ליה רבא לרפרם בר פפא אימא לן מר מהני מילי מעליותא דאמרת לן משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא, אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות, והיינו דאמר רבי חייא בר אבא משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברמז תצ"ה). [נג]ד"א אוהב ה׳ שערי ציון וגו׳. זה שאמר הכתוב [נד]עניה סוערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכד שמשותיך וגו׳ אמרו בני קרח אימתי דתעביד כדין אנן אמרין לך שירין וזמרין לבני קרח מזמור שיר, אימתי, יסודתו בהררי קדש. ר"א יסודתו בהררי קדש יסודתו של ירושלים בזכות שני הרים של קדושה הר סיני והר המוריה. ד"א יסודתו בהררי קדש כדכתיב [נה]והיה ביום ההוא נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים, אמר רבי פנחס בשם רבי ראובן עתיד הקב"ה להביא לסיני ותבור וכרמל וליתן ירושלים בראשם אמר רבי חנינא ולא עוד אלא שהוא עתיד להיות מזמר והם עונין אחריו שנאמר ונשא הוא מגבעות וכתיב [נו]וכנניהו שר הלוים במשא יסור. אוהב ה׳ שערי ציון, בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין אחד לאיזה הוא אוהב מכלם פלטין שהוא בתוך מדינתו, אמר לו הקב"ה מחבב אני בתי כנסיות ובתי מדרשות ולמי אני מחבב יותר מהם שערי ציון שהיא פלטין שלי:

תתלז נכבדות מדובר בך. זה חזקיה שנאמר [נז]ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה, אינו מדבר אלא בדברי תורה שנמשלו למים שנאמר [נח]הוי כל צמא לכו למים, חמי סדרן טב מייתי ליה, חמי תניין טב מייתי ליה הוי נכבדות מדובר בך, אמר רבי חוניא אמר רבי אמי למה היו אומרים את השם במקדש בפירוש ובמדינה בכנוי, ליראה את השם הנכבד והנורא הזה הוי נכבדות מדובר בך, והיכן הוא נכבדות, עיר האלהים סלה

תתלח אזכיר רהב ובבל. אמר רבי יהודה בר רבי סימון עתידין אוה"ע להיות מביאין דורונות למלך המשיח, ולציון יאמר איש ואיש יולד בה הם בעצמם [הם] דורונות למלך המשיח, שנאמר [נט]תשורי מראש אמנה, אמר רבי יהודה בר רבי סימון למה דורון נקרא תשורה דבר נש מסתכל בה ומזמר. יאי היא הנשלחה כענין שנאמר [ס]לא תשורני עין רואי, וכיון שהן באין אצל מלך המשיח הוא אומר להם יש ביניכם ישראל הביאו אותם לי שנאמר [סא]הבו לה׳ משפחות עמים, עמים הביאו לי משפחות של ישראל, א"ר אחא ואומר להב הביאו אותם דרך כבוד ולא דרך בזיון אין הבו אלא לכבוד שנאמר הבו לה׳ כבוד שמו אותן שכבדו כבודו בעולם, אמר רבי ברכיה בשם רב יהושע [סב]בעת ההיא יוב"ל ישי (כו) בגימטריא בהם שהם מביאים אותן דורונות למלך המשיח שנאמר [סג]והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳

ממ"ק ובמ"ק כט ברכות ד : ל תהלים קיט : לא שם : לב מדרש : לג תאיטלם מנות : לד מיכה ז : לה בראשית א : לו שם : לז שם : לח בראשית רב
פרשה א : לט תהלים קד : מ שם : מא בראשית א : מב ישעיה ו : מג שם מד : מד בראשית א : מה מדרש : מו שמואל א טז : מז ישעיה יג
מח ירמיה נ : מט שמואל ב יב : נ בראשית טו : נא ויקרא טז : נב ברכות ח : נג מדרש : נד ישעיה נד : נה מיכה ד : נו דה"א טו : נז מלכים ב כ
נח ישעיה נה : נט שה"ש ד : ס איוב ז : סא תהלים נו : סב ישעיה יח : סג שם סו :

זית רענן (כד) שנאמר ישרצו המים, פי׳ המים הם צורתו של הקב"ה והוציאו צורה זו דגים, ובמ"ת מסיים שגם השמים והארץ צורתו של הקב"ת והוציא תולדות: (כה) בעיין ולא בעיין, פי׳ בין רוצים ובין לא רוצים קשי עורף צריכין להשתחות להקב"ה: (כו) בגימטריא בהם, פי׳ יובל בגימטריא בהם עם המלת ללמד. שאף אותן ישראלים שנטמעו בהם מחמת אונסם יביאו למנחה וכדמסיק:

נכנס לבהכ"נ ולבהמ"ד בעוה"ז זוכה ונכנס לבהכ"נ ולבהמ"ד לעוה"ב שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה (כתוב ברמז תרנ"ו). [פו]שנו רבותינו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים, מנא הני מילי אמר רבי יהושע בן לוי דאמר קרא אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, אחר תפלתם מנין שנאמר [פז]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. [פח]וא"ר יהושע בן לוי מנין לתחית המתים מן התורה הללוך לא נאמר אלא יהללוך, כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב. אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל, תלמוד לומר מסלות בלבבם (ברמז תת"ח). עוברי בעמק הבכא. [פט]זו גיהנם, מעין ישיתוהו שהדמעות שלהן כמעין, גם ברכות יעטה מורה, רבי יוחנן אומר קלוסו של הקב"ה מגיהנם עולה יותר מגן עדן שכל מי שהוא למעלה מחברו מקלס להקב"ה ואומר אשרי שאני למעלה מזה שהוא נתון תחתי. גם ברכות יעטה מורה מה הם אומרים יפה למדת יפה הורית ולא שמענו: **עוברי** בעמק הבכא. [צ]אמר רבי יהושע בן לוי עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום, עמק שמעמיקים להם גיהנם, הבכא מעין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין, גם ברכות יעטה מורה שמצדיקין עליהם את הדין ואומרים רבש"ע יפה זכית יפה חייבת יפה תקנת גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים, איני והא כתיב [צא]ויצאו וראו בפגרי האנשים (כתוב בסוף ישעיה): **ילכו** מחיל אל חיל. [צב]אמר רבי לוי תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, אמר מר בר רב אשי היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש זוכה להקביל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, אמר רבי יונה אין נחת רוח לחברים (לעתיד לבא), עד היכן, אמר רבי פנחס עד יראה אל אלהים בציון, דאמר [רשב"נ] פנחס [בן אלעזר בן אהרן] הכהן [בא הכתוב ליחסו] מכלל דאחרים מקטרגין: ה' אלהים צבאות שמעה תפלתי, אר"ש [צג]אגסטריון זה נתן משה ליהודה שנאמר [צד]שמע ה' קול יהודה, וכן הוא אומר [צה]הטה ה' אזנך ענני: **טוב** יום בחצריך, טוב יום אחד שאתה עוסק בתורה וכו' (ברמז תשי"ח וברמז תשל"ח): כי שמש ומגן ה' אלהים, [צו]חזקיה בר חייא אמר אשריהם הצדיקים שהם מדמים את הצורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה, וכן הוא אומר [צז]אריה שאג מי לא יירא, וכן הוא אומר [צח]וקולו כקול מים רבים, אלא משמיעין את האזן מה שהיא יכולה לשמוע ומראין את העין מה שהיא יכולה לראות. ד"א כי שמש ומגן ה', אי מה השמש הזו [צט]קופחת יכול אף הקב"ה כן, ת"ל ומגן מה המגן הזה מגין על האדם אף הקב"ה מגין על עולמו. רבי חייא בר אבין אמר מאיר כשמש ומסך כמגן, דבר אחר מגן זה התריס אשקוטא פרסאה שמקיף את האדם משלש רוחותיו, ומנין לרבות רוח רביעית תלמוד לומר [ק]ה' כצנה רצון תעטרנו:

פה למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך שבת שבית יעקב. [קא]זהו שאמר הכתוב [קב]ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה הקב"ה הופך ומהפך בה ונותן עיניו בה עד שתרצה מעשיה להקב"ה והמצות שנצטוו ישראל עליהן אם הוציאו את המעשרות ועושים את השמיטים אותה שעה היא מרצה את מעשיה להקב"ה, וכן הוא אומר [קג]אז תרצה הארץ את שבתותיה לכך רצית ה' ארצך וגו', מי נושא עונם, הארץ אשר הם יושבים עליה שנאמר [קד]העם היושב בה נשוא עון הרי החיים, ומנין אף המתים, תלמוד לומר [קה]וכפר אדמתו עמו מי מכפר על עמו אדמתו אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים, וכן הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, ואומר [קו]מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (כג) לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (כתוב לעיל ברמז תש"ב):

תתלד אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך, וכן יחזקאל אומר [קז](והשבתי) [והניחותי] חמתי בך וגו', וכן הושע אומר [קח]ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו, אמרו בני קרח עד מתי אתה אומר [קט]שובו בנים שובבים, ישראל אומרים לך שוב תחלה שנאמר [קי]שובה ה' עד מתי ואתה אומר לא כי אלא שובה ישראל, לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו לעצמנו אלא שנינו כאחד שובנו אלהי ישענו. אמר רבי תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדים אלא אם כן נמחלו עונותיהם של ישראל שנאמר רצית ה' ארצך שבת שבית יעקב נשאת עון עמך: אשמעה מה ידבר האל. [א]אמרו עו"א לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיקריבו קרבנות ולנו לא. אמר להם הקרבנות אינם אלא שלום ומי שקבל התורה שהם כתובים בה צריך שיקריב קרבנות, אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשו אתם רוצים להקריב מי שקבלה הוא מקריב שנאמר [ב]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ד"א אמר רבי יודן ברבי סימון יום שהוקם המשכן נכנס משה והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח, אמר משה אשמעה מה ידבר האל ה' בדין הוא מדבר או ברחמים הוא מדבר, אמר ליה הקב"ה משה שלום אני מדבר להם אין בלבי על בני שנאמר כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, אימתי אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו, אימתי ביום שהוקם המשכן, עד שלא הוקם היה תחרות בין ישראל לאביהם שבשמים: חסד ואמת נפגשו. [ג]אמר רבי סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת אדם הראשון נעשו המלאכים כתות כתות, מהם אומרים יברא ומהם אומרים אל יברא, חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, אמת אומר אל יברא שכלו שקר, צדק אומר יברא שהוא מלא צדקות, ושלום אומר אל יברא דכוליה קטטה, מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה אתה מבזה [ד]תכסים (אלתמסון) [אלטיכסייא] שלך תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב אמת מארץ תצמח. [ה]ד"א חסד ואמת נפגשו. חסד זה אהרן שנאמר [ו]וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך, ואמת זה משה שנאמר [ז]בכל ביתי נאמן הוא, צדק זה משה שנאמר [ח]צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ושלום זה אהרן שנאמר [ט]בשלום ובמישור הלך אתי, הוי חסד ואמת נפגשו [י]וילך ויפגשהו, צדק ושלום נשקו [יא]וישק לו: **אמת** מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. [יב]אמר רבי אמי אין הגשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, אמר רבי חנינא בוא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור* כך, בהקב"ה עאכ"ו, אמר רבי יצחק כל המצדיק את הדין עליו מלמטה מצדיקים עליו את הדין מלמעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. [יג]בזמן שהם עושים אמת בארץ הקב"ה עושה צדקות עם הבריות ומציל אותם מפורענות וטובה באה לעולם. [יד]שנו רבותינו מונבז המלך עמד ובזבז אוצרותיו בשני בצורת חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו אבות אבותיך גנזו אוצרות ואבותיך הוסיפו עליהן ואתה מבקש לבזבזן, אמר להם אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנאמר [טו]צדק ומשפט מכון כסאך. אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר [טז]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר [יז]ולוקח נפשות חכם. אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר [יח]ולך תהיה צדקה. אבותי גנזו לעוה"ז ואני גנזתי לעוה"ב שנאמר [יט]והלך לפניך צדקך וגו'. צדק לפניו יהלך. [כ]אמר רב אידי בר אבין אמר רבי יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם שיעשה צרכיו קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. אמר רבי אבין אמר רבי יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו (כתוב ברמז תרל"א). [כא]שלשה אוהבים יש לו לאדם בניו ובני ביתו וממונו ומעשיו הטובים, בשעת פטירתו מכנים בניו ובני ביתו ואומר בבקשה מכם הצילוני מדין המות הרע הזה והם משיבין ואומרין לו [כב]אין שלטון ביום המות לא כך כתיב [כג]אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו. והוא מכנים ממונו ואומר לו הצילני והוא משיב לו [כד]לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות. והוא מכנים מעשיו הטובים ואומר לו הצילני והם אומרים לו עד שלא תבא לדין אנו מקדימין לך, שנאמר [כה]והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך, וכתיב [כו]וצדקה תציל ממות:

פו תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני. א"ר לוי [כז]אגסטריון זה נתן משה ליהודה בשעה שהיה נפטר מן העולם שנאמר [כח]וזאת ליהודה וגו' לפיכך הטה ה' אזנך ענני: שמרה נפשי כי חסיד אני. הקב"ה נקרא חסיד שנאמר [כט]כי חסיד אני נאם ה', ודוד קרא עצמו חסיד שנאמר שמרה נפשי כי חסיד אני, רבי אבא ורבי אחא בשם רבי אלכסנדרי כל מי ששומע קללתו (ושותק) וספק בידו למחות ושותק נקרא חסיד ודוד קרא עצמו חסיד לפי ששמע קללתו ושתק וכו'

ממ"ק ובמ"ק פו ברכות לב : פז תהלים קמ : פח סנהדרין נח : פט מדרש : צ עירובין יט : צא ישעיה סו : צב ברכות סד : צג אגסטריון דבור הנפטר מחברו : צד דברים לג : צה תהלים פו : צו מדרש שו"ט : צז עמוס ג : צח יחזקאל מג : צט קופחת מתחרת : ק תהלים ו : קא מדרש : קב דברים יא : קג ויקרא כו : קד ישעיה לג : קה דברים לב : קו מיכה ז : קז יחזקאל עז : קח הושע ב : קט ירמיה ג : קי תהלים ו : א תנחומא : ב תהלים כט : ג בראשית רבה פרשה ח : ד תכסים אלטיכסייא אתה מבזה ערך וויקר האמת : ה תנחומא : ו דברים לג : ז במדבר יב : ח דברים לג : ט מלאכי ב : י שמות ד : יא שם : יב תענית ח : *בחולדה כו', עי' ערוך ורש"י : יג תנחומא : יד ב"ב יא : טו תהלים פט : טז ישעיה ג : יז משלי יד : יח דברים כד : יט ישעיה נח : כ ברכות יד : כא פר"א : כב קהלת ח : כג תהלים מט : כד משלי יא : כה ישעיה נח : כו משלי יא : כז אגסטריון דבור הנפטר מחברו : כח דברים לג : כט ירמיה ג :

זית רענן (כג) לשארית נחלתו, זו ארץ ישראל שנקראת נחלה:

מעותיו יהא בעיניך כעובד עבודת אלילים שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו לך עבוד ע"א והולך לו ועובד, ואמר ר' חנן מאי קראה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר אי זהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע: (הרחב פיך ואמלאהו וגו'. כתוב בשמואל ברמז): לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי. ל"מלמד שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה, וכה"א ל"אם בחקתי תלכו וגו'. ואומר ל"לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים:

פב מזמור לאסף וגו'. *כשנגלה הקב"ה על אברהם אבינו היה יושב שנאמר ל"והוא יושב פתח האהל כחום היום, בקש אברהם לעמוד אמר ליה הקב"ה שב לך שנאמר מ"נאם ה' לאדני שב לימיני, אמר ליה אברהם וכן דרך ארץ שאני יושב ואתה עומד, אמר ליה הקב"ה אל תצטער אתה זקן בן מאה שנה שב, א"ל חייך כשם שאתה יושב ואני עומד כך עתידין בניך בני ג' שנים ובני ארבע שנים לישב בבתי כנסיות ובתי מדרשות ואני נצב עליהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. זה שאמר הכתוב מ"אלא תכירו פנים במשפט, וכה"א מ"בויאמר (יהושפט) [אל השופטים] ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה', המשפט של הקב"ה שלא יאמרו הדיינין אנו יושבים לעצמנו בדין, א"ל הקב"ה הוו יודעים שעמכם אני יושב שנאמר מ"גכי אני ה' אוהב משפט, ואם הטיתם אותו אתם מטים עצמכם שנאמר מ"דוקרבתי אליכם למשפט, הוי בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול. ואתם נושאים פנים של רשעים, ופני רשעים תשאו סלה. רצונכם לעשות דין. שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו, תרחמו אינו אומר אלא הצדיקו, הצדיקו עליו את הדין לא בשביל שהוא עני תטלו משל עשיר ותתנו לו למה מ"הלה' הארץ ומלואה שלי העולם ואני אמרתי להעשירו ואתם נוטלין את שלו. לא ידעו ולא יבינו אינם יודעים לדון את הדין בשביל כך העולם מתמוטט שנאמר ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם. מצוה אחת צויתי לאדם ולא שמר מיד גרשתיו. אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו אלו שרים של מעלה שנאמר מ"ויפקוד ה' על צבא המרום במרום: קומה אלהים שפטה הארץ, העבר את אלו תהא אתה מולך במשפט ושופט עליהם שנאמר מ"זוה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. מ"חאמר רבין בר רב אדא מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט, ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר מ"טאז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע. ומנין לאחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר נ"בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך, וכי מאחר דאפילו חד תרין מבעיא, תרי מכתבין מלייהו בספר זכרון חד לא מכתבין מליה, וכי מאחר דאפילו תרי תלתא מבעיא, מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמשמע לן דדינא נמי הוי תורה, וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא, עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: אני אמרתי אלהים אתם, נ"ארשב"ל אמר בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלי הם לא חטאו אנו לא באנו לעולם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון, למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי ולא הוו מולדי והא כתיב נ"בואתם פרו ורבו, עד סיני, בסיני נמי כתיב נ"גלך אמור להם שובו לכם לאהליכם, לשמחת עונה, והא כתיב נ"דלמען ייטב להם ולבניהם (אחריהם) [לעולם], לאותם העומדים על הר סיני, והא א"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב נ"הזה ספר תולדות אדם וכי ספר היה לו לאדם הראשון, אלא מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו, כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם, ואמר ר' אמי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר נ"וכי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. לא תימא לא באנו לעולם אלא כמי שלא באנו לעולם. למימרא דאלו לא חטאו לא הוו מייתי והכתיב פרשת נחלות ופרשת יבמות, על תנאי. ומי כתיב קרא על תנאי, אין דאמר רשב"ל מאי דכתיב נ"זויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. מיתיבי נ"חמי יתן והיה לבבם זה להם לבטל מהם מלאך המות אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, הא לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם שנאמר למען ייטב להם ולבניהם לעולם, הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר' יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות (ואומה ולשון) שולט בהם שנאמר אני אמרתי וגו', ור"י נמי הא כתיב למען ייטב להם וגו' טובה הוא דהויא הא מיתה איכא, אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו, ותנא קמא נמי הא כתיב אכן כאדם תמותון, מאי מיתה עניות דאמר מר עני חשוב כמת. נ"טהיה ר' סימאי אומר כל בריות שנבראו מן השמים נפשם וגופם מן השמים, וכל בריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ לפיכך למד אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלה שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם, לא למד תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות שלמטה שנאמר אכן כאדם תמותון, ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי למה נבראתי אני אומר לו על עו"א בראתיך ולא על בני (כתוב בירמיה ברמז רצ"א):

תתלב פג שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל. ס"זה שאמר הכתוב ס"אשומר מצוה לא ידע דבר רע, באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, הצדיקים אומרים להקב"ה מה תעשה, אומרים לו קום והוא קם שנאמר ס"בקומה ה', אומרים שוב והוא שב שובה ה' רבבות אלפי ישראל, אומרים לו אל תישן ס"געורה למה תישן והוא מתעורר שנאמר ס"דויקץ כישן ה', אל דמי לך והוא שומע שנאמר ס"המקים דבר עבדו, וכן ישעיה אומר ס"והמזכירים את ה' אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן גו' הוי אלהים אל דמי לך אתה דומם ואנו דוממים ס"זישבו לארץ ידמו וגו', החרשתנו ס"חה' ילחם לכם ואתם תחרישון לכך אל תחרש. אל תחרש ואל תשקוט עד שאתה רואה עלבון בניך. כי הנה אויביך יהמיון, וכה"א ס"טהוי המון עמים רבים: על עמך יערימו סוד, מתרעמים ובאים על עמך בשביל שמקיימים את התורה שנאמר ע"סוד ה' ליראיו מתיעצות על צפוניך נוטלין עצה על מזבח שלך לעקרו כמה דאת אמר ע"אעל ירך המזבח צפונה שלא נקריב לך קרבנות: אמרו לכו ונכחידם מגוי. כל זמן שישראל קיימים הוא נקרא אלהי ישראל ואם נעקר ישראל אלהי מי נקרא הוי כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו. כל מה שהם מתרגשים עלינו בשבילך שנאמר ע"בלמה רגשו גוים וכתיב ע"געל ה' ועל משיחו (כתוב בשופטים ברמז נ"ה): גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה. ע"דכיון שבא ונשתתף עמהם בחרבן בית המקדש, אמר ליה הקב"ה אתמול אפרוח ועכשיו ביצה, אתמול מפריח מצות ומעשים טובים דכתיב ע"המן הארץ ההיא יצא אשור מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה אותם באין לחלוק על הקב"ה פנה מארצו, אמר ליה הקב"ה אתה יצאת מארבע חייך שאני נותן לך ארבע שנאמר ע"וויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן, ועכשו *מכונן כביצה לפיכך היו זרוע לבני לוט סלה, ללווט:

תתלג פד למנצח על הגתית לבני קרח מזמור. ע"זזה שאמר הכתוב ע"חואבום עמים באפי מה עלינו לומר חסדי ה' אזכיר, דוד ראה אותה אמר עליה מזמור כל מי שהוא רואה את הגת הזו הוא נותן עליה נצחון. אסף ראה אותה ואמר עליה מזמור למנצח על הגתית לאסף. ראו אותה בני קרח ואמרו עליה מזמור ע"טלמנצח על הגתית לבני קרח מזמור: מה ידידות משכנותיך, ידידות הם שבשבילם אתה עושה את הגת הזה כל מי ששלח ידו בבית המקדש הקב"ה עתיד ליתנו בתוך הגת, וכן הוא אומר פ"קול שאון מעיר וגו' קול שאון ממה שנעשה בעירו, קול מהיכל ממה שנעשה בהיכלו (כתוב בשמואל ברמז קמ"ט): נכספה וגם כלתה נפשי, לא משל עכשו אלא משהיו ישראל בים נתאוו לבית המקדש שנאמר פ"אנחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך וגו' תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, מקדש ה' כוננו ידיך, אמרו ישראל עד מתי יהיו אויבינו מחרפים אותנו ואומרים פ"בכצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו ואין איש אלא הקב"ה שנאמר פ"גה' איש מלחמה אין הקב"ה חוזר לבית שנאמר כן איש נודד ממקומו וכן הוא אומר פ"דנודי הרכם צפור לא אמר כיונה אלא כצפור, היונה הזו נוטלין גוזליה והיא חוזרת למקומה שנאמר פ"הכיונה פותה אין לב. אבל הצפור אינה כן אם ילדה במקום הזה ונטלו גוזליה אינה חוזרת שם לעולם, כך משלו הרשעים הקב"ה וישראל כצפור וישראל אומר להם גם צפור מצאה בית: אשרי יושבי ביתך, אמר ריב"ל כל מי שהוא נכנס

ממ"ק ובמ"ק לו תורת כהנים : לז ויקרא כו : לח ישעיה מח : *מדרש : לט בראשית יח : מ תהלים קי : מא דברים א : מב דה"ב יט : מג תהלים לג : מד מלאכי ג : מה תהלים כד : מו ישעיה כד : מז תהלים פ : מח ברכות ו : מט מלאכי ג : נ שמות כ : נא ע"ז ה : נב בראשית ט : נג דברים ה : נד שם : נה בראשית ה : נו ישעיה נז : נז בראשית א : נח דברים ה : נט מדרש : ס מדרש : סא קהלת ח : סב במדבר י : סג תהלים מד : סד שם עח : סה ישעיה מד : סו שם סב : סז איכה ג : סח שמות יד : סט ישעיה יז : ע תהלים כה : עא ויקרא א : עב תהלים ב : עג שם : עד בראשית רבה פרשה לג : עה בראשית י : עו שם *מכונן מקומר בקליפתו : עז מדרש : עח ישעיה סג : עט תהלים פא : פ ישעיה סו : פא שמות טו : פב משלי כז : פג שמות טו : פד תהלים יח : פה הושע ז :

רגל כו'. אחר כל השבח הזה למה פרצת גדריה כתאנה זו שעומדת בפרשת דרכים כל מאן דבעי [קג]עדי בה: יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע. חיז שדי ירענה אלו המלכיות. אלהים צבאות שוב נא וגו', ר' מנחמא ורב נחמן בשם ר' עקיבא דקסרין פקוד מה שאמרת לשרה [קד]וה' פקד את שרה. וכנה אשר נטעה ימינך, באיזה זכות העולם עומד, ר' אבא בר כהנא אומר בזכות מלכי בית דוד [קה]אשר הכינני, ר' לוי אמר בזכות התורה המכוננת בארון, ורבנן אמרין בזכות ישראל [קו]ותכונן את עמך ישראל לך עד עולם. תהי ידך על איש ימינך זה אברהם. ועל בן אמצת לך, זה יצחק, ולא נסוג ממך זה יעקב שנאמר [קז]כי לא יטוש ה' את עמו וגו':

תתל יכרסמנה חזיר מיער. זה רומולוס, וזיז שדי ירענה זה [קח]האיסקראטורין. ד"א וזיז שדי *זה וזה. ד"א חזיר מיער העי"ן תלויה אם זכיתם מיאור כשם שאין חיות הים שולטות ביבשה כך אין שולטין בך, ואם לאו מן יער מן חיותא דחורשא, כיוצא בו אתה אומר [קט]משא מדבר ים, אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים, אלא אם זכיתם הרי הם כחיות הים שכיון שעולות ליבשה מיד הם מתות ואם לאו הרי הם כחיות המדבר, ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון כל הנביאים לא פרסמוה אלא שנים, אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער ומשה אמר [קי]ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא, למה מושלה כחזיר, אלא מה חזיר זה בשעה שהוא רובץ הוא פושט טלפיו כלומר ראוני שאני טהור, כך אומה זו גוזלת וחומסת ונראית [א]כאלו מצעת בימה. מעשה בשלטון אחד בקסרין שהיה הורג המנאפים והגנבים והמכשפים, ואמרו [ב]סנקליטין שלו שעשה שלשתן בלילה אחד, כך עשו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים ומענה אותן, כיון שהגיע לארבעים שנה דמה עצמו לאביו, אמר אבא נשא אשה לארבעים שנה אף אני נושא למ' שנה, הה"ד [ג]ויהי עשו בן ארבעים שנה: ה' אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה. אמר רבי יוחנן אין לנו אלא הארת פניך בלבד די לנו שנאמר האר פניך ונושעה:

פא למנצח על הגתית לאסף הרנינו לאלהים עוזנו. [ד]זש"ה [ה]לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, מה ראה בלעם להזכיר שם יעקב ולא אברהם ויצחק, אלא (צפה) [ראה] שעמד מאברהם פסולת ישמעאל ובני קטורה, (וצפה) [וראה] שעמד מיצחק פסולת עשו וכל אלופיו, אבל יעקב כלו קדושה [ו]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, הדא הוא דכתיב [ז]כלך יפה רעיתי ומום אין בך, לפיכך לא הזכיר לאחד מן האבות אלא יעקב, אמר אסף הואיל ויעקב אין בו פסולת איני מזכיר אלא לו הוי הריעו לאלהי יעקב:

תתלא דבר אחר משל למה הדבר דומה למלך [illegible] לו שלשה אוהבים ובקש לבנות לו פלטין, הביא הראשון א"ל ראה המקום שאני מבקש לבנות לי פלטין א"ל זכור אני שהיה הר בתחלה, קרא לשני אמר ראה המקום שאני מבקש לבנות לי פלטין אמר לו זכור אני שהיה שדה, הניחם והביא לשלישי א"ל וכו' אמר לו זכור אני שהיה פלטין מתחלה, אמר לו חייך שאני בונה אותו וקורא אני אותו על שמך, כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהבים של הקב"ה אברהם קרא לבית המקדש הר [ח]בהר ה' יראה, ויצחק קרא אותו שדה [ט]ראה ריח בני כריח שדה וגו', ויעקב קרא אותו פלטין שנאמר [י]אין זה כי אם בית אלהים, אמר הקב"ה חייך קראת אותו בית אלהים עד שלא נבנה, דע שאני בונה אותו וקורא על שמך שנאמר [יא]לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב, וכן ירמיה אמר [יב]הנני שב (את) שבות אהלי יעקב, וכן אסף קשט לדבריו (כב) ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל, ר' חייא בר אבא אמר הוא נבל הוא כנור. ר' שמעון אומר כנור לעצמו ונבל לעצמו נימין יתרין בין זה לזה, ולמה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר. ר' יהודה בר' אלעאי אמר שבעה נימין היו בכנור על שם [יג]שבע ביום הללתיך, ולימות המשיח שמונה [יד]למנצח על השמינית ולעתיד לבא נעשית עשרה שנאמר [טו]עלי עשור ועלי נבל: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. [טז]תני רב תחליפא אבוה דרבנאה חוזאה ואמרי לה אחוה דרבנאה חוזאה כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם הוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו. אמר ר' אבהו מאי קראה [יז]תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, אי זהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה, וכתיב כי חק לישראל הוא, מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא, דכתיב [יח]ואכלו את חקם, מר זוטרא אמר מהכא [יט]הטריפני לחם חקי. [יט]שנו רבותינו באחד בתשרי ראש השנה לשנים, למאי הלכתא, אמר רב נחמן בר יצחק לדין, דכתיב [כ]מראשית השנה ועד אחרית שנה, מראש השנה נידון מה יהא בסופה, וכתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו וגו'. שנו רבותינו כי חק לישראל הוא, אין לי אלא ישראל, אוה"ע מנין, תלמוד לומר משפט לאלהי יעקב, א"כ מה ת"ל כי חק לישראל הוא, מלמד שאין ב"ד של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קדשו ב"ד של מטה את החדש. דבר אחר מלמד שישראל נכנסין תחלה לדין דאמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין שנאמר [כא]לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל, מאי טעמא לאו אורח ארעא למיקם מלכא מאבראי. ואיתימא מקמי דליפוש חרון אף. [כב]בר"ה יצא יוסף מבית האסורים דכתיב תקעו בחדש שופר וסמיך ליה עדות ביהוסף שמו. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו ממצרים אתיא סבל סבל כתיב הכא הסירותי מסבל שכמו וכתיב התם [כג]והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, בניסן נגאלו כדאיתא, בתשרי עתידין ליגאל מנלן, אתיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם [כד]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ר' יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, מאי טעמא, אמר קרא [כה]ליל שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא משטת ימי בראשית, לילה המשומר לבא:

[כו]שנו רבותינו אין מעברין את השנה אלא ביום, ואם עברוהו בלילה אינה מעוברת, ואין מקדשין את החדש אלא ביום ואם קדשוהו בלילה אינה מקודשת, א"ר אבהו מאי קראה תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו [illegible] וכתיב כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, מה משפט ביום אף קדוש החדש ביום. [כז]תני ר' אושעיא גזרו בית דין למטה היום ראש השנה אומר הקב"ה למלאכי השרת העמידו בימה ויעמדו סניגוריא ויעמדו [כח]סקיפטורין שגזרו בית דין למטה ואמרו היום ראש השנה, נשתהו העדים מלבא שנמלכו בית דין לעברה הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה העבירו סניגוריא ויעברו סקיפטורין שגזרו בית דין למטה ואמרו למחר יהיה ראש השנה, מאי טעמא כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון מתכנסין מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים אימתי ראש השנה והוא אומר ולי אתם שואלים אני ואתם נשאל לבית דין של מטה שנאמר [כט]בכל קראנו אליו. [ל]דבר אחר בכסה (כב) בחדש שיש בו חג הסוכות. ד"א בשופר אני מכסה עונותיכם תקעו בחדש שופר, באיזה חדש בכסה, בחדש שהוא נכסה, והרי כל החדשים נכסים, אלא ליום חגנו איזהו חדש שהוא נכסה ויש לו חג וחגו בן יומו הוי אומר זה תשרי: בחדש שופר. רבנן אמרין חדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם ואני מכסה על עונותיכם שנאמר [לא]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. ד"א בחדש שופר אמר ר' ברכיה בשם ר' ירמיה חדשתם מעשיכם מה שופר זה אדם תוקע בזו ומוציא בזו כך כל קטיגורין המקטרגין עליכם אני שומע בזו ומוציא בזו, הוי תקעו בחדש שופר: עדות ביהוסף שמו. [לב]אמר ר' חייא בר אבא בשעה שא"ל פרעה [לג]ובלעדיך לא ירים איש את ידו אמרו אצטגנינין לפרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמליכהו עלינו, א"ל גווני מלכות אני רואה בו, אמר ליה אם כן ספר עמו בשבעים לשון, באותה שעה בא גבריאל ולמדו שבעים לשון ולא הוה גמיר עד שהוסיף לו אות א' משמו של הקב"ה שנא' עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע. [לג]הפסוק הזה מתחיל בע' ומסיים בע' על ע' לשון שלמדו, ולא עוד אלא שמדבר בלשון שלא היה בהם כח לשמוע שנא' עדות ביהוסף שמו וגו' (בשופטים ברמז מ"ד): אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה. [לד]דרש רבי יוסי הגלילי משעה שהייתי עמך ומגין עליך ומרעים עליך את כל העולם מאותה שעה היה גלוי לפני מי שאמר והיה העולם שאתה עתיד לעשות ריב על מי מריבה, אבא שאול אומר אתה קורא בסתר ואני אענך בגלוי ומרעים עליך את כל העולם: לא יהיה בך אל זר. [לה]תניא ר' שמעון בן אלעזר משום חלפא בן אגרא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כלים בחמתו והמפזר מעותיו

ממ"ק ובמ"ק קג עדי בה פר תלים : קד בראשית כא : קה מלכים א ג : קו שמואל ב ז : קז שמואל א יב : קח האיסקראטורין סופרים : *זה כו', עי' נעיל רמז תב"ס : קט ישעיה כא : קי ויקרא יא : א כאילו מצעת בימה, במדרש כאילו הן דיינין של אמת : ב סנקליטין יועצים :
ג בראשית כו : ד מדרש : ה במדבר כג : ו בראשית מט : ז שה"ש ד : ח בראשית כג : ט שם כז : י שם כח : יא ישעיה ב : יב ירמיה ל : יג תהלים קיט :
יד שם יב : טו שם לג : טז ביצה טז : יז בראשית מז : יח משלי ל : יט ר"ה השנה ח : כ דברים יא : כא מלכים א ג : כב ר"ה השנה יא : כג שמות ו :
כד ישעיה כז : כה שמות יב : כו סנהדרין יא : כז פסיקתא : כח סקיפטורין קטיגורין : כט דברים כט : ל פסיקתא רבתי : לא תהלים פה : לב סוטה מז :
לג בראשית מא : לד מכילתא : לה שבת קה :

זית רענן (כב) ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב, נ"ל הטעם דאמרינן במקדש היו מריעין בחצוצרות ושופר דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' ולכן הזכיר יעקב במקדש : (כב) בחדש שיש בו חג הסוכות, צ"ע מה ענין סוכות לשופר. וי"ל דצריכין לחשוב שלא יהיה ר"ה באחד בשבת כדי שלא יבוא שביעי של סוכות בשבת :

אותי ומוטב שיירשני בני, כך אמר אסף לא מוטב שהפיג הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו וכן הוא אומר [נא]כלה ה' את חמתו במה ויצת אש בציון, לכך אמר אסף אלהים וגו':

תתכה אלהים באו גוים בנחלתך, הנחת אותם ליכנס ואת אמרת [נב]והזר הקרב יומת, ולא הזר בלבד אלא בני אהרן כהנים קרושים נכנסו להקריב ונשרפו וכן עוזיה לא לכבודך נכנס להקטיר קטרת ויצא מצורע ולא עוד אלא שרעשה הארץ, ואלו אנשים טמאים הנחתם ליכנס, אמר להם אלו נכנסו שלא ברשות לפיכך פגעתי בהם אבל אלו אני צויתים שנאמר [נג]כי הנני קורא לכל משפחות אמר הקב"ה מה עשו אמר לפניו שמו את ירושלים לעיים, אמר הקב"ה אני מחדשה [נד]תחת הנחשת אביא זהב, אמר לפניו הרי אתה מחדש את אלו, בניך שנהרגו מה אתה מחדש, נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, וכי חסידים הם הרי הוא אומר [נה]סוסים מיוזנים משכים היו, אלא אמר אסף כיון שהדין נעשה בהם נעשו חסידים, וכן הוא אומר [נו]והיה אם בן הכות הרשע וכתיב [נז]ונקלה אחיך לעיניך. שפכו דמם כמים, כדם בהמה שנאמר בה [נח]על הארץ תשפכנו כמים, בשר חסידיך לחיתו ארץ, שאף העצמות לא היו מניחים אותם לקבור, בשר ודם חייב לחברו מאה מנה אומר לו תן לי מעותי והוא אומר לו אין לי הולך לו, אבל הקב"ה אינו כן אלא גובה מן הנפש יצאת הנפש גובה מן הבשר, וכה"א [נט]מנפש ועד בשר יכלה, אין לו לא נפש ולא בשר גובה מן העצמות וכה"א [ס]בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה:

תתכו נתנו את נבלת עבדיך. [סא]מאי עבדיך ומאי חסידיך, אמר רבא חסידיך חסידים ממש, עבדיך הנך דמחייבי דינא מעיקרא וכיון דאקטול קרי להו עבדיך דכיון דלאו כי ארחיה מת הויא ליה כפרה. שפכו דמם כמים, [סב]כתיב [סג]אשר יצוד ציד חיה או עוף וכסהו בעפר, ובירושלים כתיב שפכו דמם כמים, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה לחמורים נתת קבורה שנאמר [סד]נטית ימינך תבלעמו ארץ ולחסידיך סביבות ירושלים ואין קובר, כתיב [סה]לא תקח האם על הבנים, וכתיב [סו]אם על בנים רוטשה, וכתיב [סז]אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכתיב [סח]להשמיד להרוג ולאבד:

תתכז והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם. [סט]ירמיה אמר [ע]תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם, רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר מה שעשו לנו תעשה להם גמול כמעשה ידיהם ומה שעשו במקדש השב לשכנינו שבעתים, רבי נחמיה אומר מה שעשו לנו תשיב להם גמול, ועל ששרפו תורתך שכתוב בה מזוקק שבעתים השב לשכנינו שבעתים אל חיקם. שבעתים אל חיקם רבי יודן בן גדיא ורבי יהושע בן לוי ורבנן, רבי יודן אומר זכור מה שעשו לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם. ואתיא כי הא דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן מה היו עושים בני ביתו של עמלק לישראל היו מחתכין מילותיהן והיו מזרקין כלפי מעלה והיו אומרים הרי לך מה שבחרת, ורבי יהושע אומר זכור להם מה שעשו בבית המקדש שהוא חיקו של עולם שנאמר [עא]ומחיק הארץ עד העזרה, בא שמואל ופרע להם שנאמר [עב]וישסף שמואל את אגג, מה עשה לו אבא בר כהנא אומר היה מחתך מבשרו זיתים ומאכיל [עג]לנעמיות הה"ד [עד]יאכל בדי עורו ברר לו מיתה מרה. ורבנן אמרין העמיד ארבע קונדיסין ומתחו עליהן והוא אומר [עה]אכן סר מר המות כך ממיתים את השרים מיתות חמורות, ורשב"נ אמר בדיני ב"נ דנו לא בעדים ולא בהתראה. [ואנחנו עמך וגו' לדור ודור נספר תהלתך] א"ר יוחנן משקלס דוד להקב"ה בכל מיני שבח מהו אומר בסוף קלוסו *תהלת ה' ידבר פי תהלה לקלוסו של הקב"ה:

פ למנצח אל שושנים וגו' רועה ישראל האזינה. (יט) [עו]מה שנת גאולה פרנסה אף שנת פרנסה גאולה, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום, מה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים, אמר רבי שמואל בר נחמני והפרנסה גדולה מן הגאולה שהגאולה על ידי מלאך שנאמר [עז]המלאך הגואל אותי, והפרנסה על ידי עצמו שנאמר [עח]האלהים הרועה אותי הוי רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף, יוסף כנס משנות השובע לשנות הרעב אף אנו כנס לנו מחיי העולם הזה לחיי העוה"ב, מה יוסף כלכל כל אחד לפי מעשיו שנאמר [עט]ויכלכל יוסף את אביו אף אנו כלכלנו לפי מעשינו, אמר רבי מנחם בשם רבי אבין מה יוסף גמלוהו אחיו רעה והוא גמלם טובה אף אנו גמלנוך רעות גמול אותנו טובות. נוהג כצאן, אמר אסף רבון העולמים אם חטאו לפניך כבני אדם אל תפרע מהם אלא כצאן שאין להם עון ואין להם עונש. יושב הכרובים הופיעה (ברמז תשנ"ט):

תתכח [פ]ארבע הופעות הן, ראשונה במצרים שנאמר רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה הופעה שניה במתן תורה שנאמר [פא]הופיע מהר פארן, שלישית לימי גוג ומגוג שנאמר [פב]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, רביעית ליםות המשיח שנאמר [פג]מציון מכלל יופי אלהים הופיע. לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך, חמשה דברים ישנים הם בעולם, הגבורה עוררה את גבורתך, הקשת [פד]עריה תעור קשתך, החרב [פה]חרב עורי על רועי, הזרוע [פו]עורי לבשי עוז זרוע ה', הקנאה [פז]כאיש מלחמות יעיר קנאה וגו' (כתוב ברמז פ"ב). ותשקמו בדמעות שליש. [פח]אמר רבי אלעזר שלש דמעות הוריד עשו מעיניו, אחד מעינו של ימין, ואחד מעינו של שמאל, והשלישית היתה קשורה בעינו שנאמר ותשקמו בדמעות שליש, שלש (כ) אינו אומר אלא שליש. רבי אמר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בזכות שלש דמעות שהוריד עשו מעיניו השלטתו מסוף העולם ועד סופו ונתת לו שלום בעולם הזה, אנו שדמעתנו תדירה ביום ובלילה כלחם עאכ"ו שתמלא עלינו רחמים, לכך נאמר האכלתם לחם דמעה (כתוב בשופטים ברמז ע"ה):

תתכט גפן ממצרים תסיע. מה הגפן הזו בוצרין אותה והיא שותקת דורכין אותה והיא שותקת ובסוף היא מגרה את קרנה וקרניה משגין לאדם ומפילין אותו, כך ישראל לעו"א, מה הגפן משליכין עליה גולגליות וארנוניות ובסוף משהיין עולה על ראשו הוא לוקה, כך ישראל [פט]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו. [צ]ריש לקיש אמר אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל, והיינו דשלחו מתם יבעון אתכליא רחמי על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא, וכן אתה אומר [צא]ובגפן שלשה שריגים. א"ר ירמיה בר אבא גפן אלו ישראל. שלשה שריגים אלו שלש רגלים שישראל עולים בכל שנה, והיא כפורחת עלתה נצה הגיע זמנן של ישראל לפרות ולרבות, הבשילו אשכלותיה ענבים הגיע זמנן של מצרים לשתות כוס התרעלה. גפן ממצרים תסיע, [צב]מה הגפן הזאת אינה נטעת ערבוביא אלא שורות שורות, כך היו ישראל חונים במדבר דגלים דגלים [צג]איש על דגלו באותות. מה הגפן הזו בולשין תחתיה ואחר כך נוטעין אותה, כך ישראל תגרש גוים ותטעה. מה הגפן הזו כל מה שאתה מפנה מפניה היא משבחת, כך הם ישראל פנית לפניהם שלשים ואחד מלכים. מה הגפן הזו שומרה עולה למעלה הימנה ומשמרה, כך ישראל שומרה עולה למעלה מהם ומשמרם שנאמר [צד]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. מה הגפן הזה נמוך מכל האילנות אף ישראל נמוכים בעולם הזה, אבל לעתיד לבא עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו. מה הגפן הזו שרביט אחד עולה ממנו והוא מכניע כל האילנות, כך ישראל צדיק אחד עומד מהם ושמעו הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר [צה]ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ, וכתיב [צו]בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ. מה הגפן הזו יש בו יין ויש בו חומץ זה טעון ברכה וזה טעון ברכה, כך ישראל מברכין על מדת הטוב הטוב והמטיב, ועל מדת הפורענות ברוך דיין האמת. מה הגפן הזו יש בו יין ויש בו חומץ יש בו ענבים ויש בו צמוקים, כך הם ישראל יש בהם מקרא משנה הלכות ואגדות. מה הגפן הזו מי שאוכל ממנה בוסר שניו קהות עליו, כך כל מי שבא ומזדווג עם ישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהן פרעה סיחון ועוג ושלשים ואחד מלכים. מה הגפן הזו העלין חפין על האשכולות, כך ישראל עמי הארץ חפין על בני תורה. מה הגפן הזו יש בו אשכולות גדולים וקטנים וכל אשכול הגדול מחברו נמוך מחברו, כך כל מי שגדול מחברו נמוך מחברו. מה הגפן הזו כל השותה מיינה פניו מצהילות, אף ישראל [צז]חכמת אדם תאיר פניו. מה הגפן הזו סמוכה על גבי קנים והיא חיה, כך הם ישראל אינם חיים אלא בזכות התורה שהיא כתובה בקנה. מה הגפן הזו סומכין אותה על גבי עצים יבשים והיא חיה, כך הם ישראל אינם חיים אלא בזכות אבותיהם אע"פ שמתו [צח]וזכרתי את בריתי יעקב. מה הגפן הזו נרפסת ברגל ואחר כך מעלין אותה על שלחן של מלכים, כך הם ישראל בעוה"ז [צט]על גבי חרשו חורשים ורפסה ברגליה [ק]תרמסנה רגל

ממ"ק ובמ"ק נא איכה ד : נב במדבר א : נג ירמיה א : נד ישעיה ס : נה ירמיה ה : נו דברים כה : נז שם : נח שם : נט ישעיה י : ס ירמיה ח :
סא סנהדרין מז : סב מדרש : סג ויקרא יז : סד שמות טו : סה דברים כב : סו הושע י : סז ויקרא כב : סח אסתר ג : סט פסיקתא רבתי :
ע איכה ג : עא יחזקאל מג : עב שמואל א טו : עג נעמיות תרגום של בת היענה : עד איוב יח : עה ש"א טו : *תהלים קמה : עו מדרש : עז בראשית מח :
עח שם : עט שם מז : פ ספרי : פא דברים לג : פב תהלים צד : פג שם : פד חבקוק ג : פה זכריה יג : פו ישעיה נא : פז שם מב : פח מדרש :
פט ירמיה ב : צ חולין צב : צא בראשית מ : צב אגדת שמואל : צג במדבר ב : צד תהלים קכא : צה יהושע ו : צו דברים לג : צז קהלת ח : צח ויקרא כו :
צט תהלים קכט : ק ישעיה כו :

זית רענן (יט) שנת הגאולה פרנסה, כדאמרינן בסנהדרין אין לך קץ מגולה מזו ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו כי קרובה ישועתי לבא : (כ) אינו אומר אלא שליש, ר' ברכיה אומר שליש דמעה הוריד לכך בדמעות שליש אחד משליש דמעה, כ"ה במ"ת :

הא אוקי שמואל ודרש ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו אף על פי כן והוא רחום יכפר עון, לא קשיא הא ביחיד הא בצבור. [יב]מצינו כשהיו ישראל עומדים על הר סיני בקשו לגנוב דעת עליון שנאמר [יג]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, כביכול אמר לו [יד]מי יתן והיה לבבם זה להם. שלא תאמר אין הכל גלוי לפניו תלמוד לומר ויפתוהו בפיהם וגו' אעפ"כ והוא רחום יכפר עון ואומר [טו]כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וגו'. זה שאמר הכתוב [טז]יסרני ה' אך במשפט, אמר ר' יודא ברבי סימון אך מיעוט וכאן נמי ולא יעיר כל חמתו, כל חמתו אינו מעיר אבל מעיר הוא מקצת חמתו: ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. הדא אמרה דלית מתין חיין, אלא רוח הולך ולא ישוב זה יצר הרע שאינו עמו לעולם הבא: כמה ימרוהו במדבר, לקו במדבר שנאמר [יז]במדבר הזה יתמו ושם ימותו, ומתנחמין במדבר שנאמר [יח]הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל ישלוט בנו אדם אתה הוי דן אותנו, הוי וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו. אשר שם במצרים אותותיו, שהיו המכות נרשמין בגופן הוי *אשר שמתי בם: ויהפוך לדם יאוריהם. בתחלה היו ממלאין בחביות והיה חבית של ישראל מתמלאת מים וחבית של מצרים מתמלאת דם חוזרין וממלאין בספלים וכך היו נמצאין זה דם וזה מים היו אומרים לישראל נשתה אני ואתה מספל אחד והיה ישראל שותה מים ומצרי דם. א"ר אבין כל מים שהיה מצרי שותה היה לוקח אותו בדמים יקרים ומשם העשירו ישראל, רבי יוסי אומר מן הדא [יט]ושאלה אשה משכנתה וגו': ישלח בהם ערוב. ר' יהודה אומר (פוריתא) [כ][נפרזא] שלח בם, ר' נחמיה אומר מיני צרעין ויתושין (דובין ואריות ונמרים ואבים מלמעלן), ורבנן אמרין מלמעלן ערוב בר גזין דאות עורבים ועופות, מלמטן דובים ואריות נמרים חאבים, רבי חנינא בר פפא ור' סימון תרויהון אמרין מין חיה הוא ושמו פנתירין והביאה הקב"ה עליהם. ר' יאשיה אומר העריב עליהם את המאורות, וריש לקיש אמר אמר הקב"ה אתה בקשת לערבב זרעו של אברהם אני מערבבך מן העולם שנאמר ישלח בהם ערוב ולא ערבוב בלבד אלא וצפרדע ותשחיתם. א"ר יוחן כל מקום שהיו רובצים שם מים היו נעשו צפרדעים בבתי השיש ובתי *הפסיפסים. מה היו עושין הצפרדעים היו בוקעות ועולות לתוכן ואומרות אנו שלוחי המקום והיו נבקעות מלפניהם. א"ר יהודה בר' זה אחד מן הדברים שהשליט הרך בקשה (בשמואל ברמז ק"כ), ושרשי תאנה שהם רכים ובוקעים בצור ובתוך האבן, א"ר ברכיה אמר ר' חנינא בר איקא בשם רב יהודה שרשי חטה בוקעים בארץ חמשים אמה ושרשי תאנה בוקעין בצור חמשים אמה, א"ר יהודה בר רבי חייא (טז) אף שיני אריות רכות, ומה כתיב [כא]לא מטו לארעית גובא עד די שליטו בהון אריותא, והשמיר כמין שעורה היה והיה נתון לתוך כלי של עופרת מלא מוכין מלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר היה בוקעו (ובן) [ובו] היה שלמה חולק כל אבני בית המקדש לפי שכתוב [כב]לא תניף עליהן ברזל: יהרג בברד גפנם, [כג]ר' הונא בשם ריש לקיש [כד]כפילקין היה הברד יורד וקוטע כל האילנות, א"ר יוחנן מן הדא דריש לקיש את שמע תרתין בחנמל בא חן ומל: ויסגר לברד בעירם. כיון שהיתה מכת הברד עתידה לבא אמר משה לפרעה [כה]שלח העז את מקנך, (יז) אמר פרעה עכשו אנו באין לשמוע דבריו של בן עמרם, א"ר רעייא ברייתי מה דהוה חד שרביט הוה מחי לה ומשתברא ליה, סוף שבא הברד נעשה ככותל הזה בפני צאנו הוי ויסגר לברד בעירם, ולא היו יכולות להלוך והיה המצרי אומר אוי לו לאותו האיש מה אני עושה נוטלה אני ושוחטה ומאכיל בני הימנה, כיון שהיה שוחטה היה נותן בשרה על כתפו והיה יורד העוף על כתפו ותוטפה שנאמר ומקניהם לרשפים כענין שנאמר [כו]ובני רשף יגביהו עוף. ישלח בם חרון אפו, מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו וכו'. יפלס נתיב לאפו, רב הונא בשם ר' אבין אומר כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים במדה ובמשקל היתה באה עליהם: לא חשך ממות נפשם. דאמר ר' יהושע בן לוי כל מכה שהיתה באה עליהם היתה מכת הדבר נשפע עליהם שנאמר וחיתם לדבר הסגיר: ויך כל בכור במצרים. אמר ר' אבא בר אחא בכור לאיש בכור לאשה בכור לאדם בכור לבהמה בכור לכל דבר, אם אין בבית בכור אפוטרופוס שבבית היה מת שנאמר [כז]כי אין בית אשר אין שם מת. ויך כל בכור במצרים, [כח]לפי שנאמר [כט]והכיתי כל בכור בארץ מצרים אפילו ממקומות אחרים, בכורות מצרים שהיו במקומות אחרים מנין, ת"ל [ל]למכה מצרים בבכוריהם, בכורי חם כוש ופוט ולוד מנין, ת"ל ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם.

ויסע כצאן עמו (כתוב ברמז תתי"ח):

תתכא [לא]רבי יהושע בן לוי אומר כאיזה צאן כצאנו של יתרו, כאיזה עדר כעדרו של יתרו, מה צאנו של יתרו מן הישוב למדבר אף ישראל. ד"א מה צאן נמשכת אחר בעלים כך ישראל נמשכין אתר גדוליהם אחר משה ואהרן שנאמר [לב]ויסע משה את ישראל מים סוף: ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו זה בית המקדש. ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל, באהליהם של שלשים ואחד מלכים:

תתכב [לג]ארבעה נקראו קנין, ישראל נקראו קנין שנאמר [לד]עם זו קנית, א"י נקראת קנין בית המקדש נקרא קנין ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו, התורה נקראת קנין שנאמר [לה]ה' קנני ראשית דרכו, יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ ישראל שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בזכות התורה שנקראת קנין. [לו]כי אתא רב דימי אמר (בשלשה) [בארבעה] מקומות שרתה להם שכינה, ובכלן לא שרתה אלא בחלקו של בנימן. מתקיף לה רב יוסף והא כתיב ויטוש משכן שלו אהל שכן באדם וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר, אמר רב אדא בר אהבה ומאי קושיא דילמא שכינה בחלקו של בנימן וסנהדרין בחלק יוסף כדרך שמצינו בבית עולמים דשכינה בחלק של בנימן וסנהדרין בחלק יהודה, בשלמא התם מקרבו נחלות להדדי אלא הכא מי מקרבן, א"ל אין דאמר רבי חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאה מחלקו של יוסף ונכנסת בחלקו של בנימן ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק מצטער עליה לבלעה שנאמר [לז]תאנת שילה. ויתן לשבי עזו [לח]זה הארון, בחוריו אכלה אש זה נדב ואביהוא, אבא חנן אומר [לט]שחצין היו והיו אומרים איזו אשה הוגנת לנו, אבינו כ"ג, את אבינו מלך, אח אמנו נשיא, אנו סגני כהונה, לכך בחוריו אכלה אש משום שבתולותיו לא הוללו, אבא חנן אומר לא נשרפו אלא על ידי שלא היו להם נשים דתנינן תמן [מ]וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו והרבה נשים היו עגונות והמתינו להם לכך נאמר בחוריו אכלה אש. כהניו בחרב נפלו זה חפני ופינחס:

תתכג ויקץ כישן, [מא]כשישראל עושין רצונו של מקום אין שינה לפניו שנאמר [מב]הנה לא ינום ולא יישן (כתוב ברמז תתרי"ג). ויבחר את שבט יהודה. רבי הוה יתיב פשט (יח) כל החופות בגבולו של בנימן, אמר רבי שמעון לרבי חייא רבה והכתיב וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר, אמר ליה והדא מסייעא לאבוך מה בחירה שנאמר ביהודה אינה ביהודה אלא בשבט בנימן אף מאיסה שנאמר ביוסף אינה אלא בשבט בנימן. ויבן כמו רמים מקדשו, כשהיה דוד רועה הלך ומצא את הראם ישן (כדכתוב בריש רמז תרפ"ח). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן. [מג]רבי יהושע הכהן בשם רבי חנינא בר יצחק מהו ממכלאות צאן שהיה דוד [מד]כולא אלו מפני אלו מוציא הגדיים ומאכילן ראשי עשבים, מוציא את התישים ומאכילן אמצען של עשבים, מוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים, אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות את הצאן יבא וירעה צאני אלו ישראל שנאמר [מה]ואתן צאני צאן מרעיתי. וירעם בתום לבבו. [מו]רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר ישב וחשב שלא יהא משמר נוטל (עם) [ושונה עד שיטול] חברו בשרה אחווה:

תתכד עט מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך, וכי מזמור הוא, כיוצא בו [מז]ודוד הולך במעלה הזיתים הולך ובוכה וכתיב [מח]מזמור לדוד בברחו [מט]זה שאמר הכתוב [נ]שמחה לצדיק עשות משפט, הצדיקים פורעין חובן ומזמרין להקב"ה וכן אסף אומר מזמור לאסף, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן קשה ולא היה שומע לו, מה עושה המלך נתמלא עליו חמה ונכנס לתוך חופתו של בנו והיה קורע את הכל ומשליך לאשפה והיה מחתך ומקרע עד שקרעו כלו והשליך הבן מתוכו, אמר המלך לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני שאני יכול לעשות לו טובה הימנה ולא הרגתיו בחמתי שאלו הרגתיו בחמתי בן אחי היה יורש אותי

מסורת המדרש: יב מדרש: יג שמות כד: יד דברים ה: טו משלי כו: טז ירמיה י: יז במדבר יד: יח הושע ב: *שמות ט: יט שם יג: כ נפרזא מין חיה, ועי' ב"ק ע"ז *פסיפסים אבני גזית: כא דניאל ו: כב דברים כז: כג ברכות נח: כד פילקין כלי ברזל חדודות כמו קרדומות: כה שמות ט: כו איוב ה: כז שמות יב: כח מכילתא: כט שמות יב: ל תהלים קלו: לא מדרש: לב שמות טו: לג מכילתא: לד שמות טו: לה משלי ח: לו זבחים קיח: לז יהושע יח: לח מדרש: לט שחצים גאים: מ ויקרא טז: מא איכה רבתי: מב תהלים קכא: מג מדרש: מד כולא מונע ומעכב: מה יחזקאל לד: מו ירושלמי סוף סוכה ועי' במפרשים: מז שמואל ב טו: מח תהלים ג: מט מכילתא: נ משלי כא:

זית רענן (טז) אף שיני אריות, אפשר דס"ל שאותן האנשים היו מלובשים שריונים, או ר"ל שאף האריות הרכים והיונקים גרמו עצמותיהם: (יז) אמר פרעה עכשיו וכו', פי' בתמיה וכי אנו שומעין למשה לאסוף המקנה: רעיא ברייתי, פי' רועה שהוא בשדה ולא היה לו רק שרביט אחד היה מכה בו הצאן לאספם במהרה והוא נשתבר: (יח) כל החופות, פי' כל המקדשות:

תלו ראש נתת לנו. וחכ"א נביאים העמדת לנו, חכמים ישרים תמימים העמדת לנו, וכל אלו בזכות משה שנאמר נחית כצאן, וכן הוא אומר [עו]ויסע כצאן עמו למה כצאן, אלא מה צאן מתפרדת והרועה מכנסם כך היו ישראל במדבר מתלהמים ובוכים מתלהמין ומתרעמין שנאמר [עז]כמה ימרוהו במדבר אעפ"כ לא נסתלקה מהן שכינה אלא נהגן כצאן. ד"א מה הצאן הזה משברת את האילנות אעפ"כ אין הבעלים מקפידין עליהן אף הקב"ה כן, וכה"א [עח]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אם צאן למה אדם ואם אדם למה צאן, אמר רבי יוחנן צאן לעונשין ואדם למתן שכר. אם הם חייבים נוהג בהן כצאן ואם עשו מצות נוהג בהן כאדם ליתן להם שכר. ד"א כשם שהרועה זהיר בצאנו ביום ובלילה מפני הזאבים כך היה הקב"ה זהיר בישראל שנאמר [עט]לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם וכן לעתיד לבא [פ]וסכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר. אלהים בים דרכך (כתוב ברמז תפ"ד):

תתיט עח משכיל לאסף האזינה עמי תורתי. [פא]אמר רבי שמואל בר נחמני לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל התורה שלא תשכח מפיהם שנאמר [פב]רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים, וכן הוא אומר [פג]כי לא תשכח מפי זרעו, וכן הוא אומר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל, אף אסף אמר האזינה עמי תורתי ולא [פד]הדברים בלבד אלא אף החידות והמשלים אפתחה במשל פי אביעה חידות, וכה"א ליחזקאל [פה]חוד חידה ומשול משל, וכן שלמה אומר [פו]להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם:

ויקם עדות ביעקב וגו'. מאי ותורה שם התורה סם רפואה לישראל שנאמר [פז]רפאות תהי לשרך: וישימו באלהים כסלם. [פח]ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר מחשבתם כמד"א [פט]אשר על הכסלים, וחד אמר (טו) טפשותן [צ]הכסיל חובק את ידיו, וחד אמר בטחונם *אם שמתי זהב כסלי: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה, ר' יהודה אומר כאדם הראשון שעבר על הצווי ונטרד מג"ע אלו שעברו על כמה מצות אני מאריך רוחי עמהם, ר' נחמיה אומר כאברהם אבינו על ידי שאמר [צא]במה אדע לא הארכתי רוחי עמו אלא אמרתי גר יהיה זרעך. כאבותם דור סורר ומורה שאבותיהם היו דור סורר ומורה זה שבט אפרים שנאמר בני אפרים נושקי רומי קשת. ד"א ולא יהיו כאבותם אמרתי [צב]וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וע"י שהכעיסוני אמרתי [צג]במדבר הזה יתמו, אבל בניהם אמרתי שאני מכניסן לארץ. דור לא הכין לבו ולא נאמנה (בבריתו) [את אל רוחו], אמר רבי לוי לא האמינו ברוח הקדש שאמר להם [צד]טובה הארץ מאד מאד ואמרו [צה]נשלחה אנשים לפנינו. בני אפרים (כתוב ביחזקאל ברמז שע"ז): **נגד** אבותם עשה פלא. [צו]ר' פנחס בשם ר' הושעיא נטל הקב"ה רגליו של יעקב אבינו והעמידם על הים ואמר לו ראה נסים שאני עושה לבניך שנאמר [צז]בצאת ישראל ממצרים ישראל סבא, ר' הונא בשם ר' אחא אמר אף האבות עמדו על הים שנאמר נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צוען: **יבקע** צורים במדבר. א"ר יהודה בר ר' סימון בשם ריב"ל משה הכה את הסלע להוציא מים וכל הצורים שבמדבר הובקעו והיו מוציאים מים שנאמר יבקע צורים, משל לאגרדמים* שיצא לשער את המדות ומצא את החנונים מנועלין, מה עשה נטל את הראשון והכהו ושמעו כולן ופתחו מאליהן. ויוציא נוזלים מסלע יצאו מים מתוקים מתוך מלוחים. (עיין בפסוק ואתה הרם את מטך בשני מקומות שם שמדברים בענין זה, ובתרי עשר ברמז תקס"ה): **הן** הכה צור ויזובו מים. [צח]אמרו ישראל למשה הרי סלע כשם שאתה רוצה להוציא מסלע זו תוציא מזו, צווח עליהם משה [צט]שמעו נא המורים המן הסלע הזה וגו' [ק]וירם משה את ידו ויך את הסלע, הכה צור ויזובו מים הכה פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטין כזב שהוא נוטף טיפין, אמרו לו (בזעמים) [בן עמרם] המים הללו למי ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכה פעמים ויצאו מים רבים. בפעם שניה [קא]ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד והוא מוציא מים, כשנער קטן רבו מכה אותו ומלמדו כיון שהגדיל כגבור הוא מיסרו, כך מתחלה *והכית בצור וכאן ודברתם אל הסלע, וכיון שהכה משה את הסלע טפטפה הסלע דם שנאמר ויזובו, וכתיב [קב]ואשה כי יזוב. ונחלים ישטופו ששטפו מים הרבה שהיו ליצני הדור אומרים עכשו (אנו) [הם] מוציאין אותה והיא מתבלעת מיד: **ויצו** שחקים ממעל. [קג]אמר רבי לוי שבעה רקיעין הן, ואלו הן, וילון, שחקים, רקיע, זבול, מעון, מכון, ערבות. שחקים שבו ריחים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא שנאמר ויצו שחקים וגו' וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז של"ט). [קד]וכבר היו ר"י ור"ט והזקנים יושבים והיה ר"א המודעי יושב לפניהם א"ל ר"א המודעי ששים אמה היה גבהו של מן שהיה יורד לישראל, א"ל מודעי עד מתי אתה מתמיה עלינו, א"ל מקרא הוא וכי אי זה מדה מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה, במדת פורענות מהו אומר [קה]ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו, וכתיב חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים, מה נפשך על גבי ההר חמש עשרה אמה בבקעה חמש עשרה אמה כו', במדה טובה הוא אומר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח מיעוט דלתי שתים וכמה ארובות בדלת ארבע, צא וחשוב ששים אמה היה גבהו של מן שהיה יורד לישראל. מי דמי התם ארבעים יום הכא חדא שעתא, התם לכולי עלמא הכא לישראל [לחוד, א"כ נפיש להו טפי], אלא ר' אלעזר המודעי פתח פתח גמר. א"ר אבא בר כהנא בשם ר' לוי בן זבדי מזון אלפים שנה היה המן יורד לישראל בכל יום ויום, מנין אמר ר' יודן בשם ר' שמעון בן יוחאי כאן כתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח ולהלן הוא אומר [קו]וארובות השמים נפתחו תרין כוין אתפתחו לדור המבול ושנו רבותינו משפט דור המבול שנים עשר חדש וכאן כתיב דלתי שמים פתח ארבע ארובות בדלת ושני דלתים הרי שמונה ארובות ומדה טובה מרובה על מדת פורענות חמש מאות כפלים הרי מזון שני אלפים שנה היה המן יורד להם בכל יום ויום: **לחם** אבירים אכל איש. שהיה נימוח באברים. אכל איש אלו ישראל שנאמר [קז]כל איש ישראל. אמר ר' לוי היו ישראל מתרעמים ילוד אשה מכנים ואינו מוציא ראית מימיך אדם נותן חטים לריחים ואינו מוציא קמח, [קח]והנה על פני המדבר דק מחספ"ס שנבלע ברמ"ח אברים, אמר הקב"ה בטובה שאני עושה להם והשויתי אותם למלאכים היו מתרעמים עלי ואומרים [קט]ונפשנו קצה בלחם הקלוקל, [קי]עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבו בקרבים בבני מעים שלהם וכו', א"ר איבו בשש שעות בא יתרו וירד לו מן בשש שעות כנגד ששים רבוא הוי לחם אבירים אכל איש. [א]דבר אחר לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו דברי ר' עקיבא, וכשנאמרו הדברים לפני ר' ישמעאל אמר להם צאו ואמרו לעקיבא עקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלין והלא כבר נאמר [ב]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' לחם לא אכל אלא אל תקרי לחם אבירים אלא לחם אברים דבר שנבלע ברמ"ח אברים, ואלא מה אני מקיים [ג]ויתד תהיה לך על אזנך, בדברים שתגרי אוה"ע מוכרין להם, ר' אלעזר בן פרטא אומר אף דברים שתגרי אוה"ע מוכרין להן מן מפיגן, ומה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזנך לאחר שסרחו, אמר הקב"ה לישראל אמרתי תהיו כמלאכי השרת לפני אתם לא עשיתם כן עכשו אני מטריח אתכם שלש פרסאות דכתיב [ד]ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים, ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי, ותאנא כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהם ולא לצדיהן אלא לאחוריהם:

דבר אחר לחם אבירים אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל, כתיב הכא איש וכתיב התם [ה]קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, ויש אומרים על אבריו היה יורד ומאבריו היה אוכל, מכאן היו רבי יוסי ור' שמעון אומרים כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה. דבר אחר לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת טוחנין אותו: **ובחורי** ישראל הכריע. זה משה שנאמר [ח]לולי משה בחירו, על שאמר [ט]שמעו נא המורים לא נכנס לארץ: **בכל** זאת חטאו (לו) [עוד] ולא האמינו בנפלאותיו. אמר ר' יוסי בן קיסמא רבי מאיר היה דורש זה יעקב שאמר לו הקב"ה אף אתה עלה בסולם ולא האמינו ולא עלה שאילו עלה לא ירד להשתעבד: **ויכל** בהבל ימיהם ושנותם בבהלה. רבי ורבי נתן, רבי אומר מתשעה באב היו מתים, ר' נתן אומר כל השנה היו מתלקטין שנאמר ושנותם בבהלה. אם הרגם ודרשוהו אפילו הוא הורג אותנו לו אנו מקוים הוי ושבו ושחרו אל: **ויפתוהו** בפיהם (כתוב ברמז תק"ח וברמז תקכ"ו):

תתכ [י]אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו שנאמר [יא]נשא לבבנו אל כפים וגו', הא

מס"ק ובמ"ק עו תהלים עח : עז שם : עח יחזקאל לד : עט שמות יד : פ ישעיה ד : פא מדרש : פב דברים ד : פג שם לא : פד הדברים במדרש כסדר המזמורות : פה יחזקאל יז : פו משלי א : פז שם ג : פח ילמדנו : פט ויקרא ג : צ קהלת ד : *איוב לא : צא בראשית טו : צב שמות ג : צג במדבר יד : צד שם : צה שם : צו נ"ך : צז תהלים קיד : *אגרדמים ממונה על המדות : צח תנחומא : צט במדבר כ : ק שם : קא שם : *שמות ח : קב ויקרא טו : קג חגיגה יב : קד יומא עה, מכילתא : קה בראשית ז : קו שם : קז דברים כט : קח שמות טז : קט במדבר כא : קי במדבר יד : א יומא עה : ב שמות לד : ג דברים כג : ד במדבר לג : ה דברים כז : ו תהלים סט : ז מדרש : ח תהלים קו : ט במדבר כ : י סוטה ה : יא איכה ג :

ות רענן (טו) טפשותן, פי' כשעושים עבירות תולין ששים לש"ש :

שנאמר [כד]ויהס כלב את העם לאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה וכו' (כתוב לעיל ברמז תתי"א). [כה]רבי לוי בשם רבי יוחנן אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא אמרה הארץ מצוה אחת נצטוה אדם הראשון ועבר עליה ונתקללתי בעבורה שנאמר [כו]ארורה האדמה בעבורך, כאן רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה עאכ"ו. אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אעפ"כ חזר הקב"ה ופייסה שנאמר [כז]ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה' שמעת שאמרתי ארורה האדמה ולא שמעת שאמרתי [כח]לא אוסיף לקלל עוד את האדמה, כיון ששמעה כך מיד שקטה, רבי פנחס בשם רבי יוחנן אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא אמרה הארץ תאמר שהגיעה עונתה של תחית המתים והקב"ה תובע מידי מה שהפקיד אצלי שנאמר [כט]וגלתה הארץ את דמיה, כיון ששמעה אנכי מיד שקטה:

תתמז עז למנצח על ידותון לאסף מזמור. [ל]כשהקב"ה מראה לנביאים הצרות הבאות על ישראל הם עומדין ומתרעמין לפני הקב"ה לכך נאמר למנצח על ידותון מהו ידותון על הדתות ועל הדינין שהראה הקב"ה שעוברין עליהם, כיון שהיו רואין היו צועקים לפני הקב"ה והיו נותנים את קולם שנאמר קולי אל אלהים ואצעקה, וכן אתה מוצא בחבקוק שאמר [לא]על משמרתי אעמודה, אזעק אליך חמס, למה [לב]כי עוד חזון למועד. מאנה הנחם נפשי, למה היא ממאנת להנחם שאינה יודעת עד מתי תודיעני עתך ואני מתנחמת, אדם בא להכות את בנו אמר ליה עשר רצועות אתה לוקה, הכהו אחת אמר ליה עוד תשע, שניה אמר ליה עוד שמונה מתנחם והולך ואימתי אינו מתנחם בזמן שאין מודיעו כמה עליו ללקות, כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה מאנה הנחם נפשי למה שאיני יודעת את הקץ שנאמר [לג]הודיעני ה' קצי. אזכרה אלהים ואהמיה, כשישראל מזכירין להקב"ה מעיהם הומים עליו שנאמר [לד]דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו, וכשהקב"ה מזכיר את ישראל מעיו הומים עליהם שנאמר [לה]כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו: אחזת שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר. איני ישנה כל אשמורותי בלילה אלא מתפעמת והולכת. חשבתי ימים מקדם, חשבתי לימיו של אותו שבא מקדם זה אברהם שנאמר [לו]מי העיר ממזרח, חשבתי לימיהם של אבות חשבתי שנות עולמים ולא מצאתי. אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה אלו סנהדרין. האפס לנצח חסדו האפס לשון יוני הוא אפס הניח לכך נאמר האפס לנצח חסדו, וכה"א [לז]וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו ועכשו הניחם, גמר אומר לדור ודור גמר הדבר שנאמר [לח]כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים. [לט]ד"א חשבתי ימים מקדם אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יושבת אני ומחשבת לכמה שנים נגאלתי מבבל ממדי ומיון, חלותי היא שנות ימין עליון אמר רבי לוי אם חליים הם יכולין להתרפאות. ד"א אמר רבי אלכסנדרי כל הדברים האלה שבאו עלינו על ידי שלא חלינו להקב"ה, ואין הלשון הזה אלא לשון תפלה שנאמר [מ]חלו נא פני אל (ברמז תצ"ז). הלעולמים יזנח אדני ולא יוסיף לרצות עוד, לשעבר כשהיה משה בכעס עם ישראל הקב"ה מרצה שנאמר [מא]ושב אל המחנה: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי. [מב]רבי איבו ורבי יהודה בר' סימון, רבי איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מזכרת אני שכר שנשכרתי לפניך בלילן של מלכיות כד"א [מג]אשר מגן צריך בידך, ר' יהודה ברבי סימון אומר מזכרת אני שירות ששרתי לפניך בלילות כד"א [מד]ונגינותי ננגן כל ימי חיינו, בלילה זה לילו של פרעה אותו שכתוב [מה]ויהי בחצי הלילה, לילה זה לילו של גדעון [מו]ויאמר ה' אליו קום רד אל המחנה כי נתתיו בידך, לילה זה לילו של סנחריב [מז]ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי משתעי אנא עם לבבי ומפשפשא עובדי ואומר הלעולמים יזנח חס ושלום לא שבק ולא ישבק [מח]כי לא יזנח לעולם אדני. ולא יוסיף לרצות עוד, לשעבר היה מרצה לאחרים בשבילי משה כועס ואתה מרצה אותו בשבילי *ושב אל המחנה, אליהו כועס ואתה מרצה אותו בשבילי [מט]לך שוב מדברה דמשק, ועכשו לא לרצות* ולא לרצות° האפס לנצח חסדו. גמר אומר לדור ודור. רבי חנינא בר פפא ור' סימון, ר' חנינא בר פפא אמר נגמר אותו דבר שאמרת למשה בסיני [נ]וחנותי את אשר אחון, ורבי סימון אמר הא חסילא והא מסכמא עם ירמיהו שאמר [נא]כי אספתי את שלומי מאת העם הזה

*לְרַצּוֹת, °לְרַצוֹת:

נאם ה' את החסד ואת הרחמים: השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה, השכחת שאתה חנון ורחום ה', השכחת חנייתך אל [נב]על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, השכחת חניותיך אל אהל מועד גלגל נוב וגבעון ובית עולמים שנים, אם קפץ באף רחמיו סלה, אע"ג דהוא כעים רחמוי קריבין. ואומר חלותי היא שנות ימין עליון אמר רבי שמואל בר נחמני על שלא חלינו פניך בתשובה נשתנית הימין, א"ל רבי אלכסנדריא נתחללה אותה שבועה (שאמרת לנו) [שכרת עמנו] בחורב ונשתנית הימין, אמר רבי שמעון שמעת מימיך גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות, לבנה חולה ואינה יכול לעלות, לשמשיו אין חליים ולו יש חליים. א"ר יצחק משל לגבור שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה בטוחים בו כשיבואו הגייסות לשם הוא יוצא ומראה להם פנים ומיד בורחים, כיון שבאו הגייסות לשם א"ל ימיני תששה לי, אבל הקב"ה אינו כן אלא *לא קצרה יד ה' מהושיע כי עונותיכם היו מבדילים. חלותי, אמר רבי שמעון בן לקיש אם חליים אינהו אית סברא דמאן דחשש סופא מתסיא ואם נשתנית ימין לית סברא, היא דעתיה דרשב"ל [נג]כי אם מאום מאסתנו קצפת עלינו אם מאיסא היא לית סברא ואם קציפה היא אית סברא דמאן דכעים סופא מתרצי. אלהים בקדש דרכך, בקדושה (כתוב ביהושע ברמז ל"ג): אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עזך. [נד]מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה על עו"א שנאמר [נה]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, וכן הוא אומר [נו]ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, יפול שרצו לשמוע, בא מיכה המורשתי ואמר [נז]ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו הא למדת שלא רצו לשמוע, בא דוד ונתן הודאה למקום על כך אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עוזך ואין עוז אלא תורה שנאמר [נח]ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. א"ר ברכיה גאלת בזרוע הה"ד [נט]או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי, עם מקרב עם אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי, שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אם כן לא היה מדת הדין נותנת שיגאלו לעולם, אמר רבי שמואל בר נחמני אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלים ממצרים לעולם שנאמר [ס]לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי ואין לכן אלא שבועה שנאמר [סא]לכן נשבעתי לבית עלי וגו'. גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, וכי יוסף ילד והלא וכו' (כתוב בשמואל ברמז קכ"ט):

תתיז (גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וגו') ראוך מים יחילו וגו'. [סב]הים לא נקרע אלא בשביל יוסף שנאמר ראוך מים יחילו וכן הוא אומר [סג]וינס ויצא החוצה וכתיב [סד]הים ראה וינס. אמר רבי יודן ברבי סימון אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו של יוסף ותולדות של יעקב לא באו אלא בזכותו של יוסף שנאמר [סה]אלה תולדות יעקב יוסף. כלום הלך יעקב לחרן אלא בשביל יוסף, התולדות היו ממתינות עד שנולד יוסף הה"ד [סו]ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' מי מורידן למצרים יוסף, מי מכלכלן במצרים יוסף, ר' אליעזר ורבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן ערך [סז]לכו (חזו) [וראו] מפעלות אלהים וכתיב בתריה הפך ים ליבשה, למה [סח]וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם. כתנת פסים פס ים. ראוך מים יחילו וגו' אף תציך יתהלכו [סט]זה קריעת ים סוף שנאמר [ע]ויבקעו המים כל המים שבעולם, ומנין אתה אומר אף המים שבבורות שיחין ומערות ושבכוסות ושבצלוחיות ושבחביות נבקעו, ויבקע הים אינו אומר אלא ויבקעו המים כל המים שבעולם נבקעו, ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו שנאמר ראוך מים יחילו אלו העליונים, אף חציך יתהלכו אלו התחתונים, וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים, אף ירגזו תהומות אלו התחתונים, וכן הוא אומר [עא]תהום אל תהום קורא לקול צנוריך, וכשחזרו כל המים שבעולם חזרו שנאמר [עב]וישובו המים: קול רעמך בגלגל. [עג]שנו רבותינו על הרעמים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, מאי רעמים, אמר שמואל ענני דאתו בגלגלא שנאמר קול רעמך בגלגל, ורבנן אמרין ענני דשפכי מיא להדדי שנאמר [עד]לקול תתו המון מים בשמים וגו':

תתיח נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן, [עה]נחית לשון נוטריקון הוא נוראות הראית במצרים. חרונך שפכת עליהם. ימינך בלעה אותם. תהום כסית עליהם, רבי יהושע אומר נפלאות עשית לנו. חירות נתת לנו. ים בקעת לנו, תורה נתת לנו. ר"א המודעי אומר נסים עשית לנו. חיים נתת לנו. ירדך הראית לנו, תלוי

ממ"ק ובמ"ק כד שמות יג: כה פסיקתא רבתי: כו בראשית ג: כז ירמיה כב: כח בראשית ח: כט ישעיה כו: ל מדרש: לא חבקוק ב: לב שם:
לג תהלים לט: לד שה"ש ה: לה ירמיה לא: לו ישעיה מא: לז תהלים קג: לח ירמיה טז: לט תנחומא: מ מלאכי א: מא שמות לג:
מב פסיקתא: מג בראשית יד: מד ישעיה לט: מה שמות יב: מו שופטים ז: מז מ"ב יט: מח איכה ג: *שמות לג: מט מ"א יט: נ שמות לג: נא ירמיה טז:
נב במדבר ט: *ישעיה נט: נג איכה ה: נד תנחומא: נה תהלים קלח: נו דברים לג: נז מיכה ה: נח תהלים כט: נט דברים ד: ס שמות ו: סא ש"א ג:
סב פסיקתא: סג בראשית לט: סד תהלים קיד: סה בראשית לז: סו שם ל: סז תהלים סו: סח בראשית לז: סט מכילתא: ע שמות יד: עא תהלים מב:
עב שמות יד: עג ברכות נט: עד ירמיה י: עה תנחומא:

והיינו דכתיב [פג]ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה: אמרתי להוללים אל תהולו. [פד]אלו שלבם סלא עליהם [פה]חולחליות רעות, רבי לוי קרי להו זהוניא אלו שמביאין יללה לעולם. ולרשעים אל תרימו קרן, הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם רוצים לשמוח בעולמי, אדם הראשון לא שמח בעולמי ואתם וכו', רבי לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה, רבי לוי בשם רבי אחא בר חנינא שלש עשרה חופות קשר הקב"ה בגן עדן שנאמר [פו]בעדן גן אלהים היית וגו', ואחר כל הכבוד הזה [פז]כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אברהם לא שמח בעולמי אברהם נולד לו בן למאה שנה וא"ל הקב"ה [פח]קח נא את בנך והיה מהלך שלשה ימים וכתיב [פט](ויהי) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ועלה לראש ההר ובנה את המזבח וסדר את המערכה וערך את העצים ונטל את יצחק בנו ועקדו על גבי המזבח ונטל את הסכין אלולא שא"ל אל תשלח כבר היה שחוט, כשחזר ספר לשרה כל המאורע א"ל ווי לך ברא העלובתא אלולא שא"ל אל תשלח ידך כבר היית שחוט לא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתה שנאמר [צ]ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה מהיכן בא מהר המוריה בא. אתה מוצא אלישבע בת עמינדב ראתה ארבע שמחות ביום אחד, יבמה מלך, אחיה נשיא, בעלה כהן גדול, בניה סגני כהונה ונכנסו בניה להקריב ומתו שנאמר [צא]ותצא אש מלפני ה'. כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו [צב]שמח ה' במעשיו אין כתיב אלא ישמח ואימתי ישמח במעשים של צדיקים לעתיד לבא, ישראל לא שמחו בעולמי [צג]שמח ישראל בעושו אין כתיב כאן אלא ישמח שעתידין ישראל לשמוח בהקב"ה, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו וגו' אל תרימו למרום קרנכם:

תתיב כי לא ממוצא וממערב. [צד]א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן בשעה שראה בלשצר [צה]פס ידא די כתבא תמה אמר שמא מלכות מרדה בי, הוא משלח לכל איפרכיא ואיפרכיא ולא מצא שמרדה בו מלכות א"ל הקב"ה שלחת אצל כל האפרכיות שמא אצלי שלחת אני הוא משפיל ומרים שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, אמר ר' לוי מלכות משפיל ומלכות מרים מלכות יוצאת ומלכות נכנסת. ד"א כי לא ממוצא וממערב לא ממה שאדם עמל ויוצא לסחורה והולך ממזרח למערב וחוזר על המדברות ועל ההרים נעשה עשיר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, א"ר אבא כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא רוממות לומר שאין אדם מתרומם מן הדברים הללו, מה הקב"ה עושה נוטל מזה ונותן לזה. למה נקרא שמם נכסים שהם נגלין לזה ונכסין מזה, וכן חנה אומרת [צו]ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם באף שהוא מביא על זה הוא מרומם לזה, תדע לך כשבקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד הפיל את המדינים בידם מה כתיב [צז]וישבו בני ישראל את נשי מדין ואח"כ [צח]ומקנה רב היה לבני ראובן. [צט]מטרונא שאלה את רבי יוסי בכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו וכו' אמרה ליה מאותה שעה מהו עושה אמר לה יושב ומזווג זווגים וכו' (כתוב ברמז תשצ"ד). רבי ברכיה אמר בלשון הזה השיבה יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה הדא הוא דכתיב כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. [ק]רבי יונה בן צרויה ורבנן פתרין קריא באהרן בלשון הזה השפל [קא]כי זה משה האיש ובלשון הזה הגבה [קב]זה קרבן אהרן ובניו, רבי יונה בן צרויה פתר קריא בישראל בלשון הזה השפלו כי זה משה האיש ובלשון הזה הוגבהו [קג]זה יתנו כל העובר על הפקודים:

תתיג כי כוס ביד ה' ויין חמר. [קד]רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר כוס שהיה כמוס ומחוסר וכן הוא אומר [קה]הלא הוא כמוס עמדי (יג) יכול דוהה תלמוד לומר חמר, יכול שאין בו אלא חציו, תלמוד לומר מלא מסך, יכול שאינו חסר אפילו טפה אחת, תלמוד לומר ויגר מזה, מאותה טפה שתו אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה ואנשי סדום ועמורה ופרעה וכל חילו סיסרא וכל המונו סנחריב וכל אגפיו נבוכדנאצר וכל חילו, ומאותה טפה עתידין לשתות כל באי עולם עד סוף כל הדורות, וכן הוא אומר [קו]ועשה ה' לכל העמים בהר ההוא משתה שמנים משתה שמרים, יכול שמרים (שאין) [שיש] בהן צורך, ת"ל [קז]שמנים ממוחים שמרים מזוקקים, וכן הוא אומר [קח]כוס זהב בבל ביד ה' מה דרכו של זהב לאחר שנשבר יש לו תקנה כך כשתפסוק הפורענות מן העו"א עתידה לחזור להם, ובשמגעת אצל ישראל מהו אומר [קט]זאת תרשה תגרמי, בה דרכו של חרש לאחר שנשבר אין לו רפואה כך בשתפסוק הפורענות מישראל אין עתידה לחזור להם (כתוב ברמז ש"ז). [קי]אמר רבי יהושע בן לוי מהיכן קבעו חכמים ארבע כוסות בליל פסח כנגד ארבע כוסות של כוס התרעלה שהקב"ה משקה לעו"א. הדא הוא דכתיב כי כוס ביד ה'. [א]כה אמר ה' קח את כוס היין החמה מידי. [ב]כוס זהב בבל ביד ה'. [ג]ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם, וכנגדן משקה הקב"ה לישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא שנאמר [ד]ה' מנת חלקי וכוסי, [ה]דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, [ו]כוס ישועות אשא, כוס ישועה אשא אין כתיב כאן אלא ישועות שתי ישועות אחת לימות המשיח ואחת לימות גוג ומגוג, רבי יודן ורבי חמא בר חנינא ורבי יצחק אמרו לעתיד לבא הקב"ה אומר לפרעה שתה כוסך, והוא אומר לו רבש"ע כבר שתיתי כוסי בעוה"ז, והוא אומר לו מה ששתית כמו אגרא אחת היתה שנאמר ויגר מזה, אבל עכשו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ:

וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. עשר קרנות הן וכו' (כתוב בשמואל ברמז פ"א). כיון שחטאו ישראל נטלן מהם ונתנן לעו"א שנאמר [ז]וקרנין עשר לה, וכל זמן שקרני רשעים קיימין קרנותיהן של שונאי ישראל מגודעות שנאמר [ח]גדע בחרי אף כל קרן ישראל, ולעתיד לבא הוא מגדע קרנות של רשעים ומרומם קרנות צדיקים שנאמר תרוממנה קרנות צדיק קרנות שגדע צדיקו של עולם:

עו למנצח בנגינות מזמור לאסף שיר נודע ביהודה אלהים, [ט]אמר רבי יוחנן בן נורי בשעה שגלו עשרת השבטים שבט יהודה ובנימן לא גלו, התחילו עו"א לומר אין זה אלא תנופת פנים לפי שהם בני אכסניא שלו נשא להם פנים ולא הגלה, הודיע הקב"ה נאמנות בעולם שנאמר [י]בשבטי ישראל הודעתי נאמנה, אותה שעה נודע ביהודה אלהים, אמר רבי יודן ברבי אלעאי בשעה שהיו ישראל עומדין על הים וגו' (כדכתוב ברמז ת"ת). ויהי בשלם סוכו. אמר רבי ברכיה מתחלת בריתו של עולם עשה לו הקב"ה סוכה בירושלים כביכול היה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון שיעשו בני רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי, וכיון שחרב הוא מתפלל ואומר יהי רצון שיעשו בני תשובה שאקרב בנין ביתי, תדע לך שכן הוא שנאמר [יא]והביאותים אל הר קדשי וגו' בית תפלתם לא נאמר אלא בית תפלתי מלמד שהקב"ה מתפלל (כתוב ברמז תפ"ח):

תתיד ד"א אימתי נודע יהודה באלהים כשתקים אותה סוכה שאמרת [יב]והיה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. אמר הקב"ה אברהם קרא אותו יראה שנאמר [יג]ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, ושם קרא אותו שלם שנאמר [יד]ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו', אם אני קורא אותו יראה כדרך שקראו אברהם, שם צדיק ומתרעם, ואם אני קורא אותו שלם כדרך שקראו שם, אברהם צדיק ומתרעם, אלא הריני קורא אותו כדרך שקראו שניהם ירושלים יראה שלום:

תתטו [טו]ד"א ויהי בשלם סוכו מה ראה להחזיר לה (יד) שם הראשון, לפי שהוא אומר [טז]כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה להסירה מעל פני, יכול אף עכשו הרי היא באף ובחמה, תלמוד לומר [יז]ההר חמד אלהים לשבתו. ישכון לבטח הרי היא בחמדה ובתאוה, מלמד שכפר לה חרבנה, ומנין שאין השכינה חוזרת להוכה עד שתעשה הר שנאמר [יח]ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. ואומר [יט]זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים אימתי לכשיעקרו יסודותיה ממנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה:

שמה שבר רשפי קשת, אימתי נודע ביהודה אלהים כשתקים שכה שבר רשפי קשת מגיד הכתוב כשבא הקב"ה ליפרע מעובדי אלילים שמו מתגדל בעולם שנאמר [כ]ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' ואומר [כא]ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד מושכי קשת תובל ויון האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים, [כב]כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וגו' אחריו מהו אומר אכן אתה אל מסתתר, וכן הוא אומר [כג]ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי: אשתוללו אבירי לב. אלו משה ואהרן ששלחו מרגלים ואמרו לשון הרע על הארץ ולא היו יודעין מה לעשות, ואף משה ואהרן נתרשלו ידיהן עמד כלב ושתק כל אותן האוכלוסין שנאמר

ממ"ק ובמ"ק פג תהלים עו : פד תנחומא : פה חולחליות מתגבום : פו יחזקאל כח : פז בראשית ג : פח שם כב : פט שם : צ שם כג : צא ויקרא ט : צב תהלים קד : צג שם קמט : צד תנחומא : צה דניאל ה : צו שמואל א ב : צז במדבר לא : צח שם לב : צט בראשית רבה פרשה כח : ק פסיקתא : קא שמות לב (כ"פ) : קב ויקרא ו : קג שמות ל : קד ספרי : קה דברים לב : קו ישעיה כה : קז שם : קח ירמיה נא : קט יחזקאל כג : קי בראשית רבה : א ירמיה כה : ב שם נא : ג תהלים יא : ד שם טז : ה שם כג : ו שם קטז : ז דניאל ז : ח איכה ב : ט מדרש : י הושע ה : יא ישעיה נו : יב עמוס ט : יג בראשית כב : יד שם יד : טו תוספתא דברכות : טז ירמיה לב : יז תהלים סח : יח בראשית כב : יט תהלים קלז : כ שמות יד : כא ישעיה סו : כב ישעיה מה : כג יחזקאל לח :

זית רענן (יג) יכול דוהה, פי' שאינו אדום כדאיתא בסוטה ומדהה את המים, ת"ל חמר היינו אדום כדכתיב ודם ענב תשתה חמר: (יד) שם הראשון, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם:

ובשביל שאינן מתיהרין הן מתגברין (יא) ומולידים כשרים שנאמר לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו ואין יעטף אלא ילוד שנאמר [לא]והעטוף הצאן: יצא מחלב עינמו. יוצאים מהן שומן הכרים והמשנים שהם אוכלין יושבות תחת עיניהם והן בולטות מפניהם שכן אתה למד שמן העניות ומן הרעב עיניו של אדם מעמיקות, וכן בני קרח אומרים [לב]עיני דאבה מני עוני: עברו משכיות לבב. א"ר אלעזר הרבה נתת להם ממה שהיו מבקשין יש שהוא מסכים להיות *בעל זמורה עשית אותו שלטון. ויש שהיה מסכים להיות שלטון עשית אותו שר צבא העברת להם על כל מה שהיו מבקשין:

שתו בשמים פיהם. פרעה אמר [לג]מי ה' אשר אשמע בקולו ונבוכדנאצר אמר [לד]מאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי, סנחריב אמר [לה]מי בכל אלהי הארצות. אמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם (כתוב ברמז תשס"ה): ואני כמעט נטיו רגלי. [לו]רבי ולוי חד אמר אסף מבני קרח היה אמר כבר הייתי שורה בגיהנם עם אבי, וחד אמר אסף אחר היה כבר הייתי שורה עם הרשעים בגיהנם: עד אבוא אל מקדשי אל. [לז]רבי ורבי נתן סוף משנה, רבינא ורב אשי סוף הוראה, וסימנך עד אבוא אל מקדשי אל רב אשי. אבינה לאחריתם רבינא לאחריתם. אדני בעיר צלמם תבזה [לח]למה בעיר המשל אומר מקום שהלסטים מקפח שם הוא תולה. ואני בער ולא אדע (כתוב במלכים ברמז רל"ט): בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני. [לט]א"ר יהודה בן בתירא בעצת תורה תנחני, ואחר כבוד תקחני אחר כבוד גדול שכבר עשו את הוריו אתה עתיד להעלותנו, רב הונא בשם רבי נחוניא מי אחר כבודו של יעקב בעוה"ז ככבוד גדול שכבר עשו את הוריו. א"ר שמעון בן גמליאל אני כשהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים, כשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים כדי שאצא לשוק מבוסם, אבל עשו כשהיה משמש את אביו היה משמשו בבגדי מלכות דכתיב [מ]את בגדי עשו בנה הגדול החמודות אמר כדאי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות: צור לבבי (כתוב ברמז רע"ב):

תתט כי הנה רחקיך יאבדו. [מא]אמר דוד הואיל ומי שהוא רחוק ממך בעוה"ז הוא אבוד לעוה"ב, הצמתה כל זונה ממך הרשעים שמחליטין עצמן בעונות ומזניחין עצמן ממך אף אתה מה עושה להם מחליטן לגיהנם, ואין הצמתה אלא לשון מוחלט שנאמר [מב]לצמיתות לקונה אותו: ואני קרבת אלהים לי טוב. לפי ששאלו את בלעם יש להן קץ של ישועה אמר להם הן ורחוק הוא שנאמר [מג]אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, שאלו לנביאי ישראל ואמרו קרוב הוא שנאמר [מד]כי קרוב יום אידם, בא ירמיה ואמר [מה]הילילו כי קרוב יום ה', בא מלאכי ואמר קרוב הוא [מו]כי הנה יום בא בוער כתנור, בא יואל ואמר [מז]כי קרוב יום ה', אמר דוד כי הנה רחקיך יאבדו זה בלעם וחבריו שרחקו את הקץ ואבדו מן העולם, אבל נביאי ישראל הטבת להם שקרבו את הקץ תיטיב לי אף אני שקרבתי את הקץ ואני קרבת אלהים לי טוב. לספר כל מלאכותיך, א"ר פנחס בשם רבי חמא אע"פ ששבת הקב"ה ממלאכתו וגמר בריאת עולם שנאמר [מח]ויכל אלהים ביום השביעי אבל משתי מלאכות לא שבת מתקן פורענות לרשעים ומתקן שכר טוב לצדיקים. הצמתה כל זונה ממך, [מט]א"ר יוסי דואג נצטרע שנאמר הצמתה כל זונה ממך וכתיב [נ]לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין, ותני אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה:

עד משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח. [נא]א"ר יוחנן אמר אסף אתה ארך אפים ואני קצר רוח וילוד אשה שנאמר [נב]אדם ילוד אשה קצר ימים אם אתה בא להאריך עמנו אין בנו ממש, וכן אמר אסף למה אלהים זנחת לנצח עד עכשו עשן אפך עולה לפניך יעשן אפך בצאן מרעיתך, אמר ליה אתה זנחת מפני מה אתה מסתיר פניך ממנו כאדם שמסתיר פניו מן העשן, וכן הוא אומר [נג]עד מתי עשנת בתפלת עמך איה צאן מרעיתך ששכחת אותה [נד]ואתן צאני צאן מרעיתי (כתוב ברמז תרמ"ז): זכור עדתך קנית קדם. מהו קדם מלמד שנבראו ישראל קודם שנברא העולם. הרימה פעמיך למשואות, א"ר שמעיה בשם רבי יהושע ב"ל הרימה פעמיך שאמרת לנו שלש פעמים בשנה הרי הן עשויות (יב) משואות: שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות. [נה]זה טיטוס הרשע שחרף וגדף כלפי מעלה, מה עשה תפס זונה בידו ונכנס לבית קדש הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סיף וגדר את הפרוכת ונעשה נס והיה הדם מבצבץ והיה סבור אותו רשע שהרג את עצמו, אבא חנן אומר [נו]מי כמוך חסין יה מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע נאוצו וגדופו של אותו רשע ואתה שותק, דבי רבי ישמעאל תנא [נז]מי כמכה באלים ה' מי כמוך באלמים. [נח]אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב [נט]קול שאון מעיר קול מהיכל כל הצרות וחשך ואפלה יוצא מכרך גדול קול ההיכל מקטרג, ומהו מקטרג קול ה' משלם גמול לאויביו: שמו אותותם אותות. אמרו יום פלוני אנו כובשין אותה נטלו אות בחצים היו יורים את החץ בצפון והיה יורד בדרום שנאמר [ס]קלקל בחצים שאל בתרפים וכל סימן שנתנו הצליח הוי שמו אותותם אותות:

תתי יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. [סא]אמר רבא טעין תלת מאה כורנייתא נרגי פרזלא דשליט בפרזלא שדר ליה נבוכדנאצר לנבוזראדן וכולהו בלעתנהו חד תרעא דירושלם שנאמר ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלומון, בעא למיהדר אמר מסתפינא דיעבדו בי כדעבדו בסנחריב נפק בת קלא ואמרה ליה שוור בר שוור מטא זימנא דמקדשא והיכלא למיקלא, פש בהדיה חד טנא אתא מחייה בקופיה ואיפתח שנאמר יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות: ועתה פתוחיה יחד. [סב]הרי עשו האבות פתח לבניהם בקשו לעלות לשמים ולא יכלו שנאמר [סג]הבה נבנה לנו עיר ומגדל, אמרו נעשה לנו עבודת אלילים ונעשה לנו שם וילחם עמו ואין שם אלא ע"א שנאמר [סד]ושם אלהים אחרים ואומר [סה]אז הוחל לקרוא בשם ה', כך עשו הרשעים [סו]חשבו מזמה בל יוכלו עשו עמך בארץ שלחו באש מקדשך למעלה היתה שכינתך ולמטה היתה שכינתך ובשביל שלא יכלו לשלוט בשמים שלטו בארץ, אמרו בלבם נינם יחד מה הם אומרים [סז]אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, אלהי מי נקרא לא אלהי ישראל נעקר ישראל ואינו נזכר עוד, שרפו כל מועדי אל מהו מועדי אל מקומות שהיה שמך מתועד: אותותינו לא ראינו. אות שאמרת לנו [סח]הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה, ואותו אות שכתבת [סט]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך למה [ע]כי אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, וכן הוא אומר [עא]כי רחק ממני מנחם אין לנו נביא שיודיענו כלום אלא הכל סתם בפנינו שנאמר [עב]ואתה דניאל סתום הדברים וחתום אם אין, אתה עושה בשבילנו עשה בשביל שמך שהוא מתחרף בעולם עד מתי אלהים יחרף צר. למה תשיב ידך זה שמאל (כתוב בשופטים ברמז נ"ז). ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ, *הא פועלא טבא שהעמיד לי שכרי עד שלא עמדתי לפעול הה"ד [עג]ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. א"ר שמואל בר נחמני אתה סבור קודם לברייתו של עולם ואינו אלא קודם לברייתו של אדם הראשון אדם נברא בששי וגן עדן נברא בשלישי. אתה פוררת בעזך ים, עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים (כתוב ברמז תקס"ח). לך יום אף לך לילה, היום מקלם (כתוב בשופטים ברמז מ"ו). אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד (כתוב בשופטים ברמז נ"ח):

עה למנצח אל תשחת מזמור לאסף שיר. [עד]זה שאמר הכתוב [עה]כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ואתפלל אל ה' ואומר [עו]אל תשחת עמך ונחלתך, א"ל הקב"ה איני משחית שנאמר [עז]וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא ולא אבה ה' השחיתך, אמר אסף לפני הקב"ה כשם שעשית למשה כך עשה לי למנצח על תשחת. א"ר אושעיא אמר אסף לא עשית לנו נסים והודינו לך, עשה לנו נסים ושוב אנו מודים לך, הודינו לך בעולם הזה שוב אנו מודים לך לעולם הבא, הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך בין מכה בין מטיב הרי אנו מודים לך ושמך קרוב בפינו. ספרו נפלאותיך אימתי אנו מספרים כי אקח מועד כשיבא אותו מועד [עח]כי למועד מועדים אותה שעה אני מישרים אשפוט:

תתיא נמוגים ארץ וכל יושביה. [עט]ר' הונא בשם ר' אחא נמוגים ארץ כמד"א [פ]נמוגו כל יושבי כנען. אנכי תכנתי עמודיה סלה, כיון שקבלו עליהם אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה נתבסם העולם. [פא]והיינו דאמר רשב"ל מאי דכתיב [פב]ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם עולמו אם מקבלים ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו והיינו

ממ"ק ובמ"ק לא בראשית ל: לב תהלים פח: *בעל זמורה סוטר: לג שמות ס: לד דניאל ג: לה ישעיה לו: לו ויקרא: לז ב"מ פס: לח תנחומא: לט פסיקתא רבתי פכ"ג: מ בראשית כז: מא מדרש: מב ויקרא כט: מג במדבר כג: מד דברים לב: מה יחזקאל ל: מו מלאכי ג: מז יואל א וד: מח בראשית ב: מט סנהדרין קו: נ ויקרא כט: נא מדרש: נב איוב ג: נג תהלים פ: נד יחזקאל לד: נה גיטין נו: נו תהלים פט: נז שמות טו, נח מדרש: נט ישעיה סו: ס יחזקאל כא: סא סנהדרין לו: סב מדרש: סג בראשית יא: סד שמות כג: סה בראשית ד: סו תהלים כח: סז שם פג: סח ירמיה לא: סט ישעיה נב: ע תהלים עד: עא איכה א: עב דניאל יב: *ב"ר פי' טו: עג בראשית ב: עד מדרש: עה דברים ד: עו שם כו: עז שם: עח דניאל יב: עט ב"ר פי' סז: פ שמות טו: פא ע"ז ג: פב בראשית א:

זית רענן (יא) ומולידים כשרים, פי' בחוזק אברים וגבורה: (יב) משואות, פי' שממות:

אומר כל מקום שיש דין אין דין וכ״מ שאין דין יש דין, כיצד בזמן שעושין את הדין בארץ אין הדין בשמים ובזמן שאין עושין את הדין בארץ הקב״ה יושב עליהן בדין בשמים שנאמר [עג]כי אלהי משפט ה׳, ואומר [עד]אם בחקותי תלכו אם נטלתם אומנותי ונתתי גשמיכם בעתם וגו׳: ישאו הרים שלום. וכי ההרים נושאים שלום, אלא בזמן שהפירות מרובין השלום בעולם ובזמן שהפירות אין מרובין מריבה בעולם, כיצד אדם נכנס לתוך כרם של חברו הוא אומר לו מה אתה עושה בתוך כרמי ומריבין זה עם זה, ובזמן שהפירות מרובין עין טובה בעולם ושלום בעולם שנאמר [עה]והיה ביום ההוא נאם ה׳ תקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה:

תתו ייראוך עם שמש. [עו]רבי אומר ימות המשיח לישראל שנים שלשה דורות שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים, ר׳ אליעזר אומר ארבעים שנה שנאמר [עז]ארבעים שנה אקוט בדור, ואומר [עח]ויענך וירעיבך, ואומר [עט]שמחנו כימות עניתנו. א״ר אבין מה טעם *כימי צאתך מארץ מצרים, רבי אלעזר בן ערך אומר שבעים שנה שנאמר [פ]והיה ביום ההוא ונשכחת צור שבעים שנה כימי מלך אחד ואי זה מלך מיוחד הוי אומר זה מלך המשיח. תניא אידך ר״א אומר ארבע מאות שנה דכתיב [פא]שמחנו כימות עניתנו, וכתיב [פב]ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, רבי אומר שס״ה כמנין ימות החמה שנאמר [פג]כי יום נקם בלבי. תניא אבימי בריה דרבי אבהו שבעה אלפים שנה שנאמר [פד]כמשוש חתן על כלה, אמר רב יהודה אמר שמואל כמיום שנברא העולם עד עכשו שנאמר [פה]כימי השמים על הארץ, רב נחמן אמר כימי נח ועד עכשו שנאמר [פו]כי מי נח זאת לי, רבי ברכיה בשם רבי חייא הגדול שש מאות שנה דכתיב [פז]כימי העץ ימי עמי, עץ הסרן עושה ת״ר שנה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אלף שנה דכתיב [פח]כי יום נקם בלבי, ויומו של הקב״ה אלף שנה, רבי יהושע אומר שני אלפים שנה שנאמר [פט]שמחנו כימות עניתנו ואין ימות פחות משני ימים. ייראוך עם שמש. [צ]יהודה בן תימא אומר ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, ר׳ זירא אמר מאי קראה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים:

ורוב שלום עד בלי ירח. [צא]כשם שחמה ולבנה מאירים לכל העולם כך הצדיקים עתידין להאיר לעולם שנאמר [צב]והלכו גוים לאורך: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו. [צג]חד עם דארעא א״ל לר׳ אושעיא אי אמרי לך חדא מלא טבא אמרית לה מן שמי, א״ל אין, א״ל כל אותן הדורונות שנתן יעקב אבינו לעשו עתידין להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא שנאמר מנחה ישיבו יביאו אין כתיב כאן אלא ישיבו, אמר ליה מלה טבא אמרת ומן שמך אמינא לה: יהי פסת בר בארץ. [צד]יתיב רבן שמעון בן גמליאל ודרש עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, לגלג עליו אותו תלמיד אמר ליה בוא ואראך דוגמתן בעולם הזה, נפק ואחוי ליה כמהין ופטריות וכלי מילת אחוי ליה [צה]נברא בר קורא. [צו]תנו רבנן עתידה חטה שתתמר ועולה כדקל בראש ההרים, ושמא תאמר יש צער לקצרה, ת״ל ירעש כלבנון פריו, הקב״ה מוציא רוח מתוך גנזיו ומשרה את סולתה ואדם יוצא לשדה ומביא מלא פסת ידו וממנה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ועתידה חטה שתהא ככליות של שור הגדול שנאמר [צז]עם חלב כליות חטה, ואל תתמה שהרי שועל קנן בלפת ושקלוה ששים ליטרא בליטראות של צפורי, א״ר אסי מעשה בשיחין באחד שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשח אחד מהם והבטיהו ונמצאו בו תשעה קבי חרדל ועצו סככו בו סוכות יוצרים, א״ר שמעון בר רבי יוסי בן חלפתא קלח של כרוב הניח לי אבא והיינו עולים ויורדים בו במעלות כסולם. [צח]אמר רבי אושעיא בשעה שבנה שלמה את בהמ״ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות בזמניהן ובשהרוח מנשבת בהן נושרין שנאמר ירעש כלבנון פריו, ובשנכנסו כותים להיכל יבשו שנאמר [צט]ופרח לבנון אומלל, ועתיד הקב״ה להחזירן שנאמר [ק]פרוח תפרח ותגל כבוד הלבנון נתן לה. ויציצו מעיר כעשב הארץ, [קא]אמר ר׳ חייא בר״י עתידין צדיקים שמבצבצין ועולים לירושלים שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ, ואין עיר אלא ירושלים שנאמר [קב]העיר אשר בחרתי בה:

לפני שמש ינון שמו. [קג]מהו שמו של משיח, דבי רבי שילא אמרי שילה שמו שנאמר [קד]עד כי יבא שילה, דבי ר׳ ינאי אמרי ינון שמו שנאמר לפני שמש ינון שמו. דבי רבי חנינא אמרי חנינה שמו שנאמר [קה]אשר לא אתן לכם חנינה, וי״א מנחם שמו שנאמר [קו]כי רחק ממני מנחם (כתוב באיכה ברמז ד׳ וברמז צ״ח). אמר רב נחמן אי מחייא הוא כגון רבינו הקדוש אי ממתייא הוא כגון דניאל איש חמודות. שבעה דברים קדמו לברייתו של עולם שמו של משיח שנאמר לפני שמש ינון שמו: כלו תפלות דוד בן ישי. [קז]תניא היה רבי מאיר אומר כל שירות ותשבחות האמורות בספר תהלים כלן דוד אמרן שנאמר כלו תפלות דוד בן ישי אל תקרי כלו אלא כל אלו תפלות דוד:

תתז עג מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. [קח]זהו שאמר הכתוב [קט]אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה, אל תקנא בדבר שאין לו אחרית, ואומר [קי]כי אין אחרית לרע אמר הקב״ה אם ראית נרן של רשעים דולק הרבה אל תקנא בם שהוא דועך לעולם הבא שנאמר [א]נר רשעים ידעך, ובמה תקנא ביראת ה׳ כל היום בדבר שיש לו תקנה ואינה פוסקת לעולם אמר אסף כי קנאתי בהוללים ולא הייתי יודע שיסורין שהקב״ה מביא לישראל לטוב, וכה״א אך טוב לישראל אלהים, אך טוב אלהים אינו אומר כאן אלא אך טוב לישראל אלהים יסורין שמביא עליהם טובים, ולמה לברי לבב להבריא את לבם לאותן [דכתיב עליהם] [ב]מי יעלה בהר ה׳ וגו׳ נקי כפים ובר לבב, אינו אומר טוב לישראל אלהים אלא אך טוב מיעוט היסורין שמביא עליהם טובים, למה לברי לבב לעולם הבא:

תתח אך טוב לישראל אלהים. [ג]יכול לכל, תלמוד לומר לברי לבב, כיוצא בו [ד]טוב ה׳ לקויו. יכול לכל, תלמוד לומר [ה]לנפש תדרשנו, (כיוצא בו [ו]טוב ה׳ לכל יכול לכל, ת״ל [ז]ורחמיו על כל מעשיו), כיוצא בו [ח]טוב ה׳ למעוז יכול לכל, תלמוד לומר [ט]ויודע חוסי בו, כיוצא בו [י]אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל, תלמוד לומר [יא]מסלות בלבבם אלין דשביליא דאורייתא בלבהון, כיוצא בו [יב]הטיבה ה׳ לטובים יכול לכל, תלמוד לומר [יג]ולישרים בלבותם, כיוצא בו [יד]קרוב ה׳ לכל קוראיו יכול לכל, תלמוד לומר [טו]לכל אשר יקראוהו באמת, כיוצא בו [טז]מי אל כמוך נושא עון יכול לכל, תלמוד לומר לשארית נחלתו: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, ראיתי שלותן של רשעים והייתי מקנא (ח) כאלו הם עושין חללים, וכן הוא אומר [יז]כל ימי רשע הוא מתחולל, שלום רשעים אראה יושבים השקט ובטח [יח]בתיהם שלום מפחד, כי אין חרצובות למותם לא תרדתם לאין לא חרצבתם ליסורין, ובריא אולם לפיכך הן בריאים כאולם. דבר אחר בריאים (ט) כסבלו של אולם. ד״א כי קנאתי בהוללים, במערבא אמרי אלו שלבן מלא הוללות, ר׳ לוי קרי להון [יט]זהוניא אלו שמביאין אללי לעולם. כי אין חרצובות למותם לא (הרהרתים) [התרדתם] בחלאים ולא צביתם בעונות, אלא ובריא אולם עשיתים בריאים כאולם כדתנן פתחו של אולם ארכו מ׳ אמה ורחבו עשרים אמה, רבי דוסתאי בשם ר׳ ינאי בשם ר׳ מאיר האשה הזו טווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה אלו לציבין ולעונות* ואלו לאיספליטון, ורבנן אין להם צבין של עונות שימותו בהן אלא אלו הבריאים ליום הדין הה״ד [כ]ואולם הכסא אשר ישפוט שם אולם המשפט: בעמל אנוש אינמו. [כא]בשיפוטן של בריות אינימו לא לחרוש ולא לזרוע ולא לקצור: ועם אדם לא ינוגעו. אמר רבי ברכיה (י) אפילו עם אותן שכתוב בהן [כב]ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם לא ינוגעו. [כג]דבר אחר כי אין חרצובות למותם, דרש רבה בר עולא אמר הקב״ה לא דיין לרשעים שאין חרדים ועצבים מיום המיתה אלא שלבם בריא להם כאולם, והיינו דאמר רבא מאי דכתיב [כד]זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה אמר הקב״ה יודעים רשעים שדרכם ואחריתם למיתה ויש להם חלב על כסלם, שמא תאמר שכוחה היא מהם, תלמוד לומר [כה]ואחריהם בפיהם ירצו סלה. [כו]ד״א מהו כי אין חרצובות למותם אין הקב״ה מאחר [כז]צביונם של רשעים אלא כל מה שהן מבקשין מן הקב״ה נותן להם מיד, משל למה הדבר דומה לרופא שעלה לבקר את החולה נטל כף שלו. א״ל תנו לו לאכול מה שירצה למה שהוא מת, כך אמר משה [כח]ומשלם לשונאיו. בעמל אנוש אינימו, וכן איוב אומר [כט]בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם אין אחד מהם חושש בעינו ולא בשינו אלא הקב״ה מיחל לפניהם את הדרכים שנאמר [ל]יחילו דרכיו בכל עת, ובשביל

ממ״ק ובמ״ק עג ישעיה ל: עד ויקרא כו: עה זכריה ג: עו סנהדרין צט: עז תהלים צה: עח דברים ח: עט תהלים צ: *מיכה ז: פ ישעיה כג: פא תהלים צ: פב בראשית טו: פג ישעיה סג: פד שם סב: פה דברים יא: פו ישעיה נד: פז שם סה: פח שם סג: פט תהלים צ: צ ברכות ט: צא מדרש: צב ישעיה ס: צג בראשית רבה פרשה עח: צד שבת ל: צה נברא בר קורא כוכ כמין לבוש גדל סביבות הדקל: צו כתובות קיא: צז דברים לב: צח יומא כא: צט נחום א: ק ישעיה לה: קא כתובות קיא: קב מלכים ב כג: קג סנהדרין צח: קד בראשית מט: קה ירמיה טז: קו איכה א: קז פסחים קיז: קח מדרש: קט תהלים לז: קי משלי כד: א שם יג: ב תהלים כד: ג ויק״ר פ״ז: ד איכה ג: ה שם: ו תהלים קמה: ז שם: ח נחום א: ט שם: י תהלים פד: יא שם: יב שם קכה: יג שם: יד שם קמה: טו שם: טז מיכה ז: יז איוב טו: יח שם כא: יט זהוניא שמנותים בכל עת: *ציבין עונות חוטין דקין. איספלוטין הכליא ענים: כ מ״א ז: כא שיפוטן מנהג וסדר: כב יחזקאל לד: כג שבת לא: כד תהלים מט: כה שם: כו מדרש: כז צביונם רצונם ותאותם: כח דברים ז: כט איוב כא: ל תהלים י:

זית רענן (ח) כאלו הן עושים חללים, פי׳ כאלו נעשים הן הרוגים: (ט) כסבלו של אולם, כמשאו של אולם: (י) אפילו עם אותן שכתוב בהן וכו׳ פי׳ אפילו הרשעים הם ישראלים שהן מעונים בעוה״ז אפ״ה לא ינוגעו:

ועוד נעשו על הים שושנים שנאמר למנצח על שושנים ואימתי הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (כתוב ברמז תרע"ו). כי קנאת ביתך אכלתני. זה בנין בית המקדש (כתוב ברמז כ"ד). ישיחו בי יושבי שער (כתוב ברמז תתרי"ד): ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך. אמר הקב"ה דוד בשביל שאתה יחידי אמרת עת רצון אבל תפלת צבור אינה חוזרת ריקם, [יט]כה' אלהינו בכל קראנו אליו, אבל ביחיד פעמים פתוחים פעמים נעולים (כתוב לעיל ברמז תשפ"ט וברמז תק"ט): הצילני מטיט ואל אטבעה, מדינה של גיהנם שנאמר [כ]ויעלני מבור שאון מטיט היון: חרפה שברה לבי. חרפה שחרפו אותי העמונים והמואבים וכו' (כתוב בישעיה ברמז תע"ד): יהי שלחנם לפניהם לפח, מה ראתה אסתר שהזמינה להמן, רבי אלעזר אומר פחים טמנה לו ללכדו שנאמר יהי שלחנם וגו':

תתב תחשכנה עיניהם מראות. [כב]אלו הרשעים שהן רואין וחוטאין שנאמר [כג]ותרא האשה, [כד]ויראו בני האלהים, [כה]וירא חם אבי כנען, [כו]וירא אותה שכם בן חמור, [כז]וירא בלק, [כח]וירא המן, [כט]וירא עשו, אבל הצדיקים יראו וישמחו, משה [ל]וירא בסבלותם, [לא]וירא פנחס, [לב]וירא יעקב, [לג]וירא והנה איל, [לד]וישא את עיניו וירא: ימחו מספר חיים. [לה]א"ר כרוספדאי אמר רבי יוחנן שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינונים. (של) צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, (של) רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, (של) בינונים תלויין ועומדים מראש השנה עד י"ה זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה, אמר רבי אבהו מאי קראה ימחו מספר חיים זה ספרן של רשעים, ועם צדיקים זה ספרן של צדיקים, אל יכתבו זה ספרן של בינונים, ר"נ בר יצחק אמר מהכא [לו]ואם אין מחני נא זה ספרן של רשעים, מספרך זה ספרן של צדיקים, אשר כתבת זה ספרן של בינונים: ותיטב לה' משור פר, [לז]שנו רבותינו יום שנברא בו אדם הראשון אמר אוי לי בשביל שסרחתי העולם מתמעט והולך וחוזר לתהו ובהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי, היה יושב ובוכה כל הלילה, כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא, עמד והקריב שור שקרניו קודמות לפרסותיו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים מקרין ברישא והדר מפרים. א"ר שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים, מקרין תרי משמע, אמר רב נחמן מקרן כתיב. [לח]כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן, אמר ר' יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן, שפיר קאמר ר' יוסי, ורבנן כל השופרות איקרו שופר ואיקרו קרן, דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי כו', ור"י א"ל דפרה נמי איקרי שופר דכתיב ותיטב לה' משור פר אם שור למה פר ואם פר למה שור, אלא כאי משור פר משופר, ודקאמרת אין קטיגור נעשה סניגור, שופר מבחוץ הוא, ודקאמרת שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות, כיון דמחברי אהדדי כשופר אחד דמי. ראו ענוים ישמחו, *ג' חלקים נעשה ממונו של המן, שליש לחברים, שליש למרדכי ואסתר, שליש לבנין בהמ"ק: כי שומע אל אביונים ה', [לט]א"ר בנימן לא ראשו של פסוק זה סופו ולא סופו ראשו, (ז)לא הוה צריך קרא למימר אלא כי שומע אל אביונים ה' ואת אסירים לא בזה או כי שומע אל אביוניו ואת אסיריו לא בזה, אלא כי שומע אל אביונים ה' אלו ישראל, דאמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר דל דך עני ואביון בישראל הכתוב מדבר, ואת אסיריו לא בזה אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן, וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפין, תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה שנאמר [מ]וירא ה' כי שנואה לאה וגו':

ע למנצח לדוד להזכיר אלהים להצילני, [מא]א"א בשכר שהם מזכירין אותי אני מושיבן אצלי, שכל זמן שהן מזכירין אותי מעי הומין עליהם שנאמר [מב]הבן יקיר לי אפרים וגו', אמר דוד אם כן אני מזכיר ותצילני למנצח לדוד להזכיר אלהים להצילני. א"ר הסרא מלה"ד למלך שהיה לו צאן וכעס עליהן הסיר את הצאן והסיר את הדיר והוציא את הרועה, אחר ימים חזר המלך לצאנו התחיל מכנסה וכונה את הדיר ולרועה לא הזכיר, אמר הרועה הרי הצאן מתכנסת והדיר בנויה ואני איני נזכר, כך אמר דוד למעלה מהפרשה [מג]כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה הרי הדיר בנויה, וישבו שם וירשוה וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הצאן, אמר הרועה ואני איני נזכר למנצח לדוד להזכיר. יבושו ויחפרו' אוי להם לרשעים שאינם מתים לעוה"ב אלא מקנאה שהם רואין ומן כעס שנאמר [מד]כי לאויל יהרג כעש ופותה תמית קנאה, ואחר הקנאה והכעס הם כלים שנאמר יבושו ויחפרו מבקשי נפשי וגו' ישובו על עקב בשתם וגו': ואני עני ואביון אלהים חושה לי, וכתוב אחד אומר [מה]אדני יחשב לי, א"ר יעקב איש כפר תמרתא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע חשוב אביונותי ועניותי ואתה חש לגאלני למה עזרי ומפלטי אתה ה' אל תאחר בין היום בין למחר עליך לגאלני לכך נאמר אל תאחר:

תתג עא בך ה' חסיתי, [מו]אמר ישעיה [מז]מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' מי היה בחשכים ולא הארתי לו, נבוכדנאצר אמר [מח]בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו דשלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי די איתרחיצו עלוהי, וכן דריוש אמר [מט]והוסק לדניאל מן גובא. ואומר [נ]בטחו בה' עדי עד, אמר דוד אם כן בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם וכי לא נתביישו ישראל בעוה"ז, אלא אמר דוד דיינו שנתביישנו בעוה"ז ולא נבוש לעוה"ב, וכן ישעיה אומר [נא]ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: בצדקתך תצילני ותפלטני, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כשתושיעני לא בצדקה אתה מושיעני ולא במעשים שיש לי אלא בין היום בין מחר בצדקתך אתה עתיד לגאלני. הטה אלי אזנך והושיעני (ז) אם הטית הושעת שנאמר [נב]אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כי הטה אזנו לי ובשביל שהטה דלותי ולי יהושיע דכתיב [נג]וירא כי אין איש. ממעי אמי אתה גוזי [נד]מהיכן הוא נוצר האדם מראשו שנאמר ממעי אמי אתה גוזי וכתיב התם [נה]גזי נזרך והשליכי, אבא שאול אומר מטבורו משרש שרשיו אילך ואילך. וכן לענין פקוח נפש עד היכן הוא בודק עד טבורו. כמופת הייתי לרבים, אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה וכו' (כתוב בשמואל ברמז קס"ח). [נו]רב הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא ברך אם היו משקין פולטן ואם היו אוכלין מסלקן לצדדין, ר' יוסי בר אבין בשם ר' יוחנן אמר אפילו אוכלין פולטן שנאמר ימלא פי תהלתך. לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל, [נז]אלו דואג ואחיתופל שרדפו אחרי דוד, מאי דרוש [נח]ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, והם אינם יודעין שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה:

תתד את זו דרש רבי מנחם בר רבי יוסי [נט]כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור, לומר לך מה נר אינו מגין אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה, ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם, ואומר [ס]בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה, והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא, ואומר [סא]מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, אמר רב יוסף דרש רב נחמן בר ר' יוסי להאי קרא כסיני ואילו דרשוה דואג ואחיתופל הכי לא רדוף בתר דוד: וגם עד זקנה ושיבה. [סב]לא היא זקנה ולא היא שיבה, אמר דוד רבש"ע כשהייתי נער הרבה נסים עשית לי וסייעתני הייתי כגבור ועומד בכחי, אבל עכשיו שהזקנתי ואיני יכול לעמוד כי אם לישב אל תניחני. [סג]רבי אחא אמר הי זקנה והי שיבה, אלא שאם נתת לי זקנה תן לי שיבה עמה, ממי אתה למד מאברהם על ידי שכתוב בו [סד]ושמרו דרך ה' זכה לזקנה שנא' [סה]ואברהם זקן וגו', אמר לו הקב"ה אברהם תפשת אומנתי בוא לבוש לבושי:

תתה עב לשלמה אלהים משפטיך למלך תן, [סו]זה שאמר הכתוב [סז]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אלו הצדיקים שהם מניחין לבניהם פרי מעשיהן, ואף דוד הניח לשלמה בנו פרי מעשיו מה כתיב בדוד [סח]ויהי דוד עושה משפט וצדקה אף שלמה אלהים משפטיך למלך תן. משפט אינו אומר אלא משפטיך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע משפטיך למלך תן כשם שאתה דן בלא עדים והתראה, א"ל הקב"ה חייך כך אני עושה שנאמר [סט]וישב שלמה על כסא ה' למלך, וכי אפשר לו לבשר ודם לישב על כסא ה' והכתיב [ע]כרסיה שביבין די נור, א"ר יוחנן שהוא דן דין כיוצרו בלא עדים ובלא התראה וזה דינן של שתי הזונות שנאמר *אז תבאנה וגו'. ד"א אלהים משפטיך למלך תן, אמר דוד לפני הקב"ה היסורין אני מקבל ברם לשלמה וצדקתך לבן מלך. ד"א משפטיך למלך תן זה מלך המשיח שנאמר [עא]ויצא חטר מגזע ישי, וכתיב [עב]והיה צדק אזור מתניו. ידין עמך בצדק ועניך במשפט, ר' אליעזר אומר

מב"ק ובמ"ק יט דברים ד: כ תהלים מ: כא מגלה טו: כב הנחומא: כג בראשית ג: כד שם ו: כה שם ט: כו שם לד: כז במדבר כב: כח אסתר ג: כט בראשית כח: ל שמות ב: לא במדבר כה: לב בראשית מב: לג שם כב: לד שם כב: לה ר"ה טז: לו שמות לב: לז ע"ז ח: לח ר"ה כו: לט ב"ב פ' עא: מ בראשית כט: מא מדרש: מב ירמיה לא: מג תהלים סט: מד איוב ה: מה תהלים מ: מו מדרש: מז ישעיה נ: מח דניאל ג: מט שם: נ שם ו: נא ישעיה מה: נב תהלים קטז: נג שמות ב: נד יומא סה: נה ירמיה ז: נו ירושלמי דברכות פ"ו: נז סוטה כא: נח דברים כג: נט משלי ו: ס שם: סא שה"ש ח: סב ילמדנו: סג בראשית רבה: סד בראשית יח: סה שם כד: סו מדרש: סז ישעיה ג: סח ש"ב ח: סט דה"א כט: ע דניאל ז: *מ"א ג: עא ישעיה יא: עב שם:

דרך רשנו (ז) אם הטית תושעת, פי' אם רצית להטות אזנך הושעת מיד:

כמד"א פט שאנן מואב מנעוריו, א"ל הקב"ה הארך הרחב קבל בני ארונך. ה' בם אמר רשב"ל טבלא יש על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקב"ה משותף עם שמו של כל מלאך מיכאל רפאל גבריאל, ה' בם אדנותו בם, ואל תאמר בהם בלבד אלא אף כשבא ליתן תורה לישראל בלשון הזה נתנה ופתח בסיני צא אנכי ה' אלהיך, ה' בם אדנותו בהם ע"כ פתח בלשון הזה: עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. צא אריב"ל בשעה שעלה משה למרום עמדו המלאכים להרגו, א"ל בשביל שני דברים שנתנו לי מן השמים אתם רוצים להרגני הניחוהו, משל לה"ד לסוחר גדול ההולך במקום סכנה הפשוהו לסטין בקשו להרגו א"ל בשביל מנה שיש עמי אתם רוצים להרגני הניחוהו ולא הרגו אותו, ולא היו יודעין שהיו בידו אבנים טובות ומרגליות שאין להם דמים אמרו זה לזה מה בצע לנו בהריגתו אין בידו כלום, כשנכנסו לעיר התחיל למכור אבנים טובות ומרגליות א"ל אתמול אמרת לנו אין לי אלא מנה ואתה מוציא אבנים טובות ומרגליות, א"ל כשאמרתי לכם כך הייתי במקום סכנה, כך משה רבינו אמר למלאכי השרת אין לי אלא שני דברים ומתנה גדולה היתה בידו שנא' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, אמרו ישראל למשה אשריך שלקחת מתנות, אמר להם אלולא שאמרתי שני דברים הייתי נשרף מאשם והתורה הצילני, עליהם אמר צב יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה שנאמר צג וערפו שם את העגלה, ואין לקח אלא תורה שנאמר צד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (כתוב ברמז תרמ"א וביהושע ברמז ט"ו): ברוך אדני יום יום. צה תנו רבותינו על הירקות אומרים בורא פרי האדמה, ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים, א"ר זירא ואי תימא ר' חנינא בר פפא מאי טעמא דר' יהודה דכתיב ברוך אדני יום יום, וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו, אלא כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו ה"נ כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו. וא"ר זירא ואי תימא ר' חנינא בר פפא הלכה כרבי יהודה וכן כל מצוה ומצוה תן לו מעין ברכותיו. צו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה עוסק בכבוד שבת, מצא בהמה טובה אמר זו תהא לשבת, למחר מצא בהמה אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לש"ש דכתיב ברוך אדני יום יום, תניא נמי הכי בש"א מחד בשביך לשבתיך, ובה"א ברוך אדני יום יום, צז כי אתא רב דימי אמר עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו שנאמר ברוך אדני יום יום יעמס לנו, אמר ליה אביי וכי אפשר לומר כן והלא כתיב צח מי מדד בשעלו מים, א"ל מאי טעמא לא שכיחת באגדתא דאמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר צט להנחיל אוהבי יש: למות תוצאות. ק אמר ר"נ בר יצחק תתק"ג מיני מיתה נבראו בעולם שנאמר למות תוצאות, תוצאו"ת בגימטריא תתק"ג הוין, קשה שבכולם אסכרה היכי דמיא כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא, ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט, ניחא שבכולם נשיקה, נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא, הרא הוא דכתיב קא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו מיתה דכתיב קב למות תוצאות:

תשצה ימחץ ראש איביו, קג אמר רבי יודן כתיב קד אוילים יליץ אשם הטפש הזה מתרגם חובתו מפיו ואומר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב, רבי לוי בשם רבי יודן אמר אלו בני אדם שנוהגין בשפחות היתר בעולם הזה הקב"ה תולה אותם בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא, הה"ד אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו כל עמא ימרון יול ההוא גברא בחוביה: אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצולות ים, קה אמר רב יהודה אמר שמואל ואי תימא רבי אמי ואמרי לה במתניתא תנא מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הן מתבקשין אמרו אם אנו טובעין בים אנו באין לעוה"ב, דרש להם הגדול שבהם אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצולות ים אלו שהן טובעין בים, כיון ששמעו ילדות כך קפצו כלן ונפלו לתוך הים, נשאו ילדים קל וחומר בעצמן ומה הללו שדרכן לכך כן, אנו שאב"ן, קפצו כלם ונפלו לים ועליהם הכתוב אומר קו כי עליך הורגנו כל היום:

תשצו קדמו שרים אחר נוגנים, קז כיון שעלו ישראל מן הים רצו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה, אמר רבי אבין משל למה הדבר דומה למלך שירד למלחמה ונצח ובאו בנו ועבדו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך באו למלך ואמרו לו בניך ועבדיך עומדים ועטרה בידים ליתן בראשו של מלך, מי יכנס תחלה, אמר להם שוטים שבעולם עבדי קודם לבני יכנס בני תחלה, כך כיון שעלו ישראל מן הים אמר להם הקב"ה למלאכי השרת הניחו ישראל תחלה שנאמר קח אז ישיר משה נמצאו הנשים ומלאכי השרת עומדים, אמר רבי חייא בר אבא רב השלום עשה שלום ביניהם שנאמר קדמו שרים אלו ישראל, אחר נוגנים אלו המלאכים, בתוך עלמות תופפות אלו הנשים. אמר רבי השמים לא אקבל דבר זה אלא הנשים קלסו תחלה. אחר נוגנים אלו המלאכים שקלסו באחרונה, התחילו המלאכים להתרעם לפני הקב"ה לא דיינו שקדמו לנו האנשים אלא אף הנשים, אמר להם הקב"ה חייכם כן, אמר רבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמני ראה מה כתיב קט ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול, מהו אחרי, אחרי שקלסתי אני וחברי אמרו מלאכי השרת ברוך כבוד ה' ממקומו: במקהלות ברכו אלהים. קי היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל. ריה"ג אומר לפי רוב הקהל הן מברכין שנאמר במקהלות ברכו אלהים: שם בנימן צעיר רודם. קיא היה ר"מ אומר בשעה שעמדו ישראל על הים היו השבטים נוצחין זא"ז זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה, קפץ שבטו של בנימן וירד לים שנאמר שם בנימן צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמין אותם שנאמר שרי יהודה רגמתם לפיכך זכה בנימן ונעשה אושפיזכן להקב"ה שנאמר קיב ובין כתפיו שכן, ושבט יהודה זכה למלוכה שנאמר קיג היתה יהודה לקדשו, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן תעמידני עם הנץ החמה אמר לגדול תעמידני בשלש שעות, בא הקטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו הגדול אמר לא אמר לי אבא אלא עד שלש שעות, מתוך שהיו צווחין נער אביהן אמר להן בני לא נתכוונתם שניכם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם. אמר רבי יהודה לא כך היה המעשה, אלא זה אומר איני יורד תחלה וזה אומר איני יורד תחלה מיד קפץ נחשון בן עמינדב לים שנאמר קיד סבבוני בכחש אפרים וגו' ויהודה עוד רד עם אל, ועליו מפורש בקבלה קטו הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש אל תשטפני שבולת מים, מיד אמר הקב"ה למשה ידידי טובע בים ואתה עומד ומאריך בתפלה, אמר ליה רבש"ע ומה בידי לעשות אמר ליה קטז דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך, לפיכך זכה יהודה לממשלה בישראל שנאמר היתה יהודה לקדשו, מה טעם היתה יהודה לקדשו משום דהים ראה וינוס, הוי נודע ביהודה אלהים כו' (כתוב בשמואל ברמז קכ"ו):

תתא יאתיו חשמנים מני מצרים. קיז אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי אמור לי שנים ושלשה דברים שאמרת משום אביך, שלח לו כך אמר אבא עתידה מצרים שתביא דורון למלך המשיח, כסבור שלא לקבל ממנה אומר לו הקב"ה קבל מהם בשביל אכסניא שעשו לבני במצרים שנאמר יאתיו חשמנים מני מצרים, נשאה כוש קל וחומר בעצמה ומה אלו שנשתעבדו בהם כך אנו שלא נשתעבדו בהם על אחת כמה וכמה, מיד כוש תריץ ידיו לאלהים. נשאה מלכות הרביעית קל וחומר בעצמה ואמרו ומה הללו שאין אחיהם כך אנו אחיהם על אחת כמה וכמה, אמר הקב"ה לגבריאל גער חית קנה, מאי גער, גער בחיה וקנה עדה. ד"א גער בחיה שדרה בין הקנים שנאמר קיח יכרסמנה חזיר מיער וגו', א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן א"ל גער בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד. ערת אבירים בעגלי עמים ששחטו אבירי עם כעגלים שאין להם בעלים, מתרפס ברצי כסף שפושטין פסת יד לקבל ממון ואין עושין רצון בעלים. בזר עמים קרבות יחפצו מי גרם לישראל שיתפזרו בין האומות, קרבות שהיו חפצים בהן:

נורא אלהים ממקדשיך קיט אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשים מתעלה ומתקדש, וכן אהוא אומר לא מתו נדב ואביהוא אלא להתקדש בכבודו של מקום שנאמר קכ בקרובי אקדש, והיכא רמיזא דכתיב קכא ונועדתי לך שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, וכיון שידע אהרן שבניו ידועי המקום הם שתק וקבל שכר על שהזקתו שנאמר קכב וידום אהרן (כתוב ברמז תש"ל וברמז תשל"א וברמז תש"א). וכן דוד אומר קכג דום לה' והתחולל לו אע"פ שהוא מפיל לך חללים ואף שלמה אמר קכד עת לחשות ועת לדבר פעמים שאדם מדבר ומקבל שכר על דבורו:

תתא סט למנצח על שושנים לדוד. טו זה שאמר הכתוב טז מה יפית ומה נעמת. ישראל יפים ונעימים עומדים על הים ורואים את הקב"ה שנאמר יז וירא ישראל את היד הגדולה, ראו אותו בסיני ונעשו ישרים שנאמר יח יצפון לישרים תושיה, ועוד:

ממ"ק ובמ"ק: פט ירמיה מח: צ שמות כ: צא תנחומא: צב דברים לב: צג סוטה ס: צד משלי ד: צה ברכות מ: צו ביצה טז: צז סנהדרין ק: צח ישעיה מ: צט משלי ח: ק ברכות ח: קא תהלים לב: קב שם: קג ויקרא רבה פרשה כט: קד משלי יד: קה גיטין נז: קו תהלים מד: קז תנחומא: קח שמות טו: קט יחזקאל ג: קי ברכות נ: קיא סוטה לו: קיב דברים לג: קיג תהלים קיד: קיד הושע יב: קטו תהלים סט: קטז שמות יד: קיז פסחים קיח: קיח תהלים פ: קיט זבחים קטו: קכ ויקרא י: קכא שמות כט: קכב ויקרא י: קכג תהלים לז: קכד קהלת ג: טו מדרש: טז שיר השירים ז: יז שמות יד: יח משלי ב:

קשים, ואי זה זה ניסן שנאמר [מ]היום אתם יוצאים בחדש האביב. רבי נתן אומר בכושרות אלו בוכים ואלו משוררים, מצרים בוכים שנאמר [מא]ומצרים מקברים, וישראל משוררים שנאמר [מב]קול רנה וישועה באהלי צדיקים. רבי נתן אומר בהכשרות במעשה הכשרות שלכם שנאמר [מג]במראות הצובאות, רבי אלעזר בן עקיבא אומר בזכות אברהם, רבי שמעון בן יוחאי אומר בזכות המילה. [מד]רבי אומר מוציא אסירים בכושרות סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות, וכן הוא אומר [מה]איש שקוצי עיניו השליכו. [מו]זבדי בן לוי פתח אלהים מושיב יחידים ביתה, אתה מוצא עד שלא נגאלו ישראל היו ישראל יוצאין בפני עצמן והשכינה בפני עצמה וכיון שנגאלו נעשו כלן [מז]המוניא אחת ושרתה שכינה ביניהם, וכיון שגלו חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן שנאמר [מח]איכה ישבה בדד. אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים אין אסירים אלא תלמידי חכמים שהן מיסרין עצמן במקרא במשנה ובמדרש בהלכות ואגדות, [מט]לאמר לאסורים צאו אלו חכמים שהם דרים במקום שאין ראוי להם. לא גלגל הקב"ה והוציא ישראל ממצרים אלא בשכר שרה רבקה רחל ולאה בשכר שתפשה שרה בהגר והעלתה למטתו של אברהם. בשכר שאמרו לרבקה [נ]התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך. בשכר שתפשה רחל בלהה והעלתה למטתו של יעקב, בשכר שתפשה לאה זלפה והעלתה למטתו של יעקב לכך נאמר מושיב יחידים ביתה: גשם נדבות תניף אלהים. אם גשם היא צריכה, נדבות, ואם טל היא צריכה אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה, הה"ד [נא]ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש, יהב לכון כולה לית אתון צריכין ליה מן הדין, *שבועות קציר ישמור לנו ישמור לנו מן השרב ומן הרוחות הקשות, א"ר יהושע בן לוי (וכו') [נב]סנטרך אנא לית את יהיב לי סנטרותי. א"ר ברכיה מגרסך אנא לית את מטעם לי מתבשילך. [נג]א"ר יהושע בן לוי על כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל שנאמר [נד]נפשי יצאה בדברו, ומאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן דבור שני היאך קבלו, הוריד טל שעתיד להחיות בו את המתים והחיה אותם שנאמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה: חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים. [נה]א"ר הונא אם משים אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואמרי לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו, אם עושה כן (א"ר ינאי) הקב"ה עושה לו סעודה שנאמר תכין בטובתך לעני אלהים. אדני יתן אומר המבשרות צבא רב [נו]א"ר יוחנן כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה נהפך לשבעים לשון, א"ר יהושע בן לוי כאדם שמכה על הסדן והניצוצות נתזות לכאן ולכאן, רבי יוסי בר חנינא אמר כאדם שהוא מכה בפטיש על האבן והצרורות נתזות לכאן ולכאן כך המבשרות צבא רב: מלכי צבאות ידודון ידודון. א"ר יהושע בן לוי בכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם שנים עשר מיל, והיו מלאכי השרת מדדין אותן שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון אל תקרי ידודון אלא ידדון. [נז]כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא ונותנין להם מאור פנים ומלאכי השרת עומדין סביב לישראל ובוכין בלבם ואומרים אשריכם ישראל שכל הצער והעינוי והלחץ שהיה לכם חלף והלך לו ועכשו כל הטובה והגדולה שלכם, וכשעלה משה למרום והיו המלאכים נושאין ונותנין עמו שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון אל תקרי ידודון אלא ידדון שהיו נושאין ונותנין עם משה אבי החכמה אבי הנביאות שעלה שמים והוריד התורה. תנא ר' שמעון בן יוחאי עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע את הקול ועומד על רגליו שנאמר [נח]וישמעו את קול ה' אלהים, וכיון שחטא היה שומע ומתחבא שנאמר [נט]ויתחבא האדם, עד שלא חטאו ישראל מה כתיב [ס]ומראה כבוד ה' כאש אוכלת, אמר רבי אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש היו נוצצות זו בזו והיו ישראל רואין ולא מתיראין ולא מתפחדין, וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולים לראות הה"ד [סא]וירא אהרן וכל בני ישראל את משה וגו'. רבי פנחס בש"ר ראובן אמר אפילו הסרסור הרגיש בעבירה. מלכי צבאות ידודון ידודון, רבי יודן בשם רבי איבו אמר מלאכי אין כתיב כאן אלא מלכי אפילו מלכיהון דמלאכיא אפילו מיכאל גבריאל לא היו יכולים להתכל בפניו של משה, וכיון שחטאו אפילו [סב]בגוליירין לא היה יכול משה להתכל שנאמר [סג]יגורתי מפני האף והחמה. עד שלא אירע אותו מעשה מה כתיב [סד]לדוד ה' אורי וישעי, כיון שאירע אותו מעשה מה כתיב [סה]ואבוא אליו והוא יגע ורפה ידים, עד שלא חטא שלמה היה רודה בשדים הה"ד [סו]עשיתי לי שרים ושרות וגו' שדה ושדות, וכיון שחטא הביא ששים גבורים והיו משמרים מטתו שנאמר [סז]הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו': אם תשכבון בין שפתים, דרש רבי עקיבא בזכות נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים (ביחזקאל ברמז שנ"ד). [סח]אמר רבי ינאי תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים, מאי היא, אמר אביי שלא יפיח בהם, רבא אמר שלא יישן בהם, ואמאי קרי ליה אלישע בעל כנפים, שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפלין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפלין ויצא לשוק, ראה קסדור אחד ורץ מפניו רץ אחריו כיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, א"ל מה בידך אמר לו כנפי יונה, פשט ידו ונמצאו בה כנפי יונה, לפיכך היו קורין אותו אלישע בעל כנפים, ומאי שנא יונה דא"ל, דאמתיל כנסת ישראל ליונה דכתיב כנפי יונה נחפה בכסף מה יונה זו כנפיה מגינות על ישראל אף ישראל מצות מגינות עליהן. כנפי יונה נחפה בכסף (כתוב ברמז ק"מ ובשמואל בפסוק וישב בנוב ברמז שנ"ה). [סט]מנין שבזת הים גדולה מבזת מצרים שנאמר [ע]ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי זה בזת מצרים, עדיים זה בזת הים, ואומר כנפי יונה נחפה בכסף זו בזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זה בזת הים, [עא]תורי זהב נעשה לך זה בזת הים, עם נקודות הכסף זה בזת מצרים: בפרש שדי מלכים בה. [עב]אמר רבי חמא בר חנינא כל הקורא קריאת שמע באותיותיה מצננין לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, אל תקרי בפרש אלא בפרוש, אל תקרי בצלמון אלא בצלמות. תני תנא קמא דרבא צריך ליתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון על לבבך וגו':

תשצו הר אלהים הר בשן. [עג]ששה שמות נקראו לו, הר אלהים, הר בשן, הר גבנון, הר חמד, הר חורב, הר סיני. הר אלהים שישב עליו הקב"ה בדין שנאמר [עד]ואלה המשפטים, הר בשן הר ששכן הקב"ה שם, הר גבנון הר שפסל כל ההרים כמה דאת אמר [עה]או גבן או דק, הר חמד הר שחמד הקב"ה לישב עליו ההר חמד אלהים לשבתו, הר הרב הר שבו נמשכה החרב [עו]מות יומת הנואף והנואפת, מות יומת הרוצח, הר סיני שבו נשנאו עובדי אלילים שנאמר [עז]והגוים חרוב יחרבו, א"ר אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן שנטלו שם עובדי אלילים [עח]אפופסין שלהן: למה תרצדון הרים גבנונים, א"ר אלעזר אמר בר קפרא יצאה בת קול ואמרה להם למה תרצדון עם סיני כלכם בעלי מומין אתם גבי סיני, כתיב הכא גבנונים וכתיב התם [עט]או גבן או דק: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. [פ]בלילי מאי קא עביד קוב"ה, אי תימא מעין יממא ואי תימא רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשרה אלפים עולמות שברא שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאנן, ואי תימא יושב ושומע שירה מפי החיות שנאמר [פא]ובלילה שירה עמי. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, בשר ודם כשהוא יוצא לשלום יוצא יחידי וכשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובין, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יחידי שנאמר [פב]ה' איש מלחמה ה' שמו, וכשהוא יוצא לשלום יוצא באלפים ורבבות שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן:

רבותים אלפי שנאן. (ו) [פג]שאינן מילי מליארדין* עד שאין [פד]פסופיסטוס יכול לחשב. רכב אלהים רבותים. א"ר אבדימי דמן חיפה שניתי במשנתי שירדו עם הקב"ה לסיני שנים ועשרים אלף של מלאכי השרת כמחנה לויה שצפה הקב"ה שאינן עומדים בתומיהן אלא שבטו של לוי. ד"א שנים ועשרים אלף מרכבות וכל מרכבה כמרכבה שראה יחזקאל רכב אלהים, אמר רבי אלעזר בן פרת וכלן ירדו שנונים לכלות שונאיהם של ישראל אם לא יקבלו את התורה, א"ר אלעזר מהו אלפי שנאן הנאין והמשובחין שבהן, אף על פי כן אדני בם מסויים ביניהם, מלך בשר ודם יוצא [פה]לקמפון כמה נאים כיוצא בו. כמה קוצים כיוצא בו. אבל הקב"ה אינו כן אלא בשעה שבא לסיני נטל עמו מלאכי השרת הנאים והמשובחים שבהם אף על פי כן [פו]דודי צח ואדום:

תשצז אמר ר' יהודה בר סימון מה כתיב ביה [פז]ואתה מרבבות קדש אות הוא בתוך רבבות קדש בשעה שבא לסיני. דבר אחר רכב אלהים רבותים א"ר אלעזר בן פדת במקום שיש אוכלוסין יש דוחק אבל בסיני אעפ"כ היו מרווחין. אלפי שנאן כמד"א

ממ"ק ובמ"ק מ שמות יג : מא במדבר לג : מב תהלים קיח : מג שמות לט : מד פסיקתא : מה יחזקאל כ : מו איכה רבתי : מז המוניא אגודה ומתחברות :
מח איכה א : מט ישעיה מט : נ בראשית כד : נא ירמיה ה : *שם : נב סנטר שומר : נג שבת פח : נד שה"ש ה : נה ערובין נד : נו שבת פח :
נז תנא דבי אליהו : נח בראשית ג : נט שם : ס שמות כד : סא שם לד : סב גוליירין שלוחי המקום, וכן אף וחמה : סג דברים ט : סד תהלים כז :
סה שמואל ב יז : סו קהלת ב : סז שה"ש ג : סח שבת מט : סט מדרש : ע יחזקאל טז : עא שה"ש א : עב ברכות טז : עג תנחומא : עד שמות כא :
עה ויקרא כא : עו שם כ : עז ישעיה ס : עח אפופסין גזר דין : עט ויקרא כא : פ ספרי : פא תהלים מב : פב שמות טו : פג פסיקתא רבתי פכ"א : *מילי מיליארדין מלשון טעמים : פד פסופיסטוס בעל חשבון : פה קמפין מקום אסיפת הנשים סרכס : פו קוצים בעלי שער מלחלים : פז שה"ש ה : פח דברים לג :

זית רענן (ו) שאינן כו', פי' שאין יכולת לדבר ולספור

אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. [צד]רבי אלעזר בן עקיבא אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו [צה]כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, וכלו שלא בפניו [צו]נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך, [שלא בפניו] אומר [צז]הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. [צח]מה דחילין אינון [צט]מנגניא דידך ההרגים הורגים את הורגיהם והנצלבים צולבין את צולביהם והמשתקעים בים שוקעים את שוקעיהם. ברוב עזך יכחשו לך, לך ישקרו ויעשו אויביך כחשין, נבוכדנאצר [ק]בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. סנחריב כתיב [קא]מי בכל אלהי הארצות, וכתיב [קב]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, פרעה אמר [קג]לא ידעתי את ה' נעשה כחשן שנאמר [קד]ה' הצדיק, הוא אמר [קה]וגם את ישראל לא אשלח והוא בעצמו שלחן שנאמר [קו]ויהי בשלח פרעה:

הרכבת אנוש לראשנו. [קז]רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוויהו כיון שנצרך אדם לבריות כאלו נדון בשני דינין שנאמר הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים. [קח]אמר רבי חנינא בר פפא באנו באש בימי נבוכדנאצר הרשע, במים בימי פרעה הרשע, ותוציאנו לרויה בימי המן הרשע: אבוא ביתך בעולות. [קט]רבי לוי רמי כתיב אבוא ביתך בעולות, וכתיב [קי]הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך, לא קשיא הא בחטאות ואשמות והא בשלמים ועולות: אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי. [א]אמר רבי יצחק הבבלי מאן דנדר מצוה דכתיב [ב]וידר יעקב נדר לאמר, לאמר לדורות שיהו נודרין בעת צרתן, וכה"א אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, יעקב פתח בנדרים תחלה שנאמר וידר יעקב נדר לאמר לפיכך כל מי שיהא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו, רבי אבהו אמר [ג]אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אברהם ויצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה:

תשצא רבי יודן בשם רבי אידי כתיב [ד]וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה, ולפי שהיו עוסקים במצות נדבה ועלה בידם לפיכך שמחו מהו אומר [ה]ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה' אלהי אברהם ויצחק אינו אומר אלא אלהי ישראל תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה, אמר רבי יודן אף מן אתרה לית היא חסרה [ו]וידרו ישראל אין כתיב כאן אלא וידר ישראל ישראל סבא: עולות מחים אעלה לך. [ז]רבי אבין אמר תרתי, רבי אבין אמר משל למלך שהיה מסב על (הנגטין) [ח][אקוביטון] שלו והכניסו לו תבשילין ואכלו וערב לו, התחיל ממחה בקערה, הה"ד עולות מחים כזה שהוא ממחה את הקערה. רבי אבין אמר חורי משל למלך שהיה מהלך במדבר נכנס לבורגין ראשון אכל שם ושתה שם נכנס לבורגין שני אכל שם ושתה שם ולן שם וכו' כך מה שהוא כתנה על העולה [ט]זאת העולה, [י]זאת תורת העולה, לפי שהעולה כ"יל לאישים: און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני. מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה (כתוב ברמז שנ"א): ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי, אלו הן יסורין של אהבה יסורין שאין בהן בטול תפלה:

תשצב סז למנצח בנגינות מזמור שיר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. [יא]בברכה שמברכין את בניך בה ברכם, ומה מברכין [יב]יברכך ה' וישמרך גו' אף כאן ברכם כן אלהים יחננו ויברכנו, אם עשית כן [יג]הודעת בעמים עוזך שנאמר לדעת בארץ דרכך לכך אמר רבי ברכיה אין הקב"ה מושיע את ישראל במעשיהם אלא להודיע גבורתו ולהודיע שמו, בן אסף אומר *נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו, ואומר [יד]אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עזך, ואומר [טו]ויושיעם למען שמו, מהו, להודיע את גבורתו. [טז]א"ר אלעזר יכול שעו"א אומרים נושא להם פנים לא ולא עוד אלא שמודים לו שנאמר יודוך עמים כלם למה (ה) שהקב"ה מגלה צדקתן של ישראל שנאמר [יז]כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח וגו' ואומר [יח]למען ציון לא אחשה וגו' ואומר [יט]וראו גוים צדקך וגו', אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם מתברכים על ידי אחרים, לעתיד לבא אני מברך אתכם מפני שנאמר אלהים יחננו וגו' יאר פניו אתנו סלה:

תשצג סח למנצח לדוד מזמור שיר יקום אלהים יפוצו אויביו. [כ]זה שאמר הכתוב [כא]בקום רשעים יסתר אדם, כל זמן שהרשעים בעולם אין לצדיקים קומה זקופה, אבדו הרשעים רבו הצדיקים, וכן דבורה אומרת [כב]כן יאבדו כל אויביך ה', אבדו הרשעים [כג]ואוהביו כצאת השמש וגו', וכן דוד אומר [כד]אשמרה לפי מחסום למה בעוד רשע לנגדי, אמר דוד עשה להם כאשר אמרת וכאשר עשית לראשונים כשם שאמר לך משה [כה]קומה ה' ויפוצו אויביך, וכן צופר הנעמתי אמר [כו]ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם, אין להם מנוסה, ולהיכן הם נסין, ותקותם מפח נפש: כהנדוף עשן תנדוף, אמר דוד לפני הקב"ה הרשעים אינם כלום עשן הם שנאמר כהנדוף עשן תנדוף, א"ר נהוראי בש"ר חייא בר אבא משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים היה הוא בפלטר העליון ועבדיו בתחתון והיו עבדיו מעשנין כדי שיעלה עליו העשן, וכן ישעיה אומר [כז]העם המכעיסים אותי וגו' היושבים בקברים ובנצורים ילינו, האומרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך וגו'. עשן אלו הרשעים לפיכך [כח]אויבי ה' כיקר כרים כלו בעשן כלו:

תשצד סלו לרוכב בערבות ביה שמו. [כט]רבי יהודה נשיאה שייליה לרבי שמואל בר נחמני מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מהו ביה שמו, אמר ליה אין כל מקום ומקום שאין ממונה על בייא שלו, אנגיטום במדינה ממונה על בייא שלו, אגריסוק במדינה ממונה על בייא שלו, כך מי ממונה על עולמו של הקב"ה הקב"ה ביה שמו הקב"ה בייא של עולמו אמר ווי דמובדין ולא משתכחין, שאלית לרבי אלעזר ולא אמר כן אלא [ל]כי ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות הללו ברא הקב"ה את עולמו ואין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד, ממה שאמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן [לא]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם הוי העוה"ז נברא בה"א, ומה ה"א זה פתוח מכל צדדיו ופתוח מלמטה כך רמז שכל המתים יורדין לשאול, ועוקץ הזה של מעלה רמז שהן עתידין לעלות, והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה, והעוה"ב נברא ביו"ד מה יו"ד זה קומתו כפופה כך הם הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות הה"ד [לב]ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים מה כתיב בתריה והאלילים כליל יחלוף. סלו לרוכב בערבות כל מקום שמצינו גדולתו של הקב"ה (בישעיה ברמז תפ"ט):

אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות. [לג]אמר רבה בר בר חנה קשה לזווגן כקריעת ים סוף, איני והאמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, לא קשיא הא בזווג ראשון הא בזווג שני. [לד]מטרונא שאלה את רבי יוסי לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמר לה לששה, ומאותה שעה במה הוא עסוק אמר לה יושב ומזווג זווגים איש לאשה ואשה לאיש, א"ל אם הדבר קשה יכולה אני לזווג מאה עבדים ומאה שפחות בלילה אחת, עשתה כך, עמדו והכו אלו את אלו ופצעו אלו את אלו זה אומר אני נוטל את זו ואת אומרת אני נוטלת את זה, למחר שלחה וקראה לו וספרה לו כל הדברים, אמר לה אם הדבר הזה קל בעיניך קשה הוא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף מה טעם אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות. א"ר ברכיה בלשון הזה השיבה יושב הוא ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה הה"ד [לה]כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. *רבי יודן אמר אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה, מה טעם מושיב יחידים ביתה. החתי זה אמורי לפי שכתוב [לו]כי החרם תחרימם החתי והאמורי ויסב להדא מחיקת שמא שנאמר [לז]ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית וגו'. בימי רבי חייא רבה עלה זרזיר אחד לארץ ישראל אתון טענון לגביה, אמרו מהו נכליניה, אמר אזלון יהבוניה על אינרא וכל עוף דישכון לגביה מיניה הוא, ואתא הדין עורבא מצראה ושכן גביה, אמר הדין מסאב הוא דמן מיניה הוא דכתיב [לח]את כל עורב למינו, אמרו לא על חנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו, כך לפי שכתוב כי החרם תחריכם החתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא:

תשצה מושיב יחידים ביתה. [לט]זה עמרם ויוכבד כדי להוציא אסירים בכושרות להעמיד מהם גואל שיוציא אסירים בכושרות, חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים קשים

ממ"ק ובמ"ק צד ב"ר פרשה לב : צה ברכות ז : צו שם ו : צז דס"א עז : צח תנחומא : צט מנגניא מלאכת תחבולה : ק דניאל ג : קא ישעיה לו :
קב מלכים א יט : קג שמות ה : קד שם ו : קה שם ה : קו שם יג : קז ברכות ו : קח מגילה יא : קט חגיגה ז : קי משלי כה : א בראשית
רבה פרשה ע : ב בראשית כח : ג תהלים קלב : ד דס"א כט : ה שם : ו במדבר כז : ז ויקרא רבה פ"ז : ח אקוביטון מטה ארוכה לסבת עליה : י ויקרא ו :
יא מדרש : יב במדבר ו : יג תהלים עז : *שם עו : יד שם : טו שם קו : טז דב"ר : יז ישעיה סא : יח שם : יט שם : כ מדרש : כא משלי כח : כב שופטים ה :
כג שם : כד תהלים לט : כה במדבר י : כו איוב יא : כז ישעיה סה : כח תהלים לז : כט בראשית רבה פרשה יב : ל ישעיה כו : לא בראשית ב : לב ישעיה ב :
לג סוטה ב : לד ב"ר פ' כח : לה תהלים עה : *ב"ר פס"ה : לו דברים כ : לז בראשית כו : לח ויקרא יא : לט מכילתא ותנחומא :

זית רענן (ה) שהקב"ה מגלה צדקתן של ישראל וכו', וקשה דהא מתחלה אמר שאינו עושה בשביל מעשיהם של ישראל אלא למען שמו. וי"ל דלפני עו"א מראה מעשיהם וצדקותיהם של ישראל ואינו מגלה עונותיהם כדי שלא יאמרו שהוא נושא להם פנים :

תת"י ראית אתה לכך נאמר באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגובא די אריותא וגו' והיתית אבן חדה ושומת על פום גובא, וכי מהיכן היו אבנים בבבל אלא מארץ ישראל פרחה וישבה לה על פי הבור, רב הונא בשם רבי יוסי אמר מלאך בא בדמות ארי של אבן וישב לו על הבור, מאי טעמא, אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא אדין אזל מלכא להיכליה ובת טות, אמר מה ראה הצרה הזאת לבא על ידי שימות האיש הזה, וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק, מצאו שהיה קורא קריאת שמע ולא ענהו, אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא, למה (ג) שהיה אריה יורד אצל האריות ונעשו כבהמה שנאמר [מה]ליש גבור בבהמה, אמר הקב"ה יבא אריה ויציל אריה מפי אריה, באדין מלכא שגיא טאב עלוהי וגו' ואמר מלכא והיתיו גובריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל, אמרו לו לפי ששבעים היו, אמר להם רדו ולינו שם הלילה ונראה אם שבעים הם, כיון שהשליכם מיד אכלום שנאמר ויורם אלהים חץ פתאום היו מכותם, כמה הוו, הרי הוא אומר שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין וגו' ועלא מנהון סרכין תלתה די דניאל חד מנהון הרי קכ"ב, מאה וכ"ב נשים מאה וכ"ב בנים שנאמר אינון בניהון ונשיהון הרי שס"ו, לכל אחד ואחד מהם ארבעה אריות שהם עושין אותם ארבעה אברים אבר אבר לכל ארי וארי שחטפו אותן ולא הגיעו לבור שנאמר ולא מטו לארעית גובא הרי אלף ותס"ד, הוי [מו]ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע ואומר ישמח צדיק בה' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב:

תשפח סה למנצח מזמור לדוד שיר לך דומיה תהלה אלהים.

[מז]זה שאמר הכתוב [מח]החשיתי מעולם אחריש אתאפק וגו' ואומר [מט]העל אלה תתאפק ה' וגו' ערי קדשך היו מדבר, א"ר נחמן אמר הקב"ה [נ]חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אני יכול לעשות, אלא מה אעשה מדת הדין נותנת שאחריש לכך אמר דוד לך דומיה תהלה אתה יכול לידום והכל נותנין לך ההלה על שדוממת (במה שעשו בציון) על הקול שנתנו בציון שנאמר [נא]קול נתנו בבית ה' ומהו הקול [נב]פן יאמרו ידנו רמה, ואומר [נג]אי אלהימו צור חסיו בו, אתה דומם ואנו דוממים [נד]דום לה' והתחולל לו [נה]טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. [נו]אר"א בר רבי ירמיה בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו נתחייב אדם הריגה למלכות מטילין לו [נז]חכה לתוך פיו שלא יקלל את המלך, אבל מדת הקב"ה אינו כן נתחייב אדם הריגה למלך שותק שנאמר לך דומיה תהלה, ולא עוד אלא שמשבח שנאמר תהלה, ולא עוד אלא שמביא קרבן שנאמר ולך ישולם נדר. [נח]ד"א לך דומיה תהלה, דרש רבי יהודה איש כפר גבוריא סמא דכולא משתוקא, במערבא אמרי מלה (בחדא) [בסלע] משתוקא בתרי. שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (כתוב לעיל בפסוק אחת דבר אלהים ברמז תשפ"ג): אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. [נט]אמר רבי הלבו אשריו מי שאתה מקרבו לפניך בחצריך, ולא בחצר אלא בטרום שנאמר [ס]מה יקר חסדך וגו', וגם בני קרח אמרו [סא]כי טוב יום בחצריך ואומר [סב]אשרי יושבי ביתך. אשרי תבחר ותקרב. [סג]אשרי מי שבחרו הקב"ה אע"פ שלא קרבו ואשרי מי שקרבו אע"פ שלא בחרו, אי זהו שבחרו זה אברהם שנאמר [סד]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אבל הוא לא קרבו וקרב את עצמו. יעקב בחרו הקב"ה שנאמר [סה]וישראל בחרתי בו ואומר [סו]כי יעקב בחר לו יה והוא לא קרבו וקרב את עצמו. דוד בחרו שנאמר [סז]ויבחר בדוד עבדו וקרב את עצמו שנאמר [סח]חבר אני לכל אשר יראוך, אשריהן אלו שבחרן הקב"ה אע"פ שלא קרבן. ויש שקרבן ולא בחרן, יתרו קרבו הקב"ה ולא בחרו. רחב הזונה קרבה הקב"ה ולא בחרה, אשרי אהרן בכפלים שבחרו הקב"ה וקרבו שנאמר [סט]ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכתיב [ע]ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, לכך דוד משבחו אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

תשפט נוראות בצדק תעננו.

[עא]א"ר יהודה בשם ר' יצחק נוראות שעשית עמנו בעולם הזה בשביל יסורין שאתה מביא עלינו בעולם הזה. רבי חגי בשם רבי יצחק נוראות שאתה עתיד לעשות בעולם הבא בשביל יסורין שאתה מביא עלינו בעוה"ז: מבטח כל קצוי ארץ. אתה הוא בטחון של בעלי זרועות בשמך הם בטוחים, יוצאי דרכים בשמך הם בטוחים, מפרשי ימים בשמך הם בטוחים, יוצאי בשיירא בשמך הם בטוחים. וים רחוקים, רבי חנינא בר פפא שאל את רבי שמואל בר נחמני מהו וים רחוקים, אמר ליה נמשלה התשובה לים מה הים הזה לעולם פתוח אף שערי תשובה לעולם פתוחים, ונמשלה התפלה למקוה מה מקוה פעמים פתוחה פעמים נעולה כך שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים דכתיב [עב]ואני תפלתי לך ה' עת רצון, מה המקוה הזו אדם מבקש לטבול ומצא שם אביו או רבו מתבייש והולך לו אבל הים הזה מפליג קימעא ויורד וטובל: מכין הרים בכחו נאזר בגבורה. [עג]אמר מר זוטרא בר טוביא אמר רב בעשרה דברים נברא העולם, ואלו הם, בחכמה, בתבונה, בדעת, בכח, בגבורה, בגערה, בצדק, במשפט, בחסד, וברחמים. בחכמה ובתבונה שנאמר [עד]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. בדעת דכתיב [עה]בדעתו תהומות נבקעו. בכח וגבורה דכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה. בגערה דכתיב [עו]עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו. בצדק ובמשפט דכתיב [עז]צדק ומשפט מכון כסאך. בחסד וברחמים דכתיב [עח]זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה: פלג אלהים מלא מים. [עט]תאנא כמין קובה יש בשמים שמשם גשמים יורדין. כותי אחד שאל את ר' מאיר אפשר פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום, א"ל הכנס והרחץ ושקול עצמך עד שלא תכנס, ומשתכנס הלך ושקל עצמו, וכשיצא הלך ושקל עצמו ולא חסר כלום, א"ל כל אותה זיעה שיצאה לא ממך יצאה, א"ל הן, א"ל ומה אתה שאתה בשר ודם לא חסר ממעינך כלום ממעינו של הקב"ה עאכ"ו. אמר רבי יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע וחצים באוקינוס שנאמר פלג אלהים מלא מים, ועוד שאלו, אפשר המים העליונים תלוים במאמר, אמר לו הבא לי אפרכס, הביא לו אפרכס ונתן עליו טס של ברזל ושל זהב ולא עמדו המים, כיון שנתן אצבעו עמדו המים, א"ל אצבעך אתה נותן, א"ל ומה אני שאני בשר ודם אצבעי משמרה המים, אצבעו של הקב"ה עאכ"ו הוי המים העליונים (ד) תלוין במאמר: תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך. [פ]אמר ר' יוחנן גדול (מאד) יום ירידת גשמים שאפילו גייסות פוסקות בו שנאמר תלמיה רוה נחת גדודיה וגו'. [פא]מטר משקה מרוה מזבל מעדן וממשיך, מאי קראה תלמיה רוה נחת גדודיה וגו'. [פב]שנו רבותינו רמ"א באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, ר"א ור"ש אומרים באחד בתשרי, אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו, ר' מאיר סבר אימתי לבשו כרים הצאן בזמן שעמקים יעטפו בר, ואימתי עמקים יעטפו בר באדר, מתעברות באדר ויולדות באב ראש השנה שלהם אלול, רבי אליעזר ור' שמעון סברי אימתי לבשו כרים הצאן בזמן שיתרועעו אף ישירו, ואימתי שבלים אומרות שירה בניסן, מתעברות בניסן ויולדות באלול ראש השנה שלהם תשרי, ואידך נמי הכתיב יתרועעו אף ישירו, ההוא באפלייתא דהוו בניסן, ואידך נמי הכתיב ועמקים יעטפו בר, ההוא בחרפייתא דהוו מאדר:

תשצ [פג]אמר ר' יצחק קשה ירידת גשמים שהיא מרצה כקרבנות

שנאמר [פד]רצית ה' ארצך. רבי סימון אומר שהיא מכנסת את הגליות שנאמר [פה]שבת שבית יעקב. ר' יוחנן בן פריה אומר שהיא אוספת את העברה שנאמר [פו]אספת כל עברתך, רבי תנחום בן חנילאי אומר ומכפרת על החטאים שנאמר [פז]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, רבי חייא בר אבא אמר אף חכמים קבעו אותה בתחית המתים, בזו יד [פח]היתה עלי יד ה' ובזו יד [פט]פותח את ידך, בזו פתיחה [צ]יפתח ה' לך את אוצרו, ובזו פתיחה [צא]הנני פותח את קברותיכם. רבי יודן בשם רבי אלעזר בר אבינא בזו שירה [צב]ירונו יושבי סלע ובזו שירה יתרועעו אף ישירו. ר' חייא בר רבי אמר גדולה מתחית המתים שתחית המתים לישראל וזו לעו"א ולישראל. כותי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות, בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים וכשאנו שמחים אין אתם שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים, ביום ירידת גשמים מה טעם לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר, מה כתיב אחריו הריעו לאלהים, כהנים לוים וישראלים אין כתיב כאן אלא כל הארץ. אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה מה טעם לבשו כרים הצאן לבשו דכריא ענא (לשון נקיה):

סו למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ, אימתי לעתיד,

וכן הוא אומר [צג]כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה: אמרו

כמ"ק ובמ"ק מה משלי ל: מו תהלים נח: מז מדרש: מח ישעיה מב: מט שם סד: נ שם כז: נא איכה ב: נב דברים לב: נג שם: נד תהלים לז: נה איכה ג:
נו ערובין יט: נז חכה עין בפומה פיו שלא יכול לדבר: נח מגילה יח: נט מדרש: ס תהלים לו: סא שם פד: סב שם: סג מכילתא:
סד נחמיה ט: סה ישעיה מד: סו תהלים קלה: סז שם עח: סח שם קיט: סט שמואל א ב: ע שמות כח: עא פסיקתא: עב תהלים סט: עג חגיגה יב:
עד משלי ג: עה שם: עו איוב כו: עז תהלים פט: עח שם כה: עט בראשית רבה פרשה ד: פ תענית ח: פא כתובות י: פב ר"ה ח: פג ב"ר פ' יג:
פד תהלים פה: פה שם: פו שם: פז שם: פח יחזקאל לז: פט תהלים קמה: צ דברים כח: צא יחזקאל לז: צב ישעיה מב: צג צפניה ג:

זית רענן (ג) שהיה אריה יורד וכו', נ"ל דהיינו האריה מרגלי המרכבה: (ד) תלוים במאמר, דהא דאצבע מעמידה המים היינו לפי שסותם האויר והאויר מעמיד המים והיינו כמו מאמרו של הקב"ה:

סרוס נותנין עיניהם בבעלי ממון ומושיבין אותם אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאין ונוטלין את ממונם: אל תבטחו בעושק ובגזל, [קט]וכי בעושק ובגזל אדם בוטח והלא מתחייב בנפשו הוא, אלא אע"פ שהוא מחזיר את העושק ומשלם את הגזלה הקב"ה קורא אותו רשע שנאמר [קי]חבול ישיב רשע גזלה ישלם, אמר ליה הקב"ה אל תבטחו בברכות שברך אתכם בלעם הרשע כי בעבור כן ברך אתכם, לא ברך אתכם בלב שלם שנאמר [א]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. [ב]שנו רבותינו שני סופרי הדיינין עומדים לפניהם אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המחייבין ודברי המזכין, בשלמא דברי המחייבין למחר חזו טעמא אחרינא ובעי למעבד הלנת הדין, אלא דברי המזכין מאי טעמא, כדי שלא יאמרו שנים טעם אחד משני מקראות כדבעא מיניה רב אסי מר' יוחנן אמרו שנים טעם אחד משני מקראות מאי, אמר ליה אין מונין להן אלא אחד, מה"מ אמר אביי אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו':

תשפג אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו', מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא מב' מקראות, דבי ר' ישמעאל תנא [ג]וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. [ד]שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו אינו משמיע שני דברים כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אמר עשרת הדברות בדבור אחד שנאמר אחת דבר אלהים, וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר מדת בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקין כאחד אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אפילו כל באי עולם צועקים לפניו הוא שומע צעקתם שנאמר [ה]שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי [ו]לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך שניהם בדבור אחד נאמרו, [ז]מחלליה מות יומת, [ח]וביום השבת שני כבשים בדבור אחד נאמרו, [ט]ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה בדבור אחד נאמרו, [י]וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה שניהם בדבור אחד נאמרו מה שאי אפשר לבשר ודם לומר שני דברים כאחד:

תשפד ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. [יא]רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר עברה עקרה ואינה עושה פירות אבל צדקה עושה פירות שנאמר [יב]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אבל עברה אינה עושה פירות שנאמר [יג]אוי לרשע רע הוי לך ה' חסד, יש אדם שיש לו עשרה עונות ועשר מצות והוא אומר אינו מבקש לא עונשן של מצות ולא שכרן של עבירות אלו יצאו באלו אין הקב"ה עושה לו כן אלא תחלה הוא גובה ממנו עונותיו ואחר כך הוא נותן לו שכר מצותיו. אמרו רבותינו שכר מצות נותן לו משלם אבל עבירותיו אינו מדקדק עמו מנין *כי אתה חשכת למטה מעונינו, אף כאן ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, מעשהו אין כתיב כאן אלא כמעשהו, למטה מהו אדם רווק עובר עבירה וראוי למות בה מה הקב"ה עושה תולה לו עד שישא אשה, נשא אשה והוליד בנים והקב"ה נוטל אחד מבניו תחת אותה עבירה נמצא הקב"ה גובה שלו משלו יש חסד גדול מזה. ד"א ולך אדני חסד, רבי אליעזר אומר כף מאזנים מעוין עונות מכאן וזכיות מכאן מה הקב"ה עושה מטה כלפי חסד. רבי יוסי ברבי חנינא אומר חוטף שטר אחד מן העונות מן הכף ומיד הזכיות מכריעות, הוא שהנביא אומר [יד]מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, רבי נחמיה אומר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו יש אדם שחשב לעשות עבירה ולא עשה ואין הקב"ה מכתיב עליו עד שיעשנה, אבל חשב לעשות מצוה נאנס ולא עשאה הקב"ה מכתיב עליו שעשאה, מנין אתה למד, מן דוד שהיה מצטער לבנות בהמ"ק שנאמר [טו]זכור ה' לדוד את כל ענותו ואומר [טז]והנה בעניי הכינותי וגו', [יז]ויהי כי ישב המלך בביתו וגו', אמר לו הקב"ה הואיל וחשבת לבנותו לשמך אני כותבו שנאמר [יח]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ולך אדני חסד וכו' (כתוב ברמז תקנ"ט). [יט]רבי אלעזר רמי כתיב ולך אדני חסד וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בתחלה כי אתה תשלם ולבסוף לך אדני חסד:

תשפה סג מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה. [כ]זה שאמר הכתוב [כא]ה' בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו אימתי ישראל מבקשין אותך בצרה שנאמר [כב]בצר לי אקרא ה', כן דוד כשנכנס לצרה היה מבקש להקב"ה שנאמר [כג]מזמור לדוד בברחו מפני שאול, בבא הזיפים, בבוא דואג האדומי, אף כאן מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה וכן הוא אומר [כד]מן המצר קראתי יה ואומר [כה]יום אירא אני אליך (אקרא) [אבטח]. אלהים אלי אתה אשחרך. זה שאמר הכתוב [כו]אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני, אמרה תורה אני אוהבי אהב שכל מי שאוהבני אני אוהב אותו אמר דוד ע"י שאהב אותי אהבתיו ועל ידי ששחרני אני שחרתי ונמצאתי לו הוי אלהים אלי אתה אשחרך. ד"א אלהים אלי אתה. על הים הכרתיך ואמרתי [כז]זה אלי ואנוהו ושחרתי אותך ולא נזקתי, צמאה לך נפשי במדבר לראותך, כן בקדש חזיתיך כמו שראיתי אותך בים כך ראיתי אותך בסיני ואין קדש אלא סיני שנאמר [כח]ה' בם סיני בקדש, ולא נזקתי שנאמר [כט]ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים, כן בקדש חזיתיך וגו' מהו לראות עוזך וכבודך אמר אהרן ישראל שהיו הדיוטים ראו אותך על הים ובסיני ולא הוזקו ואני שהשריתני אצלך במשכן שנאמר [ל]ומפתח אהל מועד לא תצאו והזהרת את ישראל והזר הקרב יומת ונכנסו בני לראות עוזך וכבודך ומתו, א"ל הקב"ה למשה אמור לאהרן כל מי שנכנס לאהל מועד שלא ברשות מצטרע וכן אתה מוצא בעוזיהו ואם אתה מבקש שיהיו בניך מצורעים אותם שהם יושבים לפנים מכל המחיצות היית מבקש שיהיו יושבים לעצמן חוץ לכל המחנות שנאמר [לא]בדד ישב מחוץ למחנה, כיון ששמע אהרן אמר טוב חסדך שמתו בני מחיים מצורעים, שפתי ישבחונך על כן אני מחוייב להודות לך ולשבחך ובאה"ן הכתוב מדבר מה כתיב אחריו כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי וכתיב [לב]וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים, א"ר יהושע בן לוי אמר משה [לג]המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש זה בבל, שרף זה מדי, ועקרב זה יון, וצמאון אשר אין מים זה ארם, נחש (ב) יש לו חבר ושרף יש לו חבר ועקרב יש לו חבר וצמאון אשר אין שם מים אין לו חבר, כך ארם אין לה חבר לכך נאמר בארץ ציה ועיף בלי מים שנפשנו עיפה לד"ת ואין אנו מוצאים שנאמר [לד]העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני ה' אענם אלהי ישראל לא אעזבם. [לה]רבי אליעזר ברבי יוסי בן זימרא פתר קריא ביעקב, צמאה לך נפשי כאמבטאות הללו שהם מצפים למים, רבנן אמרין כשם שנפשי צמאה לך כך רמ"ח אברים שבי צמאים לך, היכן בארץ ציה ועיף בלי מים. כן בקדש חזיתיך לראות עוזך וכבודך [לו]והנה ה' נצב עליו:

תשפו כי טוב חסדך מחיים. [לז]אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו [לח]ואתה תבוא אל אבותיך בשלום והדא סיבו טבא רואה בן בנו עובד ע"א מגלה עריות ושופך דמים מוטב לו שיפטר מן העולם, אתה מוצא אברהם חי קע"ה שנים ויצחק חי ק"פ אלא אותם ה' שנים שמנע הקב"ה מחייו הוי כי טוב חסדך מחיים. [לט]אמר רבי אלעזר מאי דכתיב כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי, כן אברכך בחיי זו קריאת שמע, בשמך אשא כפי זו תפלה, אם אדם עושה כן (אמר רבי אלעזר) עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים שנאמר ושפתי רננות יהלל פי, [שתי רננות הללו למה, אחד בעוה"ז ואחד בעוה"ב]. יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו, [מ]מדבר במצרים [מא]כל הבן הילוד, א"ר שמואל בר נחמני בערמה באו מצרים על ישראל אמרו אם משעבדים אנו אותם באש יכול אלהיהם להביא אש מלמעלה כשם שהביא על הסדומיים, אלא נשבע שאינו מביא מבול לעולם בואו נשעבדם במים, א"ל הקב"ה אני נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם חייכם אותם האנשים הולכים למבול שנאמר יגירוהו על ידי חרב אותם האנשים נגרין והולכין מעצמן לים. מנת שועלים יהיו אמר רבי שמואל בר נחמני שעל ים, וכן אמר שלמה בחכמתו [מב]אחזו לנו שועלים וגו':

תשפז סד למנצח מזמור לדוד שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצור חיי. [מג]נדרש על דניאל כשנשלך לגוב האריות שנאמר [מד]אתיעטו כל (רברבי) [סרכי] מלכותא וגו' כען מלכא תקים אסרא וגו', אמרו לו לכך אי אתה מלך, כל המלכים גוזרין גזרות ונותנין דתין שנאמר [מה]כדת מדי ופרס ואתה לא גזרת מימך, כיון ששמע כן השלים עמהם אמר דניאל שמע אלהים קולי בשיחי וכוין פתיחן ליה בעליתיה אדין גובריא אלך הרגישו והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהיה, אמר הרי הרגישו, תסתירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און, ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה, א"ל אין אתם נאמנים, כשהגיע המנחה הפך פניו להתפלל אמר בשביל רשעים הללו איני מתפלל והתפלל, אמרו הרי אמרת אין אתם נאמנים

הרי

ממ"ק ובמ"ק קט ילמדנו : קי יחזקאל יח : א דברים כג : ב סנהדרין לד : ג ירמיה כג : ד תנחומא : ה תהלים סה : ו ספרי, דברים כב : ז ויקרא כ : ח במדבר כח : ט ויקרא יח : י במדבר לו : יא מדרש : יב ישעיה ג : יג שם : *עזרא ט : יד מיכה ז : טו תהלים קלב : טז דה"א כב : יז ש"ב ז : יח תהלים ל : יט ראש השנה יז : כ מדרש : כא ישעיה כו : כב שמואל ב כב : כג תהלים ג : כד שם קיח : כה תהלים נ : כו משלי ח : כז שמות טו : כח תהלים סח : כט שמות כד : ל ויקרא ח : לא ויקרא יג : לב שם ט : לג דברים ח : לד ישעיה מא : לה בראשית רבה פרשה מט : לו בראשית כח : לז ב"ר פ' כג : לח בראשית טו : לט ברכות יז : מ תנחומא : מא שמות א : מב שה"ש ב : מג מדרש : מד דניאל ו : מה שם :

ד"ת רענן (ב) יש לו חבר, שיוכל ללחוש שלא יזיקו:

בארם נהרים : **אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו**, אמר הקב"ה אני זנחתי אתכם ואתם זנחתם אותי שנאמר [נט]זנח ישראל טוב אויב ירדפו ואע"פ שאנפת בי חזור ושוב אלי. וכן הכתוב אומר [ס]אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. הרעשתה ארץ פצמתה (כתוב בשמואל ברמז קנ"ו) : **נתתה ליראיך נס להתנוסס**. [סא]נסיון אחר נסיון גידולין אחר גידולין בשביל לנסותם בעולם (הזה) בשביל לגדלם בעולם (הבא) כנסו של ספינה, וכל כך למה, מפני קשט סלה בשביל שתתקשט מדת הדין בעולמך, שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה מעשיר למי שהוא רוצה מעני למי שהוא רוצה עושה אותו מלך, אברהם כשרצה עשאו עשיר וכשרצה עשאו מלך, יכול אתה להשיבו יכול אתה לעשות מה שעשה אברהם אבינו והוא אומר לך מה עשה אמור לו [סב]ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ואחר כל הצער הזה נאמר לו [סג]קח נא את בנך את יחידך ולא עכב הוי נתתה ליראיך נס להתנוסס (כתוב ברמז מ"א). ד"א נתתה ליראיך נס להתנוסס וכו' מנוס שינצלו ישראל מדינה של גיהנם למה מפני קושט סלה כדי ליתן שכרם בקושט שנאמר [סד]ונתתי פעולתם באמת, לרשעים אין להם מנוס שנאמר [סה]ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם. בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים שהראשונים היו מתנסין ביד הקב"ה [סו]והאלהים נסה את אברהם, וכן אנשי דור המדבר [סז]למען אנסנו, [סח]למען ענותך לנסותך, אבל האחרונים נתנסו ביד עוה"א שנאמר [סט]ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל למה לידע מי עושה רצונו באמת : **מפני קושט סלה**. [ע]נתנסה ועמד בנסיונו, וכן אתה מוצא בדניאל וחבריו כשנגאלו גזר הקב"ה עליהם ואמר [עא]ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים עמד נבוכדנאצר וקיים הדבר התחיל אומר גוזרני שיהו אוכלים משלי שנאמר [עב]וימן להם המלך דבר יום ביומו, דניאל לא קבל עליו אמר הקב"ה בקש לנסות אותנו שאני מבני בניו של אברהם שנתנסה בעשר נסיונות שמא זכותו תעמוד לנו נס נא את עבדיך לא כבר מצאת לנו עשר ידות בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות וימצאם עשר ידות :

תשעח למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו. [עג]אמר הקב"ה קץ נתתי לימיני כל זמן שבני משועבדים תהא ימיני משועבדת, גאלתי בני גאלתי ימיני, הוא שדוד אמר למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כל זמן שאין בישראל זכות עשה להם בזכות ידידיך אברהם יצחק ויעקב וכל זמן שאין להם זכות עשה להם בעבור ימינך הושיעה ימינך ועננו. למען יחלצון ידידיך, אמר דוד לפני הקב"ה למה כל דרחם לך מטרף (קי) ועובדיהון נייחין, מכאן קבעו חכמים רצה והחליצנו בשבת, אמר דוד לפני הקב"ה למה כל דרחם לך תשיש ועובדיהון גברונין כמה דאת אמר [עד]ועצמותיך יחליץ (בפסוק אם אשכחך ירושלים) **אלהים דבר בקדשו**, קדוש בכל מיני קדושות (ביהושע ברמז ל"ג) :

תשעט לי גלעד ולי מנשה. [עה]דורשי רשומות אמרו לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד, ולי מנשה כמשמעו, ואפרים מעוז ראשי זה ירבעם דאתי מאפרים, יהודה מחוקקי זה אחיתופל דאתי מיהודה, מואב סיר רחצי זה גחזי שלקה על עסקי רחיצה, על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי, עלי פלשת התרועעי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהרג את הפלשתי והוריש בניך גת מה אתה עושה לו א"ל עלי לעשותם רעים זה לזה. [עו]ד"א אמר הקב"ה לאנשי יבש גלעד אתם עשיתם חסד עם שאול ועם בניו אף אני אתן שכרכם לבניכם לעתיד לבא, כשעתיד הקב"ה לקבץ את ישראל ראשון הוא מקבץ חצי שבט מנשה שנאמר לי גלעד ולי מנשה. ד"א לי גלעד א"ר שמעון בן לוי אם יאמרו לך המינין שאין הקב"ה מחיה מתים אמור להם הרי אליהו מתושבי גלעד מעיד שהחייתי על ידו. ולי מנשה אם יאמרו לך שאין הקב"ה מקבל תשובה אמור להם הרי מנשה מעיד שקבלתי אותו בתשובה שנאמר [עז]ויתפלל אל ה' ויעתר לו וישמע תפלתו. ואפרים מעוז ראשי ואם יאמרו לך שאין הקב"ה פוקד עקרות הרי אלקנה שכתוב בו [עח]בן תוחו בן צוף אפרתי מעיד שפקדתי לחנה. יהודה מחוקקי ואם יאמרו לך שאין הקב"ה מציל מן האש הרי חנניה וחבריו מעידים שהציל אותם מן האש שנאמר [עט]ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה. ד"א לי גלעד אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו בהר הכרמל מזבח והקריב עליו וביהמ"ק היה קיים באותה שעה א"ל מה שעשה לשמו של הקב"ה עשה שנאמר [פ]ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. ולי מנשה אם יאמר לך אדם הרי גדעון הקריב בבמה ושילה היה קיים אמור כל מה שעשה לשמו של הקב"ה עשה שנאמר [פא]ויאמר לו ה' קח את פר השור וגו'. ואפרים מעוז ראשי אם יאמר אדם למה חלל יהושע את השבת אמר הקב"ה אני אמרתי להם [פב]וסבותם את העיר וגו' כה תעשה ששת ימים וביום השביעי תסבו וגו' ואין שבעה ימים בלא שבת. א"ר יוסי בן חלפתא ועוד דבר אחד עשה מדעתו מה שלא אמר לו הקב"ה כיון שכבשה בשבת אמר יהושע שבת קדש וכל מה שכבשנו בשבת יהיה קדש : **מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום**. עיר שמצרה לישראל ומבצרה לישראל. ד"א שמבוצרה מכל מקום שאין אדם יכול לכבוש אותה. ד"א עיר שהכל מבצרין אותה, א"ר יוחנן היה דוד מתאוה מי יובילני עיר מצור מי יתן שאפרע ממנה, א"ל הקב"ה ויכיל את לה, אמר לפניו רבש"ע מי נחני עד אדום מי שכבר השליטני על אדום משליט אותי אף על זו, זימנין סגיאין ששלט דוד באדום שנאמר [פג]וישם באדום נציבים : **באלהים נעשה חיל**. רבי יודן בר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום [פד]וילכו בלא כח לפני רודף, אבל כשישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח וגבורה שנאמר באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו :

תשפ סא למנצח על נגינת לדוד שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי. [פה]זש"ה [פו]ותפלת צדיקים ישמע, בכל מקום שקראו ישראל להקב"ה ענה אותם, קראו לו במצרים שנאמר [פז]וישמע אלהים את נאקתם. על הים [פח]ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי. במדבר [פט]וישמע ה' את קול דבריכם. משנכנסו לארץ [*]ויזעק שמואל אל ה', וכן בימי שלמה [צ]ויהי ככלות שלמה להתפלל, אף אנו עכשו שגלינו ענה אותנו שנאמר [צא]קראתי שמך ה' מבור תחתיות, ועכשו שאנו מקצה הארץ אליך אקרא, א"ל הקב"ה מקצה הארץ קראתם אותי כשהייתם בארץ לא קראתם אותי, וכן הוא אומר [צב]אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי, כשהייתי בתוככם לא קראתם אותי, וכן הוא אומר [צג]וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם ובקשתם אותי ומצאתם וגו' ונמצאתי לכם נאם ה' : **מקצה הארץ**, וכן אמר משה [צד]בצר לך ומצאוך וגו' מה כתיב בתריה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת לכך נאמר מקצה הארץ :

תשפא אגורה באהלך עולמים. [צה]א"ר יהודה אמר שמואל וכי אפשר לאדם לדור בשני עולמות, אלא כך אמר דוד רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן לוי כל תלמיד חכם שאומר דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר, א"ר יצחק בן זעירא ואיתימא שמעון נזירא מאי קראה [צו]וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים, מה כומר של ענבים אתה מניח אצבע עליו דובב אף תלמיד חכם כיון שאומר דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר. וכן הוא אומר [צז]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם שהן מקלסין להקב"ה שם. [צח]א"ר חמא ברבי יוסי אין בין הצדיקים החיים לצדיקים המתים (א) אלא הדבור בלבד והם מקלסים להקב"ה שם שנפשותיהן בצרור החיים ואין ירננו אלא קלוס שנאמר [צט]קול רנה וישועה באהלי צדיקים. דובב שפתי ישנים רבי חנינא בר פפא ורבי סימון, חד אמר כהדין דשתי [ק]קונדיטון, וחד אמר כהדין דשתי חמר עתיק אף על גב דשתי ליה טעמיה בפומיה. אמרה כנסת ישראל רבש"ע איני מבקשת אצל האויב הזה אלא אגורה באהלך עולמים, וכן הוא אומר [קא]יהיו לרצון אמרי פי (כ' וב ברמז תרי"ג), וכה"א [קב]אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך ואומר [קג]כי טוב יום בחצריך :

תשפב סב למנצח על ידותון מזמור לדוד. על הדתות ועל הדינין שאתה עושה לנו דכתיב [קד]כי השח יושבי מרום ואחר כך תרמסנה רגל ואח"כ קומי וגו' שביה בת ציון : **אך אל אלהים דומיה נפשי**. [קה]וכן הוא אומר [קו]ואנחנו לא נדע מה נעשה. **אך הוא צורי וישועתי** מהו צורי תוקף, בתוקף הוא בא ובשכר התוקף שהוא בא עלי יושיעני. **משגבי לא אמוט רבה** גיהנם נקרא רבה מקום שהרשעים נופלים ואתם עומדים, וכן יואל אומר [קז]השיקו היקבים כי רבה רעתם המונים המונים בעמק החרוץ, מי שנוטל דינו שם חרוץ לעולם, אותה שעה לא אמוט רבה : **עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם כקיר נטוי גדר הדחויה**. [קח]מלמד שהיו אנשי סדום

ממ"ק ובמ"ק נט הושע ח : ס ישעיה יב : סא בראשית רבה פרשה נה : סב בראשית כא : סג שם כב : סד ישעיה סא : סה איוב יא : סו בראשית כב : סז שמות טז : סח דברים ח : סט שופטים ג : ע פרקי רבי אליעזר : עא יחזקאל ד : עב דניאל א : עג פסיקתא פסקא יז : עד ישעיה נה : עה סנהדרין לח : עו פר"א : עז דס"ב לג : עח רות א : עט דניאל א : פ מלכים א יח : פא שופטים ו : פב יהושע ו : פג שמואל ב ח : פד איכה א : פה מדרש : פו משלי טו : פז שמות ב : פח שם יד : פט דברים א : *ש"א ז : צ מ"א ח : צא איכה ג : צב ישעיה סה : צג ירמיה כט : צד דברים ד : צה יבמות לו : צו בס"ש ו : צז תהלים קמט : צח פסיקתא רבתי : צט תהלים קמט : ק קונדיטון יין מבושל : קא תהלים יט : קב תהלים כו : קג שם פד : קד ישעיה כו : *שם נב : קה ספרי : קו דס"ב כ : קז יואל ד : קח סנהדרין קט :

זית רענן (קי) ועובדיהון נייחין, פי' עובדי ע"א ולכן אמר למען יחלצון ידידיך פי' שינוחו ידידיך : (א) אלא הדבור בלבד, פי' הדבור הגשמי. אבל הן מקלסין להקב"ה בדבור הרוחני :

תושב ככל אבותי. באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות. בה' אהלל דבר זו מדה טובה (כתוב באיוב ברמז תתצ"ג):

עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך. [טו]א"ר פנחס בש"ר לוי בש"ר יוחנן ואמרי לה בש"ר מנחם גלילאה ואמרי לה בש"ר זעירא כל התפלות בטלות לעתיד לבא והודיה אינה בטלה, [וכל הקרבנות בטלות והתודה אינה בטלה] לעולם הוי אשלם תודות לך, הה"ד [טז]ותעמודנה שתי התודות בבית האלהים, תודת התפלה ותודת הקרבן:

תשעה כי הצלת נפשי ממות (את) [הלא] רגלי מדחי. כי הצלת נפשי ממות אמר רב טביומי משמיה דרב כך אמר דוד לפני הקב"ה הצילני שלא אמות ביד שאול. רגלי מדחי שלא אתחייב בעצתו של אחיתופל, להתהלך לפני אלהים באור החיים זו ארץ ישראל. ד"א להתהלך לפני אלהים זו גן עדן (בארצות החיים):

נז למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה. אמר לפניו רבש"ע עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי דכתיב (קח) [יז]ולוט בא צוערה *וישב במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת: חנני אלהים חנני. למה אמר שתי פעמים חנני, חנני שלא אפול ביד שאול שאם אפול ביד שאול אינו חס עלי, וחנני שלא יפול בידי שלא יטעה אותי יצר הרע ואהרגנו:

ובצל כנפיך אחסה עד יעבור הוות. הוותו של שאול. דבר אחר חנני אלהים עד שלא יגרמו העונות שאחטא ואכשל בעבירה. חנני שאם חס ושלום חטאתי בך חסיה נפשי שאחזור בתשובה. עד יעבור שאתה מכפר עונותי. דבר אחר חנני אלהים שלא יחרב הבית, חנני בגלות כי בך חסיה נפשי במלכיות. עד יעבור הוות הוות של מלכיות ותשיבני לבית עולמים ושם אתפלל ואודה: [יח]בת שלש שנים ויום אחד הבא עליה הרי זה בסקילה. נמלכו ב"ד לעבר ובא עליה אינו בסקילה, אמר רבי אבין אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי בת שלש שנים ויום אחד נמלכו בית דין לעבר בתולותיה חוזרין ואם לאו אינם חוזרין: אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. שלשה דברים גזרו בית דין של מטה (כתוב ביהושע ברמז י"ח): נפשי בתוך לבאים אלו אבנר ועמשא (כתוב במלכים ברמז רי"ג):

תשעו עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. [יט]אמר רב הונא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו, מיד היה דוד יושב ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. נכנסו חכמי ישראל אצלו א"ל אדוננו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה, א"ל לכו והתפרנסו זה מזה, אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו, אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד, מיד מתיעצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ונשאלין באורים ותומים דכתיב [כ]ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי ושר צבא למלך יואב. אעירה שחר דרך מלכים השחר מעוררן אני מעורר את השחר, עורה כבודי יתער יקרי מן קדם יקר דבריו לית יקרי חשיב כלום: כי גדול (מעל) [עד] שמים חסדך [כא]רבא רמי כתיב [כב]כי גדול מעל שמים חסדך, וכתיב כי גדול עד שמים חסדך, הא כיצד הא בעוסקים לשמה הא בעוסקים שלא לשמה, וכדרב יהודה א"ר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה:

נח למנצח אל תשחת לדוד מכתם האמנם אלם צדק תדברון. [כג]אמר לו דוד לאבנר בצדק רדפתם אותי כמו שנאמר בתורה [כד]צדק צדק תרדוף, או שפטתם אותי בצדק שאמרה תורה [כה]בצדק תשפוט עמיתך [כו]הלא תענה אבנר כך עשיתם מישרים תשפטו בני אדם לכך נאמר האמנם אלם צדק: האמנם אלם צדק תדברון. [כז]אמר רבי יצחק מה אומנותו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם, יכול אפילו לדברי תורה, ת"ל צדק תדברון, יכול יגיס דעתו, ת"ל מישרים תשפטו: אף בלב עולות תפעלון. [כח]אמר ליה הלב הזה לא נברא אלא לאמת שנאמר [כט]ודובר אמת בלבבו ואתם לא כך אלא בלב עולות תפעלון. זורו רשעים מרחם זריתם מרחם כמו עשו דכתיב [ל]ויתרוצצו הבנים בקרבה עד דהוה במעי אמיה [לא]זריתיה מתיהא לקיבליה: חמת למו כדמות חמת נחש וגו' אשר לא ישמע לקול מלחשים, אמר להם אין אתם יודעים מה עשה הקב"ה לנחש (לא) שבר את שניו ועכשיו הוא אוכל עפר כך הוא עושה להם שנאמר הרס שנימו בפימו, אמר להם הקב"ה אמרתם לשון הרע אתם הולכים לגיהנם והאש אוכלת אתכם שנאמר כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת ואין רואין השמש לעולם שנאמר בל חזו שמש, אבל הצדיקים [לב]וזרחה לכם יראי שמי: נפל אשת בל חזו שמש. [לג]מאי אשת בריה שאין לה עינים. אמר רבי ברכיה בר שלמיא ואי תימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה כמו שבלול וכו'. כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש [לד]כהדין [לה]כיליי סיליי לומצין, כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה, כאישות הזאת שאינה מספקת לראות עד שחוזרת לעפרה, כאשת איש שזינתה והיא מתביישת שלא תראה עוברה והיא משליכתו בלילה שלא תחזנו השמש הה"ד [לו]השמש יצא על הארץ. כמו שבלול תמס יהלך, [לז]כשם שהשבולת הזו שוטפת כל מה שהיא מוצאה כך [לח]תורינוס שהוא עומד במדינה כל מי שנמצא נשטף עמו כיון שהוא מת אינו רואה עוד שמש למה שהוא תורינוס, דבר אחר מדבר באנשי סדום כשם שהשבולת נשטף כך אנשי סדום. תמס יהלוך שהמסה אותם הקב"ה באש, נפל אשת בל חזו שמש שלא חזו אנשי סדום אלא [לט]השמש יצא על הארץ, מה כתיב שם [מ]וה' המטיר על סדום: ישמח צדיק כי חזה נקם. [מא]זה יעקב כשנשאוהו ממצרים ליקבר בארץ כנען בא עשו ולא הניחו וקפץ נפתלי למצרים והביא שטר המערה לקבור את אביו, עד שהוא הולך בא לו חושים בן דן והיה חרש, כשראה שהיו מונעין לקבור את יעקב הכהו בידו על צוארו והתיז את ראשו ונפלו שני אזניו על מטתו של יעקב ופתח עיניו וראה נקמה ושמח הדא הוא דכתיב ישמח צדיק כי חזה נקם ונתקיימה נבואת רבקה [מב]למה אשכל גם שניכם יום אחד. [מג]ד"א ישמח צדיק זה משה, כי חזה נקם זה נקמת מדין, פעמיו ירחץ בדם הרשע זה בלעם, ד"א זה מרדכי שראה נקמה מהמן: אך יש אלהים שופטים. [מד]רבי שמעון בן אלעזר אומר כל השוקד על דברי תורה מוסרין לו שקדנין כנגדו, וכל המבטל מדברי תורה מוסרין לו בטלנין כנגדו, ואלו הן, זאב ארי ונמר דוב וברדלס ונחש וגייסות וליסטים באין ומקיפין אותו ונפרעין ממנו:

תשעז נט למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו (כתוב ברמז קכ"ט). [מה]זה שאמר הכתוב [מו]טובים השנים מן האחד, טובים שנים האוהבים את האדם מן האחד זו מיכל בת שאול ויהונתן שנאמר [מז]ומיכל בת שאול אהבתהו, וביהונתן כתיב [מח]ויאהבהו יהונתן כנפשו, מיכל ממלטת את דוד מן הבית ויהונתן מן החוץ, [מט]והחוט המשולש אלו ישראל שנאמר [נ]וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד לכן קורא את מיכל עגלה שנאמר [נא]והששי יתרעם לעגלה (קט) שלא קבלה עליה עול אביה אלא קנטרה אותו: ואתה ה' אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים, לפי שבעולם הזה הקב"ה עושה עצמו ישן למה שאין הדין נותן שיגאלו שנאמר [נב]ויקץ כישן אדני. אבל לעתיד לבא כשיגיע הקץ כביכול הקב"ה ננער עליהם שנאמר הקיצה לפקוד כל הגוים, באותה שעה אל תחון כל בוגדי און סלה: אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני. רבנן פתרין קריא בדואג ואחיתופל, א"ל דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל פן ישכחו דורות הבאים אחריהם. הניעמו טלטלמו והורידמו מגדולתן ולנו יעשה מגננו ה'. חטאת פימו דבר שפתימו זה התיר עריות ושפיכות דמים וזה התיר עריות ושפיכות דמים. רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא פתר קריא בדור הפלגה, אמרו ישראל אל תהרוג דור הפלגה פן ישכחו דורות הבאים אחריהן, הניעמו בחילך טלטלמו, הורידמו מלמעלה למטה ולנו יעשה מגננו ה'. חטאת פימו דבר שפתימו מחטא שהוציאו בפיהם ואמרו אחד לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע הזה מתמוטט אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן הדרום אחד מן המזרח ואחד מן המערב וזה שכאן סומכן מן המזרח. דבר שפתימו [נג]ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:

ס למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה. [נד]כשהלך יואב לעשות מלחמה עם ארם אמרו אין אתם בניו של יעקב לא כן היו התנאים [נה]ועתה נכרתה ברית אני ואתה [נו]ויקח יעקב אבן וירימה מצבה, כיון ששמע יואב כך לא היה יודע מה להשיבן, בא אצל דוד א"ל כך וכך אמרו לי בני ארם, מיד הושיב דוד סנהדרין שנקראו שושנים, וה"א [נז]בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים, שתי בריתות כרתו אבותינו ואחת כרת אברהם שנאמר [נח]ויכרתו ברית בבאר שבע, באו ליכנס לארץ פלשתים אמרו להן אין אתם בניו של אברהם לא כך וכו'. כשהלך דוד לארם נהרים ולארם צובה פגע יואב באדומיים וכו' (ברמז קמ"ח), מהו בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה, רבי יוחנן אומר שנטל ארם נהרים ונתן בארם צובה ואת ארם צובה נתן בארם

ממ"ק ובמ"ק טו מדרש : טז נחמיה יב : יז בראשית יט : *שם : יח ירושלמי דנדרים פ"ו : יט ברכות ג : כ דס"א כז : כא פסחים ג : כב תהלים קח : כג ב"ר :
כד דברים טז : כה ויקרא יט : כו ש"א כו : כז חולין פט : כח מדרש : כט תהלים טו : ל בראשית כה : לא זריתיה תגרופו : לב מלאכי ג :
לג מ"ק ו : לד ב"ר פ' נא : לה כילי סיליי לומצין מיני סרגים שם : לו בראשית יט : לז תנחומא : לח תורינוס כמו טוריגום אדם תקיף ובעל זרוע : לט בראשית יט :
מ שם : מא ב"ר : מב בראשית כז : מג תנחומא : מד סנהדרין : מה מדרש : מו קהלת ד : מז ש"א יח : מח שם : מט שם : נ שם : נא ב"ב ג : נב תהלים עח :
נג בראשית יט : נד ב"ר פ' עד : נה בראשית לא : נו שם : נז שה"ש ה : נח בראשית כא :

זית רענן (קח) ולוט וגו', והוא ניצל בזכות דוד שעתיד לצאת ממנו : (קט) שלא קבלה עליה עול אביה, כעגלה ערופה דכתיב בה אשר לא עלה עליה עול :

בי"ב, הפר בכ"ד, ארבע פייסות היו שם למה כדי להרגיש כל העזרה כלה שנאמר אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש, (קז) כיון שגמר תפלתו (וכן) הוא אומר [פב]ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה לקראתו חושי הארכי, כיון שראה אותו אמר יש ארוכה למכתי, ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני, א"ל רבש"ע לך אני קורא שנאמר אני אל אלהים אקרא וה' יושיעני: ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. [פג]יכול יתפלל אדם כל היום, כבר מפורש על ידי דניאל [פד]וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהיה, יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה, כבר מפורש על ידי דניאל [פה]וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם, יכול משבא לגולה הוחלה, תלמוד לומר [פו]כל קבל די הוא עבד סן קדמת דנא, יכול יהא כולל שלשתן בבת אחת, לכך נאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה, יכול ישמיע קולו בתפלתו, כבר מפורש על ידי חנה [פז]וקולה לא ישמע, יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, כבר מפורש על ידי שלמה [פח]לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה. [פט]א"ר יהושע ב"ח האבות תקנו שלש תפלות, אברהם תקן תפלת השחר שנאמר [צ]וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו', יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר [צא]ויצא יצחק לשוח בשדה. יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר [צב]ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. [צג]אמר רבי שמואל בר נחמני כנגד ג"פ שהיום משתנה, בערבית יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוציאנו מאפלה לאורה, במנחה יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי כשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך הזכה אותי לראותה בשקיעתה, בשחרית צריך לומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מאפלה לאורה. רבנן אמרין כנגד תמידין תקנו אותם, תפלת השחר כנגד תמיד של שחר, תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, תפלת ערבית לא מצאו לה קבע, א"ר תנחומא אף תפלת ערבית יש לה קבע כנגד אברים ופדרים. [צד]תניא כוותיה דריב"ל דאמר תפלות כנגד תמידין תקנום, מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות, שהרי תמיד של שחר היה קרב עד חצות, ר' יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר היה קרב עד ארבע שעות, ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע, שהרי אברים ופדרים הולכים וקרבים כל הלילה, ומפני מה אמרו תפלת המוספין כל היום, שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום, ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב, שהרי תמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד הערב, ר' יהודה אומר עד שבע שעות שהרי קרבן מוסף קרב עד שבע שעות. ורבי יוסי בר חנינא שפיר קאמר ריב"ל דאי לא תימא הכי של מוספין מאן תקנן, רבי יוסי בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אתמידין:

תשעב פדה בשלום נפשי. [צה]אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור שנא' [צו]ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. תניא נמי הכי מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר [צז]הן אל כביר לא ימאס וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומצוי בבית הכנסת כאלו פדאני לי ולבני מבין אוה"ע. [צח]אריב"ל מהו פדה בשלום נפשי [צט]איקוניא מהלכת בפני האדם הזה והבריות מכריזין ואומרים תנו מקום לאיקונין של הקב"ה, למה, אמר רבי יודן בשם רבי לוי אין בית רובע בהללו של עולם שאין בו תשעה קבין של מזיקין וכל אחד יש לו [ק]פרמא בעיניו כשם שיש לחמורים של טוחנין, למה שלא יזיקו הבריות, ובשעה שעונותיו של אדם גורמין, אותה הפרמא נטלת מעל פניו של מזיק והוא מביט לאדם ומזיקו לכך מכריזים לפני האדם שלא יזיקו אותו המזיקין, פדה בשלום נפשי מקרב לי שלא יקרבו לי המזיקין, נמי גרם לי כי ברבים היו עמדי אלו המלאכים המסורים לו שנאמר [קא]יפול מצדך אלף. ד"א פדה בשלום נפשי, דוד ראה את דניאל עומד ממנו היאך הוא נשלך לגוב האריות ואין נוגעים בו התחיל אומר פדה בשלום נפשי מקרב לי שלא יקרבו לי האריות, ומי גרם לו לינצל כי ברבים היו עמדי שאף חנניה מישאל ועזריה היו סודרים עליו תפלה לכך ישמע אל ויענם. [קב]ד"א פדה בשלום נפשי על רחל נאמר, מהו מקרב לי שלא תקרב עצתו של עשו הרשע ברחל, אמר ר' יעקב בר אידי שכך היו התנאים שיעקב נוטל ללאה ועשו לרחל, מי גרם לרחל להנצל ממנו כי ברבים היו עמדי שאף יעקב ולאה היו סודרין עליה תפלה הה"ד [קג]ויזכור אלהים את רחל, רחל בזכותה, את רחל בזכות האבות והאמהות (בשמואל ברמז ק"א ובפסוק אלכה נא ואשלמה ברמז ק"ו הראשון). אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים, [קד]ר' יוחנן וריב"ל חד אמר כל שאינו מניח בן דאמר רבי יוחנן משום רשב"י כל מי שאין מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה, כתיב הכא [קה]והעברתם את נחלתו לבתו וכתיב התם [קו]יום עברה היום ההוא, וחד אמר כל שאינו מניח תלמיד:

תשעג שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו. [קז]אמר רבי לוי לעתיד לבא אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מישראל שהוא מהול לירד לתוכה, ואותן שחטאו יותר מדאי מהו עושה להם, מעביר הערלה מעל גבי התינוקות שמתו ולא מלו ונותנה להם ומורידן לגיהנם דכתיב שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו, [קח]והוא יושב פתח האהל כחום היום, כשיבא אותו היום שכתוב בו [קט]הנה יום בא בוער כתנור: חלקו מחמאות פיו. [קי]כשדבריו של אחיתופל פתוחים הכל שומעין לו, וכה"א [א]ויאמר אחיתופל אל אבשלום, וכתיב [ב]ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל. אמר הקב"ה הכל עמו ואני עמך השלך על ה' יהבך, ב"ו עושה לו פטרון והולך אצלו פעם אחת והוא מקבלו, שניה והוא מקבלו, שלישי נראה לו, רביעי אינו נפנה לו, אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שאתה מטריח עליו הוא מקבל, לכך נאמר השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך (כתוב ברמז תי"ט). [ג]לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך, אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה קאזילנא בהדי ההוא טייעא והוה דרינא טונא א"ל שדי יהבך ושדי אגמלא. לא הוו ידעי רבנן מאי [ד]וטאטאתיה במטאטא השמד, יומא חד שמעין לאמתיה דרבי דהוה קאמר להוא גברא שקיל טאטא וטאטי ביתא. לא הוו ידעי רבנן מאי [ה]סלסלה ותרוממך, יומא חד שמעין לאמתיה דרבי דקאמרה לההוא גברא דהוה קא מהפך במזייה א"ל עד מתי אתה מסלסל בשערך: אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, [ו]א"ל ההוא אפיקורוס לרבי חנינא מי שמיע לך בלעם בר כמה שני הוי, א"ל מיכתב לא כתיב אלא מדכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם או בר תלתין ותלת שנין או בר תלתין וד', א"ל שפיר קאמרת לדידי חזי לי פנקסא דבלעם והוה כתיב ביה בר תלתין ותלת הוה בלעם חגירא כד קטל יתיה פנחס ליסטאה:

תשעד שנו רבותינו כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה תלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה תלמידיו של בלעם הרשע, מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר [ז]להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. [ט]תניא כל שנותיו של דואג אינם אלא שלשים וארבע, ושל אחיתופל אינם אלא שלשים ושלשה דכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (כתוב ברמז קמ"ז):

נו למנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם. *אמר רבי יוחנן בשעה שנתרחקו סימניה לתמר נעשית כיונה אלמית וכדרבי אלעזר היא מוצת, לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל ורחקן בא גבריאל וקרבן. דבר אחר שהיתה מכתו תמה שנולד כשהוא מהול. לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שהיה מך ותם לכל. דבר אחר מכתם כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה כך בגדולתו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה (כתוב בירמיה ברמז רס"א). למנצח על יונת אלם רחוקים וגו' באחוז אותו פלשתים בגת, ואחיו של גלית רואין אותו לא היה זה נצוח גדול. ד"א כשאמר [י]ישמע נא אדוני המלך את דברי עבדו וגו' אשר נתנך ה' היום ביד (כתוב בשמואל ברמז קצ"ח): נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך. [יא]אמר רבי שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. [יב]דבר אחר נודי ספרתה באותה בעלת נאד, ואומר [יג]אל דמעתי אל תחרש אל דמעתה של הגר לא החרשת, ואם תאמר על שהיתה גיורת היא חביבה אף אני [יד]כי גר אנכי עמך תושב

כמ"ק ובמ"ק פב שמואל ב טו : פג ברכות לג : פד דניאל ו : פה שם : פו שם : פז שמואל א א : פח מלכים א ח : פט ברכות כו : צ בראשית כב :
צא שם כד : צב שם כח : צג ב"ר פ' סח : צד ברכות כז : צה שם ח : *תהלים סט : צז איוב לו : צח מדרש : צט איקוניא צלם ודמות :
ק פרמא מסוס : קא תהלים נה : קב בראשית רבה פרשה עב : קג בראשית ל : קד בבא בתרא קטו : קה במדבר כז : קו צפניה א : קז בראשית רבה פרשה עח :
קח בראשית יח : קט מלאכי ג : קי מדרש : א שמואל ב יג : ב שם : ג ר"ה כז : ד ישעיה יד : ה משלי ד : ו סנהדרין קו : ז אבות פ"ד : ח משלי ח :
ט סנהדרין קו : *כותס י : י ש"א כו : יא שבת קה : יב ב"ר פ' נג : יג תהלים לט : יד שם :

זית רענן (קז) כיון שגמר תפלתו וכו', פירוש לאחר שגמר דוד תפלה זו בא לקראתו חושי הארכי אמר דוד יש ארוכה למכתי כדכתיב בקרא שצוהו ללכת לאבשלום:

חץ שחוט ל"ל, הא קמ"ל דקטל כחץ, וכי מאחר דכתיב חץ שחוט לשונם, מות וחיים ביד לשון ל"ל, לכדרבא דאמר רבא דבעי היי בלישניה דבעי מותא בלישניה. ה"ד לישנא בישא, אמר רבא כגון דאמר היכא משתכחא נורא אלא בי פלניא דשכיחא ביה בשרא וכוורי. אמר רבה כל מלתא דמתאמרא באפי מרה לית ביה משום לישנא בישא א"ל כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה. מות וחיים ביד לשון [מא]משה אמר [מב]זכור לאברהם ליצחק ולישראל וכן אסתר [מג]ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי והחיו אומה שלמה, דואג אמר דבר ונהרגו נוב עיר הכהנים. ונחש על ידי הפה גרם מיתה לכל העולם. מות וחיים ביד לשון. [מד]תרגם עקילס [מה]מצטרא ומכירין מות מכאן וחיים מכאן, בר סירא אמר היה לפניו גחלת נפח בה בערה, רקק בה כבתה. אמר רבי חייא בר אבא היתה לפניו כלכלה של תאנים אכלה עד שלא עשרה מות ביד לשון, לא אכלה עד שעשרה חיים ביד לשון. רבן גמליאל אמר לטבי עבדו פוק זבין לנא *צבי טבא מן שוקא, נפק אייתי לישן, לבתר יומין אמר ליה פוק זבין לנא צבי בישא מן שוקא, נפק אייתי ליה לישן, אמר ליה כד אמרית לך צבי טבא אייתית לי לישן וכד אמרית לך צבי בישא אייתית לי לישן, אמר לו מרי מינה טבא ומינה בישא כד היא טב לית טב מינה, כד היא ביש לית ביש מינה. רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכין ולשונות קשין. התחילו בוררין את הרכים ומניחין את הקשים, אמר להם בני כך יהי לשונכם רך אלו עם אלו, אבל וברך חיים ביד לשון, לא ברך מות ביד לשון, אמר לשון הרע שהוא קשה משפיכות דמים מות ביד לשון, עסק בתורה חיים ביד לשון. מעשה ברוכל אחד מחזר בעירות ואומר מאן בעי סם חיי ועלה לעכו ושמעה בת ר' ינאי אמרה לאביה רוכל אחד מסבב ואומר מאן בעי סם חיי, קרא ר' ינאי לאותו רוכל א"ל הראני אותו סם חיים שאתה מוכר, הוציא מקופתו ספר תהלים ופתח והלך עד פסוק זה [מו]מי האיש החפץ חיים. הלך רבי ינאי האכילהו והשקהו ושלחו ונתן לו ששה סלעים, א"ל תלמידיו לא היית יודע פסוק זה, א"ל הן אלא שבא זה וברור בידי:

אהבת רע מטוב. [מז]אמר רבי בנאה אמר רב אהבת רעתו של שאול יותר מטובתו שאלו לא קבל ממך לשון הרע לא נענש, יש אדם משקר נושא פנים לאדם שיאכילהו אבל אתה שמא עני היית הרי אתה גבור חכם [ועשיר] וראש סנהדרין, ולמה עשית כן [מח]אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. (מה תתהלל ברעה הגבור צ"ל): גם אל יתצך. [מט]שנצטרע כענין שנאמר [נ]ונתץ את הבית, יחתך ויסחך מאהל הרי העולם הזה, ושרשך מארץ חיים סלה הרי העולם הבא, אמר רבי חלבו דואג לא נטרד אלא שהיה ממרא בית דין כיון שהיה מקטרג לאחימלך שקבל דוד (כתוב ברמז קל"ב). יראו צדיקים וייראו וגו'. א"ר יצחק תחלה ייראו ולבסוף ישחקו:

תשסט נג למנצח על מחלת משכיל לדוד.

[נא]זה שאמר הכתוב [נב]מצא אשה מצא טוב אין סוף לאשה טובה ואין סוף לאשה רעה שנאמר [נג]ומוצא אני מר ממות את האשה. טובה היתה אביגיל לדוד מכל קרבנות שבעולם אילו עשה מה שחשב לנבל לא היה מתכפר בכל קרבנות שבעולם והיא באתה ומלטתו לכך נאמר למנצח על מחלת שמחלה לו כקרבנות הוי מצא אשה מצא טוב, וכן הוא אומר [נד]והאשה טובת מראה מאד, [נה]ודוד היה יפה עינים וטוב רואי, אמר הקב"ה תבא טובה ותהיה לטוב וילך הרע ברעתו [נו]ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל, מי גרם לו א"ר נתן שהיתה ידו קצרה במצות וכן הוא אומר [נז]אל נא ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל הזה, מהו בליעל (קד) עין רעה:

תשע כלו סג יחדו נאלחו (ברמז תס"ג).

[נח]להלן אומר [נט]הכל סר הסר מן הדרך יכול לחזור בתשובה, כאן כלו סג נעשו סיגים. יחדו נאלחו ר' יונתן אמר נאלחים מבחוץ ונאלחים מבפנים: נאלחו נעשו אחים לאלהים אחרים, אמר הקב"ה למלאכי השרת צאו וראו מה עשו בני אדם בארץ א"ל אין עושה טוב. אוכלי עמי אכלו לחם זה ישראל שהיו מברכין להקב"ה על הלחם ועל מה שהם אוכלים שנאמר [ס]קדש ישראל לה'. אלהים לא קראו אמר רבי לוי אלו עו"א שהם אומרים שהטובה שהיא נאה אין הקב"ה קורא אותה. שם פחדו פחד (כי אלהים בדור צדיק) [לא היה פחד], אמר רב נחמן בר יצחק לעתיד לבא מתפחדין הצדיקים כשרואין את אחיתופל בגיהנם אומרים עשית לאותו צדיק כך לנו עאכ"ו, והקב"ה מראה את מעשיו ואחר כך הם שמחים עליו לכך נאמר (שם פחדו) [לא היה] פחד. אמר רבי יודן בשם רבי משום בר קפרא לעתיד לבא אומר הקב"ה למלכיות אני אמרתי שיהיו ישראל מעלין [סא]אנונא למלכות כשם שהגוים מעלין אני אמרתי פחד אנונא ולא אמרתי פחד של גזרה, להלן כתיב [סב]עצת עני תבישו וגו', אמר הקב"ה לעובדי אלילים בניתם בתי עבודת אלילים שלכם וכיון שאמרתי לכם לבנות ירושלים אתם אומרים לי [סג]עניה סוערה לא נוחמה הוי עצת עני תבישו וכן הוא אומר הבישות כי אלהים מאסם. מי יתן מציון ישועות ישראל אמר הקב"ה לישראל כשלקו הבנים לקו האבות עמהן שנאמר [סד]והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם, ואף כשתתנחמו יתנחמו האבות עמכם הדא הוא דכתיב מי יתן מציון ישועות ישראל וגו' יגל יעקב ישמח ישראל:

תשעא נד למנצח בנגינות (מזמור) [משכיל] לדוד בבוא הזיפים.

זה שאמר הכתוב [סה]מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, כך היו ישראל כיון שראו לשאול מטה אזנו לשמוע לשון הרע על דוד היו הכל באים ואומרים לו וכן הוא אומר [סו]בבוא דואג האדומי, וכן הוא אומר בנבל [סז]מי דוד ומי בן ישי, כיון שראו הכל ששאול מטה אזנו לשמוע לשון הרע מיד באו הזיפים [סח]ויעלו הזיפים. אלהים בשמך הושיעני, אמר רבי בנימן בר יפת בשם רבי ישמעאל אמר דוד רבש"ע קטנתן* שרודף את האדם קובל לאפרכוס, אפרכוס רודפו קובל למלך, המלך רודפו למי יקבול אלא לך, כך אמר דוד רבש"ע שאול הוא מלך למי אני קובל אלא לך הוי אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני גבורות של תורה, וכן הוא אומר [סט]לי עצה ותושיה וגו', כמ"ש בתורה [ע]לא תסגיר עבד אל אדוניו, ומה עבד שהיה עובד עו"א אמרה תורה לא תסגיר אם יבא אליך, אני שאני נשיא בן נשיא ה' דורות מנחשון עד ישי עאכ"ו אל תסגירני ביד המלך הוי בגבורתך תדינני בגבורה של תורה. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי אמר רבי יודן אמר דוד רבש"ע בא דואג וקבל שאול ושמע לו, באו הזיפים והאמין להם אני איני הולך אצלו אלא אצלך (קה) שמעה (הימני) [תפלתי] והאזין לי, למה כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי וגו'. אמר רבי נהוראי לא נתנו דעתם על מה שכתוב בתורה [עא]ארור מכה רעהו בסתר אלא למה שאמר שאול [עב]ברוכים אתם לה', ואני אומר כיון שארר משה ארור מכה רעהו, הנה אלהים עוזר לי אדני בסומכי נפשי, (קו) א"ל מי אמר לך, א"ל עד שאני במעי אמי כבר נתנבא עלי איתן האזרחי [עג]מצאתי דוד עבדי וגו', הוי אדני בסומכי נפשי:

נה למנצח בנגינות משכיל לדוד האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי,

אמר רבה בר בר חנה כיון ששמע דוד שאחיתופל בקושרים עם אבשלום אמר [עד]סכל נא עצת אחיתופל לא נתירא דוד אלא הימנו הוי האזינה אלהים תפלתי וגו' הקשיבה לי וגו' מפני עקת רשע, א"ל הקב"ה לא אמרת [עה]אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי [עו]לא אירא מרבבות עם, אמר לפניו רבש"ע תן לי מאותם [עז]ארדוף אויבי ואשיגם, וכן אמר דוד לפני הקב"ה אין זה מאותם,[ו]כן הוא אומר כי לא אויב יחרפני ואשא, וכן הוא אומר ואתה אנוש כערכי: מי יתן לי אבר כיונה. [עח]מדבר באברהם, למה כיונה רבי עזריה בשם רבי יודן בר סימון לפי שכל העופות כשהן יגעין נינוחין על גבי סלע או על גבי אילן, אבל היונה כשהיא יגעה קופצת באחת מאגפיה ופורחת בשניה. הנה ארחיק נדוד נדנוד אחר נדנוד טלטול אחר טלטול. אלין במדבר סלה מוטב ללין במדברות של ארץ ישראל ולא בפלטריאות של ארץ העמים דכתיב (וילך) [ויעבור] [עט]אברם בארץ וגו': ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. [פ]אמר רבי יוחנן בתחלה קראו לאחיתופל רבו, והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או אפילו דבור אחד עאכ"ו, ואחר כך קראו חברו שנאמר אשר יחדו נמתיק סוד ואחר כך קראו תלמידו שנאמר [פא]גם איש שלומי אשר בטחתי בו. [פב]מהו ואתה אנוש כערכי אמר רב יהודה אמר רב כסדרי הזה שהיה מסדר עלי את ההלכות, אלופי שהיה מלמדני רבי היה שנאמר אשר יחדו נמתיק סוד. מהו בבית אלהים נהלך ברגש כדתנן תמיד קרב בי"ב

ממ"ק ובמ"ק מא ילמדנו: מב שמות לב: מג אסתר ג: מד ויק"ר פ' לג: מה מצטרא ומכירין כף וסכין: *צבי מזון טוב: מו תהלים לד: מז מדרש: מח ירמיה ט: מט ילמדנו: נ ויקרא יד: נא מדרש: נב משלי יח: נג שם: נד שמואל א כה: נה שם טז: נו שם כה: נז שם כה: נח מדרש: נט תהלים יד: ס ירמיה ב: סא אנונא מס: סב תהלים יד: סג ישעיה נד: סד שמואל א יב: סה משלי כט: סו תהלים נב: סז שמואל א כה: סח ש"א כג: *קטנתן שר קטן: סט משלי ח: ע דברים כג: עא שם כז: עב תהלים קטו: עג שם פט: עד ש"ב טו: עה תהלים כז: עו שם ג: עז שם יח: עח בראשית רבה פ' לט: עט בראשית יב: פ סנהדרין קו: פא תהלים מא: פב מדרש:

זית רענן (קד) עין רעה, דכתיב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ורעה עינך באחיך האביון: (קה) שמעה תפלתי והאזין לי כצ"ל: (קו) א"ל מי אמר לך, פי' מדקאמר הנה ה' עוזר לי משמע שהוא ודאי עוזר לי לכן א"ל מי אמר לך:

קזתורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, קהלת ינאי אין כתיב כאן אלא קהלת יעקב, א"ל למה זכית למיכל על פתורי, א"ל מיומי לא שמעית מילא בישא והדרתי למרה ולא חזית תרין דמתכתשין דין עם דין ולא יהבית שלמא בינידון, אמר לו כל הדא דרך ארץ גבך וקריתך כלבא קרי עליה ושם דרך דשיים ארחיה סגי שווי: אראנו בישע אלהים. אמר ר' אבהו זה אחד מן המקראות שישועתו של ישראל ישועתו של הקב"ה קחולכה לישועתה לנו (כתוב ברמז תתקע"ז). קטאמר ר' יהושע בן לוי כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם. רבי ינאי הוה ליה תלמידא דכולא שתא מקשי ליה ובשבתא דרגלא לא מקשי ליה, קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים:

תשסד נא בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע.

קיזה שאמר הכתוב אמות וחיים ביד לשון, לשונו של אדם מביאו לחיי העוה"ב, מי גרם לדוד לבא לעולם הבא פיו שאמר בחטאתי, לפיכך האיר לו הקב"ה גכי אתה תאיר נירי, ואומר דזרח בחשך אור לישרים, אמר דוד בבקשה ממך הסתכל בישרותן של ישראל, וכן הקב"ה אמר לשלמה האם תלך בדרכי כאשר הלך דוד אביך [אמר דוד רבש"ע אל תסתכל באותה שעה שנכשלתי לפניך], וכה"א והסתר פניך מחטאי, כיון שאמר לו נתן הנביא זגם ה' העביר חטאתך אמר על דא אנא מזמר למנצח מזמור לדוד: חנני אלהים כחסדך, אמר בן עזאי למה היה דוד דומה למי שבידו מכה ובא אצל הרופא אמר הרופא אינך יכול להתרפאות המכה היא גדולה והדמים מועטים, א"ל בבעו מינך טול כל מה שיש לי והשאר משלך ועשה עמי חסד ורחם עלי, כך אמר דוד חנני אלהים כחסדך כרוב רחמיך מחה פשעי רחמן אתה וכרוב רחמיך מחה פשעי הרבה חסדים עשית עמדי, וכן הוא אומר חהפלה חסדיך מושיע חוסים וגו' בבקשה ממך לפי שהמכה היא גדולה תן לה טאספלנית, וכן הוא אומר הרב כבסני מעוני מכאן שכל העובר עבירה כאלו נטמא בנפש מת, ואין מטהרין אותו אלא באזוב שנאמר תחטאני באזוב ואטהר, וכי נטמא דוד אלא העון שהוא חלל הנפש וכה"א ילבי חלל בקרבי, מכאן שמי שיודע בו שחטא ומתפלל בכל יום על החטא ונושא ונותן עם הקב"ה מוחל לו. והחוטא *ושופה ברגליו ומעבירה מנגד עיניו הקב"ה מבקשה ממנו, וכן הוא אומר יאלמה אירא בימי רע וגו'. אמר רבי שמואל משל הדיוט אומר (קא) עקרבתא רמת לגמלא ושופה בעקבו, א"ל חייך עד קדקדך אני מטי. לכך נאמר כי פשעי אני אדע: לך לבדך חטאתי. אמר ריב"ל למה דוד דומה למי שנשבר ובא לו אצל רופא והיה הרופא מתמה ואומר מה גדולה מכתך צר לי עליך, א"ל אותו שנשבר אתה אומר לי צר לי עליך לא בשבילי נשברתי אלא בשביל השכר שלך, כך אמר דוד לפני הקב"ה לך לבדך חטאתי וגו' אם תקבלני כל הפושעים משלימים לך וכה"א יבאתם עדי נאם ה' ועבדי אשר בחרתי: כי פשעי אני אדע יגעבירות שהתודה עליהם ביום כפורים זה לא יתודה עליהם ביוה"כ אחר, ואם שנה בהם יתודה עליהם ואם לא שנה עליהם עליו הכתוב אומר ידככלב שב על קאו, רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי הוא משובח דכתיב כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, ומה אני מקיים ככלב שב על קאו, כדרב הונא דאמר כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר:

תשסה לך לבדך חטאתי.

טודרש רבא אמר דוד לפני הקב"ה מחול לי על אותו עון גלוי לפניך דאי בעינא למכפייה ליצרי הוה כייפנא ליה אלא אמינא דלא לימרו עבדא זכי למריה: הן בעוון חוללתי וגו'. טזא"ר יצחק דבי ר' אמי אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה שנאמר הן בעוון חוללתי. ורבי יוחנן אמר סמוך לטבילתה שנאמר ובחטא יחמתני אמי, אמר רב יצחק מאי משמע דהאי חטא לישנא דדכויי הוא דכתיב, יזוחטא את הבית ומתרגמינן וידכי ית ביתא ואי תימא תחטאני באזוב ואטהר. יחרבי אהא אמר בעוון מלא אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהא צד אחד בעון, אמר דוד כלום נתכוון ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא לצורך עצמו שמשעה שעשו צרכיהם זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן ואתה מכנים כל טפה וטפה זה שאמר דוד יטכי אבי ואמי עזבוני. לב טהור ברא לי אלהים (ברמז שע"ח): השיבה לי ששון ישעך (ברמז תרע"ה). הצילני מדמים אלהים, כרבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי מרמו של שאול לא בשבילי נהרג, מרמו של נבל לא בשבילי נהרג שנאמר כאויהי כעשרת הימים, (מרמן של נוב) מרמו של שאול שהיה רואה מעיל שלו נקצצה ולא היה מצטער עליה אפילו שעה אחת, מרמו של נתן שהיה דוד משלח אחריו כבקוסדריות לידע אם מחזיר הוא את דבריו אלו היה מחזיר לא היה הורגו, מרמן של ישראל רבי יהודה בשם ר"ש משום רבי לוי בן פרטא אומר מפני מה לא פירשו כתובים כמה נפלו בהר הגלבוע ע"ש כגאל תגידו בגת, מרמו של אוריה, אריב"ל כדאוריה החתי כל שלשים ושבעה (קב) זה יואב בן צרויה שהורידוהו מגדולתו שהיה ראוי למנותו אחר שלשים וששה ומנו אותו אחר שלשים ושבעה:

תשסו זבחי אלהים רוח נשברה.

כהאמר רבי יהושע בן לוי כמה גדולים נמוכי רוח שבזמן שבית המקדש קיים אדם מביא עולה שכר עולה בידו, מנחה שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה, ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. כוזבדי בן לוי ור' יוסי בן פטרס ורבנן, ח"א אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אם תקבלני בתשובה יודע אני ששלמה בני בונה בית המקדש ומקריב כל קרבנות שבתורה מן הדין קריא זבחי אלהים רוח נשברה וגו' היטיבה ברצונך וגו' אז תחפוץ זבחי צדק, וחרינא אמר מנין לעושה תשובה שמעלין עליו כאלו עלה לירושלים ובנה בית המקדש וטובח והקריב כל קרבנות שבתורה שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה: אמר רבי אבא בר יודן כל שפסל בבהמה הכשיר באדם:

תשסז לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה.

אמר רבי אלכסנדרי הדיוט זה אם משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו, אבל הקב"ה כל כלי תשמישיו נשברים הם כזקרוב ה' לנשברי לב כחהרופא לשבורי לב כטלב נשבר ונדכה, אמר ר' אבא בר יודן משל למלך שכברו אוהבו בחבית של יין וכלכלה של תאנים, א"ל המלך זהו דורון, א"ל לפי שעה כברתי אותך, אבל כשתכנס לפלטין שלך אתה יודע במה אכבדך, כך אמר הקב"ה למשה לזאת העולה *היא העולה, אמר לפניו רבש"ע לפי שעה כבדתי אבל כשתיטיב ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק וגו': אז תחפוץ זבחי צדק וגו'. לאכלה"ד לעשיר רווק שאין לו אשה אין ביתו בית, למה שכשהאריסין באין הוא אומר להם לכו להנות שאין לי בית ואשה, נשא אשה א"ל מכאן ואילך כל מה שאתם מביאים לביתי העלו, כך כל הימים שלא העמיד משה אהל מועד היו הקרבנות קרבים בכל מקום שנאמר לבוישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות, וכן הוא אומר לגדרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו, כיון שהוקם המשכן כתיב לדהשמר לך פן תעלה עולותיך, וכן הוא אומר היטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו':

נב למנצח משכיל לדוד בבוא דואג האדומי (ברמז קל"א).

מה תתהלל ברעה הגבור, להא"ל זו גבורה היא אדם רואה חברו בראש הגג ודוחפו או על הבור ודוחפו גבורה היא זו, אלא אימתי נקרא גבור כשרואה את חברו שהוא בא ליפול ופושט ידו ואוחזו וכן מי שרואה חברו שנפל לבור ומעלהו, ואתה ראית את שאול כועס עלי ואתה הטלת (את) מים *על אברי. חסד אל כל היום, אתה סבור אלולי לא יקבלני אחימלך בפרוסה לא היה אחד מישראל נותן לי פרוסה הרי ישראל מצווים הם לעשות חסד. ד"א אדם העוסק בחסד אל כל היום כמותך זו תורה לוותורת חסד על לשונה יעסוק בדברים הללו (קג) ותעשה תורתך פלסתר. ד"א חסד אל כל היום אדם שעושה חסד עם האל עושה דבר קשה כביכול כל מי שעוסק בתורה כאלו עושה חסד עם האל. ברעה הגבור זה לשון הרע, אמר רבי יוסי בן זמרא קשה היא לשון הרע רמ"ח אברים שבאדם יש זקופים ויש מוטים ויש עומדים והלשון הזה נתון בבית האסורים והלחיים מקיפין אותו וכמה מנגנאות יש עליו ואין אדם יכול לעמוד בו אלו היה זקוף עאכ"ו. לזזה שאמר הכתוב לחמות וחיים ביד לשון. אמר ר' חמא בר חנינא וכי יש יד ללשון, אלא לומר לך מה יד ממית אף לשון ממית, אי מה יד אין ממית אלא בסמוך לו אף לשון אין ממית אלא בסמוך לו, תלמוד לומר לטחץ שחוט לשונם עד ארבעים וחמשים אמה, אי מה חץ עד ארבעים וחמשים אמה אף לשון כן, תלמוד לומר משתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, וכי מאחר דשתו בשמים פיהם

חץ

ממ"ק ובמ"ק קז דברים לג : קח תהלים פ : קט מועד קטן ס : קי מדרש : א משלי יח : ב שמואל ב יב : ג תהלים יח : ד שם קיב : ה מלכים א ג : ו תהלים נא : ז ש"ב יב : ח תהלים יז : ט אספלנית רטיה למכה : *ושופה ממעך : י תהלים קמ : יא שם מט : יב ישעיה מג : יג יומא פו : יד משלי כו : טו סנהדרין קז : טז מ"ס לג : יז ויקרא ד : יח ויק"ר : יט תהלים כז : כ מדרש שמואל פכ"ט : כא ש"א כב : כב קוסדריות שלוחים : כג ש"ב א : כד שם כג : כה סוטה ס : כו ויק"ר : כז תהלים לד : כח שם קמז : כט שם נא : ל ויקרא ו : *שם ו : לא תנחומא : לב שמות כד : לג שם ה : לד דברים יב : לה מדרש : *על אברי, נ"א אל הבור : לו משלי כו : לז ערכין טו : לח משלי יח : לט ירמיה ט : מ תהלים עג :

זית רענן (קא) עקרבתא רמה לגמלא, פי' עקרב משליך לגמל כשנושך בעקבו ואומר לו עד קדקדך אגיע כך חטא קל משליך לאדם: (קב) זה יואב בן צרויה שהורידוהו מגדולתו, פי' בשביל שהרג יואב לאוריה לפיכך הורידוהו ליואב מגדולתו, ודלא כא"א דקאי על אוריה וקשה להבין לכן גרסתנו אמתית: (קג) ותעשה תורתך פלסתר, זה דואג שלמד ולא קיים התורה:

האש, עלי זבח אלו רבי עקיבא וחבריו שמסרו עצמן לזבח. רבי שמעון בן מנסיא אומר באים הם לעולם הבא שנאמר [סא]ופדויי ה׳ ישובון. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה שנאמר [סב]הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך גו׳, השתא אחרים באים בזכותם, הם עצמם לא כל שכן. ויגידו שמים צדקו (ברמז הקצ״ד): שמעה עמי ואדברה וגו׳ אלהים אלהיך אנכי. [סג]אלהים אני לכל באי עולם אעפ״כ לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל, כיוצא בו כתיב [סד]אל פני האדון ה׳ (צבאות) ומה ת״ל *אלהי ישראל, שעל ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו [סה]שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ה׳ אלהינו הוא אומר (ק) ומה ת״ל ה׳ אחד אלא על העליונים ייחד שמו ביותר. ד״א שמעה עמי, א״ר יוסי בר׳ סימון עד שלא עמדתם על הר סיני וקבלתם את התורה ישראל הייתם נקראים כשם שעובדי אלילים נקראים, משקבלתם את התורה אתם נקראים עמי. אלהים אלהיך אנכי אע״פ שנקראתם אלהים שנאמר [סו]אני אמרתי אלהים אתם שלא עמדו ישראל על הר סיני אלא שלא יהא מלאך המות ועובדי אלילים שולט בהם אעפ״כ אלהים אלהיך אנכי אני דיינך אני פטרונך. רבי יהודה ב״ר שלום הלוי אומר בשופטים הוא מדבר, אמר להם הקב״ה בשביל שקראתי אתכם אלהים שנאמר [סז]אלהים לא תקלל הוו יודעין שאני על גביכם שנאמר אלהים אלהיך אנכי, מדבר במשה דכתיב [סח]ראה נתתיך אלהים לפרעה לכך נאמר ויאמר אליו אני ה׳: לא על זבחיך אוכיחך. א״ר נחמיה בשם רבי ברכיה אם אדם זוכה לעשות צדקה הקב״ה כותבה כנגדו שנאמר ועולותיך לנגדי תמיד. וזיז שדי עמדי. [סט]אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה אזלינא בספינתא וחזינא ההוא צפורא דיתיב במיא עד קרסוליה ורישיה מטי עד צית שמיא אמרין ליכא מיא ובעינן למיחת לצנוני נפשן, נפקא בת קלא ואמרה לן היאך בעית לצנוני נפשיכון דנחת [ע]חצינא לבר נגרא עד שבע שנין לא מטא לארעא לא משום דעמיקי מיא אלא משום דרדיפי מיא, כי אתינא לקמיה דרבי אמר לי ההוא זיז שדי הוא דכתיב וזיז שדי עמדי. [עא]א״ר יודן בר רבי סימון כשפושט כנפיו מכהה גלגל חמה, הה״ד [עב]המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן, ולמה קורא אותו זיז שדי, לפי שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה: אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. [עג]אמר רבי שמעון בן יוחאי בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא ה׳ שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק, נאמר בשור הגס ריח ניחוח ונאמר בעוף הדק ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח, לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ושמא תאמר לאכילה הוא צריך, תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, ידעתי כל עוף הרים וגו׳ כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ואומר האוכל בשר אבירים אלא לא אמרתי אלא כדי שתעשה רצוני, ולא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם תזבחו. [עד]דבר אחר אמר רבי יודן עשר בהמות טהורות מסרתי לך שלש ברשותך ושבע אינן ברשותך, אלו הן שברשותך [עה]שור שה כשבים ושה עזים, ושבע שאינן ברשותך [עו]איל וצבי ויחמור וגו׳, שמא הטרחתי עליך לחזר בהרים ולהתיגע בגבעות להביא קרבן מאיל וצבי ויחמור שאינם ברשותך, לא אמרתי אלא מאלו שברשותך ושעל אבוסיך:

תשסא אמר רבי יצחק [עז]את קרבני לחמי וכי יש לפני אכילה ושתיה, למוד ממשרתי דכתיב [עח]משרתיו אש לוהט, מהיכן ניזונין מזיו השכינה דכתיב [עט]באור פני מלך חיים. רבי חגי בשם רבי יצחק [פ]ואתה מחיה את כלם אתה נותן מחיה לכלם, למד ממשה [פא]ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולפני יש אכילה ושתיה הוי אם ארעב לא אומר לך. אמר רבי חייא בריותי אינם צריכים לבריותי ואני צריך לבריותי שמעת אומר מימיך גפן זו תשקוה יין שהיא עושה יין הרבה השקן זית זו שמן שהיא עושה שמן הרבה, אמר רבי ינאי בנוהג שבעולם העובר על שפת הנהר אי אפשר שלא ישתה שנים או שלשה לוגין מים ואני כל הימים וכל המים אני מלא שעלי כתיב [פב]מי מדד בשעלו מים ואנא על לוגך דחמרא כתבתי דאנא שתי דאנא שבע דאנא רוי. תני רבי חייא [פג]בקדש הסך נסך שכר לה׳ ואת הכבש השני תעשה בין הערבים לשון שביעה לשון שתיה לשון שכרות. מלך אחד מסרתי לך (כתוב ברמז קפ״ו). בהמה אחת מסרתי לך (כתוב ברמז תתק״ז): ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך (כתוב ברמז רל״ב). [פד]אמר הקב״ה אל דואג רשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת רוצחים ולפרשת מספרי לשון הרע מה תהא דורש ותשא בריתי עלי פיך אמר רבי אמי אין תורתו של דואג אלא מן השפה ולחוץ: תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי. [פה]זה מנשה בן חזקיהו שהיה יושב ודורש באגדות של דופי, אמר לא היה לו למשה לכתוב בתורה [פו]ואחות לוטן תמנע, [פז]ותמנע היתה פילגש, [פח]וילך ראובן בימי קציר חטים, אמר רבה בר רב יצחק ועליו מפורש בקבלה *הוי מושכי העון בחבלי השוא, ודאתין עלה מאי היא ואחות לוטן תמנע בת מלכים היא דכתיב ואחות לוטן תמנע אלוף לוטן אלוף תמנע וכל אלוף מלכותא בלא תגא, בעיא לאגיורי, באת אצל יעקב ולא קבלה הלכה והיתה פילגש לאליפז אמר מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא גבירה לאומה אחרת, נפק מינה עמלק דצערינהו לישראל דלא איבעי להו לרחקה. וילך ראובן בימי קציר חטים, אמר רבה בר רב יצחק מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל שהיה קציר חטים ולא הביא אלא מן ההפקר:

תשסב אלה עשית והחרשתי. [פט]אמר רב שמואל בר רב יצחק אלה אלהיך שעשו ישראל במדבר החרשתי לכם, למה לפי שמשה מפייס עלי ואומר לי סלח נא ושמעתי לו. דמית היות אהיה כמוך דמיתם צורה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה אוכיחך ואערכה לעיניך, שני אמוראים, חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדר כל לעיניך. [צ]אמר רבי שמעון בן אלעזר משום רב שמעון בן עזרא משום אבא כהן ברדלא אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם של אומות היה ולא היה יכול לעמוד בתוכחתו של אתונו שנאמר [צא]ההסכן הסכנתי, ויוסף קטן של שבטים היה ולא יכלו אחיו לעמוד בתוכחתו שנאמר [צב]ולא יכלו אחיו לענות אותו, כשהקב״ה יבא לדין עם בריותיו על אחת כמה וכמה שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך:

תשסג זובח תודה יכבדנני. [צג]א״ר יהושע בן לוי הזובח יצרו ומתודה כאלו כבדו להקב״ה בשני עולמות שנאמר זובח תודה יכבדנני, יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני. [צד]אתה מוצא כתיב [צה]ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם חטאת באה על השגגה שנאמר [צו]וחטאתם לפני ה׳ על שגגתם. עולה באה על הרהור הלב שנאמר באיוב [צז]והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו׳, אבל התודה שבאת בחנם אמר הקב״ה זו חביבה עלי מכל הקרבנות שנאמר זובח תודה יכבדנני. [צח]רבי הונא בשם רבי אחא זובח חטאת ואשם אין כתיב כאן אלא תודה, רבי יודא בשם ר׳ אבא בר כהנא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבדני בעולם הזה וכבדני בעולם הבא. ד״א כבוד אחר כבוד. דבר אחר זה עכן שזבח יצרו בתורה הדא הוא דכתיב [צט]שים נא כבוד לה׳ אלהי ישראל ותן לו תודה. ושם דרך שהראה דרך לבני הדא הוא דכתיב [ק]ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה זמרי ר׳ יהושע בן לוי אמר זה עכן, ולמה קוראו זמרי שעשה כמעשה זמרי, ורבנן אמרין שנזמרו ישראל על ידו. איתן זה אברהם שנאמר [קא]משכיל לאיתן האזרחי. הימן זה משה [קב]בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף [קג]ויכלכל יוסף, ודרע זה דור המדבר שכלו דעה. כלם חמשה, מאי כלם חמשה, כלם הם בג״ע, אראנו בישע אלהים. ו[?] אמר יהושע [קד]יעכרך ה׳ היום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא. ד״א ושם דרך אלו מסלקי דרכים וסופרים ומשני ומלמדי תינוקות, רבי אומר אלו חנונים שמוכרים פירות מעושר לרבים. רבי יוסי בר יודן בשם רבי מנחמא בר רבי יוסי אומר אלו שמדליקין נרות ברבים, ארשב״ל אף שאול לא זכה למלכות אלא על ידי שהיה זקנו מדליק נרות במבואות אפלות שהיו מביתו לבית הכנסת והיה מדליק בהן את הנרות כדי שיאירו לרבים, כתוב אחד אומר [קה]ונר הוליד את קיש וכתיב [קו]וקיש בן אביאל הא כיצד אביאל שמו ועל ידי שהיה מדליק נרות לרבים נקרא נר, ד״א ושם דרך בשי״ן כתיב דשיים ארחיה סגי שווי. מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך פגע בו אדם אחד שהיה [קז]משופע ביותר, א״ל משגח רבי מתקבל גבן, א״ל כאי דהני לך, הכניסו לתוך ביתו האכילהו השקהו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו באגדה ולא מצאו בתלמוד ולא מצאו, א״ל סב בריך א״ל יברך ינאי בביתיה א״ל אית בך אמר מה דאנא אמר א״ל אין, א״ל אמור אכל כלבא פיסתיה דינאי, קם תפסיה א״ל ירותי גבך דאת מונע לי, אמר ליה מה ירותתך אמר ליה מה דינוקא אכין תורה

מס״ק ובמ״ק סא ישעיה נא: סב ירמיה ב: סג מכילתא פ׳ משפטים: סד שמות כג: *סה לד: סה דברים ו: סו תהלים פב: סז בראשית כב: סח שם ז: סט ב״ב ו׃ ע חצינא גרזן לו מעלד: עא ויקרא רבה פכ״ב: עב איוב לט: עג מנחות קי: עד פסיקתא: עה דברים יד: עו שם: עז במדבר עח תהלים קד: עט משלי טז: פ נחמיה ט: פא שמות כד: פב ישעיה מ: פג במדבר כח: פד סנהדרין קו: פה סנהדרין צט: פו בראשית לו: פז ב׳ פח שם ל: פט ברכות לב: צ מדרש: צא במדבר כב: צב בראשית מה: צג סנהדרין מג: צד תנחומא: צה עזרא י: צו במדבר טו: צז איוב צח ויק״ר פרשה ט׳ צט יהושע ז: ק דה״א ב: קא תהלים פט: קב במדבר יב: קג בראשית מז: קד יהושע ז: קה דה״א ח: קו שם: קז משופע בגל וע

זית רענן (ק) מה ת״ל ה׳ אחד, אלא עלינו ייחד שמו ביותר כ״ה במכילתא פ׳ משפטים:

בני ישראל. האזינו כל יושבי חלד זו הארץ ולמה נקרא שמה חלד שפתיהם של רשעים מעלה חלודה בגיהנם לעתיד, ומי הם גם בני אדם. גם בני איש. מהו בני אדם אלו בני אברהם שנקרא אדם שנאמר [יט]האדם הגדול בענקים, ומי הם בניו של ישמעאל ובני קטורה, גם בני איש אלו בניו של נח שנקרא איש [כ]נח איש צדיק תמים היה וגו' אלו עובדי אלילים העתידים לירד לגיהנם. יחד עשיר ואביון עשיר בתורה ואביון בתורה עשיר זה דואג ואחיתופל שהיו ראשי סנהדראות (צח) והם יורדים לגיהנם, ואביון בתורה שהיה בידו ללמוד ולא למד, לפיכך אמרו בני קרח הואיל והוא כך מתן שכרה של תורה פי ידבר חכמות בחכמות של תורה, והגות לבי תבונות תבונות של תורה, אטה למשל אזני משלה של תורה: האזינו כל יושבי חלד [כא]רבי אחא בשם ר' אבהו ורבנן חד אמר למה מושל כל באי עולם לחולדה לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מחולדה, וחד אמר מה חולדה זו גוררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת כך כל באי עולם גוררין ומניחים ואין יודעין למי מניחין [כב]יצבור ולא ידע מי אוספם:

תשנח למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. [כג]אמר דוד תרי"ג מצות נתת לנו קלות וחמורות איני ירא מפני מצות חמורות שבתורה מפני שהן חמורות אלא מפני הקלות אותן שבני אדם אין משגיחין עליהם ומשליכין אותן תחת עקביהן ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה לכן הוא אומר עון עקבי יסובני. וכה"א [כד]והיה עקב תשמעון מצות שאדם דש בעקביו, וכה"א [כה]בשמרם עקב רב, הצפון לשומר מצות קלות, וכה"א [כו]ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע, וכה"א [כז]מכל משמר נצור לבך. ארשב"ל עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסבבין אותו לעולם הבא ולכך נענשה בתו של רבי חנינא, דא"ר יוחנן פעם אחת היתה מהלכת לפני גדולי רומי ואמרו כמה נאים פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה פסיעותיה, והושיבוה בקובה של זונות וכשיצאה צדקה עליה את הדין ואמרה [כח]גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו'. ד"א למה אירא בימי רע עון וגו' בזמן שיסורין באים על הצדיקים מצטערין לידע מאיזה עון באו עליהם, וכן יעקב כשבא עליו הרעב אמר שמא יסורין הללו בשביל שאחזתי בעקבו של עשו. משל למלך שהיה לו בן ורצה לידע בבני פלטין אם מחבבין לבנו אם לאו, התחיל צווח לפני בנו למה אתה מדבק לתרבות רעה, אמרו בני פלטין אדוננו המלך מה סרח, א"ל כשהיה קטן היה מצחק באגוזים א"ל הרי כל מה שסרח, כיון (שסרח) [שראה] בן המלך כך אמר (צט) איני בוטח אלא בכחו של אבי, כך כשרצה הקב"ה לברר אם המלאכים אוהבים את יעקב דכתיב [כט]וריב לה' עם יהודה א"ל מה חטא א"ל בבטן עקב את אחיו. אח לא פדה. לא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו וכה"א [ל]ואין מידי מציל: ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם. [לא]יקרה נפש זו שכשאדם חוטא אין לה תשלומין אף לעתיד (יש) [אין] להם פדיון שנא' אח לא פדה יפדה איש, ויקר פדיון נפשם, חביבין ישראל שנתן להם הקב"ה עובדי אלילים לכפרה תחת נפשותיהם שנאמר [לב]נתתי כפרך מצרים מפני מה מאשר יקרת בעיני וגו'. כי יראה חכמים ימותו. [לג]רבי יעקב איש כפר חטיא הוה רגיל דהוה מקבל אפיה דרבי בכל יום, כי קש א"ל לא ליצטער מר דלא יכיל מר, אמר ליה מי זוטר מאי דכתיב ויחי עוד לנצח לא יראה השחת וכתיב בתריה כי יראה חכמים ימותו ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה בחייהם עאכ"ו. ועזבו לאחרים חילם, [לד]רבי שמעון בן לקיש זבין נפשיה ללודאי שקל בהדיה חייתא וגלגלתא וגמירי דיומא בתראה כל מה דבעי מנייהו עבדי כי היכי דליחול על דמיה. יומא בתראה אמרי ליה מאי ניחא לך, אמר להו בעינא אקמטינכו ואותבינכו כל חד וחד לחוד ומחינא לכו חייתא ופלגא, קמטינהו ואותבינהו, כד מחא חדא חייתא נפק נשמתיה חרק לשיניה, אמר ליה אחוכי קא מחייכת אכתי פש לך גבי פלגא דחייתא, קטלינהו ונפק, אתא יתיב ואכיל ושתי אמרה ליה ברתיה אבא לא בעית מידי למזגא עליה אמר לה בתי כרסי כרי, כי נח נפשיה שבק קבא [לה]דמוריקא קרי אנפשיה ועזבו לאחרים חילם: קרבם בתימו לעולם. [לו]רבי יודן אמר מה סבורים הרשעים שקרבם בתימו לעולם ומשכנותם לדור ודור. קראו בשמותם עלי אדמות טבריא לשם טבריוס, אלכסנדריא לשם אלכסנדרוס, אנטוכיא לשם אנטיוכוס. ר' פנחס אמר קרבם בתימו לעולם למה, בתיהם נעשה קבריהם, משכנותם לדור ודור שאינם לא חיים ולא נידונין, ולא עוד אלא שקראו בשמותם עלי אדמות שנאמר [לז]ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך, רבי שמעון בן יהודה משום רבי שמעון אע"פ שנתקלקלו מאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת, אתיא כרבנן ולא כרבי אמי דא"ר אמי אדם הראשון לא לן בכבודו שנאמר ואדם ביקר בל ילין, רבנן אמרין לן כבודו עמו ולמוצאי שבת נטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן שנאמר [לח]משנה פניו ותשלחהו, כיון ששקעה חמה בלילי שבת בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק הקב"ה כבוד לשבת באורה הה"ד [לט]ויברך אלהים את יום השביעי (ברמז תר"ט). ואדם ביקר בל ילין וגו', [מ]נמשל כבהמות נדמה אין כתיב כאן אלא נדמו, שניהם אדם וחיה. [מא]אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נמשל לה כבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו. זה דרכם כסל למו וכו' אמר רבא אמר הקב"ה יודעים רשעים שאחריתם למיתה ויש להם חלב על כסלם, שמא תאמר שכוחה מהם תלמוד לומר ואחריהם בפיהם ירצו סלה. כצאן לשאול שתו (ברמז תכ"ח):

תשנט נ מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ. [מב]יכול כל אחד ואחד לעצמו נבראו לאו אלא שניהם כאחד וכן הוא אומר [מג]אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (כתוב ברמז ל"ב). מציון מכלל יופי (ברמז שצ"ב). [מד]ארבע הופעות הן אחת במצרים [מה]רועה ישראל האזינה וכו' יושב הכרובים, שניה במתן תורה הופיע מהר פארן, שלישית בימי גוג שנאמר [מו]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, רביעית לימות המשיח שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע, מהו הופיע האיר וכן הוא אומר [מז]הופיע ענן אורו. ומנין שבבריאת העולם מדבר נאמר כאן מכלל ונאמר להלן [מח]ויכלו השמים, וכשיחדש הקב"ה את עולמו מציון הוא מחדשו שנאמר [מט]והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וגו':

תשם וסביביו נשערה מאד. [נ]מדת ב"ו מוראו על הרחוקים יותר מקרובים, אבל הקב"ה אינו כן אלא מוראו על הקרובים יותר מעל הרחוקים שנאמר [נא]בקרובי אקדש וכתיב וסביביו נשערה מאד, ואומר [נב]אל נערץ בסוד קדושים רבה, ואומר [נג]ה' אלהים צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך. [נד]שנו רבותינו מעשה בבתו של נחמיה חופר שיחין שנפלה לבור הגדול, באו והודיעו את ר' חנינא בן דוסא, שעה ראשונה א"ל שלום, שניה א"ל שלום, שלישית א"ל עלתה, אמר לה בתי מי העלך אמרה ליה זכר של רחלים וזקן אחד מנהיגו, אמרו ליה נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא אמרתי אפשר דבר שנתעסק בו אותו צדיק יכשל בו זרעו, א"ר אחא אעפ"כ מת בנו בצמא שנאמר וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, רבי חנינא אמר מהכא [נה]אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו': יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. [נו]א"ל אנטונינוס לרבי יכולין גוף ונשמה לפטור עצמן מן הדין, כיצד גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפרשה ממני הריני כאבן מוטל בקבר, נשמה אומרת גוף חטא שמיום שפרשתי ממנו הריני כצפור פורח באויר, אמר לו משל למלך שהיה לו פרדס נאה והיו בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים חגר וסומא, א"ל חגר לסומא בכורות טובות אני רואה בכרם הרכיבני עליך ונביאם ונאכלם, רכב חגר על גבי סומא והביאם ואכלום, לימים בא בעל הפרדס ואמר בכורות נאות היכן הם אמר לו חגר כלום יש לי רגלים, א"ל סומא כלום יש לי עינים, הרכיב חגר על גבי סומא ודן שניהם כאחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן שניהם כאחד שנאמר יקרא אל השמים מעל זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו זה הגוף. תני רבי חייא משל לכהן שהיו לו שתי נשים אחת של כהן ואחת של ישראל מסר להן עיסה של תרומה וטמאוה והיה מדיין עם בת כהן ומניח את בת ישראל: אספו לי חסידי כורתי בריתי. [נז]שנו רבותינו דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר [נח]במדבר הזה יתמו בעולם הזה, ושם ימותו לעולם הבא ואומר [ס]אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר באין הם לעולם הבא שנאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, ומה אני מקיים אשר נשבעתי באפי, נשבעתי והזרתי בי. רבי יהושע בן קרחה אומר לא נאמר פסוק זה אלא כנגד דורות הבאים, אספו לי חסידי אלו חסידים שבכל דור ודור, כורתי בריתי וגו' אלו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש

ממ"ק ובמ"ק יט יהושע יד : כ ברכות ו : כא ירושלמי שבת פי"ד : כב תהלים לט : כג תנחומא : כד דברים ו : כה תהלים יט : כו משלי ה : כז שם ד : כח ירמיה לב : כט הושע יב : ל דברים לב : לא מכילתא פ' משפטים ע"ש הגי' שנכונה : לב ישעיה מג : לג חגיגה ה : לד גיטין מז : לה מוריקא כרכום : לו ב"ר פ' כג : לז ברכות ד : לח איוב יד : לט ברכות ג : מ פרקי רבי אליעזר : מא סנהדרין קו : מב מד"ש : מג ישעיה מח : מד ספרי : מה תהלים פ : מו שם צד : מז איוב לז : מח ברכות ב : מט ישעיה נח : נ מכילתא : נא ויקרא י : נב תהלים פט : נג שם : נד ב"ק נ : נה תהלים פט : נו סנהדרין צא : נז ויק"ר : נח סנהדרין קי : נט שמות יד : ס תהלים צה :

זית רענן (צח) והם יורדין לגיהנם, לפי שלא שמרו התורה כ"ה שם : (צט) איני בוטח אלא בכחו של אבי, פי' אע"פ שבני פלטין מחבבין אותי מ"מ בטוח אני בכחו של אבא :

תשנד מז למנצח לבני קרח מזמור כל העמים תקעו כף וגו' [סח]למה כי ה' עליון נורא מלך וגו' וכה"א [סט]ברבות צדיקים ישמח העם וגו'. וכה"א [ע]בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. ידבר עמים תחתינו אימתי כשיבחר לנו את נחלתנו וישב על כסא קדשו שנאמר מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו, אמר רב משרשיא מכאן כל זמן שהרשעים שולטים בעולם כביכול אין הקב"ה יושב על כסאו וכה"א [עא]והפכתי כסא ממלכות וכתיב [עב]חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב ואימתי יושב [עג]ועלו מושיעים בהר ציון וגו'. עלה אלהים בתרועה וגו' [עד]כל מקום שנאמר שופר בכתובים סימן יפה הוא לישראל ואומר [עה]ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, [עו]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. [עז]וה' אלהים בשופר יתקע, [עח]כשופר הרם קולך: [עט]ד"א עלה אלהים בתרועה בראש חדש אלול עלה משה בהר והעבירו קול שופר במחנה משה עולה בהר שלא יתעו עוד בעבודת אלילים ונתעלה הקב"ה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה, לכך תקנו חכמים לתקוע בראש חדש אלול בכל שנה ושנה. [פ]ד"א בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין הוא עולה וכשישראל תוקעין בשופר הקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים שנאמר ה' בקול שופר. נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, [פא]אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב, אלא אלהי אברהם שהיה תחלה לגרים, וכן הוא אומר [פב]מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, דרש רבא מה יפו פעמים של ישראל בנעלים כשעולין לרגל, בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב. [פג]זה שאמר הכתוב [פד]ושבת עד ה' אלהיך אין לך דבר גדול מתשובה. מעשה שהיו רבותינו ברומי רבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל (וסלקו) [וגזרו] [פה]סנקליטין של מלך לומר מכאן ועד שלשים יום לא יהיה בכל העולם יהודי, והיה סנקליטו של מלך ירא שמים והלך אצל רבותינו וגלה להם את הדבר והיו מצטערים אמר להם אל תצטערו מכאן עד שלשים יום אלהיכם עושה לכם נס, סוף עשרים וחמשה יום גלה לאשתו את הדבר, אמרה לו והרי שלמו כ"ה יום, א"ל עוד חמשה יום והיא היתה צדקת ממנו, אמרה ליה אין לך טבעת מוץ אותה ומות וסנקליטין בטל עליך עוד שלשים יום אחרים והגזרה עוברת, שמע לה ומצץ טבעתו ומת, שמעו רבותינו והלכו לאשתו להסביר לה פנים אמרו זה לזה חבל לספינה שהלכה בלא מכס (כלומר זה הצדיק לא מל), אמרה להם אשתו יודעת אני מה אתם אומרים חייכם הספינה נתנה מכס ונכנסה לתוך [פו]קיטון שלה והוציא קופסא שהיה מילה שלו בתוכה וסמרטוטין של דם כרוכין עליה וקראו עליו הפסוק נדיבי עמים נאספו, מהו מגני ארץ אמר הקב"ה לזה אעשה מגנים הרבה, כיצד אמר הקב"ה לאברהם [פז]ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ואחר כך מל לכך כתיב [פח]אנכי מגן לך זה לא הבטחתי אותו לפיכך מגנים הרבה, וזה שאמר נעלה נתעלה מאד יותר מאברהם:

תשנה מח שיר מזמור לבני קרח גדול ה' ומהולל מאד (ברמז תרצ"ו). בעיר אלהינו הר קדשו. [פט]אמר רבי יהודה אלהינו אינו גדול אלא בעירו בלבד אלא אמרו בני קרח גדול ה' (ראה) [ממה] שעשה דין בעירו ועשה דין במקדשו, וכן הוא אומר [צ]ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים כלומר בעירו עשה כן בגוים אינו עושה, וכן הוא אומר [צא]נורא אלהים ממקדשיך ואומר [צב]והיה כי ימאנו (לשמוע) לקחת (את) הכוס מידך לשתות וגו' כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה וגו': יפה נוף משוש כל הארץ, מהו נוף אמרו בני קרח אין יפה כמוה והכל מניפין עליה היופי שלא היתה כמותה. צור משבחת עצמה וכן הוא אומר [צג]את אמרת אני כלילת יופי, את אמרת לעצמך אבל אחרים לא אמרו עליך, זהו משל הדיוט לא כשאת אומרת אלא דאמרינן [צד]בצוותא, אבל בציון הכל אומרים [צה]הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ, אמר רבי יצחק שהיתה משמחת כל הארץ אדם עובר עבירה ודואג ולבו שח עליו אמר שלמה [צו]דאגה בלב איש ישחנה אמר רב נחמן עלה לירושלים והקריב קרבן ונסלח לו ויצא משם שמח. אמר רב שמואל בר רב יצחק זה שאמר הכתוב הר ציון ירכתי צפון, וכי בצפון היה והלא בדרום היה, אלא בצפון היה עומד ומקריב חטאתו ונשחט בצפון שנאמר [צז]ושחט אותו על ירך המזבח צפונה. קרית מלך רב אמר רב ביבי רב המלך שכן עשה (המלך) בעירו. בעולם הזה עשה כן, אבל בעולם הבא אלהים בארמנותיה נודע למשגב. [צח]ד"א יפה נוף היפה בענפיה כתאנה זו ששרשיה בארץ ומתמרת ועולה וענפיה יוצאות מכל צד והיא נאה כך היא עתידה להיות מרחבת ועולה [צט]ורחבה ונסבה למעלה. רבי ברכיה אמר היפה בהנפת העומר. ר' יצחק אומר היא שעתידה להניף את העו"א. רבי לוי אומר שהכל מיפים אותה בשבחות שנאמר [ק]הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. רבי לוי אומר יפה נופות שלה בהקפת המזבח. דבר אחר היפה בטל שיוצא ומנפנף את הדגנים וברכה ניתנת ומשמחת כל הארץ. רבי יוחנן אומר כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים ועושין בה חשבונות ואוכלים ושותים ושמחים בתוך העיר. רבי יונתן של בית גוברין הלך בתוכה ופרקמטיא בידו ולא היה יכול למכרה אמר זו היא משוש כל הארץ, לא הספיק הדבר לומר עד שמכר כל מה שבידו, כל השבח הזה בשביל מה, בשביל שהיתה קרית מלך רב. אלהים בארמנותיה נודע למשגב, בארמנותיה [קא]בבירניות שבה כדרך שומרי המדינה שמחזרין על כל פתח ופתח כך יעשה הקב"ה משמר על כל בירה ובירה כו': כי הנה המלכים נועדו כשהיא חרבה, ועברו עליה [שנאמר *ועברו גוים רבים על העיר הזאת, עברו עליה] ותמהו שנאמר המה ראו כן תמהו כשם שנאמר [קב]על מה עשה ה' ככה וגו'. ברוח קדים (ברמז ש'): כאשר שמענו כן ראינו וגו'. [קג]רבי אליעזר בן יעקב אומר כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם. נצח דכתיב [קד]כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. סלה דכתיב כאשר שמענו כן ראינו וגו' עד עולם סלה. ועד דכתיב [קה]ה' ימלוך לעולם ועד. כשמך אלהים כן תהלתך. [קו]מלך בשר ודם נכנס למדינה והם מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש, שהוא נאה ואינו אלא כעור, שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי, אבל הקב"ה הוא יותר מקלוסו, מקלסין אותו שהוא גבור והוא גבור שנאמר [קז]האל הגדול הגבור, מקלסין אותו שהוא נאה והוא נאה שנאמר [קח]דודי צח ואדום דגול מרבבה, שהוא רחום והוא רחום דכתיב [קט]כי אל רחום ה', הוי כשמך אלהים כן תהלתך. צדק מלאה ימינך. [קי]רבי לוי ורבי יצחק, רבי לוי אומר שני דברים בימין התורה והצדקה, תורה מנין [א]מימינו אש דת למו, צדקה מנין צדק מלאה ימינך, שני דברים ביד נפש ומשפט, נפש מנין שנאמר [ב]אשר בידו נפש כל חי, משפט מנין [ג]ותאחז במשפט ידי:

תשנו סבו ציון והקיפוה. [ד]א"ר נחמן מה שהיה הוא שיהיה כשם שנטל הקב"ה את ישראל ממצרים בענני כבוד כך הוא עושה להם לעתיד שנאמר [ה]מי אלה כעב תעופינה. ספרו מגדליה כמה גינאות עתידות להיות בירושלים *אלף קפ"ד גינאות, כמה מגדלים עתידים להיות בירושלים אלף ורנ"ו מגדלים, וכמה טטפראות עתידין להיות בירושלים אלף ותע"ו טטפראות, והיכן המים עולים על תתק"צ בירניות. אר"נ מה שהיה הוא שיהיה כשם שאמרו ישראל שירה במדבר והבאר עולה להם שנאמר [ו]ושרים כחוללים, כך באותה שעה כל מעיני בך, כמה בימות עתיד להיות בירושלים א"ר ינאי אלף ושצ"ט, ושערים קמ"ד י"ב לכל שבט ושבט הוי סבו ציון והקיפוה:

תשנז שיתו לבכם, [ז]לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם הדא אמרה שאין יצר הרע לעתיד לבא, ודכוותה [ח]וסעדו לבכם אחר תעבורו הדא אמרה שאין יצר הרע שולט במלאכים. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי יוסי בר חנינא אמר עתיד הקב"ה לעשות [ט]חולה לצדיקים לעתיד לבא והקב"ה חל עמהם שנאמר [י]נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ, והם מראים אותו באצבע שנאמר [יא]הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות בשני עולמות. דבר אחר בעולמות בזריזות כאלין עולמתא, כמה דאת אמר [יב]בתוך עלמות תופפות תרגם עקילס עולם שאין בו מיתה. בעולם הזה מי שרואה פני שכינה מתמעט והולך שנאמר [יג]כי לא יראני האדם וחי. [יד]וכן אתה מוצא בשבטו של לוי כשהיו רואים פני שכינה היו מתמעטין באהל מועד, ואף כשעלו ישראל מן הגולה בקשו מהם ולא מצאו שנאמר [טו]ואבינה בעם ומבני לוי לא מצאתי שם, אבל לעולם הבא אני נגלה בכבודי על כל ישראל ורואין אותי וחיים לעולם שנאמר [טז]כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ולא עוד אלא שהם מראים את כבודי זה לזה באצבע שנאמר [יז]ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו וגו' כי זה אלהים אלהינו וגו' והכל שומעין בנצחונן של ישראל שהקב"ה עושה להם שנאמר שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד, שיתו לבכם לחילה לחיילותיה דסלקין לה, ד"א לחילה לשורה*:

מט למנצח לבני קרח מזמור שמעו זאת כל העמים, אין זאת אלא תורה שנאמר [יח]וזאת התורה אשר שם משה לפני בני

ממ"ק ובמ"ק סח מדרש : סט משלי כט : ע שם כח : עא חגי ב : עב דניאל ז : עג עובדיה א : עד מכילתא : עה שמות יט : עו ישעיה כז : עז זכריה ט : עח ישעיה נח : עט פרקי ר"א : פ פסיקתא : פא סוכה מט : פב שה"ש ז : פג דברים רבה פ"ב : פד דברים ד : פה סנקליטין יועצי המלך סיונבוס על מדין : פו קיטון חדר : פז בראשית יב : פח שם טו : פט מדרש : צ תהלים לט : צא שם סח : צב ירמיה כה : צג יחזקאל כז : צד צוותא חבורתא : צה איכה ב : צו משלי יב : צז ויקרא א : צח פסיקתא רבתי פמ"א : צט יחזקאל מח : ק איכה ב : קא בירניות מגדלים וארמונות : *ירמיה כב : קב דברים כט : קג ערוכין נד : קד ישעיה נז : קה שמות טו : קו מדרש : קז דברים י : קח שה"ש ה : קט דברים ד : קי ויקרא רבה : א דברים לג : ב איוב יב : ג דברים לב : ד מדרש : ה ישעיה ס : *עי' ב"ב עה, ומד"ם, ועי' ערוך ע' טטפראות : ו תהלים פז : ז ב"ר פ' מח : ח בראשית יח : ט חולה מחול : י משלי לא : יא ישעיה כה : יב תהלים סח : יג שמות לג : יד תנחומא : טו עזרא ח : טז ישעיה נב : יז שם כה : *לשורה לחומתה : יח דברים ד :

יעשה משפט, אם עולם אתה מבקש אין דין, אם דין אתה מבקש אין עולם, מה את תפיש חבלא בתרין ראשין בעי עלמא ובעי דינא, אם לית את מוותר צבחר לית עלמא יכיל קאי, א"ל הקב"ה אברהם אהבת צדק לצדק בריותי, ותשנא רשע שנאת מלחייבן, על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך מנח עד לך עשרה דורות ומכלם לא דברתי עמהם אלא עמך [יח]ויאמר ה' אל אברם (ברמז תמ"ג). [יט]רבי ברכיה בשם רבי אחא בר כהנא פתר קריא באהרן, כשעשו ישראל אותו מעשה בתחלה הלך אצל חור אמרו לו [כ]קום עשה לנו אלהים, כיון שלא שמע להם הרגוהו, הה"ד [כא]גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים זה דמו של חור, לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה על אשר אמרו אלה אלהיך ישראל, אחר כך הלכו אצל אהרן ואמרו עשה לנו אלהים כיון ששמע אהרן כך נתירא הה"ד [כב]וירא אהרן ויבן מזבח לפניו מזבוח לפניו, אמר אהרן מה אעשה הרגו את חור שהיה נביא עכשו אם הורגים אותי מתקיים עליהם מקרא זה [כג]אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולים. ד"א וירא אהרן מה ראה אם הם בונין אותו זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצא מלאכתן כלה בבת אחת, ומתוך שאני בונה אותו אתעצל במלאכתי ומשה יורד ומעבירם מעבודת אלילים ואני בונה אותו לשמו של הקב"ה שנאמר [כד]חג לה' מחר. ד"א אם הן בונין אותו הסרחון תלוי בהן מוטב יתלה בי הסרחון ולא בישראל, רבי אבא בר ר' יודן בשם רבי אחא משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ונטל החרב לחתוך את ראש אביו אמר ליה פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי החרב ואני תותך, הציץ המלך עליהם אמר להם יודע אני כונתך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני חייך מפלטין דידי לא תזיע ומותר פתורי אתה אכיל וכל כך [כה]אנונא את נסיב. מפלטין דידי לא תזיע דכתיב [כו]ומן המקדש לא יצא, ומותר פתורי את אכיל דכתיב [כז]והנותרת מן המנחה וגו' יאכלו אהרן ובניו ארבע ועשרים מתנות כהונה, אמר לו הקב"ה אהרן אהבת צדק לצדק את בני ושנאת מלחייבן, על כן משחך אלהים חייך שמכל שבט לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה שנאמר [כח]קח את אהרן ואת בניו: שמן ששון מחבריך. [כט]כשבאין למשחו והיו מכניסין כהנים ומעמידין לצד ונותנין שמן המשחה באמצע והשמן רץ מעצמו ונצוק על ראשו של כהן גדול שנאמר על כן משחך אלהים שמן ששון שמכיון ששמן המשחה היה יורד עליו אם היה קצור היה מאריך אם היה שחור היה מתלבן ואם היו פניו רעות היו משחקות, ומהו מחבריך שהיה נאה וניכר מכל אחיו שנאמר [ל]והכהן הגדול מאחיו, ואם תמה אתה שהשמן רץ ונצוק על ראש כהן גדול למד מדוד דכתיב [לא]ויהי בבואם וירא את אליאב (ברמז קכ"ד): בנות מלכים ביקרותיך. [לב]אמר ר' שמעון בן יוחאי הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לה בביתו נטל בתו ונתנה לו אמר מוטב תהא בתי שפחה בבית זה ולא מטרונא בבית אחר. הדא הוא דכתיב בנות מלכים ביקרותיך וגו' [לג]בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל זו לעובדי אלילים זכו לכתם אופיר. [לד]רבא אמטי קרבנא לבר ששך ביום חגו, אמר קים לי ביה דלא פלח לאלילים, אזל אשכחיה דיתיב עד צואריה במיא דוורדא וזונות ערומות קיימות קמיה, אמר ליה אית לכו כהאי גוונא לעלמא דאתי, אמר ליה לדידן אית לן עדיף מהאי, ודעדיף מאי היא אמר ליה דלדידכו אית לכו ביעתותא דמלכותא ולדידן לית לן ביעתותא דמלכותא, אמר ליה ומאי ביעתותא דמלכותא איכא עלי, אדיתבי אתא פריסתקא דמלכא עליה אמר קום דקא בעי לך מלכא, כי קא נפיקו ואזלי אמר ליה כל עינא דקא חזי לכו בבישות תיפקע, אמר רבא אמן, פקע עיניה דבר ששך. אמר רב פפא איבעי ליה למימר מהאי קרא בנות מלכים ביקרותיך וכו'. רב אמר איבעי למימר מהכא [לה]עין לא ראתה אלהים זולתך: שמעי בת וראי והטי אזנך. [לו]א"ר יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שבירה זו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר ליה אני בעל הבירה, כך לפי שהיה אברהם אומר תאמר שהעולם בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה אמר אני בעל הבירה, ושכחי עמך ובית אביך [לז]לך לך מארצך וממולדתך וגו'. ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם. כי הוא אדוניך והשתחוי לו ויאמר ה' אל אברם (ברמז תקפ"ט): ובת צר במנחה זה אברהם שהציר מלכים והצירו לו מלכים. במנחה פניך יחלו [לח]ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין: כל כבודה בת מלך פנימה. כל המצנעת עצמה זכתה משבצות זהב לבושה, א"ר לוי זכתה שתעמיד ממנה לובשי בגדי כהונה גדולה שנאמר [לט]ועשית משבצות זהב. אמרו שבעה בנים היו לקמחית וכלם שמשו בכהונה גדולה, אמרו לה חכמים מה מעשים טובים יש בידך, אמרה להם העבודה מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי, קראו עליה פסוק זה כל כבודה בת מלך פנימה, וכן הזהיר המקום [מ]ומלאו את הארץ וכבשוה האיש כובש את אשתו שלא תהא הולכת בשוק שלא תבא לידי קלקלה דכתיב [מא]ותצא דינה בת לאה: תחת אבותיך יהיו בניך, [מב]רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מנין אתה יודע שכל אחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך, (אי בנים) יכול דווים וסחופים, תלמוד לומר תשיתמו לשרים, יכול *פרגמטוטין תלמוד לומר ממלכת, יכול יהיו מכבשים תלמוד לומר כהנים, יכול כהנים מחזרין, ת"ל ממלכת (בטלנים) °[בליוטים] כענין שנאמר [מג]ובני דוד כהנים היו. א"ר אבהו אל תתמה הדא תרנגולא ביומא רבה ילדה שני ביעי וביומא זוטא חדא ביעתא הדא הוא דכתיב (צז) [מד]כימי העץ ימי עמי (ברמז קל"ד):

תשנא מו למנצח לבני קרח על עלמות שיר. [מה]זה"ש הכתוב [מו]עושה גדולות עד אין חקר וגו', אין אדם יכול לספר נפלאותיו של הקב"ה, וכן הוא אומר [מז]לעושה נפלאות גדולות לבדו, מהו לבדו אמר רבי [מח]פרוזדיק בר נחשא הוא לבדו יודע מה עושה, כך אמרו בני קרח למנצח על עלמות אמר רבי אבדימי דמן חיפה מעולמים הם הדברים שראינו אין אנו יודעין מה ראינו. ד"א עלמות שני עולמות ראינו של צדיקים ושל רשעים, אמר רב נחמן בר יצחק ראו דינין של אותם שבטחו על חילם שנאמר הבוטחים על חילם, אותה שעה אין עשרם עומד להם וכה"א [מט]גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. א"ר כהנא לא יאמר אדם בשביל אחי או אבא צדיק אני נמלט אין אברהם מציל ישמעאל בנו ולא יעקב עשו אחיו, וכן הוא אומר [נ]אח לא פדה יפדה איש, מהו אח הצדיקים צווחים על אותו היום אח מה קשה מה קשה לכך נאמר אח לא פדה יפדה איש:

תשנב [נא]ויקר פדיון נפשם. אמר רבי אלעזר למה הוא יקר, א"ל הקב"ה לא אמרתי לכם קחו אותו עד שהוא בזול אמרתי [נב]ושחד לא תקח ואני מקבל מכם שחד שנאמר [נג]שחד מחיק רשע יקח, ואלו נתתם אותה שעה הייתי מקבל מכם ועכשו איני מקבל אלא והדל לעולם, ולהיכן הם הולכין לשאול שנאמר כצאן לשאול שתו מות ירעם, וירדו בם ישרים לבקר, מהו לבקר אריב"ל מלמד שהצדיקים יורדים בכל בקר ומבקרים אותן, אמרו לבני קרח מה אתם עושים באותה שעה, אמרו להם אלהים מחסה לנו ועוז עזרה בצרות נמצא, מלך ב"ו אם אומר לעזור בצרה אינו יודע מה לעשות עד שיגיע אצלו, אבל הקב"ה אינו כן אלא עוזרה בצרות וגו'. אמר רבי נחשון כל צרה וצרה שמגעת אצלנו נמצא לנו זה שאמר הכתוב [נד]עמו אנכי בצרה:

תשנג על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, אמרו בני קרח אל תיראו מאותו יום שמנער הקב"ה את הארץ שנאמר [נה]לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, ואומר [נו]כי הנני בורא שמים חדשים וגו', והיכן צדיקים עומדים באותה שעה [נז]ואתם הדבקים בה' אלהיכם. אמר רבי יודן אמרו בני קרח אל תתיראו ראו נסים שעשה עמנו שנאמר [נח]ותפתח הארץ את פיה ואנו היינו תלויין באויר וכן הוא אומר [נט]ובני קרח לא מתו. רבי נחמיה אומר אינו כן אלא הקב"ה העמידן כתורן שנאמר [ס]ויהי לנס, אמרו בני קרח אל תתיראו יודעין אנו מה עשה הקב"ה עמנו לכך נאמר על כן לא נירא בהמיר ארץ ואומר [סא]כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט. [סב]רבי יוסי בשם רבי יוחנן לעולם אל יהא פסוק זה זז מפיך ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ורבי אבהו בשם רבי יוחנן [סג]ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך: לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות. [סד]מאי רות אמר רבי יוחנן שיצא ממנה דוד שרוה להקב"ה בשירות ותשבחות, מנא לן דשמא גרים, אמר רבי אלעזר דאמר קרא אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות. ראובן ראו מה בין בני לבן חמי דאלו בן חמי אע"ג דמנפשיה זבין בכרותיה ליעקב כתיב [סה]וישטום עשו את יעקב ואלו בני אע"ג דבעל כרחיה אשתקיל בכרותיה דכתיב [סו]ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף כתיב ביה [סז]וישמע ראובן ויצילהו מידם:

למנצח

ממ"ק ובמ"ק יח בראשית יב: יט ויקרא רכס: כ שמות לב: כא ירמיה ב: כב שמות לב: כג איכה ב: כד שמות לב: כה אנונא כלכול מזונותיו: כו שמות לג: כז שם ב: כח ויקרא ח: כט ילמדנו: ל ויקרא כא: לא ש"א טז: לב ב"ר פ' מה: לג ר"ס ו: לד ע"ז סה: לה ישעיה סד: לו ב"ר פ' לט: לז בראשית יב: לח שם יד: לט שמות כח: מ בראשית א: מא שם לד: מב מכילתא: *פרגמטוטין רוכלים וסוחרים קטנים: °בליוטים שרים וחכמי עצה: מג ש"ב ח: מד ישעיה סה: מה מדרש: מו איוב ט: מז תהלים קלו: מח פרוזדיק כס תכס: מט צפניה א: נ תהלים מט: נא שם: נב שמות כג: נג משלי יז: נד תהלים צא: נה איוב לח: נו ישעיה סה: נז דברים ד: נח במדבר כו: נט שם: ס שם: סא ישעיה נד: סב ירושלמי דברכות פ"ה: סג תהלים פד: סד ברכות ז: סה בראשית כז: סו דברי הימים א ה: סז בראשית לז:

זית רענן (צז) כימי העץ ימי עמי, כלומר כשם שהעץ עושה פירות בכל יום כן עתידין להוליד בכל יום:

ובחמשה עשר לחדש, הוי אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגו' :
מ״ג כי אתה אלהי מעוזי. עד שגאלת אבותינו ממצרים לא נתנו לך עוז [פא]עזי וזמרת יה, אני איני כן אלא עד שלא תגאלני אני נותן לך עוז, ולא זה בלבד אלא [פב]ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה, למה קודר אתהלך בלחץ אויב ממה גאלת את אבותינו לא מן הלחץ שהיו לוחצים אותם וכן הוא אומר [פג]וגם ראיתי את הלחץ. למה קודר אתהלך בלחץ אויב לא שלחת להם גאולה שנאמר [פד]שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו שלח לי אף שנים שנאמר שלח אורך ואמתך, אמר הקב"ה אני משלח שנאמר [פה]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הרי אחד והשני [פו]הן עבדי אתמך בו בחירי וגו' לכן הוא אומר שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך, כשם שעל הים הוא אומר [פז]תביאמו כך הראשון יביאוני אל הר קדשך, ואבואה אל מזבח אלהים במה אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי ומה יש לעשות להודות את שמך, וכן אסף אמר [פח]ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך :

תשמו מד למנצח לבני קרח משכיל אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו. זה שאמר הכתוב [פט]מוליך לימין משה וגו' מכאן אתה אומר שלא היו ביד ישראל מעשים לא לגאולה ולא לקריעת ים סוף, אלא על מה נגאלו לעשות לו שם עולם וכן הוא אומר [צ]כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. א"ר אלעזר אמר להם משה לא במעשיכם אתם נגאלין אלא למען תספר באזני בנך וגו' וליתן שבח להקב"ה לספר גדולתו ותהלתו בין העו"א, וכן הוא אומר [צא]ספרו בגוים (את) כבודו, וכן בני קרח אומרים אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, אמר רב חנן וכי באזניהם שמעו מאבותיהם והלא הם עצמם יצאו ממצרים שנאמר [צב]ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף, ולמה אמרו אבותינו ספרו לנו, אמר רב כהנא שהתנבאו על הדורות האלו אמרו להקב"ה לאבותינו עשית ולנו לא עשית, וכן הוא אומר פועל פעלת בימיהם בימי קדם פועל שפעלת שיצאו ממצרים וקרעת להם את הים אבל לנו לא עשית כן, וכן הוא אומר [צג]לא לנו ה' לא לנו מה הנאה יש לנו שעשית עם אבותינו ואימתי הוא הטובה שאמרת לנו לעשות שתעשה עמנו אות לטובה שנאמר [צד]עשה עמי אות לטובה בימי אברהם פעלת פעולה גדולה ומה היא [צה]ויחלק עליהם לילה ואף בניו רצית במדבר ולנו אין אתה מתרצה וכן הוא אומר [צו]רצית ה' ארצך. כי עליך הורגנו כל היום (ברמז תתרי"ט) :

עורה למה תישן. [צז]שנו רבותינו אף הוא בטל את המעוררין, מאי מעוררין אמר רחבה בכל יום ויום היו הלוים עומדים על הדוכן ואומרים עורה למה תישן, אמר להם וכי יש שינה לפני המקום והכתיב [צח]הנה לא ינום ולא יישן, אלא בשישראל אין עושין רצונו של מקום שרויין בצער ועובדי אלילים בשלוה, לכך נאמר עורה למה תישן וגו'. למה פניך תסתיר (ברמז תרמ"ז) : כי שחה לעפר נפשנו. [צט]אמר רב יצחק אמר הקב"ה לאברהם [ק]ושמתי את זרעך כעפר הארץ [וכתיב קום התהלך בארץ וגו' כי לך אתננה וגו'] הוי כי שחה לעפר נפשנו, מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו [אם יש בנו מעשים עשה עמנו] ואם אין בנו מעשים עשה למען שמך ופדנו למען חסדך. א"ר ברכיה אי מטית מלכותא דאמתילא לעפרא צפה לישועה, אמר הקב"ה לישראל הרטיבו מעשים עשו תשובה ומיד אני גואל אתכם ומה כתיב אחריו למנצח על שושנים :

תשמז מה למנצח על שושנים לבני קרח. א"ר פנחס כל מי שרואה אותם אומר קוצים הם למה שהיו עם הקוצים ומה דרכן של קוצים לאש, וכן הוא אומר [קא]קוצים כסוחים באש יצתו, וכתיב [קב]ואש יצאה מלפני ה' ובני קרח היו שושנים ונלקטו מביניהם וקפץ הקב"ה והצילם [קג]דודי ירד לגנו לערוגת הבושם ללקוט שושנים, משל למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה ובאו בני המדינה לעטרו בעטרה של זהב מקובעת באבנים טובות ומרגליות ויצאו ואמרו להם אין המלך מבקש של זהב אם יש כאן של שושנים שמהו בני המדינה, כך היו בני קרח ועדתו אומרים מבקש הקב"ה מחתות של זהב אמר הקב"ה למה לי של זהב [קד]לי הכסף ולי הזהב ואפילו קטרת למה לי [קה]קטרת תועבה היא לי, (צה) ומה אני מבקש שושנים אמרו בני קרח אנו שושנים אמר הקב"ה נצחתם למנצח על שושנים. כל העושה תשובה מעבירה שבידו הקב"ה מוסיף וקורא לו שם חביב, בוא וראה בבני קרח עד שלא עשו תשובה לא נקראו שושנים וידידים משעשו תשובה נקראו שושנים וידידים שנאמר על שושנים וגו' משכיל שיר ידידות, וכן דוד עד שלא עשה תשובה לא נכתב *באיסטרטיא של מעלה משעשה תשובה נכתב באיסטרטיא של מעלה ונקרא עבד שנאמר [קו]למנצח לעבד ה' לדוד. בג' דברים נאמרה פרשה זו, בנצוח, במשכיל, בשיר, כנגד שלשה בני קרח, ומפני שהם שלשה אמרו שלשה, מהו ידידות, אמר הקב"ה כל אחד ואחד מהן ידידות הן לפני, מנין אתה יודע שמשה ואהרן וכל ישראל באין לשמוע שירה של בני קרח שנאמר למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות משמיע ידידים של הקב"ה, לכן מתחיל שיר ידידות, ומלמדים לומר שירה שנאמר [קז]וכל בניך למודי ה' :

תשמח דבר אחר זה שאמר הכתוב [קח]אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה, פסוק זה על העתיד נאמר, כשם שטל זה אין מזיק לכל בריה כך צדיקים לעתיד לבא ניזונין מזיו השכינה ואינן נזוקין שנאמר [קט]שובע שמחות את פניך, אמרו ישראל לפני הקב"ה אימתי יבא הגואל, לכשירדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם שנאמר [קי]ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו', אמרו בני קרח בירידה התחתונה אנו כמו שנאמר [א]כי שחה לעפר נפשנו מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו, אמר להם הקב"ה הכל מכם כשתכוונו לבבכם למעלה כשושנה הזאת באותה שעה אני גואל אתכם שנאמר [ב]אהיה כטל לישראל אימתי כשיפרח כשושנה :

תשמט רחש לבי דבר טוב. להודיעך שלא יכלו להתודות בפיהם אלא כיון שרחש לבם בתשובה קבלם הקב"ה, וכן הוא אומר [ג]ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה וגו', וכל מחשבות אינו אומר אלא וכל יצר מחשבות, עד שאין האדם יצר את המחשבה בלבו הקב"ה מבין, ולמה לא יכלו לומר בפיהם שירה, שאול פתוחה והאש מתלהטת סביבותיהם דכתיב [ד]ואש יצאה מאת ה', ואומר [ה]ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם לכך נאמר רחש לבי. שלשה היו ולמה אמר לבי ללמדך שמה שכוון זה כוון זה והיו שלשתן שוין בלב אחד. אומר אני מעשי למלך, אם רחש למה אמירה ואם אמירה למה רחש, אלא אמרו אם בלבבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו להקב"ה. דבר אחר רחש לבי בנבואה שנתנבאו שאביהם בא לעוה"ב, וכן חנה אומרת [ו]ה' ממית ומחיה גו'. רחש לבי, משל למי שמבקש לעלות לבימה נטל קונטרס חלק ונתן לדיין, א"ל למה לא כתבת, א"ל לא היה לי פנאי לכתבו, כך בני קרח לא היה להם פנאי לומר בשפתם ואמרו בלבם, א"ר אושעיא משל למי שעלה לבימה מצאו אחד ואמר לו תן לי מה שאתה חייב לי, אמר ליה מיד אני יורד מן הבימה ואתן לך, כך אמרו בני קרח לא נפנינו לומר שירה משנפנינו אומר אני מעשי למלך : יפיפית מבני אדם. [ז]נתיפית בעליונים [ח]הן אראלם צעקו חוצה, נתיפית בתחתונים [ט]נשיא אלהים אתה בתוכנו. על כן ברכך אלהים [י]וה' ברך את אברהם בכל. חגור חרבך על ירך גבור [יא]תן מילה בין ירכיך, הודך בעולם הזה, והדרך בעוה"ב :

תשנ [יב]אמר רבי ירמיה א"ר אלעזר שני תלמידי חכמים המחודדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליחן שנאמר והדרך צלח רכב אל תקרי והדרך אלא וחדדך, ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנאמר רכב, יכול אפילו שלא לשמה, תלמוד לומר על דבר אמת וענוה צדק, ואם עושים כן זוכים לתורה שניתנה בימין שנאמר ותורך נוראות ימינך, רב נחמן אמר זוכים לדברים שנאמרו במיימינים של תורה, דאמר רבה בר שילא אמר רב חסדא ואמרי לה אמר רב יוסף בר חמא אמר רב ששת מאי דכתיב [יג]ארך ימים בימינה, בימינה ארך ימים איכא עושר וכבוד ליכא, למיימינים בה ארך ימים איכא וכל שכן עושר וכבוד, למשמאילים בה עושר וכבוד איכא ארך ימים ליכא. [יד]ד"א והדרך צלח רכב הדור הוא תלמיד חכם כשמקבץ את החברים לא להחניפם אלא על דבר אמת וענוה צדק. הדורה היא שמועתן של רבי יוחנן ור' לוי שהם יושבין ומפלפלין בהלכה, רבי אומר ותורך נוראות ימינך אם הפצת בתורה שניתנה בנוראות ונכתבה בימין אתה עתיד להורות הוראות מתוכה, רבי אבא אמר אם חפצת בתורה סופה נקראת על שמך (ברמז תקצ"ה) :

אהבת צדק ותשנא רשע. [טו]רבי עזריא בשם רבי ברכיה פתר קריא באברהם, בשעה שבקש רחמים על סדומיים מה כתיב [טז]חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו'. נשבעת שלא להביא מבול מה אתה מערים על השבועה מבול של מים אינך מביא אבל מבול של אש אתה מביא אם כן לא יצאת ידי שבועה [יז]השופט כל הארץ לא יעשה

כמ"ק ובמ"ק פא שמות טו : פב ירמיה טז : פג שמות ג : פד תהלים קה : פה מלאכי ג : פו ישעיה מב : פז שמות טו : פח תהלים עט : פט ישעיה סג :
צ שם : צא תהלים צו : צב שמות ו : צג תהלים קטו : צד שם פו : צה בראשית יד : צו תהלים פה : צז סוטה מח : צח תהלים קכא :
צט מדרש : ק בראשית יג : קא ישעיה לג : קב במדבר טז : קג שה"ש ה : קד חגי ב : קה ישעיה א : *איסטרטיא חיל לעבודת המלך : קו תהלים יח : קז ישעיה נד :
קח הושע יד : קט תהלים טז : קי הושע ב : א תהלים מד : ב הושע יד : ג דה"א כח : ד במדבר טז : ה שם : ו ש"א ב : ז ב"ר פ' נט : ח ישעיה לג :
ט בראשית כד : י שם כד : יא תנחומא : יב שבת סג : יג משלי ג : יד מדרש : טו בראשית רבה פרשה מט : טז בראשית יח : יז שם :

זית רענן (צה) ומה אני מבקש שושנים, פי' שהיו רכים כשושנים : (צו) כבר אמרנו, כלומר כיון שהרהרנו בלבנו הו"ל כאלו אמרנו מעשינו לפניו :

אויבים היו לדוד הלא כבר נאמר לזוכל ישראל ויהודה אוהבים לדוד, ואומר להויהי דוד עושה משפט וצדקה ומי היו אויביו אותם שרצו לעשוק ולחמוס ולא הניחן: ואם בא לראות שוא ידבר לבו, נכנסין לבקרני ואומרים הקב"ה ירחם עליך ומתפללין עלי בפיהם, אבל בלבם יקבץ און לו, מהו דבר בליעל יצוק בו דבר שעשה כדאי הוא שלא לעמוד ממטתו, א"ל דוד מי אמר עליך כן שמא אדם נכרי, אמר לאו גם איש שלומי וכו', אמר דוד איני נותן דבריהם בלבי אבל אני בוטח בך ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם, אמר לו מה אתה משלם להם רעה, א"ל לאו לוואני בחלותם לבושי שק, ומי יאמר שהוא כן א"ל ותפלתי אל חיקי תשוב. לזההוא דקאמר ואזיל גברא דקא רחיצנא עליה לחאדייה לגזיזיה וקם, אמר ליה שמואל לרב יהודה קרא כתיב גם איש שלומי אשר בטחתי בו וגו'. לטאמר רבי יוחנן בתחלה קראו לאחיתופל רבו מואתה אנוש כערכי אלופי, ואחר כך קראו חברו שנאמר מאאשר יחדו נמתיק סוד, ואח"כ קראו איש שנאמר גם איש שלומי אשר בטחתי בו וגו': ואני בתמי תמכת בי. מבקיימתי התורה שנאמר בה תמימה, וכה"א מגתורת ה' תמימה, ואומר מדתמים תהיה, או חלקך עם ה' אלהיך דכתיב מהטוב וישר ה' על כן יורה וגו': ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם. מואמר רבי יהושע בן גדיא כל העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעולם הבא שנאמר אמן ואמן, אמר הקב"ה לישראל עד שלא בראתי אתכם היו מלאכי השרת מקלסים לפני ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל, כיון שבא אדם אמרו המלאכים זהו שאנו מקלסין בשמו אמר להם הקב"ה לאו גנב הוא, בא נח אמרו לו זהו, א"ל לאו שכור הוא, עמד אברהם א"ל זהו, א"ל לאו גר הוא, עמד יצחק אמרו לו זהו, אמר להם לאו שהוא אוהב אשר שנאתי, וכיון שבא יעקב אמרו לו זהו, אמר להם הן, וכה"א מזלא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל, ונקראו כל ישראל על שמו שנאמר מחישראל אשר בך אתפאר:

מב **למנצח** משכיל לבני קרח. מטזה שאמר הכתוב נאורח חיים למעלה למשכיל (במזמור ל"א): כאיל תערוג. כאילת אינו אומר אלא (צג) כאיל זכר, תערוג נקבה. למה, אילת זו כשיושבת על המשבר מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה אותה ומזמין לה נחש ומכישה בבית הרחם ומיד בית הרחם נפתח. כך קראו בני קרח מצרה שלא יאבדו וענה אותם לכך נאמר כאיל הערוג. מהו על אפיקי מים, האילת היא חסידה שבחיות ובזמן שחיות צמאות מתכנסות אצל האילת והיא חופרת ומכנסת קרניה בקרקע ועורגת להקב"ה וקורע לה את התהום והמים עולים לה זהו כאיל תערוג על אפיקי מים, כשם שהאילה צווחת להקב"ה כך אסתר אמרה נאאילותי לעזרתי חושה. צמאה נפשי לאלהים. נבממה את צמאה אמרה לו איני צמאה לא לאכול ולא לשתות אלא לראות את פניך. נגלך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש לכך נאמר מתי אבא ואראה פני אלהים. דבר אחר מהו לאלהים כשתעשה דין בעובדי אלילים שנאמר נדאלהים לא תקלל. דבר אחר כשתחזור אותו אלהות שעשיתני בסיני נהאני אמרתי אלהים אתם. דבר אחר כשתלבש האלהות שנתנה ליעקב נויתן לך האלהים [ויתן לך אלהותא]: ד"א לאל חי שהוא חי וקיים לעולמים. דבר אחר שהוא מפריח טללים ומוריד גשמים בעונתן בשביל חיינו. דבר אחר שהוא חי וקיים בדברו, א"ר פנחס אע"פ שמתו המבטיחים אלו הנביאים, אבל האלהים שהבטיח חי וקיים: מתי אבא ואראה פני אלהים. אמרו ישראל רבש"ע אימתי אתה מחזיר לנו הכבוד שעלינו שלשה פעמי רגלים ורואים פני שכינה, אמר רבי יצחק כשם שהם באים ליראות כך הם באים לראות מתי אבא ואראה ברוח הקדש, אמר רבי יצחק למה קורין אותו שמחת בית השואבה שמשם שואבין רוח הקדש, אמר להם בני בעולם הזה אתם עולים בשנה שלשה פעמים כשיגיע הקץ אתם עולים שם בכל חדש שנאמר נזוהיה מדי חדש בחדשו וגו':

תשמב **היתה** לי דמעתי לחם. נחמכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו מבקש לאכול, וכן הוא אומר באלקנה נטחנה למה תבכי ולמה לא תאכלי מכאן שהצרה משבעת: אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. נזכרת אני מה שעשית לאבותינו במדבר כשחטאו בעגל ואמרו סאלה אלהיך ישראל אותו אלה אני נזכרת ונפשי משתפכת: כי אעבור בסך. כשעולים ברגלים לראות פניך (צד) סאבסקפסטאות היינו באין אנו ובנינו בחיל גדול והאומות דוממין לפנינו עכשו שחרב הבית אני הוא שדוממת לכך נאמר אדדם עד בית אלהים; בקול רנה כשהייתי עוברת בתורה ובשירים ובצלצלים ותרועה. מהו המון חוגג ל' יוני חוגגים* של מים כשם שלא היה להם לחוגים של מים שעור כך לא היה שעור לישראל כשעולין לרגל: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו, לא הודינו לו בראשונה שעשה עמנו אנו מודים לו עוד, כי עוד אודנו אימתי כשיושיענו ישועות פניו:

תשמג **אלהי** עלי נפשי תשתוחח. אני היא שמתקנא אני הוא שמשתוחחת אני הוא שרואה וכועס אתה מאי איכפת לך, שרפים אומרים לך קדוש, אופנים אומרים לך ברוך, סבאתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור מאי איכפת לך סגהוד והדר לפניו וגו' מה איכפת לך אני הוא שמשתוחחת. על כן אזכרך מארץ ירדן נזכר אני נסים שעשית לנו כשעברנו את הירדן. על כל אותו הכעס שהכעסנוך בשטים עשית לנו נסים בירדן, וכה"א סדוישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים (הקצר רוח אלהים), וכן אסף הוא אומר סהחלותי היא שנות ימין עליון, וכי יש חולי [למעלה] אלא שנשתנית ימין של מעלה, א"ל הקב"ה סולא קצרה יד ה' מהושיע כי עונותיכם היו מבדילים. מהו מהר מצער הר סיני, וכה"א סזלמצער ירשו עם קדשך וגו' לא עשית לנו כמו שעשית להם, ומה עשית לנו כל משבריך וגליך עלי עברו, וא"ת בשביל שאין בידי זכות והלא אתה צוית שישחטו הפסח מצוה אחת עשו ובלילה שעשו יצאו ממצרים, וכה"א יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי: תהום אל תהום קורא. סחאמר רבי אלעזר כשמנסכין מים בחג תהום אומר לחברו אבע מימיך קול ב' רעים אני שומע שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. א"ר שמעון אין לך טפח יורד מלמעלה שאין התהום עולה כנגדו טפחים שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. א"ר לוי שלשה קולם הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בינתים ואין מרגישין ואלו הן, היום, והגשמים, והנפש כשהיא יוצאה. היום מנין א"ר יודן בר אלעאי אתה סבור ששף ברקיע ואינו אלא כנסר זה שמנסר בעץ. הגשמים מנין תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. הנפש כשיוצאה מן הגוף מנין, דרבי שמואל אחוי דרבי פנחס בר חמא הוה דמך בצפורי ויתבי חברייא גביה אתא מילא ושרון גברין אמרי ליה נפשא דאחוה דההוא גברא מקצצא ארזין מקצצא אילנין ואתון יתבין ולא ידעין. סטויש אומרים אף הנחש בשעה שמפשיט עורו ובשעה שהולד יוצא ממעי אמו וכשהאשה מתגרשת מבעלה. עאמר רבי יוסי בן דורמסקית הם חטאו בגלגל העין שדומה למים, אף הקב"ה לא פרע מהם אלא במים. א"ר לוי הם קלקלו עאסילונים שלהן אף הקב"ה שנה עליהם סדרו של עולם, דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה (ברם הכא) [דכתיב] תהום אל תהום קורא לקול צנוריך [ברם הכא עבנבקעו כל מעינות תהום רבה]. עגרבי יהושע אומר עביה של ארץ מהלך ששים שנה ותהום אחד שהוא אצל גיהנם נובע ומוציא מים לתענוג בני אדם:

תשמד **רבי** יהודה אומר פעם אחת בכל חדש סילוגות עולין מן התהומות להשקות פני כל הארץ שנאמר עדואד יעלה מן הארץ והעבים מעבירים הצנורין בימים והימים משמיעין קול צנור לתהומות ותהום אל התהום קורא לעלות וליתן מים לעבים שנאמר תהום אל תהום קורא, והעבים שואבים מים מן הים שנאמר עהמעלה נשיאים מקצה הארץ, ובכל מקום שיפקוד להם המלך שם הם מגשימים, מיד הארץ מעוברת צמחים כאשה אלמנה המעוברת מזנות, אבל כשרוצה הקב"ה צמחה של ארץ וליתן צורך של בריות פותח אוצרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהם מים זכרים ומיד הארץ מעוברת וצומחת זרע של ברכה שנאמר עויפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים:

תשמה **יומם** יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. עזא"ר לוי כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא שהוא דומה ליום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי: תפלה וגו' (ברמז של"ט וברמז תנ"ד): אמרה לאל סלעי למה שכחתני למה קודר וגו'. עחאותם שבמצרים לא עשו אלא מצוה אחת ויצאו אני כל מצות שאמרת לי אני עושה עטשמור את חדש האביב ואני שומרת, פועשית חג שבועות ואני עושה, באחד לחדש השביעי הזה, בעשור לחדש, ובחמשה

מב"ק ובמ"ק לד שמואל א יט: לה שם ב: לו תהלים נה: לז סנהדרין ז: לח אדייה לגזיזיה פי' הגרושו עלי ועמד נגדי: לט סנהדרין קו: מ תהלים נה: מא שם: מב ספרי: מג תהלים יט: מד דברים יח: מה תהלים כה: מו תנחומא: מז בראשית לה: מח ישעיה מט: מט מדרש: נ משלי טו: נא תהלים כב ומ: נב פסיקתא רבתי פ"ח: נג תהלים כז: נד שמות כב: נה תהלים פב: נו בראשית כז: נז ישעיה סו: נח מדרש: נט ש"א א: ס שמות לב: סא סקפסטאות עגלות לב מכוסות: *חוגים כמו עוגים: סב איכה ה: סג תהלים לו: סד יהושע ג: סה תהלים עז: סו ישעיה נט: סז שם סג: סח תענית כה: סט פרקי רבי אליעזר: ע בראשית רבה פרשה לג: עא סילונים גנות ונקיבות: עב בראשית ז: עג פר"א: עד בראשית ב: עה תהלים קלה: עו דברים כח: עז חגיגה יב: עח מדרש: עט דברים טז: פ שם:

זית רענן (צג) כאיל זכר וכו'. וצ"ל מפני שהיא צועקת בחוזק כזכר לפיכך כתוב לשון זכר: (צד) בסקפסטאות, מנעלים חשובים, וכ"ה במדרש רות:

אורח חיים, ולא עוד אלא העלני למרום וכן הוא אומר ויקם על סלע רגלי ואין סלע אלא בית המקדש, וכן הוא אומר [צז]הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו, אמרו לו מנין אנו יודעין שעושה עמך כך אמר להם השירה שאני אומר שנאמר ויתן בפי שיר חדש, וכי כל השירות ישנות, אלא שנטלה הימני רוח הקדש והשיבה לי שנאמר [צח]השיבה לי ששון ישעך וגו׳:

תשלז יראו רבים וייראו, [צח]כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד וכן הוא אומר [צט]הן עד לאומים נתתיו מיד ויבטחו בה׳. ילמדנו רבינו כמה הוא דין רשעים בגיהנם שנו רבותינו משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש זה מן המשנה, מן המקרא מנין שנאמר [ק]והיה מדי חדש בחדשו מאותו חדש לאותו חדש זהו שנים עשר חדש, ובמה הם נידונין באש ובשלג וכן אמר שלמה [קא]לא תירא לביתה משלג זהו גיהנם, ונוטלין אותו מן השלג ומקלעין אותו באש, אמר דוד [קב]ויעלני מבור שאון מטיט היון למה נקרא טיט היון על שם שצווחין ווי באש ובשלג הן צווחין וה. אמר חזקיה ומשלימין נפשותיהן בתוך השלג שנאמר [קג]בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון (ברמז תל״ז). נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. [קד]דרש רבא עלי לא נאמר אלא אלינו מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד אמר עלי ועליך נאמרו שני מקראות הללו וכתיב [קה]פתחת למוסרי שתי מוסרות שהיו עלינו [קו]לא יבא עמוני ומואבי. [קז]ד״א רבות עשית אתה ה׳, א״ר חנינא בר פפא כל פעולות שפעלת אלינו כולם בשבילנו, למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות הדא הוא דכתיב [קח]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו, ר׳ חנינא בר פפא אמר חורי כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיקבל אברהם המלכיות עלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם. [קט]שמעון בר אבא בש״ר שמעון אומר ארבעה דברים הראה לו, מלכיות, גיהנם, תורה, ובהמ״ק, א״ל בזמן שבניך עסוקין בב׳ הן ניצולין מב׳ ועתידה תורה ליבטל ובית המקדש ליחרב במה את רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות, ברר לו את המלכיות הדא הוא דכתיב [קי]אם לא כי צורם מכרם זה אברהם, וה׳ הסגירם הסכים הקב״ה על ידו, ר׳ הונא בשם רבי אחא כך היה אברהם יושב ומתמה כל היום במה אברר בגיהנם או במלכיות, א״ל הקב״ה קטע הדין [א]מלניא מלבך, [ב]ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר, [מהו לאמר] באנו למחלוקת ר׳ חנינא בר פפא אמר אברהם ברר את המלכיות, ר׳ יודן ורבי אידו ור׳ חמא בר חנינא אמרו משום זקן אחד הקב״ה ברר לו את המלכיות, הדא הוא דכתיב [ג]הרכבת אנוש לראשנו הרכבת אומיא לראשנו באנו באש ובמים:

תשלח [ד]רבי חנינא בר פפא אמר חורי כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיהא אדם נזקק לאשתו מה טעם [ה]וידע אדם עוד את אשתו, מהו עוד שנתוסף לו עוד תאוה על תאותו, לשעבר אם לא היה אדם רואה לא היה מתאוה עכשו בין רואה בין אינו רואה מתאוה. רבי אבא בר יודן אמר בשם רבי יוחנן רמז לפרגמטוטין* ומפרשי ימים שיהו נזכרים ובאים לבתיהן, רבי סימון אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שלא יקבלו עובדי אלילים את התורה, ולמה נראית כמחזור אחריהם כדי לכפול שכרנו דאמר רבי סימון כל מחשבותיך אלינו שאלפים ותמ״ת שנה שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב״ה יושב ומחשב חשבונות ומעבר עבורים מקדש שנים ומחדש חדשים, כיון שיצאו ממצרים מסרן להם שנאמר [ו]החדש הזה לכם ראש חדשים, מכאן ואילך מסורין לכם:

תשלט אז אמרתי הנה באתי וגו׳. [ז]דרש רבא אני אמרתי עתה באתי ולא ידעתי שבמגלת ספר כתוב עלי, כתיב הכא [ח]שתי בנותיך הנמצאות וכתיב התם [ט]מצאתי דוד עבדי, היכן מצאתיו בסדום. [י]ד״א אמר דוד רבש״ע כתבתני בספרו של אדם הראשון דכתיב [יא]גלמי ראו עיניך ועל ספרך וגו׳ לפיכך צריך אני לומר שירה לפניך שנאמר אז אמרתי הנה באתי ואין אז אלא שירה שנאמר [יב]אז ישיר משה, אימתי לעתיד לבא שנאמר [יג]שירו לה׳ שיר חדש. [יד]אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה תורה מגלה מגלה נתנה שנאמר אמרתי וגו׳, ר״ש ב״ל אמר תורה חתומה נתנה שנאמר [טו]לקוח את ספר התורה הזה. ואידך נמי הא כתיב לקוח את ספר התורה הזה, ההוא לבתר דאידבק. ואידך נמי הא כתיב במגלת ספר, ההוא דכל התורה אקרי מגלה דכתיב [טז]ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מגלה עפה. לעשות רצונך אלהי חפצתי וגו׳. [יז]אמר רב אחא בר עולא וכי יש תורה בתוך מעים והכתיב [יח]ועל לבם אכתבנה, אלא אמר דוד כך תבא מארה עלי אם אכלתי דבר שאינו מעושר, הדא הוא דכתיב (צב) [יט]ועל אוצרות המלך עזמות בן עדיאל ועל האוצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עוזיהו. בשרתי צדק בקהל רב. [כ]אמר רבי זעירי אמר רבי חנינא כל המורה הלכה בפני רבו נקרא חוטא שנאמר [כא]בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. רב המנונא רמי כתיב בלבי צפנתי אמרתך וכתיב בשרתי צדק, לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים, כאן בזמן שאינו קיים:

תשמ מא אשרי משכיל אל דל. [כב]זה שאמר הכתוב [כג]עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו׳, עיר קטנה זה האדם, ואנשים בה מעט אלו אבריו, ובא אליה מלך גדול זה יצה״ר, ובנה עליה מצודים גדולים כמנן רברבן, (והיה) [ומצא] בה איש מסכן חכם זה יצר הטוב, ולמה נקרא שמו מסכן דלית דשמע ליה, אמר דוד הואיל ולית דשמע ליה טב לי דאשמע ליה הה״ד אשרי משכיל אל דל. [כד]א״ר יהודה אמר שמואל כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם. שנאמר אשרי משכיל אל דל ואין דל אלא חולה שנאמר [כה]מדלה יבצעני, אי נמי מהכא [כו]מדוע אתה ככה דל בן המלך, ואין רעה אלא גיהנם שנאמר [כז]וגם רשע ליום רעה, אם בקר מה שכרו בעולם הזה ה׳ ישמרהו מיצר הרע, ויחייהו מיסורין, ואושר בארץ שיהיו הכל מכבדין אותו, ואל תתנהו בנפש אויביו שיזדמנו לו רעים כנעמן שרפאוהו מצרעתו ואל יזדמנו לו רעים כרחבעם שחלקו את מלכותו. בקור חולים אין לו שעור לפי שמתפלל על החולה ושמא יתקבל תפלתו. אמר ר׳ יוחנן כל המבקר את החולה מעביר ממנו אחד משמשים בחליו, אמר רבין אם כנימיה דרבי יוחנן יסקון לגבי בישא שתין בני אנשא ויסקון ליה, א״ל ששים ובלבד שיהו אוהבים אותו כנפשו אעפ״כ מרויחין לו. [כח]רבי אליעזר אומר מי שקובר מת מצוה, אמר רבי אבא בר ירמיה מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר הרע, ר׳ יוסי אומר מי שנותן פרוטה לעני, רבנן אמרין מי שבורח מן האנסים, מאן דאמר מי שמשכיל יצר טוב וכו׳ דכתיב משכיל אל דל, מאן דאמר הנותן פרוטה לעני דכתיב ישמרהו ויחייהו, מאן דאמר מי שמבקר את החולים שנאמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי, מאן דאמר קובר מת מצוה ואושר בארץ, מאן דאמר בורח מן האנסים שנאמר ואל תתנהו בנפש אויביו. דבר אחר א״ר יונה אשרי מי שנותן לדל אינו אומר אלא משכיל אל דל שמשכיל עליו היאך יזכה בו, כיצד אם היה אדם גדול שירד מנכסיו משכיל עליו הולך אצלו ואומר לו פלוני שמעתי עליך שירושה באה לך או פלוני חייב לך לוה ואתה פורע כשתבא הירושה או כשיפרע לך מי שהוא חייב לך ובשעת הפרעון הוא אומר במתנה נתתים לך. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא כ״ב פעמים כתיב כאן אשרי ומכלן לא נטל [כט]איפוכין אלא זה בלבד, ומה איפוכין נטל ביום רעה ימלטהו ה׳, א״ל הקב״ה אין לך יום רעה כיום המיתה יום יציאת הנפש, מה אעשה לך, ביום רעה ימלטהו ה׳:

תשמא דבר אחר ביום רעה ביום שכתוב בו [ל]הנה יום בא בוער כתנור, מה כתיב בתריה וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא, מהו צדקה אותה הצדקה [שעשיתם היא] עומדת לכם באותו יום, וכן ישעיה אמר [לא]ותפק לרעב נפשך. מהו ונפש נענה, הנפש הזו אין לה טובה אפילו אדם מאכילה כל מעדני עולם ושעה אחת מרעיבה היא מבקשה לצאת: ה׳ יסעדנו על ערש דוי, וכי יש ערש של דוי, אלא אדם חולה יום אחד אומרים מה עושה צריך תפלה וכן יום שני ויום שלישי, ביום רביעי אומרים מה עושה אומרים דוה הוא, באותה שעה אומר הקב״ה נעשה דוי בעיני כל אדם עכשו אני סועדו ומעמידו, מהו כל משכבו הפכת בחליו, כל מה שהיה חוטא כל הימים שהיה עומד על רגליו הקב״ה הופך עליו בחליו. [לב]אמר רב חסדא אמר רב מנין שהקב״ה זן את החולה שנאמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי. תניא נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל אלא מתעטף ויושב לפניו לפי שהשכינה למעלה מראשותיו שנאמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי: **אויבי יאמרו רע לי וגו׳.** [לג]וכי אויבים

ממ״ק ובמ״ק צו ישעיה לג: צז תהלים נה: צח תנחומא: צט ישעיה נה: ק שם סו: קא משלי לא: קב תהלים מ: קג שם סח: קד יבמות עז: קה תהלים קיו: קו דברים כג: קז ב״ר פ׳ סה: קח בראשית כז: קט ב״ר פ׳ מד: קי דברים לב: א מלניא לעז: ב בראשית טו: ג תהלים סו: ד פסיקתא: ה בראשית ד: *פרגמטוטין רוכלים שמחזירים בכפרים: ו שמות יב: ז יבמות עז: ח בראשית יט: ט תהלים פט: י תנחומא: יא תהלים קלט: יב שמות טו: יג תהלים לו: יד גיטין ס: טו דברים לא: טז זכריה ה: יז תנחומא: יח ירמיה לא: יט דה״א כז: כ עירובין סג: כא תהלים קיט: כב מדרש: כג קהלת ט: כד נדרים מ: כה ישעיה לח: כו שמואל ב יג: כז משלי טז: כח ויק״ר פרשה לד: כט איפוכין הנחה ושכר טוב: ל מלאכי ג: לא ישעיה נח: לב שבת יב: לג מדרש:

זית רענן (צב) הה״ד ועל אוצרות המלך וגו׳, והי״פ מדכתיב בשדה לחוד ובערים וכפרים לחוד א״כ ע״כ היינו טעמא דבשדה עדיין לא נתחייבו במעשר ובערים נתחייבו במעשר שנגמרה מלאכתן לכן טינה עליהם ממונה אחר: דלית דשמע ליה וכו׳, פי׳ דאם היו כולן שומעין לו לא היה השכר כ״כ גדול:

ולא יעזוב את חסידיו (פח) וכי חסידיו צריכין שמור. אמר רבי ירמיה ראה מה כתיב [לה]רגלי חסידיו ישמור, משל הדיוט אומר גודרים את הגדור ופורצין את הפרוץ, הוי רגלי חסידיו ישמור:

תשלב דבר אחר מדבר ביוסף היכן שמרו [לו]ויעברו אנשים מדינים סוחרים, ומה היו טוענין והלא אין דרכן של גמלים לטעון אלא עטרן וכתיב נכאת וצרי ולוט, אלא אמר הקב"ה יהא צדיק זה נתון בין ריח רע, אלא אזמין לו ריח טוב הוי ולא יעזוב את חסידיו. וזרע רשעים נכרת זה פוטיפרע שלא לקחו לעבד אלא לדבר אחר, מה עשה הקב"ה סרסו הוי וזרע רשעים נכרת, וכתיב [לז]ומעוך וכתות ונתוק וכרות זה פוטיפר סרים פרעה: צדיקים יירשו ארץ וגו', [לח]אמר רבי יצחק (פט) רשעים מה יעשו פורחים באויר, אלא צדיקים ישכינו שכינה בארץ עיקר שכינה בתחתונים שנאמר [לט]מתהלך בגן לרוח היום, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע ראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע שני, אנוש לרקיע שלישי, דור המבול לרקיע רביעי, דור הפלגה לרקיע חמישי, סדומיים לרקיע ששי, מצריים בימי אברהם לרקיע שביעי, וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו שכינה לארץ, ואלו הן אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה [מ]וירד ה' על הר סיני: צופה רשע לצדיק. [מא]זה פרעה לישראל, ומבקש להמיתו [מב]אריק חרבי, דבר אחר בלק לישראל, ומבקש להמיתו [מג]אולי אוכל נכה בו. [מד]אמר רבי שמעון בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנאמר ומבקש להמיתו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו וגו': קוה אל ה' ושמור דרכו, [מה]זה נח ששמר דרכיו של הקב"ה [מו]את האלהים התהלך נח, וירוממך לרשת ארץ שכל דורו היו אבודים והתבה מתרוממת [מז]ותרם (התבה) מעל הארץ, ולבסוף ירש את הארץ שנאמר [מח]צא מן התבה: ותשועת צדיקים מה' זה יעקב ובניו שהצילם מעשו, מעוזם בעת צרה מלבן, ויעזרם ה' מן המלאך, ויפלטם מעשו, יפלטם מרשעים [מט]ויסעו ויהי חתת אלהים, ויושיעם מאלופי עשו למה כי חסו בו:

תשלג לח מזמור לדוד להזכיר ה' אל בקצפך, [נ]זהו שאמר הכתוב [נא]יסרני ה' אך במשפט, במשפט אין כתיב כאן אלא אך במשפט שהיסורין טובים אלא אל תבא במשפט עמדי, וכן הוא אומר [נב]אל תבא במשפט את עבדך, הוכיחני ולא בחמה שנאמר [נג]ואל בחמתך, וכן הוא אומר [נד]יסר בנך כי יש תקוה אבל לא למות ואל המיתו אל תשא נפשך, ואע"פ שטובה היא התוכחת [נה]כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכתיב [נו]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, אמר ליה דוד להקב"ה אנו חוטאין ואתה קוצף מתוך כך אין אנו נגאלין אלא כבוש לנו אחת [אחת] וכן הוא אומר [נז]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו, אמר ליה האורג הזה בזמן שיושב ואורג כשיודע שהשתי יכול לעמוד אורג בחוקה בארגו וכשיודע שהשתי אינו יכול לעמוד אינו מכה בחוקה, אני המסכת ואתה האורג אין בנו כח לא לקצף ולא לחמה, וכן הוא אומר [נח]חנני ה' כי אומלל אני, וכשאתה בא עמי בקצף ובחמה אני מת וכן הוא אומר [ס]מה בצע בדמי ברדתי אל שחת, מי שאינו יודע להכות מכה במקל על עיניו או על מוחו והיודע להכות כופתו ומכהו על גבו ולא על ראשו ולא על פניו שלא יסמא את עיניו וכן הוא אומר [סא]מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי, המכות האלה גרמו לי להאהב לאבינו שבשמים:

תשלד אין מתום בבשרי מפני זעמך, התחילו ישראל לומר *כי עונותינו רבו למעלה ראש, אמר רבי יצחק לאדם שעובר בנהר ורגליו שוקעות ומשאוי עליו אמרו ליה העבר המשאוי מעליך ואתה שולף את רגליך, כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אתם אומרים כי עונותינו עברו ראשנו [סב]יעזוב רשע דרכו ואני מרחם אתכם: לבי סחרחר (כתוב ברמז תשט"ו): כי אני לצלע נכון, [סג]תנא דבי רבי ישמעאל ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית, אלא שאכלה פגה. [סד]דבר אחר זה שמעי שהזכיר לו מעשה הצלע שנאמר [סה]ושמעי הולך בצלע ההר, אמר לו הנך ברעתך אסקופה של בת שבע מהלכת לפניו:

לט למנצח לידותון וגו' אמרתי אשמרה דרכי (ברמז תשכ"א וברמז תש"ל). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב [סו]אמר רבי יוחנן כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנאמר נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר, ואין טוב אלא תורה שנאמר [סז]כי לקח טוב וגו':

תשלה הודיעני ה' קצי. [סח]אמר רב יהודה אמר דוד רבש"ע הודיעני ה' קצי, אמר גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של אדם, ומדת ימי מה היא גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם, ארעה מה חדל אני אמר לו בשבת תמות, אמר לו אמות באחד בשבת אמר לו כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, אמות בערב שבת אמר לו [סט]כי טוב יום בחצריך מאלף טוב יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני, כל יומא דשבתא יתיב וקא גרים כוליה יומיה, ההוא יומא הוי ליה ההוא בוסתנא אחורי ביתיה אתא מלאך המות בחיש באילנא, נפיק למיחזייה הוה סליק בדרגא איפחית דרגא מתותיה נפל אישתיק ונח נפשיה, שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה, שלחו לו חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו. ולא יפה אמר שלמה [ע]כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. [עא]דוד מת בעצרת שחל להיות בשבת מה עשה שלמה (צ) נטל [עב]פיפילון ופרש עליו שלא תרד עליו השמש, ויש אומרים לנשרים קרא ופרשו עליו כנפיהם שלא תרד עליו השמש: אך בצלם יתהלך איש. [עג]המוציא מרשות לרשות רבי חזקיה בשם ר' אחא שמע מהדין קריא *ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת. רב גידל אמר כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רומה בעל שמועה כאלו עומד נגדו מאי טעמא אך בצלם יתהלך איש. כתיב [עד]רב אדם יקרא איש חסדו זה שאר כל אדם, ואיש אמונים מי ימצא זה רבי זעירא דאמר רבי זעירא לית נן צריכין חששין לשמעתתא דרב ששת דהוא גברא מפתחא: מכל פשעי הצילני. [עה]רבי חמא בר חנינא ורבי שמואל בר נחמני ר' חמא אמר לא היו ראויין עו"א שיהיו בהם דווים וסחופים אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם אומה של דווין אתם, הוי חרפת נבל אל תשימני. רבי שמואל בר נחמני אומר לא היו עובדי אלילים ראויין שיהיו בהן בעלי חטטין ולמה יש בהן שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם אומה של מצורעים אתם הוי חרפת נבל אל תשימני. דבר אחר חרפת נבל אל תשימני זה יוסף שנאמר [עו]ויקרא לאנשי ביתה נתנה אותו בפיהם של כלם אמר הקב"ה מוטב שיפנו אלו באלו ואל יפנו בצדיק, הדא הוא דכתיב [עז]ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים: שמעה תפלתי ה' וגו'. [עח]אמר רבי אלעזר אע"פ שננעלו שערי תפלה שערי דמעות לא ננעלו שנאמר אל דמעתי אל תחרש. ואמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר [עט]גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. [פ]כי גר אנכי עמך ואומר *כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. כי צל ימינו. הלואי כצל כותל או כצל אילן אלא כצל עוף שנאמר [פא]כצל (עובר עלי ארץ) [ימינו על הארץ] ואין מקוה, אין מי שיקוה שלא ימות הכל אומרים בפיהם שמתים, אברהם אמר [פב]ואנכי הולך ערירי, יצחק אמר [פג]בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, יעקב אמר [פד]ושכבתי עם אבותי:

תשלו מ למנצח לדוד מזמור קוה קויתי ה' ויט אלי, [פה]זש"ה [פו]ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו אין ביד ישראל אלא הקווי כדאי הן לגאולה בשכר הקווי, וכן הוא אומר [פז]טוב ה' לקויו ואומר [פח]שובו לבצרון אסירי התקוה, שמא תאמר *עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו תלמוד לומר [פט]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' קויתם ולא נושעתם קוו ושובו וקוו, וא"ת עד מתי נקוה כתיב [צ]יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם ואומר [צא]חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה', ומה כתיב אחריו לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, דוד שקוה לי עניתיו. אמר דוד מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי [צב]וישמע אלהים את נאקתם, ויעלני מבור שאון מטיט היון מטיט של לבנים, ויקם על סלע רגלי שנתן לי בזת מלכים ובזת הים, ויתן בפי שיר חדש [צג]אז ישיר משה, ויעלני מבור שאון וכי דוד ירד לבור, אלא אמר כבר הייתי (צא) בדרך שהולכת לבור ולא הניחני, וכן הוא אומר [צד]כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו' ולא עוד אלא הודיעני באיזה דרך אלך שנאמר [צה]תודיעני אורח

ממ"ק ובמ"ק לה שמואל א ב: לו בראשית לז: לז ויקרא כב: לח בראשית רבה פרשה יט: לט בראשית ג: מ שמות יט: מא ילמדנו: מב שמות טו:
מג במדבר כב: מד סוכה נב: מה ילמדנו: מו בראשית ו: מז שם ז: מח שם ח: מט שם לה: נ מדרש: נא ירמיה י: נב תהלים קמג:
נד שם ו: נה משלי יט: נו שם ז: נז תהלים לד: נח מיכה ז: נט תהלים ו: ס שם ל: סא זכריה יג: *עזרא ט: סב ישעיה נה: סג סנהדרין קז: סד מדרש:
סה שמואל ב טז: סו נדרים ס: סז משלי ד: סח שבת ל: סט תהלים פד: ע קהלת ט: עא מדרש רות: עב פיפלון חסל: עג ירושלמי דשבת פרק א:
*ירמיה יז: עד משלי כ: עה ב"ר פ' פח: עו בראשית לט: עז שם מ: עח ברכות לב: עט איכה ג: פ ב"ר פ' נו: *דה"א כט: פא שם: פב בראשית טו:
פג שם כז: פד שם מז: פה מדרש: פו ישעיה כה: פז איכה ג: פח זכריה ט: *ירמיה ח: פט תהלים כז: צ שם קלא: צא שם לא: צב שמות ב:
צג שם טו: צד תהלים טז: צה שם:

זית רענן (פח) וכי חסידיו צריכין שימור, פי' מן העבירה כצ"ל: (פט) רשעים פורחים באויר, בתמיה אלא צדיקים וכו': (צ) נטל פיפילון, צ"ל דעשה כדרך שאמרו בגמרא פ' כירה חם להם מלמטה וכו' אבל לעשות אהל למת אסור: המוציא מרשות וכו', משום דבירושלמי מייתי לית כך הביאו הילקוט כך: (צא) בדרך שהולכת לבור, נ"ל דהיינו שאחז"ל בקש דוד לעבוד ע"ז א"נ ממעשה דבת שבע ואוריה:

כמו עשב מפריחין כעשב הזה ומתייבשין, וכן איוב הוא אומר [פה]רטוב הוא לפני שמש עד שלא תבא תקופת תמוז הם יבשים ואח"כ נעשים קוצים שנאמר [פו]קוצים כסוחים באש יצתו. בטח בה' ועשה טוב. אמר לו הקב"ה לדוד אם תראה שאני עושה טובה לרשע אל ירע לך כל כך הוסף בתשובה למה ומה אם הרשעים שמכעיסין אותי ואין מועילין לי הטבתי עמהם, עמך על אחת כמה וכמה, למה היה דוד דומה לפועל שעשה כל ימיו עם המלך ולא נתן לו שכרו והיה אותו פועל מצר שמא איני מוצא בידו כלום, שכר המלך פועל אחר לא היה עמו אלא יום אחד האכילהו והשקהו ונתן לו תבואה וקטנית ומעות א"ל הרי שכרך, אמר ליה הפועל שעשה עמו כל ימיו ומה זה שלא עשה עמך אלא יום אחד כך אני שעשיתי עמך כל ימי עאכ"ו, כך אמר דוד [פז]נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (ברמז הרכ"ה): בטח בה' ועשה טוב. [פח]רבי חגי בשם רבי מסרם האי קרא עשה טוב ובטח בה', [פט]לאגרדמים שיצא לשער המדות וראה אותו אחד והטמין עצמו לפניו, א"ל מה את מטמין עצמך לפני שער מדתך ולא תתירא, שכן ארץ עשה שכונה בארץ הוי זורע הוי נוטע. ורעה אמונה אמונתן של אבות שנאמר [צ]ויתן לו מעשר מכל. תנא דבי אליהו מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר והיו לו עשרה בנים מאשה אחת ששה זכרים וארבע נקבות ובכל יום היה מתפלל ומשתטח ומלחך עפר בלשונו כדי שלא יבא אחד מהם לידי עברה ולידי דבר מכוער, אמרו לא יצאת אותה שנה שלמה עד שבא עזרא והעלה הקב"ה את ישראל מבבל והעלה אותו כהן ולא נכנס הכהן לעולמו עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ובני בניו עד חמשים שנה ואחר כך נכנס לעולמו, ועליו הוא אומר בטח בה' ועשה טוב וכתיב [צא]בטחו בה' עדי עד ששני עולמות שלו שנאמר כי ביה ה' צור עולמים, וכל הבוטחים בשמו באמת לא יבושו לעולם וכן הוא אומר [צב]ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו', [צג]והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו'. דום לה' והתחולל לו. [צד]צפה להקב"ה דכתיב [צה]טוב ויחיל ודומם גו' ואומר [צו]הוחילי לאלהים, אם הביא עליך יסורין אל תהי מבעט בהם אלא הוי מקבלם (פה) כחוללים. [צז]שלח ליה מר עוקבא לרבי אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו, שרטט וכתב לו [צח]אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום אע"פ שהרשע כנגדי אשמרה לפי מחסום, שלח ליה קא מצערו לי טובא, שלח ליה דום לה' והתחולל לו, התחולל לו להקב"ה והוא יפילם לפניך חללים, השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהם:

תשל [צט]ד"א והתחולל אע"פ שמפיל לך חללים, ואף שלמה אמר [ק]עת לחשות ועת לדבר פעמים שאדם שותק ומקבל שכר על שתיקתו, וכן אהרן כיון שידע שבניו ידועי המקום הם שתק וקבל שכר על שתיקתו שנאמר [קא]וידום אהרן. הרף מאף ועזוב חמה (ברמז תל"ח). וענוים יירשו ארץ (ברמז תשי"ח): חרב פתחו רשעים. [קב]זה קין שפתח הריגה בעולם שנאמר [קג]ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו, א"ל הקב"ה רשע אתה פתחת בחרב בעולמי, להפיל עני ואביון זה הבל, חרבם תבא בלבם [קד]נע ונד תהיה בארץ. ד"א זה חנון בן נחש, כיצד כיון שמת אביו ושלח דוד אצלו לנחמו מיד נטל עבדי דוד ועשה אותם [קה]פרדגימטא שנאמר [קו]ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח חצי זקנם, מיד שלח לארם נהרים ושכר שנים ושלשים אלף חוץ מכמה אוכלוסין שהיו לו ועמדו יואב ואבישי והרגו כל אותן אוכלוסין. ד"א אלו ארבעה מלכים אמרפל וחבריו, שעד עכשו לא היה מלחמה בעולם ועמדו ופתחו שנאמר [קז]עשו מלחמה, חרבם תבא בלבם שעמד אברהם והרגן שנאמר [קח]ויחלק עליהם לילה: יודע ה' ימי תמימים, [קט]כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים, בת ק' כבת כ' לנוי, בת עשרים כבת שבע לחטא, בר חטיא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו (פו) אפילו למדת שבוע. לא יבושו בעת רעה, [קי]זה יצחק ברעתו של אבימלך, ובימי רעבון ישבעו [א]ויהי רעב בארץ. ואויבי ה' כיקר כרים, [ב]רבי פנחס אמר אמר דוד יבאו רשעים לכבוד הכרים מה עושים לכרים שוחטין אותן ותולין אותן לעשן והם כלים, רבי ישמעאל אמר יבאו הרשעים ליקר של מדבר כשיורד עליו השמש [ג]וחם השמש ונמס באותה שעה כמה דאת אמר [ד]לא יהיה אור יקרות, וכרים זה מדבר כמה דאת אמר [ה]את הנגב ואת הככר, כך יהיו כאותן יקרות של מדבר כיון שנופל אותו עשן ואין השמש זורח ואין אדם יכול לראות את חברו מפני כובד העשן וכה"א [ו]כהנדף עשן תנדף: לוה רשע ולא ישלם. [ז]שלשה נקראו רשעים, הפושט יד בחברו שנאמר [ח]ויאמר לרשע למה תכה רעך, ובעל מחלוקת שנאמר [ט]סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה, והלוה ואינו משלם שנאמר לוה רשע ולא ישלם, אמר רבי שמואל ברבי תנחום רבי תנחומא אמר לי אף המעיז פניו שנאמר [י]העז איש רשע בפניו. ד"א לוה רשע ולא ישלם עובדי אלילים שאוכלין אינם מברכין, וצדיק חונן ונותן אלו ישראל שאוכלין ומברכין, ארשב"ל אתה מוצא כשהקב"ה נותן לצדיק מה שמבקש ממנו (פז) הוא חוזר וחוננו, הה"ד [יא]וצדיק [חונן ונותן, צדיק] חי העולם חונן ונותן. [יב]אמר להם רבן יוחנן ב"ז לתלמידיו צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' עד רש"א הלוה ואינו משלם שנאמר לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, רא"א לב רע וכו'. לוה רשע ולא ישלם וגו', [יג]וצדיק לוה ומשלם היה לו לומר, אלא מהו חונן אמר רבי חייא בר אבא נותן מה שלוה וחוזר ונותן. דבר אחר לוה רשע ולא ישלם שמשעה שהוא לוה נותן עיניו שלא לפרוע, אבל צדיק לוה ונותן עיניו לפרוע ונותן עוד צדקה שנאמר וצדיק חונן ונותן: [יד]מה' מצעדי גבר, א"ר חנינא אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה שנאמר מה' מצעדי גבר כוננו, וא"ר חנינא דם נקוף מרצה כדם עולה, אמר רבא ובגודל ימין ובנקוף שני ודוקא דאזיל לדבר מצוה. ההיא אתתא דהוה קא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא א"ל שקילי דלא מסתייעא מילתא [טו]אין עוד מלבדו כתיב, והא אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה, שאני רבי חנינא דנפישא זכותיה: נער הייתי גם זקנתי וגו', [טז]משום אבא דורש אמרו זה זרעו של אהרן דכתיב [יז]ברך ה' חילו בנכסים לפי שהיו מקטירין קטרת שנאמר [יח]ישימו קטורה באפך מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם, והיינו דתנן חדשים לקטרת בואו והפיסו. תנא מעולם לא שנה אדם בה:

תשלא [יט]תמן תנינן האב זכאי לבנו בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים. בנוי מנין [כ]והדרך על בניהם. בכח [כא]גבור בארץ יהיה זרעו. בעושר נער הייתי גם זקנתי וגו'. בחכמה [כב]ולמדתם אותם את בניכם. בשנים [כג]למען ירבו ימיכם (ברמז קמ"א השני). ולא ראיתי צדיק נעזב. [כד]זה אברהם [כה]כי ידעתיו למען אשר יצוה. וזרעו מבקש לחם זה יצחק [כו]ויהי רעב בארץ. [כז]לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק, [כח]והות רשעים יהדוף זה אבימלך. [כט]רבנן אמרין קשה הפרנסה שעל הכל השיב הקב"ה ליעקב חוץ מן הפרנסה [ל]אם יהיה אלהים עמדי, והנה אנכי עמך: ושמרני, ושמרתיך בכל אשר תלך. ושבתי בשלום, והשיבותיך. ועל הפרנסה לא השיבו, רבי יוסי אומר אף על הפרנסה השיבו שנאמר [לא]כי לא אעזבך ואין עזיבה אלא חסרון פרנסה שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב: [לב]תנו רבנן בימי רבי דוסא בן הרכינס הותרה צרת הבת לאחים והיה קשה לחכמים מפני שחכם גדול וזקן מאד היה ועיניו כהו מלבא לבית המדרש אמרו מי ילך ויודיעו, אמר ליה ר' יהושע אני אלך, ואחריו מי רבי אלעזר בן עזריה, ואחריו מי רבי עקיבא, הלכו ועמדו על פתח ביתו, נכנסה שפחתו אמרה ליה רבי חכמי ישראל באו אצלך, אמר לה יכנסו, תפשו לרבי יהושע והושיבו על מטה של זהב, אמר ליה רבי אמור לתלמידך אחר וישב, אמר ליה ומי הוא רבי אלעזר בן עזריה, אמר יש בן לעזריה חברנו קרא עליו מקרא זה נער הייתי גם זקנתי, תפשו והושיבו על מטה של זהב, אמר ליה רבי אמור לתלמידך אחר וישב, אמר לו ומי הוא אמר ליה רבי עקיבא, א"ל אתה הוא זה עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו, אמר ליה שב בני שב כמותך ירבו בישראל, התחילו מסבבין אותו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת, א"ל הלכה כבית הלל, אמרו ליה והלא משמך שמענו הלכה כבית שמאי, אמר להם דוסא שמעתם או בן הרכינס שמעתם, אמרו ליה סתם שמענו, אמר להם אח קטן יש לי ובכור שטן הוא ויונתן שמו ומתלמידי ב"ש הוא הזהרו בו שמא יקפח אתכם בהלכות, אבל מעידני שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא ודרש צרת הבת אסורה, אמר רב יהודה פסוק זה שר העולם אמרו, מאן אילימא הקב"ה מי איכא זקנה קמיה, אלא דוד מי קשיש כולי האי, אלא שמע מינה שר העולם אמרו. גמירי דצורבא מרבנן לא מעני ואי מעני אפתחי לא מהדר: [לג]כי ה' אוהב משפט ולא יעזוב את חסידיו וכו', למה הקב"ה אוהב משפט שהוא נקרא אלהי המשפט ואומר [לד]ותאחז במשפט ידי.

ולא

כמ"ק ובמ"ק פה איוב ח : פו ישעיה לג : פז תהלים ד : פח פסיקתא : פט אגרדמים איש ממונה לשער המדות : צ בראשית יד : צא ישעיה כו : צב ירמיה יז : צג תהלים א : צד ילמדנו : צה איכה ג : צו תהלים מב : צז גיטין ז : צח תהלים לט : צט מדרש : ק קהלת ג : קא ויקרא י : קב תנחומא : קג בראשית ד : קד שם : קה פרדגמיטא בערוך לא נמצא ואולי צ"ל פרדכסוס איש ממונה במלאכה : קו ש"ב י : קז בראשית יד : קח שם : קט ב"ר פ' לח : קי שם פ' פד : א בראשית יד : ב מדרש : ג שמות טז : ד זכריה יד : ה דברים לד : ו תהלים סח : ז פסיקתא : ח שמות ב : ט במדבר יז : י משלי כא : יא תהלים לו : יב אבות פרק ה : יג ילמדנו : יד חולין ז : טו דברים ד : טז ספרי : יז דברים לג : יח שם : יט ירושלמי דקדושין פרק א : כ תהלים ל : כא שם קיב : כב דברים יא : כג שם : כד ילמדנו : כה בראשית יח : כו שם יב : כז משלי י : כח שם : כט ב"ר פרשה פט : ל בראשית כח : לא שם : לב יבמות טז : לג תנחומא : לד דברים לב :

זית רענן (פה) כחוללים, כמחולות: (פו) אפילו למדת שבוע, כגון אם נולד בא' בשבת מת בא' בשבת והמ"כ לא גרס אפילו ופירש פי' רחוק, ע"ש: (פז) הוא חוזר וחוננו, פי' מוסיף לו בחנם:

להם שכר טוב לעולם הבא, לרשעים משפיע להם שלוה ונותן להם שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדי להפרע מהם לעולם הבא. אמר ר' לוי משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן [נ]במרעה טוב ארעה אותם ובהר מרום ישראל יהיה נויהם, ואת הרשעים בדירתם [נא]כה אמר ה' ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום, רבי יהודה ברבי אומר הובלתי כתיב. אין עושין כסות לגיגית לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של עופרת אלא של חרס שהוא ממינו, כך רשעים חשך גיהנם ותהום חשך יבא החשך ויכסה החשך [נב]כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, רבי יונתן בשם רבי יאשיה מסרס קרא צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה, מה ההרים אין להם סוף כך הצדיקים אין סוף למתן שכרן, ומה ההרים כובשין את התהום שלא יציף את העולם כך הצדיקים כובשין על מעשיהם של רשעים שלא תבא פורענות לשרוף העולם, ומה ההרים האלו נזרעים ועושין פירות כך מעשיהם של צדיקים נזרעין ועושין פירות דכתיב [נג]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו מה תהום אין לו חקר כך פורענות הרשעים אין לו חקר לעתיד לבא, ומה תהום זה לא נזרע ולא עושה פירות כך רשעים אין עושין פירות שאם היו עושין פירות היו מחריבין את העולם:

תשכז [נד]רבי יהושע בן לוי סליק לרומי חזא תמן עמודים מכוסין [נה]בטיפיטין בצנה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו, הלך בשוקא וחמא חד מסכן מכרך בהדא מחלצא ואית דאמרי בפלגא מרדעא דחמר. על העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהיבת אשפעת, על העני קרא משפטיך תהום רבה. [נו]אלכסנדרוס מוקדון אזל לגבי מלכא *קציא לבתר הרי חשך וכו' נפיק טעון ליה גרומי דדהב בגו דיסק דדהב אמר ליה לממונך אני צריך, אמר ליה ולא הוה לך מה דתיכול בארעך ואתית הכא, אמר ליה לא אתיתי אלא למידע היאך אתון דיינין, יומא חד יתיב גביה אתא חד בר נש קביל על חבריה אמר הדין גברא זבן לי חדא [נז]קיקלתא ואשכחית בגוה [נח]סימתא קיקלתא זבנית סימתא לא זבנית, וההוא אמר קיקלתא וכל די בגוה זבנית, א"ל לחד מנהון אית לך בר דכר אמר ליה אין א"ל לאחרינא אית לך ברת אמר ליה אין אמר ליה זילו ואנסיבו דא לדין וממונא סליק לתרויהון, חמא יתיה יתיב תמה אמר ליה ולא דייני טבות אמר ליה אין, אמר ליה אלו הוה גביכון היכי הויתו דיינין, אמר ליה קטלין דין ודין ומלכותא נטלה ממונא דתרויהון, אמר ליה כל הדין אתון רחמין דהב סגי (אמר ליה) עביד ליה *אריסטון ואפוק קומיי פתא דדהב קופר דדהב תרנגולין דדהב [נט]פיגלין דדהב, א"ל ודהבא אנא אכיל, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא דדהב ליתנהון אכלין ומה אתון רחמין דהב סגי, אמר ליה אית גביכון מיטרא נחית אמר ליה אין, אמר ליה אית גביכון שמשא נחית אמר ליה אין, אמר ליה אית גביכון בעירא דקיק אמר לית אין, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון שמשא דנח ומטרא נחית עליכון אלא בזכות דבעירא דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה. [ס]רבי יהודה ברבי סימון פתר קריא בנח אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתבה לא עשיתי אלא עד הררי אל שנאמר [סא]ותנח התבה בחדש השביעי וגו' על הרי אררט, משפטיך תהום רבה יסורין שהבאתי על דורו הבאתי עד תהום רבה שנאמר [סב]נבקעו כל מעינות תהום רבה. [סג]רבי יוחנן כד הוה חזי נמלה אמר צדקתך כהררי אל וכד חזי שלך אמר משפטיך תהום רבה. [סד]אמר ר' פפא צדקתך כהררי אל אלו נגעי אדם, משפטיך תהום רבה אלו נגעי בתים, פשטיה דקרא במאי כתיב, א"ר יהודה אלמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמוד לפני משפטיך תהום רבה. רבה אמר צדקתך כהררי אל מפני שמשפטיך תהום רבה. במאי קמיפלגי בדר"א ורבי יוסי בר' חנינא, דאיתמר רבי אלעזר אומר כובש, רבי יוסי ב"ח אמר נושא, רבא כרבי אלעזר ורב יהודה כר"י: אדם ובהמה תושיע ה', [סה]א"ר יהודה א"ר אלו בני אדם שהם ערומים ברעת ומשימים עצמם כבהמה, מיתיבי [סו]מן הבהמה אלו בני אדם הדומים לבהמה, הכא כתיב אדם ובהמה התם כתיב בהמה לחודא, וכל היכא דכתיב אדם ובהמה מעליותא הוא והכתיב [ס]וזרעתי את בית יעקב זרע אדם וזרע בהמה, התם הא חלקיה קרא זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד:

מה יקר חסדך אלהים, [סח]א"ר חנינא בר פפא כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר [סט]וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, א"ר אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאלו מלא לעולם כולו חסד שנאמר [ע]אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ, יכול כל הבא לקפוץ יבא ויקפוץ, תלמוד לומר מה יקר חסדך אלהים, יכול אפילו ירא שמים, ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם (ברמז צ"ז וברמז תר"ב). ירויון מדשן ביתך וגו', [עא]אמר רבי תנחום בר חנילאי כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעוה"ב שנאמר ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם, א"ר אלעזר עדנך אין כתיב כאן אלא עדניך מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו: כי עמך מקור חיים (ברמז של"ט): **באורך** נראה אור. [עב]משל למי שמדליק את הנר והיה מדליקו והוא כבה אמר עד מתי אהיה מתיגע אמתין לזריחת השמש ואלך לאורה, כך ישראל כשנשתעבדו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלום, חזרו ונשתעבדו בבבל ועמדו דניאל [חנניה] מישאל ועזריה וגאלום, חזרו ונשתעבדו במדי ועמדו מרדכי ואסתר וגאלום, חזרו ונשתעבדו ביון ועמדו החשמונאים וגאלום, חזרו ונשתעבדו באדום אמרו ישראל הרי נתיגענו נגאלין ומשתעבדין וחוזרין ונגאלין ומשתעבדין אין אנו מבקשין שיאיר לנו בשר ודם מעתה אלא הקב"ה אנתנו מקוים שיאיר לנו שנאמר [עג]אל ה' ויאר לנו. אמר ריש לקיש אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם לספות עם עובדי אלילים בעולם הזה, אמרו לפניו רבש"ע [עד]אל תט לבי לדבר רע, למה על ידי שהם עוללות שנאמר להתעולל עלילות ברשע אפילו במנות הנעימות שלהם אין אנו מבקשים שנאמר ובל אלחם במנעמיהם, ובמה אנו חפצים במנות שלך שנאמר כי עמך מקור חיים (ברמז תצ"ב וברמז תצ"ט): **משוך** חסדך ליודעיך. א"ר יצחק אל תהי מושך חסדך לעו"א, א"ר ינאי אם מדליק אדם נר לחברו בשעת האורה מה מועיל לו ואימתי מועיל לו בשעת האפלה. והחסד שעשו ישראל במדבר היה מתוקן להם מאותה שעה בימי משה, ואימתי נפרע להם בימי ירמיהו בשעת חשכה שנאמר [עה]הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' זכרתי לך חסד נעוריך, הוי משוך חסדך ליודעיך: **אל** תבואני רגל גאוה. [עו]כשאכל אדם הראשון מפרי האילן טרדהו והוציאהו חוץ לגן עדן והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו, מה היו אומרים אל תבואני רגל גאוה רגל שנתגאה על בוראה, ויד רשעים אל תנדני אל תיסב מיני טרפין, אבל התאנה על ידי שאכל ממנה פתחה דלתיה וקבלתו, *כשצוה הקב"ה לאדם הראשון שלא לאכול מעץ הדעת נטל הנחש עצה בלבו ואמר הואיל ואיני יכול להכשיל את אדם אכשיל את חוה, נכנס בשיחה עמה ואמר אם צוה הקב"ה שלא לנגוע בו הריני נוגע בו ואיני מת כך תגעי בו ואין אתה מת, הלך הוא והרתיעו בידיו וברגליו עד שנשרו פירותיו, ויש אומרים לא נגע בו כל עקר אלא כיון שראהו האילן היה צוח עליו ואמר אל תגע בי שנאמר אל תבואני רגל גאוה וגו':

תשכח שם נפלו פועלי און. [עז]א"ר חייא לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם יש לו אוהב עשיר נדבק בו ונכסף בו כיון שרואה שמטה ידו פורש ממנו ולא עוד אלא שמלעיג עליו, והקב"ה אינו כן אלא אם נופל זוקפו שנאמר [עח]זוקף לכל הכפופים, אבל לעומדים הוא מפיל שנאמר שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום (ברמז תקנ"ז):

לז לדוד אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה. זהו שאמר הכתוב [פ]בני אל יקנא לבך בחטאים ובמה יקנא לבך ביראת ה' כל היום, אל תקנא בנרן של רשעים שכמה שמן יש בו שמינית או רביעית אין לו אחרית. שמן (שלם) [כלה] והנר מתכבה, וכה"א [פא]כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך הלכה האורה שלו. קנא בנר שאינו נדעך לעולם ואינו פוסק ואי זה זה [פב]כי נר מצוה ותורה אור, אמר הקב"ה קנא שאלמלא הקנאה אין העולם עומד אין אדם נוטע כרם אין אדם נושא אשה ואין אדם בונה בית, אלמלא שקנא אברהם לא היה קונה שמים וארץ, אימתי קנא כשאמר למלכי צדק כיצד יצאתם מן התבה אמר לו בצדקה שעשינו שם אמר לו ומה צדקה עשיתם בתבה וכי עניים היו שם והלא לא היו שם אלא נח ובניו ועם מי הייתם עושין צדקה, אמר לו עם הבהמה וחיה ועוף לא היינו ישנים אלא נותנין היינו לפני זה ולפני זה, אותה שעה אמר אברהם ומה אלו אלולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאין, וכיון שעשו צדקה יצאו, אני אם אעשה בבני אדם שהם בצלמו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, אותה שעה [פג]ויטע אשל בבאר שבע "אכילה "שתיה "לויה:

תשכט כי כחציר מהרה ימלו, אמר הקב"ה אין הרשעים כלום חציר הם תוחלתם, וכן הוא אומר [פד]בפרוח רשעים כמו

ממ"ק ובמ"ק ב יחזקאל לד : נא שם לא : נב ישעיה ס : נג שם ג : נד ויקרא רבה כז : נה טיפיטין מלא ומכסה : נו ירושלמי דב"מ פרק ב : *קציא מוכר לפלוט כל' הודו : נז קיקלתא מזבלה : נח סימתא אוצר : *אריסטון סעודה : נט פיגלין לנוגות ללפת בהן את הבשר : ס בראשית רבה פרשה לג : סא בראשית ח : סב שם : סג חולין סג : סד ערכין ח : סה חולין ה : סו ויקרא א : סז ירמיה לא : סח סוכה מט : סט תהלים קג : ע שם לג : עא סנהדרין ק : עב מדרש : עג תהלים קיח : עד שם קמא : עו ירמיה ב : עז בראשית רבה פ' טו : עח מדרש : עט תהלים קמה : פ משלי כג : פא שם כד : פב משלי ו : פג בראשית כא : פד תהלים צב :

לה לדוד ריבה ה' את יריבי. [צט]אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אם אין אתה עומד עלי אין לי מי יעמוד עלי, ראה מה עושים לי [ק]ראית ה' עותתי ראיתה כל נקמתם שמעת חרפתם, אתה שמעת אתה עמוד עלי, וכן דוד אמר [קא]הבה לנו עזרת מצר, עבד בשר ודם יכול לומר לבעליו אדוני ריבה את אויבי וצא הלחם עמו, והקב"ה אמר לדוד עסוק בתורה ואני נלחם מלחמותיך, וכן משה אמר [קב]על כן יאמר בספר מלחמות ה' אתם עסקתם בספר ואני נלחם על ידיכם. החזק מגן וצנה, אמר ליה הקב"ה דוד וכי למגן וצנה אני צריך רוח אחד אני נופח בהם והם פורחים שנאמר יהיו כמוץ לפני רוח. מושל את הרשעים במגונה שבמינים (לעיל ברמז רי"ח):

תשכג יהי דרכם חשך. [קג]לפי שהרשעים חשוכים והיה במחשך מעשיהם אין הקב"ה נפרע מהם אלא בלילה. סדומיים שנאמר [קד]ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. מצריים [קה]ויהי בחצי הלילה. סנחריב [קו]ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו'. בלשצר [קז]ביה בליליא קטיל בלשצר. המן [קח]בלילה ההוא נדדה, וכן לעתיד לבא [קט]כי הנה החשך יכסה ארץ. אבל צדיקים ועליך יזרח ה', *ואור צדיקים כאור נוגה: כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. [קי]איתמר צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרות קריאת שמע, רב חסדא אמר אסור, אמר רבא מאי טעמא דרב חסדא דכתיב כל עצמותי תאמרנה, מ"ט דרב הונא דכתיב [א]כל הנשמה תהלל יה. [ב]אמר רבי תנחום אין לך כל אבר ואבר שלא קלס דוד להקב"ה בו. קלסו בראשו [ג]דשנת בשמן ראשי. קלסו בעיניו [ד]אליך נשאתי את עיני. קלסו בפיו [ה]תהלת ה' ידבר פי. קלסו בלשון ולשוני תהגה צדקך. קלסו בגרונו נחר גרוני בקראי אליך, קלסו בשפתים [ו]תרננה שפתי, קלסו בלב [ח]לבי ובשרי ירננו. קלסו בקרביו [ט]וכל קרבי את שם קדשו. קלסו בידיו [י]ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב, קלסו ברגליו [יא]רגלי עמדה במישור. סוף דבר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. אמר דוד אע"פ שקלסתיך בכל אלו עד עכשו איני יודע לקלס [יב]פי יספר צדקותיך, [יג]כי לא ידעתי ספורות. כל עצמותי תאמרנה אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות, בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי, בשערות ראשי אני מקיים [יד]לא תקיפו פאת ראשכם ותפלין אני מניח בראשי, (פד) בצוארי עטיפת ציצית, בעיני [טו]וראיתם אותו, בפי תהלת ה' ידבר פי, בשפתי [טז]תבענה שפתי תהלה, בזקני [יז]ולא תשחית את פאת זקנך, בלשוני ולשוני תהגה צדקך, בלבי [יח]בלבי צפנתי אמרתך. בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע שנאמר [יט]והיו הדברים האלה על לבבך, מאחרי ומלפני השלכתי שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה, יד ימנית אני כותב בה ומראה בה טעמי תורה, יד שמאלית בה אני קושר תפלין של יד ובה אני אוחז ציצית בזמן קריאת שמע, צפרנים לעשות בהם פריעה או מליקת העוף, או שניהם יחד ובוהן להסתכל אור להבדלה, כליותי [כ]אף לילות יסרוני כליותי, מעי ותורתך בתוך מעי, קרבי [כא]וכל קרבי את שם קדשו, רגל ימין לחליצה, רגל שמאל קודם לשלש פסיעות אחר התפלה, כרעים כריעת ברכים בתפלה, הגיד מצות מילה ופריעה, ברכים בהן אני עושה סנדיקוס לילדים בשעת מילה ופריעה לכך נאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו אלו ישראל שהם נכנסין לתוך עובדי אלילים והקב"ה מצילם, ואין עני אלא ישראל שנאמר [כב]והשארתי בקרבך עם עני ודל, כבש בין שבעים זאבים מה יכול לעשות, הוי מציל עני מחזק ממנו. [כג]רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע, בנוהג שבעולם אדם גדל עם חברו שתים ושלש שנים הוא קושר עמו אהבה וזה גדל עמו מנערותו ועד זקנותו ואם מצא להפילו בתוך שבעים שנה הוא מפילו, בתוך שמונים שנה הוא מפילו, הוא שדוד אמר מציל עני מחזק ממנו דאמר רבי אחא וכי יש גזלן גדול מזה: ואני בחלותם לבושי שק. [כד]אמר רבא בר חיננא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר [כה]גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם, אמר רבא אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו, מאי טעמא אלימא משום דכתיב [כו]כי קשרתם כלכם עלי ואין חולה מכם עלי דילמא מלך שאני, אלא מהכא ואני בחלותם לבושי שק: ובצלעי שמחו ונאספו. [כז]אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן נוח לו לאדם שיבעול ספק אשת איש ולא ילבין פני חברו ברבים, כדדרש רבה מאי דכתיב ובצלעי שמחו ונאספו וגו' מאי קרעו ולא דמו, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ, ולא עוד אלא אפילו בשעה שהם יושבים ועוסקים בארבע מיתות בית דין אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה ואני אומר להם מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. [כח]ד"א מדבר בישראל בשעה שישראל באין לידי מיצוי מיד עובדי אלילים שמחים, נאספו וגו' מהו נאספו עלי נכים כשאני צולע הם שמחים ונאספין עלי להתגרות בי. קרעו ולא דמו קריעה אחר קריעה, באהרן כתיב [כט]ויראו כל העדה כי גוע אהרן מה כתיב אחריו וישמע הכנעני מלך ערד, וכן כשיצאו ממצרים אמרו [ל]היש ה' בקרבנו, מיד ויבא עמלק: בחנפי לעגי מעוג חרוק עלי שנימו, בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם את שניו:

תשכד לו למנצח לעבד ה' לדוד. [לא]הקב"ה עושה מלחמתנו ולנו הנצחון, וכה"א [לב]ישראל נושע בה' תשועת עולמים, וכה"א [לג]אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך, וכה"א [לד]ולכל היד החזקה, אשר עשה ה' אין כתיב כאן אלא אשר עשה משה הקב"ה שלחו לעשות והנצחון למשה, וכן דבורה אמרה לברק [לה]קום ברק ושבה שביך, וכי שביו של ברק היה והלא דבורה אומרת לו ותאמר דבורה אל ברק קום, מהו קום אלא קום ולא תעשה מלחמה, המלחמה של הקב"ה, [לו]כי זה היום אשר נתן ה', וכה"א [לז]מן שמים נלחמו, וכשבא הנצחון אמרה ושבה שביך, וכן דוד כשירד לגלית [לח]וידעו כל ממלכות הארץ וגו' וכשבאו המשחקות אמרו [לט]הכה דוד ברבבותיו, אמר דוד לפני הקב"ה אתה עושה המלחמה ולך הוא הנצחון [מ]לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח, א"ל הקב"ה דוד נתת לי הנצחון אף אני נותן לך הנצחון למנצח לעבד ה' לדוד:

תשכה נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו. היה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו גבור ומזוין בכל מיני זיין, אמר מי יוכל לזה, כשראה אותו מחרף ומגדף אמר אני יכול לו מאחר שאין נפחד מהקב"ה ומכאן אתה למד שאין הקב"ה דן את הרשעים אלא בזמן שאין פחדו עליהם, וכן הוא אומר [מא]תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך וגו' ולא פחדתי אליך, לכך הוא אומר אין פחד אלהים לנגד עיניו וגו'. [מב]אמר רבי אלעזר בן פדת צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר [מג]ולבי חלל בקרבי, רשעים יצר רע שופטן שנאמר נאם פשע לרשע בקרב לבי, בינונים זה וזה שופטן שנאמר [מד]כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו, אמר רבה כגון אנו בינונים אמר אביי לא שביק מר חיי לכל בריה, ואמר רבה ידע איניש בנפשיה אי צדיק גמור הוא אי רשע גמור הוא, ואמר רבה לא איברי עלמא אלא לצדיקי גמירי או לרשיעי גמירי, ואמר רבה לא נברא כל העולם אלא בשביל אחאב בן עמרי ובשביל רבי חנינא בן דוסא, לאחאב העולם הזה, לרבי חנינא בן דוסא העוה"ב:

תשכו כי החליק אליו בעיניו וגו'. [מה]הרשעים מסתכלין בעיניהם ומרמזין בידיהם ומהרהרין בלבם למצוא איזה עון שונא הקב"ה ועושין אותו, וכן הוא אומר [מו]כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם, אוי להם לרשעים כולם און ומרמה ואין אמת בין איש אל רעהו דברי פיהם און ומרמה מהלכין באון ועולין על משכבן באון, וכה"א און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב, נתן להם שני דרכים אחת רעה ואחת טובה והולכים ברעה, וכן הוא אומר [מז]העוזבים (לעשות) [ארחות] יושר וגו' השמחים לעשות רע, הוי יתיצב על דרך לא טוב: ה' בהשמים חסדך. וכי החסד בשמים והלא החסד בארץ שנאמר [מח]כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, אלא הרשעים מסלקין החסד אמר הקב"ה לרשעים הצדקות אני מסגלן לבעלי תשובה שנאמר צדקתך כהררי אל:

צדקתך כהררי אל. [מט]רבי ישמעאל ורבי עקיבא, רבי ישמעאל אומר הצדיקים שקבלו את התורה שנתנה מהררי אל אתה עושה עמהם צדקה כהררי אל, אבל הרשעים שלא קבלו את התורה שנתנה מהררי אל אתה מדקדק עמהם עד תהום רבה, רבי עקיבא אומר אלו ואלו מדקדק עמהם עד תהום רבה הצדיקים מדקדק עמהם וגובה מהם מעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז כדי להשפיע להם

ממ"ק ובמ"ק צט מדרש: ק איכה ג: קא תהלים ס: קב במדבר כא: קג ילמדנו: קד בראשית יט: קה שמות יב: קו מלכים ב יט: קז דניאל ו: קח אסתר ו: קט ישעיה ס: *משלי ד: קי ברכות כד: א תהלים קנ: ב פסיקתא רבתי: ג תהלים כג: ד שם קכג: ה שם קמה: ו שם סט. ז שם עא: ח שם פד: ט שם קג: י שם קמד: יא שם כו: יב שם עא: יג שם עא: יד ויקרא יט: טו דברים יא: טז שם קיט: יז ויקרא יט: יח תהלים קיט: יט דברים ו: כ תהלים טז: כא שם קג: כב צפניה ג: כג בראשית רבה: כד ברכות יב: כה שמואל א יב: כו שם כב: כז בבא מציעא נח: כח פסיקתא: כט במדבר כ: ל שמות יז: לא מדרש: לב ישעיה מה: לג דברים לג: לד שם לד: לה שופטים ה: לו שם ד: לז שם ה: לח ש"א יז: לט שם יח: מ דברי הימים א כט: מא ירמיה ב: מב ברכות ס: מג תהלים קט: מד שם קט: מה מדרש: מו דברים יב: מז משלי ב: מח ירמיה ט: מט בראשית רבה פרשה לג:

זית רענן (פד) בצוארי עטיפת ציצית. לפי שהיה להם בגד ציצית כסודר שהוא מונח סביב הצואר:

מן הארץ. ואידך ההוא בברייתו של עולם כתיב: [מח]נותן באוצרות תהומות לפי שנאמר [מט]יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד וכתיב [נ]עד פה תבא ולא תוסיף וכתיב [נא]אשר שמתי חול גבול לים, א"ל הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקים במלוחים, א"ל לאו אלא כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו שנאמר נותן באוצרות תהומות וגו', ואל תתמה על הדבר שהרי הפרצוף שברא הקב"ה לאדם מלא הסיט ויש בו כמה מעינות ואינם מתערבים זה בזה מי עינים מלוחים מי אזנים שמנים מי החוטם סרוחים מי הפה מתוקים. מפני מה מי עינים מלוחים שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד הוא מסתמא אלא על ידי שהם מלוחים פוסק ואינו מכהה, מפני מה מי אזנים שמנים בזמן שאדם שומע שמועה קשה אלמלי תופשה באזניו מתקשרת ומת ומתוך שהם שמנים מוציא בזה ומכניס בזה. מפני מה מי החוטם סרוחים שבזמן שאדם מריח ריח דבר רע אם לא שמי חוטם סרוחים ומעמידים אותו מיד מת. מפני מה מי הפה מתוקים פעמים שאדם אוכל אכילה שאינה מתקבלת בלבו ומקיאה ואם לא מי הפה מתוקין אין נפשו חוזרת, והלא דברים קל וחומר ומה מלא הסיט יש בו כמה מעינות, הים הגדול על אחת כמה וכמה [נב]זה הים גדול ורחב ידים: כי הוא אמר ויהי. [נג]א"ר כהנא זו אשה, הוא צוה ויעמוד אלו בנים, תני אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצים אחריה: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, [נד]שנו רבותינו בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ונסקרין בסקירה אחת דכתיב היוצר יחד לבם, מאי קאמר אילימא דברינהו לכולי עלמא ולביהו כחדא כי הדדי הא קא חזינן דלאו הכי הוא, אלא לאו הכי קאמר היוצר רואה יחד לבם ומבין את כל מעשיהם: הנה עין ה' אל יראיו. [נה]זה אברהם שנאמר [נו]כי עתה ידעתי וגו', למיחלים לחסדו שנאמר [נז]תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד, ולהחיותם ברעב שנאמר [נח]ויהי רעב בארץ. [נט]ד"א הנה עין ה' אל יראיו. זה יעקב שנאמר [ס]ויירא יעקב, למיחלים לחסדו שנאמר [סא]ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וגם שהיה מיחל להקב"ה אע"פ שאמרו לו מת יוסף, להציל ממות נפשם ממיתתו של עשו, ולהחיותם ברעב שנאמר [סב]ויכלכל יוסף את אביו. ד"א הנה עין ה' אל יראיו זה שבטו של לוי דכתיב [סג]ואתנם לו מורא וייראני, למיחלים לחסדו שהם מיחלים להקב"ה בכל עת, להציל ממות נפשם (פ) כשהם נכנסין להקריב, ולחיותם ברעב שניתן להם אחד מעשרה. ד"א אל יראיו זה יצחק, למיחלים לחסדו שהיה מיחל להקב"ה, להציל ממות נפשם שבקש ישמעאל להרגו שנא' [סד]ותרא שרה את בן הגר וגו', ולחיותם ברעב שנאמר [סה]וימצא בשנה ההיא מאה שערים. ד"א לפי שהוא אומר [סו]ברח דודי ודמה לך לצבי מה צבי זה כשהוא ישן עינו אחת פתוחה ואחת קמוצה יכול אף הקב"ה כן, (פא) ת"ל הנה עין ה' אל יראיו:

לד לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך, זה שאמר הכתוב [סז]את הכל עשה יפה בעתו (בשמואל ברמז קל"א).

[סח]גדלו לה' אתי. שנו רבותינו שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן, מנא הני מילי אמר רבי יוסי דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו, רבי אבהו אמר מהכא [סט]כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו מן הקורא שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו. חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. [ע]רבן שמעון בן גמליאל אומר (פב) לסבובים ליראיו, בוא וראה מה בין שכינות לשכינות להלן היו שבעה ובקשו הרועים להזדווג להם הה"ד [עא]ויבואו הרועים ויגרשום ברם הכא אחת היתה ולא נגעה בה בריה הה"ד [עב]ורחל בתו באה עם הצאן ע"ש חונה מלאך ה' סביב ליראיו (לעיל ברמז הרל"ג): טעמו וראו כי טוב ה'. [עג]אמר הקב"ה הוי מקיים (פג) כל מצות שנתתי לך בתורה אם אכלת מפירות הארץ או מן האילן הוי מברך עליהם שאם אכלת ולא ברכת אתה גוזל את הפירות ואת האילן ואת הארץ ולמי שהוא מגדלן ואם אכל אדם וברך הוא ממליך לבוראם הוי טעמו וראו כי טוב ה': יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו [עד]זה אהרן, אתה מוצא י"ב נשיאים הקריבו במלואים ושבט לוי לא הקריב, ומי היה נשיאו של לוי אהרן שנאמר [עה]ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי, והיה מצר ואומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל לשבטו של לוי, אמר הקב"ה למשה אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן, לכך נאמר [עו]ואמרת אליו בהעלותך את הנרות הקרבנות בזמן שבית המקדש קיים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו: מי האיש החפץ חיים, [עז]מכריז רבי אלכסנדראי מאן בעי חיי מאן בעי חיי כניף אתו כ"ע לגביה א"ל מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. שמא יאמר אדם הואיל ונצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה, תלמוד לומר סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר [עח]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. מי האיש וגו' (כתוב ברמז שס"ח):

תשכא נצור לשונך מרע ושפתיך וגו'. [עט]קשה לשון הרע שהוא קשה מע"א, כשעשו ישראל את העגל לא נחתם גזר דינם עליהם, אלא כשחטאו בפיהם שנאמר [פ]וישמע ה' את קול דבריהם, ואומר [פא]חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני, כאשר עשיתם אינו אומר אלא כאשר דברתם, ואומר [פב]הוגעתם ה' בדבריכם במעשיכם לא נאמר אלא בדבריכם, וכה"א [פג]כי כשלה ירושלם ויהודה למה כי לשונם ומעלליהם אל ה' למרות, ואומר [פד]נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, וכי בקולה שנאה והלא בקולה אהבה דכתיב [פה]השמיעיני את קולך כי קולך ערב, אלא בקולה שנאה ובקולה אהבה, אמור מעתה [פו]מות וחיים ביד הלשון אמר דוד [פז]אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. מעשה היה במלך פרס שחלה, א"ל הרופאים אין לך רפואה עד שיביאו לך חלב לביאה ונעשה לך רפואה, ענה אחד ואמר אני אביא לך חלב לביאה אם רצונך ותנו לי עשר עזים, אמר לעבדיו שיתנו לו, נתנו לו הלך לגוב אריות והיה שם לביאה אחת מינקת גוריה, יום אחד עמד מרחוק והשליך לה עז אחד ואכלה, יום שני נתקרב לה מעט והשליך אחרת לה, עשה כן עד שהיה משחק עמה ולקח מחלבה וחזר לו, כשהיה בחצי הדרך ראה בחלום והיו אברים מתרסין* זה עם זה, הרגלים אומרים אין בכל האברים דומים לנו אם לא הלכנו אנו לא היה יכול ליקח החלב, הידים אומרים אין כמותנו אם לא היינו עושין אין הדבר כלום, אומר הלב אם לא נתתי העצה מה הועלתם כלכם, ענתה הלשון אם לא אמרתי הדבר מה היה עושה, השיבו לה כל האברים איך לא יראת להדמות אלינו ואת במקום חשך ואין בך עצה כבשאר האברים, א"ל היום תאמרו שאני שולט עליכם, שמע האיש את הדברים הלך אל המלך א"ל אדני המלך הילך חלב כלבתא. קצף המלך וצוה המלך לתלותו, כשהלך התחילו האברים לבכות א"ל הלשון לא אמרתי אליכם שאין בכם ממש אם אני מצלת אתכם תדעו שאני עליכם, א"ל הן, אמר לתולין אותו השיבוני אל המלך אולי אנצל השיבוהו אליו, א"ל למה צוית לתלותי א"ל הבאת לי חלב כלבתא. אמר ליה מה איכפת לך ותהיה לך רפואה ועוד לביאה כלבא קורין לה. לקחו ממנה ונסו אותה ומצאוה חלב לביאה, אמרו לו האברים הרי אנו מודים לך הוי מות וחיים ביד הלשון. ראה הלשון היא גדולה מן הקרבנות שנאמר [פח]אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה' משור פר: בקש שלום ורדפהו. [פט]אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל היודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר בקש שלום ורדפהו, אם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן, רבי חלבו אמר עליו הכתוב אומר [צ]ואתם בערתם הכרם גולה העני בבתיכם:

תשכב [צא]שנו רבותינו אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים ובקור חולים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלן, בכבוד אב ואם כתיב [צב]למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, בגמילות חסדים כתיב [צג]רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, בהבאת שלום כתיב בקש שלום ורדפהו, ואמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה. תלמוד תורה דכתיב [צד]כי היא חייך ואורך ימיך. שלוח הקן נמי כתיב [צה]למען ייטב לך והארכת ימים תנא ושייר (לעיל ברמז תשי"ב): רבות רעות צדיק. [צו]רבות רעות זה עשו ואלופיו. צדיק זה יעקב, ומכלם יצילנו ה' שנאמר [צז]ויבא יעקב שלם עיר שכם: תמותת רשע רעה. [צח]שנו רבותינו מי שלקה ושנה ב"ד כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו נבקעת, מאי כיפה, אמר רבי יהודה מלא קומתו, והיכא רמיזא, אמר ריש לקיש תמותת רשע רעה:

לדוד

ממ"ק ובמ"ק מח תנחומא: מט בראשית א: נ איוב לח: נא שם: נב תהלים קד: נג בבא בתרא קנג: נד ר"ה דף יח: נה בראשית רבה פרשה מ: נו בראשית כ: נז מיכה ז: נח בראשית יב: נט תנחומא: ס בראשית כח: סא שם: סב שם מז: סג מלאכי ב: סד בראשית כא: סה שם כו: סו שה"ש ח: סז קהלת ג: סח ברכות מה: סט דברים לב: ע בראשית רבה פרשה ע: עא שמות ב: עב בראשית כט: עג ילמדנו: עד תנחומא: עה במדבר יז: עו שם ח: עז ע"ז יט: עח משלי ד: עט מדרש: פ דברים ה: פא במדבר יד: פב מלאכי ב: פג ישעיה ג: פד ירמיה יב: פה שיר השירים ב: פו משלי יח: פז תהלים לט: *מתרסין מתגאין ומריבים: פח שם סט: פט ברכות ו: צ ישעיה ג: צא קדושין מ: צב שמות כ: צג משלי כא: צד דברים ל: צה שם כב: צו ב"ר פ' עט: צז בראשית לג: צח סנהדרין פא:

זית רענן (פ) כשהם נכנסים להקריב, כדאיתא ביומא בכה"ג לענין כ"ג שהיה מסובן כשנכנס להקריב: (פא) ת"ל הנה עין ה' אל יראיו, וקשה הלא הקב"ה עיניו על כל העולם כלו אלא אפילו שהוא ישן כביכול כגון בשעת הגזרה עינו אחת שהיתה סתומה כביכול אל יראיו: (פב) לסבובים ליראיו, פי' אותן המסבבי ליראיו כגון רחל ליעקב: (פג) כל מצות, פי' אם ברכת על כל דבר כאלו אתה מקיים כל המצות:

שאמר הכתוב [קד]אורח חיים למעלה למשכיל מי שמסתכל למעלה הוא בא לידי אורח חיים. וכן הוא אומר [קה]לבני קרח משכיל כיון שנסתכלו למעלה נמלטו, וכן אתה מוצא בנבוכדנאצר [קו]אנא נבוכדנאצר עיני לשמיא נטלית, ומה רשעים המסתכלים למעלה הקב"ה מוחל להם, בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה. אמר דוד אף אני אשכיל למעלה: לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, [קז]וכתיב [קח]מכסה פשעיו לא יצליח, אמר רב יהודה א"ר לא קשיא כאן בעברות שבין אדם למקום כאן בעברות שבין אדם לחברו. [קט]שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד, משה אמר יכתב סורחני שנאמר [קי]על אשר מעלתם בי וגו' (ואם אין מחני נא), ודוד אמר אל יכתב סורחני שנאמר אשרי נשוי פשע, משל של משה ודוד למה הדבר דומה לשתי נשים שלוקות אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית, זו שאכלה פגי שביעית אמרה להם בבקשה מכם הודיעו על מה אני לוקה, מיד הביאו פגי שביעית ותלו לה בצוארה והכריזו עליה על זו היא לוקה. [א]ד"א אשרי נשוי פשע אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעיו גבוהין ממנו. [ב]ד"א אשרי נשוי פשע (עו) אל תהי קורא ס' אלא ש', מהו נשוי אמר רבי ברכיה הכהן דהוא מנשי חובינו וסולח לעונינו בכל שנה ושנה שנאמר [ג]והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל, אתה מוצא ביום הכפורים בא שטן לקטרג את ישראל והוא פורט עונותיהם ואומר רבון העולמים גנבים הם ישראל והקב"ה פורט זכיותיהן של ישראל, מה עושה נוטל קנה של מאזנים והוא מעיין את העונות כנגד הזכיות והן שוקלין אלו כנגד אלו ושתי כפות של מאזנים שוות והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף עונות ולהכריעה, מה הקב"ה עושה נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינם תחת פורפירא שלו והשטן בא ואינו מוצא שם עון שנאמר [ד]יבוקש את עון ישראל ואיננו, כיון שהשטן רואה כן אמר לפניו רבון העולמים [ה]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. לכך דוד משבחם לישראל שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. [ו]ד"א אשרי נשוי פשע (עז) שהוא מסתכל למעלה והוא כסוי חטאה שהודה ופרט מעשיו, וכן הוא אומר חטאתי אודיעך. אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון. אמר רבי שמעון בן לוי משל למה הדבר דומה למי ששתת אמו מים המרים ונמצאת טהורה התחיל אומר בפני בני אדם אשרי אימא ששתת מים המרים ונמצאת טהורה, א"ל אדם אחר אשרי אימא שלא נצרכה לשתותה כל עקר, כך דוד אמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, א"ל הקב"ה אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון כל עיקר: אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון. א"ר יוסי בר' יהודה שאם עשה תשובה שלמה (עח) שלבו עקור עליו הקב"ה מוחל לו, ואין ברוחו רמיה שלא תהא תפלתו רמיות ותורתו רמיות: [ז]על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא. לעת מצוי נפש וכן שנו רבותינו אל תאמין בעצמך עד יום מותך. [ח]אמר ר' יוסי בר חנינא יהא חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה מאי טעמא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא לעת מצוי של יום. [ט]רבי חנינא אמר לעת מצא זו אשה שנאמר [י]מצא אשה מצא טוב, ר' נתן אמר לעת מצא זו תורה שנאמר [יא]כי מוצאי מצא חיים, ר"נ בר יצחק אמר לעת מצא זו מיתה שנאמר [יב]למות תוצאות. רבי יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה, א"ר יוחנן מאי קראה [יג]השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. אמר ר' שילא היינו דאמרי אינשי לעולם ליבעי איניש רחמי עד זבולא בתרייתא שלמא, מר זוטרא אמר לעת מצא זו בית הכסא, אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו. [יד]זש"ה [טו]הוד והדר לבושה של תורה ואימתי היא שוחקת ליום אחרון, אימתי היא נותנת שכרה לאדם לעתיד לבא ומראה להם מתן שכרן מה שעתיד ליתן להם לעתיד ונפשותן שבעה והם ישנים, א"ר אלעזר משל למלך שעשה סעודה וזמן את האורחים והראה להם מה שאוכלין ושותין ושבעה נפשם וישנו להם, מה טעם [טז]כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי, הוי בשעת סלוקן של צדיקים מראה להן מתן שכרן. כד דמך רבי אבהו חזא תלת עשרה נהרי אפרסמון, אמר להון אלין למאן, א"ל לדידך, א"ל כל אלין לאבהו [יז]ואני אמרתי לריק יגעתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי. זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי ור' יוסי בן פטרס תלתיהון אמרין הלין קריא כד דמכין. חד מנהון אמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא, וחרינא אמר [יח]תערוך לפני שלחן, ותרינא אמר [יט]כי טוב יום בחצריך, רבנן אמרין [כ]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, בן עזאי אמר [כא]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, אימתי מראה להם הקב"ה היקר סמוך למיתתן הה"ד המותה לחסידיו:

תשיט אשכילך ואורך בדרך זו תלך וגו'. [כב]מהו איעצה עליך עיני מרמז בעיניו, למלך שעשה סעודה לכל בני פלטין שלו והיה לו שם אוהב אחד והיה אוהבו יותר מדאי, כיון שבא התמחוי לפניהם היה שם מנה אחת טובה היה המלך מרמז לאותו אוהבו שיטול אותה המנה ולא היה מבין, מה עשה המלך נטלה בידו ונתנה לאוהבו, כך כשבא הקב"ה לחלוק כל הארצות לכל האומות כל אומה ואומה נטלה כפלים מארץ ישראל שנאמר [כג]בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים גבול עמים אין כתיב כאן, והיה הקב"ה מרמז לישראל שיטלו ארץ ישראל ולא היו רוצים שהיתה קטנה מכל הארצות, נטלה בידו ונתנה להם שנאמר [כד]ואתן לך ארץ חמדה: אל תהיו כסוס כפרד, [כה]ששה דברים נאמרו בסוס, אוכל הרבה, ומוציא קימעא, אוהב זנות, אוהב מלחמה, מואס בשינה, ורוחו גסה, ויש אומרים אף הורג בעליו במלחמה. אל תהיו כסוס כפרד, הסוס הזה הוא *בולם, מאכילו שעורים והוא בולם, [כו](משבשכו) [מכשכשו] והוא בולם, קריב לגביה וחוא בולם, אתם אל תהיו כן אלא הוו זהירין [כז]למיגז לטבא טיבותיה ולביש בישותיה, לכך נאמר [כח]זכור את אשר עשה לך עמלק: [כט]רבים מכאובים לרשע. רבי ור' ישמעאל בר' יוסי היו יושבין ועוסקין במגלת קינות ע"ש עם חשכה, שיירו בה אל"ף בי"ת אחד אמרו למחר אנו גומרין אותה, כשעלה רבי נכשל באצבעו קרא על עצמו רבים מכאובים לרשע. רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו:

תשכ לג רננו צדיקים בה'. [ל]רננו צדיקים אל ה' אין כתיב כאן אלא בה', בזמן שהם רואין אותו מיד מרננים, וכן אתה מוצא [לא]וירא ישראל את היד הגדולה מה כתיב שם אז ישיר משה, וכה"א [לב]ותצא אש מלפני ה' וירא כל העם וירונו, [לג]וכה"א וכל ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' וגו': לישרים נאוה תהלה. [לד]א"ר חנינא בר פפא אל תקרי נאוה אלא נוה תהלה זה דוד ומשה שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם, דוד כתיב [לה]טבעו בארץ שעריה, ומשה דאמר מר משנבנה בית המקדש ראשון נגנז אהל מועד קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו, היכן אמר רב חסדא תחת מחילות של היכל: הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו. [לו]תניא רבי יהודה אומר כנור של מקדש של שבע נימין שנאמר [לז]שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע ושל ימות המשיח ח' שנאמר [לח]למנצח על השמינית על נימא שמינית, ושל עולם הבא עשר שנאמר [לט]עלי עשור, ואומר הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו שירו לו שיר חדש, ולעוה"ב אידי דנפישי נימין דידהו נפיש קליה כנבל וקרו ליה נבל. [מ]ד"א עלי נבל עלינו להתנבל עליה בימי הגזרה, עלי עשור עלינו לקבל עשרת הדברות, עלי הגיון בכנור רשב"ל אמר בשמחה, ורבנן אמרי (עט) שלא באנגריא. שירו לה' שיר חדש בלשון זכר (כתוב ביהושע ברמז ב'):

אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ. [מא]א"ר אלעזר כל אדם שאוהב צדקה ומשפט מעלה עליו הכתוב כאלו מלא כל העולם חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ: בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. [מב]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה נברא בו מלאך שנאמר וברוח פיו כל צבאם. [מג]ד"א בדבר ה' שמים נעשו, דבר אחד אמר הקב"ה ונבראו שמים למכון כסא כבודו, אבל בצבא הרבה יגיעה הרבה, מה עשה הקב"ה נפח ברוח נשמת פיו ונבראו כל צבא השמים שנאמר וברוח פיו כל צבאם, בדבר ה' שמים נעשו שנאמר [מד]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם, וכה"א [מה]לא ייעף ולא ייגע: כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות. [מו]אמר ר' חנינא מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהום, כמאן כרבי אליעזר דאמר כל העולם כלו ממימי אוקינוס הוא שותה שנאמר [מז]ואד יעלה מן

ממ"ק ובמ"ק קד משלי טו: קה תהלים מד: קו דניאל ד: קז יומא פו: קח משלי כח: קט ספרי: קי דברים לב: א בראשית רבה פרשה כב: ב פסיקתא רבתי: ג ויקרא טז: ד ירמיה נ: ה תהלים פה: ו מדרש: ז תנחומא: ח ירושלמי דברכות פ"ד: ט ברכות ח: י משלי יח: יא שם ח: יב שם סח: יג איוב ג: יד בראשית רבה פרשה סב: טו משלי לא: טז איוב ג: יז ישעיה מט: יח תהלים כג: יט שם פד: כ שם לא: כא שם קטז: כב ילמדנו: כג דברים לב: כד ירמיה ג: כה תנחומא: *בולם בערוך פי' בועט: כו משבשכו מנקסו ומגלגלו במים: כז למיגז לשלם גמול: כח דברים כה: כט ויק"ר: ל מדרש: לא שמות יד: לב ויקרא ט: לג דה"ב ז: לד סוטה ט: לה איכה ב: לו ערכין יג: לז תהלים עז: לח שם יב: לט שם לג: מ פסיקתא רבתי: מא סוכה מט: מב חגיגה יד: מג פרקי ר"א פ"ג: מד בראשית ב: מה ישעיה מ: מו תענית ט: מז בראשית א:

זית רענן (עו) אל תהי קורא ס', פי' בשמאל אלא בימין: (עז) שהוא מסתכל למעלה, דריש נשוי פשע שנושא פשעיו למעלה פי' שמתודה עונו לפני הקב"ה, ובמדרש תהלים הגי' נכונה שכתב וז"ל זש"ה אורח חיים למעלה למשכיל מי שהוא מסתכל למעלה וכו' וכן בדוד שנסתכל למעלה נמלט שנאמר לדוד משכיל וכו' אמר דוד אני מסתכל למעלה שנאמר לדוד משכיל ומי שהוא מסתכל הוי כסוי חטאה וכו' ומפני שהיה משכיל היה כסוי חטאה שהיה פורש ממעשיו והודה לפני הקב"ה וכה"א חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי עכ"ל, ע"ש שהאריך יותר: (עח) שלבו עקור עליו, פי' שעוקר לבו ושב להי' בכל לבו: (עט) שלא באנגריא, שלא כדרך הלקוחים לנגן בכלי שיר בעל כרחן:

אע"פ שאתה מת אין שמך יוצא מביתי לעולם אלא על כל קרבן וקרבן מזכירין את שמך ואומרים שירים משלך מזמור שיר חנכת הבית לדוד. ר' נחמיה אומר חשב ישראל לעשות עבירה אין הקב"ה כותבה עד שיעשנה ואם חשב לעשות מצוה מיד הקב"ה כותבה, אבל עובד אלילים אם חשב לעשות רעה אפילו לא עשאה הוא כותב עליו מיד כאלו עשאה, מנין שכן כתיב [סג]ארמי אובד אבי, והיכן אבדו לבן, אלא על ידי שחשב עליו כתב עליו הקב"ה כאלו עשה מעשה, וכה"א [סד]מחמס אחיך יעקב וגו' מקטל, וכי הרגו אלא חשב להרגו והעלה עליו הכתוב כאלו הרגו. ואילו חשב לעשות מצוה אינו כותבה עד שיעשנה דכתיב [סה]ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה אע"פ שחשב לא כתב עליו הקב"ה עד שעשאה. וישראל שחשב עבירה ולא עשאה אין הקב"ה כותבה עד שיעשנה שנאמר [סו]הוי חושבי און ופועלי רע, [סז]א"ר הונא אמר דוד [סח]און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' חשב לעשות מצוה אע"פ שלא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, תדע לך שכן הוא שהרי דוד חשב לבנות ב"ה אע"פ שלא בנאו נכתב בשמו שנאמר מזמור שיר חנכת הבית לדוד. ד"א מזמור שיר לפי ששתי פעמים נבנה ב"ה אחד בנה שלמה ואחד בנה עזרא לכך מזמור על האחד ושיר על השני: כי רגע באפו. כמה זעמו רגע (לעיל ברמז תרל"א). הפכת מספדי למחול לי, הרואה חלום ונפשו עגומה עליו (בשמואל ברמז קי"ח): למען יזמרך כבוד. [סט]א"ר חלבו חייב אדם לקרוא את המגלה בלילה ולשנותה ביום שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. איתמר נמי אמר ריב"ל חייב אדם לקרוא המגלה בלילה ולשנותה ביום שנאמר [ע]אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי:

תשיד לא מזמור לדוד בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם. [עא]אתה מוצא שכל מי שבוטח בהקב"ה הוא מצילו שנאמר [עב]יבטח בשם ה' וישען באלהיו, תדע לך שכן הוא חנניה מישאל ועזריה שבטחו בו הציל אותם, וכן אתה מוצא בדניאל שהצילו מן הבור. אמר דוד הואיל וכן הוא שכל מי שבוטח בך אתה מצילו בך ה' חסיתי, וכה"א [עג]ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו אף בך ה' חסיתי אל אבושה. א"ר יוחנן לעתיד לבא הקב"ה מביא כל אומה ואומה ואלהיה עמה, וכל אומה ואומה תהא קוראה באלהיה ואין עונה אותם, וכיון שרואים שאין באלהיהם ממש כמו שנאמר [עד]יצעק אליו ולא יענה, הולכים להקב"ה, מיד הוא דן אותם וטורדן לגיהנם ומתביישין ומתרעמים לפני הקב"ה ומחזירן וקורא [עה]אילוגין שלהם והוא מחזירן שוב לגיהנם לכך כתיב שני פעמים [עו]יבשו ויבהלו מאד כל אויבי ישבו יבשו רגע, כיון שראה דוד שכך היא הבושה קשה התחיל להתפלל עליה בך ה' חסיתי אל אבושה. אמר ריב"ל (עג) אלמלא נתן ספר יחזקאל אלא שכתוב בו *למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך פתחון פה די, כיון שראה דוד שכך היא הבושה קשה התחיל להתפלל עליה בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם. וש"ה [עז]יבשו כל עובדי פסל. א"ר יוחנן עתיד הקב"ה ליתן ממש באלילים והיא באה ומשתחוה להקב"ה והיא מביישה לעובדיה. א"ר פנחס עתיד הקב"ה למלא פה האלילים להיות מרקקת בפני כל עובדיה ואומרת להם הנחתם לחי העולמים שברא שמים וארץ והשתחויתם למי שנאמר בהם [עח]פה להם ולא ידברו. אמר ר' יוחנן כשבא הקב"ה לסיני נתן כח בע"א והשתחוה לו. א"ר תחליפא וכתוב מסייעא לרבי יוחנן דאמר [עט]השתחוו לו כל אלהים והשתחוו אין כתיב כאן אלא השתחוו כבר השתחוו לו כל אלהים. רבי יודן ורבי נחמיה אמרו מה הע"א עשוים פרקים פרקים כך עובדיה עשוים פרקים פרקים, ראה מה כתיב [פ]וזאת תהיה המגפה (עד) אשר יגוף ה' וגו'. ורבנן אמרין מה הע"א נתכת באור אף עובדיה נתכים באור, אמר דוד אל אבושה כי קראתיך ושל מי הבושה של רשעים יבשו רשעים ידמו לשאול. בידך אפקיד רוחי וגו' (לעיל ברמז תש"ב):

תשטו כשל בעוני כחי. [פא]שלשה דברים מכחישין כחו של אדם, פחד, דרך, ועון. פחד דכתיב [פב]לבי סחרחר עזבני כחי. דרך דכתיב [פג]ענה בדרך כחי. עון דכתיב כשל בעוני כחי: תאלמנה שפתי שקר, [פד]אמר רב יהודה אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם בלא עדים עובר משום [פה]ולפני עור לא תתן מכשול. ריש לקיש אמר גורם קללה לעצמו שנאמר תאלמנה שפתי שקר. ד"א תאלמנה שפתי שקר. [פו]אמר רב הונא משום בר קפרא יתפרכן יתחרשן ישתתקן, יתפרכן כמה דאת אמר [פז]והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו', יתחרשן כד"א [פח]או מי ישום אלם, ישתתקן כמשמעו. הדוברות על צדיק עתק על צדיק חי העולמים דברים שהעתיק מבריותיו. בגאוה, בשביל להתגאות ולומר אני דורש במעשה בראשית, ובוז, מבזה על כבודי. אמר רבי יוסי בר חנינא המתכבד בקלונו של חברו אין לו חלק לעולם הבא בכבודו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, מה כתיב אחריו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך אל יהי לו במה רב טובך, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין במקום [פט]הביבין במקום האשפה במקום [צ]הסריות כל מי שהוא בא לומר פלטין זה בנוי במקום הביבין במקום האשפה במקום הסריות אינו פוגם, כך כל מי שבא לומר העולם הזה נברא מתוך תהו ובהו אינו פוגם. רב הונא בשם בר קפרא אמר אלולא שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו בראשית ברא אלהים מן הן והארץ היתה תהו ובהו וחשך:

תשטז מה רב טובך, [צא]רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר אע"ג דכתיב [צב]כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ולא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו מראה לאלו מעין [צג]דגמטורין שלהם ומראה לאלו מעין דגמטורין שלהם, ומנין שפורענותן של רשעים קרויה מלאכה שנאמר [צד]פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לה', ומנין שמתן שכרן של צדיקים קרויה מלאכה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך. [צה]אמרי ליה רבנן לרב אשי קא מקיים רבינא כל דאמרי רבנן שלח ליה בהדי פניא דמעלי שבתא נשדר לי מר זוזי דאתרמי לי קטינא דארעא למזבן, שלח ליה ליתי מר סהדי וניכתוב שטרא, שלח ליה אפילו אנא נמי, שלח ליה כל שכן מר דטריד בגירסיה ומשתלי וגורם קללה לעצמו. תנו רבנן שלשה צועקין ואינם נענין, מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מושלת עליו. קונה אדון לעצמו מאי היא, איכא דאמרי תולה מעותיו בנכרי, ואיכא דאמרי הכותב נכסיו לבנו בחייו, ואיכא דאמרי דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי: מה רב טובך. [צו]משל לאדם שמסר בנו לפרגוג אחד והיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל האילנות הללו שלך הם כל הגפנים הללו שלך הם כל הזיתים הללו שלך הם, כשיגע להראותו א"ל איני יודע מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך, כך כשנקבצו ישראל אצל משה ואמרו לו רבינו משה אמור לנו מה טובה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעתיד לבא, אמר להם איני יודע מה אומר לכם [צז]אשריך ישראל מי כמוך, אשריכם ישראל מה מתוקן לכם לעתיד לבא:

תשיז [צח]אמר רב דימי דמן חיפה שלש מאות ועשרה עולמות יש לכל צדיק וצדיק שנאמר [צט]להנחיל אוהבי יש. א"ר יצחק בר מריון חרבו של הקב"ה י"ו פנים (עה) שנאמר [ק]התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מועדות, ומה אם מדת פורענות מעוטה יש לה י"ו פנים, מדה טובה על אחת כמה וכמה. אשר צפנת ליראיך, אמר רבי יודן בשם רבי אליעזר לשני בני אדם גלה הקב"ה את הקץ ליעקב ולדניאל, ליעקב מנין שנאמר [קא]ויקרא יעקב אל בניו וגו' ואחר כך העלימו ממנו מה כתיב אחריו ראובן בכורי אתה, וכן בדניאל שנאמר [קב]ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים, כיון שבא לגלות את הקץ מהו אומר לו [קג]ואתה דניאל סתום הדברים וחתום. אמר ר' אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל אתם צפנתם לי תורה ומצות בעולם הזה בלבי צפנתי אמרתך אני צופן לכם מאותו הטוב המתוקן לצדיקים לעתיד לבא. מה רב טובך אמר רבי אבא בר' יודן אמר הקב"ה אתם לפי כחכם ואני לפי כחי: אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר ה', אלו שהן אומרים אמן באמונה אומר מחיה המתים ועדיין לא ראו אלא לפי שעה ומאמינים שאני מחיה מתים, אומר גאל ישראל ועד עכשו לא נגאלו אלא לפי שעה וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים שאני עתיד לגאול אותם, הוי אמונים נוצר ה' (ברמז תקי"ט): שנאתי השומרים הבלי שוא. ג"ע אמר אני שנאתי השומרים הבלי שוא, למי אני מחבב למי שהוא משמר פקודיך, גיהנם אמר אהבתי השומרים הבלי שוא למי אני שונא למי שהוא משמר פקודיך. לעלוקה שתי בנות הב הב. ג"ע אמר תן לי משלי, גיהנם אמר תן לי משלי (חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'):

תשיח לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. זה שאמר

ממ"ק ובמ"ק סג דברים כו : סד עובדיה א : סה דניאל ו : סו מיכה ב : סז ירושלמי דפאה פרק א : סח תהלים סו : סט מגילה ד : ע תהלים כב : עא מדרש : עב ישעיה נ : עג שם מה : עד ישעיה מו : עה אילוגין ספר זכרון מעשים : עו תהלים ו : *יחזקאל טז : עז שם צז : עח שם קטו : עט שם צז : פ זכריה יד : פא גיטין ע : פב תהלים לח : פג שם קב : פד ב"מ עה : פה ויקרא יט : פו בראשית רבה פרשה א : פז בראשית לז : פח שמות ד : פט ביבין מלונות של שופכין : צ סריות סרחון : צא בראשית רבה פרשה יא : צב בראשית ב : צג דגמטורין דוגמא : צד ירמיה נ : צה בבא מציעא עה : צו מדרש : צז דברים לג : צח מדרש : צט משלי ח : ק יחזקאל כא : קא בראשית מט : קב דניאל י : קג שם יב :

זית רענן (עג) אלולי לא נתן וכו', להודיע כמה גדולה הבושה שיבושו הרשעים שאע"פ שמתכפר להם לא יהיה להם פתחון פה מפני הבושה: (עד) אשר יגוף ה' המק בשרו, פי' שיפול אברים אברים: (עה) שנאמר התאחדי וכו' משמע צד אחד וכו' הרי ד' רוחות ולכל רוח ד' פנים הרי י"ו פנים:

אלילים שנשתחוה לצלם והשלכנו נפשנו למות על קדושת שמך: כי לא יבינו אל פעלות ה'. חזקיה אמר אלו תקופות, ריב"ל אמר אלו אגדות, ורבנן אמרין זו קריאת שמע (עא) שהן קורין יוצר אור, ואל מעשה ידיו כמו שאמר [י]ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, יהרסם בעוה"ז, ולא יבנם לעוה"ב: ה' עזי ומגני, א"ר סימון משל למלך שהיה לו מנה אחת תבעה אוהבו, א"ל אינה שלך הטריח עליו ונתנה לו, כך ישראל אמרו לפני הקב"ה בים [יא]עזי וזמרת יה והיו מבקשים מן הקב"ה ליתן להם את התורה, אמר להם אינה שלכם של עליונים היא, כיון שהטריחו עליו נתנה להם שנאמר [יב]ה' עוז לעמו יתן. א"ר יודן אמרו ישראל חייבין אנו ליתן לו משירי הודיות שנתן לנו התורה שנאמר ומשירי אהודנו:

תשט כט מזמור לדוד הבו לה' בני אלים.

זש"ה [יג]והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז, ומה עושה לה שלא יהיה עוד לבז דוד עבדי ירעה אותה שנאמר [יד]והקימותי עליהם רועה, א"ל דוד אתה מושיע ואתה רועה וכה"א הושיעה את עמך וגו' א"ל הקב"ה אני מעכב אותה שאתה אומר לי הושיעה את עמך הבו לה' בני אלים בניהם של אותן שנשחטין כאילים, אברהם אמר אני שוחט ויצחק אמר אני נשחט. דבר אחר הבו לה' בני אלים בני אלמים בני חרשים בנים שיש להם מה להשיב למקום ואינם משיבים, וכן ישעיה אמר [טו]מי עור כי אם עבדי, וכן אברהם אמר [טז]ויקרא את שם המקום ההוא ה' יראה, מהו ה' יראה, א"ל ראה מה שהיה להשיבך ולא השבתי אלא התרשתי, א"ל הקב"ה מה היה לך להשיב, א"ל אתמול אמרת לי [יז]כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי קח נא את בנך כשם שהיה לי להשיבך ולא השבתי אלא החרשתי כך כשיבאו בני לידי עבירות תזכור להם זו השעה, לכך נאמר הבו לה' בני אלים וגו' הבו לה' כבוד שמו כשם שאמר משה [יח]כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו: [יט]שנו רבותינו מנין שאומרים אבות, ת"ל הבו לה' בני אלים, מנין שאומרים גבורות, ת"ל [הבו לה' כבוד ועוז, ומנין שאומרים קדושות, תלמוד לומר] הבו לה' כבוד שמו. הני י"ח כנגד מי, אמר הלל בריה דרב שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בספר תהלים בהבו לה' בני אלים, ורב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש, ריב"ל אמר כנגד י"ח חוליות שבשדרה, הני תמני סרי תשע סרי הויין, אמר רבא ברכת אפיקורסים ביבנה תקנוה, כנגד מי תקנוה, להלל כנגד אל הכבוד הרעים, לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש, לרבי יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה: קול ה' על המים. [כ]שנו רבותינו לא ישתה אדם מים בלילי שבתות ובלילי רביעית ואם שתה דמו בראשו, מאי סכנתיה, רוח רעה. [כא]אי צחי מאי תקנתיה לימא שבעה קולות שאמר דוד בספר תהלים והדר נשתי. קול ה' על המים וגו' קול ה' בכח קול ה' בהדר וגו'. קול ה' בכח בכחן של כל אחד ואחד, המעוברות לפי כחן כו'. אתה מונה שבע אזכרות כאן סמכו לשבע ברכות שמתפללין בשבת. ד"א כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. דבר אחר כנגד שבעה קולות שבמתן תורה [כב]ויהי קולות וברקים, וקול שופר, ויהי קול השופר, והאלהים יעננו בקול, וכל העם רואים את הקולות, ואת קול השופר, ויענו כל העם קול אחד, וכן דוד הוא אומר [כג]שבע ביום הללתיך:

תשי

[כד]זהו שאמר הכתוב [כה]לא מראש בסתר דברתי, א"ר אמי אמר הקב"ה בתחלה לא נתתיה לא במקום חשך ולא במקום הסתר ולא במקום אפלה [כו]לא במדבר נתנה תורה לישראל בפרהסיא במקום הפקר, שאילו נתנה תורה בארץ ישראל היו אומרים אומות העולם אין להם חלק בה לפיכך נתנם במקום הפקר במדבר בפרהסיא לומר לך כל הרוצה לקבל יבא ויקבל, יכול נתנה בלילה ת"ל [כז]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, יכול נתנה בשתיקה ת"ל [כז]ויהי קולות וברקים, יכול לא היו שומעין את הקול ת"ל קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וגו' קול ה' חוצב להבות אש וגו' קול ה' יחולל אילות וגו' ה' למבול ישב ובהיכלו כלו אומר כבוד, כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי העולם אחזתן רעדה בהיכליהן, נתקבצו אצל בלעם א"ל מה קול ההמון הזה ששמענו שמא מביא מבול לעולם שנאמר ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם, א"ל כבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם שנאמר [כח]כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי, אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנאמר [כט]ה' באש נשפט, א"ל כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול כל עיקר שנאמר [ל]ולא יהיה עוד (המים) מבול לשחת וגו' (כל בשר) אלא חמדה טובה יש לו בבית גנזיו שגנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ונותנה לעמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן, ענו כלם ואמרו ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם. [לא]רבי חנינא סגן הכהנים אומר שלום בביתך. רבי נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר [לב]למרבה המשרה ולשלום אין קץ, רבי אומר זה שלום תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן:

תשיא

גדול השלום ששינה שכינה מפני השלום שנאמר [לג]ואני זקנתי, גדול השלום ששמו שנכתב בקדושה נמחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, רבי אליעזר אומר גדול השלום שלא נטעו כל הנביאים בפי הבריות אלא שלום, רבי שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא השלום שנאמר ה' יברך את עמו בשלום. ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא השלום שנאמר [לד]יברכך ה' וישמרך עד וישם לך שלום, רבי אלעזר בנו אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת אלילים ושלום ביניהן אין השטן נוגע בהם שנאמר [לה]חבור עצבים אפרים הנח לו, אבל משנחלקו מה נאמר [לו]חלק לבם עתה יאשמו. גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה צריכין שלום שנאמר [לז]כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, [לח]ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום, [לט]וישלח יפתח מלאכים מה כתיב שם ועתה השיבה אתהן בשלום. גדול השלום שאפילו מתים צריכין שלום שנאמר [מ]ואתה תבא אל אבותיך בשלום. גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר [מא]שלום שלום לרחוק ולקרוב. גדול השלום שניתן בחלקו של צדיקים שנאמר [מב]יבא שלום ינוחו על משכבותם. גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר [מג]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר [מד]שלום רב לאוהבי תורתך. גדול השלום שניתן לענוים שנאמר [מה]וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. גדול השלום שניתן לעושי צדקה שנאמר [מו]והיה מעשה הצדקה שלום. גדול השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר [מז]ויקרא לו ה' שלום. גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר [מח]יוצר אור ובורא חשך עושה שלום, והלא דברים ק"ו ומה במקום שאין איבה ושנאה צריכין שלום, ק"ו למי שיש בו כל המדות הללו. [מט]רבי חזקיה אמר גדול השלום שבכל המצות כתיב [נ]כי תראה, [נא]כי תפגע, [נב]כי יקרא, אם באה מצוה לידך אתה זקוק לעשותה ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר:

תשיב

בר קפרא אמר גדול השלום שדבר הכתוב לשון בדוי בנביאים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו, שנאמר [נג]הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן אבל למנוח לא אמר כן אלא [נד]מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מכל מקום (עב) צריכה שמור. אמר רבן שמעון בן גמליאל גדול השלום שדבר הכתוב לשון בדוי בתורה כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו הה"ד [נה]כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' ולא מצינו דפקיד כלום. אמר רבי שמעון בן חלפתא גדול השלום כשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין עליונים לתחתונים, ביום ראשון ברא מן עליונים ומן התחתונים שנאמר [נו]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ביום שני הרקיע מן עליונים. ביום שלישי יקוו המים מן התחתונים. ביום רביעי יהי מאורות בעליונים. ביום חמישי ישרצו המים בתחתונים. בששי ברא את האדם גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים, אין לי אלא בעה"ז בעה"ב מנין, ת"ל [נז]הנני נוטה אליה כנהר שלום. רבנין אמרין גדול השלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר [נח]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום:

תשיג ל מזמור שיר חנכת הבית לדוד.

[נט]וכי דוד בנאו (ביהושע ברמז כ' ובשמואל ברמז מ"ו), למה מזמור שיר כנגד ביהמ"ק של מעלה וביהמ"ק של מטה, אמר רב חסדא לית מילתא פליגא שביהמ"ק של מטה מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה. אמר רבי חייא בר אבא מהו [ס]אל דביר קדשך מקום שהדברות יוצאות לעולם שנאמר [סא]כי מציון תצא תורה. רבי חנינא אמר מקום שהדבור יוצא לעולם שנאמר [סב]ודבר ה' מירושלים, א"ל הקב"ה

אע"פ

ממ"ק ובמ"ק י בראשית א: יא שמות טו: יב תהלים כט: יג יחזקאל לד: יד ירמיה כג: טו ישעיה מב: טז בראשית כב: יז שם כא: יח דברים לב: יט ר"ה סנה' לב: כ פסחים קב: כא ילמדנו: כב שמות יט: כג תהלים קיט: כד מכילתא: כה ישעיה מח: כו שמות יט: כז שם: כח ישעיה נד: כט שם סו: ל בראשית ט: לא ספרי: לב ישעיה ט: לג בראשית יח: לד במדבר ו: לה הושע ד: לו שם י: לז דברים כ: לח שם ב: לט שופטים יא: מ בראשית טו: מא ישעיה נז: מב שם: מג שם נד: מד תהלים קיט: מה תהלים לז: מו ישעיה לב: מז שופטים ו: מח ישעיה מה: מט ויקרא רבה: נ דברים כב: נא שם: נב שם: נג שופטים יג: נד שם: נה בראשית נ: נו שם א: נז ישעיה סו: נח שם נב: נט [illegible]: ס תהלים כח: סא ישעיה ב: סב שם:

זית רענן (עא) שהן קורין יוצר אור, ואינן מבינים מה הם אומרים שאין נותנים לב להכיר גדולת הקב"ה: (עב) צריכים שימור, פי' שאינה עקרה אלא שצריכה שימור:

כל ישראל גדולים וקטנים נוטלים את לולביהם בידיהם הימנית ואתרוגיהם בידיהם השמאלית ומקיפין אחת ואותו היום היו מקיפין שבע פעמים, אמר ר' חייא זכר ליריחו הא תינח בזמן שיש מזבח, בזמן הזה חזן הכנסת עומד כמלאך האלהים וס"ת בזרועו והעם מקיפין אותו דוגמת מזבח:

תשד ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. [סד]אמר רבא מריש הוה גריסנא בגו ביתא, כיון דשמעינא להא דאמר דוד ה' אהבתי מעון ביתך לא גריסנא אלא בבי כנישתא דאמר רבא מאי דכתיב מעון אתה היית לנו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, אמר רבי שמואל בר רב יצחק מאי דכתיב [סה]ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ר' אליעזר אומ' זה בית רבינו שבבבל: אל תאסוף עם חטאים נפשי. [סו]תניא שני קברות היו מתוקנים לב"ד אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין, וכן בדוד הוא אומר אל תאסוף עם חטאים נפשי אלו הנסקלין והנשרפין. ועם אנשי דמים חיי אלו הנהרגין והנחנקין:

תשה [סז]דבר אחר אל תאסוף עם חטאים נפשי אלו המצריים שכן יעקב צוה את יוסף [סח]אל נא תקברני במצרים. ר' יוחנן אמר בשני מקומות מצינו שהצדיקים מבקשים מהקב"ה שלא יאספו עם הרשעים, דניאל אמר [כט]ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל, ודוד אמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. ר' חלפתא בשם ר' אבהו אמר כתיב [ע]ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימת, (אלא) תלה לו הכתוב שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב אבלו בתוך אבלו של צדיק ועשה שלשה ימים ומת במגפה, ודכוותה [עא]ויפגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו, על רגליו עמד ולביתו לא הלך, אלא שחיה לשעה ואחר כך מת ונקבר במקום אחר על שם אל תאסוף עם חטאים נפשי: אשר בידיהם זמה. א"ר פנחס הכהן בר חמא אלו המשחקים [עב]בפספסין שהם מחשבין בשמאל *ומסכימין בימין וחומסין ונוחלין זה את זה: ואני בתמי אלך. [עג]קיימתי את התורה דכתיב [עד]תורת ה' תמימה, וכה"א [עה]תמים תהיה עם ה' אלהיך. דבר אחר כשאתה תם חלקך עם ה' אלהיך: [עו]במקהלות ברכו אלהים. רבי מאיר היה אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל, רבי יוסי הגלילי אומר לפי רוב הצבור הן מברכין שנאמר במקהלות ברכו אלהים:

תשו כז לדוד ה' אורי וישעי. [עז]זה שאמר הכתוב [עח]והיה אור ישראל לאש, בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר במבוי או בפלטין שלו שמא יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא ברא את האור והרשעים אינם רואין לאורו לעתיד לבא שנאמר [עט]אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך, וכה"א [פ]וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים הבדילו לצדיקים לעתיד. משל למלך שהיה לו סנה יפה אמר זו לבני, וכה"א [פא]אור זרוע לצדיק. אמר דוד [פב]אל ה' ויאר לנו, אמר הקב"ה חייך שאני מביא אותו אור לישראל וחשך לעובדי האלילים שנאמר [פג]כי הנה החשך יכסה ארץ, אבל ישראל ועליך יזרח ה', ואם אתה תמה על הדבר כבר הראה הקב"ה דוגמתו בעוה"ז שנאמר [פד]ויהי חשך אפלה וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, וכן אתה מוצא כשרדפו מצריים אחר ישראל מה כתיב שם [פה]ויהי הענן והחשך, אמר דוד אני אומר מזמור על אותו אור לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא, כתיב [פו]נר לרגלי דבריך אם נאמר נר למה נאמר אור (ע) ואם נאמר אור למה נאמר נר, אלא אמר דוד כשאני מתחיל בתורה מעט אני מתחיל בהם וכשאני נכנס לתוכו שערים הרבה נפתחים לי. דבר אחר בשעה שבאו עליו פלשתים בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים והאיר לו דבריו. [פז]דבר אחר לדוד ה' אורי וישעי. ר"א פתר קריא בים: אורי [פח]ויאר את הלילה. וישעי [פט]ויראו את ישועת ה'. ממי אירא עזי וזמרת יה. בקרוב עלי מרעים [צ]ופרעה הקריב. לאכול את בשרי תמלאמו נפשי. צרי ואויבי לי אמר אויב ארדוף, מכאן ואילך אמרו ישראל אם תחנה עלי מחנה של מצרים לא יירא לבי, אם תקום עלי מלחמתן של מצרים בזאת אני בוטח שהבטחתנו בתורה [צא]ה' ילחם לכם. ר' שמעון בר נחמני פתר קריא בפלשתים, בקרוב עלי מרעים זה גלית שנאמר [צב]ויגש הפלשתי השכם והערב הלך וקרב אל דוד. לאכול את בשרי [צג]ויאמר אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך, ר' אבא בר כהנא אמר הארץ אחזתו, אמר ר' תנחום ואנא אמינא טעמא ואבא אליך אין כתיב כאן אלא לכה אלי. רבי ינאי בשם ר' אבא אמר רמ"ח קופליות* נתן הקב"ה על רמ"ח אבריו, באותה שעה אמר דוד [צד]אל תתן ה' מאויי רשע אל תתן תחמורתיה. זממו אל תפק אל תרפי ליה, ירומו סלה חזק כפתוי*, ר' יודן אמר נתאוה לדוד שהיה יפה עינים אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע מכאן ואילך אמר דוד אם תחנה עלי מחנה פלשתים לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמתן של פלשתים בזאת אני בוטח. כמו שהכתבת בתורה [צה]וזאת ליהודה ויאמר. ריב"ל פתר קריא בעמלקים. בקרוב עלי מרעים [צו]ועמלק פשטו אל הנגב. לאכול את בשרי [צז]ואת שתי נשי דוד שבו, כמד"א [צח]ודבק באשתו והיו לבשר אחד. צרי ואויבי לי וגו' [צט]ויכם דוד מהנשף ועד הערב. אמר ריב"ל שלשה לילות ויום אחר, ומי היה מאיר לו הקב"ה בזיקים וברקים, הוא שדוד אמר [ק]כי אתה נרי ה', מכאן ואילך אמר דוד וכו'. רבנן פתרי קריא בר"ה ויוה"כ, בקרוב עלי מרעים אלו שרי עובדי אלילים, לאכול את בשרי לפי ששרי עובדי אלילים מקטרגים את ישראל לפני הקב"ה ואומרים אלו עוע"א ואלו עוע"א אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים אלו יורדים לגיהנם ואלו אינם יורדין, צרי ואויבי לי אתה מוצא מנין ימות החמה שס"ה ומנין השטן שס"ד שכל ימות השנה יש לו רשות לקטרג וביום הכפורים אין לו רשות לקטרג, אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה בזאת אני בוטח שהבטחתנו בתורתך [קא]בזאת יבא אהרן: אחת שאלתי מאת ה', א"ר אבא בר כהנא מלכות שאל, אתה מוצא דוד שאל אחד ושלמה בנו שאל שנים שנאמר [קב]שוא ודבר כזב וגו' פן אשבע וכחשתי. ד"א אחת שאלתי, א"ל הקב"ה דוד בתחלה אתה אומר אחת שאלתי ואח"כ אתה שואל כמה שאלות שנאמר שבתי בבית ה' וגו', א"ל רבש"ע ממך למדתי לא יהא העבד שוה לרבו, בתחלה אמרת [קג]ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואח"כ פתחת להם מצות הרבה שנאמר [קד]ללכת בכל דרכיו, הוי דיו לעבד שיהא כרבו:

תשז [קה]ועתה ירום ראשי על אויבי, ומי הם אויבי עובדי אלילים, כיון שעשו ישראל את העגל היו אומרים אין להם תקומה ואינו חוזר אליהם לעולם, כיון שא"ל הקב"ה שיקריבו לו שנאמר [קו]שור או כשב או עז מיד נגלה ראשם: לולא האמנתי לראות בטוב ה'. [קז]תאנא משמיה דר' למה נקוד על לולא, כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה עתיד ליתן שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא, אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם, והכתיב [קח]שמרה נפשי כי חסיד אני, אמר שמא יגרום החטא כדר' יעקב בר אידי דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב [קט]והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב [קי]ויירא יעקב מאד, אלא שאמר שמא יגרום החטא. תניא נמי הכי [א]עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה, אמור מעתה ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע אלא שגרם החטא. [ב]אמר רבי זבדי בר לוי כל מקום שנאמר לולא בזכות אבות, והכתיב [ג]כי לולא התמהמהנו, א"ל כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות שאלולא זכות אבות לא היו עולין משם לעולם, רבי יוחנן אמר בזכות השם שנאמר [ד]לולי ה' צבאות. רבי לוי אומר בזכות התורה ובזכות אמנה, בזכות התורה דכתיב [ה]לולא תורתך שעשועי, ובזכות אמנה לולא האמנתי לראות בטוב ה'. קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך. [ו]א"ר חמא בר חנינא אם התפלל אדם ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (ביהושע ברמז ח'):

תשח כח לדוד אליך ה' אקרא, זש"ה [ז]חלקי ה' אמרה נפשי, ישראל אומרים אין חלקנו אלא הקב"ה שנאמר חלקי ה' אמרה נפשי, והקב"ה אומר אין חלקי אלא ישראל שנאמר [ח]כי חלק ה' עמו, לפיכך כשמתפללים הוא עונה להם מיד שנאמר אליך ה' אקרא. ד"א אליך ה' אקרא, זש"ה [ט]בעלונו אדונים זולתך לבד בך נזכיר שמך, עד שלא יחדת שמך עלינו ולא עשית לנו נסים כבר קדשנו שמך, נבוכדנצר הרשע גזר עלינו שנעבוד עבודת אלילים

ממ"ק ובמ"ק סד מגילה כט : סה יחזקאל יא : סו סנהדרין סו : סז תוספתא דסנהדרין : סח בראשית מז : כט דניאל ג : ע שמואל א כה : עא מ"ב יג :
עב פספסין מין לחוק שמלחקין בהבניו על לוחות : *ומסכימים מלי סגוס : עג ספרי : עד תהלים יט : עה דברים יח : עו תהלים סח : עז מדרש : עח ישעיה י :
עט משלי יג : פ בראשית א : פא תהלים צז : פב שם קיח : פג ישעיה ס : פד שמות י : פה שם ד : פו תהלים קיט : פז ויק"ר פכ"א : פח שמות יד :
פט שם : צ שם : צא שם : צב ש"א יז : צג שם : *קופליות שלשלאות : צד תהלים קמ : *כפתוי קטריו : צה דברים לג : צו ש"א ל : צז דה"ב כח : צח בראשית ב :
צט ש"א ל : ק תהלים יח : קא ויקרא טז : קב משלי ל : קג דברים י : קד שם : קה תנחומא : קו ויקרא כב : קז ברכות ד : קח תהלים פו : קט בראשית כב :
קי שם לג : א שמות טו : ב בראשית רבה פרשה עד : ג בראשית מג : ד ישעיה א : ה תהלים קיט : ו מדרש : ז איכה ג : ח דברים לג : ט ישעיה כו :

זית רענן (ע) אם אור למה נר, שאור גדול מנר : ונקבר במקום אחר במ"ת מסיים ומי היה זה בנה של שונמית כתיב הכא ויחי היום ויצא אל אביו, פי' והכא כתיב ויהי הם קוברים איש :

משית וששית ולא באו, לעת ערב התחילו האורחים ממשמשין ובאים אמר להם טובה גדולה אני צריך להחזיק לכם שאלמלא אתם כל הסעודה שתקנתי לכם לכלבים הייתי משליכה, (סד) כך אמר הקב"ה לישראל טובה גדולה אני מחזיק לכם שבשבילכם בראתי את עולמי, שאלמלא אתם כל אותה טובה שהתקנתי לעתיד לבא למי הייתי נותנה: טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. [יא]רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט היה כתוב בפרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם. אמר רב הונא מאי קראה [יב]הכין לך הדרך עשה הכנה לדרך. רבי חמא בר חנינא פתח ליה פתחא להדא פרשתא מהכא טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, אם לחטאים מורה כל שכן לצדיקים, וכן מצינו בפרעה שאמר ליה [יג]שלח העז את מקנך. [יד]ד"א טוב וישר ה'. למה טוב שהוא ישר ולמה ישר שהוא טוב. שאלו לחכמה חוטא מה עונשו, א"ל [טו]חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מה עונשו א"ל [טז]הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל (סה) יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו, א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו, הה"ד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. ד"א שנתן לרצחנין ערי מקלט. רבי אבין בשם רבי יעקב אמר על כל מיל ומיל היה עומד [יז]בורגן, ועל כל בורגן ובורגן היה עומד ציון והיתה ידו של ציון עקומה והיה מראה להם להיכן הוא עיר מקלט הוי על כן יורה חטאים בדרך: כל ארחות ה' חסד ואמת. יכול לכל תלמוד לומר לנוצרי בריתו ועדותיו. ד"א כל ארחות ה' חסד ואמת, בשעה שאמר משה לישראל [יח]אחרי ה' אלהיכם תלכו, א"ל משה רבינו מי יוכל להלוך בדרכיו של הקב"ה דכתיב [יט]ה' בסופה ובשערה דרכו, וכתיב [כ]אלהים בים דרכך, וכתיב [כא]כי הנה ה' באש יבא, א"ל אני אומר לכם דרכיו של הקב"ה. כל ארחות ה' חסד ואמת, חסד זו גמילות חסדים. אמת זו התורה, ולמי נתן אותה לנוצרי בריתו ועדותיו. אמר רבי שמלאי התורה תחלתה חסד, ואמצעיתה חסד, וסופה חסד, מצינו שהקב"ה גומל חסד ומקשט כלות דכתיב [כב]ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקשטה וקלעה לחוה והביאה לאדם. מבקר חולים דכתיב [כג]וירא אליו ה'. וקובר מתים שנאמר [כד]ויקבור אותו בגי: מי זה האיש. זה אברהם שנאמר [כה]ועתה השב אשת האיש וגו', ירא ה' שנאמר [כו]כי ירא אלהים אתה. יורנו בדרך יבחר שהראהו דרך טובה להכיר את בוראו שנאמר [כז]התהלך לפני והיה תמים. נפשו בטוב תלין בקבר. וזרעו יירש ארץ שנאמר [כח]לזרעך אתן את הארץ וגו'. דבר אחר מי זה האיש ירא ה' זה יוסף דכתיב [כט]וימצאהו איש. וכתיב [ל]את האלהים אני ירא. יורנו בדרך יבחר שלא חטא עם אשת אדניו. נפשו בטוב תלין בקבר. וזרעו יירש ארץ [לא]גם בני מכיר בן מנשה. ד"א מי זה האיש. זה שבטו של לוי שנאמר [לב]איש חסידך. ירא ה' [לג]ואתנם לו מורא וייראני. יורנו בדרך יבחר שהורהו בדרך טובה שלא נשתתף במעשה העגל שנאמר [לד]מי לה' אלי וגו', נפשו בטוב תלין בקבר, וזרעו יירש ארץ [לה]והיתה לו ולזרעו אחריו: למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא. אמר דוד [לו]ונקיתי מפשע רב, רבש"ע את הוא אלהא רבא ואנא חייב חובי רברבין, יאי לאלהא רבא דשרי ושביק לחובין רברבין למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא: סוד ה' ליראיו, אי זו היא סוד ה' זה המילה שלא גילה אותם מאדם ועד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו, א"ל הקב"ה אם אתה תמול תטול. סוד ה' ליראיו מהו סוד, ס' ששים, ו' ששה, ד' ארבעה הרי שבעים, שבעים נפש אני מעמיד ממך בזכות המילה שנאמר [לז]בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ואעמיד להם שבעים זקנים שנאמר [לח]אספה לי שבעים איש, ואעמיד מהם משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון שנאמר [לט]הואיל משה באר את התורה בזכות המילה לכך נאמר סוד ה' ליראיו. ד"א סוד ה' ליראיו בתחלה היה סודו ליראיו ולבסוף לישרים שנאמר [מ]ואת ישרים סודו ואחר כך לנביאים שנאמר [מא]כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, אמר הקב"ה אברהם הוא נביא שנאמר [מב]ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ואיני מגלה לו בתמיה, וה' אמר המכסה אני כאברהם סוד ה' וכו': פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני. וכי יחיד היה דוד והלא כתיב [מג]אצם הששי דויד השביעי. וכי עני היה דוד והלא כתיב [מד]והנה בעניי הכינותי וגו', אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי ששמתני למלך על בניך עיניהם תלויות בי ואני יחיד כנגדם וכלם צריכין לי ואני עני כנגדך ועיניהם תלויות בך (סו) שהם בניך לפיכך כי יחיד ועני אני: ראה אויבי כי רבו. אם עשו שונא ליעקב שנטל ממנו הבכורה לטבריים מה עשה לגונתיים מה עשה:

תשג כו לדוד שפטני ה' כי אני בתמי הלכתי. כתוב אחד אומר [מה]אל תבא במשפט את עבדך, וכתוב אחד אומר שפטני ה', אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שאתה דן את הרשעים (סז) שפטני, ובשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבא במשפט את עבדך. דבר אחר בעולם הזה שפטני, ולעתיד אל תבא במשפט. דבר אחר (סח) עד שלא תגמר שפטני ומשנגמר אל תבא במשפט: בחנני ה' ונסני. בחנני כאברהם שנאמר [מה]והאלהים נסה את אברהם וגו' ועמד בנסיונו, ונסני כיצחק, צרפה כיוסף שצרפתו ומצאת אותו נאמן שנאמר [מו]אמרת ה' צרפתהו, כיון שנסה אותו אמר אין בי כח, בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא גו' מכאן שלא ירד אדם לגדול ממנו שלא יאמר אני ערב אל לבי, ומה דוד שהיו בו כל המדות הללו כי חסדך לנגד עיני וגו' כל השבחים הללו היו בו אמר אל תבא במשפט אנו עאכ"ו, וכן שלמה אמר לפני הקב"ה רבש"ע מלך שהוא שוכר פועלים טובים הן עושין מלאכתן יפה והמלך נותן שכר טוב ומה שבח למלך עליהם, אימתי הוא משובח כששכר פועלים רעים ויתן להם שכר טוב, כך האבות עשו ונטלו שכר טוב אין שבח, אנו פועלים רעים תן לנו שכר טוב וזהו טובה גדולה, וכן הוא אומר [מז]יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו וגו' (כתוב ברמז קמ"ז):

[מח]לא ישבתי עם מתי שוא. מדבר באברהם, לא ישבתי עם מתי שוא אלו אנשי מגדל באו ואמרו לאברהם בוא וסייע לנו שאתה גבור ונבנה מגדל וראשו בשמים, אמר הנחתם [מט]מגדל עוז שם ה' ואתם אומרים נעשה לנו שם, מה עשה להם הקב"ה הפיצם שנאמר [נ]ויפץ ה', ונפלו שנאמר [נא]האשימם אלהים יפלו וגו' והקב"ה משקיף עליהם ורואה אותם שנאמר [נב]אלהים משמים השקיף על בני אדם וגו' כלו סג יחדו שעשו סיגים עשו עצמן אלהות, אין עושה טוב אין גם אחד שלא היה אברהם עמהם שנאמר [נג]אחד היה אברהם, שנאתי קהל מרעים איזה קהל [נד]ויקהל העם על אהרן, [נה]ויקהל עליהם קרח, ולאיזה קהל אני אוהב [נו]ויקהל משה, [נז]אז יקהל שלמה. ועם רשעים לא אשב זה עדתו של קרח [נח]סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים: ארחץ בנקיון כפי. [ס]אמר רבי זירא בר אבא אמר רבי יוחנן הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפלין וקורא קריאת שמע ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. א"ל רבי אבא לרבא לימא מר כאלו טבל, א"ל שפיר קאמרת דכתיב ארחץ ולא כתיב ארחיץ, א"ל רבינא לרבא חזי מר להאי צורבא מרבנן דאתי ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר או בצרור או בקיסם, א"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי, רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותיה, והני מילי לקריאת שמע אבל לתפלה בעי אהדורי, ועד כמה עד ארבעה מילין דא"ר אבהו אמר ר"ל לגבל ולתפלה ולנטילת ידים ארבעה מילין, אמר ר' יוסי בר חנינא ל"ש אלא לפניו אבל לאחריו אפילו מיל אינו חוזר, אמר רבא מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. [סא]דבר אחר ארחץ בנקיון כפי. שיהא במקח ולא בגזל כדתנן לולב הגזול והיבש פסול שיבא נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהא סניגור נעשה קטיגור ואח"כ ואסובבה את מזבחך ה', כי הא דתנינן בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר אנא ה' הושיעה נא, לשמיע בקול תודה אלו הקרבנות, ולספר כל נפלאותיך א"ר אבין זה הלל, שיש בו לשעבר, ויש בו לדורות, ויש בו לימות המשיח, ויש בו לימות גוג ומגוג, ויש בו לעתיד לבא. בצאת ישראל ממצרים לשעבר. לא לנו ה' לא לנו לדורות הללו. אהבתי כי ישמע ה' לימות המשיח. כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג. אלי אתה ואודך לעתיד לבא: ארחץ בנקיון כפי. [סב]במקח ולא בגזל [סג]ולקחתם לכם ביום הראשון, ואסובבה את מזבחך ה' כדתנינן בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת, וכיצד היא סדר ההקפה כל

ממ"ק ובמ"ק יא מכות י: יב דברים יט: יג שמות ע: יד מדרש: טו משלי יג: טז יחזקאל יח: יז בורגן בית קטן כסוכך וסוכת שומרים: יח דברים יג: יט נחום א: כ תהלים עז: כא ישעיה סו: כב בראשית ב: כג שם יח: כד דברים לד: כה בראשית כ: כו שם כב: כז שם יז: כח שם לה: כט שם: ל שם מב: לא שם כ: לב דברים לג: לג מלאכי ב: לד שמות לב: לה במדבר כה: לו תהלים יט: לז דברים י: לח במדבר יא: לט דברים א: מ משלי ג: מא עמוס ג: מב בראשית יז: מג דה"א ב: מד תהלים קמג: מה בראשית כב: מו תהלים קס: מז מלכים א ע: מח תנחומא: מט בראשית יא: נ משלי יח: נא בראשית יא: נב תהלים ה: נג שם נג: נד יחזקאל לג: נה שמות לב: נו במדבר טז: נז שמות לה: נח מלכים א ח: נט במדבר טז: ס ברכות טו: סא מדרש: סב ירושלמי דסוטה פ"ד: סג ויקרא כג:

זית רענן (סד) כך אמר וכו', פי' לפי שיש לך חסדים רבים לפיכך צריך אתה להיטיב לכל: (סה) יביא אשם, דרוב אשמות בא על מזיד כגון אשם נזיר אשם שפחה חרופה אשם גזלות כדאיתא פ"ב דכריתות: (סו) שהן בניך, בניך רבים ואני יחיד כנגדן לפיכך וכו' כ"ה שם: (סז) שפטני, שכנגד רשעים אתיה צדיק: (סח) עד שלא נגמר הדין שפטני כ"ה שם, ואפשר שכוונתו דמקמי דליפוש חרון אף, א"נ קודם גמר דין רשאי לבצוע כדאיתא פ"ק דסנהדרין

מעלי דרא ומר סבר אי מעלי דרא מעלי פרנס הא איכא צדקיהו דהוה מעלי ודריה לא הוו מעלי והא איכא יהויקים דלא הוה מעלי ודריה הוו מעלי, אלא לענין תוקפא וניחותא קאמרינן:

תרצח שאו שערים ראשיכם. [פ]אמר רב יהודה אמר רב אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מחול לי על אותו עון, א"ל מחול לך, א"ל [פא]עשה עמי אות לטובה, א"ל בחייך אין אני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע, בשעה שבנה שלמה את בית המקדש בקש להכנים ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה, אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה, כיון שאמר [פב]ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה, באותה שעה נהפכו פני כל שונאי ישראל כשולי קדרה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה לדוד על אותו עון, ולא יפה אמר שלמה [פג]ושבח אני את המתים, והיינו דכתיב [פד]ביום השמיני שלח את העם (במלכים ברמז קצ"ג ול"א):

תרצט [פה]דבר אחר שאו שערים ראשיכם מי אמר הפסוק הזה שלמה אמרו שעשה ארון של עשר אמות והכנים את הארון לתוכו ונשא אותו להכנים לבית קדש הקדשים, כיון שהגיע לפתח בית המקדש היה הפתח של עשר אמות והארון של עשר אמות ואין עשר אמות יכולין ליכנס בתוך עשר אמות ועוד שהיו טוענין בו, כיון שראה שלא היה יכול להכניסו היה מתבייש ולא היה יודע מה לעשות, התחיל מתפלל לפני הקב"ה שאו שערים ראשיכם וגו' ויבא מלך הכבוד, באותה שעה בקשו השערים לירד ולרוץ את ראשו של שלמה שהיו סבורים שמא על עצמו הוא אומר, א"ל מי הוא זה מלך הכבוד, א"ל ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה כו', [מה עשה הביא] ארונו של דוד וראו ארונו ומיד נענה, אמר להן הקב"ה אתם חלקתם לי כבוד חייכם כשאחריב את ביתי אין כל אומה שולט בכם, כל כלי בית המקדש גלו לבבל שנאמר [פו]ומכלי בית ה' הביא נבוכדנאצר (מלך בבל) לבבל אבל השערים במקומן נגנזו שנאמר [פז]טבעו שעריה, ולמה נצטער שלמה על ידי שנתגאה ואמר [פח]בנה בניתי בית זבול לך. [פט]וי"א השער היה קטן (עשרים) [חמש] אמות ארכו וב' וחצי רחבו, והארון היה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו, וכי לא היו אמה וחצי נכנסות בתוך שנים וחצי, אלא באותה שעה דבקו שערים זה בזה ואמר עשרים וארבעה רננות וכו' (כדלעיל):

תש [צ]דבר אחר מי הוא זה מלך הכבוד שחולק כבוד ליראיו, ה' צבאות, כיצד מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו והקב"ה הושיב שלמה המלך על כסאו שנאמר [צא]וישב שלמה על כסא ה'. מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו והקב"ה הרכיב את אליהו על סוסו מה סוסו סופה וסערה שנאמר [צב]ה' בסופה ובשערה דרכו וכתיב [צג]ויעל אליהו בסערה. מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו ומשה נשתמש בשרביטו של הקב"ה שנאמר [צד]ויקח משה את מטה האלהים בידו. מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקב"ה נותן עט"ה שלו למלך המשיח, ומהו עטרה של הקב"ה כתם פז שנאמר [צה]ראשו כתם פז וכתיב [צו]תשית לראשו עטרת פז. מלך בשר ודם אין לובשין לבושו וישראל לבשו לבושו של הקב"ה שנאמר [צז]עורי עורי לבשי עוז זרוע ה', ונתנו לישראל שנאמר [צח]ה' עוז לעמו יתן. מלך בשר ודם אין נקראין בשמו כמו קיסר אגוסטוס בסיליאוס ואם נקרא אדם באחד מהם אין לו חיים, אבל הקב"ה אמר למשה אני עשיתיך כמותי לפרעה, אני נקרא אלהים ובו בראתי את העולם שנאמר [צט]בראשית ברא אלהים וכתיב [ק]ראה נתתיך אלהים לפרעה הוי מלך שחולק מכבודו ליראיו, אמר רבי סימון כתיב [קא]והעם לא נסע עד האסף מרים מלמד שנתעכב לה הענן, רבי לוליאני בשם רבי יצחק אמר כתיב [קב]משה ידבר והאלהים יעננו בקול ולא היה צריך לומר (סג) אלא האלהים ידבר ומשה יעננו, ר' ברכיה בשם ר' אמי כתיב [קג]ויוסף הורד מצרימה וכתיב [קד]ויהי ה' את יוסף, רבי יודן בשם רבי איבו אמר אין לי אלא בשעת הרוחה מנין אף בשעת הצרה שנאמר [קה]אין שר בית הסהר. תנן התם כל הכלים שבמשכן עור התחש מלמעלן ובארון כתיב [קו]ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה, ואם כן למה כדי שיבא הארון מסויים הוי ויבא מלך הכבוד. אמר רבי חייא מפני מה נשתנית תכלת מכל מיני צבעונין מפני שתכלת דומה לעשבים ועשבים דומים לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לקשת והקשת דומה לענן והענן דומה לכסא והכסא דומה לכבוד שנאמר [קז]כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם, ומכבודו חלק ליראיו זה התכלת שנאמר [קח]ועשו להם ציצית:

תשא כה לדוד אליך ה' נפשי אשא. [קט]וזש"ה [קי]ביומו תתן שכרו, א"ל הקב"ה לדוד דוד למה אתה נושא את נפשך אלי, א"ל מפני שאני כשכיר בעולמך שנאמר [א]כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו, וכתיב בתורתך ביומו תתן שכרו וכתיב *ואליו הוא נושא את נפשו, לכך אליך ה' נפשי אשא, בנוהג שבעולם פועל שעושה מלאכה עם בעל הבית והוא מבקש שכרו ממנו והקב"ה אומר לו לא תבוא עליו השמש ואליו הוא נושא את נפשו, אנו שנפשנו תלויה בו על אחת כמה וכמה. ד"א אליך ה' נפשי אשא זה דורו של שמד שנהמשכנו על קדושת השם כענין שנאמר [ב]כי תשה ברעך משאת מאומה:

תשב דבר אחר אליך ה' נפשי אשא, וש"ה [ג]בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות הוא מחליף את של זה בזה, אבל הקב"ה אינו כן שמא עמד אחד שחרית ובקש נפשו ולא מצאה או שמא מצא נפשו ביד אחר אלא [ד]וה' אלהים אמת. א"ר אלכסנדרי בשר ודם מפקידין בידו חדשים והוא מחזירן בלויין ושחוקין והקב"ה מפקידין בידו בלויין ושחוקין והוא מחזירן חדשים, תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה ושחרית היא חוזרת לגופו בריה חדשה שנאמר [ה]חדשים לבקרים. רבי סימון בשם רבי שמעון ממה שאתה מחדשנו לבקרים אנו יודעין שרבה אמונתך לתחיית המתים, בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ונושא קרבן ומתכפר לו, עכשו שאין אנו נושאין קרבן הרי נפשנו נשואה לך אין לנו להתלות אלא על רחמיך הוי אליך ה' נפשי אשא. ר' יהודה אומר אף הקב"ה כוותר לנו סליחה הרבה משלו *ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

אלהי בך בטחתי. א"ר יצחק בך בטחתי בך כ"ב אותיות. מעשה היה בקסרין והיה שם איש גדול והיה לו שם במדינה, והיה שם איש אחר, והיו שומרי המדינה עוברים מצאו אכסנאי אחד הפשוהו א"ל הניחוני בן ביתו של מלך אני, כיון ששמעו כן הניחוהו ושמרוהו עד הבקר, בבקר הביאוהו אצלו א"ל בן ביתך מצאנו אמש, א"ל בני אתה מכיר אותי, א"ל לאו, א"ל והיאך אתה בן ביתי, א"ל בבקשה ממך איני בן ביתך אלא בך בטחתי שאלמלא אמרתי כך היו מכין אותי, א"ל בשביל שבטח בי הניחוהו, כך דוד אמר אלהי בך בטחתי בשביל שבטחתי בך אל יעלצו אויבי לי ולא אני לעצמי כל כך אלא גם כל קויך לא יבושו. רבי פנחס בשם רבי אלכסנדרי אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שאני עומד בתפלה לפניך אל תהי תפלתי מאוסה לפניך מפני שעיניהם של ישראל תלויות בי ועיני תלויות בך, אם שמעת תפלתי כאלו שמעת תפלתם, וכן אתה מוצא בתענית צבור בשעה שהצבור מתענין ש"ץ יורד לפני התבה עיניהם של צבור תלויות בו והוא עיניו תלויות להקב"ה והוא שומע תפלתם, לכך אמר דוד גם כל קויך לא יבושו ומי יבושו הבוגדים ריקם: **דרכיך** ה' הודיעני, ר' ברכיה בשם ר' יוחנן משל לרופא שהיה לו תלמיד ולמד לו כל מיני רפואות חוץ ממכה פלונית, א"ל רבי כל רפואותיך גלית לי חוץ ממכה פלונית בבקשה ממך גלה אותה לי, כך אמר משה לפני הקב"ה [ו]הודיעני נא את דרכך והודיעו שנאמר [ז]יודיע דרכיו למשה. ד"א דרכיך ה' הודיעני הודיעני נא את דרכיך באי זה מדה אתה מתנהג עם עובדי אלילים: הדריכני באמתך ולמדני וגו' אותך קויתי כל היום. וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום, אלא לפי שהעולם הזה יום הוא לעובדי אלילים ולילה לישראל לכך נאמר אותך קויתי כל היום:

זכור רחמיך ה' וחסדיך. לא מן הדין אלא כי מעולם המה. אמר רבי הושעיא בר נחמיה התנהג חסדים שהתנהגת בהם עם אדם הראשון שכך אמרת לו [ח]כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואלולא שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנים היאך הוא יכול להעמיד תולדות שנאמר [ט]והאדם ידע את חוה אשתו: **חטאת** נעורי ופשעי אל תזכור. א"ר יודן אמר דוד רבש"ע יהיו חטאי ופשעי כחטאת נעורי מה חטאת נעורי אין בהם ממש אף פשעי לא יהיו בהם ממש: כחסדך זכר לי אתה, אר"א משל למה הדבר דומה למלך שעשה סעודה גדולה ואמר לאפטרון שלו זמן לי בני אדם תגרים ואל תזמן לי בעלי מלאכה, א"ל ארוני המלך סעודתך גדולה היא ואין מספיקין לה התגרים אלא עם בעלי מלאכה, כך אמר דוד כחסדך זכר לי אתה למען טובך ה' שנאמר [י]טוב ה' לכל. רבי יוסי בר' חנינא אמר למלך שעשה סעודה וזמן את האורחים הגיעו ארבע שעות ולא באו חמישית

פ ממ"ק ובבה"ק פ שבת ל: פא תהלים פו: פב דה"ב ו: פג קהלת ד: פד מלכים א ט: פה תנחומא פ' וזאת, וש"ר פ"ח, ובמד"ר פ' ט"ו, והנוסח כאן מקוטעת ומקוטעת, ועי' במפרשי המדרש: פו דה"ב לו: פז איכה ב: פח מ"א ח: פט מדרש שוחר טוב: צ מדרש: צא דה"א כט: צב נחום א: צג מלכים ב ב: צד שמות ד: צה שה"ש ה: צו תהלים כא: צז ישעיה נג: צח תהלים כט: צט בראשית א: ק שמות ז: קא במדבר יב: קב שמות יט: קג בראשית לט: קד שם: קה שם: קו במדבר ד: קז יחזקאל א: קח במדבר טו: קט מדרש: קי דברים כד: א איוב ז: *דברים כד: ב שם: ג תהלים לא: ד ירמיה י: ה איכה ג: *ישעיה נה: ו שמות לג: ז תהלים קג: ח בראשית ב: ט שם ד: י תהלים קמה:

זית רענן (סג) אלא האלהים ידבר ומשה יעננו, שאין דרך הקטן לדבר לגדול שיעננו:

שנאמר כבכי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. רבי חנינא בשם ר' ראובן אמר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כגכי באש ה' שופט אין כתיב כאן אלא כי באש ה' נשפט, הוא שדוד אמר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי :

תרצג פידבר אחר גם כי אלך בגיא צלמות. אמר רבי יצחק זה הישן בצל דקל יחידי בלילה ובצלה של לבנה, בצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפל טולא דחבריה עילויה, והני מילי בשדה אבל בחצר אע"ג דנפל טולא דחבריה עילויה, ובצלה של לבנה לא אמרן אלא במערבא אבל במדינחא לית לן בה :

תערוך לפני שלחן. כהזה המן, איסי בן עקיבא אומר גבהו של מן חמשים אמה, ומי שאינו מאמין אל יראה באותה טובה שנאמר כואל ירא בפלגות נחלי דבש וחמאה. נגד צוררי מן שירד להם לישראל היה מתגבר ועולה עד שראו אותו כל מלכי מזרח ומערב, כוסי רויה אמר אביי שמע מינה כסא דדוד לעתיד לבא מחזיק מאתן ועשרין וחד לוגא. רויה בגימטריא הכי הוו :

תרצד כזדבר אחר בנאות דשא ירביצני. מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול, מה כתיב כחוילך דוד ויבא יער חרת, ולמה נקרא *חרת שהיה מנוגב כחרת, והקב"ה הרטיבו מטובו של עולם שנאמר כטכמו חלב ודשן תשבע נפשי, נפשי ישובב זה המלכות לא שהיה לי בזכותי אלא למען שמו. גם כי אלך בגיא צלמות זה מדבר זיף, למה כי אתה עמדי. שבטך אלו יסורין. ומשענתך זו תורה המה ינחמוני. תערוך לפני שלחן זה המלכות. נגד צוררי זה דואג ואחיתופל. דשנת בשמן ראשי יכול בלא יסורין, תלמוד לומר אך, יכול בעוה"ז, תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני, ושבתי בבית ה' לארך ימים זה בית המקדש, רבנן פתרין קריא בישראל, בנאות דשא ירביצני אלו ישראל שנאמר לאני ארעה צאני ואני ארביצם, על מי מנוחות ינהלני לאועל הנחל יעלה על שפתו. נפשי ישובב זה טובו של עולם הבא :

תרצה כד לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה. דוד הוא נאה למזמורו ומזמורו נאה לו, מה כתיב למעלה מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וכאן לדוד מזמור, כל מקום שנאמר למנצח בנגינות אינו אלא לעתיד לבא שנאמר למנצח בנגינות. מזמור לדוד היה מנגן ואח"כ שורה עליו רוח הקדש, לדוד מזמור שורה עליו רוח הקדש ואח"כ מנגן, משכיל לדוד ע"י עצמו, לדוד משכיל היה אומר ע"י מתורגמן. לה' הארץ ומלואה, משל למלך שהיה לו עיר והיה לו בן בית בעיר היו בני העיר מכבדין אותו לומר שהוא בן ביתו של מלך, בא לו אצל המלך והמלך מכבדו היה מתכבד מכאן ומכאן, לא עשה המלך אלא מכר עירו לאחרים, התחילו פושעים בבן ביתו של מלך, בא אצל המלך, אחר ימים נטל המלך את עירו התחיל בן ביתו עובר בתוך העיר ומזמר, אמר להם כשמכרה לא פשעתם בי עכשו שנטלה אני בן ביתו ואתם מכבדים אותי, המלך זה הקב"ה, העיר זה ארצו, ובן בית זה דוד, כל הימים שהיתה הארץ להקב"ה היו מכבדין את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם ולא עשה אלא מכרה שנאמר לגומכרתי את הארץ, (סב) התחילו פושעים בו ויענו העם את המלך דבר לאמר אין לנו חלק בדוד, וכשיקנה הקב"ה את ארצו בן בית חוזר שנאמר לדואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם לכך אומר לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה. יש לך אדם שיש לו ספינה אבל מה שיש בתוכה אינו שלו, אם הפרקמטיא שלו ספינה אינו שלו, והקב"ה אינו כן אלא לה' הארץ ומלואה, בשר ודם בונה ביתו של עשרים אמה כשהוא גדול מאה אמה והוא כלו שלש אמות, והקב"ה אינו כן ברא את הארץ והוא ממלאה לה' הארץ ומלואה, וכן הוא אומר להמלא כל הארץ כבודו, אמר שמואל ד' מזמורים אמרן דוד וכו' (כדכתוב לעיל בסוף רמז תרל"ו) :

תרצו לואמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנאמר לה' הארץ ומלואה, רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב לזוהארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. לחתניא רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא ביום ראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו. בשני מה הוא אומר לטגדול ה' ומהולל מאד על שם שחלק מעשיו ונתעלה וישב במרום ומלך עליהם. בשלישי מהו אומר מאלהים נצב בעדת אל על שם שגלה ארץ בחכמה והכין תבל לעדתו. ברביעי מהו אומר מאאל נקמות ה' על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם. בחמישי מהו אומר *הרנינו לאלהים עוזנו וגו' על שם שברא עופות ודגים לשבחו לשמו. בששי מהו אומר מבה' מלך גאות לבש על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם. בשביעי מהו אומר מגמזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת :

תרצז מדדבר אחר לה' הארץ ומלואה. רבי עזריה ורבי נחמיה ור' ברכיה תלתיהון אמרין משל למה"ד למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד היה ממונה על מה שבבית ואחד על מה שבשדות, שעל הבית היה יודע כל מה שבבית ושבשדה, ושבשדה לא היה יודע אלא מה שבשדה בלבד, כך משה בשעה שעלה למרום היה יודע עליונים ותחתונים קלס בהן מההן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה, אבל דוד שלא עלה למרום קלס להקב"ה במה שהיה יודע לה' הארץ ומלואה, אמר רבי פנחס מלך בשר ודם כשהוא בקיטון אינו בטרקלין וכשהוא בטרקלין אינו בקיטון, אבל הקב"ה כבודו מלא העליונים והתחתונים שנאמר מוהודו על ארץ ושמים, ואומר מזהלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ב"ו יש לו צאן ואין לו מרעה יש לו מרעה אינו יודע אי זה מרעית טובה, אבל הקב"ה אינו כן אלא יש לו צאן אלו ישראל מחואתן צאני צאן מרעיתי, יש לו מרעה לה' הארץ ומלואה, ויודע לרעות מטאני ארעה צאני, יודע איזה מרעית טובה שנאמר נבמרעה טוב ארעה אותם : כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. נאכי אתא רב דימי אמר אלו שבעה ימים וארבע נהרות שמקיפין את ארץ ישראל, אלו הן שבעה ימים, ימה של טבריה, וימה של חילת, וימה של סדום, וימה של עכו, וימה של פמיאס, וימה של סבכי, וים הגדול. אלו הן ארבע נהרות, ירדן, וירמוך, קרמיון, ופיגה : כי הוא על ימים יסדה. נבבאיזה זכות בזכות זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה, הה"ד נגוירח ה' את ריח הניחוח, הריח ריח של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, הריח ריח של חנניה מישאל ועזריה עולה מכבשן האש. משל לאוהבו של מלך שכבדו דורון נאה נדבדיסקוס נאה, עמד בנו ולא כבדו עמד בן בנו וכבדו, אמר ליה דמי דורון דידך לדורון דסבך הרית דורו של גזרה. רב שלום בשם רבי נחמני משל למלך שהיה מבקש לבנות פלטרין על הים ולא היה יודע היכן לבנותה ומצא צלוחית של בלסמון והלך לריחה ובנה עליה הה"ד כי הוא על ימים יסדה, באיזה זכות בזכות זה דור דורשיו : מי יעלה בהר ה' זה אברהם שנאמר בו נהלך לך אל ארץ המוריה וגו', ומי יקום זה אברהם שנאמר נווישכם אברהם בבקר אל המקום, נקי כפים נזאם מחוט ועד שרוך נעל. ובר לבב נחחלילה לך מעשות כדבר הזה. אשר לא נשא לשוא נפשו זה נפשו של נמרוד. ולא נשבע למרמה שנאמר נטהרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו סוה' ברך את אברהם בכל (כתוב בשופטים ברמז תר"ט) : מי יעלה בהר ה', סאאברהם קראו הר סבאשר יאמר היום בהר ה' יראה, משה קראו הר סגההר הטוב הזה והלבנון, דוד קראו הר מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, ישעיה קראו הר שנאמר סדוהיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא הוא מגבעות. סהדבר אחר מי יעלה בהר ה' זה משה שנאמר סוומשה עלה אל האלהים, ומי יקום במקום קדשו זה משה שנאמר סזואתה פה עמוד עמדי, נקי כפים זה משה שנאמר סחלא חמור אחד מהם נשאתי, ובר לבב זה משה שהיה מברר עסקיו בשעה שא"ל הקב"ה שילך בשליחותו של פרעה, אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה שלא נשא לשוא נפשו של מצרי אלא סטויפן כה וכה וירא כי אין איש שראה את המלאכים ונמלך בהן והרגו בדין, ולא נשבע למרמה זה משה שנאמר עויואל משה לשבת את האיש, ואין ויואל אלא לשון שבועה כמד"א עאויואל שאול את העם, ישא ברכה מאת ה' עבוזאת הברכה. דבר אחר מדבר ביעקב, מי יעלה בהר ה' עגקום עלה בית אל, ומי יקום במקום קדשו עדויפגע במקום, נקי כפים עהאנכי אחטנה, ובר לבב עוכי משש את כל כלי, אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן, ולא נשבע למרמה עזוישבע יעקב. ישא ברכה מאת ה' עחוירא אלהים אל יעקב עוד וגו' ויברך אותו : זה דור דורשיו. עטפליגי בה ר' יהודה נשיאה ורבנן, חד אמר דור לפי הפרנס וחד אמר פרנס לפי הדור, למאי הלכתא אילימא למעליותא דמר סבר אי מעלי פרנס מעלי

ממ"ק ובמ"ק כב מיכה ד : כג ישעיה סו : כד פסחים קיח : כה יומא עו : כו איוב כ : כז מדרש : כח שמואל א כג : כט תהלים סג : ל יחזקאל לד :
לא שם מז : לג שם ל : לד שם : לה ישעיה ו : לו ברכות לו : לז תהלים קטו : לח ר"ה סנה' לא : לט תהלים מח : מ שם פב :
מא שם נד : מב שם לג : מג שם לג : מד מדרש : מה דברים י : מו תהלים קמח : מז ירמיה כג : מח יחזקאל לד : מט שם : נ שם : נא בבא בתרא עה :
נב בראשית רבה פרשה לד : נג בראשית ח : נד בדיסקוס שלחן : נה בראשית כב : נו שם : נז שם יד : נח שם יח : נט בראשית טו : ס שם כד : סא ספרי :
סב בראשית כב : סג דברים ג : סד ישעיה ב : סה מדרש : סו שמות יט : סז דברים ה : סח במדבר טז : סט שמות ב : ע שם : עא ש"א יד : עב דברים לג :
עג בראשית לה : עד שם כח : עה שם לא : עו שם : עז שם : עח שם : עט ערכין יז :

זית רענן (סב) התחילו פושעים וכו', דמיום שנשא שלמה את בת פרעה חשב הקב"ה למכרה כדאמרינן בגמרא :

כברוהו אלו הלוים, וגורו ממנו כל זרע ישראל [אלו ישראל]. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר למי הדיין הופך את פניו לא אל העשיר, ברם הכא ולא הסתיר פניו ממנו. ר' חגי גזר תעניתא ואתא מיטרא אמר לא מפני שאני כדאי אלא כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, וכשם שלא בזה ולא שקץ את תפלתו כך לא בזה את קרבנו. אגריפס המלך בקש להקריב אלף עולות ביום אחד שלח ואמר לכהן גדול שלא יקריב אותו היום חוץ ממנו, בא עני אחד ובידו שתי תורים אמר הקרב לי את אלו, אמר לו המלך צוני שלא יקריב אחר חוץ ממנו, אמר לו אדוני כהן ארבע אני צד בכל יום אני מקריב ב' ומתפרנס בב' ואם אין אתה מקריב לי הרי אתה חותך את פרנסתי. עמד הכהן והקריבם, נראה לאגריפס בחלום קרבנו של עני קדמך שלח ואמר לכהן לא כן אמרתי לך שלא יקריב אחר חוץ ממני, א"ל כך וכך אמר לי ארבע אני צד בכל יום ב' אני מקריב ובב' אני מתפרנס ואם אין אתה מקריב לי הרי אתה חותך פרנסתי לא היה לי להקריב, אמר לו יפה עשית. מעשה בשור אחד שהיו מושכין אותו לקרבן ולא נמשך, בא עני אחד ובידו אגודה אחת של [צ]טרסכמון והושיט לה ונטלה ואכלה, נראה לבעל השור בחלום אגודתו של עני קדמך. מעשה באשה אחת שהביאה קומץ אחד של סלת והיה כהן מבזה עליה ואומר ראו מה הן מביאות להקריב מה בזה לקבל ומה בזה להקריב, נראה לכהן בחלום אל תבזה עליה הרי הוא כאלו נפשה הקריבה. והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שאינו מקריב נפש כתיב בו נפש, מי שהוא מקריב נפש על אחת כמה וכמה. מעשה באחד שהביא מנחתו מגליא ומאספמיא ומחברותיה וראה את הכהן שהיה קומץ ואוכל השאר, אמר כל הצער שצערתי בשביל זה שיאכל, היו מפייסין אותו לומר מה זה שלא נצטער אלא בין האולם והמזבח זכה שיאכל את מנחתך, אתה שנצטערת עליה עאכ"ו, הוי כי לא בזה ולא שקץ ענות עני: יאכלו ענוים וישבעו, [צא]א"ר חזקיה עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל, ר' אלעזר חשש לה להדא שמועתא (סא) ומצמית ליה פריטין ואכיל בהון מכל מילא חדא בשתא: יאכלו ענוים וישבעו. [צב]זה מרדכי ואסתר. תנא לשלשה חלקים נחלק ממונו של המן, שליש למרדכי ואסתר, ושליש לעמלי תורה, ושליש לבנין בית המקדש, ושלשתן בפסוק אחד, יאכלו ענוים וישבעו זה מרדכי ואסתר, יהללו ה' דורשיו אלו עמלי תורה, יחי לבבכם לעד זה בנין בית המקדש [צג]והיו עיני ולבי שם כל הימים. א"ר יודן ממה שעשה להם הקב"ה בעולם הזה אתם יודעים מה מתוקן להם לעתיד לבא יחי לבבכם לעד וגו' אכלו וישתחוו גו'. זרע יעבדנו, אמר רבי יודן כל שבא לכלל זרע חי, יצאו נפלים שאינם חיים לעתיד. יבאו ויגידו צדקתו. [צד]רבי שמעון בן אלעזר אומר יבאו דורות האחרונים ויגידו צדקתו של הקב"ה שעשה לדורות הראשונים. לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה, וכן הוא אומר [צה]כי לא יראני האדם וחי בחייהן אינם רואין הא בשעת מיתתן רואין:

תרפט [צו]שנו רבותינו קטן מאימתי בא לעולם הבא, רבי חייא ור' שמעון ברבי, חד אמר משעה שנולד, וחד אמר משעה שספר, מאן דאמר משעה שנולד דכתיב יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה, ומאן דאמר משעה שספר דכתיב זרע יעבדנו יספר לאדני לדור, רבינא אמר משעה שנזרע שנאמר זרע יעבדנו, רבי נחמיה אמר משעה שנמול דכתיב [צז]עני אני וגוע מנוער נשאתי אמיך אפונה. תנא משמיה דרבי משעה שיאמר אמן שנאמר [צח]פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא האומר אמן:

תרצ כג מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר. [צט]דוד רועו של ישראל [ק]אתה תרעה את עמי ישראל, ומי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר ה' רועי לא אחסר. אברהם היה מברך את הכל שנאמר [קא]ונברכו בך כל משפחות האדמה, ומי היה מברך את אברהם הקב"ה שנאמר [קב]וה' ברך את אברהם בכל. משה ניסן של ישראל שנאמר (מה תנסון את ה') [קג][לכל האותות והמופתים אשר עשה משה], ומי הוא ניסן של משה הקב"ה שנאמר [קד]ויקרא שמו ה' נסי. ירושלים אורו של עולם שנאמר [קה]והלכו גוים לאורך, ומי הוא אורו של ירושלים הקב"ה שנאמר [קו]והיה לך ה' לאור עולם. וכן הוא אומר [קז]דודי לי ואני לו, הוא לי לאלוה [קח]אנכי ה' אלהיך, ואני לו לאומה [קט]ולאמי אלי האזינו. הוא לי כאח מי יתנך כאח לי, ואני לו לאחות פתחי לי אחותי רעיתי. אני לו לצאן [א]ואתן צאני צאן מרעיתי, והוא לי לרועה ה' רועי לא אחסר. אמר רב חמא בר חנינא אתה מוצא אין לך אומנות בזויה יותר משל רועה שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו ודוד קרא להקב"ה רועה. אמר דוד [ב]מזקנים אתבונן. יעקב קרא אותו רועה שנאמר [ג]האלהים הרועה אותי, אף אני קורא אותו רועה שנאמר ה' רועי לא אחסר. ד"א וש"ה [ד]כי ה' אלהיך ברכך. יכול אפילו אתה יושב ובטל, תלמוד לומר [ה]בכל מעשה ידך, אם עושה אדם מתברך ואם לאו אינו מתברך, מהו ידע לכתך הלוכך לכלוכך צערך בפרנסתך. רבי יהודה בשם ר' אלעזר אומר שלשה דברים הדרך עושה, מבלה את הכסות, ושוחקת את הגוף, וממעטת את [ו]היציאה, אבל הקב"ה אינו כן [ח]שמלתך לא בלתה מעליך וגו' ולא חסרת דבר זה היציאה. זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך, א"ר יודן בזכות שאמרתם [ט]זה אלי ואנוהו נתתי זה לכם ארבעים שנה. רבי יהודה אומר מלך במדינה אין המדינה חסרה כלום, כך ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר, בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח יום ראשון שוחט לו עגל, יום ב' שוחט לו שה, יום ג' תרנגולין, יום ד' קטניות, יום ה' ממעט והולך, לא דומה יום ראשון כיום אחרון. יכול אף זה כן תלמוד לומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך יום ראשון כיום אחרון. ר' נחוניא אומר מהו לא חסרת דבר דלא הוית חסר אלא מימר מילא והיא מתעבדא, יעשה המן כבשר של עגל והוא נעשה, יעשה פטומין והוא נעשה, יעשה פסיוני והוא נעשה, מה אתה מבקש קמח [י]שטו העם וגו', [יא]קונדיטון או דכו במדוכה, [יב]אשישות ועשו אותו עוגות, לכך נאמר לא חסרת דבר, אלא שתדבר בפיך, מן אני רוצה אני ממטיר לכם, מים אני רוצה [יג]הן הכה צור ויזובו מים, שלו אני מבקש [יד]ותעל השלו, אמרו בשר אנו מבקשים, כיון ששמע משה את הדבר הלך לו אצל הקב"ה א"ל בשר מבקשין בניך, א"ל הקב"ה תן להם, אמר לו משה [טו]מאין לי בשר הצאן ובקר ישחט להם, א"ל לא היה לך צפרדעים במצרים וכו' כל כך היית עשיר ועכשו אין לך, אמר לפניו רבש"ע משלך היה לי, אמר לו במצרים יש לי ועכשו אין לי [טז]היד ה' תקצר:

תרצא בנאות דשא ירביצני, שאל ר' אלעזר את ר' שמעון ואמר לו כשיצאו ישראל ממצרים כלי *קוריים יצאו עמהם א"ל לא, ומהיכן היו לובשין כל ארבעים שנה, א"ל ממה שהלבישום מלאכי השרת שנאמר [יז]ואלבישך רקמה, ומהו רקמה רבי דוסתאי אומר פורפירא, אמר ליה ולא היו בלים, אמר ליה ולא קרית שמלתך לא בלתה מעליך, אמר ליה ולא היו הקטנים גדלים, אמר ליה צא ולמוד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתקו גדל עמו, א"ל ולא היו מתלכלכין, א"ל ענני כבוד מגהצין אותן, צא ולמד (מסלמנדרא) *אמיטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור, אמר ליה ולא היו עושין כניכות, אמר ליה במותן לא היו עושין בחייהן לא כ"ש, א"ל ולא היו מסריחין מריח הזיעה שאינן מחליפין את לבושיהן, א"ל הבאר היה מעלה להם מיני דשאים ומיני בשמים והיו מנענעין בהן שנאמר בנאות דשא ירביצני, והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו, בא שלמה ופירש [יח]וריח שלמותיך כריח לבנון ואומר נרד וכרכום קנה וקנמון כל אלו מהיכן מעין גנים באר מים חיים, כיון שראו ישראל היאך הקב"ה מעדנן במדבר התחילו מקלסין אותו ואומרים את הוא רעיא טבא לא חסרת טובתך לעולם:

תרצב ה' רועי לא אחסר וגו' על מי מנוחות ינהלני, [יט]אמר רבי שמואל יש לך מים שהן נאים לשתות ואינן נאים לרחוץ בהם, ויש לך נאין לרחוץ בהן ואינן נאין לשתות, מי הבאר נאים לזה ולזה. נפשי ישובב בתורה [כ]תורת ה' תמימה משיבת נפש. ינחני במעגלי צדק במן ובבאר ובשלו ובענני כבוד לא שיש לו זכות אלא למען שמו. ד"א על מי מנוחות ינהלני שהיה מתגבר והולך מאהל לאהל ולא היה אחד מהם מצטער לילך ולמלאת ממקום אחד. גם כי אלך בגיא צלמות בקדקדו של מדבר. לא אירא רע שנאמר [כא]וה' הולך לפניהם יומם. שבטך אלו היסורין ומשענתך זו תורה. המה ינחמוני יכול בלא יסורין תלמוד לומר אך, יכול בעולם הזה תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני, ר' אלעזר המודעי אומר לעתיד לבא באין כל שרי אוה"ע ומקטרגין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי אלילים ואלו עובדי אלילים אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים הללו יורדין לגיהנם והללו אין יורדין, אמר להם אם כן הוא כל אומה ואומה תרד עמה אלהיה שנאמר

ממ"ק ובמ"ק צ טרסכמון מין ירק: צא ירושלמי דקדושין פרק ד: צב מדרש: צג מלכים א ט: צד תורת כהנים: צה שמות לג: צו סנהדרין קי: צז תהלים פח: צח ישעיה כו: צט בראשית רבה פרשה נט: ק שמואל ב ה: קא בראשית יב: קב שם כד: קג שם כד: קד שמות יז: קה שם: קו ישעיה ס: קז שם: קח שה"ש ב: קט דברים כ: קי ישעיה נא: א יחזקאל לד: ב תהלים קיט: ג בראשית מח: ד דברים ב: ה שם: ו דברים ב: ז היציאה, ובפי' רש"י ע"ש ולענך לגוי גדול כתוב הממון: ח דברים ד: ט שמות טו: י במדבר יא: יא קונדיטון יש בו דבש ויין ופלפלין: יב אשישות עוגות: יג תהלים עח: יד שמות טז: טו במדבר יא: טז שם: *כלי קוריים כלי ארוגים: יז יחזקאל טז: *אמיטון בגדים שנארגים מחוטי אבן: יח שה"ש ד: יט מדרש: כ תהלים יט: כא שמות יג:

זית רענן (סא) ומצמית ליה, פי' מאסף לו: חדא בשתא, פעם אחת בשנה:

לעולם, וכן הוא אומר סאוהנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו, חשכה זה מדי בימי אסתר. דבר אחר על אילת השחר למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה השחר עולה והכוכבים שוקעים אף אסתר בבית אחשורוש היא היתה מאירה והמן ובניו שוקעין. סברבי חייא בר אבא ור׳ שמעון בן חלפתא הוו מהלכין סגבקריצתא בהדה בקעתא דארבל וראו אילת השחר, אמר ר׳ חייא כך היא גאולתן של ישראל אמר לו היינו דכתיב סדכי אשב בחשך ה׳ אור לי וגו׳ בתחלה היא מאירה קימעא ואחר כך היא מנפצת ובאה ואחר כך היא פרה ורבה, כך מרדכי בתחלה סהומרדכי יושב בשער המלך, ואחר כך ויהי כראות המלך את אסתר המלכה ואחר כך ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ואחר כך ויתלו את המן ואחר כך ואתם כתבו על היהודים ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וגו׳. אמר רבי יהודה בר רבי סימון בית שיש בו נחשים מביאין קרן של אילת ומעשנין בתוכו ומיד הנחשים בורחים, כך כשבאת אסתר ברח המן: אלי אלי למה עזבתני, סואמר רבי לוי כיון שהגיעה אסתר לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה ואמרה אלי אלי למה עזבתני שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון או שמא על שקראתיו כלב שנאמר סזהצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, חזרה וקראתו אריה דכתיב הושיעני מפי אריה. סחד״א יום ראשון אמרה אלי, יום שני אמרה אלי, יום שלישי צעקה בקול גדול אלי אלי למה עזבתני, דבר אחר אלי בים אלי בסיני ועזבתני. דבר אחר למה עזבתני נשתנה עלי סדרו של עולם נשתנה עלי סדרן של אמהות מה שרה אמנו על ידי שעכבה פרעה לילה אחד לקה הוא וכל בני ביתו בנגעים, אני שאני נתונה בחיקו של רשע כל השנים הללו ואין אתה עושה לי נסים. ד״א (נה) שלש פעמים כתיב אלי אלי סטמבטן אמי אלי אתה, אמרה אסתר לפני הקב״ה רבש״ע שלש מצות הזהרת לאשה נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן למה עזבתני: אלהי אקרא יומם ולא תענה, אמרה לפני הקב״ה לא כן עשית להם במצרים כיון שקראו לך שמעתם שנאמר עואת צעקתם שמעתי איזה צרה גדולה מזו, פרעה אמר עאכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ואמר כל מי שאינו ממלא מלאכתו תשימו אותו בתוך הבנין ומי שהוא ממלא מלאכתו לא היו עושין לו כלום, אבל כאן להשמיד להרוג ולאבד, אותם צעקו ונענו אנו צמנו והתפללנו וצעקנו ולא עניתנו אם אין בנו מעשים עשה בשביל קדושתך. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. רבי שמואל בר חנינא אומר כל קלוס שישראל מקלסין להקב״ה כבודו יושב ביניהם שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, אמר ר׳ יהושע יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי, פעם אחת מצאתי ספר אגדה וקריתי בו קע״ה פרשיות בתורה שכתוב אמירה וצווי כנגד קע״ה שנותיו של אברהם ומה טעם עבלקחת מתנות באדם זה אברהם שנאמר עגהאדם הגדול בענקים, (נו) קמ״ז מזמורים יש בתהלים כנגד קמ״ז שנותיו של יעקב. ומה טעם אמר רבי אבא בר כהנא ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא, וקכ״ג פעמים שעונין אחר הקורא את ההלל הללויה כנגד קכ״ג שנותיו של אהרן, ומאי טעמא עדיראו את ה׳ קדושיו זה אהרן שנקרא קדוש שנאמר עהולאהרן קדוש ה׳. אליך זעקו ונמלטו כד״א עוויושע ה׳ ביום ההוא, וכל כך למה, בטחו ולא בושו הכל בזכות הבטחה. ואנכי תולעת ולא איש, מה תולעת זו אין לה אלא פה כך ישראל אין להם אלא פיהם:

תרפו ד״א ואנכי תולעת, ריב״ל אמר אומה שהלבישה אותך עזפורפירא בים, ר׳ שמואל בר נחמני אמר אומה שעשו לך משכן של תולעת שני. חרפת אדם ובזוי עם מה התולעת הזו בזויה כך ישראל בזוין בין העו״א, חרפת אדם רבי ברכיה אמר ארבע מיללן תלתא בעלמא וחדא באתתא, עחחשיך חיי דבעי מיתא, חשיך גברא דבעי לחלשא, חשיך פתות דבעי לסמיא, חשיך דרא דאתתא דבריתא, ודבורה אשה נביאה. דבר אחר בך בטחו אלו מרדכי ואסתר. אליך זעקו עטדברי הצומות וזעקתם. בך בטחו ובכן אבוא אל המלך. ולא בושו ליהודים היתה אורה ושמחה. כל רואי ילעיגו לי אלו בניו של המן שהיו מלעיגין עליהם ומניעין ראשיהם ואומרים למחר הם נהרגין. גול אל ה׳ יפלטהו. וכתיב פגול על ה׳ דרכך, רבי בשם רבי פנחס בכל מיני גילוי אני טוען גלה וגלגל גלגלו עונותיכם גל עלי ואני טוען, אמר רבי יוחנן משל לבן מלך שנתן לו לטעון עוביה של קורה הציץ אביו וראה אותו א״ל הבו לי כל דאתון בעיין ואנא טעין. כך הקב״ה אמר גלו עונותיכם ואנא טוען. יצילהו כי חפץ בו, בשלשה לשונות של חבה חבב הקב״ה (בתרי עשר רמז תקנ״ז). יצילהו כי חפץ בו פאפיזמא דידיה סליקו:

תרפז אל תרחק ממני כי צרה קרובה. שבעה פבקנקלין יש למלך נכנסה לקנקל ראשון ולשני ולשלישי והניחוה, כיון שנכנסה לחצי קנקל הד׳ התחיל לחרוק בשניו ואמר חבל על דאבדין ולא משתכחין, ושתי כמה חפצתי ובקשתי שתבוא ולא רצתה וזו נכנסה כזונה שלא ברשות, עמדה לו באמצע הרביעי, הראשונים לא היו יכולין לנגוע בה שכבר עברה על רשותן, האחרונים לא היו יכולין ליגע בה שעדיין לא עברה על רשותן, באותה שעה אמרה אל תרחק ממני כי צרה קרובה. סבבוני פרים רבים אלו אוכלוסין של אחשורוש. אבירי בשן כתרוני אלו בניו של המן. פצו עלי פיהם אריה וגו׳ מה אריה זה יושב על טרפו ומפספסו כך יושב אחשורוש בדין לפספסני: היה לבי כדונג כהדא שעיתא. יבש כחרש כחי כחרש שאין בו לחלוחית, ולשוני מודבק מלקוחי שנדבק לשוני לושטי. דבר אחר מלקוחי שנטלתי שתי תורות שבכתב ושבעל פה שנאמר פגכי לקח טוב נתתי לכם. ולעפר מות תשפתני שהייתי דומה לבירה שהיא מונחת בין שני דרכים והיו העוברים והשבים שופתים עליה. כי סבבוני כלבים אלו בניו של המן. עדת מרעים הקיפוני אלו אוכלוסי אחשורוש. כארי ידי ורגלי, רבי יהודה אומר עשו לי (נז) כשפים (חוברי) א[כארין] ידי ורגלי לפני אחשורוש. ר׳ נחמיה אומר בהוכרו ידי ורגלי לפני אחשורוש. יחלקו בגדי להם דין אמר אנא נסיב (נח) פורפירא גופלגיא דידיה ודין אנא נסיב שיריא וקדשיא. ועל לבושי יפילו גורל אמר רב נחמן זה פורפירין של מלך שאין הדיוט להשתמש בו שהיו מפילין עליו גורל. ואתה ה׳ אל תרחק רחם עלי וחוס עלי, א״ר יוחנן מאותה הקפיצה שקפצת על אבותי בים כן תקפוץ עלי ותפלטני היום, באותה שעה ירד מלאך אחד מן השמים וסטרו על פיו ואמר לו רשע פדקונעתך עומדת בחוץ ואתה יושב מבפנים, פהויהי כראות המלך על כרחו שלא בטובתו נשאה חן בעיניו. אמר רבי תחליפא מצינו שהאריך השרביט שתים ושלשים אמה והנס האחרון גדול מן הראשון כל זמן שהיתה נכנסת השרביט היה קופץ, א״ר יצחק ומה שרביט של בשר ודם נותן חיים לאומה שלמה לכשיבא שבטו של הקב״ה דכתיב פורעה עמך בשבטך על אחת כמה וכמה:

תרפח פזשמעון בן שטח היו (נט) ידיו חמומות, אתא חדא סיעה דליצנין אמרו נסהוד על בריה ונקטליניה והבו עצה על בריה למקטליה אסהידו, עלוי ונגמר דינו ליהרג, כדנפק למיקטליה אמרין ליה מרי סהדי שקרין אנן בעא אבוי מחזר יתיה. א״ל אבא אם בקשת שתבא ישועה על ידך עשה אותי כאסקופה. מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבא, אמרין אנן ידעין דההוא גברא מסהיד עלן ומיד מקטלינן אלא נקדמיניה ונסהיד עליה, אזלון ואסהידו עליה ונגמר דינו, והוא שרוד אמר הצילה מחרב נפשי מחרבן של אלו, מיד כלב יחידתי מכלבו של אותו חסיד. הושיעני מפי אריה, פחא״ר יעקב בר אידי בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הראם ישן במדבר והיה סבור בו שהיה הר ועלה עליו והיה הראם ננער ועמד והיה דוד רוכב עליו והיה מגיע עד השמים, באותה שעה אמר דוד רבש״ע הורידני מהראם הזה אם אתה מצילני מקרני הראם אני בונה לך היכל של ק׳ אמה (ס) כקרני ראם הזה, יש אומרים לארכו מדדו וי״א לעוגלו מדדו, מה עשה הקב״ה זמן לו אריה אחד כיון שראה הראם את האריה נתירא ממנו ורבץ לו מפני שהוא מלך עליו וירד דוד לארץ, וכיון שראה דוד את האריה נתירא ממנו שנאמר הושיעני מפי אריה כשם שמקרני ראמים עניתני: יראי ה׳ הללוהו, ר׳ יהושע בן לוי אמר אלו יראי שמים, ר׳ שמואל בר נחמני אמר אלו גרי הצדק, לעתיד לבא אנטונינוס בא בראש כולם, אם כן למה נאמר וגורו ממנו כל זרע ישראל, א״ר בנימין זה שבט בנימין שנולד באחרונה, רבנן אמרין יראי ה׳ הללוהו אלו הכהנים, כל זרע יעקב כבדוהו

ממ״ק ובמ״ק. סא בראשית טו: סב ירושלמי דברכות פ״א: סג בקריצתא כסתכמס: סד מיכה ז: סה אסתר ג: סו מגילה טו: סז תהלים כב: סח מדרש: סט תהלים כב: ע שמות ג: עא שמות א: עב תהלים סח: עג יהושע יד: עד תהלים לד: עה שם קו: עו שמות טו: עז פורפירא בגדי מלכות: עח חשיך וכו׳, פי׳ חוו למי שנוטה למות וקגבור לסיות ת״ס והפקח לסיות סומא ולדור שהאשה מנהיגו: עט אסתר י: פ תהלים לז: פא פיזמא הסגלות והורה: פב קנקלין חדרים: פג משלי ד: א כארי, יכלכל מחלהו, תרגום יסובר כורסיה: ב הוכרו מלשון כרו שוחה: ג ופלגיא מכנסים: פד קונעתך אסתך: פה אסתר ג: פו מיכה ז: פז ירושלמי דסנהדרין פ״ו: פח מדרש שוח״ט: פט מדרש:

זית רענן (נה) שלש פעמים כתיב אלי, דכתיב אח״כ מבטן אמי אלי אתה: (נו) קמ״ז מזמורים יש בתהלים, הם היו לתם סימנים אחרים: קכ״ג פעמים הללויה, עי׳ פ״ג דסוכה מנהגים רבים: (נז) כשפים כארי ידי ורגלי לפני אחשורוש יחלקו וכו׳ כ״ה שם, פי׳ שעשו לה כשפים שלא תוכל לילך: (נח) פורפירא ופלגיא, בנו״ן והוא מין בגד: (נט) ידיו חמומות, פי׳ שהיה ממהר לדון ולענוש ומתוך זה רצו לנקום בו על המעשה הזה ע׳ ברש״א בסנהדרין פ״ו וכ״מ לקמן: (ס) כקרני ראם הזה, דכתיב ויבן כמו רמים מקדשו דריש כמו ראמים:

[כד] קומפמוריסי של בני אדם הם אומרים מי עושה קומפמוריסין של ישראל והוא אמר כביכול אני שנאמר [כה] אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם ברוך אלהים ושרי עובדי אלילים באין ואומרים רבש"ע כבי יש לפניך משוא פנים אם אלו ע"א אף אלו כו' (ברמז תתק"ז). דבר אחר יענך ה' ביום צרה משל למה הדבר דומה לאב ובן שהיו מהלכין בדרך נתיגע הבן אמר לאביו אבא היכן היא המדינה, אמר לו בני סימן זה יהא בידך אם ראית בית הקברות לפניך הרי המדינה קריבה לך, כך הנביא אומר לישראל אם ראית הצרות שיכבשו אתכם מיד אתם נגאלים שנאמר יענך ה' ביום צרה. ישגבך שם אלהי יעקב אלהי אברהם אלהי יצחק אין כתיב כאן אלא אלהי יעקב, למה משל לאשה עוברה שהיתה מקשה לילד, א"ל לית אנן ידעין מה נאמר אלא מאן דעני לאמך בעדן קשותא הוא יעני יתיך, אף כאן נאמר ביעקב [כו] לאל העונה אותי ביום צרתי, א"ל דוד לישראל מי שענה לישראל אביכם בעת צרתו הוא יענה אתכם בעת צרתכם הה"ד יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. [כז] אמר ר' אבין הלוי כאן (נב) לבעל הקורה שנכנס בעוביה של קורה שנאמר ישגבך שם אלהי יעקב: ישלח עזרך מקדש. [כח] אמר רבי לוי כל טובות וברכות ונחמות (ברמז שצ"ב). ומציון יסעדך ומציון מעשים שבך. וכל דבר צריך סיוע עד אמר רבי ברכיה מעשה היה בעירנו ברוח אחד שהיה שרוי על המעין בא רוח אחר להזדווג לו ובקש להוציאו משם והיה שם איש חסיד ורבי יוסי איש ציתור שמו נגלה לו אותו הרוח אמר לו רבי הרי כמה שנים שאני נתון כאן בצהרים ובלילה ולא הזקתי לבריה לא ביום ולא בלילה והרוח הזה בא עלי ממקום אחר ומבקש להוציאני מכאן ולישב הוא ולהזיק את הבריות, אמר לו מה נעשה לו מקלכם ומגלבכם וצאו עליו בשית צהרים, ואיכא דאמרי עם מצמחי ריומא ואמרו שלנו נוצח והוא יברח עשו כך והבריחוהו, אמרו לא זזו משם עד שראו כמפת דם צף על המעין, ומה אם דבר שלא נברא לסיוע צריך סיוע, בני אדם על אחת כמה וכמה. יזכור כל מנחותיך, א"ר חמא (נג) כל הקרבנות במלח שנאמר [כט] ועל כל קרבן מנחתך במלח תמלח כאדם שהוא אומר לבריתא מלח פלן. רבי תנחומא אומר כל מנחותיך זה גלגל שילה ונוב וגבעון ובית עולמים תרין, ועולתך ידשנה סלה זה יצחק שנתקרב על גבי מזבח לעולה. יתן לך כלבבך, מעשה ברבן גמליאל שהלך אצל [ל] יחלפו בן קרויה, אמר לו התפלל עלי אמר לו יתן לך כלבבך. רב הונא בר יצחק אמר לא אמר לו כך אלא ימלא ה' כל משאלותיך זו תפלה מה שאין מתפללין לכל אדם, למה פעמים שיש בלב של אדם לגנוב או לעבור עבירה או דבר שאינו ראוי לו ואמרו לו יתן לך כלבבך, אלא על ידי שהיה לבו שלם לפני בוראו התפלל עליו כך:

תרפא ובשם אלהינו נדגל, משל למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין נכנס לבדקו ומצא אותו חומץ, בא לצאת מהאוצר ומצא שם חבית אחת מלא יין אמר חבית זו יסודה עלי כמלוא אוצר, כך ברא הקב"ה שבעים אומות ומכלם לא אהב אלא ישראל שנאמר [לא] הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה, ועשה אותם דגלים שנאמר [לב] איש על דגלו באותות כדי שיהיו ניכרין בני ראובן לעצמן ובני שמעון לעצמן כמלאכי השרת, וכה"א ובשם אלהינו נדגל הביאני אל בית היין, יי"ן יו"ד יו"ד עשרים, ן' חמשים, הרי שבעים ומכלן לא אהב אלא ישראל, וכן הוא אומר [לג] ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי. אמר רבי הונא בראשונה כל מי שהיה מראה אוקנין של מלך באצבע היה נהרג והתינוקות הולכים לבית הספר ומראין את האותיות באצבע, אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה, ונדלו עלי אהבה. לפי שראו ישראל את המלאכים במתן תורה עשוים דגלים שנאמר [לד] רכב אלהים רבותים התחילו מתאוין לדגלים לכן הוא אומר ודגלו עלי אהבה, וכן הוא אומר ובשם אלהינו נדגל, אמר הקב"ה חייכם שאני עושה משאלותיכם שנאמר ימלא ה' כל משאלותיך. דבר אחר הביאני אל בית היין זה סיני שנתנה התורה בו שנמשלה ביין שנאמר [לה] לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. דבר אחר ובשם אלהינו נדגל לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגלו מתוך סימנין שלו שנאמר [לו] דגל מחנה ראובן, כלומר היה מכיר בית אב שלו, מתוך בית אב שלו היה מכיר משפחתו, אבל לעתיד לבא אינו כן (נד) אלא ובשם אלהינו נדגל.

ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו המזמור הזה ראשו בעניה וסופו בעניה, ראשו בעניה יענך ה' ביום צרה, וסופו בעניה ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

תרפב כא למנצח מזמור לדוד ה' בעזך ישמח מלך. זה שאמר הכתוב [לז] והיה ביום ההוא שרש ישי, אמר רבי חנינא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאוה"ע שתי מצות כגון *סוכה ולולב. אבל ישראל כלם למדין תורה מן הקב"ה שנאמר [לח] וכל בניך למודי ה', ולמה, בשביל [לט] אליו גוים ידרושו, מהו והיתה מנוחתו כבוד שהוא נותן לו מן הכבוד של מעלה שנאמר ה' בעזך. דבר אחר אין עוז אלא תורה שנאמר [מ] ה' עוז לעמו יתן, ואין עוז אלא ארון שנאמר [מא] ויתן לשבי עוזו. דבר אחר אין עוז אלא מלכות שנאמר [מב] ויתן עוז למלכו. דבר אחר תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת רשות שבשפתיו אומר לו מדינה פלונית מרדה בך והוא אומר ילך נבאי ויחבל אותה, מדינה פלונית מרדה בך והוא אומר ילך מלאך המות ויחבל אותה שנאמר [מג] והכה ארץ בשבט פיו. וארשת שפתיו כשהוא גוזר דבריו מתקיימין:

תרפג [מד] אמר רבא אימתי תאות לבו נתתה לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת סלה. רבא רמי כתיב תאות לבו נתתה לו וכתיב וארשת שפתיו בל מנעת סלה, זכה תאות לבו נתתה לו לא זכה וארשת שפתיו בל מנעת סלה. תניא ראב"י אומר כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים, נצח דכתיב [מה] כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף, סלה דכתיב [מו] כאשר שמענו כן ראינו וגו' אלהים יכוננה עד עולם סלה, ועד דכתיב [מז] ה' ימלוך לעולם ועד: כי תקדמנו ברכות טוב. [מח] רבי יהודה אומר ברכת משה שנקרא טוב שנאמר [מט] ותרא אותו כי טוב הוא, רבי נחמיה אומר ברכת הקב"ה שנקרא טוב שנאמר [נ] טוב ה' לכל, רבנן אמרין ברכת התורה שנקרא טוב שנאמר [נא] כי לקח טוב נתתי לכם. חיים שאל ממך, שלשה בני אדם אמרו להם שאלו וכו' (כתוב ברמז קע"ג לעיל במזמור למה רגשו ברמז תרכ"ב). ומה שאל שיהיו ישראל חיים וקיימים ולעולם ולעולמי עולמים, רבי ברכיה אומר אותם שירדו חיים שאולה ואלו הם קרח ועדתו שאל שיעלו. גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו הוד של רב והוד של תלמיד, כענין שנאמר [נב] ונתתה מהודך עליו מהודך ולא כל הודך, והיכן נתן ליהושע, רבי הונא בשם רבי לוי אומר בירדן נתן לו, במשה כתיב [נג] וייראו מגשת אליו, ביהושע כתיב [נד] וייראו אותו כאשר יראו את משה:

תרפד כי תשיתהו ברכות לעד [נה] והתברכו בו גוים. תחדהו (בשמך) [בשמחה] את פניך, ר' ברכיה בשם ר' שמואל אמר כתוב אחד אומר [נו] עד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקרבוהי, וכתוב אחד אומר [נז] והקרבתיו ונגש אלי, הא כיצד המלאכים מכניסין אותו עד מחיצתו והקב"ה פושט לו ידו ומקרב אותו אצלו. תמצא ידך לכל אויביך רבי לוי אומר תהא ידך מצויה להם ליפרע מהם: תשיתמו כתנור אש, רבנן אמרין יש גיהנם לעתיד לבא שנאמר [נח] נאם ה' אשר אור לו בציון וגו':

תרפה כב למנצח על אילת השחר. [נט] מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן אף השחר מפציל לכאן ולכאן, אמר ר' אידא ולמה נמשלה אסתר לאילה מה אילה זו רחמה צר ותביבה על בעלה כל שעה ושעה אף אסתר היתה חביבה על אחשורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה. אמר רבי יוסי למה נמשלה אסתר לשחר מה שחר זה סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים, והא איכא חנוכה, ניתן ליכתב קאמרינן, הניחא למאן דאמר ניתן ליכתב, אלא למאן דאמר לא ניתן לכתוב מאי איכא למימר, מוקים לה כדרבי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן למה נמשלו צדיקים באילת לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות אף צדיקים כל זמן שמרבין תפלתן נשמעת (בתרי עשר ברמז תקס"ו): [ס] ד"א למנצח למי שהוא קופץ כאיל ומאיר לעולם בשעת חשכה, ואימתי הוא מאיר בלילה אע"פ שהוא לילה יש בו אורה הלבנה הכוכבים והמזלות, אימתי הוא חשך בעלות השחר והלבנה שוקעת והכוכבים נכנסין והמזלות הולכים להם אותה שעה אין חשך גדול הימנו, ואותה שעה הקב"ה מעלה את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם

כד מ"ק ובמ"ק כך קומפמוריסין של קומפמוריסין כתב [illegible] : כה תהלים סח : כו בראשית לה : כז ירושלמי דברכות פ"ט : כח תהלים : כט ויקרא ב : ל חלפו וכו', [illegible] : לא שה"ש ב : לב במדבר ב : לג שה"ש ו : לד תהלים סח : לה משלי ט : לו במדבר ב : לז ישעיה [illegible] : לח שם [illegible] : לט ישעיה יא : מ תהלים כט : מא שם עח : מב שמואל א ב : מג ישעיה יא : מד עירובין נד : מה ישעיה נז : מו תהלים מח : מז שמות טו : מח סוטה : מט שמות ב : נ תהלים קמה : נא משלי ד : נב במדבר כז : נג שמות לד : נד יהושע ד : נה תהלים עב : נו דניאל ז : נז ירמיה ל : נח ישעיה לא : נט יומא כט : ס מדרש :

זית רענן (נב) לבעל הקורה, כך יעקב סבל צער גידול בנים: (נג) כל הקרבנות במלח, וסמכה לכאן מדכתיב יזכור כל מנחותיך שהמלח בא לזכרון: (נד) אלא ובשם אלהינו, פי' שילכו לאור ה' לנס דגלו:

*) סוכה ולולב, [illegible] [illegible] המרפים

כוס עקרין למעים ושקוי לעצמותיך, ומנין שנבלעת ברמ"ח אברים שנאמר ולכל בשרו מרפא. תורת ה' תמימה, התורה תמימה וישראל הם התמימים כשקבלו אותה, אתה מוצא כשיצאו ישראל ממצרים היו בהם בעלי מומין אמר הקב"ה התורה שלמה היא ואתן אותה לבעלי מומין, אמתין עד שיעמדו בניהם אני מאחר בשמחתה של תורה, מה עשה להם הקב"ה רפא אותם ונתן להם את התורה, ומנין מי שהיה סומא שהיה רואה שנאמר וכל העם רואים, ומי שהיה חרש היה שומע שנאמר נעשה ונשמע, ומי שהיה חגר היה שלם ויתיצבו בתחתית ההר. פקודי ה' ישרים משמחי לב א"ר שמואל בר נחמני רבי יונתן רמי כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה משמחתו לא זכה צורפתו. יראת ה' טהורה עומדת לעד, א"ר יוחנן זה המלמד תורה בטהרה, מאי היא, נושא אשה ואחר כך לומד תורה. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, א"ר חייא בר אבא נאמנת היא להעיד על לומדיה:

תרעו אמר רבי אבין דברי תורה נמשלו לקונדיטון שיש בו יין ויש בו דבש ויש בו פלפלין, יש בו יין דכתיב כי טובים דודיך מיין, ויש בו דבש מתוקים מדבש ונופת צופים, ויש בו פלפלין צרופה אמרתך מאד. יראת ה' טהורה, א"ר לוי לפי שהיה אהרן ירא את השם שנאמר ואתנם לו מורא וייראני לפיכך נתנה לו פרשה אחת בתורה שאינה זזה לא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות, ואיזו היא זו פרשת המת שלא יהיה מטמא למתים שנאמר אמור אל הכהנים בני אהרן. צדקו יחדיו (ר"ל) [ר"י] אמר (מז) מקל וחומר צדקו, (ור"י) [ור"ל] אמר מגזרה שוה. הנחמדים מזהב ומפז רב. אין אנו יודעין (מח) מי (אמרם) [חמדם] אם ישראל אם אוה"ע, בא שלמה ופירש בצלו חמדתי וישבתי. בשמרם עקב רב כל המשמר אותם אין סוף למתן שכרם מה רב טובך וסוף נעשה רב. ד"א כל מי שמשמר את התורה עד עקב* הוא רב ופותחין לו פתח: בוא וראה היאך דוד משבח את התורה הנחמדים מזהב ומפז רב ולא עוד אלא בכל מיני תבואה אין חביב מסלת נקיה שהוא נפה בנפה ודברי תורה חביבין ממנה שנאמר ונפת צופים, א"ר חנינא אם תאמר שאין בכל המשקין מתוק מדבש דברי תורה מתוק מדבש, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל האמר (מט) מאחר שהן מתוקין כפרתי בהם חס ושלום אלא גם עבדך נזהר בהם, בשמרם עקב רב אפילו מצות שאדם דש בעקביו ולפיכך מה רב טובך:

תרעז שגיאות מי יבין. תנא ר' שמעון בן יוחאי גבורים הם הצדיקים שהם יודעים לפתות את בוראם ויודעים היאך לקלס לבוראם ראה דוד היאך מקלס התחיל מקלס בשמים השמים מספרים כבוד אל, אמרו לו השמים שמא את צריך לכלום, ומעשה ידיו מגיד הרקיע, אמר לו הרקיע שמא את צריך כלום, התחיל מזמר והתחיל מקלס לתורה תורת ה' תמימה, אמר לו הקב"ה דוד מה את בעי א"ל שגיאות מי יבין שגייתא דעבדינן קמך אלהא שרי לן, א"ל הא שביק לך, גם מזדים חשוך עבדך אלו הזדונות, אל ימשלו בי אז איתם אלו תוקפי עבירות כענין שנאמר אל נחל איתן. ונקיתי מפשע רב. אותו עון רב. דרש רבי דוסתאי דמן ביבי למה דוד דומה לסוחר כושי, א"ר אחא הכושיים הללו יודעים לסבב את הפתחים בתחלה הם אומרים יש לכם מעט מים, משׁשתה הוא אומר יש לכם בצל אחד נותנין לו אומר להם בצל בלא פת נסיב לבא, כך הצדיקים יודעים לרצות את בוראם שנאמר שפתי כהן ישמרו דעת, *שפתי צדיק ידעון רצון, אבל רשעים ופי רשעים ההפוכות שאינם יודעים לרצות את בוראם: אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע שגיאות מי יבין שביקא לך, ומנסתרות נקני שביקא לך, גם מזדים חשוך עבדך דלא לישתעו בי רבנן שביקא לך, אל ימשלו בי אז איתם שלא יכתב סורחני, א"ל ומה יו"ד שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו, כל הפרשה כלה על אחת כמה וכמה. ונקיתי מפשע רב, א"ל רבש"ע מחול לי על אותו עון, א"ל כבר עתיד שלמה לומר בחכמתו היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה, אמר ליה כל היכי נטרד ההוא גברא אמר ליה קביל עלך יסורין, אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד שנאמר תחטאני באזוב ואטהר, ונסתלק הימנו שכינה שנאמר השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני, ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב ישובו לי יראיך והני ששה חדשים מנא לן דכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה, וכתיב *בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים וגו':

תרעח יהיו לרצון אמרי פי. שיעשו לדורות ויחקקו לדורות ואל יהו קורין בהן כקורין בספרי מירום אלא יהו קורין בהן והוגין בהם ונוטלין שכר עליהן כנגעים ואהלות, א"ר ירמיה בשם רבי יוחנן אגורה באהלך עולמים וכי תעלה על דעתך שדוד מבקש דירת שני עולמים, אלא יהו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובתי מדרשות כאלו אני קיים: יהיו לרצון אמרי פי, מכדי משמע דאמרי ומשמע דבעינא למימר מאי טעמא קבעוה רבנן בסוף, א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פזי הואיל ולא אמרה דוד אלא לאחר שמונה עשר מזמורים קבעוה רבנן נמי לאחר שמונה עשרה ברכות, הני תמני סרי · תשע עשרה הויין, אלא אשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא. ה' צורי וגואלי, צורי בים וגואלי בעמלק. צורי במרה וגואלי בסיני, צורי בעולם הזה וגואלי בעולם הבא. שלש תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט, תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה, א"ר יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פגול נוגע באותו קרבן, כל מי שהוא תוכף ברכה לנטילת ידים אין השטן מקטרג באותה סעודה, וכל מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הדבר דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך לידע מה עסקו מצאו שהפליג אף הוא הפליג, כך אדם מקרבו להקב"ה אליו ומרצהו בשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לתבוע צרכיו:

תרעט כ יענך ה' ביום צרה. זה שאמר הכתוב יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי (נ) ויהיו משתפין כבודי עמהם באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו, למה עמו אנכי בצרה, א"ר יודן משל למה הדבר דומה לאשה עוברה שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה למעלה ובשעת לידתה היתה צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צווחת כנגדה והיו שכנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה, אמרה להם בתי יולדת בצער אע"פ שהכעיסה לי איני יכולה לסבול צווחתה אלא הריני צווחת עמה לפי שצרת בתי שלי הוא, כך כשחרב ביהמ"ק באה קול בכיה ויללה בכל העולם כלו שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא וגו', אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע וכי יש לפניך דברים הללו והכתיב הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, א"ל ביתי נחרב ובני שלולין בקולרין ואיני מצר לא כך כתבתי להם עמו אנכי בצרה, ועתה מה לי פה נאם ה' כי לקח עמי חנם, א"ר אושעיא תשעה פסוקים במזמור הזה כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם ומהו אומר דעני חיתא הוא יענה יתכון. א"ר שמעון בר אבא אתה מוצא י"ח מזמורים מראש הספר עד הפסוק הזה כנגד י"ח ברכות כשאדם מתפלל י"ח ברכות הן אומרים לו תתענה צלותך, כך אחר (נא) י"ח מזמורים אמר לו לדוד יענך ה' ביום צרה (בירמיה ברמז שי"א):

תרפ דבר אחר יענך ה' ביום צרה, באיזה יום ביום שהכל מעידין בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים, יום שאפילו מלאכי השרת יראים ממנו מה כתיב שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו ונהפכו כל פנים לירקון, ואין כל פנים אלא מלאכי השרת שנאמר וארבעה פנים לאחד, ועו"א אומרים כי גדול היום ההוא, ישראל אומרים על ידי דוד יענך ה' ביום צרה, צרה שהיא לעליונים ולתחתונים, והקב"ה אומר לעו"א בואו ודונו עם ישראל שנאמר קרבו רבכם אמר ה' הגישו עצומותיכם קומטמוריסין

כמ"ק ובמ"ק צה משלי ד: צו תהלים מה: צז שמות כ: צח שם כד: צט שם יט: ק יומא עב: קא תהלים יח: קב פסיקתא: קג מיד כתובים ח: קד תהלים קיט: קה מלאכי ב: קו ויקרא כא: קז בכ"ש ג: קח תהלים לא: *עקב סוטה: קט סנהדרין: קי מדרש: א דברים כא: ב מלאכי ב: *משלי י: ג סנהדרין קז: ד משלי ו: ה תהלים נא: ו שם קיט: ז מ"א ב: *ש"ב ה: ח מדרש: ט תהלים נא: י ברכות ט: יא מדרש: יב ירושלמי ברכות פ"א: יג ויקרא א: יד תהלים קלד: טו מדרש: טז תהלים צא: יז ישעיה כב: יח דה"א טז: יט ישעיה נב: כ ירמיה ל: כא יחזקאל א: כב ירמיה ל: כג ישעיה מא:

זית רענן (מז) מק"ו צדקו, פי' מדכתיב יחדו משמע שלמדים אחד מחברו, ולכן פליגי דמ"ס מק"ו צדקו ומ"ס מג"ש*): (מח) מי חמדן, פי' מדכתיב הנחמדים משמע שאחר המדן לכן אמר אינו יודע מי המדן: ופותחין לו פתח, של ג"ע: (מט) מאחר שהן מתוקין כפרתי בהם, שכל דבר המתוק נפשו של אדם קצה בו: (נ) ויהיו משתפין כבודי עמהם, פי' יזכרו עמו אנכי בצרה: (נא) י"ח מזמורים, ס"ל דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשתא היא כדאיתא בברכות:

*) ועי' ברכות (דף ס') דריש בר הכא בשם ר' יוחנן יליף מיבורין ממרקין עוונותיו של אדם בק"ו משן ועין, וריש לקיש יליף לה מג"ש נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין: המדפיס

הם במקומם ואינם זזים משם לעולם, אלא אע״פ שהכל שלו והכל מעשה ידיו אין שמחתו של הקב״ה אלא (מ) בזרעו של יעקב: יום ליום יביע אומר. מה טיבן של שני ימים הללו, אלא זה יומו של משה שבשר יומו של יהושע שנא׳ [סד]היום הזה אחל תת פחדך, היכן מצינו שעמדה לו חמה למשה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק שנאמר [סה]וידי משה כבדים וגו׳ עד בא השמש, וכי עד אותה שעה לא בא השמש, אלא מכאן שעמדה לו השמש, זה שאמר הכתוב יום ליום יביע אומר זה יומו של משה שבשר יומו של יהושע שנאמר [סו]ושים באזני יהושע, אמר ליה יהי רצון שתעמוד לך החמה כדרך שעמדה לי. דבר אחר יום ליום יביע אומר זו תורה נביאים וכתובים, אין אומר ואין דברים (מא) אלו הלכות, בכל הארץ יצא קום אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ובקצה תבל מליהם זה ארץ ישראל שהיא תבלו של עולם. [סז]דבר אחר ובקצה תבל אלו ההגדות שמקדשין שמו של הקב״ה בהן. לשמש שם אהל בהם משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו אבנים טובות ומרגליות בתוך ביתו ובקשו בני מדינה לקנות ממנו בדמים בסתר. אמר להם איני נותן לכם אלא בפרהסיא, כך כשנתן הקב״ה תורה לישראל כתב [סח]לא מראש בסתר דברתי:

תרעג והוא כחתן יוצא מחפתו. משל למה הדבר דומה למלך שעשה סעודה לבנו ועבדיו ובני ביתו מסובין לפניו כל שבעה, לאחר שבעה נפטרו ממנו, לימים בא אחד מהם אמרו למלך בא פלוני נתעטף ויצא לקראתו ואמר לו בא בשלום ואמר לו שב שעה אחת עד שתגיע (מב) זמן סעודה, וכן השני, כך הצדיקים בשעה שנפטרין לבית עולמם שנאמר [סט]יבא שלום ינוחו על משכבותם כאדם שמקבל אורחין בשמחה ובסבר פנים יפות לכך נאמר ישיש כגבור לרוץ ארח. השמים מספרים כבוד אל, אמר ר׳ יעקב בר זבדי משל לגבור שנכנס למדינה ולא היו יודעים מה כחו, אמר להם פקח אחד מן אבנא דהוא מתגושש בה אתם יודעים מה כחו, כך משמים אנו לומדים מה כחו של מקום וכתיב [ע]כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מלמד שהעליונים והתחתונים אין בהם אלא כדי משמוש אצבעותיו של הקב״ה, למה הדבר דומה למלך שמתח וילון על פתח פלטין שלו אמר המלך כל מי שהוא חכם יאמר מה היא השמלה זו וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה וכל מי שהוא גבור יגע בה וכו׳. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא ממה שהשמים הללו מורידין גשמים והארץ מגדלת הבריות אוכלין ומקלסין להקב״ה לפיכך השמים מספרים וגו׳ ומעשה ידיו מגיד הרקיע כשישראל חוטאים מה כתיב [עא]יגלו שמים עונו, וכשהם זוכים מה כתיב [עב]יפתח ה׳ לך וגו׳. יום ליום יביע אומר, כתיב במשה [עג]ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום והלא כתיב [עד]ונהורא עמיה שרא, וכתיב [עה]גם חשך לא יחשיך ממך, ומנין היה משה יודע מתי יום ומתי לילה שהוא מחשב ארבעים יום וארבעים לילה, א״ר אבדימי בשעה שהקב״ה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום וכשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. דבר אחר כשראה החמה כורע לפני הקב״ה היה יודע שהוא לילה, ראה לבנה וכוכבים ומזלות כורעים היה יודע שהוא יום, וכשראה תפלה קודמת לקריאת שמע יודע שהוא לילה, קריאת שמע קודמת לתפלה יודע שהוא יום. דבר אחר יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת, אמר ר׳ עזריה יומו של יהושע (מג) מתנה ליומו של דבורה וברק, ויומן של דבורה וברק מתנין כמה נסים ופלאים נעשו בהם, א״ר יוחנן בשעה שהזקנים *) נכנסין לעבר את השנה נוטלין מן היום ונותנין ללילה ומן הלילה ונותנין ליום, כיצד ארבע תקופות בשנה מתקופת ניסן עד תקופת תמוז היום לוה מן הלילה (*) אחד משלשים בשעה, מתקופת תמוז עד תקופת תשרי היום פורע ללילה, מתקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה לוה מן היום, מתקופת טבת ועד ניסן הלילה פורעה ליום. נמצא תקופת ניסן ותשרי אין זה חייב לזה נוטלים זה לזה (בפיסטיא) [עו][בפנוסין] ופורעין (בפיכטיא) [בפנוסין] ואין אחד שומע ביניהם ופורעין זה לזה בלא דין ודברים אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. ולמטן כשהזקנים נוטלין מן היום ונותנין ללילה ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום, אין אומר ואין דברים, כשיוצאין מבית הועד בכל הארץ יצא קום, הם אמרו אימתי ראש השנה ואימתי שאר מועדות, ובקצה תבל מליהם כמה בחדש כמה בתקופה, לשמש שם אהל בהם (ברמז תקצ״ג). [עז]רבי נחמני בשם רבי נתן [עח]כקלע של ספינה השמש מהלך, רבי ברכיה אומר כספינה הבאה מבריטניא שיש בה שס״ה חבלים כמנין ימות החמה, אריב״ל בכל יום ויום החמה והלבנה מכסות עיניהם מן האורה של מעלה והם מעכבין לצאת, מה עושה להם הקב״ה מורה בהן חיציו והן מהלכין לאורו שנאמר [עט]לאור חציך יהלכו, רבי לוי אומר בכל יום ויום עומדין לדין לפני הקב״ה למה שהם מתביישין לצאת ואומרים שהבריות משתחוין להם ומכעיסין להקב״ה, מה הקב״ה עושה מורה בהם חציו והם יוצאין על כרחם שנאמר [פ]בבקר בבקר משפטו יתן לאור, ומהו לא נעדר לא פסקין כמה דאת אמר [פא]איש לא נעדר, מהו [פב]ולא ידע עול בושת לא חכמין ולא בהתין טעון דפלחין להון לקיין ולא בהתין. רבי חנינא בשם רבי אבהו הלוכו הוא קלוסו שנאמר [פג]ממזרח שמש עד מבואו, אמר רב הונא הוא שיהושע אמר לשמש [פד]שמש בגבעון דום, א״ל שתוק את (מד) ואנא קאים: והוא כחתן יוצא מחופתו. מה החתן הזה נכנס גבור ויוצא חלש אף השמש יוצא גבור ונכנס חלש מעונותיהם של בריות, מה החתן הזה נכנס טהור ויוצא טמא כך השמש יוצא טהור ונכנס טמא, יכול שהוא עושה (מה) אנגריא, תלמוד לומר ישיש כגבור לרוץ אורח מלמד שהוא עושה לו שביל בפני עצמו, רבי הושעיא בשם רבי יצחק בר׳ זעירא לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין תררה של דם מה טעם ישיש כגבור לרוץ אורח, ואין אורח אלא דם של נשים, כמה דאת אמר [פה]חדל להיות לשרה אורח כנשים:

תרעד ואין נסתר מחמתו. [פו]ולעתיד לבא מי נסתר מחמתו, א״ר אחא מי שעוסק בתורה שכן כתיב אחריו תורת ה׳ תמימה, וכן הוא אומר [פז]אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, ומי נסתר מי שהוא עוסק בתורה שנאמר [פח]זכרו תורת משה עבדי. החמה שלש אותיות מן השם כתובין על לבו והמלאכים מנהיגין אותו אלו שמנהיגין אותו ביום אין מנהיגין אותו בלילה והחמה עולה במרכבה ורוכב מעוטר כחתן שנאמר והוא כחתן יוצא מהופתו, והחמה קרנותיו ופניו מביטות לארץ של אש. קרנותיו ופניו מביטות למעלה של ברד, אלולי הברד שהוא מכבה שלהבותיו של אש היה העולם נבער שנאמר ואין נסתר מחמתו, בחורף הופך את פניו של מעלה למטה אלולא האש שהוא מחמם את פניו של ברד אלולא זה לא היה יכול לעמוד לפני הקור שנאמר [פט]לפני קרתו מי יעמוד: [צ]תורת ה׳ תמימה. רבי חייא בשם רבי יוחנן היה קורא בתורה ונשתתק זה שהוא עומד תחתיו מתחיל ממקום שהאחר התחיל אם אומר אתה ממקום שהאחר פסק הראשונים נתברכו לפניהם ולא נתברכו לאחריהם והאחרונים נתברכו לאחריהם ולא נתברכו לפניהם, וכתיב תורת ה׳ תמימה משיבת נפש שתהא כלה תמה. תורת ה׳ תמימה, רבי ירמיה ורבנן חד מנהון אמר למה היא תמימה שהיא משיבת נפש, ותרינא אמר למה היא משיבת נפש שהיא תמימה, עדות ה׳ נאמנה שהיא מחכימת פתי למה היא מחכימת פתי שהיא נאמנה. דבר אחר אימתי היא תמימה בשעה שהיא יוצאה (מו) מפי תמים, ואימתי היא נאמנה בשעה שהיא יוצאה מפי נאמן, רבי תנחומא פתר ליה בששה סדרי משנה, תורת ה׳ תמימה זה סדר נשים. עדות ה׳ נאמנה זה סדר זרעים שהוא מאמין בחיי של עולם וזורע. יראת ה׳ טהורה זה סדר טהרות שהוא מפריש בין טומאה לטהרה. פקודי ה׳ ישרים משמחי לב זה סדר מועד שיש בה סוכה ולולב ומועדות שנאמר בהם [צא]ושמחת בחגך. מצות ה׳ ברה מאירת עינים זה סדר קדשים שהיא מאירת עינים לקדשים. משפטי ה׳ אמת צדקו יחדו זה סדר נזיקין שיש בו כל הדינין:

תרעה [צב]דבר אחר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. תני חזקיה בר׳ חייא דברי תורה עטרה לראש, ענק לצואר, מלוגמא ללב, קילורית לעינים, רטיה למכה, כוס עקרין למעים. עטרה לראש [צג]כי לוית חן הם לראשך. ענק לצואר וענקים לגרגרותיך, מלוגמא ללב פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. קילורין לעינים מצות ה׳ ברה מאירת עינים, רטיה למכה [צד]רפאות תהי לשרך כום

ממ״ק ובמ״ק סד יהושע ג : סה שמות יז : סו שם : סז עיין בספרי פ׳ עקב : סח ישעיה מח : סט שם נז : ע תהלים ח : עא איוב כ : עב דברים כח : עג שמות לד : עד דניאל ב : עה תהלים קלט : עו בפנוסין רבית ונשך : עז מדרש : עח קלע דגל : עט חבקוק ג : פ צפניה ג : פא ישעיה מ : פב צפניה ג : פג תהלים קיג : פד יהושע י : פה בראשית יח : פו פרקי רבי אליעזר : פז איוב לד : פח מלאכי ג : פט תהלים קמז : צ ירושלמי דברכות פ״ט : צא דברים טז : צב ויקרא רבה : צג משלי א : צד שם :

זית רענן (מ) בזרעו של יעקב, ולהם מספרים השמים ושמי השמים לראות כבוד ה׳: (מא) אלו הלכות, שצריך לעיין בהם ולחשוב בהם בעיון בלא דבור: שהיא תבלן של עולם, שהיא מתובלת במיני תבלין כדאיתא בילקוט פ׳ עקב: (מב) זמן סעודה, המשל לעוה״ב: (מג) מתנה, פי׳ מספר:
*) הזקנים כו׳ נוטלין מן היום כו׳, פי׳ שלענין חשבון מולדות ועבורין, נחשב יום מן שעה ו׳ קודם חצות עד שעה ו׳ אחר חצות, בין בתקופת תמוז ובין בתקופת טבת:
(*) אחד משלשים בשעה, דבכל חדש מאריך היום לערך שעה אחת א״כ הוי בתקופת תמוז ט״ו שעות והכל לפי האקלימים: (מד) ואנא קאים, פי׳ אני אומר שירה: יוצא גבור ונכנס חלש, פי׳ כשמתחיל לזרוח זורח בגבורה וכששוקע מאיד אור חלש: ונכנס טמא, לפי שמשתחוין לו: (מה) אנגריא, מלשון אנגריא של מלך בב״מ פ״ו, ופי׳ שהולך במזלות אחרים ואפשר שר״ל שמזל אחד מוליכו עד חברו וחברו לחברו כדעת האומר בפסחים פ״ט: שהוא עושה לו שביל בפ״ע, פי׳ שהולך בעצמו במקום המיוחד: (מו) מפי תמים, פי׳ שאדם תמים דורש אותה:

אמר רבי יהושע בן לוי כשאדם הולך בדרך [יד]איקונין של מלאכים הולכים לפניהם ומכריזין ואומרים תנו מקום לאיקונין של הקב״ה, רבנן אמרין [טו]פראמא נתונה לפני עיניהם שלא יזיקו כגון החמרים הללו של הטוחנים, וכשעונותיו של אדם גורמין אותו הכסוי של פניו מתגלה ומביט באדם והוא ניזוק:

תרעא דבר אחר אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שמרני כאישון בת עין, אמר לו הקב״ה [טז]שמור מצותי וחיה, אמר רבי חייא משל למה הדבר דומה לשנים שהיו להם כרמים אחד היה בגליל וכרמו ביהודה, אחד היה ביהודה וכרמו בגליל, לימים פגעו זה בזה אמר אחד לחברו שמור כרמי בגליל ואני אשמור כרמך שביהודה אם הברת כרמי אוביר כרמך, כך אמר הקב״ה אם שמרתם את תורתי אשמור אתכם שנאמר [יז]כי אם שמור תשמרון אם שמרתם תשמרון. אמר רבי אלעזר אמר הקב״ה לאדם נרי בידך ונרך בידי, נרי בידך [יח]כי נר מצוה ותורה אור, נרך בידי [יט]נר ה׳ נשמת אדם, אם שמרת שלי אשמור שלך. קומה ה׳ קדמה פניו (ברמז תרט״ו): [כ]קדמה פניו, קדמה לרשיעא עד לא יקדמינך. הכריעהו לחובה במה דאת אמר [כא]המה כרעו ונפלו: פלטה נפשי מרשע וגו׳ מאותו רשע שבא מכח של אותו חרב [כב]ועל חרבך תחיה. ד״א פלטה נפשי מרשע מאותו רשע שהוא חרבך שאתה רודה בו עולמך, ריב״ל אמר מאותו רשע שעתיד ליפול בחרבך, הדא הוא דכתיב [כג]כי רותה בשמים חרבי, ממי שמבטל את התורה שנקרא חרב שנאמר [כד]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד, מדבר בנבוכדנאצר, אמר דוד רבש״ע מה גבורים הם שנטלו שלטון תחת ידך שהשלטת אותם בעולמך לשעבד את בניך ואיזה זה נבוכדנאצר ובלשצר, ואין ממתים אלא גבורים כמה דאת אמר *ונחרם את כל עיר מתים. ממתים מחלד שהשלטת אותם על הארץ ואין חלד אלא העולם כמה דאת אמר [כה]האזינו כל יושבי חלד. חלקם בחיים בחיי העולם הזה שהשלטת אותם ונתת להם שלוה, וצפונך תמלא בטנם שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכת בית המקדש שנאמר [כו]ויוצא משם את כל אוצרות בית ה׳ ואוצרות בית המלך, ישבעו בנים זה אויל מרודך שנאמר [כז]ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו, והניחו יתרם לעולליהם יתומה אחת נשתיירה זו ושתי עשית אותה אגוסטא בעולמך במלכות שאינה שלה שנאמר [כח]גם ושתי המלכה וגו׳. ממתים ידך ה׳ מדבר בעשו הרשע גבורים הם שנטלו שלטון מתחת ידך. ממתים מחלד שהשלטת אותם בעולמך, חלקם בחיים בחיי העולם הזה שהשלטת אותם ונתת להם שלוה, וצפונך תמלא בטנם שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות, ישבעו בנים זה אספסינוס וחבריו, והניחו יתרם לעולליהם זה שני יתומים שנשתיירו מהם רומוס ורומילוס וזמנתה להם זאבה אחת שתינק אותם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים. ד״א ממתים ידך מדבר בדורו של גזרה מה גבורים הם שנתנו נפשם על קדושת שמך ומתו תחת ידך, ממתים מחלד שהעלו גופן חלודה כגון רשב״י שהיו טמונים במערה הוא ובנו י״ג שנה עד שהעלה גופן חלודה. אמר לו הקב״ה [כט]דוד הפסידו חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם וצפונם אינו אומר אלא וצפונך (לט) נתבשר שחלקו עמהן לעתיד לבא באותם טובות דכתיב [ל]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ישבעו בנים [לא]יראה אל עבדך וגו׳, והניחו יתרם לעולליהם [לב]ועושה חסד לאלפים, אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אלו באים מכח תורה ומעשים טובים אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה, אני בצדק וגו׳ אשבעה בהקיץ תמונתך שאמרת בעה״ז [לג]כי לא יראני האדם וחי, אבל לע״ל בהקצת מתים אני שבע לראות שנאמר [לד]הנה אלהינו זה קוינו לו, ואומר [לה]כי עין בעין יראו: **אני בצדק** אחזה פניך, ראה כמה כחה של צדקה שבפרוטה שאדם נותן לעני זוכה ומקביל פני שכינה, בנוהג שבעולם מטרונא המקבלת פני המלך היא עושה עטרה לפי כבודה ועל ידי העטרה שמכנסת לעטר את המלך רואה פני המלך ובפרוטה שאדם נותן לעני זוכה ומקביל פני שכינה. דבר אחר אני בצדק אחזה פניך, מה ראה דוד לפרש כחה של צדקה לבדה בזכותה, אלא ללמדך שאפילו רשעים שאין בידם אלא זכות של צדקה לבדה זוכין ומקבלין פני שכינה שנאמר [לו]ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדו כי פי ה׳ דבר, הכל רואין צדיקים ורשעים, אם כן מה בין צדיקים לרשעים, אלא כדי שידעו הרשעים לפני מי הם מכעיסין וידעו הצדיקים לפני מי הם יגעין. ד״א אני בצדק אחזה פניך, לפי שהרשעים בעולם הזה שלוים ושקטים וכופרים בהקב״ה ומכעיסים אותו וצדיקים מתיסרים ומתים על שם יוצרם, לכך אמר דוד איני מאותם שמכעיסין לפניך אלא מאותם שיגעים לפניך בתורה שנאמר בה [לז]צדק צדק תרדוף, לכך נאמר אני בצדק אחזה פניך. ד״א ממתים ידך, [לח]אמר רבי חמא בר חנינא ואי תימא רבי יצחק הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים, רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא תמלא בטנם וכתיב התם [לט]וימלאו ימיה ללדת. [מ]ד״א ממתים ידך ה׳ מה גבורים הם אותם שנטלו את חלקם בחיים ואיזה זה שבטו של לוי, ממתים מחלד אלו שלא נטלו חלקם בארץ, חלקם בחיים אלו קדשי מקדש, וצפונך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול, ישבעו בנים [מא]כל זכר בבני אהרן יאכלנה, והניחו יתרם לעולליהם [מב]והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. אני בצדק אחזה פניך. [מג]ר׳ דוסתאי בר ינאי בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם, בשר ודם מביא דורון למלך ספק מקבלו ספק אין מקבלו ואם תאמר מקבלו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה ואם תאמר רואה פני המלך ספק עושין לו רצונו ספק אין עושין לו רצונו, אבל הקב״ה אינו כן אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. אמר רב נחמן אלו ת״ח שמקיצין שינה מעיניהן בעוה״ז והקב״ה משביען מזיו שכינתו לעוה״ב. [מד]רבי יהודה אומר [מה]וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן שלוח מגן עדן בעוה״ז ולא שלוח מגן עדן לעוה״ב, רבי נחמיה אומר שלוח מגן עדן בעוה״ז ובעוה״ב, ודא מסייעא לרבי יהודה אני בצדק אחזה פניך לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך אותה שעה אני בצדק אחזה פניך אותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה:

יח למנצח לעבד ה׳ לדוד. [מו]וש״ה [מז]לך יום אף לך לילה (ברמז ר״ת וקס״ה). מה ראה דוד לומר במזמור הזה לעבד ה׳, ללמדך שכל העושה תשובה מעבירה שבידו הקב״ה מוסיף לו וקורא לו שם חביב, בוא וראה בבני קרח עד שלא עשו תשובה לא נקראו שושנים לאחר שעשו תשובה כתיב [מח]למנצח על שושנים לבני קרח, קודם שעשו תשובה לא נקראו ידידים משעשו תשובה נקראו ידידים שנאמר [מט]לבני קרח משכיל שיר ידידות, וכן דוד עד שלא עשה תשובה לא נקרא עבד משעשה תשובה נקרא עבד:

למנצח לעבד (ברמז ס׳): ויאמר ארחמך ה׳ חזקי רחמאי יתך כדמתרגמין ואהבת ותרחם. דבר אחר ארחמך אקרא אותך חנון ורחום, דבר אחר אמלא אותך רחמים על בריותיך. (וכל המזמור בשמואל ברמז קנ״ז):

תרעב יט השמים מספרים כבוד אל. [נ]רבי ברכיה בשם רבי שמעון בן לקיש מי שאין לו ראש בפני הבריות יש לו ראש בפני הקב״ה שנאמר [נא]וראש עפרות תבל. הים אין לו עינים בפני הבריות ויש לו עינים בפני הקב״ה [נב]הים ראה וינוס. הארץ אין לה אזנים בפני הבריות ויש לה אזנים לפני הקב״ה שנאמר [נג]ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה׳. הים אין לו ידים ובפני הקב״ה יש לו ידים שנאמר [נד]זה הים גדול ורחב ידים, [נה]והארץ הנה היא רחבת ידים. שמים אין להם לב ובפני הקב״ה יש להם לב שנא׳ [נו]עד לב השמים, וכן הים שנאמר [נז]קפאו תהומות בלב ים. הארץ אין לה טבור ויורכתים ולפני הקב״ה *יושב על טבור הארץ [נח]והארץ לעולם עומדת, [נט]וקבצתים מירכתי ארץ. הארץ אין לה פה ולפני הקב״ה יש לה פה [ס]ותפתח הארץ את פיה, השמים יש להם פה השמים מספרים כבוד אל, אמר ישעיה [סא]רנו שמים כי עשה ה׳, א״ל אף אנו מקלסים השמים מספרים כבוד אל, א״ל משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו מדינות הרבה וכל אחת אומרת כך וכך זהב כך וכך כסף יש לו למלך וכך וכך עבדים, היה שם פקח אחד אמר ליה מנין אתם יודעין ואתם רחוקים ממנו אלא במדינה שהוא דר בה הוא נאה לומר עטרו ושבחו של מלך שיודעה מהו כבודו, כך אמר דוד אין הארץ ודריה יכולים לומר שבחו של הקב״ה, ומי יוכל לומר שבחו של הקב״ה השמים והרקיע שנאמר השמים מספרים כבוד אל, ואימתי הכל מקלסין אותו כשירומם קרנם של ישראל שנאמר [סב]הללו את ה׳ מן הארץ, אימתי וירם קרן לעמו (כתוב ברמז תר״ל וברמז תפ״ה): **השמים מספרים**. (מ) [סג]והלא הם

כמ״ק ובמ״ק יד איקונין דיוקנא : טו פראמא מכוס : טז משלי ד׳ ח : יז דברים יא : יח משלי ו : יט שם כ : כ מדרש : כא תהלים כ : כב בראשית כז :
כג ישעיה נד : כד תהלים קמט : *דברים ג : כה תהלים מט : כו מ״ב כד : כז ירמיה כז : כח אסתר א : כט עיין במגילת אסתר בפסוק גם ושתי :
ל תהלים לא : לא שם ל : לב שמות כ : לג שם לג : לד ישעיה כה : לה שם נב : לו ישעיה מ : לז דברים טז : לח ברכות ה : לט בראשית כה : מ מדרש :
מא ויקרא ו : מב שם ב : מג ויקרא רכס : מד בראשית רבה פרשה כא ושם הגי׳ מסופקת : מה בראשית ג : מו מדרש : מז תהלים עד : מח שם מה : מט שם שם :
נ מדרש : נא משלי ח : נב תהלים קיד : נג ירמיה כב : נד תהלים קד : נה בראשית לד : נו דברים לג : נז שמות טו : *יחזקאל לח : נח קהלת א : נט ירמיה לא :
ס במדבר טז : סא ישעיה מד : סב תהלים קמח : סג תנדב״א :

זית רענן (לט) נתבשר שחלקו וכו׳, שהקב״ה אמר לדוד וצפונך משמע שצפון לו: יראה אל עבדיך, והדרך על בניהם: ועושה חסד לאלפים, וזהו לעולליהם לדורות הרבה: (מ) והלא הם במקומם ומי שרוצה לספר לבריות צריך לילך ממקום למקום להגיד כבוד אל:

וכוסי אתה תומיך גורלי, הגורל הזה תמכני בסיני, חבלים נפלו לי בנעימים שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. א"ר פנחס הפלת גורלות לעובדי אלילים שלי נמצא בנעימים [פה]בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו כאינש דאמר פלנית נפלה לפלן, אף נחלת שפרה עלי על ששמחתי בחלקי נעשה לי שפיר ויאי, רבי יוחנן אמר שכרן של מצות שפרו עלי. ה' מנת חלקי וכוסי (ברמז ש"ז). חבלים נפלו לי בנעימים, אמר רבי יהושע משל למלך שעשה סעודה וזמן האורחים והיה אוהבו מסב ביניהן ורוצה היה ליטול מנה יפה ולא היה בו דעה אלא נטל את ידו והניח על מנה יפה, וכן הוא אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי יש לך אדם שנתן לו חלק ואינו שמח בחלקו, אבל ישראל מודים שאין חלק יפה כחלקם ואין נחלה כנחלתם ולא גורל כגורלם שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים ואומר אברך את ה' אשר יעצני (ברמז רפ"א). [פו]רבי שמעון אומר בשעה שבנו בני אדם את המגדל קרא הקב"ה לשבעים מלאכים המסבבים את כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל לשונם לשבעים אומות לשבעים לשון שנאמר [פז]הבה נרדה ארדה אין כתיב כאן אלא נרדה והפילו גורלות ביניהם שנאמר [פח]בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם וזרעו שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, אמר הקב"ה גורל שנפל לי רצתה נפשי בו שנאמר הבלים נפלו לי בנעימים: אברך את ה' אשר יעצני וגו', ר' שמואל בר נחמני פתר קריא באברהם אב לא למדו רב לא היה לו, ומי למדו חכמה תנא רשב"י אמר מלמד שזמן לו הקב"ה שני כליות והיו נובעות חכמה ודעת:

תרסח שויתי ה' לנגדי תמיד. [פט]זה שאמר הכתוב [צ]וכתב לו את משנה התורה, מהו משנה שכתב לו שתי תורות אחת יוצאה ונכנסת עמו ואחת מונחת בבית גנזיו, אותה שיוצאה ונכנסת עמו עושה אותה כמין קמיעא ותולה בזרועו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד. רבי חנינא בר ביזנא בשם ר' שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה עצמו כאלו שכינה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, אמר רב צריך אדם לומר כשמברך ברוך אתה ה', ושמואל אמר ברוך ה', על דעתיה דרב שויתי ה' לנגדי. ר' יהודה ורבי זעירא תרויהו אמרי כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה מה טעם [צא]ארוממך אלהי המלך. כי מימיני בל אמוט. [צב]ד"ת היו מיומנים לו לדוד (לז) מביאים לו נפלים לדוד והוא בודקן, וכן הוא אומר [צג]ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. לכן שמח לבי ויגל כבודי, אמר ר' אבהו גילה בשעה שהקטנים עוסקים בתורה, כבוד בשעה שהגדולים עוסקים בתורה, דבר אחר שמח לבי בדברי תורה, ויגל כבודי במלך המשיח שעתיד לעמוד ממני שנאמר [צד]כי על כל כבוד חופה (ברמז רע"ד). אף בשרי ישכון לבטח. [צה]תנו רבנן שבעה לא שלטה בהם רמה, אברהם, יצחק, ויעקב, משה, ואהרן, מרים, ובנימין, אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל, משה ואהרן דכתיב בהו [צו]על פי ה', מרים, אמר רבי אלעזר אף מרים מתה בנשיקה, ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר. בנימין דכתיב [צז]ידיד ה' ישכון לבטח עליו, ויש אומרים אף דוד דכתיב [צח]אף בשרי ישכון לבטח, ואידך רחמי הוא דקא בעי. [צט]רבי אלעזר ברבי שמעון הוה מפקי מיניה [ק]דיקולי דתרבא ומותבי בשמשא דתמוז ואב ולא מסרח, כל תרבא נמי לא מסרח, כל תרבא דאית ביה שורייקי סומקי מסרח הכא אפי' שורייקי סומקי לא מסרח, קרי אנפשיה אף בשרי ישכון לבטח:

תרסט כי לא תעזוב נפשי לשאול. [קא]כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, מאי טעמא כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, מאי טעמא שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם שנאמר [קב]אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס לא יתמכו בו: [קג]הקב"ה נקרא חסיד שנאמר [קד]כי חסיד אני נאם ה', ודוד קורא עצמו חסיד שנאמר [קה]שמרה נפשי כי חסיד אני לא תתן חסידך לראות שחת. אמר רב הונא בשם רבי אלכסנדרי כל השומע קללתו ושותק נקרא חסיד, ודוד שמע קללתו ושתק לכך נקרא חסיד:

תרע תודיעני ארח חיים. [קו]אמר רבי יודן אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני ארח חיים, אמר לו הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליראה שנאמר [קז]יראת ה' תוסיף ימים, ר' זעירא אמר אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע תודיעני אורח חיים, אמר לו הקב"ה דוד חיים את בעי צפה ליסורין [קח]ודרך חיים תוכחות מוסר, אמר רב אמר [קט]דוד לפני הקב"ה רבש"ע תודיעני ארח חיים, אמר לו הקב"ה דוד חיים את בעי צפה לתורה שנאמר [קי]עץ חיים היא למחזיקים בה. דבר אחר אמר הקב"ה חיים את בעי עשה ואכול שנאמר [קי]שמור מצותי וחיה. דבר אחר ארח חיים אלו עשרת ימי תשובה, מהו נעימות בימינך נצח, אמר רבי אבהו זה הלולב שהוא כמי שהוא נוצח ונוטל בימין, בנוהג שבעולם (שני הגדיוסים באין באפרפוס) [א](הנדרומין רצין בהדרמוס) מי נוטל (בימין) [לולבא] מי שהוא נוצח, כך בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון אף ישראל עומדין לפניו בדין ועו"א אומרים אנו זכינו ונצחנו בדין ואין אדם יודע מי נצח אם ישראל אם עו"א עבר ר"ה וכל ישראל באים ביו"כ ומתענין ומתעטפין לבנים, עבר יו"כ ואין אדם יודע למי נמחלו עונותיו אם לישראל אם לעובדי אלילים, כיון שהגיע יו"ט ראשון של חג כל ישראל יוצאין הקטנים והגדולים ולולביהן בידיהם מיד הכל יודעין שנצחו ישראל בדין ונמחלו עונותיהם שנאמר [ב]נצח ישראל וגו', והוא שדוד אומר לישראל קיימתם מצות לולב שנקרא נעים שנאמר נעימות בימינך נצח הרי מבושרים אתם שנצחתם לעובדי אלילים. שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע שמחות אלא שבע אלו שבע מצות שבחג ארבעה מינין שבלולב סוכה חגיגה ושמחה. דבר אחר תורה נביאים וכתובים משנה תוספתא גמרא אגדה. [ד"א אלו שבע כתות של צדיקים שעתידין לראות פני השכינה], ואי זו היא מעולה וחביבה, זו שעומדת על ימינו של הקב"ה שנאמר נעימות בימינך נצח, תרין אמוראין חד אמר זו היא שבאה מכח התורה שנאמר [ג]מימינו אש דת למו, וחרינא אמר אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות לאמתן שהן עתידין לישב בצלו של הקב"ה שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד:

יז ישמעה ה' צדק זו קריאת שמע, הקשיבה רנתי זו רנון תורה, האזינה תפלתי זו תפלה, בלא שפתי מרמה זו מוסף, מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא תקיעת היום במוסף, אמר רבי תחליפא קרא אמר [ד]יום תרועה יהיה לכם ועשיתם עולה סמך תקיעה למוסף. [ה]דבר אחר מה ראה דוד לומר חמשה דברים בזה הפסוק ואחר כך מלפניך משפטי יצא, אלא אמר דוד רבש"ע אם יצא דיני ביו"כ בבקר איני יכול לעמוד אלא מאחר שאקרא קריאת שמע ואתפלל ארבע תפלות אחר כך מלפניך משפטי יצא. ד"א שנו רבותינו (לח) המלך לא דן ולא דנין אותו, אמר רבי יוחנן אמר דוד רבש"ע אתה מלך ואני מלך נאה למלך לדון את המלך. ד"א אמר דוד לפני הקב"ה אין יכול לוותר עונותי אלא אתה לפיכך מלפניך משפטי יצא, אמר רבי לוי בשעה ששלח הקב"ה מלאך לפני ישראל כתיב [ו]הנה אנכי שולח מלאך לפניך, מה כתיב בתריה השמר מפניו וגו' כי לא ישא לפשעכם אינו יכול לוותר לכם מפני שהוא שליח, כך אמר דוד הואיל ואין אחר זולתך יכול לוותר מלפניך משפטי יצא. [ח]ד"א אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו אלו נפלתי ביד שונאי הן מכלין אותי. ד"א מלפניך משפטי יצא אמר רבי לוי אמר הקב"ה לדוד על חנם עשיתי סנהדרין לך ודון לפניהם, אמר ליה דוד רבש"ע כתבת בתורתך [ט]ושחד לא תקח והן מתיראין ליקח שחד ולדון אותי, אבל אתה שאתה נוטל שחד שנאמר [י]שחד מחיק רשע יקח, ומהו השחד שהקב"ה נוטל מן הרשעים בעולם הזה תשובה ומעשים טובים, אמר הקב"ה לישראל בני עד ששערי תשובה פתוחים עשו תשובה שאני נוטל שחד בעוה"ז, אבל משאני יושב בדין לעולם הבא איני נוטל שחד שנאמר [יא]לא ישא פני כפר. ד"א שמעה ה' צדק, בשעה שאמר דוד לגלית [יב]אתה בא אלי בחרב ובחנית. הקשיבה רנתי, כשברח מפני שאול במערה, האזינה תפלתי במעגל שהיה מתירא מפני אבנר, בלא שפתי מרמה בזפים [יג]ויעלו זפים אל שאול. בחנת לבי (ברמז קמ"ו). כיון שבחנו הקב"ה ולא עמד התחיל צוות תמוך אשורי במעגלותיך, אמר לו ולא אמרתי לך שאינך יכול לעמוד לפיכך אני קראתיך כי תענני אל. הפלה חסדיך מושיע חוסים, אמר דוד רבש"ע תן לי מאותה רטיה המופלאה שיש לך, שמרני כאישון בת עין, אמר רבי יודן בשם רבי לוי אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה קבין מזיקין אדם פושט ידו בתוך המזיק והקב"ה משמרו, אמר

במ"ק ובמ"ק פה דברים לב: פו פרקי רבי אליעזר: פז בראשית יא: פח דברים לב: פט סנהדרין כח: צ דברים יז: צא תהלים קמה: צב מדרש: צג תהלים קיט: צד ישעיה ד: צה ב"ב יז: צו במדבר לג, דברים לד: צז דברים לג: צח ב"מ פג: ק דיקולי דתרבא סלים מלאים שומן: קא יומא פז: קב משלי כח: קג מדרש: קד ירמיה ג: קה תהלים פו: קו פסיקתא: קז משלי י: קח שם: קט שם ג: קי שם ו: א הנדרומין רצים, בהדרמוס במקום המרוץ, שהתערבו מי יבוא ראשונה אל מקום המוגבל, והיה המנהג שהבא ראשונה נוטל לולב וכף תומר בידו לאות נצחון: ב שמואל א טו: ג דברים לג: ד ירושלמי דר"ה פ"ד: ה במדבר כט: ו מדרש: ז שמות כג: ח דברי הימים א כא: ט שמות כג: י משלי יז: יא שם ו: יב שמואל א יז: יג שם כג:

זית רענן (לז) מביאים לו נפלים, לראות אם הוא בן או בת שתהא אמו טמאה לידה: (לח) המלך לא דן וכו', דוד מחסידותו עשה על עצמו תקנה זו ואמר פן ישאו לי הסנהדרין פנים, לכן אתה דן אותי שהרשות בידך לוותר:

אם אומת אש מבחוץ וכבוד מבפנים מי יכול לשרות בתוכה ה' מי יגור באהלך. ד"א מי ידור באהלך אין כתיב כאן אלא מי יגור מאן יכיל לאיתותבא גבך ומאן יכיל למהוי תותבך, אריב"ל ומה נדב ואביהוא נכנסו להקריב ויצאו שרופים מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך. א"ר שמואל כתיב בעזא [מה]וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו וגו' ויחר אף ה' בעזה מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך. משל לעירוני שנכנס למדינה וראה אותם מוכרין מיני [מו]כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו אמרו לו חבריו מי שיש לו מעות, כך אמר דוד לפני הקב"ה ה' מי יגור באהלך, א"ל הקב"ה מי שיש לו מצות פרישות הולך תמים ופועל צדק:

תרסה דבר אחר הולך תמים זה הקב"ה שנאמר [מז]הצור תמים פעלו. ופועל צדק זה הקב"ה שנאמר [מח]כי צדיק ה' צדקות אהב. דובר אמת זה הקב"ה שנאמר [מט]וה' אלהים אמת. לא רגל על לשונו זה הקב"ה עקם הכתוב ב' ג' תיבות (כתוב ברמז תר"י): לא עשה לרעהו רעה זה הקב"ה שנאמר [נ]וינחם ה' על הרעה. וחרפה לא נשא על קרובו זה הקב"ה (לד) כד אצטריך להון בשטים שנאמר [נא]ויהיו המתים במגפה. נבזה בעיניו נמאס זה הקב"ה [שמאס במלכי שאול שנאמר ואני מאסתיו, ואת יראי ה' יכבד זה הקב"ה] דא"ר סימון [נב]והעם לא נסע עד האסף מרים מלמד שנתעכב לה הענן. נשבע להרע ולא ימיר [נג]ואולם חי אני, ואומר [נד]לכן נשבעתי לבית עלי אם להרע לא ימיר להיטיב על אחת כמה וכמה. ורבי אבין אמר נשבע להרע זה שהוא מחסר את הכים שלו להצר נפשו לעשות מצוה. ורב אמר זה שמשביע יצרו שלא לעבור עבירה. כספו לא נתן בנשך זה הקב"ה שלא נתן את התורה בדמים שנאמר [נה]ולכו שברו בלא כסף. ושחד על נקי לא לקח, א"ר שמואל אם מתכנשין כל האומות ונותנין כל ממונן בדבר אחד מן התורה אינן יכולין, וכן הוא אומר [נו]מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, מים רבים אלו עובדי אלילים [שנאמר [נו]הוי המון עמים רבים וגו'] לא יוכלו לכבות אהבת המקום את ישראל, ונהרות לא ישטפוה אלו עובדי אלילים. ר' עזריה בשם ר' יהודה לעתיד לבא באים כל שרי עובדי אלילים לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבש"ע אלו עובדי אלילים ואלו עובדי אלילים, אלו מגלי עריות ושופכי דמים ואלו מגלי עריות ושופכי דמים מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אינם יורדין לגיהנם וכי משוא פנים יש לפניך, אמר לו הקב"ה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם נותנין אתם כל ממונכם בדבר אחד מן התורה אין מתכפר לכם, מה כתיב בתריה אחות לנו קטנה מה הקטן הזה כל מה שעושה אין מוחין בידו כך כל מה שישראל מתקלקלין בעבירות כל ימות השנה יו"כ בא ומכפר עליהם שנאמר [נז]כי ביום הזה יכפר עליכם. ד"א הולך תמים זה אברהם שנאמר [נח]התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק זה יצחק שמסר עצמו לשחיטה. ודובר אמת זה יעקב שנאמר [נט]תתן אמת ליעקב. לא רגל על לשונו זה בנימין שידע מכירת יוסף ולא גלה לאביו. וחרפה לא נשא על קרובו זה פנחס (לה) שהיה משבט לוי והרג לזמרי שהיה משבט שמעון. נבזה בעיניו נמאס זה משה שמאס בביזת מצרים ועסק בעצמות יוסף. ואת יראי ה' יכבד זה דוד [ס]ויבא דוד צקלג וישלח מהשלל וגו'. נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות של אביו במטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שרואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקוראו רבי רבי מורי מורי. נשבע להרע ולא ימיר זה בועז שנשבע ליצרו [סא]חי ה' שכבי עד הבקר. ד"א זה אלישע שנאמר [סב]חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח. ד"א זה אליהו שנאמר [סג]חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר. כספו לא נתן בנשך זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לוה והאכיל את הנביאים. ד"א זה בית שמאי ובית הלל שלא היו מלמדים את התורה בדמים. ושחד על נקי לא לקח זה שמואל שנאמר [סד]הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו. עושה אלה לא ימוט לעולם, אמר רבי שמואל המיוט הזה איני יודע מהו עד שבא שלמה ופירש [סה]ומטים להרג אם תחשך. עושה אלה לא ימוט [כשהיה ר"ג קורא המקרא הזה היה בוכה אמר מי יוכל לעשות כל אלה, וכשהיה ר"ע קורא בפסוקים האלה היה משחק. א"ל ר"ג מפני מה אתה משחק א"ל ראה מה כתיב בשרצים] [סו]אל תטמאו בכל אלה יכול אינו מטמא אלא בכלם והרי אם נגע בכעדשה מן השרץ טמא ומדה טובה מרובה מן מדת פורענות חמש מאות, ומה זה מי שנגע באחד מהם אפילו בכעדשה טמא כאלו נגע בכלן לא כל שכן העושה מצוה אחת מהן כאלו קיים את כלן, אמר ליה עקיבא נחמתני נחמתני. [סז]ד"א וחרפה לא נשא על קרובו זה משה, בנוהג שבעולם אדם נכנס בפרקמטיא עם חברו הפסיד פורש ממנו ואינו רואה אותו, משה אע"פ שנענש על ידי ישראל שנאמר [סח]וירע למשה בעבורם וגו' לא פרק משאן מעליו אלא [סט]וישלח ישראל מלאכים: כספו לא נתן בנשך, *אר"ש בן אלעזר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך וגו' עושה אלה לא ימוט לעולם הא למדת שכל המלוה ברבית מתמוטט, והא קא חזינן דלא מוופי ברבית ומתמוטטין, אמר רבי אלעזר הללו מתמוטטין ואינן עולין הללו מתמוטטין ועולין:

תרסו טז מכתם לדוד. שנולד מהול (ברמז רס"א). אמרת לה' אדני אתה וגו', [ע]אמרו רבנן לרבי פרידא רבי עזרא בר בריה דר' דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא, א"ל מאי כולי האי אי בר אוריין הוא יאי, ואי בר אוריין ובר אבהן יאי ויאי, ואי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תיכליה, אמר ליה בר אוריין הוא, אמר ליה ליעל וליתי, חזייה דהוה עכירא דעתיה, פתח ואמר אמרת לה' אדני אתה, אמרה כנסת ישראל רבש"ע החזק לי טובה שהודעתיך בעולם, אמר לה טובתי בל עליך איני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם תחלה שנאמר לקדושים אשר בארץ המה, כיון דשמעיה דקאמר אדיר פתח ואמר יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים, אדיר זה הקב"ה שנאמר [עא]אדיר במרום ה', ויפרע לאדירים אלו ישראל שנאמר ואדירי כל חפצי בם, מאדירים אלו מצרים שנאמר [עב]צללו כעופרת במים אדירים, באדירים אלו מים שנאמר [עג]אדירים משברי ים. [עד]אמר הקב"ה אם אכלת ואמרת ברוך אתה ה' טובתי בל עליך אל תחזיק לי טובה שאכלת משלי אלא משלך אכלת וכאלו קיימת כל התורה דכתיב [עה]ואכלת ושבעת וברכת, וסמיך ליה כל המצוה, וכן עשו אבות העולם שנאמר לקדושים אשר בארץ המה. אמרו חכמים כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל, א"ר אבהו כתיב [עו]פן תקדש המלאה הזרע העולם הזה עשוי ככרם מהו פדיונו ברכה. מאי טעמא אמר ריש לקיש אמרת לה' אדני אתה אם אכלת וברכת כאלו אכלת משלך, טובתי בל עליך יובלו כל הטובות ויבואו עליך: ד"א אני מבלה כל הטובות בגופך וגופך לא בלה, א"ר אחא כשאני מביא טובה לעולם בל עליך כמה דאת אמר [עז]ובלעדיך לא ירים איש את ידו. לקדושים אשר בארץ המה (ברמז תתצ"ת). ואדירי כל חפצי בם (ברמז תס"ה). ירבו עצבותם, הרבה עצבונות לאדם שנאמר [פ]בעצבון תאכלנה, ואומר [פא]הרבה ארבה עצבונך. דבר אחר הרבית עצבונות לאבות העולם, אמר לו הקב"ה והפסידו (לו) תלמוד לומר בל אסיך נסכיהם מדם כההיא דתנן ירדו ובאו להם והלכו אל לשכת הגזית וקראו את שמע, רבי ירמיה בשם ר' שמעון אמר היו קוראים מזמורים הללו [פב]הודו לה' קראו בשמו. ולמה היו קורין אותה לפי שכתוב בהן [פג]אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק. ד"א ירבו עצבותם אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הרבית עצבונות לדורות של גזרה ומתו על קדושת שמך, אמר לו הקב"ה והפסידו בל אסיך נסכיהם מדם דמם חביב עלי מדם הקרבנות. אמר רבי בשם רבי אידי שלשה חלקים נחלקו היסורין, אחד נטלו אבות העולם וכל הדורות, ואחד דורו של גזרה, ואחד מלך המשיח, מה היו עושין דורו של גזרה, מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותם באור ונותנין אותו תחת שיחיהן והיו משיחין את נפשם מהם, והחרין ומביאין קרומיות של קנים ונותנין תחת צפרניהם ובדבר הזה מתו על קדושת השם. ד"א ירבו עצבותם אמר דוד לפני הקב"ה בני אדם שממהרין על פתחך לבא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות עצבון אחר עצבון ממהרין להם ואומרים להם נסכו לפני עבודת אלילים והוא אומר איני מנסך בל אסיך נסכיהם, ואומרים זבח והוא אומר איני זובח, שתה אפילו מים בכום ארום והוא אומר איני שותה, אומר לו נדור בשם ע"א והוא אומר איני נודר שכך כתוב בתורה [פד]ושם אלהים אחרים לא תזכירו ובל אשא את שמותם על שפתי אלא ה' מנת חלקי, ר' יהודה בשם ר' שמעון בן לוי מהו ה' מנת חלקי וכוסי

ממ"ק ובמ"ק מה שמואל ב ו: מו כתיתין מיני מאכל תענוג: מז דברים לג: מח תהלים יא: מט ירמיה י: נ שמות לב: נא במדבר כה: נב שם יב: נג שם יד: נד שמואל א ג: נה ישעיה נה: נו שה"ש ח: נז ויקרא טז: נח בראשית יז: נט מיכה ז: ס שמואל א ל: סא רות ג: סב מלכים ב ה: סג שם יז: סד שמואל א יב: סה משלי כד: סו ויקרא יא: סז תנחומא: סח תהלים קו: סט במדבר כ: ע מנחות נג: עא תהלים צג: עב שמות טו: עג תהלים צג: עד ילמדנו: עה דברים ח: עו שם כב: עז בראשית מא: פ שם ג: פא שם: פב דברי הימים א טז, תהלים קה: פג תהלים קה: פד שמות כג:

זית רענן (לד) כד אצטריך להון בשטים, פי' שבשטים המית אותן שחטאו בזנות כדי שלא יהיה להם לחרפות בפני עו"א: (לה) שהיה משבט לוי וכו', פי' ושמעון ולוי היו מעולם באגודה אחת בשכם ויוסף: (לו) תלמוד לומר בל אסיך נסכיהם מדם, פי' שהם חביבים עלי מקרבנות כדמסיק שהניחו הקרבנות והיו קורין מזמור הודו לה' וכו' להזכיר זכות אבות:

בעולם הזה כאלו מתפלל בבית המקדש שנאמר [צז]ואהי להם למקדש מעט בגוים:

יג למנצח מזמור לדוד עד אנה ה' תשכחני נצח. [צט]אמר ר' יצחק מדה כנגד מדה לפי שאמרתי ארבעה פעמים עד אנה ה', כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות ואתם עתידים לומר עד אנה ה' ארבעה פעמים, אני אמרתי [ק]עד אנה מאנתם, [קא]עד אנה ינאצוני, [קב]ועד אנה לא יאמינו בי, [קג]עד מתי לעדה הרעה הזאת, ואתם אומרים לפני ארבעה פעמים עד אנה, עד אנה תשכחני, עד אנה תסתיר את פניך, עד אנה אשית עצות, עד אנה ירום אויבי, עד אנה ה' תשכחני נצח בבבל, עד אנה תסתיר במדי, עד אנה אשית עצות ביון, עד אנה ירום אויבי באדום. ד"א עד אנה ה' תשכחני, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יש מלך בלא כסא יש מלך בלא עטרה יש מלך בלא פלטין עד אנה ה' תשכחני נצח, אנשית מה דאמרת לשמואל [קד]וגם נצח ישראל לא ישקר. א"ר ברכיה מעשה בזקן אחד שישב ודרש [קה]כל אלמנה ויתום לא תענון, אלמנה אחת שמעה אותו אתיא לגביה אמרה זיל השתא ובתר כן אתיא, א"ל אי לאו דשמעית יתך אומר כל אלמנה ויתום לא תענון לא אתיתי לגביך ואת אמר לי זיל ואתיא, כך אמרו ישראל לפני הקב"ה לא באנו אלא דסמיכין אנן על דכתיב [קו]כי לא לנצח ישכח אביון ואת מנשי יתנא:

תרם עד אנה ה' תשכחני. אמר להם הקב"ה ואני שכחתי אתכם הלא אתם שכחתם אותי דכתיב [קז]שכחו אל מושיעם, וכי אני הסתרתי פני מכם והלא אתם הסתרתם פניכם ממני שנאמר [קח]כי פנו אלי ערף ולא פנים. אמר להם הקב"ה בעולם הזה הסתרתי פנים מכם אבל לעולם הבא [קט]כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. עד אנה אשית עצות בנפשי אע"פ שאני משועבדת למלכיות תורה ומצות שנתת לי אני עושה אותם בנפש, מילה אני עושה ושבת (ח"ה) אני עושה ומשמרה. דבר אחר עצות בנפשי לקיים תורתך בנפשי אני עושה מפני הגזרות מפני שעו"א גוזרים גזרות עלי לבטל תורתך ומצותיך ואני נותנת נפשי עליהם לכך נאמר ארבעה פעמים עד אנה כנגד ארבע מלכיות. האירה עיני פן אישן המות דלא נעתק בשינתא דמיתה אלא קרב תחיית המתים. דבר אחר דלא נעתק בשינתא דמלכוותא, פן יאמר אויבי יכלתיו אמר ליה הקב"ה לדוד (לב) באיזה טרמיסא אתה אומר דברים הללו, א"ל שאני בוטח בחסדך שנאמר ואני בחסדך בטחתי, באותו חסד שנאמר בו [קי]חסדך ה' מלאה הארץ, [א]אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני:

תרסא דבר אחר ואני בחסדך בטחתי, בתורתך כמה דאת אמר [ב]ותורת חסד על לשונה. יגל לבי בישועתך, אמר ר' אבהו זה אחד מן המקראות הקשים שישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל, יגל לבי בישועתנו אין כתיב כאן אלא בישועתך אמר דוד שישועתנו הוא ישועתו. ד"א ואני בחסדך בטחתי בבבל, יגל לבי בישועתך במדי, אשירה לה' ביון, כי גמל עלי באדום, אמר הקב"ה לישראל פרעו לי מה שקדמתי לכם בעולם הזה ואני אגמול לעתיד לבא נסכו לפני מים בעולם הזה כי כבר קדמתי לכם [ג]עלי באר ענו לה, נסכו לפני יין בעולם הזה ואני אגמול לכם לעולם הבא [ד]יטפו ההרים עסיס, תטלו לפני לולב בחג ותהללו וכבר קדמתי לכם [ה]ההרים רקדו כאילים, ואני פורע לכם לעתיד לבא [ו]ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, אמרתי שתעשו סוכה וקדמתי לכם [ז]כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, ואני פורע לכם לעתיד [ח]וסוכה תהיה לצל יומם, הוי אשירה לה' כי גמל עלי:

תרסב יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו, אמר הקב"ה לרשעים אתם בלבכם ואני בלבי, אתם אומרים [ט]אמרו בלבם נינם יחד ואני בלבי [י]כי יום נקם בלבי, ורבנן אמרי אמר הקב"ה לרשעים אתם בלב אף אני בלב, אני פורע מכם [יא]חרבם תבא בלבם (כתוב ברמז ע"ת ובפסוק והנה היא מדברת על לבה ברמז קצ"ח). ד"א אמר נבל בלבו זה עשו שנאמר [יב]ויאמר עשו בלבו, מה חשב אמר אין דרך שאהרוג את אבא אלא אני אומר לישמעאל אחיו והוא הורגו ואני אהרוג את ישמעאל ואחר כך אהרוג את אחי שנאמר [יג]יקרבו ימי אבל אבי ואירש את העולם לבדי. הוא אמר בלבו והקב"ה פרסמו שנאמר [יד]כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו, א"ל הקב"ה חייך שאני יודע את מחשבותיך שנאמר [טו]יען אמרך שני הגוים האלה לי תהיינה, ומי הודיע [טז]וה' שם היה, ולמה נקרא שמו נבל ר' יהודה אמר על שם שמלא כל העולם נבלות העמיד בתי קוצים ובתי קיקולים ובתי קרקסיאות וטרטיאות, רב הונא אמר על שם שמלא מנבלתן של ישראל כל ארץ ישראל שנאמר [יז]נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים. ר' יעקב אמר שעתיד הקב"ה להשירו כנובלת הנושרת מן האילן שנאמר [יח]בני נכר יבולו. א"ר סימון נבל זה לבן אתוי דדין אינון אתוי דדין מה לבן רמאי אף עשו רמאי, ועליהם אמר שלמה [יט]מרמה בלב חורשי און, אבל הצדיקים [כ]וליועצי שלום שמחה, ולמי נתן השלום לישראל שנאמר [כא]ה' יברך את עמו בשלום: אוכלי עמי אכלו לחם, [כב]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם, ומי שאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם. ה' לא קראו, רב אמר אלו הדיינין, ושמואל אמר אלו מלמדי תינוקות. [כג]ר' יוחנן פוהרה בשלחן אוכלי עמי פת לישה פת עריכה *(פת קלא באטין). ר' שמואל פתר קריא בעו"א שהחריבו את בית המקדש, את מוצא שבשעה שנכנסו אויבים למקדש, (לג) מצאו טלאים בלשכת המידין ושחטום ואכלום ומצאו לחם הפנים מסודר על השלחן ואכלו אותו. ה' לא קראו א"ר יצחק שלא קראו [כד]קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, א"ר סימון מי גרם לאוכליהם של עמי שאכלו לחם על ידי שישראל ה' לא קראו:

תרסג שם פחדו פחד. [כה]ולהלן כתיב [כו]שם פחדו פחד לא היה פחד, שם פחדו פחד בעשרת שבטים שגלו, לא היה פחד בשבט יהודה ובנימין. ד"א שם פחדו פחד אלו ישראל שהיו מתפחדין בעולם הזה מן הקב"ה ועושין רצונו לפיכך לא היה פחד שאינן מתפחדין מן הדין בעולם הבא. ד"א שם פחדו פחד אלו הרשעים שמתפחדין בעולם הבא שנאמר [כז]פחדו בציון חטאים, מי גרם להם לפי שלא היה להם פחד מן הקב"ה שנאמר [כח]תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך, מי גרם לך [כט]ולא פחדתי אליך: מי יתן מציון ישועת ישראל (כתוב ברמז שצ"ב): א"ר יוחנן הקב"ה עומד ואומר [ל]מי יתן והיה לבבם זה להם, אמר הקב"ה אני אמרתי מי יתן אף אתם סופכם להיות מתאוים ואומרים מי יתן מציון, אתה מוצא ב' פעמים כתוב בספר תהלים מי יתן מציון אחד בספר ראשון ואחד בספר שני, ולמה, אמר ר' לוי הרב אומר כתוב אחד והתלמיד אומר כתוב אחד, הרב אומר [לא]מי יתן והיה לבבם זה להם והתלמיד אומר [לב]מי יתן כל עם ה' נביאים, ולא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיים בעולם הזה, אבל בעולם הבא מתקיימין שניהם, דברי הרב מנין [לג]ונתתי לכם לב חדש, דברי התלמיד מנין [לד]אשפוך רוחי על כל בשר. ד"א למה כתוב שני פעמים, ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי לפי שהתינוקות אומרים בכל יום שני פעמים אחד שחרית ואחד ערבית [לה]הושיענו אלהי ישענו לפיכך כתיב שני פעמים מי יתן. א"ר תנחום אמרית יתיה לפני ר' נחוניא ואמר לי לא מן השם הוא זה אלא מפני שכתוב שני פעמים הושיענו אלהי ישענו אחד בספר תהלים ואחד בדברי הימים, לפיכך כתוב שתי פעמים מי יתן, משל לבן מלך שאירס בת מלך וקבעו [לו]פרוזדגמא ביום פלוני. בנו של מלך מצפה לשמחתו ובתו של מלך מצפה לשמחתה, מי מעכב פרוזדגמא מעכבת, כך הקב"ה מחכה לישועתן של ישראל וישראל מחכין לישועתו מי מעכב פרוזדגמא שנאמר [לז]כי יום נקם בלבי: יגל יעקב ישמח ישראל, יגל אברהם ישמח יצחק אין כתיב כאן אלא יגל יעקב וגו', למה יעקב שמח מכל האבות, אמר ריש לקיש כשישראל חוטאין יעקב מרגיש במערת המכפלה שנאמר [לח]כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל במערת המכפלה, וכן כשתבא השמחה יעקב שמח בה מכל האבות. ד"א לפי שהוא מזומן לסעודה שנאמר [לט]שמע אלי יעקב וישראל מקוראי, מהו מקוראי מזומני, כמה דאת אמר [מ]ויתן לו מקום בראש הקרואים. ורב אמר משל למשיא בתו מי שמח (לד) לא אביה של כלה שנאמר [מא]כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, הוי כשתבא הגאולה והישועה לישראל יעקב ישמח יותר מכל האבות, לכך נאמר יגל יעקב ישמח ישראל:

תרסד טו מזמור לדוד ה' מי יגור. [מב]כתיב [מג]נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים, אמר דוד אם אור לו בציון ותנור לו בירושלים ה' מי יגור באהלך. כתיב [מד]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה, אמר דוד אם

*פת קלא באטין בסו"ע מינו, ובערוך לא נמצא, ואולי צ"ל פת הבא בכסנין:

צז יחזקאל יא: צט מדרש: ק שמות טז: קא במדבר יד: קב שם: קג שם: קד שמואל א טו: קה שמות כב: קו תהלים ט: קז שם קו: קח ירמיה ב: קט ישעיה נב: קי תהלים קיט: א שם לד: ב משלי לא: ג במדבר כא: ד יואל ד: ה תהלים קיד: ו ישעיה נה: ז ויקרא כג: ח ישעיה ד: ט תהלים עד: י ישעיה סג: יא תהלים לז: יב בראשית כז: יג שם: יד ירמיה מט: טו יחזקאל לה: טז שם שם: יז תהלים עט: יח שם יח: יט משלי יב: כ שם: כא תהלים כט: כב סנהדרין קד: כג מדרש: כד ירמיה ב: כה מדרש: כו תהלים נג: כז ישעיה לג: כח ירמיה ב: כט שם: ל דברים ה: לא שם: לב במדבר יא: לג יחזקאל לו: לד יואל ג: לה דה"א טז, תהלים עט: לו פרוזדגמא כתב רשום ותחום: לז ישעיה סג: לח הושע ה: לט ישעיה מח: מ ש"א כב: מא ישעיה כט: מב מדרש: מג ישעיה לא: מד זכריה ב:

זית רענן (לב) באיזו טרמיסא, לשון עזות ותוקף, פי' מנין לך לומר דברים קשים כאלה עד אנה כאלו אני מחויב לך לעשות כו': (לג) מצאו טלאים בלשכות, צ"ל דזה היה בבית ראשון, ועיין בערכין י"א י"ב: (לד) לא אביה של כלה, כך יעקב היה עיקר אביהן של ישראל כדאמרינן בסנהדרין אל בית יעקב אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים שהוליד י"ב שבטים:

מחזיר אברתך ואת מקללת אותו , אמרה להו אלו עוד הוה אתר באומתיה כוותי' אנן לא הוינן בעלמא וגזרה שיהא נכנס ויוצא שלא ברשות ונמצאו בני אדם עסוקים (כה) בהדא [סז]סומפוניא ופנה אותם אותו חסיד, וכשמת קראו עליו בני דורו הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם . אמר רבי פנחס מבני אדם פסו אבל מן המלאכים לא פסו. ובמה היו בני אדם עסוקים שוא ידברו איש את רעהו, מעשה היה בעיר אחת שלא היה בה מלח והיה בה חבורה של חמרים אמרו הולכים אנו ומביאין מלח ומזבנים עד שלא יבאו אחרים, והיה להם ראש א"ל לחרוש יש לי למחר המתינו לי עד שאחרוש את שדי ולמחר אנו הולכים, א"ל הן, מה עשה אמר לאשתו יהא סימן זה מסור בידך כשאומר לך תני לי את העול הביאי את האוכף תני לי את הקנקן הביאי את השק נתן על החמור והלך לו ואותם ישנים , בבקר עמדו אותם והיו קורין פלוני פלוני אמרו להם השכנים מה אתם קורין הוא הלך מאמש והרי הוא בא, הלכו להם בדרך ומצאוהו א"ל למה עשית כן א"ל אין אתם יודעים אלו הלכנו כלנו יחד מיד היה בזול עכשו הרי הבאתי עד שאתם באים שלי נמכרת וכשתבואו אתם תמכרו יפה , לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו אם אין את עושה את האוכף עול ואת השק קנקן אין אתה יכול לעמוד . מעשה ברבי יונתן שהיו לו עדשים מצומצמות והיה לו קרוב בעיר, ירד אצלו, א"ל ר' יונתן עדשים אני מבקש יש מהן בעיר א"ל הן , א"ל מכמה , א"ל כך וכך בכל עת שתבא אני נוטל לך , לאחר ימים הלך רבי יונתן לעיר לבית קרובו א"ל אשתו בשדה הוא המתין לי ולא בא , שאל לאחד מבני העיר יש כאן עדשים , א"ל לאו , חטים יש כאן , א"ל עדשים אני מבקש א"ל נוטל אתה מכך וכך הרבה מן הדמים שא"ל קרובו נטל הימנו, בא קרובו מן השדה א"ל רבי יונתן נטלתי העדשים הרבה מן הדמים שאמרת לי א"ל שמא עדשים אמרת להם אני מבקש א"ל הן , א"ל אלו אמרת להם חטים אני מבקש היו אומרים לך רצונך בעדשים עכשו שאמרת עדשים אני מבקש א"ל רצונך חטים, לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו . רבי חייא צפוראה אזל למזבן חטין [סח]מסורתא, א"ל ר' יונתן כד תהוי בעי חטין הוי אומר שערין אנא בעי ולא (כו) יסקון לך שערא . שפת חלקות שמחליקין שפתותיהן , בלב ולב ידברו אחד בפה ואחד בלב: יכרת ה' כל שפתי חלקות . [סט]תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עו"א גלוי עריות שפיכות דמים , כתיב הכא לשון מדברת גדולות וכתיב התם בעבודת אלילים [ע]אנא חטא העם הזה חטאה גדולה , בגלוי עריות כתיב [עא]ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים כתיב [עב]גדול עוני מנשוא . גדולות איכא תרתי הי מינייהו מפקת (ברמז תתקנ"ג) . במערבא אמרי לשון תליתאי דקטלי תלתא למספרו ולמקבלו ולנאמר עליו . [עג]רבי יהושע אומר מצינו שהרג ארבעה בימי שאול , דואג שאמרו ושאול שקבלו ונוב עיר הכהנים שנאמר עליהם ואבנר בן נר שסיפק היה בידו למחות ולא מיחה, רבי זעירא שלח ואמר ליה לר' סימאי סיפק בידך למחות למה אין אתה מוחה , אמר ליה איני אלא מן (כז) הנאנחים והנאנקים , אמר ליה רבי זעירא ולא מהם התחילה הדין משוד עניים מאנקת אביונים . אשר אמרו ללשוננו נגביר וכו', אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע כאלו כופר בעקר שנאמר שפתינו אתנו מי אדון לנו (כח) ללשננו כתיב לומר אם הכך לשונך לומר לשון הרע על חברך שננו בדברי תורה : משוד עניים מאנקת אביונים . [עד]אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל שנאמר [עה]אלהים נצב בעדת אל וגו' , וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' (ברמז תרכ"ו) :

תרנז [עו]אמר ר' יודן גדול גזל של עניים מעון דור המבול דכתיב [עז]ה' למבול ישב כביכול בישיבה נפרע מהם , והכא כתיב עתה אקום יאמר ה' אינו נפרע מהם אלא בקימה. אשית בישע יפיח לו, רבי אושעיא אמר כשאשית ישועה על אלו ארתיח מדת הדין על אלו: אמרות ה' אמרות טהורות. [עח]כל מה שמזהיר הקב"ה על ישראל בשביל טהרתן וקדושתן. [עט]אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת שני פעמים, משל לטבח שנכנס ויוצא לפני המלך אמר ליה המלך גוזרני שלא תראה מת כל ימי חייך שלא תטמא אותי, כך גזר הקב"ה על הכהנים מפני שנכנסים בבית המקדש:

תרנח אמרות טהורות. [פ]אמר ריב"ל מצינו שעקם הכתוב שתים שלש תיבות שלא להוציא דבר מגונה. דבר אחר אמרות ה' אמרות טהורות. אמרות בשר ודם אינן אמרות. אמר ר' תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קלוסן ואמר להם מחר אני בונה לכם מרחצאות ודימוסיאות ומכנים לכם אמת המים, ישן לו ולא עמד היכן הוא והיכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן אלא וה' אלהים אמת שהוא אלהים חיים. [פב]תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כלה, ומיום שנברא העולם עד אותה שעה וכל דבר שהוא מדברי תורה דורשו וחוקרו וצורפו ברמ"ח פעמים כנגד רמ"ח אברים שבאדם, ואחר כך הוציאו מפיו וקבעו בתורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות, וכל דבר ודבר שקבע בתורה אם זז ממקומו קימעא קלקל את כל העולם כלו ובדעתו של הקב"ה שלא ליתן פתחון פה לבהמה, ומתוך שנתן פתחון פה לנחש קלקל את העולם כלו: כסף צרוף. א"ר תנחום שתי אמרות כתוב בתורה [וטהורות הן] ולמי נתנו לשבטו של לוי אותו שכתוב בו [פג]וישב מצרף וטהר את בני לוי ואיזו זו פ' המת אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם. בעליל לארץ מזוקק שבעתים, אמר רבי ינאי כל דבר ודבר שהקב"ה אמר למשה אמר ליה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור. א"ל רבש"ע מתי נעמוד על הברור של הלכה אמר ליה [פד]אחרי רבים להטות רבו המטהרים טהור רבו המטמאים טמא. רבי אבהו בשם ר' יוחנן אמר תלמיד ותיק היה לו לרבי עקיבא מטהר את השרץ במ"ט פנים ומטמאו במ"ט פנים, וכן תני רבי חייא תלמיד ותיק היה לו לרבי מאיר וסומכוס שמו מטמא את השרץ במ"ט פנים הוי מזוקק שבעתים. ר' שמעון בן פזי פתר קרייא בפ' פרה שיש בה מז' ז', ז' פרות, ז' שרפות, ז' הזיות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, אם יאמר לך אדם חסרים הם אמור לו אף משה ואהרן בכלל היו:

תרנט סביב רשעים יתהלכון. [פה]רבי יהודה אמר סביב לרשעים צדיקים מתהלכין, בשעה שהצדיקים יוצאים מגן עדן ורואים רשעים נדונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם הה"ד [פו]ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, באותה שעה צדיקים נותנין שבח על היסורין שהביא עליהם בעולם הזה שנאמר [פז]ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך בעו"א ותנחמני מהם, כרם זלות כרם כתוב כשירומם הקב"ה כרם בזוי שהיה לו בעולם אלו ישראל שנאמר [פח]כי כרם ה' צבאות בית ישראל, א"ל רבי נחמיה עד מתי אתה מעקם עלינו את המקרא אלא סביב רשעים להצדיקים מתהלכין. בשעה שהרשעים יוצאין מגיהנם ורואים את הצדיקים בשלוה בגן עדן נפשן מתמעטה עליהם שנאמר [פט]רשע יראה וכעס, אימתי כרום זלות בשעה (שיפרסם) [שירומם] הקב"ה (כט) מצות בזויות שבתורה, מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא לישרף על שאכלתי מצה, מה לך יוצא ליהרג על מה שמלתי את בני, מה לך לוקה [צ]בפרגול על שעשיתי רצון אבי שבשמים [צא]מה המכות האלה בין ידיך, ואומר [צב]אשר הוכיתי בית מאהבי המכות גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים. [צג]דבר אחר כשיפרסם הקב"ה (ל) כרסם של ממזרים וכבר פרסמן [צד]ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. [צה]אמר רבי חלבו אמר רבי הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ההוא גברא דהוה מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא אתא אליהו ז"ל אידמי ליה כטייעא אמר ליה כדו בר קיימת קמי מרך שקל ספסירא וקטליה. אמרו ליה רבנן לרב ביבי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי כרום זלות אמר ליה דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם. ר' יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצרך אדם לבריות משתנות פניו ככרום, מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף יש בכרכי הים וכרום שמו כיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונים. רבי אמי ורבי אסי אמרי כאלו נדון בשני בתי דינין באש ובמים שנאמר [צו]הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים. [צז]רב הונא אמר כל שאינו נכנס לבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת בעולם הבא, אמר רבי יוחנן מאי טעמא סביב רשעים (לא) יתהלכון והמתפלל בתוכה בעולם

במ"ק ובמ"ק סז סומפוניא סמתגלות לרעה : סח מסורתא סס מקום : סט ערכין טו : ע שמות לב : עא בראשית לט : עב שם ד : עג מדרש : עד סנהדרין ז : עה תהלים פב : עו מדרש : עז תהלים כט : עח תנחומא : עט ויקרא ח : פ ויקרא רבה : פב תנא דבי אליהו : פג מלאכי ג : פד שמות כג : פה ויקרא רבה פ' לא : פו ישעיה סו : פז שם : פח שם ה : פט תהלים קיב : צ פרגול גודלו : צא זכריה יג : צב שם : צג ויקרא רבה : צד ויקרא כד : צה ברכות ו : צו תהלים סו : צז ירושלמי דברכות פ"ה :

זית רענן (כה) בהדא כומפוניא, התחברות לעשות רעות : (כו) יסקון לך שערא, פי' שלא יעלה לך השער למכור ביוקר : (כז) הנאנחים והנאנקים, שמיחו ולא נענו כדאיתא פ"ו דשבת : (כח) ללשננו כתיב, לשון שנון בד"ת : (כט) מצות בזויות שבתורה, פי' שהעו"א היו מבזין אותם : (ל) כרסם של ממזרים, היינו אבותם ואמותם שעשו זנות והיינו דמייתי קרא דשלומית בת דברי שפרסמו אותה : (לא) יתהלכון, משמע לעתיד :

אתה עמל וכעס תביט, ראית שהחריב את מקדשך והגלה את ישראל בקולרין. לתת בידך אתה היית משרה שכינתך ורוח הקדש על יצחק וא"ל [יט]משמני הארץ יהיה מושבך ועל חרבך תחיה, עליך יעזוב חלכה מלכות הרביעית אומרת לישראל אייתי גולגלתך והוא אומר יתמין. אנא זיין והוא א"ל שמעת עלי דאנא זיין יתמין זיל גבי אלהי יעקב דכתיב ביה [כ]אבי יתומים ודיין אלמנות דהוא זיין יתמין יבא ויעמוד לכם:

תרנב יתום אתה היית עוזר. רומוס ורומולוס מתה אמן וזמנתה הזאבה שתניקם ועמדו ובנו שני צריפין גדולים ברומי.

דבר אחר ראית שנבוכדנאצר בא והחריב את מקדשך והגלה אותם מארצם, לתת בידך ואתה משרה שכינתך על ירמיה והוא אומר* ועבדו אותו וגו' ואת בנו. עליך יעזוב חלכה למחר הוא נוטל לחנניה מישאל ועזריה ומשליכן לכבשן האש ואומר [כא]מאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. יתום אתה היית עוזר יתומה אחת שנשתיירה לו זו ושתי עשית אותה אגוסטא במלכות שאינה שלה שנאמר [כב]גם ושתי המלכה, מה כתיב בתריה שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא בל תמציא לו זכות, ה' מלך עולם ועד אימתי כשיאבדו גוים מארצו: תאות ענוים שמעת ה'. ר' לוי אמר זה משה שנקרא עניו, בשעה שא"ל הקב"ה [כג]דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש התחיל מצטער אמר כמדומה אני שאין אחי יכול להכנס לפנים מן המחיצה, א"ל הקב"ה לא כשאתה סבור אלא (כב) בכל עת שרוצה ליכנס יכנס אלא יכנס כסדר זה, הוי תאות ענוים שמעת ה': תכין לבם תקשיב אזנך, א"ר יהושע בן לוי אם הניבו שפתיו של אדם בתפלה יהא מבושר שנשמעה תפלתו שנאמר [כד]בורא ניב שפתים, רבי יהושע בר נחמני אמר אם כוון לבו בתפלה יהא מבושר שתהא נשמעת תפלתו שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך. שבור זרוע רשע [כה]מה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית, אמר רבי אלכסנדראי כנגד מפקיעי שערים שנאמר שבור זרוע רשע, ודוד כי אמרה בפרשת ט' אמרה, ה' מלך עולם ועד, וכתיב בתריה תאות ענוים שמעת ה', אמר רבי אלעזר בן פדת בשבעה מקומות השוה הקב"ה עצמו ללבבות הנמוכים:

יא למנצח לדוד בה' חסיתי איך תאמרו לנפשי וגו'. [כו]דרש רבא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מחול לי על אותו עון שלא יאמר הר גדול שבהן צפור נדדתו (ברמז קמ"ז). דבר אחר מהו הרכם צפור, אמר ר' חמא כשגלו ישראל היו עובדי אלילים שמחים עליהם להגלותם ממקומם. נודי אין כתיב כאן אלא נודו כלפי מעלן וכלפי מטן אמרו, כלפי מעלה אמרו [כז]כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו, ואין איש אלא הקב"ה שנאמר [כח]ה' איש מלחמה, ואין מקומו אלא בית המקדש שנאמר [כט]זאת מנוחתי עדי עד: כי הנה הרשעים ידרכון קשת (ברמז ת"ב):

תרנג כי השתות יהרסון. [ל]רב יהודה ורב עינא חד אמר אילו חזקיהו וסיעתו נהרסין צדיק מה פעל, וחד אמר אילו בית המקדש יהרס צדיק מה פעל, עולא אמר אילו מחשבותיו של אותו רשע אינן נהרסות צדיק מה פעל, בשלמא למאן דאמר מחשבותיו של אותו רשע היינו דכתיב כי השתות יהרסון, ולמאן דאמר נמי בית המקדש דתנן אבן אחת היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת, אלא למען דאמר חזקיה וסיעתו היכא אשכחנא צדיקי דאתקרו שתות, דכתיב [לא]כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, ואיתימא מהכא [לב]הגדיל עצה הפליא תושיה, אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו של אדם. דבר אחר שניתנה בחשאי מפני השטן. דבר אחר דברים של תהו שהעולם משותת עליהם. [לג]ד"א אמר דוד לפני הקב"ה אם נטשת ועזבת את יעקב שהוא שתיית עולם שנאמר [לד]וצדיק יסוד עולם מה פעולות פעלת לפועלי מצות (כג) אם השיתין שהם רואין את התהום עכדו רשעים ופגרום צדיק העולם וכו'. [לה]א"ר זעירא נשין דנהגין דלא למשתי יין מן דאב עליל מנהג שבו פסקה אבן השתיה, ומה טעם כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. כל הדברים תלויין במנהג, נשי דנהיגי דלא למעבד עובדא באפוקי שבתא אינו מנהג, עד דתתפני סדרא מנהג, בתרי וחמשה אינו מנהג, עד דתתפני תעניתא מנהג, בערבתא אינו מנהג, במנחתא ולעיל מנהג, ביומא דירתא מנהג. ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו (ברמז קצ"ה), א"ר סימון ראה מה כתיב [לו]כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב אע"פ שחרב ביהמ"ק ונעשה שדה אעפ"כ שכינתי שם, א"ר ינאי מלך ב"ו כשנכנס בטרקלין אינו יודע מה בקיטון והקב"ה אינו כן ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו צופה ומביט לכל באי עולם ואין העין שולטת בו. [לז]וזה אחד מהדברים שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן, וכה"א [לח]תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך, וכה"א [לט]בנה בניתי בית זבול לך וגו':

תרנד עיניו יחזו עפעפיו יבחנו, [מ]ולמי בוחן לצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן זה אברהם שנאמר [מא]והאלהים נסה את אברהם, דבר אחר זה נח שנאמר [מב]כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו, אמר רבי יונתן היוצר הזה כשבודק את כבשנו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק להקיש עליו עד שישברנו והוא בודק קנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים, כך אין הקב"ה בודק את הרשעים שאינן יכולים לעמוד שנאמר [מג]והרשעים כים נגרש, את מי בודק הצדיקים שנאמר [מד]והאלהים נסה את אברהם, אמר רבי יוסי בר חנינא הפשתני הזה בשעה שיודע שפשתנו יפה כל זמן שכותשה היא משבחת וכל שהוא מקיש עליה היא משתסנת, בשעה שיודע שפשתנו רעה אינו מספיק להקיש עליה אחת עד שפוקעת, כך אין הקב"ה בוחן את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן:

תרנה [מה]ימטר על רשעים פחים. גומרן ומצדן, גומרן כמד"א [מו]פחם לגחלים ועצים לאש, ומצדן כד"א [מז]כמהר צפור אל פח. אש וגפרית אמר רבי יודן בשעה שאדם מריח גפרית נפשו קצה למה שיודעת שבה עתידין לידון שנאמר [מח]ברוח קדים אפיצם. מנת כוסם, רבי שמואל בר נחמני אמר [מט]כפיילי פוטירין לאחר המרחץ. אמר רבי יודן אין דבר רע יורד מלמעלה אלא הוריד מטר ונעשה גפרית. התיבון והכתיב [נ]אש וברד שלג וקיטור, א"ל רוח סערה עושה דברו, היא מילתא דרשב"ל פליגא דאמר רשב"ל [נא]יפתח ה' לך את אוצרו הטוב מכאן דאיכא אוצרות אחרים. ומנת כוסם היתה המנה מתוקנת עד שלא נברא העולם. [נב]ימטר על רשעים פחים וכתיב [נג]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, אמר רבי ברכיה לאחד שהיה עומד אצל הכבשן של נחתום בא בנו ורדה את הפת ונתן לו, באת שפחתו רדה גחלים ונתן לה, לשניהם רדה מן התנור. ה' מנת כוסם (ברמז ש"ז): כי צדיק ה' צדקות אהב, [נד]רבי תנחום בשם רבי סימון ר' מנחם בשם ר"א ברבי יוסי אין לך אדם אוהב בן אומנותו והחכם אוהב בן אומנותו, כגון רבי חייא לר' אושעיא ור' אושעיא לרבי חייא והקב"ה אוהב בן אומנותו שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב, זה נח שנאמר [נה]בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק:

תרנו ישר יחזו פנימו, שבע כתות הן (ברמז נ"ו). [נו]ואי זה כת המעולה שבהם שמקבלים פני שכינה זו כת ישרים שנאמר ישר יחזו פנימו, והיא יושבת לפני המלך ורואה פני המלך דכתיב [נז]ישבו ישרים את פניך. וכת שניה [נח]אשרי יושבי ביתך. שלישית [נט]מי יעלה בהר ה', רביעית [ס]אשרי תבחר ותקרב. חמישית [סא]ה' מי יגור באהלך. ששית [סב]מי ישכון בהר קדשך. שביעית [סג]מי יקום במקום קדשו, לכל כת וכת מדור בפני עצמו בג"ע, וכנגדן שבע כתות בגיהנם ובתי דירות לרשעים, ואלו הן, שאול, ואבדון, וגיהנם, דומה, וצלמות, וארץ תחתית, וארץ נשיה, הרי שבעה בתי דירות לכל כת וכת לפי מעשיו:

יב למנצח על השמינית וגו' הושיעה ה' כי גמר חסיד, [סד]וש"ה [סה]אבד חסיד מן הארץ, שאל אדרינוס באיזה זכות אומה זו עומדת, א"ל יש בה צדיקים יש בה יגעים בתורה, מיד גזר והטילו (כד) [סו]מרגזאות על הארץ, כיון שנתנו עליהם העול הזה חדלו מליגע בתורה לפיכך אמר דוד הושיעה ה' כי גמר חסיד. מעשה בחסיד אחד שאבדה מטרונא אחת קופסא מלאה דינרין ומצאה אותו חסיד הוליכה לביתה, כיון שהוליכה אמרו לה אינו יודע מה שבתוכה לפיכך הביאה לך, אמרה להו כולה דדהב מלבר ואתם אומרים אינו יודע הוא מה שבתוכו, אמרה לו (כה) תהא אומתך מסורה לך, אמרו לה הוא מחזיר

מט"ק ובמ"ק יט בראשית כז: כ תהלים סח: *ירמיה כז: כא דניאל ג: כב אסתר ג: כג ויקרא טז: כד ישעיה נז: כה מגילה יז: כו מדרש: כז משלי כז: כח שמות טו: כט תהלים קלב: ל סנהדרין כו: לא שמואל א ב: לב ישעיה כח: לג בראשית רבה: לד משלי י: לה ירושלמי דפסחים פ"ד: לו מיכה ד: לז מכילתא: לח שמות טו: לט מלכים א ח: מ בראשית רבה פרשה לב: מא בראשית כב: מב שם ז: מג ישעיה נ: מד בראשית כב: מה בראשית רבה פ' נה: מו משלי כו: מז שם ז: מח ירמיה יח: מט פיילי פוטירין כוס משקה של בשמים שנותנין לאחר המרחץ: נ תהלים קמח: נא דברים כח: נב תנחומא: נג שמות יג: נד בראשית רבה פרשה לב: נה בראשית ז: נו מדרש: נז תהלים קמ: נח שם קמד: נט תהלים כד: ס שם סה: סא שם טו: סב שם: סג שם: סד מדרש: סה מיכה ז: סו מרגזאות אימות והתרגזות:

זית רענן (כב) בכל עת שרוצה לכנוס, עמ"ש בפ' אחרי מות, שהכוונה רק על אהרן בעצמו לא על שאר כה"ג: (כג) אם השיתין וכו', ששם היו מנסכין הנסכים בבהמ"ק: (כד) מרגזאות, גזירות רעות להבטל מד"ת: (כה) תהא אומתך מסורה לך, פי' שתהיה אתה הראש לכל האומה ונמצא שלא יהיה באומתו כמותו:

כפיו נוקש רשע זה פרעה ומצרים, ואנו מה עלינו לומר הגיון סלה, [ע]אז ישיר משה ובני ישראל:

ישובו רשעים לשאולה, ר' אליעזר אומר כל העכו"ם אין להם חלק לעולם הבא, א"ל ר' יהושע אלו נאמר כל גוים ושתק יפה היית אומר ומה תלמוד לומר כל גוים שכחי אלהים הוי אומר ברשעי עכו"ם הכתוב מדבר. אמר רבי נחמיה כל תיבה שלא ניתן לה למ"ד בראשה ניתן לה ה"א בסופה כגון חרנה סדומה שעירה, מתיבין ליה והא כתיב ישובו רשעים לשאולה, א"ר אבא לדיוטא התחתונה שבשאול. כי לא לנצח ישכח אביון כך תקות עניים לא תאבד, קומה ה' אל יעוז אנוש לא יתעזזון במלכותן, ולא יתעזזון בשלותן, ישפטו גוים על פניך תעשה (תידיטום) [עא][אנטידיקוס] שלהם. שיתה ה' מורה להם, שית יראתך עליהם, שית מרותך עליהם הכנס בהם את השטות, שכן בלשון יוני קורין לשטיא מורא, תן [עב]פרומביא בפיהם כחמורים של טותנין. [עג]אמר רבי אילא בר' ברכיה אלמלא תפלתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב, שנאמר שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה:

תרמו [עד]ד"א לפי שהם עושים עצמן מריות הודע להם שאתה אדון על כלם, ידעו גוים שהם אנוש והם עושין עצמם אלוהות, חירם מלך צור [עה]יען כי גבה לבך הודיעו הקב"ה שהוא אנוש שנאמר [עו]ואל ארץ השלכת. נבוכדנאצר שנאמר [עז]אעלה על במתי עב הודיעו שהוא אנוש שנאמר [עח]ומן אנשא לך טרדין. יואש שנאמר [עט]אחרי מות יהוידע ויבאו וישתחוו למלך הודיעו שהוא אנוש שנאמר [פ]ואת יואש עשה שפטים. פרעה אמר [פא]יאור לי ואני עשיתיני אני הוא שבראתי את עצמי הודיעו הקב"ה שהוא אנוש, א"ל הקב"ה למשה [פב]הנה יוצא המימה לצרכו ולדרכו בבקר אחוז בו והודיעו שהוא ב"ו, מה עשה משה אחז בו א"ל הנח לי שאעשה צרכי ואח"כ אדבר עמך, א"ל משה יש אלוה עושה צרכיו לפיכך א"ל השכם בבקר והודיעו שהוא בשר ודם:

תרמז י למה ה' תעמוד ברחוק. ארבעה נביאים קראו תגר כנגד מדת הדין, דוד, וירמיה, אסף, ובני קרח. דוד צוח למה ה' תעמוד ברחוק. א"ל הקב"ה דוד שכן רע אתה ולא הם הרחיקוני מעליהם, א"ר יונתן בר' אליעזר שלש שנים ומחצה היו שונאים מקיפין את ירושלים ושכינה עומדת על הר הזיתים ומכרזת [פג]דרשו ה' בהמצאו ולא היו משגיחין ואתה אומר למה ה' תעמוד ברחוק. ירמיה אמר [פד]למה לנצח תשכחנו וא"ל הקב"ה וכי אני עזבתים. תחלה הם עזבו ושכחו אותי שנאמר [פה]שכחו אל מושיעם [פו]עזבו את ה' ואתה אומר למה לנצח תשכחנו. אסף אמר [פז]למה אלהים זנחת לנצח, א"ל הקב"ה לאסף אסף אני הוא ששכחתים תחלה הם זנחו אותי שנאמר [פח]זנח ישראל טוב ואין טוב אלא הקב"ה שנאמר [פט]טוב ה' לכל. בני קרח אמרו [צ]למה פניך תסתיר, א"ל הקב"ה הם הסתירו פנים תחלה סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות ויסבו פנים ונתנו עורף:

תרמח בגאות רשע ידלק עני (יח) זה לוט שנתפש עם אנשי סדום. יתפשו במזמות זו חשבו אלו השבטים. א"ר יודן כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו לו מעוהי, אלא מאריך רוחיה וגביה דיליה, אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה דכתיב [צא]וישבו לאכל לחם הרי בניכם נמכרים בשושן הבירה מתוך מאכל ומשתה דכתיב [צב]והמלך והמן ישבו לשתות. א"ר יששכר דכפר מגדו ומה אם יוסף שמחל לאחיו דכתיב [צג]לא אתם שלחתם אותי הנה ראה עד היכן היא מתוקנת להם מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה, א"ל הקב"ה לשבטים אתם מכרתם את יוסף לעבד חייכם שבכל שנה אתם קורין עבדים היינו לפרעה במצרים, שבטים גרמו לקרוע (ברמז י"ז): כי הלל רשע וגו', אין רשעים מהללים אלא אם כן עושים תאותן שכן נבוכדנצר אמר [צד]מן קשוט די אלהכן ואין הרשע עובר עברה אלא אם כן עשאה [חולין] בפניו: [צה]ובוצע ברך נאץ ה'. ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה ולשה והפריש ממנו חלה ואם בא לבצוע כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועליו הכתוב אומר ובוצע ברך נאץ ה'. [צו]ד"א אין בוצע אלא הנייה כמד"א [צז]מה בצע כי נהרוג, אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בית אחד שהיה לך הנאה ממנו עמדו שונאים והחריבוהו ונאצו שמך עליו והם קיימים והוא חרב והצדיקים שהיה לך הנייה מהם עמדו רשעים והרגום ונאצו שמך והם קיימים. [צח]תניא מצה גזולה אסור לברך עליה, אמר רבי הושעיא ע"ש ובוצע ברך נאץ ה', א"ר יונה הדא דתימא בתחלה (יט) אבל בסוף לא דמים חייב לו, ר' יונה אמר אין עברה מצוה, ר' יוסי אמר אין מצוה עברה, א"ר אילא [צט]אלה המצות אם עשאן כמצותן מצות ואם לאו אינם מצות. [ק]שנו רבותינו כשם שהדין בשלשה כך בצוע בשלשה, נגמר הדין אי אתה רשאי לבצוע, ר' יוסי הגלילי אומר אסור לבצוע והבוצע הרי זה חוטא והמברך את הבוצע הרי זה מנאץ ועליו נאמר ובוצע ברך נאץ ה' אלא יקוב הדין את ההר, וכן במשה הוא אומר [קא]כי המשפט לאלהים הוא, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום בין אדם לחברו שנאמר [קב]תורת אמת היתה בפיהו, רבי מאיר אומר לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה שנאמר [קג]מה בצע כי נהרוג את אחינו, ר' יהושע אומר מצוה לבצוע שנאמר [קד]אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, וכן בדוד הוא אומר [קה]ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. אמר רב הלכה כר' יהושע בן קרחה דמצוה לבצוע אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו:

תרמט רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו. [קו]אמר רבה בר רב הונא כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו. ר' ירמיה מדפתי אמר אף משכח למודו ומוסיף טפשות שנאמר [קז]כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתיב [קח]וכסיל יפרוש אולת, רב נחמן אמר בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר [קט]ובעל חמה רב פשע: יחילו דרכיו בכל עת, [קי]א"ר יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו, ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר כל צורריו יפיח בהם, איני והאמר רבי יוחנן משום רשב"י מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר [א]עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם, ואם לחשך אדם לומר והא כתיב [ב]אל תתחר במרעים וגו', מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים ואל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה, ואומר [ג]אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום, לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא. אמר רב הא והא במילי דידיה ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור, ואי תימא הא והא בצדיק גמור ושעה משחקת לו שאני:

תרנ [ד]ידכה ישוח, א"ר (כ) ודכה כתיב שאין רשע מזדווג אלא לאדם כיוצא בו. ונפל בעצומיו חלכאים א"ר חנינא בר פפא אין הרשע נופל אלא משתמלא סאתו שנאמר [ה]תחת רשעים ספקם [ו]במלאת ספקו יצר לו, א"ר סימון אין הרשע מפיל בקולרין שלו אלא רשעים גבורים כמותו שנאמר [ז]ולגוברין גברי חיל די בחיליה, א"ר סימון כגון [ח]הקוסטינר שהיה מכה ומסיר צלע וחוליא בבת אחת, אמר בלבו שכח אל מה הדיין הזה משהן נותנין (כא) פסקיון לפניו עוד אינו רואה מה נעשה, כך אמר בלבו שכח אל, כמד"א [ט]עבים סתר לו ולא יראה כביכול הסתיר פניו, בל ראה לנצח קומה ה' אל נשא ידך א"ר יודן בש"ר יהודה אמרו ישראל לפני הקב"ה הגיענו צרות עד נפשנו כאדם שנשקע במים ואומר לחברו פשוט ידיך ודלני. [י]משל לגבור עובר בנהר ובנו עמו וגבור תופס ביד בנו ומעבירו, באת השבולת לשטוף את הבן אעפ"כ הבן תפוס באביו, כיון שהיתה השבולת עוברת על ראש הבן התחיל הבן צועק מלמטה אבא אילולא שאתה מחזיקני כבר הייתי שטוף בשבולת, אלא כה הנייה שאני עומד ומתבלע במים אם מבקש אתה שאחיה הגבה ידיך, כך אמר דוד כשראה המלכיות שנמשלו למים שנאמר [יא]הוי המון עמים רבים כהמות ימים, [יב]לכן הנה ה' מעלה את מי הנהר וגו', התחיל צווח [יג]טבעתי ביון מצולה ואין מעמד וגו' ושבלת שטפתני אלמלא שאתה מחזיק בנו ומפר עצתם כבר לא היה לנו עמידה שעה אחת ואם אתה מבקש שנחיה הגבה ידך. קומה ה' אל נשא ידך, אמר הקב"ה אני מגביהה [יד]כי אשא אל שמים ידי:

תרנא ד"א אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הזכר לאותה שבועת [טו]וירם את ימינו ושמאלו וישבע בחי העולם כי למועד מועדים, א"ל הקב"ה לא המלאך בעצמו נשבע אלא אני נשבעתי [טז]כי אשא אל שמים ידי [יז]לכן יחכה ה' לחננכם ואין לכן אלא לשון שבועה שנאמר [יח]לכן נשבעתי לבית עלי. על מה נאץ רשע אלהים, לית דינא ולית דייניא הקב"ה הניח את עולמו והלך לו. ראיתה כי
אתה

ממ"ק ובמ"ק ע שמות טו: עא אנטידיקוס מקטרג תובע דין: עב פרומביא מתג ורסן כפיסס: עג סוטה מט: עד מדרש: עה יחזקאל כח: עו שם: עז ישעיה יד. עח דניאל ד: עט דה"ב כד: פ שם: פא יחזקאל כט: פב שמות יד: פג ישעיה נה: פד איכה ה: פה תהלים קו: פו ישעיה א: פז תהלים עד: פח הושע ח: פט תהלים קמה: צ שם עד: צא בראשית לז: צב אסתר ד: צג בראשית מה: צד דניאל ב: צה ב"ק צד: צו מדרש: צז בראשית לז: צח ירושלמי דחלה פ"א: צט ויקרא כז: ק סנהדרין ו: קא דברים א: קב מלאכי ב: קג בראשית לז: קד זכריה ח: קה שמואל ב ח: קו נדרים מב: קז קהלת ז: קח משלי יג: קט שם כט: קי ברכות ז: א משלי כח: ב תהלים לז: ג משלי כג: ד מדרש: ה איוב לד: ו שם כ ז דניאל ג: ח קיסטור גבור ורב חילים: ט איוב כב: י פסיקתא רבתי: יא ישעיה יז: יב שם ח: יג תהלים סט: יד דברים לב: טו דניאל יב: טז דברים לב: יז ישעיה ל: יח ש"א ג:

זית רענן (יח) זה לוט שנתפש, שהמלכים שבאו להלחם עם סדום תפשוהו: (יט) אבל בסוף, פי' ברכה אחרונה צריך לברך שכבר אכלה וחייב לו דמים: (כ) ודכה כתיב בוי"ו, משמע שגם הטובה נקרא רשע: (כא) פסקיון לפניו, לפי הענין הוא פסק דין:

שנאמר [כז]ויזכור אלהים את אברהם, ובן אדם כי תפקדנו זו שרה שנאמר [כח]וה' פקד את שרה, ותחסרהו מעט מאלהים זה יעקב שנאמר [כט]ויחמו הצאן אל המקלות מלמד שלא היה חסר ליתן להם אלא הנפשות, ואומר [ל]וישר אל מלאך ויוכל, וכבוד והדר תעטרהו זה משה שנאמר [לא]ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, תמשילהו במעשי ידיך זה יהושע שנאמר [לב]שמש בגבעון דום, כל שתה תחת רגליו זה דוד שנפלו כל אויביו שנאמר [לג]ואשחקם כעפר ארץ, צונה ואלפים כלם זה שלמה שנאמר [לד]ויזבח שלמה את זבח השלמים. וגם בהמות שדי זה שמשון, א"ר חנינא בר פפא הראה להם שמשון שלכד שלש מאות שועלים. ד"א הראה להם דניאל יורד לגוב האריות ויושב על צואריהם ואינו נזוק, צפור שמים זה אליהו שמסבב את כל העולם כצפור ונאמר [לה]והעורבים מביאים לו לחם ובשר, ודגי הים זה יונה שנאמר [לו]ויהי יונה במעי הדג, עובר ארחות ימים אלו ישראל שנאמר [לז]ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, אמרו המלאכים ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ כבודך הוא לדור עם בניך: ותחסרהו מעט מאלהים. [לח]רב ושמואל, חד אמר חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נתנו למשה בסיני חסר אחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים, בקש קהלת להיות כמשה שנאמר [מ]בקש קהלת למצוא דברי חפץ, יצאה בת קול ואמרה לו [מא]וכתוב יושר דברי אמת, [מב]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, וחד אמר בנביאים לא קם במלכים קם, ומה אני מקיים בקש קהלת למצוא דברי חפץ, בקש קהלת לדון דינין בלב שלא בעדים והתראה, יצאה בת קול ואמרה לו [מג]וכתוב יושר דברי אמת [מד]על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר:

תתמג ט למנצח על מות לבן. [מה]זה שאמר הכתוב [מו]את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם, ר' ברכיה בשם ר' נתן אל תהי קורא גם את העולם נתן בלבם אלא אהבת עוללים ותינוקות נתן בלבם של אבותיהם, משל למלך שהיו לו שני בנים אחד קטן ואחד גדול הגדול מכובד והקטן מנוול אעפ"כ אוהבו יותר מן הגדול. דבר אחר אהבת עולם נתן בלבם. א"ר נתן פחדתו של מלאך המות נתן בלבם. רב בשם ר' שמואל אבוי [מז]והנה טוב מאד והנה טוב זה המות. טוב מאד זה יצר הרע, וכי יצר הרע נקרא טוב, אלא ללמדך שאלמלא יצר הרע לא נשא אשה ולא הוליד בנים ולא היה העולם מתקיים. ד"א העלים הקב"ה מבריותיו טעמי פרה דא"ר יצחק כל העוסק בפרה מטמאה בבגדים והיא עצמה מטהרת טמאים. ד"א שהעלים את הקץ שנאמר [מח]כי יום נקם בלבי לבי לפומא לא גלי פומא למאן גלי. ד"א שהעלים שכר המצות שנאמר [מט]ארח חיים פן תפלס, ר' אחא בשם ר' אבא אמר טלטל הקב"ה שכרן של מצות בעוה"ז שיהיו ישראל עושין אותם משלם, כשיבא הקב"ה ליתן שכרן שכר אמנה ושכר עשיה הוא נותן, ועל כן אמר דוד מזמור למנצח על מות על שהעלים שכר מצות כדי שתהא תורה מתקיימת כלה. ד"א על מות לבן שאתה גוזר על הבן (וממלטו) [ומלבינו] מעונותיו (ואומר בן) אלו ישראל שנאמר [נ]בני בכורי ישראל. ד"א (טז) על העלמות שהבן עושה ויוה"כ מכפר. ד"א על מות לבן על מיתת הבן, כל הימים שהיה הבן קיים היה דוד יודע שלבו של הקב"ה עליו כיון שמת ידע שאין לבו עליו: אודה ה' בכל לבי ביצר הטוב וביצר הרע שלא יהא לבי נוקף. אספרה כל נפלאותיך פליאה זו יש בה לשעבר ויש בה בעוה"ז ויש בה לעוה"ב. אשמחה ואעלצה בך בך בתורתך ובך בישועתך. אזמרה שמך עליון שמך המעולה. בשוב אויבי אחור, רבי יודן אמר שחזרו לגנותן כמות שהיו, רבי פנחס אמר שחזרו לאחוריהם הה"ד [נא]ומלאך בא אל שאול מהרה ולכה. ד"א א"ר הונא שחזרו לבושת במה שמתוקנת להם לעתיד, אתיא כההיא דאמר שמואל לעתיד לבא באין האומות ומתחבטין לפני אלהיהם ואין בהם כח להצילם שנאמר [נב]ישועו ואין מושיע ואחר כך חוזרים על הקב"ה שנאמר אל ה' ולא ענם. יכשלו ויאבדו מפניך, אמרו ישראל לפני הקב"ה אפילו אין בידם אלא אותו חטא שנכנסו בביתך והחציפו פניך כנגדך יכשלו ויאבדו: כי עשית משפטי ודיני, זה אחד מחמשה דברים הכפולים במקרא משפטי ודיני. [נג]עדי וסהדי. [נד]פרא וערוד. [נה]עצמיו גרמיו. [נו]זקנה ושיבה: גערת גוים אבדת רשע, א"ר לוי גערת גוים זה עמלק דכתיב [נז]ראשית גוים עמלק, אבדת רשע זה עשו דכתיב [נח]וקראו להם גבול רשעה, ואם יאמר לך אדם (יז) אף יעקב בכלל, אמור לו רשעים אין כתיב כאן אלא רשע, שמם מחית [נט]כי מחה אמחה את זכר עמלק. האויב תמו חרבות לנצח, האויבים תמו וחרבותיהן קיימין לנצח, כגון קוסטנטינוס בנה קוסטנטינא פילוס בנה פיליא, אנטיוכוס בנה אנטוכיא, אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא, סיקילוס בנה סיציליא, הן תמו וחרבותיהן קיימות ואתה כביכול ערים נתשת ציון וירושלים וערי יהודה [ס]ערי קדשך היו מדבר וגו', וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו, [סא]בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה'. ד"א האויב הם תמו ותרבותיהן קיימין כגון קסרי ורומי. וערים נתשת, פילוסופוס אחד שאל כו'. ד"א האויב תמו, תני בש"ר אלעזר שבועה נשבע הקב"ה שלא להשאיר זכר עמלק לא נין ולא נכד שלא יאמר אילן זה של עמלק גמל זה או רחל זה של עמלק שנאמר אבד זכרם המה. ר' לוי בשם ר' חמא לא השם שלם ולא הכסא שלם עד שיאבד זרעו של עמלק מן העולם שנאמר [סב]כי יד על כס יה היה צריך לומר כסא ה', וכשיאבד זכרו של עמלק השם שלם והכסא שלם, האויב תמו חרבות לנצח מה כתיב אחריו וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו: והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים. א"ר לוי בשעה שהקב"ה דן את אומות העולם מזכיר להם זכות מישרים שבהם. ר' אלכסנדרי אמר לא קמת רות מנהון ורחב ויתרו מנהון. ד"א והוא ישפוט תבל בצדק אין הקב"ה חפץ באבדתן של רשעים למה שהכל בריותי איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו, לכן הוא דן את אומות העולם בשעה שהם ישנים מן העבירות בלילה כדי שיעמדו בעולם, וכשהוא דן את ישראל דנן ביום שכשהם ישנים בטלים מן המצות נעור משנתו מיד הוא משכים לבית הכנסת וקורא קריאת שמע ומתפלל שומע את התורה שומע את הזקן. א"ר פנחס בשם ריב"ל בשם ר' אלכסנדרוס למה אין ישראל תוקעין בתפלה ראשונה אלא בתפלת המוספין כדי שיהיו מצוין מלאים מצות ויזכו בדין. אמר דוד [סג]תפלה לדוד זו תפלה שאדם מתפלל כשהוא נעור משנתו ברוך מחיה המתים. שמעה ה' צדק זו קריאת שמע, הקשיבה רנתי זו תפלה ראשונה, האזינה תפלתי זו תפלה שניה, בלא שפתי מרמה לא עמדנו בתפלה לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דברי תורה ומצות ומעשים טובים ולפיכך מלפניך משפטי יצא אל תסתכל במעשים רעים אלא בזכיות ומעשים טובים שנאמר עיניך תחזינה מישרים. ד"א תן עיניך במלמדי סנגוריא והזכר זכות אבות: ויהי ה' משגב לדך, אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר דל, דך, מך, עני ואביון, בישראל הכתוב מדבר שאין עניות זוה מהם משחרב בית המקדש. ויבטחו בך יודעי שמך מהיכן מן לא עזבת דורשיך ה'. זמרו לה' יושב ציון, א"ר יוחנן ממה שעשה בציון, מה על ביתו לא חס בשעת כעסו, כשיבא לפרוע ממחריביו על אחת כמה וכמה. א"ר חנינא זמרו לה' וגו' אימתי כשיבא להחזיר שכינתו בציון, א"ר יוחנן וקרא מסייעו שנאמר [סד]כי בנה ה' ציון נראה בכבודו: כי דורש דמים אותם זכר, כשיבא הקב"ה לתבוע דמו של רבי עקיבא הוא תובע דמו של בן קופיא, מהו לא שכח צעקת ענוים אינו שוכח דמן של ישראל מיד העו"א ולא דם צדיקים שנהרגו בימי גזרה כגון רבי עקיבא וחבריו בן עזאי ור' יהודה הנחתום, ועתיד הקב"ה לתבוע דמן של ר' יהודה הנחתום ושל בן קופיא, שפעם אחת גזרה מלכות גזרה שיהרג רבי יהודה הנחתום, מה עשה בן קופיא עשה עצמו דיין ודן אותו (היאך), וכשהוא בא ליתן לו *ספקולא גזר שישחטו אחר תחתיו ויעשו אותו תתיכות תתיכות ויעלו אותו, ורץ לשון הרע ואמר שלא נהרג וגזרה המלכות שיהרגו שניהם ונהרגו שניהם, ועתיד הקב"ה לתבוע דמן שנאמר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים, מהו לא שכח צעקת ענוים, רבי אבהו בשם רבי אלעזר אומר כל צדיק וצדיק שעובדי אלילים הורגין אותן כביכול הקב"ה כותב [סה]בפורפירא שלו שנאמר [סו]ידין בגוים מלא גויות, והקב"ה אומר להם למה הרגת פלוני ופלוני והם כופרים ואומרים להקב"ה לא הרגנום, מה הקב"ה עושה, מוציא פורפירא שלו ודנן ונותן [סז]איפופסין, הוי לא שכח צעקת ענוים: חננני ה' אין כתיב כאן אלא חננני ה' שלשה נונין כנגד שלש מלכיות. ראה עניי משונאי, כמד"א [סח]ואת עשו שנאתי, מרוממי משערי מות מגיהנם, וכשתעשה לי כן כמו שכתוב למעלה אספרה כל תהלתיך, כשתחזיר שכינתך כאשר כתוב למעלה אגילה בישועתך. א"ר אבהו זה אחד מחמשה מקראות שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה. טבעו גוים בשחת עשו זה פרעה, ברשת זו טמנו זה סיסרא, נלכדה רגלם זה סנחריב. נודע ה' משפט עשה, בדין שעשה במצרים שנאמר [סט]וידעו מצרים כי אני ה'. ד"א סיסרא עמלק והמן, בפועל כפין

זית רענן (טז) העלמות שהבן עושה, פי' השגגות שהבן עושה: על מיתת הבן, שהיה לו מכת שבע: (יז) אף יעקב בכלל, דכתיב גוים:

דהוה בשיבבותיה דר' יהושע דקא מצער ליה בקראי טובא, יומא חד נקט תרנגולא ואסריה אכרעיה דפוריא אמר כי מטא ההיא שעתא אלטייה, כי מטא ההיא שעתא נמנם אמר ש"מ לאו אורח ארעא הכתיב [עו]ורחמיו על כל מעשיו וכתיב [עז]גם ענוש לצדיק לא טוב, אר"מ בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס. [פ]רב פפא רמי כתיב ואל זועם בכל יום וכתיב [פא]לפני זעמו מי יעמוד, לא קשיא הא ביחיד הא בצבור: ולו הכין כלי מות וגו' לדולקים וגו'. [פב]א"ר יוחנן אלו הרשעים שלבם דולק עליהם בתיהם בעברות. ר' יוסי אומר אלו שהציתו האש בבית המקדש. רב אמר אלו שונאיהם של ישראל ורודפיהם שנאמר [פג]על ההרים דלקונו. הנה יחבל און וגו'. א"ר לוי בשעה שאמר הקב"ה לנח שיכניס שנים שנים מכל מין ומין לתבה ובאו כלם ונכנסו לתבה שנאמר [פד]שנים שנים באו אל נח, אתא שיקרא בעא למיעל א"ל נח אין את יכיל למיעל אלא א"כ נסבת לך זוג, אזל פגע בפחתא א"ל פחתא מן הן את אתי, א"ל מנח דאזלי למיעל לתיבותא ולא שבק לי ואמר אם יש לך זוג עול ואי לא לא תיעול אם את בעי תהא בר זוגי, אמר ומה את יהיב לי אמר אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מסגל את נסבת, אתקינון ביניהון דכל מה דשיקרא מכנים תהא פחתא נסבא ועלון תרויהון לתיבותא, כיון דנפקון הוה שיקרא אזיל ומכנים ופחתא נסבא דקדמי קדמי, אזל שיקרא א"ל הן אינון כל מה דסגלית א"ל לא את אתקנת עמי דכל מה שאת מכנים אנא נסבא לא ה"ל פתחון פה, הוה כל מה דשקרא מכנים פחתא נסבא זהו והרה עמל וילד שקר. בור כרה ויחפרהו (ברמז ש"ט). אודה ה' כצדקו ואזמרה שם ה' עליון. א"ר לוי כשתעשה אותנו עליונים בעולם הזה על הכל שנאמר [פה]ונתנך ה' עליון, א"ר יהושע בן לוי בכל מקום שאתה מוצא מפלתן של רשעים הודאה מלמעלה והודאה מלמטה, מה טעם אודה ה' כצדקו, מה כתיב בתריה למנצח על הגתית זה אדום, מה כתיב בתריה אודה ה' בכל לבי:

תרלט ח למנצח על הגתית.

זש"ה [פו]שלחו מגל כי בשל קציר וגו', למי הוא אומר שלחו מגל, רבי פנחס בשם רבי חלקיה אמר למלאכים, ורב אמר לישראל. הוא היה אומר אין מזמרין לא על הקציר ולא על הבציר ולא על המסיק אלא על הגת שנאמר למנצח על הגתית, קציר זה בבל שנאמר [פז]בת בבל כגורן עת הדריכה, מסיק זה מדי שנאמר [פח]ויתלו את המן, בציר זה יון שנאמר [פט]כי דרכתי לי יהודה וגו' מלאתי אפרים וגו', אתה מוצא בארבע לשונות נתנה הגאולה, בבציר, בקציר, ביולדה, בבשמים, ואם מעבירם אדם שלא בעונתן הוא מאבדן ובעליהן אינם נהנין מהן כלום. נמשלה בבציר הה"ד [צ]אם גנבים באו לך אם בוצרים באו לך. בקציר [ק]שלחו מגל כי בשל קציר. ונמשלת ביולדה [קא]לכן יתנם עד עת יולדה, ונמשלה בבשמים [קב]על הרי בשמים, ונמשלה בגת [קג]בואו רדו כי מלאה גת. [הכל רואים את הגת], יואל חמי לה שנאמר שלחו מגל, ישעיה חמי לה שנאמר [קד]והיה ביום ההוא כרם חמר ענו לה, אסף חמי לה שנאמר [קה]למנצח על הגתית לאסף, ואף דוד חמי לה שנאמר למנצח על הגתית: מה אדיר שמך, אמר רבי בשלשה מקומות אנו מוצאים המלאכים מדיינים עם הקב"ה, כשבא לבראות אדם נמלך בהם ואמר [קו]נעשה אדם, התחילו אומרים לו מה אנוש כי תזכרנו, א"ל יש לידע חכמתו, מה עשה הקב"ה כנס כל בהמה חיה ועוף לפני מלאכי השרת התחיל שואל אותם מה שמותם ולא היו יודעים, א"ל הקב"ה מבקשים אתם לידע חכמתו של זה שבראתי אני שואלו והוא אומר לי מה שמותן של אלו וקורא שמות לכלן, מה עשה העביר כל הבהמות והחיות והעופות לפניו שנאמר [קז]ויצר ה' אלהים מן האדמה, א"ר אחא והלא כבר נאמר [קח]ויעש אלהים את חית הארץ מה תלמוד לומר ויצר, להלן כתיב ויעש שבראן אבל כאן ויצר לשון כינוס, כענין שנאמר [קט]כי תצור אל עיר. [קי]ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו, וכי אין הכל גלוי לפני הקב"ה שכתוב לראות אלא להראות למלאכים חכמתו של אדם הראשון, וכן כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו מלאכי השרת מה אנוש כי תזכרנו, אמרו ה' אדונינו אשורך הוא שתתן תורתך בשמים שאנו קדושים ותורתך קדושה, אנו חיים ותורתך חיים, תהא אצלנו, אמר להם אינה ראויה להתקיים אצלכם שנאמר [א]לא תמצא בארץ החיים, וכי יש ארץ למעלה. והיכן מתקיימת בתחתונים שנאמר [ב]אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, ר' יהודה בשם רבי נחמיה משל לאדם שהיה לו בן והיה אותו בן חסר אצבע אחת והלך אביו ללמדו [ג]סירקי ואותו אומנות צריכה כל האצבעות, לאחר ימים בא אביו אצלו ואמר לרבו למד בני אומנות זו, אמר ליה אומנות זו צריכה כל האצבעות ובנך חסר אצבע אחת ואת מבקש שילמד סירקי, כך אמר הקב"ה למלאכים אין התורה יכולה להתקיים אצלכם, למה, אצלכם לא פריה ורביה לא טומאה ולא טהרה לא מיתה ולא חולי, ובתורה כתיב [ד]אדם כי ימות באהל, [ה]זאת תהיה תורת המצורע, [ו]אשה כי תזריע, [ז]ואשה כי יזוב זוב דמה, [ח]וזה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו, וכל זה התחתונים צריכים, אתם אין ביניכם מיתה וחולי ולא אכילה ושתיה, לכך נאמר ולא תמצא בארץ החיים, וכשבקש הקב"ה להשרות שכינתו במשכן אמרו המלאכים מה אנוש וכל הענין:

תרמ

רבי יהודה בשם ר' איבו ור' יהודה בר' סימון שניהם אמרו מפסוק אחד [ט]פתקין היו משליכין שנאמר ביה ידודון ידודון, כענין שנאמר [יא]ואל עמי ידו גורל, א"ל הקב"ה חייכם כך אני עושה [יב]כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ, לכך אמר הוד ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: מפי עוללים ויונקים יסדת עז. זה שאמר הכתוב [יג]בני אם ערבת לרעך (ברמז רס"ז). מהו עוללים, רבי ורבי יוסי, רבי אומר עוללים אלו שבחוץ שנאמר [יד]להכרית עולל מחוץ, [טו]עוללים שאלו לחם, יונקים אלו שבמעי אמן, רבי יוסי אומר עוללים אלו שבמעי אמן [טז]כעוללים לא ראו אור, ויונקים אלו שבחוץ אלו ואלו אמרו שירה על הים. רב ור' לוי אמר נעשו כריסותיהן של אמן כאספקלריא המאירה, מיד התינוקות פרשו מדדי אמותיהן והעוללים פרשו מטבורן, א"ר לוי גדול הנס האחרון מן הראשון שחזרו כריסי אמותיהן לכמות שהיו התינוקות חזרו לדדיהן ועוללים חזרו לטבורן. למען צורריך שנים, להשבית אויב ומתנקם שנים הרי ארבע מלכיות. ד"א למען צורריך (טו) בגין שונאיכון יהבית לכון אורייתא: כי אראה שמיך, ר' איבו אמר שלש כתות הם, אחת אומרת אלו לא נבראתי אלא לראות השמים והארץ דיינו שנאמר כי אראה שמיך. והשניה אומרת כל מה שיש לו ליתן לעתיד לבא. והשלישי של פועלים עצלים תן לנו משל אבותינו. מעשה אצבעותיך אריב"ל לפי שהקב"ה אמר להם [יז]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, העליונים והתחתונים אין בהם אלא משמוש אצבעותי (בפסוק השמים מספרים רמז תרע"ב):

תרמא מה אנוש כי תזכרנו.

[יח]א"ר יהושע בן לוי כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, א"ל לקבל תורה בא, א"ל חמדה גנוזה תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הודך על השמים, א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה, אמר לפניו רבש"ע מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם, א"ל אחוז בכסא כבודי שנאמר [יט]מאחז פני כסא פרשז עליו עננו, א"ר תנחום מלמד שפרש שדי זיו שכינתו ועננו עליו, א"ל רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה [כ]לא יהיה לך וגו' בין העו"א אתם שאתם עובדים ע"א, שוב מה כתיב בה [כא]לא תשא כו' משא ומתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה כבד את אביך כלום אב ואם יש לכם, שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב כלום יצר הרע יש ביניכם, חזרו והודו להקב"ה שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו תנה הודך על השמים לא כתיב, מיד כל אחד ואחד מסר לו דבר שנאמר [כב]עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות, ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר [כג]ויתן את הקטרת ויכפר על העם אי לאו דמסר ליה מנא הוה ידע. [כד]רב הונא בשם ר' איבו בדעת בראו הקב"ה לאדם הראשון שברא מזונותיו ואחר כך בראו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו הדא [כה]עקתא בו למה מיברי, אמר להם הקב"ה אם כן צונה ואלפים כלם למה נבראו, צפור שמים ודגי הים למה נבראו, מגדל מלא טוב ואין לו אורחים מה הנאה לבעליו שמלאו, הושיט אצבעו ביניהן ושרפן, וכן כת שניה וכת שלישית, והאחרונים אמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עביד מה דהניא לך. מה אנוש כי תזכרנו, [כו]אמר רבי ברכיה כשברא הקב"ה את עולמו בקש להראות למלאכים שבח מעשה הצדיקים, מה אנוש כי תזכרנו זה אברהם שנאמר

ממ"ק ובמ"ק עח תהלים קמה : עט משלי יז : פ ע"ז ד : פא עמוס ס : פב מדרש : פג איכה ד : פד בראשית ו : פה דברים כח : פו יואל ד : פז ירמיה נא : פח אסתר ט : פט זכריה ט : צ ירמיה מט : ק יואל ד : קא מיכה ס : קב שה"ש ח : קג יואל ד : קד ישעיה כו : קה תהלים פח : קו בראשית כ : קז שם ה : קח שם : קט דברים כ : קי בראשית ה : א איוב כט : ב ישעיה מה : ג סירקי מלאכת הרקמה : ד במדבר יט : ה ויקרא יד : ו שם יב : ז שם טו : ח שם יא : ט פתקין גורלות : י תהלים כח : יא יואל ד : יב חבקוק ג : יג משלי ו : יד ירמיה ט : טו איכה ד : טז איוב ג : יז ירמיה כג : יח שבת פט : יט איוב כו : כ שמות כ : כא שם : כב תהלים כח : כג במדבר יז : כד בראשית רבה פרשה ח : כה עקתא גרס : כו מדרש :

זית רענן (יד) שנאמר ויתלו את המן על העץ, והזיתים מוסקים בעץ כדאמרינן קנה של זיתים: שנאמר כי דרכתי וגו', והענבים דורכים אותם: (טו) בגין שנאיכון יהבית לכון אורייתא, כדאיתא פ' לך לך שא"ל הקב"ה לאברהם אם בניך עסוקים בשתים הם נצולין משתים:

אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אנו מקלסין ומנגנין לפניך כשאתה מכנס אותנו מארבע מלכיות שבארץ [י]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו'. ר"א על השמינית על נימא שמינית, ר' יהודה אומר כנור של מקדש של שבעה נימין היה שנאמר שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע, ושל ימות המשיח שמונה למנצח על השמינית על נימא שמינית, ושל עוה"ב עשר שנאמר [מא]עלי עשור, ואומר [מב]בנבל עשור זמרו לו:

תרלה ה' אל באפך תוכיחני, רבי יורן בשם רבי אמי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אע"פ שכתבת [מג]כי את אשר יאהב ה' יוכיח אל באפך תוכיחני, ואע"פ שנאמר [מד]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואל בחמתך תיסרני. אמר רבי יוחנן משל למלך שהיו לו שני [מה]קוסטנרין רעים וכל עיר שכועס עליה הוא רודה אותה בהם, פעם אחת מרדה עליו מדינה ובקש לשלוח אותם שני קוסטנרין עליה לחרותה התחילו מבקשים ממנו ואומרים אדוננו בכל רצונך רדה אותנו חוץ מקוסטנרין אלו, כך אמרו ישראל רבש"ע אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני, אמר הקב"ה אם כן אף וחמה למה, אמרו לפניו [מו]שפוך חמתך אל הגוים, והקב"ה מקבל מהם שנאמר [מז]ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים, אבל ישראל מה כתיב בהם [מח]לא אעשה חרון אפי, ואומר [מט]חמה אין לי. אמר ר' אלעזר משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו ובידו חרב [מט]הנדית ונשבע להכותו על ראשו, חזר ואמר אם אכה אותו אין לו חיים מי יורש מלכותי ולבטל גזרתי אי אפשר, מה עשה המלך הכניס החרב לנרתקה והעבירה על ראש בנו נמצא לא הזיק את בנו ולא בטל את גזרתו. ר' לוי אמר משל למלך שכעס על בנו ונשבע להכותו מאה חבלים, אמר המלך אם ילקה בני מאה חבלים כלום יש לו חיים, מה עשה נטל את החבל וכפלו על מאה נמצא לא הזיק בנו ולא בטל את גזרתו, ורבנן אמרין נטל את החבל ותלאו בצוארו. רבי הונא אמר משל למלך שכעס על בנו ולפניו אבן גדולה ונשבע שהוא זורק בו על בנו, אמר המלך אם זורקו אני על בני אין לו חיים, מה עשה כתתו ועשאו צרורות קטנות והיה זורק בו אחד אחד נמצא לא הזיק בנו ולא בטל את גזרתו. חנני ה' כי אמלל אני, משל לאדם שתפסוהו לסטים והיה כל אחד מתעולל בהכאתו יש מהם בעצים ויש מהם באבנים ויש מהן באגרופין, וכשהניחוהו הגיע לביתו עלה למטה ואמר יבשו עצמותי, כך היו משעבדין לישראל בכל מלכות ומלכות בכל מיני גזרות ושעבודים. נפשי נבהלה מאד ואתה ה' הבטחתני [נ]עמו אנכי בצרה. מהו עד מתי, אמר רב כהנא משל לחולה שהיה מתרפא ע"פ רופא והיה מקוה מתי יבוא בארבע שעות או בה', בא ששית ולא בא, עשירית ולא בא, עם דמדומי המה שרי ממשמש ואתי, אמר לו אם ישהה עוד [נא]צבחר נפשי נפקת, כך אמר דוד ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי שאתה הוא הרופא ושהית לבוא אלי. יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה, [נב]אמר רב אפילו בחליו של דוד קיים י"ח עונות: יבושו ויבהלו מאד. [נג]רבנן אמרין לעתיד לבא מראה הקב"ה לצדיקים גיהנם ומקומות פנויים בתוכו ואומר להם הרי מקומות פנויים לכם ולחברותיכם אלא שזכיתם ועשיתם מעשים טובים וירשתם גן עדן, וכן עושה לרשעים מראה להם גן עדן ומקומות פנויים לתוכם ואומר להם המקומות האלו לכם ולחברותיכם אלא שנתחייבתם ועשיהם מעשים רעים וירשתם גיהנם, רשעים יורשים גיהנם שלהם ושל צדיקים שנאמר [נד]תחת בשתכם משנה. וצדיקים יורשים גן עדן שלהם ושל רשעים שנאמר [נה]לכן בארצם משנה יירשו (ברמז תשי"ד). אמר רבי יהושע בן לוי אין הקב"ה מקלל את הרשעים אלא בבושה, ולא עוד אלא כופל אותה בקללה שנאמר יבושו ויבהלו מאד וגו' ישובו, וכשמברך את הצדיקים כופל אותה בברכתם שלא יבושו שנאמר [נו]לא תבשו ולא תכלמו וגו' ואכלתם אכול ושבוע וגו' וידעתם כי בקרב ישראל אני:

תרלו יגעתי באנחתי, זה (י) רבי זכריה בן הקצב שאמר לחכמים המעון הזה לא זזה ידי מתוך ידו משעה שנכנסו אויבים להיכל עד שיצאו, אמרו לו אין אדם מעיד על עצמו, התחיל בוכה וממסה מטתו והיה יודע שהיא טהורה לו ולא היה מכירה מפני גזרת חכמים והיה קורא פסוק זה יגעתי באנחתי וגו' (שמע ה' תחנתי וגו'):

תרלז ז שגיון לדוד, אמר הקב"ה לדוד למה אתה מקלל למשיחי לא כך אמרת יבושו וגו' כל אויבי ישובו מי הן אויביך לא שאול [נז]מכף כל אויביו ומכף שאול, לא כן כתיב [נח]גם במדעך מלך אל תקלל, אמר לפניו רבש"ע זדונות אתה מעלה עלי שגגות העלה עלי [נט]שגיאות מי יבין (ברמז קל"ח):

ה' אלהי בך חסיתי, אמר רבי יעקב בך בתורתך שבו כ"ב אותיות. פן יטרוף כאריה נפשי, מה האריה הזה יושב על טרפו [ס]ומפספסו, כך היו דואג ואחיתופל יושבין עלי לפספסני. פורק ואין מציל אין אחד מכל אוכלוסיו של שאול מלמד עלי זכות. ה' אלהי אם עשיתי זאת אם גמלתי שולמי רע לישראל, ואחלצה צוררי ריקם בעובדי אלילים, [סא]ויכרות כנף המעיל אשר לשאול, מה כתיב שם [סב]ויך לב דוד אותו. ואחלצה צוררי ריקם [סג]וימדד שני חבלים להמית. רבי יהושע בן לוי אמר על ידי שהרגו לאביו ולאמו (יא) וענו לרות, רבי יהודה אומר אביו ואמו ואחיו הרגו (יא) וענו את רות. וכבודי לעפר ישכן סלה זו מלכותו. קומה ה' באפך, אמר רבי שמואל בר נחמני בשעה שעלה משה למרום וסרחו ישראל נזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה ואלו הן אף וחמה קצף השמד ומשחית, נתירא משה מהם, מה עשה נתלה בזכות אבות אמר לפניו רבש"ע [סד]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך, באותה שעה נתמלא על ישראל רחמים שנאמר [סה]וינחם ה' על הרעה. מיד נסתלקה ממנו שלשה מלאכי חבלה ונשתיירו אף וחמה, אמר לפניו לית אנא יכיל למיקם בתרויהון קום את בחד ואנא בחד הה"ד קומה ה' באפך, ומנין שעמד משה בחמה שנאמר [סו]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו'. [סז]יצא משה לקראת אברהם יצחק ויעקב אל מערת המכפלה ואמר אבות העולם עמדו לפני בשעה זו שהרי בניכם נתנו כצאן לטבח, מיד עמדו לפניו, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע לא כך נשבעת לאלו להרבות זרעם ככוכבי השמים, ובזכות שלשה אבות נעצרו שלשה ונשתיירו שנים, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע למען שמך הגדול אני עוצר חרון אף מישראל שנאמר [סח]שוב מחרון אפך, מה עשה משה חפר בארץ בית דירה בנחלת גד וטמן את חרון אף חבוש בבית האסורים, וכל זמן שישראל חוטאים היה עולה ופוער פיו לנשוף ברוחו ולהשחית לפיכך נקרא שמו פעור והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה, וכשמת משה מה עשה הקב"ה נתן הקב"ה את קברו כנגדו וכשישראל חוטאים הוא עולה והוא פוער פיו לנשוף ברוחו ולהשחית את ישראל והוא רואה את קברו כנגדו וחוזר לאחוריו שנאמר [סט]ויקבור אותו בגי מול בית פעור: ועורה אלי משפט צוית. והיכן צוה [ע]ובקש ה' מאויבי דוד. (והיכן צוה ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך, והיכן צוית) ריבה ה' את יריבי (יב) [והיכן צוה [עא]ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך]. ועדת לאומים תסובבך בשעה שעדת לאומים סובבים אותך אתה משרה שכינתך במרום. רבי עזריה ור' יהודה בשם רבי יהודה בר אלעאי שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ועשו שתים אבל לא בנו את בית ה' למה שהיה להם דילטורין שנאמר [עב]נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים שהיו להוטים אחר לשון הרע, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע סלק שכינתך מביניהן מה שכינתך עושה בארץ [עג]רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך, ועדת לאומים תסובבך ועליה למרום שובה וגו' שפטני ה' כצדקי ולא כרשעתי, כתומתי ולא כעקמנותי, יגמר נא רע רשעים מן העולם, ותכונן צדיק ותכונן מלכותך צדיק העולם (יג) וממה שאתה בוחן לבות וכליות אנו יודעים שאתה אלהים צדיק. א"ר פנחס ממה שאנו חייבים לך ואנו מפקידים אצלך בכל יום ואתה מחזיר לנו אנו יודעין שאתה אלהים צדיק ואין אדם נקרא צדיק אלא אם כן הוא טוב, משל למה הדבר דומה לפעמון של זהב ומקישו של מרגלית, רשע והוא חוטא למה הדבר דומה לאשה כעורה וחוטמה מעלה פוליפוס*, צדיק ורע רשע וטוב שניהם שקולין זה כזה: [עד]ואל זועם בכל יום. תמן תנינן רשב"ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, ואין טל יורד לברכה ונוטל טעם הפירות, רבי יוסי אומר נוטל שומן הפרות:

תרלח ואל זועם בכל יום. [עה]וכמה זעמו רגע, וכמה רגע אחד מחמש רבוא ושמונה אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בשעה זהו רגע, ואין בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה [עו]ויודע דעת עליון (ברמז תל"ג). ההוא אפיקורוס דהוה

ממ"ק ובמ"ק מ ישעיה יא: מא תהלים צב: מב שם לג: מג משלי ג: מד תהלים צד: מה קוסטנרין מוקריס סנרטעיס ודנין ביסורין: מו תהלים עט: מז מיכה ה: מח הושע יא: מט ישעיה כז: מט הנדית שם מקום: נ תהלים צא: נא צבחר מעט: נב סנהדרין קז: נג מדרש: נד ישעיה סא: נה שם: נו שם סה: נז שמואל ב כב: נח קהלת י: נט תהלים יט: ס מפספסו מגריך ומפרפר אותו לפרורין: סא שמואל א כד: סב שם כד: סג שמואל ב ח: סד שמות לב: סה שם: סו תהלים קו: סז פרקי רבי אליעזר: סח שמות לב: סט דברים לד: ע שמואל א כ: עא שמות כג: עב תהלים נז: עג שם נז: עד שם נז: *פוליפוס רוח המוטס: עה סוטה מח: עו ברכות ז: עז במדבר כד:

זית רענן (י) ר' זכריה בן הקצב, בכתובות פ"ב שהיה כהן והיה בירושלים בשעה שנכבשה העיר ונאסרה אשתו עליו: (יא) וענו לרות, נ"ל להגיה ועיניו רואות, פי' שלפניו הרגו לאביו ואמו: (יב) והיכן צוית, פי' על מה סמכו יהונתן ודוד להתפלל כזאת והיכן הבטיחו הקב"ה על כך: (יג) וממה שאתה בוחן לבות, ואפ"ה אין אתה מעניש על המחשבה, אנו יודעים שאתה צדיק:

דומה לפועל שעשה כל ימיו עם המלך ולא נתן לו שכרו והיה הפועל מצר שמא אין בידי כלום משכר המלך, פועל אחר לא עשה עמו אלא יום אחד האכילו השקהו נתן לו תבואה וקטנית ומעות א"ל הרי שכרך, אמר הפועל שעשה עמו כל ימיו, ומה זה שלא עשה עמו אלא יום אחד כך אני שעשיתי עמו כל ימי עאכ"ו, התחיל הפועל לשמוח בלבו, כך אמר דוד נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. בשלום יחדו אשכבה ואישן, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כל הנביאים יתר [תותמים] בשלומי כל הנביאים פותחין בתוכחות וחותמין בנחמות:

ה למנצח אל הנחילות. [צג]זה שאמר הכתוב [צד]וממתנה נחליאל, שנחלו להקב"ה לאלוה והוא נחל אותם לאומה, וממדבר מתנה שזכו לקבל תורה ממדבר, אמר דוד הואיל וכן אני מזמר על שניהם למנצח אל הנחילות. דבר אחר וממתנה נחליאל לא תאמר כך אלא ממתנה נחלתי לאל. בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה היו אומרים שירה. באר מרים היה בור *שוחה והיה לו מים שכל אשה שהיתה רוצה לילך מבית אביה לבית בעלה בספינה היתה הולכת. וכן דוד אומר [צה]הלכו בציות נהר, אמרה כנסת ישראל מתוך הבאר שנתן לי נחלתי אותו, וכה"א [צו]חלקי ה' אמרה נפשי, אמר הקב"ה אני חלקכם ואתם חלקי [צז]כי חלק ה' עמו, אני נחלתכם ואתם נחלתי שנאמר יעקב חבל נחלתו לכך אמר דוד אל הנחילות. על הנחלה אינו אומר אלא אל הנחילות על הנחלה שנחלתם אותו ועל הנחלה שנחל אתכם, ומנין אתה אומר שמן הבאר נחלוהו, שעד שלא שתו אמרו [צח]היש ה' בקרבנו, ומששתו אמרו [צט]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. דבר אחר אל הנחילות ארץ ישראל שנאמר [ק]ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים, ובית המקדש שנאמר [קא]מה טובו אהליך יעקב, מה טובתם כנחלים נטיו, מה הנחל הזה יורד טמא ועולה טהור אף ביהמ"ק נכנס בעונות ויוצא בלא עונות, וכן משה אומר [קב]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה זו הארץ, נחלה זו ירושלים, אמר דוד כל מה שנתת לנו טובים ונעימים שנאמר [קג]חבלים נפלו לי בנעימים וגו'. ד"א אל הנחילות כמד"א [קד]נחלה מכתי, וכה"א [קה]אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, אלולא שנפלתי לא קמתי, [קו]כי אשב בחשך ה' אור לי אלולא שישבתי בחשך לא היה אור לי:

תרכט דבר אחר למנצח אל הנחילות. זש"ה [קז]להנחיל אוהבי יש, התורה אמרה לפני הקב"ה רבש"ע כתיב [קח]אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד מפני מה בני עניים. והקב"ה משיבה ואומר להנחיל אוהבי יש, ולמה הן עניים בעוה"ז כדי שלא יעסקו בדברים אחרים וישכחו את התורה דכתיב [קט]כי העשק יהולל חכם. דבר אחר למנצח אל הנחילות. אמר רשב"נ על שתי נחלות שנחל דוד מלכות בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר [קי]גם אני בכור אתנהו, וכי בכור היה דוד והלא קטן היה שנאמר [א]ודוד הוא הקטן ולמה קורא אותו בכור, מה בכור נוטל שני חלקים בנחלה אף דוד נחל שני עולמות בעוה"ז ובעוה"ב, אמר דוד על שתיהן אני מזמר למנצח אל הנחילות, ריב"ל אמר נוטריקון הוא ה"א חמשה כנגד חמשה חומשים, נו"ן חמשים כנגד חמשים יום שבין פסח לעצרת, חי"ת שמונה כנגד שמונה ימי מילה, יו"ד עשרה כנגד עשרת הדברות, למ"ד שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם שנאמר [ב]כה יהיה זרעך, ואומר [ג]ואברהם היו יהי"ה בגימטריא שלשים:

תרל אמר ר' שמואל ארבעה מזמורים שהיה לאדם הראשון לאמרן אמרן דוד, אלו הם [ד]לה' הארץ ומלואה, ולמה היה צריך אדם הראשון לאמרו שבשבילו נברא העולם על מלואו. [ה]השמים מספרים כבוד אל, ולמה היה צריך לאמרו שהוא ראה אותן תחלה. [ו]מזמור שיר ליום השבת שהשבת פנתה אותו מן הדין, ולמנצח אל הנחילות שהנחיל את העולם תחלה. אמרי האזינה ה', אמר דוד לפני הקב"ה בשעה שיש בי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא אמרי האזינה וכשאין בי כח התבונן מה בלבי בינה הגיגי, ר' יהודה פתר קריא במלכיות אמרי האזינה ה' בבבל, בינה הגיגי במדי, הקשיבה לקול שועי ביון, כי אליך אתפלל באדום, ולמה אמר מלכי ואלהי באדום, אלא אמר ישראל לפני הקב"ה ראה כמה שמדות כמה גזרות גוזרת עלי שאבטל אלהותך ומלכותך ממני ולא בטלנו. כי לא אל חפץ רשע אתה (כתוב ברמז ס"ב וברמז רל"א וברמז שכ"ו) אין אתה חפץ בחיובן של בריות שנאמר [ז]אמור אליהם חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות המת. לא יגורך רע שאין גר אתה אצל הרעה ולא הרעה גרה אצלך, אתה מוצא שלש לגיונות הולכים לפני הקב"ה ואלו הם, [ח]צדק לפניו יהלך, [ט]ואש לפניו תאכל, [י]לפניו ילך דבר, ואיזה הפנימי שלהם צדק שנאמר [יא]ולך תהיה צדקה. א"ר יודן להודיעך כמה כחה של צדקה, ועד היכן מתן שכרה. א"ר יעקב בר יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר [יב]גם ענוש לצדיק לא טוב וכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. אמר ר"ח ארבע כתות כת לצים כו' (ברמז תקכ"ה תתק"ו). [יג]לא יתיצבו הוללים אלו שלבן מלא הוללות. ד"א אלו שמביאין יללה בעולם. ד"א ערבוביא כמד"א [יד]לשחוק אמרתי מהולל. שנאת כל פועלי און זה דואג ואחיתופל שהיתה פעולתן של אמת ועשו אותה של עול:

תרלא תאבד דוברי כזב. [טו]זה דואג ואחיתופל, דוברי כזב הן ודבורן. רבי פנחס אומר הם ומדברותם. איש דמים ומרמה זה התיר גלוי עריות ושפיכות דמים, שנאמר באחיתופל [טז]בא אל פלגשי אביך. וש"ד דכתיב [יז]ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים, וכתיב [יח]והכיתי את המלך לבדו הרי התיר ג"ע וש"ד. נחמיה בריה דר' שמואל בר נחמני. אמר לשאול וכי אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא והוא חשוב כמת ועכשו מותרת, עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש. וש"ד דכתיב [יט]ולא אבו עבדי שאול המלך לשלוח יד בכהני ה', אבל דואג הרגן שנאמר [כ]ויסב דואג האדומי ויפגע בכהני ה'. יתעב ה' שאינם לא חיין ולא נדונין ואני כאשר עשו כן עשיתי, ומה ביני לבינם אלא שגמלת עלי ואמרת לי [כא]גם ה' העביר חטאתך לא תמות. ד"א תאבד דוברי כזב מדבר בדור המבול הם ודבורם כזב הן, רבי פנחס אומר הן ומדברותיהם. איש דמים ומרמה שנאמר [כב]לאור יקום רוצח וגו' וכתיב [כג]כי מלאה הארץ חמס. יתעב ה' אינן לא חיין ולא נדונין, ואני כאשר עשו כן עשיתי, ומה ביני לבינם אלא שגמלת עלי ואמרת לי [כד]בוא אתה וכל ביתך אל התבה:

תרלב האשימם אלהים. מדבר בנבוכדנאצר שהחריב את בהמ"ק ואח"כ נטרד שנאמר [כה]ומן אנשא לך טרדין, ואח"כ בא לקלס א"ל הקב"ה איני רוצה לא בך ולא בקלוסך, ומי מקלסני ישראל שנאמר [כו]עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. ברוב פשעיהם הדיחמו, אמר רבי אלכסנדראי אמר דוד מאי איכפת לי ומאי איכפת להם לישראל אלא כי מרו בך שסרבו כנגדך. ד"א יפלו ממועצותיהם אלו אנשי מגדל, וישמחו כל חוסי בך (ברמז תרכ"ד). כי אתה תברך צדיק ה', בנוהג שבעולם אדם נותן לחברו ליטרא של זהב עמדו ליסטים והלכו אחריו ונטלוה ממנו היכן היא מתנתו, אבל הקב"ה אינו כן אלא כי אתה תברך, ולא עוד אלא שנעשה לו מגן שנאמר כצנה רצון תעטרנו. דבר אחר כי אתה תברך צדיק משנברא העולם עד שעמד אברהם היה הקב"ה מברך את עולמו, כיון שברא אדם וחוה ברכן שנאמר [כז]ויברך אותם אלהים, ברך לנח ולבניו [כח]ויברך אלהים את נח ואת בניו, כיון שעמד אברהם עשאו אב כל הברכות שנאמר [כט]והיה ברכה. ה' כצנה, שעשה לו הקב"ה כמגן הזה שנאמר [ל]אנכי מגן לך, מהו רצון תעטרנו שברך אברהם בזקנה שנאמר [לא]ואברהם זקן בא בימים:

תרלג ו למנצח בנגינות על השמינית. [לב]שנו רבותינו חביבין ישראל שסבבן הקב"ה במצות, תפילין בראשיהן ובזרועותיהן, ציצית בבגדיהן, ומזוזה בפתחיהן, ועליהם אמר דוד [לג]שבע ביום הללתיך, ובשעת שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות, כיון שנזכר במילה שבבשרו נתישבה דעתו ואמר עליה שירה שנאמר למנצח בנגינות על השמינית על מילה שנתנה בשמינית. רבי אליעזר אומר מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו בחזקת שלא יחטא שנאמר [לד]והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ואומר [לה]חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתוקנת בכל תכשיט כדי שתהא רצויה לי, כך אמר הקב"ה לישראל הוו מצויינין לי בכל מיני תכשיטי מצות כדי שתהיו רצויין לי, וכן הוא אומר [לו]יפה את רעיתי כתרצה כשאת רצויה לי. דבר אחר למנצח על השמינית תרין אמוראים, חד אמר על שבע מצות שנצטוה אדם הראשון שנאמר [לז]ויצו ה' אלהים, ואברהם על המילה לכך נאמר על השמינית:

תרלד [לח]ד"א על ארבע מלכיות שהן שמונה, ואדום היא השמינית הרא הוא דכתיב [לט]רישה די דהב טב חדוהי ודרעוהי תרין, מעוהי וירכתה תרין, שקוהי תרין, רגלוהי תרין, הרי שמנה דאינון ארבעה, בבל כשדים, מדי פרס, יון מוקדן, אדום שעיר, הרי שמונה מלכיות לכך נאמר על השמינית. רבי איבו אמר

ממ"ק ובמ"ק צג מדרש : צד במדבר כא : *שוחה שהיו יכולין לשחות ולשוט בו : צה תהלים קה : צו איכה ג : צז דברים לב וכא : צח שמות יז : צט שם : ק ירמיה ג :
קא במדבר כד : קב דברים יב : קג תהלים טז : קד ירמיה י : קה מיכה ז : קו שם : קז משלי ח : קח שם ג : קט קהלת ז : קי תהלים פט : א ש"א יז :
ב בראשית טו : ג שם יח : ד תהלים כד : ה שם יט : ו שם לב : ז יחזקאל לג : ח תהלים פה : ט שם נ : י חבקוק ג : יא דברים כט : יב משלי יח : יג מדרש :
יד קהלת ב : טו בראשית רבה פרשה לב : טז שמואל ב טז : יז שם יז : יח שם : יט שם : כ שמואל א כב : כא שם יב : כב איוב כד : כג בראשית ו :
כד שם ז : כה דניאל ד : כו ישעיה מג : כז בראשית א : כח שם ט : כט שם יב : ל שם טו : לא שם כד : לב מנחות מג : לג תהלים קיט : לד קהלת ד :
לה תהלים לד : לו שה"ש ו : לז בראשית ב : לח מדרש : לט דניאל ב :

אליהו שנאמר [מט]הנה אנכי שלח לכם את אליה, יסמכני על ידי משיח. לא אירא מרבבות עם כשיבואו לעשות עמי מלחמה, הוא שמשה אמר [נ]כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני:

תרכו קומה ה'. [נא]ר' פנחס בשם ר' ראובן חמש פעמים מקים דוד להקב"ה בכפר ראשון של תהלים קומה ה' הושיעני אלהי, [נב]קומה ה' באפך, [נג]קומה ה' אל יעז אנוש, [נד]קומה ה' אל נשא ידך, [נה]קומה ה' קדמה פניו, אמר לו הקב"ה דוד בני אפילו אתה מקימני אלף פעמים איני קם, ואימתי אני קם לכשאראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים, הה"ד [נו]משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר חמש פעמים מקים דוד להקב"ה ארבעה כנגד ארבע מלכיות ואחד כנגד גוג ומגוג: כי הכית את כל אויבי לחי, ר' לוי אמר זו מכת הפה*, כמד"א [נז]ויצו אל ביתו ויחנק. שני רשעים שברת. אל תקרי שברת אלא שרבבת. [נח]שנו רבותינו הרואה אבן שזרק עוג מלך הבשן חייב לברך, אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי איזל ואעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואקטלינון וכו', בהדי דדרי ליה ואתא אייתי קוב"ה [נט]קמצי ונקבוה ונחתי בצואריה, בעי למשלפיה משכו שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא יכיל למשלפיה, משה כמה הוי עשר אמות שקל נרגא עשר אמות שוור עשר אמות ומחיה בקרסוליה וקטליה, והיינו דכתיב [ס]ויאמר ה' אלי אל תירא אותו:

תרכז [סא]אמר רבי ישמעאל יש שמחה לפני הקב"ה כשיאבדו מכעיסין מן העולם, וכן הוא אומר [סב]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה, ואומר [סג]בטוב צדיקים תעלץ קריה, ואומר שני רשעים שברת לה' הישועה, ואומר [סד]ואני הנני מביא את המבול מים, ואני ברצון הנני בשמחה, וכה"א [סה]הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. שני רשעים שברת, משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהלכו בדרך אחד צדיק ואחד רשע, מצאו פונדק אחד אמרו זה לזה נכנס ונאכל, נכנסו ראה אותו רשע באותו פונדק הרבה ברכות נמצא דגים וכל דבר טוב, אמר הרשע לצדיק נאכל ולא ניתן מעות, אמר הצדיק וכי היום פתח פונדק זה, אלו פתח זה היום כן היינו בודקים אותו, אלא יש לו ימים רבים, אלו כן היו עושים לו כל מי שנכנס לכאן היה מלא פונדק זה, ולא הניחו לאכול עמו, ישבו להם זה לעצמו וזה לעצמו, אותו רשע אמר הבא לי קונדיטון ותרנגולין והביאו הכל. אותו הצדיק אמר לפונדקי תן לי גלוסקא אחת וקערה אחת של עדשים ושתי חתיכות בשר, היו יושבים ומשחקים זה על זה, הרשע משחק על הצדיק אמר ראו שוטה זה כל טובות וברכות לפניו והוא אוכל עדשים, והצדיק מצחק על הרשע ראו מה פתי זה עושה אוכל את הכל עכשו משברין את שניו, א"ל הצדיק תן לי שני כוסות ונתן לו וברך ועמד, א"ל הפונדקי תן לי מה שאכלת גלוסקא אחת וקערה אחת של עדשים ושתי חתיכות בשר ושני כוסות של יין, (א"ל) תן לי שני איסרין א"ל הילך, נטלם א"ל לך לשלום. אותו רשע עמד לצאת א"ל עשה חשבון, אמר מה אכלתי, א"ל גלוסקא אחת אכלתי, א"ל שתים אכלת. שתי ביצים אכלתי, א"ל חמש אכלת והוא אומר לא אכלתי, התחילו שוברים את שניו, לכך נאמר שני רשעים שברת:

ד למנצח בנגינות מזמור. [סו]זה המזמור נאמר בשלשה מיני שבח, בנצוח, בנגון, במזמור. נגינות הוא לשון נבואה כמה דאת אמר [סז]והיה כנגן המנגן, למנצח שהוא נאה לנצח למי שנצוחו לנצח נצחים, למנצח למי שהוא מנוצח מבריותיו. [סח]אמר רב כהנא משום ר' ישמעאל ב"ר יוסי זמרו למי שמנצחין אותו ושמח, בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, ב"ו נוצחין אותו ועצב, אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח שנאמר [סט]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו: למנצח בנגינות. נצח למי שהוא קלוס בפיהם של צדיקים לקלסו. דבר אחר למי שהוא נותן הנצח לבניו במצרים בעמלק בסיחון בעוג במלכי כנען. דבר אחר למי שהנצח שלו שנאמר *לך ה' הגדולה והגבורה והנצח, °ה' כגבור יצא, [ע]ויצא ה' ונלחם, [עא]ה' איש מלחמה. דבר אחר למי שהוא מבקש להנצח, אמר הקב"ה כשאני נוצח אני מפסיד, נצחתי בדור המבול בדור הפלגה בסדומיים ואבדתי, משה נצחני ונשתכר כל אותם אוכלוסין:

בקראי ענני אלהי צדקי. רבי יהודה אומר עליך להצדיקני למה שאני משבט יהודה ואתה שומע קול תפלתי שנאמר [עב]שמע ה' קול יהודה, רבנן אמרין כנסת ישראל אמרה אלהי צדקי עליך להצדיקני אם אין בי זכות עשה עמי צדקה. א"ר יהושע בן לוי לפי שדוד אמר [עג]קולי אל ה' אקרא, אין לי שקולנו נשמע אלא בשעה שהוא בנוי, מנין כשהוא חרב, תלמוד לומר בקראי כל זמן שאקרא, דבר אחר בקראי ענני א"ר יוחנן שלשה דברים (כתוב ברמז קמ"ח): בני איש. אלו עו"א שהם בני נח שנאמר [עד]ויחל נח איש האדמה. עד מה כבודי לכלמה, עד מתי אתם מרדפין אחר כבודן של ישראל. תאהבון ריק, עד מתי אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות ואומרים אלהים עזבם שכחם וסלק שכינתו מהם ואין השכינה חוזרת להם מעתה, תבקשו כזב סלה, מה אתם סבורים ע"י שנסתלקה השכינה לשעה היא קיימת לעולם. ודעו כי הפלה ה' חסיד לו, כבר בשרנו ע"י ישעיהו [עה]נחמו נחמו עמי, וכד תיתי שעתי ה' ישמע בקראי אליו. דבר אחר בני איש זה דואג ואחיתופל, בני אברהם יצחק ויעקב, ואין איש אלא אברהם יצחק ויעקב שנאמר [עו]השב את אשת האיש, וכן [עז]מי האיש הלזה, וכתיב [עח]ויעקב איש תם. עד מה כבודי לכלמה עד מתי אתם מרדפין אחר כבודי להבל וקוראין אותי בן ישי, [פ]כי בוחר אתה לבן ישי, [פא]לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים, [פב]כי כל הימים אשר בן ישי חי לית לי שם. תאהבון ריק עד מתי אתם מרדפין אחר דברים של ריקנות ואומרים אלהים עזבו שכחו סלק שכינתו ממנו ואין המלכות חוזרת לו מעתה, תבקשו כזב סלה, מה אתם סבורים על ידי שנסתלקה שכינתו לשעה היא קיימת לעולם. ודעו כי הפלה ה' חסיד לו שכבר בשרני ע"י נתן הנביא [פג]גם ה' העביר חטאתך לא תמות (כתוב ברמז תע"ח): רגזו ואל תחטאו. א"ל דוד לישראל עד מתי אתם חוטאים ומרגזים ואומרים פסול היה בו מרות המואביה בא, אמרו בלבבכם על משכבכם אף אתם מכלל איסור שתי אחיות אתם באים דעו עיקרכם ודומו סלה. רגזו ואל תחטאו, אמר ר' אלעזר ארגיז יצרך ואל יחטיאך, ורב אמר אכחיש יצרך ואל יחטיאך. תניא משום ראב"י [פד]מקוה ישראל ה' מה מקוה זו מטהרת את הטמאים כך הקב"ה מטהר את ישראל, מי ראוי לילך אצל מי, מקוה אצל הטמא או הטמא אצל המקוה, הוי אומר הטמא צריך לילך אצל המקוה ולירד ולטבול, אמר הקב"ה אני אמרתי להתפלל בבית הכנסת שבעירך ואם אין אתה יכול לילך התפלל על מטתך, ואם אין אתה יכול הרהר בלבבך שנאמר אמרו בלבבכם על משכבכם. מהו ודומו סלה, אמר רבי יודן ובלבד שתדום מעבירה שבידך, אם אתה עושה כן ראה מה כתיב אחריו זבחו זבחי צדק מעלה אני עליך כאלו עשית מזבח והקרבת עליו קרבנות הרבה, זבח אין כתיב כאן אלא זבחי. ובטחו אל ה' בטחו בי שאני משלם לכם שכר. [פה]אריב"ל אע"פ שקרא אדם בבהכ"נ ק"ש צריך לקרות על מטתו, אמר ר' יוסי מאי קראה רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה, אמר ר"נ אם ת"ח הוא אינו צריך, אמר אביי אף ת"ח מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון [פו]בידך אפקיד רוחי, א"ר לוי בר נחמן אר"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו, אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם, אי אזיל מוטב ואם לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם, אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה: רבים אומרים מי יראנו טוב. אלו עובדי אלילים שאומרים לישראל מי יתן לנו לראות עמכם בטוב העולם הבא והם אומרים להם בכמה צרות בכמה שעבוד בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת ה' ואתם באים לשוף (עצמכם) [אותה] מן העקב. נסה עלינו אור פניך ה', רב הונא בש"ר אחא אמר לאותו (י) הקלע אנו מצפים שנאמר [פח]הנה אשא אל שמים ידי ואל עמים ארים נסי, א"ר יוחנן אמרו ישראל לפני הקב"ה אין לנו אלא הארת פניך שנאמר [פט]והאר פניך ונושעה (כתוב ברמז תשכ"ט):

תרכח נתתה שמחה בלבי. אמרו ישראל ומה אומות העולם ע"י שעשו שבע מצות השפעת להם שלוה בעוה"ז, אנו שנצטוינו תרי"ג מצות עאכ"ו שתשפיע לנו טובה, לפיכך על שלותן אנו שמחין שנאמר נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. ריב"ל אמר משל למלך שעשה סעודה והכנים את האורחין והושיבן על פתח פלטין עד שעה שיכנסו והיו רואין כלבים יוצאין ובפיהם [צ]פסיונים וראשי פטומין וראשי עגלים, התחילו אומרים ומה כלבים אוכלים כל טוב סעודה עצמה מה היא, כך הרשעים נמשלו לכלבים שנאמר [צא]והכלבים עזי נפש והרי הן בשלוה זו, ישראל עאכ"ו, א"ל הקב"ה לדוד [צב]בטח בה' ועשה טוב אם תראה שאני מטיב לרשע אל ירע לך כל כך הוסף ועשה תשובה, ומה הרשעים שמכעיסין ואין מועילין לי עשיתי עמהם טובה, עמך עאכ"ו, למה היה דור

דומה

*אולי צ"ל מיתת חרפה או מכת חרפה:

ממ"ק ובמ"ק מט מלאכי ג : נ דברים ו : נא בראשית רבה פרשה עה : נב תהלים ז : נג שם ט : נד שם י : נה שם יז : נו תהלים יב : נז שמואל ב יז :
נח ברכות ח : נט קמצי, נמלים : ס במדבר כא : סא מדרש : סב תהלים קד : סג משלי יא : סד בראשית ז : סה שמות ו : סו מדרש :
סז מלכים ב ג : סח פסחים קיט : סט תהלים קו : *דה"א כט : °ישעיה מב : ע זכריה יד : עא שמות טו : עב דברים לג : עג תהלים ג : עד בראשית ט :
עה ישעיה מ : עו בראשית כ : עז שם כד : עח שם כה : פ שמואל א כ : פא שם כה : פב שם כ : פג שמואל ב יב : פד ירמיה יז : פה ברכות ד :
פו תהלים לא : פז מדרש : פח דברים לג : פט תהלים פ : צ פסיונים מין עליו במן : צא ישעיה נו : צב תהלים לז :

זית רענן: (י) הקלע, פי' אותו הרגל. פי' קלע של ספינה:

דאמרי מינן הוה, ואיכא דאמרי מינאי הוה, יתיב גבי רבי יוסי בן חלפתא למיחמי ליה אפין, חמיתיה יתיב ושחיק א"ל למה את שחיק א"ל אנן רחיצין על מרי שמיא דאת חמי אפוי לעלמא דאתי, א"ל לא מסתייה להדוא גברא עקתיה אלא דאת מעיק ליה, את חספין מרבקין לא כתיב ככלי יוצר תנפצם, א"ל כלי חרש ברייתו מן המים והכשרו באור, כלי זכוכית ברייתו באור והכשרו באור, זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה, אתמהא, א"ל ע"י שהוא עשוי בנפיחה, א"ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, א"ל ומה זה שעשוי בנפיחת בשר ודם תקנה יש לו, בנפיחתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, א"ר יצחק ככלי חרס אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור:

תרכג עבדו את ה' ביראה וגו'. [יא]במקום גילה שם תהא רעדה מכאן שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. מעשה באחד שעמד לקרות בתורה וסמך עצמו לכותל והחזירו רבי שמואל בר יצחק. [יב]כתוב אחד אומר עבדו את ה' ביראה וכתוב אחד אומר [יג]עבדו את ה' בשמחה, מהו כן, אלא בשעה שאדם עומד בתפלה יהא שמח שעובד לאלוה שאין כמותו בעולם, ואל תהי נוהג בקלות ראש לפניו אלא ביראה. וגילו ברעדה א"ר אחא כשתבא השעה שכתוב בה [יד]רעדה אחזה חנפים ישראל שעובדים להקב"ה הם גלים ושמחים שנאמר וגילו ברעדה:

תרכד נשקו בר. רב ורבי אחא, רב אמר (ט) נשקו ברה של תורה [טו]לכו לחמו בלחמי עד שלא תזקף עליכם מדת הדין ותאבדו דרכה של תורה, פן יאנף ותאבדו דרך. ר' אחא אומר נשקו ברה של תשובה פן יאנף ותאבדו דרך, ולא יהיו סבורים שמא [טז]אהליות וגצוצריות אני צריך, אלא ניצוץ אחד אני מסיק ומאבד עלמא שנאמר כי יבער כמעט אפו, משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בני המדינה והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך, הלך ופייס את אביו, לאחר שנתפייס לבנו הלכו בני המדינה ואמרו [יז]הימנון למלך, אמר להם המלך לי אתם אומרים הימנון לכו ואמרו הימנון לבני שאלולי לא פייסני כבר הייתי מחריב את כל בני המדינה, כך עובדי אלילים [יח]כל העמים תקעו כף אמר הקב"ה לי אתם אומרים הימנון, אמרו הימנון לישראל שאלולי הם לא נתקיימו בעולם הזה שעה אחת שנאמר [יט]הרנינו גוים עמו. ד"א כי יבער כמעט אפו בשר ודם כשהוא בכעס אינו ברצון וכשהוא ברצון אינו בכעס אבל הקב"ה אינו כן, כי יבער כמעט אפו על עובדי אלילים, אשרי כל חוסי בו אלו ישראל:

תרכה ג מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. זש"ה [כ]שמחה לצדיק עשות משפט, שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין למה שהוא מתרומם בעולם שנאמר [כא]ויגבה ה' צבאות במשפט, ד"א שמחה לצדיקו של עולם שעשה משפט בביתו והחריבו שנאמר [כב]נורא אלהים ממקדשיך, וא"ר יוחנן ממה שעשה במקדש, ומה לביתו ולמקדש לא נשא פנים לאחרים לכ"ש שעתיד ליפרע ממחריבו. ד"א שמחה לצדיקים כשהקב"ה עושה בהם דין שמנקה אותם מעונותיהם, וכן דוד כשפגע בו מדת הדין התחיל שמח ואמר מזמור. ד"א מזמור לדוד זש"ה [כג]לא ידע אנוש, א"ר אלעזר לא נתנו פרשיות התורה על הסדר שאלמלי נתנו על הסדר כל מי שהיה קורא בהן היה יכול להחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סדורה של תורה, והוא גלוי לפני הקב"ה שנאמר [כד]ומי כמוני יקרא. ר' יצחק בשם ר' חייא למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג להודיעך ולומר שקשה בן רשע לאביו יותר ממלחמת גוג ומגוג לעתיד לבא. ר' יהושע בן לוי בקש ליישב ספר זה יצאה בת קול ואמרה אל תפיחו את הישן, ר' ישמעאל ב"ר יוסי בקש ליישב ספר זה לפני רבו, א"ל [כה]סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר, ר' שמואל בר נחמני בקש ליישב ספר זה יצאה בת קול ואמרה לו אל תפיחו את הישן. אימתי אמר דוד מזמור זה כשהוא עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה אם בוכה למה מזמור ואם מזמור למה בוכה (ברמז ק"נ):

[כו]מזמור לדוד קינה מיבעי ליה, דרש ר"ש בן אבשלום משל לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו היה עצב משפרעו שמח, כך דוד כיון שאמר לו הקב"ה [כז]הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה עצב, אמר שמא עבד או ממזר הוא ואינו מרחם עלי, כיון שראה שאבשלום הוא התחיל אומר שירה, א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג דאלו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב למה רגשו גוים ולא כתיב ה' מה רבו צרי ואלו גבי תרבות רעה כתיב ה' מה רבו צרי. א"ל ההוא מינאי לר' יהושע בן חנניא כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב [כח]מזמור לדוד בברחו מפני שאול הי מניהו קדים ברישא פשיטא דשאול הוה ברישא ואיהו קדים דאבשלום ברישא, א"ל אתון דלא דרשיתו סמוכין קשו לכו קראי אנן דדרשינן סמוכין לא קשיא לן קראי, דא"ר אלעזר סמוכין מן התורה מנין שנאמר [כט]סמוכים לעד לעולם וגו', ולמה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג לומר לך אם יאמר לך אדם כלום יש עבד מורד באדונו תאמר לו כלום יש בן מורד באביו, אלא הא הוה הא נמי הוה: לשנו רבותינו כל שירות ותשבחות שאמר דוד כנגד עצמו אמרן דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר כנגד צבור אמרן, וחכמים אומרים יש מהם כנגד צבור ויש מהן כנגד עצמו, אמרן בלשון יחיד כנגד עצמו בלשון רבים כנגד צבור, ניצוח ונגון לעתיד לבא משכיל על ידי מתורגמן, לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה, מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה שכינה עליו ללמדך שאין השכינה שורה מתוך עצלות: [ל]ה' מה רבו צרי. [לא]זאת הכבשה ישלם ארבעתים א"ר יהודה בר חנינא אמר לו הקב"ה אתה נאפת אחת, שש עשרה נואפות לך, אתה רצחת אחד שש עשרה נרצחות לך, ארבעתים ארבעה על ארבעה, א"ר יהושע אמר דוד ה' מה רבו צרי, אלו אחר נטל מלכותי צרה גדולה היתה לי, אלו בני נטל מלכותו של אחר צרה גדולה היתה לי, עכשו בא בני נטל מלכותי ה' מה רבו צרי, אלו אחר ענה את נשי צרה גדולה היתה לי, אלו בני ענה את נשי אחר צרה גדולה היתה לי, עכשו בני ענה את נשי ה' מה רבו צרי, אלו אחר ענה את בתי צרה היתה לי, אלו בני ענה בתו של אחר צרה היתה לי, עכשו בני ענה את בתי ה' מה רבו צרי, אלו אחר הרג את בני צרה היתה לי, אלו בני הרג אחר צרה היתה לי, עכשו בני הרג את בני ה' מה רבו צרי: רבים קמים עלי, רבים בתורה רבים בקומה, [לב]שובך למה נקרא שובך שהיתה קומתו כשובך, [לג]שופך שהיה שופך דמים, וכן גלית כתיב ביה [לד]שש אמות וזרת, וכן שאול שכתוב בו [לה]משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ורבים בתורה דואג ואחיתופל דואג אב ב"ד שנאמר [לו]אביר הרועים אשר לשאול, אחיתופל כתוב ביה [לז]כאשר ישאל איש בדבר האלהים, איש קרי ולא כתיב שלא היה איש אלא מלאך, הוי רבים קמים עלי רבים בקומה רבים בתורה. רבים אומרים לנפשי, רבי שמואל פתר קרייא בדואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה, אומרים לנפשי אומרים לדוד אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו ישועה, אין ישועתה לו באלהים סלה, אמר דוד ואתה ה' הסכמת עמהם וכתבת בתורה [לח]מות יומת הנואף והנואפת. מגן בעדי שהגנת עלי בזכות אבותי שהחזרת אותי למלכות, ומרים ראשי תחת שהייתי חייב לך (הרמת) [תלוי] ראש נתת לי (תלוי) [הרמת] ראש ע"י נתן הנביא שאמר לדוד [לט]גם ה' העביר חטאתך לא תמות, רבנן פתרין קריא בעובדי אלילים ולמה הוא קורא אותם רבים [מ]הוי המון עמים רבים, רבים אומרים לנפשי אומרים לישראל אומה ששמעה מאלהיה [מא]לא יהיה לך אלהים אחרים לסוף ארבעים יום אמרו לעגל [מב]אלה אלהיך ישראל יש לו ישועה אין ישועתה לו באלהים סלה, אמרו ישראל ואתה ה' הסכמת עמהם וכתבת בתורה [מג]זובח לאלהים יחרם, מגן בעדי שהגנת עלינו בזכות אבותינו, כבודי שהשרית שכינתך בינינו דכתיב [מד]ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ומרים ראשי תחת שהיינו חייבים תלוי ראש נתת לנו הרמת ראש [מה]כי תשא את ראש בני ישראל: קולי אל ה' אקרא. א"ר ינאי אע"פ שאמר [מו]ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים ועל פתח הפרדס אוצר אחד מלא כל טוב, אמר המלך לפועלים כל מי שישתכר במלאכת הפרדס יטול שכרו מכאן ומי שלא ישתכר ישב בתוך הפלטין ודין אותו המלך, המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה, והפרדס העולם הזה, נתן הקב"ה בני אדם בתוכו שיהיו משמרים את התורה והתנה עמהם כל מי שמשמר את התורה באמת הרי גן עדן לפניו וזהו עפעפיו יבחנו בני אדם. אני שכבתי, אמר דוד שכבתי מן הנבואה, ואישנה מרוח הקדש, הקיצותי על ידי חושי הארכי, כי ה' יסמכני על ידי נתן הנביא שא"ל [מז]גם ה' העביר חטאתך וגו'. ד"א אמרה כנסת ישראל אני שכבתי מן הנבואה, ואישנה מרוח הקדש, הקיצותי ע"י אליהו

ממ"ק ובמ"ק יא ברכות ל: יב מדרש: יג תהלים ק: יד ישעיה לג: טו משלי ט: טז אהליות וגצוצריות מבלר והנצי חול, ועיע ע' קסטר: יז הימנון שיר מודה: יח תהלים מז: יט דברים לב: כ משלי כא: כא ישעיה ה: כב תהלים סח: כג איוב כח: כד ישעיה מד: כה תהלים קיא: כו ברכות ז: כז ש"ב יב: כח תהלים נז: כט שם קיא: ל פסחים קיז: לא מדרש: לב שמואל ב יג: לג שם י: לד דה"א יט: לה שמואל א יז: לו שם ט: לז שם כא: לח שמואל ב טז: לט ויקרא כ: מ שמואל ב יב: מא ישעיה יז: מב שמות כ: מג שם לב: מד שם כב: מה שם כה: מו שם: מז תהלים יא: מח ש"ב יב:

זית רענן (ט) נשקו ברה, פי' דגנה של תורה מלשון בר ודגן:

אמר רבי יוחנן למה נמשלה לעץ חיים מה עץ חיים פרוש על באי גן עדן, כך התורה פרושה על כל החיים ומביאתו תחת עץ החיים, תני עץ החיים מהלך ת"ק שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו, אמר ר' אלעזר לא סוף דבר נופו מהלך ת"ק שנה אלא אפי' (בירהו) [קורתו]. תניא עץ החיים אחד מששים לגן, וגן אחד מששים לעדן, ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, תמצית כור שותה תרקב, תמצית כוש שותה מצרים. נמצאת אומר מצרים מהלך ארבעים יום וכוש (ז) מהלך שבע שנים, רבנן אמרין מהארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה כנגד* אבות הראשונים מה טעם [עה]אשר נשבע ה' לאבותיכם וגו' כימי השמים על הארץ, ממזרח למערב מהלך ת"ק שנה, מה טעם [עו]כגבוה השמים וגו' כרחוק מזרח ממערב:

תרין [עז]רשב"נ בר רב יצחק היה שותל עצמו (ח) מחבורה להבורה על שם [עח]מכל מלמדי השכלתי, תמן תנינן ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה, מהו על פלגי מים כמי טבריא וחברותיה [צפורי וחברותיה]. אשר פריו יתן בעתו אמר ר' יודן אלו תלמידיו של אדם שהוא יגע בהם אלו שתי שעות ביום ואלו שתי שעות בלילה, רבי חנינא אמר זה תלמודו של אדם שהוא יגע ועושה היום עתים עת למקרא עת למשנה עת לגמרא. ועלהו לא יבול שהכל צריכין לשיחתו ולתלמודו, וכל אשר יעשה יצליח שיהו הכל צריכין לעצתו כגון ר' אלעזר בן ערך שיעץ עצות ומצליחות, אמר לו נביא אתה, אמר לו לא נביא אנכי אלא כך מקובלני מרבותי כל עצה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, אמר ר' מנשיא מקרא מלא הוא [עט]ועצת ה' היא תקום: אשר פריו יתן בעתו. [פ]א"ר יהודה ואיתימא רב הונא ואיתימא רב נחמן זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת. ועלהו לא יבול. [פא]אמר רב אחא בר אדא מנין שאפילו שיחת תלמיד חכם צריכה למוד, ת"ל ועלהו לא יבול, כי הא דאמר רב שמעון מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שישן תחת המטה א"ל רבן גמליאל לזקנים ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורים מן הסוכה לפיכך הוא ישן תחת המטה, אמר רבי שמעון משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים, למדנו שעבדים פטורין מן הסוכה, ולמדנו שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו: והיה כעץ שתול. [פב]דרש רבי יוסי למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך בארץ ציה ונפשו מתחלחלת בצמא, מצא אילן נאה ומעין תחתיו ופירותיו מתוקין וצלו נאה אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישן בצלו וחזרה נפשו עליו, בשעת פטירתו ללכת אמר לו אילן במה אברכך שיהו מעינות תחתיך הרי מעינות תחתיך, שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין, שיהא צלך נאה הרי צלך נאה, אלא יהי רצון שכל נטיעות שיטעו ממך יהיו כמותך, כך אמר הקב"ה לאברהם אברהם במה אברכך אם אומר לך הודיעני הרי הודעתני, אם אומר תמליכני הרי המלכתני, אלא יהי רצון שכל צאצאי מעיך יהו כמותך, לכך נאמר והיה כעץ שתול וגו' אשר פריו יתן בעתו אלו תלמידי חכמים שירבו בזרעך, ועלהו לא יבול שלא יפסוק בעלי אמונים מזרעך, וכל אשר יעשה יצליח זה אברהם שהרעיש כל מלכי מזרח ומערב תחתיו שנאמר [פג]מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו:

תריח לא כן הרשעים וגו'. [פד]רבי יוחן ורבי אלעזר משל את הצדיקים למשובח שבמינים וזהו שושנה, שנאמר [פה]אני חבצלת השרון שושנת העמקים היא המשובחת שבאותו המין, לא כשושנת ההר שנוחה ליכמש, אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת, ומשל את הר שעיר במגונה שבמינים זהו מוץ שנאמר לא כן הרשעים כי אם כמוץ, ואם תאמר מוץ שבבקעה שיש בה לחלוחית אלא כמוץ לפני רוח שנאמר [פו]יהיו כמוץ לפני רוח. לא כן הרשעים ר' יודן ורבי פנחס, אמר ר' יודן אמר הקב"ה לרשעים אני בראתי העולם בכן שנאמר [פז]ויהי כן, אתם אומרים לא כן שנאמר [פח]ולב כסילים לא כן, חייכם על כן לא יקומו רשעים במשפט. רבי פנחס אומר אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי ויהי כן ואתם אומרים לא כן, אני אמרתי לא כן ואתם אומרים כן, חייכם לא כן. על כן לא יקומו רשעים במשפט והא טב להון אם אינן עומדין ונותנין דין, אלא כאינש דאמר קם פלוני בדינא ולא הוי ליה הקמת רגל ליום הדין, רבי אבא בר כהנא אמר לא יקומו רשעים שנים וחטאים שנים, אלו ארבע מלכיות שאין להם הקמת רגל ליום הדין, רשב"נ אמר פורענות אחת מכלה אותם ואית לן קריין סגיאין. על כן לא יקומו רשעים במשפט אין כתיב כאן אלא במשפט, [פט]ובאחת יבערו ויכסלו, [צ]תמותת רשע רעה, [צא]כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה, אחת ולא שתים:

תריט כי יודע ה' דרך צדיקים וגו'. [צב]אמר רבי ברכיה בשעה שבא הקב"ה לבראת את האדם ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו. אמר אם לבראתו הרי רשעים עומדים ממנו ואם שלא לבראתו היאך צדיקים עומדים ממנו, מה עשה הקב"ה הפליג הרכן של רשעים מכנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו, ר' חנינא אמר לא כן אלא נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם אמרו לו אדם זה מה טיבו. אמר להם צדיקים יוצאים ממנו הדא הוא דכתיב כי יודע ה' דרך צדיקים, הודיע דרך צדיקים למלאכי השרת, ודרך רשעים תאבד איבדה מהם שאלולי גלה להם שהרשעים עומדים ממנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא. ודרך רשעים תאבד איבד הקב"ה דרך רשעים מן הצדיקים שלא יטעו בה:

תרכ [צג]ד"א אבד רשעים מפני צדיקים, נמרוד מפני אברהם, אבימלך מפני יצחק, עשו מפני יעקב, הוי כי יודע ה' דרך צדיקים אימתי כשדרך רשעים תאבד, זה שאמר הכתוב ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את איביו, וכן הוא אומר [צד]ונודע י בם אימתי כאשר (משפטיך לארץ) [אשפטך] וכן [צה]וידעו מצרים כי אני ה' אימתי בהכבדי בפרעה:

ב למה רגשו גוים. א"ר יצחק אפילו אדם אומר לחברו למה אתה עושה כך הוא כועס והצדיקים אומרים להקב"ה למה ואינם נענשים ולמה אינם נענשים שלא בקשו טובה לעצמן אלא לישראל. א"ר איבו כל רגשן של רשעים וכל יגיען לריק שנאמר [צו]ויגעו עמים בדי ריק, אבל ישראל [צז]לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה: על ה' ועל משיחו. [צח]ללסטים שעומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך ואומר אם מוצא אני בן המלך אני תופשו ואני הורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה, ורוח הקדש מלעגת עליו יושב בשמים ישחק, ר' אחא בשם ר' שמואל אמר ארבעה שחוק הן, יושב בשמים ישחק, [צט]ואתה ה' תשחק למו, [ק]ה' ישחק לו, [קא]גם אני באידכם אשחק: אז ידבר אלימו באפו וכתיב [קב]ה' ה' אל רחום וחנון, אלא חנון לישראל אבל לעובדי אלילים שהבהילו ישראל באף ובחמה שנאמר [קג]הנה יום ה' בא אכזרי ועברה וחרון אף, לכך נאמר אז ידבר אלימו באפו. ואני נסכתי מלכי מהו נסכתי אמשחתיה, כמד"א [קד]וסוך לא סכתי. ד"א נסכתי אתיכתיה כמד"א [קה]עגל מסכה. ד"א גדלתיו כמד"א [קו]ושמונה נסיכי אדם. ד"א השיתיו כמד"א [קז]ויסע הארג עם המסכת, מסכתיו מן היסורין, ר' הונא בשם ר' אחא לשלשה חלקים נתחלקו היסורין אחד לדוד ולאבות ואחד לדורנו ואחד למלך המשיח, הדא הוא דכתיב [קח]והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו וגו', אמרו למלך המשיח היכן אתה מבקש לדור, אוף דא צריכא שאיל על ציון הר קדשי, כשם שחייבין על מחיצתו והוא בנוי כך חייבין על מחיצתו והוא חרב:

תרכא אספרה אל חק. [א]כבר הדברים מסופרים הן בחקה של תורה ובחקן של נביאים ובחקן של כתובים, בחקה של תורה מנין [ב]בני בכורי ישראל, בחקן של נביאים מנין [ג]הן עבדי אתמך בו וכתיב בתריה *הנה ישכיל עבדי וגו', בכתובים מנין [ד]נאם ה' לאדני וגו'. ה' אמר אלי בני אתה, ר' הונא בשם ר' אידי בשלשה חלקים נחלקו היסורין אחד למלך המשיח, וכד תיתי לו שעתיה אומר הקב"ה עלי לבראותו בריה חדשה, וכה"א אני היום ילדתיך שעתיה בריה ליה, וכן הוא אומר [ה]ואותו ילדה אחרי אבשלום, וכי אמו של אבשלום ילדה לאדוניה והלא זה בן מעכה וזה בן חגית, אלא מה זה עשה רכב ופרשים אף זה עשה כן, ומה זה היה בעל מחלוקת אף זה כן, ומה זה חמשים איש רצים לפניו אף זה כן: [ו]שנו רבותינו משיח שעתיד להגלות במהרה בימינו אומר לו הקב"ה שאל מה אתה מבקש ואני נותן לך שנאמר שאל ממני, כיון שרואה משיח בן יוסף שנהרג אומר לפניו רבש"ע איני מבקש ממך אלא חיים, אמר לו עד שלא שאלת כבר התנבא עליך דוד אביך שנאמר [ז]חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד. [ח]ד"א שאל שיהו ישראל קיימים לעולם ועד, רבי ברכיה אמר בשביל עדתו של קרח. תרועם בשבט ברזל זה משיח בן יוסף שרודה במקל, וכה"א [ט]לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבא שילה:

תרכב ככלי יוצר תנפצם. [י]אתר מגדולי צפורי פח בנו, אית דאמרי

ממ"ק ובמ"ק עד ירושלמי דברכות פרק ח: *כנגד וכו', תרגום קע"ס, ילקוט ק"פ, יעקב קמ"ז: עה דברים יא: עו תהלים קג: עז מדרש: עח תהלים קיט: עט משלי יט: פ כתובות סב: פא סוכה כ: פב פרקי רבי אליעזר: פג ישעיה מא: פד מדרש: פה שה"ש ב: פו תהלים לה: פז בראשית א: פח משלי טו: פט ירמיה י: צ תהלים לד: צא משלי כד: צב בראשית רבה פרשה ח: צג מדרש: צד ישעיה סו: צה יחזקאל לה: צו שמות יד: צז ירמיה נא: צח ישעיה סה: צט תהלים נט: ק מכילתא: קא משלי א: קב שם לז: קג משלי א: קד שמות לד: קה ישעיה יג: קו דניאל י: קז שמות לב: קח מיכה ה: קט שופטים טז: קי ישעיה נג: א מדרש: ב שמות ד: ג ישעיה מב: *שם נב: ד תהלים קי: ה מ"א א: ו סוכה נב: ז תהלים כא: ח מדרש: ט בראשית מט: י בראשית רבה פרשה יד:

זית רענן (ז) מהלך י' שנים, דס' פעמים ארבעים יום הוי כ"ד מאות והוי ז' שנים בקרוב: כנגד אבות הראשונים, שהיו תק"ב שנים כנגד ת"ק שנה שהית מן השמים לארץ ושמים וארץ ג"כ הם ב': (ח) מחבורה לחבורה, ללמוד מכל אחר:

היה צריך לעשות תיבות הרבה. (הוי) אשר פריו יתן בעתו זה שם. ועלהו לא יבול זה חם, וכל אשר יעשה יצליח זה יפת, לא כן הרשעים זה דור הפלגה, על כן לא יקומו רשעים זה דור המבול, כדתניא דור המבול אין להם חלק לעוה"ב, כי יודע ה' דרך צדיקים אלו נח ובניו, ודרך רשעים תאבד זה דור המבול. דבר אחר אשרי האיש זה אברהם שנאמר [לט]ועתה השב את אשת האיש כי נביא הוא, אשר לא הלך בעצת רשעים שלא הלך בעצת דור הפלגה שנאמר [מ]הבה נבנה לנו עיר, ואין הבה אלא עצה שנאמר [מא]הבו לכם דבר ועצה הלום, ובדרך חטאים לא עמד אלו הסדומיים שנאמר [מב]ואנשי סדום רעים וחטאים, ובמושב לצים לא ישב זה אבימלך שאמר לאברהם [מג]הנה ארצי לפניך ולא קבל, כי אם בתורת ה' חפצו [מד]אשר יצוה את בניו וגו', ובתורתו יהגה אמר ר' שמואל בר נחמני אברהם לא היה לו רב ולא למדו, מהיכן למד תורה תני רשב"י מלמד שזימן לו הקב"ה שני כליותיו כמין שני רבנין נובעות ומלמדות אותו חכמה ודעת, הה"ד [מה]אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי, והיה כעץ שתול ששתלו הקב"ה בא"י, ד"א ששתלו בגן עדן, אשר פריו יתן בעתו זה ישמעאל, ועלהו לא יבול זה יצחק, וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה, לא כן הרשעים זה נמרוד וחבריו. ד"א אשרי האיש זה שבטו של לוי שלא הלכו בעצת דור המדבר ולא נשתתפו עמהם במעשה העגל, ובדרך חטאים לא עמד שכן כתיב [מו]אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ובמושב לצים לא ישב שנאמר [מז]וישב העם לאכול ושתו וגו', ובני לוי מה כתיב בהם [מח]ויאספו אליו כל בני לוי, ר' שמואל בר נחמני אמר מאן לא בעי למהוי מן בר ביתיה דמלכא, אלא אמר משה מי שלא נתן נזם לעגל יבא אצלי, מיד ויאספו אליו כל בני לוי: כי אם בתורת ה' חפצו זה שבט לוי שנאמר [מט]תורת אמת היתה בפיהו, והיה כעץ שתול וגו' זה שבטו של לוי ששתלו הקב"ה בארץ ישראל שכלן נכנסו לארץ. רבי זעירא בשם רבי יהושע כל האנשים והנשים לא מתו אלא משה ואהרן ומרים. ד"א אשרי האיש זה בניו של קרח שלא הלכו בעצת אביהם שנאמר [נ]סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים, וכתיב [נא]ובני קרח לא מתו. ובדרך חטאים לא עמד שנאמר [נב]את מחתות החטאים האלה בנפשותם, ובמושב לצים לא ישב זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ואהרן, מה עשה כנס עליהם כל ישראל והקהיל עליהם קרח את כל העדה התחיל לומר לפניהם דברי ליצנות, ואמר אלמנה אחת בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והיה לה שדה אחת, בקשה לחרוש בא משה ואמר לה [נג]לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, באת לזרוע בא משה ואמר [נד]שדך לא תזרע כלאים, באת לקצור ולעשות עריכה אמר הניחי לקט שכחה ופאה, עשתה גורן א"ל תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו, מה עשתה מיד עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש מגזותיהם וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו בא אהרן לקחת הבכורות שנאמר [נה]כל הבכור אשר יולד בבקרך, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הולדות, הגיע זמן גזיזה א"ל תני לי ראשית הגז, אמרה אין לי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטן ואוכלתן, כיון ששחטה אותן א"ל תני לי הזרוע והלחיים והקיבה, אמרה אחר ששחטתי אותן לא נצלתי מידו, אמרה הרי הן עלי חרם, אמר חרם כלה שלי היא שנאמר [נו]כל חרם בישראל לך יהיה, נטל והלך לו והניחה בוכה היא ובנותיה (ג) [נז]אריך כדין, הוי כולהון עבדין ותולין בהקב"ה. כי אם בתורת ה' חפצו אלו בניו שאמרו שירה אמרו אנו חייבין בכבוד אבינו נחלוק על משה, עמדו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה. ובתורתו יהגה אלו בניו של קרח. והיה כעץ שתול על פלגי מים כיון שנבלעו קרח ועדתו נמצאו בניו עומדין כתורן הזה של ספינה שנאמר [נח]ויהי לנס, רשב"נ אמר לא היו שלשתן עומדין במקום אחד אלא כל אחד ואחד היה עומד בפני עצמו והיו נראין כג' עמודים, והיינו דקאמר ברייתא על מה קאים עלמא על שלשה עמודים, אית דאמרי אבות העולם, ואית דאמרי חנניה מישאל ועזריה, ואית דאמרי שלשה בני קרח. לא כן הרשעים זה קרח ועדתו, על כן לא יקומו רשעים במשפט זה קרח ועדתו, כי יודע ה' דרך צדיקים אלו בניו, ודרך רשעים תאבד זה קרח ועדתו.

[נט]אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ממי שהוא חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו, אמר רבי אין אדם לומד תורה אלא במה שלבו חפץ. לוי ורבי שמעון ב"ר הוו יתבי קמיה דרבי קא פסקי סדרא, סליק פרקא, לוי אמר אייתו ספר משלי, רבי שמעון אמר אייתו ספר תהלים, כפייה ללוי אייתי תהלים כי מטו הכא פירש רבי אין אדם לומד תורה אלא ממי שלבו חפץ, קם לוי אכרעיה אמר לו רבי נתת לי רשות לעמוד. אמר רב דימי בר חמא כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו. ואמר רבא ליגמר איניש והדר ליסבר שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו והדר ובתורתו יהגה. ואמר רבא בתחלה נקראת על שמו של הקב"ה שנאמר בתורת ה' חפצו ולבסוף נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה. והיה כעץ שתול אמר רבי ינאי כעץ שתול ולא כעץ נטוע, כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, ואמר להו רב חסדא לרבנן בעינא דאימא לכו מילתא ומסתפינא דשבקיתו לי ואזליתו כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, שבקוהי ואזלי קמיה דרבא איקפד, אמר להו ה"מ גמרא אבל סברא מחד רבי מעלי כי היכי דלא ליטרוד. על פלגי מים א"ר תנחום בר חנינא לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא, ומי ידע איניש כמה חיי, כי קאמר ביומיה. אשר פריו יתן בעתו אמר רבא אם פריו יתן בעתו עלהו לא יבול ואם לאו על הלמד ועל המלמד נאמר לא כן הרשעים וגו': וכל אשר יעשה יצליח (ברמז ז'):

ובמושב לצים לא ישב. [ס]רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר ובמושב לצים לא ישב, אבל אם יש ביניהן דברי תורה שכינה שרויה ביניהן שנאמר [סא]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו: [סב]ר"א ובתורתו יהגה יומם ולילה. ר"א אומר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רצוננו להיות יגעים בתורה יום ולילה אבל אין לנו פנאי, א"ל הקב"ה קיימו מצות תפלין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגעים בתורה יומם ולילה, ר' יוחנן אמר מקרא מלא הוא שנאמר [סג]והיה לאות על ידכה וגו' [סד]למען תהיה תורת ה' בפיך, ר' יהושע אומר מ"ש ר"א אינו (ד) אלא פרט ללילות שאין מצות תפלין אלא ביום שנאמר [סה]ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, [א"ל ר"א] ומה אתה מקיים יומם ולילה, א"ל ר' יהושע זה ק"ש שחרית וערבית ומעלה עליהם הכתוב כאלו הן יגעין בתורה, בר קפרא אמר כל מי שהוא שונה שני פרקים שחרית וערבית קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה. אמר רבי חייא בר אבא לא אמר בר קפרא אלא במי שהוא רגיל לפשוט בהן, מאן דמוסיף תרתי הלכות בצפרא ותרתי הלכות ברמשא כאלו יגע בתורה יומם ולילה. שאלו את ר' יהושע מהו שילמד אדם חכמת יונית, א"ל אם בשעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה מותר שנאמר [סו]והגית בו יומם ולילה, א"ל לא ילמד אדם את בנו אפילו אומנות שלא יבטל מד"ת, (ה) אמר ליה ובחרת בחיים. תנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצ"ה. ר' סימון בשם רבי שמעון בר נחמן (ו) (שיהיו) [ותהא] הגיות יומם ולילה שוים, ע"ש והגית בו יומם ולילה, [אמר ר' יוסי] ע"ש [סז]שבע ביום הללתיך, רב נחמן אמר בשם רבי אבין כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו קיים והגית בו יומם ולילה:

תרמז [סח]תנו רבנן [סט]ואספת דגנך מה ת"ל, לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן ת"ל [ע]ואספת דגנך תנהוג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל, רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה תורתו אימתי נעשית, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר [עא]ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר [עב]ואספת דגנך, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר [עג]ועבדת את אויביך, אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם, כרשב"י ולא עלתה בידם. א"ל רבא לרבנן במטותא מנייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תיתו לבי מדרשא דלא תטרדו במזונייכו כולי שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, הראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם, אחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיימו בידם:

תרמח [עד]והיה כעץ שתול, אמר רבי יצחק בר ר' חייא למה נקראת תורה עץ חיים שהיא חביבה על כל החיים, ואמר

ממ"ק ובמ"ק לט בראשית כ: מ שם יא: מא שופטים ט: מב בראשית יג: מג שם כ: מד שם יח: מה תהלים טז: מו שמות לב: מז שם: מח שם: מט מלאכי ב: נ במדבר טז: נא שם כו: נב שם יז: נג דברים כב: נד ויקרא יט: נה דברים טו: נו במדבר יח: נז ארוך גלות: נח במדבר כו: נט ע"ז יט: ס אבות פ"ג: סא מלאכי ג: סב מדרש: סג שמות יג: סד שם: סה שם: סו יהושע א: סז תהלים קיט: סח ברכות לה: סט דברים יא: ע שם: עא ישעיה סא: עב דברים יא: עג שם כח:

זית רענן (ג) אריך כדין, פי' שפיר דמי לעשות כן, וכ"ה בב"ר: (ד) אלא פרט ללילות, וב"א הגיה אלא לימים: אלא במי שהוא רגיל לפשוט, פי' במי שהוא רגיל לשנות בכל יום ומוסיף בכל יום ב' הלכות: (ה) א"ל ובחרת בחיים, פי' שא"ל הא כתיב ובחרת בחיים וילפינן שצריך ללמדו אומנות כדאיתא פ"ק דקידושין: (ו) שיהיו הגיות יומם ולילה שוין, בשוחר טוב גרס גם בשחר וב' לאחריה, אבל במשנה לא גרס כן:

תהלים

[שנו רבותינו (ב"ב דף י"ד) סדרן של כתובים, רות, ספר תהלים, איוב, משלי, קהלת, שיר השירים, קינות, דניאל, מגלת אסתר, עזרא, דברי הימים. ועל סדר זה הולכים סימני הרמזים]:

א אשרי האיש. [א]זה שאמר הכתוב [ב]בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש אין בהם לא קפדנות ולא עקמנות, מצינו שעקם הכתוב שתים שלש תיבות שלא להוציא דבר מגונה מפיו דכתיב [ג]מן הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וגו' ומן הבהמה אשר איננה טהורה וגו'. אמר ר' יודן בר מנסיא אף כשבא לפהוח בסימני בהמה טמאה [ד]את הגמל כי לא מפרים פרסה אין פתיב כאן אלא כי מעלה גרה הוא, ואת החזיר כי לא מעלה גרה הוא אין כתיב כאן אלא כי מפרים פרסה, אמר דוד אף אני הקב"ה העיד עלי [ה]בקש ה' לו איש כלבבו, כה בוראי לא הוציא דבר מגונה מפיו אף דוד כך היה לו למימר ארור האיש אשר הלך בעצת רשעים או (אשרי האיש) אשר [לא] הלך בעצת צדיקים. ולא אמר אלא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים:

תריא [ו]תנינן כל העובר עבירה אחת אין מטיבין לו הא כל היושב ואין עובר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, אמר רבי אבין [ז]אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' (א) כהולכים בתורת ה', אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כבדרכיו הלכו, אמר ר"י בר אבין אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים לא כתיב אלא מכיון שלא הלך בעצת רשעים כאלו הלך בעצת צדיקים:

תריב [ח]רבי פנחס פתח [ט]מזקנים אתבונן, אתה מוצא שבתחלה היה הקב"ה מברך את עולמו שנאמר [י]ויברך אותם אלהים, כיון שעמד נח ברכו לו ולבניו שנאמר [יא]ויברך אלהים את נח, עמד אברהם ברכו שנאמר [יב]והיה ברכה, אמר רבי נחמיה שמסר לו את הברכה ואמר לו עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכה לך למאן דהני לך בריך, כיון שעמד יצחק [יג]ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ר' נחמיה אומר זו ברכה, ר' לוי אמר בשם רבי חמא לא ברכו אלא מתנות נתן לו, ולמה לא ברכו משל למלך שהיה לו פרדס ומסרה לארים והיו לו מיני אילנות כרוכין זה בזה אחת של סם חיים ואחת של סם המות, אמר הארים אם משקה אני סם חיים סם המות יחיה עמו ואם איני משקהו סם חיים היאך יחיה, חזר ואמר לשנה אני משלים אריסותי והולך לי מה דהני ליה לפרדס יעביד, כך אמר אברהם אם אברך את יצחק בני ישמעאל ובני קטורה מתברכין עמו ואם איני מברך את ישמעאל ובני קטורה היאך אברך את יצחק, חזר ואמר ב"ו אני היום כאן ומחר בקבר מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה, כיון שמת אברהם נגלה הקב"ה ליצחק וברכו שנאמר [יד]ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק, עמד יצחק וברך את יעקב בנתינה [טו]ויתן לך האלהים, וחתם בקריאה שנאמר [טז]ויקרא יצחק אל יעקב, עמד יעקב וברך את השבטים ופתח במה שחתם יצחק [יז]ויקרא יעקב אל בניו וחתם [יח]בזאת אשר דבר להם אביהם, עמד משה לברך את ישראל ופתח במה שחתם יעקב. [יט]וזאת הברכה וחתם [כ]אשריך ישראל מי כמוך, כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה אשרי האיש. [כא]בעשרה מיני זמר נאמר זה הספר, בנצוח, בנגון, במזמור, בשיר, בהלל, בתפלה, בברכה, בהודאה, באשרי, בהללויה, וגדול מכלן הללויה שכולל שם ושבח בתיבה אחת:

תריג [כב]אמר רבי יהושע בן קרחה עשרים פעמים כתיב אשרי בספר תהלים כנגד עשרים הוי שבספר ישעיה, א"ר תמה אני היאך למדני רבי יהושע שכ' אשרי כתובים בספר תהלים ואנו אומרים כ"ב כנגד כ"ב אותיות שבתורה, ועליהם הוא אומר [כג]יהיו לרצון אמרי פי שיעשו ויחקקו לדורות, ואל יהיו קורין בהם כקורין בספרי מירס* אלא יהו קורין בהן והוגין בהן ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות שנאמר יהיו לרצון אמרי פי, אמר ר' ירמיה בשם רבי יוחנן כתיב [כד]אגורה באהלך עולמים וכי תעלה על דעתך שדוד בקש דירה בשני עולמים, אלא אמר יהיו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאלו אני קיים. [כה]אמר רבי שמעון בן פזי כל פרשה החביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי אשרי האיש וסיים באשרי אשרי כל חוסי בו. [כו]שנו רבותינו ההולך [כז]לאיצטדינין ולבית השחוק ולכרכום* וראה את הנחשים ואת החברים כגון °בוקיון מוקיון מוליון ולולין סגלין כגלדין כלרין ובלריין מלרין ומלריין, הרי זה מושב לצים, ועליהם הכתוב אומר אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי אם בתורת ה' וגו', הא למדת שדברים הללו מביאין לידי בטול תורה. דרש ר"ש בן פזי וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד, ומאחר שלא עמד מהיכן ישב, אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד, אם עמד סופו לישב, ואם ישב סופו ללוץ, ואם לץ עליו הוא אומר [כח]ולצת לבדך תשא. דרש ר' שמעון בן עזאי אשרי האיש אשר לא הלך, ושמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לבתי טרטיאות ולבתי קרקסיאות ולא עמדתי בקניגיון שלהם ולא ישבתי בהתחבולות אלך ואגרה בשינה, ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו. [כט]דבר אחר מדבר באדם הראשון אמר אדם אשרני אם לא הלכתי בעצתו של נחש, ובדרך חטאים לא עמד אשרני אם לא עמדתי בדרכו של נחש, ובמושב לצים לא ישב אשרני אם לא ישבתי במושבו של נחש ושל ליצנים. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי הנחש הוציא לשון הרע על בוראו, אמר לחוה למה אין אתם אוכלין מן העץ הזה, א"ל אלהים צונו שלא לאכול ממנו ושלא ליגע בו, מה עשה הנחש נטל את חוה ודחפה עליו ולא מתה. והקב"ה לא אמר אלא לא תאכל ממנו והוסיפה חוה על הצווי, א"ל הנחש מעץ זה אכל וברא את העולם ואם אתם תאכלו ממנו תבראו עולמות כמותו שנאמר [ל]והייתם כאלהים, אלא כל אומן שונא בר אומנותו, מכאן שהיה ליצן: כי אם בתורת ה' חפצו, אמר ר"ל אלו שש מצות שצוה הקב"ה לאדם שנאמר [לא]ויצו ה' אלהים על האדם. ובתורתו יהגה באלו שש מצות שנתן לו. והיה כעץ שתול ששתלו הקב"ה בג"ע, אשר פריו יתן בעתו זה קין. ועלהו לא יבול זה הבל. וכל אשר יעשה יצליח זה שת. לא כן הרשעים זה נחש. לא יקומו רשעים במשפט זה נחש, שהכל מתרפאים לעתיד לבא חוץ מן הנחש וגבעוני שנאמר [לב]ונחש עפר לחמו, גבעוני מנין [לג]והעובד העיר. כי יודע ה' דרך צדיקים אלו אדם וחוה, ודרך רשעים תאבד זה נחש שאין לו רפואה:

תריד [לד]דבר אחר כעץ שתול. נטוע אין כתיב כאן אלא שתול ללמדך שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין כזיזין אותו ממקומו, וכתוב אחר אומר [לה]לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, אם עשית כן אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל, תצליח בעוה"ז ותשכיל לעוה"ב, ועוד כתיב [לו]בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך בקבר מן רמה ותולעה, והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא. דבר אחר אשרי האיש זה נח דכתיב [לז]נח איש צדיק. אשר לא הלך בעצת רשעים בשלשה דורות, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה. כי אם בתורת ה' חפצו אלו שבע מצות, ובתורתו יהגה שהגה דבר מתוך דבר ואמר מה טעם רבה הכתוב בטהורים יותר מטמאים אלא להקריב מהם קרבן מיד [לח]ויקח מכל הבהמה הטהורה. והיה כעץ שתול על פלגי מים ששתלו הקב"ה בתיבה, דאמר רבי לוי י"ב חדש (ב) היתה התבה עומדת במים כספינה העומדת בים. אשר פריו יתן בעתו כל בני גילו היו מולידים בני חמשים או בני ששים והוא בן ת"ק שנים. רבי חייא בשם ר' חמא אמר כבש הקב"ה מעינו שלא יוליד שלא יהיה לו בן של מאה שנה שיאבד עם דור המבול, לפי שבית דין של מעלה אין עונשין אלא ממאה שנה ואילך. דבר אחר שלא יוליד וירבה זרע, אם יהיו רשעים יאבדו בדור המבול והוא מתעצב בהם, וא"ת שיהיו צדיקים היה

מראה מקומות ובאור מלות קשות א מדרש תהלים: ב משלי ח: ג בראשית ז: ד ויקרא יא: ה שמואל א יג: ו ירושלמי דקדושין פ"א: ז תהלים קיט: ח מדרש: ט תהלים קיט: י בראשית א: יא שם ט: יב שם יב: יג שם כה: יד שם: טו שם כו: טז שם כח: יז שם מט: יח שם: יט דברים לג: כ שם: כא פסחים קיז: כב מדרש: כג תהלים יט: *מירם מפורר מפורסם כיון: כד שם סא: כה ברכות י: כו ע"ז יח: כז איצטדינין מקום שמנגחין את השור: *כרכום מגול מוקף ועושים בו מיני שחוק וליצנות: °בוקיון כו', כולם מיני ליצנות: כח משלי ט: כט מדרש: ל בראשית ג: לא שם ב: לב ישעיה סה: לג יחזקאל מח: לד מדרש: לה יהושע א: לו משלי ו: לז בראשית ו: לח שם ח:

זרע רענן (א) כהולכים בתורת ה', כשלא עבר עבירה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה: (ב) היתה התיבה עומדת במים, אע"ג דנחה על הרי אררט כ"מ הזהה והלכה לה ושטה על פני המים:

Дозволено цензурою Варшава, 7 Мая 1897 г.

ילקוט שמעוני

מדרש על תורה נביאים וכתובים

הלא הוא הספר הגדול והיקר שלקט וחבר הרב רבינו שמעון זצ"ל
ראש הדרשנים, מק"ק פראנקפורט דמיין.

לא הניח דבר גדול ודבר קטן, ספרא, ספרי, מכילתא, פסיקתא, מדרש רבה, תנחומא, אבכיר, שוחר טוב, פרקי רבי אליעזר, תנא דבי אליהו, סדר עולם, ושארי מדרשים, משנה גמרא ואגדות בבלי וירושלמי, אשר לא שם אותם בילקוטו.

ולמען לא יחסר כל בו הדפסנו כל מראה מקום מהמאמרים ומהפסוקים איה מקום תחנותם, אם במקרא אם בגמרא ומדרשים, וכל מלה זרה וקשה, הואלנו לבאר פירושה, כפי אשר פירש בעל הערוך, ורש"י ז"ל, וגם הרבה מלות אשר לא הביאם הערוך, מצאנו מקורם ומוצאם מאין באו ונגזרו, ופירשנום כיד ה' הטובה עלינו. והוגה בהגהה מדויקת ע"פ נוסחאות שונות, כפי שנמצאו בילקוט הנדפס בעיר המהוללה ליוורנ"ו, ובילקוט אשר נדפס בעיר ואם בישראל ק"ק לובלין, והנדפס בק"ק פ"פ ובק"ק פולנאה.

ולשלמות הספר הדפסנו גם פירוש הקצר והיקר **זית רענן**, מהרב הגאון רשכבה"ג מוהר"ר **אברהם אבלי** זצ"ל מקאליש, בעל ספר **מגן אברהם** על ש"ע אורח חיים.

חלק שלישי

כתובים

בהוצאות בית מסחר הספרים של הג' ר' **ברוך קאפעלאוויץ** בדווינסק.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת **תרנ"ח** לפ"ק

ЯЛКОТЪ. Томъ III.

ВИЛЬНА. Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмудскій переулокъ собств. домъ № 328.
1898.

אומר [לח]ראה ביתך דוד, הא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו. [לט]רבי אבא אומר אם חפצת בתורה סופך שתקרא על שמך, א"ר יודן בתורת ה' אין כתיב כאן אלא [מ]ובתורתו יהגה שתהא נקראת על שמו, כגון משנתו של רבי חייא ושל בר קפרא ושל רבי אושעיא וכיוצא בהם, למה שיגעו בהם, תדע לך שכן הוא שהרי תורה של הקב"ה היא שנאמר [מא]תורת ה' תמימה, ועלה משה למרום ועשה שם ארבעים יום וארבעים לילה ונקראה על שמו שנאמר זכרו תורת משה עבדי: הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. [מב]אמר רבי שמעון בן פזי אריב"ל בשם בר קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת נצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח, מדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג, מחבלו של משיח כתיב הכא יום* וכתיב התם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה', מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב [מג]יום עברה היום ההוא. וממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם [מד]ביום בוא גוג (ברמז ר"ם). [מה]אמר רבי יהושע משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן ורחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה וקרבה בן ציון בזרוע כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לקרב ולרחק. רבי יהודה אומר לקרב ולא לרחק, ר' שמעון אומר להשוות את המחלוקת, וחכ"א לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, ואומר והשיב לב אבות על בנים: [מו]אמרו ישראל בגאולה ראשונה כתיב [מז]שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו, שלח לי אף שנים כנגדם [מח]שלח אורך ואמתך, אמר הקב"ה הנני משלח שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הרי אחד, והשני [מט]הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי. [נ]רבי יהודה אומר אם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים, ואין עושים תשובה אלא מתוך צער וטלטול ומתוך שאין להם מחיה, ואין עושים תשובה עד שיבא אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, מה כתיב אחריו והשיב לב אבות על בנים:

תם ונשלם

בי"ק ובמ"ק לח זכריה י': לט מדרש שוחר טוב: מ תהלים א: מא שם יט: מב שבת קיח: *הכא כו', גבי שבת: מג צפניה א: מד יחזקאל לח: מה עדיות פרק ב: מו מדרש שוחר טוב: מז תהלים קה: מח שם מג: מט פרקי רבי אליעזר:

נשלמו נביאים ראשונים ואחרונים, בעזרת ראשון לראשונים ואחרון לאחרונים:

שמן ששון מבעל זית רענן

במדרש רבה (בראשית פרשה כ"ב) בשעה שפגע אדם הראשון בקין א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, א"ל כך הוא גדול כח של תשובה כו' מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. וזה תמוה. נ"ל דאיתא בפ' חלק (צ"ז) שית אלפי הוי עלמא וחד חריב כו' שנאמר מזמור שיר ליום השבת. ורב קטינא אמר תרי חריב שנאמר יחיינו מיומים. ובפרקי ר"א והוא בילקוט, לא עבדו ישראל במצרים אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה דהיינו פ"ג שנה ושליש, וכ"ה בספר זרע ברך והיינו חלק י"ב מאלף שנה. וא"כ יום בלא לילה הוא אלף שנה, ויום ולילה הוי אלפים שנה. וזה דעת רב קטינא דאמר תרי חריב דבעינן יום ולילה. והעוה"ז דומה ללילה בלא יום ולכן הוי שית אלפי שנה. אבל שבת הוי לילה ויום, ולכן קדמה תורה אלפים שנה לעולם דוגמת שבת דהוא שני אלפים, וזהו הטעם דמאן דאמר בעירובין המהלך במדבר ואינו יודע אימת שבת מונה יום אחד ומשמר אח"כ ששה ימים, כמו אדם הראשון ששמר שבת ואח"כ ימי החול. וכי"מ כתב שאדם הראשון ידע ביום אכלו שימיה אלף שנה, ולכן גזר על עצמו תענית תתק"ל שנה כמנין ימי חייו ששייר לדוד שבעים שנה. אך אדם הראשון סבר כרב קטינא תרי חריב דיום הוי אלפים שנה. ומה שלא יחיה רק אלף שנה משום דתשובה עושה מחצה. אך כששבת ואמר עשיתי תשובה ונתפשרתי, א"כ תשובה עושה כולה, א"כ למה אני חי רק אלף שנה אלא נ"ל דיום שלם עם הלילה הוי רק אלף שנה, לכן אמר מזמור שיר ליום השבת דלא יהיה רק חד חריב:

ואפשר דזה שאיתא בשם הזוהר יאות הוא אלו הניח אדם לדוד מאה שנה. דאיתא בא"ח סימן רפ"א דב' מילין ורביע הוי תוספת שבת, וג' רביעי מיל הוי בין השמשות, א"כ הוי ד' מילין ושיעור מיל הוי רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, א"כ ד' מילין הוי שעה וחומש. וא"כ הוי ממש מאה שנה, דפ"ג שנה ושליש הוי שעה ועוד חומש מן השעה הוי ט"ז ושני שלישים, ס"ה מאה שנה, וזה היה לאדם ליתן לדוד דוגמת שבת. ומצאתי כתוב בגליא רזיא בשם הזוהר מאה שנה קודם דישתלם אלף בשיתאה ידליק הקב"ה בוצינא לשבת כבר כמו דמדליק בוצינא לשבת. והוא הדבר אשר דברנו, ונכון הוא:

ש"ה ותתקל"ג): אני ה' לא שניתי. [צט]עתידה כנסת ישראל לומר לפני הקב"ה רבש"ע איני יודעת מי קלקל במי, ומי שנה במי, אם קלקלו ישראל במקום או המקום בישראל, כשהוא אומר [ק]ויגידו שמים צדקו הוי אומר ישראל קלקלו לפני המקום והמקום לא שנה בישראל שנאמר כי אני ה' לא שניתי (כתוב ברמז תקנ"ז):

במארה אתם נארים. [קא]א"ר יהושע אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה, מאי קראה, אמר רב אדא בר אהבה במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא, על כן אמרו חכמים סד אדם בסיד את ביתו וכו' (ברמז תק"ד). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר. [קב]רבי יוחנן אשכחיה לינוקא דריש לקיש אמר ליה פסוק לי פסוקיך, אמר ליה [קג]עשר תעשר, אמר ליה לפרוש לי מר מאי עשר תעשר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר, א"ל מי שרי לנסויי קוב"ה והא כתיב [קד]לא תנסו את ה' אלהיכם, אמר ליה הכי א"ר אושעיא חוץ מזו שנאמר הביאו את כל המעשר וגו', מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די (ברמז תתקי"א):

תקצ ואשרו אתכם כל הגוים.

[קה]עתידים ישראל להתקלס מן האומות, אמר ר"ש בן חלפתא כשהמטרונא מתקלס מאוהביה ומשכניה אין לה כבוד אלא כשמתקלסת מצרותיה זו היא כבודה, וכן הוא אומר [קו]ברוך תהיה מכל העמים, וכן הוא אומר [קז]ראוה בנות ויאשרוה, כגון פרעה אמר ליוסף [קח]אין נבון וחכם כמוך, וכן בלעם מברך ליעקב, לבן לרבקה, נ"נ לדניאל [קט]באדין נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד. [קי]א"ר יהודה שני תלמידי חכמים הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ואין דבור אלא לשון נחת שנאמר [א]ידבר עמים תחתינו. [ב]רב כהנא אמר בשם רבי לוי לשעבר אדם עושה מצוה והנביאים כתבוה [ג]וישמע ראובן ויצילהו מידם, [ד]ויצבט לה קלי, עכשו שאין נביאים מי כותבה, אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (ברמז תר"ד). והיו לי [נאם] [אמר] ה' צבאות (ברמז ס"ג):

תקצא ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע.

[ה]אמר הקב"ה לישראל בני הוו זהירים במצות ואתם נוטלים שכר. שלא תאמרו על חנם אנו יגעים ואנו עובדים לאלהים והעו"א עובדים אלילים. יש לכם לראות מה בינם לביניכם, משל למטרונא שהיתה לה שפחה כושית, עמדה בלילה ועשתה מריבה עם מטרונא ואמרה אני לבנה ממך, אמרת לה המטרונא אמרי מה שאת מבקשת יבא הבקר ונראה, כך עובדי אלילים אומרים אלהים בנו חפץ אומרים ישראל יבא הבקר ואנו יודעים, דכתיב [ו]אמר שומר אתא בקר, וכתיב ושבתם וראיתם. בין צדיק לרשע [ז]בין עובד אלהים לצורך אלהים, לאשר לא עבדו שלא לצורך אלהים שלא יעשה דברי תורה קרדום להשתמש בהם ולא עטרה להתפאר בהם. [ח]א"ל בר הא הא להלל היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו לא עבדו, א"ל עובד ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמירי ניניהו אלא אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים למי ששונה פרקו מאה ואחד, אמר ליה ומשום חד זמנא קרי ליה ולא עבדו, א"ל צא ולמד משוק של חמרים עשרה פרסי בזוזא ואחד עשר פרסי בשני זוזים:

תקצב כי הנה היום בא בוער כתנור.

[ט]שנו רבותינו קטני בני רשעי ישראל אינם באים לעולם הבא שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש וגו'. אשר לא יעזוב להם שרש וענף שרש בעוה"ז וענף לעוה"ב דברי ר"ג, ר"ע אומר באים הם לעולם הבא שנאמר [י]שומר פתאים ה' שכן בכרכי הים קורין לינוקא פתיא, ואומר [יא]גודו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו, ומה אני מקיים אשר לא יעזוב להם שרש וענף שלא יניח להם לא מצוה ולא שיורי מצוה. ד"א שרש זו נשמה, ענף זה הגוף, אבל קטני בני רשעי עובדי אלילים דברי הכל אינם באים לעולם הבא. [יב]ריש לקיש אמר אין גיהנם לע"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ורשעים נדונים בה שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור וצדיקים מתרפאים בה שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ולא עוד אלא שמתעדנין בה שנאמר ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק, א"ר אשי ש"מ האי חיגרא דשמשא מעלי:

תקצג ולהט אותם היום הבא.

[יג]זה שאמר הכתוב [יד]אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וגו' היכן גלגל חמה ולבנה נתונים ברקיע השני שנאמר [טו]ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. ר' פנחס בש"ר אבהו אמר מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פרשוהו אתה הוא ה' לבדך, היכן הם כל צבאם נתונים ברקיע השני שהוא למעלה מן השמים, מן הארץ ועד הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה וכן מן הרקיע לרקיע ראה כמה גבוה. תנא בתקופת תמוז אין צל לכל בריה דכתיב [טז]ואין נסתר מחמתו, גלגל חמה יש לו נרתק מה טעם לשמש שם אהל בהם, וברכה של מים לפניו ובשעת יציאתו הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם, אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנרתקו ומלהט בו את הרשעים שנאמר ולהט אותם היום הבא, רבנן אמרין יש גיהנם לעתיד לבא שנאמר [יז]נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. ר' יהודה אומר לא יום ולא גיהנם אלא אש יוצא מגופו של רשע ומלהטתו שנאמר (ה) [יח]תהרו חשש תלדו קש. ר' יהושע אומר לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקב"ה עם עולמו שלא נתנם ברקיע הראשון שנאמר [יט]ויגידו שמים צדקו, שאם נתנם ברקיע ראשון לא היה בריה יכולה לעמוד מאשו של יום. [כ]אמר ר' יצחק שמש בשבת צדקה לעניים שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ד"א וזרחה לכם יראי שמי, [כא]א"ר אשי א"ר זירא א"ר אלעזר א"ר מיאשה משמיה דר' יהודה בר אלעאי אלו הן בני אדם שיראים להוציא שם שמים לבטלה: וזרחה לכם יראי שמי. [כב]א"ל הקב"ה ליעקב אתה סימן לבניך מה אתה ביציאתך השקעתי לך חמה דכתיב [כג]וילן שם כי בא השמש ובחזרתך הזרחתי לך גלגל חמה דכתיב [כד]ויזרח לו השמש, כך בניך ביציאתן [כה]אומללה יולדת השבעה באה שמשה, ובחזרתן וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. [כו]אבן טובה היתה לו לאברהם אבינו שכל הרואה אותה אם היה חולה מתרפא שנאמר [כז]וה' ברך את אברהם בכל, וכשמת נטלה הקב"ה וקבעה בגלגל חמה שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. כנפים לשמש כו', גדול כחן של גומלי חסדים (ברמז תר"ב). ועסותם רשעים (ברמז תקפ"ב). תנא דבי אליהו* עתיד הקב"ה לישב בבית המדרש הגדול שלו וצדיקים לפניו ואומרים על טהור טהור ועל טמא טמא, ואחר כך מביאין את הרשעים ודנין אותם לפניהם יש נדונין שלשים יום וכו' ויש שלשה חדשים ויש ששה חדשים, כללו של דבר שנו חכמים במשנה משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש, ואחר כך באים הצדיקים ואומרים רבש"ע אותם בני אדם שהיו משכימין ומעריבין לבית הכנסת וקורין את שמע ומתפללים ועושים שאר מצות, מיד אומר הקב"ה אם כן הוא לכו ורפאו אותם, מיד הולכים הצדיקים ועומדין על אפרן של רשעים ומבקשים עליהם רחמים והקב"ה מעמידן על רגליהם מאפרן מתחת כפות רגליהם של צדיקים ומביאן לחיי העולם הבא, לכך נאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם:

תקצד זכרו תורת משה עבדי.

[כח]זה שאמר הכתוב [כט]אלהים הבין דרכה, א"ר יהושע בן לוי בשעה שירד משה מהר סיני בא השטן לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא, אמר ליה נתתיה לארץ, הלך אצל הארץ אמר לה תורה היכן היא, אמרה לו אלהים הבין דרכה, הלך אצל ים אמר לו אין עמדי, הלך אצל תהום אמר לא בי היא שנאמר [ל]תהום אמר לא בי היא, וים אמר אין עמדי, אבדון ומות אמרו [לא]באזנינו שמענו שמעה, אמר לפניו רבש"ע חפשתי ולא מצאתי בכל הארץ, אמר לו אצל בן עמרם היא, הלך אצל משה אמר לו תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא, אמר לו וכי מה אני שנתן לי הקב"ה את התורה, אמר לו הקב"ה משה בדאי אתה, אמר לפניו רבש"ע חמדה גנוזה שאתה משתעשע בה בכל יום אני מחזיק טובה לעצמי, א"ל הקב"ה הואיל ומעטת עצמך תקרא על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי:

תקצה זכרו תורת משה עבדי.

[לב]והלא תורת ה' היא שנאמר [לג]תורת ה' תמימה, אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו, והיכן מצינו שנתן נפשו על התורה שנאמר [לד]ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' *ואשב בהר ארבעים יום, הא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו. כיוצא בו [לה]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו שנאמר [לו]ויבן את הבית ויכלהו, אלא לפי שנתן נפשו עליו נקרא על שמו וכה"א [לז]זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, וכן הוא אומר

צט ילק ובמ"ק צט כפרי: ק תהלים נ: קא ע"ז לו: קב תענית ט: קג דברים יד: קד שם ו: קה ילמדנו: קו דברים ז: קז שיר השירים ו: קח בראשית מא: קט דניאל ב: קי שבת סג: א תהלים מז: ב ויקרא רבה: ג בראשית לז: ד רות ב: ה ילמדנו: ו ישעיה כא: ז ילקוט שוחר טוב: ח חגיגה ט: ט סנהדרין קי: י תהלים קטז: יא דניאל ד: יב נדרים ח: יג בראשית רבה פרשה ו: יד נחמיה ט: טו בראשית א: טז תהלים יט: יז ישעיה לא: יח ישעיה לג: יט תהלים נ: כ תענית ח: כא נדרים ח: כב ב"ר פ' סח: כג בראשית כח: כד שם לב: כה ירמיה טו: כו ב"ב טז: כז בראשית כד: *ס"ג: כח שבת פט: כט איוב כח: ל שם: לא שם: לב מכילתא: לג תהלים יט: לד שמות לד: *דברים ט: לה תהלים ל: לו מלכים א ו: לז תהלים קלב:

(ה) רענן: (ה) תהרו קש: ההבה אש תאכלכם:

תורת אמת היתה בפיהו. [לא]במשה כתיב [לב]ומשפטיו עם ישראל שהיה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחברו שנאמר בשלום ובמישור הלך אתי. [לג]ר' יהודה אומר תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מרבו, ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו. בשלום ובמישור הלך אתי. [לד]ר' מאיר אומר מה תלמוד לומר ורבים השיב מעון מלמד שהיה אהרן מהלך אם פגע בו אדם רע או רשע נתן לו שאלת שלום, למחר בקש אותו האיש לילך ולעבור עבירה, אמר אוי לי איך אשא עיני ואראה את אהרן בושתי ממנו שנתן לי שלום, נמצא אותו האיש נמנע מלילך לעבור עבירה, וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה הולך אהרן ויושב לו אצל אחד מהם ואומר לו ראה בני חברך מהו עושה מטרף לבו מחנק עצמו תולש בשערו ואומר אוי לי איך אשא עיני בחברי בושתי ממנו שאני הוא שסרחתי עליו, והיה יושב אצלו עד שהיה מוציא כל קנאה שיש בלבו, שוב הולך אצל חברו ועושה לו כך, וכשפגעו זה בזה גפפו וחבקו זה לזה, שנאמר [לה]ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל:

תקפט כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו'. [לו]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו, ור' מאיר היאך גמיר תורה מפומא דאחר, אמר ר' שמעון בן לוי ר' מאיר קרא אשכח ודריש [לז]הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי. ר' יוסי בר חנינא אמר מהכא [לח]שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך, מכל מקום קשו קראי אהדדי, הא בגדול הא בקטן. [לט]חביבין ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהונה שנאמר [מ]ואתם כהני ה' תקראו, חביבין כהנים כשהוא מכנן אין מכנן אלא במלאכי השרת שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו', כשהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הוא כבהמה וחיה שאינה מכרת קונה: שחתם ברית הלוי. [מא]שנו רבותינו הכהנים והלוים והעניים המסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות ובבית המטבחים אין נותנים להם תרומות ומעשרות בשכרן, ואם עשו כן חללו, ועליהם הכתוב אומר שחתם (את) ברית הלוי, ואומר [מב]ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו. שחתם ברית הלוי. [מג]לפי שהיה (ב) שבטו של לוי נמולים שנאמר [מד]כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו, אמר להם הקב"ה חייכם אע"פ שאברהם התחיל במילה איני קורא אותה אלא על שמכם שנאמר (בהביאכם בני נכר ערלי לב) שחתם ברית הלוי, ברית אברהם אינו אומר אלא ברית הלוי לפי שהיו נמולים נקרא על שמם: וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים. [מה]אמר רבי יהודה לברכה דלא מוקמי מינייהו לא [מו]רישי נהרי ולא [מז]גזירפטי. בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל. [מח]א"ר יהודה זה ע"א וכה"א [מט]כן בגדתם בי בית ישראל נאם ה'. ותועבה נעשתה בישראל זה משכב זכור, וכה"א [נ]ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא. כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב זו זונה, וכה"א [נא]לא יהיה קדש בבני ישראל, ובעל בת אל נכר זה הבא על הכותית, וכתיב בתריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה אם ת"ח הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות, א"ר חייא בר אבויה כל הבא על הכותית כאלו נתחתן בע"א שנאמר ובעל בת אל נכר. [נב]ד"א בגדה יהודה כפרת יהודה שקרת יהודה, כי חלל יהודה נעשה חולין יהודה ובעל בת אל נכר, [נג]וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדולמי ושמו חירה: וזאת שנית תעשו כסות דמעה וגו'. [נד]אר"א כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, שנאמר וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וגו' ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך. [נה]אמר ר' יוחנן בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני נשותיהן של ישראל מפני החמה והניחום ונשאו נשים נכריות והיו נשי ישראל מקיפות את המזבח ובוכות הוא שמלאכי אומר וזאת שנית תעשו, שנית לשטים, כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה, אמר הקב"ה משגזלת וחמסת ונוטלת יפיה אנה אתה משלחה, ר' יוחנן בשם ר' חנינא בכל ספר מלאכי כתיב ה' צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל שנאמר כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל אלא (ג) לא יחול שמי על הגרושין אלא אלהי ישראל בלבד: כי שנא שלח. [נו]רבי יהודה אומר אם שנאת שלח, ר' יוחנן אומר שנאוי המשלח, ולא פליגי הא בזווג ראשון הא בזווג שני, דאמר ר"א כל המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר כי שנא שלח וגו'. אמר ה' אלהי ישראל, [נז]בישראל נתתי גירושין ולא באומות, ר' חנינא בש"ר פנחס כל הפרשה כתיב ה' (אלהי) צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל שלא ייחד שמו אלא בישראל בלבד:

ג הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני. [נח]בוא וראה שכל מה שאירע ליוסף אירע לציון, ביוסף כתיב [נט]וישראל אהב את יוסף ובציון כתיב [ס]אוהב ה' שערי ציון. ביוסף [סא]וישנאו אותו ובציון [סב]נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ביוסף והנה אנחנו מאלמים אלומים בציון [סג]בא יבא ברנה נושא אלמותיו. ביוסף המלוך תמלוך ובציון [סד]אומר לציון מלך אלהיך. ביוסף ויחלום יוסף חלום בציון [סה]בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. ביוסף להשתחוות לך ארצה בציון [סו]אפים ארץ ישתחוו לך. ביוסף ויקנאו בו אחיו בציון [סז]קנאתי לציון קנאה גדולה. ביוסף כתיב לך נא ראה את שלום אחיך ובציון [סח]דרשו את שלום העיר. ביוסף ויראו אותו מרחוק בציון [סט]זכרו מרחוק את ה'. ביוסף ויתנכלו אותו להמיתו בציון [ע]על עמך יערימו סוד. ביוסף ויפשיטו את יוסף את כתנתו ובציון [עא]והפשיטו את בגדיך. ביוסף וישליכו אותו הברה בציון [עב]צמתו בבור חיי. ביוסף והבור רק אין בו מים, ובציון [עג]ובבור אין מים כי אם טיט. ביוסף וישבו לאכל לחם בציון [עד]אשור לשבוע לחם. ביוסף ויעלו את יוסף בציון [עה]ויעלו את ירמיהו מן הבור. ביוסף ויקרע יעקב שמלותיו וגו' בציון [עו]ויקרא אדני אלהים צבאות וגו' לבכי ולמספד וגו'. ביוסף וימאן להתנחם בציון [עז]אל תאיצו לנחמני. יוסף מכרו אותו למדינים וציון [עח]ובני יהודה מכרתם ליונים. הרעות שאירעו ליוסף אירעו לציון כו', ומן לענין הנחמות ביוסף [עט]ויהי יוסף יפה תאר, ובציון [פ]יפה נוף משוש כל הארץ, ביוסף [פא]ויט אליו חסד ובציון [פב]זכרתי לך חסד נעוריך. ביוסף [פג]ויחלף שמלותיו ובציון [פד]אם רחץ ה' את צואת בנות ציון. ביוסף [פה]רק הכסא אגדל ובציון [פו]יקראו לירושלים כסא ה', ביוסף [פז]וילבש אותו בגדי שש ובציון [פח]עורי עורי לבשי עוזך. ביוסף [פט]ואת יהודה שלח לפניו ובציון הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני:

וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם. [צ]אריב"ל כסף מטהר את הממזרים שנאמר מצרף ומטהר כסף. מאי מגישי מנחה בצדקה אמר רב יצחק צדקה עשה הקב"ה לישראל שמשפחה שנטמעה נטמעה. [צא]א"ר אלעזר (ד) אחת לששים שנה או לשבעים הקב"ה מביא דבר גדול לעולם ומכלה את הממזרים, ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החטאים. ארשב"ל [צב]במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, שלא לפרסם את החטאים. כתיב [צג]וגם הוא חכם ויבא רע לא מסתברא אלא ויבא טוב, אלא שאפילו רעה שהקב"ה מביא לעולם בחכמה מביאה, ואת דבריו לא הסיר כל כך למה ויקם על בית מרעים וגו'. א"ר הונא אין ממזר חי יותר משלשים יום, אימתי בזמן שאינו מפורסם, ר' יוסי בשם ר' יוחנן אף כן אין הקב"ה נזקק אלא לשבטו של לוי שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף (וזקק) [וטהר] את בני לוי וגו' כזהב וככסף. א"ר זעירא כאדם השותה בכוס נקי, א"ר אושעיא בגין דאנן לוים נפסיד, א"ר חנינא בריה דר' יונה אף לעתיד לבא הקב"ה עושה עמהם צדקה מה טעם והיו לה' מגישי מנחה בצדקה: וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם. [צד]כימי משה שנאמר בו [צה]ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה, וכשנים קדמוניות כימי שלמה שנאמר [צו]וכל בני ישראל רואים ברדת אש, רבי אומר כימי עולם כימי נח שנאמר [צז]כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי, וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה ע"א בעולם. וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר. [צח]ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי אמר עבד שרבו קרבו לדין ומעיד בו תקנה יש לו. א"ר יוחנן אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות, א"ר לוי כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה שנאמר ומטי גר, מטי כתיב. א"ר חנינא בר פפא כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד שנאמר ולא יראוני הא יראוני מוחלין לו מיד (ברמז ש"ה

ממ"ק ובמ"ק לא סנהדרין ו: לב דברים לג: לג ירושלמי פאה פ"א: לד אבות דרבי נתן: לה במדבר כא: לו חגיגה טו: לז משלי כב: לח תהלים מה:
לט ספרי פ' קרח: מ ישעיה סא: מא בכורות כו: מב במדבר יח: מג מדרש: מד דברים לג: מה תענית כ: מו רישי נהרי מוכסין:
מז גזירפטי שוטרים: מח סנהדרין פב: מט ירמיה ג: נ ויקרא כ: נא שם: נב בראשית רבה פרשה פה: נג בראשית לח: נד גיטין צ: נה בראשית רבה:
נו גיטין ל: נז ירושלמי קדושין: נח תנחומא: נט בראשית לז: ס תהלים פז: סא בראשית לז: סב ירמיה יב: סג תהלים קכו: סד ישעיה נב: סה תהלים
קכו: סו ישעיה מט: סז זכריה ח: סח ירמיה כט: סט שם נא: ע תהלים פג: עא יחזקאל טז: עב איכה ג: עג ירמיה לח: עד איכה ה: עה ירמיה
לח: עו ישעיה כב: עז שם: עח יואל ד: עט בראשית לט: פ תהלים מח: פא בראשית לט: פב ירמיה ב: פג בראשית מא: פד ישעיה ד: פה בראשית מא:
פו ירמיה ג: פז בראשית מא: פח ישעיה נב: פט בראשית מו: צ קדושין עא: צא ירושלמי דיבמות פ"ח: צב ויקרא ו: צג ישעיה לא: צד סוטה כטס פ'
שמיני: צה ויקרא ט: צו דה"ב ז: צז ישעיה נד: צח חגיגה ה:

זית רענן (ב) שבטו של לוי נימולו, שישראל לא מלו במדבר אלא שבטו של לוי: (ג) לא יחול שמי על הגירושין, דאי הוי כתיב ה' צבאות הוי משמע לכל הצבאות שברא, אבל מדכתיב אלהי ישראל משמע לישראל דהיינו מי שעושה מעשה ישראל אבל המגרש מפני יופי לא עשה מעשה ישראל: (ד) אחת לששים שנה, עי' בילקוט פ' צו:

[צה]ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאה מפתח לגאולתם של בנים, א"ל הקב"ה ליעקב אתה אמרת [צו]והיה ה' לי לאלהים חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנאמר והיה ביום ההוא יצאו מים חיים, [צז]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר, [צח]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו, [צט]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס, [ק]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. [קא]אטו האידנא לאו אחד הוא, א"ר אחא בר חנינא א"ר יוסי א"ר יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת ועל שמועות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, לעוה"ב כלו הטוב והמטיב. ושמו אחד אטו עד האידנא לאו אחד הוא, א"ר נחמן לא כעוה"ז העוה"ב, העולם הזה נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת ולעולם הבא כלו אחד. רבא סבר למדרשיה בפרקא אמר ליה ההוא סבא לעלם כתיב. רבי אבינא רמי כתיב [קב]זה שמי וכתיב וזה זכרי, א"ל הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת, בעולם הזה שע"א מצויה אמרו *ה' הוא האלהים אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלים. [קג]והלא נגב ירושלים מישור היה וגבע ורמון מקום טרשין וקרקשין היה, אלא מה גבע ורמון עתידין לעשות מישור כנגב ירושלים כך כל הארצות עתידין לעשות מישור כנגב ירושלים. *וראמה וישבה תחתיה, אמר רבא עתיד הקב"ה להגביה ירושלים שלש פרסאות למעלה וכו':

תקפו וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים וגו' המק בשרו. [קד]אמר הקב"ה אני מכה אותם בצרעת. וכה"א [קה]אדם כי יהיה בעור בשרו, על ידי מה שנתגרו בישראל אשר צבאו על ירושלים, וכן אתה מוצא כשהקב"ה פורע ממלכות הרביעית מלקה אותה בצרעת שנאמר [קו]מדוע נסחף אביריך, וכתיב [קז]ולשאת ולספחת ולבהרת, וכן אתה מוצא בעולם הזה שהכה שונאיהם בצרעת ומי היה זה נעמן שנאמר [קח]גבור חיל מצורע, ולמה נצטרע בשביל ששבה מישראל נערה קטנה:

מלאכי

א משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. [א]אמר רב מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי, שהיה משנה למלך, מיתיבי ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל איש חמודות ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כלם נתנבאו בשנת שתים לדריוש, קא חשיב מרדכי וקא חשיב מלאכי, תיובתא. תניא ר"י בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא, וחכ"א מלאכי שמו, אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כמ"ד מלאכי זה עזרא דכתיב בנבואתיה דמלאכי [ב]בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל, ומאן מפריש נשים נכריות מישראל עזרא דכתיב [ג]ויען שכניה בן יחיאל וגו' ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות:

תקפז אהבתי אתכם אמר ה'. [ד]ארשב"ל בשלשה לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל, בדביקה, בחפיצה, בחשיקה. בדביקה מנין שנאמר [ה]ואתם הדבקים בה'. בחשיקה מנין שנאמר [ו]חשק ה' בכם. בחפיצה מנין שנאמר [ז]ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ. ואנו למדים אותו מפרשתו של אותו רשע. בדביקה מנין [ח]ותדבק נפשו. בחשיקה מנין [ט]שכם בני חשקה נפשו. בחפיצה מנין [י]כי חפץ בבת יעקב. רבי אבא בר אלישע מוסיף אף תרתין, באהבה, ובדבור על לב. באהבה אהבתי אתכם אמר ה'. בדבור על הלב [יא]דברו על לב ירושלים, ואנו למדין אותו מפרשתו של אותו רשע. באהבה מנין [יב]ויאהב את הנערה. בדבור על לב [יג]וידבר על לבה: אהבתי אתכם אמר ה'. [יד]אמרו רבותינו דורו של מלאכי הוא היה מדבר והם היו משיבין אותו, הוא אומר [טו]היקבע אדם אלהים, והשיבו אותו במה קבענוך, אמר ר' לוי לשון ערבי הוא הבא להסיח עם חברו אומר לו הרי אתה גוזלני הרי אתה קובעני. ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה שאין מוציאין כראוי. חזר ואמר להם הלא אח עשו ליעקב ואתם אומרים במה אהבתנו, בנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים אחד בכור ואחד קטן מי נוטל הרבה הבכור, עשו יצא תחלה שנאמר [טז]ויצא הראשון אדמוני, הוא היה ראוי ליטול שני חלקים ולא עשיתי כך אלא יעקב נטל שני חלקים העוה"ז והעוה"ב ועשו לא נטל אלא העוה"ז ראו מה הבה אהבתי אתכם. מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, וכן מרקיע ראשון לשני, ומשני לשלישי, ומשלישי לרביעי, ומרביעי לחמישי, ומחמישי לששי, ומששי לשביעי, ואין צריך לשער מטלפי החיות והכסא למעלה מכלם, וראו כמה חבבתי אתכם שהנחתי כלם ואמרתי לכם עשו לי יריעות עזים שנאמר [יז]ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: כי תאמר אדום רוששנו. [יח]פילוסוף אחד שאל את ר' אליעזר לא כך אמר הנביא המה יבנו ואני אהרוס והלא כל הבנינים קיימין, א"ל רבי אליעזר לא דבר הכתוב כנגד הבנין אלא כנגד העצות כל מה שאתם יושבין ומחשבין בלבבכם לבנות עלינו ולכלותנו הוא הורס עצתכם, אמר לו חייך כך הוא יושבים בכל שנה לבא ולכלות אתכם וחד סב אתי ומבטיל ליה: בן יכבד אב, זה בלאדן בן בלאדן, ועבד אדוניו נבוזראדן (כתוב במלכים ברמז רמ"ג):

הקריבהו נא לפחתך. [יט]שנו רבותינו נשפכה או שנתגלה הרי זה ימלא מן הכיור מפני שיין או מים מגולים פסולים לגבי המזבח, ואמאי נעברינהו במסננת, לימא מתניתין דלא כר' נחמיה, דתניא מסננת יש בה משום גלוי, אמר רבי נחמיה אימתי בזמן שהתחתונה מגולה אבל התחתונה מכוסה אע"פ שהעליונה מגולה אין בה משום גלוי לפי שארס של נחש דומה לספוג צף ועומד במקומו. אפילו תימא ר' נחמיה אימור דא"ר נחמיה להדיוט לגבוה מי אמר מי לית ליה הקריבהו נא לפחתך: מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם, [כ]היה ר"ש אומר שני דברים משמשין את הגוף ואין נמנעין לעשותם ואין נוטלים עליהם שכר, כאדם שאומר לחברו הדלק לי את הנר והגף לי אחריך את הדלת, והלא דברים קל וחומר אם דברים שאין נוטלים עליהם שכר לא עשיתם עמי חנם, על אחת כמה וכמה ומנחה לא ארצה מידכם דברים שנוטלים עליהם שכר: כי ממזרח שמש ועד מבואו. [כא]משעה שהשמש זורח ועד שהוא שוקע הוא מקלס להקב"ה (ביהושע ברמז כ"ב):

ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה. התורה מזהרת ואומרת [כב]השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה ואתה אומר ובכל מקום מוקטר מוגש, אי זו היא מנחה טהורה שבכל מקום מוקטר ומוגש לשמו של מי שאשר והיה העולם, א"ר שמואל בר נחמני זו היא תפלת המנחה, ואין מוקטר אלא תפלת המנחה שנאמר [כג]תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי וגו': גדול שמי בגוים [כד]כגון עגלון מלך מואב כיון שהזכיר לו שמי כתיב [כה]ויקם מעל הכסא, ובכל מקום מוקטר מוגש אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהם כאלו מקטירים ומגישים לשמי וכתיב [כו]זאת התורה לעולה למנחה זאת התורה לא עולה ולא מנחה, גדול שמי דקרו ליה אלהא דאלהא. ומנחה טהורה, א"ר נחמיה זה הלמד תורה בטהרה נושא אשה ואחר כך לומד תורה בטהרה. ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (במלכים ברמז ל"ה):

ב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. [כז]אמר רב הונא ואמרי לה אמר רבה בר רב הונא אלו בני אדם שמניחים דברי תורה ועוסקים כל ימיהם בחגים, א"ר לוי אמר רב פפי משמיה דרבי יהושע דסיכנין לאחר שלשה ימים כרסו של אדם נבקעת ונופלת לו על פניו ואומרת טול מה שהבאת בי: בריתי היתה אתו החיים והשלום [כח]זה אהרן שהיה רודף שלום בישראל. ואתנם לו מורא וייראני, שקבל עליו כל דברי תורה באימה ברתת ובזיע, מה תלמוד לומר ומפני שמי נחת הוא, אמרו בשעה שיצק משה שמן המשחה על ראש אהרן נרתע ונפל לאחוריו אמר אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה, השיבו רוח הקודש [כט]הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן, וכי שני זקנים היו לו לאהרן, אלא משה היה שמח כאלו על זקנו היה יורד. כטל חרמון שיורד על הררי ציון מה טל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה:

תקפח תורת אמת היתה בפיהו, שלא טמא [ל]את הטהור ולא טהר את הטמא, ועולה לא נמצא בשפתיו שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור, בשלום ובמישור הלך אתי שלא הרהר אחר דרכי המקום (א) כדרך שלא הרהר אברהם, ורבים השיב מעון שהשיב פושעים לתורה. ואומר [ל]מישרים אהבוך. תורת

ממ"ק ובמ"ק צה ב"ל פ' ע: צו ברכות כח: צז ישעיה ז: צח שם יא: צט יואל ד: ק ישעיה כז: קא פסחים נ: קב שמות ג: *מ"א ים: קג מדרש: *ב"ב עה: קד תנחומא: קה ויקרא יג: קו ירמיה מו: קז ויקרא יד: קח מלכים ב ה: מלאכי א מגילה טו: ב מלאכי ב: ג עזרא י: ד ברכות רבס פסחה ס: ה דברים ד: ו שם ז: ז מלאכי ג: ח ברכות לד: ט שם: י שם: יא ישעיה מ: יב ברכות לד: יג שם: יד תנחומא פרשת תרומה: טו מלאכי ג: טז ברכות כט: יז שמות כד: יח מדרש שוחר טוב: יט סוכה נ: כ תורת כהנים: כא תנחומא: כב דברים יב: כג תהלים קמא: כד מנחות קי: כה שופטים ג: כו ויקרא ז: כז שבת קנא: כח תורת כהנים: כט תהלים קלג: ל שם"ם ה:

זית רענן (א) כדרך שלא הרהר אברהם, כמ"ש רש"י פ' וארא שא"ל הקב"ה כי לך אתן הארץ ואח"כ בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא:

הדלים שבכם חביבים עלי כדוד שנאמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד, ויש אומרים כדניאל דכתיב ביה [נח]והלבישו לדניאל ארגונא: והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים. [נט]אבקש ממי, א"ר אלכסנדרי אבקש בננגי* שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם:

תקפא ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלים רוח חן. [ס]ארבעה שפיכות הם לטובה וארבעה שפיכות הם לרעה. לרעה [סא]וישפוך עליו חמה אפו, [סב]באהל בת ציון שפך כאש חמתו, וביחזקאל כתיב [סג]בשפכך את חמתך על ירושלים, [סד]כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו. לטובה ושפכתי על בית דויד וגו' [סה]והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר, וגם על העבדים ועל השפחות אשפוך רוחי, *ולא אסתיר עוד פני אשר שפכתי את רוחי: ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדדרמון בבקעת מגדון. [סו]א"ר יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעדנא ההיא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי די קטל יתיה הדדרימון בר טבריםון (ברמות גלעד) וכמספד יאשיה בר אמון די קטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגדון: וספדה הארץ וגו' משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד. [סז]והלא דברים ק"ו לע"ל שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בם אמרה תורה נשים לבד ואנשים לבד, עכשו בשמחת בית השואבה שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט עאכ"ו. האי הספרא מאי עבידתיה, פליגי בה רבי יוסי ורבנן, חד אמר על משיח בן יוסף שנהרג, וחד אמר על יצר הרע שנהרג, בשלמא למ"ד על משיח בן יוסף שנהרג היינו דכתיב והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו וגו'. אלא למ"ד על יצה"ר שנהרג האי הספדא בעי למעבד שמחה בעי למעבד, כך דרש ר' יהודה בי מערבא לע"ל מביא הקב"ה ליצה"ר ושוחטו לפני הצדיקים ולפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה, הללו בוכים והללו בוכים צדיקים אומרים היאך יכולנו לכבוש את הר גבוה הזה, ורשעים בוכים ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה, ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר [סח]כי יפלא בעיני שארית העם הזה וגו' גם בעיני יפלא נאום ה' צבאות:

יג מה המכות האלה בין ידיך. [סט]מי שאינו יודע להכות מכה במקל על ידו או על מוחו, ומי שהוא יודע להכות כופתו ומכהו על גביו ולא על ראשו ולא על עיניו שלא יסמא את עיניו אלא במקום שאין בו סכנה: מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי, המכות האלה גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים, מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא לישרף על שאכלתי את המצה, מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני, מה לך לוקה [ע]בפרגל על שעשיתי רצון אבי שבשמים: מה המכות האלה בין ידיך. [עא]כמה מלקים אותו ארבעים חסר אחת כו', אי כתיב ארבעים במספר ה"א ארבעים במנינא, השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים, אמר רבא כמה טפשאי אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא, התורה אמרה ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי להו חדא, ר' יהודה אומר ארבעים שלמות והיכן הוא לוקה את היתרה בין כתפיו דכתיב מה המכות האלה בין ידיך, ורבנן ההוא בתינוקות של בית רבן הוא דכתיב: והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה. [עב]אלו בני ישראל שהם בני שלשת אבות, בני יעקב שהוא שלישי לאבות. ד"א והשלישית יותר בה אלו ישראל שאין מתישבים בארצם אלא בגאולה שלישית, גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, גאולה שניה זו גאולת עזרא, גאולה שלישית אין לה הפסק (בסימן תק"נ):

תקפב והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף. [עג]א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינונים. (של) צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, (ושל) רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, (ושל) בינונים תלוים ועומדים מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבים למיתה. תניא בית שמאי אומרים שלש כתות הם ליום הדין, אחת של צדיקים גמורים, ואחת של רשעים גמורים, ואחת של בינונים. צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם הבא, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם שנאמר [עד]ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם, בינונים יורדין לגיהנם ומצפצפים ועולים שנאמר והבאתי את השלישית באש וגו', ועליהם אמרה חנה [עה]ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, א"ר יצחק בר אבין ופניהם דומים לשולי קדרה, אמר רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומיקרו בני גיהנם. ובית הלל אומרים בינונים ורב חסד מטה כלפי חסד, ועליהם אמר דוד [עו]אהבתי כי ישמע ה', ועליהם אמר דוד כל הפרשה דלותי ולי יהושע, היכי עביד ר"א אומר כובש שנאמר [עז]ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם, ר' יוסי בר חנינא אומר נושא שנאמר [עח]נושא עון ועובר על פשע. תנא דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מחשב בהדייהו, פושעי ישראל בגופם ופושעי אומות העולם בגופם יורדים לגיהנם ונדונים בה שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר תחת כפות רגלי הצדיקים, שנאמר [עט]ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם, אבל המסורות והאפיקורסים ושכפרו בתחיית המתים ושנתנו חתיתם בארץ החיים ושחטאו ושהחטיאו את הרבים כגון ירבעם וחבריו יורדין לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות שנאמר [פ]ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' גיהנם כלה והם אינם כלים שנאמר [פא]וצורם לבלות שאול, וכל כך למה, לפי שפשטו ידיהם בזבול שנאמר מזבול לו, ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר [פב]בנה בניתי בית זבול לך. אמר מר ובית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד והא כתיב והבאתי את השלישית באש, התם עון דפושעי ישראל בגופן, והא אמרת לית להו תקנתא, ברוב עונות הכא מחצה עונות ומחצה זכיות, והכי קאמר אי הוה מחצה עונות ומחצה זכיות ואית ליה עון דפושעי ישראל בגופם לא סגי דלאו והבאתי את השלישית באש, ואי לא ורב חסד מטה כלפי חסד, פושעי ישראל בגופן מאן נינהו, אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם. פושעי אוה"ע בגופם בעבירה. שנתנו חתיתם בארץ החיים אמר רב זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים:

תקפג יד ויצא ה' ונלחם בגוים ההם. [פג]אמר רבי לוי אוי להם לרשעים שהם מעמיקים עצות על ישראל כל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, עשו אומר שוטה היה קין שהרג את הבל בחיי אביו לא היה יודע שאביו פרה ורבה, אני איני עושה כן אלא [פד]יקרבו ימי אבל אבי, פרעה אמר שוטה היה עשו לא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כן אלא כד אינון רקיקין תחות כורסי אמהון אנא מחנק להון שנאמר [פה]כל הבן הילוד וגו', המן אמר שוטה היה פרעה לא היה יודע שהבנות נשואות לאנשים ופרות ורבות, אני איני עושה כן אלא [פו]להשמיד להרוג ולאבד וגו', א"ר לוי אף גוג ומגוג עתיד לומר כן שוטים היו הראשונים לא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה כן אלא בתחלה אזדווג לפטרונם ואחר כך אזדווג להם, הדא הוא דכתיב [פז]יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, אמר לו הקב"ה רשע לי באת להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה שנאמר [פח]ה' כגבור יצא, ואומר ויצא ה' ונלחם. ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, למעלה מעשרה (במלכים ברמז רכ"ה):

תקפד והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון. [פט]אמר רבי אליעזר זה אור שהוא יקר בעולם הזה קפוי הוא לעולם הבא, ור' יוחנן אמר אלו נגעים ואהלות שהם יקרות בעולם הזה קפויות הם לעוה"ב, הדא הוא דכתיב [צ]והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' אלה הדברים אעשה אין כתיב כאן אלא עשיתים כבר עשיתים לר' עקיבא וחבריו, [צא]וכל יקר ראתה עינו זה ענן של ר' עקיבא, ור' יהושע אמר אלו בני אדם שיקרים הם בעולם הזה קפויין הם לעוה"ב, כי הא דרב יוסף בריה דר' יהושע בן לוי חלש ואיתנגיד, אמר ליה אבוה מאי חזית, א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה, אמר ליה בני עולם ברור ראית, ואנן מאי, אמר ליה כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם, מאי שמעת להו דקאמרי אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, והרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, מאן אינון אילימא רבי עקיבא וחבריו משום דהרוגי מלכות ותו לא, אלא הרוגי לוד:

תקפה והיה לעת ערב יהיה אור. [צב]א"ר אלעזר אין משלן של ארבע מלכיות אלא יום אחד מיומו של הקב"ה, מהיכן את למד דכתיב [צג]וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם ויהי השמש באה, אמר ליה ר' אלעזר בן ערך כדברך שנאמר [צד]נתנני שוממה כל היום דוה, חוץ משתי ידות שעה, תדע לך שהוא כן בוא וראה כשהחמה נוטה לבוא במערב שתי ידות שעה תש אורו ואין נוגה לו, כן עד שלא יבא הערב יצמח אורן של ישראל שנאמר והיה לעת ערב יהיה אור: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים.
ר'

ממ"ק ובמ"ק נח דניאל ה: נט ע"ז ד: *בנגי ספר זכרון מעשיהם: ס היכל רבתי: סא ישעיה מב: סב איכה ב: סג יחזקאל ט: סד איכה ד: סה יואל ג: *יחזקאל לט:
סו מגילה ג: סז סוכה נב: סח זכריה ח: סט מדרש שו"ט: ע פרגל רומה: עא מכות כב: עב תנחומא: עג ר"ה דף טז: עד דניאל יב:
עה שמואל א ב: עו תהלים קטז: עז מיכה ז: עח שמות לד: עט מלאכי ג: פ ישעיה סו: פא תהלים מט: פב מלכים א ח: פג תנחומא:
פד בראשית כז: פה שמות א: פו אסתר ג: פז תהלים ב: פח ישעיה מב: פט פסחים נ: צ ישעיה מב: צא איוב כח: צב פסיקתא רבתי:
צג בראשית טו: צד איכה א:

א"ר אמי משה מקלס לישראל [כב]אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', לה' אין כתיב כאן אלא בה', לאדם שיש לו סאה של מעשר שני מהו עושה נותן מעות ופודה אותה, כך ישראל כביכול במה הם נפדים בהקב"ה [כג]עם נושע בה', אמר הקב"ה בעוה"ז הייתם נושעים ע"י בני אדם, במצרים ע"י משה ואהרן, בימי סיסרא ע"י דבורה וברק, ובמדינים ע"י שופטים, וע"י שהיו ב"ו הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם ועוד יותר אין אתם משתעבדים שנאמר [כד]ישראל נושע בה' תשועת עולמים:

תקעת וה' אלהים בשופר יתקע. [כה]א"ר יודן אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות נסבכים בצרות וסופם ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע. א"ר חנינא בר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעברות ונסבכין בצרות, ובראש השנה הם נוטלים שופר ותוקעים בו ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם. וסופן להגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע. ר' אבא בריה דרב פפי ר' יהושע דסכנין בש"ר יהושע בן לוי לפי שהיה אברהם רואה את האיל נותש מחורש זה ונסבך בחורש אחר, א"ל הקב"ה כך עתידין בניך להסתבך במלכיות מבבל למדי ממדי ליון מיון לאדום, וסופן להגאל בקרניו של איל שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע. [כו]לפי שנאמר [כז]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, אבל איני יודע מי יתקע ת"ל וה' אלהים בשופר יתקע, אבל איני יודע מאין הוא תוקע ת"ל [כח]קול שאון מעיר קול מהיכל. וה' אלהים בשופר יתקע. [כט]מה שופר של הקב"ה שלם אף שופר של ר"ה שלם, למה שבר"ה הם נגאלים ממלאך המות, והיינו דתנן נקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול: ומלאו כמזרק כזוית מזבח. [ל]א"ר כהנא אבנים של קרנות מזבח חלולות היו שנאמר ומלאו כמזרק כזוית מזבח, והא כתיב מזבח אבנים שלמות, דמחית מידי מתותיה ושקיל ליה:

ותירוש ינובב בתולות. [לא]א"ר הונא בריה דרב יהושע כל הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה מפקחתו שנאמר ותירוש ינובב בתולות, [וכתיב *נבוב לוחות] ומתרגמינן חליל לוחין:

י שאלו מה' מטר. [לב]אמר ר"ל מנין למטר שהוא בשביל יחיד שנאמר שאלו מה' מטר בעת מלקוש ה' עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם, יכול לכל ת"ל לאיש, אי לאיש יכול לכל שדותיו ת"ל בשדה, אי שדה יכול לכולה. ת"ל עשב, כדרב דניאל בר רב קטינא דהוה ליה ההוא גנתא כל יומא הוה נפיק וסייר ליה ואמר האי משרא בעי מיא והאי משרא לא בעי מיא למחר להאי אתא מטרא ולהאי לא אתא. מאי ה' עושה חזיזים, א"ר יוסי בר חנינא מלמד שכל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חזיז בפני עצמו, מאי חזיז א"ר יהודה פורחות, מאי פורחות אמר רבא עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא, א"ר יוחנן סימן למטר פורחות. עולא איקלא לפומבדיתא חזא פורחות אמר קומו ניעול דהשתא אתא מיטרא, לסוף לא אתי מטרא אמר כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מטרייהו: כי התרפים דברו און. [לג]ומה הם התרפים שוחטים אדם בכור ומולגים את ראשו ומולחים אותו במלח ובבשמים וכותבים על ציץ זהב שם רוח הטומאה ומניחין תחת לשונו ותוחבים אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות והוא מדבר עמהם: וחלומות השוא ידברו. [לד]שמואל כד הוה חזי חלמא בישא אמר וחלומות השוא ידברו, וכד הוה חזי חלמא טבא הוה קא מתמה ואמר וחלומות השוא ידברו, והא כתיב [לה]בחלום אדבר בו. רבא רמי כתיב וחלומות השוא ידברו וכתיב בחלום אדבר בו, לא קשיא כאן על ידי שד כאן על ידי מלאך: ממנו פנה ממנו יתד. [לו]תניא היה ר' מאיר אומר [לז]הוא עשך ויכוננך כרכא דכולא ביה ממנו כהניו ממנו נביאיו ממנו מלכיו ממנו שריו דכתיב ממנו פנה ממנו יתד: אשרקה להם ואקבצם. [לח]תנא הרחם זו שרקרק, ולמה נקרא שמו רחם. א"ר יוחנן כיון שבאה רחם באו רחמים לעולם. אמר אביי והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק. אמר אביי גמירי אי יתיב על ארעא ועביד שרקרק מיד אתי משיחא דכתיב אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים, א"ל רב אידי בר שימי למר בר רב אידי והא ההוא דיתבא ביני כרבא ועביד שרקרק ואתא גלגלא ופסקיה למוחיה, אמר ליה ההוא בדאה הוה: ועבר בים צרה. [לט]א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה, תני רבי נתן אומר מגרב לשילה שלשה מילין והיה עשן של מערכה ועשן פסלו של מיכה מעורבבים זה בזה, בקשו מלאכי השרת לדחפו, א"ל הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברים ושבים, ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה א"ל הקב"ה לכבודי לא מחיתם ולכבוד בשר ודם מחיתם, ומפני מה לא מנו את מיכה מפני שפתו מצויה לעוברים ושבים:

יא פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך. [מ]ת"ר ארבעים שנה לפני חרבן הבית לא היה גורל עולה בימין אלא בשמאל, ולא היה לשון של זהורית מלבין אלא מאדים, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן ריב"ז א"ל היכל היכל מפני מה אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא זכריה בן עדו פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך, א"ר יצחק בן טבלאי למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל: הילל ברוש כי נפל ארז [מא]זה בית המקדש שנאמר ותאכל אש בארזיך. אשר אדירים שודדו זה אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים שהיו בוכים וסופדים. הילילו אלוני בשן זה משה אהרן ומרים. כי ירד יער הבציר זה בית קדש הקדשים. קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם זה דוד ושלמה. קול שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן (א) זה אליהו ואלישע: ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, [מב]א"ר אושעיא אלו ת"ח שבא"י שמנעימים זה לזה בהלכה, חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה. [מג]ויאמר אלה שני בני היצהר א"ר יצחק אלו תלמידי חכמים שנוחים זה לזה בהלכה כשמן, ושנים זיתים עליה אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרירין זה לזה בהלכה כזית: ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. [מד]וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר אלא שבטלו מתנות טובות שנתנו לישראל על ידם בירח אחד. א"ר יוסי בר' יהודה שלשה פרנסים טובים נתנו לישראל ושלשה מתנות טובות נתנו על ידם, ואלו הם מן ובאר ועמוד ענן. באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן ומן בזכות משה, מתה מרים בטלה הבאר שנאמר [מה]ותמת שם מרים וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה, וחזרה בזכות משה ואהרן, מת אהרן בטל עמוד ענן שנאמר [מו]ויראו כל העדה כי גוע אהרן, וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא ויראו* חזרו שתיהן בזכות משה, מת משה בטלו שלשתם והיינו דכתיב ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. [מז]ולעתיד לבא עתידים לחזור שלשתם שנאמר [מח]לא ירעבו זה המן, ולא יצמאו זה הבאר, ולא יכם שרב ושמש זה עמוד הענן, ועל מבועי מים ינהלם מבוע לא נאמר אלא מבועי, לעתיד לבא עתידין לצאת לישראל שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטים. ד"א ואכחיד את שלשת הרועים זה רבי ואנטונינוס וקרבון מלך פרסי שמתו בירח אחד וקראו עליהם ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וגו': ואומר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף. [מט]א"ר יהודה אלו שלשים צדיקי אומות העולם שאומות העולם מתקיימים בהם, רבא אמר אלו שלשים מצות שקבלו בני נח ולא קיימו מהם אלא שלש, אחת שאין כותבין כתובה לזכרים, ושאין שוקלין בשר המת במקולין, ואחת שמכבדין את התורה:

יב ויוצר רוח אדם בקרבו. [נ]נשמתו של אדם צרורה בקרבו שאלמלא כן כיון שהיתה הצרה באה היה שומטה ומשליכה, [נא]וייצר ה' אלהים את האדם שני יצרים יצר טוב ויצר רע, אבל בהמה יצר אחד יש לה, שאלו היה בבהמה שני יצרים כיון שהיתה רואה את הסכין ביד האדם לשחטה היתה מפחדת ומתה מיד: הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל. [נב]מהו סף רעל דהוא עתיד להשקות את העמים כוס התרעלה של דם, ואין סף רעל אלא דם שנאמר [נג]ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף, ושלשה פעמים גוג ומגוג באים על ירושלים ובשלישית הם באים ועולים לירושלים והם הולכים ליהודה ומתיראין מהם שהם גבורים שנאמר [נד]וגברתים בה', ומוסרים לכל אחד מבני יהודה שני גבורים למה כדי שלא יברח (ב) כיון שגוברים בני יהודה עולים [עמהם] ומגיעים לירושלים ומתפללים בלבם ואומרים נפול בידם ולא הם בידינו, ולמה הם מתפללים בלבם שמתיראים הם להשמיע קולם, הה"ד ואמרו אלופי יהודה בלבם, אומר להם הקב"ה בתמימות באתם חייכם שהתמימות עולה לכם שנאמר [נה]תומת ישרים תנחם, באותה שעה הקב"ה נותן לבני יהודה גבורה והם שולפים כלי הזיין שלהם ומכים לאותם האנשים שמימינם ומשמאלם והורגים אותם:

תקפ והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד. [נו]זש"ה [נז]ראשך עליך ככרמל, אמר הקב"ה הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה לראש הכרמל ויגהר ארצה, ודלת ראשך כארגמן הדלים

ממ"ק ובמ"ק כב דברים לג: כג שם: כד ישעיה מה: כה בראשית רבה פרשה כ: כו ספרי פרשת בהעלותך: כז ישעיה כז: כח שם סו: כט פסיקתא רבתי: ל זבחים נד: לא ב"ב יב: *שמות כז: לב תענית ט: לג סנ"ה: לד ברכות נה: לה במדבר יב: לו חולין כו: לז דברים לב: לח חולין סג: לט סנהדרין קג: מ יומא לט: מא חבוק דר"נ: מב סנהדרין כב: מג זכריה ד: מד תענית ט: מה במדבר כ: מו שם: *ויראו: מז ילמדנו: מח ישעיה מט: מט חולין נב: נ בראשית רבה פרשה יד: נא בראשית ח: נב מדרש: נג שמות יב: נד זכריה י: נה משלי יא: נו מדרש: נז שה"ש ז:

זית רענן (א) זה אליהו ואלישע, שבקעו הירדן: (ב) כיון שגוברין, פי' כיון שאנשי גוג גוברין היו מוליכין עמהם אנשי יהודה להלחם על ירושלים: נפול בידם, פי' ביד אנשי ירושלים:

מלכות פרס ומדי, [צ]תנינה דמיה לדוב שהושחרו פניהם של ישראל בגזרת המן, סוסים לבנים זו מלכות יון שהלבינו פניהם של ישראל בחרופין ובגדופין, סוסים ברודים ואמוצים זו מלכות הרביעית שגזרו גזרות כמה גוונים כשונים זו מזו, ומחנות הכהנים והלוים, גם כנגדם ראה זכריה שנאמר [צא]ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים, איש זה הקב"ה שנאמר [צב]ה' איש מלחמה, אדום שהיתה שכינה שרויה בין שני הכרובים וכה"א [צג]דודי צח ואדום, בין ההדסים אלו הצדיקים שנאמר [צד]ותחת הסרפד יעלה הדס, והמלאך שהיה מתרגם בין שכינה לנביא כנגד משה ואהרן שהיו מתרגמין את התורה לישראל שנאמר ואומר אל המלאך הדובר בי, ומשה נקרא מלאך שנאמר [צה]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, וכן אהרן [צו]כי מלאך ה' צבאות הוא, ואחריו סוסים אדומים שרוקים לבנים, אדומים כנגד בני קהת כי משמרתם היו כלים מוהבים אדומים [צז]ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. שרוקים כמד"א [צח]עובדי פשתים שריקות אלו בני גרשון שרוב משאם כלי פשתן המשכן והאהל ומכסהו וקלעי החצר והמסך. ולבנים כנגד בני מררי כי רוב משמרתם לבנים [צט]קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו, ומנין שארבע מלכיות היו שלוחים של הקב"ה שנאמר לכו התהלכו בארץ, ואומר ותתהלכנה בארץ, ועשו את שליחותם שהגלו את ישראל מעל אדמתם ושלטו מרכבות בארבע מחנות, וארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים מבין מלכות יהודה וישראל היושבים בין שני הארצות עבר הירדן וארץ ישראל ויצאו בניהם והגלום, וכה"א [ק]אם תשכבון בין שפתים אם תאבו לקיים מצות עשה ומצות לא תעשה תשכבון בין שפתים יהודה ועבר הירדן, ואם לא תתהלכו מגוי אל גוי, וההרים הרי נחשת זו מלכות ישראל ויהודה שהם חזקים כנחשת שלא לשמוע דברי הנביאים, דבר אחר מלכותם חזקה כנחשת שנאמר [קא]ברזל ונחשת מנעלך:

ח כה אמר ה' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות. [קב]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן עתידין צדיקים שיחיו את המתים שנאמר כה אמר ה' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו, וכתיב [קג]ושמת משענתי על פני הנער כו' (כתוב בישעיה ברמז ת"י): כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום, [קד]ר"א אומר אין לך קץ מגולה מזה, מאי וליוצא ולבא אין שלום אמר רב אלו תלמידי חכמים שכתוב בהם [קה]שלום רב לאוהבי תורתך, ושמואל אמר עד שיהיו כל השערים שקולים אין להם שלום מפני הצר, וכן תני חייא בר רב: וליוצא ולבא אין שלום. [קו]אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה שוב אין לו שלום, ושמואל אמר זה הפורש מגמרא למשנה, ורבי יוחנן אמר זה הפורש מגמרא לגמרא. ועתה לא כימים הראשונים (כתוב בריש חגי ברמז תקס"ז): כי זרע השלום הגפן תתן פריה. ששה דברים נטלו מאדם הראשון (כתוב בפסוק ואלה תולדות פרץ ברמז תכ"ט): אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. [קז]ר' יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנאמר אמת ומשפט שלום, והלא במקום שיש משפט אין שלום שלום אין משפט, אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע, וכן בדוד הוא אומר [קח]ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והלא במקום שיש צדקה אין משפט ובמקום שיש משפט אין צדקה, אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה בצוע. ר' שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדון עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואינך יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו שנאמר [קט]פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש קודם שנתגלע הריב אתה רשאי לנטוש משנתגלע הריב אי אתה רשאי לנטשו, אמר רב הלכה כר' יהושע בן קרחה דמצוה לבצוע למימר להו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו. [קי]רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם עומד, על (התורה) [האמת], ועל הדין, ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, [א]א"ר חנינא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא קרי ליה צום וקרי ליה ששון ושמחה, אלא לאו הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום, רב פפא אמר ה"ק בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש גזרה צום, אין גזרה ואין שלום רצו מתענים רצו אין מתענים, אי הכי ט' באב נמי, א"ר פפא שאני תשעה באב שהוכפלו בו צרות דאמר מר בתשעה באב חרב הבית ראשונה ושניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר, תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש ואין אני דורש כמותו. צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר [ב]ברביעי בשבעה עשר לחדש ויחזק הרעב בעיר ותבקע העיר, ואמאי קרי ליה רביעי רביעי לחדשים. צום החמישי זה תשעה באב שבו נשרף בית אלהינו, ואמאי קרי ליה חמישי חמישי לחדשים. צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשרפת בית אלהינו, ואמאי קרי ליה שביעי שביעי לחדשים. צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר [ג]ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלים. ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה תשעה באב כו'. כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים. [ד]אמר ריש לקיש כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין אותו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי:

תקעה ט משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. [ה]דרש רבי יהודה זה משיח שהוא חד לעו"א ורך לישראל, א"ל רבי יוסי בן דורמסקית יהודה עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני שמים וארץ שאני מדמשק ובו מקום ששמו חדרך, ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו עתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק שנאמר ודמשק מנוחתו, ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר [ו]זאת מנוחתי עדי עד, אמר ליה ומה אני מקיים [ז]ונבנתה העיר על תלה, אמר ליה שאין עתידה לזוז ממקומה, אלא מה אני מקיים [ח]ורחבה ונסבה למעלה, שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שרחבה מלמעלה וקצרה מלמטה, ושערי ירושלים עתידים להיות מגיעים עד דמשק שנאמר [ט]אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו הרי לרוחב כו' (כתוב בישעיה ברמז תע"ב): וישב ממזר באשדוד (ביחזקאל ברמז שע"ד). גילי מאד בת ציון. [י]הרואה חמור בחלום יצפה לגאולה שנאמר גילי מאד בת ציון וגו' הנה מלכך יבא לך וגו' עני ורוכב על חמור. עני ורוכב על חמור. [יא]הוא חמור בן האתון שנברא בין השמשות, הוא החמור שחבש אברהם אבינו לעקוד את יצחק בנו, הוא החמור אשר רכב עליו משה רבינו בבואו למצרים שנאמר [יב]וירכיבם על החמור, הוא החמור שעתיד בן דוד לרכוב עליו:

תקעו [יג]ריב"ל אשכחיה לאליהו דהוה יתיב אפתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה אימת אתי משיח, אמר ליה זיל לישיילה לדידיה, אמר ליה והיכא יתיב, אמר ליה אפתחא דרומי, אמר ליה ומאי סימניה, א"ל יתיב בין עניים סובלי חלאים וכלהו שרו ואסרו בחדא איסרא ואיהו שרי חדא ואסר חדא, אמר דילמא מיתבעינא ולא איעכב, אזל לגביה א"ל שלום עליך רבי ומורי, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, א"ל לאימת אתי מר, א"ל היום, למחר אשכחיה לאליהו אתאי לגביה, א"ל מאי קאמר לך א"ל שקורי משקר בי, אמר ליה מאי אמר לך, אמר ליה אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי, אמר לי שלום עליך בר ליואי, א"ל חזי דאבטחוך לך ולאבוך דאתון מן בני העולם הבא, ועוד אמרית ליה לאימת אתי משיחא, א"ל היום, א"ל *היום אם בקולו תשמעו. א"ר אלכסנדרי ר' יהושע בן לוי רמי כתיב [יד]וארו עם ענני שמיא, וכתיב עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא, לא זכו עני ורוכב על חמור. אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו משיח אחמרא קאתי אישדריה ליה סוסיא ברקא דאית לי, אמר ליה מי אית לך בר חיוור* גווני:

תקעז גילי מאד בת ציון וגו' הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא. [טו]א"ר אבהו שלך ושלנו היא הגאולה דכתיב [טז]לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו, א"ר מאיר כתיב [יז]ויושע ה' ביום ההוא ויושע* ה' כתיב כביכול כשישראל בצרה אף הוא עמהם שנאמר [יח]בכל צרתם לו צר, וכתיב [יט]יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, וכתיב [כ]ושם דרך אראנו בישע אלהים, בישע ישראל אינו אומר אלא בישע אלהים. א"ר ברכיה הכהן בר רבי ראה מה כתיב גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא ומושיע אין כתיב כאן אלא ונושע, וכה"א [כא]אמרי לבת ציון הנה ישעך בא מושיעך אין כתיב אלא ישעך. א"ר

ממ"ק ובמ"ק צ דניאל ז : צא זכריה א : צב שמות טו : צג שה"ש ה : צד ישעיה נה : צה במדבר כ : צו מלאכי ב : צז במדבר ג : צח ישעיה יט : צט במדבר ג :
ק תהלים סח : קא דברים לג : קב פסחים סח : קג מלכים ב ד : קד סנהדרין צט : קה תהלים קיט : קו חגיגה י : קז סנהדרין ו :
קח שמואל ב ח : קט משלי יז : קי אבות פרק א : א ר"ה יח : ב ירמיה נב : ג יחזקאל כד : ד שבת לב : ה ספרי : ו תהלים קלב : ז ירמיה ל :
ח יחזקאל מא : ט שה"ש ז : י ברכות נז : יא פרקי רבי אליעזר : יב שמות ד : יג סנהדרין צח : *תהלים צה : יד דניאל ז : *חיור. מלא בגוון פרסי : טו תנחומא :
טז תהלים פ : יז שמות יד : *וַיּוֹשַׁע : יח ישעיה סג : יט תהלים צא : כ שם נ : כא ישעיה סב :

ויראה להם, ממי הוא יוצא מדוד שנאמר לחובן שלמה רחבעם (בנו) אביה בנו אסא בנו יהושפט וגו' עד ובני אליועיני הודויהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה, עד כאן פרט הכתוב עד ענני מי הוא ענני זה משיח שנאמר לטחזה הוית בחזוי עם ליליא וארו עם ענני שמיא, ומהו שבעה שכתוב במשיח שנאמר כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה, לכך נאמר מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור, אותו שכתוב בו מושפט בצדק דלים והוכיח במישור וגו'. והוציא את האבן הראשה זו אבן של יעקב שנאמר מאוישכם יעקב בבקר ויקח את האבן, וכן דניאל אומר מבחזה הוית עד דאיתגזרת אבן: כי מי בז ליום קטנות. מגאמר רבי אליעזר מי גרם לצדיקים שיתבזבזו שלחנם לעתיד לבא קטנות שהיתה בם שלא האמינו בהקב"ה, רבא אמר אלו קטני בני רשעי ישראל שמבזבזין דין אביהם, לעתיד לבא אומרים לפניו רבש"ע מאחר שאתה עתיד ליפרע מהם למה הקהית את (שנם בנו) [שניהם בם], תני ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה: אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ. מדא"ר יהודה זה אהרן ודוד שנמשחו בעוה"ז ואין צריכים לימשח לעתיד לבא שנאמר מהזאת משחת אהרן וכו' (כתוב ברמז תקע"ח בפסוק ואקח לי שני מקלות):

ה ויאמר

ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה (כתוב ביחזקאל ברמז שמ"א). מומהו עפה טייסא כמה דאת אמר מזויעף אלי אחד מן השרפים. א"ר אבהו אפילו עורו של פיל ועורו של גמל אינו כמדה הזו ואתה אומר כן זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ, מהיכן יצאה מפתחו של היכל דתנן פתחו של היכל ארכו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה. א"ר אייבו מפני מה משביעין את האדם בספר תורה ומביאים לפניו נודות נפוחים, לומר אתמול היה הנוד מלא גידים ועצמות ועכשו ריק מכלם כך המשביע את חברו לשקר סוף שיצא ריקם ממנו, רבי איסי אמר על שקר, רבי יונה אפילו על אמת. רבי ינאי הוה יתיב ודריש על הרא דר' יונה א"ר שמעון אין מוסרין את השבועה למי שחשוד על השבועה ואין נותנין את השבועה למי שהוא רץ אחר השבועה. עובדא הוה בחד גבר דאפקיד מאה דינרין גבי בר תמליון אזל בעא להון מיניה, אמר ליה מה דאפקידת לידי מסרית בידך, אמר ליה אשתבע לי, מה עבד בר תמליון נטל חד קניא וחקקיה ויהב ביה הלין מאה דינרין ושרי מסמך עליה אמר ליה צור הדין קניא בידך ואנא משתבע לך, כיון דמטן לבי כנישתא אמר מרי דהדין ביתא טבא מאן דמסרית בידי מסרית בידך ההוא קניא מן כבריה נסתיה ואקשיה לארעא שריין הלין דינרין מתבדרין ושרי ההוא מלקט. אמר ליה לקט לקט דמן דידך אנת קא מלקט. עובדא הוה בחד אתתא דעלת למיפא גבי מגורתא והוו ציירין בשושיפא תלתא דינרין נסבתון ויהיבת יתהון אגב סודרא איתגבלון בלישא אפת פיתא ואזלת לה, אמר לה בעלה הב לי תלתא דינרין אזלת בעיא להון גבי מגורתא א"ל דילמא חמית הדין דינרין, הוה לההוא מגורתא תלת בנין אמרה תקבור ההיא אתתא ברא אי היא ידעת בהון, גרמון חוביא וקברתיה. אמרה אלולא דאהשידת בהון לא הוה קברת ליה, אזלא אמרת לה חמית הלין דינרין אמרת לה תקבור ההיא אתתא ברא אחרא אי היא ידעת בהון, גרמון חוביא וקברתיה, זמן אחרא אמרה לה אשכחת תלתא דינרין אמרה תקבור ההיא אתתא ברא תליתאה אי היא ידעת בהון, גרמון חוביא וקברתיה, אמר לה בעלה לית את אזלא למנחמא הדין מגורתך, נסיבת תרין עגולין ואזלת מנחמת לה כיון דקצוץ עגולין נפלין הדין תלת דינרין מיניה, הא דברייתא אמרין בין זכאי בין חייב מחלמומי לא תיעול:

תקעב הוצאתיה

תקעב הוצאתיה נאם ה' צבאות ובאה אל בית הגנב. מטילמדנו רבינו על כמה דברים נגעים באים, שנו רבותינו על אחד עשר דברים נגעים באים, ואלו הם, על ע"א, ועל קללת השם, ועל גלוי עריות, ועל הגנבות, ועל לשון הרע, ועל עדות שקר, ועל הדיין שהוא מקלקל את הדין, ועל שבועת שוא, ועל שנכנס בתחום שאינו שלו, ועל החושב מחשבות של שקר, ועל משלח מדנים בין אחים, ויש אומרים אף על עין הרע ואתה דורש את כלם, על ע"א מנין שנאמר נוירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא צרעת שנאמר נאוהצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע. על קללת ה' מגלית שאמר נבברו לכם איש וירד אלי, ואין איש אלא הקב"ה שנאמר נגה' איש מלחמה מה כתיב נדהיום הזה יסגרך ה' בידי, וכתיב נהוהסגירו הכהן. על גלוי עריות מנין דכתיב נוויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון וגו' ושפח ה' קדקד בנות ציון, וכתיב נזולשאת ולספחת ולבהרת. על הגנבות על שבועת שוא דכתיב הוצאתיה נאם ה' צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וגו', איזו היא שמכלה את הבית ואת עציו ואת אבניו זו מכת צרעת שנאמר נחונתץ את הבית. ועל לשון הרע מנין שנאמר נטזאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע, וכן אתה מוצא במרים שלקתה בצרעת. על עדות שקר שהעידו ישראל בהקב"ה ואמרו סאלה אלהיך ישראל, וכתיב סאכי פרוע הוא. על הדיין שמקלקל את הדין שנאמר סבלכן כאכול קש לשון אש שרשם וגו' זו צרעת שנאמר סגפרוח תפרח הצרעת. על הנכנס בתחום שאינו שלו מן עוזיהו. על המשלח מדנים בין אחים מפרעה [ששלח מדנים בין אברהם לשרה] שנאמר סדוינגע ה' את פרעה. על עין הרע מנין, א"ר יצחק כיון שעינו של אדם צרה אדם הולך אצלו ואומר לו השאילני קרדומך ואומר אין לי והקב"ה מלקה אותו בצרעת וכתיב סהוצוה הכהן ופנו את הבית וגוררין את כליו והוא מתפרסם, וכן הוא אומר סויגל יבול ביתו נגרות ביום אפו. ויש אומרים אף על גסי הרוח מנעמן, ועל האומר דבר על חברו דכתיב סזוהן לא יאמינו לי, ומה נאמר לו סחהבא נא ידך בחיקך:

תקעג

תקעג סטשנו רבותינו שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרה, אומרים לו הוי יודע שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בסיני עלא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, וכל העבירות שבתורה נאמר בהם ונקה וכאן לא ינקה, וכל עבירות נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שנאמר עאאל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ואין בשרו אלא קרובו שנאמר עבומבשרך לא תתעלם, וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן נפרעין ממנו ומכל העולם כולו שנאמר עגאלה וכחש וגו', וכתיב עדעל כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה, וכל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולים לו שנים ושלשה דורות וכאן נפרעים ממנו לאלתר שנאמר הוצאתיה נאם ה' צבאות לאלתר, ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חברו וטוענו ומשביעו, ואל בית הנשבע בשמי לשקר כמשמעו, ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו, הא למדת דברים שאין אש ומים מכלין אותם שבועת שקר מכלה אותם, ואם אמר איני נשבע פוטרים אותו, ואם אמר הרי נשבע העומדים שם אומרים עהסורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וכו' (כתוב ברמז י"ח). א"ר שמואל בר נחמני מלאכי חבלה אין להם קפיצה שנאמר עומשוט בארץ ומהתהלך בה ברם הכא ולנה בתוך ביתו. ויאמר זאת הרשעה כו' (כתוב בעזרא ברמז תתרס"ח): ואשא עיני וארא והנה שתים נשים. עזעשרה קבין גסות הרוח ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כלו, וגסות הרוח לבבל לא נחית והא כתיב ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה וגו' ואומר אל המלאך הדובר בי אנה המה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער, וא"ר יוחנן בשם רשב"י זו היא חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל, (לעילם) [לבבל] נחית ברישא ואישתרבב להתם, דיקא נמי דקתני לבנות לה בית, והא אמר מר סימן לגסות הרוח עניות ועניות בבבל הוא דאיכא, מאי עניות עניות דתורה דכתיב עחאחות לנו קטנה, א"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד:

תקעד ו ואשא

תקעד ו ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות. עטמרכבה ראשונה סוסים ארומים כנגד מחנה יהודה שנאמר בו פחכלילי עינים מיין, דוד שבא מיהודה נאמר בו פאאדמוני עם יפה עינים. ובמרכבה השנית סוסים שחורים כנגד מחנה ראובן ושמעון שעשו מעשה שחרות, ראובן פבובחללו יצועי אביו וגו' ואומר פגאז חללת יצועי עלה, שמעון פדבסודם אל תבא נפשי במעשה זמרי. ובמרכבה השלישית סוסים לבנים כנגד אפרים ובנימין ומנשה שנתברכו במגדים שנאמר פהממגד תבואות שמש ורוב מגדים לבנים, ואומר פולפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך. ובמרכבה הרביעית סוסים ברודים אמוצים כנגד מחנה דן שהיו גבורים ואמוצים שנאמר פזדן גור אריה, וכתיב פחיהי דן נחש עלי דרך, והם ארבע מרכבות שבארבע מלכיות כנגד ארבע מחנות דגלים, שבשעה שעשו מעשים לא טובים נפלו אלו ביד אלו פטגם את זה לעומת זה והאלהים עשה שייראו מלפניו, סוסים ארומים זו מלכות בבל ששפכה כמה דמים בישראל צאנת הוא ראשה דדהבא, סוסים שחורים זו מלכות

ממ"ק ובמ"ק לח דה"א ג: לט דניאל ז: מ שמואל א' יח: מא בראשית כח: מב דניאל ז: מג סוטה מח: מד תורת כהנים: מה ויקרא ז: מו ויק"ר פ"ו: מז ישעיה ו: מח למומי לשבועה: מט תנחומא פרשת מצורע: נ שמות לב: נא ויקרא יג: נב שמואל א' ח: נג שמות טו: נד שמואל א' יז: נה ויקרא יג: נו ישעיה ג: נז ויקרא יד: נח שם: נט שם: ס שמות לב: סא שם: סב ישעיה ה: סג ויקרא יג: סד בראשית יב: סה ויקרא יד: סו איוב כ: סז שמות ד: סח שם: סט שבועות לט: ע שמות כ: עא קהלת ה: עב ישעיה נח: עג הושע ד: עד שם: עה במדבר טז: עו איוב א: עז סנהדרין כד: עח שה"ש ח: עט פסיקתא רבתי: פ בראשית מט: פא שמואל א' יז: פב דה"א ה: פג בראשית מט: פד שם: פה דברים לג: פו תהלים פ: פז דברים לג: פח בראשית מט: פט קהלת ז: צ דניאל ב:

תשמיש, א"ל הרבה עשו כן ולא הועילו, א"ל יבקש רחמים ממי שהבנים שלו שנאמר [ט]הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן, מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגיא, מאי שכר פרי הבטן אמר רב חמא בר חנינא בשכר שמשהין עצמן בבטן כדי שיזרעו נשותיהם תחלה שנאמר הנה נחלת ה' בנים: הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא. [כא]אמר רב אישתבוש כהני רביעי בקדש בעא מינייהו ואמרו ליה טהור, ושמואל אמר לא אישתבוש כהני חמישי בקדש בעא מינייהו וא"ל טהור, בשלמא לרב היינו דכתיב ארבע, לחם נזיד יין ושמן, אלא לשמואל חמשה מנא ליה, מי כתיב ונגע כנפו ונגע בכנפו כתיב במה שנגע בכנפו. תא שמע ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא, בשלמא לשמואל מדהכא לא אישתבוש התם נמי לא אישתבוש, אלא לרב מאי שנא הכא דלא אישתבוש ומאי שנא התם דאישתבוש, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה בקיאים היו בטומאת מת ואין בקיאים בטומאת שרץ, רבינא אמר התם רביעי הכא שלישי, תא שמע ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם ה' וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא, בשלמא לרב היינו דכתיב טמא, אלא לשמואל אמאי טמא, אתמוהי קא מתמה. והא וכן כל מעשה ידיהם כתיב, אמר מר זוטרא ואי תימא רב אשי מתוך שקלקלו מעשיהם מעלה עליהם הכתוב כאלו הקריבום בטומאה: [זרובבל בן שאלתיאל עבדי, כתוב ברמז ד']:

זכריה

תקסט א שובו אלי נאם ה' צבאות ואשוב אליכם. [א]א"ר יהודה א"ר מאי דכתיב שובו אלי ואשובה וכתיב [ב]כי אנכי בעלתי בכם, לא קשיא כאן על ידי אהבה כאן על ידי יסורין. אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו (בירמיה ברמז רע"ט): ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה, [ג]א"ר (יוחאי) [יוחנן] מאי ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כלו ללילה, כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה, ואין הדסים אלא צדיקים שנאמר [ד]ויהי אומן את הדסה, ואין מצולה אלא בבל שנאמר [ה]האומר לצולה חרבי, ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים, מיד מלאים רוגז נעשים שרוקים, אדומים ואחר כך נעשו לבנים, א"ר פפא ש"מ סוסיא חיורא מעלי לחלמא:

ב ויראני ה' ארבעה חרשים, [ו]מאן נינהו ארבעה חרשים, א"ר חמא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא, משיח בן דוד, משיח בן יוסף, ואליהו, וכהן צדק. מתקיף לה רב ששת אי הכי היינו דכתיב אלה הקרנות אשר זרו את יהודה וגו' הני יתובי מותיבי ליה ליהודה, אמר ליה שפיל לסיפיה דקרא ויבואו אלה להחריד אותם לידות את קרנות הגוים הנושאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה. אמר רב ששת בהדי חמא באגדתא למה לי: [ז]ואומר אנה אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים. דרש רבי חנינא בקש הקב"ה למוד את ירושלים במדה שנאמר ויאמר אלי למוד את ירושלים לראות כמה רחבה וכמה ארכה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הרבה כרכים נתת להם לאומות העולם ולא נתת להם במדה, ירושלים ששמך בתוכה וצדיקים בתוכה תתן להם במדה, מיד ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרב אדם ובהמה בתוכה. אמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף קפל מגדלים אלף טפף גינאות אלף ליצוי ברניאות אלף ושני שילה טטפראות פחותה שבכלם כצפורי בשלותה דתניא רבי יוסי אומר אני ראיתי צפורי בשלותה והיו בה מאה ושמונים אלף שווקים מוכרי ציקי קדרה. ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב. [ח]א"ר יצחק נפחא אמר הקב"ה אני הצתי אש בירושלים שנאמר [ט]ויצת אש בציון ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב, [י]שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם מה שבערתי: [יא]ואר"ש בן לקיש שכל פמליא שלי נעשים לה חומה לירושלים לעתיד לבא ואני מצוה למלאכים לשמרה שנאמר [יב]על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים, וכי מאחר שהאש מוקף לה מי יכול ליכנס בתוכה, אבל לעתיד לבא הצדיקים מהלכים באש כאדם שמהלך בחמה מפני הצנה והיא ערבה עליו, ואם אתה תמה בדבר זה בוא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה שבשעת שהשליכם נבוכדנאצר לתוך כבשן האש היו מהלכים בו כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצנה שנאמר [יג]ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון. מהו ולכבוד אהיה בתוכה והלא אין כבודו של הקב"ה אלא במרום שנאמר [יד]על השמים כבודו, אריב"ל להודיע שבחן של ישראל לכל באי עולם שבשבילם הקב"ה מוריד שכינתו משמי מרום ומשרה אותה בארץ לכך כתיב ולכבוד אהיה בתוכה, אמר דוד חומת אש מבחוץ ולכבוד מבפנים מי יוכל לשרות בתוכה, הה"ד [טו]מי יגור באהלך: כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. [טז]תאנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, מאי טעמא משום דלא מעצרי, רוחות מ"ל דלא מעצרי דכתיב כי כארבע רוחות השמים וגו', מאי קאמר אילימא ה"ק להו רחמנא לישראל דמבדרנא לכו בארבע רוחי עלמא אי הכי בארבע מיבעי ליה, אלא דמכניפנא לכו מארבע רוחי עלמא אי הכי מארבע מיבעי ליה, אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (ביחזקאל ברמז שע"ג): כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו, בבבת עין לא נאמר אלא בבבת עינו (בשמואל ברמז צ"ט ובשופטים ברמז כ"ה): הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו. [יז]רבי פנחס בשם ר' ראובן חמש פעמים מקים דוד להקב"ה בספר ראשון של תהלים [יח]קומה ה' הושיעני אלהי, [יט]קומה ה' באפך, [כ]קומה ה' אל נשא ידך, [כא]קומה ה' אל יעוז אנוש, [כב]קומה ה' קדמה פניו, אמר לו הקב"ה דוד בני אפילו אתה מקימני אלף פעמים איני קם, אימתי אני קם לכשאראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים, הדא הוא דכתיב [כג]משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. רבי שמעון ברבי יונה אומר עתה אקום כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול, אלא כשיבוא אותו היום שנאמר בו [כד]קומי שבי ירושלים באותה שעה הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו, כהדא תרנגולתא דמנערא גרמא מן קיטמא:

תקע ג ויאמר ה' אל השטן. [כה]א"ר יהושע בן לוי סח לי מלאך המות אל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהם ויש לי רשות לחבל, ואי פגע ביהו מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ארבע אמות אי איכא נהרא ליעבר ואי איכא דרכא אחרינא ניזיל בה ואי איכא גדר ליקום מאחוריה ואי לא ליהדר אפיה ולימא ויאמר ה' אל השטן וגו':

ויהושע היה לבוש בגדים צואים (כתוב בירמיה ברמז ש"ט):

שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה. [כו]איזו אנשים שנעשה להם מופת הוי אומר חנניה מישאל ועזריה, כיון שיצאו מכבשן האש עלו לארץ ישראל ונשאו להם נשים והולידו בנים ובנות ולמדו תורה לפני כהן גדול (כתוב במלכים ברמז קס"ח). [כז]א"ר יוסי ברבי חנינא בשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא החזרו להיכן הלכו, ר' אלעזר אומר ברוק מתו שהיו עו"א רוקקים בהם ואומרים יש לכם אלוה כזה ואתם עובדים ע"א, רבי יוסי בן חנינא אומר בעין מתו, ר' יהושע בן לוי אומר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד תורה, הדא הוא דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה, רבי תנחום אומר על מנת כן ירדו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש שיעשה להם מופת:

ד ראיתי והנה מנורת זהב כלה. [כח]אלו ישראל שנאמר [כט]כלך יפה רעיתי. וגלה על ראשה [ל]למענכם שלחתי בבלה. דבר אחר וגלה על ראשה [לא]ויעבור מלכם לפניהם, ושבעה נרותיה עליה היא זכות שבת שישראל משמרים אחד לשבעה ימים, שבעה ושבעה מוצקות. שבעה כנגד שבעת ימי בראשית [לב]חצבה עמודיה שבעה, ושבעה כנגד האבות עד משה. דבר אחר ושבעה נרותיה כנגד שבע מצות האמורות בתורה, תרומות, ומעשרות, שמיטין, ויובלות, מילה, וכבוד אב ואם, ותלמוד תורה כנגד כלם, הרי שלשה פעמים יש כאן שבעה נרותיה שבעה ושבעה מוצקות הרי כ"א ושבעה פעמים שבעה הרי מ"ט וכ"א כנגד שבעים זקנים. ושנים זיתים עליה אלו שני המשיחים אחד משוח מלחמה ואחד משוח למלך על ישראל. ושנים זיתים עליה (כתוב בשופטים ברמז נ"ט):

תקעא מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור. [לג]זה מלך המשיח, ולמה קורא אותו הר הגדול שהוא גדול מן האבות שנאמר [לד]הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד, ירום מן אברהם שאמר [לה]הרימותי ידי אל ה', ונשא מן משה שנאמר בו [לו]שאהו בחיקך, וגבה ממלאכי השרת שכתוב בהם [לז]וגביהן וגובה להם ויראת

מקורות: ממ"ק ובמ"ק ב תהלים קכז: זכריה א יומא ס: כא פסחים יז: ב ירמיה ג: ג סנהדרין צג: ד אסתר ב: ה ישעיה מד: ו סוכה נב: ז ב"ב עה, וע"ש פרש"י: ח ב"ק ס: ט איכה ד: י שמות כב: יא פסיקתא רבתי: יב ישעיה סב: יג דניאל ג: יד תהלים קיג: טו שם טו: טז תענית ג: יז ברכות רבה פרשה עו: יח תהלים יג: יט שם ז: כ שם י: כא שם ט: כב שם יז: כג תהלים יב: כד ישעיה נב: כה ברכות נא: כו סנהדרין צג: כז ב"ר פ' נו: כח פסיקתא: כט שה"ש ד: ל ישעיה מג: לא מיכה ב: לב משלי ט: לג תנחומא: לד ישעיה נב: לה בראשית יד: לו במדבר יא: לז יחזקאל א:

שהראיתי לזכריה [כ]ראיתי והנה מנורת זהב כלה זו כנסת ישראל [כא]כלך יפה רעיתי, וכן הראה למשה [כב]ועשית מנורת זהב טהור זו כנסת ישראל, ירכה זה הנשיא, וקנה זה אב ב"ד, גביעיה אלו החכמים, כפתוריה אלו התלמידים, ופרחיה אלו התינוקות, ממנה יהיו כלך יפה רעיתי ומום אין בך:

ב בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה'. [כג]ר' אמי כי הוה מטי להאי קרא בכי בקשו צדק בקשו ענוה וגו' אמר כולי האי ואולי. אר"ל באשר משפטו שם פעלו (בשמואל ברמז קנר). הוי יושבי חבל הים גוי כרתים. [כד]א"ר חנן נעשה בברכי הים מה שלא נעשה בדור המבול שנאמר הוי יושבי חבל הים גוי כרתים, גוי (א) שהוא ראוי ליכרת, באיזה זכות הם עומדים בזכות גוי אחד וירא שמים אחד שהיו מעמידין בכל שנה שהקב"ה מקבל מידם. גוי כרתים, ר' לוי פתר לה לשבח גוי שכרת ברית כד"א [כה]כורת הברית. שמעתי חרפת מואב, [כו]אתה מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו אויבים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים ונכנסו לבית קדש הקדשים ונטלו הכרובים והיו מחזירים אותם בכל חוצות ירושלים, והיו אומרים לא היו ישראל אומרים אין אנו עובדים ע"א ראו מה הם עושים, הה"ד [כז]יען כי אמר מואב הנה ככל הגוים בית יהודה, באותה שעה אמר הקב"ה כי מואב כסדום תהיה: [כח]הזאת לכם עליזה מי יעץ זאת על צר המעטירה, [כט]א"ר אלעזר כל צור שכתוב בתורה מלא בצור מדינה הכתוב מדבר, חסר בעיר חייבת הכתוב מדבר, המעטירה ר' אבא בר כהנא אמר הקיפוה כעטרה:

ג הוי מוראה ונגאלה העיר היונה, [ל]הוי מפני האומה שנתתי אימתה על כל העולם, אימתי נגאלה אתה מוצא כשנגאלו ישראל ממצרים נפל אימתן על העולם כולו שנאמר [לא]שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבהלו אלופי אדום וגו' תפול עליהם אימתה ופחד. העיר היונה אומה שציינתי אותה במצות ובמעשים טובים כיונה ואחר כל השבח הזה לא שמעה בקול כלה דלא שמע בקול מה היא לאו שוטיתא היא, א"ר ראובן לשון יוני הוא שכן קורין לשוטיתא מורה. הוי מוראה הוי מן קדם שוטיתא, ונגאלה על ידי שהיו מרחיקין עצמם מדבר תורה ויגואלו מן הכהונה. העיר היונה לא היה לה ללמוד מן עיר של יונה נינוה נביא אחד שלחתי לה ושמעו בקולי ויאמינו אנשי נינוה חו כמה נביאים שלחתי לה [לב]השכם ושלוח ולא שמעו בקולי: הכרתי גוים נשמו פנותם וגו'. [לג]א"ר אלעזר אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר, וכתיב אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר. [לד]אתה מוצא כשחטאו ישראל ובקש הקב"ה להגלותם, אמר הקב"ה אם אני מגלה את ישראל תחלה עכשו נעשו חרפה וקלון לכל האומות, מה עשה הביא לסנחריב על כל האומות והגלה אותם שנאמר [לה]ותמצא כקן ידי, וכתיב [לו]ואסיר גבולות עמים, אמר הקב"ה יהיו ישראל רואים שהגליתי עובדי אלילים ויעשו תשובה שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם, כיון שלא עשו תשובה מיד גלו, וכן אתה מוצא [לז]ונתתי נגע צרעת בבית, למה העצים והאבנים לוקים, כדי שיראו הבעלים ויעשו תשובה: לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד. [לח]אמר הקב"ה שבועה היא לפני שכל מי שיחכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה, שנאמר לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד אלו אבלי ציון שהשפילו את רוחם ושמעו את חרפתם ושתקו ולא החזיקו טובה לעצמם. ד"א ליום קומי לעד, ביום קומי להעיד במשיח ששקולה זכותו כנגד פמליא שלי וכי [אחר] כל המרות הללו לא תחכו לי, אמר להם הקב"ה שכרכם כפול, [לט]כי עם בציון ישב בירושלים חנון וגו' שנתן לכם שכר התורה, יחנך שאוכלים ימות המשיח, כשמעתו ענך לעולם הבא בזכות המשיח שנתעכב כל אותם השנים: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו, [מ]אמר ליה קיסר לרבי תנחומא תא נהוי כלנו עמא חד דכתיב כי אז אהפוך וגו'. א"ל לחיי מיהו אנן דמהלינן לא מצינן דנהוי כוותייכו, אתון מהולו והוו כוותין, אמר ליה מימר שפיר קאמרת מיהו כל [מא]דזכי למלכא לישדיוה לביבר, שדיוה לביבר לא אכלוהו, א"ל ההוא אפיקורוס הא דלא אכלוהו משום דלא כפיין, שדיוה לדידיה ואכלוהו. [מב]א"ר יוסי כי אז אהפוך אל עמים מלמד שכל האומות יהיו גרים גרורים לעתיד לבא, אמר ליה אביי ודילמא מע"א הוא דהדרי בהו, א"ל לעברו שכם אחד כתיב, לשעבר כתיב [מג]הבה נרדה ונבלה שם שפתם וכתיב [מד]בלע ה' פלג לשונם, אבל לעתיד לבא אהפוך אל עמים שפה ברורה: הסיר ה' משפטיך פנה איבך. [מה]א"ר פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי, בטלי דייני בטלי [מו]גזירפטי. אי בטלי יהירי בטלי אמגושי דכתיב [מז]ואצרוף כבור סגיך ואסירה כל בדיליך, אי בטלי דייני בטלי גזירפטי דכתיב הסיר ה' משפטיך פנה אויבך: נוגי ממועד אספתי ממך, [מח]אמר רבי אלעזר בן עזריה כל המתפלל שחרית אחר ארבע שעות לרבי יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד, מאי משמע דהאי נוגי לישנא דתברא הוא, כדמתרגם רב יוסף תברא על תברא אייתי על שונאיהן דישראל על דאוחרו זימני מועדיא די בירושלם, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [מט]בתולותיה נוגות והיא מר לה:

חגי

א בשנת שתים לדריוש (במלכים ברמז קפ"א). (זרובבל בן שאלתיאל עברי): אכול ואין לשבעה. [א]זהו שאמר הכתוב [ב]ועתה לא כימים הראשונים כי זרע השלום הגפן תתן פריה, מהו כימים הראשונים, אתה מוצא כשיצאו ישראל ממצרים הוריד להם את המן והגיז להם את השליו והעלה להם את הבאר והיה כל שבט ושבט עושה לו אמת המים וממשיכה מן הבאר והיה ממשיכה אצלו והיה נוטע לו תאנים ורמונים גפנים ותפוחים והם עושים פירות בני יומם כשם שהיה בבריאתו של עולם, וכיון שחטא אדם הראשון נתקללה האדמה שנאמר [ג]בזעת אפיך תאכל לחם, וכשנסתלקה הבאר מהם נסתלקה הטובה, א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם כשיכנסו לארץ ישראל אני מחזיר להם שנאמר [ד]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים וגו', כיון שבאו לארץ התחילו חוטאים שנאמר [ה]ותבואו ותטמאו את ארצי, התחילו זורעים הרבה ומביאים מעט, למה שבטלו הבכורים, אכול ואין לשבעה משבטל לחם הפנים, שתו ואין לשכרה משבטל נסוך היין, לבוש ואין לחום לו משבטלו בגדי כהונה, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב משבטלו עושי צדקה, [ו]שכר האדם לא נהיה משבטלו עולי רגלים, ושכר הבהמה איננה משבטלו הקרבנות, אבל לעתיד הקב"ה מחזירה שנאמר [ז]ועתה לא כימים הראשונים: וארצה בו ואכבד. [ח]א"ר שמואל בר איניא א"ר אחא מאי דכתיב וארצה בו ואכבד וקרינא ואכבדה, מ"ש דמחסרא ה"א, אלו ה' דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הם ארון וכפרת וכרובים, ואש, ושכינה, ורוח הקדש, ואורים ותומים: על כן עליכם כלאו שמים מטל. [ט]וכן הוא אומר [י]ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שבשביל עונותיכם אף אומות העולם לוקים. אריב"ל אלו היו אומות העולם יודעים שהם לוקים כשחוטאים ישראל היו מעמידים שני [יא]אסטרדיוטין שיהו משמרין כל אחד ואחד שלא יחטא: ויאמר חגי וגו' במלאכות ה'. [יב]אתה מוצא שהנביאים קרויין מלאכים, דכוותה [יג]ברכו ה' מלאכיו, ודכוותה [יד]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ודכוותה [טו]ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים, ודכוותה [טז]ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים, והלא פנחס היה, אלא פנחס בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, ורבנן אמרין אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו [יז]הנה איש אלהים בא אלי ומראהו כמלאך ה', כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך:

תקסח ב לי הכסף ולי הזהב (אמר) [נאם] ה' צבאות. [יח]שלשה דברי דרך ארץ שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניא, מה יעשה אדם ויחכם, אמר להם ירבה בישיבה וימעט בסחורה, א"ל הרבה עשו כן ולא הועיל להם, א"ל יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר [יט]כי ה' יתן חכמה. (מאי מפיו יתן חכמה) [מפיו דעת ותבונה]. תני ר' חייא משל למלך שעשה סעודה לעבדיו לאוהביו שגר להם ממה שלפניו, מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגיא, מה יעשה אדם ויתעשר אמר להם ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה, א"ל הרבה עשו כן ולא הועילו, א"ל יבקש רחמים ממי שהעושר שלו שנאמר לי הכסף ולי הזהב, מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגיא, מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים א"ל ישא אשה הוגנת לו ויקדש עצמו בשעת

ממ"ק ובמ"ק. כ זכריה ד: כא שה"ש ה: כב שמות כה: כג חגיגה ד: כד בראשית רבה: כה שמות לד: כו פסיקתא: כז יחזקאל כה: כח ישעיה כג: כט בראשית רבה: ל איכה רבתי: לא שמות טו: לב ירמיה ט: לג יבמות סג: לד תנחומא: לה ישעיה י: לו שם: לז ויקרא יד: לח פסיקתא: לט ישעיה ל: מ סנהדרין לט: מא דזכי מגלת: מב ע"ז כד: מג בראשית יא: מד תהלים נה: מה שבת קלט: מו גזירפטי נוגשים: מז ישעיה א: מח ברכות כח: מט איכה א: חגי א מדרש: ב זכריה ח: ג בראשית ג: ד דברים ח: ה ירמיה ב: ו זכריה ח: ז שם: ח יומא כא: ט תנחומא: י ויקרא כו: יא אסטרדיוטין אנשי חיל: יב ויקרא רבה: יג תהלים קג: יד במדבר כ: טו דברי הימים ב לו: טז שופטים ב: יז שם: יח נדה ע: יט משלי ב:

זית רענן (א) שהיה ראוי לכרות, תקשה ב"א דהא גם דור המבול ראוי לכרות, וי"ל דה"ק דאף לאחר שנשבע הקב"ה שלא יביא מבול מכל מקום ראוי לכרות דגרועים הם מדור המבול:

להם את הים שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו, מהו אומר [צז]לגוזר ים סוף לגזרים. עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים, נבקעו ונעשו כמין כיפה (קובה) שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו. נחלק לשנים [עשר] שנאמר [צה]נטה את ידך על הים ובקעהו. נעשה יבשה שנאמר [צו]ובני ישראל הלכו ביבשה. נעשה כמין טיט שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. נעשה פירורין שנאמר [צז]אתה פוררת בעזך ים. נעשה סלעים שנאמר [צח]שברת ראשי תנינים על המים. נעשה גזרים שנאמר [צט]לגוזר ים סוף לגזרים. נעשה ערימות שנאמר [ק]וברוח אפיך נערמו מים. נעשה כמין נד שנאמר [קא]נצבו כמו נד. יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר [קב]ויוציא נוזלים מסלע. קפא הים משני חלקים ונעשה כמין בולוס* של זכוכית שנאמר [קג]קפאו תהומות: דרכת בים סוסיך, דרש רבי פנחס רכב פרעה על סוס זכר, כביכול נגלה עליו הקב"ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך, רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה עליו הקב"ה על סוס נקבה שנאמר [קד]לססתי ברכבי פרעה: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים. [קה]כי תאנה לא תפרח זה אברהם, כמה דאת אמר [קו]כבכורה בתאנה בראשיתה, ואין יבול בגפנים זו שרה כמד"א [קז]אשתך כגפן פוריה. כחש מעשה זית, אותם מלאכים שבשרו את שרה האירו את פניה כזית כחשים היו, ושדמות לא עשה אוכל השדים המתים לא עשו אוכל, גזר ממכלה צאן כמד"א [קח]ואתן צאני צאן מרעיתי, ואין בקר ברפתים כמה דאת אמר [קט]עגלה מלומדה, חזרה ואמרה שרה מה אנא מובדא סברי מן בריי אלא ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעי. ד"א כי תאנה לא תפרח [קי]משבטלו הבכורים, ואין יבול בגפנים משבטלו הנסכים, כחש מעשה זית משבטל שמן המאור, ושדמות לא עשה אוכל ושדי בהמות משבטלו הבכורות. דבר אחר ושדמות (השדות) לא עשה אוכל משבטל לחם הפנים, גזר ממכלה צאן משבטל התמיד, ואין בקר ברפתים משבטלו הקרבנות. ארשב"ג מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה שנאמר [א]ואל זועם בכל יום, א"ר חייא בר אבא כשהיו הקרבנות קרבים היה סאה ארבלית עושה סאה סלת, סאה קמח סאה קיבר, סאה סובין סאה מורסן, אבל עכשו אדם מוליך סאה חטים לטחון אינו מביא אלא כשם שהוא מוליך מביא מעט יותר, למה שבטל לחם הפנים. ראה מה היו הקרבנות יפים להם שכל מה שהיה קרב על גבי המזבח היה מברך את מינו, א"ר חייא בר אבא אפילו עקרו של מזבח לא נעשה אלא בשביל כפרתן של ישראל, למה נקרא שמו מזבח, מ' שהוא מוחל עונותם של ישראל, ז' שהוא זכרון טוב לישראל, ב' ברכה לישראל, ח' חיים לישראל, שתי הלחם ולחם הפנים היו מברכין את הלחם, והבכורים היו מברכין את פירות האילן. מעשה בר' יונתן בן אלעזר שהיה יושב תחת תאנה אחת בקיץ והיתה תאנה מלאה תאנים יפות ירד טל והיו התאנות זובות דבש והיה הרוח מגבלו בעפר, באה עז אחת והיתה מנטפת חלב וקרא לתלמידים ואמר בואו וראו מעין דוגמא של העולם הבא. מעשה בסופר אחד שהיה עולה לירושלים בכל שנה והכירו אותו שהיה אדם גדול בתורה אמרו לו טול לך חמשים זהובים בכל שנה ושב לך אצלנו, אמר להם יש לי גפן אחת והיא יפה מכלם והיא עושה לי ג' [ב]צופריאות בכל שנה, שש מאות חביות בכל שנה, הראשונה עושה לי שלש מאות, ושניה מאתים, ושלישית מאה, ואני מוכר אותם בדמים יקרים הרבה, וכל השבח הזה למה בשביל נסוך היין, ולעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מחזיר את הברכות שנאמר [ג]ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו:

תקסו אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות. [ד]א"ר פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקבות, למה שרגלי הנקבות עומדות יותר מן הזכרים. כאילות כשתי אילות דבורה ואסתר, דבורה שבאה מנפתלי [ה]אילה שלוחה, ואסתר [ו]למנצח על אילת השחר. ומהו ועל במותי (יעמידני) [ידריכני] על בעלי בימאות שלי ידריכני אלו המצריים שראו שנשתקעו בים רמז הקב"ה לים והשליכן ליבשה והיו ישראל רואין אותם מתים שנאמר [ז]וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, מה היו עושים להם היה כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו ונותן את רגלו על צוארו של מצרי והיה אומר לכלבו אכול מן היד הזה ששעבד בי, אכול מן המעים הללו שלא חסו עלי, תדע לך שכן כתיב [ח]למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו:

צפניה

א דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה. [א]אמר עולא כל ששמו ושם אביו מפורש בנביאים בידוע שהוא נביא בן נביא, שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא, כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא נביא מאותה העיר, שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים. במתניתא תנא כל שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם לשבח כגון דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי וגו' בידוע שהוא צדיק בן צדיק, וכל שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם לגנאי כגון [ב]ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בידוע שהוא רשע בן רשע (כתוב במלכים ברמז רצ"ב): [ג]צפניה אחד משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור, ירמיה, צפניה, וחולדה הנביאה, ירמיה היה מתנבא בשוקים, צפניה בתוך בתי כנסיות ובתי מדרשות, וחולדה אצל הנשים, ואעפ"כ [ד]ולא שמעו ולא הטו את אזנם: אסף אסף כל מעל פני האדמה. [ה]שאל פילוסוף אחד את ר"ג כתוב אחד אומר [ו]כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא מפני מה מתקנא בעובדיה ואינו מתקנא בה, אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד והיה אותו הבן מגדל כלב ומעלה לו שם על שם אביו, וכשהיה נשבע היה נשבע בחיי הכלב אביו, כששמע המלך על הבן הוא כועס או על הכלב הוי אומר על הבן הוא כועס, אמר ליה כלב אתה קורא אותה והלא יש בה ממש, אמר ליה מה ראית, אמר ליה פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כלה ובית ע"א לא נשרפה, א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים עושה או עם המתים עושה הוי אומר עם החיים, א"ל כלב אתה קורא אותה ומת אתה קורא אותה אם כן יאבדנה מן העולם, א"ל אלו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדים הרי הוא מבטלה, הרי הם עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ומזלות ולאפיקים ולגאיות, וכן הוא אומר אסף אסף כל מעל פני האדמה וגו' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים, [ז]וכי מפני שהרשעים נכשלים בו יאבדם מן העולם והלא לאדם הם עובדים דכתיב והכרתי את האדם מעל פני האדמה. [ח]ד"א והמכשלות את הרשעים. הם הכשילו את הרשעים כד הוה צייד עופא וא"ל זיל אישתמן ואזל ואישתמן ואתי. א"ר אלעזר [ח]אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש שהיו רואים [ט]בלורית של זהב נתכית באש אבד הקב"ה את ממונם שלא יאמרו ממוננו הוא צריך: ופקדתי על כל הדולג על המפתן. [י]תמן כתיב [יא]על כן לא ידרכו כהני דגון על המפתן, ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק שהחמירו ישראל בע"א יותר מאומות העולם:

תקסז והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות. [יב]בנרות ולא לאור החמה ולא לאור הלבנה שאין מבערין את החמץ בהם, כך עתיד הקב"ה לעשות אינו מפשפש את ירושלים אלא בנרות לבער משם ע"א ולעקור משם יצר הרע, אמרו לו ישראל רבש"ע אימתי אתה עושה כך, אמר להם משאעשה מה שכתוב למעלה והיה (בעת) [ביום] ההוא וגו' קול צעקה משער הדגים, זו עכו שהיא נתונה בחיק של הדגים, ויללה מן המשנה זו לוד שהיא משנה לירושלים, ושבר גדול מהגבעות זו צפורי שהיא נתונה בגבעה, הלילו יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה כמכתש הזה. אמר הקב"ה עשיתי את הדין בארבעה מקומות הללו מה שעשו בהם עובדי אלילים, באותה שעה אחפש את ירושלים בנרות. דבר אחר אחפש את ירושלים בנרות א"ר אחא לא תהא קורא בסמ"ך אלא בשי"ן, אחפש אמר הקב"ה מוציא אני אותה לחירות כשם שהכתבתי בתורה [יג]וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו ואני הכיתי את שתי עיניהם של בני שנאמר [יד]כי נסך ה' עליהם רוח תרדמה ויעצם את עיניהם אינו בדין שיצאו לחפשי. א"ר ברכיה הכתבתי בתורה [טו]שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי, אמרו ישראל רבון העולמים הלא כל [טז]הפרוקופי שלנו שתחפש את ירושלים בנרות היכן הוא הבטחת הנביאים [יז]לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, [יח]והיה לך ה' לאור עולם, [יט]קומי אורי כי בא אורך. אמר להם הקב"ה לא מה שאתם סבורים אלא כשם שהראיתי

ממ"ק ובמ"ק צד תהלים קלו : צה שמות יד : צו שם : צז תהלים עד : צח שם : צט שם קלו : ק שמות טו : קא שם : קב תהלים עח : *בולוס חתיכה : קג שמות טו :
קד שה"ש א : קה בראשית רבה פרשה עג : קו סוטה ט : קז תהלים קכח : קח יחזקאל לד : קט סוטה י : קי תנחומא : א תהלים י :
ב צופריאות שם מדה : ג יחזקאל לו : ד מדרש שו"ט כ"ב : ה בראשית מט : ו תהלים כב : ז שמות יד : ח תהלים סח : צפניה א מגילה טו : ב ירמיה מא :
ג פסיקתא רבתי : ד ירמיה כה : ה ע"ז נד : ו דברים ג : ז בראשית רבה פרשה כח : ח איוב כב : ט בלוריות חתיכות : י הגדת שמואל : יא שמואל א ה :
יב פסיקתא רבתי : יג שמות כא : יד ישעיה כט : טו שמות כא : טז פרוקופי שכר וגמול : יז ישעיה ס : יח שם : יט שם :

במחיצתו של הקב"ה, כתיב הכא גבר יהיר ולא ינוה וכתיב התם [מו]אל נוה קדשך: שבעת קלון מכבוד זה נבוכדנאצר, שתה גם אתה והערל זה צדקיה, ויש אומרים דכולי קרא בנבוכדנאצר, ועוד צדקיה מאי הות ליה למעבד. א"ר יהודה אמר רב בשעה שבקש אותו רשע לעשות לאותו צדיק נמשכה ערלתו: הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם. [מז]דרש ריש לקיש האי מאן דמוקי דיינא דלא גמיר, עליו הכתוב אומר הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה, ועתיד הקב"ה ליפרע ממעמידו שנאמר וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ. ה' בהיכל קדשו א"ר שמואל בר נחמני עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה בהיכל (כתוב בספר מלכים ברמז ק"פ וברמז קצ"ח):

תקסג ג תפלה לחבקוק הנביא. [מח]רבנן ור' יהודה ור' סימון, רבנן אמרי ארבעה הם שסדרו תפלה וקנטרו דברים כלפי מעלה. ירמיה *ואתפלל אל ה' אחרי תתי את ספר המקנה, מה כתיב למעלה הנה הסוללות באו העיר. חבקוק סדר תפלה תפלה לחבקוק הנביא, מה כתיב למעלה [מט]למה תראני און ועמל תביט שראה חנניה מישאל ועזריה נכנסין לתוך כבשן האש ונמלטין, וראה את ר' חנניה בן תרדיון וחבריו נשרפין באור, כיון שראה כן קרא תגר אמר לפניו רבש"ע אלו צדיקים ואלו צדיקים, אלו טהורים ואלו טהורים, אלו נשרפין ואלו נצולין, [נ]על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט, אלא נבוכדנאצר ערל וטמא ודניאל קדוש וטהור, ונבוכדנאצר ממליך לצדקיה ומלביש לדניאל ארגוונא, אחשורוש ערל וטמא ומרדכי קדוש וטהור, והוא מלביש את מרדכי, פרעה ערל וטמא ויוסף קדוש וטהור, ופרעה ממליך את יוסף, [נא]כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל, נגלה עליו הקב"ה אמר ליה אחרי אתה קורא תגר לא כן כתיב [נב]אל אמונה ואין עול, באותה שעה אמר בשגגה אמרתי תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. דוד דכתיב *תפלה לדוד שמעה ה' צדק מה כתיב למעלה מן הענין [נג]ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט. משה דכתיב [נד]ואתפלל אל ה' מהו אומר [נה]למה ה' יחרה אפך בעמך. רבי יהודה בר רבי סימון אמר מתוך תפלתם שם קנטורן, ירמיה אמר [נו]ואתפלל אל ה' ומהו אומר [נז]צדיק אתה ה' כי אריב אליך שאני היום ומחר אינני ואני אריב עמך וכל כך למה (ד) למה שאתה צדיק. חבקוק תפלה לחבקוק הנביא מהו אומר ה' שמעתי שמעך יראתי. דוד [נח]תפלה לדוד שמעה ה' צדק מהו אומר [נט]ממתים ידך ה'. משה ואתפלל אל ה' מהו אומר *אל תשחת עמך ונחלתך. דוד אמר למנצח אל תשחת וגו': ה' שמעתי שמעך יראתי. [ס]אמר רבי אלעזר ברבי ברכיה אלמלא תפלתו של חבקוק שני תלמידי חכמים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה שנאמר בקרב שנים חייהו אל תקרי בקרב שנים אלא בקירוב שנים. ברוגז רחם תזכור דכתיב [סא]ויזכור אלהים את נח. ה' שמעתי שמעך יראתי. [סב]אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנים, אחאב עו"א והוליד שבעים בנים, שרה עשתה רצונך נתת לה בן לתשעים שנה, איזבל בת כומרים הולידה שבעים בנים דכתיב [סג]ולאחאב שבעים בנים בשומרון, וכשם שהיו לו בשומרון כך היו לו ביזרעאל, וכל אחד ואחד מהם היו לו ב' פלטין אחד של קיץ ואחד של חורף הה"ד [סד]והכיתי בית הקיץ על בית החורף: ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו. [סה]אמר רבא למה הצדיקים דומים לפני השכינה כנר בפני האבוקה, ואמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר: קרנים מידו לו, עשר קרנות הם קרנה של תורה קרנים מידו לו וכו' (בשמואל ברמז פ"א):

עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים. [סו]א"ר אבהו מה ראה ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתיר ממונם. רב מתנה אמר ראה שבע מצות שקבלום עליהם בני נח ולא קיימום עמד והגלה אותם מעל אדמתם, מאי משמע דהאי ויתר לישנא דאגלויי הוא דכתיב [סז]לנתר בהן על הארץ ומתרגמינן לקפצא בהון על ארעא, רב יוסף אמר מה ראה ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתירם להם, איתגורי אתגור אם כן מצינו חוטא נשכר, אמר מר בריה דרבינא שאפילו מקיימים אותם אין מקבלין עליהם שכר כמי שמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה. [סח]רבי אלעזר ברבי שמעון אומר ומה בשבע מצות שנצטוו בני נח לא יכלו לעמוד בהם, על כל התורה על אחת כמה וכמה, למלך שמנה לו שני אפוטרופין אחד ממונה על אוצר של תבן ואחד ממונה על אוצר של כסף וזהב כו', היה מתרעם אותו שממונה על התבן שלא מנהו על כסף וזהב, א"ל ריקה אם על אוצר של תבן נחשדת על אוצר של כסף וזהב היאך יאמינו אותך. ד"א עמד וימודד ארץ א"ר שמעון בן יוחאי מדד הקב"ה את כל האומות ולא מצא אומה שהיתה ראויה לקבל את התורה אלא ישראל, ומדד הקב"ה את כל הדורות ולא מצא דור שהיה ראוי לקבל את התורה אלא דור המדבר, מדד הקב"ה את כל ההרים ולא מצא הר שהיה ראוי שתשרה עליו שכינה אלא הר המוריה, מדד הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שראויה שיבנה בית המקדש בה אלא ירושלים, מדד בכל ההרים ולא מצא הר שתנתן עליו תורה אלא הר סיני, מדד הקב"ה בכל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל שנאמר עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, דמן התיר [סט]לא תחיה כל נשמה, וממונם התיר [ע]ואכלת את שלל אויביך. עולא בשם רבי שמעון בן יוחאי אומר משל לאחד שיצא לגורן וכלבו וחמורו עמו הטעין לחמורו חמש סאין ולכלבו שתי סאין והיה הכלב *מלחית העביר ממנו שתיהן ונתנן על החמור, כך אפילו שבע מצות שנצטוו בני נח כיון שלא יכלו לעמוד בהם עמד ופרקם ונתנם על ישראל. [עא]דבר אחר עמד וימודד ארץ. בקש הקב"ה להחזיר את כל העולם למדידת מימיו שנאמר [עב]מי מדד בשעלו מים, וכשקבלו ישראל את התורה שקט העולם שנאמר [עג]ארץ יראה ושקטה. ראה ויתר גוים, א"ר אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן דמם התיר שנאמר [עד]והגוים חרוב יחרבו, ר' אחא אמר הקפיצן לגיהנם שנאמר [עה]לנתר בהן על הארץ, ר' הונא דצפורי אמר התיר [עו]זונאות שלהם שנאמר [עז]מוסר מלכים פתח, ר' תנחומא בר חנילאי אמר התיר להם את האסורין שקצים ורמשים, משל למה הדבר דומה לרופא שעלה לבקר את החולה ראהו בסכנה ואמר להם תנו לו כל מה שהוא מבקש לאכול, עלה לבקר את אחר והיה בו לחיים אמר להם כך וכך יאכל וכך וכך לא יאכל, אמרו לו לזה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש ולזה אמרת זה יאכל וזה לא יאכל, א"ל לזה שאמרתי שיאכל כל שהוא מבקש שאין בו לחיים, ולזה שאמרתי זה יאכל וזה לא יאכל שיש בו לחיים ישמור עצמו, כך אמר הקב"ה להם התרתי את האסורין שאין בהם לחיים [עח]והיו עמים משרפות סיד. אבל ישראל (שיש בהם) [שהם] לחיים שנאמר [עט]חיים כלכם היום לכן הזהרתי אתכם [פ]זאת החיה אשר תאכלו: הליכות עולם לו. [פא]תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות: כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. [פב]א"ר יודן משל לגבור שהיה רוכב על סוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפל לרוכב ואין הרוכב טפל לסוס. ר' הונא בשם ר' אמי אמר למה מכנים שמו של הקב"ה וקוראים אותו מקום שהוא מקום עולמו, ר' יוסי בן חלפתא אומר אין אנו יודעים אם הקב"ה מקומו של עולם ואם עולמו מקומו, מן מה דכתיב [פג]הנה מקום אתי הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, א"ר יצחק כתיב [פד]מעונה אלהי קדם אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, מן מה דכתיב [פה]ה' מעון אתה הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו של הקב"ה:

תקסד עריה תעור קשתך. [פו]א"ר אלעזר כל המסתכל בערוה קשתו ננערת שנאמר עריה תעור קשתך (בשמואל ברמז קנ"ט): שבועות מטות אומר סלה. [פז]כתיב [פח]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וישמעאל אינו מעמיד שנים עשר, א"ר אלעזר אותם נשיאים כמד"א [פט]נשיאים ורוח וגשם אין אבל אלו מטות כמד"א שבועות מטות אומר סלה. שמש ירח עמד זבולה וגו' (ברמז ל'). [צ]כתיב [צא]והיה כאשר ירים משה ידו. ר' יהושע אומר כשפן גדול היה עמלק, ומה היה עושה היה מעמיד בני אדם [צב]ביום גינוסיא שלו לומר (ה) לא במהרה אדם נופל ביום גינוסיא שלו, מה עשה משה, ערבב את המזלות הה"ד שמש ירח עמד זבולה, וכתיב רום ידיהו נשא:

תקסה נקבת במטיו ראש פרזיו. [צג]א"ר אלעזר בן יהודה איש ברתותא אמר הקב"ה בזכות השבטים אני קורע להם

במ"ק ובמ"ק מו שמות טז : מז סנהדרין ז : מח מדרש שו"ט מזמור ל : *ירמיה לב : מט חבקוק א : נ שם : נא שם : נב דברים לב : *תהלים יז : נג ב"ק י :
נד דברים ט : נה שמות לב : נו ירמיה לב : נז שם יב : נח תהלים יז : נט שם : ס סוטה מט : סא בראשית ח : סב אגדת בראשית :
סג מ"ב י : סד עמוס ג : סה פסחים ע : סו ב"ק לח : סז ויקרא יא : סח מכילתא : סט דברים כ : ע שם : *מלחית רוכן תחת מפלו : עא תנחומא : עב ישעיה מ :
עג תהלים עו : עד ישעיה ס : עה ויקרא יא : עו זונאות מגורות : עז איוב יב : עח ישעיה לג : עט דברים ד : פ ויקרא יא : פא מגילה כח : פב בראשית רבה
פרשה כח : פג שמות לג : פד דברים לג : פה תהלים צ : פו סנהדרין לב : פז בראשית רבה פרשה מז : פח בראשית מט : פט משלי כה : צ מדרש : צא שמות יז :
צב ביום גינוסיא יום שנולד בו : צג מכילתא :

זית רענן (ד) שאתה צדיק, ובטוח אני בך שלא תענישני על זה : (ה) לא במהרה אדם נופל, וא"ת הא אמרינן בצדיקים ביום שנולד הוא מת, וי"ל דהיינו לטובה שממלא שנותיהן אבל אין נהרג בלא זמנו ביום שנולד :

[יט]לברי לבב: כי עד סירים סבוכים. [כ]רבי חנינא בר פפא אמר כל מה שהיה אברהם אבינו עוקד את יצחק מלמטה היה הקב"ה כופת שריהם של עו"א למעלה, ולא עשו אלא כיון שהפליגו ישראל את עצמם (ד) בימי ירמיה אמר להם מה אתם סבורים דיהון כפתייא קיימין שנאמר כי עד סירים סבוכים, ישתריין יתהון כפתא:

אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר. [כא]דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה וכל שכן כשהם מרובים. וכן נגוזו ועבר. תנא דבי רבי ישמעאל כל הגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה ניצול מדינה של גיהנם, משל לשתי רחלות שהיו עוברות בנהר אחת גזוזה ואחת שאינה גזוזה גזוזה עוברת שאינה גזוזה אינה עוברת: ועניתיך, אמר מר זוטרא אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. לא אענך עוד, תני רב יוסף שוב אין מראים לו סימני עניות. [כב]דבר אחר אם שלמים וכן רבים. כל מי שהוא שלם מכל מום מרבים אותו לכהונה, וכה"א [כג]איש מזרעך לדורותם וגו', וכן לא נמסרה הכהונה גדולה לשם בן נח אלא שהיה שלם שנאמר [כד]ומלכי צדק מלך שלם:

ב הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך. [כה]אתה מוצא בכל מקום יהודה תחלה, לחנייה יהודה תחלה [כו]והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה, לנסיעה יהודה תחלה [כז]ויסע דגל מחנה יהודה, לקרבנות יהודה תחלה שנאמר [כח]ויהי המקריב ביום הראשון וגו', למלחמה יהודה תחלה שנאמר [כט]מי יעלה לנו אל הכנעני ויאמר ה' יהודה יעלה, וכשיבא המבשר יהודה יתבשר בתחלה שנאמר חגי יהודה חגיך וגו': מגן גבוריהו מאדם. הוא אדום ותבשילו אדום (כתוב בישעיה ברמז תק"ז). כברקים ירוצצו (כתוב בשופטים ברמז נ"ט):

חבקוק

א [א]נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה. ומפני שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו שנאמר [ב]וידבר ה' אל מנשה וגו':

[ג]איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא. איום ונורא הוא זה אדם הראשון שנאמר [ד]ומוראכם וחתכם יהיה. ממנו משפטו ושאתו יצא זו חוה שיצאה ממנו והיא גרמה לו המות שנאמר [ה]ותתן גם לאישה:

תקסב [ו]דבר אחר איום ונורא הוא זה פרעה שהיה [ז]קוזמוקטור שנאמר [ח]מושל עמים ויפתחהו. ממנו משפטו ושאתו יצא זה משה שגדל בתוך ביתו שנאמר [ט]ויהי לו לבן ועמד והביא עליו עשר מכות. דבר אחר איום ונורא הוא זה אדום שנאמר [י]דחילא ואימתני. ממנו משפטו ושאתו יצא זה עובדיה שהיה גר אדומי ומתנבא עליו [יא]כה אמר ה' אלהים לאדום. דבר אחר איום ונורא הוא זה סנחריב שנאמר [יב]ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור. ממנו משפטו ושאתו יצא אלו בניו שנאמר [יג]ויהי הוא משתחוה בית נסרוך וגו'. דבר אחר איום ונורא הוא זה חירם מלך צור שנאמר [יד]אמור לנגיד מלך צור. ממנו משפטו ושאתו יצא זה נבוכדנאצר. אמר ר' סימון אגדה הוא חירם מלך צור בעל אמו של נבוכדנאצר היה ועמד עליו והרגו שנאמר [טו]ואוציא אש מתוכך היא אכלתך. דבר אחר איום ונורא הוא זה נבוכדנאצר דכתיב ביה [טז]ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה. ממנו משפטו ושאתו יצא זה אויל מרודך. אמרו רבותינו כשנטרד נבוכדנאצר דכתיב [יז]ומן אנשא לך טרדין כל אותו זמן היה אויל מרודך מלך תחתיו כשחזר חבשו בבית כלא, כשמת נבוכדנאצר בקשו להמליך אויל מרודך ולא קבל אמר להם בראשונה שמעתי לכם ונחבשתי שמא חי הוא ויעמוד עלי ויהרגני עמדו עליו וגררוהו מקברו וראה שמת והמליכוהו שנאמר [יח]ואתה השלכת מקברך וגו', א"ר אלעזר ולא עוד אלא שכל שונא ושונא שהיה לו היה בא ודוקרו בחרב, לקיים מה שנאמר [יט]לבוש הרוגים מטועני חרב. דבר אחר איום ונורא הוא זה האדם ששולט בכל מה שברא הקב"ה דכתיב [כ]תמשילהו במעשי ידיך. ממנו משפטו ושאתו יצא בשעה שהוא חוטא הקב"ה מביא עליו יסורין מגופו, מלך בשר ודם כשהוא רודה עבדיו הוא מביא [כא]מגלבים וכבלים ורודה אותם, אבל הקב"ה אינו כן כשמבקש לרדות את האדם מגופו של אדם רודה אותו ומיסרו שנאמר [כב]אדם כי יהיה בעור בשרו. הלוא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות (כתוב בשמואל ברמז צ"ט):

למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו. [כג]אמר רב הונא צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע. ותעשה אדם כדגי הים. [כד]אמר רבי יהודה אמר שמואל למה נמשלו אדם לדגים שבים לומר לך מה דגים שבים כיון שעולים ליבשה מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשין מן התורה מיד מתים. דבר אחר מה דגים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים אף בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים. איבעית אימא בעוה"ז כדרבי חנינא דאמר הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר [כה]צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. איבעית אימא לעוה"ב כדר' שמעון בן לוי דאמר אין גיהנם לעתיד לבא, אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ורשעים נדונין בה וצדיקים מתרפאין בה. דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחברו בולע חברו, אף בני אדם אלמלא מורא מלכות עליהם כל הגדול מחברו בולע חברו, היינו דתנן ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו: על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו. [כו]עו"א כשהטובה באה עליהם הם מכבדים את אלהיהם שנאמר על כן יזבח לחרמו, וכשהפורעניות באה עליהם הם מקללים את אלהיהם שנאמר [כז]והיה כי ירעב והתקצף וגו', אבל אתם אם הבאתי עליכם הטובה תנו הודיה, הבאתי את היסורין תנו הודיה, וכן דוד הוא אומר [כח]כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, וכן איוב [כט]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, מה אשתו אומרת לו [ל]עודך מחזיק בתומתך וגו', מה הוא אומר לה [לא]כדבר אחת הנבלות תדברי, אנשי דור המבול שהיו כעורים בטובה כשבאת עליהם הפורענות היו מקבלים אותם בעל כרחם, ואנו שאנו נאים בטובה לא נהא נאים בפורענות, זהו שאמר לה כדבר אחת הנבלות תדברי:

ב על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור. [לב]מהו מצור שצר לו צורה ואמר איני זז מכאן עד שתענני שנאמר ואצפה, אמר הקב"ה (א) כל מי ששבר קרדומו יבא אצלי, התחיל צווח [לג]עד אנה ה' שועתי ולא תשמע וגו' למה תראני און ועמל תביט, אמר לו הקב"ה *הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה, בן תורה אתה ולא עם הארץ אתה (ב) לך כתוב אל"ף בלוח ואחר כך תאמר הודיעני את הקץ, וכן הוא אומר ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות, אמר לו הקב"ה כשאמרתי להם בגלות ראשונה [לד]כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה לא היו מאמינים אלא אומרים [לה]בנו בתים ושבו, וכיון ששלמו שבעים שנה כתיב [לו]כה אמר כורש מלך פרס וגו', אף עכשו כשיגיע הקץ אני גואלם, וכה"א [לז]כי יום נקם בלבי, כששמע חבקוק נפל על פניו אמר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנאמר תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות: כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב. [לח]תניא רבי נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום, לא כרבותינו שהיו אומרים [לט]עד עדן עדנין ופלג עדן, ולא כרבי שמלאי שהיה דורש [מ]ותשקמו בדמעות שליש, ולא כרבי עקיבא שהיה דורש [מא]עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, אלא מלכות ראשונה שבעים שנה, שניה חמשים ושתים, ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה. מאי ויפח לקץ ולא יכזב, אמר ר' שמואל בר נחמני תיפח רוחן של מחשבי קצין שהם אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא אלא חכה לו שנאמר אם יתמהמה חכה לו, ושמא תאמר אנו מחכים והוא אינו מחכה, תלמוד לומר [מב]ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם כי אלהי משפט ה'. וכי מאחר שהוא מחכה ואנו מחכים מי מעכב, מדת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין, כדי לקבל שכר שנאמר [מג]אשרי כל חוכי לו: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו. [מד]זה נבוכדנאצר, ביצד המליך אותו הקב"ה על כל העולם ולא היה שמח בחלקו ולא ישרה נפשו בו (ג) והיה מביט בעצמו ואמר אני מלך: ואף כי היין בוגד. [מה]אמר רבי יוסף חמרא מוליה דמריה גרים שנאמר ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה, אמר רבי יוסף שמע מינה האי מאן דיהיר אפילו אאינשי ביתיה לא מתקבל שנאמר גבר יהיר ולא ינוה בנוה שלו. אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של תלמיד חכם ואינו תלמיד חכם אין מכניסין אותו במחיצתו

ממ"ק ובמ"ק יט תהלים עג : כ בראשית רבה פרשה נג : כא גיטין ז : כב ילמדנו : כג ויקרא כא : כד בראשית יח : כה תנחומא : כו במדבר ב : כז שם י : כח שם ז : כט שופטים א : חבקוק א סדר עולם : ב דס"ב לג : ג תנחומא : ד בראשית ט : ה שם ג : ו תנחומא : ז קוזמוקטור מולך בכיפה : ח תהלים קה : ט שמות ב : י דניאל ז : יא עובדיה א : יב ישעיה לז : יג מלכים ב יט : יד יחזקאל כח : טו שם : טז ישעיה יד : יז דניאל ד : יח ישעיה יד : יט שם : כ תהלים ח : כא מגלבים מקלות ורצועות : כב ויקרא יג : כג ברכות ז : כד ע"ז ג : כה משלי כב : כו מכילתא : כז ישעיה ח : כח תהלים קטו : כט איוב א : ל שם : לא כס : לב מדרש שוחר טוב : לג חבקוק א : *ישעיה מה : לד ירמיה כט : לה שם : לו דה"ב לו : לז ישעיה סג : לח סנהדרין צז ועירש"י : לט דניאל ז : מ תהלים פ : מא חגי ב : מב ישעיה ל : מג שם : מד תנחומא : מה ב"ב נח :

זית רענן (ד) בימי ירמיה, קשה דהא לעיל אמר נחום היה בימי מנשה וירמיה היה בימי יאשיה וי"ל שחי עד בימי ירמיה: (א) כל מי ששבר קרדומו, פי' וכי כל מי ששבר קרדומו יבא אצלי לזעוק כך אתה צועק אלי בחנם: (ב) לך כתוב אל"ף בלוח, פי' שאפילו אל"ף אי אתה יכול לכתוב. כ"ה לפי פשוטו והדרשה תדרוש: (ג) והיה מביט בעצמו, כמדומה לו שהיה שפל אנשים:

שנאמר [קח]קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים נחושה והדיקות עמים: אל תאמינו ברע. [קט]דרש ר' יהודה בר נחמיה מתורגמניה דריש לקיש אם יאמר לך יצר הרע חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן בו שנאמר אל תאמינו ברע, ואין רע אלא יצר הרע שנאמר [קי]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואין אלוף אלא הקב"ה שנאמר [א]אלוף נעורי אתה, שמא יאמר אדם מי מעיד בי, אבני ביתו מעידים בו שנאמר [ב]אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה. רבי שילא אמר שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מעידין בו שנאמר [ג]כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, רבי חדקא אומר נשמתו של אדם מעידה בו שנאמר משוכבת חיקך שמור פתחי פיך איזה הוא דבר שהוא בחיקו של אדם הוי אומר זו נשמה, וחכ"א אבריו של אדם מעידים בו שנאמר [ד]ואתם עדי נאם ה' ואני אל:

תקנז אל תשמחי אויבתי לי. [ה]כל זמן שהקב"ה מסתכל ומתהפך במעשיהם של רשעים אין בהם תקומה שנאמר [ו]הפוך רשעים ואינם. דור המבול [ז]וימח את כל היקום. אנשי סדום [ח]ויהפוך את הערים האל. מצרים [ט]לא נשאר בהם עד אחד. בבל [י]והכרתי לבבל שם ושאר, ועל כלם אמר דוד [יא]שם נפלו פועלי און וגו'. אבל ישראל אם נופלים עומדים שנאמר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, ואומר [יב]אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם. א"ר חנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי בה, אבל אתם בני ישראל לא כליתם, שנאמר [יג]חצי אכלה בם חצי כלים והם אינם כלים, וכך אמרה כנסת ישראל [יד]דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ. למה הדבר דומה לגבור שהיה מעמיד הקורה והיה מורה בה חיות החצים כלים והקורה עומדת, אף כן ישראל היסורין כלים והם קיימים, וכן הוא אומר [טו]אתם נצבים היום כלכם:

תקנח ד"א אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי. שנו רבותינו מתוך כעס רצון, מתוך רוגז רחמים, מתוך צרה רווחה שנאמר [טז]עת צרה היא ליעקב וממנה יושע, מתוך ריחוק קירוב, מתוך נפילה קימה, מתוך אפלה אורה. מתוך כעס רצון [יז]הרף ממני ואשמידם מיד [יח]וינחם ה'. מתוך רוגז רחמים שנאמר [יט]ברוגז רחם תזכור, מתוך ריחוק קירוב שנאמר [כ]והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו', מתוך נפילה קימה שנאמר כי נפלתי קמתי, מתוך אפלה אורה שנאמר כי אשב בחשך ה' אור לי (כתוב ברמז שי"א):

תקנט ותרא אויבתי ותכסה בושה, זה שאמר הכתוב [כא]קומי אורי כי בא אורך וגו' (כתוב בישעיה): כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. [כב]הראיתי מה שלא הראיתי לאבות, כתיב [כג]נורא תהלות עושה פלא ונסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם הבנים כתיב אראנו נפלאות, וכה"א [כה]לעושה נפלאות גדולות לבדו, ואומר [כו]ברוך ה' אלהי ישראל עושה נפלאות גדולות לבדו. יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה ילחכו עפר כנחש כזוחלי ארץ. [כז]אמר האלהים אם עשיתם רצוני כשם שביישתי לנחש וארותי אותו שנאמר [כח]ארור אתה מכל הבהמה כך אני עתיד לאררן ולביישן שנאמר יראו גוים ויבושו וגו', וכשאין אתם עושים רצוני כשם שנתגרה הנחש באדם וחוה לאבדם מן העולם כך אני מגרה בכם עובדי אלילים שנמשלו כנחשים שנאמר [כט]קולה כנחש ילך, וכן הוא אומר [ל]אם ישוך הנחש בלוא לחש שלא אשמע תפלה שיתפללו עליהם כשם שאמר לירמיה [לא]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וכתיב [לב]כי הנני משלח בכם נחשים צפעונים וגו': מי אל כמוך נושא עון. [לג]אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר [לד]נשא עון ועובר על פשע למי הוא נושא עון למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרבי יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה חזא דחלשא ליה עלמא אמר עבידו לי [לה]זוודתא, לסוף [לו]אתפח כו', אמרו ליה מאי חזית, א"ל אין הכי הוה, אמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקי במיליה לא תוקמון בהדיה שנאמר נושא עון ועובר על פשע כו': לשארית נחלתו. א"ר אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא כל נחלתו למי שמשים עצמו כשירים. בית הלל אומרים בינונים רב חסד מטה כלפי חסד היכי עביד, רבי אליעזר אומר כובש שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו, רבי יוסי בר חנינא אומר נושא שנאמר נושא עון ועובר על פשע, תאנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדייהו: נושא עון. [לז]א"ר יוסי בר' חנינא נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון, הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות. א"ר אלעזר ולך ה' חסד ואי לית ליה את יהיב מדילך, הא דעתיה דרבי אליעזר ורב חסד מטה כלפי חסד, רבי הונא בש"ר אבהו אמר הקב"ה אין לפניו שכחה ובשביל ישראל נעשה שכחן מה טעם נשא עון נשא כתיב, וכן דוד הוא אומר [לח]נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה:

תקס [לט]לפי שאמר משה לישראל דברים קשים [מ]מזי רעב ולחומי רשף, [מא]מחוץ תשכל חרב, [מב]ובחורב הקצפתם, [מג]ממרים הייתם, חזר ואמר להם דברים של נחומים [מד]וזאת הברכה, וכן אתה מוצא ביואל שאמר להם תחלה דברים קשים [מה]ההיתה זאת בימיכם, עליה לבניכם ספרו, יתר הגזם אכל הארבה, חזר ואמר להם דברים של נחומים [מו]ושלמתי לכם את השנים, וממנו למדו כל הנביאים, וכן הושע תחלת דבריו אמר [מז]תן להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל, חזר ואמר להם דברי נחומים [מח]ילכו יונקותיו, ישובו יושבי בצלו, ארפא משובתם, אהיה כטל לישראל, וכן עמוס אמר [מט]שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים, חזר ואמר להם דברי נחומים [נ]הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש וגו', וכן מיכה [בתחלה א"ל דברים קשים בפשע יעקב כל זאת וגו' ולבסוף] אמר להם מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו' ישוב ירחמנו וגו' תתן אמת ליעקב. וכן ירמיה אומר [נא]והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, וחזר וא"ל דברי נחומים [נב]אז תשמח בתולה במחול. (ד) יכול משאמר להם דברי נחומים חזר ואמר להם דברי תוכחות ת"ל [נג]ככה תשקע בבל ולא תוסיף הרי משאמר להם דברי נחומים לא חזר ואמר להם דברי תוכחות:

נחום

א [א]**נחום** וחבקוק נתנבאו בימי מנשה, ומפני שלא היה מנשה כשר לא נקרא על שמו (א) שנאמר [ב]וידבר ה' אל מנשה וגו': גוער בים ויבשהו. [ג]אמר ריש לקיש בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה שנאמר גוער בים ויבשהו: ופרח לבנון אומלל. [ד]אמר רבי אושעיא בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאים הפירות בזמניהם, וכשהרוחות מנשבין בהם נושרין שנאמר [ה]ירעש כלבנון פריו, וכשנכנסו כותים להיכל יבשו שנאמר ופרח לבנון אומלל, ועתיד הקב"ה להחזירה שנאמר [ו]פרח תפרח ותגל כבוד הלבנון נתן לה: טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו. [ז]אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מדת ב"ו כשהמדינה מורדת עליו הוא משלח לגיונותיו ומחריב טובים ורעים כאחד, (ב) אבל הקב"ה אינו כן אלא אם כלם מכעיסין לפניו ואין שם אלא צדיק אחד הוא מצילו שנאמר [ח]ויזכור אלהים את נח, בסדומיים הציל את לוט ובנותיו, הביא חשך על המצריים [ט]ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, הוי טוב ה' למעוז ואפילו ביום צרה. ויודע חוסי בו אמר הקב"ה למשה לא תביא אלא שבעים זקנים שמסרו עצמם במצרים על ישראל שנאמר [י]אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו, וכתיב [יא]ויכו שוטרי בני ישראל וגו' הוי ויודע חוסי בו:

תקסא טוב ה' למעוז. יכול לכל, ת"ל ויודע חוסי בו, כיוצא בו [יב]טוב ה' לקוו, יכול לכל, תלמוד לומר [יג]לנפש תדרשנו, כיוצא בו [יד]טוב ה' לכל (ג) יכול לכל, ת"ל [טו]ורחמיו על כל מעשיו, כיוצא בו [טז]טוב ויחיל ודומם יכול לכל, ת"ל [יז]לתשועת ה', כיוצא בו [יח]אך טוב לישראל אלהים יכול לכל, תלמוד לומר לברי

ממ"ק ובממ"ק קח מיכה ד: קט חגיגה טז: קי בראשית ס: א ירמיה ג: ב חבקוק ג: ג תהלים לה: ד ישעיה מג: ה תנחומא: ו משלי יב: ז בראשית ז: ח שם יט: ט שמות ח: י ישעיה יד: יא תהלים לו: יב מלאכי ג: יג דברים לב: יד איכה ג: טו דברים כט: טז ירמיה ל: יז דברים ע: יח שמות לג: יט חבקוק ג: כ הושע ג: כא ישעיה ס: כב מכילתא: כג שמות טו: כה תהלים קלו: כו שם עב: כז ילמדנו: כח בראשית ג: כט ירמיה מו: ל קהלת י: לא ירמיה ז: לב ירמיה ס: לג ר"ה טז: לד שמות לד: לה זוטרתא תכריכין: לו אתפח נתרפא: לז ירושלמי פאה פ"א: לח תהלים פט: לט ספרי: מ דברים לג: מא שם: מב שם ט: מג שם: מד שם לג: מה יואל א: מו שם ב: מז הושע א: מח שם ג: מט עמוס א: נ שם ב: נא ירמיה ז: נב שם לא: נג שם נא: נחום א סדר עולם: ב דה"ב לג: ג חגיגה יב: ד יומא כא: ה תהלים עב: ו ישעיה לה: ז תנחומא: ח בראשית ח: ט שמות יד: י במדבר יא: יא שמות ה: יב איכה ג: יג שם: יד תהלים קמה: טו שם: טז איכה ג: יז שם: יח תהלים עג:

זית רענן (ד) יכול משאמר להם דברי נחומים, עמ"ש בילקוט ריש וזאת הברכה: (א) שנאמר וידבר ה' אל מנשה, אפשר דיליף מדכתיב אח"כ וביד החוזים המדברים אליו ובחבקוק כתיב לשון חזה: (ב) אבל הקב"ה אינו כן, ק"ק דבריש פ' נח פרש"י כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים, וי"ל דעכ"פ אינן צדיקים לגמרי רק שהם טובים שלא חטאו בזנות: (ג) יכול לכל ת"ל ורחמיו על כל מעשיו, פי' שהן דומים לעושיהם ועושים רצון קונם: תלמוד לומר לתשועת ה', פי' שלא יכוון ליחל להקב"ה שיושיע לו אלא לתשועת ה' כדי שיתרבה כבוד ה' שעד עתה כביכול עמו אנכי בצרה:

אצבע שניה לקטנה בה הכה את המצריים שנאמר [סז]אצבע אלהים היא. שלישית לקטנה בה כתב את הלוחות שנאמר [סח]כתובים באצבע אלהים. (ב) רביעית לקטנה בה הראה למשה שנאמר [סט]זה יתנו כל העובר על הפקודים, בהן וכל היד בה עתיד הקב"ה להשמיד את בני עשו שהם צריו ולהכרית את בני ישמעאל שהם אויביו שנאמר תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו:

תקנד ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו, [ע]לפי שנאמר [עא]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה על כל אומות העולם, וכה"א [עב]ויאמר ה' מסיני בא וגו', (ג) בא דוד ונתן הודאה למקום על כך יכול שרצו לשמוע, בא מיכה המורשתי ואמר ועשיתי באף ובחמה וגו' אשר לא שמעו, הא למדת שלא רצו לשמוע. [עג]אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עזך, אמר דוד רבש"ע פלאות עשית בעולמך שהודעת תורתך לאומות העולם, ואין עוז אלא תורה שנאמר [עד]ה' עוז לעמו יתן:

ו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. [עה]א"ר אחא ענה בי וקבל שכר [עו]ואל תענה ברעך עד שקר ותקבל דין וחשבון. א"ר שמואל בר רב נחמן בשלשה מקומות בא הקב"ה להתוכח עם ישראל ועובדי אלילים שמחים ואומרים היאך יכולים להתוכח עם בוראם עכשו הוא מכלה אותם, כיון שראה הקב"ה שהיו שמחים הפכם להם לטובה, בשעה שאמר [עז]לכו נא ונוכחה שמחו ואמרו עכשו הוא מכלה אותם, כיון שראה הקב"ה שהיו שמחים הפכם להם לטובה שנאמר [עח]אם יהיו חטאיכם כשנים, כששמעו עובדי אלילים כך תמהו ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא עשה אלא [עט]למתפנקא עם בנוהי. בשניה כשאמר להם שמעו הרים את ריב ה' שמחו עובדי אלילים ואמרו עכשו הוא מכלה אותם, כיון שראה הקב"ה כן הפכם להם לטובה שנאמר זכר נא מה יעץ וגו' במה אקדם ה', תמהו עובדי אלילים ואמרו זו תשובה וזו תוכחה, לא אתא אלא למתפנקא עם בנוהי. בשלישית כשאמר [פ]וריב לה' עם יהודה שמחו עובדי אלילים ואמרו עכשו הוא מכלה אותם, כשראה הקב"ה כן הפכם להם לטובה [פא]בבטן עקב את אחיו. משל לאשה שהיתה קובלת על בנה כיון דחזיה לדיין דהוה דיין לברייתא לקטלא אמרה אם מהודענא סרחני דברי ייםר לקטלא ברי, מה עבדת, אמר לה מה סורחניה דברך אמרה כי הוה במעוי בעטני, אמר לה וכדון עבד לך כלום, אמרה לו לאו, א"ל זילי לית דין סורחן דכלום, תמהו עובדי אלילים ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתא אלא למתפנקא עם בנוהי. ומה הלאתיך אמר רבי ברכיה משל למלך ששלח [פב]פרוזדוגמא שלו למדינה, מה עשו בני המדינה נטלו אותה ופרעו ראשיהם וקראו אותה בפחד וביראה ברתת ובזיע, אמר הקב"ה הדא קריאת שמע פרוזדוגמא שלי הוא לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה לא עומדים על רגליכם ולא פורעים את ראשיכם אלא [פג]בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. ד"א ומה הלאתיך. א"ר יהודה ברבי סימון עשר בהמות מסרתי לך שלש ברשותך ושבע שלא ברשותך, אלו שברשותך [פד]שור שה כשבים ושה עזים, ואלו שלא ברשותך [פה]איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר, ולא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם לעלות בהרים ולהתיגע בשדות להביא לפני קרבן מאלו אלא מאלו הגדלות על אבוסך שנאמר [פו]שור או כשב או עז וגו': ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים. אמר הקב"ה בוא וראה מה ביני לבין בשר ודם, מלך ב"ו משלח שלוחים למדינה בני המדינה מספיקין להם מזון אבל אני לא עשיתי כן אלא שלחתי לפניך גואלים שלשה ולא הייתם זקוקים לזון אותם אלא הם היו זנים אתכם, המן בזכות משה, ענני כבוד בזכות אהרן הבאר בזכות מרים:

תקנה עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו'. [פח]מאי דכתיב למען דעת צדקות ה', א"ר אליעזר אמר הקב"ה לישראל עמי דעו כמה צדקות עשיתי לכם שלא כעסתי עליכם בימי בלעם הרשע שאילו כעסתי עליכם בימי בלעם הרשע לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, והיינו דקאמר בלעם [פט]מה אקוב לא קבה אל מלמד שאותו היום לא זעם ה': במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום וגו' הירצה ה' באלפי אילים וגו'. [צ]רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אע"פ שהדברים אמורים במישע מלך מואב אבל אינו מדבר אלא ביצחק. הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן. [צא]בלעם הרשע היה סניגורן של עו"א ועל עו"א הוא אומר הירצה ה' באלפי אילים רוצה הוא מה שאתם מקריבין לו לוג שמן אנו מקריבין לו רבבי רבבות נחלי שמן, מה הקריב אברהם לפניו איל אחד שנאמר [צב]וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל, אחד, אם רוצה אנו מקריבים לו אלפי אילים. ומה הקריב אברהם לו בנו אני מקריב לו בני ובתי שנאמר האתן בכורי פשעי זה בנו הבכור, פרי בטני חטאת נפשי זה בתו. ראה מה בלעם הרשע אומר [צג]את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח, לא אמר מזבחות אלא המזבחות משנברא אדם ועד עכשו שבע מזבחות בנו ואני בונה שבעה כנגד כלם, למה היה דומה אותו רשע לטבח שהיה מוכר בשוק והיתה חנותו מלאה בשר ורואה את [צד]אגרנימון מסתכל בבשר, ראה אותו הטבח שהיה מסתכל בבשר אמר לו מרי כבר שלחתי [צה]פסיונים לביתך, כך אמר לו הקב"ה לבלעם הרשע מה אתה עושה אמר לפניו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח, אמר לו הירצה ה' באלפי אילים, אמר לפניו האתן בכורי פשעי, אמר לו רשע אם הייתי מבקש קרבן הייתי אומר למיכאל ולגבריאל והיו מקריבין לפני שנאמר [צו]כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, בבני אברהם יצחק ויעקב שהם אילי העולם ואין אני מקבל קרבנות אלא מישראל: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט וגו'. [צז]אמר רבי אלעזר עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זה גמילות חסדים, והצנע לכת זה הוצאת המת והכנסת כלה, והלא דברים קל וחומר ומה דברים שאין דרכם לעשותם בצנעא אמרה תורה והצנע לכת, דברים שדרכם לעשותם בצנעא עאכ"ו. שנו רבותינו בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, צדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו, צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים, צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים:

תקנו [צח]דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני שס"ה כנגד ימות החמה ורמ"ח כנגד רמ"ח אברים של אדם, בא דוד והעמידן על י"א דכתיב [צט]מי יגור באהלך וגו' הולך תמים זה אברהם דכתיב [ק]התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק כגון אבא חלקיה. ודובר אמת כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו כגון יעקב דכתיב [קא]אולי ימושני אבי. לא עשה לרעהו רעה זה שלא ירד לאומנותו של חברו. וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב קרוביו, נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה מלך יהודה שגרר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה בשעה שהיה רואה תלמידי חכמים היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו מרי מרי. נשבע להרע ולא ימיר כי הא דרבי יוחנן אמר אהא בתענית עד שאבוא לביתי. כספו לא נתן בנשך אפילו לנכרי. ושחד על נקי לא לקח כגון ר' ישמעאל ברבי יוסי. עושה אלה לא ימוט לעולם, כשהיה רבן גמליאל מגיע לפסוק זה היה בוכה אמר אי עבד כלהו הוא דחיי דעבד חדא מינייהו לא חיי, אמר ליה רבי עקיבא אלא מעתה [קב]אל תטמאו בכל אלה הכי הוא דלא תטמא הא בחדא מינייהו תטמא, אלא באחת מכל אלה הכא נמי באחת מכל אלה. בא ישעיהו והעמידן על שש שנאמר [קג]הולך צדקות זה אברהם דכתיב [קד]כי ידעתיו למען אשר יצוה. ודובר מישרים שאינו מקניט את חברו ברבים. מואס בבצע מעשקות כגון רבי ישמעאל בן אלישע, נוער כפיו מתמוך בשחד כגון רבי ישמעאל ברבי יוסי. אוטם אזנו משמוע דמים כגון רבי אלעזר בן שמעון דלא שמע בזילותא דצורבא דרבנן ושתיק. ועוצם עיניו מראות ברע כדרבי חייא בר אבא, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה העוצם עיניו מן הנשים בשעה שעומדות על הכביסה, בא מיכה והעמידן על שלש שנאמר הגיד לך אדם מה טוב וגו' עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זו גמילות חסדים, והצנע לכת בהוצאת המת ובהכנסת כלה. חזר ישעיהו והעמידן על שתים שנאמר *כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו', בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר [קה]וצדיק באמונתו יחיה. קול ה' לעיר יקרא (כתוב ברמז ש"נ):

ז טובם כחדק ישר ממסוכה. [קו]אמר ליה ההוא מינאה לרבי יהושע בן חנניה חדקאה, דכתיב טובם כחדק, אמר ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא ישר ממסוכה, אלא מאי טובם כחדק כשם [קז]שחדקים הללו מגינים בפרצות של פרדס כך טובים שבנו מגינים עלינו, דבר אחר טובם כחדק שמחדקין עובדי אלילים לגיהנם שנאמר

ממ"ק ובמ"ק סז שמות ח: סח שם לא: סט שם ל: ע תנחומא: עא תהלים קלח: עב דברים לג: עג תהלים עז: עד תהלים כט: עה בראשית רבה: עו שמות כ: עז ישעיה א: עח שם: עט למתפנקא למתפייסא: פ הושע יב: פא שם: פב פרוזדוגמא כתבים: פג דברים יא: פד שם יד: פה שם: פו ויקרא כב: פז ילמדנו: פח ברכות ז: פט במדבר כג: צ בראשית רבה: צא תנחומא: צב בראשית כב: צג במדבר כג: צד אגרנימון המשגיח על השער ועל המשקלות: צה פסיונים מין שליו שמן וטוב: צו תהלים פט: צז סוכה מט: צח מכות כג: צט תהלים טו: ק בראשית יז: קא שם כז: קב ויקרא יח. קג ישעיה לג: קד בראשית יח: *ישעיה נו: קה חבקוק ב: קו עירובין קא: קז חדקים קוצים:

זית רענן (ב) רביעית לקטנה, עי' פ' וארא בילקוט: (ג) בא דוד ונתן הודאה, שמכח זה זכו ישראל למתנות רבות כדאיתא בזהר והביא בשל"ה בפ' וזאת הברכה:

הרי בלילה, ביום מנין, תלמוד לומר באור הבקר יעשוה, אותם לא נשתייר בהם פלטה, ואלו נשתייר מהם פלטה, לא נשתייר אלא בשביל הצדיקים שעתידין לעמוד מהם: נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. [יב]אמר רב ברונא אמר רב כל הלן בכילה שאיש ואשתו שרוין בה עליו הכתוב אומר נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה, אמר רב יוסף לא נצרכה אלא אפילו לאשתו נדה: עלה הפורץ לפניהם (ברמז ת"א). [יג]ר' יוסי בר כהנא א"ר חנינא זה יעקב דכתיב [יד]ופרצת ימה וקדמה, את הוא [טו]תרעא דימא. ד"א עלה הפורץ לפניהם בעוה"ז פרצתי גדרו של עולם מפני יעקב שנאמר [טז]ויפרץ האיש מאד מאד. אמר רבי תנחומא בר אבא מאה ועשרים רבוא של צאן היו לו שנאמר ויפרוץ האיש מאד מאד, וכתיב [יז]וירב העם ויעצמו מאד, מה להלן ששים רבוא וכתיב מאד אף כאן ק"כ רבוא דכתיב מאד מאד, ולעתיד לבא אני פורץ אותן לבניו שנאמר עלה הפורץ וגו':

ג ואשר אכלו שאר עמי. [יח]הה"ד [יט]ורדו בכם שנאיכם איני מעמיד עליכם אלא מכם ובכם, שבשעה שעו"א עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר [כ]והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ותנו עליו וישחיתו את יבול הארץ, אבל בשעה שאעמיד מכם ובכם הם מבקשים מה שבסתר:

שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל. [כא]תניא ר' יוסי בן אליקים אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל דייני ישראל שנאמר שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו, וכתיב בונה ציון בדמים, וכתיב ראשיה בשחד ישפוטו וגו', ועל ה' ישענו, רשעים הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם. לפיכך הקב"ה מביא עליהם שלש פורעניות כנגד שלש עבירות שבידם שנאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו', ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים מישראל שנאמר [כב]ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סגיך וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק וגו':

תקנב ד והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון וגו' (יהיה). א"ר פנחס בש"ר ראובן עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ותרמון ולבנות ביהמ"ק עליהם, מה טעם והיה באחרית הימים וגו' בראש ההרים, א"ר הונא ודייק עד כאן, אלא בית המקדש אומר שירה וההרים עונים אחריו, ומה טעם ונשא הוא מגבעות ואין לשון ונשא אלא לשון שירה, ומה טעם [כג]וכנניהו ישור במשא (ברמז שצ"ב). אברהם קראו הר [כד]בהר ה' יראה, משה קראו הר [כה]ההר הטוב הזה והלבנון, דוד קראו הר [כו]מי יעלה בהר ה', וכאן יהיה הר בית ה' נכון בראש: והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה וגו' ואל בית אלהי יעקב. [כז]אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק, משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לבנות פלטין הביא לראשון אמר זכור הייתי אותו הר היה מתחלה, הביא לשני אמר זכור הייתי אותו שדה היה מתחלה, הביא לשלישי אמר זכור הייתי אותו פלטין מתחלה, אמר ליה חייך שאני בונה פלטין וקורא אני אותה על שמך, וכן הוא אומר [כח]הנני שב (את) שבות אהלי יעקב, והלכו גוים רבים גו' ואל בית אלהי יעקב, לא כאברהם שכתוב בו בהר ה' יראה, ולא כיצחק שקראו שדה שנאמר [כט]ויצא יצחק לשוח בשדה, אלא כיעקב שקראו בית שנאמר [ל]ויקרא למקום אל בית אל: כי מציון תצא תורה. א"ר לוי כל פעולות ונחמות שעתיד הקב"ה ליתן אינם אלא מציון: וכתתו חרבותיהם לאתים. שנו רבותינו לא יצא האיש לא בסייף ולא באלה (כתוב בישעיה ברמז שצ"ד): כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. [לב]ר' אלעזר המודעי אומר לע"ל באים כל שרי אוה"ע לפני הקב"ה ומקטרגים על ישראל ואומרים לפניו רבש"ע אלו עו"א ואלו עו"א, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, הללו שופכי דמים והללו שופכי דמים, הללו יורדים לגיהנם והללו אין יורדים. אמר להם אם כן הוא כל אומה ואומה תרד עמה אלהיה כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וגו'. רבי ראובן בשם ר' חנינא אמר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו [לג]כי באש ה' נשפט, שופט אין כתיב כאן אלא נשפט, הוא שאמר דוד [לד]גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי, שבטך ומשענתך, שבטך אלו היסורין, ומשענתך זו תורה, המה ינחמוני (א) יכול בלא יסורין, תלמוד לומר אך. יכול בעוה"ז, תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים: אוספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי. [לה]א"ר אדא אמרי בי רב ארבעה מתחרט עליהם הקב"ה שבראם. א"ר חמא ב"ח אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאיהם של ישראל, ואשר הרעותי, וחד דכתיב [לו]כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל, וחד דכתיב [לז]והסירותי את לב האבן מבשרכם: כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה. [לח]אף על פי שחרב בית המקדש לא זזה השכינה משם ושכנתי כתיב ואין שדה אלא ציון שנאמר [לט]ציון שדה תחרש, וכן שנו רבותינו בית הכנסת שחרבה אין מספידין בתוכה ואין מפשילין לתוכה חבלים. והמה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה. [מ]למה [מא]כל אלה חברו אל עמק השדים כדי שיבואו ויפלו ביד אברהם:

ה לכן יתנם עד עת יולדה. *א"ר יהודה אמר רב אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרביעית תשעה חדשים על כל העולם שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה: והקמנו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם. [מב]מאן נינהו שבעה רועים, דוד באמצע, ואדם ושת ומתושלח מימינו, אברהם ויעקב ומשה משמאלו, ויצחק להיכן אזיל, אזיל וקאי אפתחא דגיהנם ומציל את בניו מדינה של גיהנם, מאן נינהו שמונה נסיכי אדם, ישי, שאול, שמואל, עמוס, צפניה, צדקיהו, אליהו, ומשיח:

תקנג והיה שארית יעקב וגו' כטל מאת ה' [מג]בוא וראה שכל ברכות שברך יצחק את יעקב מלמטה כנגדם ברכו הקב"ה מלמעלה. יצחק אמר [מד]ויתן לך האלהים מטל השמים והקב"ה ברכו בטל ומטר שנאמר והיה שארית יעקב וגו' כטל מאת ה'. יצחק אמר משמני הארץ והקב"ה ברכו בתבואה שנאמר [מה]ונתן מטר ארצך וגו'. יצחק אמר דגן ותירוש והקב"ה אמר לו [מו]ויען ה' ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש. יצחק אמר יעבדוך עמים והקב"ה אמר [מז]והיו מלכים אומניך. יצחק אמר הוה גביר לאחיך והקב"ה אמר לו [מח]ולתתך עליון, הא למדת שכל ברכות שברך יצחק את יעקב מלמטה הקב"ה ברכו מלמעלה, ואף רבקה אמו ברכתו כנגדו שנאמר [מט]יושב בסתר עליון (וכן הוא אומר) [וכך אמרה לו] כי מלאכיו יצוה לך, כיון שאמרה לו בלשון הזה הסכים הקב"ה וברכו שנאמר יקראני ואענהו, וכי מאחר (שבלבו של הקב"ה לברכו) [שברכו הקב"ה] ואמו, אביו למה חזר וברכו שנאמר [נ]ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, אלא שראה יצחק ברוח הקדש שעתידין בניו להגלות בין האומות אמר לו בוא ואברכך ברכת גליות שיחזור הקב"ה ויקבצך מן האומות, ומה הם הברכות [נא]בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע, בשוט לשון תחבא לשוד ולכפן תשחק, לכך נאמר [נב]ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס (ברמז קט"ז): והיה שארית יעקב. [נג]אותו שארית שאמר הקב"ה לאליהו [נד]והשארתי בישראל שבעת אלפים והם אותם שהופרשו בימי גדעון בשעה שאמר [נה]אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג, אמר לו הקב"ה אני כתבתי [נו]אהיה כטל לישראל ואתה אמרת [נז]על כל הארץ חורב, אני איני עושה, מנין, שאין כתיב [נח]ויעש אלהים כן אלא ויהי כן מעצמו היה, אבל כשאמר [נט]והנה חורב על הגזה לבדה מיד ויעש אלהים כן, אמר לו הקב"ה [ס]רב העם אשר אתך הורד אותם אל המים אותם שכרעו על ברכיהם לשתות רוצה ולא רוצה היה משתחוה לעו"א, אמר לו הקב"ה [סא]בשלש מאות איש המלקקים אושיע את ישראל ועליהם הוא אומר והשארתי בישראל, ועליהם הוא אומר והיה שארית יעקב וגו' כטל מאת ה' שהטל סימן לתחית המתים שנאמר [סב]יחיו מתיך. ד"א והיה שארית יעקב, א"ר פנחס בר חמא אמרו ישראל כטל אתה עושה אותנו, אמר להם כשאתם עושים רצונו של מקום כשם שהטל אין בריה שולטת בו כך אתם אין בריה שולטת בכם, אתה מוצא בשעה שאמר אליהו [סג]אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא שמע לו הקב"ה בטל אלא הטל היה יורד, וכה"א לאליהו [סד]לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואתנה טל ומטר אין כתיב כאן להודיעך שאין שליט בטל, לכך נאמר והיה שארית יעקב וגו' כטל מאת ה' כרביבים וגו': תרם ידך על צריך. ר' ישמעאל אומר חמש אצבעות של יד ימינו של הקב"ה כולן לשם גאולה, אצבע קטנה בה הראה לנח לעשות התבה שנאמר [סה]וזה אשר תעשה אותה, אצבע

ממ"ק ובמ"ק יב עירובין סג: יג ב"ר: יד בראשית מח: טו תרעא דימא לשון סגירה וקביעה שבזכותו נקרע הים: טז בראשית ל: יז שמות א: יח תורת כהנים: יט ויקרא כו: כ שופטים ו: כא שבת קלט: כב ישעיה א: כג פסיקתא: כד דס"א טו: כה בראשית כב: כו דברים ג: כז תהלים כד: כח מדרש: כט ירמיה ל: ל בראשית כד: לא שם לא: לב מדרש שוחר טוב: לג ישעיה סו: לד תהלים כג: לה ברכות לב: לו ירמיה כ: לז יחזקאל לו: לח ילמדנו: לט ירמיה כו, ומיכה ג: מ בראשית רבה: מא בראשית יד: *יומא א: מב סוכה נב: מג בראשית רבה פרשה ע"ס: מד בראשית כז: מה ישעיה ל: מו יואל ב: מז ישעיה מט: מח דברים כו: מט תהלים צא: נ בראשית כו: נא איוב ה: נב משלי י: נג תנחומא: נד מלכים א יט: נה שופטים ו: נו הושע יד: נז שופטים ו: נח בראשית א: נט שופטים ו: ס שם ז: סא שם: סב ישעיה כו: סג מלכים א יז: סד שם יח: סה פרקי רבי אליעזר: סו בראשית ו:

זית רענן (א) יכול בלא יסורין, ק"ק הא כתיב שבטך, וי"ל דסד"א או או קתני או יסורין או תורה קמ"ל דעכ"פ בעי' יסורין, אך כשהוא לומר התורה היסורין מכח התורה הם שאינו ישן ועוסק בתורה כדאיתא לקמן:

בבקשה ממך ענני מבטן שאול והושיעני במצולה ותבא באוניך שועתי ומלא בקשתי, שאתה יושב ברחוק ושומע בקרוב, נקראת מעלה ומוריד נא העלני, נקראת ממית ומחיה הגעתי למות החייני, ולא נענה עד שיצא דבר זה מפיו ואשר נדרתי להעלות את לויתן ולעשותו לפניהם אשלם ביום ישועות ישראל ואני בקול תודה אזבחה לך, מיד רמז הקב"ה לדג והקיא את יונה תתקס"ח פרסאות ליבשה וראו המלחים את כל האותות והנפלאות שעשה הקב"ה עם יונה והשליכו איש את אלהיו שנאמר [כ]משמרים הבלי שוא, וחזרו ליפו ועלו לירושלים ומלו בשר ערלתם שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה וגו', (ד) וכי זבח זבחו, אלא ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו איש אשתו ובניו וכל אשר לו לאלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר ועל גרי הצדק:

ב ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים (ברמז י"ב). מבטן שאול שועתי (כתוב ברמז תל"ז):

ג וקרא אליה את הקריאה (כתוב ברמז שמ"ג). [כב]ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים, כתיב [כג]ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה אין אנו יודעים אם נינוה היא העיר הגדולה אם כלח היא עיר גדולה, אלא ממה דכתיב ונינוה היתה עיר גדולה הוי נינוה היא עיר גדולה. [כד]נינוה היתה מהלך (ארבעים) [שלשת] ימים. והיו בה שנים עשר שווקים, וכל שוק ושוק היו בו שנים עשר אלף בני אדם, וכל רחוב ורחוב היו בה י"ב מבואות, וכל מבוי היו בו י"ב חצרות, וכל חצר י"ב בתים, וכל בית ובית שנים עשר גבורים, וכל גבור היו לו י"ב בנים, והיה יונה מכריז בשוק והיה קולו נשמע מהלך ארבעים יום והיו שומעים קולו כל בית ובית, באותה שעה הגיע הדבר לאסנפר מלך נינוה: [כה]רבי נחוניא בן הקנה אומר תדע לך התשובה מפרעה שמרד בהקב"ה מאד [כו]מי ה' אשר אשמע בקולו, ובלשון שחטא בו בלשון עשה תשובה [כז]מי כמוכה באלים ה', והצילו הקב"ה מן המיתה לספר כח גבורתו שנאמר [כח]ואולם בעבור זאת העמדתיך ומלך בנינוה, ואנשי נינוה כותבים כתבי עמל וגוזלים ומתעבין במשכב זכור, ושלח הקב"ה יונה להתנבא עליה להחריבה ושמע פרעה ועמד מכסאו וקרע בגדיו ולבש שק והכריז בכל עמו שיצומו כל העם שלשה ימים, והעמיד אנשים לבד ונשים לבד ובן בהמה מצד אחד וילדיה מצד אחד והילדים רואים שדי אמם ובוכים וגם אמם רואים הילדים ובוכים והיו יותר משנים עשר רבוא אדם, [כט]וינחם ה' על הרעה אשר דבר ארבעים יום האריך אפו נגד ארבעים יום ששלח ליונה לנינוה, ולאחר ארבעים יום שבו לדרכיהם הרעים יותר מן הראשונים ונבלעו המתים בשאול תחתית שנאמר [ל]מעיר מתים ינאקו:

ויקראו אל אלהים בחזקה, [לא]מהו בחזקה, אר"ש בן חלפתא חציפא נצח לבישא כל שכן לטובו של עולם, ועמד מלך מכסא מלכותו וכו' (כדלעיל), והגביה יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמר להקב"ה בבכי גדול עשה בשביל אלו שלא חטאו, ביום שלישי חזרו כלם מדרכם הרעה אפילו מציאה שאדם מצא בשדות ובכרמים בשווקים וברחובות החזירו לבעלים, ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטין של מלך סתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם, וכל כרם וכרם שהיו בו שתי נטיעות או שני אילנות מן הגזל עקרום והחזירום לבעליהן, וכן בגד שהיו בו שתי פקעיות של גזל קרעו הבגד והחזירו עשו משפט וצדקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו דין תורה אם סקילה סקילה אם שרפה שרפה, ואפילו מכר אדם לחברו בית חורבה ומצא בו ממון וכו' כמעשה מלכא קציא (כתוב ברמז תשכ"ז). מה היה עושה הדיין בקש שטר של אותה חורבה ומצא ל"ה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין אותו ממון והחזירו לבעליו:

תקנא וירא האלהים את מעשיהם. [לב]א"ר יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, צדקה, צעקה, שנוי השם, ושנוי מעשה. צעקה דכתיב [לג]ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יוציאם. צדקה דכתיב [לד]וצדקה תציל ממות. שנוי השם דכתיב [לה]ויאמר ה' אל אברהם שרי אשתך וגו'. שנוי מעשה דכתיב וירא האלהים את מעשיהם וגו', ויש אומרים אף שנוי מקום שנאמר [לו]ויאמר ה' אל אברם לך לך, והדר ואעשך לגוי גדול, ואידך ההוא זכותא דארעא דישראל הוא דקא גרים. [לז]שנו רבותינו סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי תיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, וזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושים אחינו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים שנאמר וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם, ואומר ויתכסו שקים האדם והבהמה, מאי עבוד אסרו הבהמות לחוד וולדות לחוד, אמרו לפניו רבש"ע אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמין על אלו. ויקראו אל אלהים בחזקה, מאי אמור, אמר שמואל אמרו לפניו רבש"ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי: וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס, אמר שמואל אפילו גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע הבירה ומחזיר מריש לבעליו. [לח]ופליגא דר' יוחנן דא"ר יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו בשידה תיבה ומגדל לא החזירו:

ד [לט]כיון שראה הקב"ה באנשי נינוה ששבו מדרכם נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה ואמר סלחתי, מיד נפל יונה על פניו ואמר רבש"ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני שברחתי לים שלא ידעתי כח גבורתך, ועכשו ידעתי שנאמר ידעתי כי אתה (ה') אל חנון ורחום, א"ל הקב"ה אתה חסת על כבודי וברחת מלפני לים, אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרף בגדו ומעילו ושערותיו וזבובין ויתושין ונמלים ופרעושים שרויים עליו ומצערין אותו עד שבקש נפשו למות שנאמר וישאל את נפשו למות, מכאן אמרו כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו או להחזירו בתשובה ואינו מחזירו בא לידי צער, מה עשה הקב"ה העלה קיקיון על ראש יונה בלילה ובשחרית עלו עליו רע"ה עלין וצל כל עלה ועלה ארבעה זרת וטפח, ארבעה אנשים יכולים לישב בצלו תחת הקיקיון לכבוש את השמש, זימן הקב"ה תולעת והכה את הקיקיון ויבש ומת וזבובין ויתושין שרויין עליו ומצערים אותו מכל צדדים עד שבקש נפשו למות, באותה שעה זלגו עיניו דמעות כמטר לפני הקב"ה, ואמר לו יונה מפני מה אתה בוכה יש לך צער על זה שלא גדלתו לא הכנסת בתוכו זבל ולא השקית בו מים לילה אחד חיה ולילה אחת יבש כך חסת עליו ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה, באותה שעה נפל על פניו ואמר הנהג עולמך במדת רחמים דכתיב [מ]לה' אלהינו הרחמים והסליחות:

מיכה

א דבר ה' אשר היה אל מיכה (ברמז תקי"ד). כי הנה ה' יוצא ממקומו ממדת הדין למדת רחמים לישראל. ושמתי (את) שומרון לעי השדה למטעי כרם. [א]א"ר אלעזר א"ר ירמיה נתקללה בבל נתקללו שכניה, נתקללה שומרון נתברכו שכניה, נתקללה בבל נתקללו שכניה שנאמר [ב]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים, נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנאמר ושמתי שומרון לעי השדה וגו':

מאתנן זונה קבצה. [ג]ת"ר כשנתפש ר' אליעזר העלוהו (לר' אליעזר) לגרדום לידון, אמר לו אותו הגמון זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו, א"ל נאמן עלי הדיין. סבור אותו שר עליו הוא אומר והוא לא אמר אלא על אביו שבשמים, אמר ליה הואיל והאמנתי עליך *דימוס פטור אתה, כשנכנס לביתו נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל תנחומין, א"ל ר' עקיבא רבי תרשני לומר לפניך מה שלמדתני א"ל אמור, אמר לו שמא דבר אפיקורסות בא לידך והנאך ועליו נתפשת, א"ל עקיבא הזכרתני פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון של צפורי פגע בי אפקורוס אמר לי כתיב בתורתכם [ד]לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו' מהו לעשות ממנו בית הכסא לכהן גדול לא אמרתי לו דבר, אמר לי כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו, ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו. והנאני הדבר ועליו נתפשתי, ועברתי על מה שכתוב [ה]הרחק מעליה דרכך זה אפיקורסות, ואל תקרב אל פתח ביתה זה הרשות, ורבנן האי מאתנן זונה קבצה מאי עבדי. כדרב חסדא דא"ר חסדא כל זונה שנשכרת לסוף שוכרת שנאמר [ו]ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך וגו': בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל. [ז]א"ר חנינא בר פפא כשהמליכו את ירבעם יצאה בת קול ואמרה מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת יעשו בניו שלוחין: עוד היורש אביא לך וגו' [ח][עד עדולם יבוא] קדושו ומלכו של עולם עד עדולם יבא וגו', שנאמר [ט]וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדולמי וגו':

ב הוי חושבי און ופועלי רע וגו', [י]א"ר אבא בר כהנא נעשה בין השבטים מה שלא נעשה בדור המבול, בדור המבול כתיב [יא]רק רע כל היום, ובעשרת השבטים כתיב ופועלי רע על משכבותם הרי

מס"ק ובמ"ק כא יונה ב : כב בראשית רבה פרשה לז : כג בראשית י : כד מדרש : כה פרקי רבי אליעזר : כו שמות יג : כז שם טו : כח שם ע : כט שם לג :
ל איוב כד : לא ירושלמי תענית פרק ב : לב רות רבה סדר כא : לג תהלים קז : לד משלי י : לה בראשית יט : לו שם יב : לז תענית טו :
לח ירושלמי תענית פ"ב : לט פרקי רבי אליעזר : מ דניאל ט : מיכה א ברכות נח : ב ישעיה יד : ג ע"ז טז : *דימוס נשנע בירתאו : ד דברים כג : ה משלי ה :
ו יחזקאל טז : ז סנהדרין קב : ח בראשית רבה פרשה עס : ט בראשית לח : י מדרש : יא בראשית ו :

זית רענן (ד) וכי זבח זבחו, פי' שהרי אין זובחין מה שכבר זבוח אלא זבח מרמז על המילה, (או נ"ל וכי זבח אחד זבחו):

הה"ד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, לפי שנאמר [כט]כי יד על כס יה שאין הכס שלם ולא השם שלם עד שיכרית זרע של עשו שנאמר [ל]האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת וגו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו:

יונה

א ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'. [א]וכי מלפני ה' הוא בורח והלא כבר נאמר [ב]אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' וכתיב [ג]עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, וכתיב [ד]בכל מקום עיני ה' צופות, וכתיב [ה]אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם, וכתיב [ו]אין חשך ואין צלמות להסתר, אלא אמר יונה אלך לח"ל שאין השכינה נגלית שם שהגוים קרובי תשובה הם שלא לחייב את ישראל, משלו משל לעבד שברח מרבו כהן לבית הקברות אמר אברח לי לבית הקברות מקום שאין רבי יכול להלך אחרי, א"ל רבו יש לי (א) עבדים כמותך, כך אמר יונה אלך לי לח"ל וגו', אמר הקב"ה יש לי עבדים כמותך שנאמר וה' הטיל רוח (סערה) [גדולה] אל הים. ויתן שכרה (בשמואל ברמז קי"ג):

תקנ [ז]רבי לוי ורבי יהודה בר נחמיה הוו נסבין תרתין סלעין מטול מצמתא קהלא קומי דרבי יוחנן, על ר"ל ודרש יונה בן אמתי מאשר היה הה"ד [ח]אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון וכתיב [ט]קום לך צרפתה אשר לצידון וגו' הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך ותני רבי אליעזר יונה בן אמתי בן צרפית אלמנה היה, על ר' יוחנן ודרש יונה בן אמתי בן זבולון היה דכתיב [י](ויפול) [ויעל] הגורל (החמישי) [השלישי] לבני זבולון וכתיב משם גתה חפר וכתיב [יא]יונה בן אמתי מגת החפר. בשבת חורינא א"ר לוי יפה למדני רבי יוחנן אמו מאשר ואביו מזבולן שנאמר [יב]זבולון לחוף ימים ישכון וירכתו על צידון ירך שיצא ממנה עד צידון היתה, וכתיב וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש הוי והוא לחוף אניות. אמר רבי יונה יונה בן אמתי מעולי רגלים הוה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקדש ללמדך שאין השכינה שורה אלא על לב שמח שנאמר [יג]והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. וה' הטיל רוח (סערה) [גדולה] וגו' סער גדול. נמצאת אומר שלש (בנים) [רוחות] הם (כתוב ברמז רי"ט). א"ר נתן לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר שאוני והטילוני אל הים, וכן אתה מוצא באבות ובנביאים שנתנו נפשם על ישראל, במשה מהו אומר [יד]ועתה אם תשא חטאתם וגו' ואם ככה את עושה לי הרגני, בדוד אומר [טו]ויאמר דוד אל ה' הנה אנכי חטאתי ואלה הצאן מה עשו וגו'. נמצא כל מקום האבות והנביאים נתנו נפשם על ישראל:

[טז]תניא ר' אליעזר אומר (ב) בחמישי נהפכו מי מצרים לדם, בו ביום יצאו אבותינו ממצרים, בו ביום עמדו מי הירדן לפני ארון ה', בו ביום סתם חזקיהו כל המעינות, בחמישי ברח יונה מפני אלהים, ולמה ברח שפעם ראשונה שלחו להשיב את ערי ישראל ועמדו דבריו (ג) שנאמר [יז]הוא השיב את ערי ישראל, פעם שנית שלחו על ירושלים להחריבה, כיון שעשו תשובה עשה הקב"ה ברוב רחמיו ונחם על הרעה ולא החריבה וקראו אותו נביא השקר, פעם שלישית שלחו אל נינוה להחריבה, דן יונה בינו לבין עצמו ואמר יודע אני שהגוים קרובי תשובה הם ויעשו תשובה ומשלח רוגזו על ישראל ולא די שישראל קורין אותו נביא השקר אלא אף עובדי אלילים קורין אותי נביא השקר אברח למקום שאין כבודו שם, משל למלך בשר ודם שמתה אשתו כשהיא מניקה ובקש אשה מניקה להניק את בנו, מה עשה קרא למניקתו להניק את בנו כדי שלא יאבד ברעב, מה עשתה מניקתו של מלך הניחה את בנו וברחה, כיון שראה המלך כך שלח אגרת לתפשה ולחבשה בבית האסורין להורידה למקום שיש בו נחשים ועקרבים, לימים עמד המלך על פי הבאר והיתה בוכה וצועקת למלך, נתגלגלו רחמי המלך עליה והפקיד המלך להעלותה ולהחזירה. כך יונה כיון שברח מן הקב"ה הסגירו בים במעי הדג עד שצעק לפני הקב"ה והוציאו, ירד ליפו ולא מצא אניה לירד שם והיתה אניה מיפו מהלך שני ימים, מה עשה הקב"ה הביא עליה רוח סערה והחזירה ליפו וראה יונה ושמח שמחה גדולה אמר עכשו אני יודע שדרכי מיושרת לפני, אמר להם ארד עמכם, אמרו לו הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה, א"ל אעפ"כ, בשמחת לבו של יונה הקדים ונתן שכרה שנאמר ויתן שכרה וירד בה, פרשו לים עמד עליהם רוח סערה מימינם ומשמאלם וכל האניות עוברות ובאות בשלום ובשתיקה ואותה אניה בצרה גדולה וחשבה להשבר, ר' חנינא אומר משבעים לשון היו באניה וכל אחד אלוהו בידו ומשתחוים ואומרים נקרא איש אל אלוהו והאל אשר יענה ויציל הוא האלהים וקראו ולא הועילו מאומה, יונה בצרת נפשו נרדם ויעף לו, בא אליו רב החובל אמר לו אנו עומדים בין מות לחיים ואתה נרדם מאיזה עם אתה, אמר לו עברי אנכי, אמרו לו שמענו שאלהיך גדול קום קרא אל אלהיך אולי יעשה לנו ככל נפלאותיו שעשה בים, אמר להם בשבילי צרה זאת שאוני והטילוני אל הים. א"ר שמעון עדיין לא קבלו עליהם להשליכו לים עד שהפילו גורלות ונפל הגורל על יונה, מה עשו נטלו כלים שבאניה והשליכום לים להקל מעליהם ולא הועילו, רצו לחזור ליבשה ולא יכלו, נטלו את יונה והעמידוהו על ירכתי הספינה, אמרו רבון העולמים אל תתן עלינו דם נקי שאין אנו יודעים מה מעשה של זה האיש, הטילו אותו עד ארכבותיו והים עומד מזעפו נשאו אותו אצלם והים הולך וסוער, הטילו אותו עד טבורו והים עומד מזעפו, נשאו אותו אצלם והים עומד וסוער, הטילו אותו על צוארו וכו' (כדלעיל) עד שהטילו כולו שנאמר וישאו את יונה. ר' מאיר אומר ממונה היה הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית שנאמר וימן ה' דג גדול, נכנס לתוך פיו כאדם שנכנס לביהכ"נ גדולה והיו שתי עיניו כחלונות אמר [יח]פנסאות מאירות ליונה, ר' מאיר אומר מרגלית היתה תלויה במעיו של דג ומאירה ליונה כשמש הזה שהאיר בגבורה וראה יונה כל מה שבימים ובתהומות, א"ל הדג ליונה אי אתה יודע שיומי בא להתאכל לתוך פיו של לויתן, אמר לו הוליכני אצלו ואני מציל אותי ואותך מפיו, הוליכו אצל לויתן, אמר לו בשבילך ירדתי לראות את מדורך בים, ולא עוד אלא שאני עתיד לירד וליתן חבל בראשך ולעשות סעודה ממך לצדיקים, הראהו חותמו של אברהם אבינו הביט לברית וראה לויתן וברח מלפניו מהלך שני ימים, אמר לו אני הצלתיך מפיו של לויתן הראני כל מה שבימים ובתהומות, והראהו נחל גדול של אוקינוס שנאמר ונהר יסובבני, והראהו שבילי ים סוף שעברו ישראל בתוכם שנאמר סוף חבוש לראשי, והראהו מקום שמשברי הים אליו יוצא שנאמר כל משבריך וגליך עלי עברו. והראהו עמודי ארץ במכוניה שנאמר הארץ בריחיה בעדי לעולם, והראהו שאול תחתית שנאמר מבטן שאול שועתי, והראהו גיהנם שנאמר ותעל משחת חיי, והראהו היכל ה' שנאמר לקצבי הרים, מכאן אנו למדים שירושלים על שבעה הרים עומדת, וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות, וראה שם בני קרח עומדים ומתפללים עליה, והיה יונה שלשה ימים ושלשה לילות במעי הדג ולא התפלל, אמר הקב"ה אני הרחבתי לו מקום במעי דג זכר כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל אני מזמן דגה מעוברת שס"ה אלפים רבבות דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת ואמרה לו דגה לדג איש נביא שבמעיך שגרני הקב"ה לבלעו אם אתה פולטו הרי טוב ואם לאו אני בולעך עמו, אמר לה מי יודע אם הדבר שאתה אומר אמת, אמר לו לויתן, הלכו אצל לויתן, אמרה לו דגה לויתן מלך על כל דגי הים אי אתה יודע ששגרני הקב"ה אצל דג זה לבלוע איש נביא שבמעיו, אמר לה הן, אמר לו דג ללויתן אימתי, אמר לו בשלש שעות אחרונות כשירד הקב"ה לצחק בי שמעתי כן, מיד פלטו ובלעתו הדגה והיה בצער גדול מתוך הדוחק ומתוך הטנוף, מיד כוון לבו בתפלה שנאמר ויתפלל יונה וגו' במעי הדגה, אמר רבון העולמים [יט]אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' אתה מלך על כל הממלכות ואדון על כל רוזני תבל, כסאך שמי שמים וארץ הדום רגליך, מלכותך במרום וממשלתך בעומק, מעשי כל האדם גלויים לפניך ותעלומות כל גבר פרושות לך, דרכי כל אדם אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן, סתרי כליות אתה יודע, רזי לבבות אתה מבין, כל מסתרים גלויים לך, אין תעלומות לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך, כל רז ורז אתה סודר וכל דבר ודבר אתה סח, בכל מקום אתה שם, עיניך צופות רעים וטובים בבקשה

סמ"ק ובמ"ק כט שמות יז: ל תהלים ט: יונה א מכילתא: ב תהלים קלט: ג זכריה ד: ד משלי טו: ה עמוס ט: ו איוב לד: ז ירושלמי דפ' החליל: ח שופטים א: ט מלכים א יז: י יהושע יט: יא מלכים ב יד: יב בראשית מט: יג מלכים ב ג: יד שמות לב: טו שמואל ב כד: טז פרקי דר' אליעזר: יז מ"ב יד: יח פנסאות נרות כל"י: יט תהלים קלט:

זית רענן (א) עבדים כמותך, פי' שהם ג"כ אינם כהנים שיכולים לילך לבה"ק: (ב) בחמישי נהפכו מי מצרים לדם, בה' בשבת: בו ביום יצאו אבותינו ממצרים, כדאיתא בשבת פ"ט: בו ביום עמדו מי הירדן, דכתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון וא"כ ס"ל דר"ח ניסן היה ביום ג', וקשה דא"כ ר"ח אדר היה ביום ב' וא"כ ו' באדר היה ביום א' ואנן קי"ל שמת משה בשבת, ועי' במנחות דף ל' בתוספת, ועי' לעיל ביהושע פלוגתא דתנאי: בו ביום כו', נ"ל דס"ל הואיל וביום ה' נבראו כל בריות המים א"כ כל הני נסים שנעשו במים היו ביום ה', ועי' בשבת דאיכא מ"ד שגם יום שנקרע הים היה ביום ה' שבע"ש יצאו ובשביעי נקרע הים: (ג) שנאמר הוא השיב וגו', כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי:

אין פלטין קיימים, כך כשישראל עושים רצונו של מקום עליותיו בשמים וכשאין עושין רצונו של מקום ואגודתו על ארץ יסדה. [כח]כיוצא בו [כט]זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה. כיוצא בו [ל]אתם עדי נאם ה' ואני אל כשאתם עדי אני אל. כיוצא בו [לא]אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים אלמלא אני לא היית יושב בשמים:

תקמט דבר אחר ואגודתו על ארץ יסדה, בנוהג שבעולם אדם נוטל אגודה של קנים אין יכול בבת אחת לשברם. אחת אחת אפילו תינוק יכול לשוברן, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיעשו אגודה אחת שנאמר [לב]בימים ההמה ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון:

הלוא כבני כושיים (ברמז קנ"ו). ביום ההוא אקים את סוכת דוד וגו', [לג]א"ל רב נחמן לרב יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי, א"ל מאן בר נפלי, א"ל משיח, משיח בר נפלי קרית ליה, א"ל אין דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, אמר ליה הכי א"ר יוחנן דור שבן דוד בא ת"ח מתמעטין והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות בעולם עד שראשונה פקודה שניה ממהרת לבא. תנו רבנן שבוע שבן דוד בא שנה ראשונה יתקיים מקרא זה [לד]והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. שניה חצי רעב משתלחין, שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף וחסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה. ברביעית שובע ואינו שובע. חמישית שובע גדול ותורה חוזרת על לומדיה. בששית קולות. בשביעית מלחמות. במוצאי שביעית בן דוד בא, אמר רב יוסף הא כמה שבועי דהוה הכי ולא אתא אמר ליה אביי בששית קולות בשביעית מלחמות מי הוה ועוד כסדרן מי הוה. רבי יהודה אומר דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזונות והגליל יחרב והגבלן יאשם ואנשי גבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו ופני הדור כפני כלב והאמת נעדרת הולכת ויושבת עדרים עדרים במדבר שנאמר [לה]ותהי האמת נעדרת. רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא נערים ילבינו הזקנים, וזקנים יעמדו מפני נערים, בת קמה באמה כלה בחמותה, פני הדור כפני הכלב, ואין הבן מתבייש מאביו. ר' נחמיה אומר דור שבן דוד בא העזות תרבה והיוקר יעוות. והגפן (לא) תתן פריה והיין ביוקר ונהפכה כל העולם לאפיקורסות, מסייע ליה לרבי יצחק דא"ר יצחק אין בן דוד בא עד שתהפך כל העולם לאפיקורסות שנאמר [לו]כלו הפך לבן טהור הוא. תנו רבנן [לז]כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שירבו המסורות, דבר אחר עד שיתמעטו החכמים, דבר אחר עד שתכלה פרוטה מן הכיס, דבר אחר עד שיתיאשו מן הגאולה שנאמר [לח]ואפס עצור ועזוב כביכול אין עוזר וסומך לישראל, כי הא דרבי זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי בה א"ל במטותא מנייכו לא תרחקוה דתניא שלשה באין בהיסח הדעת ואלו הן משיח מציאה עקרב, אמר רבי לוי אם ראית דור מחרף ומגדף צפה לרגלו של משיח מה טעם [לט]אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך וכתיב בתריה ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ונגש חורש בקוצר [מ]חורש זה יהודה שנאמר [מא]ארכיב אפרים יחרוש יהודה, בקוצר זה יוסף שנאמר [מב]והנה אנחנו מאלמים אלומים, ודורך ענבים זה יהודה שנאמר [מג]כי דרכתי לי יהודה. במושך הזרע זה יוסף שמשך זרעו של יעקב למצרים, והטיפו ההרים עסים אלו השבטים, אמרו מלכים מדיינים זה עם זה אנו מה איכפת לנו:

עבדיה

א חזון עבדיה. [א]א"ל הקב"ה לאליפז אתה הוכחת לאיוב בחזון [ב]בשעפים מחזיונות לילה אני אעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון שנאמר חזון עבדיה. חזון עבדיה כה אמר ה' אלהים לאדום, [ג]מ"ש עובדיה לאדום, א"ר יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר עובדיה גר אדומי היה והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא* ליזיל ביה נרגא, כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת: כה אמר ה' אלהים וגו'. [ד]אוי למלכות רביעית שהקב"ה נוקם בעצמו ממנה, במצרים פרע על ידי מלאך [ה]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, באשור [ו]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, במדי על ידי מרדכי ואסתר, ביון על ידי מתתיהו ובניו, אבל בהם אין פורע ממנה אלא אני בעצמי שנאמר כה אמר ה' אלהים וגו': כה אמר ה' אלהים וגו' [ז]אימתי היתה מלחמה זו בימי יהושפט מלך יהודה [ח]אין באדום נציב מלך, משנפלו אדומיים בימי אמציהו לא העמידו מלך במקומו עד היום הזה, משנפלו הארמים בימי אלישע לא העמידו מלך עד שנתעוררו בימי אחז ונפלו, משנפלו פלשתים בימי חזקיהו לא הזקיפו ראש עד היום, משנפל אשור בימי חזקיהו לא העמידו מלך על כל הארץ, משנפל מצרים בימי נבוכדנאצר [ט]לא התנשאו ראש עוד מן הממלכות תהיה שפלה: הנה קטן נתתיך בגוים. [י]תני רב יוסף שאין מעמידין מלך בן מלך, בזוי אתה מאד שאין להם לא כתב ולא לשון. ועל ידי שאלה מוקמי כגון אסוירוס בן אנטונינוס, א"ל אנטונינוס לרבי בעינא דימלך אסוירוס ברי תחתי ותתעביד טבריא קלניא חדא עבדי תרי לא עבדי. אייתי גברא ארכביה אחבריה ויהיב ליה יונה לעילאה א"ל לתתאה אימא ליה לעילאה דניפרחה. אמר שמע מינה הכי קאמר לי את בעי מינייהו דאסוירוס בני ימלוך תחתי ואימא ליה לאסוירוס דליעבד טבריא קלניא וכו'. זדון לבך השיאך (כתוב ברמז רכ"א): אם תגביה כנשר. [יא]לעתיד לבא כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה, מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב שנאמר ואם בין כוכבים שים קנך, ואין כוכבים אלא יעקב שנאמר [יב]דרך כוכב מיעקב וכתיב [יג]הבט נא השמימה וספור הכוכבים ויעקב אומר אחי לא תהא כיוצא בי שנאמר [יד]אחי דברך מות אהי קטבך שאול גזרות שהיית גוזר עלי לעבוד אלילים אלו הייתי עושה נתחייבתי מיתה בידי שמים ואם לא אעבוד אתה הורג אותי, כיון שירד עשו לשאול נשתייר יעקב לעצמו שנאמר [טו]והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה, ואין שלישית אלא ישראל שנאמר [טז]ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה: איך נחפשו עשו (ברמז קכ"א). לחמך ישימו (ברמז פ"ד): ביום עמדך מנגד וגו' להכרית את פליטיו. [יז]בשעה שהקיף נ"נ את ירושלים בא עשו הרשע ועמד לו רחוק מן הכשדים מיל והיה הורג כל מי שנמלט מן הכשדים שנאמר ביום עמדך מנגד אימתי ביום שבות זרים חילו, ולא היה החרבן זה שלך אלא של בבל שנאמר שבות זרים חילו, וגם אתה כאחד מהם בקש להמנות עם מחריבים ראשונים, ואל תשמח לבני יהודה הרי שהיה שמח, ואל תגדל פיך שהיה עומד ומגדף, ואל תעמוד על הפרק שהיה עומד בפרשת דרכים, אל תבא וגו' ביום אידם אין כתיב כאן אלא ביום אידו שברך יהיה כשברו זש"ה [יח]שמעו כי נאנחה אני ואין מנחם לי. בני קיני שמעו אע"פ שלא באו (ד) יצא שכרם בהפסדם למה שלא באו להזדווג לי, אבל עשו הרשע לא די שלא בא לנחמני אלא בא לסייע את אויבי, אתה מוצא כשבא נבוכדנאצר הרשע לירושלים להחריבה בא עשו הרשע ועמד בפרשת דרכים ברחוק מיל דכתיב ביום עמדך מנגד וכתיב [יט]ותשב לה מנגד הרחק מה להלן ברחוק מיל אף כאן ברחוק מיל. כתיב [כ]ומשה יקח את האהל וגו' הרחק וכתיב [כא]אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה, אמר עשו הרשע הריני עומד כאן אם אראה שישראל נוצחים אומר לסייע אתכם באתי ואם ינצחו אותם בבל הופך אני והורג בישראל. ורוח הקדש צווחת ואל תעמוד על הפרק: והיה בית יעקב אש. [כב]בעא מיניה רבי שמואל בר נחמני מרבי יונתן מאי דכתיב [כג]ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני מאי שנא עד דאיתיליד יוסף, ראה יעקב שאין זרעו של עשו נמסר אלא בזרעו של יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. [כד]כתיב [כה]ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. וכתיב [כו]וישב יעקב, א"ר הונא משל לאחד המהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתירא מהם, מה עשה הלך וישב ביניהם, כך כיון שראה יעקב עשו ואלופיו נתירא מהם וישב לו ביניהם. א"ר לוי משל לנפח שפתחו פתוח באמצע פלטין ובנו פתחו פתוח כנגדו וראה נכנסות למדינה חבילות חבילות של קוצים אמר חבל למדינה מי נכנס בתוכה, והיה שם פקח אחד אמר מאלו אתה מתירא גץ אחד משלך גץ אחד משל בנך שורפין אותם, הה"ד והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. ולא יהיה שריד לבית עשו (ברמז מ"ג וברמז שע"ג). ועלו מושיעים בהר ציון. [כז]כתיב [כח]עד אשר אבא אל אדוני שעירה חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב לשעיר. אלא אימתי ילך אצלו לעתיד הה"ד

ממ"ק ובמ"ק כח בילקוט ברכה על פסוק ויהי בישורון סוף בסגנון אחר : כט שמות טו : ל ישעיה מג : לא תהלים קכג : לב ירמיה ג : לג סנהדרין צז : לד עמוס ד :
לה ישעיה נט : לו ויקרא יג : לז דברים לב : לח שם : לט תהלים פט : מ ב"ר פרשה לג : מא הושע י : מב בראשית לז : מג זכריה ט :
עובדיה א תנחומא : ב איוב ד : ג סנהדרין לט : *אבא יער : ד תנחומא : ה במדבר כ : ו מ"ב יט : ז סדר עולם : ח מ"א כב : ט יחזקאל יז : י ע"ז י :
יא תנחומא : יב במדבר כד : יג בראשית טו : יד הושע יג : טו זכריה יג : טז ישעיה יט : יז ילמדנו : יח איכה א : יט בראשית כא : כ שמות לג :
כא יהושע ג : כב ב"ב קכג : כג בראשית ל : כד ב"ר פרשה ע : כה בראשית לו : כו שם : כז ב"ר פ' עח : כח בראשית לג :

זית רענן (א) אני אעמיד ממך בן נביא, שעבדיה גר אדומי היה : (ב) יצא שכרן בהפסדן, פי' שכרן שלא עשו לי רעה יצא בהפסדן על שלא באו לנחם את ישראל :

משני שמות משם ועבר. עו"א משהם אוכלים ושותים מתעסקים בדברי תפלות מי חכם כבלעם מי גבור כגלית מי עשיר כהמן. ואח"כ באים ישראל וא"ל אחיתופל לא היה חכם שמשון לא היה גבור קרח לא היה עשיר. עברו כלנה זה [ק]קטספון. ולכו משם חמת רבה זה אנטוכיא. ורדו גת פלשתים אלו [ק]תלוליא דפלסטני. המנדים ליום רע ליומא של גלות. ותגישון שבת חמס זה עשו הגשתם עצמכם לישב אצל חמס. השוכבים על מטות שן על ערסין דפיל, וסרוחים על ערשותם שהיו מסריחין בעבירות על מטותיהן. ואוכלים כרים מצאן, אמרו כשהיה מבקש אחד מהם לאכול עגל היו כל הבקרים מעבירין לפניו ועומד עליו ושוחטו. הפורטים על פי הנבל כו' השותים במזרקי יין. רב ור' יוחנן ורבנן, רב אמר [א]קלוריא, ר' יוחנן אמר [ב]בכוסות קטנים, ורבנן אמרי בכוסות (שאין בהם זכוכית) [שיש להם זרבוביות][ג], מהיכן שותים יין ר' אבהו בש"ר חנינא [קא]מפתגותא שהיה יינן מפתה את הגוף, רבנן בש"ר חנינא אמרין מפלגותא על יינן נתפתו וגלו עשרת שבטים. וראשית שמנים ימשחו, רב הונא בש"ר יחזקאל אמר זה שמן [קב]אנפיקינון שמשיר את השער ומחליק את הבשר. ר' ינאי אמר זה שמן [קג]אסטכטון. כל השבח הזה ולא נחלו על שבר יוסף וגו' לכן עתה יגלו בראש גולים. וסר מרזח סרוחים מהו מרזח סרוחים א"ר אייבו י"ג (ח) דימסיאות היו להם אחד לכל שבט ושבט ואחד לכלם וכלם חרבו ולא נשתייר להם (ט) אלא זה בלבד לידע כמה תעוב נעשה בהם: ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק. [קד]א"ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנאמר אוכלים כרים מצאן וכתיב עתה יגלו בראש גולים, שנו רבותינו כל המרבה סעודתו בכל מקום לסוף מחריב ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו ולמודו משתכח ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעין ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, אמר אביי וקרו ליה בר מיחם תנורי, רבא אמר בר מרקד בי כובי, רב פפא אמר בר [קד]מלחך פינכי, רב שמעיה אמר בר [קה]מך רבע: וראשית שמנים ימשחו. [קו]א"ר יהודה אמר רב זה פלייטון, השותים במזרקי יין, רבי אמי ורבי אסי, חד אמר זה [קז]קנישקנין. וח"א שמזרקין כוסותיהם זה לזה. השוכבים על מטות שן וסרוחים, א"ר יוסי בר חנינא מלמד שמשתינים בפני מטותיהם ערומים, מגדף בה רבי אבהו אי הכי היינו דכתיב לכן עתה יגלו בראש גולים משום שמשתינים בפני מטותיהם ערומים יגלו בראש גולים, אלא א"ר אבהו אלו בני אדם שאוכלים ושותים זה עם זה ומדביקין מטותיהן זה לזה ומחליפים נשותיהן זה לזה ומסריחין מטותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם: וסר מרזח סרוחים. [קח]א"ר אבהו מנין לאבל שמסב בראש שנאמר [קט]אבחר דרכם ואשב ראש וגו' כו' ינחם אחרים משמע א"ר נחמן ינחם כתיב, ר' יצחק אמר מהכא וסר מרזח סרוחים מר וזח נעשה שר לסרוחים:

ז חדל נא מי יקום יעקב (כתוב ברמז שי"ג): כה הראני והנה אדני נצב על חומת אנך. [א]על שורא דאוניתא, ובידו אנך, כבעל חוב שעומד ושטרו בידו, ודכוותה [ב]ויקם מלך חדש כבעל חוב שעומד ושטרו בידו, ודכוותה [ג]צלמא דכן רב כבעל חוב ושטרו בידו. מה אתה רואה עמוס ואמר אנך, זו סנהדרי גדולה שהם כסנין אנ"ך. ויאמר אדני הנני שם אנך, א"ר סימון אמר הקב"ה אני מיסרו בעוה"ז אבל בעוה"ב לא אוסיף עוד עבור לו. [ד]ויאמר הך הכפתור זה יאשיה מלך יהודה. ורעשו הספים אלו *סנקליטין שלו. ובצעם בראש כלם, רבי שמעון בר רבי אבא בש"ר יוחנן בצעם בראש כלם יפוק, ר' יודן בש"ר יוחנן לקופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כלם גזל:

תקמו אמר רבי יעקב בר ארא בשם רבי יוחנן כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכלם לא חתם אלא בגזל [ה]והנה הכיתי כפי אל בצעך, ר' פנחס בש"ר יוחנן לבני אדם שהיו עובדי ע"א ומגלי עריות ושופכי דמים הגזל חמור מכולם: ובידו אנך. [ו]אמר ר' אבהו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, אונאה, גזל, ועבודת אלילים, אונאה דכתיב ובידו אנך. גזל דכתיב [ז]חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד. ועבודת אלילים דכתיב [ח]העם המכעיסים אותי על פני תמיד. כל השערים ננעלו חוץ משער אונאה שנאמר ובידו אנך, רבי אליעזר אומר הכל ע"י שליח חוץ מאונאה שנאמר ובידו אנך. ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי וגו' (בשמואל ברמז קי"ג):

תקמז וישראל גלה יגלה. [ט]כתיב [י]בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם והיא אז (י) שנת (שלש) [ארבע] לאחז אפשר לומר כן, אלא מלמד שהיה גזרה גזורה כן בימי עמוס (יא) [יא]שנתים לפני הרעש, ואומר וישראל גלה יגלה מעל אדמתו, כיוצא בו [יב]שבועים שבעים נחתך על עמך, רבי יוסי אומר שבועים שבעים משחרב בית ראשון עד שחרב בית שני שבעים לחרבנו וארבע מאות ועשרים לבנינו, ומה תלמוד לומר שבועים שבעים שהיתה גזרה גזורה קודם שבעים שנה, כיוצא בו (יב) [יג]והיו ימיו מאה ועשרים שנה, ואומר [יד]בשנת שש מאות שנה לחיי נח, אפשר לומר כן אלא שהיתה גזרה גזורה כן קודם עשרים שנה:

ח נשבע אדני ה' בגאון יעקב וגו'. *שנו רבותינו אוצרי פירות ומלוי ברבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהם הכתוב אומר נשבע אדני ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם: והבאתי השמש בצהרים. אמר רבי יוחנן זה יומו של יאשיהו: והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה וגו' ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר. [טו]מה חג אסור בעשית מלאכה אף אבל כן, ומה חג שבעה אף אבל שבעה, אשכחן רגל וכו' עצרת דחד יומא לשמועה רחוקה: והשלחתי רעב בארץ. [טז]שנו רבותינו כשנכנסו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר הנה ימים באים נאם אדני ה' והשלחתי רעב בארץ וגו', וכתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. דבר ה' זה הלכה. דבר ה' זה הקץ. דבר ה' זה נבואה. מאי ישוטטו אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור על בתי כנסיות ובתי מדרשות לידע אם טמאה אם טהורה ואין מבחינין לה. אם טמאה אם טהורה בהדיא כתיב בה [יז]מכל האוכל אשר יאכל, אלא לידע אם ראשונה אם שניה, הא נמי מתניתא היא דתנן השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור תחלה. משום שהתנור תחלה, מספקא להו מאי דאמר רב אדא בר אהבה לרבא, ולהויה לתנורא כמאן דמליא טומאה ותהוי פת ראשונה, אמר ליה לא סלקא דעתך דתניא יכול יהו כל הכלים מיטמאים באויר כלי חרס, תלמוד לומר [יח]כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל וגו' אוכלין ומשקין מיטמאין מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס. ר' שמעון בן יוחאי אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר [יט]כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה תלמוד לומר ישוטטו לבקש את דבר ה' שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד: לא רעב ללחם (כתוב ברמז קנ"ד):

תקמח ט ואגודתו על ארץ יסדה. [כ]רבי חלפתא איש כפר חנניא אומר עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר [כא]אלהים נצב בעדת אל, ומנין אפילו חמשה שנאמר [כב]בקרב אלהים ישפוט, ומנין אפילו שלשה שנאמר [כג]ואגודתו על ארץ יסדה, ומנין אפילו שנים שנאמר [כד]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ומנין אפילו אחד שנאמר [כה]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. וכי מאחר דאפילו שלשה עשרה למה לי, עשרה קדמה שכינה ואתיא, שלשה עד דיתבי. וכי מאחר שאפילו שנים שלשה למה לי, מהו דתימא שלשה דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל, וכי מאחר דאפילו חד תרי למה לי, תרי מיכתב מלייהו בספר זכרון חד לא מיכתב מלייהו. אמר רב חיננא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא כל תענית שאין מתענין בה מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין סמני הקטרת. [כו]אביי אמר ואגודתו על ארץ יסדה כשישראל שוין בעצה אחת מלמטה שמו הגדול משתבח מלמעלה שנאמר [כז]ויהי בישורון מלך אימתי בהתאסף ראשי עם וגו', וכה"א ואגודתו על ארץ יסדה ולא כשהם עשויות אגודות אגודות. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל לשתי ספינות קשורות בהוגנין ובעשתות ובנו עליהם פלטין והעמידום על גביהם כל זמן שהספינות קשורות פלטין קיימים פרשו הספינות אין

ממ"ק ובמ"ק ק קטספון, אנטוכיא, תלוליא כו', כולם שמות מדינות הן: א קלוריא מין טיט ועושין ממנו כלי פתים: ב כוסות קטנים נריס וגנוכים ושותין בכן יין: ג זרבוביות צינורות שיכולין לשתות ממנו רבים בפעם אחת: קא מפתגותא שם מקום: קב אנפיקינון, אסטכטון שמות שמנים משובחים: קג פסחים מט: קד מלחך פנכי לוחך קערות: קה מך רבע מקפל לבושו ורובץ וישן כדרך ששכור שמקפל כסותו תחתיו וישן: קו שבת סב: קז קנישקין כלי זכוכית ארוך ולו שרבב פיות ושותין ממנו הרבה ב"א בפעם אחת: קח מ"ק כח: קט איוב כט: א ויק"ר פל"ג: ב שמות א: ג דניאל ג: ד עמוס ט: *סנקליטין יועצים: ה יחזקאל כב: ו ב"מ נט: ז ירמיה ו: ח ישעיה סה: ט סדר עולם: י ישעיה ז: יא עמוס א: יב דניאל ט: יג בראשית ו: יד שם: *ב"ב צ: טו מועד קטן כ: טז שבת קלח: יז ויקרא יא: יח שם: יט דברים לא: כ אבות פ"ג, וברכות ו: כא תהלים פב: כב שם: כג שם: כד מלאכי ג: כה שמות כ: כו ספרי: כז דברים לג:

זית רענן (ח) דימסיאות, בתי מרחץ ומעינות חמין: (ט) אלא זה, דיוססת הנזכר במסכת שבת: (י) שנת שלש לאחז, ואחז מלך ט"ז שנה א"כ נשארו י"ג שנה ובשש לחזקיה עלה סנחרב והגלה עשרת השבטים: (יא) שנתים לפני הרעש, והרעש היה כ"ה שנים קודם מיתת עוזיה כדאיתא לעיל דף ל' וע"ג וא"כ הוי כ"ז שנה וט"ז ליותם הרי מ"ג וט"ז לאחז הרי נ"ט ושש לחזקיה הרי ס"ה: שבועים שבעים, ז"פ ע' הוא ת"צ: ומה ת"ל שבועים שבעים, שהרי נבואה זו היתה בסוף ע' שנה: (יב) והיו ימיו מאה ועשרים שנה, עיין בפרש"י שם:

[מז]יום מלכנו החלו שרים חמת מיין, יום שמלך ירבעם בן נבט אתו כל ישראל לגביה בפני רמשא אמרו ליה קום עביד לן ע"א, אמר להון השתא מפני רמשא הוא אלא אי אתון בעון אזלון ואייתון גבי בצפרא, הה"ד [מח]כי קרבו כתנור וגו' כל הלילה ישן אופיהם וגו' כל הלילה לא ישנו אופיא* שלהם הוא בוער כאש להבה, בצפרא אתון לגביה אמר להון כדין אנא ידע דאתון בעיין אלא אנא דחיל מסנהדרין דלא יקטלונני, אמרו ליה אנן קטלין להון הה"ד [מט]כלם יחמו כתנור וגו'. ר' לוי אמר הרגום הה"ד (ג) [נ]כי ימצא חלל, רבי אמר הורידום מגדולתם [נא]יום מלכנו החלו שרים יום שנעשו בו שרים חולין, ומי גרם להם חמת מיין שהיו להוטים אחר היין, משך ידו את לוצצים, כד הוה חזי בר נש כשר הוה מותיב גביה תרי ליצנין אינון אמרין ליה אי זה דור חביב מכל הדורות אומר להם דור המדבר, ואינון אמרין לאו ע"א הם (ד) והוא אומר להם אעפ"כ דאי לא הוון חביבין לא איתענשו, ואינון אמרין חזו דמלכא בעי למעבד כן, ולא עוד אלא דאינון עבדון חד ומלכא בעי למעבד תרי אחד בבית אל ואחד בדן, גסות הרוח שהיה בירבעם (החליטתו) [טרדתו]. א"ר יוסי ב"ר יהודה במוצאי שביעית מלך ירבעם על ישראל שנאמר [נב]מקץ שבע שנים וגו' בבוא כל ישראל לראות וגו', אמר אנא בעי מיקום (ד) מיקרא קדמוי ואינון אמרין לי מלכא דאתרא קדים ואי מקרי תניין גנאי הוה לי ואי לא נקדים בזיון הוה לי אי נרפינון סלקין לירושלם ואינון שבקין לי ואזלון גבי רחבעם בן שלמה הה"ד [נג]אם יעלה העם הזה וגו', מה עשה, עשה שני עגלי זהב וכתב על לבם (ה) והרגוך, אמר כל מלך דיקום הכא יהא מסתכל בהון, א"ר הושעיא [נד]חובר חברים מחוכם כל מי שהיה לחברו היה חברו, א"ר הונא [נה]ושחטה שטים העמיקו שהעמיק ברשע אמר כל מאן דמפרים* אנא קטיל ליה, א"ר בא בר כהנא אף שבתות וי"ט מצינו שבדה מלבו הה"ד [נו]ויעש ירבעם חג בחדש השביעי אשר ברא מלבו מלבד כתיב כד"א [נז]מלבד שבתות ה': וגם אני נתתי לכם נקיון שנים. [נח]א"ר חנה בר שלמיה משמיה דרב כיון שנתמעטו שניו של אדם נתמעטו מזונותיו שנאמר וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וגו': והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. [נט]אמר רב שתיהן לקללה, והא א"ר חסדא גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו אין בהם משום ועצר, לא קשיא הא דאתא טובא הא דאתא כדמיבעי ליה, א"ר אשי דיקא נמי דכתיב תמטר תהא מקום מטר: הכון לקראת אלהיך ישראל. [ס]שנו רבותינו הנצרך לנקביו אל יתפלל משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, ואם התפלל תפלתו תועבה, א"ר זביד ואי תימא רב יהודה לא שנו אלא מי שאינו יכול להשהות את עצמו אבל יכול להשהות את עצמו מותר, עד כמה אמר רב ששת עד פרסה. [סא]רבא בר רב הונא רמי [סב]פוזמקי ומצלי משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, א"ר כהנא חזינא לרב אשי כי איכא צערא בעלמא שדי ליה לגלימיה ופכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמא מריה, כי איכא שלמא בעלמא לביש ומתעטף ומצלי, אמר הכון לקראת אלהיך ישראל: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. [סג]אמר ליה ההוא מינאה לרבי מי שיצר הרים לא ברא רוח ומי שברא רוח לא יצר הרים, אמר ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא ה' אלהי צבאות שמו. [סד]רבי אילא הוה סליק ואזיל בדרגא, שמעיה להוא ינוקא דקרי כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וגו', אמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו תקנה יש לו, מאי שיחו אמר רב אפילו שיחה קטנה שבין איש לאשתו מגידין לו בשעת מיתתו, ודלא צריך לרצויי אשתו:

תקמג [סה]תניא אמר להם רבי יוסי אוי להם לבריות שרואים ואינם יודעים מה הם רואים עומדים ואינם יודעים על מה הם עומדים, הארץ על מה היא עומדת על העמודים שנאמר [סו]המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, עמודים על מים שנאמר [סז]לרוקע הארץ על המים כאניה שהיא צפה על פני המים, המים על ההרים שנאמר [סח]על הרים יעמדו מים, ההרים על הרוח שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, הרוח בסערה שנאמר [סט]רוח סערה עושה דברו, וסערה תלויה בזרועו של הקב"ה שנאמר [ע]ומתחת זרועות עולם, וחכמים אומרים על י"ב עמודים עומדים שנאמר [עא]יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, וי"א על שבעה עמודים שנאמר [עב]חצבה עמודיה שבעה. ר' אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר [עג]וצדיק יסוד עולם:

ה שמעו דבר ה' אשר אני עושה וגו' (ברמז קפ"ג). נפלה לא תוסיף (לנפול) [קום] וגו' (בסוף תהלים). הקורא למי הים וישפכם. [עד]בנוהג שבעולם העושה סייג לגנתו הסייג גבוה מן הגנה אבל כאן החול הוא נמוך ואוקינוס הוא גבוה. [עה]דרש רבי אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם, אמר ליה רבי מנחם והלא מקרא מלא הוא הקורא למי הים וישפכם כזה שהוא שופך מלמעלן למטן. שתי פעמים כתיב [עו]הקורא למי הים וישפכם כנגד שני פעמים שהציף הים את העולם, בדור אנוש ובדור הפלגה, ועד היכן עלה בראשונה והיכן בשניה. ר' יודן ור' אבהו ור' אליעזר בש"ר חנינא בראשונה עלה עד עכו ועד יפו, ובשניה עלה עד כיפי ברבריאה, ר"ח ורב אחא בש"ר חנינא בר' אליעזר בראשונה עד כיפי ברבריאה ובשניה עד עכו ועד יפו, הה"ד [עז]עד פה תבא ולא תוסיף ופא אשית וגו' ביפו אשית גאון גליך. ד"א למה שני פעמים עד שלא היה נח היו המים עולים ומציפין אותם בתוך קבריהם שני פעמים אחד בשחרית ואחד בערבית הה"ד [עח]כמו חללים שוכבי קבר, שוכבים שלהם חללים היו, כיון שעמד נח נחו, נאמר כאן נייחא ונאמר להלן [עט]יבא שלום ינוחו על משכבותם מה להלן נייחא בקבר אף כאן נייחא בקבר:

תקמד [פ]אמר ר' יוסי בן זמרא מתחלת ברייתו של עולם אמר הקב"ה [פא]יקוו המים ותראה היבשה מפני מה כתיב הקורא למי הים וישפכם בשביל *האלהים עשה שייראו מלפניו, משל למה"ד למדינה שמרדה במלך מה עשה הביא לגיון אחד קשה והקיפה כדי שיראו בני המדינה ויתיראו מפניו: המבליג שוד על עז. [פב]שנו רבותינו ה' אימות הן אימת חלש על גבור, אימת מפגיע על ארי, אימת יתוש על הפיל, אימת שממית על עקרב, אימת סנונית על נשר, אימת כלבית על לויתן, א"ר יהודה מאי קראה המבליג שוד על עז: שנאו בשער מוכיח וגו'. [פג]זה נח דהוה אמר להון רקים אתם מניחים מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש, ולפי שהיו שטופים (בזמה) [בגזל] נמוחו מן העולם שנאמר [פד]ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני: שנאו רע ואהבו טוב וגו' אולי יחנן וגו'. [פה]רב אשי כי הוה מטי להאי קרא בכי כולי האי ואולי. [פו]אמר רב יצחק לפי שהדברים אמורים ברחל [פז]אעבדך שבע שנים ברחל בתך לפיכך נקראו ישראל על שמה [פח]רחל מבכה על בניה, ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה שנאמר אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף, ולא לשם בנה אלא אפילו לשם בן בנה שנאמר [פט]הבן יקיר לי אפרים: הוי המתאוים את יום ה' וגו' [צ]משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפים לאורה, אמר התרנגול לעטלף האורה שלי הוא אתה למה לך אורה. כאשר ינוס איש מפני הארי. [צא]זה לבן שרדף אחר יעקב כארי לטרוף נפשו, ופגעו הדוב זה עשו עמד על הדרך כדוב שכול להמית אם על בנים, ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש, כשבא יעקב אל ארץ כנען לביתו בא עליו שכם בן חמור שנאמר [צב]וישכב אותה ויענה:

תקמה [צג]דבר אחר מפני הארי זה בבל, ופגעו הדוב זה מדי, ובא הבית זה יון שהיה הבית קיים בימיהם, ונשכו הנחש זה אדום שקולו כנחש ילך, וכה"א [צד]פתחי לי אחותי בבבל, רעיתי במדי, יונתי ביון, תמתי באדום, ולמה קורא יונתי ביון שהיו מקריבים בימיה תורים ובני יונה ע"ג המזבח, תמתי באדום שהיו ישראל מתאמץ עמו ומשלימין נפשותיהם על קדושת ה', לפי שכמה גזרות נגזר עליהם בימיהם וכה"א [צה]אפפוני חבלי מות (ברמז קנ"ח). כאשר ינום איש מפני הארי זה בבל *קדמיתא כאריה, ופגעו הדוב זה מדי תנינא דמיה לדוב, ובא הבית שבאו לבנות בית המקדש בימיהם ועמד עליהם המן הרשע הוא [ובנו] שמשי ספרא, ומשם (ז) ירד [צו]פרזבוטי (וירד) מרדכי שיבנה בית המקדש. אמרו ישראל מרדכי מן שבט בנימין וכתיב בו [צז]ובין כתפיו שכן לפיכך (אמרו ישראל) ירד פרזבוטי כנגדן מרדכי לבנות בית המקדש, והמן ירד כדי לבטל שכך כתיב ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה. לפיכך צווחו הכל [צח]ויהי בימי אחשורוש (ברמז ש"י):

ו הוי השאננים בציון. [צט]זה שבט יהודה ובנימין. והבוטחים בהר שומרון אלו עשרת שבטים. נקובי ראשית הגוים הבאים

משני

ממ"ק ובמ"ק מז הושע ז: מח שם: *אופיא חפן ורנון: מט שם: נ דברים כא: נא הושע ז: נב דברים לא: נג מ"א יב: נד תהלים נח: נה הושע ה: *מפרים ועלם לרגל: נו מ"א יב: נז ויקרא כג: נח נדה סה: נט תענית י: ס ברכות כג: סא שבת י: סב פוזמקי אנפלאות: סג חולין פז: סד חגיגה ה: סה שם יב: סו איוב ט: סז תהלים קלו: סח שם קד: סט שם קמח: ע דברים לג: עא שם לב: עב משלי ט: עג שם: עד ילמדנו: עה בראשית רבה פרשה כג: עו הושע ה ועמוס ט: עז איוב לח: עח תהלים פח: עט ישעיה נז: פ דברים רבה: פא בראשית א: *קהלת ג: פב שבת עז: פג ב"ר: פד בראשית ו: פה חגיגה ד: פו בראשית רבה פרשה עא: פז בראשית כט: פח ירמיה לא: פט שם: צ סנהדרין צח: צא פרקי רבי אליעזר: צב בראשית לד: צג מדרש שוחר טוב: צד שה"ש ה: צה תהלים קטז: *דניאל ז: צו פרזבוטי שלוח: צז דברים לג: צח אסתר א: צט ויקרא רבה פרשה ה:

זית רענן (ג) דכתיב כי ימצא חלל נופל בשדה, והכא כתיב כל מלכיהם נפלו: (ד) והוא אומר להם, פי' הצדיק אמר להם אע"פ שעבדו ע"א בשביל שהיו חביבין לא נענשו שהרי לא המיתם הקב"ה מיד: מקרא קדמוי, פי' שאקרא בראשונה: אי נרפינון, פי' אם אניחם לילך לירושלים: (ה) והרגוך, פי' כשתעלה לירושלים יהרגו אותך וא"כ כל מלך שיעמוד ויראה זה לא יעלה לירושלים: (ו) כל מי שהיה וכו', פי' כל מי שחיבר עצמו לו, היה הוא מחברו: (ז) ירד פרזבוטי מרדכי, פי' מרדכי ירד לבבל להיות שליח להשתדל לבנות בהמ"ק:

בן חלפתא לפי שבעולם הזה גשמים סימן טרחות הם לעולם, יוצאי דרכים וטחי גגות מצירים בו וכן דורכי גתות, אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה אותם סימן ברכה שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים וגו': ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים. [נג]ויש מעין מגדל גבורים, ויש מעין מגדל חלשים, ויש מגדל נאים, ויש מגדל כעורים, ויש מגדל צנועים, ויש מגדל שטופי זמה, ומעין שטים של זנות היה ומשקה ארץ סדום שנאמר [נד]איה האנשים אשר באו אליך הלילה וגו', לפיכך נתקלקלו באותו מעין וכה"א [נה]וישב ישראל בשטים וגו', ועתיד הקב"ה ליבשו שנאמר ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים: מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי (ברמז קנ"ה). ונקיתי דמם לא נקיתי (בישעיה ברמז תק"ג):

עמוס

א כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל. [א]אמר רבי יוסי עבר אדם עבירה פעם ראשונה ושניה ושלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו. ואומר [ב]הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, מאי ואומר וכי תימא הני מילי בצבור אבל ביחיד לא תא שמע הן כל אלה יפעל אל וגו'. [ג]ההוא, דקאמר ואזיל אתרתי תלת גברא לא מקטיל. א"ר שמואל לר' יהודה קרא כתיב על שלשה פשעי ישראל וגו':

תקלט כה אמר ה' על שלשה פשעי צור וגו'. [ד]הדא הוא דכתיב [ה]פן ינכרו צרימו בשעת צרתן של ישראל עובדי אלילים מנכרין אותם ועושים כאלו אינם מכירים אותם. וכן מצינו כשבקשו ישראל לברוח כלפי צפון היו מסגירים אותם שנאמר על שלשה פשעי צור, בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירים אותם שנאמר על שלשה פשעי עזה, כלפי מזרח היו מסגירים אותם שנאמר על שלשה פשעי דמשק, כלפי מערב היו מסגירים אותם שנאמר [ו]משא בערב, ובשעת טובתן של ישראל עובדי אלילים מכחישים להם ועושים עצמם כאלו הם אחים, וכן עשו אמר ליעקב [ז]אחי יהי לך אשר לך, וכן חירם אומר לשלמה [ח]מה הערים האלה אשר נתת לי אחי. [ט]הנני שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם, לפי שנאמר [י]ויעקב איש תם יושב אהלים, א"ל הקב"ה אתה התחלת באהלים חייך שנשוב אל ירושלים באהלים בזכותך, א"ר שמואל בר נחמני שבות אהלי אברהם ויצחק אין כתיב כאן אלא אהלי יעקב, וכה"א [יא]מה טובו אהליך יעקב:

ב ואנכי השמדתי את האמרי. [יב]אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל וקשה מכל הבריות (ולהוך) [וארוך] מכל המגרל ורגליו מגיעות לארץ ואין כל בריה יכולה לעמוד מפניו, מה עשה הקב"ה כפת שר שלו שנאמר ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת והפילו ממקומו ומסרו לפני ישראל. אמרו רבותינו קשה סיחון ועוג מפרעה וחיילותיו, וכשם שענו שירה על מפלת פרעה כך ראויים לומר שירה על מפלתן אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה שנאמר [יג]למכה מלכים גדולים:

תקמ ג רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו'. [יד]משתבח להו ר' אבהו למינאי ברב ספרא דאדם גדול הוא, שבקו ליה מיכסא דתליסר שנין, יומא חד אשכחוה אמרו ליה רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו' מאן דאית ליה *סוסיא ברתחיה מסיק ליה, אישתיק ולא אמר להו ולא מידי, רמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה, אתא ר' אבהו אשכחינהו, אמר להו אמאי קמצעריתו ליה, אמר ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא, אמר אימור דאמרית לכון בתנויי בקראי מי אמרית, א"ל ומ"ש אתון דידעתון, א"ל אנן דשכיחי גבייכו רמינן אנפשין ומעיינין בקראי אינהו לא מעייני בהו, אמרו ליה אימר את, אמר להם אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שהיה נושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת: אם יתקע שופר. [טו]משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות והיה שם זקן אחד והיה מזהיר לכל בני המדינה, כל מי שהיה שומע קולו היה נצול ומי שלא שמע לו היו הגייסות הורגין אותו, כך כתיב [טז]בן אדם צופה נתתיך באמרי לרשע מות תמות וגו', כך אם יתקע שופר בעיר בראש השנה, ועם לא יחרדו אלו ישראל, [יז]אם יהיה רעה בעיר וה' לא עשה אין הקב"ה חפץ במיתתן שנאמר [יח]כי לא אחפוץ במות המת: (א) כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו'. [יט]זה יוסף [כ]ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עושה וגו'. ד"א זה דניאל [כא]אדין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי. ד"א זה אלישע [כב]והראני ה' כי מות וגו'. ד"א אלו החכמים דתנינן בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ד"א זה אליהו [כג]ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך. ד"א זה אחיה השלוני [כד]הנה אשת ירבעם. ד"א זה שמואל [כה]וה' גלה את אזן שמואל כעת מחר אשלח אליך איש:

תקמא [כו]בתחלה היה סוד ה' ליראיו שנאמר [כז]סוד ה' ליראיו. ואח"כ לישרים שנאמר [כח]ואת ישרים סודו, ואח"כ לנביאים (א) כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו', אמר הקב"ה אברהם זה נביא הוא שנאמר [כט]השב אשת האיש כי נביא הוא ואיני מגלה לו [ל]וה' אמר המכסה אני מאברהם: אריה שאג מי לא יירא. [לא]הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר אריה שאג קודם שיקדמנו פסוק אחר [לב]עלה אריה מסבכו (ברמז שפ"ב וברמז רנ"ט):

[לג]אמר ליה קיסר לר' יהושע אלהכון כאריה מתיל דכתיב אריה שאג מי לא יירא מאי רבותיה פרשא קטיל אריה, א"ל לאו להאי אריה מתיל אלא כאריה דבי עילאי, א"ל בעינא דמחמת לי, א"ל לא מצית חזית ליה, א"ל איברא, בעא רחמי ועקר ליה מדוכתיה, כי הוה רחיק ארבע מאה פרסי נהים אפילו כל מעוברתא ושורא דרומאי נפל, כי הוה מרחק תלת מאה פרסי נהים נתור ככי ושני דגברי, ואף הוא נפל מכורסיה לארעא, אמר ליה בעי עליה רחמי ואהדריה לדוכתיה. אמר ליה בעינא דחזינא לאלהכון אמר ליה לא מצית, אמר ליה איברא. אזל אוקמיה להדי יומא בתקופת תמוז אמר ליה דלי עיניך והסתכל ביה, א"ל לא מצינא, א"ל ומה יומא חד ממשמשי דקודשא בריך הוא אמרת לא מצית, קודשא בריך הוא על אחת כמה וכמה. א"ל בעינא דאצבית ליה נהמא לאלהכון, א"ל לא מצית דנפישי גונדא, א"ל איברא, א"ל פוק צבי אגודא דרביתא* דרויח עלמא, אזל טרח ששה ירחי דקייטא אתא זיקא כנשיה לימא הדר טרח ששה ירחי דסתוא אתא מטרא טבעיה לימא, א"ל מאי האי א"ל הני [לד]כנושאי וזלוחאי דאתו לקמיה, א"ל אי הכי לא מצינא:

כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי (ברמז רל"ו):

תקמב ד שמעו הדבר הזה פרות הבשן. [לה]בעון גזל גובאי עולה והרעב הוה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהם שנאמר שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון וגו'. אמר רבא כגון הני נשי דבני מחוזא דאכלין ולא עבדין. כתיב [לו]הכיתי אתכם בשדפון ובירקון וגו' וכתיב [לז]יתר הגזם אכל הארבה, וכתיב [לח]ויגזור על ימין ורעב וגו' איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי זרועו אלא זרעו: והביאו לבקר זבחיכם. [לט]תמן תנינן לפני אידיהן של ע"א שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, ר' ישמעאל אומר שלשה לפניהם ושלשה לאחריהם אסור, וחכ"א לפניהם אסור לאחריהם מותר, ר' חמא בר עוקבא שמע כולהון מהכא והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרותיכם. (ב) אמר רב יוסי אם כני אפילו בגולה אסור. תני נחום המדי אומר יום אחד בגולה אסור כדון, תמן בדקו ומצאו שעשו צרכיהם יום אחד ואסרו להם יום אחד ברם הכא בדקו ומצאו והביאו לבקר זבחיכם וגו' שעושים צרכיהם שלשה ימים ואסרו להם שלשה ימים, ומה מקיים רבי יוסי הדין קרא והביאו לבקר זבחיכם במלכות ירבעם הכתוב מדבר כיון שמלך על ישראל התחיל מפתה את ישראל ואומר להם לעבוד אלילים. עבודת אלילים ותרנית היא שנאמר [מ]נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל. אמר רבה בר בר חנה חזרנו על כל המקרא ולא מצינו (מקום) [איש] ששמו טבאל אלא מהו טבאל שעושה טובה עם עבדיו, התורה אומרת [מא]ובחור אותו מכל שבטי ישראל וגו' וע"א אומרת [מב]ויעש כהנים מקצות העם, א"ר אילא מן הקוצים מן הפסולין שבעם. התורה אמרה [מג]ולא ילין חלב חגי עד בקר ועבודת אלילים אומרת והביאו לבקר זבחיכם. התורה אמרה [מד]ביום זבחכם יאכל וממחרת וע"א אומרת לשלשת ימים מעשרותיכם. התורה אמרה [מה]לא תשחט על חמץ דם זבחי וע"א אומרת וקטר מחמץ תודה. התורה אמרה [מו]לא תאחר לשלמו וע"א אומרת וקראו נדבות השמיעו. א"ר יודן אבוי דרבי מתתיה לא בא הכתוב אלא להזכיר גנותן של ישראל יום

מס"ק ובמ"ק נג תנחומא: נד בראשית יט: נה במדבר כה: עמוס א יומא פו: ב איוב לג: ג סנהדרין ז: ד ספרי: ה דברים לב: ו ישעיה כא: ז בראשית לג: ח מ"א ט: ט ירמיה ל: י בראשית כו: יא במדבר כד: יב תנחומא: יג תהלים קלו: יד ע"ז ד: *סוסיא זעס וקלף: טו פסיקתא: טז יחזקאל ג: יז שם: יח שם יח: יט אגדת שמואל פי"ד: כ בראשית מא: כא דניאל ב: כב מ"ב ח: כג מלכים א יט: כד שם יד: כה שמואל א ט: כו ב"ר פ' מט: כז תהלים כה: כח משלי ג: כט בראשית כ: ל שם יח: לא ברכות נו: לב ירמיה ד: לג חולין נט: *רביתא שם נהר: לד כנושאי מכבדי הבית, זלוחאי מרביצי הבית במים מפני אבק העולה: לה שבת לג: לו עמוס ד: לז יואל א: לח ישעיה ט: לט ירושלמי ע"ז: מ ישעיה ז: מא שמואל א ב: מב מ"א יב: מג שמות כג: מד שם: מה ויקרא יט: מו שם:

זית רענן (א) כי לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: (ב) אמר ר' יוסי אם בני וכו', פי' א"כ אפילו בגולה יהא אסור ג' ימים דהא ילפינן מקרא:

ב **וה' נתן קולו לפני חילו**, [יא]בראש השנה. **כי רב מאד מחנהו** אלו ישראל. **כי עצום עושה דברו**, כי הוא מעצים כחם של צדיקים שעשו רצונו. **כי גדול יום ה'** זה יום הכפורים. **ומי יכילנו** שלשה ספרים נפתחים. [יב]ד"א ללמדך שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אין יכולים לשמוע קולו שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו אלו המלאכים שנאמר [יג]מחנה אלהים זה, ומי קשה מהם הצדיקים שנאמר כי עצום עושה דברו זה צדיק שעשה דברו, ואי זה זה משה שנאמר לו עשה לי משכן ונזדרז ועשה הוי קשה כחן של צדיקים שיכולים לשמוע קולו, ושמא תאמר בקול נמוך היה מדבר תלמוד לומר [טו]אם יוספים אנחנו לשמוע, וכה"א [טז]נפשי יצאה בדברו, וכתיב [יז]קול ה' בכח וגו' קול ה' שובר ארזים, ומנין שבאותו קול דבר עם משה שנאמר [יח]וישמע את הקול קול של מתן תורה:

תקלה **וקרעו לבבכם ואל בגדיכם**. [יט]אריב"ל אם קרעתם לבבכם בתשובה אי אתם קורעים בגדיכם על בניכם ועל בנותיכם למה כי חנון ורחום הוא, ארך אף אין כתיב כאן אלא ארך אפים, מאריך רוחו עם הצדיקים ועם הרשעים מאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם מעט מעט מעשים רעים שעושים בעולם הזה בשביל ליתן שכרן לעתיד, ומשפיע שלוה לרשעים בעולם הזה בשביל ליפרע מהם חוב משלם לעתיד לבא. ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן מאריך רוחו עד שלא נגבה בא לגבות גובה. א"ר חנינא מאן דאמר רחמנא ותרן הוא יותרו בני מעוי אלא מאריך רוחו וגבי דידיה. א"ר לוי מהו ארך אפים רחק רגז, משל למלך שלגיונו קשים אמר המלך אם דרים הם במדינה עמי עכשו בני המדינה מכעיסין אותי והם עומדים עליהם ומכלים אותם, אלא הריני משלחם בדרך רחוקה אם מכעיסין אותי בני המדינה עד שאני משלחם הם באים ומפייסין אותי ואני מקבל פיוסן, הדא הוא דכתיב [כ]באים מארץ מרחק מקצה הארץ ה' וכלי זעמו. א"ר יצחק ולא עוד אלא שנועל בפניהם שנאמר [כא]פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, עד דהוא פתח והוא [כב]טריק רחמוי קריבין. *יצא חתן מחדרו זה הארון, וכלה מחופתה זה ס"ת. ד"א יצא חתן זה נשיא, וכלה מחופתה זה אב בית דין: **ואת הצפוני ארחיק**. [כג]זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם, והדחתיו אל ארץ ציה למקום שאין בני אדם מצויים להתגרות בהם, פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו, וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו. ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בהם בישראל. כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכלם, כי ההוא מעשה דאביי שמע להוא גברא דקאמר להיא אתתא נקדם וניזיל באורחא, אמר איזיל ואפרשינהו מאיסורא אזל בתרייהו תלתא פרסי באגמא, כי הוו פרשי מהדדי שמע דקאמרי אורחא רחיקא וצוותא בסימא, אמר אביי אי מאן דסני לי הוה לא הוה מצי לאוקומי נפשיה תלא נפשיה בעבורא דדשא וקא מצטער, תאנא ליה ההוא סבא כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו: **ובני ציון גילו ושמחו וגו'**. [כד]שנו רבותינו יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס פירותיהן ולעשות כל צרכיהם. ד"א שיורד בנחת ואינו יורד בזעף. ד"א שמשקה את הארץ ומורה ויורד עד התהום, שנאמר [כה]תלמיה רוה נחת גדודיה וגו'. אמר מר שיורד בנחת או אינו אלא שמשיר הפירות ומשטף הזרעים ומשבר הגרנות, תלמוד לומר ומלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה. ומלקוש גופיה מנא לן דלברכה היא, אלא יורה גופיה ברכה היא דכתיב ובני ציון גילו ושמחו. יורה במרחשון ומלקוש בניסן. או אינו אלא בכסליו תלמוד לומר בעתו. מאי מלקוש א"ר נהילאי בר אידי אמר שמואל שמל קשיותיהן של ישראל, דבי ר' ישמעאל תני שממלא התבואה בקשין שלה, במתניתא תנא שיורד על המלילות ועל הקשים:

תקלו **ואכלתם אכול ושבוע**. [כו]א"ר לוי אין הקב"ה מקלל הרשעים אלא בבושה, ולא עוד אלא שכופל אותה להם בקללתם שנאמר [כז]יבושו ויבהלו מאד וגו' ישובו יבושו רגע, וכשהוא מברך את הצדיקים כופל ברכתם שנאמר ואכלתם אכול וגו' ולא יבושו עמי וגו':

ג **השמש יהפך לחשך**. [כח]ילמדנו רבינו מי שהוא רואה זיקים או ברקים היאך מברך עליהם. כך שנו רבותינו על הזיקים ועל הזועות על הרעמים ועל הברקים הוא אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, הרי מן המשנה, מן המקרא מנין [כט]המביט לארץ ותרעד ומה כתיב אחריו [ל]יהי כבוד ה' לעולם. שאל אליהו ז"ל את רבי נהוראי מפני מה זוועות באות לעולם, א"ל כשהקב"ה רואה שאין ישראל מפרישין מעשרותיהן כראוי אז זוועות באות לעולם, א"ל חייך (ג) כך הוא סברו של דבר, אלא זהו עקרו בשעה שהקב"ה מביט ורואה עו"א יושבים בטח ושאנן ובית מקדשו חרב באותה שעה מאפיל העולם ומזדעזע, אמר הקב"ה כל הרעש הזה שאני מביא לעולם כדי לקדש שמי שנאמר [לא]כל הנקרא בשמי, ובמה שאני ראוי לקלס העו"א מכעיסים אותי זה אומר לכוכבים אני עובד וזה אומר לשמש ולירח אני עובד, לפיכך אני מרעיש אותם שמכעיסין אותי בהם, לפיכך אף הם לוקים עמהם שנאמר השמש יהפך לחשך והירח לדם:

תקלז **והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט**. [לב]וכי אפשר לו לאדם ליקרא בשמו של הקב"ה, אלא נקרא המקום רחום שנאמר [לג]חנון ורחום ה' אף אתה עשה מתנת חנם, נקרא המקום צדיק [לד]כי צדיק ה' צדקות אהב אף אתה הוי צדיק, נקרא המקום חסיד [לה]כי חסיד אני נאם ה' אף אתה הוי חסיד, לכך נאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ואומר [לו]כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, ואומר [לז]כל פעל ה' למענהו. [לח]ר' יהודה בשם ר' ירמיה אומר בשר ודם הנכנס לבית פטרון אינו נכנס לביתו פתאום אלא עומד על פתח חצרו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר לו איש פלוני בחוץ, אבל הקב"ה אינו כן אם באת לך צרה לא תצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא צווח לי ואני עונה לך. א"ר פנחס עובדא הוה בחד גברא דאתי מן חמתא, פגעו ביה רומאי א"ל מן דפופינום אנא ופטרוהו, ומה אם שנתלה בבשר ודם ניצול במי שאמר והיה העולם לא כ"ש, ההד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. א"ר אלכסנדרי עובדא הוה בחד [לט]ארכין דשמיה אלכסנדרי דהוה קאים ודאין לסטים, אמר ליה מה שמך א"ל אלכסנדרי, א"ל פנה אלכסנדרי דלא לימרו אלכסנדרי לקה, ומה מי ששמו בשם בשר ודם כך ישראל ששמם בשם אלהיהם לא כ"ש:

ד **וקבצתי את כל הגוים**. [מ]ר' מאיר אומר אנטונינוס פעמים שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו, מאחר שנפטר מן הבימה נטל את הפנס ומאיר לפני בניו והיו גדולי מלכות קרבים אצלו ואומרים לו אנו נוטלים את הפנס ונאיר לפני בניך, א"ל לאו אלא אני אטול את הפנס ואאיר לפני בני כדי להודיע לכם חבתם שתהיו נוהגים בהם כבוד, כך [מא]וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן להודיע חבתן של ישראל לפני עובדי אלילים שיהיו נוהגים עמהם בכבוד, ולא די שלא נוהגים עמם כבוד אלא ממיתים אותם מיתות חמורות מיתות משונות זו מזו, לענין כן הוא אומר וקבצתי את כל הגוים, יכול על עבודת אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים, תלמוד לומר על עמי ונחלתי ישראל, ואומר [מב]מצרים לשממה תהיה באותה שעה [מג]ויהודה לעולם תשב (ברמז ת"ק בתורה). ומכרתי את בניכם (כתוב ברמז מ"ג):

תקלח **שמש וירח קדרו**. [מד]אמר רבא בשעה שגלגלי חמה ולבנה נכנסים ליטול רשות מהקב"ה עיניהם כהות ומבוישים לצאת ולהאיר לעולם ואין רואים כלום, מה הקב"ה עושה מורה חצים בהם ומהלכים לאורם, הה"ד [מה]לאור חציך יהלכו. ר' יהושע בש"ר סימאי דקיסרין בשם רבי יצחק בר זירא לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שנעשה כמין חררה של דם, מה טעם [מו]ישיש כגבור לרוץ ארח, ואין אורח אלא של נשים שנאמר [מז]חדל להיות לשרה אורח כנשים. ר' לוי אמר בכל יום ויום הקב"ה יושב בדין על גלגל חמה ולבנה לפי שאין מבקשין לצאת מפני שמשתחוים להם, הה"ד [מח]בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר לא ידע עול בשת, לא בהתין אלין דסגדין להון (ד) חמיין להון לקיין ולא בהתין להון. [מט]דרש רבא ואמרי לה רב יצחק שמש וירח בזבול מאי בעו והא ברקיע קביעי מלמד שעלו מרקיע לזבול ואמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירים, באותה שעה ירה בהם חצים וחניתות, אמר להם בכל יום אתם מאירים ומשתחוים לכם, בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם ובכל יום ויום מורים בהם חצים שנאמר לאור חציך יהלכו: **והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים**. [נ]כתיב [נא]ותשקין את אביהן יין מנין היה להם יין במערה אלא שזמן להם הקב"ה יין כענין שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים, אם כך זמן הקב"ה למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו. [נב]א"ר שמעון בן

ממ"ק ובמ"ק יא פסיקתא : יב תנחומא : יג בראשית לב : טו דברים ה : טז שיר השירים ה : יז תהלים כט : יח במדבר ז : יט פסיקתא : כ ישעיה יג :
כא ירמיה נ : *טריק נועל : כב ירושלמי תענית : כג סוכה נב : כד תענית ו : כה תהלים סה : כו מדרש שוחר טוב : כז תהלים ו :
כח תנחומא : כט תהלים קד : ל שם : לא ישעיה מג : לב ספרי : לג תהלים קמה : לד שם יא : לה ירמיה ג : לו ישעיה מג : לז משלי טז : לח ירושלמי
ברכות : לט ארכין מועל : מ מכילתא : מא שמות יד : מב יואל ד : מג שם : מד ויקרא רכס : מה חבקוק ג : מו תהלים יט : מז בראשית יח : מח צפניה ג :
מט נדרים לט : נ מכילתא : נא בראשית יט : נב ויק"ר :

זית רענן (ג) כך הוא סברו של דבר, לפי שלא עשרו פירות הארץ לפיכך הארץ מזדעזע: (ד) חמיין להון לקיין, פי' שרואים אותם לוקין ואינם בושים:

אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם אדם המבזה את חברו ברבים ולאחר זמן מבקש לרצות לו, הוא אומר אתה מבזה לי ברבים ומתרצה לי ביני ובינך לך והבא אותם אנשים שבזיתני בפניהם ואני מתרצה לך, אבל הקב"ה אינו כן אלא אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו עשה תשובה ביני לבינך ואני מקבלך, שובה ישראל עד ה' אלהיך. בשם ר' מאיר תני עד ה' עד שהוא במדת רחמים, ואם לאו אלהיך, עד לא יתעביד סניגוריא קטיגורא. רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר עד ה' אלהיך, אומרים ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אם אנו עושים תשובה מי מעיד עלינו, אמר להם הקב"ה לרעה נעשיתי לכם עד שנאמר [סא]וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים, ולטובה איני נעשה לכם עד, הוי שובה ישראל עד ה' אלהיך: כי כשלת. אמר רבי סימאי משל לצור גבוה שהיה עומד על פרשת דרכים ובני אדם נכשלים בה, אמר המלך סתתוהו קימעא קימעא עד שיבא השעה ואני מעבירו מן העולם, כך אמר הקב"ה לישראל בני יצר הרע מכשול גדול הוא אלא סתתוהו קימעא קימעא לסוף אני מעבירו מן העולם שנאמר [סב]והסירותי את לב האבן מבשרכם:

תקלג אמר רבי יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא מתחייב עליה מיתת שמים, מת שורו, אבדה תרנגולו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו, מקצת נפש ככל הנפש: קחו עמכם דברים, ר' יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר (ח) בדברים פתיתם אותו בסיני שנאמר [סג]ויפתוהו בפיהם, ר' נחמיה אומר קחו עמכם קראים טובים דרשנים טובים כגון לוי בר סיסי וחבריו. רבי לוי בר סיסי באו גייסות לעירו ונטל ס"ת ועלה לראש הגג, אמר רבש"ע אם בטלית חדא מלתא מן דין ספרא יעלון להון לסטים ואי לא יזלון להון מדאיתבעון ולא ישתכחון, תלמי עבד כן ויבשת ימיניה, תלמידיה עבד כן ולא יבשת ימיניה ולא אזלין להון ליסטיא, סברין מימר אין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל: אמרו אליו כל תשא עון, ר' יודן אמר כל תשא ועונותינו לא תשא. ר' נחמיה אומר כל תשא כולהון שבוק ואי לא (ט) תסב פלגא ותשבוק פלגא. וקח טוב, ר' נתן ור' אחא בש"ר סימון גימטריא דידיה וקח טוב וקח נפש, אמרו ישראל הרי חלבנו דמנו ונפשותינו יהי רצון מלפניך שתהא כפרה עלינו ונשלמה פרים שפתינו, אמר ר' אבהו מי משלם אותם פרים שהיינו מקריבים לפניך שפתים שאנו מתפללים לפניך: אהיה כטל לישראל. [סד]כשם שאין הטל מזיק לכל בריה כך צדיקים עתידים לשבוע מזיו השכינה ואינם ניזוקין שנאמר [סה]שובע שמחות את פניך, אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אתה גואלנו, אמר הקב"ה לכשתרדו במדרגה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם, דכתיב [סו]ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, וכתיב [סז]כי שחה לעפר נפשנו מה כתיב בתריה [סח]קומה עזרתה לנו, אמר הקב"ה הכל מכם. כשושנה זו מפורחת ולבה למעלה כך אתם כשתעשו תשובה ויהי לבבכם למעלה מכוון כשושנה הזו למעלה אני גואל אתכם, שנאמר אהיה כטל לישראל אימתי כשיפרח כשושנה:

ילכו יונקותיו וגו'. [סט]אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח כלבנון שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ישובו יושבי בצלו. [ע]אמר ר' אבהו אלו הגרים שבאים וחסים בצלו של הקב"ה. יחיו דגן נעשו עקר בישראל כמה דאת אמר [עא]דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. ויפרחו כגפן, כמה דאת אמר [עב]גפן ממצרים תסיע. דבר אחר יחיו דגן בתלמוד, ויפרחו כגפן באגדה, זכרו כיין לבנון אמר הקב"ה חביב עלי שמותן כיין המתנסך על גבי המזבח, ולמה נקרא שמו לבנון על שם ההר הטוב הזה והלבנון. תני ר' שמעון בן יוחאי על שם שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג, רב טביומי אמר על שם שכל לבבות בו שמחים, הדא הוא דכתיב [עג]יפה נוף משוש כל הארץ, ורבנן אמרין על שם [עד]והיו עיני ולבי שם כל הימים: כי ישרים דרכי ה'. [עה]שנו רבותינו אין עושין *מחק של דלעת מפני שהוא מיקל, ולא של מתכת מפני שהוא מכביד, אבל הוא עושה של זית של אגוז ושל שקמה ושל [עו]אשכרוע, ואין עושין המחק צדו אחד עב וצדו אחד קצר, ולא ימחוק בבת אחת שהוא רע למוכר ויפה ללוקח, ולא ימחוק מעט מעט שרע ללוקח ויפה למוכר, ועל כלן א"ר יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומרה אוי לי אם לא אומרה, אוי לי אם אומרה שמא ילמדו הרמאים, אוי לי אם לא אומרה שמא יאמרו הרמאים אין תלמידי חכמים בקיאים במעשה ידינו, אמרה או לא אמרה אמר ר' שמואל אמרה מהאי קרא כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. [עז]דבר אחר מי חכם זה הקב"ה שנאמר [עח]ה' בחכמה יסד ארץ. ויבן אלה [עט]ויבן ה' אלהים את הצלע, נבון וידעם זה הקב"ה [פ]מגיד מראשית אחרית, כי ישרים וגו' אלו דברי תורה שנאמר [פא]פקודי ה' ישרים, כשם שהוא ישר [פב]להגיד כי ישר ה', וברא ישרים [פג]אשר ברא את האדם ישר, וצדיקים ילכו בם כגון אבות העולם [פד]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ופושעים יכשלו בם אלו שמרדו עליהם כגון נמרוד באברהם, ישמעאל ביצחק, עשו ביעקב, עמלק ביהושע, פרעה במשה. [פה]דבר אחר וצדיקים ילכו בם, אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם. אמר ליה רבי לוי האי רשע קרית ליה נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר פסח מיהא קא עביד, אלא משל לשני בני אדם זה אשתו ואחותו עמו וזה אשתו ואחותו עמו, אחד נזדמנה לו אשתו ואחד נזדמנה לו אחותו, זה שנזדמנה לו אשתו וצדיקים ילכו בם, וזה שנזדמנה לו אחותו ופושעים יכשלו בם, מי דמי אנן קאמרינן חדא דרך הכא שני דרכים, אלא משל ללוט ושתי בנותיו הן שנתכוונו לשם שמים וצדיקים ילכו בם, הוא שנתכוון לדבר עבירה ופושעים יכשלו בם. ודילמא הוא נמי לשם מצוה איכוון, א"ר יוחנן כל הפסוק הזה לשם עבירה נאמר [פו]וישא לוט את עיניו וגו' כו', והא מינם קא ניים, תאנא משום ר' יוסי בר חוני למה נקוד על ה"א שבקומה מלמד שבשכבה לא ידע ובקומה ידע, מאי הוה ליה למיעבד מאי דהוה הוה, נפקא מינה בפניא אחרינא לא איבעי ליה למשתי חמרא:

יואל

א דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל [בן שמואל]. [א]רבנן אמרין למה נקרא שמו פתואל (א) שהיה מסלסל בשערו כבתולה הזאת. [ב]רבי שמואל בר יצחק אמר למה נקרא שמו פתואל שפתה להקב"ה בתפלה, שנאמר [ג]ויקבצו המצפתה וישאבו מים. א"ר ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק כלום אתה מבקש מן האדם הזה אלא שיאמר חטאתי שנאמר [ד]הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, [ה]ויאמרו שם חטאנו לה', רבי יהודה בר רבי סימון אמר מהו [ו]משנהו אביה (ב) ששינה את מעשיו: יתר הגזם אכל הארבה. [ז]אמר רבי יוחנן בימי יואל נתקיים מקרא זה, אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים ירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן, א"ל נביא לישראל צאו וזרעו, א"ל מי שיש לו חטים או שעורים יאכלם ויחיה או יזרעם וימות, א"ל אעפ"כ צאו וזרעו, יצאו וזרעו ונעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורי נמלים ומה שבכתלים, יצאו וזרעו בב' בג' ובד' בניסן וירדה להם רביעה שניה בחמשה בניסן והקריבו בט"ז את העומר, נמצאת תבואה גדלה בששה חדשים גדלה בי"א יום, נמצאת עומר שקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של י"א יום, ועל אותו דור נאמר [ח]הזורעים בדמעה ברנה יקצרו, מאי הלוך ילך ובכה, א"ר יהודה שור כשהוא מהלך בוכה ובחזרתו אוכל חזיז מן התלם, מאי נושא אלמותיו א"ר חסרא ואי תימא במתניתא תאנא קנה זרת ושבולת זרתים:

תקלד קדשו צום קראו עצרה. [ט]מה עצרת אסור בעשית מלאכה אף צום נמי, אי מה עצרת מאורתא אף צום נמי מאורתא, א"ר זירא לדידי מפרשא לי מניה דרבי ירמיה בר אבא דומיא דאסיפת זקנים מה אסיפת זקנים ביום אף צום נמי ביום, ואסיפת זקנים מנין דכתיב [י]תקעו בחדש שופר מה תקיעת שופר ביום אף אסיפת זקנים ביום:

וה'

סא מ"ק ובמ"ק סא מלאכי ג : סב יחזקאל לו : סג תהלים עח : סד מדרש שוחר טוב : סה תהלים טו : סו הושע ב : סז תהלים מד : סח שם : סט ברכות מג :
ע מדרש : עא זכריה ט : עב תהלים פ : עג שם מח : עד דה"ב ז : עה ב"ב פט : *מחק שמוחקין בו התבואה בשעת מדידה : עו אשכרוע מין עץ :
עז ילמדנו : עח משלי ג : עט בראשית ב : פ ישעיה מו : פא תהלים יט : פב שם לו : פג קהלת ז : פד בראשית יח : פה נזיר כג : פו בראשית יג :
יואל א מדרש : ב עיין בנשוא רבה : ג ש"א ז : ד ירמיה ב : ה ש"א ז : ו שם ס : ז תענית ה : ח תהלים קכו : ט תענית יב : י תהלים פא :

זית רענן (ח) בדברים פתיתם אותו בסיני, פי' וכן עכשיו יכולין אתם לפתותו בדברים : מדאיתבעון לא ישתכחון, פי' שגם אם יבקשו אותם לא ימצאום שהלכו להם : אין שוטה נפגע, לפיכך לא אירע לו כלום : כל תשא ועונותינו לא תשא, כדרך שאמר קין כל העולם כלו אתה סובל ולעוני אי אתה סובל : (ט) תסב פלגא, פי' תקח המחצה ותסלקם לצד אחד כענין שאמר מעביר ראשון ראשון וחצי השני תמחול : וקח נפש, טוב באי"ה ב"ש נפש : (א) שהיה מסלסל, שהיו לו שערות גדולים מסולסלים, אבל אין ר"ל שהוא היה מסלסל השערות בכוונה דהא גבי יוסף חשבינן זה לגנאי ברבה פ' וישב *) : (ב) ששינה את מעשיו, שחזר בתשובה :

*) ול"נ כפשוטו על המולל בסיס נזיר עולם והיו לו שערות ארוכות כבתולה, עי' נזיר (דף ס"ו), ועי' ברמב"ם פ"ב מהלכות נזירות הלכה ט"ו :

ורבנן אמרין כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת. בנביאים כתיב ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים ארמה. ובמשה כתיב ותמונת ה' יביט. ר' פנחס בש"ר הושעיא משל למלך שנגלה על בן ביתו באיקונין שלו לפי שבעולם הזה שכינה נגלה על היחידים אבל לעתיד לבא [כד]ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו וגו'. בגלגל שורים זבחו (למעלה ברמז קצ"ה): גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, אין לך כל תלם ותלם שבארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודת אלילים והשתחוה לה:

תקכט ויברח יעקב שדה ארם. [כה]אמר להם הנביא לישראל דוגמא שלכם דומה ליעקב, מה יעקב עד שלא נשא אשה נשתעבד ומשנשא אשה נשתעבד אף אתם עד שלא נולד גואל נשתעבדתם ומשנולד גואל נשתעבדתם: ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים (כתוב ברמז ר"ח):

יג כדבר אפרים רתת (כתוב ברמז ש"כ): ועתה יוסיפו לחטוא וגו' עד כתבונם עצבים, [כו]מאי כתבונם עצבים, א"ר יצחק מלמד שכל אחד ואחד עושה יראתו ומניחה בכיסו בשעה שזוכרה מוציאה מתוך חיקו ומחבקה ומנשקה. מאי זובחי אדם עגלים ישקון, א"ר יצחק דבי ר' אמי שהיו כהנים נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושים דמות עצביהם ומעמידים בצד אבוסיהם ומוציאם אותם לחוץ כיון שראו אותם רצים אחריהם וממשמשין בהם ואומר אלילים חפץ בו יבא ויזבח עצמו לו, אמר רבא האי זובחי אדם עגלים ישקון, עגלים ישקון לזובחי אדם מבעי ליה, אלא אמר רבא כל הזובח דורון לאלילים אומר לו דורון גדול הקריב לו יבא וישק לו (ברמז רע"ז): צרור עון אפרים צפונה חטאתו [כז]כל מי שיש בידו עבירה (ד) ומתבייש לעשות תשובה יחליפנה במעשה הטוב ויעשה תשובה ויתקבל, משל לאדם שיש לו צרורות של זוזים רעים ילך אצל חנוני ויתן לו תוספת ומחליפם בזוזים טובים, אף כל מי שיש בידו מעשים רעים יעשה תשובה ומעשים טובים. מיד שאול אפדם. [כח]א"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול שנאמר מיד שאול אפדם. ד"א מפני שקרוב לשונם ללשון תורה. ר' יוחנן אמר ששלחם לבית אמם, והיינו דאמר ר' אלכסנדרי שלשה חזרו למטעתן (ברמז ר"ה). תני ר' חייא ידע הקב"ה שאין ישראל יכולין לקבל גזרות רומיים עמד הגלה אותם לבבל שנאמר [ל]אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה: כי הוא בין אחים יפריא (כתוב ברמז ש'). אמר רב חנן בר אבא ד' רוחות מנשבות בכל יום ויום ורוח צפונית מנשבת עם כל אחד ואחד שאלמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת, ורוח דרומית קשה מכלן, ואלמלא בן נץ מעמידה מחרבת את כל העולם כלו שנאמר [לב]המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן:

תקל [לג]רבה ורב נחמן בר יצחק הוו יתבי חליף ואזיל רב נחמן בר יעקב כי יתיב [לד]בגוהרקא דדהבא ופרים עליה סרבלא דכרתא, רבא אזל לגביה, רב נחמן בר יצחק לא אזל לגביה אמר דילמא מאינשי דבי ריש גלותא נינהו רבא צריך להו אנא לא צריכנא להו, כד חזא דרב נחמן בר יעקב הוה אזיל לגביה גליא לדרעיה אמר שדיא נשיב, אמר רבה הכי אמר רב אשה מפלת בו ושמואל אמר אפי' מרגלית שבים מרקבת בו, ורבי אמר אפילו שכבת זרע שבמעי אשה מסרחת בו, א"ר נחמן בר יצחק ושלשתם מקרא אחד דרשו כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבוש מקורו זה מקורו של אשה, ויחרב מעינו זה שכבת זרע של איש במעי אשה, הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה זו מרגליות שבים, מאי היא כי הוא בין אחים יפריא אמר רבה אפילו [לה]שופתא בקופינא דמרא רפיא, רב יוסף אמר אפילו [לו]סיכתא בדופנא רפיא, רב אחא בר יעקב אומר אפילו קניא בכופתא רפיא:

יד שובה ישראל עד ה' אלהיך, [לז]א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל. ומי אמר רבי יוחנן הכי והא א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה שנאמר [לח]לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו וגו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה', לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור. וארשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך, והא עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול. איני והא אמר רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות שנאמר [לט]ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם חיה יחיה, לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. א"ר יצחק אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מתקוטט עם חברו ספק מתפיים ממנו ספק אינו מתפיים ואם תמצא לומר מתפיים ספק מתפיים בדברים ספק אינו מתפיים, אבל הקב"ה אינו כן ודאי מתפיים בדברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח טוב, ולא עוד אלא דומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ונשלמה פרים שפתינו, ושמא תאמר פרי חובה ת"ל אוהבם נדבה. [מ]אמר לו הקב"ה לראובן מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך הושע פותח בתשובה שנאמר שובה ישראל:

תקלא [מא]אומרים על אליהו והושע אכזרים היו, ח"ו לא היו אכזרים, האכזרי היה מציל, אלא למה הדבר דומה לבן מלך שדנו המלך ונתחייב שרפה, מה עשה [מב]סנקתדרו אמר למלך חבשהו בבית האסורים וירעב ואח"כ אתה שורפו והוא חשב לומר עד שתשוב חמתו, כך כשראה אליהו את ישראל טועים אחר ע"א אמר אליהו מוטב שלש שנים ברעב ולא יפלו לבאר שחת, הרי באהבה עשה אליהו כך, וכן הושע אמר [מג]תן להם רחם משכיל ושדים צומקים, ברחמים אמר כך, משל למה"ד לאדם שנדון ונכנס כל אשר לו לטמיון*, עמד אוהבו ובקש עליו רחמים ופייסו אמר המלך ובשבילך יכנסו השדות בלבד לטמיון ויהיו הקרקעות במקומן, כך הקב"ה דן את ישראל אמר [מד]כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם, אמר הושע בבקשה ממך לא כי אלא [מה]רוח יזרעו וסופתה יקצרו (ה) קמה אין לו וגו' משהן מגדלין בניהם אתה מאבדן, א"ל הכתבתי בתורה [מו]ואל אישך תשוקתך וכאן כתיב קמה אין לו, א"ל הושע אם כן בבקשה ממך [מז]תן להם רחם משכיל ושדים צומקים שאינו דומה צערו של קטן לאבלו של גדול, אמר לו הקב"ה וכן גזרתי [מח]ושכלתים מאדם, כשראה שאין הקב"ה שומע לו בא לו אצל ישראל א"ל הרבה בקשתי ולא נשמע לי לכו אתם בקשו על עצמכם לכך נאמר שובה ישראל. ד"א משל לבן מלך שא"ל אביך עתיד להכותך ולהבשך בבית האסורין ולמסרך ביד העבדים ולהמיתך ברעב ובאחרונה אתה חוזר ומבקש ממנו והוא מקבלך אלא אם תשמע לי עשה אחרונה ראשונה לך ובקש ממנו והוא מקבלך ונשתכרת, כך אמר הושע לישראל הוו ידעין עתיד הקב"ה להכותכם [מט]עליכם אשפוך כמים עברתי, ומוסר אתכם למלכיות, [נ]יפלו בחרב שריהם, [נא]ולקחתי דגני בעתו, עשו אחרונה ראשונה שובה ישראל:

תקלב כי כשלת בעונך. כל הנביאים שהכו את ישראל הכום בנפילה, ירמיה אמר [נב]ידחו ונפלו בה, עמוס אמר [נג]נפלה לא תוסיף, אבל הושע עשה אותם מתוקלת שנאמר כי כשלת בעונך. אדם הולך לכבד את השלטון (ו) הולך מלא וחוזר ריקם, אבל הקב"ה אינו כן אלא הולכים אליו ריקנים וחוזרים מלאים שנאמר כל תשא עון וקח טוב, הם (ז) אמרו לו כל תשא עון והוא אמר להם וקח טוב. דבר אחר שובה ישראל, משל ללסטים הנדון לפני [נד]הקוסטינר, בתחלה קורא [נה]אוליגין שלו ואח"כ מכה אותו ואח"כ נותן לו [נו]כמס ואח"כ נותן לו [נז]פרקולה ואח"כ יוצא ליהרג, אבל הקב"ה אינו כן בתחלה קורא אוליגין של שבטים [נח]ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם מסכה, ואח"כ מכה אותם [נט]הכה אפרים שרשם יבש, ואח"כ נותן להם כמס [ס]צרור עון אפרים, ואח"כ נותן להם פרקולה [מיד שאול אפדם וגו' ואח"כ] תאשם שומרון, ואח"כ מחזירן בתשובה שובה ישראל. ר' אלעזר בשם ר' שמואל בר נחמני אומר משל למדינה שמרדה במלך ושלח לה המלך פולמרכוס להחריבה והיה אותו פולמרכוס בקי ומיושב, אמר להם טלו לכם [זמן] שלא יעשה לכם המלך כמו שעשה למדינה פלונית ולחברותיה, כך אמר הושע עשו תשובה שלא יעשה לכם כדרך שעשה לשומרון ולחברותיה. ר' יודן נשיאה בשם ר' יודא ברבי סימון מנהגו של עולם אדם יורה חץ כמה מהלך בית כור או כורים כמה גדול כחה של תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך. רבי יודא בר ר' סימון שובה ישראל עד ה' אלהיך אפילו כפרת בעיקר.

אמר

ממ"ק ובמ"ק כג במדבר יב: כד ישעיה מ: כה ברכות רבה פרשה ע: כו סנהדרין סג: כז פסיקתא רבתי: כח פסחים פז: ל איוב כח: לא ב"ב כה. לב איוב לט: לג גיטין לא: לד גוהרקא, עגלה עשויה כטידה ומכוסים בה ברים: לה שופתא בית יד: לו סיכתא יתד: לז יומא פו. לח ירמיה ג: לט יחזקאל יח: מ ב"ר פ' פד: מא פסיקתא רבתי: מב סנקתדר יועץ: מג הושע ט: *טמיון אוצר המדינה: מד שם: מה שם ח: מו בראשית ג: מז הושע ט: מח שם: מט שם ה: נ שם ז: נא שם ב: נב ירמיה כג: נג עמוס ה: נד קוסטינר דיין שחוקר את הנתפשים בעינויין: נה אוליגין זכיותיו והוכחותיו: נו כמס ענין משמר ותפיסה: נז פרקולה ענין פדיון: נח הושע יג: נט שם ט: ס שם יג:

זית רענן (ד) מתבייש לעשות תשובה, שמתבייש לסגף עצמו בתענית בפרהסיא יחליפנה במעשה טוב כגון אם רץ לדבר עבירה ירוץ לדבר מצוה: (ה) קמה אין לו וגו' משהן מגודלים בתמיה, פי' אתה רוצה לאבדן כשיגדלו מוטב לעשות שלא יהיה להם תאות נשים וז"ש קמה אין לו כדדרשו ולא קמה עוד רוח, א"ל הקב"ה הכתבתי וכו' ואל אישך תשוקתך א"כ תהא האשה מתאוה לאיש והאיש לא יתאוה א"ל הושע א"כ תן להם רחם משכיל שיפילו בניהם: (ו) הולך מלא וחוזר ריקם, שנותן מתנות הרבה: (ז) א"ל כל תשא עון, פי' שהם אינם מבקשים ממנו אלא שישא עונם והוא מוחל עונם ונותן להם כל טוב

למה במדבר ולא בישוב, אלא כשאדם מהלך במדבר והוא צמא אם נותנים לו פת אוכל ומבקש לשתות, ואם נותנים לו מים או יין לשתות שותה ומבקש לאכול, אבל אם נותנים לו ענבים הוא אוכלם ואינו מבקש מאומה למה שיש בהם אכילה ויש בהם שתייה, כך קבלו ישראל את התורה במדבר דכתיב [סז]לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, וכתיב [סח]הוי כל צמא לכו למים לכו שברו ואכלו. [סט]א"ר סימון שלש מציאות מצא הקב"ה. אברהם דכתיב [ע]ומצאת את לבבו נאמן לפניך. דוד דכתיב [עא]מצאתי דוד עבדי. ישראל דכתיב כענבים במדבר מצאתי ישראל. מתיבין חברייא לר' סימון [עב]ונח מצא חן, אמר לון הוא מצא הקב"ה לא מצא, והכתיב [עג]מצא חן במדבר, בזכות דור המדבר: כבכורה בתאנה בראשיתה. [עד]א"ר יודן התאנה הזאת בתחלה [עה]אורין אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלש עד שאורין אותה בסלים ובמגרפות, כך בתחלה אחד היה אברהם ואחר כך אברהם ויצחק ואחר כך שלשה אברהם יצחק ויעקב עד [עו]ובני ישראל פרו וישרצו. אמר רבי יודן התאנה הזו אין בה פסולת אלא עוקצה בלבד, כך לא היה פסולת באברהם אלא הערלה בלבד, אמר לו הקב"ה העבר אותה ובטל המום [עז]התהלך לפני והיה תמים:

תקכו המה באו בעל פעור וינזרו לבשת. [עח]א"ר אבא בר כהנא אמר לו בלעם לבלק אלהיהם של אלו שונא זמה הוא והם מתאוים לכלי פשתן, בוא ואשיאך עצה, עשה להם קעילים והושב בהם זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להם כלי פשתן, עשה להם קעילים מהר שלג עד בית הישימון והושב בהם זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים, ובשעה שישראל אוכלים ושותים ושמחים ויוצאים לטייל בשוק זקנה אומרת לו אי אתה מבקש כלי פשתן, זקנה אומרת לו בשוה וילדה אומרת לו בפחות שנים או שלשה פעמים בפחות, ואחר כך אומרת לו הרי אתה כבן בית שב וברור לעצמך [עט]וצרצור של יין העמוני מונח אצלה, ועדיין לא נאסר יינם של עו"א אומרת לו רצונך לשתות כוס של יין, כיון ששותה בוער בו יינו אומר לה השמעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה, א"ל עבוד לזה אומר לה הלא יהודי אני אמרה לו מה איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא שתפעור עצמך לו, ולא עוד אלא שאיני מניחך עד שתכפור בתורת משה רבך שנאמר המה באו בעל פעור וינזרו לבשת:

תקכז ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים. [פ]אמר הקב"ה אני בקשתי שתהיו נתונים בשלוה שנאמר [פא]ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אימתי [פב]אם בחקותי תלכו וגו' וישבתם לבטח בארצכם ואתם לא עשיתם כן אלא [פג]ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה', ואשר לא היו כן נתתם עלי, אף אני דברים אשר לא כתבתי בתורה נתתי עליכם [פד]גם כל חלי וכל מכה, ומה ואשר לא היו כן נתתם עלי דכתיב [פה]עזבו את ה' אל תקרי עזבו אלא עיזבו, אני נקראתי [פו]ה' אל רחום וחנון ומפני עונותיכם עשה עצמו אכזר שנאמר [פז]היה ה' כאויב, וכה"א [פח]ויהפך להם לאויב, לכך אמר הושע ימאסם אלהי:

י גפן בוקק ישראל (כתוב ברמז רס"ד). לעגלות בית און. [פט]א"ר נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא דכתיב [צ]כרע בל קרס נבו, וכתיב [צא]קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מלט משא, וכתיב לעגלות בית און יגורו שכן שומרון וגו' כבודו, אל תקרי כבודו אלא כבדו. זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד [צב]א"ר אלעזר גדול גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד, אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אבל קוצר ודאי אוכל, וא"ר אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה וגו':

יא כי נער ישראל ואהבהו (כתוב ברמז רס"ב). [צג]זה שאמר הכתוב [צד]ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ אמר משה עם זה שאני מוסר לך עדין גדיים הם עדין תינוקות הם אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו שנאמר כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני, ר' יהודה אומר אין לי רשות הא יש לי רשות אכניסם בצד אהלי רועים, את מוצא כשעמדו על הים היו ממרים שנאמר [צה]וימרו על ים בים סוף, אמרו המלאכים הם ממרים ומכעיסים ואתה שותק אמר להם נערים הם ואין מקפידין על הנערים, מה דרכו של תינוק יוצא מלוכלך ממעי אמו והם שוטפים אותו אף ישראל [צו]ואשטוף דמיך מעליך, וכן [צז]ואסוכך בשמן ואלבישך רקמה ואנעלך תחש, אתה מוצא שירת הים לא אמרו לעצמם אבל שירת הבאר אמרו לעצמם [צח]אז ישיר ישראל:

תקכח ואנכי תרגלתי לאפרים כתיב. [צט]ויסע מלאך האלהים וגו', ר' יהודה אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה בדרך והיה בנו מנהיג לפניו, באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו, בא זאב נטלו מאחריו ונתנו לפניו, באו לסטים לפניו זאב לאחריו נטלו על זרועותיו שנאמר ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו, התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו בגדו שנאמר [קא]פרש ענן למסך, רעב האכילו לחם [קב]הנני ממטיר לכם לחם וגו', צמא השקהו מים שנאמר [קג]ויוציא נוזלים מסלע. ד"א תרגלתי לאפרים. ר' הונא ור' ברכיה בריה דר' אבהו משל למלך שהיה לו בן בכה נתנו על ארכבותיו ואנכי תרגלתי לאפרים, בכה נתנו על זרועותיו שנאמר קחם על זרועותיו, בכה נתנו על כתפו שנאמר [קה]ארכיב אפרים, טנף עליו השליכו לארץ, לא היה אסקותיה כמחתותיה, מסקותיה [קו]צבחר צבחר, מחתותיה כוליה כחדא [קז]השליך משמים ארץ תפארת ישראל. ד"א תרגלתי תרתי ורגלתי רוח הקדש לברך לאפרים, אימתי קחם על זרועותיו בשעה שאמר יעקב ליוסף [קח]קחם נא אלי ואברכם בזכותו של מי בזכותו של יוסף בחבלי אדם אמשכם: בחבלי אדם אמשכם. [קט]אלו ישראל שנאמר [קי]משכני אחריך נרוצה. בעבותות אהבה דכתיב [א]אהבתי אתכם אמר ה'. ואהיה להם כמרימי עול שרוממתי עליהם צרות כל כך, למה על לחייהם בשביל שהוציאו דבר מלחיים ואמרו לעגל [ב]אלה אלהיך, וסוף ואט אליו אוכיל אני מטה עליו אכילות הרבה שנאמר [ג]יהי פסת בר בארץ. ד"א בחבלי אדם אמשכם [זה יוסף] שנאמר [ד]וימשכו ויעלו את יוסף וגו' וימכרו אותו לישמעאלים. בעבותות אהבה דכתיב [ה]וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו. ואהיה להם כמרימי עול שרוממתי צרות עליו, ואי זו זו אשת פוטיפר, כל כך למה על לחיהם בשביל דבר שהוציא מלחייו שנאמר [ו]ויבא יוסף את דבתם רעה וגו', וסוף ואט אליו אוכיל אני מטה עליו אכילות הרבה [ז]ויוסף הוא השליט על הארץ. ד"א בחבלי אדם אמשכם זה יעקב, א"ר ברכיה בש"ר יודא בר' סימון ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים שלול בקולרין, אמר הקב"ה בני בכורי הוא ואני מורידו בבזיון הריני מוריד בנו לפניו, הה"ד [ח]ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סרים פרעה, הוריד את יעקב למצרים, לפרה שמושכין אותה למקולין ואינה נמשכת מה עשו משכו את בנה לפניה והיתה הולכת בעל כרחה שלא בטובתה:

בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. [ט]א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה, ומי איכא ירושלים למעלה, אין דכתיב [י]ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו:

יב סבבוני בכחש אפרים. [יא]א"ר יהודה כשעמדו ישראל על הים היו השבטים עומדים זה אומר אני יורד וזה אומר אני יורד (כתוב ברמז ל"ח). [יב]היה רבי מאיר אומר כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם (כתוב ברמז ל"ה): וישר אל מלאך ויוכל. [יג]איני יודע מי נעשה שר למי, כשהוא אומר [יד]כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל הוי אומר יעקב נעשה שר למלאך. בכה ויתחנן לו איני יודע מי בכה למי, כשהוא אומר [טו]ויאמר שלחני כי עלה השחר וגו' ויברך אותו שם, הוי אומר מלאך בכה ליעקב. כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. אמר רבא רמז לו עתידים שני שרים לעמוד ממך ראש גלות שבבבל ונשיא שבארץ ישראל. בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו. [טז]עמך אין כתיב כאן אלא עמנו, אמר לו המלאך ליעקב עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם. כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. [יז]כנען זה אליעזר, בידו מאזני מרמה שהיה יושב ומשקל את בתו ראויה היא או אינה ראויה, לעשוק אהב לעשוק אהובו של עולם זה יצחק, אמר לו [יח]אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אלי כתיב אתן לו בתי א"ל אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך, [יט]השמר לך פן תשיב את בני שמה: וביד הנביאים אדמה. [כ]רב יהודה ברב אילעאי ורבנן, ר' יהודה אומר כל הנביאים ראו מתוך (שבע) [תשע] אספקלריות כמד"א [כא]וכמראה המראה אשר ראה, ומתוך אספקלריא אחת ראה משה שנאמר [כב]ומראה ולא בחידות פה אל פה אדבר בו. ורבנן

ממ"ק ובמ"ק סז משלי ט : סח ישעיה נה : סט בראשית רבה פרשה כט : ע נחמיה ט : עא תהלים פט : עב בראשית ו : עג ירמיה לא : עד בראשית רבה פרשה מו : עה אורין מלקטים : עו שמות א : עז בראשית יז : עח סנהדרין קו : עט צרצור כד : פ תנחומא : פא עמוס ט : פב ויקרא כו : פג מלכים ב יז : פד דברים כח : פה ישעיה א : פו שמות לד : פז איכה ב : פח ישעיה סג : פט סנהדרין סג : צ ישעיה מו : צא שם : צב סוכה מט : צג ילמדנו : צד דברים לא : צה תהלים קו : צו יחזקאל טז : צז שם : צח במדבר כא : צט מכילתא : ק שמות יד : קא תהלים קה : קב שמות טז : קג תהלים עח : קד פסיקתא רבתי : קה הושע י : קו צבחר צבחר מעט מעט : קז איכה ב : קח בראשית מח : קט בראשית רבה פרשה פו : קי שיר השירים א : א מלאכי א : ב שמות לב : ג תהלים עב : ד בראשית לז : ה שם : ו שם : ז שם מב : ח שם לט : ט תענית ה : י תהלים קכב : יא סוטה לו : יב חולין צא : יג בראשית רבה : יד בראשית לב : טו שם : טז בראשית רבה פרשה עח : יז בראשית רבה פרשה נט : יח בראשית כד : יט שם : ויקרא רבה : כא יחזקאל מג : כב במדבר יב :

לא פלשו אחר מדת הדין היו שרי יהודה מסיגי גבול אין כתיב כאן אלא כמסיגי גבול, [ו]כי פרה סוררה אין כתיב כאן אלא כפרה סוררה, [ז]ויהי העם מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים, ומדת הדין לא פלשה אחריהם, [ח]היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה, [ט]היה ה' אויב אין כתיב כאן אלא כאויב, [י]דרך קשתו אויב אין כתיב כאן אלא כאויב: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו (כתוב בפרשת בראשית בפסוק ויצו ה' אלהים). אלך אשובה אל מקומי (כתוב ברמז ש"נ):

תקכב ו כי הוא טרף וירפאנו. [יא]למי שעלתה לו מכה וקרעה הרופא, כיון שראה שלא נתרפאה מכתו הוא מחזר אחר רופאים אחרים ולא היה מוצא לו רפואה, א"ל לך אצל הרופא שקרע לך המכה והוא מרפא אותך, כך אמר הנביא כל מה שאתם מפליגים מן הקב"ה הנחמות רחוקים מכם אלא עשו תשובה והקב"ה גואל אתכם הוא שהכה הוא שמרפא, [יב]מחצתי ואני ארפא אני הוא שהכיתי שנאמר [יג]ממרום שלח אש, ואני הוא המרפא שנאמר [יד]אנכי אנכי הוא מנחמכם: יחיינו מיומים וגו' ונחיה. [טו]א"ר קטינא שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב שנאמר [טז]ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, אביי אמר תרי חרוב שנאמר יחיינו מיומים. ונחיה (ברמז י"ב): ונדעה נרדפה לדעת את ה'. [יז]א"ר חלבו אמר רב הונא כל היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה, אמר אביי לא אמרן אלא בדנפיק אבל בדעייל מצוה למרהט שנאמר ונדעה נרדפה לדעת את ה' וגו' ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: וחסדכם כענן בקר. [יח]א"ר שמואל בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו מששא שנאמר וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך, והאמר רב פפא לאביי אמרי אינשי מטרא כד מפתח בבא בר חמרא מוך שקיך וגני, לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעננא. על כן חצבתי בנביאים (כתוב ברמז ק"ח): כי חסד חפצתי ולא זבח. [יט]אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם גומלים זה לזה יותר מכל הזבח שזבח שלמה לפני [כ]אלף עולות יעלה שלמה וכה"א [כא]זאת התורה לעולה למנחה, זאת התורה לא עולה ולא מנחה. פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי מהלך בירושלים והיה רבי יהושע מהלך אחריו ראה בית המקדש שהוא חרב אמר אוי לנו על הבית שחרב מקום שמתכפרין בו עונותינו, א"ל בני אל ירע לך שיש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה ואי זה זה גמילות חסדים, לכך נאמר כי חסד חפצתי ולא זבח, ואומר [כב]אמרתי עולם חסד יבנה:

תקכג [כג]והמה כאדם עברו ברית, כאדם הראשון מה אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו ועבר על צוויי ודנתי אותו בגירושין ובשלוחין וקוננתי עליו איכה. הכנסתיו לגן עדן [כד]ויניחהו ה' אלהים בגן עדן. וצויתיו [כה]ויצו ה' אלהים על האדם. ועבר על צוויי [כו]המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת. ודנתי אותו בשלוחין [כז]וישלחהו ה' אלהים. ודנתי אותו בגירושין [כח]ויגרש את האדם. וקוננתי עליו איכה [כט]ויאמר לו איכה איכה כתיב. אף בניו הכנסתים לארץ ואביא אתכם אל ארץ הכרמל צויתים [ל]ואתה תצוה את בני ישראל, עברו על צוויי [לא]וכל ישראל עברו תורתך, דנתי אותם בשלוחין [לב]שלח מעל פני ויצאו, דנתי אותם בגירושין [לג]מביתי אגרשם, וקוננתי עליהם איכה [לד]איכה ישבה בדד. [לה]א"ר יצחק אדם הראשון משוך בערלתו היה כתיב הכא כאדם עברו ברית וכתיב התם [לו]את בריתי הפר, רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא עברו ברית וכתיב התם [לז]על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם. גלעד קרית פועלי און עקובה מדם, א"ר אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות (כתוב ברמז ל'). וכחכי איש גדודים, [לח]כשם שהלסטים הללו יושבים על הדרך והורגים בני אדם ונוטלים ממונם כך עשו שמעון ולוי לשכם. חבר כהנים כשם שהכהנים הללו מתחברין על הגורן ליטול חלקם כך עשו שמעון ולוי לשכם. דרך ירצחו שכמה דרך ירצחו שמעון ולוי לשכם. גם יהודה שת קציר (כתוב ברמ"ח):

ז כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (כתוב ברמז [illegible]ב). [לט]א"ר ברכיה אומר [מ]ויקרא באזני קול גדול קרבו פקודות העיר, עד כאן עמד חטאו של עגל הה"ד כרפאי לישראל מחטאו של עגל ונגלה עון אפרים. משך ידו את לוצצים. [מא]אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין שנאמר משך ידו *את לוצצים:

תקכד [מב]אמר רב חסדא א"ר ירמיה בר אבא ארבע כתות אין מקבלין פני שכינה, כת לצים, כת חנפים, כת שקרנים, כת מספרי לשון הרע. כת לצים דכתיב משך ידו את לוצצים, כת חנפים דכתיב [מג]כי לא לפניו חנף יבוא, כת שקרנים דכתיב [מד]דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, כת מספרי לשון הרע דכתיב [מה]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. [מו]ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים, א"ר אבא אמר הקב"ה אני אמרתי אפדם בממונם בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא והמה דברו עלי כזבים. ואני יסרתי חזקתי זרועותם, אמר רב פפי משמיה דרבא אני אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה כדי שיתחזקו זרועותם לעולם הבא ואלו יחשבו רע:

ח זנח ישראל טוב אויב ירדפו. [מז]א"ר פזי אין טוב אלא תורה כמה דאת אמר [מח]כי לקח טוב, וכה"א [מט]על עזבם את תורתי:

תקכה גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. [נ]אמר עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר, אם כלם יתנו בגוים עתה אקבצם ואם מעט מהם ויחלו מעט ממשא מלך שרים. רב נחמן בר חסדא שדא כרגא ארבנן, א"ל רב נחמן בר רב יצחק עבר מר אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי. אדאורייתא דכתיב [נא]אף חובב עמים כל קדושיו בידך, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שאתה מחבב אומות העולם יהיו כל קדושיו בידך, והם תכו לרגליך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, ישא מדברותיך לישא וליתן בדברו של מקום. אדנביאי דכתיב כי יתנו בגוים כדאמרן. אדכתובי דכתיב [נב]מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהום, אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן לומר לא יהיבנא כרגא. ואמר רב יהודה מנדה זה מנת המלך, בלו זו כסף גולגלתא, והלך זו ארנונא. [נג]ר' אחא בשם ר' חנינא בר פפא לפי שכשהיה בית המקדש קיים היו מקריבים כל קרבנות שבתורה, עכשו מהו להתעסק בהם, א"ל הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבים אותם, ר' חנינא אמר תרתי, ר' חנינא אמר אין הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות שנאמר גם כי יתנו בגוים, ר' חנינא אמר חורי [נד]כי ממזרח שמש ועד מבואו וגו' ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, וכי יש קמיצה והקטרה בבבל, אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבים אותם לפני: אכתב לו רובי תורתי. [נה]א"ר אלעזר רוב תורה בכתב ומעוט בעל פה שנאמר אכתב לו רובי תורתי, ור' יוחנן אמר מעוטה בכתב ורובה בעל פה דכתיב [נו]כי על פי הדברים האלה. [נז]א"ר יהודה בר שלום בקש משה שתהא המשנה בכתב וצפה הקב"ה שעתידים עובדי אלילים לתרגם את התורה ולהיות קוראים בה יונית ואומרים אף הם ישראל, אומר הקב"ה לאומות מה אתם אומרים שאתם בני איני יודע אלא למי שמסטירין שלי בידו הוא בני, ומהו המסטירין זה משנה שאם היתה המשנה ביד האומות אם כן כמו זר נחשבו. [נח]ר' זעירא בשם רבי אלעזר אכתב לו רובי תורתי וכי רובה של תורה נכתבה, אלא מרובים הם הדברים הנדרשים מן הכתב מן הדברים הנדרשים בפה, אלא בעיני חביבים הם הדברים הנדרשים בפה מן הדברים הנדרשים מן הכתב. רבי יהודה אומר אכתב לו רובי תורתי אלו התוכחות אפילו בן כמו זר נחשבו. א"ר אבין אלו כתבתי לך רובי תורתי לא כמו זר נחשבו, מה בינך לבין עו"א אלו מוציאים ספריהם ואלו מוציאים ספריהם, רבי חגי בר' שמלאי כתיב [נט]כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית הדא אמרה אותם שבפה הם חביבים: וישכח ישראל את עושהו. [ס]רבי הושעיא רבה ור' חמא בר חנינא הוו מטיילן באלין כנישתא דלוד, א"ל ר' חמא בר חנינא לרבי הושעיא רבה כמה ממון שקעו אבותי כאן, א"ל כמה נפשות אבדו כאן מי לא הוו בני אנשא דילעון באורייתא. ר' אבין עבדו ליה תרעא לסדרא רבה נחית רבי מני לגביה א"ל חזי מה דעבדית, קרי עליה וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוו בני אנשא דילעון באורייתא:

ט אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. [סא]שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר שרטט וכתב אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולישלח להו מהכא [סב]בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו, אי מההיא הוה אמינא הני מילי זמרא דמנא אבל בפומא שרי קא משמע לן: כענבים במדבר מצאתי ישראל. [סג]כמדבר בישראל בשעה שעמדו על הר סיני נמשלו כענבים מה הענבים מבחוץ נאות וכעורות מבפנים כך היו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני ואמרו [סד]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע הרי בפיהם אבל לבם לא היה נכון שנאמר [סה]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. ד"א מה הענבים הללו החרצנים מבפנים כך ישראל [סו]והאספסוף אשר בקרבו. מה הענבים הללו יש בהם מאכל ומשקה כך ישראל יש בהם בני אדם בני תורה ויש בהם בני מעשים. ד"א כענבים במדבר
למה

ממ"ק ובממ"ק ו הושע ד: ז במדבר יא. ח איכה א: ט שם: י שם: יא איכה רבתי: יב דברים לב: יג איכה א: יד ישעיה נא: טו ר"ה לא: טז ישעיה ב: יז ברכות ו: יח תענית ו, ע"ש פירש"י: יט ילמדנו: כ מ"א ג: כא ויקרא ז: כב תהלים פט: כג ב"ר פ' יט: כד בראשית ב: כה שם: כו שם: כז שם: כח שם: כט שם: ל שמות כז: לא דניאל ט: לב ירמיה טו: לג הושע ט: לד איכה א: לה סנהדרין לח: לו בראשית יז: לז דברים כט: לח ב"ר פ' פ: לט איכה רבתי: מ יחזקאל ט: מא ע"ז יח: *את כמו מן: מב סוטה מב: מג איוב יג: מד תהלים קא: מה שם ה: מו מדרש: מז פסיקתא: מח משלי ד: מט ירמיה ט: נ ב"ב ח: נא דברים לג: נב עזרא ז: נג ויקרא רבה: נד מלאכי א: נה גיטין ס: נו שמות לד: נז מדרש: נח ירושלמי דפאה פ"ב: נט שמות לד: ס ירושלמי דשקלים פ"ה: סא גיטין ז: סב ישעיה כד: סג תנחומא: סד שמות כד: סה תהלים עח: סו במדבר יא:

בדברו ישירו תהלתו. והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים וגו' והארץ תענה וגו' [והם יענו] את יזרעאל. [עו]היה ר' בנאה אומר בזמן שאדם מתחייב אין פושטין בו יד אלא עדיו שנאמר [עז]יד העדים תהיה בו בראשונה, כך כתיב [עח]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מה כתיב [עט]ועצר את השמים וגו' ואח"כ פורענות ממשמשת ובאה ואבדתם מהרה, ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים וגו': וזרעתיה לי בארץ. [פ]אר"א לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ, כלום אדם זורע סאה אלא להוציא ממנה כמה כורים:

ג ואכרה לי בחמשה עשר כסף. [פא]א"ר יוחנן משום דבי רבי שמעון בן יהוצדק אין כירה אלא לשון מכירה, וכה"א [פב]בקברי אשר כריתי לי. בחמשה עשר זה ט"ו בניסן שבו נגאלו ישראל ממצרים. כסף אלו הצדיקים, וכה"א [פג]צרור הכסף לקח בידו. וחומר שעורים ולתך שעורים אלו ארבעים וחמשה צדיקים שהעולם מתקיים עליהם, ואיני יודע אם שלשים כאן וחמשה עשר בארץ ישראל או אם שלשים בארץ ישראל וחמשה עשר כאן, כשהוא אומר [פד]ואקחה שלשים הכסף וגו' הוי אומר שלשים בארץ ישראל וחמשה עשר כאן ורובי רוביהו משתכחו בבנישתא דתותי אפתי. [פה]דבר אחר ואכרה לי בחמשה עשר כסף הרי חמשה עשר בניסן, וחומר שעורים הרי שלשים, ולתך שעורים הרי ששים, אלו שלש פרשיות שכתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה ששים מצות, ואלו הם, פרשת פסחים, פרשת נזיקין, פרשת קדושים. דבר אחר ואכרה לי בחמשה עשר כסף זה ט"ו בניסן, וחומר שעורים הרי שלשים, ולתך שעורים הרי ארבעים וחמשה. הא אינון חמשא אוהרנייא, ואמר אליה ימים רבים תשבי לי, תני רבי חייא אמר ימים שנים רבים שלשה*, לא תזני [פו]לא תעשה לך פסל, ולא תהיי לאיש [פז]לא יהיה לך אלהים אחרים, אם עשיתם כן, וגם אני אליך, אימתי [פח]בחדש השלישי: כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר, וכי ימים רבים היו (כתוב ברמז ה'): אחר ישובו בני ישראל וגו' ופחדו אל ה' ואל טובו. [פט]מלמד שכיון שבאים לירושלים בא דוד לכך קבעו ולירושלים, את צמח דוד, וכיון שבא דוד באת תפלה שנאמר [פט]והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי (כתוב ברמז ק"ו):

ד אלה וכחש ורצוח. [צ]אמר רב יהודה אמר שמואל כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם, אמר רבי יוסי אמר רבי יוחנן וקשים לעולם יותר מדור המבול שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מולידים בנים מנשי חבריהון חובין על חובין מוסיפין, וכתיב על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו, ואלו בדור המבול לא נגזרה גזרה על הדגים שנאמר [צא]מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים:

ועמך כמריבי כהן. [צב]אמר ר' אלעזר אם ראית כהן שיש בו עזות פנים אל תהרהר אחריו שנאמר ועמך כמריבי כהן, ופליגא דשמואל דאמר רב יהודה אמר שמואל ארבע מאות עבדים ואמרי לה ארבעה אלפים היו לו לפשחור בן אמר וכלם נטמעו בכהונה גדולה וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם: וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה. [צג]אמר רבי שמעון בן לוי תלמיד חכם שסרח אין מבזין אותו בפרהסיא שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה, כסהו כלילה: ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. [צד]אמר ר' אלעזר כל המשכח דבר מלמודו גורם גלות לבניו שנאמר ותשכח תורת אלהיך וגו', אמר רבי אבהו אף מורידין אותו מגדולתו שנאמר כי אתה הדעת מאסת (כתוב ברמז רס"ז):

כרובם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר. [צה]א"ר שמואל בר נחמני שכל מה שהגדולים עושים העם עושים, כיצד הנשיא מתיר ואב בית דין אומר הנשיא מתיר ואני אוסר, והדיינין אומרים אב בית דין מתיר ואנו אוסרים, ושאר הדור אומרים הדיינין מתירין ואנו אוסרים מי גרם לכל הדור שחטא הנשיא שחטא תחלה. ד"א כרובם כן חטאו לי אמר רבי כל שהרביתי להם אדנות כן חטאו לי שנאמר [צו]גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי. ד"א כל שהרביתי להם עושר כן חטאו לי שנאמר [צז]כספם וזהבם עשו להם עצבים. והיה כעם ככהן (כתוב בישעיה): זנות ויין ותירוש יקח לב. [צח]למה נקרא שמו יין, א"ר יצחק שמביא יללה לעולם. תירוש שכל המתגאה בו נעשה רש, כתיב תירש וקרי תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש. רבא רמי כתיב *ישמח וקרינן ישמה זכה משמחו לא זכה משמהו. והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין*: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו [צט]קרי עליה רב יוסף כל המקיל לו יגיד לו: רוח זנונים התעה. [ק]רב הונא רמי כתיב רוח זנונים התעה וכתיב [קא]רוח זנונים בקרבם, בתחלה התעה ולבסוף בקרבם: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה. [קב]משרבו המנאפים פסקו מים המרים, וריב"ז הפסיקן שנאמר לא אפקוד על בנותיכם, וכתיב [קג]ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו, ואומר לא אפקוד על בנותיכם, מאי ואומר, וכ"ת עון דידיה אין דבניה ודבנתיה לא. תא שמע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה, וכי תימא עון אשת איש אין עון דפנויה לא, ת"ש כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו: ועם לא יבין ילבט, א"ר אליעזר א"ל נביא לישראל אם אתם מקפידים על עצמכם מים בודקין נשותיכם ואם לאו אין המים בודקין נשותיכם:

תקב חבור עצבים אפרים הנח לו. [קד]רבי אומר גדול השלום שאפילו עובדים אלילים ושלום ביניהם כביכול אינו יכול לשלוט בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו, אבל משנחלקו מהו אומר [קה]חלק לבם עתה יאשמו, הא גדול השלום ושנואה המחלוקת. א"ר אלעזר אי זה קשה מי שאמר למלך או אני או את בפלטין או זה שאומר אני ולא את בפלטין הוי אומר זה שאומר אני ולא את בפלטין, כך דור המבול אמרו [קו]מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו, דור הפלגה אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונתן ע"א בראשו ונתן חרב בידה ותהא נראית כעושה עמו מלחמה, אותם לא נשתייר מהם פליטה ואלו נשתייר מהם, אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנאמר [קז]גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהם פליטה, אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה לזה שנאמר [קח]ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתייר מהם פליטה:

ה שמעו זאת הכהנים (כתוב ברמז שנ"ו). ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם. [קט]א"ר יוחנן אמר הקב"ה הם העמיקו יותר משלי אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם אמרו כל העולה לרגל ידקר בחרב: בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה'. [קי]א"ל ההוא מינאה לר"ג עמא דחלץ ליה מאריה דכתיב בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו חלץ מהם, א"ל שוטה מי כתיב להם מהם כתיב, אלא יבמה דחלצו מינה אחים מידי מששא אית ביה: בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. [א]אמר רבה בר רב אדא בר אהבה כל הנושא אשה לשם ממון הויין ליה בנים שאינם מהוגנים שנאמר בנים זרים ילדו, ושמא תאמר ממונם פלט, תלמוד לומר עתה יאכלם חדש את חלקיהם, ושמא תאמר חלקו ולא חלקה, ת"ל חלקיהם, ושמא תאמר לזמן מרובה, תלמוד לומר חדש, מאי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק חדש נכנס חדש יוצא וממונם אבד. ואמר רבה בר רב אדא ואמרי לה אמר רב סלא אמר רב המנונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו, ותאנא על כלם אליהו כותב והקב"ה חותם אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו, וכל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבח אדם לעולם ואמר שמואל ובמומו פוסל. [ב]דבר אחר (ג) מדבר במצרים בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. שהיו מולידים ולא מלים, עתה יאכלם חדש שנאמר [ג]ויקם מלך חדש, אמר הקב"ה אתם חדשתם על עצמכם עבודה אף אני אעמיד עליכם מי שמחדש עליכם שעבוד. את חלקיהם שנחלקו מאחר הקב"ה: אפרים לשמה תהיה, [ד]אימתי ביום תוכחה, ר' אבא בשם ר' חנינא ביום שעתיד הקב"ה להתוכח עמהם בדין, אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים ולא גלו שבט יהודה ובנימין היו עשרת השבטים אומרים מפני מה הגלה אותנו ואותם לא הגלה מפני שהם בני פלטין שלו דילמא משוא פנים יש כאן, חס ושלום אין כאן משוא פנים, אלא עדין לא חטאו וכיון שחטאו הגלה אותם, חזרו ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתא לא נסיב אפין:

תקכא היו שרי יהודה כמסיגי גבול. [ה]א"ר איבו הם לא פלשו אחר מדת הדין ומדת הדין לא פלשה אחריהם, הם לא

עה ספרי: עו דברים יז. עז שם ל: עח שם יא: עט פסחים פז: פ חולין נב: פא בראשית נ: פב משלי ז: פג זכריה יא: פד פסיקתא: פה שמות כ: פו שם: פז שם יט: פח מגילה יז: פט ישעיה נו: צ קדושין יג: צא בראשית ז:
*שהם כנגד המשים ימי העומר המפורש בפסיקתא:
צב קדושין ע: צג מ"ק יז: צד יומא לח: צה דברים רבה: צו הושע יב: צז שם ח: צח יומא עו: *תהלים קד, ועי' במנחת שי שם: צט פסחים נב:
ק סוכה נב: קא הושע ה: קב סוטה מז: קג במדבר ה: קד בראשית רבה פרשה לח: קה הושע י: קו איוב כא: קז שם: קח בראשית יא: קט סנהדרין קב:
קי יבמות קב: א קדושין ע: ב תנחומא: ג שמות א: ד איכה רבתי: ה בראשית רבה:

זית רענן (ג) מדבר במצרים, פי' בישראל בשעה שהיו במצרים:

ב והיה מספר בני ישראל. [יט]ר' יונתן רמי כתיב אשר לא ימד ולא יספר וכתיב והיה מספר בני ישראל, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום. ר' יוסי אומר כאן בידי אדם כאן בידי שמים, א"ר אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר, רב נחמן אמר עובר בשני לאוין שנאמר אשר לא ימד ולא יספר:

תקיז [כ]כתיב והיה מספר בני ישראל וכתיב כי אתם לא עמי מה ענין זה לזה, אלא משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר סופר לכתוב את גטה, עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו, אמר המלך אפשר שיצא סופר זה מכאן חלוק, אלא אמר לו בוא כתוב שאני כופל כתובתה. ביוצא בו [כא]תאשם שומרון כי מרתה באלהיה, ואומר [כב]שובה ישראל עד ה' אלהיך וכי מה ענין זה לזה, מלה"ד למדינה שמרדה המלך שלח במלך [כג]פולמרכוס אחד להחריבה, היה אותו פולמרכוס בקי ומיושב, המתין להם ימים א"ל חזרו בכם ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון, שובה ישראל. כיוצא בו [כד]ובת איש כהן כי תחל לזנות, והכהן הגדול, מה ענין זה לזה, מלה"ד [כה]לקטרון שהשלים [שניו] ולא שמש [כו]פלומופילון שלו אלא ברח והלך לו, שלח המלך והביאו וחייב לקטע את ראשו, עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו מדה של דינרי זהב והוציאו לפניו, אמרו לו אלו עשית כדרך שעשו חבריך היית נוטל מדה של דינרי זהב ונפשך שלך, עכשו אבדת את נפשך ואבדת את ממונך, כך בת כהן שזנתה יצא כהן גדול לפניה ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית ויצא ממך כהן גדול כיוצא בו ועכשו אבדת את עצמך ואת כבודך לכך נאמר ובת כהן והכהן הגדול: והיה מספר (כתוב ברמז קע"ו וברמז ת"צ): והיה מספר. [כז]מהו הדבר משהוא נותן קצבה והיה מספר בני ישראל חוזר ואומר אשר לא ימד ולא יספר, אלא שהראה הקב"ה להושע כשם שהראה לאברהם [כח]הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם להודיעך שהראה אותם במספר וחזר והראה לו שלו, מתחלה הראה לו מזל אחד, ואח"כ הראה לו שנים, ואח"כ הראה לו שלשה, ואח"כ הראה לו י"ב, ואח"כ שבעים, ואח"כ הראה לו מזלות שאין מספר להם, וכן הראה להושע. והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם (ברמז רע"ג): [כט]ונקבצו בני יהודה ובני ישראל וגו' עד כי גדול יום יזרעאל, אמר רבי גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ כתיב הכא יום וכתיב התם [ל]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי זנתה אמם הובישה הורתם. [לא]אמר רבי שמלאי אמר הקב"ה הדיינים מביישין דברי בפני עמי הארץ, כיצד יושב ודורש לא תלוה ברבית והוא מלוה ברבית, לא תגזול והוא גוזל, לא תגנוב והוא גונב, וא"ר ברכיה מעשה באדם אחד שנגנב טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרוסה על מטתו, וא"ר ברכיה מעשה באדם אחד שנגנב קומקומין שלו והלך לדיין לקבול עליה ומצאו על הכירה שלו לכך נאמר זנתה אמם הובישה הורתם (כתוב ברמז תקצ"ח): ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם. [לב]א"ר יוחנן משום ר' יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם מכמה מלקיות שנאמר ורדפה את מאהביה וגו', וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר [לג]תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי וגו' [לד]א"ר אלעזר אין פוסקין יינות לאשה, וא"ת אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו' שמני ושקויי, דברים שהאשה משתוקקת עליהם ומאי ניהו תכשיטין. והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה וגו' (כתוב ברמז רע"ב): וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל. [לה]אמר משה לפני הקב"ה בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די שנאמר [לו]ודי זהב גרם להם לעשות העגל. אמרי דבי ר' ינאי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. א"ר הושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינים והיתה מבעטת בו, א"ל מי גרם לך שאת מבעטת בי לא כרשינים שהאכלתיך. א"ר חייא בר אבין א"ר יוחנן משל לאדם שהיה לו בן אחד והאכילו והשקהו והלבישו וכסהו ותלה לו כיס בצוארו והושיבו בפתח של זונות מה יעשה הבן שלא יחטא. רב נחמן אמר מהכא [לז]ורם לבבך ושכחת, ואי תימא מהכא [לח]וישמן ישורון ויבעט, א"ר שמואל בר נחמני מנין שחזר הקב"ה והודה למשה שנאמר וכסף הרביתי לה: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו [לט]וכתיב [מ]ואספת דגנך, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום: ועתה אגלה את נבלותה. [מא]מאימתי תמה זכות אבות, א"ר מימי הושע בן בארי שנאמר ועתה אגלה את נבלותה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי, שמואל אמר מימי יחזקאל שנאמר [מב]ויחן אותם וירחמם למען בריתו את אברהם וגו', ר' יהושע בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר [מג]ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו ויאמר וגו' היום יודע. רבי יוחנן אמר בימי חזקיה שנאמר [מד]למרבה המשרה וגו' קנאת ה' צבאות תעשה זאת: והשבתי כל משושה. [מה]א"ר יוחנן מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה (בפסוק חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי). תני נוהג אבל מראש חדש עד תענית דברי ר"מ, ר' יהודה אומר כל החדש כלו אסור, רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו אסור אלא אותו שבת בלבד, א"ר יוחנן ושלשתם מקרא אחד דרשו והשבתי כל משושה וגו' מ"ד מר"ח ועד תענית מחגה, מ"ד כל החדש כלו אסור מחדשה, מ"ד אין אסור אלא אותו שבת משבתה, אמר רבא הלכה כר"מ, ואמר רבא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ותרוייהו לקולא:

תקיח לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. [מו]רבי ברכיה בש"ר לוי כגואל הראשון כך גואל האחרון מה גואל הראשון נגלה להם וחזר ונכסה מהם כך גואל האחרון, וכמה הוא נכסה מהם, ר' ברכיה בש"ר חמא בר חנינא מ"ה ימים הה"ד [מז]ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים וכתיב [מח]אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה, אלין מותרי מ"ה אינון אלין מ"ה יום שנגלה להם וחזר ונכסה מהם. להיכן הוא מוליכן אית דאמרין למדבר יהודה ואית דאמרין למדבר סיחון ועוג, הה"ד לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר, מי שמאמין בו אוכל מלוחים ושרשי רתמים הה"ד [מט]הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם. ומי שאינו מאמין בו והולך לאומות העולם הם הורגים אותו. א"ר יצחק בר מריון לסוף מ"ה יום נגלה להם ומוריד להם את המן למה [נ]שאין כל חדש תחת השמש ומה טעם [נא](אנכי ה' אלהיך המעלך) [וכיום עלותה] מארץ מצרים וגו': ונתתי לה את כרמיה משם. [נב]מדבר בסדום ועמורה, לפי שנאמר [נג]ויהפוך את הערים האל וכתיב [נד]בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים. לעוה"ב הקב"ה מרפא את ישראל ומרפא אותם שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם אלו הנביאים, ואת עמק עכור עמק שעכרתי באפי, לפתח תקוה אותה שעה הם אומרים שירה שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה ואין ענתה אלא שירה שנאמר [נה]ותען להם מרים. וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. [נו]תניא ר' סימאי אומר נאמר [נז]ולקחתי אתכם לי לעם וגו' ונאמר להלן [נח]והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מקיש יציאתם ממצרים לביאתם לארץ מה ביאתן לארץ שנים מס' רבוא אף יציאת מצרים שנים מס' רבוא, וכתיב וענתה שמה כימי נעוריה וגו' מה יציאתם ממצרים בס' רבוא וכניסתן לארץ בס' רבוא כן לימות המשיח בששים רבוא:

והסירותי את שמות הבעלים (ברמז תק"ו). והיה ביום ההוא וגו' תקראי (לי) אישי וגו'. [נט]א"ר יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה:

תקיט וארשתיך לי באמונה. [ס]את מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה וכה"א [סא]אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבאי תשורי מראש אמנה. וגדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמנה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר [סב]ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל, וכן את מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות האמנה שנאמר [סג]ויאמן העם. וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמונה שהאמין שנאמר [סד]והאמין בה', וכה"א [סה]אמונים נוצר ה' (כתוב ברמז תשי"ז). וכה"א [סו]ואהרן וחור תמכו בידיו ויהי ידיו אמונה מזכירין זכות אבות, ואומר [סז]זה השער לה' צדיקים יבאו בו, בבעלי אמנה מהו אומר [סח]פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים השער הזה כל בעלי אמנה נכנסים בו, וכה"א [סט]טוב להודות לה' וגו' ואמונתך בלילות וגו' כי שמחתני ה' בפעלך מי גרם לנו לבא לידי שמחה זו אלא בשכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילות לכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, וכן יהושפט אומר לעם [ע]האמינו בה' אלהיכם האמינו בנביאיו והצליחו, [עא]ה' עיניך הלא לאמונה, [עב]וצדיק באמונתו יחיה, [עג]חדשים לבקרים רבה אמונתך, וכה"א [עד]ויאמינו בדברו

ממ"ק ובמ"ק יט יומא כב : כ ספרי פרשת בלק : כא הושע יג : כב שם יד : כג פולמרכוס שלטון וראש החיל : כד ויקרא כא : כה קטרון תלמיד בית ספר לנבלה :
כו פלומופילין נ"ל פורכמונטירון סופר ושר ממונה על הנבלה : כז פסיקתא רבתי : כח בראשית טו : כט פסחים פח : ל בראשית א : לא דברים רבה : לב ברכות ז :
לג משלי יז : לד כתובות סה : לה ברכות לב : לו דברים א : לז שם ח : לח שם לב : לט ברכות לג : מ דברים יא : מא שבת נה : מב מלכים ב יג :
מג מ"א יח : מד ישעיה ט : מה שבת קמח : מו פסיקתא : מז דניאל יב : מח שם : מט איוב ל : נ קהלת א : נא דברים כ : נב תנחומא : נג בראשית יט :
נד איוב כח : נה שמות טו : נו סנהדרין קיד : נז שמות ו : נח שם : נט פסחים פז : ס מכילתא : סא שיר השירים ד : סב שמות יד : סג שם ד :
סד בראשית טו : סה תהלים לא : סו שמות יז : סז תהלים קיח : סח ישעיה כו : סט תהלים צב : ע דברי הימים ב כ : עא ירמיה ה : עב חבקוק ב :
עג איכה ג : עד תהלים קו :

המוצאים ונרפאו המים זה הים הגדול, ואומר והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יהיה, [קו]והיה ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה. [קז]מכאן ואילך מי תערובות הן כשרים לנדה (יט) ופסולים לחטאת, ויאמר אלי המים האלה היוצאים אל הגלילה הקדמונה זה ימה של סבכי, וירדו על הערבה זה ימה של טבריה, ובאו הימה זה ים המלח, אל הימה המוצאים זה ים הגדול; ולמה נקרא שמו המוצאים על שני פעמים שיצאו, בראשונה יצאו עד קלבריא בשניה עד כיפי ברבריא. ר' אחא אומר בראשונה עד כיפי ברבריא בשניה עד עכו ועד יפו שנאמר [קח]עד פה תבא ולא תוסיף וגו' כו'. ניחא ימא רבא וימא דמילחא (כ) בשביל למתקן, ימא דטבריא וימא דסבכי כדי להרבות דגתן. כתיב ולא ירפאו (המים) ואת אמרת [ונרפאו המים] אלא מקום היה (כא) ושמה נרפאו: לחדשיו יבכר, תניא ר' יהודה אומר לפי שבעולם הזה תבואה עושה לששה חדשים ואילן עושה לשנים עשר חדש אבל לעתיד לבא תבואה עושה לחדש אחד ואילן עושה לשני חדשים מה טעם לחדשיו יבכר:

ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל. [קט]יתיב ר' ירמיה קמיה דרבי זירא ויתיב וקאמר עתיד הקב"ה להוציא מבית קדש הקדשים נהר ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים שנאמר ועל הנחל יעלה וגו' ועלהו לתרופה. איתמר חזקיה אמר להתיר פה של אלמים, בר קפרא אמר להתיר פה של עקרות, ור' יוחנן אמר לתרפיון* ממש, מאי לתרופה, אמר רשב"נ לתאר פנים של בעלי פה, כדדריש ר' יהודה בר' סימון כל המשחיר פניו על דברי תורה בעוה"ז הקב"ה מבהיק פניו לעוה"ב שנאמר [קי]מראהו כלבנון בחור כארזים:

מח [א]מפאת צפון עד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד ועד גבול ים מפאת קדים עד פאת ים יהודה אחד ועל גבול יהודה מפאת קדים ועד ים מנשה אחד. מה ת"ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב עד רוחב כ"ה אלפים קנים שעורם (כב) שבעים וחמשה מיל וכה"א [ב]ה' ברד ינחנו עתיד הקב"ה להשים אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו. [ג]א"ר יוחנן עתידה ירושלים להיות מטרפולין לכל המדינות היא דעתיה דרבי יוחנן *ונתתי אתהן לך לבנות למטרפולין ולא מן בייתך (כג) ולא מפורניך אלא [ד]מפורני פורניך. ר' ברכיה בשם רשב"נ כתיב [ה]בנות ירושלים נמשלו ישראל כנקבה מה נקבה נוטלת עישור מבית אביה כך תפשו ישראל ארץ שבעה עממין שהיא עישור של שבעים אומות, ולפי שירשו כנקבה לפיכך אמרו שירה כנקבה [ו]אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר, אבל לע"ל שהם יורשים כזכר דכתיב מפאת קדים עד פאת ים לפיכך אומרים שירה בלשון זכר [ז]שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים. א"ר סימון בשם ריב"ל למה נמשלו ישראל לנקבה מה נקבה זו טוענת ופורקת וחוזרת וטוענת ופורקת ושוב אינה טוענת, כך ישראל נגאלו ונשתעבדו ולבסוף יגאלם הקב"ה ושוב אינם משתעבדים לעולם:

והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל. [ח]א"ר לוי לע"ל הכל מתרפאים חוץ מנחש וגבעוני, נחש מנין [ט]ונחש עפר לחמו. גבעוני מנין והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל. שער ראובן אחד (כתוב ברמז כ"ט):

שפד סביב שמונה עשר אלף, אמר חזקיה [י]א"ר ירמיה בשם רשב"י ראיתי בני עליה והם מועטים אם אלף הם אני ובני מהם ואם מאה הם אני ובני מהם ואם שנים אני ובני הם, ומי זוטרי כולי האי והא אמר רבא דרא דקמי קודשא ב"ה י"ח אלפי פרסי שנאמר סביב שמונה עשר אלף, ל"ק הא דמסתכלים באספקלריא המאירה הא דמסתכלים באספקלריא שאינה מאירה, ומי זוטרי כולי האי הא אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושתא צדיקי שנאמר [יא]אשרי כל חוכי לו ל"ו בגימ' תלתין ושתא הוו, לא קשיא הא דעיילי בבר והא דעיילי בלא בר: ושם העיר מיום ה' שמה. [יב]אמר רשב"נ א"ר יונתן שלשה נקראו על שמו של הקדוש ב"ה אלו הם, צדיקים, משיח, ירושלים, צדיקים שנאמר [יג]כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. משיח [יד]וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. ירושלים דכתיב [טו]ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה:

הושע

***)תקטו א** [א]דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי וגו', [ב]חזון ישעיהו בן אמוץ וגו', [ג]דברי עמוס אשר היה בנוקדים וגו', [ד]דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו'. מלמד שכלם נתנבאו בפרק אחד. ואם אי אתה יודע מי קדם כתיב תחלה דבר ה' בהושע, בעמוס הוא אומר [ה]שנתים לפני הרעש. בישעיהו הוא אומר [ו]וינועו אמות הספים שנתנבא ביום הרעש. דבר ה' אשר היה אל מיכה מלמד (א) שכלם קדמו אל מיכה (כתוב ברמז רנ"ה). [ז]א"ר יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבעה מלכים שנאמר בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו, וכה"א [ח]חזון ישעיהו וגו'. א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש לימנות עם מלכי בית דוד מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס. וממאי דאימני דכתיב דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיה יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, וממאי דלא קביל דכתיב [ט]וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו, א"ל ח"ו שאמר אותו צדיק כך ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו: תחלת דבר ה' בהושע, א"ל הקב"ה להושע חטאו ישראל היה לו לומר בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב הם גלגל עליהם רחמים, לא די שלא אמר כך, אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת, אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה, אומר לו קח לך אשה זונה ותלד לך בני זנונים ואח"כ אומר לו שלחה אם הוא משלח אותה מעל פניו אף אני אשלח את ישראל, מיד ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וגו' וילך ויקח את גומר בת דבלים. מאי גומר אמר רב שהכל גומרים בה. בת דבלים דבה רעה בת דבה רעה, ושמואל אמר שהכל דשים בה כדבלה, ור' יוחנן אמר שמתוקה בפי הכל כדבלה. ד"א שבקשו לגמור ממונם של ישראל בימיה, ר' יוחנן אמר גמרו ובזבזו שנאמר [י]כי אבדם מלך אשור וישימם כעפר לדוש, ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל, ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי, לאחר שילדה ב' בנים ובת אחת א"ל הקב"ה הושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פרש מן האשה, אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה ולא להוציאה, אמר לו ומה אתה שאשתך זונה ובניך זנונים ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הם כך, אני שישראל בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד משלשה קנינים שקניתי בעולמי תורה שמים וארץ וישראל, אתה אומר לי העבירם באומה אחרת, כיון שידע בעצמו שחטא עמד ובקש רחמים על עצמו, אמר לו הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך עמוד ובקש רחמים עליהם שגזרתי עליהם שלש גזרות, עמד ובקש רחמים עליהם ובטל את הגזרות והתחיל לברכן [יא]והיה מספר בני ישראל כחול הים, וכתיב וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה:

תקטז [יב]זה שאמר הכתוב [יג]מפרי פי איש ישבע בטנו זה ראובן [יד]וישב ראובן אל הבור, אמר לו הקב"ה אתה בקשת למחזרא ברא חביבא לאבוי חייך שבן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים ואי זה זה הושע הה"ד דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי וכתיב (ב) [טו]בארה בנו, למה נקרא שמו בארה שהיה בארה של תורה, ולמה מת בארה בגולה בשביל שיחזרו עשרת השבטים בזכותו, ולמה מת משה במדבר בשביל שיחזרו מתי מדבר בזכותו. ר' ברכיה אומר אמר לו הקב"ה אתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך בא ופותח בתשובה תחלה [טז]שובה ישראל: כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל, [יז]א"ר אלעזר אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את ישראל שנאמר כי לא אוסיף עוד ארחם, ר' יוסי בר חנינא אמר מהכא כי נשא אשא להם:

*) המשך הרמזים מן סוף ישעיה (עי' ריש ישעיה):

והיה

ממ"ק ובמ"ק קו זכריה יג: קז ירושלמי דשקלים פ"ו: קח איוב לח: קט סנהדרין ק: *תרפיון רפואה בל"י: קי שה"ש ד: א ספרי: ב דברים לב: ג פסיקתא רבתי: *יחזקאל טז: ד פורני כפוכה: ה שה"ש ג: ו שמות טו: ז תהלים קמט: ח ב"ר פ' פ: ט ישעיה סה: י סוכה מה: יא ישעיה ל: יב ב"ב עה: יג ישעיה מג: יד ירמיה כג: טו שם כג: הושע א סדר עולם: ב ישעיה א: ג עמוס א: ד מיכה א: ה עמוס א: ו ישעיה ו: ז פסחים עז: ח ישעיה א: ט עמוס ז: י מלכים ב יג: יב הושע כ: יג פסיקתא: יד משלי יח: טו בראשית לז: טז דה"א ה: יז הושע יד: יח פסחים פז:

זית רענן (יט) ופסולים לחטאת, היינו לפרה אדומה דבעי מים חיים כדאיתא פ"ק דמקואות, ועי' בפרה פ"א: (כ) בשביל למתקן, פי' להמתיק אותן שהן מלוחים: להרבות דגתן, שיהא בהם דגים רבים: (כא) ושמה נרפאו, פי' במקום אחד נרפאו ובמקום אחר לא נרפאו, והלשון דחוק דהל"ל אלא במקום אחד נרפאו, ועי' בפרש"י ביחזקאל: (כב) שבעים וחמשה מיל, שבכל קנה שש אמות הרי מאה וחמשים אלפים אמות והוא שבעים וחמשה מיל: (כג) ולא מפורניך, פי' לא מכתובתך: אלא מפורני פורניך, פי' מריוח כתובתך: (א) שכולם קדמו אל מיכה, דבכולם כתיב בימי עוזיהו יותם וגו' ובמיכה כתיב בימי יותם וגו': (ב) בארה בנו, בד"ה סי' ה' קחשיב בשבט ראובן בארה בנו:

ראש, בשלמא שתויי יין דכתיב [פד]יין ושכר אל תשת אלא פרועי ראש מנא לן דאיתקש לשתויי יין דכתיב וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב ויין לא ישתו וגו' בבואם אל החצר הפנימית מה שתויי יין במיתה אף פרועי ראש במיתה ומינה מה שתויי יין מחלי עבודה אף פרועי ראש מחלי עבודה: כסום יכסמו את ראשיהם, תאנא ראשו של זה בצד עקרו של זה כמין תספורת של בן אלעשא, תניא א"ר לא לחנם פזר בן אלעשא את מעותיו אלא להראות בו תספורת של כהן גדול: ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות וגו'. [פה]א"ל רבה לרב נחמן האי קרא רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט, אמר ליה אין, וכתיב קרא הכי אמר ליה אין דכתיב [פו]ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו: כי אם בתולות מזרע בית ישראל. רבי יהודה סבר עד דאיכא כל זרע מישראל, ור' אליעזר סבר מזרע ואפילו במקצת זרע, ור' יוסי סבר מי שנזרעו בישראל, ור"ש סבר מי שנזרעו בתוליה בישראל, וכלם מקרא אחד דרשו והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו, מכהן אין מישראל לא, הכי קאמר מכהן יקחו משאר כהנים יקחו מן המשיאים לכהונה יקחו, ר' יהודה לטעמיה דא"ר יהודה בת גר זכר כבת חלל זכר וכל שאתה נושא בתו אתה נושא אלמנתו וכל שאי אתה נושא בתו אי אתה נושא אלמנתו: כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים. *כהנים הוא דלא אכלי הא ישראל אכלי, א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדרשה, רבינא אמר כהנים איצטריכא ליה סלקא דעתך אמינא הואיל ואישתרי מליקה לגבייהו משתרי נמי נבלה וטרפה קמ"ל: וביום בואו אל הקדש וגו' יקריב חטאתו. [פז]מצורע מהו שישלח קרבנותיו, ת"ש אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת, שבעת ימים יספרו לו אלו שבעת ימי ספרו, וביום בואו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו זה עשירית האיפה שלו דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר ביום בואו יקריב בזמן שהוא ראוי לביאה ראוי להקרבה ולא בזמן שאין ראוי לביאה:

מה והשקל עשרים גרה וגו' חמשה ועשרים שקלים וגו' המנה יהיה לכם. [פח]מנה מאתן וארבעים הויין, א"ר חסדא מנה של קדש כפול היה וש"מ מוסיפין על המדות ואין מוסיפין יותר על שתות ש"מ שתותא מלבר ש"מ. תניא [פט]עשרים גרה השקל, [צ]למדנו לשקל שהוא עשרים גרה, מנין שאם רצה להוסיף יוסיף, ת"ל יהיה, יכול שאם רצה לפחות יפחות ת"ל הוא. [צא]ושה אחת מן הצאן שה ולא הבכור, אחת ולא מעשר, מן הצאן ולא פלגס, מן המאתים ממותר מאתים שנשתיירו בבור מכאן לערלה שבטלה במאתים. ממשקה ישראל מן המותר לישראל מכאן אמרו אין מביאים נסכים מן הטבל, יכול לא יביא מן המוקצה, אמרת מה טבל מיוחד שאיסור גופו גרם לו אף כל שאיסור גופו גרם לו יצא איסור מוקצה שאין איסור גופו גרם לו אלא איסור אחר גרם לו: ממשקה ישראל. [צב]ת"ר כשהוא אומר בן הבקר למטה שאין ת"ל להוציא את הטרפה, וטרפה מהכא נפקא מהתם נפקא ממשקה ישראל מן המותר לישראל, צריכי דאי ממשקה ישראל הוה אמינא למעוטי היכא דלא היתה לה שעת הכושר דומיא דערלה וכלאי הכרם אבל היתה לה שעת הכושר אימא תתכשר כתב רחמנא [צג]כל אשר יעבור תחת השבט. ואי כתב רחמנא כל אשר יעבור הוה אמינא למעוטי היכא דנטרפה ואחר כך הקדישה דומיא דמעשר אבל הקדישה ולבסוף נטרפה דבעידנא דאיקדשה הויא חזיא אימא תתכשר צריכא: [צד]בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש. חטאת עולה היא, א"ר יוחנן פרשה זו אליהו ז"ל עתיד לדרשה, רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה. וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי. א"ר יוחנן אלו שבעה שבטים שחטאו אע"פ שאינו רובו של קהל מביאין פר לחטאת. חדש שחרשו ואמרו חלב מותר, מאיש שוגה ומפתי מלמד שאין חיבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. א"ר יהודה א"ר ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים ד"ת, מה עשה העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש כו': ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה גו'. אמר ר"ש וכי מדת פרים ואילים אחת הן אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביאו פר אחד ונסכיו ואל יקריבו כלם בלא נסכים ואם היו להם אילים מרובים ולא היה להם איפתן יביאו איל אחד ואיפתו ואל יביאו כלם בלא איפות. [צה]רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר איפה לפר ואיפה לאיל ואיפה לכבש וכי מדת פרים וכבשים ואילים אחת היא והלא כבר נאמר [צו]שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה:

ששית האיפה מחמר החטים, שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים, כתיב ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השעורים יכול יתרום בחטים אחד מששים בשעורים אחד משלשים, תלמוד לומר [צז]וכל תרומה שיהו כל התרומות שוות. שמואל אמר תן ששית על ששיתם ונמצאת תורם אחד מארבעים. בינונית אחד מחמשים. א"ר לוי כתיב [צח]וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים כל מה שאתה אוחז ממקום אחר יהיה כזה מה זה אחד מחמשים אף מה שתאחז ממקום אחר אחד מחמשים, והרעה אחד מששים, דכתיב וששיתם האיפה מחמר השעורים (פירוש, חומר הוא כור שלשים סאה והאיפה שלש סאין נמצא ששית האיפה חצי סאה וחצי סאה מכור של חטין היינו אחד מששים והוא עין רעה, ועין יפה דורש שמואל תן ששית על ששיתם דששיתם משמע שתי ששיות, וכשאתה נותן זה על זה ובאת לצרף התמרים והששיות הרי שלש ששיות משני חמרים דהיינו סאה וחצי סאה מששים סאים והוי אחד מארבעים לעין יפה. ובינונית אחד מחמשים מקרא דר' לוי. אלו דברי בית הלל ובית שמאי אומרים עין יפה אחד משלשים, בינונית אחד מארבעים, עין רעה אחד מחמשים, ומוקמי וששיתם שתי ששיות סאה משלשים סאין, ובינונית מדרשא דשמואל תן ששית על ששיתם, ועין רעה מקרא דר' לוי ע"כ):

מו [צט]ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים. א"ר חלבו א"ר הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל מצוה לעשות [ק]קפנדריא שנאמר ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות (יבא) [יצא] דרך שער נגב. [קא]כה אמר אדני ה' שער החצר הפנימית וגו' יהיה סגור. ר"א אומר שערים שטבעו בארץ עתידים לעלות להתחדש כל אחד ואחד במקומו ושער החצר הפנימית הפונה קדים ששת ימי המעשה יהיה סגור וביום השבת הם נפתחים מאליהם ויודעים כל העם שבא יום השבת, וכן בר"ח יהיו ישראל עומדים ורואים את הדלתות נפתחות מאליהן ויודעין שבאותה שעה עלתה הלבנה ומקדשין את החדש בעליונים:

מז וימד אלף באמה וגו' ויעבירני [במים] מי (מתנים) [אפסים]. ר' פנחס אומר מי הבאר עתידים לעלות מתחת מפתן הבית ומפכין ונובעין ויוצאין לי"ב נחלים כנגד י"ב שבטים, שלשה כלפי דרום לעבור בהם עד השוקים. ושלשה כלפי מערב לעבור בהם עד ברכים, ושלשה כלפי צפון לעבור בהם עד מתנים, ושלשה כלפי מזרח לעבור בהם עד הצואר (יח) שהצואר אפס לגוף שנאמר במים מי אפסים, ויורדים לנחל קדרון ומתגאין למעלה נחל אשר לא יוכל אדם לעבור שנאמר כי גאו המים מי שחו, ומהם נמשכים ויורדים על ערבות יריחו שנאמר וירדו אל הערבה, וכל שדה וכרם שאינה עושה פירות משקה אותם והם עושים שנאמר כי באו שמה המים האלה, נכנסין לים והם מוציאים אותם שנאמר ובאו הימה וגו' ונרפאו המים, וכל אדם שהוא חולה או מוכה שחין רוחץ מן המים ומתרפא שנאמר ועלהו לתרופה. וימד אלף (אמה) ויעבירני מי מתנים. [קב]מכאן שמותר לעבור עד מתנים. מכאן ואילך עד אשר לא יעבור. יכול יעבור בשוחי, תלמוד לומר כי גאו המים מי שחו, מהו מי שחו שייטא, שכן בבבל קורין לשייטא שחיא, יכול יעבירנו בבורני קטנה, תלמוד לומר [קג]וצי אדיר לא יעברנו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף לא תיזיל ביה בספינת צידין ובורני רבתא לא תגוזינה, א"ר יהודה אף מלאך המות אין לו רשות לעבור שם כתיב הכא כל תלך בו אני שיט וכתיב התם [קד]משוט בארץ ומהתהלך בה. א"ר פנחס בשם ר' הונא צפורהא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחלה דומה לקרני חגבים, כיון שהגיע לפתח האולם דומה לחוט של שתי, כיון שהגיע לפתח ההיכל דומה לחוט של ערב, כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן, תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב מים מפכין עתידין לצאת מתחת מפתן הבית, מכאן ואילך מתגבר ועולה, כיון שמגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבים וזבות נדות ויולדות שנאמר [קה]ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה. [קו]ולאן הולכים לים הגדול ולימה של טבריה ולימה של סדום כדי לרפאות את מימיו שנאמר ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה זה ימה של סדום. וירדו על הערבה זה ימה של טבריה. ובאו הימה וגו' המוצאים

ממ"ק ובמ"ק פד ויקרא י: פה קדושין עח: פו שמואל א ג: *מנחות עס: פז מועד קטן טו: פח בכורות ז: פט שמות ל: צ בכורות נ: צא פסחים מז: צב מנחות ו: צג ויקרא כז: צד מנחות מס: צה ספרי: צו במדבר כט: צז שם ס: צח שם נא: צט ברכות סב: ק קפנדריא דרך קיצר: קא פר"א: קב יומא עז: קג ישעיה לג: קד איוב א: קה זכריה יג: קו תוספתא דסוכה:

זית רענן (יח) שהצואר אפס לגוף, נ"ל פי' שהוא סוף הגוף כי אפס לשון סוף כמו כי אפס כסף:

אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם. בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כלם:

מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו. [נ]נמצאת אומר י"ז יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ עד שיצאו, ואי אתה יכול לומר משנכנסו מנו שאם אתה אומר כן נמצא בית חרב בתחלת היובל ואי אתה מוצא י"ד שנה אחרי אשר הוכתה העיר אלא צא מהם שבע שכבשו ושבע שחלקו (כתוב ברמז כ"ג): רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי, בראשונה חרב הבית במוצאי שביעית, ומי משכחת לה והא כתיב בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר, אי זו היא שנה שראש השנה שלה בעשור הוי אומר זה יובל, ואי סלקא דעתך חד בשבוע תרוב מחד בשבוע לחד בשבוע תמני לחד בשבוע אחרינא חמש סר הוי הני חמש סרי הויין כי קא מני לבר משתא דגלו בה: [נא]בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך וגו', [נב]ושמת לבך למבוא הבית לכל מוצאי המקדש וגו', והלא דברים קל וחומר ומה בית המקדש שנראה בעינים ונמדד ביד צריך שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים, דברי תורה שהם כהררים התלוים בשערה על אחת כמה וכמה. [נג]ובידו חבל מדה א"ר יהושע בן חנניה אין לך דבר שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה ובידו חבל מדה, והכתיב וביד האיש קנה המדה (יח) ההוא לתרעי: וחלונות אטומות (ברמז קפ"ב):

מא והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים, [נד]א"ר לוי ואי תימא רב פפי משום ר' יהושע דסיכנין אם שלש ירושלים הויא כל אחת ואחת שלשים מדורות יש בה למעלה, ואם שלשים ירושלים הויא כל אחת ואחת הויא בה שלשה מדורות למעלה. ורחבה ונסבה למעלה (כתוב ברמז תפ"ב): [נה]המזבח עץ שלוש אמות גבוה וארכו שתים אמות ומקצועותיו לו וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. פתח במזבח וסיים בשלחן, ר' יוחנן ור' אליעזר דאמרי תרווייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל עכשו שלחנו של אדם מכפר עליו, והמאריך על שלחנו מאריכין לו ימיו ושנותיו דילמא אתא עניא ויהיב ליה ריפתא. [נו]רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר [נז]כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. [נח]וצלעות הבית והעבים, צלעות הבית אלו [נט]מלטסין, והעובים אלו [ס]המרישות:

מב [סא]ויוציאני אל החצר החיצונה, עזרת נשים היתה ארך קל"ה על רוחב קל"ה וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידים להיות שנאמר [סב]ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבע מקצועי החצר. [סג]בארבע מקצועי החצר חצרות קטורות ואין קטורות אלא שלא היו מקורות, ומה היו משמשות, דרומית מזרחית היא היתה לשכת נזירים שהם מבשלים את שלמיהם ומגלחים את שערם ומשלחים תחת הדוד, מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין מתלעין בעצים וכל עץ שנמצא בו תולעת פסול לגבי מזבח. צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים. מערבית דרומית א"ר אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת, אבא שאול אומר שם היו נותנין שמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניא. [סד]ולבשו בגדים אחרים, [סה]ת"ר [סו]ופשט וגו' ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן שומע אני כדרך שפושט ביום הכפורים בגדי קדש ולובש בגדי חול, תלמוד לומר ופשט ולבש בגדים אחרים מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט מה להלן בגדי קדש אף כאן בגדי קדש, א"כ מה ת"ל אחרים, פחותים מהם, ר' אליעזר אומר אחרים והוציא לימד על כהנים בעלי מומין שכשרים להוצאת דשן, אמר מר אחרים פחותים מהם כדתנא דבי רבי ישמעאל בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו:

שפב מג והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים. [סז]ר"ש בן יהוצדק שאל את ר' שמואל בר נחמני א"ל בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מהיכן נבראת האורה, א"ל מלמד שנתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, אמרה לו בלחישה, א"ל מקרא מלא הוא [סח]עוטה אור כשלמה ואת אמר בלחישה, א"ל כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה בלחישה. א"ר ברכיה אלולא שדרשה ר' יצחק אי אפשר מימריניה. סקמי כן מה הוו אמרין ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום בית המקדש נבראת האורה, הה"ד כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו, ואין כבוד אלא בית המקדש שנאמר [סט]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים. [ע]וכי מי נתן קול במים לא הוא, אלא הרי אנו מכנים אותו לבריותיו כדי לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, כיוצא בו [עב]אריה שאג מי לא יירא וכי מי נתן כח בארי לא הוא, אלא הרי אנו מכנים אותו לבריותיו כדי לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע: אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. [עג]בשעה שגלה הקב"ה והראה ליחזקאל צורת הבית ותכונתו ומוצאיו אמר הקב"ה הגד את בית ישראל את הבית. א"ל יחזקאל מרי וכי עכשו הם בונים שאמרת וישמרו את כל צורתו וגו' ועשו אותם, א"ל לאו אע"פ שאינם עושים אותו עכשו יהו קורים בצורת הבית ואני מעלה עליהם כאלו בבנינו הם עסוקים. [עד]שמואל אמר ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית, וכי יש צורת הבית, אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאלו אתם בונים בו: ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח, [עה]ר' מאיר אומר כל אמות שהיו במקדש בינונים חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד, ור' יהודה אומר אמת בנין ששה טפחים ושל כלים חמשה, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח וחיק האמה ואמה רוחב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח, חיק האמה זה היסוד, אמה רוחב זה סובב, וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו קרנות, וזה גב המזבח זה מזבח הזהב, ר"מ סבר זהו באמה בת חמשה הא כל אמות הכלים באמת בת ששה, ור' יהודה סבר כזה יהיו כל אמות הכלים כו' אלא חיק האמה בגובהה אמה רוחב (כגבוה) [כניסה] גבולה אל שפתה סביב (גבהה), לא שנא הכי ול"ש הכי מזבח כמה הוה חמשין ותמניא, פלגיה דמזבח כמה הוה עשרים ותשעה, מקרנות ועד סובב עשרים ותלתא, כמה בציר לפלגיה דמזבח שיתא, ותנן אם עשה מרגליו ולמטה אפילו אמה אחת כשרה, דיקא נמי דקתני וחיק האמה ואמה רוחב ש"מ: [עו]ויאמר אלי זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים *תנן התם כל המנחות יש להם מעשה כלי בפנים, שאלו את רבי מנין א"ל הרי הוא אומר ויאמר אלי זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת אשר יאפו את המנחה, מנחה דומיא דחטאת ואשם מה חטאת ואשם טעונין כלי אף מנחה נמי טעונה כלי. השער הזה יהיה סגור (ברמז קפ"ב):

מד בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר, [עז]ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כל הכהנים ששמשו בימי צדקיה ערלים היו שנאמר בהביאכם וגו' ערלי לב וערלי בשר, וכה"א [עח]טומאתה בשוליה: כל בן נכר ערל לב וערל בשר. [עט]א"ר חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו כל בן נכר ערל לב וערל בשר, ומקמי יחזקאל מנא לן, גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. [פ]ומנא לן דמחלי עבודה דכתיב בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר וגו' לחללו את ביתי. תנו רבנן כל בן נכר יכול בן נכר ממש, תלמוד לומר ערל לב, אם כן מה ת"ל בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואין לי אלא ערלי לב, ערלי בשר מנין, תלמוד לומר וערל בשר, וצריכי דאי כתב רחמנא ערל בשר משום דמאים אבל בן נכר דלא מאים אימא לא, ואי כתב רחמנא בן נכר משום דאין לבו לשמים אבל ערל בשר לבו לשמים אימא לא צריכא: בד שיהיו של בוץ. רבינא אמר מהכא פארי פשתים, א"ל רבינא לרב אשי והא עד דלא אתא יחזקאל מנא לן, וליטעמיך הא דא"ר חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו וכו' אלא גמרא גמירי לה הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא: לא יחגרו ביזע. [פא]לא יחגרו במקום שמזיעים כדתניא כשהם חוגרים אין חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהם:

שפג וראשם לא יגלחו. [פב]שנו רבותינו מלך מסתפר בכל יום, כהן גדול מערב שבת לערב שבת, כהן הדיוט אחד לשלשים יום, מנלן אתיא פרע פרע מנזיר, כתיב הכא וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב התם [פג]גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים יום אף כאן שלשים יום וכו'. תנן אלו הם שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש

ממ"ק ובמ"ק נ ערכין יב: נא ספרי: נב יחזקאל מד: נג זכריה ב: נד בבא בתרא עה: נה ברכות נה: נו אבות פ"ג: נז ישעיה כח: נח ב"ב עה: נט מלטסין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחין עליו ראשי הקורות: ס מרישות קורות גדולות: סא מדות פ"ב: סב יחזקאל מו: סג שם: סד שם מד: סה יומא כג: סו ויקרא ו: סז בראשית רבה פרשה ג: סח תהלים קד: ע ירמיה יז: עא מכילתא: עב עמוס ו: עג ילמדנו: עד פסיקתא: עה מנחות צז, ע"ש כל הסוגיא ופירש"י: עו יחזקאל מו: *מנחות נו: עז איכה רבתי: עח איכה א: עט זבחים יח: פ שם כב: פא שם יט: פב סנהדרין כב: פג במדבר ו:

זית רענן (יח) ההוא לתרעי, פי' למדוד השערים, כ"ה בעירובין דף נ"ח:

ויאמר אלי הנבא וגו׳ בן אדם וגו׳ ופחי בהרוגים האלה וגו׳ ר׳ פנחס אמר לאחר עשרים שנה שנהרגו הרוגי בבל שרתה רוח הקדש על יחזקאל והוציאו לבקעת דורא והראהו עצמות יבשות הרבה מאד, א״ל בן אדם מה אתה רואה א״ל עצמות יבשות, א״ל יש בי כח להחיותם או לאו, א״ל ה׳ אלהים אתה ידעת, ולפי שלא האמין לא נקברו עצמותיו בארץ טהורה (טז) כמד״א [יו]ואתה על (ארץ) [אדמה] טמאה תמות, א״ל הנבא על העצמות, אמר לפניו רבש״ע מה הנבואה מביאה בשר וגידים שאכלו מהם חיה ועוף שמתו בארץ אחרת, מיד הקב״ה השמיע קולו מבין שני הכרובים ורעשה הארץ שנאמר ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו, ר׳ יהושע בן קרחה אומר ירד עליהם טל תחיית המתים מן השמים כמעין שהוא נובע כך היו המים נובעים עליהם גידים אמר הנבא אל הרוח שנאמר מארבע רוחות בואי הרוח ופחי ופתחו אוצרות נשמות והחזירו להם כל רוח ורוח לגוף בשר, כתיב במצרים [יד]וירבו ויעצמו במאד מאד מה להלן ששים רבוא אף מתים שהחיה יחזקאל ששים רבוא וכלם עמדו על רגליהם חוץ מאיש אחד, א״ל הנביא רבון העולמים מה טיבו של זה האיש, א״ל בנשך נתן ותרבית לקח וחי חיה לא יחיה, באותה שעה היו ישראל יושבים ובוכים היינו מקוים להקבץ עם כל בית ישראל ועכשו נגזרנו לנו היינו מקוים לאור ובא חשך היינו מקוים לעמוד עם כל ישראל לתחיית המתים עכשו אבדה תקותנו, באותה שעה אמר הקב״ה לנביא חי אני שאני מעמיד אתכם בתחיית המתים ומקבץ אתכם עם כל ישראל שנאמר הנה אני פותח את קברותיכם:

שעו [טו]והנהו [טז]קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן בר יצחק, נחר בהו רב אחא בר יאשיה. אמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא א״ל מנו מר א״ל אנא אחי בר יאשיה, א״ל ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוו עפרא. א״ל ומנו מרי דלא ידענא ליה, א״ל והא קרא כתיב [יז]וישוב (אל העפר) [העפר אל הארץ], א״ל דקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב [יח]ורקב עצמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין מי שאין בלבו קנאה אין עצמותיו מקריבין, חזייה דאית ביה מששא א״ל ליקום מר לגו ביתא. א״ל גלית ארעתך דאפילו נביאי לא איקרי לך דכתיב וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם וגו׳, א״ל והכתיב [יט]כי עפר אתה ואל עפר תשוב, א״ל ההיא שעה אחת קודם תחיית המתים. [כ]תניא ר״א אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו, מה שירה אמרו ה׳ ממית בצדקו ומחיה ברחמים רבים, ר׳ יהושע אומר שירה זו אמרו [כא]ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, ר׳ יהודה אומר אמת משל היה, א״ל ר׳ נחמיה אם אמת למה משל ואם משל למה אמת, אלא באמת משל היה, ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל הלכו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות, עמד ר׳ יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפלין שהניח לי אבי אבא מהם, ומאן נינהו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אדם שמנו לקץ וטעו שנאמר [כב]ובני אפרים שותלח בנו וגו׳ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו (כל) אחיו לנחמו, ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים שנאמר [כג]ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה בית ישראל המה וגו׳. ר׳ ירמיה בר אבא אמר אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית מצוה שנאמר [כד]העצמות היבשות שמעו דבר ה׳. ר׳ יצחק אמר אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כלו בשקצים ורמשים שנאמר [כה]ואבא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל, וכתיב התם והעבירני עליהם סביב סביב, רב יעקב אמר אלו מתים שבבקעת דורא דאמר ר׳ יוחנן מנהר אשל עד רבתי בקעת דורא היא שבשעה שהגלה נבוכדנאצר את ישראל היו בהם בחורים שהיו מגנין את החמה ביפים והיו כשדיות רואות אותם ושופעות דם זיבה אמרו לבעליהם ובעליהם למלך וצוה המלך והרגום והיו עדין שופעות דם זיבות וצוה המלך ורמסום. שנו רבותינו בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש, א״ל הקב״ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא, באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו, אמר מה טיבן של אלו א״ל חבריהם של אלו מחיים מתים בבקעת דורא, פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין. א״ר יצחק יוצק סיד רותח לתוך פיו של אותו רשע שאלמלי לא בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים: בן אדם התחיינה העצמות (כתוב ברמז רמ״ד):

שעז וראיתי והנה עליהם גידים. [כו]בית שמאי ובית הלל. בית שמאי אומרים לא כשם שיצירתו בעולם הזה יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור ובשר וגומר בגידים ועצמות אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור ובשר שכן הוא אומר במתי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור, א״ר יוחנן אין מביאין ראיה ממתי יחזקאל, ולמה היו מתי יחזקאל דומים לזה שהוא נכנס במרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון. ובית הלל אומרים כשם שיצירתו בעוה״ז כך יצירתו לעוה״ב, שכן איוב הוא אומר [כז]הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני התכתני אין כתיב כאן קפאתני אין כתיב כאן עור ובשר הלבשתני אין כתיב כאן ועצמות וגידים סוככתני אין כתיב כאן אלא תתיכני תקפיאני תלבישני תסוככני:

לח *כה אמר אדני ה׳ האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים, אל תקרי שנים אלא שנים אלו הם שני נביאים שנתנבאו בפרק אחד נבואה אחת הוי אומר אלו אלדד ומידד, וכל הנביאים נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו שנאמר [כח]מתנבאים במחנה עדין מתנבאים והולכים דא״ר שמעון [כט]וישארו שני אנשים במחנה נשתיירו, בשעה שאמר הקב״ה למשה [ל]אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד הם אינם ראויים לאותה גדולה, א״ל הקב״ה הואיל ומעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם שכל הנביאים נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו, ומה נבואה נתנבאו משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ, אבא חנן משום ר׳ אליעזר אומר על עסקי שליו היו מתנבאים עלי שליו עלי שליו, רב נחמן אמר על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר כה אמר אדני ה׳ האתה הוא אשר דברתי בימים וגו׳ שנים אל תקרי שנים אלא שנים. ביום בוא גוג על אדמת ישראל, [לא]אר״ש בן פזי א״ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת נצול משלש פורעניות, מחבלו של משיח, מדינה של גיהנם, ממלחמת גוג ומגוג, מחבלי של משיח כתיב הכא יום וכתיב התם [לב]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳, מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב התם [לג]יום עברה היום ההוא, ממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם ביום בוא גוג:

שעח ונשפטתי אתו בדבר ובדם. [לד]א״ר שמעון בן יוחאי אין שמו של הקב״ה מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט ברשעים, ואית לן קריין סגיאין ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואח״כ והתגדלתי והתקדשתי, [לה]שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב אחריו מהו אומר [לו]נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו, [לז]ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה׳, [לח]ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו׳, [לט]כה אמר ה׳ יגיע מצרים וסחר כוש אחריו מהו אומר [מ]אתה אל מסתתר, [א]ונודעה יד ה׳ את עבדיו וזעם את אויביו, [ב]לכן הנני מודיעם בפעם הזאת וגו׳, [ג]ויגבה ה׳ צבאות במשפט וגו׳:

שעט לט הנה באה ונהיתה (כתוב ברמז מ״ג): ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל. [מא]אמר הקב״ה לשם את כסית עריתא דאבוך חייך שאני פורעה להם שנאמר [מב]באדין גבריא אליך כפיתו בסרבליהון פטישיהון, ר׳ יודן ור׳ הונא ר׳ יודן אמר [מג]בגולייהון, ר׳ הונא אמר במיקסיהון, וכתיב [מד]ותחת כבודו יקד (יז) ולא כבודו ממש, וכן בני אהרן [מה]וישאום בכתנותם אמר הקב״ה ליפת את כסית עריתא דאבוך חייך שאני פורעה לך שנאמר ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר, אמר הקב״ה להם את בזית עריתא דאבוך חייך שאני פורעה לך שנאמר [מו]כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים:

שפ בן אדם וגו׳ אמור לצפור כל כנף. [מז]זש״ה [מח]דרשו מעל ספר ה׳ וקראו וגו׳. אמר רבי ומה אם להסגר בתבה י״ב חדש היו באים מאליהם שנאמר [מט]והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו מובאים אין כתיב כאן אלא והבאים מאליהם היו באים. להפטם מבשר גבורים על אחת כמה וכמה הה״ד בן אדם וגו׳ אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני

מא״ק זבמ״ק יג עמוס ז: יד שמות א: טו שבת קנב: טז קפולאי חופרים: יז קהלת יב: יח משלי יד: יט ברכות ז: כ סנהדרין צב: כא שמואל א ב:
כב דה״א ז: כג יחזקאל לז: כד שם: כה יחזקאל ח: כו ברכות ר״פ פרשה יד: כז איוב י: *סנהדרין יז: כח במדבר יא: כט שם:
ל שם לא שבת קיח: לב מלאכי ג: לג צפניה א: לד מכילתא: לה תהלים עו: לו שם: לז שמות יד: לח ישעיה סו: לט ישעיה מה: מ שם: א ישעיה סו:
ב ירמיה מז: ג ישעיה ה מא ב״ר פ׳ לו: מב דניאל ג: מג בגוליהון במיקסיהון מיני בגדים: מד ישעיה י: מה ויקרא י מו ישעיה כ: מז מדרש: מח ישעיה לד: מט ברכות ז:

זית רענן (טז) כמד״א ואתה על אדמה טמאה תמות, פי׳ ומקרא זה ילפינן שח״ל נקרא אדמה טמאה ויחזקאל נקבר בחו״ל: (יז) ולא כבודו, פי׳ שלא נשרפו בגדיהם וזה קאי על אשור שהיה מבני שם:

שעב כה אמר אדני אלהים ביום רדתו שאולה. [פב]א"ר לוי משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן, הצדיקים בדירתן [פג]במרעה טוב ארעה אותם ובהר מרום ישראל יהיה נויהם, ואת הרשעים בדירתן שנאמר כה אמר אדני אלהים ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את תהום. רבי יהודה אומר הובלתי כתיב אין עושים כסות לגיגית לא של כסף ולא של זהב ולא של נחשת ולא של ברזל ולא של עופרת אלא של חרס למה שהיא מינו, כך הרשעים חשך גיהנם חשך תהום חשך יבא חשך ויכסה חשך שנאמר [פד]כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה:

לב אז אשקיע מימיהם ונהרותם. [פה]א"ר חנינא אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא שנאמר אז אשקיע מימיהם ונהרותם, וכתיב בתריה [פו]ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל:

בן אדם נהה על המון מצרים. [פז]התחיל פרעה מתגאה ואמר אני ארד אצלו, א"ל ממי נעמת ממי את יפה טוב אתה ממלך אשור או ממלך צור וצידון, רדה והשכבה את ערלים וגו' שם אשור וכל קהלה, עילם וכל המונה, משך תובל, שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה וגו' שמה נסיכי צפון, באותה שעה היה פרעה רואה אותם ומתנחם שנאמר אותם יראה פרעה ונחם, אמר לו הקב"ה אתה מתנחם אני איני מתנחם ממה שעשית לבני [פט]ולא נחם אלהים: ותהי עונותם על עצמותם. [צ]כל האוכל ושותה בתשעה באב עונותיו חקוקים על עצמותיו שנאמר ותהי עונותם וגו':

שעג [צא]שמה אדום מלכיה [וכל נשיאיה, מלכיה] ולא כל מלכיה פרט לאנטונינוס בן אסוירוס (שריה) [וכל נשיאיה] ולא כל שריה פרט לקטיעא בר שלום, קטיעא בר שלום מאי היא, דההוא קיסר דהוה סני להו ליהודאי א"ל לחשובי דמלכותא מי שעלתה לו נימא ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער, א"ל יקטענה ויחיה, א"ל קטיעא בר שלום חדא דלא מצית יכלת להו לכלהו דכתיב [צב]כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, מאי קאמר אלימא דבדרינהו בארבע רוחות בארבע מיבעי ליה, אלא לומר לך כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל, ועוד קרו ליה מלכותא קטיעתא, א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא שדו ליה *לקמוניא חלילא כי קא נקטין ליה ואזלין, א"ל ההיא מטרוניתא ווי ליה לספינתא דאזלא בלא מיכסא, נפל על רישיה דערלתיה קטעה אמר יהבית מכסא חלפית ועברית, כי קא שדו ליה אמר כל נכסי לרבי עקיבא וחבריו, יצא ר' עקיבא ודרש [צג]והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו, יצאה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העולם הבא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים:

לג בא אלי הפליט מירושלים. [צד]זה מיכאל והוא הגיד לאברהם שנשבה בן אחיו שנאמר [צה]ויבא הפליט ויגד לאברם העברי, ולמה נקרא שמו פליט אלא בשעה שהפיל הקב"ה סמאל ממקום קדושתו אחז בכנפיו של מיכאל ופלטו הקב"ה והצילו מידו לפיכך נקרא שמו פליט: בן אדם יושבי החרבות על אדמת ישראל אומרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ, [צו]ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ, אנו שעובדין אלוהות הרבה אינו דין שנירש הארץ. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ומה אברהם שלא היה לו אלא בן אחד והקריבו ירש את הארץ, אנו שבנינו ובנותינו אנו מקריבים לאלילים אינו דין שנירש את הארץ, ר' נחמיה אומר ומה אברהם שלא היה לו במה להתלות ירש את הארץ, אנו שיש לנו במה להתלות אינו דין שנירש את הארץ. רבי שמעון בן יוחאי אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא (יד) מצוה יחידה ירש את הארץ, אנו שנצטוינו מצות הרבה אינו דין שנירש את הארץ, ומתשובה שיחזקאל משיבו את למד. כה אמר אדני ה' על הדם תאכלו זה אבר מן החי, ועיניכם תשאו אל גלוליכם זה אלילים, ודם תשפכו כמשמעו, עמדתם על חרבכם זה הדין וגזל, עשיתן תועבה זה משכב זכר, ואיש את אשת רעהו טמאתם זה גלוי עריות, ומה מצות שנצטוו בני נח לא עשיתם ואתם אומרים נירש את הארץ:

לד ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. [צז]אמר ר' שמעון בן יוחאי קברי עובדי אלילים אינם מטמאין שנאמר אדם אתם אתם קרויים אדם ואין עובדי אלילים קרויים אדם:

שעד [צח]מה הצאן מתפרדת והרועה מכנסה אף ישראל במדבר מתנחמים ובוכים ומתרעמים בכל שעה שנאמר [צט]כמה ימרוהו במדבר, ואעפ"כ לא נסתלקה מהם שכינה אלא נהגם כצאן שנאמר [ק]ויסע כצאן עמו. ד"א למה כצאן מה הצאן משברת את האילנות ואעפ"כ אין בעליה מקפידין עליה אף הקב"ה כן. אם צאן למה אדם ואם אדם למה צאן, אמר ר' יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר אם הם חייבים נוהג בהם כצאן כדי שלא יענשו ואם עשו מצות נוהג בהם כאדם ליתן להם שכר. ד"א כשם שהרועה זהיר בצאנו ביום ובלילה מפני הזאבים, כך היה הקב"ה זהיר בישראל דכתיב [קא]לא ימיש עמוד הענן יומם, וכן לעתיד לבא [קב]וסוכה תהיה לצל יומם, וכתיב [קג]נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן:

לה [קד]אם לא דם שנאת ודם ירדפך. ועשו היה שונא את הדם ר' לוי בש"ר חמא בר חנינא זה דם המילה, ר' לוי בש"ר שמואל בר נחמני דם הבכורה וקרבנות, ורבנן אמרין שנאת דם אדם בגופו:

לו ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו. [קה]מה ראו לומר קבוץ גליות אחר מברך השנים דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל: [קו]שמעתי שאין ממנים זקנים בחוצה לארץ, א"ר לוי ולא מקרא מלא הוא בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם, הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתם:

[קז]כטומאת הנדה היתה דרכם לפני, מה נדה זו מטמאה ומטהרה כך עתיד הקב"ה לטהר את ישראל שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וגו'. ד"א כטומאת הנדה ולא כטומאת המת מת בבית אין כהן גדול נכנס לשם אבל נדה נכנס עמה בבית ויושב עמה על האצטבא (טו) ובלבד שלא תהא מנדנדת, כך אלו נמשלו ישראל לטומאת מת אתה אומר אין השכינה חוזרת עליהם לעולם אבל בנדה כשם שהכהן עמה בבית ואינו חושש כך השכינה שורה על ישראל אע"פ שהם טמאים, שנאמר [קח]השכן אתם בתוך טומאתם:

ויבוא אל הגוים אשר באו שם (ברמז י'). ויבוא אל הגוים לא היה קרא צריך למימר אלא ויבאו כביכול את טוצא בשעה שגלו ישראל לבין העו"א היה הקב"ה מחזר על פתחיהן לשמוע מה אומרים ומה היו אומרים אלהיהם של אומה הוא פרע מפרעה מסיסרא ומסנחריב ומכיוצא בהם וחוזרים ואומרים ולעולם. כביכול הזקינו הדברים, ומה היו אומרים אם עם ה' אלה למה מארצו יצאו (ברמז רס"ה): וזרקתי עליכם מים טהורים. [קט]א"ר עקיבא אשריכם ישראל מי מטהר אתכם ולפני מי אתם מיטהרים אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר [קי]מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל:

שעה [א]דרש ר' עוירא ואי תימא ר' יהושע בן לוי שבעה שמות יש לו ליצר הרע, הקב"ה קראו רע [ב]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, משה קראו ערל [ג]ומלתם את ערלת לבבכם, דוד קראו טמא שנאמר [ד]לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא, שלמה קראו שונא שנאמר [ה]אם רעב שונאך האכילהו לחם, ישעיה קראו מכשול שנאמר [ו]הרימו מכשול מדרך עמי, יחזקאל קראו אבן שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם, יואל קראו צפוני שנאמר [ז]ואת הצפוני ארחיק מעליכם. ואת רוחי אתן בקרבכם וכתיב [ח]נקבה תסובב גבר (כתוב למעלה ברמז שי"ז). [ט]רבי חייא בר אבא אמר ואת רוחי אתן בקרבכם בעולם הזה היא נבזקת באחד מאבריה אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף, בעולם הזה [י]ויפח באפיו נשמת חיים אבל לעתיד לבא בנשימה ואת רוחי אתן בקרבכם. וקראתי אל הדגן וכתיב [יא]כי קרא ה' לרעב (כתוב ברמז רל"ב): [יב]כצאן קדשים. זו צאנו של יתרו שהיה משה רועה ארבעים שנה במטה האותות ולא שכלה אותם חית השדה והם פרים ורבים הרבה מאד:

לז ויאמר אלי וגו' הנבא בן אדם וגו' ופחי בהרוגים האלה. ר' יהושע אומר כשהביא נבוכדנאצר עלילות דברים על ישראל להרגם העמיד צלם בבקעת דורא והוציא כרוז ואמר כל מי שלא ישתחוה ישרף באש, וישראל לא בטחו בצל יוצרם ובאו הם ונשיהם ובנותיהם לאלילים חוץ מדניאל חנניה מישאל ועזריה ונתנו אותם לתוך כבשן האש וירד מיכאל והצילם. אמר להם הייתם יודעים שיש לכם אלוה משזיב ומציל למה עזבתם אלהיכם והשתחויתם לאלילים שאין בהם כח להציל אלא כדרך שעשיתם בארצכם והחרבתם אותה כך אתם רוצים לעשות בארץ הזאת להחריב אותה וצוה ונהרגו כלם שנאמר

ויאמר

ממ"ק ובבמ"ק פב במדבר רכס : פג יחזקאל לד : פד ישעיה ס : פה סנהדרין לח : פו יחזקאל כט : פז תנחומא : פט שמות יד : צ תענית ל : צא ע"ז י : צב זכריה ב : *לקמוניא כו', בית מלא עפר : צג ויקרא כד : צד פר"א : צה בראשית יד : צו תוספתא דסוטה : צז יבמות ס : צח תנחומא : צט תהלים עח : ק שם : קא שמות יד : קב ישעיה ג : קג תהלים עז : קד בראשית רבה פרשה סג : קה מגילה יז : קו ירושלמי דבכורים : קז תנחומא : קח ויקרא י : קט יומא פה : קי יבמות מ : א סוכה נב : ב בראשית ח : ג דברים י : ד תהלים נא : ה משלי כה : ו ישעיה נז : ז יואל ב : ח ירמיה לא : ט בראשית רבה פ' כו : י בראשית ב : יא מ"ב ח : יב פר"א :

זית רענן (יד) מצוה יחידה, נו מצוה מילה : (טו) ובלבד שלא תהא מנדנדת, עי' פי"ג דזבים :

חויא אלו ענונין שלה וכה"א [מז]הלהן תעגנה. את כל המנהגים אותה, א"ר אבא אלו משוטות. וכה"א אלונים מבשן עשו משוטיך, ואיכא דאמרי מהכא וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט. [מח]א"ר אלעזר עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע שנאמר וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים על הארץ יעמדו, א"ר אלעזר אין לך אומניות פחותה מן הקרקע שנאמר על הארץ יעמדו:

כח יען (כי) גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי, [מט]אמר לו הקב"ה לחירם אתה עושה עצמך אלוה הנה חכם אתה מדניאל, נבוכדנאצר רצה לקרב לו זבח ניחות ומנחה ולא רצה ואתה עושה עצמך אלוה מה היה סופו [נ]על ארץ השלכתיך (כתוב ברמז רל"ט): [נא]חירם מלך צר היה גאה ומתגאה עד מאד, מה עשה נכנס לים ועשה לו ארבעים עמודים של ברזל מרובעים ארוכים שיעורים שוה והעמידם זה כנגד זה, ועשה שבעה רקיעים וכסא וחיות ורעמים וזיקים וברקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית ת"ק אמה על ת"ק אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני עשה של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפריש בין ראשון לשני. השלישי של ברזל אלף ות"ק אמה על אלף ות"ק אמה וסילון של מים מפריש בין שני לשלישי ואבנים מגולגלות עשה ברקיע של ברזל שהיו מתבקעים אלו עם אלו ונשמעים כמו רעמים. הרקיע הרביעי עשה של עופרת שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים מפריש בין שלישי לרביעי. הרקיע החמישי של נחשת ועשאו שני אלפים ות"ק אמה על שני אלפים ות"ק אמה וסילון של מים מפריש בין רביעי לחמישי. הרקיע הששי של כסף שלשה אלפים אמה על שלשה אלפים אמה וסילון של מים מפריש בין חמישי לששי. הרקיע השביעי של זהב שלשה אלפים ות"ק אמה על שלשה אלפים ות"ק אמה וקבע בו אבנים טובות ומרגליות אמה על אמה והיה מראה מכאן ומכאן, מכאן נעשים ברקים ומכאן נעשים זיקים והיה מזדעזע עצמו ואותם האבנים מתבקעות אלו עם אלו ונשמעים הרעמים, אמר הקב"ה ליחזקאל בן אדם אמור לחירם מלך צר מה אתה מתגאה ילוד אשה אתה, אמר לפניו רבש"ע היאך אני הולך אצלו והוא תלוי באויר, באותה שעה הביא הקב"ה רוח בציצת ראשו והעלהו אצל חירם, כיון שראה חירם ליחזקאל נבהל ונזדעזע א"ל מי העלך לכאן, א"ל הקב"ה כך צוני לך אמור לו למה אתה מתגאה ילוד אשה אתה, א"ל ילוד אשה אני אלא שאני חי וקיים לעולם מה הקב"ה מושבו בלב ימים אף אני מושבי בלב ימים מה הקב"ה בשבעה רקיעים אף אני כן ולא עוד אלא כמה מלכים מתו ואני קיים, (יב) וכן אחד ועשרים מלכים ממלכי בית דוד ואחד ועשרים ממלכי ישראל וחמשים נביאים ועשרה כהנים גדולים קברתי כלם ואני חי הרי אל אני, אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים, אמר לו יחזקאל והרי עמדו גדולים ממך ולא עשו כמעשיך. למה היה חירם דומה לעבד שעשה לבוש לארונו כל זמן שהיה הלבוש על ארונו העבד רואה והיה מתגאה עשיתי זה הלבוש לארוני, אמר האדון אני קורע הלבוש ולא יהיה העבד מתגאה עלי, כך חירם היה מתגאה על ידי ששלח ארזים לבית המקדש, אמר הקב"ה הריני מחריב את ביתי שלא יהיה חירם מתגאה עלי שנאמר [נב]פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך, ומה היה סופו הביא הקב"ה עליו נבוכדנאצר ובעל את אמו בפניו והורידו מכסאו והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום ומטבילם בחומץ ומאכילן עד שמת מיתה משונה, ואותן הפלטין מה נעשה בהם קרע הקב"ה את הארץ וגנזם לצדיקים לעתיד לבא. [נג]שלשה עשר הם שלא טעמו טעם מיתה אלו הם, חנוך, ואליעזר עבד אברהם, ומתושלח, וחירם מלך צור, ועבד מלך הכושי, ובתיה בת פרעה, וסרח בת אשר, ושלשה בני קרח, ואליהו ז"ל, ומשיח, ור' יהושע בן לוי. [נד]תשעה נכנסו בחיים לגן עדן, חנוך, אליהו ז"ל, ומשיח, ואליעזר, ועבד מלך הכושי, וחירם מלך צור, ויעבץ בן בנו של ר' יהודה הנשיא, וסרח בת אשר, ובתיה בת פרעה, ויש אומרים הוצא חירם והכנס תחתיו ר' יהושע בן לוי:

בעדן גן אלהים היית. [נה]א"ר חמא בר חנינא עשר חופות עשה לו הקב"ה לאדם הראשון שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אדם פטדה ויהלום תרשיש שהם וישפה ספיר נופך וברקת וזהב מלאכת תופיך ונקביך ביום הבראך כוננו, מר זוטרא אמר י"א שנאמר כל אבן יקרה. וזהב ר' יוחנן אמר זהב קטן שבכלם דקא חשיב ליה לבסוף, מאי מלאכת תופיך ונקביך אמר לו הקב"ה לחירם בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם, ואית דאמר הכי אמר לו בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדם הראשון:

כט יען (אשר) אמר יאור לי (כתוב ברמז רל"ט). ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות, [נו]כתיב [נז]שבע פרות הטובות, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר י"ד שנה שכן פרעה רואה, ר' נחמיה אומר כ"ח שנה שכן פרעה רואה ואומר ליוסף, ורבנן אמרי מ"ב שנה שכן פרעה רואה ואומר ליוסף ויוסף חוזר ואומר לפרעה, א"ר יוסי בר חנינא שתי שנים היה רעב כיון שירד יעקב למצרים כלה הרעב ואימתי חזר בימי יחזקאל הה"ד ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות:

שסח [נח]מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים. וכן הוא אומר [נט]יחדיו ישכבו בל יקומו דועכו כפשתה כבו, ללמדך שלא היתה מלכות ירודה ממצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל. כשהוא מושל את הממלכות אינו מושלם אלא בארזים שנאמר [ס]הנה אשור ארז בלבנון, ואומר [סא]ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו, ואומר [סב]אילנא די חזית די רבה ותקיף, וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בקש שנאמר [סג]יאכלמו כקש, וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בכסף וזהב שנאמר [סד]הא צלמא רישיה דדהבא חדוהי ודרעוהי דכסף, וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלם אלא בעופרת שנאמר [סה]צללו כעופרת, כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בחיות שנאמר [סו]וארבע חיון רברבן, וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלם אלא בשועלים שנאמר [סז]אחזו לנו שועלים. שאל אנטונינוס את רבי אני מבקש לילך לאלכסנדריא שמא יעמוד עלי מלך וינצחני, א"ל איני יודע, מכל מקום כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא מושל ולא שר שנאמר מן הממלכות תהיה שפלה:

שסט ולא יהיה עוד לישראל למבטח מזכיר עון. [סח]רבי יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו כתיב [סט]שרפים עומדים וגו' בשתים יכסה פניו שלא להביט בשכינה ובשתים יכסה רגליו שלא יראו פני השכינה, וכתיב וכף רגליהם ככף רגל עגל ראה מה כתיב וארבעה פנים לאחד וארבע כנפים, בשביל כפרתם של ישראל הוסיף להם עוד שתים אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל. תמן תנינן כל השופרות כשרים חוץ משל פרה, תמן תנינן [ע]והרגת את האשה ואת הבהמה אם אשה חטאה בהמה מה חטאה, אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ואומר זו היא שנהרג פלוני על ידה, ומפני מה אמרו אין סוטה שותה בכוס של חברתה שלא יהיו הבריות אומרים בכוס זה שתתה אשה פלונית ומתה, וכן הוא אומר [עא]שור או כשב או עז כי יולד, שור נולד ואין עגל נולד אלא שלא להזכיר עון:

שע ל בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. [עב]את מוצא בשעה שעובדי אלילים נופלים הקב"ה מנחמן זו בזו שכן אתה מוצא בשעה שנפלו המצריים היו מתנחמין באשור שכן כתיב בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי וגו':

לא אל מי דמית בגדלך הנה אשור ארז בלבנון מלך בעולם, יפה ענף בן אבות, וחורש מצל זכות אבות עומדת לו, וגבה קומה *קוזמוקטור בעולם, ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן היתה מבין עבותים משעה שנעשה כל העולם קליעה אחת להכעיס להקב"ה הניח עצתם ויצא לו שנאמר (יג) [עג]מן הארץ ההיא יצא אשור, מים גדלוהו שכן כתיב [עד]האדם והבהמה הבקר והצאן וגו' אל ירעו, ומים אל ישתו בשביל אותם מים נתגדל בעולם ע"י מי מתרומם בעולם ע"י יונה שעלה מן התהום, וכה"א תהום רוממתהו, [עה]ויגע הדבר אל מלך נינוה, הוי פרעה והמצריים מתנחמים באשור וכשנפל אשור הוא מתנחם במצרים, שנאמר [עו]התיטבי מנא אמון הא את טבא מאלכסנדריאה רבתא:

שעא ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים. [עז]ר' יהודה ור' יוסי, ר' יהודה אומר גן גדול מעדן דכתיב כל עצי עדן אשר בגן, *בעדן גן אלהים היית, ר' יוסי אומר עדן גדול מגן שנאמר [עח]ויטע ה' אלהים גן בעדן, והא כתיב [עט]ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן מתמצית בית כור שותה תרקב, על דעתיה דר' יוסי [פ]כפיג הזה שהיא נתונה בגנה ומשקה כל הגנה, והא ר' יהודה יש לו שני מקראות ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד, א"ר חנינא דצפורי האיר הקב"ה עיניו של ר' יוסי ומצא לו מקרא אחד מכריע על גביו ואי זה זה [פא]וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה':

כה

ממ"ק ובמ"ק מז רות א: מח יבמות סג: מט בראשית רבה פרשה לו: נ יחזקאל כח: נא מדרש: נב זכריה יא: נג מדרש: נד אבות דרבי נתן: נה בבא בתרא עה: נו בראשית רבה פ' פט: נז בראשית מא: נח מכילתא: נט ישעיה מג: ס יחזקאל לא: סא עמוס ב: סב דניאל ד: סג שמות טו: סד דניאל ב: סה שמות טו: סו דניאל ז: סז שיר השירים ב: סח תנחומא: סט ישעיה ו: ע ויקרא כ: עא שם כב: עב פסיקתא רבתי: *קוזמוקטור מלכים: עג בראשית י: עד יונה ג: עה שם: עו נחום ג: עז ב"ר פ' טו: *יחזקאל כח: עח בראשית ב: עט שם: פ פיגי מעין פיי פיגי: פא ישעיה נא:

זית רענן (יב) וכן אחד ועשרים מלכים וכו', דהיינו מדוד עד חורבן הבית: (יג) מן הארץ ההיא וגו', גבי דור הפלגה כתיב: שכן כתיב האדם והבהמה בנינוה כתיב והיא של אשור דכתיב ויבן את נינוה:

נבוזראדן התחיל הדם תוסס אמר להם מה טיבו של דם זה שתוסס א"ל דם פרים ואילים וכבשים שהיינו מקריבים על גבי המזבח, מיד שלח והביא פרים ואילים וכבשים שחטן לפניו ועדין היה הדם תוסס, וכיון שלא הודו לו נטלם ותלאם בגרדום, אמרו הואיל והקב"ה מבקש לתבוע דם זה מידינו דם כהן ונביא הוא שהיה מתנבא עלינו כל הדברים שאתה עושה ועמדנו עליו והרגנוהו, מיד נטל ארבעים אלף פרחי כהונה והרגן עליו עד שהגיע דמם לדמו של זכריה. ומה טעם [א]פרצו ודמים בדמים נגעו, ועדין היה הדם תוסס ונטל מן נערים כך ושחטן ומן בחורים כך ושחטן ומן זקנים כך ושחטן, כיון שראה שעדין הדם תוסס בההיא שעתא נזף ביה אמר ליה ומה את סבור ומה את בעי דנקטיל כל אומתך עליך, באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים ואמר אם זה שהוא בשר ודם אכזרי היום עודנו ומחר איננו נתמלא רחמים על בני ואני שכתוב בי [ב]כי אל רחום ה' אלהיך עאכ"ו, מיד רמז הקב"ה לאותו הדם ונבלע במקומו, כיון שראה נבוזראדן כך אמר בלבו כולם נתחייבו הריגה בשביל נפש אחת מישראל אני שהרגתי כמה נפשות עאכ"ו ערק ליה ואתגייר ונעשה גר צדק, תאנא נעמן גר תושב היה, נבוזראדן גר צדק היה: יען טהרתיך ולא טהרת וגו'. [ג]מנא הא מילתא דאמרי אינשי קריתיה לבר עמיתך ולא עניך רמי גודא רבה שדי עילויה, דכתיב יען טהרתיך ולא טהרת וגו'. (כי) [בן אדם] הנני לוקח את מחמד עיניך. [ד]א"ר יוחנן כל אדם שמתה אשתו כאלו חרב בית המקדש בימיו שנאמר (כי) [בן אדם] הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה, וכתיב ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב, וכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם:

פארך חבוש עליך. [ה]א"ר אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב [ו]בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהם פאר מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך את הוא דמחייבת הא כ"ע פטירי, וה"מ ביום ראשון. [ז]אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי. אבל אסור בשאלת שלום מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום, אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ונעליך תשים ברגליך. ולחם אנשים לא תאכל א"ר יהודה אמר רב אבל יום ראשון אסור לאכול משלו מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולחם אנשים לא תאכל. פארך חבוש עליך. [ח]איכא דבעי למימר תפלין איכא דבעי למימר גיהוץ. האנק דום מכלל שהוא צריך לצוות, אבל לא תעשה לך מכאן שהוא צריך להתאבל, מאן דאמר זה תפלין (י) אי מה תפלין לשני ימים אף אבל לשני ימים ת"ל וכו', מאן דאמר זה גיהוץ אי מה גיהוץ שלשים יום אף אבל שלשים יום. ולא תעטה על שפם מכאן שצריך לכסות פניו. (יא) ויכסנה מלרע, א"ר חסדא דלא יהון אמרין פומיה חשש. ולחם אנשים לא תאכל מכאן שהקטנים הולכים אצל הגדולים, ומנין שהגדולים הולכים אצל הקטנים דכתיב [ט]כה אמר ה' אל תבא בית מרזח. מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלים ובדרום שואלין, ר' הושעיא אזל לחד אתרא חמא אבליא בשבתא ושאל בהון אמר אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומנו. ופארכם על ראשיכם וגו', אהה מוצא כשירד נבוכדנאצר מירושלים וגלות צדקיה בידו יצתה גלות יכניה לקראתו והיו מכוסים שחורים מבפנים ולבנים מבחוץ והיו מקלסין לפני נ"נ נקטוה דורון והוו שואלין להון מה עביד באבא מה עביד בברי מה עביד באחי והוו אמרין ליה [ט]אשר למות למות ואשר לחרב לחרב, והוון מקלסין בהדא ידא ומספידין בהדא ידא לקיים מה שנאמר ופארכם על ראשיכם וגו':

כה יען (כי) אמור מואב (כתוב ברמז תע"ד): לבני קדם על בני עמון (כתוב ברמז מ"ה):

שסה ונטיתי ידי על אדום. [י]מגיד הכתוב כשהקב"ה מטה ידו רשעים כלים מן העולם, משלו משל למה הדבר דומה לביצים שהיו נתונות בידי אדם שאם יטה ידו מעט הם נופלות ומשתברות, וכה"א [יא]ויט ידו על (אדום) [צפון] ויאבד את אשור, וכה"א [יב]וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור, ואומר [יג]נטית ימינך תבלעמו ארץ, ואומר הנני נוטה ידי על פלשתים, [יד]ונטיתי ידי על יהודה, ונטיתי ידי על אדום, ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל. בן אדם אמור לנגיד צור (ברמז ש"ל):

כו בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלים האח. [טו]זהו שאמר הכתוב [טז]שמח לאיד לא ינקה, ואומר [יז]בנפול אויבך אל תשמח, ואומר בן אדם יען אשר אמרה צר, מהו אומר הנני עליך צר והעליתי עליך גוים, וכן אתה מוצא במצרים [יח]עד בכור השבי שבויים מה חטאו אלא שלא יהו השבויים אומרים יראתנו הביאה עליהם את הפורענות, וללמדך שכל הגזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויים שמחים לקיים מה שנאמר *שמח לאיד לא ינקה: אמלאה החרבה, [יט]א"ר נחמן בתחלה כשהיו מנסכים ביהודה לא היה יינם מחמיץ עד שנותנים לתוכו שעורים וקורים אותו חומץ סתם, עכשו אין יינם של אדום מחמיץ עד שנותנין לתוכו שעורים וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה, אם מלאה זו חרבה זו ואם חרבה זו מלאה זו, ואי תימא מהכא [כ]ולאום מלאום יאמץ, [כא]קיסרין וירושלים אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמין, נתישבו שתיהן אל תאמין, חרבה קיסרי וישבה ירושלים האמן, חרבה ירושלים וישבה קיסרי האמן שנאמר אמלאה החרבה אם מלאה זו חרבה זו, רב נחמן אמר מהכא ולאום מלאום יאמץ:

שסו ונתתי צבי בארץ חיים. [כב]א"ר אלעזר מתים שבחוצה לארץ אינם חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים, ארץ שצביוני בה מתיה חיים ארץ שאין צביוני בה אין מתיה חיים, מתיב רב אבא בר ממל [כג]יחיו מתיך נבלתי יקומון, יחיו מתיך אלו מתים שבארץ ישראל נבלתי יקומון אלו מתים שבחוצה לארץ וכתיב יקומון, ואי משום דכתיב ונתתי צבי בארץ החיים אנבוכדנאצר הוא דכתיב והכי קאמר רחמנא מייתינא עליך מלכא דקליל כטביא, א"ל רבי מקרא אני דורש [כד]נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה, ואלא הא כתיב יקומון ההוא בנפלים הוא דכתיב. ור' אבא בר ממל האי נותן נשמה לעם עליה מאי עביד ליה, מבעי ליה לכדר' אבהו אמר רב אפילו שפחה שבארץ ישראל מובטחת לה שהיא בת העולם הבא, כתיב הכא לעם עליה וכתיב התם [כה]שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור, ורוח להולכים בה מבעי ליה לכדר' חייא בר אבא דא"ר חייא בר אבא המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ור' אליעזר מתים שבחוצה לארץ אינם חיים, אמר ר' אלעאי על ידי גלגולים. מתקיף לה רב שילא בר בריה דרב אחא והלא גלגול לצדיקים צער הוא, אמר אביי מחילות עושים להם בקרקע:

שסז *עשרה דברים נקראו חיים. הקב"ה שנאמר [כו]והוא אלהים חיים. תורה נקראת חיים שנאמר [כז]עץ חיים היא. ישראל נקראו חיים שנאמר [כח]ואתם הדבקים וגו'. חכמים נקראו חיים שנאמר [כט]תורת חכם מקור חיים. צדיקים שנאמר [ל]פרי צדיק עץ חיים. גן עדן שנאמר [לא]ועץ החיים בתוך הגן. מים שנאמר [לב]מים חיים. ארץ ישראל שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים. ירושלים שנאמר [לג]אתהלך לפני ה' בארצות החיים. גמילות חסדים שנאמר [לד]כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך: בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי. [לה]מדבר בעובדי אלילים בלהות אתנך עובדי אלילים לא היו ואינם עתידים להיות שנאמר בלהות בל היית ואינך עכשו, ותבקשי לעולם הבא, ולא תמצאי עוד לעולם, אבל ישראל היו עתידים להיות שנאמר [לו]זכור עדתך קנית קדם, וכתיב [לז]עם זו קנית, והם עכשו שנאמר [לח]אתם נצבים היום ועתידים להיות שנאמר והיו לי נאם ה':

כז אלונים מבשן עשו משוטיך. [לט]א"ר יצחק נמשלו עובדי אלילים כספינה זו מה הספינה הזו תורן ממקום אחד והוגנין ממקום אחר כך [מ]שמלה ממשרקה, [מא]שאול מרחובות הנהר, [מב]חושם מארץ התימני. [מג]תנן התם המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהגים אותה. תנא תורן [מד]אסקריא וכן הוא אומר ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך. נס [מה]אדרא וכה"א שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס. עוגין תני ר' חייא

ממ"ק ובמ"ק א סוטה ד: ב דברים ד: ג בבא קמא לב: ד סנהדרין כב: ה סוכה פס: ו מועד קטן טו: ז ירושלמי דמו"ק: ח ירמיה טז: ט שם טו: י מכילתא: יא צפניה ב: יב ישעיה לא: יג שמות טו: יד צפניה א: טו מכילתא: טז משלי יז: יז שם כד: יח שמות יג: *משלי יז: יט פסחים מב: כ בראשית כה: כא מגילה ו: כב כתובות קיא: *כתובות קיא: כג ישעיה כו: כד שם מב: כה בראשית כב: *אבות דרבי נתן: כו ירמיה י: כז משלי ג: כח דברים ד: כט משלי יג: ל שם יא: לא בראשית ב: לב ירמיה ב: לג תהלים קטז: לד שם סג: לה תנחומא: לו תהלים עד: לז שמות טו: לח דברים כט: לט בראשית רבה פרשה סג: מ בראשית לו: מא שם: מב שם: מג בבא בתרא עג: מד אסקריא מקום שפורסין עליו את הוילון בראש הספינה: מה אדרא הוא הוילון שפורסים על התורן להוליך את הספינה ברוח:

זית רענן (י) אי מה תפלין לשני ימים, כר' יהושע ס"ל דשני ימים אסור להניח, עי' בגמרא: אף אבל לשני ימים, פי' קושיא היא וניחא דאבל ב' ימים בלבד ולא שבעת ימים: אי מה גיהוץ שלשים יום אף אבל שלשים יום, פי' א"כ נימא דגזירות ז' נוהג כל שלשים יום: (יא) ויכסנה מלרע, פי' מלמטה לפיו ולמה צריך לעטף ראשו ומשני דלא יהא וכו' פי' שלא יאמרו שפיו כואב לו לפיכך נתעטף כן: שהקטנים הולכים אצל הגדולים, שהם היה להם לילך אל יחזקאל להברותו וא"ל הקב"ה לחם אנשים לא תאכל: בית מרזח, פי' אבל:

יצא מרשותו, א"ל הן, א"ל אף אנו יצאנו מרשותו נהיה כעובדי אלילים, אמר להם יחזקאל והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה וגו', אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא, ואתם לא נמכרתם ברמים שנאמר [עג]כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו:

שס וברותי מכם המורדים והפושעים בי. [עד]אלו בני תשע מדות אסנ"ת משגע"ח, בני אמה, בני שנואה, בני נדוי, בני תמורה, בני מריבה, בני שכרות, בני גרושת הלב, בני ערבוביא, בני חצופה: ואתם בית ישראל וגו' איש גלוליו לכו עבדו. [עה]רבי אלעזר שאל לרבי חנינא ואית דאמרי רבי חנינא שאל לרבי אלעזר אפשר כן רבא שאל לתלמידא אלא לא בעא כן אלא למבדקיניה, א"ל מהו דכתיב [עו]שתים שאלתי ראש ועושר אל תתן לי וגו' פן אשבע וכחשתי, איזה מהם קשה הראשונה או השניה, א"ל מצינו שויתר הקב"ה על עבודת אלילים ולא ויתר על חלול השם שנאמר ואתם בית ישראל וגו' איש גלוליו (עיניו) לכו עבודו וגו' ואת שם קדשי לא תחללו:

שסא כא ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים. [עז]אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים, רבי יונתן אומר אף כל גופו של אדם שנאמר והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח וגו', ור' יונתן נמי הא כתיב בשברון מתנים, ההיא דכי מתחלא ממתנים קא מתחלא, ורב נמי הא כתיב ונמס כל לב ורפו כל ידים, שאני שמועת בית המקדש דתקיפא טובא: וגם אני אכה כפי אל כפי. [עח]תמן תנינן על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, מאי זועות רב קטינא אמר סופק כפיו שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי, רבי נתן אמר אנחה מתאנח שנאמר [עט]והניחותי חמתי והנחמתי, ורבנן אמרין בועט ברקיע שנאמר [פ]הידד כדורכים יענה, רב אחא בר יעקב אמר דוחק רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר [פא]השמים כסאי והארץ הדום רגלי: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך, [פב]על אמה דפצליה בראש שני דרכים שהיא מתווכת בין שני דרכים אחת הולכת למדבר ואחת הולכת לירושלים. לקסם קסם התחיל קוסם קסמים, קלקל בחצים התחיל מקלקל בחצים לשמה של רומי ושל אלכסנדריא ולא עלתה, לשמה של ירושלים ועלתה. זרע זריעות ונטע נטיעות לשמה של רומי ולא צמחו, לשמה של ירושלים וצמחו. הדליק נרות ופנסים לשמה של רומי ולא היו מאירים, לשמה של ירושלים והיו מאירים. שאל בתרפים בע"א שלו כמד"א [פג]אין אפוד ואין תרפים. ראה בכבד א"ר לוי כהדין ערבאה דנכים אימרא וחזי בכבדא. בימינו היה הקסם ירושלים, נראית הוה קסמא על ירושלים בימינו. לשום כרים [פד]פלימרכום. לפתוח פה ברצח [פה]ספיקלטורום, להרים קול בתרועה [פו]סרפינום. לשום כרים על שערים [פז]טירונים. לשפוך סוללה אבני בליסטרא. לבנות דיק כבשים, וכלם היה להם כקסם שוא בעיניהם. שבועי שבועות אמר להם ירמיהו לישראל אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה שהיא נדרשת שבעה משבעה עכשו שלא זכיתם הרי נבוכדנאצר בא ומקסם עליכם שבעה משבעה. והוא מזכיר עון להתפש זהו עונו של זכריה. ואתה חלל רשע נשיא ישראל (כתוב ברמז קנ"ג): כה אמר אדני ה' הסיר המצנפת. [פח]אמר ליה ריש גלותא לרב הונא כלילא מנא לן דאסיר, א"ל מדרבנן דתנן בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים, א"ל רב חסדא קרא כתיב הסיר המצנפת והרים העטרה, וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה, אלא לומר לך בזמן שמצנפת בראש כהן גדול עטרה בראש כל אדם נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה עטרה מראש כל אדם. דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי בשעה שאמר הקב"ה הסיר המצנפת אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זאת להם לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע, א"ל ולא זאת להם לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל שהעמידו צלם בהיכל. [פט]רבי יוחנן ורשב"ל הסיר המצנפת מי שהוא גדול בעולם הזה קטן לעולם הבא, ר' מיאשא בר מיאשא בר בריה דרבי יהושע בן לוי נשתקע בחליו שלשה ימים, לאחר ג' ימים נתישבה דעתו, א"ל אבוי היכן היית בני, א"ל בעולם מעורבב הייתי, מה חמיתא תמן, א"ל הרבה בני אדם ראיתי כאן בכבוד ושם בבזיון, שם בכבוד וכאן בבזיון, רבי יוחנן וריש לקיש סלקין למקבר יתיה, א"ל אבוי שמעתון מה אמר הדין ינוקא, א"ל מה אמר ותני להון עובדא, אמרין ליה מקרא מלא הוא הסיר המצנפת:

שסב רבי סימון אמר קטן וגדול שם הוא, בעולם הזה מי שהוא קטן יכול ליעשות גדול ומי שהוא גדול יכול ליעשות קטן, אבל לעתיד לבא גדול אינו יכול ליעשות קטן ומי שהוא קטן אינו יכול ליעשות גדול. ונתתיך ביד אנשים בוערים חרשי משחית. [צ]וכה"א [צא]דור עקש ופתלתל, אמר משה לישראל עקמנים אתם פתלתלנים אתם אין אתם הולכים אלא לאור, משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל נתנו לאומן לתקנו מתקנו בא"ר, ואם לאו מכוונו במעגלה, ואם לאו מפסלו במעצד ומשליכו לאור:

כב הנה נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך. [צב]א"ר אלעזר מלמד שהיו פושטים ידיהם וזרועותיהם תחת כנפיהם ונוטלים את השחד והיו מקלקלים את הדין: ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה [צג]מהו בזמה במחשבה, א"ר אלעזר היו יושבים ומחשבים אי זה ערוה חמורה הוי אומר מי שבא על אשת איש בחנק ומי שבא על כלתו בסקילה הרי כלה חמורה. תני רבי ישמעאל ואיש ואביו ילכו אל הנערה, יכול לתאוה, ת"ל לחלל את שם קדשי. והנה הכיתי כפי אל בצעך. [צד]א"ר יעקב בר אדא בש"ר יוחנן כ"ד חטאות כתב יחזקאל ומכלם לא חתם אלא בגזל שנאמר והנה הכיתי כפי אל בצעך. ר' פנחס בש"ר יוחנן לבני אדם שהיו בהם עובדי אלילים ומגלי עריות ושופכי דמים הגזל חמור מכולם: בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה. [צה]ר' יוחנן ור' שמעון בן לוי, ר' יוחנן אמר אתמוהי קא מתמה ארץ לא מטוהרה את כלום ירדו עליך גשמים ביום זעם, ור' שמעון בן לקיש אמר כפשטיה דקרא ארץ לא מטוהרה את מי לא ירדו עליך גשמים ביום זעם. [צו]רבי אבא בר כהנא אמר [צז]והנה עלה זית טרף בפיה מהיכן הביאה לו משבשין של ארץ ישראל, הדא אמרה דלא טפת ארעא דישראל במבולא:

כג ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי. [ק]מה דרכו של חרס לאחר שנשבר אין לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מישראל אין עתידה לחזור להם, אבל בעובדי אלילים מהו אומר [קא]כוס זהב בבל ביד ה', מה דרכו של זהב כשנשבר יש לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן העו"א עתיד לחזור להם. [קב]וקול המון שלו בה, מלמד שהיו עושים [קג]הומניות לע"א, ואל אנשים וגו' מובאים סבאים, [קד]קטיספין דחיין. ויתנו צמידים אל ידיהן, רבי יהודה בר' סימון אמר קדשים. ואומר לבלה נאופים תרגם עקילס פלייא פורני דהיא מבליא[קה], ר' יהודה בר' סימון אומר אין לשון בלה אלא עבודת אלילים כמה דאת אמר [קו]ופקדתי על בל בבבל:

כד בן אדם כתב לך את שם היום (כתוב לעיל ברמז תתרי"ח). [קז]אוי עיר הדמים ווי מן קדם קרתא דשפכי דמים בגווה. סיר אשר חלאתה בה דחפשישותא* בגווה. וחלאתה לא יצאה ממנה דחפשישותא לא נפקא מן גוה. לנתחיה הוציאה מטליות מטליות היו גולים, כיצד גלו ר' אליעזר אומר שבט ראובן וגד גלו תחלה, ור' שמואל בר נחמני אמר שבט זבולון ונפתלי גלו תחלה דכתיב [קח]כעת הראשון הקל ארצה זבולון:

שסג לא נפל עליה גורל. ר' שמואל בש"ר אחא אמר בשעה שהפלתי [קט]קלווסים על אומות העולם להגלותם לא גלו ואתם גליתם. גם אני אגדיל המדורה ארבה בפורענות. הרבה העצים אלו הגליונות. הדלק האש אלו המלכים. התם הבשר זה הצבור. והרקח המרקחה ר' יהושע ור' נחמיה בש"ר אחא לפי שהיו ישראל אומרים נ"נ כנס כל ממון שבעולם ולממוננו הוא בא, אמר הקב"ה חייכם שאני עושה ממונכם חביב עליו כבשמים שהם עולים בסעודה. והעצמות יחרו אתה מוצא בשעה שגלו ישראל היתה גופם תוסס כהדא מרקחתא. והעמידה על גחליה רקה א"ר אלעזר אלו נאמר שבורה לא היתה תקנה לישראל, כשהוא אומר רקה, כל כלי שהוא ריק סופו להתמלאות, כל כך למה למען תחם וחרה נחשתה וכיון שחטאו גלו:

שסד כי דמה בתוכה היה על צחית סלע שמתהו. [קי]ר' יודן שאל לרב אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים, אמר לו לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים, ולא נהגו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל ולא כדם הצפור, תמן כתיב [א]איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם וגו' וכסהו בעפר הכא כתיב כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו, כל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם, שבע עבירות עשו ישראל באותו היום, הרגו כהן, ונביא, ודיין, ושפכו דם נקי, וחללו את ה', וטמאו את העזרה, ויום הכפורים שחל להיות בשבת היה, כיון שבא נבוזראדן

ממ"ק ובמ"ק עג ישעיה נב: עד נדרים כ: עה ויק"ר: עו משלי ל: עז כתובות סב: עח ברכות נט: עט יחזקאל ה: פ ירמיה כה: פא ישעיה סו: פב איכה רבתי פתיחתא ה': פג הושע ג: פד פלימרכום שלטונות ורתאי היילות: פה ספקלטורום סורג בני אדם המחויבים מיתה: פו סרפינוס מין תלוגרות: פז טירונים היה ממנה שרים זה על שער פלוני וזה על שער פלוני: פח גיטין ז: פט מדרש אסתר: צ ספרי: צא דברים לב: צב תנחומא: צג דברים רבה: צד ויק"ר: צה זבחים קיג: צו בראשית רבה פרשה לב: צז בראשית ג: ק ספרי: קא ירמיה נא: קב ויקרא רבה פ' ל"ג: קג הומניות אגודות אגודות: קד קטיספין שם עיר על נהר הדקל דהיינו חלוזי בכרות, ועי' במתי"כ שם: קה פלייא כו', הוא מלה ומכלה הכל: קו ירמיה נא: קז איכה רבתי: *חפשישותא זוהמא: קח ישעיה ח: קט קלווסים גורלות: קי פסיקתא: א ויקרא עז:

ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר, [טו]דרש לוי בר סיסי מהו גדלי בשר וכי יש לזה רגל אחד ולזה שלשה רגלים, אלא שהיו כלם ערלים, וכה"א [טז]וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו, ר' אמי אמר כלם בעלי גבורה היו. ולא היית כזונה לקלס (כתוב ברמז י"א): ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך. [יז]א"ר חסדא כל זונה שנשכרה סוף שוכרת, וכה"א ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך, וכה"א [יח]מאתנן זונה קובצה ולאתנן זונה ישוב:

שנז הנה כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה. [יט]יוסף מעונא תרגם בכנישתהון דמעונאי [כ]שמעו זאת הכהנים עתיד הקב"ה ליטול את הכהנים ולהעמידם בדין ואומר להם למה הייתם יגעים בתורה ולא הייתם נהנין מבני ארבעה ועשרים מתנות כהונה, ואינון אמרין לא יהבין לן כלום, הקשיבו בית ישראל למה לא הייתם נותנין להם ואינון אמרין אלין דבי נשיאה נסבין להון, ובית המלך האזינו כי לכם המשפט, שלכם היה [כא]וזה יהיה משפט הכהנים לפיכך לכם ועליכם מדת הדין נהפכת, שמע רבי ואיקפד ובפני רמשא אתא ר' שמעון בן לוי למשאל בשלמיה ומפיים יתיה, אמר ליה צריכים אנו להחזיק טובה לעובדי אלילים שהם מכניסין מיוסם* לבתי טרטיאות וקרקסאות ומשתקין בו כדי שלא יהו מסיחין אלו באלו ויוסף מעונא אמר מילתא דאורייתא ואיקפדת עליו, אמר ליה וידע הוא אמר ליה אין ואולפן קביל, א"ל אין שאילנא ליה הוא מגיב א"ל אין, א"ל יסוק, סליק לגביה א"ל מהו דין דכתיב כל המושל עליך ימשול לאמר כאמה בתה א"ל כדור כן הנשיא כמזבח כן כהניו, הכא אמר לפום גנתא גננא, א"ל ר' שמעון בן לוי עד כדון לא [כב]חסלת למיפייסיה מן הדא ואת מייתי ליה חורי, עיקרו של דבר כאמה בתה אין אתתא זני עד ברתא זני, א"ל אם כן אמנו לאה זונה היתה לפי שכתוב [כג]ותצא לאה לקראתו יצאה מקושטת לפיכך [כד]ותצא דינה בת לאה: למען תזכרי ובשת וגו' בכפרי לך. [כה]אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב כל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו על עונותיו שנאמר למען תזכרי ובשת וגו' בכפרי לך וגו', ודילמא צבור שאני, אלא מהכא [כו]ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגו':

יז קח על מים רבים צפצפה שמו. [כז]תני ערבי נחל שגדלות על הנחל פרט לצפצפה שגדלה בין ההרים, א"ר זירא מאי קראה קח על מים רבים צפצפה שמו, א"ל אביי ודילמא פרושי קא מפרש קח על מים רבים מאי נינהו צפצפה, אם כן מאי שמו, אלא א"ר אבהו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים מאי ניהו ערבה והם שמו עצמם כצפצפה בין ההרים. [כט]אם לא אלתי אשר בזה, השבועה שנשבע לו, ובריתי אשר הפיר, זו בריתו של סיני. ונתתיו בראשו, ר' הונא ור' אחא בשם ר' יוחנן זה סימוי עינים שתלוי בראשו: [ל]וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה, וידעו כל עצי השדה אלו הבריות כמה דאת אמר [לא]כי האדם עץ השדה, כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה קרח, הגבהתי עץ שפל זה אהרן שנאמר [לב]והנה פרח מטה אהרן. ד"א השפלתי עץ גבוה זה נבוכדנאצר, הגבהתי עץ שפל זה חנניה מישאל ועזריה, הובשתי עץ לח זה בלשאצר, והפרחתי עץ יבש זה דניאל. ד"א השפלתי עץ גבוה זה המן, הגבהתי עץ שפל זה מרדכי. [לג]ד"א השפלתי עץ גבוה זה אבימלך, הגבהתי עץ שפל זה אברהם, הובשתי עץ לח אלו נשיו של אבימלך שנאמר [לד]כי עצור עצר ה', והפרחתי עץ יבש זו שרה, אני ה' דברתי ועשיתי א"ר יודן לא כדין דאמרין ולא עבדין א"ר ברכיה אני ה' דברתי היכן דבר [לה]למועד אשוב אליך. ועשיתי *ויעש ה' לשרה כאשר דבר. [לו]כיוצא בו וידעו כל הגוים כי אני ה' בניתי הנהרסות זה אברהם ושרה שהיו הרוסים, [לז]ואבנה גם אנכי ממנה, [לח]ואברהם ושרה זקנים, נטעתי הנשמה לאותה שאמרה [לט]אחרי בלותי היתה לי עדנה, אני ה' דברתי ועשיתי [מ]וה' פקד את שרה כאשר אמר:

שנח יח הנפש החוטאת היא תמות, [מא]שאלו לחכמה חוטא מהו ענשו א"ל [מב]חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מהו ענשו, א"ל הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה חוטא מהו ענשו א"ל יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה חוטא מהו ענשו א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו הה"ד [מג]טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. [מד]חבול ישוב גזלה ישלם אע"פ שגזלה ישלם רשע (ברמז קס"ה). [מה]והוליד בן פריץ, בעא מיניה חמא אבוה דר' יוסף מרבא בר נתן מנא הא מילתא דאמור רבנן מי שנתחייב שתי מיתות בית דין נדון בחמורה דכתיב והוליד בן פריץ שופך דם ועשה אח מאחד מאלה והוא את כל אלה לא עשה כי גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא וגו' ואל הגלולים נשא עיניו זו עבודת אלילים בסקילה, וכתיב [מו]מות יומת דמיו בו והוא בסקילה. דרש ר' אחא מאי דכתיב על ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו, ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל שלא הלך בקומה זקופה, את אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות של חברו, ואל אשה נדה לא יקרב שלא נהנה מקופה של צדקה, וכתיב צדיק הוא חיה יחיה, כשהיה ר"ג מגיע לפסוק זה היה בוכה אמר מאן דעבד לכלהו הוא דחיי הא חד מנייהו לא, א"ל ר"ע אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה בכלהו אין בחד מינייהו לא, אלא באחת מכל אלה הכי נמי באחת מכל אלה. כי לא אחפוץ במות המת (כתוב ברמז צ'):

יט מה אמך לביא בין אריות רבצה [מח]אומה זו נמשלה כחיות והיינו דכתיב [מט]כי חיות הנה, מאי חיות אילימא חיות ממש אטו חיה לא צריכא חיה אחריתי להולידה, אלא כך אמרו לו אומה זו נמשלה לחיה, [נ]יהודה גור אריה, דן (גור אריה) [יהי דן נחש], נפתלי אילה שלוחה, יששכר חמור גרם, יוסף בכור שורו הדר לו, בנימין זאב יטרף, דכתיב ביה כתיב ביה ודלא כתיב ביה כתיב ביה מה אמך לביא וגו':

כ חי אני אם אדרש לכם, [נא]נשבע הקב"ה בימי יחזקאל דברים שלא להדרש לישראל, אימתי בשעה שבאו הזקנים לשאול ליחזקאל דברים וסלקן באו אנשים מזקני ישראל, כה אמר אדני ה' הלדרוש אותי אתם באים, א"ל יחזקאל רבש"ע ומה אתה מניחן, אין אתה נדרש להם אפילו בזכות התורה, א"ל ובזכות התורה אני נדרש להם שנאמר [נב]עוד זאת אדרש לבית ישראל, וכתיב [נג]וזאת התורה וגו'. ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו' ואעש למען שמי לבלתי החל, [נד]היינו דכתיב [נה]משכו וקחו משכו ידיכם מע"א והדבקו במצות, ר' יהודה אומר הרי הוא אומר [נו]ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה וכי יש לך אדם שמתבשר בשורות טובות ואינו שמח נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות ואינו שמח, אלא מה תלמוד לומר ולא שמעו אל משה שהיה קשה להם לפרוש מע"א, הדא הוא דכתיב [נז]וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום, צום לפרוש מע"א: וישא ידו להם. [נח]וכה"א [נט]כי אשא אל שמים ידי כשברא הקב"ה את עולמו לא ברא אלא במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה הם גרמו לישבע שנאמר וישא ידו להם: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. [סא]תנא לא יהלך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש, ולא עוד אלא אפילו היה קורא ובא פוסק, לא פסק מאי, א"ר מיאשיה בריה דריב"ל כתיב וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, ר' אדא בר אהבה אמר מהכא [סב]כי דבר ה' בזה. רב אסי אמר מהכא [סג]הוי מושכי העון בחבלי השוא, פסק מאי, א"ר אבהו עליו הכתוב אומר [סד]ובדבר הזה תאריכו ימים. [סה]א"ר שפטאי א"ר יוחנן כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. מתקיף לה רב משרשיא משום דלא ידע לבסומי קליה משפטים לא יחיו בהם, אלא אמר רב משרשיא שני תלמידי חכמים שיושבים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר וגם אני נתתי להם וגו'. [סו]מי גרם לי שאני משמרת שני ימים טובים בסוריא על שלא שמרתי יום טוב אחד בארץ ישראל כתקנה, סבורה הייתי שאני מקבל שכר על שתים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד, מי גרם לי שאני מפרשת שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי אחת כתקנה בארץ ישראל, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתיהן ואיני מקבלת שכר אלא על אחת, הוה קרי להון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים:

שנט והעולה על רוחכם. [סז]תני ר"ש בן יוחאי אומר אין העולה באה אלא על הרהור הלב. רבי לוי אמר מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם. ממי את למד מבניו של איוב [סח]והלכו בניו ועשו משתה, מהו אומר בסוף [סט]והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה שאין עולה באה אלא על הרהור הלב: חי אני נאם אדני אלהים אם לא ביד חזקה וגו' ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, [ע]תני אין פותחין מעשרה מלכיות ואין מזכירין פסוקים של פורענות כגון חי אני נאם ה' וגו', ואע"ג דא"ר נחמן כל כי האי ריתחא לירתח מרי עלמא ולפרקינן לאו אורח ארעא לאדכורי ריתחא בריש שתא. [עא]אהה מוצא כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל כתיב באו אנשים מזקני (יהודה) [ישראל] לדרוש את ה', אמרו לו בן אדם כהן הקונה עבד מהו שיאכל בתרומה, אמר להם יאכל, א"ל אם חוזר ומוכרו לישראל לא

יצא

במ"ק ובמ"ק טו ויקרא רבה : טז בראשית יז : יז ע"ז יז : יח מיכה א : יט ב"ל פ' פ : כ סוטה ס : כא דברים יח : *מיוסם לן מהלוק : כב חסלת הבלמת :
כג בראשית ל : כד שם לד : כה ברכות יב : כו שמואל א כח : כז סוכה לד : כט בראשית רבה : ל תנחומא : לא דברים כ : לב במדבר יז :
לג בראשית רבה פרשה נג : לד בראשית כ : לה שם יח : *שם כא : לו איכה רבתי : לז בראשית ל : לח שם יח : לט שם : מ שם כא : מא איכה רבתי :
מב משלי יג : מג תהלים כה : מד בבא קמא ס : מה סנהדרין פא : מו ויקרא כ : מח סוטה יא : מט שמות א : נ בראשית מט : נא ילמדנו : נב יחזקאל לו :
נג דברים ד : נד מכילתא : נה שמות יב : נו שם ו : נז שם : נח ספרי : נט דברים לב : סא ברכות כט : סב במדבר טו : סג ישעיה ה : סד דברים לב :
סה מגילה לב : סו פסיקתא : סז ויק"ר : סח איוב א : סט שם : ע ר"ה לב : עא ויק"ר :

יד והנה נותרה בה פלטה. [פה]א"ר אבא בר כהנא נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול, כתוב בדור המבול [פו]וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ובעשרת השבטים כתיב [פז]הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם הרי בלילה, ומנין אף ביום ת"ל [פח]כאור הבקר יעשוה אותם, לא נשתיירו בהם פליטה ואלו נשתיירו, ולא נשתיירו אלא בזכות הצדיקים והצדקניות שהם עתידים לעמוד מהם, הדא הוא דכתיב והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות:

טז הודע את ירושלים את תועבותיה, תמן תנינן הודע את ירושלים נקרא ומתרגם לאפוקי מדרבי אליעזר, מעשה באחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר בהודע ירושלים א"ל עד שאתה בודק בתועבות ירושלים זיל בדוק בתועבות אמך בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול:

שנג אביך האמורי ואמך חתית. [פט]אמר אביי לרב דימי האי קרא במערבא במאי מוקמיתו לה דכתיב [צ]ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, אמר ליה בשעה שאמר לו המקום ליחזקאל לך אמור להם לישראל אביך האמורי ואמך חתית אמרה [צא]רוח פסקונית לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם כך, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, ומי אית ליה רשותא כולי האי, אין דא"ר יוסי בר חנינא שלשה שמות יש לו, פסקון, אטמון, סגרון. פסקון שפוסק דברים כלפי מעלה, אטמון שאוטם עונותיהם של ישראל, סגרון כיון שסוגר אין פותח:

ומולדותיך ביום הולדת. [צב]א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת, ומולדותיך ביום הולדת אותך מכאן שמילדין את הולד בשבת, לא כרת שרך מכאן שחותכין את הטבור בשבת, ובמים לא רחצת מכאן שרוחצין את הולד בשבת, והמלח לא המלחת מכאן שמולחין את הולד בשבת, והחתל לא חתלת מכאן שמלפפין את הולד בשבת:

שנד [צג]דרש רבי עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, בשעה שהיו הולכות לשאוב מים הקב"ה מזמין להן דגים קטנים בתוך כדיהם ושואבות מחצה דגים ומחצה מים ובאות ושופתות שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אותם אצל בעליהם בשדה ומרחיצות אותם וסכות אותם ומאכילות ומשקות אותם ונזקקות להם בין שפתים שנאמר [צד]אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ, בשכר שתשכבון בין שפתים זכיתם לביזת מצרים, וכיון שמתעברות באות לבתיהם, וכשמגיע זמן מולדיהן הולכות לשדה ויולדות תחת התפוח, שנאמר [צה]תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך וגו', והקב"ה שולח משמי מרום ומנקר אותם ומשפר אותם כחיה שמשפרת את הולד שנאמר ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך, ומנקט להון שני עיגולין אחד של שמן ואחד של דבש שנאמר [צו]ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, וכיון שמכירים בהם מצריים באים להרגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ומביאין שוורים וחורשים על גבם שנאמר [צז]על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם, לאחר שהולכים יוצאים ומבצבצים כעשב השדה שנאמר [צח]רבבה כצמח השדה, וכיון שמתגדלים באים עדרים לבתיהם שנאמר [צט]ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים, אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים, וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחלה שנאמר [ק]זה אלי ואנוהו: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו'. [קא]ר' אליעזר אומר וכי מה ראה הקב"ה לומר שני פעמים בדמיך חיי, אלא אמר הקב"ה בזכות דם פסח ודם מילה תגאלו ממצרים, ובזכותם אתם עתידים להגאל בסוף מלכות רביעית:

שנה ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים. [קב]מנין שביזת הים גדולה מביזת מצרים שנאמר ותבאי בעדי עדיים, עדי זה ביזת מצרים, עדיים זו ביזת הים וכתיב [קג]כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים. [קד]תורי זהב נעשה לך זה ביזת הים, עם נקודות הכסף זה ביזת מצרים: ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים. היה ר' מתיא בן חרש אומר מפני מה הקדים הקב"ה לקיחתו של פסח קודם שחיטתו ארבעה ימים הרי הוא אומר ואעבור עליך וגו' הגיע שבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה מן המצות, ונתן להם הקב"ה שתי מצות מצות פסח ומצות מילה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך *וגם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, לכך הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים לפי שאין נוטלין שכר אלא על המעשה:

שדים נכונו ושערך צמח. [קה]תנא בא סימן התחתון עד שלא בא העליון חולצת או מתייבמת, בא העליון עד שלא בא התחתון אע"פ שאי אפשר לבא ר"מ אומר לא חולצת ולא מתייבמת וחכמים אומרים או חולצת או מתייבמת שאי אפשר לעליון לבא עד שיבא התחתון אלא שנשרו. בשלמא לר"מ היינו דכתיב שדים נכונו ושערך צמח, אלא לרבנן איפכא מבעי ליה, הכי קאמר כיון ששדים נכונו בידוע ששערך צמח, בשלמא לר"מ היינו דכתיב [קו]בעשות מצרים דדיך למען שדי נעוריך, אלא לרבנן איפכא מבעי ליה, הכי קאמר כיון שבאו דדיך בידוע שבאו ימי נעוריך, ומאי שדי אלא כולה בדדי וה"ק הקב"ה לכנסת ישראל איכרפו דדיך לא הדרת בך אישתדו דדיך לא הדרת בך: וארחצך במים. [קז]א"ר תנחום בשעה שיצאו ישראל ממצרים באותה שעה קשטם הקב"ה בשלשה עשר תכשיטין הדא הוא דכתיב וארחצך במים מן טנופת עבודת אלילים, ואשטוף דמיך מעליך דם מילה ודם פסח, ואסוכך בשמן זה שמן המשחה, ואלבישך רקמה בשעה שאמרו נעשה ונשמע מיד ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת והלבישום. ד"א ואלבישך רקמה זה מעשה המשכן שהיה מרוקם, ואנעלך תחש [קח]ומכסה עורות תחשים, ואחבשך בשש אלו בגדי כהונה. [ואכסך משי] אמר הקב"ה לישראל עשיתי אתכם ממש בעולם [קט]אני אמרתי אלהים אתם, ר' איבו ור' יהודה בר סימן אלו ענני כבוד שהיו מקיפים אותם כדכתיב [קי]לא ימיש עמוד הענן, ואעדך עדי שקשט אותם הקב"ה בכל מיני קשוטין, ואתנה צמידים על ידיך אלו שני לוחות הברית, ורביד על גרונך זה ספר תורה, ואתן נזם על אפך [א]אפך כמגדל הלבנון, ועגילים על אזניך אלו עשרת הדברות שהדבר היה בא ויושב לו לישראל ומתעגל על אזנו, ועטרת תפארת בראשך זו השכינה שנאמר [ב]ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם וכתיב [ג]ואלהיך לתפארתך. [ד]ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בראשך וגו' ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך, הרי שלשה עשר דברים שהפרשתי לכם במצרים, ולעתיד לבא אני נוטל כנגדן שלשה עשר דברים שנאמר [ה]וברא ה' על כל מכון הר ציון וגו' וכנגדן תפריש למשכן י"ג דברים הדא הוא דכתיב [ו]וזאת התרומה אשר תקחו מאתם:

שנו ואנעלך תחש. [ז]א"ר יהודה אמר רב סנדל התפור בפשתן אין חולצים בו שנאמר ואנעלך תחש, ואיתימא תחש אין מידי אחרינא לא, נעל נעל ריבה. [ח]ואתן נזם על אפך, למה הדבר דומה למי שהיה הולך אצל הזהבי לעשות לאשתו *קוזמין והיא הולכת אצל מכשף לעשות לו כשפים, אמר לה בתי אני הולך לעשות לך קוזמין ואת הולכת לעשות לי כשפים, כך אמר הקב"ה ואתן נזם על אפך ואת מכעסת באזניך שנאמר [ט]ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם, וכתיב [י]ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה', חייכם פעמים הכעסתם אותי באזניכם אף אני מחריב שני בתים באותו לשון, שנאמר [יא]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים וגו'. ויצא לך שם בגוים (כתוב ברמז קמ"ט). ולחמי אשר נתתי (כתוב ברמז ע"ד):

ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי, תמן תנינן מקום היה בירושלים ותופת שמו (כתוב ברמז רע"ז). [יב]ההוא כומרא אזיל לגבי חד בר נש והוה אמר ליה צלם פלן שלח לגבך בגין דשמע דאית לך בנין סגיאין בגין מה לית את מקרב חד מנהון, והוא אמר לו אינם ברשותי חד בכסף וחד בדהב וחד בענא וחד בבקרותא אמר ליה אין את אזיל פני לגביה לית הוא מיכעס עלך, והוא אמר לי אית לי חד בר זעיר בבי רביה המתן עד דהוא אתי ואני יהיב לך יתיה ואת אזיל מקרב ליה. אמר לו הקב"ה ותקחי את בניך אשר ילדת לי מכל בנים שהיה לך לא היה לך להקריב לאלילים אלא זה שהיה מקודש לשמי, ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא משל למטרונא שא"ל אהובה עשה לי חמין נטלה [יג]לברנטין של מלך עשתה לו חמין, אמר לה המלך מכל כלים שהיה לך לא הוה ליך לעשות חמין אלא בברנטין שלי: ותפשקי את רגליך לכל עובר. [יד]תמן תנינן המפתה נותן שלשה דברים, האונס ארבעה, המפתה נותן בושת ופגם וקנס מוסיף עליו אונס שנותן את הצער, צער דמאי אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה צער של פיסוק רגלים, וכן הוא אומר ותפשקי את רגליך לכל עובר:

ותזני

ממ"ק ובמ"ק פה בראשית רבה : פו בראשית ו : פז מיכה ב : פח שם : פט סנהדרין מד : צ משלי כה : צא רות פסקונית גדולה : צב שבת קכט :
צג סוטה יא : צד תהלים סח : צה שה"ש ח : צו דברים לב : צז תהלים קכט : צח יחזקאל טז : צט שם : ק שמות טו : קא פרקי רבי אליעזר :
קב מכילתא : קג תהלים סח : קד שה"ש א : *זכריה ט : קה נדה מח, ועי' רש"י שם : קו יחזקאל כג : קז איכה רבתי : קח שמות כו : קט תהלים פב :
קי שמות יג : א שה"ש ז : ב מיכה ב : ג ישעיה ס : ד תנחומא : ה ישעיה ד : ו שמות כה : ז יבמות קב : ח ילמדנו : *קוזמין מין תכשיט : ט שמות לב :
י במדבר יא : יא ישעיה ה : יב איכה רבתי : יג לברנטין פי' כלי של דפנא : יד כתובות לט :

בר"ש אומר עד מקום מחיצתו, ורבנן אמרין מזכיר עונו של אחז הדא הוא דכתיב [נג]ויצוה המלך אחז את אוריה וגו' על המזבח הגדול הקטר את עולת הבקר וגו' ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר, א"ר פנחס פסלו ועשאו בעל מום כמה דאת אמר [נג]לא יבקר בין טוב לרע, ויאמר ה' אליו אלו כתיב. והתוית תו ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו, ורבנן אמרין פספסין* ר' חנינא בר יצחק אמר תמה זכות אבות, אמר רבי תהי על כל התועבות שנעשו בתוכה, א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה כדרך שהוא מיחד על הטובה, הדא הוא דכתיב ולאלה אמר באזני, אמר אלהים אין כתיב כאן אלא ולאלה אמר, עברו בעיר אחריו והכו וגו' זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו, ר' איבו אמר אמר הקב"ה הא תרב בית המקדש אל תגעו בצדיקים, ורבנן אמרין אמר הקב"ה הא והא אין בידיהם כדי שטר, באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אתה חס עליהם אי זה מהם נפצע מוחו עליך אי זה מהם נתן נפשו על קרושת שמך, באותה שעה אמר הקב"ה יפה למדה קטיגוריא, הדא הוא דכתיב וממקדשי תחלו, ר' יאשיה אמר כשהקב"ה גוזר גזירות על ישראל על הטובות (ו) מחזירים אותו ועל הרעות אין מחזירים אותו שנאמר והנה ששה אנשים באים, וכתוב אחד אומר וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב, ולאלה אמר באזני יצאו אלו ואלו ועשו שליחותם אלו שנצטוו על הרעה למדנו שלא החזירו שליחותם וזה שנצטוה על הטובה למדנו שהחזיר שליחותו (ז) שנאמר והנה איש לבוש הברים וגו':

שנ [נד]וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב. א"ר יוחנן עשר מסעות נסעה שכינה מקראי וכנגדם נסעה סנהדרין מסברא. עשר מסעות נסעה שכינה מקראי, מכפרת לכרוב, מכרוב למפתן, ממפתן לחצר, מחצר למזבח, ממזבח לגג, מגג לחומה, מחומה לעיר, מעיר להר הזיתים, מהר הזיתים למדבר, ממדבר עלתה וישבה במקומה. מכפרת לכרוב דכתיב [נה]ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת וגו', מכרוב למפתן שנאמר וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב, ממפתן לחצר דכתיב [נו]וירא כבוד ה' וגו' והחצר מלא את נוגה ה', מחצר למזבח שנאמר [נז]ראיתי את ה' נצב על המזבח וגו', ממזבח לגג שנאמר [נח]טוב שבת על פנת גג, מגג לחומה שנאמר [נט]הנה ה' נצב על חומת אנך, מחומה לעיר דכתיב [ס]קול ה' לעיר יקרא, מעיר להר דכתיב [סא]ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר, מהר למדבר דכתיב [סב]טוב לשבת בארץ מדבר, וממדבר עלתה וישבה לה במקומה דכתיב [סג]אלך אשובה אל מקומי וגו':

[סד]ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית *והא לא הוה צורכא אלא ויצא כבוד ה', משלו משל למה"ד למלך שהיה יוצא מפלטין שלו והיה מנשק בכתלים מגפף בעמודים ואמר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין דידי, כך היתה השכינה מנשקת בכתלים מגפפת בעמודים ובוכה ואומרת הוי שלום ביתי ומקדשי הוי שלום בית יקרי הוי שלום (ח) מן כדון הוי שלום. ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר. [סה]אמר ליה ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, אמר ליה לא מקבלי מינאי, א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דא"ר אחא בר חנינא מעולם לא יצאת טובה מפי הקב"ה וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שנאמר ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר וגו', א"ל הקב"ה לך ורשום על מצחם של צדיקים תו של דיו כדי שלא ישלטו עליהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תו של דם כדי שישלטו עליהם מלאכי חבלה, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו, אמר הקב"ה להם הללו צדיקים גמורים הם, אמר לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו, אמר ליה גלוי וידוע לפני שאם מיחו לא יקבלו, א"ל אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי היינו דכתיב זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגעו וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו וגו', תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כלה מאל"ף ועד תי"ו, מיד והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה וגו' ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת, ומזבח הנחשת מי הוה, אמר להם הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני, מאן נינהו ששה אנשים, אמר רב קצף אף וחמה משבר משחית ומכלה, מ"ש תי"ו א"ר יוסף תי"ו תחיה תי"ו תמות, ושמואל אמר תמה זכות אבות, ור' יוחנן אמר תחון זכות אבות, ר"ל אמר תי"ו סוף חותמו של הקב"ה:

שנא עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד. [סו]א"ר ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום, בסדום כתיב [סז]וחטאתם כי כבדה מאד, ובשבט יהודה ובנימין כתיב במאד מאד, ואותם לא נשתיירה מהם פליטה ואלו נשתיירה מהם פליטה, אלא אותה [סח]ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים לא פשטו ידיהם במצות ואלו פשטו ידיהם במצות, הה"ד [סט]ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכל כך למה היו לברות למו בשבר בת עמי:

י ויאמר אל האיש לבוש הבדים (כתוב ברמז ר"כ):

יא ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניהו מת וגו'. [ע]רב ושמואל חד אמר לטובה וחד אמר לרעה, מאן דאמר לטובה כי הא דאיסתנדרא* דמישן חתניה דנבוכדנאצר הוה שלח ליה מכל שביא דאייתית לך לא משדרת לן דקאי קמן. בעא לשדורי ליה מישראל אמר ליה פלטיהו בן בניהו אנן דחשבינן ניקום הכא קמך ועבדין ניזלו להתם, וקאמר נביא מי שעשה טובה זו ימות בחצי ימיו. מאן דאמר לרעה דכתיב ותשא אותי רוח ותבא אותי אל שער בית ה' הקדמוני הפונה קדימה, ממשמע שנאמר ופניהם קדמה וגו' איני יודע שאחוריהם כלפי מערב כו' מלמד שהיו מפריעים עצמם כו' וקאמר נביא מי שעשה הרעה הזאת בישראל ימות על מטתו. ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם. [עא]א"ר שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ר' אליעזר אומר זה בית רבינו שבבבל. דרש רבא מאי דכתיב [עב]מעון אתה היית לנו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר רבא מריש הוה גריסנא בגו ביתא, כיון דשמעת להא דאמר דוד [עג]ה' אהבתי מעון ביתך לא גריסנא אלא בבי כנשתא:

[עד]והסירותי לב האבן (כתוב ברמז ר"י). אמר הקב"ה לישראל היו מסקלים יצר הרע קימעא קימעא שנאמר [עה]סולו סולו המסלה סקלו מאבן ולעולם הבא אני עוקרו שנאמר והסירותי (את) לב האבן. [עו]ונתתי להם לב בשר. (ט) לב בוסר בחלקו של חברו. אר"ש בן לקיש ברית נחלק לאוירות, ריש לקיש הוה יתיב *לעי באוריתא בהדא [עז]אלטים בטבריא, נפקין תרתין נשין מן תמן אמרה חדא לחברתה בריך רחמנא דאפקן מן הדין אוירא בישא, צווח להון ואמר להון מן הן אתון אמרין מן [עח]מזגא, אמר אנא הכים (מן) מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין, אמר ברוך המקום שנתן חן המקום על יושביו. חד תלמיד דרב יוסי הוה יתיב קודמי הוה מסביר ליה ולא סבר ליה, אמר ליה אמאי לית את סבר, אמר ליה דאנא גלאי מן אתרא, אמר ליה מן הן את אמר ליה מן גובת שמאי, ומה אינון אוירא דתמן כד מניקא אתיליד אנן גבלין וטסין מוחיה דלא ייכלון יתיה יתושא אמר ברוך המקום שנתן חן מקום על יושביו:

יב ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה, [עט]אמר רמי אמר רב זה חמת נר קערה ושטיח. בחוסר כל אמר רבא בלא שולחן, רב חסדא אמר בלא אשה, רב ששת אמר בלא שמש, ר' נחמן אמר בלא דעת, תאנא בלא מלח בלא [פ]רבב, אמר אביי נקטינן אין עני אלא בלא דעת, במערבא אמרי דדא ביה כלא ביה ודלא דא ביה מה ביה. דא קנה מה חסר. דא לא קנה מה קנה. [פא]רבי חייא בר אבא אמר כלי גולה חמת וקערה ושטיח וכל אחד ואחד משמש שני דברים, חמת ממלאו מים ונותנו תחת ראשו, קערה אוכל בה ושותה בה, שטיח לישיבה וישן עליה, ר' שמעון בן חלפתא אומר קיפה אחת של ארבע אזנים שהיא מחזקת את כולם, אמר הקב"ה לישראל והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו, והם לא עשו כן אלא כיון שגלו התחיל אחד מהם ללוש עיסתו והיה אחד מהם חופר גומץ בארץ ולש בה עיסתו והיתה נגבלת בעפר וצרורות וכיון שהיה נותנה לתוך פיו ולועם היו שניו קהות לקיים מה שנאמר [פב]ויגרס בחצץ שני:

שנב יג כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו. [פג]ר' נחוניא אומר השועל הזה יושב ומצפה בחורבה בשעה שהוא רואה אדם לאי זה צד יברח כך כשועלים בחרבות. לא עליתם בפרצות כמשה, ולמה היה משה דומה לרועה יפה שנפרץ גדר צאנו בערב שבת עם חשכה עמד וגדרה ונשתייר שם פרצה אחת ועמד בה, בא ארי ועמד כנגדו בא זאב ועמד כנגדו. אבל לא עליתם בפרצות שאילו כן הייתם יכולים לעלות ביום אף ה'. והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא, [פד]ר' זירא כי סליק לארץ ישראל אמר פלטי לי מחדא, כי סמכיה אמר פלטי לי מתרתי, כי אותביה בסוד העיבור אמר פלטי לי מן תלת, שנאמר והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא והקוסמים כזב בסוד עמי לא יהיו זהו סוד העיבור, ובכתב בית ישראל לא יכתבו זה סמיכה, ואל אדמת ישראל לא יבאו כמשמעו:

והנה

ממ"ק ובמ"ק נב מ"ב טז: נג ויקרא כז: *פספסין גזר דין למיתה: נד ר"ה לא: נה שמות כה: נו יחזקאל יח: נז עמוס ט: נח משלי כה: נט עמוס ז: ס מיכה ו: סא יחזקאל יא: סב משלי כ: סג הושע ה: סד פסיקתא: סה שבת נה: סו איכה רבה פ"ג: סז בראשית יח: סח איכה ד: סט שם שם: ע קדושין עב: *אסתנדרא מושל העיר: עא מגילה כט: עב תהלים צ: עג שם כו: עד ילמדנו: עה ישעיה סב: עו בראשית רבה פ' לד: עז אלטים רחוב: עח מזגא שם עיר: עט נדרים מ: פ רבב שומן: פא איכה רבתי: פב איכה ג: פג מדרש הספר: פד כתובות קיב:

זית רענן (ו) מחזירים אותו, פי' משיבין אותו תשובה שעשו הצווי: (ז) שנאמר והנה האיש לבוש הבדים, משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני: (ח) מן כדון תוי שלם, פי' מאז היה שלום ולא עתה: (ט) לב בוסר בחלקו, פי' שימאוס חלק חברו בעיניו ולא יהיה מקנא בשל חברו

שמו כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה, [יא]זהו שאמר הכתוב [יב]נבוכדנצר מלכא עבד צלם די דהב רומיה אמין שתין פתיה אמין שית א"ר יוחנן אשכחת אמר כל דרומיה שתין ופותייה שית אם אין בעביו שליש [רומו] אינו יכול לעמוד ואת אמרת אקימיה בבקעת דורא, א"ר ביבי בקובה היו מעמידים אותו והוא נופל, עד היכן, ר' חגי בש"ר יצחק עד שהביאו כל כסף וזהב שהביאו מירושלים ושפכו דימום על רגליו לקיים מה שנאמר כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה. [יג]מרתא בת ביתוס עתירתא דירושלים הות שדרתיה לשליתא אמרה ליה זיל אייתי לי סמידא. אדאזיל אזדבן, אתא א"ל סמידא ליכא חוורתא איכא, א"ל זיל אייתי לי, אדאזל אזדבן, א"ל חוורתא ליכא *גושקרא איכא, א"ל זיל אייתי לי, אדאזל אזדבן, א"ל גושקרא ליכא קמחא דשערי איכא, אמרה ליה זיל אייתי לי. אדאזול אזדבן, הות משלפא מסאנא אמרה איפוק איחזי אי משכחנא מידי למיכל, איתיב לה פרתא בכרעא ומתה, קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי [יד]הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה וגו', ואיכא דאמרי גרוגרת דר' צדוק אכלה ואתניסא ומתה, וכי הוה קא ניחא נפשה אפיקתה לכל דהבא וכספא שדיתיה בשוקא, אמרה האי למאי איבעי לי, לקיים מה שנאמר כספם בחוצות ישליכו וזהבם וגו'. ובאו בה פריצים וחללוה, [טו]אמר אביי בקשו לגנוז דינארא *טריאנא אדרינא שיפא מפני טבעה של ירושלים עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר ובאו בה פריצים וחללוה. מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבני המזבח ששקצום מלכי יון, קרא אשכחו ודרוש ובאו בה פריצים וחללוה, אמרי היכי נעביד נתברינהו [טז]אבנים שלמות אמר רחמנא, לנסרינהו [יז]לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא, ולתברינהו ולשקלינהו לנפשייהו כיון דאשתמש בהו גבוה לאו אורח ארעא לאשתמושי בהם הדיוט. כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם קל וחומר ומה בלשאצר שנשתמש בכלי קדש שנעשו כלי חול שנאמר ובאו בה פריצים וחללוה כיון שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב [יח]ביה בליליא קטיל בלשאצר, המשתמש בכתרה של תורה עאכ"ו, ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא וכו' (כתוב ברמז רי"ב):

ח [יט]חשמל, עד היכן מעשה מרכבה, רבי אומר עד וארא בתרא, רבי אומר עד החשמל, עד וארא מתרגמינן מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים, איכא דאמרי עד וארא מסרינן ראשי פרקים מכאן ואילך אם הוא חכם מבין מדעתו אין ואי לא לא, ומי דרשינן מחשמל והא ההוא ינוקא דהוה דריש מחשמל נפק נורא מחשמל ואכלתיה, שאני ינוקא דלאו אורח ארעא, אמר ר' יהודה א"ר ברם זכור אותו האיש לטוב ותנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, מה עשה עלה לעליה והעלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש. תנו רבנן מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל, יצא אש מחשמל ושרפתו, בקשו חכמים לגנוז ספר יחזקאל, אמר להם חנניה בן חזקיה אם זה חכם כלם חכמים, מאי חשמל אמר ר' יהודה חיות אש ממללות, במתניתא תאנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הגבורה חשות ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הגבורה ממללות: [כ]והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה. בביאה אח' שנכנס מנשה לבית קדש הקדשים היה חטאת לישראל שעשה צלם של ארבעה פנים והכניסו להיכל. ר' אחא אמר [כא]בייא בא לעלמא תותבייא מפנן למרי ביתא, ולמה עשה צלם של ארבעה פנים כנגד ארבעה חיות שהם סבולות תחת כסא הכבוד. ד"א כנגד ארבע רוחות שבעולם אמר כל מי שיבא מארבע רוחות העולם יהא משתחוה לצלם. כי עזב אלהים את הארץ (כתוב ברמז ס"ב):

שמז *ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עומד בתוכם עומדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו, וכתיב ויבא אותי אל (שער) [חצר] בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה, ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' ומה ת"ל ואחוריהם מלמד שפורעים עצמם ומתריזין כלפי מטה, אמר לו הקב"ה למיכאל סרחה אומתך, אמר לפניו רבש"ע דיים לטובים שבהם, אמר לו אני שורף אותם וטובים שבהם מיד [כב]ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים ויקח ויצא, אמר ר' כהנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא אלמלי לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, וכתיב [כג]והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי ככל אשר צויתני, א"ר באותה שעה הוציאו לגבריאל לאחורי הפרגוד ומחיוה שתין [כד]פולסי דנורא, אמרי ליה אי לא עבדת לא עבדת ואי עבדת אמאי לא עבדת כדפקדוך, ועוד אי עבדת אין לך אין משיבין על הקלקלה. אתיוה לדוביאל שרא דפרסאי ואוקמוה [כה]ברוכתיה ושמש עשרים וחד יומא והיינו דכתיב [כו]ושר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד מן השרים הראשונים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלך פרס, בההיא אגרא דשמש עשרים וחד יומא יהבו ליה עשרים וחד מלכי *ופרוותא דמשמהיג ואומר כתובו לי ישראל בכרגא כתבו ליה, כתובו לי רבנן בכרגא כתבו ליה, עמד גבריאל מאחרי הפרגוד ואמר [כז]שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא, א"ר יצחק אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהם בעולם הזה חוכות לעולם הבא, אמר לפניו רבש"ע אם יהיו כל חכמי אומות העולם בכף מאזנים ודניאל איש חמודות בכף שניה אינו מכריע את כלם, אמר לו הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות על בני אמרו לו גבריאל, אמר להם יבא והיינו דכתיב [כח]ואני באתי בדבריך, אתא אשכחיה דקא נקיט אגרתא בידיה בעא למקרעיה מיניה בלעה, איכא דאמרי מיכתב הוה כתיבא מחתם לא הוה חתימא, ואיכא דאמרי מחתם נמי הוה חתימא ואיידי דבלעה אמחיקה מיניה, היינו במלכותא דפרסאי איכא דיהיב כרגא ואיכא דלא יהיב כרגא, [כט]ואני יוצא והנה שר יון בא עוי עוי ולא אשגחו ביה:

שמח ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עושים וגו', [ל]בתחלה היו עובדים עבודת אלילים במטמוניות וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים אותה אחר הדלת דכתיב [לא]ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך, וכיו שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים אותו בגנות שנאמר [לב]זובחי בגנות, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים בראשי ההרים שנאמר [לג]על ראשי ההרים יזבחו, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים בשדה דכתיב [לד]גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי על כל תלם ותלם היו מעמידים צלם. ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר יהושע היה אחד מהם חורש שדהו מעמיד צלם באמצע כדי שיהא ראשי תלמים נראים לה, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים בראשי דרכים דכתיב [לה]על כל ראש דרך בנית רמתך, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים ברחובות דכתיב [לו]ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים בחוצות ירושלים שנאמר [לז]ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושים בעיירות שנאמר [לח]כי מספר עריך היו אלהיך יהודה, עד היכן עד שהכניסו אותה לבית קדש הקדשים שנאמר סמל הקנאה הזה בביאה מהו בביאה א"ר אחא בייא בייא תותבא מפני מרי ביתא, א"ר ברכיה [לט]כי קצר המצע מהשתרע מלקבל אשה ובעלה וריעה וכיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיהו מקונן עליהם איכה (כתוב למעלה ברמז רמ"ז). והנם שולחים את (ה) הזמורה אל אפם [מ]לפי שלא היו ישראל יודעים מה טיבה של זמורה עד שבא עמלק ולמדה להם, וממי למדה מעשו דכתיב [מא]הכי קרא שמו יעקב חכוך בגרונו והוציא את הזמורה (כתוב ברמז צ"ט):

ט [מב]ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקודות העיר. עד כאן עמד חטא של עגל, ר' ברכיה אמר עד של ירבעם הדא הוא דכתיב [מג]כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעת שומרון, אמר הקב"ה באתי לרפאות לישראל מחטאו של עגל ונגלה עון רעת שומרון, ר' שמואל בר נחמני בש"ר יונתן עד חרבן בית המקדש הדא הוא דכתיב קרבו פקודות העיר, וכתיב [מד]וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם:

שמט [מה]והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון. ולא חמש גזירות הם זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית, א"ר יוחנן למלאך רחמים שבהם אמר זה מיכאל איש כלי מפצו בידו מני סתריה ומני גלותיה ומני זייניה כמה דאת אמר [מו]מפץ אתה לי. ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים ושלשה דברים היה משמש אותו מלאך [מז]ספיקלטור וכהן גדול [מח]וקסנטור. ספיקלטור כמא דאת אמר [מט]החרימם נתנם לטבח. כהן גדול כדכתיב [נ]ולבש הכהן מדו בד. וקסנטור כמד"א וקסת הסופר במתניו. מזבח הנחשת, ר' בר"ש

ממ"ק ובמ"ק יב פסיקתא רבתי : יג דניאל ג : יד גיטין ס : *גושקרא פת קיבר : טו דברים כח : טז מנחות י : *דינארא כו׳, מיני מטבעות של רומי : יז דברים כז : יח שם :
יט דמאי ה : כ חגיגה יג : כא דברים רבה : כב בייא ארה : *יומא עו : כג יחזקאל ט : כד שם : כה פולסי מקלות : כו ברוכתיה פי׳ בחרקיה :
כז דניאל י : *פרוותא כו׳ נמל המוצאים שם המרגליות : כח תהלים קסו : כט דניאל ו : ל שם י : לא איכה רבתי : לב ישעיה נז : לג שם שם : לד הושע ד :
לה שם י : לו יחזקאל טז : לז שם : לח ירמיה יא : לט שם : מ ישעיה כח : מא תנחומא : מב בראשית כז : מג איכה רבתי פ"ב : מד הושע ז : מה שמות לב :
מו איכה רבתי : מז ירמיה נא : מח ספקלטור של סטנחים לסרוגי מלכות : מט קסנטור סופר : נ ישעיה לד : נא ויקרא ו :

עשר באמה, כי פשטת לה הויא עשרים בעשרים וכתיב והיא כתובה פנים ואחור, כי קלפת לה כמה הוי לה ארבעים בעשרים וכתיב [סמ]מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן נמצא כל העולם אחד משלשה אלפים ומאתים בתורה:

ג ואשמע אחרי קול. [סח]א"ר פנחס הכהן בר חמא א"ר ראובן מהו אחרי, אחרי שקלסתי אני וחברי שמעתי מלאכי השרת שקלסוהו ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו, ואומר [סט]ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים: ואשב שם שבעת ימים (כתוב ברמז שכ"ט). בן אדם צופה נתתיך וגו' באמרי לרשע. [ע]הה"ד [עא]ואשימם בראשיכם אם שמרתם את התורה הרי ראשיכם שמורים ואם לאו אינם שמורים מלמד שאשמיהם של ישראל תלויין בראשי דייניהם. ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו. [עב]תנו ר' חייא מפרסמין את החנפים מפני חלול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו וגו', ולמה הקב"ה נותן דרך רע לפניו בשביל לפרסם מעשיו לבריות שלא יארע בו דבר בשביל העבירות ויהיו קורים תגר כנגד מדת הדין, צא ולמד מדואג האדומי שהיה ראש סנהדרין שנאמר [עג]אביר הרועים אשר לשאול, ובשביל שהיה בו מדה של לשון הרע פרסמו הכתוב, וכה"א [עד]תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל:

שמב [עה]ובשוב רשע מרשעתו. [עו]אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות וכזכיות שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ויעש משפט וצדקה (עליהם) וגו' חיה יחיה, איני והא א"ר שמעון בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר [עז]כי כשלת בעונך והא עון מזיד הוא וקא קרי ליה מכשול, לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה, אמר רשב"נ א"ר יונתן גדולה תשובה שמארכת ימיו של אדם שנאמר חיה יחיה. ויאמר (ה') אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד. [עח]אמר רב האומר לחברו נשכים ונשנה פרק אחד עליו להשכים שנאמר ויאמר (ה') אלי וגו' ונדר גדול נדר לאלהי ישראל:

שמג קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך. [עט]ולמה לא גלה לו כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה, דא"ר הונא משום ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי הקב"ה משהא ומתלה בעיניהם של צדיקים ואח"כ מגלה להם טעמו של דבר, כך [פ]אל הארץ אשר אראך, [פא]על אחד ההרים אשר אומר אליך, [פב]וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך [פג]ויאמר קח נא את בנך, א"ל אי זה בן א"ל את יחידך, א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, א"ל אשר אהבת, א"ל אית תחומין במעייא, א"ל את יצחק, ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה:

ד ואתה (בן אדם) קח לך מחבת ברזל, [פד]אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר ואתה (בן אדם) קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל. *שכב על צדך השמאלי לאחר שבעה ימים שנאמר [פה]ואשב שם שבעת ימים משמים נאמר לו ואתה שכב על צדך וגו' ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום (ד) מלמד שהיו ישראל מכעיסים לפני המקום ארבעים שנה כשגלו עשרה שבטים עד שחרבה ירושלים. [פו]ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי, אותה שנה הראה ליחזקאל כבוד השכינה שמסתלק מן הבית [פז]וישאו הכרובים את כנפיהם תמצא אותם עשר מסעות לשכינה. [פח]ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' [פט]בן אדם התשפוט אותם. אותה שנה [צ]כרת המלך צדקיה ברית את כל העם היושבים בירושלים לקרוא להם דרור וישובו אחרי כן וישיבו את העבדים וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד במקום, אותה שנה מרד צדקיה במלך בבל והלך ונסמך על מלכי מצרים, כשתמצא לומר אלו מתוך מרד ואלו מתוך מרד, אלו נסמכו על מלכי מצרים ואלו נסמכו על מלכי מצרים, אלו גלו שלש גליות ואלו גלו שלש גליות, אלו עשו במצור שלש שנים ואלו עשו במצור ג' שנים, אלו אכלו בשר בנים ובנות ואלו אכלו בשר בנים ובנות, לקיים מה שנאמר [צא]בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך. [צב]ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש בעשרה בטבת, [צג]בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים, אותו זמן באות פרק [צד]הנה חנמאל בן שלום. [צה]ויהי באחת עשרה שנה בראשון בשבעה לחדש וגו' בן אדם את זרוע פרעה וגו', בשלשה בתשרי אחר חרבן הבית חמשים ושתים יום ויהרוג ישמעאל בן נתניה את גדליה ושאר הפליטה הלכו למצרים וירמיה וברוך עמהם: [צו]בן אדם נהה על המון מצרים, אותה שנה הראהו ליחזקאל שהעו"א נתונים לבאר שחת. בעשרים ושלש שנה לנבוכדנאצר נתנה מצרים בידו [צז]ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיה וברוך עמהם. שנאמר [צח]בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה, אותה שנה הראהו ליחזקאל תבנית הבית לעתיד לבא:

שמד שכב על צדך השמאלי, [צט]א"ל ההוא מינאה לרבי אבהו אלהכון גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל שכב על צדך השמאלי וכתיב ושכבת על צדך הימני, אדהכי אתא ההוא תלמידא א"ל מ"ט דשביעית, אמר להו השתא אמינא לכו מילתא דשויא לתרווייכו, א"ל הקב"ה לישראל זרעו שש ותשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו, מנהגו של עולם מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלם ואם רחמן הוא הורג את חצים ואם רחמן מלא רחמים הוא מיסר את הגדולים שבהם ביסורים, אף כך הקב"ה מיסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל: ואתה קח לך חטין ושעורים ופול ועדשים, [ק]רבנן אמרין מצות העומר עמדה להם בימי יחזקאל, רב חמא בר חנינא אמר ריבה בה שעורים, רבי שמואל בר נחמני אמר דברים שהם מריצים את בני מעים, תמן עבדין מינה חררה לכלבא ולא טעמא. מטרונא שאלה את ר' יוסי בן חלפתא כמה צער נצטער אותו צדיק, [כמה שפחות כמה עבדים יש לו והן מבזבזין במאכל ומשתה], אמר ליה להודיעך כל זמן שישראל בצער אף הצדיקים עמהם בצער וכשהם בשלוה אף הצדיקים והקב"ה עמהם בשמחה, וכה"א [קא]ישוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. מאי ועוגת שעורים תאכלנה [קב]א"ר חסדא לשיעורים, א"ר פפא עריבתה כעריבת שעורים ולא כעריבת חטים. ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא. [קג]א"ר אבהו כל האוכל בלא נגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא. [קד]ואומר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטמאה מקרה יום ומקרה לילה, שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה, ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם, ולא בא בפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ומשום רבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה:

שמה ה זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה, [קה]אמרו המלאכים לפני הקב"ה רבש"ע אינה זו ירושלים, א"ל ותמר את משפטי לרשעה (מכל) [מן] הגוים, א"ל [קו]והם עמך ונחלתך, א"ל [קז]כי שכחוני עמי, א"ל עשה בשביל האבות, א"ל [קח]והאבות מבערים את האש, א"ל עשה בשביל הבנים, א"ל [קט]ויאמרו בי הבנים, א"ל עשה בשביל שבטו של יהודה, אמר להם [קי]ויעש יהודה הרע, עשה בשביל הגדולים, א"ל [א]ראשיה בשחד ישפוטו, עשה בשביל הקטנים, א"ל [ב]ותופשי התורה לא ידעוני, אמרו לו עשה בשביל הנביאים אמר להם [ג]מחטאת נביאיה, אמרו לו עשה בשבילנו, א"ל [ד]ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים, אמרו לו עשה בשביל שמך שנקרא עליהם, א"ל [ה]ואת שם קדשי חללו וגו', איקונין של אביהם מהו עושה אצלך, [ו]השליך משמים ארץ תפארת ישראל, האמירה שהלבישוך מה היא עושה עליך [ז]עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו. וציון אומרת [ח]עזבני שכחני. וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם (ברמז רכ"ו):

ז [ט]החמס קם למטה רשע וגו' ולא מהמהם, החמס קם אתמהא ח"ו אינו קם ואם קם למטה רשע לחיובו של רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם לא מנהון ולא מממונם ולא מן תמהתהון. למה לא נה בהם לא נח בהם. לא היה לשום בריה נחת רוח מהם כההיא דאמר ר' אבא בר כהנא [י]כי נחמתי כי עשיתים ונח אפילו נח שנשתייר מהם לא היה כדאי אלא שמצא חן שנאמר [יא]ונח מצא חן. ד"א החמס קם מלמד שזוקף ראשו כמקל. קופה מלאה עבירות מי מקטרג בראש כלם גזל: כי המוכר אל הממכר לא ישוב, אפשר יובל בטל ונביא מתנבא (כתוב ברמז שכ"ב):

כספם

סמ"ק ובמ"ק סז ישעיה מ: סח תנחומא: סט איוב לח: ע ספרי: עא דברים א: עב מדרש שוחר טוב: עג שמואל א כא: עד משלי כו: עה יחזקאל יח:
עו יומא פו: עז הושע יד: עח נדרים ח: עט בראשית רבה פרשה נה: פ בראשית יב: פא שם כב: פב דניאל י: פג בראשית כב:
פד ברכות לב: פה יחזקאל ג: פו שם ח: פז שם י: פח שם ו: פט שם כ: צ ירמיה לד: צא יחזקאל כג: צב שם כד: צג שם כט: צד ירמיה לב:
צה יחזקאל ל: צו שם לב: צז שם כט: צח שם מ: צט סנהדרין לט: ק פסיקתא: קא דברים ל: קב עירובין פא: קג סוטה ו: קד חולין לו: קה פסיקתא:
קו דברים ט: קז ירמיה יח: קח שם ז: קט יחזקאל כ: קי מלכים א יא: א מיכה ג: ב ירמיה ב: ג איכה ד: ד דה"ב לו: ה יחזקאל מג: ו איכה ב:
ז שם: ח ירמיה ב: ט ב"ר פ' לא: י בראשית ו: יא שם:

זית רענן (ד) מלמד שהיו ישראל מכעיסין וכו' מ' שנה, דריש מדכתיב ונשאת עון בית יהודה מ' יום, ועי' ברש"י פ' בחקותי:

ארי והוא נתון בחיה שנאמר פני (האחר) [אדם] ופני אריה, והשור גדול בבהמה ועשה אותו פנים לחיה שנאמר ופני שור מהשמאל לארבעתן, ובשביל כבודם של ישראל מחק את השור ונתן כרוב תחתיו שנאמר [ט]פני האחד פני הכרוב וכל כך למה לכפר עונותיהם של ישראל: ורגליהם רגל ישרה. [י]שאין להם [יא]קפצים. [יב]א"ר יוסי בר חנינא בשם ר' אליעזר בן יעקב המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה. [יג]ורגליהם רגל ישרה כמנין ישרה. כתיב [יד]קרוב ה' לכל קוראיו, וכתיב [טו]כה' אלהינו בכל קראנו אליו, א"ר לוי מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה ועובי כל רקיע ורקיע מהלך ת"ק שנה ובין כל רקיע ורקיע מהלך ת"ק שנה. א"ר ברכיה אף טלפי החיות מהלך ת"ק שנה (ב) ועוד ט"ו מה טעם ורגליהם רגל ישרה כמנין ישרה, ראה כמה הוא גבוה מן עולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ומתפלל אחרי העמוד ולוחש את תפלתו והקב"ה מאזין לו יש לך אלוה גדול כזה. וידי אדם מתחת כנפיהם [טז]א"ר כהנא משום רבי ישמעאל בר' יוסי ורבנן אמרי משום ר' יהודה נשיאה זה ידיו של הקב"ה שפרושות תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין: והחיות רצוא ושוב. [יז]א"ר יהודה כאור היוצא מפי הכבשן, מאי כמראה הבזק, כאור היוצא מבין החרסים. [יח]א"ר איבו רצות אין כתיב כאן אלא רצוא רוצים לעשות שליחותו:

שלח ודמות על ראשי החיה רקיע. [יט]השמים נבראו ביום ראשון שנאמר [כ]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ואי זהו רקיע שנברא ביום שני, ר' אליעזר אומר הרקיע שעל ראשי החיות. מאי כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגליות, והוא מאיר על כל השמים כנר הזה שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בגבורתו בצהרים שנאמר [כא]ונהורא עמיה שרא, וכמוהם עתידים הצדיקים להאיר לעתיד לבא שנאמר [כב]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, ואלולי רקיע שנברא ביום שני היה העולם כלו (ג) נגעל מן המים של מעלה שנאמר [כג]ויהי מבדיל בין מים למים:

שלט [כד]אמר ריש לקיש שבעה רקיעים הם ואלו הם. וילון, שחקים, רקיע, זבול, מעון, מכון, ערבות. וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר [כה]הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות שנאמר [כו]ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. שחקים שבו ריחים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא שנאמר [כז]ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. זבול שבו ירושלים והמקדש והמזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן בכל יום שנאמר [כח]בנה בניתי בית זבול לך, ומנא לן דאיקרי שמים שנאמר [כט]הבט משמים וראה מזבול קדשך. מעון שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירות בלילה וחשות ביום מפני כבודם של ישראל שנאמר [ל]יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי, ומנא לן דאיקרי שמים שנאמר [לא]השקיפה ממעון קדשך מן השמים. מכון שבו אוצרות ברד ואוצרות שלג ועליות טללים רעים ועליות אגלים והדרי סופה וסערה של קיטור וכלם דלתותיהם אש שנאמר [לב]פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו. הני ברקיע איתנהו הני בארעא איתנהו דכתיב [לג]הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור. א"ר יהודה אמר רב דוד בקש עליהם רחמים והורידם לארץ שנאמר [לד]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע לא יגור במגורך רע, ומנא לן דאקרי שמים שנאמר [לה]ואתה תשמע השמים מכון שבתך. ערבות שבו צדק ומשפט צדקה וגנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכות ונשמתם של צדיקים ורוחות ונשמות העתידים להבראות וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים. צדק ומשפט שנאמר [לו]צדק ומשפט מכון כסאך. צדקה דכתיב [לז]וילבש צדקה כשרין. גנזי חיים דכתיב [לח]כי עמך מקור חיים. גנזי שלום דכתיב [לט]ויקרא לו ה' שלום. גנזי ברכה דכתיב [מ]ישא ברכה מאת ה'. נשמתן של צדיקים דכתיב [מא]והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, רוחות ונשמות העתידים להבראות שנאמר [מב]כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, טל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים שנאמר [מג]גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה, ושם אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת ומלך אל רם ונשא שוכן עליהם שנאמר [מד]סולו לרוכב בערבות ביה שמו, ומנא לן דאיקרי שמים כתיב הכא לרוכב בערבות וכתיב התם [מה]רוכב שמים בעזרך. וחשך וענן וערפל מקיפות אותו שנאמר [מו]ישת חשך סתרו, איני והא כתיב [מז]הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא, לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי, וא"ר אחא בר יעקב עוד רקיע יש למעלה מראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע, עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתיב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש במכוסה ממך בל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות. [מח]וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול אל שדי בדברו קול המתפרש בכתובים, ומה הוא הקול [מט]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים קול ה' חוצב להבות אש, א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה, אלא כיון שהיה מגיע עד חצר החיצונה היה נפסק. כיוצא בו [נ]ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וגו' מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד, יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר [נא]וישמע את הקול קול המפורש בכתובים, אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד: וקול כנפי החיות (כתוב ברמז תר"כ):

שמ בעמדם תרפינה כנפיהן. [נב]וכי יש ישיבה למעלה לא כך אמר רבי חנינא בר אנדראי משום רבי שמואל בר סיסרטאי אין ישיבה למעלה דכתיב ורגליהם רגל ישרה שאין להם קפצים, *קרבת על חד מן קאמיא, מהו דין לשון קאמיא שרפים עומדים ממעל לו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואת אמרת בעמדם ומהו בעמדם בא עם דם, בשעה שישראל אומרים שמע ישראל שותקים ואחר כך תרפינה כנפיהם ומהו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הה"ד [נג]הקול קול יעקב הא קול משתק את העליונים ואת התחתונים. ר' פנחס בשם ר' לוי ורבנן בשם ר' סימון כתיב [נד]ברן יחד כוכבי בקר משקלסו אותו זרעו של יעקב שנמשלו לכוכבים דכתיב [נה]ומצדיקי הרבים ככוכבים ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. א"ר יודן גדול כחן של נביאים שמדמין את הצורה ליוצרה שנאמר ואשמע את קול אדם מדבר. א"ר יודן בר' סימון אית לן קרייא אחרן דמחוור יתיר מן דין שנאמר ועל דמות הכסא וגו'. [נו]ואראה ואפול על פני ואשמע קול מדבר. א"ר אלכסנדרי אריב"ל הרואה קשת בענן צריך ליפול על פניו שנאמר ואראה ואפול על פני, לייטי עלה במערבא דמחזי כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך:

ב [נז]בן אדם, בן אנשים כשרים, בן אנשים צדיקים, בן גומלי חסדים בן שמבזים עצמם לכבודי ולכבודם של ישראל. ד"א בן אדם משל למה הדבר דומה למלך שכעס על אשתו והיו לו בנים ממנה עמד ודחפה והוציאה מביתו, לימים שלח בן אחד אצלה א"ל בן פלונית בוא ואראך כבודי ובית שבניתי לאמך שנאמר ויהי בשלשים שנה וגו'. זה (שנה) [שטה] ראשונה אבל בשניה וארא והנה רוח סערה וגו' ומתוכה דמות ארבע חיות, לאחר שהראהו א"ל בן אדם זהו כבודי וכבדתי אתכם יותר מכל אומות העולם כלום פחת כבודי או בית שבניתי לכם שנאמר [נח]ואם נכלמו וגו', שמא תאמר אין לי מי שעובד אותי והלא כבר יש לי תתק"ו אלפי רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים לפני ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה ועד שקיעת החמה ואומר קדוש קדוש ומשקיעת החמה עד זריחת החמה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ומפני מה עושים דברים מכוערים ודברים שאינן ראוין ומבעטין אתם ביסורין אבל [נט]אעשה למען שמי לבלתי החל. בן אדם עמוד על רגליך (כתוב ברמז רמ"ד):

שמא [ס]ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה והי, קינים זה פורענותם של צדיקים בעולם הזה. וכה"א [סא]קינה היא וקוננוה, והגה זה מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא וכה"א [סב]עלי הגיון בכנור, והי זה פורענותן של רשעים לעתיד לבא וכה"א [סג]הוה על הוה תבא. א"ר חסדא דרש מרימר מאי דכתיב [סד]לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו דכתיב [סה]ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, אמרו יחזקאל ולא פירשו דכתיב ויפרש אותה לפני עד שבא זכריה בן עדו ופירשו דכתיב [סו]ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה ארכה עשרים אמה ורחבה

עשר

ממ"ק ובמ"ק ט יחזקאל י: י ירושלמי דברכות: יא קפצין פרקי כרגל: יב ברכות י: יג ירושלמי: יד תהלים קמה: טו דברים ד: טז פסחים קיח: יז חגיגה יב: יח ויקרא רבה: יט פרקי דר' אליעזר: כ בראשית א: כא דניאל ב: כב שם יב: כג בראשית א: כד חגיגה יב: כה ישעיה מ: כו בראשית א: כז תהלים עח: כח מלכים א ח: כט ישעיה סג: ל תהלים מב: לא דברים כו: לב ירמיה נ: לג תהלים קמח: לד שם ה: לה מלכים א ח: לו תהלים פט: לז ישעיה נט: לח תהלים לו: לט שופטים ו: מ תהלים כד: מא שמואל א כה: מב ישעיה נז: מג תהלים סח: מד שם: מה דברים לג: מו תהלים יח: מז דניאל ב: מח תו"כ, יחזקאל י: מט תהלים כט: נ ויקרא א: נא במדבר ז: נב ב"ר פ' סה: *דניאל ז: נג בראשית כז: נד איוב לח: נה דניאל יב: נו ברכות נט: נז תנא דבי אליהו פ"ו: נח יחזקאל מג: נט שם כ: ס ערובין כא: סא יחזקאל לב: סב תהלים צב: סג יחזקאל ז: סד תהלים קיט: סה איוב יא: סו זכריה ה:

זית רענן (ב) ועוד ט"ו וכו', פי' מלבד רגלי החיות יש ט"ו פעמים ת"ק כי ז' רקיעים וז' אוירים ואויר אחד מן הרקיע לרגלי החיות הרי ט"ו פעמים ת"ק ב"כ התוס' בחגיגה: (ג) נגעל מן המים, פי' נמאס מן המים שהיו יורדין הרבה:

היה לשם זנות אלא לשם שמים ובדיו לא עשו כן אלא לשם זנות שנאמר [עג]וישב ישראל בשטים. רבי סימון אמר תחלת עבורו של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות ובדיו לא עשו כן לשם זנות אלא לשם שמים, שנאמר [עד]ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה :

מט אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם. [עה]כי נח נפשיה דרבי יהושע בן חנניה אמרי ליה רבנן מאי תהוי עלן מאפיקורוסי, אמר להון אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם של עובדי אלילים, ואיתימא מהכא [עו]ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך : כי אני חשפתי את עשו. [עז]ר' סימון אמר קליפת בצלים, כל כך למה גליתי מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שבו, וכמה ממזרים העמיד רב אמר שלשה, רבי לוי אמר ארבעה. אמר רבי יוחנן קרח דהכא ממזר הוא :

שלב הנה קטן נתתיך בגוים. [עח]וכתיב [עט]ויקרא את עשו בנו הגדול, אמר רבי אלעזר בר"ש משל למדינה שהיתה מכתבת [פ]ענקמין למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה מקרולפרוס* אמרה בני מקרולפרוס ואין אתם מכתיבין אותו אמרו אם בעיניך הוא מקרולפרוס בעינינו ננס, כך אביו קרא אותו גדול שנאמר [פא]ויקרא את עשו בנו הגדול, אמו קראתו גדול שנאמר [פב]את בגדי עשו בנה הגדול, אמר הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים, אמר רבי אבהו אמר רבי ברכיה לקבל תורא טבחא, הה"ד [פג]כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: הנה קטן נתתיך בגוים. [פד]תני רבי יוסף שאין להם מלך בן מלך, בזוי אתה מאד שאין להם לא כתב ולא לשון וע"י שאלה מוקמי וכו' :

שלג [פה]אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך. [פו]לעתיד לבא כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב, ואין כוכבים אלא יעקב שנאמר [פז]דרך כוכב מיעקב, וכתיב [פח]הבט נא השמימה וספור הכוכבים, ויעקב אומר לו אחי לא תהא כיוצא בי שנאמר [פט]אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נזירות שהיית נוהג עלי שאהא עובד אלילים אלו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים ואם לא אעבוד אתה הורג אותי לפיכך אהי דבריך מות אהי קטבך שאול כיון שעשו יורד לשאול נשתייר יעקב לעצמו שנאמר [צ]והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה ואין שלישיה אלא ישראל שנאמר [צא]ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה : תפלצתך השיא אותך (כתוב ברמז רכ"א) : אם לא יסחבום צעירי הצאן, א"ר שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא (כתוב ברמז נ"א) : והיה לב גבורי אדום וגו' כלב אשה מצרה, [צב]אמרו ישראל לפני הקב"ה לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות אלא אף לזו שנבעלה כנשים שנאמר [צג]ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה שהפקיר עצמו כשדה, א"ל הקב"ה אף אני באותו לשון אני פורע ממנו הה"ד והיה לב גבורי אדום וגו' כלב אשה מצרה: לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל, א"ר אלעזר נבוכדראצר כתיב שעצרם במדבר והרגם ונתקיים בו ידו בכל ויד כל בו. ושמתי כסאי בעילם (כתוב ברמז צ"ב) :

שלד נ [צד]שה פזורה ישראל. משולים כשה מה דרכו של שה לוקה באחד מאבריו וכלם מרגישים אף ישראל אחד חוטא וכלם נענשים. תני רבי שמעון בן יוחאי משל לשני בני אדם שהיו נתונים בספינה נטל אחד מהם [צה]מקדח והתחיל קודח תחתיו אמרו לו חבריו למה אתה עושה כך, אמר להם מה איכפת לכם לא תחתי אני קודח, אמרו לו מפני שאתה מציף עלינו את הספינה, אף איוב אמר כן [צו]ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי, אמרו לו חבריו [צז]כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק, אתה מספיק בינינו את עונותינו :

שלה [צח]פתח ה' וגו', ר' פנחס בש"ר אושעיא אע"ג דכתיב [צט]כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ולא ממלאכת רשעים וצדיקים אלא פועל עם אלו ופועל עם אלו מראה לאלו מעין [ק]דיגמטורי שלהם ולאלו מעין דיגמטורי שלהם. ומנין שפורענותם של רשעים קרויה מלאכה שנאמר פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לה', ומנין שמתן שכרן של צדיקים קרויה מלאכה שנאמר [קא]מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך :

נא כוס זהב בבל ביד ה' [קב]מה דרכו של זהב לאחר שנשבר יש לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן העו"א עתידה לחזור להם, וכשמגעת אצל ישראל מהו אומר [קג]ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי, מה דרכו של חרס לאחר שנשבר אין לו תקנה כך כשתפסוק הפורענות מישראל אין עתידה לחזור להם : רפאנו את בבל ולא נרפתה. [קד]א"ר עזריה רפאנו את בבל בדור אנוש ולא נרפתה בדור המבול, עזובה בדור הפלגה, ונלך איש לארצו [קה]ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך למה כי נגע אל השמים משפטה. שנו רבותינו נעמן גר תושב היה, נבוזראדן גר צדק היה. מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן נינהו שמעיה ואבטליון, מבני בניו של המן מלמדי תינוקות בבני ברק, אף מבני בניו של אותו רשע בקש הקב"ה להכניס תחת כנפי השכינה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניסהו תחת כנפי השכינה, והיינו דכתיב רפאנו את בבל ולא נרפתה, עולא אמר זה נבוכדנאצר, ר' שמואל בר נחמני אמר אלו נהרות בבל ותרגומא [קו]צנייתא דבבל : שכנת על מים רבים רבת אוצרות. [קז]א"ר אושעיא מי גרם לבבל שיתרבו אוצריה מים רבים ששוכנת עליהם, אמר רב עתירא בבל דחצדא בלא מטרא : ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ [קח]זו בלשאצר, בשנה השמועה זו של בבל שנאמר [קט]והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה ואחר כך בשנה השמועה מה שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה: [קי]בשנו כי שמענו חרפה, זה שבעה עשר בתמוז. כסתה כלמה פנינו זה תשעה באב. כי באו זרים על מקדשי בית ה' זה חרבן ראשון ושני. וכיון שחטאו גלו וכיון שגלו ירמיה מקונן עליהם איכה :

נב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו (כתוב בסוף מלכים) :

יחזקאל

שלו א ויהי בשלשים שנה. [א]שלשים שנה (א) משנמצא הספר בבית ה'. ואני בתוך הגולה (כתוב ברמז שכ"ח). על נהר כבר (כתוב ברמז ה'). נפתחו השמים (כתוב ברמז י' וברמז כ"א) : היה היה דבר ה' [ב]עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל שאר הארצות, וא"ת דן אני מן הנביאים שנדבר עמהם בח"ל, לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות שנאמר [ג]כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך. ויש אומרים אע"פ שנדבר עמהם בח"ל לא נדבר עמהם אלא במקום טהרה על מים שנאמר [ד]ואני הייתי על נהר אובל, ואומר [ה]ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (ואומר היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן), וי"א נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ שנאמר היה היה. היה שנדבר עמו בארץ, היה שנדבר עמו בחוצה לארץ. ר' אלעזר בן צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה כשרה לדבור. יחזקאל בן בוזי הכהן שהיו מבזים אותו כו' (כתוב ברמז רנ"ז) :

וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון, [ו]להיכן אזל, א"ר יהודה לכבוש את כל העולם כלו תחת נבוכדנאצר, וכל כך למה כדי שלא יאמרו אומות העולם ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו, אמר הקב"ה מי גרם לי שאהיה שמש לעובדי אלילים, עונותיהם של ישראל גרמו לי (כתוב ברמז ש"ח) :

שלז וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת, [ז]וכתיב [ח]שש כנפים שש כנפים לאחד, ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו בשביל כפרתן של ישראל הוסיף להם עוד שתים לקיים [ט]ולא יהיה עוד לבני ישראל למבטח מזכיר עון, אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל, אתה מוצא שאין לך גדול בעוף מן הנשר ונעשה פנים לחיה שנאמר ופני נשר לארבעתן, הגדול שבחיות ארי

ממ"ק ובמ"ק עג במדבר כה : עד רות ג : עה חגיגה ס : עו בראשית לג : עז ב"ר פ' פב : עח ב"ר פ' סה : עט בראשית כז : פ ענקמין אנשי חיל גבורים וענקים :
*מקרולפרוס ארוך ודק : פא בראשית כז : פב שם : פג ישעיה לד : פד ע"ז א : פה עובדיה א : פו תנחומא : פז במדבר כג : פח בראשית טו :
פט הושע יג : צ זכריה יג : צא ישעיה יט : צב בראשית רבה פרשה מג : צג בראשית כה : צד ויקרא רבה : צה מקדח מרצע : צו איוב יט : צז שם לד :
צח בראשית רבה פרשה יא : צט בראשית ב : ק דיגמטורי מעין ודוגמא : קא תהלים לא : קב מדרש : קג יחזקאל כג : קד בראשית רבה : קה בראשית יב :
קו צנייתא דבבל דקלים רעים של נהרות בבל : קז תענית י : קח סדר עולם : קט ישעיה יג : קי איכה רבתי : א סדר עולם : ב מכילתא פ' בא : ג ירמיה לא :
ד דניאל י : ה שם : ו חגיגה יג : ז תנחומא : ח ישעיה ו : ט יחזקאל כט :

זית רענן (א) משנמצא הספר וכו', בימי יאשיה דבשנת י"ח למלך יאשיה נמצא הספר ול"א שנה מלך בשתיירו י"ג שנה ויהויקים מלך י"א שנה הרי כ"ד שנה ועוד ה' שנים לגלות יהויכין היה הנבואה ויהויכין מלך ג' חדשים הרי היה בשנת שלשים :

ואנא הוי הכא או את הוי הכא ואנא אחות עמהון, אמר ירמיה רבון העולמים אי אנא איחות עמהון מה אנא מהני להון אלא יחות בריהון עמהון דהוא מהני להון סגי. שלשה דברים צוה נבוכדנאצר את נבוזראדן על ירמיה, א"ל קחנו ושים עיניך עליו ואל תעש לו מאומה רע, והיה ירמיה רואה כת של בחורים שלולים בקולרין והולך ומכנים ידו ביניהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהם, א"ל חד מן תלת מילין אית בך או נביא של שקר אתה או מבעט ביסורין אתה או שופך דמים אתה. או נביא של שקר אתה דהא כמה שנין את קאים ומתנבא על הדא קרתא דתתחרב וכדו אנא חריב לה ובאיש לך. או מבעט ביסורין דאנא לית אנא מעיק לך ולית יסורין חשיבין עליך כלום. או שופך דמים את דאי שמע מלכא מה את מתעביד לך והוא משלח ומרים רישיה דההוא גברא, אלא אם טב בעיניך חות עמי בבבל, ועודנו לא ישוב עד שנגלה עליו הקב"ה, הה"ד הדבר אשר היה אל ירמיהו וגו' והוא אסור בזיקים כביכול והוא. ומה היה אותו דבר, רבי יוחנן ור' אליעזר, ר' יוחנן אמר (כ) [כא]מזרה ישראל יקבצנו, רבי אליעזר אמר כי פדה ה' את יעקב וגו', ודכוותה [כב]ואני בתוך הגולה, אמר רבי אחא כביכול אני והוא. עם כשהוא חוזר היה מוצא אצבעות ידים ורגלים מקוטעות ומושלכות בדרכים והיה מלקטן ונותן לתוך טליתו ומחבקן ומנשקן ובוכה עליהם ואומר בני לא כך אמרתי לכם [כג]תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם, נטלו הגליות את עיניהם וראו את ירמיה שפירש מהם געו כלם בבכיה וצווחו רבינו ירמיה הרי אתה מניחנו, שם בכו שנאמר [כד]על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, ענה ירמיה וא"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאם בכיתם בכיה אחת עד שהייתם בציון לא גליתם:

מא ויהי בחדש השביעי (כתוב ברמז רנ"ב). ויבאו אנשים משכם משלו וגו'. [כה]ערי יהודה בחרבנן מנא לן דבעי קריעה שנאמר ויבאו אנשים משכם משלו ומשומרון ושמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים:

שכח ועשרה אנשים נמצאו בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמיתנו. [כו]זה שאמר הכתוב [כז]אם ישמעו ויעבודו יבלו בטוב ימיהם ואם לא ישמעו בשלח יעבורו, אם שומעים ישראל להקב"ה ועובדין אותו אמלא ימיהם בטובה כשם שאמר דוד [כח]ימי שנותינו בהם שבעים שנה, וכשם שאמר משה [כט]את מספר ימיך אמלא, יבלו בטוב ימיהם אתה מוצא שתי שנים עשתה הארץ פירות מרובים מה שלא עשתה כל ימות העולם, שנה אחת בכניסתן לארץ [ל]ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת, וכתיב (כא) [לא]ויכרתו משם זמורה ועשרה בני אדם טוענים אותו, ושנה אחת שגלו מן הארץ דכתיב ועשרה אנשים נמצאו בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמיתנו כי יש לנו מטמונים בשדה חטים ושעורים שלא היה להם מקום היכן ליתן והיו טומנים אותם בשדה, וכתוב אחד אומר [לב]טובים היו חללי חרב מחללי רעב ואילו שמעו שלהם היה, ואם לא ישמעו [לג]בשלח יעבורו, שלח מעל פניו ויצאו: והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו, וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו הרגם, א"ר אבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא איבעי ליה למיחש ליה מבעי ליה:

שכט מב (כב) ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו. [לד]רבי עקיבא אומר [לה]וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר צא ואמור להם בזכותם היה מדבר עמו, שכל ל"ח שנה שהיה כעס על ישראל לא היה מדבר עם משה שנאמר [לו]ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה ויהי דבר ה' אלי לאמר אלי היה הדבור, א"ר שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו, ולא עם משה בלבד נדבר בזכותם של ישראל אלא אף עם שאר כל הנביאים לא נדבר עמהם אלא בזכותם של ישראל שנאמר [לז]ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' אלי לאמר, ואומר ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו. וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום ואמר [לח]אוי נא לי כי יסף ה' על מכאובי נשתניתי מכל תלמידי הנביאים, יהושע שמש את משה ושרתה עליו רוח הקדש, אלישע שמש את אליהו ושרתה עליו רוח הקדש ואני מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי, ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר [לט]ותנח עליהם הרוח, ואומר [מ]ונחה עליו רוח ה', ואומר [מא]ונחה רוח אליהו על אלישע, בוא וראה מה המקום משיבו [מב]כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס ואתה תבקש לך גדולות ואין גדולות אלא נבואות שנאמר [מג]ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע, [מד]קרא לי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות. בן נריה, כרם אין סייג למה, צאן אין רועה למה. מפני מה כי הנני מביא רעה אל כל בשר ונתתי לך את נפשך לשלל, הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותם של ישראל: והיתה החרב אשר אתם יראים ממנו, [מה]כתיב [מו]כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד, [מז]וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד [מח]בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד, הא בשלשתם חזרו ובשלשתם נפלו, הראשונה בימי סנחריב שנאמר [מט]הוי היורדים מצרים לעזרה, והשני בימי יוחנן בן קרח והיתה החרב אשר אתם יראים ממנו שם תשיג אתכם וגו'. והשלישי בימי (סרגיסוס) [טרכינוס] הא בשלשתם חזרו ובשלשתם נפלו:

מד ונשבע לחם ונהיה טובים. [נ]תני משמיה דר' מאיר *רוק בבכי ותשכח בנגרי שנאמר ונשבע לחם ונהיה טובים, א"ל שמואל לר' יהודה שיננא שרי שקיך ועייל נהמא:

של הנני נותן את פרעה חפרע. [נא]זה אחד מארבעה בני אדם שעשו את עצמם אלהות שלשה מאומות העולם ואחד מישראל, ואלו הם, חירם, ונבוכדנאצר, ופרעה, ויואש. חירם מנין שנאמר [נב]בן אדם אמר לנגיד צר כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותאמר אל אני. נבוכדנאצר מהו שנאמר [נג]אעלה על במתי עב אדמה לעליון, א"ל הקב"ה חייך אל שאול תורד, ומה עשה הקב"ה הגלה אותו עד שהוא במלכותו והאכילו עשב כבהמה שנאמר [נד]ועשבא כתורין לך יטעמון והיו הבהמות והחיות רואות אותו כדמות בהמה וחיה. ויואש מנין שנאמר [נה]ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך, אמרו לו ליואש אלוה אתה שאילולא כן לא היית עושה שש שנים בבית קדש הקדשים, כהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה והכל מתפללים עליו שיצא בשלום ואתה עשית שם שש שנים, וקבל עליו שנאמר [נו]אז שמע המלך אליהם, ונאמר [נז]ואת יואש עשו שפטים. ופרעה עשה עצמו אלוה שנאמר [נח]יען אשר אמר יאור לי ואני עשיתיני, שהיה אומר אני הוא שבראתי את עצמי, דבר אחר הפרע כענין שנאמר [נט]ופרע את ראש האשה, ואי זה זה בית אב שלו [ס]ביום ההוא יהיה מצרים לחגא:

שלא מן מדוע נסחף אביריך. [סא]אתה מוצא בכל מקום הקב"ה פורע מאלילים תחלה, במצרים [סב]ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ואח"כ [סג]סוס ורוכבו רמה בים, בבבל כתיב [סד]ופקדתי על בל בבבל, וכן הוא עושה למלכות רביעית שנאמר מדוע נסחף אביריך זה השר שלה שהוא מלקה אותו בצרעת, ואין נסחף אלא צרעת שנאמר [סה]ולשאת ולספחת ולבהרת. ואח"כ הוא פורע ממנה שנאמר כי ה' הדפו, וכה"א [סו]ופקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה, אבל ישראל כשם שאלהיהם חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך הם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים שנאמר [סז]וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם, ובישראל כתיב [סח]ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו': כי כתבור בהרים (כתוב ברמז ס"ו): [סט]תניא רבי אלעזר הקפר אומר עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל שנאמר כי כתבור בהרים וגו', והלא דברים קל וחומר מה תבור וכרמל שלא באו ללמוד תורה אלא לפי שעה נקבעו בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורים בהם ושונים בהם ומרביצין בהם את התורה על אחת כמה וכמה: עגלה יפה פיה מצרים. [ע]תנן התם הביאו לו את התמיד קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו, מאי משמע דהאי קרצו לישנא דקטלא הוא דכתיב עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון, מאי משמע כדמתרגם רבי יוסף מלכותא יאיא הוה מצרים עממין קטלין מצפון ייתון עלה:

מח שאנן מואב מנעוריו. [עא]א"ר יוחנן מפני מה עופות שבבבל שמנים מפני שלא גלו שנאמר שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וגו' (כתוב ברמז ת"ג): אני ידעתי נאם ה' עברתו ולא כן בדיו. [עב]ר' חנינא בר פפא אמר תהלת עבורו של מואב לא היה

ממ"ק ובמ"ק כא ירמיה לא: כב יחזקאל ה: כג ירמיה יג: כד תהלים קלז: כה מ"ק כו: כו פסיקתא רבתי: כז איוב לו: כח תהלים צ: כט שמות כג: ל דברים ו: לא במדבר יג: לב איכה ד: לג איוב לו: לד מכילתא: לה שמות ז: לו דברים ב: לז יחזקאל ג: לח ירמיה מה: לט במדבר יא: מ ישעיה יא: מא מלכים ב ב: מב ירמיה מה: מג מלכים ב ח: מד ירמיה לג: מה מכילתא: מו שמות יד: מז דברים יז: מח שם כח: מט ישעיה לא: נ שבת קנב: *דוק בבכי כו' עמון בסנוך ותסיה מזק ברגלוך: נא תנחומא: נב יחזקאל כח: נג ישעיה יד: נד דניאל ד: נה דה"ב כד: נו שם: נז שם: נח יחזקאל כט: נט במדבר ה: ס ישעיה יט: סא תנחומא: סב שמות יב: סג שם טו: סד ירמיה נא: סה ויקרא יד: סו ישעיה כד: סז ירמיה י: סח דברים ד: סט מגילה כט: ע יומא לג: עא שבת קמה: עב ברכות רבה פ' נא:

זית רענן (כ) מזרה ישראל, אע"ג דפסוק זה כתיב לעיל צ"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה: (כא) ויכרתו משם, וא"ל והא מעשה זה נאמרה במרגלים ל"ח שנה קודם שנכנסו לארץ, ואין לומר מפני שאלמלא שחטאו היו נכנסים מיד עשתה פירות הרבה א"כ הי"ל ג' שנים, וי"ל כשחטאו נתמעטו פירותיה תכף, אע"ג דלא קחשיב אלא אותן שנים שאכלו ישראל: (כב) ויהי מקץ עשרת ימים, משמע שקודם לכן לא דבר עמו בשביל שגלו ישראל:

ימכר לך ועבדך שש שנים, שנו רבותינו משגלה שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות שנאמר [פג]וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתם. ולא מנו והכתיב מקץ שבע שנים תשלחו והוינן בה מקץ ז' שנים והכתיב ועבדך שש שנים, א"ר נחמן בר יצחק שש למכר ושבע לנרצע, א"ר יוחנן ירמיה החזירן ויאשיהו בן אמון מלך עליהם, מנלן דהדור דכתיב [פד]כי המוכר אל הממכר לא ישוב, אפשר יובל בטל ונביא מנבא עליו שיבטל, אלא מלמד שהחזירן ירמיה, ומנלן דיאשיה מלך עליהם דכתיב [פה]מה הציון הלז אשר אני רואה ויאמרו אליו קבר איש האלהים אשר בא מיהודה וגו', וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל אלא שהחזירם ירמיה ויאשיהו מלך עליהם, א"ר נחמן מהכא [פו]גם יהודה שת קציר לך וגו':

שכג לה

ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צוה יונדב אבינו. [פז]מעשה באחד (שאמר) [שהקריב] קרבן מן בני (אם) שותה מים (היום), יצאת בת קול מבית קדש הקדשים ואמרה מי שקבל קרבנותיכם במדבר יקבל קרבנותיכם בשעה הזו. ר' יונתן אומר גדול הברית שנכרת עם יונדב בן רכב מן הברית שנכרת עם דוד, שהברית שנכרת עם דוד לא נכרת אלא על תנאי [פח]אם ישמרו בניך בריתי ואם לאו [פט]ופקדתי בשבט פשעם, אבל הבריה שנכרת עם יהונדב לא נכרת עמו על תנאי שנאמר [צ]כה אמר ה' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. [צא]רבי יונתן אומר וכי גרים נכנסין להיכל אלא היו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה, ויש אומרים בנותיהם נשאו לכהנים והיו בני בניהם מקריבים על גבי המזבח, ומנין לבני יונדב בן רכב שהמה מבני בניו של יתרו שנאמר [צב]המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב, ומה אלו שקרבו עצמם כך קרבן המקום, ישראל שעושים רצונו של מקום אחת כמה וכמה:

לו

ובאת אתה וקראת במגלה. [צג]לא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה, כיוצא בדבר אתה אומר [צד]ותדבר מרים ואהרן במשה לא היתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה. [צה]ואת האח לפניו מבוערת מאי אח רב אמר אחוונא, ושמואל אמר עצים שנדלקים באחוה, ההוא דאמר להו מאן בעי אחוונא ואשתכח ערבתא:

שכד

[צו]ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער וגו'. מכאן לס"ת שקורעין ולא מאחין. מאי שלשה דלתות וארבעה, אמרו לו ליהויקים ירמיה כתב ספר קינות, א"ל מאי כתוב ביה [צז]איכה ישבה בדד, אמר ואנא מלכא, [צח]בכה תבכה בלילה אמר ואנא מלכא, [צט]דרכי ציון אבלות אמר ואנא מלכא. היו צריה לראש, אמר מי אמרה, כי ה' הוגה על רוב פשעיה, מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפן באש, וכתיב ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעי מקרעי:

שכה

ועוד נוסף עליהם דברים. [ק]נמצאת אומר שלשה בנים הם אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן ואחד תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן שנאמר [קא]נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת לפיכך נכפלה נבואתו שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים. אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שנאמר [קב]קנא קנאתי לה' צבאות כי עזבו ישראל את בריתך, מה כתיב שם ויאמר ה' שוב לדרכך דמשק ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך שאין ת"ל תחתיך אלא שאי אפשי בנבואתך. (יח) יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב מה נאמר בו [קג]ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר, שנית נדבר עמו שלישית לא נדבר עמו. [קד]רבי חמא בר חנינא אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב. דברים זה איכה יועם זהב. רבים זכור ה'. כהמה אני הגבר דהוא מן תלתא תלתא. [קה]אמר רב הונא אמר רב אין קורעים אלא על ס"ת ששרפה מלך ישראל בזרוע כגון יהויקים, וחייב לקרוע על הגויל בפני עצמו ועל הכתב בפני עצמו, מה טעם אחרי שרוף את המגלה זה הגויל, ואת הדברים זה הכתב:

שכו לז

[קו]וימלך מלך צדקיהו, וזש"ה [קז]במקום רשע תאבד תקוה, אוי לרשעים עד שהם צומחים במקום הבריות צווחים גוי, כיון שמלך צדקיה אמרה ציון ווי עכשיו שלם קצי, בשעה שהגלה נבוכדנאצר גלות יכניה חזרו רחמיו של נבוכדנאצר עליהם וחזר ואמר להם יש לכם מזרעו של יאשיה אמליכנו עליכם, ושם היה מתניה בן יאשיהו, ענה נבוכדנאצר ואמר מה שמך חשב מתניה בלבו הריני מוציא את שמי צדקיהו כדי שיצאו ממני צדיקים, ולא היה יודע שבימיו הקב"ה מצדיק עליהם את הדין, המליכו על ירושלים, א"ל השבע לי שלא תמרוד עלי, אמר ליה הריני נשבע בנשמתי, א"ל איני משביעך אלא בתורה שנתנה על הר סיני הביא ספר תורה והניחה אצל ברכיו של צדקיהו והשביעו, ולא הספיק נבוכדנאצר ללכת מירושלים לארצו עד שמרד בו: [קח]ויצא ירמיה (ללכת) מירושלים. וזש"ה [קט]עבד משכיל ימשול בבן מביש זה ירמיהו שמשל בישראל שביישו את עצמם לע"א, ובתוך אחים יחלק נחלה דכתיב ויצא ירמיהו (ללכת) מירושלים, רב אמר ליטול חלקו יצא, ר' בנימין בן לוי אמר למשרי תמן נבואן סגיאן, דבר ירמיהו אין כתיב כאן אלא דברי ירמיהו:

לח

וישמע עבד מלך הכושי. [קי]הוא היה מארבעה בני אדם שנקראו כושים, צפורה וישראל ושאול ועבד מלך הכושי, ולמה נקרא שמו כושי אלא כשם שהכושי נכר בעורו כך היה נכר בפלטין של צדקיהו במעשיו הטובים (כתוב ברמז קנ"ז). בא אצל צדקיהו וא"ל הוי ידע שאם מת ירמיהו בתוך הבור נתנה העיר ביד השונא, א"ל צדקיה קח אתך שלשים אנשים והעלה את ירמיהו מן הבור, ראה כמה קשה מכת הרעב שלשים בני אדם העלוהו בקושי, נכנס עבד מלך הכושי לבית המלך והוציא משם בלואי הסחבות ובלואי המלחים הלך ועמד לו על הבור והיה קורא ואומר אדתי ירמיה ואין קול ואין עונה שהיה סבור שמא יונתן הסופר הרשע היה. נתן ידיו בלבושיו וקרעה והיה בוכה והולך, כיון ששמע קולו בוכה, אמר מי הוא שקורא אותי ובוכה, א"ל הוא עבד מלך הכושי חי אתה סבור הייתי שהיית מת הרי החבל תנהו תחת אצילי ידיך והמלחים, ויעלו את ירמיהו מן הבור וישב בחצר המטרה. שים נא בלואי הסחבות [א]אמר ירמיה הלואי היה לי חדא סולם, א"ל הקב"ה [סולם אתה מבקש מה זקנתך (יט) [ב]ותורידם בחבל אף אתה כן וימשכו את ירמיהו בחבלים:

שכז

והיה כאשר נלכדה ירושלים. [ג]אמר רב שמואל בר נחמני בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה, מתיבין ליה והכתיב [ד]ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, אמר רבי אף היא אינה שמחה שלא זכה העולם להשתמש באותה אורה. מתיבין ליה והכתיב [ה]ויהי ערב ויהי בקר, א"ל עוד היא אינה שמחה שכל מה שנברא ביום הראשון עתיד להבלות שנאמר [ו]כי שמים כעשן נמלחו, מתיבין ליה והכתיב [ז]ויהי ערב ויהי בקר יום שני שלישי רביעי חמישי ששי, א"ל עוד היא אינה שמחה שכל מה שברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון חרדל צריך למתק, חטין צריך להטחן. מתיבין ליה והכתיב [ח]ויהי ה' את יוסף, א"ל עוד היא אינה שמחה שנזדווגה לו אותה זונה [ט]ותשא אשת אדניו. מתיבין ליה והכתיב [י]ויהי ביום השמיני, א"ל עוד אינה שמחה שבו ביום מתו נדב ואביהוא, מתיבין ליה והכתיב [יא]ויהי ביום כלות משה, א"ל עוד היא אינה שמחה שנגנז המשכן בבנין הבית. מתיבין ליה והכתיב [יב]ויהי ה' את יהושע, א"ל אף היא אינה שמחה שהוצרך לקרוע שמלותיו שבאותו היום נהרג יאיר בן מנשה. מתיבין ליה [יג]ויהי כי ישב המלך בביתו, אמר ליה אף היא אינה שמחה שבא נתן הנביא ואמר [יד]רק אתה לא תבנה, א"ל אמרינן דידן אמור דידך, א"ל דכתיב [טו]והיה ביום ההוא יצאו מים, [טז]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר, [יז]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו, [יח]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים, [יט]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. מתיבין ליה והכתיב והיה כאשר נלכדה ירושלים, א"ל עוד היא אינה אלא שמחה שבו ביום נטלו אפפוסין* על עונותיהם, דא"ר שמואל בר נחמני אפפוסין גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש שנאמר [כ]תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך:

לט

ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך. [כא]א"ר יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי מקום שמתתכין בו הלכות, אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי באתרא דמרא תלא ביה זייניה רעיא קולתיה תליא. ואת עיני צדקיהו עור (כתוב ברמז רנ"ג):

מ

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' לאמר אחרי שלח אותו נבוזראדן. [כב]אמר הקב"ה לירמיה אותית עמהון לבבל ואנא

ממ"ק ובמ"ק פג ויקרא כה : פד יחזקאל ז : פה מלכים ב כג : פו הושע ו : פז מכילתא : פח תהלים קלב : פט שם פט : צ ירמיה לה : צא ספרי :
צב דה"א ב : צג מדרש : צד במדבר יב : צה שבת כ : צו מ"ק כו : צז איכה א : צח שם : צט שם : ק מכילתא : קא איכה ג : קב מ"א יח :
קג יונה ג : קד איכה רבתי : קה ירושלמי דבקלים : קו פסיקתא רבתי : קז משלי יא : קח פסיקתא : קט משלי יז : קי פסיקתא רבתי : א אגדת שמואל :
ב יהושע ג : ג בראשית רבה פרשה עב : ד בראשית א : ה שם : ו ישעיה נא : ז בראשית א : ח שם מ : ט שם : י ויקרא ט : יא במדבר ז : יב יהושע ז :
יג שמואל ב ז : יד מלכים א ה : טו זכריה יד : טז ישעיה ז : יז שם יא : יח יואל ד : יט ישעיה כז : כ אפפוסין גמול ועונש : כא איכה ד :
כב סנהדרין קג : כג פסיקתא :

זית רענן (יח) יונה תבע כבוד הבן, פי' שנתיירא שאנשי נינוה יחזרו בתשובה ויהיה ח"ו קצף על ישראל : (יט) ותורידם בחבל, וגם היא היה לה להעמיד סולם ולא עשתה אף אתה די לך בחבל :

לעתיד לבא אין ישראל לומדים אלא מפיו וכשם שהקב"ה חי וקיים לעולם אף למודו מה שישראל לומדים ממנו אינם שוכחים לעולם שנאמר [כט]וירשו בית יעקב את מורשיהם ואין מורשיהם אלא תורה שנאמר [ל]תורה צוה לנו משה מורשה:

לב [לא]ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי, ספר המקנה זה גט פשוט, חתום זה מקושר, גלוי זה פשוט שבמקושר, המצוה והחקים אלו דברים שיש בין מקושר לפשוט, הא כיצד זה עדיו שנים וזה עדיו שלשה, זה עדיו מבפנים וזה עדיו מבחוץ, ואיפוך אנא מתוך שנתרבה בקשריו נתרבה בעדיו (כתוב ברמז תקס"ג):

שיח (גדול העצה ורב העליליה), [לב]הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרוע הנטויה לא יפלא ממך כל דבר, ר"ל בשם ראב"ע (מהו) הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ (טו) מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר. ר' חגי בשם ר' יצחק [לג]ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' ויצר מחשבות וגו', עד שלא נגמרה המחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניו. ר' יודן בשם רבי יצחק אמר עד שלא נוצר יציר כבר מחשבתו גלויה לפניו. ר' יודן אמר לגרמיה [לד]כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעתה כלה עד שלא יארש לשוני הן ה' ידעתה כלה. האל הגדול הגבור (כתוב ברמז תתרס"ה):

שיט גדול העצה ורב העליליה וכו' עד לתת לאיש כדרכיו וגו', אתה מוצא במחשבה שחשבו המצריים לאבד את ישראל בה אני מאבדם, הם חשבו לאבד במים בני דכתיב [לה]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו בה אני מאבדם דכתיב [לו]וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו, ואומר [לז]בור כרה ויחפרהו, ואומר [לח]ישוב עמלו בראשו, ואומר [לט]כורה שחת בה יפול, ואומר [מ]חופר גומץ בו יפול, ואומר [מא]מסיע אבנים יעצב בהם, וכן שלמה אומר [מב]מפרי פי איש תשבע בטנו, וכן ישעיה הוא אומר [מג]כעל גמולות כעל ישלם, ואומר [מד]ומדותי פעולתם ראשונה, ואומר [מה]שלמו לה כפעלה, ואומר [מו]כי בדבר אשר זדו עליהם. [מז]ארשב"ל עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסבבין אותו ליום הדין, ועל דבר זה נענשה בתו של ר' יוחנן בן תרדיון, דא"ר יוחנן פעם אחת היתה מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דקדקה בפסיעותיה והושיבוה בקובה וכשהוציאוה צדקה עליה את הדין ואמרה גדול העצה וגו' אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם:

שכ כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת. [מח]א"ר יודן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה את בית המקדש לא שתה בהם יין, וכיון שבנה את ביהמ"ק ונשא את בת פרעה אותו הלילה שתה יין והיתה שם שתי [מט]בלזמאות אחת שמחה לבנין ביהמ"ק ואחת שמחה לבת פרעה, אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו באותה שעה עלתה על דעתו להחריבה הה"ד כי על אפי ועל חמתי וגו'. א"ר הלל בר הילני כזה שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חוטמו. א"ר חוניא שמונים מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותה הלילה והיה שלמה ישן עד ד' שעות ביום ומפתחות של בית המקדש נתונות תחת ראשו, הדא הוא דתנן על התמיד של שחר שקרב בד' שעות, נכנסה אמו והוכיחתו, וי"א ירבעם בן נבט נכנס והוכיחו, ויכול היה, ר' יצחק אמר עמד וכנס שמונים אלף משבטו ועמד והוכיחו הה"ד [נ]כדבר אפרים רתת כדבר ירבעם רתותו של שלמה, א"ל הקב"ה למה אתה מוכיחו נשיא הוא בישראל חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה, כיון שנכנס למלכות מיד [נא]ויאשם בבעל וימת, רבנן אמרי ודאי אמו הוכיחתו נטלה [נב]קורדיקון שלה והיתה (מכורכתו) [מטפחתו] לכאן ולכאן ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני, אמרה לו בני הרבה נשים נשא אביך, וכיון שבא נתן הנביא וא"ל [נג]הנה בן נולד לך ושלמה יהי שמו היתה כל אחת ואחת אומרת אם מעמדת אני שלמה אני מקרבת כל קרבנות שבתורה עכשו אני עומדת וכל קרבנות בידי ואתה ישן [נד]אל תתן לנשים חילך. א"ר יוחנן אמרה לו דור המבול על ידי שהיו שטופים בזמה נמחו מן העולם. *אל למלכים למואל, א"ר יוחנן אין נותנים מלכות למי שמפליג על דבריו של אל, אל למלכים שתו יין אל ישתו מלכים יין שמא ישתכרו ויאמרו כאותו שאמר [נה]מי ה' אשר אשמע בקולו, ולרוזנים אי שכר או כתיב אוי מן קדם חמרא א"ר חנניה בר פפא אמר הקב"ה בית גדול היה לי ולא התרבתיו אלא מפני היין, ורבנן אמרין שני רוזנים היו ולא מתו אלא מפני שנכנסו שתויי יין למשכן:

שכא [נו]כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מיום אשר בנו אותה עד היום הזה להסירה מעל פני, יכול עד עכשו הרי הוא בחמה ת"ל [נז]ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (טז) החזיר לה שם הראשון, וכה"א [נח]ההר חמד אלהים לשבתו הרי הוא בחמדה ותאוה מלמד שכפר לה חרבנה, ומנין שאין השכינה חוזרת לתוכה עד שתעשה הר שנאמר [נט]ויקרא אברהם שם המקום ההוא וגו' עד בהר ה' יראה, ואומר *זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים אימתי לכשיעקרו יסודותיה שנאמר [ס]האומרים ערו ערו עד היסוד בה: ויפנו אלי עורף ולא פנים, [סא]שנו רבותינו כל העורף כשר למליקה, מה"מ דת"ר [סב]ממול ערפו מול הרואה את העורף, וכה"א [סג]והוא יושב ממולי, ואומר ויפנו אלי עורף ולא פנים, מאי ואומר וכי תימא עורף גופיה לא ידעינן היכא דנידע מול דידיה היכא, ת"ש ויפנו אלי עורף ולא פנים מכלל דעורף להדי פנים:

לג קול ששון וקול שמחה (כתוב ברמז רע"ח): עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה (כתוב ברמז ק"ב): [סד]ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח כל הימים, א"ר לוליינא שאל [סה]קריטים אחד את ר' יוסי מה שאני רואה את תורתכם פלסטרין הוא שכתוב ולכהנים הלוים וגו' והרי חרב בית המקדש ובטלו הקרבנות, אמר להם ח"ו אין דבר בתורה פלסטרין ולא דבר של שקר אלא כל התורה היא אמת (יז) א"ל הקב"ה לכהנים וללוים אם אתם עוסקים בתורה בקרבנות מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבים בכל יום עולה וכליל, וכה"א [סו]וללוי אמר תומיך ואוריך וגו' יורו משפטיך ליעקב, וכה"א [סז]כי חסד חפצתי ולא זבח, וכה"א [סח]זאת התורה לעולה למנחה, לא עולה ולא מנחה: [סט]אם לא בריתי יומם ולילה, אמר ר' אלעזר אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. [ע]שמעון התימני אומר בזכות המילה אני (יח) קורע להם את הים שנאמר אם לא בריתי וגו', צא וראה אי זהו ברית שהוא נוהג ביום ובלילה אי אתה מוצא אלא מילה. [עא]אתה מוצא השבת והמילה מדיינים זה עם זה. השבת אומר אני גדולה ממך שבי שבת ממלאכת עולמו שנאמר [עב]וישבות ביום השביעי. אמרה המילה אני גדולה ממך שאלמלא אני לא נברא העולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. א"ר יהודה בר שלום משל לשתי מטרונות שהיו עומדות ולא היה אדם יודע ליתן לב להפריש אי זו גדולה מחברתה, כיון שהעביר אחת מלפני חברתה ידעו הכל שאותה שעברה מלפני חברתה היא הקטנה, כך ממה שאנו יודעים שהמילה דוחה שבת אנו יודעים שהמילה גדולה מן השבת, בא וראה כמה גדולה כחה של מילה שלא הניח אברהם מצוה שלא עשאה שנאמר [עג]עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו', ולא נקרא שלם עד שמל עצמו שנאמר [עד]התהלך לפני והיה תמים וגו':

לד [עה]בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים וגו' ישרפו (עליך) [לך]. בשביל מצוה שהעלה את ירמיהו מן הטיט. אמר לו רבא לרבה בר מרי כתיב בצדקיהו בשלום תמות והא כתיב [עו]ואת עיני צדקיהו עור, אמר לו הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנאצר בימיו. כתוב אחד אומר [עז]ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות המלך יהויכין בשנים עשר חדש בכ"ה לחדש וכתוב אחד אומר [עט]בכ"ז. בכ"ה מת שטנו נבוכדנאצר ונקבר בכ"ו בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר [פ]ואתה השלכת מקברך וגו', בו בפרק מת צדקיה שתי שטריא דכלהו דרי, לקיים מה שנאמר בשלום תמות, מכאן אתה אומר כשאדם בטובה אל יתייאש מן הרעה כשהוא ברעה אל יתייאש מן הטובה זה יהויכין וצדקיה. [פא]שנו רבותינו שורפים על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי שנאמר בשלום תמות ובמשרפות וגו', וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים, ומה הם שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן, ומעשה שמת רבן גמליאל הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר בשבעים מנה צורי:

שכב [פב]מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר

ממ"ק ובמ"ק כט עובדיה א: ל דברים לג: לא ב"ב קס: לב בראשית רכס: לג דה"א כח: לד תהלים קלט: לה שמות א: לו שם יד: לז תהלים ז: לח שם: לט משלי כו: מ קהלת י: מא שם: מב משלי יח: מג ישעיה נט: מד שם סד: מה ירמיה נ: מו שמות יח: מז ע"ז יח: מח ויק"ר פי"ב: מט בלזמיות ענין שמחה ורקודין ומחולות: נ הושע יג: נא שם: נב קורדיקון מנעלים: נג דה"א כב: נד משלי לא: *שם: נה שמות ה: נו תוספתא דברכות: נז תהלים עו: נח שם סח: נט בראשית כב: *תהלים קלז: ס שם: סא חולין יט: סב ויקרא ה: סג במדבר כב: סד ילמדנו: סה קריטים ראש פרי סעכה: סו דברים לג: סז הושע ו: סח ויקרא ז: סט פסחים סח: ע מכילתא: עא ילמדנו: עב בראשית ב: עג שם כו: עד שם יז: עה מ"ק כח: עו מלכים ב כה: עז סדר עולם: עח ירמיה נב: עט מ"ב כה: פ ישעיה יד: פא ע"ז יא: פב ערכין לג:

זית רענן (טו) מאותה שעה לא יפלא וגו', שבשעת בריאת שמים וארץ ברא הקב"ה כל מה שעתיד להיות בששת ימי בראשית: (טז) החזיר לה שם הראשון, שהיתה קרויה שלם דכתיב ומלכי צדק מלך שלם: (יז) א"ל הקב"ה לכהנים וללוים אם אתם וכו', אע"ג דקי"ל אפילו זר העוסק בהלכות עבודה כאלו גדר קרבן, י"ל דישראל הוי כאלו נדר קרבן והקריבו כהן אבל כהן העוסק בהלכות העבודה הוי כאלו הקריבו הוא בעצמו: (יח) קורע להם את הים וכו' חקת שמים וארץ וכו' וכתיב ואשים לים חקי:

למקדש, ומנא לן דעבדינן הכי זכר למקדש, דכתיב ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה: **כה** אמר ה' הנני שב שבות אהלי יעקב. [עה]לפי שנאמר [עו]ויעקב איש תם יושב אהלים, א"ל הקב"ה אתה התחלת באהלים חייך כשנשוב אל ירושלים בזכותך אני חוזר, א"ר שמואל בר נחמני כה אמר ה' הנני שב שבות אהלי אברהם ויצחק אין כתיב כאן אלא אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם. וכה"א [עז]מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: מי הוא זה ערב את לבו. אמר רבה בר ר' הונא מעלה זו יש בין ישראל לעו"א דאילו בישראל כתיב *והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם, ואילו בעו"א כתיב מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם ה', והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים:

שיג לא הלוך להרגיעו ישראל. [עח]א"ר יוסי בר חנינא ארבעה גזירות גזר משה על ישראל ובאו ארבע נביאים ובטלוה, משה אמר [עט]וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב, בא עמוס ובטלה [פ]חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא, וכתיב [פא]דוד הוא הקטן, משה אמר [פב]ובגוים ההם לא תרגיע, בא ירמיה ובטלה הלוך להרגיעו ישראל. משה אמר [פג]פוקד עון אבות על בנים, בא יחזקאל ובטלה שנאמר [פד]הנפש החוטאת היא תמות, משה אמר [פה]ואבדתם בגוים, בא ישעיה ובטלה שנאמר [פו]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו': **בם** עור ופסח הרה ויולדת יחדו, [פז]רשב"ל רמי כתיב בם עור ופסח, וכתיב [פח]אז ידלג כאיל פסח, הא כיצד עומדים במומן ומתרפאים, וכה"א [פט]אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא:

שיד הרה ויולדת יחדו, [צ]יתיב ר' שמעון בן גמליאל ודרש עתידה אשה שתתעבר ותלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדו, לגלג עליו אותו תלמיד אמר [צא]אין כל חדש תחת השמש, א"ל בא ואראך דוגמתן בעולם הזה נפק ואחוי ליה תרנגולא. ותו יתיב רשב"ג וקא דריש עתידים אילנות שבארץ ישראל שיטענו פירות בכל יום שנאמר [צב]ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פירות בכל יום, לגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת חשמש, א"ל בא ואראך דוגמתן בעולם הזה, נפק ואחוי ליה צלף, ותו יתיב רשב"ג וקא דריש עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מלת שנאמר [צג]יהי פסת בר בארץ, לגלג עליו אותו תלמיד ואמר אין כל חדש תחת השמש, א"ל בא ואראך דוגמתן בעולם הזה, נפק ואחוי ליה כמהין ופטריות, ואכלי מלת [צד]נברא בר קורא:

אז תשמח בתולה במחול (כתוב ברמז רי"ח): והפכתי אבלם לששון [צה]לפי שבעוה"ז נהפך שמחה לאבל למה שבעה ימי אבל כנגד שבעה ימי המשתה, אבל לעולם הבא אני מחזיר את האבל לשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון. ונחמתים ושמחתים מיגונם (כתוב ברמז רנ"ט):

שטו רחל מבכה על בניה, [צו]א"ר יצחק לפי שהדברים אמורים ברחל דכתיב [צז]אעבדך שבע שנים ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה שנאמר רחל מבכה על בניה, ולא לשמה אלא לשם בנה שנאמר [צח]אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף, ולא לשם בנה אלא לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים (כתוב ברמז צ"ו): [צט]יקיר לי, ביוקר ישראל עומדים לי, בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסים למקרא יוצא מהם מאה. מאה נכנסים למשנה יוצאים מהם עשרה ואחד לגמרא, הה"ד [ק]אדם אחד מאלף מצאתי. ר' אבא בר כהנא אמר אילו בקש פרעה משקל כל אחד מישראל אבנים טובות ומרגליות לא הייתי נותן לו, רבי יצחק אומר והלא בדמים נטלם משפחות של כנים משפחות של ערוב הוי ביוקר ישראל עומדים לי. הבן יקיר לי (כתוב ברמז קב"ד): [קא]כל מקום שנאמר לי קיים לעולם. אפרים, (פלטני) [קב][פלטיאני] (ברמז ע"ז). אם ילד שעשועים. אי זה ילד של שעשועים בן שתים בן שלש שנים, ר' אבא בשם ר' לוי בן ארבע בן חמש שנים. כי מדי דברי בו, ר' יוחנן בשם ר' אבא בר כהנא די דבורי בו, ר' יודן ברבי סימון אמר (אע"פ) [אפילו בשעה] שאני מדבר עמו איני יכול לסבול בו, כי מדי דברי בו כי בודאי דבורי בו, דבר אל בני ישראל, צו את בני ישראל, ר' יודן בשם ר' שמואל בר נחמני משל למלך שהיה לו [קג]אפיקריסין והיה מצוה את עבדו וא"ל נערה וקפלה תן דעתך עליה, א"ל עבדו אדוני המלך מכל אפיקריסין שיש לך אי אתה מצוני אלא על זה, א"ל מפני שדבקה בבשרי, כן אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע משבעים אומות [קד]אוותנטיאות שיש לך אי אתה מצוני אלא על ישראל, ואל בני ישראל תאמר, ואל בני ישראל תדבר, אמור אל בני ישראל, דבר אל בני ישראל, [קה]ואתה תצוה את בני ישראל, [קו]כי תשא את ראש בני ישראל, א"ל מפני שהם דבוקים בי שנאמר [קז]כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי וגו'. א"ר אבין משל למלך שהיה לו [קח]פורפירון וכו' והיה מצוה וכו', א"ל מפני שאותם לבשתי כשמלכתי תחלה, כך אמר משה וכו', אמר לו מפני שהמליכוני על הים ואמרו [קט]ה' ימלוך לעולם ועד. א"ר ברכיה משל לזקן שיש לו *מעפורת והיה מצוה וכו' א"ל מפני שקבלו עליהם עול מלכותי בסיני ואמרו [קי]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. א"ר יודן בא וראה כמה חבב הקב"ה לישראל שהוא מזכירן חמש פעמים בפסוק אחד הה"ד [א]ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו וגו'. תני ר' שמעון בן יוחאי משל למלך שמסר בנו לפדגוג והיה אומר אכל ברי שתה ברי אזל ברי לבי ספרא אתא ברי מבי ספרא, כך הקב"ה מתאוה להזכיר את ישראל בכל שעה, אר"י בר סימון משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה למלך, עבר אחד וראה אותו, א"ל מה אתה יושב ועושה, א"ל עטרה, א"ל כל מה שאתה יכול לקבוע אבנים טובות ומרגליות קבע שהיא עתידה להנתן בראשו של מלך, כך אמר הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל לפני שבח לפארן פאר שאני עתיד להתפאר בם שנאמר [ב]ישראל אשר בך אתפאר. [ג]למה רחם ארחמנו שני פעמים, אלא רחם שרחם הקב"ה על מלך המשיח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין שבכל יום ויום היו עובדי אלילים מחרקין שיניהם ומרמזין בעיניהם ומנענעין בראשיהם ומפטירין בשפתותיהם שנאמר *כל רואי ילעיגו לי וגו' כל המזמור. ארחמנו בשעה שהוא יוצא מבית האסורין, שלא מלכות אחד או שתי מלכיות באים עליו אלא מאה ועשרים מלכיות מקיפות אותו ואומר לו הקב"ה אפרים משיח צדקי אל תירא מהם כי כל אלו ברוח שפתיך ימותו שנאמר [ד]וברוח שפתיו ימית רשע:

על כן המו מעי לו. [ה]כשישראל מזכירים להקב"ה מעיהם הומים לו שנאמר [ו]אזכרה אלהים ואהמיה, [ז]דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו, וכשהקב"ה מזכיר את ישראל מעיו הומים עליהם שנאמר כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו: הציבי לך ציונים. [ח]א"ר חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנים שנאמר הציבי לך ציונים עשה ציונים לתורה, מאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנים הוא דכתיב [ט]וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון, ר' אליעזר אומר מהכא [י]אמור לחכמה אחותי את ומודע וגו' עשה מודיעים לתורה. [יא]ד"א הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינים בהם. שימי לך תמרורים זה חרבן בית המקדש [יב]אם אשכחך ירושלים גו', שיתי לבך למסלה דרך הלכת, אמר להם הקב"ה לישראל באלו דרכים הלכתם עשו תשובה, מיד אתם חוזרים לעריכם שנאמר שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה: **נקבה** תסובב גבר. [יג]בעולם הזה הקב"ה מחזר על ישראל שיעשו רצונו ויחזרו בתשובה, אבל לע"ל ישראל מחזרים על הקב"ה שיעשו רצונו שנאמר נקבה תסובב גבר. א"ר סימון בשם ר' שמעון חסידא בעולם הזה אדם לוקט תאנים בשבת אין התאנה אומרת לו כלום, אבל לעתיד לבא היא צווחת ואומרת שבת הוא, בעולם הזה אדם הולך ומשמש עם אשתו נדה אין מי שיעכבנו אבל לעתיד לבא האבן זועקת ואומרת לו נדה היא:

שטז [יד]אמר רבי תנחום בר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה שנאמר [טו]לא טוב היות האדם לבדו, בלא שמחה דכתיב [טז]ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה דכתיב [יז]להניח ברכה אל ביתך. במערבא אמרי בלא תורה שנאמר [יח]האם אין עזרתי בי והושיה נדחה ממני, אמרי לה בלא חומה דכתיב [יט]נקבה תסובב גבר, רבה בר עולא אמר בלא שלום דכתיב [כ]וידעת כי שלום אהלך:

שיז אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה. [כא]אמר ר' אבין אלו המצורעים שכל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בניו מצורעים והם קוראים על אבותיהם [כב]אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. [כג]א"ר יוחנן כי הוה דריש ר' מאיר בפרקיה הוה דריש תלתא שמעתתא ותלתא מתלי ותלת קראי, אמר ר"י שלש מאות משלות שועלים היו לו לר"מ ואנן לא בא לידינו אלא שלשה, אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה, [כד]מאזני צדק אבני צדק, [כה]צדיק מצרה נחלץ: [כו]ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו וגו' ואומר [כז]וכל בניך למודי ה', בעולם הזה ישראל לומדים תורה מב"ו לפיכך משכחין אותה שנתנה על ידי משה שהיה בשר ודם, וכשם שב"ו עובר אף למודו עובר שנאמר [כח]התעיף עיניך בו ואיננו, אבל לעתיד

ממ"ק ובמ"ק עה תנחומא : עו בראשית כה : עז במדבר כב : *ירמיה לא : עח מכות פד : עט דברים לג : פ עמוס ז : פא ש"א יז : פב דברים כח : פג שמות לד :
פד יחזקאל יח : פה ויקרא כו : פו ישעיה כז : פז סנהדרין לא : פח ישעיה לה : פט דברים לב : צ שבת ל : צא קהלת א : צב יחזקאל מז :
צג תהלים עב : צד נברא בר קורא כו' כיב כמין לבוש גדל כביצות סדקל : צה בראשית רבה : צו ב"ר פרשה עא : צז בראשית כט : צח עמוס ה : צט ויקרא רבה :
ק קהלת ז : קא ויק"ר פ"ב : קב פלטיאני לשון גדולה וחשיבות : קג אפיקריסין מלבוש שלובשין על הבשר : קד אוותנטיאות ל' ממשלה וחשיבות : קה שמות כז :
קו שם ל : קז ירמיה יג : קח פורפירין לבוש מלכות : קט שמות טו : *מעופרת מכסה סרלש : קי שמות כד : א במדבר ח : ב ישעיה מט : ג פסיקתא רבתי :
*תהלים כב : ד ישעיה יא : ה מדרש שוחר טוב : ו תהלים עז : ז שה"ש ג : ח עירובין נד : ט יחזקאל לב : י משלי יז : יא ספרי : יב תהלים קלז : יג מדרש
שוחר טוב : יד יבמות סב : טו בראשית ב : טז דברים יד : יז יחזקאל מד : יח איוב ו : יט יחזקאל מא : כ איוב ה : כא ויקרא רבה : כב איכה ה :
כג סנהדרין לט : כד ויקרא יט : כה משלי יא : כו ילמדנו : כז ישעיה נד : כח משלי כג :

שעשו בגולה ועלו, ג' של כרש, י"ד של אחשורוש (ושתים) [ואחת] של דריוש, [יז]בשנת שתים לדריוש המלך ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים. ארבע שנים היה הבית נבנה שנאמר [יח]ושיצא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר שנת שית לדריוש מלכא, באותו זמן לשנה הבאה עלה עזרא מבבל וגלותו עמו שכה"א [יט]ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים ומן הלוים והמשוררים והשוערים והנתינים אל ירושלים, [כ]בשנת שבע לארתחשסתא המלך ויבאו ירושלים בחדש החמישי: [כא]אשר קלם מלך בבל, אשר שרפם לא נאמר אלא אשר קלם א"ר יוחנן משום רשב"י מלמד שעשאם כקליות. [כב]יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם, מה היו עושים היו נביאי השקר והיו מסרסרין זה לזה, והיה אחאב נכנס אצל גדול מלכות בבבל והיה אומר לאחד מהם אני פלוני הנביא הקב"ה שלחני לומר דבר לאשתך אומר לו הרי היא לפניך הכנס, היה מתיחד עמה ואומר לה הקב"ה מבקש להעמיד ממך נביאים לכי ושמשי עם צדקיה והיתה שומעת לו, וכן צדקיה היה מסרסר לאחאב. היתה אשה מעוברת והיתה רואה אחד מהם אומרת לו נביא מה בבטני זכר או נקבה והוא אומר זכר והיה הולך לשכנותיה ואומר נקבה תלד פלונית אם ילדה זכר היתה אומרת פלוני הנביא אמר לי ואם ילדה נקבה היו אומרות השכנות כך אמר לנו הנביא אלא לא רצה להצר לך, והיו עושים כך עד שהגיעו לשמירה אשתו של נ"נ, [כג]וי"א לבתו של נ"נ, אמרה ליה לנ"נ אמר אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כי אתו לגביך שדרינהו לגבי, כי אתו לגבה שדרתינהו לגביה, אמר להו מאן אמר לכו אמרו ליה הקב"ה, אמר להו והא לחנניה מישאל ועזריה שאלתינהו ואמרו לי אסור, אמרו ליה אף אנן נביאי כוותיהו לדידהו לא אמר להו לדידן אמר לן. א"ל בעינא למבדק יתכון כי היכי דבדקית להו אמרי ליה אינון תלתא ואנן תרי, אמר להו בחרו לכון מאן דבעיתו בהדייכו, אמרי בעינן יהושע הכהן הגדול סברי ליתי יהושע הכהן הגדול דנפישי זכותיה דמגנא עלן, אחתינהו ושדינהו אינהו איקלו יהושע אחרך איחרוכי מאניה שנאמר [כד]הלא זה אוד מוצל מאש, א"ל ידענא דצדיקא את מ"ט אהניא בך נורא פורתא ולחנניה מישאל ועזריה לא אהניא בהו כלל, א"ל התם תלתא הוו ואנא חד, א"ל והא אברהם חד הוה, התם לא הוו רשעים בהדיה ולא אתיהיב רשותא לנורא והכא אתיהיב רשותא לנורא, והיינו דאמרי אינשי תרי יבשי חד רטיבא אוקידו יבשי לרטיבא, ומ"ט איענש א"ר פפא שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהם שנאמר [כה]ויהושע היה לבוש בגדים צואים, מאי צואים אילימא צואים ממש וכי דרכו של כ"ג ללבוש בגדים צואים, אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהם:

שי ל שאלו נא וראו אם יולד זכר, [כו]א"ר יוחנן ייתי משיח ולא אחמיניה, א"ל ריש לקיש מ"ט אילימא משום דכתיב [כז]והיה כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב וגו', בא ואראך דוגמתן בעולם הזה אדם יוצא לשדה ופגע בו [כח]סנטר דומה כמי שפגע בו ארי, נכנס לעיר ופגע בו [כט]גבאי כמי שפגע בו הדוב, נכנס לביתו ופגעו בו בניו ובנותיו מוטלים ברעב דומה כמי שנשכו נחש, אלא משום דכתיב שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו, מאי ראיתי כל גבר אמר רבה בר ר' יצחק מי שכל גבורה שלו, ומאי כל פנים לירקון אמר ר' נחמן אפילו פמליא של מעלה ופמליא של מטה דכתיב [ל]וארבעה פנים לאחד שאומר להם הקב"ה הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו, ר' יוסף אמר ייתי ואחמניה ואזכה ואיתיב בטולא *דכופיתא דחמריה. אמר עולא ייתי ולא אחמיניה, וכן אמר רבה ייתי ולא אחמיניה, א"ל אביי לרבא מאי טעמא אילימא משום חבלי של משיח והתניא שאלו תלמידיו את ר' אליעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלי של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים ומר הא תורה והא גמילות חסדים, אמר שמא יגרום החטא, כדרב יעקב בר אידי דרב יעקב בר אידי רמי כתיב [לא]והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב [לב]ויירא יעקב מאד ויצר לו, היה מתירא שמא יגרום החטא כדתניא [לג]עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה, אמור מעתה ראויים היו ישראל להעשות להם נס בביאה שניה כבביאה ראשונה אלא שגרם החטא:

שיא [לד]ועת צרה היא ליעקב, רבנן אמרין למה הדבר דומה לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה לו שלשה [לה]פדגוגים, האחד אמר עשו לו כבלים של מאה ליטרין, והשני אמר אינו יכול לעמוד בהם עשו לו כבלים של שנים עשר ליטרין, והשלישי אמר איני יכול לעמוד בהם עשו לו כבלים של ליטרא, כך משה אמר [לו]ומצאוהו רעות רבות וצרות. דוד אמר [לז]יענך ה' ביום צרה כשם שהיום י"ב שעות. ירמיה אמר עת צרה היא ליעקב וממנה יושע. הנביאים מיחדים צרותיהם של ישראל (כתוב למעלה ברמז קנ"א). [לח]שנו רבותינו מתוך כעס רצון, מתוך רוגז רחמים, מתוך צרה רוחה, מתוך ריחוק קירוב, מתוך נפילה קימה, מתוך אפילה אורה. מתוך כעס רצון [לט]הרף ממני ואשמידם מיד [מ]וינחם ה'. מתוך רוגז רחמים [מא]ברוגז רחם תזכור. מתוך צרה רוחה עת צרה היא ליעקב וממנה יושע. מתוך ריחוק קירוב [מב]והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. מתוך נפילה קימה [מג]כי נפלתי קמתי. מתוך אפילה אורה [מד]כי אשב בחשך ה' אור לי. [מה]ועבדו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם אשר אקים להם. א"ר יהודה אמר רב עתיד הקב"ה להעמיד להם לישראל דוד אחר שנאמר ואת דויד מלכם אשר אקים להם הקים לא נאמר אלא אקים, א"ל רב פפא לאביי והא כתיב [מו]ודוד עבדי נשיא להם לעולם, אמר ליה כגון קיסר ופלגא קיסר:

שיב [מז]ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' ואל תחת ישראל, א"ר יוחנן יעקב לא מת מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. [מח]ד"א אל תירא עבדי יעקב מדבר ביעקב דכתיב [מט]ויחלום והנה סלם מוצב ארצה וגו', א"ר שמואל בר נחמני אלו שרי אומות העולם מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה שבעים [נ]חווקים ויורד, של מדי נ"ב, ושל יון ק"פ, ושל אותה אומה עולה ואינו יודע כמה, באותה שעה נתירא יעקב אבינו שמא אין לו ירידה, א"ל הקב"ה אל תחת ישראל כביכול אפילו אתה רואה אותו יושב אצלי משם אורידו שנאמר [נא]אם תגביה כנשר וגו'. [נב]רבי ברכיה ור' חלבו ור"ש בן אסינה בשם ר' מאיר מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ויורד, של מדי עולה ויורד, של יון עולה ויורד, של אדום עולה ויורד, א"ל הקב"ה ליעקב אף אתה עולה, באותה שעה נתירא יעקב תאמר כשם שיש לאלו ירידה אף אני יש לי ירידה, א"ל הקב"ה אל תחת ישראל אם אתה עולה אין לך ירידה לעולם, לא האמין ולא עלה. כתיב [נג]בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו זה יעקב אבינו שלא האמין ולא עלה, א"ל הקב"ה אלו האמנת ועלית לא היית יורד לעולם ועכשו הרי בניך משתעבדים בד' מלכיות בעולם הזה [נד]בפיסים בהגניות בזימיות ובגלגוליות, יכול לעולם תלמוד לומר ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק מבבל, ואת זרעך מארץ שבים מגליא ומאספמיא ומתברותיה. ושב יעקב מבבל, ושקט ממדי, ושאנן מיון, ואין מחריד מאדום. כי אעשה כלה בכל הגוים, עו"א שהם מכלים שדותיהם עליהם הוא אומר כי אעשה כלה, אבל ישראל שאין מכלין שדותיהן אותך לא אעשה כלה. ויסרתיך למשפט, מיסרך אני ביסורים בשביל לנקותך מעונותיך לעולם הבא:

כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרושו כי מכת אויב הכיתיך [מכת איוב]. באיוב כתיב [נה]כשדים שמו ששה ראשים, ובירושלים כתיב [נו]והעיר נתנה ביד הכשדים, באיוב כתיב [נז]אש אלהים נפלה מן השמים, ובירושלים כתיב [נח]ממרום שלח אש, באיוב כתיב [נט]ויקח לו חרש, ובירושלים כתיב [ס]איכה נחשבו לנבלי חרש, באיוב כתיב [סא]וישבו אתו לארץ, ובירושלים כתיב [סב]ישבו לארץ ידמו, באיוב כתיב [סג]שק תפרתי עלי גלדי, ובירושלים כתיב [סד]חגרו שקים. באיוב כתיב [סה]ועוללתי בעפר קרני, ובירושלים כתיב [סו]העלו עפר על ראשם. באיוב כתיב [סז]חנוני חנוני אתם רעי, ובירושלים כתיב [סח]אשר לא אתן לכם חנינה. באיוב כתיב [סט]כי יד אלוה נגעה בי, ובירושלים כתיב [ע]כי לקחה מיד ה', א"ר יהושע בר חנינא מה איוב לקה בכפלים וניתן לו שכרו בכפלים אף ירושלים לקתה בכפלים [עא]כי לקחה מיד ה' כפלים, ומתנחמת בכפלים [עב]נחמו נחמו עמי: [עג]כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, א"ר אבא בר חוניא בשם רבי שמואל בשר ודם אינו מתקן את הרטיה עד שהוא רואה את המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מתקן את הרטיה ואחר כך רואה את המכה שנאמר כי אעלה ארוכה לך ואחר כך וממכותיך ארפאך (כתוב ברמז רנ"ז וברמז ע"ו). ציון היא דורש אין לה (בפסוק ולהנה אין ילדים): ציון היא דורש אין לה. [עד]שנו רבותינו בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין ר' יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל שבעה זכר למקדש

ממ"ק ובמ"ק יז חגי א: יח עזרא ו: יט שם ז: כ שם: כא סנהדרין צג: כב תנחומא: כג סנהדרין צג: כד זכריה ג: כה שם ג: כו סנהדרין צח:
כז עמוס ה: כח סנטר שוטר על השדות: כט גבאי גובה מס המלך: ל יחזקאל א: *כופיתא רעי: לא בראשית כח: לב שם לב: לג שמות טו:
לד מדרש: לה פדגוגים אומנים שגדלהו: לו תהלים עא: לז שם כ: לח מדרש שו"ט: לט דברים ט: מ שמות לב: מא חבקוק ג: מב הושע ב: מג מיכה ז:
מד שם: מה סנהדרין צח: מו יחזקאל לז: מז ירמיה ל: מח פסיקתא: מט בראשית כח: נ חווקים מעלות: נא עובדיה א: נב פסיקתא: נג תהלים עח:
נד פיסים וכו', כולם מיני מסים הם: נה איוב א: נו ירמיה לב: נז איוב א: נח איכה א: נט איוב ב: ס איכה ד: סא איוב ב: סב איכה ב:
סג איוב טז: סד ירמיה ד: סה איוב טז: סו איכה ב: סז איוב יט: סח ירמיה טז: סט איוב יט: ע ישעיה מ: עא שם: עב שם: עג מדרש שוחר
טוב: עד ר"ה סוכה ד:

רבי מאיר אפשר מי שכתוב בו הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון, א"ל הבא לי מראות גדולות הביא לו מראות גדולות, א"ל ראה [עט]בוביא שלך ראה אותה גדולה, א"ל הבא לי מראות קטנים, א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה, א"ל ומה אתה ב"ו אתה משנה את עצמך בכל מה שתרצה מי שאמר והיה העולם עאכ"ו, כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון, א"ר אבא בר סיסי פעמים שאין העולם כלו מחזיק כבוד אלהינו ופעמים שמדבר עם האדם מתוך שערות ראשו שנאמר [פ]ויען ה' את איוב מן הסערה מבין שערות ראשו. [פא]כתיב הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא. וכתיב [פב]הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, וכתיב [פג]וכבוד ה' מלא את המשכן. א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי משל למה הדבר דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלאה המערה והים לא חסר, כך אע"פ שכתוב וכבוד ה' מלא את המשכן העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו: הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר, [פד]וכי מה ענין בר אצל תבן, אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים, א"ר ברכיה אע"פ שאין כלו מתקיים מקצתו מתקיים, מנא לן מיוסף דכתיב [פה]הבוא נבא אני ואמך ואחיך: הלא כה דברי כאש. [פו]תניא ר' יהודה בן בתירא אומר דברי תורה אין מקבלין טומאה, מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם וקורא למעלה מרבי יהודה בן בתירא, אמר ליה בני פתח פיך והוצא דבריך שאין דברי תורה מקבלים טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אין מקבלים טומאה. [פז]אמר רבא צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש. א"ר אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע. א"ל ר' אבא לרב אשי אתון מהכא מתניתו לה, אנן מהא מתני' לה [פח]ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה. אמר רבא אעפ"כ מבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא דכתיב [פט]והסר כעס מלבך ורעה מבשרך. אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה לאש לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אינם מתקיימים ביחידי, והיינו דכתיב [צ]חרב אל הבדים ונואלו, אמר ר"י בר חנינא חרב על שונאיהם של ישראל שעוסקים בתורה בד בבד, ולא עוד אלא שמטפשין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם [צא]אשר נואלנו, ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו, ואי תימא מהכא [צב]נואלו שרי צוען. [צג]אמר ר' אבהו אמר ר' אליעזר תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם קל וחומר מסלמנדרא ומה סלמנדרא שהיא מתולדת האש הסך מדמה אין אור שולטת בהם, ת"ח שכל גופן אש שנאמר הלא כה דברי כאש עאכ"ו. [צד]תאנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ, אם אבן הוא נמוח דכתיב [צה]הוי כל צמא לכו למים, אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וגו' וכפטיש יפוצץ סלע. [צו]אמר אביי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא משני מקראות, דבי ר' ישמעאל תאנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. [צז]ר"א מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נהפך לשבעים לשון:

כד [צח]הראני ה' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' וגו' הדוד אחד תאנים טובות מאד כתאני הבכורות, אלו צדיקים גמורים. ושמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין, תלמוד לומר [צט]הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידין שיתנו ריח. החרש והמסגר (כתוב ברמז ר"נ):

שז כה אמר ה' וגו' קח את כוס היין החמה הזאת מידי. [ק]אריב"ל מהיכן קבעו חכמים ארבע כוסות בלילי פסח כנגד ארבע כוסות של כוס התרעלה שהקב"ה משקה את העו"א שנאמר כה אמר ה' וגו' קח את כוס היין החמה הזאת מידי, [קא]כוס זהב בבל ביד ה', [קב]כי כוס ביד ה' ויין חמר, [קג]ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם, וכנגדן משקה הקב"ה לישראל ארבע כוסות של ישועות לעתיד לבא שנאמר [קד]ה' מנת חלקי וכוסי, [קה]דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, [קו]כוס ישועות אשא כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות אחד לימות המשיח ואחד לימות גוג ומגוג, ר' הונא בש"ר בנייה כנגד ארבע לשונות גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, ר' שמואל בר נחמני אמר כנגד ארבע כוסות שנאמרו ביוסף, [קז]וכוס פרעה בידי וגו'. ה' ממרום ישאג וגו' שאג ישאג על נוהו, [קח]ר"א אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמרה ומשמרה הקב"ה יושב ובוכה ואומר אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי היכלי והגליתי את בני בין אוה"ע:

כו בראשית ממלכות יהויקים, [קט]א"ר יוחנן בש"ר שמעון בן יוחאי מאי דכתיב בראשית ממלכות יהויקים בראשית ממלכות צדקיה. בקש הקב"ה להחזיר את כל העולם כלו לתהו ובהו בשביל יהויקים וכיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו, ובקש הקב"ה להחזיר את כל העולם כלו לתהו ובהו בשביל דורו של צדקיהו וכיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו. מיכה המורשתי (כתוב ברמז צ"ח). וגם איש היה מתנבא (כתוב ברמז רצ"ח):

כז וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (כתוב ברמז רי"א):

שח והיה הגוי והממלכה. [קי]אתה מוצא כל אומה ששעבדת את ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל, בפרעה מהו אומר [א]שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו שהיה שליט מסוף העולם ועד סופו. במלכות אשור מהו אומר [ב]ותמצא כקן ידי לכל ממלכות הארץ, במלכות בבל מהו אומר והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנאצר. במלכות מדי מהו אומר [ג]באדין דריוש כתב לכל עממיא. במלכות יון מהו אומר [ד]ארבעה רישין לחיותא ושולטנה יהיב לה. במלכות רביעית מהו אומר [ה]ותאכול כל ארעא ותדושינה הא למדת שכל אומה ששעבדה בישראל ששלטה מסוף העולם ועד סופו: בבלה יובאו ושמה יהיו. [ו]ר' זירא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה דבעי למיסק לארעא דישראל דאמר ר' יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו, ור' זירא ההוא בכלי שרת כתיב, ור' יהודה קרא אחרינא כתיב [ז]השבעתי אתכם בנות ירושלים:

כח כה אמר ה' וגו' שברתי את עול מלך בבל (כתוב ברמז רס"א):

ויאמר ירמיה הנביא (לחנניה) אמן כן יעשה ה'. [ח]אמר רבי אלעזר כל המחניף לרשע סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בנו ואם אינו נופל ביד בנו נופל ביד בן בנו. ויאמר ירמיה הנביא (לחנניה) אמן כן יעשה ה', וכתיב [ט]ויהי הוא בשער בנימן ושם בעל פקודות ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה ויתפש את ירמיהו הנביא וגו' ויביאהו אל השרים. [י]אמר ר' יוסי בר חנינא אמן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים, בו שבועה דכתיב [יא]ואמרה האשה אמן אמן, בו קבלת דברים דכתיב [יב]ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת ואמר כל העם אמן, בו האמנת דברים דכתיב ויאמר ירמיהו הנביא (לחנניה) אמן. ויאמר ירמיהו הנביא (לחנניה) אמן. [יג]יהי רצון שיתקיימו דבריך ויתבטלו שלי אני משתכר ואתה מפסיד אני כהן אוכל מבית המקדש ואתה גבעוני חוטב עצים ושואב מים למזבח עד שאתה מתנבא על ביתו של הקב"ה התנבא על עצמך שהשנה אתה מת, ונקבר בשנה השניה, כשהוא עובר למות קרא לבנו שלמיה וא"ל היאך תמצא עלילה לירמיה ותפרע ממנו שעמד וקלל אותי היה שלמיה חוזר ומבקש ולא מצא, אף הוא כשהיה עובר למות קרא לבנו יראייה א"ל היאך תמצא עלילה לירמיה ותפרע ממנו מה שעשה לאבי, ראה אותו יוצא בשער בנימן לילך לענתות לחלק עם אחיו הכהנים והיה הוא ממונה על הנכנסין ועל היוצאים הלך ואחז אותו, א"ל אל הכשדים אתה יוצא להשלים, א"ל הרע האיש הזה הרבה לנו ומצאתיו יוצא אל הכשדים, רגזו עליו השרים והכוהו ונתנוהו בבית האסורין בבית יהונתן הסופר שהיה לאליהו הנביא, א"ל ראה כבוד שנתן לך אוהבך נאה בית האסורין שאתה בתוכו והשליכו אותו לבור והיה הבור מלא מים ועשה לו הקב"ה נסים ירדו להם המים למטה והטיט למעלה ויטבע ירמיה בטיט, והיה יהונתן הסופר מייסרו ומונה אותו ואומר לו הרכן ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך. [יד]א"ל ירמיה לחנניה אתה אומר בעוד שנתים ימים אני משיב וגו' את כל כלי בית ה' ואני אומר שנ"נ בא ונוטל את השאר שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו, א"ל תן סימן לדבריך, א"ל אני מתנבא לרעה ואיני יכול ליתן סימן לדבר שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם אתה הוא מתנבא לטובה אתה הוא שצריך ליתן סימן לדבריך, ואעפ"כ אני נותן אות ומופת באיש ההוא בשנה ההיא מת כי דבר סרה על ה', וכן הות ליה שנאמר וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי. שנה אחרת היתה ואת אמרת כן, אלא שמת ערב ראש השנה וצוה את ביתו שיוציאוהו למחר ר"ה כדי לעשות נבואתו של ירמיה שקר:

כט שט [טו]כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה וכתוב אחר אומר [טז]למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה, נ"ב שנה שעשו

ממ"ק ובמ"ק עט בוביא סמונס : פ איוב לח : פא פסיקתא רבתי : פב מלכים א ח : פג שמות לט : פד ברכות מס : פה בראשית לז : פו ברכות כב : פז תענית ד : פח דברים ח : פט קהלת יא : צ ירמיה כ : צא במדבר יב : צב ישעיה יט : צג חגיגה כז : צד סוכה נב : צה ישעיה נה : צו סנהדרין לד : צז שבת סח : צח עירובין כא : צט שה"ש ו : ק בראשית רבה : קא ירמיה נא : קב תהלים עה : קג שם יא : קד שם טז : קה שם כג : קו שם קטז : קז בראשית מ : קח ברכות נ : קט ערכין כ : קי מכילתא : א תהלים קה : ב ישעיה י : ג דניאל ו : ד שם ז : ה שם : ו כתובות קי : ז שה"ש ב : ח סוטה ד : ט ירמיה לז : י שבועות לו : יא במדבר ה : יב דברים כז : יג פסיקתא רבתי : יד ירושלמי דמאי : טו סדר עולם : טז דניאל ט :

למה אני דומה לכהן שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו האשה אצלו ופרע את ראשה ופרסם שערה נטל הכוס להשקותה נסתכל בה וראה שהיא אמו, התחיל צווח ואמר אוי לי אמי שהייתי משתדל לכבדך והריני מבזך, כך היה ירמיה אומר אוי לי עליך אימא ציון שהייתי סבור להיות מתנבא עליך דברים טובים וניחומים והריני מתנבא עליך דברי פורענות, א"ר מרינוס בן אושעיא איוב קלל יום לידתו וליל עבורו, יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר. אמר איוב הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא אבי ליזקק לה [לט]שתאמר לו הורה גבר. ירמיה מקלל יום לידתו ויום עבורו שנאמר ארור היום אשר יולדתי בו זה יום עבור, אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך זה יום הלידה, אפשר חלקיהו אדם צדיק היה עושה דבר זה, אלא לפי שהיתה איזבל הורגת את הנביאים בא ושמש מטתו ביום וברח:

שב כא כה אמר ה' וגו' היושב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל אל הכשדים וגו'. [מ]א"ר יהודה אמר רב גלות מכפרת על שלשה דברים שנאמר כה אמר ה' וגו', רבי יהודה בריה דר' חייא אמר גלות מכפרת מחצה דכתיב [מא]נע ונד תהיה בארץ ולבסוף כתיב [מב]וישב בארץ נוד, ר' יוחנן אמר גלות מכפרת על הכל שנאמר [מג]כה אמר ה' כתבו את האיש הזה עדירי גבר לא יצלח בימיו, ובתר דגלה כתיב [מד]ובני יכניה אסיר בנו שעברתו אמו בבית האסורין, שאלתיאל בנו ששתלו אל שלא כדרך הנשתלים גמירי שאין האשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד. ד"א שנשאל אל על אלתו, זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: כה אמר ה' דינו לבקר משפט. [מה]דרש ר' יאשיה ואי תימא ר' נחמן בר יצחק וכי בבקר דנים וכל היום אין דנים, אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. [מו]שנו רבותינו המלך לא דן ולא דנין אותו, א"ר יוסף לא שאנו אלא מלכי ישראל אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותם דכתיב כה אמר ה' דינו לבקר משפט בית דוד ואי לאו דדיינינהו להו אינהו היכי דייני והא כתיב [מז]התקוששו וקושו ואמר ריש לקיש קשט את עצמך ואחר כך קשט אחרים. למלכי ישראל מאי טעמא משום מעשה שהיה, דעבדא רינאי מלכא קטל נפשא, א"ל שמעון בן שטח תנו עיניכם בו ונדוננו, שלחו ליה עבדך קטל נפשא שדריה ניהלן, שדריה להו שלחו ליה תא את נמי להכא [מח]והועד בבעליו כתיב אמרה תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו, אתא יתיב א"ל שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר [מט]ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה', א"ל לא כשתאמר אתה אלא כשיאמרו חבריך, נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו כבשו פניהם בקרקע, אמר להם שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם יבא בעל מחשבות ויפרע מכם, בא גבריאל וחבטן בקרקע, באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו:

כב **אל** תבכו למת ואל תנודו לו. [נ]אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור, הא כיצד שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים לגיהוץ ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם מרחמים בו יותר ממני. בכו בכו להולך, אמר ר' יהודה אמר רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. ההיא אתתא דהות בשבבותיה דרב הונא הות לה שבעא בני שכיב חד מינייהו והות קא בכיא עלויה ביתירתא שלח לה ר' הונא לא תעביד הכי ולא אשגחה. שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא תעבידי ההיא אתתא [נא]זוודתא לאיךך, מתו כלהו, שלח לה [נב]תימוש האי אתתא לנפשה ומתה. בכו בכו להולך, א"ר יהודה להולך בלא בנים, ריב"ל לא הוה אזיל לבי אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני. כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו, אמר ר' הונא זה שעבר עבירה ושנה בה, ר' הונא לטעמיה דאמר ר' הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, הותרה לו ס"ד אלא נעשה לו כהתר. [נג]אל תבכו למת ואל תנודו לו זה אברהם. בכו בכו להולך זה עשו שנאמר [נד]ויבא עשו מן השדה והוא עיף. יהויקים ויהויכין (כתוב ברמז רמ"ט):

שג העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו. [נה]רב אבא בר כהנא אמר כעצב* הזה של מוח בעת שאתה מנפצו עוד אינה יפה למאומה. ר' חלבו אומר °כחותל הזה של תמרים משעה שאתה מנערו עוד אינה יפה למאומה. אם כלי אין חפץ בו, ר' חמא בר חנינא אמר ככלי של מימי רגלים, ר' שב"נ אמר ככלי של מקיזי דם, אמר ר' מאיר נשבע הקב"ה שאינו מעמיד מיכניה מלך הה"ד כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגו' חותם על יד ימיני כי משם אתקנך. ר' חמא בר חנינא אמר משם אני נותק מלכות בית דוד. ד"א אתקך אין כתיב כאן אלא אתקנך בתשובה ממקום נתיקתו תהא תקנתו: כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו, בימיו אינו מצליח בימי בנו מצליח. גדולה תשובה שבטלה את הגזרה ובטלה את השבועה, בטלה את השבועה מנין שנאמר חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו וגו' וכתיב [נו]ביום ההוא אקחך זרובבל. בטלה את הגזרה מנין כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי וכתיב *ובני יכניה אסיר שהיה חבוש בבית האסורים, שאלתיאל שממנו נשתלה מלכות בית דוד, אמר ר' תנחום אסיר שאסר הקב"ה עצמו בשבועה, שאלתיאל שנשאל לב"ד של מעלה והתירו לו:

רש כג **וזה** שמו אשר יקראו ה' צדקנו. [נז]א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן שלשה נקראו על שמו של הקב"ה אלו הם צדיקים ומשיח וירושלים, צדיקים שנאמר [נח]כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. ירושלים דכתיב [נט]ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה, טיבוי לקרתא דשמה כשם אלהה. [ס]ד"א וכי אפשר לו לאדם לקרוא בשמו של מקום, אלא נקרא המקום רחום שנאמר [סא]רחום וחנון ה' אף אתה הוי רחום ועשה מתנת חנם. נקרא המקום צדיק שנאמר [סב]כי צדיק ה' צדקות אהב אף אתה הוי צדיק. נקרא המקום חסיד [סג]כי חסיד אני נאם ה' אף אתה הוי חסיד. לכן נאמר [סד]כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו', ואומר [סה]כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ואומר [סו]כל פעל ה' למענהו: [סז]הנה סערת ה' חמה יצאה. זה נהר דינור, מהיכא נפיק ר' ירמיה בר אבא אמר מזיען של חיות, ולהיכן שפיך אמר ר' חלקיה בר טובי' על ראש רשעים בגיהנם שנאמר הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול, ר' יעקב אמר על אשר קומטו בלא עת שנאמר [סח]אשר קומטו בלא עת נהר יוצק יסודם: האלהי מקרוב אני. [סט]אני ה' המקרב ולא המרחק, אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו ואף אתה כשיבא אדם אצלך להתגייר לשם שמים קרבהו ואל תרחקהו, מכאן אתה למד שיהא דוחה בשמאל ומקרב בימין, לא כשם שעשה אלישע לגחזי שדחפו לעולם:

שה אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. [ע]משל לארכיטיקטון שבנה מדינה ועשה בתוכה מחילין ומערות ומטמוניות ואח"כ יצא [עא]קאטרקי על אותה מדינה, התחילו בני המדינה מטמנים כספם וזהבם לתוך הסטמונים, א"ל הארכיטיקטון אני בניתי את המדינה ואני עשיתי המטמונים ממני אתם מטמינים, כך הקב"ה אמר למנאפים ממני אתם מסתירים שנאמר [עב]ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים, הנואף אומר אין בריה יודעת בי ואני [עג]עיני משוטטות בכל הארץ מה דרכם של עוברי עבירות משמרים שעת אפלה שעת חשך, וכן הגנבים [עד]חתר בחשך בתים, וכה"א [עה]הוי המעמיקים מה' וגו', קשה הנואף שהוא מסלק את השכינה כביכול הקב"ה ממלא את העליונים ואת התחתונים שנאמר הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא, ובאי זה מקום האיש הזה נואף כשהוא בא לנאוף הוא אומר למקום סלק את עצמך ותן לי שעה אחת וכביכול מפני שהוא ארך אפים הוא נותן לו מקום שנאמר [עו]כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן וסתר פנים ישים, מי שהוא יושב בסתר עליון ישים פנים שהיא מעוברת ממנו צר הולד ופניו דומות לנואף, אמר ר' בנימין בן לוי אם יסתר איש במסתרים אם ילך אדם ויעסוק בתורה וישב לו אני מראה מעשיו לבריות. וכן אם יטמין אדם עצמו לעשות עבירה אני מראה מעשיו לבריות שנאמר ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. א"ר אחא בר חנינא אני אמלא ממנו העליונים והתחתונים, אמר הקב"ה למנאפים ממני אתם מסתירים אני הוא שמקרב אתכם למשפט שנאמר [עז]וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים: האשה המנאפת תחת אישה, וכי יש אשה מנאפת תחת אישה, אמרו רבותינו אף אשה שהיא מתייחדת עם בעלה והוא משמש עמה והיא נותנת עיניה באחר בשעת תשמישה אף הוא ניאוף, שאל מלך הערבי את ר' עקיבא אמר לו אני כושית ואשתי כושית וילדה לי בן לבן אני הורגה שמא זנתה עלי, א"ל ר' עקיבא יש לך צורות בביתך אמר לו הן לבנות או שחורות אמר לו לבנות כשהיית עסוק עמה עיניה נתנה בצורות וילדה כיוצא בהם, ואם תמה אתה על הדבר למד מצאנו של יעקב שמן המקלות היו מתיחמות כמו שנאמר [עח]ויחמו הצאן אל המקלות, והודה מלך הערבי לרבי עקיבא:

שו הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא. [עט]כותי אחד שאל את רבי

ממ"ק ובמ"ק לט עי' ב"ר פרשה סד: מ סנהדרין לז: מא ברכות ד: מב שם: מג ירמיה כב: מד דה"א ג: מה סנהדרין ו: מו שם: מז צפניה ב: מח שמות כא: מט דברים יט: נ מועד קטן כז: נא זוודתא תכריכין: נב תימוש תתקן: נג ברכות רבה פרשה סג: נד ברכות כה: נה פסיקתא: *כעצב גיד של כרכשא: °כחותל כלי שנותנים בו תמרים: נו חגי ב: *דה"א ג: נז ב"ב עה: נח ישעיה מג: נט יחזקאל מח: ס ספרי: סא תהלים קמה: סב תהלים יא: סג ירמיה ג: סד ישעיה מג: סה יואל ג: סו משלי טז: סז חגיגה יג: סח איוב כב: סט מכילתא: ע תנחומא: עא קאטרקי גנבים מס: עב איוב כד: עג דה"ב טז: עד איוב כד: עה ישעיה כט: עו איוב יא: עז מלאכי ג: עח בראשית ל: עט ב"ר פ' ד:

לשתית וכן במדבר, כך אם אין אדם עושה תשובה בחייו לאחר מותו אין לו תשובה על זה נאמר אני ה' חוקר לב וגו': קורא דגר ולא ילד, [צט]שנו רבותינו קורא זכר ר' אליעזר מחייב בשילוח הקן וחכמים פוטרין, א"ר אבהו מאי טעמא דר' אליעזר אתיא דגירה דגירה כתיב הכא קורא דגר וכתיב התם [ק]ובקעה ודגרה בצלה. קורא דגר ולא ילד וגו', [קא]וכתיב כסא כבוד מרום מראשון, מה ענין זה לזה, ללמדך הקורא הזה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהם עד שיוצאים מקליפתן ונעשים אפרוחים ועולים עליו ומורטים את כנפיו ואוכלים אותו, כשהוא רוצה לברוח אינו יכול שנמרטו כנפיו ומוצא אותו שרץ או חיה ואוכלו, מי גרם לו על שגדל ביצים שאינם שלו, כך יהיו עובדי אלילים שפשטו ידיהם בכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו והחריבוהו ושרפו את היכלו הקב"ה מאבד את זכרם דכתיב [קב]כי מואב כסדום תהיה:

רצח [קג]שנו רבותינו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הם, תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, ובית המקדש, וכסא הכבוד, ושמו של משיח. תורה מנין שנאמר [קד]ה' קנני ראשית דרכו; תשובה מנין שנאמר [קה]בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. גן עדן מנין שנאמר [קו]ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, גיהנם מנין שנאמר [קז]כי ערוך מאתמול תפתה, כסא הכבוד ובית המקדש מנין שנאמר *כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, שמו של משיח מנין [קח]לפני שמש ינון שמו. [קט]י"א התורה וכסא הכבוד נבראו והאחרים עלו במחשבה להבראות, אבל איני יודע אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קדמה לתורה, א"ר אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, קדם לאותו שכתוב בו [קי]נכון כסאך מאז: [א]רבי חגי בשם ר' יצחק בזכות [ב]ולקחתם לכם ביום הראשון, אני נגלה לכם ראשון, ופורע לכם מן הראשון, ובונה לכם ראשון, ומביא לכם ראשון. נגלה ראשון זה הקב"ה שנאמר [ג]אני ראשון, ופורע מראשון [ד]ויצא הראשון אדמוני, ובונה ראשון כסא כבוד מרום מראשון וגו', ומביא ראשון שנאמר [ה]ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן:

רצט ומשנה שברון שברם, [ו]שאל אחר את ר' מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה מאי דכתיב [ז]גם את זה לעומת זה עשה האלהים, אמר לו כל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא כנגדו, ברא הרים ברא גבעות, ברא ימים ברא נהרות. אמר לו עקיבא רבך לא אמר כך, אלא ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גיהנם, כל אחד ואחד יש לו שני חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם. א"ר משרשיא מאי קראה גבי צדיקים כתיב [ח]לכן בארצם משנה יירשו, גבי רשעים כתיב ומשנה שברון שברם: ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת. [ט]אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת שנאמר ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת וגו' (ובערה) ולא תכבה, א"ר נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויים לכבותה. אמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו את השבת שנאמר [י]ומשבתותי העלימו את עיניהם ואחל בתוכם וגו':

יח הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם, [יא]תנינן הרי שהיתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא, דבי ר' ינאי אמרי ביושבת על המשבר היא מתניתא, א"ר יהודה בן פזי אף ביושבת על המשבר יכול הוא להשתנות הדא הוא דכתיב הכיוצר הזה לא אוכל לעשות, איתיבון והא כתיב [יב]ואחר ילדה בת, א"ל עקר ברייתה של דינה זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה [יג]יוסף ה' לי בן אחר נעשית נקבה:

ש כרוח קדים אפיצם. [יד]כתיב [טו]ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות, וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה מדור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים שנאמר [טז]מנשמת אלוה יאבדו אלו דור המבול. [יז]מרוח אפו יכלו אלו אנשי סדום, וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא נפרע הקב"ה מהם אלא ברוח קדים שנאמר [יח]ויפץ ה' אותם ואין הפצה אלא רוח קדים שנאמר כרוח קדים אפיצם, וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה מעשרת השבטים אלא ברוח קדים שנאמר [יט]כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה', [כ]וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה מצור אלא ברוח קדים שנאמר [כא]רוח הקדים שברך בלב ימים. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות עליזה אלא ברוח קדים שנאמר [כב]ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים שנאמר [כג]הגה ברוחו הקשה ביום קדים, וכתיב [כד]כי ערוך מאתמול תפתה: כי כרו שוחה ללכדני. [כה]רבי אליעזר אומר שחשדוהו מזונה, ר' שמואל בר נחמני אמר שחשדוהו מאשת איש, בשלמא למאן דאמר שחשדוהו מזונה דכתיב [כו]כי שוחה עמוקה זונה, אלא למאן דאמר שחשדוהו מאשת איש מאי זונה, אטו אשת איש מי נפק מכלל זונה. בשלמא למאן דאמר מאשת איש היינו דכתיב [כז]אתה ידעת כל עצתם עלי למות אלא למאן דאמר שחשדוהו מזונה מאי למות, שהטילוהו בבור טיט. [כח]דרש רבא מאי דכתיב ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושים צדקה לפניך הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר:

יט אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב דכתיב [כט]ויקח את בנו הבכור ויעלהו עולה על החומה, ולא דברתי זו בתו של יפתח הגלעדי, ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם:

כ ואתה פשחור וגו' ובבל תבוא ושם תמות ושם תקבר. [כט]רבי חלבו אומר המת בחוצה לארץ ונקבר בחוצה לארץ שתי צרות בידו אחת צרת המיתה ואחת צרת הקבורה, ור' חמא בר חנינא אמר המת בחוצה לארץ כיון שנקבר בחוצה לארץ אין בידו אלא (מיתה) [צרה] אחת, ומה מקיים רבי חמא בר חנינא ושם תמות ושם תקבר, שקבורת ארץ ישראל מכפרת לו שנאמר [כט]וכפר אדמתו עמו: פתיתני ה' ואפת. [ל]אמרה כנס"י רבש"ע פתיתני עד שנתת לנו את התורה ונתת על צוארי עול מצות ובהם נענשתי אלו לא קבלתי את התורה הייתי כאחת האומות לא שכר ולא עונש, שדלתני בסיני אמרת [לא]אנכי ה' אלהיך הייתי סבור שהיא רפה חזקתני ותוכל [לב]כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. שדלתני בסיני ואמרת לא יהיה לך אלהים אחרים על פני הייתי סבור שהיא רפה חזקתני ותוכל [לג]זובח לאלהים יחרם. פתיתני בסיני ואמרת לא תשא הייתי סבור שהיא רפה חזקתני ותוכל [לד]כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. שדלתני בסיני ואמרת זכור את יום השבת הייתי סבור שהיא רפה חזקתני ותוכל *מחלליה מות יומת, וכן כל עשרת הדברות. [לה]ד"א פתיתני ה' ואפת. בשעה שהגיעה קצה של ירושלים ליחרב א"ל הקב"ה לירמיה קום לך לענתות וקח השדה מאת חנמאל דודך, אותה שעה חשב ירמיהו בלבו שמא נותן חן המקום על בעליו ונושאים ונותנים בתוכו, אמר לו הקב"ה קום לך קנה השדה, כיון שיצא ירמיה מירושלים ירד מלאך מן השמים ונתן רגליו על חומת ירושלים ופרצו קרא ואמר יבואו השונאים ויכנסו לבית שאדונו אינו בתוכו ויבוזו אותו ויחריבו אותו ויכנסו לכרם ויקצצו את גפניו שהשומר הניחו והלך לו, שלא תהיו משתבחים ואומרים שאתם כבשתם אותו קריה כבושה כבשתם עם הרוג הרגתם, באו השונאים וקבעו בימה שלהם בהר הבית, הלכו ועלו להם בבימה האמצעית מקום שהיה שלמה המלך יושב ונוטל עצה מן הזקנים משם שנשתכלל בית המקדש שם ישבו השונאים ונטלו עצה היאך לשרוף בית המקדש עד שנמלכו ביניהם נטלו עיניהם והנה ארבעה מלאכים יורדים ובידם ארבעה לפידים של אש ונתנו בארבע זויות של היכל ושרפו אותו, ירמיה הנביא יצא מענתות לבא לירושלים נטל עיניו וראה עשן בית המקדש עולה אמר בלבו שמא חזרו ישראל בתשובה להקריב קרבנות שהרי עשן הקטרת עולה, בא ועמד לו על החומה וראה בית המקדש עשוי גזרות של אבנים וחומת ירושלים [לו]מפוגרת, התחיל צווח ואומר פתיתני ה' ואפת אפקתני מן לגו ביתא ותרבתיה, והיה בלבי כאש בוערת אמר ירמיה רבון העולמים מה עונות היו בידי שהנביאים שעמדו לפני ועתידים לעמוד אחרי לא התרבת ביתך על ידיהם אלא על ידי. ואף אני לא אזכרנו ומה אני יכול לעשות והוא בלבי כאשה יושבת על המשבר ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ואין עצור אלא צרה שנאמר [לז]כי עצור עצר ה', מה היה ירמיה עושה חוזר וצווח [לח]מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה לי לבי לא אחריש:

שא ארור היום אשר יולדתי בו. [לט]שנים ארור וקללו יום שנולדו בהם, איוב וירמיה, איוב אמר [מ]יאבד יום אולד בו. וירמיה אמר ארור היום אשר יולדתי בו. אמר ירמיה אומר לכם למה

ממ"ק ובמ"ק צט חולין קלח: ק ישעיה לד: קא תנחומא: קב צפניה ב: קג פסחים נד: קד משלי ח: קה תהלים צ: קו בראשית ב: קז ישעיה ל:
קח תהלים עב: קט בראשית רבה פרשה א: קי תהלים צג: א בראשית רבה פ' סג: ב ויקרא כג: ג ישעיה מד: ד בראשית כה: ה ישעיה מא:
ו חגיגה טו: ז קהלת ז: ח ישעיה סא: ט שבת קיט: י יחזקאל כב: יא בראשית רבה פרשה עב: יב בראשית ל: יג שם: יד מכילתא: טו שמות יד:
טז איוב ד: יז בראשית יא: יח הושע יג: יט יחזקאל כז: כ תהלים מח: כא ישעיה כז: כב שם ל: כג נדה קמא טז: כד משלי כג: כה ירמיה יח:
כו מלכים ב ג: כז פסיקתא רבתי: כח דברים לב: כט (ל) פסיקתא: לא שמות כ: לב שם: לג שם כב: לד שם כ: *שמות לא: לה פסיקתא רבתי:
לו מפוגרת מסורסת: לז בראשית כ: לח ירמיה ד: לט מדרש: מ איוב ג:

ליה רב כהנא בר רב אסי לרב כתיב ביה בהושע בן אלה [נח]ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכתיב [נט]עליו עלה שלמנאסר מלך אשור, אמר ליה אותם פרדיסאות שהושיב ירבעם על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע ובטלם ואעפ"כ לא עלו ישראל אמר הקב"ה אותם שנים שלא עלו לרגל ילכו בשבי. [ס]ד"א אומללה יולדת השבעה אלו שבעה מלכי יהודה רשעים יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיה. [סא]א"ל הקב"ה ליעקב אתה סימן לבניך מה אתה ביציאתך השקעתי לך חמה דכתיב [סב]וילן שם כי בא השמש ובחזרתך החזרתי לך גלגל חמה דכתיב [סג]ויזרח לו השמש, כך בניך ביציאתם אומללה יולדת השבעה, ובחזרתם [סד]וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז. [סה]אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא נכנסתי לבתי טרטיאות ולבתי קרקיסאות של עו"א ושחקתי עמהם מפני ידך בדד ישבתי, ד"א מפני ידך בדד ישבתי נגעה בי יד של פרעה ולא ישבתי בדד, ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד, וכיון שנגעה בי ידך ישבתי בדד [סו]איכה ישבה בדד: אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד [סז]אמר רב ואמרי לה א"ר חייא בר הונא א"ר יוחנן ואמרי לה א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל המלמד בן חברו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, וכל המלמד בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה:

רצד טז כה אמר ה' אל תבא בית מרזח. [סח]מאי מרזח אבל, א"ר אבהו מנין לאבל שמסב בראש שנאמר *אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם, ינחם אחרים משמע, אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתיב, מר זוטרא אמר מהכא [סט]וסר מרזח סרוחים מר וחת נעשה שר לסרוחים: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים. [ע]החסד זו גמילות חסדים, הרחמים זו צדקה, א"ר אליעזר בר' יוסי צדקה וחסד שישראל עושים בעוה"ז שלום ופרקליט גדול נעשה ביניהם ובין אביהם שבשמים:

רצה [עא]אמר רבי שמעון בן חלפתא משל למה הדבר דומה למלך שנשא למטרונא והכניסה לו שני [עב]אריסין אף המלך זקף לה שני אריסין כנגדן אבדה מטרונא את שלה אף המלך נטל את שלו לימים עמדה וכשרה את עצמה והביאה אותם אריסין אף המלך הביא את שלו. אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה ויתנו בראשה. כך אתה מוצא אברהם נתן לבניו שני אריסין כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' עד לעשות צדקה ומשפט, אף הקב"ה זקף לו כנגדן חסד ורחמים [עג]ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אבדו ישראל את שלהם [עד]ההופכים ללענה משפט וצדקה וגו' אף הקב"ה נטל את שלו כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים, עמדו ישראל וכשרו את עצמם [עה]ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, אף הקב"ה מביא את שלו שכן כתיב [עו]כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי וגו', אמר הקב"ה אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשיהם של ישראל שנאמר [עז]וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים:

לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה'. [א]כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם ר' יהושע וכשבאו התלמידים אצלו א"ל מה דבר חדוש היה לכם ביבנה, א"ל אחריך רבי, א"ל ומי שבת שם א"ל רבי אלעזר בן עזריה, א"ל אפשר ששבת שם רבי אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר, א"ל [ב]אתם נצבים היום כלכם טפכם נשיכם מה טף זה יודע להבין בין טוב לרע וכן [ג]הקהל את העם האנשים והנשים והטף אלא ליתן שכר למביאיהם לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר [ד]ה' חפץ למען צדקו. א"ל אין זה דבר חדוש והלא אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום אשריך אברהם אבינו שיצא ר' אלעזר בן עזריה מחלציך אין הדור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו. א"ל עוד כלל זה דרש לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה וגו' ואשר הביא, משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים נולדה לו בת והיה נודר בחיי הבת, נולד לו בן הניח את הבת והיה נודר בחיי הבן, ר' שמעון בן יוחאי אומר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה כתנה נכים שנעשו לו בזאב, חזר ופגע בו ארי וניצל ממנו והיה מתנה נסים שנעשו לו בארי, וכן הוא אומר [ה]אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו, אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מצרים, וקדמוניות אל תתבוננו זה שעבוד מלכיות, הנני עושה חדשה עתה תצמח זה מלחמת גוג ומגוג: [עב]אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר הנה ימים באים נאם ה' וגו', א"ל לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עקר ויציאת מצרים טפל לו. כיוצא בו אתה אומר [עג]לא יקרא שמך עוד יעקב לא שיעקר יעקב ממקומו אלא כדי שיהא ישראל עקר ויעקב טפל לו:

רצו ה' עזי ומעזי. [עד]אין עזי אלא תקפי וכה"א [עה]עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי. ד"א עוזר ומסמך את כל באי עולם אבל לי ביותר. ד"א עזי שנתן לי התורה שנאמר *ה' עז לעמו יתן, ואומר [עו]ויתן עז למלכו, [עז]ועוז מלך משפט אהב. ד"א אין עזי אלא מלכות שנאמר [עח]ה' בעזך ישמח מלך:

יז כזכור בניהם מזבחותם, [עט]א"ר יהודה א"ר יודעין היו ישראל בעבודת אלילים שאין בה ממש ולמה עבדן עבודת אלילים להתיר להם עריות בפרהסיא, מתיב רב משרשיא כזכור בניהם מזבחותם וא"ר אליעזר כאדם שיש לו געגועין על בנו; בתר דאביקו ביה. ארור הגבר אשר יבטח באדם (כתוב ברמז רל"א): [פ]והיה כעץ שתול על מים, מדבר באברהם נטוע אין כתיב כאן אלא שתול שנעקר מעבודת אלילים ונדבק בהקב"ה ואין מים אלא הקב"ה שנאמר [פא]אותי עזבו מקור מים חיים. ועל יובל ישלח שרשיו, אף אותם שהיו מובלים לגיהנם הביאן וקרבן ליראתו של הקב"ה דכתיב [פב]ואת הנפש אשר עשו בחרן. ולא יראה כי יבא חום, בשעה שמל עצמו הרתיח הקב"ה אותו היום כדי שלא יצאו העוברים והשבים ויצטער שנאמר [פג]והוא יושב פתח האהל כחם היום. והיה עלהו רענן אף העלים שנשרו ממנו היו רעננים זה ישמעאל שנאמר [פד]וגם את בן האמה לגוי אשימנו. ובשנת בצורת לא ידאג שנאמר [פה]ויהי רעב בארץ והוא היה בטובה שנאמר [פו]ולאברם הטיב בעבורה. ולא ימיש מעשות פרי בזקנותו הוליד בנים שנאמר [פז]ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: [פח]אני ה' חוקר לב בוחן כליות. למה הוא מזכיר הלב והכליות יותר מכל האברים, אלא העינים הולכים אחר הלב ואזנים הולכים אחר הלב ורמ"ח אברים הולכים אחר הלב, ולפי שהכליות יועצות אחר הלב והלב גומר לפיכך אינו מזכיר אלא אותם בלבד והקב"ה בוחן אותם, וכה"א [פט]ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך כי כל לבבות הוא דורש, אלו שני לבבות יצר טוב ויצר הרע. משל *לאדריכל שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות, לאחר ימים נעשה גבאי והיו בני המדינה מטמינים מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות אמר להם שוטים מפני (מה) אתם מטמינים והלא אני הוא שבניתי המדינה אני הוא שבניתי המערות והחדרים כך הוי [צ]המעמיקים מה' לסתיר עצה:

רצז [צא]תנו שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הם, יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חברו ואין אדם יודע מה בעוברה של אשה ומלכות הרביעית מתי היא נופלת. יום המיתה מנין [צב]כי לא ידע האדם את עתו. יום הנחמה מנין [צג]אני ה' בעתה אחישנה. עומק הדין מנין [צד]כי המשפט לאלהים הוא. ואין אדם יודע במה משתכר שנאמר [צה]זו מתת אלהים היא. ואין אדם יודע מה בלבו של חברו שנאמר אני ה' חוקר לב. ואין אדם יודע מה בעוברה של אשה שנאמר [צו]כעצמים בבטן המלאה. ומלכות הרביעית מתי היא נופלת שנאמר [צז]כי יום נקם בלבי: אני ה' חוקר לב, [צח]בן עזאי אומר תדע לך כח התשובה בא וראה מר' שמעון בן לקיש שהיה הוא ושני רעיו שודדים בהרים וגוזלים כל אשר יעבור עליהם, מה עשה הניח לשני שודדים ובוזזים ושב אל ה' אלהי אבותיו בכל לבו בצום ובתפלה והיה משכים ומעריב לפני הקב"ה ועוסק כל ימיו בתורה ובמתנות עניים ולא שב למעשיו הרעים עוד ונתרצה לו הקב"ה, וביום שמת הוא מתו שני רעיו ונתנו לר' שמעון בן לקיש בצרור החיים ושני רעיו נתנו בשאול תחתית, ואמרו שני הרעים לפני הקב"ה רבון העולמים יש לפניך משוא פנים הלא זה היה שודד עמנו בהרים והוא באוצר החיים ואותם האנשים בשאול תחתית, אמר להם זה עשה תשובה בחיים ואתם לא עשיתם תשובה, אמרו לו הנח לנו ונעשה תשובה גדולה ממנו, אמר להם אין תשובה אלא עד יום מותו של אדם, משל למה הדבר דומה לאדם שמפרש בים אם אינו לוקח בידו לחם מארץ נושבת ומים אינו מוצא בים מה לאכול ומה לשתות

ממ"ק ובמ"ק נח מ"ב יז: נט שם: ס תנחומא: סא בראשית רבה פרשה כח: סב בראשית כח: סג שם לב: סד מלאכי ג: סה פסיקתא: סו איכה א:
סז בבא מציעא פה: סח מועד קטן כח: *איוב כט: סט עמוס ו: ע בבא בתרא י: עא מדרש: עב אריסין מין אבן יקר: עג דברים ז:
עד עמוס ה: עה ישעיה א: עו שם נד: עז הושע ב: א מדרש: ב דברים ל: ג שם: ד ישעיה מב: ה שם מג: עב ברכות יג: עג בראשית לה:
עד מכילתא: עה תהלים כח: *שם כט: עו שמואל א ב: עז תהלים נט: עח שם כא: עט סנהדרין סג: פ ילמדנו: פא ירמיה ב: פב בראשית יב:
פג שם יח: פד שם: פה שם יב: פו שם כא: פז שם כה: פח מדרש שוחר טוב: פט דה"א כח: *אדריכל ארכיטקטוס: צ ישעיה כט: צא ב"ר פ' סה:
צב קהלת ט: צג ישעיה ס: צד דברים א: צה קהלת ג: צו שם יא: צז ישעיה סג: צח מדרש:

נקראו בשמו של הקב"ה, כל שם חביב שנקרא להקב"ה בו בשם קרא את ישראל. נקרא אלהים וקרא לישראל אלהים, [יג]אני אמרתי אלהים אתם. נקרא חכם שנאמר [יד]חכם לבב ואמיץ כח, וקרא לישראל חכם שנאמר [טו]רק עם חכם ונבון. נקרא דוד שנאמר [טז]דודי צח ואדום, וקרא לישראל דודים שנאמר [יז]אכלו רעים שתו ושכרו דודים. נקרא בחור שנאמר [יח]מראהו כלבנון בחור כארזים, וקרא לישראל בחורים שנאמר [כ]בך בחר ה' אלהיך. נקרא חסיד שנאמר [כא]כי חסיד אני נאם ה', וקרא לישראל חסידים שנאמר [כב]אספו לי חסידי. נקרא קדוש ונקראו ישראל קדושים שנאמר [כג]קדושים תהיו כי קדוש אני, ואף לעתיד לבא כל אחד ואחד יאמר לו קדוש שנאמר [כד]והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. שני רבותינו מצילין תיק הספר עם הספר מפני הדליקה, התיק למה מצילין אותו וכי דברי תורה כתובים בתוכו אלא לפי שהוא דבוק לספר זכה להנצל עמו, אמר שלמה [כה]הולך את חכמים יחכם אוי להם לרשעים ולדבקיהם ואשריהם לצדיקים ולדבקיהם, דור המבול מה כתיב בהם [כו]וימח את כל היקום אם אדם חטא מאי איכפת לבהמה ולעוף אלא אוי לרשעים ולדבקיהם שהם מחייבים עצמם ולדבקיהם לפיכך מאדם עד בהמה. אתה מוצא כשהלך קרח הלכו עמו במחלוקתו מאתים וחמשים ראשי סנהדראות והלך עמהם אף הממון שלהם שנאמר [כז]ותפתח הארץ את פיה, ראה מה כתיב בנח [כח]ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אם נח זכה בהמה וחיה מה זכו, ראה מה כתיב בחנניה מישאל ועזריה [כט]וגובריא אלין תלתיהון כפיתו בסרבליהון, וכיון שיצאו מכבשן האש מה כתיב בהם [ל]חזי לגובריא אלין דלא שליט נורא בגשמיהון הרי יפה ולמה סרבליהון לא שנו אלא בשביל שהם דבוקים בהם ומה המלבושים שדבוקים לצדיקים ירדו לאש ולא ניזוקו, ישראל שהיו דבוקים לצדיקו של עולם שהוא חי וקיים שנאמר [לא]ואתם הדבקים בה' אלהיכם וכתיב כי כאשר ידבק האזור וגו' על אחת כמה וכמה שינצלו מדינה של גיהנם, למה שאני מעכב שנאמר [לב]כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה:

שמעו והאזינו אל תגבהו. [לג]אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי דכתיב שמעו והאזינו אל תגבהו, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [לד]ורם לבבך ושכחת, וכתיב [לה]השמר לך פן תשכח כדרבי אבין אמר ר' עולא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה: תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך. [לו]בטרם יחשיך עליכם דברי תורה בטרם יחשיך דברי נבואה, בטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וקויתם לאור בבבל ושמה לצלמות במדי ושית לערפל ביון. ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה מפני עו"א שהם מתגאים ואומרים [לז]אי אלהימו וגו'. דבר אחר מפני גוה אלו מלאכי השרת שהיו אומרים [לח]מה אנוש כי תזכרנו. ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה', את מוצא עד שלא גלו ישראל היו עושים עדרים, עדרי כהונה לבד, עדרי לויה לבד, עדרי ישראל לבד, וכיון שגלו נעשו כלם עדר אחד הה"ד כי נשבה עדר ה':

רצב ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (כתוב ברמז שנ"ח): **ואם** לא תשמעוה במסתרים וגו' [לט]מאי במסתרים אמר רב שמואל בר אויא מקום יש להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו, מאי מפני גוה אמר רבי שמואל בר רבי יצחק אמר רב מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם ונתנה לעובדי אלילים, ומי איכא בכיה קמי קוב"ה והא אמר רב פפא אין עצבות לפני הקב"ה שנאמר [מ]הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי, ובבתי בראי ליכא והא כתיב [מא]ויקרא ה' אלהים צבאות לבכי ולמספד, שאני חרבן בית המקדש דאפילו מלאכי השרת בכו שנאמר [מב]הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון: **ודמוע** תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'. אמר ר' אלעזר שלש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומם, וא"ד על ביטול תורה, בשלמא למאן דאמר על ישראל שגלו ממקומם היינו דכתיב כי נשבה עדר ה', אלא למאן דאמר על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה', כיון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול תורה גדול מזה. ת"ר על שלשה דברים הקב"ה בוכה בכל יום, על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל מי שאי אפשר לו לעסוק בתורה ועוסק,

ועל פרנס המתגאה על הצבור בחנם: **היהפוך** כושי עורו ונמר חברבורותיו. [מג]בעא מיניה לוי מרבי מנין לחבורה שאינה חוזרת דכתיב ונמר חברבורותיו, מאי חברבורותיו אילימא *ריקמי ריקמי האי כנמר גווניה מבעי ליה, אלא ככושי, מה כושי זה אינו חוזר אף חבורה אינה חוזרת:

יד °**המאום** מאסת את יהודה. משל למלך שהיה לו מטרונא והיתה חביבה עליו ביותר ועל ידי שהיתה יודעת שהמלך מחבב אותה היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת על גזרותיו, פעם אחת כעס עליה המלך וצוה לעבדיו וגררו אותה בשערה, שושבינה שהיה עומד שם בא אצל המלך, א"ל מרי המלך אמור לי אם יש בדעתך לשוב אליה או אין בדעתך לשוב אליה, אם יש בדעתך לשוב אליה שליט הוא האדם באשתו, ואם אין בדעתך לשוב אליה היה לך לגרשה שתלך ותנשא לאיש אחר, כך אמר ירמיה לפני הקב"ה המאום מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך אם יש בדעתך לשוב אליה מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא, אמר לו לך לרבך רבן של כל הנביאים אמרתי לו [מד]ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' (כתוב ברמז ת"ע):

טו *__אם__ יעמוד משה ושמואל, זה לוי וזה לוי, זה בנה מזבח וזה בנה מזבח, זה מלך על ישראל ויהודה וזה מלך על ישראל ויהודה, זה הקריב וזה הקריב, זה בקריאה וזה בקריאה, זה בהנני וזה בהנני. [מה]ולמה הוא מעלה שני נביאים הללו מכל הנביאים על ידי (יג) שלא נטלו שחד שאלולא כן לא היה להם כח לעמוד כנגד ישראל להוכיחן, ומה אמר להם שמואל [מו]הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו וגו', משה אמר [מז]לא חמור אחד מהם נשאתי וגו':

רצג **והיה** כי יאמרו אליך אנה נצא. [מח]איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארנקי דדינרי לקמיה דרב יוסף אמרה ליה תהוי למצוה רבה, יתיב רב יוסף וקא מעיין בה מאי היא מצוה רבה, אמר ליה אביי מדתני ר' שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים שמע מינה פדיון שבויים מצוה רבה היא, שנאמר והיה כי יאמרו אליך אנה נצא וגו', וא"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות, אי תימא קרא ואיתימא סברא, אי תימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול, ואי תימא קרא [מט]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. רעב קשה מחרב אי תימא קרא ואי תימא סברא, אי תימא סברא האי מצטער והאי לא מצטער, אי תימא קרא [נ]טובים היו חללי חרב מחללי רעב. שבי קשה מכולהו דכולהו איתנהו בגויה: ונתתים לזועה לרעה (כתוב ברמז רמ"ו): **ואזרם** במזרה בשערי הארץ, [נא]זהו שאמר הכתוב [נב]ואתכם אזרה בגוים זו מדה קשה לישראל שבשעה שבני המדינה גולים כלם למקום אחד והם רואים זה את זה מתנחמים, ואתם אין אתם כן אלא עתיד אני לזרות אתכם בין אוה"ע כאדם שזורה שעורים במזרה ואין אחד מהם דבקה לחברתה שנאמר ואזרם במזרה: **עצמו** לי אלמנותיו מחול ימים, [נג]זה אביה בן רחבעם שהעביר הכרת פניהם של ישראל שנאמר [נד]הכרת פניהם ענתה בם, והעמיד עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתם ואין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו, ואין מעידין אלא עד שלשה ימים: [נה]אומללה יולדת השבעה, אמר ירמיה כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר לבושה שחורים וראשה סתור וצועקת ומבקשת מי ינחמנה ואני צועק ומבקש מי ינחמני, קרבתי אצלה ודברתי עמה אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני, ענתה ואמרה לי אין אתה מכירני אני היא שהיו לי שבעה בנים יצא אביהם למדינת הים עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שני בא ואמר לי נפל הבית על שבעה בניך והרגם איני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי, אמרתי לה אי את טובה מן אימא ציון שהיא עשויה מרעית לחית השדה, ענתה ואמרה לי אני אמך ציון שהיא עשויה מרעית לחית השדה אני היא אם השבעה שכן כתיב אומללה יולדת השבעה, אמר לה ירמיה דומה מכתך (יד) למכת איוב [נו]קומי שבי ירושלים. [נז]אמר ר' יהושע בן לוי לא חרבה ירושלים עד שעברו בה שבעה בתי דינין עבודת אלילים, ואלו הן, ירבעם בן נבט, ובעשא בן אחיה, ואחאב בן עמרי, ויהוא בן נמשי, ופקח בן רמליהו, ומנחם בן גדי, והושע בן אלה שנאמר אומללה יולדת שבעה. אמר ליה

ממ"ק ובמ"ק יד תהלים פב: טו איוב מ: טז דברים ד: יז שה"ש ה: יח שם: יט שם: כ דברים ז: כא ירמיה ג: כב תהלים נ: כג ויקרא יט:
כד ישעיה ד: כה משלי יג: כו בראשית ג: כז במדבר טז: כח בראשית ח: כט דניאל ג: ל שם: לא דברים ד: לב ישעיה מג:
לג סוטה ה: לד דברים ח: לה שם: לו איכה רבתי: לז דברים לב: לח תהלים ח: לט חגיגה ה: מ דה"א טז: מא ישעיה כב: מב שם לג: מג שבת קיט:
*ריקמי כהמים: °פסיקתא: מד ויקרא כו: *אגדת שמואל: מה ילמדנו: מו שמואל א יב: מז במדבר טז: מח ב"ב ח: מט תהלים קיח: נ איכה ד:
נא תורת כהנים: נב ויקרא כו: נג בראשית רכה: נד ישעיה ג: נה פסיקתא רבתי: נו ישעיה נג: נז גיטין פח:

זית רענן (יג) שלא נטלו שוחד, דאפילו בשעה שהיו הולכין לצרכי צבור לא היו נוטלין משל צבור כמ"ש רש"י פ' קרח: (יד) למכות איוב, פי' כשם שבאיוב חזר ונתן לו משנה ממה שהית לו כן ירושלים:

לו ואין הוא נאה ללבושו, והקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו:
[עא]ובאחת יבערו ויכסלו. א"ל רב נחמן לרב יצחק מאי דכתיב ובאחת יבערו ויכסלו, א"ל הכי א"ר יוחנן אחת היא שמבערת רשעים לגיהנם ומאי ניהו ע"א. כתיב הכא מוסר הבלים עץ הוא, וכתיב התם [עב]הבל המה מעשה תעתועים:

רפו [עג]רשב"נ אמר פורענות אחת מכלה אותן ואית לן קריין [עד]על כן לא יקומו רשעים במשפט במשפטים אין כתיב כאן אלא במשפט, ובאחת יבערו ויכסלו, [עה]תמותת רשע רעה, אבל צדיקים [עו]כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה אחת ולא שתים. [עז]אמר ר' יוחנן אמר ירמיה מה תוחלת מצאתם בע"א שאתם להוטים אחריה הלואי היה לה פתחון פה שנתוכח עמה נאמר דידה ונאמר דידיה, נאמר דידה כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו וגו' (ונאמר דידה) ובאחת יבערו וגו', ונאמר דידיה וה' אלהים אמת וגו'. נאמר דידה כדנה תאמרון להום, ונאמר דידיה עושה ארץ בכחו וגו'. נאמר דידה הבל המה מעשה תעתועים, ונאמר דידיה לא כאלה חלק יעקב וגו': [עח]כדנה תאמרון להום. א"ר שמואל בר נחמני אל תהי לשון ארמית קלה בעיניך שמצינו כתוב בתורה בנביאים ובכתובים שהקב"ה חולק לו כבוד. בתורה [עט]יגר שהדותא, בנביאים כדנה תאמרון להום, בכתובים [פ]וידברו הכשדים למלך ארמית:

רפז עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו וגו', א"ר הושעיא קשה היא ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית, מה טעם דכתיב [פא]עושה גדולות עד אין חקר וכתיב בתריה הנותן מטר על פני ארץ, ר' אחא מייתי לה מהכא עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו וגו' לקול תתו המון מים בשמים, ואין קול אלא גשמים שנאמר [פב]תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. לקול תתו המון מים בשמים. [פג]א"ר אלעזר א"ר חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת ב"ו שופת קדרה ואח"כ נותן מים לתוכה והקב"ה נותן מים בקדרה ואחר כך שופת אותה שנאמר לקול תתו המון מים בשמים ואח"כ מעלה נשיאים. [פד]א"ר ברכיה לא פירשו המים העליונים מן התחתונים אלא בבכי הה"ד [פה]מבכי נהרות חבש. ר' תנחומא מייתי לה מהכא לקול תתו המון מים בשמים ואין קול אלא בכי כמד"א [פו]קול ברמה נשמע וגו'. ויעלה נשיאים מקצה הארץ, ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלן שנאמר [פז]וארו עם ענני שמיא, וריש לקיש אמר אין עננים אלא מלמטן שנאמר [פח]מעלה נשיאים מקצה הארץ, על דעתיה דרבי יוחנן לאחד שכבד את חברו בחבית של יין וקנקנה עמה, לדעתיה דריש לקיש לאחד שאומר לחברו הלויני סאה של חטים א"ל הבא קופתך ומדוד, כך הקב"ה אומר לארץ אייתי עננך וקבלי מטר. חמשה שמות יש לו, עב, ענן, נשיא, אד, חזיז. עב שהוא מעבב פני הרקיע. אד שהוא שובר לבעלי זרועות. ענן שהוא עושה הבריות ענוים אלו על אלו. נשיא שהוא עושה הבריות נשיאים אלו על אלו. חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות כמד"א חזון: בעת פקודתם יאבדו. [פט]תאנא משום ר' יוסי עת היא מזומנת לפורענות שנאמר בעת פקודתם יאבדו, ועת היא מזומנת לטובה שנאמר [צ]בעת רצון עניתיך, עת היא מזומנת לפורענות שנאמר [צא]ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים, עת מזומנת לטובה [צב]וירד יהודה מאת אחיו: לא כאלה חלק יעקב. [צג]אמר ר' אבהו לא נברא הכל אלא בשביל יעקב שנאמר לא כאלה חלק יעקב. כי יוצר הכל הוא (כתוב ברמז פ"ג). אומר הקב"ה לעולמו מי בראך ומי יצרך יעקב [צד]כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל, וכתיב יעקב כי יוצר הכל הוא:

רפח [צה]לא כאלה חלק יעקב וגו' וישראל שבט נחלתו. ואומר [צו]כי יעקב בחר לו יה, וכה"א [צז]כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, משל למלך שהיה לו שדה נתנה לאריסין התחילו נוטלין וגונבים אותה, נטלה מהם ונתנה לבניהם, התחילו להיות רעים יותר מן הראשונים, נולד לו בן, א"ל צאו מתוך שלי אי איפשי שתהיו בתוכה, כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה, יצחק יצא ממנו עשו ואלופיו, חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים, וכשבא יעקב לא יצא ממנו פסולת אלא נולדו כל בניו כשרים שנאמר [צח]ויעקב איש תם, מהיכן הקב"ה מכיר את חלקו מיעקב שנאמר [צט]כי יעקב בחר לו יה, ועדין תלי בדלא תניא, אין אנו יודעים אם המקום בחר לו ישראל אם ישראל בחרו בהקב"ה ת"ל [ק]בך בחר ה' אלהיך, ומנין שאף יעקב בחר לו בהקב"ה שנאמר לא כאלה חלק יעקב וגו' וישראל חבל נחלתו, ואומר [קא]חבלים נפלו לי בנעימים, מה חבל זה משולש כך היה יעקב שלישי לאבות ועליו הוא אומר [קב]והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

יא הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה, [קג]אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה זו אשה רעה וכתובתה מרובה. מה לידידי בביתי [קד]א"ר יצחק בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם שהיה יושב בבית המקדש, א"ל מה לידידי בביתי, א"ל על עסקי בני באתי, א"ל בניך חטאו וגלו, א"ל שמא בשוגג חטאו, א"ל עשותה המזמתה, א"ל שמא מיעוטן חטאו, א"ל הרבים, א"ל היה לך לזכור ברית מילה א"ל ובשר קדש יעברו מעליך, א"ל שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה, א"ל כי רעתכי אז תעלוזי, מיד הניח ידו על ראשו והיה צועק ובוכה. אמר שמא ח"ו אין להם תקנה, יצאת בת קול ואמרה לו זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך, מה זית זה אחריתו בסופו אף ישראל אחריתו בסופו:

רפט לקול המולה גדולה וגו' ורעו דליותיו. א"ר חנינא בר פפא לקול מיליהו של מרגלים נתרועעו דליותיהן של ישראל דאמר ר' חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה [קה]כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם. מתקיף לה ר' חמא בר חנינא האי לקול המולה לקול מלה מבעי ליה, אלא אמר הקב"ה לאברהם קולך שמעתי וחמלתי עליהם אני אמרתי ישתעבדו בארבע מלכיות כל אחד ואחד בשעבוד ארבע מלכיות השתא חדא חדא מאי דפסיק לה, אי תימא אני אמרתי בזה אחר זה השתא בבת אחת, אמר ריב"ל למה נמשלו ישראל כזית לומר לך מה זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אף ישראל אין להם בטלה לא בעולם הזה ולא לעולם הבא, ר' יוחנן אמר למה נמשלו לזית לומר לך מה זית זה אין מוציא שמנו אלא על ידי כתישה אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא על ידי יסורין. [קו]נמשלו ישראל לזית זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך, וכן הושע אומר [קז]ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו ונמשלו עובדי אלילים לים שנאמר [קח]הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון, שכל המשקין מתערבין אלו עם אלו והשמן אין מתערב עמהם שנאמר [קט]לא תתחתן בם, וישראל עולים למעלה שנאמר [קי]ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ, ומה הזית שעושים ממנו שמן ומאיר כך ישראל מאירים הם לעולם הבא שנאמר [א]ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

רצ וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה. [ב]ר' חייא רבא אמר עלוב הוא השאור שמי שבורא אותו מעיד עליו שהוא רע שנאמר [ג]כי הוא ידע יצרנו, עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה שנאמר [ד]כי יצר לב האדם רע מנעוריו, רבנן אמרין עלובה המטעת שמי שנוטעה מעיד עליה שהיא רעה שנאמר וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה: [ה]כה אמר ה' אל אנשי ענתות וגו' הנני פוקד עליהם רעה וגו' ושארית לא תהיה להם, בוא וראה כח התשובה שאע"פ שנגזרה גזרה קשה עליהם כיון שעשו תשובה זכו להתיחס *אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה:

יב [ו]צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה וגו' נטעתם גם שורשו ילכו גם עשו פרי, מאי אהדר ליה כי את רגלים רצת וילאוך, משל לאדם שאומר יכול אני לרוץ שלש פרסאות לפני הסוסים בין בצעי המים נזדמן לו רגלי אחד רץ לפניו שלשה מילין ביבשה ונלאה, א"ל לפני רגלי אחד כך לפני הסוסים עאכ"ו, ומה בשכר שלש פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי אתה תמיה, כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה (כתוב ברמז רמ"ד וברמז תקס"ג וברמז קל"ב): נתתי את ידידות נפשי (כתוב ברמז קמ"ט): [ז]היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, זה שליח צבור היורד לפני התבה שאינו הגון: [ח]היתה לי נחלתי זה ירושלים, ואומר העיט צבוע (היתה) נחלתי לי, ואומר [ט]כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. מנוחה זו שילה ואמאי קרי לה מנוחה דנחו מכבוש הארץ. נחלה זו ירושלים דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר מנוחה זו ירושלים, וכה"א [י]זאת מנוחתי עדי עד, ואומר [יא]כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, ואמאי קרי לה מנוחה על שם נחת הארון, נחלה זו שילה שנאמר [יב](ויחלק) [וישלך] להם יהושע (ויפול) גורל בשילה [ויחלק שם וגו'], ר' ישמעאל אומר זו וזו שילה, ר' שמעון אומר זו וזו ירושלים:

רצא יג [יג]כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל. אמר הקב"ה איני כבשר ודם, בשר ודם אין רשות להדיוט להקראות בשמו של מלך, אבל ישראל נקראו

ממ"ק ובמ"ק עא תענית ס : עב ירמיה י ונה : עג מדרש שוחר טוב : עד תהלים א : עה שם לד : עו משלי כד : עז איכה רבתי : עח בראשית רבה פרשה
עד : עט בראשית לא : פ דניאל ג : פא איוב ה : פב תהלים מב : פג מגילה טו : פד בראשית רבה : פה איוב כח : פו ירמיה לא :
פז דניאל ז : פח תהלים קלה : פט סנהדרין קב : צ ישעיה מט : צא מלכים א יא : צב בראשית לח : צג ויקרא רבה : צד ישעיה מג : צה ספרי : צו תהלים
קלה : צז דברים לב : צח בראשית כה : צט תהלים קלה : ק דברים ז : קא תהלים טז : קב קהלת ד : קג יבמות סג : קד מנחות נג : קה במדבר יג :
קו ילמדנו : קז הושע יד : קח ישעיה יז : קט דברים ז : קי שם כח : א שופטים ה : ב בראשית רבה פרשה לד : ג תהלים קג : ד בראשית ח : ה פסיקתא ·
*עאלא ב : ו סנהדרין ט : ז תענית טז : ח זבחים קיט : ט דברים יב : י תהלים קלב : יא שם : יב יהושע יח : יג תנחומא :

למלך שהיו לו שני בנים, כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו ופרפר ומת התחיל מקונן עליו, כעס על השני נטל את המקל וחבטו ופרפר ומת אמר אין בי כח לקונן אלא קראו למקוננות ותקוננה, כך גלו עשרת השבטים התחיל מקונן עליהם [לג]שמעו את הדבר הזה אשר אני נושא עליכם קינה בית ישראל וכיון שגלו שבט יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה אין בי כח לקונן אלא קראו למקוננות ותמהרנה ותשאנה עליהם נהי אין כתיב כאן אלא עלינו דידי ודידהון. ועפעפיהם יזלו מים אין כתיב כאן אלא ועפעפינו יזלו דידי ודידהון. ורבנן אמרין משל למלך שהיו לו שנים עשר בנים, מתו שנים התחיל מתנחם בעשרה, מתו ארבעה התחיל מתנחם בשמנה, מתו כלם התחיל מקונן עליהם: [לד]ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. שנו רבותינו נשים במועד מענות אבל לא מטפחות, בזה ובזה לא מקוננות, אי זה עינוי ואי זהו קינה, עינוי שכלם עונות כאחת, קינה אחת מדברת וכלם עונות שנאמר ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה, אבל לעתיד לבא אומר [לה]בלע המות לנצח וגו': כי עלה מות בחלונינו. [לו]שנו רבותינו דבר בעיר כנס רגליך דכתיב [לז]לך עמי בא בחדריך, ואומר [לח]מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, אף על גב דבחדרים אימה מחוץ תשכל חרב, רבא בערן ריתחא הוה סכר כוי שנאמר כי עלה מות בחלונינו:

רפד אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. [לט]וכה"א [מ]שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ וגו', כמה מתנות טובות נתנו בעולם חכמה וגבורה ועושר, זכה אדם לאחת מהם נטל חמדת כל העולם, אימתי בזמן שהן באות מן הקב"ה ובאות מן התורה אבל גבורתו ועשרו של בשר ודם אינו כלום. שני חכמים עמדו בעולם אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא. שני עשירים עמדו בעולם קרח מישראל והמן מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם. שני גבורים עמדו בעולם שמשון מישראל וגלית מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם למה שלא היה מתנתם מן השמים: אל יתהלל חכם בחכמתו. [מא]זה משה שאע"פ שעלה למרום וקבל את התורה לא הניח לו מן המיתה, אמרו עליו על משה רבינו בשעה שא"ל הקב"ה למשה [מב]עלה ומות בהר, אמר לפניו רבש"ע כתוב בתורתך *ביומו תתן שכרו ואני הייתי פועל נאמן לפניך ארבעים שנה ועכשו תן לי שכרי, אמר לו הקב"ה משה רצונך ליטול שכרך בעולם הזה לא כשם שאני משלם שכר לאברהם ליצחק וליעקב שרצו לפני במצות כסוסים לע"ל. אבל יתהלל הקב"ה שכל החכמה שלו. ברא את כל מעשה בראשית [מג]לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל שמשון בן מנוח בגבורתו. אמרו עליו על שמשון שמבית מושבו עד בית כתפיו ששים אמה כיון שמת בטלה גבורתו, אבל יתהלל הקב"ה שהגבורה שלו שנאמר [מד]לך ה' הגדולה והגבורה. אל יתהלל עשיר בעשרו, אל יתהלל אחאב בן עמרי שהיו לו שבעים בנים ובנה לכל אחד ואחד פלטין של שן כיון שמת בטל מלכותו ועשרו, אבל יתהלל הקב"ה שהעושר שלו שנאמר [מה]לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות, ומה יתהלל האדם בעולם הזה בכתרה של תורה שהיא מעשרת אותו ונותנת לו חיים בעולם הזה ולעולם הבא שנאמר [מו]ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, ונותנת בו כח שלא יבטל לעולם שנאמר [מז]וקוי ה' יחליפו כח:

רפה אל יתהלל חכם. [מח]וכתיב [מט]כי לא לקלים המרוץ זה עשהאל שהיה צד את הצבי ברגליו ברוב מרוצה והיה מהלך על ראשי השבלים בשדה ולא היה משבר את הקנים כיון שנפלה שעתו הכהו אבנר בחנית ולא היה בו כח לרוץ, הוי ולא לקלים המרוץ. ולא לגבורים המלחמה זה אבנר, אמרו עליו שהיה בטוח בכחו ואומר אלולי היה לארץ מקום לאחוז בו הייתי מזעזעה והיה כל מחנה ישראל שרוי (י) בין שני ארכבותיו וכיון שנפלה שעתו הכהו יואב בן צרויה, באותה שעה תפש באבנר וכפתו בידו [נ]כפקעת של שתי, מיד עמדו כל ישראל לפניו ואמרו לו אדוננו אם אתה הורגו מיד נשארנו כיתומים אשר אין להם אב ויבואו הפלשתים ויבוזו את נשינו ואת כל אשר לנו. א"ל ומה אעשה שכבה את נרי, אמרו ליה תדון עמו לפני דיין האמת השליך אותו מידו ונפל זה חי וזה מת. ולא לחכמים לחם זה שלמה כשרחפו אשמדאי ממלכותו היה מבקש לחם והיה אומר להם אני קהלת הייתי מלך והיו בני אדם מלעיגים עליו. (יא) ולא לנבונים עושר זה קרח: [נא]תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר שילות היה מקלח מים בבאיסר צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו חזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים לקיים מה שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו: [נב]על מצרים ועל יהודה. וזש"ה [נג]ופקדתי על כל מול בערלה, מהו מול [בערלה] שהיו מולים ומשכו להם ערלה, וכלהו בענין אחד שנאמר על מצרים ועל יהודה ועל אדום ועל בני עמון ועל מואב ועל כל קצוצי פאה. על מצרים שהיו מולין בימי יוסף וכשמת יוסף משכו להם ערלה שנאמר [נד]כי בנים זרים ילדו. ועל יהודה זה יהויקים מלך יהודה. ועל אדום זה עשו. ועל בני עמון וגו' (יב) אלו שילדו בנות לוט. ועל כל קצוצי פאה אלו הישמעאלים. אמר הקב"ה מצרים מה עשיתי להם [נה]וננער פרעה וחילו. יהויקים הגליתי אותו. עשו [נו]נבעו מצפוניו. לכלם נתתי [נז]קרטקי שמשכו להם ערלה. אתם לא תעשו כמעשיהם אלא המולו והסירו ערלת לבבכם וערלת בשרכם, ומה שכר אני נותן לכם [נח]ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם. [נט]כי כל הגוים ערלים. ראב"ע אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים, ר' ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות, ר' יוסי הגלילי אומר גדולה מילה שדוחה את השבת חמורה שחייבים עליה כרת, ריב"ק אומר גדולה מילה שלא נתלה זכות למשה מלא שעה אלא בזכות המילה שנאמר [ס]ויהי בדרך במלון, ר' נחמיה אומר גדולה מילה שהיא דוחה את הנגעים, רבי אומר גדולה מילה שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו:

י כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו. [סא]בימי ירמיה בקשו ישראל לבא למדת אסטרולוגיא ולא הניחם הקב"ה דכתיב ומאותות השמים אל תחתו כבר בקש אברהם אביכם לבא למדה זו ולא הנחתי אותו, דכתיב [סב]ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא מלמד שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע, שאין הבטה אלא מלמעלה למטה שנאמר [סג]הבט משמים וראה, א"ל עד דסנדלך ברגלך דרוך כוכבא, כל מי שנתון למטה מהם מתירא מהם אבל אתה נתון למעלה מהם דיישם. [סד]רבי נהוראי אומר גזרת מלך היא כשישראל חוטאים ואין מעברין את השנה כראוי בשעה ששלהבת חמה מגעת ללבנה בלילה מעלות ששים עובר בתוכו ומכהה אורו הקב"ה עושה ברחמיו ומכהה את הלבנה וגונז אחד מן הסנהדרין, וכשישראל עושים רצונו ומעברין את השנה כראוי הקב"ה עושה ברחמיו ומכהה את החמה ומשלח רוגזו לעו"א שנאמר אל דרך הגוים אל תלמדו. [סה]אמר רבי יוחנן מנין שאין מזל לישראל שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו (ומחקות) [ומאותות] השמים אל תחתו וגו' עו"א יחתו ואין ישראל יחתו. [סו]שנו רבותינו בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל באי עולם, משל למלך ב"ו שעשה סעודה לעבדיו והניח פנס לפניהם כעס המלך ואמר לעבדו טול פנס מפניהם והושיבם בחשך, היה ר"מ אומר בזמן שמאורות לוקים סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכות הם, לסופר שבא לבית הספר ורצועה בידו מי דואג מי שרגיל ללקות בכל יום הוא דואג. תנו רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעובדי אלילים, לבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל, מפני שישראל מונים ללבנה, עובדי אלילים לחמה, לוקח במזרח סימן רע ליושבי מזרח, לוקה במערב סימן רע ליושבי מערב, באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כלו, פניו דומות לדם חרב בא לעולם, לשק חצי רעב באים לעולם, לזה ולזה רעב באה לעולם, לקה בכניסתו פורענות שוהא לבא, ביציאתו פורענות ממהרת לבא, וי"א חלוף הדברים. ואין אומה ואומה שלוקה שאין אלהיה לוקה עמה שנאמר [סז]ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ובזמן שישראל עושים רצונו של מקום אין מתיראים מכל אלו שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וגו' העו"א יחתו ואין ישראל יחתו. תנו רבנן על ארבעה דברים חמה לוקה, על אב בית דין שמת ולא נספד כהלכה, ועל נערה מאורסה שצעקה ואין מושיע לה, ועל משכב זכור, ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד, ובשביל ארבעה דברים מאורות לוקים, על כותבי פלסתר, ועל מעידי עדות שקר, ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל, ועל קוצצי אילנות טובות: מי לא יראך מלך הגוים, [סח]א"ל הקב"ה לירמיה אתה קורא אותי מלך הגוים ומלכיהון דישראל לית אנא, א"ל רבון העולמים לפום מה דאמרת לי [סט]נביא לגוים נתתיך אף אנא קרי לך מלך הגוים. כי לך יאתה מלכותך יאי לך, וכה"א [ע]ה' מלך גאות לבש, אמר ר' חנינא יש לך אדם שהוא נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו, לבושו נאה לו

ממ"ק ובמ"ק לג עמוס ה: לד מועד קטן כח: לה ישעיה כה: לו בבא קמא ס: לז ישעיה כו: לח דברים לב: לט תנחומא: מ קהלת ט: מא מדרש: מב דברים לב: *שם כד: מג ישעיה מ: מד דה"א כט: מה חגי ב: מו משלי ג: מז ישעיה מ: מח מדרש: מט קהלת ט: נ פקעת של שתי, כדור של מטוה: נא ערכין לא: נב ילמדנו: נג ירמיה ט: נד הושע ה: נה שמות יד: נו עובדיה א: נז קרטקי גמול ועונש: נח ירמיה לא: נט מכילתא ונדרים לא: ס שמות ד: סא בראשית רבה פרשה מד: סב בראשית טו: סג תהלים פ: סד מדרש: סה שבת קנו: סו סוכה כט: סז שמות יב: סח מדרש שוחר טוב: סט ירמיה א: ע תהלים צג:

זית רענן (י) בין שני ארכבותיו, שהיה גבוה מכולם מארכבותיו ולמעלה: כפקעת של שתי, עגולה של חוטי השתי: וזה מת, צ"ל בהשלכתו דקר לאבנר: (יא) ולא לנבונים עושר זה קרח, פי' שאע"פ שקרח לא היה נבון היה עשיר: (יב) אלו שילדו בנות לוט, צ"ל שמלו אותן ואח"כ משכו ערלתן:

תבכה בלילה, אמרו ישראל לירמיה נעשה תנאי בינינו אנו ואתה שאתה נתון ברוחה דכתיב [צו]קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע, הוי בוכה ביום ואנו בוכים בלילה, וכן עשו, ירמיה היה בוכה ביום ואומר [צז]ארור היום אשר יולדתי בו יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך, אמר הקב"ה ישראל בוכים בלילה וירמיה בוכה ביום ואני אבכה ביום ובלילה שנאמר ואבכה יומם ולילה (על) [את] חללי בת עמי. ד"א אמר הקב"ה נתתי תורה לישראל שהם עוסקים בה שנאמר [צח]והגית בו יומם ולילה לכך נאמר ואבכה יומם ולילה. ד"א מי יתן ראשי מים מהו מים הנחתי עולם תהו ובהו כשם שנאמר [צט]ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ואין ראשי שנאמר כאן אלא בריותו של עולם שנאמר [ק]בראשית ברא אלהים. ד"א מי יתן ראשי מים, אמר הקב"ה הלואי לא ירדתי להר סיני ולא נתתי להם תורה שיעברו עליה ויענשו בה, ואין ראשי אלא תורה שנאמר [קא]ה' קנני ראשית דרכי. בא וראה משה מקלסן [קב]מי יתן והיה לבבם זה להם, וירמיה אמר מי יתן ראשי מים. אמר דניאל [קג]והוא מהשנא עדניא וזמניא, כשיצאו ישראל ממצרים אמר משה [קד]ויושע ה' ביום ההוא, כשיצאו ישראל מירושלים אמר ירמיה [קה]נתנני ה' בידי לא אוכל קום. וכשיצאו ממצרים [קו]היתה יהודה לקדשו, וכשיצאו מירושלים [א]סורו טמא קראו למו, כשיצאו ממצרים הים ראה וינס, וכשיצאו מירושלים [ב]על נהרות בבל וגו', כשיצאו ממצרים ההרים רקדו כאילים, וכשיצאו מירושלים [ג]ראיתי את ההרים והנם רועשים, כשיצאו ממצרים [ד]ואתם הדבקים בה' אלהיכם, וכשיצאו מירושלים [ה]דבק לשון יונק אל חכו בצמא, כשיצאו ממצרים [ו]וענן ה' עליהם יומם, וכשיצאו מירושלים [ז]סכותה בענן לך, כשיצאו ממצרים בשירה יצאו [ח]אז ישיר משה, וכשיצאו מירושלים בבכיה מנלן *בכה תבכה בלילה:

רפ ט מי יתנני במדבר מלון אורחים. [ט]היכן שהייתי מתקלס שנאמר [י]ישאו מדבר ועריו, משל לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו מפניו, נכנס לעיר אחת חרבה וראו אותו בני המדינה וקלסו אותו, אמר הנשיא זו העיר טובה לי היא מכל המדינות כאן אני בונה לי אכסניא, כך הקב"ה בא לים וברח מפניו שנאמר הים ראה וינס, בא למדבר חרבה וקלסו אותו שנאמר [יא]ישאו מדבר ועריו חצרים, אמר זו העיר טובה לי מכל המדינות כאן אני בונה אכסניא, ירד לתוכה התחילו שמחים שנאמר [יב]ישושום מדבר וציה. למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו. [יג]א"ר זירא לא לימא איניש לינוקא יהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה דילמא אתי לאגמורי שקרא משום שנאמר למדו לשונם וגו':

רפא חץ שחוט לשונם מרמה דבר. [יד]א"ר חמא בר חנינא לפי שנאמר [טו]מות וחיים ביד לשון, אי מה יד אינו ממית אלא בסמוך לו אף לשון אינו ממית אלא בסמוך לו, תלמוד לומר חץ שחוט לשונם, אי מה חץ ארבעים וחמשים אמה אף לשון עד ארבעים וחמשים אמה, ת"ל [טז]שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, וכי מאחר דכתיב שתו בשמים פיהם, חץ שחוט למה לי, לומר דקטיל כחץ, וכי מאחר דכתיב חץ שחוט, מות וחיים ביד לשון למה לי, לכדרבה דאמר רבה דבעי חיי בלישניה דבעי מות בלישניה (כתוב ברמז תשס"ח וברמז תת"א): [יז]על ההרים אשא בכי ונהי. על ההרים שנעשו כמדבר אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה וגו' עד ולא שמעו קול מקנה שהיו מקנאים בעבודת אלילים להקב"ה. מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו, אמר רבי נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר מעוף השמים ועד בהמה בהמ"ה בגימטריא חמשין ותרתין הוו, א"ר יעקב א"ר יוחנן כלם חזרו חוץ מקוליים* האיספנין דאמר רב הני מרדי דבבל הדרי מיא לעין עיטם והאי כיון דלא שריר שדריה לא מצי סליק: על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר. [יח]על נאות יעקב שנעשו כמדבר לא שמעו לא לקול דברי תורה ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה שהיו מקניאים בעבודת אלילים, כמד"א [יט]יקניאהו בזרים לפיכך מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו, א"ר יודן שבע שנים נתקיים עליה גפרית ומלח משום [כ]והגביר ברית לרבים שבוע אחד, כותיים שבה מה היו עושים זורעים כאן והיא נשרפת זורעים כאן והיא נשרפת, מעשה באדם אחד שהיה חורש בבקעת נטופה כבש ידיה על פרניה וסליק עפרא יקירא ואוקיד דרעיה. עד היכן נבואתו של ירמיה קיימת, ר' יעקב בר אבין ור' אלעזר בר יהודה, חד אמר (ח) [כא]עד מורה ישראל יקבצנו, חד אמר עד [כב]ויש תקוה לאחריתך, א"ר זעירא בא וראה כמה חצופה ארץ ישראל שעדין עושה פירות, ר' חנניה ור' יהושע בן לוי, חד אמר מפני שמזבלין אותה, וחד אמר מפני שמהפכין עפרה, אמר רבי קודם לארבעים שנה עד שלא גלו ישראל נטעו תמרים בבבל מפני שהמתיקה מרגלת הלשון לתורה, א"ר חנינא בריה דר' אבהו שבע מאות מיני דגים טהורים ושמונה מאות חגבים טהורים ולעוף אין מספר גלו עם ישראל לבבל. דגים היאך גלו ר' הונא בשם ר' יוסי אמר דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו וכלם חזרו חוץ מדג אחד ששמו שבוטא ולעתיד לבא הכל חוזרים שנאמר [כג]והארץ הנשמה תעבד: כי קול נהי נשמע מציון. א"ר יצחק מאי נשמע וכי יש אבנים בוכות או עצים בוכים, אלא מאי קול נהי נשמע מציון ממי שמשרה שכינתו בציון. [כד]איך שדדנו, איך הוה לנא מבזוזים:

בושנו מאד כי עזבנו ארץ, זו ארץ ישראל דכתיב [כה]ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. כי השליכו משכנותינו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ד"א בשנו מאד כי עזבנו ארץ זה בית המקדש (ט) דא"ר הונא [כו]ומחיק הארץ ועד העזרה התחתונה שתי אמות, כי השליכו משכנותינו זה חרבן ראשון וחרבן שני. מאדם עד בהמה ועד עוף השמים נדדו הלכו, ר' יודן אמר משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והוציאו לתרבות רעה כעס המלך על בנו והרגו, אמר המלך כלום הוציא את בנו לתרבות רעה אלא זה, בני אבד וזה קיים, לפיכך מאדם ועד בהמה, א"ר פנחס משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה וסיירה וכיירה, כעס על בנו והרגו, מה עשה המלך נכנס לתוך החופה והתחיל משבר בקנים ומפציע בחציאות ומקרע בכוליות, אמר המלך כלום עשיתי אלא בשביל בני בני אבד וזו קיימת לפיכך מארם עד בהמה, וכן אתה מוצא בדור המבול [כז]וימח את כל היקום אשר על פני האדמה: מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה'. [כח]דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי, היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה א"ר יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה:

רפב *על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר. וכתיב בתריה ויאמר ה' על עזבם את תורתי, תאני ר' שמעון בן יוחאי אם ראית עיירות נתלשות ממקומם בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים מה טעם על מה אבדה הארץ וגו'. כי הוו משלחי ר' אמי ורב אסי דיפקון וידרשון קריתא דארעא דישראל והוו עאלין לקרתא ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא והוו מייתין לון ריש °מטרתא וסנטורא הוו אמרין לון אילין נטורי קרתא אילין חרובי קרתא והיכן אינון נטורי קרתא סופרים ומשנים שהם משמרים ביום ובלילה על שם [כט]והגית בו יומם ולילה, וכה"א [ל]אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר. ר' הונא ור' ירמיה ור' שמואל בר רב יצחק מצינו שויתר הקב"ה על עבודת אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה, על מה אבדה הארץ על עבודת אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי. ר' הונא ור' ירמיה ור' חייא בר אבא כתיב [לא]ואותי עזבו שמא תורתי שמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שאילו תורתי שמרו מתוך שהיו מתעסקין בה היתה מחזירן אצלי. רב הונא אמר למוד תורה אפילו שלא לשמה שכיון שאתה מתעסק בה אתה חוזר ועושה אותה לשמה. א"ר יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין באומות העולם כבלעם הרשע בן בעור וכאבטימוס הגרדי, נכנסו אומות העולם אצל אבטימוס אמרו להם יכולים אנו להזדווג לאומה זו אמרו להם לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהם אם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולם אין אתם יכולים להזדווג להם שכך הבטיחן אביהם [לב]הקול קול יעקב וגו' כל זמן שקולו של יעקב מצפצף אין הידים ידי עשו:

רפג כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות, ר' יוחנן ורבי שמעון בן לוי ורבנן, ר' יוחנן אמר משל למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל וחבטו והגלהו, אמר אוי לו לזה מאיזו שלוה גלה. כעס על השני נטל את המקל והגלהו אמר אנא הוא דתרבותי בישא, כך גלו עשרת השבטים התחיל הקב"ה אומר אוי להם כי נדדו ממני, וכיון שגלו שבט יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה אוי לי על שברי. ר' שמעון בן לוי אמר משל למלך

ממ"ק ובמ"ק צו ירמיה לט : צז שם כ : צח יהושע א : צט בראשית א : ק שם : קא משלי ח : קב דברים ה : קג דניאל ב : קד שמות טו : קה איכה ג :
קו תהלים קיד : א איכה ד : ב תהלים קלז : ג ירמיה ד : ד דברים ד : ה איכה ד : ו במדבר י : ז איכה ג : ח שמות טו : *איכה א : ט תנחומא :
י ישעיה מב : יא שם : יב שם לה : יג סוכה מו : יד ערכין טו : טו משלי יח : טז תהלים עג : יז שבת קמה : *קוליים כו', מין דג שמן : יח איכה רבתי :
יט דברים לב : כ דניאל ט : כא ירמיה לא : כב שם : כג יחזקאל לו : כד מדרש : כה דברים יא : כו יחזקאל מג : כז בראשית ז : כח נדרים פא :
*איכה רבתי פתיחתא ב : °מטרתא וסנטורא שומרי העיר : כט יהושע א : ל תהלים קכז : לא ירמיה ג : לב בראשית כז :

זית רענן (ח) עד מורה וכו', בס"א איתא שפסוק זה דיבר הקב"ה עמו אחר החורבן א"כ זה היה סוף נבואתו לדורות, אבל נאמרה אח"כ נבואה לשעה:
(ט) דאמר רב הונא, הקרא כפשוטו ומחיק הארץ כמו מחיק הקרקע, ורב הונא פי' כמו מחיק ב"ח:

חטא גורם, לקיים מה שנאמר עונותיכם הטו אלה. [מז]רבי שמעון בן אלעזר אומר מעולם לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם ניזונין שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני לא נבראתי אלא לשמש ליוצרי אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, שנאמר עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם:

ו אוי לנו כי פנה היום (כתוב ברמז רנ"ז): **חמס ושוד ישמע בה.** [מח]אמר רבי אבהו שלשה הם אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואלו הם, אונאה, וגזל, וע"א, אונאה דכתיב [מט]ובידו אנך, גזל דכתיב חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד, ע"א דכתיב [נ]העם המכעיסים אותי על פני תמיד: **הנה ערלה אזנם.** [נא]רבי עקיבא אומר אמר אברהם ארבע ערלות הם, נאמר ערלה באזן הנה ערלה אזנם, ונאמר ערלה בפה [נב]הן אני ערל שפתים, ונאמר ערלה בלב [נג]וכל ישראל ערלי לב, וכתיב [נד]התהלך לפני והיה תמים, מהיכן ימול ויהיה תמים הוי אומר זה ערלת הגוף: **הובישו כי תועבה עשו,** [נה]מגיד שהבושה מביאה לידי יראת חטא, ואומר [נו]ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו הבושה. סימן טוב באדם שהוא ביישן שנאמר לבלתי החטאו שהבושה מביאה לידי יראת חטא:

[נז]**אמר** עולא לא חרבה ירושלים אלא שלא היה להם בושת פנים זה מזה שנאמר הובישו כי תועבה עשו: שלשה סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים וגומלי חסדים (כתוב ברמז קנ"ה):

עמדו על (שפיים) [דרכים] וראו (כתוב ברמז ל"ה): **בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר,** [נח]אמר ריש לקיש מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה, צפנת שהכל היו צופים ביופיה, בת פניאל בתו של כהן גדול ששמש לפני ולפנים, שנתעלל בה שבאי כל הלילה כולה, למחר הלבישה שבעה חלוקות והוציאה לשוק למוכרה, בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר ליה הראני את יפיה, אמר לו ריקה אם אתה רוצה ליקח קח שאין כיפיה בכל העולם כלו, אעפ"כ הפשיטה ששה חלוקות שביעי קרעתו ונתפלשה באפר, אמרה לפניו רבש"ע אם עלינו לא חסת על קדושת שמך הגדול לא חסת, ועליה ירמיה מקונן בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר וגו' כי פתאום יבא השודד עלינו, עליך לא נאמר אלא עלינו כביכול עלי ועליך:

ז ואתה אל תתפלל בעד העם הזה (כתוב ברמז קנ"ח): [נט]הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים. מהו כונים שהיו עובדים למלכת השמים וזו היא הכוכבת שכל מי שהיה לו בית טרקלין היה חופר בתוך ביתו (ז) כוי קטנה והיו מכונים אותו כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת יעמוד וישתחוה לה, אמר להם הקב"ה החלפתם מעשה אבותיכם, אברהם נטל את האש ואת המאכלת להקריב את יצחק בנו, ויצחק היה טוען עצים לישרף לפני, ושרה לשה ועשתה עוגות למלאכים, ואתם החלפתם לע"א הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש וגו':

רעז ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנם. [ס]אמרו רבותינו ז"ל אע"פ שהיו כל בתי אלילים בירושלים המולך היה חוץ לירושלים במקום מופלג, וכיצד היה עשוי היה צלם והיה לו שבע [סא]קנקלין והוא לפנים מהם והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחברו, והיו מסיקין אותו מבפנים שהיה חלול וכל אדם ואדם לפי קרבנו נכנס, כיצד כל מי שהיה לו עוף היה נכנס לקנקל ראשון ומקריב, צאן לשני, שה לשלישי, עגל לרביעי, פר לחמישי, שור לששי, ומי שהיה מקריב בנו היו מכניסין אותו לשביעי והוא נושקו, ועל זה נאמר [סב]זובחי אדם עגלים ישקון. והיו נותנין את הבן לפני המולך והיה מסיק מבפנים עד שהיו ידיו נעשות כאור ונוטלין את התינוק ונותנים אותו לתוך ידיו והיו מביאים תופים ומקישים בהם בקול גבוה כדי שלא יהא קולו של נער יוצא ואביו שומע ומעיו הומים עליו, ולמה נקרא שמו בן הנם שקולו של תינוק היה נוהם מכח האש. דבר אחר שהיו העומדים נוהמים ואומרים יהנה לך יערב לך יבסם לך, לכך נקרא בן הנם:

קול ששון וקול שמחה. [סד]א"ר חלבו כל הנהנה מסעודת חתן וכלה ואינו משמחן כאלו עובר בחמשה קולות שנאמר קול ששון וקול שמחה וגו', ואם משמחן מה שכרו אריב"ל זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר [סה]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות, וכתיב ויהי קול השופר, ר' אבהו אמר כאלו הקריב תמידין שנאמר [סו]ומביאי תודה בית ה', רבי יוחנן אמר כאלו בנה חורבה אחת מחרבות ירושלים שנאמר [סז]כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה:

רעח ח בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה. [סח]אמר עולא עמון ומואב תרי שבבי בישי דירושלים הוו כיון דשמעינהו לנביאי דקא מנבאי לחרבנא דירושלים שלחו ליה לנבוכדנאצר תא איתא, שלח להו מסתפינא דיעבדו בי כדעבדו בקמאי, שלחו ליה [סט]אין האיש בביתו ואין איש אלא הקב"ה שנאמר [ע]ה' איש מלחמה, שלח להו בקרבא הוא ואתי, שלחו ליה הלך בדרך מרחוק, שלח להו איכא צדיקי דיבעון רחמי ומייתו ליה, שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו, שלח להו מטא זמנא דייתי, שלחו ליה כבר קבע להו זמן ליום הכסא יבא ביתו, ואין כסא אלא זמן שנאמר [עא]בכסא ליום חגנו, שלח להו סתוא הוא ולא מצינא דאתי מתלגא וממטרא, שלחו ליה תא איתא אשינא דטורי שנאמר [עב]שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון, שלח להו אי אתינא לית לי דוכתא דיתיבנא ביה, שלחו ליה קברות שלהם מעולות מפלטין שלך שנאמר בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה. [עג]א"ר נתן סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו מת ולא נספד ולא נקבר אכלו חיה או שירדו גשמים עליו סימן טוב הוא לו שנאמר בעת ההיא וגו' יוציאו וגו': **ונבחר** מות מחיים. [עד]א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב [עה]לא יספדו ולא יקברו וכתיב ונבחר מות מחיים, א"ל נבחר להם מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם לעתיד לבא:

רעט מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת. [עו]אמר רב תשובה נצחת השיבוהו כנסת ישראל לנביא, א"ל נביא לישראל חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו היכן הם, א"ל ונביאים שלא חטאו היכן הם, שנאמר [עז]אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו, ואעפ"כ חזרו והודו לו שנאמר אך דברי וחוקי אשר צויתי את עבדי הנביאים וגו' וישובו וגו', ושמואל אמר באו עשרה בני אדם וישבו לפניו א"ל חזרו בתשובה, א"ל עבד שמכרו רבו והאשה שגרשה בעלה יש להם זה על זה כלום. אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להם [עח]כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, היינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [עט]דוד עבדי, [פ]נבוכדנאצר עבדי, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידים לומר כן לפיכך הקדים הקב"ה וקראו עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי:

מדן נשמע נחרת סוסיו. [פא]ע"א מכה לפניה ומכה לאחריה, מכה מלפניה [פב]וירדוף עד דן, ומאחריה מדן נשמע נחרת סוסיו:

כי הנני משלח בכם נחשים צפעונים. [פג]אמר הקב"ה לישראל בני אם אין אתם עושים רצוני כשם שנתגרה הנחש באדם וחוה ואבדן מן העולם כך אני מגרה בכם את העו"א שנמשלו כנחשים שנאמר [פד]קולה כנחש ילך, [פה]אם ישוך הנחש בלא לחש. אשר אין להם לחש, שלא אשמע תפלה שיתפללו עליהם, כשם שאמר לירמיה [פו]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה, אבל אם עשיתם רצוני חייכם כשם שביישתי לנחש וארותי אותו שנאמר [פז]ארור אתה מכל הבהמה כך אני עתיד לארר ולביישן, שנאמר [פח]יראו גוים ויבושו מכל גבורתם ישימו יד על פה ואזניהם תחרשנה ילחכו עפר כנחש כזוחלי ארץ. מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי, עלי הוא דוונו של ביתי: **הנה קול שועת בת עמי,** [פט]א"ר יוחנן הלשון הזה משמש שלש לשונות, שועה, זעקה, נאקה. שועה הנה קול שועת בת עמי. זעקה [צ]ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. נאקה [צא]וישמע אלהים את נאקתם, ר' הונא בשם רבי יוסי לשון פרפור הוא זה [צב]ונפש חללים תשוע. [צג]ונאק נאקת חלל, מה היו אומרים הה' אין בציון אם מלכה אין בה, אילו היה בה לא היו גולין: **על שבר בת עמי השברתי.** משל לבן מלך שבקש להגביה אבן, כיון שבא להגביה אותה נפלה עליו ושברתו ושמע המלך שנשבר בנו התחיל אומר נשברתי, אמרו בני פלטין שלו בנך נשבר ואתה אומר נשברתי כו', ומהו קדרתי ושמה החזיקתני, משל לחכם שלא ראה אבל מימיו והיה לו בן אחד ומת, קרא לתלמידיו א"ל בבקשה מכם הראו לי היאך בני אדם מתאבלים, א"ל אבל קורע בגדיו וכו' (כתוב ברמז תכ"ב): [צד]מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה וגו'. א"ר אחא כיון שחרבה ציון וירושלים ובית המקדש ונשרף ההיכל ויצאו ישראל בקולרין היו מבקשים לבכות ולא הניחום השונאים אלא היו רודפים אותם ומכין אותם על צואריהם שנאמר [צה]על צוארינו נרדפנו, וכיון שיצא יום ראשון נפנו אלו לאכילה ושתיה ונפנו אלו לבכיה, ועליהן ירמיה מקונן [צו]בכה תבכה

ממ"ק ובמ"ק מח בבא מציעא נט : מט עמוס ז : נ ישעיה סה : נא בראשית רבה פרשה מז : נב שמות ו : נג ירמיה ט : נד בראשית יז : נה מכילתא :
נו שמות כ : נז שבת קיט : נח גיטין נח : נט פסיקתא רבתי : ס ילמדנו : סא קנקלין מחיצות של סורג : סב הושע יג : סד ברכות ו : סה שמות יט :
סו ירמיה יז : סז שם לג : סח סנהדרין נו : סט משלי ז : ע שמות טו : עא תהלים פא : עב ישעיה טז : עג ספרי : עד יבמות סג : עה ירמיה טז :
עו סנהדרין קה : עז זכריה א : עח ישעיה נ : עט מלכים א יא : פ ירמיה מג : פא ב"ר פרשה מג : פב בראשית יד : פג ילמדנו : פד ירמיה מו : פה קהלת י :
פו שם ז : פז בראשית ג : פח מיכה ז : פט איכה רבתי : צ שמות ב : צא שם : צב איוב כד : צג יחזקאל ל : צד מדרש : צה איכה ד : צו שם א :

ויה רענן (ז) כוי, פי' חלון :

הרבה בנים מהן והיה לו בן אחד ממטרונא אשתו והיה מחבבה יותר מדאי, נתן המלך לכל בני הפלגשים שדות וכרמים ואח"כ נתן לבנו פרדס אחד שממנו היה כל [קב]קילרין שלו עולה, שלח הבן ואמר לו לאותן נתת שדות וכרמים ולי נתת פרדס אחד בלבד, אמר לו המלך חייך שכל קילרין שלי מפרדס הזה הוא ובשביל שאני מחבבך יותר נתתיו לך, כך הרבה אומות יש לו להקב"ה שנאמר [קג]ששים המה מלכות ויש לו אומה אחת מן מטרונא שנאמר [קד]אחת היא יונתי תמתי וחלק הקב"ה לאומות העולם שדות וכרמים שנאמר [קה]בהנחל עליון גוים וגו' ונתן לישראל פרדס אחד זו א"י קילורין של הקב"ה, הקרבנות ממנה לחם הפנים ממנה וכל כך למה שיהא הפרש בין בנה של מטרונא לבני הפלגשים:

רעא ואתן לך ארץ חמדה. [קו]ארץ שחמדו לה גדולי הדור, אברהם אמר לבני חת [קז]תנו לי אחוזת קבר, הקב"ה מחבבה לפני יצחק שנאמר [קח]גור בארץ הזאת, יעקב אמר [קט]בקברי אשר כריתי לי. נחלת צבי מה הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין אותו ואין מחזיק הבשר לתוך העור, כך ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה. ד"א מה הצבי הזה (ו) אחת משבע חיות טהורות שנאמר [קי]איל וצבי ויחמור וגו' כך ארץ ישראל ארץ שבעה עממין. ד"א נחלת צבי צבאות גוים ארץ שכל מלכי עולם נתאוו לה שנאמר [א]מלך יריחו אחד מלך עי אחד ואין בין יריחו לעי אלא שלשת מילין אלא שכל מי שקונה בתוצה לארץ ולא קנה בארץ ישראל לא היה נקרא מלך. [ב]אמר רב חסדא מה הצבי קל ברגליו מכל החיות כך ארץ ישראל קלה מכל הארצות לבשל פירותיה, אי מה הצבי הזה אינו רך ואין בשרו שמן אף ארץ ישראל אינה רכה ואין פירותיה שמנים, ת"ל זבת חלב ודבש שמנים מחלב ומתוקים מדבש: אכן בגדה אשה מרעה. [ג]א"ר יודא בר סימון ולואי כאשה בוגדת, האשה הזאת שיש לה רע בזמן שמאכילה ומשקה היא אוהבת אותו כיון שנתמעטה ידו היא מנחת אותו והולכת לה, אני לא עשיתי לכם כך, המן היה יורד לכם והבאר עולה לכם חסרתי לכם דבר שבגדתם בי:

רד דרכך ומעלליך עשו אלה לך. [ד]ר' אבהו אמר איתמי הוא שבחו של מלך להזקק ללגיונותיו במדבר או בישוב לא בישוב, במדבר כתיב [ה]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והכא כתיב [ו]עוללים שאלו לחם. במדבר כתיב [ז]הן הכה צור ויזובו מים וכאן כתיב [ח]דבק לשון יונק אל חכו בצמא. במדבר כתיב [ט]פרש ענן למסך וכאן כתיב [י]צפד עורם על עצמם, מי גרם לך ומי עשה לך דרכך ומעלליך עשו אלה לך, אורחותיך בישתא ועובדך מרידתא. זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך, זה סנהדרי גדולה שהיתה לבם של ישראל שנאמר [יא]לבי לחוקקי ישראל וכיון שהיו מכעיסים אותי לית לבי להוקקי ישראל. ד"א כי נגע עד לבך זה בית המקדש שנאמר [יב]והיו עיני ולבי שם. ד"א כי נגע עד לבך זה הקב"ה, אמר ר' חייא היכן מצינו שהקב"ה נקרא לבן של ישראל מן הדין קריא [יג]צור לבבי וחלקי אלהים לעולם:

רעב כי אויל עמי אותי לא ידעו, [יד]אמר ר' יודא בר' סימון ולא הוו ידעין אלא שדשו בעקב, ודכוותה [טו]ידע שור קונהו וגו' ישראל לא ידע, ולא הוו ידעין אלא שדשו בעקב, ודכוותה [טז]והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה ולא הוות ידעה אלא שדשה בעקב:

רעג בנים סכלים המה ולא נבונים המה. [יז]ר' מאיר ור' יהודה, ר' יהודה אמר [יח]בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרויים בנים. ר' מאיר אומר בין כך ובין כך קרויין בנים שנאמר בנים סכלים המה, ואומר [יט]בנים לא אמון בם, ואומר [כ]בנים משחיתים, ואומר [כא]והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, מאי ואומר וכי תימא בני סכלי הוא דמיקרו בני כי לית בהו הימנותא לא איקרו בני ת"ל בנים לא אמון בם, וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמקרו בני כי פלחי לע"א לא מיקרו בני ת"ל בנים משחיתים, וכי תימא בני מעלי לא מיקרו ת"ל במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. [כב]כיוצא בו [כג]ויבאו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושומעים את דברי, יכול שומעים ועושים ת"ל ואתם לא תעשו:

רעד ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו. [כד]הדא הוא דכתיב [כה]והארץ היתה תהו ובהו, ר' ברכיה אמר [כו]עד דהיא פגת אפפת כוביא. [כז]גם במעלליו יתנכר נער, הוא שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, אמר ר' חייא בר אבא מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, [כח]בראשית ברא בנוי הה"ד [כט]לנטוע שמים וליסוד ארץ, והארץ היתה תהו הרי חרב, כמד"א ראיתי את הארץ והנה תהו וגו', ויאמר אלהים יהי אור הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, הה"ד [ל]קומי אורי כי בא אורך:

רעה שוטטו בחוצות ירושלים. [לא]אמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנאמר שוטטו בחוצות ירושלים וגו' אם יש עושה משפט מבקש אמונה, איני והא א"ר קטינא אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמונה שנאמר [לב]כי יתפוש איש באחיו וגו' שמלה לכה קצין תהיה לנו דברים שמתכסין בהם כשמלה יש תחת ידך והמכשלה הזאת דברים שאין בני אדם עומדים עליהם אלא אם כן נכשלים בהם יש תחת ידך קצין תהיה לנו, [לג]ישא ביום ההוא לאמר אין ישא אלא לשון שבועה שנאמר [לד]לא תשא את שם. לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש, ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא גמרא, וממאי דילמא שאני התם דאי אמר להו גמירנא אמרי ליה תא אימא, הוה ליה למימר גמר ושכח מאי לא אהיה חובש כלל כלל, לא קשיא הא בדברי תורה והא במשא ומתן: אשפתו כקבר פתוח, [לה]רב ושמואל ואמרי לה רב אמי ורב אסי חד אמר בשעה שזורקים חצים עושים אשפתות של חללים, שמא תאמר מפני שאומנין בקרב ת"ל כלם גבורים, וחד אמר בשעה שעושים צרכיהם עושים אשפתות של זבל, ושמא תאמר חולי מעים הם ת"ל כלם גבורים, אמר רב מרי ש"מ האי מאן דנפיש זיבליה חולי מעים הוא, למאי נפקא מינא למטרח על נפשיה: ואכל קצירך (כתוב ברמז קנ"ה):

רען האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים. [לו]שמשעה שגזרתי עליו שמא שינה את מדותיו ואמר אעלה ואציף את העולם, לא כענין שנאמר [לז]ואשבור עליו חקי וגו' ואומר עד פה תבא ולא תוסיף, ולא עוד אלא שמצטער ואינו יודע מה לעשות כענין שנאמר יהמו גליו ולא (יוכלו) [יעברנהו]. אמר רבה אישתעו לי נחותי ימא האי גלא דאתי לטבועי ספינתא אית לה ברישא צוציתא דנורא חוורתי ואית לן אלוותא דחקיק עילייהו אהיה אשר אהיה ה' צבאות מחינן ליה בגווה ונייח. ואמר רבא אישתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא וכו' (כתוב ברמז תע"ה). וכן לענין שמים וארץ הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו את מדתן או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כלו. לא כענין שנאמר [לח]וזרח השמש ובא השמש, ולא עוד אלא ששמח לעשות רצוני שנאמר [מא]והוא כחתן יוצא מחפתו וגו', לכך נאמר [מב]האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי, הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה שמא זרעתם חטים ועלתה שעורים, או שמא אמרה פרה איני דשה ואיני הולכת ואיני חורשת היום, או שמא אמר חמור זה איני טוען ואיני הולך, והלא דברים ק"ו ומה אלו שלא נעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכים אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלים פורענות ואינם חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שינו את מדתן, אתם שאם זכיתם אתם מקבלים שכר ואם חטאתם אתם מקבלין פורענות ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם:

[מג]ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו, יהב לכון כולה לית אתון צריכין ליה מן כדין שבועות חקות קציר ישמר לנו, ישמר לנו מן השרב ומן רוחות הקשים, א"ר יהושע בן לוי [מד]סנטרך אנא לית את יהיב לי סנטרתי, אמר רבי ברכיה מגרסך אנא לית את מטעם לי מן תבשילך, הוא שדוד אומר [מה]גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה וגו', אם גשם היא צריכה נדבות תניף אלהים אם טל היא צריכה נחלתך ונלאה אתה כוננתה: עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם. [מו]מעשה בימי שמעון בן שטח שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו חיטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים להודיע כמה חטא

ממ"ק ובמ"ק קב קילרין אוצר כלי: קג שה"ש ו: קד שם: קה דברים לב: קו מדרש: קז בראשית כג: קח שם: קט שם: קי דברים יד: א יהושע יב: ב כתובות קיב: ג תנחומא: ד איכה רבתי: ה שמות י: ו איכה ד: ז תהלים עח: ח איכה ד: ט תהלים קה: י איכה ד: יא שופטים ה: יב מלכים א ג: יג תהלים עג: יד פסיקתא: טו ישעיה א: טז הושע ב: יז קדושין לו: יח דברים יד: יט שם לב: כ ישעיה א: כא הושע א: כב ספרי: כג יחזקאל לג: כד בראשית רבה פ"ב: כה בראשית א: כו עד וכו', פי' בעוד שהיא ככה סומאה קומה: כז משלי כ: כח בראשית א: כט ישעיה נא: ל שם ס: לא שבת קיט: לב ישעיה ג: לג שם: לד שמות כ: לה כתובה מב: לו ספרי: לז איוב לח: מ קהלת א: מא תהלים יט: מב דברים לב: מג פסיקתא: מד סנטר שומר: מה תהלים סח: מו תו"כ פ' בחקותי: מז קדושין סב:

זית רענן (ו) אחת משבע חיות טהורות וכו', קשה דמכל מקום למה נקט דוקא צבי ולא איל. וצ"ל דצבי מיוחד בשבע החיות כך ירושלים המיוחדת שבשבעה אומות:

לא הערב הוי [נו]ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני, א"ר אחא גם אני כביכול גם אני מפסיד, מי אמר לפני ברכו לא התינוקות היי לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו: הדור אתם ראו דבר ה'. [נח]זה שאמר הכתוב [נט]קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן, ר' אליעזר אומר לימות ירמיה למשמרת, שבשעה שאמר ירמיה לישראל מפני מה אין אתם עוסקים בתורה אמרו לו אם אנו עוסקים בתורה במה נתפרנס, באותה שעה הוציא להם ירמיה צנצנת המן אמר להם ראו אבותיכם שהיו עוסקים בתורה במה נתפרנסו, אף אתם עסקו בתורה והמקום מפרנס אתכם מזה; וזה אחד משלשה דברים שעתיד אליהו להעמיד לישראל, צנצנת המן, וצלוחית של מי נדה, צלוחית של שמן המשחה, ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו: המדבר הייתי לישראל. [ס]אל תהי קורא אלא המדבר הייתי לישראל דבר ולא הייתי עושה, הארץ שהתניתי ליתנה להם שמא אמרתי להם שהיא נאה והיא ארץ מאפליה. ד"א אמר הקב"ה לישראל על מה שאמרתם למשה [סא]למה העליתנו ממצרים המדבר הייתי לישראל כמדבר עשיתי לכם, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם שיוצא במדבר שמא מוצא שם שלום כשם שהוא בפלטין שלו או אכילה ושתיה, ואתם הייתם עבדים לפרעה במצרים והוצאתי אתכם משם והרבצתי אתכם תחת ענני כבוד והעמדתי לכם שלשה גואלים משמשים אתכם *ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים, שבעה עננים היו מלמעלן ומלמטן ומארבע רוחות ואחד לפניהם מכה נחשים ועקרבים ומשוה להם את ההרים ואת העמקים ושורף את הקוצים ורואים אותם כל מלכי מזרח ומערב ואומות העולם אומרים [סב]מי זאת עולה וגו' וכתיב [סג]לא בלו שלמותיכם, התינוק כל זמן שהיה גדל לבושו ושמלתו גדלין עמו, שמא במדבר הנהגתי אתכם אם ארץ מאפליה, לא אני בעצמי מאיר לכם שנאמר [סד]וה' הולך לפניהם יומם. ד"א מאפליה שמא אמרתי שאני מביא לכם טובה והלקשתי* אותה, ואין מאפליה אלא לשון הלקשה שנאמר [סה]כי אפילות הנה. מדוע אמרו עמי רדנו לשון משנה הוא, *הרודה פת חמה, אמרו חכמים כשהפת מתבשלת בתנור ונטלת ממנו יכולה היא ליקבע בתנור עוד ואנו היינו יושבים בירושלים כבתנור שנאמר [סו]נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים והגליתנו לבבל ומה אתה מבקש ממנו עוד. ד"א מהו רדנו כענין שנאמר [סז]כי הוא רודה בכל עבר הנהר, א"ל נתת לנו את בהמ"ק וסלקת שכינתך ממנו מה אתה מבקש ממנו לא נבא עוד אליך: גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, [סח]מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם פליגי בה ר' מאיר ור' יהודה, חד אמר בעון מוזה וחד אמר בעון ציצית, מאן דאמר בעון ציצית מאי טעמא א"ר כהנא וכן תני שילא אמר קרא גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, רב נחמן בר יצחק אמר אפילו למאן דאמר בעון מוזה נמי מהכא לא במחתרת מצאתים שעשו פתחיהם כמחתרת:

רסח [סט]דבר אחר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים זה דמו של חור. לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה, על אשר אמרו [ע]אלה אלהיך ישראל. ד"א זה דמן של שבעים זקנים שהרגו כשעשו את העגל כי על כל אלה אלהיך ישראל:

הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, [עא]שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מלך בשר ודם כשהוא יושב ודן אומר לו אמור הרגת או לא הרגת אם אמר הרגתי הדיין הורגו ואם לא הודה אינו הורגו, אבל הקב"ה אינו כן מי שמודה הקב"ה מרחם עליו שנאמר [עב]ומודה ועווב ירוחם. ר"ש בן חלפתא אומר אמר הקב"ה לירושלים על מה הבאתי כל המשפטים הללו בשביל שאמרת לא חטאתי שנאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי:

ג [עג]לאמר הן ישלח איש את אשתו, אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'. עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע כבר הכתבת לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו', אמר לה כלום הכתבתי אלא איש והלא כבר נאמר [עד]כי אל אנכי ולא איש, וכי גרושים אתם לי בית ישראל [עה]כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם: וימנעו רביבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה. [עו]א"ר סלא אמר רב המנונא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שבדור שנאמר וימנעו רביבים וגו'. ואמר רב סלא אמר רב המנונא כל אדם שיש לו עזות פנים לסוף נכשל בעבירה שנאמר ומצח אשה זונה היה לך, ר' נחמן בר יצחק אמר בידוע שנכשל בעבירה שנאמר היה, יהיה לא נאמר אלא היה, רבה בר רב הונא אמר מותר לקרותו רשע בפניו, רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאתו שנאמר [עז]ועוז פניו ישונא:

רסט שובו בנים שובבים. [עח]שאל רבי מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש ברומי. אמר לו שלשה הם ותשובה עם כל אחד ואחד, כיצד עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה מוחלין לו מיד שנאמר שובו בנים שובבים. עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר [עט]כי ביום הזה יכפר. עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה וי"הכ תולים ויסורין ממרקין שנאמר [פא]ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, אבל כל מי שיש בו חלול השם אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים ולא בייסורין למרק אלא כלם תולים ומיתה ממרקת שנאמר [פב]ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. היכי דמי חלול השם, כדתניא [פג]ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא אדם קורא ושונה ודבורו בנחת עם הבריות ומקחו ומשאו נאה. כשרואין שנושא ונותן באמונה, מה הבריות אומרים עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה, ראו פלוני שלמד תורה כמה נאים ויפים מעשיו כמה מתוקנין דרכיו, עליו הכתוב אומר [פד]ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ובזמן שאדם קורא ושונה ואין מקחו ומשאו נאה ואין מקחו ומתנו באמונה מה הבריות אומרים עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה אשריהם בני אדם שלא למדו תורה ראו פלוני זה שלמד תורה כמה מעשיו מכוערים כמה דרכיו מכוערים ומקולקלים, עליו הכתוב אומר [פה]באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. אמר ר' חמא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בנים שובבים ארפא וגו', ר' חמא בר חנינא רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעקרא שובבים אתם וכתיב ארפא משובתיכם, לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה, אמר מר זוטרא בר טוביה גדולה תשובה שאפילו יחיד חוטא מוחלין לו שנאמר [פו]כי שב אפי ממנו (כתוב ברמז צ):

ער שובו בנים שובבים, [פז]ר' אליעזר אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, אמר לו ר' יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשין כהמן ומחזיר אותם למוטב, אמר לו ר' אליעזר והלא כבר נאמר שובו בנים שובבים, אמר לו ר' יהושע והלא כבר נאמר [פח]חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ולא במעשים טובים, אמר לו ר' אליעזר והלא כבר נאמר [פט]שובו אלי ואשובה אליכם, אמר לו ר' יהושע והלא כבר נאמר כי אנכי בעלתי בכם, אמר לו ר' אליעזר והלא כבר כתיב [צא]בשובה ונחת תושעון, אמר לו ר' יהושע והלא כבר נאמר [צב]כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי, אמר ליה ר' אליעזר והלא כבר נאמר [צג]אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב, א"ל ר' יהושע והלא כבר נאמר [צד]ואשמע את האיש וגו' אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה, ושתק ר' אליעזר: כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה, [צה]רשב"ל אומר דברים ככתבן, א"ל ר' יוחנן לא ניחא למרייהו למימר הכי אלא אחד מעיר מזכה כל העיר ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה כלה: בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים (כתוב ברמז י"ד). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. [צו]אמר ר' אלעזר בן פדת מהו אשיתך עלתה על דעתי שנהא בעולם אני ואתם היאך עשיתם לי להכנים ביניכם עובדי אלילים, ואין הלשון הזה אלא לשון הבדלה, וכן הוא אומר [צז]וישת לו עדרים לבדו. ר' חמא בר חנינא אמר אהבה גדולה היתה ביני וביניכם היאך עשיתם לי שאהא שונא אתכם, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאת שנאמר [צח]ואיבה אשית. [צט]רבי יהושע בן לוי אמר אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא עשיתם לי שאני מקטרג אתכם ומחייב אתכם, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב שנאמר [ק]אם כופר יושת עליו, ר' ברכיה אמר חביבים הייתם לי כאדם שיש לו שדה אחת והוא מזבלה ומעדרה ומנכשה היאך עשיתם לי לעשות אתכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר שנאמר [קא]ואשיתהו בתה. ד"א איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה, משל למלך שהיו לו פלגשים והיו לו

הרבה

ממ"ק ובמ"ק נז סוטה ד : נח מכילתא : נט שמות טז : ס תנחומא : סא במדבר כא : *מיכה ו : סב שה"ש ג : סג דברים כט : סד שמות ו : *והלקשתי אחרתי :
סה שמות ט : *מנהדרין פ"ג : סו ישעיה לא : סז מלכים א כ : סח שבת לב : סט ויק"ר : ע שמות לב : עא תנחומא : עב משלי כח : עג יומא פו :
עד ספרי : עה סוטה מא : עו ישעיה כ : עז תענית ז : עח קהלת ח : עט יומא פו : פ ויקרא טז : פא תהלים פט : פב ישעיה כב : פג דברים ו :
פד ישעיה מט : פה יחזקאל לו : פו סוטה יד : פז סנהדרין לו : פח ישעיה נב : פט מלאכי ג : צא ישעיה ל : צב ישעיה מט : צג ירמיה ד : צד דניאל יב :
צה סנהדרין קיא : צו מדרש : צז בראשית ל : צח שם ג : צט תנחומא : ק שמות כא : קא ישעיה ה :

דברי תוכחות עד שלא תשמעו קנטורין. שמעו דברי קנטורין עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיתא. שמעו בארץ עד שלא תשמעו בחו"ל, שמעו חיים עד שלא תשמעון מתים. ישמעו אודניכון עד דלא ישמעו גופיכון. ישמעו גופיכון עד שלא ישמעו גרמיכון, [יא]העצמות היבשות שמעו דבר ה'. אמר ר' לוי האזן לגוף [יב]כקנקל לכלים, מה קנקל הזה כשהוא מלא כלים את מעשן תחתיו וכולם מרגישים כך [יג]הטו אזניכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם. ארבעה שומעים הם, יש שומע והפסיד זה אדם הראשון [יד]ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך מה הפסיד [טו]ואל עפר תשוב. שומע ונשכר אברהם [טז]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. לא שומע ונשכר זה יוסף [יז]ולא שמע אליה לשכב אצלה. לא שומע ונפסד אלו ישראל [יח]ולא שמעו ולא הטו את אזנם, מה הפסידו [יט]אשר למות למות. אמר ר' שמואל בר נחמני (ה) כד תמוט בירה בירה שמה וכד תרום קלקלה קלקלה שמה, כד תמוט בירה בירה שמה שמעו דבר ה' בית יעקב וכל משפחות בית ישראל אפילו בירידתן קורא אותם בית ישראל, וכד תרום קלקלה קלקלה שמה *הן ארץ כשדים זה העם לא היה הלואי לא היה:

רסה אמר רבי לוי משל למטרונא שהיו לה שני שושבינים אחד עירני ואחד מבני מדינה, זה שהיה עירני היה אומר לה דברים ניחומים לא בת טובים את לא בת גניסים את, וזה שהיה בן מדינה היה אומר לה דברים של קנטורין לא בת עניים ירודים [כ]חפופים את, כך ירמיה על ידי שהיה עירני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של ניחומים שמעו דבר ה' בית יעקב אלין מיליא ערובתא הוון אבהתכון עבדין. ברם ישעיה על ידי שהיה בן מדינה מירושלים היה אומר לישראל דברים של קנטורין [כא]שמעו דבר ה' קציני סדום לא מן פלטתא דעמא דסדום אתון. א"ר לוי אמוץ ואמציה אחי הוו ועל ידי שהיה ישעיהו בן אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים של קנטורין כמא דאת אמר [כב]ועשיר יענה עזות: [כג]כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי. א"ר יצחק זהו שמניח ספר תורה ויוצא, אמר הקב"ה לישראל בני אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול, אדם הראשון לא מצא עול בי ואתם מצאתם בי עול, למה אדם הראשון היה דומה לחולה שנכנס הרופא אצלו אמר לו דבר פלוני אכול דבר פלוני לא תאכל, וכיון שעבר על דבריו וגרם מיתה לעצמו נכנסו קרוביו אצלו אמרו לו תאמר שהרופא עבר עליך מדת הדין, אמר להם חס ושלום אני הוא שגרמתי מיתה לעצמי כך היה מצוה אותי דבר פלוני אכול ודבר פלוני לא תאכל וכיון שעברתי על דבריו הוא שגרמתי מיתה לעצמי, כך נכנסו כל הדורות אצל אדם הראשון אמרו לו תאמר שהקב"ה עבר עליך מדת הדין, אמר להם חס ושלום אני הוא שגרמתי מיתה לעצמי, דכתיב [כד]כי ביום אכלך ממנו מות תמות. פרעה לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, למה היה פרעה דומה למלך שהלך למדינת הים והפקיד כל מה שהיה לו אצל בן ביתו, לאחר ימים בא המלך ממדינת הים אמר לו תן לי כל מה שהפקדתי אצלך אמר לו לאו עבדא דידך אנא ולא הפקדת גבאי כלום, מה עשה לו נטלו ותלאו בגרדון אמר לו עבדך אנא כל מה דאפקדת גבאי אנא משלם לך, כך בתחלה אמר הקב"ה למשה [כה]לכה ואשלחך אל פרעה, אמר אותו רשע [כו]מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה', וכיון שהביא עליו עשר מכות אמר [כז]ה' הצדיק. משה לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, למה היה משה דומה למלך שמסר בנו לפדגוג, אמר לו אל תהי קורא לבני מורה, מהו הדין לישנא מורה א"ר ראובן כהדין לישנא דיונים צווחים לשטיא מורוס, פעם אחת הקניטו וקרא לו מורה, אמר לו המלך כל עצמי הייתי מצוה לך ואומר לך אל תהי קורא לבני מורה ואת קורא לבני מורה לית עסקא דערים דהליך עם שטו, כדכתיב [כח]וידבר ה' אל משה ויצום אל בני ישראל, מה צום אמר להם אל תהיו קורים לבני מורים, וכיון שהקניטו על מי מריבה אמר להם משה [כט]שמעו נא המורים אמר להם הקב"ה כל עצמי הייתי מצוה אתכם ואומר לכם אל תהיו קוראים לבני מורים לית עסקא דערים דהליך עם שטו, לא תביא אין כתיב כאן אלא לא תביאו לא את ולא אחוך ולא אחותך עאלין לארעא דישראל. אמר הקב"ה לישראל אבותיכם במדבר לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול, אני אמרתי להם [ל]זובח לאלהים יחרם והם לא עשו כן [לא]אלא וישתחוו לו ויזבחו לו אחר כל הרעה שעשו מה כתיב [לב]וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. א"ר יודן ברבי סימון אמר הקב"ה לישראל אבותיכם במדבר לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול אני אמרתי להם [לג]ששת ימים תלקטוהו והם לא עשו כן אלא [לד]ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו אלו מצאו לקטו: וילכו אחרי ההבל ויהבלו, א"ר יצחק משל לבן זהבי שיצא עליו שטר והיה מתירא ואומר תאמר ששטר חוב זה של מאה זהובים ושל מאתים, אמר לו בעל חובו אל תתירא כור של סובין ושל שעורים הוא מה דהוה פרוע הוא, כך אמר הקב"ה לישראל בני ע"א שאתם להוטים אחריה אינה דבר של ממש אלא הבל [לה]המה מעשה תעתועים וגו' לא כאלה חלק יעקב:

רסו [לו]ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים המוליך אותנו במדבר וגו'. זהו מדבר שור שנאמר [לז]ויצאו אל מדבר שור והוא מדבר כוב. אמרו עליו על מדבר כוב שהוא שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה וכלו מלא נחשים ועקרבים שנאמר [לח]המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. ואומר [לט]משא מדבר נגב בארץ צרה וצוקה אפעה אין זה אפעה אלא עכס, אמרו שעכס זה רואה צל עוף פורח באויר מיד מת וכשהוא רואה העוף ומתחבר אל צלו נושר אברים אברים, ואעפ"כ ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו וגו', מהו צלמות מקום צל ועמו מות. א"ר אבא דבר זה הסיח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורים אותו מרוטה, אמרו פעם אחת עלה ללקט עצים בראש ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו מיד נפלו שערות ראשו ולא צמח בו שער עד יום מותו והיו קורים אותו מרוטה: בארץ (אשר) לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. [מ]א"ר יוסי בר חנינא וכי מאחר שלא עבר היאך ישב, אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון ישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה ישוב לא נתישבה: [מא]כי עברו איי כתיים וראו. תנא כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שמים מכבים את האש לא המירו את כבודם ועמי המיר כבודו בלא יועיל: כי שתים רעות עשה עמי, אמר ליה רב נחמן לרב יצחק תרתי הוא דעבור עשרים וארבע שביק להו, הכי קאמר אחת היא ששקולה כשתים ומאי ניהו עבודת אלילים דאמר מר אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האזן יכולה לשמוע. ההמיר גוי אלהים (כתוב ברמז מ"ט): [מב]כי אם תכבסי בנתר, א"ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, וגזר דין דצבור מי נקרע והכתיב [מג]כבסי מרעה לבך ירושלים למען תושעי, וכתיב כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני, מאי לאו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין, לא אידי ואידי לאחר גזר דין הא בגזר דין שיש בו שבועה הא בגזר דין שאין בו שבועה, דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר [מד]לכן נשבעתי לבית עלי וכו' (כתוב ברמז צ'): [מה]פרא למוד מדבר. אמר הקב"ה לישראל בני כך חשבתי שתהיו חירות מן המלכיות כדרך שערוד זה גדל במדבר ואין אימת מלכות עליו, אבל אתם לא בקשתם זה אלא באות נפשה שאפה רוח, ואין רוח אלא מלכות שנאמר [מו]וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא: [מז]מנעי רגלך מיחף. מנע עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף, וגרונך מצמאה ולשונך מדברים בטלים כדי שלא תבא גרונך לידי צמאון, מכאן לנעילת הסנדל ביום הכפורים שאסור משום ענוי. [מח]למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי. אמר ליה רבה לרב מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן בהדי הוצא לקי כרבא, דכתיב למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי, אמר לו את אמרת לי מהתם ואנא אמינא מהכא [מט]עד אנה מאנתם: לשוא הכיתי את בניכם, ר' יהודה הנשיא אומר בעון בטול תורה בניו של אדם מתים כשהם קטנים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו, ר' נתן אומר בעון נדרים בניו של אדם מתים כשהם קטנים שנאמר [נא]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא וגו', אלו הם מעשה ידיו של אדם בניו ובנותיו:

רסז [נב]רבי מאיר אומר בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני א"ל הקב"ה הביאו ערבים שאתם משמרים את התורה ואני נותנה לכם, א"ל אבותינו ערבים לנו, א"ל אבותיכם יש לי עליהם, אברהם על שאמר [נג]במה אדע, יצחק על שאהב את עשו, יעקב על שאמר [נד]נסתרה דרכי, א"ל בנינו ערבים לנו, א"ל הם הם ערבים טובים [נה]מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ואין עוז אלא תורה שנאמר [נו]ה' עוז לעמו יתן, בשעה שהלוה נתפס ואין לו מה לשלם מי נתפס לא

ממ"ק ובמ"ק י דניאל ג · יא יחזקאל לז : יב קנקל כלי עשוי כמכבר שעליו מניחין בגדים לעשן מתתיסס בבשמים מריחים : יג ישעיה נה : יד בראשית ג : טו שם : טז שם כא : יז שם לט : יח ירמיה ז : יט שם עו : *ישעיה כג : כ חפופים שפלים : כא ישעיה א : כב משלי יח : כג מדרש : כד בראשית ג : כה שמות ג : כו שם ה : כז שם ט : כח דברים ח : כט במדבר כ : ל שמות כב : לא שם לב : לב שם : לג שם טז : לד שם : לה ירמיה י ונא : לו מכילתא : לז שמות טו : לח דברים ח : לט ישעיה ל : מ ברכות לא : מא תענית ה : מב ר"ה יח : מג ירמיה ד : מד שמואל א ג : מה דברים רבה : מו דניאל ז : מז יומא עז : מח ב"ק נג : מט שמות טז : נ שבת לג : נא קהלת ה : נב פסיקתא רבתי : נג בראשית טו : נד ישעיה מ : נה תהלים ח : נו שם כט :

זית רענן (ה) כד תמוט בירה, פי' בירה גדולה אפילו כשנוטה לפול בירה שמה, ואשפה אפילו כשהיא מתרוממת אשפה שמה כך ישראל חשובין לעולם:

של בנימין בארץ מה בנימין לא נתברר יעקב אבינו שהוא מעמיד שנים עשר שבטים עד שנולד בנימין כך כל הנביאים שנתנבאו על ירושלים לא נתבררה נבואתם עד שעמד ירמיהו. ומה בנימין כל ימים שהיה במעי אמו לא מתה וכיון שיצא מתה הדא הוא דכתיב [סה]ויהי בצאת נפשה כי מתה, כך כל ימים שהיה ירמיהו בתוך ירושלים לא חרבה וכיון שיצא ממנה חרבה, וזה שירמיה אומר [סו]פתיתני ה' ואפת שידלתני ואישתדלית, אפקתני מן גו ביתא וחרבתיה:

רנט **אשר** היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה וגו' עד תום עשתי עשרה שנה וגו', אמר רב עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל, עלה אריה זה נבוכדנאצר דכתיב [סז]עלה אריה מסבכו, במזל אריה עד גלות ירושלים בחדש החמישי, והחריב אריאל [סח]הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד. על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל. יבא אריה זה הקב"ה דכתיב ביה [סט]אריה שאג מי לא יירא, במזל אריה [ע]והפכתי אבלם לששון, ויבנה אריאל [עא]בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס. ויהי בימי יהויקים ויהי בימי צרה (כתוב ברמז תקצ"ו):

רס **בטרם** אצרך בבטן ידעתיך. (ד) [עב]יכול בעתו, תלמוד לומר [עג]זה ספר תולדות אדם מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון חכמי כל דור ודור ורשעי כל דור ודור שנאמר [עד]זורו רשעים מרחם, מספר שנותם ומנין ימיהם וחשבון שנותיהם סכום פסיעותיהם, וכה"א [עה]כי עתה צעדי תספור לא תשמור על חטאתי, ואומר [עו]גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם וכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם, ואומר [עז][ותדבר גם על בית עבדך למרחוק] וזאת תורת האדם ה' אלהים. אבל תלמידי חכמים [עח]ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך:

רסא [עט]נמצאת אומר אדם הראשון נולד מהול שנאמר [פ]ויברא אלהים את האדם בצלמו, אף שת נולד מהול שנאמר [פא]ויולד בדמותו כצלמו, אף נח נולד מהול שנאמר [פב]נח איש צדיק תמים היה, אף שם נולד מהול שנאמר [פג]ומלכי צדק מלך שלם, אף יעקב נולד מהול שנאמר [פד]ויעקב איש תם, אף יוסף נולד מהול שנאמר [פה]אלה תולדות יעקב יוסף, אף איוב נולד מהול שנאמר [*]איש תם וישר, אף משה נולד מהול שנאמר [פו]ותרא אותו כי טוב הוא, אף בלעם נולד מהול שנאמר (ה) [פז]נאם שומע אמרי אל, שמואל נולד מהול שנאמר [פח]והנער שמואל הולך וטוב, ודוד נולד מהול שנאמר [פט]מכתם לדוד, וירמיה נולד מהול שנאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך, זרובבל נולד מהול [צ]והיה ביום ההוא אקחך זרובבל וגו'. [צא]אר' ברכיה בשם ר' לוי בטרם אצרך בבטן ידעתיך זה יעקב, הה"ד [צב]ויתרוצצו הבנים בקרבה, עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת, עוברת על בתי עבודת אלילים עשו מפרכס לצאת, הה"ד [צג]זורו רשעים מרחם, שלא תאמר משיצא ממעי אמו נזדווג לו אלא עד שהוא במעי אמו [צד]זרתיה מתוחה לקבליה. [צה]ההיא עוברה דאריחא ביומא דכפורא, אתא לקמיה דר' חנינא אמר להון זילו לחישו לה באודנה דיומא דכפוריא הוא, לחשו לה ולא אילחש קרי עליה זורו רשעים מרחם נפק מינה שבתאי אוצר פירי. ההיא עוברה דאריחא אתו לקמיה דרבי אמר להון זילו לחושו לה באודנה דיומא דכפוריא הוא לחשו לה ואילחש קרי עליה בטרם אצרך בבטן ידעתיך נפק מינה רבי יוחנן:

רסב [צו]ירמיה הנביא היה מארבעה בני אדם שנקראו יצירים, הראשון הוא היה אדם שכן כתיב [צז]וייצר ה' אלהים את האדם, השני הוא היה יעקב שנאמר [צח]כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל, השלישי הוא היה ישעיה דכתיב [צט]כה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו, הרביעי הוא היה ירמיה דכתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך. יציאתו של ירמיה לעולם זעק זעקה גדולה בבחור ואמר מעי מעי אוחילה חושש אני לבי קרבי זעו עלי שבר על שבר אני ששברתי כל הארץ, ומנין שאמר ירמיה כן שכן כתיב [ק]מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה לי לבי לא אחריש. פתח פיו והוכיח לאמו, אמר לה אמי לא עברתני כדרך הנשים ולא ילדתני כדרך היולדות שמא הוו דרכיך כדרך הסוטות ונתת את עיניך באיש אחר כהסוטה אחר בעלה למה אינך שותה המים המאררים העזת פניך, ומנין שאמר ירמיה כן שכן כתיב [קא]ומצח אשה זונה היה לך, כיון ששמעה אמו דברים הללו אמרה מה ראה זה לומר לי כך שלא בעונתו, פתח פיו ואמר לא עליך אמי אני אומר ולא עליך אמי אני מתנבא אלא לציון ולירושלים אני אומר שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותם בזהב יבאו השונאים וישודדו בהם שנאמר [קב]ואת שדוד מה תעשי, אמר לו הקב"ה בטרם אצרך בבטן ידעתיך עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתיך להיות מתנבא על עמי, וענה ירמיהו ואמר לפני הקב"ה רבש"ע איני יכול להתנבאות עליהם אי זה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו, העמדת להם משה ואהרן לא בקשו לרגום אותם באבנים, העמדת להם אליהו בעל קווצות היו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו שמו איש בעל שער, העמדת להם אלישע והיו אומרים לו [קג]עלה קרח עלה קרח, איני יכול לצאת ידי ישראל לא ידעתי דבר כי נער אנכי, אמרה לו רוח הקדש הלא לנער אני אוהב שלא טעם טעם חטא גאלתי את ישראל ממצרים וקראתים נער שנאמר [קד]כי נער ישראל ואוהבהו. ובאהבת נער אני נזכר לכנסת ישראל שכן כתוב [קה]זכרתי לך חסד נעוריך, טול את הכוס הזה של חמה והשקה את הגוים, נטל ירמיה את הכוס ואמר למי אשקה תחלה אמר לו את ירושלים ואת ערי יהודה שהם ראש לכל הממלכות, כיון ששמע ירמיהו כך התחיל פותח פיו וארר את יומו שנאמר [קו]ארור היום אשר יולדתי בו, אמר ירמיה למי אני דומה לכהן (גדול) שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע את האשה ופרסם את שערה נטל את הכוס להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח אמר אוי לי אמי שהייתי משתדל לכבדך והרי אני מבזך, כך היה ירמיהו אומר אוי לי עליכי אימא ציון שהייתי סבור אני מתנבא עליך דברים טובים וניחומים והריני מתנבא דברי פורענות. ירמיה היה משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור, ירמיה, צפניה, וחולדה הנביאה. ירמיה היה מתנבא בשווקים. צפניה בתוך בתי כנסיות. וחולדה אצל הנשים:

רסג **מצפון** תפתח הרעה. [קז]ארבעה רוחות נבראו בעולם. רוח פנת המזרח משם יוצא אור לעולם. רוח פנת הדרום משם טללי ברכה יורדים לעולם. רוח פנת המערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יוצאים לעולם. רוח פנת הצפון בראו ולא גמרו שאמר כל מי שיאמר אני אלוה יבא ויגמור הפנה הזאת שהנחתי, הה"ד [קח]נוטה צפון על תהו, ושם הוא מדורן של מזיקין ורוחות ושדים ומשם יורדים לעולם שנאמר מצפון תפתח הרעה:

רסד ב **הלוך** וקראת. [קט]זה היה תחלת הספר, למה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [קי]אמר אויב ארדוף אשיג זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [א]ויהי ביום השמיני זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [ב]בשנת מות המלך עוזיהו זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [ג]גפן בוקק ישראל זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [ד]בן אדם עמוד על רגליך ואדבר אותך, ויש אומרים [ה]בן אדם חוד חידה זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו [ו]אני קהלת הייתי מלך זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה:

כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך. אחרים אומרים כדאי הוא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים, שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים למדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו ויצאו אחרי משה, עליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת וגו', ומה שכר נטלו על כך קדש ישראל לה' ראשית תבואתה: [ז]ראשית תבואתה כתיב ולמה קורא הוא תבואתו שאין אנו אוכלין אלא מן התבואה, אבל הקרן קיימת לנו לעולם הבא, ולא נברא העולם אלא בזכות ישראל שנאמר ראשית תבואתה וכתיב [ח]בראשית ברא אלהים:

[ט]**שמעו** דבר ה' בית יעקב. אמר ר' לוי משל למטרונא שהכניס לה המלך שני הדסים, אבדה אחד מהם והיתה מצירה עליו. אמר לה המלך שמרי את זה כאלו שמרת את שניהם, כך כיון שעמדו ישראל על הר סיני אמרו [י]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אבדו את נעשה ועשו להם עגל מסכה אמר להם הקב"ה שמרו את נשמע כאלו שמרתם את שניהם, וכיון שלא שמעו אמר הקב"ה שמעו דבר עד שלא תשמעו דבר, שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נבואה. שמעו דברי נבואה עד שלא תשמעו תוכחות. שמעו דברי

ממ"ק ובמ"ק סה בראשית לה : סו ירמיה כ : סז שם ד : סח ישעיה כט : סט עמוס ג : ע ירמיה לא : עא תהלים קמז : עב סדר עולם : עג בראשית ה : עד תהלים נח : עה איוב יד : עו תהלים קלט : עז שמואל ב ז : עח תהלים קלט : עט אבות דרבי נתן : פ בראשית א : פא שם ה : פב שם ו : פג שם יד : פד שם כה : פה שם לז : *איוב א : פו שמות ב : פז במדבר כג : פח שמואל א ב : פט תהלים טז : צ חגי ב : צא בראשית רבה פרשה סג : צב בראשית כה : צג תהלים נח : צד זרתיה אגרופו : צה יומא פב : צו פסיקתא רבתי : צז בראשית ב : צח ישעיה מג : צט שם מט : ק ירמיה ד : קא שם ג : קב ירמיה ד : קג מלכים ב ב : קד הושע יא : קה ירמיה ב : קו שם כ : קז פרקי רבי אליעזר : קח איוב כו : קט מכילתא : קי שמות טו : א ויקרא ט : ב ישעיה ו : ג הושע י : ד יחזקאל ב : ה שם יז : ו קהלת ב : ז תנחומא : ח בראשית א : ט פסיקתא : י שמות כד :

זית רענן (ד) יכול בעתו, פי' בזמן שהגיע עת ללדת : (ה) נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה, וס"ל דלולא שהיה מהול לא היה רואה פני השכינה:

והלא אדם מושיט אצבעו באש בעולם הזה מיד הוא נכוה, אלא כשם שנותן הקב"ה כח לרשעים לקבל פורענותם כך נותן כח לצדיקים לקבל טובתם. [נז]זה שאמר הכתוב [נח]מתי אבוא ואראה פני אלהים, אמרו ישראל רבש"ע אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיינו עולים בשלשת פעמי רגלים ורואים את השכינה, א"ל הקב"ה בני בעוה"ז הייתם עולים בשנה שלש פעמים, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים שם בכל חדש וחדש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וגו':

ירמיה

רנג א **דברי** ירמיהו בן חלקיהו. [א]וכי לא נתנבא ירמיהו אלא אלו בלבד והלא שני ספרים כתב שנאמר [ב]עד הנה דברי ירמיה ומה ת"ל דברי ירמיהו מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [ג]כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים, ואומר [ד]כי גדול היום ההוא מאין כמוהו, כיוצא בו אתה אומר [ה]אלה הדברים אשר דבר משה וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד והלא הוא כתב כל התורה כלה שנאמר [ו]ויכתוב משה את התורה הזאת ומה ת"ל אלה הדברים שהיו דברי תוכחות שנאמר [ז]וישמן ישורון ויבעט וגו':

רנד **כיוצא** בו אתה אומר [ח]דברי עמוס אשר היה בנוקדים, וכי לא נתנבא אלא הוא בלבד והלא אף חבריו נתנבאו אלא שהם דברי תוכחות שנאמר [ט]שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אלו בתי דינים שלהם. כיוצא בו אתה אומר [י]אלה דברי דוד האחרונים, וכי לא נתנבא אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר [יא]רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר [יב]ובליעל כקוץ מונד. כיוצא בו אתה אומר [יג]דברי קהלת וכי לא נתנבא אלא אלו בלבד והלא שלשה ספרים כתב, אלא מלמד שהיו דברי הוכחות שנאמר [יד]זרח השמש ובא השמש, כל הנחלים הולכים אל הים, כנה את הרשעים בחמה ולבנה ובים שאין להם מתן שכר:

רנה [טו]**ישנו** רבותינו סדרן של נביאים. יהושע. שופטים. שמואל. מלכים. ירמיה. יחזקאל. ישעיה. תרי עשר. מכדי הושע קדים לישעיה דכתיב [טז]תחלת דבר ה' בהושע וכי עם הושע דבר תחלה והלא ממשה ועד הושע היו כמה נביאים, אמר רבי יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק, הושע ישעיה עמוס ומיכה, ליקדמיה להושע ברישא, כיון דכתיבא נבואתיה בהדי חגי זכריה ומלאכי וחגי זכריה ומלאכי סוף נביאי הוו חשיב ליה בהדייהו, ולכתביה לחודיה ולקדמיה, איידי דזוטר [יז]מירכס, מכדי ישעיהו קדים לירמיה וליחזקאל לקדמיה לישעיה ברישא, כיון דמלכים סיפיה חרבנא ירמיהו כוליה חרבנא ויחזקאל רישיה חרבנא וסיפיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמכי חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא:

רנו [יח]**רבי** יהושע דסיכנין פתח [יט]עבד משכיל ימשול בבן מביש, (א) עבד משכיל זה ירמיהו, ימשול בבן מביש אלו ישראל שביישו עצמם לע"א. א"ר אבא בר כהנא ייתי ברא דמקלקלתא דתקנת עובדיה וזכות לברא דמתקנתא דקלקל עובדיה, אתה מוצא כל מה שכתוב בתורה בישראל לגנאי כו' (כתוב ברמז י"א). ובתוך אחים יחלק נחלה זה ירמיה דכתיב [כ]ויצא ירמיהו מירושלים וגו', רב אמר ליטול חלקו יצא, רבי בנימין בן לוי אמר (ב) למישרי תמן נבואן סגיאן, דבר ירמיהו אין כתיב כאן אלא דברי ירמיהו, לפיכך צריך לומר דברי ירמיהו. [כא]רבי שמואל בר נחמני פתח אני אמרתי לכם [כב]כי החרם תחרימם *אם לא תורישו את יושבי הארץ ואתם לא עשיתם כן אלא [כג]ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע, הרי ירמיה בא מבני בניה ועושה לכם דברים של [כד]שכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם. רבי יודן בר' סימון פתח [כה]נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, וכתיב [כו]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואת אמרת כמוך אלא כמוך בתוכחות. אתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה, זה נתנבא על יהודה וישראל וזה נתנבא על יהודה וישראל, זה עמדו בני שבטו כנגדו וזה עמדו בני שבטו כנגדו, זה הושלך ליאור וזה הושלך בבור, זה הוצל על ידי אמה וזה הוצל ע"י עבד, זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות. ד"א דברי ירמיהו קינוי דירמיהו [כז]איכה ישבה בדד [כח]איכה יועם. ד"א (ג) מיתוי דירמיהו [כט]אשר למות למות. ד"א דברי ירמיהו א"ל הקב"ה לירמיהו לך אמור לישראל עשו תשובה ואם לאו אנא מחרב ית בית מקדשי, דברי יקום בירמיהו. ד"א אמר הקב"ה לירמיה דברי אנא בעי גביהון, אני אמרתי להם [ל]אנכי ה' אלהיך והם לא עשו כן אלא [לא]אומרים לעץ אבי אתה, אני אמרתי להם לא יהיה לך והם לא עשו כן אלא [לב]המשתחוים על הגגות לכל צבא השמים, אני אמרתי לא תשא והם לא עשו כן אלא [לג]אכן לשקר ישבעו, אני אמרתי להם זכור את יום השבת והם לא עשו כן אלא [לד]ואת קדשי בזית ואת שבתותי חללת, אני אמרתי להם כבד את אביך והם לא עשו כן אלא [לה]אב ואם הקלו בך, אני אמרתי להם לא תרצח והם לא עשו כן אלא *הגנוב רצוח ונאוף, אני אמרתי להם לא תענה ברעך עד שקר והם לא עשו כן אלא [לו]וידרכו את לשונם קשתם שקר, אני אמרתי להם לא תחמוד והם לא עשו כן אלא [לז]וחמדו שדות וגזלו בתים:

רנז **דבר** אחר ירמיה ירם יה, *עשר מסעות נסעה השכינה, מכרוב לכרוב, מכרוב למפתן הבית, ממפתן הבית לכרובים, מכרובים לשער הקדמוני, משער הקדמוני לחצר, ומחצר למזבח, וממזבח לגג, ומגג לחומה, ומחומה לעיר, ומעיר להר הזיתים, מכרוב לכרוב [לח]וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו (על הכרוב השני), מכרוב למפתן הבית [לט]וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית, ממפתן לכרובים [מ]ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמוד על הכרובים. ויצא כבוד ה' והא לא הוה צריכא למימר אלא ויבא כבוד ה'. משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה יוצא מתוך פלטין שלו והיה מנשק בכתלים ומגפף בעמודים ואומר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין דידי, כך היתה השכינה מנשקת בכתלים ומגפפת בעמודים ואומרת הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין דידי, מכרובים לשער הקדמוני [מא]וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני, משער הקדמוני לחצר [מב]והחצר מלאה את נוגה כבוד ה', מן החצר למזבח [מג]ראיתי את ה' נצב על המזבח. מן המזבח לגג [מד]טוב שבת על פנת גג, מן הגג לחומה [מה]הנה ה' נצב על חומת אנך, מן החומה לעיר [מו]קול ה' לעיר יקרא, מן העיר להר הזיתים שנאמר [מז]ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר, א"ר יוחנן שלש שנים ומחצה עשתה השכינה שרויה בהר הזיתים ומכרזת שלש פעמים בכל יום ואומרת [מח]שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם, וכיון שלא חזרו התחילה השכינה פורחת באויר ואומרת את הפסוק הזה [מט]אלכה ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרונני. ד"א ירמיהו שבימיו נעשה בית המקדש [נ]אירימון. ד"א שבימיו נתרוממה מדת הדין. בן חלקיהו. א"ר יודן ברבי סימון מאותו שבט שכתוב בו [נא]אני חלקך ונחלתך. ר' אבא בר כהנא פתח [נב]צהלי קולך בת גלים (כתוב ברמז ת"ו). אמר ר' שמואל בר נחמני ארבעה הם שבאו ממשפחת נכריה ואלו הם, פנחס, ואוריה, יחזקאל, וירמיה. פנחס את מוצא בשעה שבא ליחס את ישראל אמרו לו את בא ליחסנו אלעזר למי היה נשוי לא לבתו של פוטיאל, לא כך כתיב [נג]ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל, וכיון שראה הקב"ה שהם מזלזלים בו התחיל ליחסו [נד]פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן כהן בן כהן קנאי בן קנאי. אוריה היו ישראל מזלזלים אחריו ואומרים לא גבעוני הוא [נה]וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיהו מקרית יערים, וכתיב [נו]ועריהם גבעון והכפירה וקרית יערים, הוצרך הכתוב ליחסו [נז]ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן וגו'. ויחזקאל היו ישראל מזלזלים אחריו ואומרים לא מבני בניה של רחב הזונה הוא הוצרך הכתוב ליחסו [נח]היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן. ירמיה היו מזלזלים אחריו ואומרים לא מבני בניה של רחב הזונה הוא וצריך הכתוב ליחסו דברי ירמיהו בן חלקיהו:

רנח **מן** הכהנים, אמר ר' ברכיה אמר ירמיה עשוק שמי בכהנים. בימי משה [נט]יברכך ה', ובימי [ס]ולוקח מהם קללה. בימי משה וישמרך, ובימי [סא]אשר מות למות. בימי משה יאר ה' פניו אליך, ובימי [סב]במחשכים הושיבני. בימי משה ויחנך, ובימי [סג]אשר לא אתן חנינה. בימי משה ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, ובימי [סד]כי אספתי את שלומי מאת העם הזה: בארץ בנימין, נתן חלקו של

*פסיקתא דאיכה רבתי:

ממ"ק ובמ"ק נז מדרש : נח תהלים מב : א ספרי : ב ירמיה לא : ג שם : ד שם ל : ה דברים א : ו שם לא : ז שם לב : ח עמוס א : ט שם ד : י מלכים ב כג : יא שם : יב שם : יג קהלת א : יד שם : טו בבא בתרא יד : טז הושע א : יז מירכס יתכדוסו : יח ברכות רבה פרשה ס : יט משלי יז : כ ירמיה לז : כא מדרש : כב דברים כ : *במדבר לג : כג יהושע ו : כד במדבר לג : כה דברים יח : כו שם לד : כז איכה א : כח שם ד : כט ירמיה טו : ל שמות כ ודברים ו : לא ירמיה ב : לב צפניה א : לג ירמיה ה : לד יחזקאל כב : *ירמיה ז : לה יחזקאל כב : לו ירמיה ט : לז מיכה ב : לח יחזקאל ט : לט שם י : מ שם : מא שם : מב שם : מג עמוס ט : מד משלי כה : מה עמוס ז : מו מיכה ו : מז יחזקאל יא : מח ירמיה ג : מט הושע ה : נ אירמיון תהו ושממה : נא במדבר יח : נב ישעיה י : נג שמות ו : נד במדבר כה : נה ירמיה כו : נו יהושע ט : נז ישעיה ח : נח יחזקאל א : נט במדבר ו : ס ירמיה כט : סא שם טו : סב איכה ג : סג ירמיה טז : סד שם טז :

זית רענן (א) עבד משכיל זה ירמיהו, וקרי ליה עבד שבא מרחב הזונה שהיתה כנענית שהם עבדים: ליטול חלקו יצא, פי' ליקח חלקו כתיב שם לחלוק בתוך העם בארץ בנימין פרש"י ליקח נחלה שלו: (ב) למשרי תמן, להרבות שם: (ג) מיתוי דירמיהו, דברי לשון דבר ומגפה: ודברי יקום בירמיהו, פי' ירמיה לשון חורבן ושממה כדלקמן:

ויצחק ליעקב, ובמקום אחד הוא אומר [ב]וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם, אלא מלמד שלשתם שקולים זה כזה. בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר [ג]הוא אהרן ומשה, אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר [ד]בלתי כלב בן יפונה הקניזי ויהושע בן נון, מלמד ששניהם שקולים זה כזה, ר' יוחנן בשם חכמים אומרים לבריאה שמים קדמו, לשכלול הארץ קדמה. א"ר חנינא אנא אמרית טעמא לבריאה השמים קדמו שנאמר [ה]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, לשכלול הארץ קדמה שנאמר [ו]ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: ואת כל אלה ידי עשתה. א"ר ברכיה בשם ר' יודן בר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אמר ואת כל אלה ידי עשתה. ר' יודן אמר בזכות התורה [ז]אלה החקים והתורות. ר' יהושע בר נחמיה אמר בזכות [ח]ואלה שמות, ויהיו כל אלה נאם ה', [ט]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם: ואת כל אלה ידי עשתה. [י]באברהם הכתוב מדבר שהיה חרד על דבריו של הקב"ה דכתיב אחריו שוחט השור זה אברהם שנאמר [יב]ואל הבקר רץ אברהם, מכה איש שהרג את נמרוד הוא נמרוד הוא אמרפל, זובח השה אימתי כשהקריב את יצחק בנו שנאמר [יג]אלהים יראה לו השה (כתוב ברמז תפ"ט): שוחט השור מכה איש, אמר ישעיה מי שהוא גונב שורו של חברו ושחטו (לה) כאלו הוא שוחט בעליו. ד"א עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ואמר הקב"ה מי שהוא מקריב שור חוץ לאהל מועד כמכה איש, כאלו נפש הוא שוחט שנאמר [יד]דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. ואת כל ידי עשתה, [טו]אתה מוצא שנים עשר חדש בשנה, שנים עשר מזלות ברקיע, שנים עשר שעות ביום, שנים עשר שעות בלילה, בזכות מה בזכות [טז]כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, וכן אליהו כשבא לקרב את ישראל תחת כנפי השכינה נטל שנים עשר אבנים ובנה מזבח: שמעו דבר ה' החרדים אל דברו. [יז]א"ר יהודה ברבי אלעאי אלו תלמידי חכמים, אמרו אחיכם אלו בעלי מקרא, שונאיכם אלו בעלי משנה, מנדיכם אלו בעלי עמי הארץ, שמא תאמר אבד סברם ובטל סיכויין תלמוד לומר ונראה בשמחתכם, שמא תאמר ישראל יבושו תלמוד לומר והם יבושו. קול שאון מעיר (כתוב ברמז תל"ז): בטרם תחיל ילדה. [יח]עד שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון, הדא הוא דכתיב [יט]וירד יהודה מאת אחיו: שמחו את ירושלים וגילו בה, [כ]רבי עקיבא אומר העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם, וחכמים אומרים כל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחה לעולם, כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר שמחו את ירושלים וגו': הנני נוטה אליה כנהר שלום. [כא]א"ר יוחנן שלש שלומות הם, נהר דכתיב הנני נוטה אליה כנהר שלום, וישכים ויאמר הנני נוטה וגו' קודם שיקדימנו פסוק אחר [כב]כי יבא כנהר צר. כי הנה ה' באש (כתוב למעלה ברמז תמ"ו):

תקיב ושמתי בהם אות וגו'. [כג]מגיד הכתוב כשבא הקב"ה ליפרע מן העו"א שמו מתגדל בעולם ואומר [כד]שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב, ואחריו מהו אומר [כה]נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו, ואומר [כו]ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה', ואומר [כז]כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וגו', ואחריו מהו אומר [כח]אתה אל מסתתר, וכה"א [כט]ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואח"כ כתיב [ל]והתגדלתי והתקדשתי: [לא]והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים, אין צבים אלא *מטוכסים שלא יהו מחוסרות כלום, רבי אומר אין צבים אלא מחופים וכמו [לב]פפקסאות יהו מחופין, וכן הוא אומר [לג]שש עגלות צב: וגם מהם אקח (כתוב ברמז מ"ג): כי כאשר השמים החדשים, [לד]ר' יהודה בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי שמים חדשים וארץ חדשה אין כתיב כאן אלא השמים החדשים והארץ החדשה אפילו שמים וארץ העתידים להבראות כבר הם בראים מששת ימי בראשית, הדא הוא דכתיב [לה]בראשית ברא אלהים את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ שעלתה במחשבה. [לו]קל וחומר ומה שמים וארץ שלא נבראו אלא לכבודן של ישראל חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים, ק"ו צדיקים שבשבילם נברא העולם. ר' יהושע בן קרחה אומר [לז]דור הולך ודור בא אלא תקרי כן אלא ארץ הולכת וארץ באה ודור לעולם עומד לפי ששנו מעשיהם שנה עליהם סדורו של עולם, וכה"א [לח]והיה מספר בני ישראל כחול הים, כשישראל עושים רצונו של מקום כחול הים ואם לאו והיה מספר בני ישראל:

תקיג [לט]שאלה מטרונא אחת את רבי יוסי בן חלפתא כתיב בתורתכם [מ]למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' אין אתם קיימים אלא כל זמן ששמים וארץ קיימים ועתידים שמים וארץ להתבלות ואתם כלים מן העולם שכך אמר ישעיה [מא]שאו לשמים עיניכם והביטו, אמר ליה חייך מאותו נביא שהוכחתני ממנו אני משיבך שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו', רבי ינאי אומר כל צבאות השמים עוברים ומתחדשים בכל יום, ומה הם צבאות השמים הירח וכוכבים ומזלות, תדע לך שהוא כן, בא וראה כשהשמש באה ונוטה למערב הוא רוחץ במי אוקינוס ונרותיו מתכבין כאדם שהוא מכבה את האש בתוך המים, כך מימי אוקינוס מכבין שלהבת של שמש ואין נוגה לו כל הלילה, עד שיבא במזרח ורוחץ בנהר של אש הנקרא נהר דינור, כאדם שהוא מדליק את נרו מתוך האש, כך השמש מדליק נרותיו ולובש שלהבותיו והולך להאיר על הארץ, וכן הירח וכוכבים, ולעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מחדש אותם ומוסיף על אורם שבעתים:

תקיד והיה מדי חדש וגו', [מב]אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר שנאמר יבא כל בשר להשתחוות. אמר רבי זירא בשר כתיב ביה ונרפא[מג], אדם לא כתיב ביה ונרפא[מד]. אמר ר' יוחנן אדם "אפר "דם "מרה, בשר "בושה "סרחון "רמה, ואיתימא שאול דכתיב בשר בשי"ן: [מה]ילמדנו רבינו כמה הוא דינם של רשעים בגיהנם, כך שנו רבותינו שנים עשר חדש, זה מן המשנה, מן המקרא מנין והיה מדי חדש בחדשו מאותו חדש לאותו חדש הרי שנים עשר חדש (כתוב ברמז תשל"ז). [מו]מכות מצרים שנים עשר חדש שנאמר [מז]ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן, אימתי דרכו של קש באייר והם יצאו בניסן ולקו המצרים עשר מכות בכל י"ב חדש. מכות איוב שנים עשר חדש שכן הוא אומר [מח]כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי מה לילות למנוי להם (לו) אף ירחים למנוי להם, משפט גוג ומגוג לעתיד לבא שנים עשר חדש שנאמר [מט]וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף, משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו מה שבתות למנוי להם אף חדשים למנוי להם, רבי יוחנן בן נורי אומר מפסח ועד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו. ויצאו וראו (כתוב ברמז תרנ"ט): ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' [נ]אמר ריש לקיש רשעים אפילו על פתח גיהנם אינם חוזרים בתשובה, שפשעו בי לא נאמר אלא הפושעים שפושעים והולכים לעולם, איני והא אמר ר"ל פושעי ישראל אין גיהנם שולט בהן קל וחומר ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עומד כמה שנים ואין אור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון עאכ"ו, לא קשיא הא בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי אלילים, ואי מחייבי לגיהנם חדא שעתא אתי אברהם ומסיק להו. [נא]תניא רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה עולמית שנאמר ויצאו וגו', אמר רבי בנאה מפני מה לא נאמר בשני כי טוב מפני שנברא בו אור של גיהנם. [נב]פושעי ישראל בגופם ופושעי עובדי אלילים בגופם יורדין לגיהנם ונדונין בו י"ב חדש, לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשים אפר תחת רגלי הצדיקים שנאמר [נג]ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם, פושעי ישראל בגופם מאן נינהו א"ר קרקפתא דלא מנח תפלין, פושעי עו"א בגופם בעבירה. [נד]תניא ר"מ אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו, א"ל ר' יהודה וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא עומסו לעני בעוה"ז הקב"ה נותן לו מלא עומסו בעוה"ב, היכא מותיב להו והא כתיב [נה]ושמים בזרת תכן, א"ל ואתה אי אתה אומר כן אי זהו מרובה מדה טובה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה מרובה, במדה טובה הוא אומר [נו]ויצו שחקים ממעל, במדת פורענות הוא אומר ויצאו וראו וגו' עד ואשם לא תכבה, והלא

ממ"ק ובמ"ק ב ויקרא כו: ג שם: ד במדבר יד: ה בראשית א: ו שם: ז ויקרא כו: ח שמות א: ט בראשית ב: י תנחומא: יב בראשית יח: יג שם כה: יד ויקרא יז: טו פסיקתא רבתי: טז בראשית מט: יז בבא מציעא לג: יח בראשית רבה פרשה כה: יט בראשית לח: כ תענית ל: כא ברכות נח: כב ישעיה נט: כג מכילתא: כד תהלים עו: כה שם: כו שמות יד: כז ישעיה מה: כח שם: כט יחזקאל לח: ל שם: לא ספרי: *מטוכסים מסודרים במערכה: לב פקסאות מין עץ ארז: לג במדבר ז: לד ב"ר פ"א: לה בראשית א: לו ספרי: לז קהלת א: לח הושע ב: לט תנחומא: מ דברים יא: מא ישעיה נא: מב סוטה ס: מג ונרפא ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא (ויקרא יג): מד אדם לא כתיב ונרפא, אדם כי יהיה בעור בשרו, נגע צרעת כי תהיה באדם: מה תנחומא: מו סדר עולם: מז שמות ה: מח איוב ז: מט ישעיה יח: נ עירובין יט: נא פסחים נד: נב ראש השנה יז: נג מלאכי ג: נד סנהדרין ק: נה ישעיה ט: נו תהלים עח:

זית רענן (לה) כאלו הוא שוחט בעליו, שאין לו במה לחרוש שדהו ואין לו תבואה לאכול: (לו) אף ירחים למנוי להם, פי' כדרך שמונין כל יב"ח: וקץ עליו העיט לשון קיץ:

אבא בר כהנא בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצאת למד הימנה, כקדות אש המסים המסיו אימתי חצה אש בין העליונים ובין התחתונים לא במתן תורה כך היא בברייתו של עולם. [נח]דבר אחר כקדות אש המסים דור המבול שהיו חומסים נדונו באש דכתיב [נט]כי מלאה הארץ חמס, וכתיב [ס]אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש: עין לא ראתה אלהים זולתך. [סא]א"ר חייא בר אבא אר"י כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו, אבל ת"ח עצמו עין לא ראתה וגו', וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כלן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעוה"ב עין לא ראתה וגו', ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר [סב]כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה (כתוב למעלה ברמז ת"צ): [סג]אמר רבי אחא כל הברכות והטובות והנחמות שראו הנביאים לא לחנם הרשם הקב"ה לפרסמן, אלא כדי שייגעו ישראל בתורה ויקבלו שכר, שמא תאמר כולו ראו, ת"ל עין לא ראתה אלהים זולתך, ואי אפשר לומר שלא ראו אלא מקצת דכתיב [סד]כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו', וכיצד ראו, רבי ברכיה אמר כמין סדקא דחבית, ר' חייא אמר כסידקו של פתח, ורבי אמר סעודה ראו ומתן שכר לא ראו, ר' יוסי אמר לא סעודה ולא מתן שכר ראו: [סה]מאי עין לא ראתה, א"ר יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, רשבג"א זה עדן שלא שלטה בו עין בריה, אי הכי אדם היכן היה בגן, שמא תאמר גן זה עדן, ת"ל [סו]ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן גן לחוד ועדן לחוד. וכבגד עדים (כתוב ברמז תצ"ח):

סה נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללוא בקשוני. [סז]אמר ר' חוניא מלמה"ד לתייר שהיה מהלך בדרך והשכה לו, בא לו אצל [סח]הבורגן א"ל הבורגני הכנס לך לבורגן מפני חיה רעה ומפני הלסטים, א"ל אין דרכו של תייר ליכנס לבורגן, כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפלה חזר ובא לו אצל הבורגני והיה צועק ומבקש שיפתח לו, א"ל הבורגני אין דרכו של בורגני לפתוח בלילה ולקבל אדם בשעה זו אני בקשתי להכניסך ולא רצית עכשיו איני יכול לפתוח לך, כך אמר הקב"ה לישראל [סט]שובו בנים שובבים, [ע]דרשו ה' בהמצאו, ולא היה מבקש אחד מהם לשוב כיון שנמסרו למלכיות שנמשלו לחיות התחילו צועקים [עא]למה ה' תעמוד ברחוק:

תקט דבר אחר נדרשתי ללוא שאלו זו רחב הזונה, נמצאתי ללא בקשוני זו רות המואביה: העם המכעיסים אותי על פני תמיד. [עב]א"ר יונתן שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואלו הם, אונאה, וגזל, ועבודת אלילים, אונאה דכתיב [עג]ובידו [עד]אנך, גזל דכתיב [עה]חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד, עבודת אלילים דכתיב העם המכעיסים אותי על פני תמיד: ומדותי פעולתם ראשונה (כתוב ברמז ש"ט): העורכים לגד שלחן. [עו]אמר ר' אלעזר כל המשייר על שולחנו פתים כאלו עובד עבודת אלילים שנאמר העורכים לגד שולחן והממלאים למני ממסך, איני והא אמר רבי אלעזר כל שאינו משייר פתים על שולחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר [עז]אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו, לא קשיא הא דאיכא שלימה בהדיה והא דליכא שלימה בהדיה: כי הנער בן מאה שנה ימות. [עח]עולא רמי כתיב [עט]בלע המות לנצח, וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות, הא בישראל הא בעו"א, ועו"א מאי בעי התם דכתיב [פ]ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם. כימי העץ ימי עמי (כתוב ברמז תר"ט): והיה טרם יקראו ואני אענה. [פא]א"ר תנחומא מעשה בספינה אחת והיה בתוכה יהודי אחד, הגיעו [פב]לנם אחד, אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנם הזה וקנה לנו משם מאומה, אמר להם לא אכסניא אני ואיני מכיר להיכן אני הולך, אמרו לו יהודי אכסנאי בכל מקום שאתה הולך אלהים עמך שנאמר [פג]אשר לו אלהים קרובים, אלא מהו בכל קראנו אליו יש תפלה שנענית לארבעים יום דכתיב [פד]ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום, ויש תפלה שנענית לעשרים יום דכתיב [פה]לחם חמודות לא אכלתי עד מלאת שלשה שבועים ימים, ויש תפלה שנענית לשלשה ימים דכתיב [פו]ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ויתפלל יונה, ויש תפלה שנענית ליום אחד דכתיב [פז]ויגש אליהו וגו', ויש תפלה שנענית לשעה דכתיב [פח]ואני תפלתי לך ה' עת רצון, ויש תפלה שנענית עד שלא יוציא האדם אותה מפיו דכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: זאב וטלה ירעו כאחד, [פט]זאב זה בנימין דכתיב [צ]בנימין זאב יטרף, וטלה אלו השבטים דכתיב [צא]שה פזורה ישראל, ירעו כאחד, אימתי כשירד בנימין עמהם. אריה זה יהודה [צב]גור אריה יהודה, כבקר יאכל תבן זה יוסף שנאמר [צג]בכור שורו הדר לו, נמצאו אוכלים כאחד שנאמר [צד]וישבו לפניו הבכור כבכורתו: ונחש עפר לחמו. [צה]רב אמי ורב אסי, חד אמר אפילו אוכל כל מעדני מלך טועם בהם טעם עפר, וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם לא נתקררה דעתו עד שיאכל עפר, אמר ר' יצחק בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מקניט את חברו יורד עמו לחייו, אבל הקב"ה קלל את הנחש עולה לגג מזונותיו עמו יורד לקרקע מזונותיו עמו, קלל את העבד אוכל מה שרבו אוכל שותה מה שרבו שותה, קלל את האשה הכל רצין אחריה, קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה: [צו]אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין, חוץ מן הנחש וגבעוני, נחש מנין ונחש עפר לחמו, גבעוני מנין [צז]והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל, ור' יוסי בר' חנינא בשם ר' ירמיה בר אבא אמר לו הקב"ה לנחש אני עשיתיך שתהא מלך על כל בהמה וחיה ואתה לא בקשת [צח]ארור אתה מכל הבהמה, אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ולא בקשת [צט]על גחונך תלך, אני עשיתיך שתהא אוכל מאכל כאדם ולא בקשת ועפר תאכל כל ימי חייך, אתה בקשת להרוג את אדם ולישא את חוה ואיבה אשית בינך ובין האשה, הוי מה שבקש לא נתן לו ומה שבידו נוטל הימנו, וכן אתה מוצא בקין וקרח ובלעם ודואג ואחיתופל וגחזי ואבשלום ואדוניה ועוזיה והמן מה שבקשו לא נתן להם ומה שבידם נוטל מהם:

תקי לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. [ק]זה שאמר הכתוב [קא]בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את עולמו א"ל לשרו של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם, אמר לפניו רבש"ע די שאבלע את מים שלי, מיד בעט בו הקב"ה והרגו שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, א"ר יצחק שמע מינה שרו של ים רהב שמו, ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד מפני ריחו שנאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' אל תקרי לים מכסים אלא לשרו של ים מכסים:

סו כה אמר ה' השמים כסאי. [קב]ההוא דהוה קאמר ואזיל כד הוה רחמתין עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא פוריא בת שתין גרמידין לא סגי לן, אמר רב הונא קראי כתיבי מעיקרא כתיב [קג]ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת ותאנא ארון תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה, וכתיב [קד]והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו, ולבסוף כתיב השמים כסאי וגו'. [קה]א"ר יצחק כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה דכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי. [קו]בסוף נבואתו של ישעיה נתנבא פסוק זה, בשעה שהכנים מנשה צלם בהיכל אמר להם מה אתם מתגאים שבניתם לי בית זה, העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודי, ולא תהיו סבורים שבשבילכם נבראו אלא בשביל התורה דכתיב ואת כל אלה ידי עשתה וכתיב [קז]אלה החקים. [קח]בית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים, ואלו ואלו מביאים טעם לדבריהם, על דעתיהון דבית שמאי דאינון אמרין שמים נבראו תחלה משל למלך שעשה לו כסא וכשעשאו עשה [קט]איפופורין שלו, כך כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ועל דעתיהון דבית הלל דאמרין הארץ נבראת תחלה למלך שבנה פלטין משבנה התחתונים אחר כך בנה את העליונים דכתיב [קי]ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

תקיא אמר רבי יהודה ברבי אלעאי והדא מסייע ליה לבית הלל [א]לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. א"ר שמעון בן יוחאי תמה אני היאך נחלקו אבות העולם בית שמאי וב"ה על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה קורא אני עליהם יעמדו יחדו. א"ר אלעזר ברבי שמעון אם כדעת אבא למה פעמים הוא מקדים שמים לארץ וארץ לשמים, אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויצחק

ממ"ק ובמ"ק נח ילמדנו : נט בראשית ו : ס איוב כב : סא ברכות לד : סב דברים טו : סג מדרש קהלת : סד עמוס ג : סה ברכות לד : סו בראשית ב : סז מדרש שוחר טוב : סח בורגין כמין סוכות שבשדות עשויים מגדלים קטנים לשמור בהם שומרות תבואה ובורגן שומר הממונה עליהן : סט ירמיה ג : ע ישעיה נה : עא תהלים י : עב ב"מ נט : עג עמוס ז : עד אנך משקולת הבדיל של הבנאים שמודדין בו : עה ירמיה ו : עו סנהדרין נב : עז איוב כ : עח פסחים ס : עט ישעיה כה : פ ישעיה סא : פא דברים רבה : פב נם אי הים : פג דברים ד : פד שם ט : פה דניאל י : פו יונה ב : פז מלכים א יח : פח תהלים סט : פט בראשית רבה פ' נה : צ בראשית מט : צא ירמיה נ : צב בראשית מו : צג דברים לג : צד בראשית מג : צה יומא עה : צו בראשית רבה פרשה כ : צז יחזקאל מח : צח בראשית ג : צט שם : ק ב"ב עד : קא איוב כו : קב סנהדרין ז : קג שמות כה : קד מלכים א ו : קה קדושין לא : קו פסיקתא רבתי : קז ויקרא טז : קח בראשית רבה פרשה א : קט איפופורין שרפרף שמשימין תחת רגל המלכים בשעה שיושבין על הכסא : קי בראשית ב : א תהלים קב :

הקב"ה רבונו של עולם הרי עדי קיימים שנאמר [קז]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, א"ל הריני מעבירם שנאמר [קח]כי הנני בורא שמים חדשים וגו', אומרת לפניו רבש"ע הרי שמי קיים, א"ל הריני מעבירו שנאמר וקורא לך שם חדש, אומרת לפניו הרי שמי קרוי על שם הבעלים, א"ל הריני מעבירן שנאמר [קט]והסירותי את שמות הבעלים מפיה, אומרת אעפ"כ בני ביתי מזכירין אותן, א"ל ולא יזכרו עוד בשמם, א"ל רואה אני מקומות שקלקלתי ובושתי שנאמר [קי]ראי דרכך בגיא, א"ל הריני מעבירן שנאמר [א]כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו: כי יבעל בחור בתולה. [ב]מאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמתיבותא הוא דכתיב כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן כמא דמיהותב עלם על בתולה יתיתיבון בגויך בניך: ומשוש חתן על כלה. [ג]תאני אבימי בריה דר' אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך: [ד]על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם מאי אמרי, אמר רבא [ה]אתה תקום תרחם ציון וגו', רב נחמן אמר [ו]בונה ירושלים ה', ומעיקרא מאי הוו אמרי [ז]כי בחר ה' בציון אוה למושב לו: נשבע ה' בימינו, [ח]אמר רבין בר ארא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו ואין ימינו אלא תורה שנאמר [ט]מימינו אש דת למו, עוזו זה תפילין שנאמר [י]ה' עוז לעמו יתן, ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב [יא]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ותניא ר"א הגדול אמר אלו תפילין שבראש, א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין תפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו [יב]מי כעמך ישראל, ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל, אמר ליה אין דכתיב [יג]את ה' האמרת היום וה' האמירך היום, אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב [יד]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי, אמר ליה [טו]כי מי גוי גדול, ומי גוי גדול [טז]אשריך ישראל מי כמוך, [יז]או הנסה אלהים [יח]ולתתך עליון, אי הכי נפישי להו, אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא, אשריך ישראל או הנסה אלהים בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו כתיבי באדרעיה. [יט]תניא מנין לאומר ימין שהיא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו, ומנין לאומר שמאל שהיא שבועה שנא' ובזרוע עזו, וכן ה"א [כ]וירם ימינו ושמאלו על השמים וישבע בחי העולם: סולו סולו המסלה. [כא]אומרים ישראל לפני הקב"ה אתה יודע כחו של יצר הרע שהוא קשה, אומר להם הקב"ה היו מסקלין אותו בעוה"ז קימעא קימעא שנאמר סולו סולו המסלה סקלו מאבן ולעוה"ב אני עוקרו שנאמר [כב]והסירותי את לב האבן. אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (כתוב ברמז תקע"ז):

סג [כג]אמר ריש לקיש בשלשה טעיות עתיד שר של אדום לטעות שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה, טועה שאינה קולטת אלא בצר והוא גולה לבצרה. טועה שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך. טועה שאינה קולטת אלא שוגג והוא מזיד. מי זה בא מאדום (כתוב ברמז ת"מ). [כד]היה ר' ישמעאל אומר שלש מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים שנאמר [כה]כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה, אחת בים ומפני קשת דרוכה ואחת ביבשה מפני חרב נטושה ואחת בכרך גדול שהוא כבד משניהם שנאמר [כו]ומפני כבד מלחמה, ומשם בן דוד יצמח ויראנו באבדן של אלו ושל אלו. ומשם יבא לארץ ישראל שנאמר מי זה בא מאדום וגו' מדוע אדום ללבושך. מי זה בא מאדום כשהקב"ה בא מאדום באים מלאכי השרת כנגדו ומוצאים את בגדיו שהם אדומים כתולעת שני, אומרים מדוע אדום ללבושך, אומר להם גת קטנה היתה לי ודרכתיה שנאמר פורה דרכתי לבדי, באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונותם של ישראל ונותנם על עשו הרשע שנאמר [כז]ונשא השעיר עליו את כל עונותם, ואין שעיר אלא עשו הרשע שנאמר [כח]הן עשו אחי איש שעיר, אומר עשו לפני הקב"ה כמה כח יש לי שאתה נותן עלי כל עונות יעקב אחי, באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונותם ונותנם על בגדיו ונעשים אדומים כתולעת שני ושוב מכבסן עד שנעשים לבנים בשלג שנאמר [כט]לבושיה כתלג חיור: פורה דרכתי לבדי. כי יום נקם בלבי (כתוב ברמז צ"ב):

תקז אני (לג) מדבר בצדקה. [ל]זה שאמר הכתוב [לא]בעת ההיא יעמד מיכאל, לעתיד לבא באים שרים ומקטרגים על ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם וכי יש לפניך משוא פנים אם אלו עובדי ע"א אף אלו עובדי ע"א אם אלו מגלי עריות אף אלו מגלי עריות אם אלו שופכי דמים אף אלו שופכי דמים מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אין יורדים, באותה שעה מיכאל סניגורן של ישראל משתתק שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל העומד על בני עמך שהוא עומד ללמד סניגוריא על ישראל והוא משתתק ואין יעמוד אלא שתיקה שנאמר [לב]עמדו ולא ענו עוד, וכיון שהוא משתתק אומר הקב"ה מיכאל נשתתקת ואין אתה מלמד סנגוריא על בני חייך שאני מלמד ומדבר עליהם בצדקה ומושיען שנאמר אני מדבר בצדקה רב להושיע, ובאי זו צדקה רבי פנחס ור"י ור"א ת"א בצדקה שעשיתם עמי שקבלתם את התורה שאלמלא כן היכן היתה מלכותי, ורבינא אמר בצדקה שעשיתם עם עצמכם שאלמלא כן הייתי מכלה אתכם מן העולם שנאמר [לג]אם לא בריתי יומם ולילה וגו': [לד]בעת ההיא ימלט עמך. בזכות מי, רבי אלעזר אומר בזכות יוסף הקב"ה (לד) מביט בכלם ואין בהם כיוסף שלא שמע לאדונתו, וכל ישראל נקראו על שם יוסף [לה]אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף, ר' שמואל בר נחמני אמר בשביל יחוסיהן שנאמר [לו]כל הנמצא כתוב בספר, ר' לוי אמר בזכות המילה כתיב הכא [לז]בעת ההיא ימלט עמך וכתיב התם [לח]בעת ההיא אמר ה' אל יהושע: מדוע אדום ללבושך. [לט]כתיב [מ]ויצא הראשון אדמוני, הוא אדום ותבשילו אדום, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושו אדום, ופורע ממנו אדום בלבושים אדומים. הוא אדום ויצא הראשון אדמוני, תבשילו אדום [מא]הלעיטני נא מן האדום, ארצו אדומה [מב]ארצה שעיר שדה אדום, גבוריו אדומים [מג]מגן גבוריהו מאדם. לבושיהם אדום [מד]אנשי חיל מתולעים. ופורע ממנו אדום [מה]דודי צח ואדום, בלבוש אדום מרוע אדום ללבושך. כי יום נקם בלבי (כתוב ברמז רצ"ו): [מו]רבי אומר ימות המשיח לישראל שס"ה שנה כמנין ימות החמה שנאמר כי יום נקם בלבי, א"ר יוחנן ללבי גליתי לאברי לא גליתי, רשב"ל אומר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי. [מז]רבי שמואל מתני בשם רבי ירמיה אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה בא אל תאמן שנאמר כי יום נקם בלבי לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי. ר' ברכיה ור' סימון בשם ריב"ל שלשה סמנין סמנתי לך בקברו של משה שנאמר [מח]ויקבור אותו בגיא וגו' וסוף לא ידע איש את קבורתו, על הקץ שנאמר [מט]סתום וחתום הדברים על אחת כמה וכמה: בכל צרתם לו צר (כתוב ברמז צ"ב וברמז קמ"ד). [נ]וכל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו שנאמר [נא]ויקרא שמו ה' נסי, אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגינו עשאו, שמחה לישראל שמחה לפניו שנאמר [נב]כי שמחתי בישועתך (כתוב ברמז תקע"ז):

תקח ויאמר אך עמי המה וגו'. דרש רבי אלעזר ברבי יוסי וכי לא היה גלוי לפניו שהם עתידים לשקר תלמוד לומר אך, היה גלוי לפניו שהם עתידים לשקר, ומה ת"ל ויהי להם למושיע לא הושיען בבני אדם שהם עתידים לשקר אלא בבני אדם שאין עתידין לבגוד בו עולמים, וכן הוא אומר [נג]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו, וכה"א [נד]אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך. [נה]א"ר שמואל בר נחמני לעתיד לבא הקב"ה אומר לאברהם בניך חטאו, אומר לפניו ימחו על קדושת שמך, אמר אומר ליעקב דהוה ליה צער גדול בנים דיבעי רחמי עלייהו, אומר לו בניך חטאו אמר לפניו ימחו על קדושת שמך. אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה, אומר ליצחק בניך חטאו, אומר לפניו רבש"ע בני ולא בניך, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשו בני ולא בניך, ועוד כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנאמר [נו]ימי שנותינו בהם שבעים שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו פשו להו חמשין דל עשרים וחמש דלילותא פשו עשרים וחמש, דל תריסר ופלגא דצלותא ודמיכל ודבית הכסא פשו להו תריסר ופלגא אם אתה סובל את כלם מוטב ואם לאו פלגא עליך ופלגא עלי, פתחו ואמרו כי אתה אבינו, א"ל יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה ומחוי להו יצחק להקב"ה בעינייהו. מיד נושאים עיניהם למרום אומרים (כי) אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך:

סד כקדוח אש המסים. [נז]רבי ברכיה ורבי אבינא בשם רבי אבא

ממ"ק ובמ"ק קז דברים ד : קח ישעיה סה : קט הושע ב : קי ירמיה ב : א ישעיה מ : ב מ"ק ב : ג [illegible] : ד מנחות פז : ה תהלים קב : ו שם קמז : ז שם קלב : ח ברכות ו : ט דברים לג : י תהלים כט : יא דברים כח : יב דה"א יז : יג דברים כו : יד שם : טו שם לד : טז שם ו : יז שם : יח שם : יט נדרים ט : כ דניאל יב : כא תנחומא : כב יחזקאל לו : כג מכות יב : כד פרקי רבי אליעזר : כה ישעיה כא : כו שם : כז ויקרא יז : כח בראשית כז : כט דניאל ז : ל מדרש שוחר טוב : לא דניאל יב : לב איוב לב : לג ירמיה לג : לד דניאל יב : לה עמוס ה : לו דניאל יב : לז שם : לח יהושע ה : לט בראשית רבה פ' סג : מ בראשית כה : מא שם : מב שם : מג נחום ב : מד שם : מה שה"ש ה : מו סנהדרין צט : מז מדרש שוחר טוב : מח דברים לד : מט דניאל יב : נ מכילתא : נא שמות יז : נב ש"א ב : נג תהלים עח : נד שם פא : נה שבת פט : נו תהלים צ : נז ב"ר :

זית רענן (לג) מדבר בצדקה כו', ריש מדרש רות : (לד) מביט בכולם, פי' בכל האומות:

אלכסנדרי רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה (כתוב ברמז רצ"ו):

סא רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים. [נא]ת"ר [נב]ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי (טומאה) [קרי] בלילה, מכאן א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לתחיית המתים. וחסידות גדולה מכולן שנאמר [נג]אז דברת בחזון לחסידך, ופליגא דרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי ענוה גדולה מכלם שנאמר יען משח ה' אותי לבשר ענוים לבשר חסידים לא נאמר אלא לבשר ענוים הא למדת שענוה גדולה מכלם (כתוב למטה רמז תפ"ט ורמז תמ"ג):

תקד לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. [נד]שנו רבותינו סדר תעניות כיצד מוציאים את התבה לרחבה של עיר ונותנים אפר מקלה על גבי התבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו. [נה]היכן מנח ליה, אמר רבי יצחק במקום תפילין שנאמר לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר, ולמה נותנים אפר מקלה על גבי ספר תורה, אמר רבי יהודה בן פזי לומר [נו]עמו אנכי בצרה, רשב"ל אומר [נז]בכל צרתם לו צר. [נח]אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט, וכמה אמר ר' יוסף אמה על אמה, אמר רב חסדא וכנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט, ומאי ניהו [נט]כסא דהרסנא, עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, ומאי ניהו א"ר ששת [ס]בת צדעא, שנאמר [סא]אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וגו', מאי על ראש שמחתי, אמר רבי יצחק זה אפר מקלה שבראש חתנים, אמר ליה רב פפא לאביי היכי מנח ליה, אמר ליה במקום תפילין שנאמר לשום לאבלי ציון וגו' פאר תחת אפר: ועמדו זרים ורעו צאנכם. [סב]בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי אחרים שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם, אבל בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי עצמם שנאמר [סג]ואספת דגנך, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר [סד]ועבדת את אויבך. [סה]כתוב אחד אומר [סו]ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר [סז]ששת ימים תעבוד כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, אלא כשישראל עושים רצונו של מקום ששת ימים תעשה מלאכה מלאכתן נעשית על ידי אחרים, וכן הוא אומר ובני נכר אכריכם וכורמיכם, וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום ששת ימים תעבוד על ידי עצמך, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר [סח]ועבדת את אויבך: ואתם כהני ה' תקראו. [סט]חביבין ישראל כשהוא מכנן אינו מכנן אלא בכהונה שנאמר ואתם כהני ה' תקראו, חביבין כהנים כשהוא מכנן אינו מכנן אלא במלאכי השרת שנאמר [ע]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו' בזמן שהתורה יוצאת מפיהו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הוא כבהמה וחיה שאינה מכרת קונה: חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו, [עא]מהו תתימרו חילוף, כמד"א [עב]אם המר ימירנו, אמר הקב"ה בעולם הזה נתחלפתם מן הרעב [עג]חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות. ולעתיד לבא יש לכם להתחלף מן השובע רואים אתכם היום ואומרים אלו הם ולמחר אומרים אין אלו הם: לכן בארצם משנה יירשו (כתוב ברמז רצ"ט): אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה, [עד]שנו רבותינו לולב הגזול פסול, מ"ט אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחאי משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה שנאמר שונא גזל בעולה, משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו תנו מכס למוכסים, אמרו לו עבדיו אדוננו המלך והלא כל המכס שלך הוא, אמר להם ממני יראו עוברי דרכים ואל יבריחו את המכס, אף הקב"ה אמר ממני ילמדו בני ויברחו מן הגזל. [עה]א"ר לוי כל מי שהוא נוטל לולב הגזול למה הוא דומה ללסטים שהוא יושב בפרשת דרכים ומקפת את העוברים ואת השבים, חד זמן עבר חד [עו]לגיון בעי למגבי דימוסיא דהדא מדינתא וקם עליה וקדמיה וקפחיה ונסב כל מה דהוה גביה, בתר יומין איתצד ההוא ליסטאה ואתיהב [עז]בפילקי שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה, אמר ליה הב לי מה דקפחת ההוא גברא ונסב מידי ואנא מילף עליך זכו, אמר כל מה דקפחת מינך לית לי אלא [עח]טפיטא הדין, א"ל הב לי ואנא מילף עליך זכו קדם מלכא, יהב ליה טפיטא דנסב מיניה א"ל למחר את נפיק לדינא קדם מלכא קרי לך ואמר לך אית לך בר נש דמילף עלך זכו ואת א"ל אית לי לגיון פלן והוא משלח קרי לי ואנא מילף עלך זכו, למחר נפק לדינא קרי ליה מלכא א"ל אית לך בר נש דמילף עלך זכו אמר ליה לגיון פלן, שלח מלכא וקרי ליה א"ל מה את חכים מילף זכו בהדין גבר, א"ל חכים אנא בההוא זמנא דשלחתני למיגבי דימוסיא דמדינתא פלן דקם עלי וקדמי וקפחי ונסב כל דהוה גבי והדין טפיטא מסהיד עלי, התחילו הכל אומרים אוי לו לזה שסניגורו נעשה קטיגורו, כך אדם לוקח לולב לזכות בו אם היה גזול הוא צווח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני ומלאכי השרת אומרים אוי לזה שסניגורו נעשה קטיגורו: [עט]ונודע בגוים זרעם. אל תהי קורא זרעם אלא זרועם שהקב"ה עתיד ליתן להם נצחון על אויביהם, ומי עומד להם בזרוע הקב"ה שנאמר [פ]ה' חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים, אותם שמשכימים בכל בקר ובקר לבקש רחמים על הישועה והתאבלו על ציון:

תקה שוש אשיש בה'. [פא]כתיב [פב]זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, אין אנו יודעים במה לשמוח אם בהיום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש [פג]נגילה ונשמחה בך, וכן הוא אומר שוש אשיש בה'. משל למטרונא שהלך בעלה ובנה וחתנה למדינת הים אמרו לה באו בניך אמרה להם ישמחו כלותי, הרי חתניך ישמחו בנותי, כיון שאמרו לה הרי בעליך אמרה להם הא חדו שלמה, כך הנביאים אומרים לה לירושלים [פד]בניך מרחוק יבואו והיא אומרת [פה]ישמח הר ציון. ובנותיך על צד תאמנה היא אומרת [פו]תגלנה בנות יהודה, וכיון שאמרו לה [פז]מלכך יבא לך היא אומרת הא חדו שלמה שוש אשיש בה'. כי הלבישני בגדי ישע, משל ליתומה שגדלה בפלטין אומרים לה אית ליך כלום, היא אומרת להם אית לי מאבא אית לי מסבא, כך ישראל יש להם זכות מאברהם דכתיב [פח]כי ידעתיו למען אשר יצוה, ויש להם זכות מאבינו יצחק. כי הלבישני בגדי ישע זה יצחק אבינו, מעיל צדקה יעטני זה אבינו יעקב, כחתן יכהן פאר וגו', אתה מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני היו מצמצמין עצמן ככלה (לב) פותחין אחת וקומצין אחת:

תקו בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה ששה ע"י שלמה שנאמר [פט]אתי מלבנון כלה. לבבתני אחותי כלה, מה יפו דודיך אחותי כלה, נופת תטופנה שפתותיך כלה, גן נעול אחותי כלה, באתי לגני אחותי כלה, ושלשה על ידי ישעיה [צא]ותקשרים ככלה, וככלה תעדה כליה, והדין [צב]ומשוש חתן על כלה, ואחת ע"י ירמיה [צג]התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה, וכנגדם לבש הקב"ה עשרה לבושים. הלבוש הראשון שלבש ביום בריאתו של עולם של הוד והדר שנאמר [צד]הוד והדר לבשת. הלבוש השני שלבש הקב"ה ליפרע מאנשי דור המבול של גאות שנאמר [צה]ה' מלך גאות לבש. הלבוש השלישי שלבש הקב"ה ליתן תורה לישראל של עוז שנאמר [צו]לבש ה' עוז התאזר. הלבוש הרביעי שלבש הקב"ה ליפרע ממלכות בבל של שלג שנאמר [צז]לבושיה כתלג חיור. הלבוש החמישי שלבש ליפרע ממלכות מדי של נקמה שנאמר [צח]וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה הרי תרי, והלבוש השביעי שלבש ליפרע ממלכות יון של צדקה היה שנאמר [צט]וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו הר תרי. הלבוש התשיעי שילבש הקב"ה ליפרע ממלכות רביעית היא אדום שנאמר [ק]מדוע אדום ללבושך. הלבוש העשירי שילבש הקב"ה ליפרע מגוג ומגוג הוא הדור שנאמר [קא]זה הדור בלבושו, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מכל לבושים שלבשת אין לך נאה כזו שנאמר זה הדור בלבושו: [קב]כחתן יכהן פאר. אמר רבי חנא בר חנינא מכאן לחתן שמסב בראש שנאמר כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש, וכהן גופיה מנא לן דתנא דבי רבי ישמעאל [קג]וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון: כי כארץ תוציא צמחה. [קד]מנין לערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים שזורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבע על ארבע רוחות הערוגה ואחת באמצע שנאמר כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח, מאי משמע, אמר רב יהודה תוציא חד צמחה תרי זרועיה תרי הרי ארבעה תצמיח חד הא חמשא וקים להו לרבנן דחמשא בשיתא לא ינקי מהדדי, ומנא לן דהא דקים להו לרבנן מילתא היא דכתיב [קה]לא תסיג גבול רעך וגו' גבול שגבלו ראשונים:

סב [קו]וקורא לך שם חדש. עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה

ממ"ק ובמ"ק נא ע"ז כ : נב דברים כג : נג תהלים פט : נד תענית טו : נה שם : נו תהלים צא : נז ישעיה סג : נח ב"ב ס : נט כסא דהרסנא קערה ...

זית רענן (לב) פותחין אחת, פי' כלה שהיא בושה פותחת עין אחת וסוגרת עין אחת:

לפניהם והם אחריו שנאמר [קב]ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם, באותה שעה מביא הקב"ה תורה ומניחה בחיקו ומבהיק זיון של ישראל מסוף העולם ועד סופו, אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע יבאו העו"א ויראו בטובתן של ישראל ואומר להם אל יראו, וכן אומר ישעיהו [קג]ה' רמה ידך בל יחזיון, אמר משה לפני הקב"ה רשב"ע יבאו ויראו שנאמר יחזו ויבושו קנאת עם. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע יבאו ויראו ויבושו שנאמר [קד]ותרא אויבתי ותכסה בושה, באותה שעה נפתחה גיהנם ויוצאים כל העו"א ורואים בטובתם של ישראל ונופלים על פניהם ואומרים כמה נאה אדון זה כמה נאה אומה זו שאהב אותם ביותר [קה]אשרי העם שככה לו, פרעה אומר לפניו רבש"ע במה נשתנה אומה זו שאהבת אותם ביותר, אומר להם אתם שוטים שבעולם אתם ידעתם אותי והנחתם אותי ולא בטחתם בי אבל ישראל קדשו שמי פעמים בכל יום ובטחו בי ואני אתן להם שכר טוב, מיד מתביישים ושבים לגיהנם שנאמר [קו]ישובו רשעים לשאולה, וצדיקים יושבים בתוך גן עדן ויושב הקב"ה בראשם ומביא את האור שגנז לצדיקים ומוסיף אותו שמ"ג פעמים, אומרים לפניו רבש"ע היינו מצפין לאור זה שנאמר [קז]צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה וגו', א"ל עכשיו ראיתם פני, אומרים לפניו רבש"ע חשך זה מהו אומר להם לבני עשו ולבני ישמעאל שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' (כתוב ברמז תש"ו): [קח]קומי אורי כי בא אורך וגו' כי הנה החשך יכסה ארץ וגו', וכן אתה מוצא בגאולת מצרים [קט]ויהי הענן והחשך, הענן לישראל והחשך למצרים, מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים באורה ומצרים באפלה: [קי]אמר רבי חייא בר אבא מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, [א]בראשית ברא אלהים הרי בנוי כמד"א [ב]לנטוע שמים וליסוד ארץ, והארץ היתה תהו ובהו הרי חרב כמד"א [ג]ראיתי את (השמים) [הארץ] והנה תהו ובהו, ויאמר אלהים יהי אור הרי הוא בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב קומי אורי כי בא אורך: [ד]וזה שאמר הכתוב [ה]יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור פנים, ר' יונתן אומר זה מאור שכינה שנאמר קומי אורי כי בא אורך, ועליך יזרח ה', [ו]אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה, [ז]אל ה' ויאר לנו: [ח]כי הנה החשך יכסה ארץ, א"ל ההוא מינאי לרבי אבהו לאימת אתי משיחא, א"ל לכי תחפי להו חשוכא להנהו אינשי, א"ל מילט קא לייטת לי, א"ל קרא כתיב כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים. [ט]לפי שנאמר [י]ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו' לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך, ויקחו אליך להאיר לך לעוה"ב ולהחשיך לרשעים שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה, א"ר אבא בר כהנא חשך ואפלה שמשו בעוה"ז שנאמר [יא]ויהי חשך אפלה, אבל תהו ובהו לא שמשו, והיכן עתידין לשמש בכרך גדול של רומי הה"ד [יב]ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, רבנן אמרין על מי שלא קיימו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר כי הנה החשך יכסה ארץ, אבל ישראל שקיימו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר ועליך יזרח ה'. [יג]דרך ארץ הוא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן מה החמה שולטת ביום ולא בלילה אף עשו שולט בעוה"ז ואינו שולט לעוה"ב, ומה הלבנה שולטת ביום ובלילה אף יעקב שולט בעוה"ז ובעוה"ב, עד שלא שקע אורו של גדול אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול נתפרסם אורו של קטן, כך וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה:

תקא והלכו גוים לאורך. [יד]אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר [טו]התמלא בסכות עורו, זכה עושים לו סוכה, לא זכה עושים לו צלצל שנאמר [טז]ובצלצל דגים ראשו, זכה עושים לו צל לא זכה עושים לו ענק שנאמר [יז]וענקים לגרגרותיך, זכה עושים לו ענק לא זכה עושים לו קמיע שנאמר [יח]התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך, והשאר פורשו הקב"ה בחומות ירושלים וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו שנאמר והלכו גוים לאורך. [יט]ירושלים אורו של עולם שנאמר והלכו גוים לאורך, ומי הוא אורה של ירושלים הקב"ה שנאמר [כ]והיה לך ה' לאור עולם. דוד רועו של ישראל שנאמר [כא]אתה תרעה את עמי ישראל, ומי הוא רועה של דוד הקב"ה שנאמר [כב]ה' רועי לא אחסר, אברהם היה מברך את הכל שנאמר [כג]ונברכו בך כל משפחות האדמה, ומי מברך את אברהם הקב"ה שנאמר [כד]וה' ברך את אברהם בכל. משה נסן של ישראל שנאמר [כה]מה תריבון עמדי מה תנסון את ה', ומי נסו של משה הקב"ה שנאמר [כו]ויקרא שמו ה' נסי: כל צאן קדר יקבצו לך (כתוב ברמז קכ"ב):

תקב [כז]מי אלה כעב תעופינה. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה להגביה את ירושלים שלש פרסאות למעלה שנאמר [כח]וראמה וישבה תחתיה מה תחתיה שלש פרסאות אף למעלה שלש פרסאות, וממאי דתחתיה שלש פרסאות, אמר רבא אמר לי ההוא סבא לדידי חזי לי ירושלים קמייתא והויא תלתא פרסי, ושמא תאמר יש צער לעלות, ת"ל מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם, א"ר פפא שמע מינה מעיבא לארעא תלתא פרסי. דבר אחר מי אלה כעב תעופינה, [כט]וזה שאמר הכתוב [ל]אל מוציאו ממצרים כתועפות ראם לו כך הוא מרתו חטאו קימעא הורידם כעוף שנאמר [לא]אפרים מתנודד, *אפרים כעוף יתעופף כבודם, זכו מעלן למעלה ומרוממן כעב שנאמר מי אלה כעב תעופינה:

תקג °כתיב [לב]והיה מדי חדש בחדשו והיאך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל שבת ובכל חדש, אמר רבי לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כלו והיאך באים בראש חדש ובשבת מסוף העולם אלא העבים באים וטוענים אותם ומביאים אותם לירושלים והם מתפללין שם בבקר, והוא שהנביא מקלסן מי אלה כעב תעופינה, והרי שחל ר"ח להיות בשבת ואומר הכתוב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו והיאך. אמר רבי פנחס הכהן ברבי חמא בשם ר' ראובן באים שני פעמים אחד של שבת ואחד של ר"ח והעבים טוענין אותם בהשכמה ומביאים אותם לירושלים והם מתפללים שם בבקר, והם טוענים אותם לבתיהם, מי אלה כעב תעופינה הרי של בקר, וכיונים אל ארובותיהם הרי של מנחה. אינו אומר יבא כל ישראל אלא יבא כל בשר אמר רבי אלעזר כל מי שנעשה כבשר בעולם הזה זוכה לראות פני השכינה כדכתיב [לג]עוצם עיניו מראות ברע מלך ביפיו תחזינה עיניך. ד"א יבא כל בשר אפילו הגוים שלא עברו בישראל מלך המשיח מקבלם. [לד]אמר רב נחמן [לה]מה שהיה הוא שיהיה כשם שנטל הקב"ה את ישראל ביציאתן ממצרים בענני כבוד שנאמר [לו]ואשא אתכם על כנפי נשרים כך הוא עושה להם שנאמר מי אלה כעב תעופינה. להביא בניך מרחוק (כתוב למעלה רמז תנ"ד):

[לז]והגוים חרוב יחרבו, מחורב יחרבו שנטלו [לח]איפופסין שלא קבלו את התורה מהר חורב, וכן סיני למה נקרא שמו סיני שבו נשנאו עובדי אלילים. [לט]תחת הנחשת אביא זהב. אמר רבי יוחנן אוי להם לעו"א שאין להם תקנה שנאמר תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף, תחת רבי עקיבא וחבריו מאי מביאים, עליהם הוא אומר [מ]ונקיתי דמם לא נקיתי. ושמתי פקודתך שלום. (כתוב ברמז פ"ח). ונוגשיך צדקה (כתוב למעלה רמז תצ"ב):

[מא]לא יהיה לך השמש עוד לאור יומם, אמר רבי שמעון בן יוחאי כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא העבים מאירים היו יודעים ששקעה החמה הלבינו היו יודעים שזרחה החמה, מסתכל בחבית ויודע מה בתוכה [מב]בטפיח ויודע מה שבתוכה מפני ענן שכינה שביניהם שנאמר [מג]לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, אף לעתיד לבא כן שנאמר קומי אורי כי בא אורך, ואומר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, ואומר לא יבא עוד שמשך. [מד]ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ, שנו רבותינו כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כלם צדיקים וגו'. [מה]א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או שכלו חייב, בדור שכלו זכאי ועמך כלם צדיקים, בדור שכלו חייב שנאמר [מו]וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וכתיב [מז]למעני למעני אעשה. [מח]אמר רב יהודה דרש רב בין במקום שאמרו להדליק בין במקום שאמרו שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד לקיים מה שנאמר ועמך כלם צדיקים:

[מט]אני ה' בעתה אחישנה, ההוא דאמר ליה לחבריה נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו הוה, בתר דשכיב ראשון אתא שני וקא תבע, סבר רב עיליש קמיה דרבא למימר שני נמי שקיל, אמר ליה רבא דייני דחצצתא דייני הכי לאו היינו דשלח רב אחא בר עויא, איכסיף קרי עליה אני ה' בעתה אחישנה. [נ]אמר רבי אלכסנדרי

ממ"ק ובמ"ק קב מיכה ב: קג ישעיה כו: קד מיכה ז: קה תהלים קמד: קו שם ט: קז שם מב: קח מכילתא: קט שמות יד: קי בראשית רבה פרשה ב:
א בראשית א: ב ישעיה נא: ג ירמיה ד: ד ספרי: ה במדבר ו: ו תהלים סז: ז שם קיח: ח סנהדרין צט: ט תנחומא: י שמות כז:
יא שם י: יב ישעיה לד: יג בראשית רבה פרשה ו: יד ב"ב עה: טו איוב מ: טז שם: יז משלי א: יח איוב מ: יט בראשית רבה פ' נט: כ ישעיה ס:
כא שמואל ב ה: כב תהלים כג: כג בראשית יב: כד שם כד: כה שמות יז: כו שם: כז בבא בתרא עה: כח זכריה יד: כט תנחומא: ל במדבר כד:
לא ירמיה לא: *הושע ט: °פסיקתא רבתי: לב ישעיה סו: לג שם לג: לד מדרש שוחר טוב: לה קהלת א: לו שמות יט: לז ילמדנו: לח איפופסין גמול ועונש:
לט ר"ה כג: מ יואל ג: מא מכילתא: מב טפיח כלי כעין קדרה: מג שמות מ: מד סנהדרין צ: מה שם צח: מו ישעיה נט: מז שם מח: מח פסחים נג:
מט בבא בתרא קלג: נ סנהדרין קז:

ומפי זרעך, יתיב מאה אחריניתא אקרויה לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. אמר מכאן ואילך לא צריכנא תורה כחזרת לאכסניא שלה :

תצט ס [נד]קומי אורי כי בא אורך. א"ר יוחנן משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה בא אחד והדליק לו את הנר וכבה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה, אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר, כך אמרו ישראל לפני הקב"ה עשינו לך מנורה בימי משה וכבתה, בימי שלמה וכבתה, מכאן ואילך אין אנו ממתינין אלא לאורך שנאמר [נה]כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, וכן אמר הקב"ה קומי אורי כי בא אורך. א"ר אחא נמשלו ישראל לזית שנאמר [נו]זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך, ונמשל הקב"ה בנר [נז]נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם מה דרכו של שמן לינתן בנר והם מאירים שניהם כאחת, כך אמר הקב"ה לישראל הואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי אני ואתם נלך ונאיר לציון שנאמר קומי אורי כי בא אורך. א"ר הושעיא עתידה ירושלים לעשות [נח]פנס לאומות העולם והם מהלכים לאורה מה טעם והלכו גוים לאורך, ובה"א [נט]נכון יהיה הר בית ה' וגו', זהו שאמר הכתוב [ס]כי עמך מקור חיים באורך נראה אור (כתוב ברמז תשכ"ז). [סא]אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בשביל תורה שנתת לי שנקראת מקור חיים אני עתידה להתענג באורך, מהו באורך נראה אור זה אורו של משיח שנאמר [סב]וירא אלהים את האור כי טוב מלמד שצפה הקב"ה בדורו של משיח ובמעשיו קודם שנברא העולם וגנזו למשיח ולדורו תחת כסא הכבוד שלו, אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע אור שנגנז תחת כסא הכבוד שלך למי, א"ל למי שהוא עתיד להחזירך ולהכלימך בבשת פנים, א"ל רבש"ע הראהו לי, א"ל בא וראה אותו, וכיון שראה אותו נזדעזע ונפל על פניו אמר בודאי זהו משיח שעתיד להפיל לי ולכל שרי עובדי אלילים בגיהנם שנאמר [סג]בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים, באותה שעה התרגשו העו"א, אמרו לפניו רבש"ע מי הוא זה שאנו נופלים בידו מה שמו ומה טיבו. א"ל הקב"ה אפרים משיח צדקי שמו, ומגביה קומתו וקומת דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו, ואין כל אומה ולשון יכולה לעמוד בו שנאמר [סד]לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו, וכל אויביו וצריו מתבהלים ובורחים מלפניו שנאמר [סה]וכתותי מפניו צריו, ואף נהרות פוסקים בים שנאמר [סו]ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו, התחיל הקב"ה מתנה עמו כשברתו, א"ל הללו שגנוזים אצלך עונותיהם עתידים להכניסך בעול ברזל ועושים אותך כעגל הזה שכהו עיניו ומשנקין* את רוחך בעול ובעונותיהם של אלו עתיד לשונך להדבק בחכך רצונך בכך, אמר משיח לפני הקב"ה רבש"ע שמא אותו צער שנות רבות הם, א"ל הקב"ה חייך וחיי ראשך שבוע גזרתי עליך אם נפשך עצבה אני טורדן מעכשו, אמר לפניו רבש"ע בגילת לבי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל, ולא חיים בלבד יושעו בימי אלא אף אותם שגנוזים בעפר, ולא מתים בלבד יושעו בימי אלא אף אותם מתים שמתו מימות אדם הראשון עד עכשו, ולא אלו בלבד אלא אף נפלים יושעו בימי, ולא נפלים בלבד אלא אף למי שעלתה על דעתך להבראות ולא נבראו, בכך אני רוצה, בכך אני מקבל. אמרו שבוע שבן דוד בא בו מביאין קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפף קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום, אמר לפניו רבש"ע כמה יהא כחי כמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהא אברי לא בשר ודם אני, על אותה שעה היה דוד בוכה ואומר [סז]יבש כחרש כחי, באותה שעה אמר לו הקב"ה אפרים משיח צדקי כבר קבלת עליך מששת ימי בראשית עכשו יהא צער שלך כצער שלי, שמיום שעלה נבוכדנאצר הרשע והחריב את ביתי ושרף את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם חייך וחיי ראשך לא נכנסתי לכסא שלי, ואם אין אתה מאמין ראה הטל שעל ראשי שנאמר [סח]שראשי נמלא טל, באותה שעה אמר לפניו רבש"ע עכשו נתישבה דעתי עלי כי דיו לעבד שיהיה כרבו, א"ר יצחק שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי אומות העולם מתגרים זה בזה, מלך פרס מתגרה במלך ערבי והולך מלך ערבי לארם ליטול עצה מהם וחוזר מלך פרס ומחריב את כל העולם וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחוז אותם צירים כצירי יולדה, וישראל מתרעשים ומתבהלים ואומר להיכן נבוא ונלך, ואומר להם בני אל תתיראו כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם מפני מה אתם מתיראים אל תיראו הגיע זמן גאולתכם, ולא כגאולה ראשונה גאולה אחרונה כי גאולה ראשונה היה לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה :

שנו רבותינו בשעה שמלך המשיח בא עומד על גג בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר ענוים הגיע זמן גאולתכם, ואם אין אתם מאמינים ראו באורי שזרח עליכם שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח ועליכם בלבד זרח ולא על עובדי אלילים שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ, באותה שעה מבהיק הקב"ה אורו של מלך המשיח ושל ישראל והולכים כלם לאורן של מלך המשיח ושל ישראל שנאמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך, ובאים ומלחכים עפר מתחת רגליו של מלך המשיח שנאמר [סט]ועפר רגליך ילחכו, ובאים כלם ונופלים על פניהם לפני משיח ולפני ישראל ואומרים נהיה לך ולישראל לעבדים, וכל אחד מישראל אלפים ות"ת עבדים יהיו לו, שנאמר [צ]בימים ההמה אשר יחזיקו עשר אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם. שנו רבותינו עתידין אבות העולם לעמוד בניסן ואומרים לו אפרים משיח צדקנו אע"פ שאנו אבותיך אתה טוב ממנו שסבלת עונות בנינו ועברו עליך מדות קשות ורעות מה שלא עברו על הראשונים ועל האחרונים, והיית שחוק ולעג באומות בשביל ישראל וישבת בחשך ואפלה ועיניך לא ראו אור וצפד עורך על עצמך וגופך היה יבש כעץ ועיניך חשכו מצום וכחך יבש כחרס וכל אלו מפני עונות בנינו, רצונך יהנו בנינו מטובה זו שהשפיע הקב"ה לישראל, שמא בשביל צער שצערת עליהם ביותר וחבשוך בבית האסורים אין דעתך נוחה מהם, אומר להם אבות העולם כל מה שעשיתי לא עשיתי אלא בשבילכם ובשביל בניכם שיהנו מטובה זו שהשפיע הקב"ה לישראל, אומרים לו אבות העולם אפרים משיח צדקנו תנוח דעתך שהנחת דעת קונך ודעתנו, א"ר שמעון בן פזי באותה שעה מגביה הקב"ה למשיח עד שמי השמים ופורש עליו מזיו כבודו מפני אומות העולם מפני פרסים הרשעים. אומרים לו אפרים משיח צדקנו הוי דיין על אלו ועשה בהם מה שנפשך חפצה שאלמלי רחמי שגברו עליך ביותר כבר אבדוך מן העולם ברגע אחד שנאמר [צא]הבן יקיר לי אפרים וגו'. למה רחם ארחמנו שני פעמים, אלא רחם בשעה שהיה חבוש בבית האסורים שבכל יום ויום היו מחרקין שיניהם ומרמזין בעיניהם ומנענעין בראשיהם ומפטירין בשפתותיהם שנאמר [צב]כל רואי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש וכל המזמור. ארחמנו בשעה שהוא יוצא מבית האסורין שלא מלכות אחד ושתי מלכיות באים עליו אלא מאה וארבעים מלכיות מקיפין אותו ואומר לו הקב"ה אפרים משיח צדקי אל תירא מהם כי כל אלה ברוח שפתיך ימותו, שנאמר [צג]וברוח שפתיו ימית רשע, מיד הקב"ה עושה לו למשיח שבע חופות של אבנים טובות ומרגליות וזמרגדין, וכל חופה וחופה נמשכין מתוכה ארבע נהרות של יין וחלב ודבש ואפרסמון טהור, ומחבקו הקב"ה בפני הצדיקים ומכניסו לחופה ורואין אותו כל הצדיקים ואומר להם הקב"ה צדיקי עולם עדיין לא נטל אפרים משיח צדקי חצי צערו עדיין יש לי מדה אחת שאני נותן לו שלא ראתה עין מעולם שנאמר [צד]עין לא ראתה אלהים זולתך (כתוב ברמז תתרמ"ח). באותה שעה קורא הקב"ה לרוח צפונית ולרוח דרומית ואומר להם כבדו ורבצו לפני אפרים משיח צדקי בכל מיני בשמים שבגן עדן שנאמר [צה]עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני וגו' : קומי אורי כי בא אורך. בשעה שהקב"ה אומר לציון קומי, אומרת לפניו רבש"ע עמוד אתה בראש ואני אחריך, אמר להם יפה אמרת שנאמר [צו]עתה אקום יאמר ה' :

תק שאי סביב עיניך וראי. באותה שעה מביא הקב"ה אליהו ומשיח וצלוחית של שמן בידיהן ומקליהן בידיהם ונקבצים כל ישראל לפניהם ושכינה לפניהם ונביאים מאחריהם ותורה מימינם ומלאכי השרת משמאלם ומוליכים אותם אל עמק יהושפט ונקבצין כל הגוים שם שנאמר [צז]וקבצתי את כל הגוים. באותה שעה מביא הקב"ה אלילי העו"א ונותן בהם רוח ונשמה ואומר יעברו על גשר גיהנם ועוברים, וכיון שמגיעים שם יהיה לפניהם כחוט ונופלים לגיהנם, ומיד ישראל מתיראין ואומרים לפניו רבש"ע תאמר כאשר עשית עם אלו תעשה עמנו, אומר להם מי אתם, אומרים לו אנחנו עמך ונחלתך ישראל, אומרים להם מי מעיד אומרים לו אברהם, קורא לאברהם אומר לו מעיד אתה שהם עמי ואני אלהיהם, אומר לפניו רבש"ע לא כך אמרת לי [צח]וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, אומר להם מי מעיד יותר, אומרים לו יצחק, קורא ליצחק אומר לו מעיד אתה שהם עמי ואני אלהיהם, אומר לפניו רבש"ע לא כך אמרת לי [צט]כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אומר להם מי מעיד יותר אומרים לו יעקב, קורא ליעקב אומר לו מעיד אתה שהם עמי ואני אלהיהם, אומר לפניו רבש"ע לא כך אמרת להם [ק]לא יהיה לך והם אמרו [קא]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, באותה שעה עובר הקב"ה לפניהם

ממ"ק ובמ"ק נד פסיקתא: נה תהלים לו: נו ירמיה יא: נז משלי כ: נח פנים לנטרנ"א: נט ישעיה ס: ס תהלים לו: סא פסיקתא רבתי: סב בראשית א:
סג ישעיה כה: סד תהלים פט: סה שם: סו שם: *ומשנקין תרגום נוקס חניקה: סז שם כב: סח שה"ש ה: סט ישעיה מט: צ זכריה ח: צא ירמיה לא:
צב תהלים כב: צג ישעיה יא: צד שם סד: צה שה"ש ד: צו תהלים יב: צז יואל ד: צח בראשית טו: צט שם כו: ק שמות כ, דברים ה: קא דברים ו:

יושב כאן פלוני ישן ע״ג מטה ואני ישן על הארץ ועמדת אתה ונתת לו מעלה אני עליך כאלו נתת שלום ביני לבינו שנאמר [כח]או יחזק במעוזי יעשה שלום לי: אם תשיב משבת רגליך, תנא לא יטייל אדם בתוך הכרך בשבת על מנת שתחשך ויביא פירות ולא לתוך המדינה על מנת שילך לבית המרחץ, ואסור לאדם לצאת בתוך כרמו בשבת ולידע מה היא צריכה. מעשה בחסיד אחד שיצא לתוך כרמו בשבת וראה שם פרצה גדולה וחשב עליה לגודרה בשבת. אמר הואיל וחשבתי עליה לגודרה בשבת ח״ו איני גודרה עולמית, מה פרע לו הקב״ה זימן לו אילן אחד של *נצפה ועלה בתוכה והיה מתפרנס ממנה כל ימי חייו:

[כט]וקראת לשבת עונג. אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר [ל]והתענג על ה׳ ויתן לך משאלות לבך, עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת, במה מענגו אמר רבי יהודה בריה דרבי שמואל בר שילת משמיה דרב בתבשיל של תרדין ובדגים גדולים ובראשי שומין, ורב חייא בר אסי אמר רב אפילו בדבר מועט ולכבוד השבת עשאהו הוי עונג. מאי היא, א״ר יהודה כסא דהרסנא. יוסף מוקיר שבי הוה ההוא גוי בשבבותיה דהוו נכסיה נפישי טובא אמרי ליה כלדאי כלהו נכסיך יוסף מוקיר שבי אכיל להו, אזל זבנינהו לכלהו נכסיה זבן בהו מרגניתא אותביה בסדיניה בהדי דקא עבר במברא אפרחיה זיקא לסדיניה שדייה במיא ובלעיה כוורא, אסקיה אתייה אפניא דמעלי שבתא אמרי מאן זבין כי השתא אמרי להו זילו לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין, אמטייה ניהליה זבניה קרעיה אשכח ביה מרגניתא זבנא בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא, פגע ביה ההוא סבא אמר מאן דיזיף לשבתא שבתא פרעיה. בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ב״ר יוסי עשירים שבארץ ישראל במה הם זוכים, אמר ליה בשביל שמעשרים שנאמר [לא]עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, ושבבבל במה הם זוכים בשביל שמכבדין את התורה, ושבשאר ארצות במה הם זוכים בשביל שמכבדין את השבת, דאמר רבי חייא פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית אחד בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב בשש עשרה בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וקיתוניות וצלוחיות של כסף קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים, וכשהם מניחים אותו אומרים [לב]לה׳ הארץ ומלואה, וכשהם מסלקים אותו אומרים [לג]השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם, אמרתי לו במה זכית לכך, אמר לי קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה אמרתי זו תהא לשבת, אמרתי לו ברוך המקום שזיכך לכך: לקדוש ה׳ מכובד אמר רב המנונא זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה. וכבדתו, רב אמר להקדים, ושמואל אמר לאחר, אמרי ליה בני פפא בר אבא לרב פפא כגון אנן דשכיחא לן בשרא כל יומא במאי נשנייה, אמר להו אי רגילתו לאקדומיה אחרוה ואי רגילתו לאחרי אקדמוה, רב ששת בקייטא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שמשא, בסתוא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא טולא כי היכי דליקדמו:

*וכבדתו מעשות דרכיך. שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול כי הא דר׳ יוחנן קארי למאניה מכבדותי. מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול, כדבעי רבי מרבי ישמעאל בר רבי יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת, א״ל וכי בחול מי התירה שאני אומר פסיעה גסה נוטלת אחד כחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ממצוא חפצך חפציך אסורין חפצי שמים מותרים, ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול: ודבר דבור דבור אסור הרהור מותר. [לד]דבר אחר וקראת לשבת עונג זה שבת, לקדוש ה׳ מכובד זה יום הכפורים, וכבדתו זה (לא) יום טוב הראשון של חג, מעשות דרכיך זה חולו של מועד: ממצוא חפצך ודבר דבר. מכאן שאסור לו לאדם (לעשות) [לבקש] חפציו בשבת. ר׳ זעירא בעא קמי ר׳ חייא בר אבא אילין דאמרין רוענו זוננו פרנסנו בשבת מהו, א״ל טופס ברכות כך הוא. ודבר דבר אימיה דרשב״י כד הות משתעיא מותר מיליא בשבתא הוה אמר לה אמי שבתא הוא והוות שתקא: [לה]אז תתענג על ה׳. א״ר יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלא מצרים שנאמר אז תתענג על ה׳ וגו׳ והאכלתיך נחלת יעקב אביך, לא כאברהם דכתיב ביה [לו]קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולא כיצחק דכתיב ביה [לז]כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. אלא כיעקב דכתיב ביה [לח]ופרצת ימה וקדמה יצפינה ונגבה. רב נחמן בר יצחק אמר ניצל משעבוד מלכיות כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ, וכתיב התם [לט]ואתה על במותימו תדרוך (כתוב ברמז מ״ג):

תצז נט הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע, [מ]זה שאמר הכתוב [מא]חלותי היא שנות ימין עליון, א״ר שמואל בר נחמני על שלא חלינו פניך בתשובה נשתנית הימין, ואמר רבי אלכסנדרי (נתחלה) [נתחללה] אותה שבועה (שרדת) [שכרת] לנו בחורב ונשתנית הימין, א״ר סימון שמעת מימיך גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות, לבנה חולה ואינה יכולה לעלות, לשמש אין חלאים ולפני יש חלאים. אמר ר׳ יצחק משל לגבור ששרוי במדינה והיו בני המדינה בוטחים בו, כשיבאו הגייסות שם הוא יוצא ומראה להם פנים ומיד הם בורחים, וכיון שבאו הגייסות לשם אמר להם ימיני חששה לי, אבל הקב״ה אינו כן אלא הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע: כי אם עונותיכם היו מבדילים, א״ר שמעון בן לוי אין חלאים הן אית סברא דמאן דחשש סופיה מתסיא, ואם נשתנית ימין לית סברא. הוא דעתיה דר׳ שמעון בן לקיש [מב]כי (אם) מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד אם מאיסה לית סברא ואם קצפין הוא אית סברא דמאן דכעים סופיה מתרציא. [מג]כי אם עונותיכם היו מבדילים. אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה אמר ליה מן דחברייא את תוב לעפרך. רב חנינא ורב הושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא והוו עסקי בספר יצירה ומיברי להו עגלא תילתא ואכלי ליה. [מד]רבי שמעון בן אלעזר אומר מעולם לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם ניזונים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני לא נבראתי אלא לשמש את יוצרי אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי שנאמר [מה]עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. [מו]מעשה בימי שמעון בן שטח שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים להודיע כמה חטא גורם לקיים מה שנאמר עונותיכם הטו אלה וגו׳: [מז]כי כפיכם נגואלו בדם. אמר ר׳ אלעזר בר מלאי משום רבי שמעון בן לקיש כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים, ואצבעותיכם בעון אלו סופרי הדיינים, שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינים, לשונכם עולה תהגה אלו בעלי דינים. [מח]ותהי האמת נעדרת הולכת ויושבת עדרים במדבר, וסר מרע משתולל שכל מי שסר מרע משתולל על הבריות, אמר רבינא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא, א״ל צורבא מרנן ורב טבית שמיה דאי הוו יהבי ליה כל חללי עלמא לא הוה משני בדבוריה, איקלע לההוא אתרא וקושטא שמיה ולא משנן בדבורייהו ולא מיית איניש מהתם בלא שניה, נסיב אתתא מינייהו הוו ליה תרין בנין, יומא חד הוה יתבה דביתהו וקא חייפא רישא, אתא שביבתא טרפא אבבא אמינא לאו אורח ארעא אמרי לה ליתא הכא, שכיבן תרין בני אתו אינשי אתרא לקמאי אמרין לי במטו מינך פוק מאתרין דלא תגרי מותא בהנהו אינשי: [מט]וירא כי אין איש. אמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב, בדור שכלו זכאי דכתיב [נ]ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ, בדור שכלו חייו דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וכתיב [נא]למעני למעני אעשה:

תצח [נב]וילבש צדקה כשרין. א״ר אלעזר מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה נחשבת ומצטרפת לחשבון גדול. רבי חנינא אמר מהכא [נג]וכבגד עדים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (כתוב ברמז קנ״ט וברמז תק״י). [נד]וייראו ממערב את שם ה׳ וממזרח שמש את כבודו כי יבא כנהר צר וגו׳, א״ר יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר וייראו ממערב וגו׳ רוח ה׳ נוססה בו וגו׳ וסמיך ליה ובא לציון גואל. [נה]א״ר יוסי הגלילי גדולה תשובה שמביאה גאולה לעולם שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע:

[נו]ואני זאת בריתי. א״ר פרנך א״ר יוחנן כל שהוא ת״ח ובנו ת״ח ובן בנו ת״ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה׳ וגו׳. מאי אמר ה׳. אמר רב יהודה אמר רב אמר הקב״ה אני ערב בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם אמר ר׳ ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת לאכסניא שלה, רב יוסף יתיב ארבעין תעניתא אקריוה לא ימושו מפיך, יתיב מאה תעניתא אקריוה מפיך ומפי

ממ״ק ובמ״ק כה ישעיה נז : *נצפה אילן גלף : כו שבת קיח : כז תהלים לז : כח דברים יד : כט תהלים כד : ל שם קכו : *שבת קג : לא ויקרא רכס :
לב שבת קיח : לג ברכות יג : לד שם כו : לה שם כח : לו דברים לג : לז פסיקתא : לח תהלים עו : לט איכה ס : מ סנהדרין סס :
מא קדושין פב : מב ירמיה ס : מג תו״כ פ׳ בחקותי : מד שבת קלט : מה סנהדרין כז : מו שם לח : מז ישעיה ס : מח ישעיה מח : מט נגעה נתרא ט :
נ ישעיה סד : נא סנהדרין לח : נב יומא פו : נג ב״מ סס :

זית רענן (לא) זה יו״ט ראשון של חג, פי׳ של כל הרגלים :

דמך ליה בליל ריש שתא וחזא בחלמיה דבנוי דאחתיה מתבעיין מן מלכותא שית מאה דינרין, אנסינון ואוקמינון פרנסים, אמרין מן דמאן כפקתא, אמר להון הוון מפקין וכתבין בסיפא דשתא אנן מחשבינן ואנא משלם לכון, בסיפא דשתא איתמר עליהן לישנא בישא דהוו יהבין ונסבין בהדין מטכסא, אתא חד גבר סב מן מלכותא אמר לון דאתון עבדין פורפירא למלכא או דאתון מזדמין שית מאה דינרין, נסבתינון וחבשינהון בפילקי, כיון דשמע רבי שמעון בן יוחאי אזל לגביהון אמר לון כמה אפקתון, אמרין ליה הא כתבא, וקרי כתבא אשכח דאפקון שית מאה דינרין חסר שית דינרין, אמר להון הבו לי שית דינרין ואנא מפיק לכון, אמרין אתון חמון הדין סבא מתבע מן גבן שית מאה דינרין ואת אמרת שית דינרין ואנא מפיק לכון, אמר לון הבו לי שיתא דינרין ולא איכפת לכון אתון ונסבין שיתא דינרין ויהבון ליה לגו קומציה ואמך אפוהי ונפק ליה, מדנפק אמרין ליה דילמא דהוית ידעת דאינון מזדמין, אמר לון חייכון מן לילי ריש שתא הוינא ידע, אמרין ליה ואלו אמרת לן הוינן יהבין אוף אילין שית דינרין בגו מצוותא, א"ל ואלו אמרית לכון לא הויתון מהימנתון יתי: והפק לרעב (לחמך) [נפשך], אם זכיתם לרעבו של יעקב ואם לאו לשבעו של עשו. ועניים מרודים תביא בית אלו שהם עניים מנעוריהם, אמר ר' יצחק כהדין סמיא דקריין להון סגיא נהורא. ועניים מרודים אלו הם אבלים מרי נפש שנפשם מרה עליהם מי מנחם יין דכתיב [קד]ויין למרי נפש לכך נאמר מרודים תביא בית. דבר אחר אלו תלמידי חכמים שנכנסים לבתי עמי הארץ ומרוין אותם מדברי תורה. רבי אבין אמר כל המארח תלמיד חכם בביתו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב בכורים נאמר כאן תביא ונאמר להלן תביא [קה]ראשית בכורי אדמתך תביא מה להלן בכורים אף כאן בכורים: ומבשרך לא תתעלם, בר קפרא אמר הוי רואה בשרו כבשרך שאין לך אדם שאינו בא למדה זו אם לא בא הוא בא בנו או בן בנו. דבר אחר ומבשרך לא תתעלם. רבי יעקב בר אחא ורבי אלעזר זו גרושתו, ר' יוסי הגלילי הוה ליה אתתא בישא והוה מבזיא ליה קמי תלמידוי, אמרו ליה תלמידוי ר' שבקה דלית הוא יקרך, אמר לון [א]פונא רב עלי ולית בי משבקתא. חד זמן הוה פשיט הוא ורבי אלעזר בן עזריה כיון דחסלין מפשוטיהון אמר ליה משגח סליק רבי לגו ביתא, אמר ליה אין, כיון דעיילין לביתא נפקת לה צפון קידרא יהיבת על אפיא אמר אית בהדא קידרא כלום, א"ל הוא סלייא [ב]פרפיין. גלתא ואשכחון סלייא [ג]פרגיין, ידע ראב"ע א"ל רבי ולא אמרה אלא פרפיין והא אשכחנן לה סלייא פרגיין, א"ל רבי מעשה נסים הם, כיון דחסלון מיכלן ומשתיין, אמר ליה רבי שבוק הדא אתתא לית היא דיקרך, אמר ליה פורנא רב עלי ולית לי מטרקא לה, אמר ליה אנא פסקי פורנא ושבקא מינך. עבדון ליה כן פסיק לה פורנא ושבקוה מיניה ואסבון יתיה אתתא טבא מיניה. גרמון חובין דההיא אתתא דשבק ואזלא ונסיבא לסנטרא דקרתא, בתר יומין נפלין עלוי יסורין אתעביד סגיא נהורא והוות אתתא נגידא ליה בכל שכוני דקרתא ובשכוניה דרבי יוסי הגלילי לא נגדא ליה, אמר לה למה לא נגדת בשכונתיה דרבי יוסי הגלילי דאנא שמע דעביד מצוון סגיאן, אמרה ליה משבקתיה אנא וליתי לי מחמי סבר אפוי, חד זמן מטין להוא שכונתא שרי חבט עלה והוו מתבזיין בשוקא, אודיק רבי יוסי הגלילי חמתון ויהבינון בגו בית חד מן דידיה והוה זיין להו כל יומיא דהוו בחיים על דכתיב ומבשרך לא תתעלם. [קו]קריביה דר' יוחנן הות להו אתת אבא דהות צריכה רפואה כל יומא, אתו לקמיה דרבי יוחנן אמר להו זילו קוצו לה מידי לרפואה, אמר רבי יוחנן עשינו עצמינו כעורכי הדיינים, מעיקרא סבר מבשרך לא תתעלם ולבסוף סבר אדם חשוב שאני. [קז]קריבתיה דרב נחמן זבינתיה לכתובתה בטובת הנאה איגרשה ושכיבה אתו קא תבעי לה לברתא אמר רב נחמן איכא איניש דליסבא עצה תיזל ותחלה לכתובתה דאמה לגבי אבוה ותהדר ותירתה מיניה, שמעה איהי אחילתיה. אמר רב נחמן עשינו עצמינו כעורכי הדיינים מעקרא סבר מבשרך לא תתעלם ולבסוף סבר אדם חשוב שאני. [קח]ביומיה דר' תנחומא צריכין ישראל למטרא, אמרין ליה גזור תעניתא דניחות מטרא, גזר תעניתא פעם ראשונה ושנייה ולא ירדו גשמים, בשלישי על דרש כל עמא יפלגון מצות. חד גבר נסב מן מה דהוה גו ביתיה ונפק למפלג גו שוקא, פגעת ביה [קט]משבקתיה אמרה ליה זכי בי דמן ההוא יומא דנפקת ההיא אתתא מגו ביתך לא חמית טב, כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה ע"ש ומבשרך לא תתעלם, חזא בהון חד גברא אזל ואמר ליה לרבי תנחומא רבי מאי את יתיב הכא ועבירה הכא, אמר ליה מה חמיתא אמר ליה חמיתיה גבר פלן משתעי עם משבקתיה ויהב לה פריטין, שלח רבי תנחומא ואיתיתי, אמר ליה לית את ידע דהא לא אריך ולית את ידע דעלמא קאים בצערא ואת בעי למשבקתך ויהיב לה פריטין, אמר ליה ולא את דרשת כל עמא יפקון ויפלגון מצוה ונסיבית ממה דהוה גו ביתא ונפקת למפלג גו שוקא ופגעת בי משבקתי אמרה לי זכי בי דמן ההוא יומא דנפקת ההיא אתתא מגו ביתא לא חמית טב כיון שראיתי אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שם ומבשרך לא תתעלם, באותה שעה הגביה עיניו לשמים אמר אם בשר ודם אכזרי שאין לה עליו מזונות כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה, אנו שאנו בניך בני בחוניך בני אברהם יצחק ויעקב ומזונותינו עליך על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים, באותה שעה ירדו גשמים ונתרווח העולם: אז יבקע כשחר אורך, א"ר ירמיה בן אלעזר אפילו אותה שכתוב בה [קי]והארכת ימים וארוכתך מהרה תצמח. והלך לפניך צדקך וכל מה דאת לעי עם גרמך את לעי לפיכך כבוד ה' יאספך:

תצג [א]אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו בעולם הבא שנאמר והלך לפניך צדקך. וכל העושה עבירה אחת בעולם הזה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר [ב]ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו, רבי אליעזר אמר קשורה בו ככלב שנאמר [ג]ולא שמע אליה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא:

תצד [ד]שלשה אוהבים יש לו לאדם בניו ובני ביתו וממונו ומעשיו הטובים, בשעת פטירתו מכנים בניו ובני ביתו ואומר בבקשה מכם הצילוני מדין המות הרע הזה והם משיבים לו ואומרים [ה]אין שלטון ביום המות לא כך כתיב [ו]אח לא פדה יפדה איש, והוא מכנים ממונו ואומר הצילני והוא משיב לו [ז]לא יועיל הון ביום עברה, והוא מכנים מעשיו הטובים ואומר להם הצילוני והם אומרים לו עד שלא תבא הרי אנו מקדימין לך שנאמר והלך לפניך צדקך, וכתיב [ח]וצדקה תציל ממות:

תצה [ט]שנו רבותינו מונבז המלך עמד ובזבז אוצרותיו בשני בצורת חברו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו אבות אבותיך גנזו אוצרות ואבותיך הוסיפו עליהם ואתה מבקש לבזבזן, א"ל אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שנאמר [י]אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנאמר [יא]צדק ומשפט מכון כסאך, אבותי גנזו דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר [יב]אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר [יג]ולוקח נפשות חכם, אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר [יד]ולך תהיה צדקה, אבותי גנזו לעוה"ז ואני גנזתי לעוה"ב שנאמר והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך: אז תקרא וה' יענה. [טו]שנו רבותינו האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה. [טז]אז תקרא וה' יענה. כמד"א [יז]תקרא ואנכי אענך: אם תסיר מתוכך מוטה אלו שטרות פרועים. שלח אצבע ודבר און דבר המלכות אין הוה אזיל בהדא עבדיה יזיל בהדא. ותפק לרעב נפשך, אמר ריש לקיש אם אין לך ליתן לו נחמו בדברים אמור לו תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך, אם עשית כן זרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים. אמר רבי טביומי אם עשית כן הרי אתה כבוראך דכתיב ביה [יח]דודי צח ואדום. ועצמותיך יחליץ ישמיט יזיין ישזיב יניח. ישמיט כד"א [יט]וחלצה נעלו. יזיין כמד"א [כ]חלוצים תעברו. ישזיב כמד"א [כא]חלצני ה' מאדם רע. יניח מכאן קבעו חכמים רצה והחליצנו בשבת: והיית כגן רוה זה גן, וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו זה עדן. ובנו ממך חרבות עולם, ר' טרפון אמר לו לרבי עקיבא שקול שיתא קנטרין דכסף וזבון לן חדא [כב]אוסיא ונהוה מתפרנסין מינה ולעיין באוריתא, נסבינון ופלגינון לספרייא ולמתנייא ולאילין דילפון באוריתא, בתר יומין קם עמיה ר' טרפון, א"ל זבנת ההוא אוסיא אמר ליה אין, א"ל ולית את מחמיתא, נסביה ואחמתיה לספריא ולמתנייא, אמר ליה אית בר נש דלעי מגן אפוכי הן הוא, א"ל גבי דוד שנאמר [כג]פזר נתן לאביונים:

תצו וקורא לך גודר פרץ, רבי אבין בשם רבי ברכיה סבא אמר הקב"ה הפרצה הזאת היתה עלי לגודרה ועמרת וגדרת מעלה אני עליך כאותו שעמד בפרץ דכתיב [כד]לולי משה בחירו עמד בפ"ץ. משובב נתיבות לשבת, אמר ר' יהודה בר סימון העני הזה יושב ומתרעם מה אני ומה פלוני הוא יושב בביתו ואני יושב

ממ"ק ובמ"ק קד משלי לא: קה שמות כג: א פורנא כתובה: ב פרפיין לכם: ג פרגיין תרנגולין: קו כתובות נב. קז שם סס: קח ויקרא רבה פ' לד:
קט משבקתיה גרושתו: קי דברים כב: א כותים ו: ב איוב י: ג בראשית לט: ד פרקי דרבי אליעזר: ה קהלת ח: ו תהלים מט:
ז משלי יא: ח שם: ט בבא בתרא יא: י תהלים פט: יא שם פה: יב ישעיה ג: יג משלי יא: יד דברים כד: טו יבמות ס: טז ויקרא רבה פרשה לד:
יז איוב יד: יח בסיפ ס: יט דברים כה: כ שם ג: כא תהלים קמ: כב אוסיא סדה: כג תהלים קיב: כד שם קו:

[נב]בזעקך יצילוך קבוציך. בינוסו וכינוס בניו יצילוך שנאמר [נג]הצילני נא מיד אחי מיד עשו. ואת כלם ישא רוח יקח הבל [נד]וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי זה יעקב *וישב יעקב בארץ מגורי אביו. כתיב [נז]ושם האיש אלימלך, אמר רבי יהושע בן קרחה ח"ו שאפילו מצאו סובים לא יצאו, אלא מפני מה נענשו מפני שהיה להם לבקש רחמים על דורן ולא בקשו שנאמר בזעקך יצילוך קבוציך: [נח]כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו. אמר ר' יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו בצדו, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. בתורה דכתיב [נט]כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, וכתיב בתריה עושה משפט גר יתום ואלמנה. שנוי בנביאים שנאמר כי כה אמר רם ונשא וגו' וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח. משולש בכתובים דכתיב [ס]סולו לרוכב בערבות וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות, ואומר [סא]עושה שמים וארץ וגו' עושה משפט לעשוקים, וכתיב [סב]השמים כסאי וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח, *ה' מלך עולם ועד, מה כתיב אחריו תאות ענוים שמעת ה': ואת דכא ושפל רוח. [סג]מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ, וכן הוא אומר [סד]רוח ה' עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, וכן מצינו במשה רבינו [סה]ומשה נגש אל הערפל מי גרם לו ענותנותו שנאמר [סו]והאיש משה ענו מאד, ואומר [סז]ואת כל אלה ידי עשתה וגו', ואומר [סח]זבחי אלהים רוח נשברה. וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנאמר [סט]גבה עינים ורחב לבב וגו', וכל מי שהוא גבה לב קרוי תועבה שנאמר [ע]תועבת ה' כל גבה לב, ועו"א קרויה תועבה [עא]ולא תביא תועבה אל ביתך כשם שעו"א מטמא את הארץ ומסלק את השכינה כך כל מי שהוא גבה לב מטמא את הארץ ומסלק את השכינה: ואת דכא ושפל רוח. [עב]ר' הונא ורב חסדא חד אמר אני את דכא ושפל רוח, וחד אמר אתי דכא ושפל רוח, ומסתברא כמ"ד אני את דכא ושפל רוח שהרי הקב"ה הניח הרים וגבעות והטה שכינתו על הר סיני וירד למטה: כי רוח מלפני יעטוף. [עג]אמר רבי יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (כתוב ברמז רי"ט): בעון בצעו קצפתי ואכהו, [עד]רבי אדא בר כהנא אמר אלו שלוקים בנגעים לא על חנם הכיתי אותם אלא בעון בצעו הדר תועביה לתוכיה. כמא דאת אמר [עה]ככלב שב על קיאו. רבי יהושע בן לוי אמר הדר שטיא לשטיותיה, כמא דאת אמר [עו]כסיל שונה באולתו: דרכיו ראיתי וארפאהו ואסיניה. ואנחהו ואניחוניה. ואשלם נחומים לו ולאבליו אלו אבריו המתאבלים עליו: בורא ניב שפתים, [עז]אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת, אמרו לו מנין אתה יודע, אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו אני יודע שהוא מטורף, מנא הני מילי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן דאמר קרא בורא ניב שפתים שלום שלום. ואמר רבי אבהו מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב, ופליגא דרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים [עח]עין לא ראתה אלהים זולתך, ורבי יוחנן האי לרחוק מאי דריש ביה רחוק מעבירה מעיקרא, קרוב קרוב לדבר עבירה מעיקרא ונתרחק ממנה: [עט]גדול השלום שנתן לעושי תשובה שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב: [פ]והרשעים כים נגרש. אמר ר' אלכסנדרי כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא (שוברתו) [עוכרתו] שנאמר והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא (שוברתו) [עוכרתו] אדם שאין בו אלא רביעית אחת עאכ"ו:

[פא]אמר רבי יוחנן היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק להקיש עליהם אחת עד שהוא שוברם ומה הוא בודק קנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים, כך הקב"ה אין מנסה את הרשעים שאינם יכולים לעמוד שנאמר והרשעים כים נגרש, את מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר [פב]ה' צדיק יבחן (כתוב ברמז תרכ"ז):

תצ כתיב [פג]והאלהים נסה את אברהם. אמר ר' יוסי בר חנינא הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל זמן שהוא כותשה היא משתבחת וכל מה שהוא מקיש עליה היא משתמנת, בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק עליה להקיש אחת עד שהיא פוקעת כך הקב"ה אין מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים. אמר רבי אלעזר משל לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכחה יפה הוי ה' צדיק יבחן זה אברהם. ד"א זה נח [פד]בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק. [פה]ד"א נמשלו ישראל לחול שנאמר [פו]והיה מספר בני ישראל כחול הים, ונמשלו עו"א לים הוי [פז]עמים רבים כהמות ימים וגו' והם מתיעצים על ישראל והקב"ה מתיש גבורתם, אמר ישעיה והרשעים כים נגרש מה הים הגל הראשון אומר (עדין) אני עולה ומציף את כל העולם כלו וכיון שהוא בא לחול הוא כורע לפניו ואין הגל השני למד מן הראשון. כך פרעה נתגלגל על ישראל והפילו הקב"ה, וכן עמלק וכן סיחון ועוג, וכן בלעם ובלק ואין אחד למד מחברו. [פח]וכן אתה מוצא שכל מי שנזדווג אל ישראל הוא נופל לפניהם נמרוד וחבריו לפני אברהם, אבימלך לפני יצחק. עשו לפני יעקב, פרעה והמצריים לפני ישראל, עמלק סיחון ועוג ול"א מלכים לפני משה ויהושע, סנחריב לפני חזקיה, המן לפני מרדכי, אף לעתיד לבא גוג ומגוג לפני ישראל, ודוד צוח [פט]למה רגשו גוים. דבר אחר והרשעים כים נגרש מה הים הזה כל [צ]סירותיו על פיו כך סירותם של רשעים על פיהם, פרעה אמר [צא]מי ה' אשר אשמע בקולו, סיסרא לחץ את ישראל בחזקה בחרופין ובגדופין, סנחריב אמר [צב]מי בכל אלהי הארצות, נבוכדנאצר אמר [צג]מאן (הוא) אלהא די ישזבינכון מן ידי:

נח והגד לעמי פשעם. [צד]דרש רבי יהודה בר אלעאי והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות, ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות, והיינו דתנן ר' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון:

תצא ואותי יום יום ידרושון. [צה]ר' אידי אבוה דר' יעקב בר אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי בארחא והוה יתיב חד יומא באושפיזיה והדר אתי והוי קרו ליה בר בי רב דחד יומא, איחלש דעתיה והוה קרי לנפשיה [צו]שחוק לרעהו אהיה קורא לאלוה ויענהו, א"ל רבי יוחנן במטו מינך לא תענוש רבנן, נפק רבי יוחנן לבי מדרשא ודרש ואותי יום יום ידרשון וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו, אלא כל העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה לשמה מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק כל השנה כולה: הלא פרוס לרעב לחמך. [צז]אמר רב הונא בודקין למזונות ואין בודקין לכסות, אי תימא קרא ואי תימא סברא, א"ת קרא הכא כתיב הלא פרוס לרעב לחמך פרוס כתיב והכא כתיב [צח]כי תראה ערום וכסיתו לאלתר, אי תימא סברא האי קא מבזי והאי לא קא מבזי, רב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות, אי תימא קרא אי תימא סברא, אי תימא קרא הכא כתיב הלא פרוס לרעב לחמך והכא כתיב כי תראה ערום וכסיתו לכשיראה לך, אי תימא סברא האי מצטער והאי לא מצטער. א"ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, עכשו באין העו"א ונוטלים אותו בזרוע, זכה הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית. ואמר מר עוקבא אעפ"כ נחשב להם לצדקה שנאמר [צט]ונוגשיך צדקה. א"ר יצחק הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות, הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות דכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך וגו' אז תקרא וה' יענה וגו' אז תתענג על ה'. והמפייסו בדברים מתברך בי"א דכתיב ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ, והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו, ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ וגו':

תצב [ק]רבי יהודה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי לעולם לא תהא מצות עני קלה בעיניך שהפסדה עשרים וארבע קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות, עשרים וארבע קללות מנין [קא]הפקד עליו רשע וגו' וכל ענינא, וכל כך למה [קב]יען אשר לא זכר עשות חסד. ומתן שכרה כ"ד ברכות דכתיב הלא פרוס לרעב וגו' אז תתענג על ה' הרי י"ד. ואלין עשר אחרנייתא הן אינון גבי יעקב דכתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך, [קג]יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים וגו', א"ר סימון הלא תפרוס אין כתיב כאן אלא פרוס כבר היא פרוסה מר"ה נגזר על האדם מה שהוא משתכר ומה שהוא מתחסר. רשב"י

דמך

ממ"ק ובמ"ק נד ב"ר פ' פד : נה בראשית לג : נו שם לז : *שם לג : נז רות א : נח מגילה לא : נט דברים י : ס תהלים סח : סא שם קמו : סב ישעיה כו : *שם י : סג מכילתא : סד ישעיה סא : סה שמות כ : סו במדבר יב : סז ישעיה סו : סח תהלים נא : סט שם קא : ע משלי טז : עא דברים ז : עב סוטה ה : עג יבמות סג : עד ויקרא רבה : עה משלי כו : עו שם : עז ברכות לד : עח ישעיה סד : עט ספרי : פ סוטה ה : פא בראשית רבה פ' לב : פב תהלים יא : פג בראשית כב : פד שם ז : פה ילמדנו : פו הושע ב : פז ישעיה יז : פח מדרש שוחר טוב : פט תהלים ב : צ סירותיו קוצים : צא שמות ה : צב מלכים ב יח : צג דניאל ג : צד בבא מציעא לג : צה חגיגה ה : צו איוב יב : צז ב"ב ט : צח ישעיה נח : צט שם ס : ק ויק"ר פ' לד : קא תהלים קט : קב שם : קג בראשית כז :

חלפתא אומר אמר הקב"ה לירושלים על מה הבאתי עליך כל המשפטים הללו בשביל שאמרת לא חטאתי שנאמר [ה]הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי: ולא דרכיכם דרכי. אמר רבי יוסי בן קצרתא בשר ודם עושה לו שביל בהר או בבקעה שמא יכול לעשות במים, אבל הקב"ה כתיב בו [ו]בים דרכך ושבילך במים רבים. דבר אחר מב"ו קוצף על בני אדם טורדן מן המדינה שמא הוא יכול לעשות דרך בים ולהורידן ולשקען בתוכו, אבל הקב"ה אינו כן כעס על המצרים ועשה דרך בים והורידן ושקען בתוכו שנאמר [ז]הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, ומה גדול מכולן [ח]המוציא רכב וסוס. דבר אחר כי לא מחשבותי מחשבותיכם. יוסף מכרוהו למדינים והמדינים למצרים ועד שלא ירד [ט]יוסף ירד יהודה להתקין גואל האחרון זה מלך המשיח, שנאמר [ט]וירד יהודה וכתיב [י]וירד מים עד ים:

תפג [יא]כי כאשר ירד הגשם והשלג.

א"ר יהודה מטרא בעלה דארעא דכתיב והולידה והצמיחה, מאי לשון רביעה שרובע את הקרקע. [יב]אמר ריש לקיש בשעה שהמים מתקשרים בעבים ואין הגשמים יורדים דומים לאשה שמחבלת ואינה יולדת, והיינו דאמר ר"ל משום בר קפרא נאמרה עצירה באשה ונאמרה עצירה ברקיע, נאמרה לידה באשה ונאמרה לידה ברקיע, נאמרה פקידה באשה ונאמרה פקידה ברקיע. נאמרה עצירה באשה דכתיב [יג]כי עצור עצר ה', ברקיע דכתיב [יד]ועצר את השמים, לידה באשה [טו]ותהר ותלד בן, ברקיע דכתיב והולידה והצמיחה. פקידה באשה [טז]וה' פקד את שרה, ברקיע דכתיב [יז]פקדת הארץ ותשוקקה:

תפד [יח]רבי אליעזר ורבי יהושע,

רבי אליעזר אומר כל מה שיש בארץ בריתו מן הארץ וכל מה שיש בשמים בריתו מן השמים ומייתי לה מהכא [יט]הללו את ה' מן השמים וגו' הללו את ה' מן הארץ וגו'. ר' יהושע אומר כל מה שיש בשמים ובארץ בריתו מן השמים ומייתי לה מהכא [כ]כי לשלג יאמר הוא ארץ מה שלג אע"פ שהוייתו בארץ אינו אלא מן השמים כך כל מה שבשמים ובארץ אינו אלא מן השמים, רב הונא בש"ר יוסף אמר כל מה שיש בשמים ובארץ אין בריתו אלא מן הארץ, הה"ד כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים מה הגשם אע"פ שירידתו מן השמים (כח) אין בריתו אלא מן הארץ אף כו', ר' יודן מייתי לה מהכא [כא]הכל היה מן העפר, אמר רב נחמן אפילו גלגל חמה שנאמר (כט) האומר לחרס ולא יזרח: [כב]תחת הנעצוץ יעלה ברוש. אמר רבי שמואל בר נחמני תחת הנעצוץ זה המן הרשע שעשה עצמו עבודה זרה דכתיב [כג]ובכל הנעצוצים. יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנאמר [כד]ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמין מירא דכיא, תחת הסרפד זו ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנאצר הרשע ששרף בית מרפידו של אלהינו דכתיב [כה]ורפידתו זהב, תעלה אסתר הצדקת שנקראת הדסה שנאמר [כו]ויהי אומן את הדסה. והיה לה' לשם זה מקרא מגלה, לאות עולם לא יכרת זה פורים (כתוב ברמז קל"ד):

נן כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה.

[כז]אמר רבי נתן גדולה תשובה שהיא מקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה וגו', דרש רבי יהודה בר אלעאי גדולה צדקה שהיא מקרבת את הישועה שנאמר ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וגו'. [כח]הוא היה אומר עשרה דברים קשים זה מזה; הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אש מפעפעו, אש קשה מים מכבין אותו, מים קשים עב סובלן, עב קשה רוח מפזרתו, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו, שינה קשה מיתה קשה הימנה, וצדקה תציל מכלן שנאמר [ל]וצדקה תציל ממות:

תפה [לא]אשרי אנוש יעשה זאת.

אמר רבי יוחנן כל השומר השבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו. [לב]רבי הונא בשם רבי ירמיה בר אבא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל עמלי תורה, מה טעם [לג]כי בצל החכמה בצל הכסף, וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, [לד]עץ חיים היא למחזיקים בה: [לה]כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו וגו'. א"ר יוחנן משום רשב"י אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות בהלכתן מיד היו נגאלין שנאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי. ובני הנכר (כתוב ברמז תנ"ט): [לו]והביאותים אל הר קדשי, אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, בבית תפלתם לא נאמר אלא בבית תפלתי מלמד שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין, וכיון שבא דוד באת תפלה שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, וכיון שבאת תפלה באת עבודה עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי, לכך התקינו את צמח דוד, ולירושלים, שומע תפלה, רצה: [לז]צופיו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים, וכי יש כלב אלם והלא שנו רבותינו על כלב שהוא פקח, אלא מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה (ל) וסוכר את פיו כך היו [צופי] ישראל פקחים חוזים כנביאים, אלא שוכבים אוהבי לנום. ד"א יודעים הוו מה עתיד להגיעם באחרונה והיו מאלמים בעצמן. [לח]והכלבים עזי נפש. הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר [לט]ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב, קודם שיקדמנו פסוק אחר והכלבים עזי נפש:

תפו נז הצדיק אבד ואין איש שם על לב.

[מ]ת"ר כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם, אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם, רשע בא לעולם רעה בא לעולם שנאמר [מא]בבא רשע בא גם בוז, אבד רשע מן העולם טובה באה לעולם שנאמר [מב]באבוד רשעים רנה, צדיק אבד מן העולם רעה בא לעולם שנאמר הצדיק אבד וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק, צדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנאמר [מג]זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו. [מד]שנו רבותינו כשנהרג רבן שמעון ורבי ישמעאל אמר להם ר' עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות שאילו טובה עתידה לבא בדורנו לא היו מקבלים (אלא) רבי ישמעאל ורבן שמעון, ועכשו גלוי וידוע לפני שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו ונסתלקו אלו מבינותינו לקיים מה שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב:

תפז יבא שלום ינוחו על משכבותם.

[מה]אמר רבי חייא בר גמדא אמר רבי יוסי בן שאול אמר רבי בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע צדיק פלוני בא, אומר להם יבואו צדיקים ויצאו לקראתו ואומרים לו יבא שלום ינוחו על משכבותם. אמר רבי אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו. אחת אומרת לו יבא שלום. ואחת אומרת לו הולך נכוחו. ואחת אומרת יבא שלום ינוחו על משכבותם, בשעה שהרשע נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאים לקראתו. אחד אומרת לו *אין שלום אמר ה' לרשעים. ואחת אומרת לו [מו]למעצבה תשכבון. ואחת אומרת לו [מז]לך ורד והשכבה את ערלים. [מח]גדול השלום שנתן בחלקן של צדיקים שנאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם: [מט]הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים. אמר רבי יוחנן כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה שנאמר [נ]וירע בעיני ה' אשר עשה וגו', רבי יצחק בשם רבי אמי אמר כאלו שופך דמים שנאמר הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים, אל תקרי שוחטי אלא סוחטי. רב אשי אמר כאלו עובד ע"א כתיב הכא תחת כל עץ רענן וכתיב התם [נא]על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן:

תפח [נב]ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך.

שנו רבותינו הגליונים וספרי מינים אין מצילין אותם מפני הדליקה. ר' יוסי אומר אף בחול קודר האזכרות שבהם וגונז והשאר ישרפו. אמר רבי טרפון יקפח את בניו שאם יבאו לידי שאני שורפן עם האזכרות שבהם, שאפילו אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית ע"א ואין נכנס לבתיהם של אלו. שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין, ועליהם אמר ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. א"ר ישמעאל ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, הללו שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו, ועליהם אמר דוד [נג]הלא משנאיך ה' אשנא, וכשם שאין מצילין אותן מן הדליקה כך אין מצילין אותן מן הנהר ומן המפולת ולא מדבר המאבדן:

בזעקך

ממ"ק ובמ"ק ה ירמיה ב: ו תהלים עז: ז ישעיה מג: ח שם: ט בראשית לח: י תהלים עב: יא תענית ו: יב שם ח: יג בראשית כ: יד דברים יא:
טו' בראשית לח, דה"א ז, ישעיה ח, הושע א: טז בראשית כא: יז תהלים סה: יח בראשית רבה: יט תהלים קמח: כ איוב לז: כא קהלת ג:
כב איוב ט: כג מגילה י: כד ישעיה ז: כה שמות ל: כו שה"ש ג: כז מגילה כ: כח יומא פז: כט בבא בתרא י: ל משלי י: לא שבת קיח:
לב ויקרא רבה: לג קהלת ז: לד משלי ג: לה שבת קיח: לו ברכות ז: לז ילמדנו: לח ברכות נז: לט שמות יא: מ סנהדרין קיג: מא משלי יח:
מב שם יא: מג בראשית ה: מד מכילתא: מה כתובות קד: *ישעיה מח: מו שם נ: מז יחזקאל לב: מח ספרי: מט נדה יג: נ בראשית לח:
נא דברים יב: נב שבת קמ: נג תהלים קלט:

זית רענן (כח) אין בריתו אלא מן הארץ, דס"ל ממימי אוקינוס הוא שותה: (כט) האומר לחרס, ומדקרי לחמה חרס ש"מ שהוא מין האדמה ככלי חרס:
(ל) וסוכר את פיו, שאינו מנבח עוד כך הנביאים נטלו פרוסה ולא הוכיחו והיו מאלמים בעצמן, פי' שעשו עצמן אלמים ולא אמרו:

ובדיק. מאי ושעריך לאבני אקדח, כי הא דר' יוחנן הוה יתיב וקא דריש עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות של שלשים על שלשים וחוקק בהן עשר ברום עשרים ומעמידם בשערי ירושלים, לגלג עליו אותו תלמיד וכו' עד ועשאו גל של עצמות. מיתיבי [סב]ואולך אתכם קוממיות, ר"מ אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון, ר' יהודה אומר מאה אמה כתבנית היכל וכותליו שנאמר [סג]אשר בנינו כנטיעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל, הנך [סד]לכוי דבי זיקי: וכל גבולך לאבני חפץ. [סה]אמר רבי בנימין לוי עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות וכל ישראל באים ונוטלים חפציהם מהם, לפי שישראל בעולם הזה מתחמים *באבנים ובצרורות, אבל לעתיד לבא מתחמין באבנים טובות ובמרגליות, הה"ד וכל גבולך לאבני חפץ. א"ר לוי עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים (כד) י"ב מיל על י"ח מיל אבנים טובות ומרגליות, לפי שבעולם הזה אדם חייב לחברו הוא אומר לו לך נדון אצל הדיין פעמים שהוא עושה שלום ביניהם פעמים שאינו עושה שלום ביניהם, לית תרתין אפין נפקי מרציין, אבל לעתיד לבא אדם חייב לחברו והוא אומר לו לך נדון אצל המשיח בירושלים, וכיון שמגיעים אצל תחומי ירושלים הם מוצאים אותם מלאים אבנים טובות ומרגליות והוא נסיב תרתין מנהון, וא"ל יתר מאלין אני חייב לך והוא אומר לו אף לא כדין יהא שרי לך יהא שביק לך, הה"ד [סו]השם גבולך שלום:

תעט [סז]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך. גדול השלום שנתן ללומדי התורה שנאמר וכל בניך למודי ה' וגו'. וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. ארבעה רוב שלומות הם [סח]יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח, [סט]שלום רב לאוהבי תורתך, [ע]וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום, והדין וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך:

[עא]אמר הקב"ה בעולם הזה ישראל למדים תורה מבשר ודם לפיכך משכחין אותה שנתנה על ידי משה שהיה בשר ודם וכשם שבשר ודם עובר כך למודו עובר שנאמר [עב]התעיף עיניך בו ואיננו, אבל לעתיד לבא אין ישראל למדין אלא מפיו של הקב"ה שנאמר וכל בניך למודי ה', וכן הוא אומר [עג]לא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו, וכשם שהאלהים חי וקיים לעולם כך למודו מה שלמדים ממנו אינם שוכחים לעולם שנאמר [עד]וירשו בית יעקב את מורשיהם, ואין מורשיהם אלא תורה שנאמר [עה]תורה צוה לנו משה מורשה: מי גר אתך עליך יפול. [עו]ת"ר אין מקבלים גרים לימות המשיח, כיוצא בו לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה אלא שנעשו גרים גרורים, אמר רבי אלעזר מאי קראה מי גר אתך עליך יפול, גר אתך בעניותך, יפול בעשירותך:

נה הוי כל צמא לכו למים. [עז]תנא דבי רבי ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נמוח, אם ברזל הוא מתפוצץ דכתיב הוי כל צמא לכו למים, וכתיב [עח]הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע. [עט]רבי חנינא בר פפא רמי כתיב [פ]לקראת צמא התיו מים וכתיב הוי כל צמא לכו למים, אם ת"ח הגון הוא לקראת צמא התיו מים ואם לאו הוי כל צמא לכו למים:

תפ רבי חנינא בר אידי אמר למה נמשלו דברי תורה למים, לומר לך מה המים מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך אף דברי תורה מניחים מי שדעתו גבוה עליו והולכים אצל מי שדעתו שפלה. אמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו מים ויין וחלב, לומר לך מה שלשה משקין הללו נפסלין בהוסח דעת אף דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח דעת. דבר אחר מה שלשה משקין הללו אין מתקיימים אלא בפחות שבכלים, כך דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה עליו. *נמשלו דברי תורה למים [פא]שתה מים מבורך, מה מים חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם שנאמר [פב]כי חיים הם למוצאיהם, מה מים מעלין את האדם מטומאה לטהרה כך דברי תורה [פג]אמרות ה' אמרות טהורות, מה מים משיבים נפשו של אדם כך דברי תורה [פד]תורת ה' תמימה משיבת נפש, מה מים חנם לעולם אף דברי תורה הוי כל צמא לכו למים, אי מה המים (כה) אין להם דמים אף דברי תורה כן, ת"ל [פה]יקרה היא מפנינים, אי מה מים אין משמחים את הלב אף דברי תורה אין משמחין את הלב, ת"ל [פו]כי טובים דודיך מיין, מה יין משמח את הלב אף דברי תורה משמחין את הלב [פז]פקודי ה' ישרים משמחי לב, מה יין אי אתה טועם טעם בתחלתו וכל זמן שהוא מתיישן בקנקן הוא משתבח כך דברי תורה כל זמן שהם מתישנים בגוף משתבחים שנאמר [פח]בישישים חכמה, מה יין אי אפשר להתקיים לא בכלי כסף ולא בכלי זהב אלא בכלי חרס כך תלמיד חכם, אי מה יין רע לראש ורע לגוף אף דברי תורה כן, ת"ל [פט]לריח שמניך טובים, מה שמן יפה לראש ויפה לגוף כך דברי תורה *כי לוית חן הם לראשך, ואומר [צ]תתן לראשך לוית חן, מה שמן תחלתו מר וסופו מתוק אף ד"ת אדם מצטער בתחלתן, מה שמן אין יכול להתערב במשקין אחרים אף ישראל [צא]ואבדיל אתכם מן העמים, מה השמן נעשה עליון אף ישראל [צב]ונתנך ה' אלהיך עליון, אי מה שמן אין מתוק בפה אף ד"ת כן ת"ל [צג]ומתוקים מדבש ונפת צופים, ואומר [צד]דבש וחלב תחת לשונך. [צה]מה המים נתנים מלמעלה אף דברי תורה נתנים מלמעלה [צו]מן השמים דברתי עמכם, מה המים מכסים ערותו של ים *כמים לים מכסים כך דברי תורה [צז]על כל פשעים תכסה אהבה. [צח]מה המים יורדים טיפים ונעשים נחלים נחלים, כך ד"ת שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שנעשה כמעיין נובע, מה מים מגדלים את הצמחים אף ד"ת מגדלים כל מי שעמל בהם שנאמר [צט]בי מלכים ימלוכו, מה המים (כו) אין הגדול מתבייש לומר לקטן השקני מים כך דברי תורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או הלכה אחת. [ק]רבי שמעון בן יוחאי אומר שלשה כתרים הם, כתר כהונה אפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו כתר כהונה שנאמר [קא]והיתה לו ולזרעו אחריו. כתר מלכות אפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו שנאמר [קב]ודוד עבדי נשיא להם עד עולם, אבל כתר תורה אינו כן כל מי שרוצה ליטול יבא ויטול שנאמר לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב: [קג]הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם. אמר רב האזן לגוף [קד]כקנקל לכלים, מה קנקל הזה כלים נתונים עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מרגישים כך רמ"ח אבריו של אדם על ידי האזן כולם חיים:

תפא דרשו ה' בהמצאו, [קה]אמר רבי שמואל בר אניא משמיה דרב מנין לגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם שמתקרע שנאמר [קו]מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, והא כתיב דרשו ה' בהמצאו, התם ביחיד, ויחיד אימת א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליוה"כ (כתוב ברמז צ' וברמז תק"ט). [קז]רבי ירמיה בש"ר אבהו אמר דרשו ה' בהמצאו היכן הוא מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. קראוהו בהיותו קרוב היכן הוא קרוב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אר"א ולא עוד אלא שהקב"ה עומד על גבם מה טעם [קח]אלהים נצב בעדת אל. א"ר יוחנן ברית כרותה היא כל היגע בתלמודו בב"ה לא במהרה הוא שוכח, והיגע בתלמודו בצנעא לא במהרה הוא שוכח מה טעם [קט]ואת צנועים חכמה: [קי]יעזוב רשע דרכו. א"ר ביבי בר אבינא כיצד צריך אדם להתודות ערב יוה"כ, צריך לומר מודה אני את כל אשר עשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו יר"מ ה' אלהי שתמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל חטאותי: וישוב אל ה' וירחמהו, ר' יצחק אומר כאדם שהוא [א]מלחים שני נסרים ומדביקן זה לזה, ר' יוסי בר חנינא אמר כאדם שהוא מלחים שני כרעי המטה ומדביקן זה לזה. ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, ר' סימון בש"ר זירא הקב"ה ויתר לנו סליחה אחת משלו (כז) זו עשירית האיפה [ב]ונפש כי תקריב. וישוב אל ה' (כתוב ברמז ת"ט):

תפב [ג]כי לא מחשבותי מחשבותיכם. ב"ו כשהוא יושב ודן אומר לו אמור הרגתי או לא הרגתי. אם אומר הרגתי הדיין הורגו ואם לא הודה אינו הורגו, אבל הקב"ה אינו כן מי שמודה הקב"ה מרחם עליו שנאמר [ד]ומודה ועוזב ירוחם. ר' שמעון בן חלפתא

ממ"ק ובמ"ק סב ויקרא כו: סג תהלים קמ: סד כוי דבי זיקי תלונות לאויר: סה פסיקתא: *מתחמים עושים תחומים: סו תהלים קמד: סז מדרש: סח תהלים עב: סט שם קיט: ע שם לז: עא ילמדנו: עב משלי כג: עג ירמיה לא: עד עובדיה א: עה דברים לג: עו יבמות כד: עז סוכה נב: עח ירמיה כג: עט תענית ז: פ ישעיה כא: *ספרי: פא משלי ס: פב שם: פג תהלים יב: פד שם יט: פה משלי ג: פו שה"ש א: פז תהלים יט: פח איוב יב: פט שה"ש א: *משלי א: צ שם ד: צא ויקרא כ: צב דברים כח: צג תהלים יט: צד שה"ש ד: צה פסיקתא רבתי: צו שמות כ: *ישעיה יא: צז משלי י: צח מדרש בו"ט: צט משלי ח: ק אבות דר"נ: קא במדבר כה: קב יחזקאל לז: קג פסיקתא: קד קנקל כלי עשוי כמכבר שעליו סוו מניחים בגדים לעשן מתחתם עצי בשמים: קה ר"ה יח: קו דברים ד: קז ירושלמי דברכות פ"ה: קח תהלים פב: קט משלי יא: קי ויקרא רבה: א מלחים מלבק: ב ויקרא ב: ג מדרש: ד משלי כח:

זית רענן (כד) י"ב מיל על י"ח מיל, נ"ל דצ"ל איפכא י"ח מיל על י"ב מיל דהיינו שארכם יהית י"ח מיל ורחבן י"ב מיל: (כה) אין להם דמים אף ד"ת כן, פי' שאם אי אתה מוצא מי שילמוד אותך בחנם לא תתן לו שכר ת"ל וכו': (כו) אין הגדול מתבייש, אבל גבי משקין הגדול מתבייש לומר לקטן תן לי משקה זו דהוי כשואל ממנו מתנה משא"כ מים הוא בחנם: (כז) זו עשירית האיפה, נ"ל דהיינו עשירית האיפה שהיה כה"ג מקריב בכל יום דישראל הביאו מנחתם והקב"ה מותר להם עוד עשירית האיפה שלא נתנו משלהם:

מכתי. משכתיו מן היסורין, אמרין למלך המשיח היכן את מבקש לדור אמר אוף דא צריכא שאיל [כח]על ציון הר קדשי, כשם שחייבין על מחיצתו והוא בנוי כך הם חייבין על מחיצתו והוא חרב:

[כט]וה' חפץ דכאו. אמר רבה בר רב הונא מי שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי, יכול אפילו לא קבלן מאהבה, ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם מדעת אף יסורין מדעת, ואם קבלן עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים, ולא עוד אלא שלמודו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח (כתוב ברמז תמ"ב): [ל]לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל. דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה, אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימות אלא בארץ אכנס אני כדי שיתקיימו כלם על ידי, א"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא ליטול שכר מעלה אני עליך כאלו עשיתם שנאמר לכן אחלק לו ברבים, יכול כאחרונים ולא כראשונים, ת"ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהם עצומים בתורה ובמצות. תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר [לא]ואם אין מחני נא וגו'. ואת פושעים נמנה שנמנה ממתי מדבר. והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל. ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה, ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [לב]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תפגע בי. [לג]דבר אחר לכן אחלק לו ברבים שעתיד משה ליכנס בראש כל חבורה וחבורה, בראש חבורה של בעלי מקרא, בראש חבורה של בעלי משנה, בראש חבורה של בעלי גמרא, וליטול עם כל אחד ואחד שכר, וכה"א [לד]ויתא ראשי עם:

נד רני עקרה לא ילדה. [לה]מושיבי עקרת הבית זו ציון. רני עקרה לא ילדה אם הבנים שמחה (כתוב ברמז תתע"ג):

[לו]ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, א"ר ראובן (כא) הרי (נא) [אני] עקרה. אר"מ רני עקרה. עקורה, אומה דעקרוה עו"א, הה"ד [לז]זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים וגו'. לא ילדה (כתוב ברמז ע"ז): פצחי רנה וצהלי. בעשרה לשונות נקראת נבואה, גילה, שמחה, עליסה, עליצה, פצחה, רנה, צהלה, חדוה, דיצה:

תעז כי רבים בני שוממה מבני בעולה. אמר רבי אבא בר כהנא כתיב [לח]ומדברך נאוה אפילו מדבר, חייבין על מחיצתו והוא חרב כשם שחייבין על מחיצתו והוא בנוי, א"ר לוי בבנינה העמידה לי רשעים כגון אחז מנשה אמון, בחורבנה העמידה לי צדיקים כגון דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו:

רני עקרה. [לט]אמר לה מינאי [מ]לברוריא משום דלא ילדה רני, א"ל שטיא שפיל לסופיה דקרא כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה', אלא רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו: [מא]כי ימין ושמאל תפרוצי. ר' יוסי בר חנינא אמר אף חלוקי יחזקאל הראה לו הקב"ה ליעקב [מב]ופרצת ימה וקדמה, והלא לא פירש יחזקאל אלא מן המזרח למערב, בא ישעיהו ופירש כי ימין ושמאל תפרוצי: כי בעליך עשיך. [מג]מתני ליה רבי יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר [מד]יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. א"ר שמואל בר אויא משמיה דרב אשה גולם היא ואינה מחזקת טובה אלא למי שעשאה כלי שנאמר כי בעליך עשיך: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי. [מה]זה שאמר הכתוב [מו]לכל זמן ועת לכל חפץ, זמן היה לנח ליכנס לתבה שנאמר [מז]בא אתה וכל ביתך אל התבה, וזמן היה לו שיצא הימנה שנאמר [מח]צא מן התבה, משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר במקומו כיון שבא אמר צא ממקומך [כך נח צא מן התבה] ולא קבל לצאת אמר אצא ואהיה פרה ורבה למארה עד שנשבע לו שאינו מביא מבול לעולם שנאמר כי מי נח זאת לי וגו': כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. רבי יהודה בר חנן בשם רבי ברכיה אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה לך הדבק בגמילות חסדים, הה"ד כי ההרים ימושו אלו האבות, והגבעות תמוטינה אלו האמהות, וחסדי מאתך לא ימוש אמר רבי אחאי (כב) לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין וכה"א [מט]כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך וגו' (כתוב ברמז רצ"ה):

תעח [נ]עניה סערה לא נחמה, [נא]בני איש עד מה כבודי לכלמה, בני איש אלו עובדי אלילים למה הוא קורא אותם בני איש שהם באים מבני בניו של נח הדא הוא דכתיב [נב]נח איש צדיק. עד מה כבודי לכלימה זה בית המקדש דכתיב ביה [נג]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, אמר הקב"ה עד מתי אתם מכלימים בכבודו של בית המקדש מרקקין בו מטנפין בו מעברין בו עורותיהם ומעמידין בו אלילים, תאהבון ריק מרדפין אחר דברים של ריקנות, [נד]אלהים עזבו שכחו אין השכינה חוזרת לו מעתה אלא תבקשו כזב סלה מה אתם סבורין על שסלקתי שכינה מתוכן לפי שעה שהיא לעולם, *ודעו כי הפלה ה' חסיד לו כבר בשרני ע"י ישעיה הנביא ואמר עניה סערה לא נחמה וגו', עניה מן הצדיקים עניה מן התורה. עניה ממצות ומעשים טובים, סוערה מערערתא שערערוה עובדי אלילים הדא הוא דכתיב [נה]זכור ה' לבני אדום וגו'. לא נחמה (כתוב ברמז ע"ז): הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. כהדין כחלא כמה דאת אמר [נו]ותשם בפוך עיניה. ויסדתיך בספירים סנפירינון. רבי יהודה ורבי פנחס, רבי יהודה אומר (כג) כל גזירה וגזירה שעתידה להנתן בירושלים תהא נאה כסנפירינון הזה. א"ר פנחס תאמר שהסנפירינון הזה רך הוא, מעשה באחד שירד לרומי למכור סנפירינון אמר לו הלוקח על מנת לבדוק אמר לו על מנת כן, מה עשה נטלו והניחו על הסדן והיה מכה עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר לא חסר: ושמתי כדכד, רבי אבא בר כהנא אמר כדין וכדין, רבי לוי אמר [נז]כדכדיינון, רבי יהושע בן לוי אמר כדכודי, רבי יהודה בן לוי קם עם אליהו ז"ל א"ל לית מרי מחמי לי הדין כדכודי א"ל אין והראה לו ע"י נס. מעשה בספינה שהיתה מפרשת בים הגדול והיתה כולה נכרים, והיה בה תינוק יהודי אחד ובא עליה סער גדול בים, אתגלי אליהו ז"ל על ההוא ינוקא, א"ל זיל בשליחותי לגבי רבי יהושע בן לוי ומחמי ליה אינון כדכודי ואנא משזיב להדא אלפא בזכותך, א"ל רבי יהושע גדול הדור הוא לית הוא מהימן יתי, א"ל ענוון סגיא הוא ומהימני יתך, וכד תחמי יתיה לא תחמי ליה קדם בר נש אלא דבריה למערתא רחיקא מן לוד תלתא מילין ותחמי ליה יתהון תמן, מיד נעשה נס ויצא משם בשלום, אזל ההוא ינוקא לגבי רבי יהושע בן לוי ואשכחיה יתיב במתיבתא רבא דלוד, א"ל מרי מילתא אית לי למימר לך, קם ליה רבי יהושע בן לוי איתא חמון ענותנותיה דרבי יהושע בן לוי דאזיל בתריה מהלך תלתא מילין גלא. א"ל מה את בעי, וכיון דמטון למערתא א"ל מרי אילין אינון אבני כדכודי, וכד חמי יתהון ליה הבהיקה כל לוד מאורו והשליכן לארץ ונגנזו: שמשותיך, שורותיך ושעריך לאבני אקדח, רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק עתיד הקב"ה לעשות שער המזרח של בית המקדש הוא ושני [נח]פשפשין אבן אחת של מרגליות, ר' יוחנן הוה יתיב ודריש גבי כנישתא בצפורי עתיד הקב"ה לעשות שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפשין אבן אחת של מרגלית, הוה תמן חד אפיקורוס אמר אפילו כהדא ביעתא השפנינא לית אנן משכחין והדין יתיב ואמר הכדין. עם כשהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום וראה מלאכי השרת [נט]מסתתין בו מגלפים בו מסרגין בו, אמר להם מהו זה, אמרו לו זה שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפשין אבן אחת של מרגלית, א"ל סבא סבא כל מה דאת יכיל *למגלג גלוג למשבחא שבח דאלולא חמון עיני לא הוינא מהימנא, א"ל ואילו לא חמון עינך לא הויתא מהימנא למילי דאוריתא תלא עינוי ואסתכל ביה מיד נעשה גל של עצמות. מעשה בחסיד אחד דהוה מטיל *בשוניתא דימא דחיפא והרהר בלבו ואמר תאמר שהקב"ה עתיד לעשות שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפשיו אבן אחת של מרגליות, מיד יצתה בת קול ואמרה אלולא שאתה חסיד גמור כבר היתה מדת הדין פוגעת באותו האיש, העולם כלו בראתי בששה ימים דכתיב [ס]כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ושער המזרח של בית המקדש אי אפשר לעשות הוא ושני פשפשים אבן אחת של מרגליות, מיד בקש רחמים על עצמו ואמר רבון העולמים אע"פ שבלבי הרהרתי בשפתי לא דברתי, מיד נעשה לו נס ונבקע הים לו וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו, ואמר להם מה הוא זה, אמרו לו זה שער המזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפשין אבן אחת של מרגלית: [סא]ושמתי כדכד שמשותיך, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן פליגי בה תרין מלאכי ברקיעא ומאן אינון מיכאל וגבריאל, ואמרי לה תרין אמוראי במערבא ומאן אינון יהודה וחזקיה בני ר' חייא, חד אמר של שוהם, וחד אמר של ישפה, אמר להם הקב"ה יהון כדין וכדין

ממ"ק ובמ"ק כח תהלים ב: כט ברכות ס: ל סוטה יד: לא שמות לב: לב ירמיה ד: לג ספרי: לד דברים לג: לה תהלים קיג: לו פסיקתא, ישעיה מט: לז תהלים קלז: לח שה"ש ד: לט ברכות י: מ ברוריא שם אשת ר"מ: מא ברכות רבה פ' סט: מב בראשית כח: מג סנהדרין כב: מד משלי ה: מה בראשית רבה פרשה לד: מו קהלת ג: מז בראשית ז: מח שם ח: מט דברים ד: נ מדרש: נא תהלים ד: נב בראשית ו: נג ירמיה יז: נד תהלים עא: *שם ד: נה שם קלז: נו מלכים ב ט: נז כדכדיינון, כדכודי, שמות אבנים טובות: נח פשפשין פתחים: נט מסתתין וכו' ענין חקיקה ומלאכה באבנים: *למגלג לשון ספור דברים: *בשוניתא לשון סיס: ס בראשית ב: סא ב"ל עם:

ית רענן (כא) הרי נא עקרה, פי' הרי לך עכשיו עקרה ראה כמה בנים ילדה, ודריש רני לשון הרי נא: (כב) לעולם זכות אבות קיימת, עי' פ"י דשבת: (כג) כל גזירה וגזירה, לשון זיו הוא כדאיתא באהלות הזיו והגזירות:

ילדים (כתוב ברמז ע"ז): הוא מנחמכם, הוא מנהמכם, רבי מנחמא בשם רבי אבין מאותה נהימה שנהמתם בסיני ואמרתם [צו]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אנכי אנכי הוא מנחמכם. מי את ותיראי לא את שאמרת לי בים [צז]מי כמכה. ותיראי מאנוש ימות למה את מתיראת שמא אין את יודעת מי את, אין את בתו של אברהם יצחק ויעקב בתם של שלשה הררי עולם את ואת מתיראת מן בריה ומן אנוש אנוש שהיום חי ומחר הוא מת, אין את יודעת מה עשיתי לכל אותם שנזדווגו להם, אמרפל שנזדווג לאברהם פלשתים ואבימלך שנזדוגו ליצחק, עשו שנזדווג ליעקב הפלתי אותם בידם, כך כל מי שיבא ויזדווג לכם נופל לפניכם. ד"א מאנוש ימות, א"ר יהודה בר ר"ש למי שהיה רואה תולעת והיה מתירא ממנו רואה אותה כגחלת ונקראת גומרת לילה א"ל מזו אתה מתירא בלילה היא גחלת ויוקדת יבא הבקר ואתה רואה שאינה אלא תולעת, [צח]אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה, אמרו לפניו רבש"ע והרי שעבודם של מלכיות קשה הוא, א"ל מפני שהעוה"ז לילה הוא ושולטים בו יבא הבקר ואתם רואים אותם ואינם אלא תולעת: ותשכח ה' עושך. בצרת המן הכתוב מדבר שנתייראו לשעה אחת ונתיאשו מן הגאולה, אמר רשב"נ ראויים היו ישראל שלא להגאל מצרת המן אלולא שהסכימו לדעת יעקב אביהם ששמע מפי הדבור [צט]הנה אנכי עמך, ונתירא מן עשו [ק]ויירא יעקב מאד ויצר לו: נוטה שמים ויוסד ארץ, אמר לו הקב"ה שכחתם מה שאמרתי לירמיה [קא]אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו וגו' רואים את השמים במקומם ואתם מתיראים. ותפחד תמיד כל היום *פרוזדוגמא שלו פרוסה בחדש הראשון הוא חדש ניסן והיו מתבהלים בכל יום. מפני חמת המציק זה המן [קב]וימלא המן על מרדכי חמה, איש צר ואויב. מפני חמת המציק מהר צועה להפתח וגו', אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו להפתח בשביל שלא ימות ורץ לכל מקום שלא יחסר לחמו ואתם מתיראים ממנו (כתוב לעיל ברמז תמ"ב). [קג]אמר רב שיזבי בשם רבי אלעזר בן עזריה קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר מהר צועה להפתח וגו' וכתיב בתריה ואנכי ה' אלהיך רוגע הים. רבי חמא בר חנינא אמר יותר מקריעת ים סוף דהא כתיב בתריה רוגע הים, אמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה קשים נקביו של אדם מיום המיתה שנאמר מהר צועה להפתח וגו'. [קד]ולא יחסר לחמו ואנכי ה' אלהיך רוגע הים למה סמך יציאת מצרים ללחם, אלא כשם שעשה הקב"ה כמה נסים לגאול את ישראל כך הוא עושה בפרוסה הזו. א"ר שמואל בר נחמני קשה היא הפרוסה מן הגאולה, אתה מוצא הגאולה תלה במלאך [קה]המלאך הגואל אותי, אבל כשבא לפרוסה כתיב [קו]האלהים הרועה אותי: ויהמו גליו ה' צבאות שמו, וכי מה ראה הים וברח, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר מקלו של משה, ר' נחמיה אמר שם המפורש היה חקוק עליו ה' צבאות שמו ראה וברח:

תעה ויהמו גליו ה' צבאות שמו. [קז]אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא האי גלא דאתי לטבועי ספינתא אית ליה ברישא [קח]צוציתא דנורא חיוורתי ואית לן אלוותא דחקיק עלייהו אהיה אשר אהיה יה ה' צבאות מחינן ליה בגווה ונייח, ואמר רבה אשתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומיה דגלא תלת מאה פרסי, זימנא חד הוה קאזלינן בספינתא ודלינן גלא לעילאי עד דחזינן בי מרבעתא דכוכבא זוטא כמבדר בזרא ארבעין גריוי דחרדלא אלמלי דלינן טפי הוה קלינן מהבליה, רמא ליה קלא גלא לחבריה שבקת מידי בעלמא דלא איחריב אחריבתיה, אמר ליה תא חזי גבורתא דמרך דאפילו מלא חוטא דחלא לא עברי דכתיב [קט]האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו: ואשים דברי בפיך. [קי]תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי שלשתם בפסוק אחד ואשים דברי בפיך אלו דברי תורה, ובצל ידי כסיתיך אלו גמילות חסדים שכל העוסק בגמילות חסדים זוכה לחסות בצלו של הקב"ה הה"ד [א]מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. (יח) לנטוע שמים וליסוד ארץ וגו' אלו הקרבנות. [ב]ר' הונא בשם ר' אחא עוברי הים פירשו אותו [ג]נחית בחסדך עם זו גאלת זו גמילות חסדים, נהלת בעזך זו תורה [ד]ה' עוז לעמו יתן, ועדין העולם מתמוטט ואימתי נתבסס כשבאו אל נוה קדשך כו': ולאמר לציון עמי אתה, אמר ר' חנינא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום שנקראו ישראל ציון והיכן מצינו כאן ולאמר לציון עמי אתה. בזכות התורה נבראו שמים וארץ שנאמר ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ. ד"א בזכות ציון נבראו שמים וארץ שנאמר ולאמר לציון עמי אתה: [ה]לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין. א"ר ששת בשם ראב"ע יכולני לפטור את כל העולם כלו מיום הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשו שנאמר לכן שמעי נא זאת עניה וגו', מיתיבי שכור מקחו מקח וממכרו ממכר, עבר עבירה שיש בה מיתה ממיתין אותו מלקות מלקין אותו, כללו של דבר הרי הוא כפקח לכל דבריו אלא שפטור מן התפלה, מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה, א"ר חנינא לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט אבל הגיע פטור מכולם. [ו]א"ר זריקא ור' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי המיצר אסור להתפלל מה טעם שנאמר לכן שמעי נא זאת עניה וגו'. [ז]ושמתיה ביד מוגיך, אלין דמגיין ביך אפילו כן לטבתיך, מקשקשין לך מחוביך, כמד"א [ח]ברביבים תמוגגנה צמחה תברך: אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים בהם היו מרביצים אותם בפלטיות ומעברין [ט]רדיא עלייהו. ר' עזריה בשם ר' אחא הא סימן טוב מה פלטיא זו מכלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת כך בניך מכלים עונותיהם והם קיימים לעולם דכתיב [יא]ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו כך בניך מסוף העולם ועד סופו, מה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים כך בניך אינם מתברכים אלא בזכות התורה שנמשלה למים, מה עפר מכלה כלי מתכות והיא קיימת לעולם כך בניך עובדי אלילים בטלים והם קיימים לעולם, מה עפר הארץ עשוי דיש כך בניך עשויים דיש למלכיות:

נב התנערי מעפר (כתוב ברמז תכ"ט). חנם נמכרתם (כתוב בירמיה ברמז ר"ע וביחזקאל ברמז שס"ח): ועתה מה לי פה נאם ה' כי לקח עמי חנם (כתוב ברמז תכ"ה): [יב]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. הרואה הר בחלום ישכים ויאמר מה נאוו על ההרים קודם שיקדמנו פסוק אחר [יג]על ההרים אשא בכי ונהי. [יד]בשעה שהקב"ה גואל את ישראל שלשה ימים קודם שיבא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם וא"ל הרי א"י עד מתי אתם עומדים בארץ ציה ושממה וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו, ואחר כך א"ל בא שלום לעולם בא שלום לעולם שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום, כיון ששמעו רשעים הם שמחים ואומרים זה לזה בא שלום לנו. ביום שני בא ועומד על הרי ישראל ואומר באה טובה לעולם באה טובה לעולם שנאמר מבשר טוב. ביום שלישי בא ועומד על הרי ישראל ואומר באת ישועה לעולם באת ישועה לעולם שנאמר משמיע ישועה, וכיון שהוא רואה את הרשעים שהם אומרים כך אומר לציון מלך אלהיך. [טו]קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מכאן לתחיית המתים מן התורה רננו לא נאמר אלא ירננו. וא"ר חייא בר א"ר יוחנן עתידים כל הנביאים כולם לומר שירה בקול אחד שנאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו. כי עין בעין יראו (כתוב ברמז תכ"ה). חשף ה' את זרוע קדשו (כתוב ברמז ל"ג):

תעו [טז]כי לא בחפזון תצאו. לפי שנאמר בגאולת מצרים [יז]ואכלתם אותו בחפזון זה (יט) חפזון מצרים, ר' יהושע בן קרחה אומר זה חפזון ישראל, אבא חנן משום ר"א אומר זה חפזון שכינה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [יח]קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים, יכול אף לע"ל כן יהיה בחפזון, ת"ל כי לא בחפזון תצאו: [יט]הנה ישכיל עבדי. זה מלך המשיח, ירום ונשא וגבה מאד, ירום מן אברהם שכתוב בו [כ]הרמותי ידי אל ה'. ונשא ממשה שכתוב בו [כא]כי תאמר אלי שאהו בחיקך, וגבה ממלאכי השרת שנאמר בהם [כב]וגביהם וגובה להם, וכה"א [כג]מי אתה הר הגדול וגו' שהוא גדול מן האבות:

נג [כד]והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו, רב הונא בשם רבי אחא לשלשה חלקים נתחלקו היסורין, אחד לדורות ולאבות, ואחד לדורו (כ) של המרה, ואחד למלך המשיח ואומר [כה]ואני נסכתי מלכי השתיתיו כד"א [כו]ויסע וגו' הארג (עם) ואת המסכת, מסכתיו, כמד"א [כז]וסוך לא סכתי

במ"ק ובמ"ק צו שמות כד: צז שם טו: צח איוב כה: צט בראשית כח: ק שם לב: קא ירמיה לא: *פרוזדוגמא פקודה: קב אסתר ה: קג פסחים קיח: קד פסיקתא רבתי: קה בראשית מח: קו שם מה: קז ב"ב עג: קח צוציתא דנורא גילון אש: קט ירמיה ה: קי ירושלמי דתענית פרק ד: א תהלים לו: ב פסיקתא: ג שמות טו: ד תהלים כט: ה תנחומא: ו עירובין סד: ז ירושלמי דברכות פ"ה: ח בראשית רבה פרשה מא: ט תהלים סה: י רדיא כלי מחרישה: יא תהלים סה: יב ברכות נז: יג ירמיה ט: יד פסיקתא רבתי: טו סנהדרין לא: טז מכילתא: יז שמות יב: יח שה"ש ב: יט תנחומא: כ בראשית יד: כא במדבר יא: כב יחזקאל א: כג זכריה ד: כד אגדת שמואל: כה תהלים ב: כו שופטים טז: כז דניאל י:

זית רענן (יח) לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמור לציון עמי אתה: (יט) חפזון מצרים, פ"ק דברכות: (כ) של המרה, לשון שמד: השתיתיו, פי' ארגתי מלשון או בשתי או בערב, ומביא ראיה מדכתיב המסכת שהוא כלי אורג:

כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו, הוי אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני :

תעב [כט]צר לי המקום גשה לי ואשבה. רבי אלעזר בן עזריה ורבי אלעזר המודעי הוו יתבי ועסקי בהדין קראי [ל]בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים, אמר ליה רבי אלעזר לרבי אלעזר המודעי מחזקת היא ירושלים א"ל עתיד הקב"ה לומר לה [לא]האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הרחיבי מקום אהלך וגו' (כתוב ברמז י"ד). אמר רבי יוחנן עתידה ירושלים להיות מגעת לשערי דמשק מה טעם [לב]משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו וכתיב [לג]אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, מה התאנה הזו צרה מלמטה ורחבה מלמעלה, כך עתידה ירושלים להיות מרחבת ועולה והגליות באות ונינוחות בה לקיים מה שנאמר ודמשק מנוחתו, ואין מנוחה אלא ירושלים שנאמר [לד]זאת מנוחתי עדי עד, א"ל ומה אתה מקיים [לה]ונבנתה העיר על תלה שאינה עתידה לזוז ממקומה אלא מרחבת ועולה מכל צדדיה והגליות באות ונינוחות תחתיה לקיים מה שנאמר [לו]כי ימין ושמאל תפרוצי. הרי לרוחב, לאורך מנין [לז]ממגדל חננאל עד יקבי המלך, רבי ברכיה אמר עד אוקינוס, [לח]זכאי רבה אמר עד שיחי דיפו, ולא פליגי האי מאן דאמר עד אוקינוס עד יקבים שיקבם מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומאן דאמר עד שיחי דיפו עד יקבים שיקבם המלך שלמה. הרי לאורך ולרוחב, לגובה מנין [לט]ורחבה ונסבה למעלה. תנא רבי אלעזר בן יעקב עתידה ירושלים להיות רמה ועולה עד שמגעת לכסא הכבוד ואומר להקב"ה צר לי המקום גשה לי ואשבה, רבי יוסי ברבי ירמיה רוסטיי בשם רבי לוי ואין את יודע מה היא שבחה של ירושלים, אלא מן מה דכתיב [מ]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב מכאן את יודע שבחה של ירושלים: ואמרת בלבבך (כתוב לעיל ברמז תס"ט):

תעג [מא]והיו מלכים אומניך. בא וראה שכל ברכות שברך יצחק את יעקב כנגדן ברכו הקב"ה מלמעלה, יצחק אמר [מב]ויתן לך האלהים מטל השמים והקב"ה ברכו [מג]והיה שארית יעקב כטל מאת ה'; יצחק אמר [מג]ורוב דגן ותירוש והקב"ה אמר להם [מד]ויען ה' ויאמר לעמו הנה נתתי לכם את הדגן והתירוש, יצחק אמר יעבדוך עמים והקב"ה אמר [מה]והיו מלכים אומניך, יצחק אמר הוי גביר לאחיך והקב"ה אמר [מו]ולתתך עליון:

נ [מז]אי זה ספר כריתות אמכם. אמר שמואל באו עשרה (נביאים) [בני אדם] וישבו לפניו, אמר להם חזרו בתשובה, אמרו לו עבד שמכרו רבו והאשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום, אמר לו הקב"ה לנביא כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, היינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב [מח]דוד עבדי [מט]נבוכדנאצר [מלך בבל] עבדי, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כן לפיכך הקדים הקב"ה וקראם עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי. [נ]עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה אתה הכתבת [נא]לאמר הן ישלח איש את אשתו אומר לה כלום הכתבתי אלא איש והלא כבר נאמר [נב]כי אל אנכי ולא איש, וכי גרושים אתם לי בית ישראל כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם. [נג]מדוע באתי ואין איש, א"ר יוחנן בשעה שהקב"ה בא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס שנאמר מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה, ואמר רבי חלבו כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים אי עניו אי חסיד תלמידו של אברהם אבינו, ומנא לן דקבע מקום לתפלתו שנאמר [נד]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [נה]ויעמוד פינחס ויפלל: [נו]אלביש שמים קדרות, אמר רפרם בר פפא א"ר חסדא מיום שחרב בית המקדש לא נראה שמים בטהרו שנאמר אלביש שמים קדרות: ה' אלהים פתח לי אזן (כתוב לעיל ברמז ת"ז וברמז תמ"ה): [נז]מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו. אמר רבין בר רב אדא אמר רב חסדא כל הרגיל לבוא לבית הכנסת ויום אחד לא בא הקב"ה משאיל עליו שנאמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו, אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו מאי טעמא דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח. [נח]דבר אחר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו זה אברהם, אשר הלך חשכים [נט]ממספוטמיא ומחברותיה, ואין נוגה לו ומי היה הקב"ה היה מאיר לו בכל מקום שהוא הולך, יבטח בשם ה' [ס]ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ר"א מי בכם ירא ה' זה אליעזר, שומע בקול עבדו שהיה עבדו של אברהם אבינו, אשר הלך חשכים בשעה שהלך להביא את רבקה, ואין נוגה לו ומי היה מאיר לו הקב"ה מאיר לו בזיקים וברקים, יבטח בשם ה' [סא]ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם. [סב]דבר אחר מי בכם ירא ה' בשעה שישראל נכנסים לצרה הם אומרים להקב"ה גאל אותנו, והקב"ה אמר להם יש ביניכם ירא שמים והם אומרים לשעבר בימי משה בימי יהושע בימי דוד בימי שמואל, אבל עכשו כל שאנו הולכים היא מחשכת לנו והולכת שנאמר אשר הלך חשכים, א"ל הקב"ה בטחו בשמי והוא עומד לכם שנאמר יבטח בשם ה', ולמה שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו, וכן דוד אומר [סג]בך ה' חסיתי אל אבושה, מי היה בחשכה ולא הארתיו חנניה מישאל ועזריה [סד]שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי די איתרחיצו עליה, וכן דניאל [סה]והוסק לדניאל מן גובא, ואומר [סו]בטחו בה' עדי עד, וכי לא נתביישו ישראל בעולם הזה אלא אמר דוד בך ה' בטחתי אל אבושה לעולם דיינו שנתביישנו בעולם הזה ולא נבוש לעולם הבא, וכן הוא אומר [סז]ישראל נושע בה' וגו':

נא [סח]הביטו אל אברהם אביכם, אמר ר' אסי אברהם ושרה טומטומין היו שנאמר הביטו אל אברהם אביכם וגו' וכתיב הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת וגו'. [סט]עורי עורי לבשי עוז. רבי) ישמעאל אמר בזכות ירושלים אני קורע לכם את הים שנאמר עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם וגו' הלא את היא המחרבת ים וגו' דרך לעבור גאולים. ופדויי ה' ישובון (כתוב בשמואל ברמז ק"ה וברמז תמ"ה). [ע]שנו רבותינו דור המבול אין להם חלק לעולם הבא שנאמר [עא]במדבר הזה יתמו בעולם הזה ושם ימותו לעולם הבא דברי רבי עקיבא, רבי אליעזר אומר באים הם לעולם הבא שנאמר [עב]אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, ר' שמעון בן מנסיא אומר באים הם לעולם הבא שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה וגו':

תעד [עג]אנכי אנכי הוא מנחמכם. זהו שאמר הכתוב [עד]חרפה שברה לבי ואנושה, חרפה שחרפו עמונים ומואבים. את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו אויבים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים לבית קדש הקדשים ונטלו את הכרובים ונתנום [עה]בכליבה והיו מחזרים אותם בכל חוצות ירושלים והיו אומרים לא היו ישראל אומרים אין אנו עובדי אלילים ראו מה הם עושים, הדא הוא דכתיב [עו]יען אמר מואב הנה ככל הגוים בית יהודה, באותה שעה אמר הקב"ה [עז]שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה. ואנושה באה עלי מכה גברתנית ומתשת אותי. ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי אמר הקב"ה אנכי אנכי הוא מנחמכם (כתוב בפסוק שמעו כי נאנחה אני ברמז התקל"ג). אמר רשב"נ דרכו של אב לרחם [עח]כרחם אב על בנים, ודרכה של אם לנחם [עט]כאיש אשר אמו תנחמנו אמר הקב"ה אנא עבדית דאבא ודאמא. אנכי אנכי הוא מנחמכם (כתוב ברמז תמ"ד). אמר ר' אבא בשם רשב"ל למלך שכעס על מטרונא וטרדה והוציאה מתוך פלטין שלו, לאחר ימים בקש להחזירה אמרה יכפול כתובתי ואחר כך הוא מחזירני, כך אמר הקב"ה לישראל בני בסיני אמרתי לכם פעם אחת [פ]אנכי ה' אלהיך, ובירושלים לעתיד לבא אני אומר לכם שתי פעמים אנכי אנכי הוא מנחמכם. ד"א בסיני קבלו ב' אנכי, אנכי ה' אלהיך, [פא]כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, ולפיכך הקב"ה מנחם בשני אנכי. דבר אחר באנכי בראתי העליונים ואת התחתונים [פב]אנכי עושה כל, באנכי בראתי אדם [פג]אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, באנכי דברתי עם אברהם [פד]אנכי מגן לך, באנכי דברתי עם יצחק [פה]אנכי (האל) אלהי אברהם אביך, באנכי דברתי עם יעקב [פו]אנכי ארד עמך מצרימה, באנכי העליתיו משם [פז]ואנכי אעלך גם עלה, באנכי נגליתי על משה [פח]אנכי האל אלהי אביך, באנכי שמתי הדבור עם פיו [פט]ואנכי אהיה עם פיך, באנכי נתתי הדברות אנכי ה' אלהיך, באנכי הולכתים במדבר [צ]הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר, באנכי אני בונה את ציון [צא]הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך, באנכי אני מביא גואל [צב]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, באנכי אני מנחם אתכם אנכי אנכי הוא מנחמכם. זה שאמר הכתוב כי הוא [צג]טרף וירפאנו (כתוב ברמז תקכ"ב). לפי שנאמר [צד]אין לה מנחם מכל אוהביה וכל מקום שנאמר אין לה הוה לה לכך נאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם, וכה"א [צה]ולחנה אין ילדים

ממ"ק ובמ"ק כט מדרש: ל ירמיה ג: לא ישעיה נד: לב זכריה ט: לג שיר השירים ז: לד תהלים קלג: לה ירמיה ל: לו ישעיה נד: לז זכריה יד: לח זכאי רבה שם תכם: לט יחזקאל מח: מ זכריה ב: מא בראשית רבה פ' עס: מב בראשית כז: מג מיכה ה: מד יואל ב: מה ישעיה מט: מו דברים כו: מז סנהדרין קה: מח מלכים א יח: מט ירמיה כה: נ ספרי: נא ירמיה ג: נב הושע יא: נג ברכות ו: נד בראשית יט: נה תהלים קו: נו ברכות ה: נז שם ז: נח בראשית רבה פרשה ע: נט ממספוטמיא ארם נהרים בלי': ס נחמיה ט: סא בראשית כד: סב מדרש שוחר טוב: סג תהלים לא ועא: סד דניאל ג: סה שם ו: סו שם: סז ישעיה מט: סח יבמות סד: סט מכילתא: ע סנהדרין קי: עא במדבר יד: עב תהלים נ: עג פסיקתא: עד תהלים סט: עה כליבה בית עוף: עו יחזקאל כה: עז צפניה ב: עח תהלים קג: עט ישעיה סו: פ שמות כ: פא שם: פב ישעיה מה: פג שם: פד בראשית טו: פה שם כו: פו שם מו: פז שם מו: פח שם כד: פט שמות ד: צ הושע ב: צא ישעיה נד: צב מלאכי ג: צג הושע ו: צד איכה א: צה שמואל א א:

רעבון עתידין לבא נזקק לפריה ורביה שנאמר [ק]וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, וכן [קא]ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו:

תסט [קב]לאמר לאסורים צאו עומד ומסיח במלך המשיח כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וגו' ואצרך, ועד עכשו הוא עתיד להבראות, מהו ואצרך אמרו רבותינו אין סוף ליסורים שהוא מתיסר בכל דור ודור לפי עונות הדור, אמר הקב"ה באותה שעה אני בורא אותו בריה חדשה ואינו מתיסר עוד ואצרך ואתנך. מהו לאמר לאסורים צאו, שלש גליות נעשו בעשרת השבטים אחת גלתה לסמבטיון, ואחת גלתה לפנים מסמבטיון, וכשם שיש מארץ ישראל לסמבטיון כך יש מסמבטיון לשם, ואחת גלתה *לרכיבה של רבלתה ונבלעה שם, לאמר לאסורים צאו לאלו שנתונים בסמבטיון, ולאשר בחשך הגלו לאלו שנתונים לפנים מסמבטיון, ולאלו שנבלעו ברבלתה הקב"ה עושה להם מחילים מחילים מלמטה והם הולכים בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו כמ"ש זכריה [קג]ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה, הה"ד ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם, ואלו גליות אינם לבד, אלא כל מקום שיש שם ישראל מתכנסין ובאים, הנה אלה מצפון ומים אלו שנתונים במקומות רחוקים באספמיא, ואלו מארץ סינים אלו בני יונדב בן רכב, ומי שהוא מהלך בדרך הוא רעב וצמא והם אינם כן אלא לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש, ולא עוד אלא שהקב"ה משפיל לפניהם את ההרים ועושה אותם דרכים לפניהם, וכן כל מקום שהוא עמוק מגביהו לפניהם ועושה אותם מישור דכתיב ושמתי כל הרי לדרך ומסלותי ירומון, וכיון שהם מתכנסים ובאים הקב"ה אומר לשמים וארץ מה אתם עומדים כשהיתה כנסת ישראל אבלה נתאבלתם עמה דכתיב [קד]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, ועכשו שבאת השמחה שישו ושמחו עמה שנאמר [קה]רנו שמים וגילי ארץ פצחו הרים רנה. [קו]מנא הא מילתא דאמרי רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה, והיינו דאמרי אנשי שתין רהוטי רהוט ולא מטו לגברא דמצפרא כרך, דכתיב לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש, א"ל את אמרת מהכא ואנא אמינא מהכא [קז]ועבדתם את ה' אלהיכם זו ק"ש, וברך את לחמך ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים שחרית והדר והסירותי מחלה מקרבך. ותניא מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה שפ"ג חלאים יש בה כמנין מחלה וכלם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלתן. לא ירעבו זה המן וכו' (כתוב בתרי עשר ברמז תקע"ט). [קח]כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם, אמר רבי אלעזר כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהיגם לעוה"ב שנאמר כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם:

[קט]ותאמר ציון עזבני ה'. מה כתיב למעלה מן הענין פרשת מלך המשיח כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וגו' לאמר לאסורים צאו וגו' לא ירעבו ולא יצמאו וגו' הנה אלה מרחוק יבואו וגו' רנו שמים וגילי ארץ וגו' כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, ואחר כך ותאמר ציון עזבני ה', לא היה צריך לומר אלא ותאמר ציון ואחר כך פרשת מלך המשיח, אלא כיון שראתה ציון שגליות מתכנסים וכל ישראל והשמים והארץ שמחים והיא אינה נזכרת התחילה אומרת ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, אמר ליה יש כלה בלא חופה שאי סביב עיניך וראי וגו':

תע ארבעה דברים שאל ירמיה את הקב"ה, בשעה שפירש הימנו, על שתים השיבו ועל שתים לא השיבו, ואלו הם, מאיסה, וגעילה, עזיבה ושכיחה, לפי שראה ירמיה הדינים המשונים שהעביר על ירושלים והוא עומד ומתמיה לומר אפשר הקב"ה שב עליהם מעתה והוא שואל מהקב"ה הללו ארבעה דברים, וכן הוא אומר בסוף מגילת קינות [קי]למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד, משל למלך שהיה לו מטרונא והיתה חביבה עליו ביותר וע"י שהיתה המטרונא יודעת שהמלך מחבבה יותר מדאי היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת על גזרותיו, פעם אחת גזר עליה וגזר על עבדיו שיבאו ויגרדו אותה בשערה. שושבינה שהיה שם עומד ומתמיה, כיון שרואה כן רץ מיד ובא לפני המלך, א"ל מרי המלך אמור לי מה יש בדעתך אם יש בדעתך לשוב אליה שליט האדם באשתו, ואם אין בדעתך לשוב אליה היה לך לגרשה שתלך ותנשא לאחר, כך אמר ירמיהו לפני הקב"ה רבש"ע המאום מאסת את יהודה אלא [א]אם בציון געלה נפשך אם יש בדעתך לשוב אליה מדוע הכיתנו ואין מרפא. א"ל לך לרבך ולרבו של רבך משה רבן של כל הנביאים כך אמרתי לו בסוף כל התוכחות [ב]ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים (כתוב ברמז רצ"ד). הרי על שתים השיבו ועל שתים לא השיבו, כיון שראתה ציון שד' דברים שאל ירמיה מאת הקב"ה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה והשיבו הקב"ה על מאיסה וגעילה ולא השיבו על עזיבה ושכיחה התחילה תובעת שתים ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני. דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' ושכחני אינו אומר כן אלא עזבני ה' וה' שכחני מהו ה' וה' אמרה לו אפילו שתי מדות של רחמים שכתוב בך [ג]ה' ה' אל רחום וחנון עזבו אותי ושכחו אותי. דבר אחר עשה אותי הפקר לכל האומות לקט שכחה ופאה כמו שנאמר [ד]ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' לעני ולגר תעזוב אותם. דבר אחר עזבני ה' טען אותי כמה פורעניות כמו שכתוב [ה]עזוב תעזוב עמו. דבר אחר עזבני ה' עיזבני* דכתיב [ו]וה' פתהן יערה מלמד שרמז למעינותיהם והיו שופעות והיו משתקעות דם ומתעזבות בפניהן והיו משליכין אותן, א"ל הקב"ה תורעמנין בני תורעמנין, אדם הראשון עסוק אני עמו לעשות לו עזר שנאמר [ז]אעשה לו עזר כנגדו והוא מתרעם עלי [ח]האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי, יעקב אני עסוק עם בנו להמליכו על מצרים [ט]ויוסף הוא השליט על הארץ והוא מתרעם לפני ואומר [י]נסתרה דרכי מה', אף בניו עשו כן במדבר אני עסוק עמהם לבור להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלא יהא אחד מהם (גוסס) [גוסא*] ודלריה אוחזתו והם מתרעמים לפני ואומרים [יא]ונפשנו קצה בלחם הקלוקל אף ציון כך היא עושה לי אני עסוק להעביר את המלכיות מן העולם [ולא] כבר [עברתי] בבל מדי ויון, ועומד אני להעביר מלכות הרביעית והיא מתרעמת לפני ואומרת עזבני ושכחני. דבר אחר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה שכחת אותו עוז שאמרו לפניך בים בני [יב]עזי וזמרת יה. [יג]דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה, א"ר אלעזר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו זוכר מעשה ראשונה ואתה עזבתני, אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע כנגד י"ב שבטים, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים [יד]ריהטון, ועל כל ריהטון בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון בראתי לו שלשים גסתרא, ועל כל גסתרא בראתי לו שלשים קירטון, ועל כל קירטון בראתי לו שס"ה כוכבים כמנין ימות החמה וכולם לא בראתי אלא בשבילך ואת אומרת שכחתני ועזבתני. התשכח אשה עולה כלום אשכח עולות ופטרי רחמים שהקרבת לפני, אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל, אמר לה גם אלה תשכחנה, אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה הר סיני, א"ל ואנכי לא אשכחך:

תעא [טו]אמר רבי אבהו שני דברים שאלו ישראל לפני הקב"ה ואמרו להם הנביאים לא שאלתם כהוגן, [טז]ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ, אמרו להם הנביאים לא שאלתם כראוי הגשם הזה יוצאי דרכים מצירים בו טחי גגות מצירים בו דורכי גתות וגרנות מצירים בו, אלא אם בקשתם לשאול [יז]אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. ועוד שאלו [יח]שימני כחותם על לבך, אמרו להם הנביאים לא שאלתם כראוי הלב פעמים מגולה פעמים מכוסה אלא אם בקשתם לשאול [יט]והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך. רבי סימון בשם רבי יוחנן אמר הקב"ה לא אתם ולא נביאיכם שאלתם כראוי אלא אם בקשתם לשאול [כ]הן על כפים חקותיך כשם שאי אפשר לו לאדם לשכוח כפות ידיו כך גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. דבר אחר ואנכי לא אשכחך דכתיב [כא]אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, וכך א"ל לדניאל [כב]ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין, שכל זמן שישראל משועבדים הימין משועבדת דכתיב [כג]עמו אנכי בצרה וכתיב [כד]השיב אחור ימינו מפני אויב, אמר דוד לפני הקב"ה מה אתה סבור שאין דוחק לפניך לקרב את הקץ, בשבילנו אין דוחק אלא בשביל ימינך [כה]עשה למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני, [כו]קומה ה' אל נשא ידך, אמר הקב"ה וכך אני עושה [כז]כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם, אמרו ישראל כשתגאל אותנו משעבודן של מלכיות ותושיע את ימינך עלינו לומר לך שירים וזמרים על הפלאים שאתה עושה לנו ועל הישועות שאתה עושה לימינך [כח]מזמור שירו לה' שיר חדש

כי

ממ"ק ובמ"ק ק בראשית מא: קא שם: קב פסיקתא רבתי: *שם סגי' לדפנו: קג זכריה יד: קד ישעיה נ: קה שם מט: קו ב"ק צב: קז שמות כג: קח סנהדרין צב: קט פסיקתא רבתי: קי איכה ה: א ירמיה יד: ב ויקרא כו: ג שמות לד: ד ויקרא יט וכג: ה שמות כג: *עיזבני ל' מתום ורימוק: ו ישעיה ג: ז בראשית ב: ח שם: ט שם מב: י ישעיה מ: *גוסא כו' מין מאכל: יא במדבר כא: יב שמות טו: יג ברכות לב: יד ריהטון, ולגיון, וקרטון, וקסטרא, שמות מחלקות סגנא: טו פסיקתא: טז הושע ו: יז שם יד: יח שה"ש ח: יט ישעיה סב: כ שם מט: כא תהלים קלז: כב דניאל יב: כג תהלים צא: כד איכה ב: כה תהלים ס וקח: כו תהלים י: כז דברים לב: כח תהלים צח:

זקני העדה. עובדי אלילים נקראו אבירים שנאמר [לב]עדת אבירים בעגלי עמים, וישראל נקראו אבירים שנאמר שמעו אלי אבירי לב, עובדי אלילים נקראו אדירים שנאמר [לג]ובנות גוים אדירים, וישראל נקראו אדירים שנאמר [לד]ואדירי כל חפצי בם. עובדי אלילים נקראו חכמים שנאמר [לה]והאבדתי חכמים מאדום, וישראל נקראו חכמים שנאמר [לו]וחכמים יצפנו דעת. עו"א נקראו תמימים [לז]ותמימים כיורדי בור, וישראל נקראו תמימים [לח]ותמימים ינחלו טוב. עו"א נקראו אישים [לט]את אישים פועלי און. וישראל נקראו אישים שנאמר [מ]אליכם אישים אקרא. או"ע נקראו צדיקים [מא]צדיקים המה ישפטו אותהם, וישראל נקראו צדיקים [מב]ועמך כלם צדיקים. עו"א נקראו גבורים [מג]קשת גבורים חתים, וישראל נקראו גבורים [מד]גבורי כח עושי דברו:

מז [מה]קחי רחים וטחני קמח, חטים לא נאמר אלא קמח, אתה מוצא כששרף נבוכדנאצר את ההיכל ואדליק ביה נורא דרכיניה מן שמיא שנאמר [מו]גת דרך ה', הוה קא זיחא דעתיה, נפק בת קלא ואמר עמא קטילת קטלת היכלא קליא קלת קימחא טחינא טחנת (כתוב במלכים ברמז רנ"א): [מז]גלי שוק עברי נהרות, א"ר יצחק שוק באשה ערוה שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתיב תגל ערותך. [מח]קצפתי על עמי חללתי נחלתי. (יז) יכול מחוללין על הכל, ת"ל על זקן הכבדת עולך, לעתיד לבא הקב"ה יושב בדין על מלכות הרביעית ואומר לה למה היית משעבדת בבני והיא אומרת לא אתה מסרתם בידינו, והקב"ה אומר לה בשביל שמסרתי אותם לך לא שמת עליהם רחמים אלא על זקן הכבדת עולך זה ר' עקיבא ששעבדה בו מלכות עד אין סוף:

תסו דבר אחר על זקן הכבדת עולך שהיית מכביד עולו של זקן כבחור, אמר הקב"ה חייך אני עומד עליך במשפט ודן אותך ומחייבך שנאמר רדי שבי על עפר בתולת בת בבל וגו' אין כסא. לפי שהיית יושבת בראשונה על כסא עכשיו שבי לארץ, כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה, לפי שהיית מתפנקת על בני לפיכך לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה: ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האומרת בלבבה וכו' (כתוב במלכים ברמז קצ"ח): הנה היו כקש. זה עשו שנאמר [מט]בית עשו לקש, אש שרפתם זה יעקב שנאמר [נ]והיה בית יעקב אש, ולא יצילו את נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר [נא]ובית יוסף להבה וכו' (כתוב בשופטים ברמז נ"א):

מח [נב]גם לא שמעת גם לא ידעת, מדבר בעמלק ובהמן שיצא מחלציו, אמר הקב"ה הא רשע נזדווגת לבני לא ידעת בנסים שעשיתי להם במצרים כמו שנאמר [נג]וידעו מצרים כי אני ה', גם לא שמעת בנסים שעשיתי להם בים [נד]שמעו עמים ירגזון, גם מאז לא פתחה אזנך לא שמעת שירה שאמרו לי בני בים [נה]אז ישיר משה ובני ישראל, אלא ידעת ושמעת אלא שאתה קשה עורף כי ידעתי כי בגוד תבגוד, ולא מעכשו אלא עד שאתה במעי אמך ופושע מבטן קורא לך, אלא בחייך אומה זו מסורה לך ומה אני מכין לך לתלות אותך בקורה שנאמר קורא לך, ושל חמשים אמה לך ל' שלשים ך' עשרים הרי חמשים: [נו]למען שמי אאריך אפי וגו' לבלתי הכריתך. [נז]אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן ונדבק עם הלסטים ונתפש עמו, אמר המלך מה אעשה אהרוג את הלסטים א"א שהרי בני עמו אלא בשביל בני אני פוטר את הלסטים, כן הלוים היו נושאים במשכן שנאמר [נח]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם, והיה מביט בקרח ועדתו שהיו עתידים לחלוק עם משה, אמר הקב"ה מה אעשה עם אלו להרגם אי אפשר שנתתי שמי עליהם, הקהתי ה"א מלמעלה ויו"ד מלמטה הוי למען שמי אאריך אפי. [נט]הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני, א"ל אליהו לבר הי הי ואמרי לה לר' אלעזר מלמד שחזר הקב"ה על כל מדות טובות ולא מצא מדה טובה לישראל כעוני, אמר שמואל ואי תימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי יאי עניותא לישראל כערקא סומקא לסוסיא חיורא: [ס]שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. מקוראי מזומני, לפיכך כשתבא הגאולה והסעודה הוא שמח [סא]יגל יעקב ישמח ישראל יגל אברהם יצחק (ויעקב) לא נאמר אלא יגל יעקב לפי שיעקב מצטער בזמן שישראל מצטערין לפיכך כשתבא הגאולה לישראל הוא שמח עמהם, אימתי יגל יעקב כששמח ישראל, רבי אלכסנדרי אומר למה יגל יעקב אלא אדם אם יש לו בן למול או נושא אשה מי שמח מי שמזומן לסעודה, וכן יעקב שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים סעודה שנאמר שמע אלי יעקב וישראל מקוראי:

תסז [סב]אף ידי יסדה ארץ. דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואלו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב [סג]מקדש ה' כוננו ידיך, השיבו בבלי אחד ורבי חייא שמו והא כתיב [סד]ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב, והכתיב יצרו אצבעותיו כדכתיב [סה]כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, מיתיבי [סו]השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, הכי קאמר מעשיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר שע"י תפלת הצדיקים מטר בא לעולם: אף ידי (כתוב בתהלים ברמז תתפ"ד): [סז]ת"ר [סח]והיה לאות על ידך זה שמאל, אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואומר [סט]ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים, ואומר [ע]למה תשיב ידך וימינך. קורא אני עליהם יעמדו יחדו שניהם לא נבראו אלא כאילפס וכסויה וכו' (כתוב בסוף זה הספר ברמז תקי"א): [עא]אני ה' אלהיך מלמדך להועיל, א"ר אלעזר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, מן התורה דכתיב [עב]לא תלך עמהם, וכתיב [עג]קום לך אתם, מן הנביאים דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך, מן הכתובים דכתיב [עד]אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן: [עה]לוא הקשבת למצותי. [עו]ת"ר אם בחקתי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים, וכן הוא אומר [עז]לו עמי שומע לי וגו' כמעט אויביהם אכניע, וכתיב לוא הקשבת למצותי:

מט ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (כתוב בירמיה ברמז רמ"ט). [ע]ישראל אשר בך אתפאר. אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב [עח]את ה' האמרת היום, אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם [עט]וה' האמירך היום, ישראל אומרים [פ]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ורוח הקדש אומרת [פא]מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ישראל אומרים [פב]מי כמכה באלים ה', ורוח הקדש אומרת [פג]אשריך ישראל מי כמוך *כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, ישראל אומרים [פד]כי תפארת עזמו אתה ורוח הקדש אומרת ישראל אשר בך אתפאר, אמר הקב"ה לישראל עד שלא בראתי אתכם היו מלאכי השרת מקלסין אותי ואומרים [פה]ברוך ה' אלהי ישראל:

תסח [פו]ואני אמרתי לריק יגעתי, כד דמך רבי אבהו חזא תלת עשר נהרין דאפרסמון אמר להון אלין למאן, א"ל אלין דידך, א"ל כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי, הה"ד [פז]עוז והדר לבושה של תורה ותשחק ליום אחרון אימתי היא שוחקת ליום אחרון, אימתי היא נותנה שכרה לעתיד לבא, ומראה להם מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשם ישנה והם שבעים, א"ר אבהו משל למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והראה להם מה שאוכלים ושותים ושבעה נפשם וישנו להם. כך הקב"ה מראה לצדיקים עד שהם בעוה"ז מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשם שבעה וישנים, מה טעם [פט]כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי, הוי בשעת סילוקן של צדיקים מראה להם מתן שכרן. זבדי בן לוי ור' יוסי בר פנחס ור' יהושע בן לוי תלתיהון אמרין אלין קראי כד דמכין, חד אמר [צ]על זאת יתפלל וגו' אליך לעת מצוא, ותרינא אמר [צא]תערוך לפני שלחן, ותרינא אמר [צב]כי טוב יום בחצריך מאלף, רבנן אמרין [צג]מה רב טובך, בן עזאי אומר [צד]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי מראה להם הקב"ה מתן שכרן סמוך למיתתן: יוצרי מבטן לעבד לו, ישעיה קרא עצמו עבד (כתוב ביהושע ברמז ד' ובירמיה ברמז רמ"ב). כה אמר ה' גואל ישראל (כתוב בירמיה ברמז רפ"ד): [צה]בעת רצון עניתיך, תנא משום ר' יוסי עת היא מזומנת לפורעניות שנאמר [צו]בעת פקודתם יאבדו, ועת היא מזומנת לטובה בעת רצון עניתיך, עת היא מזומנת לפורענות [צז]ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים, עת מזומנת לטובה [צח]ויהי בעת ההיא וירד יהודה (כתוב ברמז רפ"ז): [צט]לאמר לאסורים צאו זה נח ובניו שהיו אסורים בתשמיש המטה, וכן עשה יוסף כשראה ששני רעבון

ממ"ק ובמ"ק לב תהלים סח : לג יחזקאל לב : לד תהלים ע : לה עובדיה א : לו משלי י : לז שם א : לח שם כח : לט תהלים קמא : מ משלי ח :
מא יחזקאל כג : מב ישעיה ס : מג שמואל א ב : מד תהלים קג : מה סנהדרין כו : מו איכה ג : מז ברכות כד : מח תנחומא : מט עובדיה א :
נ שם : נא שם : נב פסיקתא רבתי : נג שמות יד : נד שם טו : נה שם : נו תנחומא : נז במדבר ד : נח שם ז : נט חגיגה ט : ס פסיקתא רבתי :
סא תהלים יד : סב כתובות ה : סג שמות טו : סד תהלים צה : סה שם ח : סו שם יט : סז מנחות לז : סח שמות יג : סט שופטים ה : ע תהלים עד :
עא מכות י : עב במדבר כב : עג שם : עד משלי ג : עה ע"ז ה : עו ויקרא כו : עז תהלים פא : עח דברים כו : עט שם : פ שם ו : פא שמואל ב ז :
פב שמות טו : פג דברים לג : *שם ד : פד תהלים פט : פה ש"א כה : פו פ"ר פרשה סב : פז משלי לא : פט איוב ג : צ תהלים לב : צא שם
צב שם פד : צג שם לא : צד שם קטז : צה סנהדרין קב : צו ירמיה י ונא : צז מלכים א יא : צח ברכות לא : צט תנחומא :

זית רענן (יז) יכול מחוללין על הכל, פי' שהקב"ה נתן כל ישראל לחולין, ת"ל על זקן הכבדת עולך שהקב"ה התרעם על נבוכדנאצר על שהכביד עולו על זקן ש"מ שלא נתן תחת ידו:

וקטלינן ליה וחביתא שבקינן:

תסא [צ]מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, רבי ברכיה בשם רבי לוי ממקים דבר עבדו אני יודע שעצת מלאכיו ישלים, מלאך אחד נגלה ליעקב ואמר עתיד הקב"ה להגלות עליך ולהחליף את שמך ואני עומד שם שנאמר [צא]בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו עמך אין כתיב כאן אלא עמנו, דבריו של מלאך אחד קיים, ירושלים שכל הנביאים מתנבאים עליה על אחת כמה וכמה. [צב]דבר אחר מקים דבר עבדו זה משה שנאמר [צג]לדבר בעבדי במשה, ועצת מלאכיו ישלים זה משה שנאמר [צד]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל [צה]ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, הלך משה ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה אמר הקב"ה אף אני אעשה בחצי הלילה לקיים גזירותיו של משה הוי מקים דבר עבדו: [צו]האומר לצולה חרבי. ר' יוחנן אמר זה בבל ולמה קורא לה מצולה ששם צללו מתי דור המבול, אר"ל [צז]וימצאו בקעה בארץ שנער וישב שם למה נקרא שמה שנער ששם ננערו דור המבול. דבר אחר שנער שמנוערים מכל מצות התרומות ומעשרות. ד"א שהם מתים *בתשנוק בלא נר ובלא מרחץ. ד"א ששריה מתים נערים. ד"א שנער שהם נערים מבינים בתורה. ד"א שהעמידה שונא וער להקב"ה ואיזה זה נבוכדנאצר:

מה [צח]כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו, דרש רב נחמן בר רב חסדא אטו כורש משיח הוא, אלא אמר הקב"ה למשיח קובל אני לך על כורש אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גלותי והוא אומר [צט]מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל: [ק]יוצר אור ובורא חשך. א"ר יוחנן [קא]ויבדל אלהים בין האור ובין החשך הבדלה ממש, משל למלך שהיו לו שני [קב]אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינים זה עם זה, זה אומר ביום אני שליט וזה אומר ביום אני שליט קרא המלך לראשון וא"ל פלוני יום יהא תחומך וכן לשני ואמר לילה יהא התחומך, הה"ד [קג]ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה:

תסב אמר רבי יוחנן הוא שהקב"ה אומר לאיוב [קד]המימיך צוית בקר ידעת השחר מקומו, הודעתו איזה מקומו, א"ר תנחום אנא אמרית טעמא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום משבראן עשה שלום ביניהם. [קה]ר' חנינא סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום וגו'. [קו]הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו. א"ר אושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו, אמר רב הונא בר חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ שנאמר הרעיפו שמים ממעל וגו' אני ה' בראתים לא נאמר אלא בראתיו. [קז]א"ר לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות והם אומרים אלו לאלו אתם בריותיו של הקב"ה ואנו שלוחיו קבלו אותנו מיד הם מקבלים אותם הה"ד תפתח ארץ כנקבה הזאת שהיא פותחת לזכר, יפרו ישע שהם פרים ורבים, וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו לתקונו של עולם ולישובו. ושחקים יזלו מים וכו' (כתוב בקהלת בפ' כל הנחלים הולכים אל הים): הוי רב את יוצרו זה חבקוק וכו' (כתוב בתרי עשר ברמז תקס"ג):

[קח]האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצוני. משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה והיה לו שושבין, כל זמן שהמלך כועס על אשתו היה השושבין מרצה ומפיים למלך, בא השושבין למות התחיל לבקש את המלך בבקשה ממך תן דעתך על אשתך, א"ל המלך עד שאתה מצוני על אשתי צוה את אשתי עלי שתהא זריזה בכבודי, כך אמר הקב"ה למשה עד שאתה מפייסני על ישראל [קט]יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה צוה אותם שיהו זריזים בכבודי [קי]צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי. [א]כתיב [ב]מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, א"ל הקב"ה למשה על בני ועל פועל ידי תצוני בני נתונים בצרה ואתה עומד ומאריך בתפלה אין להם אלא ליסע ואין הים עומד בפניהם. [ג]אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. אמר ריש לקיש [ד]וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב זו מלכות שמים, והנה טוב מאד זו מלכות הארץ, וכי מלכות הארץ טוב מאד, אלא שהיא תובעת [ה]דקיון של בריות דכתיב אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי: אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, א"ר יוחנן תנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית וכו' (כתוב ביהושע ברמז כ"א):

מה כה אמר ה' יגיע מצרים (ושכר) [וסחר] כוש מה כתיב אחריו אכן אתה אל מסתתר וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז שע"ה ובמלכים ברמז רל"ו): ישראל נושע בה' וכו' (כתוב ביהושע ברמז כ' ובתרי עשר ברמז תקע"ז):

תסג [ו]לא (מראש) בסתר דברתי. פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש [ז]חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, והא כתיב [ח]חכמות בחוץ תרונה, ההיא כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורה מכרזת עליו מבחוץ, והא כתיב לא (מראש) בסתר דברתי, ההוא ביומא דכלה, איכא דאמרי חמוקי ירכיך בצדקה ומעשים טובים. [ט]לא (מראש) בסתר דברתי. א"ר ברכיה אמר הקב"ה אלו מל אברהם בלילה היו אומרים בני דורו כן וכן לא היינו יודעים בו ואלו היינו יודעים בו לא היינו מניחים אותו למול לכך [י]בעצם היום הזה נמול אברהם ודרגיש ליה ימלל. [יא]א"ר יוסי אמר הקב"ה בתחלה לא נתתי את התורה לא במקום ארץ חשך ולא במקום סתר ולא במקום אפלה אלא במדבר נתנה התורה במקום הפקר, שאילו נתנה התורה בארץ ישראל היו אומרים להם לאומות העולם אין לכם חלק בה לכך נתנה במדבר *דימוס בפרהסיא במקום הפקר לומר כל הרוצה לקבל יבא ויקבל, יכול נתנה בלילה, ת"ל [יב]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, יכול נתנה בשתיקה, ת"ל [יג]ויהי קולות וברקים, יכול לא היו שומעין את הקול ת"ל [יד]וכל העם רואים את הקולות, ואומר [טו]קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וגו' קול ה' חוצב להבות אש וגו' קול ה' יחולל אילות וגו'. ה' למבול ישב, אמר בלעם לכל העומדים עליו ה' עוז לעמו יתן ופתחו כלם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום. לא (מראש) בסתר דברתי לא אמרתי לזרע יעקב לאלו אני נותנה ולא לעו"א שנאמר [טז]ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו'. לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני לא נתתיה *פגנם, וכה"א אני ה' דובר צדק מגיד מישרים:

תסד [יז]כי לי תכרע כל ברך, מדבר בולד שאינו יוצא ממעי אמו עד שמשביעין אותו שנאמר כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר [יח]לפניו יכרעו כל יורדי עפר, תשבע כל לשון זה יום הלידה [יט]אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה, ומה שבועה משביעין אותו אומרים לו הוי צדיק ולא תהא רשע ואפילו כל העולם אומרים עליך צדיק הוי בעיניך כרשע והוי יודע שהקב"ה טהור ונשמה שנתן לך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הרי הוא נוטלה ממך. תנא דבי ר' ישמעאל משל לכהן חבר שמסר תרומה לכהן עם הארץ אמר לו אם אתה משמרה מוטב ואם לאו הרי היא שרופה בפניך וכו' (כתוב באיוב בפסוק מי יתנני כירחי קדם):

מו [כ]כרע בל קרס נבו, אמר רב כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"ז דשריא שנאמר כרע בל קרס נבו וכתיב קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא, רבי ינאי אמר מהכא [כא]לעגלות בית און יגורו שכן שומרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו אל תקרי כבודו אלא כבדו: [כב]אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה, אין הקב"ה חפץ לחייב כל בריה שנאמר [כג]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, וכתיב [כד]כי לא אחפוץ במות המת, ומה הקב"ה חפץ, לצדק בריותיו שנאמר [כה]ה' חפץ למען צדקו: [כו]קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי. זה אברהם, וכה"א [כז]אתה ידעת שבתי וקומי, שבתי בג"ע וטרודי מתוכה, בנתה לרעי מרחוק באיזה זכות יעצת לבראני (טז) בזכות אותו שבא מרחוק: [כח]שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה. רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר כל העולם כלו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע, ואידך אמר כל העולם כלו נזונין בזכותן של צדיקים והם אפילו בזכות עצמן אינם נזונים, כדרב דאמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת כל העולם כלו אינן נזונין אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ופליגא דרב יוסף דא"ר יוסף מאי אבירי לב אלו גובאי טפשאי, א"ר יוסף תדע דלא מגיירי גיורא מביניהו, אמר רב אשי הני בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא ולא קא מגייר גיורא מנהון:

תסה [כט]אמר רבי אלעזר עובדי אלילים נקראו עדה שנאמר [ל]עדת חנף גלמוד, וישראל נקראו עדה שנאמר [לא]וסמכו זקני

ממ"ק ובמ"ק צ בראשית רבה: צא סוטה יג: צב ילמדנו: צג במדבר יב: צד שם כ: צה שמות יב: צו ב"ר פרשה ל"ז: צז בראשית יא: *תשנוק לשון זוכמא: צח מגילה יב: צט דה"ב לו: ק בראשית רבה פ' ו: קא בראשית יא: קב אסטרטיגין פקידים ונגידים: קג בראשית א: קד איוב לח: קה ספרי: קו תענית י: קז מדרש: קח תנחומא: קט במדבר כז: קי שם כח: א מכילתא: ב שמות יד: ג בראשית רבה פרשה ע: ד בראשית א: ה דקיון, עלבון: ו מ"ק יח: ז שה"ש ז: ח משלי ח: ט ב"ר פ' מז: י בראשית יז: יא מכילתא: *דימוס מקום גלוי: יב שמות יט: יג שם: יד שם כ: טו תהלים כט: טז דברים לג: *פגנם בערבון שאלם את"כ: יז נדה ל: יח תהלים כב: יט שם נד: כ סנהדרין סג: כא הושע י: כב תנחומא: כג תהלים ה: כד יחזקאל יח: כה ישעיה יב: כו ב"ר: כז תהלים קלט: כח ברכות יז: כט ויק"ר: ל איוב טו: לא ויקרא ד:

וית רענן (טז) בזכות אותו שבא מרחוק, הוא אברהם:

אני לא היית יושב בשמים, וכה"א [מ]הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכו׳ :

[מא]אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי. אנכי הגדתי במצרים [מב]ויגד משה לאהרן את כל דברי ה׳ וגו׳. והשמעתי בסיני [מג]משמים השמעת דין, ואין בכם זר זה יתרו. ואתם עדי תני ר׳ שמעון בן יוחאי אם אתם עדי אני אל כו׳ :

למענכם שלחתי בבלה, אתה מוצא בכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם וכו׳ (כתוב בשמואל ברמז ס"ב) : כה אמר ה׳ הנותן בים דרך, שלשה דברים נתנו מתנה לעולם וכו׳ (כתוב בשמואל ברמז ק"ח). [מד]רבין אמר הנותן בים דרך מעצרת ועד החג, ובמים עזים נתיבה מהחג עד חנוכה. רבי נתן כהן אחוה דרבי חייא כד הוה פריש בימא א"ל לאחוי צלי עלי א"ל מה נצלי עלך מן דאת קטר לולבך קטר רגלך, אין עלת לכנישתא ושמעת דמצליין על מטרא לא תסמוך על צלותי, רבי יהושע בריה דרבי תנחום בר רבי חייא בעי דפריש אמרה ליה ההיא מטרוניתא באלין יומיא פרשון איתחזי ליה אבוה בחלמיה א"ל בלא קבורה וגם קבורה לא היתה לו לא שמע לא למילי דדין ולא למילי דדין וכן הוה ליה. [מה]אמר רב יהודה המוצא קן בים חייב לשלח שנאמר הנותן בים דרך. [מו]מלך בשר ודם קוצף על בני אדם טורדן מן המדינה שמא הוא יכול לעשות דרך בים ולהורידן ולשקען בתוכו, אבל הקב"ה אינו כן כעס על המצרים ועשה דרך בים והורידן ושקען בתוכו שנאמר הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, ומה גדול מכלן המוציא רכב וסוס חיל וגו׳. [מז]אל תזכרו ראשונות. זה שעבוד מלכיות, וקדמוניות אל תתבוננו זה שעבוד מצרים, ואומר הנני עושה חדשה עתה תצמח זה מלחמת גוג ומגוג, מלה"ד לאדם שמהלך במדבר ופגע בו זאב וניצל ממנו, עד שהוא הולך ומספר מעשה זאב פגע בו ארי וניצל גם הימנו, ועד שהוא הולך ומספר מעשה ארי פגע בו נחש ושכח מעשה שניהם והיה הולך ומספר מעשה נחש, אף ישראל כך צרות אחרונות משכחות את הראשונות : עם זו יצרתי לי (כתוב בתהלים מזמור ק"ב) :

תנו [מח]ולא אותי קראת יעקב. רבי אלעזר חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקורץ בשפתיו ומורה באצבעותיו בפרק ראשון עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב :

תנז [מט]דבר אחר ולא אותי קראת יעקב. זש"ה [נ]ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו אפילו בשותפות, אמר רבי אבא בר כהנא לא תהא כהנת כפונדקית, אמר רבי יוסי בר חנינא אמר הקב"ה לא עשו אותי בני [נא]כגרזימי הזה שהוא בא באחרונה, אמר רבי יודן משל לעבדו של מלך שעשה סעודה וזימן את כל בני המלך ולא זימן את המלך, אמר המלך הלואי שהשוה אותי לבני ביתי, אלא ולא אותי קראת יעקב קאי וטרי כל יומא ולא לעי וצלויי קמי את לעי. קאי וטרי כל יומא ולא לעי וא"ל חבריה איתא צלי והוא אומר לית אנא יכיל. אצל הבעל מה כתיב [נב]ויקראו מהבקר עד הצהרים לאמר הבעל עננו הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתיך יעקב למה כי יגעת בי ישראל. לא הביאת לי שה עולותיך שני תמידין היו מקריבין בכל יום [נג]את הכבש אחד תעשה בבקר וגו׳, ובדם זבחיך לא כבדתני אלו קדשי קדשים, לא העבדתיך במנחה זו קומץ מנחה, ולא הוגעתיך בלבונה זו קומץ לבונה, לא קנית לי בכסף קנה, רבי יהודה בשם רבי יוסי אומר קנמון היה גדל בירושלים ועזים וצבאים היו אוכלים ממנו, וחלב זבחיך לא הרויתני אלו אמורי קדשים קלים, אך העבדתני בחטאתיך ראו מה גרמו לי עונותיכם להחריב את ביתי ולשרוף את היכלי ולהגלות את בני לבין אומות העולם ולישב לי בדד, [נד]איכה ישבה בדד :

תנח [נה]הזכירני נשפטה יחד. זה שאמר הכתוב [נו]ה׳ חפץ למען צדקו, וכן הוא אומר [נז]אני מדבר בצדקה, אמר הקב"ה אני חפץ שתזכו בדין, בוא וראה שנים נכנסים לדין זה משתק את בעל דינו (יד) ואומר אני ראשון וחברו אינו מניחו אלא אומר אני ראשון, והקב"ה בזמן שאמר לישראל באו ונשפטה יחד כדכתיב הזכירני נשפטה יחד אמרו מי ידבר תחלה, אמר להם הקב"ה אמרו אתם תחלה ספר אתה למען תצדק למה אם אני נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד. אבל אם נצחתם אותי אני משתכר, נצחתי לדור המבול הפסדתי את כל אותם האוכלוסין [נח]וימח את כל היקום. נצחני משה [נט]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו נשתכרתי, הדא הוא דכתיב למנצח מזמור זמרו למי שמנצחין אותו ושמח :

תנט מד [ס]זה יאמר לה׳ אני וזה יקרא בשם יעקב. חביבים הגרים שבכל מקום הוא מכנן בישראל. נקראו ישראל משרתים. שנאמר [סא]ואתם משרתי ה׳ תקראו. וכן הגרים נקראו משרתים שנאמר [סב]ובני הנכר הנלוים על ה׳ לשרתו. נקראו בני ישראל עבדים שנאמר [סג]כי לי בני ישראל עבדים. והגרים נקראו עבדים שנאמר [סד]לאהבה את שם ה׳ להיות לו לעבדים. נקראו ישראל אוהבים שנאמר [סה]להנחיל אוהבי יש. נקראו הגרים אוהבים שנאמר [סו]ואוהב גר. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר [סז]ואוהביו כצאת השמש, וכי מי הוא גדול מי שהוא אוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו הוי אומר מי שהמלך אוהבו והרי הוא אומר ואוהב גר, נאמר בישראל ברית [סח]והיתה בריתי בבשרכם, ונאמר בגרים ברית [סט]ומחזיקים בבריתי, נאמר בישראל רצון שנאמר [ע]לרצון לכם, ונאמר בגרים רצון [עא]עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וגו׳. נאמר בישראל שמירה שנאמר [עב]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ונאמר בגרים שמירה [עג]ה׳ שומר את גרים, אברהם קרא עצמו גר שנאמר [עד]גר ותושב אנכי עמכם, דוד קרא עצמו גר שנאמר [עה]כי גרים אנחנו לפניך ותושבים וגו׳, ואומר [עו]כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה שאלו מל בן עשרים או בן שלשים לא היה גר (יכול להתגייר) [שנתגייר] מבן שלשים ומעלה לכך היה הקב"ה מגלגל עמו עד שהיה מגיע לבן צ"ט שלא תנעול דלת בפני גרים הבאים ליתן שכר ימים ושנים לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר [עז]ה׳ חפץ למען צדקו, וכן אתה מוצא בארבע כתות שהם עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר *זה יאמר לה׳ אני ולא יתערב בי חטא, וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי הצדק, וזה יכתוב ידו לה׳ אלו בעלי תשובה, ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים. [עח]אני ראשון ואני אחרון. ר׳ יהושע דסכנין בשם רבי לוי מאני של בשר ודם אתה למד אני של הקב"ה. ומה אם פרעה הרשע על ידי שאמר ליוסף אני פרעה זכה לכל הכבוד ההוא, לכשיבא אני של הקב"ה שאמר אני ראשון ואני אחרון על אחת כמה וכמה. [עט]כי טח מראות עיניהם. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעים מהו ענשו של לשון הרע לפיכך סמך זה לזה שאם יבקשו לומר לשון הרע יהו מסתכלין במעשה מרים שדברה באחיה ולקתה בצרעת : רנו שמים כי עשה ה׳, מלמד שעתידין שמים וארץ לשחק לפני ישראל וכו׳ (כתוב לעיל ברמז תנ"א) :

תס [פ]אנכי ה׳ עושה כל וגו׳ רקע הארץ מאתי, אימתי נבראו המלאכים ר׳ יוחנן אמר בשני נבראו הה"ד [פא]המקרה במים עליותיו וכתיב [פב]עושה מלאכיו רוחות, ר׳ חנינא אמר בחמישי נבראו דכתיב [פג]ועוף יעופף וכתיב [פד]ובשתים יעופף, ר׳ לוליינו בר טברין בשם רבי יצחק בין על דעתיה דר׳ יוחנן בין על דעתיה דר׳ חנינא הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של עולם וגבריאל בצפונו והקב"ה באמצע אלא אנכי ה׳ עושה כל וגו׳ רוקע הארץ מאתי מי אתי מי היה אתי שותף בברייתו של עולם, מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו למה לפי שנושאים אתו במשאוי, אבל הקב"ה אינו כן ברא את עולמו הוא לבדו מתקלס בעולמו הוי [פה]כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך. [פו]מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וכה"א [פז]כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל הרי אתה מחזר מנחש וקוסם באיזה מקום תשלוט בהם, והם אינם כן כשהם צריכים להלחם עומד כהן גדול ולובש אורים ונשאלים בהקב"ה, אבל הכותים קוסמים ומנחשים ואלו מבדין אותם בתשובה ומבטלין קסמיהם שנאמר מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. [פח]ד"א מפר אותות בדים זה סיחון ועוג (טו) שהיו (בריחיהם) [בדיהם] של מלכי כנען, וקוסמים יהולל זה בלעם ובלק שנתערבו בקסמיהם, משיב חכמים אחור זה בלק ובלעם, ודעתם יסכל אלו זקני מדין. [פט]אמר ליה אספסינוס לרבן יוחנן בן זכאי חבית של דבש ודרקון כרוך עליה לא שוברים את החבית בשביל הדרקון, אישתיק קרי עליה רב יוסף משיב חכמים אחור איבעי ליה למימר שקלינן צבתא ושקלינן לדרקון וקטלינן

ממ"ק ובמ"ק מ עמוס ס : מא פסיקתא : מב שמות ד : מג תהלים עו : מד בראשית רבה פ׳ ו : מה חולין קלט : מו מדרש : מז ברכות יג : מח יומא יט :
מט איכה רבתי : נ שופטים ד : נא גרזימי מין מאכל הבא באחרונה בסעודה : נב מלכים א יח : נג במדבר כח : נד איכה א : נה פסיקתא
רבתי : נו ישעיה מב : נז שם סג : נח בראשית ז : נט תהלים קו : ס ויקרא רבה : סא ישעיה סא : סב שם נו : סג ויקרא כה : סד ישעיה כו : סה משלי ח :
סו דברים ח : סז שופטים ה : סח בראשית יז : סט ישעיה נו : ע שמות כח : עא ישעיה נו : עב תהלים קכא : עג שם קמו : עד בראשית כג : עה דה"א כט :
עו שם : עז ישעיה מב : *זה יאמר לה׳ אני, אלו יראי שמים, וזה יקרא בשם יעקב, ולא יתערב בי חטא, וזה יכתוב ידו לה׳ אלו בעלי תשובה, ובשם
ישראל יכנה אלו גרי הצדק, כצ"ל : עח ויקרא רבה : עט תנחומא : פ בראשית רבה פרשה א : פא תהלים קד : פב שם : פג בראשית א : פד ישעיה ו :
פה תהלים פו : פו תנחומא : פז במדבר כג : פח ילמדנו : פט גיטין מ :

וית רענן (יד) ואומר אני ראשון, שיכול להטעים דבריו תחלה : (טו) שהיו בריחיהם, כבריח הזה שנועל הבית כך הם היו נועלים הארץ בפני שונאיהם :

אבל לעתיד לבא אמר הקב"ה אני מביא רוח [א]אגריסטוס בעולם שמשמשות בו שתי רוחות הה"ד אומר לצפון תני וגו'. [ב]הביאי בני מרחוק, אמר רב הונא אלו גליות שבבבל שדעתם מיושבת עליהם כבנים. ובנותי מקצה הארץ אלו גליות שבשאר ארצות שאין דעתם מיושבת כבנות. מצור עד קרטיגני מכירים את ישראל ואת אביהם שבשמים ומצור כלפי מערב וכו' אין מכירין, איתיביה ר' שימי לרב [ג]כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים, א"ל רב, שימי את דקרו ליה אלהא דאלהא: כל הנקרא בשמי ולכבודי, אמר רבה בר בר חנה עתידים צדיקים שיקראו על שמו של הקב"ה וכו' (כתוב בירמיה ברמז נ"ג): דבר אחר וכי אפשר לו לאדם ליקרות בשמו של מקום, אלא נקרא המקום רחום שנאמר [ד]רחום וחנון ה' אף אתה הוי מרחם ועושה מתנת חנם, המקום נקרא צדיק שנאמר [ה]צדיק ה' בכל דרכיו אף אתה הוי צדיק, נקרא חסיד שנאמר [ו]וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי חסיד, לכך נאמר כל הנקרא בשמי, ואומר [ז]כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ואומר [ח]כל פעל ה' למענהו:

[ט]כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאומים. דרש ר' חיננא בר פפא ואיתימא רבי שמלאי לעתיד לבא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעוסק בתורה יבא ויטול שכרו, ומתקבצין ובאים כל אומות העולם בערבוביא שנאמר כל הגוים נקבצו יחדו, א"ל הקב"ה אל תכנסו לפני בערבוביא אלא תכנס כל אומה ואומה וסופריה שנאמר ויאספו לאומים ואין לאום אלא מלכות שנאמר [י]ולאום מלאום יאמץ, ומי איכא ערבוביא קמי שמיא, אין כי היכי דלא ליערבוב אינהו ולישמעו מאי דאמר להו, נכנסה מלכות רביעית תחלה משום דחשיב דכתיב [יא]ותיכול כל ארעא ותדוקינה ותדושינה ואמר רבי יוחנן זו מלכות רביעית שטבעה יוצא בכל העולם כלו, ומנא לן דמאן דחשיב עייל ברישא דכתיב [יב]לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל, ואמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין דלאו אורח ארעא למיקם מלכא מאבראי, אמר הקב"ה במה עסקתם אומרים לפניו רבש"ע הרבה שווקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו כסף וזהב הרבינו וכלם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה, אומר להם הקב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם, שווקים להושיב בהם זונות, מרחצאות לעדן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא שנאמר [יג]לי הכסף ולי הזהב, כלום יש בכם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר [יד]וזאת התורה, מיד יצאו מלפניו בפחי נפש, נכנסת מלכות פרס אחריה דחשיבא אבתרה שנאמר [טו]וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב תני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומגדלים שער כדוב [טז]ומסורבלים בשר כדוב ואין להם מנוחה כדוב, אומר להם הקב"ה במה עסקתם, א"ל כמה גשרים גשרנו, הרבה כרכים כבשנו, הרבה מלחמות עשינו, וכלם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה, אומר להם הקב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם, גשרים ליטול מהם מס, כרכים לעשות מהם אנגריא, מלחמות אני עשיתים שנאמר [יז]ה' איש מלחמה כלום יש בכם יגיד זאת וכו', וכי מאחר דעיילא מלכות רביעית ולא זכיא איהי מאי טעמא אתיא, סברי אינהו סתרי בית המקדש ואנן מיבנא בנינן, וכן כל אומה ואומה, ומאי שנא הני דלא קא חשיב משום דהנך משכה מלכותייהו עד דאתי משיחא, וכי מאחר דעיילי הני תרתי ולא זכיין למה להו לאחריני דעיילי, סברי אינהו אישתעבוד בישראל ואנן לא אישתעבדינן, אמרו לפניו רבש"ע כלום נתתה לנו ולא קבלנוה. ולא יהבה להו והא כתיב [יח]ה' מסיני בא וזרח משעיר למו, מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן אמר ר' יוחנן מלמד שחזר הקב"ה על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה ולא קבלוה עד שבאו ישראל וקבלוה, אלא כך אומרים לפניו רבש"ע כלום כפית עלינו הר כגיגית דכתיב [יט]ויתיצבו בתחתית ההר ואמר רב דימי בר חמא מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם מקבלים ישראל את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ל הראשונות ישמיעונו שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם, ומנא לן דלא קיימי כתיב [כ]עמד וימודד ארץ וכו' (כתוב בתרי עשר ברמז ס"ו). אומרים לפניו רבש"ע ישראל שקבלוה היאך קיימוה, אומר להם מעיד אני בישראל שקיימוה, א"ל רבש"ע כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב [כא]בני בכורי ישראל, א"ל שמים וארץ יעידו שקיימוה, אומרים לו רבש"ע שמים וארץ נוגעים בעדות הם דכתיב [כב]אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. וכתיב [כג]משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, א"ל הקב"ה מכם יבואו ויעידו בישראל שקיימוה, יבא נמרוד הרשע ויעיד באברהם שלא נחשד בעבודת אלילים, יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל, תבא אשת פוטיפר ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות, יבא נבוכדנאצר ויעיד בחנניה וחבריו שלא השתחוו לצלם, יבא דריוש ויעיד על דניאל ששקד על התפלה, יבאו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל ויעידו בישראל שקיימו את התורה כלה, שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת, א"ל רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, א"ל שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת, ואעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה, ומי מצית אמרת הכי והא א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב [כד]אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולמחר ליטול שכרן, אלא שאין הקב"ה בא [כה]בטרוניא עם בריותיו, ואמאי קרי לה מצוה קלה משום דלית בה חסרון כיס, מיד כל אחד ואחד הולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם את החמה כבתקופת תמוז, מיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא שנאמר [כו]ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו. מקדיר והא אמרת אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, משום דישראל נמי זמנין דמשכה תקופת תמוז עד החג דתשרי והוי להו צערא, והא אמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, נהי דפטור בעוטי מי מבעטי, מיד הקב"ה יושב ומשחק עליהם שנאמר [כז]יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. ואמר ר' יצחק אין לו להקב"ה שחוק בעולמו אלא אותו היום בלבד, ואיכא דמתני להא דרבי יצחק אהא דתניא רבי יוסי אומר לעתיד לבא באים כל אומות העולם ומתגיירין, ומי מקבלינן מינייהו והא תניא אין מקבלין גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה, אלא שנעשים גרים גרורים ומניחין תפילין בראשיהם ובזרועותיהם וציצית בבגדיהם ומזוזה בפתחיהם, וכיון שרואין מלחמת גוג ומגוג אומר להם על מה באתם, א"ל על ה' ועל משיחו שנאמר [כח]למה רגשו גוים וגו' יתיצבו מלכי ארץ וגו', מיד כל אחד ואחד מנתק מצותיו והולך שנאמר ננתקה את מוסרותימו וגו', והקב"ה יושב ומשחק עליהם שנאמר יושב בשמים ישחק וגו', אמר רבי יצחק אין לו להקב"ה בעולמו אלא אותו היום בלבד, איני והא א"ר יהודה אמר רב י"ב שעות הוי היום שלש שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה, שנית דן את כל העולם כלו, כיון שרואה שנתחייב העולם כליה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, שלישית יושב וזן את כל העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כנים, רביעית משחק עם לויתן שנאמר [כט]לויתן זה יצרת לשחק בו, אמר רב נחמן בר יצחק עם בריותיו משחק, על בריותיו אינו משחק אלא אותו היום בלבד, א"ל רב אחא מגדלאה לרב נחמן בר יצחק מכי חרוב מקדשא אין שחוק לפני הקב"ה שנאמר [ל]החשיתי מעולם, ברביעית מאי קא עביד, יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה שנאמר [לא]את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה וגו', למי יורה דעה ולמי יבין שמועה, לגמולי מחלב ולעתיקי משדים, ומעקרא מאן הוי גמיר להו, איבעית אימא מטטרון ואיבעית אימא הקב"ה והא והא עביד, ובלילא מאי קא עביד איבעית אימא מעין יממא ואיבעית אימא רוכב על כרוב קל שלו ושט בי"ח אלפים עולמות שברא שנאמר [לב]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן, ואי בעית אימא יושב ושומע שירה מפי החיות שנאמר [לג]יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי: יתנו עדיהם ויצדקו, אמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושים בעולם הזה באות ומעידות להם לעולם הבא שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל, וישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם. [לד]אתם עדי נאם ה' ואני אל מלמד כשיחדש הקב"ה את עולמו עומד בעצמו ומסדר סדרן של חסידים. סדרן של ענוים. סדרן של מלכים. סדרן של נביאים. סדרן של חזנים. סדרן של פרנסי הדור, סדר של כל דור ודור, ומוריד חנוך בן ירד ששמו מטטרון ואת ארבע חיות מתחת גלגלי מרכבה ומעמיד את כסאו לצד אחד ומעלה את קרח וכל עדתו משאול ומביא לפני כל באי עולם ואומר להם כלום ראיתם אל אחר מבלעדי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת או בארבע רוחות העולם והעידו בי ותאמרו אמת, משיבים כלם שפה אחת בפני כל באי עולם לא ראינו כמוך בעולם אלוה בשמים ממעל או על הארץ מתחת אין מלך כמוך ואין צור בלתך: [לה]אתם עדי נאם ה' ואני אל כל מי ששומר את השבת מעלין עליו כאלו מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו לששה ונח בשביעי שנאמר [לו]וינח ביום השביעי:

תנה [לז]דבר אחר כשאתם עדי אני אל וכשאין אתם עדי כביכול איני אל, כיוצא בדבר אתה אומר [לח]זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה וכשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה, כיוצא בו [לט]אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים אלמלא אני

ממ"ק ובמ"ק א אגריסטוס רוח הבא משני פנות העולם: ב מנחות קו: ג מלאכי א: ד תהלים קמה: ה שם: ו שם: ז יואל ג: ח משלי יג: ט ע"ז ב: י ברכות כה: יא דניאל ב: יב מלכים א ח: יג חגי ב: יד דברים ד: טו דניאל ז: טז ומסורבלים מתנים: יז שמות טו: יח דברים לג: יט שמות יט: כ חבקוק ג: כא שמות ד: כב ירמיה לג: כג תהלים עו: כד דברים ז: כה טרוניא עלילה: כו תהלים ב: כז שם: כח שם: כט שם קד: ל ישעיה מב: לא שם כט: לב תהלים סח: לג שם מב: לד מדרש: לה מכילתא: לו שמות כ: לז ספרי: לח שמות טו: לט תהלים קכג:

עגל מסכה מאותו מין הביאו לפני קרבן ואני אבחר בכם [נז]שור או כשב או עז. אמר ר' לוי משל למטרונא שיצא עליה שם רע מאחד מגדולי המלכות, בדק המלך הדברים ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך עשה סעודה והושיבו בראש המסובין להודיע שבדק הדברים ולא מצא בהם ממש, כך לפי שהיו או"ה אומרים לישראל אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה את הדברים ולא מצא בהם ממש לפיכך נעשה ראש לכל הקרבנות שנאמר שור או כשב. רב הונא בשם רבי אידי בשם רשב"נ מוצלים היו ישראל מאותו מעשה שאלו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה אלהינו ישראל אלא הע"ר שעלו עמהם ממצרים עשו אותו. [נח]דבר אחר הן אתם מאין לא מליחה סרוחה ופעלכם מאפע מק' פעיות שהאשה פועה בשעה שהיא יושבת על המשבר צ"ט למיתה ואחת לחיים. תועבה יבחר בכם אע"פ שהתינוק הזה יוצא ממעי אמו מטונף ומלוכלך מלא רירין ודם הכל מחבקין ומנשקין אותו: [נט]ראשון לציון הנה הנם. רבי חגי בשם רבי יצחק בזכות [ס]ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון ובונה לכם ראשון, ומביא לכם ראשון וכו' (כתוב בירמיה ברמז רצ"ח):

מב [סא]**כה** אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה, ר' יוחנן ור"ל, מלך ב"ו בונה פלטין כשהוא בונה את התחתונים אח"כ בונה את העליונים, אבל הקב"ה בונה את התחתונים והעליונים בבת אחת. ר"ל אמר מלך בשר ודם בונה ספינה בתחלה מביא קורות ואח"כ מביא ארזים ואח"כ מביא [סב]הוגנים ואח"כ מביא עליה (המוטים) [סג][נווטים]. אבל הקב"ה בורא הם ומנהיגיהם דכתיב בורא השמים ונוטיהם ונווטיהם (כתיב). רבי יצחק ור"ל מלך ב"ו מותח אהל [סד]אננקי ע"י שהות הוא רפי קימעא, ברם הכא תרקיע עמו לשחקים, א"ת שהם רפים, ת"ל חזקים כראי מוצק. ר"ל אמר מלך ב"ו מוצק כלים [סד]אננקי ע"י שהות מעלים חלודה, אבל הכא חזקים כראי מוצק נראין כבשעת יציקתן כמין [סה]תרקיא:

תנא נותן נשמה לעם עליה. אמר רבי אבהו אפילו שפחה בארץ ישראל מובטחת שהיא בת העולם הבא וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז שס"ו): [סו]אני ה' הוא שמי. הוא שמי שקרא לי אדם הראשון, הוא שמי שהתניתי ביני ובין עצמי, הוא שמי שהתניתי ביני ובין מלאכי השרת: שירו לה' שיר חדש, שיר לעתיד לבא לשון זכר וכו' (כתוב ביהושע ברמז כ'): ירנו יושבי סלע. מנין שעתידין שמים וארץ לקלס לפני ישראל שנאמר [סח]רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ, ומנין שאו"ה עתידים לקלס לפני ישראל שנאמר [סט]הרנינו גוים עמו, ומנין אף ההרים והגבעות שנאמר ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, ומנין אף האילנות שנאמר וכל עצי השדה ימחאו כף, ומנין אף אבות ואמהות שנאמר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו: [ע]החשיתי מעולם אחריש אתאפק. הדא הוא דכתיב [עא]מי כמכה באלים ה' רואה בעלבון בניך ושותק שנאמר החשיתי מעולם, לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך כיולדה אפעה וגו': אחריב הרים וגבעות וכו' (כתוב בתהלים ברמז פ"ו): [עב]אמר ליה רב אחא מגדלאה לרב נחמן בר יצחק מכי חרוב מקדשא אין שחוק לפני הקב"ה שנאמר החשיתי מעולם. ברביעית מאי עביד[עג] יושב ומלמד לתינוקות של בית רבן שנאמר [עד]את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, [למי יורה דעה ולמי יבין שמועה] לגמולי מחלב ועתיקי משדים, ומעיקרא מאן הוה גמיר להו, איבעית אימא מטטרון, ואיבעית אימא הקב"ה והא והא עביד:

תנב [עה]והולכתי עורים בדרך לא ידעו [עו]והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון דברים שהם מכוסים מכם בעוה"ז עתידים הם להיות צפוים לכם כהדין [עז]בולוס, הה"ד והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתים לא עשיתי אין כתיב כאן אלא עשיתים כבר עשיתים לר"ע וחבריו דאמר רבי אחא דברים שלא נגלו למשה מסיני נגלו לר"ע וחבריו. [עח]וכל יקר ראתה עינו זה רבי עקיבא. [עט]ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, שנו רבותינו כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ומנא לן דקשקשת קלפי נינהו שנאמר [פ]ושריון קשקשים הוא לבוש, ולכתוב רחמנא קשקשת ולא ליכתוב סנפיר, אמר ר' אבהו וכן תנא דבי רבי ישמעאל כדי להגדיל תורה ויאדיר: מי נתן למשסה יעקב, [פא]שנו רבותינו מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, הלך ועמד על פתח בית האסורים ואמר מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים, נענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך, אמר מובטח אני בזה שיורה הוראות בישראל, העבודה איני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שיפסקו עלי, אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה, ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע:

מג [פב]**כה** אמר ה' בוראך יעקב, ר' פנחס בש"ר ראובן אמר, אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי מי בראך, אומר לך מי בראך אומר לך מי יצרך, יעקב בראך ישראל יצרך דכתיב בוראך יעקב ויוצרך ישראל. ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל בהמות לא נבראו אלא בשביל יעקב דכתיב [פג]הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך. ר' יהושע בר נחמן בש"ר חנן בר יצחק שמים וארץ לא נבראו אלא בשביל יעקב מה טעם [פד]ויקם עדות ביעקב, ואין עדות אלא שמים וארץ שנאמר [פה]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. רבי ברכיה אמר לא נבראו שמים וארץ אלא בשביל יעקב ששמו ישראל שנאמר [פו]בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא ישראל שנאמר [פז]קדש ישראל לה' ראשית תבואתו. אמר רבי אבהו לא נברא הכל אלא בשביל יעקב שנאמר [פח]לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא: כי תעבור במים אתך אני, *אמר רבי לוי אתר הוא [תמן מצוות ירדן בחמי טבריה] בבהלה נכנס אבינו יעקב לשם ונעל עשו בפניו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר. א"ר יודא ב"ר סימון בשם ר' יוחנן מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב, בתורה דכתיב [פט]כי במקלי עברתי את הירדן הזה, בנביאים [צ]ביבשה עבר ישראל את הירדן ישראל סבא, בכתובים דכתיב [צא]מה לך הים כי תנוס וגו' מלפני אלוה יעקב: [צב]מאשר יקרת בעיני נכבדת, אמר הקב"ה ליעקב הרבה אתה יקר בעיני למה כביכול קבעתי איקונין שלך בכסא כבודי ובשמך המלאכים מקלסין אותי *ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. ד"א אמר הקב"ה ליעקב הרבה אתה יקר בעיני כביכול אני ומלאכי נעשינו פמליא שלך בצאתך לילך לפדן ארם ולביאתך. בצאתך כתיב [צג]ויצא יעקב מבאר שבע וגו' ויפגע במקום וגו' ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' והנה מלאכי אלהים עולים וגו' והנה ה' נצב עליו, אמר רבי אושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה את המלך ופמליותו נצבים עליו ומששים אותו. מנין אף בביאתו שנאמר [צד]ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים וכתיב [צה]וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם. ד"א יקר אתה בעיני שהרי לכל העו"א לא נתתי מנין ולך נתתי מנין, משל למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כלם טנופות ומלאות [צו]זונין ולא היה מדקדק במנינם, והיה לו גורן אחד נאה אמר לבן ביתו אותם גרנות טנופות הם ומלאות זונין לכך לא הייתי מדקדק במנינם אבל הגורן הזה חטים נאות הם הילכך דקדק במנינם כמה כורין יש בו כמה שקין יש בו, כך המלך זה מלך מלכי המלכים, הגורן אלו ישראל שנאמר [צז]מדושתי ובן גרני, וכן הוא אומר [צח]קדש ישראל לה' ראשית תבואתו, בן ביתו זה משה שנאמר [צט]לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, א"ל הקב"ה למשה כל העו"א טנופות הם שנאמר [ק]והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו לפיכך אל תדקדק במנינם, אבל ישראל צדיקים הם כלם שנאמר [קא]ועמך כלם צדיקים, וכה"א [קב]כלך יפה רעיתי לפיכך דקדק במנינם, וכן עשה משה מנה אותן כמה כורין שנאמר [קג]שאו את ראש כל עדת בני ישראל, כמה שקים שנאמר [קד]וצבאו ופקודיו, כמה מרות שנאמר [קה]פקוד כל בכור זכר. דבר אחר משל לאדם [קו]פרגמטוט שהיו לו אבנים של זכוכית והיה מוציאם לשוק ולא היה מבחין למנינם ולא היה משגיח עליהם לפי שהיו של זכוכית, והיה לו [קז]ליטמא אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין, כך אמר הקב"ה לעובדי האלילים לא נתתי מנין שאינם חשובים לפני כלום שנאמר [קח]כל הגוים כאין נגדו, אבל אתם שנאמר [קט]העמוסים מני בטן לכך אני מונה אתכם בכל שעה פקוד כל בכור זכר בבני ישראל: **ואתן** אדם תחתיך, רבי אלעזר על לבית הכסא אתא ההוא רומאה אוקמיה, מרנפק רבי אלעזר אתא [קי]דרקונא שמטיה לכרכשיה, קרי עליה רבי אלעזר ואתן אדם תחתיך אל תקרי אדם אלא אדום. אל תירא כי אתך אני (כתוב לעיל ברמז ס"א): **אומר** לצפון תני, תני רבי יוסי בשם רבי בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, אבל

ממ"ק ובמ"ק נז ויקרא יז: נח תנחומא: נט מדרש: ס ויקרא כג: סא ב"ר פי"ב: סב הוגנא (אנק"ר): סג נווטים מלחים וספנים: סד אננקי כדוחק טיטון מתוח, וגבי כלים פי' אננקי, בשף אתון כדוחק טיטון מרוטים: סה תרקיא מראה של זכוכית: סו תנחומא: סז ספרי: סח ישעיה מד: סט דברים לב: ע מכילתא: עא שמות טו: עב ע"ז ג: עג עביד סכום מצחק עם לויתן עד הנה: עד ישעיה כח: עה פסיקתא: עו זכריה יד: עז בולוס מראה של זכוכית: עח איוב כח: עט נדה נא: פ ש"א יז: פא גיטין נח: פב ויק"ר פל"ו: פג איוב מ: פד תהלים עח: פה דברים ד: פו בראשית א: פז ירמיה ב: פח שם י: *ב"ר פע"ו: פט בראשית לב: צ יהושע ד: צא תהלים קיד: צב תנחומא: *נחמיה ט: צג בראשית כח: צד שם לב: צה שם לה: צו זונין מין גרגרי תבואה קשים: צז ישעיה כא: צח ירמיה ב: צט במדבר יב: ק ישעיה לג: קא שם ס: קב שה"ש ד: קג במדבר א: קד שם: קה שם ג: קו פרגמטוט סוחר: קז ליטמא אגודה: קח ישעיה מ: קט שם מו: קי דרקונא. נחש:

תמח נחום איש גם זו הוה רגיל דכל מה דהוה סלקא ליה הוה אמר גם זו לטובה, יומא חד הוו בעו לשדורי דורון לקיסר, אמרין בהדי מאן נשדר נשדר בהדי נחום איש גם זו דמלומד בנסים, כי מטי לההוא אושפיזא בעא [י]למיבת, אמרו ליה מאי איכא בהדך, אמר להו קא מובילנא כרגא לקיסר, קמו הנהו דיורי בליליא שרינהו [יא]לסיפטיה שקלי כל דהוה בהו ומלינהו עפרא, כי מטא להתם אשתכח עפרא, אמר קיסר אחוכי קא מחייכי בי יהודאי אפקוה לנחום למקטליה, אמר גם זו לטובה, אתא אליהו ז"ל אידמי כחד מיניהו אמר דילמא האי עפרא מעפרא דאברהם אבינו הוא דהוה שדי עפרא והוה חרבי. הוה ההיא מדינתא דמרדה בי קיסר ולא הוה יכיל למכבשה, בדוק ושדו מההוא עפרא לגוה וכבשוה ואשתכח חרבות, עיילוה לבי גנזא דמלכא א"ל שקול מאי דניחא לך ומלייה לסיפטיה דהבא, כי הדר אתא לההוא אושפיזא אמרו ליה הנהו דיורי מאי אמטית לבי מלכא דעבדו לך כל האי יקרא, אמרו להו מאי דשקלית הכא אמטי להתם, אזלי גם אינהו ואובילו מההוא עפרא להתם ואיקטלו כל הנהו דיורי:

[יב]ירדפם יעבור שלום אורח ברגליו לא יבא. רבי לוי ורבי אלעזר בר רבי יוסי בן זימרא אמר פסיעות של אברהם אבינו היו שלשת מילין, רבי יהודה בר רבי סימון אמר מיל שנאמר אורח ברגליו לא יבא, רבי נחמיה בשם רבי איבו אמר לא נתאבקו רגליו אלא כזה שהולך מביתו לבית הכנסת: [יג]מי פעל ועשה קורא הדורות מראש, רבי סימון אומר זמן לדור החייב שיבאו ישראל ויפרעו מהם שנאמר [יד]כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו:

תמט [טו]דבר אחר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש, אלו זכו הדורות היה הקב"ה קורא שמותם כשם שקרא לאדם ולחוה שנאמר [טז]ויקרא את שמם אדם. וכן אתה מוצא כשהיה הקב"ה רואה צדיק נולד הוא בכבודו היה קורא שמו. קרא לאברהם [יז]והיה שמך אברהם, וכן ליצחק [יח]וקראת את שמו יצחק, וכן ליעקב [יט]והיה שמך ישראל, וכן לשלמה [כ]כי שלמה יהיה שמו, וכן ליאשיה [כא]הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו, ואלו זכו הדורות היה הקב"ה קורא שם לכל אחד ואחד ומשמו היו יודעים את טיבו ואת מעשיו, וכן אתה מוצא במצרים [כב]אלה משפחות לוי משפחת הלבני על שם טיט ולבנים, משפחת השמעי ששמע הקב"ה את תפלתם, משפחת החברוני שנתחברה להם שכינה. אמרו רבותינו כשהיה רבי מאיר רואה אדם היה למד שמו ומשמו היה יודע את מעשיו. פעם אחת באו אצלו שני תלמידים והיה שם אחד מהם כידור, אמר רבי מאיר לתלמידיו הזהרו מכידור זה, אמרו לו רבי בן תורה הוא, אמר להם אעפ"כ הזהרו ממנו, אחר ימים הלכו למרחץ והפקידו בגדיהם אצל כידור ונכנסו למרחץ, מה עשה אותו כידור נטל בגדיהם והלך לו יצאו ולא מצאוהו הלכו לבתיהם ולבשו בגדים אחרים, באו לפני ר' מאיר א"ל מה ראיתם להחליף בגדיכם, ספרו לו המאורע. א"ל לא אמרתי לכם הזהרו עצמכם מכידור זה, אמרו לו בבקשה ממך רבינו מנין היית יודע אמר משמו שנקרא כידור שנאמר [כג]כי דור תהפוכות המה: [כד]ראו איים וייראו, ר' ברכיה אמר מה איים הללו מסויימים בים. כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם. וייראו זה נתירא מזה וזה נתירא מזה, זה תאמר שיש בלבו עלי על שהרגתי את בניו, וזה נתירא מזה תאמר שיש בלבו עלי על שהעמדתי רשעים. קצות הארץ זה שרוי בקצו של עולם וזה שרוי בקצו של עולם. קרבו ויאתיון זה קרב אצל זה וזה קרב אצל זה. איש את רעהו יעזרו זה עוזר את זה בברכות שנאמר *ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' וזה עוזר את זה במתנות שנאמר [כה]ויתן לו מעשר מכל. ויחזק חרש זה שם שהיה חרש ועשה את התיבה. את צורף זה אברהם שנצרף בתוך כבשן האש. מחליק פטיש את הולם פעם שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם פעם אחת. אומר לדבק טוב הוא אלו עובדי אלילים שאומרים מוטב לידבק באלוהו של אברהם ולא לידבק באלילים של נמרוד, ויחזקהו במסמרים לא ימוט ויחזק אברהם את שם במצות ובמעשים טובים ולא ימוט אברהם: [כו]אל תירא כי (אתך) [עמך] אני אל תשתע כי אני אלהיך. אמר רבי אושעיא בשעה שאמר יצחק ליעקב *גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה, וזמן לו הקב"ה שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו והיו אוחזים אותו [כז]במרפיקו והוא בעצמו א"ל אל תירא וגו' אל תשתע, אמצתיך במיכאל, אף עזרתיך בגבריאל, אף תמכתיך בימין צדקי. הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך אלו הן שונאיך. יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך אלו שהם עושים מריבה עמך, תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך אלו הם שעושים עמך מצות. כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא וכן לאברם [כח]אל תירא אברם אנכי מגן לך. [כט]רבי לוי אמר לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד תאמר אותן אוכלוסין שהרגתי יש בהם צדיק אחד או ירא שמים אחד, משל *לתבן שהיה עובר לפני פרדסו של מלך וראה חבילה אחת של קוצים וירד ונטלה, הציץ וראה את המלך והתחיל ליטמן מפניו, א"ל המלך מפני מה אתה מטמין עצמך מפני, פועלים הייתי צריך להשכיר שיקושש אותו ואחר שקששת אותו מעצמך בא וטול שכרך, כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו כל אותן אוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים הם, הה"ד [ל]והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו:

תנ [לא]אל תיראי תולעת יעקב. מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה, כך ישראל אין להם אלא תפלה, וכן הוא אומר [לב]וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה', תפשו אומנות אבותם אברהם יצחק ויעקב, באברהם נאמר [לג]בית אל מים והעי מקדם וגו' ויטע אשל בבאר שבע, ביצחק כתיב [לד]ויצא יצחק לשוח בשדה, ביעקב נאמר [לה]ויפגע במקום, וכה"א [לו]ואני נתתי לך שכם אחד וגו', וכי בחרבו ובקשתו לקח והא כתיב [לז]כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני, אלא זו תפלה, וכן בדוד הוא אומר [לח]אתה בא אלי בחרב ובחנית וגו', ואומר [לט]אלה ברכב ואלה בסוסים וגו', וכן באסא הוא אומר [מ]ויקרא אסא אל ה' אלהיו. במשה הוא אומר [מא]ונצעק אל ה' וישמע קולנו, *א"ל אתם מתגאים על שהוריש לכם אביכם [מב]הקול קול יעקב [מג]וישמע ה' את קולנו, ואנו מתגאים במה שהוריש לנו אבינו [מד]ועל חרבך תחיה שנאמר [מה]ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש *עיזא דקורקסא דדישא וכו' (כתוב בשמואל ברמז קכ"ב):

[מו]תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם. החטין והקש והתבן מדיינים אלו עם אלו, החטים אומרים בשבילנו נזרעה השדה והתבן אומרים בשבילנו נזרעה השדה, אמרו החטים תבוא השעה ואתם רואים בשביל מי נזרעה השדה, כיון שהגיע עונת הגורן התחיל בעל השדה נוטל את הקש ושורפו את התבן ומשליכו והחטים מעמידן כרי והתחילו הכל מנשקין אותו, כך ישראל ועו"א מדיינים, עו"א אומרים בשבילנו נברא העולם, אומרים ישראל תבא השעה ואתם רואים בשביל מי נברא העולם שנאמר תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל: [מז]אתן במדבר ארז שטה, ארשב"נ כ"ד מיני ארזים הם ומכלם לא נבחר אלא שבעה שנאמר אתן במדבר ארז שטה וגו', ומכלם לא נבחר למשכן אלא שטה בלבד ולמה קורין אותו שטים כדי לסתום מה שעשו ישראל בשטים, חטאו בשטים [מח]וישב ישראל וגו', ולקו בשטים [מט]קח את כל ראשי העם וגו', ומתרפאים בשטים [נ]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וגו' והשקה את נחל השטים:

[נא]אמרי בי רב (חנניה) עשרה מיני ארזים הם שנאמר אתן במדבר ארז וגו' ארז ארזא, שיטה תורניתא, הדס, אסא, עץ שמן אפרסמא, ברוש ברתא, תדהר שאגא, תאשור שוריבנא. הני שבעה הוו, כי אתא רב דימי אמר הוסיפו עליהם שלשה, ואלו הם, אלונים אלמונים אלמוגים. אלונים בוטמי, אלמונים בלוטי, אלמוגים כסיתא. א"ד ארונים ערמונים אלמוגים. ארונים ערי, ערמונים דולבי, אלמוגים כסיתא. [נב]אמר רבי יוחנן כל שטה ושטה שנטלו עו"א מירושלים עתיד הקב"ה להחזיר להם שנאמר אתן במדבר ארז וגו' ואין מדבר אלא ירושלים שנאמר [נג]ציון מדבר היתה וירושלים שממה, ואמר רבי יוחנן כל הלמד תורה ואינו מלמדה דומה להדס שעומדת במדבר דליכא דמתהני בריחיה, איכא דאמרי אמר רבי יוחנן כל הלמד תורה ומלמדה במקום שאין ת"ח דומה להדס שבמדבר דחביב. הן אתם מאין, לשון יוני הוא הן אחד, אחד אתם לי מכל העו"א שקרויין אין שנאמר [נד]כל הגוים כאין נגדו. ופעלכם מאפע, אמר ר' לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל [נה]פעיה אחת שפעו בסיני ואמרו [נו]כל אשר דבר ה' נעשה, תועבה יבחר בכם, אותה תועבה שעשיתם עגל

כמ"ק ובמ"ק י למיבת ללון: יא סיפטיה ארגזים ומרצופים: יב בראשית רבה פרשה מג: יג תורת כהנים: יד ויקרא יח: טו תנחומא: טז בראשית ה: יז שם יז: יח שם: יט שם לה: כ ד"ה א כב: כא מלכים א יג: כב שמות ו: כג דברים לב: כד בראשית רבה פרשה מד: *בראשית יד: כה שם: כו ב"ר פרשה סט: *בראשית כז: כז מרפיקו אילו ידיו: כח בראשית יד: כט ב"ר פרשה מד: *לתבן מולין תבן: ל ישעיה לג: לא מכילתא: לב שמות יד: לג בראשית יב: לד שם כד: לה שם כח: לו שם מח: לז תהלים מד: לח ש"א יז: לט תהלים כ: מ דה"ב יד: מא במדבר כ: *א"ל מלך אדום: מב בראשית כז: מג דברים כו: מד בראשית כז: מה במדבר כ: *עיזא דקורקסא דדישא, פי' דף גדול וערוך בפגימות סרכה ודשין בו תבואה, רש"י: מו כ"ף פי' כג: מז תנחומא: מח במדבר כה: מט שם: נ יואל ד: נא ר"ה כג: נב [illegible]: נג ישעיה סד: נד שם מ: נה פעייה צעקת קול: נו שמות כד:

קיים, אומר לה הריני מעבירו שנאמר נגוקורא לך שם חדש, אמרה לו הרי שמות אלילים קיימים, א"ל הריני מעבירם שנאמר נדוהסירותי את שמות הבעלים מפיה, א"ל אעפ"כ בני ביתי מזכירים אותם, א"ל נהלא יזכרו עוד בשמם: ונגלה כבוד ה' וגו' כי פי ה' דבר. והיכן דבר נוראו עתה כי אני אני הוא וכו' (כתוב בשופטים ברמז מ"ג): נזיבש חציר נבל ציץ. אבא תנחום אומר למה הצדיקים דומים בעולם הזה לטבלא המקובעת באבנים טובות ומרגליות וקערת ירק בתוכה נטלה הטבלא ונשפך מה שבתוכה נראה מה שבטבלא. כך נבלעו הרשעים מן העולם נראו הצדיקים שנאמר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם אלו צדיקים שקיימו דבריו של הקב"ה. נטד"א יבש חציר של אבימלך, נבל ציצו של אבימלך, ודבר אלהינו יקום לעולם סוה' פקד את שרה. סארבי אחא הגדול אומר משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו וא"ל בוא לך עמי ואתן לך מתנה, הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אף על פי שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי ליתן לאביך אלא בוא אתה וטול אותה, כך המלך זה הקב"ה והאוהב זה אברהם שנאמר סבזרע אברהם אוהבי, א"ל הקב"ה סגלך לך מארצך, התנה עמו שהוא נותן לו מתנה שנאמר סדכי לך אתננה, מת אברהם א"ל הקב"ה למשה אף על פי שמתו האבות איני חוזר בי הוי ודבר אלהינו יקום לעולם:

הנה ה' אלהים בחזק יבא. על עובדי אלילים אבל לישראל הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, וכן אמר דוד סהתסתיר פניך יבהלון אלו הרשעים אבל הצדיקים תשלח רוחך, וכן דור המבול סווימח את כל היקום, ובצדיקים סזויזכור אלהים את נח, וכן במצרים סחימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב: סטמי מדד בשעלו מים. א"ל ההוא מינאה לר' אבהו אלהיכם כהן הוא שנאמר עויקחו לי תרומה כי קבריה למשה במאי קא טביל וכי תימא במיא והא כתיב מי מדד בשעלו מים, א"ל בנורא קא טביל שנאמר עאהנה ה' באש יבא, ומי סלקא טבילותא, א"ל אין דכתיב עבכל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר. עגכשנשתברו הלוחות נגזרה גזירה על ישראל שילמדו תורה מתוך צער ומתוך הטלטול ומתוך הטרוף ומתוך הרוחק ומתוך שאין להם מזונות, ובשביל אותו הצער שמצטערין עתיד הקב"ה לשלם להם שכרן לימות המשיח כפול ומכופל שנאמר הנה ה' אלהים בחזק יבא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו, ואומר עדמי הקדימני ואשלם לטובתי נשברה רגל פרתי שתהא משכורתי שלמה, וכן באהרן אומר לולא קרח לא עמדה לו אותו הברית שנאמר עהזכרון לבני ישראל אשר לא יקרב איש זר: עומי מדד בשעלו מים, לפי שנאמר עזונסכיהם חצי ההין אל יטעך יצרך לומר שיש לפניו אכילה ושתיה, אמר רבי חייא בר אבא גבור שהוא מהלך בדרך [ואין לו כלי לשאוב מים] כמה ישתה בכפיו עשר פעמים או חמשה או ארבע או שתים, פחות משתים אינו שותה, וכל מי בראשית הם מלא שעלו של הקב"ה שנאמר מי מדד בשעלו מים הא לא אמרתי לך אלא לזכותך שאמרתי ונעשה רצוני:

ולבנון אין די בער, מאחר שנאמר ולבנון אין די בער מה ת"ל עחובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר, אלא כדי שתקבל שכר. כיוצא בו אתה אומר עטאת הכבש אחד תעשה בבקר למה נאמר והלא כבר נאמר וחיתו אין די עולה, אלא כדי שתקבל שכר: פכל הגוים כאין נגדו. ראו כמה אוכלוסין הוציא פרעה אחרי ישראל ונבהלו מפניהם, אמרו מי יוכל לעמוד נגד אלו, אמר הקב"ה חייכם כלם אינם חשובים בפני רק כסוס אחד שנאמר פאכי בא סוס פרעה. וכן עתיד גוג ומגוג לבא על ישראל, וכן יעשה משפטו שנאמר פבונשפטתי אתו בדבר ובדם, באותה שעה פגוהתגדלתי והתקדשתי: פדהנוטה כדוק שמים. אמר ר"ל שבעה רקיעים הם, וילון, רקיע, שחקים זבול, מעון, מכון, ערבות, וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת כו':

תמו פהאמר רבי יהודה ב"ר בתחלת ברייתו של עולם הוא גלי עמיקתא פובראשית ברא ולא פירש והיכן פירש הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת, ואת הארץ ולא פירש והיכן פירש להלן פזכי לשלג יאמר הוא ארץ, ויאמר אלהים יהי אור ולא פירש והיכן פירש להלן פחעוטה אור כשלמה: וגם נשף בהם ויבשו אלו חיילותיו של סנחריב וכו' (כתוב ברמז רמ"א): פטשאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם וכתיב צמונה מספר לכוכבים, כשהקב"ה קורא הכל עונים, מה שאי אפשר לו לב"ו לקרוא שני שמות כאחד, וכה"א צאוידבר אלהים את כל הדברים האלה, ואומר צבאחת דבר אלהים וגו', ואומר צגהלא כה דברי כאש וגו', רבי מאיר אומר משום רבי דוסתאי כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים, וכתוב אחד אומר צדהמוציא במספר צבאם כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, מגיד שאין שם שנוי לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן, וכה"א צהויאמר אליו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי ואיני יודע לאיזה שם אני מתחלף: צוואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש שאו מרום עיניכם, אמר הקב"ה אל מי תדמיוני, בשר ודם אם יהיה מהלך בחשכה ובא אדם ומאיר לו אינו צריך להחזיק לו טובה, ואתם ישנים בלילה ואני מאיר לכם את היום אין אתם צריכים להחזיק לי טובה, שאו מרום עיניכם וגו' בזכות מה הם עומדים צזאלה תולדות השמים והארץ, בזכות צחאלה שמות בני ישראל, ואלה בזכות מי בזכות צטאלה העדות והחקים והמשפטים, כתוב אחד אומר לכלם בשם יקרא וכתוב אחד אומר קלכלם שמות יקרא, אם שמות למה שם ואם שם למה שמות, אלא כשהקב"ה מבקש הוא קורא לכלם כאחד וכשהוא מבקש קורא לכל אחד בשמו גבריאל מיכאל:

תמז קאלא ייעף ולא ייגע. כשברא הקב"ה את עולמו לא היה לפניו יגיעה שנאמר קבאלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם, כל האותיות אדם מוציא מתוך פיו והוא קומץ את פיו אבל ה"א אדם מוציאה ולא קומץ את פיו: וקוי ה' יחליפו כח, קגתאני ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואלמד את בני תורה שכל האומניות שבעולם עומדות לו לאדם בשעת ילדותו ולעת זקנתו מת ומוטל ברעב, אבל תורה עומדת לו לאדם בימי ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה לעת זקנתו. בילדותו מהו אומר וקוי ה' יחליפו כח, ובזקנותו מהו אומר קדעוד ינובון בשיבה. קהוקוי ה' יחליפו כח זה משה, בנוהג שבעולם משוי שהוא קשה לאחד נוח לשנים קשה לשנים נוח לארבעה, ואלו משה מה שהיה קשה לששים רבוא היה נוח לו שנאמר קודבר אתה עמנו ונשמעה וגו':

דבר אחר זה יעקב בשעה שעבר את מעבר יבוק נזדווג לו מלאך שהוא שלישו של עולם שנאמר קזוגויתו כתרשיש, ולא יכול לו ונטלו ורפסו תחתיו שנאמר קחויאבק איש עמו. קטתנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינם חוזרים לעפרם שנאמר קיוהיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים, וא"ת אותם אלף שנים שהקב"ה עתיד לחדש את עולמו שנאמר אונשגב ה' לבדו ביום ההוא צדיקים מה הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים, והוא שנאמר בעל כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, ושמא תאמר יש להם צער ת"ל וקוי ה' יחליפו כח:

מא מי העיר ממזרח (כתוב בתהלים ברמז תתס"ט): גמי העיר ממזרח אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר דויוצא אותו החוצה, אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע ההנה בן ביתי יורש אותי, א"ל לא וכי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, אמר לפניו רבש"ע הסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי לכך, א"ל צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל, א"ל מאי דעתך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה למזרח, והיינו דכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. זדבר אחר מי הוא שהעיר בלבם של (אזרחיים) [מזרחיים] שיבאו ויפלו ביד אברהם, צדק יקראהו לרגלו צדיק חי העולמים שהיה מאיר לו בכל מקום שהוא הולך, אמר רבי ברכיה מזל צדק היה מאיר לו. אמר רבי ראובן צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי הה"ד יתן לפניו גוים ומלכים ירד, רבי יהודה ורבי נחמיה חד מנהון אמר אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות, קש והוא נעשה חצים, א"ל חבריה יתן עפר אין כתיב כאן אלא יתן בעפר הם היו משליכים על אברהם חרבות והם נעשים עפר חצים והם נעשים קש. דבר אחר מי העיר ממזרח, אמר רבי ראובן ישנים היו אומות העולם מלבוא תחת כנפיו של הקב"ה ומי העירן לבוא תחת כנפיו אברהם שנאמר מי העיר, חאמר ליה שם רבא לאלעזר כי אתו עלייכו מלכי מזרח ומערב היכי עבדיתו, א"ל אייתיה קוב"ה לאברהם ואותביה מימיניה והזינא שדי עפרא והוו חרבי טגילי והוו גירי שנאמר ינאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' וכתיב מי העיר ממזרח וגו' יתן לפניו גוים וגו':

נחום

ממ"ק ובמ"ק נד ישעיה סב : נה הושע ב : נו שם : נז דברים לב : נח מדרש שוחר טוב : נט בראשית רבה פרשה נג : ס בראשית כא : סא תנחומא :
סב ישעיה מה : סג בראשית יב : סד שם : סה תהלים קד : סו בראשית ז : סז שם ח : סח שמות טו : סט סנהדרין לט : ע שמות כה :
עא ישעיה סו : עב במדבר לא : עג סנה' דמי אליהו : עד איוב מא : עה במדבר יז : עו מכילתא : עז במדבר כח : עח ויקרא ו : עט במדבר כח : פ תנחומא :
פא שמות טו : פב יחזקאל לח : פג שם : פד חגיגה יד : פה בראשית רבה פרשה א : פו בראשית א : פז איוב לז : פח תהלים קד : פט ספרי : צ תהלים קמז :
צא שמות כ : צב תהלים סב : צג ירמיה כג : צד ישעיה מ : צה שופטים יג : צו תנחומא : צז בראשית ב : צח שמות א : צט דברים ד : ק תהלים קמז :
קא תנחומא : קב בראשית ב : קג קדושין פב : קד תהלים לט : קה ילמדנו : קו שמות כ : קז דניאל י : קח בראשית לב : קט סנהדרין לב : קי ישעיה ד :
א שם ב : ב תהלים מו : ג שבת קנו : ד בראשית טו : ה שם : ו שם : ז ב"ר פ' מג : ח סנהדרין קח : ט גילי קח : י תהלים קי :

לי כן לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך מיכה לנחמה א"ל הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך, א"ל [עח]מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע, א"ל אתמול אמרת לי [עט]בפשע יעקב כל זאת ובחטאת בית ישראל ועכשו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך נחום לנחמה, א"ל הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך, א"ל [פ]כי לא יוסיף לעבור בך בליעל, א"ל אתמול אמרת לי [פא]ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל ועכשיו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך חבקוק לנחמה, אמר לה הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך, א"ל [פב]יצאת לישע עמך לישע את משיחך, א"ל אתמול אמרת [פג]ה' שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע ועכשו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך צפניה לנחמה, א"ל הקב"ה שלחני לנחמך אמרה לו מה בידך אמר לה [פד]בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות, א"ל אתמול אמרת לי [פה]יום חשך ואפלה ועכשו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין כו'. הלך חגי לנחמה אמר לה הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך אמר לה [פו]עוד הזרע במגורה הגפן התאנה והרמון מן היום הזה אברך, א"ל אתמול אמרת לי [פז]זרעתם הרבה והבא מעט ועכשו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין כו'. הלך זכריה לנחמה אמר לה הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך, א"ל [פח]קצף גדול אני קוצף על כל הגוים, א"ל אתמול אמרת לי [פט]קצף ה' על אבותיכם קצף ועכשו אתה אומר לי כן לאיזה נאמין כו'. הלך מלאכי לנחמה אמר לה הקב"ה שלחני לנחמך, א"ל מה בידך, אמר לה [צ]ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו לי אתם ארץ חפץ, א"ל אתמול אמרת [צא]אין לי חפץ בכם ועכשו את אומר לי כן לאיזה נאמין כו', א"ל הקב"ה לאברהם לך נחם את ירושלים שמא מקבלת ממך תנחומין, הלך אברהם ואמר לה קבלי ממני תנחומין, אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומין שעשיתני כהר שנאמר [צב]בהר ה' יראה. הלך יצחק וא"ל קבלי ממני תנחומין א"ל היאך אקבל ממך תנחומין שיצא ממך עשו הרשע שעשאני שדה ובניו שרפוני באש. הלך יעקב וא"ל קבלי ממני תנחומין אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומין ששמתני כלא הייתי [צג]אין זה כי אם בית אלהים. הלך משה ואמר לה קבלי ממני תנחומין, א"ל היאך אקבל ממך תנחומין שכתבת עלי קללות וגזירות קשות שנאמר [צד]מזי רעב ולחומי רשף, מיד הולכים כלם לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע אינה מקבלת ממנו תנחומין שנאמר [צה]עניה סערה לא נחמה, א"ל הקב"ה אני ואתם נלך וננחמנה הוי נחמו נחמו עמי נחמוה נחמוה עמי אין ראוי לילך אלא אני בעצמי מפני שעברתי על מה שכתוב בתורתי [צו]לא תעבוד בבכור שורך ולישראל קראתי [צז]בני בכורי ישראל ואמרתי להם הביאו צואריכם בעול מלך בבל, כתבתי בתורתי [צח]לא תשנא את אחיך בלבבך ואנכי שנאתיה ע"כ גם עלי לפייסה, כתבתי בתורתי [צט]לא תסגיר עבד אל אדוניו ואני מסרתים לעובדי אלילים שנאמר [ק]אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. כתבתי בתורתי [קא]לא תכלה פאת שדך ואני כליתי בם חמתי שנאמר [קב]כלה ה' את חמתו. כתבתי בתורתי [קג]שלם ישלם המבעיר את הבערה ואני הצתיה באש שנאמר [קד]ממרום שלח אש וגו', ואני עתיד לבנותה שנאמר [קה]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב וגו', מיד ילך הקב"ה אצלה ויאמר בתי כל כעס זה למה, אומרת לפניו רבש"ע ולא בדין אכעוס שהגליתני בין האומות וקללתני קללות רעות ולקיתי עד שנעשו פני כשולי הקדירה ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול. אומר לה הקב"ה כנגד זכיות שעשית חובות עליך שעברת על מה שכתוב בתורה [קו]כבד את אביך ואת אמך ואת כתיב בך [קז]אב ואם הקלו בך, כתיב [קח]שופך דם האדם וגו' וכתיב בך [קט]אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, כתיב [קי]לא תרצח ולא תנאף וכתיב בך [א]אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף, אמרה לפניו רבש"ע כיון שהגליתני בין האומות בדין הוא שלא אשמור שבת ואקיים המצות שלך, א"ל בתי הגיע זמנך להגאל, מיד אומרת לפניו רבש"ע איני מתנחמת עד שתראנו באותן הרשעים שצערוני וחרפו את שמך, מיד אמר לה בתי חייך אני מביא אותם ונפרע מהם בפניך עד שאוכלים את בשרם שנאמר [ב]והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסים דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב, מיד אומרת [ג]מי יתנך כאח לי. כאיזה אח בקין להבל והלא הרגו, כישמעאל ליצחק והלא שנאו, כעשו ליעקב ג"כ שנאו, כאחי יוסף ליוסף ג"כ שנאוהו, אלא כיוסף לאחיו, אתה מוצא אחר כל הרעות שעשו לו, כתיב [ד]ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם, והלא דברים ק"ו ומה אם יוסף שדבר לאחיו דברים טובים דברי ניחומין. כשבא הקב"ה לנחם את ירושלים עאכ"ו. אתה מוצא כל מה שהכה ירמיה בא ישעיה ורפא, ירמיה אמר [ה]אין לה מנחם, בא ישעיה ורפא נחמו נחמו עמי וכו' (כתיב באיכה):

תמד [ו]כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרושו מכת אויב הכיתיך, מכת איוב הכיתיך באיוב כתיב [ז]אש אלהים נפלה מן השמים ובירושלים כתיב [ח]ממרום שלח אש וכו' (כתוב בירמיה ברמז שי"ב):

תמה [ט]נחמו נחמו עמי, נחמוה עליונים, נחמוה תחתונים, נחמוה חיים, נחמוה מתים, נחמוה בעולם הזה, נחמוה לעולם הבא, נחמוה על עשרת השבטים, נחמוה על שבט יהודה ובנימין. לפי שכתוב שתי בכיות [י]בכה תבכה על בית ראשון ועל בית שני לכך נחמו נחמו עמי. חטאו בראש [יא]נתנה ראש ונשובה מצרימה, ולקו בראש [יב]כל ראש לחלי, ומתנחמים בראש [יג]ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. חטאו בעין [יד]ומסקרות עינים, ולקו בעין [טו]עיני עיני יורדה מים, ומתנחמים בעין [טז]כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, חטאו באזן [יז]ואזניהם הכבידו, ולקו באזן [יח]ואזניהם תחרשנה, ומתנחמים באזן [יט]ואזניך תשמענה דבר. חטאו באף [כ]והנם שולחים את הזמורה אל אפם, ולקו באף [כא]אף אני אעשה זאת לכם, ומתנחמים באף [כב]ואף גם זאת בהיותם. חטאו בפה [כג]וכל פה דובר נבלה, ולקו בפה [כד]ויאכלו את ישראל בכל פה, ומתנחמין בפה [כה]אז ימלא שחוק פינו. חטאו בלב [כו]ולבם שמו שמיר (ושית) [משמוע], ולקו בלב [כז]וכל לבב דוי, ומתנחמין בלב [כח]דברו על לב ירושלים. חטאו ביד [כט]ידיכם דמים מלאו, ולקו ביד [ל]ידי נשים רחמניות, ומתנחמין ביד [לא]יוסיף ה' שנית ידו. חטאו ברגל [לב]וברגליהן תעכסנה, ולקו ברגל [לג]בטרם יתנגפו רגליכם, ומתנחמים ברגל [לד]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. חטאו בזה [לה]כי זה משה האיש, ולקו בזה [לו]על זה היה דוה לבנו, ומתנחמים בזה [לז]ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה. חטאו בהוא [לח]כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ולקו בהוא [לט]והוא נלחם בם, ומתנחמים בהוא [מ]אנכי אנכי הוא מנחמכם. חטאו באש [מא]והאבות מבערים את האש, ולקו באש [מב]ממרום שלח אש, ומתנחמים באש [מג]ואנכי אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב. חטאו בכפלים [מד]חטא חטאה ירושלים, ולקו בכפלים [מה]כי לקתה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה, ומתנחמים בכפלים נחמו נחמו עמי. רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו כרם. מסרו לאריסו וכד הוה עביד חמר טב הוה אמר מה טב חמרא דכרמי, וכד הוה חמר ביש הוה אמר מה ביש חמרא דאריסי. א"ל האריס אדוני המלך כד הוה טב דידך כד הוה ביש דידי בין טב בין ביש דידך הוא. כך בתחלה אמר הקב"ה למשה [מו]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל, וכיון שעשו אותו מעשה מה כתיב תמן [מז]לך רד כי שחת עמך, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כד אינון חטאין דידי וכד אינון זכאין דידך אלא בין זכאין בין חייבין דידך אינון שנאמר [מח]והם עמך ונחלתך וגו', *למה ה' יחרה אפך בעמך. א"ר סימון לא זז מחבבן עד שקרא אותם עמו שנאמר [מט]וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: יאמר אלהיכם, רבי חנינא בר פפא ורבי סימון, רבי חנינא בר פפא אמר אמרו ישראל לישעיה ישעיה רבינו תאמר שלא באת לנחם אלא לאותו הדור שחרב בית המקדש בימיו, א"ל לכל הדורות באתי לנחם, אמר אלהיכם אין כתיב כאן אלא יאמר אלהיכם. א"ר חנינא בר אבא בשמונה מקומות כתיב יאמר אלהיכם כנגד שמונת נביאים שנתנבאו אחר חרבן בית המקדש ואלו הם, עמוס, יואל, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי, יחזקאל, וירמיה: דברו על לב ירושלים העין רואה הלב חומד וכו' (כתוב במלכים ברמז קע"ד ובתרי עשר ברמז תקפ"ז): [נ]כל גיא ינשא. עתידה כנסת ישראל לומר לפני הקב"ה רבש"ע הריני רואה מקומות שקלקלתי בהם ובושני מהם שנאמר [נא]ראי דרכך בגיא, אומר לה הקב"ה הריני מעבירם שנאמר כל גיא ינשא, אומרת לפניו רבש"ע הרי עדי קיימים שנאמר [נב]העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, א"ל הריני מעבירם שנאמר [נג]כי הנני בורא שמים וארץ חדשה, אמרו לו הרי שמי

קיים

ממ"ק ובמ"ק עח מיכה ז: עט שם א: פ נחום ב: פא שם א: פב חבקוק ג: פג שם א: פד צפניה א: פה יואל ב: פו חגי ב: פז שם א: פח ישעיה לד: פט זכריה א: צ מלאכי ג: צא שם א: צב בראשית כב: צג שם כח: צד דברים לב: צה ישעיה נד: צו דברים טו: צז שמות ד: צח ויקרא יט: צט דברים כג: ק שם לב: קא ויקרא יט: קב איכה ד: קג שמות כב: קד איכה א: קה זכריה ב: קו שמות כ, דברים ה: קז יחזקאל כב: קח בראשית ט: קט יחזקאל כב: קי שמות כ, דברים ה: א הושע ד: ב ישעיה מט: ג שיר השירים ח: ד בראשית נ: ה איכה א: ו ירמיה ל: ז איוב א: ח איכה א: ט מדרש: י איכה א: יא במדבר יד: יב ישעיה א: יג מיכה ב: יד ישעיה ג: טו איכה א: טז ישעיה נב: יז זכריה ז: יח מיכה ז: יט ישעיה ל: כ יחזקאל ח: כא ויקרא כו: כב שם: כד ישעיה ט: כה תהלים קכו: כו זכריה ז: כז ישעיה א: כח שם מ: כט שם א: ל איכה ד: לא ישעיה יא: לב שם ג: לג ירמיה יג: לד נחום ב: לה שמות לב: לו איכה ה: לז ישעיה כה: לח ירמיה ה: לט ישעיה סג: מ שם נא: מא ירמיה ז: מב איכה א: מג זכריה ב: מד איכה א: מה ישעיה מ: מו שמות ג: מז שם לב: מח דברים ט: *שמות לב: מט שם: נ ספרי: נא ירמיה ב: נב דברים ד: נג ישעיה סה:

כי זבח לה' בבצרה וכו'. שלש טעיות עתיד שר של ארום לטעות כסבור בצר היינו בצרה וכו' (כתיב לפנים): [קא]ונהפכו נחליה לזפת, אתה מוצא סדום ואותה מלכות נגזר על שניהם שישרפו באש, אמר הקב"ה על סדום אני גוזר שיהא שריפתה מטמיון שלי שנאמר [קב]וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, ועל מלכות רביעית גזר שתביא עצים משלה ותשרף בהם לעולם שנאמר ונהפכו נחליה לזפת וגו' לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה (בשמואל ברמז קס"א): [קג]ונהפכו נחליה לזפת. אמר רבי תנחומא זו [קד]תיברוש ותוצינוש שהם נתונים על שפת העיר. לילה ויומם לא תכבה למה שבטלו ישראל מן התורה שהיו יגעים בה יומם ולילה, אמר הקב"ה האש שאני מביא בהם אינו כבה לעולם אלא לעולם יעלה עשנה לפי ששרפו את ביתי והיה העשן עולה ממנו, והם אומרים [קה]קול שאון מעיר למה, א"ל הקב"ה קול מהיכל זכרו מה שעשיתם בהיכל:

תמא ונטה עליה קו תהו. [קו]אמר רבי אבא בר כהנא חשך ואפלה שמשו בעולם הזה, הדא הוא דכתיב [קז]ויהי חשך אפלה אבל תהו ובהו לא שמשו, והיכן עתידין לשמש בכרך גדול, הדא הוא דכתיב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, רבנין אמרין עו"א שלא קיימו את התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר [קח]כי הנה החשך יכסה ארץ אבל ישראל שקיימו את התורה שנתנה מתוך החשך כד"א [קט]ויהי בשמעכם את הקול מתוך החשך עליהם הוא אומר ועליך יזרח ה', דרשו מעל ספר ה' וקראו כו' (כתוב ביחזקאל ברמז ש"פ):

לה ישושום מדבר וציה. בשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם בפעם אחת מפני שלא יוכלו לעמוד באותה טובה ובפתע פתאום ימותו, צא ולמד מיוסף בשעה שנתודע לאחיו לאחר כמה שנים ואמר להם אני יוסף לא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו לפני הקב"ה עאכ"ו, אלא מה הקב"ה עושה נגלה עליהם קימעא קימעא בתחלה משיש את אחרים שנאמר ישושום מדבר וציה, ואח"כ ותגל ערבה ותפרח כחבצלת, ואח"כ פרוח תפרח, ואח"כ כבוד הלבנון, ואח"כ המה יראו כבוד ה': אז תפקחנה עיני עורים (כתיב ביהושע ברמז ב' ובשמואל ברמז ק"מ): [קי]ופדויי ה' ישובון. דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת ולכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שתי כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכשחטאו ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר [א]ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב וינצלו לא נאמר אלא ויתנצלו, אמר ריש לקיש ועתיד הקב"ה להחזירם לישראל שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם וכו' (כתוב בשמואל ברמז קי"ט):

לו כולה פרשה דסנחריב (כתוב במלכים ברמז רל"ח):

לז *ונתן את אלהיהם באש כי לא אלהים המה ומה ת"ל [ב]אלהים אחרים, שאחרים קורים אותם אלהים. ד"א אלהים אחרים שהם מאחרים את הטובה לבא בעולם. דבר אחר אלהים אחרים שהם עושים את עובדיהם אחרונים. דבר אחר שהם מאחרים לעובדיהם, וכן הוא אומר [ג]יצעק אליו ולא יענה ומצרתו לא יושיענו. דבר אחר שלא ליתן פתחון פה לעובדי אלילים לאמר אילו נקראים בשמו כבר היה בהם צורך והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך, ואימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנאמר [ד]אז הוחל לקרוא בשם ה'. רבי אלעזר אומר אלהים אחרים שהם מחדשים להם אלהות בכל יום, הא כיצד היה של זהב וצריך לו עושהו של כסף, של כסף וצריך לו עושהו של נחשת, של נחושת עושהו של ברזל, וכן של ברזל ושל עופרת שנאמר [ה]חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם, רבי אומר אלהים אחרים שהם אחרונים למי שהוא אחרון שבמעשים, ומי הוא אחרון שבמעשים הקורא אותם אלוהות: [ו]מרום קצו. רבי חנינא בר פפא רמי כתיב [ז]מלון קצו וכתיב מרום קצו, אמר רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואחר כך אחריב דירה של מעלה:

תמב לח [ח]ותחלימני והחייני. ששה דברים יפים לחולה ואלו הם, עטוש, וזיעה, ושלשול, וקרי, ושינה, וחלום. עטוש דכתיב [ט]עטישותיו תהל אור. זיעה דכתיב [י]בזעת אפיך תאכל לחם. שלשול דכתיב [יא]מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו. קרי דכתיב [יב]יראה זרע יאריך ימים. שינה דכתיב [יג]ישנתי אז ינוח לי, חלום דכתיב ותחלימני והחייני. אמר רב יהודה שלשה צריכים רחמים, פרנס טוב, ושנה טובה, וחלום טוב. פרנס טוב דכתיב [מד]פלגי מים לב מלך ביד ה'. שנה טובה דכתיב [מה]תמיד עיני ה' אלהיך בה. חלום טוב דכתיב ותחלימני והחייני: ה' להושיעני ונגינותי ננגן, כשהקב"ה עושה נסים לישראל הם מנגנים ומשוררים לו שנאמר [מו]אז ישיר משה ובני ישראל ויאמרו לאמר לדורות וכה"א [מז]ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה וגו' ואח"כ ותשר דבורה, וכן אתה מוצא [מח]את ארבעת אלה יולדו להרפה ואח"כ וידבר דוד. וכה"א [מט]לה' הישועה על עמך ברכתך סלה: ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים (כתוב במלכים ברמז רכ"ו):

מ [נ]נחמו נחמו עמי. מה כתיב למעלה מן הענין (רק) [כי] יהיה שלום ואמת בימי, א"ל הקב"ה צרכך בקשת נחמו נחמו עמי ואין אתם צריכים לתפלתו של חזקיהו כי אני מנחם אתכם מן הגלות:

תמג [נא]כתיב [נב]האנוש מאלוה יצדק וכי יש אדם צדיק מבוראו, אלא מעושהו יטהר גבר, (אלא) אמר הקב"ה בעז מנחם [נג]ישלם ה' פעלך ומה אם בעז שדבר על לבה של רות דברים טובים דברי נחומים ניחמה שנאמר [נד]ותאמר אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני, כשבא הקב"ה לנחם את ישראל עאכ"ו. נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם כתיב [נה]אהבת צדק ותשנא רשע. רבי עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון פתר קרא בישעיה, אמר ישעיה מטייל הייתי בבית תלמודי [נו]ואשמע את קול ה' אומר וגו' אמר שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס*, אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו, אמרו הניח הקב"ה את עולמו ולא השרה שכינתו אלא על הדין פסילוסא, על הדין קטיע לישנא. שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי כמד"א [נז]בשבט יכו על הלחי, מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו, ואומר [נח]הנני שלחני, א"ל הקב"ה ישעיהו בני טרחנים הם סרבנים הם מקבל אתה עליך ללקות ולהתבזות מהם, אמר לו על מנת כן [נט]גוי נתתי למכים איני כדאי שאלך בשליחותך אצל בניך, א"ל הקב"ה ישעיה [ס]אהבת צדק אהבת לצדק את בני, ותשנא רשע שנאת מלחייבם, על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך, מהו מחבריך, א"ל הקב"ה חייך שכל הנביאים מתנבאים נביא מפי נביא שנאמר [סא]ונחה רוח אליהו על אלישע ורוח משה על שבעים זקנים, אבל אתה מתנבא מפי הגבורה, הה"ד [סב]רוח ה' אלהים עלי, ולא עוד אלא שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות אבל אתה מתנבא נבואות כפולות [סג]עורי עורי, [סד]התעוררי התעוררי, [סה]שוש אשיש, נחמו נחמו עמי. דבר אחר נחמו נחמו עמי אמר הקב"ה למי צריך לנחם למי שמתה אשתו לא לבעלה, כך נמשלה ציון [סו]במחשכים הושיבני כמתי עולם לא אותי צריכים לנחם נחמוני נחמוני עמי. כיוצא בו משל למה"ד למי שנשבו שני בניו בחייו למי מנחמים לאו לאביהם כך [סז]בני יצאוני ואינם. כיוצא בו משל למה"ד למי שנשרף ביתו למי מנחמים לבית או לבעל הבית, כך הקב"ה שרפו את ביתו שנאמר [סח]וישרוף את בית ה'. כיוצא בו משל למה"ד למי שנקצץ כרמו לא לבעל הכרם מנחמים כך [סט]כי כרם ה' צבאות בית ישראל. ועוד משל למה"ד לרועה שיש לו צאן ונכנס ארי וטרפן למי מנחמים לא לבעל הצאן, כך [ע]צאן אובדות היו עמי, אעפ"כ לכו ופייסו את כנסת ישראל, מיד מתכנסין כל הנביאים והולכים אצלה והיא אומרת להם [עא]איך תנחמוני הבל ותשובותיכם נשאר מעל, א"ר אבא בר כהנא דבריכם צריכים מירוק, עד עכשיו אזני מלאות מן התוכחות שהוכחתם אותי ועכשיו אתם באים לנחמני, (יג) הלך הושע לנחמה א"ל הקב"ה שלחני אצלך לנחמך, אמרה לו מה בידך אמר לה [עב]אהיה כטל לישראל, אמרה אתמול אמרת לי [עג]הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון, ועתה אתה אומר לי כך לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך יואל לנחמה, א"ל הקב"ה שלחני אצלך לנחמך, א"ל מה בידך, א"ל [עד]והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס, א"ל אתמול אמרת [עה]הילילו שכורים ובכו הילילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיכם ועכשיו אתה אומר כן לאיזה נאמין לראשונה או לשניה. הלך עמוס לנחמה א"ל הקב"ה שלחני אליך לנחמך, א"ל מה בידך א"ל [עו]ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת, א"ל אתמול אמרת לי [עז]נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל ועכשיו אתה אומר לי

סמ"ך ובמ"ך קא ילמדנו : קב בראשית יט : קג תנחומא : קד תיברוש ותוצינוש שם שני נחלים ברומי : קה ישעיה סו : קו ויקרא רבה : קז שמות יג :
קח ישעיה ס : קט דברים ה : קי שבת פח : א שמות לג : *מכילתא : ב שמות כ : ג ישעיה מו : ד בראשית ד : ה דברים לב : ו סנהדרין
צד : ז מלכים ב יט : ח ברכות נו : ט איוב מא : י בראשית ג : יא ישעיה נא : יב שם נג : יג איוב ג : מד משלי כא : מה דברים יא : מו שמות טו :
מז שופטים ד : מח שמואל ב כא : מט תהלים ג : נ מדרש שה"ש : נא פסיקתא : נב איוב ד : נג רות ב : נד שם : נה תהלים מה : נו ישעיה ו : *פסילוס
קטיע לישנא כדמפרש : נז מיכה ד : נח ישעיה ו : נט שם נ : ס תהלים מה : סא מ"ב ב : סב שמואל א יט : סג שופטים ה : סד ישעיה נא : סה שם סא :
סו איכה ג : סז ירמיה י : סח מ"ב כה : סט ישעיה ה : ע ירמיה נ : עא איוב כא : עב הושע יד : עג שם ט : עד יואל ד : עה שם א : עו עמוס ט : עז שם ה :

זית רענן (יג) הלך הושע לנחמה, הא דלא חשיב ישעיה ירמיה יחזקאל מפני שהם מלאים תוכחות

נמסרים ביד יצרם: משלחי רגל השור והחמור, תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי:

לג מקול המון נדדו עמים (כתוב במלכים ברמז רמ"ה): [נט]והיה אמונת עתיך. אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך וגו' אמונת זה סדר זרעים. עתיך זה סדר מועד. חוסן זה סדר נשים. ישועות זה סדר נזיקין. חכמת זה סדר קדשים. ודעת זה סדר טהרות, ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו. רבא אמר והיה אמונת עתיך, בשעת שמכניסין את האדם לדין אומרין לו כלום נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר, ואפילו הכי אי איכא יראת ה' אין ואי לא לא. משל לאדם שאמר לשלוחו לך והעלה לי כור חטים לעלייה הלך והעלה לו, אמר ליה כלום ערבת בהם קב [ס]חומטין, א"ל לאו א"ל מוטב שלא העלית דתני ר' ישמעאל מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש. ואמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שנמסרו לו מפתחות הפנימיות והחיצונות לא נמסרו לו בהי עייל. מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד. [סא]א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר [סב]ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, אטו דחילות שמיא מלתא זוטרתי היא והא א"ר יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון אין לו להקב"ה בתוך גנזיו אלא יראת שמים בלבד שנאמר יראת ה' היא אוצרו, אין לגבי משה רבינו מילתא זוטרתי היא. א"ר חנינא משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו כקטן, כלי קטן ואין לו דומה עליו כגדול. [סג]א"ר יוחנן משום ר' אלעזר ברבי שמעון אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר [סד]ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה שכך בלשון יונית קורין לאחת הינא: [סה]יראת ה' היא אוצרו. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה בקש להוכיחן ראה אותן שלא יהיו מקבלין תוכחה וכתב כל דבריו על הנייר ותלאו בחצר החיצונה כאגרת הפתוחה לכל אדם והכרוז יוצא מלפניו ומכריז ואומר כל מי שיבא ויקרא את האגרת הזאת יבא ויטול לחם ומזון מלפני המלך, כך תלמידי חכמים רואים בעוה"ז בדברי תורה כיון שבא אדם למקרא למשנה ולמד מהן יראת שמים ומעשים טובים הם זנים ומפרנסין ומכלכלים אותו עד שעה שהוא נכנס לבית עולמו, ועליו הוא אומר והיה אמונת עתיך וגו'. מפני מה חביבין דברי תורה לפני הקב"ה מכל מה שברא בעולם מפני שמכריעין ישראל לכף זכות ומחנכין אותם למצות ומביאין אותם לחיי העולם הבא, משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה והיה למלך עבד זקן בתוך ביתו שהוא מלמד את בניו דברים נאים ומעשים טובים ובכל יום ויום שהיה מכניסן לפני המלך היה מניח את הכל והיה מחבב את העבד הזקן. אמר המלך אלולא עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני מה תהא עלי, כך דברי תורה מפני שמכריעין את ישראל לכף זכות ומביאין אותם לחיי העוה"ב לפיכך חביבין על הקב"ה:

תלח [סו]הן אראלם צעקו חוצה, בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת שנאמר הן אראלם צעקו חוצה, מהו חוצה ר' עזריה אמר חוצה היא לך חוצה היא לאבא למיכס ית בריה, ומה היו אומרים נשמו מסלות אם אברהם אינו מקבל עוברים ושבים שבת עובר אורח. דבר אחר [סז]חדל להיות לשרה אורח כנשים. הפר ברית [סח]ואת בריתי אקים את יצחק, מאס ערים שנאמר [סט]וישב בין קדש ובין שור. לא חשב אנוש לא עמדה זכות לאברהם. ומי יאמר שמדבר במלאכים כתיב הכא [סט]ממעל לעצים וכתיב התם [ע]שרפים עומדים ממעל לו:

והיו עמים משרפות סיד. מה סיד אין לו תקנה אלא שרפה וכו' (כתוב ביהושע ברמז י"ד ובשופטים ברמז מ"א). [עא]אלפי שבעולם הזה הראה הקב"ה למשה אש בסנה, אש אלו ישראל שנאמר *והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, הסנה אלו עובדי אלילים שנמשלו לקוצים [עב]והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל אין אשן של ישראל אוכלת העו"א ואין עובדי אלילים מכבין שלהבת של ישראל, אבל לעתיד לבא אשן של ישראל אוכלת את העו"א שנאמר והיו עמים משרפות וכו' (כתוב במלכים ברמז קע"ג):

תלט [עג]פחדו בציון חטאים. א"ר ירמיה בן אלעזר לשני תינוקות שברחו מן הספר זה היה לוקה וזה היה מרתת (דכתיב ופחדו אל ה' ואל טובו): א"ר יונתן כל חנופה שבמקרא באפיקורסות הכתוב מדבר ובנין אב לכלם אחזה רעדה חנפים, א"ר יהודה בר סימון [עד]לארכליסטום שכעס עליו המלך אמר המלך כל מי שתופשו אני נותן לו [עה]פרוקופי, עמד אחד ותפשו, אמר המלך ישמרו שניהם עד בקר, והיה זה מתפחד וזה מתפחד, זה מתפחד לומר אי זה פרוקופי המלך נותן לו, וזה מתפחד אי זה דין ידין אותו המלך, כך לעתיד לבא ישראל ועו"א מתפחדים. ישראל מתפחדים שנאמר [עו]ופחדו אל ה' ואל טובו, ועובדי אלילים מתפחדים שנאמר פחדו בציון חטאים: [עז]ההוא תלמידא דהוה אזיל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי, חזייה דהוה קא מפחד א"ל חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים, א"ל והא כתיב [עח]אשרי אדם מפחד תמיד, ההוא בדברי תורה כתיב. מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בביתי, עליו הכתוב אומר [עט]משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. [פ]הולך צדקות. זה אברהם שנאמר [פא]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ודובר מישרים דכתיב [פב]מישרים אהבוך. מואס בבצע מעשקות דכתיב [פג]אם מחוט ועד שרוך נעל. נוער כפיו מתמוך בשחד שנאמר [פד]הרימותי ידי אל ה' וגו'. הוא מרומים ישכון רבי יהודה ברבי סימון ור' חנן בשם רבי יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הה"ד [פה]הבט נא השמימה ואין אומר הבט אלא מלמעלה למטה. מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד. לחמו נתן [פו]ואקחה פת לחם. מימיו נאמנים [פז]יקח נא מעט מים וכו' (כתוב בתרי עשר ברמז תקט"ו): [פח]ועוצם עיניו מראות ברע. ר' מיאשה בר בריה דר' יהושע בן לוי כל מי שהוא רואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה ומקבל פני שכינה. מה טעם עוצם עיניו מראות ברע מה כתיב בתריה מלך ביפיו תחזינה עיניך. א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, היכי דמי אי דאיכא דרכא אחרינא רשע הוא ואי דליכא דרכא אחרינא אנוס הוא, לעולם דליכא דרכא אחרינא ואפילו הכי מבעי ליה למינס נפשיה. [פט]שנו רבותינו מלך מסתפר בכל יום שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך וכו' (כתוב ביחזקאל בפסוק וראשם לא יגלחו ברמז שפ"ב): [צ]איה סופר איה שוקל. אשכחיה שמואל לרב יהודה דקאי ותלי [צא]בעברא דדשא וקא בכי א"ל אמאי קא בכית א"ל ומי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים, איה סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה איה שוקל שהיו שוקלים כל קלות וחמורות שבתורה איה סופר את המגדלים שהיו שונים שלש מאות הלכות במגדל (הפורח באויר) [הפתוח לאויר], וא"ר אמי שלש מאה בעיי בעי דואג ואחיתופל במגדל (הפורח באויר) [הפתוח לאויר] כו' הא עבוד ותנן שלשה מלכים וארבע הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא ואנן מה תהא עלן, א"ל שיננא טינא היה בלבם:

[צב]וצי אדיר לא יעברנו. אמר רב יהודה אמר רב זו [צג]בורני גדולה, היכי עבדי מייתי שיתא אלפי גברי להליסר ירחי שתא ואמרי לה תליסר אלפי גברי לשיתא ירחי וטענין לה חלא עד דשכבא ונחית בר אמוראי וקטר אטוני דכיתנא כבסתאי קטר להו בספינתא ושקלי לחלא ושדו אבראי וכמה דמדליא עקרא ומייתא ומיחלף על חד תרין בכספא, תלת פרוותי הוו תרתי בי רומאי וחד בי פרסאי דבי רומאי מסקן כסיתא דבי פרסאי מסקן מרגליתא ומיקרייא פרוותא דמשמהיג וכו' (כתוב ביחזקאל ברמז שפ"א): [צד]ובל יאמר שכן חליתי א"ר אלעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון. א"ל ר' אבא לרב אשי אנן בסובלי חלאים מתנינן לה. [צה]היה ר' מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל ארץ ישראל מכפרת עליו שנאמר העם היושב בה נשוא עון, ועדין הדבר תלוי בדלא תניא [צו]כי מלאה הארץ אשם מקדוש ישראל, ועדין דבר תלוי בדלא תניא עדין אין אנו יודעים אם פורקים עונותיהם עליה או אם נושאים עונותיה עליה, כשהוא אומר [צז]וכפר אדמתו עמו הוי אומר פורקים עונותיהם עליה. וכן היה רבי מאיר אומר כל הדר בארץ ישראל וקורא קריאת שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העוה"ב ועונותיו מתכפרים לו שנאמר וכפר אדמתו עמו:

לד [צח]כי רותה בשמים חרבי, אתה אמרת [צט]פן בחרב אצא לקראתך אף אני חרב לה' מלאה דם, הנה על אדום תרד כי רותה בשמים חרבי: [ק]כי זבח לה' בבצרה. אמר רבי אבא משל לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו ובא אחד וספק לו מזונות, אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה כך וכו' הה"ד כי

נט שבת לא : ס חומטין עפר מלחמה מלחה ומשמרת את ספירות : סא ברכות לה : סב דברים י : סג שבת לא : סד איוב כח : סה תנא דבי אליהו : סו בראשית רבה פ' נז : סז בראשית יח : סח שם יז : סט שם כב : ע ישעיה ו : עא פרקי רבי אליעזר : *עובדיה א : עב שמות ג : עג ב"ר : עד לארכליסטום לאש הגזלנים : עה פרוקופי שכר : עו הושע ג : עז ברכות סב : עח משלי כח : עט תהלים קיב : פ בראשית רבה פ' מח : פא בראשית יח : פב שה"ש א : פג בראשית יד : פד שם : פה שם טו : פו שם יח : פז שם : פח בבא בתרא נז : פט סנהדרין כב : צ חגיגה טו עי' רש"י : צא בעברא דדשא בבריח הדלת : צב כ"ס כג : צג בורני. ספינה, עי' רש"י שם באור כל המאמר : צד כתובות קיא : צה ספרי : צו ישעיה נא : צז דברים לב : צח ילמדנו : צט במדבר כ : ק ב"ר פ' פו ע"ש כל הפסקא בשלמות :

[יב]לחורשים: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר זה ספר תולדות אדם. [יג]לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. היכן מצינו שפדאו יעקב לאברהם אמר רב יהודה אמר רב שפדאו מצער גדול בנים, לפיכך לא עתה יבוש יעקב מאביו ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו. [יד]רב הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק אמר אברהם ניצל מכבשן האש בזכותו של יעקב, משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו לישרף וצפה אותו שלטון באיסטרולוגיאה שלו שהיה אותו האיש עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך אמר השלטון כדאי הוא להנצל בזכותה, כך יצא דינו של אברהם מלפני נמרוד לישרף וצפה הקב"ה שעתיד יעקב לצאת ממנו אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו, הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב וגו': [טו]והקדישו את קדוש יעקב, מה ראו לומר בינה אחר קדושת השם דכתיב והקדישו וגו':

ל ולכן יחכה ה' לחננכם (כתוב ברמז תקס"ג): אשרי כל חוכי לו (כתוב ברמז שפ"ד): [טז]כי עם בציון ישב. א"ר יהודה בריה דר' חייא כל תלמיד חכם העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת שנאמר כי עם בציון ישב בירושלים בכה לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך וגו' וכתיב בתריה ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ, ר' אבהו אמר אף משביעין אותו מזיו השכינה שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך, רבי אחא בר חנינא אמר אין הפרגוד ננעל בפניו שנאמר ולא יכנף עוד מוריך: [יז]והיו עיניך רואות את מוריך. אמר רב האי דמחדדנא מחבראי משום דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה ואלו חזיתיה מקמיה הוה מחדידנא טפי. [יח]ואזניך תשמענה דבר מאחריך. בעא מיניה רבי אלעזר מרב אי זהו בן העולם הבא א"ל ואזניך תשמענה דבר וגו'. רבי חנינא אמר כל שדעת רבותיו נוחה הימנו: [יט]תזרם כמו דוה צא תאמר לו. אר"ע מנין לעבודת אלילים שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה מה נדה מטמאה במשא אף עבודת אלילים מטמאה במשא. [כ]ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב. שנו רבותינו אילים ממואב כבשים מחברון עגלים משרון גמלות מהר המלך, ר' יהודה אומר מביאים כבשים שגבהם כרחבם, אמר רבא בר רב שילא מאי טעמא דר' יהודה דכתיב ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב: והיה אור הלבנה כאור החמה, וכתיב [כא]וחפרה הלבנה ובושה החמה וכו' (כתוב ברמז תכ"ו): *תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה ובלילה אינה יכולה מפני שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא אלא גנוזה ומתוקנת לצדיקים לעתיד לבא. משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים. שבעה ולא שלשה הם ולא ברביעי נתלו המאורות אלא כאינש דאמר כן וכן אנא מפקד לשבעת יומי דמשתותי, ר' נחמיה אומר אלו ימי אבלו של מתושלח הצדיק שהשביע להם הקב"ה אורה וכו' (כתוב בפסוק אלה תולדות פרץ ברמז תר"ט): [כב]ומחץ מכתו ירפא. רבי פנחס בשם רבי חנן דצפורי תני בנות שוח שביעית שלהם שניה שהם עושות לשלש שנים וביום שנברא העולם עשו פירות של יומן ולעתיד לבא הקב"ה מרפא אותן שנאמר ומחץ מכתו ירפא מחץ מכתו של עולם ירפא. [כג]השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. שנו רבותינו ר' יוסי אומר מה בין פסח ראשון לשני, פסח ראשון טעון הלל באכילתו ואין השני טעון הלל באכילתו, מנא ה"מ א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון הלל שאינו מקודש לחג אינו טעון הלל, וזה וזה טעונים הלל בעשייתם, מ"ט איבעית אימא לילה קא ממעט יום לא קא ממעט, ואיבעית אימא אפשר ישראל שוחטים את פסחיהם ונוטלים את לולביהם ואין אומרין הלל. דבר אחר לילה המקודש לחג טעון שירה שאין מקודש לחג אין טעון שירה כגון ראש חודש שאין גומרין בו את ההלל וכו' (כתוב ביהושע ברמז ב' וברמז מ"ז):

[כד]לך יום אף לך לילה. לך יום מקלס לך לילה מקלס *מה הלילה ברשותך שאנו מקלסים לך שירה אף בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום שנאמר [כה]ותשר דבורה וגו'. ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג:

[כו]ובמלחמות תנופה נלחם. ר' שמואל בר נחמני אמר מצות העומר עמדה להם בימי חזקיה שנאמר ובמלחמות תנופה נלחם בם וכי מלחמות תנופה יש באותו הדור אלא הוי אומר זו מצות העומר: כי ערוך מאתמול תפתה. יום שיש בו אתמול. [כז]אמר רבי פנחס ורבי חוניא לפי שהרשעים אומרים כמה רבואות גיהנם מחזקת מאתים רבוא שלש מאות רבוא כמה רשעים בכל דור ודור. אמר הקב"ה כל מה שאתם רבים בעולם אף היא *מתפתה בכל יום ומרחבת ומעמקת שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה, כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול ואין בו שלשם. בשני נברא גיהנם לפיכך לא נאמר ביום השני כי טוב. כי ערוך מאתמול תפתה וכו' (כתוב בירמיה ברמז רצ"ה וברמז ש'. ובאיוב בפסוק אף הסיתך מפי צר וגו'):

לא הוי היורדים מצרים לעזרה (כתוב בירמיה ברמז ש"ל). [כח]וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור מגיד הכתוב כשהקב"ה מטה ידו רשעים כלים מן העולם, משלו משל למה"ד לביצים וכלי זכוכית שהם נתונים בידי אדם אם יטה ידו מעט מיד הם נופלים ומשתברים, וכן הוא אומר [כט]ויט ידו על צפון ויאבד את אשור, ואומר [ל]נטית ימינך תבלעמו ארץ, ואומר [לא]הנני נוטה את ידי על פלשתים, [לב]ונטיתי את ידי על יהודה, [לג]ונטיתי את ידי על אדום: [לד]כצפרים עפות. אמר רבי יוחנן שלש שלומות הם, צפור דכתיב כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות, וישכים ויאמר קודם שיקדימו פסוק אחר [לה]כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו:

תלז [לו]נאם ה' אשר אור לו בציון. א"ר ירמיה אמר רבי אלעזר שלשה פתחים יש לו לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים. במדבר דכתיב [לז]וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. בים דכתיב [לח]מבטן שאול שועתי. בירושלים דכתיב אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ותנא דבי רבי ישמעאל אשר אור לו בציון זו פתחה של גיהנם, ותו ליכא והאיכא הא דאמר רבי מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רב מרי בדבי ר' יוחנן בן זכאי שני תנורים יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם. דילמא היינו דמדבר. אמר רבי יהושע בן לוי שבעה שמות יש לו לגיהנם ואלו הן, שאול, ואבדון, באר שחת, בור שאון, טיט היון, וצלמות, וארץ תחתית. שאול דכתיב [לט]מבטן שאול שועתי. אבדון דכתיב [מ]היספר בקבר חסדך ואמונתך באבדון. באר שחת דכתיב [מא]ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. בור שאון וטיט היון דכתיב [מב]ויעלני מבור שאון מטיט היון וגו'. צלמות דכתיב [מג]יושבי חושך וצלמות. ארץ תחתית גמרא, והא איכא גיהנם גיא שעמוקה בגיא הנם. דבר אחר גיהנם שכל היורד בה יורד על עסקי חנם*, והא איכא תפתה שנאמר [מד]ערוך מאתמול תפתה, ההיא שכל המתפתה ביצרו נופל שם. רבנן אמרין יש גיהנם לע"ל שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון, ר' פנחס אומר יום הוא שמלהט את הרשעים שנאמר [מה]ולהט אותם היום הבא כו' (כתוב בתרי עשר ברמז תקצ"ג):

לב [מו]לא יקרא עוד לנבל נדיב. דרש רבי יהודה בר מערבא ואיתימא רבי יהודה בן פזי מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעולם הזה שרי, ריש לקיש אמר מהכא [מז]כראות פני אלהים ותרצני, ופליגא דרבי לוי דאמר רבי לוי משל דיעקב ועשו למה"ד לאדם שזמן חבירו והכיר בו שבקש להרגו אמר לו טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך. אמר ידע ליה מלכא ומסתפי ולא קטיל ליה: [מח]נשים שאננות קומנה. שנו רבותינו גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה את הנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי, א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכיין לעלמא דאתי אמר ליה בדיל דאמטיין בנייהו לבי כנישתא ומתנו בי רבנן ומייתי בנייהו מבי רב ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רב: [מט]והיה מעשה הצדקה שלום, א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וגו', גדול השלום שנתן לעושי צדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וכו' (כתוב בפסוק ה' עוז לעמו יתן ברמז תשי"א): [נ]אשריכם זורעי על כל מים. א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים שנאמר [נא]אשריכם זורעי על כל מים, ואין זורעי אלא צדקה שנאמר [נב]זרעו לכם לצדקה, ואין מים אלא תורה שנאמר [נג]הוי כל צמא לכו למים וכתיב משלחי רגל השור והחמור. זוכה לנחלת יוסף דכתיב ביה [נד]בכור שורו הדר לו, וזוכה לנחלת יששכר דכתיב ביה [נה]חמור גרם, ואיכא דאמרי אויביו נופלים לפניו כיוסף דכתיב ביה [נו]בהם עמים ינגח, וזוכה לבינה כיששכר דכתיב [נז]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. [נח]א"ר יוחנן משום רבי בנאה אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים כי אז יצרם מסור להם בידם ולא הם נמסרים

ממ"ק ובמ"ק יב לחורשים פרגוס יער חורשת : יג סנהדרין יט : יד מדרש : טו מגילה י : טז סוטה מט : יז ערובין ד : יח שבת קנג : יט שם פב :
כ מנחות פו : כא ישעיה כד : *כ"ר פ' ג : כב שבועות פ"ט : כג פסחים לה : כד כ"ל, תהלים עה : *ברכה כתוב הופכה : כה שופטים ה
כו פסיקתא : כז הגדת שמואל : *מתפתה מתרחב : כח פסיקתא : כט נחמיה ג : ל שמות טו : לא יחזקאל כה : לב נחמיה ה : לג יחזקאל כה : לד ברכות נה :
לה משלי כז : לו עירובין יט : לז במדבר טז : לח יונה ב : לט שם : מ תהלים פח : מא שם נה : מב שם מ : מג שם קז : *חנם ערווה : מד ישעיה ל :
מה מלאכי ג : מו סוטה מא : מז ברכות לג : מח ברכות יח : מט ב"ב ט : נ ב"ק יז : נא הושע י : נב שם : נג ישעיה נה : נד ברכות מט : נה שם :
נו דברים לג : נז דה"א יב : נח ע"ז ה :

פלטין של מעלה ושל מטה שנאמר [עי]ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך, ר' יוחנן אמר אף מגין על כל העולם כולו שנאמר ובצל ידי כסיתיך, ר' יהושע בן לוי אמר כאלו מקרב את הגאולה שנאמר [עו]ולאמר לציון עמי אתה כו' (כתוב באיכה ברמז תתכ"ג) :

[עז]הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל. אמר רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ופרחים לתורה : [עח]הכמכת מכהו הכהו, רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר במקל שהכו המצריים את ישראל בו לקו, ר' נחמיה אומר [עט]באספטי שהכו המצריים את ישראל בו לקו : בסאסאה בשלחה תריבנה, לקה ואחר כך שלח שנאמר [פ]ויהי בשלח פרעה. בסאסאה בשלחה תריבנה, היה ר' מאיר אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכו' (כתוב ברמז תט"ו). הגה ברוחו הקשה ביום קדים, בעזה שברוחות וכו' (כתוב בירמיה ברמז ש') : [פא]בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות, תאנא בימוס שנפגם מותר, מזבח שנפגם אסור עד שינתץ רובו. היכי דמי בימוס היכי דמי מזבח, אמר רבה בר בר חנה בימוס אבן אחד מזבח אבנים הרבה. אמר חזקיה מאי קראה בשומו כל אבני מזבח אי איכא כאבני גיר מנופצות לא יקומו אשרים וחמנים ואם לאו יקומו : [פב]ביבוש קצירה. איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שלחה ארבע מאה דינרי לצדקה לר' אמי ולא קבליה. שדריה לרבא וקבליה, איקפד ר' אמי אמר לית ליה למר ביבוש קצירה תשברנה : [פג]כי לא עם בינות הוא א"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו כו' (כתוב בשמואל) :

והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. הרואה שופר בחלום ישכים ויאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול קודם שיקדמנו פסוק אחר [פד]תקעו שופר בגבעה חצוצרה ברמה. הרואה שופר בחלום יצפה לישועה שנאמר והיה ביום ההוא יתקע וגו'. ר' אליעזר אומר בניסן נגאלו ישראל ממצרים ובתשרי עתידין להגאל. מנלן אתיא שופר שופר כתיב (הכא) [התם] [פה]תקעו בחדש שופר וכתיב (התם) [הכא] והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. ר' יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ס"ט דאמר קרא [פו]ליל שמורים הוא לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית, לילה המשומר לעתיד לבא. [פז]א"ר חנינא בן דוסא אותו איל שהקריב אברהם תחת יצחק בנו לא יצא ממנו דבר לבטלה גידיו עשרה נימין לכנור שהיה דוד מנגן בהם. עורו אזור עור במתניו של אליהו ז"ל. קרנו של שמאל שופר של סיני, ושל ימין לעתיד לבא וכו' (כתוב בשמואל ברמז פ' וברמז רכ"ד וברמז שי"ג). [פח]לפי שנאמר והיה ביום ההוא יתקע איני יודע מי [התוקע] ת"ל [פט]וה' אלהים בשופר יתקע, ועדיין אינו אומר מאין הוא תוקע ת"ל [צ]קול שאון מעיר קול מהיכל. [צא]יתקע בשופר גדול. הרי זה סימן בכתובים כל מקום שהוא אומר שופר הרי זה סימן יפה לישראל דכתיב [צב]עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ואומר [צג]וה' אלהים בשופר יתקע *(הרימי בכח קולך) ואומר [צד]ויהי קול השופר וגו' :

כח [צה]ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. א"ר אלעזר א"ר חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנאמר יהיה ה' צבאות לעטרת צבי וגו', מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה לעושים צביונו ולמצפים לתפארתו, יכול לכל, תלמוד לומר לשאר עמו למשים עצמו כשיריים, ולרוח משפט זה הרודה על יצרו, ליושב על המשפט זה דיין שדן דין אמת לאמתו, ולגבורה זה שמתגבר על יצרו, משיבי מלחמה זה שנושא ונותן במלחמתה של תורה, שערה אלו שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו שנאמר וגם אלה ביין שגו וגו' ואין פקו אלא גיהנם שנאמר [צו]ולא תהיה זאת לך לפוקה, ואין פליליה אלא דיינים שנאמר [צז]ונתן בפלילים : [צח]כי כל שולחנות מלאו קיא צואה. ר"ש אומר שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל אם אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום שנאמר [צט]וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' : [ק]את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. זה משה שלמד שהחזירוהו על כל המצריות ולא ינק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא. [קא]ברביעית מאי קא עביד יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה שנאמר את מי יורה דעה וגו' גמולי מחלב עתיקי משדים : מדי עברו יקח אתכם (כתוב במלכים ברמז רמ"א) : [קב]כי קצר המצע מהשתרע וגו', מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים. ע"א דכתיב כי קצר המצע מהשתרע. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן קצר המצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד. והמסכה צרה כהתכנס, א"ר שמואל בר נחמני כי הוה מטי ר' יונתן להאי קרא בכי מי שכתוב בו [קג]כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה. גלוי עריות דכתיב [קד]יען כי גבהו בנות ציון. שפיכות דמים דכתיב [קה]וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד : [קו]ועתה אל תתלוצצו. א"ר אושעיא כל המתלוצץ יסורין באין עליו שנאמר פן יחזקו מוסריכם, אמר להו רבא לבני מחוזא במטותא מינייכו לא תתלוצצו ולא ליתו עלייכו יסורים, א"ר תנחום בר חנילאי כל המתלוצץ גורם כליה לעולם שנאמר כי כלה ונחרצה, א"ר אלעזר קשה היא הליצנות שתחלתה יסורין וסופה כליה. [קז]א"ר יודן שני בני אדם נתנבאו על הליצנות שלמה וישעיה, שלמה אמר [קח]ולצים לצון חמדו להם, ישעיה אמר ועתה אל תתלוצצו : [קט]ושם חטה. אלו החטים, שורה זה שבולת שועל ולמה נקרא שמו שורה שהיא עשויה כשורה. שעורה אלו השעורים, נסמן זה השיפון, וכוסמת אלו הכוסמין, גבולתו, עד כאן גבולו של להם לחלה, ולמדין מן הקבלה :

אמר רבי סימון מכיון דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו במי שהוא מואס בדברי תורה, א"ר סימון (יב) אילין נשיא דאמרין לא ניעול בננא לבי כנישתא אלא אי חמי למילף מילף, לא עבדן טבות, דכתיב ויסרו למשפט וגו' : [קי]ויסרו למשפט אלהיו יורנו, א"ר אבא בר כהנא אמר להו נביא לישראל חזרו בתשובה, א"ל אין יצר הרע מניח אותנו, אמר להם יסרו יצריכם אמרו לו אלהיו יורנו : *הפליא עצה הגדיל תושיה. א"ר יוחנן כמה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו של אדם. ד"א תושיה שנתנה בחשאי מפני השטן. ד"א דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם שנאמר °כי השתות יהרסון :

כט [א]הוי אריאל אריאל אריא גברא, קרית חנה דוד קריה שחנה בה דוד, קריה שעשה דוד [ב]לקיסרקטון. ספו שנה על שנה חגים ינקופו שנה עלת שנה נפקת ולא היו עולים לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלים היגים וקוצים. והציקותי לאריאל מכאן שהיתה קורת רוח בירושלים. והיתה תאניה ואניה [ג]סכופי סכופים, והיתה לי כאריאל חרבן ראשון וחרבן שני וכו' (כתוב בירמיה ברמז רנ"ט) : [ד]והיה כאוב מארץ קולך, שנו רבותינו בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו, ידעוני זה המניח עצם ידוע בפיו והוא מדבר. מיתיבי והיה כאוב מארץ קולך מאי לאו דמשתעי כארחיה לא דסליק ויתיב בין הפרקים ומשתעי. שנו רבותינו בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגולת, מעלה בזכורו אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת, נשאל בגולגלת עולה כדרכו ועולה בשבת : כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה (כתוב בשמואל ברמז קל"ט) : [ה]לכן הנני יוסיף להפליא. יוסף ממלי שכיב ודמך סליק רבי יוחנן ורשב"ל מגמל ליה חסר שלח עמהון [ו]יצחק פסיקא, קם חד סבא בעי למספד עלויה קם יצחק ושתקיה אמר קטי אלין תרין אריותא את פתח פומך, א"ל בי יוחנן שבקיה דהוא גבר סב והוא בעא מתיקרא באתרי, עאל ואיפטר עילויה ואמר קשה הוא סילוקן של צדיק לפני מי שאמר והיה העולם ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן בית המקדש, דאלו בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותיך ובחרבן בית המקדש כתיב [ז]ותרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. א"ל רבי יצחק פסיקא בריך הדין גברא בחוליה, א"ר יוחנן אלו שתקתיה מן הן הוינן ידעין הדא מרגניתא : [ט]הוי המעמיקים סה' (כתוב בשופטים ברמז ס"ו). א"ר לוי [י]לארכיטקטום שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות, לאחר ימים נעשה [יא]גבאי טימיון והיו בני המדינה מטמינים עצמם מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות, אמר להם שוטים שבעולם מפני אתם מטמינים והלא אני הוא שבניתי המדינה ואת ההדרים ואת הביבים ואת המערות, כך הוי המעמיקים וגו' : הפככם אם כחמר (ביד) היוצר יחשב, מדמין את הצורה ליוצרה נטיעה לנוטעה, כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני וגו' הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל, לבית מלכות, והכרמל ליער יחשב לחורשים

ממ"ק ובמ"ק עה ישעיה נא : עו שם : עז שבת קמה : עח תנחומא : עט אספטי הלג רהב : פ שמות יג : פא ע"ז נג : פב ב"ב ו : פג ברכות נח : פד הושע ה : פה תהלים פא : פו שמות יב : פז פרקי רבי אליעזר : פח ספרי : פט זכריה ס : צ ישעיה כו : צא מכילתא : צב תהלים מז : צג זכריה ט : *ישעיה מ : צד שמות יט : צה מגילה טו : צו ש"א כה : צז שמות כא : צח אבות פ"ג : צט יחזקאל מא : ק סוטה יב : קא ע"ז ג : קב יומא ס : קג תהלים לג : קד ישעיה ג : קה מלכים ב כא : קו ע"ז יח : קז פסיקתא : קח משלי א : קט ירושלמי חלה : קי סנהדרין קד : *שם כו : °תהלים יא :
א איכה רבתי : ב לקיסרקטון מקום מגדל למושב אנשי החיל : ג סכופי ענין כליון והשחתה : ד סנהדרין סה : ה איכה רבתי : ו יצחק פסיקא בעל פסיקתות ומדרשים : ז דברים כח : ח איכה א : ט ברכות רכה : י לארכיטיקטום ראש הבונים : יא גבאי טמיון גובה מס המלך :

זית רענן (יב) אילן נשי וכו', פי' הנשים שאומרים לא נכנים בנינו בע"כ לבהמ"ד אם יהיה לו חפץ ללמוד ילמוד מעצמו אין עושות כהוגן דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, פי' שאתה תייסר לבנך ואז הקב"ה יורנו ויסמוך לבו לתורה :

שנאמר רפאים בל יקומו, מתים בל יחיו אלו הכותיים שהם כנבלת בהמה, יקומו ליום הדין אבל לא יחיו. אנשי דור המבול אינם עומדים שנאמר רפאים בל יקומו וכל נפשותם נעשו רוחות מזיקין לבני אדם. ולעתיד לבא הקב"ה מאבד אותם מן העולם הזה כדי שלא יהא אחד מזיק לישראל שנאמר לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו:

תל [יט]יספת לגוי נכבדת. אמר הנביא רבש"ע ישראל יספת לו נכבדת. אתה נותן לו בן והוא מוהלו לשמנה ימים ואם הוא בכור פודהו לשלשים יום ומוליכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, אתה נותן לו בית הוא קובע לו מזוזה, גג הוא עושה לו מעקה, הוי יספת לגוי נכבדת, ד"א יספת לגוי רבנן אמרין עובדי אלילים אם אתה מרבה להם ימים טובים הם אוכלים ושותים ופוחזים ונכנסים לבתי טרטיאות ולבתי קרקסאות ומכעיסין אותך בדבריהם ובמעשיהם, אבל ישראל אוכלים ושותים ושמחים ונכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפלות ומרבים במוספין ובקרבנות. ד"א נתת שלוה לפרעה שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [כ]מי ה' אשר אשמע בקולו, נתת שלוה לסנחריב שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [כא]מי בכל אלהי הארצות. נתת שלוה לנבוכדנאצר שמא קראך ה' לא בחרופין ובגדופין [כב]מאן הוא אלהא די ישזבינכון מן ידי, אבל יספת לגוי נכבדת, נתת שלוה לדוד וברך אותך שנאמר [כג]ויברך דויד את ה', נתת שלוה לשלמה וברכך [כד]ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל, נתת שלוה לדניאל וברכך [כה]ענה דניאל ואמר ליהוי שמא די אלהא מברך:

תלא [כו]יחיו מתיך נבלתי יקומון. שאלו צדוקים את רבן גמליאל מנין שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, אמר להם מן התורה הוא ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קבלו ממנו, מן התורה דכתיב [כז]הנך שוכב עם אבותיך וקם, א"ל ודילמא וקם העם הזה חנה. מן הנביאים דכתיב יחיו מתיך, א"ל ודילמא מתים שהחיה יחזקאל. מן הכתובים דכתיב [כח]וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים, א"ל ודילמא רחושי מרחשי שפתותייהו בעלמא וכרבי יוחנן דאמר כל מי שאומרים דבר הלכה משמו בבית המדרש שפתותיו דובבות בקבר, עד שאמר להם המקרא הזה [כט]למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לתת לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה: [ל]נבלתי יקומון, אותם שהיו מתנבלים בשבילי, זה נצלב למה על שמל את בנו, זה נשרף למה על ששמר את השבת, זה נהרג למה על שקרא בתורה: [לא]יחיו מתיך. אלו המתים שבארץ ישראל, נבלתי יקומון אלו המתים שבחוצה לארץ ועל ידי גלגול מחילות שהקב"ה עושה להם מחילות מחילות בקרקע: [לב]הקיצו ורננו שוכני עפר. א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, שוכני בעפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו: [לג]כי טל אורות טלך. אמר רבי אלעזר עמי הארץ אינם חיים שנאמר מתים בל יחיו רפאים בל יקומו יכול לכל, תלמוד לומר רפאים בל יקומו זה המתרפא עצמו מד"ת, א"ל ר' יוחנן לא ניחא ליה למריהו למימר הכי אלא היכי מוקמת לה, א"ל במרפא עצמו לאלילים, א"ל רבי מקרא אחר אני דורש כי טל אורות טלך כל המשתמש בטל תורה טל תורה מחייהו וכל שאינו משתמש בטל תורה אין טל תורה מחייהו, הוה קא חלשא דעתיה. אמר ליה רבי מצאתי להם רפואה מן התורה ממקום אחר [לד]ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו' וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא נאמר בו [לה]אש אוכלה הוא אל קנא הוא אלא כל המשיא את בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמיד חכם והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה:

תלב [לו]לך עמי בא בחדריך. מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר [לז]ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ואומר [לח]הנני אליך והוצאתי את חרבי מתערה, ואומר [לט]והיה בעבור כבודי וגו' ללמדך שהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אתה מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך ארץ שנאמר [מ]וישכם אברהם בבקר, [מא]וישכם יעקב בבקר, [מב]וישכם שמואל בבקר, והרי דברים ק"ו אם האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ, שאר כל אדם על אחת כמה וכמה. וכה"א [מג]תשת חשך ויהי לילה וגו' הכפירים שואגים לטרף וגו' תתן להם ילקוטון, ואומר [מד]תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו, ואומר [מה]מה רבו מעשיך וגו'. [מו]ששנו רבותינו דבר בעיר כנס רגליך שנאמר [מז]ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ואומר לך עמי בא בחדריך, ואומר [מח]מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. מאי ואומר וכי תימא הני מילי בליליא אבל ביממא לא, ת"ש לך עמי בא בחדריך. וכי תימא הני מילי היכא דליכא אימתא מגואי אבל היכא דאיכא אימתא מגואי כי נפיק ביני אינשי [מט]צוות טפי מעלי, ת"ש [נ]מחוץ תשכל חרב אף על גב דבחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבא בעידן ריתחא הוה סכר כווי דכתיב [נא]כי עלה מות בחלונינו: [נב]אבוה דרבי זירא עבד גביתא תליסר שנין, כי הוה אתי [נג]ריש נהרא למתא כי הוה חזי רבנן אמר לך עמי בא בחדריך, כי הוה חזי אינשי דמתא אמר האידנא נכים אבא לפום בריה וברא לפום אבא ומיטמרו כלהו, כי אתי ריש נהרא אמר ממאן נבעי, כי קא ניחא נפשיה אמר שקולו תליסר מעי דציירי בסדיני ואהדרו לפלניא דשקלתינהו מיניה ולא אצטריכו לי: [נד]לך עמי בא בחדריך, אל תעמוד כנגד השעה אלא תן לה מקום שהרי אני נתתי מקום לשעה שנאמר [נה]השיב אחור ימינו. נבות עמד כנגד השעה ונפל. אברהם ברח מפני נמרוד, יצחק מפני פלשתים, יעקב מפני עשו, משה מפני פרעה, דוד מפני שאול ומפני אבשלום בנו, ד"א בוא בחדריך הסתכל בחדרי לבך על מה ולמה הבאתי עליך יסורים, כמד"א [נו]חופש כל חדרי בטן, ולא תהא קורא תגר אחר מדת הדין אלא סגור דלתיך בעדך. חבי כמעט רגע עד יעבר זעם (כתוב ברמז תרנ"ה):

תלג [נז]כתיב חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. וכתיב [נח]ואל זועם בכל יום, אלא אין זעמו אלא רגע שנאמר כמעט רגע עד יעבר זעם. ואי בעית אימא דכתיב [ס]כי רגע באפו, וכמה רגע א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה, ואימת רתח אמר אביי בתלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וקיימא אחד כרעא, כל שעתא ושעתא הכי הוא, כל שעתא הוו ביה שורייקי סומקי וההיא שעתא לא הוו ביה שורייקי סומקי:

תלד כז [סא]והרג את התנין אשר בים. אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה היו מחריבים את כל העולם כלו, מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והרג את התנין אשר בים, ולמלחיה לזכר, מליחה דנקבה עדיף, ואיבעית אימא כיון דכתיב [סב]לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא דיחדי בהדי נקבה. ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כלו, מה עשה סרס את הזכר וצנן את הנקבה שנאמר [סג]הנה נא כחו במתניו זה זכר, ואונו בשרירי בטנו זה הנקבה, ונעביד הני כי הני, כוורא דמליחא עדיף, וניעבד הנך כהנך, פריצותא דכוורי נפיש טפי: [סד]אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה. א"ר אלעזר ברבי שמעון אין הארץ שותה אלא לפי תחומה, אם כן מה יעשו שרשי חרוב מה יעשו שרשי שקמה [ששרשיהם עד תהום, אלא כל אחד ואחד לפי צרכו]. רבי ברכיה בשם רבי יהודה אומר שרשי חטה בוקעים בארץ חמשים אמה גפנים ותאנים בוקעים בצור, א"ר לוי [כך הוא כדקאמרת לפי תחומה, וחרוב ושקמה] אחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותם, שנאמר אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה:

תלה חמה אין לי. דרש ר' יהודה בר אבינא בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד [סה]ותקח צפורה צר ומיד וירף ממנו, באותה שעה בקש משה רבינו להרגן שנאמר [סו]הרף מאף ועזוב חמה, ויש אומרים הרגו לחמה שנאמר חמה אין לי, והא כתיב [סז]כי יגורתי מפני האף והחמה, תרי חמה הוו, ואיבעית אימא [סח]גונדרא דחמה. [סט]כתיב חמה אין לי וכתיב [ע]נוקם ה' ובעל חמה, אלא ב"ו חמה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החמה. [עא]רבי חמא בר חנינא אמר כאן בישראל כאן בעובדי אלילים, ר' חייא אמר חמת אין לי שכבר נשבעתי מי יתנני שלא נשבעתי אהיה שמיר שית במלחמה. [עב]ד"א חמה אין לי אמר (ישעיה) [הקב"ה] אלו הייתי רוצה פסיעה אחת הייתי פוסע בעולמי ומעביר עליה הדין. אציתנה יחד מיד היה העולם נשרף, או יחזק במעוזי אלא שידי אחוזה בדין שנאמר [עג]ותאחז במשפט ידי, יעשה שלום לי יעשה שלום ביני ובין המשפט:

תלו [עד]אמר רבי אלכסנדרי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. רב אמר כאלו בנה פלטין

ממ"ק ובמ"ק יט פסיקתא : כ שמות ס : כא מלכים ב יח : כב דניאל ג : כג דס"א כט : כד מלכים א ח : כה דניאל ג : כו סנהדרין צ : כז דברים לא :
כח שה"ש ז : כט דברים יא : ל תנחומא : לא כתובות קיא : לב כותה ס : לג כתובות קיא : לד דברים ד : לה שם : לו מכילתא :
לז שמות יב : לח יחזקאל כא : לט שמות לג : מ בראשית יט : מא שם כח : מב שמואל א טו : מג תהלים קד : מד שם : מה שם : מו כלה קמא ס :
מז שמות יב : מח דברים לב : מט צוות הכרס : נ ירמיה ט : נא בוי חלונות : נב ירמיה ט : נג סנהדרין כט : נד ריש נהרא גוכס כתס : נה תנחומא :
נו איכה ב : נז משלי כ : נח ברכות ז : נט תהלים ז : ס שם ל : סא כלה בפרא עד : סב תהלים קד : סג איוב מ : סד בראשית רבה פ' יג : סה שמות ד :
סו תהלים לו : סז דברים ט : סח גונדרא של מימס : סט ב"ר : ע נחום א : עא ע"ז פה : עב תנחומא : עג דברים לב : עד סנהדרין צט :

משתה שמרים (יא) יכול שמנים (שאין) [שיש] בהם צורך ושמרים (שאין) [שיש] בהם צורך, ת"ל שמנים ממוחיים שמרים מזוקקים כו' (בתהלים בפ' כי כוס ביד ה' ברמז תתי"ג):

בלע המות לנצח. [צ]עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב [צא]והנער בן מאה שנה ימות, לא קשיא הא בישראל הא בעובדי אלילים, ועובדי אלילים מאי בעו התם לאכרים ולכורמים וליוגבים דכתיב [צב]ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם. כי ה' דבר, והיכן דבר [צג]אני אמית ואחיה כו' (בשופטים ברמז מ"ג):

תכח [צד]ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים. אמר רבי יוחנן אין מיתה לעתיד לבא אלא בעובדי אלילים לבד, רבי יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא בעובדי אלילים שנאמר מעל כל פנים, ומאי עביד ליה רבי חנינא מעל כל פנים של ישראל, והכתיב [צה]כי הנער בן מאה שנה ימות ודא מסייעא לרבי חנינא, ומה עבד ליה רבי יהושע בן לוי ראוי לכלל עונשים. והא כתיב [צו]כצאן לשאול שתו מות ירעם ודא מסייעא לרבי חנינא, ומה עבד ליה רבי יהושע בן לוי לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו סנחריב בשעתו, אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה למלאך המות [צז]אסטרטינוס שלהם, הה"ד [צח]וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו מלמד ששאול בלה וגופן לא בלה, וכל כך למה על (ידי) שפשטו ידיהם בזבול: [צט]ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה. א"ר חלבו א"ר אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן וכל אחד מראה עליו באצבעו שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וגו'. [ק]בעולם הזה מי שרואה פני השכינה מתמעט והולך שנאמר [קא]כי לא יראני האדם וחי, וכן אתה מוצא בשבטו של לוי לפי שהיו רואים את השכינה היו מועטין ואפילו כשעלו ישראל מן הגולה בקשו מהם ולא מצאו שנאמר [קב]ואבינה בעם ומבני לוי לא מצאתי שם. אבל לעולם הבא אני נגלה בכבודי על כל ישראל והם רואים אותי וחיים לעולם שנאמר [קג]כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ולא עוד אלא שהם מראים כבודי זה לזה באצבעם שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה, וכן הוא אומר [קד]כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

כו [קה]פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים וגו' אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרין אמן, מאי אמן אמר רבי חנינא אל מלך נאמן, ואמרי לה אתה מלך נאמן [קו]קטן אימתי הוא בא לעולם הבא, תנא משום רבי מאיר משעה שיאמר אמן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרין אמן. [קז]גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם וכו' (כתוב בתרי עשר ברמז תתי"ג):

תכט אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן שבשביל אמן אחד שעונים רשעים מתוך גיהנם ניצולין מתוכו, כיצד עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה ולבנה וכוכבים משמאלו והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע"י משיח, וכיון שמסיים ההגדה עומד זרובבל בן שאלתיאל על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל באי עולם כלם עונים אמן, ואף רשעי ישראל וצדיקי עובדי אלילים שנשתיירו בגיהנם עונים ואומרים אמן מתוך גיהנם ומתרעש העולם עד שנשמע קול צעקתם לפני הקב"ה והוא שואל מה קול הרעש הגדול אשר שמעתי ומשיבים מלאכי השרת ואומרים לפניו רבש"ע אלו רשעי ישראל וצדיקי עובדי אלילים שנשתיירו בגיהנם שעונים אמן ומצדיקים עליהם את הדין, מיד מתגלגלים רחמיו של הקב"ה עליהם ביותר ואומר מה אעשה להם יותר על דין זה כבר יצר הרע גרם להם, באותה שעה נוטל הקב"ה מפתח של גיהנם בידו ונותן להם למיכאל ולגבריאל בפני כל הצדיקים ואומר להם לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם, מיד הולכים עם המפתחות ופותחים שמונה אלף שערי גיהנם וכל גיהנם וגיהנם שלש מאות [פרסה] ארכו ושלש מאות רחבו ועוביו אלף פרסה ועמקו מאה פרסה וכל רשע ורשע שנופל לתוכו שוב אינו יכול לעלות, מה עושין מיכאל וגבריאל באותה שעה תופסין ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם כאדם שהוא מקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך הבור, שנאמר [קח]ויעלני מבור שאון, ועומדים עליהם באותה שעה ורוחצין וסכין אותם ומרפאין אותם ממכות של גיהנם ומלבישים אותם בגדים נאים ומביאים אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים כשהם מכוהנים ומכובדים שנאמר [קט]כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו, כהניך אלו צדיקי אומות העולם שהם כהנים להקב"ה בעה"ז כגון אנטונינוס וחביריו. וחסידיך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר [קי]אספו לי חסידי, וכשנכנסין לפתח גן עדן נכנסין מיכאל וגבריאל תחלה ונמלכים בהקב"ה, משיב הקב"ה ואומר להם הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי, וכיון שנכנסו נופלים על פניהם ומשתחוים לפניו ומברכין ומשבחין שמו של הקב"ה, מיד צדיקים גמורים וישרים שהם יושבים לפני הקב"ה נוהנים הודאות ורוממות להקב"ה שנאמר [א]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, ואומר [ב]וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו. גדולה האמנה (כתוב ברמז תקי"ט): [ג]יצר סמוך תצור שלום שלום. רבי חנינא בר פפא ורבי סימון, רבי חנינא בר פפא אמר אם בא יצרך להשחיקך סמכהו בדברי תורה ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת את השלום, תצור שלום אין כתיב כאן אלא שלום שלום, וא"ת שאינו ברשותך, ת"ל כי בך בטוח, כבר הכתבתי עליך בתורה [ד]ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. רבי סימון אומר אם בא יצרך להשחיקך שמחהו בדברי תורה, ואם עשית כן מעלה אני עליך כאלו בראת שני עולמות שנאמר שלום שלום:

[ה]בטחו בה' עדי עד. בעא מיניה רבי יהודה נשיאה מרבי אמי מאי דכתיב כי ביה ה' צור עולמים, אמר להם כל התולה בטחונו בהקב"ה הוא מחסה לו בעולם הזה ולעולם הבא, א"ל אנא הכי קשיא לי מאי שנא דכתיב ביה ולא כתיב יה, אלא כדדריש רבי יהודה בר אלעאי אלו שני עולמות שברא הקב"ה אחד בה"א ואחד ביו"ד ואיני יודע אם העולם הזה בה"א והעולם הבא ביו"ד או אם העולם הבא בה"א ועוה"ז ביו"ד, כשהוא אומר [ו]אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם הוי אומר העולם הזה נברא בה"א, ומפני מה ברא העולם הזה בה"א מפני שה"א דומה לאכסדרא שכל הרוצה לצאת יצא, רבנן אמרי מאי טעמא תליא כרעא דה"א דאי הדר בתשובה מעיילין ליה, ולעיילה בהך דלרע, לא מסתייעא מלתא כדדרש ריש לקיש מאי דכתיב [ז]אם ללצים הוא יליץ וגו' כו', ומאי טעמא אית ליה תגא אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר, ומפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שהצדיקים שבו מועטין, ומפני מה כפוף ראשה דיו"ד מפני שהצדיקים ראשיהם כפוף מפני מעשיהן שאין דומין זה לזה. [ח]וזהו שאמר הכתוב [ט]אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר אלו בני אדם שהם מחרפין שמו של הקב"ה, בא וראה כשנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו שנאמר כי ביה ה' צור עולמים, ולמה לא נבראו בכלו שאין העולם כדאי להזכיר שמו של הקב"ה שלם, אוי להם לבריות שמחרפין שמו של הקב"ה ראה מה כתיב בקרבנות [י]קרבן לה' עולה לה' ואינו אומר לה' קרבן לה' עולה ובני אדם מחרפין ומגדפין שמו של הקב"ה לכך נאמר אל תבהל על פיך: [יא]ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר. אמר רבי יוחנן עשר גליות גלתה סנהדרין. מלשכת הגזית לחניות. ומחניות לירושלים. ומירושלים ליבנה. ומיבנה לאושא. ומאושא לשפרעם. ומשפרעם לבית שערים. מבית שערים לצפורי. מצפורי לטבריה. וטבריה עמוקה מכלם. כדכתיב [יב]ושפלת מארץ תדברי. רבי אלעזר אומר גלו שש שנאמר כי השח יושבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר, אמר רבי יוחנן ומשם עתידין להגאל שנאמר *התנערי מעפר קומי שבי ירושלים. [יג]תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים, אמר רבי טבריה משלמת לימות המשיח שנאמר תרמסנה רגל רגלי וגו' ומה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא: יחן רשע בל למד צדק, רבי שמלאי ואמרי לה בשם רבי אבהו בשעה שאמר יצחק לעשו [יד]ולכה אפוא מה אעשה בני, אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע יוחן. א"ל רשע הוא, א"ל בל למד צדק לא כבד את הוריו, א"ל בארץ נכוחות יעול עתיד לפשוט ידיו בבית המקדש, א"ל אם כן השפע לו טובה בעוה"ז ובל יראה גאות ה' לעתיד לבא הוי [טו]משמני הארץ יהיה מושבך. תשפות שלום לנו. אמר רבי יוחנן שלש שלומות הן. נהר צפור וקדרה. הרואה קדרה בחלום יצפה לשלום דכתיב תשפות שלום לנו, אמר רבי יוחנן ובקדרה שאין בה בשר שנאמר [טז]ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך הקלחת, וישכים ויאמר תשפות שלום לנו קודם שיקדמנו פסוק אחר [יז]שפות הסיר: [יח]מתים בל יחיו. א"ר יוחנן כל המתים עולים לתחיית המתים חוץ מדור המבול שנאמר

ממ"ק ובמ"ק צ פסחים סח: צא ישעיה סה: צב שם סא: צג דברים לב: צד ברכות כה: צה ישעיה סה: צו תהלים מט: צז אסטרטיגוס שליט ומושל: צח תהלים מט: צט תענית לא: ק תנחומא: קא שמות לג: קב עזרא ח: קג ישעיה נב: קד תהלים מח: קה שבת קיט: קו סנהדרין קי: קז מדרש: קח תהלים מ: קט תהלים קלב: קי שם נ: א שם קמ: ב שם קז: ג ב"ר: ד בראשית ד: ה מנחות כט: ו בראשית ב: ז משלי ג: ח תנחומא: ט קהלת ה: י ויקרא א: יא ר"ה לא: יב ישעיה כט: *שם נב: יג ב"ר: יד בראשית כז: טו שם: טז ברכות נו: יז מיכה ג: יח יחזקאל כד: יט שם פ"ט:

ת רענן (יא) יכול שמנים שיש בהן צורך ושמרים שיש בהן צורך כצ"ל. וכ"ה בספרי פ' האזינו ע"ש בילקוט:

כאן, אי זה עמוד העמדת כאן, אי זה מסמר קבעת כאן. אמר ר' אליעזר צריך אדם (ח) שיהא לו מסמר או יתד קבוע בבית הקברות כדי שיזכה ויקבר באותו מקום. כי חצבת לך פה קבר עשה כמין שובך ונתן קברו עליו. חוצבי מרום קברו, רבי ישמעאל בשם מר עוקבא אמר ממרום נחצבה עליו גזרה שלא תהא לו קבורה בארץ ישראל, חוקקי בסלע משכן לו [לה]ארון דכיף. הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר טלטול אחר טלטול. אמר רבי שמואל בר נחמני כהדין תרנגול דגלי מאתר לאתר. ועוטך עטה שלקה בצרעת, כמה דאת אמר [לו]ועל שפם יעטה. צנוף יצנפך כדור מה כדור זה מתלקט מיד ליד ואינו נופל לארץ כך הוא. אל ארץ רחבת ידים שמה תמות ושמה מרכבות כבודך, על דעתיה דרבי אליעזר דאמר כהן גדול היה שהיה נהנה מן הקרבנות, על דעתיה דר' יהודה דאמר אמרכל היה שנהנה מן ההקדשות. קלון בית ארוניך, על דעתיה דרבי אליעזר דאמר כהן גדול היה שהיה מבזה את הקרבנות, ועל דעתיה דרבי יהודה דאמר אמרכל היה שהיה מבזה את שני ארוניו חזקיה וישעיה:

כג [לז]בושי צידון כי אמר ים וגו'. אמר הים ומה אני שאיני מתירא שמא אחיל ושמא אוליד בנים ובנות שמא אקבור חתנים וכלות שנאמר [לח]האותי לא תיראו נאם ה' וגו', אמר הים ומה אני שאין בי אחת מכל המדות הללו הריני עושה רצון קוני, עאכ"ו בושי צידון:

תכד [לט]כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור, אמר ר' אלעזר בן פרת כשם שהביא הקב"ה על המצריים במצרים כך עתיד להביא על ארם, דאמר רבי אלעזר כל צר שבמקרא חסר על אומה זאת הוא מדבר, וכל צור שבמקרא מלא על צור המדינה הוא מדבר, מה במצרים דם אף כאן שנאמר [מ]ונתתי מופתים בשמים וארץ דם ואש. הביא עליהם צפרדעים שהיה קולם קשה אף כאן שנאמר [מא]קול שאון מעיר. כנים אף כאן שנאמר (ט) [מב]ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית. ערוב אף כאן שנאמר [מג]וירשוה קאת וקפוד וגו'. דבר אף כאן שנאמר [מד]ונשפטתי אתו בדבר ובדם. שחין אף כאן שנאמר [מה]וזאת תהיה המגפה המק בשרו. ברד אף כאן שנאמר [מו]וגשם שוטף ואבני אלגביש. ארבה אף כאן שנאמר [מז]בן אדם אמור לצפור כל כנף. חשך אף כאן שנאמר [מח]ונטה עליה קו תהו ואבני בהו. בכורות אף כאן שנאמר [מט]שמה נסיכי צפון, ר' מאיר אומר [נ]וירדו ראמים עמם וירדו רומים עמם, והדר [נא]יפקוד ה' על צבא המרום במרום:

תכה [נב]הן ארץ כשדים זה העם לא היה, אמר רב אדא אמרי בי רב ארבעה הקב"ה מתחרט עליהם בכל יום שבראם, ואלו הם, כשדים, וישמעאלים, וגלות, ויצר הרע. כשדים דכתיב הן ארץ כשדים זה העם לא היה הלואי לא היה. ישמעאלים דכתיב [נג]ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל. גלות דכתיב [נד]ועתה מה לי פה נאם ה' וגו'. יצר הרע [נה]אאספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי: [נו]והיה ביום ההוא ונשכחת צור. אמר ר' אלעזר בן עזריה ימות המשיח לישראל שבעים שנה שנאמר והיה ביום ההוא ונשכחת צור שבעים שנה כימי מלך אחד, ואי זהו מלך מיוחד הוי אומר זה משיח. [נז]והיה סחרה ואתננה קדש לה', אמר רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו רבי אמור לנו שנים ושלשה דברים שאמרת לנו משם אביך, שלח להו שס"ה שווקים יש בכרך גדול, וכל אחד ואחד יש בו שס"ה [נח]בירניות, וכל בירנית ובירנית יש בה שס"ה מעלות, וכל מעלה ומעלה יש בה כדי לזון את כל העולם כלו, א"ל רבי שמעון בר רבי לרבי ואמרי לה רבי ישמעאל בר ר' יוסי לרבי הללו למאן א"ל לך ולחברך ולחברותך שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש לה'. לא יאצר, תני ר' ישמעאל לא יאצר זה בית אוצרותיהן, ולא יחסן זה בית גנזיהם. מאי כי ליושבים לפני ה', א"ר אלעזר זה המכיר פני חברו בישיבה, איכא דאמרי א"ר אלעזר זה המקבל פני חברו בישיבה. מאי ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכסה עתיק יומין, מאי ניהו אלו סתרי תורה, איכא דאמרי זה שמגלה דברים (שגלה) [שכסה] עתיק יומין מאי ניהו אלו טעמי תורה:

כד [נט]והיה כעם ככהן. א"ר יצחק לא תרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קטן וגדול שנאמר והיה כעם ככהן וכתיב בתריה הבוק תבוק. [ס]והארץ חנפה תחת יושביה. מראה לך קמה ואין מראה לך גדיש, מראה לך גדיש ואין מראה לך גורן, למה כי עברו תורות שעברו על שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, חלפו חק מעשרות. הפרו ברית. ברית עולם ברית אבות לפיכך משה מזהיר את ישראל [סא]עשר תעשר: [סב]בשיר לא ישתו יין, שנו רבותינו משבטלה סנהדרין בטל שיר מבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין, מאי טעמא אמר רב הונא בריה דרבי יהושע דאמר קרא [סג]זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם, אמר רב אודנא דשמעא זמרא תעקר, אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא שנאמר [סד]קול ישורר בחלון וגו' כי ארזה ערה, מאי כי ארזה ערה אמר רבי יצחק אפילו בית המסוכך בארזים מתנועע. [סה]שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור, שרטט וכתב לו [סו]אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולימא להו מהכא [סז]בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו, אי מההיא הוה אמינא הני מילי זמרא דמנא אבל בפומא שרי, קמ"ל: [סח]ושאיה יוכת שער. הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר וכחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר מאי טעמא דכתיב ושאיה יוכת שער, אמר אביי לדידי חזי לי ומנגח כתורא, [סט]על כן באורים כבדו ה'. באלין פנסייא, רבי אבהו אמר בשני המאורות, הא כיצד (י) חמה זורחת מברכין עליה, לבנה זורחת מברכין עליה, אמר הקב"ה הואיל ואורכם הוא אורי אני ואתם נלך ונאיר לציון הדא הוא דכתיב [ע]קומי אורי כי בא אורך: [עא]מכנף הארץ זמירות שמענו. אמר רבי ירמיה בריה דרבי חייא מיום שפתחה הארץ את פיה וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו מכנף הארץ ולא מפי הארץ, איתיביה חזקיה אחיו [עב]ותפתח הארץ את פיה, א"ל לרעה פתחה אבל לטובה לא פתחה כו' (ברמז תי"ו וברמז תי"ב): יפקוד ה' על צבא מרום (כתוב ברמז תי"ח וברמז של"א): וחפרה הלבנה. [עג]ר' חסדא רמי כתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב [עד]והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, לא קשיא כאן לעוה"ב כאן לימות המשיח. ולשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות אידי ואידי לעוה"ב כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה. [עה]אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע למה לא משלת את בניך בחמה ולבנה שהם גדולים מן הכוכבים, אמר לו הקב"ה חייך חמה ולבנה יש להם בושה לעתיד לבא שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה, אבל הכוכבים אין להם בושה, וכן ישראל [עו]וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם. [עז]ונגד זקניו כבוד, לא במקום אחד ולא בשני מקומות אתה מוצא שהקב"ה חולק כבוד לזקנים אלא בכל מקום. בסנהדרין [עח]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, כיוצא בו [עט]לך ואספת את זקני ישראל, [פ]ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, [פא]ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל:

תכו רבי שמעון בן יוחאי אומר מנין שאף לעתיד לבא חולק כבוד לזקנים שנאמר ונגד זקניו כבוד, נגד מלכיו נגד נביאיו לא נאמר אלא ונגד זקניו, וכן אתה מוצא שהקב"ה מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר [פב]קצפתי על עמי חללתי את נחלתי יכול (מחוללין) על הכל ת"ל [פג]על זקן הכבדת עולך, והלא דברים קל וחומר אם מי שאמר והיה העולם עתיד לחלוק כבוד לזקנים על אחת כמה וכמה שבשר ודם צריך לחלוק כבוד לזקנים, וללמדך שאין אדם יושב בישיבה של מטה אא"כ גם יושב בישיבה של מעלה, ועוד שהבריות מרננין אחריו ואומרין איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם:

תכז [פד]רבי ראובן בשם רבי חנינא אמר עתיד הקב"ה לבנות לו ישיבה של זקנים משלו, הה"ד כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד, אמר שלמה חמיתיה מצומצם ביניהם, הדא הוא דכתיב [פה]נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ. ועתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים שנאמר [פו]שיתו לבכם לחילה. והם עולים ומראים עליו באצבע שנאמר [פז]כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות, בזריזות כאלין עולימתא, כד"א [פח]בתוך עלמות תופפות. ד"א על מות תרגם עקילס איתנסיאה, עולם שאין בו מיתה. ד"א על מות עולמות בשני עולמות ינהגנו בעוה"ז ולעוה"ב:

כה [פט]ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים

משתה

ממ"ק ובמ"ק לה ארון דכיף ארון של סלע: לו ויקרא יג: לז מדרש: לח ירמיה ה: לט תנחומא: מא ישעיה כו: מב שם לד: מג שם: מד יחזקאל לח: מה זכריה יד: מו יחזקאל לח: מז שם לט: מח שם: מט שם יב: נ ישעיה לד: נא שם כד: נב סוכה נב: נג איוב יב: נד ישעיה נב: נה מיכה ד: נו סנהדרין צט: נז פסחים קיח: נח בירניות מגדלים: נט שבת קיט: ס תנחומא: סא דברים יד: סב סוטה מח: סג איכה ד: סד צפניה ב: סה גיטין ז: סו הושע ט: סז שם: סח בבא קמא כא: סט פסיקתא: ע ישעיה ס: עא סנהדרין לז: עב במדבר טז: עג פסחים סח: עד ישעיה ל: עה אלה הדברים רבה: עו יואל ב: עז ספרי: עח במדבר יא: עט שמות ג: פ שם כד: פא ויקרא ט: פב ישעיה מז: פג שם: פד ירושלמי מגילה פ"ג: פה משלי לא: פו תהלים מח: פז שם: פח שם סח: פט ספרי:

זית רענן (ח) שיהא לו מסמר וכו', פי' שיסייע בבנין הקברות: כמין שובך, מרכתיב מרום קברו משמע שהיה בנוי כמו רמים: (ט) ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית, שכנו שבמכת כנים נהפך העפר לכנים כן כאן נהפך לגפרית: (י) חמה זורחת מברכין עליה, בכל יום יום יוצר אור וכו':

[ע]ד שמרדה בי] נבוא עליהם ונכבשה. אמר הקב"ה עליהם אתה
[...]וטת ועלי לא השגחת לית פורענותא דההוא גברא אלא מגביה,
[...]לה וקבץ גייסותיו וצוה שישמרוהו ואמר להם כל מאן דמתחמי
[...]א בהדין ליליא אפילו אמר לכון מלכא אנא ארימון רישיה, ואין
[...]ך מלכים לפנות חוץ מטרקלין שלהם ואותה הלילה נתרזו בני
[...]עיו ונפק ליה מדנפק לא ארגשוניה ובמיעל ארגשון ביה אמרי ליה
[...]ן אן את אמר להון אנא מלכא אמרו לא כדון פקיד מלכא. נטלו
[...]מנורה ופצעו למוחו, הדא הוא דכתיב [קב]ביה בליליא קטיל
[ב]לשאצר מלכא, והוא שהנביא אומר [קא]רדי ושבי וגו' לארץ, מדה
[...]מדה [קב]ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. שומר מה מלילה מי שהוא
[ש]ומר [קג]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ה' שומרך וגו' ה'
[י]שמרך מכל רע וגו' ה' ישמור צאתך ובואך וגו', משמר שלא תכנס
[א]ומה באומה מלכות במלכות כחוט השערה אלא הגיע זמנה ליפול
[ב]יום נופלת ביום בלילה נופלת בלילה, וכה"א [קד]ובתחפנחס חשך
היום, ביה בליליא קטיל בלשאצר:

[ר]תכא אם תבעיון בעיו. [קה]תנן ארבעה אבות נזיקין השור והבור
המבעה וההבער, מאי מבעה רב אמר מבעה זה אדם
[ד]כתיב אמר שומר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו, ושמואל
[א]מר מבעה זה השן דכתיב [קו]איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו, מאי
[מ]שמע כדמתרגם רב יוסף איכדין איתבליש עשו איגליין מטמרוהי:
[...]משא בערב. א"ר יוחנן שמונים אלף פירחי כהונה ובידם שמונים
אלף מגיני זהב בקעו בחיילותיו של נבוכדנאצר והלכו להם אצל
[ה]ישמעאלים אמרו להם בני דודנו אתם השקונו מים אמרו להם אכלו
[ת]חלה ואחר כך אתם שותים מים, מה עשו הוציאו להם מיני
[מ]לוחים, וכיון שאכלו הוציאו להם נודות נפוחות והיה אחד מהם
[מ]תירה ונותנה לתוך פיו והיה הרוח נכנס לתוך מעיו והיה מפרפר
[ו]מת, והוא שהנביא מתנבא עליהם משא בערב מטול רב בערביא
[...]מה ביער בערב תלינו, אלא ארחות דדנים כן הוא ארחתהון דדודים
[ל]מעבד כן לבני דודיהון וכי כן עבדית לישמעאל אבוכון לא לקראת
[צ]מא התיו מים דכתיב [קז]ויפקח אלהים את עיניה וגו' אלא בלחמו
[ק]דמו נודד לא מן טבוואתכון אתון לגביכון אלא מפני חרבות נדדו
[מ]פני חרב נטושה, על ידי שלא שמרו שמיטה כמד"א [קח]והשביעית
[ת]שמטנה ונטשתה, ומפני קשת דרוכה על ידי שהיו דורכים גתות
[ב]שבת, ומפני כובד מלחמה על ידי שלא נתעסקו במלחמתה של
[ת]ורה. [קט]רבי חנינא בר פפא רמי כתיב לקראת צמא התיו מים
[ו]כתיב [א]הוי כל צמא לכו למים, אלא אם תלמיד הגון הוא לקראת
[צ]מא התיו מים ואם לאו הוי כל צמא לכו למים. [ב]כי מפני חרבות
[נ]דדו. היה רבי ישמעאל אומר שלש מלחמות של מהומה עתידין
[ב]ני ישמעאל לעשות באחרית הימים, אחת בים ומפני קשת דרוכה,
[ו]אחת ביבשה מפני חרב נטושה, ואחת בכרך גדול שהוא כבד
[מ]שניהם שנאמר ומפני כובד מלחמה, ומשם בן דוד יצמח ויראנו
[ב]אבדן אלו ואלו, ומשם יבא לארץ ישראל שנאמר [ג]מי זה בא
[מ]אדום וגו' מדוע אדום ללבושך וגו'. כי יום נקם בלבי וגו' (במלכים
ברמז רמ"א):

[ת]כב משא גיא חזיון (כתוב ברמז ר"ג). [ד]שנו רבותינו כשחרב בית
ראשון מה עשו פרחי כהונה שבאותו דור נתקבצו כתות
כתות ומפתחות העזרה והמקדש בידם ועלו לגגו של היכל ואמרו
לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפניך הרי
מפתחות שלך מסורות לך וזרקום כלפי מעלה, מיד יצאת כמין
פסת יד וקבלה מהם, ואף הם קפצו ונפלו לתוך האור ועליהם מקונן
ישעיה משא גיא חזיון וגו', ואף הקב"ה מקרקר עליהם כו'
שנאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר. [ה]משא גיא חזיון. א"ר יוחנן
מטול רב בחילתא דנבואתא, גיא חזיון גיא שכל החוזים מתנבאים
עליה, גיא שכל החוזים עומדים ממנה. א"ר יוחנן כל נביא שלא
נתפרש שם עירו ירושלמי הוא. גיא חזיון שהשליכו כל דברי החוזים
לארץ. מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות. ולאיגרא סלקין להון,
א"ר יוחנן אלו גסי הרוח. תשואות מלאה א"ר אלעזר ברבי יעקב
הלשון הזה משמש שלש לשונות, צרות, מרגשות, אפלה. צרות שנאמר
[ו]תשואות נוגש לא ישמע. מרגשות שנאמר [ז]תשואות מלאה. אפלה
שנאמר [ח]אמש שואה ומשואה. עיר הומיה קריה (מרכבתא) [מערבבתא],
קריה עליזה, קריה חדיתא. חלליך לא חללי חרב ומה היו [ט]מזי
רעב ולחומי רשף. כל קציניך נדדו יחד מקשת אוסרו שהיו מתירין
יתרי קשתותם ואוסרין אותם בהם. כל נמצאיך אסרו יחדיו מרחוק
ברחו. מרחיקים עצמם מלשמוע דברי תורה כמד"א [י]מרחוק ה' נראה
לי: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי. א"ר שמעון בן אלעזר
בשלשה מקומות בקשו מלאכי השרת לומר לפני הקב"ה שירה ולא
הניחם, ואלו הן. בדור המבול כתיב [יא]לא ידון רוחי באדם. בים
כתיב [יב]ולא קרב זה אל זה כל הלילה, ובחורבן בית המקדש כתיב
על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי. אל תאספו לנחמני אין כתיב
אלא אל תאיצו, אמר הקב"ה למלאכי השרת נחומים הללו שאתם
אומרים לפני נאוצים הם. למה, כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה,
יום מעורבב הוא יום דבכיה הוא יום דביזה לפני ה' אלהים צבאות.
בגיא חזיון בגיא שכל החוזים מתנבאים עליה. מקרקר קיר ושוע אל
ההר שהיו [יג]מקרקרין בתיהם ועושין אותם מגינין ומעמידין אותם על
[יד]שועיהן, ועילם נשא אשפה גבא דגירי. ברכב אדם פרשים וקיר
ערה מגן ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב, רב אמר כמלא עמקה של
גיהנם. והפרשים שות שתו השערה. משתי אזלן משתי שתיין. ויגל
את מסך יהודה. גלי דכסי: ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער,
תני רבי שמעון בן יוחאי זיין היה להם לישראל בסיני והיה שם
המפורש חקוק עליו וכשחטאו נוטל מהם שנאמר [טו]ויתנצלו בני
ישראל את עדים, כיצד נוטל מהם, רבי אבא אמר מאליו היה
נקלף, רבנן אמרין מלאך ירד ומקלפו, ואת בקיעי עיר דוד וגו'
ואת בתי ירושלים ספרתם מלמד שהיו נותצים בתיהם ומוסיפין על
החומה, ולא כבר עשה חזקיה כן הא כתיב [טז]ויתחזק ויבן את כל
החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את
המלוא, אלא חזקיה בה' אלהי ישראל בטח אבל אתם לא הבטתם
אל עושיה:

תכב [יז]ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד. אמרו
לפניו רבש"ע כתיב [יח]הוד והדר לפניו ואתה אמרת
לבכי ולמספד, אמר להם אנא מוליף לכון הה"ד [יט]פשוטה ועורה
וחגורה על חלצים על שדים סופדים על חרבן ראשון ועל חרבן שני.
על שדה חמד על בית חמדתי שעשיתי אותו כשדה שנאמר [כ]ציון
שדה תחרש. ועל גפן פוריה אלו ישראל כמד"א [כא]גפן ממצרים
תסיע. בר קפרא אמר אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם
כשהוא אבל מהו עושה אמרו לו תולה השק על פתחו, אמר להם
אף אני אעשה כן אלביש שמים קדרות. מכבה את [כב]הפנסים אף
שמש וירח קדרו. מהלך יחף אף *בסופה ובשערה דרכו וענן אבק
רגליו. יושב ודומם [כג]ישב בדד וידום. מכפה את המטות [כד]עד די
כרסון רמיו, מבזע פורפרין דידיה [כה]בצע אמרתו, יושב ובוכה
ומקונן אף ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד *וקראו
למקוננות ותבואנה:

תכג והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן. [כו]שנו רבותינו
בזמן שהצבור בצער אל יאמר אדם אני אוכל ושותה
ושלום עלי נפשי, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון
ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן וגו' אכול ושתה כי מחר נמות,
ומה כתיב אחריו ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם
עד תמותון. זו מדה בינונית ומדת רשעים מהו אומר [כז]אתיו אקחה יין
ונסבאה שכר והיה כיום הזה יום מחר ומה כתיב אחריו הצדיק אבד
ואין איש שם על לב, וכל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמת
צבור, שכן מצינו במשה רבינו שצער עצמו עם ישראל שנאמר
[כח]ויקחו אבן וישימו תחתיו, וכי לא היה לו למשה כר או כסת
שישב עליו, אלא כך אמר משה הואיל וישראל במלחמה ובצער
אף אני אהיה בצער עמהם, ושמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני
ביתו וקורות ביתו של אדם והיטי ביתו הם מעידים בו שנאמר [כט]כי
אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה. ר' שילא אמר שני מלאכים
המלוים לו לאדם הם מעידים בו שנאמר [ל]כי מלאכיו יצוה לך
לשמרך בכל דרכיך, רבי חידקא אמר נשמתו של אדם מעידה בו
שנאמר [לא]משוכבת חיקך שמור פתחי פיך, ותכ"א איבריו של אדם
מעידים בו שנאמר [לב]ואתם עדי וגו'. ונגלה באזני ה' צבאות וגו'
(כתוב בירמיה ברמז רס"ט):

[לג]לך בא אל הסוכן הזה על שבנא. ר' אליעזר אומר כה"ג היה, ר'
יהודה אומר אמרכל היה. על דעתיה דרבי אליעזר דאמר כהן
גדול היה דכתיב והלבשתיו כתנתך, על דעתיה דר' יהודה דאמר
אמרכל היה דכתיב וממשלתך אתן בידו, רבי ברכיה אמר מהדא
סיכני הוה ועלה ונתמנה קומוס ואיפרכוס בירושלים, הוא שהנביא
מקנתרו ואומר לו מה לך פה [לד]גלואי בר גלואי, אי זה בית בנית
כאן

ממ"ק ובמ"ק ק דניאל ה: קא ישעיה מז: קב איכה ג: קג תהלים קכא: קד יחזקאל ל: קה בבא קמא ג: קו עובדיה א: קז מדרש איכה: קח ברכות כח: קט שמות כג: קי תענית ז: א ישעיה נה: ב פרקי דר' אליעזר: ג ישעיה סג: ד תענית כט: ה איכה רבתי: ו איוב לט: ז שם ל: ח שם: ט דברים לב: י ירמיה לא: יא בראשית ו: יב שמות יד: יג מקרקרין מהרסים בתיהם ומגררים את חומה: יד שועיהן מעוזם ובטחונם: טו שמות לג: טז דה"ב לב: יז פסיקתא: יח דה"א טז: יט ישעיה לב: כ ירמיה כו: כא תהלים פ: כב פנסים נרות: *נחום א: כג איכה ג: כד דניאל ז: כה איכה ב: *ירמיה ט: כו תענית יא: כז ישעיה נו: כח שמות יז: כט חבקוק ב: ל תהלים צא: לא מיכה ז: לב ישעיה מג: לג ויק"ר פ"ה: לד גלואי לשון גנות:

אל יתיאש מן הרעה וכשהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה זה יהויכין וצדקיה: [מד]וקמתי עליהם נאם ה' (אלהים) [צבאות] והכרתי לבבל שם ושאר, א"ר יוחנן שם זה הכתב, שאר זה לשון, נין זה מטבע מלכות. נכד זו ושתי. [מה]ושמתיה למורש קפוד, אמר רבי ירמיה אמר רב נתקללה בבל נתקללו שכניה דכתיב ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים, נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב [מו]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם: וטאטאתיה במטאטא השמד. [מז]מר בריה דרבנאי הוה שקיל עפרא בסודריה ומפיק לבראי לקיים מה שנאמר וטאטאתיה במטאטא השמד. לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד, יומא חד שמעו לאמתיה דרבי דקאמרה לחברתה שקילי טאטיתא וטאטי ביתא. לא הוו ידעי רבנן מאי [מח]סלסלה ותרוממך, יומא חד שמעו לאמתיה דרבי דקאמרה להוא גברא דהוה מהפך במזייה עד מתי אתה מסלסל בשערך. לא הוו ידעי רבנן מאי [מט]השלך על ה' יהבך אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה אזלינן בהדי ההוא טייעא והוה [נ]דרינא טונא ואמר לי שקול יהבך ושדי אגמלא: [נא]נשבע ה' צבאות לאמר כו' (כתוב במלכים ברמז רל"ה): צפע ופריו שרף מעופף, ואומר [נב]המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו', מהו שרף מעופף העוף שהיא פורח עליו מיד היה נשרף, ר' חייא הגדול אומר אדם אחד היה בא"י מרוטה שמו ולמה קראו שמו מרוטה אמרו פעם אחד יצא ללקוט עצים מן ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו ומפחדו נשרו שערותיו ולא צמחו עד יום מותו והיו קורין אותו מרוטה. א"ר יוסי בר חנינא גדול אלהינו שהצילנו מן המדבר ההוא:

טו משא מואב (בשופטים ברמז מ"ב). כי בליל שודד ער מואב נדמה, שני לילות שזינו עם אביהן. והלא נתכוונו לשם שמים, אלא (ז) ששכרו את בלעם לקלל את ישראל וכתיב [נג]ליני פה הלילה, ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה שקבל למלאכים בלילה וכתיב [נד]ומצות אפה ויאכלו כתיב [נה]אל תצר את מואב:

תיט טז שלחו כר מושל ארץ. [נו]אמר עולא עמון ומואב [נז]שבבי בישי דירושלים, כיון דשמעו לנביא דאיתנבי לחורבנא דירושלים שלחו ליה לנבוכדנאצר פוק תא ואיתי, שלח להו מסתפינא דיעביד בי כדעבד בקמאי, שלחו ליה [נח]כי אין האיש בביתו ואין איש אלא הקב"ה שנאמר [נט]ה' איש מלחמה, שלח להון בקרוב הוא, שלחו ליה הלך מרחוק, שלח להו איכא צדיקי דיבעון רחמי ויהדר לוותיהו. שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו צדיקים דאית בהון קטלו. שלח להו דילמא מטא זימנא דייתי. שלחו ליה כבר קבע זמן שנאמר [ס]ליום הכסא יבא ביתו ואין כסא אלא זמן שנאמר [סא]בכסא ליום חגנו, שלח להו סיתוא הוא ולא מצינא דאייתי מתלגא וממטרא, שלחו ליה תא ותיב אשינא דטורא שנאמר שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון, שלח להו אי אתינא לית לי דוכתא דיתיבנא ביה, שלחו ליה קברות יש להם מעולים הם מפלטין שלך שנאמר [סב]בעת ההיא יוציאו את עצמות וגו': [סג]שלחו כר, אמר רבי יצחק דבי רבי אמי כיון שבא זכר בא ככרו עמו שנאמר שלחו כר, זכר זה כר דכתיב [סד]ויכרה להם כרה גדולה. נקבה אין עמה כלום נקי בה נקבה עד דאמרה מזוני לא יהבי לה שנאמר [סה]נקבה שכרך עלי ואתנה:

יז משא דמשק (כתוב ברמז י"ח): ונשאר בו עוללות (במלכים ברמז רמ"א): [סו]ביום נטעך תשגשגי וגו' נד קציר ביום נחלה. ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז העולם, וכאב אנוש זה הפורענות שנטעתם ירושה לדורות שבכו העדה בליל תשעה באב, אמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות. [סז]דבר אחר ביום נטעך תשגשגי ביום שנטעתי אתכם לי לאומה נעשיתם פסולת כר"א [סח]כסף סיגים היו שגשגישתון בכסף [סט]מצופה על חרס כדכתיב [ע]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו וגו'. ובבקר זרעך תפריחי, רבי חמא בר חנינא לאחד שהיה לו ערוגת ירק והיתה מלאה והשכים בבקר ומצאה [עא]שהורקה. ר' שמואל בר נחמני אמר לאחד שהיה לו ערוגה מלאה פשתן השכים בבקר ומצאה גבעולים. נד קציר נדנדתם עליכם קצירן של מלכיות, קצירן של יסורין, קצירו של מלאך המות, דאמר רבי יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו [עב]כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, באות[ה] שעה קרא הקב"ה למלאך המות וא"ל אע"פ שעשיתיך [עג]קוזמיקו[טור] על בריותי אין לך עסק באומה זו לפי שהם בני, הדא הוא דכת[יב] [עד]בנים אתם לה' אלהיכם, ואומר [עה]ויהי בשמעכם את הקול מתוך החשך וכי יש חשך למעלה והכתיב [עו]ונהורא עמיה שרי, א[לא] מלאך המות קרוי חשך וכתיב [עז]והלוחות מעשה אלהים המה וגו' [אל] תקרי חרות אלא חרות, רבי יהודה אומר חרות ממלאך המות [רבי] נחמיה אומר חרות מן המלכות, רבנן אמרין מן היסורין. נ[ד קציר] נחלה ביום שהנחלתי אתכם את התורה. וכאב אנוש רבי י[וחנן] ורבנן, ר' יוחנן אמר הבאתם עליכם מכה מגרת ומתשת, ור[בנן] אמרין הבאתם עליכם מכה גברתנית ומתשת, ואי זה זו [זו] וצרעת, לפיכך משה מזהיר את ישראל [עח]איש כי יהיה צרוע או [...] תב [עט]הוי המון עמים רבים כהמות ימים. נמשלו ישראל [...] שנאמר [פ]והיה מספר בני ישראל כחול הים, ונמ[שלו] האומות לים שנאמר כהמות ימים יהמיון והם מתיעצין על יש[ראל] והקב"ה מתיש גבורתן, אמר ישעיה [פא]והרשעים כים נגרש מה [...] הגל הראשון אומר עכשו אני עולה ומציף את כל העולם וכיון [...] לחול הוא כורע ומשתבר ואין הגל השני למד מן הראשון, כך פ[רעה] נתגאה על ישראל והפילו הקב"ה, וכן עמלק וכן סיחון ועוג וב[...] ובלק ואין אחד מהם למד מחברו:

יח [פב]וכרת הזלזלים במזמרות, א"ר חמא בר חנינא אין בן [דוד] בא עד שיכלה מלכות הזלה מישראל שנאמר ו[כרת] הזלזלים וכתיב בתריה יובל שי לה' צבאות. [פג]בעת ההיא יובל [שי] לה' צבאות, שעתידין או"ה להביא דורון למלך המשיח, וכה"א [...] כי יבא שילה קרי ביה עד כי יובל שי לו. ולו יקהת עמ[ים] ירושלים שעתידה להקהות שיניהם של עו"א שנאמר [פד]והיה [ביום] ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה לכל העמים:

יט [פה]וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה. אלו המכות [...] על מצרים. ומלך עז ימשל בם זה משה שהוא נ[...] של תורה שנקראת עז שנאמר [פו]ה' עוז לעמו יתן. קנה וסוף (כתוב בפרשת שמות בפסוק ותשם בסוף): ביום ההוא יהיו [...] ערים (כתוב במלכים ברמז רל"ו): [פז]ונגף ה' את מצרים נגוף ור[פוא] אמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם ר[פואה] תחלה שנאמר [פח]כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים, אבל עו"א [...] כן מכה אותם ואחר כך בורא להם רפואה שנאמר ונגף ה' [את] מצרים נגוף ורפוא:

כ [פט]כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף. אמר רבי חייא בר [...] אמר רבי יוחנן ערום בבגדים המטולאים בטלאי ע[ל] טלאי כו' (כתוב ביהושע ברמז ד'): כן ינהג מלך אשור (...) ביחזקאל ברמז שע"ט):

כא [צ]חזות קשה הוגד לי. עשרה לשונות נקראת נבואה, הטפה, דבור, אמירה, צווי, משא, משל, מ[...] חידה, נבואה, ואי זו היא הקשה שבכלם הוי אומר חזון דכתיב [...] קשה הוגד לי, רבי יוחנן אמר דבור שנאמר [צא]דבר האיש [...] הארץ אתנו קשות, ורבנן אמרין משא דכתיב [צב]כמשא כבד [...] ממני: [צג]ערוך השלחן צפה הצפית, מדבר בעשו דכתיב [צד] [...] וישת, הכנים עמו כת של פריצים ואמר ניכול דידיה וניחוך ע[...] ורוח הקדש מכרזת ערוך השולחן סדר פתורא, צפה הצפית [...] מנרתא, א"ר אבא בר כהנא אית אתרא דקרין למנרתא צפ[ית] קומו השרים זה מיכאל וגבריאל כתבו את הבכורה ליעק[ב]: [צה]משא דומה אלי קורא משעיר. א"ר יוחנן אותו מלאך הממו[נה על] הרוחות דומה שמו, נתקבצו כל הרוחות אצל דומה [...] לו שומר מה מלילה (עוד לא אתא בקר) [שומר מה מליל(ה)] (להם) שומר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו [...] [צו]ד"א ערוך השלחן סדר פתורא, צפה הצפית אקים מנרתא, [...] השרים משחו מגן זה כורש ודריוש, אמר ליה [דריוש] לכורש [...] את קמאי אמר ליה כורש לדריוש לא כך אמר לך נביא [צז] [...] מלכותא ויהיבה למדי ופרס, תחלה למדי והדר לפרס. כורש [...] שוערים של בלשאצר היו, וכיון ששמע אותו רשע מה שאמר [...] שלח בשביל [צח]אפרכיות שלו, אמר להו כל אומה (ואומה) [ונ...] עד

זית רענן (ז) אלא ששכר את בלעם וכו', צ"ע א"כ למה אמר בתחלה בשביל שזינו, וי"ל דבקרא כתיב ב"פ כי בליל שודד ער מואב נדמה כי בליל [...] מואב נדמה, ולכן דריש שתי לילות שזינו, אך קשה ליה א"כ ה"ל לעמון ג"כ ליחרב בשביל כך, ולז"א והלא נתכוונו לש"ש כדי שיתיישב העו[לם ...] ששכרו את בלעם לקלל את ישראל א"כ אבדו הראשונות שהרי רוצים להחריב העולם שאין העולם קיים אלא בשביל ישראל ולכן נענשו ג"כ על לילה שזנו[...] אך קשה דה"ל ג' לילות ב' של זנות וא' של בלעם לז"א לפי שעשו מצוה אחת וכו':

התם אריה הכא לישה. א"ר יוחנן ששה שמות יש לו לארי, אלו הן, ארי, כפיר, לביא, ליש, שחל, שחץ. אי הכי בצרי להו, עברו מעברה תרתי נינהו. [צח]רבי אבא בר כהנא אמר צהלי קולך בת גלים אמר להם ישעיה לישראל עד שאתם [עסוקין] בשירים וזמרים לאלילים צהלי קולך בדברי תורה *צייצי קולך וכליין בקליך. בת גלים מה הגלים הללו מסויימים בים כך אבותיכם מסויימים בעולם. דבר אחר בת גלים ברתהון דגלוואי בתו של אברהם שנאמר לו [צט]לך לך מארצך, בתו של יצחק שנאמר בו [ק]וילך יצחק אל אבימלך, בתו של יעקב שנאמר [קא]וילך יעקב פדנה ארם, הקשיבי למצותי, הקשיבי לדברי תורה, הקשיבי לדברי נבואה, ואם לאו לישה הא אריה סליק עלך זה נבוכדנאצר שכתוב בו עלה אריה מסבכו, עניה עניה מן הצדיקים, עניה מדברי תורה, עניה ממצות ומעשים טובים, ואם לאו ענתות הא ירמיה הענתותי אתי ומתנבא עלך תוכחות שנאמר [קב]דברי ירמיהו וגו': עוד היום בנוב לעמוד. [קג]אמר רבי הונא אותו היום נשתייר (על) מעון נוב, אמרי ליה [קד]כלדאי אי אזלת האידנא יכלת להו ואי לא לא יכלת להו, מה עבד אורחא דבעי לסגויי בעשרה יומין סגא בחד יומא. מאי ינופף ידו הר בת ציון כי מטא לירושלים שדו ליה [קה]בסתרקי סליק ויתיב (חזיא) עילוי שורא עד דחזא לכולה ירושלם כי חזייה איזוטר בעינוי אמר עד כאן יומא רב וסגיא עדן ליה למיעל. (הא סנחריב מלכא דאתור אתא וקם בנוב קרית כהניא לקבל שורא דירושלם) ענה ואמר לחילוותיה הלא דא היא קרתא דירושלם ועלה ארגשית כל משרייתי ועלה כנשית כל מדינתי הלא דא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקוף ידי, קם מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דירושלם, אמרו ליה נשדי ביה ידא האידנא אמר להו האידנא נייח לכו דאתיתו מארעא רחיקא ביתו השתא למחר כל חד מינייכו ליתי לי (טינא לחתמא גולמי ונרגמוניה ונשדי ביה) [[קו]גולמהרג מיניה] מיד [קז]ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו', אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי [קח]בת דינא בטל דינא:

והלבנון באדיר יפול, [קט]אמר ליה ריב"ז לאספסינוס שלם עלך מלכא שלם עלך מלכא, א"ל איחייבת תרי קטלי, חדא דקרית לי מלכא ולא מלכא אנא, ועוד אי מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי, א"ל דקאמרת לאו מלכא אנא אי לאו מלכא את לא הוה מימסרא ירושלים בידך שנאמר והלבנון באדיר יפול ואין אדיר אלא מלך שנאמר [קי]והיה אדירו ממנו וגו', ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר [א]גלעד אתה לי ראש הלבנון, וכתיב [ב]ההר הטוב הזה והלבנון, ולמה נקרא שמו לבנון על שם שמלבין עונותיהם של ישראל:

יא ויצא חטר מגזע ישי. [ג]עובדא הוה בחד יהודאי דהוה קאי [ד]ורדי עבר עילויה חד ערבאי געת תורתיה א"ל בר יהודאי בר יהודאי שרי תורך שרי נירך שרי פדנך דחרב בית מקדשא דידכון וכו' (כתוב באיכה ברמז תתרכ"ה): ונחה עליו רוח ה' (כתוב בשמואל ברמז ק"ט): [ה]והריחו ביראת ה'. אמר ר' אלכסנדרי מלמד שהטעינו יסורין כריחים. רבא אמר דמריח ודאין וקטיל שנאמר ולא למראה עיניו ישפוט, כי הא דבר כחיבא מלך תרתין שנין ופלגא אמר להו לרבנן אנא משיחא אמרו ליה במשיח כתיב והריחו דמריח ודאין וכו'. הכה ארץ בשבט פיו וכו' (בתהלים רמז תתפ"ב):

תיז וגר זאב עם כבש, זהו שאמר הכתוב [ו]מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם שלא יזיקו, זהו שאמר הכתוב וגר זאב עם כבש וגו' ופרה ודוב תרעינה וגו' ושעשע יונק על חור פתן מלמד שהתינוק של ישראל עתיד להושיט אצבעו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו. גמול ידו הדה וגמולי חלב עתיד ליתן ידו לפיו של חברבר ומוציא מרה מתוך פיו, הדה זו היא ההורגת את הבריות, וכה"א [ט]והשבתי חיה רעה מן הארץ, א"ר שמעון משביתן שלא יזיקו, אמר רבי יוחנן אימתי הוא שבחו של הקב"ה בזמן שיש מזיקין או בזמן שאין מזיקין הוי אומר בזמן שיש מזיקין ואין מזיקין. והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו. כיון שראו הנביאים שהתוספת מרובה על העיקר וכו' (כתוב במלכים ברמז רמ"ג):

יב אודך ה' כי אנפת בי. [י]דרש רב יוסף במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם ברגלו התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני, וכה"א [יא]לעושה נפלאות גדולות לבדו, אר"א אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו:

יג אני צויתי למקדשי. [יב]אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אני אוהב את הפרסיים שהם צנועים באכילתן וצנועים בתשמיש המטה וצנועים בבית הכסא:

יד ונספחו על בית יעקב. [יג]אמר רבי חלבו קשים גרים לישראל כספחת, כתיב הכא ונספחו וכתיב התם [יד]ולשאת ולספחת: שבר ה' מטה רשעים. [טו]אמר רבי מלאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון אלו הדיינים שנעשו מקלות לחזניהם, שבט מושלים אלו תלמידי חכמים שבמשפחות הדיינין, מר זוטרא אמר זה ת"ח שמלמד הלכות צבור לדייני בור, [טז]רבי אבא בר ממל אמר אלו הבכורות כשהוקם המשכן צוותו ווי: [יז]גם ברושים שמחו לך. לא היו ארזים בבבל, וכיון שעלה נבוכדנאצר לארץ ישראל תלש ארזים ושתלן בבבל, וכיון שמת שמחו עליו הדא הוא דכתיב נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה, וכתיב גם ברושים שמחו לך וגו':

תיח [יח]איך נפלת משמים הילל בן שחר, אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן המלכיות עד שיפרע משריהם תחלה שנאמר [יט]והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה באדמה, וכה"א איך נפלת משמים הילל בן שחר ואח"כ נגדעת לארץ חולש על גוים, ואומר [כ]כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד, וכן אתה מוצא כתוב אחד אומר [כא]ירה בים וכתוב אחד אומר [כב]רמה בים, אלא כיון שראו ישראל שר של מצרים נופל התחילו אומרים שבח לכך נאמר רמה:

ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה, אמר נבוכדנאצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנאמר אעלה על במתי עב, א"ל הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מן הבריות סוף שבני אדם נפרשין ממך שנאמר [כג]לקצת ירחין תרי עשר וגו'. [כד]היינו הא דאמר [כה]כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע, הכתוב מדבר בעשו, למה היה דומה [כו]למוליאר שהיה מבחוץ של זהב ומרגליות קבועות בו אלא שמבפנים היה של חרש כך עשו [כז]ויאמר עשו בלבו, [כח]אמר נבל בלבו, [כט]ויאמר ירבעם בלבו [ל]ויאמר המן בלבו, [לא]אמר בלבו שכח אל. אמרת בלבבך השמים אעלה. [לב]ועתה שמעי נא זאת עדינה היושבת לבטח האומרה בלבבה, *כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו: אעלה על במתי עב אדמה לעליון, [לג]אמר רבי יוחנן מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע, יצאה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בנו של נמרוד הרשע שהמריד את כל העולם על בעליו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנאמר [לד]ימי שנותינו בהם שבעים שנה, מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכן כל רקיע ורקיע כו' (כתוב במלכים ברמז רל"ט, ובירמיה ברמז ש"ל): [לה]שבעת קלון מכבוד, [לו]זה נבוכדנאצר [לז]שתה גם אתה והערל אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש אותו רשע לעשות כך לאותו צדיק נמשכה ערלתו כשלש מאות אמה והיתה מחזרת על המסיבה כלה שנאמר שתה גם אתה והערל, ערל בגימטריא תלת מאה, חולש על גוים מאי משמע דהאי חולש לישנא דפור הוא שנאמר נגדעת לארץ חולש על גוים שהיה מטיל פור על גדולי מלכות לידע איזה יומו למשכב זכור. כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו, א"ר יוחנן שנחו ממשכב זכור, א"ר יוחנן כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפי כל בריה שנאמר נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה מכלל דעד האידנא לא הוה, אמר רבי יוחנן אסור לעמוד בביתו של אותו רשע שנאמר [לח]ושעירים ירקדו שם, ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שירד אותו רשע לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם ואמרו למשול עלינו או לחלות כמוני באת שנאמר גם אתה חלית כמונו עלינו נמשלת, יצאת בת קול ואמרה לו ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים בבור, איך שבת נוגש שבתה מדהבה: אמר רב יהודה אמר רב שבתה אומה שאומרת מדוד והבא, ואי בעית אימא מאד מאד הבא: [מ]ואתה השלכת מקברך. כתוב אחד אומר [מא]ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות (המלך) יהויכין וגו' בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש (וכתוב אחד אומר בכ"ו) וכתוב אחד אומר [מב]בכ"ז, אלא בכ"ה לחדש מת נבוכדנאצר ונקבר בכ"ו, בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב, ולקיים מה שנאמר [מג]איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא, ובו בפרק מת צדקיה (ו) שתי שמרייא דכלהון דרי לקיים מה שנאמר [מד]בשלום תמות ובמשרפות אבותיך ישרפו עליה. מכאן אתה אומר כשהוא בטובה
אל

ממ"ק ובמ"ק צח פסיקתא: *צייצי סממיעי. וכליין לשון שאגה תרגום של שאוג ישאג יכלי: צט בראשית יב: ק שם כו: קא שם כח: קב ירמיה א: קג סנהדרין צה:
קד כלדאי חוזי כוכבים: קה בסתרקי תלעות: קו גולמהרג מתיכס של חומה, ועי' ערוך ערך גולמסרג, ועי' רש"י: קז מ"ב יט: קח בת דינא וכו', כיון
שלן הדין בטל סריכ: קט גיטין נו: קי ירמיה ל: א ירמיה כב: ב דברים ג: ג מדרש: ד וורדי חורש: ה סנהדרין צג: ז תורת כהנים: ח תהלים צב:
ט ויקרא כו: י נדה נ: יא תהלים קלו: יב ברכות ח: יג קדושין ע: יד ויקרא טו: טו שבת קלט: טז מדרש: יז איכה רבתי: יח מכילתא:
יט ישעיה כד: כ שם לד: כא שמות טו: כב שם: כג דניאל ד: כד תנחומא: כה משלי כו: כו למוליאר כלי לכסס בו חמין והגחלים נתונים בתוכו:
כז בראשית כז: כח תהלים יד וגו: כט מלכים א יב: ל אסתר ו: לא תהלים י: לב ישעיה מז: *משלי כו: לג פסחים צד: לד תהלים ל: לה חבקוק ב:
לו שבת קמט: לז חבקוק ב: לח ישעיה יג: מ סדר עולם: מא ירמיה נב: מב מ"ב כה: מג חבקוק א: מד ירמיה לד:

זית רענן (ו) שתי שמרייא דכלהון דרי, פי' הוא שתה השמרים של כל הדורות שהוא היה סוף המלכים:

אמוץ מלמד שהיה נביא בן נביא: המצפצפים אלו [מ]דמצייצין. והמהגים אלו דמנהמין. הלא עם אל אלהיו ידרוש, כל אומה ואומה תסגוד לאלהיה. בעד החיים אל המתים. אמר רבי לוי משל לאחד שאבד את בנו והלך לבקשו לבית הקברות, ופקח אחד היה שם ואמר ליה בנך שאבדת חי היה או מת, א"ל חי, א"ל שוטה שבעולם דרכן של מתים לתבוע צרכן בין החיים שמא צורך חיים בתוך מתים, כך הקב"ה קיים לעולמי עולמים הה"ד [מז]וה' אלהים אמת וגו', מהו אמת אמר רבי אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ואלהי עובדי אלילים מתים הם, הה"ד [מח]פה להם ולא ידברו, ומניחים חי העולמים ומשתחוים למתים. לתורה ולתעודה. התורה מעידה, אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר, רבי יוחנן [מט]וריש לקיש רבי יוחנן אמר אמר הקב"ה אם לא יאמרו ישראל לעובדי אלילים כדבר הזה, אין לו שחר, על עצמו אינו מוריח אורה וכיצד יזריח על אחרים. [נ]דבר אחר הלא עם אל אלהיו ידרוש כשם שאמר אליהו ז"ל [נא]המבלי אין אלהים בישראל, בעד החיים אל המתים למה לכם להניח חי העולמים שנאמר [נב]וה' אלהים אמת וגו' עלינו כתוב [נג]ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו' אנו חיים לפיכך נדרוש באלהים חיים, אבל עובדי אלילים מתים כמוהם יהיו עושיהם:

תיד והיה כי ירעב והתקצף, [נד]שנו רבותינו עו"א מבטל אלילים שלו ושל חבירו, כיצד מבטלה קוטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה בפניה אע"פ שלא חסרה בטלה, רקק בפניה השתין בפניה גררה זרק בה את הצואה הרי זו אינה בטלה, מנא הני מילי אמר חזקיה דאמר קרא והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה, וכתיב ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה. [נה]זש"ה [נו]לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אמר הקב"ה לישראל לא תנהגו בי כמו שעו"א נוהגים באלהיהם, עובדי אלילים כשהטובה באה אליהם הם מכבדין את אלהיהם שנאמר [נז]על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו, וכשפורענות בא עליהם הם מקללין את אלהיהם שנאמר והיה כי ירעב והתקצף, אבל אתם הבאתי עליכם את הטובה תתנו הודייה, הבאתי עליכם את היסורים תתנו הודייה, וכן דוד הוא אומר [נח]כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, וכן איוב אומר [נט]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, ומה אשתו אומרת לו [ס]עודך מחזיק בתומתך וגו', ומהו אומר לה [סא]כדבר אחת הנבלות תדברי, אנשי דור (הפלגה) [המבול] שהיו כעורים בטובה וכשבאת עליהם הפורענות היו מקבלים אותה בעל כרחה ואנו שאנו נאים בטובה לא נהיה נאים בפורענות וזהו שאמר לה כדבר אחת הנבלות תדברי: כי לא מועף לאשר מוצק לה, [סב]א"א יוחנן כל המציק לישראל אינו עיף, וכה"א [סג]היו צריה לראש כל המיצר לישראל נעשה ראש כו' (כתיב במלכים רמז רל"ז): כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי, [סד]כיצד גלו ר' אלעזר אומר שבט ראובן וגד גלו תחלה, ור' שמואל בר נחמני אמר שבט זבולון ונפתלי גלו תחלה שנאמר כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי, ומה מקיים ר' אלעזר קרא דר' שמואל לומר כשם שגלו ראובן וגד כן גלו שבט זבולון ונפתלי. והאחרון הכביד ר' אבא בר כהנא אמר המסמם כבמכבר שנאמר [סה]וטמאתיה במטאטא השמד. *לא נפל עליה גורל אמר הקב"ה בשעה שהפלתי קלסים° על עובדי אלילים להגלותם לא גלו ואתם גליתם:

טו [סו]העם ההולכים בחשך ראו אור גדול. מדבר בדורו של מרדכי שאין לך שעת אפלה יותר משהיתה להם לישראל בשושן הבירה שנגזר עליהם להשמיד וגו'. ראו אור גדול שצמחה להם גאולה וגואל זה מרדכי, מה כתיב ביה [סז]ליהודים היתה אורה ושמחה:

תטו כי כל סאון סואן ברעש. [סח]היה ר' מאיר אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר [סט]בסאסאה בשלחה תריבנה, אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב רובע וחצי רובע [ע]תומן ועוכלא, ת"ל כי כל סאון סואן ברעש, ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפין לחשבון גדול, ת"ל [עא]אחת לאחת למצוא חשבון, וכן מצינו בסוטה ובשמשון ובאבשלום. תני רבי חייא מיום שחרב בית המקדש אע"פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שרפה או נופל בדליקה או נחש מכישו, מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו, מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת [עב]בסרונכי, וכן לענין מדה טובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר [עג]ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה כל ישראל שבעה ימים שנאמר [עד]והעם לא נסע עד האסף מרים, יוסף זכה לקבור את אביו לפיכך [עה]ויקח משה את עצמות יוסף עמו והקב"ה נתעסק בו שנאמר [עו]ויקבור אותו בגי. ויקרא שמו פלא יועץ וגו' (כתוב בשמואל ברמז קט"ו ובמלכים ברמז רל"ח):

למרבה המשרה ולשלום אין קץ. [עז]אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בצפורי מפני מה מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה, בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע ומה דוד שאמר כמה שירות ותושבחות לא עשיתו משיח, וחזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח, מיד פתחה הארץ ואמרה רבש"ע אני אומרת שירה לפניך תחת צדיק זה ועשהו משיח. זהו שאמר הכתוב [עח]מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, אמר שר של עולם לפני הקב"ה רבש"ע עשה צביונו של צדיק זה, יצאה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי, אמר נביא אוי לי עד מתי. יצאה ב"ק ואמרה [עט]בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו. אמר רבא ואיתימא רבי יצחק עד דאתו בוזזי ובוזזי דבוזזי, תאנא משום רבי פפיס גנאי הוא לחזקיה וסיעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו, כיוצא בדבר אתה אומר [פ]ויאמר יתרו ברוך ה' גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שאמר יתרו ברוך ה'. קנאת ה' צבאות תעשה זאת, [פא]אימתי תמה זכות אבות בימי חזקיה: [פב]דבר שלח ה' ביעקב זה גיד הנשה, ונפל בישראל שפשט איסורו בכל ישראל: על כן על בחוריו לא ישמח ה'. [פג]בעון נבלות הפה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות בעולם ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים שנאמר על כן על בחוריו וגו' וכל פה דובר נבלה וגו', מאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנן הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה אלא כל המנבל את פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה: ויגזור על ימין ורעב. [פד]אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח דרומית שנאמר ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו וכתיב [פה]צפון וימין אתה בראתם. איש בשר זרועו יאכלו כו' (כתוב במלכים ברמז רל"ב):

י ואסיר גבולות עמים. [פו]תאנא בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית המדרש אמר מה אני לבא בקהל אמר ר' יהושע מותר אתה לבא בקהל, א"ל רבן גמליאל והא כתיב [פז]לא יבא עמוני ומואבי, א"ל רבי יהושע וכי עמון ומואב במקומם הם יושבים והלא כבר עלה סנחריב ובלבל את כל העולם שנאמר ואסיר גבולות עמים וכל דפריש מרובא פריש, א"ל ר"ג הא כתיב [פח]ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר שבו, א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר [פט]ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו, מיד התירוהו לבא בקהל: [צ]ותמצא כקן ידי, הה"ד [צא]שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו זה פרעה. שהיה שליט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטנות על כל העולם כלו בשביל כבודן של ישראל כו' (בירמיה רמז ש"ח): לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון (במלכים ברמז רל"ה): ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש, [צב]א"ר יוחנן תחת כבודו ולא כבודו ממש. רבי יוחנן לטעמיה דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותי. ר"א אומר תחת כבודו ממש, רשב"ן אומר כשרפת בני אהרן מה שרפת בני אהרן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן שרפת נשמה וגוף קיים וכו' (בשמואל ברמז קמ"ח): [צג]והיה אור ישראל לאש זה חזקיה, וקדושו ללהבה זה ישעיה, ובערה ואכלה שיתו ושמירו זה סנחריב יצתה האש מבין שניהם ולהטה אותו. דבר אחר והיה אור ישראל לאש זה מרדכי, וקדושו ללהבה זו אסתר, ובערה ואכלה שיתו ושמירו זה המן ובניו. אמרו רבותינו מאה בנים היו להמן עשרה נהרגו ועשרה נתלו והשאר היו מסבבין על הפתחים י"ב חדש ואח"כ נהרגו. ושאר עץ יערו (כתוב במלכים ברמז רמ"א). הלא עוד מעט מוער ושב לבנון לכרמל [לבית מלכות] והכרמל ליער יחשב לחורשין. [צד]ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר, [צה]זה ספר תולדות אדם: והיה ביום ההוא יסור סבלו (במלכים ברמז רל"ה): בא על עית עבר במגרון. [צו]אמר רב הונא עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום ואלו הם, בא על עית עבר במגרון וגו' עד עוד היום בנוב לעמוד, הני טובא הוו, צהלי קולך בת גלים לאו מחשבון אלא נביא הוא דקאמר לכנסת ישראל צהלי קולך בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות לפני כגלי הים, הקשיבי לישה אמר להו מהאי לא תסתפי אלא תסתפי מנבוכדנאצר רשיעא דמתיל כאריה שנאמר [צז]עלה אריה מסובכו. מאי עניה ענתות עתיד ירמיה בן חלקיהו מענתות דאיתנבי עלה א"ל מי דמי

התם

מ"ק ובמ"ק מז דמצייצין ענין הטמעה קול בע"ת : מז ירמיה י : מח תהלים קלה : מט סנהדרין צ"ב ע"ב נחסר כאן : נ תנחומא : נא מלכים ב א : נב ירמיה י נג דברים ד : נד ע"ז מג : נה מדרש : נו שמות כ : נז חבקוק א : נח תהלים קטז : נט איוב א : ס שם ב : סא שם : סב סנהדרין קד : סג איכה א : סד מדרש תנחומא : סה ישעיה יד : °קלסים גורלות : סו מדרש שו"ט : סז אסתר ח : סח סוטה ח : סט ישעיה כז : ע תומן ועוכלא משקלות קטנות הן : עא קהלת ז : עב בסרונכי אסכרה : עג שמות ב : עד במדבר יב : עה שמות יג : עו דברים לד : עז סנהדרין צד : עח ישעיה כד : עט שם : פ שמות יח : פא שבת נה : פב חולין צא : פג שבת לג : פד בבא בתרא כה : פה תהלים פט : פו ברכות כח : פז דברים כג : פח ירמיה מט : פט עמוס ט : צ מדרש : צא תהלים קה : צב שבת קיג : צג מדרש שו"ט : צד ישעיה כט : צה בראשית ה : צו סנהדרין צה : צז ירמיה ד :

גם כי נשמיע קולנו שנשמע ונראה, אמר רב הונא לא מטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהם כבדים בפירותיהם לפיכך אין קולם הולך, אילני סרק על ידי שהם רקים וקלים לפיכך קולם הולך, הה"ד כנוע עצי יער מפני רוח: וויאמר ה' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וגו'. מפני מה לא מנו את אחז, א"ר ירמיה מפני שמוטל בין שני צדיקים בין יותם לחזקיהו. רב אמר מפני שהיה לו בשת פנים מישעיה שנאמר צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כובס, מאי כובס איכא דאמרי כבשינהו לאפיה, ואיכא דאמרי *אוכלא דקצרא סחף ארישיה. זדבר אחר כשהיה הנביא בא לקנתרו היה יוצא למקום טומאה והופך פניו למקום טומאה כלומר שאין השכינה שורה במקום טומאה שנאמר אל מסלת שדה כובש שהיה כובש פניו. דבר אחר על ידי שנתיסר בבנו הבכור שנאמר חויהרג זכרי גבור אפרים את בן המלך והוא שחזקיה אמר טהנה לשלום מר לי מר, מר לי מפני אחז מר לי מפני מנשה. *חרע צדיק נמלט אין כתיב כאן אלא חרע צדיקים זרע שהוא מוטל בין שני צדיקים. נעלה ביהודה ונקיצנה (כתוב ברמז תקמ"ב): שאל לך אות, לשלשה נאמר להם שאל כו' (כתיב במלכים ברמז קע"ג). ישאל לך אות מעם ה' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה. העמק שאלה שיחיו המתים או שיעלו קרח ועדתו, או הגבה למעלה אם אתה מבקש שירד לך אליהו ז"ל. אמר יודע אני שיש בו כח לעשות אבל איני מבקש שיתכבד בשבילי שנאמר ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה': יאביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה. אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, אתא הקב"ה אידמי ליה כאניש סבא אמר ליה כי אזלת להני מלכי מורח ומערב דאייתית לבנייהו וקטלתינהו מאי אמרת להו, א"ל ההוא גברא נמי בההוא פחדא יתיב. א"ל מאי אעביד אמר ליה זיל ושני נפשך, במאי אישני אמר ליה זיל אייתי לי מספרא ואגזוך דכי אזלת ליכא מאן דידע לך. א"ל מספרא לית לי מהיכא אייתי, עול להההוא ביתא ויתנו לך מספרא, נחיתו מלאכי השרת ועבדו ביתא ואוקימו ריחיא, אתא סנחריב אמר להו אית לכו מספרא אמרו ליה אי בעית דניתיב לך טחין חד גירוא יבדקשייתא, טחן חד גירוא דקשייתא ויהבו ליה מספרא, אדאתא חשך, א"ל זיל אייתי נורא אזל, בהדי דקא (גריר ליה אזל) נפח ליה אנורא איתלי ליה נורא בדיקניה הבו ליה מספרא וגזוו לרישיה והיינו דכתיב וגם את הזקן תספה. א"ר פפא היינו דאמרי אינשי גררתיה לארמאה ושפר ליה איתלי ליה נורא בדיקניה ולא שבעת חוכא מיניה, אזל אשכח דפא מתיבותא דנח אמר היינו אלהא רבא דשזביה לנח יגמטופנא אי אזיל ההוא גברא ומצלח מקרב לתרין בניה קמך היינו דכתיב ידויהי הוא משתחוה בית טונסרוך וגו' הכוהו בחרב משום שלא יעשה מהם קרבן: טזוהיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר נטל הקב"ה שיתתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים, אמר לו הקב"ה ליעקב אתה אמרת יזוהיה ה' לי לאלהים חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנאמר יחוהיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר, יטוהיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו, כוהיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים. והיה וגו' כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה כו' (כתוב במלכים ברמז רל"ה):

תי ח ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה. כאוכבר היו ר' גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא מהלכים בדרך ושמעו קול המונה של כרך גדול מפניליאום במאה ועשרים מיל, התחילו הם בוכין ורבי עקיבא משחק, א"ל עקיבא למה אתה משחק, אמר להם ומפני מה אתם בוכים, א"ל ולא נבכה על מקום שעו"א הללו משתחוים לאלילים ומקטרים לעצבים ויושבים בשלוה ובהשקט ואנו רואים מקום רגלי אלהינו נשרף באש ולא נבכה, א"ל ולכך אני משחק אם כן למכעיסיו לעושי רצונו עאכ"ו. כיון שהגיעו לצופים קרעו בגדיהם, הגיעו לירושלים ראו שועל יוצא מבית קדש הקדשים התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק, א"ל עקיבא למה אתה משחק, א"ל ומפני מה אתם בוכים, אמרו לו אפשר מקום שכתוב בו כבוהזר הקרב יומת נתקיים בו לעינינו כגעל הר ציון ששמם שועלים הלכו בו, א"ל ולכך אני משחק שנאמר ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה וגו' וכי מה ענין אוריה אצל זכריה והלא אוריה במקדש ראשון היה וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, בנבואתו של אוריה כתיב כדלכן בגללכם ציון שדה תחרש, ובנבואתו של זכריה כתיב כהעוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו', ואחרי שנתקיימה נבואתו של אוריה שמת ומובטח אני שתתקיים גם נבואתו של זכריהו, ובלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו: יען כי מאס העם הזה את מי השלוח וגו', א"ר יוסף אלמלא תרגומו דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר כו' (כתוב במלכים ברמז רנ"ז ובירמיה רמז רפ"ה):

תיא כווחלף ביהודה שטף ועבר. אמר רב יהודה אמר רב בא עליהם סנחריב בארבעים וחמשה אלף כלם בני מלכים יושבים בקרונות של זהב ועמהם כזשגלונות וזונות ובשמונים אלף גבורים לבושי שריון קלופה וששים אלף אוחזי חרבות ומגן וצנה רצים לפניו והשאר פרשים. וכן באו על אברהם אבינו וכן עתידין לבא עם גוג ומגוג. במתניתא תאנא אורך מחנהו ת' פרסה ורוחב מחנהו מ' פרסה סך מחנהו מאתים וששים רבוא אלפים חסר חד. בעי אביי חסר אלפא או חסר מאה או חסר חד תיקו. ת"ר ראשונים עברו בשחי שנאמר וחלף ביהודה שטף ועבר, אמצעים עברו בקומה שנאמר עד צואר יגיע, אחרונים העלו עפר על רגליהם ולא מצאו מים בנהר לשתות עד שהביאו מים ממקום אחר ושתו שנאמר כחאני קרתי ושתיתי מים, והא כתיב כטויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור קפ"ה אלף, א"ר אבהו הללו ראשי גייסות היו, דיקא נמי דכתיב לוישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור כו' (כתוב ברמז רמ"ח). לאוהיית מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך וגו' אחד מששים לאוכלוסיו מלא א"י שנאמר מוטות כנפיו המוטה זו של תרנגול אחד מששים בכנפיו:

תיב לבלא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא וחזקיה הוה דריש בחד סר רבוותא, כי אתא סנחריב וצר על ירושלים כתב שבנא פתקא שדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו, שנאמר לגכי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אופל לישרי לב, הוה קא מסתפי חזקיה דילמא ח"ו נטייה דעתיה הקב"ה בתר רובא וכיון דרובא מימסרן אינהו נמי מימסרן, בא נביא וא"ל לא תאמרון קשר וגו' קשר של רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין, הלך לחצוב לו קבר בקברי בית דוד בא נביא וא"ל לדמה לך פה כי חצבת לך פה קבר הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר. א"ר טלטול דגברא קשה מדאתתא. ועטך עטה א"ר יוסי בר חנינא שפרחה בו צרעת כתיב הכא ועטך עטה וכתיב התם להועל שפם יעטה. צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים תנא הוא בקש קלון בית אדוניו ונהפך כבודו לקלון, כי הוה נפיק איהו אתא גבריאל אחדיה לדשא באפי משרייתיה א"ל משרייתך היכא אמר להו הדרו בהו אמרי ליה אם כן אחוכי קא מחייכת בן, נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים. א"ר אלעזר שבנא בעל הנאה היה כתיב לולך בא אל הסוכן וכתיב התם לזותהי למלך סוכנת. והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לחבני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמי דרבי לא הוו קאמרי ולא מידי אמר ר' חייא (אגידו) [אגברו] חמרא לדרדקי כי היכי דלימרו מילתא כיון דאיבסום פתחו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו שתי בתי אבות מישראל ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל שנאמר והיה למקדש וגו'. אמר רבי בני קוצים אתם מטילין בעיני. א"ל רבי חייא אל ירע לך כי יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים נכנס יין יצא סוד: וחכיתי לה' המסתיר פניו (ברמז תקצ"ו):

תיג וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות. לטא"ר סימון שני דברים נתנבא בארה ולא היה בו כדי ספר ונטפלו בישעיהו ואלו הם וכי יאמרו אליכם, וחברו, וכן הוא אומר מלעשות לרוח משקל, אמר רבי אחא אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל יש מתנבא ספר אחד ויש מתנבא שני ספרים ויש מתנבא שני פסוקים. מאומים תכן במדה אמר רבי יודן אפילו דברי תורה שנתנו מלמעלה לא נתנו אלא במדה, ואלו הם מקרא ומשנה וגמרא והגדה, יש זוכה למקרא ויש זוכה למשנה ויש זוכה לגמרא ויש זוכה להגדה ויש זוכה לכלם. אמר רבי יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא לא נתפרש הוא נביא ואין אביו נביא. אמר רבי אלעזר כתיב מבוהתנבאו חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביא בן נביא, ורבנין אמרין בין נתפרש שמו בין לא נתפרש שמו שכן עמוס אומר לאמציה מגלא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי ומה הוא היה נביא אף אביו היה נביא. וכן כתוב אחד אומר מדישעיהו בן אמוץ הנביא וכתוב אחד אומר מהישעיהו הנביא בן אמוץ

ממ"ק ובמ"ק ו סנהדרין קד : *אוכלא כו' כלי כובס : ז מדרש : ח דס"ב כח : ט ישעיה לח : *משלי יא : י תנחומא : יא סנהדרין לה : יב קשייתא גרעיני תמרים : יג מטופנא מן המבול : יד מ"ב יט : טו נסרוך לשון נסר : טז ב"ר פ' ע : יז בראשית כח : יח זכריה יג : יט ישעיה יא : כ יואל ד : כא מכות כד : כב במדבר א : כג איכה ה : כד מיכה ג : כה זכריה ח : כו סנהדרין לה : כז שגלונות מלשון והשגל יושבת לימינו (נחמיה ב) : כח מלכים ב יט, ישעיה לז : כט מלכים ב יט : ל דה"ב לב : לא תנחומא : לב סנהדרין כו : לג תהלים יא : לד ישעיה כב : לה ויקרא יג : לו מלכים א א : לז שם : לח סנהדרין לח : לט ויק"ר : מ איוב כח : מא שם : מב עזרא ה : מג עמוס ז : מד ישעיה לז : מה מ"ב יט :

פעם אחת בשנה, ואמרי לה פעם אחת ביובל, ואמרי לה פעם אחת לעולם, וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות דכתיב [סט]שמע ישראל ה' אלהינו, ומלאכי השרת אינם מזכירין אלא לאחר שלש תיבות קדוש קדוש ה' צבאות, ואין מלאכי השרת אומרין שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה שנאמר [ע]ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל, והדר ויריעו כל בני אלהים:

תה [עא]למלאכים נתן קדושה אחת שנאמר [עב]בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא ולישראל שתי קדושות שנאמר [עג]והתקדשתם והייתם קדושים. רבי אבין אמר משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו שומרים מהם שכורים מהם נזירים לעת ערב בא ליתן להם שכרם והיה נותן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד, אמר אלו שכורים הם ודרכם לשתות יין אבל אתם נזירים ואין דרככם לשתות יין לפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולכם חלק אחד, כך העליונים שאין להם יצר הרע דיין להם בקדושה אחת ולתחתונים שיצר הרע שולט בהם שתי קדושות, ר' אבין אמר חורי משל לבני מדינה שעשו שלש עטרות למלך מה עשה נתן אחת בראשו ושתים בראש בניו, וכך מלאכי השרת מכתירין שלש קדושות דכתיב וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מה הקב"ה עושה נותן אחת בראשו כי קדוש אני האחד ושתים בראש בניו ישראל דכתיב [עד]והתקדשתם והייתם קדושים תרתי: מלא כל הארץ כבודו. [עה]אריב"ל אסור לו לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו כו' (בתהלים ברמז תרס"ה):

תו [עו]ואומר אוי לי כי נדמיתי כיון שראה מלאכי השרת מקלסין להקב"ה ולא שתף קלוסו עמהם התחיל מיצר על הדבר, כי איש טמא שפתים אנכי שאלולי שתפתי קילוסי לקילוס שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם. היאך היה לי שרוממתי, עם כשהוא עומד ומשתומם על הדבר הוציא דבר יתר מפיו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, אמר לו הקב"ה על שאמרת כי איש טמא שפתים אנכי [עז]ישרא לך שאתה שליט בעצמך, שמא בבני היית שליט שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, מיד נטל את שלו שנאמר ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו גחלת אין כתיב כאן אלא רצפה, מהו רצפה א"ר שמואל בר נחמני רצץ פה שאמרה דלטוריא על בני. וכן הוא אומר [עח]אל גנת אגוז ירדתי האגוז הזה חלק מי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור שלא יפול ממנו, כך כל מי שמשרה* את ישראל צריך ליזהר שלא יטול את שלו מתחת ידיהם כגון משה וישעיהו ואליהו. משה אמר [עט]שמעו נא המורים ונאמר לו [פ]לכן לא תביאו את הקהל הזה, אליהו אמר [פא]כי עזבו בריתך בני ישראל, ונאמר לו [פב]ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. ישעיהו אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב נאמר לו ובידו רצפה. במלקחים מהו במלקחים להודיעך כחן של צדיקים, הקב"ה אמר למלאך ליטול גחלת מעל גבי המזבח וליתן על פי הנביא ונטל המלאך את הגחלת במלקחת מן המזבח של מעלה ונכוה והשליך אותה ונטל עוד מלקחת אחרת ונטל הגחלת בשתיהם ונתנו לגחלת בשפתיו של ישעיהו ולא נכוה, וכן הוא אומר [פג]כי רב מאד מחנהו אלו המלאכים, ומי קשה מהם [פד]וכי עצום עושה דברו אלו הצדיקים, וכן משה גער באש ושקעה שנאמר [פה]ותשקע האש, אמר הקב"ה לישעיה הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכופר, כיון שראה ישעיהו כן התחיל מצדיק את ישראל וםלמד עליהן סניגוריא מהו אומר בסוף נבואתו [פו]ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למדני ללמד עליהם סניגוריא, [פז]ה' אלהים פתח לי אזן לשמוע קולו כשאמר את מי אשלח ונתן בי דעת לומר הנני שלחני ואנכי לא מריתי לפיכך [פח]אחור לא נסוגותי לא נעשיתי אחור מן הנבואה אלא נתנבאתי נחמות יותר מכל הנביאים ולא עוד אלא נחמות כפולות [פט]שוש אשיש, [צא]התעוררי התעוררי, [צב]עורי עורי, [צג]אנכי אנכי, [צד]נחמו נחמו עמי:

תז ויעף אלי אחד מן השרפים. [צה]א"ר אלעזר בר אבינא גדול הנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאלו במיכאל כתיב ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו בגבריאל כתיב [צו]והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף, ומאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא, אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתיב התם במיכאל [צז]והנה מיכאל אחד מן השרים בא לעזרני, תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים, אליהו בארבע, מלאך המות בחמשה, ובשעת המגפה באחת. ואשמע את קול ה' אומר (כתוב ברמז תמ"ג). [צח]מנשה הרג את ישעיהו. אמר רבא מידן דייניה וקטליה, א"ל משה רבך אמר [צט]כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה', משה רבך אמר [ק]כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואתה אמרת [קא]דרשו ה' בהמצאו, משה רבך אמר [קב]את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת [קג]והוספתי על ימיך, אמר ישעיהו ידענא ביה דלא מקבל מיני אי אמינא ליה אשויה מזיד אמר שם איבלע בארזא אתייה לארזא ונסריה, כי מטא להדי פומיה נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. (ובירושלמי דסנהדרין) חמון דמיה נגיד היינו דכתיב [קד]וגם דם נקי שפך מנשה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה וכי אפשר לבשר ודם למלאת את ירושלים פה לפה מדם נקי, אלא שהרג את ישעיהו שהיה שקול כמשה וכתיב בו [קה]פה אל פה אדבר בו: וסר עונך וחטאתך תכופר. [קו]אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרין וסר עונך וחטאתך תכופר:

תח השמן לב העם הזה. [קז]אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר השמן לב העם הזה וגו', אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא קודם גזר דין, א"ל ושב ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין. מיתיבי השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפילו הביא כל אילי נביות אין מוחלין לו, לא קשיא הא ביחיד הא בצבור, ת"ש [קח]יורדי הים באניות וגו' עשה להם סמניות כאכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר דין נענו לאחר גזר דין לא נענו, הנך נמי כיחידים דמו. [קט]מה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתיב השמן לב העם הזה וגו' ולבבו יבין ושב ורפא לו, אי הכי לימא רפואה בתר תשובה, לא ס"ד דכתיב [קי]וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח אלמא בתר תשובה סליחה, ומאי חזית דסמכת אהאי קרא סמוך אהאי קרא, כתיב קרא אחרינא [א]הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי, למימרא דרפואה וגאולה בתר סליחה היא אלא הא כתיב ושב ורפא לו, ההיא רפואה לאו דתחלואים היא אלא דסליחה היא: [ב]פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים ובא תלמיד ושאל לי כבן שהוא שואל את אביו אמר לי מה נשתנה ישעיהו מכל הנביאים שנתנבא כל הטובות והנחמות בישראל, אמרתי לו בני מפני שקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה שנאמר ואשמע את קול ה' אומר וגו', ואומר לך ואמרת לעם הזה וגו', ואומר השמן לב העם הזה וגו', וכי תעלה על דעתך שאין הקב"ה חפץ בתשובתן של ישראל ת"ו, אלא למצוא מהם קורת רוח, (ה) משל למלך שהיה לו בן יחידי במדינה שגר לו שליח בני שחוט שוורים הרבה וצאן ואכול בשר ושתה יין הרבה ותתעצל במלאכה, וכל כך למה כדי שיצא בן המלך למלאכה ויבא אביו וימצא הימנו קורת רוח כו'. א"ל רבי לכמה שנים נתנבא ישעיהו כל אותן הטובות והנחמות, א"ל אילו עשו תשובה מחיבתן היה הקב"ה בונה להם בית האחרון מיד באותה שעה ועאכ"ו שהיה מחבקן ומנשקן ומגפפן ומושיבן בחיקו לעולם ולעולמי עולמים:

תט ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער, [ג]אמר רבי זירא אמר רבה בר ירמיהו דור שבן דוד בא קטיגוריא בא בת"ח, כי אמריתיה קמיה דשמואל א"ל צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער:

ז ויהי בימי אחז, ויהי בימי ה'. הם כו' (כתוב בריש מגילה דרות ברמז תקצ"ו). [ד]ויהי בימי אחז. א"ר אושעיה אמרו מה"ש לפני הקב"ה ווי שמלך אחז א"ל בן יותם הוא איני יכול לפשוט ידי בו. ויהי בימי אחז בשנת שלש למלכותו. ויוגד לבית דוד כו'. (כתוב במלכים ברמז רמ"ו). [ה]וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח, אומרים לפרת למה אין קולך הולך א"ל איני צריך מעשי מוכיחים עלי אדם נוטע בי נטיעה הוא עושה לשלשים יום זורע בי ירק הוא עושה לשלשה ימים, אומרים לחדקל למה קולך הולך, אומר להם הלואי גם כי קולי הולך שיהא נשמע ונראה, אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אומרים אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו, אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אומרים הלואי גם

ממ"ק ובמ"ק סט דברים ו: ע איוב לח: עא ויקרא רבה: עב דניאל ד: עג ויקרא כ: עד שם: עה קדושין לא: עו פסיקתא רבתי: עז שרא מחול: עח שה"ש ו: *שמשרה בכס"ל מנהיג שררה: עט במדבר כ: פ שם: פא מ"א יט: פב שם: פג יואל ב: פד שם: פה במדבר יא: פו ישעיה נ: פז שם: פח שם: פט שם סא: צ שם סא: צא שם נא: צב שם נב: צג שם נא: צד שם מ: צה ברכות ד: צו דניאל ט: צז שם י: צח יבמות מט: צט שמות לג: ק דברים ד: קא ישעיה נה: קב שמות כג: קג מלכים ב כ: קד שם כא: קה במדבר יב: קו שבת קיט: קז ר"ה יז: קח תהלים קז: קט מגילה יז: קי ישעיה נה: א תהלים קג: ב תנא דבי אליהו פט"ז: ג כתובות קיב: ד בראשית רבה פרשה סג: ה שם פרשה יז:

זית רענן (ה) משל למלך וכו', קאי לעיל דכתיב שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו וגו' דמשמע שאין הקב"ה חפץ בתשובתן של ישראל, ועז"א משל למלך וכו' כדי שיצא וכו', כלומר שיצא למלאכת עסקי אביו ולא יאכל וישתה הרבה שיבין שאביו שגר לו שידע שלא יעשה כן, וה"נ הקב"ה אמר לישראל כדי שיבינו ויראו:

ארבע דשי לארבע רוחי דעלמא דהוה עייל כפין הוה נפיק כי שבע והוה שריא ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי אמר כל מאן דכסיפא ליה מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא והשתא נפל ליה בתלא ולא אתנח, אמר ליה הכי אמר רב מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהם של צדיקים שיחרבו שנאמר (ונגלה) באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו וגו', וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן לישובן שנאמר [ט]שיר המעלות הבוטחים בה' וגו' מה ציון עתיד הקב"ה להחזירו ליישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן ליישובן חזיוה דלא הוה קא מיתבא דעתיה אמר ליה דיו לעבד להיות כרבו: [י]הוי משכימי בבקר א"ר אבהו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה קריאת שמע שחרית וערבית שנאמר הוי משכימי בבקר וגו' וכתיב לכן גלה עמי מבלי דעת. [יא]א"ר יוחנן כל השותה בארבעה מיני זמר מביא חמש מיני פורעניות לעולם שנאמר והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם, מה כתיב אחריו לכן גלה עמי מבלי דעת שגורמין גלות לעולם, וכבודו מתי רעב שמביאין רעב לעולם, והמונו צחה צמא שגורמין לתורה שתשתכח מלומדיה, וישח אדם וישפל איש שגורמין שפלות לשונאו של הקב"ה שנאמר [יט]ה' איש מלחמה, ועיני גבוהים תשפלנה שגורמין שפלות לישראל ומה כתיב אחרי כן לכן הרחיבה שאול נפשה וגו'. [כ]דרש רבי עקיבא לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק לבלי חקים אין כתיב כאן אלא לבלי חק לפי שאין בידו מצוה אחת שיכריעו לכף זכות, הדא דאת אמר לעוה"ב אבל בעוה"ז אפילו תתקצ"ט מלאכים מלמדין חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות, מה טעם [כא]אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו': [כב]ואת פועל ה' לא יביטו. א"ר שמעון בן פזי אריב"ל משום בר קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו: לכן גלה עמי מבלי דעת, א"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעת לסוף גולה כו' (כתוב בשמואל ברמז פ"ד): [כג]לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק. א"ר שמעון בן לוי למי שמשייר אפילו חק אחד, א"ר יוחנן לא ניחא ליה למרייהו לומר הכי אלא למי שלא למד אפילו חק אחד. [כד]אתה מוצא אברהם עד שלא מל היה נופל על פניו[כה]. והרשעים אינם נופלים בגיהנם אלא בשביל רשעתם שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אבל לעולם הבא הקב"ה מציל את ישראל מגיהנם בזכות המילה, וכן אמר שלמה [כו]לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים:

[כז]ויגבה ה' צבאות במשפט. אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל השנה כלה מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש המלך המשפט, ור"א אמר אפילו בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ אם אמר האל הקדוש יצא שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה, אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט אלו עשרה ימים וקאמר האל הקדוש. ומאי הוה עלה אמר רב יוסף האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט. ורבה אמר המלך הקדוש המלך המשפט, והלכתא כרבה. [כח]ר"א אימתי הקב"ה נעשה גבוה בעולמו משיעשה משפט בעו"א לעתיד לבא שנאמר [כט]נצב לריב ה' ועומד לדין עמים, וכה"א [ל]עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב. והאל הקדוש נקדש בצדקה שהוא מלמד סנגוריא על ישראל שנאמר [לא]אני מדבר בצדקה. [לב]א"ר שמעון בן יוחאי אימתי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין עם הרשעים ואית לן קריין סגיאן [לג]והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו', [לד]ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו וגו', *לכן הנני מודיעם בפעם הזאת וגו', ויגבה ה' צבאות במשפט: [לה]ורעו כבשים כדברם, א"ר מנשיא בר ירמיה מאי כדברם כמדובר בם. וחרבות מחים גרים יאכלו, א"ל רבה בשלמא אי כתיב חרבות כדקאמרת, השתא דכתיב וחרבות מילתא אחריתי היא, אלא כדרב חנניה א"ר דאמר עתידין צדיקים שיחיו את המתים, כתיב הכא ורעו כבשים כדברם וכתיב התם [לו]ירעו בשן וגלעד כימי עולם. בשן זה אלישע [הבא מן הבשן] דכתיב [לז]ויעני ושפט בבשן, וגלעד זה אליהו שנאמר [לח]ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד (ברמז תס"ב):

תנ [לט]הוי מושכי העון בחבלי השוא. א"ר יוסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של [מ]בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה. [מא]הוי מושכי העון בחבלי השוא. זה מנשה בן חזקיהו שהיה יושב ודורש אגדות של דופי, אמר לא היה לו למשה לכתוב אלא [מב]ואחות לוטן תמנע, [מג]ותמנע היתה פילגש, [מד]וילך ראובן בימי קציר חטים, ועליו מפורש בקבלה [מה]תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי. האומרים ימהר יחישה (כתוב ברמז שצ"ט): [מו]הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע. א"ר אלעזר כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנאמר הוי האומרים לרע טוב, ומה כתיב אחריו לכן כאכול קש לשון אש:

תד [מז]מצדיקי רשע עקב שחד. א"ר יצחק כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב נרמס. וצדקת צדיקים יסירו ממנו, צדקת צדיקים זה משה* יסירו ממנו זה יצחק, על ידי שהצדיק את עשו הרשע כהו עיניו שנאמר [מח]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו: לכן כאכל קש לשון אש, [מט]וכי יש קש אוכל אש והלא דרכו של אש לאכול קש, אלא זה ביתו של עשו שנמשל לקש דכתיב [נ]ובית עשו לקש. לשון אש זה ביתו של יעקב דכתיב [נא]והיה בית יעקב אש. וחשש להבה ירפה זה ביתו של יוסף, שנאמר [נב]ובית יוסף להבה, שרשם כמק יהיה אלו האבות שהם שרשיהם של ישראל. ופרחם כאבק יעלה אלו השבטים שהם פרחם של ישראל, מפני מה כי מאסו תורת ה' צבאות זו תורה שבכתב, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זה תורה שבעל פה, וכן הוא אומר [נג]על מה אבדה הארץ, וכן הוא אומר [נד]זנח ישראל טוב וגו', וכן הוא אומר [נה]וצבא תנתן על התמיד וגו': בשנת מות המלך עוזיהו זה תחלת הספר ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה כו' (בירמיה ברמז רס"ד):

ו [נו]בשנת מות המלך. וכי מת היה אלא שנצטרע ומצורע חשוב כמת שנאמר [נז]אל נא תהי כמת: ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל אלו פ' כהנים שהיו עם עוזיהו, ואין שוליו אלא כהנים שנאמר [נח]ועל שולי המעיל. שרפים עומדים שעתידה האש לשרוף את עוזיה כשם ששרפה לקרח ועדתו. ממעל לו מן המעל שמעל ואמר לו צא שמעלת והארץ פתחה פיה לבלעו שנאמר [נט]ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו. ומנין שהראה לו הקב"ה למשה שנאמר [ס]זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר, אמר לו משה (ד) אף מזרע אהרן אמר לו [סא]אשר לא מזרע אהרן הוא, כקרח וכעדתו אתה עושה לו, אמר לו [סב]ולא יהיה כקרח וכעדתו, מה אתה עושה לו כמו שצרעתי את ידך [סג]כאשר דבר ה' ביד משה לו: שרפים עומדים ממעל לו אין ישיבה למעלה (ביחזקאל ברמז רמ"ז וברמז ש"ם, וברות בפסוק ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי):

[סד]שרפים עומדים ממעל לו. שנים שרפים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו. שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו שלא יביט בפני השכינה, ובשתים יכסה רגליו דכתיב [סה]וכף רגליהם ככף רגל עגל שלא יביטו פני השכינה ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים שמו הגדול זה עונה וזה קורא זה קורא וזה עונה קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, והחיות עומדים אצל כסא כבודו ואינם יודעים מקום כבודו ועומדות באימה וביראה ברתת ובזיע שלא יאכל אש אכלה אש לאשן של מלאכים ומזיעת פניהם נהר של אש מושך לפניו שנאמר [סו]נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגומרות ועונות ואומרות כל מקום שכבודו שם ברוך שם כבוד ה' ממקומו. [סז]וקרא זה אל זה ואמר. מלמד שהמלאכים מכבדין זה את זה זה אומר לחברו פתח אתה לומר שאתה גדול ממני, ויש אומרים כתות הן אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני שנאמר וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש. [סח]א"ר חנינא אמר רב שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום ויום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות. תניא חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת שישראל אומרים שירה בכל יום ובכל שעה שירצו ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום ואמרי לה פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם

ממ"ק ובמ"ק טז תהלים קכט : יז שבת קיח : יח סוטה ט : יט שמות טו : כ ירושלמי קדושין פ"א : כא איוב לג : כב שבת י : כג סנהדרין קיא : כד תנחומא : כה נופל וכו' בשעה שהיתה השכינה מדברת עמו : כו משלי לא : כז ברכות יב : כח תנחומא : כט ישעיה ג : ל דניאל ז : לא ישעיה סג : לב ויקרא רבה : לג יחזקאל לח : לד ישעיה סו : *יחזקאל מא : לה פסחים סח : לו מיכה ז : לז דה"א ה : לח מלכים א יז : לט סוכה נב : מ בוכיא קורי עכביש : מא סנהדרין קט : מב בראשית לו : מג שם : מד שם ל : מה תהלים נ : מו סוטה מא : מז ב"ר פ' סה : *זה משה שנאמר בו לא כסהו עינו וסירו מיפק : מח בראשית כז : מט פסיקתא : נ עובדיה א : נא שם : נב שם : נג ירמיה ט : נד הושע ח : נה דניאל ח : נו ילמדנו : נז במדבר יב : נח שמות כח : נט זכריה יד : ס במדבר יז : סא שם : סב שם : סג שם : סד פרקי דר' אליעזר : סה יחזקאל א : סו דניאל ז : סז אגדת שמואל : סח חולין צא :

זית רענן (ד) אף מזרע אהרן, קשה מהיכי תיתי אלא מי יקריב אם הם לא יקריבו ויל דה"א כהן הדיוט ששימש בכהונה גדולה יצטרע קמ"ל :

חגורה נקפה מקום שהיו חוגרות בצלצול נעשה נקפים נקפים, ותחת מעשה מקשה קרחה, מקום שהיו מתקשטות בו נעשה קרחים קרחים, ותחת פתיגיל מחגורת שק, פתחים המביאים לידי גילה היו למחגורת שק. כי תחת יופי אמר רבא היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כיבא[סט]: ושפח אדני קדקד בנות ציון אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בהם צרעת, כתיב הכא ושפח וכתיב התם [ע]ולשאת ולספחת. וה' פתהן יערה, רב ושמואל, חד אמר שנשפכו כקיתון, וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער, אמר רב אנשי ירושלים [עא]שחצים היו, אדם אומר לחבירו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה ביין [עב]גורדלי או ביין [עג]חרדלי, במיסב קצר או במיסב רחב, בחבר טוב או בחבר רע. אמר רב חסדא וכלן לזנות:

שצח [עד]זהו שאמר הכתוב [עה]ותפרעו כל עצתי, רבי יהודה דסכנין בשם ר' לוי אמר [עו]ויבן ה' אלהים את הצלע התבונן מהיכן לבראותה אמר איני בורא אותה מן הראש שלא תהא מקילת ראש. ולא מן העין שלא תהא סקרנית. ולא מן האזן שלא תהא צייתנית. ולא מן הפה שלא תהא דברנית. ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית. ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית. ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית. אלא מן המקום הצנוע בכל האדם שאפילו בשעה שהוא ערום אותו המקום מכוסה, ועל כל אבר ואבר שהיה בורא היה אומר אשה צנועה אשה צנועה, ואף על פי כן [עז]ותפרעו כל עצתי, לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מקילת ראש שנאמר ותלכנה נטויות גרון. ולא מן העין והרי היא סקרנית שנאמר ומשקרות עינים. ולא מן האזן והרי היא צייתנית שנאמר [עח]ושרה שומעת. ולא מן הפה והרי היא דברנית שנאמר [עט]ותדבר מרים. ולא מן הלב והרי היא קנאתנית שנאמר [פ]ותקנא רחל באחותה. ולא מן היד והרי היא ממשמשנית שנאמר [פא]ותגנוב רחל את התרפים, ולא מן הרגל והרי היא פרסנית שנאמר [פב]ותצא דינה בת לאה:

שצט [פג]ושפח אדני קדקד בנות ציון. א"ר חנינא בר פפא לפי שהיה ירמיה מחזר עליהם ואומר להם בנותי עשו תשובה עד שלא יבאו השונאים והן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו למען נראה, דוכוס רואה אותי ונוטל אותי לו לאשה [פד]איפרכוס רואה אותי ונוטלני לו לאשה, ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה ונחזי דמאן קיימא דידי או דידהון, וכיון שגרמו העונות ונכנסו השונאים בירושלים יצאו מקושטות לפניהם כזונות, ודוכוס רואה אחת מהן ונטלה ומעלה ומושיבה בקרונין שלו, אמר הקב"ה הא קמת דידהון ודידי לא. מה עשה להן הקב"ה הלקה אותן בצרעת הדא הוא דכתיב ושפח אדני קדקד בנות ציון, וכתיב התם [פה]ולשאת ולספחת. רבי דוסא בר חנינא אומר העלה בהם משפחות משפחות של כנים. ר' חייא בר אבא אמר עשה אותם שפחות [פו]מכודנות (אמהן משעבדן). ר' ברכיה בשם ר' מייסא אומר ושפח כתיב שמר משפחותיהן שלא יתערב זרע קדש בגויי הארצות אע"פ שלא חזרו בהן ואמר הקב"ה יודע אני שאין עובדי אלילים בדילין מזיבה ומן הצרעת, מה עשה הקב"ה וה' פתהן יערה רמז למעיינות שלהן והיו שופעות דם וממלאים קרונין שלו והיה משליכה והקרון עובר עליה ומפסקתן, והיו אומרות אלו לאלו סורו סורו מהן טמאות הן שנאמר [פז]סורו טמא קראו למו. [פח]ואנו ואבלו פתחיה. אנינה מבפנים ואבלות מבחוץ, פתחיה שני פתחים חרבן בית ראשון וחרבן בית שני. ונקתה, נקייה מדברי תורה, נקייה מדברי נבואה, נקייה מדברי צדיקים, נקייה ממעשים טובים, לארץ תשב [פט]ישבו לארץ ידמו:

ד [צ]והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, אמר רבי אלעזר עתידין צדיקים לומר לפניהם קדוש כדרך שאומרין לפני הקב"ה שנאמר והיה הנשאר וגו' קדוש יאמר לו:

ת [צא]תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינם חוזרין לעפרן שנאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים, ואם תאמר אותן אלף שנים שהקב"ה עתיד לחדש את עולמו שנאמר [צב]ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, צדיקים מה הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין ומעופפין על פני המים שנאמר [צג]על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, ושמא תאמר יש להם צער תלמוד לומר [צד]וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו: וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה. [צה]אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק שבע חופות[צו] בגן עדן שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם וגו', כי על כל כבוד חופה, א"ר יוחנן מלמד שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חופה לפי כבודו. ועשן בחופה למה אמר ר' חנינא הגדול כל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעוה"ז מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא, ואש בחופה למה אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חברו, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה: וסכה תהיה לצל יומם, [צז]א"ר זירא עד עשרים אמה אדם יודע שהוא יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שהוא יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות:

תא [צח]אמר רבי אלעזר בשם רבי סימאי אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת [צט]יוקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר כו'. הה"ד [ק]אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר, הרי במדבר, בארץ [כנען] מנין שנאמר [קא]ארץ נחלי מים, לעתיד לבא מנין [ת"ל [קב]ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא, במדבר מנין שנאמר [קג]וארחצך במים, ביישוב מנין שנאמר [קד]רחצו הזכו, לע"ל מנין] שנאמר (כי) אם רחץ ה' את צואת בנות ציון. אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך כו' הה"ד [קה]פרש ענן למסך הרי במדבר, בארץ מנין שנאמר [קו]בסוכות תשבו שבעת ימים, לעתיד לבא מנין שנאמר וסכה תהיה לצל יומם. אתה אמרת ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך כו' שנאמר [קז]הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הרי במדבר, בארץ מנין שנאמר [קח]ארץ חטה ושעורה, לעתיד לבא מנין שנאמר [קט]יהי פסת בר בארץ. אתה אמרת ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך כו' הה"ד [קי]ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן, הרי במדבר, בארץ מנין שנאמר [א]בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב. לעתיד לבא מנין שנאמר [ב]והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן. אתה אמרת והוא עומד עליהם חייך שאני פורע לבניך כו' הה"ד [ג]וה' הולך לפניהם יומם, בארץ מנין שנאמר [ד]אלהים נצב בעדת אל, לעתיד לבא מנין שנאמר [ה]עלה הפורץ לפניהם:

ה אשירה נא לידידי. [ו]תניא ר' יוסי אומר שיתין מששת ימי בראשית נבראו ועליהם כרה דוד ששה עשר אלף אמה שנאמר אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו וגו' ויעזקהו ויסקלהו וגו'. מגדל זה בית המקדש, יקב זה המזבח. וגם יקב אלו השיתין. אמר רבה בר בר חנה שיתין מששת ימי בראשית נבראו שנאמר [ז]חמוקי ירכיך אלו השיתין, כמו חלאים שחלולין ויורדין עד התהום, מעשה ידי אמן ידי אומנתו של הקב"ה. [ח]דבר אחר כרם היה לידידי בקרן וגו', מה שור אין בו גבוה מקרניו אף ארץ ישראל גבוה מכל הארצות. אי מה שור אין בו פסולת אלא מקרניו אף ארץ ישראל פסולת שאר ארצות, תלמוד לומר בן שמן שמנה היא ארץ ישראל מכל הארצות, וכן הוא אומר [ט]ארץ זית שמן ודבש שמנים כחלב ומתוקין כדבש, ללמדך שארץ ישראל גבוה ומתוקה ומשובחת מכל הארצות. [י]בקרן בן שמן, עשר קרנות, קרנו של אברהם שנאמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן כו' (כתוב בשמואל ברמז פ"א): כי כרם ה' צבאות בית ישראל (כתוב בשופטים ברמז מ"ז וברמז תתכ"ח). [יא]הוי מגיעי בית בבית, ר"ש דסכנין בשם ר' לוי מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה. אמר הקב"ה מה אתם סבורים שאתם יורשים את הארץ והושבתם לבדכם בקרב הארץ ונגלה באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו. א"ר שמעון בן לוי מי שהוא צווח באזנו של חברו לא באזנו אחת הוא צווח שמא צווח הוא בשתים והכא באזני ה' צבאות. אמר ריש לקיש הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה, הגעתם חרבן ראשון לחרבן שני מה חרבן ראשון [יב]ציון שדה תחרש אף חרבן שני עד אפס מקום, מי גרם למקום שיחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו ע"א:

תב [יג]עולא ורב חסדא הוו שקלי ואזלי אפתחא דבר חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא לא סבר לה מר להא דאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר [יד]ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים, ור' נתן אמר כל גופו שנאמר [טו]והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח וגו', אמר ליה היכי לא אתנח ביתא דהוו קיימי שתין אפיתא ביממא ושתין אפיתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקיל ידא מן כיסיה דסבר דילמא אתי עניא בר טובים ואדמיתי ליה כיסא מכסיף ותו דהוו פתיחין ליה
ארבע

ממ"ק ובמ"ק סט כיבא ליתא : ע ויקרא יד : עא שחצים מדברים בלשון גאוה ולעגי שפה : עב גורדלי לבן : עג חרדלי שחור : עד ב"ר פ' יח : עה משלי א :
עו בראשית ג : עז משלי א : עח בראשית יח : עט במדבר יב : פ בראשית ל : פא שם לא : פב שם לד : פג פסיקתא : פד איפרכוס מושל :
פה ויקרא יד : פו מכודנות משועבדות : פז איכה ד : פח איכה רבתי : פט איכה א : צ בבא בתרא עה : צא סנהדרין צב : צב ישעיה ב : צג תהלים מו :
צד ישעיה מ : צה ב"ב עה : צו שבע חופות, א) ענן יומם, ב) ועשן, ג) ונוגה, ד) אש, ה) להבה, ו) כי על כבוד, ז) חופה : צז סוכה ב : צח בראשית רבה
פרשה מח : צט בראשית יח : ק במדבר כא : קא דברים ח : קב זכריה יד : קג יחזקאל טז : קד ישעיה א : קה תהלים קה : קו ויקרא כג : קז שמות טז :
קח דברים ח : קט תהלים עב : קי במדבר לב : א יהושע כב : ב ישעיה ז : ג שמות יג : ד תהלים פב : ה מיכה ב : ו סוכה מט : ז שה"ש ז : ח ספרי :
ט דברים ח : י איכה רבתי : יא שם : יב ירמיה כו, מיכה ג : יג ברכות נח : יד יחזקאל כא : טו שם :

האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא:

ג כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים וגו'. [לה]כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ונגש [העם] איש (באחיו) [באיש] ואיש ברעהו ירהבו וגו'. י"ח קללות מאן אינון דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה וגו'. משען אלו בעלי מקרא. משענה אלו בעלי משנה כגון רב יהודה בן תימא וחבריו, ופליגי בה רב פפא ורבינא חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנה. כל משען לחם אלו בעלי גמרא. משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים, גבור זה בעל שמועות. ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו. ונביא כמשמעו. וקוסם זה מלך שנאמר [לו]קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו. זקן זה שראוי לישב בישיבה. שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשה תורה אל תקרי חמשים אלא חומשים. דבר אחר שר חמשים כדרבי אבהו דאמר רבי אבהו מנין שאין ממנין פרנס על הצבור בפחות מחמשים שנאמר שר חמשים. ונשוא פנים זה שנושאין פנים לדור בעבורו, למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא. למטה כגון רבי אבהו בקסרין, ויועץ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים דכתיב בחזקיה [לז]ויועץ המלך וגו' (ועבר ניסן בניסן), חכם זה המחכים את רבו. חרשים זה שבשעה שהוא פותח בתורה נעשין הכל כחרשין. ונבון זה המבין דבר מתוך דבר. לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שנתנו בלחש: ונתתי נערים שריהם, אלו בני אדם שמנוערין מן המצות. ותעלולים ימשלו בם אמר רבי אחא בר יעקב אלו תעלי בני תעלי. ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן. מאי ירהבו וגו' יבואו בני אדם שמנוערין מן המצות וירהבו באותם שמלאים מצות כרמון, מאי והנקלה בנכבד יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות (כתיב ברמז ער"ה): כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו, אמר רב קטינא אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמונה. שמלה לכה דברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה. והמכשלה הזאת דברים שאין בני אדם יכולין לעמוד עליהם אלא אם כן נכשלים בהם: ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש אין ישא אלא לשון שבועה כדכתיב [לח]לא תשא. לא אהיה חובש בית המדרש, (ובידי) [ובביתי] אין לחם ואין שמלה אין בידי לא טעם משנה ולא גמרא, ודילמא שאני התם דאי הוה אמר להו גמירנא ולא גמיר הוו אמרי ליה אימא לן מילתא. הוה מצי אמר להו גמר ושכח מאי לא אהיה חובש כלל כלל. איני והא אמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנאמר [לט]שוטטו בחוצות ירושלים אם תמצאו איש מבקש משפט עושה אמונה ואסלח לה, לא קשיא הא בדברי תורה הא במשא ובמתן. [מ]הכרת פניהם ענתה בם. הדא הוא דכתיב [מא]ולא עצר כח ירבעם, א"ר שמואל בר נחמני אתה סבור שירבעם ניגף ולא ניגף אלא אביה, ולמה ניגף אמר רבי אבא בר כהנא על (ידי) שהעביר הכרת פניהם של ישראל שנאמר הכרת פניהם ענתה בם:

שצה [מב]אמרו צדיק כי טוב. וכי יש צדיק טוב ושאינו טוב, אלא טוב לשמים וטוב לבריות זהו צדיק טוב, טוב לשמים ואינו טוב לבריות צדיק שאינו טוב, כיוצא בדבר אתה אומר אוי לרשע רע וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע, אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע, רע לשמים ואינו רע לבריות רשע שאינו רע. הזכות יש לה קרן ויש לה פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנאמר אוי לרשע רע, אלא מהו [מג]ויאכלו מפרי דרכם, עבירה שעושה פירות יש לה פירות, עבירה שאינה עושה פירות אין לה פירות. מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר [מד]אז נדברו יראי ה' וגו', מאי ולחושבי שמו, א"ר יוסי אפילו חשב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר [מה]און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה', ואלא מהו [מו]הנני מביא על העם הזה פרי מחשבותם, מחשבה שעושה פירות הקב"ה מצרפה למעשה, שאינה עושה פירות אין הקב"ה מצרפה למעשה. [מז]למען תפוש את בית ישראל בלבם בע"א כתיב. [מח]ד"א אמרו צדיק כי טוב כשאדם מזכיר את הצדיק מזכירו לטובה, וכשמזכיר את הרשע מזכירו לרעה שנאמר אוי לרשע רע, וכן הוא אומר [מט]זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב. דבר אחר אמרו צדיק לצדיקו של עולם כי טוב במה שעושה לכם שנאמר [נ]כי ביום הזה יכפר עליכם. (ג) לפיכך נוטלים לולביהם בסוכות ואומרים הודו לה' כי טוב. כתיב [נא]צדקתך כהררי אל, מה הרים הללו נזרעים ועושים פירות כך מעשיהם של צדיקים נזרעים ועושים פירות שנאמר אמרו צדיק כי טוב. [נב]משפטיך תהום רבה מה התהום הזה לא נזרע ולא עושה פירות כך אין הרשעים עושים פירות שאם עושים פירות מחריבין את העולם:

שצו נצב לריב ה' ועומד לדין עמים. [נג]שני תלמידים משל רבי יהושע שנו עטיפתן בשעת הגזרה, פגע בהם [נד]אסטרטיוט אחד מומר אמר להם אם בניה אתם תנו נפשכם עליה ואם אין בניה אתם למה אתם נהרגין, אמרו לו בניה אנו ועליה אנו נהרגין, אלא שאין דרכו של אדם לאבד עצמו לדעת, אמר להם שלש שאלות אני שואל אתכם אם משיבים אותי מוטב ואם לאו אני אשמיד אתכם. אמר להם כתוב אחד אומר נצב לריב ה' וכתוב אחד אומר [נה]כי שם אשב לשפוט את הגוים, אמרו לו בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותם מעומד מקצר את הדין ופוסקו, ובשעה שדן את עובדי אלילים דן אותם מיושב ומדקדק בהם. אמר להם לא כן דרש רבי יהושע רבכם, אלא אחד זה ואחד זה בעובדי אלילים מדבר משהקב"ה דן את עובדי אלילים מיושב מדקדק ועושה דין ואחר כך עומד ונעשה [נו]אנטידיקוס כנגדן. אמר להם מהו דכתיב [נז]עובד אדמתו ישבע לחם, אמרו לו טוב מי שהוא חוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן. אמר להם לא כך דרש רבי יהושע רבכם, אלא עובד אלהים עד יום מותו ישבע לחם מלחמו של עולם הבא, ומרדף ריקים ישבע ריש אלו עובדי אלילים שמרדפין ריק אחר עבודת אלילים שלהם. אמר להם מהו דכתיב [נח]ויהי בהקשותה בלדתה וגו', אמרו לו שכן דרך [נט]שממסמסין את החיה ואומרין לה אל תיראי כי בן זכר ילדת, אמר להם לא כך דרש רבי יהושע רבכם, אלא עם כל שבט ושבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, [ס]א"ר יוחנן ואיתימא רבי יונתן כל שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, בבני עירו נתפס על בני עירו, בכל העולם נתפס על כל העולם כלו. אמר רב פפא הני דבי ריש גלותא מיתפסי אכולי עלמא. אמר רבי חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו זקנים מה חטאו, אלא על זקנים שלא מיחו בשרים:

שצז [סא]איזה שאמר הכתוב [סב]עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב, עד די כרסון רמיו אלו כסאות של עו"א שעתיד הקב"ה להפכם, עד די כורסון יתיב אין כתיב כאן אלא רמיו, וכן הוא אומר [סג]והפכתי כסא ממלכות. ורבנן אמרין לעתיד לבא הקב"ה יושב והמלאכים נותנים כסאות לגדולי ישראל והם יושבים ודנין לעובדי אלילים עם הקב"ה, וכן הוא אומר ה' במשפט יבא עם זקני עמו, ומי הם אלו כסאות בית דוד וזקני ישראל שנאמר [סד]כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד. א"ר פנחס בשם ר' חלקיה מהו ועתיק יומין יתיב, אלא שהוא יושב ביניהם כאב בית דין ודן את העו"א, ומהו ושער רישיה כעמר נקי שהקב"ה מנקה עצמו מעובדי אלילים ופורע להם שכר מצות קלות שהם עושים בעולם הזה כדי לדון אותם ולחייבם לעולם הבא, באותה שעה הקב"ה נעשה גבוה בעולמו שנאמר [סה]ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ואין עובדי אלילים יכולין לפתוח את פיהם: ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם, [סו]אמר רב הונא כל היודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים ויתן לו שלום שנאמר [סז]סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו, ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן. רבי חלבו אמר עליו הכתוב אומר ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם: ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון וגו'. [סח]דרש רבי שמלאי בריה דרבי עולא שהיו כותלות בכוחלא ורמזן. הלוך וטפוף תלכנה שהיו הולכות בקומה זקופה. ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה. ומשקרות עינים דהוו מליין כוחלא ורמזן. הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות עקב בצד גודל. וברגליהם תעכסנה א"ר יצחק שהיו מטילות מור ואפרסמון במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלים וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסין בהם יצר הרע כארס [סט]בעכס. ומאי פורענותא, כדדרש רבא בר רב הונא מאי דכתיב והיה תחת בשם מק יהיה, מקום שהיו מתבשמות בו נעשה נמקים נמקים, ותחת חגורה

ממ"ק ובמ"ק לה חגיגה יד: לו משלי ח: לז דה"ב ל: לח שמות כ, דברים ה: לט ירמיה ה: מ בראשית רבה: מא דברי הימים ב יג: מב קדושין מ: מג משלי יא: מד מלאכי ג: מה תהלים סו: מו ירמיה ו: מז יחזקאל יד: מח מדרש: מט משלי י: נ ויקרא טז: נא תהלים לו: נב שם: נג ב"ר פ' פכא נד אסטרטיוט ממונה: נה יואל ד: נו אנטידיקוס מתנגד וקטיגור: נז משלי כח: נח בראשית לה: נט שממסמסין מנחמין אותה ומפייסין דעתה: ס שבת נד: סא תנחומא: סב דניאל ז: סג חגי ב: סד תהלים קכב: סה ישעיה ה: סו ברכות ו: סז תהלים לד: סח שבת סב: סט עכס נחש:

זית רענן (ג) לפיכך נוטלים לולביהם בסכות, צריך טעם מה ענין זה ללולב, (ועי' בפסיקתא ובילקוט פ' אמור):

הלילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות היום מכל מקום לא לן אדם בירושלים ובידו עון. ועתה מרצחים הא עבדין קטולין הרגו את אוריה ואת זכריה. [צג]כספך היה לסיגים אמר רבי עקיבא הכל קראו תגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם שנאמר כספך היה לסיגים, [צד]וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל, [צה]כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת. רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמן בר רב יצחק למען יכרתו אין כתיב כאן אלא למען יכרת כאיניש דאמר ימחוק שמיה דפלן דאפיק ברי לתרבות בישא:

שצא [צו]כספך היה לסיגים, בראשונה היו משתמשין במטבעות נחשת מצופין כסף והוה חד מנהון אזיל לגבי צרופא והוה שמע קליה ואמר (ב) אנחש ליה, אף הוא אזיל למובן חד [צז]קשיט דחמר מן גו קפילא שמע קליה ואמר לבר ביתיה אמהיל ליה, הדא הוא דכתיב כספך היה לסיגים סבאך מהול במים. שריך סוררים, בר קפרא אומר שכלם היו אוהבים את הגזל. וחברי גנבים שהיו כלם מתחברים לגנבים. אמר רבי ברכיה מעשה באשה אחת שגנבו [צח]מיחם שלה והלכה לקבול לדיין ומצאתו שפות על גבי כירתו. ומעשה באחד שנגנב טליתו והלך לדיין לקבול ומצאו מוצע על מטתו. אמר רבי לוי מעשה באשה אחת שכבדה לדיין במנורה של כסף והלך [צט]אנטידיקים שלה [ק]בסייח של זהב, למחר אשכח דינא הפוך אמרה ליה ינהר דיני קמך כההיא מנרתא דכספא. אמר לה ומה אעביד ליך כפה סייח מנרתא, הדא הוא דכתיב כלו אוהב שוחד כלם אוהבים את הגזל. ורודף שלמונים שלם לי ואשלם לך. יתום לא ישפוטו, רבי אלעזר ורבי יוחנן, רבי אלעזר אומר בראשונה היה אדם מת בירושלים והיה ממנה אפוטרופא ליתומים והיתה האלמנה תובעת כתובתה מן היתומים והם הולכים אצל הדיין ומוצאין אותו (חשוד) [שחוד] עם האפוטרופין. רבי יוחנן אמר בראשונה היה אדם עולה לירושלם לדיין והדיין אומר בקע לי שני בקעיות של עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלים והיה יוצא משם בפחי נפש והיתה אלמנה פוגעת בו בדרך אמרה לו מה נעשה בדינך ואמר לה כלו יציאותי ולא הועלתי כלום, והיתה אומרת אם זה שהוא איש לא הועיל כלום אני שאני אלמנה עאכ"ו, לקיים מה שנאמר וריב אלמנה לא יבא אליהם: לכן נאם האדון ה' צבאות. אמר רבי שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר האדון עוקר דיורין ומכנים דיורין, ובנין אב שבכלם [קא]הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן, עוקר כנענים ומכנים ישראל. אוביר ישראל, אמר רבי תנחום בר נחמני תוקפיהון דישראל, ורבנן אמרין *אביר ישראל לפני אומות העולם: הוי אנחם מצרי, רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר היה לאותו האיש עשרה זהובים את עוקף עליו ונוטלה ממנו אמר לו הקב"ה עלי לשלם לו גמולו ולהפרע מאותו האיש. ור' נחמיה אמר הוי אנחם מצרי שנים מאויבי שנים הם ארבע מלכיות: ואשיבה שופטיך זה משה ואהרן, ויועציך זה דוד ושלמה. ואצרוף כבור סיגיך. [קב]כיון שנקבצו הגליות נעשה דין ברשעים שנאמר ואצרוף כבור סיגיך וגו', וכיון שעושה דין ברשעים כלו האפיקורסין שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו וגו'. [קג]תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אין הקב"ה משרה על ישראל שכינתו עד שיכלו השופטים רעים מישראל שנאמר ואשיבה ידי עליך, אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי דכתיב ואצרוף כבור סיגיך וגו', אי בטלי דייני בטלי [קד]גזירפטי דכתיב [קה]הסיר ה' משפטיך פנה אויבך. אמר עולא אין ירושלם נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: ועוזבי ה' יכלו. [קו]אמר רבי הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רב ואיתימא רבי יוחנן זה שמניח ספר תורה ויוצא. ר' אבהו הוה נפיק בין גברא לגברא. רבא בעי בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו. רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו. [קז]רבי יצחק אמר מי שמניח ספר תורה ויוצא עליו הכתוב אומר [קח]מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי. והיה החסון לנעורת, [קט]תנן התם אין מדליקין בחוסן, מאי חוסן תני רב יוסף נעורת של פשתן. אמר ליה אביי והא כתיב והיה החסון לנעורת, אלא אמר אביי כיתנא דדייק ולא נפיץ:

ב והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה'. [קי]אברהם קראו הר [א]אשר יאמר היום בהר ה' יראה, משה קראו הר [ב]ההר הטוב הזה והלבנון, דוד קראו הר [ג]מי יעלה בהר ה', ישעיהו קראו הר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. [ד]רבי פנחס בשם רבי ראובן אמר עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן מה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה', בראש ההרים, והם אומרים שירה. אמר רב הונא דייך עד כאן, אלא בית המקדש אומר שירה וההרים עונים אחריו, ומה טעם דכתיב ונשא מגבעות, ואין לשון נשא אלא לשון שירה, וכן הוא אומר [ה]וכנניהו שר הלוים ישור במשא: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב, משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לבנות פלטין, הביא לראשון א"ל זכור הייתי אותו שהיה הר מתחלה, הביא לשני אמר זכור הייתי שהיה שדה מתחלה, הביא לשלישי א"ל זכור הייתי אותו שהיה בית מתחלה. א"ל חייך שאני בונה אותו פלטין וקורא אני אותו על שמך, כך אברהם אמר [ו]בהר ה' יראה, יצחק אמר [ז]לשוח בשדה לפנות ערב, [ח]יעקב אמר [ח]אין זה כי אם בית אלהים, לכך אמר אל בית אלהי יעקב, וכן הוא אומר [ט]הנני שב שבות אהלי יעקב:

שצב כי מציון תצא תורה. [י]אמר רבי לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה ליתן לישראל אינם אלא מציון. עוז מציון שנאמר [יא]מטה עזך ישלח ה' מציון. ישועה מציון שנאמר [יב]מי יתן מציון ישועת ישראל. שופר מציון שנאמר [יג]תקעו שופר בציון. ברכה מציון שנאמר [יד]יברכך ה' מציון. טל חיים מציון שנאמר [טו]כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. עזר וסיוע מציון שנאמר [טז]ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך. תורה מציון שנאמר כי מציון תצא תורה:

שצג וכתתו חרבותם לאתים, [יז]שנו רבותינו לא יצא האיש לא בסייף ולא באלה ולא ברומח ואם יצא חייב חטאת, רבי אליעזר אומר תכשיטין הם לו, וחכמים אומרים גנאי הם לו דכתיב וכתתו חרבותם לאתים. אמרו לו לרבי אליעזר וכי מאחר דתכשיטין הם לו מפני מה הם בטלין לימות המשיח, א"ל לפי שאינם צריכין להם שנאמר לא ישא גוי אל גוי חרב, וליהוו לנוי בעלמא, אמר רבא מידי דהוה אשרגא בטיהרא, א"ל אביי לרב יוסף מ"ט דר' אליעזר דאמר תכשיטין הם לו, דכתיב [יח]חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. א"ל רב כהנא למר בריה דרבינא ההוא בדברי תורה כתיב, א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו: וישח אדם וישפל איש. [יט]אמר רבי יוחנן וישח אדם אלו ישראל שנאמר [כ]ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. וישפל איש זה משה שנאמר [כא]כי זה משה האיש, אמר משה לפני הקב"ה יודע אני ששחו ישראל לעגל והושפלתי ואל תשא כי אם למענך, וזהו [כב]כי תשא את ראש בני ישראל:

ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, [כג]אמר רב קטינא שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרב שנאמר ונשגב ה לבדו ביום ההוא, ואומר [כד]מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת, וכתיב [כה]כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול:

שצד [כו]תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי העולם, אלפים תהו, אלפים תורה, אלפים ימות המשיח, ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו: [כז]כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם (כי), מדת בשר ודם רואה אדם עומד יפה ועשיר הוא מעמידו ומסייעו, וכשהוא רואה לאדם שנופל שוב הוא מפילו, אבל הקב"ה אינו כן כי אם רואה אדם שהוא מתגאה הוא מפילו שנאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם, ואומר [כח]גאות אדם תשפילנו. ואם רואה אדם שנפל עד שאול הוא מעמידו שנאמר [כט]מקים מעפר דל. וכה"א [ל]כי שחה לעפר נפשנו מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו, ואומר [לא]אם אמרתי מטה רגלי וגו', ואף לאה שנואת הבית היתה ונתפקדה בבנים שנאמר [לב]וירא ה' כי שנואה לאה וגו': חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו. [לג]אמר רב הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, אל תקרי במה אלא במה, ושמואל אמר במה חשבתו לזה לא אלוה, מתיב רב נחמן בפרקים שואל מפני הכבוד, תרגמה ר' אבא להא דרב במשכים לפתחו. [לד]אמר רבי אושיעא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש. משל למלך ואיפרכוס שהיו נתונים בקרונין והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך הימנון[לה] ולא היו יודעים אי זה המלך, מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא איפרכוס, כך בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל שהוא אדם, הה"ד חדלו לכם מן האדם

ממ"ק ובמ"ק צג בראשית רנכ : צד סוטע ג : צה שם מ : צו פסיקתא : צז קשיט מין מטבע : צח מיחם כלי שמרתיחין בו מים : צט אנטידיקוס מתנגד :
ק בסייח מלשון סייחין ועגלים : קא יהושע ג : *אוביר הרזקן : קב מגילה יז : קג שבת קלט : קד גזירפטי נוגשים ושוטרים : קה לשעיה ג : קו ברכות ח :
קז פסיקתא : קח ירמיה ב : קט שבת כ : קי ספרי : א בראשית כב : ב דברים ג : ג תהלים כד : ד פסיקתא : ה דה"א כב : ו בראשית כב : ז שם כד :
ח שם כח : ט ירמיה ל : י ויקרא רכה : יא תהלים קי : יב שם כג : יג יואל ב : יד תהלים קכח : טו שם קלג : טז שם כ : יז שבת סג : יח תהלים מה :
יט פסיקתא : כ יחזקאל לד : כא שמות לג : כב שם ל : כג סנהדרין לו : כד תהלים לב : כה שם ל : כו ע"ז ט : כז ילמדנו : כח משלי כט : כט תהלים קיג :
ל שם מד : לא שם נד : לב בראשית כט : לג ברכות יד : לד ב"ר פ' ח : לה הימנון שיר תהלה :

זית רענן (ב) אנחש ליה, פי' הרבה לו נחשת :

אני לא מסרתיך לפרגוג אלא כדי שלא יהא מזיק. כך א"ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מתחת (כנפי השכינה) [כפת השמים] או לזוז מעל הארץ, ולא עוד אלא שהשמים כותבין שנאמר [מז]יגלו שמים עונו, ומנין שהארץ מודעת שנאמר [מח]וארץ מתקוממה לו. [מט]דבר אחר למה שמים וארץ, א"ר תנחום שאין הקב"ה גואל ישראל אלא על ידיהם שנאמר [נ]רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ. וכתיב [נא]כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה: שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר (ברמז מ"ג): [נב]ידע שור קונהו. שנו רבותינו כיצד מלקין אותו כופת את שתי ידיו על העמוד וחזן הכנסת עומד ואוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שמגלה את לבו והאבן נתונה מאחריו וחזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו כפולה אחת לשתים ושתים לארבע ושתי רצועות עולות ויורדות בה ידה טפח ורחבה טפח ומגעת עד פי כרסו ומכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מלאחריו, ואין מכה אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה שנאמר [נג]והפילו השופט, והמכה מכה בידו אחת ובכל כחו, והקורא קורא [נד]אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגו' וחוזר לתחלת המקרא. תנא רצועה היתה של חמור כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא ידע שור קונהו, אמר הקב"ה יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר אבוס בעליו. [נה]ישראל לא ידע לשעבר, ועמי לא התבונן לעתיד לבא, וכה"א [נו]עם נבל ולא חכם, עם נבל לשעבר, ולא חכם לעתיד לבא. דבר אחר מי גרם לישראל שיהיו מנוולין ומטופשין שלא היו בונים בדברי תורה, וכן הוא אומר [נז]הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה. בנים משחיתים (ברמז רע"ג). עזבו את ה' (ברמז תקכ"ז). [נח]כמעט כסדום היינו. אמר רב יוסף וכן תאנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו וכתיב בתריה שמעו דבר ה' קציני סדום:

למה לי רוב זבחיכם. [נט]אמר ר' אלעזר גדולה תפלה מכל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם, וכתיב ובפרשכם כפיכם וגו' גם כי תרבו תפלה אינני שומע. א"ר יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו:

שפח גם כי תרבו תפלה. [ס]מנין לנעילה אמר רבי לוי שנאמר גם כי תרבו תפלה, מכאן שכל המרבה בתפלה נענה. מחלפא שיטתיה דלוי תמן אמר [סא]בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור, חנה על ידי שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר [סב]וישב שם עד עולם, וכאן הוא אומר הכן כאן ליחיד כאן לצבור. ר' יוחנן בשם ר' חייא [סג]והיה כי הרבתה להתפלל מכאן שכל המרבה בתפלה נענה: כי תבואו לראות פני, [סד]רב הונא כי הוה מטי להאי קרא בכי יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו דכתיב כי תבואו לראות פני מי בקש זאת וגו', רב הונא כי מטי להאי קרא [סה]וזבחת שלמים ואכלת שם עבד שרבו מצפה שיאכל על שולחנו יתרחק ממנו דכתיב למה לי רוב זבחיכם: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. [סו]אמר רבי יוחנן מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה שנאמר [סז]והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה. וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. מאי היו עלי לטורח, אמר רבי אלעזר אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שהם חוטאים אלא שמטריחין אותי לידע אי זו גזירה קשה אביא עליהם. אמר רבי יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא בא [סח]בולשת לצפורי. [סט]שאל נכרי אחד את ר' עקיבא בצפורי למה אתם עושין מועדות לא כן כתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אמר לו ר' עקיבא אלו נאמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר כן אלא אמר חדשיכם ומועדיכם אותם מועדות שעשה ירבעם בן נבט שנאמר [ע]ויעש ירבעם חג בחודש השמיני, אבל המועדים האלו אינם בטלים לעולם שנאמר [עא]אלה הם מועדי:

שפט *ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. בדורו של חזקיהו מלך יהודה שהיו עוסקים בתורה מה נאמר בהם [עב]ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע קולם ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים, אבל לדורות אחרים שהיו עובדים אלילים מה כתיב בהם ובפרשכם כפיכם. [עג]ידיכם דמים מלאו. אמר רבי אלעזר אלו המנאפים ביד, אמר רבי ישמעאל [עד]לא תנאף לא תהא נואף בין ביד בין ברגל. [עה]רחצו הזכו וגו' תשע מדות כתיב כאן כנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, ומה כתיב אחריו לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. דבר אחר (א) כנגד קרבנות ראש השנה [עו]פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה, ושעיר עזים אחד לחטאת כנגד עשרת ימי תשובה. דבר אחר למה [עשרה קרבנות בר"ה] כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם שביום הזה כל העולם עומדין בדין והעולם מתחייבין כליה מפני שמלוכלכין בעבירות נמצאת אומר כאלו בו ביום נבראו. דבר אחר כנגד עשרת הדברות שהם סניגורין של ישראל, ולא התקינו עשרה מלכיות עשרה זכרונות עשרה שופרות אלא כנגד עשרת ימי תשובה, אמר ישעיה [עז]ועוד בה עשיריה, אמר הקב"ה בראש השנה אני דן את עולמי ובו ביום הייתי צריך לגמור הדין ולמה אני תולה עד עשרה ימים כדי שיעשו תשובה. [עח]ושבה והיתה לבער, שאם עשיתם תשובה באלו הימים אפילו אם יש בכם כמה עבירות אני מבערם מן העולם. [עט]לכו נא ונוכחה. דרש רבא לכו נא באו נא מבעי ליה, יאמר ה' אמר ה' מבעי ליה, לעתיד אומר הקב"ה לישראל לכו נא ונוכחה אומרים לפניו רבש"ע אצל מי נלך. אצל אברהם שאמרת לו *ידוע תדע ולא בקש רחמים, אצל יצחק שבירך את עשו [פ]והיה כאשר תריד, אצל יעקב שאמרת לו [פא]אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים, אצל מי יאמר ה', אמר לו הקב"ה הואיל ובי תליתם בטחונכם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. כשנים כשני מבעי ליה אמר רבי יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שבאות סדורות מששת ימי בראשית עד עכשיו כשלג ילבינו. מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ברמז תקנ"ה): [פב]אם תאבו ושמעתם וגו' ואם תמאנו ומריתם, בשלמא לר' מאיר דאמר כל תנאי שאינו כתנאי בני ראובן ובני גד אינו תנאי היינו דכתיב אם תאבו ושמעתם וגו', אלא לר' חנניא בן גמליאל למה לי, אצטריך סלקא דעתך אמינא אם תאבו טובה ואם תמאנו לא רעה ולא טובה קמ"ל. מאי חרב תאכלו אמר רבה בר בר חנה מילחא גללניתא ונהמא דשערי אקושי ובצלי, דאמר מר פת חרבה במלח ובצלי קשין לגוף כחרבות. [פג]רבי שמעון בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו מן השמים כרוכין אם עשיתם רצונו של מקום הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות. רבי אלעזר המודעי אומר ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים אם אתם מקיימים את התורה הכתובה בספר הזה אתם ניצולים מזה ואם לאו הרי אתם לוקים בו. אמר ר' לוי למה"ד לעבד שאמר לו רבו הרי נזמי זהב והרי כבלי ברזל אם עשית רצוני הרי נזמי זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל: [פד]אם תאבו ושמעתם. אמר ר' שמעון בן לוי אם זכיתם תאכלו אם לאו תאוכלו למלכיות. אמר רב אחא אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרובין תאכלו ואמר רב אחא צריך יהודאה* לחרובא עביד תותבא ויאי מסכנותא ליהודאי כערקא סומקא על גביה דסוסיא חיורא. [פה]איכה היתה לזונה, רבי יהודה אומר אין איכה אלא לשון תוכחה כמה דאיתמר איכה תאמרו חכמים אנחנו. רבי נחמיה אומר אין איכה אלא לשון קינה כמה דאיתמר [פו]איכה ישבה בדד, [פז]איכה יעיב, [פח]איכה יועם זהב. משל למטרונא שהיו לה שלשה שושבנין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בניוולה ואחד ראה אותה בפחזותה. כך משה ראה את ישראל בשלותן ואמר [פט]איכה אשא לבדי. ישעיהו ראה אותן בפחזותן ואמר איכה היתה לזונה. ירמיהו ראה אותם בניוולן ואמר איכה ישבה בדד:

שצ [צ]קריה נאמנה. קרתא חדיתא, קרתא (מרכבתא) [מערבבתא]. ר' פנחס בשם רבי אושעיא ארבע מאות ושמנים ואחד בתי כנסיות כמנין מלאתי היו בירושלים ובכל אחד ואחד בית ספר לתלמוד ובית ספר למשנה ובית ספר למקרא וכלן עלה אספסינוס והחריבן. מלאתי משפט כגון משנתו של רבי חייא ומשנתו של רבי אושעיה ושל בר קפרא. [צא]שנו רבותינו דיני ממונות דנין בו ביום בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וליום שלאחריו לחובה, מאי טעמא אמר רבי חנינא דאמר קרא מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים. רבא אמר מהכא דרשו משפט אשרו חמוץ אשרי דיין שמחמץ את דינו. ואידך אשרו חמוץ ולא חומץ. ואידך האי מלאתי משפט מאי עביד ליה, כדרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר כל תענית שמלינין בה את הצדקה כאלו שופך דמים שנאמר צדק ילין בה ועתה מרצחים. והני מילי ברפתא ותמרי אבל בחטי בזוזי ובשערי לית לן בה. [צב]דבר אחר צדק ילין בה. אמר רבי יהודה בר' סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד השחר מכפר על עבירות הלילה

ממ"ק ובמ"ק מז איוב כ : מח שם : מט דברים רכח : נ ישעיה מד : נא שם סו : נב מכות כב : נג דברים כה : נד שם כח : נה שם : נו דברים לב :
נז איוב ד : נח ברכות יט : נט ירושלמי דברכות פ"ד : ס ירושלמי שם : סא משלי יד : סב שמואל א א : סג שם : סד חגיגה ד : סה דברים כז :
סו בבא קמא : סז הושע ב : סח בולשת חיל : סט תנחומא : ע מלכים א יב : עא ויקרא כג : *מו"ק פרשה ח : עב דה"ב ל : עג נדה ד : עד שמות יט :
עה פסיקתא : עו במדבר ז : עז ישעיה ו : עח שם שם : *בראשית טו : פ שם כז : פא שם מו : פב קדושין סא ע"ש בהג"ה : פג ספרי : פד ויקרא פ"ג :
*צריך יהודאה כו' סיהודי צריך לדקדוקי עניות עד שצריך לאכול חרובין ועושה תשובה, ויאה עניותא לישראל כו' : פה פסיקתא : פו איכה א : פז שם ב : פח שם ד :
פט דברים א : צ איכה רבתי : צא תנחומא : צב שם :

זית רענן (א) כנגד קרבנות ראש השנה, היינו העולות שהיו תשעה :

כופר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חכם. אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו, ואח"כ עבר אביו אצל אותו הלבלר וא"ל מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי הבא עדים וכתוב שאני כופר בבני, אמר לו שמא אמרתי לך בכעסי אכפור כי חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא, אין אני כופר בבני שמא מדמה אתה אותי. כך הכעיסו ישראל להקב"ה וקרא לישעיה וא"ל כתוב שאני כופר בבני התחיל כותב שמעו שמים וגו' למה כופר אני בהן שהן הכעיסו אותי בנים גדלתי ורוממתי וגו' ידע שור קונהו וגו', אחר זמן בקשו ישראל מן הקב"ה וקבלן. אותו הפה שאמר והם פשעו בי חזר ואמר ^ט^מחיתי כעב פשעיך וגו' וקבלן שנאמר ^י^שובה אלי כי גאלתיך, אמר לו ישעיה רבון כל העולמים אין אתה חותם על מה שכתבת לכפור בבניך, אמר לו הקב"ה איני כופר בבני שמא דמית אותי שנאמר ^יא^וביר הנביאים אדמה: דבר אחר חזון ישעיהו. זה שאמר הכתוב ^יב^יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, יראת ה' תוסיף ימים זה ישעיה שחיה שנים הרבה, טליתו של ישעיה כמה מלכים קפל שנאמר חזון וגו'. אמרו רבותינו מאה ועשרים שנה היה ישעיה כנגד ק"כ שנה של ארבע מלכים הללו, עוזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו למה יראת ה' תוסיף ימים. דבר אחר חזון ישעיהו. בעשרה לשונות דברה הנבואה, אמירה, הגדה, חידה, משל, מליצה, נבואה, משא, הטפה, וחזון ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון שכן אמר ישעיה ^יג^חזות קשה הוגד לי, וכשנגלה הקב"ה על אברהם בחזון נגלה עליו היה מתירא שנגלה עליו בדבר קשה שנאמר ^יד^אחר הדברים האלה וגו' במחזה לאמר, אמר לו הקב"ה מתיירא אתה שנראיתי לך בחזון חייך שאיני מראה לבניך אלא בחזון היאך אני פורע משונאיהם, שכך ראה דניאל שנאמר ^טו^חזה הוית בחזוי ליליא וארו ארבעא רוחי שמיא מגיחן לימא רבא, אף הגואל שהוא גואל לבניך בחזון אני מראה אותו לבניך שנאמר ^טז^חזה הוית בחיזו ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי הוה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרובוהי, אל תתיירא שנגליתי לך בחזון ^יז^אל תירא אברם וגו'. דבר אחר חזון ישעיהו שני נביאים נתנבאו בלשון זה ישעיה ועובדיה. ישעיה גדול שבנביאים ועובדיה קטן שבנביאים, וי"א גר היה ומנין אלא כל נביא שאינו מזכיר אבותיו מזכיר מקומו, וכן את מוצא הושע בן בארי הרי אביו שהוא נביא. עמוס הזכיר מקומו ^יח^דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע, וכן מיכה המורשתי שהיה נביא, עדו בן זכריה נביא בן נביא, צפניה נביא בן נביא, עובדיה לא הזכיר לא אביו ולא מקומו אלא סתם חזון עובדיהו שהיה גר שהיה ירוד שבנביאים, אבל ישעיה חזון ישעיהו בן אמוץ ^יט^חזון עובדיהו שניהם שוין כאחד והיאך, עובדיה לא נתנבא אלא בפני זקנים גדולים שנאמר חזון עובדיהו כה אמר ה' הרי מפי הקב"ה, מפי סנהדרין מנין שנאמר ^כ^שמועה שמענו, אף ישעיה נתנבא מפי סנהדרין שנאמר ^כא^ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח מפי הקב"ה ומי ילך לנו מפי סנהדרין, שאע"פ שהיו מתנבאים מפי הקב"ה אילו היתה סנהדרין זוה הימנו לא היה לו רשות להתנבאות, לכך אתה מוצא את מי אשלח מפי הקב"ה ומי ילך לנו מפי סנהדרין, ולכך נתנבאו שניהם בחזון שחזון בגימטריא שבעים ואחד שנתנבאו שניהם בע"א סנהדרין, רבי בנייה אומר חזון שנתנבאו שניהם בע"א לשון, הגדול שבנביאים והירוד שבנביאים

למה ^כב^כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט:

חזון ישעיהו בן אמוץ. *אמר רבי יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא, וכל שנתפרש שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא:

שפו ^כג^אמר ר' אלעזר כתיב ^כד^והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביא בן נביא, ורבנן אמרין בין נתפרש שמו ובין לא נתפרש שמו שכן אומר לאמציה ^כה^לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי והוא ואביו היו נביאים. כתוב אחד אומר ^כו^ישעיהו בן אמוץ הנביא, וכתוב אחד אומר ^כז^ישעיהו הנביא בן אמוץ שהיה נביא בן נביא: בן אמוץ, ^כח^א"ר לוי דבר זה מסורת בידינו אמוץ ואמציה אחי הוו; מאי קמ"ל כי הא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים ממנה מלכים ונביאים, מנלן מתמר דכתיב ^כט^ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה, א"ר אלעזר מלמד שכסתה פניה בבית חמיה. מלכים ונביאים מנלן מלכים מדוד ונביאים מאמוץ דאמר ר' לוי מסורת וכו' וכתיב חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה וכל היכא דקרי בנביא שם אביו קיימא לן דאביו היה נביא כמוהו:

סדר נביאים (כתוב לעיל). כלם נתנבאו בפרק א' (ברמז תקט"ו):

שפז ^א^בימי עוזיהו יותם. אמר ר' יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת בעליה (ברמז תקט"ו): **שמעו שמים** (ברמז ל"ה).

היה רבי יהודה אומר משל למה"ד למלך שהיו לו שני אפוטרופין במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו, א"ל כל זמן שבני עושה רצוני היו מעדנין ומפנקין אותו ומאכילין ומשקין אותו וכשאין עושה רצוני אל יטעום בלום משלי, כך בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מה כתיב ^לא^יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וגו', וכשאין עושין רצונו של מקום מה כתיב בהם ^לב^ועצר את השמים וגו', רבי נחמיה אומר משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו באוהביו בשכניו לא זז האב ההוא מלהיות קובל עליו עד שאמר לשמים למי אקבול עליו חוץ מאלו לכך נאמר (האזינו) [שמעו] שמים. ד"א א"ל הקב"ה (למשה) [לישעיה] אמור לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינה את מדתו או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו כענין שנאמר ^לג^וזרח השמש ובא השמש, ולא עוד אלא שמח בשליחותו שנאמר ^לד^והוא כחתן יוצא מחפתו. והאזיני ארץ הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה מדתה שמא זרעתם ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים או שמא אמרה פרה איני חורשת ואיני דשה או חמור אמר איני טוען ואיני הולך, וכן לענין הים ^לה^אשר שמתי חול גבול לים שמא שינה ועלה והציף כענין שנאמר ^לו^ואשבור עליו חקי ואומר עד פה תבא ולא תוסיף, ולא עוד אלא שמצטער ואינו (יכול) [יודע] מה לעשות כענין שנאמר ^לז^ויהמו גליו ולא יעברנהו, והלא דברים ק"ו מה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאים אינם מקבלין פורענות לא שנו את מדתם ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו מדתכם. ד"א א"ר בנאה בזמן שאדם מתחייב אין פושטין בו יד אלא עדיו שנאמר ^לח^יד העדים תהיה בו בראשונה ואחר כך בני אדם (באים) ממשמשין ובאים שנאמר (יד העדים תהיה בו בראשונה) [ויד כל העם באחרונה] כך כשאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם ^לט^וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' [ואחר כך פורענות ממשמשת ובאה שנאמר] ואבדתם מהרה וגו'. ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם ^מ^ביום ההוא נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה וגו':

דבר אחר בשעה שאמר משה (וישעיהו) האזינו השמים היו השמים ושמי השמים דוממין, ותשמע הארץ היתה הארץ וכל אשר עליה דוממין, ואם אתה תמה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע ^מב^ויאמר לעיני כל ישראל שמש בגבעון דום נמצינו למדין שצדיקים שולטים בכל העולם כלו. ד"א לפי שהיה משה קרוב לשמים אמר ^מג^האזינו השמים ולפי שהיתה הארץ רחוקה אמר ותשמע הארץ, בא ישעיהו ואמר שמעו שמים שהיה רחוק מן השמים והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ. ד"א לפי שהשמים מרובים פתח בהם בלשון מרובה, ולפי שהארץ מועטת פתח לה בלשון מועט ותשמע הארץ, בא ישעיהו וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן המרובין למרובין והמועט למועטת. וחכמים אומרים אין הדבר כן אלא כשהעדים מעידים אם נמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת, כך אלו אמר משה האזינו השמים ושתק היו השמים אומרים לא שמענו אלא בלשון האזנה, ותשמע הארץ היתה אומרת הארץ לא שמעתי אלא בשמיעה, בא ישעיה וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ. דבר אחר האזינו השמים על שם שניתנה תורה מן השמים שנאמר ^מד^אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, ותשמע הארץ שעליה עמדו ישראל ואמרו ^מה^כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א האזינו השמים שלא עשו מצות שניתנו להם מן השמים עיבור שנים וקביעת חדשים שנאמר ^מו^והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. ותשמע הארץ שלא עשו מצות שניתנו להם מן הארץ לקט שכחה ופאה תרומות מעשרות שמיטין ויובלות. משה העיד בישראל עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים, אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת ואם יאמרו ישראל לא קבלנו את התורה מי בא ומכחישן לפיכך העיד בהם שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים. דבר אחר משל למלך שמסר בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשו הריני יושב עד שיאכל וישתה ויישן ואלך ואעשה צרכי, אמר לו אביו אף אני

ממ"ק ובמ"ק ח שמא וכו' פי' איש אחר אמר לך ואתה חושב שאני כוה : ט ישעיה מד : י שם : יא הושע יב : יב משלי י : יג ישעיה יז : יד בראשית טו : טו דניאל ז : טז שם : יז בראשית טו : יח עמוס א : יט עובדיה א : כ שם : כא ישעיה ו : כב שמואל א יד : *מגילה ט : כג ויקרא : כד עזרא ה : כה עמוס ז : כו ישעיה לז : כז מלכים ב יט : כח מגילה י : כט בראשית לח : ל ספרי : לא דברים כח : לב שם יא : לג קהלת א : לד תהלים יט : לה ירמיה ה : לו איוב לח : לח ישעיה נא : לט דברים יז : מ שם יא : מא הושע ב : מב יהושע י : מג דברים לב : מד שמות כ : מה שם : מו בראשית ב :

שבתאי לא זז משם עד שמחל לו הקב"ה כל עונותיו ונעשה לו נס ונתעברה אשתו מעומד [עח]שאלתיאל בנו אסיר בנו:

ויעש הרע בעיני ה'. [עט]תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר משום רבי מאיר אחז ואחזיהו וכל מלכי ישראל שכתוב בהם ויעש הרע בעיני ה' לא חיים ולא נדונין. אחז חתם את התורה שנאמר [פ]צור תעודה חתום תורה. מנשה קדר את האזכרות. אמון שרף את התורה. אחז ביטל את העבודה. מנשה הרס את המזבחות. אמון העלה שממית על גבי המזבח. אחז התיר את הערוה. מנשה בא על אחותו. אמון בא על אמו: והחרש והמסגר אלף. [פא]זהו שאמר הכתוב [פב]וישקוד ה' על הרעה א"ר אסא דרש מרימר משום דצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' על הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיה ועדין גלות יכניה עומדת דכתיב בגלות יכניה והחרש והמסגר אלף חרש בשעה שפותחים נעשו הכל כחרשים, מסגר בשעה שסוגרין שוב אין פותחין וכמה אלף. עולא אמר שהקדים שתי שנים לונושנתם, א"ר אחא בר יעקב ש"מ מהרה דקוב"ה תתנ"ב הויין. הכל גבורים עושי מלחמה. [פג]וכי מה גבורה עושים בני אדם המהלכין בגולה ומה מלחמה עושים בני אדם הזוקקין בזיקין ונתונים בשלשלאות אלא הכל גבורים במלחמתה של תורה, וכה"א [פד]על כן יאמר בספר מלחמות: וימלך מלך בבל את מתניה. [פה]שנו רבותינו הוא שלום הוא צדקיה, ולמה נקרא שמו שלום שהיה מושלם במעשיו, איכא דאמרי שלום דשלמה מלכות בית דוד בימיו. ויסב את שמו צדקיהו א"ל יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי ומה שמו מתניה שמו. והא כתיב [פו]השלישי צדקיה הרביעי שלום, שלישי הוא שלישי לבנים רביעי שהוא רביעי למלוכה. בתחלה מלך יהואחז, ולבסוף מלך יהויקים, ולבסוף מלך יכניה, ולבסוף צדקיהו:

כה ותבקע העיר. [פז]שנו רבותינו חמשה דברים אירעו לאבותינו בי"ז בתמוז. נשתברו הלחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. בטל התמיד גמרא. הובקעה העיר והא כתיב *ברביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר, אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה, דתנא בתשעה לחדש הובקעה העיר בראשונה, ובשניה בי"ז בתמוז. שרף אפוסטומוס את התורה גמרא, העמיד צלם בהיכל מנא לן דכתיב [פח]ומעת הוסר התמיד ולתת שקץ שומם, וחד הוה והא כתיב [פט]שקוצים משומם, אמר רבא תרי הוו ונפל חד על חבריה וקטעיה לידיה ואשתכח דהוה כתוב עילויה אנת צבית לאיחרובי ביתא וידך אושלית לי. [צ]כתיב בתשעה לחדש הובקעה העיר ואת אמרת בי"ז בתמוז, א"ר תנחום בר חנילאי קלקול חשבונות יש כאן. [צא]ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלים האח, אין תימר באחד באב עדיין לא נשרף הבית אין תאמר באחד באלול ביום ולילה *בלדרא נפיק מירושלים ואתי לצור, אלא (ט) קלקול חשבונות יש כאן. ר' יוחנן וריש לקיש אומרים משל למלך שהיה יושב ומחשב חשבונותיו באו ואמרו לו נשבה בנך נשרף ביתך ונתקלקלו חשבונות אמר יעשה ראש בכל החשבונות. ר' מנא בעי ניחא נתקלקלו לעבר שמא להבא כן כמ"ד בתשעה לחדש שמא בשבעה עשר בו, מה ביניהון עשרין וחד יום מיום שהובקעה העיר עד יום שחרב הבית. [צב]א"ר מנא וסימנא מקל שקד אני רואה מה לוז זה משמוציא נציו עד שגומר פירותיו כ"א יום כך וכו': ואת עיני צדקיהו עור, ענה צדקיה ואמר לנבוכדנאצר הרגני ראשון שלא אראה בדם עשר בני, ובניו אומרים לו הרגנו תחלה שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ וכן עשה להם שחטם לפניו ואחר כך חטט את עיניו ונתנם בתנור והוליכו בבלה, והיה צווח צדקיה ואמר בואו וראו כל בני אדם שהיה ירמיה מתנבא עלי לבבל אתה הולך ובבבל תמות ובבל עיניך לא יראו ולא הייתי שומע לדבריו והריני הולך לבבל ועיני לא רואות אותה:

רנא ובחדש החמישי בשבעה לחדש, [צג]וכתוב אחד אומר [צד]בי' לחדש היא שנת י"ט למלך נבוכדנאצר וכתיב וישרוף את בית ה' אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשירי, הא כיצד בשבעה בחדש נכנסו אויבים להיכל ואכלו בו ושתו בו וקלקלו בו ח' וט' עד שפנה היום שנאמר [צה]אוי לנו כי פנה היום, לעת הערב הציתו בו את האש ונשרף עד שקיעת החמה בעשור לחדש, והיינו דא"ר יוחנן ב"ז אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי שרובו של היכל נשרף בו, ורבנן אתחלתא דפורענותא עיקר. [צו]כתוב אחד אומר בא נבוזראדן רב טבחים וכתוב אחד אומר [צז]עלה נבוכדנאצר, ומי סליק נבוכדנאצר לירושלים והכתיב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וא"ר אבהו רבלתה זו אנטוכיא, ר' יצחק בר אבדימי אמר דמות דיוקנו היתה חקוקה על מרכבתו, וחד אמר אימה יתירה היתה לו ודומה כמי שעומד לפניו, אמר רבא טעון תלת מאה כודניתא *נרגי פרזלא דשליטא בפרזלא שדר ליה נבוכדנאצר לנבוזראדן. וכלהו בלעתינהו חד תרעא דירושלים שנאמר [צח]ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלומון, בעא למהדר אמר מסתפינא דיעבדו בי כדעבדו בסנחריב נפקא בת קלא ואמרה ליה שואר* בר שואר (נבוכדנאצר) [נבוזראדן] מטא זמנא דמקדשא והיכל למקליא פש בהדי חד נרגא אתא מחייא בקופיה ומפתח שנאמר [צט]יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. הוה קא זיחא דעתיה נפק בת קלא ואמרת עמא קטילא קטלת היכלא קלייא קלית קימחא טחינא טחנת שנאמר [ק]קחי רחים וטחני קמח חטים לא נאמר אלא קמח: ומדלת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים וגו'. תני רב יוסף כורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתה. יוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור ועד חיפה:

רנב ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל, [קא]אמר עולא כל ששמו ושם אביו בנביאים בידוע שהוא נביא בן נביא, שמו. ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא, כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא מאותו העיר, שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מירושלים, במתניתא תנא כל שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם לגנאי כגון ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בידוע שהוא רשע בן רשע (שאר קיטעא כתיב ברמז קנ"ג וברמז קע"ב): וארוחתו ארוחת תמיד כאן נתקיים וחסר לחם מיכניה. וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו, [קב]ימיו של מי נראין דברים ימי חייו של יהויכין, שבשעה שהקב"ה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה עוד מהם עד שהוא מכניסה עמהם לגן עדן: [קג]וימרוד צדקיה במלך בבל, מאי מרדותיה אשכחיה צדקיהו לנבוכדנאצר דקא אכיל ארנבא חייא א"ל אשתבע לי דלא מגלית ולא תפיק מילתא, אשתבע ליה, לסוף הוה קא מצער צדקיהו בגופיה אתשיל אשבועתיה ואמר. שמע נבוכדנאצר דקא מבזין ליה שלח ואייתי סנהדרין וצדקיהו אמר ליה חזיתון מאי קא עביד צדקיהו לאו הכי אשתבע בשמא דשמיא דלא מגלינא אמרו ליה איתשיל אשבועתיה, אמר להם ומי מתשלי אשבועתא אמרי ליה אין אמר להם בפניו או אפילו שלא בפניו, אמרין ליה בפניו, ואתון מאי טעמא עבדתון ומאי טעמא לא אמריתון מיד [קד]ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון א"ר יצחק ששמטו כרים מתחתיהם: ואת עיני צדקיה עור, זה משבעה שנדמו לאדם הראשון צדקיהו בעיניו ונעצו לעיניו לונביות של ברזל ולא נתעוורו עיניו עד ששחטו את בניו לעיניו ובכה שנאמר (וישחט מלך בבל) ואת בני צדקיהו [שחטו] לעיניו, וסמיך ליה ואת עיני צדקיהו עור, א"ר שמואל בר נחמני *איפופסין גדולה נטלו ישראל על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש שנאמר [קה]תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך:

ישעיה

[שנו רבותינו (ב"ב י"ד ב') סדרן של נביאים, יהושע שופטים, שמואל, מלכים, ירמיה, יחזקאל, ישעיה, תרי עשר. ועל סדר זה רשם המחבר סימני הרמזים]:

שפה א חזון ישעיהו בן אמוץ. [א]זה שאמר הכתוב [ב]ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וגו', אמר הקב"ה ודאי ודברתי על הנביאים אלא אנכי חזון הרביתי שכולם אין נבואתו של זה דומה לזה, והיאך, עמוס רואה אותי עומד שנאמר [ג]ראיתי את ה' נצב על המזבח וגו'. מיכה ראה אותי יושב שנאמר [ד]ראיתי את ה' יושב על כסאו וגו'. משה ראה אותי כגבור שנאמר [ה]ה' איש מלחמה. דניאל ראה אותי כזקן שנאמר [ו]ושער ראשיה כעמר נקי, לכך נאמר [ז]וביד הנביאים אדמה, ואף ישעיה כשנתנבא אמר תחלה התוכחות. למה היה דומה לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב קרא אותו וא"ל לך כתוב שאני כופר

ממ"ק ובמ"ק עח דס"א ג : עט סנהדרין קג : פ ישעיה ח : פא גיטין פח : פב דניאל ט : פג ספרי : פד במדבר כא : פה הוריות יא : פו דה"א ג : פז תענית כח : פח דניאל יב : פט שם ט : צ ירושלמי דתענית פ"ד : צא יחזקאל כו : *בלדרא רץ : צב פסיקתא רבתי : צג תענית כט : צד מלכים ב כה : צה ירמיה ו : צו סנהדרין לו : צז מ"ב כד פסוק כה : *נרגי פרזלא פטישי ברזל הדים סקולאים ברזל אחר : צח תהלים עד : *שואר מדלג : צט שם : ק ישעיה מז : קא מגילה טו : קב אגדת שמואל : קג מלכים ב כד : קד איכה ב : *אפופסין משפט וגזר דין : קה שם ד : א מדרש : ב הושע : ג עמוס ט : ד דה"ב יח : ה שמות טו : ו דניאל ז : ז הושע יב :

זית רענן (ט) קלקול חשבונות, שטעו וסברו שהוא אחד לחדש, וכ"כ התוספות :

תחלת היובל. אותה שנה נמצא הספר בבית ה'. אותה שנה שב אל ה' בכל לבבו שכן הוא אומר [מ]וכמוהו לא היה לפניו מלך, אותה שנה בדק הבית, הרי רי"ח שנים משבדקו יואש עד שבדקו יאשיהו מפני מה נבדק מהרה בימי יואש *כי עתליה המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים. יאשיהו גנז את הארון שנאמר [°]ויאמר ללוים וגו'. ויעש (יאשיהו) הישר בעיני ה'. [מא]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנאמר ויעש (יאשיהו) הישר, אלא מה אני מקיים וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' שכל דין שדן עד בן שמונה עשרה החזירו, שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה ת"ל ובכל מאודו שהחזיר להם משלו, ופליגא דרב דאמר רב אין לך בבעלי תשובה יותר מאשיהו בדורו:

רמח וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה אל חולדה הנביאה. [מב]ובמקום דקאי ירמיה היכי מנבאה איהי, אמרי בי רב משמיה דרב חולדה קרובת ירמיה היתה ולא הוה מקפיד עלה. ויאשיהו גופיה היכי הוה שביק ירמיה ושדר לגבה, אמרי דבי רב שילא מפני שהנשים רחמניות הן. ר' יוחנן אמר ירמיה הוא דלא הוה התם שהלך להחזיר עשרת השבטים, ומנלן דהדור שנאמר [מג]כי המוכר אל הממכר לא ישוב אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיתבטל אלא מלמד שירמיהו החזירן ויאשיהו בן אמון מלך עליהם, מנלן דכתיב [מד]ויאמר מה הציון הלז אשר אני רואה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל, וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל אלא מלמד שיאשיהו בן אמון מלך עליהם, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [מה]גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי. (כה תאמרו) [אמרו] לאיש אשר שלח אתכם אלי א"ר נחמן לא יאי יוהרא לנשייא תרתי הוין וסניין שמיהו חדא זיבורתא שמה וחדא שמה כרכושתא, זיבורתא דכתיב [מו]ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם ואלו איהי לא אזלא לגביה, כרכושתא דכתיב (כה) אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי ולא אמרה להו אמרו למלך, א"ר נחמן אמר רב חולדה מבני בניו של יהושע היתה כתיב הכא בן חרחס וכתיב התם [מז]ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח בהר אפרים *מתיב רב עינא סבא לר' נחמן שמנה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה ואלו הם ברוך ונריה ושריה ומחסיה ירמיה אליקים חנמאל ושלום, ר' יהודה אומר אף חולדה מבני בניה של רחב הזונה היתה, כתיב הכא בן תקוה וכתיב התם [מח]את תקות חוט, א"ל פתיא אוכמא מיני ומינך תסתיים שמעתא דאגיירה ונסבה יהושע, ומי הוו ליה בני והא כתיב [מט]נון בנו יהושע בנו, בני לא הוו ליה בנתי הוו ליה:

כג וישלך את עפרה על קבר בני העם. [נ]קבריה דרב הוו שקלי מיניה עפרה לאשתא בת יומא, אתו ואמרו ליה לשמואל א"ל יאות הן עבדין קרקע עולם היא וקרקע עולם אינה נאסרת דכתיב וישלך את עפרה על קבר בני העם מקיש קבר בני העם לעבודת אלילים מה עבודת אלילים במחובר לא מתסרא הכא נמי במחובר לא מתסר. [נא]בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך וימלך מלך מצרים את אליקים אחיו ויסב את שמו יהויקים: בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלים, [נב]בראשית ממלכת יהויקים אמר ירמיהו לכל העם וליושבי ירושלים כה אמר ה' צבאות וגו' שובו נא איש מדרכו הרעה וגו' שהוכיחן פעמים רבות ולא שמעו כו', [נג]באותה שנה הרג יהויקים את אוריה [נד]בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונית לנבוכדראצר, אותה שנה עלה וכבש את נינוה, שניה עלה וכבש יהויקים ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים, בשנת ארבע ליהויקים נחתם גזר דינם של ישראל להגלותם ונחתם גזר דינם של האומות לשתות כוס החמה [נה]בשנת שלש ליהויקים בא נבוכדנאצר לירושלים ויצר עליה, אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים מה תלמוד לומר שנת שלש שנת שלש למרדו, [נו]ויבא ירושלים בשנת ז' ובמקום אחר הוא אומר שנת ח' (ו) שנת ח' שהומלך שנת שביעי שכבש יהויקים:

רמט כד [נז]ויתר דברי יהויקים (ותועבותיו) [וכל] אשר עשה. [נח]אמר קמאי לא ידעי לארגוזי כלום צריכים אנו לאורו יש לנו זהב פרווים שאנו משתמשין בו יטול אורו, אמרו לו הא כתיב [נט]לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות, א"ל כבר נתנו לנו שנאמר [ס]השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. רב יוחנן ורבי אלעזר חד אמר שחקק שם שמים על אמתו, וחד אמר שחקק שם עבודת אלילים על אמתו. אמר ליה רבא לרבה בר מרי מפני מה לא מנו את יהויקים, משום זקנו דר' פרידא דאשכח ההיא גולגלתא דהוה שדיא בשערי ירושלים והוה כתיב עילוה זאת ועוד אחרת קברה נביג* הדר קברה נביג אמר ההיא גולגולת של יהויקים היא דכתיב ביה [סא]קבורת חמור יקבר סחוב והשלך אמר מלכא דישראל הוא לאו אורח ארעא לבזויי שקלה כרכה בשיראי ואותבה בסיפתא, אתאי דביתהו חזיתיה נפקא אמרה לה לשבבתא, אמרו לה הא דאתתא קמייתא היא ולא קא מנשי לה שגרא לתנורא קליתה, כי אתא אמר היינו דכתיב עילות זאת ועוד אחרת. [סב]אמרו כיון שעלה נבוכדנאצר להחריב את ירושלם עלה וישב לו (בריסי) [בדפנו של] אנטוכיא ירדו סנהדרין לקראתו אמרו הגיע זמנו של בית ה' ליחרב א"ל לאו אלא יהויקים מרד. בי תנו אותו לי ואלך לי, אזלין ואמרין ליהויקים נבוכדנאצר בעי לך א"ל וכן עושין דוחים נפש כפני נפש דוחין נפשי ומקיימין נפשכם לא כן כתיב [סג]לא תסגיר עבד אל אדוניו א"ל לא כן עשתה (ז) זקנתך לשבע בן בכרי [סד]הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה כיון שלא שמע אליהם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו, ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני, ר' אלעזר אומר חי שלשלו אותו שנאמר [סה]ויתנהו בסוגר בחחים, ר' שמואל אמר מת שלשלו אותו שנאמר [סו]למען לא ישמע קולו עוד על הרי ישראל, א"ר יהושע בן לוי אני מקיים דברי שניהם חי שלשלו אותו אלא מתוך שהיה מפונק מת בידיהם, מה עשה לו נבוכדנאצר ר' יהודה ור' נחמיה, רב יהודה אומר נטלו והחזיר אותו בכל ערי ישראל [סז]בפרדימס והרגו ונטל וקרע את החמור והכניסו לתוכו שנאמר [סח]קבורת חמור יקבר, ר' נחמיה אומר נטלו והחזיר אותו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך מבשרו כזיתים ומשליכו לכלבים שנאמר [סט]קבורת חמור יקבר היכן היא קבורתו של חמור לא במעיו של כלבים הוא. הוא שהנביא מקנתר עליו [ע]ויתר דברי יהויקים והועבותיו והנמצא עליו. ר' יוחנן אמר תלת אמוראין חד אמר (ח) שהיה לבוש כלאים וחרינא אמר שמשך לו ערלה [וח"א שנמצא כתובת קעקע על בשרו]. ר' יוחנן אמר שבא על כלתו ועל אמו ועל אשת אביו. דאמר רבי יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס. ר"י בן לוי אמר שהושיב נשים בירניות מאי בירניות בריין צדייאן שהרג את בעליהן ומענה נשיהם ומכניס את ממונם [עא]לטמיון, הה"ד [עב]וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם הארץ ומלואה מקול שאגתו, כיון שנהרג המליך יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל ויצאו כל בני עירו וקלסו אותו, א"ל מה עשית א"ל יהויקים מלך יהודה מרד בי והרגתיו והמלכתי יכניה בנו תחתיו. אמרין ליה מתלא אמר גור טב מן כלבא ביש לא תרבי על חד כמה וכמה גור ביש מן כלב ביש מיד שמע להם וישב בריסי אנטוכיא ירדו סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית זה ליחרב, א"ל לאו אלא תנו את יהויכין מלך יהודה ואני הולך לי, אזלין ואמרין ליכניה נבוכדנאצר בעי לך, מה עשה יכניה כנס כל מפתחות של בית המקדש ואמר לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפניך הרי מפתחותיך לפניך, תרי אמוראי חד אמר כמו פסת יד של אש בא ונטלתן מידו, וחד אמר משעה שזרקן עדין לא ירדו, מה היו בחורי ישראל עושים עולים לראשי גגותיהם ומשליכים עצמם למטה ומתים שנאמר [עג]משא גיא חזיון מה לך איפה כי עלית כולך לגגות, מה עשה נ"נ נטלו ותבשו בבית האסורים וכל מי שנחבש לא היה יוצא משם לעולם שנאמר [עד]אסיריו לא פתח ביתה, עלו סנהדרי גדולה עמו אמרו בימינו מלכות בית דוד פוסקת שנאמר בו [עה]כסאו כשמש נגדי מה נעשה נלך ונפייס [עו]לגדלת והגדלת למלכה והמלכה למלך. מה היה שם של אשתו של נבוכדנאצר רבי חנינא אמר שמירה שמה, ר' אבין אמר שמירמות שמה, ורבנן אמרו שמירעם שמה, כיון שבא נבוכדנאצר להזדקק לה אמרה לו אתה מלך ויכניה אינו מלך אתה מבקש תפקידך ויכניה אינו מבקש תפקידו, מיד גזר ונתנו לו אשתו. כיצד שלשלו אותה לו. רבי שבתאי אומר [עז]קינקלין שלשלו אותה לו, ורבנין אמרי פתחו את המעזיבה ושלשלו אותה לו כיון שבא להזדקק לה א"ל כשושנה אדומה ראיתי ופירש ממנה מיד הלכה וספרה וטהרה וטבלה, אמר לו הקב"ה בירושלים לא קיימתם מצות זיבה ועתה אתם מקיימים [עח]גם את בדם בריתך אותו הדם שנזכר בסיני בשביל כך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, א"ר שבתאי

ממ"ק ובמ"ק מ מ"ב כג: *דה"ב כג: °שם לה: מא שבת נו: מב מגילה יד: מג יחזקאל ז: מד מ"ב כג: מה הושע ו: מו שופטים ה: מז יהושע כד: מח שם ב: מט דה"א ז: נ סנהדרין מז: נא סדר עולם, דה"ב לו: נב ירמיה כו: נג שם: נד שם כה: *האומות המפורשים בירמיה שם: נה דניאל א: נו ירמיה נב: נז דה"ב לו: נח סנהדרין קג: נט חגי ב: ס תהלים קטו: *נביג בלבלה ונגלה: סא ירמיה כב: סב ויק"ר סוף פ' מצורע: סג דברים כג: סד ש"ב כ: סה יחזקאל יט: סו שם: סז פרדימס חמור של עץ: סח ירמיה כב: סט שם: ע דה"ב לו: עא טמיון אוצר גנזיו: עב יחזקאל יט: עג ישעיה כב: עד שם יד: עה תהלים פט: עו לגדלת אומנת המלכה: עז קינקלין דבק הדיס: עח זכריה ט:

זית רענן (ו) שנת ח' שהומלך, פי' משעה שהומלך, עפ"ק דמגלה: (ז) זקנתך לשבע בן בכרי, צ"ל דס"ל דלאו סרח בת אשר היתה שהרי יהויקים היה משבט יהודה, ואפשר דאמו היה מאשר. א"נ גרס זקניך וכו' כלומר דוד צוה לעשות כך לשבע בן בכרי: (ח) שהיה לבוש כלאים, דכתיב והנמצא עליו וכתיב ובגד כלאים לא יעלה עליך: שמשך לו ערלה, שהיא ג"כ עליו:

שמו. [קז]מופת השביעי מיום שנבראו שמים וארץ לא עמד אדם מחליו עד שבא חזקיהו מלך יהודה וחלה וחיה שנאמר [קח]מכתב לחזקיהו וגו׳, התחיל להתפלל לפני הקב"ה ואומר רבש"ע תן לי אות שנאמר ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות וגו׳ אביך (כיבש) [כבר] מזלות והיה משתחוה לשמש וירד השמש וברח במערב עשר מעלות אם רוצה אתה ירד עשר מעלות אחרונית, אמר חזקיהו לא כי ישוב צל המעלות, ונעתר לו שנאמר (הנני משיב) [וישב] את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז, ראו כל מלכי הארץ ותמהו לפי שלא נהיה כך משנברא העולם ושלח מרודך לראות המופת, כשראה חזקיהו את שלוחי מלך בבל נתגאה בלבו למעלה למעלה, והראה להם כל אוצרות מלכי יהודה ואוצרות בית קדשי הקדשים ועוד פתח את הארון והראה להם את הלוחות ואמר להם בזה אנו עושים מלחמה ונוצחים, כעס עליו הקב"ה אמר לו לא דייך שהראית להם כל האוצרות אלא שהראית להם את הלוחות מעשה ידי, חייך הם יעלו ויקחו את כל האוצרות שנאמר הנה ימים באים (נאם ה׳) ונשא כל אשר בביתך ותחת הלוחות יקחו מבניך סריסים ואלו הם, חנניה מישאל ועזריה שנעשו סריסים ולא הולידו בנים, ועליהם הכתוב אומר [קט]כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו׳ ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם וגו׳: ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה, אינו מדבר אלא בדברי תורה שנמשלו למים:

כא [קי]למה נקרא שמו מנשה שנשה יה. דבר אחר שהנשיא את ישראל לאביהם שבשמים. ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וגו׳ מה אחאב אין לו חלק לעוה"ב אף מנשה כן. רבי יהודה אומר יש לו חלק לעוה"ב שנאמר [א]וישיבהו ירושלים למלכותו, אמרו לו למלכותו השיבו לחיי העוה"ב לא השיבו, א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו [ב]ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן חזקיהו. מר סבר בגלל מנשה דעשה תשובה ואינהו לא עבוד. ומר סבר בגלל מנשה דלא עשה תשובה. [ג]מנשה היה שונה נ"ה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו, אחאב פ"ה, ירבעם ק"ג:

רמז *וידבר ה׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו. נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לפיכך לא נקראו על שמו. [ד]שנו רבותינו כשחלה ר׳ אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא. נענה ר׳ טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים שטפת גשמים בעוה"ז ורבי בעוה"ז ובעוה"ב. נענה ר׳ יהושע ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בעוה"ז ורבי בעוה"ז ובעוה"ב. נענה ר׳ אלעזר ואמר טוב אתה לישראל מאב ואם שאב ואם מביאין את האדם לעוה"ז ואתה החייתנו בעוה"ז ובעוה"ב. נענה ר׳ עקיבא ואמר חביבין יסורין. אמר להם ר׳ אליעזר לתלמידיו סמכוני ואשב ואשמע דברי ר׳ עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין א"ל עקיבא בני זו מנין לך א"ל רבי מקרא אני דורש בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים וגו׳ ויעש הרע בעיני ה׳, וכתיב [ה]גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה, וכי תעלה על דעתך שחזקיהו מלך יהודה לכל העולם למד תורה ולמנשה בנו לא למד אלא מכל טורח שטרח בו וכל עמל שעמל בו לא החזירו למוטב אלא יסורין שנאמר [ו]וידבר ה׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה׳ עליהם את כל שרי צבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים וכתיב [ז]וכהצר לו חלה את פני ה׳ אלהיו ויכנע מאד, הא למדת שחביבין יסורין. [ח]מאי [ט]ויאסרהו בנחושתים עשה לו כמין *מולאייר של נחשת ועשו אותו נקבים נקבים ונתנוהו לתוכה והתחילו מסיקין תחתיו וכיון שראה צרתו צרה לא הניח ע"א בעולם שלא הזכירה צלמא פלן איתי שיזבי וכיון שלא הועיל לו כלום אמר זכור אני שהיה אבי מקרא הפסוק הזה [י]בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה׳ אלהיך הרי אני קורא אותו אם יענני מוטב ואם לאו כל אפייא שוין והיו מלאכי השרת סותמין את חלונות של רקיע שלא תעלה תפלתו לפני המקום ואומרים לפניו רבון העולמים אדם שהעמיד צלם בהיכל כלום יש בו תשובה, אמר להם הקב"ה אם איני מקבלו בתשובה הרי הדלת נעול כנגד כל בעלי תשובה, מה עשה הקב"ה חתר לו כמין חתירה אחת תחת כסא הכבוד שלו ושמע תחנתו, הה"ד [יא]ויתפלל אליו ויעתר לו ויחתר [לו] (כתיב). א"ר אלעזר בר רב שמעון שכן בערבייא קורין לעתירא חתירתא. [יב]וישיבהו ירושלם למלכותו, במה השיבו רב שמואל בר נחמני בש"ר תמא אמר ברוח השיבו כמה דאת אמר משיב הרוח. [יג]וידע מנשה כי ה׳ הוא האלהים באותה שעה אמר מנשה אית דין ואית דיין. [יד]שנו רבותינו שלשה באו בעלילה ואלו הן, קין, ועשו, ומנשה. קין דכתיב [טו]גדול עוני מנשוא, אמר רבש"ע ששים רבוא עתידין לחטוא לפניך ואתה מוחל לכלם ולעוני אי אתה נושא. עשו דכתיב [טז]הברכה אחת היא לך אבי. מנשה בתחלה קרא לאלוהות הרבה ולבסוף קרא לאלהי אבותיו. רב אשי אוקי אמורא ודרש אשלשה מלכים אמר למחר נפתח בחברנא, אתחזי ליה מנשה בחלמיה אמר ליה חברך וחבריה דאבוך אנא מהיכא בעית למשרי המוציא אמר ליה לא ידענא אמר ליה מהיכא למשרי המוציא לא גמירת וחברך קרית לן, א"ל אי אגמרת לי אדרשיה למחר, א"ל מהיכא דקדמא בישולא דריפתא, א"ל אמאי פלחתון לע"א, א"ל אי הוית בההוא דרא הוית נקיט בשיפולא גלימא דידך ורהיט להתם. למחר אמר להו נפתח ברבוותא. [יז]בשנת כ"ב שנה למנשה גלה הוא ופסלו של מיכה עמו *ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ, נמצא עשה מנשה תשובה ל"ג שנה: וישם את פסל האשרה [יח]כתיב פסל וכתיב [יט]פסילים, בתחילה עשו לו פרצוף אחד ולבסוף עשו לו ארבעה פרצופים שתראה שכינה ותכעוס. אחז העמידו בעלייה שנאמר [כ]ואת המזבחות אשר על גג עלית אחז. מנשה הכניסו בהיכל שנאמר וישם את פסל האשרה וגו׳, אמון הכניסו לבית קדש הקדשים דכתיב [כא]כי קצר המצע מהשתרע וגו׳. [כב]מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שהיו בו שלשה דברים, עבודת אלילים, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. ע"א דכתיב כי קצר המצע מהשתרע, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן קצר מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחת. והמסכה צרה כהתכנס א"ר שמואל בר נחמני כי הוה מטי ר׳ יוחנן להאי קרא בכי מאן דכתיב ביה [כג]כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה. גלוי עריות כתיב [כד]יען כי גבהו בנות ציון. שפיכות דמים דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה:

רמז [כה]תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר מצאתי מגלת סתרים בירושלים וכתוב בו מנשה הרג את ישעיה. אמר רבא מידן דייניה וקטליה אמר לו משה רבך אמר [כו]כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת [כז]ואראה את ה׳. משה רבך אמר [כח]כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו ואתה אמרת [כט]דרשו ה׳ בהמצאו. משה רבך אמר [ל]את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת [לא]והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה. אמר ידענא ביה דלא מקבל מנאי אי אמינא ליה אשויה מזיד אמר שם ואבלע בארזא. אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומיה נח נפשיה משום דאמר [לב]ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. מ"מ קשו קראי אהדדי, ואראה את ה׳, כדתניא כל הנביאים כלם נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה אבל משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה. דרשו ה׳ בהמצאו הא ביחיד הא בצבור ויחיד אימת בי׳ ימים שבין ר"ה ליוה"כ. את מספר ימיך אמלא תנאי היא דתניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי ר"ע, וחכ"א זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו. אמרו לו לר׳ עקיבא הלא כבר נאמר והוספתי על ימיך אמר להם משלו הוסיפו לו, תדע שהרי נביא עומד ומתנבא [לג]הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועדין לא נברא מנשה, ורבנן דפליגי ואמרי זכה מוסיפין לו מי כתיב נולד לחזקיהו לבית דוד כתיב אי מחזקיהו אי מאיניש אחרינא. [לד]כד קם מנשה הוה [לה]פרי חורי ישעיה הוה בעי מקטליה ערק קומוי לארזא ובלעיה ארזא אתון ואמרין קדמוי אמר לון זילו וניסרון ארזא ואת חמון דמי נגיד היינו דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה, וכי אפשר למלאות ירושלים פה לפה מדם נקי, אלא שהרג את ישעיהו שהיה שקול כמשה דכתיב [לו]פה אל פה אדבר בו. [לז]הכא תרגמו שהרג ישעיהו, במערבא אמרי עשה צלם משאוי אלף בני אדם ובכל יום ויום הורג את כלם. מנא הא מילתא דאמרי רבנן נשמתו של צדיק אחד שקולה ככל העולם כלו כמ"ד שישעיה הרג. [לח]בן כ"ב שנה אמון במלכו ושתי שנה מלך בירושלים ויעש הרע וביער התורה מישראל: כי הוא אמון הרבה אשמה. ר׳ יוחנן ור׳ אליעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר שבא על אמו א"ל כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א"ל כלום אני עושה אלא להכעים:

כב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה מלך בירושלים וגו׳ בשנת י"ח ליאשיהו, [לט]אותה השנה היתה תחלת

ממ"ק ובמ"ק קז פר"א פנ"ב: קח ישעיה לח: קט שם מ: קי סנהדרין קכ: א דה"ב לג: ב ירמיה טו: ג סנהדרין קג: *דה"ב לג: ד סנהדרין קא: ה משלי כה:
ו דה"ב לג: ז שם: ח פסיקתא: ט דה"ב לג: *מולאייר דוד וקלחת: י דברים ד: יא דה"ב לג: יב שם: יג שם: יד סנהדרין קא:
טו בראשית ד: טז שם כז: יז סדר עולם: *שופטים יח: יח סנהדרין קג: יט דה"ב לג: כ מ"ב כ: כא ישעיה כח: כב יומא ט: כג תהלים לג: כד ישעיה ג:
כה יבמות מט: כו שמות לג: כז ישעיה ו: כח דברים ד: כט ישעיה נה: ל שמות לג: לא מ"ב כ: לב ישעיה ו: לג מ"א יג: לד ירושלמי דסנהדרין:
לה פרי חורי כן אמריו: לו במדבר יב: לז סנהדרין קג: לח דה"א ג: לט סדר עולם:

שמואל אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן ואיהו סבר הואיל וראוי לקבעו לא אמרינן. ויסב (חזקיהו) את פניו אל הקיר [סד]באיזה קיר נשא עיניו, רבי יהושע בן לוי אומר בקירה של רחב [סה]כי ביתה בקיר החומה. אמר לפניו רבש"ע רחב הזונה שתי נפשות הצילה לך ראה כמה נפשות הצלת לה הה"ד [סו]ויבאו המרגלים ויוציאו את רחב וגו', תני רשב"י אפילו היו במשפחתם מאתים אנשים והלכו ודבקו במאתים משפחות כלם נצולו בזכותם, אבותי שקרבו לך כל הגרים האלו עאכ"ו. רבנן אמרין על קירות לבו אמר חזרתי על רמ"ח אברים שבי ולא הכעסתיך באחד מהם עאכ"ו שתנתן לי נפשי. [סז]א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים שנאמר [סח]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך לפיכך תלו לו בזכות עצמו שנאמר [סט]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו'. חזקיהו תלה בזכות עצמו שנאמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלו לו בזכות אחרים שנאמר [ע]וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי, והיינו דאמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב [עא]הנה לשלום מר לי מר אפילו בשעה ששגר לו הקב"ה שלום מר הוא לו: ויהי ישעיה לא יצא (אל) חצר התיכונה. [עב]כתיב עיר וקרינן חצר מכאן [עג]לאיסטרטיא של מלכים שהם כעיירות בינוניות. וישעיה מאי בעי התם, אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מלמד שחלה חזקיהו והלך ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו, מכאן לת"ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו, ולאו מילתא היא דדילמא אתי לאגרויי ביה שטן:

רמג (הנני יוסיף) [והוספתי] על ימיך חמש עשרה שנה. [עד]ריש לקיש בשם בר קפרא אמר תוספתו של הקב"ה מרובה על העקר, קין עקר והבל על ידי שהוא תוספת נולד הוא ושתי תאומות עמו. יוסף עקר ובנימן על ידי שהוא תוספת העמיד עשרה בנים דכתיב [עה]בני בנימין בלע ובכר וגו'. ער עקר ושלה על ידי שהוא תוספת הוא מעמיד עשרה בתי דינים הה"ד [עו]ובני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשא ומשפחות עבודת בית הבוץ לבית אשבע וגו'. עקר שנותיו של איוב לא היו אלא ק"י שנים ונתוספו לו מאה וארבעים שנה. עקר מלכותו של חזקיה לא היו אלא י"ד שנה ונתוספו לו חמש עשרה שנה שנאמר [עז]הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. [עח]ישמעאל עקר ובני קטורה ע"י שהם תוספת [עט]ותלד לו את זמרן וגו', כיון שראו הנביאים שתוספת הקב"ה יתר על העקר התחילו מברכין את ישראל בתוספת. משה אמר [פ]יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. דוד אמר [פא]יוסף ה' עליכם עליכם ועל בניכם, אף לעולם הבא בלשון הזה הקב"ה מקבץ את גליותיהם של ישראל שנאמר [פב]והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו. ויאמר ישעיהו (ישאו) [קחו] דבלת תאנים [פג]והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח, אלא הא כיצד נותן דבר המתבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס (שאר קיטעא כתוב בענין דאלישע ברמז רנ"ו). [פד]מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו [פה]א"ר שמואל בר נחמני מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם. א"ר לוי אברהם חדש זקנה אמר לפני הקב"ה רבש"ע אדם ובנו נכנסים למקום אחד ואין אדם יודע את מי יכבד ומתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי יכבד, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, מתחלת הספר ועד כאן לא נכתב זקנה, וכיון שעמד אברהם אבינו ניתן לו זקנה שנאמר [פו]ואברהם זקן. יצחק חדש יסורין אמר לפניו רבש"ע אדם מת בלא יסורין מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורין שנאמר [פז]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו. יעקב חדש חולי אמר לפניו רבש"ע אדם מת בלא חולי אינו מיישב בין בניו אבל מתוך שהוא חולה שנים ושלשה ימים הוא מיישב בין בניו אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, הדא הוא דכתיב [פח]ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. חזקיהו חדש עמידת חולי אמר לפניו רבש"ע אלו העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אבל מתוך שאדם חולה ועומד הוא עושה תשובה שלמה, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, הה"ד מכתב לחזקיהו. [פט]חזקיהו (ד) לזה ישן ופרע נעור כשעלה סנחריב עליו הפילו האלהים לפניו הוה ליה למימר שירה על מפלתו ולא אמר, ומה היה לו הפילו האלהים במטה וחלה כדי שיאמר שירה שנאמר מכתב לחזקיהו:

רמד בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו, [צ]משום דחלה חזקיהו שלח ספרים ומנחה, אין לדרוש את המופת שהיה בארץ. דא"ר יוחנן אותו היום שמת אחז שתי שעות היה וכי חלש חזקיהו ואיתפח אהדרינהו קודשא בריך הוא ניהליה שנאמר הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש. [צא]מרודך בן בלאדן היה למוד לאכול בשש שעות וישן עד תשע שעות וכיון שחזר גלגל חמה ישן לו ועמד ומצאו שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי לישן כל היום וכל הלילה אמרי ליה מרי יומא הוא דהדר ביה ואלוהו של חזקיהו החזירו. אמר להם איכא כי האי גברא בהדאי ולא משדרנא ליה שלמא, כתב ליה שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלים שלם לאלהא רבה. נבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה ההיא שעתא לא הוה התם כי אתא אמר להו היכי כתביתו אמרו הכי כתבינן אמר להו קריתו ליה אלהא רבה וכתביתו ליה לבסוף, אלא הכי איבעיא לכו למיכתב שלם לאלהא רבה שלם לקרתא דירושלם שלם למלכא חזקיה, אמרי ליה [צב]קריינא דאגרתא להוי פרוונקא, רהט בתריה, כי רהט שלש פסיעות אתא גבריאל אוקמיה, אמר הקב"ה אתה פסעת שלש פסיעות בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך שלשה מלכים [צג]קוזמוקטורין שליטין מסוף העולם ועד סופו ואלו הם נבוכדנאצר ואויל מרודך ובלשאצר, וכן הוא אומר [צד]וחסד לאומים חטאת שהוא מתוקן להם (ה) כארסא של עכנא. א"ר יוחנן אלמלי לא בא גבריאל (וקירבו) [והעמידו] לא היה תקנה לשונאיהם של ישראל. מאי בלאדן בן בלאדן, אמרי בלאדן מלכא אישתני אפיה והוה ככלבא והוה יתיב בריה אבבא. כי הוה כתיב הוה כתיב שמיה ושמיה דאבוה והיינו דכתיב [צה]בן יכבד אב זה בלאדן בן בלאדן, ועבד אדוניו זה נבוזראדן. אמר הקב"ה ומה בשכר פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי אתה תמה, כשאני משלם שכר לאברהם ליצחק וליעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה: ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו. [צו]מכאן אמרו לא יהנה אדם מדברי תורה ויתגאה בהם שמא עוקרין אותו, שכן מצינו בחזקיהו שנתגאה ובקשו לעקרו מן העולם, ובשכר שאכל עם העו"א והראה לו הארון וגלה לו סוד עליונים נתנו לו מנשה בנו:

רמה [צז]ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קנקן של מימי רגלים, ואלו הם. אדם, קין, בלעם, חזקיהו. אדם מנין שנאמר [צח]ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי. קין דכתיב [צט]ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי. בלעם הרשע דכתיב [ק]מי האנשים האלה עמך ויאמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי. חזקיהו מאין באו האנשים ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו. אבל יחזקאל בקי מכלם שנאמר [קא]בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת. א"ר יוחנן משל לצפור שהיתה ביד צייד פגע בו אדם אחד א"ל זו שבידך מה היא חיה או מתה, א"ל אי בעית חיה אי בעית מתה. *וישמע עליהם חזקיהו. [קב]א"ר חזקיהו כל המזמן כותי לתוך ביתו ומשמש עליו גורם גלות לבניו שנאמר °וישמח וגו' וכתיב בתריה ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו: והיו סריסים בהיכל מלך בבל. [קג]מאי סריסים רב אמר סריסים ממש ור' יוחנן אמר שנסתרסה ע"א בימיהם, בשלמא למ"ד שלא היו סריסים ניחא היינו דכתיב [קד]וחבל לא איתי בהון. אלא למאן דאמר סריסים ממש מאי דכתיב וחבל לא איתי בהון, חבלא דנורא. בשלמא למאן דאמר שנסתרסה ע"א בימיהם היינו דכתיב [קה]כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, אלא למאן דאמר סריסים ממש מי משתעי קרא בגנותן של צדיקים, הא והא הויא בהו. בשלמא למאן דאמר סריסים ממש היינו דכתיב [קו]ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות, אלא למ"ד שנסתרסה ע"א בימיהם מאי טוב מבנים ומבנות, א"ר נחמן בר יצחק מבנים ובנות שהיו להם מבחרותם ומתו. מאי שם עולם אתן לו אשר לא יכרת, א"ר תנחומא דרש בר קפרא בצפורי זה ספר דניאל שנקרא על שמו

ממ"ק ובמ"ק סד ירושלמי דברכות פרק ד : סה יהושע ב : סו שם ו : סז ברכות י : סח שמות לב : סט תהלים קו : ע מלכים ב יט : עא ישעיה לח :
עב עירובין כו : עג אסטרטיא רחבה בלאחורי פלטין ושם היו מטיילין תמיד, רש"י : עד בראשית רבה פרשה סא : עה בראשית כג : עו דה"א ח :
עז ישעיה לח : עח תנחומא : עט בראשית כה : פ דברים א : פא תהלים קטו : פב ישעיה יא : פג תנחומא : פד ישעיה לח : פה מדרש : פו בראשית כד :
פז שם כז : פח שם מח : פט ילמדנו : צ סנהדרין צו : צא פסיקתא : צב קריינא כו', פי' מי שקרא האגרת יהיה השליח : צג קוזמוקטורין בל"י תופסי העולם :
צד משלי יד : צה מלאכי א : צו מדרש שו"ט : צז ב"ר פ' יט : צח בראשית ג : צט שם ד : ק במדבר כב : קא יחזקאל לז : *וישמע, ובישעיה (לט) וישמח,
כצ"ל : °ישעיה לט : קב סנהדרין קד : קג שם לג : קד דניאל ג : קה ישעיה נו : קו שם :

זית רענן (ד) לזה ישן ופרע נעור, פי' כדאמרינן בעירובין פ"ו יזיף בימא ופרע בלילא פי' ביום היה ישן ולוה ובלילה היה לומד, (ואפ"ל לוה ישן, שלוה לישון ולא לומר שירה, ופרע נעור אח"כ כשקם מחליו ואמר שיר תודה מכתב לחזקיהו) : שנאמר מכתב לחזקיהו, ולהלן הוא אומר ויכתוב משה את השירה הזאת : (ה) כארסא של עכנא, פי' כארס של נחש שמיד משלם להם גמולם, וקרא הי"ק וחסד לאומים חטאת פי' מכח חסד שלהם בא חטאת שנבוכדנצר החריב תבהמ"ק שיבנה במהרה :

יעשה. נרגשי פנה לפיכך נתנה לו ארץ יפה כארצו וזו אפריקי. גבעונים השלימו דכתיב [כא]וכי השלימו יושבי גבעון. ל"א מלכים עשו מלחמה ונפלו:

רלח [כב]רבי שמעון בן יוחאי אומר שוטה היה זה ולא היה יודע לפתות, משל למה"ד לאדם שהלך לישא אשה, א"ל אביך מלך ואני מלך אביך עשיר ואני עשיר אביך מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ואני מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ואין זה פתוי, אלא כיצד יאמר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר אביך מאכילך מיני קטניות ואני מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ישן אביך מוליכך בקרון ואני מוליכך [כג]בגלוניקא, והלא דברים ק"ו אם מי שבא לספר בשבח ארצו ולא ספר בגנות ארץ ישראל כך ק"ו למספר בשבחה (שאר קיטעא כתוב ביהושע ברמז כ"ד):

רלט מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי. [כד]דרש ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי מאי דכתיב [כה]לא מרבכם מכל העמים חשק וגו', אמר הקב"ה לישראל אני חושק בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם נתתי גדולה לאברהם ואמר [כו]ואנכי עפר ואפר, נתתי גדולה למשה ולאהרן אמרו *ונחנו מה, נתתי גדולה לדוד אמר [כז]ואני בער ולא ארע, אבל עו"א אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר [כח]הבה נבנה לנו עיר, לפרעה אמר [כט]מי ה' אשר אשמע בקולו, לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל את ארצם מידי, לנבוכדנאצר אמר [ל]אעלה על במתי עב, לחירם מלך צור אמר [לא]אני מושב אלהים ישבתי:

רמ יט [לב]שנו רבותינו המגדף אינו חייב עד שיפרש את השם. א"ר יהושע בכל יום דנין את העדים בכנוי יכה יוסי את יוסי, נגמר הדין לא היו הורגין בכנוי אלא מוציאין כל אדם לחוץ ומשיירין הגדול שבהם ואומרים לו אמור מה שמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהם וקורעין ולא מאחין, עומדין [לג]מנא לן אמר ר' יצחק דבי רבי אמי דאמר קרא [לד]ואהוד בא אליו והוא יושב בעלית המקרה וגו' והלא דברים ק"ו ומה עגלון מלך מואב שהוא עו"א ולא ידע אלא בכנוי עמד ישראל בשם המפורש עאכ"ו, קורעין מנא לן דכתיב ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר וגו' קרועי בגדים, ולא מאחין מנלן א"ר אבהו אתיא קריעה קריעה כתיב הכא קרועי בגדים וכתיב התם [לה]ואלישע רואה והוא מצעק וגו' ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהם שני קרעים, אלא מלמד שהם קרועים לעולם. שנו רבותינו אחד השומע ברכת ה' ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע ועדים אינם חייבים לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו שנאמר ויהי כשמוע המלך חזקיהו (דברי רבשקה) ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו. א"ר יהודה אמר שמואל השומע אזכרה מפי העו"א אינו חייב לקרוע וא"ת רבשקה ישראל מומר היה, וא"ר יהודה אמר שמואל אין קורעין אלא על שם המיוחד בלבד לאפוקי בכנוי, ופליגא דר' חייא בתרוייהו דא"ר חייא (אחד) השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כולו קרעים, ממאן אילימא מישראל מי פקרי להו כולי האי אלא פשיטא מעו"א ושם המיוחד מי גמירי אלא לאו בכנוי וש"מ בזמן הזה הוא דלא הא מעיקרא חייב ש"מ: ביד מלאכיך חרפת. [לו]תאנא משום רבי יהושע בן קרחה פרעה שחרף בעצמו להקב"ה שנאמר [לז]מי ה' אשר אשמע בקולו נפרע ממנו הקב"ה בעצמו שנאמר [לח]וינער ה' את מצרים, ואומר [לט]דרכת בים סוסיך. סנחריב שחרף על ידי שליח שנאמר ביד מלאכיך חרפת נפרע ממנו הקב"ה על ידי שליח שנאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, אמרו הגדול שבהם היה ממונה על קפ"ה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמר [מ]ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדוני המלך ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת רוכבים עליהם:

רמא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. [מא]במה הכם, ר' אליעזר אומר ביד הכם שנאמר [מב]וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע. ר' יהושע אומר באצבע הכם שנאמר [מג]ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע. ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אמר לו הקב"ה לגבריאל כלום מגלך *נטושה אמר לפניו רבש"ע כבר היא נטושה ועומדת מששת ימי בראשית שנאמר [מד]מפני חרבות נדדו (עמים) מפני חרב נטושה. א"ר שמעון בן יוחאי אותו הזמן זמן בשול פירות היה אמר לו הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל את הפירות הזקק להם שנאמר [מה]מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבור ביום ובלילה. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי אגב ארחך לבעל דבבך אשתמע, ויש מפרשים בחוטמו נשף להם ומתו שנאמר [מו]וגם נשף בהם ויבשו. ר' ירמיה בר אבא אמר כפים ספק להם שנאמר [מז]וגם אנכי אכה כפי אל כפי, ר' יצחק אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי החיות ומתו שנאמר [מח]מקול המון נדדו עמים מרוממותיך נפצו גוים, כמה נשתיירו מהם אמר רב עשרה שנאמר [מט]ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם כמה נער כותב יו"ד. ושמואל אמר תשעה שנאמר [נ]כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פוריה. ר' יהושע בן לוי אמר ארבעה עשר שנאמר שנים ושלשה ארבעה וחמשה, ר' יוחנן אמר חמשה סנחריב ושני בניו נבוכדנאצר ונבוזראדן. נבוזראדן גמרא. נבוכדנאצר דכתיב [נא]ורויה דרביעאה דמה לבר אלהין ואי לאו דחזה ליה מנא הוה ידע. סנחריב ושני בניו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב, ר' אליעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה. הציץ רבשקה על החומה ושמע שהיו קוראין את ההלל ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כי נסים נעשים להם בזה הלילה והיה מבזה את הדבר שנאמר [נב]ינופף ידו הר בת ציון: ויהי הוא משתחוה בית נסרוך. [נג]אזל אשכח דפא דתיבותא דנח אמר איהו אלהא רבא דשיזביה לנח מטופנא אמר אי אזיל ההוא גברא ומצלח מקריב לתרין בנוי קמיה, שמעו בניה אמרו ליה כולי האי סליק בך ולא הדרת בתשובה מיד קטלוהו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב:

רמב כ בימים ההם חלה חזקיהו למות, [נד]זהו שאמר הכתוב [נה]מי כהחכם ומי יודע פשר דבר, א"ר המנונא מי כהקב"ה שעשה פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו. חזקיה אמר ליתי ישעיהו גבאי כי היכי דאזל אליהו לגבי אחאב. ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי כי היכי דאזל יהורם לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה הביא יסורין על חזקיהו ואמר לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר בימים ההם חלה חזקיהו למות וכתיב ויבא אליו ישעיהו, א"ל צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא. א"ל אמאי כולי האי, א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה. א"ל חזינא ברוח הקדש דנפקי מנאי בנין דלא מעלי. א"ל את בהדי כבשי דרחמנא למה לך מ"מ איבעי לך לאיעסוקי בפריה ורביה ומאי דניחא קמי דקודשא בריך הוא ליעביד. א"ל השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידך וזכותא דידי והויין לי בני מעליא. א"ל כבר נגזרה גזרה עליך. א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. א"ר חנן אפילו בא בעל החלום וא"ל למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר [נו]כי ברוב חלומות והבלים וגו': כה אמר ה' צו לביתך [נז]א"ר יצחק בר אבדימי משמיה דשמואל מנין למתנת שכיב מרע מן התורה שנאמר צו לביתך בצואה בעלמא. [נח]והלא דברים ק"ו ומה חזקיהו מלך יהודה שנאמר לו צו לביתך לא נמנע מלבקש רחמים לפני המקום שהיה דורש אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. ומה משה שנאמר לו [נט]אל תוסף דבר אלי לא נמנע מלבקש רחמים, ישראל על אחת כמה וכמה: ויסב (חזקיהו) את פניו אל הקיר. [ס]א"ר יהודה אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב (חזקיהו) את פניו אל הקיר. ר' יוחנן אמר שהתפלל מקירות לבו שנאמר [סא]מעי מעי אוחילה קירות לבי. ריש לקיש אמר על עסקי קיר אמר לפניו רבש"ע ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה לאלישע החיה את בנה אבי אבא שחיפה את כל ההיכל זהב על אחת כמה וכמה: זכר נא' את אשר התהלכתי לפניך באמת וגו' והטוב בעיניך עשיתי. [סב]מאי והטוב בעיניך עשיתי אמר רב שסמך גאולה לתפלה. ר' לוי אמר שגנז ספר רפואות. שנו רבותינו ששה דברים עשה חזקיהו, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. גנז ספר רפואות והודו לו. כתת נחש הנחשת שעשה משה והודו לו. גרר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו סתם את מוצא מי גיחון ולא הודו לו. קצץ דלתות ההיכל ושגרם למלך אשור ולא הודו לו. עבר ניסן בניסן ולא הודו לו. ולית ליה לחזקיה [סג]החדש הזה לכם ראש חדשים זה ניסן ואין אחר ניסן, אלא טעה ברשמואל דאמר שמואל

ממ"ק ובמ"ק כא יהושע י: כב ספרי: כג בגלוניקא מרכבה: כד חולין פט: כה דברים ז: כו בראשית יח: *שמות טז: כז תהלים עג: כח בראשית יא: כט שמות ה: ל ישעיה יד: לא יחזקאל כח: לב סנהדרין נה: לג שם ס: לד שופטים ד: לה מ"ב ב: לו סנהדרין לד: לז שמות ה: לח חבקוק ג: לט שם: מ ישעיה לו: מא סנהדרין לה: מב שמות יד: מג שם ח: *נטושה שתוזה: מד ישעיה כא: מה שם כח: מו שם מ: מז יחזקאל כא: מח ישעיה לג: מט שם י: נ שם יז: נא דניאל ג: נב ישעיה יא: נג סנהדרין לה: נד ברכות י: נה קהלת ח: נו שם ה: נז ב"ב קמו: נח ספרי: נט דברים ג: ס ברכות י: סא ירמיה ד: סב ברכות י: סג שמות יב:

הדברים והאמת לאחר שקפץ הקב"ה ונשבע אמר אי אמינא ליה לחזקיה דמיתינא ליה סנחריב ומסרנא ליה בידך יאמר לא איהו בעינא ולא ביעתותיה בעינא, מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמיתי ליה דכתיב [פז]נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו. א"ר יוחנן אמר הקב"ה יבא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו וסיעתו שנאמר [פח]והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן, א"ר יצחק נפחא חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה, ועל אותו הדור הוא אומר [פט]והיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף, אע"פ שאלף גפן באלף כסף, לשמיר ושית יהיה, ואומר [צ]ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים שוקק בו. הוו קא מפחדי ואמרי מאי נעביד, אמר להו נביא לישראל אספו שללכם, אמרו לו כל אחד ואחד לשלל או לחלק, אמר להם כאוסף החסיל מה אסיפת החסיל כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו. א"ל והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו. א"ל כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כשנפל ביד האומות טהר:

רלן [צא]שלום הרג את זכריה ומלך תחתיו ירח ימים. [צב]בשנת ל"ט שנה לעזריהו מלך יהודה מלך מנחם בן גדי על ישראל עשר שנים בשומרון. [צג]ובשנת נ"ב שנה לעזריה מלך פקח בן רמליהו עשרים שנה על ישראל בשומרון, [צד]ובשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך יותם בן עזיהו בן כ"ה שנה היה במלכו וט"ז שנה מלך בירושלים, [צה]בשנת י"ז לפקח מלך אחז בן יותם בן עשרים שנה אחז במלכו וט"ז שנה מלך בירושלים באותה שעה [צו]ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה, [צז]ובשנת שלש לאחז היה ויהי בימי אחז ויוגד לבית דוד באותה שעה [צח]ויקח אחז את הכסף ואת הזהב וגו', [צט]בשנת עשרים לפקח בא תגלת פלאסר מלך אשור (ויך) [ויקח] את עיון ונטל את שני עגלי הזהב ושברן והלך לו שנאמר [ק]ויבא עליו תגלת פלאסר ולא לעזר לו שכבר שמע מה שאמר הנביא [קא]אל תירא משני זנבות האודים, באותו הפרק [קב]ויקשור קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלוך תחתיו בשנת עשרים ליותם שהיא שנת ארבע לאחז, אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה בימי יותם ארבע שנים. דבר אחר שרצה למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים [קג]עליו עלה שלמנאסר נמצא אחז מלך יהודה והושע בן אלה משועבדים למלך אשור שמונה שנים. בשנת י"ב (לפקח) [לאחז] ויער ה' את רוח פול ויגלם לראובני ולגדי ולקח את העגל שבבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר [קד]גם אותו לאשור יובל. ר' נהוראי אומר משום ר' יהושע הרי הוא אומר [קה]כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן וגו' אלו הם עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו ופלטו עמהן. (נגב) בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מישראל היושבים בשומרון בפאת מטה ובדמשק ערש אלא אחד משמונה שבהם ושאר העם היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר [קו]והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. אותה שעה משראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר פרדסיאות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל שבכל מלכי ישראל הוא אומר [קז]וילך בדרך ירבעם אבל בהושע בן אלה כתיב [קח]רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו עלה עליו שלמנאסר, ומפני מה לא נחתם גזר דינם לגלות מפני שהיו תולים קללה במלכיהם לקיים מה שנאמר [קט]אני ידעתי אפרים וגו', באותה שעה שראה הושע בן אלה שפניו של מלך אשור לעלות ולהגלות את ישראל פעם שלישית הלך ונסמך על מלכי מצרים שכן הוא אומר בשנת י"ב לאחז וגו' מלך הושע וגו' ט' שנים. ר' יוסי אומר אפשר לומר כן והלא כבר היו לו ח' שנים משהרג את פקח ומלך תחתיו ומה תלמוד לומר תשע, שנת תשע למרדו, וכה"א [קי]וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור וגו' ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא. *בשנת ארבע לחזקיה עלה שלמנאסר על שומרון ויצר עליה וילכדה מקצה שלש שנים. בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע למרדו של הושע נלכדה שומרון ויגל מלך אשור את ישראל אשורה והיינו דכתיב [א]ויתשם ה' מעל אדמתם. [ב]בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב וגו', ח' שנים שהה בין גלות ראשונה לשניה ועוד ח' שנים שהה מגלות שניה לשלישית ושהה עוד ח' שנים ועלה על מלך חזקיהו לקיים מה שנאמר [ג]כעת הראשון הקל ארצה זבולון וגו'. א"ר יוסי טעות גדולה טעה סנחריב שנאמר [ד]אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב, אותה שעה שלח תרתן לאשדוד ושטף עמונים ומואבים והערביים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר [ה]שלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, באותה שעה וישלח מלך אשור את וגו' רבשקה וגו'. [ו]הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו, ומה היא השמועה ששמע מה שנאמר וישמע אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא הסופר וכל סיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש נטל חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר [ז]יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה. יגיע מצרים זה פרעה מלך מצרים. וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש, וסבאים אנשי מדה אלו חיילות שלהם. עליך יעבורו זה ירושלים. ולך יהיו מושלמים לך. אחריך ילכו זה חזקיהו. בזיקים יעבורו זה (בכרה ומנקיה) [כרומנקיא*]. אליך ישתחוו ואליך יתפללו שהם מתנים שבחו של הקב"ה ואומרים אך בך אל ואין עוד אפס אלהים. בו ביום נסע סנחריב עשר מסעות [ח]בא על עית וגו'. [ט]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' כלם מלכים קושרי כתרים בראשיהם. לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו שלשה ימים. ר' יוסי אומר יום שלישי של חזקיהו הוא יום מפלתו של סנחריב ועמדה לו השמש כדרך שעמדה לו לאחז. בארבע לשבוע שהיא י"ח ליובל היתה מפלתו של סנחריב שנאמר [י]וזה לך האות אכול השנה ספיח שעלו בפרק הפסח ולא הספיקו לזרוע ואכלו ספיחיהם, ובשנה השנית שחיס שגדעו הלגיונות האילנות. ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטלו ואכלו פרים מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא אותה שנה. אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שבאו עמו בקולרין וקבלו עליהם עול מלכות שמים שנאמר [יא]ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען, הלכו ובנו במה והקריבו קרבן לשם שמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא [יב]יהיה מזבח וגו'. בן עשרים וחמש שנה היה (חזקיהו) במלכו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלים. [יג]ר' נהוראי אומר הונא בעי קומי רב כל ההיא טיבותא עבד [הושע בן אלה] וכתיב עליו עלה שלמנאסר, אלא כל המתחיל במצוה ולא גמרה שלא אמר הכל יעלו לירושלים אלא אמר מי שרוצה לעלות יעלה שמט הקולר מצוארו ותלאו בצואר הצבור:

רלז עתה המבלעדי ה' עליתי (אל הארץ הזאת) [על המקום הזה] להשחיתו ה' אמר אלי עלה. [יד]אמר ריב"ל מאי דכתיב [טו]יען כי מאס העם הזה את מי השלוח, אמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדברין להון כמי שילוח דמנגדין בנייח ואתרעו ברצין ובן רמליהו [טז]לכן הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וחלף ביהודה שטף ועבר, וכי מאחר דברשות עבד מ"ט איענוש נביא כי אתנבי אעשרת השבטים אתנבי ואיהו יהיב דעתיה אכולה ארעא דישראל. בא נביא ואמר לו [יז]כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבלון מאי לא מועף א"ר אלעא בר ברכיה אין נמסר עיף בתורה ביד המציק לו. כעת הראשון הקל ארצה לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא כאחרונים שקבלו עליהם עול תורה ראוים הללו לעשות להם נס כנס דורכי הים וכעוברי הירדן אם חוזר בו מוטב ואם לאו אני עושה אותו גלילה בגוים. סנחריב *א"ר יוחנן יבא חזקיהו בעל שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות. חזקיהו דכתיב [יח]כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום. והאיכא חזקיה שחזקו יה, ד"א שחזק את ישראל לאביהם שבשמים. סנחריב דכתיב ביה [יט]תגלת פלאסר פלנאסר שלמנאסר פול סרגון (סרגין) אסנפר רבא ויקירא. והאיכא סנחריב שסיחתו ריב. ד"א שסח ונחר דברים כלפי מעלה, א"ר יוחנן מפני מה זכה אותו רשע לקרותו אסנפר רבא ויקירא מפני שלא ספר בגנותה של ארץ ישראל שנאמר עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. רב ושמואל חד אמר מלך פקח היה וחד אמר מלך טפש היה. מ"ד מלך פקח היה אמר אי אמינא להו עדיפא מארעייהו יאמרו לי קא משקרת. ומ"ד מלך טפש היה יאמרו א"כ מאי רבותך. להיכא אגלינהו, מר זוטרא אמר לאפריקי, ר' חנינא אמר להרי (שלג) [סלוג]. [כ]א"ר שמואל בר נחמני שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע בן נון אצלם. הרוצה לפנות יפנה. ולהשלים ישלים. לעשות מלחמה יעשה

ממ"ק ובמ"ק פז ישעיה יד : פח שם : פט שם ז : צ שם לג : צא סדר עולם : צב מלכים ב טו : צג שם : צד שם : צה שם טז : צו דברי הימים ב כח :
צז ישעיה ז : צח מלכים ב טז : צט שם טו : ק דה"ב כח : קא ישעיה ז : קב מלכים ב טו : קג שם יג : קד הושע י : קה עמוס ג :
קו שם ה : קז מלכים א טו : קח מלכים ב יז : קט הושע ה : קי מלכים ב יח : *שם יח : א דברים כט : ב מלכים ב יח : ג ישעיה ח : ד דברי הימים ב לב :
ה ישעיה טז : ו מלכים ב יט : ז ישעיה מה : *כרומנקיא כלי יד שחכרו בו את השבויים, והוא נ"י, ועי' נרום רבה פ"ס : ח ישעיה י : ט מ"ב יט : י ש"א ב :
יא ישעיה יט : יב שם : יג איכה רבתי : יד סנהדרין צד ועי' רש"י כל הענין : טו ישעיה ח : טז שם : יז שם : יח שם ט : יט עזרא ד : כ ויק"ר :

כמה שנים פרנס אלישע את ישראל מ"ט ליהושפט ועד עכשו הרי יותר מששים שנים: ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד. [נא]שנו רבותינו מי שנתחייב מיתה בבית דין לא היו קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שתי קברות היו מתוקנין בבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין, וכל כך למה לפי שאין קוברים רשע אצל צדיק שנאמר ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וגו'. אמר ליה אביי ודילמא לקיומי [נב]ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, אמר לו אי הכי היינו דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היכי משכחת לה, א"ר יוחנן שרפא את צרעת נעמן שהיא שקולה כמת, דכתיב [נג]אל נא תהי כמת (שאר קיטעא כתוב בתהלים ברמז תש"ה): ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי. [נד]א"ר חמא בר חנינא גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן שנאמר ויהי הם קוברים וגו'. [נה]מילתא דרבי אליעזר עבידא פליגא דאמר רבי עזריה תרע לך כח הצדקה משלום בן תקוה שהיה מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום, ומה היה עושה היה ממלא חמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות זה שרתה עליו שכינה שנאמר [נו]וילך חלקיהו הכהן ואליקים אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה, ולמפרע נקרא שמו סחרה על שם [נז]כי טוב סחרה, וכשמת בעלה חסרה אותה צדקת את בעלה ויצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקוה וראו החיל שבא עליהם וישליכו את האיש בקבר אלישע וחיה ואח"כ הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן שלום:

יד [נח]בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציהו בן יואש מלך יהודה, בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנים מלך בירושלים, בשנת (י"ב) [י"ד] לאמציה אז הכה את אדום בגי המלח עשרת אלפים ואת אמציה מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל בבית שמש וחזר לשומרון. בו בפרק מת יואש ויחי אמציה בן יהואש מלך יהודה אחרי מות יהואש וגו' חמש עשרה שנה, [נט]ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר וגו': החוח אשר בלבנון [ס]זה חמור, שלח אל הארז זה יעקב, תנה את בתך לבני [סא]שכם בני חשקה נפשו בבתכם, ותעבור חית השדה אשר בלבנון זה שמעון ולוי, ותרמוס את החוח [סב]ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב:

רלד [סג]ויהי אחרי בא אמציהו וגו'. [סד]זה שאמר הכתוב [סה]איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת, א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אמר הקב"ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק וזבח וקטר לאלהיהם שנאמר [סו]ויזבח לאלהי דמשק, ושחקתי עם אמציה ונתתי מלכי ארם בידו, הביא אלהיהם והשתחוה להם שנאמר [סז]ויהי אחרי בא אמציהו מהכות את האדומים וגו', היינו דאמרי אינשי חדי ליה למר ולא ידע בכי ליה למר ולא ידע ווי לדין דלא ידע בין טב לביש. [סח]בן ט"ז שנה עוזיה במלכו ונ"ב שנה מלך בירושלים ובימי דרשו ה' הצליחו אלהים ומה היא ההצלחה שהצליחו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה ומה ת"ל אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בימי אבותיו. ד"א מה יורם ואחזיהו ויותם מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים. כך אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים. עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בימי אביו שנה שנאמר [ע]וישכב יהואש עם אבותיו (וכתיב) וירבעם ישב על כסאו, בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עוזיהו אפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחת. אלא שמלך מלכות מנוגעת, וכן הוא אומר [עא]ויהי עוזיהו המלך מצורע עד יום מותו ויותם בנו על בית המלך שופט, ואומר [עב]כלם נתיחסו בימי יותם ובימי ירבעם בן יואש אפשר לומר כן אלא כל כ"ה שנה שהיה עוזיהו מצורע יותם בנו על בית המלך [עג]שופט: [עד]והצרעת זרחה במצחו [עה]והלא דברים ק"ו ומה עוזיהו המלך שלא נתכוון לגדולה בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד קונו כך נענש המתכוין ליטול לו גדולה ולא בשביל קונו עאכ"ו. ועוד ק"ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח ולא למעט פריה ורביה אלא לרבות ובינה לבין עצמה כך נענשה, המתכוין לדבר בחברו לגנאי ולא לשבח למעט פריה ורביה בינו ובין אחרים עאכ"ו. הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת וגו' כדבר ה' וגו' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי, [עו]אמר רב נחמן בר יצחק כדבר ה' וגו' אשר דבר ביד עבדו שהפך לנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה לטובה: ולא דבר ה' למחות את שם ישראל [עז]אין הקב"ה מבקש (שימות) [שיפסל] אחד מישראל, ראה מה כתיב [עח]ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני וגו' ומה על בן נכר לא אמרתי לפוסלו בני עאכ"ו. הגבעונים שהיו גרים גרורים ומיראה נתגיירו קבלתי אותם ועל שבקש שאול להזדווג להם והרג מהם הרגתי אותו, ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים רעב בשבילו ולבני אני פוסל הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים:

יז [עט]מה נשתנה הושע בן אלה שגלו עשרת השבטים בימיו, אלא עד עכשו היתה עבודת אלילים קשורה ביחיד וקשה לפני הקב"ה להגלות את הצבור בעון יחיד, כיון שבא הושע בן אלה וביטל כל המשמרות כלן ואמר כל מי שיעלה לירושלים יעלה ולא אמר הכל יעלו לירושלים, עליו הוא אומר ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, עליו עלה שלמנאסר, מפני ששמט קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים, מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו וקובר אשתו ושני בניו: ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי (וביד) כל חוזה. נביאי כתיב רבי ור' נתן, רבי אומר נביא אחד שחרית ונביא אחד בין הערבים. ור' נתן אומר שני נביאים שחרית ושני נביאים בין הערבים. א"ר יעקב מכפר חנן תשעים שנה עשה הקב"ה משלח בישראל כמנין ויעד: [פ]ויהי בתחלת שבתם שם וגו' וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הורגים בהם. שלחו ואמרו אדוננו המלך הארץ ששלחתנו עליה אינה מקבלת אותנו והנה נשארנו מעט מהרבה, שלח המלך וקרא לזקני ישראל אמר להם כל השנים הללו שחייתם בארצכם לא שכלה אתכם חית השדה ועכשו אינה מקבלת עבדי, אמרו דבר של עצה אולי יחזירם לארצם, א"ל אדוננו המלך הארץ אינה מקבלת נכרי שלא נימול ושאינו קורא בתורה, א"ל תנו לי מכם שנים וילכו וימולו אותם וילמדו אותם תורה ודבר המלך אין להשיב, ושלחו *את ר' דוסתאי בן ינאי ואת רבי סבא והיו מלמדים אותם ספר תורה בכתב נוטריקון והגוים האלה היו הולכים בחקות התורה ובחקות אלהיהם שנאמר ואת אלהיהם היו עובדים. ועלה עזרא מבבל וזרובבל בן שאלתיאל ובאו עליהם השמרונים ק"פ אלף התחילו בונים בהיכל °באדין קמו זרובבל בן שאלתיאל, וכי שמרונים היו והלא כותיים היו אלא על שם העיר נקראו שומרונים ואז נדו את הכותיים ושלא יגייר אדם מהם. ועוד שבקשו להרוג את נחמיה במרמה שנאמר [פ]לכו ונועצה יחדו עד שבטלו מלאכת ה' שתי שנים והות בטילא וגו', מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה' והביאו שלש מאות כהנים ושלש מאות תינוקות ושלש מאות ספרי תורות בידם ושלש מאות כהנים ושופרות בידם והיו תוקעין והלוים משוררין ומזמרין ונדו את הכותיים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחרם בית דין התחתון ובחרם ב"ד העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי, מכאן אמרו כל האוכל פת כותי כאלו אוכל בשר חזיר, ואל יגייר אדם מישראל כותי ואל יהא להם חלק בתחיית המתים וחלק ונחלה וזכרון בישראל ושלחו את החרם אצל ישראל שבבבל והם הוסיפו עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם על חרם שנאמר [פא]ואלהא די שכין שמיה תמן וגו': ואנשי בבל עשו את סכות בנת, [פב]א"ר יהודה אנשי בבל עשו את סכות בנות ומאי ניהו תרנגולת. אנשי (נות) [כותא] עשו נרגל ומאי ניהו תרנגול. אנשי חמת עשו את אשימא ומאי נינהו [פג]ברחא קרחא. העוים עשו את נבחן ואת תרתן ומאן נינהו כלב וחמור, והספרוים שורפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך ומאי נינהו הפרד והסוס. אדרמלך דאדר ליה למריה בטעינא. ענמלך דעני ליה למריה בקרבא. אף חזקיהו מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא שסכתו אמו סלמנדרא:

יח וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה. [פד]העיד ר' יהושע לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו א"ל מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר, דרש להם מקרא זה, וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן, אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע"א שבעולם אסא ויהושפט בערום, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו, ואמרי לה שאין מזחיחין אותו, ואמרי לה שאין מזניחין אותו:

רלה [פה]אחר הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ירושלם [פו]האי דישנא להאי פרדשנא, אמר רבינא מאי אחר הדברים

ממ"ק ובמ"ק נא סנהדרין מז : נב מלכים ב ב : נג במדבר יב : נד חולין ז : נה מדרש : נו מלכים ב כב : נז משלי ג : נח סדר עולם : נט דה"ב כה : ס ב"ר פ' פ : סא בראשית לד : סב שם לט : סג דה"ב כה : סד סנהדרין קג : סה משלי כט : סו דה"ב כח : סז שם כה : סח סדר עולם, דה"ב כו : ע מלכים ב יג : עא דה"ב כו : עב דה"א ה : עג ספרי : עד דה"ב כו : עה יבמות צח : עו תנחומא : עז ישעיה נז : עח תנא דבי אליהו. עט פר"א פרק ל"ח : *עי' בביאור כרד"ל שם, ועי' ביוחסין ובסדר הדורות : °עזרא ה : פ נחמיה ו : פא עזרא ו : פב סנהדרין סג : פג קרחא ברחא עז, כרחא קרו כל אתן וסעו קרי ליה קרחא על שאין לו נמר כל כך : פד חולין ו : פה דברי הימים ב לב : פו סנהדרין לד, וכי מביאים דורון זה לאדון כזה וכו' (רש"י).

כלי מלחמות שעשה יורם בן אחאב שנאמר ויאמר לא תכה וגו׳. ויכרה להם כרה גדולה אין כרה אלא לשון שלום כאדם שאומר לחברו שלום עליך [יא]כירי כירי: ויהי רעב גדול בשומרון, רעב שהיה בימי אלישע רעב של מהומה היתה שנאמר עד (כי היה) [היות] ראש חמור בשמונים כסף (שאר קיטעא כתוב בשמואל בפסוק ויהי רעב בימי דוד ברמז קנ״ד): ויאמר לה המלך מה לך ותאמר האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך ונאכלנו, מי שהוא שומע סבור שהטמינה אותו א״ר יוחנן שחוט ומבושל היה, תני את בנך ונשחטנו אין כתיב כאן אלא ונאכלנו מכלל שהיה שחוט ומבושל, וכן בירושלים [יב]ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן:

ז ויאמר הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל, מכאן שמדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה, וכן שנו רבותינו [יג]אלו שאין להם חלק לעוה״ב האומר אין תחיית המתים מן התורה, הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים: וארבעה אנשים היו מצורעים זה גחזי ושלשת בניו: אם אמרנו נבוא העיר, [יד]שנו רבותינו רעב בעיר פזר רגליך שנא׳ [טו]ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה, ואומר אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם. מאי ואומר, וכי תימא ה״מ היכא דליכא סכנת נפשות אבל היכא דאיכא סכנת נפשות לא, ת״ש לכו ונפלה אל מחנה ארם:

ח כי קרא ה׳ לרעב, [טז]א״ר יוחנן שלשה דברים הקב״ה קורא אותם בעצמו, ואלו הם רעב ושובע ופרנס. רעב כי קרא ה׳ לרעב. שובע [יז]וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. פרנס דכתיב [יח]ראו קרא ה׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. וגם בא אל הארץ שבע שנים. [יט]א״ל רב נחמן לרב יצחק בהנך שבע שנים מאי אכול, א״ל הכי א״ר יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתיהם. שניה אכלו מה שבשדות. שלישית בשר בהמה טהורה. רביעית בשר בהמה טמאה. חמישית בשר שקצים ורמשים. ששית בשר בניהם ובנותיהם. שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר [כ]איש בשר זרועו יאכלו. וזה בנה אשר החיה אלישע [כא]מפני מה נענש גחזי מפני שקרא לרבו בשמו:

רלב ויהי הוא מספר למלך (ישראל) את אשר החיה את המת, [כב]א״ר לוי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב״ה חפץ בקלוסו של רשע. בתורה מנין דכתיב [כג]ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא. בנביאים דכתיב ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת וגו׳ זאת האשה וזה בנה וכי לאחורי תרעא הוו קאי, רבנן אמרין אפילו הם בסוף העולם הטיסן הקב״ה והביאו שלא יהא אותו רשע מספר בנפלאותיו של הקב״ה. בכתובים דכתיב [כד]ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך:

ט [כה]תנא דבי אליהו עשה אדם מצוה גזרו עליו טובה עד ארבע דורות כיהוא בן נמשי שנאמר [כו]יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים וגו׳ אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם כיון שבא לידי גדולה קלקל במעשיו עליו הוא אומר [כז]וישמן ישורון ויבעט. בא יהואחז בנו ועשה תשובה אחריו צדיק וטוב לו, לא עשה תשובה רשע וטוב לו. בא יהואש בן יהואחז בן יהוא אחריו עשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע וטוב לו. כתיב [כח]ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל וגו׳. וכי מה טיבו של ירבעם והרי עובד ע״א היה, אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס שנאמר [כט]וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם וגו׳ מיד גער בו בנזיפה אמר לו חס ושלום שנתנבא אותה נבואה ואם נתנבא מן השמים היה, באותה שעה אמר הקב״ה דור עובד אלילים וראש דור ע״א והארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה תנו אותה בידו של זה שלא קבל לשון הרע. אמרו מה שלא מסר ביד יהושע בן נון וביד דוד מלך ישראל מסרוהו בידו שנאמר [ל]הוא השיב את גבול ישראל וגו׳. בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא אחריו עשה תשובה צדיק וטוב לו לא עשה תשובה כו׳, וכן במדה זו בכל משפחות האדמה בין בישראל בין באומות העולם. [לא]גמילות חסדים אנו למדים מאיזבל כי ביתה היה סמוך לשוק וכל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מתוך ביתה ומכה בכפיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשרה צעדות. וכל חתן שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מפתח ביתה ומסלסלת בכפי ידיה ומהלכת עשרה צעדות, ונתנבא עליה אליהו זכור לטוב הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל והאברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבים וניתנו לקבורה שנאמר וילכו לקברה וגו׳. ויאמר לאשר על המלתחה. [לב]א״ר אחא בר יעקב דבר הנמלל ונמתח ביד:

י ולאחאב שבעים בנים בשומרון. [לג]זש״ה [לד]ה׳ שמעתי שמעך יראתי. [לה]אברהם עשה רצונך נתת לו בן למאה שנה, אחאב עובד אלילים הוליד שבעים בנים. שרה עשתה רצונך נתת לה בן לתשעים שנה, (ג) איזבל בת כומרים הולידה שבעים בנים. וכשם שהיו לו שבעים בנים בשומרון כך היו לה ביזרעאל וכל אחד ואחד היו לו פלטין של קיץ ופלטין של חורף, הדא הוא דכתיב [לו]והכיתי את בית החורף על בית הקיץ. וישימוהו למחראות קורין אותו לשבח למוצאות, ר׳ יהושע בן קרחה אומר למחראות כשמה מפני שהוא גנאי לע״א: ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות. ומי אמר לו נבואה זו יונה בן אמיתי. יהוא מלך על ישראל עשרים ושמונה שנה וכתיב ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה׳ מאי גרמא ליה, אמר אביי ברית כרותה לשפתים שאמר אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה. רב אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה:

יא ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה. א״ר יהודה אמר רב אלמלי לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ועתליה אם אחזיה וגו׳ הכא אשתייר יואש והתם אשתייר אביתר. ותקח יהושבע בת המלך וגו׳ את יואש. עליו הכתוב אומר [לז]כי יצפנני בסוכה ביום רעה וגו׳:

רלג ויוציא את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות, [לח]נזר כלילא, עדות א״ר יהודה אמר רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל מי שאינו ראוי למלכות אינו הולמתו, אמר דוד [לט]זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי בשכר שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות, מאי עדותיה, אמר ר׳ יהושע בן לוי שהיתה מניחה במקום תפילין והולמתו. והא בעי אנוחי תפילין, א״ר שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח בו שני תפילין. *ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך, א״ר יהודה אמר רב שבקש להולמו ולא הולמתו:

יב בן שבע שנים יהואש במלכו וגו׳ וארבעים שנה מלך בירושלים. [מ]בשנת כ״ג ליואש בדק את הבית הרי קנ״ה שנים משבנאו שלמה עד שבדקו יואש. ויעש יהואש הישר בעיני ה׳ כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן [מא]ויזקן יהוידע וישבע ימים וגו׳ כי עשה טובה בישראל, משנולדה קללה בימי שלמה נולד יהוידע המתקן [מב]רבי אלעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון. ר׳ שמואל בר נחמן אמר בתאים היה טמון. א״ר נראין דברי ר׳ אלעזר בימות החמה ודברי ר׳ שמואל בימות הגשמים, אמר דוד [מג]כי אתה תאיר נרי ביהושבע, וה׳ אלהי יגיה חשכי ביהוידע: אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף. [מד]בעי מניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית צרכי מזבח נינהו ומקדשי בדק הבית עושין אותו או צורך קרבן נינהו ומתרומת הלשכה היו נעשין, א״ל אין נעשין אלא מתרומת הלשכה. איתיביה [מה]וככלותם הביאו לפני המלך (ולפני) ויהוידע הכהן את שאר הכסף (הנמצא בית ה׳) ויעשהו כלים לבית ה׳, א״ל דאקרייך כתובי לא אקרייך נביאי אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף מזמרות מזרקות וגו׳ וחזקו בו את בית ה׳. א״ה קשו קראי אהדדי. לא קשיא כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו, וכי גבו והותירו מאי הוי, א״ר אבהו לב בית דין מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהיו לכלי שרת, דבי רבי ישמעאל תנא כלי שרת היו באים מתרומת הלשכה שנאמר את (שאר) הכסף אי זו הוא כסף שיש לו שירים הוי אומר זו תרומת הלשכה:

יג ואלישע חלה את חליו. [מו]שנו רבותינו שלשה חלאים חלה אלישע אחד שגירה דובים בתינוקות ואחד שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד שמת בו שנאמר ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו, ועד אלישע לא הוה איניש דחליש ואתפח עד דאתא אלישע ובעא רחמי. ועד אברהם לא הוה זקנה מי שרואה אברהם סבור שהוא יצחק ומי שרואה יצחק סבור שהוא אברהם עד דבעא אברהם רחמי שנאמר [מז]ואברהם זקן בא בימים, ועד יעקב לא הוה חולשא אמר יעקב היאך אדם מישב ומצוה את בניו, בעא רחמי והוה חולשא שנאמר [מח]ויאמר ליוסף הנה אביך חולה: וימת אלישע ויקברוהו, [נ]היא שנת עשירי ליהואש, מכאן אתה מחשב כמה

כמ״ק ובמ״ק יא כירי בל״י אדון: יב איכה ד: יג סנהדרין נא: יד ב״ק ס: טו בראשית יב: טז ברכות מ: יז יחזקאל לו: יח שמות לא: יט תענית ה ע: כ ישעיה ט: כא סנהדרין ק: כב ויקרא רבה: כג ויקרא יג: כד תהלים נ: כה תנא דבי אליהו: כו מלכים ב י: כז דברים לב: כח מ״ב יד: כט עמוס ז: ל מלכים ב יד: לא פרקי רבי אליעזר: לב מגילה ו: לג מדרש: לד חבקוק ג: לה סדר עולם: לו עמוס ג: לז תהלים כז: לח ע״ז מד: לט תהלים קיט: *מלכים א א: מ סדר עולם: מא דה״ב כד: מב מדרש שוחר טוב: מג תהלים יח: מד כתובות קו: מה דה״ב כד: מו סנהדרין קז: מז בראשית כד: מח בראשית מח: מט בס מח: נ סדר עולם:

זית רענן (ג) איזבל וכו׳ הולידה שבעים בנים, קשה הלא אחאב מלך כ״ב שנה ובקרא משמע שלקח איזבל אחר שמלך ואיך אפשר שהולידה לו שבעים בנים ופשטא דקרא משמע שהיה לו נשים הרבה ולכן היה לו הרבה בנים, וי״ל שהמדרש ס״ל שבני בנים היו והם כבנים וצ״ע: משנולדה קללה, אפשר דהיינו כשנשא בת פרעה:

לאקבולי, אמר רבא לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה הא דלא אזיל ואתי ביומיה. ויגש גיחזי להדפה [סו]מלמד שאחזה בהוד יפיה: ויצא אחד (מן) [אל] השדה ללקט אורות, מאי אורות, תנא משום ר' מאיר זה [סז]גרגיר, א"ר יוחנן מפני מה נקרא שמו אורות מפני שמאיר את העינים. [סח]א"ר הונא המוצא גרגיר בשוק אם יבא לאכלו אוכלו ואם לאו מוללו ומעבירו על גבי עיניו. א"ר ששת גרגרא אף לדידי* מעלי:

רכט ואיש בא מבעל שלישה, [סט]תניא היה ר' מאיר אומר אין קלה בארץ ישראל לבכר יותר מבעל שליש אעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד, ושמא תאמר חטים ת"ל שעורים, ושמא תאמר לפני העומר ת"ל [תן לעם] ויאכלו אחר העומר היה, אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומפני מה לא עברה אלישע מפני ששנת בצורת היתה והכל רצים לבית הגרנות. ויבא לאיש האלהים לחם בכורים [ע]וכי אלישע אוכל בכורים היה, אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים, ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש, מאי לפני מאה איש אילימא כלהו לפני מאה איש בשנת בצורת טובא הוו, אלא דכל חדא וחדא לפני מאה איש. בשני דרב יוסף הוה [עא]ריתחא בעלמא אמרו ליה ליבעי מר רחמי, א"ל השתא אלישע דכי הוו מפטרי רבנן מקמיה הוו פיישו תרי אלפא ומאתן רבנן, בעידן ריתחא לא הוה בעי רחמי ואנא איבעי רחמי, כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב הוו פיישי אלפא ומאתן מבי רב הונא תמני מאה. ר' הונא הוה דריש בתליסר אמוראי כי הוו קיימי רבנן מקמיה הוו מנפצי גלימייהו וסליק אבקא וכסי ליומא ואמרי במערבא קמה לי' מהיבתא דהונא בבלאה. מבי רבה ורב יוסף ארבע מאה וקרו נפשייהו יתמי, מבי אביי ורבא ורב פפא ורב אשי מאתן וקרו נפשייהו יתמי דיתמי. לחם שעורים וכרמל בצקלונו, כרמל רך ומלא, בצקלונו בא ויצק לנו ואכלנו [עב]דבי ר' ישמעאל תאנא כרמל כר מלא:

ה והאיש היה גבור חיל מצורע. [עג]ולמה נצטרע בשביל ששבה מארץ ישראל נערה קטנה, וכן אתה מוצא לעתיד לבא [עד]וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים וגו' המק בשרו וגו' על ידי מה על ידי שנתגאו בישראל שנאמר [עה]אשר צבאו על ירושלים, וכן אתה מוצא שהקב"ה נפרע מאומה הרשעה שנאמר [עו]מדוע נסחף אביריך ואין נסחף אלא לשון צרעת שנאמר [עז]ולשאת ולספחת: הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל (הארצות) [הארץ] כי אם בישראל, [עח]יתרו אמר [עט]כי גדול ה' מכל האלהים אמרו שלא הניח יתרו ע"א בעולם שלא עבדה לכך אמר מכל האלהים. ורחב אמרה [פ]כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל, ונעמן הודה בדבר יותר מהם שנאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל. לדבר הזה יסלח ה' לעבדך, [פא]בעו מניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או אינו מצווה, אמר אביי ת"ש שבע מצות נצטוו בני נח ואם איתא תמני הויין. א"ל רבא אינהו וכל אביזרייהו, מאי הוי עלה, א"ר אדא בר אהבה אמרי בי רב כתיב לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבא אדוני וגו' וכתיב ויאמר לו לך לשלום ואם איתא לא לימא ליה. ודילמא הא בצנעה הא בפרהסיא: חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי (מידו) [מאתו] מאומה [פב]אמר הקב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מוטו אתה נוטל שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך: כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות, [פג]ומי שקל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקל, א"ר יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה שרצים, א"ל רשע הגיע עת ליטול שכר שמונה שרצים וצרעת נעמן תדבק לך, חזא דהוה פרחא צרעת עלוי רישיה:

רל [פד]אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן על שבעה דברים נגעים באים, על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גלוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין. על לשון הרע דכתיב [פה]מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. על שפיכות דמים דכתיב *ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע, על שבועת שוא דכתיב וצרעת נעמן תדבק בך. על גלוי עריות דכתיב [פו]וינגע ה' את פרעה. על גסות הרוח דכתיב [פז]וכחזקתו גבה לבו עד להשחית. על הגזל דכתיב [פח]וצוה הכהן ופנו את הבית. [צ]תאנא הוא כנס מה שאינו שלו יבא הכהן ויפזר את ממונו. על צרות העין דכתיב [צא]ובא אשר לו הבית, תאנא דבי ר' ישמעאל מי שמייחד ביתו לו: ויצא מלפניו מצורע כשלג, שנו רבותינו לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו. וילך אלישע דמשק א"ר יוחנן שהלך להחזירו לגחזי בתשובה ולא חזר א"ל כך מקובלני ממך כל מי שחטא והחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. מאי עבד, אי בעית אימא [צב]אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידה בין הארץ לרקיע. ואי בעית אימא שם חקק לה אפומה והיתה מכרזת אנכי ולא יהיה לך, ואי בעית אימא רבנן דחה מקמיה דכתיב ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו, מכלל דעד האידנא לא הוה דחוק. תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת:

רלא ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלוני אלמוני תחנותי, [צג]מלמד שעשו [צד]פטשין לומר כשיבאו ישראל להלחם יפלו לתוך הפטשין. וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים ואין הקב"ה עושה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כיון שעברו ישראל פעם ראשונה ושניה ולא נפלו הרגיש מלך ארם ויאמר לעבדיו הלא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל ויאמר אחד מעבדיו לא וגו' כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך ויאמר לכו וראו איפה הוא וגו' וישלח שמה סוסים ורכב, מיד עמד נער אלישע בלילה וראה סוסים ורכב שהקיפו את העיר ויצעק ויאמר אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם, מיד נתפלל אלישע לשמו של הקב"ה שנאמר ויאמר (אלישע) ה' פקח נא את עיניו (הנער) ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע, מיד עמד אלישע וקלל את הארמים. ויאמר הך נא את הגוי הזה בסנורים ויכם בסנורים כדבר אלישע ולא הזכיר את השם וכשחזר והתפלל עליהם שיפקחו עיניהם אמר ה' פקח נא, הוי שאין שמו של הקדוש ב"ה נזכר על הרעה:

רלא ויאמר אלישע ה' פקח (נא) את עיני אלה, [צה]זש"ה [צו]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע א"ר יוחנן אין אתה גורר אחר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך. ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן אמר אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה דכתיב [צז]ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא קרא לילה, וכן אתה מוצא כשברך אדם וחוה הזכיר שמו עליהם, שנאמר [צח]ויברך אותם אלהים, וכשקללם לא הזכיר שמו עליהם שנאמר [צט]ולאדם אמר, אל האשה אמר, וא"ת אל הנחש הזכיר שמו כך שנו רבותינו על שלשה דברים הזכיר שמו אע"פ שהוא לרעה, על המסית הוא הנחש שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים. ועל העובר על דברי חכמים שנאמר [ק]כה אמר ה' ארור האיש אשר לא ישמע. ועל העושה בטחונו בשר ודם שנאמר [קא]ארור הגבר אשר יבטח באדם. וכן אתה מוצא בנח כשברך את בניו שנאמר [קב]ברוך ה' אלהי שם יפת אלהים ליפת אבל כשקלל את כנען ויאמר ארור כנען. וכן אתה מוצא באלישע דכתיב ויאמר אלישע ה' פקח (נא) את עיני אלה, וכשקלל אותם אמר הך נא את הגוי הזה בסנורים ולא הזכיר את השם, וכן אתה מוצא כשהחריב את ירושלים א"ל הקב"ה לגבריאל מלא חפניך גחלי אש שלח את הרעה ע"י מלאך אבל לעתיד לבא הטובה עושה ע"י עצמו שנאמר [א]וזרקתי עליכם מים טהורים. וכן ישראל חלק להם הקב"ה כבוד ולא הזכירן ברעה, כשבא אצל הקרבנות אומר [ב]אדם כי יקריב מכם, אבל כשבא להזהיר על הנגעים כתיב [ג]אדם כי יהיה בעור בשרו ולא כתיב מכם. וכן בכל מקום חוץ משני דברים שהקב"ה מייחד שמו עליהם, ואלו הם [ד]וישקוד ה' על הרעה כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' על הרעה אלא צדקה עשה הקב"ה שהקדים והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבבל ועשו תרביץ לתורה שאלולא כן היתה התורה משתכחת מישראל. ועוד עשה צדקה שהגלה אותם בקיץ ולא מתו בצנה, כיצד בטבת היו ראוים לגלות מירושלים שכה"א [ה]בן אדם כתוב לך את שם היום וגו' והמתין להם עד הקיץ הוא שהנביא אומר [ו]אסוף אסיפם נאם ה' ואין אסוף אלא גלות שנאמר [ז]אסוף אאסוף וגו'. והשניה [ח]ויאמר ה' אלי עבור (לפני) [בתוך] העיר (שאר קיטעא כתוב ביחזקאל ברמז ש"נ): ויכרה להם כרה גדולה [ט]הרי הוא אומר [י]טובה חכמה מכלי קרב גדולה [יא]פסקין שעשה אלישע יותר מכל כלי

ממ"ק ובמ"ק סו נדכות י: סז גרגיר הוא שם למה ידוע: סח יומא יח: *לדידי פסוק סומא: סט סנהדרין יב: ע כתובות קה: עא ריתחא כעס המקום פסוק
רעב בעולם: עב מנחות סו: עג תנחומא: עד זכריה יד: עה שם: עו ירמיה מו: עז ויקרא יד: עח מכילתא: עט שמות יח:
פ יהושע ב: פא סנהדרין עד: פב סוטה מז: פג שם: פד ערכין יז: פה תהלים יא: *שמואל ב ג: פו בראשית יב: פז דה"ב כו: פח ויקרא יד:
צ סוטה מז, סנהדרין קז: צא ויקרא יד: צב אבן שואבת שמגבהת המתכת מן הארץ ומעמידה באויר בלא נגיעה הוא שקורין (מגניט"א): צג תנחומא:
צד פטשין תפירות: צה תנחומא: צו תהלים ה: צז בראשית א: צח שם: צט שם ג: ק ירמיה יז: קא שם יז: קב בראשית ט: א יחזקאל לו: ב ויקרא א:
ג שם יג: ד דניאל ט: ה יחזקאל כד: ו ירמיה ח: ז מיכה ב: ח יחזקאל ט: ט תנדב"א: י קהלת ט: יא פסקין פסק דין, ואולי צ"ל פסטיי לבלא שומרים:

א"ר חנינא בשביל ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב לקלל את ישראל הוב[ק]עו מהם ארבעים ושנים ילדים. איני והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה שבשכר שהקריב בלק מלך מואב ארבעים ושנים קרבנות זכה ויצאה ממנו רות שיצא ממנה שלמה שכתוב בו [לג]אלף עולות יעלה שלמה וא"ר חנינא רות בתו של עגלון מלך מואב בן בנו של בלק היתה, תאותו מיהא לקללה היתה:

ג ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. [לד]א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנאמר אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר אלא יצק הא למדת שגדולה שמושה יותר מלמודה. (וילך יהושפט ומלך ישראל) [וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט] ומלך אדום [לה]ולמה לא נאמר כאן ביהושפט מלך, להודיע ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כהדיוט. וי"א שנגזרה גזירה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה: כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך. [לו]אר"ש בן יוחאי אסור לאדם להסתכל בדמות אדם רשע שנאמר אם אביט אליך ואם אראך. רבי אלעזר אומר עיניו כהות שנאמר [לז]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו משום דאסתכל ביה בעשו, וכתיב [לח]שאת פני רשע לא טוב. [לט]אמר ר"ש בן לוי כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת מנא לן ממשה שנאמר [מ]ויקצוף משה על פקודי החיל, וכתיב [מא]ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' מכלל דמשה איעלם מניה. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת מאלישע שנאמר כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא וגו' וכתיב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' מלמד שאין השכינה שורה לא מתוך שיחה ודברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו'. אמר רב יהודה אמר רב וכן לדבר הלכה. אמר רב וכן לחלום טוב. איני והא אמר רב גידל אמר רב כל תלמיד שיושב לפני רבו ואין שפתיו נוטפות מר תכוינה שנאמר [מב]שפתותיו שושנים נוטפות מר עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים. לא קשיא הא ברבה הא בתלמידא. ואי בעית אימא הא והא ברבה, ולא קשיא הא מקמי דפתח הא לבתר דפתח. כי הא דרבא מקמי דפתח בשמעתא אמר להו לרבנן מילתא דבדיחותא כי היכי דליפתח ליבייהו, לבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא: כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים גבים, בא אלישע ועשה את היבשה ים. והכיתם (את) כל עיר מבצר וגו' וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו [מג]א"ל והא כתיב [מד]לא תשחית את עצה, אלא על שאר אומות צוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה', וכן הוא אומר [מה]צרור את המדינים, וכתיב [מו]לא תדרוש שלומם וטובתם:

ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה, [מז]רב ושמואל חד אמר לשם שמים וחד אמר לשם ע"ז. בשלמא למ"ד לשם שמים היינו דכתיב ויהי קצף גדול על ישראל. אלא למ"ד לשם ע"ז מאי ויהי קצף גדול על ישראל, כי הא דריב"ל דריב"ל רמי כתיב [מח]וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם וכתיב [מט]וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, אלא כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם. ויסעו מעליו וישובו לארץ א"ר חנינא בר פפא באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה: ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר, [נ]ר' אבא בר כהנא אמר [נא]פרובטא, מה עשה כנס כל איסטרולוגין שלו אמר לון לית אתון אמרין לי דאנא עבד קרבא עם כל אומיא ונצח להון והא אלין יהודאין אינון נצחין לי. אמרין ליה הכל בזכות חד סבא דהוה להון, אמר להון מאן ההוא סבא, אמרין ליה אברהם, אמר להון ומה הוה עסקיה, אמרין ליה חד בר יחידאי הוה ליה למאה שנין וקרביה לקמי קוב"ה אי לאו דמחא בידיה. אמר ועל דלא קרביה מתעביד להו נסין אילו קרביה עאכ"ו וכה בר יחידאי אית ליה להוא גברא דעתיד למלוך תחותוי הוא אזיל ומקריב ליה דילמא מתעביד גם ליה נסין הה"ד ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה, החמה כתיב שהיה משתחוה לחמה, מה כתיב תמן ויהי קצף גדול על ישראל, אמר הקב"ה לישראל בני אומות העולם אין מכירין את כחי ומורדים בי אתם מכירין את כחי ומורדין בי:

רבה ד אמר רבי מנא אלולא זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל אבודין ת"ו באותה שעה שנאמר ואשה אחת מנשי בני הנביאים וגו': ויעמוד השמן [נב]שהוקיר ובאת לשאול לו אם תמכור אם לא תמכור, והברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר ואת ובניך תחיו בנותר עד שיחיו המתים: ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם, [נג]ר' יהושע בן קרחה אומר מכח הצדקה המתים עתידין להחיות, בא וראה מאלישע בן שפט שלא היתה אשה יכולה להסתכל בפניו שלא תמות והיה מהלך מהר אל הר וממערה למערה והלך לשונם וקבלתו שם אשה גדולה בכבוד גדול אחותה של אבישג השונמית אמו של עדו הנביא. אמרה האשה לבעלה הנה איש האלהים הזה אין אשה יכולה להסתכל בדמותו שלא תמות אלא נעשה נא עלית קיר קטנה וכל פעם שהוא עובר כאן יסור שמה אל העליה, ובנו והכינו והתקינו, ולאחר ימים היה עובר אל שונם ויסר אל העליה וישכב שמה, קרא לשונמית ולמה עמדה בפתח אלא שלא היתה יכולה להסתכל בפניו. אמר לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן, אמרה לו אדוני זקן מאד וחדל ממני ארח נשים אל תכזב בשפחתך, ר' זכריה אומר רצון יראיו יעשה והרת וילדה וגדל הנער ויצא לפוגת נפש לראות בקוצרים וקרהו אסון ומת שנאמר ויהי היום ויצא אל אביו אל הקוצרים וגו', הלכה אל הר הכרמל ונפלה לפני אלישע על פניה אמרה לו הלואי נשאר כלי ריקם אלא שנתמלא ונשפך אמר הנביא כל דבר הקב"ה מגיד לי וזה לא הגיד לי מיד לקח המשענת ונתן לגחזי ואמר לו אל תדבר בפיך כל דבר מאומה רע או טוב עד שתלך ותתן המשענת על פני הנער, וגחזי היה הדבר כשחוק בעיניו וכל אדם שהיה פוגע בו היה מדבר עמו ואומר לו התאמין שהמטה הזה מחיה את המתים לפיכך לא עלתה בידו, עד שהלך הוא בעצמו ונתן פיו על פיו והתחיל מתפלל לפני הקב"ה ואומר רבון העולמים כשם שעשית נסים על ידי אדוני אליהו והחיה את המת כן יחיה הנער הזה ויפקח הנער את עיניו:

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא [נד]א"ר יהודה בן פזי מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים תהיו ללמדך כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, ואית לן קריין סגיין [נה]אשה זונה וחללה וגו' וקדשתו כי את לחם וגו' [נו]איש איש אל כל שאר בשרו וכתיב [נז]ואמרת אליהם קדושים תהיו. ר' יהושע דסיכנין בש"ר לוי מייתי לה מן השונמית. [נח]ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא. א"ר יוסי בר חנינא מכאן שאשה מכרת באורחין יותר מן האיש. איש אלהים קדוש, מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא עבר זבוב על שלחנו, וחד אמר סדינין של פשתן היתה מצעת לו ולא ראתה עליהן קרי מעולם. קדוש הוא א"ר יוסי בר חנינא הוא קדוש ואין משרתו קדוש. עובר עלינו תמיד א"ר יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב תמידין: נעשה נא עלית קיר קטנה, רב ושמואל חד אמר עליה פרוצה היתה וקירוה, וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים, בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר, אלא למ"ד עליה היתה מאי קיר, שקירוה בתקרה ומעזיבה. בשלמא למ"ד עליה היינו דכתיב עלית, אלא למ"ד אכסדרה מאי עלית, מקום המעולה שבבית. ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה, אמר רבה א"ר יצחק כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, וכל שאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר [ס]ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, א"ר יוחנן כל מקום שהלך שם ביתו עמו: למועד הזה כעת חיה את חובקת בן, [סא]אותם מלאכים שבשרו את שרה אמרו [סב]למועד אשוב אליך, אבל אלישע לא אמר אשוב, המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אליך אבל אני שאני בשר ודם היום כאן ומחר בקבר בין חי בין מת כעת חיה את חובקת בו: ויאמר אל אביו ראשי ראשי [סג]א"ר מנא בקציר אונסא שכיח שכן חמה קופחת על ראשו של אדם הה"ד ויגדל הילד וגו' ויאמר אל אביו ראשי ראשי, ורבנן אמרין (ג) דרחשין שכיח: מדוע את הולכת אליו היום וכו', [סד]שנו רבותינו מעשה בר' אלעאי שהלך להקביל את פני ר' אליעזר רבו בלוד א"ל אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה ר' אליעזר אומר משבח אני את העצלנין שאינם יוצאים מבתיהם ברגל שנאמר [סה]ושמחת בחגך, איני והא א"ר יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מיחייב אינש לאקבולי

ממ"ק ובמ"ק לג מלכים א ג: לד ברכות ז: לה תנחומא: לו מגילה כח: לז בראשית כז: לח משלי יח: לט פסחים סו: מ במדבר לא: מא שם:
מב שה"ש ה: מג תנחומא: מד דברים כ: מה במדבר כה: מו דברים כג: מז סנהדרין לט: מח יחזקאל ה: מט שם יא: נ פסיקתא:
נא פרובטא לאן של כבשים: נב תנחומא: נג פרקי ר"א פרק ל"ג: נד ויקרא רבה: נה ויקרא כא: נו שם יח: נז שם יט: נט ברכות י: ס שמואל א ז:
סא ב"ר: סב בראשית יח: סג ירושלמי דיבמות: סד סוכה כז: סה דברים טז:

זית רענן (ב) רחשין, נחשים:

במלכו ושנה אחת מלך בירושלים. א"ר יוסי וכי אפשר (טז) לבן שיהא גדול מאביו (עשרים) [שתי] שנים, אלא כיון שנשא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזר על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב, וכה"א [כט]ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יורם, ובבואו יצא עם יהורם אל יהוא בן נמשי אשר משחו ה' להכרית את בית אחאב ונפלו שניהם זה עם זה, בו ביום בימי יהורם בן אחאב היה רעב גדול בשומרון שבע שנים ובהם בן הדד נלחם בישראל, בשנת ח' קלל את גחזי [ל]וילך אלישע דמשק ומשח את חזאל למלך על ארם ושלח את יונה בן אמתי ומשח את יהוא ברמות הגלעד:

מלכים ב

רכד א איש וגו' ואזור עור אזור במתניו. [א]ר' חנינא בן דוסא אומר אותו איל שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה. אפרו של איל הוא יסוד של מזבח הפנימי. גידים שלו היה לעשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בו. עורו הוא אזור עור במתניו של אליהו ז"ל. קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני שנאמר [ב]ויהי קול השופר. קרנו של ימין שהיא גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא שנאמר [ג]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'. איש האלהים תיקר נא נפשי וגו', [ד]אליהו אחד מעשרה בני אדם שנקראו איש האלהים (שאר קיטעא כתוב לעיל ברמז צ"א):

ב ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע. [ה]עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל שנאמר ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לוקח את אדניך מעל ראשך (הלכו ועמדו מרחוק ועברו את הירדן). יכול (מפני) שהם מועטין, ת"ל וחמשים איש מבני הנביאים וגו'. יכול הדיוטים, תלמוד לומר אדניך אדנינו לא נאמר אלא אדניך מלמד שהיו חכמים כאליהו, וכשנגנז אליהו נסתלקה מהם רוה"ק שנאמר ויאמרו אליו הנה נא יש את עבדיך חמשים (איש) [אנשים] בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך, אלא שנסתלקה מהם רוח הקדש, ומה תלמוד לומר עד בוש מלמד שנתבייש [אלישע] מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו: ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו. [ו]וכי בני נביאים היו והלא תלמידים היו, אלא מכאן לתלמידים שקרויים בנים. וכה"א [ז]ושננתם לבניך אלו תלמידיך. וכה"א ויצאו בני הנביאים אשר בית אל. וכשם שהתלמידים קרויים בנים כך הרב קרוי אב שנאמר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. וכן [ח]ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וגו' ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ויגשו בני הנביאים. [ט]ללמדך שאין לך עיר בארץ ישראל שלא היו בה נביאים, ומפני מה לא נתפרסמה נבואתן אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא נצרכה לדורות לא נכתבה: ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. [י]א"ר יוסי בר חוני בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. בנו משלמה דכתיב [יא]ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך. תלמידו מאלישע דכתיב ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, ואי בעית אימא מהכא [יב]ויסמוך את ידיו עליו: ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש, [יג]אמר רבי אילא ברבי ברכיה שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויים לישרף שנאמר הלך ודבר טעמא דאיכא דבור - הא ליכא דבור ראויין לישרף. איני והא כתיב [יד]אל תרגזו בדרך וא"ר אלעזר א"ל יוסף לאחיו אל תעסקו בדבר הלכה שמא ירגז עליכם הדרך, לא קשיא הא במגרס הא בעיוני. [טו]מפני מה זכה אליהו ז"ל שהחיה את המת, לפי שעשה רצונו של מקום והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחבקן ומנשקן. ותדע לך שהוא כן כשאמר לו רוה"ק [טז]ואת אלישע בן שפט תמשח וגו', וילך וימשח את אלישע וישלך אדרתו אליו. מיד הניח כל אשר לו ורץ אחריו שנאמר [יז]ויעזוב את הבקר, מיד הפקיר כל אשר לו וזרע כל השדה מלח (א) שנאמר וישב מאחריו וכו'. וילמדהו לא נאמר אלא וישרתהו מכאן אמרו גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, ואל יפטר אדם מחברו אלא בדבר הלכה כדי שיאמר יזכר איש פלוני לטובה שהלכה זו קבע בידי, שנאמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר ואין דבור אלא תורה שנאמר [יח]הלא כה דברי כאש. וכשנשתלח מלאך על אליהו ועל אלישע בא ומצאן עסוקים בד"ת ולא היה יכול לשלוט בהם שנאמר והנה רכב אש אלו ד"ת נביאים וכתובים. וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות, ומה תלמוד לומר ויפרידו בין שניהם מלמד שחזר לפני הקב"ה ואמר רבש"ע עשיתי לך קורת רוח בעולם די בזיון שבזיתי אותם ודחפתי אותם אחד לכאן ואחד לכאן שנאמר ויפרידו בין שניהם, מכאן אמרו שני בני אדם שמהלכים בדרך ועוסקים בתורה אין דבר רע שולט בהם שנאמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר:

רכה ויעל אליהו בסערה השמים, [יט]תנא ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר [כ]השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. והכתיב [כא]וירד ה' על הר סיני, למעלה מעשרה. והכתיב [כב]ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, למעלה מעשרה. והכתיב [כג]ומשה עלה אל האלהים, למטה מעשרה. והכתיב ויעל אליהו בסערה השמים, למטה מעשרה. והכתיב [כד]מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וא"ר תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו, דאשתרבב ליה לכסא עד עשרה ונקיט ביה: ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, אבי אבי זה אביו ואמו, רכב ישראל זה רבו שלמדו חכמה, מאי משמע, כדמתרגם ר' יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתכין ופרשין. ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים, ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהם שנים, אלא מלמד שקרועין ועומדין לשנים לעולם. ואלו קרעים שאין מתאחין על רבו שלמדו חכמה: ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב וגו' והמים רעים והארץ משכלת. [כה]מאי טיבותיה, א"ר חנן חן המקום על יושביו. א"ר יוחנן שלש חנות הן, חן מקום על יושביו, חן אשה על בעלה, חן מקח על מקחו:

רכו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח. [כו]ארשב"ג בא וראה כמה מופרשין דרכיו של מקום מדרכי בשר ודם, בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר מתקן את המר, הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס, והוא שנאמר [כז]וממכותיך ארפאך במה שהוא מכה בו הוא מרפא, שנאמר ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח, והלא מים מתוקים ויפים כשאדם נותן בהם מלח מיד הם מסריחין הא כיצד נותן דבר המחבל וכו'. כיוצא בו [כח]ויורהו ה' עץ וגו' ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה. ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך מר יותר מזית. ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ של [כט]הרדופני, אלא הא כיצד נותן דבר המחבל כו'. כיוצא בו [ל]ויאמר ישעיהו (ישאו) [קחו] דבלת תאנים וגו' והלא בשר חי כשאתה נותן עליו הבלת תאנים מיד הוא נסרח הא כיצד נותן דבר המחבל וכו': ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך, [לא]א"ר יוחנן משום ר' מאיר כל שאינו מלוה ומתלוה כאלו שופך דמים שאלמלי לווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים ואריות בתינוקות שנאמר ויעל משם באר שבע וגו' והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמר לו עלה קרח עלה קרח שהקרחת עלינו את המקום. מאי נערים קטנים, א"ר אלעזר נערים שמנוערין מן המצות, קטנים שהיו מקטני אמנה. תנא נערים ובזבזו עצמם כקטנים. מתקיף לה רב יוסף ודילמא על שם מקומם, מי לא כתיב [לב]וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה ואמר רבי פרת קטנה דמן נעורן, התם לא מפרש מקומן הכא מפרש מקומן:

ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה'. מה ראה, אמר רב ראה ממש כדתניא רשב"ג אומר כל מקום שנתנו בו חכמים עיניהם או מיתה או עוני. ושמואל אמר ראה שכלן נתעברה מהם אמן ביום הכפורים. ורבי יצחק נפחא אמר ראה להם בלורית כנכרים. ורבי יוחנן אמר ראה שלא היתה בהם לחלוחית של מצוה, ודילמא בזרעייהו מיהו הוי אר"א לא בם ולא בזרעם עד סוף כל הדורות:

ותצאנה שתים דובים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים. רב ושמואל חד אמר נס, וחד אמר נס בתוך נס. מאן דאמר נס יער הוה דובים לא הוו. ומאן דאמר נס בתוך נס לא יער הוה ולא דובים הוו. וליהוו דובים ולא ליהוי יער, משום דבעיתי. א"ר

ממ"ק ובמ"ק כט דברי הימים ב כב: ל מלכים ב ח: א פרקי רבי אליעזר: ב שמות יט: ג ישעיה כז: ד פרקי רבי אליעזר: ה תוספתא דסוטה: ו ספרי: ז דברים ו: ח מלכים ב יג: ט סדר עולם: י סנהדרין קה: יא מלכים א א: יב במדבר כז: יג תענית י: יד בראשית מה: טו תנא דבי אליהו: טז מלכים א יט: יז שם: יח ירמיה כג: יט סוכה ה: כ תהלים קטו: כא שמות יט: כב זכריה יד: כג שמות יט: כד איוב כו: כה סוטה מז: כו מכילתא: כז ירמיה ל: כח שמות טו: כט הרדופני מין עשב סם לבהמה: ל מ"ב כ: לא סוטה מו: לב מ"ב ה:

זית רענן (טז) לבן להיות גדול מאביו, שיהורם היה בן ל"ב במלכו וח' שנים מלך ה"ה בן ארבעים שנה וא"כ איך היה בנו בן מ"א שנה: (א) שנאמר וישב מאחריו וגו', ובלוט אומר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח:

לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה׳ באלה תנגח את ארם. מאי הוה ליה למעבד רוח נבות אטעיתיה דכתיב ויאמר מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויצא הרוח ויעמוד לפני ה׳ וא״ר יוחנן זה רוחו של נבות היזרעאלי, הוה ליה למבדק כדר׳ יצחק דא״ר יצחק סיגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד. עובדיה אמר [צה]זדון לבך השיאך. ירמיה אמר [צו]תפלצתך השיא אותך זדון לבך והני מדקאמרי כולהון כהדדי שמע מינה לאו כלום אמרי. ודילמא לא הוה ידע לה להא דרב יצחק יהושפט הוה התם דקאמר להו דכתיב [צז]ויאמר יהושפט האין פה נביא לה׳, אמר ליה והא קיימי כל הני אמר ליה כך מקובלני מבית אבי אבא שסיגנון אחד עולה לכמה נביאים וכו׳. המתנבא מה שלא נאמר לו כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק התחתון וקאמר [צח]כה אמר ה׳ הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם. נשא חנניה ק״ו בעצמו ואמר ומה עילם שלא בא אלא לעזור את הכשדים לפי שעה אמר הקב״ה הנני שובר את קשת עילם, בבל עצמו עאכ״ו, אתא איהו ואמר בשוק העליון כה אמר ה׳ שברתי את עול מלך בבל, א״ר פפא לאביי הא לחבריה נמי לא נאמר ליה, א״ל כיון דאתיא ליה בק״ו למדרש כמאן דאיתמר ליה דמי והוא ניהו לא נאמר לו. המתנבא בשם אלילים כגון נביאי הבעל. הכובש נבואתו כגון יונה בן אמתי. המוותר על דברי נביא כגון חבריה דמיכה דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה׳ הכיני נא וימאן האיש וכתיב ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה׳ וגו׳. ונביא שוותר על דברי עצמו כגון עדו דכתיב *כי צוה דבר אלי בדבר ה׳ לא תאכל לחם וגו׳ ויאמר לו גם אני נביא כמוך וכתיב וישב ויאכל לחם בביתו וכתיב וילך מאצלו (וימיתהו) [וימצאהו] האריה [ויכהו]:

כא כרם היה לנבות היזרעאלי. [צט]כתיב [ק]כבד את ה׳ מהונך ממה שחננך שאם היה קולך נאה עבור לפני התיבה. חייא בן אחותו של ר׳ אלעזר הקפר היה קולו נאה והיה אומר לו חייא בני עמוד וכבד את ה׳ ממה שחננך. נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלים והיו כל ישראל מתכנסין לשמוע את קולו, פעם אחת לא עלה והעידו עליו בני בליעל ואבד מן העולם מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלים בראייה לכבד את הקב״ה ממה שחננו למה שכבר אמרה תורה [קא]ולא יחמוד איש את ארצך אימתי בעלותך:

רכב [קב]כתיב [קג]לא יחמוד איש את ארצך, מעשה באחד שהניח את בדיו בא ומצא אריות סובבין אותן, מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולים מקורעין *וחכינא כריכא קורקוסוי. ר׳ פנחס משתעי הדין עובדא תרין אחין באשקלון הוו להו מגירין נוכראין אמרין כדו אילין יהודאין סלקין לירושלם ואנן נסבין כל מה דאית להון, מן דסלקין זימן להם הקב״ה תרין מלאכים נכנסין ויוצאין בדמותן מן דנחתין שלחון להון מאן שבקתון לגו ביתא אמרין ולא חד בר נש, אמרין בריך הוא אלהא דיהודאי דלא שבקון ליה ורלא שביק להון: והושיבו שנים אנשים בני בליעל. [קד]שנו רבותינו כיצד בודקין את העדים מכניסין אותם ומאיימין עליהם. היכי אמרינן להו אמר רב יהודה הכי אמרינן להו [קה]נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלך במתת שקר. אמר רבא יכילי למימר שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף. אלא אמר רבא הכי אמרינן להו [קו]מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר. אמר רבא יכילי למימר להו שב שני הוה מותנא ואינש בלא זמניה לא שכיב. אלא אמר רב אשי ואמרי לה אמר רב נתן בר מר זוטרא אמרינן להו סהדי שקרי אאגרייהו זילי דכתיב והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר (ברך נבות) [ברכת] אלהים ומלך: הנה (הוא) בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו. שנו רבותינו הרוגי מלכות נכסיהן למלך. (שאר קיטעא כתוב בפסוק וינס יואב ברמז קע״א). וישם שק על בשרו [קז]א״ר אבהו לפי שתפש יעקב אבינו את השק לא זז מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות. אחאב וישם שק על בשרו. יהורם [קח]וירא העם והנה השק על בשרו. מרדכי [קט]וילבש שק ואפר:

הראית כי נכנע אחאב. [קי]מלמד ששלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והיה נותן לו מלקות ארבעים שלש פעמים ביום והיה מענה נפשו בצום והיה משכים ומעריב לפני הקב״ה בתפלה ובתחנונים ונתרצה לו להודיעך כח התשובה. [א]ויש אומרים אם היה רגיל לאכול בשלש שעות ביום אוכל בו׳ שעות, בו׳ שעות אוכל בט׳ שעות. מהו ויהלך אט אריב״ל שהלך יחף:

כב ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל. [ב]שנו רבותינו [ג]כי יגח שור אין נגיחה אלא בקרן וכן הוא אומר ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה׳ באלה תנגח את ארם עד כלותם, ואומר [ד]וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו. מאי ואומר, וכי תימא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ת״ש בכור שורו הדר לו וגו׳. והאי מילף הוא גלויי מילתא בעלמא הוא דנגיחה בקרן היא, אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תמה למועדת הני מילי בתלושה אבל מחוברת אימא כולה מועדת היא, תא שמע בכור שורו הדר לו וגו׳ (כתוב ברמז תת״ק): ויאמר ה׳ מי יפתה את אחאב (וילך) [ויעל] ויפול ברמות גלעד וגו׳ ויצא הרוח ויעמד. [ה]מאי רוח א״ר יוחנן זה רוחו של נבות היזרעאלי. ויאמר וגו׳ צא ועשה כן, מאי צא אמר רב יהודה אמר רב צא ממחיצתי דכתיב [ו]דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי דפרע* קנאיה מחריב ביתיה. וה׳ דבר עליך רעה. [ז]א״ר יודן כתיב [ח]ה׳ נתן וה׳ לקח כיון שנתן ברחמים נתן וכיון שלקח ברחמים לקח, ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו. א״ר אלעזר כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו ובנין אב שבכלם וה׳ דבר עליך רעה: ואיש משך בקשת לתומו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין. [ט]א״ר יהודה בר׳ סימון זה אחד מן הדברים שהשליט הקב״ה את הרך בקשה, ואלו הן חץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השרין שנאמר ויכה את מלך ישראל וגו׳ ובין השרין. ועכברים של פלשתים כיצד היה הפלשתי יושב על הספסל של נחשת כיון שהיה עולה העכבר נבקע הספסל מעצמו והיה העכבר עולה ושומט את בני מעיו. וצפרדעים לפרעה בבתי השיש והפספסים היו הצפרדעים עולים ואומרים אנו שלוחי מי שאמר והיה העולם והיה השיש מתבקע מפניהם. וכן הצרעה היו האמוריים נטמנים במערה ונותנין אבן על פי המערה והיו שתי צרעות קורעות את האבן. והאבן שמת בה גלית נכנס האבן בברזל שנאמר [י]ותטבע האבן במצחו: [יא]ויזעק יהושפט וה׳ עזרו. [יב]מלמד שלא היה חסר כי אם התזת הראש הדא הוא דכתיב [יג]כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו. א״ר יודן בשר ודם יש לו [יד]פטרון ואם הגיע לו עת צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא קורא לבן ביתו ואומר פלוני על הפתח, אבל נגד הקב״ה אינו כן אלא הגיע לאדם צרה לא יהא קורא לא למיכאל ולא לגבריאל אלא יקראני ואענהו, וכן הוא אומר [טו]כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט:

רכג ויעבור הרנה במחנה. [טז]א״ר אחא [יז]באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רני רנה. ומי חדי קוב״ה במפלתן של רשעים והא כתיב [יח]בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה׳ כי לעולם חסדו וא״ר נתן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב״ה שמח במפלתן של רשעים, אמר ר׳ שמואל בר נחמני א״ר יונתן מאי דכתיב [יט]ולא קרב זה אל זה כל הלילה, באותה הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר להם הקב״ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. א״ר יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משיש. דיקא נמי דקתני [כ]כן ישיש ה׳ ולא כתיב כן ישוש: והזונות רחצו. [כא]א״ר אלעזר למרק שתי חזיונות אחת של אליהו ואחת של מיכיהו. במיכיהו כתיב [כב]אם שוב תשוב בשלום וגו׳ וכתיב באליהו [כג]במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו׳. רב אמר זונות ממש, אחאב איש מצונן היה ועשתה לו איזבל אשתו שתי צורות של זונות במרכבתו כדי שיסתכל בהם ויתחמם. ואיש משך בקשת לתומו, ר׳ אלעזר אמר לפי תומו ורבא אמר לתמם שתי חזיונות אחת של מיכיהו ושל אליהו:

[כד]בשנת תשע עשרה ליהושפט מלך יורם בן אחאב שתים עשרה שנה שכן הוא אומר באחזיהו אחיו *וימת כדבר ה׳ אשר דבר (ביד עבדו) אליהו וימלוך יהורם תחתיו בשנת שתים ליהורם בן (אחאב) [יהושפט] מלך יהודה כי לא היה לו בן. אמר ר׳ יוסי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת תשע עשרה ליהושפט אלא לענין שנאמר [כה]ויזעק יהושפט וה׳ עזרו ויסיתם אלהים ממנו מלמד שהיה יהושפט ראו ליהרג באותה שעה ובשכר שזעק תלה לו הכתוב (עשר) [שבע] שנים ועלתה מנין מלכותו לבנו. [כו]ובשנת ה׳ ליהורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה וגו׳ בחזרתן מן המלחמה שהרגו עמון ומואב והר שעיר באו והמליכו את יהורם בן יהושפט על יהודה ולו אחים עזריה וגו׳ כיון שמת יהושפט עמד יהורם והרג את כל אחיו ויבא אליו מכתב מאליהו כבר היה לאליהו שבע שנים משנגנז, בן ל״ב שנים יהורם במלכו ושמנה שנים מלך בירושלים, ובאחזיהו הוא אומר [כז]בן כ״ב שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלים, ובמקום אחר הוא אומר [כח]בן ארבעים ושנים שנה אחזיהו במלכו

ממ״ק ובמ״ק צה עובדיה א: צו ירמיה מט: צז מ״א כב: צח ירמיה מט: *מ״א יג: צט פסיקתא רבתי: ק משלי ג: קא שמות לד: קב ירושלמי פאה פ״ג: קג שמות לד: *נחש כרוך על המנעול: קד סנהדרין כט: קה משלי כה: קו שם: קז ב״ר פ׳ פד: קח מ״ב ו: קט אסתר ד: קי פ״א:
א פסיקתא: ב ב״ק ב: ג שמות כא: ד דברים לג: ה סנהדרין קב: ו תהלים קא: *דפרע כו׳ נוקם בקנאתו: ז ויק״ר: ח איוב א: ט מדרש שו״ט: י ש״א יז: יא דה״ב יח: יב מדרש שוחר טוב: יג דברים ד: יד פטרון מלין ולוהכ: טו יואל ג: טז סנהדרין לט: יז משלי יא: יח דברי הימים ב כ: יט שמות יד: כ דברים כח: כא סנהדרין לט: כב מ״א כב: כג שם כא: כד סדר עולם: *מ״ב א: כה דה״ב יח: כו מ״ב ח: כז שם: כח דה״ב כב:

אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים צום לחלוק כבוד למלכות, וכן מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות שנאמר [מט]בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. וכן מצינו ביעקב שחלק כבוד למלכות שנאמר [נ]ויתחזק ישראל וישב על המטה. וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שחלקו כבוד למלכות שנאמר [נא]באדין נבוכדנצר קרב לתרע אתון נורא וגו' ונאמר באדין נפקין וגו'. וכן מצינו בדניאל שחלק כבוד למלכות שנאמר [נב]ובמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק, ומה הוא אומר אדין דניאל עם מלכא מליל מלכא לעלמין חיי:

יט מה לך פה אליהו. [נג]היה לו שיאמר לפניו רבש"ע הן בניך בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בעולמך, הוא לא עשה כן אלא אמר קנא קנאתי וגו' התחיל הקב"ה לדבר עמו דברים של תנחומים אמר כשירדתי ליתן תורה לישראל לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן שנאמר צא ועמדת בהר וגו' ואחר הרעש אש, המתין לו שלש שעות עדיין עמד בדברים הראשונים ואמר קנא קנאתי, א"ל הקב"ה ואת אלישע תמשח לנביא תחתיך ומה שבדעתך אין אתה יכול לעשות (א"ל לעולם אתה מקנא): ויאמר קנא קנאתי [נד]אמר לו לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות (שאר קיטעא כתוב ביהושע ברמז ט"ו בפסוק עשה לך חרבות צורים):

ריח כי עזבו בריתך בני ישראל, [נה]למה נמשלו ישראל לאגוז שנאמר [נו]אל גנת אגוז ירדתי, מה האגוז הזה חלק ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול ממנו, כך כל מי שמשרה* את ישראל צריך לישמר שלא יטול את שלו מתחת ידיהם, משה אמר [נז]שמעו נא המורים ונאמר לו [נח]לכן לא תביאו את הקהל הזה. ישעיה אמר [נט]ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, מיד [ס]ובידו רצפה, מהו רצפה אר"ש בר נחמני רצץ פה שאמרה דלטוריא על בני. אליהו אמר כי עזבו בריתך בני ישראל ומה נאמר לו ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. ר' יוחנן שמע לה מן הדין קריא [סא]משא דמשק וגו' עומד בדמשק ומכריז ערי ערוער והלא אין ערוער אלא בתחום מואב, אלא שס"ה בתי אלילים היו בדמשק והיו עובדים לכל אחד ואחד יומו והיה להם יום אחד והיו עובדים את כלם, באותו היום אמר לו הקב"ה אליהו עד שאתה מקטרג את בני לך לדרכך דמשק וקטרג עליהם, ר' אבהו ור' שמעון בן לוי הוו עלין להדין קסרין אמר ליה ר' אבהו לר"ש בן לוי מה אנן עלין למדינתהון דמחרפיא ומגדפיא, נחת ר"ש בן לוי מן חמריה וספא ליה חלא ויהב ליה בפומיה אמר ליה מהו כן אמר ליה אין הקב"ה רוצה במי שאמר דלטוריא על ישראל דכתיב [סב]אל תראוני שאני שחרחורת, וכתיב [סג]אל תלשן עבד אל ארוניו:

ריט והנה וגו' ורוח גדולה וחזק מפרק הרים. [סד]זה שאמר הכתוב [סה]כי רוח מלפני יעטף. אמר רבי בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו הזהר שלא תזיק את בריותי מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מהו יעטוף משלהי, כמד"א [סו]בהתעטף עלי רוחי, וכל כך למה בשביל ונשמות אני עשיתי. א"ר הונא שלש רוחות על ידי שיצאו שלא במשקל כמעט שהיה העולם חרב. ואלו הם אחד בימי יונה. ואחד בימי איוב. ואחד בימי אליהו. א"ר יודן בר ישמעאל של יונה על אותה ספינה היה שנאמר [סז]וה' הטיל רוח סערה על הים. של איוב על אותו בית שנאמר [סח]והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית. ואין לך [סט]קוזמיקון שבכלם אלא של אליהו שנאמר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים. [ע]אמר ר' יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי אלילים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי אלילים. רב ששת סגי נהור הוה נפק לטחווא אשכחיה ההוא צדוקי א"ל חצבי לנהרא כגני לייא. א"ל תא חזי דידענא טפי מינך. שמע קל אוושא אמר ליה אתא מלכא אמר ליה לא. חליף גונדא תנינא שמע קל אוושא א"ל אתא מלכא אמר ליה לא. חליף גונדא תליתאה הוה שתקא א"ל אתא מלכא א"ל אין השתא אתי. אמר ליה מנא ידעתא אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים וגו' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' וגו'. כי אתא מלכא פתח רב ששת וקא מברך. א"ל ההוא צדוקי מאן דלא חזי היכי מברך נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות. והשארתי בישראל שבעת אלפים וגו' אשר לא כרעו לבעל. [עא]הם היו אותם של גדעון דכתיב [עב]בשלש מאות המלקקים אושיע את ישראל, ועליהם הוא אומר [עג]והיה שארית יעקב וגו' כטל מאת ה'. [עד]ר' ברכיה בשם ר' הושעיא הגדול אף שבעת האלפים היו עובדים עבודת אלילים שנאמר וכל הפה אשר לא נשק לו. לבעל לא היו עובדים אבל לעגלי הזהב שעשה ירבעם היו עובדים:

כ כה אמר בן הדד וגו' כספך וזהבך ונשיך ובניך לי (הוא) [תתן] שלח לו מלך ישראל כדברך ארוני המלך לך אני. [עה]ש"ת לו פעם ב' כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו וגו' וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה. כסף וזהב חמדה הם וכה"א [עו]ובאו חמדת כל הגוים וכה"א [עז]לא תחמוד כסף וזהב עליהם. נשים הם חמדה שנאמר [עח]הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה. בנים הם חמדה שנאמר [עט]והמתי מחמדי בטנם, נמצא כל מה שתבע בראשונה גם הוא חמדה וא"כ מהו כל מחמד עיניך הוי אומר דבר שהוא חמדה מתוך חמדה והיא התורה שנאמר [פ]הנחמדים מזהב ומפז רב. [פא]אמר רב יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות שנאמר ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לארוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות. מחמד עיניך מאי היא לאו ספר תורה, ודילמא עבודת אלילים, לא סלקא דעתך דכתיב ויאמרו (לו) [אליו כל] הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה. ודילמא סבי דבהתא מי לא כתיב [פב]ויישר הדבר בעיני אבשלום והזקנים ואמר ר' יוסף סבי דבהתא, התם לא כתיב וכל העם הכא כתיב וכל העם וא"א דלית בהו צדיקים דכתיב [פג]והשארתי בישראל שבעת אלפים וגו'. אל יתהלל חוגר כמפתח [פד]אמר ליה אני מלך בן מלך וזה נוטל מלכות עכשיו ומתגאה: והנה נביא אחד, זה מיכה שנאמר כה אמר ה' הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נותנו בידך אמר אחאב באיזה זכות אמר הקב"ה הנני נותן לו מצוה קטנה שתעמוד לו שנאמר ויאמר מי יאסור המלחמה ויאמר אתה, למה לא אסרו עבדיו מרכבתו אלא הוא בעצמו אסר כדי להרבות לו שכר והיו יוצאים והורגים מאה אלף רגלי:

רכ ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה', [פה]א"ר יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך לידרש. [אמירה ראשונה] אמר לו כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו. אמירה שנייה אמר לו הוי יודע כמה מצודות וחרמים פירשתי לו עד שבא לידך ועכשו אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו. כיוצא בו [פו]ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה אמר לה אם הוא זה מוטב ואם לאו אמרי שהוא הוא. ד"א עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי מתורגמן ומכאן ואילך היה בעצמו מספר עמה. כיוצא בו [פז]ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר, הקב"ה אמר למלאך והמלאך אמר לכרוב אמר לו הקב"ה גזר עלי ואני אין לי רשות ליכנס אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים, מיד וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים. ר' פנחס אומר הפשירן ונתנם לו. ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי הגחלים היו (עומדות) [עוממות] בידו של גבריאל סבור שמא ישראל עושים תשובה כיון שלא עשו תשובה בקש לזרקן עליהם ולקעקע ביצתן אמר לו הקב"ה גבריאל לא תעשה יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו שנאמר [פח]וירא לכרובים תבנית יד. כיוצא בו [פט]אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אמירה ראשונה אם [לא] היה מת מצוה [אל] יטמא. אמירה שניה אם (לא) היה מת מצוה (אל) יטמא. ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכיני נא, זה היה מיכה. *בראשונה אמר לו הראית כל ההמון הזה. בשניה אמר לו התחזק ודע וראה כי לתשובת השנה וגו'. ובשלישית אמר לו יען כי אמרו ארם. ובאחרונה אמר לו [צ]מי יפתה את אחאב:

רכא [צא]שנו רבותינו שלשה מיתתן בידי אדם ושלשה מיתתן בידי שמים. המתנבא מה שלא שמע. ומה שלא נאמר לו. והמתנבא בשם אלילים מיתתן בידי אדם. הכובש נבואתו. ומוותר על דברי נביא. ונביא שוותר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים. מנא ה"מ אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא [צב]אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי זה המתנבא מה שלא שמע אשר לא צויתיו הא לחבירו צויתיו זה המתנבא מה שלא נאמר לו, ואשר ידבר בשם אלהים אחרים זה המתנבא בשם ע"א וכתיב ומת הנביא ההוא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק. הכובש את נבואתו ומוותר על דברי נביא ונביא שוותר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים דכתיב [צג]והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי קרי ביה לא ישמע וקרי ביה לא ישמיע וכתיב אנכי אדרוש מעמו בידי שמים. המתנבא מה שלא שמע כגון צדקיה בן כנענה שנאמר [צד]ויעש לו

ממ"ק ובמ"ק מט בראשית מא: נ שם מח: נא דניאל ג: נב שם ד: נג תנדב"א: נד ויק"ר: נה מדרש: נו שה"ש ו: *משרה בכת"י מנהיג שררה: נז במדבר כ: נח שם: נט ישעיה ו: ס שם: סא שם יז: סב שה"ש א: סג משלי ל: סד ב"ר: סה ישעיה ע: סו תהלים קמב: סז יונה א: סח איוב א: סט קזמיקון בכל העולם כולו: ע ברכות נח: עא תנחומא: עב שופטים ז: עג מיכה ד: עד ילמדנו: עה תנחומא: עו חגי ב: עז דברים ז: עח יחזקאל כד: עט הושע ט: פ תהלים יט: פא סנהדרין קב: פב שמואל ב יז: פג מלכים א יט: פד ילמדנו: פה תנחומא: פו אסתר ז: פז דניאל יב: פח יחזקאל י: פט ויקרא כא: *סדר עולם: צ מ"א כב: צא סנהדרין פט: צב דברים יח: צג שם: צד מ"א כב:

שהיו כל הבריות יושבים במקום אחד (יד) יראים מן המבול ונמרוד היה מלך עליהם שנאמר [ו]ותהי ראשית ממלכתו בבל. המלך השלישי זה יוסף שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר [ז]וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף והיו מביאין המס שלהם ומנחתם שארבעים שנה היה משנה למלך וארבעים שנה מלך מעצמו שנאמר [ח]ויקם מלך חדש על מצרים. המלך הרביעי הוא שלמה שנאמר [ט]ושלמה מושל בכל הממלכות והם מביאים איש מנחתו. המלך החמישי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה, והיו לפניו כל שרי אפרכיות של עולם מאתים ושלשים ושנים שנאמר [י]ויפקוד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים ושלשים ושנים. המלך הששי זה נבוכדנאצר, ולא עוד אלא שמשל אפילו על חיות השדה ועל עוף השמים ולא היו יכולים לפתוח את פיהם כי אם ברשותו שנאמר [יא]וגם חית השדה נתתי לו לעבדו. המלך השביעי כורש שנאמר [יב]כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ וגו'. ואחשורוש מלך בחציו של עולם והלא חציו של עולם אינו אלא קי"ו איפרכיות אלא בזכותה של אסתר ניתוספו לו אחד עשר איפרכיות הדא הוא דכתיב [יג]הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה. המלך השמיני זה אלכסנדרוס מוקדון שנאמר [יד]ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים וגו' על הארץ אין כתיב כאן אלא בא מן המערב על פני הארץ, ולא עוד אלא שרצה לעלות לשמים ולידע מה שבשמים ולירד לתהום ולידע מה שבתהומות ולילך ולידע מה שבקצות הארץ והחצה הקב"ה מלכותו לארבע רוחות השמים שנאמר [טו]ובעמדו תשבר מלכותו, המלך התשיעי זה מלך המשיח שנאמר [טז]וירד מים עד ים. המלך העשירי חוזרת המלוכה לבעליה מי שהיה מלך ראשון הוא יהיה מלך אחרון שנאמר [יז]אני ראשון ואני אחרון, ואומר [יח]והיה ה' למלך על כל הארץ:

ריב ועבדך ירא את ה' מנעורי. [יט]רבא רמי כתיב ועבדך ירא את ה' מנעורי וכתיב [כ]יהללך זר ולא פיך, לא קשיא הא באתרא דידעי ליה הא באתרא דלא ידעי ליה דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה היכא דלא ידעי ליה. אלא קשיא דרבי טרפון, דר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בפרדיסיה בזמן שהוכפלו המקצועות דקאכיל. אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדי בנהרא אמר אוי לו לטרפון שזה הורגו שמע ההוא גברא שבקיה וערק, א"ר אבהו בשם ר' חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה ואמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה. שאני ר' טרפון דעשיר גדול היה והוה ליה לפייסו בדמים:

ריג הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים, [כא]אם לחם למה מים אלא מלמד שהיה המים קשה לו להביא יותר מן הלחם. שנו רבותינו דורו של אחאב כלם עובדי ע"א היו וע"י שלא היו בהם [כב]דילטורין היו יוצאים למלחמה ונוצחים שכן אליהו מכריז בהר הכרמל [כג]אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעין ולא מפרסמים למלכא, אבל דורו של דוד א"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי אפילו התינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא ואתר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלים לפי שהיה בהם דילטורים, הוא שדוד אומר [כד]נפשי בתוך לבאים אשכבה וגו' אלו אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, לוהטים אלו דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע, בני אדם שניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה שנאמר [כה]היסגירוני בעלי קעילה, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר [כו]בבא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד [כז]רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מביניהון:

ריד בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה, [כח]א"ל אליהו לנביאי הבעל בחרו שני פרים תאומים [כט]מאם אחת הגדלים על אבוס אחד והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לבעל, ופרו של אליהו היה נמשך אחריו והולך, ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות וכלם לא יכלו להזיז רגלו מן הארץ עד שפתח אליהו פיו ואמר לו לך עמהם, השיב הפר ואמר לאליהו לעיני כל העם אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו במרעה אחד ועל אבוס אחד והוא עולה לחלקו של הקב"ה ושמו של הקב"ה מתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעים את בוראי, אמר לו אליהו לך עמהם ואל ימצאו עלילה, כשם ששמו של הקב"ה מתקדש על יד זה שעמי כך מתקדש על ידך, א"ל וכך אתה יועצני שבועה שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם, מיד ויקחו את הפר אשר נתן להם מי נתנו להם אליהו ומקרא אתה למד שאמר להם בחרו לכם ולבסוף כתיב אשר נתן להם והיינו דכתיב [ל]מלפנו מבהמות ארץ למדנו מפרו של אליהו. ומעוף השמים יחכמנו למדנו מן העורבים שלא הביאו משולחנו של אחאב אלא משלחנו של יהושפט. ויפסחו על המזבח אשר עשה, וכי הוא עשה והלא הם עשו, אלא מלמד שחיאל עשאו נבוב ושמו אותו בתוכו ואמרו לו כשתשמע את הקול מיד חתה האש אשר בידך והדלק מתחתיו מיד זימן הקב"ה נחש ונשכו ומת: ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים. [לא]תני תנא קמיה דר' יוחנן למת בין ביד בין בכלי חייב, לע"א ביד פטור בכלי חייב שנאמר ויתגודדו כמשפטם בחרבות וגו'. וירפא את מזבח ה' ההרוס [לב]שרפא אותם והביאן מן הדרך הרעה לדרך טובה ע"י שעשה להם הנסים וכיון שראו כן אמרו ה' הוא האלהים. בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים, אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו אומרים והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. [לג]אליהו ז"ל עשה מזבח ועשה מקום כבית סאתים זרע ואמר לתלמידיו מלאו ארבעה כדים מים וגו' ויאמר שנו וישנו וגו', (טו) וכי תעלה על דעתך שמי"ב כדי מים נתמלא כל המקום ההוא, אלא אמר לתלמידיו מי שיש לו מים יבא ויצוק ע"י בא אלישע ויצק על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעינות עד שנתמלא כל המקום ההוא מים שנאמר *פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו. [לד]ואליהו מקריב בחוץ בשעת איסור הבמות א"ר שמלאי הקב"ה אמר לו שנאמר ובדברך עשיתי. ענני ה' ענני, ענני בזכותי, ענני בזכות תלמידי:

רטו ויהי בעלות המנחה. [לה]א"ר חלבו א"ר הונא לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו. רב נחמן בר יצחק אמר אף בתפלת שחרית שנאמר [לו]ה' בקר תשמע קולי. רבי יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר [לז]תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב: ובדברך עשיתי. [לח]אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב ובית המקדש היה קיים באותה שעה, אמור לו כל מה שעשה לשמו של הקב"ה עשה שנאמר ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. (שאר קיטעא כתוב בתהלים בסימן תשע"ט בפסוק לי גלעד): ענני ה' ענני. [לט]א"ר אמי אמר אליהו רבש"ע ענני שתרד אש מן השמים וענני שתסיח דעתם שלא יאמרו מעשה תוהו הם מעשה כשפים הם:

רטז ואתה הסבות את לבם אחורנית. [מ]א"ר אלעזר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית. אמר רבי שמואל בר רב יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו שנאמר ואשר הרעותי, א"ר חמא בר חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל חד דכתיב [מא]ואשר הרעותי. וחד דכתיב [מב]הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל. וחד דכתיב [מג]והסירותי את לב האבן מבשרכם:

ה' הוא האלהים כנגד אנכי ה' אלהיך. (שאר קיטעא כתוב בספר שופטים ברמז מ"ז וברמז תתרמ"ה). [מד]תנו רבנן שש אשות הן. יש אש אוכלת ואינה שותה. יש שותה ואינה אוכלת. ויש אוכלת ושותה. ויש אוכלת לחין כיבשים. ויש אש דוחה אש. ויש אש אוכלת אש. יש אש אוכלת ואינה שותה הא דידן. שותה ואינה אוכלת אש של חולים. שותה ואוכלת דאליהו דכתיב ותאכל את העולה ואת העצים וגו' ואת המים אשר בתעלה לחכה. אש אוכלת לחים כיבשים אש המערכה. יש אש דוחה אש דגבריאל. אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושרפן:

ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו. [מה]אמר לפני הקב"ה אם אין לנו זכות הבט לברית:

ריז ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב. [מו]מלמד שחלק כבוד למלכות וכן מצינו במשה שחלק כבוד למלכות שנאמר [מז]וירדו כל עבדיך אלה אלי שאין תלמוד לומר אלה אלא שסופו לירד בראשונה, אלא שחלק כבוד למלכות, וכן אמר לו הקב"ה חלוק כבוד למלכות שנאמר [מח]וידבר ה' אל משה ואל אהרן

ממ"ק ובמ"ק ו בראשית ו: ז סס מא: ח שמות א: ט מלכים א ה: י סס כ: יא ירמיה כז כח: יב דה"ב לו: יג אסתר א: יד דניאל ח: טו סס יא: טז תהלים עב: יז ישעיה מד: יח זכריה יד: יט נדרים סב: כ משלי כז: כא תנחומא: כב דלטורין בעלי לשון הרע: כג מלכים א יח: כד תהלים נז: כה שמואל א כג: כו תהלים נד: כז סס נז: כח מדרש: כט נ"א מאב אחד: ל איוב לה: לא מכות כא: לב תנחומא: לג תנדב"א: *מ"ב ג: לד ירושלמי תענית פ"ב: לה ברכות ו: לו תהלים ה: לז סס קמא: לח תנחומא: לט ברכות ח: מ סס לא: מא מיכה ד: מב ירמיה יח: מג יחזקאל לו: מד יומא כא: מה ויק"ר: מו מכילתא: מז שמות יא: מח סס ו:

זית רענן (יד) יראים מן המבול, י"ל משום דאמרינן על כל העולם אינו מביא על אומה אחת מביא וא"כ נתייראו שיביא על אומה אחת ולכן ישבו כולם על מקום אחד שעל כולם אינו מביא: וארבעים שנה מלך, ובן שלשים היה בעמדו לפני פרעה וימי חייו היה ק"י נשתיירו פ' שנים: שנאמר ויקם מלך חדש וגו', שלא היה דתו כדת יוסף שקדמו: (טו) וכי תעלה על דעתך וכו', שהרי בית סאתים הוא ק' על נ':

טל דברכה נמי לא אתי. ולידהריה, לא מנכרא מילתא:

רח [נו]אליהו משל מי הוא, רבי אליעזר אומר משל בנימין שנאמר [נח]ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם וגו׳ כל אלה מבני בנימין. רבי נהוראי אומר משל גד הוא הה״ד ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. אמר ר׳ פפי לרב נהוראי מאי חזית למימר כן א״ל משום דכתיב [נט]ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד, מה מקיים רבי אליעזר קריה דרבי נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית ואין גלעד אלא בהמ״ק דכתיב [ס]גלעד אתה לי וגו׳. ומה מקיים רבי נהוראי קריה דר׳ אליעזר ויערשיה ואליה, אלא מדרשות הן, בשעה שהקב״ה מרעיש עולמו אליהו מזכיר זכות אבות, בני ירוחם הקב״ה מתמלא רחמים על עולמו. פעם אחת נחלקו רבותינו אלו אומרים משל גד ואלו אומרים משל בנימין. בא ועמד עליהם אמר להם רבותי למה אתם חלוקים עלי אני מבני בניה של רחל. [סא]אמרו לו ולא כהן אתה ולא כן אמרת לאשה אלמנה מצרפת אך עשה לי משם עוגה קטנה, א״ל אותו התינוק משיח בן יוסף היה ורמז רמזתי לעולם שאני יורד תחלה לבבל ואח״כ יבא משיח:

רט [סב]זהו שאמר הכתוב [סג]ובנביא העלה ה׳ את ישראל ממצרים ובנביא נשמר. ובנביא העלה ה׳ זה משה. ובנביא נשמר זה אליהו ז״ל. אתה מוצא שני נביאים עמדו לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל בשליחות. משה גאלם ממצרים [סד]ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואליהו לעתיד לבא [סה]הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. משה גאלם ממצרים תחלה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא תשועת עולמים. ואתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר משה נביא ואליהו נביא. משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלהים. משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה שנאמר [סו]ויהי בהעלות ה׳ את אליהו. משה הרג את המצרי ואליהו הרג את חיאל שנאמר [סז]וישחטם שם ויאשם בבעל וימת. משה נתכלכל על ידי אשה שנאמר [סח]קראן לו ויאכל לחם ואליהו נתכלכל על ידי הצרפית שנאמר לקחי נא לי פת לחם. משה ברח מפני פרעה ואליהו ברח מפני איזבל. משה ברח ובא לבאר ואליהו ברח ובא לבאר שנאמר [סט]ויבא באר שבע. משה אמר [ע]אם כמות כל אדם ימותון אלה ואליהו חי ה׳ וגו׳ אם יהיה וגו׳ טל ומטר. במשה [עא]ויעבר ה׳ על פניו ובאליהו [עב]והנה ה׳ עובר. במשה [עג]וישמע את הקול ובאליהו [עד]והנה אליו קול. משה כנס את ישראל לפני הר סיני ואליהו כנסם להר הכרמל. משה בער עובדי ע״ז שנאמר [עה]שימו איש חרבו על ירכו ואליהו בער עובדי ע״ז ותפש נביאי הבעל ושחטם. משה קנא [עו]מי לה׳ אלי ואליהו קנא שנאמר [עז]ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי. משה נטמן במערה שנאמר [עח]ושמתיך בנקרת הצור ואליהו נטמן במערה שנאמר [עט]ויבא שם אל המערה וילן שם. משה [פ]ויבא אל הר האלהים, ואליהו *(ויבא) [וילך] וגו׳ עד הר האלהים. משה בא למדבר ואליהו בא למדבר מדברה דמשק. משה השיח עמו על ידי מלאך שנאמר [פא]וירא מלאך ה׳ אליו ואליהו [פב]והנה זה מלאך. משה ארבעים יום וארבעים לילה לא אכל ואליהו [פג]וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. משה התפלל על ישראל שנאמר [פד]אל תשחת עמך ואליהו התפלל שנאמר [פה]ענני ה׳ ענני. משה תפש זכות אבות שנאמר [פו]זכור לאברהם ואליהו [פז]שתים עשרה מצבה לאמר ישראל יהיה שמך. משה קבלו ישראל על ידו אהבתו של מקום שנאמר [פח]כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע ואליהו קבלו על ידו ואמרו [פט]ה׳ הוא האלהים. משה עשה משכן כבית סאתים זרע וכן אליהו. משה כשבנה את המזבח בנה אותו י״ב אבנים למספר בני ישראל וכן אליהו [צ]ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו׳: חי ה׳ וגו׳ אשר עמדתי לפניו. [צא]ר׳ ברכיה בר׳ חלבו בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק וכי לפני שכינה הוא עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאלו עומד לפני השכינה: אם יהיה טל ומטר י׳ רעבון וכו׳ (כתוב ברמז קנ״ד): והעורבים מביאים לו לחם ובשר, [צב]מהיכן מייתי ליה מבי טבחא דאחאב ועל פי הדבור מפני דמומר לע״א אסור לאכול משחיטתו. מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש. אמר ליה רב אחא בר מניומי לרבינא ודילמא תרי גברי דהוו שמייהו עורבים מי לא כתיב [צג]ויכו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב. א״ל ואתרמי מילתא דתרוייהו הוו שמייהו עורבים. ודילמא ע״ש מקומם, מי לא כתיב [צד]וארם יצאו גדודים וישבו מישראל נערה קטנה וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה וא״ר פדת קטנה דמן נעור אם כן עורביים מיבעי ליה. [צה]ד״א משלחנו של יהושפט לפי שלא היו רוצים ליכנס בביתו של אחאב להוציא משלחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק מפני שהיתה ביתו של אותו רשע מלאה ע״א הה״ד [צו]מעוף השמים יחכמנו: קום לך צרפתה. [צז]ר׳ שמעון אומר מכח הצדקה המתים עתידין להחיות מנין אנו למידין מאליהו ז״ל שקבלתו אלמנה בכבוד גדול. ואמו של יונה היתה. מפתן ומשמנן ומיצהרן היו אוכלים היא והוא וביתה שנאמר ותאכל היא והוא. א״ר לוי הוא והיא כתיב בזכות אליהו אכלו הוא והיא ולאחר ימים חלה בן האשה ומת שנאמר ויהי אחר הדברים האלה חלה גו׳, אמרה אליו האשה (יג) באת אלי בתשמיש המטה והזכרת את עוני עלי ומת בני טול את שהבאת אצלי ותן לי את בני, ועמד אליהו ז״ל והיה מתפלל לפני הקב״ה ואמר לפניו רבון העולמים לא דיי כל העונות שעברו על ראשי אלא אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה דבר שלא נעשה השב את נפש הילד הזה לקרבו וילמדו שיש תחיית המתים ונעתר לו שנאמר וישמע ה׳ בקול אליהו. [צח]ר׳ ברכיה ורבי לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר אחר לוט וצרפית. לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב״ה רואה מעשי ומעשי בני עירי והיו מעשי רבים על מעשי בני עירי, עכשו שאני הולך אצל אברהם מעשיו רבים על שלי שנאמר [צט]כי לא אוכל להמלט ההרה. צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקב״ה רואה מעשי ומעשי בני עירי והיו מעשי רבים על מעשי בני עירי, עכשו שבאת אלי באת להזכיר את עוני ולהמית את בני:

ריח ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו. [ק]ר׳ ברכיה ור׳ חלבו בשם ר׳ יוחנן שלשה חדשים בראשונה ושלשה חדשים באחרונה ושנים עשר באמצע הרי שמונה עשר חדשים. וכי ימים רבים היו אלא על ידי שהיו ימים של צער. ודכוותה [קא]וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה. ודכוותה [קב]ימים רבים שמונים ומאת יום, ודכוותה [קג]ויהי בימים הרבים ההם. ודכוותה [קד]ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים, ותני ר׳ חייא ימים שנים רבים שלשה, אלא לפי שהם ימים של צער הוא קורא אותם רבים:

ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית ועובדיה היה ירא את ה׳ מאד. [קה]מאי אמר ליה, א״ר יצחק אמר ליה ביעקב כתיב [קו]ויברכני ה׳ בגללך, ביוסף כתיב [קז]ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף ביתא דההוא גברא לא מברך דילמא לאו ירא אלהים אתה, יצתה בת קול ואמרה לו ועובדיה היה ירא את ה׳ מאד וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. א״ר אבא גדול מה שנאמר בעובדיה ממה שנאמר באברהם אבינו, דאלו באברהם לא כתיב מאד ובעובדיה כתיב ביה מאד, א״ר יצחק מפני מה זכה עובדיה בנביאות מפני שהחביא מאה נביאים שנאמר ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה׳ ויקח עובדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים וגו׳ ואחביא וגו׳ חמשים חמשים וגו׳. מאי שנא חמשים חמשים. אמר ר״א מיעקב אבינו למד [קח]והיה המחנה הנשאר לפליטה, רבי אבהו אמר לפי שלא היתה מערה מחזקת יותר מחמשים:

ריא חי ה׳ אלהיך אם יש גוי וממלכה. [קט]שנו רבותינו שלשה מלכו בכיפה, אחאב בן עמרי, ונבוכדנאצר, ואחשורוש. אחאב דכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה ואי לאו דמלך מי מצי משבע להו. אחשורוש דכתיב [קי]מהודו ועד כוש. נבוכדנאצר דכתיב [א]והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנאצר וגו׳. ותו ליכא והא איכא שלמה, שאני שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים שנאמר [ב]וישב שלמה על כסא ה׳. והא איכא סנחריב, הא הוה ירושלים דלא כבשה. והא איכא דריוש, הא איכא שבע דלא מלך עליהו דכתיב [ג]שפר קדם דריוש והקם על מלכותא אחשדרפניא מאה ועשרים. הא איכא כורש דכתיב [ד]כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי אלהים, ההוא שבוחי הוא דקא משבח נפשיה. [ה]תניא אידך עשרה מלכים מלכו בכיפה, מלך הראשון זה הקב״ה שהוא מושל בעליונים ובתחתונים. מלך השני הוא נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו

ממ״ק ובמ״ק נז בראשית רבה פ׳ ע״א: נח דה״א ח: נט יהושע יג: ס ירמיה כב: סא תנא דבי אליהו: סב פסיקתא רבתי: סג הושע יב: סד שמות ג: סה מלאכי ג: סו מלכים ב ב: סז הושע יג: סח שמות ב: סט מלכים א יט: ע במדבר עז: עא שמות לד: עב מ״א יט: עג במדבר יז: עד מלכים א יט: עה שמות לב: עו שם: עז מלכים א יח: עח שמות לג: עט מלכים א יט: פ שמות ג: *מלכים א יט: פא שמות ג: פב מלכים א יט: פג שם: פד שמות לב: פה מלכים א יח: פו שמות לב: פז מלכים א יח: פח שמות כד: פט מלכים א יח: צ שם: צא אגדת שמואל: צב חולין ה: צג שופטים ז: צד מלכים ב ה: צה תנחומא: צו איוב לה: צז פרקי רבי אליעזר: צח בראשית רבה פ׳ כ: צט בראשית יט: ק ויק״ר פ׳ ט: קא דה״ב טו: קב אסתר א: קג שמות ב: קד ויקרא טו: קה סנהדרין לט: קו בראשית ל: קז שם לט: קח שם לב: קט מגילה יא: קי אסתר א: א ירמיה כז: ב דה״א כט: ג דניאל ו: ד עזרא א: ה פר״א:

זית רענן (יג) באת אלי בתשמיש המטה, מתוך צערה אמרה כך כדמסיים ואזיל, ואפשר כדאמרינן ביבמות דרבנן כי הוו אזלי לשום מקום היו מיחדים להם אשה, שאסור לאדם לעמוד בלא אשה לכן אליהו אפשר שיחד לו האשה הזאת שתשמור ז׳ נקיים ולכן אמרה כך:

[כט]והוה צריך, אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו בתריה ישראל עמד [ל]וכתתו. אמר להם הרי הוא אומר [ל]ויעזבו פלשתים את עצביהם וישאם דוד ואנשיו, מאי משמע דהאי וישאם לישנא דבדרויי הוא, כדמתרגם ר' יוסף *תזרם ורוח תשאם תבדרינון ורוח תנטלינון ועלעולא תבדר יתהון. א"ל משם ראיה הרי הוא אומר [לא]ויאמר דוד וישרפם באש מדלא כתיב וישרפם וישאם ש"מ וישאם ממש: רק לעת זקנתו חלה את רגליו (כתוב ברמז ע"א וברמז קע"ב). *מלך בעשא וגו' עשרים וארבע שנה אלה בנו שתי שנים נמצא אסא קבר את אלה (יא) בשנת כ"ז למלכותו. זמרי הרג את אלה ומלך אחריו שבעה ימים וישמע העם החונים וגו' ויחלק העם וכמה היה המחלוקת ה' שנים. בשנת ל"א לאסא מלך עמרי מלכות שלמה, כיון שהשיא אסא את בת עמרי ליהושפט מת תבני. עמרי מלך י"ב שנה. בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בן עמרי על ישראל כ"ב שנה. בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט, בן ל"ה יהושפט במלכו וכ"ה שנים מלך בירושלים. בשנת י"ג לאחאב היה רעב בשומרון שלש שנים ומחצה וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל. אחזיה בנו מלך שתי שנים. ובשנת שתים לאחזיהו נגנז אליהו ז"ל ואינו נראה עד שיבא [מלך המשיח ונגנז שניה ואינו נראה] גוג ומגוג, ועתה הוא כותב כל מעשה הדורות כלן:

טז ויקן את ההר שומרון מאת שמר, [לב]א"ר יוחנן מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד על ארץ ישראל.

תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש בירושלים לפני חכמים אמרתי להם רבותי מה נשתנה אחאב בן עמרי שר צבא ישראל (יב) מכל המלכים שהיו לפניו שלא הושיבו מלך בן מלך עד שבא עמרי והושיבו לו שלשה מלכים על כסאו. אמרו לי לא שמענו. אמרתי להם רבותי על שהותיר עיר גדולה בישראל. וכך היה בדעתו אמר כשם שירושלם למלכי יהודה כך שומרון למלכי ישראל. אמרו לא היה עשיר כאחאב בן עמרי ומאתים ושלשים ושנים מלכים עבדו אותו, בקשו למרוד בו ושלח והביא בן כל אחד ואחד והושיבן תחת ידו בירושלים ובשומרון ועובדי ע"ז היו וכיון שבאו לירושלים ובשומרון היו יראי שמים לאמיתן שנאמר [לג]ויפקוד את נערי שרי המדינות וגו'. [לד]אחאב אח לשמים ואב לע"ז. אח לשמים דכתיב [לה]ואח לצרה יולד. ואב לע"ז דכתיב [לו]כרחם אב על בנים. א"ר נחמן אחאב שקול היה שנאמר [לז]ויאמר ה' מי יפתה את אחאב זה אומר בכה וזה אומר בכה. מתקיף לה' ר' יוסף מאן דכתיב ביה רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע ותנינא בכל יום היתה איזבל שוקלת שקלו לע"ז ואת אמרת שקול היה. אלא אמר ר' יוסף ותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כפרו לו מחצה. [לח]מנשה היה שונה נ"ה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו. אחאב פ"ה ירבעם ק"ג: ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט, [לט]א"ר יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהתחיל בקלקלה. [מ]גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, א"ר יוחנן אין לך כל תלם שבארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב ע"ז והשתחוה לה. ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב [מא]והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בעולם הזה ועזוב לעולם הבא: ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות (הרע) להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו, א"ר יוחנן שכתב על דלתות שומרון אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך לא יהיה לו חלק באלהי ישראל. [מב]מה היה אחאב עבד הוה מקשט גרמיה בכל יום וקאי ליה קומי חיאל [מג]איסטרטליטא והוה אמר ליה כמה אנא טב יומא דין והוה אמר ליה כן וכן ומפריש טימיתיה לע"ז הה"ד יען התמכרך וגו', ר' לוי עבד דריש הדין קריא שתא ירחין לגנאי רק לא היה כאחאב, אתא לגביה בליליא אמר ליה מה חטאתי לך ומה סרחית לך אית לך רישא דפסוקא ואין לך סיפיה אשר הסתה אותו איזבל אשתו. דריש עוד שתא ירחין לשבח רק לא היה כאחאב אשר הסתה אותו איזבל אשתו. כתיב בימיו בנה חיאל וגו' חיאל מן דיהושפט ויריחו מן דבנימין אלא שמגלגלין את החובה ע"י חייב. ויאמר אליהו התשבי וכי מה ענין זה אצל זה, אלא אמר הקב"ה הדין חיאל גברא רבא הוא זיל וחמי ליה אפין. אמר ליה לית אנא מיזל אמר ליה למה. אמר ליה דאי אנא מיזל אינון מכעיסין לך אין אמור לי מילין ולית אנא מיכל סביל. אמר ליה זיל אי אמרין לך מילין דמכעיסין לי כל כמה דאת גזר אנא מקיים אזל אשכחון עסוקין בהדין קריא [מד]וישבע יהושע גו' אמר ברוך הוא אלההון דצדיקייא דמקיים מילוי דצדיקייא, והוה תמן אחאב. אמר ליה מי גדול משה או יהושע וכו': בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה. [מה]תאנא באבירם בכורו לא היה לו לאותו רשע ללמוד, ממשמע שנאמר אבירם בכורו איני יודע ששגוב צעירו, אלא מלמד שהיה מקבר והולך מאבידם עד שגוב. אחאב שושביניה הוה אתא איהו ואליהו לבי טמיא* יתיב וקאמר דילמא כי לט יהושע לא יריתי ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו. אמר ליה אליהו אין. אמר ליה השתא לווטתא דמשה רביה לא מקיימא ודידיה מקיימא דכתיב [מו]וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והוא גברא מוקים ליה ע"ז על כל תלם ותלם ולא שביק ליה מטרא למיזל מסגד ליה ולווטתא דיהושע תלמידיה מקיימא. מיד ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. בעא רחמי [מז]ואקלידא דמיא יהב ליה. אמר ליה הקב"ה זיל איטמר, שקל אקלידא דמטרא וקם ואזל שנאמר ויהי דבר ה' אליו לאמר לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית אשר על פני הירדן, והיה מהנחל תשתה ואת העורבים צויתי לכלכלך שם, וילך ויעש כדבר ה' וילך וישב בנחל כרית וגו' והעורבים מביאים לו לחם ובשר, מהיכא אייתי, אמר רב כבי טבחי דאחאב. ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ, כיון דחזא קב"ה דאיכא צערא בעלמא אמר ליה קום לך צרפתה וגו'. ויהי אחרי הדברים האלה חלה בן האשה וגו' בעא רחמי למיתן ליה אקלידא דתחיית המתים אמר ליה הקב"ה שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים יאמרו שתים ביד תלמיד ואחד ביד הרב אייתי לי הא ושקול הא מיד כתיב לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. דרש ההוא גלילאה עליה דרב משל דאליהו למה"ד לגברא דטרקיה לגליה ואבדה ליה למפתחיה, דרש ר' יוסי בצפורי אבא אליהו קפדן הוה איכסי מיניה תלתא יומי ולא אתי, כי אתא א"ל אמאי לא אתי מר א"ל קפדנא קרית לי, א"ל הא דקמן דקא קפיד מר. [מח]כתיב [מט]אין כאל ישורון ר' ברכיה בש"ר יהודה בר' סימון אין כאל ומי כאל ישורון הגאים המשובחים שבכם, את מוצא כל מה שעתיד הקב"ה לעשות הקדים ועשה ע"י צדיקים בעולם הזה. הקב"ה מחיה מתים ואליהו החיה מתים. הקב"ה פוקד עקרות ואליהו פוקד עקרות. הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים. הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט. וכן עשה ע"י אלישע. הקב"ה ממתיק את המר ואלישע ממתיק את המר (כתוב ברמז כ"א):

יז ויאמר אליהו התשבי וגו' אם יהיה טל ומטר. [נ]רבי ברכיה א"ר יוסא ורבנן חד אמר על המטר נשמע לו על הטל לא נשמע לו, וחד אמר על הטל ועל המטר נשמע לו. מ"ד על הטל לא נשמע לו מן הדא לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. ומ"ד בין על הטל ועל המטר נשמע לו היכן הותר נדרו של טל. א"ר תנחום סברין מימר נדר שהותר מקצתו הותר כלו. אית דבעי אמר בבנה של צרפית ויקרא אל ה' וגו' הגם על האלמנה. אמר ר' יודא לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפגע בנו, חזר אצלו א"ל אדוני הרופא רפא את בני א"ל לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונים בו ואני מרפא את בנך. כך אמר הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטל שנאמר [נא]יחיו מתיך נבלתי יקומון כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל מהרגמינן וארעא תפקידיה תפלט. ר' יעקב דכפר חנן בשם ריש לקיש בשעה שעשה אברהם זקנך רצוני נשבעתי לו שאין מזיזן טללים מבניו לעולם מה טעם [נב]לך טל ילדותך, וכתיב [נג]נשבע ה' ולא ינחם. אמר רבי יהודה בן פזי בדייתיקי נתתיו לאברהם במתנה נתתיו לו שנאמר [נד]ויתן לך האלהים מטל השמים, אמר רשב"ן בשעה שישראל באים לידי עבירות ומעשים רעים והגשמים נעצרים הם מביאין להם זקן אחד כגון רבי יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם והגשמים יורדים, אבל הטל אינו יורד בזכות בריה מה טעם [נה]כטל מאת ה' אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכתיב [נו]לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואילו טל לא קאמר ליה מאי טעמא משום דלא מיעצר. תאנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר משום דלא מיעצרי, וכי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה לי, הכי קאמר ליה אפילו טל

מב"ק ובמ"ק ל ש"ב ס: *ישעיה מא: *כדר עולם: לא מ"א ס: לב סנהדרין קב: לג מלכים א כ: לד סנהדרין קב: לה משלי יז: לו תהלים קג: לז מ"א כב: לח סנהדרין קג: לט שם קב: מ הושע יב: מא מלכים א כא: מב ירושלמי פ' חלק: מג איסטרטליטא ממונה על האוצרות: מד יהושע ו: מה סנהדרין קיג: *בי טמיא בית האבל: מו דברים יא: מז אקלידא מפתח: מח בראשית רבה: מט דברים לג: נ ירושלמי ברכות פ"ה: נא ישעיה כו: נב תהלים קי: נג שם: נד בראשית כז: נה מיכה ה: נו תענית ג:

זית רענן (יא) בשנת כ"ז למלכותו. אע"ג דלעיל אמר שאסא קבר בעשא בשנת כ"ו למלכותו ואלה מלך ב' שנים הרי כ"ח צ"ל דשנים מקוטעות היו ולא מלך שנים שלמים וכ"כ המפרשים: בשנת ל"ח לאסא, כ"ה בקרא: (יב) מכל המלכים שהיו לפניו, פי' אותן שמלכו מעצמן כגון זמרי ובעשא אבל אותן שנהמנו למלכים מלכו בניהם אחריהם כגון ירבעם ובנו ולאחר אחאב מלך יהוא דור רביעי:

דלא בעי. הפה והיד והרגל ברשותו, אי בעי לעי באורייתא אי בעי אמר לשון ביש, אי בעי הוא מחרף אי בעי לא מחרף. היד אי בעי הוא מפליג מצוון, אי בעי גניב וקטיל. הרגל אי בעי הוא הולך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, אי בעי אזיל לבתי טרטיאות וקרקסאיות, בשעה שאדם זכאי הקב"ה עושה אותם שהם ברשותו שלא ברשותו, הפה [כג]גם ברוך יהיה, היד ותיבש ידו, הרגל [כד]בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם: ויאמר לו גם אני נביא כמוך (כתוב ברמז ק"ל): אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה [כה]מאי אחר אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו א"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, א"ל מי בראש, א"ל בן ישי בראש, א"ל אי הכי לא בעינא:

רד ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו. [כו]מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות. בן רשע מיצחק [כז]ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות שהעמיד עשו הרשע. תלמיד רשע מאחיה השילוני שנאמר [כח]ואחיהו השילוני לא יכול לראות שהעמיד תלמיד רשע, ואי זה זה ירבעם בן נבט. ואותי השלכת אחרי גוך [כט]א"ר יצחק א"ר יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גיאך אמר הקב"ה אחר שאכל ושתה זה ונתגאה קבל עליו עול מלכות שמים: וספדו לו כל ישראל וקברו אותו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. [ל]מאי דבר טוב ר' זירא בר' חיננא בר פפא, חד אמר שבטל משמרתו ועלה לרגל, וחד אמר שבטל פרדסיאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל:

רב והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים. [לא]א"ר יהודה אמר רב לברכה. דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [לב]נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא, טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם הרשע, אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות עומד במקומו. בלעם הרשע ברכם בארז [לג]כארזים עלי מים מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו, דרש רשב"א לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז לפיכך זכה קנה [לד]לקולמוס. ושם אמו נעמה העמונית, [לה]א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה קדמתה ארבע דורות בישראל, עובד ישי דוד שלמה, ואלו צעירה עד רחבעם. דרש רבא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע [לו]פתחת למוסרי שתי מוסרות שהיו עלי פתחת, רות המואביה, ונעמה העמונית:

רד ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק. [לז]א"ר יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם לקטו יוסף והביאו למצרים שנאמר [לח]וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים, אין לי אלא שבמצרים, שבארץ כנען ושבשאר ארצות מנין ת"ל [לט]וכל הארץ באו מצרימה, וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמם שנאמר [מ]וינצלו את מצרים, וא"ר אסי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. וריש לקיש אמר עשאוה כמצודה שאין בה דגן, והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם שנאמר ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה (המלך) שלמה (בית ה'). בא זרח מלך כוש ונטלו משישק מלך מצרים, בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושגרו להדריטון בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיה וסיעתו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיה. באו כשדים ונטלו מצדקיהו. באו פרסיים ונטלו מכשדיים. באו יונים ונטלו מפרסיים. באו רומיים ונטלו מיונים ועדין הוא מונח ברומי:

רה [א]אמר ר' אלכסנדרי שלשה חזרו למטעתן, ואלו הן, ישראל, כסף מצרים, וכתב הלוחות. בכסף מצרים הא דאמרן. ישראל דכתיב [ב]בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכתיב [ג]ועמיה הגלי לבבל. ר' יוחנן אמר ששלחן לבית אמם, משל לאדם שכעס על אשתו להיכן משלחה לבית אמה. עולא אמר כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה. תני ר' חייא ידע הקב"ה בישראל שאין יכולים לקבל גזירות של רומיים עמד והגלה אותם לבבל. אמר ר' אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול שנאמר [ד]מיד שאול אפדם. כתב הלוחות דכתיב [ה]ואשברם לעיניכם לוחות משתברות ואותיות פורחות דכתיב [ו]התעיף עיניך בו ואיננו. [ז]וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' ויגפהו [ח]ואין אתה יודע מי הוא שניגף הרי ירבעם קבר את אביה ומלך אחריו ב' שנה הא אינו אומר ויגפהו אלא באביה, ומפני מה נגפו המקום מפני שהוא עומד *ומחסד את ישראל ואומר להם [ט]ועמכם עגלי זהב, וכשלכד את בית אל וראה את עגלי הזהב חטל עליו לפיכך נגפו המקום, ועל (ט) שקרא לאחיה בכלל. [י]אסא מלך מ"א שנה בימיו שקטה הארץ עשר שנים. [יא]ובשנת ט"ו לאסא בא זרח מלך כוש והחזיר לו את כל הבזה שנטל שישק מירושלים. [יב]ירבעם מלך כ"ב שנה. [יג]נדב בנו שתי שנים. [יד]בשנת שלש לאסא מלך בעשא בן אחיה על ישראל בתרצה כ"ד שנה. בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא על יהודה ויבן את הרמה, אי אפשר לומר כן והלא אסא קבר את בעשא (י) בשנת כ"ו למלכותו, אלא מה ת"ל בשנת ל"ו כנגד ל"ו שנה משמת שלמה שנתחתן שלמה בבת פרעה, וכנגד ל"ז שנה שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות שטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד דוד. וכה"א בשנת שלשים ושש למלכות אסא בשנת ט"ז למלכותו מאחר שנפל זרח מלך כוש בידו היא שנת ל"ו משמת שלמה, בשנת ט"ז לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר [טו]ויקח אסא את כל הכסף וגו' [טז]ובעת ההיא בא חנניה הרואה אל המלך וגו' על כן נמלט חיל ארם מידך ולא פסקו מלכי ארם מהיות שטנים לישראל עד מות אחז. [יז]ובשנת שלש לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היתה זכות ביד אחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור. וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' ויגפהו. [יח]מפני מה ניגף אביה, ר' אסי אמר ע"י שהושיב עליהם שומרים שלשה ימים עד שנתקלקלה צורת פניהם כדכתיב [יט]הכרת פניהם ענתה בם. ותמן תנינן אין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם עד שלשה ימים, והלא דברים ק"ו ומה מלך על שהונה מלך כמותו ענשו הכתוב וניגף. הדיוט שמונה הדיוט עאכ"ו. [כ]רבי יוחנן אמר על שחסדם ברבים שנאמר [כא]ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם. ור' שמואל בר נחמני אמר על שבזה כבוד אחיה השלוני וקרא אותו בן בליעל:

רו ויחזק אסא את הערים הבצורות אשר ליהודה, [כב]אמר ר' יהושע בן לוי לוד ואונו וגי החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. הני יהושע בננהו הני אלפעל בננהו דכתיב [כג]ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה. ולטעמך אסא בננהו דכתיב ויחזק אסא את הערים וגו' אלא מוקפות חומה מימות יהושע הוו וחרוב בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל בננהו והדר אינפול ואתא אסא ושפצינהו, דיקא נמי דקתני [כד]ויחזק אסא ולא כתיב ויבן שמע מינה:

רז טו וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרות אסא את מפלצתה וישרוף בנחל קדרון, [כה]שנו רבותינו מצא כלים ועליהם צורת חמה ולבנה וצורת דרקון יוליכם לים המלח. ור' יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים. [כו]אמרו לו אף הוא נעשה זבל ונאמר [כז]ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. א"ל רבי יוסי הרי הוא אומר וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה וגו', א"ל משם ראיה נחל קדרון אינו מגדל צמחים. ולא והא תנן אלו ואלו מתערבין באמה ויצאים לנחל קדרון ונמכרים לגננים לזבל ומועלים בהם. מקומות מקומות יש בו יש מקום שהוא מגדל צמחים ויש מקום שאינו מגדל. מאי מפלצת א"ר יהודה דהוה מפליא ליצנותא. תני ר' יוסף כמין זכרות עשתה לה והיא נבעלת לו בכל יום. אמר להם הרי הוא אומר [כח]וכתת את נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטירים לו ויקראו לו נחשתן. א"ל משם ראיה הרי הוא אומר [כט]ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ובדין הוא דכתותי נמי לא הוה

ממ"ק ובמ"ק כג בראשית לג: כד במדרש רבה ס"פ תולדות כתוב מה' מלעדי גבר והדס מה יבין דרכו: כה סנהדרין קב: כו ב"ר פרשה סה: כז בראשית כז:
כח מלכים א יד: כט ברכות י: ל מ"ק כח: לא תענית כ: לב משלי כז: לג במדבר כד: לד לקולמוס פי' לכתוב בו ס"ת: לה ב"ק לז:
לו תהלים קטו: לז פסחים קיט: לח בראשית מז: לט שם מח: מ שמות יב: א פסחים סח: ב יהושע כד: ג עזרא ה: ד הושע יג: ה דברים ט:
ו משלי כג: ז דה"ב יג: ח סדר עולם: *ומחסד מחרף: ט דה"ב יג: י מ"א טו: יא דה"ב יד, וטו: יב מ"א יד: יג שם טו: יד שם: טו מ"א טו:
טז דה"ב טז: יז שם: יח ויקרא רבה פרשה לג: יט ישעיה ג: כ בראשית רבה פרשה סה: כא דה"ב יג: כב מגילה ג: כג דה"א ח: כד גי' ס"א, ועי' בגמ' גי' אחרת נכונה: כה ע"ז מב: כו שם מב: כז דברים יג: כח מ"ב יח: כט במדבר כא:

זית רענן (ט) שקרא לאחיה בכלל, שאמר ועמכם עגלי זהב הרי גם אחיה בכלל: (י) בשנת כ"ו, שהרי מלך ב' שנים לפני בעשא, ובעשא מלך כ"ד: מה ת"ל בשנת ל"ו שנה משמת שלמה כנגד ל"ו שנה וכו', כצ"ל:

בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה, ומאי אשר הרים יד במלך, שחלץ תפליו בפניו (כתוב בפסוק כי על אפי ועל חמתי ברמז ש"ב):

וירבעם יצא מירושלים. להיכן יצא אמר רבי חנינא בר פפא שיצא [צו]מפתקה של ירושלים. וימצא אותו אחיה השילוני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה, מאי שלמה חדשה א"ר נחמן כשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי כך תורתו של ירבעם אין בה שום דופי. ד"א שלמה חדשה שהדשו דברים שלא שמעתן אזן מעולם, ומאי שניהם לבדם בשדה, א"ר יהודה אמר רב שכל ת"ח דומים בפניהם כעשבי השדה, ואיכא דאמרי שכל טעמי תורה גלויים להם כשדה: ויתפוש אחיה בשלמה חדשה אשר עליו וכו'. שמלתו של מי וכו' (כתוב ברמז קכ"ג). [צז]אחיה השילוני אמר לירבעם והיה אם תשמע (לכל) [את כל] אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני וגו' ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד מה לדוד בניתי שלשים ושבע שנים שהיה מלך על ישראל ולבנו שלש, וכן הוא אומר ואענה את זרע דוד למען זאת, ומה תלמוד לומר זאת כנגד שלשים ושבע שנים שנתחתן שלמה את בת פרעה, ומה תלמוד לומר אך לא כל הימים אמרו רבותינו עתידה היתה המלכות לחזור בימי אסא אם לא היה מקלקל, אף ירבעם אלו זכה קבל מלכות על ישראל שלשים ושבע שנים ולבנו שלש. והימים אשר מלך שלמה על ישראל וגו' ארבעים שנה, [צח]רחבעם בנו שבע עשרה שנה [צט]אביה בנו שלש [ק]בשנת שתים לירבעם מלך אסא ואחת וארבעים שנה מלך בירושלים, הא כמה ראהו דוד שנה אחת, הלך בתורת משה והוא ויהודה עמו שלש שנים ובשנת ארבע מרד [קא]ויהי בשנת חמש עלה שישק מלך מצרים:

יב וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו. [קב]תאנא משום ר' יוסי מקום מזומן לפורענות, בשכם עט לדינה, בשכם מכרו את יוסף, בשכם נחלקה מלכות בית דוד. [קג]תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה שסתירת זקנים בנין, וראיה לדבר רחבעם בן שלמה: וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה [קד]ללמדך שכל המתמנה על הצבור נעשה עבד לצבור, כי הא דר"ג ור' יהושע הוו קאזלי בספינתא בהדי רבן גמליאל הוה פתא בהדי רבי יהושע הוה פתא וסולתא שלים פתא דרבן גמליאל סמך על סולתא דרבי יהושע, א"ל מי ידעת דהוה לן עיכובא כולי האי דאייתית נמי סולתא, א"ל כוכב אחד יש שעולה לשבעים שנה ומתעה את הספנין אמרתי שמא יעלה ויתעו, א"ל כל כך יש בידך ואתה יורד בספינה, א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לי ביבשה ר' אלעזר (בן) חסמא ור' יוחנן בן גורגודא שיודעים לשער כמה טפים שבים ואין להם פת לאכול ובגד ללבוש, נתן דעתו להושיבם בראש, כשעלה מן הים שלח להם ולא באו חזר ושלח להם ובאו, א"ל כמדומים אתם ששררות אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה. וכה"א [קה]וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית מכלל דעד השתא עבד הוה. מה לנו חלק בדוד (כתוב ברמז צ"ט וברמז ק"ו). ויהי דבר האלהים אל שמעיה איש האלהים (כתוב ברמז צ"א):

קצח [קו]ויאמר ירבעם בלבו [קז]כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע, מדבר בעשו וחבריו, למה הוא דומה למולייר* שמבחוץ היה של זהב ומרגליות קבועות בו אלא מבפנים היה של חרס, כך עשו [קח]ויאמר עשו בלבו, [קט]אמר נבל בלבו, [קי]ויאמר המן בלבו, ויאמר ירבעם בלבו. [א]ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' *האומרה בלבבה אני ואפסי עוד °כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו:

קצט עתה תשוב הממלכה לבית דוד. [ב]אמר רב נחמן גסות הרוח שהיה לו לירבעם היא טרדתו מן העולם, אמר גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא אמרי הא עבדא והא מלכא ואי יתיבנא סברי מורד במלכות הוא וקטלי לי, מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב וגו'. מאי ויועץ המלך, אמר רב יהודה אמר רב שהושיב רשע אצל צדיק, א"ל תחתמו על מה שאני עושה, א"ל הן, מלכא הוינא, א"ל הן, וכל מה דאמינא לכו עבדיתו, א"ל הן, ואפילו למפלח ע"ז, א"ל צדיק ח"ו, א"ל רשע לצדיק סלקא דעתך דגברא כירבעם פלח לעבודה זרה לנסיינינהו קא בעי, ואף אחיה השילוני טעה וחתם שנאמר [ג]ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני, וכתיב [ד]ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה', מאי גרמא ליה, אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנאמר [ה]אחאב עבד את הבעל מעט ויהוא יעבדנו הרבה, רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה:

יג והנה איש אלהים בא מיהודה וגו' ויקרא אל המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח, [ו]למה אמר מזבח שני פעמים, אמר רבי אבא בר כהנא מזבח שבבית אל מזבח שבדן. מה קרא עליו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו' ועצמות ירבעם ישרפו עליך אין כתיב כאן אלא ועצמות אדם מלמד שחלק כבוד למלכות:

ר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו. [ז]ששה נקראו בשמותם עד שלא נולדו, ואלו הן; ישמעאל, ויצחק, ומשה, ושלמה, ויאשיהו, ומלך המשיח. ישמעאל מנין שנאמר [ח]ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל שעתיד הקב"ה לשמוע בנאקת העם ממה שעתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים. יצחק מנין [ט]אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק. י' כנגד עשרה נסיונות. צ' אמו היתה בת תשעים שנה. ח' שנמול לשמונה ימים. ק' שהיה אביו בן מאה שנים. משה מנין שנאמר [י]ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם בגימטריא משה, וחייו מאה ועשרים שנה שנאמר [יא]והיו ימיו מאה ועשרים שנה. שלמה מנין (ז) שנאמר [יב]הנה בן נולד לך ושלמה יהיה שמו על שם [יג]שלום ושקט יהיה על ישראל. יאשיהו מנין הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו שנראה כשי על גבי המזבח יאי שי הוא. מלך המשיח מנין [יד]יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו שהוא עתיד [טו]לינון רשעי ארץ:

רא רבי נתנאל אומר שלש מאות שנה עד שלא נולד יאשיהו נקרא שמו שנאמר הנה בן נולד וגו' [טז]ובן שמונה שנה מלך וכי נער בן שמונה שנים מהו דעתו, אלא מאס את האלילים ושבר את המצבות וכרת את האשרים והיתה זכותו מבקעת לפני כסא הכבוד, ובשביל הרעה שהיו ישראל עושים בסתר נאסף הצדיק ונאספו יהודה וכל ישראל וירמיה הנביא לגמול חסד ליאשיהו שנאמר [יז]ויקונן ירמיהו על יאשיהו וגו'. ר"מ אומר [יח]השרים אלו הלוים שהיו עומדין על הדוכן בשיר והשרות אלו נשיהם. ר' שמעון אומר לא על הלוים ולא על נשיהם בלבד אומר אלא על כל הנשים החכמות שנאמר [יט]כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות, ר' מאיר אומר התקינו חכמים שיהו ישראל עושים כן לכל זקני ישראל וגדוליהן שנאמר [כ]ויתנם לחק על ישראל. וגם שלמה המלך ראה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני הקב"ה, וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחד של חתנים ואחד של אבלים ושל מנודים והיו ישראל יושבים בשבתות בין שני השערים הללו הנכנס בשער של חתנים היו יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובבנות. והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה היו יודעים שהוא מנודה והיו אומרים השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע דברי חביריך ויתן בלב חביריך שיקרבוך, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים, ואם היה שפמו מכוסה היו יודעים שהוא אבל והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך. ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואים את החתן ומשמחין (עמו) [אותו] ורואים את האבל ויושבים עמו לארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים, ועליהם הוא אומר ברוך אתה ה' נותן שכר טוב לגומלי חסדים:

וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח (ויאמר) [לאמר] תפשוהו, [כא]א"ר הונא בש"ר אידי אמר חס הקב"ה על כבודם של צדיקים יותר מכבודו שעומד ומקריב על גבי המזבח לע"ז ולא יבשה ידו וכיון ששלח ידו בצדיק יבשה ידו הה"ד ותיבש ידו אשר שלח עליו:

ויען המלך ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני ה' אלהיך, תרין אמוראין חד אמר אלהיך ולא אלהי. (ח) וחד אמר עומד ומקריב לע"ז וקורא לו אלהי. ויחל איש האלהים את פני ה' וגו' ותהי כבראשונה. ר' ברכיה ור' יהודה בר' סימון בש"ר יהושע בן לוי [כב]אם תכתוש את האויל וגו' אפילו אתה נותן את הרשע בחמור של חרשים אי אתה מועיל ממנו כלום מה בראשונה עומד ומקריב לע"ז אף בשניה:

רב ותיבש ידו. [כג]א"ר לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה שלא ברשותו: האוזן והחוטם והעין אינם ברשותו, חמי מה דלא בעי, שמע מה דלא בעי, מריח מה דלא

ממ"ק ובמ"ק צו מפתקה כסב: צז סדר עולם: צח מ"א יז: צט שם טו: ק שם: קא דה"ב יב: קב סנהדרין קב: קג מגילה לא: קד הוריות י: קה מ"ב טו. קו הנחומא: קז משלי כו: *מולייר כלי להחם בו מים והגחלים נתונים בתוכו: קח בראשית כז: קט תהלים יד, נג: קי אסתר ו: א ישעיה יד: *צפניה ב: °משלי כו: ב סנהדרין קא: ג מ"ב י: ד שם: ה שם: ו פסיקתא: ז פרקי רבי אליעזר: ח בראשית טז: ט שם יז: י שם ו: יא שם: יב דה"א כב: יג שם: יד תהלים עב: טו לינון לתפסם ולעקרם מכל מקום שנמנאו: טז מ"ב כב: יז דה"ב לה: יח שם: יט ירמיה ט: כ דה"ב לה: כא פסיקתא: כב משלי כז: כג ב"ר:

זית רענן (ז) שנאמר הנה בן נולד וגו' ויאשיהו בן ח' במלכו ול"א שנה היה מלך יהויקים כ"ה שנים צדקיהו י"א שנים הרי ע"ה שנה קודם שנחרב הבית נולד יאשיהו ושלמה מלך ל"ג שנה אחר בנין בהמ"ק הרי ק"ח שנה וזה מעשה היה בשנת ד' או ה' לירבעם תרי קי"ב שנה והבית עמד ת"י שנה חסר מהם קי"ב נמצא קרוב לש' שנה: (ח) וחד אמר עומד ומקריב לע"ז וכו', פי' והוי שבח לו:

וכא נענה, פתח ואמר [נב]שאו שערים ראשיכם ולא נענה, כיון שאמר [נג]ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה, באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון:

קצד [נד]והיו עיני ולבי שם כל הימים [נה]והלא כבר נאמר [נו]עיני ה' משוטטות בכל הארץ מה ת"ל והיו עיני ולבי שם, כביכול שאין עיני ולבי אלא שם [ובשביל שהם שם הם בכל מקום]. כיוצא בדבר אתה אומר [נז]הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל שנאמר [נח]אשר בידו נפש כל חי, מה תלמוד לומר שומר ישראל כביכול אינו שומר אלא ישראל (ובשכר) [ובשביל] ששומרם שומר את הכל. כיוצא בו אתה אומר [נט]ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות כלם הוא דורש שנאמר [ס]להמטיר על ארץ לא איש, אלא כביכול שאינו דורש אלא אותה וכו'. כיוצא בדבר אתה אומר [סא]קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש. [סב]כתוב אחד אומר [סג]אלכה ואשובה אל מקומי, וכתוב אחד אומר והיו עיני ולבי שם כל הימים, הא כיצד פניו למעלה ועיניו ולבו למטה:

קצה *אמר רבי שמואל בר נחמני עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נתונה בהיכל שנאמר [סד]ה' בהיכל קדשו, משחרב בית המקדש ה' בשמים כסאו סלק שכינתו בשמים. א"ר אלעזר בן פרת בין חרב בין לא חרב אינו זז ממקומו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכה"א [סה]קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה, שאפילו הוא הר הרי הוא בקדושתו, ראה מה כתיב (ו) ויבן את מזבח ה' הוא האלהים אשר בירושלים. אמר רבי אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של בית המקדש שנאמר [סו]הנה זה עומד אחר כתלנו. [סז]רבי חייא ורבי סימון ברבי הוו יתבי, פתח חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למעלה שנאמר [סח]נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים, פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. [סט]אמר רב ביבי א"ר אסי הרק בתוך הבית כאלו רק בבבת עינו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים:

ט מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי. [ע]תנן התם הרחלות יוצאות כבולות, מאי כבולות שכובלין אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים, מאי משמע דהאי כבול דלא עבדי פירא הוא דכתיב מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול, רב המנונא אמר שהיו בהם בני אדם שהיו מכובלין בכסף וזהב. אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב ולא ישרו בעיניו, א"ל אין כיון דעתירי מפנקי ולא עבדי עיבידתא. רב נחמן בר יצחק אמר ארץ *חומטין היתה, אמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעא כרעא בגוה עד כבלא, דאמרי אינשי ארעא מכבלתא דלא עבדי פירי. [עא]בשעת טובתן של ישראל אומות העולם מכחשין להם ועושים אותם כאלו הם אחים, וכן עשו אמר ליעקב [עב]אחי יהי לך אשר לך, וכן חירם אמר לשלמה מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי. ואת תדמור במדבר. *ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' יצחק נשר גדול היה לשלמה והיה רוכב עליו ובא לתדמור ביום אחד שנאמר ויבן שלמה את גזר וכו' ואת תדמור במדבר בארץ:

י ומלכת שבא. [עג]אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה, מאי מלכת שבא מלכותא דשבא. אין כסף לא נחשב בימי שלמה [עד]ר' יצחק רמי כתיב אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, וכתיב ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, לא קשיא כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה:

ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים. [עה]ולא היו נגנבות, [אבנים שלמות] של חמש ושל עשר אמות היו, תני רשב"י אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו. ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרוב, רבן שמעון בן גמליאל אומר סימן לשפלה שקמה, מאי נפקא מינה למקח וממכר:

יא והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה. בת פרעה היתה בכלל (כתוב ברמז ח'). מן הגוים אשר אמר ה' (ברמז ס"ג): ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. [עו]אמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם שנאמר [עז]ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו, אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, [עח]ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה, אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב, וכתיב [פ]ותצא מרכבה ממצרים. אמר רבי יהושע בן לוי עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע הכתבת בתורתך אות אחת לבטלה, אמר רשב"י עלה ספר משנה תורה לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, א"ל הקב"ה חייך שלמה בטל ומאה כיוצא בו ואות אחת אינה בטלה ממך:

קצו ולא היה לבבו שלם וגו' כלבב דוד אביו. [פא]אר"ש בן נחמני אמר רבי יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר ולא היה לבבו שלם וגו' כלבב דוד אביו, כלבב דוד אביו הוא דלא הוה, מחטא נמי לא חטא, אלא מה אני מקיים ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, כרבי יונתן, דרבי יונתן רמי כתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו וגו' וכתיב ולא היה לבבו שלם וגו' כלבב דוד אביו. הכי קאמר ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא הלך. והא כתיב [פב]אז יבנה שלמה במה, שבקש לבנות ולא בנה. אלא מעתה [פג]אז יבנה יהושע שבקש לבנות ולא בנה, אלא בנה הכא נמי בנה. אלא כדתניא ר' יוסי אומר [פד]ואת הבמות אשר על פני ירושלים וגו', אפשר בא אסא ולא ביערם בא יהושפט ולא ביערם עד שבא יאשיהו וביערם והלא כל עבודה זרה שבארץ ישראל אסא ויהושפט בערום, אלא מקיש ראשונים לאחרונים מה אחרונים לא עשו ותלו בהם לשבח אף ראשונים לא עשו ותלו בהם לגנאי. והא כתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה', אלא מתוך שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא. וא"ר יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו [אלף] מיני זמר אמרה לו כך עושין לעבודה זרה פלונית כו' ולא מיחה בה. ואמר ר' יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שרטון ובו נבנה כרך גדול שברומי: כי ששת חדשים ישב שם יואב וגו' עד הכרית כל זכר באדום. [פה]כי אתא לקמיה דדוד אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי, א"ל דכתיב [פו]תמחה את זכר[א] עמלק, א"ל והא אנן זכר[ב] קרינן, אזל לגבי רביה א"ל היכי אקריתן. א"ל זכר[ג]. שקל ספסירא בעא למקטליה, א"ל אמאי, א"ל משום דכתיב [פז]ארור עושה מלאכת ה' רמיה, א"ל שבקיה לההוא גברא דליקום בארור, א"ל כתיב [פח]ארור מונע חרבו מדם (כתוב ברמז נ'): והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. [פט]דרש רבי פנחס בר חמא מפני מה נאמר בדוד שכיבה וביואב מיתה, דוד שהניח בן נאמר בו שכיבה, יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה. ויואב לא הניח בן והא כתיב [צ]ומבני יואב עובדיה ויחיאל, אלא דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה, יואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה. [צא]רבי פנחס ורבי אמי בשם רבי חייא בר אבא דוד על ידי ששכב על מטתו כתיב בו שכיבה, יואב על ידי שנהרג כתוב בו מיתה. דבר אחר דוד ע"י שהיה מלך כתוב בו שכיבה, יואב על ידי שהיה שר הצבא כתוב בו מיתה: וירבעם בן נבט. [צב]שנו רבותינו למה נקרא שמו ירבעם, שעשה מריבה בעם. דבר אחר שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים. בן נבט בן שנבט ולא ראה. תאנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי. נבט שנבט ולא ראה. מיכה שנתמכמך בבנין, ומה שמו שבע בן בכרי שמו. שנו רבותינו שלשה נבטו ולא ראו, ואלו הן, נבט, ואחיתופל, ואצטגניני פרעה. נבט ראה אש יוצאה מאמתו סבר איהו מליך ולא ידע דירבעם הוא דנפק מיניה. אחיתופל ראה צרעת זרחה לו על אמתו הוא סבר איהו מליך ולא ידע דבת שבע היא דנפקא מיניה דנפק מינה שלמה. אצטגניני פרעה דאמר רבי חנינא מאי דכתיב [צג]המה מי מריבה המה שראו אצטגניני פרעה וטעו, ראו שמושיען של ישראל נלקה במים אמרו [צד]כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והם לא ידעו שעל עסקי מריבה הוא לוקה. ומנא לן דלא אתי ירבעם לעלמא דאתי דכתיב [צה]ויהי הדבר הזה לחטאת בית ירבעם להכחיד ולהשמיד, להכחיד בעוה"ז ולהשמיד בעוה"ב: וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה. אמר רבי יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה, ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים שנאמר וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד, א"ל דוד אביך פרץ פרצות בחומה

ממ"ק ובמ"ק נב תהלים כד: נג דה"ב ו: נד שם טז: נה ספרי: נו דה"ב טז: נז תהלים קכא: נח דברי הימים ב יב: נט דברים יא: ס איוב לח:
סא תהלים כט: סב ירושלמי דברכות פ"ד: סג הושע ה: *תנחומא וירושלמי ברכות פ"ד: סד חבקוק ב: סה תהלים ג: סו שיר השירים ד:
סז יבמות קה: סח איכה ג: סט ברכות סב: ע שבת נד: *חומטין מלחם ומתבקעת: עא ספרי: עב בראשית לג: עג ב"ב טו: עד סנהדרין כא: עה פסיקתא:
עו סנהדרין כא: עז דברים יז: עח שם: פ מ"א י: פא שבת נו: פב יהושע ח: פג שם: פד מלכים ב כג: פה ב"ב כא: פו דברים כה: א זכר בקמ"ץ:
ב זכר בסגו"ל: ג זכר בקמ"ץ: פז ירמיה מח: פח שם: פט ב"ב קטו: צ עזרא ח: צא אגדת שמואל: צב סנהדרין קא: צג במדבר כ: צד שמות ב: צה מ"א יג:

זית רענן (ו) ויבן את מזבח ה' הוא האלהים אשר בירושלים, משמע שהקב"ה היה שם קודם שבנו המזבח:

כוללן שלשתן בבת אחת. כבר מפורש על ידי דוד [יז]ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. יכול ישמיע קולו בתפלתו, כבר מפורש על ידי חנה [יח]וקולה לא ישמע:

קצא ואתה תשמע השמים וסלחת. *א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדים אלא אם כן נמחלו עונותיהם של ישראל שנאמר [יט]רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. אמר ליה רב זעירי מדיהבת לרבינא אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על (הארץ) [ארצך] אשר נתתה לעמך. [כ]אמר ריש לקיש שבעה רקיעים הם וכו', מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליות טללים רעים ועליות אגלים וחדרי סופה וסערה של קיטור, וכלם דלתותיהן אש שנאמר *פתח ה' את אוצרו ויוצא כלי זעמו. ומנא לן דאיקרי שמים שנאמר ואתה תשמע השמים מכון שבתך:

קצב רעב כי יהיה בארץ. [כא]שלמה פתח בשבחו של הקב"ה תחלה שנאמר אין כמוך אלהים (ה'), ואחר כך פתח בצרכן של ישראל רעב כי יהיה בארץ. וחזר וחתם בשבחו של הקב"ה שנאמר [כב]ועתה קומה ה' לנוחך. ואף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכיהם של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום תחלה שנאמר [כג]הללויה שירו לה' שיר חדש, וחזר ופתח בצרכן של ישראל שנאמר [כד]כי רוצה ה' בעמו. וחזר וחתם בשבחו של מקום [כה]הדר הוא לכל חסידיו הללויה. ואף משה רבינו פתח בשבחו של מקום שנאמר [כו]ויהי בישורון מלך. וחזר וחתם בשבחו של מקום [כז]אין כאל ישורון. ואף שמונה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שהיו ישראל מתפללים לא פתחו בצרכיהן של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגבור והנורא, קדוש אתה ונורא שמך, ואחר כך מתיר אסורים ורופא חולים, ואחר כך מודים אנחנו לך, סלה"ד וכו':

ויהי ככלות שלמה להתפלל. [כח]א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא אלו ברכות שאדם שוחה בהם, באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשוח בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה. כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה, ומלך כיון שכורע שוב אינו זוקף שנאמר ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו: לעשות משפט עבדו ומשפט עמו. [כט]אמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס לדין תחלה שנאמר לעשות משפט עבדו ומשפט עמו, מאי טעמא לאו אורח ארעא למיתב מלכא מאבראי. ואי בעית אימא מקמי דליפוש חרון אף. ותניא [ל]כי חק לישראל הוא כלמד שישראל נכנסין תחלה והדר ומשפט לאלהי יעקב. [לא]וכן לעתיד לבא נכנסת מלכות הרביעית תחלה לדין משום דחשיבא דכתיב [לב]ותאכול כל ארעא ותדושינה ותדקינה וא"ר יוחנן זו מלכות הרביעית שטבעה יוצא בכל העולם כלו. ומנא לן דמאן דחשיב עייל ברישא דכתיב לעשות משפט עבדו וגו' ואמר רב חסדא מלך וצבור וכו':

ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח. [לג]לפי שנאמר קח מאתם [לד]והיו לעבוד את עבודת אהל מועד היה משה מתירא שמא אחת מן העגלות נשברות או אחת מן הפרות מתות ונמצא קרבן של נשיאים פסול, א"ל הקב"ה והיו לעבוד את עבודת אהל מועד ניתן להם הויה שיהיו קיימות לעולם. עד היכן היו קיימות, ר' יודן בשם רשב"נ ר' חנינא בשם בר קפרא עד הגלגל כמד"א [לה]בגלגל שורים זבחו, והיכן הקריבום ר' אבא בר כהנא אמר בנוב הקריבום, ר' אבהו אמר בגבעון הקריבום, רבי חמא בר חנינא אמר בבית עולמים הקריבום. א"ר לוי טעמא דר' חמא מהכא *ויזבח המלך שלמה את זבח (השלמים) [הבקר] וגו', אמר ר' מאיר עד עכשו (היו) [הן] קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו: והרי דברים קל וחומר ומה העגלות שהיו נדבקות במלאכת אהל מועד ניתן להם הויה שיהיו קיימות לעד, ישראל שהם דבקים בהקב"ה עאכ"ו שנאמר [לו]ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו' בקר עשרים ושנים אלף. [לז]למלה"ד למלך שיצא לדרך והיו מביאים לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק, אמר להם המלך כך אתם מכבדים אותי כך אתם נוהגים בי איני מלך איני שולט בכל העולם, אמרו לו אדוננו המלך בדרך אנו נתונים לפי הדרך ולפי הפונדק הכנסנו לפניך, אלא הכנס למדינה וכשתכנס לפלטין שלך אתה רואה במה אנו מכבדים אותך. כך כשהוקם המשכן הקריבו לו הנשיאים דורון, אמר להם הקב"ה כך הוא כבודי, אמרו לפניו רבון העולמים במדבר אנו נתונים ולפי המדבר הקרבנו לפניך, וכשתכנס לפלטין שלך אתה רואה כמה קרבנות וכמה פרים נקריב לפניך שנאמר [לח]היטיבה ברצונך את ציון, אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים לא פר אחד. אלא פרים. לפי שבעולם הזה הקריבו קימעא [לט]ויהי המקריב ביום הראשון מה הקריב קערת כסף אחת פר אחד. שעיר עזים אחד, אבל שלמה כשבנה את בית המקדש הקריב בקר עשרים ושנים אלף, וכן בימי עזרא [מ]והקריבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אימרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטאה על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל:

קצג ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העולה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל, [מא]דברים ככתבן דברי ר' יהודה. א"ל רבי יוסי והלא כבר נאמר [מב]אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא ובבית עולמים הוא אומר ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וכשאתה מגיע למנין בקר עולות ולחשבון אמות זה גדול מזה, אלא מאי קטן מהכיל. כאדם שאומר לחברו פלוני ננס הוא ופסול לעבודה. ורבי יהודה שפיר קאמר ליה רבי יוסי. רבי יהודה לטעמיה דאמר מזבח שעשה משה במדבר נמי גדול היה דתניא [מג]חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב דברים ככתבן דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה להלן מאמצעיתו הוא מודד אף כאן מאמצעיתו הוא מודד. והתם מנא לן דכתיב [מד]והאריאל שתים עשרה אורך בשתים עשרה רוחב שתים עשרה אמה לכל רוח. ור' יוסי כי גמיר גזירה שוה בגובהה הוא דקא גמיר, דתניא [מה]ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו. אמר ליה רבי יהודה והלא כבר נאמר אורך החצר מאה באמה אפשר כהן עומד על גבי מזבח ועבודה בידו וכל העם רואים אותו מבחוץ. אמר ליה ר' יוסי והלא כבר נאמר [מו]ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב כה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות, ואומר [מז]קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף, ומה תלמוד לומר חמש אמות קומתו, משפת מזבח ולמעלה. ומה תלמוד לומר שלש אמות קומתו, משפת סובב ולמעלה. ור' יהודה כי גמיר גזירה שוה ברוחבה גמיר. לרבי יהודה הא קא מתחזי כהן, נהי דכהן מתחזי עבודה בידו לא מתחזא. בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב קדש, אלא לרבי יוסי מאי קדש, להעמיד בה מזבח. בשלמא לרבי יוסי היינו דכתיב קטן מהכיל, אלא לרבי יהודה מאי קטן, הכי קאמר מזבח של אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת קטן הוה. במאי פליגי, מר סבר דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מבפנים, ומר סבר דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מבנין: כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל. [מח]איסי בן עקביא אומר וכי קטן היה והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה וגו', מה ת"ל קטן מלמד מיום שנבנה זה נגנז זה:

ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו', [מט]מכדי כתיב ארבעה עשר יום, שבעה ימים ושבעה ימים ל"ל שמע מינה הני לחוד והני לחוד דאין מערבין שמחה בשמחה. א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה, יצאה ב"ק ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא. מאי דרוש ק"ו, ומה משכן דאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד בשבת דאיסור סקילה דחה. מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים ואיסור כרת לא כל שכן. אלא אמאי דואגים, התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט, התם נמי הכי נמי מעבר נעבדו מיכל לא ניכלו ולא נישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה. [נ]וכי מאחר דכתיב וכל ישראל עמו [קהל גדול] למה לי למכתב מלבוא חמת עד נחל מצרים, ש"מ הני הוא דאיקרי קהל אבל אינך לא איקרו קהל דאמר רב אשי בהוראה הלך אחר יושבים בארץ, רשב"א אומר משום רבי מאיר חטאו ששה שבטים והם רובן של קהל או שבעה ואע"פ שאינן רובן של קהל מביאין פר: ביום השמיני שלח את העם וגו' וילכו לאהליהם. [נא]שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה. שמחים שנהנו מזיו השכינה. וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בן זכר. על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו שיצאת בת קול ואמרה כלכם מזומנים לחיי העולם הבא. בשלמא לישראל עמו לחיי, אלא לדוד עבדו מאי היא, אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש שלמה להכניס ארון בבית קדש הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות
ולא

ממ"ק ובמ"ק יז תהלים נה : יח שמואל א א : יט תהלים פה : כ חגיגה יב : *תענית ו : *ירמיה נ : כא ספרי : כב דה"ב ו : כג תהלים קמט : כד שם : כה שם : כו דברים לג : כז שם : כח ברכות לד : כט ר"ה טז : ל תהלים פא : לא ע"ז ב : לב דניאל ז : לג שהש"ר פ"ג : לד במדבר ג : לה הושע יב : *דה"ב ז, כנוס' הישנים הובא כאן הפסוק ממלכים, ועפ"ז הועתק כמאמר כאן, ובאמת דרים מפסוק שבד"ה שכתוב בו זבח הבקר וכאן בקר לא נאמר אלא : מסורה בשהש"ר פ"ז : לו דברים ד : לז תנחומא : לח תהלים נא : לט במדבר ז : מ עזרא ו : מא זבחים נט : מב מלכים א ג : מג שמות כז : מה שמות לח : מו במדבר ד : מז שמות לח : מח מכילתא : מט מ"ק ט : נ הוריות ג : נא מ"ק ט :

צפונה, ושלשה פונים ימה, ושלשה פונים נגבה, ושלשה פונים מזרחה, כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למזרח. ואימא לגופיה, אם כן פונים למה לי. [עט]שנו רבותינו כל שיש בהקיפו שלש טפחים יש בו רוחב טפח. מנא הני מילי א"ר יוחנן דאמר קרא ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו (אל) [עד] שפתו עגול סביב וחמש באמה קומתו וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב. והא איכא שפתו אמר רב פפא שפתו שפת פרח שושן היה דכתיב ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אלפים בת יכיל. והא איכא משהו, אלא כי קא חשיב מגואי קא חשיב. תאני ר' חייא ים שעשה שלמה היה מחזיק ק"נ מקוה טהרה. מקוה טהרה כמה הוי מ' סאה כדתניא [פ]ורחץ את בשרו במים במי מקוה, כל בשרו במים מים שכל גופו עולה בהם וכמה הם אמה על אמה ברום שלש אמות ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה, כמה הוי להו ת"ק גרמידי להלת מאה מאה למאה וחמשין חמשין בארבע מאה וחמשין סגיא הני מילי בריבוע. ים שעשה שלמה עגול היה, מכדי כמה מרובע יתר על העגול רביע לארבעה מאה למאה עשרים וחמש הני מאה ועשרים וחמש הוו להו. תני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה שלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות, נהי דאיפכא לא מצית אמרת ושפתו עגול כתיב, אימא חדא, לא סלקא דעתך דכתיב אלפים בת יכיל בת כמה הוי שלש סאין דכתיב [פא]מעשר הבת מן הכור דהוו להו שיתא אלפי (גרמידי) [גריווי] והא כתיב (שלשת אלפים בת יכיל) [מחזיק בתים שלשת אלפים], ההוא לגודשא, אמר אביי ש"מ האי גודשא תילתא הוי, ותנן נמי שידה תיבה ומגדל כוורת הקש כוורת הקנים ובור ספינה אלכסנדרית אע"פ שיש להם שולים והם מחזיקים ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש טהורים:

קפו ותשלם המלאכה [פב]אין כתיב כאן אלא כל המלאכה מלאכת ששת ימי בראשית שלמה. [פג]מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ועשה אין כתיב כאן אלא לעשות עדין יש מלאכה אחרת, וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש אמר הקב"ה עכשו שלמה מלאכת שמים וארץ לכך נקרא שלמה שהשלים הקב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו. דבר אחר ותשלם ותהי שלום מלמד שכל האומנים שהם בונים בו לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם ולא נשבר [פד]מגרופית ולא קרדום ולא חש עיניו ולא נפסק כלי המלאכה ולא נשבר אחד מהם, ואם תמה אתה על הדבר אמר רבי אלעזר לכבודו של בשר ודם נעשה כן כל מצרי שעלה עם יעקב לקוברו לא נפסק אזור של אחד מהם ועל בנין בהמ"ק את תמה שנעשה כן. דבר אחר ותשלם כל המלאכה כיון שהשלימו האומנין את המלאכה שלמה נפשם עכשו דרשת שלא חלה אחד מהם ועכשיו אתה אומר ששלמה נפשם, אמר הקב"ה שלא (יפחדום) [יכריתום] עובדי אלילים ויבנו עמהם בנינות ויהיו אומרים אלו הם שבנו עם שלמה בנין האלהים, ומהו ותשלם עלי לשלם להם מתן שכר. מה כתיב למעלה והפותות לדלתות הבית וגו' זהב, רבי יצחק מגדליא ורבי סימון, רבי יצחק אומר (ה) הבלוטין שבפותחות היו של זהב. ורבי סימון אומר אף הפותחות שתחת הציר היו של זהב ואלו היתה הפותחת חסרה בלוט אחד לא היתה המלאכה שליכה לכך סמך והפותות לדלתות ותשלם כל המלאכה. ויבא שלמה את קדשי דוד אביו [פה]ולמה לא נצרך להם, יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי. לשבח דוד בקש על הדבר אמר לפניו רבון העולמים צופה אני בנבואתי שסוף בהמ"ק עתיד ליחרב וכל מה שהפרשתי מבתי עבודת אלילים שהייתי מחריב שלא יהו העו"א אומרים מה היה דוד סבור החריב בתי אלהינו ועשה בית לאלהיו נגערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהיו לכך נתפלל שלא יצטרך להם שלמה. ומי שדורש לגנאי על שבא הרעב בימי דוד שלש שנים וכמה [פו]תסבריות היו לו לדוד צבורין מכסף וזהב מה שהיה מתקן לבית המקדש היה צריך להוציאו ולהחיות בו את הנפשות ולא עשה כן, אמר לו הקב"ה בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בנין חייך אין שלמה נצרך מהם כלום:

קפז ח אז יקהל שלמה את זקני ישראל, ואומר *ויקהלו אל המלך שלמה, מלמד שאין השכינה שורה אלא בקהל, וכן הוא אומר [פז]וירא כל העם וירונו, ואומר [פח]וירא כל העם ויפלו על פניהם, וכה"א [פט]כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם, ואומר [צ]וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים, וכה"א [צא]במקהלות ברכו אלהים. אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד מנשה ועל אותה שעה הוא אומר [צב]צאינה וראינה, ביום חתונתו אלו המלואים, וביום שמחת לבו בגמר בנין בית העולמים: ויאריכו הבדים. [צג]שנו רבותינו כל הכלים שבמקדש ארכן לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו של בית שנאמר ויאריכו הבדים, יכול לא היו נוגעים בפרוכת, ת"ל ויראו. אי ויראו יכול יהו מקרעין בפרוכת ויצאו לחוץ, ת"ל ולא יראו, הא כיצד דחוקין ובולטין בפרוכת ודומין לדדי אשה שנאמר [צד]צרור המור דודי לי בין שדי ילין, ומנין דבדים לפותיא דארון הוו יתבי דילמא לאורכא דארון הוו יתבי, אמר רבי יהודה תרי גברי באמתא ופלגא לא מסתגן, ומנא לן דארבעה הוו דרי להו, דכתיב [צה]ונסעו הקהתים תרי, נושאי המקדש תרי:

קפח [צו]מאי ויהיו שם עד היום הזה, מלמד כשגלו ישראל לא גלה ארון עמהם אלא ארון במקומו נגנז שנאמר ויהיו שם עד היום הזה. *כמער איש ולויות אמר רבא בר שילא כאיש המעורה בלויה שלו. אמר ריש לקיש בשעה שנכנסו אויבים להיכל מצאו כרובים [צז]המעורים זה בזה, הוציאום לשוק אמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום שנאמר [צח]כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה. [צט]ויביאו את ארון ה' מביתו ויציגו אותו וגו' ויתן לפני ארון ה' משרתים להזכיר ולהודות, [ק]בשחר היו אומרים [קא]הודו לה' קראו בשמו וגו' עד אל תגעו במשיחי, בין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה', וכך היו עושין בציון מ"ג שנה עד שהביאו שלמה לבית העולמים, ובברחו מפני אבשלום בנו יצא עמו עד שעלה במעלה הזיתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה גדולה ונכנס צדוק הכהן תחתיו והחזירו את הארון למקומו, אבל אהל מועד שעשה משה במדבר ומזבח הנחשת שעשה בצלאל ואש שירדה מן השמים בימי משה שם בבמה אשר בגבעון שנאמר [קב]ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' אשר בגבעון:

קפט ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן [קג]מלמד שנתנה רשות למחבלים לחבל. כיוצא בדבר אתה אומר כתוב אחד אומר [קד]ובבא משה אל אהל מועד וכתוב אחד אומר [קה]ולא יכול משה לבא אל אהל מועד, הכריע [קו]כי שכן עליו הענן, אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס לשם, נסתלק הענן נכנס לשם ומדבר עמו, וכן הוא אומר [קז]ושכתי כפי עליך עד עברי, מכאן שנתן רשות למחבלים לחבל. וכה"א [קח]אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי: אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל [קט]היכן אמר [קי]כי בענן אראה על הכפורת: יש אז לשעבר (כתוב ברמז כ'): בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך [א]זה אחד מן הדברים שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן, וכה"א [ב]תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך, וכה"א [ג]וה' בהיכל קדשו, [ד]ה' בשמים כסאו. [ה]אמר ריש לקיש שבעה רקיעים הם, ואלו הם, וילון, שחקים, רקיע, זבול, מעון, מכון, ערבות. זבול שבו ירושלים והמקדש ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן שנאמר בנה בניתי בית זבול לך. ומנא לן דאיקרי שמים שנאמר [ו]הבט משמים וראה מזבול קדשך. אין כמוך אלהים (ה' ואין כמעשיך) [בשמים ממעל]. [ז]בנוהג שבעולם מלך בשר ודם צר צורה ביבשה והקב"ה צר צורה במים שנאמר [ח]ישרצו המים. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה בעליונים ובתחתונים שמא בחלל, אבל הקב"ה אף בחלל דכתיב [ט]ועוף יעופף וכו' (כתוב ברמז פ"ג): הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך [י]וכתיב [יא]וכבוד ה' מלא את המשכן. א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי למה הוא דומה למערה פתוחה על שפת הים געש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר, כך אע"פ הכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו כשם שהוא אומר [יב]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא:

קצ לשמוע אל הרנה ואל התפלה, [יג]אבא בנימן אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך במקום רנה שם תהא תפלה. [יד]יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על יד שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה. יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל [טו]וזימנין תלתה ביומא. יכול משבא לגולה הוחלה תלמוד לומר [טז]כל קביל די הוא עבד מן קדמת דנה. יכול יהא כוללן

כמ"ק ובמ"ק [עט] עירובין יד : [פ] ויקרא יד : [פא] יחזקאל מה : [פב] פסיקתא רבתי : [פג] בראשית ב : [פד] מגרופית כלי הטיט : [פה] מדרש : [פו] תיסבריות אוצרות : *סדר עולם : [פז] ויקרא ט : [פח] מלכים א יח : [פט] שמות יט : [צ] דברי הימים ב ז : [צא] תהלים כח : [צב] שה"ש ג : [צג] מנחות לח : [צד] שה"ש א : [צה] במדבר י : [צו] יומא נד : *מלכים א ז : [צז] מעורים דבוקים : [צח] איכה א : [צט] דה"א טז : [ק] סדר עולם : [קא] דה"ב טו : [קב] שם : [קג] תורת כהנים : [קד] שמות לד : [קה] שם מ : [קו] שם : [קז] שם לג : [קח] תהלים צה : [קט] מדרש : [קי] ויקרא טז : [א] מכילתא : [ב] שמות טו : [ג] חבקוק ב : [ד] תהלים יא : [ה] חגיגה יב : [ו] ישעיה סג : [ז] בראשית רבה פ' ז : [ח] בראשית א : [ט] שם : [י] מדרש : [יא] שמות מ : [יב] ירמיה כג : [יג] ברכות ו : [יד] שם לב : [טו] דניאל ו : [טז] שם :

זית רענן (ה) הבלוטין שבפותחת, הן הכפופין כמין אנקלית שהפותחות תחובין בהם :

ירושלים. ובשנה האחת עשרה בירח בול [לה]מהו בירח בול, בירח (ב) שבוללים לבהמה מתוך הבית. דבר אחר מהו בירח בול בירח שהארץ עושה בולין בולין. דבר אחר מהו בירח בול בירח מבול חסר מ' כנגד ארבעים יום, שאע"פ שנשבע הקב"ה כי מי נח זאת לי אעפ"כ מ' יום בכל שנה היו אותם הימים עושים רושם בעולם עד שעמד שלמה ובנה את בית המקדש ופסקו אותם מ' יום לפיכך כתיב חסר מ' כנגד ארבעים יום שפסקו. [לו]משנעשה הבית בירח בול נעשה נעול (ג) י"ב חדש והיו הכל [לז]מלמלים על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא היאך הקב"ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו והקב"ה חשב לערב שמחת בית המקדש בחדש שנולד בו אברהם, בירח האיתנים זה חדש תשרי ולכה קורא אותו ירח האיתנים שנולד בו אברהם שנאמר [לח]משכיל לאיתן האזרחי. וכיון שנפתח בהדש מועדות והקריב הקרבנות וירדה האש אמר הקב"ה עכשו נשלמה המלאכה שנאמר ותשלם כל המלאכה, ועל זה נאמר [לט]עמקו מחשבותיך. וכן אתה מוצא במלאכת המשכן, א"ר חנינא בכ"ה בכסליו נגמר מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן, כמו שכתוב [מ]ביום החדש הראשון באחד להדש תקים את משכן, והיו ישראל מלמלין על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי אירע בו והקב"ה חשב לערב שמחת המשכן בחדש שנולד בו יצחק דכתיב [מא]לושי ועשי עוגות ואמרו לו שוב אשוב אליך, ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה בו המלאכה אמר הקב"ה עלי לשלם, מה שלם לו הקב"ה חנוכת חשמונאי, וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו:

קפה ז ויבן את בית יער הלבנון. [מב]אמר מר זוטרא בר טוביה למה נקרא שמו יער לומר לך מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב, וכן הוא אומר [מג]הנה מטתו שלשלמה של מלך שהשלום שלו, מטה זה בית המקדש, ולמה נמשל בית המקדש למטה, אלא מה המטה אינה אלא לפריה ורביה אף (היה) בית המקדש כל מה שהיה בתוכו מפרה ורבה שנאמר [מד]ויאריכו הבדים, ובה"א [מה]והזהב זהב פרוים שהיה עושה פירות: בן אשה אלמנה הוא וגו' וכתיב *בן אשה מבנות דן. [מו]א"ר לוי בשם ר' חייא בר חנינא אתה מוצא כשנעשה המשכן שני שבטים היו שותפין במלאכתן, שבטו של יהודה בצלאל, שבטו של דן אהליאב בן אחיסמך, וכן במלאכת בית המקדש בן אשה אלמנה הוא (ממטה) [מבנות] דן ושלמה בן דוד למטה יהודה: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צרי חרש נחשת. [מז]א"ר יוחנן מנין שלא ישנה אדם אומנותו מאומנות אבותיו שנאמר וישלח המלך שלמה, ואמר מר אמיה מדבית דן, וכן [מח]ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן תרש והושב. [מט]ויעש שלחנות עשרה. [נ]שנו רז"ל עשרה שלחנות עשה שלמה שנאמר ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל, ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח אם כן שלחן בדרום והתורה אמרה והשלחן תתן על צלע צפון, אלא של משה (ד) באמצע וחמשה מימינו וחמשה משמאלו. עשר מנורות עשה שלמה שנאמר [נא]ויעש המנורות עשר כמשפט ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל, וא"ת חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח, א"כ מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה [נב]ואת המנורה נכח השלחן על (ירך) [צלע] המשכן תימנה, אלא של משה באמצע וחמש מימינה וחמש משמאלה. תני חדא מחצי הבית ולפנים ותני אידך משליש הבית ולפנים. לא קשיא מר קא חשיב קדש הקדשים בהדי היכל ומר לא קא חשיב קדש הקדשים בהדי היכל. שנו רבותינו עשר שלחנות עשה שלמה ולא היו מסדרין אלא על של משה, שנא' ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב, עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה שנא' [נג]ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב, ראב"ש אומר על כלם היו מסדרין שנאמר [נד]ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים, ובכולם היו מדליקין שנא' [נה]ואת המנורות ונרותיה לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור. ר' יוסי בר' יהודה אומר לא היו מסדרין אלא בשל משה, אלא מה אני מקיים ואת השלחנות אשר עליהם לחם הפנים זהב, אלו שלחנות שלשה שהיו במקדש, שנים שהיו באולם מבפנים פתח הבית אחת של כסף ואחת של זהב, על של כסף נתן לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין, אחד של זהב מבפנים שעליו לחם הפנים תמיד: ויעש שלחנות עשרה כדי להרבות זרעים. [נו]ולמה עשה משה אחד שלא היו במדבר צריכין לזרעים, וכיון שבא שלמה עשאן עשר כדי להרבות זרעים. ולכך נתן חמש מימין כנגד ימין העולם שהוא דרום שמשם טללי ברכה וגשמי נדבה יוצאים לעולם, אמר שלמה בזכות אלו השלחנות הנתונות בימין יהיו גשמי ברכה וטללי ברכה יוצאים לעולם מן ימין. ולכך נתן חמשה משמאל כנגד צפון שהוא השמאל שמשם הרעה יוצאה לעולם אמר שלמה בזכות השלחנות הנתונות משמאל יודחו הרעות מישראל. וכך קבע עשרה כיורות חמשה מימין כיור של משה וחמשה משמאל. [נז]ויעש את מנורת הזהב עשר כנגד עשרת הדברות, וכל מנורה היו בה שבעה נרות הרי שבעים כנגד שבעים אומות שכל זמן שהנרות דולקות היו מתכבשים ומיום שכבו הנרות נתגברו. ותורה נמשלה בנר שנאמר [נח]כי נר מצוה ותורה אור. ואף על פי שעשה שלמה עשר שלחנות לא היה מסדר לחם הפנים תחלה אלא על של משה שנאמר ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים ואחר כך היה מסדר על כלן שנאמר [נט]ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים, ואע"פ שעשה שלמה עשר מנורות לא היה מבעיר תחלה אלא על של משה שנאמר [ס]ומנורת הזהב ונרותיה, ואחר כך היה מבעיר כלם שנאמר [סא]ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט. [סב]ויעש בית קדש הקדשים כרובים שנים כנגד לוחות שנים. [סג]מעשה צעצועים שהם מטללים בבתרים. [סד]וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים כרובים היו שנים וארכם עשרים אמות הרי כ"ב כנגד כ"ב אותיות, כנף אחת מגיע עד הקצה שהם מגיעים מסוף העולם ועד סופו כשם שלמ"ד באמצע האותיות כך כרובים באמצע, [סה]והם עומדים על רגליהם כאות למ"ד. [סו]ופניהם לבית שבזכותו ובזכות עושיהם הבית עומד. והם היו ראש לכל מה שהיה בבית שהיתה שכינה עליהם חונה ועל (הארץ) [הארון] ומשם היה מדבר למשה שנאמר [סז]וישמע את הקול מדבר אליו: ויקם העמודים יכין ובעז, יכין כנגד הירח [סח]ירח יכון עולם. בועז כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ועוז שנאמר [סט]ישיש כגבור לרוץ אורח. וכנגדן בגוף שני עינים שהעינים גבוהות ונתונות בראש כך היו שני העמודים גבוהים. [ע]ויעש כיורים עשרה כדי להרבות את הגשמים שהם ככיור. עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות, ולמה לא עשה במדבר אלא כיור אחד שלא היו ישראל צריכים גשמים במדבר שהמן יורד להם והבאר עמהם, בא שלמה ועשה עשרה כיורות להרבות גשמים שהיו בארץ ישוב והיו צריכים גשמים הרבה שנאמר [עא]ארץ הרים ובקעות. [עב]ארבעים בת יכיל כנגד ארבעים יום שבהם נתנה התורה ארבעה ימים לכל דבור. וכן שלמה עשה כל כיור ארבע אמות שנאמר בארבע באמות הכיור, עשר מכונות כנגד עשרה מאמרות, על כל מכונה אבירה, על כל כיור דבור. ויעש את הים מוצק, הים זה העולם שהוא מוצק שנאמר [עג]בצקת עפר למוצק, ואומר [עד]חזקים כראי מוצק. עשר באמה משפתו אלו עשר ספירות בלימה שהעולם עליהם עומד. עגול סביב שהרקיע עגול. וחמש באמה קומתו כנגד מהלך ת"ק שנה בין הארץ לרקיע. וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב כנגד שלשים יום שבכל חדש, דבר אחר יסוב אותו סביב. שהעולם עומד בזכות עשרת הדברות ובעשרה מאמרות נברא וספירות עשר בלימה הרי שלשים. דבר אחר וקו שלשים באמה יסוב אותו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם שנאמר [עה]ונטה עליה קו תהו. ופקעים מתחת כנגד שס"ה הלונות שבמזרח ושבמערב שהשמש יוצא באחד מן המזרח ושוקע באחד מן המערב. שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם. עומד על שנים עשר בקר אלו שנים עשר מזלות שהעולם מתנהג בהם. שלשה פונים צפונה למה צפונה תחלה שהוא פתוח שרוח צפונית פתוח לעולם שנאמר [עו]נוטה צפון על תהו, ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון שנאמר [עז]מצפון תפתח הרעה. טלה אריה קשת פונים צפונה, שור בתולה גדי פונים למערב, תאומים מאזנים דלי פונים לדרום, סרטן עקרב ודגים פונים למזרח. [והים] עליהם מלמעלה שהעולם עליהם מתנהג. וכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם. ועביו טפח, טפח חמש אצבעות בבינוניות שעוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה. ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן שהארץ ושכים מסובכין זה בזה. אלפים בת יכיל (שמי שהוא מקיים) את התורה שקדמה אלפים לעולם ומי שהוא מקיימה אני משמרו (לאלף) [לאלפים] דור: ויעש את הים מוצק עשר באמה. [עח]האני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה עומד על שנים עשר בקר, שלשה פונים צפונה

כמ"ק ובמ"ק לה תנחומא: לו פסיקתא רבתי: לז ממלמלים מלגלגים: לח תהלים פט: לט שם לב: מ שמות מ: מא בראשית יח: מב יומא לט: מג שיר השירים ג: מד דה"ב ה: מה שם ג: *דה"ב ב: מו פסיקתא רבתי: מז ערכין טו: מח שמות לח: מט דה"ב ד: נ מנחות לט: נא דה"ב ד: נב שמות כו: נג דה"ב יג: נד שם ד: נה שם: נו מדרש תדשא: נז דה"ב ד: נח משלי ו: נט דה"ב ד: ס שם יג: סא שם: סב שם ג: סג שם: סד שם יא: סה שם: סו שם: סז במדבר ז: סח תהלים פט: סט שם יט: ע דה"ב יא: עא דברים יא: עב מלכים א ז: עג איוב לח: עד שם לז: עה ישעיה לד: עו איוב כו: עז ירמיה א: עח זבחים כב:

זית רענן (ב) שבוללין לבהמה, היינו בחשון שמתחילין ימי הגשמים, עיין פ"ק דר"ה: בירח מבול, שהמבול התחיל לירד בחשון: (ג) י"ב חדש, דהיינו עד תשרי הבא: (ד) באמצע הם עומדים, פי' באמצע העשר אמוה:

[ז]והייתה אבן חדה ושוטת על פום גובא, ומהיכא היה להם בבבל רבותינו אמרו מארץ ישראל נתגלגלה ובאה לשעה קלה. א"ר הונא בשם ר' אסי הכל מסייעין את המלך אפילו הרוחות אפילו המזיקין. רבי חנינא בן דוסא ראה בני עירו שהיו מעלין נדרים ונדבות לירושלים אמר הכל מעלים ואני איני מעלה, יצא לעיר וראה אבן אחת וכתתה וסדקה ואמר עלי להעלותה לירושלים, נזדווגו לו חמשה בני אדם אמר להם מעלים אתם לי את האבן הזאת לירושלים אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים את אבנך לירושלים ובלבד שתתן אצבעך עמנו, נתן אצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים, בקש ליתן להם את הסלעים ולא מצאם נכנס ללשכת הגזית ואמרו לו שמא מלאכי השרת היו וקראו עליו [ח]חזית איש מהיר במלאכתו:

[ט]שנו רבותינו משחרב בית המקדש בטל השמיר שבו בנה שלמה את בהמ"ק שנאמר והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו, הדברים ככתבן דברי רבי יהודה. א"ל רבי נחמיה וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר כל אלה אבנים יקרות במדת גזית מגוררות במגרה מבית ומבחוץ, אם כן מה ת"ל לא נשמע בבית בהבנותו, שהיה מתקן מבחוץ ומכניס מבפנים. ורבי נחמיה שמיר למאי אתא, מיבעי ליה לכדתניא אבנים הללו אין כותבים עליהם בדיו משום שנאמר [י]פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל משום שנאמר [יא]במלאותם, אלא כותבים עליהם בדיו ומראה להם שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן כתאנה הזאת הנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום ובבקעה הזאת שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום: שנו רבותינו שמיר זה ברייתו כשעורה, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד מפניו, במה משמרים אותו כורכים אותו בספוגים של צמר ומניחין אותו *באיטני של אבר מלאה סובי שעורים. [יב]מי הביא את השמיר לשלמה הנשר הביאו מגן עדן שנאמר [יג]וידבר על (החיה) [הבהמה] ועל העוף שאמר להם היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו. [יד]אמר להם שלמה לרבנן היכי אעביד, אמרו לו איכא שמירא דאייתי משה לאבני אפוד, אמר להון היכא אשתכח אמרו לו אייתי שדה ושדתין כבשינהו אהדדי אפשר דידעי ומגלי לך אייתי שידא ושדתין כבשינהו אהדדי אמרין אנן לא ידעינן דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע, אמר להון היכא איתיה אמרו ליה איתיה בטורא פלניא כריא ליה בירא ומליא מיא ומכסיא [טו]בטינרא וחתימא בגושפנקיה, וכל יומא סליק לרקיעא וגמר מתיבתא ונחית לארעא והדר סייר ליה לגושפנקיה ומגלי ליה ושתי ומכסי ליה וחתים ליה ואזיל ליה, שדריה לבניהו בן יהוידע ויהב ליה עזקתא דחקיק עליה שם ושולשלתא דחקיק עלה שם וגבבי דעמרא וזיקי דחמרא, אזל כרא בירא מתתאי ושפינהו למיא וסתמינהו בגבבי דעמרא וכרא בירא לעיל ומלייה חמרא וסליק ויתיב באילנא, כי אתא סייריה לגושפנקיה גלייה אשכח חמרא אמר כתיב [טז]לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם, וכתיב [יז]זנות ויין ותירוש יקח לב לא אישתי, כי צחי אמר לא סגי דלא אשתי אמר [יח]ויין ישמח לבב אנוש שתא ורוא וגנא נחית אתא בניהו שדא ביה שושילתא, כי אתער הוה קא מפרזל אמר ליה שמא דמרך עלך כי נקיט ליה ואתי מטא דיקלא חף ביה שדייה מטא לביתא שדייה מטא גבי כובא דההיא ארמלתא נפקא איהי חננא ליה כפף לקומתיה איתבר ביה גרמא, אמר היינו דכתיב [יט]לשון רכה תשבר גרם, ההוא סמיא דהוה קא טעי באורחא אסקיה באורחא, חזא ההוא רויא דהוה קא טעי אסקיה, חזא חדותא דהוו קא מחדו בכה, שמע להוא גברא דהוה אמר לאושכפא עביד לי מסאני לשב שני חאיך, חזא קסמא דהוה קסים חאיך, כי מטא להתם לא עיילוה לגבי שלמה עד תלתא יומי, יומא קמא אמר להו אמאי לא בעי לי מלכא לגביה אמרו ליה אנסיה משתיא שקיל לבינתא אותיב אחברתה אתו אמרו ליה לשלמה אמר להון הכי אמר לכו הדור אשקיוה, למחר אמר להו אמאי לא בעי לי מלכא אמרו ליה אנסיה מיכלא שקל לבינתא מחברתה אותבה אארעא אתו אמרו ליה לשלמה אמר להון הכי אמר לכו נגודו מיכלא מיניה, לריש תלתא יומי אתא לגביה שקל קניא ומשח ארבע גרמידי שדא לקמיה אמר ליה מיכדי כי מית ההוא גברא לית ליה בהדין עלמא אלא ארבע גרמידי השתא כבשת לכולי עלמא ולא שבעת עד דכבשת נמי לדידי, אמר ליה לא בעינא מינך מידי בעינא למיבנייה לבית מקדשא וקא מיבעי לי שמירא אמר ליה לדידי לא מסר לי לשרא של ים מסור ליה ולא יהיב ליה אלא לתרנגולא ברא דמהימן ליה אשבועתיה ומאי עביד ביה ממטי ליה לטורי דלית בהו ישוב ומנח ליה אשינא דטורא ופקע טורא ומנקיט ומייתי ביזרני מאילני ושדי התם והוי ישוב, והיינו דמתרגמינן נגר טורא, בדקו קינא דתרנגולא ברא דאית ליה בני וחפיוהו לקיניה בזוגיתא חוורתא כי אתא בעי למיעל ולא מצי אזל אייתי שמירא אותביה עילוה רמא ביה קלא שדייה שקליה אזל חנק נפשיה אשבועתיה. אמר ליה בניהו מאי טעמא כי חזיתיה לההוא סמיא דקא טעי אסיקתיה לאורחא אמר ליה מכרזי עליה בשמיא דצדיק גמור הוא ומאן דעביד ליה נייח לנפשיה זכי לעלמא דאתי. ומאי טעמא כי חזיתיה לרויא דקא טעי אסיקתיה לאורחא א"ל דמכרזי עליה ברקיעא דרשע גמור הוא ועבדי ליה נייח נפשא כי היכי דליכליה לעלמיה. מאי טעמא כי חזיתיה לההוא חדוותא בכית, אמר ליה קא בעי מימת גברא בגו תלתין יומין ובעית למנטר ליבם קטן תליסר שנין. מאי טעמא כי שמעת להוא גברא דאמר לאושכפא עביד לי מסאני לשב שני הייכת, אמר ליה ההוא שבעה יומי לית ליה מסאני לשב שני בעי. מאי טעמא כי חזיתיה להוא קסמא דהוה קסים הייכת, א"ל דהוה יתיב אבי גזא לקסום מאי דאיכא הותיה, שהייה גביה עד דבנא למקדשא, לסוף מלכותא דשלמה יומא חד הוה קאים לחוריה אמר כתיב [כ]כתועפות ראם לו ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו שדים, מאי רבותיכו מינן אמר ליה שקול שושילתא מינאי והב לי עזקתך ואחוי לך רבותא, שקל לשושילתא מיניה ויהב ליה עזקתא בלעיה אותביה לחד גפא ברקיעא וחד גפא בארעא פתקיה ארבע מאה פרסי. על ההיא שעתא אמר שלמה [כא]מה יתרון לאדם בכל עמלו, והיה מחזר על הפתחים כל היכא דמטא אמר אני קהלת הייתי מלך, כי מטא לגבי סנהדרין אמרי מיכדי שוטה בחדא מילתא לא סריך מאי האי, אמרו ליה לבניהו קא בעי לך מלכא לגביה אמר להו לא. שלחו לה למלכוותא קא אתי מלכא לגבייכו שלחו להו אין קא אתי, שלחו להו בדקו בכרעיה אמרו להו במוקי קא אתי וקא תבע להו בנדותיהו וקא תבע לה נמי לבת שבע אימיה, אתיוה לשלמה יהבו ליה עזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דחקיק עליה שם, כד עייל חזייה פרח, ואפ"ה הוה ליה בעתותא, והיינו דכתיב [כב]הנה מטתו שלשלמה וגו', רב ושמואל חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך:

קפג ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית. [כג]בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע, ומה אני מקיים [כד]לא תבנה אתהן גזית, בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה בהיכל ובקדש קדשים גזית. שהיה בדין ומה מזבח הקל אסור לבנות בו גזית היכל וקדש הקדשים חמורים אינו דין שיהא אסור לבנות בהם גזית, תלמוד לומר לא תבנה אתהן גזית, בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדש הקדשים. מכאן היה ר"ש בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אינו דין שיניף המקצר על המאריך. רבן יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר [כה]אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, והרי דברים ק"ו ומה אם אבני המזבח שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שהם מטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו, בין איש לאיש, בין עיר לעיר ובין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: הבית הזה אשר אתה בונה וגו', [כו]אחיה השילוני אמר לשלמה הבית הזה אשר אתה בונה, ולבסוף אמר לו [כז]יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וגו':

קפד הוא ההיכל לפני שכל הפונים פונים בו. [כח]שנו רבותינו סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר [כט]והתפללו אל ה'. היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר [ל]והתפללו אל ה' דרך ארצם. היה עומד בארץ יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר [לא]והתפללו אל ה' דרך העיר. היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר [לב]והתפלל אל הבית הזה. היה עומד אחרי בית הכפרת יראה את עצמו כאלו עומד לפני הכפרת, נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב, במערב מחזיר פניו למזרח, בדרום מחזיר פניו לצפון, בצפון מחזיר פניו לדרום, נמצאו כל ישראל מתפללין לאביהם שבשמים. א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קרא [לג]כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו: הוא ההיכל לפני [לד]א"ר יהושע בן לוי שכל הפונים פונים בו, בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו ומתפללים בברכות, בונה ירושלים (בק"ש) [בבהמ"ז] פורס סוכת שלום וגו' (בברכת המזון) [בק"ש], מנחם ציון בבנין ירושלים

טמ"ק ובמ"ק ז דניאל ו: ח משלי כב: ט סוטה מח: י שמות כח: יא שם: *באיטני ענה וסל: יב מדרש שוחר טוב: יג מלכים א ה: יד גיטין סח:
*עי' רש"י ביאור כל המאמר: טו טינרא אבן: טז משלי כ: יז הושע ד: יח תהלים קד: יט משלי כה: כ במדבר כג: כא קהלת א:
כב שיר השירים ג: כג מכילתא פרשת יתרו: כד שמות כ: כה שם: כו סדר עולם: כז מלכים א יא: כח ברכות ל: כט מלכים א ח: ל שם: לא שם:
לב דה"ב ו: לג שה"ש ד: לד ירושלמי ברכות פרק ד:

אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף, ואומר [עג]אל תוסף על דבריו וגו', מאי ואומר וכי תימא מימר טובא אמר דבעי כתב דלא בעי לא כתב, ת"ש אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת כו' (בריש קהלת):

[עד] רבי חייא בר אבא אמר משלי אמר תחלה ואח"כ שיר השירים ואח"כ קהלת, ומייתי לה מהדין קרא וידבר שלשת אלפים משל זה משלי, ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים. קהלת בסוף אמרה. ר' יונתן אומר שיר השירים אמר תחלה ואח"כ משלי ואח"כ קהלת, ומייתי לה ר' יונתן מדרך ארץ, כשאדם נער אומר מיני זמר, הגדיל אומר מיני משל, הזקין אומר דברי הבלים. רב הוניא חמוהי דרב אמי הכל מודים קהלת בסוף אמרו:

כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים. [עה]וכתיב [עו]ויט עד איש עדולמי ושמו חירה. רבנן אמרין הוא חירה שנאמר כאן הוא חירם שהיה בימי דוד למוד הוא האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה, ר' יודן בר' סימון אמר חירם אחר היה. על דעתהון דרבנן חי קרוב לאלף ומאתים שנה, ועל דעתיה דר' יודן בר' סימון חי קרוב לחמש מאות שנה:

קפ חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו. [עז]שנו רבותינו התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום. ברשות כמה, כמה דיהבו ליה, ואורחא דמילתא עד כמה, אמר רב חדש כאן וחדש בביתו שנאמר [עח]לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש. ור' יוחנן אמר חדש כאן ושנים חדשים בביתו שנאמר חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו. ורב מ"ט לא אמר מהאי. שאני בנין בית המקדש דאפשר ע"י אחרים, ור' יוחנן מ"ט לא אמר מהאי, שאני התם דאית ליה הרוחה. חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו. [פ]א"ר אבהו מלמד שחבב הקב"ה פריה ורביה יותר מבנין בית המקדש:

קפא ו ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, [פא]מגיד שמונין ליציאת מצרים, וכה"א [פב]בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. אין לי אלא חדשים, שנים מנין ת"ל [פג]בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים. אין לי אלא באותו הפרק, בפרק אחר מנין, ת"ל [פד]בשנת הארבעים לצאת בני ישראל. כל אלו עד שלא נכנסו ישראל לארץ, משנכנסו ישראל לארץ מנין, ת"ל ויהי בשמונים שנה וגו'. כל אלו עד שלא נבנה הבית, משנבנה הבית (מנין ת"ל) [פה]ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה'. לא רצו למנות לבנינו ימנו לחרבנו שנאמר [פו]אחרי אשר הוכתה העיר. לא רצו למנות לעצמם ימנו לאחרים שנאמר [פז]בשנת שתים לדריוש [פח]בשנת שתים לנבוכדנאצר. וכן הוא אומר [פט]אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו'. וכה"א [צ]תחת אשר לא עבדת וגו', לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משתעבדים לפני גוים ערביים. לא רציתם לשקול שקלי שמים בקע לגלגולת הרי אתם שוקלים ט"ו שקלים במלכות אויביכם. לא רציתם לתקן את הדרכים ואת הרחובות לעולים לבית הבחירה הרי אתם מתקנים את הבורגנות העולים לצרכי המלכים. וכה"א תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ועבדת את אויביך בשנאה. תחת אשר לא עבדת את ה' מלובש, ועבדת את אויביך בערום, תחת אשר לא עבדת את ה' מרוב כל, ועבדת את אויביך בחוסר כל, מאי חוסר כל שנטלה דעת מהן ובחוסר תורה מהן. [צא]תניא מנין למלכים שאין מונין אלא מניסן דכתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל, מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים מה יציאת מצרים מניסן אף מלכות שלמה מניסן. ר' אליעזר אומר [צב]ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו מאי שני לאו שני בחדש שמונין בו למלכותו. מתקיף לה רבינא אימא שני בחדש, א"כ שני בחדש בהדיא הוה כתיב. ואימא שני בשבת, אמר רב אשי חדא דשני בשבת לא אשכחן דכתיב. ועוד מקיש שני בתרא לשני קמא מה קמא חדש אף בתרא חדש, בחדש זיו א"ר יהושע מנין שבניסן נולדו אבות שנאמר בחדש זיו שבו נולדו זיוותני עולם, ר' אליעזר אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנאמר [צג]ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים ירח שנולדו בו איתני עולם. מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפא הוא דכתיב [צד]והאיתנים מוסדי ארץ. ואידך נמי הא כתיב ירח האיתנים, התם דתקיף במצות. ואידך נמי הא כתיב בחדש זיו, התם דאית להו זיוא לאילני. דאמר רבי יהודה האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזא אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות:

והבית אשר בנה המלך שלמה. [צה]ר' חייא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו, וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו לא הוה בידיה, אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה ההוא משפת כרובים ולמעלה קא חשיב. ומאי קמ"ל הא קמ"ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום. דא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה. תניא נמי הכי ארון שעשה משה במדבר יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח. אמר ר' ינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים שנאמר וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו עד קצות כנפיו, וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך, גופייהו היכי קיימי, אלא שמע מינה בנס היו עומדים. כיצד הם עומדים, ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר פניהם איש אל אחיו, וחד אמר פניהם אל הבית. מאן דאמר פניהם איש אל אחיו דכתיב [צו]ופניהם איש אל אחיו, ומאן דאמר פניהם אל הבית דכתיב [צז]ופניהם אל פני הבית. ולמאן דאמר ופניהם איש אל אחיו והא כתיב ופניהם אל פני הבית, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו ש"מ. ולמ"ד פניהם אל פני הבית והא כתיב ופניהם איש אל אחיו, דהוו מצדדי אצדודי כדתניא אונקלוס הגר אומר כרובים מעשה צעצועים היו ופניהם מוצדדים כתלמיד הנפטר מרבו. והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו [צח]וכתיב קומת הכרוב האחד עשר באמה כה מצינו בבית עולמים כרובים בשליש עומדים אף משכן כרובים בשליש היו עומדים. משכן כמה הוי עשר אמות דכתיב [צט]עשר אמות אורך הקרש כמה הוו להו שתין [ק]פושכי, תלתיהו כמה הוו עשרין פושכי, דל תשעה דארון וחד דכפורת פשו להו עשרה פושכי וכתיב [קא]והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה:

קפב ויעש לבית חלוני שקופים אטומים. [קב]אמר רבי אבין הלוי את מוצא כי שבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות כבחוץ למה שיהיו שואבות אור, אבל חלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם. וכה"א [קג]והארץ האירה מכבודו, ואין כבוד אלא בית המקדש שנאמר [קד]כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. האור יוצא מתוך ביתי ואני צריך אורה לפי שנאמר [קה]ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך, לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך ויקחו אליך שמן. ראה מה כתיב מחוץ לפרכת העדות לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפנים מן הפרכת אצל הארון והיא נתונה חוץ לפרוכת להודיעך שאינו צריך אורה. כיוצא בו בנוהג שבעולם מלך בשר ודם עושה לו מנורה ושולחן הוא נותן המנורה בשמאלו, אבל בבית המקדש אינו כן אלא המנורה היתה נתונה מימינו של שולחן להודיעך שאינו צריך אורה אלא הקב"ה אורו של ישראל שנאמר [קו]כי אתה נרי ה', א"ר יוחנן העין הזו לבנה והשחור באמצע כהיבן היה צריך לראות לא מתוך הלבן, ואינו כן אלא רואה מתוך השחור ועל אור עיניך אי אתה יכול לעמוד ואתה מבקש לעמוד על דרכו הוי אינו צריך אורה. למה מי שנתון בחשך רואה מה שבאור ומי שנתון באור אינו רואה מה שבחשך, אבל הקב"ה רואה מה שבחשך אמר דניאל [קז]הוא גלי עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא וגו'. אמר ר' יהודה ברבי אלעאי השמש נתון בתוך תיקו שנאמר [קח]לשמש שם אהל בהם, ובתקופת תמוז יוצא מתוך תיקו לבשל את הפירות ואין העולם יכול לעמוד בו למה שהוא קשה באורו, אמר הקב"ה בבריה שלי אי אתה יכול להסתכל ואני צריך אורה משלך ולמה אמרתי לך להאיר לך לעולם הבא ולהחשיך לעובדי אלילים שנאמר [קט]כי הנה החשך יכסה ארץ וגו': היציע התחתונה חמש באמה. [קי]מאי יציע הכא תרגומו [א]אפתא, רב יוסף אמר [ב]ברקא חליא. תני רב יוסף שלשה שמות יש לו, צלע, תא, יציע. יציע דכתיב [ג]היציע התחתונה, צלע דכתיב [ד]והצלעות צלע אל צלע. תא דכתיב [ה]והתא קנה אחד אורך: והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה. [ו]והבית כשהיה נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאיליה היתה המלאכה נבנית ופורחת ועולה. אבן שלמה מסע נבנה אמר ר' ברכיה היתה האבן נוסעת מעצמה ועולה ונבנית, הוא ששלמה אמר בנה בניתי בנין בנוי בניתי. ואם תמיה אתה על הדבר לצדיק אחד עושה הקב"ה כן

והייתית

עג משלי ל: עה פסיקתא רבתי: עו בראשית רבה פ' פח: עז בראשית לח: עח כתובות סט: עט דה"א כז: פ ירושלמי דכתובות: פא מכילתא:
פב שמות יט: פג במדבר א: פד שם לג: פה דה"ב ח: פו יחזקאל מ: פז דניאל ט: פח שם ב: פט שיר השירים א: צ דברים כח:
צא ר"ה ב: צב דה"ב ג: צג מלכים א ח: צד מיכה ו: צה בבא בתרא נח: צו שמות לז: צז דה"ב ג: צח סוכה ה: צט שמות כו: ק פושכי טפחים:
קא שם כה: קב מנחות פו ותנחומא: קג יחזקאל מג: קד ירמיה יז: קה שמות כו: קו תהלים יח: קז דניאל ב: קח תהלים יט: קט ישעיה ס: קי ב"ב
סא: א אפתא בנין יגיע לגל כבים: ב ברקא דלילא בנין בכהלין מבוים הלונים נלונים: ג יחזקאל מא: ד שם מ: ה שם: ו פסיקתא רבתי פ"ו:

נמשלו ישראל כחול מה עסקו של חול הזה אתה חופר בו גומץ בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאה, כך ישראל מה שנתחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה :

קעו [יח]דבר אחר ישראל נמשלו בחול ועובדי אלילים בסיד שנאמר [יט]והיו עמים משרפות סיד אם אין אתה נותן חול בסיד אינו עומד, כך אם אין ישראל אין עובדי אלילים יכולים לעמוד. אילולא יוסף המצריים היו מתים ברעב. אילולא דניאל חכמי בבל אבודים, מה דרכו של חול מקהה שינים אף ישראל ליומות המשיח מכלים את העו"א שנאמר [כא]וירד מיעקב והאביד שריד מעיר. ד"א מה דרכו של חול מכניסו לאור ומוציא כלים, כך ישראל נכנסים לאור ויוצאים חיים [כב]שדרך משך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עילאה פוקו ואתו. ואף לעתיד לבא ישראל נכנסים בגיהנם ויוצאים מתוכו בשלום שנאמר [כג]כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך. בעולם הזה נמשלו בעפר מה עפר עשוי דיש לכל באי עולם אף ישראל היו דיש לכל באי עולם [כד]כי אבדם מלך אשור וישימם כעפר לדוש. דבר אחר מה עפר הארץ אם אינו אין העולם מתקיים אם אין עפר אין אילנות ואין תבואה, כך אם אין ישראל אין העו"א מתקיימים שנאמר [כה]והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. ונמשלו לכוכבים מה כוכבים אינם שולטים אלא בלילה כך ישראל אינם מושלים בתורה אלא בלילה. דבר אחר מה כוכבים חולקים כבוד זה לזה ושלום ביניהם שנאמר [כו]עושה שלום במרומיו. כך ישראל חולקים כבוד זה לזה. ומה הכוכבים אחד מהם יכול לשרוף את כל העולם, כך הצדיקים אליהו ז"ל אמר [כז]אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים. אברהם נמשל כחמה ויצחק כלבנה ויעקב ככוכבים, לעתיד לבא החמה והלבנה בושים ואין בושה לכוכבים, אברהם ויצחק פניהם מתכרכמין בשביל ישמעאל ובני קטורה ועשו ואלופיו. ויעקב אין לו בושה [כח]לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי שכלם צדיקים [כט]כלך יפה רעיתי :

ה ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סולת וששים כור קמח וגו' [ל]מאי וברבורים אבוסים, אמר רב שאובסים אותם בעל כרחם. ושמואל אמר שאובסים אותם ועומדים מאליהן. ור' יוחנן אמר מביאין תור ממרעיתו בדלא אנים ותרנגולת מאשפה בדלא אניסא. א"ר יוחנן מובחר שבבהמות שור, מובחר שבעופות התרנגולת. ואמר גדיון בר אסטון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים. ור' יצחק אמר הללו לציקי קדרה. וא"ר יצחק אלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עשתה בביתה כן, זו סבורה שמא אצלה סועד היום וזו סבורה שמא אצלה סועד היום, ואעפ"כ סעודתא דאברהם עדיפא מדשלמה דכתיב [לא]ואל הבקר רץ אברהם, וא"ר יהודה אמר רב בן בקר אחד רך אחד וטוב אחד שהם שלשה. התם תלתא תורי לתלתא גברי הכא לכל ישראל דכתיב [לב]יהודה וישראל רבים כחול הים. [לג]אמר הקב"ה מלך אחד מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו ואי זה זה שלמה ויהי לחם שלמה ליום וגו' א"ר שמואל בר נחמני אלו מיני [לד]מלטמיא עקר סעודה לא היתה בריה יכולה לעמוד בו, עשרה בקר בריאים מפוטמים, ועשרים בקר רעי מן המרעה, לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים. רבי יהודה ברבי ברכיה מיני ברבורים, ורבנן אמרין עוף גדול מעולה ומשובח היה עולה ונותן על שלחנו של שלמה בכל יום הוי אומר [לה]אם ארעב לא אומר לך וגו' : כי הוא רודה בכל עבר הנהר [לו]מורא וחתת חזרו בימי נח דכתיב [לז]ומוראכם וחתכם יהיה, רדייה לא חזרה והיכן חזרה בימי שלמה שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר :

קעז [לח]אמר ר' שמעון בן לקיש בתחלה מלך שלמה על העליונים שנאמר [לט]וישב שלמה על כסא ה' ולבסוף מלך על התחתונים שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה, רב ושמואל חד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם. וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי קיימי, וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כלו, ולבסוף מלך על ישראל שנאמר [מ]אני קהלת הייתי מלך על ישראל, ולבסוף בירושלים שנאמר [מא]בירושלים, ולבסוף על מטתו שנאמר [מב]הנה מטתו שלשלמה, ולבסוף על מקלו שנאמר [מג]וזה היה חלקי מכל עמלי. רב ושמואל חד אמר זה מקלו וחד אמר זה קודו. הדר או לא הדר רב ושמואל חד אמר הדר וחד אמר לא הדר, מ"ד לא הדר מלך והדיוט, ומ"ד הדר מלך והדיוט ומלך. וישב יהודה וישראל לבטח. [מד]א"ר יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח וכתיב [מה]ויקם ה' שטן. [מו]וישב יעקב בארץ מגורי אביו ואירע שם מכירת יוסף. [מז]וישב ישראל בארץ מצרים וכתיב [מח]ויקרבו ימי ישראל למות. [מט]וישב ישראל בשטים כתיב [נ]ויחל העם לזנות : ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים. [נא]רב יהודה רמי כתיב ארבעים אלף אורות סוסים וכתיב [נב]ארבעת אלפים אורות סוסים, הא כיצד ארבעים אלף אצטבלאות היו וכל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים אורות סוסים : וכלכלו הנצבים האלה את המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו לא יעדרו דבר. [נג]מאי לא יעדרו דבר, א"ר חמא בר חנינא שהיו מביאין לו תרדין בימות החמה וקישואים בימות הגשמים : ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו' כחול אשר על שפת הים, [נד]רבנן אמרין נתן לו חכמה לשלמה כנגד כל ישראל דכתיב [נה]והיה מספר בני ישראל כחול הים. ר' לוי אמר מה חול גדר לים אף חכמתו גדרה לשלמה, מתלא אמר דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת. [נו]עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו. ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם, ומה היתה חכמתן שהיו יודעים במזל וערומים [נז]בטייר. ארשב"ג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח, שאין נושקין בפה אלא ביד, ואין חותכין בשר אלא בסכין, וכשנוטלים עצה אין נוטלים אלא בשדה שנאמר [נח]וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה : ומכל חכמת מצרים, אתה מוצא כשבקש שלמה לבנות את בית המקדש שלח אצל פרעה אמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש, מה עשה כנס כל האצטרולוגין שלו וצפו בבני אדם שהם עתידים למות באותה שנה ושלחן, כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה, נתן להם תכריכיהן ושלחן ושלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הם ותכריכיהם :

קעח ויחכם מכל האדם. מאדם הראשון. מה היה חכמתו אתה מוצא כשבראו הקב"ה העביר לפניו כל בהמה חיה ועוף, א"ל מה שמותן של אלו, א"ל לזה נאה לקרותו סוס ולזה נאה לקרותו חמור ולזה נאה לקרותו שור וכן לכלם שנאמר [נט]ויקרא האדם שמות וגו', א"ל מה שמך, א"ל אדם שנבראתי מן האדמה, ואני מה שמי א"ל ה' שאתה ארון לכל הבריות, היינו דכתיב [ס]אני ה' הוא שמי שמי שקרא לי אדם הראשון. מאיתן האזרחי זה אברהם שנאמר [סא]משכיל לאיתן האזרחי. והימן זה משה שנאמר [סב]לא כן עבדי משה וגו'. וכלכל זה יוסף שנאמר [סג]ויכלכל יוסף, אמרו מצריים כלום מלך עבד זה עלינו אלא בחכמתו מה עשו הביאו שבעים פתקים וכתבו עליהם שבעים לשון והשליכו אותם לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו, ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון שלא היה בהם כח לשמוע שנאמר [סד]עדות ביהוסף שמו וגו'. ודרדע זה דור המדבר שהיו כלם מלאים דעה. בני מחול בנים שמחלה להם שכינה במעשה העגל : וידבר שלשת אלפים משל. [סה]א"ר שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים, אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים. ויהי שירו חמשה ואלף שירה אין כתיב כאן אלא שירו שירו של משל : וידבר על העצים. וכי אפשר לאדם לדבר על העצים, אלא אמר שלמה מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב, ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת, וכיון שהשפיל את עצמו נתרפא ע"י אזוב : וידבר על הבהמה ועל העוף, וכי אפשר לאדם לדבר על הבהמה והעוף, אלא אמר שלמה מפני מה בהמה נתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד, לפי שהבהמה נבראת מן היבשה שנאמר [סו]תוצא הארץ נפש חיה למינה, ועוף כתוב אחד אומר [סז]ויצר ה' אלהים מן האדמה וגו' וכתוב אחד אומר [סח]ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף, בר קפרא אמר מרקק שבים נבראו. ר' אבין בש"ר שמואל אמר רגלוהי דתרנגולתא דמי [סט]לחספניתא דנונא. ועל הרמש וכי אפשר לו לאדם לדבר על הרמש, אלא אמר שלמה מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות. ועל הדגים וכי אפשר לו לאדם לדבר על הדגים, אלא אמר מפני מה בהמה חיה ועוף טעונה שחיטה ודגים אינם טעונים שחיטה משום דכתיב [ע]הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם אלו בשחיטה ואלו באסיפה. אמר שלמה על כל אלו עמדתי ועל פרשה של פרה שאלתי וחקרתי ופשפשתי [עא]אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני :

קעט וידבר שלשת אלפים משל, [עב]ר' שמעון בן מנסיא אומר קהלת אינו מטמא את הידים מפני שחכמתו של שלמה היא. אמרו לו וכי זו בלבד אמר הלא כבר נאמר וידבר שלשת אלפים

ממ"ק ובמ"ק יט פסיקתא רבתי : כ ישעיה לג : כא במדבר כד : כב דניאל ג : כג ישעיה מג : כד מלכים ב יג : כה בראשית כב : כו איוב כה : כז מ"ב א :
כח ישעיה כט : כט שה"ש ג : ל בבא מציעא פו : לא בראשית יח : לב מלכים א ד : לג פסיקתא : לד מלטמיא מיני מאכל מעדנים : לה תהלים נ :
לו בראשית רבה פ' לד : לז בראשית ט : לח סנהדרין כ : לט דה"א כט : מ קהלת א : מא שם : מב שה"ש ג : מג קהלת ב : מד סנהדרין קו : מה מ"א יא :
מו בראשית לז : מז שם מז : מח שם : מט במדבר כה : נ שם : נא סנהדרין כא : נב דברי הימים ב ט : נג דברים רבה : נד תנחומא ופסיקתא : נה הושע ב :
נו משלי כה : נז בטייר חכמת אסטרולוגיא : נח בראשית לא : נט בראשית ב : ס שם : סא תהלים פט : סב במדבר יב : סג בראשית מ : סד תהלים פא :
סה מדרש : סו בראשית א : סז שם ב : סח שם א : סט לחספינתא דנונא סנפירי כז"ג : ע במדבר יא : עא קהלת ז : עב מגילה ז :

דכתיב וינס יואב וגו' ויחזק בקרנות המזבח וכתיב ויאמר לא כי פה אמות, אלא למאן דאמר נכסיהם ליורשים מאי נפקא מינה, נפקא מינה לחיי שעה:

קעב ויושב בניהו (אל) [את] המלך (ויאמר) [דבר לאמר] כה דבר יואב וכה ענני, א"ל זיל אימא ליה תרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוה ואי לא שבקיה דליקום בלווטתא. ויאמר [לו המלך] עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו. א"ר יהודה אמר רב כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד, [עו]אל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. זב מרחבעם דכתיב [עז]והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס לירושלים, וכתיב [עח]וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב. מצורע מעוזיהו דכתיב [עט]והצרעת זרחה במצחו. מחזיק בפלך מאסא דכתיב [פ]רק לעת זקנתו חלה את רגליו, א"ר יהודה שאחזו [פא]פודגרא. א"ל מר זוטרא בריה דרב נחמן לר"נ היכי דמי א"ל כמחט בבשר החי. מנא ידע, אי בעית אימא מיחש הוא דחש בה. ואי בעית אימא מרביה הוה גמר לה. ואי בעית אימא [פב]סוד ה' ליראיו. נופל בחרב מיאשיהו דכתיב [פג]ויורו המורים ליאשיהו וא"ר יהודה א"ר מלמד שעשו כל גופו ככברה. וחסר לחם מיכניה דכתיב [פד]וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך. אתייה ליואב א"ל מאי טעמא קטלתיה לאבנר א"ל גואל הדם דעשאל אחי הואי. עשאל רודף היה, היה לו להציל באחד מאבריו, לא הוה יכיל ליה, א"ל השתא בדופן חמישית כיון ליה דכתיב [פה]ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומש וא"ר יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלוים בו באחד מאבריו לא יכיל ליה. אמרו ליה ניזיל לאבנר מאי טעמא קטלתיה לעמשא, א"ל עמשא מורד במלכות הוה דכתיב [פו]ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויותר מן המועד, א"ל עמשא אכין ורקין דרש אשכח רבנן דפתחו במסכתא אמר כתיב [פז]כל אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת, יכול אפילו לדברי תורה, תלמוד לומר רק חזק ואמץ. א"ל ההוא גברא מורד במלכות הוה דכתיב והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה מאי לא נטה שבקש לנטות ולא נטה, מ"ט לא נטה א"ר אלעזר עדיין לחלוחית של דוד קיים, ר' יוסי ברבי חנינא אמר עדין *אצטגניני של דוד קיימין דא"ר יהודה אמר רב ארבע מאות ילדים היו לו לדוד ומהלכים בקרונות של זהב ומגדלי בלורית היו וכלם בני יפת תאר היו והם היו בעלי אגרופין של דוד. והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו. טובים שהם דרשו אכין ורקין והוא לא דרש. צדיקים שהם בפה ולא עשו והוא בכתב ועשה. ויקבר בביתו במדבר וכי ביתו במדבר היה א"ר יהודה אמר רב כמדבר מה המדבר הפקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל. ד"א במדבר מה המדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות: [פח]ויואב יחיה את שאר העיר א"ר יהודה אמר רב אפילו [פט]מוניני דצחנתא טעים פרים להו. [צ]ר' פנחס ור' ירמיה בר אבא וכי במדבר היה ביתו של יואב אלא כיון שמת נעשו ישראל כמדבר. אי תימא שהיה בונה להם דימוסיאות ומרחצאות שבח היה, ואי תימא שהיה בוזז ומאכיל לת"ח שבח שבחים הוא לו:

ג ויתחתן שלמה את פרעה וגו'. [צא]א"ר יהודה אמר רב לעולם ידור אדם במקום רבו שכל ימים שהיה שמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא אל ידור, לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה, ובשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה הים שרטון, ובשעה שעשה ירבעם בן נבט שני עגלים של זהב נבנה עליהם כרך הגדול שברומי. ויתחתן שלמה ניירי גיורה וכו' (בפי"א). ויאהב שלמה את ה' [צב]ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות את הבית, אבל משהתחיל לבנות את הבית ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד, כשתמצא לומר *כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מן היום אשר בנו אותה. אבל לעת זקנת שלמה סמוך למיתתו שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים משלי ושיר השירים וקהלת:

קעג בגבעון נראה ה' אל שלמה. [צג]א"ר יונתן שלשה הם שנאמר להם שאל ואלו הם, שלמה, ואחז, ומלך המשיח. בשלמה כתיב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר (אליו) [אלהים] שאל מה אתן לך. באחז כתיב [צד]שאל לך אות מעם ה' אלהיך, במלך המשיח כתיב [צה]שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. ר' אחי בשם רשב"ן מוסיף עוד שתי מן ההגדה אברהם ויעקב, באברהם כתיב [צו]ה' אלהים מה תתן לי אינו אומר מה תתן אלא שאומר לו שאל. ביעקב [צז]וכל אשר תתן לי אינו אומר אשר תתן לי אלא שאומר לו שאל. [צח]א"ר יוחנן בשם ר' שמעון משל למלך שהיה לו אוהב א"ל שאל לך [צט]פרוקופי ואני נותן לך. אותו האוהב היה פקח הרבה אמר אם אשאל שיעשה אותי איפרכום או דוכום היא יוצאת בידי, אלא הריני שואל דבר שכל הדברים טפלים לו הכסף והזהב טפלים לו, אמר לו מרי הואיל והגסת לבי שאשאל לפניך שואל אני ממך שתשיאני את בתך ואעשה חתנך אמר לו חייך כך אני עושה, כך שלמה א"ל הקב"ה שאל מה אתן לך ושאל החכמה: ונתת לעבדך לב שומע לשפוט וגו'. [ק]אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל הרי הוא אומר [קא]ויתן ה' חכמה לשלמה ויחכם מכל האדם ולא היה יכול לדון את ישראל, אלא כך אמר שלמה איני כשאר כל הדיינים של עובדי אלילים, דיין של עובדי אלילים יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשרפה ולסקילה אין בכך כלום, אבל אני אם חייבתי ממון נפשות אני נתבע וכה"א [קב]אל תגזל דל וגו'. וכן במשה הוא אומר [קג]איכה אשא לבדי, איפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאן ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השלו והעלה להם את הבאר ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדון אותם, אלא כך אמר להם [קד]ה' אלהיכם הרבה אתכם על דייניכם:

קעד ונתת לעבדך לב שומע (כתוב ברמז ד'). ונתת לעבדך לב שומע [קה]מכאן אמרו הלב רואה. הלב שומע. הלב מדבר. הלב יודע. הלב עומד. הלב נופל. הלב מהלך. הלב צועק. הלב שמח. הלב מתנחם. הלב רואה [קו]ולבי ראה הרבה. הלב שומע ונתת לעבדך לב שומע. הלב מדבר [קז]ודברתי אני עם לבי. הלב יודע [קח]לב יודע מרת נפשו. הלב עומד [קט]היעמוד לבך. הלב נופל [קי]אל יפול לב אדם עליו. הלב מהלך [א]ויאמר לא לבי הלך. הלב שמח [ב]לכן שמח לבי. הלב מתנחם [ג]דברו על לב ירושלים: וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד, רבי חנינא בן גמליאל אומר על מה שלא התניתי בתורה ליתן נתתי לך ומה התניתי בתורה [ד]למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, ווה לא נתתי לו אלא אם כן עשית שנאמר ואם תלך בדרכי לשמור חוקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך:

קעה ואם תלך בדרכי לשמור חוקי ומצותי, [ה]זה שאמר הכתוב [ו]אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור, בשעה שברא הקב"ה את העולם חרץ ימיו של כל אחד ואחד שנאמר [ז]והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, ולמי נתנם לישראל שנאמר [ח]מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. מספר חדשיו אתך חקיו עשית אמר הקב"ה לישראל אם עשיתם חקי אין השטן נוגע בכם שכתוב בו [ט]מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבור ביום ובלילה חקיו עשית ולא יעבור. וכן אמרתי לשלמה בשעה ששאל את החכמה וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד אם תקיים את התורה ואת החקים אין מלאך המות נוגע בך, אדם הראשון אלו שמר את המצות שנתתי לו לא היה מת, וכה"א [י]אם בחקתי תלכו: ויקץ שלמה והנה חלום. [יא]א"ר יצחק חלום עומד על כנו, צפור מצפצף יודע מה מצפצף, חמור נוהק יודע מה נוהק: ויבא ירושלים ויעמד, א"ר יצחק מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה: אז תבאנה שתים נשים זונות. [יב]רב אמר רוחות היו. ושמואל אמר זונות ממש. רבנן אמרין יבמות היו. זאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי, א"ר סימון מכאן שנינו שצריך הדיין לשקול טענותיהם בפני שניהם. גזרו את הילד החי א"ר שמואל בר נחמני בשם רבי נהוראי התחיל פיו נובע בחכמתו ואמר צפה הקב"ה שהדין הזה היה עתיד להיות לפיכך ברא האדם הזה זוגות זוגות, שתי עינים, שתי אזנים, שני נקבי החוטם, שתי ידים, שתי רגלים. התחיל לומר גזרו את הילד הזה, א"ר יהודה בר' אלעאי אלו הייתי שם [יג]פקרין הייתי נותן על צוארו של שלמה, ולא די לאחר שמת אלא עוד לאחר שהיה גוזר, כיון שראו [יד]סנקליטין שלו התחילו אומרים [טו]אי לך ארץ שמלכך נער אילו לא היה נער לא עשה, כיון שאמר תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו התחילו אומרים [טז]אשרך ארץ שמלכך בן חורין:

ד ונציב אחד אשר בארץ. [יז]ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ממונה על כלן וחד אמר נגד חדש העבור. יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב, [יח]א"ר מנחמא בר חייא הגדול בשם ראב"י נמשלו

ממ"ק ובמ"ק עו שמואל ב ג : עז מלכים א יב : עח ויקרא טו : עט דה"ב כו : פ מלכים א טו : פא פודגרא חולי הרגלים : פב תהלים כה : פג דה"א לה :
פד ירמיה נב : פה ש"ב ג : פו שם כ : פז יהושע א : *אצטגניני פירושו כאן בעלי אגרופין : פח דה"א יא : פט מוניני דצחנתא מיני דגים קטנים :
צ אגדת שמואל : צא ברכות ח : צב סדר עולם : *ירמיה לב : צג ב"ר פ' מד : צד יבמ[illegible] ז : צה תהלים ב : צו בראשית טו : צז שם כח : צח פסיקתא רבתי : צט פרוקופי פרס וכבוד : ק ספרי פ' דברים : קא מלכים א ה : קב משלי כב : קג דברים א : קד שם : קה פסיקתא : קו קהלת א : קז שם : קח משלי יד : קט יחזקאל כב : קי שמואל א יז : א מלכים ב ה : ב תהלים טז : ג ישעיה מ : ד דברים יז : ה תנחומא : ו איוב יד : ז בראשית א : ח תהלים קמז : ט ישעיה כח :
י ויקרא כו : יא פסיקתא רבתי : יב מדרש שוחר טוב : יג פקרין ג"ז נמר : יד סנקליטין יועצים : טו קהלת י : טז שם : יז סנהדרין יב : יח מדרש שמואל :

לא אביל, דכתיב ולי אני עבדך וגו' לא קרא. אמר ליה את אמרת לי מהכא ואנא אמינא מהכא [כג]ויביאה יצחק האהלה וגו' ויקח את רבקה, וכתיב בתריה [כד]ויוסף אברהם ויקח אשה:

קנז ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם, [כה]אמר ר' יצחק בתורה בנביאים בכתובים מצינו שהדיוט מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד. בתורה שנאמר [כו]ויאמר למך לנשיו, נשי אין כתיב כאן אלא נשי למך. בנביאים ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני. בכתובים [כז]כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך. ואת תמיה שהקב"ה מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד דכתיב [כח]וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים:

והורדתם אותו על גיחון. [כט]ת"ר אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו על גיחון: ומשח אותו שם צדוק הכהן וגו' (כתוב ברמז קכ"ח):

קסח [ל]שנו רבותינו היה הוא ואביו ורבו בשבי, הוא קודם לרבו ורבו קודם לאביו ואמו קודמת לכולן. חכם קודם למלך, חכם שמת אין לנו כיוצא בו, מלך שמת כל ישראל ראוים למלכות. מלך קודם לכהן גדול שנאמר ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם וגו'. כהן גדול קודם נביא שנאמר ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא הקדים צדוק לנתן. ואומר [לא]שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך, יכול הדיוטות תלמוד לומר [לב]כי אנשי מופת המה, ואין מופת אלא נביא שנאמר [לג]ונתן אליך אות או מופת: והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי. [לד]ישי הבבלי אומר אסור לרכוב על גבי (א) פרדה מק"ו ומה אם במקום שמותר ללבוש שני בגדים כאחד הרי אסור בהערובתן, מקום שאסור לנהוג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בהערובתן. אמרו לו והרי הוא אומר והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי, אמר להם [לה]אין משיבין מתקוע. אמרו לו הרי הוא אומר [לו]ויעש דוד הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר צוהו רק בדבר אוריה החתי, והא כתיב וירכבו איש על פרדו וינוסו, אין למדין מן המלכות. והא כתיב והרכבתם את שלמה בני וגו' בריה מששת ימי בראשית היתה: ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה' אלהי אדוני המלך. [לז]ר' פנחס בש"ר חנן דצפורי והלא כבר נאמר [לח]הנה בן נולד לך והוא יהיה איש מנוחה וגו' אלא הרבה קטיגורין יעמדו מכאן עד גיחון מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ודכוותה אמר רבי יודן [לט]ויאמר אלהים אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' וכתיב [מ]ויירא יעקב מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. רב הונא בשם רבי אחא [מא]ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ואין דבר רע מזיקך, וכתיב [מב]ויהי בדרך במלון וגו', אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה:

קרן השמן. [מג]זה שאמר הכתוב [מד]עלץ לבי בה' רמה קרני ולא רמה פכי, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותם. ויעלו כל העם אחריו וגו' ותבקע הארץ בקולם, [מה]א"ר אמי דברה תורה לשון הבאי, דברו נביאים לשון הבאי, דברו חכמים לשון הבאי. דברה תורה לשון הבאי [מו]ערים גדולות ובצורות בשמים, דברו נביאים לשון הבאי ותבקע הארץ בקולם, דברו חכמים לשון הבאי א"ר יצחק בר נחמני אמר שמואל בשלשה מקומות דברו הכמים בלשון הבאי, אלו הן, תפוח, גפן, פרוכת. תפוח דתנן תפוח היה באמצע המזבח פעמים שעליו שלש מאות כור. גפן דתנן גפן של זהב עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי כלונסות וכל מי שמתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה, אמר רבי אלעזר ברבי צדוק מעשה היה ונמנו עליה שלשה מאות כהנים לפנותה. פרוכת דתנן רשב"ג אומר משום ר' שמעון בן הסגן פרכת עביה טפח ועל ע"ב נירין נארגת, ועל כל נימא ונימא כ"ד חוטין ארכה ארבעים ורחבה עשרים ומשמונים ושתים רבוא נעשית ושתים עושים בכל שנה ושלש מאות כהנים מטבילים אותה:

ב ויקרבו ימי דוד למות. [מז]כל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו. בועז, עובד, ישי. עובד יותר מארבע מאות שנה היו חייו ודוד לא היה אלא בן שבעים שנה לפיכך כתב בו קריבה. עמרם היה בן קל"ג שנים ומשה לא היה אלא בן ק"כ לפיכך כתיב בו קריבה [מח]הן קרבו ימיך למות. אברהם היה בן קע"ה יצחק ק"פ יעקב לא היה אלא קמ"ז לפיכך נאמר בו קריבה [מט]ויקרבו ימי ישראל למות. דבר אחר ויקרבו ימי דוד למות, אמר לו הקב"ה היום קובל עליך כאדם שאומר לחברו פלוני קרב על חברו:

קסט ויקרבו ימי. [נ]וכי ימים מתים, אמר רבי שמואל בר נחמני צדיקים שמתים ימיהם בטלים והם קיימים, וכה"א [נא]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם, הא למדת שאפילו במיתתן מרוממים להקב"ה, וכה"א [נב]כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפילו במיתתן נקראים חיים, וכה"א [נג]ובניהו בן יהוידע בן איש חי, וכי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מתים נינהו אלא בן איש שאפילו במיתתו קרוי חי. [נ]ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ימי דוד לקיים מה שנאמר [נה]אין שלטון ביום המות. אף יעקב כשנטה למות השפיל עצמו לפני יוסף [נו]אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תקברני במצרים. אמר רבי יהושע דסכנין בש"ר לוי חצוצרות שעשה משה במדבר כיון שנטה למות גנזן הקב"ה שלא יהא אחר תוקע בהם והם באים אצלו שנאמר [נז]הקהילו אלי את כל ראשי שבטיכם. ויצו את שלמה בנו (כתוב ברמז ל"ד):

קע אם ישמרו בניך את דרכם. [נח]שלשה דברים נתנו על תנאי, ארץ ישראל, ובית המקדש, ומלכות בית דוד. חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי. ארץ ישראל מנין שנאמר [נט]השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם. בית המקדש מנין שנאמר [ס]הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי וגו', ואם לאו [סא]והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום. מלכות בית דוד אם ישמרו בניך את דרכם ואם לאו [סב]ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא נתן על תנאי שנאמר [סג]תורה צוה לנו משה מורשה. ומנין לבריתו של אהרן שלא נתן על תנאי שנאמר [סד]ברית מלח עולם היא, ואומר [סה]והיתה לו לזרעו אחריו ברית כהונת עולם: וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה. [סו]מהו אשר עשה לי, אתה מוצא כשכתב דוד ליואב הבו את אוריה אל מול פני פני המלחמה עשה כן ונהרג נתקבצו אנשי החיל על יואב שנאמר [סז]אוריה החתי כל שלשים ושבעה הראה להם את הכתב, ולכך כתיב אשר עשה לי. וצוה שלמה בנו להרוג אותו שהיה יואב בן אחותו של דוד ורצה לקרבו לעולם הבא: ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד, [סח]א"ר יודן חמשה פעמים כתיב (ולבני) ברזילי הגלעדי כנגד חמשה חומשי תורה ללמדך שכל מי שמאכיל פרוסה לצדיק כאלו קיים חמשה ספרי תורה. א"ר אלעזר כמה דיות משתפכות וכמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת עשרה פעמים כנגד עשרת הדברות לומר לך כל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאלו מקיים עשרת הדברות. והוא קללני קללה נמרצת. [סט]א"ר אחא בר יעקב נואף הוא. מואבי הוא. רוצח הוא. צורר הוא. תועבה הוא:

והימים אשר מלך דוד. (כתוב ברמז קס"ו). וישם כסא לאם המלך [ע]זו רות המואביה שהיתה אמה של מלכות. וינס יואב וגו' ויחזק בקרנות המזבח. [עא]אמר רב יהודה אמר רב שתי טעיות טעה יואב, טעה שאינו קולט אלא גגו והוא תפש בקרנותיו, טעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים והוא תפש בקרנות מזבח של שילה, אביי אמר בהא נמי מיטעי טעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר הוה:

קעא [עב]שנו רבותינו הרוגי מלכות נכסיהם למלכות, הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים, רבי יהודה אומר אף הרוגי מלכות נכסיהם ליורשים, אמרו לו לר' יהודה הרי הוא אומר [עג]הנה הוא בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו, א"ל בן אחי אביו היה וראוי ליורשו היה. והלא הרבה בנים היו לו, א"ל אותו ואת בניו הרג שנאמר [עד]אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי. ורבנן אמרי היינו בנים הראויים לצאת ממנו. בשלמא למאן דאמר נכסיהם למלך היינו דכתיב [עה]ברך נבות אלהים ומלך, אלא למאן דאמר נכסיהם ליורשים למה לי דכתיב ומלך. ולטעמיך אלהים למה לי, אלא לאפושי רתחא הכא נמי לאפושי רתחא. בשלמא למאן דאמר נכסיהם למלך היינו דכתיב

מס"ק ובמ"ק כג בראשית כד : כד שם כה : כה בראשית רבה פרשה כח : כו בראשית ד : כז אסתר ח : כח בראשית יט : כט הוריות יב : ל שם יג :
לא זכריה ג : לב שם : לג דברים יג : לד תוספתא דכלאים : לה עיין בתשובות הרשב"א ז"ל סימן תל"ה : לו מ"ב יד : לז בראשית רבה פ' ע"ז :
לח דה"א כב : לט בראשית לא : מ שם : מא שמות ג : מב שם ד : מג הוריות יב : מד שמואל א ב : מה חולין צ : מו דברים א : מז ב"ר פרשה נו :
מח דברים לא : מט בראשית מז : נ מדרש : נא תהלים קמט : נב קהלת ט : נג שמואל ב כג : נד ב"ר פרשה נו : נה קהלת ח : נו בראשית מז : נז דברים לא :
נח מכילתא : נט דברים יא : ס מלכים א ט : סא שם : סב תהלים פט : סג דברים לג : סד במדבר יח : סה שם כה : סו תנחומא : סז שמואל ב כד :
סח ב"ר פ' נח : סט שבת קה : ע ב"ב צא : עא מכות יב : עב סנהדרין מח : עג מ"א כא : עד מ"ב ט : עה מ"א כא :

זית רענן (א) פרדה, הבא מסוס וחמור: שני בגדים כאחד, אחד של צמר ואחד של פשתן: מתקוע, פי' אלה שתוקעים עצמן לדבר הלכה אף על פי שאינו כדת:

או שלשה חדשים דבר וחרב, מיד השיבו דוד צר לי מאד. משל לחולה שאמרו לו היכן אתה מבקש ליתנך אצל אביך או אצל אמך, אמר אוי לאזנים שכך שומעות. ולמה שלש אמר לו שלשה דברים אמרת על שאול, אם ה' יגפנו, או יומו יבא, או במלחמה ירד ונספה, לכך שלש כנגד שלש. דבר אחר כתוב אחד אומר [לד]שלש שנים וכתוב אחד אומר שבע שנים אם שבע למה שלש, אלא אמר לו מה אתה מבקש שלש (למלחמה) [למהומה] או שבע לבצורת, (אלא) אמר דוד אם אני אומר רעב יאמרו ישראל מפני שהוא מלך ואוצרותיו מלאים. אם אומר אני אנוס מפני צרי ישראל אומרים מפני שיש לו גבורים שיעמדו עליו. אמר הריני שואל את המות שמשוה גדולים וקטנים נפלה נא ביד ה' וגו', הרי שלש שנים ואח"כ נעשו שלשה חדשים ואח"כ שלשה ימים, ושלשה ימים עושים ל"ו שעות באו סניגורים טובים לישראל ובטלום, באו שבעה ימי השבת ושמנה ימי המילה הרי ט"ו וחמשה חומשי תורה ושלשה אבות הרי כ"ג. א"ר תנחומא בר אבא עוד עשר דברות ושני לוחות הברית הרי ל"ה כנגד ל"ה שעות, ור' אבין הלוי אמר שנים עשר שבטים. נשתייר שם שעה אחת בא וראה כמה אוכלוסין מתו באותה שעה. ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד ר' חייא הגדול אומר משחיטת התמיד עד זריקת דמו. ורבותינו אומרים משהאיר המזרח ועד הנץ החמה. רשב"נ אמר משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כלו. ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד, [לה]רבי יוחנן אמר עד חצות ממש. ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך, אר"א אמר הקב"ה למלאך טול לי הרב שבהם שיש לי ליפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין. [לו]וכהשחית ראה ה' וינחם. אמר רב מה ראה יעקב אבינו ראה שנאמר [לז]ויאמר יעקב כאשר ראם. ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר [לח]אלהים יראה לו השה. ורבי יצחק אמר כסף כפורים ראה שנאמר [לט]ולקחת את כסף הכפורים. ור' יוחנן אמר ביהמ"ק ראה שנאמר [מ]אשר יאמר היום בהר ה' יראה:

ויתן ה' דבר בישראל. באותה שעה נשא דוד את עיניו וראה עונותיהם של ישראל גדודים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע שנאמר [מא]וישא דוד את עיניו, באותה שעה ירד מלאך מן השמים והרג את גד החוזה ואת ארבע בניו של דוד והזקנים שהיו עמו, וכיון שראה את חרבו נכנסה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנאמר [מב]והמלך דוד זקן וגו': ויאמר דוד אל ה' וגו' הנה אנכי חטאתי וגו' ואלה הצאן מה עשו. [מג]א"ר נתן מצינו שהאבות והנביאים נתנו נפשם על ישראל, במשה מהו אומר [מד]ועתה אם תשא חטאתם [מה]ואם ככה את עושה לי. וכן לא הלך יונה אלא לאבד את עצמו בים שנאמר [מו]שאוני והטילוני אל הים. [מז]אמר ר' אבהו בא וראה כח התשובה מדוד מלך ישראל שנשבע הקב"ה לאבות להרבות זרעם ככוכבי השמים לרוב ובא דוד למנות מספרם אמר לו הקב"ה דוד אני נשבעתי לאבות להרבות את זרעם ואתה בא לבטל את דברי בשבילך נתנה הצאן למאכל ובשלש שעות נפלו שבעים אלף איש. ר' שמעון אומר לא נפל מישראל אלא אבישי בן צרויה שהיה שקול במעשיו הטובים ובתורה שבלבו כשבעים אלף איש. אנשים אין כתיב כאן אלא איש. ושמע דוד וקרע בגדיו והיה מבקש תשובה שנאמר העבר נא חטאתי ונתרצה לו, שנאמר ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך, מהו רב, אלא אמר לו אדם גדול ורב נפל בישראל. [מח]ולא יכול דוד ללכת מפניו לדרוש אלהים מפני שלקח המלאך חרבו וקנחה בטליתו של דוד וראה דוד חרבו של מלאך והיו כל אבריו מרתתין עד יום מותו: ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה וגו'. [מט]למה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ואינו יודע למה מכהו באחרונה אמר ליה על *מקמתא פלוני מחיתך, כך כל אותם אוכלוסין שנפלו על ידי שלא תבעו את בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר ומה אלו שלא ראו את בית המקדש כך אנו על אחת כמה וכמה, לכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין בכל יום שלשה פעמים אנא השב שכינתך לציון: ויאמר ארונה אל המלך, [נ]תני יכול האומר הרי עלי עולה יביא עצים מתוך ביתו כדרך שמביא נסכים מתוך ביתו ת"ל [נא]על העצים אשר על האש אשר על המזבח מה מזבח משל צבור אף עצים ואש משל צבור דברי רבי. רשב"א אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהם הדיוט. מאי בינייהו, איכא בינייהו חדתי ועתיקי. ולא והא כתיב ויאמר ארונה אל (המלך) [דוד] יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמורגים וכלי הבקר לעצים, הכא נמי בחדתי:

ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך. [נב]א"ר אלעזר א"ר חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם, ואלו הם, דוד ודניאל, דוד דברכיה ארונה דכתיב ויאמר ארונה אל המלך וגו', דניאל דברכיה דריוש, דכתיב [נג]אלהך די אנת פלח ליה בתדירה הוא ישוזבינך: ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, [נד]כתוב אחד אומר [נה]שקלי זהב משקל שש מאות, וכתיב ויקן דוד וגו' בכסף שקלים חמשים הא כיצד, גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות. ר' אבא אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות. והא כתיב התם זהב והכא כסף, אלא גבה כסף בשש מאות שקלי זהב:

ויבן שם דוד מזבח וגו'. [נו]ר' מנחמיא ורב ביבי בשם רבי נמשלו ישראל כחול מה החול הזה אתה חופר בו גומא מבערב בשחרית אתה מוצא שנתמלאת, כך כל אותם האוכלוסין שנפלו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה, הדא הוא דכתיב [נז]יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים. א"ר לוי בתוך י"ב חדש באו ברכותיו של יואב: עשרה פעמים נמנו (כתוב ברמז ק"כ):

מלכים א

קסו א והמלך דוד זקן בא בימים. [א]זהו שאמר הכתוב [ב]עטרת תפארת שיבה היכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא, ממי את למד מאברהם על ידי שכתוב בו [ג]ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, זכה לשיבה שנאמר בו [ד]בשיבה טובה, וזכה לזקנה שנאמר [ה]ואברהם זקן בא בימים, וכן אתה מוצא בדוד על ידי שכתוב בו [ו]ודוד עושה משפט וצדקה לכל עמו זכה לזקנה שנאמר והמלך דוד זקן בא בימים: ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. [ז]אמר רבי יוסי ברבי חנינא כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם שנאמר [ח]ויקם דוד ויכרת את המעיל לפיכך ולא יחם לו:

ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה. [ט]אמר רב נחמן אמר רבי [י]כל ערום יעשה בדעת זה דוד דכתיב נערה מאן דה"ל ברתא אייתה בהדיה. וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש דכתיב [יא]ויפקד המלך פקידים וגו' מאן דה"ל ברתא מטמרה מיניה: ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית. [יב]אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן אבישג מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה, מותרת לשלמה מלך הוא ומלך משתמש בשרביטו של מלך, ואסורה לאדוניה הדיוט הוא: והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סוכנת, אמרה ליה לינסבין אמר לה אסירת לי. אמרה ליה חכריה לגנבא נפשיה בשלמא נקט. א"ל קראו לי לבת שבע מיד ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד וגו' א"ר יהודה א"ר באותה שעה קנחה בת שבע בי"ג מפות. א"ר שמן בר אבא א"ר יוחנן בוא וראה כמה קשין גירושין שהרי דוד התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש. והנערה יפה עד מאד. [יג]א"ר חנינא בר פפא עדיין לא הגיעה לחצי יפיה של שרה דכתיב עד מאד ולא מאד בכלל: ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך. [יד]א"ר יהודה אמר רב שבקש להולמו ולא הלמתו. ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו. מאי רבותיה א"ר יודא אמר רב כלם נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים. ואותו ילדה אחרי אבשלום (כתוב ברמז ע"ב). [טו]דבר אחר מה זה עשה לו רכב ופרשים אף זה כן, מה זה בעל מחלוקת אף זה בעל מחלוקת. מה זה חמשים איש רצים לפניו אף זה כן. [טז]רבי שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מה טעם ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך. רבי זעירא בעי קומי רבי יוסי מפני מה נהרג ארוניה בן חגית מפני שתבע באבישג השונמית, אמר לו עילה היו מבקשים להתיר דמן של בעלי מחלוקת: ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא וגו'. [יז]אמר רבי יוסי כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש, כתיב התם [יח]עם חמת זוחלי עפר וכתיב הכא עם אבן הזוחלת: ותקד בת שבע. [יט]שנו רבותינו קדיה על אפים שנאמר ותקד בת שבע אפים. כריעה על ברכים דכתיב [כ]מכרוע על ברכיו. השתחואה זה פישוט ידים ורגלים שנאמר [כא]הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה: ולי אני עבדך ולצדוק הכהן. [כב]מנא הא מילתא דאמרי אינשי שתין תכלי מטיא לכבא דקל חבריה שמע ולא

ממ"ק ובמ"ק לד דס"א מ : לה ברכות סד : לו דס"א כא : לז בראשית לג : לח שם כב : לט שמות ל : מ בראשית כב : מא דס"א כא : מב מלכים א א :
מג מכילתא : מד שמות לב : מה דברים יא : מו יונה א : מז פר"א : מח דס"א כא : מט אגדת שמואל : *מקמתא דבר ותגן : נ מנחות כב :
נא ויקרא א : נב מגילה טו : נג דניאל כ : נד זבחים קיז : נה דס"א כא : נו אגדת שמואל : נז מלכים א ד : א תנחומא : ב משלי טז : ג בראשית יח :
ד שם כס : ה שם כד : ו שמואל ב מ : ז ברכות סב : ח שמואל א כד : ט מגילה יב : י משלי יג : יא מגילה ב : יב סנהדרין כב : יג שם לט : יד שם כא :
טו פרקים שו"ט : טז ירושלמי פאה פ"א : יז סנהדרין קו : יח דברים לג : יט ברכות לד : כ מ"א ח : כא בראשית לז : כב ב"ק צב :

[ד]הלא קציר חטים היום. הקב"ה מוריד אש ואליהו הוריד אש [ה]ותפול אש ה' ותאכל את העולה. *ד"א מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים זה יוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפר מפתה אותו ושלט ביצרו אמר לו הקב"ה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך על מצרים והכל נשמעים לך שנאמר [ו]ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה:

וכאור בקר יזרח שמש. [ז]אין אנו יודעים מהו וכאור בקר, אלא כשתאיר הקב"ה בקר של משיח תזריח השמש, הדא הוא דכתיב [ח]כסאו כשמש נגדי. בקר לא עבות זה משיח. ד"א שלא בזכות אבות הוא בא אלא בזכות התורה שנאמר כי ברית עולם שם לי. ערוכה בכל בבבל. ושמורה במדי. כי כל ישעי וכל חפץ ביון, כי לא יצמיח במלכות רביעית. שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה שבלשכת הגזית. כי ברית עולם שם לי אין ברית אלא תורה שנאמר [ט]בריתי היתה אתו. ערוכה בכל במקרא במשנה בהלכות בהגדות. ושמורה (כי) [בלבי] לעולם ולעולמי עולמים.. כי כל ישעי וכל חפץ וגו' אמרו כל ת"ח שמרבה בעסק ואין מתפרנס ממנו הרבה סימן יפה לו מפני שהקב"ה אוהב תורתו ואינו מעשירו שמא יעשיר ויפשע בדברי תורה, ואומר [י]ראש ועושר אל התן לי פן אשבע וכחשתי. ראש השלישי שתהא ראש להורתי. ד"א תהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים:

ברית עולם שם לי. [יא]אמר דוד (שם) כרת לי הקב"ה ברית שאהא בקי במקרא במשנה במדרש בהלכות בהגדות שנאמר ערוכה בכל ושמורה בלבי לעולם. כי כל ישעי וכל חפץ כי (לא) יצמיח אל תהי אומר כן כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח, אם ראית ת"ח שאינו מתעשר כו'. במדה שאדם מודד בה מודדין לו שכשם שתלמידי חכמים יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות לפיכך הקב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי תורה מפיהם ומפי בניהם ומפי בני בניהם עד סוף כל הדורות, שנאמר [יב]ואני זאת בריתי אותם וגו'. אבל פושעיהם של ישראל אינם כן אלא בקטנותם רכים ובזקנותם קשים, ומה (שכרן) [עושה] הקב"ה מצוה להעלותן ושורפין אותם בבית המדרש הגדול שלו שנאמר (ובני) ובליעל כקוץ מונד כלהם, ואין בליעל אלא פושעי ישראל שנאמר [יג]ויען כל איש רע ובליעל. מכאן אמרו כל דבר שהוא עתיד להיות בסוף כבר נעשה מקצתו היום, לעתיד לבא ישיבה לצדיקים בבית המדרש הגדול שלו, וכן בעולם הזה ישיבה לדוד מלך ישראל, מאיר פנים להם וכן למשה וכן אליהו ואלישע ויחזקאל. [יד]ד"א ערוכה בכל ושמורה כי הא דברורי' אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה גרים בלחישה [טו]בטשא ביה ואמרה ליה והא כתיב ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח איברים של אדם משומרת ואם לאו אינה משומרת: ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים. [טז]כתוב אחד אומר מלאה עדשים וכתוב אחד אומר [יז]מלאה שעורים, ר' יעקב דכפר ענן אמר עדשים היו אלא שהיו גבוהים כשעורים, ר' לוי אמר אלו פלשתים שהיו באים גבוהים כשעורים והולכים נמוכים כעדשים. כתיב ויתיצב בתוך החלקה ויצילה וכתוב אחד אומר [יח]ויצילוה מלמד שהחזירוה לבעלים שהיתה חביבה עליהם כשדה מלאה כרכום. ר' שמואל בר נחמני ורבנין, ר' שמואל בר נחמני אמר שנה אחת היתה ושתי שדות היו. פשיטא ליה לאבד וליתן דמים מה צריכה אין תאמר לאבד אבל לא ליתן דמים עד כדון היא צריכה ליה איזה מהם לאבד של שעורים או של עדשים של שעורים אוכלי בהמה של עדשים אוכלי אדם, של עדשים אין העומר קרב מהם של שעורים העומר קרב מהם, של עדשים אין מפרישין מהם חלה של שעורים מפרישין מהם חלה, ורבנין אמרין שדה אחת היתה ושתי שנים, היה לו ללמוד משל אשתקד אין למדין מעשה מן מעשה: ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער. [יט]ר' חייא אמר הלכה נצטרכה לו. ויבקעו שלשת הגבורים ולמה שלשה אין ההלכה מתבררת אלא בשלשה. ולא אבה דוד לשתותם, לא אבה דוד שתקבע הלכה מעצמו אלא עשה לה מסכתא קטנה וקבעה לדורות, מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. בר קפרא אמר חג היה ונסוך המים היה והתר במה היה. ולמה שלשה אלא שאחד הורג ואחד מפנה את ההרוגים ואחד מכנים צלוחית בטהרה. כתוב אחד אומר ויסך אותם לה' וכתוב אחד אומר [כ]וינסך אותם לה', מ"ד ויסך מסייע ליה לר' חייא רבה, ומאן דאמר וינסך מסייע ליה לבר קפרא. ר' חייא רבה אמר הלכות שבויה נצטרכה לו. ר' שמעון בר אבא אמר בנין בית המקדש תבע:

ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים [כא]מאי קא מבעיא ליה טמון באש אי כר"י דמחייב נזקי טמון באש אי כרבנן דפטרי, פשטו ליה מאי דפשטו ליה. אמר רב ששת גדישים דשעורים דישראל הוו וקא מטמרי בהו פלשתים וקא מבעיא ליה מהו למקלינהו להציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו אבל אתה מלך אתה ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. רבה בר מרי אמר גדישים דשעורים דישראל הוו וגדישים דעדשים דפלשתים הוו וקא מבעיא ליה מהו לחלופי גדישים דשעורים דישראל וליתן לפני בהמתן על מנת לשלם גדישים של עדשים של פלשתים, שלחו ליה [כב]חבול ישיב רשע גזלה ישלם אע"פ שגזילה ישלם רשע הוא אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו:

ובניהו בן יהוידע בן איש חי, [כג]וכי בניהו בן יהוידע בן איש חי וכולי עלמא בני מתיא נינהו, אלא בן איש שאפילו במיתתו קרוי חי. רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פעלים לתורה. הוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג, איכא דאמרי תבר [כד]גזיזי דברדא וטבל, ואיכא דאמרי תני ספרא דבי רב ביומא זוטא דסתוא. ר' חייא ור' יונתן הוו מסגן ביני קברי הוה קא גררא תכלתא דר' יונתן על קבריא. אמר ליה ר' חייא סלקיה דלא לימרו מחר באים אצלנו ועכשיו הם מחרפים אותנו. אמר ליה ומי ידעי והא כתיב [כה]כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה, א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת לא פירשו לך, כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפילו במיתתן קרוין חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע וגו', והמתים אינם יודעים מאומה אלו הרשעים שאפילו בחייהם קרויים מתים שנאמר [כו]ואתה חלל רשע נשיא ישראל: ויגזול את החנית (כתוב ברמז ס"ט):

כד **ויוסף** אף ה' לחרות בישראל [כז]מה כתיב למעלה כשבא דוד למנות את גבוריו היה מונה והולך כיון שהגיע לאוריה החתי נאמר כל שלשים ושבעה, ואתה מוצא שלא מנה עוד שבעה עשר גבורים ובדברי הימים תמצא עוד שבעה עשר. אלא כיון שהגיע לאוריה מיד ויוסף אף ה'. משל למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו היה קורא פלוני ופלוני כיון שהגיע עד פלוני אמרו לו מת מיד השליך הדפתרא והעלה חמה, כך כיון שהזכיר את אוריה מיד ויוסף אף: ויסת את דוד וגו' לך מנה את ישראל וגו' ויאמר המלך אל יואב וגו' מדן ועד באר שבע. אמר לו יוסף ה' אלהיך על העם כהם וכהם מאה פעמים, ולמה לא אמר כברכת משה רבינו [כח]יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים, אלא ברכתו של יואב גדולה משל משה שא"ל ועיני אדוני המלך רואות, אמר לו בימיך יהי כן, אמר יואב מנין שהוא לצורך אין בו חסרון מנין שאין בו צורך יש בו חסרון, ויואב היה ראש סנהדרין יושב בשבת תחכמוני. ויחזק דבר המלך, א"ל דוד או אתה מלך ואני שר הצבא או אני מלך ואתה שר הצבא, כיון שראה כן יצא שלא בטובתו אעפ"כ הלך לשבט גד אמר יודע אני (סג) שהם קשים שמא יזרקו עלי אבנים ונמצא הדבר בטל אעפ"כ לא סייעה אותה השעה. אח"כ הלך לו לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי אלילים שמא תפגע השעה בעובדי אלילים כיון שלא עמד אחד בפניו הלך לו אצל כל ישראל, ולפי שלא היה חפץ בדבר נשתהה דכתיב ויבואו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום, מדן ועד באר שבע תשעה חדשים ועשרים יום אלא מלמד שנשתהה:

ויתן יואב את מספר מפקד העם, אם מספר למה מפקד, אלא אמרו רבותינו שתי [כט]אנפוראות עשה אחת גדולה ואחת קטנה והניח את גדולה בפונדתו אמר הריני נותן את הקטנה אם יעלה חמה הריני נותן לו את הגדולה: ד"א מספר מפקד העם כיון שהלך למנות היה משלח למי שהיו לו חמשה בנים לך והטמן וספור מה שאתה מבקש, ומה שהיה אומר הוא כותב. ותהי ישראל למה אמר בלשון נקבה, אמר הקב"ה לא עמד אחד מכם כנגד יואב לומר לו למה אתה סופר אותי אלא עשיתם עצמכם כנשים. ותהי ישראל שמונה מאות אלף וגו' ואיש יהודה חמש מאות אלף, ובדברי הימים כתיב [ל]אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף. א"ר יהושע בן לוי אין הכתובים מכזבים מה שחסר כאן מתו באותה שעה. [לא]ולוי ובנימין לא פקד בתוכם, למה כן, אלא אמר יואב אם יאמר לי למה לא ספרת אותם אומר לו משה רבינו לא ספר את לוי [לב]אך את מטה לוי לא תפקוד. ובנימין אתמול הלך מהם כמה אלפים בפלגש בגבעה ואני מונה אותם. ד"א לוי שמשו של הקב"ה ובנימין בעל אכסניא שלו ואני מונה אותם. [לג]כי נתעב דבר המלך, מהו נתעב שלא ערב עליו הדבר, באותה שעה בא גד הנביא אצלו וא"ל מה אתה מבקש שלש שנים רעב או שלשה חדשים בורח מפני שונאך או

ממ"ק ובמ"ק ד שמואל א יב : ה מלכים א יח : *תנחומא : ו בראשית מא : ז מדרש שוחר טוב : ח תהלים פט : ט מלאכי ב : י משלי ל : יא תנא דבי אליהו פ"ג : יב ישעיה נט : יג שמואל א ל : יד עירובין נג : טו בטשא בעטה : טז מדרש רות פ"ה : יז דה"א יא : יח שם : יט מדרש רות : כ דה"א יא : כא בבא קמא ס : כב יחזקאל לג : כג ברכות יח : כד גזיזי דברדא חתיכות של ברד וקרח : כה קהלת ט : כו יחזקאל כא : כז פסיקתא רבתי : כח דברים א : כט אנפוראות סכומים : ל דה"א כא : לא שם : לב במדבר א : לג דה"א כא :

זית רענן (סג) שהם קשים, דכתיב בהו וטרף זרוע אף קדקד :

דוד, ואסא, יהושפט, וחזקיהו. דוד אמר [סה]ארדוף אויבי ואשיגם וגו', אמר לו הקדוש ברוך הוא אני עושה כן שנאמר [סו]ויכם דוד מהנשף ועד הערב. עמד אסא ואמר אין בי כח להרוג אלא אני רודף ואתה עושה אמר הקב"ה אני עושה כן שנאמר [סז]וירדפם אסא והעם אשר עמו וגו' כי נשברו לפני אסא אין כתיב כאן אלא כי נשברו לפני ה'. עמד יהושפט ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא הריני אומר שירה ואתה עושה אמר ליה הקב"ה אני עושה כן שנאמר [סח]ובעת החלו ברנה נתן ה' מארבים. עמד חזקיה ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן במטתי ואתה עושה. א"ל הקב"ה אני עושה כן שנאמר [סט]ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: ותזרני חיל למלחמה. [ע]ר' אבהו רמי כתיב ותזרני חיל למלחמה וכתיב [עא]המאזרני חיל, אמר דוד לפני הקב"ה זריתני וזרזתני, והיינו דכתיב [עב]ארחי ורבעי זרית. דרש ר' חנינא בר פפא מלמד שלא מכל טפה כלה אדם נוצר אלא מן הברור שבה, תאנא דבי ר' ישמעאל משל לאדם שזורה תבואה בבית הגרנות נוטל את האוכל ומניח את הפסולת: ואויבי תתה לי עורף. [עג]א"ר יהושע כל הפסוק הזה מדבר ביהודה. מסורת הגדה היא יהודה הרג את עשו אימתי בשעה שמת אבינו יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו שנאמר [עד]ויקברו אותו עשו ויעקב בניו והיו כלם במערה עומדים ובוכים והשבטים עומדים וחולקים כבוד ליעקב ויצאו חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב בוכה ומתבזה לפניהם, התחיל עשו נכנס במערה נסתכל יהודה וראה שנכנס אחריו אמר שמא הורג את אבא בפנים נכנס ומצא את עשו שהוא מבקש להרוג את אביו, מיד עמד יהודה והרגו מאחריו, והוא שאביו מברכו [עה]ידך בעורף אויביך, ולמה לא הרגו מכנגד פניו מפני שהיה קלסתר פניו דומה לאביו לפיכך חלק לו כבוד והרגו מאחוריו, לפיכך ברכו בעורף. כמה נתחבט יהושע לפני הקב"ה שינתן לו עורף ולא נתן, מנין שכן הוא אומר [עו]בי ה' מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו ואעפ"כ לא הועיל כלום ולמי נתן העורף לשבטו של יהודה שנאמר [עז]ידך בעורף וגו'. וכן דוד אומר ואויבי תתה לי עורף אמר דוד [עח]פומריקון שלי הוא שנאמר [עט]וזאת ליהודה, וממי את למד מגלית שנאמר [פ]ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו: ישעו ואין מושיע, [פא]אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כשיהיו עובדי אלילים באים להתפלל לפניך אל תענה אותם לפי שאינם באים אצלך בלב שלם אלא הולכים אצל ע"א שלהם ואינה עונה אותם וכשהם רואים צרתם באים אצלך אף אתה לא תענה אותם שנאמר ישעו ואין מושיע אל ע"א שלהם ולכשיבאו אצלך אל ה' ולא ענם, אבל כשאנו קוראים אליך מיד שמע תפלתנו שנאמר [פב]בקראי ענני אלהי צדקי, אמר להם הקב"ה חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם שנאמר [פג]והיה טרם יקראו ואני אענה. ותפלטני מריבי עמי [פד]מריבי עם שלא יהא לי דין עמהם ושלא יהא להם דין (לפני) [אצלי]. אמר בן עזאי אמר דוד נוח לי למלוך על כל העולם כלו ולא למלוך על שני עטופי סרינים, א"ל הקב"ה לדוד (הטילם) [לך אצלם כבר מניתיך מלך עליהם], ועוד אמר לפניו רבש"ע [פה]תשימני לראש גוים כו'. מפלטי מאויבי בבבל, אף מקמי במדי, תרוממני ביון, מאיש חמסים במלכות רביעית:

קסד מגדול ישועות מלכו. [פו]בשעה שהקב"ה עושה חסד לדוד שמים וארץ שמחים שנאמר [פז]מגדיל ישועות מלכו. מה כתיב אחריו [פח]השמים מספרים כבוד אל. וכן בשעה שהקב"ה מכין כסאו של דוד הכל שמחים שנאמר [פט]עד עולם אכין זרעך, מה כתיב אחריו [צ]ויודו שמים פלאך ה'. כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחד אומר מגדול, ר' יודן אמר לפי שאין ישועתה של אומה זו באה בבת אחת אלא מגדלת והולכת, ומהו מגדול שנעשה לה מלך המשיח כמגדל גדול, שנאמר [צא]מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב:

קסה כג ואלה דברי דוד האחרונים. [צב]זהו שאמר הכתוב [צג]כמופת הייתי לרבים, אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ארבעה ועד שנפל בידי בעל אצבעות, כך ישראל אינם אומרים שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם בעל אצבעות ועד שיפלו בידם ארבעה. כיצד דוד נתחרף מן גלית [צד]ויחרף את ישראל ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו, ונפל בידו בעל אצבעות [צה]ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש. ונפלו לפניו ארבעה [צו]את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וסמיך ליה [צז]וידבר דוד לה'. כך ישראל כשיבא משיח במהרה בימינו אינם אומרים שירה עד שיתחרף משיח שנאמר [צח]אשר חרפו עקבות משיחך. ועד שיפלו לפניו בעל אצבעות [צט]ואצבעת רגליא מנהון פרזל. ועד שיפלו בידם ד' מלכיות [ק]ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה, אותה שעה [קא]שירו לה' שיר חדש. ד"א ואלה דברי דוד האחרונים. [קב]אמר לפניו רבש"ע כשם שמחלת לי עונותי הראשונים כך מחול לי על עונותי האחרונים. ד"א (סב) בכ"ב שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל בכל יום ויום היה מוריד כוס של דמעות ואכל פתו באפר שנאמר [קג]כי אפר כלחם אכלתי. ד"א אמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעים ותאמר להם ומה אם דוד מלך ישראל שעשה לפני דבר חמור כיון שחזר בתשובה לפני קבלתי אותו, אתם עאכ"ו שהייתי מקבל אתכם, וכה"א [קד]לך לבדך חטאתי. ד"א מה הראשונים בלא חטא ועון אף אחרונים כן: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. מלמד שקבל עליו עול תורה ועול מצות, ומה שכר יש לך מלפני שתקרא משיח אלהי יעקב. אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי ויושב והוגה בד"ת בכל יום תמיד, ומיד רוח הקדש שורה עליו שנאמר [קה]אשריכם זורעי על כל מים, כיצד קורא אדם תורה נביאים וכתובים ושונה הלכות ומדרש ומרבה בישיבה וממעט בסחורה ומיד רוח הקדש שורה עליו שנאמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב ותורש בהם כבהמה שהיא חורשת בשדה, א"ל הקב"ה דברי הראשונים ואחרונים שלך הם. אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מי מושל בי הצדיקים ואי זהו צדיק מי שהוא מושל ביראת אלהים הוי אומר זה הכובש את יצרו. ברוך הקב"ה שאין לפניו משוא פנים ולפניו נוגה אור גשמים ודשאים באים לעולם ושכרן של צדיקים ששוחקים עצמם בדברי תורה בעולם הזה מעלה עליהם הכתוב כאלו הם מביאים נוגה אור וגשמים ודשאים לעולם שנאמר מנוגה (נגדו) וממטר דשא וגו': נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב. [קו]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה. אמר אלהי ישראל לי דבר וגו' מאי קאמר, א"ר אבהו הכי קאמר, אמר דוד, אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה: אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי הוא עדינו העצני על שמונה מאות חלל בפעם אחת, מאי קאמר, א"ר אבהו הכי קאמר אלה שמות גבורותיו של דוד. יושב בשבת כשהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע, דכל כמה דהוה קיים עירא היאירי הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות. כי נח נפשיה לא הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות. אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות ולא קביל עליה. תחכמוני אמר ליה הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה. ראש השלישי תהא ראש לשלשה אבות, הוא עדינו העצני בשעה שהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ. על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל בו שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב [קז]איכה ירדוף אחד אלף, יצאת ב"ק ואמרה לו [קח]רק בדבר אוריה החתי: ונעים זמירות ישראל, [קט]משל למה"ד לחבורה שהיתה מבקשת לומר [קי]הימנון למלך אמר להם כולכם נעימים, כולכם זמרים, מלכם משובחים, ומי מנעים זמירותיהם של ישראל דוד בן ישי *אבגינוס בן אבגינוס, וכן הוא אומר [א]כלו תפלות דוד בן ישי, כל אלו. וכשם שנאמר בעשרה בני אדם כך נאמרו בעשר מיני זמר בנצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפלה בברכה בהודאה באשרי בהללויה, וגדול שבכלם הללויה שכולל שם ושבח בתיבה אחת: אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל (אני) מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים. [ב]אמר דוד אלהי ישראל לי דבר ומה דבר צור ישראל מושל באדם מושל יראת אלהים הצדיקים כביכול מושלים במה שהקב"ה מושל. הקב"ה פוקד עקרות, אלישע פוקד עקרות, שנאמר [ג]למועד הזה כעת חיה את חובקת בן. הקב"ה מחיה מתים, ואלישע החיה את בנה של שונמית. הקב"ה מרפא את החולה בלא רטיה, ואלישע רפא את נעמן. הקב"ה ממתיק את המר, ומשה המתיק את המר. הקב"ה עוצר גשמים. ואליהו עוצר גשמים. הקב"ה מוריד גשמים ושמואל הוריד גשמים הלא

ממ"ק ובמ"ק סה תהלים יח: סו שמואל א ל: סז דה"ב יד: סח שם כ: סט מלכים ב יט: ע נדה פ"ג: עא תהלים יח: עב שם קלט: עג מדרש שו"ט: עד בראשית לה: עה שם מט: עו יהושע ז: עז דברים לג: עח פומריקון ירושת אבות, וצ"ל פטריקון: עט דברים לג: פ ש"א יז: פא אגדה כד"י: פב תהלים ד: פג ישעיה סה: פד מדרש שוחר טוב: פה תהלים יח: פו מדרש שוחר טוב: פז תהלים יח: פח שם יט: פט שם פט: צ שם: צא משלי יח: צב מדרש: צג תהלים עא: צד ש"ב כא: צה שם: צו שם: צז שם כב: צח תהלים פט: צט דניאל ב: ק זכריה יד: קא תהלים קו: קב תנא דבי אליהו: קג תהלים קב: קד שם נא: קה ישעיה לב: קו מ"ק טז: קז דברים לב: קח מלכים א טו: קט מדרש שוחר טוב: קי הימנון שירי הודה: *אבגינוס מיוחס: א תהלים עב: ב דברים רבה: ג מלכים ב ד:

וית רענן (סב) בכ"ב שנה, ממעשה דבת שבע:

השלישי. עם חסיד תתחסד. [צט]אמר רבי יצחק כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו שנאמר עם חסיד תתחסד. אמר רבי אושעיא כל המתמים עצמו שעה עומדת לו שנאמר [ק]התהלך לפני והיה תמים. [קא]רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה [קב]פתר קרייא באברהם אבינו בשעה שבא בחסידות בא הקב"ה עמו בחסידות, בתמימות בא הקב"ה עמו בתמימות, בעקמנות בא הקב"ה עמו בעקמנות, בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה ברר לו עסקיו, אימתי בא בחסידות בשעה שא"ל [קג]אל נא תעבור מעל עבדך, מה כתיב שם [קד]ואברהם עודנו עומד לפני ה', א"ר סימון תיקון סופרים הוא שכינה היתה ממתנת לו, אימתי בא עמו בתמימות בשעה שא"ל [קה]אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה, מה כתיב שם [קו]ויאמר לא אשחית, אימתי בא בעקמנות בשעה שאמר [קז]ואנכי הולך ערירי, מה כתיב שם [קח]לא יירשך זה, אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר [קט]במה אדע כי אירשנה, מה כתיב שם [קי]ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. ר' נחמיה פתר קרייא במשה אימתי בא בתמימות בשעה שאמר [א]מדוע לא יבער הסנה אמר (דיקרי) [ב][דברייה] קאי בגויה. אימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר ליה [ג]ואמרו לי מה שמו אמר לו לפי שעה [ד]אהיה אשר אהיה. אימתי בא עמו בחסידות בשעה שאמר [ה]הראני נא את כבודך, וכתיב [ו]אני אעביר כל טובי על פניך, אימתי נתברר לו על עסקיו בשעה שא"ל [ז]שלח נא ביד תשלח, ומאז באתי אל פרעה, מה כתיב תמן [ח]עתה תראה. ואמר רשב"ל כל שבעת הימים היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים הה"ד [ט]גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך הרי ששה ובשביעי א"ל [י]שלח נא ביד תשלח. א"ל חייך שאני צוררה לך בכנפיך, ואימתי פרעה לו, ר' ברכיה א"ר לוי כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ובשביעי אמר לו [יא]כי לא תעבור את הירדן הזה, ר' חלבו אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה ובשמיני אמר לו לא שלך היא אלא של אהרן שנאמר [יב]ויהי ביום השמיני:

[יג]ואת עם עני תושיע אלו ישראל, ועיניך על רמים תשפיל אלו עובדי אלילים. א"ר יוחנן אם ראית לדור שמתמעט והולך חכה לו למשיח שנאמר ואת עם עני תושיע. *כי אתה תאיר נרי במרדכי. ואלהי יגיה חשכי באסתר. דבר אחר כי אתה תאיר נרי ביהושבע, ואלהי יגיה חשכי ביהוידע. ד"א כי אתה תאיר נרי בגדודי עמלק שנאמר [יד]ויכם דוד מהנשף ועד הערב שתי לילות ויום אחד, ומי היה מאיר לו א"ר יהושע בן לוי בזיקים וברקים היה מאיר לו הקב"ה: כי בכה ארוץ גדוד. ר' חייא בשם ר' לוי בשעה שהלך דוד [טו]לגמזו לעשות עמם מלחמה התחיל אומר *כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר, מה עשה יואב הביא ברוש רענן אחד וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש אמר דוד [טז]יהלמני צדיק חסד, מה עשה הקב"ה קצר החומה ועלה אחריו דוד שנאמר באלהי אדלג שור: האל תמים דרכו. [יז]אם דרכו תמים, הוא על אחת כמה וכמה. אמרת ה' צרופה אמר רבא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן הבריות וכי מה איכפת לו מי שהוא שוחט מן הצואר ומי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות. ד"א תמים דרכו זה אברהם דכתיב [יח]התהלך לפני והיה תמים. אמרת ה' צרופה שצרפו הקב"ה בכבשן האש. מגן הוא לכל החוסים בו, [יט]אל תירא אברם אנכי מגן. [כ]א"ר אבין דברי תורה נמשלו כקונדיטון, יש בו דבש, ויש בו יין, ויש בו פלפלין. יש בו יין [כא]כי טובים דודיך מיין. יש בו דבש [כב]ומתוקים מדבש ונופת צופים. ויש בו פלפלין אמרת ה' צרופה, וכתיב [כג]צרופה אמרתך מאד. [כד]אמר ר' שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב [כה]פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה משמחתו לא זכה צורפתו. ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפיק זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה: מגן הוא לכל החוסים בו. [כו]רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות, דכתיב [כז]זאת החיה אשר תאכלו כל כך למה מגן הוא לכל החוסים בו. א"ר יודן א"ר סימון בהמות ולויתן הם [כח]קניגיון של צדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא ראה קניגיון של עובדי אלילים בעולם הזה זוכה לראותו בעולם הבא. כיצד הם נשחטין בהמות (אלו) נותץ ללויתן (בין) בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות (בין) בסנפיריו ונוחרו. והצדיקים אומרים שחיטה זו כשרה ולא כן תנינן הכל שוחטין (ולעולם שוחטין) ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשינים והצפורן מפני שהן חונקין, א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה *תורה מאתי תצא [חדוש תורה]. ר' ברכיה בשם ר' יצחק אריסטון עתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא אכל נבלות וטרפות בעולם הזה זוכה ואוכל ממנו לעתיד לבא: ומי צור מבלעדי ה' (כתוב ברמז פ"ג): מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרועותי. מלמד שהיה נוטל קשת נחושה וכופפה. ד"א נוח לו לאדם לכוף קשת נחושה מלכוף זרועותיו של דוד. ד"א שהוא בא מזרעו של נחשון: ותתן לי מגן ישעך. [כט]מדבר בישראל, מגן ישעך שנאמר [ל]מגן הוא לכל החוסים בו [לא]וימינך תסעדני זה תורה שנאמר [לב]מימינו אש דת למו, [לג]וענותך תרבני וכי יש עניו מן הקב"ה אדם אומר לחברו בוא לקשט כלות לבקר חולים לקבור מתים לנחם אבלים והוא אומר לו אני גדול ועשיר ואני הולך, אבל הקב"ה [לד]ויבן וגו' את הצלע, [לה]וירא אליו ה', [לו]ויקבור אותו בגיא, [לז]וירא אלהים אל יעקב, א"ר אבא בר אחא התלמיד יושב ללמוד לפני רבו וכשהוא גומר התלמיד אומר לרב (יגעתיך) [הוגעתיך], אבל ישראל היום למדים מן הקב"ה וכשהם נפטרין א"ל הקב"ה הרבה (יגעתי) [הוגעתי] אתכם שנאמר [לח]ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר, הוי וענותך תרבני, ר' שמעון נזירא אומר התלמיד אומר לרב בוא שנה לי פרק אחד והרב אומר לו קדמני במקום פלוני, אבל הקב"ה אומר ליחזקאל קום צא אל הבקעה יצא יחזקאל ומצא להקב"ה שקדמו שנאמר [לט]ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד, הוי וענותך תרבני:

קסב לולייני בר טברי בשם ר' יצחק ראה ענוה שביד הקב"ה, ראה מה כתיב שם (סא) [מ]משה ידבר והאלהים יעננו בקול לא היה צריך לומר אלא האלהים ידבר ומשה יעננו בקול הוי וענותך הרבני. א"ר אבא בר כהנא בשם ר' שמואל ראה ענוה שביד הקב"ה מה כתיב [מא]ויאמר אלי ה' השער הזה יהיה סגור ולא יפתח, מלך בשר ודם כבודו ליכנס בשער הגדול שמא בשער קטן אבל הקב"ה נכנס בכבודו בשער קטן הוי וענותך תרבני. אמר בן עזאי מלך בשר ודם כשהוא מזכיר שמו אח"כ הוא מזכיר [מב]קטיזמא שלו, אבל הקב"ה מזכיר מעשיו ואח"כ מזכיר שמו שנאמר [מג]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. [מד]ד"א ותתן לי מגן ישעך [מה]אל תירא אברם אנכי מגן לך, וימינך תסעדני בכבשן האש ובמלכים וברעבון, דכתיב [מו]נאם ה' לאדוני שב לימיני. וענותך תרבני מה ענוה הרבה שהיה יושב ושכינה עומדת דכתיב [מז]וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל. [מח]ד"א ותתן לי מגן ישעך כשרדפתי אחר המלכים שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך, וימינך תסעדני כשאחזת עמי הערלה והייתי חותך שנאמר [מט]וכרות עמו הברית, וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד שנאמר [נ]וירא אליו ה' וגו'. [נא]א"ר יודן בשם ר' המא בר חנינא לעתיד לבא מושיב הקב"ה למלך המשיח בימינו ואברהם לשמאלו ופני אברהם מתכרכמות ואומר בן בני יושב לימין ואני יושב לשמאל, והקב"ה מפייסו בן בנך על ימין שלי ואני על ימינך הוי וענותך תרבני. [נב]א"ר יוחנן שלשה דברים נתנו מתנה לעולם, ואלו הן, התורה, המאורות, והגשמים. התורה מנין שנאמר [נג]ויתן אל משה ככלותו. המאורות מנין [נד]ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. הגשמים [נה]ונתתי גשמיכם בעתם. ר' עזריה בשם ר' יודן בר ר' סימון אף השלום שנאמר [נו]ונתתי שלום בארץ. ר' יהושע בר נחמני אומר אף הישועה שנאמר ותתן לי מגן ישעך. ר' יהושע אומר אף ארץ ישראל שנאמר [נז]ויתן להם ארצות גוים. ויש אומרים אף הנקמה שנאמר [נח]ונתתי את נקמתי באדום. רבנן אמרין אף הרחמים שנאמר [נט]ויתן אותם לרחמים. ר' יצחק בר מרין אף הפרשת ים הגדול שנאמר [ס]כה אמר ה' הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה: תרחיב צעדי תחתני, [סא](לא) ירחבון ולא ידחפון ולא *יתערכלון, תחתני כשנלחם עם ישבי בנוב, ארדוף אויבי בגדוד עמלק, [סב]הארד אחרי הגדוד הזה האשיגנו. ולא אשוב עד כלותם [סג]ויכם דוד מהנשף. ואכלם ואמחצם מכת מחיצה:

קסג [סד]ארבעה מלכים מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הם, דוד

ממ"ק ובמ"ק צט נדרים לב: ק בראשית יז: קא ויקרא רבה פרשה יא: קב בתנחומא אותה בסגנון אחר: קג בראשית יח: קד שם: קה שם: קו שם: קז שם טו: קח שם: קט שם: קי שם: א שמות ג: ב דברייה שבראו: ג שמות ג: ד שם: ה שם לג: ו שם: ז שם ד: ח שם ה: ט שם ד: י שם: יא דברים ג: יב ויקרא ט: יג סנהדרין פ' חלק: *מדרש שוחר טוב: יד שמואל א ל: טו לגמזו שם מקום: *דה"א יא: טז תהלים קמא: יז ב"ר פ' מד: יח בראשית יז: יט שם טו: כ פסיקתא: כא שה"ש א: כב תהלים יט: כג שם קיט: כד סנהדרין עב: כה תהלים יט: כו ויק"ר פרשה יג: כז ויקרא יא: כח קניגיון לוד: *ישעיה נא: כט תנחומא: ל תהלים יח: לא שם: לב דברים לג: לג תהלים יח: לד בראשית ב: לה שם כו: לו דברים לד: לז בראשית לה: לח דברים א: לט יחזקאל ג: מ שמות יט: מא יחזקאל מד: מב קטיזמא יחס: מג בראשית א: מד בראשית רבה: מה בראשית טו: מו תהלים קי: מז בראשית יח: מח תנחומא: מט נחמיה ט: נ בראשית כו: נא מדרש שוחר טוב: נב בראשית רבה פ' ו: נג שמות לא: נד בראשית א: נה ויקרא כו: נו שם: נז תהלים קה: נח יחזקאל כה: נט תהלים קו: ס ישעיה מג: סא מדרש שוח"ט יח: סב ש"א ל: סג שם: סד איכה רבתי:

זית רענן (סא) משה ידבר. שהקב"ה ענה למשה בקולו: *יתערכלון רש"י בב"ר פל"א פי' גבוה, והמעריך פי' נשמטים, ובערוך ג' יתערקלון:

זעקה, שועה, נאקה, קריאה, רנה, פגיעה, עתירה, עמידה, חלוי, תחנה. זעקה מנין שנאמר [כט]ויהי בימים הרבים ההם וגו'. נאקה [ל]וישמע אלהים את נאקתם. שועה [לא]ותעל שועתם אל האלהים. נקראת קריאה בצר לי אקרא ה'. נקראת רנה [לב]לשמוע אל הרנה נקראת פגיעה [לג]ואתה אל תתפלל וגו'. ונקראת עתירה [לד]ויעתר יצחק. נקראת עמידה [לה]ויעמוד פנחס ויפלל. נקראת חלוי [לו]ויחל משה. נקראת תחנה [לז]ואתחנן אל ה':

קנח ויתגעש ותרעש הארץ. [לח]אמר רשב"נ על מה הזועות באות על הפסק בין מלכות למלכות, הדא דאת אמר *ותרעש הארץ ותחל וגו'. אליהו ז"ל שאל את רבי נהוראי על מה הזועות באות לעולם, אמר לו על חלול המעשרות, א"ל חייך כך הוא סברו של דבר, אלא כך הוא עקרו של דבר בשעה שהקב"ה מביט בעולמו ורואה בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות ועו"א יושבים בהשקט ובהמ"ק חרב חרה אפו בעולמו להחריבו שנאמר [לט]שאוג ישאג על נוהו, ורבנן אמרין מפני המחלוקת שנאמר [מ]ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל, רב הונא אמר על משכב זכור אמר הקב"ה אתה יעפת אבריך על דבר שאינו שלך אף אני אזיע בשבילך עליונים ותחתונים: ויט שמים וירד. [מא]כתוב אחד אומר [מב]כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר [מג]וירד ה' על הר סיני, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, הכריע הכתוב השלישי [מד]מן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגו' דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמים ושמי שמים העליונים והציען על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים, וכה"א ויט שמים וירד:

קנט וירכב על כרוב ויעף וגו'. [מה]ר"י אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מגיד שנגלה עליו בכל כלי זיין, נגלה עליו כגבור חגור חרב שנאמר [מו]חגור חרבך על ירך גבור, נגלה עליו כפרש שנאמר וירכב על כרוב, נגלה עליו בשריון וכובע שנאמר [מז]וילבש צדקה כשריון, נגלה עליהם בחנית שנאמר [מח]לנוגה ברק חניתך, וכתיב [מט]והרק חנית וסגור, נגלה עליהם בקשת וחצים שנאמר [נ]עריה תעור קשתך, וישלח חצים ויפיצם, נגלה עליהן בצנה ומגן שנאמר [נא]צנה וסוחרה אמתו, *החזק מגן וצנה, או שומע אני שהוא צריך לאחת ממדות הללו, ת"ל [נב]ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת ממדות הללו:

קס [נג]אתה מוצא בשעה שיצא פרעה לרדוף אחר ישראל אמר פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל, מה עשה הקב"ה היה מרמה כנגדו שנאמר [נד]כי תרכב על סוסיך, חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה לעמוד במלחמה לפי שמהלכת כשהיא משתנת, וכן הוא אומר [נה]לסוסתי ברכבי פרעה, א"ל הקב"ה רשע כלום יש לך כרוב, הה"ד וירכב על כרוב ויעף, אמר ר' אחא למה"ד למלך שבאו שונאים ושבו את בנו והיו עבדיו מציעין לו את הקרון כדי שירדוף אחריהם, אמר המלך אם אמתין אני עד שיציעו את הקרון בני אבד, מה עשה המלך נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהם, כך נטל הקב"ה כרוב אחד מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצרים: וירא על כנפי רוח אין הרוח יוצא אלא מבין כנפי החיות, כתוב אחד אומר וירא וכתוב אחד אומר [נו]וידא, אמר רבי מכאן שיש לו עולמות אחרות והוא הולך להראות בהם. [נז]וישת חשך סתרו מהיכן היה החשך שהביא על המצרים. ר"י אומר מן החשך שבסתרו, ר' נחמיה אומר החשך שבגיהנם, שכן כתיב [נח]ארץ עיפתה כמו אופל וגו'. כתוב אחד אומר [נט]חשכת מים וכתוב אחד אומר חשרת מים, בשעה שהן טוענין מן המים הם מחשיכין מן המים. ואחר כך חושרין אותם לעולם, אמר רבי יוחנן מעשה נסים יש בשמים אדם נוטל כברה וחושר שתים ושלש אצבעות הם מתערבות אלו באלו ומהלך ת"ק שנה הגשמים יורדים ואין טיפה מתערבת בחברתה שנאמר [ס]כי יגרע נטפי מים מהו כי יגרע שהוא ממניען אלו מאלו כמד"א [סא]ונגרע מערכך. [סב]דבר אחר כתיב חשכת מים וכתיב חשרת שקול כ"ף ושדי ארי"ש וקרי הכשרת מים כר' אליעזר דאמר כל העולם מימי אוקיינוס הוא שותה ומתמתקין הם בעבים, ואידך מבעי ליה כדרב דימי דכי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא חשוך ענני סגיאן מוהי, נהור ענני זעירן מוהי. [סג]מנוגה נגדו עביו עברו. [סד]כשהרוח מנשבת השמש מזריח. עביו עברו רבי יודן בשם רבי אבא כשבא הקב"ה לעשות מלחמה עם המצריים בים באו מלאכי השרת לסייעו אלו טועני חרבות של אש ואלו טועני קשתות ואלו טועני רמחים, אמר להם הקב"ה איני צריך לכם עברו מן הכא מיד עברו עביו. אמר רבי יהודה הנשיא מלך בשר ודם כשהוא הולך למלחמה נוטל כל חיילותיו עמו הולך לטייל *למוטס אינו נוטל עמו כי אם עשרה לגיונותיו לתשמישו, אבל הקב"ה אינו כן אלא כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא בעצמו שנאמר [סה]ה' איש מלחמה וכתיב [סו]ויצא ה' ונלחם וגו', וכשיצא למוטס ביום מתן תורה מה כתיב שם [סז]רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש, וכה"א [סח]ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. [סט]בשעה שאמר משה לישראל [ע]התיצבו וראו את ישועת ה'. א"ל ישראל משה רבינו אימתי, א"ל למחר, א"ל אין בנו כח לסבול, נתפלל משה באותה שעה והראה להם הקב"ה [עא]טורמיאות של מלאכי השרת עומדים לפניהם וכה"א מנגה נגדו עביו עברו כנגד טורמיאות שלהן. ברד כנגד אבני בליסטראות שלהן, גחלי אש כנגד (תרמצה) [עב][טרמנטין] שלהן, אש כנגד גפת שלהן. ירעם מן שמים ה' כנגד הגפת תריסין ושפעת קלגסים[עג] שלהם, ועליון יתן קולו כנגד צחצוח הזיין שלהם, וישלח חצים ויפיצם כנגד חצים שלהן, וברקים רב ויהמם כנגד צווחות שלהם, דבר אחר וישלח חצים ויפיצם שהיו חצים מפזרן וברקים מכניסן, ויהמם הממם ערבבם נטל סיגניות שלהן ולא היו יודעים מה היו עושים, דבר אחר אין הממם אלא מגפה שנאמר [עד]והמם מהומה גדולה וגו':

קסא ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש. [עה]ולמה באש, אלא כל המעלה עצמו סופו לדון באש, וכן הוא אומר [עו]היא העולה על מוקדה, דור המבול על שאמרו מה שדי כי נעבדנו לפיכך נדונו באש דכתיב [עז]אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש. וכן הסדומיים [עח]וה' המטיר על סדום. פרעה אמר [עט]מי ה' אשר אשמע בקולו לפיכך ברד וגחלי אש. סנחריב אמר אני [פ]עליתי מרום הרים לפיכך [פא]ותחת כבודו יקד כיקוד אש. וכן נבוכדנצר עילה את עצמו ואמר [פב]אעלה על במתי עב, וכן אמר לחנניה [פג]מאן הוא אלהא די ישיזבנכון מן ידי ביתו שרפתי עמו הגליתי ולא עמד עלי בביתו ובביתי הוא יכול לי מה עשה השליכן לתוך כבשן האש ונעשה פלטיא מי שהיה ראוי לישרף לא נשרף ומי שלא היה ראוי לישרף נשרף ויצא האש ושרף פני האומות ואף נבוכדנאצר נשרף באש ונעשה אימת שרוף עליו, ולמה לא נשרף כלו, אלא אמר הקב"ה הניחו אותו רשע חציו שידע על מי גדף, ואף מלכות הרשעה שעילתה את עצמה שנאמר [פד]אם תגביה כנשר וגו' נדונה באש שנאמר [פה]חזה הוית עד די קטלית חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא, וכן הוא אומר [פו]ונהפכו נחליה לזפת, אמר הקב"ה [פז]והיה בית יעקב אש וגו' ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר, היכן דבר על ידי משה [פח]היא העולה על מוקדה, וסיסרא שחרף כתיב בו [פט]והוא לחץ את ישראל בחזקה בחרופין ובגדופין לפיכך נדון באש שנאמר [צ]מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו', וישראל על שעשו עצמם נבזים ושפלים מתנחמין באש שנאמר [צא]ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ויראו אפיקי ים. [צב]את מוצא כשאמר הקב"ה למשה [צג]הרם את מטך נבקעו כל מימות שבעולם אפי' המים שבכדים ושבלגינין ושבגיגיות ושבצלוחיות ושבבזיכין הוי' ויראו אפיקי ים, יגלו מוסדות תבל אלו שבים, א"ר יודן [צד]ראוך מים אלו המים התחתונים. ראוך מים יחילו אלו המים העליונים. בגערת ה' א"ר חנינא לא בגערת ממש אלא מנשמת רוח אפו שנאמר [צה]נשפת ברוחך:

ישלח ממרום יקחני. ר' יוחנן אמר כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד אחרון של מצרים אל הים. אמר רבי יוחנן מה היו עושין התשושין והפודגרין שבהם כביכול היה הקב"ה נותן ידו ושולה אותן מן המים שנאמר ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. אמר ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך הים, מה עשה הקב"ה היתה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת *משנקת למצרים שנאמר [צו]ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב: יצילני מאויבי עז. [צז]אמר ר' יוחנן זה פרעה אמר אויב. משנאי כי אמצו ממני אלו המצריים, יקדמוני ביום אידי זה עמלק ומכלן ויהי ה' למשען לי, ויוצא למרחב שנתן לי את התורה שנאמר [צח]ארוכה מארץ מדה וגו' יחלצני כי חפץ בי [צט]פומא דידיה היא סלקא למיתן לי אורייתא אימתי בחדש השלישי

*) בעל מגן רענן כתב דגבה הגירסא צ"ל מנשקת או משקת ע"ש, וככה שתרגום וינער ת"י (שמות יד) ושניק: המדפיס

ממ"ק ובמ"ק כט שמות ב: ל שם: לא שם: לב מלכים א ח: לג ירמיה ז: לד בראשית כה: לה תהלים קו: לו שמות לב: לז דברים ג: לח מדרש שוח"ט: *ירמיה נא: לט שם כה: מ זכריה יד: מא מכילתא: מב שמות כ: מג שם יט: מד דברים ד: מה מכילתא: מו תהלים מה: מז ישעיה נט: מח חבקוק ג: מט תהלים לה: נ חבקוק ג: נא תהלים צא: *שם לה: נב שמות טו: נג מדרש שו"ט: נד חבקוק ג: נה שה"ש א: נו תהלים יח: נז שם: נח איוב י: נט תהלים יח: ס איוב לו: סא ויקרא כז: סב תענית י: סג תהלים יח: סד מדרש שוחר טוב: סה שמות טו: סו זכריה יד: סז תהלים סח: סח זכריה יד: סט מכילתא: ע שמות יד: עא טורמיאות לגיונות וחיילות: עב טרמנטין כלי מלחמה כלדים (קלגון): עג תריסין קלגסים מיני כלי זיין: עד דברים ז: עה תנחומא: עו ויקרא ו: עז איוב כב: עח בראשית יט: עט שמות ה: פ ישעיה לז: פא שם י: פב שם יד: פג דניאל ג: פד עובדיה א: פה דניאל ז: פו ישעיה לד: פז עובדיה א: פח ויקרא ו: פט שופטים ד: צ שם ה: צא זכריה ב: צב מדרש שוחר טוב: צג שמות יד: צד תהלים עז: צה שמות טו: צו שם: צז פסיקתא: צח איוב יא: צט [illegible]

סטר על הארץ שנאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן :

קנה. [ק]אמר ר׳ יוחנן כל הגוזל את חברו אפילו שוה פרוטה מעלה עליו הכתוב כאלו נטל נשמתו ממנו שנאמר [קא]כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. ואומר [קב]ואכל קצירך ולחמך יאכל בניך ובנותיך. [ואומר] [קג]מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם. ואומר אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים. מאי ואומר, וכ״ת ה״מ נפש דידיה אבל דבניו ובנותיו לא, ת״ש יאכל בניך ובנותיך. וכ״ת ה״מ היכא דלא יהיב ליה דמי אבל היכא דיהיב ליה דמי לא, ת״ל מחמס בני יהודה. וכ״ת ה״מ דעביד בידים אבל גרמא לא, ת״ל על אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגם : ויקברו את עצמות שאול וגו׳ ויעתר אלהים לארץ אחרי כן. [קד]מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת. [קה]א״ר חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביוה״כ ללמד כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתת הצדיקים מכפרת. א״ר אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פרשת מרים לפרשת פרה אדומה, אלא מלמד כשם שאפר פרה מטהרת כך מיתת צדיקים מכפרת. א״ר יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבור הלוחות מלמד שקשה היה לפני הקב״ה מיתתו של אהרן כשבור הלוחות : ויעתר אלהים לארץ. [קו]א״ר אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר, לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכין דעתו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות : וישבי בנוב אשר בילידי הרפה. [קז]מאי וישבי בנוב, א״ר יהודה אמר רב איש שבא על עסקי עון נוב, אמר לו הקב״ה לדוד דוד עד מתי יהיה העון הזה טמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, על ידך נטרד דואג האדומי, על ידך נהרג שאול ושלשת בניו רצונך שיכלה זרעך או שתמסר ביד אויב, אמר לפניו רבש״ע אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי. יומא חד נפק [קח]לשכר בזאי אתא שטן אידמי ליה [קט]כטביא פתק ביה גירא ולא אדרכיה משכיה עד דאמטי לארעא דפלשתאי כד חזייה ישבי בנוב אמר היינו דקטליה לגלית אחי נקטיה וקמטיה שדייה תותי בי [קי]סדיא וזגא עליה אמר איכול ואשתי ואטל לביה כדבעינא, אתעביד ליה ניסא מכא ליה ארעא תותיה שנאמר [א]תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי, ההוא יומא פניא דמעלי שבתא הוה אבישי בן צרויה הוה קא חייף רישיה בארבע גרווי בירא דמיא אתהפיך מיא והוה דמא, ואיכא דאמרי אתא פרדא ובכת קמיה, ואיכא דאמרי אתאי יונה ואטריף קמיה אמר כנסת ישראל מתילא כיונה דכתיב [ב]כנפי יונה נחפה בכסף ש״מ דוד מלך ישראל בצערא שרי. אתא לביתיה ולא אשכחיה, שלח לבי מדרשא ולא אשכחיה, אמר דוד היכן ניהו אמרו ליה מצפרא נפק ולא אתא, אמר תנן אין רוכבין על סוסו וכו׳ ובשעת סכנה מאי עאל איהו לבי מדרשא אמרו ליה שפיר דמי רכביה לפרדיה וקם אזיל בתריה מיד קפצה ליה ארעא, בהדי דקא מסגי חזייה לערפה אמיה והוה קא טוויא שיראי כי חזת יתיה פסקתא לפילכא ושדיתיה סברת למקטל יתיה בפלכא אמרה ליה עולימא איתי לי פלך, פתקיה בריש מוחא וקטלה, כי חזיתיה ישבי בנוב לאבישי דקא אתי דץ רומיחא בארעא ופתקיה לדוד לעילאי אמר ניפול עליה וניקטול אמר אבישי שם ואוקמיה לדוד בין שמיא לארעא, ונימא איהו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, אמר ליה מאי בעית הכא אמר ליה הכי אמר לי קודשא בריך הוא והכי אהדרי ליה. א״ל אפיך צלותיך דאמרי אינשי בר ברך [ג]קירא לזבן ואת לא תצטער, אמר ליה אי הכי סייע בהדאי מיד ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו והרב אין ביד דוד, במה עזרו, א״ר יהודה אמר רב שעזרו בתפלה, אמר אבישי שם ואחתיה חזא ישבי בנוב דהוה רהט בתריה אמר כי מטו קוביא אמרו ניקום ביה כי מטו [ד]לבי תרי אמרו בתרי גוריין קטליה לאריא, א״ל זיל אשתכח לערפה אמיך בקברא חלש חיליה לא יכיל לסגויי אמטיוה וקטליה והיינו דכתיב אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא (תבא) [תצא] עוד אתנו למלחמה :

קנו [ה]מלתא דר׳ הושעיא רבה עבד פליגא דכתיב [ו]הרעשת ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה. הרעשת ארץ בימי אברהם דכתיב [ז]ואבוא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי, פצמתה בימי אליעזר. רפה שבריה בימי יעקב. כי מטה בימי ישבי בנוב הה״ד וישבי בנוב אניף במגיניה קפץ דוד לאחרוהי תמני סרי אמין זה נתירא מזה וזה נתירא מזה, זה נתירא מזה אם לאחרוהי קפץ בדין לקמיה מה וזה נתירא מזה אם במגיניה כרון היאך אנא יכיל ליה, באותה שעה אמר דוד הלואי היה לי מבני אחתי ויסייעני הה״ד ויעזר לו אבישי, לאהדרי תרעא הוה קאים. רבנן אמרין אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב״ה והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק עומד ומצטער. א״ל ישבי שנים על אחד אמרי ליה הא אנן קטלינן לך עול אימא בקרתא עשרה קטלין לך. ויך אלחנן בן יערי אורגים [ח]זה דוד שחננו אל בן יערי שהיה גדול כיער, אורגים אלו סנהדרין שהיתה מעלה הלכה לפניו והוא אורגה : ויהי איש מדון ואצבעות וגו׳ שש ושש. [ט]תמן תנינן יתר בידיו וברגליו שש שש עשרים וארבעה ר׳ יהודה מכשיר וחכמים פוסלין, א״ר יצחק ושניהם מקרא אחד דרשו ויהי איש מדון מר סבר [י]בגנותיה משתעי קרא ומר סבר בשבחיה משתעי קרא. אמר רבה למה לי דכתב שש ושש עשרים וארבע, צריכי, דאי כתב שש ושש הוה אמינא שית דידיה ושית דכרעיה כתב רחמנא עשרים וארבע, ואי כתב עשרים וארבע הוה אמינא שבע בהא וחמש בהא כתב רחמנא שש ושש במספר בנספרת על גב היד : את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת. [יא]מאן נינהו אמר ר׳ חסדא סף ומדון גלית וישבי בנוב. ויפלו ביד דוד (ואנשיו) [וביד עבדיו], כתיב [יא]ותשק ערפה לחמותה, א״ר יצחק יבאו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה, דרש רבא בזכות ארבע דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים שנאמר [יב]ותשאנה קולן ותבכינה עוד :

קנז כב וידבר דוד לה׳. עשר שירות הם (כתוב ברמז כ׳). [יג]וש״ה [יד]שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש בן ימיני, א״ל הקב״ה לדוד דוד שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו והיינו דכתיב שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש בן ימיני. כתיב כוש והלא שאול שמו, אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו ובמראיו שנאמר [טו]משכמו ומעלה גבוה מכל העם. כיוצא בדבר אתה אומר [טז]על אודות האשה הכשית אשר לקח, וכי כשית שמה והלא צפורה שמה, אלא לומר לך מה כושי משונה בעורו אף צפורה משונה במעשיה וביפיה. כיוצא בדבר אתה אומר [יז]וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו, אלא לומר לך מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו. וי״א ברוך בן נריה משונה במעשיו מכל בני פלטין של צדקיה. כיוצא בו אתה אומר [יח]הלא כבני כושיים אתם לי וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן, אלא לומר לך מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים במעשיהם מכל אומה ולשון : ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומכף שאול. [יט]וכי ביום אחד הוצל מכף כל אויביו ומשאול, אלא דהוה קשי שאול עליה מכל שונאיו דאומות העולם, וכן שמשון אמר להם [כ]השבעו לי אתם פן תפגעון בי אתם ושבקו יתי עם פלשתים, וכן שלמה אמר [כא]אח נפשע מקרית עוז. שאול היה בכלל (כתוב ברמז ח׳) : ה׳ סלעי ומצודתי. מה ראה דוד לקלס בסלע על שם שנעשה לו נס בסלע שנאמר [כב]ויהי הוא נחפז ללכת (ברמז קל״ג) : אלהי צורי אחסה בו. עשרה מיני קילוסין כנגד עשרה שונאיו, ומי הם, שאול, דואג, ואחיתופל, שבע בן בכרי, שמעי בן גרא, שובך, גלית, ושלשה אחיו, וכשם שקלסו כאן בעשרה שמות כך קלסו בסוף הספר בעשרה הלולין [כג]הללו אל בקדשו וגו׳ : וקרן ישעי שהיה שמן המשחה מבעבע עליו. מהולל אקרא ה׳, כשתושיעני מאויבי, סרס המקרא ודרשהו, רב הונא בשם רבי אחא כלפי יהושפט אמרו בעת החלו ברנה שהיה אומר שירה והאויבים נופלים לפניו : כי אפפוני משברי מות הגיעו הרעות עד אפיא. דבר אחר הגיעו הצרות אל האף. דבר אחר אל תקרי אפפוני אלא עפפוני טסות הצרות עלי כעוף שנאמר [כד]ועוף יעופף. דבר אחר הצרות מתגלגלות ובאות כאופן וגלגל, רב אחא אומר נפניתי לכאן ולכאן ואין לי גואל אלא אתה. מדבר בארבע מלכיות אפפוני נחלי מות בבבל, נחלי בליעל במדי, חבלי שאול סבוני ביון, קדמוני מוקשי מות באדום, רבנן אמרין למה כתב בראשונה ובארבע מות, שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני, רבי אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד : בצר לי אקרא ה׳ בבבל, ואל אלהי אקרא במדי, וישמע מהיכלו קולי ביון, ושועתי לפניו תבא באזניו באדום. רבי פנחס ורבי אחא בשם ר׳ אחא בר חנינא למה הוא מזכיר בשלישית היכל, שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים. ולמה אמר בצר ולא אמר בצרות, לפי שכל הנביאים מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטין אותם שנאמר [כה]בצר לך ומצאוך, [כו]ראה ה׳ כי צר לי, [כז]וירא בצר להם, [כח]עמו אנכי בצרה. עשרה לשונות נקראת תפלה, זעקה

מס״ק ובמ״ק ק ב״ק קיט : קא משלי א : קב ירמיה ה : קג יואל ד : קד תנחומא : קה ויקרא רבה פ׳ כח : קו סוכה יד : קז סנהדרין צה : קח לשכר בזא שם מקום : קט טביא צבי : קי סדיא וכו׳, כים סכד של זיתים : א תהלים יח : ב שם סח : ג קירא שעוה : ד לבי תרי שם מקום : ה ב״ר פ׳ נט : ו תהלים ס : ז בראשית כד : ח מדרש רות : ט בכורות מה : י סוטה מב : יא רות א : יב שם : יג מ״ק טז : יד תהלים ז : טו שמואל א ט : טז במדבר יב : יז ירמיה לח : יח עמוס ט : יט מדרש שוח״ט : כ שופטים טו : כא משלי יח : כב שמואל א כג : כג תהלים קנ : כד ישעיה ו : כה דברים ד : כו איכה א : כז תהלים קו : כח שם צא :

ולבנותינו, אמרו למה, אמרה להם מאה בני אדם מבקש ליטול וילך, אמרו לה יטול, חזרה ואמרה אינו מבקש אלא חמשים יטול, חזרה ואמרה אינו מבקש אלא אחד שבע בן בכרי, מיד כששמעו בן הלכו וכרתו את ראשו, עליה אמר שלמה בחכמתו [נט]טובה חכמה מכלי קרב טובה היתה חכמתה של שרח מכלי קרב שהיה ביד יואב: [ס]רבי יוחנן הוה יתיב ודריש [סא]כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים ויוסף ושני בניו והא אינון חסרין חדא. ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא זו יוכבד שנלדה על פילי מצרים ויש אומרים שרח בת אשר השלימה מנינן של ישראל, אמוני אנכי השלמתיה מנאמן לנאמן, א"ר תנחום בן חנילאי הקב"ה נכנס עמהם בעצמו ומה טעם [סב]הוא תהלתך והוא אלהיך מה כתיב בתריה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ר' יוחנן הוה יתיב ודריש כיצד המים עשוים לישראל כחומה דרש ר' יוחנן כהדין *קניקיליא (נח) אודיקת סרח בת אשר ואמרת תמן הוינא ולא הוין אלא כאלין אמפוטמא°. [סג]תני סיעא של בני אדם שאמרו להם כותים תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו אנו הורגים אתכם יהרגו כולם ואל ימסרו נפש מישראל, אבל יחדוהו להם כמו שיחדו לשבע בן בכרי יתנו להם ואל יהרגו כלם, אמר ריש לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי, ר' יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה. עולא בר קופיד תבעתיה מלכתא ערק ואזל ללוד גבי ריב"ל אתון ואקפון מדינתא אמרין לון אין לית אתון יהבון לן אנן חריבין מדינתא סליק גביה ר"י בן לוי ופייסיה ויהביה לון הוה אליהו ז"ל מתגלי עלוהי ולא אתגלי צם כמה צומין עד דאתגלי עליה א"ל למסורות אני נגלה א"ל ולאו משנה עשיתי א"ל וזו משנת החסידים (ע"ש). א"ר יהודה במה דברים אמורים שהוא מבפנים והם מבחוץ אבל הוא והם מבפנים והואיל והוא נהרג והם נהרגים יתנוהו להם ואל יהרגו כולם, ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה:

אנכי שלומי אמוני ישראל וגו'. (נט) [סד]אפילו עיר קטנה. מכאן אמרו יש בו באדם דרך ארץ ומקרא בלבד מוסרין לו מלאך אחד לשמרו שנאמר [סה]הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'. קרא אדם תורה נביאים וכתובים מוסרים לו שני מלאכים שנאמר [סו]כי מלאכיו יצוה לך. אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש הלכות ואגדות הקב"ה משמרו בעצמו, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מהלך בדרך הוא ובנו עמו כיון שהגיע לחמה ולשרב עמד אביו מרוחה של חמה ועשה צל לבנו כדי שלא יגיע בו חמה ושרב כך הקב"ה [סז]ה' שומרך ה' צלך: וגם עירא היאירי היה כהן לדוד [סח]א"ר אבא בר כהנא כל המשגר מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד הוא דהיה כהן ולכ"ע לא היה כהן, אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב בתריה ויהי רעב בימי דוד:

קנג כא

ויהי רעב בימי דוד, [סט]עשרה רעבון באו לעולם. אחד בימי אדם הראשון שנאמר [ע]ארורה האדמה בעבורך. ואחד בימי למך [עא]מן האדמה אשר אררה ה': ואחד בימי אברהם שנאמר [עב]ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. ואחד בימי יצחק שנאמר [עג]ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון. ואחד בימי יעקב שנאמר [עד]כי שנתים הרעב, וא' [עה]בימי שפוט השופטים. וא' בימי דוד ויהי רעב בימי דוד. ואחד בימי אליהו שנאמר [עו]אם יהיה טל ומטר. ואחד בימי אלישע [עז]ויהי רעב גדול בשומרון. ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם. ואחד לעתיד לבא שנאמר [עח]לא רעב ללחם ולא צמא למים. ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר ר' יצחק עקר [עט]אוותנטיא שלו לא היה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא שהיה שאול גרופית של שקמה גלגל הקב"ה והביאו בימי דוד. שילא חטא ויוחנא משתלמא. משל לזוג שהיה ידו מלאה כוסות ודייטרוטין בשעה שהיה מבקש לתלות קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואחר כך תולה את קופתו. לפיכך לא באו כלם בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהם יכולין לעמוד בהן, ר' ברכיה צווח עליהון נותן ליעף כח. רעב שהיה בימי אליהו רעב של בצורת היתה שנה עבדא שנה לא עבדא, רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היתה [פ]עד היות ראש חמור בשלשים כסף, רעב שהיה בימי שפוט השופטים רב הונא בשם ר' דוסא אמר מ"ב סאה היה ונעשו מ"א. והתנן לא יצא אדם חוצה לארץ אלא אם כן היו סאתים של חטים הולכות בסלע, א"ר שמעון אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא חוצה לארץ: ויהי רעב בימי דוד שלש שנים [פא]שנה ראשונה אמר להם שמא עובדי ע"א יש בכם שנאמר [פב]ועבדתם אלהים אחרים וגו' בדקו ולא מצאו. שניה אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם שנאמר [פג]וימנעו רביבים ומלקוש לא היה וגו' בדקו ולא מצאו. שלישית אמר להם שמא פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים יש בכם שנאמר [פד]נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בדקו ולא מצאו, מיד אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה'. מאי היא, אמר ריש לקיש ששאל באורים ותומים. מאי משמע א"ר אלעזר אתיא פני פני כתיב התם [פה]ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכתיב הכא ויבקש דוד את פני ה': ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים. היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגן, קא תבע לשאול שלא נספד כהלכה וקא תבע על אשר המית את הגבעונים, אין דאמר ריש לקיש [פו]באשר משפטו פעלו:

קנד

באשר משפטו פעלו. אמר דוד שאול נפקי ליה תריסר ירחי שתא ולאו דרכא למספדיה נתינים נקרינהו ונפייסינהו.

(ויקרא המלך לגבעונים ויאמר להם) [ויאמר דוד אל הגבעונים] מה אעשה לכם וגו' וברכו את נחלת ה'. ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו, אמרו שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים. רחמנים [פז]ונתן לך רחמים. ביישנים [פח]בעבור תהיה יראתו על פניכם. גומלי חסדים [פט]כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל מי שיש בו שלשה סימנין הללו ראוי לידבק באומה זו אין בו ג' סימנים הללו אין ראוי לידבק באומה זו הה"ד והגבעונים לא מבני ישראל המה. ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה, מאי שנא הני, א"ר הונא העבירן לפני הארון כל שארון קולטו למיתה וכל שאין ארון קולטו לחיים. מתיב רב חמא ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן בן שאול. שלא העבירו. וכי משוא פנים יש בדבר אלא שהעבירו וקלטו ובקש עליו רחמים ופלטו. ואכתי משוא פנים יש בדבר, אלא בקש שלא יקלטנו. והא כתיב [צ]לא יומתו אבות על בנים, א"ר חייא בר אבא מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא: ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר, והא כתיב [צא]לא תלין נבלתו, א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא. והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבם של אלו הללו בני מלכים הם ופשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה שראויה לידבק בה כאומה זו, ומה בני מלכים כך הדיוטות עאכ"ו, מיד ניתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף שנאמר [צב]ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל וגו', ודילמא ישראל הוו, לא ס"ד דכתיב [צג]וישבו ישראל ויהודה לבטח איש תחת גפנו, ואי תימא מהכא [צד]וימצאו מאה וחמשים אלף גרים. א"ר חנא בר ארא נתינים דוד גזר עליהם שנאמר ויקרא המלך לגבעונים וגו' והגבעונים לא מבני ישראל המה. נתינים משה גזר עליהם דכתיב [צה]מחוטב עציך עד שואב מימיך. משה גזר לההוא דרא. ואכתי יהושע גזר עליהם דכתיב [צו]ויתנם יהושע חוטבי עצים, יהושע גזר בזמן שבהמ"ק קיים דוד גזר בזמן שאין בהמ"ק קיים. ותטהו לה אל הצור [צז]א"ר אושעיא שהיתה אומרת [צח]הצור תמים פעלו. [צט]רבי פנחס אומר לאחר (שלש) [שלשים] שנים שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד, שלש שנים עמד דוד להתפלל אמר לו הקב"ה אל שאול ואל בית הדמים על שאול שנמשח בשמן הקדש ובימיו לא נעשתה ע"ז בישראל וחלקו עם שמואל הנביא ואתם בארץ (ס) והוא בחוצה לארץ, מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ונטלו אותם ונתנו אותם בתוך ארון ועברו את הירדן שנאמר ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו וגו' ויעשו כל אשר צוה המלך, מה צוה המלך, צוה להיות מעבירין ארונו של שאול בכל גבול שבט ושבט והיה השבט שנכנס בו ארונו של שאול היו יוצאים הם ובניהם ובנותיהם ונשותיהן וגומלין חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן, וכיון שראה הקב"ה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים ונתן מטר

ממ"ק ובמ"ק נט קהלת ט : ס פסיקתא : סא בראשית מו : סב דברים י : *קניקיליא, סורג של עץ : °אמפוטמא, חלונות הקופות מעבר לעבר : סג בראשית רבה פרשה לד : סד תנא דבי אליהו : סה שמות כג : סו תהלים קכא : סז שם קכא : סח עירובין סג : סט בראשית רבה פרשה כה : ע בראשית ג : עא שם ה : עב שם יב : עג שם כו : עד שם מה : עה רות א : עו מלכים א יז : עז שם ו : עח עמוס ח : עט אותנטיא. פוקי ותוזק הרעב : פ מלכים ב ו : פא יבמות עח : פב מלכים א ט : פג ירמיה ג : פד משלי כה : פה במדבר כז : פו צפניה ב : פז דברים יג : פח שמות כ : פט בראשית יח : צ דברים כד : צא שם כא : צב מלכים א ה : צג שם : צד דברי הימים ב ב : צה דברים כט : צו יהושע ט : צז מדרש : צח דברים לב : צט פרקי רבי אליעזר :

זית רענן (נח) אודיקת סרח וכו', פירוש הביטה מגן עדן : (נט) אפילו עיר קטנה, דכתיב עיר ואם בישראל וגו' למה תבלע נחלת ה', משמע שהקב"ה משמרו : (ס) והוא בח"ל, ס"ל דיבש גלעד הוא ח"ל :

דמפרש ביה דכתיב ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא. ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש וכי בת נחש היתה והלא בת ישי היתה דכתיב [טו]ואחיותיהם צרויה ואביגיל, אלא בת מי שמת בעטיו של נחש. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר על צוויי, אמרו לפניו רבש"ע והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו, א"ל [יז]מקרה אחד לצדיק ולרשע. ופליגא דר' אמי דאמר ר' אמי אין מיתה בלא חטא דכתיב [יח]הנפש החוטאת היא תמות, ואין יסורין בלא עון דכתיב [יט]ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. ויהי כבוא דוד מחנימה זה [כ]ריטמיש. ושובי בן נחש זה חנון בן נחש, ולמה נקרא שמו שובי רבי אומר (נז) שישב יצרו לשעה, רבנן אמרין שעשה תשובה ודאי. ומכיר בן עמיאל וגו' וברזילי הגלעדי מיד התחילו מכבדין אותו שנאמר משכב וספות וגו'. (משכב וספות) [כא]אמר רב תרי מיני [כב]שתיתא שדר ליה ברזילי לדוד שנאמר משכב וספות וכלי יוצר וגו', משכב אלו (פולוסיקא) [כרים וכסתות]. ספות אלו חביות של יין. וכלי יוצר הבאים מחמת ריתמא. וחטים ושעורים כמשמעו, וקלי אלו קליות. ודבש וחמאה וצאן כמשמען. ושפות [כג]אלו גבינים של חלב שהוא *יונקרא שלא היה יכול הזבוב לעמוד עליהם אלא היה נופל מהם, כיון שראה דוד כן התחיל אומר מאלו הייתי מתירא והשלימו לי אינו מהם אלא מאת הקב"ה שנאמר [כד]ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, התחיל לומר מזמור לדוד:

יח [כה]תנו רבנן אבשלום בשערו מרד שנאמר [כו]וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל וגו' ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים וגו' ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך, תאנא אבן שאנשי טבריה וצפורי שוקלין בה, לפיכך נתלה בשערו שנאמר ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויותן בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר, שקל [כז]ספסירא בעא למפסקיה. תאנא דבי רבי ישמעאל באותה שעה נבקעה שאול מתחתיו. [כח]וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני וגו' הני תמניא בני שבעה דאסקיה משבעה מדורי גיהנם ואידך איכא דאמרי דקריב רישיה לגבי גופיה ואיכא דאמרי דאתייה לעלמא דאתי. ואבשלום לקח ויצב לו בחייו, אמר רשב"ל שלקח מקח רע לעצמו. את מצבת אשר בעמק המלך, א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו של עולם [כט]הנני מקים עליך רעה מביתך. כיוצא בו אתה אומר [ל]וישלחהו מעמק חברון, אמר רבי חנינא בר פפא מאותה עצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון שנאמר [לא]ידוע תדע כי גר יהיה וגו'. כי אמר אין לי בן, ולא הוה ליה בנים והכתיב [לב]ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת, אמר ר' יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן הגון למלכות. רב חסדא אמר גמירי כל השורף תבואתו של חברו אין מניח בן ליורשו ואיהו קלייה ליואב דכתיב [לג]ויאמר אבשלום אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שעורים לכו והציתוה באש, וכתיב [לד]ויציתו עבדי אבשלום את החלקה אשר ליואב באש. [לה]היה רבי מאיר אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו, אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו, ולפי שבא אל עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשרה [לו]לונביות שנאמר ויסבו עשרה (אנשים) [נערים] נושאי כלי יואב, ולפי שגנב שלש לבבות לב אביו ולב בית דין ולב ישראל לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים, שנאמר ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ויחזק ראשו) [עודנו חי] בלב האלה. [לז]והאלה לא היה לה לב ונתן לה לב. הים לא היה לו לב ונתן לו לב שנאמר [לח]קפאו תהומות בלב ים. השמים לא היה להם לב ונתן להם לב שנאמר [לט]עד לב השמים. יבא הים שלא היה לו לב ונתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב ושעבדו את ישראל בכל מיני פורענות. תבא האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב ויפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש לבבות. יבאו השמים שלא היה להם לב ונתן להם לב ויורידו המן לישראל שהיה להם לב ושמרו את התורה בכל לבבם ובכל נפשם: **ויכו את אבשלום וימיתוהו.** [מ]תניא היה ר' מאיר אומר אבשלום אין לו חלק לעולם הבא שנאמר ויכו את אבשלום בעולם הזה, וימיתוהו לעולם הבא. [מא]אמר ר' אחא מצינו שכל המלמד סניגוריא על ישראל הקב"ה מרוממו בעולם, דכתיב [מב]ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם, ממי את למד מאחימעץ בן צדוק שנאמר ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה, ויאמר שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי את ההמון וגו' ויאמר המלך סב התיצב כה ויסב ויעמד. אמר רבי אבא בר כהנא אם היה דוכוס איתעביד *איפרכוס ואי היה איפרכוס איתעביד אסטרטליטוס. והנה הכושי בא ויאמר הכושי יתבשר אדוני המלך וגו' ויאמר המלך אל כושי השלום לנער לאבשלום ויאמר הכושי יהיו כנער אויבי אדוני המלך וירגז המלך ויעל על עלית השער, מהו וירגז המלך א"ר יצחק בר חנינא הראה (ללוכידין) [לו כידון] שלו שדקרו אותו. והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה זכה לכל הכבוד הזה, מי שהוא מלמד סנגוריא על בניו של מקום עאכ"ו:

יט **היום** יומת איש וגו'. [מג]ראה דוד ברוח הקדש אדם עומד ממנו ועתיד לעשות תשועה גדולה ונקרא איש יהודי, בזכותו ניצל אמר הקב"ה לדוד אתה הצלת את שמעי בשביל שיוליד את הצדיק, על שמך אני כותבו שנאמר [מד]איש יהודי, על זה נאמר [מה]זכר צדיק לברכה זה מרדכי [מו]ושם רשעים ירקב זה המן וחבריו:

ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך וגו'. [מז]רב אמר קבל דוד לשון הרע דכתיב *ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר° וכתיב וישלח המלך דוד ויקחהו וגו' מלו דבר, מכדי חזייה דשקרא הוה כי הדר אלשין עילויה מ"ט קבל מניה. ומנא לן דקביל מניה דכתיב [מט]ויאמר המלך אל ציבא הנה לך כל אשר (לאדוניך) למפיבושת. ושמואל אמר לא קבל דוד לשון הרע דברים נכרים חזא ביה דכתיב ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך וגו' וכתיב [נ]ויאמר אדוני המלך עבדי רמני וגו' וירגל בעבדך וגו' ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך וגו' ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. א"ל אני אמרתי מתי תבוא בשלום ואתה עושה בי כך לא עליך יש לי תרעומות אלא על מי שהביאך בשלום, והיינו דכתיב [נא]ובני יהונתן מריבעל וכי מריבעל שמו והלא מפיבושת שמו, אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאת בת קול ואמרה לו נצא בר נצא, נצא הא דאמרן, בר נצא דכתיב [נב]ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל על עסקי נחל, אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות. ואמר רב יהודה אמר רב אלמלי לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה ולא גלינו מארצנו. בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע [נג]מכאן שדעתם של זקנים משתנית. אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה מכאן לשפתותיהם של זקנים שהם מתרפטות. אם אשמע עוד מכאן שאזניהם של זקנים מתכבדות. בקול שרים ושרות שדומות עלי כשיחה, אמר רב ברזילי הגלעדי שקרא הוה דהא אמתא דבי רבי בר תשעין ותרתין שנין וטעמא קדרא, רבא אמר ברזילי הגלעדי שטוף בזמה הוה וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו:

כ **אין** לנו חלק בדוד וגו' איש לאהליו ישראל (כתוב ברמז צ"ט): ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות [נד]מכאן שאין נושאין אלמנתו של מלך. ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה (כתוב ברמז קע"ב):

קנב **וכל** העם אשר את יואב משחיתים להפיל החומה. [נה]כיון שהרגישה שרח התחילה צועקת קראו לי ליואב א"ל האתה יואב אתה הוא חכם שהכתוב מקלסך [נו]יושב בשבת תחכמוני, לא קראת בתורה [נז]כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום לא היה לך לעשות כן, דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו וקראת אליה לשלום למה תבלע נחלת ה'. כיון ששמע כן נתיירא. ויאמר יש כאן צורך שנאמר [ויען יואב] ויאמר (יואב) חלילה, א"ל יואב לא כן הדבר כי איש מהר אפרים אדם בעל מום עובד ע"ז שנאמר ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי, א"ל אנכי שלומי אמוני ישראל אני הוא ששלמתי מנין כל ישראל שנאמר [נח]ושם בת אשר שרח, אלא עמוד במקומך אני עושה שלום שנאמר הנה ראשו מושלך אליך, וכך היתה בטוחה בעצמה שהיא נותנת ראשו ליואב אלא ראת מה עשתה ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הוו ידעין שיואב וכל ישראל עומדים מבחוץ להרגנו לבנינו ולבנותינו

ממ"ק ובמ"ק טז דברי הימים א ב : יז קהלת ט : יח יחזקאל יח : יט תהלים פט : כ ריטמיש שם עיר : כא ע"ז לח : כב שתיתא תבשיל מתבואה שנתייבשה בתנור : כג מדרש : *יונקרא מין חלב שמן : כד משלי טז : כה סוטה י : כו שמואל ב יד : כז ספסירא חרב : כח שמואל ב יט : כט שם יב : ל בראשית לג : לא שם טו : לב שמואל ב יד : לג שמואל א טז : לד ש"ב יד : לה סוטה ט : לו לונביאות חיתום : לז מכילתא : לח שמות טו : לט דברים ד : מ סנהדרין קג : מא מדרש : מב ישעיה ל : *איפרכוס כו', מיני שררה זו למעלה מזו : מג מדרש : מד אסתר ב : מה משלי י : מו שם : מז שבת נו : *ש"ב ט : °בלו דבר כו', עי' רש"י ומהרש"א ח"א : מט ש"ב טז : נ שם יט : נא דה"א ט : נב ש"א טו : נג שבת קנב : נד תוספתא דסנהדרין : נה תנחומא : נו ש"ב כג : נז דברים כ : נח במדבר כו :

זית רענן (נז) שישב יצרו, שמקודם עשה עמו מלחמה : שלא היה יכול הזבוב, פי' מרוב שומן נחלק הזבוב :

תשעה חדשים ועשרים יום הרי י"א שנים. בשנה (אחרת) [י"א] בסופה התקין דוד משמרות כהונה ולויה שנאמר [צב]בשנת ארבעים למלכות דוד נדרשו: [צג]תניא ר' מאיר אומר אבשלום נזיר עולם היה ומגלח אחד לי"ב חדש שנאמר [צד]ויהי מקץ ימים לימים (כי) [אשר] יגלח ויליף ימים ימים מבתי ערי חומה מה התם י"ב חדש אף כאן י"ב חדש. ר' נהוראי אומר מגלח אחד לשלשים יום מאי טעמא גבי כהנים משום דאיכא כובד הכא נמי איכא כובד. רבי יוסי אומר מגלח מערב שבת לע"ש שכן מצינו בבני מלכים שמגלחים מערב שבת לע"ש ומאי איכא ביניה לשאר אחוה יו"ט שחל להיות באמצע השבת דאחוהי מגלחי ואיהו לא מגלח עד פניא. [צה]מ"ש חברון שהלך להביא כבשים מחברון ותניא אילים ממואב כבשים מחברון אידי דקלישא ארעא עבדא רעייא: [צו]תניא רבי יהודה אומר אבשלום נזיר עולם היה וההיא שעתא זמן התר הבמות היה. ואמאי שבקיה לבמה גדולה ואזל לחברון לשלומי נדריה לאו שמע מינה קרבה נזירות בבמת יחיד, לא כי אזל לחברון משום דעקר נדריה בחברון. והוינא תמן מאי נפקא מינה, אלא א"ר יהודה שהלך להביא כבשים מחברון, דאי לא תימא הכי נזירות דחוצה לארץ הוא ואינו עולה לו מן המנין, אלא לאו שמע מינה ליטול כבשים מחברון. ומאן דאמר נזירות קרבה בבמת יחיד פריך אי הכי לחברון מאי בעי אלא שעת התר הבמות היתה ולקרב נדרו בבמת יחיד אזל. [צז]תניא אידך ר' יהודה הנשיא אומר אבשלום נזיר עולם היה אחד לי"ב חדש מגלח [דכתיב ויהי מקץ ימים לימים]. ר' יוסי אומר אחד לשלשים יום (דכתיב ויהי מקץ ימים לימים). ר' נהוראי אומר פעמים בשבת שכן דרך בני מלכים להיות מגלחים פעמים בשבת: ויאמר לו המלך לך בשלום. [צח]א"ר יוסי בר חנינא הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר למשה [צט]לך לשלום והלך והצליח ודוד אמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה: אלכה נא ואשלם את נדרי. [ק]א"ל אבשלום מבקש אני ממך טובה אחת שתתן לי שני זקנים שילכו עמי שיהיה על פיהם כל דבר שאני עושה, כתב לו שילכו עמו שני זקנים מכל עיר ועיר שירצה ונטל את האגרת והיה הולך בכל עיר ועיר ורואה שני זקנים ובחורים שבעיר והיה מראה להם האגרת שכתב לו אביו ואמר להם ראו מה שכתב לי אבי, אלא בשביל שאני מחבב אתכם הרבה אני מבקש אתכם, וכן היה עושה בכל עיר ועיר עד שנטל עמו מאתים זקנים שנאמר ואת אבשלום הלכו מאתים איש מירושלים, ומהו מאתים איש, אמר רב הונא בשם ר' חייא בר אבא מאתים ראשי סנהדראות כדכתיב [קא]אספה לי שבעים איש. קרואים והולכים לתומם לא היו יודעים על מה היו הולכים עשה להם אבשלום סעודה והיה מרביצם שני זקנים ואחד מהם שהלכו עמו באמצע, אמר ראו מה נאה אבשלום לו נאה המלוכה נניח את דוד ונלך לנו עמו, מה היו עושין אע"פ שהיו עמו לא היו מתפללין אלא על דוד והיו אומרים יהי רצון שנפול אנחנו ביד דוד ולא דוד בידינו לכך נאמר [קב]פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי:

קב ויעל אביתר (הכהן). [קג]תמן תנינן כהן גדול משמש בשמנה בגדים ובאלו נשאלים באורים ותומים ואין נשאלים להדיוט אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך הצבור בו. [קד]מנא הני מילי א"ר אבהו דאמר קרא [קה]ולפני אלעזר הכהן יעמוד, הוא זה מלך, וכל ישראל אתו זה משוח מלחמה, העדה זו סנהדרין, כיצד נעשות ר"י אמר בולטות, ריש לקיש אמר מצטרפות, מתיבי כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו שואלין בו וכל כהן שאין מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר מסייע ליה בהדי אורים ותומים. [קו]תמן תנינן משפסקו נביאים הראשונים פסקו אורים ותומים, מאן נביאים הראשונים א"ר הונא דוד ושמואל. רב נחמן אמר בימי דוד זמנין סליק זמנין לא סליק שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר. מתיב רבה בר שמואל [קז]ויהי לדרוש אלהים בימי זכריה המבין בירא֗ת אלהים, מאי לאו באורים ותומים לא בנביאים. ת"ש משחרב בית המקדש ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר [קח]ויאמר התרשתא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים כאדם האומר לחברו עד שיחיו המתים ויבא משיח בן דוד. אלא א"ר נחמן מאן נינהו נביאים הראשונים לאפוקי מחגי זכריה ומלאכי:

קנא ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה, [קט]וכתיב [קי]מזמור לדוד בברחו וגו'. אם בוכה למה מזמר ואם מזמר למה בוכה, א"ר אבא בר כהנא למה הוא דומה למלך שכעס על בנו וטרדו ושלח המלך פדגוג שלו אחריו הלך ומצא אותו בוכה ומזמר א"ל פדגוגו אם אתה מזמר למה אתה בוכה ואם אתה בוכה למה אתה מזמר, א"ל בוכה אני שהקנטתי את אבא ומזמר אני שאין דיני להריגה אלא לטרידה ולא די שלא הרגני אלא שטרדני אצל דוכסין ואיפרכין. כך אמר דוד יעקב ברח [א]ויברח יעקב שדה ארם, משה ברח [ב]ויברח משה, אליהו ברח [ג]ויקם וילך אל נפשו, ואני בורח כמותם התחיל אומר [ד]זכרתי משפטיך מעולם ה' ואתנחם, זכרתי מדת הדין שבה נהגת את הראשונים ונתנחמתי, ואימתי אמרו דוד הפסוק הזה בשעה שאמר ויאמר דוד (אל) [לכל] עבדיו וגו' קומו ונברחה. רב ור' יודן, רב אמר שלא ידון אותנו (נו) בעיר הנדחת. ר' יודן אמר נטל בעל הבית את הכוס להדיחו ואינו זז משם עד שימרקנו, כך כיון שראה דוד שמרק הקב"ה עונותיו התחיל מזמר. וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי. רבי איבו אמר כרתי שכורתין כריתות, פלתי מופלא בית דין. ורבנן אמרין הן שאומרין דבר ואין מי יפליא אחריהם: ויאמרו עבדי המלך וגו' ככל אשר יבחר וגו' הנה עבדיך, הדין הזה בשעה שארכי (שרדה) שלו מקולקלת אין עומדין לפניו בטכסים שלהם אלא משונים ומטולטלים שצריכים לעמוד דרך ימין עומדין דרך שמאל, הצריכין לעמוד דרך שמאל עומדין דרך ימין, וכיון שרואין שתכסים שלו מתוקנת עומדין בתכסים שלהן, התחיל אומר אלו היתה ארכי שלי מקולקלת לא היה כל אחד ואחד עומד בטכסים שלהם התחיל אומר מזמור. ויהי דוד בא עד הראש וגו' [חושי הארכי]. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, חד אמר למה נקרא שמו חושי הארכי שהיה מארכי דוד. וחד אמר שעל ידו נתבססה מלכותו. וחד אמר שעל ידו נתקנה מלכותו:

ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם. [ה]א"ר יהודה אמר רב בקש דוד לעבוד ע"ז, אין ראש אלא ע"ז דכתיב [ו]צלמא רישיה דדהב. והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו, אמר לו דוד מלך שכמותך יעבוד ע"ז, אמר לו יאמרו מלך שכמותי הרגו בנו מוטב שאעבוד ע"ז ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא, אמר לו מאי טעמא נסבת יפת תאר, א"ל יפת תאר רחמנא שריא, א"ל מ"ט לא דרשת סמוכין דסמיך ליה [ז]כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל דנסיב יפת תאר הוה ליה בן סורר ומורה:

טז וילך דוד ואנשיו בדרך. [ח]וכי באויר היה להם לילך אלא שהלכו בדרך עגוה. ושמעי הולך בצלע ההר שהזכיר מעשה הצלע, והוא שדוד אומר [ט]כי אני לצלע נכון, א"ל והנך ברעתך מהו והנך. אמר רבי אבא בר כהנא *אסקופי של בת שבע מהלכת לפני דוד. רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל שאל לו רבי יונתן מהו דכתיב [י]והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, א"ל כשבא שמעי אצל דוד א"ל מה אחיו של יוסף גמלוהו רעה והוא גמלן טובה כך אני גמלתיך רעה גמול עמי טובה. א"ל רבי יונתן יפה אתה אומר אלא שמע דבר גדול מהו ראשון לכל בית יוסף כל ישראל נקראו על שם יוסף שנאמר [יא]אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף. א"ל שמעי לדוד כל ישראל גמלוך רעה ואני יותר מכלן וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה עמי אם קבלת אותי כל ישראל באים ומשלימין עמך: בוא אל פלגשי אביך [יב]אחיתופל הטעה אותו המזל והיה סבור שהוא מלך והיה נותן עיניו באבשלום אמר לו בוא אל פלגשי אביך, א"ל וכן אתה אומר לי שאענה פלגשי אבי, א"ל אחיתופל גזירת האלהים היא שאמר לאביך [יג]הנני מקים עליך רעה מביתך וגו' ושכב (את) [עם] נשיך, ואחיתופל יעץ לאבשלום שיהרוג לאביו והוא ישב עליו בדין על שעינה נשי אביו ואני הורגו ומולך אני, ולא היה יודע שהמלכות עומדת מבת בנו שנאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם, ואליעם בן אחיתופל הגילוני. ועצת אחיתופל (כתוב ברמז קמ"ב):

יז ותשטח עליו הריפות (כתוב ברמז תתרנ"ג): ויצו אל ביתו ויחנק. [יד]אמר רמי בר יחזקאל מנין למתנת שכיב מרע מן התורה שנאמר ויצו בצואה בעלמא. תנו רבנן שלשה דברים צוה אחיתופל לבניו א"ל בני אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי"ט של עצרת ברור זרעו חטים. מר זוטרא אמר בלול איתמר, אמרי נהרדעי משמיה דר' יעקב לא ברור ממש ולא בלול ממש אלא בלול ורוח צפונית מנשבת זהו ברור:

ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי. [טו]שנו רבותינו ארבע מתו בעטיו של נחש. אלו הן. בנימן בן יעקב. עמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד. וכלהו גמרא לבר מישי דמפרש

ממ"ק ובמ"ק צב דברי הימים א כו : צג נזיר ד : צד שמואל ב יד : צה סוטה לד : צו תמורה יד : צז נזיר ד : צח ברכות סד : צט שמות ד : ק תנחומא :
קא במדבר יא : קב תהלים נה : קג יומא עא : קד שם עג : קה במדבר כז : קו סוטה מח : קז דה"ב כו : קח עזרא ב : קט מדרש שו"ט ג' :
קי תהלים ג : א סוטה יב : ב שמות ב : ג מלכים א יט : ד תהלים קיט : ה סנהדרין קז : ו דניאל ב : ז דברים כא : ח מדרש תהלים : ט תהלים נח :
*אסקופי מגלת נב תכוסה : י שמואל ב יט : יא עמוס ה : יב מדרש : יג ש"ב יב : יד ב"ב קט : טו ברכות נט :

זית רענן (גו) בעיר הנדחת, פיסקא דקרא קדריש, וחדית עלינו ותכת העיר לפי חרב ועיר הנדחת בסיפא:

דכתיב ויתהלך על גג בית המלך. בת שבע הוה חייפא רישה תותי [לט]חלתא אתא שטן אידמא ליה כטביא פתק ביה גירא בהדי דקא פרתא איגליה ותזייה מיד וישלח דוד (מלאכים) [וידרוש] לאשה, והיינו דכתיב [מ]בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבר פי, איכו זממא נפל ליה בפומיה דמאן דסני ולא לימא כי האי מילתא: הלוא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי. [מא]דורות הראשונים מנא לן דבתמני אוליד דכתיב הלוא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי, וכתיב [מב]אליעם בן אחיתופל הגילוני, וכתיב [מג]וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה, וכתיב [מד]ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום, וכתיב [מה]ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים, וכתיב [מו]וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים, וכתיב [מז]ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך וכתיב [מח]ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבוש את החמור ויקם וילך אל ביתו ואל עירו ויצו אל ביתו ויחנק, ואומר [מט]אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, ותניא כל שנותיו של דואג האדומי אינם אלא ל"ד ושל אחיתופל אינם אלא ל"ג, כמה הויא להו תלתין ותלת, דל שבע דהוה שלמה פשו להו עשרים ושית, דל תרתי דתלתא עבורי אשתכח דכל חד וחד בתמני אוליד. ממאי דילמא תרויהו בתשע תשע אוליד ובת שבע הוא דאולידא בשית משום דאתתא בריא הויא תרע דהוה לה ולד מעיקרא, אלא מהכא בן ארבעים שנה וגו' (כדכתיב ברמז כ"ג): הבו את אוריה אל מול פני המלחמה. [נ]כן כתב דוד ליואב ועשה כן ונהרג נתקבצו כל שרי החיל על יואב שנאמר *אוריה החתי כל שלשים ושבעה, הראה להם את הכתב ולכך כתיב [נא]ואשר עשה לי יואב בן צרויה:

יב ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא (אליו) [לו] ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא אליו. [נב]אמר רבא בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ואחר כך קראו איש. ואת הכבשה ישלם ארבעתים. [נג]א"ר יהודה בר חנינא א"ל הקב"ה לדוד אתה נאפת אחת ט"ז נואפות לך. אתה רצחת אחד ט"ז נרצחים לך. ארבעתים ארבעה על ארבעה הם ט"ז: ואתנה לך את בית אדוניך. [נד]תמן תנינן מלך אין נושאין אלמנתו, ר' יהודה אומר נושא מלך אלמנתו של מלך שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול שנאמר ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחיקך אמרו לו נשים הראויות לו מבית המלך ומאן נינהו מירב ומיכל: מדוע בזית את דבר ה'. [נה]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר [נו]ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו, אלא מה אני מקיים מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע, שבקש לעשות ולא עשה. א"ר רבי דאתי מדור מהפך בזכותיה דדוד ואומר מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע, משונה רעה זו מכל רעות שבתורה שכל רעות שבתורה כתיב בהן ויעש הרע וכאן כתיב לעשות שבקש לעשות ולא עשה, את אוריה החתי הכית בחרב שהיה לך לדונו בסנהדרין ולא דנו, ואת אשתו לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה דא"ר שמואל בר נחמני כל היוצא למלחמת של דוד גט כריתות כותב לאשתו שנאמר [נז]ואת עשרת חריצי החלב תביא לשר האלף וגו' מאי ואת ערובתם תקח, תני רב יוסף דברים המעורבים בינו לבינה. ואותו הרגת בחרב בני עמון, הרי הוא לך כחרב בני עמון, מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו מאי טעמא מורד במלכות הוה דקאמר ליה [נח]ואדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה. אמר רב כי מעיינת ביה בדוד לא משכחת ביה דבר [נט]רק בדבר אוריה החתי: [ס]שנו רבותינו האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש הוא חייב ושולחו פטור. שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחו חייב שנאמר ואותו הרגת בחרב בני עמון. ואידך הרי הוא לך כחרב בני עמון מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו וכו' (כדלעיל): גם ה' העביר חטאתך לא תמות. [סא]א"ר יוחנן שלשה דברים היה דוד מצטער עליהם והרחיב לו הקב"ה בהם, ואלו הן על בית המקדש, וכן הוא אומר [סב]אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום, והרחיב לו הקב"ה ומצא את המקום שנאמר ויאמר דוד זה בית אלהים. ואחת על אשת אוריה החתי שהיו ישראל מליזין עליו איפשר דוד ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה [סג]אין ישועתה לו באלהים סלה, והרחיב לו ואמר לו גם ה' העביר חטאתך לא תמות. שלישית שהיו ישראל אומרים מה דוד סבר שהמלכות נשתלה מן בנה של בת שבע, והרחיב לו הקב"ה ואמר הנה בן נולד לך ושלמה יהיה שמו. א"ר יהודה כל הבנים אינם נולדים הם ומהו הנה בן נולד לך לרפאתך מן העויא שלך על ידי נתן הנביא שנאמר וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. וינחם דוד (אל) [את] בת שבע אשתו ויבא אליה. [סד]אבל אסור בתשמיש המטה מנא לן דכתיב ויבא אליה וישכב עמה מכלל דמעיקרא הוה אסור:

קמט ויקרא את שמו ידידיה. [סה]יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים. יבא ידיד זה שלמה שנאמר וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. בן ידיד זה אברהם שנאמר [סו]מה לידידי בביתי. ויבנה ידיד זה בית המקדש שנאמר [סז]מה ידידות משכנותיך. לידיד זה הקב"ה שנאמר [סח]אשירה נא לידידי. בחלקו של ידיד [סט]ידיד ה' ישכון לבטח עליו. ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל שנאמר [ע]נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה כבר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד. [עא]והלא פוחתת את הראש, ר' הונא בש"ר יוסף אבן טובה היתה בה יפה ככר זהב. ודכוותה [עב]ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' ועטרת זהב גדולה, אמר רבי חייא בר' יוסי שהיו דמיה כפולין:

יג יונדב בן שמעה (כתוב ברמז ג'): דבר נא אל המלך כי לא ימנעני. [עג]א"ר יהודה אמר רב תמר בת יפת תאר היתה שנאמר דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך ואי סלקא דעתך בת נשואין הואי אחתיה מי הוה שריא ליה. ולאמנון רע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד וגו', ויאמר לו יהונדב שכב על (מטתך) [משכבך] והתחל וגו'. ותקח את המשרת ותצוק לפניו א"ר יהודה אמר רב שעשתה לו מיני טגן. וישנאה אמנון שנאה גדולה מ"ט א"ר יצחק נימא נקשרה לו ועשאו כרות שפכה. איני והא דרש רבא מה דכתיב [עד]ויצא לך שם בגוים ביפיך שאין להם לבנות ישראל לא [שער] בית השחי ולא בית הערוה, אלא אימא נימא קשרה לו ועשאו כרות שפכה. ואי תימא שאני תמר דבת יפת תואר היתה, מיד ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה, תאנא משמיה דר' יהושע בן קרחה גדר גדול גדרה באותה שעה אמרו מה לבנות מלכים כך לבנות הדיוטות על אחת כמה וכמה. ומה לצנועות כך לפרוצות עאכ"ו. אמר רב יהודה אמר רב באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה: [עה]שנו רבותינו אהבה התלויה בדבר סופה בטלה זו אהבת אמנון ותמר, וכל אהבה שאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם זו אהבת דוד ויונתן: ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב, [עו]א"ר אחא בר זעירא מתוך גנותן של שבטים למד שבחן, ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב דבליבא בליבא, ברם הכא [עז]ולא יכלו דברו לשלום דבליבא בפומא: ויקם המלך (דוד) ויקרע את בגדיו, [עח]אמר רמי בר אבא מנין לקריעה מעומד דכתיב [עט]ויקם איוב ויקרע את מעילו. ודילמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי [פ]ויגז את ראשו הכי נמי אלא מהכא ויקם המלך (דוד) ויקרע את בגדיו. ודילמא ה"נ מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי וישכב ארצה הכי נמי והתניא ישן על גבי המטה על גבי כסא ע"ג ספסל או על גבי קרקע או על גבי [פא]אורייני, גדולה מכולן אמרו אפילו ישן על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו, א"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה, א"ל כעין ארצה:

יד וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי וגו', [פב]מכאן [י]לאבל שאסור בתכבוסת, אבל אסור ברחיצה דכתיב ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה. מ"ש תקועה [פג]א"ר יוחנן מתוך שרגילים בשמן זית חכמה מצויה בהם. ואלו דברים המשיבין את הליטוד הרגיל בשמן זית כו':

טו ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך. [פד]ר' נהוראי אומר משום רבי שמעון מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך (נה) היא שנת י"א לשמואל הרואה מכאן אתה מחשב שבן י"ב שנה היה שלמה במלכו שנאמר [פה]וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה, באותו הפרק [פו]ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות [פז](מקץ שנתים) [ויהי לשנתים] הרי שתי שנים. [פח]ואבשלום ברח וילך (וישב) גשורה וגו' שלש שנים הרי חמש שנים. [פט]וישב אבשלום בירושלים שנתים הרי שבע שנים. [צ]ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר שנים. [צא]וישוטו בארץ ויבאו (ירושלים) מקצה תשעה

ממ"ק ובמ"ק לט חלתא כוורת: מ תהלים יז: מא סנהדרין סט: מב שמואל ב כג: מג שם יב: מד שם יג: מה שם: מו שם יד: מז שם טו: מח שם יז: מט תהלים נה: נ תנחומא: *ש"ב יג: נא מ"א ב: נב סוכה נב: נג מדרש: נד סנהדרין יח: נה שבת נו: נו ש"א יח: נז שם יז: נח שמואל ב יא: נט מלכים א טו: ס קדושין מג: סא מדרש שוחר טוב: סב תהלים קלב: סג שם ג: סד מ"ק טו: סה מנחות נג: סו ירמיה יא: סז תהלים פד: סח ישעיה ה: סט דברים לג: ע ירמיה יב: עא מדרש: עב אסתר ח: עג סנהדרין כא: עד יחזקאל טז: עה אבות פרק ה: עו בראשית רבה פרשה פד: עז בראשית לז: עח מועד קטן כו: עט איוב א: פ שם: פא אורייני מכתשת: פב מ"ק טו: פג מנחות פה: פד סדר עולם: פה ש"ב יב: פו ש"ב יג: פז שם: פח ש"ב יג: פט ש"ב יד: צ ש"ב כא: צא שם כד:

זית רענן (נה) היא שנת י"א, פי' אותו שנה ששאלו מלך היתה שנת י"א לשמואל

מתחממים כמנה והיא יולדת מהם ורוחות נקבות היו מתחממות מאדם והיו יולדות ממנו, מ"ד רוחי דביתא מבין דרבין עמיה ומ"ד אינון בישין דחכמין יצריה: ותקטן עוד זאת בעיניך. [קיא]"ר סימון לאחד שעשה לחברו קטנה א"ל עשית קטנה סופך לעשות גדולה:

(נב) וזאת תורת האדם זה יוסף דכתיב [קי]ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. ד"א זאת תורת האדם המעולה שבנביאים זה משה, אתה מוצא מה שכתוב בזה כתוב בזה, זה מלך על ישראל ויהודה, וזה מלך על ישראל ויהודה, זה פתח באשרי, וזה באשרי [קי]אשריך ישראל מי כמוך: מפני עמך אשר פדית, [קי]אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדים שכינה משועבדת עמהם שנאמר [קח]ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת, וכשנגאלו עמהם מהו אומר [קט]כעצם השמים לטוהר. אין לי אלא צרת צבור, צרת יחיד מנין שנאמר [קי]יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, ואומר [א]ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד, ואומר מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו, ר' אליעזר אומר עבודה זרה עברה עם ישראל בים שנאמר [ב]ועבר בים צרה ואי זה זה צלמו של מיכה, א"ר עקיבא אלולא הדבר כתוב אי אפשר לאומרו אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדית. (כתיב) אשר הלכו אלהים זה משה ואהרן, וכתוב אחר אומר *אשר הלך אלהים. ותכונן לך וגו' (שם) [עד] עולם (כתוב ברמז תתכ"ט): ועתה הואל וברך את בית עבדך, א"ר יוחנן אמר לו הקב"ה לדוד דוד אין הבור מתמלא מחולייתו אלא אם כן מושכים לו (נג) אמה ממקום, קרוב אם אתה פושט ידך בפלשתים אתה מתברך, הדא הוא דכתיב ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים:

ח ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים. [ג]לפי שכרת יצחק עם פלשתים ברית שנאמר [ד]ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא לארץ פלשתים ולא היה יכול מפני השבועה עד שלקח מהם אות ברית שבועת יצחק שנאמר ויקח את מתג האמה מיד פלשתים. וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. [ה]א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה גרגא, כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת, ריב"ל אמר על ידי שהרגו לאביו ואמו וענו לרות:

קמז ויעש דוד שם בשובו מהכותו. [ו]זהו שאמר הכתוב [ז]למנצח על שושן עדות מכתם לדוד וכתיב [ח]בהצותו את ארם נהרים וגו'. בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה פגע באדומיים בקש [ט]לזנבן הוציאו להם [י]אפסטליות שלהם [יא]רב לכם סוב את ההר, פגע במואבים בקש לזנבן הוציאו לו אפסטליות שלהם [יב]אל תצר את מואב, שלח אצל דוד כל המאורע באותה שעה לא נהג דוד בעצמו כמלך אלא עמד והעביר [יג]פורפירא מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף והלך אצל סנהדרין [שנקראו שושנים] שנאמר [יד]בטנך וגו' סוגה בשושנים, עדות על שם התורה שנקראת עדות, אמר להם רבותי לא באתי לכאן אלא ללמוד אם אתם נותנין לי רשות אני מלמד שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה ופגע באדומיים ובקש לזנבן והוציאו אפסטליות שלהם, ולא הם פרצו את הגדר תחלה שנאמר [טו]ויאסוף אליו בני עמון, פגעו במואבים בקש לזנבן והוציאו אפסטליות שלהם אל תצר את מואב, ולא הם פרצו את הגדר תחלה [טז]וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור. כמה אגרות כתב, אחד לאדומיים ואחד למואביים, ר' חנניא אמר אגרת אחד כתב הה"ד [יז](וישב יואב מהכות) [בהצותו] את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף, חזר ולמד של אדומים משל מואבים [יח]מכתם לדוד *מכות ותמות לדוד. ד"א וישב יואב ויך את אדום בגיא וגו'. אמר יואב אם נחריב את אדום עכשו אין אנו מוצאים בחזרתנו לא אכילה ולא שתיה אלא נניח אותם עד שנכבוש את ארם ונחזור עליהם היינו דכתיב וישב יואב ויך. כתוב אחד אומר [יט]שנים עשר אלף וכתוב אחד אומר שמנה עשר אלף, אלא שתי מלחמות היו אחת של שנים עשר אלף ואחת של שמנה עשר אלף: ויהי דוד עושה משפט וצדקה, [כ]והלא במקום שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדקה אין משפט, אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זו ביצוע, מכאן א"ר יהושע בן קרחה מצוה לבצוע, וכה"א [כא]אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והלא במקום שיש שלום אין משפט ובמקום שיש משפט אין שלום, אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע. במתניתין תאנא ראה עני שנתחייב מבין היה משלם לו מביתו. משפט לזה שהחזיר לו ממונו, וצדקה לזה ששלם לו מתוך ביתו. קשיא ליה לרבי האי לכל עמו לעניים מבעי ליה, אלא רבי אומר אע"פ שלא שלם לו מתוך ביתו משפט וצדקה, משפט לזה ששלם לו את ממונו, וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו. ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא. [כב]א"ר אבא בר כהנא אלמלי לא עשה יואב מלחמה לא עסק דוד בתורה, ואלמלי לא עסק דוד בתורה לא עשה יואב מלחמה, מה טעם דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו משום דיואב בן צרויה על הצבא, ומה טעם יואב בן צרויה על הצבא משום דדוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, וכן הוא אומר [כג]שופטים ושוטרים תתן לך, [כד]שופטים אלו הדיינים שוטרים אלו הפרנסים שמנהיגים את העדה, ר' אליעזר אומר אם אין שוטר אין שופט, כיצד כיון שנתחייב אדם לחבירו בב"ד אם אין שוטר שיוציא ממנו כיון שפירש מן הדין אין ספקה ביד הדיין לעשות לו כלום אלא אם כן מוסרו ביד שוטר והשוטר מוציאו ממנו. וכן א"ר אלעזר בן פדת אלמלא שטרו של יואב לא היה דוד יכול לעשות את הדין שכן הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא וכי דוד ויואב שוטרים היו, אלא כל מי שלא היה שומע לדיין היו מוסרים אותו ביד יואב ומוציאו ממנו בעל כרחו, וכן איוב אומר [כה]אב אנכי לאביונים וגו' ואשברה מתלעות עול וגו': (ואביתר על הכרתי ועל הפלתי) [והכרתי והפלתי] וגו'. [כו]אלו אורים ותומים, ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי, כרתי שכורתים דבריהם, פלתי שמופלאים בדבריהם. ואח"כ שר צבא למלך יואב. אחיתופל זה יועץ וכן הוא אומר [כז]ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר אלהים, בניהו בן יהוידע זה סנהדרין, כרתי ופלתי אלו אורים ותומים ואחר כך ושר צבא למלך יואב. ובני דוד כהנים היו. [כח]אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תגראי ברישא דכתיב ובני דוד כהנים היו מה כהן נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש. וכהן מנא לן דכתיב [כט]וקדשתו:

י ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש. [לא]"ר ברכיה בש"ר אלעזר בן פדת מה חסד עשה נחש עם דוד שאמר כאשר עשה אביו עמדי חסד, אלא כשהיה דוד בורח מן שאול הלך דוד וכל בית אביו אצל בני מואב אמר להם קבלו בית אבא שנאמר [לא]וינחם את פני מלך מואב ויאמר ישב נא אבי ואמי, קבלו אותם, וכיון שיצא דוד עמד מלך מואב והרג לאביו ולאמו ולאחיו של דוד ולא נשתייר מהם אלא אחד שנאמר [לב]ליהודה אליהו מאחי דויד שלא נשתייר מהם אלא הוא וברח ממלך מואב והלך אצל נחש מלך בני עמון שלח מלך מואב ואמר לנחש שמא בא אצלך אחד מאחי דוד אמר לו לאו ושמרו עד שבא דוד, לכך אמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש, כיון שהלכו שלוחיו של דוד אצל חנון אמרו להם שרי בני עמון מהו כך המכבד דוד את אביך בעיניך אל תאמן בדוד למה שהקב"ה כתב בתורתו [לג]לא יבא עמוני ומואבי וגו' וכתיב [לד]לא תדרוש שלומם הקב"ה מזהירו בשבילנו והוא מבטל דברי אלהיו הלא בעבור חקור את העיר, מיד ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח וגו' ורוח הקדש צווחת חנון רשע (נד) רעך ורע אביך אל תעזוב: חזק ונתחזק (כתוב ברמז ה'). ואת שובך שר צבאו (מלך בני עמון). [לה]כתיב שובך וכתיב [לו]שופך, רב ושמואל חד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך, וחד אמר שובך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך כקיתון:

יא קמח ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו. [לז]א"ר יהודה אמר רב לעולם לא יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד הביא עצמו לידי נסיון ונכשל, אמר לפניו רבש"ע מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד, אמר ליה מינסו לי ואת לא מינסת לי, אמר לפניו רבש"ע [לח]בחנני ה' ונסני, אמר ליה מנסינא לך ועבידנא מילתא בהדך דלדידהו לא מודעתינהו ואת קא מודענא לך דאינסינא יתך בדבר ערוה, מיד ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו. א"ר יהודה אמר רב שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה רא"ר יוחנן אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע והיינו דכתיב

ממ"ק ובמ"ק קד מדרש: קה בראשית לט: קו דברים לג: קז מכילתא פ' בא: קח שמות כד: קט שם: קי תהלים צא: א בראשית לט: ב זכריה י: *דה"א יז: ג פר"א: ד בראשית כו: ה סנהדרין לט: ו ב"ר פ' עד: ז תהלים ס: ח שם: ט לזנבן להרוג אותם: י אפסטליות כתבים: יא דברים ב: יב שם: יג פורפירא לבוש מלכות: יד שיר השירים ז: טו שופטים ד: טז במדבר כב: יז תהלים ס: יח שם טז: *מכות ותמות מספיל א"ע והלך אצל סנהדרין: יט דה"א יח: כ סנהדרין ו: כא זכריה ח: כב סנהדרין מט: כג דברים טז: כד תנחומא: כה איוב כט: כו ברכות ד: כז שמואל ב טז: כח נדרים כב: כט ויקרא כא: ל תנחומא: לא שמואל א כב: לב דה"א כז: לג דברים כג: לד שם: לה סוטה מב: לו דה"א י: לז סנהדרין קז: לח תהלים כו:

את רש"י (נב) וזאת תורת האדם, (ובד"ה א' יז וראיתני כתור אדם המעלה), פי' שנתתי לו מעלה כתורת אדם זה יוסף דכתיב וכו' ודוד נמי כתיב יפה עינים וטוב רואי ויוסף קרי אדם דכתיב ויהי האנשים וגו' טמאים לנפש אדם ע"ש: (נג) אמה ממקום קרוב, פי' אמת המים: (נד) רעך וריע אביך, הוא דוד שהיה ריעו וריע אביו:

ברך ה' את בית עובד אדום. [ע]מפני התרעומת, וזה אחד מן הדברים שהיו ישראל מתרעמים עליהם והיו אומרים סימני פורעניות הם. ואלו הם הקטורת והארון והמטה. אמרו הקטורת הזה של פורענות הוא, היא הרגה נדב ואביהוא, היא הרגה מאתים וחמשים איש, לכך ידעו שהיא של כפרה שנאמר [עא]ויתן את הקטרת ויכפר. אמרו הארון הזה של פורענות הוא הכה את עוזה ואנשי בית שמש לפיכך ידעו שהוא של ברכה שנאמר ברך ה' את בית עובד אדום. אמרו המטה הזה של פורענות הוא הביא עשר מכות על המצרים במצרים ועשר על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים שנאמר [עב]ומטך אשר הכית בו וגו':

קמג [עג]פתח רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ברך ה' את בית עובד אדום וגו' בעבור ארון האלהים, והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה על שכבדו ורבצו לפניו כך, המארת תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. מה היא הברכה שברכו, אמר רבי יהודה בר ביזנא זו חמות ושמונה כלותיה שילדו ששה בכרס אחד שנאמר [עד]פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וגו' כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה. [עה]כתיב ששים ושנים לעובד אדום. דהות כל חדא מנהון ילדה תרי בכל ירחא, הא כיצד, טמאה שבעה וטהורה שבעה וילדה. טמאה שבעה וטהורה שבעה וילדה. ששה עשר בכל ירח לתלתא ירחין הא ארבעין ותמניא והיא שיתא הא חמשין וארבע ותמניהון הא שתין ותרין הרי ששים ושנים לעובד אדום: *דלמא תלת עשר אחין הוויין ומייתין תרין עשר בלא בנין אתון בעיין מתיבמת קומי רבי אמר לו רבי זיל ייבם אמר לית בחילי, והן אומרות כל חדא וחדא אנא זיינא ירחי, אמר ומאן זיין ירחא דעיבורא, אמר רבי אנא זנא ירחא דעיבורא וצלי עליהון ואזלין להו, בתר תלת שנין אתון טעינין תלתין ושתא מינוקין, בעון אתון וקמין להון קומי דרתא דרבי סלקין ואמרין ליה אית לרע חדא °קרייא דמינוקיה בעין משאל בשלמך אוריק רבי מן כוותא וחמתון אמר לון מה עיסקכון אמרין ליה אנן בעיין תיתן לן ההוא ירחא דעיבורא ויהב לון ההוא ירחא דעיבורא. [עו]ומה ארון שלא נעשה בו לא לשכר ולא להפסד ולא היו בו אלא שברי לוחות נתברכו בשבילו קל וחומר לצדיקים שיתברכו בשבילם. וכן אתה מוצא יצחק ירד לגרר ירדה ברכה לרגלו [עז]ויזרע יצחק בארץ ההיא. יעקב [עח]נחשתי ויברכני ה' בגללך. יוסף [עט]ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. יעקב [פ]ויברך יעקב את פרעה שכלה הרעב:

והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול וגו' [פא]אמרה לו משפחתו של בית אבא היתה נאה ממך חלילה להם שנראה מימיהן פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין, אלא כולם היו מכובדין ממך, ומה אמר לה דוד לפני ה' אשר בחר בי וגו' אלא בית אביך היו מבקשין כבוד עצמם ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח אני כבוד עצמי ומבקש אני כבוד שמים. והייתי שפל בעיני ועם האמהות, אמר לה אין את נקראת מן האימהות אלא מן האמהות:

ויחלק לכל העם. [פב]תנו רבנן [פג]לחם עוני פרט לחלוט ואשישה, מאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא הוא, דכתיב ויחלק לכל העם וגו' אשפר אחד ואשישה אחת. א"ר יוחנן אשפר אחד מששה בפר אשישה אחד מששה באיפה, ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא דכתיב [פד]ואוהבי אשישי ענבים:

ז ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן. [פה]רב אמר עצה עמוקה ניתן לו באותה לילה. ר' חנינא בר פפא ור' סימון, רב חנינא אמר אמר הקב"ה לנתן הנביא נתן האיש הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא במלאכתו קודם עד שלא ישכור פועלים לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית שלא יהא לו עלי תרעומת, ר' סימון אמר אמר הקב"ה לנתן הנביא האיש שאני משלחך אצלו נדרן הוא קדם עד שלא ידור לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית קדם עד שלא יהיה לו בושה מסנהדרין:

קמד [פו]כתוב אחד אומר האתה תבנה לי בית וכתוב אחד אומר [פז]לא אתה תבנה לי הבית, היאך אני מקיים שני מקראות הללו, אלא לא אתה תבנה שאין אתה בונה אותו האתה תבנה שבנך בונה אותו, אתה הקדמת כבודך לכבודי שמשראית עצמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בית המקדש אבל שלמה בנך מקדים כבודי לכבודו שנאמר [פח]ובשנה האחת עשרה בירח בול וגו' כלה הבית ואחר כך את ביתו בנה שלמה. ד"א האתה תבנה שאתה מיסדו לא אתה תבנה שאי אתה משכללו. ד"א לא אתה תבנה שאי אתה בונה אותו. האתה תבנה שאלולא אתה לא ירדה האש. שנאמר [פט]ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך. א"ר חלבו בש"ר שילא הלך והביא ארונו של דוד אביו אמר לפניו רבון העולמים אם אין לי מעשים טובים עשה בשביל חסדיו של דוד מיד ירדה האש. ואם אין אתה למד מכאן פסוק מלא הוא [צ]ארוממך ה' כי דליתני וגו' ה' העלית משאול נפשי:

קמה **האתה** תבנה לי בית וכתיב [צא]לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת כיון ששמע דוד כך נתיירא אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. א"ר יהודה בר' אלעאי אמר לו הקב"ה דוד אל תירא חייך כי הם לפני כצבי וכאיל לכך נאמר שפכת ארצה ואין ארצה אלא צבי ואיל שנאמר [צב]על הארץ תשפכנו כמים. ד"א חייך הם לפני כקרבנות דכתיב כי דמים רבים שפכת לפני ואין לפני אלא קרבן שנאמר [צג]ושחט את בן הבקר לפני ה'. אמר לו ואם כן למה איני בונה אותו, אמר לו הקב"ה שאם אתה בונה אותו הוא קיים ואינו חרב, אמרו לו והרי יפה א"ל הקב"ה גלוי וצפוי לפני שהם עתידים לחטוא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו והם נצולין שכן כתיב *באהל בת ציון שפך כאש חמתו, אמר לו הקב"ה חייך הואיל וחשבת לבנותו אע"פ ששלמה בנך בונהו לשמך אני כותבו [צד]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ר' הונא בשם ריב"ל אלף וחמש מאות אמה חפר דוד לעמוד על משתיתא של ארץ, דתניא ג' בתולות הם, בתולת אדם, בתולת קרקע, בתולת שקמה. בתולת אדם שלא נבעלה מימיה. בתולת שקמה כל שלא נקצצה מימיה, בתולת ארץ כל שלא נעבדה מימיה. רשב"ג אומר כל שאין בה חרס. כיון שחפר דוד אלף ות"ק אמה מצא שם חרס וכו' (כדכתיב לעיל):

ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים, [צה]תני רב יוסף זה שאומרים מגן דוד: ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו. [צו]תמן תנינן שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה וכו'. ר' הונא בר פפא אמר מקרא מלא הוא ועוברי הים פירשוהו [צז]נחית בחסדך הרי בזכות החסד, נהלת בעזך הרי בזכות התורה אימתי נתבסס העולם משבאו אל נוה קדשך: ושמתי מקום לעמי. [צח]א"ר יוחנן בש"ר שמעון בן יוחאי כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה, כתיב לענותו וכתיב [צט]לבלותו בתחלה לענותו ולבסוף לבלותו. כי ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך. א"ר שמואל בר נחמני ימים שלמים אני מונה לך ואיני מונה לך חסרים דכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל וגו' וכתיב בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך ל"ג שנים אילן יתירתא דהכא מאן אנון ר' יצחק בר קצרתה בש"ר יונה חסרים היו אלא שהכתובים חלקו כבוד לירושלים ומונין אותם שלמים אמר רב יודן חשבון מרובה (נא) בולע לחשבון מועט לפי שכתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב וגו' אותם ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו לא עלו מן המנין אלא בשעירה נתכפר לו כיחיד:

קמו **כי ימלאו ימיך,** [ק]א"ר שמואל בר נחמני אמר הקב"ה לדוד ימים מלאים אני מונה לך ואיני מונה לך חסרים כלום שלמה בנך בונה את בה"מ אלא להקריב בו קרבן, (חשיב) [חביב] עלי משפט וצדקה שאתה עושה מכל הקרבנות ומה טעם [קא]עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח: ויבא המלך דוד (כתוב ברמז ע"ח): [קב]ילמדנו רבינו אדם מישראל שקרא לו החזן לעמוד לקרות בתורה או לעבור לפני התיבה ולא התקין עצמו מהו שיהא מותר לעמוד ולקרות. כך שנו רבותינו אסור לקרות למה שלא יקרא ויתבייש בצבור, וכן העובר לפני התיבה אסור לתבוע צרכי צבור עד שיתקן עצמו. מעשה בר' עקיבא שקרא לו החזן ברבים לעמוד ולקרות בתורה ולא עמד, אחר שנפטרו מבית הכנסת התחיל מפיים לתלמידים אמר להם יבא עלי אם מרוח גסה לא עמדתי וקראתי בתורה, אמרו לו ולמה לא עמד רבי א"ל מפני שלא התקנתי את עצמי, כיון ששמעו כך התחילו תמהין על מה שאמר ר' עקיבא, אמר דוד לא הייתי מתפלל לפני האלהים עד שהייתי מתיישב דעתי ומתקן עצמי אחר כך הייתי עומד ומסדר תפלתי, שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה' (אלא) מאחר שישב עצמו וכיון את דעתו ואחר כך מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום: **אשר** בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים. [קג]זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר [קד]ויקם ה' לו שטן. ובנגעי בני אדם אלו המזיקים בנוי דאדם הראשון. דא"ר סימון כל מאה ושלשים שנים שפירשה חוה מאדם רוחות הזכרים היו מתחממים

ממ"ק ובמ"ק ע מכילתא: עא במדבר יד: עב שמות יד: עג ברכות סג: עד דה"א כו: עה ירושלמי פרק החולץ: *דלמא מעשה שהיה: °קריא כפר כפר של תינוקות: עו ספרי: עז בראשית כו: עח שם ל: עט שם לט: פ שם מז: פא מדרש: פב פסחים לו: פג דברים ו: פד סוטה נ: פה מדרש: פו פסיקתא רבתי: פז דה"א יז: פח מ"א ו: פט דה"ב ו: צ תהלים ל: צא דה"א כב: צב דברים יב: צג ויקרא א: *איכה ב: צד תהלים ל: צה פסחים קיז: צו מדרש: צז שמות טו: צח ברכות ח: צט דה"א יז: ק ירושלמי דברכות פ"ב: קא משלי כא: קב ילמדנו: קג נ"ך פי כ: קד מ"א יא:

זית רענן (נא) בולע לחשבון מועט, פי' השנים בולעין לחדשים דלא קחשיב להו: ישב שם יואב, עד הכרית כל זכר באדום. והקב"ה אמר לבני עשו אל תצרום לפיכך נענש שברח מפני אבשלום ו' חדשים: אלא בשעירה, דמלך מביא שעיר זכר כדאיתא בפ' ויקרא:

ביצחק, כנוי [לב]מי האיש הלזה וכתיב ביוסף [לג]הנה בעל החלומות הלזה. בכח [לד]וישב יצחק ויחפור את בארות המים. בעושר [לה]ויגדל האיש. בחכמה [לו]הנה האש והעצים וגו׳. בשנים שהיה בן ק״פ שנים. וכל מי שאין לו זכות נוטל כנגדן חמשה פורעניות שנאמר ואל יכרת מבית יואב, זב כנגד הכח שאין חלש ממנו, מצורע כנגד הנוי, מחזיק בפלך כנגד העושר שדומה לאשה שאינה טוה שאין לה מה לאכול, חסר לחם כנגד החכמה שנאמר [לז]לכו לחמו בלחמי, ונופל בחרב כנגד השנים. על שבעה דברים נגעים באים על שפיכות דמים דכתיב אל יכרת מבית יואב וכו׳ (כתוב ברמז ר״ל):

והמלך דוד הולך אחרי המטה. [לח]שנו רבותינו המלך מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטין שלו. ר׳ יהודה אומר אם רצה לצאת אחר המטה יוצא שכן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר שנאמר והמלך דוד הולך אחרי המטה, אמרו לו לא היה הדבר אלא לפיים את העם ונתפייסו שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים ומבין הנשים ונכנס לבין האנשים שנאמר וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר: דר״ש רבא מאי דכתיב ויקם כל העם להכרות את דוד כתיב להכרות* וקרינן להברות, בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו. אמר ר׳ יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה בידו למחות בשאול ולא מיחה. ר׳ יצחק אמר מיחה ולא נענה, ושניהם מקרא אחד דרשו ויקונן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחושתים הוגשו, מ״ד לא מיחה ה״ק ידיך לא אסורות מאי טעמא לא מחית לפיכך כנפול לפני בני עולה נפלת. מאן דאמר מיחה אתמוהי קא מתמה הכמות נבל ימות אבנר מכדי מחויי מחית היאך כנפול לפני עולה נפלת. ולמאן דאמר מיחה מאי טעמא איענש א״ר נחמן בר יצחק ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה: ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני. [לט]א״ר ששת חוצפא מלכותא בלא תגא, רבי נחמן אמר חוצפא [אפילו] כלפי שמיא מהני, מעיקרא כתיב [מ]לא תלך עמהם ולבסוף כתיב [מא]לך עם האנשים:

ד ושמו מפיבושת [מב]תאנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה, לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה:

ה ויאמר (אנשי יבוס) [לדוד לאמר] לא תבא הנה (כתוב ברמז כ״ח): ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו. [מג]רב הונא רמי כתיב [מד]ויאמר דוד וישרפו באש, וכתיב וישאם דוד ואנשיו, לא קשיא כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי, דכתיב [מה]ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד, ומי שרי איסורי הנאה ניהו א״ר נחמן אתי הגתי בא ובטלה. משקלה ככר זהב היכי מצי מנח לה, אר״י אמר רב ראויה לנוח בראש דוד, רבי יוסי בר חנינא אומר אבן שואבת היה בה דהוה דליא לה. ר׳ אליעזר אומר אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב וכו׳: ויהי כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים [מו]אמר לו הקב״ה אל תעלה אלא מאחוריהם ואין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו קרובים לך עד שתראה את ראשי הבכאים מתנענעים, ולמה נתן לו סימן להראות מראשיהן ולא מאחריהם, א״ר ברכיה שכלם מלאים קוצים מראשיהן כלומר הואיל ואתם בצרה אף אני עמכם בצרה שנאמר [מז]עמו אנכי בצרה. מהו אז תחרץ דבר חתוך כמו שנאמר [מח]אם חרוצים ימיו, כיון שיצא היו הפלשתים קרבים ובאים וישראל רואין אותם שלא היו רחוקים מהם אלא ארבע אמות, אמרו לו ישראל דוד מה אנו עומדים אמר להם מצווה אני מן האלהים שלא לפשוט יד בהן עד שאראה ראשי האילנות מנענעים, (אמרו לו) ואם פושטים אנו יד בהם אנו מתים (אמר להם) מוטב נמות זכאים וצדיקים ולא נמות רשעים אלא אני ואתם נתלה עינינו אל הקב״ה. כיון שתלו עיניהם נענעו האילנות ומיד פשטו יד כמו שכתוב ויעש דוד וגו׳. אמר הקב״ה למלאכים ראו מה בין דוד לשאול שאול עומד ונשאל באורים ותומים, והפלשתים באים עליו והניח את האורים ואת התומים וברח ואמר לכהן [מט]אסוף ידך:

ו ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף, ר׳ ברכיה בשם ר׳ אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד באותו היום הה״ד בחור כל בחור את בחור. וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וגו׳ ויחר לדוד על אשר פרץ ה׳ פרץ בעוזה. [נ]אמר ליה אחיתופל לדוד היה לך ללמוד ממשה רבך שלא נשאו הלוים את ארון אלא בכתף שנאמר [נא]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. חזר דוד והעלו בכתף שנאמר [נב]ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב וגו׳ כמשפט וגו׳ כאשר צוה משה כדבר ה׳ היכן צוהו [נג]ולבני קהת לא נתן: [נד]רבי ברכיה בשם ר׳ אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהם והוה ארונא טעין כהניא לרומא וטריף להון לארעא שלח דוד ואייתי לאחיתופל, אמר ליה לית את אומר לי מה נעביד לדין ארונא דהוה טעין כהניא לרומא וטריף להו לארעא, אמר ליה שאל לאילין חכימיא דמניתא, אמר ליה דידע למוקמיתיה ולא מוקים ליה יהא סופיה למתנקא אמר מיליא דמינקייא אמרין בכל יומא בכנישתא לא הוית ידעית [נה]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, וכן אתה מוצא בשעה שבא דוד לחפור [נו]תמליא של בית המקדש חפר חמש עשרה מאות אמין ולא אשכח תהומא ובסופא אשכח חד עציץ ובעא מרמיתיה אמר ליה לית את יכיל לי, אמר ליה למה אמר ליה דאנא הכא כביש על תהומא, אמר ליה ומן אימת את הכא אמר ליה מן שעתא דאשמע רחמנא קליה בסיני ואמר [נז]אנכי ה׳ אלהיך זעת ארעא ושקעת ואנא יהבית הכא כביש על תהומא, אעפ״כ לא שמע ליה וכיון דרמייה סליק תהומא בעי משטפי עלמא, והוה אחיתופל קאי תמן אמר כדון דוד מת ואני מלך, אמר דוד מאן דחכים למוקמתיה ולא מוקמיתיה יהא סופיה מתחנק אמר מה דאמר ואוקימתיה התחיל דוד עולה ואומר שיר המעלות אעפ״כ הוה סופיה מתחנקא, הדא הוא דמתלא אמר צריך בר נש חשש על (נ) לווטתא דרבא אפילו על מגן. ר׳ שמואל בר רב יצחק אמר מגלה שמסר שמואל לדוד אמרה אחיתופל לדוד ברוח הקדש, מה הוה אחיתופל עבד הוה בר נש מימליך מילא ביה והוה אמר ליה זיל ועביד הכין והכין ואין לית את מאמין לי זיל ושאל באורים ותומים והוה אזיל ושאיל ומשכח הכין, הדא הוא דכתיב [נח]ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש קרי ולא כתיב שלא יכלו הכתובים לקרותו איש: **ויבואו** עד גורן נכון וישלח עוזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר. [נט]אמר הקב״ה ארון נושא את נושאיו עצמו לא כל שכן: **ויחר** אף ה׳ בעוזה ויכהו שם האלהים על השל, ר׳ יוחנן ור״א, חד אמר על עסקי של, וחד אמר על שעשה צרכיו בפניו. וימת שם עם ארון. מה ארון קיים לעולם אף עוזה בא לעולם הבא. ויחר לדוד א״ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה, אלא מעתה כל היכא דכתיב ויחר הכי נמי, התם כתיב אף הכא לא כתיב אף. דרש רבא מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות דכתיב [ס]זמירות היו לי חקיך, אמר לו הקב״ה דברי תורה שכתוב בהן [סא]התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים דכתיב [סב]ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ואיהו אתיה בעגלה: **ויהי** כי צעדו נושאי ארון ה׳ ששה צעדים ויזבח שור ומריא, וכתיב [סג]שבעה פרים ושבעה אילים, א״ר פפא בר שמואל על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא. ועל כל שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים, אמר ליה רב חסדא לרב אסי אם כן מלאת כל ארץ ישראל במות, אלא אמר רב חסדא על שש פסיעות שור ומריא ועל כל ששה צעדים של שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אילים. כתיב [סד]גורן כידון וכתיב [סה]נכון, בתחלה כידו ולבסוף נכון: [סו]ויביאו את ארון האלהים ויציגו אותו וגו׳ ויתן לפני (האלהים) ארון ה׳ וגו׳ ולהזכיר ולהודות [סז]בשחר היו אומרים [סח]הודו לה׳ קראו בשמו עד אל תגעו במשיחי. בין הערבים היו אומרים שירו לה׳ כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה׳, וכך היו עושים ארבעים ושלש שנים. עד שהביאו שלמה לבית עולמים, ובברחו מפני אבשלום בנו יצא עמו עד שעלה במעלה הזיתים ונשאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה ונכנס צדוק הכהן תחתיו והחזירו את הארון למקומו, אבל אהל מועד שעשה משה במדבר ומזבח הנחשת שעשה בצלאל בן חור ואש שירדה מן השמים בימי משה שם בבמה אשר בגבעון שנאמר [סט]ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה׳ בבמה אשר בגבעון:

ברך

במ״ק ובמ״ק לב בראשית כד : לג שם לז : לד שם כו : לה שם : לו שם כב : לז משלי ט : לח סנהדרין כ : *לפנינו לא נמצא קרי וכתיב ועי׳ ס׳ מ״ש : לט שם קה : מ במדבר כב : מא שם : מב ברכות ד : מג ע״ז מד : מד דה״א יד : מה ש״ב יב : מו מדרש שו״ט קכ״ז : מז תהלים צא : מח איוב יד : מט ש״א יד : נ ספרי : נא במדבר ז : נב דה״א טו : נג במדבר ז : נד ירושלמי דסנהדרין : נה במדבר ז : נו תמליא יסודות : נז דברים ה, שמות כ : נח שמואל ב טז : נט סוטה לה : ס תהלים קיט : סא משלי כג : סב במדבר ז : סג דברי הימים א כו : סד שם יג : סה שם : סו שם טו : סז סדר עולם : סח דברי הימים א טז : סט שם טז :

זית רענן (נ) לווטתא דרביה, אע״ג שדוד לא היה רבו של אחיתופל אפ״ה נתקיים ק״ו ברבו, ועיין בפרקי אבות: שמסר שמואל לדוד, לבנות בית המקדש: ולא יכלו הכתובים לקרותו איש, שדומה למלאך. וא״ת הא האיש קאי על השואל ואפשר דמ״מ רמז לנו בכך שאחיתופל אין לקרותו איש:

במחיצתי. [מד]ר"א אומר בוא וראה כח (הצדקה) [הצדיקים] משאול שהסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ וחזר ואהב את אשר שנא והלך לו אצל צפניה אמו של אבנר לעין דאר ושאלה לו באוב והעלה לו את שמואל והעלה את משה עמו וראו המתים שמואל עולה ועלו עמו סבורים שהגיע תחית המתים, וראתה האשה ונבהלה, אחד עשר צדיקים עלו עמו באותה שעה. רבי אליעזר אומר כל המתים עולים בתחיית המתים לבושים בתכריכיהם, בוא וראה מן הזרע שנזרעים ערומים ועולים לבושים בכמה קליפות והיורדים לארץ לבושים כל שכן שעולים לבושים, ולא עוד אלא בוא וראה מחנניה מישאל ועזריה שירדו לכבשן האש לבושים ויצאו לבושים דכתיב [מה]כפיתו בסרבליהון ולא נחרכו, וכן למדנו משמואל הנביא שנאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל:

קמא רבי יונתן אומר כל הנביאים נתנבאו בחייהון, שמואל נתנבא בחייו ולאחר מיתתו שאמר שמואל לשאול אם אתה שומע לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהא גורלך עמי במקום שאני שרוי שם, ושמע שאול לעצתו ונהרג הוא ובניו עמו שיהא חלקו עם שמואל הנביא שנאמר עמי עמי במחיצתי. הלל הזקן אומר אמר שמואל לשאול לא דייך שלא שמעת בקולי למחות את זכר עמלק אלא גם לדרוש באוב, אוי לרועה ואוי לצאנו שבשבילך נתן הקב"ה את ישראל ביד פלשתים, שנאמר ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים:

ל ויתנו לו פלח דבילה (כתוב לעיל בפסוק ראו נא כי אורו עיני למעלה ברמז קי"ח): ויכם דוד מהנשף ועד הערב. [מו]מאורתא ועד אורתא. דכתיב [מז]בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. אי הכי מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב מיבעי ליה, אי כתיב הכי הוה אמינא מאורתא דהאידנא עד אורתא דלמחר, או מצפרא דהאידנא עד צפרא דלמחר, קמ"ל מהנשף ועד הערב מצפרא ועד אורתא. רב אשי אמר תרי נשפי הוו נשף יממא ואתא ליליא נשף ליליא ואתא יממא: ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים, [מח]כתיב [י]וישב ביום ההוא עשו לדרכו וארבע מאות איש להיכן הלכו, נשמטו אחד אחד בפני עצמו אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב. אימתי פרע להם הקב"ה להלן ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות:

ויען כל איש רע ובליעל וגו' עד ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה (דוד) לחק ולמשפט לישראל. [נא]אמר רבי יורן והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה ממי את למד מאברהם שנאמר [נב]בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו':

לא ויקומו כל איש חיל. אנשי יבש גלעד [נג]אמרו אותו האיש הצילנו מחרפת בני עמון אין אנו חייבים לגמול לו חסד, א"ל הקב"ה אתם גמלתם חסד עם שאול ועם בניו אף אני נותן שכרכם לבניכם לעתיד לבא כשעתיד הקב"ה לקבץ את ישראל ראשון הוא מקבץ חצי שבט מנשה שנאמר [נד]לי גלעד ולי מנשה:

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול (כתוב ברמז א'): עמד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ. [א]קטיגוריא של נוב עיר הכהנים אוחזת אותי, ואין השבץ אלא בגדי כהונה גדולה שנאמר [ב]משובצים זהב יהיו במלואותם: ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם, [ג]נשיא ואב בית דין ושמועות רעות מנ"ל דכתיב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו, וכתיב ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו, שאול זה נשיא, יהונתן בנו זה אב בית דין, ועל עם ה' אלו שמועות רעות. א"ל רב ספא לרב כהנא אימא עד דאיתא כולהו, א"ל על הפסיק הענין: ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי. [ד]נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא אחד מכל אוה"ע ויתגייר שיקבלו אותו ומזרעו של עמלק אל יקבלו אותו, ואמר לו דמך על ראשך כי פיך ענה בך לכך נאמר [ה]מדור דור. [ו]אמר רבי יצחק בנו של דואג האדומי היה ואמר לו דמך על ראשך הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים, ואית דאמרי דואג עצמו היה דמיך כתיב הרבה דמים שפכת: ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר. [ז]מאי ספר הישר אמר ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר [ח]תמות נפשי מות ישרים. היכא רמיזא [ט]יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך אי זו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת. רבי אלעזר אומר זה ספר משנה תורה דכתיב [י]ועשית הישר והטוב, היכא רמיזא [יא]ידיו רב לו, אי זו מלחמה שצריכה שתי ידים הוי אומר זה קשת. רבי שמואל בר נחמני אומר זה ספר שופטים דכתיב ביה [יב]איש הישר בעיניו יעשה, היכא רמיזא דכתיב [יג]למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה, וכתיב [יד]ויאמר ה' יהודה יעלה איזו מלחמה שצריכה לימוד הוי אומר זה קשת: בנות ישראל אל שאול בכינה. [טו]רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר בנות ישראל ודאי שבשעה שהיו בעליהם יוצאים למלחמה היה זנן ומפרנסם ומלבישם שני עם עדנים, מכאן שאין תכשיטין נאים אלא לגוף המעודן, רבי נחמיה אומר בנות ישראל הנאות שבישראל אלו סנהדרין, אל שאול בכינה שבשעה שהיה שומע טעם הלכה יוצא מפי תלמיד חכם עומד ומנשקו על פיו: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי וגו' מאהבת נשים. משתי נשים ואיזו זו מיכל ואביגיל, (מח) מיכל בעוה"ז, ואביגיל לעוה"ב: איך נפלו גבורים. ר' חנינא ור' יונתן תרוויהון אמרין מכאן שהצדיקים קרוין כלי מלחמה שנאמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה:

ב ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומש וגו' (כתוב ברמז קע"ב). ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל וגו' (כתוב ברמז ח'):

ג ויולדו לדוד בנים בחברון. [טז]שנו רבותינו המלך אל ירבה לו נשים אלא שמונה עשרה. ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. ר' שמעון אומר אפילו אחת ומסירה את לבו אל ישאנה, אם כן למה נאמר [יז]לא ירבה אפילו כאביגיל. שמונה עשר מנ"ל דכתיב ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל וגו' והשלישי אבשלום בן מעכה וגו' והרביעי אדוניה בן חגית והחמישי שפטיה בן אביטל והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה יולדו לדוד בחברון, וכתיב [יח]ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה כהנה שית וכהנה שית דהוו להו תמני סרי, מתקיף לה רבינא ואימא כהנה י"ב וכהנה כ"ד. תניא נמי הכי לא ירבה לו נשים יותר מכ"ד, ולמאן דדריש וא"ו מ"ח הוו. ותנא דידן מ"ט, א"ר כהנא מקיש כהנה בתרא לכהנה קמא מה כהנה קמא שית אף כהנא בתרא שית. והא הואי מיכל, אמר רבי עגלה זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה שחביבה עליו כעגלה, וכן ה"א [יט]לולא חרשתם בעגלתי. ומי הות לה למיכל בנים והכתיב [כ]ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה, עד יום מותה לא היה לה ביום מותה היה לה, מכדי בנים היכא קא חשיב להו בחברון ואלו מעשה דמיכל בירושלים הוה דכתיב [כא]ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לה בלבה ואר"י ואיתימא רב יוסף שקלתה מיכל [כב]למטרפסה. אלא אימא עד אותו מעשה היה לה מכאן ואילך לא היה לה, והכתיב [כג]ויקח עוד דוד נשים ופלגשים בירושלים, למלויי י"ח. מאי נשים ומאי פלגשים, אר"י א"ר נשים בכתובה ובקדושין, פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין. אר"י א"ר ת' ילדים היו לו לדוד כלם בני יפת תואר היו והיו מגדלי [כד]בלורית ומהלכי בראשי גייסות והן היו בעלי אגרופין של בית דוד:

כלאב לאביגיל. [כה]א"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה, ועליו אמר שלמה בחכמתו [כו]בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, ואומר [כז]חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. [כח]דבר אחר למה נקרא שמו כלאב לפי שהיו ליצני הדור אומרים אפשר שמדוד היא מתעברת אבל (מט) מנבל היא מתעברת, מה עשה הקב"ה צר צורתו כצורתו של אביו, וזהו כלאב כאלו אב, וכן אתה מוצא שאומרים ביצחק לכך כתיב [כט]אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק שהיה קלסתר פניו דומין לו והכל אומרים אברהם הוליד את יצחק: ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישיבו אותו מבור הסירה. [ל]מאי מבור הסירה א"ר אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג. ויטהו יואב אל תוך השער א"ר יוחנן שדנו בדין סנהדרין:

קמב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע [לא]כל מי שיש לו זכות זוכה לחמשה דברים, כך אמרו רז"ל האב זוכה לבן בחמשה דברים בנוי ובכח בעושר בחכמה ובשנים, וכן אברהם ביצחק

ממ"ק ובמ"ק מד פרקי רבי אליעזר : מה דניאל ג : מז ברכות ג : מח משלי ז : מט בראשית רבה פרשה עת : נ בראשית לד : נא בראשית רבה פרשה מג :
נב בראשית ד : נג פרקי ר"א : נד תהלים ס : א תנחומא : ב שמות כח : ג מ"ק כ : ד מכילתא : ה שמות יז : ו תנחומא : ז ע"ז כה :
ח במדבר כג : ט בראשית מט : י דברים ו : יא שם לג : יב שופטים יז : יג שם ג : יד שם א : טו מדרש : טז סנהדרין כא : יז דברים יז : יח ש"ב יב :
יט שופטים יד : כ שמואל ב כו : כא שם : כב למטרפסה סכרה : כג שמואל ב ס : כד בלוריות אליות של שער : כה ברכות ד : כו משלי כג : כז שם כז :
כח ילמדנו : כט בראשית כה : ל סנהדרין מט : לא תנחומא :

זית רענן (מח) מיכל, הצילה אותו מהריגת שאול, ואביגיל לעוה"ב, שהצילה אותו שלא הרג נבל : (מט) מנבל היא מתעברת, ואינו מזרע מלוכה:

יודע וגו'. רבנן אמרין אף תרדמה של שטות שנאמר [ז]כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם. ר' חנינא בר יצחק אמר שלש נובלות הם, נובלות מיתה שינה. נובלות נבואה חלום. נובלות העולם הבא שבת. רבי אבין מוסיף אף תרתין, נובלות אורה של מעלה גלגל חמה, נובלות חכמה של מעלה תורה: למה זה אדוני רודף אחרי עבדו. [ח]דרך ארץ באדם שהוא מוכיח נותן פניו בקטן, וכשהוא מפייס נותן עיניו בגדול, כן עשה דוד כשדבר דברים טובים ונחומים הפך פניו לשאול ואמר למה זה אדוני רודף אחרי עבדו, וכשאמר דברים קשים הפך פניו לאבנר לא טוב הדבר וגו' כי בני מות אתם. ואף משה עשה כן [ט]ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר ולא על אהרן, אבל ישראל לא עשו כן אלא [י]וירב העם עם משה: אם ה' הסיתך בי ירח מנחה. [יא]א"ר ישמעאל סבא תתניה דר' חנניה אמר ליה הקב"ה לדוד מסית קרית לי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים שנאמר [יב]כי תשא את ראש בני ישראל וגו' וכיון דמנה לא שקל מנהון כפר. כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. [יג]וכי מי אמר לדוד לעבוד ע"א, אלא לומר לך כל היוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ כאלו עובד ע"א שנאמר [יד]לתת לכם את ארץ כנען וגו' כי אני ה' אלהיכם, וכי הדר בארץ ישראל יש לו אלוה וכל שאינו דר בארץ ישראל אין לו אלוה, אלא לומר לך כל שאינו דר בארץ ישראל מעלה עליו הכתוב כאלו עובד ע"א. [טו]ד"א וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עבד ע"א אלא על ידי שפוסק מדברי תורה הולך ומדבק בע"ז וכה"א [טז]וסרתם ועבדתם אלהים אחרים, וסרתם מדרך החיים לדרך המות ועבדתם אלהים אחרים:

כח ושמואל מת. [יז]כל ימיו של שמואל אינו אלא נ"ב שנה. *ועלי הכהן ישב על הכסא, באותה שעה נתמנה להיות שופט נאמר [יח]והוא שפט את ישראל ארבעים שנה, וכתיב [יט]והיא מרת נפש וגו', נשתיירו י"ג שנה דכתיב [כ]ויהי (מקץ) [מיום] שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהי עשרים שנה צא מהם שבע שנים שהיה דוד מלך בחברון על יהודה, נשתיירו (מו) י"ג שנים י"א לשמואל בעצמו ושתים לשאול שנאמר [כא]בן שנה שאול במלכו (וז') [ושתי] שנים מלך, בתחלת עשרים שנה הביא שמואל הרואה את אהל מועד לנוב ואע"פ שהיה ארון ה' בקרית יערים בנוב היו מקריבין, בסוף כ' שנה העלה דוד המלך את ארון ה' מקרית יערים אל בית עובד אדום [כב]וישב ארון ה' בית עובד אדום הגתי שלשה חדשים ויברך ה' את בית עובד אדום, למדנו שלא נתברך אלא בשביל הארון, בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך, ירד בראשונה והכה לנחש העמוני ומשחוהו ישראל [כג]ירד שניה [כד]ולא שמר הבטחתו ואח"כ [כה]ויקח שמואל את קרן השמן והוא בן כ"ח שנה, בו בפרק הכה נוב והביא שמואל את אהל מועד לגבעון, נמצא עושה בנוב י"ג שנה ב' של שאול וי"א של שמואל, צא מהן שנה אחת לעבורו נמצא נ"ב שנה. שמואל מת לפני מיתתו של שאול ארבע חדשים שנאמר [כ]ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים: ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי את בעלת אוב. [כו]אר"ש בן לוי למה שאול דומה למלך שנכנס במדינה ואמר כל התרנגולין שבמדינה זו שחטו, בלילה בקש לצאת לדרכו אמר אין כאן תרנגול שיקרא א"ל לא צוית אתה לשוחטן. אף כאן שאול הסיר את האובות ואת הידעונים וחזר ואמר בקשו לי אשה בעלת אוב. מהו ויתחפש שאול שנעשה חפשי מן המלכות. וילך הוא ושני אנשים עמו, מי היו אבנר ועמשא, למדך תורה דרך ארץ שלא יצא אדם (בלילה) [בדרך] לבדו. וכן עשה אברהם אבינו [כח]ויקח את שני נעריו (עמו) [אתו]: ויבאו אל האשה לילה (מז) וכי לילה היה אלא אותה שעה היה להם אפלה כלילה: וישבע לה שאול בה' לאמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה. א"ר שמעון בן לוי למה שאול דומה לאשה שהיתה נתונה אצל אהובה ונשבעת בחיי בעלה:

ותאמר האשה את מי אעלה לך, מאומרי *מי ה' או מאומרי *מי כמוכה, א"ל את שמואל העלה לי, עשתה מה שעשתה והעלתהו. ותרא האשה את שמואל ותזעק למה רמיתני וגו', מהיכן ידעה, אמרו רבותינו לא כשם שעולה למלך עולה להדיוט, למלך פניו למעלה ורגליו למטה כדרך העולים ולהדיוט רגליו למעלה ופניו למטה. שלשה דברים אמרו במעלה את האוב. המעלה אותו רואהו ואינו שומע את קולו. והשואלו שומע את קולו ואינו רואהו. העומדים שם אינם רואים אותו ואינם שומעים את קולו: **איש** זקן עולה והוא עוטה מעיל. ולהלן הוא אומר [כט]ומעיל קטן תעשה לו אמו תאנא המעיל, בו גדל, בו נקבר, בו עלה. תני בש"ר נתן כסות שיורד עם אדם לקבורה בו עתיד לעמוד לתחיית המתים שנאמר [ל]תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש: **ויאמר** שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי. אמר לו לא היה לך להרגיז את בוראך אלא כי עשית אותי ע"א לא כך שנינו כשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד: **ויאמר** שאול (אל שמואל) צר לי מאד וגו', למה לא אמר לו באורים ותומים, א"ר יצחק *[לב]לב יודע מרת נפשו על שהרג נוב עיר הכהנים, וכה"א [לא]ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וסמיך ליה [לב]אמור אל הכהנים שצפה הקב"ה שעתיד שאול להרוג את נוב עיר הכהנים ולדרוש באוב: **ויקרע** ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד, אמר לו כד הוית גבן אמרת לרעך הטוב ממך וכען אמרת לרעך לדוד. א"ל כד הוינא גביכון הוינא בעלמא דשקר ואמרנא לך מילין דשקר דדחילנא מינך דלמא תקטלינני, ברם אנא כען בעלמא דקשוט לא תשמע מיני אלא מילי דקשוט: **וימהר** שאול ויפול מלא קומתו ארצה, אמרו לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל, אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח ובניך מתמנין רברבין. א"ר שמעון בן לקיש באותה שעה (אמר) [קרא] הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי, בנוהג שבעולם אדם שהולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין וזה יורד למלחמה ויודע שהוא נהרג נוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו. א"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי הראה לו הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו והראהו לו שאול ובניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב אמר לו משה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו. תני על חמש חטאות מת אותו צדיק שנאמר [לג]וימת שאול במעלו, ושהרג נוב עיר הכהנים, ועל שחמל על אגג, ועל שלא שמע לשמואל שא"ל שבעת ימים תוחיל, וגם שדרש באוב וידעוני:

ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי. [לד]שנו רבותינו בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו. ידעוני זה המניח עצם ידוע בפיו והוא מדבר. בעל אוב אחד הנשאל בגולגולת ואחד המעלה בזכור. מה בין מעלה בזכור לנשאל בגולגולת, מעלה בזכור אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת, נשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת:

קם והוא עוטה מעיל. [לה]בוא וראה כל מה שהכה הקב"ה בעולם הזה מרפא לעולם הבא. העורים מתרפאים שנאמר [לו]אז תפקחנה עיני עורים. הפסחים מתרפאים שנאמר [לז]אז ידלג כאיל פסח. האלמים מתרפאים שנאמר [לח]ותרון לשון אלם, וכשם שאדם הולך כך הוא בא. עור הולך עור בא, חרש הולך חרש בא, אלם הולך אלם בא, פסח הולך פסח בא, כשם שהוא הולך לבוש כך בא לבוש שנאמר [לט]תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. וממי את למד משמואל הנביא דכתיב והוא עוטה מעיל, וכתיב [מ]ומעיל קטן תעשה לו אמו. ולמה כשם שאדם הולך כך הוא בא, כדי שלא יאמרו רשעי עולם משמתו רפא אותם. הקב"ה דומה שאין אלו אותם אלא אחרים הם אמר הקב"ה יעמדו כמו שבאו:

ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי. [מא]אר' אלעזר כי הוה מטי להאי קרא בכי ומה שמואל הנביא היה מתירא מיום הדין אנו עאכ"ו. מאי היא דכתיב ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ, עולים תרי משמע, חד שמואל, ואידך דאזל שמואל ואייתי למשה בהדיה אמר דילמא הם ושלום לדינא מתבעינא קום בהדאי אי איכא מילתא דכתיבא באורייתא ולא קיימתיה: [מב]אמר רבא בר חנינא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר ויאמר שמואל אל שאול וגו' ויאמר שאול צר לי מאד וגו' ואלו באורים ותומים לא קאמר ליה משום דהרג נוב עיר הכהנים. ומנא לן דאחילו ליה שנאמר ויאמר שמואל (אל שאול) ולמה תשאלני וה' סר מעליך וגו' ומחר אתה ובניך עמי, מאי עמי, עמי במחיצתי. ורבנן אמרי מהכא [מג]והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' יצאת בת קול ואמרה שאול בחיר ה'. [מד]תלמידוי דרבי אמי בר אבא בשם רבי שמואל בר נחמני חביבה היא מיתתו של שאול יותר מחייו שבחייו לא נאמר אתה ובניך עמי ובמיתתו נאמר אתה ובניך עמי, עמי במחיצתי

ממ"ק ובמ"ק ז ישעיה כט: ח ילמדנו: ט ויקרא י: י שמות יז: יא ברכות סב: יב שמות ל: יג כתובות קי: יד ויקרא כה: טו ספרי: טז דברים יא: יז סדר עולם: *ש"א א: יח שם ד: יט שם א: כ שם ז: כא שמואל א יג: כב שמואל ב ו: כג שמואל א יג: כד שם י: כה שם טז: כו שם כז: כז תנחומא: כח בראשית כב: *שמות ט: °שם טו: כט ש"א ב: ל איוב לח: *משלי יד: לא ויקרא כ: לב שם כא: לג דה"א י: לד סנהדרין סה: לה בראשית רבה: לו ישעיה לה: לז שם: לח שם: לט איוב לח: מ ש"א ב: מא חגיגה ג: מב ברכות יב: מג ש"ב כא: מד אגדת שמואל:

זית רענן (מו) י"ג שנה, שהיה אחר מיתת עלי: בתחלת עשרים שנה, פי' לאחר מיתת עלי, עיין כ"ז בתמורה דף ט"ו ברש"י ותוס': (מז) וכי לילה היה, צ"ע דהא באמת היה לילה, והמ"כ פי' בפ' אבור פכ"ו כיון שהוצרך לשנות בגדיו שלא יכירוהו וא"כ ע"כ לא היתה לילה ע"ש, וקשה דבקרא כתיב ויקמו ויקומו בלילה ההוא, (ועיין בס' נכתוי שבע רנון):

תגרו איש את חרבו וגו' ויחגור גם דוד את חרבו. ויעט בהם, [ע]אפרחן בכילין. חומה היו עלינו, ר' יוחנן ור' יונתן תרוייהון אומרים מצינו שהצדיקים קרויים חומה: והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר. מן ההר מיבעי ליה, אמר רבא בר שמואל על עסקי הדם הבא מן הסתרים, נטלה דם כחיקה והראתה לו, אמר לה וכי רואין דם בלילה אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה. א"ל מורד במלכות הוא ולא צריך למדנייניה, א"ל עדין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם, א"ל ברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים דמים תרתי משמע מלמד שגלתה את שוקה והלך לאורה שלש פרסאות, אמר לה השמעי לי א"ל לא תהא זאת לך לפוקה זאת לא תהיה מכלל דאיכא אחריתי, ומאי ניהו מעשה דבת שבע (והיתה נפש אדוני צדורה בצרור החיים):

וזכרת את אמתך. [עא]אמר רב נחמן היינו דאמרי אינשי שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין. *רוכבת רכבת כתיב: אל נא ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל. [עב]מהו בליעל עין רעה כמד"א (מד) [עג]השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, [עד]אמרה לו אדוני דוד לא היה לך ללמוד משמו נבל שמו. א"ר סימון הוא נבל הוא לבן מה לבן היה רמאי אף נבל היה רמאי. ולא תהיה זאת לך לפוקה. אם תמית נבל אם בא הדין אצלך מה אתה עושה אם ילך עני ויאמר לבעל הבית עשה עמי צדקה תן לי מצוה אחת והוא אינו נותן לו. והיני נופל עליו והורגו והם באים אצלך מה אתה עושה ואתה מספק בדבר ואין אתה יכול להוציאו והם אומרים והוא לא עשה כן לנבל, הוי ולא תהיה זאת לך לפוקה וגו', וזכרת את אמתך אם בא הדין הזה לפניך הוי אומר זכורה תהיה לטובה אותה שעשתה לי שלא באתי בדמים. א"ל אין ממך הקב"ה שלחך אצלי שנאמר ויאמר דוד לאביגיל ברוך ה' וגו' אשר שלחך, ואף את צריכה להתברך שנאמר וברוך טעמך וברוכה את (לה'):

והיתה נפש אדוני צרורה. [עה]תניא רבי אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, נשמתן של רשעים מלאך אחד עומד בסוף העולם ואחד בסוף העולם ומקלעין נשמתן זה לזה שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. אמר לו רבא לרב נחמן בינוניים מאי, אמר ליה אי שכיבי לא אמרי לכו הדא מילתא, הכי אמר שמואל אלו ואלו לדומה נמסרות הללו אין להם מנוחה והללו יש להם מנוחה:

[עו]רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר סימן זה יהא מסור בידך כל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר [עז]אשר בידו נפש כל חי, מת נתונה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. [עח]רבי הונא אמר כל ישראל המתים בחוצה לארץ נפשותן נאספות לארץ שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, וכל הרשעים המתים בארץ ישראל נפשותם נשלכות בחוצה לארץ שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, לעתיד לבא הקב"ה אוחז בכנפות הארץ ומנער אותה מכל טומאה ומשליכן לח"ל שנאמר [עט]לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. וזכרת את אמתך. א"ר יצחק פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל אביגל חסר יו"ד מפני שנתנה בו עיניה כשהיא אשת איש: ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל, [פ]עשרה היכים מאי עבידתייהו אמר רב יהודה אמר רב כנגד י' לגימות שנתן נבל לעבדי דוד. רב נחמן אמר רבה בר אבוה כנגד עשרת ימי התשובה. א"ר חנינא מת ליום אחד מיתה של זעף, לשנים מיתה של בהלה, לשלשה מיתה של מגפה, לארבעה מת בהכרת, לחמשה מיתה חטופה, לששה מיתה האמורה בתורה, לשבעה מיתה של חבה. מכאן ואילך מיתה ביסורין, תלה לו הקב"ה ז' ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב אבלו באבלו של צדיק ועשה שלשה ימים ומת (בהכרת) [במגפה]:

קלה [פא]אז"שה [פב]מצא אשה מצא טוב. אין סוף לאשה טובה ואין סוף לאשה רעה שנאמר [פג]ומוצא אני מר ממות את האשה. טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם, אילו עשה אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אילו הקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה מכפר לו והיא באת אליו ומיד מלטתהו לכך אמר [פד]למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין. וכן הוא אומר [פה]והאשה טובת (מראה) [שכל] ודוד היה [פו]יפה עינים וטוב רואי. אמר הקב"ה תבא טובה ותהיה לטוב וילך הרע ברעתו, שנאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל, מי גרם לו על ידי שהיתה נפשו קצרה במצות, וכן הוא אומר איש הבליעל כד"א [פז]השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. ד"א בליעל מגלה עריות, וכה"א [פח]בני עלי בני בליעל וכתיב [פט]אשר ישכבון את הנשים וכתיב בדור המבול [צ]כי השחית כל בשר. וכתיב [צא]אמר נבל וגו' השחיתו התעיבו:

קלו פלטי בן ליש. [צב]כתיב פלטי וכתיב [צג]פלטיאל א"ר יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מעבירה. מלמד שנעץ חרב בינו לבינה ואמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב. והא כתיב [צד]וילך אתה אישה, שנעשה לה כאישה. הלך ובכה אחריה, על מצוה דאזל מיניה. עד בחורים, שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם חטא. א"ר יוחנן תקפו של יוסף ענותנותו של בועז, תקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש. תקפו של יוסף ענותנותו של בועז דכתיב [צה]ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת אמר רב מלמד שנעשה בשרו כראשי לפתות, תקפו של בועז ענותנותו של פלטי הא דאמרן. וא"ר יוחנן מאי דכתיב [צו]רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה, רבות בנות עשו חיל זה יוסף ובועז. ואת עלית על כלנה זה פלטי בן ליש. וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [צז]שקר החן והבל היופי, שקר החן זה יוסף. והבל היופי זה בועז. אשה יראת ה' היא תתהלל זה פלטי בן ליש. ד"א שקר החן זה דורו של משה. והבל היופי זה דורו של יהושע. אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיה. איכא דאמרי שקר החן זה דורו של משה ויהושע. והבל היופי זה דורו של חזקיה. אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של ר' יהודה בר' אלעאי שהיו ששה ת"ח מתכסים בטלית אחד ועוסקין בתורה:

כו ויקם שאול וירד אל מדבר זיף וגו' ויבא דוד ואבישי אל העם לילה (והוא) [והנה שאול] שוכב ישן במעגל וגו' אל השחיתהו כי (משיח ה' הוא) [מי שלח ידו במשיח ה' ונקה], [צח]לכך נאמר [צט]למנצח אל תשחת האמנם אלם צדק תדברון. אמר הלא תענה אבנר מה יש לך לענות הרי אמרת לשאול על דבר המערה אילו עשה לך מאומה היינו אוכלים אותו צלי עכשו הרי חנית והצפחת בידי מה יש לך לענות, הרי אמרת לשאול שלוק אנו אוכלים אותו מה תענה, לא היה לו מה לענות נעשית אלם, לכך נאמר האמנם אלם צדק תדברון:

קלז חי ה' כי אם ה' יגפנו. [ק]מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך אדם להשביע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שמשביעין את יצרם. באברהם הוא אומר [קא]הרמותי ידי אל ה'. בבועז הוא אומר [קב]חי ה' שכבי עד הבקר. בדוד הוא אומר חי ה' כי ה' יגפנו. באלישע מהו אומר (מה) [קג]חי ה' כי לולי פני יהושפט וגו' אני נושא אם אביט אליך ואם אראך:

קלח [קד]רבי יהודה בש"ר לוי אמר שלשה דברים הוציא דוד מפיו על שאול וכולם נגעו בו, כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה וכן הות ליה. למה נשבע חי ה', א"ר אלעזר ליצר הרע נשבע חי ה' איני עושה דבר זה. ר' שמואל בר נחמני אמר לאבישי בן צרויה נשבע אם תגע בדמו של אותו צדיק שאני מערב דמך בדמו. אמר לו הקב"ה [קה]גם במדעך מלך אל תקלל אתה מדמה עצמך לשאול כתיב [קו]ולשאול פלגש ואתה [קז]ויקח דוד עוד פלגשים ונשים. שאול מפקיר נכסיו למלחמה שנאמר [קח]ויקח צמד בקר וינתחהו. שאול [קט]מנשרים קלו. ר' לוי אמר ס' מילין היה הולך שאול. ור' סימון אמר ק"כ. ורבנין אמרין ק"פ. אימתי כשנשבה הארון. אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין ושאול הולך במלחמה ומוליך בניו עמו ויודע שמדת הדין פוגעת בו. (מו) ואתה [קי]לא תצא אתנו במלחמה. שאול אוכל חולין בטהרה שנאמר [א]וירם הטבח, ואתה מדמה עצמך לשאול, לכך נאמר [ב]שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני:

קלט ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ וגו' כי תרדמת ה' נפלה עליהם. [ג]אמר רב שלש תרדמות הם, תרדמת שינה, תרדמת נבואה, תרדמת [ד]מרמיטא. תרדמת שינה דכתיב [ה]ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם, תרדמת נבואה דכתיב [ו]ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם. תרדמת מרמיטא דכתיב ואין רואה ואין יודע

ממ"ק ובמ"ק ע מדרש: עא מגילה יד: *פסחים ג, משום לשון נקיה, ע"ש: עב מדרש: עג דברים טו: עד מדרש שוחר טוב קה"ס נ"ג: עה שבת קנב: עו ספרי: עז דס"כ יל: עח פרקי רבי אליעזר: עט איוב לח: פ ר"ה יח: פא מדרש שוחר טוב: פב משלי יח: פג קהלת ז: פד תהלים נג: פו ש"א טז: פז דברים טו: פח שמואל א ב: פט שם: צ בראשית ו: צא תהלים יד: צב סנהדרין יט: צג ש"ב ג: צד ש"ב ג: צה רות ג: צו משלי לא: צח מדרש: צט תהלים נח: ק ספרי: קא בראשית יד: קב רות ג: קג מ"ב ג: קד מדרש שוחר טוב ז: קה קהלת י: קו ש"ב ג: קז שם ג: קח ש"א יא: קט ש"ב א: קי שם כא: א ש"א ע: ב תהלים ז: ג ב"ר פ' יז: ד מרמיטא, שינה כבדה מעין מיתה, ע"ש תית מרמיטה סיגן שינת תרדמה כל ימי החורף: ה בראשית ב: ו שם טו:

זית רענן (מד) שנאמר השמר לך וגו' בליעל, שלא ירצה להלוות לעני: (מה) חי ה' לולי וכו', שיצה"ר הסיתו להחניף למלך ישראל ולא לומר לו שהוא עושה כן בשביל יהושפט: (מו) ואתה לא תצא וגו', פי' גבי דוד כתיב לא תצא עמנו במלחמה והסכים עמהם: (מז) שנאמר וירם הטבח, לשון תרומה שהיה אוכל על טהרת תרומה:

לא באו אלא על עסקי תבן וקש כדכתיב והמה שוסים את הגרנות וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה, מאי קא מבעיא ליה אי שרי אי אסיר הרי בית דינו של שמואל קיים אלא אי מצלח אי לא מצלח, דייקא נמי דכתיב והכית בפלשתים והושעת את קעילה שמע מינה:

קלב הנה אנחנו פה ביהודה יראים (ואיך) [ואף כי] נלך קעילה. [כה]זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה. [כו]הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך וגו' ואיך נגנוב מבית אדוניך וגו'. [כז]הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. [כח]הן בעודני חי עמכם ממרים הייתם אף כי אחרי מותי. [כט]ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים ק"ו שכינה ארבעה עשר יום. [ל]כי את רגלים רצתה וילאוך ק"ו ואיך תתחרה את הסוסים וכו'. הנה אנחנו פה ביהודה יראים קל וחומר ואף כי נלך קעילה. ובארץ שלום אתה בוטח קל וחומר ואיך תעשה בגאון הירדן. [לא]הן צדיק בארץ ישולם ק"ו אף כי רשע וחוטא. [לב]בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד ק"ו בשאר מדינות המלך מה עשו: היסגירוני בעלי קעילה (כתוב ברמז ע"ז):

קלג [לג]ויבאו הזיפים ויאמרו לשאול. מאי זיפים ר' אלעזר אמר ע"ש מקומן דכתיב [לד]זיף וטלם ובעלות. וי"א אלו בני אדם שמזייפין דבריהם: ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול. [לה]רבי אבא אמר הקיפו עליו כעטרה דכתיב עוטרים (את) [אל] דוד, ומהו נחפז ללכת, אלא כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו התחיל אומר על חנם משח אותי שמואל ואמר משחך ה' למלך שנאמר [לו]אני אמרתי בחפזי וגו', א"ל הקב"ה שמואל כזב אני מעיד עליו שהוא נאמן דכתיב [לז]וידע כל ישראל וגו' כי נאמן שמואל. מיד בא מלאך אל שאול לאמר מהרה ולכה, מלאך מן השמים היה שנאמר [לח]ישלח משמים ויושיעני. רבי יודן אמר שליח היה. אמר ליה רבי פנחס וכי השליח יועץ הוא שא"ל מהרה אלא מלאך היה. על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות, ארשב"נ ששם חלקו הגבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו, ומהם היו אומרים מלחמת ישראל קודמת אבל בן ישי מצוי אצלנו בכל שעה שנבקשנו. ר"א אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן ונמצאו שאול ואנשיו עומדים מצד אחד ודוד ואנשיו עומדים מצד אחד, הוא שדוד אומר [לט]הנותן תשועה למלכים (מב) שני מלכים אלו דוד ושאול. ד"א מהו סלע המחלקות, שבשעה שהיו דוד וחילו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות הראשונים שהיו עמו, באותה שעה יורדים מעל סוסיהם ומשתטחים ונופלים על פניהם ומברכים ברוך שעשה לנו נסים במקום הזה, ומקצתן עומדים ואין מברכין שלא היו עמו באותה שעה:

כד ואמר להרגך ותחס עליך. [מ]ואמר ואמרתי מיבעי ליה ותחס ואחס מיבעי ליה, א"ר אלעזר אמר דוד לשאול מן השמים מותר להרגך מאי טעמא משום דרודף אתה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו, אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך, ומאי היא דכתיב ויבא אל גדרות צאן אל הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו. תאנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה. מאי להסך א"ר אלעזר מלמד שסכך עצמו כסוכה. ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט, א"ר יוסי בר חנינא כל המבזה בגדים סוף אינו נהנה מהם שנאמר [מא]והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו וגו': ויכרות את כנף המעיל וגו' ויך לב דוד אותו. [מב]ר' יהודה אומר *אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא, ר' נחמיה אמר שבטלו ממצות ציצית שעה אחת, אמר ליה דוד ואבי ראה גם ראה מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו. א"ר יהודה ואבי ראה אמר לשאול, וגם ראה אמר לאבנר. ורבנין אמרין ואבי ראה אמר לאבנר דהוא אביו באורייתא, גם ראה אמר לשאול. [מג]מפני מה נענש אבנר רבנן אמרין מפני שלא הניח לשאול להתפייס לדוד שנאמר ואבי ראה גם ראה, א"ל אבנר מה את בעי מן גולגלוי דדין בסירה הועדה. וכיון דאתו לגבי מעגל אמר ליה [מד]הלא תענה אבנר, בכנף המעיל אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו. ויש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה. ר' יהושע בן לוי אמר על ידי שהקדים שמו לשמו של דוד דה"ד [מה]וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ כתיב מן אבנר לדוד. רשב"ל אמר על ידי שעשה דמן של נערים שחוק שנאמר [מו]ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. ויש אומרים על ידי ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה: כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע. [מז]מאי היא, דכתיב [מח]ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו אמר ריש לקיש במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד ולזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והרגו נמצא זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה:

קלד מרשעים יצא רשע [מט]אתה מוצא צדיק מוליד צדיק יש לו משל ויש לו מקרא. יש לו משל (ברכה) [סרנא דאוקים תאינתא*]. ויש לו מקרא [נ]תחת אבותיך יהיו בניך. רשע מוליד רשע יש לו משל ויש לו מקרא, יש לו משל מה ילדה [נא]חפושיתא קרוצי בישא מינה. ויש לו מקרא מרשעים יצא רשע. צדיק מוליד רשע יש לו משל ויש לו מקרא. יש לו משל מולדין ולא דכותהון מרביאן ולא דמיאן להון. ויש לו מקרא [נב]תחת חטה יצא חוח. רשע מוליד צדיק יש לו משל ויש לו מקרא. יש לו משל [נג]סניא דאפיק וורדא. ויש לו מקרא [נד]תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס: (וישמע נא אדוני את דברי עבדו) [היום הזה וגו'] אשר (נתן) [נתנך] ה' היום בידי במערה. [נה]משה אמר (מג) [נו]אם במחתרת ימצא הגנב וגו' ואתה נמצאת עמי במערה מותר אתה ומותר דמך, וכן הוא אומר [נז]לא תעמוד על דם רעך. א"ר יודן אם בא אדם עליך ויכולת לו לא תעמוד על דם, לא תאמר אתחייב אני בדמו לא תמלך הרגהו מיד. המשל אומר קדם קטליה דלא יקטלך. ואומר ואבי ראה גם ראה מה אתה לי ומה אני לך. א"ל שאול ידעתי כי מלוך תמלוך, מנא ידע לפי שא"ל שמואל [נח]קרע ה' את ממלכות ישראל, א"ל שאול מי הוא זה א"ל איני אומר לך אלא רמז אני רומז לך מי שהוא קורע את מעילך עתיד ליטול מלכותך, וכיון שקרע את כנף מעילו ידע שאול מה שאמר לו שמואל התחיל לומר ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך. ד"א מלוך בעולם הזה תמלוך לעולם הבא. (וישבע) [וילך] שאול וגו'. כיון שהלך לו שאול אמרו לו גבוריו וכי בשביל שלא הרגך במערה היה צדיק, יודע היה שאילו עשה לך מאומה היינו נכנסים ואוכלין אותו צלי ושמע להם שאול:

כה וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו. [נט]א"ר יהושע בן לוי מתלא אמר דנכיתא[ס] מן חויא חבלה מדחיל ליה, לפי שכתוב ביהושע [סא]ויקברו אותו בגבול נחלתו שנגעש עליהן ההר להרגם לכך וימת שמואל וגו' ויספדו לו. ר' שמואל בר נחמני אמר משלו נתנו לו לפי שכתוב בו [סב]והלך מדי שנה בשנה וכתיב [סג]ותשובתו הרמתה. [סד]כל זמן שהיה שמואל קיים היו פלשתים נופלין ביד ישראל שנאמר [סה]ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל, משמת שמואל מהו אומר (וימת שמואל ויאספו) [סו][ושמואל מת וגו' ויקבצו] פלשתים. כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת כיצד, ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל מענינו של שאול, וכתיב [סז]ויקברהו ברמה ובעירו וכי אין אנו יודעין שהרמה עירו אלא מלמד שספדו כל ישראל בעירו כדרך שספדו לו ברמה, וכתיב (ושמואל מת) [וימת שמואל] וסמיך ליה ואיש במעון ומעשהו בכרמל אמר הקב"ה הכל צווחין ומטפחים על מיתתו של צדיק והרשע הזה יושב ועושה מרזיחין, ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כפר בעיקר, א"ר איבו כל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם: והוא כלבי. ממשפחת כלב. ואמרתם כה לחי לקיימא. מה הוא ונותו שעשו מחנה. רבי יהודה בר' אלעאי אומר י"ב אלף כמחנה מדין. ר' חנינא אומר מאה איש כמחנה גדעון: ויען נבל את עבדי דוד וגו'. אמר כלום הוא במוה אלא על שני טפין שמשחו שמואל היכן הוא שמואל והיכן טפיו: ולקחתי את לחמי ואת מימי. א"ר איבו כל מקום שנאמר מים יין אלא ששינו הכתובים שלא להזכיר יין: ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו וגו'. [סח]שנו רבותינו דיני ממונות הטהרות והטומאות מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד, מנה"מ, א"ר אחא בר פפא אמר קרא [סט]לא תענה על ריב לא תענה על רב, רבה בר בר חנה אמר מהכא ויאמר דוד לאנשיו חגרו

ממ"ק ובמ"ק כה בראשית רבה פ' צב: כו בראשית מד: כז שמות ו: כח דברים לא: כט במדבר יב: ל ירמיה יב: לא משלי יא: לב אסתר ט: לג סוטה מח, תהלים פ': לד יהושע טו: לה מדרש: לו תהלים קטז: לז ש"א ג: לח תהלים נז: לט שם קמד: מ ברכות סב: מא מ"א א: מב מדרש שו"ט: מג תנחומא: מד ש"ב כו: מה ש"ב ג: מו שם ב: מז מכות י: מח שמות כא: מט מסכת ס"א: *סדבא כו', מסדן הקמה ילדות אילן תאנה: נ תהלים מה: נא חפושיתא, מין שרץ הפורח. קרוצי, פרוש קטנים: נב איוב לא: נג סניא, מין קוץ המוציא שושנים: נד ישעיה נה: נה מדרש: נו שמות כב: נז ויקרא יט: נח ש"א טו: נט מדרש: ס דנכיתא וכו', פי' הנשוך מנחש מתיירא מן החבל שדומה לנחש: סא שופטים ב: סב שמואל א ז: סג שם ו: סד תוספתא דסוטה: סה שמואל א ז: סו שם כח: סז שם כח: סח סנהדרין לו: סט שמות כג:

זית רענן (מב) שני מלכים, שהציל לשאול מעון רציחה: *אמר דוד וכו', פי' שהקב"ה אמר לדוד: (מג) אם במחתרת וגו', פי' לפי שהוא רודף: מענינו של שאול, ללמד שמפני שאול מת שמואל, כדאיתא (בתענית דף ה'), ולעיל רמז ק"ה):

ילך הוא ושמואל וישבו בניות (ברמה) (כתוב ברמז כ"ד) :

כ ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן וגו' מה עוני וגו' לפני אביך כי מבקש את נפשי. [קד]אמר רבי יוחנן בר יצחק קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים. קפדנותן של אבות מיעקב [קה]ויחר ליעקב וירב בלבן את סבור הכאות או פצעים היו שם ואינם אלא פיוסים יעקב מפייס את חמיו, ברם הכא כי מבקש את נפשי מזכיר שפיכות דמים בפיוסו : ויחר אף שאול ביהונתן. [קו]כתיב [קז]הוכח תוכיח את עמיתך עד היכן תוכחה, רב אמר עד כדי הכאה. ושמואל אמר עד קללה. ורבי יוחנן אמר עד נזיפה. אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו כתיב ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, למאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו. ולמאן דאמר עד קללה דכתיב לבשתך ולבשת ערות אמך, ולמאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר. למאן דאמר נזיפה והא כתיב הכאה וקללה, שאני התם דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי :

קל כא ועתה מה יש תחת ידך. [קח]אמר רבי יוחנן גדולה לגימה שהיא מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון. מרחקת את הקרובין מעמון ומואב דכתיב [קט]על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. מקרבת רחוקים מיתרו, דאמר ר' חנן בשכר [קי]קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר [א]ומשפחת סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקינים וגו', וכתיב [ב]ובני קיני חותן משה. ומעלמת עין מן הרשעים ממיכה, ר' נתן אומר מגרב לשילה שלשת מילין והיה עשן של מערכה ועשן של פסלו של מיכה מעורבין זה בזה, בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו כי פתו מצויה לעוברים ושבים. ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחברו של עדו הנביא שנאמר [ג]ויאמר אליו גם אני נביא כמוך, וכתיב ויהי הם יושבים על השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא וגו' ושגגתה עולה זדון דאמר רב יהודה אמר רב אלמלי הלוהו יהונתן לדוד שני כברות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרגו שאול ושלשת בניו. אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה. [ד]אמר לו אי אתה יודע (לז) שהנוגע באשה שהוא אסור לאכול בקדשים, אמר לו דוד יש לנו שלשה ימים שאין אנו מכירין אשה שנאמר כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום ויהיו כלי הנערים קדש. והיה שבת וראה אותם דוד שהיו אופין לחם הפנים בשבת שהורה להם דואג, אמר להם מה אתם עושין אפייתו אין דוחה שבת כי אם עריכתו שנאמר [ה]ביום השבת יערכנו. כיון שלא מצא שם כי אם לחם הפנים, אמר לו דוד תן לי שלא נמות ברעב שספק נפשות (לח) דוחה שבת וכמה אכל דוד באותה שעה, א"ר הונא קרוב לשבע סאין אכל דוד לרעבונו שאחזו בולמוס : לשום לחם חם ביום הלקחו. [ו]אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו. וכשהיו ישראל עולין לרגל היו מוציאין אותו ומראין אותו לעולי רגלים ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום :

קלא ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול. [ז]זה שאמר הכתוב [ח]את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הקב"ה בעולמו יפה, אמר לפני הקב"ה רבש"ע כל מה שעשית בעולמך יפה, חכמה יפה מן הכל חוץ מן השטות, מה הנאה בשוטה הזה אדם מהלך בשוק וקורע בגדיו והתינוקות משחקין בו ורצין אחריו והעם משחקין עליו, זה נאה לפניך, אמר לו הקב"ה לדוד דוד על שטות אתה קורא הגר חייך שתצטרך לו, וכן שלמה אומר [ט]בז לדבר יחבל לו ממושכן עליו כמד"א [י]אם חבול תחבול שלמת רעך. אמר לו הקב"ה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך מתנה, לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש, אמר לו הקב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת את גלית והלכת היום אצל אחיו וחרבו בידך ואחיו שומרי ראשו של אכיש הרי עדין לא נסתפגה דמו של גלית, כיון שבא אליו באו אצל אכיש וא"ל נהרוג למי שהרג את אחינו, א"ל אכיש לא מלחמה היתה ואילו הרג אחיכם אותו לא במלחמה היה הורגו ועכשיו שהרג זה כך התנה לו אחיכם אם יוכל להלחם אתי והכני, א"ל אם כן עמוד מכסאך שהמלכות לדוד. וכה"א הלא זה דוד מלך הארץ ואנחנו עבדים לו, באותה שעה נתירא דוד התחיל אומר *יום אירא אני אליך אבטח, התחיל דוד להתפלל ואומר רבון העולמים ענני בזו השעה, אמר לו הקב"ה דוד מה אתה מבקש אמר לו (לט) תן לי מעט מאותו דבר, אמר לו ולא אמרתי לך [יא]בז לדבר יחבל לו והשטות אתה מבקש, עשה עצמו כשוטה הזה כותב על הדלתות אכיש מלך גת מחוייב לי מאה רבוא ואשתו חמשים ובתו של אכיש היתה שוטה והיתה צועקת ומשתטה בפנים ודוד צועק ומשתטה מבחוץ, אמר להם אכיש יודעים אתם שחסר שוטים אני שנאמר חסר משוגעים אני, באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטות מתוך השמחה, הדא הוא דכתיב [יב]אברכה את ה' בכל עת : ושמו דואג. [יג]כתיב דואג וכתיב דויג א"ר יוחנן בתחלה היה הקב"ה יושב ודואג שמא יצא לתרבות רעה, לאחר שיצא זה אמר ווי כבר יצא זה. ולמה נקרא שמו אדומי. [יד]רבי יהושע בן לוי אמר על שם עירו, ר' שמואל אמר שקנא בדוד שנקרא (אדומי) [אדמוני]. ר' אבא בר כהנא אמר שהתיר דם נוב עיר הכהנים. ר' נחמיה בנו של רבי שמואל בר נחמני אמר שהתיר דמו של דוד (מ) ואשתו מותרת לאחר. בר קפרא אמר שאסר דמו של אגג לשאול ואמר לו [טו]ושור או שה אותו ואת בנו וגו'. ר' יצחק אמר שהיה מאדים פני הכל בהלכה. ר' חנינא אמר מה אדום מבלע זכיותיו של ישראל כך דואג מבלע זכיותיו של דוד. רבותינו אמרו מה אדום נוקם ונוטר ושונא אף דואג כך לדוד. מהו (ויגד) [כי הגד יגיד] לשאול אמר ליה ואגיד ליה, אמר לו עשית דוד מלך בחייך אין נשאלים באורים ותומים אלא למלך ודוד הוא נשאל באורים ותומים, כיון שאמר לו דואג הדבר הזה הכניס בו רוח קנאה, מנין שכן שאול אמר לאחימלך בתתך לו לחם וחרב ולא דייך אלא ושאול לו באלהים לפיכך מות תמות אחימלך. כיון שראה שפניו של שאול זועפות מיד ויען אחימלך (אל) [את] המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וגו' היום החלותי לשאול לו באלהים חלילה לי אין יום זה תחלה למוד הייתי אני להיות שואל לו, אמר לו כל כך היית שואל לו ואין אתה חייב מיתה. כיון שהוציא עליו [טז]אפופסין של מות מיד ויאמר המלך לרצים ולא שמעו לו זה אבנר ועמשא ולא הניחו לפגוע בהם. כיון שראה שלא שמעו לו אמר לו לדואג מה אתה עומד הכיתם בלשון הכם בחרב עמד והכה אותם שנאמר וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ראה גבורה שהיה בו שלא סייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו הרגן, ולא אלו בלבד אלא ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, ודוד צווח [יז]מה תתהלל ברעה הגבור וכו' :

כב וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נשא אפוד בד. [יח]ולא כן תני ר' חייא (מא) אין ממנין שני כהנים גדולים כאחד אלא מלמד שהיו כולם ראויין להיות כהנים גדולים : א"ר לוי דואג לא נטרד אלא שהיה ממרה ב"ד, [יט]אמר לשאול אין נשאלין אלא למלך בלבד, א"ל אבנר ועמשא אמרו רבותינו נשאלין למלך ולב"ד ולמי שצורך הצבור בו ודוד צורך הצבור היה בו, והיה ממרה ואומר אין נשאלין אלא למלך בלבד אמרו לו חזור על כל הסנהדראות וחזר ואמרו לו כשם שאמרו אבנר ועמשא ולא שמע אליהם. ויסב דואג האדומי ויפגע הוא, מה הוא אלא שהם לא פגעו. אמר לו הקב"ה מתורתי אתה מורד עלי אני מוציאה מתוך מעיך שנאמר [כ]חיל בלע ויקיאנו שהיה משנה לתלמידיו והיו סופגין והיה שוכח ראשון ראשון, כיון שראו תלמידיו שהוא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא נתנו חבלים ברגליו וגררוהו שנאמר [כא]גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל הרי העולם הזה, ושרשך מארץ חיים סלה הרי העולם הבא : וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב ושמו אביתר. [כב]א"ר יהודה אמר רב אלמלי לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב [כג]ועתליה אם אחזיה ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה, והתם אשתייר יואש והכא אשתייר אביתר :

כג ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה. [כד]דרש רבי דוסתאי דמן בירי קעילה עיר הסמוכה לספר היתה והם לא

מס"ק ובמ"ק קד בראשית רבה פרשה עד : קה בראשית לח : קו ערכין יח : קז ויקרא יט : קח סנהדרין קג : קט דברים כג : קי שמות ג : א דה"א ב : ב שופטים א : ג מלכים א יז : ד ילמדנו : ה ויקרא לד : ו חגיגה כו : ז מדרש שו"ט : ח קהלת ג : ט משלי יג : י שמות כב : יא משלי יג : יב תהלים לד : יג סנהדרין קו : יד מדרש : טו ויקרא כב : טז אפופסין גזר דין (דעקרעט) : יז תהלים נב : יח ירושלמי פרק חלק : יט ילמדנו : כ איוב כ : כא תהלים נב : כב סנהדרין לה : כג מלכים ב יא : כד עירובין מה :

זית רענן (לז) שהנוגע באשה, לשון נקיה : (לח) דוחה שבת, החמורה ק"ו לשאר מצות : קרוב לשבע סאין, שלחם הפנים היה כ"ד עשרונים כמפורש סוף אמור כ' עשרונים הוי שתי איפות שהן ו' סאין שלשה עשרונים ושליש הוי סאה הרי ז' סאין ועוד ב' שלישי עשרון לא קחשיב להו : (לט) תן לי מעט מאותו דבר, ואי"ת הלא הרשות בידו לעשות עצמו כשוטה, וי"ל שרצה שגם בתו תהיה כשוטה : (מ) ואשתו מותרת, פירוש שהתיר לשאול להת בתו לאחר : א"ל ואגיד ליה, פי' שאמר לו הלשון הרע וקשר וחבר לו ג"כ דברי נרגן שיכניס קנאה בלבו : (מא) אין ממנין שני כהנים גדולים, דכתיב נושאי אפוד וכהן הדיוט אינו נושא אפוד :

[סה]משכמו ומעלה גבוה מכל העם כיון שהלבישו בגדיו והיה ראוי למלכות מיד היו עשויים לו, כיון שראה שאול שהיו עשויין לו מיד הכניס בו עין הרע, כיון שראה דוד שהכניס בו עין הרע אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי, ללמדך שהמלך כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר מיד הוא נעשה ארוך בשביל שמן המשחה שנמשח. וכן אתה מוצא בכהן גדול למה נקרא שמו כהן גדול שהוא גדול בה׳ דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים. ואם אין לו אחיו הכהנים מגדלין אותו: ויבחר לו חמשה חלקי אבנים, [סו]אחד לשמו של הקב״ה, ואחד לשמו (לו) של אהרן, ושלשה לשלשה אבות העולם. אמר אהרן לא אני גואל הדם עלי לפרוע ממנו אמר הקב״ה ולא לפני חרף וגדף עלי לפרוע ממנו: ובילקוט, ר׳ יהושע דסכנין בש״ר לוי האבנים היו מתלקטות מאליהן. כתיב [סז]ומקלות הנגיד על שם שהיה רודה במקל. א״ר ברכיה ע״ש (לז) אתה בא אלי במקלות. [סח]זהו שאמר הכתוב [סט]נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו. היה דוד מסתכל בגלית הפלשתי ורואה אותו גבור ומזויין בכל כלי זיין אמר מי יוכל לזה, כשראה אותו מחרף ומגדף אמר אני יכול לו מאחר שאינו נפחד מהקב״ה: אתה בא אלי בחרב (כתוב ברמז תנ״ו). היום הזה יסגרך ה׳ בידי (כתוב ברמז תקע״ב):

וידעו כל הקהל הזה (כתוב ברמז תשנ״ה): ותטבע האבן במצחו (כתוב ברמז ק״כ): ויפל על פניו. [ע]לא היה צריך (לומר) [ליפול] אלא לאחריו והמלאך דחפו ונפל על פניו אמר הקב״ה הפה שחרף וגדף יסכר בעפר שנאמר [עא]טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. ד״א למה נפל על פניו כדי שלא יצטער דוד לילך ולחתוך את ראשו. אלא נשתכר שנים עשר אמות וזרתים, כיצד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחריו וקומתו ו׳ אמות וזרת, ונפל על פניו בין רגליו של דוד שנאמר [עב]עד אשית אויביך הדום לרגליך. ד״א למה נפל על פניו שהיה דגון מצוייר על לבו, לקיים מה שנאמר [עג]ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. ד״א לקיים [עד]ואויבי תתה לי עורף:

וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר וגו׳ בן מי זה הנער. [עה]ולא ידע ליה והא כתיב [עו]ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים. אאבוה קא משאיל ליה. ולא ידע ליה והא כתיב [עז]והאיש בימי שאול בא באנשים ואמר רב ואי תימא ר׳ אבהו זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלסא. הכי אמר שאול אי מפרץ קאתי אי מזרח קאתי, אי מפרץ קאתי מלכא להוי שהמלך פורץ לעשות לו דרך. אי מזרח קאתי חשיבא בעלמא הוי. ומאי טעמא קא משאיל עליה דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו כמדתו ובשאול כתיב [עח]משכמו ומעלה גבוה מכל העם. אמר ליה דואג עד שאתה משאיל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל. מאי טעמא דקאתי מרות המואביה. אמר לו אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אלא מעתה ממזר ולא ממזרת, ממזר כתיב [מום זר]. מצרי ולא מצרית שאני הכא דדריש טעמא דקרא [עט]על דבר אשר לא קדמו דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם. היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים אישתיק. מיד ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם, התם קרי ליה נער והכא קרי ליה עלם הכי קאמר ליה הלכה נתעלמה ממך צא ושאל עליה בבית המדרש. שאל אמרו לו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מקשי להו הני קשיותא אשתיקו בעי לאכרוזי עליה מיד [פ]ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי וכתיב *הישמעאלי, אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. והיינו דאמר דוד [פא]רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. אמר רבא אלי לא נאמר אלא אלינו מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד ואמר עלי ועליך נאמרו שני מקראות הללו, וכתיב [פב]פתחת למוסרי שני מוסרות שהיו עלי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית: [פג]רבי שמואל אמר יתרא ישמעאלי הוה ואת אמרת ישראלי אלא ישמעאלי היה ונכנס לבית המדרש ומצא את ישי שהיה יושב ודורש [פד]פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד מיד נתגייר ונתן לו בתו:

קכח כיון שבא אבנר אצל שמואל [פה]אמר לו הדא מנא לך לא משל דואג היא מין הוא ואינו יוצא בשלום מן העולם, להוציאך חלק אי אפשר אלא [פו]כל כבודה בת מלך פנימה לאיש יש לו ליתן שכר ולא לאשה שנאמר [פז]ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור:

יח ויתן לו שאול את מיכל בתו לאשה. [פח]שאלו תלמידיו את ר׳ יוסי וכי היאך נשא דוד שתי אחיות אמר להם מיכל לאחר מיתת מרב נשאה. רבי יהושע בן קרחה אומר קדושי טעות היו לו במרב שנאמר [פט]תנה את אשתי את מיכל אשר ארסתי לי במאה ערלות פלשתים. מאי לימודא, א״ר פפא מיכל אשתי ולא מרב אשתי. מאי קדושי טעות דכתיב [צ]והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו, אזל קטליה, אמר ליה מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינה מקודשת. אזל יהבה לעדריאל בן ברזילי המחולתי שנאמר ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה. א״ל אי בעית דאתן לך מיכל זיל אייתי לי מאה ערלות פלשתים אזל ואייתי ליה, אמר ליה מלוה ופרוטה אית לך גבאי. שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ודוד סבר מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה. ואי תימא דכולי עלמא מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה, שאול סבר לא חזי ולא מידי ודוד סבר חזי לכלבי [צא]ולשונרי, ור׳ יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דרש ביה. רבי יוסי לטעמיה דתניא רבי יוסי היה דורש מקראות מעורבבות כתיב [צב]ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לו לשאול את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי וכי לעדריאל נתנה והלא לפלטיאל נתנה דכתיב [צג]ושאול נתן את מיכל לפלטי בן ליש אשר מגלים, אלא מקיש קדושי מרב לעדריאל לקדושי מיכל לפלטי מה קדושי מיכל לפלטי בעבירה אף קדושי מרב לעדריאל בעבירה. ורבי יהושע בן קרחה נמי הא כתיב את חמש בני מיכל, ההוא מיבעי ליה לכדרבי ינאי דאמר רבי ינאי כל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנאמר ואת חמשת בני מיכל אשר ילדה וכי מיכל ילדה והלא מרב ילדה אלא מרב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקראו על שמה:

קכט [צד]רבי חנינא אומר מהכא ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי, וכי נעמי ילדה והלא רות ילדה, אלא רות ילדה ונעמי גדלה לפיכך נקראת על שמה. ורבי יוחנן אמר מהכא [צה]ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי סוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח (לו) מרד. מרד זה כלב וכי בתיה ילדה והלא יוכבד ילדה אלא יוכבד ילדה ובתיה גדלה לפיכך נקרא על שמה. רבי אליעזר אומר מהכא [צו]גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וכי יוסף ילד והלא יעקב ילד, אלא יעקב ילד ויוסף כלכל לפיכך נקראו על שמו:

ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם וגו׳. [צז]רבי יודן בר סימון אמר נתייקר שמו מאד בהלכה. כיצד כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורתכם [צח]כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש בד״א במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

יט ותורד מיכל את דוד בעד החלון. [צט]היאך ברח דוד. ר׳ איבו ורבנן. רבי איבו אמר שני שערים היו לביתו של דוד אחד גדול ואחד קטן והאחד היה נעול ושמרו אותו מן השער הזה ויצא בשער האחר. ורבנן אמרין שער אחד היה לו ושמרו אותו מה עשתה מיכל שלשלה את דוד בחלון וברח, כיון שנכנסו שלוחים של שאול מבקשים את דוד אמרה להם מיכל שהוא חולה הלכו ואמרו לשאול, אמר להם הביאו את המטה בכאן הלכו והביאו את המטה אצלו והוא מוצא את התרפים בתוכה ואת העביט של עזים, התחיל כועס אמר לה כך רמית אותי והברחת את שונאי, אמרה לו השיאתני ללסטים אחד שכך אמר לי אם אין את מברחת אותי אני עומד עכשיו והורג אותך ונתיראתי והברחתי אותו:

וישלח שאול מלאכים וגו׳. זה שאמר הכתוב [קא]לכן כה אמר ה׳ יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם, רבנן ור׳ יודן בר סימון, רבנן אמרי כרעים שבהם עשיתם כטובים שבהם לא עשיתם. אמר רבי יודן ברבי סימון אפילו כרעים שבהם לא עשיתם. איזבל בת כומרים היתה משלחת ואומרת לאליהו [קב]כי בעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם. ופותחת לו פתח שיברח, ברם הכא וישלח שאול מלאכים (אל בית) [לקחת את] דוד וגו׳: את התרפים [קג]ניקורים של ברוקלי: ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל. ר׳ הונא ברבי יוסי אמר אותה הלילה שברח דוד מלפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק לומד במאה שנה:

וילך

ממ״ק ובמ״ק סה שמואל א טז : סו מדרש : סז דה״א כז : סח מדרש שוחר טוב : סט תהלים לז : ע ויקרא רבה : עא איוב מ : עב תהלים קי : עג ויקרא כו : עד ש״ב כג : עה יבמות עו : עו ש״א טז : עז שם יז : עח שם ט : עט דברים כג : פ ש״ב יז : *דה״א ב : פא תהלים מ : פב שם קיז : פג מדרש רות : פד ישעיה מה : פה אגדת שמואל : פו תהלים מה : פז דברים כג : פח סנהדרין יט : פט שמואל ב ג : צ שמואל א טו : צא שוכרי החול : צב שמואל ב כא : צג שם א : צד רות ג : צה דה״א ד : צו תהלים עז : צז מדרש שמואל : צט דברים כד : ק מדרש שוחר טוב : קא יחזקאל ס : קב מ״א כ : קג ניקורים וכו׳, כלו של עור עשוי כצורת אדם :

זית רענן (לו) של אהרן וכו׳, צ״ע למה דוקא אהרן: (לז) אתה בא אלי במקלות, ואפשר שאותן מקלות היו מונחים באוצר לזכרון:

משיחה, ואין מושחין מלך בן מלך דכתיב [יט]למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ירושה היא להם. ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה, ואת יואש מפני עתליה, ואת יהואחז מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים, ואותו שמן קיים לעתיד לבא שנאמר [כ]שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם ז"ה בגימטריא שנים עשר לוגין. מנא לן דאי איכא מחלוקת בעי משיחא ולאו כל דבעי מורית מלכותיה לבניה. א"ר פפא אמר קרא [כא]הוא ובניו בקרב ישראל קרינא ביה הוא ובניו אפילו בלא משיחה בזמן ששלום בישראל. תאנא אף יהוא בן נמשי לא נמשח אלא מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב, ומפני מחלוקתו נמעול בשמן המשחה, א"ר פפא באפרסמא דכיא. תניא כיצד מושחין את המלכים כמין נזר, והכהנים כמין כי, מאי כמין כי, אמר רב מנשיא בר אדא כמין כ"ף יוני. תני חדא בתחלה מוצקין לו על ראשו ואחר כך נותנין לי בין ריסי עיניו. ותניא אחריתי בתחלה נותנין לו בין ריסי עיניו ואח"כ מוצקין לו על ראשו, תנאי היא, מר סבר יציקה עדיפא, ומר סבר משיחה עדיפא:

קכה יודע נגן וגבור חיל. [כב]א"ר תנחום דרש בר קפרא מאי דכתיב [כג]שש השעורים האלה נתן לי, אילימא שש שעורים ממש וכי דרכו של בעז ליתן שש שעורים מתנה, אלא שש סאין וכי דרכה של רות ליטול שש סאין, אלא רמז לה שעתידין לצאת כמנה ששה בנים שמתברכין בשש ברכות, ואלו הן, דוד, ומשיח, דניאל, (חניאל) [חנניה], מישאל, ועזריה. דוד דכתיב ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגו'. א"ר יהודה אמר רב כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע. יודע נגן שיודע לשאול. וגבור חיל שיודע להשיב. ואיש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר. ואיש (מלחמה) [תאר] שמאיר פנים בהלכה. וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. בכלהו אמר ליה יהונתן בני כמוהו וכיון דאמר ליה מילתא דבדידיה נמי לא הוה ביה חליש דעתיה ואיקני ביה, דבשאול כתיב [כד]ובכל אשר יפנה ירשיע, ובדוד כתיב (כל אשר יפנה יצליח) [כה][לכל דרכיו משכיל]. ומנא לן דדואג הוה כתיב הכא אחד מן הנערים וכתיב התם [כו]ושם איש אחד מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה' ושמו דואג האדומי. משיח דכתיב ביה [כז]ויצא חוטר מגזע ישי וכתיב [כח]ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו'. [כט]והריחו ביראת ה', א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו יסורים כריחים. רבא אמר שמריח ודאין דינא וקטיל שנאמר [ל]לא למראה עיניו ישפוט. כי הא דבר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא אמר להו לרבנן אנא משיחא אמרו לו במשיח כתיב והריחו דמריח ודאין. דניאל חנניה מישאל ועזריה כתיב בהם [לב]ילדים אשר אין בהם כל מום, ואית דאמרי חזקיה דכתיב [לג]ויקרא שמו פלא יועץ וגו':

יז ויצא איש הבנים. [לד]אמר רב שמבונה מכל מום. ושמואל אמר בינוני שבאחיו. דבי רבי שילא אמרי שעשוי כבנין. רבי יוחנן אמר בר מאה פפי וחד ננאי. גלית שמו שבא בגלוי פנים לפני המקום שנאמר ברו לכם איש אחד וירד אלי, ואין איש אלא הקב"ה שנאמר [לה]ה' איש מלחמה, אמר הקב"ה הרי אני מפילו ביד איש שנאמר ודוד בן איש אפרתי. גלית שמו מגת תני רב יוסף שהן דשין באמו כגת, כתיב מערות וכתיב מערכות, תני רב יוסף שהכל הערו באמו. כתיב [לו]הרפה וכתיב [לז]ערפה. רב ושמואל חד אמר הרפה שמה ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחוריה. וחד אמר ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות. וכן הוא אומר [לט]ותקח האשה ותפרוש את המסך על פי הבאר ותשטח עליו הריפות, ואי בעית אימא מהכא [מ]אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות:

קכו [מא]רבי ברכיה בש"ר יצחק ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלו לבנה ארבעים יום שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום. א"ר יצחק ארבעה מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ארבעה גבורים [מב]את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת. א"ר יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נערבו בה גוויות של כמה בני אדם. ר' תנחום אומר אף כלב שנאמר ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי: וכובע נחשת על ראשו. [מג]א"ר חנינא ששים קנטרין היה לבוש גלית, ר' אבא בר כהנא אמר מאה ועשרים, ולא פליגי ילמוד סתומים מן המפורשים מה (לד) המפורשים ששים אף הסתומין ששים, כתיב חץ חניתו וקרינן עץ חניתו. א"ר אלעזר עדין לא הגענו לחצי שבחו של אותו רשע מכאן שאסור לספר בשבחו של רשע, ולא ליפתח ביה לאודועיה שבחיה דדוד: ברו לכם איש (אחד). א"ר יוחנן משום ר"מ בשלשה מקומות לכרו פיו של אותו רשע. אחד ברו לכם איש (אחד) וירד אלי. ואידך אם יוכל להלחם אתי והכני. ואידך דקאמר ליה לדוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות. דוד נמי הא קאמר אתה בא אלי בחרב ובחנית, דוד הדר ואמר ליה ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות: והאיש בימי שאול זקן בא באנשים. [מד]אמר רבא ואי תימא ר' אבא זה ישי אבי דוד יוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודורש באוכלוסא. אמר עולא נקטינן אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא: ויגש הפלשתי השכם והערב. א"ר יוחנן כדי לבטלן מקריאת שמע שחרית וערבית:

ויתיצב ארבעים יום. א"ר יוחנן כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה: [מה]רבי שמואל בר נחמני פתר קריא בפלשתים [מו]בקרוב עלי מרעים זה גלית שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב הולך וקרב אל דוד. לאכול את בשרי ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך. ר' אבא בר כהנא אמר הארץ אחזתו, א"ר תנחום אנא אמינא טעמא ואבוא אליך אין כתיב כאן אלא לכה אלי ואתנה את בשרך. ר' ינאי בש"ר שמעון בן יוחאי רמ"ח [מח]קלפיות נתן הקב"ה על רמ"ח אבריו. באותה שעה אמר דוד [מט]אל תתן ה' מאויי רשע אל תתן לידיה [נ]תחמודתיה. זממו אל תפק אל תרפי ליה. ירומו סלה (חזק כתפוי) [רומם כפפתוי*]. ר' יודן אמר נתאוה לדוד שהיה יפה עינים, אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע, מכאן ואילך אמר דוד [נא]אם תחנה עלי מחנה פלשתים לא אירא, אם תקום עלי מלחמתן של פלשתים. בזאת אני בוטח כמו שכתבת בתורה *וזאת ליהודה:

ואת עשרת חריצי החלב (לה) גדיין מניען מאמיהון: ואת אחיך תפקוד לשלום דוגמא דידהון. ואת ערובתם תקח ערובהון: [נב]אמר רבי יודא בר ר' סימון למוד אותו שבט להיות ערב אלו לאלו שנאמר [נג]אנכי אערבנו. אמר ישי לדוד בנו הרי השעה שתלך ותקיים אותו הערבות של יהודה זקנך שערב את בנימן מיד אביו שנאמר אנכי אערבנו לך והוצא אותו מן ערבתו, מה עשה דוד הלך וקיים את הערבות והרג את גלית. אמר לו הקב"ה חייך כשם שנתת נפשך תחת שאול שהוא משבטו של בנימן כשם שעשה יהודה זקנך שנאמר [נה]ישב נא עבדך תחת הנער, כך אני נותן בית המקדש בחלק יהודה ובנימן, ולא עוד אלא שכל השבטים גולים ושבט יהודה ובנימן אין גולים עמהן למה ששני שבטים אלו האמינו בי וקדשו שמי בים שנאמר [נו]שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם:

א"ר שמואל בר נחמני כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שנאמר ואת ערובתם תקח דברים המעורבבים בינו לבינה: והיה האיש (ההוא) אשר יכנו. (כתוב ברמז כ"ה):

ויחר אף אליאב בדוד. [נח]א"ר מני בר פטיש כל אדם שכועס אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו, מנא לן מאליאב דכתיב ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת (את) מעט הצאן. וכי אזל שמואל לממשחינהו בכולהו כתיב גם בזה לא בחר ה' ובאליאב כתיב אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו מכלל דמעיקרא הוה חזי:

קכז גם את הארי גם הדוב הכה עבדך. *זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו. משה נתן לו רמז ולא חש. יעקב נתן לו רמז ולא חש. דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו. משה מנין שנאמר [נט]ושים באזני יהושע אמרו יהושע מנחיל לישראל את הארץ ובסוף היה משה עומד ואומר [ס]ואתחנן אל ה'. יעקב מנין [סא]והנה אנכי עמך ושמרתיך, ולבסוף ירא ומתפחד שנאמר [סב]ויירא יעקב מאד אלא אמר שמא יגרום החטא. דוד נתן לו רמז וחש שנאמר גם את הארי גם הדוב אמר דוד וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד ליארע לישראל והם עתידין להנצל על ידי. מרדכי נתן לו רמז וחש שנאמר [סג]ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו'. אמר מרדכי וכי אפשר לחסידה זו שתנשא לרשע הערל הזה אלא שמא דבר עתיד ליארע לישראל והם עתידין להנצל על ידה. תני בש"ר נתן ארבע אריות ושלשה דובים הכה דוד באותו היום הה"ד גם את הארי ארי הארי ואת הארי דוב והדוב וגם הדוב: וילבש שאול את דוד מדיו. [סד]וכתיב בשאול משכמו

ממ"ק ובמ"ק יט דברים יז: כ שמות ל: כא דברים יז: כב סנהדרין לג: כג רות ג: כד שמואל א יח: כה תהלים א: כו שמואל א כא: כז ישעיה יא: כח שם: כט שם: ל שם: לב דניאל א: לג ישעיה ט: לד סוטה מב: לה שמות טו: לז שמואל א טז: לח רות א: לט שמואל ב יז: מ משלי כז: מא מדרש רות: מב ב"ב כא: מג סוטה מח: מד ברכות נח: מה סוטה מב: מו ויקרא רבה פ' כא: מז תהלים כז: מח קלפיות בערוך גריס קפליות, ומדרש בלשלאות: מט תהלים קמ: נ תחמודיה, תאותו: *רומם כפפתוי, גדל וחזק קשרי כנליו: נא תהלים כז: *דברים לג: נב תנחומא: נג בראשית מג: נה שם מד: נו תהלים סח: נז שבת נו: נח פסחים סו: *מכילתא: נט שמות יז: ס דברים ג: סא בראשית כח: סב שם לב: סג מגילה ב: סד תנחומא:

זית רענן (לד) המפורשים ששים, דקנטר הוא מאה שקלים כמ"ש רש"י בבכורות דף נ' ובקרא כתיב חמשת אלפי שקלים היינו חמשים קנטרן ועוד שם ה"ר שקלים היינו ששה קנטרין א"כ לא הוי אלא נ"ו קנטרין: (לה) גריין מניען, פי' גדיים שיונקין עדיין ולקחו אותן מן אמותיהם: דוגמא דידהון, פי' כל מי שהוא צדיק כיוצא בו תפקוד לשלום:

דמי מיטב, ומאי שנא מיטב כי היכי דניקפוץ עליה זבינא. ת"ש [עא]ויאמר ארונה אל המלך יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמורגים וכלי הבקר לעצים, א"ר יוסף ארונה גר תושב היה, מאי מורגים אמר עולא מטה של [עב]טורבל כו' א"ר יהודה עיזא דקורקסא דדיישא. א"ר יוסף מאי קראה [עג]הנה שמתיך למורג חרוץ חדש. [עד]רבי אושעיא בעי משיבין דבר שהוא (ל) להבא על דבר לשעבר. רבי בון בעי משיבין דבר שיצר הרע בטל על דבר שיצר הרע קיים. כי חטאת קסם מרי דא"ר שמואל בר נחמני כל מי שהוא הולך אצל הקוסם ממרה על דבריו של הקב"ה וגורם אף וצרה לעצמו:

קכג ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע. [עה]מעילו של מי, רב ולוי, חד אמר כנף מעילו של שאול, וחד אמר כנף מעילו של שמואל. א"ר שמואל בר נחמני נראין הדברים כנף מעילו של שמואל שכן דרך הצדיקים להיות מצטערין בשעה שאין נטיעתן משבחת. כיוצא בדבר אתה אומר [עו]ויתפוש אחיה השמלה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים, שמלתו של מי רב ולוי, חד אמר שמלתו של אחיה שכן דרך הצדיקים להיות מצטערים בשעה שיש מחלוקת במלכות בית דוד. כיוצא בדבר אתה אומר [עז]ויאמר הגואל לבעז קנה לך וישלוף נעלו, נעלו של מי, רב ולוי, חד אמר נעלו של בעז, וחד אמר נעלו של גואל, ונראין הדברים נעלו של בעז שכן דרך הלוה להיות מניח ערבון, ודכוותה [עח]ולא עצר כח ירבעם (לא) ויגפהו ה' כו'. ודכוותה *וארחתו ארוחת תמיד כל ימי חייו של מי, רב ולוי, חד אמר כל ימי חייו של יכניה, וחד אמר כל ימי חייו של אויל מרודך, ונראין הדברים כל ימי חייו של יהויכין, שבשעה שהקב"ה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה עוד מהם עד שהוא מכניסן עמהם לגן עדן: וישסף שמואל את אגג. [עט]זה שאמר הכתוב [פ]והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם, זכור מה שעשו לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם. ואתיא כי הא דא"ר לוי בשם ר' יוחנן מה היו עושין בני ביתו של עמלק לישראל היו מחתכין מילותיהן והיו זורקין כלפי מעלה והיו אומרין בזו בחרת הילך מה שבחרת, בא שמואל ופרע להם שנאמר וישסף שמואל את אגג. מה עשה לו, ר' אבא בר כהנא אמר היה מחתך מבשרו זיתים זיתים ומאכיל [פא]לנעמיות, הדא הוא דכתיב [פב]יאכל בדי עורו ברר לו מיתה מרה. ורבנן אמרין העמיד ארבע קונדיסין ומתחו עליהן, והוא אומר אכן סר מר המות, וכי כך ממיתין את השרים מיתות חמורות. ר' שמואל בר נחמני אומר בדיני עו"א דנו לא בעדים ולא בהתראה:

קכד טז ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי. [פג]בית (ארנקפאן) [פד][ארתוקופיון] של ישי שהוא בא מבית לחם יהודה. ר' נחמיה בשם ר"ל שהיה בן תורה דכתיב [פה]לכו לחמו בלחמי. כי ראיתי בבניו לי מלך. שיהא מלך לשמי, שבכל מקום שנאמר לי הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים. בזקנים [פו]אספה לי שבעים איש. בכהנים [פז]וכהנו לי. בלויים [פח]והיו לי הלוים. בישראל [פט]כי לי בני ישראל עבדים. בארץ [צ]כי לי כל הארץ, בבכורות [צא]כי לי כל בכור, במקדש [צב]ועשו לי מקדש, בתרומה [צג]ויקחו לי תרומה, בירושלים [צד]העיר אשר בחרתי לי, במזבח [צה]מזבח אדמה תעשה לי, בשמן המשחה [צו]שמן משחת קדש יהיה זה לי, בקרבנות [צז]להקריב לי במועדו, בכסף וזהב [צח]לי הכסף ולי הזהב, הא כל מקום שנאמר לי הרי קיים לעולם ולעולמי עולמים: ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. [צט]תניא תור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו, פלימו אומר כל עצמו אינו בודק מפני סכנת כשפים. והא א"ר אלעזר שלוחי מצוה אינם נזוקין, היכא דשכיחא היזקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. [ק]ועוד תני מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע, ושל רבים פעמים ביובל. א"ר יהודה מעשה [קא]בארטבון אחד שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי מצאו [קב]קוסדור אחד ונטל הימנו אלף זוז. והא א"ר אלעזר שלוחי מצוה אינם ניזוקים, היכא דשכיח היזקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלך וגו'. עגלת בקר תקח בידך. [קג]א"ר נתן מצוה לשנות בדבר שלום שנאמר ואמרת לזבוח לה' באתי: ויעש שמואל את אשר דבר ה' ויבא בית לחם ויחרדו זקני (המקום) [העיר] לקראתו ויאמר שלום בואך, תלמיד שאיל בשלמיה דרביה. דילמא* ר' יוחנן הוה מסתמיך על ר' יעקב בר אידי והוה ר"א אזל ומיטמר מן קדמוי, אמר חמי מה הדין בבליא עביד לי. תרתי הוא עביד לי חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דלא אמר שמעתתא מפומי, אמר ליה לא נהיגין בבלאי זעירא קאים קומי רבה דאינן הך קריא אמרין *ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו, א"ל ולמה לא אמר שמעתתא מן שמי (לב) אתון מעבר קומי צלמא הורודוס, אמר ליה מהו מעבר קומי צלמא הורודוס א"ל ומה את פליג ליה יקרא אלא עביר קדמוי וסמי עינוי, א"ל יאות עביד ר' אלעזר דלא עבר קדמך. אתון עברין קמי מדרשא, אמר ליה הכא הוה ר' מאיר יתיב ודרש והוה אמר מן שמיה דר' ישמעאל ולא הוה אמר שמעתתא משמיה דר' עקיבא. א"ל כלא עמא ידעין דרבי מאיר תלמידיה דר' עקיבא. א"ל כל עמא ידעין דרבי אלעזר תלמידיה דר' יוחנן: ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו. [קד]אמר זה ראוי למלכות. אפשר שמואל שנכתב עליו *כי נאמן שמואל לנביא לה' היה טועה, א"ר יצחק שמואל לא טעה אלא שראה ולא כיון אם מבתו אם ממנו המלכות שנאמר [קה]ויקח לו רחבעם את אביהיל בת אליאב בן ישי, לכך אמר אך נגד ה' משיחו. נטל קרן השמן ובא לצוק על ראשו וברח השמן לאחריו כשראה כך אמר גם בזה לא בחר ה'. וכך היה השמן עושה לכולן, כיון שבא דוד ראה השמן רץ מעצמו וניצק בראש דוד אמר [קו]ותרם כראים קרני בלותי בשמן רענן. וכל כך למה, שראה הקב"ה מעשיו של דוד שהיה ראוי לימשח למלכות שנאמר [קז]אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים וגו': כי האדם יראה וגו' ללבב. [קח]אמר רבא בשניה דרב יהודה כולהו למודיהו בנזיקין הוה, וכי הוה מטי רב יהודה לאשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהם טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא, ורב יהודה כד הוה שליף מסאניה אתא מטרא ואנן מצווח צווחינן וליכא מאן דמשגח בן, אלא קודשא בריך הוא לבא בעי, דכתיב כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים. [קט]א"ר לוי הפסוק הזה כולו ברוח הקדש נאמר, התמו על שם [קי]תם עונך בת ציון. הנערים [א]ונער קטן נוהג בם. ויאמר עוד שאר הקטן [ב]עוד ישבו זקנים וזקנות. שאר [ג]שאר ישוב שאר יעקב. הקטן [ד]הקטן יהיה לאלף. והנה [ה]הנה על ההרים רגלי מבשר. רועה [ו]רעה עמך בשבטך. בצאן [ז]ואתנה צאני צאן מרעיתי: כי לא נסוב עד בואו פה. א"ר שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה לא הסבו שני גדולים ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם, (אבל) [כך] לע"ל אין לך כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבם: עוד שאר הקטן. [ח]וכתיב [ט]ודוד הוא הקטן, וכי אין אנו יודעין שדוד הוא הקטן, אלא להודיעך צדקו של דוד, דוד היה רועה ואע"פ שנעשה מלך על ישראל הוא דוד בקטנו. כיוצא בו [י]ויוסף היה במצרים וכו', אלא להודיעך צדקתו של יוסף, יוסף היה רועה את צאן אביו ואע"פ שנעשה מלך במצרים היה עומד בצדקו. כיוצא בו [יא]הוא והושע בן נון, והלא כבר נאמר [יב]ויקרא משה להושע בן נון יהושע אלא ללמדך צדקו של יהושע, שומע אני שזחה דעתו עליו משנתמנה ברשות, תלמוד לומר הוא והושע בן נון אע"פ שנתמנה פרנס על הצבור הוא עומד בצדקו: וישלח ויביאהו והוא אדמוני. [יג]כיון שראה שמואל את דוד אדמוני נתיירא אמר זה שופך דמים כעשו אמר לו הקב"ה עם יפה עינים, עשו מדעת עצמו הוא הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג: קום משחהו כי זה הוא. [יד]ר' שמואל בר נחמני אמר זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא, לפיכך הוא מקלס להקב"ה (לג) בעשרה מאמרות [טו]ה' סלעי ומצודתי וגו'. רבי סימון אומר אף בסופו של ספר הוא מקלס בעשרה מאמרות [טז]הללו אל בקדשו וגו': [יז]תניא ר' יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשו בו, מתחלתו ועד סופו לא היה אלא שנים עשר לוגין ראה כמה יורה בולעת וכמה עיקרין בולעין וכמה האור שורף ובו נמשח המשכן וכל כליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה דכתיב [יח]והכהן המשיח תחתיו, ואין מושחין אלא מלכי בית דוד דכתיב קום משחהו כי זה הוא, זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה

סמ"ך ובמ"ק עא שמואל ב כד: עב טורבל כו' כלי דישה: עג ישעיה מא: עד ירושלמי דע"ז פרק ב: עה מדרש שמואל: עו מלכים א יא: עז רות ד: עח דה"ב ג: *מלכים ב כה: עט פסיקתא ותנחומא: פ תהלים עט: פא לנעמיות, תרגום של בת היענה: פב איוב יח: פג מדרש שמואל: פד ארתוקופיון, חנות של אופים ובית הלחם, ואולי צ"ל ארקפטוי כלומר עיקר יחוסו: פה משלי ט: פו במדבר יא: פז שמות מ: פח במדבר ג: פט ויקרא כה: צ שמות יט: צא במדבר ג: צב שמות כה: צג שם: צד מלכים א יא: צה שמות כ: צו שם ל: צז במדבר כח: צח חגי ב: צט פסחים ח: ק יומא יא: קא ארטבון, בודק מזוזות: קב קוסדור, שליש: קג ירושלמי דיומא פ"ו: *דילמא מעשה שסיב: *איוב כט: קד תנחומא: *ש"א ג: קה דה"ב יא: קו תהלים צב: קז שם מה: קח סנהדרין קו: קט מדרש: קי איכה ד: א ישעיה יא: ב זכריה ח: ג ישעיה י: ד שם ס: ה נחום ב: ו מיכה ז: ז יחזקאל לד: ח ספרי: ט ש"א יז: י שמות א: יא דברים לב: יב שם: יג ב"ר פ' סו: יד מדרש: טו תהלים יח: טז שם קנ: יז הוריות יא: יח ויקרא ו:

זית רענן (ל) להבא, פי' לעתיד לבא יהיה דין חדש לפי שכל באי עולם יכירו את ה': שיצר הרע בטל, ולא יחשדו על הרביעה: נעלו של בועז, כ"מ פ"ק: (לא) ויגפהו ה', פליגי מי נגוף ירבעם או אביה, עיין ברבה פ' בהר ומדר"ש פי"ט: (לב) הי"ג במ"ש אתון מעבר קומי צלמא הרודוס א"ל מהו מעבר קדמוי כו' וסמי עינוי כו' אתון מעבר קומי מדרשא וכו': (לג) בעשרה מאמרות, משום דאמרינן בערכין שלעוה"ב יהיה הגבל של עשרה נימין:

אותה ביערת הדבש, וכי מה ענין יער אצל דבש אלא לומר לך כיער מה יער התולש ממנו בשבת חייב חטאת אף חלת הדבש הרודה ממנה בשבת חייב חטאת: [מד]ועוד אמר ר״א כוורת דבורים הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה, וחכמים אומרים אינו כקרקע וכו׳: **ראו** נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה. [מה]שנו רבותינו מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה מפני שהדבש וכל מיני מתיקה מאירים את העינים. אמר אביי לא שנו אלא לאחר אכילה אבל קודם אכילה גריר שנאמר [מו]וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אותו אל דוד ויתנו לו לחם ויאכל וישקוהו מים ויתנו לו פלח דבלה ושני צמוקים ויאכל ותשב רוחו אליו. מעשה בר׳ יהודה ור׳ יוסי שהיו מהלכין בדרך וכו׳.

ויאמר בגדתם. [מז]איתמר שחיטת לילה בבמת יחיד רב ושמואל חד אמר כשרה וחד אמר פסולה. קא מפלגי בדר׳ אליעזר דר׳ אליעזר רמי כתיב ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם, וכתיב ויגישו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו. מר משני כאן בחולין כאן בקדשי קדשים, ומר משני כאן בקדשי במה גדולה כאן בקדשי במה קטנה:

ושחטתם בזה ואכלתם. [מח]א״ר חסדאי מנין לבדיקת סכין לחכם מן התורה שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם. והיכן פרע לו הקב״ה ביום מלחמת שנאמר [מט]והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו. מי המציאה לו. רבי חני בש״ר יצחק המלאך המציאה לו:

ויבן שאול מזבח לה׳ אותו החל לבנות מזבח לה׳. והלא כמה מזבחות בנו הראשונים [נ]ויבן נח מזבח אברהם יצחק ויעקב משה ויהושע ואת אמר אותו החל. רבנין אמרין אותו החל להיות ראש למלכים. א״ר יודן מאחר שנתן נפשו על הדבר מעלה עליו הכתוב כאלו אותו החל:

קיח ויאמרו העם אל שאול היונתן ימות. [נא]א״ר הונא א״ר פרת הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני ג׳. יפתרנו והא אמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. אלא אימא ייטיבנו בפני שלשה, לייתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי כו׳ ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא להוי רחמנא לשוויה לטב עד שבעה זמנין לגזרו עליה דלהוי טבא. ולימא שלש הפוכות ושלש פדויות ושלש שלומות. שלש הפוכות [נב]הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה. [נג]אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. [נד]ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה׳ אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה׳ אלהיך. [שלש פדויות] [נה]פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. [נו]ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה (את) הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה׳ אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת. [שלש שלומות] [נז]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו. [נח]ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד. [נט]ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: **ויפדו** העם. [ס]ר׳ אלעזר אומר נתנו ישראל משקלו זהב ופדאוהו, אר״י (כט) וכי לחם אכל והלא לא אכל לחם אלא דבש. ריש לקיש אמר וכי אכל והלא מיטעם טעם לא כן אמר רב חסדא בן עוירא המטעמת אין בה לא משום אכילה ולא משום שתיה ולא משום הפסקת תענית ואינה טעונה ברכה, אמרו טעמא ויפדו העם את יונתן ולא מת:

טו פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. [סא]א״ר אחא הקב״ה בעל פקדונות, עמלק הפקיד אצל הקב״ה חבילה של קוצים והחזיר לו הקב״ה חבילה של קוצים שנאמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. שרה הפקידה אצל הקב״ה מצות ומע״ט לפיכך [סב]וה׳ פקד את שרה. מדכרין ושוחקין (כתוב בפסוק עכן בן כרמי למעלה ברמז י״ט וברמז פ״ח):

קיט [סג]תניא ר׳ יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה ואיני יודע איזה מהם תחלה כשהוא אומר [סד]כי יד על כס יה הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה, ואין כס אלא מלך שנאמר [סה]וישב שלמה על כסא ה׳ למלך. ועדין איני יודע אם להכרית זרעו של עמלק תחלה או לבנות בית הבחירה תחלה, כשהוא אומר [סו]והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה׳ אלהיכם הוי להכרית זרעו של עמלק תחלה, וכן בדוד הוא אומר [סז]ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב מכל אויביו, כתיב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים בתוך היריעה: **וישמע** שאול את העם ויפקדם בטלאים. [ס]אמר רב יצחק אסור למנות את ישראל אפי׳ לדבר מצוה שנאמר [סח]ויפקדם *בבזק. מתקיף לה רב אשי ממאי דבזק מידי [סט]דמיבזק הוא דילמא שמא דאתרא הוא דכתיב [ע]וימצאו את אדוני בזק בבזק, אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים. א״ר נהילי בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מיד מתעשר מעיקרא כתיב בבזק ולבסוף כתיב בטלאים, ודילמא מדידהו אם כן מאי רבותא דמילתא:

קכ [עא]**אתה** מוצא עשרה פעמים נמנו ישראל, אחד בירידתן למצרים בשבעים נפש, ואחד בעלייתן [עב]ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי וגו׳. ואחד בהפרשתן [עג]כי תשא וגו׳, ושנים בספר וידבר אחד בדגלים ואחד בחילוק הארץ. וב׳ בימי שאול ויפקדם בבזק, ויפקדם בטלאים. ואחד בימי דוד [עד]ויתן יואב את מספר מפקד העם. ואחד בעלייתן מן הגולה [עה]כל הקהל כאחד (עשרה) [ארבע] רבוא. ואחד לעתיד לבא [עו]עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: **ויבא** שאול עד עיר עמלק וירב בנחל. [עז]א״ר מני על עסקי נחל בשעה שאמר הקב״ה לשאול לך והכית את עמלק אמר השתא ומה על נפש אחד מישראל אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל, כל הנפשות האלו כלן עאכ״ו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה. ובשעה שאמר לדואג *סוב פגע בכהנים יצתה בת קול ואמרה לו °אל תרשע הרבה:

קכא אמר רב הונא כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה, שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו. שאול באחת ועלתה לו מאי היא מעשה דאגג. והא איכא מעשה דנוב עיר הכהנים, במעשה אגג הוא דכתיב [עח]נחמתי כי המלכתי את שאול. ודוד בשתים מאי היא מעשה דאוריה ודהסתה. והא איכא נמי מעשה דבת שבע איפרע איפרעו מיניה שנאמר [עט]ואת הכבשה ישלם ארבעתים ילד אמנון אדוניה ואבשלום, הכא נמי איפרעו מיניה [פ]ויתן ה׳ דבר בישראל. התם לא איפרעו מגופיה הכא איפרעו מגופיה, דא״ר יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד ופירשו ממנו סנהדרין ונסתלקה ממנו שכינה דכתיב [פא]ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך. וכתיב [פב]השיבה לי ששון ישעך: **ויאמר** שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך העמלקי. [פג]פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבודו כך, המארח תלמיד חכם בביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ״ו, וכי עם כל ישראל עשה חסד אלא מלמד המאכיל פרוסה לתלמיד חכם כאלו עשה חסד עם כל ישראל: **ויחמול** שאול והעם על אגג. [פד]אמר בר קפרא זה דואג שהיה שקול כנגד כל ישראל. א״ר יהושע בן לוי כל שהוא רחמן על אכזרים לסוף נעשה אכזר על רחמנים להלן כתיב [פה]ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב: **וישכם** שמואל לקראת שאול בבקר (כתוב ברמז י״ג):

קכב ויאמר שאול מעמלקי הביאום. [פו]שנו רבותינו פרת חטאת ר׳ אליעזר אומר אינה נקחת מן הנכרים וחכמים מכשירין. [פז]יתיב ר׳ אמי ור׳ אסי אקילעא דר׳ יצחק נפחא פתח חד מנייהו ואמר וכן היה ר׳ אליעזר פוסל בכל הקרבנות כולן. פתח אידך ואמר מאי אותיבו ליה חברייא לר׳ אליעזר [פח]כל צאן קדר יקבצו לך וגו׳ יעלו על רצון מזבחי. אמר ליה ר׳ אליעזר משם ראיה כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא. א״ר יוסף מאי קראה [פט]כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה׳. אמר ליה אביי דילמא מע״ז הוא דהדרי בהו, אמר ליה [צ]לעבדו שכם אחד כתיב, ת״ש ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן מאי מיטב

דמי

ממ״ק ובמ״ק מד מסכת עוקצים פ״ג : מה יומא פו : מו שמואל א ל : מז חולין פ״א : מח זבחים קג : מט שמואל א יג : נ בראשית ח : נא ברכות נה : נב תהלים ל : נג ירמיה לא : נד דברים כג : נה תהלים נה : נו ישעיה לה : נז שם נז : נח דה״א יד : נט שמואל א כה : ס מדרש : סא ב״ר פ׳ נג : סב בראשית כא : סג סנהדרין כ : סד שמות יז : סה דה״א כט : סו דברים יב : סז שמואל ב ז : סח שמואל א יא : *בזק שברי חרס : סט דמיבזק מנזרק : ע שופטים א : עא תנחומא : עב שמות יב : עג שם ל : עד דה״א כא : עה עזרא ב : עו ירמיה לג : עז יומא כב : *שמואל א כב : *קהלת ז : עח ש״א טו : עט ש״ב יב : פ שם כד : פא תהלים קיט : פב שם נא : פג ברכות סג : פד מדרש : פה ש״א כב : פו ע״ז כג : פז שם כד : פח ישעיה ס : פט צפניה ג : צ שם :

זית רענן (כט) וכי לחם אכל, פי׳ ששאול לא גזר אלא על הלחם. ובאמת כל מאכל קרוי לחם כמ״ש רש״י פ׳ אמור ומ״ה היו הפלשתים גוברים אלא שהעם הצילו ליונתן בטענה זו: המטעמת וכו׳, ברכות. ומשמע מכאן אפילו בלע מקרי טועם כיון שאין כוונתו לאכילה: הפסקת תענית, שאם אכל ביום התענית צריך להפסיק תעניתו ולהתענות ביום אחר משא״כ בטועם:

לאחריני יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים. בבית דינו של שמואל דכתיב הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו וגו' ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו, ויאמרו מבעי ליה אלא יצאה בת קול ואמרה אני עד בדבר הזה. בבית דינו של שלמה דכתיב [קח]ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד וגו' היא אמו, יצאה ב"ק ואמרה היא אמו:

קיג [קט]אמר ר' יוחנן כל הנביאים עשירים היו מנא ליה ממשה ומשמואל ומעמוס ומיונה. משה אמר [קי]לא חמור אחד מהם נשאתי, אי בלא אגרא לאפוקי מאן שקיל בלא אגרא אלא אפילו באגרא. ודילמא משום דעני הוה אלא משום [א]פסל לך פסולת שלך. שמואל דכתיב הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי, אי בחנם לאפוקי ממאן אלא אפילו בשכר, ודילמא משום דעני הוה, אלא מהכא דכתיב [ב]ותשובתו הרמתה וגו', ואמר רבא גדול הנאמר בשמואל ממה שנאמר במשה, במשה כתיב [ג]לא חמור אחד מהם נשאתי אפילו בשכר, ואלו גבי שמואל אפילו ברצון לא שכרה שנאמר לא עשקתנו ולא רצותנו. עמוס דכתיב [ד]ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים ומתרגם רב יוסף ארי מרי גיתי אנא ושקמים לי בשפלתא. יונה דכתיב [ה]ויתן שכרה וירד בה א"ר יוחנן שנתן שכר של ספינה כלה; א"ר רומני שכרה של ספינה הויא ארבע אלפים דינר זהב: אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה (כתוב ברמז ל"ד): ויאמר אליהם עד [ו]עדים אין כתיב כאן אלא עד, אמר להם הקב"ה אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר:

קיד ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן. [ז]תאני למה לא נתפרשו שמות של זקנים, שלא יאמר אדם וכי פלוני כמשה ואהרן כאלדד ומידד כנדב ואביהוא, ואומר ויאמר שמואל אל העם וגו' וישלח ה' את ירובעל ואת ברן ואת יפתח ואת שמואל. ירובעל זה גדעון, ולמה נקרא שמו ירובעל על שעשה מריבה עם הבעל. בדן זה שמשון, ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן. יפתח כמשמעו. ואומר [ח]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו, בדן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, וללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים, שנאמר [ט]ובאת אל הכהנים הלוים או אל השופט אשר יהיה בימים ההם, וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו, הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיך. ואומר [י]אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו': [יא]רבי ברכיה מייתי לה מהכא. [יב]ויהוידע הנגיד לאהרן, וכי יהוידע נגיד לאהרן היה, אלא מלמד שאילו אהרן קיים יהוידע היה גדול ממנו בדורו. ר' סימון מייתי לה מהכא [יג]ואהרן ובניו מקטרים על מזבח העולה, וכי אהרן ובניו היו והלא צדוק ובניו היו, אלא מלמד שאם אהרן קיים צדוק גדול ממנו בדורו, ר' הלל בשם ר' שמואל בר נחמני מייתי לה מהכא [יד]בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש הוא עזרא, וכי אהרן היה קיים אלא אילו היה אהרן קיים היה גדול ממנו בדורו:

קטו ועתה התיצבו ואשפטה אתכם. [טו]ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מגלת בית המקדש מסר הקב"ה בעמידה, הדא הוא דכתיב (כה) [טז]ואתה פה עמוד עמדי וגו', עמד משה ומסרה ליהושע, הדא הוא דכתיב [יז]קרא את יהושע והתיצבו, עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, הדא הוא דכתיב [יח]ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל ויתיצבו לפני האלהים. עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה. עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה. עמד דוד ומסרה לשלמה בעמידה [יט]ואתה ה' חנני והקימני, ואומר [כ]הכל בכתב מיד ה'. מלמד שנתן (כו) במסורת. עלי השכיל מלמד שנתנה ברוח הקודש. ואשפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם. [כא]תניא רבי אליעזר הגדול אומר אלמלי בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אינם יכולים לעמוד מפני התוכחה, שנאמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם וגו' ואת אבותיכם: והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. [כב]אמר רבא בר שמואל [כג]חטוטי שכבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטין:

הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו כי רעתכם רבה, תני יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וכו' (כתוב ברמז כ"א):

קטז גם אנכי חלילה לי. [כד]אמר ר' אבא בר חנינא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר גם אנכי חלילה מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם. אמר רבא אם תלמיד חכם הוא צריך הוא שיחלה עצמו עליו (חברו), מאי טעמא אילימא משום דכתיב [כה]כי קשרתם כלכם עלי ואין חולה מכם עלי, דילמא שאני מלך, אלא מהכא [כו]ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי:

קיז [כז]כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, וכתוב אחד אומר [כח]כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב. אמר רבי שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור שמו הגדול ופעמים שהוא עושה בעבור שמו ונחלתו. בחוצה לארץ בעבור שמו ונחלתו, בארץ בעבור שמו הגדול. אמר רבי ראובן לעולם הוא עושה בעבור שמו הגדול, הדא הוא דכתיב [כט]למעני למעני אעשה לכם בית ישראל: כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר אין הואלה אלא תחלה כמה דאת אמר [ל]ועתה הואל וברך את עבדך. ר' נחמיה אומר אין הואלה (כז) אלא לינה, כמה דאת אמר [לא]הואל נא ולין וייטב לבך. ורבנן אמרין אין הואלה אלא שבועה, כמה דאת אמר [לב]ויואל שאול את העם:

יג בן שנה שאול במלכו. [לג]רבי זעירא בעו מימניתיה ולא קביל עילויה כיון דשמע הדא מתניתא חכם וחתן ונשיא מכפרין קביל עילויה. חכם [לד]מפני שיבה תקום, וכתיב [לה]כי יגור אתך גר מה גר נמחלו לו עונותיו אף זה נמחלו לו עונותיו. חתן דכתיב [לו]וילך עשו אל ישמעאל וגו' וכי מחלת שמה והלא בשמת שמה, אלא מלמד שנמחלו לו עונותיו. נשיא דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה שאול כשמלך, אלא מלמד שנמחלו לו כל עונותיו כבן שנה שלא טעם טעם חטא. [לז]רב הונא אמר כבן שנה שלא חטא מימיו, מתקיף לה רב נחמן אימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה. חזה רב נחמן [לח]סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לכם עצמות שאול, הדר חזא סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל. אמר ר' יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בה שום דופי, דאמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ היתה קופה של שרצים תלויה בצוארו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך. אמר רבי יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנאמר [לט]ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויהי כמחריש:

יד אם כה יאמרו אלינו דומו. [מ]אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש. רב בדיק במעברא כי הא דרב הוה אזיל לבי רב חנן בר רבא חתניה, חזי מעברא אתיא לאפיה, אמר יומא טובא לגיו. שמואל בדיק בספרא, ר' יוחנן בדיק בינוקא. תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן. אמר רבי אלעזר והוא דאיתחזק עד תלת זימנין שנאמר [מא]יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כולנה: ויואל שאול את העם (כתוב ברמז ט"ז): [מב]תדע לך כה החרם והשבועה בוא וראה משאול בן קיש שהחרים שיצומו כל העם מגדול ועד קטן שנאמר ארור האיש אשר יאכל לחם, ויהונתן בנו לא היה שם ולא שמע וטבל את קצה המשענת אשר בידו בדבש ונתן בפיו ואכל והאירו עיניו. וראה שאול את פלשתים שהיו מחזקים בישראל מיד הבין שמעלו בני ישראל בחרם וראה בי"ב אבנים שעל כהן גדול וראה שהיתה אבנו של בנימן מכהה אורה וידע ששבט בנימן מעל בחרם והפיל גורלות ונלכד שאול ויהונתן בנו, מיד לקח שאול את חרבו ורצה להרוג את בנו, אמרו לו כל העם ארוננו המלך היא שגגה (כח) והקריבו קרבן עולה על שגגתו ונעתר לו ופדו אותו ממות שנאמר ויפדו העם את יונתן ולא מת: ויטבול אותה ביערת הדבש. [מג]תני המכבד והמרבץ והרודה את הדבש בשוגג בשבת חייב חטאת. הזיד ביום טוב לוקה את הארבעים דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות. אמר רבי אלעזר מ"ט דר"א דכתיב ויטבול אותה

ממ"ק ובמ"ק קח מלכים א ג: קט נדרים לח: קי במדבר טז: א שמות לד: ב שמואל א ז: ג במדבר טז: ד עמוס ז: ה יונה א: ו מדרש: ז ר"ה כה: ח תהלים צט: ט דברים יז: י קהלת ז: יא מדרש: יב דה"א יב: יג שם ו: יד עזרא ז: טו מדרש: טז דברים ה: יז שם לא: יח יהושע כד: יט תהלים מא: כ דה"א כח: כא ערכין פ"ג: כב יבמות סג: כג חטוטי שכבי הוא מדת בזיון אל המתים: כד ברכות יב: כה שמואל א כב: כו תהלים לה: כז מדרש: כח תהלים צד: כט יחזקאל מח: ל שמואל ב ז: לא שופטים יט: לב שמואל א יד: לג ירושלמי דבכורים פ"ג: לד ויקרא יט: לה שם: לו בראשית כח: לז יומא כב: לח סוטה פה"ד: לט שמואל א י: מ חולין צה: מא בראשית מב: מב פרקי ר"א: מג שבת צה:

זית רענן (כה) ואתה פה עמוד עמדי וגו', ואדברה אליך את כל המצות וגו' ועשו בארץ וגו' משמע דהיינו בנין בהמ"ק שיבנו בארץ: (כו) במסורת, פי' בקבלה: (כז) אלא לינה, הקב"ה כביכול לן במצרים במקום טומאה כדי לקנות לו ישראל לעם כדכתיב אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם: (כח) והקריבו קרבן עולה, לפי שאין חטאת בא ע"ז הקריבו עולת נדבה ומכפרת על חייבי עשה (זבחים ו'):

תיטב, ומי היה הגון לדבר איש יהודי, ודכוותה [סא]וירא אלהים את בני ישראל, מי היה הגון לדבר ומשה היה רועה. ר' יהושע בריה דרבי בירי מוסיף תרתי [סב]והוא לחץ את ישראל בחזקה בחרופין, ומי היה הגון לדבר ודבורה אשה נביאה. ודכוותה [סג]ויאמרו כל אנשי יבש גלעד, ומי היה הגון לדבר ויפתח הגלעדי:

קח ט **ולו** היה בן ושמו שאול בחור וטוב. (כב) [סד]יכול לכל, ת"ל משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ודכוותה [סה]וכאבשלום לא היה איש וגו', יכול לכל, תלמוד לומר [סו]ושקל שער ראשו, ונתלה בשערו. ר' חנינא אמר כחרובית גדולה ואין את אמר ככידרון והלא בדים בדים היה עשוי. ואין תימר כחרובית קטנה, א"ר חנינא כשעליתי מן הגולה התרתי אזורי ושל בהמתי ושל אבא להקיף קורתו של חרוב אחד ולא יכולתי, א"ר חנינא כשעליתי מן הגולה אשכחית חרוב ופצעתיו ומשך מלא ידי דבש ואמר ראה בימינו אשתני עלמא: פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו. [סז]מפני מה זכה שאול למלכות מפני הענוה דכתיב ודאג לנו שקל עבדו כיוצא בו, אבל שמואל לא אמר כן אלא והנה נטש אביך את דברי האתונות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני, וכשהוא בורח מהו אומר *וישאלו עוד בה' (לאמר) הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים (כתוב ברמז תתנ"ג). כבואכם העיר כן תמצאון אותו וגו' כי הוא יברך (את) הזבח. [סח]א"ר נתן מכאן לברכת המזון [לפניו]. ר' ישמעאל אומר ק"ו אם כשאכל ושתה טעון ברכה דכתיב [סט]ואכלת ושבעת וברכת ק"ו כשהוא תאב לאכול. ר' יצחק אומר הרי הוא אומר [ע]ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך, אין לי אלא מזון, תורה מנין שטעון ברכה ק"ו מזון שהוא צורך חיי העולם הזה טעון ברכה, תורה שהיא חיי העולם הבא לא כל שכן: כבואכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה. [עא]כל כך למה, רב אמר שהנשים דברניות הן. ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם, רבי אומר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. ואית דאמרי בהאי לישנא כל האורך הזה למה, סביטות בנויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו דברי ר' יהודה, אמר ליה ר' יוסי אם כן עשית בנות ישראל כזונות והלא כשם שאי אפשר לאיש לזון את עיניו מאשה שאינה ראויה לו כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מאיש שאינו שלה, אלא שלא הגיע עדין השעה שאמר הקב"ה לשמואל כעת מחר אשלח אליך:

אנכי **הרואה**. [עב]רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר לו הקב"ה לשמואל אתה קורא עצמך רואה, אני מראך דבר שאין אתה רואה, אימתי הראהו בשעה שאמר לו [עג]מלא קרנך שמן, ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו. ודכוותה [עד]והדבר אשר יקשה מכם אמר לו הקב"ה למשה אני מראה לך דבר שתלמידך יודע לשמעו ואין אתה יכול לשמעו הה"ד [עה]ויקרב משה את משפטן: וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול. [עו]מאי והעליה ר' יוחנן אומר שוק ואליה, מאי והעליה דמסמכא לאליה, ר' אליעזר אומר שוק וחזה מאי והעליה דמנחית ליה לחזה עלויה דשוק:

י **ויקח** שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו. [עז]כל נשיקה לתפלות בר מן תלת. נשיקה של גדולה. נשיקה של פרקים. נשיקה של פרישות. נשיקה של גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן וגו', נשיקה של פרקים [עח]ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. נשיקה של פרישות דכתיב [פ]ותשק ערפה לחמותה. ר' תנחום אומר אף נשיקה של קריבות דכתיב [פא]וישק יעקב לרחל:

קט **בלכתך** היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימן בצלצח. [פב]וכי היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח (כג) והלא בגבול יהודה נקברה שנאמר [פג]ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם, א"ל עכשיו שאני עמך המה על קבורת רחל אתה הולך והם באים אתה מוצא אותם בגבול בנימן בצלצח, ר' יוסי הגלילי אומר צח צל יום. ר' עקיבא אומר צח צל של זקן [פד]ומלכים מחלציך יצאו:

קי **ואת** דבר המלוכה לא הגיד לו. [פה]זה שאמר הכתוב [פו]לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו. א"ר חנינא בשכר צניעות שהיה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר, ומה צניעות היתה בה ברחל דכתיב [פז]ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא והלא בן אחות אביה הוא, אלא מכיון דאמר לה בן רבקה אני, א"ל מנסבת לי, אמרה לה אין מנסיבנא לך אלא אבא רמאי ולא מצית למיקם ביה, אמר לה אי רמאי הוא אחוה אנא ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי למעבד רמאות, אמר לה אין דכתיב [פח]ועם עקש תתפתל, ומאי רמאותיה מיהא דאית לי אחתא דקשישא מנאי ועייל לך ניהלא. מסר לה סימנין, כדקא מעייל לה ללאה סברה השתא מיכספא אחתאי מסרה לה להנהו סימנין היינו דכתיב [פט]ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד האידנא לא הוה ידע. ומתוך שמסרה סימנין לאחותה זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול דכתיב ועל דבר המלוכה לא הגיד לו זכה ויצאת ממנו אסתר דכתיב [צ]אין אסתר מגדת מולדתה וגו':

קיא **וישאלו** עוד בה'. [צא]זה שאמר הכתוב [צב]גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד. כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו, שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנאמר וישאלו עוד בה' הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים, כשבאו ואמרו לו דבר המלוכה א"ל אין אני ראוי למלכות אלא שאלו באורים ותומים אם ראוי אני ואם לאו הניחו אותי, מיד וישאלו עוד, מיד החביא עצמו עד ששאלו באורים ותומים ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים אלו אורים ותומים. ברח מן השררה ורדפה אחריו שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם. ואבימלך בן ירובעל רודף אחר השררה וברחה ממנו: [צג]ד"א גאות אדם תשפילנו זה אדם הראשון שהשפיל אותו ונתגרש מגן עדן. ושפל רוח יתמוך כבוד (כד) האדם הגדול בענקים שהשפיל עצמו ואמר [צד]ואנכי עפר ואפר לפיכך קורהו האדם הגדול שהיה גדול מאדם הראשון בהשפלתו: דבר אחר גאות אדם תשפילנו זה פרעה שאמר [צה]מי ה' אשר אשמע בקולו, ושפל רוח זה משה שאמר למתי אעתיר לך. ד"א גאות אדם תשפילנו זה עמלק בחרופין וגדופין ושפל רוח יתמוך כבוד זה יהושע. דבר אחר גאות אדם תשפילנו זה תבור ושפל רוח יתמוך כבוד זה סיני:

יא **ויאמר** להם נחש העמוני בנקור לכם כל עין ימין. [צז]רבי לוי ור' סימון ורבנן, ר' לוי אמר אלו (כה) הקלעים והקשתים שבישראל שהם מחמד עיניהם של ישראל. רבי סימון אמר אלו סנהדראות של ישראל שהם גלגל עיניהם של ישראל כמד"א [צח]אם מעיני העדה. רבנן אמרי זה ספר תורה. א"ל נחש העמוני הביאו לי ספר תורה ואעקור מתוכו לא יבא עמוני בזאת אכרות לכם ברית:

יב **ואני** זקנתי ושבתי [צט]זה אחד מחמשה דברים שהם מכופלין, זקנתי ושבתי, [א]משפטי ודיני, [ב]שהדי ועדי, [ג]פרא וערוד. [ד]עצמיו גרמיו: הנני ענו בי, א"ר אבא בר כהנא קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם נצרכו להוכח עליו משה ושמואל. משה אמר [ק]לא חמור אחד מהם נשאתי. ר' חנינא בר שילא ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מה הניח משה לקפחנים ולגנבים. אלא אמר משה בשעה שישראל מתנודדין ממסע למסע לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך טול כלי זה על חמורך אלא נשאתי אני בעצמי ונטלתי וטענתי, כמה דאת אמר [קא]ויקח משה את אשתו ואת בניו. א"ר יוחנן גדול הדור בשעה שהולך לעשות צרכי צבור ממי הוא צריך ליטול החמור לא משל צבור ברם הכא ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו'. שמואל אמר הנני ענו בי וגו' ואשיב לכם. א"ר יוסי עשיר גדול היה שמואל שאילו תבעו מידו ספוק היה בידו להחזיר. את שור מי לקחתי שור שהייתי מקריב לקרבנותיהם ומבקש רחמים עליהם וכן למשוח עליהם [מלך] משלי היה שנאמר [קב]עגלת בקר תקח בידך. וכן הוא אומר [קג]כי זבח היום לעם בבמה, לא נטלתי משלהם. ובשעה שהייתי חוזר ועושה דיניהם והולך וסובב עיירות ישראל שנאמר [קד]והלך מדי שנה בשנה דרך העולם בעלי דינין הולכים אצל הדיין, משה אמר [קה]כי יהיה להם דבר בא אלי, ואני לא עשיתי כן אלא אני טורח והולך אצלם:

קיב [קו]**אמר** רבי אלעזר בשלשה מקומות הופיע רוח הקדש, בבית דינו של שם, ובבית דינו של שמואל, ובבית דינו של שלמה, בבית דינו של שם דכתיב [קז]ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, מנא ידע דילמא כי היכי נמי דאזדקיקא ליה הכי אזדקיקא לאחריני

ממ"ק ובמ"ק סא שמות ג : סב שופטים ד : סג שם י : סד מדרש : סה ש"ב יד : סו שם : סז תוספתא דברכות : סח מכילתא : סט דברים ח : ע שמות כג : עא ברכות מח : עב אגדת שמואל : עג ספרי : עד שמואל א טז : עה דברים א : עו במדבר כז : עז ע"ז כט : עח בראשית רבה פ' ע : עט שמות ד : פ רות א : פא בראשית כט : פב תוספתא דסוטה : פג בראשית לד : פד שם : פה מגלה יג : פו איוב לו : פז בראשית נט : פח ש"ב כג : פט בראשית כט : צ אסתר ב : צא תנחומא : צב משלי כט : צג פסיקתא רבתי : צד בראשית יח : צה שמות ה : צו שם ח : צז מדרש : צח במדבר טו : צט פסיקתא רבתי : א תהלים ט : ב איוב טז : ג שם לט : ד שם מ : ק במדבר טז : קא שמות ד : קב שמואל א טז : קג שם ט : קד שם : קה שמות יח : קו מכות כג : קז בראשית לח :

זית רענן (כב) יכול לכל, פי' בכל דבר היה מעולה מכל: כחרובית גדולה, פי' כאילן חרוב כך היה שאול: הי"ג במ"ש כחרובית היה ואין תימר ככידרון בדים בדים היה עשוי ואין תימר כחרובית קטנה א"ר חנינא וכו', ובמדרש דף רל"ב גרס יכול ככידרון וכו' ע"ש: (כג) והלא בגבול יהודה נקברה, ע"ל בילקוט וזאת הברכה: צח צל יום, פי' האופל של יום התחיל להאיר: (כד) האדם הגדול, זה אברהם: (כה) הקלעים, שמורים באבני הקלע:

אבהו ור"א, חד אמר קוצרים ומשתחוים היו, וחד אמר מילי נמי אמור מאן אמריך דאימריית ומאן אתי עליך דאתפייסת: ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש. ר' אבהו ור' אלעזר חד אמר חמשים אלף הוו וכל אחד שקול כשבעים איש של סנהדרין. וחד אמר שבעים היו וכל אחד שקול כחמשים אלף:

[י]על הכל הקב"ה פורע מדה במדה, לפי שהיו בני עלי מקולקלים במעשיהם יצאו למלחמה ונהרגו מישראל ארבעת אלפים, אמרו ישראל למה נגפנו ה', אמר הקב"ה כשהיו מכעיסים לפני בעזרת ישראל ובעזרת אנשים לא אמרתם כך, שלחו והביאו ארון הברית והריעו תרועה גדולה שאין בה ממש על אותה שעה אמר [לא]נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, מיד נהרגו שלשים אלף ונשבה ארון הברית, ואף בפלשתים היתה מכה רבה שנאמר ויקראו פלשתים לכהנים ולקוסמים, ואע"פ שהיו הכהנים עובדי ע"א היתה בהם דרך ארץ שאמרו אל תשלחו אותו ריקם וכשחזר בא על דרך בית שמש והיו רחוקים מבית שמש כאלפים אמה במדה אמרו נטול הבגדים ונניחם במקום מוצנע ונראה מה הם עושים לאלהיהם שכך כבדנוהו וכן עשו ולקחו בגדיהם ונתנום במקום מוצנע שהיה להם לאנשי בית שמש, וכיון שראו את הארון (כ) היה להם ליטול בגדיהם וליפול לפניו כשעה או שתים או שלש עד שיתכסה הארון של מלך מלכי המלכים הקב"ה, והם לא עשו כן אלא כשראו את הארון שוחקים ווקפין ועומדים ומרקדים ומדברים דברים יתרים שנאמר ובית שמש קוצרים וגו' ונטלו את הארון והלכו להם. לפיכך נפלו מישראל חמשים אלף וסנהדרי גדולה עמהם שנאמר ויך באנשי בית שמש, ומי הרג את כל אלו אנשי בית שמש הרגו אותם שלא היתה בהם דרך ארץ, מכאן אמרו במדה שאדם מודד וכו', בודאי רבון העולמים *צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה: ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וגו' ויהיו כ' שנה. [לב]י"א של שמואל ושתים שנמשח דוד ושבעה שמלך בחברון: ויקבצו המצפתה. א"ר סימון לא שילה היא המצפתה ולא המצפתה היא שילה אלא (איסקופא) [רצועה] יוצאת מתוך תחומו של יהודה לתוך תחומו של בנימין ועליה בית המקדש בנוי [ה"נ רצועה יוצאת מתוך חלקו של יוסף לתוך חלקו של בנימין ועליו הבית בנוי]:

וישאבו מים וכי מים שאבו, אלא מלמד ששאבו דברי תורה:

וישפכו לפני ה'. וכי לפני ה' שפכו אלא מלמד ששפכו לבם בתשובה כמים ואמרו שם חטאנו לה'. ר' הונא ור' ירמיה בש"ר יצחק בר רב שמואל נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל אמר לפניו רבון כל העולמים כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי וישראל אומרים לפניך חטאנו אי אתה מוחל להם:

ויקח שמואל טלה חלב אחד. [לג]א"ר יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא. ר' יהודה הוה מייתי לה מן הדא [לד]אז יבנה יהושע מזבח. אין לי אלא בגלגל בגבעון מנין שנאמר [לה]ויהי בלילה ההוא ויאמר ה' (אל גדעון) [אליו], אין לי אלא בגבעון בשילה מנין, שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד. א"ר אבא בר כהנא שלש עבירות נעשה בו הוא ועורו ומחוסר זמן (ולילה) [ולוי] היה. א"ר יוסי אי מהכא לית את שמע כלום והדא דאמרת כהא דא"ר שמואל בר נחמני ותשובתו הרמתה כי שם ביתו:

[לו]אמר ר' אדא בר אהבה מנין לעולת נקבה שהיא כשרה בבמת יחיד שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה. ויעלהו לשון זכר משמע א"ר נחמן בר יצחק ויעלה כתיב:

קד ויהי שמואל מעלה העולה. [לז]א"ר אבא בר כהנא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה שהוא עושה ושלשתם עשה להם. הראשונה בימי יהושע *ויהומם ה' לפני ישראל. והשניה בימי סיסרא [לח]ויהם ה' את סיסרא. והשלישית בימי שמואל ויהי שמואל מעלה העולה וגו'. ר' סימון מוסיף תרתי [לט]ויהם ה' את מחנה מצרים. [מ]והיה ביום ההוא תהיה מהומת (גדולה) [ה' וגו']. ולא פליגי הא דמר דר' סימון לשעבר והא דמר ר' אבא בר כהנא (כא) לכשתבא בהם: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. [מא]אמר רבא א"ר יצחק כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע דכתיב [מב]ונשים לו שם מטה ושלחן, וכל שאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. מאי כי שם ביתו א"ר יוחנן כל מקום שהלך שם ביתו עמו:

קה ח ויהי כי זקן שמואל. [מג]אמר ליה ר' נחמן לרב יצחק ומי סיב כולי האי הא בר חמשין ותרתין שנין הוה דאמר מר מת בחמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי, אמר ליה הכי א"ר יוחנן זקנה קפצה עליו דכתיב [מד]נחמתי כי המלכתי את שאול, *אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן דכתיב [מה]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יבטלו מעשה ידי בחיי, אמר הקב"ה היכי נעביד לימות שאול לא שביק שמואל, לימות שמואל [מו]אדזוטר קא מרנני כולי עלמא אבתריה, לא לימות לא שאול ולא שמואל כבר הגיע מלכות בית דוד ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, מיד קפצה עליו זקנה והיינו דכתיב [מז]ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שיעמוד בגבעה שתי שנים ומחצה תפלתו של שמואל הרמתי, ומי מדחי גברא מקמי גברא, אין דאמר שמואל בר נחמני מאי דכתיב [מח]על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשה ידיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא מדחי גברא מקמי גברא:

ולא הלכו בניו בדרכיו. [מט]אר"ש בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנאמר ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים, וכתיב ולא הלכו בניו בדרכיו הוא דלא הלכו מיחטא נמי לא חטאו, אלא מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט שלא עשו כמעשה אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם שנאמר והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל, והם לא עשו כן אלא ישבו במקומם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם. כתנאי ויטו אחרי הבצע, ר' מאיר אומר חלקם שאלו בפיהם, ר' יהודה אומר [נ]מלאי הטילו על בעלי בתים, ר' עקיבא אומר קופה יתירה של מעשר נטלו, ר' יוסי אומר מתנות נטלו בזרוע: עתה שימה לנו מלך לשפטנו. [נא]ר' אלעזר ברבי יוסי אומר זקנים שבאותו הדור כהוגן שאלו שנאמר עתה שימה לנו מלך לשפטנו, ועמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו: כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו, ר' יהודה אומר לא נאמר פרשה זו אלא כדי ליראם ולבהלם. ר' נחמיה אומר לא נאמר פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר [נב]שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. ר' נהוראי אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתם, שנאמר [נג]אשימה עלי מלך ככל הגוים וגו':

קו ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם (הזה). [נד]תני ר' שמעון בן יוחאי אומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו וכו'. בשלשה דברים עתידים למאוס, במלכות שמים, ובמלכות בית דוד, ובבנין בית המקדש, אימתי מאסו שלשתם בימי ירבעם, הדא הוא דכתיב [נה]ויען איש ישראל ויאמרו אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים, ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד, איש לאהליו ישראל ולא לבית המקדש אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו. א"ר סימון בר מנסיא אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, הדא הוא דכתיב [נו]אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש: וימאנו העם לשמוע. ר' הונא ור' ירמיה בש"ר שמואל בר ר' יצחק לפי שכתוב [נז]עד אנה מאנתם לכך כתיב וימאנו העם. חד [נח]קצר מת ושבק ליה חד ברא והוה אמיה מובלא ליה לאומנות והוא עריק מובלא ליה לכנישתא והוא עריק אמרה כל ססא דמלתא אנא מובלא ליה לאומנותיה דאבוהי. אזלא ויהבתיה גבי חבריה דאבוי אמר ליה הילך אלפיה אומנותיה דאבוי, הוה מעיל ליה והידא אמר ליה *חליש רישיה דנומיתא והוא מחליש רישיה ורגליה, אזל טעין ליה גבי אמיה אמר לה הילך תהא קברא ליה, לפיכך עד אנה מאנתם וימאנו העם:

קז ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו. [נט]ומי היה הגון לדבר ויהי איש מבנימין, ודכוותה [ס]והנערה אשר תיטב

ממ"ק ובמ"ק ל סנה דבי אליהו: לא ירמיה יב: *תהלים לו: לב מדרש: לג ויקרא רבה: לד יהושע ח: לה שופטים ו: לו ע"ז כד: לז מדרש: *יהושע י: לח שופטים ד: לט שמות יג: מ זכריה יד: מא ברכות י: מב מ"ב ד: מג תענית ה: מד שמואל א טו: מה תהלים צט: מו אדזוטר וכו', פי' שכוא בחור, כיאמרו ח"ו נענש בעבירה: מז ש"א כב: מח הושע ו: מט שבת נה: נ מלאי הטילו וכו', היו נותנים לבעה"ב פרקמטיא לעסוק בה ולפת להם השכר ומתוך כך היה נמשך לבם להטות דינם כבנאו אלו לפניהם: נא סנהדרין כ: נב דברים יז: נג שם: נד מדרש: נה ש"ב כ: נו הושע ג: נז שמות טז: נח קצר תולה: *חליש רישיה דנומיתא, לגרור ראש המכה: נט מדרש: ס אסתר ב:

זית רענן (כ) היה להם ליטול את בגדיהם, ואע"ג שהצניעו הפלשתים את בגדיהם מ"מ היה להם לחזור אחריהם: רצועה יוצא וכו', בזבחים קי"ח בשלשה מקומות שרתה השכינה בשילה ונוב וגבעון ובהמ"ק וכולם בחלק בנימין ומקשה הא שילה בחלקו של יוסף הוי ומשני כדאמר ר' חמא ב"ח רצועת יוצאה מחלקו של יהודה לחלק בנימין וכו' הה"נ יוצאה מחלק יוסף לבנימין ע"ש, א"כ פריך דמצפה היה בחלק בנימין כמפורש ביהושע (י"ח): נתעטף שמואל, פי' שעמד במקום ישראל והתפלל בעדן ודריש מדכתיב וישפוט שם את ישראל: (כא) לכשתבוא בהן, פי' שהבטיחם הקב"ה קודם לכן שתבא בהם, ומיהו קשה דהא והיה ביום ההוא וגו' נמי הבטחה לעתיד לבא, לכן נ"ל לשעבר היינו שמקודם לכן היתה מגפה בהם ומכת זה היתה מהומה בהם כדכתיב בסוף זכריה, וכן במצרים מעיקרא הלקה אותן ואח"כ המם אבל השלשה דקחשיב ר' אבא מתחלת המם:

עסקו בתורה וחיו, הלכו עסקו בתורה וחיו והיו קורין אותם משפחת יוחנן על שמו. רב כהנא הוה קאי ומצלי והוה ר' חייא בר אבא מצלי קדמוי כיון דחסל ר' חייא בר אבא כעס דלא בעי נפסוק קומי רב כהנא, א"ל ר' חייא בר אבא נהיגון בבבל מצערין רביהון, א"ל לית רבי ידע שאני ממשפחת בית עלי שכתוב בהם אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה, בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתפלה, וצלי עלוהי והאריך ימים עד דאתעבידא (טו) טופרוי סומקא כהדין רקיקא:

ק כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף. [קא]א"ר אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנא לן מעלי דקאמר ליה לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר, ואע"ג דכתיב ויגד לו שמואל את הדברים האלה ולא כחד ממנו כתיב *ולא הלכו בניו בדרכיו. אמר רב יהודה קללת חכם אפילו בחנם היא באה מנא לן מאחיתופל שבשעה שכרה דוד שתין קפא תחומא בעא למשטפיה לעלמא אמר דוד מהו למיכתב שם אחספא למשרייה לתהומא דליקום ארוכתיה, ליכא דאמר ליה מידי, אמר כל היודע בדבר זה ואינו אומרו יחנק בגרונו נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום על כל העולם עאכ"ו, אמר ליה שרי, כתב שם אחספא ושדא בתהומא נחת וקם ארוכתיה ואפילו הכי [קב]ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויצו אל ביתו ויחנק:

ויאמר ה' אל שמואל הנה אנכי עושה דבר בישראל. [קג]ר' שמואל בר נחמני אמר רב זה שביית הארון: ולא הפיל מכל דבריו ארצה. א"ר יודן בר' סימון אף משנפל ארצה לא הפיל מכל דבריו שכן הוא אומר [קד]לשאול מחר אתה ובניך עמי במחיצתי:

וידע כל ישראל כי נאמן שמואל [קה](טז) אבא אבוי דשמואל הוה מתעסק [קו]במטכסא ועאל גבי ר' יהודה בן בתירא לנציבין בתר זמן קם עמיה אמר ליה לית רבי בעי ההיא מילתא אמר ליה (יז) ולאו מלין הוין, אמר ליה לית מילתך הימנא סגי מן ממונא. א"ל את הימנתא במילתי עליך תזכה למוקמה בר כשמואל נביאה דכתיב ביה *וידע כל ישראל וגו' חכה למוקמה שמואל בר אבא:

ד מיד האלהים אדירים (כתוב ברמז כ"ח):

קא [קז]תני ר' יהודה בר אלעאי שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחת שהיתה תורה נתונה בתוכו ואחת שהיו שברי לוחות נתונים בתוכו. זה שהיתה תורה נתונה בתוכו היה באהל מועד שנאמר [קח]וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. וזה שהיו בו שברי לוחות היה נכנס ויוצא עמהם. ורבנין אמרין ארון אחד היה פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. וקרא מסייע לרבנין אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים מילא דלא חמון מימיהון. וקרא מסייע לר' יהודה [קי]ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים והלא ארון בקרית יערים היה, אלא מאי עבדי ליה רבנן הגישה אלי ציץ. וקרא מסייע לר' יהודה [א]והארון וישראל יושבין בסכות והלא הארון בציון. אלא מאי עבדי ליה רבנן סכך שהוא בקרוי שעדין לא נבנה בית הבחירה:

קב וירץ איש בנימין מן המערכה. [ב]זה שאול. ר' לוי בר' סימון ורבנין, ר' לוי אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא, ורבנין אמרין (יח) ק"פ מיל במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות וחטפן מיד גלית ובא:

קג וארון האלהים נלקחה [ג]תשׁשה מדת הדין כנקבה. ויהי בהזכירו את ארון האלהים ויפול מעל הכסא. תאנא כשמת עלי הכהן חרבה שילה וכו' (כתוב ברמז כ"ג):

וכלתו אשת פנחס הרה ללת. [ד]שלש הן שנתקשו בלדתן ומתו, רחל, ואשת פנחס, ומיכל בת שאול. רחל דכתיב [ה]ותלד רחל ותקש בלדתה. ואשת פנחס דכתיב וכלתו אשת פנחס הרה ללת. מיכל דכתיב [ו]ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה, עד יום מותה לא היה לה ולד ביום מותה היה לה ולד. הה"ד [ז]והששי יתרעם לעגלה שפעת כעגלה ומתה:

ה ופלשתים לקחו את ארון. [ח]ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר כבדוהו אמרו זה אלוה וזה אלוה יבא אלוה וישרה אצל אלוה. ריש לקיש אמר כך היה שכרן אלא אמרו זה נצוח וזה נוצח יבא נצוח ויעבוד לנוצח. א"ל הקב"ה אי אתם נכוין בפושרין אלא ברותחין הדא הוא דכתיב וישכימו בבקר והנה דגון נופל לפניו ארצה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן: [ט]איתמר עבודת אלילים שנשברה מאליה ר' יוחנן אומר אסורה דהא לא בטלה, ר' שמעון בן לקיש אומר מותרת מסתמא בטולי מבטל לה, מימר אמר איהי נפשא לא מצלא לאחריני מי מצלא. איתיביה רבי יוחנן לר' שמעון בן לקיש על כן לא ידרכו כהני דגון וגו', אמר ליה משם ראיה שמניחין דגון ועובדים את המפתן דאמרי הכי שבקיה איסריה לדגון ואזיל איתיב ליה על המפתן: רבי ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק ישראל המרו את אלהים יותר כאומות העולם דכתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב [י]ופקדתי על כל (יט) הדולג על המפתן: ותכבד יד ה' אל האשדודים. [יא]לפי שאמרו הרשעים אלה הם האלהים המכים את מצרים וגו' עשרה מכות היו לו ושלמו. אמר להם הקב"ה אין לי מכה עתה אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם אלו עכברים שהיו שומטים בני מעיהם. חזרו לעשות להם ספלים, היה העכבר אומר לספל אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם ואתה בריותיו, תן כבוד למי שברא והיה הספל נבקע ועכבר עולה מן התהום ושומט את בני מעיו. וזה אחד מהדברים שהשליט הקב"ה את הרך בקשה. כיוצא בו [יב]ואיש משך בקשת לתומו חץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון שנאמר [יג]ויך את מלך ישראל בין הדבקים ובין השריון. כיוצא בו צפרדעים לפרעה בתי השיש *והפספסים היו הצפרדעים עולות ואומרים להם אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם והיה השיש מתבקע מפניהם. וכן הצרעה היו האמוריים נטמנים במערה ומהנים אבן על פי המערה והיו שתי צרעות קורעות את האבן. והאבן שמת בה גלית נכנס האבן בברזל שנאמר [יד]ותטבע האבן במצחו, ר יהודה ב"ר אמר כבבצק. ודכותה [טו]וכל גרמיהון הדיקו. ר' יהודה אומר כהדין [טז]פסטילום ושרשי תאנה שהם רבים ובוקעים בצור ובאבן. א"ר ברכיה א"ר חנינא בר איקם בש"ר יהודה שרשי חטה בוקעים בארץ חמשים אמה ושרשי תאנה בוקעים בצור חמשים אמה, והשמיר כמין שעורה היה והיה נתון לתוך כלי של עופרת מלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר הזה בוקעו: וישתרו להם עפולים. ריש לקיש אמר בני מעיהם החיצונה נסתרה. רשב"ן אמר בני מעיהם הפנימי נסתרה:

ו ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים. [יח]אמר לו הקב"ה לאברהם אתה נתת לו שבע כבשות חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות. אתה נתת לו שבע כבשות כנגד כן בניו הורגים מבניך שבעה צדיקים אלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשת בניו; אתה נתת לו שבע כבשות כנגד כן בניו מחריבין מבניך שבע משכנות, ואלו הן אהל מועד וגלגל ונוב וגבעון ושילה ובית עולמים שנים. אתה נתת לו שבע כבשות כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחין עליו ואני משגיח עליו שנאמר [יט]הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ולמה תכבדו את לבבכם. [כ]הה"ד [כא]לץ תכה ופתי יערים, לץ תכה אלו פלשתים, ופתי יערים אלו (גתיים) שאמרו להם למה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים:

וישרנה הפרות בדרך. [כב]שהיו מהלכין בישרות הפכו פניהם כלפי הארון ואמרו שירה. אי זו שירה אמרו, ר' מאיר אומר שירת הים אמרו נאמר כאן הלוך וגעו ונאמר להלן [כג]שירו לה' כי גאה גאה. ר' יוחנן אמר [כד]שירו לה' שיר חדש. ר' אלעזר אמר [כה]הודו לה' קראו בשמו. רבנין אמרין [כו]ה' מלך תגל הארץ. ר' ירמיה בש"ר שמואל בר רב יצחק אמר תלת שירו לה' שיר חדש, שירו לה' כל הארץ, [כז]ה' מלך ירגזו עמים. תאנא דבי אליהו רני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקה ברקמי זהב המהוללה בדביר וארמון המעולפת מבין שני הכרובים. א"ר שמואל בר נחמני כמה יגע בן עמרם עד שלמד שירה ללוים ואתן אומרות שירה מאליכן יישר חיליכון: ואת הפרות העלו עולה לה'. [כח]תנן התם פרת חטאת ר' אליעזר אומר אינה נקחת מן הנכרים וכן היה ר' אליעזר פוסל בכל הקרבנות כלם. הא שמע ואת הפרות העלו עולה לה' הוראת שעה היתה. הכי נמי מסתברא דאי לא תימא הכי עולה נקבה מי איכא. מאי קושיא דילמא בבמת יחיד וכדרב חסדא בר אהבה וכו' (כדלקמן): ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון. [כט]משום דראו ויך (אלהים), ר' אבהו

ממ"ק ובמ"ק קא מכות יא: *ס"א ח: קב ס"ב יז: קג מדרש: קד ס"א כח: קה מדרש: קו במטכסא, סירקים: קז ירושלמי דשקלים פ"ו: קח במדבר יד: קי שמואל א יד: א שמואל ב יא: ב מדרש: ג מדרש: ד ב"ר פרשה פו: ה בראשית לה: ו שמואל ב ו: ז דברי הימים א ג: ח מדרש: ט ע"ז מא: י מדרש: יא לפניה א: יב מדרש סוח"ט: יג מ"א כב: *פספסים אבני גזית: יד דה"ב יח: טו ס"א יז: טז דניאל ו: יז פסטילום מין אילן: יח ב"ר פ' כד: יט תהלים נח: כ מדרש: כא משלי יט: כב ב"ר פ' נד, וע"ז כד: כג שמות טו: כד תהלים לו: כה שם קה: כו שם לג: כז שם: כח ע"ז כד: כט סוטה לס:

זית רענן (טו) טופרוי, צפורניו אדומין כמו שעוה: משנפל ארצה, פי' משכבת שמואל: (טז) אבא אבוי, פי' אביו זקנו איזה דורות לפניו: (יז) ולאו מילין הוויין, לא היו רק דברים בעלמא ומצינו למיהדר: (יח) ק"פ מיל, ממערכה לשילה ס' מיל והזר למערכה והזר לשילה הרי ג"פ ס' והוא ק"פ מיל: (יט) הדולג על המפתן, שפלשתים עשו פסיעה רחבה והם דלגו עליה: וכן הצרעה, פ"ל שעברה הירדן, עיין בסוטה פ"ז: וכל גרמיהון הדיקו, שאכלו עצמותיהן ושרצו אותם:

ר' אבין מתוך חללו של עמוד. (יב) אמר לה אם תעלה [כג]מלניא אחת בכל אבריך אין כל אבריך מרגישין כך [כד]הלא את השמים ואת הארץ אני מלא:

צג ובחור אותו מכל שבטי ישראל. [כה]זה שאמר הכתוב [כו]אשרי תבחר ותקרב אשרי מי שבחרו הקב"ה אע"פ שלא קרבו ואשרי מי שקרבו אע"פ שלא בחרו. אברהם בחרו שנאמר [כז]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אבל הוא לא קרבו וקרב את עצמו, יעקב בחרו הקב"ה [כח]וישראל בחרתי בו, ואומר [כט]כי יעקב בחר לו יה ולא קרבו וקרב את עצמו. משה בחרו שנאמר [ל]לולי בחירו וקרב את עצמו. דוד בחרו שנאמר [לא]ויבחר בדוד עבדו וקרב את עצמו [לב]חבר אני לכל אשר יראוך, אשריהם אלו שבחרן הקב"ה אע"פ שלא קרבן. ויש שקרבן ולא בחרן, יתרו קרבו הקב"ה ולא בחרו. רחב הזונה קרבה ולא בחרה. אשרי אהרן בכפלים שבחרו וקרבו שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל, וכתיב [לג]ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, לכך נאמר אשרי תבחר ותקרב:

צד ובחור אותו מכל שבטי ישראל. [לד]א"ר לוי ברא לו הקב"ה ימים ובחר לו אחד מהם זה יום השבת שנאמר [לה]ימים יוצרו ולו אחד בהם. ברא שנים ובחר לו אחד מהם זה שביעית שנאמר [לו]ושבתה הארץ שבת לה'. ברא שביעיות וברר לו אחת מהם זה היובל [לז]וקדשתם את שנת החמשים שנה. ברא ארצות וברר לו אחת מהם זה ארץ ישראל שנאמר [לח]תמיד עיני ה' אלהיך בה. ברא רקיעים וברר לו אחד מהם [לט]סולו לרוכב בערבות. ברא מדברות וברא לו אחד מהם מדבר סיני שנאמר [מ]ההר חמד אלהים לשבתו. ברא בהמות וברר לו אחד מהם זה בהמות [מא]כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף. ברא עופות וברר לו אחד מהם זה זיז [מב]וזיז שדי עמדי. ברא דגים וברר לו אחד מהם [מג]לויתן זה יצרת לשחק בו. ברא אומות וברר לו אחד מהם שנאמר [מד]בך בחר ה' אלהיך. ברא שבטים וברר לו אחד מהם שנאמר ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ברא נביאים וברר לו אחד מהם שנאמר [מה]לולי משה בחירו. ברא מלכים וברר לו אחד מהם שנאמר [מ]ויבחר בדוד עבדו:

צה [מו]רבי מנחמא בשם רבי שמואל בר נחמני בר ר' יצחק, יש נבחר ונדחה ונתקרב, ויש נבחר ונדחה ולא נתקרב. אהרן נבחר שנאמר [מח]ובחור אותו, ונדחה [מט]ובאהרן התאנף ה', ונתקרב [נ]ואתה הקרב אליך. שאול נבחר הראיתם כי בו בחר ה', ונדחה נחמתי כי המלכתי את שאול, ולא נתקרב אני מאסתיו מהיות מלך. דוד נבחר ויבחר בדוד עבדו, ונדחה [נא]ויצא המלך ברגליו וכל ביתו ויעמדו בית המרחק, רבי יהושע בן לוי אומר שנדוהו וקבל עליו את הנדוי הה"ד [נב]ודוד עולה במעלה הזיתים (יג) עולה ובוכה. ונתקרב א"ר יודן עירא היאירי היה רבו וקרבו, הוא שדוד אמר [נג]ישובו לי יראיך וגו': כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. [נד]א"ר ירמיה בן אלעזר החמיר הקב"ה על כבודו של צדיק יותר מכבודו, בכבודו כתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו על ידי אחרים, בכבודו של צדיק כתיב [נה]ואברכה מברכיך ומקללך אאור אנא:

צו [נו]בן זומא אומר איזהו חכם הלמד מכל אדם שנאמר [נז]מכל מלמדי השכלתי, איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר [נח]טוב ארך אפים מגבור. איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר [נט]יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר [ס]כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו: לא יהיה זקן בביתך. [סא]ר' חנניא ור' הושעיא הוה קא משתקיד ר' יוחנן לממכינהו ולא הוה מסתייעא מילתא הוה קא מצטער טובא אמרו ליה לא יצטער מר דאנן מדבית עלי קא אתינן, דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין נסמכין לבית עלי שנאמר ולא יהיה זקן בביתך מאי זקן אילימא זקן ממש והא כתיב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים אלא סמיכה: [סב]רבי מאיר אזל [סג]לממלא ראה אותם שחורי ראש אמר להם מבני עלי אתם שכתוב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, אמרו ליה רבי התפלל עלינו אמר להם הטפלו בצדקה ואתם מאריכים ימים שנאמר [סד]עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא:

ג והנער שמואל משרת את ה'. [סה]וכי לפני שכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני עלי כאלו עומד לפני השכינה, וכן הוא אומר [סו]חי ה' אשר עמדתי לפניו וכי לפני השכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאלו עומד לפני השכינה. וכן הוא אומר [סז]ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל להם עם חותן משה לפני האלהים, לומר לך כל המקביל פני זקן כאלו מקביל פני השכינה:

צז ודבר ה' היה יקר. [סח]עשרה דברים נקראו יקרים. אלו הן, התורה והנבואה והתבונה והדעת והסכלות והעושר והצדיקים ומיתתן של צדיקים והחסד וישראל. תורה מנין שנאמר [סט]יקרה היא מפנינים. הנבואה מנין שנאמר [ע]ודבר ה' היה יקר בימים ההם. התבונה מנין שנאמר [עא]יקר רוח איש תבונה. הדעה מנין שנאמר [עב]וכלי יקר שפתי דעת. הסכלות מנין שנאמר [עג]יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. העושר מנין שנאמר [עד]והון אדם יקר הרוץ. צדיקים מנין שנאמר [עה]ולי מה יקרו רעיך אל. מיתתן של צדיקים מנין דכתיב [עו]יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. החסד מנין דכתיב [עז]מה יקר חסדך אלהים. ישראל מנין דכתיב [עח]הבן יקיר לי אפרים: **ונר** אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה', [עט]וכי שמואל שוכב בהיכל ה' והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו. תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן מבחוץ (יד) קפץ הדבור על עלי ודבר עם שמואל. ושמואל שוכב א"ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתא. עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל: **ויבא** ה' ויתיצב. [פ]אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר [פא]ראיתי את ה' נצב על המזבח, ואומר ויבא ה' ויתיצב, ואומר [פב]קרא את יהושע והתיצבו, [פג]התיצבו וראו את ישועת ה', [פד]ותתצב אחותו: **ויקרא** כפעם בפעם. [פה]שמואל שמואל, אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה לשון חבה לשון זרוז הן הן עד שלא נדבר עמם והן הן משדבר עמם, הן הן עד שלא נכנסו לגדולה והן הן משנכנסו לגדולה. ר' אליעזר אומר אחד לו ואחד לדור אין לך דור שאין בו כאברהם ואין לך דור שאין בו כיצחק ואין לך דור שאין בו כיעקב ואין לך דור שאין בו כמשה ואין לך דור שאין בו כשמואל:

צח ויאמר שמואל דבר כי שומע עבדך. [פו]זה שאמר הכתוב [פז]תן לחכם ויחכם עוד. א"ר אלעזר זו רות המואביה ושמואל הרמתי. רות דאלו נעמי קאמרה לה [פח]ורחצת וסכת אמרה לאו אורח ארעא למיזל בשוקא הכי, ואלו בדידה כתיב [פט]ותרד הגורן ותעש כאשר צותה חמותה. שמואל דאלו עלי קאמר ליה לך שכב והיה כי יקרא אליך ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך, אמר איהו ואפילו מלאך נמי אמר דבר כי שומע עבדך:

צט בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו [פט]כביכול כו' אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צ]כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו כביכול כלפי מעלה דבר הכתוב אלא שכינה הכתוב, כיוצא בו [צא]ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אלא שכינה הכתוב, כיוצא בו [צב]למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צג]הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צד]אשר בצאתו מרחם אמו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צה]ההמיר גוי אלהים גו' ועמי המיר כבודו אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צו]וימירו את כבודם אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צז]והנם שולחים את הזמורה אל אפם אלא שכינה הכתוב. כיוצא בו [צח]ואם ככה את עושה לי אלא שכינה הכתוב:

ולכן נשבעתי לבית עלי. [צט]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם. אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה. אמר אביי בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים. רבא ואביי מדבית עלי קא אתו, רבא דעסיק בתורה חייא ארבעין שנין, אביי דעסיק בתורה ובגמילות חסדים חייא שתין שנין: ת"ר משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתים בני שמונה עשרה שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי. א"ל שמא ממשפחת עלי אתם, דכתיב [ק]וכל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו עסקו

ממ"ק ובמ"ק כג מלניא, מין מכה: כד ירמיה כג: כה תנחומא: כו תהלים סה: כז נחמיה ט: כח ישעיה מד: כט תהלים קלה: ל שם קו: לא שם עח: לב שם קיט: לג שמות כח: לד בראשית רבה: לה תהלים קלט: לו במדבר כה: לז שם: לח דברים יא: לט תהלים סח: מ שם ח: מא שם: מב שם. מג שם קד: מד דברים ז: מה תהלים קו: מו שם עח: מז הגדת שמואל: מח דברים ט: ב שמות כח: נא ש"ב טו: נב שם: נג תהלים קיט: נד ב"ר פ' לט: נה בראשית יב: נו אבות פ"ד: נז תהלים קיט: נח משלי טז: נט תהלים קכח: ס שמואל א ב: סא סנהדרין יד: סב בראשית רבה פ' נט: סג לממלא שם מקום: סד משלי טז: סה הגדת שמואל ומכילתא: סו מלכים א יז: כז שמות ח: סח ויקרא רבה: כט משלי ג: ע שם יז: עא שם: עב שם כ: עג קהלת י: עד משלי יב: עה תהלים קלט: עו שם קטז: עז שם לו: עח ירמיה לא: עט קידושין עח: פ מכילתא: פא עמוס ט: פב דברים לא: פג שמות יד: פד שם ב: פה תוספתא דברכות: פו שבת קיג: פז משלי ט: פח רות ג: פט מכילתא: צ זכריה ב: צא מלאכי א: צב איוב ז: צג חבקוק א: צד במדבר יב: צה ירמיה ב: צו תהלים קו: צז יחזקאל ח: צח במדבר יא: צט ר"ה יח: ק ש"א ב:

זית רענן (יב) ה"ג במ"ש אמר לה אם תעלה וכו', וצ"ל דחסר שאלה ששאלה מטרונה שהקב"ה מלא כל העולם ואיך נגלה במדין במקום אחד, א"ל אם תעלה וכו' כן הקב"ה במקום אחד וכבודו מלא כל הארץ: (יג) עולה ובוכה וגו' והולך יחף, כדין מנודה: (יד) קפץ הדבור על עלי, שעלי היה שוכב מבפנים ודלג הדבור על עלי ויצא לשמואל:

חברו אף על פי שלא הכהו נקרא חוטא שנאמר ואם לא לקחתי בחזקה וכתיב ותהי חטאת הנערים. ריש לקיש אמר נקרא רשע שנאמר [עד]ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא תכה ואע"פ שלא הכהו. רב הונא אמר תקצץ ידו שנאמר [עה]וזרוע רמה תשבר, רב הונא קץ ידא, רבי אליעזר אומר אין לו תקנה אלא קבורה שנאמר [עו]ואיש זרוע לו הארץ:

וברך עלי את אלקנה ואת אשתו. [עז]אמר לו כל בנים שעתיד הקב"ה ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו. ודכוותה [עח]ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, אמר לפניו רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו, ודכוותה [עט]ויהי ביתך כבית פרץ, א"ל כל בנים שעתיד הקב"ה ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו:

פח כי פקד ה' את חנה. [פ]יש פקידה לבכורות שנאמר [פא]פקוד כל בכור זכר. יש פקידה לבנים שנאמר כי פקד ה' את חנה. יש פקידה של שמירה שנאמר [פב]ופקודתך שמרה רוחי. יש פקידה של שלום שנאמר [פג]ושמתי פקודתך שלום. יש פקידה שהיא בשמים שנאמר [פד]יפקוד ה' על צבא המרום. ויש פקידה לחרב שנאמר [פה]יפקוד ה' בחרבו הקשה. ויש פקידה לארץ שנאמר [פו]פקדת הארץ ותשוקקה וגו'. ויש פקידה לכהונה שנאמר [פז]ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. יש פקידה למות שנאמר [פח]אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. יש פקידה לפורענות שנאמר [פט]פקדתי את אשר עשה לך עמלק. יש פקידה לעונות שנאמר [צ]וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. יש פקידה לתורה שנאמר [צא]פקודי ה' ישרים:

פט [צב]זה שאמר הכתוב [צג]מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, כשם שהמצרף הזה מכנים את הכסף לאש ואת הזהב לכור, כך הקב"ה צורף את הצדיקים כל אחד ואחד לפי כחו, וכן אתה מוצא שרה צרפה הקב"ה עשרים וחמש שנה משבאת לארץ ישראל, ורבקה אף היא צרפה הקב"ה לפי כחה עשרים שנה, ואף חנה צרפה הקב"ה לפי כחה תשע עשרה שנה שהתה עמו עשרה שנים ולא ילדה ונטל פנינה וילדה לו עשרה בנים, וכה"א [צד]הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו בניה של פנינה ואתה נותן (י) ח' שנים לעיבורה ושנה אחד לעיבורו של שמואל הרי תשע עשרה שנה ואח"כ פקדה שנאמר כי פקד ה' את חנה. ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות הרי חמשה ואנו מוצאים שאמרה בשירתה עד עקרה ילדה שבעה. רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר חמשה ילדה אלא שמואל שקול כנגד משה ואהרן שנאמר [צה]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, רבי נחמיה אומר חמשה ילדה אלא שראתה שני בניו של שמואל ובני בנים הרי הם כבנים. ורבנן אמרין חמשה ילדה אלא כשנפקדה חנה היתה חנה יולדת בן אחד פנינה קוברת שני בנים ילדה חנה ארבע פנינה קוברת שמונה כיון שנתעברה חנה בן חמישי נתיראה שמא תקבור בניה שנשתיירו לה הלכה ובקשה מן חנה, אמרה לה בבקשה ממך נעניתי לך יודעת אני שחטאתי לך אלא וותר לי שיחיו שני בני, באותה שעה נתפללה חנה לפני הקב"ה עליהן וחיו, אמר לה הקב"ה חייך שהיו ראוים למות אלא הואיל שנתפללת עליהם, לשמך אני קורא אותן לפיכך הוא אומר עד עקרה ילדה שבעה זו חנה: **ועלי** זקן מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל. [צו]א"ר יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים. גלוי עריות דכתיב ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשו בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים, ואע"ג דא"ר שמואל בר נחמני כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה בזיון קדשים מיהא הוא דכתיב [צז]גם בטרם יקטירון וגו' ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה': אל בני כי לא טובה השמועה. [צח]ר' שמואל בר נחמני אומר זקן שנמצא בו דבר דופי אין מורידין אותו מגדולתו אלא אומרים לו שב הכבד בביתך. נשיא מאי ר' יוחנן אמר מעבירים אותו. ר' שמואל בר רב יצחק מייתי לה מהכא כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' מעבירם כתיב. מעבירין אותו ומחזירין ליה. א"ר חגי אין מחזירין ליה דקטיל להון. ריש לקיש אמר אף מלקין אותו, שמע ר' יהודה נשיאה וכעס, ערק ריש לקיש ונפק ליה למגדל צבעיא, קם ליה רבי יוחנן ולא נחת (יא) לתנייה קם עמיה ר' יהודה נשיאה א"ל אמאי לא נחית מר לתנייה אמר ליה דמפתח יהיב במגדל צבעים, א"ל ואילו לא הוה בר לקיש לא, טפח בחדא ידא ולא אזל [קליה] טפח (תניין) [בתרתיהון] אזיל קליהון, כיון דשמע ר"ל אתא לקדמותיה, כיון דשמע ר' יוחנן נפק לאפיה וקרא עליו הפסוק הזה [צט]אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, א"ל דייך דומה לבוראך:

אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. [ק]רמי ליה יוסף בר חבו לרבי אבהו תנן עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה חברו, והא כתיב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, מאן אלהים דיינא. אי הכי אימא סיפא ואם לה' יחטא איש וגו', אלא ה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו, אלהים ימחול לו, ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומעשים טובים:

צ כי חפץ ה' להמיתם. [קא]כתוב אחד אומר [קב]דרשו ה' בהמצאו, וכתוב אחד אומר [קג]חי אני אם אדרש לכם, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [קד]ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר [קה]אשר לא ישא פנים, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [קו]שומע תפלה וגו' וכתוב אחד אומר [קז]סכות בענן לך, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [קח]קרוב ה' לכל קוראיו. וכתוב אחד אומר [קט]למה ה' תעמוד ברחוק, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [קי]מפי עליון לא תצא וגו', וכתוב אחד אומר [א]וישקוד ה' על הרעה, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [ב]כבסי מרעה לבך. וכתוב אחד אומר [ג]כי אם תכבסי בנתר, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [ד]שובו בנים שובבים. וכתוב אחד אומר [ה]אם לא ישוב, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר [ו]כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם, כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין:

צא ויבא איש האלהים אל עלי. [ז]זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים, משה נקרא איש האלהים שנאמר [ח]וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים, [ט]תפלה למשה איש האלהים, אלקנה נקרא איש האלהים שנאמר ויבא איש האלהים אל עלי. שמואל נקרא איש האלהים שנאמר [י]הנה נא איש האלהים בעיר הזאת. דוד נקרא איש האלהים שנאמר [יא]מצות דויד איש האלהים. שמעיה נקרא איש האלהים שנאמר [יב]ויהי דבר ה' אל שמעיה איש האלהים. עדו נקרא איש האלהים שנאמר [יג]איש האלהים בא מיהודה. אליהו נקרא איש האלהים שנאמר [יד]איש אלהים תיקר נא נפשי. אלישע נקרא איש האלהים שנאמר [טו]כי איש אלהים קדוש הוא. מיכה נקרא איש האלהים שנאמר [טז]ויבא איש האלהים אל מלך ישראל. אמוץ נקרא איש האלהים שנאמר ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל יבא עמך. (והמסורת מנה י"א גברי דנקראו איש האלהים, ומוסיף חנן בן יגדליהו בירמיה ל"ה):

צב הנגלה נגליתי וגו' בהיותם במצרים. [יז]תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר בא וראה כמה חביבין ישראל על הקב"ה שבכל מקום שגלו גלתה שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי וגו' בהיותם במצרים. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר [יח]למענכם שולחתי בבלה, גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר [יט]ושמתי כסאי בעילם. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר [כ]מי זה בא מאדום. ואף כשהן עתידים להגאל שכינה עמהם שנאמר [כא]ושב ה' אלהיך את שבותך ישוב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהם מן הגליות. אין לי אלא צרת צבור, צרת יחיד מנין תלמוד לומר [כב]יקראני ואענהו: **ויהי** ה' את יוסף. [כג]תני ר' שמעון בן יוחאי אדם כשהוא גולה מיהודה לגליל אין זה קרוי גולה אימתי הוא קרוי גולה בשעה שהוא גולה מארץ לחוצה לארץ. ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן שתי גליות נגליתי הנגלה נגליתי אחד להוציא בניך ממצרים ואחד ליתן כהונה לבניך ואתם מורדים בי. רב ור' תנחומא ור' יהודה וריש לקיש ור' אבון ור' חייא בשם רבי יהונתן מצינו שטימא טהור עצמו מפני כבודן של צדיקים. ובמצרים היכן נגלה עליו רבי ברכיה בשם רבי חלבו מתוך פלטרין של פרעה. במדין היכן נגלה עליו ר' הונא בשם רבי

ממ"ק ובמ"ק עד שמות ג: עה איוב לח: עו שם כב: עז מדרש: עח בראשית כה: עט רות ד: פ מדרש תנחומא: פא במדבר ג: פב איוב ט: פג ישעיה ס: פד שם כד: פה שם כו: פו תהלים סה: פז במדבר ד: פח שם טז: פט שמואל א טו: צ שמות לב: צא תהלים יט: צב פסיקתא רבתי: צג משלי כז: צד ש"א א: צה תהלים צט: צו יומא ע: צח אגדת שמואל: צט שמואל ב ז: ק יומא פז: קא ספרי: קב ישעיה נה: קג יחזקאל יח: קד במדבר ו: קה דברים י: קו תהלים סה: קז איכה ג: קח תהלים קמה: קט שם י: קי איכה ג: א דניאל ט: ב ירמיה ד: ג שם ב: ד שם ג: ה תהלים ז: ו יחזקאל יח: ז ספרי: ח דברים לג: ט תהלים צ: י שמואל א ט: יא דה"ב ח: יב מ"א יב: יג שם יג: יד מ"ב ה: טו שם ד: טז מ"א ח: יז מגילה כט: יח ישעיה מג: יט ירמיה מט: כ ישעיה סג: כא דברים ל: כב תהלים נא: כג אגדת שמואל:

זית רענן (י) ח' שנים לעיבורה, פי' דכל אחד תשעה חדשים הוי תשעים חדשים ועוד שש חדשים לימי טומאה של יולדת, עיין פ"ח דסנהדרין: ואח"כ פקדה, פי' בלידה: שמואל שקול כנגד משה ואהרן, ושמואל נחשב בפני עצמו ואח"כ משה ואהרן: (יא) לתנייה, פי' לא ירד לשנות בבי"ה: דמפתחא יהיב, המפתח של ב"ה שהוא ר"ל: א"ל ואלו לא הוי וכו', פי' אלמלא לא היה ר"ל בבי"ה לא היית יכול לשנות: טפח, הכה כף אל כף שיגא: אשר הלכו אלהים וכו', כן אנכי יוצא לקראתך:

צרה לישראל כאלו צרה לפניו [יח]יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, וכל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו [יט]ויקרא שמו ה' נסי. אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגינו עשאו, שמחה לישראל שמחה לפניו שנאמר [כ]כי שמחתי בישועתך:

פג אין קדוש כה' כי אין בלתך. [כא]א"ר יהודה בר מנסיא אל תקרי בלתך אלא בלותך, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מעשיו מבלין אותו אבל הקב"ה מבלה את מעשיו. ואין צור כאלהינו א"ר יהודה בן מנסיא אין צייר כאלהינו, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה בתוך צורה ומטיל לתוכה רוח ונשמה קרבים ובני מעים. [כב]מדת בשר ודם אינו יכול לצור צורה במים אבל מי שאמר והיה העולם צר צורה במים שנאמר [כג]ישרצו המים. מדת בשר ודם אינו יכול לצור צורה בעפר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה בעפר שנאמר [כד]אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ. מדת ב"ו כשהוא צר צורה מתחיל בראש או באחד מאיבריה ואח"כ גומרה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא צר צורה כלה כאחד, שנאמר [כה]כי יוצר הכל הוא. מדת ב"ו הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא והוא אומר לו יבא אביך ויעמוד לפני או הבא לי איקונין שלו ואני עושה לך צורתו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא נותן לאדם בן מטפה של מים ודומה לצורתו של אביו. מדת ב"ו כשהוא בונה בונה את התחתון ואח"כ בונה את העליון אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן בונה את העליון ואח"כ בונה את התחתון, שנאמר [כו]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. מדת ב"ו כשהוא מקרה מקרה בעצים ובאבנים ובעפר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא קירה את עולמו במים שנאמר [כז]המקרה במים עליותיו. מדת ב"ו צר צורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת אבל הקב"ה צר את האדם ועומד ומדבר ומשבח לשמו. ב"ו צר צורה כמה סמנים הוא נותן אבל הקב"ה צר את האדם מטפה סרוחה אחת, בא וראה הטוום הזה שס"ה מיני צבעים יש בו. ב"ו צר צורה אבל צורתו אינה עושה צורה אבל הקב"ה צר צורה וצורתו עושה צורה וצר את האשה והיא יולדת: [כח]אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם. ר' יהושע אומר הפה שאמר [כט]וגם את ישראל לא אשלח הוא הפה שאמר *אנכי אשלה אתכם. הפה שאמר [ל]מי ה' אשר אשמע בקולו הוא הפה שאמר *ה' הצדיק. ר' יהושע בש"ר לוי דבריכם סותרים זה את זה כד"א [לא]ויעתק משם ההרה:

פד כי אל דעות ה'. [לב]א"ר אמי גדולה דעה שנתנה בין שתי שמות שנאמר כי אל דעות ה'. א"ר גדול מקדש שנתן בין שתי שמות שנאמר [לג]פעלת ה' מקדש ה'. מתקיף לה רב אדא קרטיגנאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי שמות שנאמר [לד]אל נקמות ה', א"ל אין למילתיה מיהת גדולה היא. והיינו דאמר עולא אל נקמות ה' אל נקמות הופיע שתי נקמות הללו למה אחת לטובה ואחת לרעה. לטובה דכתיב [לה]הופיע מהר פארן, לרעה דכתיב אל נקמות הופיע. וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו שזה נתן בין שתי שמות וזה נתן בין שתי שמות. ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר שנאמר [לו]ובדעת חדרים ימלאו. וא"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר [לז]כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו. וא"ר אלעזר כל הנותן פתו למי שאין בו דעת יסורין באין עליו שנאמר [לח]לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו, ואין מזור אלא יסורין שנאמר [לט]וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו. וא"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעת לסוף גולה שנאמר [מ]לכן גלה עמי מבלי דעת:

שבעים בלחם נשכרו. [מא]זו לאה שהיתה שבעה בבנים נשתכרה, ורעבים חדלו זו רחל שהיתה רעבה בבנים. עד עקרה ילדה שבעה זו לאה. ורבת בנים אומללה זו רחל שהיתה ראויה להעמיד ממנה רובן של בנים אומללה, ומי עשה כן ה' ממית ומחיה. ד"א פנינה שהיתה שבעה בבנים נשתכרה, ורעבים חדלו חנה שהיתה רעבה בבנים חדלה: ה' ממית ומחיה. [מב]שנו רבותינו עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא שנאמר [מג]ותכס עליהם הארץ בעולם הזה ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא. ר' אליעזר אומר עליהם הכתוב אומר ה' ממית ומחיה. ריב"ל בש"ר אומר כך היתה עדתו של קרח משוקעת ויורדת עד שעמדה חנה והתפללה עליהם שנאמר ה' ממית ומחיה:

פה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. [מד]באף שהוא מביא על זה הוא מרומם את זה, תדע לך כשבקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד הפיל את המדינים בידם, מה כתיב [מה]וישבו בני ישראל את נשי מדין, ואחר כך [מו]ומקנה רב היה לבני ראובן, וכן הוא אומר [מז]כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, לא ממה שאדם עמל ויוצא לסחורה והולך ממזרח למערב וחוזר על המדברות ועל ההרים נעשה עשיר [מח]כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. א"ר אבין כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא רוממות, לומר שאין אדם מתרומם מן הדברים הללו, ומה הקב"ה עושה נוטל מזה ונותן לזה. למה נקרא שמם נכסים שהם נכסין מזה ונגלין לזה. שאלה מטרונה וכו' עד כך השיבה הקב"ה עושה סולמות מוריד לזה ומעלה לזה:

פו מקים מעפר דל זה יוסף. מאשפות ירים אביון [מט]וישלח פרעה ויקרא אל יוסף. להושיב עם נדיבים [נ]ויוסף הוא השליט. דבר אחר מקים מעפר דל זה דניאל. מאשפות ירים אביון [נא]והוסק דניאל מן גובא, להושיב עם נדיבים ואכריזו עלוהי דליהוי שליט תלתא במלכותא. [נב]שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו רואה אדם עומד יפה ועשיר הוא מעמידו ומסייעו וכשהוא רואה לאדם שהוא נופל שוב הוא מפילו, אבל הקב"ה אינו כן אם הוא רואה אדם שמתגאה הוא מפילו שנאמר [נג]כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם, ואומר [נד]גאות אדם תשפילנו, ואם רואה אדם שנפל עד שאול תחתית הוא מעמידו שנאמר [נה]מקים מעפר דל, וכן הוא אומר [נו]כי שחה לעפר נפשנו, מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו, ואומר [נז]אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני: כי לה' מצוקי ארץ. [נח]אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן ראה הקב"ה שהצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור שנאמר כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו בשביל צדיק אחד מתקיים העולם שנאמר [נט]וצדיק יסוד עולם. רבי חייא בר אבא דידיה אמר מהכא רגלי חסידיו ישמור. חסידיו תרי משמע. אמר ר' יוחנן חסידו כתיב. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. דבי ר' שילא אמרי כיון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. רגלי חסידיו ישמור [סא]זה אברהם כשרדף אחרי המלכים, ורשעים בחשך ידמו אלו המלכים שהרג בחשך שנאמר [סב]ויחלק עליהם לילה (כתוב ברמז תשל"ב). דבר אחר רגלי חסידיו ישמור זה יעקב שנאמר לו [סג]הנה אנכי עמך ושמרתיך. ורשעים בחשך ידמו זה עשו ואלופיו שרדפו אחר יעקב בעשר שעות והשקיע הקב"ה היום והיה עשו עומד בחושך. [סד]דבר אחר רגלי חסידיו ישמור זה יוסף, ורשעים בחשך ידמו זו אשתו של פוטיפר. כי לא בכח יגבר איש דתנינן איזהו גבור הכובש את יצרו: ה' יחתו מריביו. [סה]מריבו כתיב, אמר רבי אבא בר כהנא אם חד הוא יפול ואם תרין אינון יפלון. [סו]עליו בשמים ירעם עלו כתיב, אמר רבי אבא בר כהנא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם: ה' ידין אפסי ארץ. אמר רבי אבא בר כהנא אלין עובדי אלילים [סז]דסובריהון פסיק מן ברייהון. עליו בשמים ירעם וכה"א *ירעם מן שמים ה':

וירם קרן. אותם עשר קרנות שנגדען צדיקו של עולם שנאמר [סח]וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק אימתי הקב"ה מחזירן כשירומם קרנו של משיח שנאמר וירם קרן משיחו: גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן. [סט]מה נאמר שם [ע]ותהי חטאת הנערים גדולה מאד לפי שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר חלבים, שנאמר [עא]והקטיר הכהן את החלב ואחר כך [עב]והיה החזה לאהרן ולבניו. נטמאו אימורים או אבדו יכול לא יהיו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק, ת"ל והיה. תני רבי שמעון בן יוחאי אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחין את הקומץ לזבובים, ומפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחים את החלבים שטוחים בחמה. מה ישראל אומר לו יבא ויזרוק את הדם ויקטיר את החלבים ואחר כך יקח הבשר, ומה הכהן אומר להם הדם איני זורק והחלבים איני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן ואם לא לקחתי בחזקה, ומה נאמר בסוף הענין ובני עלי בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם, לא ידעו את ה' אמרו אין מלכות בשמים:

פז ואם לא לקחתי בחזקה. [עג]אמר רבי חנינא המגביה ידו על חברו

ממ"ק ובמ"ק יח תהלים צא: יט שמות יז: כ שמואל א ב: כא מגילה יד: כב מכילתא: כג בראשית א: כד תהלים קלט: כה ירמיה י: כו בראשית א: כז תהלים קד: כח ש"א ב: כט שמות ה: *שם ח: ל שם ה: *שם ט: לא בראשית יב: לב ברכות לג, סנהדרין צב: לג שמות טו: לד תהלים צד: לה דברים לג: לו משלי כד: לז ישעיה כז: לח עובדיה א: לט הושע ה: מ ישעיה ה: מא ב"ר פרשה מב: מב סנהדרין קט: מג במדבר טז: מד תנחומא: מה במדבר לא: מו שם לב: מז תהלים עה: מח שם: מט בראשית מא: נ שם מב: נא דניאל ו: נב ילמדנו: נג ישעיה ב: נד משלי כט: נה תהלים עד: נו שם קד: נז שם: נח יומא לח: נט משלי י: סא מדרש: סב בראשית יד: סג שם כח: סד אגדת שמואל: סה שם: סו שמואל א ב: סז דסוברהון כו' פי' הון בקוסס על כ': *ש"ב כב: סח תהלים עה: סט תורת כהנים פ' צו: ע ש"א ב: עא ויקרא ז: עב שם: עג סנהדרין נח:

חובה ולא דנתני לכף זכות, מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי. ויין ושכר לא שתיתי. א"ר אלעזר מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו צריך להודיעו: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל. מכאן לשכור המתפלל כאלו עובד ע"א, דכתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם [עט]יצאו אנשים בני בליעל מקרבך מה להלן ע"א אף כאן ע"א:

ויען עלי ויאמר לכי לשלום. אר"א מכאן להושד דבר בחברו ואין בו צריך לפייסו, ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו. אשה קשת רוח אנכי [פ]כי צרתי מתקשה בי: רבי חגי בש"ר יצחק מאותם שקשים לקבל מתנותיהם אני כגון שרה וחברותיה. יין ושכר לא חדש ולא ישן: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל (ח) אל תרפיסני קדמה. ויען עלי ויאמר לכי לשלום שלמא מן דידי שלמא מן ברייך. ואלהי ישראל יתן את שלתך כתיב, א"ל הבן הזה שאת עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול בתורה. ותלך האשה לדרכה מהו לדרכה שפרסה נדה. ופניה לא היו לה עוד מלמד שהיו פניה דומית לקוף ונתרפא: ויהי לתקופת הימים ותהר חנה ותלד בן. [פא]אמר מר זוטרא אפילו למאן דאמר יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעים יולדת לשבעה יולדת למקוטעים שנאמר ויהי לתקופת הימים מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים: בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה מנלן א"ר אלעזר אתיא זכירה זכירה פקידה פקידה, כתיב בה ברחל [פב]ויזכור אלהים את רחל וכתיב בה בחנה ויזכרה אלהים. ואתיא זכירה זכירה מראש השנה דכתיב [פג]שבתון זכרון תרועה, ואתיא פקידה פקידה מחנה. כתיב בחנה כי פקד ה' את חנה וכתיב בה בשרה [פד]וה' פקד את שרה:

[פה]פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני זקן אחד אמר לו רבי מפני מה בעלי בתים שבישראל נעצרים על הבנים מהיות להם, אמרתי לו בני מפני שהקב"ה אוהבן אהבה גמורה ושמח בהם ומצרפן כדי שירבו רחמים לפניו. צא ולמד מאברהם ושרה שהיו עקרים מיצחק חמשה ושבעים שנה והרבו רחמים עד שבא יצחק ושמחו בו. צא ולמד מרבקה שהיתה עקרה עשרים שנה והרבתה רחמים עד שבא יעקב ושמחו בו. צא ולמד מרחל שהיתה עקרה ארבע עשרה שנים משני ילדיה והרבתה רחמים עד שבאו שניהם ושמחה בהם. צא ולמד מחנה שהיתה עקרה תשע עשרה שנה וששה חדשים עד שבא שמואל ושמחה בו: אך יקם ה' את דברו. [פו]ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בכל העולם כולו ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל וכיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה ורואים את מעשיו אמרו כמדומין אנו שזה הוא:

עט ותביאהו בית ה' שילה. [פז]שנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים. קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מחנה ישראל. באו לגלגל הותרו הבמות. קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מקום. באו לשילה נאסרו הבמות ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיא היתה מנוחה, קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה. באו לירושלים נאסרו הבמות ולא היה להם עוד היתר והיא היתה נחלה. [פט]באו לשילה נאסרו הבמות ולא היה שם תקרה. מנא הני מילי א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כתוב אחד אומר ותביאהו בית ה' שילה אלמא בית הוא. וכתוב אחד אומר [צ]ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם אלמא אהל הוא הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה:

פ וישתחו שם לה'. [צא]הגליות אינם מתכנסות אלא בזכות ההשתחואה שנאמר [צב]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', לא חזר אברהם אבינו מהר המוריה אלא בזכות ההשתחואה שנאמר [צג]ונשתחוה ונשובה אליכם. ישראל לא נגאלו אלא בזכות ההשתחואה שנאמר [צד]והשתחויתם מרחוק. חנה לא נפקדה אלא בזכות ההשתחואה שנאמר וישתחו שם לה'. בית המקדש לא נבנה אלא בזכות ההשתחואה שנאמר [צה]רוממו ה' אלהינו והשתחוו. המתים אינם חיים אלא בזכות ההשתחואה שנאמר [צו]בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו: אני האשה הנצבת עמכה בזה. [צז]א"ר יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפלה. אל הנער הזה התפללתי. [צח]א"ר אלעזר מכאן ששמואל היה מורה הלכה בפני רבו שנאמר [צט]וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו את הנער אל עלי, אלא אייתו תורא לקורבנא א"ל עלי קרו כהן דליתי ולשחוט. חזינהו שמואל דהווה מהדרי בתר כהנא למשחט א"ל מה לכו למהדר בתר כהנא שחיטה כשרה בזר, אתיוה לקמיה דעלי א"ל מנא לך הא, א"ל מי כתיב [ק]ושחט הכהן ושחט את בן הבקר כתיב והדר והקריבו בני אהרן הכהנים מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן על השחיטה שכשרה בזר. אמר ליה מימר שפיר קאמרת אלא מי שהוא מורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, אתיא חנה וקא צוותת קמיה אני האשה הנצבת עמכה בזה, אמר לה שבוק לי דאענישיה ובעינא רחמי ויהבי לך ברא טבא מניה. א"ל אל הנער הזה התפללתי. וגם אנכי השאלתיו לה' [קב]באותה שעה נתנבאה בה רוח הקדש כל הימים ששמואל קיים שאול קיים: (ט) רבי שמואל בר רבי יצחק אמר בת ק"ל שנים היתה ונפקדה כשם שנפקדה יוכבד:

ב ותתפלל חנה. [קג]מכאן אנו למדין שנשים חייבות בתפלה שכן חנה היתה מתפללת י"ח ברכות. רמה קרני בה' מגן אברהם. ה' ממית ומחיה מחיה המתים. אין קדוש כה' האל הקדוש. כי אל דעות ה' אתה חונן. ונכשלים (בעונם) אזרו חיל הרוצה בתשובה. מוריד שאול ויעל המרבה לסלוח. שמחתי בישועתך גואל ישראל. מקימי מעפר דל רופא חולים. שבעים בלחם מברך השנים. רגלי חסידיו ישמור מקבץ נדחי עמו ישראל. ה' ידין אפסי ארץ אוהב צדקה ומשפט. ורשעים בחשך ידמו מכניע זדים. ויתן עוז למלכו בונה ירושלים. וירם קרן משיחו את צמח דוד. ואין צור כאלהינו שומע תפלה. אל תרבו תדברו גבוהה שאותך לבדך ביראה [נעבוד]. יצא עתק מפיכם הטוב שמך ולך נאה להודות. ויתן עוז למלכו עושה השלום. הרי שמונה עשרה ברכות שהתפללה:

עלץ לבי בה'. [קד]ע' שבעים ל' שלשים צ' תשעים הרי ק"צ. אמרה לאברהם נתת בן למאה שנה ולשרה לתשעים שנה לכך עלץ לבי. א"ר ירמיה בן אלעזר גדול כחן של צדיקים שאין כל העולם ומלואו מקלסין להקב"ה אלא בחצי שם שנאמר [קה]כל הנשמה תהלל יה הללויה, אבל הצדיקים מקלסים להקב"ה בשם שלם שנאמר [קו]רננו צדיקים בה', עלץ לבי בה':

פא רמה קרני בה'. [קז]עשר קרנות הם, קרנו של אברהם [קח]כרם היה לידידי בקרן בן שמן, קרן של יצחק [קט]אחר נאחז בסבך בקרניו. קרנו של משה [*]כי קרן עור פניו. קרנה של תורה [קי]קרנים מידו לו. קרנו של יוסף [א]וקרני ראם קרניו. קרנה של כהונה [ב]פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. קרנה של לויה [ג]כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדבר האלהים להרים קרן. וקרנה של נבואה רמה קרני באלהי. וקרנו של בית המקדש [ד]ותרם כראים קרני. וקרנו של משיח וירם קרן משיחו. [ו]וכלם היו נתונות בראשן של ישראל וכיון שחטאו ניטלו מהם ונתנו לעובדי אלילים, דכתיב [ז]ועל קרניא עשר די ברישיה, הה"ד [ח]גדע בחרי אף כל קרן ישראל, למחר כשעושין ישראל תשובה קרנו של חי העולמים גודע את כלן הה"ד [ט]וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, אותם עשר קרנות שגדען צדיקו של עולם. ואימתי הקב"ה מחזירן לבשיתן עוז למלכו כשירומם קרנו של משיח שנאמר וירם קרן משיחו: רמה קרני. [יא]ולא רמה פכי דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותם:

פב רחב פי על אויבי [יב]א"ר אבדימי זה אחד מן המקראות שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה, וכן הוא אומר [יג]לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו, [יד]ושם דרך אראנו בישע אלהים. [טו]גילי מאד בת ציון הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא. אמר רבי כתיב [*]ויושע ה'. א"ר ברכיה הכהן צדיק ומושיע אין כתיב כאן אלא צדיק ונושע, וכה"א [טז]אמרו לבת ציון הנה ישעך בא הנה מושיעך אין כתיב כאן אלא ישעך. א"ר אמי משה מקלס את ישראל אשריך ישראל מי כמוך [יז]עם נושע בה'.

ממ"ק ובמ"ק עט דברים יג: פ אגדת שמואל: פא ראש השנה יא: פב בראשית ל: פג ויקרא כג: פה בראשית כא: פו סגל דבי אליהו: פז אגדת שמואל: פח זבחים קיב: פט שם קיח: צ תהלים עח: צא בראשית רבה פרשה נו: צב ישעיה כז: צג בראשית כב: צד שמות ד: צה תהלים צט: צו שם לה: צז ברכות לא: צח שם לא: ק שמואל א א: קא ויקרא א: קב אגדת שמואל: קג מדרש ילמדנו: קד אגדת שמואל: קה תהלים קנ: קו שם לג: קז מדרש: קח ישעיה ה: קט בראשית כב: [*]שמות לד: קי חבקוק ג: א דברים לג: ב תהלים קיב: ג דברי הימים א כה: ד תהלים צב, ג"א ומקרני רמים עניתני (שם כ"ב): ו איכה רבתי: ז דניאל ז: ח איכה ב: ט תהלים עה: יא מגילה ד: יב מכילתא ותנחומא סוף פרשת אחרי: יג תהלים פ: יד שם נ: טו זכריה ט: טז ישעיה ס: [*]שמות טו, כביכול ויושע: יז דברים לג:

זית רענן (ח) אל תרפיסני קדמה, פי' אל תויחני לפני פניה שהיא מתגרת בי: לשלול בתורה, שילמוד הרבה: (ט) רבי שמואל כו' בת ק"ל שנים, זה ענין בפני עצמו, ע"ש במדרש:

ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי. [ל]אמר לה, שרה שהיתה עקרה כך היתה יושבת ובוכה אלא רבקה שהיתה עקרה כך היתה עושה, ולמה ירע לבבך אלא רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה. הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו בניה של פנינה. ד"א אלו עשרה דורות (ד) [לא]אלה תולדות פרץ וגו'. הלא אני טוב לך אין כתיב כאן אלא אנכי אמר לה בריך יהא בחלקך כמד"א [לב]אנכי ה' אלהיך: [לג]כתיב [לד]היתה לי דמעתי לחם יומם מכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו מבקש לאכול, וכן אלקנה אומר חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי מכאן שהבכיה מאכילה:
ותקם חנה אחרי אכלה בשילה, [לה]דרש ר' יהודה איש כפר גבורייא מנין שאין פוסקין יינות לאשה שנאמר ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה שתה ולא שתת. אלא מעתה אכלה ולא אכל* הכי נמי. אנן מדשני קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגוה קא עסיק מ"ט שני ש"מ שתה ולא שתת. תאנא כוס אחד יפה לאשה. שנים נוול הוא לה. שלשה תובעת בפה. ארבעה אפי' חמר תובעה אינה מקפדת. אמר רבא לא אמרן אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה. והא חנה דבעלה עמה, אכסנאי שאני דאמר רב יהודה מנין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנאמר וישכימו בבקר וישתחוו לפני ה' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו, השתא אין מעיקרא לא:

עח ועלי הכהן ישב. [לו]אמר רבי אמי אף למלכי בית דוד אין ישיבה בעזרה ולמי היתה ישיבה לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן ישב על הכסא. אם כן מהו [לז]ויבא המלך דוד וישב לפני ה' שישב עצמו בתפלה. ועלי הכהן יושב מלמד שבאותו יום מינוהו כהן גדול: והיא מרת נפש. [לח]שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. מנא ה"מ אמר ר' אלעזר דאמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל, וממאי דילמא שאני חנה דהוה לבה מרירא טובא. אלא אמר רבי יוסי בר חנינא מהכא [לט]ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא. אלא אריב"ל מהכא [מ]השתחוו לה' בהדרת קדש א"ת בהדרת קדש אלא בחרדת קדש. ממאי דלמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי, אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא [מא]עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה מאי וגילו ברעדה א"ר אדא בר אהבה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה:

וחנה היא מדברת על לבה. [מב]למה נשתתפו (ה) הנשים עם הקטנים והעבדים לענין המצות, לפי שאין להם אלא לב אחר, שנאמר וחנה היא מדברת על לבה. [מג]ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה. [מד]ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה. וכן הקטן [מה]אולת קשורה בלב נער, וכן העבד לבו אל אדונו בלבד. [מו]הרשעים הם ברשות לבם [מז]אמר נבל בלבו, [מח]ויאמר עשו בלבו, [נ]ויאמר ירבעם בלבו, [נא]ויאמר המן בלבו. אבל הצדיקים לבם ברשותם שנאמר וחנה היא מדברת על לבה, [נב]ויאמר דוד אל לבו, [נג]וישם דניאל אל לבו, דומים לבוראם [נד]ויאמר ה' אל לבו: אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא וחנה היא מדברת (ו) על לבה על עסקי לבה אמרה לפני הקב"ה רבונו של עולם כלום בראת דבר אחד לבטלה, בראת עינים לראות, אזנים לשמוע, פה לדבר, חוטם להריח, ידים לעשות מלאכה, דדים הללו שבראת על לבי לא להניק בהם, תן לי בן להניק בהם. אמר רבי אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה': ותדר נדר ותאמר. א"ר יצחק הבבלי מאן דנדר [בעת צרה] מצוה דכתיב [נה]וידר יעקב נדר לאמר, לאמר לדורות שיהיו נודרים בשעת צרתן, וכה"א [נו]אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי. אמר רב ארבעה הם שנדרו, שנים נדרו ונשתכרו וכו' (כתוב ברמז ס"ח). ותדר נדר [נט]כל מעשיה בכפלים. כעסה בכפלים וכעסתה צרתה גם כעס. מנתה בכפלים מנה אחת אפים. בכייתה בכפלים ובכה תבכה. ראייתה בכפלים אם ראה תראה. נדרה בכפלים ותדר נדר:
ה' צבאות אם ראה תראה. [ס]אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקרא להקב"ה צבאות עד שבאת חנה ואמרה לפניו רבש"ע מכל היילות שבראת בעולמך קשה לפניך שתתן לי בן אחד. משל למה"ד למלך ב"ו שעשה משתה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס לפני המלך אמר מכל סעודה שעשית קשה לך ליתן לי פרוסה אחת: [סא]אמר רבי יהודה ברבי סימון אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע יש צבא למעלה יש צבא למטה, הצבא של מעלה לא אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעוה"ב, והצבא של מטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ואינם חיים, ואיני יודעת מאי זו צבא אני אם מצבא של מעלה אני לא אהא לא אוכלת ולא שותה ולא מולידה ולא מתה אלא חיה לעולם, ואם מצבא של מטה אנכי אהא מולידה ואוכלת ושותה. דבר אחר חנה היתה עולה לרגל וראתה כל ישראל, אמרה לפניו רבש"ע כל הצבאות הללו יש לך ואין לי אחד בהם. אריב"ל א"ל הקב"ה חנה את הרבית בחיילותי אף אני ארבה חיילותיך דכתיב [סב]כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדבר אלהים להרים קרן, וכתיב [סג]ויתן האלהים להימן ארבעה עשר בנים ושלש בנות:

אם ראה תראה בעני אמתך וגו'. [סד]אמר ר' אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ומשקה לי מי סוטה ח"ו שאתה עושה תורתך פלסתר שנאמר [סה]ונקתה ונזרעה זרע. הניחא לר' שמעון דאמר שאם היתה עקרה נפקדת אלא לרבי דאמר אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים אחד יולדת שנים מאי אם ראה תראה דברה תורה כלשון בני אדם. [סו]ד"א אם ראה בצערי תראה בעיבורי תראה בלידתי: אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתת לאמתך. [סז]א"ר יוסי בר חנינא שלש אמתות הללו למה, אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה דבקי מיתה בראת באשה, ואמרי לה שלשה בדקי מיתה בראת באשה, ואלו הם חלה נדה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן:
ונתת לאמתך זרע אנשים. מאי זרע אנשים אמר רב גבר בגוברין, ושמואל אמר זרע שמשח שני אנשים מאן אינון שאול ודוד. ר' יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים ומאן אינון משה ואהרן שנאמר [סח]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. ורבנן אמרין זרע שהוא מובלע בין אנשים לא ארוך ולא גוץ לא אלם ולא הגר לא אוכם ולא *גיחור לא חכים ולא טפש. [סט]ד"א אנשים חכמים כד"א [ע]אנשים חכמים ונבונים, אנשים נביאים [עא]וישארו שני אנשים במחנה. אנשים גדולים [עב]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים. אמרו לחנה (ז) למה את שואלת אנשים חכמים ונבונים גדולים וצדיקים אמרה להם שהם לשמו של הקב"ה: ונתתיו לה' כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו. תמן תנינן נזיר היה שמואל כדברי ר' נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו, נאמר בשמשון מורה ונאמר בשמואל מורה. א"ל ר' יוסי והלא אין מורה אלא של בשר ודם דמתרגמינן ומרוות אינשא לא תהא עלוהי. אמר לו רבי נהוראי והלא כבר נאמר [עג]איך אלך ושמע שאול והרגני כבר היה עליו מורא של בשר ודם. א"ר לוי [עד]לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין (שערא) [סירא] לא מפחדא אלא מפרזלא אף הדין שערא לא פחדא אלא מפרזלא: והיה כי הרבתה להתפלל [עה]א"ר חייא בשם ר' יוחנן ור' שמעון בן חלפתא בשם ר' מאיר מכאן שכל המרבה בתפלה נענה. מיחלפא שיטתיה דר' לוי דכתיב [עו]בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור. ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי חנה על ידי שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם עד עולמו של לוים, דכתיב [עז]ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. והא אינון חמשין ותרתין א"ר יוסי בר אבין שתים שגמלתו: [עח]אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה. וחנה היא מדברת על לבה מכאן שהתפלה צריכה כוונה. רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שצריך שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שאסור להגביה קולו בתפלתו. ויחשבה עלי לשכורה מכאן שאסור לשכור להתפלל. ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין, אמר רבי אלעזר מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון לו שצריך להוכיחו: ותען חנה ותאמר לא אדוני. אמר עולא ואיתימא ר' יוסי בר חנינא אמרה לו לא אתה ארון בדבר זה ולא רוח הקדש שורה עליך שדנתני לכף חובה

ממ"ק ובמ"ק ל פסיקתא רבתי: לא רות ד: לב שמות כ: לג מדרש שו"ט: לד תהלים מב: לה כתובות סה: *עי' תוס' וח"א מהרש"א: לו מדרש שו"ט: לז דה"א יז: לח ברכות לא: לט תהלים ה: מ שם כט: מא שם ב: מב ילמדנו: מג קהלת ז: מד שופטים יט: מו משלי כב: מז בראשית רבה פרשה לך: מח תהלים יד: מט שם: נ מלכים א יב: נא אסתר ו: נב שמואל א כז: נג דניאל א: נד בראשית ח: נה ב"א א: נו ב"ר פרשה ע: נז בראשית כח: נח תהלים סו: נט מדרש: ס ברכות לא: סא פסיקתא רבתי: סב דברי הימים א כה: סג שם: סד ברכות לב: סה במדבר ה: סו מדרש: סז ברכות לא: סח תהלים צט: גיחור לבן יותר מדאי: סט מדרש: ע דברים א: עא במדבר יא: עב שמואל א יז: עג שם טז: עד ישעיה ז: עה מדרש שמואל: עו משלי יד: עז במדבר ח: עח ברכות לא:

זית רענן (ד) אלה תולדות פרץ וגו', וקחשיב עשרה דורות עד דוד ושמואל היה טוב מהם שמשח לדוד למלך: (ה) הנשים עם הקטנים, פי' לענין מ"ע שהזמן גרמא: לב אחד, שאין יצר טוב שולט בהם כ"כ וא"כ מ"ע שאינו נוהג לעולם קרוב הוא שלא תעשה לפיכך פטרה הכתוב: (ו) על לבה, וה"ל למיכתב על לבבה: (ז) למה את שואלת וכו', פי' וה"ל למישאל עשירים ויפי תואר: אף הדין שערא, מתיירא שלא יגלחנו בתער. סירא, היינו קוצים והיינו שמיר ושית:

בנימן פעם ראשונה ושניה ושלישית עד שנפלו לפני ארון ברית ה' והיו מבקשים תשובה ונתרצה להם הקב"ה והחרימו שיהיו כל ישראל הולכים אחריהם למקטון ועד גדול שנאמר כי השבועה הגדולה היתה וכי שבועה נשבעו כל ישראל אלא להודיעך שהחרם היא השבועה ואנשי יבש גלעד לא היו עמהם בקהל ונתחייבו מיתה שנאמר אשר לא עלה אל ה' במצפה לאמר מות יומת:

כא וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעו משכב זכר. [טו]מנא ידעי הושיבון על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף, ונעבריניהו לפני ציץ אמר קרא [טז]לרצון להם ולא לפורענות. אי הכי במדין [יז]וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו מנא ידעי העבירון לפני ציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהגיע זמנה להבעל, אין פניה מוריקות בידוע שלא הגיע זמנה להבעל: **ארור** נותן בתו לבנימן. [יח]בט"ו באב הותרו שבט בנימן לבא בקהל, דכתיב ארור נותן בתו לבנימין, מקרא קראו ורחקו, מקרא קראו וקרבו, מקרא קראו ורחקו, אפרים ומנשה [יט]כראובן ושמעון יהיו לי, מקרא קראו וקרבו דכתיב [כ]גוי וקהל גוים יהיה ממך ועדין לא נולד בנימן: **רבה** בר בר חנה א"ר יוחנן בחמשה עשר באב הותרו שבט בנימן לבא בקהל דכתיב ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה. מאי דרוש ממנו ולא מבנינו: **ויאמרו** ירושת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל. [כא]א"ר יצחק בריה דרב אמי מלמד שהתנו עם שבט בנימן שלא תירש בת הבן עם האחין: [כב]כל שמות האמורין בגבעת בנימן ר' אליעזר אומר חול ר' יהושע אומר קדש. א"ל ר' אליעזר וכי מבטיח ואינו עושה. א"ל ר' יהושע מה שהבטיח עשה והם שלא בחנו אם לנצח אם שלא לנצח, באחרונה שבחנו הסכימו על ידן. כל שמות האמורים בנבות קדש במיכה חול, ר' אליעזר אומר בנבות קדש במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש, אל חול, יה קדש חוץ מזה שהוא אל והוא קדש, *כל ימי היות בית האלהים בשילה:

שמואל א

א ויהי איש אחד מן הרמתים. [א]שנו רבותינו ארבעים ושמונה נביאים וז' נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פיחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחד חוץ ממקרא מגלה. ותו ליכא והא כתיב ויהי איש אחד מן הרמתים וא"ר אבהו אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל, מיהוי הוו טובא כדתניא [הרבה] נביאים נתנבאו לישראל כיוצאי מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים. נבואה שנצרכה לדורות נכתבה. נבואה שלא נצרכה לדורות לא נכתבה. ר' שמואל בר נחמני אומר אדם הבא משתי רומות שצופות ורואות זו את זו. ר' חנן אמר אדם הבא מבני אדם שעומדים ברומו של עולם ומאן נינהו בני קרח שנאמר [ב]ובני קרח לא מתו. ותאנא משם רבינו אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם ועמדו עליו ואמרו שירה: מרכרין ומניחין דכתיב ויהי איש אחד מן הרמתים (כתוב ברמז י"ט):

עז ושמו אלקנה. [א]הרשעים קודמין לשמם [ב]נבל שמו [ג]שבע בן בכרי שמו. אבל הצדיקים שמם קודמים להם, ושמו אלקנה [ד]ושמו בועז [ג]ושמו מרדכי, דומין לבוראם [ד]ושמי ה'. מתיבין והא כתיב [ה]ולרבקה אח ושמו לבן. ר' יצחק אומר את של [ו]פרדיכוס. ר' ברכיה אומר מלובן ברשע. מיתיבין והא כתיב [ז]ובני שמואל הבכור יואל ואביה, רבנין אמרין מה זה רשע אף זה רשע. ר' יודא בר' סימון כשנשתנו למעשים טובים זכו לרוח הקדש [ח]דבר ה' אשר היה אל יואל וגו': בן ירוחם בן אליהו בן תחו. [ט]א"ר יוחנן לשון (א) גימטריקן הוא תחו הוא אסף א"ת ח"ס ו"פ: אפרתי ר' יהושע אמר [י]פלטיאני. ר' יהודה בר' פנחס אמר מוכתר בנימוס. ר' פנחס אמר עטרה נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם אמר לו בני אפרים ראש ישיבה ראש שבט מעולה ומשובח שבבני יהיו נקראים על שמך. בן תחו בן צוף אפרתי [יא]ודוד בן איש אפרתי, [יב]ירבעם בן נבט אפרתי, [יג]מחלון וכליון אפרתים:

ולו שתי נשים. [יד]ר' אמי בש"ר יצחק הכתוב פותח בשבחו וחותם בשבחו. ר' לוי בש"ר חמא בר חנינא הכתוב פותח בשבחו ומזכיר גנותו. א"ר יונה בש"ר חמא כיון שראתה חנה שלא ילדה אמרה אומר לו שיכניס צרתי בתוך ביתי ומתוך כך יראה הקב"ה ויפקוד אותי. אמר לה הקב"ה חנה הפקדת אצלי נפשות חייך אני משלם לך כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: **ויהי** לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים. [טו]א"ר לוי בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה. [טז]ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה [יז]וה' פקד את שרה. ודכותה אין לה מנחם והוה לה [יח]אנכי אנכי הוא מנחמכם, ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והוה לה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות. [יט]ציון היא דורש אין לה והוה לה [כ]ובא לציון גואל. [כא]רני עקרה לא ילדה והוה לה [כב]ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה: **ועלה** האיש ההוא. [כג]נתעלה בביתו נתעלה בחצרו נתעלה בעירו נתעלה בכל ישראל וכל עלויו לא היה אלא (ב) משל עצמו. להשתחות ולזבוח ר' אבא בר יוסף בש"ר יצחק התפלה גדולה מן הקרבנות דכתיב להשתחות ואחר כך לזבוח. ורבנין אמרי תפלה שקולה כנגד כל הקרבנות דכתיב להשתחות ולזבוח. אלקנה ואשתו בניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל ובאים ולנים ברחובה של עיר והיתה המדינה מרגשת והיו שואלין אותן להיכן תלכו ואומרים לבית ה' שבשילה שמשם תצא תורה ומצות ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד, מיד עיניהם משגרות דמעות אומרים להם נלך עמכם ואומרים להם הן עד לשנה הבאה חמשה בתים לשנה אחרת עשרה בתים עד שהיו כלם עולים ובדרך שהיה עולה שנה זו לא היה עולה שנה אחרת עד שהיו כלם עולים, אמר לו הקב"ה אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכתם במצות וזכו רבים על ידך, אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות. הא למדת שבשכר אלקנה שמואל:

ושם שני בני עלי חפני ופנחס. [כד]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה, סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא, מקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא. אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשים מתוך ששיהו את קניהם ולא הלכו אצל בעליהם מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבון. אמר רב פנחס לא חטא שנאמר [כה]ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן לה' בשילה אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו והכתיב [כו]יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה, אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לה' צבאות אלא ש"מ פנחס לא חטא ואלא הא כתיב ישכבון א"ר נחמן בר יצחק ישכבן כתיב. והא כתיב אל בני כי לא טובה השמועה א"ר נחמן א"ר יצחק בני כתיב. והא כתיב מעבירים עם ה' א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב. והא כתיב ובני עלי בני בליעל, מתוך שהיה לו לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא: **ויהי** היום. [כז]ר' יהושע בן לוי אומר (ג) זה יומו של עצרת:

ולחנה יתן מנה אחת אפים בכפלים. אפים בסבר פנים יפות כנגד פנינה וילדיה כנגד כל הבנים. דבר אחר היפה שבהם:

וכעסתה צרתה גם כעס. [כח]מכעסת וחוזרת ומכעסת, מה הוות א"ל זבנת לברך רבא סודר וכתונת וחלוק. א"ר נחמן בר אבא היתה פנינה משכמת ואומרת לחנה אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך כדי שילכו לבית הספר. ובשש שעות היתה אומרת לה חנה אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית הספר. ר' תנחום בר אבא אמר היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל אחד ואחד מבניו חלקו היתה פנינה מתכונת להכעים את חנה והיתה אומרת לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו, למה בעבור הרעימה (ד) על אלהים, אמר לה הקב"ה את מרעמת אותה עלי חייך אין רעמים שאין אחריהם מטר ומיד אני פוקדה שנאמר כי פקד ה' את חנה: [כט]אמר ר' לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו. שטן כי היכי דלא ליהוי איניש עדיף כאברהם. פנינה דכתיב וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, דרשה רב אחא בפפוניא קם שטן נשקיה לכרעיה:

ויאמר

ממ"ק ובמ"ק טו יבמות ס : טז שמות כח : יז במדבר לא : יח היכל רכתי : יט ברכות לס : כ כראובן ושמעון ב' שבטים וא"כ בנימין שהוא האחרון אינו במנין השבטים : כא ב"ב קטו : כב שבועות לס : כג שופטים יח : א מגילה יד : ב במדבר כו : א מדרש : ב ש"א כס : ג ש"ב כ : ד רות א : ג אסתר ד : ד שמות ו : ה ברכות כד : ו פרדיכוס, לבן מאד (ערוך) : ז דה"א ו : ח יואל א : ט מדרש שוח"ט : י פלטיאני לשון גדולה וחשיבות : יא שמואל א יז : יב מלכים א יא : יג רות א : יד מדרש : טו ברכות רבה פרשה לא : טז ברכות יא : יז שם כא : יח ישעיה נא : יט ירמיה ל : כ ישעיה נט : כא שם נד : כב שם מט : כג מדרש : כד שבת נס : כה שמואל א יד : כו מלאכי ב : כז מדרש : כח פסיקתא : כט ב"ב טז :

זית רענן (א) גימטריקון, לשון א"ת ב"ש: הכתוב פותח בשבחו, אפרתי לשון שבח ואח"כ הזכיר ג"כ שבחו שהיו לו שתי נשים שלפי שלא היו לחנה ילדים לקח לפנינה לפי כדאיתא לקמן. ור"ח ס"ל דזהו גנות שהיו כמנהג אנשי דור המבול אחת לתשמיש ואחת לבנים: (ב) משל עצמו, פי' לא בשביל כבוד עושרו ומשפחתו אלא בשבילו שהיה גדול במעשים: ורבנן אמרו וכו', פי' דס"ל ששניהן שקולין, ור' אבא ס"ל כיון דעיקר ההליכה היה לצורך קרבן הי"ל להקדים ולכתוב ולזבוח: שבשכר אלקנה שמואל, פי' שלא תימא שבזכות חנה נולד: (ג) זה יומו של עצרת, מדכתיב ויהי היום משמע שאינו אלא יום אחד דהיינו עצרת: (ד) על אלהים, שתתרעם חנה על אלהים:

בבשר החי, מנא ידע, אי תימא מיחש הוה רחש בה ואי תימא מרביה שמע ליה, ואי תימא [פב]סוד ה' ליראיו. דרש ר' אבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה [פג]אנגריא בת"ח דכתיב [פד]והמלך אסא השמיע את כל ישראל אין נקי מאי אין נקי א"ר אמי אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה: ויהי טוחן בבית האסורים. א"ר יוחנן אין טוחן אלא לשון עבירה שנאמר [פה]תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין מלמד שכל אחד הביא לו אשתו לבית האסורים כדי שתתעבר ממנו: ויתפלל שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים זכרני וחזקני, אמר רבי אחא אמר לפניו רבש"ע תהא זכור לי אותה ברכה שברכני אבא ויתן לך האלהים יתן לך *אלהותא אימתי לכשיצטרך לה. זכרני וחזקני אמר רב אמר שמשון לפני הקב"ה זכור לי שתים ועשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום: ואנקמה נקם אחת משתי עיני. [פו]אמר רבי אחא אמר לפניו רבש"ע תן שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחת תהא מתוקנת לי לע"ל. כתוב אחד אומר [פז]וישפוט את ישראל (יח) עשרים שנה וכתוב אחד אומר [פח]והוא שפט את ישראל (ארבעים) [עשרים] שנה, א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו [כ' שנה] אחר מותו:

עב יז ויהי איש מהר אפרים [פט]מפני מה לא מנו את מיכה עם אותם שאין להם חלק לעוה"ב מפני שפתו מצויה לעוברים ושבים. [צ]ועבר בים צרה אמר רבי יוחנן זה פסלו של מיכה. תניא רבי נתן אומר מגרב לשילה שלשה מילין והיה עשן של מערכה ועשן פסלו של מיכה מעורבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו פתו מצויה לעוברים ושבים, ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד ב"ו מחיתם. ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי [צא]ממשפחת יהודה אלמא מיהודה קאתי והוא לוי אלמא מלוי קאתי, דאבוה מלוי ואמיה מיהודה וקרי ליה משפחה דמשפחת אם קרויה משפחה. אי נמי מתוך שעשה מעשה מנשה דקאתי מיהודה קרי ליה ממשפחת יהודה דכתיב *ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ, וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב *ובני משה גרשום ואליעזר, אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה. דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי מכאן שתולים הקלקלה במקולקל. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא [צב]ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תואר מאד ואותו ילדה אחרי אבשלום והא כתיב [צג]ואדוניה בן חגית ואילו אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור, אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום דמרד תלאו הכתוב באבשלום, הכא נמי מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה. א"ר אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה נשא בת יתרו יצא ממנו יונתן. אהרן שנשא אלישבע בת עמינדב יצא ממנו פינחס. פינחס והלא מיתרו קאתי דכתיב [צד]ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל מאי לאו מבנות יתרו שפטם עגלים לע"ז, לא מיוסף שפטפט ביצרו. והלא שבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפטם אבי אמו עגלים לע"ז יהרוג נשיא שבט מישראל. אלא אי אמיה דאמיה מיוסף אבוה דאמיה מיתרו, אי אבוה דאמיה מיתרו אימא דאמיה מיוסף, דיקא נמי דכתיב מבנות פוטיאל תרתי שמע מינה:

עג יח ויסורו שם ויאמרו לו מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה. [צה]אמרו לו לאו ממשה קאתית דכתיב ביה [צו]אל תקרב הלום. לאו ממשה קאתית דכתיב ביה [צז]מזה בידך. לאו ממשה קאתית דכתיב ביה [צח]ואתה פה עמוד עמדי תעשה כהן לע"ז אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות. הוא סבר ע"ז ממש ולא היא אלא עבודה שהיא זרה לו. כדאמר ליה רב לרב כהנא פשוט נבלתא בשוקא ולא תימא כהנא אנא גברא רבא אנא וזילא בי מילתא. כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר מנהו על האוצרות דכתיב [צט]ושבואל בן גרשום בן מנשה נגיד על האוצרות. וכי שבואל שמו והלא יונתן שמו, א"ר יונתן מלמד ששב לאל בכל לבו:

יונתן בן גרשום בן מנשה. [ק]א"ר שמואל בר נחמני נו"ן תלויה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה. בעו קומי ר"ש בר נחמני כהן לע"ז והאריך ימים כל כך. א"ל ע"י שהיה עינו צרה בע"ז הוה בר נש אתא מקרבא גביה תור או אימר א"ל מה זו מועילה אינה רואה ואינה שומעת ואינה מדברת. א"ל איך נעביד והוא א"ל זיל עביד חד [קא]פינך דסולתא והב תמן עשר ביעין ואיתקין קומוי ואיזיל לך והוא אוכלה. התיבון לר' שמואל בר נחמני דאמרת שבואל ששב לאל והא כתיב עד יום גלות הארץ, א"ל כיון שמת דוד עמד שלמה והחליף כל [קב]סנקליטין של אביו והסירו וחזר לקלקולו הראשון הה"ד (ויהי כבא איש) [קג][ונביא אחד] זקן יושב בית אל. אמרין הוא היה שהחזיק עצמו לע"ז ואותו היום חזר בתשובה ושרתה עליו רוח הקודש הה"ד [קד]ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו:

עד והמה לקחו את אשר עשה מיכה. [קה]זהו שאמר הכתוב [קו]לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. א"ר יהודה בר אלעאי ע"ז עברה עם ישראל בים והים נקרע לפניהם הוי אומר לך ה' הצדקה. א"ר יודן כתיב [קז]ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם הוי לך ה' הצדקה. א"ר סימון המה לקחו את אשר עשה מיכה צולמנא ואת הכהן אשר היה לו כומרא ויבואו אל לכיש עברין ע"ז והיא מצלחא בידיהון הוי אומר לך ה' הצדקה. א"ר שמואל בר נחמני אתה מוצא ביום שירד המן לישראל בו ביום עבדו עבודה זרה ולא עוד אלא שנטלו ממנו והקריבו לעבודה זרה שנאמר [קח]ולחמי אשר נתתי לך וגו' [ויהי]. מהו ויהי אמר רבי יודן כד"א (יט) ויהי למחר. ואעפ"כ [קט]ומנך לא מנעת מפיהם הוי לך ה' הצדקה:

יט ותזנה עליו פילגשו. [קי]רבי אביתר אמר זבוב מצא לה. רבי יונתן אמר נימא מצא לה. אשכחיה ר' אביתר לאליהו ז"ל אמר ליה כאי קא עביד קודשא בריך הוא אמר ליה עסיק בפלגש בגבעה מאי קאמר אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר א"ל ומי איכא ספיקא קמי שמיא א"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים זבוב מצא ולא הקפיד נימא מצא והקפיד. א"ר יהודה אמר רב זבוב בקערה ונימא באותו מקום. זבוב מאיסותא ונימא סכנתא. איכא דאמרי אידי ואידי בקערה זבוב אונסא נימא פשיעותא. א"ר חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שכל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי שלש עבירות גלוי עריות ושפיכות דמים וחלול שבת:

עה סעד לבך פת לחם. [א]א"ר יצחק בתורה בנביאים וכתובים מצינו דלחמא מזוניתא דלבא. בתורה [ב]ואקחה פת לחם וגו'. בכתובים [ג]ולחם לבב אנוש יסעד. בנביאים סעד לבך פת לחם:

כ ויאסף כל איש ישראל אל העיר. [ד]תנן התם בירושלים נאמנין על הקדש ובשעת הרגל אף על התרומה. מה"מ אריב"ל דאמר קרא ויאסף כל ישראל אל העיר כאיש אחד חברים הכתוב עשאם כלם חברים:

עו ופינחס בן אלעזר היה כהן בימים ההם. [ה]ת"ר כיצד שואלים באורים ותומים השואל פניו כנגד הנשאל והנשאל פניו כלפי שכינה. השואל אומר [ו]הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר כה אמר ה' עלה והצלח. ר' יהודה אומר אינו צריך לומר לו כה אמר ה' אלא עלה והצלח. ואין שואלים לו בקול שנאמר [ז]ושאל לו, ולא מהרהר בלבו שנאמר [ח]לפני ה' אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה שנאמר [ט]וחנה היא מדברת על לבה ואין שואלים שני דברים כאחד ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד הראשון שנאמר [י]היסגירוני בעלי קעילה גו'. והא את הוא דאמרת אין מחזירין לו אלא הראשון, אלא דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר וחזר ושאל כסדר. ואם הוצרך דבר לשניהם מחזירין לו שניהם ואם הוצרך דבר אחד מחזירין לו אחד שנאמר [יא]וישאל דוד בה'. ואע"פ שגזרת נביא חוזרת גזרת אורים ותומים אינה חוזרת שנאמר [יב]במשפט האורים. למה נקרא שמם אורים. אורים שמאירים עינים בהלכה לכל דבריהם. תומים שמשלימים דבריהם, וא"ת בגבעת בנימן מפני מה לא השלימו את דבריהם, הם שלא בחנו אם לנצח אם שלא לנצח באחרונה שבחנו הסכימו והשלימו להם שנאמר ופינחס בן אלעזר היה כהן וגו'. כיצד עושות ר' יוחנן אומר בולטות. ר"ל אמר מצטרפות, הא לא כתיב צד"י, א"ר שמואל בר רב יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם. והא לא כתיב ט'. א"ר אחא בר יעקב שבטי ישורון כתיב שם. שנו רבותינו כהן גדול משמש בשמונה כלים ובאלו נשאלים לאורים ותומים ואינם נשאלים להדיוט אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך הצבור בו. מנא הני מילי א"ר אבהו דאמר קרא [יג]ולפני אלעזר הכהן יעמוד זה מלך, וכל ישראל אתו זה משוח מלחמה, וכל העדה זה סנהדרין:

[יד]תדע לך כח החרם בוא וראה מן השבטים שקנאו על הזנות של שבט בנימן, א"ל הקב"ה קנאתם על הזנות ולא קנאתם בפסל מיכה ועל שלא היה קנאתם על פסל מיכה לפיכך הרגו בהם בני בנימן

ממ"ק ובמ"ק פב תהלים כה : פג אנגריא עבודה : פד מ"א טו : פה איוב לא : *אלהותא כח וגבורה : פו ירושלמי דסוטה : פז שופטים יב : פח ש"א ד : פט סנהדרין קג :
צ זכריה י : צא ב"ב קט : *שופטים יח : ד"ה א כג : צב מ"א א : צג שם : צד שמות ו : צה ב"ב קי : צו שמות ג : צז שם ד : צח דברים ה : צט דברי
הימים א כו : ק ירושלמי דברכות פ"ט : קא פינך קערה : קב סנקליטין ממונים : קג מלכים א יג : קד שם : קה תנחומא : קו דניאל ט : קז שופטים א :
קח יחזקאל טז : קט נחמיה ט : קי גיטין ו : א ב"ר פ' מח : ב בראשית יח : ג תהלים קד : ד חגיגה כו : ה יומא עג : ו ש"א ל : ז במדבר כז : ח שם :
ט שמואל א א : י שם כג : יא שם ל : יב במדבר כז : יג שם : יד פרקי ר"א :

זית רענן (יח) עשרים שנה, שבת נ"ה, ע"ש בתוספות ד"ה מעבירם ובהד"א מהרש"א סוטה פ"א: (יט) ויהי למחר, פירוש אע"פ כן ירד המן למחרת כמ"ש רש"י ביחזקאל:

[כח]כודנא עקרה במאי פרעא לי. תאנא וכלם מתו בחייו והיינו דאמרי אינשי בחייך דילדה אתתך שתין שתין מאי הנאה אית לך דילדה [כט]אכפל ואוליד חד טב דמשתין זריז :

יג הנה נא את עקרה ולא ילדת. [ל]בר קפרא אומר גדול השלום שדבר הכתוב לשון בדוי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו דכתיב הנה נא את עקרה ולא ילדת אבל למנוח לא אמר כן אלא מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מכל מקום סממנין [לא]היא צריכה: [לב]ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא, מאי כל טמא, א"ר יצחק דבי רבי אמי דברים האסורים לנזיר . והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים אמר רב אחא בר חנינא הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב [לג]אם תשקור לי ולניני ולנכדי : איש האלהים בא אלי (כתוב ברמז מ') : וילך מנוח אחרי אשתו. [לד]אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה שנאמר וילך מנוח אחרי אשתו, אלא מעתה [לה]וילך אלקנה הרמתה על ביתו* הכי נמי והא כתיב [לו]ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים איש אחד שבא ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל, אלא אחר דבריה ואחר עצתה הכא נמי אחר דבריה ואחר עצתה, ולמאי דאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה אפילו פסוקי דבי רב לא קרא דכתיב [לז]ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש:

סט ויאמר מלאך ה' אל מנוח. [לח]אמר לו המלאך איני יודע בדמות מי אני עשוי בכל שעה הוא מחליפני. למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, פלאי פלאים הוא עושה בי פעמים שאני רוח שנאמר [לט]עושה מלאכיו רוחות, פעמים שאני אש שנאמר [מ]משרתיו אש לוהט . וכן אתה מוצא באברהם נדמו לו כאנשים [מא]וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים . ובסדום נראו מלאכים [מב]ויבאו שני המלאכים סדומה: ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור. [מג]בשלמא למאן דאמר בשילה לא נאסרו הבמות ניחא אלא למ"ד בשילה הוו אסורין מאי ויקח מנוח, הוראת שעה היתה: ויגדל הנער ויברכהו ה' [מד]במה ברכו, א"ר יהודה א"ר ברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף :

ותחל רוח ה' לפעמו. [מה]א"ר חמא בר חנינא חלתה ברכתו של יעקב דכתיב [מו]יהי דן נחש עלי דרך . לפעמו במחנה דן א"ר יצחק דבי רב אמי מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג כתיב הכא לפעמו וכתיב התם [מז]פעמון ורמון. בין צרעה ובין אשתאול, א"ר אשי צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנם זה בזה . א"ר יוחנן שמשון דן את ישראל כאביהם שבשמים שנאמר [מח]דן ידין עמו כאחד. ואמר ר' יוחנן שמשון על שמו של הקב"ה נקרא שנאמר [מט]שמש ומגן ה' אלהים. אלא מעתה לא ימחק, אלא מעין שמו של הקב"ה מה הקב"ה מגין על כל העולם אף שמשון הגין בכחו על כל ישראל. וא"ר יוחנן בלעם חגר ברגלו אחת שמשון בשתי רגליו. בלעם חגר ברגלו אחת דכתיב [נ]וילך שפי. שמשון בשתי רגליו דכתיב [נא]שפיפון עלי ארח :

יד וירד שמשון תמנתה וכתיב [נב]הנה חמיך עולה תמנתה. א"ר אלעזר שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה. יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה. ר' שמואל בר נחמני אמר שתי תמנאות הוו חדא בירידה וחדא בעליה. רב פפא אמר חדא תמנת הואי. דאתי מהאי גיסא עליה ודאתי מהאי גיסא ירידה:

וירד שמשון אל אביו ויאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני . שמשון מרד בעיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנאמר [נג]ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו. איני [נד]והא כתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים, כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל. רבי אומר שמשון תחלת קלקולו בעזה דכתיב [נה]וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה לפיכך לקה תחלה בעזה דכתיב ויורידו אותה עזתה. והא כתיב [נו]וירד שמשון תמנתה, תחלת קלקולו מיהא בעזה היתה: [נז]ויבואו עד כרמי תמנתה. א"ר שמואל בר רב יצחק מלמד שהיו אביו ואמו מראים לו כרמי תמנתה זרועים כלאים ואומרים לו בני כשם שכרמיהם זרועות כלאים כך בנותיהם זרועות כלאים. ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא, א"ר אלעזר (יז) בשבעה מקומות כתיב [נח]לא תתחתן בם. אמר ר' אבין לאסור שבעת עממין. וכה הוא אומר הכין. א"ר יצחק [נט]אם ללצים הוא יליץ. כתיב ותחל רוח ה' לפעמו תרין אמוראין חד אמר בשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו היו פסיעותיו כמצרעה ועד אשתא"ל. וח"א שערותיו מקישות כזוג והיה קולן [הולך] מצרעה ועד אשתאול :

ע ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. [ס]ר' פנחס בשם רבי איבו בתורה בנביאים בכתובים מצינו שאין זוגו של איש אלא מן הקב"ה. בתורה מנין דכתיב [סא]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר. בנביאים מנין דכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. בכתובים מנין דכתיב [סב]בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת. ויש שהוא הולך אצל זוגו ויש שזוגו הולך אצלו, יצחק בא אצלו זוגו שנאמר [סג]וישא יצחק את עיניו וירא והנה גמלים באים. יעקב הלך אצל זוגו [סד]ויצא יעקב וגו' : [סה]שבעת ימי המשתה אנו למדין [סו]מיעקב ומשמשון כשירד לארץ פלשתים ולקח לו אשה ועשה משתה ושמחה שבעת ימים שנאמר ויהי כראותם אותו וגו' מה היו עושים היו אוכלים ושותים עמו שנאמר ויאמר להם שמשון אחודה לכם חידה וגו'. החתן דומה למלך מה המלך הכל מקלסין אותו אף החתן כן כל שבעת ימי המשתה. מה מלך לובש בגדי כבוד אף החתן כן . מה מלך שמחה ומשתה לפניו כל הימים אף החתן כל שבעת ימי המשתה. מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף החתן כן. מה מלך פניו מאירות כאור החמה אף החתן כן שנאמר *והוא כחתן יוצא מחופתו: ויאמר להם מהאוכל יצא מאכל, [סז]א"ר שמואל בר נחמני בשעה שהתחיל רוח הקדש לקשקש בשמשון בשלשה מקומות התחיל, הה"ד ותחל רוח ה' לפעמו וגו'. מהאוכל יצא מאכל היה שמשון תמיה אריה אוכל כל החיות ועכשיו יצא ממנו מאכל, כך אהרן ובניו אוכלים כל הקרבנות יצא מהם קרבן [סח]זה קרבן אהרן ובניו :

טו [סט]וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים. מאי שנא שועלים, א"ר איבו בר נגדי א"ר חייא בר אבא א"ר שמעון יבא מי שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו משבועתם: [ע]ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת. א"ר יצחק דבי רבי אמי הוא אוה לדבר טומאה לכך נתלו חייו בדבר טמא :

טז ויקם בתוך הלילה ויאחז בדלתות. [עא]תניא א"ר שמעון החסיד בין כתפיו של שמשון ששים אמה היה שנאמר וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בתוך הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות (וישאם) [ויסעם] עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ההר אשר על פני חברון. ותאנא אין דלתות העיר פחותות מששים אמה: [עב]ויהי אחרי כן ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה, היה ר' מאיר אומר אלמלי לא נקרא שמה דלילה היתה ראויה שתקרא דלילה שדלדלה את כחו דלדלה את לבו דלדלה את מעשיו, דלדלה את כחו דכתיב ויסר כחו מעליו, דלדלה את לבו שנאמר ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו. דלדלה את מעשיו דכתיב והוא לא ידע כי ה' סר מעליו: ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו. מנא ידעה, א"ר חנין נכרין דברי אמת, אביי אמר ידעה ביה באותו צדיק דלא מפיק שם שמים לבטלה כיון דאמר נזיר אלהים אנכי אמרה השתא ודאי קושטא קאמר: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו. מאי ותאלצהו א"ר יצחק בשם רבי אמי בשעת גמר ביאה היתה נשמטת מתחתיו: [עג]ותקצר נפשו למות. א"ר יוחנן הוא קצרה נפשו למות אבל היא לא קצרה נפשה למה שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר :

עא וינקרו פלשתים את עיניו. [עד]זה שאמר הכתוב [עה]הכל כאשר לכל כנשבע כאשר שבועה ירא, כנשבע זה צדקיהו שהשביעו נבוכדנאצר *אשר השביעו באלהים, כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמר השבעו לי פן תפגעו בי אתם, זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים: [עו]תנו רבנן ה' היו מעין דוגמא של מעלה וכלם לקו בהם, שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיהו בעיניו אסא ברגליו. שמשון בכחו דכתיב ויסר כחו מעליו. שאול בצוארו דכתיב [עז]ויקח שאול את החרב ויפול עליה. אבשלום בשערו דכתיב [עח]ויחזק ראשו וגו'. צדקיהו בעיניו [עט]ואת עיני צדקיהו עור. אסא ברגליו דכתיב [פ]רק לעת זקנתו חלה את רגליו זו [פא]פודגרא. א"ל מר זוטרא בריה דר' נחמן לר' נחמן היכי דמי פודגרא, א"ל כמחט בבשר

ממ"ק ובמ"ק כח כודנא כו' פרדה עקרה במאי פרעה לי אין לה בנים שתזמינני לסעודתה : כט אכפל כו' השם אתרח ואוליד חד טב דזריז משתין וכיינו עובד שהוליד בועז מכות ויצא ממנו דוד : ל ויקרא רבה פרשה ט : לא כ"א אתה צריך : לב סוטה ט : לג בראשית כא : לד ברכות סא : לה שמואל א ב : *וילך אלקנה וגו', עי' ברכות סא ותוס' שם, ומהרש"ל ומהרש"א. ועי' ג"י עין יעקב : לו שם א : לז בראשית כ : לח ילמדנו : לט תהלים קד : מ שם : מא בראשית יח : מב שם יט : מג זבחים קיט : מד סוטה י : מה שם ט : מו בראשית מט : מז שמות כה : מח בראשית מט : מט תהלים פד : נ במדבר כג : נא בראשית מט : נב שם לח : נג שופטים טז : נד שם : נה שם : נו שם יד : נז ירושלמי דסוטה פ"א : נח דברים ז : נט משלי ג : ס ב"ר פרשה ויצא : סא בראשית כד : סב משלי יט : סג בראשית כד : סד שם כח : סה פרקי ר"א : סו עי' ברש"י פסוק מלא שבוע זאת : *תהלים יט : סז ויקרא רבה ע"ש כל הפיסקא באריכות וכאן נתקצר : *בג' מקומות כו' נראה ולהשאול וממחנה דן : סח ויקרא ו : סט סוטה י : ע שם ט : עא שם י : עב שם ט : עג ב"ר פרשה נב : עד מדרש : עה קהלת ט : *דה"ב לו : עו סוטה י : עז שמואל א לא : עח ש"ב יח : עט ירמיה לט : פ מ"א טו : פא פודגרא שם חולי הרגלים :

זית רענן (טז) אמור לירמיהו, שירמיה היה מן הכהנים אשר בענתות שהם מבני עלי (מ"א ב') : סממנין היא צריכה, פי' היא צריכת רפואה : (יז) בשבעת מקומות כתיב, לא ידעתי היכן הוא דלא כתיב אלא בכי תשא ובאתחנן, ואפשר דקחשיב ג"כ מ"ש בנביאים, ועי"ל דקחשיב ג"כ כל היכא דכתיב להוריש הגוים : לאסור שבעת עממין, דס"ל דעל שאר אומות אין מוזהרין בלא תתחתן, עי' ביבמות כ"ג :

של ישראל שנאמר קי״ויחד יתרו, מעשו הרשע שהיה אח ונתרחק ושמח בצרתן של ישראל שנאמר קי״ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה. קי״דבר אחר טוב היה אבימלך מלך פלשתים שהרבה כבוד לאברהם שנאמר קי״הנה ארצי לפניך, מאבימלך בן ירובעל שהרג את אחיו, אמר לו הקב״ה לאבימלך רשע אתה הרגת שבעים איש על אבן אחת אף אתה ותשלך אשה אחת פלח רכב. ושלמה אמר קט״כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב. הכתבתי בתורתי קי״יראת ה׳ תוסיף ימים ואתה הרגת את אחיך חייך שאני מקצר שנותיו של אותו האיש לפיכך לא מלך אלא שלש שנים: ויגידו ליותם וילך ויעמוד בראש הר גרזים. ולמה עמד על הר גרזים וקלל ולא נתנו הקללות אלא על הר עיבל, אלא כך אמר אתם הכותים עתידים לומר הר גרזים שלנו הוא ששם נתנו הברכות ואינם יודעים ששם נתנו הקללות שהרי עומדים על הר עיבל ומקללים למי היו מקללים לא לאלו שהיו כנגדן, נמצאו הקללות באו על הר גרזים והברכות על הר עיבל לפיכך אמר יותם איני מקלל אלא על הר גרזים. התחיל אמר הלוך הלכו העצים, א״ר מנשיא משל הם הדברים הללו. הלוך הלכו העצים אלו ישראל. ויאמרו לזית מלכה עלינו זה עתניאל בן קנז שהיה משבט יהודה שנאמר *זית רענן יפה פרי תואר קרא ה׳ שמך. ומה אמר לו עתניאל החדלתי את דשני. הלכו אצל דבורה ויאמרו לתאנה מלכי עלינו החדלתי את מתקי ותשר דבורה. ויאמרו לגפן זה גדעון משול בנו גם אתה אמר להם החדלתי את תירושי לא אמשול אני בכם ויאמרו העצים לאטד לך אתה מלך עלינו זה אבימלך כשם שאטד אילן סרק וכלו קוצים כך אבימלך לא היו לו מעשים טובים:

ותאמר להם הגפן. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים, אם אנשים משמח אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין:

סו וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם. ב״היכי דמי גזלן, א״ר אבהו כגון בניהו בן יהוידע שנאמר ג״ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו. רבי יוחנן אמר כבעלי שכם. ורבי אבהו מ״ט לא אמר מהאי אלא כיון דקא מיטמרי לאו גזלני נינהו. ורבי יוחנן הא דקא מיטמרי כי היכי דלא ליחזו בהו אינשי ולִיערקו מינייהו. שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן אמר להם זה השוה עבד לקונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו. כביכול עשה עין של מטה כאילו אינו רואה ואזן כאלו אינה שומעת שנאמר ד״הוי המעמיקים מה׳ לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו, וכתיב ה״ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב, ואומר ו״כי עוזב ה׳ את הארץ אין ה׳ רואה. אמר רבי מאיר משום רבן גמליאל משל לשני בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחד זמן את בני העיר ולא זמן את בני המלך ואחד לא זמן את בני העיר ולא את בני המלך איזהו עונשו מרובה זה שזמן את בני העיר ולא את בני המלך. ז״רבי שמעון מייתי לה מהכא ח״והבאתם גזול את הפסח ואת החולה מה פסח מום שבגלוי אף גזלן בגלוי. ר׳ יוסי בשם ר׳ אבהו לפני תשעה גנב (יג) לפני עשרה גזלן:

יא ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב. יב״אריב״ל למה נקרא שמה טוב שהיא פטורה מן המעשרות:

סז ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים. יג״מנא הא מילתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דקלא בישא לגבי קינא דשרכי דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים תנינן במתניתין ותנינן בברייתא. כתוב בתורה יד״וילך עשו אל ישמעאל. שנוי בנביאים ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים. משולש בכתובים ט״וכל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו. תנינן במתניתין *המחובר לטמא טמא לטהור טהור. ותנינן בברייתא רבי אליעזר אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי, ארבעה שאלו שלא כהוגן (כתוב ברמז כ״ה): ט״זולפי שלא היה בן תורה אבד את בתו. וכה״א י״זפרי צדיק עץ חיים, אע״פ שאדם צדיק אם אינו עוסק בתורה אין בידו כלום שמתוך התורה הוא לומד היאך הוא לוקח נפשות. אמרה לו בתו שמא כתוב בתורה שיקריבו נפשות והלא כתיב י״חמן הבהמה מן הבקר, אמר לה בתי נדרתי והיה היוצא. א״ל יעקב אבינו שנדר י״טוכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ונתן לו הקב״ה שנים עשר שבטים שמא הקריב אחד מהם, ולא שמע לה. אמרה לו הניחני ואלך אצל בית דין שמא (יד) ימצאו פתח לנדריך שנאמר הרפה ממני שנים חדשים, אמר רבי לוי בן ברכיה וכי יש אדם יורד על ההרים והרי עולים על ההרים אלא מהו וירדתי אצל סנהדרין שנאמר כ״שמעו הרים את ריב ה׳:

סח כ״ארבי יוחנן ור׳ שמעון ב״ל, ר׳ יוחנן אמר יפתח הקדש דמים היה חייב, ור״ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב. דתנינן אמר על הבהמה טמאה הרי זו עולה ועל בעלת מום הרי (אלו) [זו] עולה לא אמר כלום. הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה. ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו. אלא פנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו. יפתח אמר אני ראש קציני ישראל ואני אלך אצלו, בין דין לדין אבדה הנערה. הדא היא דברייתא אמרין *בין חייתא למתבלתא אזיל ברא דעלובתא. ושניהם נענשו בדמיה יפתח מת בנשילת אברים בכל מקום שהיה הולך אבר נשול ממנו והיו קוברין אותו הדא הוא דכתיב וימת יפתח ויקבר בערי הגלעד, בעיר גלעד אין כתיב כאן אלא בערי הגלעד. פנחס נטלה הימנו רוח הקדש שנאמר כ״בופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו: *ארבעה הם שנדרו, שנים נדרו ונשתכרו ושנים נדרו והפסידו. יעקב נדר והפסיד שמתה אשתו רחל. יפתח נדר והפסיד בתו. ישראל נדרו ונשתכרו שנאמר כ״גוידר ישראל נדר. חנה נדרה ונשתכרה שנאמר כ״דותדור נדר ותאמר: כ״היפתח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן להעלות בתו על גבי המזבח נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה, היה לפנחס שיאמר להם להתיר את נדרו לא באתם אלא לעשות מריבה באתם אלא הוא לא מיחה בבני אפרים והוא לא התיר את נדרו ליפתח. יושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו לעשות עמו מריבה מיד עמד והרג מהם שנים וארבעים אלף שנאמר כ״ואמר נא שבולת ואמר סבולת זה לשון ע״ז כאדם שאומר לחברו (טו) שא בל, ומי הרג אותם פנחס שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה ולהתיר לו נדרו ליפתח ולא התיר וכל מי שספק בידו למחות ואינו מוחה להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר כל דמים שנשפכין בישראל נשפכין על ידיו שנאמר כ״זואתה בן אדם צופה נתתיך וגו׳ ואתה כי הזהרת את הרשע מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה. אם תאמר אותם שנים ושבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו היה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם ויחזרו בכל עיירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ בשנה בשתים בשלש בארבע בחמש עד שיתישבו ישראל בארצם, יתגדל ויתקדש שמו של הקב״ה בעולם כלו שברא מסוף העולם ועד סופו, הם לא עשו כן אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי שלא להרבות הטורח. שנו חכמים במשנה הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך. וכשעשו בגבעת בנימין דרכים מכוערים ודברים שאינם ראויים יצא הקב״ה להחריב את העולם כולו ונפלו מהם שבעים ושנים אלף ומי הרג אותם סנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס עמהם, ופלגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה באותה שעה נתנה הכהונה לבני איתמר בן אהרן כארבעים ושתים שנה וקלקלו בני עלי, באותה שעה אמר הקב״ה תחזור הכהונה לבעליה שנאמר כ״חאמור אמרתי אמור לאהרן (טז) אמור לירמיהו כ״טוהקימותי לי כהן נאמן זה צדוק הכהן לפני דוד המלך:

יב אבצן מבית לחם ל׳אמר רבה בר יצחק א״ר (יצחק) אבצן זה בעז ואמר רבה בר יצחק ק״כ משתאות עשה בועז לבניו שנאמר ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות (שלשים בנות) שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ ובכלם לא זמן את מנוח אמר כודנא

ממ״ק ובמ״ק קה שמות יח: קו עובדיה א: קז תנחומא: קח בראשית כ: קט משלי כו: קי שם י: *ירמיה יא: א ברכות לה: ב ב״ק ע: ג ש״א כג: ד ישעיה כט: ה תהלים נד: ו יחזקאל ח: ז בראשית רכח: ח מלאכי א: יב ירושלמי דשביעית: יג בבא קמא לב: יד בראשית כח: טו פסוק זה בבן סירא: *כלים פי״ב: טז תנחומא: יז משלי יא: יח ויקרא א: יט בראשית כח: כ מיכה ו: כא ב״ר פ׳ ס: *בין חייתא כו׳ פי׳ סמילת וסוללת בעלת תלים וסכן סלן לו: כב דס״א ע: *בראשית רבה פ׳ ע: כג במדבר א: כד שמואל א א: כה תנא דבי אליהו: כו שופטים יב: כז יחזקאל ג ולג: כח ש״א ב: כט שם: ל ב״ב צא:

זית רענן (יג) לפני עשרה גזלן, דאין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם: שהיא פטורה מן המעשרות, צ״ל שהיה ח״ל, ומ״מ צ״ע: (יד) שמא ימצא פתח, קשה והלא א״צ פתח כדאמרינן לעיל שא״צ להקריבה, וי״ל דהיא אמרה כך לאביה ובאמת דעתה היה שסנהדרין יורו שא״צ להקריבה, ומ״מ קשה הא אפילו נדר בפירוש שיקריב בתו אין הנדר חל דהא אין בתו ברשותו כדאמרינן פ״ח דערכין המחרים בנו ובתו אינן מוחרמין, וי״ל דאפשר דכל בני ביתו היו במעמד ונתרצו וקבלו הנדר: הקדש דמים, שיתן דמים לבדיה: דתנינן תמן, ספ״ה דתמורה: (טו) שא בל, בל הוא שם ע״ז:

בלבית עד דמפייסי ליה. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו זה אחד משׂשה דברים שנטלו מאדם הראשון וכו׳ (כתוב בפסוק [סו]אלה תולדות פרץ ברמז תר״ט): [°]רבי שמעון בן מנסיא אומר מי גדול האוהבין או המאוהבין הוי אומר המאוהבין, ק״ו האוהבין כצאת חשמש ק״ו המאוהבין. רשב״י אומר אל תקרי שובע שמחות אלא שבע שמחות (כתוב ברמז תרנ״ז). פניהם של צדיקים דומים לעתיד לבוא לחמה ללבנה לרקיע לכוכבים לברקים לשושנים למנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין [סח]יפה כלבנה ברה כחמה וכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לרקיע ולכוכבים מנין, דכתיב [סט]והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים. לברקים מנין [ע]כברקים ירוצצו. לשושנים מנין [עא]למנצח על שושנים. למנורת בית המקדש מנין [עב]ושנים זיתים עליה: *והמשכילים יזהירו זה דיין שדן דין אמת לאמתו. ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה, במתניתא תאנא והמשכילים זה דיין וגבאי צדקה. ומצדיקי הרבים אלו מלמדי תינוקות כגון רב שמואל בר שילת. ורבנן מאי אמר רבינא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

ס ו ויעשו בני ישראל. [עג]אמר רבי סימון לא כל מי שירצה לומר שירה אומר שירה אלא כל מי שנעשה לו נס וכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחל להם עונותיהם שנאמר [עד]ויסע משה את ישראל שהסיעם מעונותיהם. וכן אתה מוצא בדבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה. ומנין שנמחלו עונותיהם, רבי איבו בשם רבי אבא בכל מקום הוא אומר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע, וכאן כתיב ויעשו בני ישראל תחלת עשייה והיכן הם מה שעשו לשעבר אלא מחל להם הקב״ה מה שעשו לשעבר, וכן אתה מוצא בדוד שנעשה לו נס ואמר שירה ומנין שנמחלו לו כל עונותיו דכתיב בתר שירה [עה]ואלה דברי דוד האחרונים והיכן הם הראשונים אלא מלמד שמחל לו הקב״ה: והיה אם זרע ישראל. [עו]אמר רבי הונא בר פפא לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וכתיב וידל ישראל: וידל ישראל מאד שלא היה להם להקריב מנחה דכתיב (ח) [עז]ואם דל הוא:

סא ה׳ עמך גבור החיל. [עח]שנו רבותינו התקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם שנאמר [עט]והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם, ואומר ה׳ עמך גבור החיל, ואומר [פא]אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר [פב]עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, מאי ואומר וכי תימא מדעתיה דנפשיה קאמר, תא שמע מדקאמר ליה מלאך לגדעון ה׳ עמך גבור החיל, וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון, ואומר אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. אמר רבא האי קרא מסיפיה לרישיה מדריש ומרישיה לסיפיה מדריש, מרישיה לסיפיה דכתיב עת לעשות לה׳ מה טעם משום דהפרו תורתך, ומסיפיה לרישיה הפרו תורתך מה טעם משום דעת לעשות (כתוב ברמז תתע״ח):

סב [פג]אמר ר׳ יהודה בר שלום ליל פסח היה אותו הלילה שאמר לו ואיה כל נפלאותיו היכן הם הפלאים שעשה האלהים לאבותינו בלילה הזה והכה בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים. וכיון שלמד סנגוריא על ישראל, [°]אמר הקב״ה דין הוא שאגלה אני בכבודי עליו שנאמר ויפן אליו ויאמר לו לך בכחך זה, אמר לו הקב״ה יש בך כח ללמד סנגוריא על ישראל בזכותך הם נגאלים שנאמר והושעת את ישראל. התחיל מנסה בגזה שנאמר אנסה נא רק הפעם בגזה מה כתיב ויהי כן. אין הקב״ה מיחד שמו שם, אמר הקב״ה כל העולם בצרה ואני מיחד שמי וכתיב [פד]כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. אבל בשעה שאמר יהי נא הורב אל הגזה לבדה אמר הקב״ה הואיל וטל מנשב והעולם שמחים איחד שמי שנאמר ויעש אלהים כן בלילה ההוא, וכן ירמיה בשעה שהיה מתנבא דברי נחמות היה מיחד שמו שנאמר [פה]כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך, אבל בדברי תוכחות כתיב [פו]דברי ירמיהו. וכן משה על כל דבור ודבור כתיב וידבר ה׳ וכשבא להוכיח כתיב [פז]אלה הדברים. [פח]זה שאמר הכתוב [פט]והיה שארית יעקב וגו׳ אותו שארית שא״ל הקב״ה לאליהו [צ]והשארתי בישראל שבעת אלפים וגו׳ (ט) והם אותם שהופרשו בימי גדעון בשעה שאמר להקב״ה אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג וגו׳. א״ל הקב״ה אני הכתבתי אהיה כטל לישראל ואתה אמרת על כל הארץ חורב אני איני עושה שאין כתיב ויעש אלהים כן אלא ויהי כן מעצמו היה אבל כשאמר יהי נא חורב אל הגזה לבדה מיד ויעש אלהים כן. א״ל הקב״ה רב העם אשר אתך הורד אותם אל המים אותם שכרעו על ברכיהם מים לשתות (י) רוצה ולא רוצה היה משתחוה לאלילים, דורו של גדעון היה משתחוה לבבואה, אמר לו הקב״ה בשלש מאות איש המלקקים אושיע את ישראל, ועליהם הוא אומר והשארתי בישראל וגו׳, ועליהם הוא אומר [צא]והיה שארית יעקב וגו׳. [צב]ר׳ אבהו אמר רבי סימון אריב״ל מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר *ויבוא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום וגו׳ והנה צליל לחם שעורים מהו צליל רבנן אמרין על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה נצולו בזכות צליל שעורים ואיזו זו מצות העומר: ויקרא לו ה׳ שלום. [צג]אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום: [צד]אמרו רבותינו ערבות שבו צדק ומשפט צדקה וגנזי חיים וגנזי ברכות ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות העתידות להבראות וטל שעתיד הקב״ה להחיות בו את המתים, גנזי שלום דכתיב ויקרא לו ה׳ שלום (כתוב ברמז של״ט):

ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה׳ קח את פר השור אשר לאביך ופר השני שבע שנים. [צה]אמר רבי אבא בר כהנא שמנה דברים הותרו באותה הלילה חוץ ולילה וזרות וכלי אשרה ואבני מזבח ועצי אשרה ומוקצה ונעבד, ואמר ריש לקיש אין מוקצה אסור אלא מוקצה לשבע שנים:

סג ז ויבוא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה. [צו]שנו רבותינו ארבע משמרות הוי הלילה ר׳ נתן אומר שלש; מ״ט דר׳ נתן דכתיב ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה. ורבי מאי תיכונה תיכונה שבתיכונות, ורבי מ״ט, א״ר זריקא א״ר אמי ארשב״ל כתוב אחד אומר [צז]חצות לילה אקום להודות לך, וכתיב [צח]קדמו עיני אשמורות הא כיצד ארבע משמרות הוי הלילה, ור׳ נתן סבר לה כרבי יהושע דתנן רבי יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות, רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרי להו:

ח לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה׳ ימשול בכם. [צט]הם אמרו שלשה דברים והוא אמר להם שלשה דברים, אמר לו הקב״ה חייך שאני מעמיד ממך (יא) בן שימלוך שלש שנים כנגד שלשה דברים שאמרת הוי *ולפני כבוד ענוה [°]לפני שבר גאון שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג את אחיו:

סד ויעש אותו גדעון לאפוד. [ק]ארשב״ל שלשה הם שנאמר בהם בשיבה טובה. אברהם ושוה לו דוד ושוה לו גדעון ולא שוה לו שנאמר ויעש אותו גדעון לאפוד ויהי למכשול, ולמה עשה אפוד לפי (יב) שמנשה לא היה באבני אפוד כי אם אפרים ולא היה לו מזל לפיכך עשאו ואע״פ שעשאו לשם שמים היה למכשול לכל ישראל שכשלו בו וסברו דבר אחר הוא ואמרו לשם טעות נתכוון ותקנו, ולפי שלא היה שבטו באפוד לא היה לו מזל באותו אפוד ובאותו תיקון: וישימו להם בעל ברית לאלהים. [קא]זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד היה עושה דמות יראתו ומניחה בכיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה:

ולא זכרו בני ישראל את ה׳, [קב]למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל הוי אילו עשו חסד עם בית ירובעל זכרו את ה׳, הוי כל מי שהוא עושה חסד כאלו מודה בכל הנסים שעשה הקב״ה מיום שיצאו ישראל ממצרים וכל מי שאינו עושה חסד כאלו כופר:

סה ט [קג]זהו שאמר הכתוב [קד]טוב שכן קרוב מאח רחוק טוב היה יתרו שהיה רחוק ונתקרב לי והיה שמח בגאולתן של

ממ״ק ובמ״ק סו רות ד: [°]ספרי: סח שה״ש ג: סט דניאל יב: ע נחום ב: עא תהלים סט: עב זכריה ד: *ב״ב ח: עג מדרש תה״ס: עד שמות טו: עה ש״ב כג: עו ב״מ נט: עז ויקרא יד: עח ברכות סג: עט רות ב: פא משלי כג: פב תהלים קיט: פג ילמדנו: פד תהלים ה: פה ירמיה ב: פו שם: פז דברים א: פח תנחומא: פט מיכה ה: צ מ״א יט: צא מיכה ה: צב פסיקתא: *שופטים ז: צג שבת י: צד חגיגה יב: צה תמורה כח: צו ירושלמי ברכות: צז תהלים קיט: צח שם: צט תנחומא: *משלי יח: [°]שם טז: ק בראשית רבה פרשה מט: קא שבת פג: קב ילמדנו: קג תנחומא: קד משלי כז:

זית רענן (ח) דכתיב ואם דל הוא, הכא כתיב וידל ישראל מאד משמע שאפילו מנחה לא היה בידם להקריב, ועוד דלעיל מיניה כתיב והיה אם זרע ישראל וגו׳ שהשחיתו כל התבואה לכן לא יכלו להקריב מנחה: (ט) והם אותם שהופרשו בימי גדעון, לא אותן ממש היו שהרי אליהו היה זמן רב אחר גדעון ועוד בגדעון לא היו רק שלש מאות איש אלא כלומר כמו אותן שהופרשו בימי גדעון: (י) רוצה ולא רוצה, פי׳ אע״פ שלא היתה כוונתו לכך מ״מ היה משתחוה לע״ג שהיה משתחוה לבבואה שלו: (יא) בן שימלוך שלש שנים, פי׳ שבדין לא היה לו למלוך כלל לפי שהרג אחיו רק מפני זכות גדעון מלך שלש שנים וזה שמסיים אבימלך לא נשבר וכו׳: (יב) שמנשה לא היה באבני אפוד, שעיקר שבט יוסף נקרא ע״ש אפרים כדכתיב וישם את אפרים לפני מנשה: וסברו דבר אחר הוא, פי׳ שחשבו שעשאו לשם ע״ז כדמסיים: ולפי שלא היה וכו׳. המדרש מסיים זה שלפי שלא היה שבטו באפוד לא היה לו מזל באפוד:

[יא]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא היה כמותם דאילו בדורו של משה כתיב [ב]הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים וכתיב [ג]ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואילו נבונים לא אשכח, וגבי לאה כתיב [ד]ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבא וכתיב [ה]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים: [ו]אמר רבא לא אשכחת צורבא מרבנן דאורי אלא דאתי מלוי ויששכר, מלוי דכתיב [ז]יורו משפטיך ליעקב, מיששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ואימא מיהודה דכתיב [ח]יהודה מחוקקי אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמינא: [ט]אשרי הצדיק ואשרי שכניו יהודה ויששכר חבולון שהיו סמוכים לאהרן ולמשה שנאמר [י]והחונים לפני המשכן קדמה וגו' נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולון מושכים בשבט סופר, אבל מן הדרום בני קהת וסמוכין להם ראובן ושמעון וגד והיו שרויים עם קרח ארם בעל מחלוקת אבדו עמו במחלוקתו, מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו טוב לצדיק וטוב לשכנו: זבלון עם חרף נפשו (כתוב ברמז ל"ט): באו מלכים נלחמו [יא]שלשים ואחד מלכים הלכו עם סיסרא כשהלך להלחם עם ישראל ונהרגו עמו, למה, שהיו מתאוים לשתות ממימי ישראל ובקשו עם סיסרא ואמרו בבקשה מסך נבוא עמך בחנם שאנו מתאוים למלא כרסנו מן המים של ארץ ישראל שנאמר בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו:

נג נחל קישון גרפם נחל קדומים. [יב]אתה מוצא כשעברו ישראל את הים היו ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר שנאמר [יג]וימרו על ים בים סוף, אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שרבו נותן לו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו אמר לו אני אתן לך אחד ומחצה שבהם אמר לפניו כלום יש עבד שתובע רבו אמר לו נחל קישון יהי ערב מיד פלט אותם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם מתים שנאמר [יד]וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ומאי אחד ומחצה שבהם דאלו בפרעה כתיב [טו]שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב תשע מאות רכב ברזל, כי אתא סיסרא כתיב מן שמים נלחמו כיון דנחתי כוכבי שמיא עלייהו נחות לאוקורי נפשיהו בנחל קישון אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבותך לים מיד גרפם נחל קישון לים היינו דכתיב נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל שהיה ערב מקדם, באותה שעה פתחו דגים ואמרו [טז]ואמת ה' לעולם:

נד אורו מרוז אמר מלאך ה'. [יז]אמר רב מנלן דמשדרינן שליחא מבי דינא ומזמנינן לדינא דכתיב [יח]וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם. ומנלן דמזמנינן לדינא [יט]ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה'. לקמיה דגברא פלניא דכתיב לפני ה'. את ופלניא דכתיב [כ]אתה ואהרן. דקבעינן זמנא דכתיב מחר, זמנא אחר זמנא דכתיב [כא]קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד. ומנלן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא דאתי ואמר ולא מתחזי כלישנא בישא, דכתיב [כב]העיני האנשים ההם תנקר. ומנלן דמשמתינן, דכתיב אורו מרוז. הכי סברא גברא רבא פלניא דכתיב אמר מלאך ה'. ומנלן דמחרמינן, דכתיב אורו ארור. דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה, דכתיב יושביה, ומנלן דפרטינן חטאיה בצבורא, דכתיב כי לא באו לעזרת ה', ואמר עולא בארבע מאה שפורי שמתיה ברק למרוז. איכא דאמרי גברא רבא הוה. ואיכא דאמרי כוכבא הוה דכתיב מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם. ומנלן דמפקרינן נכסיה, דכתיב [כג]כל אשר לא יבוא בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו. מנלן דנצינן ולקינן ומחינן ומתלשינן שער ומשבעינן שנאמר [כד]ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים. ומנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב [כה]הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין. מאי לשרושי א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת מנדין לאלתר ושונים לאחר שלשים יום ומחרימין לאחר ס' יום. א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא שני חמישי ושני. אורו מרוז ארור בו נדוי וכו' (כתוב ברמז ט"ז):

נה כי לא באו לעזרת ה'. [כו]אתה מוצא כל מי שהוא עוזר לישראל כאלו עוזר למי שאמר והיה העולם שנאמר כי לא באו לעזרת ה', לעזרתנו לא נאמר אלא לעזרת ה'. וכה"א [כז]כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו. וכל מי שהוא קם על ישראל כאלו קם על מי שאמר והיה העולם שנאמר [כח]כי הנה אויביך יהמיון אויבינו אין כתיב כאן אלא אויביך כי הנה אויביך יהמיון מפני מה על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך, וכה"א [כט]תכלית שנאה שנאתים מפני מה הלא משנאיך ה' אשנא, וכה"א [ל]אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד, וכה"א [לא]וברוב גאונך תהרוס קמיך מי הוא שקם נגדך אלא שקמים נגד בניך: תבורך מנשים יעל. [לב]א"ר נחמן גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה דכתיב תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך מאן נינהו נשים באהל שרה רבקה רחל ולאה: מנשים באהל תבורך. [לג]אורח ארעא למימר הכי מעין קאמר ליה דכתיב [לד]ייטיב אלהים את שם שלמה וגו' ויגדל את כסאו מכסאך וכי אורח ארעא למימר הכי למלכא אלא מעין קאמר ליה: בין רגליה כרע נפל. [לה]א"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע וגו'. והא קא מתהניא מעבירה, א"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי כל טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים דכתיב [לו]השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע, בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא, אלא ש"מ אפילו טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים. בשלמא התם דילמא מדכר ליה שם ע"ז אבל הכא מה רעה איכא, משום דקא שדי בה זוהמא, דאמר רבי יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כותיים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן:

נו ידה ליתד תשלחנה. [לז]אין יד אלא שמאל שנאמר [לח]אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר [לט]למה תשיב ידך וימינך, ואומר [מ]והיה לאות על ידכה: [מא]איזהו שאמר הכתוב *ידיה שלחה בכישור זו יעל שלא הרגתו בכלי זיין אלא ביתד דכתיב ידה ליתד תשלחנה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין, לקיים מה שנאמר [מב]לא יהיה כלי גבר על אשה:

נז מדוע בושש רכבו לבוא. [מג]א"ר אלעזר שלשה הם שלא המתינו בשלותן שש שעות, ואלו הם אדם הראשון וישראל וסיסרא. אדם הראשון דכתיב [מד]ולא יתבוששו לא באו שש שעות והם בשלותן. ישראל דכתיב [מה]וירא העם כי בושש משה באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא דכתיב מדוע בושש רכבו לבוא בכל יום היה למוד לבוא בשלש שעות ובארבע שעות עכשיו באו שש ולא בא:

נח מדוע בושש רכבו לבוא. [מו]שלשה דברים זה בצד זה מי שאמר זה לא אמר זה, מדוע בושש רכבו לבוא אמרה אמו של סיסרא, הלא ימצאו יחלקו שלל אמרה אשתו וכלותיו, ורוח הקודש אומרת כן יאבדו כל אויביך. כיוצא בו הזקנים אומרים [מז]ידינו לא שפכו את הדם הזה, הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל ורוח הקדש אומרת [מח]ונכפר להם הדם. כיוצא בו [מט]הכר נא למי החותמת אמרה תמר, צדקה ממני אמר יהודה, [נ]ולא יסף עוד לדעתה אמרה רוח הקדש. כיוצא בו [נא]באנו אל הארץ אשר שלחתנו אמר יהושע, [נב]עלה נעלה אמר כלב, [נג]אפס כי עז העם אמרו מרגלים. כיוצא בו [נד]מי יצילנו מיד האלהים האדירים אמרו כשרים שבהם, רשעים שבהם אמרו [נה]אלה הם המכים את מצרים עשר מכות היו לו ושלמו, אמר להם הקב"ה אין לי מכה מעתה אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם אלו עכברים שהיו שומטים את מעיהם, גבורים שבהם היו אומרים [נו]התחזקו והיו לאנשים. כיוצא בו [נז]מיכה המורשתי וגו' וינחם ה' על הרעה עד כאן אמרו כשרים שבהם, רשעים שבהם אמרו גם איש מתנבא בשם ה', אמרו כשם שנהרג אוריה כך ירמיה חייב ליהרג, אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיה לבלתי תת אותו ביד העם. כיוצא בו [נח]תחת התפוח עוררתיך עד כאן אמרה רוח הקדש וישראל אומרים [נט]שימני כחותם על לבך ואומות העולם אומרים כי עזה כמות אהבה. [ס]כיוצא בו [סא]בלתי אל המן עינינו אמרו ישראל. והמקום מפיים [סב]והמן כזרע גד הוא. כיוצא בו [סג]ואתה עיף ויגע אלו ישראל [סד]ולא ירא אלהים זה עמלק וכה"א [סה]חי ה' שכבי עד הבקר, חי ה' ליצרו נשבע ולאשה אמר שכבי עד הבקר:

נט ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. [סו]שנו רבותינו הנעלבין ואינם עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ואע"ג דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם, כגון דנקיט בלביה

ממ"ק ובמ"ק א עירובין ק: ב דברים א: ג שם: ד בראשית ל: ה דה"א יב: ו יומא כו: ז דברים לג: ח תהלים סח וקח: ט תנחומא: י במדבר ג: יא תנחומא: יב פסחים קיח: יג תהלים קו: יד שמות יד: טו שם: טז תהלים קיח: יז מועד קטן טז: יח במדבר טז: יט שם: כ שם: כא ירמיה מו: כב במדבר טז: כג עזרא י: כד נחמיה יג: כה עזרא ז: כו מכילתא: כז זכריה ב: כח תהלים פג: כט שם קלט: ל שם עד: לא שמות טו: לב נזיר כג: לג סנהדרין קה: לד מלכים א א: לה יבמות קג: לו בראשית לא: לז מנחות לז: לח ישעיה מח: לט תהלים עד: מ שמות יג: מא מדרש הגדול: *משלי לא: מב דברים כב: מג ב"ר פרשה יח: מד בראשית ב: מה שמות לב: מו תוספתא דסוטה: מז דברים כא: מח שם: מט בראשית לח: נ שם: נא במדבר יג: נב שם: נג שם: נד שופטים ד: נה שם: נו שמואל א ד: נז ירמיה כו: נח שה"ש ח: נט שם: ס ספרי פ' בהעלותך: סא במדבר יא: סב שם: סג דברים כה: סד שם: סה רות ג: סו יומא כג:

זית רענן (ז) אדם הראשון ולא יתבוששו, פי' משעה שנבראו לא המתינו ו' שעות:

פרעות כה מעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. אמר ר' חויא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בו שמץ ע"ז מוחלים לו, כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב התם [נז]כי פרוע הוא:

מז אנכי לה' אנכי אשירה. [נח]זש"ה *כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא. בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה שמעו תבור וכרמל והניחו מקומם ובאו להם ושט כרמל בים והקב"ה צוח להם [נט]למה תרצדון הרים גבנונים למה אתם רצים ומדיינים בעלי מומין אתם כענין שנאמר [ס]או גבן או דק. ההר חמד אלהים לשבתו זה סיני ואעפ"כ פרע להם הקב"ה שכרם בטירוף שנטרפו ובאו. בתבור נפל סיסרא והיילותיו ונעשה לישראל ישועה בראשו, כיון שנפלו שונאיהם של ישראל נאמר בו אנכי לה' אנכי אשירה. בסיני נאמר אנכי, ובתבור נאמר שני פעמים ובכרמל נתקדש שמו של הקב"ה ונאמר בו [סא]ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים כנגד אנכי ה' אלהיך:

מח ה' בצאתך משעיר וגו' גם עבים נטפו מים. [סב]שנו רבותינו בג' דברים נתנה תורה באש ובמים ובמדבר. באש והר סיני עשן כלו. במים גם עבים נטפו. במדבר במדבר סיני לומר לך מה אלו לעולם בחנם אף התורה חנם לעולם שנאמר [סג]קחו מוסרי ואל כסף: [סד]רבי יהודה בר' אלעאי אומר לפי שהיו ישראל משולהבים מחמת האש של מעלה אמר הקב"ה לענני כבוד הזילו טל חיים על בני שנאמר גם עבים נטפו מים. ואומר [סה]גשם נדבות תניף, אימתי נעשה כל הכבוד הזה כשהייתי נאה באומות העולם ומכבדת את התורה שנאמר [סו]ונות בית תחלק שלל ואין שלל אלא תורה שנאמר [סז]שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: הרים נזלו מפני ה'. כשעמד המקום ואמר אנכי ה' אלהיך היתה הארץ חלה וזעו כל מלכי האדמה בהיכליהם שנאמר [סח]קול ה' בכח קול ה' בהדר ובהיכלו כלו אומר כבוד עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה, באותה שעה נתכנסו כל אומות העולם ובאו להם אצל בלעם א"ל שמא המקום מחריב את עולמו במבול, אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם שנאמר [סט]כי מי נח זאת לי וגו', א"ל מבול של מים אינו מביא אבל מביא של אש אמר להם אינו מביא לא מבול של מים ולא מבול של אש אלא המקום נותן תורה לעמו שנאמר [ע]ה' עוז לעמו יתן, וכיון ששמעו מפיו הדבר הזה פנו כלם והלכו איש למקומו לפיכך (ה) נתבעו אומות העולם וכשעתיד ליפרע הקב"ה משעיר עתיד להרעיש כל העולם כלו על יושביו:

מט חדלו פרזון בישראל. [עא]א"ר שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאלם [עב]שלשה דברים ומצא את ר' יוחנן שר הבירה א"ל מאי דכתיב חדלו פרזון בישראל חדלו, א"ל העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמדה דבורה נעשו אמהות, ושוב א"ל מאי דכתיב [עג]לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו לא הוה צריך לומר אלא כי שמרנו תורתו. א"ל ר' יוחנן יפה כתיב בנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה והוא נותן לו שכרו מה טובה יש לו עליו ואימתי מחזיק לו טובה בשעה שאינו עושה עמו באמונה והוא נותן לו שכרו. אמר לו ראית מימיך שמורדין במלך והוא מספיק להם מזונות. אמר לו כתיב [עד]יעשו עגל בחורב והמן יורד להם: [עה]א"ר יהודה אמר רב כל המתיהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת אם חכם הוא חכמתו מסתלקת. אם חכם הוא וכו' מנלן מהלל דאמר מר התחיל מקנתרן בדברים וקאמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת מנלן, מדבורה שנאמר חדלו פרזון וגו' עד שקמתי דבורה וכתיב עורי עורי דבורה: רוכבי אתונות צחורות. [עו]תני דבי רב ענן אלו תלמידי חכמים שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותם כצהרים. יושבי על מדין שיושבין ודנין דין אמת לאמתו, והולכי אלו בעלי מקרא, על דרך אלו בעלי משנה, שיחו אלו בעלי גמרא שכל שיחתן דברי תורה: רוכבי אתונות צחורות. *אין צהורות אלא נקיות מן הגזל. יושבי על מדין שמעמידין הדבר על הדין. והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם ואין להם שיחה בטלה לעולם שנאמר שמעו מלכים האזינו רוזנים. מקול מחצצים האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור (ו) הלכות שבת וחגיגות ומעילות ודיני חצצים בארם. בין משאבים שלומדים ושואבים דברי תורה. שם יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל. עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החזן ומלמדי תינוקות נמצאו בתי מדרשות רבים בישראל. וכל מי שמחדש דברי תורה על פיו דומה כמי שמשמיעים אותו משמים ואומרים לו כך אמר הקב"ה בנה לי בית ששכר גדול שלו הוא שנאמר יבחר אלהים חדשים וגו':

נ מכאן אמרו ארבעים אלף מישראל שנתקבצו ויצאו למלחמה נשענים עליהם כמי שהוא תפוס מגן ותרים, שנאמר מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל: צדקות פרזונו בישראל. [עז]א"ר אושעיא צדקות עשה הקב"ה לישראל שפזרן בין האומות כי הא דאמר ליה ההוא אפיקורוס לר' יהודה נשיאה אנן עדיפנן מנייכו דבדידכו כתיב [עח]כי ששת חדשים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום, והא כמה שני איתותביתו בהדן ולא קא עבדינן לכו מידי, א"ל רצונך יטפל לך תלמיד אחד, נטפל לו ר' אושעיא א"ל משום דלא ידעיתו היכי תעבדו תקטלינהו כולהו ליתנהו במלכותייכו תקטלו הנך דאיתנהו במלכותייכו קרו לכו מלכותא קטיעא, א"ל [עט]גפא של רומי בהא סלקינן ובהא נחתינן: קום ברק ושבה שביך. [פ]המלחמה של הקב"ה והנצחון לנו וכו' (כתוב ברמז תשכ"ד):

מני אפרים זה יהושע. שנאמר [פא]ויחלש יהושע את עמלק. שרשם בעמלק [פב]כי מחה אמחה את זכר עמלק. אחריך בנימין זה שאול [פג]והמתה מאיש ועד אשה, וכן מרדכי אמר הקב"ה צפוי וגלוי לפני שהוא עתיד לגזור *להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן לפיכך והמתה מאיש ועד אשה לקיים מה שנאמר [פד]ויאכלו מפרי דרכם:

נא [פה]זהו שאמר הכתוב [פו]אם לא יסחבום צעירי הצאן. אמר רבי שמואל בר נחמני מסורת אגדה הוא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, למה, שאם באים השבטים לדין עם עשו לומר לו למה רדפת את אחיך הוא אומר להם למה רדפתם את יוסף אחיכם ואינכם מעולין ממני וכיון שהוא בא אצל יוסף אומר לו למה רדפת את אחיך ואינו יכול להשיבו אם תאמר שעשה לך רעה אף אחי שלמו לי רעה ואני שלמתי להם טובה מיד הוא שותק ועליו הכתוב אומר [פז]הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה, הנה היו כקש זה עשו, שנאמר [פח]ובית עשו לקש. אש שרפתם זה יעקב שנאמר [פט]והיה בית יעקב אש, לא יצילו את נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר [צ]ובית יוסף להבה, זה כתיב בו נער [צא]והוא נער את בני בלהה, וזה כתיב בו קטן [צב]הנה קטן נתתיך בגוים יבא זה ויפול ביד זה, זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, זה כתיב בו [צג]את האלהים אני ירא וזה כתיב בו [צד]ולא ירא אלהים: [צה]יוסף היה קטן חכה לבכורה, ועשו היה בכור ואבד בכורתו. יוסף הודה בתחיית המתים [צו]פקוד יפקוד, ועשו כפר [צז]הנה אנכי הולך למות. יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו [צח]ואחר נגש יוסף ורחל, ועשו בקש להרוג את אמו ושחת רחמה. יוסף הקר לחיי אביו [צט]העוד אביכם חי, ועשו אמר [ק]יקרבו ימי אבל אבי, עשו טנף עצמו בעריות ובשפיכות דמים, ויוסף גדר עצמו [קא]וימאן וגו':

נב ושרי בישכר עם דבורה. [קב]זש"ה [קג]ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ר' תנחום אומר רובי חכמות היה יודע. ר' יוסי בן קצרי אומר לעבר שנים הה"ד [קד]וכל אחיהם על פיהם וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה למשה מסיני, וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרים [קה]לישוב משפחת הישובי אין ישוב אלא בית דין שנאמר [קו]ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך ואומר [קז]ויעקב איש תם יושב אהלים. וחיין של יששכר מנין לו מזבולון שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה, הה"ד זבולון לחוף ימים ישכון ובשביל כך [קח]יששכר חמור גרם, וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר הדא הוא דכתיב [קט]שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך ואתה מוצא יששכר תשיעי לשבטים והוא מקריב שני למלך דכתיב [קי]ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר, מפני מה, מפני שהיה בן תורה:

א"ר

בב"ק ובמ"ק נז שמות לב: נח ילמדנו: *ירמיה מו: נט תהלים כח: ס ויקרא כא: סא מלכים א יח: סב תנחומא: סג משלי ח: סד מכילתא:
סה תהלים סח: סו שם: סז שם קיט: סח שם כט: סט ישעיה נד: ע תהלים כט: עא מדרש [illegible] ג: עב [illegible] חבר כהן ונמצא בש"ס:
עג דניאל ט: עד תהלים קו: עה פסחים סו: עו עירובין נד: *תנא דבי אליהו: עז פסחים פז: עח מלכים א יא: עט גפא וכו' שם ע"ז: פ פסיקתא רבתי:
פא שמות יז: פב שם: פג שמואל א טו: פד משלי א: פה תנחומא: פו ירמיה מט: פז ישעיה מז: פח עובדיה א: פט שם: צ שם: צא בראשית לז:
צב עובדיה א: צג בראשית מב: צד דברים כה: צה פסיקתא: צו בראשית נ: צז שם כה: צח שם לג: צט שם מג: ק שם כז: קא שם לט: קב ב"ר
פרשה עב: קג דה"א יב: קד שם: קה במדבר כו: קו יחזקאל לג: קז בראשית כה: קח שם מט: קט דברים לג: קי במדבר ז:

זית רענן (ה) נתבעו, פי' שהקב"ה עתיד לתובען לדין על שידעו במתן תורה ולא בקשו לקבלה: (ו) הלכות שבת וחגיגות ומעילות, דאמרינן ספ"ק דחגיגה שהן כהררין התלוין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות וא"כ מתחדשים על פי חכמים: ודיני הצצים, דיני פשרות כדאיתא ספ"ק דב"ב דייני דחצצתא:

ובירושלים כנגד י"ב שבטים, מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים ויבא לחיי העולם הבא הוי אומר דבורה אשתו, עליה נאמר [עט]חכמות נשים בנתה ביתה. ועל איזבל בת אתבעל נאמר [פ]ואולת בידיה תהרסנו: ודבורה אשה נביאה. [פא]בשרה הוא אומר בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה. במרים הוא אומר [פב]ותקח מרים הנביאה. בדבורה הוא אומר ודבורה אשה נביאה. בחנה הוא אומר [פג]ותתפלל חנה. אביגיל נתנבאה לדוד וכן דוד אומר לה [פד]ברוך טעמך וברוכה את. בחולדה הוא אומר [פה]וילך חלקיהו וגו' אל חולדה הנביאה. באסתר הוא אומר [פו]ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל:

[פז]רבי ברכיה אומר ד' (ב) מיללין תלתא בעלמא וחדא באתתא. חשיך חייא דבעי למיתא. חשיך גוברא דבעי לחלשא. חשיך פתיחא דבעי לסמיא. חשיך דרא דאיתתא דברייתא, ודבורה אשה נביאה: אשת לפידות [פח]א"ר יצחק דבי רבי אמי שהיתה עושה פתילות למשכן. והיא יושבת תחת תומר. אר"ש בן אבשלום משום יהוד, ד"א מה תומר זה צלו מועט אף ת"ח שבאותו הדור היו מועטין. ד"א מה תומר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. אמר רב נחמן לא יאי יוהרא לנשי תרתי נשי נביאתי הוין דהוין יהירן ושניין שמיהו חדא שמה זבורתא וחדא שמה כרכושתא. זבורתא דכתיב ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם ואלו איהי לא אזלא גביה. כרכושתא דכתיב בה [פט]אמרו לאיש אשר שלח אתכם ולא אמרה אמרו למלך אשר שלח:

והיא יושבת תחת תומר [צ]לפי שאין דרכה של אשה להתיחד בתוך הבית וישבה בצלו של דקל מלמדת תורה לרבים:

ותשלח ותקרא לברק וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה אלא אמרו ברק שמש את הזקנים כל ימי יהושע וחזר ושמש אחר מיתתו לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל דבורה. במי הקב"ה מושיע את ישראל בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבה"כ ולבית המדרש ועוסקין בתורה בכל יום תמיד. וכי מה טיבו של שבט זבולון ונפתלי שבאת תשועה גדולה על ידיהם אמרו נפתלי שמש את יעקב אבינו וזבולון שמש את יששכר ונעשה לו אכסניא. ועל שבטח ברק באלהי ישראל והאמין בנבואתה של דבורה חלקה לו בשירה שנאמר ותשר דבורה וברק. וכי מה טיבה של יעל שבאת תשועה גדולה על ידה אמרו אשה כשרה היתה ועושה רצון בעלה מכאן אמרו אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה:

מג הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור. (ג) [צא]היכן צוה *כי החרם תחרימם. כיוצא בו אתה אומר [צב]ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר היכן דבר [צג]ראו עתה כי אני אני הוא. כיוצא בו אתה אומר [צד]והיה כי תבואו אל הארץ וגו' והיכן דבר [צה]והבאתי אתכם אל הארץ. כיוצא בו אתה אומר [צו]הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש והיכן דבר [צז]והיה ביום הששי והכינו. כיוצא בו אתה אומר [צח]הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר [צט]ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. כיוצא בו אתה אומר [ק]פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם וגו' היכן דבר [קא]את אימתי אשלח לפניך. כיוצא בו אתה אומר [קב]כי ירחיב ה' אלהיך וגו' והיכן דבר [קג]כי אוריש גוים מפניך. כיוצא בו אתה אומר [קד]כי ה' אלהיך ברכך וגו' היכן דבר [קה]ברוך תהיה מכל העמים. כיוצא בו אתה אומר [קו]וה' האמירך היום וגו' היכן דבר [קז]את ה' האמרת היום. כיוצא בו אתה אומר [קח]ולתתך עליון על כל הגוים וגו' היכן דבר [קט]ונתנך ה' לראש. כיוצא בו אתה אומר [קי]שמעו שמים והאזיני ארץ וגו' היכן דבר [א]האזינו השמים. כיוצא בו אתה אומר [ב]ואם תמאנו ומריתם וגו' היכן דבר [ג]והבאתי עליכם. כיוצא בו אתה אומר [ד]בלע המות לנצח וגו' היכן דבר [ה]אני אמית ואחיה. כיוצא בו אתה אומר [ו]אז תתענג על ה' והרכבתיך וגו' היכן דבר [ז]ירכיבהו על במותי ארץ. כיוצא בו [ח]הנה באה ונהיתה וגו' היכן דבר [ט]אשכיר חצי מדם. כיוצא בו [י]וישבו ישראל איש תחת גפנו וגו' היכן דבר [יא]ונתתי שלום בארץ. כיוצא בו אתה אומר [יב]לא יהיה שריד לבית עשו וגו' היכן דבר [יג]וירד מיעקב והאביד שריד מעיר. כיוצא בו [יד]וה' פקד את שרה כאשר אמר היכן אמר [טו]אבל שרה אשתך. כיוצא בו [טז]ויעש ה' לשרה כאשר דבר היכן דבר [יז]ביום ההוא כרת ה' את אברם. כיוצא בו [יח]ומכרתי את בניכם וגו' היכן דבר [יט]ויאמר ארור כנען. כיוצא בו [כ]וה' אמר לכם לא תוסיפון היכן אמר [כא]כי כאשר ראיתם את מצרים. כיוצא בו [כג]כה אמר ה' שימו איש חרבו היכן אמר [כד]זובח לאלהים יחרם. כיוצא בו [כה]זאב וטלה ירעו כאחד וגו' היכן דבר [כו]והשבתי חיה רעה. כיוצא בו [כז]הגוים אשר אמר לא תבואו היכן אמר [כח]ולא תתחתן בם. כיוצא בו [כט]אז אמר שלמה וגו' היכן אמר [ל]כי בענן אראה. כיוצא בו [לא]והיו לי אמר ה' היכן אמר [לב]והייתם לי סגלה. כיוצא בו [לג]והיה כל אשר יקרא בשם ה' וגו' היכן דבר [לד]וראו כל עמי הארץ. כיוצא בו [לה]וגם מהם אקח לכהנים וגו' היכן אמר [לו]הנסתרות לה' אלהינו:

ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי. [לז]ר' פנחס בש"ר ראובן שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמם טפלה ונעשו טפלה. אברהם וברק, אברהם היה עיקר [לח]ויקח אברם את שרי אשתו ועשה עצמו טפלה שנאמר [לט]אמרי נא אחותי את וכתיב [מ]ולאברם הטיב בעבורה. ברק דכתיב אם תלכי עמי והלכתי. ר"י אומר אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור. ר' נחמיה אומר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה ואם לא תלכי עמי לשירה לא אלך עמך למלחמה. ותאמר הלוך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך א"ר ראובן א"ל מה אתה סבור שתפארת שירה נמסרה לך לבדך ונעשה טפלה שנאמר ותשר דבורה וברק: *מנא הא מילתא דאמרי אינשי אי דלית בהדאי דלינא בהדך ואי לא לא דלינא דכתיב ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי:

ויזעק סיסרא. סיסרא בא עליהם בארבעים אלף ראשי גייסות וכל אחד היה עמו מאה אלף ובן שלשים שנה היה וכבש כל העולם בכחו ולא היה כרך שלא היה מפיל חומה בקולו ואפילו חיה שבשדה כיון שהיה נותן עליה קולו לא היתה זזה ממקומה. אמרו כשהיה יורד לרחוץ בנחל קישון היה עולה בזקנו כמה מאכל בני אדם דגים. ותשע מאות סוסים במרכבתו ובחזרה לא היה אחד מהם חוזר בשלום:

מד ותכסהו בשמיכה. [מא]שלשה הם שפלטו מן העבירה ושתף הקב"ה שמו בשמן ואלו הם יעל ויוסף ופלטי. יוסף מנין [מב]עדות ביהוסף שמו מהו ביהוסף שמו יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר. יעל מנין ותכסהו בשמיכה מהו בשמיכה רבנן דהכא אמרין בסודרא. ורבנן דתמן אמרין [מג]במשיכלא. ארשב"ל חזרנו על כל המקרא כולה ולא מצינו דבר ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד בה שלא נגע בה אותו רשע. פלטי מנין כתוב אחד אומר [מד]ושאול נתן בתו לפלטי בן ליש וכתוב אחד אומר [מה]לפלטיאל מאן נסב פלטי ויהיב פלטיאל אלא אל מעיד עליו שלא נגע במיכל:

מה ותפתח את נאד החלב. [מו]שנו רבותינו ט' משקי זב הם זיעה וליחה סרוחה והרעי וכו', טהורים מכלם דמעת עינו ודם מגפתו וחלב שבאשה מטמאין טומאת משקין ברביעית אבל זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאין טומאה חמורה. דמעת עינו דכתיב [מז]ותשקמו בדמעות, דם מגפתו דכתיב [מח]ודם חללים ישתה מה לי קטליה כוליה מה לי קטליה פלגא. חלב שבאשה דכתיב ותפתח את נאד החלב ותשקהו: [מט]שלשה משקים אסורים משום גלוי מים וחלב ויין. מים מנין [נ]לרוקע הארץ (ד) על המים. חלב מנין ותפתח את נאד החלב. יין מנין דכתיב [נא]כל נבל ימלא יין:

מו ה ותשר דבורה עשר שירות הם (כתוב ברמז כ). [נב]זש"ה [נג]לך יום אף לך לילה לך היום מקלם לך הלילה מקלם [נד]מה הלילה ברשותך אף יום ברשותך. בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום, בשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה. בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום הה"ד ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא לאמר, בשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה הה"ד [נה]השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. לך נאה לומר שירה ביום ולך נאה לומר שירה בלילה, למה, שאתה הכינות מאור ושמש:

בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. [נו]א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו, בפרוע פרעות

ממ"ק ובמ"ק עט משלי יד : פ שם : פא סדר עולם : פב שמות טו : פג שמואל א כ : פד שם כה : פה מלכים ב כב : פו אסתר ט : פז מדרש שוחר טוב : פח מגילה יד : פט מ"ב כב : צ תנא דבי אליהו : צא מכילתא : *דברים כ : צב ישעיה מ : צג דברים לג : צד שמות יב : צה שם ו : צו שם טז : צז שם : צח ויקרא י : צט שמות כט : ק דברים יא : קא שמות כג : קב דברים יב : קג שמות לד : קד דברים טו : קה שם ז : קו שם כו : קז שם : קח שם : קט שם כח : קי ישעיה א : א דברים לב : ב ישעיה א : ג ויקרא כו : ד ישעיה כה : ה דברים לב : ו ישעיה נח : ז דברים לב : ח יחזקאל לט : ט דברים לג : י מיכה ד : יא ויקרא כו : יב עובדיה א : יג במדבר כד : יד בראשית כא : טו שם יח : טז שם כא : יז בראשית טו : יח יואל ד : יט בראשית ט : כ דברים יז : כא שמות יד : כג שם לב : כד שם כב : כה ישעיה סה : כו ויקרא כו : כז מלכים א יא : כח דברים ז : כט מלכים א ח : ל ויקרא טז : לא מלאכי ג : לב שמות יט : לג יואל ג : לד דברים כח : לה ישעיה סו : לו דברים כט : לז ב"ר פ' מ : לח בראשית יב : לט שם : מ שם : *פ"ק נב : מא ויק"ר פרשה כג : מב תהלים פא : מג במשיכלא ספל קטן : מד שמואל א כה : מה שמואל ב ג : מו נדה ס"ז : מז תהלים פ : מח במדבר כג : מט ילמדנו : נ תהלים קלו : נא ירמיה יג : נב ב"ר פרשה ו : נג תהלים עד : נד שם הגי' איפכא : נה ישעיה ל : נו שבת קיט :

זית רענן (ב) מיללין, פי' מקוננין: פתיחא, פי' פקח : (ג) היכן צוה וכו', כ"ז בילקוט פ' בא : (ד) על המים, משמע שצריך שיהיו מכוסים · ותפתח, משמע שהיתה סתום תחלה: כל נבל ימלא יין, משמע שדרכו ליתנו בנבל :

מתרעם על מרותיו הוה דכתיב זבולון עם חרף נפשו למות ומה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה, אמר זבולון לפני הקב"ה רבש"ע לאחי נתת שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, אמר לו הקב"ה כלם צריכים לך על ידי חלזון שנאמר [כג]ושפוני טמוני חול. תני רב יוסף שפוני זה חלזון, טמוני זה טרית, חול זה זכוכית לבנה. אמר לפניו מי מודיעני על זאת א"ל שם יזבחו זבחי צדק, א"ל סימן זה יהיה לך שכל הנוטל ש"פ ממך בלא דמים אינו מועיל פרקמטיא שלו כלום, ואי ס"ד קטרון זה צפורי אמאי מתרעם על מדותיו והא הוה ליה צפורי דעדיפא טובא. וכי תימא דלית בה זבת חלב ודבש והאמר רבי שמעון בן לוי לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דצפורי והוה שיתסר מיל על שיתסר מיל, אפילו הכי שדות וכרמים הוו עדיפי ליה:

מ ב ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים. [כד]והלא פנחס היה, אמר רבי סימון בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים. ורבנן אמרין אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו [כה]הנה איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך. ודכוותיה [כו]ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה'. ודכוותיה [כז]וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ודכוותיה [כח]ויהיו מלעבים במלאכי האלהים:

מא ג ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל. [כט]משל למה"ד למלך שנטע כרם והיה בתוכו ארזים גדולים וקוצים הלך המלך וקצץ את הארזים והניח את הקוצים, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הקוצים שאוחזים בבגדינו הנחת וקצצת את הארזים, א"ל אם קצצתי את הקוצים במה הייתי גודר את כרמי, כך ישראל כרמו של הקב"ה שנאמר [ל]כי כרם ה' צבאות בית ישראל, והכניסם לארץ וקצץ את הארזים שבה שנאמר [לא]ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו, והניח את בניהם כדי שישמרו ישראל את התורה שנאמר אלה הגוים אשר הניח וגו'. וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה [לב]והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו:

ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל. הה"ד [לג]נתתה ליראיך נס להתנוסס מנוס שינצלו ישראל מדינה של גיהנם למה מפני קשט סלה כדי ליתן שכרם בקשט שנאמר [לד]ונתתי פעולתם באמת, אבל הרשעים אין להם מנוס שנאמר [לה]ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם. בוא וראה מה בין ראשונים לאחרונים שהראשונים היו מתנסים ביד הקב"ה [א]והאלהים נסה את אברהם, וכן דור המדבר [ב]למען אנסנו, [ג]ולמען נסותך. אבל האחרונים נתנסו ביד האומות שנאמר ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, לידע מי עושה רצונו באמת מפני קשט סלה. וכן אתה מוצא בדניאל וחבריו כשגלו גזר הקב"ה ואמר [לו]ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. עמד נבוכדנאצר וקיים את הדבר התחיל לומר גוזרני שיהיו אוכלים מן *אנונה שלי שנאמר [לז]וימן להם המלך דבר יום ביומו, דניאל לא קבל עליו, אמר הקב"ה בקש לנסות אותנו שאנו מבני בניו של אברהם אבינו שנתנסה בעשר נסיונות שמא זכותו תעמוד לנו התחיל לומר לשר הסריסים נס וגו' [לח]נס נא עבדיך ימים עשרה לא כבר מצא בנו המלך עשר ידות שנאמר [לט]וימצאם עשר ידות: [מ]ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים. תאנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי. בעור שבא על בעירו, כושן רשעתים דעבד שתי רשעיות אחד בימי יעקב ואחד בימי השופטים. דבר אחר שתי רשעיות ששעבד את ישראל ושעבר על השבועה, ומה שמו לבן הארמי שמו: [מא]עתניאל בן קנז פרנס את ישראל ארבעים שנה, צא מהם שעבוד של כושן רשעתים שמונה שנה. בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר [מב]וישימו להם פסל, בימיו היתה פלגש בגבעה:

ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו (כתוב ברמז תנ"ז): [מג]ממשמע שנאמר *ויעזבו איני יודע שלא עבדוהו, אלא מה ת"ל ולא עבדוהו, אמר רבי אלעזר אמר הקב"ה אפילו כתורמוס הזה ששולקים אותו שבע פעמים ואוכלים אותו בקנוח סעודה לא עשאוני בני, לא תהא כהנת כפונדקית:

מב ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים. °ארבעה דברים טובים היה לו ללוט לחשב לאברהם אבינו [מד]וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט [מה]וגם ללוט ההולך את אברם וגו' *וישב את כל הרכוש וגם את לוט, [מו]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר, וכנגדן היו בני לוט צריכין לפרוע לנו טובות ולא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות הה"ד [מז]וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור. ויאסף אליו בני עמון, *ויהי אחרי כן באו בני עמון ובני מואב אל יהושפט, [מח]ידו פרש צר על כל מחמדיה. ונכתבה חטא שלהם בארבע מקומות [מט]לא יבא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו אתכם *כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים. [נ]עמי זכר נא מה יעץ בלק. עמדו ארבעה נביאים וחתמו גזר דינם ואלו הם ישעיה ירמיה יחזקאל צפניה. ישעיה אמר [נא]משא מואב כי בליל שודד. ירמיה אמר [נב]לכן הנה ימים באים והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה. יחזקאל אמר [נג]לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים ובמואב אעשה שפטים. צפניה אמר [נד]לכן חי אני נאם ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה:

ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות. [נה]שהיה עוסק בתורה שנקרא חרב פיפיות, ולה שני פיות שאוכלים בעולם הזה ובעולם הבא:

ויקם מעל הכסא. רב ביבי בש"ר ראובן רות וערפה בנותיו של עגלון היו אמר הקב"ה אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך בן ואני מושיבו על כסאי שנאמר [נו]וישב שלמה על כסא ה' למלך (כתוב ברמז ת"מ):

*אהוד בן גרא פרנס את ישראל שמונים שנה צא מהם י"א שנים של עגלון מלך מואב בימיו היה שמגר בן ענת בסוף ימיו ובימי עגלון נאמר [נז]ויהי בימי שפוט השופטים וגו' וימת אלימלך איש נעמי, ואומר [נח]אל בנותי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה'. ואומר [נט]בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה. נחשון מת בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים. שלמון היה מבאי הארץ ומת אחרי יהושע. אחריו דבורה וברק ארבעים שנה, צא מהם שעבוד ליבין מלך כנען כ' שנה: [ס]מכל השבטים יצאו שופטים ומלכים ומשבט שמעון לא קם לא שופט ולא מלך בשביל החטא שעשה זמרי בשבטים, ללמדך כמה חמורה הזנות. עתניאל בן קנז משבט יהודה. אהוד משבט בנימן. דבורה וברק מהר אפרים ומקדש נפתלי. גדעון משבט מנשה ואבימלך בנו אחריו, תולע בן פואה משבט יששכר. יאיר הגלעדי מחוות יאיר משבט מנשה. וכן יפתח מיושבי גלעד. אבצן מבית לחם יהודה. אלון משבט זבולון. עבדון בן הלל משבט אפרים. שמשון משבט דן. עלי ושמואל משבט לוי, ומבנימן יצאו מלכים. ומיהודה מלכים. ומאפרים ירבעם. וממנשה יהוא בן נמשי. אבל שמעון לא העמיד לא שופט ולא מלך בשביל עון הזנות, לפיכך נתנה תורה ברית מילה בערוה שיהא יראת המקום מונעת מלעשות החטא. לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה לעשות ומה לא לעשות. ללב [סא]ולא תתורו אחרי לבבכם. לעינים [סב]ואחרי עיניכם. לאזנים [סג]לא תשא שמע שוא. לפה [סד]לא תאכל כל תועבה. ללשון [סה]לא תשא את שם, לא תשבעו, ולא תשקרו, לא תענה. לידים [סו]אל תשת ידך עם רשע. לעריות [סז]לא תנאף [סח]ולא תזנה. לרגלים [סט]לא תלכו אחרי אלהים אחרים, הרי לא תעשה. ומה לעשות, מלמד ללב [ע]ושמתם את דברי אלה על לבבכם. לעינים [עא]לא תשכח את אשר ראו עיניך. לאזנים [עב]שמע ישראל את החוקים. ללשון [עג]ושננתם לבניך. לידים [עד]פתוח תפתח את ידך. לערוה [עה]ואתם פרו ורבו ואומר [עו]קחו נשים והולידו בנים. לרגלים [עז]בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו: והוא לחץ את ישראל בחזקה, בחרופין ובגדופין לפיכך נדון באש וכו' (כתוב ברמז ק"מ):

ד ודבורה אשה נביאה [עח]מה טיבה של דבורה שנתנבאת על ישראל ושפטה אותם והלא פינחס בן אלעזר עומד מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו. תנא דבי אליהו אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה א"ל בוא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה אז יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותבא לחיי העולם הבא, והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש, וג' שמות יש לו ברק ומיכאל ולפידות. ברק על שם שפניו דומות לברק. מיכאל ע"ש שהוא ממיך את עצמו. ד"א ע"ש מלאך. לפידות ע"ש שאשתו עושה פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים

ממ"ק ובמ"ק כג דברים לג : כד תנחומא : כה שופטים יג : כו חגי א : כז במדבר כ : כח דה"ב לו : כט מדרש : ל ישעיה ס : לא עמוס ב : לב ישעיה לג :
לג תהלים ס : לד ישעיה סא : לה איוב יא : א בראשית כב : ב שמות טז : ג דברים ח : לו יחזקאל ד : *אנונה כלכול מזונות (ערוך) :
לז דניאל א : לח שם : לט שם : מ סנהדרין קה : מא סדר עולם : מב מלכים יח : מג בינה כה : *שופטים י : °בראשית רבה פרשה מא : מד בראשית יב :
מה שם יג : *שם יד : מו שם יט : מז במדבר כב : *דה"ב כ : מח איכה א : מט דברים כג : *נחמיה יג : נ מיכה ו : נא ישעיה טו : נב ירמיה מט :
נג יחזקאל כה : נד צפניה ב : נה תנחומא : נו מלכים א ב : *סד"ע : נז רות א : נח שם ב : נט שופטים ב : ס מדרש תדשא : סא במדבר טו :
סב שם : סג שמות כג : סד דברים יד : סה ויקרא יט : סו שמות כג : סז שם כ : סח ויקרא יט : סט שופטים כה : ע במדבר טו : עא דברים ו :
עב שם ס : עג במדבר טו : עד דברים טו : עה בראשית ט : עו ירמיה כט : עז דברים ה : עח תנחומא :

הקב"ה להרעיש את כל העולם על יושביו שנאמר [ט]ותגעש ותרעש הארץ, וזהו הר געש: ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל. [י]קשו קראי אהדדי דכתיב [יא]ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים, א"ר חמא בר חנינא כל העושה דבר ולא גמרו מעלה עליו הכתוב כאלו לא עשאו. א"ר אלעזר אף מורידין אותו מגדולתו דכתיב [יב]ויהי בעת ההיא וירד יהודה, ר' שמואל בר נחמני אמר אף קובר אשתו ובניו שנאמר [יג]וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה וכתיב [יד]וימת ער ואונן. ומאי שנא דקברו בשכם א"ר יוסי בר' חנינא אמרו משכם גנבנוהו לשכם נחזיר אבריו. מושלין אותו משל למה הדבר דומה ללסטים שנכנסו לתוך המרתף ונטלו קנקן אחד של יין ושתו, הציץ עליהם בעל המרתף א"ל יערב לכם יבסם לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו. כך אמר להם הקב"ה לשבטים מכרתם את יוסף החזירו את העצמות למקומם. ד"א אמר להם יוסף משביע אני עליכם שממקום שגנבתוני שם תחזירוני:

לו ואלעזר בן אהרן מת. [טו]א"ר אבהו א"ר יוחנן א"ר ינאי א"ר ומטו בה משמיה דר' יהושע בן קרחה מנין לבעל שאינו נוטל בראוי כבמוחזק שנאמר [טז]ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ גלעד. מנין ליאיר שלא היה לו לשגוב אלא מלמד שנשא שגוב אשה ומתה בחיי מורישיה ומתו מורישיה וירשה יאיר. ואומר ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים. מנין לפינחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא אלעזר אשה ומתה בחיי מורישיה וירשה פינחס. מאי ואומר וכי תימא יאיר הוא דנסב איתתא ומתה ת"ש ואלעזר בן אהרן מת, וכי תימא נפלה ליה משדה חרמים, ת"ש ויקבר אותו בגבעת בנו אשר נתן לו נחלה נחלה הראויה לו וירשה פינחס:

לז האיש יורש את אשתו [יז]מנא ה"מ וירש אותה מלמד שהבעל יורש את אשתו דברי ר"ע, ר' ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואלעזר בן אהרן מת וגו'. מנין לפינחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פינחס אשה ומתה וירשה. ואומר ושגוב הוליד את יאיר וגו' מנין לו ליאיר שלא היה לו לשגוב אלא מלמד שנשא יאיר אשה ומתה וירשה. מאי ואומר וכי תימא אלעזר הוא דנסיב איתתא ומתה וירשה פינחס ת"ש ושגוב הוליד את יאיר, וכי תימא התם נמי הכי הוא, א"כ הני תרי קראי למה לי. א"ל ר' פפא לאביי לעולם אימא לך דבעל לא ירית וקראי בהסבת הבן כדשנינן ויאיר דזבן מזבן ופינחס דזבן מזבן לא מצית אמרת דא"כ נמצא שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אלא אימא דנפלה ליה משדה חרמים: [יח]א"ר אחא בר חנינא אלמלי לא חטאו ישראל לא נתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע מפני שהיא [יט]ערכה של א"י שנאמר [כ]כי ברוב חכמה רב כעס. (יז) [כא]כתיב [כב]וישבר אותם תחת ההר נסתכל משה בלוחות וראה שפרח כתב מעליהם והשליכן מידיו מיד נתאלם ולא היה יכול להשיב דבר, באותה שעה נגזרה גזרה על ישראל שילמדו תורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות, ומתוך אותו הצער שהם מצטערים עתיד הקב"ה לשלם להם שכרם לימות המשיח כפול ומכופל שנאמר [כג]ה' אלהים בחזק יבא וזרעו מושלה לו הנה שכרו אתו וגו'. ואומר [כד]מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים וגו' לטובתי נשברה רגל פרתי שתהא משכורתי שלמה:

שופטים

א ויהי אחרי מות יהושע. [א]זה שאמר הכתוב *וזרח השמש ובא השמש (כתוב ברמז כ"ו). אמר רבי סימון כל מקום שנאמר אחרי מופלג (כתוב ברמז א'). ויאמר ה' יהודה יעלה. זה שאמר הכתוב [ב]יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך בכל מקום יהודה ראשון. ראשון לירידת הים שנאמר [ג]בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו. ראשון לדגלים [ד]ויסע דגל מחנה בני יהודה. ראשון לשופטים ויאמר ה' יהודה יעלה, ואף לעתיד לבא [ה]דוד עבדי נשיא להם לעולם: ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים וגו'. *לפי שלא נתפרש עשרן של כנעניים (ומה) תלמוד לומר ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שלחני. והלא דברים קל וחומר ומה אדוני בזק שאינו כדאי לימנות עם מלכי כנען שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שלחנו בוא ולמד וראה עשרם של כנעניים מה היה: ושם חברון לפנים (כתוב ברמז כ"ג):

לח ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים. °יתרו שבע שמות נקראו לו. יתר, יתרו, חבר, חובב, (בן) רעואל, פוטיאל, קיני. יתר שיתר פרשה אחת בתורה. יתרו שהותיר במעשים טובים. חבר שנתחבר למקום. חובב שהיה חביב למקום. [ו](בן שהיה כבן למקום). רעואל שהיה כריע למקום. פוטיאל שנפטר מעבודה זרה. דבר אחר שמתחלה פטם עגלים לאלילים. קיני שקנה לשמים וקנה לו תורה. דבר אחר שפירש מע"ז שנאמר [ז]הם קנאוני בלא אל, ואומר [ח]אשר שם מושב סמל הקנאה. עלו מעיר התמרים שהניחו דושנה של יריחו ובאו לפני יעבץ לערד ללמוד תורה שנאמר [ט]ויקרא יעבץ וגו' ויבא אלהים את אשר שאל, באו חסידים ללמוד אצל חסיד. שכשהיו מחלקין את הארץ הניחו דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה אמרו כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו ונתנוהו לבני יונדב בן רכב והיו אוכלים אותו ת"מ שנה עד שנבנה הבית, וכיון ששרתה השכינה בחלקו של בנימן באו בני בנימן ופנו אותה, וילך וישב את העם ואין עם אלא חכמה שנאמר [י]אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה. הלכו וישבו להם אצל יעבץ שנאמר [יא]וממשפחות סופרים יושבי יעבץ. תרעתים שהיו מגלהים. תרעתים שהיו יושבים בשערי ירושלים. תרעתים (א) שהיו מתריעים ונענים. שמעתים ששמעו קול תרועה בסיני. סוכתים על שם שלא סכו את השמן. סוכתים ע"ש שהיו יושבים בסכות. אמרו הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואים אנו אותו כאלו הוא חרב מעכשיו שנאמר [יב]ונשב באהלים ונשמע ונעשה ככל אשר צוה יונדב אבינו. רבי נתן אומר גדול הברית שנכרת עם יונדב בן רכב מן הברית שנכרת עם דוד, שהברית שנכרת עם דוד לא נכרת אלא על תנאי שנאמר [יג]אם ישמרו בניך בריתי ואם לאו *ופקדתי בשבט פשעם, אבל הברית שנכרת עם יונדב בן רכב לא נכרת עמו על תנאי שנאמר [יד]לכן כה אמר ה' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. ר' יונתן אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסין להיכל אלא יושבים בסנהדרין ומורים דברי תורה. וי"א בנותיהם נשאו לכהנים והיו מבני בניהם מקריבין ע"ג המזבח. ומנין לבני יונדב בן רכב שהיו מבני בניו של יתרו שנאמר [טו]המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב, ומה אלו שקרבו עצמן כך קרבן המקום ישראל שעושין רצונו של מקום על אחת כמה וכמה: ואת היבוסי (כתוב ברמז כ"ח): ויראו השומרים איש יוצא מן העיר. [טז]היה ר' מאיר אומר כופין ללויה ששכר לויה אין לו שעור שנאמר [יז]ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד וכתיב ויראם את מבוא העיר. במה הראה להם חזקיה אמר פה עקם להם. רבי יוחנן אמר באצבע הראה להם, תניא כוותיה דרבי יוחנן וכו'. ומה חסד עשו עמו שכל אותה העיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו שלחו. וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה, תאנא היא לוז שצובעים בה תכלת. היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה נבוכדנאצר ולא החריבה. ואף מלאך המות אין לו רשות בה זקנים שבה בזמן שדעתם קצה עליהם הם יוצאים חוץ לחומה והם מתים. והלא דברים ק"ו ומה כנעני זה שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות. מי שעשה לויה כלה בפיו ורגליו על אחת כמה וכמה. אמר רבי יהושע כל המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר [יח]כי לוית חן הם לראשך: [יט]אמר רבי אבא בר כהנא למה נקרא שמה לוז שכל מי שנכנס בה הפריח מצות ומעשים טובים כלוז. רבנן אמרי מה לוז אין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר, רבי ישמעאל אומר לוז* היה עומד על פתחה של עיר. ר' אלעזר בשם רבי פנחס אומר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסים דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר דכתיב [כ]הראני נא את מבוא העיר:

לט זבולון לא הוריש את יושבי קטרון. [כא]אמר זעירי קטרון זה צפורי, ולמה נקרא שמה צפורי, אמר רב פפא מפני שיושבת על ראש ההר כצפור. וקטרון זה צפורי והא קטרון בחלקו של זבולון הוא דכתיב זבולון לא הוריש את יושבי קטרון וזבולון מתרעם

כמ"ק ובמ"ק ט תהלים יח : י סוטה יג : יא שמות יג : יב בראשית לח : יג שם : יד שם מז : טו ב"ב קטז : טז דה"א ב : יז ב"ב קיא : יח נדרים כב : יט ערכה (הרכיון) מזכרת חלקי כל שבט : כ קהלת א : כא מדרש : כב שמות לג : כג ישעיה מ : כד איוב מא : א ב"ר פרשה ב : *קהלת א : ב בראשית מט : ג תהלים קיד : ד במדבר י : ה יחזקאל לז : *ספרי : °מכילתא : ו במכילתא שם איתו : ז דברים לב : ח יחזקאל ח : ט דברי הימים א ד . י איוב יב : יא דה"א ב : יב ירמיה לה : יג תהלים קלב : יד ירמיה לה : טו דה"א ב : טז סוטה מו : יז שופטים א : יח משלי א : יט בראשית רבה פרשה כט : *לוז אילן לוז : כ שופטים א : כא מגילה ו :

זית רענן (יז) כתיב וישבר אותם וכו', אפשר שבא ללמוד שמכח שבירות הלוחות ניתן להם תורה ... כדאיתא במדרש שהלוחות השניות היו בתן מקרא מדרש אגדה: (א) שהיו מתריעין ונענין, כדרך שהיו מתריעין בתעניות:

מטה רפה. ותרינא דרש כתוב אחד אומר [מח]כל חפצים לא ישוו בה וכתוב אחד אומר [מט]וכל חפציך לא ישוו בה, חפצים אלו מצות ומעשים טובים. חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות, ואית דאמרי דאמר ליה לבריה בני אדם הללו של צורה הם זיל גבייהו ויברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי כתיב [נ]פלס מעגל רגלך וכתיב [נא]אורח חיים פן תפלס, לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. הדור יתבי וקא מבעיא להו כתיב וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב כל חפצים לא ישוו בה, לא קשיא כאן במצוה שאפשר וגו' אמרו ליה מאי בעית הכא א"ל רא"ל אבא זיל גבייהו דליברכוך. א"ל יהא רעוא דתזרע ולא תחצד, תעייל ולא תיפוק. תיפוק ולא תעייל. ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך. לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא. כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בריכו יתי אלא צעורי קא צעורי לי. א"ל מאי אמרי לך א"ל הכי והכי אמרו לי, א"ל כולהו ברכתא נינהו, תזרע ולא תחצד תוליד בנין ולא ימותון. תעייל ולא תיפוק תעייל כלתה ולא לימותו בנך דליפקון. תיפוק ולא תעייל תיפוק בנתך ולא לימותו גברייהו וליהדרו לותך. ליחרב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזא וההוא עלמא ביתא. לבלבל פתורך בבני ובנתי, לא תחזי שתא חדתא, דלא תמות אתתך ולא תסב אתתא אחריתי:

[נג]ארטבן שלח אל רבינו מרגלית [נג]אטימטון, א"ל שלח לי מילא טבא שלח ליה חדא מזוזה, שלח ליה אנא שלחית לך מילתא דלית ליה טימי ואת שלחת לי מילתא דטבא חד [נד]פולר, א"ל חפצי וחפציך לא ישוו בה. ולא עוד אלא שלחת לי מילא דאנא צריך מנטר לה ואנא שלחית לך מילא דאת דמיך והיא מנטרא לך שנאמר [נה]בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בשעת המיתה והקיצות היא תשיחך לע"ל: [נו]אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע, מה ראו בני גד ובני ראובן להזכיר שלש שמות הללו שני פעמים אל אלהים ה' שבהם ברא את העולם שנאמר [נז]אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ. אל אלהים ה' שבהם נתנה תורה לישראל. כי אנכי ה' אלהיך אל קנא כנגד שלש מדות שבהן נברא העולם בחכמה בתבונה ובדעת, שנאמר [נח]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו. [נט]המינים שאלו את ר' שמלאי מה הדין דכתיב אל אלהים ה' הוא יודע א"ל הן יודעים אין כתיב כאן אלא הוא יודע. א"ל תלמידיו לאלו דחית בקש לנו מה אתה משיב, א"ל שלשתם שם אחד כאינש דאמר [ס]בסיליוס קיסר אגוסטוס. חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב [סא]אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ. א"ל דברו ויקראו אין כתיב כאן אלא דבר ויקרא ארץ. א"ל לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב, א"ל שלשתם שם אחד כאינש דאמר [סב]אומן בניין ארכיטיקסין. חזרו ושאלו [סג]בראשית ברא וגו' [סד]כי שאל נא לימים וגו' [סה]נעשה אדם וגו' [סו]הבה נרדה וגו' [סז]כי שם נגלו וגו' [סח]אשר הלכו אלהים וגו' כו' [סט]כרסון רמיו כתיב בתריה ועתיק יומין יתיב:

לב כב בעבר הירדן ישבו אבותיכם. [ע]זה אחד מג' דברים שחזרו למקומם, גלות וכסף וכתב שמים. גלות דכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכתיב [עא]ביתא דנא סתר ועמיה הגלה לבבל. כסף כתיב *וינצלו את מצרים, וחזר למצרים, דכתיב [עב]ויהי בשנה החמישית למלכות רחבעם עלה שישק מלך מצרים וגו'. כתב שמים דכתיב (טז) [עג]התעיף עיניך בו ואיננו:

ותעברו את הירדן ותבואו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו. [עד]א"ר שמואל בר נחמני יריחו היתה [עה]נגרה של ארץ ישראל. אמרו אם נכבשה יריחו מיד כל הארץ נכבשה לפיכך נכנסו לתוכה:

לג כי אלהים קדושים הוא. [עו]שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלהות בראו את העולם א"ל אני ואתם נשאל לתורה [עז]כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר בראו אלהים אין כתיב כאן אלא למן היום אשר ברא אלהים. אדם. א"ל הרי כתיב [עח]כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו (א"ל) הרי שני רשויות. א"ל קראו סוף הפסוק כה' אלהינו בכל קראנו אליו:

[עט]א"ר ברכיה בש"ר אבא האדמוני מהו קדושים שהוא קדוש בכל מיני קדושות. א"ר אחא בש"ר חנינא דרכו בקדושה שנאמר [פ]אלהים בקדש דרכך. הלוכו בקדושה שנאמר [פא]הליכות אלי מלכי בקדש. נראה בקדושה [פב]כן בקדש חזיתיך. דבורו בקדושה [פג]ה' אלהים דבר בקדשו. חשיפת זרועו בקדושה שנאמר [פד]חשף ה' את זרוע קדשו. נאה ואדיר בקדש שנאמר [פה]מי כמוכה באלים ה' וגו', הוי כי אלהים קדושים הוא שהוא קדוש בכל מיני קדושות:

לד אם רע בעיניכם לעבוד את ה', [פו]יהושע לא הוכיח לישראל אלא סמוך למיתתו, ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, ושלא יהיו המוכיחין מתוכחין, שהתוכחה מביאה לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם [פז]והוכיח אברהם את אבימלך. וכה"א ביצחק [פח]מדוע באתם אלי. וכן אתה מוצא ביעקב [פט]ויקרא יעקב אל בניו ראובן אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותדבק בעשו אחי. וכן אתה מוצא במשה [צ]ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו'. וכן אתה מוצא בשמואל שנאמר [צא]הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה אלא סמוך למיתה שנאמר [צב]ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר וגו':

לה ויאמר יהושע עדים אתם בכם היום. [צג]היה ר"מ אומר כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם שנאמר ויאמר יהושע עדים אתם בכם. קלקלו בעצמם שנאמר [צד]סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל, העיד בהם שבט יהודה ובנימן שנאמר [צה]ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי. קלקלו שבט יהודה ובנימן העיד בהם את הנביאים שנאמר [צו]ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאיו. קלקלו בנביאים שנאמר [צז]ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים בדבריו ומתעתעים בנביאיו העיד בהם את השמים שנאמר [צח]העידותי בכם היום את השמים. קלקלו בשמים שנאמר [צט]הבנים מלקטים עצים וגו' לעשות כונים למלכת השמים, העיד בהם את הארץ שנאמר [ק]שמעי ארץ הנני מביא רעה. קלקלו בארץ [קא]גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, העיד בהם את הדרכים שנאמר [קב]עמדו על דרכים וראו. קלקלו בדרכים שנאמר *על כל ראש דרך בנית רמתך, העיד בהם את הגוים שנאמר [קג]לכן שמעו גוים. קלקלו בגוים שנאמר [קד]ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, העיד בהם את ההרים שנאמר [קה]שמעו הרים את ריב ה'. קלקלו בהרים שנאמר [קו]על ראשי ההרים יזבחו, העיד בהם את הבהמה שנאמר [קז]ידע שור קונהו. קלקלו בבהמה שנאמר [קח]וימירו את כבודם בתבנית שור, העיד בהם את החיה שנאמר [קט]גם חסידה בשמים ידעה מועדה. קלקלו בחיה שנאמר [קי]ואשוב ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה, העיד בהם את הדגים שנאמר [א]או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים. קלקלו בדגים שנאמר [ב]ותעשה אדם כדגי הים, העיד בהם את הנמלה שנאמר [ג]לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. ר"ש בן אלעזר אומר עלוב היה אדם זה שצריך ללמוד מן הנמלה אילו למד ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמוד דרכיה ולא למד: ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים. [ד]פליגי בה ר"י ור' נחמיה חד אמר שמונה פסוקים שבתורה וחד אמר ערי מקלט. מ"ד שמונה פסוקים דכתיב בספר תורת אלהים. למ"ד ערי מקלט מאי בספר תורת אלהים, ה"ק ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספרי הכתובים בספר תורת האלהים:

ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע. [ה]יהושע פרנס את ישראל שלשים ושמונה שנים. בו בפרק מת אלעזר הכהן שנאמר ואלעזר בן אהרן מת (ויעבוד ישראל את ה' וגו') כל ימי הזקנים אשר האריכו ימים ימים האריכו ולא שנים: ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח. [ו]א"ר יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחייו שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש, מאי הר געש מלמד שגעש עליהם ההר להרגם, אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים, מדה כנגד מדה, איתיביה ר' חייא בר אבא לר' יוחנן ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים א"ל ימים האריכו שנים לא האריכו. אלא מעתה [ז]למען ירבו ימיכם ימים ולא שנים, ברכה שאני. נתעצלו ישראל לעשות גמילות חסד ליהושע. [ח]באותה שעה נתחלקה ארץ ישראל והיתה החלוקה חביבה עליהם יותר מדאי והיו ישראל עסוקים במלאכתן זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בביתו וזה עוסק [ט](בפחמו) [בתחומו] לפיכך בקש הקב"ה

ממ"ק ובמ"ק [מח] משלי ח : [מט] שם ג : [נ] שם ד : [נא] שם ס : [נב] ירושלמי דפאה : [נג] אטימטון כלה מוס : [נד] פולר דינר : [נה] משלי ו : [נו] מדרש שוחר טוב קאפיטל כ : [נז] תהלים כ : [נח] משלי ג : [נט] ירושלמי דברכות פרק ט : [ס] בסיליוס כו' שם תואר אחד לקיסר : [סא] תהלים נ : [סב] אומן וכו' שם תואר אחד לארכיטיקטוס : [סג] בראשית א : [סד] דברים ד : [סה] בראשית ב : [סו] שם יא : [סז] שם לה : [סח] שמואל ב ז : [סט] דניאל ז : [ע] מכילתא : [עא] עזרא ה : [עב] דה"ב יב : [עג] משלי כג : [עד] תנחומא : [עה] נגרה בריחה ותוקפה : [עו] ב"ר פרשה ח : [עז] דברים ד : [עח] שם : [עט] ירושלמי דברכות פ"ט : [פ] תהלים עז : [פא] שם סח : [פב] שם סג : [פג] שם ס : [פד] ישעיה נב : [פה] שמות טו : [פו] ספרי פ' דברים : [פז] בראשית כא : [פח] שם : [פט] שם מט : [צ] דברים א : [צא] ש"א יב : [צב] מלכים א ב : [צג] ספרי פרשה האזינו : [צד] הושע יב : [צה] ישעיה ה : [צו] מ"ב יט : [צז] דה"ב לו : [צח] דברים ג : [צט] ירמיה ו : [ק] שם ו : [קא] הושע יב : [קב] ירמיה ו : *יחזקאל טז : [קג] שם : [קד] תהלים קו : [קה] מיכה ו : [קו] הושע ד : [קז] ישעיה א : [קח] תהלים קו : [קט] שם : [קי] יחזקאל לה : [א] איוב יב : [ב] חבקוק א : [ג] משלי ו : [ד] מכות יא : [ה] סדר עולם : [ו] שבת קה : [ז] דברים יא : [ח] הגדת רום :

זית רענן (טז) התעיף עיניך בו ואיננו, והוזרת התורה למרום:

עולם הבא אין לך אדם מישראל שאין לו בשפלה בהר ובנגב. דכתיב [ה]שער ראובן אחד שער שמעון אחד והקב"ה מחלקה בעצמו שנאמר [ו]ואלה מחלוקתם נאם ה'. אמר מר עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים, אידך למאן, אמר רב חסדא לנשיא דכתיב [ז]והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל, א"ל רב פפא לאביי אימא [ח]רונגר בעלמא, א"ל עליך אמר קרא [ט]והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ואחוזת העיר: ולו תאנת שילה. [י]אמר רבי חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאת מחלקו של יוסף ונכנסה בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה דכתיב [יא]ונסב הגבול מזרחה וגו', ר' יוסי בר חנינא אומר [יב]ורצון שוכני סנה עין שלא רצתה ליהנות מדבר שאינו שלה תזכה ותאכל [יג](מן) [בין] הסנואין שלה:

יז וידברו בני יוסף את יהושע מרוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה'. [יד]נתן לי עשרים אלף וחמש מאות (טו) יותר מאפרים אחי בסדר פנחס ונתקיימה הברכה בי [טו]כה יהיה זרעך. [טז]ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה. לכו ותחבאו עצמכם ביערים כדי שלא תשלוט בכם עין הרע א"ל מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב ביה [יז]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, ואמר ר' אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי בר' חנינא אמר מהכא [יח]וידגו לרוב מה דגים שבים אין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם:

יט על פי ה' נתנו לו את העיר. [יט]ארץ ישראל לא נתחלקה אלא בגורל שנאמר [כ]אך בגורל יצאו יהושע וכלב שלא נטלו בגורל אלא על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח. כתיב סרח וכתיב [כא]חרס א"ר אלעזר בתחלה פירותיה דומים לחרס ולבסוף פירותיה מסריחין מרוב שומנן, ואי תימא בתחלה מסריחין מרוב שומנן ולבסוף דומים לחרס: אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן. [כב]א"ר יצחק מנין שהפקר ב"ד הפקר שנאמר [כג]וכל אשר לא יבא בעצת השרים והסגנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מעדת הגולה, ר"א אומר מהכא [כד]אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל, וכי מה ענין ראשים אצל אבות, לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין לעם כל מה שירצו:

ל כ וידבר ה' אל יהושע לאמר דבר אל בני ישראל תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם ביד משה. [כה]אמר ר' אחא בר חנינא מפני מה נאמר פ' רצחנים בלשון עז מפני שהם של תורה. למימרא דכל דבור ודבור לשון קשה הוא כמה דכתיב [כו]דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. והכתיב [כז]אז נדברו יראי ה', וכן הוא אומר [כח]ידבר עמים תחתינו. דבר לחוד, ידבר לחוד. פליגי בה רבי יהודה ורבנן, חד אמר מפני ששיהום וחד אמר מפני שהם של תורה: לנום שמה רוצח מכה נפש בשגגה. [כט]תנן התם אלו הן הגולין ההורג את הנפש בשגגה, היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו כו', היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה גולה. אבל היה מושך במעגלה כו' היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפל עליו והרגתו הרי זה אינו גולה. זה הכלל כל שהוא בדרך הורדתו גולה שלא בדרך הורדתו אינו גולה. נשמט הברזל מקתו והרג רבי אומר אינו גולה וחכמים אומרים גולה. מן העץ המתבקע רבי אומר גולה וחכמים אומרים אינו גולה: [ל]הזורק את האבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה. רבי אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה הרי זה פטור, זרק את האבן לחצרו והרג אם יש רשות לניזק ליכנס לשם גולה ואם לאו אינו גולה שנאמר [*]ואשר יבא את רעהו ביער מה יער שיש רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם כו', יצא חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם. אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין. [לא]א"ר יוסי ברבי יהודה אומר בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט ובית דין שולחין ומביאין אותו משם, מי שנתחייב מיתה הרגוהו ושלא נתחייב מיתה פטרוהו, מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שנאמר [לב]והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו. ומוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך. וידברו אליו ר' מאיר אומר הוא מדבר על פי עצמו, שנאמר [לג]וזה דבר הרוצח. [לד]רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר רוצח אני ואם יאמרו אף על פי כן יקבל מהם שנאמר וזה דבר הרוצח:

ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי. [לה]תנו רבנן שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען. ומכוונות היו כמין שתי שורות שבכרם. חברון ביהודה כנגד בצר במדבר. שכם בהר אפרים כנגד רמות בגלעד. קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן. ושלשת שיהיו משולשות שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם ומחברון לשכם כמשכם לקדש ומשכם לקדש כמקדש לצפון. בעבר הירדן תלת בארץ ישראל תלת. אמר אביי בגלעד שכיחי רוצחים דכתיב [לו]גלעד קרית פועלי און עקובה מדם. א"ר אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות, ומאי שנא מהאי גיסא ומהאי גיסא דמרחקי ומאי שנא מציעאי דמקרבי, אמר אביי בשכם נמי שכיחי רוצחים דכתיב [לז]וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה. מאי חבר כהנים, א"ר אלעזר שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים הללו שמתחברין לחלק תרומה בבית הגרנות. ותו ליכא והכתיב [לח]ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר, אמר אביי הללו קולטות בין לדעת ובין שלא לדעת והללו לדעת קולטות שלא לדעת אינן קולטות. וקדש עיר מקלט הואי והכתיב [לט]וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת וקדש ואדרעי ועין חצור. ותניא ערים הללו אין עושין אותם לא עיירות קטנות ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות ואין מושיבין אותם אלא במקום אוכלוסין נתמעטו אוכלוסין מוסיפין עליהם, נתמעטו דיוריהן מביאין להם כהנים לוים וישראלים ואין מוכרין להם כלי זיין וכלי מצודה דברי רבי נחמיה, וחכמים מתירין, ושוין שאין פורשין לתוכן מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא יהיו רגלי גואל הדם מצויים שם. א"ר יצחק מאי קראה [מ]ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא. א"ר יוסף תרתי קדש הוין. ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישור למטה ראובן א"ל הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחין. א"ר תנחום בר חנילאי מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה, מפני שפתח בהצלה תחלה שנאמר [מא]וישמע ראובן ויצילהו מידם:

לא כב ויברכם יהושע וישלחם. [מב]ר' יצחק ור' יוחנן ור' יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מרשב"י. אית דאמרי פרשת נסכים ואית דאמרי פרשת נדרים ונטלו ממנו רשות והמתינו שם עוד יום אחד אמרו צריכים אנו ליטול רשות ממנו פעם שניה. חד מנהון דרש ואמר להון כבר כתיב ויברכם יהושע וישלחם וילכו לאהליהם מת"ל גם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם אלא בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהם ועשו שם י"ד שנה מכבשין ומחלקין את הארץ. לאחר י"ד שנה נטלו רשות מיהושע ללכת לאהליהם ושהו שם עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שניה לכך נאמר גם כי שלחם יהושע, א"ר יודן שבט ראובן וגד היו בני פמליא של יהושע ולוה עמהם עד הירדן וכיון שראו שנתמעטה בני פמליא שלו חזרו ולוו אותו עד ביתו. הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה הה"ד ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו לאהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב וגו'. וחרינא דרש [מג]ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך מת"ל [*]ביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא נטלו רשות ממנו והמתינו שם עוד ימים אחרים ונטלו רשות פעם שניה. הברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר ביום השמיני שלח את העם וגו' וילכו לאהליהם, שמצאו נשותיהם בטהרה. שמחים שנהנו מזיו השכינה, וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בן זכר, על כל הטובה שיצאה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא. וחרינא דרש כבר כתיב [מד]ותלך מאתו מה תלמוד לומר ותבא ותגד לאיש האלהים אלא ויעמוד השמן שהוקיר ובאת לשאול לו אם תמכור או לא תמכור. הברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר [מה]ואת ובניך תחיי בנותר עד שיחיו המתים. וכיון שראה אותם שהם בני אדם של ישוב שלח עמהם זוג אחד של ת"ח לידע כה הם דורשין בדרך. חד מנהון דרש כבר כתיב [מו]ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם מה ת"ל ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם אלא אותה מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה ומתחה כנגד מצרים. וחרינא דרש כבר כתיב [מז]והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם, בין אלהים זו מדת הדין של מעלה, ובין כל נפש חיה מדת הדין של מטה כדת הדין של מעלה קשה ושל מטה

מב"ק ובב"ק ה יחזקאל מח : ו שם : ז שם : ח רונגר שכיר יום : ט יחזקאל מח : י זבחים פ"ד : יא יהושע כז : יב דברים לג : יג בין הסנואין שלה, קדשיו נאכלין אף בגבולי שאר השבטים שבאחוזתו : יד פסיקתא רבתי : טו בראשית טו : טז ב"ב קיח : יז בראשית מט : יח שם מח : יט בבא בתרא קנב : כ במדבר כו : כא שופטים א ו"ד : כב יבמות פט : כג עזרא י : כד יהושע יט : כה מכות י : כו בראשית מב : כז מלאכי ג : כח תהלים מז : כט מכות ז : ל שם ח : *דברים יט : לא מכות ט : לב במדבר לה : לג דברים יט : לד מכות יב : לה שם ט : לו הושע ו : לז שם : לח במדבר לב : לט יהושע יט : מ דברים יט : מא בראשית לז : מב מ"ק ט : מג מלכים א ח : *דה"ב ז : מד שם ב : מה מלכים ג ד : מו שמות יד : מז בראשית ט :

זית רענן (טו) יותר מאפרים אחי, פי' שבני מנשה אמרו כך שהם נתברכו שמתחלה בפ' במדבר היו ל"ב אלף ומאתים ובפ' פנחס היו נ"ב אלף וז' מאות א"כ היו כ' אלף ות"ק יותר : כ"ה יהיה, כ' אלף ה' מאות :

היוצא אשר יצא מדלתי ביתי והעליתיהו עולה, יכול אפילו דבר טמא, נזדמנה לו בתו, והיינו דקאמר נביא לישראל [פג]הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם :

כו וילכדה עתניאל בן קנז. [פד]זה שאמר הכתוב [פה]וזרח השמש ובא השמש, א״ר אבא בר כהנא אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא קודם שהשקיע הקב״ה שמשו של צדיק זה הוא מוריח שמשו של צדיק זה. יום שמת רבי עקיבא נולד רבי וקראו עליו וזרח השמש וגו׳ כו׳. יום שמת ר׳ אבין נולד ר׳ אבין בריה וקראו עליו וזרח השמש וגו׳ כו׳. יום שמת רבי אושעיה איש טריא נולד ר׳ אושעיה בריה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. עד שלא השקיע שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל שנאמר [פו]ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב וגו׳, א״ר יוחנן כהדא עגלתא תמימתא. עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע. עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז. שנאמר וילכדה עתניאל בן קנז: וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב, [פז]וכלב בן קנז הוא והכתיב *כלב בן יפונה, מאי יפונה שפנה מעצת מרגלים, ובן קנז הוא והכתיב [פח]וכלב בן חצרון, אמר רבא אין בן חצרון הוא ואמאי קרו ליה בן קנז אחי כלב אחוהי דכלב מאמיה דהוה ליה כלב חורגיה דקנז, דיקא נמי דקתני הקנזי ולא קתני בן קנז :

כז ויהי בבואה ותסיתהו. אמר רבא א״ר יצחק אמרה לו מה חמור זה כיון שאין תבן באבוסו צועק (יג) אף אשה שאין לה תבואה בתוך ביתה צועקת. ארץ הנגב נתתני אדם שמנוגב מכל טובה, ונתת לי גלות מים אדם שאין בו אלא דברי תורה. ויתן לה כלב את גלות עלית ואת גלות תחתית מי שרזי עליונים ותחתונים גלויים לו יבקש מזונות ממנו. תאנא הוא עתניאל הוא יעבץ עתניאל שענאו אל, יעבץ שיעץ ורבץ את התורה לישראל. ומה שמו יהודה אחי שמעון שמו, ומנא לן דענאו אל דכתיב [פט]ויקרא יעבץ לאלהי ישראל ויאמר אם ברך תברכני בתורה, והרבית את גבולי בתלמידים, והיתה ידך עמדי שלא אשכח את למודי, ועשית לי מרעה שיהיו לי רעים כמותי, לבלתי עצבי שלא [צ]יסגפני יצר הרע מלשנות, אם תעשה לי מוטב ואם לאו הריני יורד [צא]בנסיסי לשאול, זו משנת רבי נתן, ר׳ יהודה הנשיא אומר אם ברך תברכני בפריה ורביה, והרבית את גבולי בבנים ובנות, והיתה ידך עמדי במשא ומתן, ועשית לי מרעה שלא יהא בי לא מיחוש ראש ולא מיחוש אזנים ולא מיחוש עינים, לבלתי עצבי שלא יסגפני יצר הרע. אם אתה עושה כן מוטב ואם לאו הריני יורד בנסיסי לשאול: וקינה ודימונה ועדעדה. *א״ל רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב וקינה ודימונה ועדעדה. א״ל מתוותא דארעא דישראל קא חשיב, א״ל אטו לא ידענא דמתוותא דארעא דישראל קא חשיב. אלא רב גביהה מבי ארגיזא אמר בה טעמא כל מי שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן (עדי) עד עושה לו דין. אלא מעתה ציקלג ומדמנה וסנסנה הני נמי מאי, א״ל אי הוה רב גביהה הכא הוה אמר טעמא. רב אחא מבי חוזאי אמר הכי כל מי שיש לו צעקת לגימא על חברו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין : [צב]תניא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, שנאמר [צג]לשמות מטות אבותם ינחלו. מה תלמוד לומר [צד]לאלה תחלק הארץ, מפני נשים וקטנים. ר׳ יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר [צה]אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף לאלה תחלק הארץ. מה ת״ל לשמות מטות אבותם שינה הכתוב נחלה זו מכל נחלות שבתורה שכל נחלות שבתורה חיים יורשים את המתים וכאן יורשים המתים את החיים. רבי אומר משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר לזה היה לו בן אחד ולזה שלשה בנים. יצאו לגורן זה נוטל סאה ואלו נוטלין שלשה סאין והוליכו אצל אביהם וחזרו וחלקו בשוה. כיוצא בו אתה אומר בבאי הארץ זה נוטל בית סאה ואלו נוטלין שלשה בית סאה והורישו את אבותיהם וירשו מתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה. ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר זה נטל חלקו וחלק אביו וזה נטל חלקו וחלק אביו נמצאת מקיים לאלה תחלק הארץ נמצאת מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו. הרי שיצאו עמו ממצרים עשרה בנים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה בנים קורא אני עליו [צו]למעט תמעיט נחלתו. הרי שיצאו עמו חמשה בנים ובכניסתן נמצאו עשרה קורא אני עליו [צז]לרב תרבה נחלתו. כיון שראו בנות צלפחד שהארץ נתחלקה לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה אמרו לא רחמי בשר ודם כרחמי המקום, רחמי ב״ו רחמיו על הזכרים יותר מהנקבות, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן רחמיו על הזכרים ועל הנקבות ועל הכל שנאמר [צח]נותן לחם לכל בשר *נותן לבהמה לחמה, ואומר [צט]טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו. *ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד מגיד הכתוב שכשם שצלפחד היה בכור כך היו כלן בכורות. וללמדך שהיו זכאות בן זכאי, וכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק, וכל מי שמעשיו סתומים ומעשי אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לגנאי הרי זה רשע בן רשע. בן מנשה בן יוסף, כשם שיוסף חבב את ארץ ישראל כך יצאו ממנו וחבבו את ארץ ישראל. מחלה נעה חגלה אי כל הקודם במקרא קודם במעשה תלמוד לומר [ק]ותהיינה מחלה תרצה מגיד ששקולות זו כזו. רבי נתן אומר יפה כח נשים מכח אנשים, אנשים אמרו [קא]נתנה ראש ונשובה מצרימה, ונשים אמרו *תן לנו אחוזה :

תנא דבי רבי ישמעאל בנות צלפחד כלם שקולות היו דכתיב ותהיין הויה אחת לכלן. תנא בנות צלפחד חכמניות היו דרשניות היו צדקניות היו, חכמניות היו שלפי שעה דברו דאמר ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק אותו היום היה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין. אמרו ליה אם כבן אנו נירש כבן ואם לאו תתייבם אמנו מיד ויקרב משה. דרשניות היו שהיו אומרות אלו היה לו בן לא דברנו. צדקניות היו שלא נשאו אלא להגון להן. תניא ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה, איני והאמר ר׳ חסדא נשאת פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים, בת עשרים יולדת עד ארבעים, בת ארבעים שוב אינה יולדת, אלא מתוך שצדקניות היו נעשה להם נס כיוכבד שילדה בת מאה ושלשים שנה :

כח [קב]רבי יהודה אומר כשבאו המלאכים לאברהם רץ להביא בן בקר ורץ בן בקר למערת המכפלה ונכנס אחריו וראה אדם וחוה שוכבים על מטותיהם ונרות דולקים עליהם וריח טוב כריח ניחות לפיכך חמדה לאחוזת קבר. אמר לבני יבוס לקנות מהם בממכר זהב ובמכתב עולם, וכי יבוסים היו והלא חתיים היו אלא על שם העיר נקראו, ולא קבלו עליהם, אמרו יודעים אנו שעתיד הקב״ה ליתן לזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש מעיר יבוסי וכרת עמהם ברית ואחר כך קנה מהם מערת המכפלה. מה עשו אנשי יבוס עשו צלמי נחשת וכתבו עליהם ברית השבועה והעמידו אותם ברחוב העיר וכשבאו ישראל לארץ רצו ליכנס לעיר ולא היו יכולים מפני הברית שנאמר [קג]ואת היבוסי יושב ירושלים וגו׳, והמלך דוד רצה ליכנס ולא הניחוהו שנאמר [קד](ויאמרו אנשי יבוס) [ויאמר לדוד לאמר] לא תבא הנה. אותה שבועה ראה דוד וחזר לאחוריו שנאמר [קה]וישב דוד במצודה ויקרא לה עיר דוד. אמרו אין אנו מניחין אותך ליכנס עד שתסיר את הצלמים הללו שכתוב עליהם שבועת אברהם שנאמר [קו]כי אם הסירך העורים והפסחים, וכמו שנאמר [קז]עור ופסח לא יבא (בית ה׳) [אל הבית] חס ושלום עורים ופסחים באו למקדש אלא אלו הצלמים שנאמר [קח]עינים להם ולא יראו, שנואי נפש דוד שהיה דוד שונא עובדי ע״ז. אמר דוד כל מי שיעלה בראשונה (יד) ויסיר את הצלמים הללו יהיה לראש ועלה יואב בן צרויה והיה ראש. ואח״כ קנה את עיר היבוסי בממכר עולם שנאמר [קט]ויתן דוד לארנן וגו׳ :

טז תאנת שילה. [קי]רבי חמא בר חנינא אומר שכל הרואה שילה מתאנח על אכילת קדשים. אמר רבי אבהו [א]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, עין שלא רצתה ליהנות במה שאינה שלה תזכה ותאכל במלא עין שלה :

כט [ב]תניא עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים, ולא נתחלקה אלא בכספים דכתיב [ג]בין רב למעט, אמר רבי יהודה סאה ביהודה שוה חמשה סאין בגליל. ולא נחלק אלא בגורל דכתיב [ד]אך בגורל יחלק את הארץ, ולא נתחלקה אלא באורים ותומים. הא כיצד אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של תחומין היו מונחים לפניו והיה מכוון ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה לו, טרף בקלפי שבטים ועולה בידו זבולון טרף בקלפי תחומין ועלה בידו עכו. וחוזר ומכוון ברוח הקדש ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה לו וכן לכל שבט ושבט. לא כחלוקה של עולם הזה העוה״ב, העוה״ז אדם שיש לו שדה פרדס אין לו שדה לבן, שדה לבן אין לו שדה פרדס, אבל חלוקה של עולם

ממ״ק ובמ״ק פג ירמיה ח : פד ב״ר פ׳ נח : פה קהלת א : פו ש״א ג : פז תמורה ט״ז : *במדבר לב : פח דה״א ב : פט שם ד : צ יסגפני, בגמרא סגי׳ ישגבני : צא בנסיסי ויתעלכו תהרגמינן והותנססו : *גיטין ז : צב ספרי, ב״ב קיז : צג במדבר ע : צד שם : צה במדבר כו : צו שם : צז שם : צח תהלים קלו : *שם קמז : צט שם קמה : *במדבר כו : ק שם לו : קא שם יד : *במדבר כז : קב פרקי רבי אליעזר פל״ו : קג שופטים א : קד ש״ב ה : קה שם : קו שם ד : קז שם : קח תהלים קטו : קט דה״א כא : קי זבחים פי״ד : א בראשית מט : ב ב״ב קכב : ג במדבר כו : ד שם :

זית רענן (יג) אף אשה וכו׳, כדאמרינן בעלמא אין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה : (יד) ויסיר את הצלמים, דהם פרצו הגדר תחלה שנלחמו עם ישראל רק שדוד לא רצה מפני מראית עין עד שיסיר הצלמים :

מינים והם הם גופי תורה [כז]והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' מאי נפקא מינה, ממה דאשבעיה אבימלך לאברהם דכתיב [כח]ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי וגו' אמר הקב"ה ליתו כפתורים וליפקו מעוים דאינהו פלשתים וליתו ישראל וליפקו מכפתורים. כיוצא בו [כט]כי חשבון עיר סיחון וגו' כיוצא בו [ל]צידונים יקראו לחרמון וגו', כיוצא בו [לא]ואת העם העביר אותו לערים, מאי נפקא מינה דלא ליקרו לאחוה גלוותא:

יד ויגשו בני יהודה אל יהושע. [לב]מצינו הגשה למלחמה הגשה לתפלה הגשה לפיוס. הגשה למלחמה כד"א [לג]ויגש יואב זכל העם אשר אתו למלחמה. הגשה לתפלה [לד]ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא. הגשה לפיוס ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו:

בג בן ארבעים שנה אנכי היום. [לה]ת"ר ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים שנה חסר אחד, ימי אהל מועד שבגלגל י"ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו, ימי אהל מועד שבנוב וגבעון נ"ז, נשארו לשילה שלש מאות ושבעים חסר אחד. ימי אהל מועד שבמדבר ארבעים חסר אחד מנלן, דאמר מר שנה ראשונה עשה משה את המשכן בשניה הוקם ושלח מרגלים, י"ד בגלגל שבע שכבשו מנא לן, דקאמר כלב בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה ועתה הנה אנכי בן שמונים וחמש שנה, כי עברו לירדן בר כמה הוה בר שבעים ותמני וקאמר בן שמונים וחמש הרי שבע שכבשו. ושבע שחלקו מנא לן, אי תימא מדשבע כבשו שבע חלקו, ואי תימא מדלא אשכח י"ד שנה אחר שהוכתה העיר. שבנוב וגבעון נ"ז, דכתיב [לו]ויהי בהזכירו את ארון האלהים ויפול מעל הכסא, ותניא כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו להם לנוב, כשמת שמואל חרבה נוב ובאו לגבעון, וכתיב [לז]ויהי כשבת ארון האלהים בקרית יערים וירבו הימים ויהי עשרים שנה. הי נינהו עשרים שנה י"א דשמואל עצמו ושתים דשמואל ושאול ושבע שמלך דוד בחברון, וכתיב [לח]והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים, וכתיב [לט]ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו נשתיירו לשילה שלש מאות ושבעים חסר אחת:

[מ]תניא תת"נ שנים עשו ישראל בארץ משנכנסו בה עד שיצאו ממנה שהם י"ז יובלות, וכה"א [מא]בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר, אימתי נאמר בתחלת היובל ואם י"ז יובלות הם היאך חסרים י"ד שנה, אמור מעתה שבע שנים היו מכבשין ושבע שנים היו מחלקין: **בן ארבעים** שנה אנכי [מב]נמצינו למדים מכאן בדורות הראשונים דילדו בני שמונה דכתיב [מג]ותמת עזובה אשת כלב ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, וכתיב [מד]ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוי בר תליסר דכתיב [מה]איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. ותניא שנה ראשונה עשה משה משכן, שניה הוקם ושלח המרגלים, וכתיב בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה עבד ה' אותי דל ארביסר דהוי בצלאל פשו להו עשרים ושית דל תרתי דתלתא עבורי אשתכח דכל חד וחד בתמני: **ויתנו** לכלב את חברון, [מו]חברון עיר מקלט הואי אמר אביי פרוואה דידיה, וכן הוא אומר את שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה לאחוזה. ושם חברון לפנים קרית ארבע [מז]שדרו בה ארבעה צדיקים ענר אשכול וממרא ואברהם, ושמלו בה ארבעה צדיקים ענר ואשכול וממרא ואברהם, ושנקברו בה ארבע אמהות חוה שרה רבקה לאה. ושנקברו בה ארבעה אבות אדם אברהם יצחק ויעקב, ועל שם בעליה שהם ארבעה ענק ושלשת בניו. אמר רבי עוזיה שמשם יצא אברהם ורדף אחר ארבעה מלכים [מח]קוזמוקטורין שהיא עולה [מט]בקינריסין של ארבעה, בתחלה ליהודה ואח"כ לכלב ואח"כ לכהנים ואח"כ ללוים, שהיא מארבעה מקומות מגונים שבא"י, ואיזו הם, רבי יצחק אמר דור ונפת דור ותמנת סרח וחברון, ורבנן אמרין דנה וקרית סנה ותמנת סרח וחברון:

האדם הגדול בענקים. [נ]אדם זה אדם הראשון. הגדול אלו אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים. באברהם הוא אומר [נא]וה' ברך את אדוני מאד ויגדל. ביצחק כתיב [נב]ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד. ביעקב כתיב [נג]ויגדלו הנערים ועשו היה בכלל אלא שקלקל במעשיו ובזה את הבכורה ונעשה קטן שנאמר [נד]הנה קטן נתתיך בגוים: [נה]תניא רבי יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ ישראל למעשה ארץ מצרים שנאמר [נו]כמעשה ארץ מצרים וגו'. למה זכו כנעניים שישבו על ארצם מ"ז שנה שנאמר [נז]וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, מפני שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו זכו שישבו על ארצם מ"ז שנה, רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יהודה בן לקיש הרי הוא אומר האדם הגדול בענקים והארץ שקטה ממלחמה, בני כנען שכבדו את אברהם אבינו זכו שתשקוט הארץ עליהם. האדם הגדול בענקים והארץ שקטה מה ענין זה לזה מלמד שלא שקטה המלחמה מן הכנעניים אלא בזכות אברהם שנהגו בו כבוד ואמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו אדוני שמעני. ועוד נותרה בהם פליטה ומהם הלכו לאפריקי. ומה אם כנעניים על שכבדו אותו עמדה להם זכותו אע"פ שלא הלכו בדרכיו ולא אהבו את המקום בניו שהולכים בדרכיו ועושים צדקות וגמילות חסדים על אחת כמה וכמה: [נח]**דבר** אחר האדם הגדול בענקים אמר רבי זה אברהם, ולמה קורא אותו גדול, רבי לוי ורבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא פסיעותיו של אברהם אבינו היו ג' מילין. ר' יהודה ברבי סימון אומר מיל שנאמר [נט]ארח ברגליו לא יבא מי פעל למפרע מיל ר"ת. רבי נחמיה בשם רבי איבו לא נתאבקו רגליו כשהלך אחר המלכים אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת. [ס]ד"א למה קרא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם אדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא אחריו ויתקן, אמר הקב"ה הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו. אמר רבי אבא בר כהנא אדם שיש לו [סא]קורה שופעת היכן הוא נותנה לא באמצע הבית כדי שתסבול קורה שלפניה ולאחריה כך אברהם נתנו הקב"ה באמצע הדורות כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו. א"ר לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של מקולקלת ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת:

כד טו (ותאר) [ועלה] הגבול [גי בן הנם] אל כתף היבוסי [סב]זה שאמר הכתוב [סג]וילך הוא ושמואל וישבו בניות וכתיב [סד]הנה דוד בניות ברמה, אמר רבה וכי מה ענין ניות אצל רמה, אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם. אמרי כתיב [סה]וקמת ועלית אל המקום מלמד שבהמ"ק גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות. לא הוו ידעי מקומו היכא, אייתו ספר יהושע, (בכלהו שבטים) [בשבט יהודה] כתיב ועלה הגבול בשבט בנימן [וירדי]* כתיב (ועלה ותאר לא כתיב) ש"מ הכא הוא מקומו, סבור למבנייה בעין עיטם [סו]דמדלי, אמרו נחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן. ואית דאמרי גמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימן ואי מדלינן ליה אתפליגו ליה טובא מוטב דנחתי פורתא כדכתיב [סז]ובין כתפיו שכן, ועל דבר זה נתקנא בו דואג האדומי ברוח כדכתיב [סח]כי קנאת ביתך אכלתני, וכתיב [סט]שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה זה יהושע דקא אתי משבט אפרים מצאנוה בשדי יער זה בנימן דכתיב ביה [ע]בנימן זאב יטרף: ושם דביר לפנים קרית ספר. [עא]ובמקום אחר הוא אומר [עב]דנה וקרית סנה הוא דביר נמצא ארבעה שמות לו וכי מה צורך לבאי העולם בכך אלא שהיו ארבע מלכיות מכתשות זו את זו וזאת אומרת על שמי יקרא וזאת אומרת על שמי יקרא, והלא דברים ק"ו ומה פסולת ארץ ישראל מכתשות עליה ק"ו לשבח של א"י. כיוצא בו [עג]עלה אל הר העברים הזה הר נבו, ובמקום אחר הוא אומר [עד]עלה ראש הפסגה נמצא קרוי שלשה שמות וכי מה צורך לבאי עולם וכו': ושם דביר לפנים קרית ספר, [עה]אמר רבא כמאן קרו פרסאי לספרא דביר מהכא וכו': **ויאמר** כלב אשר יכה קרית ספר. [עו]תנא אלף ושבע מאות ספקות של גזרות שוות ושל קלין וחמורין ושל דקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. א"ר אבהו אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז בפלפולו שנאמר ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי, מאי עכסה שכל מי שרואה אותה כועס על אשתו:

כה [עז]**אמר** רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן ארבעה שאלו שלא כהוגן לשלשה השיבו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן. אליעזר עבד אברהם דכתיב [עח]והיה הנערה אשר אומר אליה וגו', יכול אפילו חגרת אפילו סומא נזדמנה לו רבקה. כלב [עט]ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר הא אילו לכדה עבד אחד היה נותן לו את בתו ונתן לו כהוגן וילכדה עתניאל בן קנז. שאול בן קיש דכתיב [פא]והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו, יכול אפילו עבד אפילו ממזר, נזדמן לו דוד. יפתח הגלעדי דכתיב [פב]והיה היוצא

ממ"ק ובמ"ק כח דברים ג: כט בראשית כא: ל במדבר כא: לא דברים ג: לב בראשית מז: לג ב"ר פ' לב: לד ש"ב י: לה מ"א יח: לו זבחים יד:
לז ש"א ד: לח שם ז: לט מלכים א ב: מ דה"ב ג: מא סדר עולם: מב יחזקאל מ: מג סנהדרין סט: מד דה"א ב: מה שמות לח:
מו שם לו: מז ב"ב קכג: מח ב"ר פ' נח: מט קוזמוקטורין מושלים גדולים: נ קינריסין קנין ונחלה: נא שיר השירים רבה: נב בראשית כד: נג שם נו:
נד שם כה: נה עובדיה א: נו תורת כהנים: נז ויקרא יח: נח במדבר יג: נט ב"ר פ' מג: ס ישעיה מא: סא בראשית רבה פרשה יד: סב פי' קורה עבה:
סג זבחים נד: סד ש"א יט: סה שם: סו דברים יז: *עי' בגמרא ופירש"י וחדושי אגדות מהרש"א שהאריכו בזה, ותקנתי ע"פ הגהות המהרש"א ז"ל, וגם הנוסחא
פיסקה נשארה, אף כי היא נגד סגנונא בספר יהושע לפנינו: סז דמדלי גבוה: סח דברים לג: סט תהלים כט: ע שם קלב: עא בראשית מט: עב ספרי פ' עקב:
עג פסוק מח: עד דברים לג: עה שם ג: עו ע"ז כד: עז תמורה טז: עח ב"ר פ' ס ותענית ד: עט בראשית כד: פ שופטים א: פא ש"א יז: פב שופטים יא:

בתחלת ברייתו של עולם אמר הקב"ה [צב]יקוו המים ותראה היבשה מפני מה כתיב [צג]הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו, שייראו מלפניו, מלה"ד למדינה שמרדה במלך מה עשה הביא לגיון אחד קשה והקיפה כדי שיראו בני המדינה ויתיראו מפניו, כך ברא הקב"ה את עולמו יום שיהא יום כו' בא יעקב ושקע השמש שלא בעונתו שנאמר [צד]וילן שם כי בא השמש. בא יהושע ועשה את הלילה יום שנאמר שמש בגבעון דום. הרי צדיקים שגורעין ומוסיפין על דבריו כדי שיהיו הבריות יראין מלפניו, ברא הקב"ה ימים משה עשה את הים יבשה שנאמר [צה]ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. בא אלישע ועשה את היבשה ים [צו]כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים, ברא הקב"ה חורף וקיץ בא אליהו ועשה את החורף קיץ [צז]חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר. בא שמואל ועשה את הקיץ חורף שנאמר [צח]הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר. ברא הקב"ה העליונים לעליונים והתחתונים לתחתונים שנאמר [צט]השמים שמים לה' וגו', בא משה ועשה את התחתונים לעליונים ואת העליונים לתחתונים שנאמר [ק]ומשה עלה אל האלהים, וירד ה' על הר סיני:

כב [קא]זש"ה [קב]ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'. משעה שהשמש זורח עד שהוא שוקע מקלס להקב"ה, וכן את מוצא בשעה שעמד יהושע בגבעון ובקש לשתק את החמה לא אמר שמש בגבעון עמוד אלא שמש בגבעון דום, אלא כל שעה שהוא מהלך הוא מקלס להקב"ה וכל שעה שהוא מקלס יש בו כח לעמוד לכך א"ל יהושע דום, א"ל השמש אתה אומר לי דום יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו דום, אני נבראתי ברביעי ואתה נבראת בששי ואתה אומר לי דום, א"ל יהושע בן חורין קטן שיש לו עבד זקן אינו אומר לו שתוק, לא קנה אברהם אבינו השמים וכל מה שבתוכו שנאמר [קג]ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, ולא זו בלבד אלא שנשתחוית כעבד לפני יוסף שנאמר [קד]והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי, א"ל השמש אתה אומר שאדום ומי אומר קלוסו של הקב"ה, א"ל שתוק ואני אומר שנאמר אז ידבר יהושע ואין אז אלא שירה שנאמר [קה]אז ישיר משה:

וידום השמש וירח עמד הלא היא כתובה על ספר הישר. [קו]ר' חלפיי אייתי ליה מהכא [קז]ולמשול ביום ובלילה אלו צדיקים שהם שולטין במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה. ר' חנן בש"ר שמואל בר רב יצחק מייתי לה מסיפא דספרא [קח]ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים אפשר כן, אלא זה יהושע שעומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהם שליטים מסוף העולם ועד סופו. ואית דמייתי לה מסיפא דאורייתא [קי]בכור שורו הדר לו וגו', אפשר לומר כן אלא זה יהושע שעומד ממנו כו' (כדלעיל). אר"ש בן יוחאי ספר משנה תורה היה (שגנז) [א][סגנו] של יהושע נטלו והראהו לגלגל חמה א"ל כשם שלא דממתי מזה אף דום מלפני. א"ר יצחק א"ל עבדא בישא לא זבינת כספא דאבא את לא כך ראה אוהך אבא בחלום [ב]והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: מאי ספר הישר [ג]א"ר חייא בר אבא זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר [ד]תמות נפשי מות ישרים. ר"א אומר זה ספר משנה תורה דכתיב ביה [ה]ועשית הישר והטוב ר' שמואל בר נחמני אמר זה ספר שופטים דכתיב ביה [ו]איש הישר בעיניו יעשה. ויעמד השמש בחצי השמים וכמה הוי יומא, אמר ריב"ל כ"ד שעי אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית כולה מילתא כיום תמים. ר"א אומר תלתין ושית אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים. ר"ש בר נחמני אומר ארבעים ותמני אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם עשרין וארבע ולא אץ לבא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים. אית תימא בתוספתא פליגי ר' יהושע אומר כ"ד אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים. ר"א אומר שלשים וששה אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים. ר' שמואל בר נחמני אומר שמונה וארבעים אזל שית וקם כ"ד אזל שית וקם כ"ד מקיש עמידתו לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים. תאנא כשם שעמדו לו ליהושע כך עמדה לו למשה ולנקדימון בן גוריון, יהושע קראי, נקדימון בן גוריון גמרא. משה מנא לן א"ר אלעזר אתיא אחל אחל כתיב הכא [ז]אחל תת פחדך וכתיב התם [ח]אחל גדלך. ר' יוחנן אמר אתיא תת תת כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם [ט]ביום תת ה' את האמרי.

ר"ש בר נחמני אמר מגופיה דקרא [י]אשר ישמעון שמעך וגו' איימתי ורגזו וחלו מפניך בזמן שעמדה לו חמה. מיתיבי ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו אי תימא שעות הוא דלא הוו נפישי כולי האי, ואי תימא אבני ברד דלא הוו דכתיב ויהי בנוסם מפני בני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות. [יא]מופת הששי מיום שנבראו שמים וארץ השמש והירח וכוכבים עולים להאיר על הארץ עד שבא יהושע ועשה מלחמתם של ישראל והגיע ערב שבת וראה בצרתם של ישראל שלא יחללו את השבת עד שראה חכמי הגוים חובשים במזלות לבא על ישראל מה עשה פשט את ידיו לאור השמש ולאור הירח והזכיר עליהם את השם ועמד כל אחד ואחד במקומו שלשים ושש שעות עד מוצאי שבת שנאמר וידום השמש וירח עמד וראו כל מלכי ארץ ותמהו לפי שלא היה כמוהו מיום שנברא העולם שנאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל:

יא כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע זולתי חצור לבדה. [יב]רבי אלעזר אומר במסורת שרפה. הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע. אמר רבי שמואל בר נחמני בשלשה מקומות נתכנסו אוה"ע לעשות מלחמה ולא הניחן הקב"ה והיכן נתכנסו לחצור וכו' ואחד מהן ויסעו ויהי חתת אלהים על (כל) הערים אשר סביבותיהם וגו': כאשר צוה ה' את משה עבדו. [יג]מעשה ברבי ישבב שעמד וחלק כל נכסיו לעניים, ושלח לו ר"ג והלא אמרו חכמים חומש נכסיו לעניים. ור"ג לאו קודם לאושא הוה, רבי יוסי בר רבי בון בש"ר לוי כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שנותנין בית דין נפשם עליו סוף שהוא מתקיים כמו שנאמר למשה מסיני. ואתיא כי הא דאמר רבי מנא [יד]כי לא דבר רק הוא מכם ואם הוא רק מכם הוא רק למה שאין אתה יגעים בו כי הוא חייכם בשעה שאתם יגעים בו. רבי תנחומא בשם רבי הונא [טו]ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא את אשר צוה ה' אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמה שנאמר למשה. רבי יוחנן בשם רבי בנאה כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וגו' לא הסיר דבר מכל אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא שמע מרבו וכו'. רבי הונא אומר [טז]תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מרבו. ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו. ורבנן אמרין [יז]כי ה' יהיה בכסלך אלו דברים שאתה כסיל בהם. ושמר רגלך מלכד רבי דוסא אומר מן ההוריה. רבי לוי אומר מן המזיקין. אמר רבי בא מכים לך אם אתה נותן מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן המזיקין ומן [יח]הזימות ומן הגולגולת:

יב מלך ירחו אחד. [יט]ר' זעירא ורבי ירמיה בשם רב שירת הים ושירת דבורה נכתבין אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, עשרת בני המן ומלכי כנען אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה, מאי נרון למצוה או לעכב. אמר ר' יוסי בר חנינא בר אחוי דר' אושעיא נהיר את כד הוינן קיימין קומי חנותא דר' אושעיא [כ]חביבך עבר רבי אבא בר זבדא ושאלינן ליה ואמר בשם רב לעכב. רבי חייא בריה דרבי אחא דיפו רבי ירמיה בשם רבי זעירא צריך לאומרו בנשימה אחת, ועשרת בני המן עמהם:

[כא]אמר רבי שמואל בר נחמני כל אותם שנים (ושלשים) [וששים] מלכים שהרג יהושע כלם היו במשתה של אברהם אבינו שנאמר [כב]ויעש אברהם משתה גדול משתה גדולים היו שם. ולא שלשים ואחד היו, אלא כי ההיא דאמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי פרנך בש"ר יוחנן מלך ירחו אחד (יב) שאין תלמוד לומר אחד אלא הוא ואנטיקסר[כג] שלו. [כד]א"ר יהודה וכי ל"א מלכים היו כלם בא"י אלא כדרך שעשו ברומי עכשו שכל מלך ומלך שלא קנה פלטרין ברומי לא עשה כלום כך כל מלך ומלך שלא קנה *פלטריות וחוליות בא"י לא עשה כלום הה"ד [כה]ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים:

יג חמשת סרני פלשתים פתח בחמשה והשיב שיתא [כו]א"ר יוחנן ארנדקי [כז]שלהן חמשה. א"ל רב חסדא לרב תחליפא בר אבינא זיל כתוב ארנדקי (שלהם) באגרתיך ופירשה (דכתיב והעוים היושבים בחצרים וגו'). ופליגא דרב דאמר רב עוים מתימן באו ולמה נקרא שמם עוים שעוו את מקומם. ד"א שאוו לאלהות הרבה. ד"א שכל הרואה אותו אוחזתו עוית, ואית להו שיתסר דרי שיני לכל חד וחד: אמר ריש לקיש הרבה מקראות יש שראויים לישרף כספרי מינים

ממ"ק ובמ"ק [צב] בראשית א: [צג] עמוס ס: [צד] בראשית כח: [צה] שמות יד: [צו] מלכים ב ג: [צז] מ"א יז: [צח] ש"א יב: [צט] תהלים קטו: [ק] שמות יט: [קא] תנחומא: [קב] תהלים קיג: [קג] בראשית יד: [קד] שם לז: [קו] שמות טו: [קז] ב"ר פ' ו: [קח] בראשית מח: [קט] שם מח: [קי] דברים לג:

א סגנו דגל: ב בראשית לז: ג ע"ז כה: ד במדבר כג: ה דברים ו: ו שופטים יז: ז דברים כ: ח יהושע ג: ט דברים כ: י שם: יא פרקי ר"א: יב ב"ר פ' פא: יג ירושלמי דפאה: יד דברים לב: טו שמות לח: טז מלאכי ב: יז משלי ג: יח זימות גולגלות עונש כסף: יט ירושלמי דמגלה פ"ד: כ הביבך דודך: כא ב"ר פ' נג: כב בראשית כא: כג אנטיקסר שני למלך: כד ספרי: כה ירמיה ג: כו חולין ס: כז ארנדקי שרים:

זית רענן (יב) שאין תלמוד לומר אחד, דבכולהו כתיב אחד כאלו אמר עוד אחד אבל מלך ירחו הוא הראשון אם כן מה תלמוד לומר אחד: *פלטריות וחליות, פלטרין וגבורות ארץ:

רבינא הראוי לשרפה הראוי לסקילה :

עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח. [יג]ארשב"ל מדכרין [יד]ומניחין מדכרין [טו]ומשחקין. מדכרין ומניחין [טז]ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. מדכרין ומשחקין עכן בן כרמי כו' בן זרח למטה יהודה. מדכרין ומניחין [יז]ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מדכרין ומשחקין [יח]ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו, מדכרין ומניחין [יט]פקוד את בני לוי, מדכרין ומשחקין [כ]פקדתי את אשר עשה לך עמלק, מדכרין ומניחין [כא]ודוד בן איש אפרתי, מדכרין ומשחקין [כב]וירבעם בן נבט אפרתי, מדכרין ומניחין [כג]איש יהודי היה בשושן הבירה. מדכרין ומשחקין [כד]איש צר ואויב, מדכרין ומניחין [כה]כי מרדכי היהודי. מדכרין ומשחקין [כו]כי המן בן המדתא, מדכרין ומניחין [כז]ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן, מדכרין ומשחקין [כח]שלומית בת דברי למטה דן גנאי לו גנאי לאביו גנאי לאמו גנאי למשפחתו גנאי לשבטו שיצא ממנו, וכשהוא צדיק שבח לו שבח לאביו שבח לאמו שבח למשפחתו שבח לשבטו שיצא ממנו :

אמנה אנכי חטאתי. [כט]שנו רבותינו היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה שכן דרך המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא, ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע בני שים נא כבוד לה' ותן לו תודה ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי. ומנין שכפר לו וידויו שנאמר ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' היום הזה, היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב : [ל]כתיב [לא]בנו זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה, מאי כלם חמשה כלם חמשה הם לעולם הבא. כתיב זמרי וכתיב עכן, רב ושמואל חד אמר עכן שמו ולמה נקרא שמו זמרי שעשה מעשה זמרי, וחד אמר זמרי שמו ולמה נקרא שמו עכן שעיכן עונותיהם של ישראל. [לב]אמר רב הונא בשם רבי אחא [לג]זובח תודה יכבדנני, זה עכן שזבח את יצרו בתודה ושם דרך שהראה דרך לשבים : וירגמו אותו אבן *הוא לבדו, וישרפו אותם באש בבניו ובבנותיו הכתוב מדבר שכן נאמר לו מפי הגבורה והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו א"כ מה ת"ל וירגמו אותו אלא ללמדך שהודה עכן שבשבת גנב ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם :

ח אז יבנה יהושע מזבח. [לד]תניא רבי אומר מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה, בנה לא נאמר אלא יבנה. כיוצא בדבר אתה אומר [לה]אז ישיר שר לא נאמר אלא ישיר מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה. אבנים שלמות [לו]שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל מקצר ימיו של אדם אין בדין שיניף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ואינם שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמרה תורה [לז]לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין אדם לחברו בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין עיר לעיר בין אומה לאומה על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות :

והחציו אל מול הר עיבל. [לח]מאי והחציו אמר רב כהנא כדרך שחלוקין כאן כך חלוקים באבני אפוד (כתוב ברמז תתרס"א). מיתיבי שתי אבנים טובות וכו' עד תיובתא דרב כהנא, אלא מאי והחציו תאנא חציו של הר גריזים מרובה מחציו של הר עיבל מפני שלוי למטה. אדרבא מפני שלוי למטה בצרי להו הכי קאמר אע"פ שלוי למטה שהיו בני יוסף עמהם שנאמר [לט]וידברו בני יוסף אל יהושע וגו'. [מ]תניא רבי אומר אי אפשר לומר לוי למטה שכבר נאמר למעלה, ואי אפשר לומר למעלה שכבר נאמר למטה הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה. רבי יאשיה אומר כל הראוי לשידות למטה והשאר למעלה, רבי אומר אלו ואלו למטה הם עומדים הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ומאי על על בסמוך. כדתניא [מא]ונתת על המערכת לבונה זכה רבי אומר על בסמוך, או אינו אלא על ממש, כשהוא אומר [מב]וסכות על הארון את הפרוכת הוי אומר על בסמוך :

יט ט ויתקבצו יחדיו להלחם עם יהושע [מג]א"ר איבו בשם ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי בשלשה מקומות חלקו באי עולם על הקב"ה, אחד בדור הפלגה ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים דברים של חירופין היו משיחין אחר הקב"ה. ואחד בימי גוג ומגוג [מד]יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, ואחד בימי יהושע שנא' ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד מהו פה אחד שחלקו על הקב"ה שנאמר בו [מה]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד : ויאמרו אלינו זקנינו ויושבי ארצנו [מו]א"ר יוחנן זקננו כתיב סבי [מז]דבהתא, היא דעתיה דר' יוחנן שאמר כל מקום שנאמר בסדום צדיקים צדיקם כתיב : ועתה ארורים אתם [מח]א"ר אלעזר אררן כנחש שנאמר ועתה ארורים אתם וכתיב [מט]ועתה ארור אתה, וכתיב ויאמר איש ישראל אל החוי וכי חוים היו והלא גבעונים היו אלא שעשו מעשה חוי אמר יודע אני שא"ל הקב"ה [נ]ביום אכלך ממנו מות תמות אלא הריני הולך ומרמה בהם והם הולכים ועושים ואני יורש הארץ לעצמי. כך אמרו אלו יודעים אנו שאמר הקב"ה [נא]החרם תחרימם וכתיב [נב]לא תכרות להם ולאלהיהם ברית הרינו הולכים והם כורתים עמנו ברית מה נפשך הורגים אותנו עברו על השבועה קיימו אותנו עברו על הגזרה בין כך ובין כך נענשין ואין יורשין הארץ :

ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' [נג]משה גזר עליהם לההוא דרא דכתיב מחוטב עציך עד שואב מימיך. אתא יהושע גזר עליהם בזמן שבהמ"ק קיים דכתיב ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים. אתא דוד גזר עליהם בזמן שאין ב"ה קיים דכתיב [נה]ויקרא המלך לגבעונים והגבעונים לא מבני ישראל המה (כתוב ברמז תתרס"א) :

י ויהי כשמוע אדוני צדק מלך ירושלים [נו]המקום הזה מצדיק את יושביו אדוני צדק ומלכי צדק, נקראת ירושלים צדק ע"ש [נז]צדק ילין בה. ויהי בנוסם מפני בני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים והם במורד בית חורון. [נח]ת"ר הרואה מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש ואבני בית חורון ואבן שזרק עוג מלך הבשן ואבן שישב עליו משה כשעשה מלחמה עם עמלק ואשתו של לוט וחומות יריחו שנבלעו במקומם כלם צריכין ליתן שבח והודאה לפני המקום, אבני בית חורון דכתיב ויהי בנוסם מפני בני ישראל :

כ אז ידבר יהושע. [נט]יש אז לשעבר ויש אז לעתיד לבא. [ס]אז הוחל לקרוא. [סא]אז אמרה חתן דמים. [סב]אז ישיר משה. [סג]אז ישיר ישראל. אז ידבר יהושע. [סד]אז אמר דוד. [סה]אז אמר שלמה. הרי אלו לשעבר. ויש אז לע"ל. [סו]אז תראי ונהרת. [סז]אז יבקע כשחר. [סח]אז ידלג כאיל פסח. [סט]אז תפקחנה. [ע]אז תשמח בתולה במחול. [עא]אז ימלא שחוק פינו. [עב]אז יאמרו בגוים, הרי אלו לעתיד לבא. עשר שירות הם הראשונה במצרים שנאמר [עג]השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, שנייה שנאמרה על הים אז ישיר משה, שלישית שנאמר על הבאר שנאמר [עד]אז ישיר ישראל. ד' שאמר משה [עה]ויהי ככלות משה לכתוב. ה' שאמר יהושע אז ידבר יהושע. ו' שאמרה דבורה וברק [עו]ותשר דבורה וברק. ז' שאמר דוד [עז]וידבר דוד לה'. ח' שאמר שלמה [עח]אז אמר שלמה. ט' שאמר יהושפט שנאמר [עט]ובצאתו לפני החלוץ אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ואחד לעתיד לבא שנאמר [פ]שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים. שכל השירות שעברו קרויות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היו אחריהם שעבוד. אבל התשועה העתידה לבא קרויה לשון זכר שאין אחריה שעבוד שנאמר [פא]ישראל נושע בה' תשועת עולמים :

כא שמש בגבעון דום. [פב]זש"ה [פג]אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, א"ר יונתן תנאים התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לבני ישראל הה"ד [פד]וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו. א"ר ירמיה בר' אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקב"ה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד [פה]אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. צויתי את הים שיקרע לפני בני ישראל. צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר שמש בגבעון דום. צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר [פו]האזינו השמים ואדברה, צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר [פז]והעורבים מביאים לו לחם. צויתי את האור שלא תזיק את חנניה מישאל ועזריה. צויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל. צויתי את השמים שיפתחו לפני יחזקאל שנאמר [פח]נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. צויתי את הדג שיקיא את יונה שנאמר [פט]ויאמר ה' לדג ויקא את יונה. [צ]זש"ה [צא]ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו. א"ר יוסי בן זמרא בתחלת

ממ"ק ובמ"ק יג ויקרא רבה פרשה לב : יד ומניחין פי' כשמזכירים אותו אומרים עליו ינוח על משכבו : טו ומשחקין ויש שמזכירין אותו ואומרים שחיק עצמותיו :
טז שמות לא : יז ש"א א : יח שופטים יז : יט במדבר ג : כ ש"א טו : כא שם יז : כב מלכים א יא : כג אסתר ב : כד שם ג : כה שם ו :
כו שם ט : כז שמות לא : כח ויקרא כד : כט סנהדרין מג : ל שם מד : לא דה"א ב : לב ויקרא רבה פ' ט' : לג תהלים נ : *תנחומא : לד סנהדרין נא :
לה שמות טו : לו מכילתא : לז דברים כז : לח סוטה לו : לט יהושע יז : מ סוטה לו : מא ויקרא כד : מב שמות מ : מג תנחומא : מד תהלים ב :
מה דברים ו : מו ב"ר פ' מט , ועי' בתוס' שבת נו ד"ה מעבירם : מז זקני דבהתא זקני אשמאי : מח תנחומא : מט בראשית ד : *שופטים ח : נ בראשית ג : נא דברים כ :
נב שמות כג : נג יבמות עט : נד דברים כט : נה ש"ב כא : נו ב"ר פרשה מג : נז ישעיה א : נח ברכות נד : נט מכילתא פרשה בשלח : ס בראשית ד : סא שמות ד : סב שם טו :
סג במדבר כא : סד דה"א טז : סה דה"ב ו : סו ישעיה ס : סז שם נח : סח שם לה : סט שם : ע ירמיה לא : עא תהלים קכו : עב שם : עג ישעיה ל :
עד במדבר כא : עה דברים לא : עו שופטים ה : עז ש"ב כב : עח דה"ב ו : עט שם כ : פ תהלים קמט : פא ישעיה מה : פב ב"ר פ' מה : פג ישעיה מה :
פד שמות יד : פה ישעיה מח : פו דברים לב : פז מ"א יז : פח יחזקאל א : פט יונה ב : צ אלה הדברים רבה : צא קהלת ג :

לה מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה בעלייה השכים ומצא שמנה אמר מי הוא שעלה שלא ברשות ירד, עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי, א"ל שב בני שב ראויים כל השנים כלם לעבר על ידך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה, ולא שמואל הקטן הוה אלא אינש אחרינא ומחמת כיסופא הוא דעבד. כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא עמד רבי חייא ויצא עמדו כולם ויצאו, בשחר מצאו ר"ש בר רבי לרבי חייא א"ל אתה הוא שצערת לאבא, א"ל ח"ו לא תהא כזאת בישראל, ורבי חייא מהיכן גמר סמעשה דרבי מאיר דתניא מעשה באשה אחת שבאת לפני בית כדרשו של רבי מאיר א"ל רבי אחד מהם קדשני בביאה, עמד רבי מאיר וכתב לה גט עמדו כולם וכתבו לה גט. ורבי מאיר מהיכא גמר לה משמואל הקטן. ושמואל הקטן מהיכא גמר לה משכניה בן יחיאל כתיב [צ]ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו, ושכניה בן יחיאל מהיכא קא גמר לה מיהושע דכתיב ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא א"ל וכי דילטור* אני לך והטל גורלות[ו]. ואי בעית אימא ממשה רבינו דכתיב [צא]עד אנה מאנתם. חטא ישראל. [צב]א"ר אבא בר זבדא אמר רבא אע"פ שחטא ישראל הוא. א"ר פפא היינו דאמרי אינשי אסא קאי בבי חילפי אסא שמיה אסא קרו ליה:

יח [צג]זהו שאמר הכתוב [צד]אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. אמר רבי יהושע שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכים הקב"ה מלמעלה ואלו הם, אחד בימי עזרא כשעלו ישראל מבבל בקש הקב"ה להתיר להם את המעשרות מה עשו גזרו על עצמם שיהיו מעשרין שנאמר [צה]ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ וגו' מה עשו כתבו בספר ונתנו אותו בהיכל, למחר נכנסו ומצאו אותו חתום שנאמר [צו]ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום. ואחת בימי מרדכי דכתיב [צז]קימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה. ואחת בימי יהושע בשעה שנכנסו לארץ אמר לו יהושע והיתה העיר חרם ולא מצינו שא"ל הקב"ה ומנין שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו ברית. וכן יעקב כשנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להם [צח]פרוקופות. ומנין שהסכים הקב"ה על ידו אתה מוצא שברכות שברך יעקב ברכן מפי הגבורה. וי"א אף שאלת שלום בשם. שנאמר [צט]והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ומנין שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר ה' עמך גבור החיל: וגם עברו את בריתי. [ק]אמר ר' יהודה בשם רבי יהודה בר מספרתא מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה שנאמר חמשה גם, ואמר רבי אילעא בשם רבי יהודה בר מספרתא עכן מושך בערלתו הוה, כתיב הכא וגם עברו את בריתי וכתיב התם את בריתי הפר. פשיטא מהו דתימא במצוה פקר בגופיה לא פקר קמ"ל. וכי עשה נבלה בישראל אמר ר' אבא בר כהנא בעל נערה המאורסה כתיב הכא כי עשה נבלה בישראל וכתיב התם [קא]כי נבלה עשה בישראל. פשיטא מהו דתימא כולי האי לא פקר קמ"ל. רבינא אמר דיניה כנערה מאורסה בסקילה:

[קב]רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם וכל מי שהוא מפר את השבועה כאלו מפר את החרם והמפר את החרם מפר את השבועה. וכל מי שיודע דבר ואינו מגיד החרם בא עליו ומכלה אותו ואת עציו ואת אבניו, שנאמר [קג]והוצאתיה נאם ה' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו, תדע לך כח החרם בא וראה מיהושע בן נון שהחרים את יריחו ואת כל אשר בה והיה שם עכן וראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבין לפניו ואת האדרת שהיתה פרוסה לפניו ולשון זהב אחת שהיתה לתוך פיו והמד אותם בלבו ולקחם והלך וטמנם בתוך אהלו ועל מעלו שמעל מתו ששה ושלשים איש והלך יהושע וקרע בגדיו ונפל על פניו ארצה לפני ארון הברית, הוא בקש תשובה ונתרצה לו הקב"ה ואמר ליהושע מעלו בני ישראל בחרם שנאמר חטא ישראל, ראה יהושע בשתים עשרה אבנים שעל כהן גדול שהם כנגד י"ב שבטים וכל שבט ושבט שהיה עושה דבר של צדקה היתה אבנו מגביה את אורה וכל שבט ושבט שהיה עושה דבר של עבירה היתה אבנו מכהה את אורה וראה שהיתה אבנו של יהודה, מכהה את אורה וידע ששבט יהודה מעל בחרם והפיל גורלות ביניהם ונלכד עכן ולקח יהושע את עכן ואת הכסף ואת האדרת ואת הלשון ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו והעלם לעמק עכור. וכתיב [קד]לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות אבל על שידעו בדבר ולא הגידו סקלם ושרפם. אם סקילה למה שרפה ואם שרפה למה סקילה, אלא סקילה על שידעו בדבר ולא הגידו שרפה על שנהרגו עליו אנשים צדיקים, ועל שנתן הודיה לשמו הגדול של הקב"ה יש לו חלק לעוה"ב, שנאמר יעכרך ה' היום הזה, היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא:

[קה]אמר לו עכן ליהושע בשביל דבר זה שאתה אומר אני מת, מה אתה מפיל גורלות ביני ובין ביתי אף אני מפיל גורלות בינך ובין פנחס. אם לא יעלה הגורל על שניכם אף אני מאמין, א"ל הגד לי מה עשית. א"ל עכן אף אתה מה עשית, מיד נפלה מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה והרגו בישראל כתות כתות כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ואני על ידי נהרגו כל אותם נפשות מיד הודה אמנה אנכי חטאתי. [קו]אמר לו עכן לית דמשה רבינו דמיך אלא תלתין או ארבעין יומין לא כן אולפן משה רבך [קז]על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת שרית טעי. צפה יהושע ברוח הקדש שהיה עתיד לחלק בגורל את הארץ אמר אם יתקיימו עתה יאמרו כל ישראל בדיני נפשות נתקיימו בדיני ממונות לא כל שכן, התחיל מפייסו בני שים נא כבוד: [קח]תנו רבנן שים נא כבוד לה'. אין נא אלא לשון בקשה, בשעה שנפל הגורל על עכן אמר לו יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל גורל עליכם על אחד מהם הוא נופל, א"ל בבקשה ממך שלא תוציא לעז על הגורלות שעתידה ארץ ישראל שתתחלק בגורל שנאמר [קט]אך בגורל תחלק הארץ ותן לו תודה. אמר רבינא שחודי שחדיה במילי כלום מבקש אני ממך אלא הודאה תן לו תודה והפטר מיד ויען עכן את יהושע ויאמר חטאתי לה'. אמר רבי חמא בר חנינא מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים, שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנאמר אמנה אנכי חטאתי לה' וכזאת וכזאת עשיתי. רבי יוחנן בשם רבי אלעזר בר' שמעון חמשה ארבעה בימי משה ואחת בימי יהושע שנאמר אנכי חטאתי לה' וכזאת וכזאת עשיתי. ועד השתא מאי טעמא לא איענוש לפי שלא נענשו על הנסתרות עד שעברו את הירדן שנאמר [א]הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד מלמד שלא נענשו על הנסתרות עד שעברו את הירדן דברי רבי יהודה, א"ל רבי נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר עד עולם אלא כשם שלא נענשו על הנסתרות כך לא נענשו על עונשים שבגלוי עד שעברו את הירדן אלא אעכן מאי טעמא איענוש משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו: וארא בשלל. [ב]ראיתי מה שכתוב בתורה [ג]ואכלת את שלל אויביך, מיד וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה כדי שלא יגנבו אותם שבט יהודה ויוסיפו מחלוקת: [ד]אדרת שנער [ה]פורפירא בבליקן. רב אמר [ו]איצטלא דמילתא. שמואל אמר [ז]סרבלא דצריפא. ומה בבל עבידא הכא אלא כל מלך ושלטון שלא היה לו שלטנות בארץ ישראל אינו שוה כלום ומלך בבל [ח]אנטיקסר שלו יושב ביריחו וזה משלח לזה כותבות וזה משלח לזה דורונות, כתיב *ויתן יד, על ידו שני, ויהי כמשיב ידו, אשר על ידו השני, כמה ידות כתיב כאן, רבי יודן אומר ארבעה כנגד ארבעה תרמים שהוא עתיד לפשוט ידו בהם חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של כנעניים. רבי הונא אמר כנגד ארבעה דברים שהוא עתיד ליטול מן החרם שנאמר וארא בשלל וגו', אדרת שנער שנער זה בבל (יג) שמנוערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות ובלא שביעית, שנער ששריה מתים [ט]בתשנוק, שנער ששריה מתים נערים. שנער שבניה מבטין בתורה עד שהם נערים. בבל אמר רבי יוחנן בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בגמרא: [י]אמר רבי אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלי לא הקדים אברהם אבינו תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתייר מישראל שריד ופליט, וכן הוא אומר [יא]היערוך שועך לא בצר: ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנותיו. [יב]א"ל ריש גלותא לרב הונא אם הוא חטא בניו ובנותיו מה חטאו, א"ל ולטעמך אם הוא חטא כל ישראל מה חטאו דכתיב וכל ישראל עמו אלא להראותם הכא נמי להראותם. וישרפו אותם ויסקלו אותם באבנים, תרתי, אמר רבינא

ממ"ק ובמ"ק צ עזרא י: *דילטור מלשין: צא שמות טז: צב סנהדרין מד: צג תנחומא פ' ויחי: צד תהלים נו: צה נחמיה י: צו שם: צז אסתר ט: צח פרוקופות, פיטוי של כבוד: צט רות ב: ק סנהדרין מד: קא בראשית יז: קב שם לד: קג פרקי ר"א: קד זכריה ה: קה דברים כד: קו תנחומא פ' מסעי: קז ירושלמי דסנהדרין פ"ו: קח דברים יז: קט סנהדרין מג: קי במדבר כו: א דברים כט: ב תנחומא: ג דברים כ: ד ב"ר פ' ס: ה פורפירא בבליקין, תרגמן מבבל: ו איצטלא דמילתא, טלית של צמר נקי: ז סרבלא דצריפא לבוש בגדים שקורין אלו"ס: ח אנטיקסר פקיד ומשנה: *בראשית לח: ט תשנוק בלע"ז וגלא מרתן: י סנהדרין מד: יא איוב לו: יב סנהדרין מד:

את רעגן (יג) שמנוערים מן המצות, דבבל חייב בתרומות ומעשרות מדרבנן והי"א שהוא מן התורה לכן קאמר שמנוערים כו':

ושמש. לא ירעבו זה המן. ולא יצמאו זה הבאר. ולא יכם שרב ושמש זה עמוד ענן. ועל מבועי מים ינהלם מבוע לא נאמר אלא מבועי לעתיד לבא עתידין לצאת להם לישראל שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטים :

ויהי בהיות יהושע ביריחו. והכתיב ויריחו סוגרת ומסוגרת אלא מלמד לעבורה של עיר שהוא כעיר, ותנן [לז]הנותן עירובו בעבורה של עיר לא עשה ולא כלום. ויאמר הלנו אתה אם לצרינו וגו'. [לו]והיכי עביד הכי והא אמר רבי יהושע בן לוי אסור לאדם ליתן שלום בלילה שמא שד הוא, שאני התם דקאמר ליה שר צבא ה', ודילמא משקרי, גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה :

[לז]כיון שאמר לו הלנו אתה התחיל צועק מתחת צפרני רגליו* א"ל שני פעמים באתי להנחיל את ישראל את הארץ, באתי בימי משה רבך ודחה אותי, שנאמר עתה באתי אבל משה דחה אותי, שנאמר [לח]אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה :

[לט]א"ר אבא בר פפא לא נענש יהושע אלא על שבטל את ישראל לילה אחת מפריה ורביה שנאמר ויאמר לא וגו' שר צבא ה' וגו' א"ל אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. א"ל ועל איזה מהם באת א"ל עתה באתי, מיד [מ]וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. אמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה וגמירי כל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש המטה. וא"ר שמואל בר אבא משמיה דרב גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין שנאמר עתה באתי, ות"ת דרבים ולא דיחיד :

ו תסבו את העיר שבע פעמים. [מא]אין מקיפין עיירות של עו"א פחות משלשה ימים קודם לשבת הא דאת אמר במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה ואפילו בשבת שכן מצינו שלא נלכדה יריחו אלא בשבת שנאמר וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים וכתיב [מב]עד רדתה ואפילו בשבת: [מג]כתיב [מד]אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת אמור [לו:] הקב"ה (אני) א"ל שנאמר וסבותם את העיר וגו' כה תעשה ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו' ואין שבעה בלא שבת. אמר רבי שמעון בן חלפתא ועוד דבר אחד עשה מדעתו שלא אמר לו הקב"ה כיון שכבשה בשבת אמר יהושע שבה קדש וכל מה שכבשנו בשבת יהיה קדש. אמר רבי ברכיה כעיר הנדחת עשאה. והרי עיר הנדחת אסורה בהנאה א"ר יהודה הלוי בר שלום אמר רבי יהושע כתיב [מה]ראשית עריסותיכם תתנו לה' הואיל וכבשנו אותה תחלה נעשה אותה חלה להקב"ה : והיתה העיר חרם. אמר רבי שמעון בן לקיש כשם שהיא נכנסת לרמ"ח אברים כך היא יוצאה מרמ"ח אברים, כשם שהיא נכנסת דכתיב חרם בגימטריא רמ"ח כך היא יוצאה דכתיב [מו]ברוגז רחם תזכור בגימטריא הכי הוי : ויריעו העם ויתקעו בשופרות. [מז]מלמד שלא היה להם חצוצרות שעשה משה שנגנזו שנאמר [מח]עשה לך שתי חצוצרות, לך אתה עושה ומסורים בידך ולא ליהושע תלמידך, ואף בחייו של משה נגנזו שנאמר [מט]הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם ושוטריכם והחצוצרות היכן היו נגנזו לקיים מה שנאמר [נ]אין שלטון ביום המות :

ותפול החומה. [נא]שנו רבותינו הרואה חומת יריחו שנבלעה צריך לברך, והא נפלה דכתיב ותפול החומה כיון דפותיה ורומה בהדי הדדי נינהו משום הכי איבלעא איבלועי : ויבואו הנערים המרגלים ויוציאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה. [נב]מה ת"ל ואת כל משפחותיה. תני רשב"י אומר שאם היו במשפחתה מאתים אנשים והלכו ונדבקו במאתים משפחות אחרות כלם נצולו בזכותה. [נג]אמר הקב"ה אני אמרתי [נד]ואם לא תורישו את יושבי הארץ והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם [נה]כי התרם תחרימם והם לא עשו כן אלא ואת רחב הזונה ואת אביה ואת אמה החיה יהושע הרי ירמיה מבני בניה של רחב ועשה להם לישראל דברים של שכים בעיניהם שנאמר [נו]דברי ירמיהו :

טז וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה'. [נז]תאנא ארור בו נדוי בו קללה בו שבועה. בו נדוי דכתיב [נח]אורו מרוז, ואמר עולא בארבע מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז. בו קללה דכתיב [נט]ואלה יעמדו על הקללה, וכתיב [ס]ארור האיש אשר יעשה פסל. בו שבועה דכתיב וישבע יהושע בעת ההיא וגו' וכתיב [סא]ואיש ישראל נגש ביום ההוא ויואל שאול את העם וגו'. אשר יקום ויבנה את העיר הזאת את יריחו. [סב]ממשמע שנאמר את העיר הזאת איני יודע שהיא יריחו מה תלמוד לומר את יריחו, לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו :

יז ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ. [סג]ארבעה הם שיצאו להם *מוניטין בעולם. אלו הם אברהם ויהושע דוד ומרדכי, אברהם דכתיב [סד]ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך, ומהו מוניטין שלו זקן וזקנה מכאן ובחור ובתולה מכאן. יהושע דכתיב ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ, ומהו מוניטין שלו שור מכאן וראם מכאן ע"ש [סה]בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו. דוד דכתיב [סו]ויצא שם דוד בכל הארצות יצא לו מוניטין בעולם, ומהו מוניטין שלו מקל ותרמל מכאן ומגדל מכאן, ע"ש [סז]כמגדל דוד צוארך. מרדכי דכתיב [סח]כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות שיצא לו מוניטין בעולם, ומהו מוניטין שלו שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן :

ז וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל. *מקודם היו קורין אותו בית אל ועכשיו קורין אותו בית און. רבי שמואל ורבי אבהו בשם רבי אלעזר צא תאמר לו צואה תאמר לו צאהו נבלהו את שקורין פני קירי קורין אותו פני כלב. עין כל עין קוץ. אריא קורין גליא. תני בשם רבי אליעזר לא רצה לקרותו עטלה קורא אותו עטרה. רבי אבא בר כהנא אמר תמן קורין לפועלא טבא עטלה ולהרהון של מימי רגלים עטרה. רבנן אמרין שקץ תשקצנו שקצהו נבלהו : ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש. [סט]זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין. ויקרע יהושע שמלותיו. [ע]רבי פנחס בשם רבי אושעיא שבטים גרמו לאביהם לקרוע דכתיב [עא]ויקרע יעקב שמלותיו והיכן נפרע להם במצרים שנאמר [עב]ויקרעו שמלותם. יוסף גרם לשבטים לקרוע לפיכך ויקרע יהושע שמלותיו. מנשה גרם לשבטים לקרוע לפיכך נתקרעה נחלתו חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען. בנימין גרם לשבטים לקרוע לפיכך נפרע לו בשושן הבירה שנאמר [עג]ויקרע מרדכי את בגדיו : ויעלו עפר על ראשם. [עד]א"ר אלעזר התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו שנאמר [עה]ואנכי עפר ואפר אמרו כלום בנה מזבח אברהם בעי אלא בשביל שלא יפלו בניו בעי : ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן [עו]אמר רבי נחמן א"ר מ"ד [עז]תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות תחנונים ידבר רש זה משה ועשיר יענה עזות זה יהושע. מאי טעמא אלימא משום דכתיב ויציקום לפני ה' ואמר רב נחמן בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו תהרג רובן של סנהדרין. אטו פנחס לא עבד הכי והא כתיב [עח]ויעמוד פנחס ויפלל ואמר רבי אלעזר שעשה פלילות עם קונו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו ארבעה ועשרים אלף מישראל דכתיב [עט]ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, אלא משום דכתיב למה העברת העביר את העם הזה את הירדן, משה נמי מימר אמר דכתיב [פ]למה הרעות לעבדך אלא מהכא ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן : ומה תעשה לשמך הגדול. [פא]ריש לקיש בשם רבי ינאי אמר שתף הקב"ה שמו בישראל. משל למלך שהיה לו מפתחות של פלטרין קטנה אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא אבודה אלא הריני עושה שלשלת קטנה שאם אבדה תהא מוכחת עליה. כך אמר הקב"ה אם אני מניח את ישראל כמות שהם יהיו נבלעים בין האומות אלא הריני משתף שמי הגדול ביניהם והם חיים כמו שכתוב מה תעשה לשמך הגדול, המשותף בנו. מיד ויאמר ה' אל יהושע קום לך קום לך ההיא דאדכרתא: למה אתה נופל על פניך. [פב]אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך : ויאמר ה' אל יהושע קום לך. [פג]דרש ר' שילא א"ל הקב"ה שלך קשה משלהם אני אמרתי [פד]והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים ואתה רחקתם ששים מיל. בתר דנפק אוקים רב אמורא עליה ודרש [פה]כאשר צוה ה' את משה עבדו כן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה אם כן מה תלמוד לומר קום לך, א"ל אתה גרמת להם והיינו דקאמר ליה בעי [פו]ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבוזו לכם. [פז]ד"א קום לך לא כך אמר משה כי הוא יעבור לפני העם אם יעבור עוברים ואם לאו אין עוברים אם מנחיל נוחלים ואם לאו אין נוחלים ואתה שלחת ולא הלכת עמהם חטא ישראל. [פח]שנו רבותינו אין מעברין את השנה אלא במזומנין

*צפרני רגליו כ"ה בתנחומא, ובלשון מוקשה, ובעל ענף יוסף פי' שהכוונה שנפל המלאך לרגלי יהושע והתחנן לפניו כו', ומי שמתיק הדברים יותר בטוב, יודוהו פנים :

ממ"ק ובמ"ק לה עירובין ס : לו מגילה ג : לז תנחומא פ' משפטים : לח שמות לג : לט עירובין סג : מ יהושע ח' (ועי' מגילה ג' בתוס' ד"ה ויל̇ן) : מא ירושלמי שבת פ"א : מב דברים כ : מג ירושלמי דשבת : מד תהלים ס : מה במדבר טו : מו חבקוק ג : מז תנחומא : מח במדבר י : מט דברים לא : נ קהלת ח : נא ברכות נד : נב מדרש רות : נג פסיקתא : נד במדבר לג : נה דברים כ : נו ירמיה א : נז שבועות לו : נח שופטים ה : נט דברים כז : ס שם : סא ש"א יד : סב סנהדרין קיג : סג ב"ר פ' לט : *מוניטין מטבע : סד בראשית יב : סה דברים לג : סו דה"א טו : סז שה"ש ד : סח אסתר ט : *ירושלמי דשבת פ"ט : סט ב"ב קכא : ע ב"ר פ' פד : עא בראשית לז : עב שם מד : עג אסתר ד : עד ב"ר פ' לט : עה בראשית יח : עו סנהדרין מד : עז משלי יח : עח במדבר יז : עט שם כה : פ שמות ה : פא ירושלמי תענית פ"ב : פב תענית יד : פג סנהדרין מד : פד דברים כז : פה יהושע יא : פו שם ח : פז ספרי : פח סנהדרין נא :

זית רענן (יב) קם לך ההוא דאדכרתא, פי' זה הדבר שהזכרת ששמך משותף בשמנו קם לך :

עמדה בימי המן דכתיב [קט]בלילה ההוא נדדה וגו'. [קי]אמר ר' יוחנן בשם רבי בנאה ערל מקבל הזאה שכן מצינו באבותינו שקבלו הזאה כשהיו ערלים שנאמר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש, בעשרה לא מהול משום חולשא דאורחא הזאה אימת עבוד לאו כשהם ערלים. ודילמא לא עבוד פסח כלל, לא ס"ד דכתיב [א]ויעשו את הפסח. ודילמא פסח הבא בטומאה עבוד, אמר רב אשי בהדיא תניא מלו וטבלו ועשו פסחיהן בטהרה:

ה בעת ההיא אמר ה' אל יהושע. אמר רבה בר יצחק לא נתנה פריעת מלה לאברהם אבינו שנאמר בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וגו', ודילמא הנך דלא מהול כלל דכתיב כי מולים היו וגו', א"כ מאי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולאקושי סוף מילה לתחלת מילה מה תחלת מילה מעכבת אף סוף מילה מעכבת, כדתנן אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב גבהה של עטרה. ובמדבר מאי טעמא לא מהול אי תימא משום חולשא דאורחא ואי תימא משום דלא נשיב להו רוח צפונית, דתניא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית. מאי טעמא איתימא משום דנזופין הוו. ואי תימא משום דלא ליבדרו ענני כבוד. אמר רב פפא הילכך האי יומא דעיבא לא מהלינן ביה [ב]ולא מסוכרינן ביה, והאידנא דדשו בו רבים [ג]שומר פתאים ה'. [ד]תניא רבי ישמעאל אומר וכי ערלים שמעו קולו של הקב"ה בסיני ונתן להם את התורה אלא ח"ו נמולין היו אלא שלא כתקנן והיו כורתין ולא היו פורעין וכל מי שמל ולא פרע (ט) כאלו לא מל לכך אמר הכתוב לא מלו. וכשבאו ישראל לארץ ישראל אמר לו הקב"ה ליהושע יהושע אי אתה יודע שאין ישראל נמולין כדרכן וכתקנן חזור ומול את ישראל פעם שנית שנאמר ושוב מול את בני ישראל שנית, וקבץ את כל הערלות עד שעשה אותם כגבעה שנאמר וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות. והיו ישראל לוקחים את הערלות ואת הדם ומכסין אותם בעפר המדבר, וכשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא ערלות אמר מי יוכל לעמוד בזכות זאת שמכוסה במדבר בעפר, שנאמר [ה]מי מנה עפר יעקב, מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בו שנאמר [ו]והיה זרעך כעפר הארץ. וכך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות, מלכות אפרים מנעו מהם ברית מילה ועמד אליהו ז"ל קנא קנאה גדולה ונשבע לשמים שלא להוריד טל ומטר ושמעה איזבל ובקשה להרוג אותו ועמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני הקב"ה אמר לו הקב"ה אליהו הטוב אתה מאבותיך, יעקב ברח מפני עשו שנאמר [ז]קום ברח לך, משה ברח מפני פרעה שנאמר [ח]ויברח משה מפני פרעה (וישמע פרעה), דוד ברח מפני שאול שנאמר [ט]ודוד ברח וימלט, מלמד שכל הבורח נמלט, ועמד אליהו ז"ל והלך לו להר חורב ושם נגלה עליו הקב"ה ואמר לו [י]מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי, א"ל לעולם אתה מקנא קנאת בשטים על גלוי עריות וכאן את מקנא חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו להיות עושין מושב כבוד למלאך הברית שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית שנאמר [יא]ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא:

עשה לך חרבות צורים. [יב]א"ר אמי בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה עשה לך. בשלשה נתפרש באחד לא נתפרש, עשה לך תיבת עצי גופר נתפרש אעין דקדרוס. ועשה לך חרבות צורים נתפרש [יג]גלבין דטינרי. עשה לך שתי חצוצרות כסף נתפרש, עשה לך שרף לא נתפרש. רבי יודן בשם רבי יוסי *ישמע חכם ויוסף לקח זה משה אמר אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על הלשון הזה, אם אני עושה אותו של כסף אין הלשון הזה נופל על הלשון הזה, הרי אני עושה אותו של נחשת למה שלשון הזה נופל על הלשון הזה שנאמר [יד]ויעש משה נחש נחשת, מכאן שנתגה תורה בלשון הקדש: וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות. [טו]מקום שהוא עושה (י) גבעה בערלה, רב נחמן אמר [טז]תן חלק לשבעה זה דור שמלן משה לשבעה, וגם לשמנה זה דור שמלן יהושע לשמנה. וזה הדבר אשר מל יהושע. [יז]רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי אבין בר' יוסי דבר אמר להם יהושע ומלן. א"ל מה אתם סוברים שאתם נכנסין לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם [יח]ונתתי לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור:

[יט]**זהו** שאמר הכתוב [כ]לכל זמן ועת לכל חפץ, זמן היה לו לאברהם שנתנה לו המילה שנאמר [כא]בעצם היום הזה נמול אברהם. זמן היה לבניו שימולו שנאמר כי מולים היו: היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, לפי שראה פרעה באיצטגנינות וא"ל לישראל [כב]ראו כי רעה נגד פניכם א"ל רואה אני באיצטגנינות שלי כוכב אחד עולה לקראתכם ושמו רעה והוא סימן דם והריגה, וכשחטאו ישראל במדבר בעגל ובקש הקב"ה להורגם בקש משה בתפלתו [כג]למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם זהו שאמרנו לכם ראו כי רעה נגד פניכם, וינחם ה' על הרעה אשר דבר והפך את הדם לדם מילה שמל אותם יהושע, וה"ש היום גלותי את חרפת מצרים שהיו אומרים דם אנו רואים עליכם: ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח. [כד]בעו מיניה מרב כהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ מהיכן הקריבו, אם תאמר דעייל ביד נכרי קצירכם אמר רחמנא ולא קציר נכרי. ומנלן דהקריבו דילמא לא הקריבו לא סלקא דעתך דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול דאקריבו עומר והדר אכול, מהיכן הקריבו, א"ל כל שלא הביא שליש ביד נכרי ודילמא עייל ולא קים להו* אלא קים להו הכא נמי קים להו, ודילמא לא עייל כלל אבל היכא דעייל רבעא או דנקא בין שליש לפחות משליש לא קים להו לא סלקא דעתך דכתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש ואי ס"ד דלא עייל כלל בחמשה יומי מי קא מטי, אלא מאי דעייל רבעא או דנקא בחמשה יומי מי קא מלי אלא מאי אית לך למימר [כה]ארץ צבי כתיב בה הכא נמי ארץ צבי כתיב בה:

[כו]וישבות המן ממחרת. כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם, משמת מה הוא אומר וישבות המן ממחרת, ולא שהמן היה תולה בחייו אלא אף במיתתו שמן המן שלקטו בשבעה באדר אכלו ל"ט יום עד ט"ז בניסן והקריבו את העומר בגלגל שנאמר [כז]ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו' שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת מה תלמוד לומר עד בואם מלמד שאילו לא פסק המן לא רצו לאכול מתבואת הארץ: רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדו מזוג לי חמין א"ל אין לי חמין א"ל מזוג לי צונן. דבר אחר משל אומר לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין מפני שאין לי פת חטין, מפני מה אתה אוכל חרובין מפני שאין לי דבילה, כך אילו היה בידם של ישראל מאותה קמיצה שקמצו בו ביום שמת משה לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען, ואותה שנה שיצאו מארץ מצרים ירדה להם מן בט"ז באייר ופסק בשבעה באדר וכלה בידן בששה עשר בסיון שנאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא. דבר אחר מה תלמוד לומר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה והלא חסרים שלשים יום מחמשה עשר בניסן עד ששה עשר באייר אלא שאכלו עוגות מצות שהוציאו בידן ממצרים שהיו יפות להם כמן: [כח]תניא רבי יהושע אומר ארבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה. כיצד בשבעה באדר מת משה ואכלו ממנו ארבעה ועשרים של אדר וששה עשר של ניסן שנאמר וישבות המן ממחרת. רבי אלעזר המודעי אומר שבעים יום, כיצד מת משה בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים של אדר ראשון ושלשים של אדר שני ששנת עיבור היה וששה עשר של ניסן, ר' אליעזר אומר שבעים יום בשבעה בשבט מת משה ואכלו ממנו כ"ד של שבט ושלשים של אדר וששה עשר של ניסן ואותה שנה לא היתה מעוברת. רבי יוסי אומר נ"ד שנים אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיין של משה (י) וארבע עשרה שנה אחר מיתתו שנאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה, שאין תלמוד לומר ואת המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת אלא אלו ארבע עשרה שנה אחר מיתתו של משה שבעה שכבשו ושבעה שחלקו:

[כט]**שלש** פרנסים טובים נתנו להם לישראל. אלו הם משה ואהרן ומרים, ושלש מתנות טובות נתנו על ידם, מן ועמוד ענן ובאר, מן בזכות משה עמוד ענן בזכות אהרן באר בזכות מרים. מתה מרים בטלה הבאר דכתיב [ל]ותמת שם מרים וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה וחזרה בזכות משה ואהרן. מת אהרן בטל עמוד הענן דכתיב [לא]ויראו כל העדה כי גוע אהרן, וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו* חזרו שניהם בזכות משה. מת משה בטלו שלשתן וכתיב [לב]ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר אלא שבטלו מתנות טובות שנתנו על ידם בירח אחד. [לג]ולעתיד לבא עתידין לחזור שלשתן שנאמר [לד]לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש

ממ"ק ובמ"ק קט אסתר ו: קי יבמות עא: א יהושע ה: ב פי' אין מקיזין: ג תהלים קטז: ד פרקי ר"א פכ"ט: ה במדבר כג: ו בראשית כח: ז שם כז: ח שמות ב: ט ש"א יט: י מ"א יט: יא מלאכי ג: יב ב"ר פ' לא: יג פי' תער עשוי מאבן: *משלי א: יד במדבר כא: טו ויקרא רבה: טז קהלת יא: יז פסיקתא: יח בראשית יז: יט ב"ר פ' מו: כ קהלת ג: כא בראשית יז: כב שמות י: כג שם לב: כד ר"ה יג: *עי' רש"י: כה יחזקאל כ: כו תוספתא דסוטה: כז שמות יו: כח מכילתא: כט תענית ט: ל במדבר כ: לא שם כא: *וַיֵּרָאוּ בגיר"ס תחת סוי"ד: לב זכריה יא: לג ילמדנו: לד ישעיה מט:

זית רענן (ט) כאלו לא מל, וא"ת היאך שמעו קולו של הקב"ה וי"ל שלא נצטוו עליה עדיין: וקבץ את כל הערלות, דמשום שלא פרעו חזרה ונמשכה ערלתן: (י) גבעה בערלה, היינו על אותו מקום: לשבעה, ממשה ועד אברהם שבעה דורות: (יא) ארבע עשרה שנה, והדכתיב ויאכלו מעבור הארץ בשנה ההיא, מכל מקום אכלו גם המן כל ארבע עשרה שנה:

כהדין דקמץ וכתיב חרקו משה נמצא חפנו של משה מחזיק (ח) שמונה קמצים מכאן שמועט החזיק את המרובה, ודכוותה סחאורך החצר מאה באמה וכל ישראל עומדים שם מכאן שמועט החזיק את המרובה. ואף ירושלם כן כדתנינן עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ארבע אמות לכל אחד ואחד מכל צד כדי שלא יהא אחד שומע תפלתו של חבירו, אף לע"ל כן סטבעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה וגו'. ר' יוחנן סליק כו' א"ל וכי מחזקת היא [אותם] א"ל הקב"ה אומר האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך עהרחיבי מקום אהלך וגו' כי ימין ושמאל תפרוצי: הנה ארון הברית אדון כל הארץ. עאאמר רבי שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר ארון עוקר דיורין ומכנים דיורין וזה בנין אב לכלם עוקר כנעניים ומכנים ישראל, וכן הוא אומר עבלכן נאום האדון ה' צבאות אביר ישראל וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה:

עג ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן, בכל יום ארון נוסע אחר שני דגלים והיום נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן, בכל יום ויום לויים נושאים את הארון והיום נשאוהו כהנים שנאמר והיה כנות כפות רגלי הכהנים נושאים ארון ה', תניא ר' יוסי אומר בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון, כשעברו את הירדן, וכשסבבו חומת יריחו, וכשהחזירוהו פלשתים למקומו, וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים חזרו המים לאחוריהם שנאמר ורגלי הכהנים וגו' נטבלו בקצה המים וכתיב ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד. וכמה גובהן של מים י"ב מיל על י"ב מיל כנגד מחנה ישראל דברי ר"י. א"ל ר"א בר"ש לדבריך אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים באים מים ושוטפים אותם, אלא מלמד שהיו נגדשין כיפין ע"ג כיפין יותר משלש מאות מיל עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו'. עודם בירדן אמר להם יהושע דעו על מה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את יושבי הארץ שנאמר עדוהורשתם את כל יושבי הארץ וגו' אם אתם עושים כן מוטב ואם לאו באים מים ושוטפים *אותיכם מאי אותיכם אותי ואתכם. עודם בירדן אמר להם יהושע הרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל וגו'. עודם בירדן אמר להם יהושע שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשר אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה. אמר ר' יהודה אבא חלפתא ותנינא בן חכינאי עמדו על אותן האבנים ושיערו כל אחד ואחד כארבעים סאה וגמירי מאי דמידלי איניש על כתפיה תלתא דטעוניה הוי. ומכאן אתה מחשב לאשכול שנאמר עהוישאוהו במוט בשנים ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות. א"ר יצחק עוטורטני וטורטני דטורטני כיצד שמנה נשאו אשכול אחד נשא רמון ואחד נשא תאנה יהושע וכלב לא נשאו כלום מפני שלא היו באותה עצה. רבי אמי ורבי יצחק פליגי, חד אמר לדברי ר' יהודה כחנייתן עברו, לדברי רבי אלעזר בר"ש בזה אחר זה עברו. וחד אמר בין למר ובין למר כחנייתן עברו מר סבר אדם קל ומר סבר מים קלים. עזת"ר כיון שעלה אחרון שבישראל מן הירדן חזרו המים למקומם שנאמר ויהי כעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן וגו', נמצא ארון ונושאיו מצד אחד וישראל מצד אחד נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם, ועל דבר זה נענש עזא שנאמר עחוישלח עוזא ידו אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר ויחר אף אלהים בעוזא, אמר לו הקב"ה עזא נושאיו נושא הוא עצמו לא כל שכן. נמצאת אומר ג' מיני אבנים היו, אחד שהקים משה בארץ מואב שנאמר עטבעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר ולהלן הוא אומר פוכתבת על האבנים באר היטב אתיא באר באר, ואחד שהקים יהושע בירדן, ואחד שהקים יהושע בגלגל. כיצד כתבו ישראל את התורה ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנאמר פאוכתבת על האבנים את כל דברי תורה הזאת באר היטב ואח"כ סדום בסיד. אמר להם ר"ש לדבריך היאך למדו אוה"ע תורה. אמר לו בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושגרו נוטירין* שלהם וקלפו את הסיד וכתבוה, ועל דבר זה נחתם גזר דינם לבאר שחת שהיה להם ללמוד ולא למדו, ר"ש אומר על גבי סיד כתבוה וכתבו להן למטה פבלמען אשר לא ילמדו אתכם לעשות, הא למדת שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם. אמר רבא בר שילא מ"ט דר"ש דכתיב פגוהיו עמים משרפות סיד על עסקי סיד, ור' יהודה אומר כסיד מה סיד אין לו תקנה אלא שרפה אף רשעים אין להם תקנה אלא שרפה. בוא וראה כמה נסים נעשו לישראל באותו היום, בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל יותר מששים מיל ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרז שנאמר פדאת אימתי אשלח לפניך, ואומר פהתפול עליהם אימתה ופחד וגו' עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה. אמור מעתה ראויין היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע אלא שגרם החטא. ואח"כ הביאו אבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל התורה כולה באר היטב בשבעים לשון והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקבלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנאמר והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון יכול בכל מלון ת"ל במלון אשר תלינו בו הלילה, וכתיב ושתים עשרה אבנים אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל: פוששה שבטים עלו על ראש הר גריזים וששה על הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הכהנים מקיפין את הארון והלוים מקיפין את הכהנים וכל ישראל מזה ומזה עומדים שנאמר פזוכל ישראל וזקניו מזה ומזה עומדים. הסבו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונים אמן. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ואמרו פטארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונים אמן, עד שגמרו ברכות וקללות ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדו אותם בסיד וכתבו עליו את התורה בשבעים לשון והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו והלכו למקומם ולנו: צת"ר צאהלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה. אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת. בארץ הכנעני היושב בערבה אלו הר גריזים והר עיבל שיושבים בהם כותיים. מול הגלגל סמוך לגלגל. אצל אלוני מורה מה להלן שכם אף כאן שכם ולהלן הוא אומר צבעד מקום שכם עד אלון מורה. רבי אלעזר אומר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דאי מירדן ואילך הא כתיב צגוהיה בעברכם את הירדן. אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת, בארץ הכנעני בארץ החוי, היושב בערבה והלא בהרים וגבעות הם יושבים, מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל, ר' אלעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם דרך בשניה כדרך שהראה להם בראשונה, דרך בדרכים לכו ולא בשדות וכרמים, היושב ביישוב לכו ולא בהרים וגבעות, בערבה ולא במדברות. צדת"ר ברוך בכלל ברוך בפרט ארור בכלל ארור בפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי ארבע, ארבע וארבע הרי שמונה, שמונה ושמונה הרי שש עשרה, וכן בסיני וכן בערבות מואב, ר"ש מוציא הר גריזים והר עבל ומכנים אהל מועד שבמדבר. ת"ר צהונתת את הברכה על הר גריזים וגו' מת"ל אם ללמד שתהא הברכה על הר גריזים וקללה על הר עיבל הלא כבר נאמר צואלה יעמדו לברך את העם וגו' וכתיב אלה יעמדו על הקללה וגו' אלא להקדים ברכה לקללה, יכול יהו כל הברכות קודמות לקללות ת"ל צזברכה וקללה ברכה אחת קודמת לקללה ואין כל הברכות קודמות לקללות. ולהקיש ברכה לקללה מה קללה בלוים אף ברכה בלוים. ומה קללה בקול רם אף ברכה בקול רם, ומה קללה בלשון הקדש אף ברכה בלשון הקדש, ומה קללה בכלל ופרט אף ברכה בכלל ופרט, ומה קללה אלו ואלו עונים אמן אף ברכה אלו ואלו עונים אמן:

טו ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאדם העיר אשר מצד צרתן, צחאתה מוצא כל נסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם היו, יציאת מצרים בזכותו שנאמר צטכי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון, קריעת ים סוף בזכותו שנאמר קלגוזר ים סוף לגזרים, וכתיב קאאשר עבר בין הגזרים האלה, קריעת ירדן בזכותו שנאמר מאדם העיר אשר מצד צרתן שמעת מימיך עיר נקראת אדם אלא על אברהם נאמר קבהאדם הגדול בענקים, מתן תורה בזכותו שנאמר קגעלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. קדרבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יוחנן אומר מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב. בתורה קהכי במקלי עברתי את הירדן הזה. בנביאים ביבשה עבר ישראל את הירדן ישראל סבא. בכתובים קומה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור וגו' מלפני אלהי יעקב:

ד והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש. קזאמר רבי לוי לקיחת הפסח עמדה להם בירדן, דכתיב קחבעשור לחדש הזה ויקחו להם וגו', וכתיב התם והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש. אכילת הפסח עמדה

ממ"ק ובמ"ק סח שמות כז : סט ירמיה ג : ע ישעיה נד : עא פסיקתא : עב ישעיה ב : עג סוטה לג : עד במדבר לג : *אותיכם גרי' בברייתא, (רש"י, ועי' בע"י ובה"א מהרש"א): עה במדבר יג : עו טורטני כו' מוטות ומוטות תחת אלה המוטות, (ערוך, ועי' רש"י ותוס'): עז סוטה לה : עח שמואל ב ו : עט דברים א : פ שם כז : פא שם : *נוטירין סופרים : פב שם ב : פג ישעיה לג : פד שמות כג : פה שם טו : פו סוטה לג : פז יהושע ח : פט דברים כז : צ סוטה לג : צא דברים יא : צב בראשית יב : צג דברים כז : צד סוטה לו : צה דברים יא : צו שם כז : צז שם יא : צח ילמדנו : צט תהלים קה : ק שם קלו : קא בראשית טו : קב יהושע יד : קג תהלים סח : קד ב"ר פ' עו : קה בראשית לב : קו תהלים קיד : קז פסיקתא : קח שמות יב :

זית רענן (ח) שמונה קמצים, שתי ידים שלו ושל אהרן וכל יד מחזק ב' קמצים ומשה זרקו בידו אחת:

מה לעשות אלא אף משה ואהרן נתרשלו ידיהם עמד כלב ושתק כל אותן האוכלוסין, אבל אלו ששלח יהושע שנו רבותינו פנחס וכלב היו והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן. מהו חרש לאמר [ד]ר' יהודה אומר כלי נגרות היו בידם כנגרין, ר' נחמיה אומר עשו עצמם קדרין והיו צועקים ואומרים הרי קדרות מי שירצה יבא ויקנה למה שלא ירגיש בהם אדם, רש"א חרש כמשמעו א"ל עשו עצמכם חרשים אתם עומדים על (אופנים) [אופיה]* שלהם:

ח ראו את הארץ ואת יריחו. [ה]יריחו היתה בכלל ולמה יצאת מלמד ששקולה כנגד כולם. כיוצא בדבר אתה אומר [ו]וישלח אותם משה ואת פינחס פינחס היה בכלל ולמה יצא מלמד ששקול כנגד כלם. כיוצא בדבר אתה אומר [ז]תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא לפי שהיה שקול כנגד כלם. כיוצא בו [ח]והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה, בת פרעה היתה בכלל ולמה יצאה מלמד שהיה מחבבה יותר מכלן ולפיכך החטיאה אותו יותר מכלן, כיוצא בו [ט]מכף כל אויביו ומכף שאול שאול בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה שקול כנגד כלן: ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, [י]נטלה אותן להטמינם אמר לה פינחס אני כהן והכהנים דומין למלאך שנאמר [יא]כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' מלאך ה' צבאות הוא, והמלאך מבקש נראה מבקש אינו נראה ולא הטמינה כי אם לכלב:

ט כי שמענו את אשר הוביש ה' גו' ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם, וכתיב [יב]ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולא היה בהם עוד רוח [יג]מאי שנא התם דכתיב ולא היה בהם עוד רוח ומאי שנא הכא דכתיב ולא קמה עוד רוח, לאשמועינן דאפי' איקשוי לא איקשו. מנא ידעה דאמר מר אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה. אמרו בת י' שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, [יד]לסוף חמשים שנה נתגיירה, אמרה לפניו רבש"ע (ו) בשלשה חטאתי לפניך (בנדה בחלה ובהדלקה) בשלשה מחול לי. בחבל בחלון ובחומה שנאמר ותורידם בחבל וגו', ומה שכר נטלה על כך, ר"א אומר זכתה שיצאו ממנו שמנה נביאים וכהנים ואלו הם ירמיה וחלקיה ושריה ומעשיה ברוך בן נריה חנמאל ושלום. וכתיב [טו]ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע אלו בני רחב הזונה שהטמינה את המרגלים בבוץ, לבית אשבע שנשבעו לה המרגלים. רבי יהודה אומר אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב שנאמר [טז]וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות, וכתיב הנה אנחנו באים בארץ את תקות וגו'. והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהיתה מעם שנאמר בו [יז]לא תחיה כל נשמה על שקרבה עצמה כך קרבה המקום, ישראל שעושין את התורה עאכ"ו. [יח]יש נשים (ז) חסידות גיורות הגר אסנת צפרה שפרה פועה בת פרעה רחב רות ויעל אשת חבר הקיני:

י כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם. [יט]א"ר שמעון בן אלעזר כשישראל עושין רצונו של מקום שמו מתגדל בעולם שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' כי ה' אלהיכם הוא אלהים וגו', ואומר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו', וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום שמו מתחלל בעולם שנאמר [כא]ויבואו אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, יתרו אמר [כב]כי גדול ה' מכל האלהים, אמרו שלא הניח ע"ז בעולם שלא עבדה לכך אמר מכל האלהים נתן ממש בע"ז. ונעמן הודה בדבר יותר [כג]הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל. ורחב הודה בדבר יותר מהם כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. [כד]אמר הקב"ה לרחב את אמרת כי ה' אלהיכם הוא אלהים ניחא בארץ שמא בשמים ממעל את אמרת, מה שלא ראית בעיניך חייך שבנך עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים כמד"א [כה]נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. רחב שיירה בחללו של עולם בא משה ואמר [כו]אתה הראת לדעת וגו' עד ואין עוד, אפי' בחללו של עולם, א"ל הקב"ה אתה אמרת ואין עוד תנו לו מפרי ידיו [כז]ולא קם נביא עוד בישראל כמשה:

יא [כח]ועתה השבעו לי באלהים. כתיב [כט]ולא היית כזונה לקלס וגו' אמר רבי שמעון את מוצא כל מה שכתב בישראל לגנאי כתב ברחב לשבח. ברחב כתיב השבעו לי באלהים ובישראל כתיב [ל]אכן לשקר נשבעו. ברחב כתיב והחיתם את אבי ואת אמי ובישראל כתיב [לא]אב ואם הקלו בך. ברחב כתיב והיא העלתם הגגה ובישראל כתיב [לב]ואת המשתחוים על הגגות, ברחב כתיב ותטמנם בפשתי העץ ובישראל כתיב [לג]אומרים לעץ אבי אתה. ברחב כתיב ההרה לכו ובישראל כתיב [לד]על ראשי ההרים יזבחו. ברחב כתיב ונתתם לי אות אמת ובישראל כתיב [לה]ואמת לא ידברו, הוי כל מה שכתב בישראל לגנאי כתב ברחב לשבח: ותורידם בחבל (כתוב למעלה רמז שכ"ו):

יב ונחבאתם שמה שלשת ימים, *אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים הה"ד [לו]יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו. ביום השלישי של שבטים שנאמר [לז]ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. ביום השלישי של יונה [לח]ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים. ביום השלישי של עולי גולה שנאמר [לט]ונחנה שם שלשה ימים. ביום השלישי של תחיית המתים שנאמר [מ]יחיינו מיומים. ביום השלישי של אסתר [מא]ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. באיזה זכות רבנין אמרין בזכות יום שלישי של מתן תורה [מב]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, רבי לוי אמר בזכות יום שלישי של אברהם שנאמר [מג]ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו:

יג ג וישכם יהושע בבקר. [מד]בבקר ולא בלילה מגיד (ח) משנתנה רשות למלאך לחבל אין מבחין בין צדיק לרשע, וכן הוא אומר [מה]לך עמי בא בחדריך, וכתיב [מו]ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ואומר [מז]הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע, ואומר [מח]והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן את מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך ארץ שנאמר [מט]וישכם אברהם בבקר [נ]וישכם יעקב בבקר [נא]וישכם משה בבקר [נב]וישכם שמואל בבקר. והלא דברים ק"ו אם אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם עאכ"ו, וכה"א [נג]תשת חשך ויהי לילה, הכפירים שואגים לטרף, תתן להם ילקוטון, תזרח השמש יאספון, מכאן ואילך יצא אדם לפעלו, ואומר [נד]מה רבו מעשיך וגו':

ד"א וישכם יהושע בבקר מלמד שהזריזין מקדימין למצות. ד"א בבקר מלמד שתפלתן של צדיקים נשמעת בבקר, בקרו של אברהם בקרו של יעקב, בקרו של משה, בקרו של יהושע, בקרו של שמואל, בקרן של נביאים שעתידין לעמוד שנאמר [נה]ה' בקר תשמע קולי, בקרו של (עוה"ב) [אוה"ע] שנאמר [נו]חדשים לבקרים. וכן את מוצא שנפרע הקב"ה מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא בבקר שנאמר [נז]לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, ואף ירושלים לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוצא לאור שנאמר [נח]ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור:

אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה. [נט]אמר להם יהושע עתידים אתם לעמוד שם ולעשות שם את השבת אל תרחקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח שתהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת, וכן אתה מוצא כשאמר הקב"ה למשה שיעשו להם דגלים א"ל השרו דגליכם לארון לכל רוח שנאמר [ס]איש על דגלו באותות וגו'. [סא]כאן כתיב [סב]ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת ולהלן כתיב [סג]מנגד סביב לאהל מועד למדנו נגד מנגד הרחק (מהרהק) [מרחוק]:

יד ויאמר יהושע אל בני ישראל גושו הנה, [סד]אמר רבי זקפן בין שני בדי ארון, רבי אחא בר' חנינא אמר סמכן בין שני בדי ארון, רבנין אמרין צמצמם בין שני בדי ארון, א"ל יהושע ממה שהחיקו אתכם שני בדי ארון אתם יודעים כי אל חי בקרבכם מכאן שהמועט החזיק את המרובה. ודכוותה [סה]יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד, בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא תוך כלי ריקן שמא כלי מלא בתוך כלי מלא, כך העולם מים במים ואת אמרת אל מקום אחד מכאן שמועט החזיק את המרובה. ודכוותה [סו]ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, אמר רבי חנינא כמלא פי כברה קטנה היתה (שם) וכל ישראל עומדים שם מכאן שמועט החזיק את המרובה. ודכוותה [סז]קחו לכם מלא חפניכם וכי חפנו של משה מחזיק שמונה קמצים לא דמי ההוא דחפן להווא דקמץ דההוא דחפן תרין כהדין

ממ"ק ובמ"ק ד מדרש רות: *אופיה דלכס ומנכנס: ה ספרי: ו במדבר לא: ז שמואל ב ב: ח מלכים א יא: ט ש"ב כב: י תנחומא: יא מלאכי ב:
יב יהושע ה: יג זבחים קטז: יד מכילתא: טו דה"א ד: טז מלכים ב כב: יז דברים כ: יח מדרש תדשא: יט מכילתא: כ יהושע ה:
כא יחזקאל לו: כב שמות יח: כג מלכים ב ה: כד אגדת שמואל: כה יחזקאל א: כו דברים ד: כז שם לד: כח פסיקתא: כט יחזקאל טז: ל ירמיה ה:
לא יחזקאל כב: לב צפניה א: לג ירמיה ג: לד הושע ד: לה ירמיה ט: *ב"ר פ' נו: לו הושע ו: לז בראשית מב: לח יונה ב: לט עזרא ח: מ הושע ו:
מא אסתר ה: מב שמות יט: מג בראשית כב: מד מכילתא: מה ישעיה כו: מו שמות יב: מז יחזקאל כא: מח שמות לג: מט בראשית כב: נ שם כח:
נא שמות לד: נב ש"א טו: נג תהלים קד: נד שם: נה שם ה: נו איכה ג: נז תהלים קא: נח צפניה ג: נט תנחומא: ס במדבר ב: סא ב"ר פרשה נג:
סב בראשית כא: סג במדבר ב: סד ב"ר פרשה ה: סה בראשית א: סו במדבר כ: סז שמות ט:

זית רענן (ו) בשלשה חטאתי לפניך, בחבל בחלון ובחומה בשלשה מחול לי בנדה ובחלה ובהדלקה, כצ"ל: (ז) חסידות גיורות וכו' שפרה ופועה, ופליג אגמרא דס"ל דהיינו יוכבד ומרים. ויעל ס"ל דהיתה גיורת: (ח) משנתנה רשות למלאך לחבל, צ"ל דבכל לילה רשות למחבלים הוא, וכ"מ ברש"י פ' בא:

אחר לא כך כתבת בי [ע]ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל מיד תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות ונולדו לו שבע מאות ספקות, בקשו כל ישראל להורגו א"ל הקב"ה לומר לך אי אפשר לך טרוד אותם במלחמה שנאמר קום עבור את הירדן. במתניתא תנא אלף ושבע מאות ספקות של גזרות שוות ושל קלין וחמורין ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. א"ר אבהו אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז בפלפולו שנאמר [עא]ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה וכתיב [עב]וילכדה עתניאל בן קנז: קום עבור את הירדן. [עג]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן. אמר לו ר' אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דא"ר יצחק לשם זה פמיאס וכתיב [עד]ויקראו (ללשם) [שם העיר] דן בשם דן אביהם. תניא ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריה ובימה של סדום והולך ונופל לים הגדול ואין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה. אתה וכל העם הזה אל הארץ, [עה]וכה"א [עו]כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם עובר לפניהם נוחלים ואם לאו אין נוחלים. וכן אתה מוצא כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה איש. ויאמר ה' אל יהושע קום לך לא כך אמר משה רבך אם אתה עובר לפניהם עוברים ואם לאו אין עוברים, אם אתה מנחילם נוחלין ואם לאו אין נוחלין: כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם [עז]אם ללמד על תחומי הארץ הרי כבר נאמר [עח]מהמדבר והלבנון הזה וגו' ומה ת"ל כל מקום אשר תדרוך. א"ל המקום כל מקום שתכבשו חוץ מהמקומות הללו הרי הם שלכם, או אינו אלא רשות בידך לכבוש חוץ לארץ עד שלא יכבשו ארץ ישראל, ת"ל [עט]וירשתם גוים גדולים ועצומים ואחר כך כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם שלא תהא ארץ ישראל מטומאה בגלולים ואתם חוזרין ומכבשין חוצה לארץ, אלא משתכבשו ארץ ישראל תהיו רשאים לכבוש חוצה לארץ. הרי שכבשו חוץ לארץ מנין שהמצות נוהגות שם, הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ונאמר להלן *יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נוהגות שם אף יהיה האמור כאן מצות נוהגות שם. ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכנסו לארץ תהיו רשאין לכבוש ח"ל והוא לא עשה כן דכתיב [פ]ואת היבוסי יושב ירושלים לא הוריש, א"ל הקב"ה דוד היבוסי סמוך לפלטרין שלך לא הורשת ואיך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה. מנין שכנגדו בים הרי הוא לכם ת"ל [פא]מן הנהר גבולכם ולא הנהר גבולכם, מן המדבר גבולכם ולא המדבר גבולכם, עד הים גבולכם ולא הים גבולכם. ואם כבשתם הרי הוא גבולכם. מהמדבר והלבנון הזה, הלבנון זה בהמ"ק שנאמר [פב]גלעד אתה לי ראש הלבנון, ואומר [פג]והלבנון באדיר יפול, ואומר [פד]ולבנון אין די בער, ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר [פה]אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: עד הנהר הגדול נהר פרת [פו]וכתיב [פז]והנהר הרביעי הוא פרת, רבי שמעון בר ר' טרפון אומר °קרב לגבי דהינא ואידהן. דבי רבי ישמעאל תנא עבד מלך כמלך. דבר אחר לפי שהוא מקיף כל ארץ ישראל דכתיב [פח]כי מי גוי גדול קורהו גדול, משל הדיוט אומר הדבק לשחוור וישתחוו לך: [פט]רבי יודן ורב הונא רבי יודן אמר הוא כבר הוא פרת. פרת שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינה, פרת שמימיו פרין ורבין. פרת שהוא מפריד והולך עד שהוא (ד) כלה במגרפה. כבר שמימיו קלין, עד שפירותיו נסין ואינם יורדין בכברה. רבי הונא אמר כבר בפני עצמו ופרת בפני עצמו. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אומר אומרים לפרת למה אין קולך הולך אומר להם איני צריך מעשי מוכיחין עלי אדם נוטע בי נטיעה עושה לשלשים יום אם זורע בי ירק עושה לשלשה ימים. אומרים לחדקל למה קולך הולך אומר להם הלואי שקולי נשמע ונראה. אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אומרים להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו. אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אומרים להם הלואי נשמע קולנו ונראה. אמר רב הונא לא מטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהם כבדים בפירותיהן לפיכך אין קולם הולך, אילני סרק על ידי שהם קלין קולם הולך הה"ד [צ]כנוע עצי יער מפני רוח. והנהר הרביעי הוא פרת היא מלכות רביעית שהפירה והצירה לבניו, שהפירה והצירה לעולם, שפרת ורבת מברכתו של זקן, שהוא עתיד להפר לה בסוף, פרת על שם סופה [צא]פורת דרכתי לבדי: לא יתיצב איש לפניך [צב]אין לי אלא איש, אומה משפחה ואשה בכשפיה מנין, ת"ל לא יתיצב מכל מקום, א"כ למה נאמר איש אלא אפילו כעוג מלך הבשן. לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, [צג]אמר רבי שמעון בן יוחאי ספר משנה תורה הוא [צד]סגנו בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו א"ל חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך:

ה רק חזק ואמץ. [צה]שנו רבותינו ארבעה דברים צריכים חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ. תורה ומעשים טובים מנין רק חזק ואמץ חזק בתורה ואמץ במעשים טובים, תפלה מנין שנאמר [צו]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך, דרך ארץ מנין [צז]חזק ונתחזק בעד עמנו:

ו לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. [צח]תניא רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. רע"א *זמר בכל יום זמר בכל יום, א"ר יצחק בר אבדימי מאי קראה [צט]נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו, הוא עמל במקום אחד ותורתו עומלת במקום אחר. אמר ר' אלעזר אדם לעמל נברא שנאמר [ק]אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה ואם לעמל מלאכה כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה הוי אומר לעמל תורה נברא. [קא]תניא אידך רבי יוסי אומר לחם הפנים אפילו סלק את הישנה שחרית וסדר את החדשה ערבית אין בכך כלום אלא מה אני מקיים *לפני תמיד שלא ילין שולחן בלא לחם. א"ר אמי מדבריו של רבי יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימוש. אמר רבי יוחנן משום רשב"י אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ. לייט אביי על האומרו בפני עם הארץ. רבא אמר מצוה לאומרו בפני עם הארץ. שאל דמא בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל כגון אני שלמדתי את התורה כולה מהו שאלמד חכמת יונית קרא עליו לא ימוש וגו' והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק איזו שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית. ופליגא דרשב"נ דאמר ר"ש בר נחמני א"ר יונתן זה אינו מצוה ולא חובה אלא ברכה. ראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבין עליו ביותר שנאמר *ומשרתו יהושע וגו' א"ל הקב"ה יהושע כל כך חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא דברי תורה לא יהיו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהם. [קב]תניא אידך והלא דברים ק"ו ומה יהושע דכתיב בו [קג]ויהושע בן נון מלא רוח חכמה נאמר בו לא ימוש שאר בני אדם עאכ"ו:

ז כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. [קד]אמר רבי יהושע בן לוי כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה [קה]ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו' למען תשכילו את כל אשר תעשון. שנוי בנביאים לא ימוש וגו'. משולש בכתובים [קו]כי אם בתורת ה' חפצו וגו' וכל אשר יעשה יצליח: הכינו לכם צדה. [קז]וכי צדה היתה צריכה שם והלא אינן אלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בבקר בבקר, אלא כך אמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ ותאכלו מתבואת הארץ שנאמר [קח]וישבות המן ממחרת, (ה) יצא מלאך להחריב את כל העולם אמר בטל המן ובטלה התורה שנאמר [קט]ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' א"ל ומה יהושע וכי במנעלים אתה נעול ואין אתה נוהג אבל על ישראל שבטל המן ובטלה התורה של נעלך לפיכך הייתי אומר אשרי אדם שהוא מרבה את הישיבה ואת הטורח וממעט בסחורה ויושב והוגה בדברי תורה בכל יום תמיד: כל איש אשר ימרה את פיך [קי]יכול אפילו לדברי תורה, תלמוד לומר רק חזק ואמץ. כתיב [א]וילך עמשא להזעיק את יהודה ויוחר מן המועד אזל אשכח רבנן דפתחו במסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך, יכול אפילו לדברי תורה, ת"ל רק חזק:

ב וישלח יהושע בן נון [ב]זש"ה [ג]אשתוללו אבירי לב אלו משה ואהרן ששלחו מרגלים ואמרו לשון הרע על הארץ ולא היו יודעים

מה

מ"ק ובמ"ק ע שמות לג: עא שופטים א: עב שם: עג בכורות נה: עד שופטים יח: עה תנחומא: עו דברים ג: עז ספרי פ' עקב: עח דברים יא: עט שם: *שם: פ שופטים א: פא דברים יא: פב ירמיה כב: פג ישעיה י: פד שם מ: פה שם א: פו שבועות מז: פז בראשית ב: °קרב כו', פי' נגעת במשוח בשמן תסיס ג"כ משוח בשמן: פח דברים ד: פט ב"ר פ' יז: צ ישעיה ז: צא שם סג: צב ספרי פ' עקב: צג ב"ר פ' ו: צד סגנו, דגל של יהושע: צה ברכות לב: צו תהלים כז: צז שמואל ב י: צח סנהדרין צט: *זמר כו', כלו' מסדר תלמודך בכל יום אע"פ שסדור בפיך כזמר וזה תרוס לך שתפלה לעולם בשמחה ובשירים (רש"י): צט משלי טז: ק איוב ה: קא מנחות צט: *שמות כה: *שם לג: קב ספרי: קג דברים לד: קד ע"ז יט: קה דברים כט: קו תהלים א: קז תנא דבי אליהו: קח יהושע ה: קט שם: קי סנהדרין מט: א ש"ב כ: ב תנחומא: ג תהלים עו:

זית רענן (ד) כלה במגרפה, פי' שיכולין לסוהמו במגרפה (ועי' דברים א'): (ה) יצא מלאך להחריב את כל העולם, דאמרינן בעלמא לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן וכיון שראה שבטל המן ומכח זה בטלה התורה יצא להחריב העולם:

יהושע

א א [א]רבי יודן ורבי הונא תרויהון בשם רבי יוסי בן זמרא, ר' יודן אמר כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג. ורבי הונא אמר כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. [ב]אמר רבי סימון כל מקום שנאמר ויהי אחרי מות חזר העולם לאחוריו, [ג]ויהי אחרי מות אברהם מיד וכל הבארות אשר חפרו וגו'. ויהי אחרי מות משה מיד פסק הבאר והמן וענני כבוד. [ד]ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בם *יתדות הארץ. [ה]ויהי אחרי מות שאול מיד ופלשתים נלחמים בישראל. התיבון חבריא לרבי סימון והא כתיב [ו]ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך. א"ר תנחום לא בא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי. אמר ר' יודן אלמלא שהעמיד הקב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו. כתיב [ז]ויהי אחרי מות אברהם וכתיב וישב יצחק ויחפור את בארות המים. כתיב ויהי אחרי מות משה וכתיב ויאמר ה' אל יהושע. [ח]ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה בתחלה. [ט]ויהי אחרי מות שאול וכתיב ודוד שב מהכות את עמלק: ויהי אחרי מות משה [י]בשבעה באדר מת משה דכתיב [יא]ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש וגו' בעבר הירדן בארץ מואב. מאחד בשבט עד ששה באדר שלשים וששה ימים פירש משה את התורה כלה שנאמר [יב]הואיל משה באר וגו'. בששה בו [יג]ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות, באותו היום נאמר לו צו את יהושע. מה היתה צואתו חזק ואמץ כי אתה תביא וגו'. בשבעה באדר *ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שאין ת"ל היום מה ת"ל היום, היום מלאו ימי ושנותי מלמד שבשבעה באדר נולד משה ובשבעה באדר מת משה שנאמר [יד]וימת שם משה עבד ה' וגו' ומשה בן מאה ועשרים שנה וגו' ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום, ויהי אחרי מות משה וגו', משה עבדי מת, ויצו יהושע את שוטרי העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים וגו' והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש צא מהם (א) שלשים (וששה) [ושלשה] למפרע ואתה למד שבשבעה באדר מת משה מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום שנאמר [טו]את מספר ימיך אמלא:

ב ויאמר ה' אל יהושע [טז]זש"ה [יז]נוצר תאנה יאכל פריה. [יח]שנו רבותינו הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת לו שנא' נוצר תאנה יאכל פריה. [יט]דבר אחר למה נמשלה תורה לתאנה אלא כל הפירות יש בהם פסולת, תמרים יש בהם גרעינים, ענבים יש בהם חרצנים, רמונים יש בהם קליפין, אבל תאנה כלה יפה לאכול. כך דברי תורה אין בהם פסולת שנאמר [כ]כי לא דבר רק הוא מכם. דבר אחר נוצר תאנה זה דוד שנתן נפשו לבנות הבית דכתיב [כא]זכור ה' לדוד את כל ענותו וגו'. יאכל פריה שנקרא על שמו דכתיב [כב]מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו דכתיב [כג]ויבן שלמה את הבית ויכלהו, אלא לפי שנתן נפשו לבנות הבית נקרא על שמו. ואומר [כד]ראה ביתך דוד, וכן אתה מוצא בכל דבר ודבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו, משה נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר [כה]זכרו תורת משה עבדי והלא תורת אלהים היא שנאמר [כו]תורת ה' תמימה אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו, והיכן מצינו שנתן נפשו על התורה שנאמר [כז]ויהי שם עם ה' ארבעים יום, ואומר [כח]ואשב בהר ארבעים יום וגו' הא למדת לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו. [כט]דבר אחר נוצר תאנה זה יהושע שנאמר [ל]ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. יאכל פריה שנאמר [לא]קח לך את יהושע, ואומר ויאמר ה' אל יהושע. [לב]זהו שאמר הכתוב [לג]אשת חיל עטרת בעלה. אשת חיל זו שרה, עטרת בעלה אמר רבי חייא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה. רבנן אמרין מרתה לבעלה, בכל מקום האיש גוזר ברם הכא [לד]כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. א"ר יהושע בן קרחה יו"ד שנטל הקב"ה משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם. אמר רבי שמעון בן יוחאי יו"ד שנטל הקב"ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע מפני שהייתי קטנה של אותיות הוצאתני משמה של צדקת אמר לה מתחלה היית בשמה של נקבה ובסוף האותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראש האותיות שנאמר [לה]ויקרא משה להושע בן נון יהושע. [לו]דבר אחר מה ראה משה להוסיף על הושע יו"ד אלא כלב נטל שכרו מן הארץ שנאמר [לז]אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה, ויהושע נטל שכר עשרה מרגלים:

ג [לח]דבר אחר מתחלה היו קורים אותו הושע שנאמר [לט]למטה אפרים הושע בן נון וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחד שנאמר [מ]ויקרא משה להושע בן נון יהושע, וכן אתה מוצא ביתרו בתחלה היו קורין אותו יתר שנאמר [מא]וילך משה וישב אל יתר חותנו, וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחד ונקרא יתרו, וכן את מוצא באברהם אבינו [מב]והיה שמך אברהם (ב) וכן בשרה. ויש אחרים שמנע מהם, יש לך ללמוד מן עפרון שמתחלה היו קורין אותו עפרון ומששקל דמה של ארץ מאברהם מנעו ממנו אות אחד ונקרא עפרן, וכן אתה מוצא ביונדב שמתחלה נקרא יהונדב (ג) ומשבא לאותו מעשה מנעו ממנו אות אחד ונקרא יונדב שנאמר [מג]בהתחברך (לרשע) [עם אחזיהו] וגו' מכאן אמרו חז"ל אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה:

ד משה עבדי מת. [מד]יש שקרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד, ויש שקרא עצמו עבד והקב"ה לא קראו עבד, ויש שלא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד. אברהם קרא עצמו עבד שנאמר [מה]אל נא תעבור מעל עבדך והקב"ה קראו עבד [מו]בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד [מז]קטנתי מכל החסדים אשר עשית את עבדך והקב"ה קראו עבד [מח]אל תירא יעקב עבדי. משה קרא עצמו עבד [מט]אתה החלות להראות את עבדך והקב"ה קראו עבד [נ]לא כן עבדי משה, משה עבדי מת. דוד קרא עצמו עבד [נא]אני עבדך בן אמתך והקב"ה קראו עבד [נב]למען דוד עבדי, [נג]ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ישעיה קרא עצמו עבד [נד]יוצרי מבטן לעבד לו והקב"ה קראו עבד [נה]כאשר הלך עבדי ישעיהו. שמואל קרא עצמו עבד [נו]דבר כי שומע עבדך והקב"ה לא קראו עבד. שמשון קרא עצמו עבד [נז]אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת והקב"ה לא קראו עבד. שלמה קרא עצמו עבד [נח]ונתת לעבדך לב שומע והקב"ה לא קראו עבד. איוב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [נט]השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [ס]וימת יהושע בן נון עבד ה'. כלב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [סא]ועבדי כלב. אליקים לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [סב]לעבדי לאליקים. זרובבל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [סג]זרובבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד [סד]דניאל עבד אלהא חייא. חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמן עבדים והקב"ה קרא אותן עבדים [סה]שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא. נביאים ראשונים לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראן עבדים שנאמר [סו]כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים:

ועתה קום עבור את הירדן הזה. [סז]אמר רבי יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע שאל א"ל [סח]לא בשמים היא, אמרו לו לשמואל שאל אמר להן [סט]אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. אמר ר' יהודה אמר רב בשעה שנכנס משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע כל ספקות שיש לך לשאול שאל, אמר לו כלום הנחתיך והלכתי למקום אחר

מראה מקומות ובאור מלות קשות א ב"ר פ' מ"ד: ב ב"ר פ' פ"ו: ג בראשית כו: ד שופטים א: *יתדות הארץ אומות שכינתם סקב"ס לגמרי נכס חס ישראל: ה ש"א לא: ו דה"ב כד: ז בראשית כה: ח שופטים א: ט ש"ב א: י סדר עולם פרק י: יא דברים א: יב שם: יג שם לא: *שם: יד שם לד: טו שמות כג: טז במדבר רכס: יז משלי כז: יח ברכות נז: יט מדרש ילמדנו: כ דברים לב: כא תהלים קלב: כב שם ל: כג מ"א ו: כד שם יב: כה מלאכי ג: כו תהלים יט: כז שמות לד: כח דברים ט: כט ספרי: ל שמות לג: לא במדבר כז: לב ב"ר פ' מז: לג משלי יב: לד בראשית כא: לה במדבר יג: לו תנחומא: לז יהושע יד: לח מכילתא: לט במדבר יג: מ שם: מא שמות ד: מב בראשית יז: מג דברי הימים ב כ: מד ספרי פ' ואתחנן: מה בראשית יח: מו שם כו: מז שם לב: מח ישעיה מד: מט דברים ג: נ במדבר יב: נא תהלים קטז: נב מ"א יא: נג יחזקאל לז: נד ישעיה מט: נה שם כ: נו שמואל א ג: נז שופטים טו: נח מלכים א ג: נט איוב א: ס יהושע כד: סא במדבר יד: סב ישעיה כב: סג חגי ב: סד דניאל ו: סה שם ג: סו עמוס ג: סז תמורה טז: סח דברים ל: סט במדבר לו:

זית רענן (א) שלשים ושלשה למפרע, כצ"ל: (ב) וכן בשרה, דמותר ג"כ לקרותה שרי א"כ יש לה שני שמות: (ג) וכשבא לאותו מעשה, שהשיאו לאמנון לשכב עם תמר. או אולי קאי על יהונדב בן רכב שהתחבר עם יהוא ונקרא בירמיה (ל"ה י') יונדב, וזה יתכן יותר:

ילקוט שמעוני

מדרש על תורה נביאים וכתובים

הלא הוא הספר הגדול והיקר שלקט וחבר הרב רבינו שמעון זצ״ל
ראש הדרשנים, מק״ק פראנקפורט דמיין.

לא הניח דבר גדול ודבר קטן, ספרא, ספרי, מכילתא, פסיקתא, מדרש רבה, תנחומא, אבכיר, שוחר טוב, פרקי רבי אליעזר, תנא דבי אליהו, סדר עולם, ושארי מדרשים, משנה גמרא ואגדות בבלי וירושלמי. אשר לא שם אותם בילקוטו.

ולמען לא יחסר כל בו הדפסנו כל מראה מקום מהמאמרים ומהפסוקים איה מקום תחנותם, אם במקרא אם בגמרא ומדרשים, וכל מלה זרה וקשה, הואלנו לבאר פירושה, כפי אשר פירש בעל הערוך, ורש״י ז״ל, וגם הרבה מלות אשר לא הביאם הערוך, מצאנו מקורם ומוצאם מאין באו ונגזרו, ופירשנום כיד ה׳ הטובה עלינו. והוגה בהגהה מדויקת ע״פ נוסחאות שונות, כפי שנמצאו בילקוט הנדפס בעיר המהוללה ליוורנ״ו, ובילקוט אשר נדפס בעיר ואם בישראל ק״ק לובלין, והנדפס בק״ק פ״פ ובק״ק פולנאה.

ולשלמות הספר הדפסנו גם פירוש הקצר והיקר **זית רענן**, מהרב הגאון רשכבה״ג מוהר״ר **אברהם אבלי** זצ״ל מקאליש, בעל ספר **מגן אברהם** על ש״ע אורח חיים.

חלק שני

נביאים ראשונים ואחרונים

בהוצאות בית מסחר הספרים של הג׳ ר׳ **ברוך קאפעלאוויץ** בדווינסק.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

שנת **תרנ״ח** לפ״ק

Дозволено цензурою Варшава, 7 Мая 1897 г.

ופתחו שעריך תמיד
יומם ולילה לא יסגרו

מדרש
ילקוט שמעוני

על

תורה נביאים וכתובים.

חלק שני

נביאים ראשונים ואחרונים.

בהוצאות בית מסחר הספרים של הנ' ר' ברוך קאפעלאוויץ בדווינסק.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם
שנת תרנ"ח לפ"ק

ЯЛКОТЪ. Томъ II.

ВИЛЬНА. Тип. Вдовы и бр. Роммъ. Жмуд. пер. соб. домъ № 328.
1898 г.